MURRAY N. ROTHBARD

Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος

μαζί με το έργο Εξουσία και Αγορά

ΤΟΜΟΣ Ι · ΤΟΜΟΣ ΙΙ · ΕΞΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑ

Μετάφραση: Πραξεολόγος - Αθήνα, 2026

Published under a CC BY Attribution Only 4.0 License

https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

Περιεχόμενα

Εισαγωγή Μεταφραστή 13

Εισαγωγή στη δεύτερη έκδοση του Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος 15

Υποσημειώσεις του πρωτοτύπου 32

Πρόλογος στην αναθεωρημένη έκδοση 33

Τόμος Ι 40

Κεφάλαιο 1. Θεμελιώδεις Αρχές της Ανθρώπινης Δράσης 41

1. Η έννοια της δράσης 41
2. Πρώτες συνεπαγωγές της έννοιας 41
3. Περαιτέρω συνεπαγωγές: Τα μέσα 45
4. Περαιτέρω συνεπαγωγές: Ο χρόνος 48
5. Περαιτέρω συνεπαγωγές 51
    - Α. Σκοποί και αξίες 51
    - Β. Ο νόμος της οριακής χρησιμότητας 53
6. Συντελεστές παραγωγής: Ο νόμος των αποδόσεων 61
7. Συντελεστές παραγωγής: Μετατρεψιμότητα και αξιολόγηση 64
8. Συντελεστές παραγωγής: Εργασία έναντι ελεύθερου χρόνου 67
9. Ο σχηματισμός κεφαλαίου 70
10. Η δράση ως ανταλλαγή 86

Παράρτημα Α: Πραξεολογία και οικονομική επιστήμη 86

Παράρτημα Β: Περί μέσων και σκοπών 89

Κεφάλαιο 2. Άμεση Ανταλλαγή 90

1. Τύποι διαπροσωπικής δράσης: Η βία 90
2. Τύποι διαπροσωπικής δράσης: Εκούσια ανταλλαγή και συμβατική κοινωνία 93
3. Η ανταλλαγή και ο καταμερισμός της εργασίας 100
4. Όροι ανταλλαγής 105
5. Προσδιορισμός της τιμής: Η τιμή ισορροπίας 107
6. Ελαστικότητα της ζήτησης 120
7. Κερδοσκοπία και πίνακες προσφοράς και ζήτησης 123

8. Το απόθεμα και η συνολική ζήτηση διακράτησης 127
9. Συνεχείς αγορές και μεταβολές της τιμής 130
10. Εξειδίκευση και παραγωγή αποθέματος 138
11. Τύποι ανταλλάξιμων αγαθών 145
12. Ιδιοκτησία: Η ιδιοποίηση αχρησιμοποίητης γης 149
13. Καταστολή των προσβολών της ιδιοκτησίας 153

Κεφάλαιο 3. Η διάρθρωση της Έμμεσης Ανταλλαγής 160
1. Οι περιορισμοί της άμεσης ανταλλαγής 160
2. Η ανάδυση της έμμεσης ανταλλαγής 161
3. Ορισμένες συνεπαγωγές της ανάδυσης του χρήματος 164
4. Η νομισματική μονάδα 165
5. Χρηματικό εισόδημα και χρηματικές δαπάνες 167
6. Οι δαπάνες των παραγωγών 172
7. Μεγιστοποίηση του εισοδήματος και κατανομή των πόρων 177
Κατάταξη στην κλίμακα αξιών του Williams 184

Κεφάλαιο 4. Τιμές και Κατανάλωση 190
1. Χρηματικές τιμές 190
2. Προσδιορισμός των χρηματικών τιμών 193
3. Προσδιορισμός των πινάκων προσφοράς και ζήτησης 201
4. Τα οφέλη της ανταλλαγής 205
5. Η οριακή χρησιμότητα του χρήματος 208
Α. Ο καταναλωτής 208
Β. Η παλινδρόμηση του χρήματος 212
Γ. Χρησιμότητα και κόστος 216
Δ. Σχεδιασμός και εύρος επιλογών 218
6. Αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των τιμών των καταναλωτικών αγαθών 219
7. Οι τιμές των διαρκών αγαθών και των υπηρεσιών τους 224
8. Συγκρίσεις ευημερίας και οι τελικές ικανοποιήσεις του καταναλωτή 230
9. Ορισμένες πλάνες σχετικά με τη χρησιμότητα 233
Παράρτημα Α: Η φθίνουσα οριακή χρησιμότητα του χρήματος 239
Παράρτημα Β: Περί αξίας 241

Κεφάλαιο 5. Παραγωγή: Η Διάρθρωση 243
1. Ορισμένες θεμελιώδεις αρχές της δράσης 243
2. Η ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία 244

3. Η δομή της παραγωγής: Ένας κόσμος ειδικών συντελεστών 248
4. Κοινή ιδιοκτησία του προϊόντος από τους ιδιοκτήτες των συντελεστών 251
5. Κόστος 256
6. Ιδιοκτησία του προϊόντος από κεφαλαιούχους: Ενοποιημένα στάδια 258
7. Παρόντα και μελλοντικά αγαθά: Το καθαρό επιτόκιο 260
8. Χρηματικά κόστη, τιμές και Alfred Marshall 263
9. Τιμολόγηση και θεωρία της διαπραγμάτευσης 268

Κεφάλαιο 6. Παραγωγή: Το Επιτόκιο και ο Προσδιορισμός του 272

1. Πολλά στάδια: Το καθαρό επιτόκιο 272
2. Ο προσδιορισμός του καθαρού επιτοκίου: Η αγορά διαχρονικής ανταλλαγής 276
3. Χρονική προτίμηση και ατομικές κλίμακες αξιών 279
4. Η αγορά διαχρονικής ανταλλαγής και η δομή της παραγωγής 286
5. Χρονική προτίμηση, κεφαλαιούχοι και ατομικό χρηματικό απόθεμα 299
6. Οι ζητούντες μετά την είσπραξη του εισοδήματος 303
7. Ο μύθος της σημασίας της αγοράς δανείων προς παραγωγούς 306
8. Η μετοχική εταιρεία 309
9. Μετοχικές εταιρείες και αγορά δανείων προς παραγωγούς 315
10. Δυνάμεις που επηρεάζουν τις χρονικές προτιμήσεις 320
11. Η χρονική διάρθρωση των επιτοκίων 321

Παράρτημα: Ο Schumpeter και το μηδενικό επιτόκιο 324

Κεφάλαιο 7. Παραγωγή: Γενική Τιμολόγηση των Συντελεστών 326

1. Καταλογισμός της προεξοφλημένης αξίας του οριακού προϊόντος 326
2. Προσδιορισμός της προεξοφλημένης αξίας του οριακού προϊόντος 334
   - Α. Προεξόφληση 334
   - Β. Το οριακό φυσικό προϊόν 335
   - Γ. Αξία του οριακού προϊόντος 340
3. Η πηγή των εισοδημάτων των συντελεστών 342
4. Γη και κεφαλαιουχικά αγαθά 343
5. Κεφαλαιοποίηση και μίσθωμα 348
6. Η εξάντληση των φυσικών πόρων 353

Παράρτημα Α: Οριακό φυσικό προϊόν και αξία του οριακού προϊόντος 356
Παράρτημα Β: Ο καθηγητής Rolph και η θεωρία της προεξοφλημένης οριακής παραγωγικότητας 359

Τόμος II 361

Κεφάλαιο 8. Παραγωγή: Επιχειρηματικότητα και Μεταβολή 362

1. Επιχειρηματικό κέρδος και ζημία 362
2. Η επίδραση της καθαρής επένδυσης 367
3. Κεφαλαιακές αξίες και συνολικά κέρδη σε μια μεταβαλλόμενη οικονομία 373
4. Συσσώρευση κεφαλαίου και μήκος της παραγωγικής δομής 379
5. Η υιοθέτηση μιας νέας τεχνικής 382
   Ο επιχειρηματίας και η καινοτομία 384
6. Οι ωφελούμενοι από την αποταμίευση-επένδυση 384
7. Η προοδεύουσα οικονομία και το καθαρό επιτόκιο 385
8. Η επιχειρηματική συνιστώσα του αγοραίου επιτοκίου 386
9. Κίνδυνος, αβεβαιότητα και ασφάλιση 387

Κεφάλαιο 9. Παραγωγή: Τιμές των Επιμέρους Συντελεστών και Εισοδήματα από την Παραγωγή 390

1. Εισαγωγή 390
2. Γη, εργασία και μίσθωμα 390
   Α. Μίσθωμα 390
   Β. Η φύση της εργασίας 394
   Γ. Η προσφορά γης 395
   Δ. Η προσφορά εργασίας 399
   Ε. Παραγωγικότητα και οριακή παραγωγικότητα 402
   ΣΤ. Σημείωση για τους άμεσους και τους συνολικούς μισθούς 404
   Ζ. Το «πρόβλημα» της ανεργίας 405
3. Επιχειρηματικότητα και εισόδημα 409
   Α. Τα κόστη της επιχείρησης 409
   Β. Επιχειρηματικό εισόδημα 416
   Γ. Προσωπικές υπηρεσίες προς τον καταναλωτή 418
   Δ. Αγοραίος υπολογισμός και τεκμαρτές απολαβές 419
   Ε. Κάθετη ολοκλήρωση και μέγεθος της επιχείρησης 421
4. Τα οικονομικά της τοποθεσίας και των χωρικών σχέσεων 426
5. Σημείωση για την πλάνη της «διανομής» 429
6. Σύνοψη της αγοράς 430

Κεφάλαιο 10. Μονοπώλιο και Ανταγωνισμός 433

1. Η έννοια της κυριαρχίας των καταναλωτών 433
   Α. Κυριαρχία των καταναλωτών έναντι ατομικής κυριαρχίας 433
   Β. Ο καθηγητής Hutt και η κυριαρχία των καταναλωτών 434

2. Τα καρτέλ και οι συνέπειές τους 437
Α. Τα καρτέλ και η «μονοπωλιακή τιμή» 437
Β. Καρτέλ, συγχωνεύσεις και ανώνυμες εταιρείες 441
Γ. Οικονομική επιστήμη, τεχνολογία και το μέγεθος της επιχείρησης 443
Δ. Η αστάθεια του καρτέλ 447
Ε. Ελεύθερος ανταγωνισμός και καρτέλ 448
ΣΤ. Το πρόβλημα του Ενός Μεγάλου Καρτέλ 451
3. Η ψευδαίσθηση της μονοπωλιακής τιμής 452
Α. Ορισμοί του μονοπωλίου 453
Β. Η νεοκλασική θεωρία των μονοπωλιακών τιμών 457
Γ. Συνέπειες της θεωρίας της μονοπωλιακής τιμής 459
(1) Το ανταγωνιστικό περιβάλλον 459
(2) Μονοπωλιακό κέρδος έναντι μονοπωλιακού οφέλους συντελεστή 460
(3) Ένας κόσμος μονοπωλιακών τιμών; 462
(4) Ο «εξοντωτικός» ανταγωνισμός 462
Δ. Η ψευδαίσθηση της μονοπωλιακής τιμής στην ανεμπόδιστη αγορά 465
Ε. Ορισμένα προβλήματα στη θεωρία της ψευδαίσθησης της μονοπωλιακής τιμής 473
(1) Το μονοπώλιο τοποθεσίας 473
(2) Το φυσικό μονοπώλιο 476
4. Εργατικά συνδικάτα 476
Α. Περιοριστική τιμολόγηση της εργασίας 476
Β. Ορισμένα επιχειρήματα υπέρ των συνδικάτων: Κριτική 483
5. Η θεωρία του μονοπωλιακού ή ατελούς ανταγωνισμού 485
Α. Η μονοπωλιακά ανταγωνιστική τιμή 485
Β. Το παράδοξο της πλεονάζουσας δυναμικότητας 489
Γ. Ο Chamberlin και το κόστος πώλησης 494
6. Πολύμορφες τιμές και μονοπώλιο 495
7. Διπλώματα ευρεσιτεχνίας και δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας 499

Κεφάλαιο 11. Το Χρήμα και η Αγοραστική του Δύναμη 506

1. Εισαγωγή 506
2. Η χρηματική σχέση: Η ζήτηση και η προσφορά χρήματος 506
3. Μεταβολές της χρηματικής σχέσης 510
4. Η χρησιμότητα του αποθέματος χρήματος 512
5. Η ζήτηση χρήματος 513
Α. Το χρήμα στην ERE και στην αγορά 513
Β. Κερδοσκοπική ζήτηση 514

Γ. Μακροχρόνιες επιδράσεις στη ζήτηση χρήματος 516
Δ. Απεριόριστη η ζήτηση χρήματος; 517
Ε. Η PPM και το επιτόκιο 517
ΣΤ. Ο αποθησαυρισμός και το κεϋνσιανό σύστημα 519
(1) Κοινωνικό εισόδημα, δαπάνες και ανεργία 519
(2) «Προτίμηση ρευστότητας» 525
Ζ. Τα συστατικά της αγοραστικής δύναμης και των όρων εμπορίου στο επιτόκιο 529
6. Η προσφορά χρήματος 533
Α. Το απόθεμα του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα 533
Β. Αξιώσεις επί χρήματος: Η αποθήκη χρήματος 534
Γ. Χρηματικά υποκατάστατα και προσφορά χρήματος 536
Δ. Σημείωση για ορισμένες κριτικές του αποθεματικού 100 τοις εκατό 540
7. Κέρδη και ζημίες κατά τη μεταβολή της χρηματικής σχέσης 540
8. Ο προσδιορισμός των τιμών: Η πλευρά των αγαθών και η πλευρά του χρήματος 543
9. Διατοπική ανταλλαγή 545
Α. Ομοιομορφία της γεωγραφικής αγοραστικής δύναμης του χρήματος 545
Β. Ο συμψηφισμός στη διατοπική ανταλλαγή 547
10. Ισοζύγιο πληρωμών 547
11. Χρηματικές ιδιότητες των αγαθών 550
Α. Οιονεί χρήμα 550
Β. Συναλλαγματικές 550
12. Συναλλαγματικές ισοτιμίες συνυπαρχόντων χρημάτων 551
13. Η πλάνη της εξίσωσης ανταλλαγής 553
14. Η πλάνη της μέτρησης και της σταθεροποίησης της PPM 560
Α. Μέτρηση 560
Β. Σταθεροποίηση 562
15. Επιχειρηματικές διακυμάνσεις 565
16. Η θεωρία των οικονομικών κύκλων του Schumpeter 567
17. Περαιτέρω πλάνες του κεϋνσιανού συστήματος 569
Α. Τόκος και επένδυση 570
Β. Η «συνάρτηση κατανάλωσης» 570
Γ. Ο πολλαπλασιαστής 574
18. Η πλάνη της αρχής της επιτάχυνσης 575

Κεφάλαιο 12. Τα Οικονομικά της Βίαιης Παρέμβασης στην Αγορά 580

1. Εισαγωγή 580
2. Μια τυπολογία της παρέμβασης 581

3. Άμεσες επιπτώσεις της παρέμβασης στη χρησιμότητα 582
4. Χρησιμότητα ex post: Ελεύθερη αγορά και κράτος 584
5. Τριγωνική παρέμβαση: Έλεγχος τιμών 589
6. Τριγωνική παρέμβαση: Έλεγχος προϊόντων 594
7. Δυαδική παρέμβαση: Ο κρατικός προϋπολογισμός 598
8. Δυαδική παρέμβαση: Η φορολογία 602
Α. Φορολογία εισοδήματος 602
Β. Απόπειρες ουδέτερης φορολόγησης 606
Γ. Μετακύλιση και επίπτωση: Ένας φόρος σε έναν κλάδο 610
Δ. Μετακύλιση και επίπτωση: Ένας γενικός φόρος πωλήσεων 612
Ε. Ένας φόρος στις αξίες της γης 615
ΣΤ. Φορολόγηση της «υπερβάλλουσας αγοραστικής δύναμης» 615
9. Δυαδική παρέμβαση: Οι κρατικές δαπάνες 616
Α. Η «παραγωγική συμβολή» των κρατικών δαπανών 616
Β. Επιδοτήσεις και μεταβιβαστικές πληρωμές 618
Γ. Δραστηριότητες χρησιμοποίησης πόρων 619
Δ. Η πλάνη της λειτουργίας του κράτους σε «επιχειρηματική βάση» 620
Ε. Εστίες χάους στον οικονομικό υπολογισμό 624
ΣΤ. Σύγκρουση και κέντρα εξουσίας 625
Ζ. Οι πλάνες της «δημόσιας ιδιοκτησίας» 626
Η. Κοινωνική ασφάλιση 627
Θ. Σοσιαλισμός και κεντρικός σχεδιασμός 627
10. Ανάπτυξη, αφθονία και κράτος 629
Α. Το πρόβλημα της ανάπτυξης 629
Β. Ο καθηγητής Galbraith και το αμάρτημα της αφθονίας 634
11. Δυαδική παρέμβαση: Πληθωρισμός και οικονομικοί κύκλοι 642
Α. Πληθωρισμός και πιστωτική επέκταση 642
Β. Πιστωτική επέκταση και οικονομικός κύκλος 645
Γ. Δευτερογενείς εξελίξεις του οικονομικού κύκλου 652
Δ. Τα όρια της πιστωτικής επέκτασης 654
Ε. Το κράτος ως προωθητής της πιστωτικής επέκτασης 657
ΣΤ. Το έσχατο όριο: Η ανεξέλεγκτη άνθηση 660
Ζ. Πληθωρισμός και αντισταθμιστική δημοσιονομική πολιτική 661
12. Συμπέρασμα: Η ελεύθερη αγορά και ο καταναγκασμός 663
Παράρτημα Α: Κρατικός δανεισμός 664
Παράρτημα Β: «Συλλογικά αγαθά» και «εξωτερικά οφέλη»: Δύο επιχειρήματα υπέρ της κρατικής δραστηριότητας 666

Εξουσία και Αγορά: Το Κράτος και η Οικονομία 673

Κεφάλαιο 1. Η Προστασία στην Ελεύθερη αγορά 674

Κεφάλαιο 2. Θεμελιώδεις αρχές της παρέμβασης 680

1. Τύποι παρέμβασης 680
2. Διαφορετικές επιπτώσεις της παρέμβασης στη χρησιμότητα 682
   - Α. Παρέμβαση και σύγκρουση 682
   - Β. Δημοκρατία και εκούσιος χαρακτήρας 684
   - Γ. Χρησιμότητα και αντίσταση στην επίθεση 685
   - Δ. Το επιχείρημα του φθόνου 685
   - Ε. Χρησιμότητα ex post 686

Κεφάλαιο 3. Τριγωνική Παρέμβαση 690

1. Έλεγχος τιμών 690
2. Έλεγχος προϊόντων: Απαγόρευση 697
3. Έλεγχος προϊόντων: Παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου 699
   - Α. Υποχρεωτικά καρτέλ 702
   - Β. Άδειες 702
   - Γ. Πρότυπα ποιότητας και ασφάλειας 703
   - Δ. Δασμοί 706
   - Ε. Περιορισμοί στη μετανάστευση 710
   - ΣΤ. Νόμοι περί παιδικής εργασίας 712
   - Ζ. Υποχρεωτική στρατολόγηση 713
   - Η. Νόμοι περί κατώτατου μισθού και καταναγκαστικός συνδικαλισμός 713
   - Θ. Επιδοτήσεις της ανεργίας 714
   - Ι. Επιβαρύνσεις στις μορφές οργάνωσης της αγοράς 714
   - ΙΑ. Αντιμονοπωλιακοί νόμοι 715
   - ΙΒ. Απαγόρευση της τιμολόγησης βάσει σημείου αναφοράς 718
   - ΙΓ. Νόμοι για τη διατήρηση των φυσικών πόρων 718
   - ΙΔ. Διπλώματα ευρεσιτεχνίας 724
   - ΙΕ. Παραχωρήσεις και «επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας» 727
   - ΙΣΤ. Το δικαίωμα αναγκαστικής απαλλοτρίωσης 728
   - ΙΖ. Δωροδοκία κρατικών αξιωματούχων 729
   - ΙΗ. Πολιτική έναντι του μονοπωλίου 729

Παράρτημα Α: Περί ιδιωτικής κοπής νομισμάτων 730

Παράρτημα Β: Καταναγκασμός και ζωτικός χώρος 731

Κεφάλαιο 4. Δυαδική Παρέμβαση: Φορολογία 733

1. Εισαγωγή: Κρατικά έσοδα και δαπάνες 733
2. Τα βάρη και τα οφέλη της φορολογίας και των δαπανών 734
3. Η επίπτωση και οι επιδράσεις της φορολογίας — Μέρος I: Φόροι στα εισοδήματα 736
   - Α. Ο γενικός φόρος πωλήσεων και οι νόμοι της φορολογικής επίπτωσης 736
   - Β. Επιλεκτικοί ειδικοί φόροι κατανάλωσης: Άλλοι φόροι στην παραγωγή 740
   - Γ. Γενικές επιδράσεις της φορολογίας 741
   - Δ. Ειδικές μορφές φορολογίας εισοδήματος 745
4. Η επίπτωση και οι επιδράσεις της φορολογίας — Μέρος II: Φόροι στο συσσωρευμένο κεφάλαιο 753
   - Α. Φορολογία χαριστικών μεταβιβάσεων: Κληροδοτήματα και δωρεές 754
   - Β. Φορολογία περιουσίας 754
   - Γ. Φόρος στον ατομικό πλούτο 757
5. Η επίπτωση και οι επιδράσεις της φορολογίας — Μέρος III: Ο προοδευτικός φόρος 758
6. Η επίπτωση και οι επιδράσεις της φορολογίας — Μέρος IV: Ο «ενιαίος φόρος» στη γαιοπρόσοδο 761
7. Κανόνες «δικαιοσύνης» στη φορολογία 770
   - Α. Ο δίκαιος φόρος και η δίκαιη τιμή 770
   - Β. Κόστος είσπραξης, ευχέρεια πληρωμής και βεβαιότητα 772
   - Γ. Κατανομή του φορολογικού βάρους 773
   - Δ. Εκούσια συνεισφορά στο κράτος 790

Κεφάλαιο 5. Δυαδική Παρέμβαση: Κρατικές Δαπάνες 794

1. Κρατικές επιδοτήσεις: Μεταβιβαστικές πληρωμές 795
2. Δραστηριότητες χρησιμοποίησης πόρων: Κρατική έναντι ιδιωτικής ιδιοκτησίας 797
3. Δραστηριότητες χρησιμοποίησης πόρων: Σοσιαλισμός 805
4. Ο μύθος της «δημόσιας» ιδιοκτησίας 808
5. Δημοκρατία 809

Παράρτημα: Ο ρόλος των κρατικών δαπανών στις στατιστικές του εθνικού προϊόντος 816

Κεφάλαιο 6. Ηθικές Αντιλήψεις Κατά της Αγοράς: Μια Πραξεολογική Κριτική 819

1. Εισαγωγή: Πραξεολογική κριτική της ηθικής 819
2. Γνώση του ατομικού συμφέροντος: Μια υποτιθέμενη κρίσιμη παραδοχή 821
3. Το πρόβλημα των ανήθικων επιλογών 822
4. Η ηθικότητα της ανθρώπινης φύσης 824
5. Η αδυναμία της ισότητας 825
6. Το πρόβλημα της ασφάλειας 828
7. Οι υποτιθέμενες χαρές της κοινωνίας των παγιωμένων θέσεων 830
8. Φιλανθρωπία και φτώχεια 832

9. Η κατηγορία του «εγωιστικού υλισμού» 834
10. Επιστροφή στη ζούγκλα; 835
11. Εξουσία και καταναγκασμός 837
A. «Άλλες μορφές καταναγκασμού»: Οικονομική ισχύς 837
B. Δύναμη επί της φύσης και εξουσία επί του ανθρώπου 839
12. Το πρόβλημα της τύχης 841
13. Η αναλογία του ρυθμιστή της κυκλοφορίας 842
14. Υπερανάπτυξη και υπανάπτυξη 842
15. Το κράτος και η φύση του ανθρώπου 843
16. Ανθρώπινα δικαιώματα και δικαιώματα ιδιοκτησίας 844
Παράρτημα: Ο καθηγητής Oliver για τους κοινωνικοοικονομικούς στόχους 846
A. Η επίθεση στη φυσική ελευθερία 846
B. Η επίθεση στην ελευθερία του συμβάλλεσθαι 849
Γ. Η επίθεση στο εισόδημα που αποκτάται μέσω παραγωγικής συνεισφοράς 850

Κεφάλαιο 7. Συμπέρασμα: Οικονομική Επιστήμη και Δημόσια Πολιτική 857
1. Οικονομική επιστήμη: Η φύση και οι χρήσεις της 857
2. Έμμεση ηθικολογία: Οι αποτυχίες της οικονομικής της ευημερίας 858
3. Οικονομική επιστήμη και κοινωνική ηθική 860
4. Η αρχή της αγοράς και η ηγεμονική αρχή 861

Βιβλιογραφία 865

Σημειώσεις 892
Τόμος I 892
Εισαγωγή στη δεύτερη έκδοση του Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος 892
Πρόλογος στην αναθεωρημένη έκδοση 896
Κεφάλαιο 1. Θεμελιώδεις Αρχές της Ανθρώπινης Δράσης 896
Κεφάλαιο 2. Άμεση Ανταλλαγή 899
Κεφάλαιο 3. Η διάρθρωση της Έμμεσης Ανταλλαγής 904
Κεφάλαιο 4. Τιμές και Κατανάλωση 906
Κεφάλαιο 5. Παραγωγή: Η Διάρθρωση 910
Κεφάλαιο 6. Παραγωγή: Το Επιτόκιο και ο Προσδιορισμός του 914
Κεφάλαιο 7. Παραγωγή: Γενική Τιμολόγηση των Συντελεστών 918
Τόμος II 921
Κεφάλαιο 8. Παραγωγή: Επιχειρηματικότητα και Μεταβολή 921
Κεφάλαιο 9. Παραγωγή: Τιμές των Επιμέρους Συντελεστών και Εισοδήματα από την Παραγωγή 925
Κεφάλαιο 10. Μονοπώλιο και Ανταγωνισμός 932

Κεφάλαιο 11. Το Χρήμα και η Αγοραστική του Δύναμη 943
Κεφάλαιο 12. Τα Οικονομικά της Βίαιης Παρέμβασης στην Αγορά 949
Εξουσία και Αγορά 969
Κεφάλαιο 1. Η Προστασία στην Ελεύθερη αγορά 969
Κεφάλαιο 2. Θεμελιώδεις αρχές της παρέμβασης 970
Κεφάλαιο 3. Τριγωνική Παρέμβαση 972
Κεφάλαιο 4. Δυαδική Παρέμβαση: Φορολογία 979
Κεφάλαιο 5. Δυαδική Παρέμβαση: Κρατικές Δαπάνες 988
Κεφάλαιο 6. Ηθικές Αντιλήψεις Κατά της Αγοράς: Μια Πραξεολογική Κριτική 991
Κεφάλαιο 7. Συμπέρασμα: Οικονομική Επιστήμη και Δημόσια Πολιτική 994

Εισαγωγή Μεταφραστή

Πριν από τις τιμές, υπάρχει η επιλογή. Πριν από το κεφάλαιο, η απόφαση να αναβληθεί μια ικανοποίηση. Πριν από την αγορά, ο άνθρωπος που αναγνωρίζει μια ανάγκη, διακρίνει μια δυνατότητα και επιχειρεί να μεταβάλει τον κόσμο γύρω του. Από αυτή την απλή, αλλά ανεξάντλητη αφετηρία ξεκινά ο Murray N. Rothbard στο *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος*. Και από αυτήν επιχειρεί να ανασυγκροτήσει ολόκληρο το οικοδόμημα της οικονομικής επιστήμης.

Το έργο που έχει μπροστά του ο αναγνώστης δεν είναι μια συλλογή αποσπασματικών θεωριών ούτε ένα εγχειρίδιο τεχνικών για τη διαχείριση οικονομικών μεγεθών. Είναι μια συστηματική πραγματεία με τη μεγάλη, απαιτητική έννοια του όρου: μια προσπάθεια να συνδεθούν τα επιμέρους φαινόμενα με τις θεμελιώδεις αρχές τους και να καταδειχθεί ότι πίσω από την πολυπλοκότητα της οικονομικής ζωής υπάρχει μια λογική δομή προσιτή στην ανθρώπινη κατανόηση. Ο Rothbard δεν ζητεί από τον αναγνώστη να απομνημονεύσει συμπεράσματα. Τον καλεί να παρακολουθήσει την οικοδόμησή τους.

Η αφετηρία του είναι η *πραξεολογία*, η γενική θεωρία της ανθρώπινης δράσης που ανέπτυξε ο Ludwig von Mises. Ο άνθρωπος δρα: χρησιμοποιεί μέσα για να επιτύχει σκοπούς. Η πρόταση μοιάζει αυτονόητη. Οι συνέπειές της, όμως, κάθε άλλο παρά ασήμαντες είναι. Η δράση προϋποθέτει ότι κάτι δεν μας ικανοποιεί πλήρως, ότι μπορούμε να φανταστούμε μια προτιμότερη κατάσταση και ότι πιστεύουμε πως υπάρχει κάποιος τρόπος να την προσεγγίσουμε. Προϋποθέτει επίσης επιλογή, επειδή τα μέσα δεν επαρκούν για όλους τους σκοπούς· χρόνο, επειδή η επιδίωξη προηγείται της εκπλήρωσης· και αβεβαιότητα, επειδή το αποτέλεσμα δεν είναι ήδη γνωστό.

Από εδώ αποκτούν το περιεχόμενό τους οι βασικές οικονομικές έννοιες. Η αξία δεν βρίσκεται μέσα στα πράγματα, αλλά στη σχέση τους με τους ανθρώπινους σκοπούς. Το κόστος δεν είναι απλώς μια χρηματική δαπάνη, αλλά η ευκαιρία από την οποία παραιτούμαστε όταν επιλέγουμε. Το κεφάλαιο δεν είναι ένας ομοιογενής όγκος παραγωγικής δύναμης, αλλά ένα πλέγμα παραγόμενων μέσων, διαφορετικών χρήσεων και χρονικών αποστάσεων από την κατανάλωση. Και η επιχειρηματικότητα δεν περιορίζεται στην κατοχή μιας επιχείρησης· εκφράζει την ανάγκη να αποφασίζουμε στο παρόν για έναν κόσμο που δεν έχει ακόμη διαμορφωθεί.

Ο απομονωμένος άνθρωπος που συλλέγει καρπούς και κατασκευάζει ένα εργαλείο δεν αποτελεί διακοσμητικό παράδειγμα. Επιτρέπει να διακριθούν, χωρίς τον θόρυβο της σύνθετης οικονομίας, η εργασία από τον ελεύθερο χρόνο (leisure), η κατανάλωση από την αποταμίευση, η παραγωγικότητα από την προτίμηση για το παρόν. Όταν αργότερα εμφανίζονται η ανταλλαγή, το χρήμα, οι επιχειρήσεις και η πολυεπίπεδη παραγωγή, οι αρχικές σχέσεις δεν εγκαταλείπονται. Αναπτύσσονται σε όλη τους την έκταση.

Έτσι, η αγορά αναδύεται όχι ως απρόσωπη οντότητα με δική της βούληση, αλλά ως διαδικασία στην οποία συναντώνται διαφορετικές γνώσεις, επιδιώξεις και προσδοκίες. Οι τιμές συνδέουν επιλογές ανθρώπων που συχνά δεν γνωρίζονται και δεν μοιράζονται τους ίδιους σκοπούς. Τα κέρδη

και οι ζημίες φανερώνουν την επιτυχία ή την αποτυχία επιχειρηματικών εκτιμήσεων. Η παραγωγή εμφανίζεται ως διαχρονικό εγχείρημα συντονισμού: μια διαρκής προσπάθεια να συνδυαστούν οι διαθέσιμοι πόροι με ανάγκες που θα εκδηλωθούν στο μέλλον.

Ο Rothbard, ωστόσο, δεν περιορίζεται στην ανασύνθεση μιας παραδεδομένης διδασκαλίας. Αναπτύσσει τις θέσεις της Αυστριακής Σχολής, επανεξετάζει κεντρικές έννοιες και συγκρούεται με καθιερωμένες θεωρίες για τον ανταγωνισμό, το μονοπώλιο, το χρήμα και την οικονομική ευημερία. Η γραφή του είναι αναλυτική, αλλά όχι άχρωμη· αυστηρή ως προς τη φιλοδοξία της, αλλά συχνά αιχμηρή στην αντιπαράθεση. Δεν αποκρύπτει τις διαφωνίες πίσω από μια επίφαση ουδετερότητας. Τις εκθέτει εκεί όπου θεωρεί ότι κρίνονται τα θεμέλια της εξήγησης.

Με το έργο *Εξουσία και Αγορά*, η έρευνα στρέφεται από την εκούσια συνεργασία στην καταναγκαστική παρέμβαση. Τι αλλάζει όταν μια επιλογή επιβάλλεται; Πώς επηρεάζονται η παραγωγή και η ανταλλαγή όταν οι τιμές καθορίζονται διοικητικά, η είσοδος περιορίζεται ή οι πόροι μεταφέρονται μέσω φορολογίας; Η προσέγγιση του Rothbard απαιτεί να εξετάζονται όχι μόνο οι προθέσεις μιας πολιτικής, αλλά και οι συνέπειές της. Η επιθυμία για ένα αποτέλεσμα δεν αποδεικνύει ότι τα επιλεγμένα μέσα μπορούν να το επιφέρουν.

Ακριβώς εδώ βρίσκεται και μια ουσιώδης διάκριση του έργου. Η οικονομική επιστήμη δεν επιλέγει τους τελικούς σκοπούς του ανθρώπου ούτε υποκαθιστά την ηθική φιλοσοφία. Μπορεί, όμως, να εξετάσει τη συνοχή των μέσων με τους σκοπούς, να αποκαλύψει τις θυσίες που συνεπάγεται μια επιλογή και να αμφισβητήσει υποσχέσεις που αγνοούν τη σπανιότητα (scarcity), τον χρόνο ή την αβεβαιότητα. Η ακρίβεια αυτής της διάκρισης είναι απαραίτητη τόσο για την κατανόηση όσο και για την κριτική του Rothbard.

Η ανάγνωση αυτής της πραγματείας δεν απαιτεί εκ των προτέρων συμφωνία. Απαιτεί κάτι δυσκολότερο και γονιμότερο: προθυμία να ακολουθήσει κανείς ένα επιχείρημα από τις προκείμενες έως τα συμπεράσματά του. Όποιος διαφωνεί θα βρει σαφείς θέσεις με τις οποίες μπορεί να αναμετρηθεί. Όποιος συμφωνεί θα κληθεί να γνωρίσει τους λόγους της συμφωνίας του.

Σε αυτό έγκειται η διαρκής αξία ενός μεγάλου συστηματικού έργου. Δεν προσφέρει απλώς απαντήσεις· μεταβάλλει τον τρόπο με τον οποίο τίθενται τα ερωτήματα. Στις σελίδες που ακολουθούν, η οικονομική ζωή επιστρέφει στην ανθρώπινη κλίμακά της, όχι για να απλουστευθεί, αλλά για να κατανοηθεί. Πίσω από κάθε παραγωγική διαδικασία βρίσκεται χρόνος που αφιερώθηκε. Πίσω από κάθε κόστος, μια δυνατότητα που εγκαταλείφθηκε. Και πίσω από κάθε ανταλλαγή, δύο άνθρωποι που προσδοκούν ότι μπορούν να βρεθούν σε καλύτερη θέση από εκείνη στην οποία βρίσκονταν πριν.

Πραξεολόγος

Εισαγωγή στη δεύτερη έκδοση του Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος

Του Joseph T. Salerno

Ο MURRAY ROTHBARD* άρχισε να εργάζεται πάνω σε αυτό το μνημειώδες έργο την 1η Ιανουαρίου 1952.[1] Στις 5 Μαΐου 1959, ο Rothbard έγραψε στον πνευματικό του καθοδηγητή, Ludwig von Mises, αναγγέλλοντάς του: «È finito!».[2] Τα περισσότερα από επτά χρόνια που χρειάστηκε ο Rothbard για να ολοκληρώσει το *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος* συνέπεσαν με μία από τις πιο άγονες και οπισθοδρομικές, έως τότε, δεκαετίες στην ιστορία της επιστημονικής οικονομικής σκέψης, από τη γέννηση της επιστήμης στη συστηματική πραγματεία του Richard Cantillon, που δημοσιεύθηκε το 1755.[3] Δεδομένου του προοδευτικού εκφυλισμού της οικονομικής σκέψης καθ' όλη τη δεκαετία του 1950, η τελική έκδοση της πραγματείας του Rothbard το 1962 αποτέλεσε ορόσημο στην ανάπτυξη της ορθής οικονομικής θεωρίας και γεγονός που διέσωσε την επιστήμη από την αυτοκαταστροφή.

Η εποχή της σύγχρονης οικονομικής επιστήμης εγκαινιάστηκε με την έκδοση του θεμελιώδους έργου του Carl Menger, *Αρχές οικονομικής επιστήμης*, το 1871. Σε αυτό το ολιγοσέλιδο βιβλίο, ο Menger παρουσίασε την ορθή προσέγγιση της θεωρητικής έρευνας στην οικονομική επιστήμη και ανέπτυξε ορισμένες από τις άμεσες συνεπαγωγές της. Ειδικότερα, ο Menger επιδίωξε να εντοπίσει τους αιτιώδεις νόμους που καθόριζαν τις τιμές τις οποίες παρατηρούσε να καταβάλλονται καθημερινά στις πραγματικές αγορές.[4] Ο δηλωμένος στόχος του ήταν να διατυπώσει μια ρεαλιστική θεωρία των τιμών, η οποία θα παρείχε μια ενοποιημένη εξήγηση της διαμόρφωσης των φαινομένων της αγοράς, έγκυρη σε κάθε χρόνο και τόπο.[5] Οι έρευνες του Menger τον οδήγησαν στην ανακάλυψη ότι όλες οι αγοραίες τιμές, τα επίπεδα των μισθών, οι πρόσοδοι και τα επιτόκια μπορούσαν τελικά να αναχθούν στις επιλογές και τις πράξεις των καταναλωτών, οι οποίοι επιδίωκαν να ικανοποιήσουν τις σημαντικότερες ανάγκες τους «οικονομώντας» σπάνια μέσα ή «οικονομικά αγαθά». Έτσι, για τον Menger, όλες οι τιμές, οι πρόσοδοι, τα επίπεδα των μισθών και τα επιτόκια ήταν το αποτέλεσμα των αξιολογικών κρίσεων μεμονωμένων καταναλωτών, οι οποίοι επέλεγαν μεταξύ συγκεκριμένων μονάδων διαφορετικών αγαθών σύμφωνα με τις υποκειμενικές τους αξίες ή τις «οριακές χρησιμότητές» τους, για να χρησιμοποιήσουμε τον όρο που επινόησε ο μαθητής του Friedrich Wieser. Με αυτή τη θεμελιώδη διαπίστωση γεννήθηκε η σύγχρονη οικονομική επιστήμη.

Η αιτιώδης-ρεαλιστική προσέγγιση του Menger στη συγκρότηση της οικονομικής θεωρίας άρχισε σύντομα να προσελκύει εξέχοντες οπαδούς τόσο στην Αυστρία όσο και, αργότερα, σε ολόκληρη την ηπειρωτική Ευρώπη και στις αγγλόφωνες χώρες. Αυτό που έμελλε να ονομαστεί «Αυστριακή Σχολή» αναπτύχθηκε ραγδαία ως προς το κύρος και τον αριθμό των μελών του, και έως τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο η θεωρητική έρευνα που βασιζόταν στην αιτιώδη-ρεαλιστική προσέγγιση θεωρούνταν η αιχμή της οικονομικής επιστήμης. Για διάφορους λόγους, μετά τον πόλεμο η σχολή υπέστη μια εκπληκτικά ταχεία παρακμή, ιδίως στη Μεγάλη Βρετανία και στις Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά και στην Αυστρία. Ήδη κατά τη δεκαετία του 1920, η αιτιώδης-ρεαλιστική προσέγγιση είχε

επισκιαστεί από την προσέγγιση της μερικής ισορροπίας του Alfred Marshall στη Μεγάλη Βρετανία, στις ΗΠΑ και ακόμη και σε τμήματα της ηπειρωτικής Ευρώπης. Η αίγλη της υποχώρησε ακόμη περισσότερο με την εισαγωγή της μαθηματικής προσέγγισης της γενικής ισορροπίας του Léon Walras στον αγγλόφωνο κόσμο στις αρχές της δεκαετίας του 1930. Λίγο αργότερα, η προσέγγιση του Menger σχεδόν ενταφιάστηκε από την κεϋνσιανή επανάσταση. Ως εκ τούτου, έως την έναρξη του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου είχε παύσει να υπάρχει ένα δίκτυο οικονομολόγων με συνείδηση της κοινής τους ταυτότητας και θεσμική παρουσία, οι οποίοι να ασχολούνται ενεργά με τη διδασκαλία και την έρευνα στην παράδοση του Menger.[6]

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, μια νέα και ασφυκτική ορθοδοξία, γνωστή ως «νεοκλασική σύνθεση», είχε επιβληθεί στην οικονομική επιστήμη, ιδίως στις Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτή η αποκαλούμενη «σύνθεση» ήταν στην πραγματικότητα ένα συνονθύλευμα των τριών ετερόκλητων προσεγγίσεων που είχαν παραμερίσει την αιτιώδη-ρεαλιστική προσέγγιση του Menger κατά τον Μεσοπόλεμο. Ανακάτευε αδιακρίτως τις προσεγγίσεις των Marshall και Walras στον προσδιορισμό των τιμών με την κεϋνσιανή μακροοικονομική. Οι δύο πρώτες προσεγγίσεις επικεντρώνονταν στενά στην ανάλυση του προσδιορισμού μη πραγματικών τιμών ισορροπίας, είτε σε μεμονωμένες αγορές —μερική ισορροπία— είτε σε όλες τις αγορές ταυτόχρονα —γενική ισορροπία. Η κεϋνσιανή μακροοικονομική αρνούνταν εντελώς την αποτελεσματικότητα του συστήματος τιμών στον συντονισμό των διαφόρων τομέων μιας οικονομίας που αντιμετώπιζε «ανεπάρκεια της συνολικής ζήτησης». Αυτή η τελευταία κατάσταση υποτίθεται ότι είχε προκαλέσει τη Μεγάλη Ύφεση, ενώ ο Keynes και οι οπαδοί του ισχυρίζονταν επιπλέον ότι αποτελούσε ενδημικό χαρακτηριστικό της οικονομίας της αγοράς. Η νεοκλασική σύνθεση διακήρυσσε, επομένως, ότι το σύστημα τιμών λειτουργούσε αποτελεσματικά ως προς την κατανομή των σπάνιων πόρων μόνον εφόσον η κυβέρνηση χρησιμοποιούσε επιδέξια τη δημοσιονομική και τη νομισματική πολιτική, ώστε να διατηρεί στην οικονομία ένα επίπεδο συνολικής ζήτησης ή συνολικής δαπάνης επαρκές για να απορροφήσει την παραγωγή που αντιστοιχούσε σε πλήρη απασχόληση.

Αυτή η νέα ορθοδοξία προωθούσε επίσης την υπερεξειδίκευση και την αντίστοιχη διάσπαση της οικονομικής επιστήμης σε ένα συνονθύλευμα στεγανών επιμέρους κλάδων. Ακόμη και ο θεωρητικός πυρήνας της οικονομικής επιστήμης είχε πλέον διαιρεθεί σε «μικροοικονομική» και «μακροοικονομική», οι οποίες φαινομενικά συνδέονταν ελάχιστα μεταξύ τους. Τα εξειδικευμένα περιοδικά πολλαπλασιάζονταν, επιφέροντας ριζική αλλαγή στην ερευνητική κουλτούρα, με ιδιαίτερη έμφαση στη συγγραφή και την ανάγνωση των πιο πρόσφατων άρθρων των περιοδικών. Τα λίγα βιβλία που εκδίδονταν ήταν τεχνικές μονογραφίες ή υπεραπλουστευμένα διδακτικά εγχειρίδια· η εποχή της μεγάλης συστηματικής πραγματείας περί οικονομικής θεωρίας είχε φτάσει στο τέλος της.[7]

Σχεδόν ο μόνος που αντιστάθηκε σε αυτή τη διανοητική επανάσταση ήταν ο Ludwig von Mises. Με την έκδοση, το 1940, του *Nationalökonomie*, του γερμανόγλωσσου προδρόμου της *Ανθρώπινης δράσης*, ο Mises αποκατέστησε μόνος του και προήγαγε σημαντικά το σύστημα της αιτιώδους-ρεαλιστικής οικονομικής θεωρίας.[8] Ειδικότερα, ενοποίησε τη θεωρία της αξίας και των τιμών του Menger με τη δική του προγενέστερη αναδιατύπωση της νομισματικής θεωρίας. Επιπλέον, θεμελίωσε αυστηρά ολόκληρο το σύστημα της οικονομικής θεωρίας σε μια ευρύτερη επιστήμη της ανθρώπινης δράσης, την οποία ο ίδιος είχε εκθέσει σε προηγούμενα έργα του και τώρα ανέπτυσσε περαιτέρω. Αυτή την επιστήμη της ανθρώπινης δράσης την ονόμασε πλέον «πραξεολογία». Δυστυχώς, η μεγάλη πραγματεία του Mises αγνοήθηκε σχεδόν ολοκληρωτικά από τη μεταπολεμική

κοινότητα των οικονομολόγων.[9] Ωστόσο, μολονότι δεν κατόρθωσε να εμπνεύσει μια άμεση αναζωογόνηση του επιστημονικού κινήματος του Menger, η *Ανθρώπινη δράση* έθεσε πράγματι τα θεμέλια για τη μεταγενέστερη αναβίωσή του. Το έναυσμα για αυτή την αναβίωση επρόκειτο να δώσει η έκδοση του *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος* το 1962.[10]

Όταν ο Rothbard άρχισε να εργάζεται πάνω σε αυτό που επρόκειτο να εξελιχθεί σε ολοκληρωμένη πραγματεία, αντιλαμβανόταν το εγχείρημα ως ένα βιβλίο κατάλληλο τόσο για μη ειδικούς αναγνώστες όσο και για πανεπιστημιακή διδασκαλία, το οποίο θα έφερνε «στην επιφάνεια και θα αποσαφήνιζε τον βαθμιαίο, βήμα προς βήμα χαρακτήρα του οικοδομήματος που είχε κατασκευάσει ο Mises, αλλά που λίγο πολύ θεωρούσε δεδομένο ότι οι αναγνώστες του θα κατανοούσαν».[11] Αυτό ήταν αναγκαίο επειδή η *Ανθρώπινη δράση* απευθυνόταν σε επιστημονικό κοινό, και ο Mises είχε, κατά συνέπεια, θεωρήσει τους αναγνώστες του ήδη σε μεγάλο βαθμό εξοικειωμένους με πολλές από τις έννοιες και τα θεωρήματα αυτού που αποκαλούσε «σύγχρονη υποκειμενιστική οικονομική θεωρία». Έτσι, ο Rothbard σκόπευε «να κάνει για τον Mises ό,τι έκανε ο McCulloch για τον Ricardo», δηλαδή να καταστήσει το έργο του κατανοητό σε ένα ευφυές αναγνωστικό κοινό μη ειδικών.[12]

Ο Rothbard, όμως, συνειδητοποίησε σύντομα ότι το αρχικό του σχέδιο ήταν εσφαλμένο και έπρεπε να εγκαταλειφθεί για τρεις λόγους. Πρώτον, η παραδοσιακή μορφή του διδακτικού εγχειριδίου ήταν υπερβολικά ασυστηματοποίητη ως προς τη διάταξη και την πραγμάτευση των διαφόρων θεμάτων, ώστε να επιτρέπει την ανάπτυξη της οικονομικής θεωρίας με τον λογικό, βήμα προς βήμα τρόπο που είχε οραματιστεί ο Rothbard. Ως εκ τούτου, δεν επαρκούσε για να μεταδώσει μια «αίσθηση της μεγάλης εμβέλειας, του συνεκτικού συστήματος που ενοποιεί και διαπερνά όλες τις όψεις της ορθής οικονομικής διδασκαλίας».[13] Δεύτερον, ο Rothbard ανακάλυψε ότι υπήρχαν «πολλά κενά» στο «οικονομικό όργανον» του Mises, τα οποία έπρεπε να «συμπληρώσει» ο ίδιος.[14] Επιπλέον, οι βήμα προς βήμα παραγωγικοί συλλογισμοί του Rothbard τον οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι η θεωρία του Mises περί μονοπωλίου, την οποία ασπαζόταν η πλειονότητα των οικονομολόγων της παράδοσης του Menger, ήταν ανεπανόρθωτα ελαττωματική και έπρεπε να αναθεωρηθεί πλήρως. Το βιβλίο, επομένως, αποδεικνυόταν ότι θα «περιλάμβανε σημαντική πρωτότυπη συμβολή» εκ μέρους του Rothbard. Τρίτον, καθώς προχωρούσε στη συγγραφή του βιβλίου, ο Rothbard ερευνούσε ταυτόχρονα τη βιβλιογραφία και διάβαζε εκτενώς, και άρχισε να συνειδητοποιεί ότι η *Ανθρώπινη δράση* είχε αναδυθεί από μια πολύ ευρεία παράδοση, η οποία περιλάμβανε πολύ περισσότερους οικονομολόγους από τον Mises, τους διάσημους προκατόχους του και τους άμεσους μαθητές του — όπως ο Friedrich A. Hayek— στην ίδια την αυστριακή κοιτίδα της σχολής. Επιπλέον, καθώς ο Rothbard διάβαζε και έγραφε, του γινόταν ολοένα σαφέστερο ότι τα διάφορα νήματα αυτής της θεωρητικής παράδοσης, η οποία περιλάμβανε πολλές σημαντικές αμερικανικές και βρετανικές συμβολές πέρα από τα μεγάλα αυστριακά έργα, δεν είχαν ακόμη ενοποιηθεί πλήρως ούτε οι αρχές τους είχαν αποτυπωθεί ολοκληρωμένα σε μια συστηματική πραγματεία. Κατά συνέπεια, ο Rothbard συμπέρανε ότι «πολλά ουσιώδη σημεία πρέπει να συναχθούν με πρωτότυπους παραγωγικούς συλλογισμούς ή με τη βοήθεια άλλων έργων» και, επομένως, «το βιβλίο δεν μπορεί να είναι απλώς μια παράφραση της *Ανθρώπινης δράσης*».[15] Το σχεδιαζόμενο βιβλίο του Rothbard μεταμορφώθηκε έτσι, κατά την ίδια τη διαδικασία της συγγραφής του, από μια απλή έκθεση των αρχών της παραδεδομένης διδασκαλίας της Αυστριακής Σχολής υπό στενή έννοια σε μια πραγματεία που ανέπτυσσε ένα πλήρες σύστημα οικονομικής θεωρίας και περιλάμβανε πολλά πρωτότυπα, ακόμη και ριζικά νέα, παραγωγικά συμπεράσματα και θεωρήματα.

Ο ίδιος ο Mises αναγνώρισε αμέσως τη βαθιά πρωτοτυπία και τη σημασία της συμβολής του Rothbard. Στην κριτική του για το *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος*, ο Mises έγραψε ότι ο Rothbard

> *εντάσσεται στις τάξεις των επιφανών οικονομολόγων δημοσιεύοντας ένα ογκώδες έργο, μια συστηματική πραγματεία περί οικονομικής επιστήμης. ... Σε κάθε κεφάλαιο της πραγματείας του, ο Rothbard ... υιοθετεί τις καλύτερες διδασκαλίες των προκατόχων του ... και προσθέτει σε αυτές εξαιρετικά σημαντικές παρατηρήσεις. ...*[16]

Ο Mises συνέχισε χαρακτηρίζοντας το έργο του Rothbard ως

> *... μια συμβολή που εγκαινιάζει νέα εποχή στη γενική επιστήμη της ανθρώπινης δράσης, την πραξεολογία, και στο πρακτικά σημαντικότερο και έως τώρα καλύτερα επεξεργασμένο τμήμα της, την οικονομική επιστήμη. Στο εξής, όλες οι ουσιώδεις μελέτες σε αυτούς τους γνωστικούς κλάδους θα πρέπει να λαμβάνουν πλήρως υπόψη τις θεωρίες και τις κριτικές που αναπτύσσει ο Δρ. Rothbard.*[17]

Δεδομένων των απαιτητικών επιστημονικών κριτηρίων του Mises και της γνωστής του φειδούς στους επαίνους για επιστημονικές συμβολές, πρόκειται πράγματι για εξαιρετικά υψηλό έπαινο για ένα βιβλίο που εκδόθηκε από έναν οικονομολόγο ηλικίας τριάντα έξι ετών.[18] Ακόμη σημαντικότερο είναι ότι ο Mises θεωρούσε προφανώς πως το έργο του Rothbard εγκαινίαζε μια νέα εποχή στη σύγχρονη οικονομική επιστήμη.

Ο ίδιος ο Rothbard δεν δίσταζε να επισημαίνει τα σημεία στα οποία θεωρούσε ότι η πραγματεία του είχε αποκλίνει από το έργο του Mises ή το είχε προαγάγει. Πρώτη μεταξύ των θεωρητικών καινοτομιών του Rothbard ήταν η διατύπωση μιας πλήρους και ενοποιημένης θεωρίας της παραγωγής. Προηγουμένως, η θεωρία της παραγωγής στην αιτιώδη-ρεαλιστική ανάλυση βρισκόταν σε κατάσταση αταξίας και αποτελούνταν από μια σειρά ανεξάρτητων και αντικρουόμενων ρευμάτων σκέψης, τα οποία πραγματεύονταν απομονωμένα το κεφάλαιο και τον τόκο, τη θεωρία της οριακής παραγωγικότητας, τη θεωρία της προσόδου, την επιχειρηματικότητα και ούτω καθεξής. Κάπως έκπληκτος από αυτό το χάσμα στη θεωρία της παραγωγής, ο Rothbard σχολίασε:

> *Ο Mises παρέχει ελάχιστες λεπτομέρειες σχετικά με τη θεωρία της παραγωγής και, κατά συνέπεια, χρειάστηκε να κάνω πολλές άκαρπες αρχικές απόπειρες και να καταβάλω μεγάλη προσπάθεια που αποδείχθηκε μάταιη, προτού καταλήξω σε αυτό που με ικανοποιούσε ως καλή Θεωρία της Παραγωγής. (Αυτό συνεπαγόταν την απελευθέρωση από το 90 τοις εκατό της ύλης των σημερινών διδακτικών εγχειριδίων.)*[19]

Στο *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος*, ο Rothbard αναπτύσσει μια ενιαία και συστηματική πραγμάτευση της δομής της παραγωγής, της θεωρίας του κεφαλαίου και του τόκου, του προσδιορισμού των τιμών των συντελεστών παραγωγής, της θεωρίας της προσόδου και του ρόλου της επιχειρηματικότητας στην παραγωγή. Επιπλέον, η θεωρία της παραγωγής παρουσιάζεται ως μέρος του πυρήνα της οικονομικής ανάλυσης και καταλαμβάνει πέντε από τα δώδεκα κεφάλαια του βιβλίου και περίπου το 30 τοις εκατό του κειμένου του. Ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα του Rothbard στη θεωρία της παραγωγής ήταν η ανάπτυξη μιας θεωρίας του κεφαλαίου και του τόκου που ενοποιούσε την ανάλυση της χρονικής δομής της παραγωγής των Knut Wicksell και Hayek με τη θεωρία της αμιγούς χρονικής προτίμησης που είχαν εκθέσει οι Frank A. Fetter και Ludwig von

Mises. Μολονότι οι ρίζες και των δύο αυτών ρευμάτων σκέψης μπορούν να αναχθούν στο έργο του Böhm-Bawerk, η δική του έκθεση ήταν συγκεχυμένη και δημιουργούσε φαινομενικά ανεπίλυτες αντιφάσεις μεταξύ τους.[20] Στη συνέχεια αναπτύχθηκαν χωριστά, έως ότου ο Rothbard αποκάλυψε την εγγενή λογική τους σύνδεση.

Παρά τον πλουσιοπάροχο έπαινο του Mises για το βιβλίο ως άλμα προόδου που εγκαινίαζε νέα εποχή στην οικονομική επιστήμη, καθώς και την ευρεία αναγνώριση, μεταξύ πολλών οπαδών, παρατηρητών και επικριτών του σύγχρονου αυστριακού κινήματος, ότι το *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος* αποτελεί πράγματι θεμελιώδες έργο στην αναγέννηση της σύγχρονης αυστριακής οικονομικής σκέψης, υπάρχουν δύο κρίσιμα ερωτήματα σχετικά με το βιβλίο τα οποία, παραδόξως, δεν έχουν ποτέ καν εξεταστεί, πόσο μάλλον επιλυθεί. Το πρώτο ερώτημα αφορά την ακριβή έννοια υπό την οποία η πραγματεία του Rothbard μπορεί να χαρακτηριστεί έργο «αυστριακής οικονομικής θεωρίας», καθώς και τον τρόπο με τον οποίο ο ίδιος ο Rothbard αντιλαμβανόταν τη σύνδεση μεταξύ της πραγματείας του και αυτού του σώματος παραδεδομένης διδασκαλίας. Το δεύτερο ερώτημα αφορά την αντίληψη του Rothbard για τη σχέση μεταξύ του θεωρητικού συστήματος που εκτίθεται στην πραγματεία του και της νεοκλασικής σύνθεσης της δεκαετίας του 1950. Όπως θα δούμε, οι απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα δεν είναι μόνο απροσδόκητες, αλλά και μεστές συνεπειών για την ερμηνεία των πρόσφατων εξελίξεων στην αυστριακή οικονομική σκέψη και την αξιολόγηση των μελλοντικών δυνατοτήτων και προοπτικών της.

Προτού εξετάσουμε το ζήτημα της θεωρητικής συγγένειας μεταξύ του *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος* και της αυστριακής οικονομικής θεωρίας, είναι διδακτικό να διερευνήσουμε τη στάση του Mises απέναντι στην Αυστριακή Σχολή, επειδή δεν είναι τόσο απλή όσο συνήθως υποτίθεται και επηρέασε σαφώς την άποψη του Rothbard. Ήδη από το 1932, ο Mises είχε υποστηρίξει ότι όλες οι ουσιώδεις ιδέες της Αυστριακής Σχολής οικονομικής σκέψης είχαν ενσωματωθεί στο κυρίαρχο ρεύμα αυτού που αποκαλούσε «σύγχρονη υποκειμενιστική οικονομική θεωρία».[21] Σύμφωνα με τον Mises,

> *η Αυστριακή και η Αγγλοαμερικανική Σχολή, καθώς και η Σχολή της Λωζάννης ... διαφέρουν μόνο ως προς τον τρόπο με τον οποίο εκφράζουν την ίδια θεμελιώδη ιδέα και ... τις χωρίζουν περισσότερο η ορολογία τους και οι ιδιομορφίες της παρουσίασής τους παρά η ουσία των διδασκαλιών τους.*[22]

Ομολογουμένως, αυτή η άποψη διατυπώθηκε σε ένα συνέδριο οικονομικής επιστήμης στη Γερμανία, στο οποίο συμμετείχαν πολυάριθμοι εκπρόσωποι των υπολειμμάτων της Γερμανικής Ιστορικής Σχολής, που εξακολουθούσαν να ασκούν επιρροή και αντιστρατεύονταν κάθε είδος οικονομικής θεωρίας. Μπορεί ασφαλώς να υποστηριχθεί εύλογα ότι, δεδομένου αυτού του πλαισίου, οι παρατηρήσεις του Mises αποσκοπούσαν σε μια γενική υπεράσπιση της θεωρητικής έρευνας στην οικονομική επιστήμη. Πράγματι, έναν χρόνο νωρίτερα ο Mises είχε γράψει:

> *Στο πεδίο της σύγχρονης οικονομικής επιστήμης, η Αυστριακή Σχολή έχει καταδείξει την ανωτερότητά της έναντι της Σχολής της Λωζάννης και των συγγενών προς αυτήν σχολών, οι οποίες προκρίνουν τις μαθηματικές διατυπώσεις, αποσαφηνίζοντας την αιτιώδη σχέση μεταξύ αξίας και κόστους και αποφεύγοντας ταυτόχρονα την έννοια της συνάρτησης, η οποία στην επιστήμη μας είναι παραπλανητική.*[23]

Παρά την παραπάνω επιφύλαξη, ο Mises εξακολούθησε να υποστηρίζει ότι η ονομασία «Αυστριακή Σχολή» αποτελούσε αναχρονισμό, ισχυριζόμενος στην τελευταία δημοσίευση της σταδιοδρομίας του, το 1969, ότι η Αυστριακή Σχολή αποτελούσε κλειστό κεφάλαιο στην ιστορία της οικονομικής σκέψης ήδη περίπου από την εποχή του θανάτου του Menger, το 1921. Έως τότε, σύμφωνα με τον Mises,

> *όλες οι ουσιώδεις ιδέες της Αυστριακής Σχολής είχαν γίνει, σε γενικές γραμμές, αποδεκτές ως αναπόσπαστο μέρος της οικονομικής θεωρίας ... και δεν γινόταν πλέον διάκριση μεταξύ μιας Αυστριακής Σχολής και της υπόλοιπης οικονομικής σκέψης. Η ονομασία «Αυστριακή Σχολή» κατέστη το όνομα που δόθηκε σε ένα σημαντικό κεφάλαιο της ιστορίας της οικονομικής σκέψης· δεν ήταν πλέον το όνομα της συγκεκριμένης αίρεσης με διδασκαλίες διαφορετικές από εκείνες που ασπάζονταν οι άλλοι οικονομολόγοι.*[24]

Όπως σημειώθηκε, ο Mises χρησιμοποιούσε τον όρο «σύγχρονη υποκειμενιστική οικονομική θεωρία» για να περιγράψει τη νέα σύνθεση θεωρητικών προσεγγίσεων που πίστευε ότι είχε αρχίσει να αναδύεται κατά τη δεκαετία του 1920. Υπάρχουν δύο προβλήματα με αυτή την ονομασία, τα οποία ενδέχεται να εξηγούν την αμφίθυμη στάση του Mises απέναντι στην υπαγωγή των σχολών του Marshall και της Λωζάννης σε αυτήν. Πρώτον, έως τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι περισσότεροι θεωρητικοί οικονομολόγοι δήλωναν τουλάχιστον στα λόγια την αποδοχή κάποιας εκδοχής της θεωρίας της υποκειμενικής αξίας, οπότε ο υποκειμενισμός δεν αποτελούσε πλέον διακριτικό γνώρισμα μιας ιδιαίτερης προσέγγισης της θεωρητικής έρευνας. Δεύτερον, όπως έχουμε δει στη δική μας εποχή, ο υποκειμενισμός είναι ένας διαβόητα ελαστικός όρος, ο οποίος μπορεί να διευρυνθεί ώστε να δηλώνει ακόμη και τη μηδενιστική προσέγγιση της οικονομικής θεωρίας που είναι γνωστό ότι υποστήριξαν ο George Shackle, ο Ludwig Lachmann της ύστερης περιόδου και αρκετοί μεταμοντερνιστές και ερμηνευτικοί οικονομολόγοι.[25]

Ο Rothbard ακολούθησε προφανώς τον Mises ερμηνεύοντας τον όρο «Αυστριακή Σχολή» ως την ονομασία ενός σημαντικού κινήματος στην ιστορία της οικονομικής σκέψης. Στο κείμενο του *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος*, ο Rothbard χρησιμοποιεί τους όρους «αυστριακός» ή «Αυστριακή Σχολή» τουλάχιστον δέκα φορές μέσα σε εισαγωγικά, όπως φυσικά θα έκανε αν αναφερόταν σε ένα κίνημα που είχε μόνο ιστορική σημασία για τον σύγχρονο αναγνώστη. Τις λίγες φορές που χρησιμοποιεί αυτούς τους όρους χωρίς εισαγωγικά, αυτοί παραπέμπουν σαφώς σε ιστορικές διδασκαλίες ή αντιπαραθέσεις, όπως «η θεωρία των τιμών της Αυστριακής Σχολής και του Wicksteed» ή η διαμάχη της Αυστριακής Σχολής με τον Alfred Marshall σχετικά με τη σχέση μεταξύ τιμών και κόστους. Τη μοναδική φορά που ο Rothbard αναφέρει τον όρο «αυστριακός» στον Πρόλογο της πρώτης έκδοσης, το κάνει στη φράση «οι “Αυστριακοί” οικονομολόγοι», θέτοντας τη λέξη εντός εισαγωγικών και χρησιμοποιώντας την σε μια πρόταση της οποίας τα ρήματα βρίσκονται σε παρελθοντικό χρόνο.[26]

Αυτή η ερμηνευτική εξέταση του κειμένου δεν αποσκοπεί να υποδηλώσει ότι ο Rothbard δεν θεωρούσε το έργο του συνέχεια της μεγάλης παράδοσης που εγκαινίασαν οι πρώτοι Αυστριακοί οικονομολόγοι. Πράγματι, ο Rothbard έγραψε για

> *τον μύθο που επικρατεί μεταξύ των οικονομολόγων ότι η Αυστριακή Σχολή είναι ουσιαστικά νεκρή και δεν έχει πλέον τίποτε να προσφέρει, και ότι καθετί διαχρονικής αξίας που είχε να προσφέρει είχε ουσιαστικά διατυπωθεί και ενσωματωθεί στις Αρχές του Alfred Marshall.*[27]

Το ζητούμενο είναι, αντιθέτως, ότι στόχος του Rothbard ήταν να ανακτήσει και να προαγάγει μια πολύ ευρύτερη θεωρητική παράδοση, της οποίας τα έργα των Menger και Böhm-Bawerk αποτελούσαν αναμφισβήτητα την κεντρική ρίζα. Έτσι, στον Πρόλογό του, ο Rothbard δήλωνε: «Αυτό το βιβλίο, λοιπόν, αποτελεί μια προσπάθεια να καλυφθεί μέρος του τεράστιου κενού των 40 ετών».[28] Το «κενό» στο οποίο αναφέρεται εδώ ο Rothbard χωρίζει την έκδοση του *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος* από την έκδοση των τριών τελευταίων συστηματικών πραγματειών οικονομικής επιστήμης που είχαν εμφανιστεί στα αγγλικά, των Philip Wicksteed (1910), Frank Fetter (1910) και Frank Taussig (1911).[29] Οι πραγματείες των Wicksteed και Fetter, ειδικότερα, εντάσσονταν σε αυτό που ο Rothbard αποκαλούσε «πραξεολογική παράδοση». Η διαδικασία τους, όπως και η δική του, ήταν «να οικοδομούν αργά και λογικά, επάνω στα βασικά αξιώματα, ένα ενοποιημένο και συνεκτικό οικοδόμημα οικονομικής αλήθειας».[30] Ο κύριος λόγος για τον οποίο η πραγματεία του περιέχει πολυάριθμες αναφορές στην ιστορική Αυστριακή Σχολή ήταν ότι ο Rothbard έκρινε πως τα μέλη αυτής της σχολής είχαν «αντιληφθεί καλύτερα αυτή τη μέθοδο και την είχαν χρησιμοποιήσει πληρέστερα και πειστικότερα. Ήταν, εν ολίγοις, οι κλασικοί χρήστες της "πραξεολογικής" μεθόδου».[31]

Σε αντίθεση με τη «σύγχρονη υποκειμενιστική οικονομική θεωρία» του Mises, η αναφορά του Rothbard στην «πραξεολογική μέθοδο» χάραζε μια σαφή διαχωριστική γραμμή μεταξύ εκείνων που χρησιμοποιούσαν τη διαδικασία του Menger για τη λογική παραγωγή οικονομικών νόμων από ορισμένα βασικά δεδομένα της πραγματικότητας και εκείνων που δεν τη χρησιμοποιούσαν. Η «πραξεολογία» ήταν η ρητή και συνειδητή επεξεργασία, από τον Mises, αυτής της σεβάσμιας διαδικασίας ανακάλυψης των αιτιωδών νόμων που διέπουν τα φαινόμενα της αγοράς. Η πρώιμη Αυστριακή Σχολή και οι οπαδοί της, ακόμη και ορισμένοι από τους καλύτερους κλασικούς οικονομολόγους, είχαν χρησιμοποιήσει αυτή την ερευνητική μέθοδο χωρίς να έχουν πλήρη επίγνωσή της. Η πραξεολογική μέθοδος εκκινεί από την αυταπόδεικτη πραγματικότητα της ανθρώπινης δράσης και τις άμεσες συνεπαγωγές της. Στη συνέχεια εισάγει άλλες εμπειρικές παραδοχές, οι οποίες αντανακλούν τις συγκεκριμένες συνθήκες της δράσης από τις οποίες αναδύονται τα ιστορικά προσδιορισμένα φαινόμενα της αγοράς που επιδιώκει να αναλύσει ο οικονομολόγος. Αφορά, επομένως, κατ' ανάγκην πραγματικά πράγματα. Γι' αυτόν τον λόγο δεν έχει καμία χρήση για πλάσματα και επινοήματα όπως η «αντιπροσωπευτική επιχείρηση», η «τέλεια ανταγωνιστική αγορά» ή η «συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας»· ούτε ασχολείται με την ύπαρξη, τη μοναδικότητα και τη σταθερότητα της γενικής ισορροπίας.

Η εξαιρετικά επιλεκτική χρήση νοητικών κατασκευών από την πραξεολογική μέθοδο έχει έναν και μόνο σκοπό: τη συστηματική ανάπτυξη ενός ενιαίου σώματος θεωρίας, το οποίο περιλαμβάνει προτάσεις με ουσιαστικό νόημα σχετικά με τα αίτια των οικονομικών φαινομένων στον κόσμο όπως είναι, όπως υπήρξε ή όπως είναι πιθανό να είναι. Όπως το διατύπωσε ο Mises, η πραξεολογική μέθοδος

> *... μελετά τη δράση υπό μη πραγματοποιημένες και μη πραγματοποιήσιμες συνθήκες μόνο από δύο απόψεις. Ασχολείται με καταστάσεις οι οποίες, μολονότι δεν είναι πραγματικές στον παρόντα και στον παρελθόντα κόσμο, θα μπορούσαν ενδεχομένως να γίνουν πραγματικές σε κάποια μελλοντική χρονική στιγμή. Και εξετάζει μη πραγματικές και μη πραγματοποιήσιμες συνθήκες, εφόσον μια τέτοια έρευνα είναι αναγκαία για την ικανοποιητική κατανόηση όσων συμβαίνουν υπό τις συνθήκες που υφίστανται στην πραγματικότητα.*[32]

Ο Mises κατέληγε: «Η ιδιαίτερη μέθοδος της οικονομικής επιστήμης είναι η μέθοδος των νοητικών κατασκευών. ... Είναι η μόνη μέθοδος πραξεολογικής και οικονομικής έρευνας».[33]

Ο Rothbard έλαβε σοβαρά υπόψη αυτή τη ρήση του Mises και, επί επτά χρόνια, αφοσιώθηκε στην εφαρμογή και την τελειοποίηση της μεθόδου αυτής κατά την ανάπτυξη ενός ενοποιημένου συστήματος οικονομικής θεωρίας. Αυτό εξηγεί γιατί ο Rothbard αναγνώριζε στη χρήση της πραξεολογικής μεθόδου, και όχι σε έναν αόριστο υποκειμενιστικό προσανατολισμό, το διακριτικό γνώρισμα και την αποφασιστική δοκιμασία της επιστημονικής οικονομικής σκέψης. Κατά τη μακρά περίοδο της αδιάλειπτης προσπάθειας για τη συγγραφή του παρόντος τόμου, ο Rothbard αναδείχθηκε έτσι σε αριστοτέχνη της πραξεολογικής ερευνητικής μεθόδου. Όχι μόνο χρησιμοποίησε με δεξιοτεχνία τις διάφορες νοητικές κατασκευές των οποίων τη φύση και την ειδική χρήση είχε διατυπώσει ρητά ο Mises στην *Ανθρώπινη δράση*, αλλά επινόησε και νέες, όπου ήταν αναγκαίο, για να διευκολύνει την παραγωγική συναγωγή νέων θεωρημάτων που θα φώτιζαν ανεξήγητες όψεις της οικονομικής πραγματικότητας.[34]

Ας εξετάσουμε ένα λεπτομερές παράδειγμα για να καταδείξουμε τη διαδικασία του Rothbard. Αντιμετωπίζοντας το απαιτητικό έργο της αποσαφήνισης και συστηματοποίησης της αιτιώδους-ρεαλιστικής θεωρίας της παραγωγής, ο Rothbard υποθέτει έναν νοητό κόσμο ειδικών συντελεστών παραγωγής, στον οποίο κάθε μεμονωμένος εργαζόμενος, κάθε γεωτεμάχιο και κάθε κεφαλαιουχικό αγαθό είναι αμετάκλητα δεσμευμένα στην παραγωγή ενός και μόνο προϊόντος και δεν μπορούν να μεταφερθούν προς χρήση σε οποιαδήποτε άλλη παραγωγική διαδικασία.[35] Ο Rothbard συλλαμβάνει επίσης δύο παραλλαγές αυτού του κόσμου. Στην πρώτη, οι συντελεστές που συνεργάζονται σε κάθε στάδιο μιας δεδομένης παραγωγικής διαδικασίας κατέχουν από κοινού το προϊόν —δηλαδή το κεφαλαιουχικό αγαθό— αυτού του σταδίου και, εφόσον οι υπηρεσίες όλων των κεφαλαιουχικών αγαθών ενσωματώνονται στο τελικό προϊόν, όλοι οι συντελεστές κατέχουν, κατά συνέπεια, από κοινού το τελικό αγαθό που πωλείται στους καταναλωτές έναντι χρήματος. Οι χρηματικές εισπράξεις διανέμονται στη συνέχεια σύμφωνα με τους όρους μιας εκούσιας σύμβασης μεταξύ όλων των συνιδιοκτητών των συντελεστών. Στη δεύτερη παραλλαγή, ένας μεμονωμένος κεφαλαιούχος ή μια κοινοπραξία κεφαλαιούχων αμείβει τους διάφορους συντελεστές που συμμετέχουν στην ενιαία διαδικασία πριν από την πώληση του τελικού προϊόντος στην αγορά και, ως αντάλλαγμα, αποκτά την κυριότητα των κεφαλαιουχικών αγαθών κάθε σταδίου, καθώς και του αποθέματος τελικών καταναλωτικών αγαθών και των χρηματικών εσόδων από την πώλησή του στους καταναλωτές.[36] Και στις δύο παραλλαγές της κατασκευής, υποτίθεται μια ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία, ώστε να γίνει αφαίρεση από τα προβλήματα της επιχειρηματικότητας.

Με τη βοήθεια αυτής της κατασκευής, ο Rothbard συνάγει παραγωγικά ορισμένα σημαντικά θεωρήματα και αρχές της παραγωγής. Πρώτον, στην περίπτωση της από κοινού κυριότητας του προϊόντος από τους συνεργαζόμενους συντελεστές γης και εργασίας, δεν υπάρχουν ανεξάρτητοι, πρωταρχικοί ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικών αγαθών, τα οποία αποτελούν ενδιάμεσα αγαθά στην παραγωγική διαδικασία και, επομένως, μπορούν να αναχθούν στις εισροές εργασίας και γης που συνεργάστηκαν για την παραγωγή τους. Δεύτερον, και κατά συνέπεια, όλο το εισόδημα στην παραγωγή συνίσταται σε μισθούς και γαιοπροσόδους· τα κεφαλαιουχικά αγαθά, τα οποία είναι απλώς ενδιάμεσοι σταθμοί στην πορεία προς το τελικό προϊόν, δεν αποφέρουν καμία καθαρή πρόσοδο στους ιδιοκτήτες τους. Τρίτον, όλοι οι συνεργαζόμενοι εργαζόμενοι και ιδιοκτήτες γης πρέπει να περιμένουν για το εισόδημά τους από την έναρξη της παραγωγικής διαδικασίας έως την ολοκλήρωσή της και την επακόλουθη πώληση του τελικού προϊόντος στους καταναλωτές.

Επομένως, τέταρτον, το ύψος του συνολικού εισοδήματος των συνεργαζόμενων ιδιοκτητών των συντελεστών εξαρτάται αποκλειστικά και πλήρως από τη ζήτηση των καταναλωτών για το προϊόν τους. Μια σχετική μετατόπιση της σχετικής καταναλωτικής ζήτησης μεταξύ τελικών αγαθών θα επιβαρύνει αποκλειστικά και πλήρως τους ειδικούς συντελεστές που συμμετέχουν στην παραγωγή των επηρεαζόμενων προϊόντων.

Μόλις εισαχθεί ο κεφαλαιούχος σε αυτόν τον πλασματικό κόσμο, καθίσταται αμέσως προφανής μια πέμπτη αρχή: η λειτουργία του κεφαλαιούχου είναι να απαλλάσσει τους ιδιοκτήτες των συντελεστών από το βάρος της αναμονής για την απόκτηση εισοδήματος, καθώς τους προκαταβάλλει παρούσες χρηματικές πληρωμές από τις συσσωρευμένες αποταμιεύσεις του για το κοινό προϊόν των υπηρεσιών της εργασίας και της γης τους. Ως αντάλλαγμα για αυτούς τους παρόντες μισθούς και προσόδους, ο κεφαλαιούχος λαμβάνει απόδοση υπό μορφή τόκου επί των επενδεδυμένων κεφαλαίων του, η οποία βασίζεται στη χρονική προτίμηση και αντανακλά την έκπτωση στην αξία των αναμενόμενων μελλοντικών χρηματικών εσόδων που πρόκειται να εισπράξει, σε σχέση με τις παρούσες χρηματικές πληρωμές που πραγματοποιεί για τις υπηρεσίες των συντελεστών. Αντιστρόφως, οι ιδιοκτήτες των συντελεστών συναινούν σε αυτή την αφαίρεση από το πλήρες τίμημα πώλησης του προϊόντος τους, η οποία ενσωματώνεται στις προεξοφλημένες πληρωμές μισθών και προσόδων που λαμβάνουν από τον κεφαλαιούχο, επειδή αυτές οι παρούσες πληρωμές τούς αποδεσμεύουν από τη χρονική διάσταση της παραγωγικής διαδικασίας. Μια έκτη αρχή είναι ότι, ακόμη και σε έναν κόσμο όπου ολόκληρη η παραγωγική διαδικασία ανήκει σε κεφαλαιούχους, τα κεφαλαιουχικά αγαθά εξακολουθούν να μην δημιουργούν καθαρό χρηματικό εισόδημα για τους ιδιοκτήτες τους, επειδή η καθαρή απόδοση υπό μορφή τόκου που αποκομίζουν οι κεφαλαιούχοι-ιδιοκτήτες προέρχεται εξ ολοκλήρου από την έκπτωση που ενσωματώνεται στους παρόντες μισθούς και προσόδους οι οποίοι καταβάλλονται στους ιδιοκτήτες των συντελεστών εργασίας και γης, που είναι οι μόνοι αποδέκτες καθαρού εισοδήματος σε έναν κόσμο χωρίς κεφαλαιούχους. Έτσι, τα εισοδήματα από μισθούς, προσόδους και τόκους εξαντλούν, από λογική άποψη, το σύνολο των εισπράξεων από την πώληση του τελικού προϊόντος, χωρίς να αφήνουν υπόλοιπο για καθαρές πληρωμές προς τα κεφαλαιουχικά αγαθά.[37]

Αυτή η ανάλυση του υποθετικού κόσμου των αμιγώς ειδικών συντελεστών του Rothbard είναι επίσης μεστή συνεπαγωγών για τον ρόλο του υποκειμενικού κόστους στην παραγωγή και στον προσδιορισμό των τιμών. Δεδομένου ότι οι ειδικοί συντελεστές γης και τα κεφαλαιουχικά αγαθά δεν έχουν εναλλακτικές χρήσεις σε αυτόν τον νοητό κόσμο, ένα άμεσο συμπέρασμα είναι ότι η χρήση τους στην παραγωγή είναι «χωρίς κόστος» και οι αντίστοιχες καμπύλες προσφοράς τους είναι πλήρως ανελαστικές. Αντιθέτως, η εργασία, όσο ειδική και αν είναι ως προς μια συγκεκριμένη παραγωγική διαδικασία, έχει κόστος χρήσης, επειδή διαθέτει μια εναλλακτική χρήση στην παραγωγή «ελεύθερου χρόνου», ο οποίος είναι ένα καταναλωτικό αγαθό που μπορεί να παραχθεί ακαριαία. Έτσι, σε έναν κόσμο χωρίς κεφαλαιούχους, η εργασία συνεπάγεται τη δυσαρέσκεια από τη στέρηση τόσο του ελεύθερου χρόνου όσο και των παρόντων αγαθών. Η εμφάνιση των κεφαλαιούχων στο προσκήνιο μειώνει, αλλά δεν εξαλείφει, τη δυσαρέσκεια της εργασίας. Αυτά τα συμπεράσματα καταδεικνύουν με ενάργεια την αρχή ότι όλα τα κόστη παραγωγής είναι, σε τελική ανάλυση και κατ' ουσίαν, υποκειμενικά. Οι προτιμήσεις για ελεύθερο χρόνο και οι χρονικές προτιμήσεις καθορίζουν, επομένως, τα έσχατα κόστη παραγωγής, και αυτά τα κόστη είναι αμιγώς υποκειμενικά και συνίστανται στην αξιολόγηση των χρησιμοτήτων από τις οποίες παραιτούνται οι παραγωγοί έναντι των αναμενόμενων χρηματικών εσόδων από τους καταναλωτές. Μόλις οι παραγωγοί υποστούν όλα αυτά τα υποκειμενικά κόστη, τα αποθέματα των διαφόρων ειδών

καταναλωτικών αγαθών προκύπτουν από την παραγωγική διαδικασία έτοιμα προς πώληση στους καταναλωτές. Εκτός αν οι παραγωγοί τους έχουν κάποια άμεση χρήση για τα αγαθά, η πώλησή τους στους καταναλωτές δεν συνεπάγεται απολύτως κανένα κόστος και οι σχετικές τιμές τους καθορίζονται αποκλειστικά από τη δομή των κλιμάκων αξιών των καταναλωτών. Κατά συνέπεια, αν εξαιρεθεί η κερδοσκοπία επί μελλοντικών μεταβολών των τιμών, οι καμπύλες προσφοράς των διαφόρων αποθεμάτων καταναλωτικών αγαθών είναι επίσης πλήρως ανελαστικές. Συνοψίζοντας, τα «κόστη παραγωγής» —δηλαδή η δυσαρέσκεια της εργασίας και της αναμονής που έχουν ήδη υποστεί οι παραγωγοί ή οι χρησιμότητες του ελεύθερου χρόνου και της άμεσης απόλαυσης από τις οποίες έχουν ήδη παραιτηθεί— δεν διαδραματίζουν απολύτως κανέναν ρόλο στον προσδιορισμό των τιμών των υφιστάμενων αποθεμάτων καταναλωτικών αγαθών.

Ο Rothbard χρησιμοποιεί επίσης την πλασματική κατασκευή που διατύπωσε για να καταρρίψει τη θεωρία των τιμών του Marshall, σύμφωνα με την οποία οι τιμές καθορίζονταν από τις δύο λεπίδες ενός ψαλιδιού: οι υποκειμενικές αξίες των καταναλωτών αποτελούσαν τη μία λεπίδα, ενώ τα αντικειμενικά ή πραγματικά κόστη παραγωγής αποτελούσαν την άλλη. Μολονότι ο Marshall και οι σύγχρονοι οπαδοί του παραδέχονται ότι, στο παροδικό άμεσο χρονικό διάστημα, η λεπίδα της υποκειμενικής αξίας υπερισχύει στον προσδιορισμό των τιμών, υποστηρίζουν ότι στη μακροχρόνια ισορροπία, όπου αποκαλύπτονται οι μόνιμες τάσεις της οικονομίας, κυριαρχεί η λεπίδα του κόστους παραγωγής, επειδή η τιμή κάθε προϊόντος εξισώνεται με το μέσο κόστος παραγωγής του. Έτσι, οι οπαδοί του Marshall συνάγουν επιφανειακά ότι, επομένως, τα κόστη πρέπει να καθορίζουν τις τιμές. Ωστόσο, ο Rothbard καταδεικνύει εύκολα ότι αυτή η εξίσωση μεταξύ τιμής και μέσου κόστους στη μακροχρόνια ισορροπία ή στην ERE, η οποία δεν είναι η ίδια πραγματική αλλά αποτελεί χρήσιμη νοητική κατασκευή, είναι το αποτέλεσμα των ίδιων αρχών που διέπουν τον προσδιορισμό των πραγματικών τιμών οι οποίες επικρατούν κάθε στιγμή και στις οποίες πραγματοποιούνται οι ανταλλαγές στις αγορές του πραγματικού κόσμου. Σε έναν κόσμο όπου όλοι οι συντελεστές είναι αμιγώς ειδικοί ως προς μία και μόνη παραγωγική διαδικασία, ο Rothbard δείχνει ότι μακροχρόνια, όταν απουσιάζουν τα επιχειρηματικά σφάλματα και τα κέρδη και οι ζημίες έχουν εξαλειφθεί πλήρως, οι συνολικές πληρωμές προς όλους τους συντελεστές που συνεργάζονται σε μια δεδομένη παραγωγική διαδικασία καθορίζονται αυστηρά από τα συνολικά έσοδα που προκύπτουν από τις δαπάνες των καταναλωτών για το τελικό προϊόν, αφαιρουμένης της απόδοσης υπό μορφή τόκου προς τους κεφαλαιούχους, και πρέπει να αντιστοιχούν απολύτως σε αυτά. Αν δεχθούμε αυτό το παραγωγικό συμπέρασμα και διαιρέσουμε τόσο τα συνολικά έσοδα όσο και τις συνολικές πληρωμές προς τους συντελεστές με την ποσότητα του προϊόντος, προκύπτει ότι η κατεύθυνση της αιτιότητας στην ισότητα μεταξύ τιμής και μέσου κόστους, ιδίως μακροχρόνια, είναι από την πρώτη προς το δεύτερο.

Η διατύπωση και η αξιοποίηση, από τον Rothbard, αυτού του νοητού κόσμου αμιγώς ειδικών συντελεστών αποτελεί υποδειγματική εφαρμογή της πραξεολογικής μεθόδου στη θεωρητική έρευνα. Όπως επισήμανε ο Mises,

> *Η βασική αρχή για τον σχεδιασμό νοητικών κατασκευών είναι να γίνεται αφαίρεση από τη λειτουργία ορισμένων συνθηκών που υφίστανται στην πραγματική δράση. Τότε είμαστε σε θέση να συλλάβουμε τις υποθετικές συνέπειες της απουσίας αυτών των συνθηκών και να κατανοήσουμε τα αποτελέσματα της ύπαρξής τους.*[38]

Έτσι, ο Rothbard υποθέτει αρχικά ότι, σε αυτόν τον κόσμο, όλες οι παραγωγικές διαδικασίες ανήκουν στους ίδιους τους συνεργαζόμενους συντελεστές, οι οποίοι πρέπει να παραμένουν χωρίς εισόδημα έως ότου παραχθεί το τελικό προϊόν και πωληθεί στους καταναλωτές. Αναλύοντας πρώτα αυτή την κατάσταση αφαιρώντας την ύπαρξη του κεφαλαιούχου, μπορούμε να συλλάβουμε τη λειτουργία του ως εκείνου που προκαταβάλλει τις συσσωρευμένες αποταμιεύσεις του στους συντελεστές πριν από την πώληση του τελικού προϊόντος και να κατανοήσουμε τη φύση του εισοδήματός του ως απόδοσης που απορρέει από τη χρονική προτίμηση, η οποία έχει ήδη θεμελιωθεί πολύ νωρίτερα στην αλυσίδα των πραξεολογικών παραγωγικών συλλογισμών ως άμεσο συμπέρασμα από το Αξίωμα της Δράσης. Υποθέτοντας την απουσία του κεφαλαιούχου, έχουμε επίσης υποθέσει την απουσία χρηματικού κόστους παραγωγής, καθώς οι μόνες χρηματικές πληρωμές γίνονται απευθείας από τους καταναλωτές προς τους ιδιοκτήτες των συντελεστών που κατέχουν από κοινού το τελικό προϊόν. Αυτό μας επιτρέπει να δούμε ότι τα συνολικά χρηματικά κόστη καθορίζονται ουσιαστικά από αυτές τις συνολικές χρηματικές δαπάνες των καταναλωτών και ισούνται με αυτές, με τη διαμεσολάβηση των κεφαλαιούχων που έχουν προηγουμένως προκαταβάλει παρόντες μισθούς και προσόδους στους ιδιοκτήτες των συντελεστών.

Σε μεταγενέστερα κεφάλαια, ο Rothbard εγκαταλείπει την υπόθεση των αμιγώς ειδικών συντελεστών και εισάγει στην ανάλυσή του διαφορετικούς βαθμούς ειδικότητας μεταξύ των συντελεστών. Οι επιδράσεις των σχετικά μη ειδικών συντελεστών στην παραγωγική διαδικασία μπορούν πλέον να προσδιοριστούν εξετάζοντας πώς η παρουσία τους τροποποιεί τα αποτελέσματα ενός υποθετικού κόσμου αμιγώς ειδικών συντελεστών. Εφόσον οι μη ειδικοί συντελεστές μπορούν να μεταφερθούν προς χρήση σε ευρύ φάσμα παραγωγικών διαδικασιών, μια σχετική μετατόπιση της καταναλωτικής ζήτησης, *ceteris paribus* (εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι), θα μεταβάλει την κατανομή τους, επηρεάζοντας μόνο προσωρινά τις τιμές τους. Οι αρχές, όμως, που έχουν ήδη συναχθεί σχετικά με τους ειδικούς συντελεστές εξακολουθούν να ισχύουν σε αυτόν τον πιο σύνθετο κόσμο, και έτσι μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι τιμές των σχετικά ειδικών συντελεστών σε οποιαδήποτε διαδικασία θα υποστούν το κύριο βάρος της μεταβολής των συνολικών καταναλωτικών δαπανών για ένα δεδομένο τελικό προϊόν. Έτσι, για παράδειγμα, στην περίπτωση μιας σχετικής μείωσης της ζήτησης για διαμάντια, εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι, οι κεφαλαιακές αξίες των αδαμαντωρυχείων και οι μισθοί των ιδιαίτερα ειδικευμένων κοσμηματοποιών θα μειωθούν επίσης, ενώ οι μισθοί των εργατών των αδαμαντωρυχείων και οι πρόσοδοι των ηλεκτρογεννητριών θα μεταβληθούν ελάχιστα, καθώς αυτοί οι μη ειδικοί συντελεστές θα μετακινηθούν σε άλλες χρήσεις. Επιπλέον, η εισαγωγή μη ειδικών συντελεστών στην ανάλυση θα κάνει μεγάλο μέρος του χρηματικού κόστους παραγωγής να εμφανίζεται στον κεφαλαιούχο που απασχολεί τους συντελεστές ως δεδομένο, ανεξάρτητα από τη ζήτηση για το συγκεκριμένο αγαθό του. Κατά συνέπεια, ο κεφαλαιούχος θα αντιδράσει σε μια μεταβολή του κόστους του προσαρμόζοντας το επίπεδο παραγωγής του, ακριβώς όπως θα έκανε στην περίπτωση μιας μεταβολής της ζήτησης για το προϊόν του. Επομένως, ελλείψει μιας μακράς αλυσίδας παραγωγικών συλλογισμών που χρησιμοποιεί νοητικές κατασκευές, κατά τον τρόπο του Rothbard και των προγενέστερων Αυστριακών, μια επιφανειακή θεώρηση του ζητήματος θα κάνει τη μεταφορά του Marshall για τις δύο λεπίδες του ψαλιδιού να φαίνεται εύλογη αναπαράσταση της πραγματικότητας. Χωρίς την επιμελή εφαρμογή της πραξεολογικής μεθόδου, θα ήταν αδύνατο να γίνει αντιληπτό ότι η ζήτηση των καταναλωτών για τα προϊόντα ενός ευρέος φάσματος

παραγωγικών διαδικασιών, όπως διαμεσολαβείται από τις προσφορές των κεφαλαιούχων-επιχειρηματιών, είναι εκείνη που καθορίζει τελικά και αποκλειστικά τις τιμές όλων των συντελεστών, τόσο των σχετικά μη ειδικών όσο και των αμιγώς ειδικών.

Αυτή η πραξεολογική μέθοδος, την οποία ο Rothbard εφάρμοσε με τόση δεξιοτεχνία, είχε χρησιμοποιηθεί, έστω άρρητα και αδρά, ως το κύριο εργαλείο θεωρητικής έρευνας στην οικονομική επιστήμη έως και τη δεκαετία του 1930. Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Rothbard, ήταν ακριβώς «η δυσπιστία του Marshall απέναντι στις "μακρές αλυσίδες παραγωγικών συλλογισμών"», μαζί με «την όλη ώθηση του Cambridge προς» τη διατύπωση συντομευτικών υποθέσεων, σχεδιασμένων ώστε να καθιστούν τη θεωρία τους περισσότερο ελέγξιμη, που οδήγησαν στη σταδιακή αποσύνθεση της πραξεολογικής μεθόδου και στην αντικατάστασή της από τον θετικισμό.[39] Στις αρχές της δεκαετίας του 1950, η πραξεολογική μέθοδος και η λεκτική λογική είχαν επισκιαστεί από τον θετικισμό και τα μαθηματικά υποδείγματα. Για παράδειγμα, ο κορυφαίος οικονομολόγος της μεταπολεμικής εποχής, Paul Samuelson, υποστήριζε πλέον ότι έργο της οικονομικής θεωρίας ήταν να «οργανώνει τα γεγονότα σε χρήσιμα και νοηματοδοτημένα» σχήματα και, με αυτόν τον τρόπο, να παρέχει οικονομικές ως προς τα μέσα περιγραφές της σύνθετης πραγματικότητας.[40] Τα οικονομικά θεωρήματα έπρεπε, επομένως, να διατυπώνονται κατά τρόπο που να έχει «λειτουργικό νόημα». Σύμφωνα με τον Samuelson, ένα θεώρημα με νόημα ήταν «απλώς μια υπόθεση σχετικά με εμπειρικά δεδομένα, η οποία θα μπορούσε νοητά να διαψευστεί, έστω και μόνο υπό ιδανικές συνθήκες». Το αν ένα τέτοιο θεώρημα ήταν «ψευδές», «ασήμαντης σπουδαιότητας» ή ακόμη και «απροσδιόριστης» εγκυρότητας ήταν λιγότερο σημαντικό για τον Samuelson από το να διατυπώνεται ως πρόταση που θα μπορούσε κατ' αρχήν να διαψευστεί εμπειρικά.[41] Για τον Samuelson, τα θεωρήματα θα ενσωματώνονταν και θα εκφράζονταν έτσι σε εξαιρετικά απλουστευμένα μαθηματικά υποδείγματα, τα οποία θα μπορούσαν να υποβληθούν σε εμπειρικούς ελέγχους εφόσον υπήρχαν διαθέσιμα δεδομένα. Επειδή, ομολογουμένως, τα απαιτούμενα δεδομένα ήταν σπάνια προσιτά, το περισσότερο που θα μπορούσε να αναμένεται από τέτοια αφηρημένα υποδείγματα ήταν ότι «συχνά υποδεικνύουν τον δρόμο προς ένα στοιχείο αλήθειας που ενυπάρχει σε μια σύνθετη κατάσταση» και ότι «παρέχουν ανεκτά ακριβείς προεκτάσεις και παρεμβολές».[42] Ωστόσο, σε μια αναδρομική αποτίμηση, ο Samuelson εξέφρασε τη λύπη του για την έλλειψη επιτυχίας της αδρής θετικής μεθόδου στην οικονομική επιστήμη, γράφοντας:

> *Όταν ήμουν 20 ετών ... περίμενα ότι η νέα οικονομετρία θα μας επέτρεπε να περιορίσουμε τις αβεβαιότητες των οικονομικών θεωριών μας. Θα μπορούσαμε να ελέγχουμε και να απορρίπτουμε ψευδείς θεωρίες. Θα μπορούσαμε να συνάγουμε νέες, καλές θεωρίες. ... Αποδείχθηκε ότι δεν είναι δυνατόν να προσεγγίσουμε στενά μια αδιαμφισβήτητη αλήθεια και φαίνεται αντικειμενικά ότι δεν συσσωρεύεται ένα συγκλίνον σώμα οικονομετρικών ευρημάτων, που να συγκλίνει προς μια ελέγξιμη αλήθεια.*[43]

Ασφαλώς, αυτό δεν σημαίνει ότι κλονίστηκε η πίστη του Samuelson στη θετικιστική μέθοδο. Αντιθέτως, επιβεβαίωσε την προϋπάρχουσα πεποίθησή του ότι η αλήθεια είναι πολύπλευρη και, επομένως, «η ακρίβεια ως προς τα αιτιοκρατικά γεγονότα ή τους νόμους των πιθανοτήτων μπορεί, στην καλύτερη περίπτωση, να είναι μόνο μερική και προσεγγιστική».[44]

Αν ο Samuelson υποβάθμιζε την επίτευξη της αλήθειας ως στόχο της θεωρητικής έρευνας υπέρ της διατύπωσης θεωρημάτων με λειτουργικό νόημα, η άλλη ενσάρκωση του θετικισμού στη μεταπολεμική οικονομική επιστήμη, ο Milton Friedman, απέρριπτε κάθε αναφορά στην αλήθεια και στον ρεαλισμό κατά την αξιολόγηση της εγκυρότητας των οικονομικών θεωρημάτων.

Απορρίπτοντας τον αδρό λογικό θετικισμό του Samuelson, ο Friedman θριαμβολογούσε για το ψεύδος ή τον «μη ρεαλιστικό χαρακτήρα» των υποθέσεων ενός θεωρήματος και πρότεινε τη φαινομενικά πιο εκλεπτυσμένη εναλλακτική της «διαψευσιοκρατίας», η οποία υποτίθεται ότι βασιζόταν στη φιλοσοφία της επιστήμης του Karl Popper.[45] Η θέση του Friedman συνοψίστηκε εύστοχα στη δήλωση του Mark Blaug: «Καμία υπόθεση σχετικά με την οικονομική συμπεριφορά δεν είναι απολύτως αληθής και κανένα θεωρητικό συμπέρασμα δεν ισχύει σε κάθε χρόνο και τόπο. ...».[46]

Παρά την τυπική προσήλωση του μεγαλύτερου μέρους της κοινότητας των οικονομολόγων στις θετικιστικές μεθόδους κατά τη δεκαετία του 1950, η προσπάθεια του Rothbard να ανακτήσει και να ανασυγκροτήσει το οικοδόμημα της ορθής οικονομικής θεωρίας τον ώθησε να ερευνήσει εξονυχιστικά τη σύγχρονη βιβλιογραφία για νέες ιδέες και διαπιστώσεις, με την ίδια προσοχή με την οποία είχε εξετάσει τα συγγράμματα των προκατόχων του στην αιτιώδη-ρεαλιστική παράδοση. Η πραγματεία του Rothbard περιέχει παραπομπές σε περισσότερα από 150 βιβλία, άρθρα περιοδικών, πρακτικά συνεδρίων, κυβερνητικά έγγραφα, διατριβές και μονογραφίες ινστιτούτων πολιτικής και έρευνας που δημοσιεύθηκαν μεταξύ της εμφάνισης της *Ανθρώπινης δράσης* το 1949 και του *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος* το 1962.[47] Η βαθιά ενασχόληση του Rothbard με τη σύγχρονη βιβλιογραφία απέδωσε καρπούς, καθώς ανακάλυψε ότι πολλά από αυτά τα έργα περιείχαν έρευνα που αποσαφήνιζε, εκλέπτυνε ή προήγαγε την αιτιώδη-ρεαλιστική θεωρία, και ενσωμάτωσε πρόθυμα αυτές τις συμβολές στο δικό του έργο.

Για παράδειγμα, στην αξιοσημείωτη ανάπτυξη μιας εξήγησης του κόστους της επιχείρησης και της απόδοσης της επένδυσης, η οποία αποκλίνει έντονα από τη θεωρία της επιχείρησης του Marshall, ο Rothbard επηρεάστηκε σημαντικά από δύο παραγνωρισμένα άρθρα που συνέγραψαν οι André Gabor και I.F. Pierce σχετικά με τη θεωρία της επιχείρησης «της Αυστριακής Σχολής και του Wicksell».[48] Ο Rothbard παραπέμπει σε μια ανάλυση του οικονομολόγου του Cambridge Roy Harrod, πέρα από μια ανάλυση του Böhm-Bawerk, ως πηγή για τον δικό του πρωτοποριακό εντοπισμό μιας τέταρτης συνιστώσας στο ακαθάριστο επιχειρηματικό εισόδημα του κεφαλαιούχου-επιχειρηματία. Αυτή η πρόσοδος «κυριότητας» ή «λήψης αποφάσεων» είναι διακριτή από τους τεκμαρτούς μισθούς της διοίκησης, την απόδοση υπό μορφή τόκου επί του επενδεδυμένου κεφαλαίου και το καθαρό κέρδος, και προστίθεται σε αυτά.[49] Στην εξαντλητική κριτική του στις θεωρίες του τέλειου και του μονοπωλιακού ανταγωνισμού, καθώς και στην πρωτότυπη διατύπωση μιας θετικής θεωρίας του ανταγωνισμού ως δυναμικής διαδικασίας, ο Rothbard παραπέμπει ευνοϊκά στις συμβολές αρκετών συγχρόνων του από το κυρίαρχο ρεύμα, μεταξύ των οποίων οι G. Warren Nutter, Wayne Leeman, Marshall I. Goldman και Reuben Kessel. Ο Rothbard επιφυλάσσει ιδιαίτερο έπαινο σε ένα βιβλίο του Lawrence Abbott, που εκδόθηκε το 1952 με τίτλο *Ποιότητα και ανταγωνισμός*, χαρακτηρίζοντάς το «ένα από τα εξέχοντα θεωρητικά έργα των τελευταίων ετών».[50,51] Πράγματι, η θεωρία του ανταγωνισμού ως αντιπαλότητας που αναπτύσσει ο Rothbard επηρεάζεται σαφώς από τα επιχειρήματα του Abbott σχετικά με την κεντρική σημασία των ποιοτικών διαστάσεων του ανταγωνισμού.

Το γεγονός ότι η θεωρητική έρευνα που χρησιμοποιούσε τη λεκτική λογική και την πραξεολογική μέθοδο εξακολουθούσε να είναι σχετικά διαδεδομένη μεταξύ των πανεπιστημιακών οικονομολόγων ακόμη και κατά τη δεκαετία του 1950 αναδεικνύει τις βαθιές και ανθεκτικές ρίζες της αιτιώδους-ρεαλιστικής παράδοσης. Εξηγεί επίσης γιατί ο Rothbard δεν διέβλεπε ακόμη κανένα πλεονέκτημα στην υιοθέτηση της ονομασίας «αυστριακός» για να διαφοροποιήσει την πραγματεία του από τη

σύγχρονη οικονομική επιστήμη. Πράγματι, σε ιδιωτική αλληλογραφία με ημερομηνία τον Φεβρουάριο του 1954, ο Rothbard εξέφραζε την πεποίθηση ότι οι θεωρητικοί οικονομολόγοι του κυρίαρχου ρεύματος μπορούσαν ακόμη να προσελκυστούν εκ νέου στο αιτιώδες-ρεαλιστικό ερευνητικό πρόγραμμα και ότι το υπό συγγραφή έργο του

> *πιστεύω ότι θα επιβληθεί στην προσοχή της κοινότητας των οικονομολόγων ως πραγματεία, λόγω των σημαντικών αναπτύξεών του σε εκείνα τα πεδία που δεν ανέπτυξε ο Mises, των διαφορών του από τον Mises σε τομείς όπως το μονοπώλιο, η ηθική της τραπεζικής και η κυβέρνηση … και των ανασκευών της τρέχουσας οικονομικής θεωρίας που περιέχει.*[52]

Μολονότι, εκ των υστέρων, μπορεί να μπούμε στον πειρασμό να απορρίψουμε την τολμηρή πρόβλεψη του Rothbard ως ξέσπασμα νεανικής αισιοδοξίας, αυτή κάθε άλλο παρά αντανακλά τη στάση κάποιου που σκοπεύει να έρθει σε πλήρη ρήξη με την επικρατούσα διδασκαλία και να ιδρύσει μια ετερόδοξη σχολή σκέψης.

Με την έλευση της δεκαετίας του 1970, ωστόσο, η οικονομική θεωρία του κυρίαρχου ρεύματος είχε βυθιστεί σε σχεδόν απύθμενα βάθη, εκφυλιζόμενη σε μια σειρά χαλαρά συνδεδεμένων μαθηματικών υποδειγμάτων που είχαν ελάχιστη επαφή με την πραγματικότητα. Σύμφωνα με την επικρατούσα θετικιστική μεθοδολογία του Friedman, η προσωρινή «εγκυρότητα» —ποτέ η αλήθεια— αυτών των υποδειγμάτων υποτίθεται ότι θεμελιωνόταν μέσω εμπειρικών ελέγχων της ικανότητάς τους να προβλέπουν ή, ακριβέστερα, να «προβλέπουν αναδρομικά», με τη χρήση των μεθόδων της οικονομετρίας. Τα τελευταία απομεινάρια της προσέγγισης του Menger εξαφανίστηκαν έτσι από τα προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών στην οικονομική επιστήμη, ενώ η αιτιώδης-ρεαλιστική θεωρητική έρευνα είχε πλέον εξοριστεί πλήρως από τα ακαδημαϊκά περιοδικά, τα οποία είχαν καταστεί το κύριο, αν όχι το μοναδικό, μέσο δημοσίευσης της έρευνας της οικονομικής επιστήμης του κυρίαρχου ρεύματος.

Περίπου την ίδια εποχή με αυτή τη ριζική μεταβολή στην οικονομική θεωρία και μέθοδο, άρχισε να συγκροτείται, έξω από το επίσημο θεσμικό πλαίσιο της πανεπιστημιακής οικονομικής επιστήμης, ένα νέο διανοητικό κίνημα, άμεσα εμπνευσμένο από την ανασυγκρότηση του αιτιώδους-ρεαλιστικού θεωρητικού οργάνου από τον Rothbard στο *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος*. Το κίνημα αυτό αποτελούνταν κυρίως από μεταπτυχιακούς φοιτητές και νεότερα μέλη του διδακτικού προσωπικού ακαδημαϊκών ιδρυμάτων των ΗΠΑ, που είχαν απογοητευτεί από την ορθόδοξη νεοκλασική σύνθεση. Η σύνθεση αυτή είχε αρχίσει να αποσυντίθεται με την αποτυχία των πολιτικών της «Νέας Οικονομικής» των Kennedy–Johnson να αναχαιτίσουν τον πληθωρισμό του πολέμου του Βιετνάμ και με την επακόλουθη εμφάνιση στασιμοπληθωρισμού στις αρχές της δεκαετίας του 1970.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1970, το νέο κίνημα είχε αναπτυχθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε παρουσιάστηκε η ευκαιρία να αποκτήσει θεσμική υπόσταση και να προβληθεί η ύπαρξή του μέσω ενός επίσημου ακαδημαϊκού συνεδρίου για την αυστριακή οικονομική θεωρία, το οποίο πραγματοποιήθηκε στο South Royalton του Vermont τον Ιούνιο του 1974. Η ονομασία «αυστριακή» επιλέχθηκε για αυτή τη νέα διανοητική τάση κυρίως για λόγους στρατηγικής. Εφόσον το κίνημα του Rothbard υιοθετούσε μια μέθοδο και ένα σώμα διδασκαλίας που είχαν πλέον ελάχιστο κοινό έδαφος με την εδραιωμένη θετικιστική ορθοδοξία, η ονομασία εξασφάλιζε τουλάχιστον στο κίνημα μια αναγνωρίσιμη σύνδεση με ένα από τα μεγάλα ρεύματα της πρώιμης οριακής σκέψης που είχαν τροφοδοτήσει αυτό το σύγχρονο κυρίαρχο ρεύμα. Το όνομα προσέδιδε επίσης αμέσως στο κίνημα το μεγάλο κύρος που συνδεόταν με τα γνωστά ονόματα των ιδρυτικών μελών της Αυστριακής

Σχολής, όπως οι Carl Menger, Eugen von Böhm-Bawerk και Friedrich von Wieser, και των μεταγενέστερων εκπροσώπων της, Ludwig von Mises και Friedrich A. Hayek. Το κύρος της «αυστριακής» επωνυμίας ενισχύθηκε περαιτέρω όταν ο Hayek τιμήθηκε από κοινού με το Βραβείο Nobel Οικονομικών αργότερα το ίδιο έτος. Ο όρος είχε το πρόσθετο πλεονέκτημα ότι προσδιόριζε τον γενικό θεωρητικό προσανατολισμό του κινήματος.

Ο Rothbard και οι οπαδοί του υιοθέτησαν πρόθυμα τη νέα ονομασία και άρχισαν να αναφέρονται στον εαυτό τους ως μέλη ή οπαδούς της σύγχρονης Αυστριακής Σχολής, η οποία τοποθετούνταν πλέον ως ετερόδοξος αμφισβητίας της «οικονομικής επιστήμης του κυρίαρχου ρεύματος». Παρά τα σημαντικά βραχυπρόθεσμα στρατηγικά πλεονεκτήματά της, ωστόσο, η απόδοση της ονομασίας «αυστριακή» στη σχολή σκέψης που συγκροτήθηκε στο συνέδριο του South Royalton έχει δημιουργήσει μακροχρόνια αρκετά σοβαρά προβλήματα. Πρώτον, έχει συσκοτίσει τον βαθμό στον οποίο η σύγχρονη Αυστριακή Σχολή εμπνεύστηκε άμεσα από τον Rothbard. Πράγματι, δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι η μεγάλη πλειονότητα των περίπου τριάντα συμμετεχόντων στο συνέδριο του South Royalton ασπαζόταν το σώμα της αιτιώδους-ρεαλιστικής θεωρίας που αναπτύσσεται στο *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος*. Δεύτερον, αποκρύπτει το γεγονός, που σημειώθηκε παραπάνω, ότι κατά τη συγγραφή αυτής της πραγματείας ο Rothbard άντλησε από ένα πολύ ευρύτερο φάσμα βιβλιογραφίας από εκείνο που προερχόταν από την αρχική Αυστριακή Σχολή και τους άμεσους πνευματικούς απογόνους της. Τρίτον, η ονομασία αποσπά την προσοχή από την πρωταρχική αποστολή του Rothbard κατά τη συγγραφή της πραγματείας του, η οποία ήταν να απαλλάξει τη σύγχρονη οικονομική επιστήμη από τα ξένα προς αυτήν στοιχεία του θετικισμού και του μαθηματικού φορμαλισμού και να την ανασυγκροτήσει σε συνεπώς αιτιώδεις-ρεαλιστικές βάσεις. Δεν μπορεί να επαναληφθεί αρκετά συχνά ή να τονιστεί αρκετά έντονα ότι σκοπός του Rothbard, όταν έγραφε το *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος*, δεν ήταν να προκαλέσει μια ριζική ρήξη με την καθιερωμένη οικονομική θεωρία και να ιδρύσει μια ετερόδοξη σχολή σκέψης που θα απέρριπτε όλες τις μορφές ανάλυσης ισορροπίας και τη χρήση νοητικών κατασκευών. Πράγματι, όπως είδαμε, μία από τις σημαντικότερες συμβολές του Rothbard στην πραγματεία του είναι η σχολαστική αποσαφήνιση του περιεχομένου και της ορθής χρήσης πλασματικών κατασκευών και νοητών καταστάσεων του κόσμου για τη συναγωγή προτάσεων με ουσιαστικό νόημα σχετικά με τους αιτιώδεις προσδιοριστικούς παράγοντες των παρατηρήσιμων οικονομικών φαινομένων.

Το τελευταίο και ίσως σημαντικότερο μειονέκτημα της εφαρμογής του όρου «αυστριακός» χωρίς περαιτέρω προσδιορισμό στο οικονομικό κίνημα μετά το South Royalton είναι ότι ευνοεί τη σύγχυση μεταξύ των πολύ διαφορετικών και αντικρουόμενων ερευνητικών προγραμμάτων που έχουν αναπτυχθεί κάτω από αυτό το αδιαφανές σημασιολογικό πέπλο. Ο Rothbard αναγνώρισε και αποδοκίμασε αυτή την κατάσταση στον Πρόλογο της αναθεωρημένης έκδοσης του *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος*, που δημοσιεύθηκε το 1993:

> *Στην πραγματικότητα, ο αριθμός των Αυστριακών έχει αυξηθεί τόσο πολύ και η συζήτηση έχει διευρυνθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε έχουν ανακύψει διαφορές απόψεων και διακλαδώσεις της σκέψης, που σε ορισμένες περιπτώσεις εξελίσσονται σε γνήσιες συγκρούσεις ιδεών. Ωστόσο, όλες αυτές έχουν συγχωνευθεί αδιακρίτως και στριμωχτεί μαζί από μη Αυστριακούς, ακόμη και από ορισμένους μέσα στη σχολή, προκαλώντας μεγάλη διανοητική σύγχυση, έλλειψη σαφήνειας και απροκάλυπτα σφάλματα. Η θετική πλευρά αυτών των εξελισσόμενων διαφωνιών είναι ότι κάθε πλευρά έχει αποσαφηνίσει και καταστήσει ακριβέστερες τις θεμελιώδεις προκείμενες και την κοσμοαντίληψή της. Πράγματι, τα τελευταία χρόνια έχει*

> *καταστεί φανερό ότι υπάρχουν τρία συγκρουόμενα παραδείγματα εντός της αυστριακής οικονομικής σκέψης: το αρχικό παράδειγμα του Mises ή πραξεολογικό παράδειγμα, στο οποίο προσχωρεί ο συγγραφέας του παρόντος· το παράδειγμα του Hayek, το οποίο δίνει έμφαση στη «γνώση» και στην «ανακάλυψη» αντί στην πραξεολογική «δράση» και «επιλογή», και του οποίου κύριος εκπρόσωπος είναι σήμερα ο καθηγητής Israel Kirzner· και η μηδενιστική άποψη του εκλιπόντος Ludwig Lachmann, μια θεσμιστική προσέγγιση εχθρική προς τη θεωρία, αντλημένη από τον Άγγλο «υποκειμενιστή» κεϋνσιανό G.L.S Shackle.*

Μολονότι αυτή η περιγραφή αποδίδει με ακρίβεια την κατάσταση της αυστριακής οικονομικής σκέψης στις αρχές της δεκαετίας του 1990, έκτοτε η κατάσταση έχει γίνει ακόμη πιο συγκρουσιακή και συγκεχυμένη. Ενώ η επιρροή του κλάδου του Lachmann έχει κάπως υποχωρήσει, έχει αναπτυχθεί μια νέα, άκρως εκλεκτικιστική τάση, η οποία προτείνει να συσσωρεύσει στοιχεία επιλεγμένα αδιακρίτως από τους Menger, Mises, Hayek, Lachmann, Kirzner και Rothbard μαζί με τυχαίες ιδέες από την οικονομική σκέψη του Adam Smith, τη Θεωρία της Δημόσιας Επιλογής, τη Νέα Θεσμική Οικονομική, την οικονομική του κόστους συναλλαγών, την κατασκευή υποδειγμάτων της θεωρίας παιγνίων, την ερμηνευτική οικονομική και τις εθνογραφικές και ιστορικές μελέτες περιπτώσεων, όλα υπό την ονομασία αυστριακή οικονομική θεωρία ή «καλή οικονομική επιστήμη». Περιττό να λεχθεί ότι η κατάσταση είναι σήμερα ακόμη λιγότερο ικανοποιητική απ' ό,τι ήταν όταν ο Rothbard έγραψε το παραπάνω απόσπασμα. Όσοι ενδιαφέρονται να διεξαγάγουν θεωρητική έρευνα στην αιτιώδη-ρεαλιστική παράδοση του Menger θεωρούνται πλέον από την κοινότητα των οικονομολόγων, χάρη στην αυστριακή ονομασία, μέρος ενός κατακερματισμένου και αλληλοσπαρασσόμενου ετερόδοξου κινήματος, το οποίο ενδιαφέρεται περισσότερο να συζητά δυσνόητα μεταοικονομικά ζητήματα ή να επινοεί εξηγήσεις «αυθόρμητης τάξης» για ελάχιστα γνωστά ιστορικά επεισόδια παρά να αναλύει τα «πεζά» ζητήματα που βρίσκονται στον πυρήνα της οικονομικής επιστήμης του κυρίαρχου ρεύματος —τη θεωρία της αξίας, τη θεωρία των τιμών, τη θεωρία του κεφαλαίου, τη νομισματική θεωρία και τους οικονομικούς κύκλους.

Ευτυχώς, το *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος* δείχνει τον δρόμο εξόδου από αυτό το τέλμα σύγχυσης, το οποίο απειλεί να οδηγήσει όλους τους κλάδους της αυστριακής οικονομικής σκέψης σε μόνιμη και ολοκληρωτική περιθωριοποίηση. Κάθε σελίδα της πραγματείας του Rothbard διαπνέεται από τη βαθιά επίγνωση ότι το αιτιώδες-ρεαλιστικό θεωρητικό σύστημα που εξέθετε βρισκόταν στον κύριο κορμό μιας διεθνούς οικονομικής παράδοσης που είχε τις απαρχές της στην Οριακή Επανάσταση. Η πραγματεία του, επομένως, δεν προοριζόταν να αποτελέσει το πρόγραμμα ενός νέου ετερόδοξου κινήματος ή την αναβίωση ενός παλαιού· αντιπροσώπευε μάλλον μια προσπάθεια να ανασυγκροτηθεί η ορθόδοξη οικονομική επιστήμη πάνω στο ακλόνητο θεμέλιο της πραξεολογικής μεθόδου και να χρησιμοποιηθεί αυτή η μέθοδος για την ουσιαστική προαγωγή της θεωρίας. Υπό μια κρίσιμη έννοια, η οικονομική επιστήμη είχε προσωρινά χάσει τον προσανατολισμό της και είχε αρχίσει να απομακρύνεται από την πλούσια κληρονομιά της, και ο Rothbard επιδίωκε να την επαναφέρει στην πορεία της. Κατά συνέπεια, δεν παραχώρησε ποτέ την κύρια παράδοση της οικονομικής επιστήμης στους θιασώτες της κατασκευής μαθηματικών υποδειγμάτων και της θετικιστικής μεθόδου, τους οποίους θεωρούσε μια ανορθολογική αίρεση που είχε σφετεριστεί την οικονομική επιστήμη και της οποίας οι ανόητες δοξασίες αργά ή γρήγορα θα κατέληγαν στον κάλαθο των αχρήστων της ιστορίας των ιδεών.

Ο Rothbard δικαιώθηκε. Η κατασκευή μαθηματικών υποδειγμάτων αποδείχθηκε μάταιη και φορμαλιστική άσκηση, ανίκανη να εξηγήσει τις διεθνείς νομισματικές κρίσεις, τις χρηματιστηριακές φούσκες και τις φούσκες ακινήτων, καθώς και τις παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές κρίσεις που έχουν συγκλονίσει τον κόσμο μας τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Γίνεται ολοένα πιο φανερό, ακόμη και στους επαγγελματίες οικονομολόγους, ότι η δαιδαλώδης θετικιστική παρέκκλιση οδήγησε σε διανοητικό αδιέξοδο. Γι' αυτό αφθονούν πλέον παράδοξες ετερόδοξες αιρέσεις, όπως η συμπεριφορική οικονομική, η πειραματική οικονομική, η βιβλιογραφία της «ευτυχίας», η νευροοικονομική κ.λπ. Ορισμένοι οικονομολόγοι με προσανατολισμό υπέρ της αγοράς έχουν μάλιστα εγκαταλείψει εντελώς τη σύγχρονη οικονομική θεωρία για τη λιγότερο αυστηρή ρητορική και τις μεταφορές του «αόρατου χεριού» του Adam Smith και της «αυθόρμητης τάξης» του Hayek.[53]

Η νεκρώσιμη καμπάνα ηχεί πλέον για τους μαθηματικούς και θετικιστές σφετεριστές της κυρίαρχης θέσης στην οικονομική επιστήμη. Οι καιροί είναι τώρα ώριμοι για να ανακτήσουν οι Αυστριακοί τη θέση που δικαιωματικά τους ανήκει ως αληθινών εκπροσώπων της κεντρικής τάσης της σύγχρονης οικονομικής θεωρίας, επιβεβαιώνοντας την πραξεολογική μέθοδο ως την ερευνητική μέθοδο της οικονομικής επιστήμης. Οι θαυμαστοί καρποί αυτής της μεθόδου βρίσκονται μπροστά μας, στην ενοποιημένη θεωρητική δομή που εκτίθεται στο *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος*.

Υποσημειώσεις του πρωτοτύπου

* Η Εισαγωγή αντλεί σε σημαντικό βαθμό από τις πληροφορίες και το υλικό που περιέχονται στο Αρχείο Murray N. Rothbard. Το Αρχείο Rothbard φυλάσσεται σήμερα στο Ludwig von Mises Institute, στο Auburn της Alabama, και περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, επιστολές και αλληλογραφία του Murray Rothbard (1940–1994), υπομνήματα και αδημοσίευτα δοκίμια (1945–1994), καθώς και προσχέδια δημοσιευμένων έργων.

Πρόλογος στην αναθεωρημένη έκδοση

Του Murray N. Rothbard

Ένα από τα θλιβερά θύματα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, όπως φαίνεται, ήταν η παλαιού τύπου πραγματεία περί οικονομικών «αρχών».[54] Πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, η καθιερωμένη μέθοδος τόσο για την παρουσίαση όσο και για την προαγωγή της οικονομικής σκέψης ήταν η συγγραφή μιας πραγματείας στην οποία ο συγγραφέας εξέθετε τη δική του αντίληψη για το σώμα της οικονομικής επιστήμης. Ένα έργο αυτού του είδους διέθετε πολλά προτερήματα που απουσιάζουν παντελώς από τον σύγχρονο κόσμο. Από τη μία πλευρά, μπορούσε να το διαβάσει ο ευφυής μη ειδικός, με ελάχιστη ή και καθόλου προηγούμενη εξοικείωση με την οικονομική επιστήμη. Από την άλλη, ο συγγραφέας δεν περιοριζόταν, κατά το πρότυπο των διδακτικών εγχειριδίων, σε αποσπασματικές και υπεραπλουστευμένες συμπιλήσεις της εκάστοτε συρμού διδασκαλίας. Καλώς ή κακώς, διαμόρφωνε από την οικονομική θεωρία μια αρχιτεκτονική δομή — ένα οικοδόμημα. Άλλοτε το οικοδόμημα ήταν πρωτότυπο και μεγαλόπρεπο, άλλοτε ήταν ελαττωματικό· πάντως, υπήρχε τουλάχιστον ένα οικοδόμημα, το οποίο οι αρχάριοι μπορούσαν να δουν και οι συνάδελφοι να υιοθετήσουν ή να επικρίνουν. Οι υπερβολικές εκλεπτύνσεις των λεπτομερειών κατά κανόνα παραλείπονταν, ως εμπόδια στη θεώρηση της οικονομικής επιστήμης ως συνόλου, και παραπέμπονταν στα περιοδικά. Και ο πανεπιστημιακός φοιτητής μάθαινε την οικονομική επιστήμη από την πραγματεία περί των «αρχών» της· δεν θεωρούνταν δεδομένο ότι χρειάζονταν ειδικά έργα, με έκταση κεφαλαίων προσαρμοσμένη στις απαιτήσεις των μαθημάτων και χωρίς πρωτότυπη θεωρητική διδασκαλία. Τα έργα αυτά, λοιπόν, τα διάβαζαν φοιτητές, ευφυείς μη ειδικοί και κορυφαίοι οικονομολόγοι, και όλοι ωφελούνταν από αυτά.

Το πνεύμα τους αποτυπώνεται καλύτερα σε ένα απόσπασμα από τον πρόλογο ενός από τα τελευταία έργα του είδους:

> *Προσπάθησα σε αυτό το βιβλίο να εκθέσω τις αρχές της οικονομικής επιστήμης με τέτοια μορφή ώστε να είναι κατανοητές σε έναν μορφωμένο και ευφυή άνθρωπο που δεν έχει προηγουμένως μελετήσει συστηματικά το αντικείμενο. Μολονότι, υπό αυτή την έννοια, προορίζεται για αρχαρίους, το βιβλίο δεν συγκαλύπτει τις δυσκολίες ούτε αποφεύγει την αυστηρή συλλογιστική. Κανείς δεν μπορεί να κατανοήσει τα οικονομικά φαινόμενα ή να προετοιμαστεί για την αντιμετώπιση οικονομικών προβλημάτων, αν δεν είναι πρόθυμος να παρακολουθήσει αλληλουχίες συλλογισμών που απαιτούν αδιάλειπτη προσοχή. Έκανα ό,τι μπορούσα για να είμαι σαφής και να εκθέσω προσεκτικά τόσο τις βάσεις στις οποίες στηρίζονται τα συμπεράσματά μου όσο και τα ίδια τα συμπεράσματα, χωρίς όμως να προβάλλω τη μάταιη αξίωση ότι απλουστεύω τα πάντα.*[55]

Μετά τη λαμπρή άνθηση που μας έδωσε τα έργα των Wicksteed (1910), Taussig (1911) και Fetter (1915), αυτό το είδος πραγματείας εξαφανίστηκε από την οικονομική σκέψη, και η οικονομική επιστήμη κατακερματίστηκε σε τρομακτικό βαθμό, αποσυνδέθηκε σε τέτοιο σημείο ώστε σχεδόν να μην υπάρχει πλέον οικονομική επιστήμη· αντ' αυτής, βρίσκουμε μυριάδες αποσπάσματα ασυντόνιστης ανάλυσης. Η οικονομική επιστήμη κατακερματίστηκε, πρώτον, σε «εφαρμοσμένα»

πεδία —«οικονομική της αστικής γης», «αγροτική οικονομική», «οικονομική της εργασίας», «δημόσια οικονομική» κ.λπ.—, με κάθε κλάδο να αδιαφορεί σε μεγάλο βαθμό για τους υπόλοιπους. Ακόμη σοβαρότερη υπήρξε η αποσύνθεση όσων περιορίστηκαν στην κατηγορία της «οικονομικής θεωρίας». Η θεωρία της χρησιμότητας, η θεωρία του μονοπωλίου, η θεωρία του διεθνούς εμπορίου κ.λπ., έως και ο γραμμικός προγραμματισμός και η θεωρία παιγνίων —καθεμία κινείται στο αυστηρά απομονωμένο διαμέρισμά της, με τη δική της υπερεκλεπτυσμένη βιβλιογραφία. Πρόσφατα, η αυξανόμενη επίγνωση αυτού του κατακερματισμού οδήγησε σε αόριστες «διεπιστημονικές» προσμείξεις με όλες τις άλλες «κοινωνικές επιστήμες». Η σύγχυση επιτάθηκε ακόμη περισσότερο, με αποτέλεσμα εισβολές πολυάριθμων άλλων επιστημονικών κλάδων στην οικονομική επιστήμη, αντί για διάχυση της οικονομικής επιστήμης σε άλλα πεδία. Σε κάθε περίπτωση, είναι κάπως παράτολμο να επιχειρεί κανείς να ενοποιήσει την οικονομική επιστήμη με οτιδήποτε άλλο προτού αποκατασταθεί η συνοχή της ίδιας της οικονομικής επιστήμης. Μόνον τότε θα καταστεί φανερή η προσήκουσα θέση της μεταξύ των άλλων επιστημονικών κλάδων.

Νομίζω ότι είναι δικαιολογημένο να πούμε πως, με μία και μόνη εξαίρεση —την *Ανθρώπινη δράση* του Ludwig von Mises—, δεν έχει εμφανιστεί ούτε μία γενική πραγματεία περί οικονομικών αρχών μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ίσως η πλησιέστερη προσέγγιση να ήταν το *Κίνδυνος, αβεβαιότητα και κέρδος* του Frank H. Knight, το οποίο όμως εκδόθηκε ήδη από το 1921. Έκτοτε, δεν υπήρξε κανένα βιβλίο με έστω και κατά προσέγγιση ανάλογο εύρος.

Το μόνο μέρος όπου μπορούμε να βρούμε την οικονομική επιστήμη να εξετάζεται με κάποιο εύρος είναι τα εισαγωγικά διδακτικά εγχειρίδια. Αυτά τα εγχειρίδια, ωστόσο, είναι θλιβερά υποκατάστατα ενός γνήσιου έργου *Αρχών*. Επειδή, από τη φύση τους, οφείλουν να παρουσιάζουν μόνο την εκάστοτε παραδεδεγμένη διδασκαλία, το περιεχόμενό τους δεν παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον καταξιωμένο οικονομολόγο. Επιπλέον, επειδή μπορούν μόνο να συμπυκνώνουν την υπάρχουσα βιβλιογραφία, αναγκαστικά παρουσιάζουν στον φοιτητή ένα συνονθύλευμα αποσπασματικών κεφαλαίων, καθένα από τα οποία έχει ελάχιστη ή και καμία σχέση με τα υπόλοιπα.

Πολλοί οικονομολόγοι δεν βλέπουν καμία απώλεια σε όλα αυτά· μάλιστα, χαιρετίζουν αυτές τις εξελίξεις ως ενδείξεις της τεράστιας προόδου που έχει σημειώσει η επιστήμη σε όλα τα μέτωπα. Η γνώση έχει αποκτήσει τόσο μεγάλη έκταση ώστε κανένας άνθρωπος δεν μπορεί να την κατέχει ολόκληρη. Ωστόσο, οι οικονομολόγοι θα έπρεπε τουλάχιστον να έχουν την ευθύνη να γνωρίζουν οικονομική επιστήμη — τα ουσιώδη στοιχεία του σώματος του επιστημονικού τους κλάδου. Ασφαλώς, λοιπόν, αυτά τα ουσιώδη στοιχεία θα μπορούσαν να έχουν ήδη παρουσιαστεί. Το απλό γεγονός είναι ότι η οικονομική επιστήμη έχει κατακερματιστεί ακριβώς επειδή δεν θεωρείται πλέον οικοδόμημα· αφού θεωρείται συνονθύλευμα απομονωμένων θραυσμάτων, αντιμετωπίζεται ως τέτοιο.

Ίσως το κλειδί αυτής της μεταβολής να βρίσκεται στο ότι παλαιότερα η οικονομική επιστήμη θεωρούνταν λογική δομή. Κατά βάση, όποιες και αν ήταν οι διαφορές βαθμού ή ακόμη και δηλωμένης μεθοδολογίας, η οικονομική επιστήμη θεωρούνταν παραγωγική επιστήμη που χρησιμοποιούσε τη λεκτική λογική. Θεμελιωμένο σε λίγα αξιώματα, το οικοδόμημα της οικονομικής σκέψης συναγόταν παραγωγικά, βήμα προς βήμα. Ακόμη και όταν η ανάλυση ήταν πρωτόγονη ή η εξαγγελλόμενη μεθοδολογία πολύ περισσότερο επαγωγική, αυτή ήταν η ουσία της οικονομικής επιστήμης κατά τον δέκατο ένατο αιώνα. Εξ ου και η πραγματεία περί οικονομικών «αρχών»· διότι, αν η οικονομική επιστήμη προχωρεί μέσω παραγωγικής λογικής θεμελιωμένης σε λίγα απλά και

προφανή αξιώματα, τότε το σώμα της μπορεί να παρουσιαστεί ως αλληλένδετο σύνολο στον ευφυή μη ειδικό, χωρίς καμία έκπτωση στην τελική αυστηρότητά του. Ο μη ειδικός οδηγείται βήμα προς βήμα από απλές και προφανείς αλήθειες σε πιο σύνθετες και λιγότερο προφανείς.

Οι «Αυστριακοί» οικονομολόγοι αντιλήφθηκαν καλύτερα αυτή τη μέθοδο και τη χρησιμοποίησαν πληρέστερα και πειστικότερα. Ήταν, εν ολίγοις, οι κλασικοί χρήστες της «πραξεολογικής» μεθόδου. Σήμερα, ωστόσο, η επικρατούσα επιστημολογία έχει εγκαταλείψει την πραξεολογία υπέρ μεθόδων που είναι ταυτόχρονα υπερβολικά εμπειρικές και υπερβολικά «θεωρητικές». Ο εμπειρισμός έχει αποσυνθέσει την οικονομική επιστήμη σε τέτοιο βαθμό ώστε κανείς να μη σκέφτεται να αναζητήσει ένα πλήρες οικοδόμημα· και, παραδόξως, την έχει παραποιήσει, κάνοντας τους οικονομολόγους πρόθυμους να εισάγουν ομολογουμένως ψευδείς και συντομευτικές υποθέσεις, προκειμένου να καταστήσουν τις θεωρίες τους ευκολότερα «ελέγξιμες». Η δυσπιστία του Alfred Marshall απέναντι στις «μακρές αλυσίδες παραγωγικών συλλογισμών», καθώς και η όλη ώθηση του Cambridge προς τέτοιες συντομεύσεις, συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό σε αυτή την αποσύνθεση. Από την άλλη πλευρά, η λεκτική λογική στην οικονομική θεωρία έχει αντικατασταθεί από τα μαθηματικά, τα οποία φαίνονται ακριβέστερα και απολαμβάνουν την αντανακλώμενη αίγλη των φυσικών επιστημών. Η κυρίαρχη οικονομετρική πτέρυγα των μαθηματικών οικονομολόγων αναζητεί επίσης εμπειρικές επαληθεύσεις και, με αυτόν τον τρόπο, σωρεύει τα σφάλματα και των δύο μεθόδων. Ακόμη και στο επίπεδο της αμιγώς θεωρητικής ενοποίησης, τα μαθηματικά είναι εντελώς ακατάλληλα για οποιαδήποτε επιστήμη της ανθρώπινης δράσης. Τα μαθηματικά έχουν πράγματι συμβάλει στη διαίρεση της οικονομικής επιστήμης σε στεγανά —σε εξειδικευμένες μονογραφίες που παρουσιάζουν έναν υπερεκλεπτυσμένο λαβύρινθο πινάκων, εξισώσεων και γεωμετρικών διαγραμμάτων. Το πραγματικά σημαντικό, όμως, δεν είναι ότι οι μη μαθηματικοί αδυνατούν να τα κατανοήσουν· το κρίσιμο σημείο είναι ότι τα μαθηματικά δεν μπορούν να συμβάλουν στην οικονομική γνώση. Πράγματι, η πρόσφατη κατάκτηση της μαθηματικής οικονομικής από την οικονομετρία αποτελεί ένδειξη αναγνώρισης του ότι η αμιγής μαθηματική θεωρία στην οικονομική επιστήμη είναι άγονη.

* * *

Αυτό το βιβλίο, λοιπόν, αποτελεί μια προσπάθεια να καλυφθεί μέρος του τεράστιου κενού των 40 ετών. Από την τελευταία πραγματεία περί οικονομικών «αρχών», η οικονομική επιστήμη έχει προχωρήσει πολύ σε αρκετά πεδία, και η μεθοδολογία της έχει βελτιωθεί και ενισχυθεί ανυπολόγιστα από όσους εξακολουθούν να εργάζονται στην πραξεολογική παράδοση. Επιπλέον, εξακολουθούν να υπάρχουν μεγάλα κενά στο πραξεολογικό σώμα γνώσης, καθώς τόσο λίγοι οικονομολόγοι έχουν εργαστεί για τη διαμόρφωσή του. Εξ ου και η προσπάθεια αυτού του βιβλίου να αναπτύξει το οικοδόμημα της οικονομικής επιστήμης κατά τον τρόπο των παλαιού τύπου έργων περί των «αρχών» της —να οικοδομήσει αργά και λογικά, επάνω στα βασικά αξιώματα, ένα ενοποιημένο και συνεκτικό οικοδόμημα οικονομικής αλήθειας. Οι υπερβολικές εκλεπτύνσεις αποφεύχθηκαν όσο το δυνατόν περισσότερο. Εν ολίγοις, η προαναφερθείσα δήλωση προθέσεων του καθηγητή Taussig υπήρξε και δική μου, με την προσθήκη ότι έκρινα αναγκαίο να συμπεριλάβω, στα κατάλληλα σημεία, την ανασκευή ορισμένων από τις κύριες αντίπαλες διδασκαλίες. Αυτό ήταν ιδιαίτερα αναγκαίο, επειδή η οικονομική πλάνη είναι πολύ ευρύτερα διαδεδομένη απ’ ό,τι στην εποχή του Taussig.

Ανέφερα συνοπτικά ότι υπήρξε μία γενική πραγματεία μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο καθηγητής Paul Samuelson έχει γράψει με διθυραμβικό τόνο για τη χαρά τού να είναι κανείς κάτω των τριάντα όταν εκδόθηκε η *Γενική θεωρία* του Keynes. Μπορώ να πω το ίδιο για την έκδοση της *Ανθρώπινης δράσης* του Ludwig von Mises το 1949. Διότι εδώ, επιτέλους, η οικονομική επιστήμη ήταν ξανά ένα όλον, για άλλη μία φορά ένα οικοδόμημα. Και όχι μόνον αυτό —εδώ υπήρχε μια δομή της οικονομικής επιστήμης της οποίας πολλά συστατικά αποτελούσαν νέες συμβολές του ίδιου του καθηγητή Mises. Δεν υπάρχει εδώ χώρος για να παρουσιάσω ή να αναπτύξω τις μεγάλες συμβολές του Mises στην οικονομική επιστήμη. Αυτό θα πρέπει να γίνει αλλού. Αρκεί να πω ότι, στο εξής, ελάχιστο εποικοδομητικό έργο μπορεί να γίνει στην οικονομική επιστήμη αν δεν έχει ως αφετηρία την *Ανθρώπινη δράση*.

Η *Ανθρώπινη δράση* είναι γενική πραγματεία, όχι όμως ένα παλαιού τύπου έργο *Αρχών*. Αντιθέτως, προϋποθέτει σημαντικές προηγούμενες οικονομικές γνώσεις και περιλαμβάνει εντός των ευρύχωρων ορίων της πολυάριθμες φιλοσοφικές και ιστορικές διαπιστώσεις. Υπό μία έννοια, το παρόν έργο επιχειρεί να απομονώσει το οικονομικό στοιχείο, να συμπληρώσει τα διάκενα και να εκθέσει λεπτομερώς τις συνεπαγωγές του οικοδομήματος του Mises, όπως τις αντιλαμβάνομαι εγώ. Δεν πρέπει, ωστόσο, να θεωρηθεί ότι ο καθηγητής Mises φέρει οποιαδήποτε ευθύνη για αυτές τις σελίδες. Πράγματι, ενδέχεται να διαφωνεί έντονα με πολλά τμήματα αυτού του τόμου. Ελπίζω, ωστόσο, ότι το έργο αυτό θα κατορθώσει να προσθέσει λίγους πλίνθους στο μεγαλόπρεπο οικοδόμημα της οικονομικής επιστήμης, το οποίο έχει φτάσει στην πιο σύγχρονη και ανεπτυγμένη μορφή του στις σελίδες της *Ανθρώπινης δράσης*.

Το παρόν έργο συνάγει παραγωγικά ολόκληρο το σώμα της οικονομικής επιστήμης από λίγα απλά και αποδεικτικώς αληθή αξιώματα: το Θεμελιώδες Αξίωμα της δράσης —ότι οι άνθρωποι χρησιμοποιούν μέσα για να επιτύχουν σκοπούς— και δύο επικουρικές παραδοχές: ότι υπάρχει ποικιλία ανθρώπινων και φυσικών πόρων και ότι ο ελεύθερος χρόνος είναι καταναλωτικό αγαθό. Το κεφάλαιο 1 ξεκινά από το αξίωμα της δράσης και συνάγει παραγωγικά τις άμεσες συνεπαγωγές του· και αυτά τα συμπεράσματα εφαρμόζονται στην «οικονομική του Crusoe» —εκείνη την τόσο κακολογημένη αλλά εξαιρετικά χρήσιμη ανάλυση που θέτει τον μεμονωμένο άνθρωπο μόνο απέναντι στη Φύση και αναλύει τις πράξεις που προκύπτουν από αυτή τη συνθήκη. Το κεφάλαιο 2 εισάγει άλλους ανθρώπους και, κατά συνέπεια, κοινωνικές σχέσεις. Αναλύονται διάφοροι τύποι διαπροσωπικών σχέσεων και εκτίθεται η οικονομική της άμεσης ανταλλαγής, δηλαδή του αντιπραγματισμού. Η ανταλλαγή δεν μπορεί να αναλυθεί επαρκώς προτού οριστούν πλήρως τα δικαιώματα ιδιοκτησίας· γι’ αυτό το κεφάλαιο 2 αναλύει την ιδιοκτησία σε μια ελεύθερη κοινωνία. Το κεφάλαιο 2 σηματοδοτεί, πράγματι, την αρχή του κυρίως σώματος του βιβλίου —μιας ανάλυσης της οικονομικής της εκούσιας ανταλλαγής. Το κεφάλαιο 2 εξετάζει την ελεύθερη αγορά του αντιπραγματισμού, και τα επόμενα κεφάλαια πραγματεύονται την οικονομική της έμμεσης —ή χρηματικής— ανταλλαγής. Έτσι, από αναλυτική άποψη, το βιβλίο πραγματεύεται πλήρως την οικονομική της ελεύθερης αγοράς, από τις σχέσεις ιδιοκτησίας της έως την οικονομική του χρήματος.

Το κεφάλαιο 3 εισάγει το χρήμα και ιχνηλατεί τις μορφές της έμμεσης ανταλλαγής στην αγορά. Το κεφάλαιο 4 πραγματεύεται την οικονομική της κατανάλωσης και τον προσδιορισμό των τιμών των καταναλωτικών αγαθών. Τα κεφάλαια 5–9 αναλύουν την παραγωγή στην ελεύθερη αγορά. Ένα από τα χαρακτηριστικά αυτής της θεωρίας της κατανάλωσης και της παραγωγής είναι η αναβίωση της λαμπρής και εντελώς παραγνωρισμένης θεωρίας της προσόδου του καθηγητή Frank A. Fetter —

δηλαδή της αντίληψης της προσόδου ως τιμής μίσθωσης μιας μονάδας υπηρεσίας. Η κεφαλαιοποίηση καθίσταται τότε η διαδικασία προσδιορισμού των παρουσών αξιών των αναμενόμενων μελλοντικών προσόδων ενός αγαθού. Η θεωρία του τόκου των Fetter– Mises, η οποία βασίζεται στην αμιγή χρονική προτίμηση, συντίθεται με τη θεωρία της προσόδου του Fetter, με την αυστριακή θεωρία της δομής της παραγωγής και με τη διάκριση μεταξύ πρωτογενών και παραγόμενων συντελεστών παραγωγής. Ένα «ριζοσπαστικό» χαρακτηριστικό της ανάλυσής μας για την παραγωγή είναι η πλήρης ρήξη με την επί του παρόντος συρμού «βραχυχρόνια» θεωρία της επιχείρησης, στη θέση της οποίας τίθεται μια γενική θεωρία της οριακής παραγωγικότητας σε αξία και της κεφαλαιοποίησης. Πρόκειται για ανάλυση «γενικής ισορροπίας» υπό τη δυναμική αυστριακή έννοια, και όχι υπό τη στατική, σήμερα δημοφιλή έννοια του Walras.

Το κεφάλαιο 10 εκθέτει μια εντελώς νέα θεωρία του μονοπωλίου — ότι το μονοπώλιο μπορεί να οριστεί κατά τρόπο που να έχει νόημα μόνο ως παραχώρηση προνομίου από το κράτος, και ότι μονοπωλιακή τιμή μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω μιας τέτοιας παραχώρησης. Εν ολίγοις, δεν μπορεί να υπάρξει μονοπώλιο ή μονοπωλιακή τιμή στην ελεύθερη αγορά. Εξετάζεται επίσης η θεωρία του μονοπωλιακού ανταγωνισμού. Και το κεφάλαιο 11 εκθέτει τη θεωρία του χρήματος στην ελεύθερη αγορά, μαζί με μια εκτενή συζήτηση των κεϋνσιανών θεωριών.

Αφού ολοκληρώσω τη θεωρία της αμιγώς ελεύθερης αγοράς, στρέφομαι στη συνέχεια, στο τελευταίο κεφάλαιο, στην εφαρμογή της πραξεολογικής ανάλυσης σε μια συστηματική εξέταση των διαφόρων μορφών και βαθμών καταναγκαστικής παρέμβασης και των συνεπειών τους. Οι επιδράσεις της καταναγκαστικής παρέμβασης μπορούν να μελετηθούν μόνον αφού αναλυθεί πλήρως η κατασκευή μιας αμιγώς ελεύθερης αγοράς. Το κεφάλαιο 12 παρουσιάζει μια τυπολογία της παρέμβασης, εξετάζει τις άμεσες και έμμεσες συνέπειές της και τις επιδράσεις της στη χρησιμότητα και εκθέτει μια αναγκαστικά σύντομη ανάλυση των διαφόρων κύριων τύπων παρέμβασης, συμπεριλαμβανομένων του ελέγχου των τιμών, των παραχωρήσεων μονοπωλιακών προνομίων, της φορολογίας, του πληθωρισμού, καθώς και της κρατικής επιχειρηματικής δραστηριότητας και των κρατικών δαπανών. Το κεφάλαιο και το βιβλίο ολοκληρώνονται με μια σύντομη συνοπτική αποτίμηση της ελεύθερης αγοράς, σε αντιπαραβολή με τα παρεμβατικά και άλλα καταναγκαστικά συστήματα.

Για αυτή την αναθεωρημένη έκδοση, αποφάσισα να διατηρήσω άθικτα το αρχικό κείμενο και τις υποσημειώσεις και να περιορίσω οποιεσδήποτε αλλαγές σε αυτόν τον αναθεωρημένο πρόλογο. Ο καθηγητής Mises πέθανε το 1973, και το επόμενο έτος, όπως τα έφερε η τύχη, η Αυστριακή Σχολή οικονομικής σκέψης, την οποία ο Mises είχε κρατήσει ζωντανή σε μια σχεδόν υπόγεια ύπαρξη, αναδύθηκε δυναμικά σε μια θεαματική αναβίωση. Δεν είναι τυχαίο ότι αυτή η αναβίωση συνέπεσε με την ουσιαστική κατάρρευση του προηγουμένως κυρίαρχου κεϋνσιανού παραδείγματος. Οι κεϋνσιανοί είχαν υποσχεθεί να κατευθύνουν εύκολα την οικονομία μακριά από τις επαναλαμβανόμενες παγίδες της πληθωριστικής άνθησης, της ύφεσης και της ανεργίας· αντί γι’ αυτές, θα εξασφάλιζαν μόνιμη και σταθερή ευημερία, προσφέροντάς μας πλήρη απασχόληση χωρίς πληθωρισμό. Και όμως, έπειτα από τρεις δεκαετίες κεϋνσιανού σχεδιασμού, βρεθήκαμε αντιμέτωποι με ένα νέο φαινόμενο που δεν μπορεί καν να υπάρξει, πόσο μάλλον να εξηγηθεί, στο κεϋνσιανό παράδειγμα: πληθωρισμό σε συνδυασμό με ύφεση και υψηλή ανεργία. Αυτό το ανεπιθύμητο φάντασμα εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην πληθωριστική ύφεση του 1973–74 και έκτοτε επανεμφανίστηκε, με τελευταία περίπτωση την ύφεση του 1990—;

Η αυστριακή αναβίωση του 1974 ενισχύθηκε επίσης από την απονομή του Βραβείου Nobel Οικονομικών στον F.A. Hayek εκείνο το έτος, τον πρώτο οικονομολόγο υπέρ της ελεύθερης αγοράς και χωρίς μαθηματικό προσανατολισμό που τιμήθηκε με αυτό το βραβείο. Η εμμονή της κοινότητας των οικονομολόγων με το Nobel αναζωπύρωσε το ενδιαφέρον για τον Hayek και την Αυστριακή Σχολή. Αλλά ούτε η ίδια η απονομή αυτού του βραβείου στον Hayek μπορεί να είναι συμπτωματική, καθώς αντανακλά την απογοήτευση των οικονομολόγων από τα κεϋνσιανά μακροοικονομικά υποδείγματα.

Από το 1974, ο αριθμός των Αυστριακών, των βιβλίων και των άρθρων που γράφουν Αυστριακοί, καθώς και το ενδιαφέρον για τη σχολή, έχουν πολλαπλασιαστεί σημαντικά. Η διαφορά στην ποιότητα της ακαδημαϊκής ζωής μεταξύ των δύο χωρών αντανακλάται στο γεγονός ότι, μολονότι στη Βρετανία υπάρχουν αναλογικά λιγότεροι οικονομολόγοι της Αυστριακής Σχολής απ' ό,τι στις Ηνωμένες Πολιτείες, η αυστριακή οικονομική σκέψη απολαμβάνει πολύ μεγαλύτερο σεβασμό στη Βρετανία. Στα βρετανικά διδακτικά εγχειρίδια και στις επισκοπήσεις της οικονομικής σκέψης, η αυστριακή οικονομική θεωρία, μολονότι δεν αποσπά συχνά τη συμφωνία των συγγραφέων, αντιμετωπίζεται αντικειμενικά και δίκαια ως αξιοσέβαστο ρεύμα οικονομικής σκέψης. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, αντιθέτως, μολονότι υπάρχει μεγάλος αριθμός τόσο συμπαθούντων όσο και οπαδών στην κοινότητα των οικονομολόγων, οι Αυστριακοί εξακολουθούν να είναι περιθωριοποιημένοι, να αγνοούνται και να μη διαβάζονται από το μεγαλύτερο μέρος των οικονομολόγων.

Η διανοητική περιέργεια, ωστόσο, έχει τη συνήθεια να υπερνικά τα εμπόδια, ιδίως μεταξύ των προπτυχιακών και μεταπτυχιακών φοιτητών. Ως αποτέλεσμα, η Αυστριακή Σχολή έχει ακμάσει τις τελευταίες δύο δεκαετίες, παρά τα σοβαρά θεσμικά εμπόδια.

Στην πραγματικότητα, ο αριθμός των Αυστριακών έχει αυξηθεί τόσο πολύ και η συζήτηση έχει διευρυνθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε έχουν ανακύψει διαφορές απόψεων και διακλαδώσεις της σκέψης, που σε ορισμένες περιπτώσεις εξελίσσονται σε γνήσιες συγκρούσεις ιδεών. Ωστόσο, όλες αυτές έχουν συγχωνευθεί αδιακρίτως και στριμωχτεί μαζί από μη Αυστριακούς, ακόμη και από ορισμένους μέσα στη σχολή, προκαλώντας μεγάλη διανοητική σύγχυση, έλλειψη σαφήνειας και απροκάλυπτα σφάλματα. Η θετική πλευρά αυτών των εξελισσόμενων διαφωνιών είναι ότι κάθε πλευρά έχει αποσαφηνίσει και καταστήσει ακριβέστερες τις θεμελιώδεις προκείμενες και την κοσμοαντίληψή της. Πράγματι, τα τελευταία χρόνια έχει καταστεί φανερό ότι υπάρχουν τρία πολύ διαφορετικά και συγκρουόμενα παραδείγματα εντός της αυστριακής οικονομικής σκέψης: το αρχικό παράδειγμα του Mises ή πραξεολογικό παράδειγμα, στο οποίο προσχωρεί ο συγγραφέας του παρόντος· το παράδειγμα του Hayek, το οποίο δίνει έμφαση στη «γνώση» και στην «ανακάλυψη» αντί στην πραξεολογική «δράση» και «επιλογή», και του οποίου κύριος εκπρόσωπος είναι σήμερα ο καθηγητής Israel Kirzner· και η μηδενιστική άποψη του εκλιπόντος Ludwig Lachmann, μια θεσμιστική προσέγγιση εχθρική προς τη θεωρία, αντλημένη από τον Άγγλο «υποκειμενιστή»-κεϋνσιανό G.L.S. Shackle. Ευτυχώς, υπάρχει πλέον ένα επιστημονικό περιοδικό, το *The Review of Austrian Economics*,[56] μέσω του οποίου ο αναγνώστης μπορεί να ενημερώνεται για τις τρέχουσες εξελίξεις στην αυστριακή οικονομική σκέψη, καθώς και άλλες εκδόσεις, συνέδρια και εκπαιδευτικά μαθήματα του Ludwig von Mises Institute. Το Mises Institute, το οποίο ιδρύθηκε στην εκατονταετηρίδα της γέννησής του, διατηρεί ζωντανό το πνεύμα του Mises, καθώς και το παράδειγμα που εκείνος κληροδότησε στην επιστημονική έρευνα και στον κόσμο. Για τις τελευταίες

εξελίξεις σχετικά με τα τρία αυστριακά παραδείγματα, ο αναγνώστης παραπέμπεται στο κείμενο εργασίας του Mises Institute που συνέταξε ο συγγραφέας του παρόντος, «Η παρούσα κατάσταση της αυστριακής οικονομικής σκέψης» (Νοέμβριος 1992).[57]

Η πρωταρχική πνευματική οφειλή μου είναι, ασφαλώς, προς τον Ludwig von Mises. Αλλά, πέρα από αυτήν, δεν θα μπορέσω ποτέ να εκφράσω πλήρως την προσωπική μου οφειλή. Η σοφία, η καλοσύνη, ο ενθουσιασμός, η ευθυμία του και η αδιάλειπτη ενθάρρυνση ακόμη και των ελάχιστων ενδείξεων παραγωγικότητας στους μαθητές του υπήρξαν πηγή έμπνευσης εφ' όρου ζωής για όσους τον γνώρισαν. Ήταν ένας από τους μεγάλους δασκάλους της οικονομικής επιστήμης, καθώς και ένας από τους μεγάλους οικονομολόγους, και είμαι ευγνώμων που είχα την ευκαιρία να μαθητεύσω επί πολλά χρόνια στο Σεμινάριό του Προχωρημένης Οικονομικής Θεωρίας στο New York University.

Ούτε θα μπορέσω ποτέ να εκφράσω πλήρως την ευγνωμοσύνη μου προς τον Llewellyn H. Rockwell, Jr., ο οποίος, σε μια περίοδο παρακμής της οικονομικής σκέψης του Mises, χωρίς ιδρυτικό κεφάλαιο, χωρίς μεγάλες δεσμεύσεις οικονομικής υποστήριξης και οπλισμένος μόνο με μια ιδέα, ίδρυσε το Ludwig von Mises Institute και αφιέρωσε τη ζωή του σε αυτό. Ο Lew έχει επιτελέσει αξιοθαύμαστο έργο στην οικοδόμηση και την επέκταση του Ινστιτούτου, καθώς και στην αφοσίωσή του στο παράδειγμα του Mises. Επιπλέον, ο Lew είναι εδώ και πολλά χρόνια στενός και πολύτιμος φίλος και πνευματικός συνεργάτης. Είναι προφανές ότι, χωρίς τις προσπάθειές του, αυτή η νέα έκδοση δεν θα είχε δει ποτέ το φως της δημοσιότητας.

Τέλος, οφείλω τουλάχιστον να προσπαθήσω να εκφράσω πόσο ευγνώμων είμαι προς έναν ακόμη επί μακρόν συνεργάτη, τον Burton S. Blumert, του Mises Institute και επικεφαλής του Center for Libertarian Studies, στο Burlingame της California. Αφανής και απαραίτητος, ο Burt είναι πάντοτε εκεί —με πνεύμα, σοφία, καλοσύνη και φιλία.

Είναι αδύνατον να απαριθμήσω όλους τους φίλους και γνωστούς οι οποίοι, στη διάρκεια τόσων ετών, με δίδαξαν και με ενέπνευσαν στο πεδίο της αυστριακής οικονομικής σκέψης ή στο ευρύτερο πεδίο της πολιτικής οικονομίας, καθώς και ως προς τη φύση του καταναγκασμού της ελευθερίας. Είμαι ευγνώμων σε όλους. Κανείς τους, ασφαλώς, δεν ευθύνεται για οποιαδήποτε σφάλματα του παρόντος έργου.

Murray N. Rothbard Las Vegas, Nevada Μάιος 1993

ΑΝΘΡΩΠΟΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ

Τόμος I

Κεφάλαια 1–7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Θεμελιώδεις Αρχές της Ανθρώπινης Δράσης

1. Η έννοια της δράσης

Το διακριτικό και καθοριστικό στοιχείο στη μελέτη του ανθρώπου είναι η έννοια της δράσης.[58] Η ανθρώπινη δράση ορίζεται απλώς ως σκόπιμη συμπεριφορά. Διακρίνεται, επομένως, σαφώς από εκείνες τις παρατηρούμενες κινήσεις οι οποίες, από την οπτική γωνία του ανθρώπου, δεν είναι σκόπιμες. Σε αυτές περιλαμβάνονται όλες οι παρατηρούμενες κινήσεις της ανόργανης ύλης και εκείνοι οι τύποι ανθρώπινης συμπεριφοράς που είναι αμιγώς αντανακλαστικοί, που αποτελούν απλώς ακούσιες αποκρίσεις σε ορισμένα ερεθίσματα. Η ανθρώπινη δράση, αντιθέτως, μπορεί να ερμηνευθεί ως έχουσα νόημα από άλλους ανθρώπους, διότι διέπεται από έναν ορισμένο σκοπό τον οποίο έχει κατά νου ο δρων.[59] Ο σκοπός μιας ανθρώπινης πράξης είναι ο επιδιωκόμενος στόχος του ανθρώπου· η επιθυμία να επιτύχει αυτόν τον στόχο αποτελεί το κίνητρό του για την ανάληψη της δράσης.

Όλοι οι άνθρωποι δρουν δυνάμει της ύπαρξης και της φύσης τους ως ανθρώπινων όντων.[60] Δεν θα μπορούσαμε να συλλάβουμε ανθρώπινα όντα που δεν δρουν σκόπιμα, που δεν έχουν κατά νου σκοπούς τους οποίους επιθυμούν και επιχειρούν να επιτύχουν. Όντα που δεν θα δρούσαν, που δεν θα συμπεριφέρονταν σκόπιμα, δεν θα κατατάσσονταν πλέον στους ανθρώπους.

Αυτή η θεμελιώδης αλήθεια —αυτό το αξίωμα της ανθρώπινης δράσης— αποτελεί το κλειδί της μελέτης μας. Ολόκληρο το πεδίο της πραξεολογίας και ο πλέον ανεπτυγμένος επιμέρους κλάδος της, η οικονομική επιστήμη, βασίζονται στην ανάλυση των αναγκαίων λογικών συνεπαγωγών αυτής της έννοιας.[61] Το γεγονός ότι οι άνθρωποι δρουν δυνάμει της ανθρώπινης ιδιότητάς τους είναι αδιαμφισβήτητο και αδιαφιλονίκητο. Η υπόθεση του αντιθέτου θα ήταν παραλογισμός. Το αντίθετο —η απουσία συμπεριφοράς που υπαγορεύεται από κίνητρα— θα ίσχυε μόνο για τα φυτά και την ανόργανη ύλη.[62]

2. Πρώτες συνεπαγωγές της έννοιας

Η πρώτη αλήθεια που ανακαλύπτουμε σχετικά με την ανθρώπινη δράση είναι ότι αυτή μπορεί να αναληφθεί μόνο από μεμονωμένους «δρώντες». Μόνο τα άτομα έχουν σκοπούς και μπορούν να δράσουν για να τους επιτύχουν. Δεν υπάρχουν σκοποί «ομάδων», «συλλογικοτήτων» ή «κρατών», ούτε πράξεις τους, που να μην εκδηλώνονται ως πράξεις διαφόρων συγκεκριμένων ατόμων. Οι «κοινωνίες» ή οι «ομάδες» δεν έχουν ανεξάρτητη ύπαρξη πέρα από τις πράξεις των επιμέρους μελών τους. Επομένως, η δήλωση ότι οι «κυβερνήσεις» δρουν είναι απλώς μια μεταφορά· στην πραγματικότητα, ορισμένα άτομα βρίσκονται σε μια ορισμένη σχέση με άλλα άτομα και δρουν κατά τρόπο που τα ίδια και τα άλλα άτομα αναγνωρίζουν ως «κυβερνητικό».[63] Η μεταφορά δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως δήλωση ότι ο ίδιος ο συλλογικός θεσμός έχει κάποια πραγματική υπόσταση πέρα από τις πράξεις διαφόρων ατόμων. Ομοίως, ένα άτομο μπορεί να αναλάβει συμβατικά να ενεργεί ως

αντιπρόσωπος άλλου ατόμου ή για λογαριασμό της οικογένειάς του. Και πάλι, μόνο τα άτομα μπορούν να επιθυμούν και να δρουν. Η ύπαρξη ενός θεσμού όπως η κυβέρνηση αποκτά νόημα μόνο μέσω της επίδρασής του στις πράξεις εκείνων των ατόμων που θεωρούνται μέλη του και εκείνων που δεν θεωρούνται μέλη του.[64]

Για να αναλάβει δράση, δεν αρκεί το μεμονωμένο άτομο να έχει ανεκπλήρωτους σκοπούς τους οποίους θα ήθελε να πραγματοποιήσει. Πρέπει επίσης να προσδοκά ότι ορισμένοι τρόποι συμπεριφοράς θα του επιτρέψουν να επιτύχει τους σκοπούς του. Ένας άνθρωπος μπορεί να επιθυμεί ηλιοφάνεια, αλλά, αν αντιλαμβάνεται ότι δεν μπορεί να κάνει τίποτε για να την εξασφαλίσει, δεν δρα βάσει αυτής της επιθυμίας. Πρέπει να έχει ορισμένες ιδέες για το πώς θα επιτύχει τους σκοπούς του. Η δράση, επομένως, συνίσταται στη συμπεριφορά ατόμων που κατευθύνεται προς σκοπούς με τρόπους οι οποίοι, κατά την πεποίθησή τους, θα πραγματοποιήσουν την επιδίωξή τους. Η δράση απαιτεί μια παράσταση ενός επιθυμητού σκοπού και «τεχνολογικές ιδέες» ή σχέδια για τον τρόπο επίτευξής του.

Οι άνθρωποι βρίσκονται μέσα σε ένα ορισμένο περιβάλλον ή σε μια ορισμένη κατάσταση. Αυτή την κατάσταση αποφασίζει το άτομο να μεταβάλει κατά κάποιον τρόπο, προκειμένου να επιτύχει τους σκοπούς του. Ο άνθρωπος, όμως, μπορεί να ενεργήσει μόνο με τα πολυάριθμα στοιχεία που βρίσκει στο περιβάλλον του, αναδιατάσσοντάς τα ώστε να επιφέρει την εκπλήρωση των σκοπών του. Σε σχέση με οποιαδήποτε δεδομένη πράξη, το εξωτερικό περιβάλλον του ατόμου μπορεί να διαιρεθεί σε δύο μέρη: στα στοιχεία που πιστεύει ότι δεν μπορεί να ελέγξει και πρέπει να αφήσει αμετάβλητα, και σε εκείνα που μπορεί να μεταβάλει —ή, μάλλον, πιστεύει ότι μπορεί να μεταβάλει— για να επιτύχει τους σκοπούς του. Τα πρώτα μπορούν να ονομαστούν γενικές συνθήκες της δράσης· τα δεύτερα, χρησιμοποιούμενα μέσα. Έτσι, ο μεμονωμένος δρων βρίσκεται αντιμέτωπος με ένα περιβάλλον που θα ήθελε να μεταβάλει, προκειμένου να επιτύχει τους σκοπούς του. Για να δράσει, πρέπει να έχει τεχνολογικές ιδέες σχετικά με το πώς θα χρησιμοποιήσει ορισμένα στοιχεία του περιβάλλοντος ως μέσα, ως οδούς για την επίτευξη των σκοπών του. Κάθε πράξη πρέπει, επομένως, να περιλαμβάνει τη χρησιμοποίηση μέσων από μεμονωμένους δρώντες, στην προσπάθειά τους να επιτύχουν ορισμένους επιθυμητούς σκοπούς. Στο εξωτερικό περιβάλλον, οι γενικές συνθήκες δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενα οποιασδήποτε ανθρώπινης δράσης· μόνο τα μέσα μπορούν να χρησιμοποιηθούν στη δράση.[65]

Ολόκληρη η ανθρώπινη ζωή εκτυλίσσεται αναγκαστικά μέσα στον χρόνο. Η ανθρώπινη λογική δεν μπορεί καν να συλλάβει μια ύπαρξη ή μια δράση που δεν εκτυλίσσεται μέσα στον χρόνο. Τη στιγμή που ένας άνθρωπος αποφασίζει να δράσει για να επιτύχει έναν σκοπό, ο στόχος ή ο σκοπός του μπορεί να επιτευχθεί οριστικά και πλήρως μόνο σε κάποια μελλοντική χρονική στιγμή. Αν όλοι οι επιθυμητοί σκοποί μπορούσαν να επιτευχθούν ακαριαία στο παρόν, τότε όλοι οι σκοποί του ανθρώπου θα είχαν επιτευχθεί και δεν θα υπήρχε λόγος να δράσει· και έχουμε δει ότι η δράση είναι αναγκαία για τη φύση του ανθρώπου. Επομένως, ο δρων επιλέγει μέσα από το περιβάλλον του, σύμφωνα με τις ιδέες του, για να επιτύχει έναν προσδοκώμενο σκοπό, πλήρως επιτεύξιμο μόνο σε κάποια μελλοντική χρονική στιγμή. Σε κάθε δεδομένη δράση μπορούμε να διακρίνουμε τρεις χρονικές περιόδους: την περίοδο πριν από τη δράση, τον χρόνο που καταλαμβάνει η δράση και την περίοδο μετά την ολοκλήρωσή της. Κάθε δράση αποσκοπεί στο να καταστήσει τις συνθήκες σε κάποια μελλοντική χρονική στιγμή περισσότερο ικανοποιητικές για τον δρώντα απ’ ό,τι θα ήταν χωρίς την παρέμβαση της δράσης.

Ο χρόνος του ανθρώπου είναι πάντοτε σπάνιος. Ο άνθρωπος δεν είναι αθάνατος· ο χρόνος του πάνω στη γη είναι περιορισμένος. Κάθε ημέρα της ζωής του έχει μόνο 24 ώρες μέσα στις οποίες μπορεί να επιτύχει τους σκοπούς του. Επιπλέον, όλες οι πράξεις εκτυλίσσονται αναγκαστικά μέσα στον χρόνο. Επομένως, ο χρόνος είναι ένα μέσο που πρέπει να χρησιμοποιήσει ο άνθρωπος για να επιτύχει τους σκοπούς του. Είναι ένα μέσο πανταχού παρόν σε κάθε ανθρώπινη δράση.

Η δράση πραγματοποιείται μέσω της επιλογής των σκοπών που θα εκπληρωθούν με τη χρησιμοποίηση μέσων. Ο χρόνος είναι σπάνιος για τον άνθρωπο μόνο επειδή, όποιους σκοπούς και αν επιλέξει να εκπληρώσει, υπάρχουν άλλοι που αναγκαστικά θα παραμείνουν ανεκπλήρωτοι. Όταν πρέπει να χρησιμοποιήσουμε ένα μέσο κατά τρόπο που αφήνει ορισμένους σκοπούς ανεκπλήρωτους, προκύπτει η αναγκαιότητα επιλογής μεταξύ σκοπών. Για παράδειγμα, ο Jones παρακολουθεί έναν αγώνα μπέιζμπολ στην τηλεόραση. Βρίσκεται αντιμέτωπος με την επιλογή να περάσει την επόμενη ώρα: (α) συνεχίζοντας να παρακολουθεί τον αγώνα μπέιζμπολ, (β) παίζοντας μπριτζ ή (γ) πηγαίνοντας μια βόλτα με το αυτοκίνητο. Θα ήθελε να κάνει και τα τρία, αλλά το μέσο που διαθέτει —ο χρόνος— δεν επαρκεί. Κατά συνέπεια, πρέπει να επιλέξει· ένας σκοπός μπορεί να εκπληρωθεί, αλλά οι άλλοι πρέπει να παραμείνουν ανεκπλήρωτοι. Ας υποθέσουμε ότι αποφασίζει να ακολουθήσει την επιλογή Α. Αυτό αποτελεί σαφή ένδειξη ότι έχει κατατάξει την εκπλήρωση του σκοπού Α υψηλότερα από την εκπλήρωση των σκοπών Β ή Γ.

Από αυτό το παράδειγμα δράσης μπορούν να συναχθούν παραγωγικά πολλές συνεπαγωγές. Πρώτον, όλα τα μέσα είναι σπάνια, δηλαδή περιορισμένα σε σχέση με τους σκοπούς που θα μπορούσαν ενδεχομένως να εξυπηρετήσουν. Αν τα μέσα υπάρχουν σε απεριόριστη αφθονία, δεν χρειάζεται να αποτελέσουν αντικείμενο μέριμνας οποιασδήποτε ανθρώπινης δράσης. Για παράδειγμα, ο αέρας, στις περισσότερες περιστάσεις, υπάρχει σε απεριόριστη αφθονία. Επομένως, δεν αποτελεί μέσο και δεν χρησιμοποιείται ως μέσο για την εκπλήρωση σκοπών. Δεν χρειάζεται να κατανεμηθεί, όπως ο χρόνος, για την εκπλήρωση των σημαντικότερων σκοπών, επειδή υπάρχει σε επαρκή αφθονία για όλες τις ανθρώπινες ανάγκες. Ο αέρας, λοιπόν, μολονότι είναι απαραίτητος, δεν αποτελεί μέσο, αλλά γενική συνθήκη της ανθρώπινης δράσης και της ανθρώπινης ευημερίας.

Δεύτερον, αυτά τα σπάνια μέσα πρέπει να κατανεμηθούν από τον δρώντα έτσι ώστε να εξυπηρετήσουν ορισμένους σκοπούς και να αφήσουν άλλους ανεκπλήρωτους. Αυτή η πράξη επιλογής μπορεί να ονομαστεί οικονομία των μέσων για την εξυπηρέτηση των περισσότερο επιθυμητών σκοπών. Ο χρόνος, για παράδειγμα, πρέπει να χρησιμοποιείται με οικονομία από τον δρώντα για την εξυπηρέτηση των περισσότερο επιθυμητών σκοπών. Ο δρων μπορεί να θεωρηθεί ότι κατατάσσει τους εναλλακτικούς σκοπούς του σύμφωνα με την αξία που έχουν για τον ίδιο. Αυτή η ιεράρχηση των σκοπών μπορεί να περιγραφεί ως απόδοση αξιολογικών θέσεων στους σκοπούς από τον δρώντα ή ως διαδικασία αξιολόγησης. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ο Jones κατέταξε τους εναλλακτικούς σκοπούς του για τη χρήση μιας ώρας ως εξής:

1. (Πρώτος) Να συνεχίσει να παρακολουθεί τον αγώνα μπέιζμπολ.
2. (Δεύτερος) Να πάει μια βόλτα με το αυτοκίνητο.
3. (Τρίτος) Να παίξει μπριτζ.

Αυτή ήταν η κλίμακα αξιών του ή κλίμακα προτιμήσεων. Η διαθέσιμη ποσότητα μέσων —χρόνου— επαρκούσε για την επίτευξη ενός μόνο από αυτούς τους σκοπούς, και το γεγονός ότι επέλεξε τον αγώνα μπέιζμπολ δείχνει ότι τον κατέτασσε υψηλότερα —ή πρώτο. Ας υποθέσουμε τώρα ότι κατανέμει δύο ώρες από τον χρόνο του και μπορεί να αφιερώσει μία ώρα σε κάθε δραστηριότητα.

Αν αφιερώσει μία ώρα στον αγώνα και κατόπιν μια δεύτερη ώρα στη βόλτα με το αυτοκίνητο, αυτό δείχνει ότι η κατάταξη των προτιμήσεών του είναι η παραπάνω. Ο σκοπός που βρίσκεται στη χαμηλότερη θέση —το παιχνίδι μπριτζ— παραμένει ανεκπλήρωτος. Έτσι, όσο μεγαλύτερη είναι η διαθέσιμη ποσότητα μέσων, τόσο περισσότεροι σκοποί μπορούν να εκπληρωθούν και τόσο χαμηλότερη είναι η θέση των σκοπών που πρέπει να παραμείνουν ανεκπλήρωτοι.

Ένα άλλο συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η δράση δεν σημαίνει κατ' ανάγκην ότι το άτομο είναι «ενεργητικό» και όχι «παθητικό», με την καθημερινή σημασία των όρων. Η δράση δεν σημαίνει κατ' ανάγκην ότι ένα άτομο πρέπει να σταματήσει αυτό που έκανε και να κάνει κάτι άλλο. Δρα επίσης, όπως στην παραπάνω περίπτωση, εκείνος που επιλέγει να συνεχίσει την προηγούμενη πορεία του, μολονότι είχε τη δυνατότητα να την αλλάξει. Η συνέχιση της παρακολούθησης του αγώνα αποτελεί δράση εξίσου με μια βόλτα με το αυτοκίνητο.

Επιπλέον, η δράση δεν σημαίνει καθόλου ότι το άτομο πρέπει να αφιερώσει πολύ χρόνο στη στάθμιση μιας απόφασης να δράσει. Το άτομο μπορεί να αποφασίσει να δράσει βιαστικά ή έπειτα από εκτενή περίσκεψη, ανάλογα με το τι επιθυμεί να επιλέξει. Μπορεί να αποφασίσει να προβεί σε μια πράξη με ψυχραιμία ή εν θερμώ· κανένας από αυτούς τους τρόπους δεν μεταβάλλει το γεγονός ότι αναλαμβάνεται δράση.[66]

Μια άλλη θεμελιώδης συνεπαγωγή που απορρέει από την ύπαρξη της ανθρώπινης δράσης είναι η αβεβαιότητα του μέλλοντος. Αυτό πρέπει να ισχύει, επειδή το αντίθετο θα αναιρούσε πλήρως τη δυνατότητα της δράσης. Αν ο άνθρωπος γνώριζε πλήρως τα μελλοντικά γεγονότα, δεν θα δρούσε ποτέ, αφού καμία πράξη του δεν θα μπορούσε να μεταβάλει την κατάσταση. Επομένως, το γεγονός της δράσης σημαίνει ότι το μέλλον είναι αβέβαιο για τους δρώντες. Αυτή η αβεβαιότητα σχετικά με τα μελλοντικά γεγονότα πηγάζει από δύο βασικές πηγές: τον απρόβλεπτο χαρακτήρα των ανθρώπινων πράξεων επιλογής και την ανεπαρκή γνώση των φυσικών φαινομένων. Ο άνθρωπος δεν γνωρίζει αρκετά για τα φυσικά φαινόμενα ώστε να προβλέψει όλες τις μελλοντικές εξελίξεις τους, και δεν μπορεί να γνωρίζει το περιεχόμενο των μελλοντικών ανθρώπινων επιλογών. Όλες οι ανθρώπινες επιλογές μεταβάλλονται διαρκώς ως αποτέλεσμα μεταβαλλόμενων αξιολογήσεων και μεταβαλλόμενων ιδεών σχετικά με τα καταλληλότερα μέσα για την επίτευξη σκοπών. Αυτό δεν σημαίνει, ασφαλώς, ότι οι άνθρωποι δεν καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για να εκτιμήσουν τις μελλοντικές εξελίξεις. Πράγματι, κάθε δρων, όταν χρησιμοποιεί μέσα, εκτιμά ότι με αυτόν τον τρόπο θα επιτύχει τον επιθυμητό στόχο του. Ποτέ, όμως, δεν διαθέτει βέβαιη γνώση του μέλλοντος. Όλες οι πράξεις του αποτελούν κατ' ανάγκην εγχειρήματα βασισμένα σε εικασίες και στην κρίση του για την πορεία των μελλοντικών γεγονότων. Η πανταχού παρουσία της αβεβαιότητας εισάγει τη διαρκώς παρούσα δυνατότητα σφάλματος στην ανθρώπινη δράση. Ο δρων μπορεί να διαπιστώσει, αφού ολοκληρώσει τη δράση του, ότι τα μέσα υπήρξαν ακατάλληλα για την επίτευξη του σκοπού του.

Ας συνοψίσουμε όσα έχουμε μάθει μέχρι τώρα για την ανθρώπινη δράση: Το διακριτικό γνώρισμα των ανθρώπινων όντων είναι ότι όλοι οι άνθρωποι δρουν. Η δράση είναι σκόπιμη συμπεριφορά που κατευθύνεται προς την επίτευξη σκοπών σε κάποια μελλοντική χρονική περίοδο, η οποία θα συνεπάγεται την ικανοποίηση αναγκών που διαφορετικά θα παρέμεναν ανικανοποίητες. Η δράση ενέχει την προσδοκία μιας κατάστασης λιγότερο ατελούς ικανοποίησης ως αποτελέσματός της. Ο μεμονωμένος δρων επιλέγει να χρησιμοποιήσει στοιχεία του περιβάλλοντός του ως μέσα για την προσδοκώμενη επίτευξη των σκοπών του, οικονομώντας τα με το να τα κατευθύνει προς τους σκοπούς στους οποίους αποδίδει τη μεγαλύτερη αξία —αφήνοντας ανεκπλήρωτους εκείνους στους

οποίους αποδίδει τη μικρότερη— και με τους τρόπους που η λογική του τού υποδεικνύει ως καταλληλότερους για την επίτευξη αυτών των σκοπών. Η μέθοδός του —τα μέσα που επέλεξε — μπορεί να αποδειχθεί ακατάλληλη, μπορεί και όχι.

3. Περαιτέρω συνεπαγωγές: Τα μέσα

Τα μέσα για την ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών ονομάζονται αγαθά. Τα αγαθά αυτά αποτελούν, στο σύνολό τους, τα αντικείμενα της δράσης που αποσκοπεί στην οικονομία των μέσων.[67] Όλα αυτά τα αγαθά μπορούν να καταταγούν σε μία από δύο κατηγορίες: (α) είτε εξυπηρετούν αμέσως και άμεσα την ικανοποίηση των αναγκών του δρώντος είτε (β) μπορούν να μετασχηματιστούν σε αγαθά που εξυπηρετούν άμεσα τις ανάγκες του μόνο σε κάποια μελλοντική χρονική στιγμή —δηλαδή αποτελούν μέσα που τις εξυπηρετούν έμμεσα. Τα πρώτα ονομάζονται αγαθά κατανάλωσης ή καταναλωτικά αγαθά ή αγαθά πρώτης τάξης. Τα δεύτερα ονομάζονται παραγωγικά αγαθά ή συντελεστές παραγωγής ή αγαθά ανώτερης τάξης.

Ας ιχνηλατήσουμε τις σχέσεις μεταξύ αυτών των αγαθών εξετάζοντας έναν τυπικό ανθρώπινο σκοπό: την κατανάλωση ενός σάντουιτς με ζαμπόν. Επιθυμώντας ένα σάντουιτς με ζαμπόν, ένας άνθρωπος αποφασίζει ότι πρόκειται για μια ανάγκη που πρέπει να ικανοποιηθεί και προχωρεί σε δράση βάσει της κρίσης του σχετικά με τις μεθόδους παρασκευής του. Το καταναλωτικό αγαθό είναι το σάντουιτς με ζαμπόν τη στιγμή που πρόκειται να καταναλωθεί. Είναι προφανές ότι αυτό το καταναλωτικό αγαθό είναι σπάνιο, όπως είναι όλα τα άμεσα μέσα· διαφορετικά, θα ήταν πάντοτε διαθέσιμο, όπως ο αέρας, και δεν θα αποτελούσε αντικείμενο δράσης. Αν όμως το καταναλωτικό αγαθό είναι σπάνιο και δεν είναι προφανώς διαθέσιμο, πώς μπορεί να καταστεί διαθέσιμο; Η απάντηση είναι ότι ο άνθρωπος πρέπει να αναδιατάξει διάφορα στοιχεία του περιβάλλοντός του, προκειμένου να παραγάγει το σάντουιτς με ζαμπόν στον επιθυμητό τόπο —το καταναλωτικό αγαθό. Με άλλα λόγια, ο άνθρωπος πρέπει να χρησιμοποιήσει διάφορα έμμεσα μέσα ως συνεργαζόμενους συντελεστές παραγωγής για να καταλήξει στο άμεσο μέσο. Αυτή η αναγκαία διαδικασία, που εμπεριέχεται σε κάθε δράση, ονομάζεται παραγωγή· είναι η χρησιμοποίηση, από τον άνθρωπο, διαθέσιμων στοιχείων του περιβάλλοντός του ως έμμεσων μέσων —ως συνεργαζόμενων συντελεστών— για να καταλήξει τελικά σε ένα καταναλωτικό αγαθό, το οποίο μπορεί να χρησιμοποιήσει άμεσα για την επίτευξη του σκοπού του.

Ας εξετάσουμε τη διάταξη ορισμένων από τους πολυάριθμους συνεργαζόμενους συντελεστές που συμμετέχουν, σε μια σύγχρονη ανεπτυγμένη οικονομία, στην παραγωγή ενός σάντουιτς με ζαμπόν ως καταναλωτικού αγαθού για τη χρήση ενός καταναλωτή. Κατά κανόνα, για να παραχθεί ένα σάντουιτς με ζαμπόν για τον Jones στην πολυθρόνα του, είναι αναγκαίο η σύζυγός του να δαπανήσει ενέργεια για να ξετυλίξει το ψωμί, να κόψει το ζαμπόν σε φέτες, να το τοποθετήσει ανάμεσα σε φέτες ψωμιού και να μεταφέρει το σάντουιτς στον Jones. Όλο αυτό το έργο μπορεί να ονομαστεί εργασία της νοικοκυράς. Οι συνεργαζόμενοι συντελεστές που είναι άμεσα αναγκαίοι για να προκύψει το καταναλωτικό αγαθό είναι, επομένως: η εργασία της νοικοκυράς, το ψωμί στην κουζίνα, το ζαμπόν στην κουζίνα και ένα μαχαίρι για να κοπεί το ζαμπόν. Χρειάζεται επίσης η γη, ώστε να υπάρχει χώρος για διαβίωση και για την εκτέλεση αυτών των δραστηριοτήτων. Επιπλέον, η διαδικασία αυτή απαιτεί, ασφαλώς, χρόνο, ο οποίος αποτελεί έναν ακόμη απαραίτητο συνεργαζόμενο συντελεστή. Οι παραπάνω συντελεστές μπορούν να ονομαστούν παραγωγικά αγαθά πρώτης τάξης, αφού, στην περίπτωση αυτή, συνεργάζονται στην παραγωγή του καταναλωτικού

αγαθού. Πολλά από τα παραγωγικά αγαθά πρώτης τάξης, ωστόσο, δεν είναι επίσης διαθέσιμα στη φύση και πρέπει να παραχθούν τα ίδια, με τη βοήθεια άλλων παραγωγικών αγαθών. Έτσι, το ψωμί στην κουζίνα πρέπει να παραχθεί με τη συνεργασία των ακόλουθων συντελεστών: του ψωμιού στο κατάστημα λιανικής και της εργασίας της νοικοκυράς για τη μεταφορά του —μαζί με την πανταχού παρούσα γη ως χώρο εγκατάστασης και τον χρόνο. Σε αυτή τη διαδικασία, οι συντελεστές αυτοί αποτελούν παραγωγικά αγαθά δεύτερης τάξης, αφού συνεργάζονται στην παραγωγή αγαθών πρώτης τάξης. Συντελεστές ανώτερης τάξης είναι εκείνοι που συνεργάζονται στην παραγωγή συντελεστών κατώτερης τάξης.

Έτσι, κάθε διαδικασία —ή δομή— παραγωγής μπορεί να αναλυθεί ως εκτυλισσόμενη σε διαφορετικά στάδια. Στα προγενέστερα ή «ανώτερα» στάδια πρέπει να παραχθούν παραγωγικά αγαθά, τα οποία αργότερα θα συνεργαστούν στην παραγωγή άλλων παραγωγικών αγαθών, που τελικά θα συνεργαστούν στην παραγωγή του επιθυμητού καταναλωτικού αγαθού. Επομένως, σε μια ανεπτυγμένη οικονομία, η δομή παραγωγής ενός δεδομένου καταναλωτικού αγαθού μπορεί να είναι πολύ σύνθετη και να περιλαμβάνει πολυάριθμα στάδια.

Μπορούν, ωστόσο, να συναχθούν σημαντικά γενικά συμπεράσματα που ισχύουν για όλες τις διαδικασίες παραγωγής. Πρώτον, κάθε στάδιο παραγωγής απαιτεί χρόνο. Δεύτερον, όλοι οι συντελεστές παραγωγής μπορούν να διαιρεθούν σε δύο κατηγορίες: σε εκείνους που είναι οι ίδιοι προϊόντα παραγωγής και σε εκείνους που βρίσκονται ήδη διαθέσιμοι στη φύση —στο περιβάλλον του ανθρώπου. Οι δεύτεροι μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως έμμεσα μέσα χωρίς να έχουν προηγουμένως παραχθεί· οι πρώτοι πρέπει αρχικά να παραχθούν με τη βοήθεια συντελεστών, προκειμένου να συμβάλουν στα μεταγενέστερα ή «κατώτερα» στάδια παραγωγής. Οι πρώτοι είναι οι παραγόμενοι συντελεστές παραγωγής· οι δεύτεροι είναι οι πρωτογενείς συντελεστές παραγωγής. Οι πρωτογενείς συντελεστές μπορούν, με τη σειρά τους, να διαιρεθούν σε δύο κατηγορίες: στη δαπάνη ανθρώπινης ενέργειας και στη χρήση μη ανθρώπινων στοιχείων που παρέχει η φύση. Η πρώτη ονομάζεται Εργασία· η δεύτερη, Φύση ή Γη.[68] Έτσι, οι κατηγορίες των συντελεστών παραγωγής είναι η Εργασία, η Γη και οι παραγόμενοι συντελεστές, οι οποίοι ονομάζονται Κεφαλαιουχικά Αγαθά.

Η Εργασία και η Γη, με τη μία ή την άλλη μορφή, υπεισέρχονται σε κάθε στάδιο παραγωγής. Η Εργασία συμβάλλει στη μετατροπή των σπόρων σε σιτάρι, του σιταριού σε αλεύρι, των χοίρων σε ζαμπόν, του αλευριού σε ψωμί κ.λπ. Σε κάθε στάδιο παραγωγής δεν είναι παρούσα μόνο η Εργασία, αλλά και η Φύση. Η Γη πρέπει να είναι διαθέσιμη για να παρέχει χώρο σε κάθε στάδιο της διαδικασίας, και ο χρόνος, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, απαιτείται για κάθε στάδιο. Επιπλέον, αν θελήσουμε να ανατρέξουμε από κάθε στάδιο παραγωγής αρκετά πίσω, έως τις αρχικές πηγές του, πρέπει να φτάσουμε σε ένα σημείο όπου υπήρχαν μόνο εργασία και φύση και δεν υπήρχαν κεφαλαιουχικά αγαθά. Αυτό ισχύει κατ' αναγκαία λογική συνεπαγωγή, αφού όλα τα κεφαλαιουχικά αγαθά πρέπει να έχουν παραχθεί σε προγενέστερα στάδια με τη βοήθεια της εργασίας. Αν μπορούσαμε να ανατρέξουμε αρκετά πίσω στον χρόνο σε κάθε παραγωγική διαδικασία, θα έπρεπε να μπορούμε να φτάσουμε στο σημείο —στο πρωιμότερο στάδιο— όπου ο άνθρωπος συνδύασε τις δυνάμεις του με τη φύση χωρίς τη βοήθεια παραγόμενων συντελεστών παραγωγής. Ευτυχώς, δεν είναι αναγκαίο οι ανθρώπινοι δρώντες να επιτελούν αυτό το έργο, καθώς η δράση χρησιμοποιεί υλικά διαθέσιμα στο παρόν για την επίτευξη επιθυμητών στόχων στο μέλλον και δεν χρειάζεται να ασχολείται με την εξέλιξη στο παρελθόν.

Υπάρχει ένας ακόμη ιδιαίτερος τύπος συντελεστή παραγωγής, ο οποίος είναι απαραίτητος σε κάθε στάδιο κάθε παραγωγικής διαδικασίας. Πρόκειται για την «τεχνολογική ιδέα» σχετικά με το πώς θα προχωρήσει κανείς από το ένα στάδιο στο άλλο και τελικά θα καταλήξει στο επιθυμητό καταναλωτικό αγαθό. Αυτό αποτελεί απλώς εφαρμογή της παραπάνω ανάλυσης, σύμφωνα με την οποία, για κάθε δράση, πρέπει να υπάρχει κάποιο σχέδιο ή κάποια ιδέα του δρώντος σχετικά με το πώς θα χρησιμοποιήσει πράγματα ως μέσα, ως συγκεκριμένες οδούς προς επιθυμητούς σκοπούς. Χωρίς τέτοια σχέδια ή ιδέες, δεν θα υπήρχε δράση. Τα σχέδια αυτά μπορούν να ονομαστούν συνταγές· είναι ιδέες για συνταγές τις οποίες χρησιμοποιεί ο δρων για να επιτύχει τον στόχο του. Μια συνταγή πρέπει να είναι παρούσα σε κάθε στάδιο κάθε παραγωγικής διαδικασίας από το οποίο ο δρων προχωρεί σε μεταγενέστερο στάδιο. Ο δρων πρέπει να διαθέτει μια συνταγή για τη μετατροπή του σιδήρου σε χάλυβα, του σιταριού σε αλεύρι, του ψωμιού και του ζαμπόν σε σάντουιτς κ.λπ.

Το διακριτικό γνώρισμα μιας συνταγής είναι ότι, αφού γίνει γνωστή, κατά κανόνα δεν χρειάζεται να μαθευτεί ξανά. Μπορεί να καταγραφεί και να διατηρηθεί στη μνήμη. Εφόσον διατηρείται στη μνήμη, δεν χρειάζεται πλέον να παραχθεί· παραμένει στη διάθεση του δρώντος ως απεριόριστος συντελεστής παραγωγής, ο οποίος δεν φθείρεται ποτέ ούτε χρειάζεται να χρησιμοποιείται με οικονομία από την ανθρώπινη δράση. Καθίσταται γενική συνθήκη της ανθρώπινης ευημερίας, όπως ακριβώς ο αέρας.[69]

Θα πρέπει να είναι σαφές ότι το τελικό αποτέλεσμα της παραγωγικής διαδικασίας —το καταναλωτικό αγαθό— αξιολογείται ως έχον αξία επειδή αποτελεί άμεσο μέσο εκπλήρωσης των σκοπών του ανθρώπου. Το καταναλωτικό αγαθό καταναλώνεται, και αυτή η πράξη κατανάλωσης συνιστά την ικανοποίηση ανθρώπινων αναγκών. Αυτό το καταναλωτικό αγαθό μπορεί να είναι ένα υλικό αντικείμενο, όπως το ψωμί, ή κάτι άυλο, όπως η φιλία. Το σημαντικό χαρακτηριστικό του δεν είναι αν είναι υλικό ή όχι, αλλά αν ο άνθρωπος του αποδίδει αξία ως μέσου ικανοποίησης των αναγκών του. Αυτή η λειτουργία ενός καταναλωτικού αγαθού ονομάζεται υπηρεσία του στην ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών. Έτσι, στο υλικό ψωμί αποδίδεται αξία όχι για το ίδιο, αλλά για την υπηρεσία που παρέχει στην ικανοποίηση αναγκών· όπως ακριβώς και σε κάτι άυλο, όπως η μουσική ή η ιατρική περίθαλψη, αποδίδεται προφανώς αξία για μια τέτοια υπηρεσία. Όλες αυτές οι υπηρεσίες «καταναλώνονται» για την ικανοποίηση αναγκών. Το «οικονομικό» δεν είναι σε καμία περίπτωση ισοδύναμο με το «υλικό».

Είναι επίσης σαφές ότι στους συντελεστές παραγωγής —στα διάφορα παραγωγικά αγαθά ανώτερης τάξης— αποδίδεται αξία αποκλειστικά λόγω της αναμενόμενης χρησιμότητάς τους ως προς τη συμβολή τους στην παραγωγή μελλοντικών καταναλωτικών αγαθών ή στην παραγωγή παραγωγικών αγαθών κατώτερης τάξης, τα οποία θα συμβάλουν στην παραγωγή καταναλωτικών αγαθών. Η αξιολόγηση των συντελεστών παραγωγής απορρέει από την αξιολόγηση των προϊόντων τους —των κατώτερων σταδίων— από τους δρώντες, και η αξιολόγηση όλων αυτών απορρέει τελικά από το τελικό αποτέλεσμα — το καταναλωτικό αγαθό.[70]

Επιπλέον, το πανταχού παρόν γεγονός της σπανιότητας των καταναλωτικών αγαθών πρέπει να αντανακλάται προς τα πίσω, στη σφαίρα των συντελεστών παραγωγής. Η σπανιότητα των καταναλωτικών αγαθών πρέπει να συνεπάγεται σπανιότητα των συντελεστών τους. Αν οι συντελεστές ήταν απεριόριστοι, τότε και τα καταναλωτικά αγαθά θα ήταν απεριόριστα, πράγμα που δεν μπορεί να ισχύει. Αυτό δεν αποκλείει τη δυνατότητα ορισμένοι συντελεστές, όπως οι συνταγές, να είναι απεριόριστοι και, επομένως, να αποτελούν γενικές συνθήκες ευημερίας αντί για

σπάνια έμμεσα μέσα. Άλλοι συντελεστές, όμως, σε κάθε στάδιο παραγωγής πρέπει να είναι διαθέσιμοι σε περιορισμένη ποσότητα, και σε αυτό πρέπει να οφείλεται η σπανιότητα του τελικού προϊόντος. Η αδιάκοπη αναζήτηση, από τον άνθρωπο, τρόπων ικανοποίησης των αναγκών του — δηλαδή αύξησης της παραγωγής του σε καταναλωτικά αγαθά— λαμβάνει δύο μορφές: αύξηση της διαθέσιμης ποσότητας συντελεστών παραγωγής και βελτίωση των συνταγών του.

Μολονότι φάνηκε αυτονόητο ότι υπάρχουν αρκετοί συνεργαζόμενοι συντελεστές σε κάθε στάδιο παραγωγής, είναι σημαντικό να αντιληφθούμε ότι, για κάθε καταναλωτικό αγαθό, πρέπει πάντοτε να υπάρχουν περισσότεροι από ένας σπάνιοι συντελεστές παραγωγής. Αυτό συνάγεται από την ίδια την ύπαρξη της ανθρώπινης δράσης. Είναι αδύνατον να συλλάβουμε μια κατάσταση στην οποία ένας μόνο συντελεστής παραγωγής παράγει ένα καταναλωτικό αγαθό ή έστω προωθεί ένα καταναλωτικό αγαθό από το προηγούμενο στάδιο παραγωγής του. Έτσι, αν το σάντουιτς στην πολυθρόνα δεν απαιτούσε τους συνεργαζόμενους συντελεστές του προηγούμενου σταδίου —την εργασία παρασκευής, τη μεταφορά, το ψωμί, το ζαμπόν, τον χρόνο κ.λπ. —, τότε θα βρισκόταν πάντοτε στην κατάσταση του καταναλωτικού αγαθού —του σάντουιτς στην πολυθρόνα. Για να απλουστεύσουμε το παράδειγμα, ας υποθέσουμε ότι το σάντουιτς είναι ήδη παρασκευασμένο και βρίσκεται στην κουζίνα. Τότε, για την παραγωγή ενός καταναλωτικού αγαθού από αυτό το στάδιο και έπειτα, απαιτούνται οι ακόλουθοι συντελεστές: (1) το σάντουιτς· (2) η μεταφορά του στην πολυθρόνα· (3) ο χρόνος· (4) η διαθέσιμη γη. Αν υποθέσουμε ότι απαιτούνταν μόνο ένας συντελεστής —το σάντουιτς—, τότε θα έπρεπε να υποθέσουμε ότι το σάντουιτς μεταφερόταν μαγικά και ακαριαία από την κουζίνα στην πολυθρόνα, χωρίς προσπάθεια. Στην περίπτωση αυτή, όμως, το καταναλωτικό αγαθό δεν θα χρειαζόταν να παραχθεί καθόλου και θα βρισκόμασταν στην αδύνατη υπόθεση του Παραδείσου. Ομοίως, σε κάθε στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας, το αγαθό πρέπει να έχει παραχθεί από περισσότερους του ενός σπάνιους συνεργαζόμενους συντελεστές ανώτερης τάξης· διαφορετικά, αυτό το στάδιο παραγωγής δεν θα μπορούσε καν να υπάρχει.

4. Περαιτέρω συνεπαγωγές: Ο χρόνος

Ο χρόνος είναι πανταχού παρών στην ανθρώπινη δράση ως μέσο που πρέπει να χρησιμοποιείται με οικονομία. Κάθε δράση συνδέεται με τον χρόνο ως εξής:

Σχημα 1

Το ... *A* είναι η περίοδος πριν από την έναρξη της δράσης· το *A* είναι η χρονική στιγμή κατά την οποία αρχίζει η δράση· το *AB* είναι η περίοδος κατά την οποία εκτυλίσσεται η δράση· το *B* είναι η χρονική στιγμή κατά την οποία τελειώνει η δράση· και το *B* ... είναι η περίοδος μετά το τέλος της δράσης.

Το *AB* ορίζεται ως περίοδος παραγωγής —η περίοδος από την έναρξη της δράσης έως τη στιγμή κατά την οποία το καταναλωτικό αγαθό καθίσταται διαθέσιμο. Η περίοδος αυτή μπορεί να διαιρεθεί σε διάφορα στάδια, καθένα από τα οποία καταλαμβάνει επίσης ένα χρονικό διάστημα. Ο χρόνος που δαπανάται κατά την περίοδο παραγωγής αποτελείται από τον χρόνο κατά τον οποίο δαπανάται εργασιακή ενέργεια —ή χρόνο εργασίας— και από τον χρόνο ωρίμανσης, δηλαδή τον χρόνο που απαιτείται χωρίς να είναι αναγκαία η ταυτόχρονη δαπάνη εργασίας. Ένα προφανές

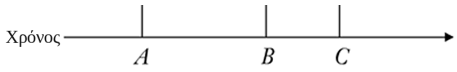
παράδειγμα είναι η περίπτωση της γεωργίας. Μπορεί να μεσολαβούν έξι μήνες από την κατεργασία του εδάφους έως τη συγκομιδή. Ο συνολικός χρόνος κατά τον οποίο πρέπει να δαπανηθεί εργασία μπορεί να είναι τρεις εβδομάδες, ενώ το υπόλοιπο διάστημα, που υπερβαίνει τους πέντε μήνες, συνίσταται στον χρόνο κατά τον οποίο η καλλιέργεια πρέπει να αναπτυχθεί και να ωριμάσει μέσω των φυσικών διεργασιών. Ένα άλλο παράδειγμα μακρού χρόνου ωρίμανσης είναι η παλαίωση του κρασιού για τη βελτίωση της ποιότητάς του.

Είναι σαφές ότι κάθε καταναλωτικό αγαθό έχει τη δική του περίοδο παραγωγής. Οι διαφορές στη χρονική διάρκεια των περιόδων παραγωγής των διαφόρων αγαθών μπορεί να είναι, και πράγματι είναι, αναρίθμητες.

Ένα σημαντικό σημείο που πρέπει να τονιστεί κατά την εξέταση της δράσης και της περιόδου παραγωγής είναι ότι ο δρων άνθρωπος δεν ανατρέχει στις παρελθούσες παραγωγικές διαδικασίες έως τις αρχικές πηγές τους. Στην προηγούμενη ενότητα, ανατρέξαμε από τα καταναλωτικά και τα παραγωγικά αγαθά στις αρχικές πηγές τους, καταδεικνύοντας ότι όλα τα κεφαλαιουχικά αγαθά είχαν αρχικά παραχθεί αποκλειστικά από την εργασία και τη φύση. Ο δρων άνθρωπος, ωστόσο, δεν ενδιαφέρεται για τις παρελθούσες διαδικασίες, αλλά μόνο για τη χρησιμοποίηση των επί του παρόντος διαθέσιμων μέσων προς επίτευξη προσδοκώμενων μελλοντικών σκοπών. Σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή κατά την οποία αρχίζει τη δράση —έστω στο *A* — έχει στη διάθεσή του εργασία, στοιχεία δοσμένα από τη φύση και κεφαλαιουχικά αγαθά που έχουν παραχθεί προηγουμένως. Αρχίζει τη δράση στο *A*, προσδοκώντας να επιτύχει τον σκοπό του στο *B*. Για αυτόν, η περίοδος παραγωγής είναι το *AB*, αφού δεν τον απασχολεί ο χρόνος που δαπανήθηκε στο παρελθόν για την παραγωγή των κεφαλαιουχικών αγαθών του ούτε οι μέθοδοι με τις οποίες παρήχθησαν.[71] Έτσι, ο γεωργός που πρόκειται να χρησιμοποιήσει το έδαφός του για να καλλιεργήσει την ερχόμενη περίοδο δεν απασχολείται με το αν ή σε ποιον βαθμό το έδαφός του αποτελεί πρωτογενή, δοσμένο από τη φύση συντελεστή ή είναι αποτέλεσμα των βελτιώσεων που επέφεραν προηγούμενοι εκχερσωτές και γεωργοί. Δεν τον απασχολεί ο χρόνος που δαπάνησαν στο παρελθόν όσοι πραγματοποίησαν αυτές τις βελτιώσεις. Τον ενδιαφέρουν μόνο τα κεφαλαιουχικά —και τα άλλα— αγαθά στο παρόν και στο μέλλον. Αυτό αποτελεί αναγκαίο αποτέλεσμα του γεγονότος ότι η δράση πραγματοποιείται στο παρόν και αποβλέπει στο μέλλον. Έτσι, ο δρων άνθρωπος εξετάζει και αξιολογεί τους διαθέσιμους στο παρόν συντελεστές παραγωγής σύμφωνα με τις αναμενόμενες υπηρεσίες τους στη μελλοντική παραγωγή καταναλωτικών αγαθών και ποτέ σύμφωνα με όσα συνέβησαν στους συντελεστές στο παρελθόν.

Μια θεμελιώδης και σταθερή αλήθεια σχετικά με την ανθρώπινη δράση είναι ότι ο άνθρωπος προτιμά να επιτυγχάνεται ο σκοπός του στον συντομότερο δυνατό χρόνο. Για μια δεδομένη συγκεκριμένη ικανοποίηση, όσο νωρίτερα αυτή επέρχεται τόσο το καλύτερο. Αυτό απορρέει από το γεγονός ότι ο χρόνος είναι πάντοτε σπάνιος και αποτελεί μέσο που πρέπει να χρησιμοποιείται με οικονομία. Όσο νωρίτερα επιτυγχάνεται οποιοσδήποτε σκοπός τόσο το καλύτερο. Έτσι, για οποιονδήποτε δεδομένο σκοπό προς επίτευξη, όσο συντομότερη είναι η περίοδος δράσης, δηλαδή παραγωγής, τόσο προτιμότερη είναι για τον δρώντα. Αυτό είναι το καθολικό γεγονός της χρονικής προτίμησης. Σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή και για οποιαδήποτε δράση, ο δρων προτιμά περισσότερο απ' όλα να επιτευχθεί ο σκοπός του στο άμεσο παρόν. Η αμέσως επόμενη προτίμησή του είναι το άμεσο μέλλον, και όσο πιο μακρινή στο μέλλον φαίνεται η επίτευξη του σκοπού τόσο λιγότερο προτιμητέα είναι. Όσο μικρότερος είναι ο χρόνος αναμονής τόσο προτιμότερο είναι για αυτόν.[72]

Ο χρόνος υπεισέρχεται στην ανθρώπινη δράση όχι μόνο σε σχέση με τον χρόνο αναμονής στην παραγωγή, αλλά και ως προς το χρονικό διάστημα κατά το οποίο το καταναλωτικό αγαθό θα ικανοποιεί τις ανάγκες του καταναλωτή. Ορισμένα καταναλωτικά αγαθά θα ικανοποιούν τις ανάγκες του, δηλαδή θα εκπληρώνουν τους σκοπούς του, για σύντομο χρονικό διάστημα, άλλα για μεγαλύτερο. Μπορούν να καταναλώνονται για συντομότερες ή μακρύτερες περιόδους. Αυτό μπορεί να συμπεριληφθεί στο διάγραμμα οποιασδήποτε δράσης, όπως φαίνεται στο Σχήμα 2. Αυτό το χρονικό διάστημα, το *BC*, είναι η διάρκεια παροχής υπηρεσιών του καταναλωτικού αγαθού. Είναι το χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο σκοπός που εξυπηρετείται από το καταναλωτικό αγαθό εξακολουθεί να εκπληρώνεται. Αυτή η διάρκεια παροχής υπηρεσιών διαφέρει για κάθε καταναλωτικό αγαθό. Μπορεί να είναι τέσσερις ώρες για το σάντουιτς με ζαμπόν, μετά την παρέλευση των οποίων ο δρων επιθυμεί άλλη τροφή ή άλλο σάντουιτς. Εκείνος που χτίζει ένα σπίτι μπορεί να προσδοκά ότι θα το χρησιμοποιεί για την εξυπηρέτηση των αναγκών του επί 10 χρόνια. Προφανώς, η αναμενόμενη διάρκεια της ικανότητας του καταναλωτικού αγαθού να εξυπηρετεί τον σκοπό του θα υπεισέλθει στα σχέδια του δρώντος.[73]

ΣΧΗΜΑ 2. ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ

Είναι σαφές ότι, εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι, ο δρων θα προτιμήσει ένα καταναλωτικό αγαθό μεγαλύτερης διάρκειας από ένα μικρότερης, αφού το πρώτο θα παρέχει συνολικά περισσότερες υπηρεσίες. Από την άλλη πλευρά, αν ο δρων αποδίδει ίση αξία στο σύνολο των υπηρεσιών που παρέχουν δύο καταναλωτικά αγαθά, θα επιλέξει, λόγω της χρονικής προτίμησης, το λιγότερο διαρκές αγαθό, αφού θα λάβει το σύνολο των υπηρεσιών του νωρίτερα από εκείνο του άλλου. Θα χρειαστεί να περιμένει λιγότερο για το σύνολο των υπηρεσιών του λιγότερο διαρκούς αγαθού.

Οι έννοιες της περιόδου παραγωγής και της διάρκειας παροχής υπηρεσιών είναι παρούσες σε κάθε ανθρώπινη δράση. Υπάρχει επίσης μια τρίτη χρονική περίοδος που υπεισέρχεται στη δράση. Κάθε άτομο έχει έναν γενικό χρονικό ορίζοντα, ο οποίος εκτείνεται από το παρόν στο μέλλον και για τον οποίο σχεδιάζει διάφορους τύπους δράσης. Ενώ η περίοδος παραγωγής και η διάρκεια παροχής υπηρεσιών αναφέρονται σε συγκεκριμένα καταναλωτικά αγαθά και διαφέρουν από το ένα καταναλωτικό αγαθό στο άλλο, η περίοδος πρόνοιας —ο χρονικός ορίζοντας— είναι το μελλοντικό χρονικό διάστημα για το οποίο κάθε δρων σχεδιάζει να ικανοποιήσει τις ανάγκες του. Η περίοδος πρόνοιας, επομένως, περιλαμβάνει σχεδιαζόμενη δράση για μια σημαντική ποικιλία καταναλωτικών αγαθών, καθένα με τη δική του περίοδο παραγωγής και διάρκεια. Αυτή η περίοδος πρόνοιας διαφέρει από δρώντα σε δρώντα, σύμφωνα με την επιλογή του. Ορισμένοι άνθρωποι ζουν από μέρα σε μέρα, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη μεταγενέστερες χρονικές περιόδους· άλλοι σχεδιάζουν όχι μόνο για τη διάρκεια της δικής τους ζωής, αλλά και για τα παιδιά τους.

5. Περαιτέρω συνεπαγωγές

Α. Σκοποί και αξίες

Κάθε δράση περιλαμβάνει τη χρησιμοποίηση σπάνιων μέσων για την επίτευξη των σκοπών στους οποίους αποδίδεται η μεγαλύτερη αξία. Ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει τα σπάνια μέσα για διάφορους εναλλακτικούς σκοπούς, και οι σκοποί που επιλέγει είναι εκείνοι στους οποίους αποδίδει τη μεγαλύτερη αξία. Οι λιγότερο επιτακτικές ανάγκες είναι εκείνες που παραμένουν ανικανοποίητες. Οι δρώντες μπορούν να θεωρηθούν ότι κατατάσσουν τους σκοπούς τους σε μια κλίμακα αξιών ή κλίμακα προτιμήσεων. Αυτές οι κλίμακες διαφέρουν από άτομο σε άτομο, τόσο ως προς το περιεχόμενό τους όσο και ως προς τη σειρά των προτιμήσεών τους. Επιπλέον, διαφέρουν για το ίδιο άτομο σε διαφορετικές χρονικές στιγμές. Έτσι, σε κάποια άλλη χρονική στιγμή, ο δρων που αναφέρθηκε στην ενότητα 2 παραπάνω θα μπορούσε να επιλέξει να πάει μια βόλτα με το αυτοκίνητο ή να πάει μια βόλτα με το αυτοκίνητο και κατόπιν να παίξει μπριτζ, αντί να συνεχίσει να παρακολουθεί τον αγώνα. Σε αυτή την περίπτωση, η κατάταξη στην κλίμακα προτιμήσεών του μεταβάλλεται ως εξής:

1. (Πρώτος) Να πάει μια βόλτα με το αυτοκίνητο.
2. (Δεύτερος) Να παίξει μπριτζ.
3. (Τρίτος) Να συνεχίσει να παρακολουθεί τον αγώνα μπέιζμπολ.

Επιπλέον, μπορεί στο μεταξύ να έχει προστεθεί ένας νέος σκοπός, ώστε ο δρων να επιθυμεί να παρακολουθήσει μια συναυλία, και αυτό μπορεί να μεταβάλει την κλίμακα αξιών του ως εξής:

1. (Πρώτος) Να πάει μια βόλτα με το αυτοκίνητο.
2. (Δεύτερος) Να παρακολουθήσει μια συναυλία.
3. (Τρίτος) Να παίξει μπριτζ.
4. (Τέταρτος) Να συνεχίσει να παρακολουθεί τον αγώνα μπέιζμπολ.

Η επιλογή των σκοπών που θα συμπεριληφθούν στην κλίμακα αξιών του δρώντος και η απόδοση θέσης στους διάφορους σκοπούς συνιστούν τη διαδικασία της αξιολογικής κρίσης. Κάθε φορά που ο δρων κατατάσσει διάφορους σκοπούς και επιλέγει μεταξύ τους, διατυπώνει μια κρίση για την αξία που έχουν για τον ίδιο.

Είναι εξαιρετικά χρήσιμο να δώσουμε μια ονομασία σε αυτή την κλίμακα αξιών που διαθέτουν όλοι οι ανθρώπινοι δρώντες. Δεν μας απασχολεί καθόλου το συγκεκριμένο περιεχόμενο των ανθρώπινων σκοπών, αλλά μόνο το γεγονός ότι διάφοροι σκοποί κατατάσσονται κατά σειρά σπουδαιότητας. Αυτές οι κλίμακες προτιμήσεων μπορούν να ονομαστούν ευτυχία ή ευημερία ή χρησιμότητα ή ικανοποίηση ή ευχαρίστηση. Δεν έχει σημασία ποια ονομασία επιλέγουμε για τις κλίμακες αξιών. Σε κάθε περίπτωση, αυτό μας επιτρέπει να πούμε, όποτε ένας δρων έχει επιτύχει έναν ορισμένο σκοπό, ότι έχει αυξήσει την ικανοποίηση ή την ευχαρίστησή του, την ευτυχία του κ.λπ. Αντιστρόφως, όταν κάποιος θεωρεί ότι βρίσκεται σε χειρότερη κατάσταση και επιτυγχάνονται λιγότεροι από τους σκοπούς του, η ικανοποίηση, η ευτυχία, η ευημερία του κ.λπ. έχουν μειωθεί.

Είναι σημαντικό να αντιληφθούμε ότι δεν υπάρχει ποτέ καμία δυνατότητα μέτρησης των αυξήσεων ή των μειώσεων της ευτυχίας ή της ικανοποίησης. Όχι μόνο είναι αδύνατον να μετρηθούν ή να συγκριθούν οι μεταβολές στην ικανοποίηση διαφορετικών ανθρώπων· δεν είναι δυνατόν να μετρηθούν οι μεταβολές στην ευτυχία οποιουδήποτε συγκεκριμένου προσώπου. Για να είναι δυνατή οποιαδήποτε μέτρηση, πρέπει να υπάρχει μια αιωνίως σταθερή και αντικειμενικά δεδομένη μονάδα με την οποία να μπορούν να συγκριθούν άλλες μονάδες. Δεν υπάρχει τέτοια αντικειμενική μονάδα στο πεδίο της ανθρώπινης αξιολόγησης. Το άτομο πρέπει να προσδιορίσει υποκειμενικά για τον εαυτό του αν βρίσκεται σε καλύτερη ή χειρότερη κατάσταση ως αποτέλεσμα οποιασδήποτε μεταβολής. Η προτίμησή του μπορεί να εκφραστεί μόνο με όρους απλής επιλογής ή κατάταξης. Έτσι, μπορεί να πει «βρίσκομαι σε καλύτερη κατάσταση» ή «είμαι πιο ευτυχισμένος» επειδή παρακολούθησε μια συναυλία αντί να παίξει μπριτζ —ή «θα βρίσκομαι σε καλύτερη κατάσταση» αν παρακολουθήσει τη συναυλία—, αλλά θα ήταν εντελώς άνευ νοήματος να επιχειρήσει να εκφράσει την προτίμησή του σε μονάδες και να πει: «Είμαι δυόμισι φορές πιο ευτυχισμένος εξαιτίας αυτής της επιλογής απ' όσο θα ήμουν αν έπαιζα μπριτζ». Δυόμισι φορές τι; Δεν υπάρχει καμία δυνατή μονάδα ευτυχίας που να μπορεί να χρησιμοποιηθεί για σύγκριση και, επομένως, για πρόσθεση ή πολλαπλασιασμό. Συνεπώς, οι αξίες δεν μπορούν να μετρηθούν· οι αξίες ή οι χρησιμότητες δεν μπορούν να προστεθούν, να αφαιρεθούν ή να πολλαπλασιαστούν. Μπορούν μόνο να καταταχθούν ως καλύτερες ή χειρότερες. Ένας άνθρωπος μπορεί να γνωρίζει ότι είναι ή θα είναι περισσότερο ή λιγότερο ευτυχισμένος, αλλά όχι «κατά πόσο», όχι κατά μια μετρήσιμη ποσότητα.[74]

Κάθε δράση αποτελεί προσπάθεια ανταλλαγής μιας λιγότερο ικανοποιητικής κατάστασης με μια περισσότερο ικανοποιητική. Ο δρων βρίσκεται —ή αναμένει ότι θα βρεθεί— σε μια ατελή κατάσταση και, επιχειρώντας να επιτύχει τους σκοπούς που επιθυμεί πιο επιτακτικά, προσδοκά ότι θα βρεθεί σε καλύτερη κατάσταση. Δεν μπορεί να μετρήσει το όφελος σε ικανοποίηση, αλλά γνωρίζει ποιες ανάγκες του είναι πιο επιτακτικές από άλλες και γνωρίζει πότε η κατάστασή του έχει βελτιωθεί. Επομένως, κάθε δράση περιλαμβάνει ανταλλαγή —την ανταλλαγή μιας κατάστασης, *X*, με μια άλλη, *Y*, την οποία ο δρων αναμένει ως περισσότερο ικανοποιητική —και, επομένως, υψηλότερη στην κλίμακα αξιών του. Αν η προσδοκία του αποδειχθεί ορθή, η αξία της *Y* στην κλίμακα προτιμήσεών του θα είναι υψηλότερη από την αξία της *X*, και θα έχει αποκομίσει καθαρό όφελος ως προς την ικανοποίηση ή τη χρησιμότητά του. Αν έχει σφάλει και η αξία της κατάστασης από την οποία παραιτήθηκε —της *X* — είναι υψηλότερη από την αξία της *Y*, θα έχει υποστεί καθαρή ζημία. Αυτό το ψυχικό όφελος —ή κέρδος— και η ψυχική ζημία δεν μπορούν να μετρηθούν σε μονάδες, αλλά ο δρων γνωρίζει πάντοτε αν αποκόμισε ψυχικό κέρδος ή υπέστη ψυχική ζημία ως αποτέλεσμα μιας πράξης ανταλλαγής.[75]

Οι ανθρώπινοι δρώντες αξιολογούν τα μέσα αυστηρά σύμφωνα με την αξιολόγησή τους για τους σκοπούς που πιστεύουν ότι τα μέσα μπορούν να εξυπηρετήσουν. Προφανώς, τα καταναλωτικά αγαθά κατατάσσονται αξιολογικά σύμφωνα με τους σκοπούς που οι άνθρωποι αναμένουν ότι θα εκπληρώσουν. Έτσι, η αξία που αποδίδεται στην απόλαυση που προσφέρει ένα σάντουιτς με ζαμπόν ή ένα σπίτι θα καθορίσει την αξία που θα αποδώσει ένας άνθρωπος στο ίδιο το σάντουιτς με ζαμπόν ή στο ίδιο το σπίτι. Ομοίως, τα παραγωγικά αγαθά αξιολογούνται σύμφωνα με την αναμενόμενη συμβολή τους στην παραγωγή καταναλωτικών αγαθών. Τα παραγωγικά αγαθά ανώτερης τάξης αξιολογούνται σύμφωνα με την αναμενόμενη υπηρεσία τους στη δημιουργία παραγωγικών αγαθών κατώτερης τάξης. Επομένως, στα καταναλωτικά αγαθά που εξυπηρετούν την επίτευξη σκοπών υψηλότερης αξίας θα αποδίδεται μεγαλύτερη αξία απ' ό,τι σε εκείνα που εξυπηρετούν σκοπούς χαμηλότερης αξίας, και στα παραγωγικά αγαθά που εξυπηρετούν την παραγωγή καταναλωτικών

αγαθών υψηλότερης αξίας θα αποδίδεται επίσης μεγαλύτερη αξία απ' ό,τι σε άλλα παραγωγικά αγαθά. Έτσι, η διαδικασία καταλογισμού αξιών στα αγαθά εκτυλίσσεται προς την αντίθετη κατεύθυνση από τη διαδικασία παραγωγής. Η αξία μεταδίδεται από τους σκοπούς στο καταναλωτικό αγαθό, στα διάφορα παραγωγικά αγαθά πρώτης τάξης, στα παραγωγικά αγαθά δεύτερης τάξης κ.ο.κ.[76] Η πρωταρχική πηγή της αξίας είναι η κατάταξη των σκοπών από τους ανθρώπινους δρώντες, οι οποίοι στη συνέχεια καταλογίζουν αξία στα καταναλωτικά αγαθά και κατόπιν στις διαδοχικές τάξεις παραγωγικών αγαθών, σύμφωνα με την αναμενόμενη ικανότητά τους να συμβάλουν στην εξυπηρέτηση των διαφόρων σκοπών.[77]

Β. Ο νόμος της οριακής χρησιμότητας

Είναι προφανές ότι στα πράγματα αποδίδεται αξία ως μέσων σύμφωνα με την ικανότητά τους να επιτυγχάνουν σκοπούς που αξιολογούνται ως περισσότερο ή λιγότερο επιτακτικοί. Κάθε φυσική μονάδα ενός μέσου — άμεσου ή έμμεσου— που υπεισέρχεται στην ανθρώπινη δράση αξιολογείται χωριστά. Έτσι, ο δρων ενδιαφέρεται να αξιολογήσει μόνο εκείνες τις μονάδες μέσων που υπεισέρχονται ή που θεωρεί ότι θα υπεισέλθουν στη συγκεκριμένη δράση του. Οι δρώντες επιλέγουν μεταξύ και αξιολογούν όχι τον «άνθρακα» ή το «βούτυρο» γενικά, αλλά συγκεκριμένες μονάδες άνθρακα ή βουτύρου. Όταν επιλέγει μεταξύ της απόκτησης αγελάδων ή αλόγων, ο δρων δεν επιλέγει μεταξύ της κατηγορίας των αγελάδων και της κατηγορίας των αλόγων, αλλά μεταξύ συγκεκριμένων μονάδων τους —για παράδειγμα, δύο αγελάδων έναντι τριών αλόγων. Κάθε μονάδα που υπεισέρχεται σε συγκεκριμένη δράση κατατάσσεται και αξιολογείται χωριστά. Μόνον όταν πολλές μονάδες υπεισέρχονται από κοινού στην ανθρώπινη δράση αξιολογούνται όλες μαζί.

Οι διαδικασίες που υπεισέρχονται στην αξιολόγηση συγκεκριμένων μονάδων διαφορετικών αγαθών μπορούν να καταδειχθούν με το ακόλουθο παράδειγμα:[78] Ένα άτομο που κατέχει δύο αγελάδες και τρία άλογα μπορεί να πρέπει να επιλέξει μεταξύ της παραίτησης από μία αγελάδα ή από ένα άλογο. Μπορεί, στην περίπτωση αυτή, να αποφασίσει να κρατήσει το άλογο, δείχνοντας ότι, με αυτή τη σύνθεση του αποθέματός του, ένα άλογο έχει για αυτόν μεγαλύτερη αξία από μία αγελάδα. Από την άλλη πλευρά, μπορεί να βρεθεί αντιμέτωπος με την επιλογή να κρατήσει είτε ολόκληρο το απόθεμά του σε αγελάδες είτε ολόκληρο το απόθεμά του σε άλογα. Έτσι, ο στάβλος των αλόγων και το βουστάσιό του μπορεί να πιάσουν φωτιά, και να πρέπει να επιλέξει να σώσει τα ζώα του ενός ή του άλλου κτιρίου. Σε αυτή την περίπτωση, δύο αγελάδες μπορεί να έχουν για αυτόν μεγαλύτερη αξία από τρία άλογα, οπότε θα προτιμήσει να σώσει τις αγελάδες. Όταν αποφασίζει μεταξύ μονάδων του αποθέματός του, ο δρων μπορεί, επομένως, να προτιμά το αγαθό *X* από το αγαθό *Y*, ενώ μπορεί να επιλέξει το αγαθό *Y* αν πρέπει να ενεργήσει επί ολόκληρου του αποθέματος κάθε αγαθού.

Αυτή η διαδικασία αξιολόγησης σύμφωνα με τις συγκεκριμένες μονάδες που εμπλέκονται παρέχει τη λύση στο περίφημο «παράδοξο της αξίας», το οποίο προβλημάτιζε τους συγγραφείς επί αιώνες. Το ερώτημα ήταν: Πώς μπορούν οι άνθρωποι να αποδίδουν στο ψωμί μικρότερη αξία απ' ό,τι στην πλατίνα, όταν το «ψωμί» είναι προφανώς χρησιμότερο από την «πλατίνα»; Η απάντηση είναι ότι ο δρων άνθρωπος δεν αξιολογεί τα αγαθά που είναι διαθέσιμα σε αυτόν κατά αφηρημένες κατηγορίες, αλλά με όρους συγκεκριμένων διαθέσιμων μονάδων. Δεν αναρωτιέται αν το «ψωμί γενικά» έχει για αυτόν μεγαλύτερη ή μικρότερη αξία από την «πλατίνα γενικά», αλλά αν, δεδομένου του παρόντος διαθέσιμου αποθέματος ψωμιού και πλατίνας, μια «φραντζόλα ψωμί» έχει για αυτόν μεγαλύτερη ή μικρότερη αξία από μια «ουγγιά πλατίνας». Το γεγονός ότι, στις περισσότερες περιπτώσεις, οι άνθρωποι προτιμούν τη δεύτερη δεν προκαλεί πλέον έκπληξη.[79]

Όπως εξηγήθηκε παραπάνω, η αξία ή η χρησιμότητα δεν μπορεί να μετρηθεί και, επομένως, δεν μπορεί να προστεθεί, να αφαιρεθεί ή να πολλαπλασιαστεί. Αυτό ισχύει για συγκεκριμένες μονάδες του ίδιου αγαθού όπως ακριβώς ισχύει για όλες τις άλλες συγκρίσεις αξίας. Έτσι, αν το βούτυρο αποτελεί αντικείμενο που εξυπηρετεί ανθρώπινους σκοπούς, γνωρίζουμε ότι σε δύο λίβρες βουτύρου θα αποδίδεται μεγαλύτερη αξία απ' ό,τι σε μία λίβρα. Αυτό θα ισχύει έως ότου φτάσουμε σε ένα σημείο όπου το βούτυρο θα είναι διαθέσιμο σε απεριόριστες ποσότητες για την ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών και τότε θα μεταπέσει από την ιδιότητα του μέσου σε εκείνη της γενικής συνθήκης της ανθρώπινης ευημερίας. Ωστόσο, δεν μπορούμε να πούμε ότι δύο λίβρες βουτύρου είναι «δύο φορές πιο χρήσιμες ή πολύτιμες» από μία λίβρα.

Τι εμπεριέχεται σε αυτή την καίρια έννοια των «συγκεκριμένων μονάδων ενός αγαθού»; Στα παραδείγματα αυτά, οι μονάδες του αγαθού ήταν εναλλάξιμες από την οπτική γωνία του δρώντος. Έτσι, οποιαδήποτε συγκεκριμένη λίβρα βουτύρου αξιολογούνταν, σε αυτή την περίπτωση, απολύτως ισότιμα με οποιαδήποτε άλλη λίβρα βουτύρου. Στην αγελάδα Α και στην αγελάδα Β το άτομο απέδιδε ίση αξία, και δεν είχε για αυτό σημασία ποια αγελάδα καλούνταν να επιλέξει να σώσει. Ομοίως, στο άλογο Α αποδιδόταν ίση αξία με το άλογο Β και το άλογο Γ, και τον δρώντα δεν τον απασχολούσε ποιο συγκεκριμένο άλογο έπρεπε να επιλέξει. Όταν ένα αγαθό είναι κατ' αυτόν τον τρόπο διαθέσιμο σε συγκεκριμένες ομοιογενείς μονάδες, εξίσου ικανές να παρέχουν την ίδια υπηρεσία στον δρώντα, αυτό το διαθέσιμο απόθεμα ονομάζεται διαθέσιμη ποσότητα. Η διαθέσιμη ποσότητα ενός αγαθού αποτελείται από συγκεκριμένες μονάδες, καθεμία από τις οποίες είναι πλήρως υποκαταστάσιμη από οποιαδήποτε άλλη. Το παραπάνω άτομο διέθετε ποσότητα δύο αγελάδων και τριών αλόγων, καθώς και μια ποσότητα βουτύρου σε λίβρες.

Τι συμβαίνει αν ο δρων θεωρεί ότι μία λίβρα βουτύρου είναι καλύτερης ποιότητας από μια άλλη λίβρα βουτύρου; Σε αυτή την περίπτωση, τα δύο «βούτυρα» είναι στην πραγματικότητα διαφορετικά αγαθά από την οπτική γωνία του δρώντος και θα αξιολογηθούν διαφορετικά. Οι δύο λίβρες βουτύρου αποτελούν πλέον δύο διαφορετικά αγαθά και όχι δύο μονάδες της διαθέσιμης ποσότητας ενός αγαθού. Ομοίως, ο δρων πρέπει να απέδιδε την ίδια αξία σε κάθε άλογο ή σε κάθε αγελάδα. Αν προτιμούσε ένα άλογο από καθένα από τα άλλα ή μία αγελάδα από την άλλη, τότε δεν θα αποτελούσαν πλέον μονάδες της διαθέσιμης ποσότητας του ίδιου αγαθού. Τα άλογά του δεν θα ήταν πλέον εναλλάξιμα μεταξύ τους. Αν κατατάσσει το άλογο Α υψηλότερα από τα άλλα και δεν έχει προτίμηση μεταξύ των αλόγων Β και Γ, τότε διαθέτει ποσότητες δύο διαφορετικών αγαθών —παραλείποντας τις αγελάδες—: έστω, «άλογα κατηγορίας Α —μία μονάδα» και «άλογα κατηγορίας Β —δύο μονάδες». Αν μια συγκεκριμένη μονάδα αξιολογείται διαφορετικά από όλες τις άλλες, τότε η διαθέσιμη ποσότητα αυτού του αγαθού είναι μόνο μία μονάδα.

Και εδώ είναι πολύ σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι εκείνο που έχει σημασία για την ανθρώπινη δράση δεν είναι η φυσική ιδιότητα ενός αγαθού, αλλά η αξιολόγησή του από τον δρώντα. Έτσι, από φυσική άποψη, μπορεί να μην υπάρχει καμία διακριτή διαφορά μεταξύ μιας λίβρας βουτύρου και μιας άλλης ή μεταξύ μιας αγελάδας και μιας άλλης. Αν όμως ο δρων επιλέγει να τις αξιολογεί διαφορετικά, δεν αποτελούν πλέον μέρος της διαθέσιμης ποσότητας του ίδιου αγαθού.

Η εναλλαξιμότητα των μονάδων στη διαθέσιμη ποσότητα ενός αγαθού δεν σημαίνει ότι στις συγκεκριμένες μονάδες αποδίδεται πράγματι ίση αξία. Μπορεί να τους αποδίδεται, και θα τους αποδίδεται, διαφορετική αξία όποτε η θέση τους στη διαθέσιμη ποσότητα διαφέρει. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι το απομονωμένο άτομο βρίσκει διαδοχικά ένα άλογο, κατόπιν ένα δεύτερο και έπειτα ένα τρίτο. Κάθε άλογο μπορεί να είναι πανομοιότυπο και εναλλάξιμο με τα άλλα. Το πρώτο άλογο

θα ικανοποιήσει τις πιο επιτακτικές ανάγκες που μπορεί να εξυπηρετήσει ένα άλογο· αυτό προκύπτει από το καθολικό γεγονός ότι η δράση χρησιμοποιεί σπάνια μέσα για να ικανοποιήσει τις πιο επιτακτικές από τις ανάγκες που δεν έχουν ακόμη ικανοποιηθεί. Όταν βρεθεί το δεύτερο άλογο, θα χρησιμοποιηθεί για την ικανοποίηση των πιο επιτακτικών από τις εναπομένουσες ανάγκες. Αυτές οι ανάγκες, ωστόσο, πρέπει να κατατάσσονται χαμηλότερα από εκείνες που έχει ικανοποιήσει το προηγούμενο άλογο. Ομοίως, το τρίτο άλογο που αποκτάται μπορεί να είναι ικανό να παρέχει την ίδια υπηρεσία με τα άλλα, αλλά θα χρησιμοποιηθεί για την ικανοποίηση των υψηλότερα καταταγμένων από τις εναπομένουσες ανάγκες —οι οποίες, ωστόσο, θα έχουν ακόμη χαμηλότερη αξία από τις άλλες.

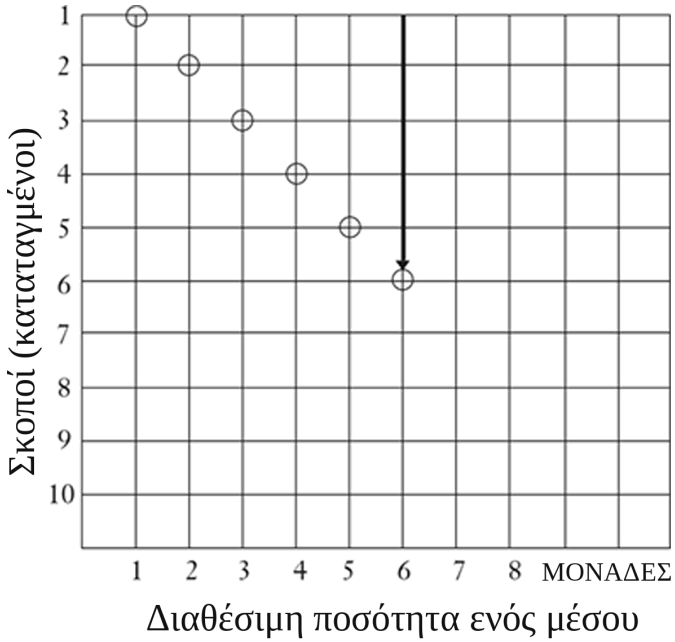
Το σημαντικό στοιχείο είναι η σχέση μεταξύ της μονάδας που πρόκειται να αποκτηθεί ή να παραχωρηθεί και της ποσότητας του αποθέματος που είναι ήδη διαθέσιμη στον δρώντα. Έτσι, αν δεν είναι διαθέσιμη καμία μονάδα ενός αγαθού —οποιουδήποτε αγαθού—, η πρώτη μονάδα θα ικανοποιήσει τις πιο επιτακτικές ανάγκες που ένα τέτοιο αγαθό είναι ικανό να ικανοποιήσει. Αν σε αυτή τη διαθέσιμη ποσότητα της μίας μονάδας προστεθεί μια δεύτερη, η δεύτερη θα ικανοποιήσει τις πιο επιτακτικές εναπομένουσες ανάγκες, οι οποίες όμως θα είναι λιγότερο επιτακτικές από εκείνες που ικανοποίησε η πρώτη. Επομένως, η αξία της δεύτερης μονάδας για τον δρώντα θα είναι μικρότερη από την αξία της πρώτης. Ομοίως, η αξία της τρίτης μονάδας της διαθέσιμης ποσότητας —η οποία προστίθεται σε ένα απόθεμα δύο μονάδων— θα είναι μικρότερη από την αξία της δεύτερης. Μπορεί να μην έχει σημασία για το άτομο ποιο άλογο επιλέγεται πρώτο και ποιο δεύτερο ή ποιες λίβρες βουτύρου καταναλώνει, αλλά οι μονάδες που πράγματι χρησιμοποιεί πρώτες θα είναι εκείνες στις οποίες αποδίδει μεγαλύτερη αξία. Έτσι, για κάθε ανθρώπινη δράση, καθώς αυξάνεται η διαθέσιμη ποσότητα —το απόθεμα— ενός αγαθού, μειώνεται η χρησιμότητα —η αξία— κάθε πρόσθετης μονάδας.

Ας εξετάσουμε τώρα μια διαθέσιμη ποσότητα από την οπτική μιας ενδεχόμενης μείωσης και όχι αύξησης. Ας υποθέσουμε ότι ένας άνθρωπος διαθέτει έξι εναλλάξιμα άλογα. Αυτά χρησιμοποιούνται για την ικανοποίηση των αναγκών του. Ας υποθέσουμε ότι τώρα βρίσκεται αντιμέτωπος με την ανάγκη να παραιτηθεί από ένα άλογο. Προκύπτει ότι αυτό το μικρότερο απόθεμα μέσων δεν είναι ικανό να του παρέχει τόσες υπηρεσίες όσες η μεγαλύτερη διαθέσιμη ποσότητα. Αυτό απορρέει από την ίδια την ύπαρξη του αγαθού ως μέσου.[80] Επομένως, η χρησιμότητα X μονάδων ενός αγαθού είναι πάντοτε μεγαλύτερη από τη χρησιμότητα $X - 1$ μονάδων. Λόγω της αδυναμίας μέτρησης, είναι αδύνατον να προσδιοριστεί κατά πόσο η μία αξία είναι μεγαλύτερη από την άλλη. Τώρα τίθεται το ερώτημα: Από ποια χρησιμότητα, από ποιον σκοπό παραιτείται ο δρων επειδή στερείται μία μονάδα; Προφανώς, παραιτείται από την ικανοποίηση της λιγότερο επιτακτικής από τις ανάγκες που θα ικανοποιούσε το μεγαλύτερο απόθεμα. Έτσι, αν το άτομο χρησιμοποιούσε ένα άλογο για ιππασία αναψυχής και θεωρεί αυτή τη χρήση ως τη λιγότερο σημαντική από τις ανάγκες του που ικανοποιούνταν από τα έξι άλογα, η απώλεια ενός αλόγου θα το αναγκάσει να παραιτηθεί από την ιππασία αναψυχής.

Οι αρχές που διέπουν τη χρησιμότητα μιας διαθέσιμης ποσότητας μπορούν να παρασταθούν στο ακόλουθο διάγραμμα κλίμακας αξιών —Σχήμα 3. Εξετάζουμε οποιοδήποτε δεδομένο μέσο, το οποίο μπορεί να διαιρεθεί σε ομοιογενείς μονάδες μιας διαθέσιμης ποσότητας, καθεμία εναλλάξιμη με τις άλλες και ικανή να παρέχει υπηρεσία ίση με εκείνη των άλλων μονάδων. Η διαθέσιμη ποσότητα πρέπει να είναι σπάνια σε σχέση με τους σκοπούς που είναι ικανή να εκπληρώσει· διαφορετικά, δεν

θα αποτελούσε αγαθό, αλλά συνθήκη της ανθρώπινης ευημερίας. Υποθέτουμε, για λόγους απλούστευσης, ότι υπάρχουν 10 σκοποί τους οποίους θα μπορούσε να εκπληρώσει το μέσο και ότι κάθε μονάδα του μέσου είναι ικανή να εξυπηρετήσει έναν από αυτούς.

Αν η διαθέσιμη ποσότητα του αγαθού είναι 6 μονάδες, τότε οι πρώτοι έξι σκοποί, καταταγμένοι κατά σειρά σπουδαιότητας από το άτομο που αξιολογεί, είναι εκείνοι που εκπληρώνονται. Οι σκοποί που κατέχουν τις θέσεις 7–10 παραμένουν ανεκπλήρωτοι. Αν υποθέσουμε ότι το απόθεμα αποκτήθηκε σε διαδοχικές μονάδες, τότε η πρώτη μονάδα διατέθηκε για την εκπλήρωση του σκοπού 1, η δεύτερη χρησιμοποιήθηκε για την εξυπηρέτηση του σκοπού 2 κ.ο.κ. Η έκτη μονάδα χρησιμοποιήθηκε για την εξυπηρέτηση του σκοπού 6. Οι τελείες δείχνουν πώς χρησιμοποιήθηκαν οι μονάδες για τους διαφορετικούς σκοπούς, και το βέλος δείχνει την κατεύθυνση που ακολούθησε η διαδικασία, δηλαδή ότι οι σημαντικότεροι σκοποί εξυπηρετήθηκαν πρώτοι, οι αμέσως επόμενοι δεύτεροι κ.ο.κ. Το διάγραμμα απεικονίζει τους προαναφερθέντες νόμους ότι η χρησιμότητα —η αξία — περισσότερων μονάδων είναι μεγαλύτερη από τη χρησιμότητα λιγότερων μονάδων και ότι η χρησιμότητα κάθε διαδοχικής μονάδας μειώνεται καθώς αυξάνεται η διαθέσιμη ποσότητα.

ΣΧΗΜΑ 3. ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΚΛΙΜΑΚΑΣ ΑΞΙΩΝ

Ας υποθέσουμε τώρα ότι ο δρων βρίσκεται αντιμέτωπος με την ανάγκη να παραιτηθεί από μία μονάδα του αποθέματός του. Το σύνολό του θα είναι 5 αντί για 6 μονάδες. Προφανώς, παραιτείται από την εκπλήρωση του σκοπού που κατέχει την έκτη θέση και εξακολουθεί να εκπληρώνει τους σημαντικότερους σκοπούς 1–5. Λόγω της εναλλαξιμότητας των μονάδων, δεν έχει σημασία για αυτόν ποια από τις έξι μονάδες πρέπει να χάσει· το ουσιώδες είναι ότι θα παραιτηθεί από την εξυπηρέτηση αυτού του έκτου σκοπού. Εφόσον η δράση λαμβάνει υπόψη μόνο το παρόν και το μέλλον, όχι το παρελθόν, δεν έχει σημασία για αυτόν ποιες μονάδες απέκτησε πρώτες στο παρελθόν. Ασχολείται μόνο με το απόθεμα που διαθέτει τώρα. Με άλλα λόγια, ας υποθέσουμε ότι το έκτο άλογο που είχε αποκτήσει προηγουμένως —με το όνομα «Seabiscuit»— το είχε διαθέσει για ιππασία αναψυχής. Ας υποθέσουμε ότι τώρα πρέπει να χάσει ένα άλλο άλογο —το «Man o' War»—, το οποίο είχε αποκτήσει νωρίτερα και το οποίο εκτελούσε το σημαντικότερο, για αυτόν, έργο της έλξης μιας άμαξας. Και πάλι θα παραιτηθεί από τον σκοπό 6, μεταφέροντας απλώς το Seabiscuit

από αυτή τη λειτουργία στην έλξη της άμαξας. Αυτή η συνέπεια απορρέει από την εναλλαξιμότητα των μονάδων, όπως αυτή ορίστηκε, και από τη μη συνεκτίμηση παρελθόντων γεγονότων που δεν έχουν συνέπειες για το παρόν και το μέλλον.

Έτσι, ο δρων παραιτείται από τη χαμηλότερα καταταγμένη ανάγκη την οποία ήταν ικανό να ικανοποιήσει το αρχικό απόθεμα —στην περίπτωση αυτή, έξι μονάδες. Αυτή η μία μονάδα, από την οποία πρέπει να εξετάσει το ενδεχόμενο να παραιτηθεί, ονομάζεται οριακή μονάδα. Είναι η μονάδα «στο όριο». Αυτός ο λιγότερο σημαντικός σκοπός που εκπληρώνεται από το απόθεμα είναι γνωστός ως η ικανοποίηση που παρέχει η οριακή μονάδα ή η χρησιμότητα της οριακής μονάδας —εν συντομία: η οριακή ικανοποίηση ή οριακή χρησιμότητα. Αν η οριακή μονάδα είναι μία μονάδα, τότε η οριακή χρησιμότητα της διαθέσιμης ποσότητας είναι ο σκοπός από τον οποίο πρέπει να παραιτηθεί ο δρων ως αποτέλεσμα της απώλειας της μονάδας. Στο Σχήμα 3, η οριακή χρησιμότητα κατέχει την έκτη θέση μεταξύ των σκοπών. Αν η διαθέσιμη ποσότητα αποτελούνταν από τέσσερις μονάδες και ο δρων βρισκόταν αντιμέτωπος με την ανάγκη να παραιτηθεί από μία μονάδα, τότε η αξία της οριακής μονάδας, ή η οριακή χρησιμότητα, θα κατείχε την τέταρτη θέση. Αν το απόθεμα αποτελούνταν από μία μονάδα και έπρεπε να την αποχωριστεί, η αξία της οριακής μονάδας θα κατείχε την πρώτη θέση —θα ήταν η αξία του υψηλότερα καταταγμένου σκοπού.

Είμαστε πλέον σε θέση να ολοκληρώσουμε έναν σημαντικό νόμο που υποδείχθηκε παραπάνω, αλλά με διαφορετική διατύπωση: Όσο μεγαλύτερη είναι η διαθέσιμη ποσότητα ενός αγαθού τόσο χαμηλότερη είναι η οριακή χρησιμότητα· όσο μικρότερη είναι η διαθέσιμη ποσότητα τόσο υψηλότερη είναι η οριακή χρησιμότητα. Αυτός ο θεμελιώδης νόμος της οικονομικής επιστήμης έχει συναχθεί από το θεμελιώδες αξίωμα της ανθρώπινης δράσης· είναι ο νόμος της οριακής χρησιμότητας, γνωστός επίσης ως νόμος της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας. Και εδώ πρέπει να τονιστεί ότι η «χρησιμότητα» δεν είναι απόλυτη αριθμητική ποσότητα που υπόκειται σε διαδικασίες μέτρησης, όπως η πρόσθεση, ο πολλαπλασιασμός κ.λπ. Είναι ένας τακτικός αριθμός που μπορεί να εκφραστεί μόνο με όρους υψηλότερης ή χαμηλότερης θέσης στις προτιμήσεις των ανθρώπων.

Αυτός ο νόμος της οριακής χρησιμότητας ισχύει για όλα τα αγαθά, ανεξάρτητα από το μέγεθος της μονάδας που εξετάζεται. Το μέγεθος της μονάδας θα είναι εκείνο που υπεισέρχεται στη συγκεκριμένη ανθρώπινη δράση, αλλά, όποιο και αν είναι, ισχύει η ίδια αρχή. Έτσι, αν σε ορισμένες καταστάσεις ο δρων πρέπει να εξετάσει μόνο ζεύγη αλόγων ως μονάδες που προστίθενται στο απόθεμά του ή αφαιρούνται από αυτό, αντί για μεμονωμένα άλογα, θα σχηματίσει μια νέα και συντομότερη κλίμακα σκοπών, με λιγότερες μονάδες διαθέσιμης ποσότητας προς εξέταση. Στη συνέχεια θα ακολουθήσει μια παρόμοια διαδικασία διάθεσης μέσων για την εξυπηρέτηση σκοπών και θα παραιτηθεί από τον σκοπό στον οποίο αποδίδει τη μικρότερη αξία, αν χάσει μία μονάδα της διαθέσιμης ποσότητας. Οι σκοποί θα καταταχθούν απλώς με όρους εναλλακτικών χρήσεων ζευγών αλόγων, αντί μεμονωμένων αλόγων.

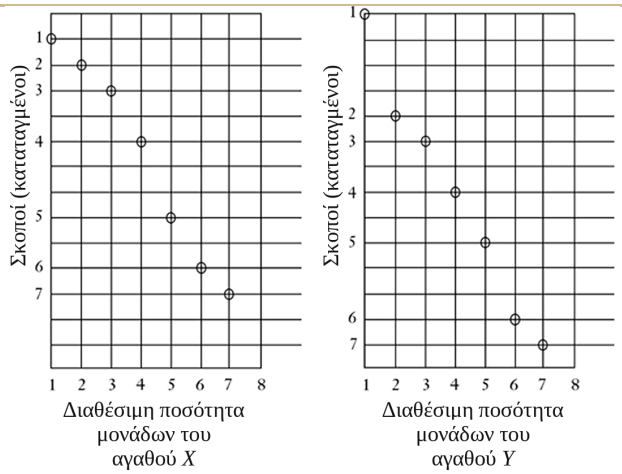
Τι συμβαίνει αν ένα αγαθό δεν μπορεί να διαιρεθεί σε ομοιογενείς μονάδες για τους σκοπούς της δράσης; Υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες το αγαθό πρέπει να αντιμετωπιστεί ως σύνολο στην ανθρώπινη δράση. Ισχύει ο νόμος της οριακής χρησιμότητας σε μια τέτοια περίπτωση; Ο νόμος ισχύει, αφού τότε αντιμετωπίζουμε τη διαθέσιμη ποσότητα ως αποτελούμενη από μία μονάδα. Σε αυτή την περίπτωση, η οριακή μονάδα είναι ίση σε μέγεθος με τη συνολική ποσότητα που κατέχει ή επιθυμεί ο δρων. Η αξία της οριακής μονάδας αντιστοιχεί στην πρώτη θέση της κατάταξης των σκοπών που θα μπορούσε να εξυπηρετήσει το αγαθό ως σύνολο. Έτσι, αν ένα άτομο πρέπει να αποχωριστεί ολόκληρο το απόθεμά του των έξι αλόγων ή να αποκτήσει ένα απόθεμα έξι αλόγων

μαζί, τα έξι άλογα αντιμετωπίζονται ως μία μονάδα. Η οριακή χρησιμότητα της διαθέσιμης ποσότητάς του θα αντιστοιχούσε τότε στον πρώτο κατά σειρά σκοπό που θα μπορούσε να εξυπηρετήσει η μονάδα των έξι αλόγων.

Αν, όπως παραπάνω, εξετάσουμε την περίπτωση προσθηκών αντί μειώσεων του αποθέματος, θυμόμαστε ότι ο νόμος που συνήχθη για αυτή την κατάσταση ήταν ότι, καθώς αυξάνεται η διαθέσιμη ποσότητα, μειώνεται η χρησιμότητα κάθε πρόσθετης μονάδας. Αυτή όμως η πρόσθετη μονάδα είναι ακριβώς η οριακή μονάδα. Έτσι, αν, αντί να μειώσουμε τη διαθέσιμη ποσότητα από έξι σε πέντε άλογα, την αυξήσουμε από πέντε σε έξι, η αξία του πρόσθετου αλόγου ισούται με την αξία του σκοπού που κατέχει την έκτη θέση —ας πούμε, της ιππασίας αναψυχής. Πρόκειται για την ίδια οριακή μονάδα, με την ίδια χρησιμότητα, όπως στην περίπτωση της μείωσης του αποθέματος από έξι σε πέντε. Επομένως, ο νόμος που συνήχθη προηγουμένως ήταν απλώς μια άλλη μορφή του νόμου της οριακής χρησιμότητας. Όσο μεγαλύτερη είναι η διαθέσιμη ποσότητα ενός αγαθού τόσο χαμηλότερη είναι η οριακή χρησιμότητα· όσο μικρότερη είναι η διαθέσιμη ποσότητα τόσο υψηλότερη είναι η οριακή χρησιμότητα. Αυτό ισχύει είτε η οριακή μονάδα είναι η μονάδα μείωσης του αποθέματος είτε είναι η μονάδα προσθήκης στο απόθεμα, όταν ο δρων εξετάζει αυτές τις μεταβολές. Αν η διαθέσιμη ποσότητα ενός αγαθού που κατέχει ένας άνθρωπος ισούται με X μονάδες και αυτός εξετάζει την προσθήκη μίας μονάδας, αυτή είναι η οριακή μονάδα. Αν η διαθέσιμη ποσότητά του είναι $X + 1$ μονάδες και εξετάζει την απώλεια μίας μονάδας, και αυτή είναι η οριακή του μονάδα, και η αξία της είναι ίδια με την προηγούμενη —υπό την προϋπόθεση ότι οι σκοποί του και η κατάταξή τους είναι ίδιοι και στις δύο περιπτώσεις.

Εξετάσαμε τους νόμους της χρησιμότητας όπως εφαρμόζονται σε κάθε αγαθό που αποτελεί αντικείμενο ανθρώπινης δράσης. Τώρα πρέπει να υποδείξουμε τη σχέση μεταξύ διαφόρων αγαθών. Είναι προφανές ότι στην ανθρώπινη δράση υπάρχουν περισσότερα από ένα αγαθά. Αυτό έχει ήδη αποδειχθεί οριστικά, αφού καταδείχθηκε ότι πρέπει να υπάρχουν περισσότεροι από ένας συντελεστές παραγωγής και, επομένως, περισσότερα από ένα αγαθά. Το Σχήμα 4 παρακάτω παρουσιάζει τη σχέση μεταξύ των διαφόρων αγαθών στην ανθρώπινη δράση. Εδώ εξετάζονται οι κλίμακες αξιών δύο αγαθών —του X και του Y. Για κάθε αγαθό ισχύει ο νόμος της οριακής χρησιμότητας, και η σχέση μεταξύ διαθέσιμης ποσότητας και αξίας αποκαλύπτεται στο διάγραμμα για κάθε αγαθό. Για λόγους απλούστευσης, ας υποθέσουμε ότι το X είναι άλογα και το Y αγελάδες και ότι οι κλίμακες αξιών που αντιπροσωπεύουν εκείνες του ατόμου είναι οι ακόλουθες —χαράσσονται οριζόντιες γραμμές μέσα από κάθε σκοπό για να καταδειχθεί η σχέση στην κατάταξη των σκοπών των δύο αγαθών: Ο σκοπός Υ-1 κατατάσσεται υψηλότερα —ας πούμε, η πρώτη αγελάδα· κατόπιν οι σκοποί Χ-1, Χ-2 και Χ-3 —το πρώτο, το δεύτερο και το τρίτο άλογο· Υ-2· Υ-3· Χ-4· Υ-4· Χ-5· Υ-5· Χ-6· Χ-7· Υ-6· Υ-7.

Οι κλίμακες αξιών του ανθρώπου θα αποκαλύψουν τώρα τις επιλογές του μεταξύ εναλλακτικών δράσεων σχετικά με αυτά τα δύο αγαθά. Ας υποθέσουμε ότι το απόθεμά του είναι: $3Y$ —αγελάδες— και $4X$ —άλογα.

ΣΧΗΜΑ 4. ΚΛΙΜΑΚΕΣ ΑΞΙΩΝ

Βρίσκεται αντιμέτωπος με την επιλογή να παραιτηθεί είτε από μία αγελάδα είτε από ένα άλογο. Θα επιλέξει την εναλλακτική που θα του στερήσει τον σκοπό με τη μικρότερη δυνατή αξία. Εφόσον η οριακή χρησιμότητα κάθε αγαθού ισούται με την αξία του λιγότερο σημαντικού σκοπού τον οποίο θα στερούνταν, συγκρίνει την οριακή χρησιμότητα του *X* με την οριακή χρησιμότητα του *Y*. Σε αυτή την περίπτωση, η οριακή μονάδα του *X* κατέχει τη θέση X-4 και η οριακή μονάδα του *Y* τη θέση Y-3. Ο σκοπός Y-3, όμως, κατατάσσεται υψηλότερα στην κλίμακα αξιών του από τον X-4. Επομένως, η οριακή χρησιμότητα του *Y* είναι, στην περίπτωση αυτή, υψηλότερη —ή μεγαλύτερη— από την οριακή χρησιμότητα του *X*. Εφόσον θα παραιτηθεί από τη χαμηλότερη δυνατή χρησιμότητα, θα παραιτηθεί από μία μονάδα του *X*. Έτσι, όταν καλείται να επιλέξει από ποιες μονάδες αγαθών θα παραιτηθεί, θα παραιτηθεί από το αγαθό του οποίου οι μονάδες έχουν τη χαμηλότερη οριακή χρησιμότητα στην κλίμακα αξιών του. Ας υποθέσουμε ένα άλλο παράδειγμα: ότι το απόθεμά του είναι τρία άλογα και δύο αγελάδες. Έχει την επιλογή να παραιτηθεί από 1*X* ή από 1*Y*. Σε αυτή την περίπτωση, η οριακή χρησιμότητα του *Y* κατατάσσεται στη θέση Y-2 και εκείνη του *X* στη θέση X-3. Ο X-3, όμως, κατέχει υψηλότερη θέση στην κλίμακα αξιών του από τον Y-2, και επομένως η οριακή χρησιμότητα του *Y* είναι σε αυτό το σημείο χαμηλότερη από την οριακή χρησιμότητα του *X*. Παραιτείται από μία μονάδα του *Y*.

Το αντίστροφο συμβαίνει αν ο άνθρωπος πρέπει να επιλέξει μεταξύ της αύξησης του αποθέματός του κατά μία μονάδα του *X* ή κατά μία μονάδα του *Y*. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι το απόθεμά του είναι τέσσερις μονάδες του *X* και τέσσερις μονάδες του *Y*. Πρέπει να επιλέξει μεταξύ της προσθήκης ενός αλόγου ή μιας αγελάδας. Συγκρίνει τότε την οριακή χρησιμότητα της αύξησης, δηλαδή την αξία της σημαντικότερης από τις ανάγκες που δεν έχουν ακόμη ικανοποιηθεί. Η οριακή χρησιμότητα του *X* κατατάσσεται τότε στη θέση X-5· του *Y* στη θέση Y-5. Ο X-5, όμως, κατατάσσεται υψηλότερα από τον Y-5 στην κλίμακα αξιών του, και επομένως θα επιλέξει τον πρώτο. Έτσι, όταν βρίσκεται αντιμέτωπος με την επιλογή προσθήκης μονάδων αγαθών, θα επιλέξει τη μονάδα με την υψηλότερη οριακή χρησιμότητα στην κλίμακα αξιών του.

Ένα ακόμη παράδειγμα: Προηγουμένως είδαμε ότι ο άνθρωπος με απόθεμα (4*X*, 3*Y*), αν καλούνταν να επιλέξει να παραιτηθεί από μία μονάδα είτε του *X* είτε του *Y*, θα παραιτούνταν από τη μονάδα του *X*, η οποία έχει χαμηλότερη οριακή χρησιμότητα. Με άλλα λόγια, θα προτιμούσε ένα απόθεμα (3*X*, 3*Y*) από ένα απόθεμα (4*X*, 2*Y*). Ας υποθέσουμε τώρα ότι διαθέτει απόθεμα (3*X*, 3*Y*) και καλείται να επιλέξει την προσθήκη μίας μονάδας του *X* ή μίας μονάδας του *Y*. Εφόσον η οριακή χρησιμότητα

της αύξησης του *X* είναι μεγαλύτερη από εκείνη του *Y*, θα επιλέξει να προσθέσει τη μονάδα του *X* και να καταλήξει σε απόθεμα (4*X*, 3*Y*) αντί για (3*X*, 4*Y*). Ο αναγνώστης μπορεί να προσδιορίσει τις υποθετικές επιλογές για όλους τους δυνατούς συνδυασμούς του αποθέματος του δρώντος.

Είναι προφανές ότι, κατά την πράξη της επιλογής μεταξύ παραίτησης από μονάδες ή προσθήκης μονάδων είτε του *X* είτε του *Y*, ο δρων πρέπει ουσιαστικά να έχει τοποθετήσει και τα δύο αγαθά σε μία και μοναδική, ενιαία κλίμακα αξιών. Αν δεν μπορούσε να τοποθετήσει τα *X* και *Y* σε μία κλίμακα αξιών για σύγκριση, δεν θα μπορούσε να είχε προσδιορίσει ότι η οριακή χρησιμότητα της τέταρτης μονάδας του *X* ήταν υψηλότερη από εκείνη της τέταρτης μονάδας του *Y*. Το ίδιο το γεγονός της δράσης κατά την επιλογή μεταξύ περισσότερων του ενός αγαθών συνεπάγεται ότι οι μονάδες αυτών των αγαθών πρέπει να έχουν καταταχθεί για σύγκριση σε μία κλίμακα αξιών του δρώντος. Ο δρων δεν μπορεί να μετρήσει τις διαφορές χρησιμότητας, αλλά πρέπει να κατατάσσει όλα τα εξεταζόμενα αγαθά σε μία κλίμακα αξιών. Επομένως, θα πρέπει στην πραγματικότητα να θεωρήσουμε τους σκοπούς που εξυπηρετούνται από τα δύο μέσα ως καταταγμένους σε μία κλίμακα αξιών ως εξής:

Θέση κατάταξης	Σκοπός
1	Y-1
2	X-1
3	X-2
4	X-3
5	Y-2
6	Y-3
7	X-4
8	Y-4
9	X-5
10	Y-5
11	X-6
12	X-7
13	Y-6
14	Y-7

Αυτές οι αρχές μπορούν να επεκταθούν από δύο σε οποιονδήποτε αριθμό αγαθών. Ανεξάρτητα από τον αριθμό των αγαθών, κάθε άνθρωπος θα έχει πάντοτε έναν ορισμένο συνδυασμό μονάδων τους στο απόθεμά του. Μπορεί να βρεθεί αντιμέτωπος με την επιλογή να παραιτηθεί από μία μονάδα οποιουδήποτε αγαθού επιλέξει. Κατατάσσοντας τα διάφορα αγαθά και τους σκοπούς που εξυπηρετούν οι σχετικές μονάδες, ο δρων θα παραιτηθεί από τη μονάδα εκείνου του αγαθού του οποίου η οριακή χρησιμότητα για αυτόν είναι η χαμηλότερη. Ομοίως, με οποιονδήποτε δεδομένο συνδυασμό αγαθών στο απόθεμά του και αντιμέτωπος με την επιλογή να προσθέσει μία μονάδα

οποιουδήποτε από τα διαθέσιμα αγαθά, ο δρων θα επιλέξει εκείνο το αγαθό του οποίου η οριακή χρησιμότητα της αύξησης θα είναι η υψηλότερη. Με άλλα λόγια, όλα τα αγαθά κατατάσσονται σε μία κλίμακα αξιών σύμφωνα με τους σκοπούς που εξυπηρετούν.

Αν ο δρων δεν κατέχει καμία μονάδα ορισμένων αγαθών, αυτό δεν επηρεάζει την αρχή. Έτσι, αν δεν κατέχει καμία μονάδα του *X* ή του *Y* και πρέπει να επιλέξει μεταξύ της προσθήκης μίας μονάδας του *X* ή μίας μονάδας του *Y*, θα επιλέξει την οριακή μονάδα με τη μεγαλύτερη χρησιμότητα, στην περίπτωση αυτή του *Y*. Η αρχή επεκτείνεται εύκολα στην περίπτωση *n* αγαθών.

Πρέπει να επαναληφθεί εδώ ότι οι κλίμακες αξιών δεν υπάρχουν εν κενώ, χωριστά από τις συγκεκριμένες επιλογές δράσης. Έτσι, αν ο δρων έχει απόθεμα (3*X*, 4*Y*, 2*Z*, ...), οι επιλογές του για προσθήκες στο απόθεμα και αφαιρέσεις από αυτό πραγματοποιούνται σε αυτή την περιοχή, και δεν χρειάζεται να διατυπώσει υποθετικές κλίμακες αξιών για να προσδιορίσει ποιες θα ήταν οι επιλογές του αν το απόθεμά του ήταν (6*X*, 8*Y*, 5*Z*, ...). Κανείς δεν μπορεί να προβλέψει με βεβαιότητα την πορεία των επιλογών του, παρά μόνο ότι θα ακολουθούν τον νόμο της οριακής χρησιμότητας, ο οποίος συνήχθη παραγωγικά από το αξίωμα της δράσης.

Η λύση του παραδόξου της αξίας που αναφέρθηκε παραπάνω είναι τώρα απολύτως σαφής. Αν ένας άνθρωπος προτιμά μία ουγγιά πλατίνας από πέντε φραντζόλες ψωμί, επιλέγει μεταξύ μονάδων των δύο αγαθών με βάση τη διαθέσιμη ποσότητα. Με βάση τη διαθέσιμη ποσότητα πλατίνας και ψωμιού, η οριακή χρησιμότητα μιας μονάδας πλατίνας είναι μεγαλύτερη από την οριακή χρησιμότητα μιας μονάδας ψωμιού.[81]

---

6. Συντελεστές παραγωγής: Ο νόμος των αποδόσεων

Καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι η αξία κάθε μονάδας οποιουδήποτε αγαθού ισούται με την οριακή χρησιμότητά της σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή και ότι αυτή η αξία καθορίζεται από τη σχέση μεταξύ της κλίμακας αναγκών του δρώντος και του διαθέσιμου αποθέματος αγαθών. Γνωρίζουμε ότι υπάρχουν δύο τύποι αγαθών: τα καταναλωτικά αγαθά, τα οποία εξυπηρετούν άμεσα τις ανθρώπινες ανάγκες, και τα παραγωγικά αγαθά, τα οποία συμβάλλουν στην παραγωγική διαδικασία ώστε τελικά να παραχθούν καταναλωτικά αγαθά. Είναι σαφές ότι η χρησιμότητα ενός καταναλωτικού αγαθού είναι ο σκοπός που εξυπηρετείται άμεσα. Η χρησιμότητα ενός παραγωγικού αγαθού είναι η συμβολή του στην παραγωγή καταναλωτικών αγαθών. Καθώς η αξία καταλογίζεται προς τα πίσω, από τους σκοπούς στα καταναλωτικά αγαθά και διαμέσου των διαφόρων τάξεων παραγωγικών αγαθών, η χρησιμότητα οποιουδήποτε παραγωγικού αγαθού είναι η συμβολή του στο προϊόν του —στο παραγωγικό αγαθό κατώτερου σταδίου ή στο καταναλωτικό αγαθό.

Όπως εξετάστηκε παραπάνω, το ίδιο το γεγονός της αναγκαιότητας παραγωγής καταναλωτικών αγαθών συνεπάγεται σπανιότητα των συντελεστών παραγωγής. Αν οι συντελεστές παραγωγής σε κάθε στάδιο δεν ήταν σπάνιοι, τότε θα υπήρχαν απεριόριστες διαθέσιμες ποσότητες συντελεστών του αμέσως κατώτερου σταδίου. Ομοίως, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι, σε κάθε στάδιο παραγωγής, το προϊόν πρέπει να παράγεται από περισσότερους του ενός σπάνιους συντελεστές παραγωγής ανώτερης τάξης. Αν μόνο ένας συντελεστής ήταν αναγκαίος για τη διαδικασία, τότε η ίδια η διαδικασία δεν θα ήταν αναγκαία και τα καταναλωτικά αγαθά θα ήταν διαθέσιμα σε

απεριόριστη αφθονία. Έτσι, σε κάθε στάδιο παραγωγής, τα παραγόμενα αγαθά πρέπει να έχουν παραχθεί με τη βοήθεια περισσότερων του ενός συντελεστών. Οι συντελεστές αυτοί συνεργάζονται στην παραγωγική διαδικασία και ονομάζονται συμπληρωματικοί συντελεστές.

Οι συντελεστές παραγωγής είναι διαθέσιμοι ως μονάδες μιας ομοιογενούς ποσότητας, όπως ακριβώς και τα καταναλωτικά αγαθά. Με βάση ποιες αρχές θα αξιολογήσει ο δρων μια μονάδα ενός συντελεστή παραγωγής; Θα αξιολογήσει μια μονάδα της διαθέσιμης ποσότητας με βάση το προϊόν με τη χαμηλότερη αξία από το οποίο θα έπρεπε να παραιτηθεί αν στερούνταν τη μονάδα του συντελεστή. Με άλλα λόγια, θα αποδώσει σε κάθε μονάδα ενός συντελεστή αξία ίση με τις ικανοποιήσεις που παρέχει η οριακή του μονάδα —στην περίπτωση αυτή, με τη χρησιμότητα του οριακού του προϊόντος. Το οριακό προϊόν είναι το προϊόν που χάνεται με την απώλεια της οριακής μονάδας, και η αξία του καθορίζεται είτε από το δικό του οριακό προϊόν στο επόμενο στάδιο παραγωγής είτε, αν πρόκειται για καταναλωτικό αγαθό, από τη χρησιμότητα του σκοπού που εκπληρώνει. Έτσι, η αξία που αποδίδεται σε μια μονάδα ενός συντελεστή παραγωγής ισούται με την αξία του οριακού του προϊόντος ή της οριακής του παραγωγικότητας.

Εφόσον ο άνθρωπος επιθυμεί να εκπληρώσει όσο το δυνατόν περισσότερους από τους σκοπούς του και στον συντομότερο δυνατό χρόνο —βλ. παραπάνω—, προκύπτει ότι θα επιδιώκει το μέγιστο προϊόν από δεδομένες μονάδες συντελεστών σε κάθε στάδιο παραγωγής. Εφόσον τα αγαθά αποτελούνται από ομοιογενείς μονάδες, η ποσότητά τους μπορεί να μετρηθεί με βάση αυτές τις μονάδες, και ο δρων μπορεί να γνωρίζει πότε είναι διαθέσιμα σε μεγαλύτερη ή μικρότερη ποσότητα. Έτσι, ενώ η αξία και η χρησιμότητα δεν μπορούν να μετρηθούν ή να υποβληθούν σε πρόσθεση, αφαίρεση κ.λπ., οι ποσότητες ομοιογενών μονάδων ενός αποθέματος μπορούν να μετρηθούν. Ένας άνθρωπος γνωρίζει πόσα άλογα ή πόσες αγελάδες έχει και γνωρίζει ότι τέσσερα άλογα αποτελούν διπλάσια ποσότητα από δύο άλογα.

Ας υποθέσουμε ότι ένα προϊόν *P* —το οποίο μπορεί να είναι παραγωγικό ή καταναλωτικό αγαθό— παράγεται από τρεις συμπληρωματικούς συντελεστές, *X*, *Y* και *Z*. Όλοι τους είναι παραγωγικά αγαθά ανώτερης τάξης. Εφόσον οι διαθέσιμες ποσότητες αγαθών μπορούν να προσδιοριστούν ποσοτικά και εφόσον στη φύση τα ποσοτικά προσδιορισμένα αίτια οδηγούν σε ποσοτικά παρατηρήσιμα αποτελέσματα, είμαστε πάντοτε σε θέση να πούμε ότι: ποσότητα *a* του *X*, σε συνδυασμό με ποσότητα *b* του *Y* και ποσότητα *c* του *Z*, οδηγεί σε ποσότητα *p* του προϊόντος *P*.

Ας υποθέσουμε τώρα ότι διατηρούμε αμετάβλητες τις ποσότητες *b* και c. Οι ποσότητες *a* και, επομένως, *p* μπορούν να μεταβάλλονται ελεύθερα. Η τιμή του *a* που αποφέρει το μέγιστο *p*/*a*, δηλαδή τη μέγιστη μέση απόδοση σε προϊόν ανά μονάδα του συντελεστή, ονομάζεται άριστη ποσότητα του *X*. Ο νόμος των αποδόσεων ορίζει ότι, όταν η ποσότητα των συμπληρωματικών συντελεστών διατηρείται σταθερή, υπάρχει πάντοτε κάποια άριστη ποσότητα του μεταβαλλόμενου συντελεστή. Καθώς η ποσότητα του μεταβαλλόμενου συντελεστή μειώνεται ή αυξάνεται σε σχέση με την άριστη, το *p*/*a*, δηλαδή το μέσο προϊόν ανά μονάδα, μειώνεται. Η ποσοτική έκταση αυτής της μείωσης εξαρτάται από τις συγκεκριμένες συνθήκες κάθε περίπτωσης. Καθώς αυξάνεται η διαθέσιμη ποσότητα του μεταβαλλόμενου συντελεστή, λίγο πριν από αυτή την άριστη ποσότητα, η μέση απόδοση σε προϊόν ανά μονάδα του μεταβαλλόμενου συντελεστή αυξάνεται· μετά την άριστη ποσότητα, μειώνεται. Αυτές μπορούν να ονομαστούν καταστάσεις αυξουσών αποδόσεων και φθινουσών αποδόσεων του συντελεστή, με τη μέγιστη απόδοση στο άριστο σημείο.

Ο νόμος ότι πρέπει να υπάρχει μια τέτοια άριστη ποσότητα μπορεί να αποδειχθεί εξετάζοντας τις συνεπαγωγές του αντιθέτου. Αν δεν υπήρχε άριστη ποσότητα, το μέσο προϊόν θα αυξανόταν επ' άπειρον καθώς θα αυξανόταν η ποσότητα του συντελεστή *X*. Δεν θα μπορούσε να αυξάνεται επ' άπειρον καθώς μειώνεται η ποσότητα, αφού το προϊόν θα είναι μηδέν όταν η ποσότητα του συντελεστή είναι μηδέν. Αν όμως το *p*/*a* μπορεί πάντοτε να αυξηθεί απλώς με την αύξηση του *a*, αυτό σημαίνει ότι οποιαδήποτε επιθυμητή ποσότητα του *P* θα μπορούσε να εξασφαλιστεί απλώς με την αύξηση της διαθέσιμης ποσότητας του *X*. Αυτό θα σήμαινε ότι η αναλογική ποσότητα των συντελεστών Y και *Z* θα μπορούσε να είναι οσοδήποτε μικρή· οποιαδήποτε μείωση της διαθέσιμης ποσότητάς τους θα μπορούσε πάντοτε να αντισταθμιστεί, ώστε να αυξηθεί η παραγωγή, με την αύξηση της διαθέσιμης ποσότητας του *X*. Αυτό θα σήμαινε ότι ο συντελεστής *X* μπορεί να υποκαταστήσει πλήρως τους συντελεστές *Y* και *Z* και ότι η σπανιότητα των τελευταίων δεν θα απασχολούσε τον δρώντα, εφόσον ο συντελεστής *X* ήταν διαθέσιμος σε αφθονία. Η απουσία μέριμνας για τη σπανιότητά τους, όμως, σημαίνει ότι οι *Y* και *Z* δεν θα ήταν πλέον σπάνιοι συντελεστές. Θα απέμενε μόνο ένας σπάνιος συντελεστής, ο *X*. Έχουμε όμως δει ότι πρέπει να υπάρχουν περισσότεροι του ενός συντελεστές σε κάθε στάδιο παραγωγής. Κατά συνέπεια, η ίδια η ύπαρξη διαφόρων συντελεστών παραγωγής συνεπάγεται ότι η μέση απόδοση σε προϊόν ανά μονάδα κάθε συντελεστή πρέπει να έχει κάποια μέγιστη, ή άριστη, τιμή.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, η άριστη ποσότητα ενός συντελεστή μπορεί να είναι η μόνη ποσότητα που μπορεί να συνεργαστεί αποτελεσματικά στην παραγωγική διαδικασία. Έτσι, σύμφωνα με έναν γνωστό χημικό τύπο, μπορεί να απαιτούνται ακριβώς δύο μέρη υδρογόνου και ένα μέρος οξυγόνου για την παραγωγή μίας μονάδας νερού. Αν η διαθέσιμη ποσότητα οξυγόνου παραμένει σταθερή στη μία μονάδα, τότε οποιαδήποτε διαθέσιμη ποσότητα υδρογόνου μικρότερη από δύο μέρη δεν θα παράγει καθόλου προϊόν, και όλα τα μέρη υδρογόνου πέραν των δύο θα είναι εντελώς άχρηστα. Όχι μόνο ο συνδυασμός δύο μερών υδρογόνου και ενός μέρους οξυγόνου θα είναι ο άριστος συνδυασμός, αλλά αυτή θα είναι και η μόνη ποσότητα υδρογόνου που θα είναι έστω και κατά τι χρήσιμη στην παραγωγική διαδικασία.

Η σχέση μεταξύ μέσου και οριακού προϊόντος ενός μεταβαλλόμενου συντελεστή μπορεί να φανεί στο υποθετικό παράδειγμα που παρουσιάζεται στον Πίνακα 1. Εδώ έχουμε μια υποθετική εικόνα των αποδόσεων ενός μεταβαλλόμενου συντελεστή, ενώ οι άλλοι συντελεστές παραμένουν σταθεροί. Το μέσο προϊόν ανά μονάδα αυξάνεται έως ότου φτάσει στη μέγιστη τιμή οκτώ, στις πέντε μονάδες του *X*. Αυτό είναι το άριστο σημείο για τον μεταβαλλόμενο συντελεστή. Το οριακό προϊόν είναι η αύξηση του συνολικού προϊόντος που παρέχει η οριακή μονάδα. Για οποιαδήποτε δεδομένη διαθέσιμη ποσότητα μονάδων του συντελεστή *X*, η απώλεια μίας μονάδας θα συνεπάγεται απώλεια συνολικού προϊόντος ίση με το οριακό προϊόν.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ *Y* *b* ΜΟΝΑΔΕΣ	ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ *X* *a* ΜΟΝΑΔΕΣ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ *p* ΜΟΝΑΔΕΣ	ΜΕΣΟ ΜΟΝΑΔΙΑΙΟ ΠΡΟΪΟΝ *p/a*	ΟΡΙΑΚΟ ΠΡΟΪΟΝ *Δp/Δa*
3	0	0	0	...
3	1	4	4	4
3	2	10	5	6
3	3	18	6	8
3	4	30	7.5	12
3	5	40	8	10
3	6	45	7.5	5
3	7	49	7	4

Έτσι, αν η διαθέσιμη ποσότητα του *X* αυξηθεί από τρεις σε τέσσερις μονάδες, το συνολικό προϊόν αυξάνεται από 18 σε 30 μονάδες, και αυτή η αύξηση είναι το οριακό προϊόν του *X* όταν η διαθέσιμη ποσότητά του είναι τέσσερις μονάδες. Ομοίως, αν η διαθέσιμη ποσότητα μειωθεί από τέσσερις σε τρεις μονάδες, το συνολικό προϊόν πρέπει να μειωθεί από 30 σε 18 μονάδες, και επομένως το οριακό προϊόν είναι 12.

Είναι προφανές ότι η ποσότητα του *X* που θα αποφέρει την άριστη τιμή του μέσου προϊόντος δεν είναι κατ' ανάγκην η ποσότητα που μεγιστοποιεί το οριακό προϊόν του συντελεστή. Συχνά, το οριακό προϊόν φτάνει στη μέγιστη τιμή του πριν από το μέσο προϊόν. Η σχέση που ισχύει πάντοτε μαθηματικά μεταξύ του μέσου και του οριακού προϊόντος ενός συντελεστή είναι ότι, καθώς το μέσο προϊόν αυξάνεται —αύξουσες αποδόσεις—, το οριακό προϊόν είναι μεγαλύτερο από το μέσο προϊόν. Αντιστρόφως, καθώς το μέσο προϊόν μειώνεται —φθίνουσες αποδόσεις —, το οριακό προϊόν είναι μικρότερο από το μέσο προϊόν.[82]

Προκύπτει ότι, όταν το μέσο προϊόν βρίσκεται στη μέγιστη τιμή του, ισούται με το οριακό προϊόν.

Είναι σαφές ότι, όταν μεταβάλλεται ένας μόνο συντελεστής, είναι εύκολο για τον δρώντα να καθορίσει την αναλογία των συντελεστών έτσι ώστε να αποφέρει την άριστη απόδοση για αυτόν τον συντελεστή. Πώς όμως μπορεί ο δρων να καθορίσει έναν άριστο συνδυασμό συντελεστών αν οι διαθέσιμες ποσότητες όλων τους μπορούν να μεταβάλλονται; Αν ένας συνδυασμός ποσοτήτων των *X*, *Y* και *Z* αποφέρει άριστη απόδοση για τον X και ένας άλλος συνδυασμός αποφέρει άριστη απόδοση για τον *Y* κ.ο.κ., πώς θα προσδιορίσει ο δρων ποιον συνδυασμό να επιλέξει; Εφόσον δεν μπορεί να συγκρίνει ποσοτικά μονάδες του *X* με μονάδες του *Y* ή του *Z*, πώς μπορεί να προσδιορίσει την άριστη αναλογία των συντελεστών; Αυτό αποτελεί θεμελιώδες πρόβλημα της ανθρώπινης δράσης, και οι μέθοδοι επίλυσής του θα εξεταστούν σε επόμενα κεφάλαια.

7. Συντελεστές παραγωγής: Μετατρεψιμότητα και αξιολόγηση

Οι συντελεστές παραγωγής αξιολογούνται σύμφωνα με την αναμενόμενη συμβολή τους στην τελική παραγωγή καταναλωτικών αγαθών. Οι συντελεστές, ωστόσο, διαφέρουν ως προς τον βαθμό ειδικότητάς τους, δηλαδή ως προς την ποικιλία των καταναλωτικών αγαθών στην παραγωγή των οποίων μπορούν να χρησιμεύσουν. Ορισμένα αγαθά είναι απολύτως ειδικά —είναι χρήσιμα στην παραγωγή ενός και μόνο καταναλωτικού αγαθού. Έτσι, όταν, σε παλαιότερες εποχές, τα εκχυλίσματα του μανδραγόρα θεωρούνταν χρήσιμα για τη θεραπεία ασθενειών, ο μανδραγόρας

αποτελούσε έναν απολύτως ειδικό συντελεστή παραγωγής —ήταν χρήσιμος αποκλειστικά για αυτόν τον σκοπό. Όταν οι ιδέες των ανθρώπων άλλαξαν και ο μανδραγόρας θεωρήθηκε άχρηστος, το φυτό έχασε εντελώς την αξία του. Άλλα παραγωγικά αγαθά μπορεί να είναι σχετικά μη ειδικά και να μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε μεγάλη ποικιλία χρήσεων. Δεν θα μπορούσαν ποτέ να είναι απολύτως μη ειδικά —εξίσου χρήσιμα σε κάθε παραγωγή καταναλωτικών αγαθών—, διότι σε αυτή την περίπτωση θα αποτελούσαν γενικές συνθήκες ευημερίας, διαθέσιμες σε απεριόριστη αφθονία για κάθε σκοπό. Δεν θα υπήρχε ανάγκη να χρησιμοποιούνται με οικονομία. Οι σπάνιοι συντελεστές, ωστόσο, συμπεριλαμβανομένων των σχετικά μη ειδικών, πρέπει να διατίθενται στις πιο επιτακτικές χρήσεις τους. Όπως ακριβώς μια διαθέσιμη ποσότητα καταναλωτικών αγαθών θα κατευθυνθεί πρώτα στην ικανοποίηση των πιο επιτακτικών αναγκών, κατόπιν των αμέσως επόμενων κ.ο.κ., έτσι και μια διαθέσιμη ποσότητα συντελεστών θα κατανεμηθεί από τους δρώντες πρώτα στις πιο επιτακτικές χρήσεις για την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών, κατόπιν στις αμέσως επόμενες κ.ο.κ. Η απώλεια μίας μονάδας από τη διαθέσιμη ποσότητα ενός συντελεστή θα συνεπάγεται την απώλεια της λιγότερο επιτακτικής από τις χρήσεις που εξυπηρετούνται επί του παρόντος.

Όσο λιγότερο ειδικός είναι ένας συντελεστής τόσο περισσότερο μπορεί να μεταφερθεί από τη μία χρήση στην άλλη. Ο μανδραγόρας έχασε την αξία του επειδή δεν μπορούσε να μεταφερθεί σε άλλες χρήσεις. Συντελεστές όπως ο σίδηρος ή το ξύλο, ωστόσο, μπορούν να μεταφερθούν σε μεγάλη ποικιλία χρήσεων. Αν ένα είδος καταναλωτικού αγαθού πάψει να χρησιμοποιείται, η παραγωγή σιδήρου μπορεί να ανακατευθυνθεί από αυτή σε άλλη γραμμή παραγωγής. Από την άλλη πλευρά, μόλις το σιδηρομετάλλευμα μετασχηματιστεί σε μηχάνημα, γίνεται λιγότερο εύκολα μετατρέψιμο και συχνά απολύτως ειδικό ως προς το προϊόν. Όταν οι συντελεστές χάνουν μεγάλο μέρος της αξίας τους ως αποτέλεσμα μείωσης της αξίας του καταναλωτικού αγαθού, θα μεταφερθούν, εφόσον είναι δυνατόν, σε άλλη χρήση μεγαλύτερης αξίας. Αν, παρά τη μείωση της αξίας του προϊόντος, δεν υπάρχει καλύτερη χρήση στην οποία μπορεί να μεταφερθεί ο συντελεστής, θα παραμείνει σε εκείνη τη γραμμή παραγωγής ή θα πάψει εντελώς να χρησιμοποιείται, αν το καταναλωτικό αγαθό δεν έχει πλέον αξία.

Για παράδειγμα, ας υποθέσουμε ότι τα πούρα χάνουν ξαφνικά την αξία τους ως καταναλωτικά αγαθά· δεν είναι πλέον επιθυμητά. Εκείνα τα μηχανήματα παραγωγής πούρων που δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν με οποιονδήποτε άλλο τρόπο θα καταστούν άνευ αξίας. Τα φύλλα καπνού, ωστόσο, θα χάσουν μέρος της αξίας τους, αλλά ενδέχεται να μπορούν να μεταφερθούν σε χρήσεις όπως η παραγωγή τσιγάρων, με μικρή απώλεια αξίας. Η εξάλειψη κάθε επιθυμίας για καπνό, όμως, θα προκαλέσει πολύ ευρύτερη απώλεια στην αξία των συντελεστών, μολονότι μέρος της γης μπορεί να διασωθεί με τη μεταστροφή από την παραγωγή καπνού στην παραγωγή βαμβακιού.

Ας υποθέσουμε, από την άλλη πλευρά, ότι, κάποιο διάστημα αφότου τα πούρα χάσουν την αξία τους, αυτό το αγαθό επανέρχεται στην προτίμηση του κοινού και ανακτά την προηγούμενη αξία του. Τα μηχανήματα παραγωγής πούρων, που είχαν καταστεί άνευ αξίας, ανακτούν τώρα τη μεγάλη αξία που είχαν χάσει. Από την άλλη πλευρά, τα φύλλα καπνού, η γη κ.λπ., που είχαν μεταφερθεί από τα πούρα σε άλλες χρήσεις, θα επανέλθουν στην παραγωγή πούρων. Αυτοί οι συντελεστές θα αυξηθούν σε αξία, αλλά η αύξησή τους, όπως και η προηγούμενη απώλειά τους, θα είναι μικρότερη από την αύξηση του απολύτως ειδικού συντελεστή. Αυτά αποτελούν παραδείγματα ενός γενικού νόμου: ότι μια μεταβολή στην αξία του προϊόντος προκαλεί μεγαλύτερη μεταβολή στην αξία των ειδικών συντελεστών απ’ ό,τι στην αξία των σχετικά μη ειδικών συντελεστών.

Για να καταδείξουμε περαιτέρω τη σχέση μεταξύ μετατρεψιμότητας και αξιολόγησης, ας υποθέσουμε ότι οι συμπληρωματικοί συντελεστές 10*X*, 5*Y* και 8*Z* παράγουν ποσότητα 20*P*. Πρώτον, ας υποθέσουμε ότι καθένας από αυτούς τους συντελεστές είναι απολύτως ειδικός και ότι κανένα μέρος της διαθέσιμης ποσότητας των συντελεστών δεν μπορεί να αντικατασταθεί από άλλες μονάδες. Τότε, αν χαθεί η διαθέσιμη ποσότητα ενός από τους συντελεστές —έστω 10*X*—, χάνεται ολόκληρο το προϊόν και οι άλλοι συντελεστές καθίστανται άνευ αξίας. Σε αυτή την περίπτωση, η διαθέσιμη ποσότητα του συντελεστή από την οποία πρέπει να παραιτηθεί ο δρων ή την οποία πρέπει να χάσει ισούται σε αξία με την αξία ολόκληρου του προϊόντος —20*P* —, ενώ οι άλλοι συντελεστές έχουν μηδενική αξία. Ένα παράδειγμα παραγωγής με αμιγώς ειδικούς συντελεστές είναι ένα ζευγάρι παπούτσια· η ενδεχόμενη απώλεια του ενός παπουτσιού αξιολογείται στην αξία ολόκληρου του ζευγαριού, ενώ το άλλο παπούτσι καθίσταται άνευ αξίας σε περίπτωση απώλειας. Έτσι, από κοινού, οι συντελεστές 10*X*, 5*Y* και 8*Z* παράγουν ένα προϊόν που κατατάσσεται, ας πούμε, στην 11η θέση της κλίμακας αξιών του δρώντος. Αν χαθεί η διαθέσιμη ποσότητα ενός από τους συντελεστές, οι άλλοι συμπληρωματικοί συντελεστές καθίστανται εντελώς άνευ αξίας.

Ας υποθέσουμε τώρα, δεύτερον, ότι καθένας από τους συντελεστές είναι μη ειδικός: ότι τα 10*X* μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε άλλη γραμμή παραγωγής, η οποία θα αποφέρει ένα προϊόν που κατατάσσεται, ας πούμε, στην 21η θέση της κλίμακας αξιών· ότι τα 5*Y*, σε άλλη χρήση, θα αποφέρουν ένα προϊόν που κατατάσσεται στη 15η θέση της κλίμακας αξιών του δρώντος· και ότι τα 8*Z* μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να αποφέρουν ένα προϊόν που κατατάσσεται στην 30ή θέση. Σε αυτή την περίπτωση, η απώλεια των 10*X* θα σήμαινε ότι, αντί να ικανοποιείται μια ανάγκη που κατέχει την 11η θέση, οι μονάδες των *Y* και *Z* θα μεταφέρονταν στην αμέσως επόμενη σε αξία χρήση τους και θα ικανοποιούνταν αντ' αυτής ανάγκες που κατέχουν τη 15η και την 30ή θέση. Γνωρίζουμε ότι ο δρων προτιμούσε την ικανοποίηση μιας ανάγκης που κατέχει την 11η θέση από την ικανοποίηση αναγκών που κατέχουν τη 15η και την 30ή θέση· διαφορετικά, οι συντελεστές δεν θα είχαν εξαρχής χρησιμοποιηθεί στην παραγωγή του *P*. Τώρα, όμως, η απώλεια αξίας απέχει πολύ από το να είναι ολική, αφού οι άλλοι συντελεστές μπορούν ακόμη να αποφέρουν απόδοση σε άλλες χρήσεις.

Οι μετατρέψιμοι συντελεστές θα κατανεμηθούν μεταξύ διαφορετικών γραμμών παραγωγής σύμφωνα με τις ίδιες αρχές βάσει των οποίων τα καταναλωτικά αγαθά κατανέμονται μεταξύ των σκοπών που μπορούν να εξυπηρετήσουν. Κάθε μονάδα της διαθέσιμης ποσότητας θα κατανεμηθεί για την ικανοποίηση της πιο επιτακτικής από τις ανάγκες που δεν έχουν ακόμη ικανοποιηθεί, δηλαδή εκεί όπου η αξία του οριακού της προϊόντος είναι η υψηλότερη. Η απώλεια μίας μονάδας του συντελεστή θα στερήσει από τον δρώντα μόνο τη λιγότερο σημαντική από τις χρήσεις που εξυπηρετούνται επί του παρόντος, δηλαδή εκείνη τη χρήση στην οποία η αξία του οριακού προϊόντος είναι η χαμηλότερη. Αυτή η επιλογή είναι ανάλογη με εκείνη των προηγούμενων παραδειγμάτων, στα οποία συγκρινόταν η οριακή χρησιμότητα ενός αγαθού με την οριακή χρησιμότητα ενός άλλου. Αυτό το χαμηλότερα καταταγμένο οριακό προϊόν μπορεί να θεωρηθεί ότι προσδιορίζει την αξία του οριακού προϊόντος οποιασδήποτε μονάδας του συντελεστή, όταν λαμβάνονται υπόψη όλες οι χρήσεις. Έτσι, στην παραπάνω περίπτωση, ας υποθέσουμε ότι ο *X* είναι συντελεστής που μπορεί να μεταφερθεί σε μυριάδες διαφορετικές χρήσεις. Αν μία μονάδα του *X* έχει οριακό προϊόν, ας πούμε, 3*P*, οριακό προϊόν σε άλλη χρήση 2*Q*, 5*R* κ.λπ., ο δρων κατατάσσει τις αξίες αυτών των οριακών προϊόντων του *X* στην κλίμακα αξιών του. Ας υποθέσουμε ότι τα κατατάσσει με την εξής σειρά: 4*S*, 3*P*, 2*Q*, 5*R*. Ας υποθέσουμε, στην περίπτωση αυτή, ότι βρίσκεται αντιμέτωπος με την απώλεια μίας μονάδας του *X*. Θα παραιτηθεί από τη χρήση μίας μονάδας του *X*

στην παραγωγή του *R*, όπου το οριακό προϊόν κατατάσσεται χαμηλότερα. Ακόμη και αν η απώλεια συμβεί στην παραγωγή του *P*, δεν θα παραιτηθεί από τα 3*P*, αλλά θα μεταφέρει μία μονάδα του *X* από τη χαμηλότερης αξίας χρήση *R* και θα παραιτηθεί από τα 5*R*. Έτσι, όπως ακριβώς ο δρων παραιτήθηκε από τη χρήση ενός αλόγου για ιππασία αναψυχής και όχι για την έλξη άμαξας, μεταφέροντάς το από την πρώτη στη δεύτερη χρήση, έτσι και ο δρων που, για παράδειγμα, χάνει ένα cord ξυλείας προοριζόμενο για την κατασκευή ενός σπιτιού θα παραιτηθεί από ένα cord προοριζόμενο για μια υπηρεσία μικρότερης αξίας για αυτόν —ας πούμε, την κατασκευή ενός έλκηθρου. Επομένως, η αξία του οριακού προϊόντος μίας μονάδας ενός συντελεστή θα ισούται με την αξία του στην οριακή του χρήση, δηλαδή σε εκείνη τη χρήση που εξυπηρετείται από το απόθεμα του συντελεστή και της οποίας το οριακό προϊόν κατατάσσεται χαμηλότερα στην κλίμακα αξιών του.

Μπορούμε τώρα να δούμε πληρέστερα γιατί, σε περιπτώσεις όπου τα προϊόντα παράγονται με ειδικούς και μετατρέψιμους συντελεστές, ισχύει ο γενικός νόμος ότι η αξία των μετατρέψιμων συντελεστών μεταβάλλεται λιγότερο από εκείνη των ειδικών συντελεστών ως απόκριση σε μια μεταβολή της αξίας του *P* ή των συνθηκών παραγωγής του. Η αξία μίας μονάδας ενός μετατρέψιμου συντελεστή καθορίζεται όχι από τις συνθήκες χρησιμοποίησής του σε ένα είδος προϊόντος, αλλά από την αξία του οριακού του προϊόντος όταν λαμβάνονται υπόψη όλες οι χρήσεις του. Εφόσον ένας ειδικός συντελεστής μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο σε μία γραμμή παραγωγής, η αξία ανά μονάδα του καθορίζεται ως ίση με την αξία του οριακού προϊόντος μόνο σε εκείνη τη γραμμή παραγωγής. Επομένως, στη διαδικασία της αξιολόγησης, οι ειδικοί συντελεστές ανταποκρίνονται πολύ εντονότερα στις συνθήκες οποιασδήποτε δεδομένης παραγωγικής διαδικασίας απ' ό,τι οι μη ειδικοί συντελεστές.[83]

Όπως και με το πρόβλημα των άριστων αναλογιών, η διαδικασία καταλογισμού αξίας από το καταναλωτικό αγαθό στους συντελεστές εγείρει πάρα πολλά προβλήματα που θα εξεταστούν σε μεταγενέστερα κεφάλαια. Εφόσον ένα προϊόν δεν μπορεί να μετρηθεί σε σχέση με άλλα προϊόντα και οι μονάδες διαφορετικών συντελεστών δεν μπορούν να συγκριθούν μεταξύ τους, πώς μπορεί να καταλογιστεί αξία όταν, όπως σε μια σύγχρονη οικονομία, η δομή της παραγωγής είναι πολύ σύνθετη, με μυριάδες προϊόντα και με μετατρέψιμους και μη μετατρέψιμους συντελεστές; Θα δούμε ότι ο καταλογισμός αξίας είναι εύκολος για απομονωμένους δρώντες τύπου Crusoe, αλλά ότι απαιτούνται ειδικές συνθήκες για να καταστεί δυνατή, σε μια σύνθετη οικονομία, τόσο η διαδικασία καταλογισμού αξίας όσο και η διαδικασία κατανομής των συντελεστών. Ειδικότερα, οι διάφορες μονάδες προϊόντων και συντελεστών —όχι, ασφαλώς, οι αξίες— πρέπει να καταστούν σύμμετρες και συγκρίσιμες.

8. Συντελεστές παραγωγής: Εργασία έναντι ελεύθερου χρόνου

Αφήνοντας κατά μέρος το πρόβλημα της κατανομής της παραγωγής στις περισσότερο επιθυμητές κατευθύνσεις και της μέτρησης ενός προϊόντος σε σχέση με ένα άλλο, είναι προφανές ότι κάθε άνθρωπος επιθυμεί να μεγιστοποιήσει την παραγωγή του σε καταναλωτικά αγαθά ανά μονάδα χρόνου. Προσπαθεί να εκπληρώσει όσο το δυνατόν περισσότερους από τους σημαντικούς σκοπούς του και το συντομότερο δυνατόν. Για να αυξήσει, όμως, την παραγωγή των καταναλωτικών αγαθών του, πρέπει να αμβλύνει τη σπανιότητα των σπάνιων συντελεστών παραγωγής· πρέπει να αυξήσει τη διαθέσιμη ποσότητα αυτών των σπάνιων συντελεστών. Οι συντελεστές που παρέχονται από τη

φύση περιορίζονται από το περιβάλλον του και, επομένως, δεν μπορούν να αυξηθούν. Του απομένει, συνεπώς, η επιλογή να αυξήσει τη διαθέσιμη ποσότητα κεφαλαιουχικών αγαθών του ή να αυξήσει τη δαπάνη εργασίας του.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ένας άλλος τρόπος αύξησης της παραγωγής του είναι να βελτιώσει τις τεχνικές του γνώσεις σχετικά με το πώς να παράγει τα επιθυμητά αγαθά —να βελτιώσει τις συνταγές του. Μια συνταγή, ωστόσο, μπορεί μόνο να θέσει τα απώτατα όρια των αυξήσεων της παραγωγής του· οι πραγματικές αυξήσεις μπορούν να επιτευχθούν αποκλειστικά με την αύξηση της διαθέσιμης ποσότητας παραγωγικών συντελεστών. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ο Robinson Crusoe αποβιβάζεται, χωρίς εξοπλισμό, σε ένα ερημονήσι. Μπορεί να είναι ικανός μηχανικός και να γνωρίζει πλήρως τις αναγκαίες διαδικασίες για να κατασκευάσει μια έπαυλη για τον εαυτό του. Χωρίς όμως την αναγκαία διαθέσιμη ποσότητα συντελεστών, αυτή η γνώση δεν θα αρκούσε για την κατασκευή της έπαυλης.

Ένας τρόπος, λοιπόν, με τον οποίο ο άνθρωπος μπορεί να αυξήσει την παραγωγή του ανά μονάδα χρόνου είναι να αυξήσει τη δαπάνη εργασίας του. Πρώτον, ωστόσο, οι δυνατότητες αυτής της επέκτασης είναι αυστηρά περιορισμένες —από τον αριθμό των ανθρώπων που υπάρχουν σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή και από τον αριθμό των ωρών της ημέρας. Δεύτερον, η επέκταση αυτή περιορίζεται από την ικανότητα κάθε εργαζομένου, και η ικανότητα αυτή τείνει να ποικίλλει. Και, τέλος, υπάρχει ένας τρίτος περιορισμός στην προσφορά εργασίας: είτε η εργασία παρέχει άμεση ικανοποίηση από μόνη της είτε όχι, συνεπάγεται πάντοτε την παραίτηση από τον ελεύθερο χρόνο, ένα επιθυμητό αγαθό.[84]

Μπορούμε να συλλάβουμε έναν κόσμο στον οποίο ο ελεύθερος χρόνος δεν είναι επιθυμητός και η εργασία είναι απλώς ένας χρήσιμος σπάνιος συντελεστής που πρέπει να χρησιμοποιείται με οικονομία. Σε έναν τέτοιο κόσμο, η συνολική προσφορά διαθέσιμης εργασίας θα ισούνταν με τη συνολική ποσότητα εργασίας που θα ήταν ικανοί να δαπανήσουν οι άνθρωποι. Όλοι θα ήταν πρόθυμοι να εργάζονται στο μέγιστο των δυνατοτήτων τους, αφού η αυξημένη εργασία θα οδηγούσε σε αυξημένη παραγωγή επιθυμητών καταναλωτικών αγαθών. Όλος ο χρόνος που δεν απαιτούνταν για τη συντήρηση και τη διατήρηση της ικανότητας προς εργασία θα αφιερωνόταν στην εργασία.[85] Μια τέτοια κατάσταση θα μπορούσε νοητά να υπάρξει και θα μπορούσε να αναπτυχθεί οικονομική ανάλυση σε αυτή τη βάση. Γνωρίζουμε, ωστόσο, από την εμπειρική παρατήρηση ότι μια τέτοια κατάσταση είναι πολύ σπάνια στην ανθρώπινη δράση. Για όλους σχεδόν τους δρώντες, ο ελεύθερος χρόνος είναι καταναλωτικό αγαθό, το οποίο πρέπει να σταθμίζεται έναντι της προοπτικής απόκτησης άλλων καταναλωτικών αγαθών, συμπεριλαμβανομένης της ενδεχόμενης ικανοποίησης από την ίδια την προσπάθεια. Όσο περισσότερο εργάζεται ένας άνθρωπος τόσο λιγότερο ελεύθερο χρόνο μπορεί να απολαύσει. Η αυξημένη εργασία μειώνει, επομένως, τη διαθέσιμη ποσότητα ελεύθερου χρόνου και τη χρησιμότητα που αυτή παρέχει. Κατά συνέπεια, «οι άνθρωποι εργάζονται μόνο όταν αποδίδουν στην απόδοση της εργασίας μεγαλύτερη αξία απ' ό,τι στη μείωση της ικανοποίησης που επιφέρει ο περιορισμός του ελεύθερου χρόνου».[86] Είναι δυνατόν σε αυτή την «απόδοση» σε ικανοποίηση που αποφέρει η εργασία να περιλαμβάνεται και η ικανοποίηση από την ίδια την εργασία, από την εκούσια δαπάνη ενέργειας σε ένα παραγωγικό έργο. Όταν δεν υπάρχουν τέτοιες ικανοποιήσεις από την εργασία, τότε απλώς η αναμενόμενη αξία του προϊόντος που αποφέρει η προσπάθεια θα σταθμίζεται έναντι της δυσαρέσκειας που συνεπάγεται η παραίτηση από τον ελεύθερο χρόνο —της χρησιμότητας του ελεύθερου χρόνου από τον οποίο παραιτείται ο δρων. Όταν η εργασία παρέχει εγγενείς ικανοποιήσεις, η χρησιμότητα του

προϊόντος που αποφέρει θα περιλαμβάνει τη χρησιμότητα που παρέχεται από την ίδια την προσπάθεια. Καθώς όμως αυξάνεται η ποσότητα της προσπάθειας, η χρησιμότητα των ικανοποιήσεων που παρέχονται από την ίδια την εργασία μειώνεται, όπως μειώνεται και η χρησιμότητα των διαδοχικών μονάδων του τελικού προϊόντος. Τόσο η οριακή χρησιμότητα του τελικού προϊόντος όσο και η οριακή χρησιμότητα της ικανοποίησης από την εργασία μειώνονται με την αύξηση της ποσότητάς τους, επειδή και τα δύο αγαθά ακολουθούν τον καθολικό νόμο της οριακής χρησιμότητας.

Όταν εξετάζει το ενδεχόμενο να δαπανήσει την εργασία του, ο άνθρωπος δεν λαμβάνει υπόψη μόνο ποιοι είναι οι υψηλότερης αξίας σκοποί που αυτή μπορεί να εξυπηρετήσει —όπως κάνει με όλους τους άλλους συντελεστές—, σκοποί στους οποίους μπορεί να περιλαμβάνεται η ικανοποίηση που απορρέει από την ίδια την παραγωγική εργασία· σταθμίζει επίσης την προοπτική να απόσχει από τη δαπάνη εργασίας, προκειμένου να αποκτήσει το καταναλωτικό αγαθό του ελεύθερου χρόνου. Ο ελεύθερος χρόνος, όπως κάθε άλλο αγαθό, υπόκειται στον νόμο της οριακής χρησιμότητας. Η πρώτη μονάδα ελεύθερου χρόνου ικανοποιεί μια επιθυμία που γίνεται αισθητή ως ιδιαίτερα επιτακτική· η επόμενη μονάδα εξυπηρετεί έναν σκοπό χαμηλότερης αξίας· η τρίτη μονάδα έναν σκοπό ακόμη χαμηλότερης αξίας κ.ο.κ. Η οριακή χρησιμότητα του ελεύθερου χρόνου μειώνεται καθώς αυξάνεται η διαθέσιμη ποσότητά του, και αυτή η χρησιμότητα ισούται με την αξία του σκοπού από τον οποίο θα έπρεπε να παραιτηθεί ο δρων με την απώλεια της μονάδας ελεύθερου χρόνου. Στην περίπτωση αυτή, όμως, η οριακή δυσαρέσκεια της εργασίας —με όρους ελεύθερου χρόνου από τον οποίο παραιτείται ο δρων— αυξάνεται με κάθε αύξηση της ποσότητας της εκτελούμενης εργασίας.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, η ίδια η εργασία μπορεί να είναι καθαυτή δυσάρεστη, όχι μόνο λόγω του ελεύθερου χρόνου από τον οποίο παραιτείται ο δρων, αλλά και λόγω συγκεκριμένων συνθηκών που συνδέονται με τη συγκεκριμένη εργασία και τις οποίες ο δρων θεωρεί δυσάρεστες. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η οριακή δυσαρέσκεια της εργασίας περιλαμβάνει τόσο τη δυσαρέσκεια που οφείλεται σε αυτές τις συνθήκες όσο και τη δυσαρέσκεια που οφείλεται στον ελεύθερο χρόνο από τον οποίο παραιτείται. Τις οδυνηρές όψεις της εργασίας, όπως και την παραίτηση από τον ελεύθερο χρόνο, τις υπομένει χάριν της απόδοσης σε τελικό προϊόν. Η προσθήκη του στοιχείου της δυσφορίας σε ορισμένα είδη εργασίας μπορεί να ενισχύσει και ασφαλώς δεν αντισταθμίζει την αυξανόμενη οριακή δυσαρέσκεια που επιβάλλεται από τη συσσώρευση του ελεύθερου χρόνου από τον οποίο παραιτείται ο δρων, καθώς αυξάνεται ο χρόνος που αφιερώνεται στην εργασία.

Έτσι, για κάθε άτομο και κάθε είδος εκτελούμενης εργασίας, η στάθμιση της οριακής χρησιμότητας του προϊόντος των ενδεχόμενων μονάδων προσπάθειας έναντι της οριακής δυσαρέσκειας της προσπάθειας θα περιλαμβάνει την ικανοποίηση ή τη δυσφορία από την ίδια την εργασία, πέρα από την αξιολόγηση του τελικού προϊόντος και του ελεύθερου χρόνου από τον οποίο παραιτείται ο δρων. Η ίδια η εργασία μπορεί να παρέχει θετική ικανοποίηση, να προκαλεί πραγματικό πόνο ή δυσφορία ή να είναι ουδέτερη. Στις περιπτώσεις, ωστόσο, όπου η ίδια η εργασία παρέχει θετικές ικανοποιήσεις, αυτές είναι συνυφασμένες με την προοπτική απόκτησης του τελικού προϊόντος και δεν μπορούν να διαχωριστούν από αυτήν. Αν στερηθεί το τελικό προϊόν, ο άνθρωπος θα θεωρήσει την εργασία του άνευ νοήματος και άχρηστη, και η ίδια η εργασία δεν θα παρέχει πλέον θετικές ικανοποιήσεις. Εκείνες οι δραστηριότητες που αναλαμβάνονται αποκλειστικά για αυτές τις ίδιες δεν είναι εργασία, αλλά αμιγές παιχνίδι, καταναλωτικά αγαθά καθαυτά. Το παιχνίδι, ως καταναλωτικό

αγαθό, υπόκειται στον νόμο της οριακής χρησιμότητας, όπως όλα τα αγαθά, και ο χρόνος που αφιερώνεται στο παιχνίδι θα σταθμίζεται έναντι της χρησιμότητας που μπορεί να προκύψει από άλλα αποκτήσιμα αγαθά.[87]

Κατά τη δαπάνη οποιασδήποτε ώρας εργασίας, επομένως, ο άνθρωπος σταθμίζει τη δυσαρέσκεια της εργασίας που συνεπάγεται — συμπεριλαμβανομένου του ελεύθερου χρόνου από τον οποίο παραιτείται, καθώς και κάθε δυσφορίας που απορρέει από την ίδια την εργασία— έναντι της χρησιμότητας της συμβολής που θα έχει εκείνη την ώρα στην παραγωγή επιθυμητών αγαθών — συμπεριλαμβανομένων των μελλοντικών αγαθών και κάθε ευχαρίστησης από την ίδια την εργασία —, δηλαδή έναντι της αξίας του οριακού του προϊόντος. Σε κάθε ώρα θα δαπανά την προσπάθειά του για την παραγωγή εκείνου του αγαθού του οποίου το οριακό προϊόν κατέχει την υψηλότερη θέση στην κλίμακα αξιών του. Αν πρέπει να παραιτηθεί από μία ώρα εργασίας, θα παραιτηθεί από μία μονάδα εκείνου του αγαθού του οποίου η οριακή χρησιμότητα είναι η χαμηλότερη στην κλίμακα αξιών του. Σε κάθε σημείο θα σταθμίζει τη χρησιμότητα του προϊόντος στην κλίμακα αξιών του έναντι της δυσαρέσκειας από την περαιτέρω εργασία. Γνωρίζουμε ότι η οριακή χρησιμότητα που έχουν για έναν άνθρωπο τα αγαθά τα οποία παρέχονται από την προσπάθεια θα μειώνεται καθώς αυξάνεται η δαπάνη προσπάθειάς του. Από την άλλη πλευρά, με κάθε νέα δαπάνη προσπάθειας, η οριακή δυσαρέσκεια της προσπάθειας εξακολουθεί να αυξάνεται. Επομένως, ο άνθρωπος θα δαπανά την εργασία του όσο η οριακή χρησιμότητα της απόδοσης υπερβαίνει την οριακή δυσαρέσκεια της εργασιακής προσπάθειας. Θα σταματήσει να εργάζεται όταν η οριακή δυσαρέσκεια της εργασίας είναι μεγαλύτερη από την οριακή χρησιμότητα των πρόσθετων αγαθών που παρέχει η προσπάθεια.[88]

Τότε, καθώς αυξάνεται η κατανάλωση ελεύθερου χρόνου του, η οριακή χρησιμότητα του ελεύθερου χρόνου θα μειώνεται, ενώ η οριακή χρησιμότητα των αγαθών από τα οποία παραιτείται θα αυξάνεται, έως ότου τελικά η χρησιμότητα των οριακών προϊόντων από τα οποία παραιτείται γίνει μεγαλύτερη από την οριακή χρησιμότητα του ελεύθερου χρόνου και ο δρων αρχίσει πάλι να εργάζεται.

Αυτή η ανάλυση των νόμων της εργασιακής προσπάθειας έχει συναχθεί παραγωγικά από τις συνεπαγωγές του αξιώματος της δράσης και από την υπόθεση ότι ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί καταναλωτικό αγαθό.

9. Ο σχηματισμός κεφαλαίου

Καθώς τα στοιχεία που παρέχονται από τη φύση περιορίζονται από το περιβάλλον του και η εργασία του περιορίζεται τόσο από τη διαθέσιμη ποσότητά της όσο και από τη δυσαρέσκεια που συνεπάγεται, υπάρχει μόνο ένας τρόπος με τον οποίο ο άνθρωπος μπορεί να αυξήσει την παραγωγή του σε καταναλωτικά αγαθά ανά μονάδα χρόνου — αυξάνοντας την ποσότητα των κεφαλαιουχικών αγαθών. Ξεκινώντας με εργασία χωρίς τη βοήθεια κεφαλαιουχικών αγαθών και με τη φύση, πρέπει, για να αυξήσει την παραγωγικότητά του, να συνδυάσει την εργασιακή του ενέργεια με τα στοιχεία της φύσης ώστε να σχηματίσει κεφαλαιουχικά αγαθά. Τα αγαθά αυτά δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν αμέσως για την ικανοποίηση των αναγκών του, αλλά πρέπει να μετασχηματιστούν μέσω περαιτέρω εργασίας σε κεφαλαιουχικά αγαθά κατώτερης τάξης και, τελικά, στα επιθυμητά καταναλωτικά αγαθά.

Για να φωτίσουμε με σαφήνεια τη φύση του σχηματισμού κεφαλαίου και τη θέση του κεφαλαίου στην παραγωγή, ας ξεκινήσουμε με το υποθετικό παράδειγμα του Robinson Crusoe, αποκλεισμένου σε ένα ερημονήσι. Υποθέτουμε ότι ο Robinson, όταν αποβιβάζεται, βρίσκεται χωρίς τη βοήθεια κεφαλαιουχικών αγαθών οποιουδήποτε είδους. Το μόνο που έχει στη διάθεσή του είναι η δική του εργασία και τα στοιχεία που του παρέχει η φύση. Είναι προφανές ότι, χωρίς κεφάλαιο, θα μπορεί να ικανοποιήσει μόνο λίγες ανάγκες, από τις οποίες θα επιλέξει τις πιο επιτακτικές. Ας πούμε ότι τα μόνα αγαθά που είναι διαθέσιμα χωρίς τη βοήθεια κεφαλαίου είναι τα μούρα και ο ελεύθερος χρόνος. Ας υποθέσουμε ότι διαπιστώνει πως μπορεί να συλλέγει 20 βρώσιμα μούρα την ώρα και, σε αυτή τη βάση, εργάζεται 10 ώρες συλλέγοντας μούρα και απολαμβάνει 14 ώρες ελεύθερου χρόνου την ημέρα. Είναι προφανές ότι, χωρίς τη βοήθεια κεφαλαίου, τα μόνα αγαθά που είναι διαθέσιμα σε αυτόν για κατανάλωση είναι αγαθά με τη συντομότερη περίοδο παραγωγής. Ο ελεύθερος χρόνος είναι το μόνο αγαθό που παράγεται σχεδόν ακαριαία, ενώ τα μούρα έχουν πολύ σύντομη περίοδο παραγωγής. Είκοσι μούρα έχουν περίοδο παραγωγής μίας ώρας. Αγαθά με μεγαλύτερες περιόδους παραγωγής δεν είναι διαθέσιμα σε αυτόν, εκτός αν αποκτήσει κεφαλαιουχικά αγαθά.

Υπάρχουν δύο τρόποι με τους οποίους οι μακρύτερες διαδικασίες παραγωγής μέσω της χρήσης κεφαλαίου μπορούν να αυξήσουν την παραγωγικότητα: (1) μπορούν να εξασφαλίσουν μεγαλύτερη παραγωγή του ίδιου αγαθού ανά μονάδα χρόνου· ή (2) μπορούν να επιτρέψουν στον δρώντα να καταναλώσει αγαθά που δεν είναι καθόλου διαθέσιμα με συντομότερες διαδικασίες παραγωγής.

Ως παράδειγμα του πρώτου τύπου αύξησης της παραγωγικότητας, ο Robinson μπορεί να κρίνει ότι, αν διέθετε ένα μακρύ ραβδί, θα μπορούσε να τινάζει πολλά μούρα από τα δέντρα αντί να τα συλλέγει με το χέρι. Με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε ενδεχομένως να αυξήσει την παραγωγή του σε 50 μούρα την ώρα. Πώς θα μπορούσε να αποκτήσει το ραβδί; Προφανώς, πρέπει να δαπανήσει εργασία για να προμηθευτεί τα υλικά, να τα μεταφέρει, να τα διαμορφώσει σε ραβδί κ.λπ. Ας πούμε ότι θα απαιτούνταν 10 ώρες για αυτό το έργο. Αυτό σημαίνει ότι, για να αποκτήσει το ραβδί, ο Crusoe πρέπει να παραιτηθεί από την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών 10 ωρών. Πρέπει να θυσιάσει είτε 10 ώρες ελεύθερου χρόνου είτε 10 ώρες συλλογής μούρων με απόδοση 20 την ώρα — 200 μούρα— είτε κάποιον συνδυασμό των δύο. Πρέπει να θυσιάσει, επί 10 ώρες, την απόλαυση καταναλωτικών αγαθών και να δαπανήσει την εργασία του για την παραγωγή ενός κεφαλαιουχικού αγαθού —του ραβδιού— που δεν θα του είναι άμεσα χρήσιμο. Θα μπορέσει να αρχίσει να χρησιμοποιεί το κεφαλαιουχικό αγαθό ως έμμεσο βοήθημα για τη μελλοντική παραγωγή μόνο αφού παρέλθουν οι 10 ώρες. Στο μεταξύ, πρέπει να παραιτηθεί από την ικανοποίηση των αναγκών του. Πρέπει να περιορίσει την κατανάλωσή του επί 10 ώρες και να μεταφέρει την εργασία του, για αυτή την περίοδο, από την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών που παρέχουν άμεση ικανοποίηση στην παραγωγή κεφαλαιουχικών αγαθών, τα οποία θα αποδείξουν τη χρησιμότητά τους μόνο στο μέλλον. Ο περιορισμός της κατανάλωσης ονομάζεται αποταμίευση και η μεταφορά εργασίας και γης στον σχηματισμό κεφαλαιουχικών αγαθών ονομάζεται επένδυση.

Βλέπουμε τώρα τι εμπεριέχεται στη διαδικασία σχηματισμού κεφαλαίου. Ο δρων πρέπει να αποφασίσει αν θα περιορίσει ή όχι την κατανάλωσή του και αν θα επενδύσει στην παραγωγή κεφαλαιουχικών αγαθών, σταθμίζοντας τους ακόλουθους παράγοντες: Υπερτερεί η χρησιμότητα που αποφέρει η αυξημένη παραγωγικότητα της μακρύτερης διαδικασίας παραγωγής έναντι της θυσίας παρόντων αγαθών στην οποία πρέπει να προβώ για να αποκτήσω καταναλωτικά αγαθά στο μέλλον; Έχουμε ήδη δει παραπάνω το καθολικό γεγονός της χρονικής προτίμησης —ότι ο άνθρωπος θα προτιμά πάντοτε να αποκτά μια δεδομένη ικανοποίηση νωρίτερα παρά αργότερα.

Εδώ, ο δρων πρέπει να σταθμίσει την επιθυμία του να αποκτήσει περισσότερες ικανοποιήσεις ανά μονάδα χρόνου έναντι του γεγονότος ότι, για να το επιτύχει, πρέπει να παραιτηθεί από ικανοποιήσεις στο παρόν, ώστε να αυξήσει την παραγωγή του στο μέλλον. Η χρονική προτίμησή του υπέρ του παρόντος έναντι του μέλλοντος εξηγεί τη δυσαρέσκεια που του προκαλεί η αναμονή, η οποία πρέπει να σταθμιστεί έναντι της χρησιμότητας που θα παράσχουν τελικά το κεφαλαιουχικό αγαθό και η μακρύτερη διαδικασία παραγωγής. Το τι θα επιλέξει εξαρτάται από την κλίμακα αξιών του. Είναι δυνατόν, για παράδειγμα, αν πίστευε ότι το ραβδί θα του εξασφάλιζε μόνο 30 μούρα την ώρα και θα απαιτούσε 20 ώρες για να κατασκευαστεί, να μην αποφάσιζε να αποταμιεύσει και να επενδύσει. Από την άλλη πλευρά, αν το ραβδί απαιτούσε πέντε ώρες για να κατασκευαστεί και μπορούσε να του εξασφαλίσει 100 μούρα την ώρα, θα μπορούσε να λάβει την απόφαση με ευκολία.

Αν αποφασίσει να επενδύσει 10 ώρες στην αύξηση των κεφαλαιουχικών αγαθών του, υπάρχουν πολλοί τρόποι με τους οποίους θα μπορούσε να περιορίσει την κατανάλωσή του. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, μπορεί να περιορίσει οποιονδήποτε συνδυασμό μούρων και ελεύθερου χρόνου. Αφήνοντας κατά μέρος τον ελεύθερο χρόνο για λόγους απλούστευσης, μπορεί να αποφασίσει να διακόψει αμέσως τη συλλογή για μία ολόκληρη ημέρα και να μην παραγάγει καθόλου μούρα, ολοκληρώνοντας το ραβδί σε μία ημέρα. Ή μπορεί να αποφασίσει να συλλέγει μούρα επί οκτώ ώρες αντί για 10 και να αφιερώνει τις άλλες δύο ώρες την ημέρα στην κατασκευή του ραβδιού, οπότε η ολοκλήρωσή του θα απαιτήσει πέντε ημέρες. Η μέθοδος που θα επιλέξει εξαρτάται από τη φύση της κλίμακας αξιών του. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να περιορίσει την κατανάλωσή του κατά ποσότητα που αντιστοιχεί σε 10 ώρες εργασίας —200 μούρα. Ο ρυθμός αυτού του περιορισμού θα εξαρτηθεί από το πόσο επιτακτικά επιθυμεί την αυξημένη παραγωγή σε σύγκριση με το πόσο επιτακτικά επιθυμεί να διατηρήσει την παρούσα διαθέσιμη ποσότητα μούρων.

Από αναλυτική άποψη, υπάρχει μικρή διαφορά μεταξύ του να εργάζεται για την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών, να συσσωρεύει ένα απόθεμά τους και κατόπιν να αφιερώνει ολόκληρο τον χρόνο εργασίας του στο κεφαλαιουχικό αγαθό και του να εργάζεται ταυτόχρονα για το κεφαλαιουχικό αγαθό και τα καταναλωτικά αγαθά. Εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι, ωστόσο, είναι δυνατόν μία από τις μεθόδους να αποδειχθεί παραγωγικότερη· μπορεί, για παράδειγμα, ο δρων να ολοκληρώσει το έργο σε λιγότερο χρόνο αν εργαστεί σε αυτό αδιάλειπτα. Σε αυτή την περίπτωση, θα τείνει να επιλέξει την πρώτη μέθοδο. Από την άλλη πλευρά, τα μούρα μπορεί να τείνουν να αλλοιώνονται αν συσσωρευτούν, και αυτό θα τον οδηγούσε να επιλέξει τη δεύτερη οδό. Η απόφασή του θα προκύψει από τη στάθμιση των διαφόρων παραγόντων στην κλίμακα αξιών του.

Ας υποθέσουμε ότι ο Robinson έλαβε την απόφασή του και, έπειτα από πέντε ημέρες, αρχίζει να χρησιμοποιεί το ραβδί. Την έκτη ημέρα και εφεξής, λοιπόν, θα αρχίσουν να παράγονται 500 μούρα την ημέρα, και αυτός θα δρέψει τους καρπούς της επένδυσής του σε κεφαλαιουχικά αγαθά.

Ο Crusoe μπορεί να χρησιμοποιήσει την αυξημένη παραγωγικότητά του τόσο για να αυξήσει τις ώρες ελεύθερου χρόνου του όσο και για να αυξήσει την παραγωγή μούρων. Έτσι, μπορεί να αποφασίσει να μειώσει την ημερήσια εργασία του από 10 ώρες σε οκτώ. Η παραγωγή μούρων θα αυξηθεί τότε, χάρη στο ραβδί, από 200 σε 400 μούρα την ημέρα, ενώ ο Crusoe θα μπορεί να αυξήσει τις ώρες ελεύθερου χρόνου του από 14 σε 16 την ημέρα. Προφανώς, ο Crusoe μπορεί να επιλέξει να απολαύσει την αυξημένη παραγωγικότητά του μέσω διαφόρων συνδυασμών αυξημένης παραγωγής του ίδιου του αγαθού και αυξημένου ελεύθερου χρόνου.[89]

Ακόμη σημαντικότερη από τη χρήση του για την αύξηση της παραγωγής ανά μονάδα χρόνου είναι η λειτουργία του κεφαλαίου που επιτρέπει στον άνθρωπο να αποκτά αγαθά τα οποία δεν θα μπορούσε διαφορετικά να αποκτήσει καθόλου. Μια πολύ σύντομη περίοδος παραγωγής επιτρέπει στον Crusoe να παράγει ελεύθερο χρόνο και τουλάχιστον κάποια μούρα, αλλά χωρίς τη βοήθεια κεφαλαίου δεν μπορεί να ικανοποιήσει καμία από τις άλλες ανάγκες του. Για να αποκτήσει κρέας, πρέπει να διαθέτει τόξο και βέλη· για να αποκτήσει ψάρια, πρέπει να διαθέτει καλάμι ή δίχτυ· για να αποκτήσει καταφύγιο, πρέπει να διαθέτει κορμούς δέντρων ή καραβόπανο και ένα τσεκούρι για να κόβει το ξύλο. Για να ικανοποιήσει οποιαδήποτε τέτοια ανάγκη, πρέπει να περιορίσει την κατανάλωσή του και να επενδύσει την εργασία του στην παραγωγή κεφαλαιουχικών αγαθών. Με άλλα λόγια, πρέπει να αναλάβει μακρύτερες διαδικασίες παραγωγής από εκείνες που απαιτούσε η συλλογή μούρων· πρέπει να αφιερώσει χρόνο στην παραγωγή των ίδιων των κεφαλαιουχικών αγαθών προτού μπορέσει να τα χρησιμοποιήσει για να απολαύσει καταναλωτικά αγαθά. Σε κάθε περίπτωση, οι αποφάσεις που λαμβάνει όταν προχωρεί σε σχηματισμό κεφαλαίου θα προκύπτουν από τη στάθμιση, στην κλίμακα αξιών του, της χρησιμότητας της αναμενόμενης αυξημένης παραγωγικότητας έναντι της δυσαρέσκειας που απορρέει από τη χρονική προτίμησή του υπέρ των παρουσών έναντι των μελλοντικών ικανοποιήσεων.

Είναι προφανές ότι ο παράγοντας που συγκρατεί κάθε άνθρωπο από το να επενδύει ολοένα μεγαλύτερο μέρος της γης και της εργασίας του σε κεφαλαιουχικά αγαθά είναι η χρονική προτίμησή του υπέρ των παρόντων αγαθών. Αν ο άνθρωπος, εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι, δεν προτιμούσε την ικανοποίηση στο παρόν από την ικανοποίηση στο μέλλον, δεν θα κατανάλωνε ποτέ· θα επένδυε όλο τον χρόνο και την εργασία του στην αύξηση της παραγωγής μελλοντικών αγαθών. Το «να μην καταναλώνει ποτέ», όμως, είναι παραλογισμός, αφού η κατανάλωση αποτελεί τον σκοπό κάθε παραγωγής. Επομένως, σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή, όλοι οι άνθρωποι θα έχουν επενδύσει σε όλες τις συντομότερες περιόδους παραγωγής για να ικανοποιήσουν τις πιο επιτακτικά αισθητές ανάγκες που επιτρέπει η γνώση τους για τις συνταγές· κάθε περαιτέρω σχηματισμός κεφαλαίου θα κατευθυνθεί σε μακρύτερες διαδικασίες παραγωγής. Εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι —δηλαδή η σχετική επιτακτικότητα των αναγκών που πρόκειται να ικανοποιηθούν και η γνώση του δρώντος για τις συνταγές—, κάθε περαιτέρω επένδυση θα αφορά μια μακρύτερη διαδικασία παραγωγής από εκείνη που βρίσκεται τώρα σε εξέλιξη.

Εδώ είναι σημαντικό να αντιληφθούμε ότι «μια περίοδος παραγωγής» δεν περιλαμβάνει μόνο τον χρόνο που δαπανάται για την κατασκευή του ίδιου του κεφαλαιουχικού αγαθού, αλλά αναφέρεται στον χρόνο αναμονής από την έναρξη της παραγωγής του κεφαλαιουχικού αγαθού έως την παραγωγή του καταναλωτικού αγαθού. Στην περίπτωση του ραβδιού και των μούρων, οι δύο χρόνοι είναι ίδιοι, αλλά αυτό συνέβαινε μόνο επειδή το ραβδί ήταν κεφαλαιουχικό αγαθό πρώτης τάξης, δηλαδή απείχε μόλις ένα στάδιο από την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών. Ας εξετάσουμε, για παράδειγμα, μια πιο σύνθετη περίπτωση —την κατασκευή ενός τσεκουριού από τον Crusoe, προκειμένου να κόψει ξύλα για να κατασκευάσει ένα σπίτι για τον εαυτό του. Ο Crusoe πρέπει να αποφασίσει αν το σπίτι που θα αποκτήσει αξίζει ή όχι τα καταναλωτικά αγαθά από τα οποία θα παραιτηθεί στο μεταξύ. Ας πούμε ότι θα χρειαστεί 50 ώρες για να κατασκευάσει το τσεκούρι και κατόπιν άλλες 200 ώρες, με τη βοήθεια του τσεκουριού, για να κόψει και να μεταφέρει ξύλα ώστε να χτίσει ένα σπίτι. Η μακρύτερη διαδικασία παραγωγής για την οποία πρέπει να αποφασίσει ο Crusoe αποτελείται τώρα από τρία στάδια, συνολικής διάρκειας 250 ωρών. Πρώτον, η εργασία και η φύση παράγουν το τσεκούρι, ένα κεφαλαιουχικό αγαθό δεύτερης τάξης· δεύτερον, η εργασία, μαζί με το

τσεκούρι και τα στοιχεία που παρέχει η φύση, παράγει κορμούς δέντρων, ένα κεφαλαιουχικό αγαθό πρώτης τάξης· τέλος, η εργασία και οι κορμοί συνδυάζονται για να αποφέρουν το επιθυμητό καταναλωτικό αγαθό — ένα σπίτι. Η διάρκεια της παραγωγικής διαδικασίας είναι ολόκληρο το χρονικό διάστημα από τη στιγμή που ο δρων πρέπει να αρχίσει την εργασία του έως τη στιγμή που παράγεται το καταναλωτικό αγαθό.

Και πάλι, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι, όταν εξετάζει τη διάρκεια μιας παραγωγικής διαδικασίας, ο δρων δεν ενδιαφέρεται για την προηγούμενη ιστορία ως τέτοια. Η διάρκεια μιας παραγωγικής διαδικασίας για τον δρώντα είναι ο χρόνος αναμονής από τη στιγμή που αρχίζει η δράση του. Έτσι, αν ο Crusoe ήταν αρκετά τυχερός ώστε να βρει ένα τσεκούρι σε καλή κατάσταση, το οποίο είχε αφήσει κάποιος προηγούμενος κάτοικος, θα υπολόγιζε την περίοδο παραγωγής του σε 200 ώρες αντί για 250. Το τσεκούρι θα του παρεχόταν από το περιβάλλον του.

Αυτό το παράδειγμα καταδεικνύει μια θεμελιώδη αλήθεια για τα κεφαλαιουχικά αγαθά: Το κεφάλαιο είναι ένας ενδιάμεσος σταθμός στην πορεία προς την απόλαυση καταναλωτικών αγαθών. Όποιος κατέχει κεφάλαιο έχει προχωρήσει κατά τόσο περισσότερο στον χρόνο, στην πορεία προς το επιθυμητό καταναλωτικό αγαθό. Ο Crusoe χωρίς το τσεκούρι απέχει 250 ώρες από το επιθυμητό σπίτι του· ο Crusoe με το τσεκούρι απέχει μόνο 200 ώρες. Αν οι κορμοί βρίσκονταν ήδη έτοιμοι και στοιβαγμένοι κατά την άφιξή του, θα ήταν κατά τόσο πλησιέστερα στον στόχο του· και αν το σπίτι υπήρχε εξαρχής, θα εκπλήρωνε την επιθυμία του αμέσως. Θα είχε προχωρήσει περισσότερο προς τον στόχο του χωρίς να χρειάζεται περαιτέρω περιορισμός της κατανάλωσης. Έτσι, ο ρόλος του κεφαλαίου είναι να φέρνει τους ανθρώπους χρονικά πιο κοντά στον στόχο τους κατά την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών. Αυτό ισχύει τόσο στην περίπτωση όπου παράγονται νέα καταναλωτικά αγαθά όσο και στην περίπτωση όπου παράγονται μεγαλύτερες ποσότητες ήδη παραγόμενων αγαθών. Έτσι, στην προηγούμενη περίπτωση, χωρίς το ραβδί, ο Crusoe απείχε 25 ώρες από την παραγωγή 500 μούρων· με το ραβδί, απέχει μόνο 10 ώρες. Στις περιπτώσεις όπου το κεφάλαιο καθιστά δυνατή την απόκτηση νέων αγαθών —αγαθών που δεν θα μπορούσαν να αποκτηθούν διαφορετικά—, αποτελεί έναν απολύτως απαραίτητο, και όχι απλώς διευκολυντικό, ενδιάμεσο σταθμό προς το επιθυμητό καταναλωτικό αγαθό.

Είναι προφανές ότι, για κάθε σχηματισμό κεφαλαίου, πρέπει να υπάρχει αποταμίευση — περιορισμός της απόλαυσης καταναλωτικών αγαθών στο παρόν— και επένδυση των αντίστοιχων πόρων στην παραγωγή κεφαλαιουχικών αγαθών. Αυτή η απόλαυση καταναλωτικών αγαθών —η ικανοποίηση αναγκών— ονομάζεται κατανάλωση. Η αποταμίευση μπορεί να προκύψει ως αποτέλεσμα αύξησης της διαθέσιμης ποσότητας καταναλωτικών αγαθών, μέρος της οποίας ο δρων αποφασίζει να αποταμιεύσει αντί να την καταναλώσει ολόκληρη. Σε κάθε περίπτωση, η κατανάλωση πρέπει πάντοτε να είναι μικρότερη από την ποσότητα που θα μπορούσε να εξασφαλιστεί. Έτσι, αν η σοδειά στο ερημονήσι βελτιωθεί και ο Crusoe διαπιστώσει ότι μπορεί να συλλέγει 240 μούρα σε 10 ώρες χωρίς τη βοήθεια ραβδιού, μπορεί τώρα να αποταμιεύει 40 μούρα την ημέρα επί πέντε ημέρες, πράγμα που θα του επιτρέψει να επενδύσει την εργασία του σε ένα ραβδί χωρίς να μειώσει την κατανάλωση μούρων από τα αρχικά 200. Η αποταμίευση συνεπάγεται περιορισμό της κατανάλωσης σε σύγκριση με την ποσότητα που θα μπορούσε να καταναλωθεί· δεν συνεπάγεται πάντοτε πραγματική μείωση της καταναλισκόμενης ποσότητας σε σχέση με το προηγούμενο επίπεδο κατανάλωσης.

Όλα τα κεφαλαιουχικά αγαθά είναι φθαρτά. Εκείνα τα λίγα προϊόντα που δεν είναι φθαρτά αλλά μόνιμα καθίστανται, από κάθε ουσιαστική άποψη, μέρος της γης. Κατά τα λοιπά, όλα τα κεφαλαιουχικά αγαθά είναι φθαρτά και αναλώνονται κατά τις διαδικασίες παραγωγής. Μπορούμε, επομένως, να πούμε ότι τα κεφαλαιουχικά αγαθά, κατά την παραγωγή, μετασχηματίζονται στα προϊόντα τους. Στην περίπτωση ορισμένων κεφαλαιουχικών αγαθών, αυτό είναι απολύτως εμφανές από φυσική άποψη. Έτσι, είναι προφανές, για παράδειγμα, ότι, όταν 100 λίβρες ψωμιού στο στάδιο της χονδρικής συνδυάζονται με άλλους συντελεστές για να παραχθούν 100 λίβρες ψωμιού στο στάδιο της λιανικής, ο πρώτος συντελεστής μετασχηματίζεται αμέσως και πλήρως στον δεύτερο. Η ανάλωση των κεφαλαιουχικών αγαθών είναι εντυπωσιακά σαφής. Ολόκληρο το κεφαλαιουχικό αγαθό αναλώνεται σε κάθε παραγωγική πράξη. Και τα άλλα κεφαλαιουχικά αγαθά, ωστόσο, αναλώνονται, αλλά όχι τόσο απότομα. Ένα φορτηγό που μεταφέρει ψωμί μπορεί να έχει διάρκεια ζωής 15 ετών, που αντιστοιχεί, ας πούμε, σε 3.000 τέτοιες μετατροπές του ψωμιού από το στάδιο της χονδρικής στο στάδιο της λιανικής. Σε αυτή την περίπτωση, μπορούμε να πούμε ότι το 1/3.000 του φορτηγού αναλώνεται κάθε φορά που πραγματοποιείται η παραγωγική διαδικασία. Ομοίως, ένας μύλος που μετατρέπει το σιτάρι σε αλεύρι μπορεί να έχει ωφέλιμη ζωή 20 ετών, οπότε θα μπορούσαμε να πούμε ότι το 1/20 του μύλου αναλώνεται στην παραγωγή αλευριού κάθε έτους. Κάθε συγκεκριμένο κεφαλαιουχικό αγαθό έχει διαφορετική ωφέλιμη ζωή και, επομένως, διαφορετικό ρυθμό ανάλωσης ή, όπως ονομάζεται, απόσβεσης. Τα κεφαλαιουχικά αγαθά διαφέρουν ως προς τη διάρκεια παροχής υπηρεσιών τους.

Ας επιστρέψουμε τώρα στον Crusoe και στο ραβδί. Ας υποθέσουμε ότι το ραβδί θα έχει ωφέλιμη ζωή 10 ημερών και ότι έτσι την εκτιμά ο Crusoe, μετά την πάροδο των οποίων φθείρεται πλήρως και η παραγωγή του Crusoe επανέρχεται στο προηγούμενο επίπεδο των 20 μούρων την ώρα. Βρίσκεται ξανά εκεί από όπου ξεκίνησε.

Ο Crusoe, επομένως, βρίσκεται αντιμέτωπος με μια επιλογή, αφού αρχίσει να χρησιμοποιεί το ραβδί. Το «βιοτικό του επίπεδο» —τώρα, ας πούμε, στα 500 μούρα την ημέρα συν 14 ώρες ελεύθερου χρόνου— έχει βελτιωθεί, και δεν θα του αρέσει η προοπτική της μείωσης στα 200 όταν το ραβδί αχρηστευθεί. Αν επιθυμεί, λοιπόν, να διατηρήσει αμετάβλητο το βιοτικό του επίπεδο, πρέπει, στη διάρκεια των 10 ημερών, να εργαστεί για την κατασκευή ενός άλλου ραβδιού, το οποίο θα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αντικαταστήσει το παλιό όταν αυτό φθαρεί πλήρως. Αυτή η πράξη κατασκευής ενός άλλου ραβδιού συνεπάγεται μια πρόσθετη πράξη αποταμίευσης. Για να επενδύσει σε ένα αντικατάστατο του ραβδιού, πρέπει και πάλι να αποταμιεύσει —να περιορίσει την κατανάλωσή του σε σύγκριση με την παραγωγή που θα μπορούσε να είναι διαθέσιμη. Έτσι, θα πρέπει και πάλι να αποταμιεύσει ποσότητα μούρων —ή ελεύθερου χρόνου— που αντιστοιχεί σε 10 ώρες εργασίας και να αφιερώσει αυτές τις ώρες σε επένδυση σε ένα αγαθό που χρησιμεύει μόνο έμμεσα για τη μελλοντική παραγωγή. Ας υποθέσουμε ότι το κάνει μεταφέροντας μία ώρα την ημέρα από την παραγωγή μούρων στην εργασία κατασκευής ενός άλλου ραβδιού. Με αυτόν τον τρόπο περιορίζει την κατανάλωση μούρων, επί 10 ημέρες, στα 450 την ημέρα. Έχει περιορίσει την κατανάλωση σε σχέση με το μέγιστο δυνατό επίπεδό της, μολονότι εξακολουθεί να βρίσκεται σε πολύ καλύτερη κατάσταση από την αρχική, στην οποία δεν διέθετε βοήθημα.

Έτσι, η κεφαλαιακή δομή ανανεώνεται στο τέλος των 10 ημερών μέσω αποταμίευσης και επένδυσης σε αντικατάσταση. Κατόπιν, ο Crusoe βρίσκεται και πάλι αντιμέτωπος με την επιλογή να καταναλώνει τη μέγιστη παραγωγή του των 500 μούρων την ημέρα και να βρεθεί ξανά στο επίπεδο

των 200 την ημέρα μετά την πάροδο άλλων 10 ημερών ή να προβεί σε τρίτη πράξη αποταμίευσης, προκειμένου να μεριμνήσει για την αντικατάσταση του δεύτερου ραβδιού όταν αυτό φθαρεί πλήρως.[90]

Αν ο Crusoe αποφασίσει να μην αντικαταστήσει το πρώτο ή το δεύτερο ραβδί και αποδεχθεί μια μεταγενέστερη πτώση της παραγωγής για να αποφύγει την παρούσα αποταμίευση, καταναλώνει κεφάλαιο. Με άλλα λόγια, επιλέγει να καταναλώσει αντί να αποταμιεύσει και να διατηρήσει την κεφαλαιακή δομή του και τον μελλοντικό ρυθμό παραγωγής του. Η κατανάλωση του κεφαλαίου του επιτρέπει στον Crusoe να αυξήσει τώρα την κατανάλωσή του από 450 σε 500 μούρα την ημέρα, αλλά σε κάποια μελλοντική χρονική στιγμή —εδώ, σε 10 ημέρες— θα αναγκαστεί να τη μειώσει ξανά στα 200 μούρα. Είναι σαφές ότι εκείνο που οδήγησε τον Crusoe να καταναλώσει κεφάλαιο είναι η χρονική προτίμησή του, η οποία, στην περίπτωση αυτή, τον οδήγησε να προτιμήσει περισσότερη παρούσα κατανάλωση, με τίμημα μεγαλύτερες απώλειες μελλοντικής κατανάλωσης.

Έτσι, κάθε δρων, σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή, έχει την επιλογή: (α) να αυξήσει την κεφαλαιακή δομή του, (β) να διατηρήσει άθικτο το κεφάλαιό του ή (γ) να καταναλώσει το κεφάλαιό του. Οι επιλογές (α) και (β) συνεπάγονται πράξεις αποταμίευσης. Η πορεία που θα υιοθετηθεί θα εξαρτηθεί από τη στάθμιση, εκ μέρους του δρώντος, της δυσαρέσκειας της αναμονής, όπως αυτή καθορίζεται από τη χρονική προτίμησή του, έναντι της χρησιμότητας που θα παρασχεθεί στο μέλλον από την αύξηση της κατανάλωσης καταναλωτικών αγαθών του.

Σε αυτό το σημείο της συζήτησης για τη φθορά και την αντικατάσταση των κεφαλαιουχικών αγαθών, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι ένα κεφαλαιουχικό αγαθό σπανίως διατηρεί πλήρως τις «δυνάμεις» του να συμβάλλει στην παραγωγή και κατόπιν χάνει ξαφνικά ολόκληρη την ικανότητά του να παρέχει υπηρεσίες. Όπως το διατυπώνει ο καθηγητής Benham, «τα κεφαλαιουχικά αγαθά συνήθως δεν παραμένουν σε άριστη τεχνική κατάσταση για να καταρρεύσουν κατόπιν ξαφνικά, όπως η θαυμαστή “μονόιππη άμαξα”».[91] Η παραγωγή μούρων του Crusoe, αντί να παραμένει στα 500 επί 10 ημέρες και κατόπιν να πέφτει ξανά στα 200 την 11η ημέρα, είναι πιθανό να μειώνεται με κάποιον ρυθμό προτού το ραβδί καταστεί εντελώς άχρηστο.

Μπορεί τώρα να καταστεί διαθέσιμη μια άλλη μέθοδος διατήρησης του κεφαλαίου. Έτσι, ο Crusoe μπορεί να διαπιστώσει ότι, αφιερώνοντας λίγο χρόνο στην επισκευή του ραβδιού, αποκόπτοντας τα ασθενέστερα τμήματά του κ.λπ., μπορεί να παρατείνει τη ζωή του και να διατηρήσει την παραγωγή μούρων για περισσότερο χρόνο. Εν ολίγοις, μπορεί να αυξήσει την κεφαλαιακή δομή του μέσω επισκευών.

Και εδώ θα σταθμίσει την πρόσθετη αύξηση της μελλοντικής παραγωγής καταναλωτικών αγαθών έναντι της παρούσας απώλειας καταναλωτικών αγαθών την οποία πρέπει να υποστεί δαπανώντας την εργασία του σε επισκευές. Η πραγματοποίηση επισκευών απαιτεί, επομένως, μια αυτοτελή πράξη αποταμίευσης και μια επιλογή υπέρ της αποταμίευσης. Είναι απολύτως δυνατόν, για παράδειγμα, ο Crusoe να αποφασίσει να αντικαταστήσει το ραβδί και να δαπανήσει την εργασία του για αυτόν τον σκοπό, αλλά να μη θεωρήσει ότι αξίζει να το επισκευάσει. Η πορεία που θα αποφασίσει να ακολουθήσει εξαρτάται από την αξιολόγησή του για τα διάφορα εναλλακτικά αποτελέσματα παραγωγής και από τον βαθμό χρονικής προτίμησής του.

Η απόφαση ενός δρώντος σχετικά με τα αντικείμενα στα οποία θα επενδύσει θα εξαρτηθεί από την αναμενόμενη χρησιμότητα του μελλοντικού καταναλωτικού αγαθού, τη διάρκειά του και το μήκος του χρόνου αναμονής του. Έτσι, μπορεί να επενδύσει πρώτα σε ένα ραβδί και κατόπιν να

αποφασίσει ότι δεν θα άξιζε να επενδύσει σε δεύτερο ραβδί· αντιθέτως, θα ήταν καλύτερο να αρχίσει να κατασκευάζει το τσεκούρι προκειμένου να αποκτήσει ένα σπίτι. Ή μπορεί πρώτα να κατασκευάσει τόξο και βέλη για να κυνηγά θηράματα και κατόπιν να αρχίσει να εργάζεται για ένα σπίτι. Εφόσον η οριακή χρησιμότητα του αποθέματος ενός αγαθού μειώνεται καθώς το απόθεμα αυξάνεται, όσο μεγαλύτερο απόθεμα ενός καταναλωτικού αγαθού διαθέτει τόσο πιθανότερο είναι να διαθέσει τις νέες αποταμιεύσεις του σε διαφορετικό καταναλωτικό αγαθό, αφού το δεύτερο αγαθό θα έχει τώρα υψηλότερη οριακή χρησιμότητα ως προϊόν της επενδεδυμένης εργασίας και αναμονής του, ενώ η οριακή χρησιμότητα του πρώτου θα είναι χαμηλότερη.

Αν δύο καταναλωτικά αγαθά έχουν την ίδια αναμενόμενη οριακή χρησιμότητα ως προς τις καθημερινές υπηρεσίες που παρέχουν και την ίδια περίοδο αναμονής, αλλά το ένα είναι περισσότερο διαρκές από το άλλο, τότε ο δρων θα επιλέξει να επενδύσει στην παραγωγή του πρώτου. Από την άλλη πλευρά, αν το σύνολο των υπηρεσιών δύο αναμενόμενων καταναλωτικών αγαθών είναι το ίδιο και η διάρκεια της περιόδου παραγωγής τους επίσης ίδια, η επένδυση θα κατευθυνθεί στο λιγότερο διαρκές αγαθό, αφού το σύνολο των ικανοποιήσεων που παρέχει επέρχεται νωρίτερα από εκείνο του άλλου. Επίσης, όταν επιλέγει να επενδύσει στο ένα ή στο άλλο από δύο καταναλωτικά αγαθά, ο δρων θα επιλέξει, εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι, εκείνο το αγαθό που έχει τη συντομότερη περίοδο παραγωγής, όπως εξετάστηκε παραπάνω.

Κάθε δρων θα εξακολουθεί να αποταμιεύει και να επενδύει τους πόρους του σε διάφορα αναμενόμενα μελλοντικά καταναλωτικά αγαθά όσο η χρησιμότητα, όπως εκτιμάται στο παρόν, του οριακού προϊόντος κάθε μονάδας που αποταμιεύεται και επενδύεται είναι μεγαλύτερη από τη χρησιμότητα των παρόντων καταναλωτικών αγαθών που θα μπορούσε να αποκτήσει αν δεν πραγματοποιούσε αυτή την αποταμίευση. Αυτή η τελευταία χρησιμότητα —των παρόντων καταναλωτικών αγαθών από τα οποία παραιτείται— είναι η «δυσαρέσκεια της αναμονής». Μόλις αυτή γίνει μεγαλύτερη από τη χρησιμότητα της απόκτησης περισσότερων αγαθών στο μέλλον μέσω της αποταμίευσης, ο δρων θα πάψει να αποταμιεύει.

Λαμβάνοντας υπόψη τη σχετική επιτακτικότητα των αναγκών, ο άνθρωπος, όπως καταδείχθηκε παραπάνω, τείνει να επενδύει πρώτα σε εκείνα τα καταναλωτικά αγαθά που έχουν τις συντομότερες διαδικασίες παραγωγής. Επομένως, οποιαδήποτε δεδομένη αποταμίευση θα επενδυθεί είτε στη διατήρηση της παρούσας κεφαλαιακής δομής είτε στην προσθήκη σε αυτήν κεφαλαίου σε ολοένα πιο απομακρυσμένα στάδια παραγωγής, δηλαδή σε μακρύτερες διαδικασίες παραγωγής. Έτσι, κάθε νέα αποταμίευση —πέραν της διατήρησης της δομής— θα τείνει να επιμηκύνει τις παραγωγικές διαδικασίες και να κατευθύνεται σε επενδύσεις σε κεφαλαιουχικά αγαθά ολοένα ανώτερων τάξεων.

Σε μια σύγχρονη οικονομία, η κεφαλαιακή δομή περιλαμβάνει αγαθά που απέχουν σχεδόν απείρως από τα τελικά καταναλωτικά αγαθά. Είδαμε παραπάνω ορισμένα από τα στάδια που εμπλέκονται στην παραγωγή ενός συγκριτικά πολύ απλού αγαθού, όπως ένα σάντουιτς με ζαμπόν. Ο εργάτης σε ένα ορυχείο σιδήρου απέχει πράγματι πολύ από το σάντουιτς με ζαμπόν στην πολυθρόνα του Jones.

Είναι προφανές ότι τα προβλήματα μέτρησης που ανέκυψαν στις προηγούμενες ενότητες θα μπορούσαν να δημιουργήσουν σοβαρή δυσκολία στην αποταμίευση και στην επένδυση. Πώς γνωρίζουν οι δρώντες πότε αυξάνεται ή καταναλώνεται η κεφαλαιακή δομή τους, όταν τα είδη κεφαλαιουχικών και καταναλωτικών αγαθών είναι πολυάριθμα; Προφανώς, ο Crusoe γνωρίζει πότε

έχει περισσότερα ή λιγότερα μούρα, αλλά πώς μπορεί μια σύγχρονη σύνθετη οικονομία, με αναρίθμητα κεφαλαιουχικά και καταναλωτικά αγαθά, να λαμβάνει τέτοιες αποφάσεις; Η απάντηση σε αυτό το πρόβλημα, η οποία επίσης στηρίζεται στη συμμετρησιμότητα διαφορετικών αγαθών, θα εξεταστεί σε μεταγενέστερα κεφάλαια.

Παρατηρώντας την αυξημένη παραγωγή που καθίσταται δυνατή με τη χρήση κεφαλαιουχικών αγαθών, μπορεί κανείς πολύ εύκολα να καταλήξει να αποδίδει κάποιο είδος ανεξάρτητης παραγωγικής δύναμης στο κεφάλαιο και να λέει ότι τρεις τύποι παραγωγικών δυνάμεων υπεισέρχονται στην παραγωγή καταναλωτικών αγαθών: η εργασία, η φύση και το κεφάλαιο. Θα ήταν εύκολο να συναχθεί αυτό το συμπέρασμα, αλλά θα ήταν εντελώς εσφαλμένο. Τα κεφαλαιουχικά αγαθά δεν διαθέτουν δική τους ανεξάρτητη παραγωγική δύναμη· σε τελική ανάλυση, ανάγονται πλήρως στην εργασία και στη γη που τα παρήγαγαν, καθώς και στον χρόνο. Τα κεφαλαιουχικά αγαθά είναι «αποθηκευμένη» εργασία, γη και χρόνος· είναι ενδιάμεσοι σταθμοί στην πορεία προς την τελική απόκτηση των καταναλωτικών αγαθών στα οποία μετασχηματίζονται. Σε κάθε βήμα αυτής της πορείας, πρέπει να υποβάλλονται σε επεξεργασία από την εργασία, σε συνδυασμό με τη φύση, προκειμένου να συνεχίζεται η παραγωγική διαδικασία. Το κεφάλαιο δεν είναι ανεξάρτητος παραγωγικός συντελεστής όπως οι άλλοι δύο. Μια εξαιρετική απεικόνιση αυτής της αλήθειας έχει δοθεί από τον Böhm-Bawerk:

> *Η ακόλουθη αναλογία θα το καταστήσει απολύτως σαφές. Ένας άνθρωπος ρίχνει μια πέτρα σε έναν άλλο άνθρωπο και τον σκοτώνει. Σκότωσε η πέτρα τον άνθρωπο; Αν το ερώτημα τεθεί χωρίς να δοθεί κάποια ιδιαίτερη έμφαση, μπορεί να απαντηθεί καταφατικά χωρίς δισταγμό. Τι θα συνέβαινε όμως αν ο δολοφόνος, κατά τη δίκη του, υπερασπιζόταν τον εαυτό του λέγοντας ότι δεν ήταν αυτός, αλλά η πέτρα που σκότωσε τον άνθρωπο; Αν εκλαμβάναμε τις λέξεις με αυτή την έννοια, θα εξακολουθούσαμε να λέμε ότι η πέτρα σκότωσε τον άνθρωπο και θα αθωώναμε τον δολοφόνο; Με μια τέτοια ακριβώς έμφαση διερευνούν οι οικονομολόγοι την ανεξάρτητη παραγωγικότητα του κεφαλαίου. ... Δεν ρωτούμε για εξαρτημένα ενδιάμεσα αίτια, αλλά για έσχατα ανεξάρτητα στοιχεία. Το ερώτημα δεν είναι αν το κεφάλαιο συμβάλλει στην επίτευξη ενός παραγωγικού αποτελέσματος —όπως η πέτρα στη θανάτωση του ανθρώπου —, αλλά αν, δεδομένου του παραγωγικού αποτελέσματος, κάποιο μέρος του οφείλεται στο κεφάλαιο τόσο ολοκληρωτικά και αποκλειστικά, ώστε απλώς να μην μπορεί να αποδοθεί στους άλλους δύο αναγνωρισμένους πρωταρχικούς συντελεστές, τη φύση και την εργασία.*

Ο Böhm-Bawerk απαντά αρνητικά, επισημαίνοντας ότι τα κεφαλαιουχικά αγαθά είναι απλώς ενδιάμεσοι σταθμοί στην παραγωγική διαδικασία, που υφίστανται επεξεργασία σε κάθε δυνατό στάδιο από τις δυνάμεις της εργασίας και της γης:

> *Αν σήμερα, συνδυάζοντας την εργασία μου με τις φυσικές δυνάμεις, κατασκευάζω τούβλα από πηλό και αύριο, συνδυάζοντας την εργασία μου με τα δώρα της φύσης, αποκτώ ασβέστη και μεθαύριο παρασκευάζω κονίαμα και έτσι κατασκευάζω έναν τοίχο, μπορεί να ειπωθεί για οποιοδήποτε μέρος του τοίχου ότι δεν το κατασκευάσαμε εγώ και οι φυσικές δυνάμεις; Και πάλι, προτού ένα έργο μεγάλης διάρκειας, όπως η κατασκευή ενός σπιτιού, ολοκληρωθεί πλήρως, πρέπει φυσικά κάποια στιγμή να έχει ολοκληρωθεί κατά το ένα τέταρτο, κατόπιν κατά το ήμισυ και έπειτα κατά τα τρία τέταρτα. Τι θα λέγαμε τώρα αν κάποιος περιέγραφε αυτά τα αναπόφευκτα στάδια του έργου ως ανεξάρτητες προϋποθέσεις της κατασκευής σπιτιού και υποστήριζε ότι, για την κατασκευή ενός σπιτιού, χρειαζόμαστε, πέρα από*

> *οικοδομικά υλικά και εργασία, ένα σπίτι ολοκληρωμένο κατά το ένα τέταρτο, ένα σπίτι ολοκληρωμένο κατά το ήμισυ και ένα σπίτι ολοκληρωμένο κατά τα τρία τέταρτα; Ως προς τη μορφή, ίσως είναι λιγότερο κραυγαλέο, αλλά ως προς την ουσία δεν είναι ούτε κατ' ελάχιστον ορθότερο να αναγάγουμε εκείνα τα ενδιάμεσα βήματα στην πρόοδο του έργου, τα οποία εξωτερικά λαμβάνουν τη μορφή κεφαλαίου, σε ανεξάρτητο παράγοντα παραγωγής δίπλα στη φύση και στην εργασία.*[92]

Και αυτό ισχύει ανεξάρτητα από το πόσα στάδια εμπλέκονται ή από το πόσο απέχει το κεφαλαιουχικό αγαθό από το τελικό καταναλωτικό αγαθό.

Εφόσον η επένδυση σε κεφαλαιουχικά αγαθά συνεπάγεται προσανατολισμό προς το μέλλον, ένας από τους κινδύνους που πρέπει πάντοτε να αντιμετωπίζει ο δρων είναι η αβεβαιότητα των μελλοντικών συνθηκών. Η άμεση παραγωγή καταναλωτικών αγαθών συνεπάγεται πολύ σύντομη περίοδο παραγωγής, οπότε η αβεβαιότητα που αναλαμβάνεται δεν είναι ούτε κατά προσέγγιση τόσο μεγάλη όσο η αβεβαιότητα των μακρύτερων διαδικασιών παραγωγής, η οποία γίνεται ολοένα σημαντικότερη καθώς επιμηκύνεται η περίοδος παραγωγής.[93]

Ας υποθέσουμε ότι ο Crusoe, ενώ αποφασίζει για την επένδυσή του στο ραβδί, πιστεύει πως υπάρχει σημαντική πιθανότητα να βρει ένα άλσος όπου τα μούρα αφθονούν, εξασφαλίζοντάς του παραγωγή 50 ή περισσότερων μούρων την ώρα χωρίς τη βοήθεια ραβδιού, και όπου τα μούρα θα ήταν επίσης τόσο κοντά του ώστε το ραβδί να καθίσταται άχρηστο. Σε αυτή την περίπτωση, όσο πιθανότερη θεωρεί την εύρεση του άλσους τόσο λιγότερο πιθανό είναι να αποφασίσει να επενδύσει στο ραβδί, το οποίο τότε δεν θα του ήταν χρήσιμο. Όσο μεγαλύτερη είναι η αμφιβολία για τη χρησιμότητα που θα έχει το ραβδί όταν ετοιμαστεί τόσο μικρότερη είναι η πιθανότητα επένδυσης σε αυτό και τόσο μεγαλύτερη η πιθανότητα είτε επένδυσης σε άλλο αγαθό είτε κατανάλωσης αντί αποταμίευσης. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι υπάρχει ένα είδος «έκπτωσης λόγω αβεβαιότητας» στην αναμενόμενη μελλοντική χρησιμότητα της επένδυσης, η οποία μπορεί να είναι τόσο μεγάλη ώστε να παρακινήσει τον δρώντα να μην πραγματοποιήσει την επένδυση. Ο παράγοντας της αβεβαιότητας λειτουργεί σε αυτή την περίπτωση μαζί με τον παράγοντα της χρονικής προτίμησης εις βάρος της επένδυσης, και ο δρων σταθμίζει απέναντί τους την αναμενόμενη χρησιμότητα της μελλοντικής παραγωγής.

Από την άλλη πλευρά, η αβεβαιότητα μπορεί να λειτουργήσει ως πρόσθετο κίνητρο για την πραγματοποίηση της επένδυσης. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ο Crusoe πιστεύει πως μια φυτική ασθένεια μπορεί πολύ σύντομα να πλήξει τα μούρα και ότι, αν συμβεί αυτό, η παραγωγή μούρων χωρίς βοήθημα θα μειωθεί επικίνδυνα. Αν εμφανιζόταν η ασθένεια, ο Crusoe θα είχε μεγάλη ανάγκη το ραβδί ακόμη και για να διατηρήσει την παραγωγή του στο παρόν χαμηλό επίπεδο. Έτσι, η δυνατότητα το ραβδί να του φανεί ακόμη χρησιμότερο απ' όσο αναμένει θα αυξήσει την αναμενόμενη χρησιμότητα της επένδυσής του, και όσο μεγαλύτερη θεωρεί ο Crusoe την πιθανότητα αυτού του ενδεχομένου τόσο πιθανότερο είναι να επενδύσει στο ραβδί. Επομένως, ο παράγοντας της αβεβαιότητας μπορεί να λειτουργήσει προς οποιαδήποτε από τις δύο κατευθύνσεις, ανάλογα με τη συγκεκριμένη κατάσταση.

Μπορούμε να εξηγήσουμε ολόκληρη την πράξη λήψης της απόφασης για το αν θα πραγματοποιηθεί ή όχι μια πράξη σχηματισμού κεφαλαίου ως στάθμιση σχετικών χρησιμοτήτων, «προεξοφλημένων» με βάση τον βαθμό χρονικής προτίμησης του δρώντος, καθώς και τον παράγοντα της αβεβαιότητας. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, αρχικά, για λόγους απλούστευσης, ότι ο

Crusoe, κατασκευάζοντας το ραβδί, παραιτείται από παρόντα αγαθά που αντιστοιχούν σε 10 ώρες εργασίας, δηλαδή 200 μούρα, και έχει αποκτήσει 1.500 μούρα τρεις ημέρες αργότερα ως αποτέλεσμα της επενδυτικής απόφασης. Αν τα 1.500 μούρα ήταν αμέσως διαθέσιμα, δεν θα υπήρχε αμφιβολία ότι θα παραιτούνταν από 200 μούρα για να αποκτήσει 1.500. Έτσι, 1.500 μούρα στο παρόν θα μπορούσαν να κατέχουν την τέταρτη θέση στην κλίμακα αξιών του, ενώ 200 μούρα την 11η θέση:

4 1.500 μούρα στο παρόν

11 200 μούρα στο παρόν

Πώς, λοιπόν, θα αποφασίσει ο Crusoe μεταξύ 200 μούρων στο παρόν και 1.500 μούρων σε τρεις ημέρες από τώρα; Εφόσον όλες οι επιλογές πρέπει να γίνονται σε μία κλίμακα αξιών, ο Crusoe πρέπει να κατατάξει τη χρησιμότητα 1.500 μούρων σε τρεις ημέρες από τώρα έναντι της χρησιμότητας 200 μούρων τώρα. Αν η πρώτη είναι μεγαλύτερη —υψηλότερη στην κλίμακα αξιών του—, θα αποφασίσει να αποταμιεύσει και να επενδύσει στο ραβδί. Αν η δεύτερη είναι μεγαλύτερη και τα 200 μούρα από τα οποία παραιτείται έχουν μεγαλύτερη αξία από την προσδοκία 1.500 μούρων σε τρεις ημέρες από τώρα, τότε η χρονική προτίμησή του έχει υπερισχύσει της αυξημένης χρησιμότητας του αποθέματος και δεν θα αποφασίσει να αποταμιεύσει και να επενδύσει. Έτσι, η κλίμακα αξιών του δρώντος μπορεί να είναι:

(*a*)

4 1.500 μούρα στο παρόν

11 200 μούρα τώρα

12 1.500 μούρα σε τρεις ημέρες από τώρα

ή μπορεί να είναι:

(*b*)

4 1.500 μούρα στο παρόν

9 1.500 μούρα σε τρεις ημέρες από τώρα

11 200 μούρα τώρα

Στην περίπτωση (β) θα αποφασίσει να επενδύσει· στην περίπτωση (α) δεν θα επενδύσει. Μπορούμε να πούμε ότι η αξία 1.500 μούρων σε τρεις ημέρες από τώρα είναι η παρούσα αξία του μελλοντικού αγαθού. Το αναμενόμενο μελλοντικό αγαθό προεξοφλείται από τον δρώντα σύμφωνα με τον βαθμό χρονικής προτίμησής του. Η παρούσα αξία του αναμενόμενου μελλοντικού αγαθού συγκρίνεται με την παρούσα αξία του παρόντος αγαθού στην κλίμακα αξιών του δρώντος, και η απόφαση για αποταμίευση και επένδυση λαμβάνεται αναλόγως. Είναι σαφές ότι όσο υψηλότερο είναι το ποσοστό προεξόφλησης τόσο χαμηλότερη θα είναι η παρούσα αξία του μελλοντικού αγαθού και τόσο

μεγαλύτερη η πιθανότητα αποχής από την επένδυση. Από την άλλη πλευρά, όσο χαμηλότερο είναι το ποσοστό προεξόφλησης τόσο υψηλότερη θα είναι η παρούσα αξία των μελλοντικών αγαθών στην κλίμακα αξιών του δρώντος και τόσο μεγαλύτερη η πιθανότητα να υπερβαίνει την αξία των παρόντων αγαθών από τα οποία παραιτείται και, επομένως, να πραγματοποιήσει την επένδυση.

Έτσι, η επενδυτική απόφαση θα καθοριστεί από το ποια είναι μεγαλύτερη: η παρούσα αξία του μελλοντικού αγαθού ή η παρούσα αξία των παρόντων αγαθών από τα οποία παραιτείται ο δρων. Η παρούσα αξία του μελλοντικού αγαθού, με τη σειρά της, καθορίζεται από την αξία που θα είχε το μελλοντικό αγαθό αν ήταν αμέσως παρόν —ας την ονομάσουμε «αναμενόμενη μελλοντική αξία του μελλοντικού αγαθού»— και από τον βαθμό χρονικής προτίμησης. Όσο μεγαλύτερη είναι η πρώτη τόσο μεγαλύτερη θα είναι η παρούσα αξία του μελλοντικού αγαθού· όσο μεγαλύτερος είναι ο δεύτερος —το ποσοστό προεξόφλησης των μελλοντικών έναντι των παρόντων αγαθών— τόσο χαμηλότερη είναι η παρούσα αξία.

Σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή, ο δρων έχει στη διάθεσή του ένα φάσμα επενδυτικών αποφάσεων, με διαφορετικές δυνητικές χρησιμότητες για τα προϊόντα που θα παρασχεθούν.[94] Έχει επίσης έναν ορισμένο βαθμό χρονικής προτίμησης, βάσει του οποίου θα προεξοφλήσει αυτές τις αναμενόμενες μελλοντικές χρησιμότητες στην παρούσα αξία τους. Το πόσο θα αποταμιεύσει και θα επενδύσει σε οποιαδήποτε περίοδο θα καθοριστεί με τη σύγκριση αυτών των παρουσών αξιών με την αξία των καταναλωτικών αγαθών από τα οποία παραιτείται λαμβάνοντας την επενδυτική απόφαση. Καθώς λαμβάνει τη μία επενδυτική απόφαση μετά την άλλη, θα επιλέγει να κατανέμει τους πόρους του πρώτα σε επενδύσεις με την υψηλότερη παρούσα αξία, κατόπιν σε εκείνες με την αμέσως επόμενη κ.ο.κ. Καθώς συνεχίζει να επενδύει —σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή—, η παρούσα αξία των μελλοντικών χρησιμοτήτων θα μειώνεται. Από την άλλη πλευρά, εφόσον παραιτείται από ολοένα μεγαλύτερη διαθέσιμη ποσότητα καταναλωτικών αγαθών στο παρόν, η χρησιμότητα των καταναλωτικών αγαθών από τα οποία παραιτείται —του ελεύθερου χρόνου και άλλων— θα αυξάνεται, βάσει του νόμου της οριακής χρησιμότητας. Θα πάψει να αποταμιεύει και να επενδύει στο σημείο όπου η αξία των αγαθών από τα οποία παραιτείται υπερβαίνει την παρούσα αξία των μελλοντικών χρησιμοτήτων που πρόκειται να προκύψουν. Αυτό θα καθορίσει τον ρυθμό αποταμίευσης και επένδυσης ενός δρώντος σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή.

Είναι προφανές ότι το πρόβλημα ανακύπτει και πάλι: Πώς μπορούν οι δρώντες να προσδιορίζουν και να συγκρίνουν βαθμούς χρονικής προτίμησης για αναρίθμητα δυνατά αγαθά και μέσα σε μια σύνθετη, σύγχρονη οικονομία; Και εδώ επίσης, η απάντηση για μια σύνθετη οικονομία βρίσκεται στην εξασφάλιση συμμετρησιμότητας μεταξύ όλων των διαφόρων αγαθών, παρόντων και μελλοντικών, όπως θα εξεταστεί σε μεταγενέστερα κεφάλαια.

Οι παράγοντες αβεβαιότητας υπεισέρχονται τώρα στην απόφαση του δρώντος με τον έναν ή τον άλλον τρόπο. Η λεπτή διαδικασία στάθμισης όλων των διαφόρων παραγόντων της κατάστασης είναι μια σύνθετη διαδικασία που πραγματοποιείται στον νου κάθε δρώντος σύμφωνα με την κατανόηση που έχει για την κατάσταση. Πρόκειται για απόφαση που εξαρτάται αποκλειστικά από την ατομική κρίση, τις υποκειμενικές εκτιμήσεις κάθε δρώντος. Η «καλύτερη» απόφαση δεν μπορεί να προσδιοριστεί εκ των προτέρων με ακρίβεια ή ποσοτικά μέσω αντικειμενικών μεθόδων. Αυτή η διαδικασία πρόβλεψης των μελλοντικών συνθηκών που θα εμφανιστούν κατά την πορεία της δράσης του είναι μια διαδικασία στην οποία πρέπει να επιδίδεται κάθε δρων. Αυτή η αναγκαιότητα εικασίας σχετικά με την πορεία των συναφών συνθηκών και την πιθανή μεταβολή τους κατά την

επικείμενη δράση ονομάζεται πράξη επιχειρηματικότητας. Έτσι, τουλάχιστον σε κάποιον βαθμό, κάθε άνθρωπος είναι επιχειρηματίας. Κάθε δρων διαμορφώνει τη δική του εκτίμηση για την κατάσταση αβεβαιότητας που αφορά την επικείμενη δράση του.

Οι έννοιες της επιτυχίας ή της αποτυχίας στην επιχειρηματικότητα μπορούν, επομένως, να συναχθούν από την ύπαρξη της δράσης. Ο σχετικά επιτυχημένος επιχειρηματίας είναι εκείνος που έχει προβλέψει ορθά τις μεταβολές των συνθηκών που θα λάβουν χώρα κατά τη δράση και έχει επενδύσει αναλόγως. Είναι ο Crusoe που αποφάσισε να μην κατασκευάσει το ραβδί επειδή η κρίση του τού υποδεικνύει ότι σύντομα θα βρει ένα νέο άλσος με μούρα, το οποίο στη συνέχεια πράγματι βρίσκει. Από την άλλη πλευρά, ο σχετικά αποτυχημένος επιχειρηματίας είναι εκείνος που έχει σφάλει σοβαρά στην πρόβλεψή του για τις συναφείς μεταβολές των συνθηκών που πραγματοποιούνται κατά την πορεία της δράσης του. Είναι ο Crusoe που δεν φρόντισε να εξασφαλίσει ένα ραβδί για την αντιμετώπιση της φυτικής ασθένειας. Ο επιτυχημένος δρων, ο επιτυχημένος επιχειρηματίας, διατυπώνει ορθές εκτιμήσεις· ο αποτυχημένος επιχειρηματίας είναι εκείνος που διατυπώνει εσφαλμένες εκτιμήσεις.

Ας υποθέσουμε τώρα ότι έχει ήδη πραγματοποιηθεί μια επένδυση και έχουν ήδη κατασκευαστεί κεφαλαιουχικά αγαθά με έναν στόχο κατά νου, όταν η μεταβολή των συνθηκών αποκαλύπτει ότι έχει γίνει λάθος. Ο δρων βρίσκεται τότε αντιμέτωπος με το πρόβλημα να προσδιορίσει τι θα κάνει με το κεφαλαιουχικό αγαθό. Η απάντηση εξαρτάται από τη μετατρεψιμότητα του κεφαλαιουχικού αγαθού. Αν το αγαθό καταστεί άνευ αξίας στη χρήση για την οποία προορίζεται, ο δρων, μολονότι έσφαλε επενδύοντας εξαρχής σε αυτό, το έχει τώρα στη διάθεσή του και πρέπει να το αξιοποιήσει όσο καλύτερα μπορεί. Αν υπάρχει άλλη χρήση στην οποία ο δρων μπορεί να μεταφέρει με ευχέρεια το κεφαλαιουχικό αγαθό, θα το κάνει. Έτσι, αν ο Crusoe διαπιστώσει ότι ένα νέο άλσος έχει καταστήσει το ραβδί του άχρηστο για τη συλλογή μούρων, μπορεί να το χρησιμοποιήσει ως μπαστούνι για το περπάτημα. Δεν θα είχε επενδύσει αρχικά σε αυτό αν γνώριζε ότι θα ήταν άχρηστο για τη συλλογή μούρων, αλλά τώρα που το έχει, το στρέφει στην πιο επιτακτική διαθέσιμη χρήση του. Από την άλλη πλευρά, μπορεί να κρίνει ότι δεν αξίζει ιδιαίτερα να αφιερώσει χρόνο στην αντικατάσταση του ραβδιού, τώρα που μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο για το περπάτημα. Ή, αφού εργαστεί 50 ώρες και κατασκευάσει ένα τσεκούρι, μπορεί να βρει ένα σπίτι που έχει αφήσει κάποιος προηγούμενος κάτοικος. Το τσεκούρι, ωστόσο, μπορεί να μεταφερθεί σε μια χρήση ελαφρώς χαμηλότερης αξίας —ας πούμε, στην κατασκευή τόξου και βελών για κυνήγι ή στην κατασκευή βάρκας για ψάρεμα. Το τσεκούρι μπορεί να είναι τόσο πολύτιμο σε αυτές τις χρήσεις ώστε ο Crusoe να εξακολουθήσει να εργάζεται για να το αντικαθιστά και να το διατηρεί σε λειτουργία.

Είναι σαφές ότι το συσσωρευμένο απόθεμα κεφαλαιουχικών αγαθών —ή, άλλωστε, διαρκών καταναλωτικών αγαθών— ασκεί μια συντηρητική δύναμη στην παρούσα δράση. Ο δρων στο παρόν επηρεάζεται από τις δικές του πράξεις —ή από τις πράξεις κάποιου άλλου— στο παρελθόν, ακόμη και αν αυτές υπήρξαν ως έναν βαθμό εσφαλμένες. Έτσι, ο Crusoe μπορεί να βρει ένα τσεκούρι ήδη διαθέσιμο, κατασκευασμένο από προηγούμενο κάτοικο. Μπορεί να μην είναι το είδος τσεκουριού που ο Crusoe θα θεωρούσε το καλύτερο διαθέσιμο. Ωστόσο, μπορεί να αποφασίσει, αν το τσεκούρι είναι λειτουργικό, να το χρησιμοποιήσει ως κεφαλαιουχικό αγαθό και να περιμένει έως ότου φθαρεί πλήρως προτού το αντικαταστήσει με ένα της δικής του επιλογής. Από την άλλη πλευρά, μπορεί να κρίνει ότι είναι τόσο στομωμένο ώστε να είναι ελάχιστα χρήσιμο και να αρχίσει αμέσως να εργάζεται για την κατασκευή δικού του τσεκουριού.

Η συντηρητική επίδραση του παρελθόντος ασκεί παρόμοια επιρροή στο ζήτημα της τοποθεσίας, μια άλλη όψη του ίδιου προβλήματος. Έτσι, ο Crusoe μπορεί να έχει ήδη χτίσει το σπίτι του, να έχει εκχερσώσει ένα χωράφι κ.λπ. σε ένα τμήμα του νησιού. Έπειτα, μια ημέρα, περιδιαβαίνοντας το νησί, μπορεί να βρει μια περιοχή στο άλλο άκρο του με πολύ μεγαλύτερα πλεονεκτήματα ως προς το ψάρεμα, τους καρπούς κ.λπ. Αν δεν είχε επενδύσει σε κεφαλαιουχικά αγαθά ή διαρκή καταναλωτικά αγαθά, θα μετέφερε αμέσως την εγκατάστασή του σε αυτή την περιοχή μεγαλύτερης αφθονίας. Έχει όμως ήδη επενδύσει σε ορισμένα κεφαλαιουχικά αγαθά: κάποια, όπως το τσεκούρι, μπορούν εύκολα να μεταφερθούν στη νέα τοποθεσία· άλλα, όπως το εκχερσωμένο χωράφι και το σπίτι, δεν μπορούν να αλλάξουν τοποθεσία. Επομένως, πρέπει να σταθμίσει στην κλίμακα αξιών του τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της μετακίνησης: τα αφθονότερα ψάρια και τους καρπούς έναντι της ανάγκης να εργαστεί για να χτίσει νέο σπίτι, να εκχερσώσει νέα έκταση κ.λπ. Μπορεί να αποφασίσει, για παράδειγμα, να παραμείνει στο σπίτι και στην εκχερσωμένη έκταση έως ότου φθαρούν σε ορισμένο βαθμό, χωρίς να εργαστεί για την αντικατάστασή τους, και κατόπιν να μετακινηθεί στη νέα τοποθεσία.

Αν ένας δρων αποφασίσει να εγκαταλείψει μη μετατρέψιμο κεφάλαιο, όπως το ραβδί ή το εκχερσωμένο χωράφι, υπέρ της παραγωγής άλλων κεφαλαιουχικών και καταναλωτικών αγαθών, δεν σπαταλά, όπως μπορεί να νομίζουν ορισμένοι, τους πόρους του επιτρέποντας την εμφάνιση «αχρησιμοποίητης δυναμικότητας» των πόρων του. Όταν ο Crusoe εγκαταλείπει την εκχερσωμένη έκταση, το ραβδί ή το σπίτι του —το οποίο μπορεί σε αυτό το πλαίσιο να θεωρηθεί ισοδύναμο με κεφάλαιο—, εγκαταλείπει μη μετατρέψιμο κεφάλαιο προκειμένου να χρησιμοποιήσει την εργασία του σε συνδυασμό με φυσικά στοιχεία ή κεφαλαιουχικά αγαθά που πιστεύει ότι θα του αποφέρουν μεγαλύτερη χρησιμότητα. Ομοίως, αν αρνείται να εισχωρήσει βαθιά στη ζούγκλα για μούρα, δεν «σπαταλά» τη μη μετατρέψιμη διαθέσιμη ποσότητα γης και μούρων του, διότι κρίνει ότι αυτή η ενέργεια έχει πολύ μικρότερη χρησιμότητα από άλλες χρήσεις στις οποίες θα μπορούσε να διαθέσει την εργασία και τον χρόνο του. Η ύπαρξη ενός κεφαλαιουχικού αγαθού που δεν χρησιμοποιείται αποκαλύπτει ένα σφάλμα που έκανε ο ίδιος ή κάποιος προηγούμενος δρων στο παρελθόν, αλλά υποδηλώνει ότι ο δρων προσδοκά να αποκτήσει μεγαλύτερη χρησιμότητα από άλλες χρήσεις της εργασίας του απ' όση θα μπορούσε να αποκτήσει συνεχίζοντας να χρησιμοποιεί το κεφαλαιουχικό αγαθό στην αρχικά προβλεπόμενη χρήση του ή μεταφέροντάς το σε κάποια άλλη χρήση.[95]

Αυτή η συζήτηση παρέχει το κλειδί για την ανάλυση του τρόπου με τον οποίο οι δρώντες θα χρησιμοποιήσουν τους πρωτογενείς συντελεστές παραγωγής που παρέχονται από τη φύση. Σε πολλές περιπτώσεις, οι δρώντες μπορούν να επιλέξουν μεταξύ των διαφορετικών στοιχείων που παρέχει η φύση. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ο Crusoe, κατά τις εξερευνήσεις του στο νησί, διαπιστώνει ότι, μεταξύ των πιθανών τοποθεσιών όπου μπορεί να εγκατασταθεί, ορισμένες αποδίδουν άφθονα μούρα —αφήνοντας κατά μέρος την παραγωγή άλλων καταναλωτικών αγαθών —, άλλες λιγότερα και άλλες είναι άχρηστες και άγονες. Είναι σαφές ότι, εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι, θα εγκατασταθεί στην πιο εύφορη —στην «καλύτερη» γη— και θα χρησιμοποιήσει αυτόν τον συντελεστή στον βαθμό που καθορίζεται από τη χρησιμότητα του προϊόντος του, τη δυνατότητα επένδυσης σε χρήσιμα κεφαλαιουχικά αγαθά πάνω στη γη, την αξία που αποδίδει στον ελεύθερο χρόνο κ.λπ. Οι φτωχότερες εκτάσεις γης θα παραμείνουν αχρησιμοποίητες. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, αυτή η εξέλιξη είναι αναμενόμενη· δεν υπάρχει λόγος έκπληξης μπροστά σε τέτοιες ενδείξεις «αχρησιμοποίητων πόρων». Από την άλλη πλευρά, αν εξαντληθούν οι καλύτερες εκτάσεις, τότε ο Crusoe θα προχωρήσει στη χρησιμοποίηση ορισμένων από τις αμέσως καλύτερες, έως ότου η χρησιμότητα της παραγόμενης ποσότητας πάψει να

υπερβαίνει τη χρησιμότητα του ελεύθερου χρόνου από τον οποίο παραιτείται. Ο όρος «αμέσως καλύτερες» περιλαμβάνει όλους τους συναφείς παράγοντες, όπως την παραγωγικότητα, την εύκολη πρόσβαση στην καλύτερη γη κ.λπ.

Οι εκτάσεις που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν, αλλά τις οποίες ο δρων επιλέγει να μη θέσει σε χρήση επειδή αυτό δεν θα «συνέφερε» με όρους χρησιμοτήτων από τις οποίες θα παραιτούνταν, ονομάζονται υποοριακές εκτάσεις. Δεν αποτελούν αντικείμενα δράσης επί του παρόντος, αλλά ο δρων τις έχει κατά νου για ενδεχόμενη μελλοντική χρήση.

Από την άλλη πλευρά, το νησί του Crusoe μπορεί να είναι τόσο μικρό ή τόσο άγονο ώστε να πρέπει να τεθούν σε χρήση όλες οι διαθέσιμες χρήσιμες χερσαίες ή υδάτινες περιοχές του. Έτσι, ο Crusoe μπορεί να χρειάζεται να εξερευνά ολόκληρο το νησί για την ημερήσια παραγωγή του των 200 μούρων. Σε αυτή την περίπτωση, αν οι πόροι του είναι τέτοιοι ώστε να πρέπει πάντοτε να χρησιμοποιεί όλους τους δυνητικά χρήσιμους συντελεστές που παρέχονται από τη φύση, είναι προφανές ότι ο δρων βρίσκεται αρκετά κοντά στο επίπεδο της στοιχειώδους επιβίωσης.

Στις περιπτώσεις όπου οι συντελεστές που παρέχονται από τη φύση υφίστανται επεξεργασία, «βελτιώνονται» και συντηρούνται μέσω της ανθρώπινης εργασίας, μετατρέπονται ουσιαστικά, με αυτόν τον τρόπο, σε κεφαλαιουχικά αγαθά. Έτσι, η γη που έχει εκχερσωθεί, καλλιεργηθεί, οργωθεί κ.λπ. μέσω της ανθρώπινης εργασίας έχει καταστεί κεφαλαιουχικό αγαθό. Αυτή η γη είναι παραγόμενο αγαθό και όχι πρωτογενώς δοσμένο αγαθό. Οι αποφάσεις σχετικά με το αν και κατά πόσο θα βελτιωθεί το έδαφος ή με το αν θα συντηρηθεί ή θα εξαχθεί από αυτό η μέγιστη ποσότητα παρόντων καταναλωτικών αγαθών εις βάρος μελλοντικών απωλειών —«διάβρωση»— βρίσκονται στην ίδια ακριβώς βάση με όλες τις αποφάσεις σχηματισμού κεφαλαίου. Εξαρτώνται από τη σύγκριση της αναμενόμενης χρησιμότητας της μελλοντικής παραγωγής με τη χρησιμότητα των παρόντων καταναλωτικών αγαθών από τα οποία παραιτείται ο δρων.

Είναι σαφές ότι ο σχηματισμός κεφαλαίου και η συνακόλουθη επιμήκυνση της περιόδου παραγωγής παρατείνουν την περίοδο πρόνοιας του δρώντος. Ο σχηματισμός κεφαλαίου επιμηκύνει τη μελλοντική περίοδο για την οποία μεριμνά ώστε να ικανοποιήσει ανάγκες. Η δράση περιλαμβάνει την πρόβλεψη αναγκών που θα γίνουν αισθητές στο μέλλον, την εκτίμηση της σχετικής επιτακτικότητάς τους και την ανάληψη ενεργειών για την ικανοποίησή τους. Όσο περισσότερο κεφάλαιο επενδύουν οι άνθρωποι τόσο μεγαλύτερη θα τείνει να είναι η περίοδος πρόνοιάς τους. Τα αγαθά που καταναλώνονται άμεσα και στο παρόν είναι παρόντα αγαθά. Ένα μελλοντικό αγαθό είναι η παρούσα προσδοκία απόλαυσης ενός καταναλωτικού αγαθού σε κάποια μελλοντική χρονική στιγμή. Ένα μελλοντικό αγαθό μπορεί να είναι απαίτηση επί μελλοντικών καταναλωτικών αγαθών ή μπορεί να είναι κεφαλαιουχικό αγαθό που θα μετασχηματιστεί σε καταναλωτικό αγαθό στο μέλλον. Εφόσον ένα κεφαλαιουχικό αγαθό είναι ενδιάμεσος σταθμός —και οι συντελεστές που παρέχονται από τη φύση είναι αρχικοί σταθμοί — στην πορεία προς τα καταναλωτικά αγαθά, τόσο τα κεφαλαιουχικά αγαθά όσο και οι συντελεστές που παρέχονται από τη φύση είναι μελλοντικά αγαθά.

Ομοίως, η περίοδος πρόνοιας μπορεί να παραταθεί με την επιμήκυνση της διάρκειας παροχής υπηρεσιών των παραγόμενων καταναλωτικών αγαθών. Ένα σπίτι έχει μεγαλύτερη διάρκεια από μια σοδειά μούρων, για παράδειγμα, και η επένδυση του Crusoe σε ένα σπίτι επιμηκύνει σημαντικά την περίοδο πρόνοιάς του. Ένα διαρκές καταναλωτικό αγαθό καταναλώνεται μόνο εν μέρει από ημέρα σε ημέρα, έτσι ώστε η κατανάλωση κάθε ημέρας να αφορά παρόν αγαθό, ενώ το εναπομένον

απόθεμα αποτελεί μελλοντικό αγαθό. Έτσι, αν κατασκευαστεί ένα σπίτι που θα διαρκέσει 3.000 ημέρες, η χρήση μίας ημέρας θα καταναλώσει το 1/3.000 του, ενώ το υπόλοιπο θα καταναλωθεί στο μέλλον. Το ένα τρισχιλιοστό του σπιτιού είναι παρόν αγαθό, ενώ το εναπομένον μέρος είναι μελλοντικό αγαθό.[96]

Μπορεί να προστεθεί ότι μια άλλη μέθοδος επιμήκυνσης της περιόδου παραγωγής είναι η απλή συσσώρευση αποθεμάτων καταναλωτικών αγαθών που θα καταναλωθούν στο μέλλον αντί στο παρόν. Για παράδειγμα, ο Crusoe μπορεί να αποταμιεύσει ένα απόθεμα 100 μούρων για να καταναλωθούν λίγες ημέρες ή μία εβδομάδα αργότερα. Αυτό συχνά ονομάζεται απλή αποταμίευση, σε αντιδιαστολή προς την κεφαλαιακή αποταμίευση, στην οποία η αποταμίευση υπεισέρχεται στη διαδικασία σχηματισμού κεφαλαίου.[97] Θα δούμε, ωστόσο, ότι δεν υπάρχει ουσιώδης διαφορά μεταξύ των δύο τύπων αποταμίευσης και ότι η απλή αποταμίευση είναι επίσης κεφαλαιακή αποταμίευση, καθώς και αυτή καταλήγει σε σχηματισμό κεφαλαίου. Πρέπει να έχουμε κατά νου το κρίσιμο γεγονός ότι η έννοια του «αγαθού» αναφέρεται σε ένα πράγμα του οποίου οι μονάδες, κατά την πεποίθηση του δρώντος, παρέχουν ίσες υπηρεσίες. Δεν αναφέρεται στα φυσικά ή χημικά χαρακτηριστικά του αγαθού. Θυμόμαστε την κριτική μας στη διαδεδομένη εσφαλμένη ένσταση προς το καθολικό γεγονός της χρονικής προτίμησης —ότι, σε οποιονδήποτε δεδομένο χειμώνα, ο πάγος το επόμενο καλοκαίρι προτιμάται από τον πάγο τώρα.[98] Αυτό δεν ήταν περίπτωση προτίμησης της κατανάλωσης του ίδιου αγαθού στο μέλλον έναντι της κατανάλωσής του στο παρόν. Αν ο Crusoe έχει απόθεμα πάγου τον χειμώνα και αποφασίσει να «αποταμιεύσει» μέρος του έως το επόμενο καλοκαίρι, αυτό σημαίνει ότι ο «πάγος το καλοκαίρι» είναι διαφορετικό αγαθό, με διαφορετική ένταση ικανοποίησης, από τον «πάγο τον χειμώνα», παρά τις φυσικές ομοιότητές τους. Η περίπτωση των μούρων ή οποιουδήποτε άλλου αγαθού είναι παρόμοια. Αν ο Crusoe αποφασίσει να αναβάλει την κατανάλωση μέρους του αποθέματός του σε μούρα, αυτό πρέπει να σημαίνει ότι το μέρος αυτό θα παρέχει μεγαλύτερη ένταση ικανοποίησης αν καταναλωθεί αργότερα παρά τώρα — αρκετά μεγαλύτερη, μάλιστα, ώστε να υπερνικήσει τη χρονική προτίμησή του υπέρ του παρόντος. Οι λόγοι μιας τέτοιας διαφοράς μπορεί να είναι πολυάριθμοι και να περιλαμβάνουν τις αναμενόμενες προτιμήσεις και τις συνθήκες προσφοράς κατά τη μελλοντική εκείνη χρονική στιγμή. Σε κάθε περίπτωση, τα «μούρα που θα καταναλωθούν σε μία εβδομάδα από τώρα» καθίστανται αγαθό υψηλότερης αξίας από τα «μούρα που θα καταναλωθούν τώρα», και ο αριθμός των μούρων που θα μεταφερθούν από τη σημερινή κατανάλωση στην κατανάλωση της επόμενης εβδομάδας θα καθοριστεί από τη συμπεριφορά της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας των μούρων της επόμενης εβδομάδας —καθώς αυξάνεται η διαθέσιμη ποσότητά τους—, της αυξανόμενης οριακής χρησιμότητας των σημερινών μούρων —καθώς μειώνεται η διαθέσιμη ποσότητά τους— και του βαθμού χρονικής προτίμησης. Ας υποθέσουμε ότι, ως αποτέλεσμα αυτών των παραγόντων, ο Crusoe αποφασίζει να μεταφέρει 100 μούρα για αυτόν τον σκοπό. Σε αυτή την περίπτωση, αυτά τα 100 μούρα αφαιρούνται από την κατηγορία των καταναλωτικών αγαθών και μεταφέρονται σε εκείνη των κεφαλαιουχικών αγαθών. Πρόκειται, ωστόσο, για το είδος κεφαλαιουχικών αγαθών που, όπως το κρασί, χρειάζονται μόνο χρόνο ωρίμανσης για να μετατραπούν σε καταναλωτικά αγαθά, χωρίς δαπάνη εργασίας —εκτός από την ενδεχόμενη πρόσθετη εργασία αποθήκευσης και εξαγωγής των μούρων από την αποθήκευση.

Είναι σαφές, επομένως, ότι και η συσσώρευση ενός αποθέματος καταναλωτικών αγαθών αποτελεί αποταμίευση που κατευθύνεται σε σχηματισμό κεφαλαίου.[99] Τα αποταμιευμένα αγαθά καθίστανται αμέσως κεφαλαιουχικά αγαθά, τα οποία αργότερα ωριμάζουν σε καταναλωτικά αγαθά υψηλότερης αξίας. Δεν υπάρχει ουσιώδης διαφορά μεταξύ των δύο τύπων αποταμίευσης.

10. Η δράση ως ανταλλαγή

Έχουμε διατυπώσει τη θέση ότι κάθε δράση περιλαμβάνει μια ανταλλαγή —την παραίτηση από μια κατάσταση πραγμάτων υπέρ εκείνης που ο δρων αναμένει ότι θα είναι περισσότερο ικανοποιητική.[100] Μπορούμε τώρα να αναπτύξουμε τις συνεπαγωγές αυτής της αλήθειας υπό το φως των πολυάριθμων παραδειγμάτων που δόθηκαν στο παρόν κεφάλαιο. Κάθε όψη της δράσης περιλάμβανε μια επιλογή μεταξύ εναλλακτικών δυνατοτήτων —την παραίτηση από ορισμένα αγαθά χάριν της απόκτησης άλλων. Οπουδήποτε και αν εμφανιζόταν η επιλογή —είτε μεταξύ χρήσεων διαρκών καταναλωτικών αγαθών ή κεφαλαιουχικών αγαθών είτε μεταξύ αποταμίευσης και κατανάλωσης, εργασίας και ελεύθερου χρόνου κ.λπ.—, τέτοιες επιλογές μεταξύ εναλλακτικών δυνατοτήτων, τέτοιες παραιτήσεις από ένα πράγμα υπέρ κάποιου άλλου, ήταν πάντοτε παρούσες. Σε κάθε περίπτωση, ο δρων υιοθετούσε την πορεία που πίστευε ότι θα του παρείχε την υψηλότερη χρησιμότητα στην κλίμακα αξιών του· και, σε κάθε περίπτωση, παραιτούνταν από αυτό που πίστευε ότι θα αποδεικνυόταν χαμηλότερη χρησιμότητα.

Προτού αναλύσουμε περαιτέρω το φάσμα των εναλλακτικών επιλογών, είναι αναγκαίο να τονίσουμε ότι ο άνθρωπος πρέπει πάντοτε να δρα. Εφόσον βρίσκεται πάντοτε σε θέση να βελτιώσει την κατάστασή του, ακόμη και το «να μην κάνει τίποτε» αποτελεί μορφή δράσης. Το «να μην κάνει τίποτε» —ή να διαθέτει όλο τον χρόνο του ως ελεύθερο χρόνο— είναι μια επιλογή που θα επηρεάσει τη διαθέσιμη ποσότητα καταναλωτικών αγαθών του. Επομένως, ο άνθρωπος πρέπει πάντοτε να επιλέγει και να δρα.

Εφόσον ο άνθρωπος δρα πάντοτε, πρέπει πάντοτε να προσπαθεί να φτάσει όσο το δυνατόν ψηλότερα στην κλίμακα αξιών του, όποιο και αν είναι το είδος της εξεταζόμενης επιλογής. Πρέπει πάντοτε να υπάρχει περιθώριο ανόδου στην κλίμακα αξιών του· διαφορετικά, όλες οι ανθρώπινες ανάγκες θα ήταν πλήρως ικανοποιημένες και η δράση θα εξαφανιζόταν. Εφόσον αυτό δεν μπορεί να συμβαίνει, σημαίνει ότι κάθε δρων έχει πάντοτε ανοικτή μπροστά του την προοπτική να βελτιώσει την κατάστασή του, να αποκτήσει αξία υψηλότερη από εκείνη από την οποία παραιτείται, δηλαδή να αποκομίσει ψυχικό κέρδος. Εκείνο από το οποίο παραιτείται μπορεί να ονομαστεί κόστος του, δηλαδή οι χρησιμότητες από τις οποίες παραιτείται για να βρεθεί σε καλύτερη κατάσταση. Έτσι, το κόστος του δρώντος συνίσταται στις ευκαιρίες απόλαυσης καταναλωτικών αγαθών από τις οποίες παραιτείται. Ομοίως, η μεγαλύτερη χρησιμότητα που προσδοκά να αποκτήσει λόγω της δράσης μπορεί να θεωρηθεί ψυχικό εισόδημα ή ψυχικό έσοδό του, το οποίο, με τη σειρά του, θα ισούται με τη χρησιμότητα των αγαθών που θα καταναλώσει ως αποτέλεσμα της δράσης. Επομένως, κατά την έναρξη οποιασδήποτε δράσης, ο δρων θα πιστεύει ότι αυτή η πορεία δράσης, μεταξύ των εναλλακτικών δυνατοτήτων, θα μεγιστοποιήσει το ψυχικό εισόδημα ή το ψυχικό έσοδό του, δηλαδή θα τον οδηγήσει όσο το δυνατόν ψηλότερα στην κλίμακα αξιών του.

Παράρτημα Α: Πραξεολογία και οικονομική επιστήμη

Το παρόν κεφάλαιο αποτέλεσε έκθεση ενός μέρους της πραξεολογικής ανάλυσης —της ανάλυσης που συγκροτεί το σώμα της οικονομικής θεωρίας. Η ανάλυση αυτή λαμβάνει ως θεμελιώδη προκείμενή της την ύπαρξη της ανθρώπινης δράσης. Αφού καταδειχθεί ότι η ανθρώπινη δράση

αποτελεί αναγκαίο γνώρισμα της ύπαρξης των ανθρώπινων όντων, η υπόλοιπη πραξεολογία —και ο επιμέρους κλάδος της, η οικονομική θεωρία— συνίσταται στην ανάπτυξη των λογικών συνεπαγωγών της έννοιας της δράσης. Η οικονομική ανάλυση έχει την ακόλουθη μορφή:

1. Δεχόμαστε ως αληθές το *A* —το αξίωμα της δράσης.
2. Αν *A*, τότε *B*· αν *B*, τότε *C*· αν *C*, τότε *D* κ.ο.κ. — σύμφωνα με τους κανόνες της λογικής.
3. Επομένως, δεχόμαστε ως αληθή τα *B*, *C*, *D* κ.ο.κ.

Είναι σημαντικό να αντιληφθούμε ότι η οικονομική επιστήμη δεν διατυπώνει νόμους σχετικά με το περιεχόμενο των ανθρώπινων σκοπών. Τα παραδείγματα που δώσαμε, όπως το σάντουιτς με ζαμπόν, τα μούρα κ.λπ., είναι απλώς επεξηγηματικές περιπτώσεις και δεν αποσκοπούν στη διατύπωση οποιουδήποτε ισχυρισμού σχετικά με το περιεχόμενο των στόχων ενός ανθρώπου σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή. Η έννοια της δράσης περιλαμβάνει τη χρήση σπάνιων μέσων για την ικανοποίηση των πιο επιτακτικών αναγκών σε κάποια μελλοντική χρονική στιγμή, και οι αλήθειες της οικονομικής θεωρίας αφορούν τις τυπικές σχέσεις μεταξύ σκοπών και μέσων, όχι το συγκεκριμένο περιεχόμενό τους. Οι σκοποί ενός ανθρώπου μπορεί να είναι «εγωιστικοί» ή «αλτρουιστικοί», «εκλεπτυσμένοι» ή «χυδαίοι». Μπορεί να δίνουν έμφαση στην απόλαυση «υλικών αγαθών» και ανέσεων ή να προκρίνουν τον ασκητικό βίο. Η οικονομική επιστήμη δεν ασχολείται με το περιεχόμενό τους, και οι νόμοι της ισχύουν ανεξάρτητα από τη φύση αυτών των σκοπών.

Η πραξεολογία, επομένως, διαφέρει από την ψυχολογία ή από την ηθική φιλοσοφία. Εφόσον όλοι αυτοί οι επιστημονικοί κλάδοι ασχολούνται με τις υποκειμενικές αποφάσεις των επιμέρους ανθρώπινων νόων, πολλοί παρατηρητές θεώρησαν ότι είναι κατά βάση ταυτόσημοι. Αυτό δεν ισχύει καθόλου. Η ψυχολογία και η ηθική ασχολούνται με το περιεχόμενο των ανθρώπινων σκοπών· θέτουν τα ερωτήματα: γιατί ο άνθρωπος επιλέγει τους τάδε σκοπούς ή σε ποιους σκοπούς θα έπρεπε οι άνθρωποι να αποδίδουν αξία; Η πραξεολογία και η οικονομική επιστήμη ασχολούνται με οποιουσδήποτε δεδομένους σκοπούς και με τις τυπικές συνεπαγωγές του γεγονότος ότι οι άνθρωποι έχουν σκοπούς και χρησιμοποιούν μέσα για να τους επιτύχουν. Η πραξεολογία και η οικονομική επιστήμη είναι, επομένως, κλάδοι χωριστοί και διακριτοί από τους άλλους.

Έτσι, όλες οι εξηγήσεις του νόμου της οριακής χρησιμότητας με ψυχολογικά ή φυσιολογικά θεμέλια είναι εσφαλμένες. Για παράδειγμα, πολλοί συγγραφείς έχουν βασίσει τον νόμο της οριακής χρησιμότητας σε έναν υποτιθέμενο «νόμο του κορεσμού των αναγκών», σύμφωνα με τον οποίο ένας άνθρωπος μπορεί να φάει έναν ορισμένο αριθμό από μπάλες παγωτού κάθε φορά κ.λπ. και κατόπιν να φτάσει σε κορεσμό. Το αν αυτό ισχύει ή όχι στην ψυχολογία είναι εντελώς άσχετο με την οικονομική επιστήμη. Αυτοί οι συγγραφείς κατέληξαν εσφαλμένα στο συμπέρασμα ότι, στις πρώτες μονάδες της διαθέσιμης ποσότητας, μια δεύτερη μονάδα μπορεί να είναι πιο ευχάριστη από την πρώτη και ότι, επομένως, η οριακή χρησιμότητα μπορεί αρχικά να αυξάνεται προτού μειωθεί. Αυτό είναι εντελώς εσφαλμένο. Ο νόμος της οριακής χρησιμότητας δεν εξαρτάται από καμία φυσιολογική ή ψυχολογική υπόθεση, αλλά βασίζεται στην πραξεολογική αλήθεια ότι η πρώτη μονάδα ενός αγαθού θα χρησιμοποιηθεί για την ικανοποίηση της πιο επιτακτικής ανάγκης, η δεύτερη μονάδα για την αμέσως επόμενη πιο επιτακτική ανάγκη κ.ο.κ. Πρέπει να θυμόμαστε ότι αυτές οι «μονάδες» πρέπει να έχουν ίση δυνητική ικανότητα παροχής υπηρεσιών.

Για παράδειγμα, είναι εσφαλμένη η ακόλουθη επιχειρηματολογία: Τα αυγά είναι το υπό εξέταση αγαθό. Είναι δυνατόν ένας άνθρωπος να χρειάζεται τέσσερα αυγά για να φτιάξει ένα κέικ. Σε αυτή την περίπτωση, το δεύτερο αυγό μπορεί να διατεθεί σε λιγότερο επιτακτική χρήση από το πρώτο

και το τρίτο σε λιγότερο επιτακτική χρήση από το δεύτερο. Ωστόσο, εφόσον το τέταρτο αυγό επιτρέπει την παραγωγή ενός κέικ που διαφορετικά δεν θα ήταν διαθέσιμο, η οριακή χρησιμότητα του τέταρτου αυγού είναι μεγαλύτερη από εκείνη του τρίτου.

Αυτό το επιχείρημα παραβλέπει το γεγονός ότι ένα «αγαθό» δεν είναι η φυσική ύλη, αλλά οποιαδήποτε ύλη της οποίας οι μονάδες θα αποτελούν διαθέσιμη ποσότητα με ίση ικανότητα παροχής υπηρεσιών ανά μονάδα. Εφόσον το τέταρτο αυγό δεν έχει ίση ικανότητα παροχής υπηρεσιών με το πρώτο ούτε είναι εναλλάξιμο με αυτό, τα δύο αυγά δεν αποτελούν μονάδες της ίδιας διαθέσιμης ποσότητας και, επομένως, ο νόμος της οριακής χρησιμότητας δεν εφαρμόζεται καθόλου σε αυτή την περίπτωση. Για να αντιμετωπιστούν τα αυγά, σε αυτή την περίπτωση, ως ομοιογενείς μονάδες ενός αγαθού, θα ήταν αναγκαίο να θεωρηθεί κάθε σύνολο τεσσάρων αυγών ως μία μονάδα.

Για να συνοψίσουμε τη σχέση και τις διακρίσεις μεταξύ της πραξεολογίας και καθενός από τους άλλους επιστημονικούς κλάδους, μπορούμε να τις περιγράψουμε ως εξής:

- Γιατί ο άνθρωπος επιλέγει διάφορους σκοπούς: ψυχολογία.
- Ποιοι θα έπρεπε να είναι οι σκοποί των ανθρώπων: ηθική φιλοσοφία· επίσης, φιλοσοφία της αισθητικής.
- Πώς να χρησιμοποιούνται τα μέσα για την επίτευξη σκοπών: τεχνολογία.
- Ποιοι είναι και ποιοι υπήρξαν οι σκοποί του ανθρώπου και πώς χρησιμοποίησε ο άνθρωπος μέσα για να τους επιτύχει: ιστορία.
- Οι τυπικές συνεπαγωγές του γεγονότος ότι οι άνθρωποι χρησιμοποιούν μέσα για να επιτύχουν διάφορους επιλεγμένους σκοπούς: πραξεολογία.

Ποια είναι η σχέση μεταξύ πραξεολογίας και οικονομικής ανάλυσης; Η οικονομική επιστήμη είναι επιμέρους κλάδος της πραξεολογίας — μέχρι σήμερα ο μόνος πλήρως ανεπτυγμένος επιμέρους κλάδος της. Με την πραξεολογία ως γενική, τυπική θεωρία της ανθρώπινης δράσης, η οικονομική επιστήμη περιλαμβάνει την ανάλυση της δράσης ενός απομονωμένου ατόμου —την οικονομική του Crusoe— και την ιδιαίτερα ανεπτυγμένη ανάλυση της διαπροσωπικής ανταλλαγής —την καταλλακτική. Η υπόλοιπη πραξεολογία αποτελεί ανεξερεύνητο πεδίο. Έχουν γίνει προσπάθειες διατύπωσης μιας λογικής θεωρίας του πολέμου και της βίαιης δράσης, και η βία υπό τη μορφή της κυβέρνησης έχει εξεταστεί από την πολιτική φιλοσοφία και από την πραξεολογία κατά την ιχνηλάτηση των επιδράσεων της βίαιης παρέμβασης στην ελεύθερη αγορά. Έχει αναπτυχθεί μια θεωρία παιγνίων και έχουν γίνει ενδιαφέρουσες πρώτες απόπειρες λογικής ανάλυσης της ψηφοφορίας.

Έχει προταθεί ότι, εφόσον η πραξεολογία και η οικονομική επιστήμη αποτελούνται από λογικές αλυσίδες συλλογισμών βασισμένες σε λίγες καθολικά γνωστές προκείμενες, για να είναι πραγματικά επιστημονική αυτή η ανάλυση θα έπρεπε να αναπτύσσεται με τον συμβολισμό της μαθηματικής λογικής.[101] Αυτό συνιστά μια παράδοξη παρανόηση του ρόλου της μαθηματικής λογικής ή «λογιστικής». Πρώτον, το μεγάλο προτέρημα των λεκτικών προτάσεων είναι ότι καθεμία έχει νόημα. Από την άλλη πλευρά, τα αλγεβρικά και λογικά σύμβολα, όπως χρησιμοποιούνται στη λογιστική, δεν έχουν από μόνα τους νόημα. Η πραξεολογία δέχεται ως αληθές το αξίωμα της δράσης και από αυτό — μαζί με λίγα εμπειρικά αξιώματα, όπως η ύπαρξη ποικιλίας πόρων και ατόμων— συνάγονται παραγωγικά, βάσει των κανόνων της λογικής συναγωγής, όλες οι προτάσεις

της οικονομικής επιστήμης, καθεμία από τις οποίες είναι λεκτική και έχει νόημα. Αν χρησιμοποιούνταν η συμβολική διάταξη της λογιστικής, η κάθε πρόταση δεν θα είχε νόημα. Η λογιστική, επομένως, είναι πολύ καταλληλότερη για τις φυσικές επιστήμες, όπου, σε αντίθεση με την επιστήμη της ανθρώπινης δράσης, είναι γνωστά τα συμπεράσματα και όχι τα αξιώματα. Στις φυσικές επιστήμες, οι προκείμενες είναι απλώς υποθετικές και από αυτές συνάγονται λογικά συμπεράσματα. Σε αυτές τις περιπτώσεις, δεν εξυπηρετεί κανέναν σκοπό το να έχουν νόημα οι προτάσεις σε κάθε βήμα της πορείας και, επομένως, η συμβολική και η μαθηματική γλώσσα είναι χρησιμότερες.

Το να αναπτύσσει κανείς απλώς την οικονομική επιστήμη λεκτικά, κατόπιν να τη μεταφράζει σε σύμβολα της λογιστικής και, τέλος, να μεταφράζει εκ νέου τις προτάσεις στα αγγλικά δεν έχει νόημα και παραβιάζει τη θεμελιώδη επιστημονική αρχή του ξυραφιού του Occam, η οποία απαιτεί τη μεγαλύτερη δυνατή απλότητα στην επιστήμη και την αποφυγή του περιττού πολλαπλασιασμού οντοτήτων ή διαδικασιών.

Αντίθετα με ό,τι θα μπορούσε να πιστεύει κανείς, η χρήση της λεκτικής λογικής δεν υστερεί έναντι της λογιστικής. Αντιθέτως, η δεύτερη αποτελεί απλώς ένα βοηθητικό εργαλείο που βασίζεται στην πρώτη. Διότι η τυπική λογική ασχολείται με τους αναγκαίους και θεμελιώδεις νόμους της σκέψης, οι οποίοι πρέπει να εκφράζονται λεκτικά, ενώ η λογιστική είναι μόνο ένα συμβολικό σύστημα που χρησιμοποιεί ως θεμέλιό του αυτή την τυπική λεκτική λογική. Επομένως, η πραξεολογία και η οικονομική επιστήμη δεν χρειάζεται να απολογούνται ούτε στο ελάχιστο για τη χρήση της λεκτικής λογικής — της θεμελιώδους βάσης της συμβολικής λογικής, η οποία έχει νόημα σε κάθε βήμα της πορείας.[102]

Παράρτημα Β: Περί μέσων και σκοπών

Συχνά διατυπώνεται η κατηγορία ότι κάθε θεωρία που θεμελιώνεται σε μια λογική διάκριση μέσων και σκοπών είναι μη ρεαλιστική, επειδή τα δύο συχνά συνενώνονται ή συγχωνεύονται σε ένα. Ωστόσο, αν ο άνθρωπος δρα σκόπιμα, τότε κατευθύνεται προς σκοπούς και, όποια πορεία και αν ακολουθήσει, πρέπει, εξ αυτού και μόνο, να χρησιμοποιεί μέσα για να τους επιτύχει. Η διάκριση μεταξύ μέσων και σκοπών είναι αναγκαία λογική διάκριση, ριζωμένη σε κάθε ανθρώπινη —και, πράγματι, σε κάθε σκόπιμη— δράση. Είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς νόημα σε οποιαδήποτε άρνηση αυτής της πρωταρχικής αλήθειας. Το μόνο νόημα που μπορεί να έχει η κατηγορία αφορά εκείνες τις περιπτώσεις όπου ορισμένα αντικείμενα ή, μάλλον, ορισμένες πορείες δράσης καθίστανται αυτοσκοποί, καθώς και μέσα για άλλους σκοπούς. Αυτό, ασφαλώς, μπορεί να συμβαίνει συχνά. Δεν υπάρχει, ωστόσο, καμία δυσκολία να ενσωματωθούν αυτές οι περιπτώσεις σε μια ανάλυση, όπως έγινε παραπάνω. Έτσι, ένας άνθρωπος μπορεί να εργάζεται σε μια ορισμένη θέση όχι μόνο για την αμοιβή, αλλά και επειδή απολαμβάνει την εργασία ή την τοποθεσία. Επιπλέον, κάθε επιθυμία για χρήμα είναι επιθυμία για ένα μέσο προς άλλους σκοπούς. Οι επικριτές της πραξεολογίας συγχέουν την αναγκαία και αιώνια διάκριση σκοπών και μέσων ως κατηγοριών με τη συχνή σύμπτωσή τους σε έναν συγκεκριμένο πόρο ή σε μια συγκεκριμένη πορεία δράσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Άμεση Ανταλλαγή

1. Τύποι διαπροσωπικής δράσης: Η βία

Η ανάλυση του κεφαλαίου 1 βασίστηκε στις λογικές συνεπαγωγές της παραδοχής της δράσης, και τα αποτελέσματά της ισχύουν για κάθε ανθρώπινη δράση. Η εφαρμογή αυτών των αρχών περιορίστηκε, ωστόσο, στην «οικονομική του Crusoe», όπου οι πράξεις απομονωμένων ατόμων εξετάζονται καθαυτές. Σε αυτές τις καταστάσεις δεν υπάρχουν αλληλεπιδράσεις μεταξύ προσώπων. Έτσι, η ανάλυση θα μπορούσε εύκολα και άμεσα να εφαρμοστεί σε *n* απομονωμένους Crusoe σε *n* νησιά ή άλλες απομονωμένες περιοχές. Το επόμενο έργο είναι η εφαρμογή και η επέκταση της ανάλυσης, ώστε να εξεταστούν οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ μεμονωμένων ανθρώπων.

Ας υποθέσουμε ότι ο Crusoe ανακαλύπτει τελικά πως ένα άλλο άτομο, ας πούμε ο Jackson, ζει επίσης απομονωμένο στο άλλο άκρο του νησιού. Ποιοι τύποι αλληλεπίδρασης μπορούν τώρα να αναπτυχθούν μεταξύ τους; Ένας τύπος δράσης είναι η βία. Έτσι, ο Crusoe μπορεί να τρέφει έντονο μίσος προς τον Jackson και να αποφασίσει να τον δολοφονήσει ή να του προκαλέσει άλλου είδους βλάβη. Σε αυτή την περίπτωση, ο Crusoe θα επιτύγχανε τον σκοπό του —τη δολοφονία του Jackson — ασκώντας βία. Ή ο Crusoe μπορεί να αποφασίσει ότι θα ήθελε να ιδιοποιηθεί το σπίτι και τη συλλογή γουναρικών του Jackson και να δολοφονήσει τον Jackson ως μέσο για την επίτευξη αυτού του σκοπού. Και στις δύο περιπτώσεις, το αποτέλεσμα είναι ότι ο Crusoe κερδίζει σε ικανοποίηση εις βάρος του Jackson, ο οποίος, για να το πούμε μετριοπαθώς, υφίσταται μεγάλη ψυχική ζημία. Κατά βάση παρόμοια είναι η δράση που στηρίζεται σε απειλή βίας ή σε εκφοβισμό. Έτσι, ο Crusoe μπορεί να απειλήσει τον Jackson με μαχαίρι και να του αρπάξει τα γουναρικά και τις προμήθειες που έχει συσσωρεύσει. Και τα δύο παραδείγματα αποτελούν περιπτώσεις βίαιης δράσης και συνεπάγονται όφελος για τον έναν εις βάρος του άλλου.

Οι ακόλουθοι παράγοντες, μεμονωμένα ή σε συνδυασμό, θα μπορούσαν να παρακινήσουν τον Crusoe —ή τον Jackson— να απόσχει από οποιαδήποτε βίαιη δράση εναντίον του άλλου:

1. Μπορεί να θεωρεί ότι η χρήση βίας εναντίον οποιουδήποτε άλλου ανθρώπου είναι ανήθικη, δηλαδή ότι η αποχή από τη βία εναντίον άλλου προσώπου είναι αυτοσκοπός, του οποίου η θέση στην κλίμακα αξιών του είναι υψηλότερη από εκείνη οποιωνδήποτε ωφελειών υπό μορφή κεφαλαιουχικών ή καταναλωτικών αγαθών που θα μπορούσε να αποκομίσει από μια τέτοια δράση.
2. Μπορεί να κρίνει ότι η έναρξη βίαιης δράσης ενδέχεται να δημιουργήσει ένα ανεπιθύμητο προηγούμενο, ωθώντας το άλλο πρόσωπο να πάρει τα όπλα εναντίον του, οπότε μπορεί να καταλήξει θύμα αντί για νικητής. Αν αρχίσει έναν τύπο δράσης στον οποίο ο ένας πρέπει να κερδίσει εις βάρος του άλλου, τότε πρέπει να αντιμετωπίσει το ενδεχόμενο να αποδειχθεί ο ίδιος ο χαμένος ως αποτέλεσμα της δράσης.
3. Ακόμη και αν πιστεύει ότι η βίαιη δράση του θα καταλήξει τελικά σε νίκη επί του άλλου, μπορεί να συμπεράνει ότι το «κόστος του πολέμου» θα υπερέβαινε το καθαρό όφελός του από τη

νίκη. Έτσι, η δυσαρέσκεια από τον χρόνο και την εργασιακή ενέργεια που δαπανώνται στη διεξαγωγή του πολέμου —ο πόλεμος μπορεί να οριστεί ως βίαιη δράση που ασκείται από δύο ή περισσότερους αντιπάλους—, στη συσσώρευση όπλων για τον πόλεμο —κεφαλαιουχικών αγαθών για πολεμικές χρήσεις— κ.λπ. μπορεί, κατά την εκτίμησή του, να υπερτερεί των λαφύρων της κατάκτησης.

4. Ακόμη και αν ο Crusoe αισθάνεται ευλόγως βέβαιος για τη νίκη και πιστεύει ότι το κόστος της μάχης θα είναι πολύ μικρότερο από τη χρησιμότητα των λαφύρων της νίκης του, αυτό το βραχυχρόνιο όφελος μπορεί κάλλιστα να αντισταθμίζεται και να υπερκαλύπτεται, στην απόφασή του, από μακροχρόνιες απώλειες. Έτσι, η αρπαγή των γουναρικών και του σπιτιού του Jackson μπορεί να αυξήσει την ικανοποίησή του για κάποιο διάστημα μετά την «περίοδο παραγωγής» —η οποία ισούται με τον χρόνο προετοιμασίας για τον πόλεμο συν τη διάρκεια του ίδιου του πολέμου—, αλλά, ύστερα από κάποιο διάστημα, το σπίτι του θα φθαρεί και τα γουναρικά του θα καταστούν άνευ αξίας. Μπορεί τότε να συμπεράνει ότι, δολοφονώντας τον Jackson, έχασε οριστικά πολλές υπηρεσίες που θα μπορούσε να του είχε προσφέρει η συνέχιση της ύπαρξης του Jackson. Αυτές θα μπορούσαν να είναι η συντροφιά ή άλλοι τύποι καταναλωτικών ή κεφαλαιουχικών αγαθών. Ο τρόπος με τον οποίο ο Jackson θα μπορούσε να είχε εξυπηρετήσει τον Crusoe χωρίς προσφυγή στη βία θα υποδειχθεί παρακάτω· σε κάθε περίπτωση, όμως, ο Crusoe μπορεί να αποτραπεί από τη χρήση βίας, αν εκτιμήσει τη δυσαρέσκεια των μακροχρόνιων συνεπειών ως μεγαλύτερη από τη χρησιμότητα των αναμενόμενων βραχυχρόνιων ωφελειών. Από την άλλη πλευρά, η χρονική προτίμησή του μπορεί να είναι τόσο υψηλή ώστε να κάνει τα βραχυχρόνια οφέλη του να υπερισχύσουν των μακροχρόνιων απωλειών στην απόφασή του.

Είναι δυνατόν ο Crusoe να αναλάβει βίαιη δράση χωρίς να λάβει υπόψη το κόστος του πολέμου ή τις μακροχρόνιες συνέπειες, οπότε οι πράξεις του θα αποδειχθούν εσφαλμένες, δηλαδή τα μέσα που χρησιμοποίησε δεν ήταν τα κατάλληλα για τη μεγιστοποίηση του ψυχικού του εσόδου.

Αντί να δολοφονήσει τον αντίπαλό του, ο Crusoe μπορεί να θεωρήσει χρησιμότερο να τον υποδουλώσει και, υπό συνεχή απειλή βίας, να εξαναγκάσει τον Jackson να συμφωνήσει να δαπανά την εργασία του για την ικανοποίηση των αναγκών του Crusoe αντί των δικών του.[103] Στη δουλεία, ο κύριος αντιμετωπίζει τους δούλους όπως τα ζώα εκτροφής του, τα άλογα και τα άλλα ζώα του, χρησιμοποιώντας τους ως συντελεστές παραγωγής για την ικανοποίηση των αναγκών του και παρέχοντάς τους τροφή, στέγη κ.λπ. μόλις επαρκείς ώστε να μπορούν να συνεχίσουν να τον υπηρετούν. Είναι αλήθεια ότι ο δούλος συναινεί σε αυτή τη διευθέτηση, αλλά αυτή η συναίνεση είναι αποτέλεσμα επιλογής μεταξύ της εργασίας για τον κύριο και της βλάβης μέσω βίας. Η εργασία υπό αυτές τις συνθήκες διαφέρει ποιοτικά από την εργασία που δεν τελεί υπό την απειλή βίας και μπορεί να ονομαστεί καταναγκαστική εργασία, σε αντιδιαστολή προς την ελεύθερη εργασία ή την εκούσια εργασία. Αν ο Jackson συμφωνεί να συνεχίσει να εργάζεται ως δούλος υπό τις διαταγές του Crusoe, αυτό δεν σημαίνει ότι ο Jackson είναι ενθουσιώδης υποστηρικτής της ίδιας του της δουλείας. Σημαίνει απλώς ότι ο Jackson δεν πιστεύει πως η εξέγερση εναντίον του κυρίου του θα βελτιώσει την κατάστασή του, λόγω του κόστους της εξέγερσης με όρους ενδεχόμενης βίας που θα ασκηθεί εναντίον του, της εργασίας για την προετοιμασία και τη διεξαγωγή της σύγκρουσης κ.λπ.

Το επιχείρημα ότι ο δούλος θα μπορούσε να είναι ενθουσιώδης υποστηρικτής του συστήματος λόγω της τροφής κ.λπ. που του παρέχει ο κύριός του παραβλέπει το γεγονός ότι, σε αυτή την περίπτωση, η βία και η απειλή βίας από τον κύριο δεν θα ήταν αναγκαίες. Ο Jackson θα έθετε απλώς

οικειοθελώς τον εαυτό του στην υπηρεσία του Crusoe, και αυτή η διευθέτηση δεν θα ήταν δουλεία, αλλά ένας άλλος τύπος που εξετάζεται στην επόμενη ενότητα.[104,105] Είναι σαφές ότι ο δούλος βρίσκεται πάντοτε σε χειρότερη κατάσταση απ' ό,τι θα βρισκόταν χωρίς την απειλή βίας από τον κύριο και, επομένως, ότι ο κύριος κερδίζει πάντοτε εις βάρος του δούλου.

Η διαπροσωπική σχέση υπό καθεστώς δουλείας είναι γνωστή ως ηγεμονική.[106] Πρόκειται για σχέση διαταγής και υπακοής, με τις διαταγές να επιβάλλονται μέσω απειλών βίας. Ο κύριος χρησιμοποιεί τους δούλους ως εργαλεία, ως συντελεστές παραγωγής, για την ικανοποίηση των αναγκών του. Έτσι, η δουλεία ή ηγεμονία ορίζεται ως σύστημα στο οποίο κάποιος πρέπει να εργάζεται υπό τις διαταγές ενός άλλου, υπό την απειλή βίας. Υπό την ηγεμονία, ο άνθρωπος που υπακούει —ο «δούλος», ο «δουλοπάροικος», ο «υπό κηδεμονία» ή ο «υπήκοος»— κάνει μόνο μία επιλογή μεταξύ δύο εναλλακτικών δυνατοτήτων: (1) να υποταχθεί στον κύριο ή «δικτάτορα»· ή (2) να εξεγερθεί εναντίον του καθεστώτος βίας, χρησιμοποιώντας τη δική του βία ή αρνούμενος να υπακούσει στις διαταγές. Αν επιλέξει την πρώτη πορεία, υποτάσσεται στον ηγεμονικό άρχοντα, και όλες οι άλλες αποφάσεις λαμβάνονται και όλες οι άλλες πράξεις εκτελούνται από εκείνον τον άρχοντα. Ο υπήκοος επιλέγει μία φορά, όταν επιλέγει να υπακούσει στον άρχοντα· οι άλλες επιλογές γίνονται από τον άρχοντα. Ο υπήκοος λειτουργεί ως παθητικός συντελεστής παραγωγής προς χρήση από τον κύριο. Μετά από εκείνη τη μία πράξη —διαρκούς— επιλογής του δούλου, αυτός εκτελεί εξαναγκασμένη ή καταναγκαστική εργασία, και μόνον ο δικτάτορας είναι ελεύθερος να επιλέγει και να δρα.

Η βίαιη δράση μπορεί να οδηγήσει στις ακόλουθες εξελίξεις:

- (α) Σε αμφίρροπη σύγκρουση, χωρίς κανένας από τους αντιπάλους να αναδεικνύεται νικητής, οπότε ο πόλεμος μπορεί να συνεχιστεί κατά διαστήματα για μεγάλο χρονικό διάστημα· ή η βίαιη δράση μπορεί να παύσει και να εγκαθιδρυθεί ειρήνη —η απουσία πολέμου.
- (β) Ο νικητής μπορεί να σκοτώσει το θύμα, οπότε δεν υπάρχει περαιτέρω διαπροσωπική δράση μεταξύ των δύο.
- (γ) Ο νικητής μπορεί απλώς να ληστέψει το θύμα και να αποχωρήσει, επιστρέφοντας στην απομόνωση, ενδεχομένως με κατά διαστήματα βίαιες επιδρομές.
- (δ) Ο νικητής μπορεί να εγκαθιδρύσει μια διαρκή ηγεμονική τυραννία επί του θύματος μέσω απειλών βίας.

Στην περίπτωση (α), η βίαιη δράση αποδείχθηκε άκαρπη και εσφαλμένη· στην περίπτωση (β), δεν υπάρχει περαιτέρω διαπροσωπική αλληλεπίδραση· στην περίπτωση (γ), υπάρχει εναλλαγή μεταξύ ληστείας και απομόνωσης· και στην περίπτωση (δ), εγκαθιδρύεται ένας διαρκής ηγεμονικός δεσμός.

Από αυτά τα αποτελέσματα, μόνο στην περίπτωση (δ) έχει συγκροτηθεί ένα διαρκές πρότυπο διαπροσωπικής σχέσης. Οι σχέσεις αυτές είναι καταναγκαστικές και περιλαμβάνουν τις ακόλουθες εξαναγκασμένες «ανταλλαγές»: οι δούλοι αντιμετωπίζονται ως συντελεστές παραγωγής με αντάλλαγμα τροφή και άλλες προμήθειες· οι κύριοι αποκτούν συντελεστές παραγωγής με αντάλλαγμα την παροχή των προμηθειών. Κάθε διαρκές πρότυπο διαπροσωπικών ανταλλαγών ονομάζεται κοινωνία, και είναι σαφές ότι κοινωνία έχει εγκαθιδρυθεί μόνο στην περίπτωση (δ).[107] Στην περίπτωση της υποδούλωσης του Jackson από τον Crusoe, η κοινωνία που εγκαθιδρύεται είναι εξ ολοκλήρου ηγεμονική.

Ο όρος «κοινωνία», λοιπόν, δηλώνει ένα πρότυπο διαπροσωπικών ανταλλαγών μεταξύ ανθρώπων. Είναι προφανώς παράλογο να αντιμετωπίζεται η «κοινωνία» ως «πραγματική», με κάποια δική της ανεξάρτητη δύναμη. Η κοινωνία δεν έχει πραγματική υπόσταση πέρα από τα άτομα που τη συγκροτούν και των οποίων οι πράξεις καθορίζουν τον τύπο του κοινωνικού προτύπου που θα εγκαθιδρυθεί.

Είδαμε στο κεφάλαιο 1 ότι κάθε δράση είναι ανταλλαγή, και μπορούμε τώρα να διαιρέσουμε τις ανταλλαγές σε δύο κατηγορίες. Η μία είναι η αυτιστική ανταλλαγή. Η αυτιστική ανταλλαγή συνίσταται σε κάθε ανταλλαγή που δεν περιλαμβάνει κάποια μορφή διαπροσωπικής ανταλλαγής υπηρεσιών. Έτσι, όλες οι ανταλλαγές του απομονωμένου Crusoe ήταν αυτιστικές. Από την άλλη πλευρά, η περίπτωση της δουλείας περιλάμβανε διαπροσωπική ανταλλαγή, στην οποία ο καθένας παραιτείται από ορισμένα αγαθά για να αποκτήσει άλλα αγαθά από τον άλλον. Σε αυτή τη μορφή καταναγκαστικής ανταλλαγής, ωστόσο, μόνον ο άρχοντας ωφελείται από την ανταλλαγή, αφού είναι ο μόνος που την πραγματοποιεί από δική του ελεύθερη επιλογή. Εφόσον πρέπει να επιβάλει την απειλή βίας για να εξαναγκάσει τον υπήκοο να πραγματοποιήσει την ανταλλαγή, είναι σαφές ότι ο τελευταίος ζημιώνεται από αυτήν. Ο κύριος χρησιμοποιεί τον υπήκοο ως συντελεστή παραγωγής για δικό του όφελος εις βάρος του τελευταίου, και αυτή η ηγεμονική σχέση μπορεί να ονομαστεί εκμετάλλευση. Υπό την ηγεμονική ανταλλαγή, ο άρχοντας εκμεταλλεύεται τον υπήκοο προς όφελος του άρχοντα.[108]

2. Τύποι διαπροσωπικής δράσης: Εκούσια ανταλλαγή και συμβατική κοινωνία[109]

Από αυτό το σημείο και έπειτα, θα αναπτύξουμε μια ανάλυση της λειτουργίας μιας κοινωνίας που βασίζεται αποκλειστικά στην εκούσια δράση, εντελώς ανεμπόδιστης από τη βία ή τις απειλές βίας. Θα εξετάσουμε διαπροσωπικές δράσεις που είναι αμιγώς εκούσιες και δεν παρουσιάζουν κανένα ίχνος ηγεμονικών σχέσεων. Κατόπιν, αφού αναπτύξουμε τους νόμους της ανεμπόδιστης αγοράς, θα διερευνήσουμε τη φύση και τα αποτελέσματα των ηγεμονικών σχέσεων —των δράσεων που βασίζονται στη βία ή στην απειλή βίας. Θα επισημάνουμε τις διάφορες επιδράσεις της βίαιης παρέμβασης στις εκούσιες δράσεις και θα εξετάσουμε τις συνέπειες της προσέγγισης ενός καθεστώτος ολοκληρωτικής ηγεμονίας, αμιγούς δουλείας ή υποταγής. Προς το παρόν, θα περιορίσουμε τη συζήτησή μας στην ανάλυση δράσεων ανεμπόδιστων από την ύπαρξη βίας ανθρώπου εναντίον ανθρώπου.

Η κυριότερη μορφή εκούσιας αλληλεπίδρασης είναι η εκούσια διαπροσωπική ανταλλαγή. Ο *A* παραχωρεί ένα αγαθό στον *B* σε αντάλλαγμα για ένα αγαθό που ο *B* παραχωρεί στον *A*. Η ουσία της ανταλλαγής είναι ότι και οι δύο την πραγματοποιούν επειδή προσδοκούν ότι θα τους ωφελήσει· διαφορετικά, δεν θα είχαν συμφωνήσει στην ανταλλαγή. Αναγκαία συνθήκη για να πραγματοποιηθεί μια ανταλλαγή είναι τα δύο αγαθά να αξιολογούνται με αντίστροφη σειρά στις αντίστοιχες κλίμακες αξιών των δύο μερών της ανταλλαγής. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι οι *A* και *B* είναι οι δύο συναλλασσόμενοι και ότι ο *A* δίνει στον *B* το αγαθό *X* σε αντάλλαγμα για το αγαθό *Y*. Για να πραγματοποιηθεί αυτή η ανταλλαγή, οι κλίμακες αξιών τους πριν από την ανταλλαγή πρέπει να ήταν οι ακόλουθες:

A	B
1—(Αγαθό *Y*)	1—(Αγαθό *X*)
2—Αγαθό *X*	2—Αγαθό *Y*

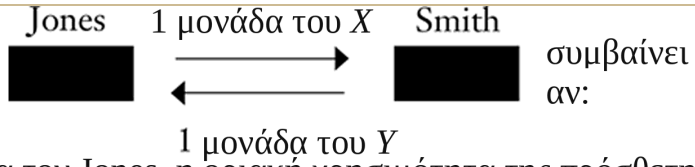
Οι παρενθέσεις γύρω από το αγαθό δηλώνουν ότι το μέρος δεν το διαθέτει στο απόθεμά του· η απουσία παρενθέσεων δηλώνει ότι το διαθέτει. Ο *A* κατέχει το αγαθό *X* και ο *B* κατέχει το αγαθό *Y*, και καθένας αποδίδει στο αγαθό του άλλου μεγαλύτερη αξία απ' ό,τι στο δικό του. Μετά την πραγματοποίηση της ανταλλαγής, τόσο ο *A* όσο και ο *B* έχουν μετακινηθεί σε υψηλότερη θέση στις αντίστοιχες κλίμακες αξιών τους.

Επομένως, οι συνθήκες για να πραγματοποιηθεί μια ανταλλαγή είναι τα αγαθά να αξιολογούνται με αντίστροφη σειρά από τα δύο μέρη και καθένα από τα μέρη να γνωρίζει την ύπαρξη του άλλου και τα αγαθά που αυτός κατέχει. Χωρίς γνώση των περιουσιακών στοιχείων του άλλου προσώπου, δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί καμία ανταλλαγή αυτών των περιουσιακών στοιχείων.

Είναι σαφές ότι τα πράγματα που πρόκειται να ανταλλαγούν πρέπει να είναι αγαθά τα οποία θα είναι χρήσιμα στο μέρος που τα λαμβάνει. Τα αγαθά μπορεί να είναι παρόντα ή μελλοντικά αγαθά —ή απαιτήσεις επί μελλοντικών αγαθών, οι οποίες μπορούν να θεωρηθούν ισοδύναμες με μελλοντικά αγαθά—, μπορεί να είναι κεφαλαιουχικά ή καταναλωτικά αγαθά, εργασία ή συντελεστές που παρέχονται από τη φύση. Σε κάθε περίπτωση, τα αντικείμενα μιας ανταλλαγής πρέπει να είναι σπάνια μέσα για ανθρώπινους σκοπούς, αφού, αν ήταν διαθέσιμα σε αφθονία για όλους, θα αποτελούσαν γενικές συνθήκες της ανθρώπινης ευημερίας και όχι αντικείμενα ανθρώπινης δράσης. Αν κάτι αποτελούσε γενική συνθήκη της ανθρώπινης ευημερίας, δεν θα υπήρχε ανάγκη να παραχωρηθεί κάτι για την απόκτησή του και δεν θα γινόταν αντικείμενο ανταλλαγής.

Αν τα υπό εξέταση αγαθά είναι μοναδικά αγαθά με διαθέσιμη ποσότητα μίας μονάδας, τότε το πρόβλημα του πότε θα πραγματοποιηθούν ή δεν θα πραγματοποιηθούν ανταλλαγές είναι απλό. Αν ο *A* έχει ένα βάζο και ο *B* μια γραφομηχανή, αν καθένας γνωρίζει το περιουσιακό στοιχείο του άλλου και αν ο *A* αποδίδει μεγαλύτερη αξία στη γραφομηχανή και ο *B* μεγαλύτερη αξία στο βάζο, θα πραγματοποιηθεί ανταλλαγή. Αν, από την άλλη πλευρά, είτε ο *A* είτε ο *B* αποδίδει μεγαλύτερη αξία σε αυτό που έχει απ' ό,τι σε αυτό που έχει ο άλλος, τότε δεν θα πραγματοποιηθεί ανταλλαγή. Ομοίως, δεν θα πραγματοποιηθεί ανταλλαγή αν κάποιο από τα δύο μέρη δεν γνωρίζει ότι το άλλο διαθέτει βάζο ή γραφομηχανή.

Από την άλλη πλευρά, αν τα αγαθά είναι διαθέσιμα σε ποσότητες ομοιογενών μονάδων, το πρόβλημα γίνεται πιο σύνθετο. Εδώ, για τον προσδιορισμό του σημείου έως το οποίο θα συνεχιστούν οι ανταλλαγές των δύο αγαθών, ο νόμος της οριακής χρησιμότητας καθίσταται ο αποφασιστικός παράγοντας.[110] Αν οι Jones και Smith έχουν στην κατοχή τους ορισμένες ποσότητες μονάδων των αγαθών *X* και *Y*, τότε, για να ανταλλάξει ο Jones μία μονάδα του *X* με μία μονάδα του *Y*, πρέπει να πληρούνται οι ακόλουθες συνθήκες: για τον Jones, η οριακή χρησιμότητα της πρόσθετης μονάδας του *Y* πρέπει να είναι μεγαλύτερη από την οριακή χρησιμότητα της μονάδας του *X* που παραχωρεί· και για τον Smith, η οριακή χρησιμότητα της πρόσθετης μονάδας του *X* πρέπει να είναι μεγαλύτερη από την οριακή χρησιμότητα της μονάδας του *Y* που παραχωρεί. Έτσι:

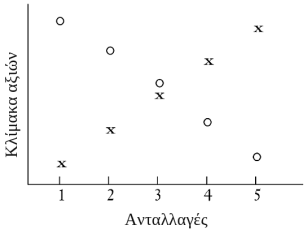

Για τον Jones, η οριακή χρησιμότητα της πρόσθετης μονάδας του *Y* > η οριακή χρησιμότητα του *X*.
Για τον Smith, η οριακή χρησιμότητα της πρόσθετης μονάδας του *X* > η οριακή χρησιμότητα του *Y*.

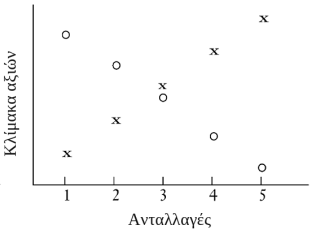
Οι οριακές χρησιμότητες των αγαθών για τον Jones και για τον Smith δεν είναι, ασφαλώς, συγκρίσιμες, αφού δεν μπορούν να μετρηθούν και οι δύο κλίμακες αξιών δεν μπορούν να αναχθούν σε ένα μέτρο ή σε μία κλίμακα.

Ωστόσο, καθώς ο Jones συνεχίζει να ανταλλάσσει με τον Smith μονάδες του *X* με μονάδες του *Y*, η οριακή χρησιμότητα του *X* για τον Jones αυξάνεται, λόγω του νόμου της οριακής χρησιμότητας. Επιπλέον, η οριακή χρησιμότητα της πρόσθετης μονάδας του *Y* εξακολουθεί να μειώνεται καθώς αυξάνεται το απόθεμα του Jones σε *Y*, λόγω της λειτουργίας αυτού του νόμου. Τελικά, επομένως, ο Jones θα φτάσει σε ένα σημείο όπου, σε οποιαδήποτε περαιτέρω ανταλλαγή του *X* με το *Y*, η οριακή χρησιμότητα του *X* θα είναι μεγαλύτερη από την οριακή χρησιμότητα της πρόσθετης μονάδας του *Y*, οπότε δεν θα πραγματοποιήσει περαιτέρω ανταλλαγή. Επιπλέον, ο Smith βρίσκεται σε παρόμοια θέση. Καθώς συνεχίζει να ανταλλάσσει *Y* με *X*, η οριακή χρησιμότητα του *Y* για αυτόν αυξάνεται και η οριακή χρησιμότητα της πρόσθετης μονάδας του *X* μειώνεται, με τη λειτουργία του νόμου της οριακής χρησιμότητας. Και αυτός θα φτάσει τελικά σε ένα σημείο όπου μια περαιτέρω ανταλλαγή θα υποβίβαζε αντί να ανύψωνε τη θέση του στην κλίμακα αξιών του, οπότε θα αρνηθεί να πραγματοποιήσει περαιτέρω ανταλλαγή. Εφόσον για μια συμφωνία χρειάζονται δύο, οι Jones και Smith θα ανταλλάσσουν μονάδες του *X* με μονάδες του *Y* έως ότου ο ένας από τους δύο φτάσει σε ένα σημείο πέρα από το οποίο η περαιτέρω ανταλλαγή θα οδηγεί σε ζημία αντί για κέρδος.

Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ο Jones ξεκινά από μια κατάσταση στην οποία τα περιουσιακά του στοιχεία —το απόθεμα αγαθών του— αποτελούνται από πέντε άλογα και καμία αγελάδα, ενώ ο Smith ξεκινά με περιουσιακά στοιχεία πέντε αγελάδες και κανένα άλογο. Το πόσες ανταλλαγές μίας αγελάδας με ένα άλογο θα πραγματοποιηθούν, αν πραγματοποιηθούν καθόλου, αντανακλάται στις κλίμακες αξιών των δύο προσώπων. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι το αξιολογικό διάγραμμα του Jones είναι όπως παρουσιάζεται στο Σχήμα 5. Οι τελείες αντιπροσωπεύουν την αξία της οριακής χρησιμότητας κάθε πρόσθετης αγελάδας, καθώς ο Jones ανταλλάσσει ένα άλογο με μία αγελάδα. Οι σταυροί αντιπροσωπεύουν την αυξανόμενη οριακή χρησιμότητα κάθε αλόγου που παραχωρεί καθώς πραγματοποιεί ανταλλαγές. Ο Jones θα σταματήσει τις ανταλλαγές μετά την τρίτη, όταν τα περιουσιακά του στοιχεία θα αποτελούνται από δύο άλογα και τρεις αγελάδες, αφού μια περαιτέρω τέτοια ανταλλαγή θα επιδείνωνε την κατάστασή του.

ΣΧΗΜΑ 5. JONES

ΣΧΗΜΑ 6. SMITH

Από την άλλη πλευρά, ας υποθέσουμε ότι το αξιολογικό διάγραμμα του Smith έχει τη μορφή που παρουσιάζεται στο Σχήμα 6. Οι τελείες αντιπροσωπεύουν την οριακή χρησιμότητα κάθε πρόσθετου αλόγου για τον Smith, ενώ οι σταυροί αντιπροσωπεύουν την οριακή χρησιμότητα κάθε αγελάδας που παραχωρεί. Ο Smith θα σταματήσει τις ανταλλαγές μετά τη δεύτερη και, επομένως, και ο Jones θα αναγκαστεί να σταματήσει μετά τη δεύτερη. Θα καταλήξουν με τον Jones να διαθέτει απόθεμα τριών αλόγων και δύο αγελάδων και τον Smith απόθεμα τριών αγελάδων και δύο αλόγων.

Είναι σχεδόν αδύνατον να υπερεκτιμήσει κανείς τη σημασία της ανταλλαγής σε ένα ανεπτυγμένο οικονομικό σύστημα. Οι διαπροσωπικές ανταλλαγές ασκούν τεράστια επίδραση στις παραγωγικές δραστηριότητες. Η ύπαρξή τους σημαίνει ότι τα αγαθά και οι μονάδες αγαθών δεν έχουν μόνο άμεση αξία χρήσης για τον παραγωγό, αλλά και ανταλλακτική αξία. Με άλλα λόγια, τα αγαθά μπορούν πλέον να ανταλλαγούν με άλλα αγαθά μεγαλύτερης χρησιμότητας για τον δρώντα. Ένας άνθρωπος θα ανταλλάξει μία μονάδα ενός αγαθού εφόσον τα αγαθά που μπορεί να αποκτήσει σε αντάλλαγμά της έχουν μεγαλύτερη αξία για αυτόν από την αξία που είχε η μονάδα σε άμεση χρήση, δηλαδή εφόσον η ανταλλακτική της αξία είναι μεγαλύτερη από την άμεση αξία χρήσης της. Στο παραπάνω παράδειγμα, τα πρώτα δύο άλογα που αντάλλαξε ο Jones και οι πρώτες δύο αγελάδες που παραχώρησε ο Smith είχαν μεγαλύτερη ανταλλακτική αξία από άμεση αξία χρήσης για τους ιδιοκτήτες τους. Από την άλλη πλευρά, από εκείνο το σημείο και έπειτα, τα αντίστοιχα περιουσιακά τους στοιχεία είχαν μεγαλύτερη αξία χρήσης για τους ιδιοκτήτες τους από ανταλλακτική αξία.[111]

Η ύπαρξη και οι δυνατότητες της ανταλλαγής ανοίγουν στους παραγωγούς τον δρόμο για να παράγουν για μια «αγορά» αντί για τον εαυτό τους. Αντί να επιχειρεί να μεγιστοποιήσει την παραγωγή του σε απομόνωση, παράγοντας αγαθά αποκλειστικά για δική του χρήση, κάθε άνθρωπος μπορεί πλέον να παράγει αγαθά προσβλέποντας στην ανταλλακτική τους αξία και να ανταλλάσσει αυτά τα αγαθά με άλλα που έχουν μεγαλύτερη αξία για αυτόν. Είναι προφανές ότι, εφόσον αυτό ανοίγει έναν νέο δρόμο για τη χρησιμότητα των αγαθών, καθίσταται δυνατόν για κάθε άνθρωπο να αυξήσει την παραγωγικότητά του. Μέσω της πραξεολογίας, επομένως, γνωρίζουμε ότι μόνο οφέλη μπορούν να προκύψουν για κάθε συμμετέχοντα στην ανταλλαγή και ότι καθένας πρέπει να ωφελείται από τη συναλλαγή· διαφορετικά, δεν θα συμμετείχε σε αυτήν. Εμπειρικά γνωρίζουμε ότι η ανταλλακτική οικονομία κατέστησε δυνατή μια τεράστια αύξηση της παραγωγικότητας και των ικανοποιήσεων για όλους τους συμμετέχοντες.

Έτσι, κάθε άνθρωπος μπορεί να παράγει αγαθά είτε για δική του άμεση χρήση είτε με σκοπό να τα ανταλλάξει με άλλους για αγαθά που επιθυμεί. Στην πρώτη περίπτωση, είναι ο καταναλωτής του δικού του προϊόντος· στη δεύτερη, παράγει για την εξυπηρέτηση άλλων καταναλωτών, δηλαδή «παράγει για μια αγορά». Και στις δύο περιπτώσεις, είναι σαφές ότι, στην ανεμπόδιστη «αγορά», οι καταναλωτές είναι εκείνοι που υπαγορεύουν την πορεία της παραγωγής.

Σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή, ένα αγαθό ή μία μονάδα ενός αγαθού μπορεί να έχει για τον κάτοχό του είτε άμεση αξία χρήσης είτε ανταλλακτική αξία είτε συνδυασμό των δύο, και όποια από τις δύο είναι μεγαλύτερη καθορίζει τη δράση του. Παραδείγματα αγαθών που έχουν μόνο άμεση αξία χρήσης για τον ιδιοκτήτη τους είναι τα αγαθά σε μια απομονωμένη οικονομία ή αγαθά όπως γυαλιά οράσεως με φακούς κατεργασμένους σύμφωνα με ατομική συνταγή. Από την άλλη πλευρά, οι παραγωγοί τέτοιων γυαλιών ή χειρουργικών εργαλείων δεν βρίσκουν άμεση αξία χρήσης σε αυτά τα προϊόντα, αλλά μόνο ανταλλακτική αξία. Πολλά αγαθά, όπως στο προηγούμενο παράδειγμα ανταλλαγής, έχουν τόσο άμεση αξία χρήσης όσο και ανταλλακτική αξία για τους ιδιοκτήτες τους. Για αυτά τα αγαθά, η μεταβολή των συνθηκών μπορεί να κάνει την άμεση αξία χρήσης να αντικαταστήσει την ανταλλακτική αξία στην αξιολογική ιεράρχηση του δρώντος ή αντιστρόφως. Έτσι, αν ένα πρόσωπο που διαθέτει απόθεμα κρασιού πάψει να αρέσκεται στο κρασί, η προηγουμένως μεγαλύτερη αξία χρήσης που είχε το κρασί για αυτό θα μεταβληθεί και η ανταλλακτική αξία του κρασιού θα υπερισχύσει της αξίας χρήσης του, η οποία έχει πλέον καταστεί σχεδόν μηδενική. Ομοίως, ένας ενήλικος μπορεί να ανταλλάξει τα παιχνίδια που χρησιμοποιούσε ως παιδί, τώρα που η αξία χρήσης τους έχει μειωθεί σημαντικά.

Από την άλλη πλευρά, η ανταλλακτική αξία των αγαθών μπορεί να μειωθεί, οδηγώντας τους κατόχους τους να τα χρησιμοποιήσουν άμεσα αντί να τα ανταλλάξουν. Έτσι, μια κατασκευάστρια γυναικείων καπέλων μπορεί να κατασκευάσει ένα καπέλο με σκοπό την ανταλλαγή, αλλά κάποιο μικρό ελάττωμα μπορεί να προκαλέσει μείωση της αναμενόμενης ανταλλακτικής του αξίας, ώστε η ίδια να αποφασίσει να φορέσει το καπέλο.

Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που προκαλούν μεταβολή στη σχέση μεταξύ άμεσης αξίας χρήσης και ανταλλακτικής αξίας είναι η αύξηση του αριθμού των μονάδων της διαθέσιμης ποσότητας. Από τον νόμο της οριακής χρησιμότητας γνωρίζουμε ότι η αύξηση της διαθέσιμης ποσότητας ενός αγαθού μειώνει την οριακή χρησιμότητα αυτής της ποσότητας για άμεση χρήση. Επομένως, όσο περισσότερες μονάδες είναι διαθέσιμες τόσο πιθανότερο είναι η ανταλλακτική αξία της οριακής μονάδας να είναι μεγαλύτερη από την αξία της σε άμεση χρήση και τόσο πιθανότερο είναι ο ιδιοκτήτης της να την ανταλλάξει. Όσο περισσότερα άλογα είχε ο Jones στο απόθεμά του και όσο περισσότερες αγελάδες είχε ο Smith τόσο πιο πρόθυμοι θα ήταν να τα ανταλλάξουν. Αντιστρόφως, μια μείωση της διαθέσιμης ποσότητας θα αυξήσει την πιθανότητα να υπερισχύσει η άμεση αξία χρήσης.

Το δίκτυο των εκούσιων διαπροσωπικών ανταλλαγών συγκροτεί μια κοινωνία· συγκροτεί επίσης ένα πρότυπο αλληλεπιδράσεων γνωστό ως αγορά. Μια κοινωνία που συγκροτείται αποκλειστικά από την αγορά έχει μια ανεμπόδιστη αγορά ή ελεύθερη αγορά, μια αγορά που δεν επιβαρύνεται από την παρέμβαση βίαιης δράσης. Μια κοινωνία βασισμένη σε εκούσιες ανταλλαγές ονομάζεται συμβατική κοινωνία. Σε αντίθεση με την ηγεμονική κοινωνία που βασίζεται στην κυριαρχία της βίας, ο συμβατικός τύπος κοινωνίας βασίζεται σε συμβατικές σχέσεις τις οποίες τα άτομα συνάπτουν ελεύθερα. Οι συμφωνίες των ατόμων για την πραγματοποίηση ανταλλαγών ονομάζονται συμβάσεις, και μια κοινωνία βασισμένη σε εκούσιες συμβατικές συμφωνίες είναι συμβατική κοινωνία. Είναι η κοινωνία της ανεμπόδιστης αγοράς.

Σε μια συμβατική κοινωνία, κάθε άτομο ωφελείται από τη σύμβαση ανταλλαγής που συνάπτει. Κάθε άτομο είναι ένας δρων ελεύθερος να λαμβάνει τις δικές του αποφάσεις σε κάθε βήμα της πορείας. Έτσι, οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων σε μια ανεμπόδιστη αγορά είναι «συμμετρικές»· υπάρχει ισότητα υπό την έννοια ότι κάθε πρόσωπο έχει ίση εξουσία να λαμβάνει τις δικές του

αποφάσεις ανταλλαγής. Αυτό αντιδιαστέλλεται προς μια ηγεμονική σχέση, όπου η εξουσία είναι ασύμμετρη —όπου ο δικτάτορας λαμβάνει όλες τις αποφάσεις για τους υπηκόους του εκτός από τη μία απόφαση να υπακούσουν, υπό την απειλή, τρόπον τινά, της ξιφολόγχης.

Έτσι, τα διακριτικά γνωρίσματα της συμβατικής κοινωνίας, της ανεμπόδιστης αγοράς, είναι η ατομική ευθύνη, η ελευθερία από τη βία, η πλήρης εξουσία του ατόμου να λαμβάνει τις δικές του αποφάσεις — εκτός από την απόφαση να ασκήσει πρώτο βία εναντίον άλλου— και τα οφέλη για όλα τα συμμετέχοντα άτομα. Τα διακριτικά γνωρίσματα μιας ηγεμονικής κοινωνίας είναι η κυριαρχία της βίας, η παράδοση της εξουσίας λήψης των αποφάσεων του ατόμου σε έναν δικτάτορα και η εκμετάλλευση των υπηκόων προς όφελος των κυρίων. Θα δούμε παρακάτω ότι οι υφιστάμενες κοινωνίες μπορεί να είναι εξ ολοκλήρου ηγεμονικές, εξ ολοκλήρου συμβατικές ή διάφορα μείγματα των δύο σε διαφορετικούς βαθμούς, και θα αναλυθούν η φύση και οι συνέπειες αυτών των διαφόρων «μεικτών οικονομιών» και των εξ ολοκλήρου ηγεμονικών κοινωνιών.

Προτού εξετάσουμε περαιτέρω τη διαδικασία της ανταλλαγής, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι, για να ανταλλάξει ένα πρόσωπο οτιδήποτε, πρέπει πρώτα να το κατέχει ή να έχει την κυριότητά του. Παραχωρεί την κυριότητα του αγαθού *X* για να αποκτήσει την κυριότητα του αγαθού *Y*. Η κυριότητα ενός ή περισσότερων ιδιοκτητών συνεπάγεται αποκλειστικό έλεγχο και χρήση των αγαθών που τους ανήκουν, και τα αγαθά αυτά αποτελούν ιδιοκτησία. Η ελευθερία από τη βία συνεπάγεται ότι κανείς δεν μπορεί να αρπάξει την ιδιοκτησία άλλου μέσω βίας ή απειλής βίας και ότι η ιδιοκτησία κάθε προσώπου είναι ασφαλής, ή «εξασφαλισμένη», έναντι τέτοιας επιθετικής ενέργειας.

Ποια αγαθά καθίστανται ιδιοκτησία; Προφανώς, μόνο τα σπάνια μέσα αποτελούν ιδιοκτησία. Οι γενικές συνθήκες ευημερίας, εφόσον είναι άφθονες για όλους, δεν αποτελούν αντικείμενα οποιασδήποτε δράσης και, επομένως, δεν μπορούν να ανήκουν σε κάποιον ή να καταστούν ιδιοκτησία. Στην ελεύθερη αγορά, είναι παράλογο να λέγεται ότι κάποιος «κατέχει» τον αέρα. Μόνο αν ένα αγαθό είναι σπάνιο είναι αναγκαίο να το αποκτήσει κάποιος ή να αποκτήσει την κυριότητά του για να το χρησιμοποιήσει. Ο μόνος τρόπος με τον οποίο ένας άνθρωπος θα μπορούσε να αναλάβει την κυριότητα του αέρα είναι να χρησιμοποιήσει βία για να επιβάλει αυτή την αξίωση. Μια τέτοια δράση δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί στην ανεμπόδιστη αγορά.

Στην ελεύθερη, ανεμπόδιστη αγορά, ένας άνθρωπος μπορεί να αποκτήσει ιδιοκτησία επί σπάνιων αγαθών ως εξής:

1. Πρώτον, κάθε άνθρωπος έχει την κυριότητα του ίδιου του εαυτού του, της βούλησης και των πράξεών του και του τρόπου με τον οποίο θα καταβάλει τη δική του εργασία.
2. Αποκτά σπάνιους συντελεστές που παρέχονται από τη φύση είτε ιδιοποιούμενος έως τότε αχρησιμοποίητους συντελεστές για δική του χρήση είτε λαμβάνοντάς τους ως δωρεά από κάποιον άλλον, ο οποίος, σε τελική ανάλυση, πρέπει να τους είχε ιδιοποιηθεί ως έως τότε αχρησιμοποίητους συντελεστές.[112]
3. Αποκτά κεφαλαιουχικά ή καταναλωτικά αγαθά είτε συνδυάζοντας τη δική του εργασία με συντελεστές που παρέχονται από τη φύση για να τα παραγάγει είτε λαμβάνοντάς τα ως δωρεά από κάποιον άλλον. Όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, οι δωρεές πρέπει τελικά να ανάγονται στην παραγωγή των αγαθών από κάποιον δρώντα μέσω της χρήσης της δικής του εργασίας. Είναι σαφές ότι οι συντελεστές που παρέχονται από τη φύση, τα κεφαλαιουχικά αγαθά και τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά είναι εκείνα που είναι πιθανό να μεταβιβάζονται

μέσω δωρεών, αφού τα μη διαρκή καταναλωτικά αγαθά πιθανότατα θα καταναλώνονται γρήγορα.

4. Μπορεί να ανταλλάξει οποιοδήποτε είδος συντελεστή — υπηρεσία εργασίας, συντελεστή που παρέχεται από τη φύση, κεφαλαιουχικό αγαθό, καταναλωτικό αγαθό— με οποιοδήποτε είδος συντελεστή.

Είναι σαφές ότι οι δωρεές και οι ανταλλαγές ως πηγές ιδιοκτησίας πρέπει τελικά να ανάγονται στην αυτοκυριότητα, στην ιδιοποίηση αχρησιμοποίητων συντελεστών που παρέχονται από τη φύση και στην παραγωγή κεφαλαιουχικών και καταναλωτικών αγαθών, ως τις έσχατες πηγές απόκτησης ιδιοκτησίας σε ένα ελεύθερο οικονομικό σύστημα. Για να πραγματοποιηθεί η δωρεά ή η ανταλλαγή αγαθών, πρέπει πρώτα αυτά να έχουν αποκτηθεί από μεμονωμένους δρώντες με έναν από αυτούς τους τρόπους. Η λογική ακολουθία των γεγονότων είναι, επομένως, η εξής: Ένας άνθρωπος είναι κύριος του εαυτού του· ιδιοποιείται αχρησιμοποίητους συντελεστές που παρέχονται από τη φύση, καθιστώντας τους ιδιοκτησία του· χρησιμοποιεί αυτούς τους συντελεστές για να παραγάγει κεφαλαιουχικά και καταναλωτικά αγαθά, τα οποία γίνονται δικά του· καταναλώνει τα καταναλωτικά αγαθά και/ή τα δωρίζει, μαζί με τα κεφαλαιουχικά αγαθά, σε άλλους· ανταλλάσσει ορισμένα από αυτά τα αγαθά με άλλα αγαθά που είχαν περιέλθει με τον ίδιο τρόπο στην κυριότητα άλλων.[113,114] Αυτοί είναι οι τρόποι απόκτησης αγαθών που ισχύουν στην ελεύθερη αγορά και περιλαμβάνουν όλους τους τρόπους εκτός από τη βίαιη ή άλλως επιθετική αφαίρεση της ιδιοκτησίας άλλων.[115]

Σε αντίθεση με τις γενικές συνθήκες ευημερίας, οι οποίες στην ελεύθερη αγορά δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ιδιοποίησης, τα σπάνια αγαθά που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή πρέπει πάντοτε να βρίσκονται υπό τον έλεγχο κάποιου και, επομένως, πρέπει πάντοτε να αποτελούν ιδιοκτησία. Στην ελεύθερη αγορά, τα αγαθά θα ανήκουν σε εκείνους που είτε τα παρήγαγαν είτε τα έθεσαν πρώτοι σε χρήση είτε τα έλαβαν ως δωρεές. Ομοίως, υπό ένα σύστημα βίας και ηγεμονικών δεσμών, κάποιος ή κάποιοι πρέπει να επιβλέπουν και να διευθύνουν τη λειτουργία αυτών των αγαθών. Όποιος επιτελεί αυτές τις λειτουργίες έχει στην πράξη την κυριότητα αυτών των αγαθών ως ιδιοκτησίας, ανεξάρτητα από τον νομικό ορισμό της κυριότητας. Αυτό ισχύει για τα πρόσωπα και τις υπηρεσίες τους, όπως και για τα υλικά αγαθά. Στην ελεύθερη αγορά, κάθε πρόσωπο είναι πλήρης κύριος του εαυτού του, ενώ υπό ένα σύστημα πλήρων ηγεμονικών δεσμών υπόκειται στην κυριότητα άλλων, με εξαίρεση τη μία απόφαση να μην εξεγερθεί εναντίον της εξουσίας του ιδιοκτήτη. Έτσι, τα βίαια ή ηγεμονικά καθεστώτα δεν καταργούν και δεν μπορούν να καταργήσουν την ιδιοκτησία, η οποία απορρέει από τα θεμέλια της ανθρώπινης δράσης, αλλά μπορούν μόνο να τη μεταβιβάσουν από ένα πρόσωπο ή ένα σύνολο προσώπων —τους παραγωγούς ή τους φυσικούς κυρίους του εαυτού τους— σε ένα άλλο σύνολο.

Μπορούμε τώρα να συνοψίσουμε σύντομα τους διάφορους τύπους ανθρώπινης δράσης στον ακόλουθο πίνακα:

Ανθρώπινη δράση	Κατηγορία	Τύποι
I. Απομόνωση	Αυτιστική ανταλλαγή	—
II. Διαπροσωπική δράση	α. Επιθετική δράση	1. Πόλεμος· 2. Φόνος, σωματική επίθεση· 3. Ληστεία· 4. Δουλεία
II. Διαπροσωπική δράση	β. Μη επιθετική δράση	1. Δωρεές· 2. Εκούσια ανταλλαγή

Το παρόν και τα επόμενα κεφάλαια είναι αφιερωμένα στην ανάλυση μιας κοινωνίας χωρίς επιθετικές ενέργειες, ιδίως εκείνης που συγκροτείται από την εκούσια διαπροσωπική ανταλλαγή.

3. Η ανταλλαγή και ο καταμερισμός της εργασίας

Περιγράφοντας τις συνθήκες που πρέπει να συντρέχουν για να πραγματοποιηθεί διαπροσωπική ανταλλαγή —όπως οι αντίστροφες αξιολογήσεις—, υποθέσαμε εμμέσως ότι πρέπει να ανταλλάσσονται δύο διαφορετικά αγαθά. Αν ο Crusoe, στο δικό του άκρο του νησιού, παρήγαγε μόνο μούρα και ο Jackson, στο δικό του άκρο, παρήγαγε μόνο το ίδιο είδος μούρων, τότε δεν θα υπήρχε βάση για ανταλλαγή μεταξύ τους. Αν ο Jackson παρήγαγε 200 μούρα και ο Crusoe 150 μούρα, θα ήταν παράλογο να υποθέσουμε ότι θα πραγματοποιούνταν οποιαδήποτε ανταλλαγή μούρων μεταξύ τους.[116] Η μόνη εκούσια διαπροσωπική δράση σχετικά με τα μούρα που θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί θα ήταν μια δωρεά από τον έναν στον άλλον.

Αν οι συναλλασσόμενοι πρέπει να ανταλλάσσουν δύο διαφορετικά αγαθά, αυτό συνεπάγεται ότι κάθε μέρος πρέπει να διαθέτει διαφορετική αναλογία περιουσιακών στοιχείων σε αγαθά σε σχέση με τις ανάγκες του. Πρέπει να έχει εξειδικευτεί σχετικά στην απόκτηση αγαθών διαφορετικών από εκείνα που παρήγαγε το άλλο μέρος. Αυτή η εξειδίκευση κάθε ατόμου μπορεί να έχει προκύψει για οποιονδήποτε από τρεις διαφορετικούς λόγους ή για οποιονδήποτε συνδυασμό τους: (α) διαφορές στην καταλληλότητα και στην απόδοση των συντελεστών που παρέχονται από τη φύση· (β) διαφορές στα δεδομένα κεφαλαιουχικά και διαρκή καταναλωτικά αγαθά· και (γ) διαφορές στη δεξιότητα και στην επιθυμητότητα διαφορετικών ειδών εργασίας.[117] Αυτοί οι παράγοντες, μαζί με τη δυνητική ανταλλακτική αξία και την αξία χρήσης των αγαθών, θα καθορίσουν τη γραμμή παραγωγής που θα ακολουθήσει ο δρων. Αν η παραγωγή κατευθύνεται προς την ανταλλαγή, τότε η ανταλλακτική αξία θα διαδραματίσει μείζονα ρόλο στην απόφασή του. Έτσι, ο Crusoe μπορεί να έχει βρει άφθονη γεωργική παραγωγή στη δική του πλευρά του νησιού. Αυτοί οι πόροι, σε συνδυασμό με τη μεγαλύτερη δεξιότητά του στη γεωργία και τη μικρότερη δυσαρέσκεια που του προκαλεί αυτή η απασχόληση λόγω της αρέσκειάς του προς τη γεωργία, θα μπορούσαν να τον οδηγήσουν να ασχοληθεί με τη γεωργία, ενώ η μεγαλύτερη δεξιότητα του Jackson στο κυνήγι και η μεγαλύτερη αφθονία θηραμάτων τον ωθούν να εξειδικευτεί στο κυνήγι και στην παγίδευση θηραμάτων. Η ανταλλαγή, μια παραγωγική διαδικασία και για τους δύο συμμετέχοντες, συνεπάγεται εξειδίκευση της παραγωγής ή καταμερισμό της εργασίας.

Η έκταση του καταμερισμού της εργασίας σε μια κοινωνία εξαρτάται από την έκταση της αγοράς για τα προϊόντα. Η δεύτερη καθορίζει την ανταλλακτική αξία που θα μπορέσει να εξασφαλίσει ο παραγωγός για τα αγαθά του. Έτσι, αν ο Jackson γνωρίζει ότι θα μπορεί να ανταλλάξει μέρος των θηραμάτων του με τα δημητριακά και τα φρούτα του Crusoe, μπορεί κάλλιστα να δαπανήσει όλη

του την εργασία στο κυνήγι. Τότε θα μπορεί να αφιερώνει όλο τον χρόνο εργασίας του στο κυνήγι, ενώ ο Crusoe θα αφιερώνει τον δικό του στη γεωργία, και τα «πλεονάζοντα» αποθέματά τους θα ανταλλάσσονται μέχρι τα όρια που αναλύθηκαν στην προηγούμενη ενότητα. Από την άλλη πλευρά, αν, για παράδειγμα, ο Crusoe έχει μικρή χρησιμότητα για το κρέας, ο Jackson δεν θα μπορεί να ανταλλάξει πολύ κρέας και θα αναγκαστεί να είναι πολύ περισσότερο άμεσα αυτάρκης, παράγοντας ο ίδιος τα δημητριακά και τα φρούτα του, καθώς και το κρέας του.

Είναι σαφές ότι, από πραξεολογική άποψη, το ίδιο το γεγονός της ανταλλαγής και του καταμερισμού της εργασίας συνεπάγεται ότι αυτά πρέπει να είναι παραγωγικότερα για όλους τους ενδιαφερομένους από την απομονωμένη, αυτιστική εργασία. Η οικονομική ανάλυση από μόνη της, ωστόσο, δεν μας παρέχει γνώση της τεράστιας αύξησης της παραγωγικότητας που επιφέρει ο καταμερισμός της εργασίας στην κοινωνία. Αυτή βασίζεται σε μια περαιτέρω εμπειρική διαπίστωση, δηλαδή στην τεράστια ποικιλία των ανθρώπων και του κόσμου γύρω τους. Είναι γεγονός ότι, πέρα από τη βασική ενότητα των ειδών και των αντικειμένων στη φύση, υπάρχει μεγάλη ποικιλομορφία. Ειδικότερα, υπάρχει ποικιλία στους προαναφερθέντες παράγοντες που θα οδηγούσαν στην εξειδίκευση: στις τοποθεσίες και στα είδη των φυσικών πόρων και στις ικανότητες, στις δεξιότητες και στις προτιμήσεις των ανθρώπων. Όπως το διατυπώνει ο καθηγητής von Mises:

> *Θα μπορούσε κανείς εξίσου να θεωρήσει αυτά τα δύο γεγονότα ως ένα και το αυτό γεγονός, δηλαδή την πολυμορφία της φύσης που καθιστά το σύμπαν ένα σύμπλεγμα άπειρων παραλλαγών. Αν η επιφάνεια της γης ήταν τέτοια ώστε οι φυσικές συνθήκες παραγωγής να είναι ίδιες σε κάθε σημείο και αν ένας άνθρωπος ήταν ... ίσος με όλους τους άλλους ανθρώπους ... ο καταμερισμός της εργασίας δεν θα προσέφερε κανένα πλεονέκτημα στον δρώντα άνθρωπο.*[118]

Είναι σαφές ότι οι συνθήκες για ανταλλαγή και, επομένως, για αυξημένη παραγωγικότητα των συμμετεχόντων θα προκύπτουν όπου κάθε μέρος υπερέχει ως προς την παραγωγικότητα σε ένα από τα ανταλλασσόμενα αγαθά —μια υπεροχή που μπορεί να οφείλεται είτε σε καλύτερους συντελεστές παρεχόμενους από τη φύση είτε στην ικανότητα του παραγωγού. Αν τα άτομα εγκαταλείψουν τις προσπάθειες να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους σε απομόνωση και αν καθένα αφιερώσει τον χρόνο εργασίας του στην ειδικότητα στην οποία υπερέχει, είναι σαφές ότι η συνολική παραγωγικότητα για καθένα από τα προϊόντα αυξάνεται. Αν ο Crusoe μπορεί να παράγει περισσότερα μούρα ανά μονάδα χρόνου και ο Jackson μπορεί να σκοτώνει περισσότερα θηράματα, είναι σαφές ότι η παραγωγικότητα και στις δύο γραμμές παραγωγής αυξάνεται αν ο Crusoe αφοσιωθεί εξ ολοκλήρου στην παραγωγή μούρων και ο Jackson στο κυνήγι θηραμάτων, οπότε στη συνέχεια μπορούν να ανταλλάξουν μέρος των μούρων με μέρος των θηραμάτων. Επιπλέον, η εξειδίκευση πλήρους απασχόλησης σε μια γραμμή παραγωγής είναι πιθανό να βελτιώσει την παραγωγικότητα κάθε προσώπου σε αυτή τη γραμμή και να ενισχύσει τη σχετική υπεροχή του καθενός.

Περισσότερο δυσεξήγητη είναι η περίπτωση κατά την οποία ένα άτομο υπερέχει έναντι ενός άλλου σε όλες τις γραμμές παραγωγής. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι ο Crusoe υπερέχει έναντι του Jackson τόσο στην παραγωγή μούρων όσο και στην παραγωγή θηραμάτων. Υπάρχουν δυνατότητες ανταλλαγής σε αυτή την κατάσταση; Με μια επιφανειακή εξέταση, θα μπορούσε να δοθεί η απάντηση ότι δεν υπάρχουν και ότι και οι δύο θα συνεχίσουν σε απομόνωση. Στην πραγματικότητα, συμφέρει τον Crusoe να εξειδικευτεί σε εκείνη τη γραμμή παραγωγής στην οποία έχει τη μεγαλύτερη σχετική παραγωγική υπεροχή και να ανταλλάσσει αυτό το προϊόν με το προϊόν στο

οποίο εξειδικεύεται ο Jackson. Είναι σαφές ότι ο λιγότερο παραγωγικός παραγωγός ωφελείται λαμβάνοντας ορισμένα από τα προϊόντα του περισσότερο παραγωγικού. Ωστόσο, ωφελείται και ο δεύτερος, καθώς είναι ελεύθερος να αφοσιωθεί σε εκείνο το προϊόν στο οποίο η παραγωγική του υπεροχή είναι η μεγαλύτερη. Έτσι, αν ο Crusoe έχει μεγάλη υπεροχή στην παραγωγή μούρων και μικρή υπεροχή στην παραγωγή θηραμάτων, θα εξακολουθεί να τον ωφελεί να αφιερώνει όλο τον χρόνο εργασίας του στην παραγωγή μούρων και κατόπιν να ανταλλάσσει μερικά μούρα με τα προϊόντα του κυνηγιού του Jackson. Σε ένα παράδειγμα που αναφέρει ο καθηγητής Boulding:

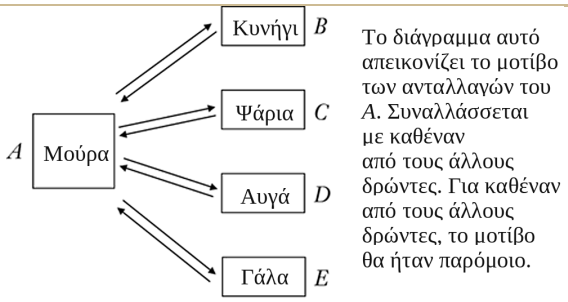
> *Ένας γιατρός που είναι εξαιρετικός κηπουρός μπορεί κάλλιστα να προτιμά να προσλάβει έναν εργάτη που ως κηπουρός είναι κατώτερός του, επειδή έτσι μπορεί να αφιερώσει περισσότερο χρόνο στην άσκηση της ιατρικής.*[119]

Αυτή η σημαντική αρχή —ότι η ανταλλαγή μπορεί να πραγματοποιηθεί επωφελώς ακόμη και όταν το ένα μέρος υπερέχει και στις δύο γραμμές παραγωγής— είναι γνωστή ως νόμος της συνεργασίας, νόμος του συγκριτικού κόστους ή νόμος του συγκριτικού πλεονεκτήματος.

Καθώς η πανταχού παρούσα ποικιλομορφία προσφέρει δυνατότητες εξειδίκευσης και ευνοϊκές συνθήκες ανταλλαγής προκύπτουν ακόμη και όταν το ένα μέρος υπερέχει και στις δύο δραστηριότητες, αφθονούν οι μεγάλες ευκαιρίες για εκτεταμένο καταμερισμό της εργασίας και διεύρυνση της αγοράς. Όσο περισσότεροι άνθρωποι συνδέονται μεταξύ τους στο δίκτυο ανταλλαγών τόσο περισσότερο «διευρύνεται» η αγορά για καθένα από τα προϊόντα και τόσο περισσότερο θα υπερισχύει η ανταλλακτική αξία, σε σύγκριση με την άμεση αξία χρήσης, στις αποφάσεις του παραγωγού. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι υπάρχουν πέντε άνθρωποι στο ερημονήσι και ότι καθένας εξειδικεύεται σε εκείνη τη γραμμή παραγωγής στην οποία έχει συγκριτικό ή απόλυτο πλεονέκτημα. Ας υποθέσουμε ότι καθένας επικεντρώνεται στα ακόλουθα προϊόντα:

Πρόσωπο	Προϊόν
A	Μούρα
B	Θηράματα
C	Ψάρια
D	Αυγά
E	Γάλα

Με περισσότερους ανθρώπους να συμμετέχουν στη διαδικασία της αγοράς, οι ευκαιρίες ανταλλαγής για κάθε δρώντα αυξάνονται πλέον σημαντικά. Αυτό ισχύει μολονότι κάθε επιμέρους πράξη ανταλλαγής πραγματοποιείται μεταξύ δύο μόνο προσώπων και περιλαμβάνει δύο αγαθά. Έτσι, όπως παρουσιάζεται στο Σχήμα 7, μπορεί να διαμορφωθεί το ακόλουθο δίκτυο ανταλλαγών:

ΣΧΗΜΑ 7. ΤΟ ΜΟΤΙΒΟ ΤΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΓΩΝ ΤΟΥ *A*

Η ανταλλακτική αξία καταλαμβάνει τώρα πολύ πιο κυρίαρχη θέση στις αποφάσεις των παραγωγών. Ο Crusoe —αν ο Α είναι ο Crusoe— γνωρίζει πλέον ότι, αν εξειδικευτεί στα μούρα, δεν χρειάζεται πια να βασίζεται αποκλειστικά στον Jackson για να τα δεχθεί, αλλά μπορεί να τα ανταλλάσσει με τα προϊόντα αρκετών άλλων ανθρώπων. Αν ο Jackson πάψει ξαφνικά να αρέσκεται στα μούρα, αυτό δεν θα οδηγήσει τον Crusoe στη φτώχεια και δεν θα του στερήσει όλα τα άλλα αναγκαία αγαθά, όπως θα συνέβαινε προηγουμένως. Επιπλέον, τα μούρα θα εξασφαλίζουν πλέον στον Crusoe μεγαλύτερη ποικιλία προϊόντων, καθένα σε πολύ μεγαλύτερη αφθονία από πριν, ενώ ορισμένα θα είναι τώρα διαθέσιμα, κάτι που δεν θα ίσχυε προηγουμένως. Η μεγαλύτερη παραγωγικότητα, η ευρύτερη αγορά και η έμφαση στην ανταλλακτική αξία ισχύουν για όλους τους συμμετέχοντες στην αγορά.

Είναι προφανές, όπως θα εξηγηθεί πληρέστερα σε μεταγενέστερες ενότητες για την έμμεση ανταλλαγή, ότι η συμβατική κοινωνία της αγοράς είναι μια γνήσια κοινωνία συνεργασίας. Κάθε πρόσωπο εξειδικεύεται στο έργο για το οποίο είναι καταλληλότερο και καθένας εξυπηρετεί τους συνανθρώπους του προκειμένου να εξυπηρετήσει τον εαυτό του μέσω της ανταλλαγής. Κάθε πρόσωπο, παράγοντας για ανταλλαγή, συνεργάζεται με τους συνανθρώπους του εκούσια και χωρίς καταναγκασμό. Σε αντίθεση με την ηγεμονική μορφή κοινωνίας, στην οποία ένα πρόσωπο ή μια ομάδα προσώπων εκμεταλλεύεται τους άλλους, μια συμβατική κοινωνία αφήνει κάθε πρόσωπο ελεύθερο να ωφελήσει τον εαυτό του στην αγορά και, ως συνέπεια, να ωφελήσει και τους άλλους. Μια ενδιαφέρουσα όψη αυτής της πραξεολογικής αλήθειας είναι ότι αυτό το όφελος για τους άλλους προκύπτει ανεξάρτητα από τα κίνητρα όσων συμμετέχουν στην ανταλλαγή. Έτσι, ο Jackson μπορεί να εξειδικεύεται στο κυνήγι και να ανταλλάσσει τα θηράματα με άλλα προϊόντα, μολονότι μπορεί να είναι αδιάφορος απέναντι στους άλλους συμμετέχοντες ή ακόμη και να τους απεχθάνεται ολόψυχα. Ωστόσο, ανεξάρτητα από τα κίνητρά του, οι άλλοι συμμετέχοντες ωφελούνται από τις πράξεις του ως έμμεση αλλά αναγκαία συνέπεια του δικού του οφέλους. Αυτή η σχεδόν θαυμαστή διαδικασία, μέσω της οποίας ένας άνθρωπος, επιδιώκοντας το δικό του όφελος, ωφελεί και τους άλλους, ήταν εκείνη που έκανε τον Adam Smith να αναφωνήσει ότι σχεδόν φαινόταν σαν ένα «αόρατο χέρι» να κατεύθυνε τα τεκταινόμενα.[120]

Έτσι, για την εξήγηση της προέλευσης της κοινωνίας δεν υπάρχει ανάγκη να επικαλεστούμε κάποια μυστικιστική κοινωνία ψυχών ή κάποιο «αίσθημα του ανήκειν» μεταξύ των ατόμων. Τα άτομα αναγνωρίζουν, μέσω της χρήσης της λογικής, τα πλεονεκτήματα της ανταλλαγής που απορρέουν από την υψηλότερη παραγωγικότητα του καταμερισμού της εργασίας και ακολουθούν αυτή την επωφελή πορεία. Στην πραγματικότητα, είναι πολύ πιθανότερο τα αισθήματα φιλίας και κοινότητας να αποτελούν αποτελέσματα ενός καθεστώτος συμβατικής κοινωνικής συνεργασίας παρά την αιτία του. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι ο καταμερισμός της εργασίας δεν ήταν παραγωγικός ή ότι

οι άνθρωποι δεν είχαν αναγνωρίσει την παραγωγικότητά του. Σε αυτή την περίπτωση, θα υπήρχαν ελάχιστες ή καθόλου ευκαιρίες ανταλλαγής και κάθε άνθρωπος θα προσπαθούσε να αποκτήσει τα αγαθά του σε αυτιστική ανεξαρτησία. Το αποτέλεσμα θα ήταν αναμφίβολα ένας σφοδρός αγώνας για την απόκτηση των σπάνιων αγαθών, αφού, σε έναν τέτοιο κόσμο, η απόκτηση χρήσιμων αγαθών από κάθε άνθρωπο θα αποτελούσε απώλεια για κάποιον άλλον. Θα ήταν σχεδόν αναπόφευκτο ένας τέτοιος αυτιστικός κόσμος να χαρακτηρίζεται έντονα από βία και αδιάκοπο πόλεμο. Εφόσον κάθε άνθρωπος θα μπορούσε να ωφεληθεί από τους συνανθρώπους του μόνο εις βάρος τους, η βία θα ήταν διαδεδομένη και φαίνεται πολύ πιθανό ότι θα κυριαρχούσαν αισθήματα αμοιβαίας εχθρότητας. Όπως στην περίπτωση ζώων που μαλώνουν για κόκαλα, ένας τέτοιος εμπόλεμος κόσμος θα μπορούσε να προκαλέσει μόνο μίσος και εχθρότητα μεταξύ ανθρώπων. Η ζωή θα ήταν ένας σκληρός «αγώνας για επιβίωση». Από την άλλη πλευρά, σε έναν κόσμο εκούσιας κοινωνικής συνεργασίας μέσω αμοιβαία επωφελών ανταλλαγών, όπου το όφελος του ενός είναι όφελος και για τον άλλον, είναι προφανές ότι παρέχονται μεγάλα περιθώρια για την ανάπτυξη κοινωνικής συμπάθειας και ανθρώπινων φιλιών. Η ειρηνική κοινωνία συνεργασίας είναι εκείνη που δημιουργεί ευνοϊκές συνθήκες για αισθήματα φιλίας μεταξύ των ανθρώπων.

Τα αμοιβαία οφέλη που αποφέρει η ανταλλαγή παρέχουν σημαντικό κίνητρο —όπως στην περίπτωση του Crusoe παραπάνω— σε επίδοξους επιτιθέμενους —σε εκείνους που θα ασκούσαν πρώτοι βίαιη δράση εναντίον άλλων— να συγκρατούν την επιθετικότητά τους και να συνεργάζονται ειρηνικά με τους συνανθρώπους τους. Τα άτομα αποφασίζουν τότε ότι τα πλεονεκτήματα της συμμετοχής στην εξειδίκευση και στην ανταλλαγή υπερτερούν των πλεονεκτημάτων που θα μπορούσε να αποφέρει ο πόλεμος.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της κοινωνίας της αγοράς που διαμορφώνεται από τον καταμερισμό της εργασίας είναι η μονιμότητά της. Οι ανθρώπινες ανάγκες ανανεώνονται σε κάθε χρονική περίοδο και, επομένως, οι άνθρωποι πρέπει να προσπαθούν να εξασφαλίσουν εκ νέου για τον εαυτό τους μια διαθέσιμη ποσότητα αγαθών για κάθε περίοδο. Ο Crusoe θέλει να έχει σταθερό ρυθμό εφοδιασμού σε θηράματα και ο Jackson θα ήθελε να έχει συνεχή εφοδιασμό σε μούρα κ.λπ. Επομένως, οι κοινωνικές σχέσεις που διαμορφώνονται από τον καταμερισμό της εργασίας τείνουν να είναι μόνιμες, καθώς τα άτομα εξειδικεύονται σε διαφορετικά έργα και συνεχίζουν να παράγουν σε αυτούς τους τομείς.

Υπάρχει ένας λιγότερο σημαντικός τύπος ανταλλαγής που δεν περιλαμβάνει καταμερισμό της εργασίας. Πρόκειται για την ανταλλαγή του ίδιου είδους εργασίας για ορισμένα έργα. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι οι Crusoe, Jackson και Smith προσπαθούν να καθαρίσουν τα χωράφια τους από κορμούς δέντρων. Αν καθένας ασχολούνταν αποκλειστικά με τον καθαρισμό του δικού του χωραφιού, θα απαιτούνταν μεγάλο χρονικό διάστημα. Αν όμως καθένας αφιέρωνε κάποιον χρόνο σε μια κοινή προσπάθεια να κυλήσουν τους κορμούς του άλλου, η παραγωγικότητα των εργασιών κύλισης των κορμών θα αυξανόταν σημαντικά. Κάθε άνθρωπος θα μπορούσε να ολοκληρώσει το έργο σε συντομότερο χρονικό διάστημα. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για εργασίες όπως η κύλιση βαριών κορμών, τις οποίες κάθε άνθρωπος μόνος του δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να εκτελέσει και τις οποίες θα μπορούσαν να πραγματοποιήσουν μόνο μέσω συμφωνημένης κοινής δράσης. Σε αυτές τις περιπτώσεις, κάθε άνθρωπος προσφέρει τη δική του εργασία στο χωράφι κάποιου άλλου σε αντάλλαγμα για την εργασία των άλλων στο δικό του χωράφι, η οποία έχει μεγαλύτερη αξία για αυτόν. Μια τέτοια ανταλλαγή περιλαμβάνει συνδυασμό του ίδιου είδους εργασίας, αντί για καταμερισμό της εργασίας σε διαφορετικά είδη, προκειμένου να εκτελεστούν έργα που υπερβαίνουν

τις άμεσα διαθέσιμες δυνατότητες ενός απομονωμένου ατόμου. Αυτός ο τύπος συνεργατικής «κύλισης κορμών», ωστόσο, θα συνεπαγόταν απλώς προσωρινές συμμαχίες βασισμένες σε συγκεκριμένα έργα και δεν θα εγκαθίδρυε, όπως η εξειδίκευση και ο καταμερισμός της εργασίας, μόνιμους δεσμούς ανταλλαγής και κοινωνικές σχέσεις.[121]

Το ευρύ πεδίο εφαρμογής του καταμερισμού της εργασίας δεν περιορίζεται σε καταστάσεις όπου κάθε άτομο παράγει εξ ολοκλήρου ένα συγκεκριμένο προϊόν, όπως συνέβαινε παραπάνω. Ο καταμερισμός της εργασίας μπορεί να περιλαμβάνει την εξειδίκευση των ατόμων στα διαφορετικά στάδια παραγωγής που απαιτούνται για την παραγωγή ενός συγκεκριμένου καταναλωτικού αγαθού. Έτσι, όταν το επιτρέπει μια ευρύτερη αγορά, διαφορετικά άτομα εξειδικεύονται στα διαφορετικά στάδια που περιλαμβάνονται, για παράδειγμα, στην παραγωγή του σάντουιτς με ζαμπόν που εξετάστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Η γενική παραγωγικότητα αυξάνεται σημαντικά καθώς ορισμένοι άνθρωποι και ορισμένες περιοχές εξειδικεύονται στην παραγωγή σιδηρομεταλλεύματος, άλλοι στην παραγωγή διαφορετικών ειδών μηχανημάτων, άλλοι στην παρασκευή ψωμιού, άλλοι στη συσκευασία κρέατος, άλλοι στο λιανικό εμπόριο κ.λπ. Η ουσία των ανεπτυγμένων οικονομιών της αγοράς συνίσταται στο πλαίσιο συνεργατικής ανταλλαγής που αναδύεται με μια τέτοια εξειδίκευση.[122]

4. Όροι ανταλλαγής

Προτού αναλύσουμε το πρόβλημα των όρων ανταλλαγής, είναι σκόπιμο να υπενθυμίσουμε τον λόγο για τον οποίο πραγματοποιείται η ανταλλαγή —το γεγονός ότι κάθε άτομο αποδίδει μεγαλύτερη αξία στο αγαθό που αποκτά απ' ό,τι στο αγαθό που παραχωρεί. Το γεγονός αυτό αρκεί για να απορριφθεί η εσφαλμένη αντίληψη ότι, αν οι Crusoe και Jackson ανταλλάσσουν 5.000 μούρα με μία αγελάδα, υπάρχει κάποιο είδος «ισότητας αξίας» μεταξύ της αγελάδας και των 5.000 μούρων. Η αξία υπάρχει στους νόες των ατόμων που αξιολογούν, και αυτά τα άτομα πραγματοποιούν την ανταλλαγή ακριβώς επειδή, για καθένα από αυτά, υπάρχει ανισότητα αξιών μεταξύ της αγελάδας και των μούρων. Για τον Crusoe, η αγελάδα έχει μεγαλύτερη αξία από τα 5.000 μούρα· για τον Jackson, έχει μικρότερη. Διαφορετικά, η ανταλλαγή δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί. Επομένως, σε κάθε ανταλλαγή υπάρχει διπλή ανισότητα αξιών, όχι ισότητα, και συνεπώς δεν υπάρχουν «ίσες αξίες» που να μπορούν να «μετρηθούν» με οποιονδήποτε τρόπο.[123]

Έχουμε ήδη δει ποιες συνθήκες απαιτούνται για να πραγματοποιηθεί ανταλλαγή και σε ποια έκταση θα πραγματοποιηθεί με δεδομένους όρους. Τίθεται τότε το ερώτημα: Υπάρχουν αρχές που καθορίζουν τους όρους με τους οποίους πραγματοποιούνται οι ανταλλαγές; Γιατί ο Crusoe ανταλλάσσει με τον Jackson σε αναλογία 5.000 μούρων προς μία αγελάδα ή 2.000 μούρων προς μία αγελάδα;

Ας εξετάσουμε την υποθετική ανταλλαγή 5.000 μούρων με μία αγελάδα. Αυτοί είναι οι όροι ή η αναλογία ανταλλαγής —5.000 μούρα προς μία αγελάδα. Αν εκφράσουμε το ένα αγαθό σε όρους του άλλου, λαμβάνουμε την τιμή του αγαθού. Έτσι, η τιμή ενός αγαθού σε όρους ενός άλλου είναι η ποσότητα του άλλου αγαθού διαιρεμένη με την ποσότητα του πρώτου αγαθού στην ανταλλαγή. Αν δύο αγελάδες ανταλλάσσονται με 1.000 μούρα, τότε η τιμή των αγελάδων σε όρους μούρων —«η

τιμή των αγελάδων σε μούρα»— είναι 500 μούρα ανά αγελάδα. Αντιστρόφως, η τιμή των μούρων σε όρους αγελάδων —«η τιμή των μούρων σε αγελάδες»— είναι 1/500 της αγελάδας ανά μούρο. Η τιμή είναι η αναλογία ανταλλαγής μεταξύ δύο αγαθών, εκφρασμένη σε όρους ενός από αυτά.

Άλλες χρήσιμες έννοιες στην ανάλυση της ανταλλαγής είναι εκείνες της «πώλησης» και της «αγοράς». Έτσι, στην παραπάνω ανταλλαγή, μπορούμε να πούμε ότι ο Crusoe πούλησε 1.000 μούρα και αγόρασε σε αντάλλαγμα δύο αγελάδες. Από την άλλη πλευρά, ο Jackson πούλησε δύο αγελάδες και αγόρασε 1.000 μούρα. Αντικείμενο της πώλησης είναι το αγαθό που παραχωρείται στην ανταλλαγή, ενώ αντικείμενο της αγοράς είναι το αγαθό που λαμβάνεται.

Ας επικεντρώσουμε και πάλι την προσοχή μας στον σκοπό της ανταλλαγής. Θυμόμαστε από το κεφάλαιο 1 ότι σκοπός κάθε δράσης είναι η μεγιστοποίηση του ψυχικού εσόδου και ότι, για να το επιτύχει αυτό, ο δρων προσπαθεί να εξασφαλίσει ότι το ψυχικό έσοδο από τη δράση υπερβαίνει το ψυχικό κόστος, ώστε να αποκομίσει ψυχικό κέρδος. Αυτό ισχύει εξίσου και για τη διαπροσωπική ανταλλαγή. Ο σκοπός κάθε μέρους σε μια τέτοια ανταλλαγή είναι να μεγιστοποιήσει το έσοδο, να ανταλλάσσει εφόσον το αναμενόμενο ψυχικό έσοδο υπερβαίνει το ψυχικό κόστος. Το ψυχικό έσοδο από οποιαδήποτε ανταλλαγή είναι η αξία των αγαθών που λαμβάνονται στην ανταλλαγή. Αυτή ισούται με την οριακή χρησιμότητα που έχει για τον αγοραστή η προσθήκη των αγαθών στο απόθεμά του. Πιο σύνθετο είναι το πρόβλημα του ψυχικού κόστους μιας ανταλλαγής. Το ψυχικό κόστος περιλαμβάνει όλα όσα ο δρων θυσιάζει πραγματοποιώντας την ανταλλαγή. Ισούται με την αμέσως καλύτερη εναλλακτική χρήση στην οποία θα μπορούσε να είχε διαθέσει τους πόρους που χρησιμοποίησε.

Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι ο Jackson κατέχει πέντε αγελάδες και εξετάζει αν θα πουλήσει ή όχι μία αγελάδα σε μια ανταλλαγή. Αποφασίζει ότι η αξιολογική κατάταξη των δυνατών χρήσεων της αγελάδας στην κλίμακά του είναι η ακόλουθη:

1. 5.000 μούρα που προσφέρει ο Crusoe.
2. 100 βαρέλια ψαριών που προσφέρει ο Smith.
3. 4.000 μούρα που προσφέρει ο Jones.
4. Οριακή χρησιμότητα της αγελάδας σε άμεση χρήση.

Σε αυτή την περίπτωση, οι τρεις πρώτες εναλλακτικές αφορούν την ανταλλακτική αξία της αγελάδας, ενώ η τέταρτη την αξία της σε άμεση χρήση. Ο Jackson θα αξιοποιήσει με τον καλύτερο τρόπο τον πόρο του πραγματοποιώντας την ανταλλαγή με τον Crusoe. Τα 5.000 μούρα του Crusoe θα αποτελέσουν το ψυχικό έσοδό του από την ανταλλαγή, ενώ η απώλεια των 100 βαρελιών ψαριών συνιστά το ψυχικό κόστος του. Είδαμε παραπάνω ότι, για να πραγματοποιηθεί ανταλλαγή, η οριακή χρησιμότητα των αγαθών που λαμβάνονται πρέπει να είναι μεγαλύτερη από την οριακή χρησιμότητα των αγαθών που παραχωρούνται. Τώρα βλέπουμε ότι, για να πραγματοποιηθεί οποιαδήποτε συγκεκριμένη ανταλλαγή, η οριακή χρησιμότητα των αγαθών που λαμβάνονται πρέπει επίσης να είναι μεγαλύτερη από την οριακή χρησιμότητα από την οποία παραιτείται ο δρων —εκείνη που θα μπορούσε να είχε αποκτηθεί σε έναν άλλο τύπο ανταλλαγής.

Είναι προφανές ότι ο Jackson θα προτιμά πάντοτε μια προσφορά περισσότερων μονάδων ενός είδους αγαθού από μια προσφορά λιγότερων μονάδων του ίδιου αγαθού. Με άλλα λόγια, ο πωλητής θα προτιμά πάντοτε την υψηλότερη δυνατή τιμή πώλησης για το αγαθό του. Ο Jackson θα προτιμήσει την τιμή των 5.000 μούρων ανά αγελάδα που προσφέρει ο Crusoe από την τιμή των

4.000 μούρων ανά αγελάδα που προσφέρει ο Jones. Θα μπορούσε να αντιταχθεί ότι αυτό ενδέχεται να μην ισχύει πάντοτε και να αντισταθμίζεται από άλλους παράγοντες. Έτσι, στην προοπτική απόκτησης 4.000 μούρων από τον Jones μπορεί να αποδίδεται μεγαλύτερη αξία απ' ό,τι στην προοπτική απόκτησης 5.000 μούρων από τον Crusoe, αν: (α) η ψυχική δυσαρέσκεια από την εργασία και τον χρόνο κ.λπ. που απαιτούνται για την παράδοση στον δεύτερο, σε μεγαλύτερη απόσταση, καθιστά την προοπτική πώλησης στον Crusoe λιγότερο ελκυστική, παρά την υψηλότερη τιμή σε μούρα· ή (β) ιδιαίτερα αισθήματα φιλίας προς τον Crusoe ή μίσους προς τον Jones μεταβάλλουν τις χρησιμότητες στην κλίμακα αξιών του Jackson. Με περαιτέρω ανάλυση, ωστόσο, αποδεικνύεται ότι αυτοί οι παράγοντες δεν αναιρούν καθόλου τον κανόνα. Ο κανόνας ότι ο δρων θα προτιμά την υψηλότερη τιμή πώλησης για το αγαθό του σε όρους του άλλου αγαθού ισχύει πάντοτε. Πρέπει να επαναλάβουμε ότι ένα αγαθό δεν ορίζεται από τα φυσικά χαρακτηριστικά του, αλλά από την ίση ικανότητα των μονάδων του να παρέχουν υπηρεσίες στον δρώντα. Είναι σαφές ότι ένα μούρο που προέρχεται από μεγαλύτερη απόσταση, εφόσον απαιτεί τη δυσαρέσκεια της εργασίας για τη μεταφορά του, δεν είναι το ίδιο αγαθό με ένα μούρο που προέρχεται από μικρότερη απόσταση, μολονότι από φυσική άποψη είναι το ίδιο μούρο. Το ίδιο το γεγονός ότι το πρώτο βρίσκεται μακρύτερα σημαίνει ότι δεν έχει την ίδια ικανότητα παροχής υπηρεσιών με το άλλο μούρο και, επομένως, δεν είναι το ίδιο αγαθό. Για να είναι μια «τιμή» συγκρίσιμη με μια άλλη, το αγαθό πρέπει να είναι το ίδιο. Έτσι, αν ο Jackson προτιμά να πουλήσει την αγελάδα του για 4.000 μούρα από τον Jones αντί για 5.000 μούρα από τον Crusoe, αυτό δεν σημαίνει ότι επιλέγει χαμηλότερη τιμή για το προϊόν του σε όρους του ίδιου αγαθού —μούρων—, αλλά ότι επιλέγει μια τιμή σε όρους ενός αγαθού —μούρων από τον Jones— αντί μιας τιμής σε όρους ενός εντελώς διαφορετικού αγαθού —μούρων από τον Crusoe. Ομοίως, αν, λόγω αισθημάτων φιλίας ή εχθρότητας, η λήψη μούρων από τον Crusoe αποκτά διαφορετική ποιότητα από τη λήψη μούρων από τον Jones, οι δύο ποσότητες μούρων δεν έχουν πλέον ίση ικανότητα παροχής υπηρεσιών στον Jackson και, επομένως, γίνονται για αυτόν δύο διαφορετικά αγαθά. Αν αυτά τα αισθήματα τον κάνουν να πουλήσει στον Jones για 4.000 μούρα αντί στον Crusoe για 5.000 μούρα, αυτό δεν σημαίνει ότι επιλέγει χαμηλότερη τιμή για το ίδιο αγαθό· επιλέγει μεταξύ δύο διαφορετικών αγαθών —μούρων από τον Crusoe και μούρων από τον Jones. Επομένως, σε κάθε περίπτωση, ο δρων θα πουλά το προϊόν του στην υψηλότερη δυνατή τιμή σε όρους του αγαθού που λαμβάνει.

Είναι σαφές ότι το αντίστροφο ισχύει για τον αγοραστή. Ο αγοραστής θα αγοράζει πάντοτε το αγαθό του στη χαμηλότερη δυνατή τιμή. Αυτή η αλήθεια μπορεί να εντοπιστεί στο παράδειγμα που μόλις εξετάστηκε, αφού, όταν ο Jackson ήταν πωλητής της αγελάδας, ήταν επίσης αγοραστής των μούρων. Όπου το υπό εξέταση αγαθό —τα μούρα— ήταν συγκρίσιμο, αγόραζε στη χαμηλότερη δυνατή τιμή —ας πούμε, 1/5.000 της αγελάδας ανά μούρο αντί για 1/4.000 της αγελάδας ανά μούρο. Στις περιπτώσεις όπου ο Jackson επιλέγει τη δεύτερη τιμή, τα δύο μούρα δεν είναι πλέον το ίδιο αγαθό, αλλά διαφορετικά αγαθά. Αν, για να αγοράσει μούρα, ο αγοραστής πρέπει να μεταβεί πιο μακριά ή να αγοράσει από κάποιον που αντιπαθεί, τότε αυτό το αγαθό γίνεται διαφορετικό κατά το είδος από το αγαθό που βρίσκεται πλησιέστερα ή πωλείται από έναν φίλο.

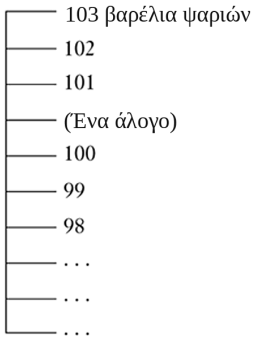
5. Προσδιορισμός της τιμής: Η τιμή ισορροπίας

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της οικονομικής ανάλυσης είναι το ερώτημα: Ποιες αρχές καθορίζουν τη διαμόρφωση των τιμών στην ελεύθερη αγορά;[124] Τι μπορεί να λεχθεί μέσω λογικής συναγωγής από τη θεμελιώδη παραδοχή της ανθρώπινης δράσης, ώστε να εξηγηθεί ο

προσδιορισμός όλων των τιμών στις διαπροσωπικές ανταλλαγές, στο παρελθόν, στο παρόν και στο μέλλον;

Είναι προσφορότερο να αρχίσουμε με μια περίπτωση μεμονωμένης ανταλλαγής, στην οποία μόνο δύο μεμονωμένα μέρη συμμετέχουν στην ανταλλαγή δύο αγαθών. Για παράδειγμα, οι Johnson και Smith εξετάζουν το ενδεχόμενο ανταλλαγής ενός αλόγου του πρώτου με ορισμένα βαρέλια ψαριών που κατέχει ο δεύτερος. Το ερώτημα είναι: Τι μπορεί να πει η οικονομική ανάλυση για τους παράγοντες που καθορίζουν την αναλογία ανταλλαγής η οποία διαμορφώνεται μεταξύ των δύο αγαθών στην ανταλλαγή;

Ένα άτομο θα αποφασίσει αν θα πραγματοποιήσει ή όχι μια ανταλλαγή βάσει των σχετικών θέσεων των δύο αγαθών στην κλίμακα αξιών του. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι η κλίμακα αξιών του Smith, του κατόχου των ψαριών, έχει ως εξής:

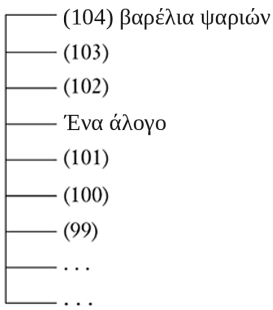

ΣΧΗΜΑ 8. ΚΛΙΜΑΚΑ ΑΞΙΩΝ ΤΟΥ SMITH

Θα μπορούσαν να αποδοθούν στις διάφορες ποσότητες οποιοιδήποτε επιθυμητοί αριθμοί κατάταξης, αλλά αυτοί δεν είναι αναγκαίοι εδώ.

Είναι σαφές ότι ο Smith θα ήταν πρόθυμος να αποκτήσει ένα άλογο από τον Johnson αν μπορούσε να παραχωρήσει 100 βαρέλια ψαριών ή λιγότερα. Εκατό βαρέλια ή λιγότερα έχουν για τον Smith μικρότερη αξία από το άλογο. Από την άλλη πλευρά, 101 ή περισσότερα βαρέλια ψαριών έχουν για αυτόν μεγαλύτερη αξία από το άλογο. Έτσι, αν η τιμή του αλόγου σε όρους των ψαριών που προσφέρει ο Smith είναι 100 βαρέλια ή λιγότερα, τότε ο Smith θα πραγματοποιήσει την ανταλλαγή. Αν η τιμή είναι 101 βαρέλια ή περισσότερα, τότε η ανταλλαγή δεν θα πραγματοποιηθεί.

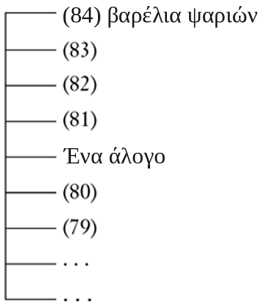
Ας υποθέσουμε ότι η κλίμακα αξιών του Johnson έχει την ακόλουθη μορφή:

ΣΧΗΜΑ 9. ΚΛΙΜΑΚΑ ΑΞΙΩΝ ΤΟΥ JOHNSON

Τότε ο Johnson δεν θα παραχωρήσει το άλογό του για λιγότερα από 102 βαρέλια ψαριών. Αν η τιμή που προσφέρεται για το άλογό του είναι μικρότερη από 102 βαρέλια ψαριών, δεν θα πραγματοποιήσει την ανταλλαγή. Εδώ είναι σαφές ότι δεν θα πραγματοποιηθεί ανταλλαγή· διότι, στην ελάχιστη τιμή πώλησης του Johnson, τα 102 βαρέλια ψαριών, είναι επωφελέστερο για τον Smith να κρατήσει τα ψάρια παρά να αποκτήσει το άλογο.

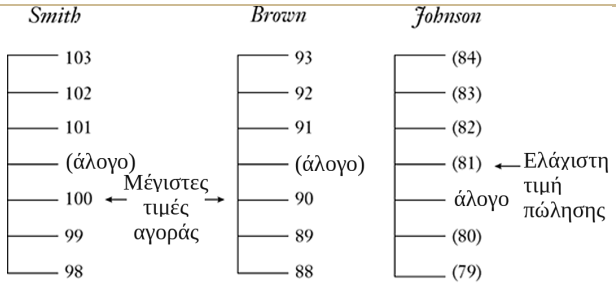
Για να πραγματοποιηθεί, λοιπόν, μια ανταλλαγή, η ελάχιστη τιμή πώλησης του πωλητή πρέπει να είναι χαμηλότερη από τη μέγιστη τιμή αγοράς του αγοραστή για το συγκεκριμένο αγαθό. Στην περίπτωση αυτή, πρέπει να είναι χαμηλότερη από την τιμή των 100 βαρελιών ψαριών ανά άλογο. Ας υποθέσουμε ότι αυτή η συνθήκη πληρούται και ότι η κλίμακα αξιών του Johnson έχει ως εξής:

ΣΧΗΜΑ 10. ΚΛΙΜΑΚΑ ΑΞΙΩΝ ΤΟΥ JOHNSON

Ο Johnson θα πουλήσει το άλογο για οποιαδήποτε ποσότητα ψαριών ίση ή μεγαλύτερη από 81 βαρέλια. Αυτή, λοιπόν, είναι η ελάχιστη τιμή πώλησής του για το άλογο. Με αυτή την κλίμακα αξιών του Johnson και με εκείνη του Smith όπως απεικονίζεται στο Σχήμα 8, σε ποια τιμή θα συμφωνήσουν για το άλογο —και, αντιστρόφως, για τα ψάρια; Το μόνο που μπορεί να πει η ανάλυση για αυτό το πρόβλημα είναι ότι, εφόσον η ανταλλαγή πρέπει να είναι αμοιβαία επωφελής και για τα δύο μέρη, η τιμή του αγαθού στη μεμονωμένη ανταλλαγή θα διαμορφωθεί κάπου μεταξύ της μέγιστης τιμής αγοράς και της ελάχιστης τιμής πώλησης, δηλαδή η τιμή του αλόγου θα βρίσκεται κάπου μεταξύ 100 και 81 βαρελιών ψαριών. Ομοίως, η τιμή των ψαριών θα διαμορφωθεί κάπου μεταξύ 1/81 και 1/100 του αλόγου ανά βαρέλι. Δεν μπορούμε να πούμε σε ποιο σημείο θα καθοριστεί η τιμή. Αυτό εξαρτάται από τα δεδομένα κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης, από τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν. Ειδικότερα, θα εξαρτηθεί από τη διαπραγματευτική δεξιότητα των δύο ατόμων. Είναι σαφές ότι ο Johnson θα προσπαθήσει να καθορίσει την τιμή του αλόγου όσο το δυνατόν υψηλότερα, ενώ ο Smith θα προσπαθήσει να την καθορίσει όσο το δυνατόν χαμηλότερα. Αυτό βασίζεται στην αρχή ότι ο πωλητής του προϊόντος προσπαθεί να εξασφαλίσει την υψηλότερη τιμή, ενώ ο αγοραστής προσπαθεί να εξασφαλίσει τη χαμηλότερη. Δεν μπορούμε να προβλέψουμε το σημείο στο οποίο θα συμφωνήσουν οι δύο, παρά μόνο ότι θα βρίσκεται κάπου μέσα σε αυτό το διάστημα που ορίζεται από τα δύο σημεία.[125]

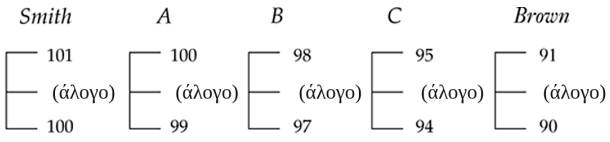
Ας άρουμε τώρα σταδιακά την υπόθεσή μας περί μεμονωμένης ανταλλαγής. Ας υποθέσουμε πρώτα ότι ο Smith έχει έναν ανταγωνιστή, τον Brown, ο οποίος τον ανταγωνίζεται προσφέροντας ψάρια για το επιθυμητό άλογο του Johnson. Υποθέτουμε ότι τα ψάρια που προσφέρει ο Brown έχουν για τον Johnson ακριβώς την ίδια ικανότητα παροχής υπηρεσιών με τα ψάρια που προσφέρει ο Smith. Ας υποθέσουμε ότι η κλίμακα αξιών του Smith παραμένει όπως προηγουμένως, αλλά ότι η κλίμακα αξιών του Brown είναι τέτοια ώστε το άλογο να έχει για αυτόν μεγαλύτερη αξία από 90 βαρέλια ψαριών, αλλά μικρότερη από 91 βαρέλια. Οι κλίμακες αξιών των τριών ατόμων θα έχουν τότε τη μορφή που παρουσιάζεται στο Σχήμα 11.

ΣΧΗΜΑ 11. ΚΛΙΜΑΚΕΣ ΑΞΙΩΝ ΤΡΙΩΝ ΑΤΟΜΩΝ

Οι Brown και Smith ανταγωνίζονται για την αγορά του αλόγου του Johnson. Είναι σαφές ότι μόνο ο ένας από τους δύο μπορεί να πραγματοποιήσει την ανταλλαγή για το άλογο και, εφόσον τα αγαθά τους είναι πανομοιότυπα για τον Johnson, η απόφαση του τελευταίου για την ανταλλαγή θα καθοριστεί από την τιμή που προσφέρεται για το άλογο. Προφανώς, ο Johnson θα πραγματοποιήσει την ανταλλαγή με εκείνον τον δυνητικό αγοραστή που θα προσφέρει την υψηλότερη τιμή. Οι κλίμακες αξιών τους είναι τέτοιες ώστε οι Smith και Brown να μπορούν να συνεχίσουν να πλειοδοτούν ο ένας έναντι του άλλου όσο η τιμή κυμαίνεται μεταξύ 81 και 90 βαρελιών ψαριών ανά άλογο. Έτσι, αν ο Smith προσφέρει στον Johnson ανταλλαγή με 82 βαρέλια ανά άλογο, ο Brown μπορεί να τον ανταγωνιστεί αυξάνοντας την προσφορά στα 84 βαρέλια ψαριών ανά άλογο κ.ο.κ. Αυτό, ωστόσο, μπορεί να συνεχιστεί μόνο μέχρι να ξεπεραστεί η μέγιστη τιμή αγοράς του Brown. Αν ο Smith προσφέρει 91 βαρέλια για το άλογο, η ανταλλαγή δεν συμφέρει πλέον τον Brown και αυτός αποχωρεί από τον ανταγωνισμό. Επομένως, η τιμή της ανταλλαγής θα είναι αρκετά υψηλή ώστε να αποκλείσει τον «λιγότερο ικανό» αγοραστή ή εκείνον με τη «λιγότερο επιτακτική ανάγκη» —εκείνον του οποίου η κλίμακα αξιών δεν του επιτρέπει να προσφέρει τόσο υψηλή τιμή όσο ο άλλος, «ικανότερος», αγοραστής. Δεν γνωρίζουμε ακριβώς ποια θα είναι η τιμή, αλλά γνωρίζουμε ότι θα καθοριστεί μέσω διαπραγμάτευσης κάπου στο ύψος ή κάτω από τη μέγιστη τιμή αγοράς του ικανότερου αγοραστή και πάνω από τη μέγιστη τιμή αγοράς του αμέσως επόμενου σε ικανότητα αγοραστή. Θα βρίσκεται κάπου μεταξύ 100 και 91 βαρελιών και η ανταλλαγή θα πραγματοποιηθεί με τον Smith. Βλέπουμε ότι η προσθήκη ενός ακόμη ανταγωνιστικού αγοραστή για το προϊόν περιορίζει σημαντικά τη ζώνη διαπραγμάτευσης μέσα στην οποία θα καθοριστεί η τιμή.

Αυτή η ανάλυση μπορεί εύκολα να επεκταθεί στην περίπτωση ενός πωλητή και *n* αγοραστών, καθένας από τους οποίους προσφέρει το ίδιο αγαθό σε αντάλλαγμα. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι υπάρχουν πέντε δυνητικοί αγοραστές για το άλογο, οι οποίοι προσφέρουν όλοι ψάρια και έχουν τις ακόλουθες κλίμακες αξιών:

ΣΧΗΜΑ 12. ΚΛΙΜΑΚΕΣ ΑΞΙΩΝ ΠΕΝΤΕ ΔΥΝΗΤΙΚΩΝ ΑΓΟΡΑΣΤΩΝ

Καθώς υπάρχει μόνο ένα άλογο προς διάθεση σε έναν αγοραστή, οι αγοραστές πλειοδοτούν ο ένας έναντι του άλλου έως ότου ο καθένας αναγκαστεί να αποχωρήσει από τον ανταγωνισμό. Τελικά, ο Smith μπορεί να υπερβεί την προσφορά του *A*, του αμέσως επόμενου σε ικανότητα ανταγωνιστή του, μόνο με τιμή 100. Βλέπουμε ότι, στην περίπτωση αυτή, η τιμή της ανταλλαγής προσδιορίζεται μονοσήμαντα —αφού δοθούν οι διάφορες κλίμακες αξιών— στο 100, αφού σε χαμηλότερη τιμή ο *A*

εξακολουθεί να πλειοδοτεί, ενώ σε υψηλότερη τιμή κανένας αγοραστής δεν θα είναι πρόθυμος να ολοκληρώσει την ανταλλαγή. Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και αν οι κλίμακες αξιών δεν είναι τέτοιες ώστε να προσδιορίζουν μονοσήμαντα την τιμή, η προσθήκη περισσότερων ανταγωνιστών περιορίζει σημαντικά τη ζώνη διαπραγμάτευσης. Ο γενικός κανόνας εξακολουθεί να ισχύει: Η τιμή θα βρίσκεται μεταξύ της μέγιστης τιμής αγοράς του ικανότερου ανταγωνιστή και εκείνης του αμέσως επόμενου σε ικανότητα, συμπεριλαμβανομένης της πρώτης και εξαιρουμένης της δεύτερης.[126]

Είναι επίσης προφανές ότι ο περιορισμός της ζώνης διαπραγμάτευσης έχει συντελεστεί προς τα πάνω και προς όφελος του πωλητή του προϊόντος.

Η περίπτωση του μονόπλευρου ανταγωνισμού πολλών πωλητών με έναν μόνο αγοραστή είναι το ακριβώς αντίστροφο της παραπάνω και μπορεί να εξεταστεί απλώς αντιστρέφοντας το παράδειγμα και εξετάζοντας την τιμή των ψαριών αντί για την τιμή του αλόγου. Καθώς περισσότεροι πωλητές ψαριών ανταγωνίζονταν για να ολοκληρώσουν την ανταλλαγή με τον έναν αγοραστή, η ζώνη προσδιορισμού της τιμής των ψαριών περιοριζόταν, αυτή τη φορά όμως προς τα κάτω και προς περαιτέρω όφελος του αγοραστή. Καθώς προστίθεντο περισσότεροι πωλητές, καθένας προσπαθούσε να μειοδοτήσει έναντι του αντιπάλου του —να προσφέρει χαμηλότερη τιμή για το προϊόν από τους ανταγωνιστές του. Οι πωλητές συνέχιζαν να μειοδοτούν ο ένας έναντι του άλλου έως ότου όλοι, εκτός από έναν πωλητή, αποκλειστούν από την αγορά. Σε μια περίπτωση πολλών πωλητών και ενός αγοραστή, η τιμή θα καθοριστεί σε ένα σημείο μεταξύ της ελάχιστης τιμής πώλησης του δεύτερου ικανότερου ανταγωνιστή και εκείνης του ικανότερου —για την ακρίβεια, σε ένα σημείο κάτω από την πρώτη και έως και τη δεύτερη. Στο τελευταίο παράδειγμα παραπάνω, το σημείο ωθήθηκε προς τα κάτω, ώστε να προσδιοριστεί μονοσήμαντα στη δεύτερη τιμή —1/100 του αλόγου ανά βαρέλι.

Μέχρι τώρα εξετάσαμε τις περιπτώσεις ενός αγοραστή και περισσότερων του ενός πωλητών, καθώς και ενός πωλητή και περισσότερων του ενός αγοραστών. Ερχόμαστε τώρα στη μόνη περίπτωση που έχει μεγάλη σημασία σε μια σύγχρονη, σύνθετη οικονομία βασισμένη σε ένα πολύπλοκο δίκτυο ανταλλαγών: στον αμφίπλευρο ανταγωνισμό αγοραστών και πωλητών. Ας εξετάσουμε, επομένως, μια αγορά με οποιονδήποτε αριθμό ανταγωνιζόμενων αγοραστών και πωλητών. Θα μπορούσε να εξεταστεί οποιοδήποτε προϊόν, αλλά το υποθετικό μας παράδειγμα θα εξακολουθήσει να είναι η πώληση αλόγων σε αντάλλαγμα για ψάρια —με τα άλογα, όπως και τα ψάρια, να θεωρούνται από όλα τα μέρη ομοιογενείς μονάδες του ίδιου αγαθού. Ακολουθεί ένας κατάλογος των μέγιστων τιμών αγοράς των διαφόρων αγοραστών, βασισμένος στις αξιολογήσεις των αντίστοιχων κλιμάκων αξιών τους:

Αγοραστές αλόγων	*Ανώτατη τιμή αγοράς*
X1	100 βαρέλια ψαριών
X2	98
X3	95
X4	91
X5	89
X6	88
X7	86
X8	85
X9	83

Ακολουθεί ένας κατάλογος των ελάχιστων τιμών πώλησης των διαφόρων πωλητών στην αγορά:

Πωλητές αλόγων	*Κατώτατες τιμές πώλησης*
Z1	81 βαρέλια ψαριών
Z2	83
Z3	85
Z4	88
Z5	89
Z6	90
Z7	92
Z8	96

Αναγνωρίζουμε ως τον «ικανότερο αγοραστή» αλόγων τον Smith, με τιμή αγοράς 100 βαρελιών. Ο Johnson είναι ο «ικανότερος πωλητής» —ο πωλητής με τη χαμηλότερη ελάχιστη τιμή πώλησης—, στα 81 βαρέλια. Το πρόβλημα είναι να βρούμε την αρχή βάσει της οποίας θα καθοριστεί η τιμή, ή οι τιμές, των ανταλλαγών αλόγων.

Ας εξετάσουμε τώρα πρώτα την περίπτωση του X_1 —του Smith. Είναι σαφές ότι συμφέρει τον Smith να πραγματοποιήσει την ανταλλαγή με τιμή 100 βαρελιών για το άλογο. Ωστόσο, τον συμφέρει περισσότερο να αγοράσει το αγαθό στη χαμηλότερη δυνατή τιμή. Δεν πλειοδοτεί έναντι των ανταγωνιστών του απλώς και μόνο για να πλειοδοτεί. Θα προσπαθήσει να αποκτήσει το αγαθό στη χαμηλότερη τιμή που μπορεί. Επομένως, ο Smith θα προτιμήσει να αρχίσει να υποβάλλει προσφορές για ένα άλογο στις χαμηλότερες τιμές που προσφέρουν οι ανταγωνιστές του και να αυξήσει την προσφερόμενη τιμή μόνο αν αυτό καταστεί αναγκαίο για να αποφύγει τον αποκλεισμό του από την αγορά. Ομοίως, ο Johnson θα πραγματοποιούσε μια επωφελή πώληση στην τιμή των 81 βαρελιών. Ωστόσο, ενδιαφέρεται να πουλήσει το προϊόν του στην υψηλότερη δυνατή τιμή. Θα μειοδοτήσει έναντι του ανταγωνιστή του μόνο αν αυτό καταστεί αναγκαίο για να αποφύγει τον αποκλεισμό του από την αγορά χωρίς να πραγματοποιήσει πώληση.

Είναι προφανές ότι οι αγοραστές θα τείνουν να αρχίζουν τις διαπραγματεύσεις προσφέροντας όσο το δυνατόν χαμηλότερες τιμές, ενώ οι πωλητές θα τείνουν να αρχίζουν ζητώντας όσο υψηλότερη τιμή πιστεύουν ότι μπορούν να εξασφαλίσουν. Είναι σαφές ότι αυτή η προκαταρκτική «βολιδοσκόπηση της αγοράς» θα τείνει να διαρκεί περισσότερο σε μια «νέα» αγορά, όπου οι συνθήκες είναι άγνωστες, ενώ θα τείνει να διαρκεί λιγότερο σε μια «παλαιά» αγορά, όπου οι συμμετέχοντες είναι σχετικά εξοικειωμένοι με τα αποτελέσματα της διαδικασίας διαμόρφωσης των τιμών στο παρελθόν και μπορούν να εκτιμήσουν με μεγαλύτερη ακρίβεια ποια θα είναι τα αποτελέσματα.

Ας υποθέσουμε ότι οι αγοραστές αρχίζουν προσφέροντας τη χαμηλή τιμή των 82 βαρελιών για ένα άλογο. Πρόκειται για μια τιμή στην οποία καθένας από τους αγοραστές θα ήταν ευχαρίστως διατεθειμένος να αγοράσει, αλλά μόνο ένας πωλητής, ο Z_1, θα ήταν πρόθυμος να πουλήσει στα 82. Είναι δυνατόν ο Z_1, λόγω άγνοιας, να ολοκληρώσει την ανταλλαγή με κάποιον από τους αγοραστές στα 82, χωρίς να αντιληφθεί ότι θα μπορούσε να είχε εξασφαλίσει υψηλότερη τιμή. Είναι επίσης δυνατόν οι άλλοι αγοραστές, λόγω άγνοιας, να επιτρέψουν στον αγοραστή να αποκομίσει αυτό το απροσδόκητο όφελος χωρίς να πλειοδοτήσουν έναντί του για αυτό το φθηνό άλογο. Ένα τέτοιο αποτέλεσμα, όμως, δεν είναι πολύ πιθανό. Φαίνεται πολύ πιθανότερο ότι ο Z_1 δεν θα πουλήσει σε

τόσο χαμηλή τιμή και ότι οι αγοραστές θα υπερβούν αμέσως την προσφορά οποιουδήποτε από αυτούς επιχειρήσει να ολοκληρώσει ανταλλαγή σε αυτή την τιμή. Ακόμη και αν, κατά τύχη, ολοκληρωνόταν μία ανταλλαγή στα 82, είναι προφανές ότι μια τέτοια τιμή δεν θα μπορούσε να διατηρηθεί. Εφόσον κανένας άλλος πωλητής δεν θα πραγματοποιούσε ανταλλαγή σε αυτή την τιμή, η τιμή των επόμενων ανταλλαγών θα έπρεπε να αυξηθεί περαιτέρω, ως αποτέλεσμα της πλειοδοσίας των αγοραστών.

Ας υποθέσουμε σε αυτό το σημείο ότι δεν θα πραγματοποιηθεί καμία ανταλλαγή σε αυτή την τιμή, λόγω της περαιτέρω πλειοδοσίας των αγοραστών και της γνώσης αυτού του γεγονότος από τους πωλητές. Καθώς η προσφερόμενη τιμή αυξάνεται, οι λιγότερο ικανοί αγοραστές, όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, αρχίζουν να αποκλείονται από την αγορά. Μια τιμή 84 θα φέρει δύο πωλητές στην αγορά, αλλά θα αποκλείσει τον X_9 από την πλευρά των αγοραστών. Καθώς η προσφερόμενη τιμή αυξάνεται, η δυσαναλογία μεταξύ της ποσότητας που προσφέρεται προς πώληση και της ποσότητας που ζητείται προς αγορά στη δεδομένη τιμή μειώνεται· όσο όμως η δεύτερη είναι μεγαλύτερη από την πρώτη, η αμοιβαία πλειοδοσία των αγοραστών θα συνεχίζει να αυξάνει την τιμή. Η ποσότητα που προσφέρεται προς πώληση σε κάθε τιμή ονομάζεται προσφορά· η ποσότητα που ζητείται προς αγορά σε κάθε τιμή ονομάζεται ζήτηση. Είναι προφανές ότι, στην αρχική τιμή των 82, η προσφορά αλόγων στην αγορά είναι ένα· η ζήτηση αλόγων στην αγορά είναι εννέα. Μόνο ένας πωλητής θα ήταν πρόθυμος να πουλήσει σε αυτή την τιμή, ενώ και οι εννέα αγοραστές θα ήταν πρόθυμοι να αγοράσουν. Με βάση τους παραπάνω πίνακες μέγιστων τιμών αγοράς και ελάχιστων τιμών πώλησης, μπορούμε να παρουσιάσουμε έναν κατάλογο των ποσοτήτων του αγαθού που θα ζητούνται και θα προσφέρονται σε κάθε υποθετική τιμή.

Πινακας 2

Τιμη	Προσφορα	Ζητηση	Τιμη	Προσφορα	Ζητηση
80	0 άλογα	9 άλογα	91	6 άλογα	4 άλογα
81	1	9	92	7	3
82	1	9	93	7	3
83	2	9	94	7	3
84	2	8	95	7	3
85	3	8	96	8	2
86	3	7	97	8	2
87	3	6	98	8	2
88	4	6	99	8	1
89	5	5	100	8	1
90	6	4	101	8	0

Αυτός ο πίνακας αντανακλά τη σταδιακή είσοδο των πωλητών στην αγορά καθώς αυξάνεται η τιμή και την αποχώρηση των αγοραστών καθώς αυξάνεται η τιμή. Όπως είδαμε παραπάνω, όσο η ζήτηση υπερβαίνει την προσφορά σε οποιαδήποτε τιμή, οι αγοραστές θα συνεχίζουν να πλειοδοτούν και η τιμή θα συνεχίζει να αυξάνεται.

Το αντίστροφο συμβαίνει αν η τιμή αρχίσει κοντά στο υψηλότερο σημείο της. Έτσι, αν οι πωλητές ζητήσουν αρχικά τιμή 101 βαρελιών για το άλογο, θα υπάρχουν οκτώ πρόθυμοι πωλητές και κανένας αγοραστής. Στην τιμή των 99, οι πωλητές μπορεί να βρουν έναν πρόθυμο αγοραστή, αλλά το πιθανότερο είναι ότι δεν θα πραγματοποιηθεί πώληση. Ο αγοραστής θα αντιληφθεί ότι δεν υπάρχει λόγος να πληρώσει τόσο υψηλή τιμή, και οι άλλοι πωλητές θα προσφερθούν πρόθυμα να πουλήσουν φθηνότερα από εκείνον που επιχειρεί να πραγματοποιήσει την πώληση στην τιμή των 99. Έτσι, όταν η τιμή είναι τόσο υψηλή ώστε η προσφορά να υπερβαίνει τη ζήτηση σε αυτή την

τιμή, η μειοδοσία των πωλητών θα ωθεί την τιμή προς τα κάτω. Καθώς η υπό διαπραγμάτευση τιμή μειώνεται, περισσότεροι πωλητές αποκλείονται από την αγορά και περισσότεροι αγοραστές εισέρχονται σε αυτήν.

Αν η πλειοδοσία των αγοραστών ωθεί την τιμή προς τα πάνω όποτε η ζητούμενη ποσότητα είναι μεγαλύτερη από την προσφερόμενη ποσότητα και η μειοδοσία των πωλητών ωθεί την τιμή προς τα κάτω όποτε η προσφορά είναι μεγαλύτερη από τη ζήτηση, είναι προφανές ότι η τιμή του αγαθού θα βρει ένα σημείο σταθεροποίησης εκεί όπου η ζητούμενη ποσότητα ισούται με την προσφερόμενη ποσότητα, δηλαδή εκεί όπου η προσφορά ισούται με τη ζήτηση. Σε αυτή την τιμή και μόνο σε αυτήν η αγορά εκκαθαρίζεται, δηλαδή δεν υπάρχει κίνητρο για τους αγοραστές να αυξήσουν περαιτέρω τις τιμές με τις προσφορές τους ή για τους πωλητές να τις μειώσουν. Στο παράδειγμά μας, αυτή η τελική τιμή, ή τιμή ισορροπίας, είναι 89 και, σε αυτή την τιμή, πέντε άλογα θα πουληθούν σε πέντε αγοραστές. Αυτή η τιμή ισορροπίας είναι η τιμή στην οποία θα τείνει να διαμορφωθεί η τιμή του αγαθού και να πραγματοποιούνται οι πωλήσεις.[127]

Συγκεκριμένα, οι πωλήσεις θα πραγματοποιηθούν στους πέντε ικανότερους αγοραστές σε αυτή την τιμή: τους X_1, X_2, X_3, X_4 και X_5. Οι άλλοι, λιγότερο ικανοί αγοραστές —ή εκείνοι με λιγότερο επιτακτικές ανάγκες— αποκλείονται από την αγορά, επειδή οι κλίμακες αξιών τους δεν τους επιτρέπουν να αγοράσουν άλογα σε αυτή την τιμή. Ομοίως, οι πωλητές Z_1 –Z_5 είναι εκείνοι που πραγματοποιούν την πώληση στα 89· οι άλλοι πωλητές αποκλείονται από την αγορά, επειδή οι κλίμακες αξιών τους δεν τους επιτρέπουν να συμμετέχουν στην αγορά σε αυτή την τιμή.

Σε αυτή την αγορά αλόγων και ψαριών, ο Z_5 είναι ο λιγότερο ικανός από τους πωλητές που κατόρθωσαν να παραμείνουν στην αγορά. Ο Z_5, του οποίου η ελάχιστη τιμή πώλησης είναι 89, μόλις που μπορεί να πραγματοποιήσει την πώλησή του στα 89. Είναι ο οριακός πωλητής —ο πωλητής στο όριο, εκείνος που θα αποκλειόταν με μια μικρή πτώση της τιμής. Από την άλλη πλευρά, ο X_5 είναι ο λιγότερο ικανός από τους αγοραστές που κατόρθωσαν να παραμείνουν στην αγορά. Είναι ο οριακός αγοραστής —εκείνος που θα αποκλειόταν με μια μικρή άνοδο της τιμής. Εφόσον θα ήταν ανόητο για τους άλλους αγοραστές να πληρώνουν περισσότερα απ’ όσα πρέπει για να εξασφαλίσουν την ποσότητά τους, θα πληρώνουν και αυτοί την ίδια τιμή με τον οριακό αγοραστή, δηλαδή 89. Ομοίως, οι άλλοι πωλητές δεν θα πουλούν για λιγότερα απ’ όσα θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν· θα πουλούν στην τιμή που επιτρέπει στον οριακό πωλητή να παραμένει στην αγορά.

Είναι προφανές ότι οι ικανότεροι αγοραστές —και πωλητές— ή εκείνοι με τις «πιο επιτακτικές ανάγκες», οι υπεροριακοί —στους οποίους περιλαμβάνονται και οι οριακοί—, αποκομίζουν ψυχικό πλεόνασμα σε αυτή την ανταλλαγή, διότι βρίσκονται σε καλύτερη κατάσταση απ’ ό,τι θα βρίσκονταν αν η τιμή ήταν υψηλότερη —ή χαμηλότερη. Ωστόσο, εφόσον τα αγαθά μπορούν μόνο να καταταχθούν στην κλίμακα αξιών κάθε ατόμου και δεν μπορεί να γίνει καμία μέτρηση του ψυχικού οφέλους ούτε για ένα άτομο ούτε μεταξύ διαφορετικών ατόμων, ελάχιστα χρήσιμα μπορούν να λεχθούν για αυτό το ψυχικό όφελος πέρα από το ότι υπάρχει. Δεν μπορούμε καν να διατυπώσουμε, για παράδειγμα, τη δήλωση ότι το ψυχικό όφελος από την ανταλλαγή που αποκομίζει ο X_1 είναι μεγαλύτερο από εκείνο του X_5. Οι αποκλεισμένοι αγοραστές και πωλητές ονομάζονται υποοριακοί.

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της «εκκαθάρισης της αγοράς» που επιτελείται από την τιμή ισορροπίας είναι ότι μόνο σε αυτή την τιμή όλοι εκείνοι οι αγοραστές και πωλητές που είναι πρόθυμοι να πραγματοποιήσουν ανταλλαγές μπορούν να το κάνουν. Σε αυτή την τιμή, πέντε

πωλητές που διαθέτουν άλογα βρίσκουν πέντε αγοραστές για τα άλογα· όλοι όσοι επιθυμούν να αγοράσουν και να πουλήσουν σε αυτή την τιμή μπορούν να το κάνουν. Σε οποιαδήποτε άλλη τιμή, υπάρχουν είτε αγοραστές είτε πωλητές των οποίων οι επιδιώξεις ματαιώνονται. Έτσι, στην τιμή των 84, οκτώ άνθρωποι θα ήθελαν να αγοράσουν σε αυτή την τιμή, αλλά μόνο δύο άλογα είναι διαθέσιμα. Σε αυτή την τιμή, υπάρχει μεγάλη «ανικανοποίητη ζήτηση» ή υπερβάλλουσα ζήτηση. Αντιστρόφως, σε μια τιμή, ας πούμε, 95, υπάρχουν επτά πωλητές πρόθυμοι να προσφέρουν άλογα, αλλά μόνο τρεις άνθρωποι πρόθυμοι να ζητήσουν άλογα. Επομένως, σε αυτή την τιμή υπάρχει «ανικανοποίητη προσφορά» ή υπερβάλλουσα προσφορά. Άλλοι όροι για την υπερβάλλουσα ζήτηση και την υπερβάλλουσα προσφορά είναι η «έλλειψη» και το «πλεόνασμα» του αγαθού. Πέρα από το καθολικό γεγονός της σπανιότητας όλων των αγαθών, μια τιμή χαμηλότερη από την τιμή ισορροπίας δημιουργεί πρόσθετη έλλειψη προσφοράς για όσους ζητούν το αγαθό, ενώ μια τιμή υψηλότερη από την τιμή ισορροπίας δημιουργεί πλεόνασμα αγαθών προς πώληση σε σύγκριση με τη ζήτησή τους προς αγορά. Βλέπουμε ότι η διαδικασία της αγοράς τείνει πάντοτε να εξαλείφει τέτοιες ελλείψεις και πλεονάσματα και να διαμορφώνει μια τιμή στην οποία όσοι ζητούν το αγαθό μπορούν να βρουν προσφορά και όσοι το προσφέρουν μπορούν να βρουν ζήτηση.

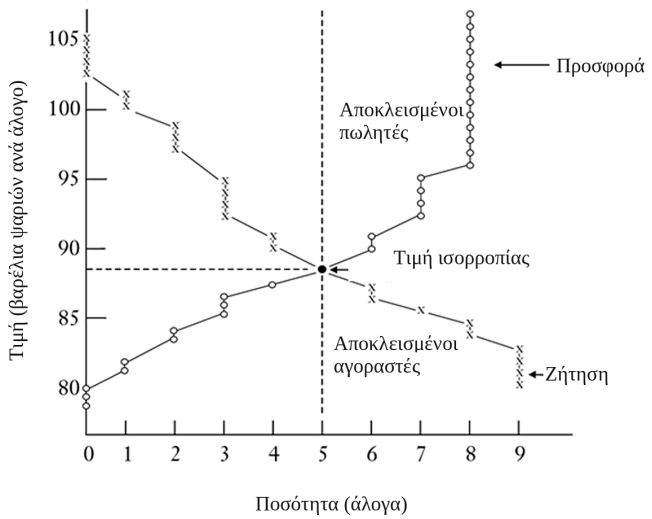
Είναι σημαντικό να αντιληφθούμε ότι αυτή η διαδικασία πλειοδοσίας των αγοραστών και μειοδοσίας των πωλητών πραγματοποιείται πάντοτε στην αγορά, ακόμη και αν τα επιφανειακά γνωρίσματα της συγκεκριμένης περίπτωσης δημιουργούν την εντύπωση ότι μόνο οι πωλητές —ή οι αγοραστές— καθορίζουν την τιμή. Έτσι, ένα αγαθό μπορεί να πωλείται σε καταστήματα λιανικής, με τις τιμές απλώς να «ανακοινώνονται» από τον μεμονωμένο πωλητή. Αλλά η ίδια διαδικασία ανταγωνιστικών προσφορών εκτυλίσσεται σε μια τέτοια αγορά όπως και σε κάθε άλλη. Αν οι πωλητές καθορίσουν τις τιμές τους κάτω από την τιμή ισορροπίας, οι αγοραστές θα σπεύσουν να πραγματοποιήσουν τις αγορές τους και οι πωλητές θα διαπιστώσουν ότι εμφανίζονται ελλείψεις, συνοδευόμενες από ουρές αγοραστών που επιθυμούν έντονα να αγοράσουν αγαθά τα οποία δεν είναι διαθέσιμα. Αντιλαμβανόμενοι ότι θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν υψηλότερες τιμές για τα αγαθά τους, οι πωλητές αυξάνουν αναλόγως τις ανακοινωμένες τιμές τους. Από την άλλη πλευρά, αν καθορίσουν τις τιμές τους πάνω από την τιμή ισορροπίας, θα εμφανιστούν πλεονάσματα απούλητων αποθεμάτων και θα πρέπει να μειώσουν τις τιμές τους για να «διαθέσουν» τα συσσωρευμένα ανεπιθύμητα αποθεματά τους και να εκκαθαρίσουν την αγορά.

Παρόμοια είναι η περίπτωση στην οποία οι αγοραστές ανακοινώνουν τιμές και, επομένως, φαίνεται να τις καθορίζουν. Αν οι αγοραστές ανακοινώσουν τιμές χαμηλότερες από την τιμή ισορροπίας, θα διαπιστώσουν ότι δεν μπορούν να ικανοποιήσουν ολόκληρη τη ζήτησή τους σε αυτή την τιμή. Ως αποτέλεσμα, θα πρέπει να αυξήσουν τις ανακοινωμένες τιμές τους. Από την άλλη πλευρά, αν οι αγοραστές καθορίσουν υπερβολικά υψηλές τιμές, θα βρεθούν αντιμέτωποι με μαζική προσέλευση πωλητών με αποθέματα που δεν μπορούν να πωληθούν και θα εκμεταλλευτούν την ευκαιρία για να μειώσουν την τιμή και να εκκαθαρίσουν την αγορά. Έτσι, ανεξάρτητα από τη μορφή της αγοράς, το αποτέλεσμα της διαδικασίας της αγοράς είναι πάντοτε μια τάση προς τη διαμόρφωση της τιμής ισορροπίας μέσω των αμοιβαίων ανταγωνιστικών προσφορών αγοραστών και πωλητών.

Είναι προφανές ότι, αν άρουμε την υπόθεση πως δεν πραγματοποιήθηκαν προκαταρκτικές πωλήσεις πριν διαμορφωθεί η τιμή ισορροπίας, αυτό δεν μεταβάλλει τα αποτελέσματα της ανάλυσης. Ακόμη και αν, λόγω άγνοιας και σφάλματος, πραγματοποιήθηκε πώληση στην τιμή των 81 ή των 99, αυτές οι τιμές θα εξακολουθούν να είναι εφήμερες και προσωρινές και η τελική τιμή του αγαθού θα τείνει να είναι η τιμή ισορροπίας.

Αφού διαμορφωθεί η αγοραία τιμή, είναι σαφές ότι μία τιμή πρέπει να επικρατεί σε ολόκληρη την αγορά. Αυτό έχει ήδη υποδηλωθεί από το γεγονός ότι όλοι οι αγοραστές και πωλητές θα τείνουν να ανταλλάσσουν στην ίδια τιμή με τους οριακούς ανταγωνιστές τους. Θα υπάρχει πάντοτε στην αγορά τάση να διαμορφώνεται μία και μόνο μία τιμή σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή για ένα αγαθό. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι η αγοραία τιμή έχει διαμορφωθεί στα 89 και ότι ένας πανούργος πωλητής προσπαθεί να πείσει έναν αγοραστή να αγοράσει στα 92. Είναι προφανές ότι κανένας αγοραστής δεν θα αγοράσει στα 92 όταν γνωρίζει ότι μπορεί να αγοράσει στην κανονική αγορά στα 89. Ομοίως, κανένας πωλητής δεν θα είναι πρόθυμος να πουλήσει σε τιμή χαμηλότερη από την αγοραία, αν γνωρίζει ότι μπορεί εύκολα να πραγματοποιήσει την πώλησή του στα 89. Αν, για παράδειγμα, ένας ανενημέρωτος πωλητής πουλήσει ένα άλογο στα 87, ο αγοραστής είναι πιθανό να εισέλθει στην αγορά ως πωλητής για να πουλήσει το άλογο στα 89. Τέτοιες επιδιώξεις κερδών από αρμπιτράζ —αγορά και πώληση για την εκμετάλλευση αποκλίσεων στην τιμή ενός αγαθού— συντελούν γρήγορα στη διαμόρφωση μίας τιμής για ένα αγαθό σε ολόκληρη την αγορά. Αυτές οι αγοραίες τιμές θα τείνουν να μεταβάλλονται μόνο όταν μεταβαλλόμενες συνθήκες προσφοράς και ζήτησης αλλάζουν την τιμή ισορροπίας και δημιουργούν μια κατάσταση υπερβάλλουσας προσφοράς ή υπερβάλλουσας ζήτησης εκεί όπου προηγουμένως η αγορά είχε εκκαθαριστεί.

Μια σαφέστερη εικόνα των τιμών ισορροπίας, όπως προσδιορίζονται από τις συνθήκες προσφοράς και ζήτησης, θα προκύψει από τη γραφική παράσταση του Σχήματος 13.

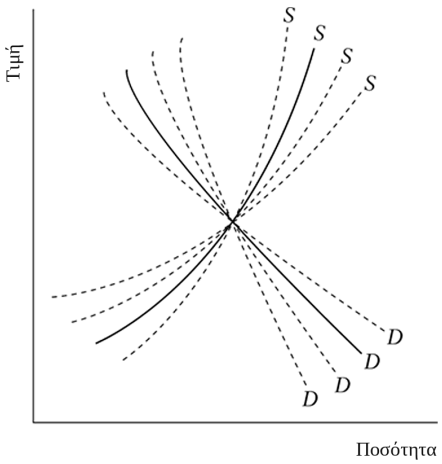
ΣΧΗΜΑ 13. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ

Είναι προφανές ότι, καθώς η τιμή αυξάνεται, νέοι πωλητές με υψηλότερες ελάχιστες τιμές πώλησης εισέρχονται στην αγορά, ενώ αγοραστές με χαμηλές μέγιστες τιμές αγοράς αρχίζουν να αποχωρούν. Επομένως, καθώς η τιμή μειώνεται, η ζητούμενη ποσότητα πρέπει πάντοτε είτε να παραμένει ίδια είτε να αυξάνεται, ποτέ να μειώνεται. Ομοίως, καθώς η τιμή μειώνεται, η προσφερόμενη ποσότητα πρέπει πάντοτε να μειώνεται ή να παραμένει ίδια, ποτέ να αυξάνεται. Επομένως, η καμπύλη ζήτησης πρέπει πάντοτε να είναι κατακόρυφη ή να κατευθύνεται προς τα δεξιά καθώς η τιμή μειώνεται, ενώ η καμπύλη προσφοράς πρέπει πάντοτε να είναι κατακόρυφη ή να κατευθύνεται προς τα αριστερά καθώς η τιμή μειώνεται. Οι καμπύλες θα τέμνονται στην τιμή ισορροπίας, όπου η προσφορά και η ζήτηση είναι ίσες.

Είναι σαφές ότι, αφού προσδιοριστεί η ζώνη τομής των καμπυλών προσφοράς και ζήτησης, οι αγοραστές και οι πωλητές στο όριο —στην περιοχή του σημείου ισορροπίας— είναι εκείνοι που καθορίζουν ποια θα είναι η τιμή ισορροπίας και η ανταλλασσόμενη ποσότητα.

Ο πίνακας των ποσοτήτων που προσφέρονται σε κάθε δεδομένη τιμή είναι γνωστός ως πίνακας προσφοράς, ενώ η γραφική του παράσταση, με τα σημεία εδώ ενωμένα για λόγους σαφήνειας, είναι γνωστή ως καμπύλη προσφοράς. Ομοίως, ο πίνακας της ζήτησης είναι ο πίνακας ζήτησης και η γραφική του παράσταση η καμπύλη ζήτησης, για κάθε προϊόν και αγορά. Με δεδομένο το σημείο τομής, οι καμπύλες ζήτησης και προσφοράς πάνω και κάτω από αυτό το σημείο θα μπορούσαν να λάβουν πολλές νοητές μορφές χωρίς να επηρεάζουν την τιμή ισορροπίας. Οι άμεσοι προσδιοριστικοί παράγοντες της τιμής είναι, επομένως, οι οριακοί αγοραστές και πωλητές, ενώ οι αξιολογήσεις των υπεροριακών ατόμων είναι σημαντικές για τον προσδιορισμό του ποιοι αγοραστές και πωλητές θα βρίσκονται στο όριο. Οι αξιολογήσεις των αποκλεισμένων αγοραστών και πωλητών που βρίσκονται πολύ πέρα από το όριο δεν ασκούν άμεση επίδραση στην τιμή και θα αποκτήσουν σημασία μόνο αν μια μεταβολή στους πίνακες αγοραίας ζήτησης και προσφοράς τούς φέρει κοντά στο σημείο τομής.

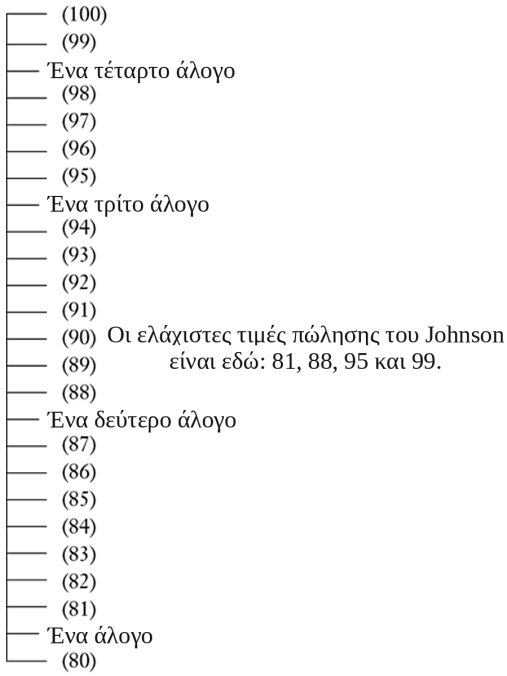
Έτσι, με δεδομένο το σημείο τομής, η μορφή των καμπυλών προσφοράς και ζήτησης —που απεικονίζονται με συνεχείς και διακεκομμένες γραμμές— θα μπορούσε να είναι τουλάχιστον οποιαδήποτε από τις παραλλαγές που παρουσιάζονται στο Σχήμα 14.

ΣΧΗΜΑ 14. ΔΥΝΑΤΑ ΜΟΤΙΒΑ

Μέχρι αυτό το σημείο υποθέσαμε, για λόγους απλότητας και σαφήνειας, ότι κάθε αγοραστής, όπως και κάθε πωλητής, περιοριζόταν σε μία μονάδα του αγαθού στην τιμή του οποίου επικεντρωνόμασταν — του αλόγου. Τώρα μπορούμε να άρουμε αυτόν τον περιορισμό και να ολοκληρώσουμε την ανάλυσή μας για τον πραγματικό κόσμο της ανταλλαγής, επιτρέποντας στους πωλητές και στους αγοραστές να ανταλλάσσουν οποιονδήποτε αριθμό αλόγων επιθυμούν. Θα φανεί αμέσως ότι η άρση του άρρητου περιορισμού μας δεν επιφέρει καμία ουσιώδη μεταβολή στην ανάλυση. Ας επιστρέψουμε, λοιπόν, στην περίπτωση του Johnson, του οποίου η ελάχιστη τιμή πώλησης για ένα άλογο ήταν 81 βαρέλια ψαριών. Ας υποθέσουμε τώρα ότι ο Johnson διαθέτει απόθεμα αρκετών αλόγων. Είναι πρόθυμος να πουλήσει ένα άλογο —το πρώτο— στην ελάχιστη τιμή των 81 βαρελιών, αφού στην κλίμακα αξιών του τοποθετεί το άλογο μεταξύ 81 και 80 βαρελιών ψαριών. Ποια θα είναι η ελάχιστη τιμή πώλησης του Johnson για να αποχωριστεί το δεύτερο άλογό του; Είδαμε νωρίτερα σε αυτό το κεφάλαιο ότι, σύμφωνα με τον νόμο της οριακής χρησιμότητας, καθώς το απόθεμα αγαθών ενός ανθρώπου μειώνεται, η αξία που αποδίδεται σε

κάθε εναπομένουσα μονάδα αυξάνεται· αντιστρόφως, καθώς το απόθεμα αγαθών ενός ανθρώπου αυξάνεται, η οριακή χρησιμότητα κάθε μονάδας μειώνεται. Επομένως, η οριακή χρησιμότητα του δεύτερου αλόγου —ή, για την ακρίβεια, κάθε αλόγου αφού αποχωριστεί το πρώτο — θα είναι μεγαλύτερη από την οριακή χρησιμότητα του πρώτου αλόγου. Αυτό θα ισχύει μολονότι κάθε άλογο μπορεί να παρέχει την ίδια υπηρεσία με οποιοδήποτε άλλο. Ομοίως, η αξία από την οποία παραιτείται με την παραχώρηση ενός τρίτου αλόγου θα είναι ακόμη μεγαλύτερη. Από την άλλη πλευρά, ενώ η οριακή χρησιμότητα που αποδίδεται σε κάθε άλογο που παραχωρείται αυξάνεται, η οριακή χρησιμότητα των πρόσθετων ψαριών που αποκτώνται σε αντάλλαγμα θα μειώνεται. Το αποτέλεσμα αυτών των δύο παραγόντων είναι αναπόφευκτα η αύξηση της ελάχιστης τιμής πώλησης για κάθε διαδοχικό άλογο που πωλείται. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι η ελάχιστη τιμή πώλησης για το πρώτο άλογο είναι 81 βαρέλια ψαριών. Όταν έρθει η στιγμή της δεύτερης ανταλλαγής, η αξία του δεύτερου αλόγου από το οποίο παραιτείται θα είναι μεγαλύτερη και η αξία των ίδιων βαρελιών που λαμβάνονται σε αντάλλαγμα θα μειωθεί. Ως αποτέλεσμα, η ελάχιστη τιμή πώλησης, κάτω από την οποία ο Johnson δεν θα πουλήσει το άλογο, θα αυξηθεί, ας πούμε, στα 88. Έτσι, καθώς το απόθεμα του πωλητή μειώνεται, η ελάχιστη τιμή πώλησής του αυξάνεται. Η κλίμακα αξιών του Johnson μπορεί να έχει τη μορφή που παρουσιάζεται στο Σχήμα 15.

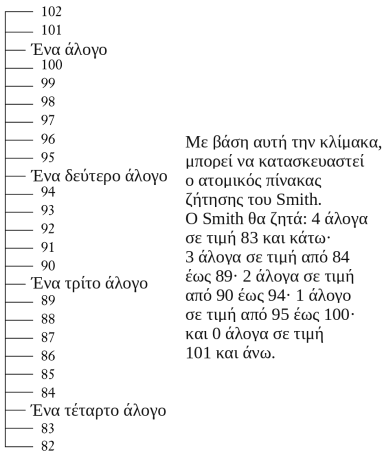

ΣΧΗΜΑ 15. Η ΚΛΙΜΑΚΑ ΑΞΙΩΝ ΤΟΥ JOHNSON

Με βάση αυτή την κλίμακα αξιών, μπορεί να κατασκευαστεί ο ατομικός πίνακας προσφοράς του Johnson. Θα προσφέρει μηδέν άλογα έως την τιμή των 80, ένα άλογο σε τιμή μεταξύ 81 και 87, δύο άλογα σε τιμή μεταξύ 88 και 94, τρία άλογα σε τιμή από 95 έως 98 και τέσσερα άλογα σε τιμή 99 και άνω. Το ίδιο μπορεί να γίνει για κάθε πωλητή στην αγορά. Όταν ο πωλητής έχει μόνο ένα άλογο προς πώληση, ο πίνακας προσφοράς κατασκευάζεται όπως προηγουμένως. Είναι σαφές ότι ένας πίνακας αγοραίας προσφοράς μπορεί να κατασκευαστεί απλώς με την πρόσθεση των ποσοτήτων που θα προσφέρονται από τους διάφορους μεμονωμένους πωλητές στην αγορά σε οποιαδήποτε δεδομένη τιμή.

Τα ουσιώδη στοιχεία της προηγούμενης ανάλυσης της αγοραίας προσφοράς παραμένουν αμετάβλητα. Έτσι, το αποτέλεσμα της κατασκευής του πίνακα αγοραίας προσφοράς σε αυτή την περίπτωση είναι το ίδιο σαν να υπήρχαν τέσσερις πωλητές, καθένας από τους οποίους προσφέρει ένα άλογο, με ελάχιστες τιμές πώλησης 81, 88, 95 και 99 αντίστοιχα. Το γεγονός ότι ένας άνθρωπος προσφέρει τις νέες μονάδες, αντί για διαφορετικούς ανθρώπους, δεν μεταβάλλει τα αποτελέσματα της ανάλυσης. Εκείνο που επιφέρει είναι η ενίσχυση του κανόνα ότι η καμπύλη προσφοράς πρέπει πάντοτε να είναι κατακόρυφη ή να κατευθύνεται προς τα δεξιά καθώς η τιμή αυξάνεται, δηλαδή ότι η προσφορά πρέπει πάντοτε να παραμένει αμετάβλητη ή να αυξάνεται με την αύξηση της τιμής. Διότι, πέρα από το γεγονός ότι νέοι πωλητές θα εισέλθουν στην αγορά με την αύξηση της τιμής, ο ίδιος πωλητής θα προσφέρει περισσότερες μονάδες του αγαθού. Έτσι, η λειτουργία του νόμου της οριακής χρησιμότητας ενισχύει τον κανόνα ότι η προσφορά δεν μπορεί να μειώνεται σε υψηλότερες τιμές, αλλά πρέπει να αυξάνεται ή να παραμένει ίδια.

Το ακριβώς αντίστροφο συμβαίνει στην περίπτωση της ζήτησης. Ας υποθέσουμε ότι επιτρέπουμε στους αγοραστές να αγοράζουν οποιονδήποτε επιθυμητό αριθμό αλόγων. Θυμόμαστε ότι η μέγιστη τιμή αγοράς του Smith για το πρώτο άλογο ήταν 100 βαρέλια ψαριών. Αν εξετάσει την αγορά ενός δεύτερου αλόγου, η οριακή χρησιμότητα του πρόσθετου αλόγου θα είναι μικρότερη από τη χρησιμότητα του πρώτου και η οριακή χρησιμότητα της ίδιας ποσότητας ψαριών που θα έπρεπε να παραχωρήσει θα αυξηθεί. Αν η οριακή χρησιμότητα των αγορών μειώνεται καθώς πραγματοποιούνται περισσότερες και η οριακή χρησιμότητα του αγαθού που παραχωρείται αυξάνεται, αυτοί οι παράγοντες οδηγούν σε χαμηλότερες μέγιστες τιμές αγοράς για κάθε διαδοχικό άλογο που αγοράζεται. Έτσι, η κλίμακα αξιών του Smith θα μπορούσε να έχει τη μορφή που παρουσιάζεται στο Σχήμα 16.

ΣΧΗΜΑ 16. Η ΚΛΙΜΑΚΑ ΑΞΙΩΝ ΤΟΥ SMITH

Τέτοιοι ατομικοί πίνακες ζήτησης μπορούν να κατασκευαστούν για κάθε αγοραστή στην αγορά και να αθροιστούν ώστε να προκύψει μια καμπύλη ζήτησης για όλους τους αγοραστές της αγοράς.

Είναι προφανές ότι και εδώ δεν υπάρχει μεταβολή στην ουσία της καμπύλης αγοραίας ζήτησης. Η ατομική καμπύλη ζήτησης του Smith, με τις παραπάνω μέγιστες τιμές αγοράς, είναι αναλυτικά ισοδύναμη με τέσσερις αγοραστές που έχουν μέγιστες τιμές αγοράς 83, 89, 94 και 100 αντίστοιχα. Η δυνατότητα να ζητείται περισσότερο από μία μονάδα από κάθε αγοραστή εισάγει τον νόμο της οριακής χρησιμότητας, ο οποίος ενισχύει τον προαναφερθέντα κανόνα ότι η καμπύλη ζήτησης κατευθύνεται προς τα δεξιά καθώς η τιμή μειώνεται, δηλαδή ότι η ζήτηση πρέπει είτε να αυξάνεται είτε να παραμένει αμετάβλητη καθώς η τιμή μειώνεται.

Διότι, πέρα από το γεγονός ότι οι χαμηλότερες τιμές προσελκύουν προηγουμένως αποκλεισμένους αγοραστές, κάθε άτομο θα τείνει να ζητεί περισσότερα καθώς η τιμή μειώνεται, αφού οι μέγιστες τιμές αγοράς θα είναι χαμηλότερες με την αγορά περισσότερων μονάδων, σύμφωνα με τον νόμο της οριακής χρησιμότητας.

Ας συνοψίσουμε τώρα τους παράγοντες που καθορίζουν τις τιμές στη διαπροσωπική ανταλλαγή. Μία τιμή θα τείνει να διαμορφώνεται για κάθε αγαθό στην αγορά και αυτή η τιμή θα τείνει να είναι η τιμή ισορροπίας, η οποία καθορίζεται από την τομή των πινάκων αγοραίας προσφοράς και ζήτησης. Εκείνοι που πραγματοποιούν τις ανταλλαγές σε αυτή την τιμή θα είναι οι υπεροριακοί και οι οριακοί αγοραστές και πωλητές, ενώ οι λιγότερο ικανοί, ή υποοριακοί, θα αποκλείονται από τη συναλλαγή, επειδή οι κλίμακες αξιών τους δεν τους επιτρέπουν να πραγματοποιήσουν ανταλλαγή. Οι μέγιστες τιμές αγοράς τους είναι υπερβολικά χαμηλές ή οι ελάχιστες τιμές πώλησής τους υπερβολικά υψηλές. Οι ίδιοι οι πίνακες αγοραίας προσφοράς και ζήτησης καθορίζονται από τις ελάχιστες τιμές πώλησης και τις μέγιστες τιμές αγοράς όλων των ατόμων στην αγορά. Οι τελευταίες, με τη σειρά τους, καθορίζονται από την τοποθέτηση των μονάδων που πρόκειται να αγοραστούν και να πωληθούν στις κλίμακες αξιών των ατόμων, με αυτές τις κατατάξεις να επηρεάζονται από τον νόμο της οριακής χρησιμότητας.

Εκτός από τον νόμο της οριακής χρησιμότητας, υπάρχει ένας ακόμη παράγοντας που επηρεάζει τις κατατάξεις στην κλίμακα αξιών κάθε ατόμου. Είναι προφανές ότι η ποσότητα που θα προσφέρει ο Johnson σε οποιαδήποτε τιμή περιορίζεται από το απόθεμα αγαθών που διαθέτει. Έτσι, ο Johnson μπορεί να είναι πρόθυμος να προσφέρει ένα τέταρτο άλογο στην τιμή των 99, αλλά, αν αυτό εξαντλεί το διαθέσιμο απόθεμα αλόγων του, καμία υψηλότερη τιμή δεν θα μπορεί να προκαλέσει μεγαλύτερη προσφορά από τον Johnson. Τουλάχιστον αυτό ισχύει όσο ο Johnson δεν διαθέτει πρόσθετο απόθεμα προς πώληση. Έτσι, σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή, το συνολικό διαθέσιμο απόθεμα του αγαθού θέτει ένα ανώτατο όριο στην ποσότητα του αγαθού που μπορεί να προσφερθεί στην αγορά. Αντιστρόφως, το συνολικό απόθεμα του αγαθού που χρησιμοποιείται για την αγορά θα θέσει ένα ανώτατο όριο στη συνολική ποσότητα του προς πώληση αγαθού που μπορεί να ζητήσει οποιοδήποτε άτομο ή η αγορά.

Την ίδια στιγμή που οι πίνακες αγοραίας προσφοράς και ζήτησης καθορίζουν την τιμή ισορροπίας, καθορίζουν επίσης σαφώς την ποσότητα ισορροπίας και των δύο αγαθών που θα ανταλλαγούν. Στο προηγούμενο παράδειγμά μας, οι ανταλλασσόμενες ποσότητες ισορροπίας είναι πέντε άλογα και 5 × 89, δηλαδή 445 βαρέλια ψαριών, για το σύνολο της αγοράς.

6. Ελαστικότητα της ζήτησης

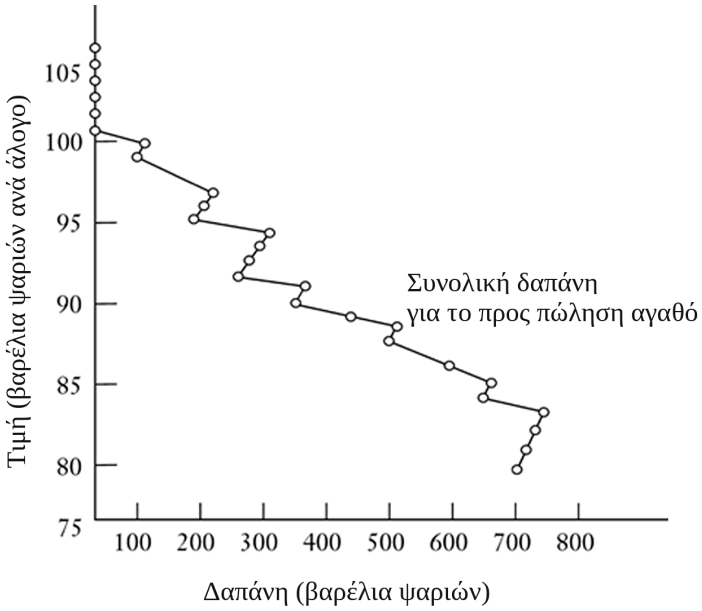
Ο πίνακας ζήτησης μας δείχνει πόσες μονάδες του προς αγορά αγαθού θα αγοραστούν σε κάθε υποθετική τιμή.[128] Από αυτόν τον πίνακα μπορούμε εύκολα να βρούμε τον συνολικό αριθμό μονάδων του προς πώληση αγαθού που θα δαπανηθούν σε κάθε τιμή. Έτσι, από τον Πίνακα 2 διαπιστώνουμε ότι, στην τιμή των 95, θα ζητηθούν τρία άλογα. Αν ζητούνται τρία άλογα στην τιμή των 95 βαρελιών ψαριών, τότε ο συνολικός αριθμός μονάδων του προς πώληση αγαθού που θα προσφερθούν σε αντάλλαγμα θα είναι 3 × 95, δηλαδή 285 βαρέλια ψαριών. Αυτή, λοιπόν, είναι η συνολική δαπάνη σε μονάδες του προς πώληση αγαθού που θα προσφερθεί στην αγορά σε αυτή την τιμή.

Η συνολική δαπάνη σε μονάδες του προς πώληση αγαθού σε κάθε υποθετική τιμή παρουσιάζεται στον Πίνακα 3.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

	ΑΓΟΡΑΣΤΕΣ	
ΤΙΜΗ	ΖΗΤΟΥΜΕΝΑ	ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΔΑΠΑΝΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΩΛΟΥΜΕΝΟ ΑΓΑΘΟ
80	9 άλογα	720 βαρέλια ψαριών
81	9	729
82	9	738
83	9	747
84	8	672
85	8	680
86.	7	602
87	6	522
88	6	528
89	5	445
90	4	360
91	4	364
92	3	276
93	3	279
94	3	282
95	3	285
96	2	192
97	2	194
98	2	196
99	1	99
100	1	100
101	0	0

Το Σχήμα 17 αποτελεί γραφική παράσταση της καμπύλης συνολικής δαπάνης. Είναι προφανές ότι αυτή προκύπτει λογικά από την καμπύλη ζήτησης και ότι, επομένως, αποτελεί και αυτή καμπύλη της δαπάνης των αγοραστών σε κάθε υποθετική τιμή.

ΣΧΗΜΑ 17. ΚΑΜΠΥΛΗ ΣΥΝΟΛΙΚΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ

Ένα εντυπωσιακό χαρακτηριστικό της καμπύλης συνολικής δαπάνης είναι ότι, σε αντίθεση με τις άλλες καμπύλες —όπως η καμπύλη ζήτησης —, μπορεί να έχει κλίση προς οποιαδήποτε από τις δύο κατευθύνσεις καθώς η τιμή αυξάνεται ή μειώνεται. Η δυνατότητα κλίσης προς οποιαδήποτε κατεύθυνση απορρέει από τη λειτουργία των δύο παραγόντων που καθορίζουν τη θέση της καμπύλης:

Δαπάνη = Τιμή × Ζητούμενη ποσότητα του προς αγορά αγαθού.

Γνωρίζουμε όμως ότι, καθώς η τιμή μειώνεται, η ζήτηση πρέπει είτε να αυξάνεται είτε να παραμένει ίδια. Επομένως, μια μείωση της τιμής τείνει να αντισταθμίζεται από μια αύξηση της ποσότητας και, ως αποτέλεσμα, η συνολική δαπάνη σε μονάδες του προς πώληση αγαθού μπορεί είτε να αυξάνεται είτε να μειώνεται καθώς μεταβάλλεται η τιμή.

Για οποιεσδήποτε δύο τιμές μπορούμε να συγκρίνουμε τη συνολική δαπάνη σε μονάδες του προς πώληση αγαθού στην οποία θα προβούν οι αγοραστές. Αν η χαμηλότερη τιμή συνεπάγεται μεγαλύτερη συνολική δαπάνη από την υψηλότερη τιμή, η καμπύλη συνολικής δαπάνης ορίζεται ως ελαστική σε αυτό το διάστημα. Αν η χαμηλότερη τιμή συνεπάγεται μικρότερη συνολική δαπάνη από την υψηλότερη τιμή, τότε η καμπύλη είναι ανελαστική σε αυτό το διάστημα.

Εναλλακτικά, μπορούμε να πούμε ότι η πρώτη περίπτωση είναι περίπτωση ελαστικότητας μεγαλύτερης της μονάδας, η δεύτερη ελαστικότητας μικρότερης της μονάδας, ενώ η περίπτωση στην οποία η συνολική δαπάνη είναι ίδια στις δύο τιμές είναι περίπτωση μοναδιαίας ελαστικότητας ή ελαστικότητας ίσης με ένα. Εφόσον η αριθμητική ακρίβεια στην έννοια της ελαστικότητας δεν είναι σημαντική, μπορούμε απλώς να χρησιμοποιούμε τους όρους «ανελαστική», «ελαστική» και, για την τελευταία περίπτωση, «ουδέτερη».

Ορισμένα παραδείγματα θα αποσαφηνίσουν αυτές τις έννοιες. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι εξετάζουμε τον πίνακα συνολικής δαπάνης στις τιμές 96 και 95. Στα 96, η συνολική δαπάνη είναι 192 βαρέλια· στα 95, είναι 285 βαρέλια. Η δαπάνη είναι μεγαλύτερη στη χαμηλότερη τιμή και, επομένως, ο πίνακας δαπάνης είναι ελαστικός σε αυτό το διάστημα. Από την άλλη πλευρά, ας εξετάσουμε τις τιμές 95 και 94. Στα 94, η δαπάνη είναι 282. Κατά συνέπεια, ο πίνακας εδώ είναι ανελαστικός. Είναι προφανές ότι υπάρχει ένα απλό γεωμετρικό μέσο για να κρίνουμε αν η καμπύλη ζήτησης είναι ελαστική ή ανελαστική μεταξύ δύο υποθετικών τιμών: αν η καμπύλη δαπάνης βρίσκεται πιο δεξιά στη χαμηλότερη τιμή, η καμπύλη ζήτησης είναι ελαστική· αν βρίσκεται πιο αριστερά, η δεύτερη είναι ανελαστική.

Δεν υπάρχει λόγος η έννοια της ελαστικότητας να περιορίζεται σε δύο γειτονικές τιμές. Οποιεσδήποτε δύο τιμές του πίνακα μπορούν να συγκριθούν. Είναι προφανές ότι η εξέταση ολόκληρης της καμπύλης δαπάνης καταδεικνύει πως η προηγούμενη καμπύλη ζήτησης είναι κατά βάση ελαστική. Είναι ελαστική στο μεγαλύτερο μέρος της έκτασής της, με εξαίρεση λίγα μικρά διαστήματα. Αν συγκρίνουμε οποιεσδήποτε δύο τιμές που απέχουν αρκετά μεταξύ τους, είναι προφανές ότι η δαπάνη είναι μικρότερη στην υψηλότερη τιμή. Αν η τιμή είναι αρκετά υψηλή, η ζήτηση για οποιοδήποτε αγαθό θα μειωθεί στο μηδέν και, επομένως, η δαπάνη θα μειωθεί στο μηδέν.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ελαστικότητα της καμπύλης ζήτησης στην τιμή ισορροπίας. Αν ανεβούμε κατά ένα βήμα στην τιμή των 90, η καμπύλη είναι σαφώς ελαστική —η συνολική δαπάνη είναι μικρότερη στην υψηλότερη τιμή. Αν κατεβούμε κατά ένα βήμα στα 88, η καμπύλη είναι επίσης

ελαστική. Η συγκεκριμένη καμπύλη ζήτησης είναι ελαστική στην περιοχή της τιμής ισορροπίας. Άλλες καμπύλες ζήτησης, ασφαλώς, θα μπορούσαν να είναι ανελαστικές στην τιμή ισορροπίας τους.

Αντίθετα με ό,τι θα μπορούσε αρχικά να θεωρηθεί, η έννοια της «ελαστικότητας της προσφοράς» δεν έχει νόημα όπως η «ελαστικότητα της ζήτησης». Αν πολλαπλασιάσουμε την προσφερόμενη ποσότητα σε κάθε τιμή με την τιμή, λαμβάνουμε τον αριθμό βαρελιών ψαριών —του προς πώληση αγαθού— που θα ζητήσουν οι πωλητές σε αντάλλαγμα. Είναι εύκολο να δούμε, ωστόσο, ότι αυτή η ποσότητα αυξάνεται πάντοτε καθώς αυξάνεται η τιμή και αντιστρόφως. Στα 82 είναι 82, στα 84 είναι 168, στα 88 είναι 352 κ.ο.κ. Ο λόγος είναι ότι ο άλλος προσδιοριστικός της παράγοντας, η προσφερόμενη ποσότητα, μεταβάλλεται προς την ίδια κατεύθυνση με την τιμή και όχι προς την αντίθετη, όπως συμβαίνει με τη ζητούμενη ποσότητα. Ως αποτέλεσμα, η προσφορά είναι πάντοτε «ελαστική» και η έννοια δεν παρουσιάζει ενδιαφέρον.[129]

7. Κερδοσκοπία και πίνακες προσφοράς και ζήτησης

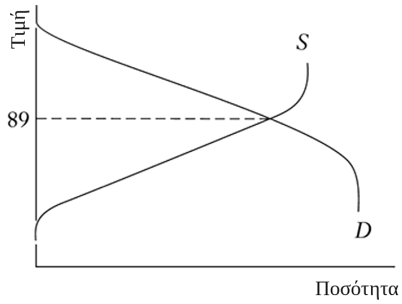
Είδαμε ότι η αγοραία τιμή καθορίζεται, σε τελική ανάλυση, από την τομή των πινάκων προσφοράς και ζήτησης. Είναι τώρα σκόπιμο να εξετάσουμε περαιτέρω τους προσδιοριστικούς παράγοντες αυτών των συγκεκριμένων πινάκων. Μπορούμε να θεμελιώσουμε άλλα συμπεράσματα σχετικά με τα αίτια που καθορίζουν τη μορφή και τη θέση των ίδιων των πινάκων προσφοράς και ζήτησης;

Θυμόμαστε ότι, σε οποιαδήποτε δεδομένη τιμή, η ποσότητα ενός αγαθού που θα αγοράσει ή θα πουλήσει ένα άτομο καθορίζεται από τη θέση του προς πώληση και του προς αγορά αγαθού στην κλίμακα αξιών του. Θα ζητήσει ένα αγαθό αν η οριακή χρησιμότητα της προσθήκης μίας μονάδας του προς αγορά αγαθού είναι μεγαλύτερη από την οριακή χρησιμότητα του προς πώληση αγαθού που πρέπει να παραχωρήσει. Από την άλλη πλευρά, ένα άλλο άτομο θα είναι πωλητής αν οι αξιολογήσεις του για τις μονάδες έχουν αντίστροφη σειρά. Είδαμε ότι, σε αυτή τη βάση και με την ενίσχυση του νόμου της οριακής χρησιμότητας, η καμπύλη αγοραίας ζήτησης δεν θα παρουσιάζει ποτέ μείωση της ποσότητας όταν μειώνεται η τιμή και η καμπύλη προσφοράς δεν θα παρουσιάζει ποτέ αύξηση της ποσότητας όταν μειώνεται η τιμή.

Ας αναλύσουμε περαιτέρω τις κλίμακες αξιών των αγοραστών και των πωλητών. Είδαμε παραπάνω ότι οι δύο πηγές αξίας που μπορεί να έχει ένα αγαθό είναι η άμεση αξία χρήσης και η ανταλλακτική αξία και ότι η υψηλότερη αξία είναι εκείνη που καθορίζει τη δράση του δρώντος. Ένα άτομο, επομένως, μπορεί να ζητήσει ένα άλογο σε ανταλλαγή για έναν από δύο λόγους: για την άμεση αξία χρήσης που έχει για αυτόν ή για την αξία που πιστεύει ότι θα μπορεί να εξασφαλίσει σε αντάλλαγμά του. Στην πρώτη περίπτωση, θα είναι καταναλωτής των υπηρεσιών του αλόγου· στη δεύτερη, αγοράζει προκειμένου να πραγματοποιήσει αργότερα μια πιο επωφελή ανταλλαγή. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, στο προηγούμενο παράδειγμα, ότι η επικρατούσα αγοραία τιμή δεν έχει φτάσει στην ισορροπία —ότι βρίσκεται τώρα στα 85 βαρέλια ανά άλογο. Πολλοί αγοραστές μπορεί να αντιλαμβάνονται ότι αυτή η τιμή βρίσκεται κάτω από την τιμή ισορροπίας και ότι, επομένως, μπορούν να αποκομίσουν κέρδος από αρμπιτράζ αγοράζοντας στα 85 και μεταπωλώντας στην τελική, υψηλότερη τιμή.

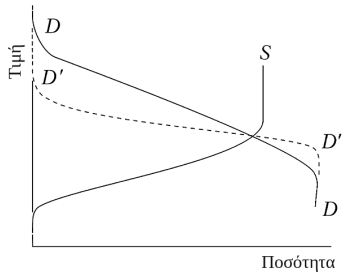
Είμαστε τώρα σε θέση να εκλεπτύνουμε την ανάλυση της προηγούμενης ενότητας, η οποία δεν διερεύνησε το ζήτημα του αν πραγματοποιήθηκαν πωλήσεις πριν επιτευχθεί η τιμή ισορροπίας. Τώρα υποθέτουμε ρητά ότι ο πίνακας ζήτησης που παρουσιάστηκε στον Πίνακα 2 αφορούσε τη

ζήτηση για άμεση χρήση από τους καταναλωτές. Εξομαλύνοντας τις βαθμίδες της καμπύλης ζήτησης που απεικονίζεται στο Σχήμα 13, μπορούμε, για λόγους απλότητας και παρουσίασης, να την παραστήσουμε όπως στο Σχήμα 18. Αυτή, μπορούμε να πούμε, είναι η καμπύλη ζήτησης για άμεση χρήση. Για αυτή την καμπύλη ζήτησης, λοιπόν, η προσέγγιση της ισορροπίας πραγματοποιείται μέσω πραγματικών αγορών στις διάφορες τιμές και κατόπιν οι ελλείψεις ή τα πλεονάσματα αποκαλύπτουν την πλειοδοσία ή τη μειοδοσία, έως ότου επιτευχθεί τελικά η τιμή ισορροπίας.

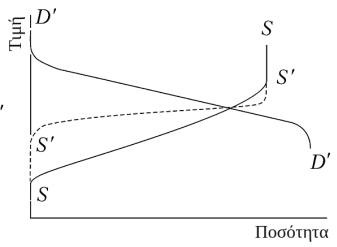

ΣΧΗΜΑ 18. ΑΠΛΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΚΑΜΠΥΛΗ ΖΗΤΗΣΗΣ

Στον βαθμό, ωστόσο, που οι αγοραστές προβλέπουν την τελική τιμή ισορροπίας, δεν θα αγοράζουν σε υψηλότερη τιμή —μολονότι θα το έκαναν αν αυτή ήταν η τελική τιμή—, αλλά θα περιμένουν να μειωθεί η τιμή. Ομοίως, αν η τιμή βρίσκεται κάτω από την τιμή ισορροπίας, στον βαθμό που οι αγοραστές προβλέπουν την τελική τιμή, θα τείνουν να αγοράζουν κάποια ποσότητα του αγαθού — π.χ. αλόγων— προκειμένου να τη μεταπωλήσουν με κέρδος στην τελική τιμή. Έτσι, αν υπεισέλθει η ανταλλακτική αξία και αρκετοί αγοραστές ενεργούν βάσει των προσδοκιών τους, η καμπύλη ζήτησης θα μπορούσε να μεταβληθεί όπως παρουσιάζεται στο Σχήμα 19. Η παλαιά καμπύλη ζήτησης, βασισμένη μόνο στη ζήτηση για χρήση, είναι η *DD*, ενώ η νέα καμπύλη ζήτησης, η οποία περιλαμβάνει την εκ των προτέρων πρόβλεψη της τιμής ισορροπίας, είναι η $D'D'$. Είναι σαφές ότι τέτοιες προσδοκίες καθιστούν την καμπύλη ζήτησης πολύ πιο ελαστική, αφού θα αγοραστούν περισσότερα στη χαμηλότερη τιμή και λιγότερα στην υψηλότερη.

ΣΧΗΜΑ 19. ΚΑΜΠΥΛΗ ΖΗΤΗΣΗΣ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΛΟΓΩ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΑΣ

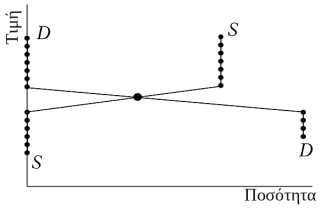
ΣΧΗΜΑ 20. ΚΑΜΠΥΛΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΛΟΓΩ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΑΣ

Έτσι, η εισαγωγή της ανταλλακτικής αξίας μπορεί να περιορίσει τη ζήτηση πάνω από την αναμενόμενη τιμή ισορροπίας και να την αυξήσει κάτω από αυτή την τιμή, μολονότι η τελική ζήτηση —για κατανάλωση — στην τιμή ισορροπίας θα παραμείνει ίδια.

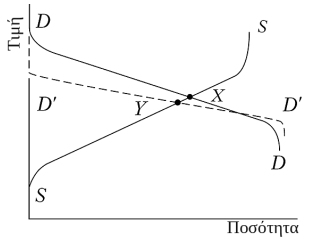
Ας εξετάσουμε τώρα την κατάσταση του πωλητή του αγαθού. Η καμπύλη προσφοράς στο Σχήμα 13 αφορά την προσφερόμενη ποσότητα σε οποιαδήποτε τιμή, χωρίς να λαμβάνει υπόψη την πιθανή τιμή ισορροπίας. Έτσι, μπορούμε να πούμε ότι, με μια τέτοια καμπύλη προσφοράς, θα

πραγματοποιούνται πωλήσεις κατά την πορεία προς την τιμή ισορροπίας και οι ελλείψεις ή τα πλεονάσματα θα αποκαλύπτουν τελικά την πορεία προς την τελική τιμή. Από την άλλη πλευρά, ας υποθέσουμε ότι πολλοί πωλητές προβλέπουν την τελική τιμή ισορροπίας. Είναι σαφές ότι θα αρνηθούν να πραγματοποιήσουν πωλήσεις σε χαμηλότερη τιμή, μολονότι θα το έκαναν αν αυτή ήταν η τελική τιμή. Αντιθέτως, θα πουλήσουν περισσότερα πάνω από την τιμή ισορροπίας, αφού θα μπορούν να αποκομίσουν κέρδος από αρμπιτράζ πουλώντας τα άλογά τους πάνω από την τιμή ισορροπίας και επαναγοράζοντάς τα στην τιμή ισορροπίας. Έτσι, με τέτοιες προσδοκίες, η καμπύλη προσφοράς μπορεί να μεταβληθεί όπως παρουσιάζεται στο Σχήμα 20. Η καμπύλη προσφοράς μεταβάλλεται, ως αποτέλεσμα της πρόβλεψης της τιμής ισορροπίας, από *SS* σε *S′S′*.

Ας υποθέσουμε το εξαιρετικά απίθανο ενδεχόμενο ότι όλοι οι αγοραστές και οι πωλητές είναι σε θέση να προβλέψουν ακριβώς την τελική τιμή ισορροπίας. Ποια θα ήταν η μορφή των καμπυλών προσφοράς και ζήτησης στην αγορά σε μια τέτοια ακραία περίπτωση; Θα ήταν η ακόλουθη: Σε τιμή υψηλότερη από την τιμή ισορροπίας — έστω 89—, κανείς δεν θα ζητούσε το αγαθό και οι πωλητές θα προσέφεραν ολόκληρο το απόθεμά τους. Σε τιμή χαμηλότερη από την τιμή ισορροπίας, κανείς δεν θα προσέφερε το αγαθό και όλοι θα ζητούσαν όση ποσότητα θα μπορούσαν να αγοράσουν, όπως παρουσιάζεται στο Σχήμα 21. Τέτοιες ορθές προβλέψεις από όλους ανεξαιρέτως δεν είναι πιθανό να εμφανιστούν στην ανθρώπινη δράση, αλλά αυτή η περίπτωση αναδεικνύει το γεγονός ότι, όσο περισσότερο αυτό το στοιχείο προσδοκίας ή κερδοσκοπίας υπεισέρχεται στην προσφορά και στη ζήτηση, τόσο ταχύτερα θα τείνει η αγοραία τιμή προς την ισορροπία. Προφανώς, όσο περισσότερο οι δρώντες προβλέπουν την τελική τιμή, τόσο περισσότερο θα απέχουν μεταξύ τους η προσφορά και η ζήτηση σε οποιαδήποτε τιμή διαφέρει από την τιμή ισορροπίας, τόσο εντονότερες θα είναι οι ελλείψεις και τα πλεονάσματα και τόσο ταχύτερα θα διαμορφώνεται η τελική τιμή.

ΣΧΗΜΑ 21. ΟΜΟΦΩΝΑ ΟΡΘΕΣ ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ ΤΗΣ ΤΕΛΙΚΗΣ ΤΙΜΗΣ

ΣΧΗΜΑ 22. ΚΑΜΠΥΛΗ ΖΗΤΗΣΗΣ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΛΟΓΩ ΕΣΦΑΛΜΕΝΗΣ ΠΡΟΒΛΕΨΗΣ

Μέχρι τώρα υποθέσαμε ότι αυτή η κερδοσκοπική προσφορά και ζήτηση, αυτή η πρόβλεψη της τιμής ισορροπίας, ήταν ορθή, και είδαμε ότι αυτές οι ορθές προσδοκίες επέσπευσαν την εγκαθίδρυση της ισορροπίας. Ας υποθέσουμε, ωστόσο, ότι οι περισσότερες από αυτές τις προσδοκίες είναι εσφαλμένες. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι οι αγοραστές τείνουν να υποθέτουν πως η τιμή ισορροπίας θα είναι χαμηλότερη από ό,τι είναι στην πραγματικότητα. Μεταβάλλει αυτό την τιμή ισορροπίας ή παρεμποδίζει τη μετάβαση σε αυτή την τιμή; Ας υποθέσουμε ότι οι πίνακες ζήτησης και προσφοράς είναι όπως παρουσιάζονται στο Σχήμα 22. Ας υποθέσουμε ότι η βασική καμπύλη ζήτησης είναι η *DD*, αλλά ότι οι αγοραστές αναμένουν χαμηλότερες τιμές ισορροπίας, μεταβάλλοντας έτσι την καμπύλη ζήτησης και μετατοπίζοντάς την προς τα κάτω, στη θέση *D′D′*. Με δεδομένη την καμπύλη προσφοράς *SS*, αυτό σημαίνει ότι η τομή των πινάκων προσφοράς και ζήτησης θα βρίσκεται στο *Y* αντί στο *X*, ας πούμε στα 85 αντί στα 89. Είναι σαφές, ωστόσο, ότι αυτό θα είναι μόνο ένα προσωρινό σημείο σταθεροποίησης της τιμής.

Μόλις η τιμή σταθεροποιηθεί στα 85, οι αγοραστές βλέπουν ότι εμφανίζονται ελλείψεις σε αυτή την τιμή, ότι θα ήθελαν να αγοράσουν περισσότερα απ' όσα είναι διαθέσιμα, και η πλειοδοσία των αγοραστών αυξάνει και πάλι την τιμή έως την πραγματική τιμή ισορροπίας.

Η ίδια διαδικασία αποκάλυψης του σφάλματος πραγματοποιείται στην περίπτωση εσφαλμένων προσδοκιών των πωλητών και, επομένως, οι δυνάμεις της αγοράς τείνουν αναπόδραστα προς τη διαμόρφωση της πραγματικής τιμής ισορροπίας, απαλλαγμένης από τις στρεβλώσεις των κερδοσκοπικών σφαλμάτων, τα οποία τείνουν να αποκαλύπτονται και να εξαλείφονται. Μόλις οι πωλητές ή οι αγοραστές διαπιστώσουν ότι η τιμή που έχουν διαμορφώσει τα κερδοσκοπικά τους σφάλματα δεν αποτελεί στην πραγματικότητα τιμή ισορροπίας και ότι εμφανίζονται ελλείψεις και/ή πλεονάσματα, οι πράξεις τους τείνουν και πάλι να εγκαθιδρύσουν τη θέση ισορροπίας.

Οι πράξεις τόσο των αγοραστών όσο και των πωλητών στην αγορά μπορούν να συσχετιστούν με τις έννοιες του ψυχικού εσόδου, του κέρδους και του κόστους. Θυμόμαστε ότι στόχος κάθε δρώντος είναι να επιτύχει το υψηλότερο ψυχικό έσοδο και, επομένως, να αποκομίσει ψυχικό κέρδος σε σύγκριση με την αμέσως καλύτερη εναλλακτική του —το κόστος του. Το αν ένα άτομο αγοράζει ή όχι εξαρτάται από το αν αυτή είναι η καλύτερη εναλλακτική του με τους δεδομένους πόρους του — στην περίπτωση αυτή, τα ψάρια του. Το αναμενόμενο έσοδό του σε οποιαδήποτε δράση θα σταθμίζεται έναντι του αναμενόμενου κόστους του —της αμέσως καλύτερης εναλλακτικής του. Στην περίπτωση αυτή, το έσοδο θα είναι είτε (α) η εκπλήρωση σκοπών μέσω της άμεσης χρήσης του αλόγου είτε (β) η αναμενόμενη μεταπώληση του αλόγου σε υψηλότερη τιμή —όποια έχει τη μεγαλύτερη χρησιμότητα για αυτόν. Το κόστος του θα είναι είτε (α) η οριακή χρησιμότητα σε άμεση χρήση των ψαριών που παραχωρεί είτε (β), ενδεχομένως, η ανταλλακτική αξία των ψαριών έναντι κάποιου άλλου αγαθού είτε (γ) η αναμενόμενη μελλοντική αγορά του αλόγου σε χαμηλότερη τιμή —όποια έχει τη μεγαλύτερη χρησιμότητα. Θα αγοράσει το άλογο αν το αναμενόμενο έσοδο είναι μεγαλύτερο· δεν θα αγοράσει αν το αναμενόμενο κόστος είναι μεγαλύτερο. Το αναμενόμενο έσοδο είναι η οριακή χρησιμότητα του πρόσθετου αλόγου για τον αγοραστή· το αναμενόμενο κόστος είναι η οριακή χρησιμότητα των ψαριών που παραχωρεί. Είτε πρόκειται για έσοδο είτε για κόστος, ως οριακή χρησιμότητα του αγαθού θα επιλεγεί η υψηλότερη από την αξία σε άμεση χρήση και την ανταλλακτική αξία.

Ας εξετάσουμε τώρα τον πωλητή. Ο πωλητής, όπως και ο αγοραστής, επιχειρεί να μεγιστοποιήσει το ψυχικό έσοδό του προσπαθώντας να επιτύχει έσοδο υψηλότερο από το ψυχικό κόστος του —τη χρησιμότητα της αμέσως καλύτερης εναλλακτικής από την οποία θα πρέπει να παραιτηθεί αναλαμβάνοντας τη δράση του. Ο πωλητής θα σταθμίσει την οριακή χρησιμότητα του πρόσθετου προς πώληση αγαθού —στην περίπτωση αυτή, των ψαριών— έναντι της οριακής χρησιμότητας του προς αγορά αγαθού που παραχωρεί —του αλόγου—, προκειμένου να αποφασίσει αν θα πραγματοποιήσει ή όχι την πώληση σε οποιαδήποτε συγκεκριμένη τιμή.

Το ψυχικό έσοδο για τον πωλητή θα είναι η υψηλότερη από τις χρησιμότητες που απορρέουν από μία από τις ακόλουθες πηγές: (α) την αξία σε άμεση χρήση του προς πώληση αγαθού —των ψαριών — ή (β) την κερδοσκοπική αξία της εκ νέου ανταλλαγής των ψαριών με το άλογο σε χαμηλότερη τιμή στο μέλλον. Το κόστος της δράσης του πωλητή θα είναι η υψηλότερη χρησιμότητα από την οποία παραιτείται μεταξύ των ακόλουθων εναλλακτικών: (α) της αξίας σε άμεση χρήση του αλόγου που παραχωρεί· (β) της κερδοσκοπικής αξίας της πώλησης σε υψηλότερη τιμή στο μέλλον· ή (γ) της ανταλλακτικής αξίας της απόκτησης κάποιου άλλου αγαθού σε αντάλλαγμα για το άλογο. Θα πουλήσει το άλογο αν το αναμενόμενο έσοδο είναι μεγαλύτερο· δεν θα πουλήσει αν το αναμενόμενο

κόστος είναι μεγαλύτερο. Βλέπουμε, επομένως, ότι οι καταστάσεις των πωλητών και των αγοραστών είναι συγκρίσιμες. Και οι δύο δρουν ή απέχουν από τη δράση σύμφωνα με την εκτίμησή τους για την εναλλακτική που θα τους αποφέρει τη μεγαλύτερη χρησιμότητα. Η θέση των χρησιμοτήτων στα δύο σύνολα κλιμάκων αξιών — των μεμονωμένων αγοραστών και πωλητών— είναι εκείνη που καθορίζει την αγοραία τιμή και την ποσότητα που θα ανταλλαγεί σε αυτή την τιμή. Με άλλα λόγια, για κάθε αγαθό, η χρησιμότητα και μόνο η χρησιμότητα καθορίζει την τιμή και την ανταλλασσόμενη ποσότητα. Η χρησιμότητα και μόνο η χρησιμότητα καθορίζει τη φύση των πινάκων προσφοράς και ζήτησης.

Είναι, επομένως, σαφώς εσφαλμένη η διαδεδομένη πεποίθηση ότι η χρησιμότητα και το «κόστος» έχουν ίση και ανεξάρτητη ισχύ στον προσδιορισμό της τιμής. Το «κόστος» είναι απλώς η χρησιμότητα της αμέσως καλύτερης εναλλακτικής από την οποία πρέπει να παραιτηθεί ο δρων σε οποιαδήποτε δράση και, επομένως, αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της χρησιμότητας στην κλίμακα αξιών του ατόμου. Αυτό το κόστος είναι, ασφαλώς, πάντοτε μια παρούσα εκτίμηση ενός μελλοντικού γεγονότος, ακόμη και αν αυτό το «μέλλον» είναι πολύ κοντινό. Έτσι, η χρησιμότητα από την οποία παραιτείται ο δρων πραγματοποιώντας την αγορά θα μπορούσε να είναι η άμεση κατανάλωση ψαριών στην οποία θα μπορούσε να είχε προβεί μέσα σε λίγες ώρες. Ή θα μπορούσε να είναι η δυνατότητα ανταλλαγής με μια αγελάδα, τη χρησιμότητα της οποίας θα απολάμβανε επί μεγάλο χρονικό διάστημα. Είναι αυτονόητο, όπως επισημάνθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ότι η παρούσα εκτίμηση του εσόδου και του κόστους σε οποιαδήποτε δράση βασίζεται στην παρούσα αξία των αναμενόμενων μελλοντικών εσόδων και του αναμενόμενου μελλοντικού κόστους. Το ουσιώδες είναι ότι τόσο οι χρησιμότητες που αποκτώνται όσο και εκείνες από τις οποίες παραιτείται ο δρων σε οποιαδήποτε δράση αναφέρονται σε κάποια μελλοντική χρονική στιγμή, έστω και πολύ κοντινή, και ότι το παρελθόν κόστος δεν διαδραματίζει κανέναν ρόλο στην ανθρώπινη δράση και, επομένως, στον προσδιορισμό της τιμής. Η σημασία αυτής της θεμελιώδους αλήθειας θα καταστεί σαφής σε μεταγενέστερα κεφάλαια.

8. Το απόθεμα και η συνολική ζήτηση διακράτησης

Υπάρχει ένας άλλος τρόπος εξέτασης των πινάκων προσφοράς και ζήτησης, ο οποίος, για ορισμένα προβλήματα ανάλυσης, είναι χρησιμότερος από τους πίνακες που παρουσιάστηκαν παραπάνω. Σε οποιοδήποτε σημείο της αγοράς, οι πωλητές προσφέρουν μέρος του αποθέματός τους σε ένα αγαθό και παρακρατούν το υπόλοιπο, χωρίς να το προσφέρουν. Έτσι, στην τιμή των 86, οι πωλητές προσφέρουν τρία άλογα στην αγορά και παρακρατούν τα άλλα πέντε στο απόθεμά τους. Αυτή η παρακράτηση προκαλείται από έναν από τους παράγοντες που αναφέρθηκαν παραπάνω ως πιθανά κόστη της ανταλλαγής: είτε η άμεση χρήση του αγαθού —ας πούμε, του αλόγου— έχει μεγαλύτερη χρησιμότητα από τη λήψη των ψαριών για άμεση χρήση· είτε το άλογο θα μπορούσε να ανταλλαγεί με κάποιο άλλο αγαθό· είτε, τέλος, ο πωλητής αναμένει ότι η τελική τιμή θα είναι υψηλότερη, οπότε μπορεί να καθυστερήσει επωφελώς την πώληση. Η ποσότητα που οι πωλητές θα παρακρατήσουν από την αγορά ονομάζεται ζήτηση παρακράτησής τους. Αυτή δεν είναι, όπως η ζήτηση που μελετήθηκε παραπάνω, ζήτηση ενός αγαθού μέσω ανταλλαγής· είναι ζήτηση διακράτησης αποθέματος. Έτσι, η έννοια της «ζήτησης διακράτησης αποθέματος αγαθών» θα περιλαμβάνει πάντοτε και τις δύο συνιστώσες της ζήτησης: θα περιλαμβάνει τη ζήτηση του αγαθού μέσω ανταλλαγής από τους μη κατόχους, καθώς και τη ζήτηση διακράτησης του αποθέματος από τους κατόχους. Η ζήτηση του αγαθού μέσω ανταλλαγής είναι επίσης ζήτηση διακράτησης, αφού,

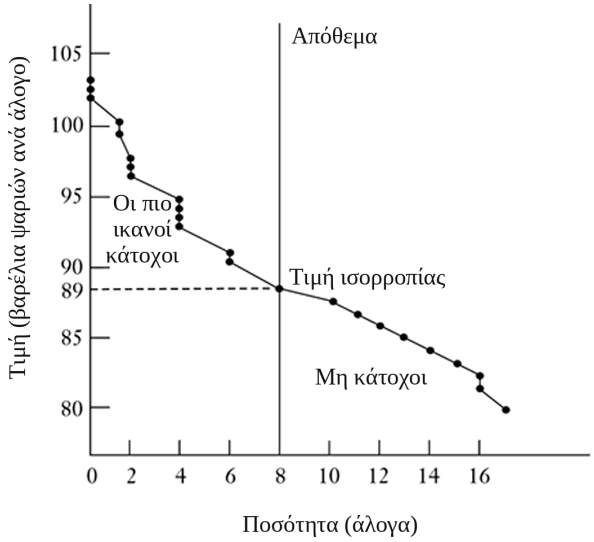
ανεξάρτητα από το τι σκοπεύει να κάνει ο αγοραστής με το αγαθό στο μέλλον, πρέπει να το διακρατεί από τη στιγμή που περιέρχεται στην κυριότητα και στην κατοχή του μέσω ανταλλαγής. Καταλήγουμε, επομένως, στην έννοια της «συνολικής ζήτησης διακράτησης» ενός αγαθού, η οποία διαφέρει από την προηγούμενη έννοια της ζήτησης μέσω ανταλλαγής, μολονότι περιλαμβάνει τη δεύτερη μαζί με τη ζήτηση παρακράτησης των πωλητών.

Αν γνωρίζουμε το συνολικό υφιστάμενο απόθεμα του αγαθού —εδώ, οκτώ άλογα—, μπορούμε, εξετάζοντας τους πίνακες προσφοράς και ζήτησης, να καταλήξουμε σε έναν πίνακα «συνολικής ζήτησης διακράτησης» ή συνολικής ζήτησης για την αγορά. Για παράδειγμα, στην τιμή των 82, οι αγοραστές ζητούν εννέα άλογα μέσω ανταλλαγής και οι πωλητές παρακρατούν 8 − 1 = 7 άλογα, δηλαδή ζητούν να τα διακρατήσουν. Επομένως, η συνολική ζήτηση διακράτησης αλόγων στην αγορά είναι 9 + 7 = 16 άλογα. Από την άλλη πλευρά, στην τιμή των 97, οι πωλητές δεν παρακρατούν κανένα άλογο, οπότε η ζήτηση παρακράτησής τους είναι μηδενική, ενώ η ζήτηση των αγοραστών είναι δύο. Η συνολική ζήτηση διακράτησης σε αυτή την τιμή είναι 0 + 2 = 2 άλογα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Τιμη	Συνολικη ζητηση διακρατησης	Συνολικο αποθεμα	Τιμη	Συνολικη ζητηση διακρατησης	Συνολικο αποθεμα
80	17 άλογα	8 άλογα	91	6 άλογα	8 άλογα
81	16	8	92	4	8
82	16	8	93	4	8
83	15	8	94	4	8
84	14	8	95	4	8
85	13	8	96	2	8
86	12	8	97	2	8
87	11	8	98	2	8
88	10	8	99	1	8
89	8	8	100	1	8
90	6	8	101	0	8

Ο Πίνακας 4 παρουσιάζει τη συνολική ζήτηση διακράτησης που προκύπτει από τον πίνακα προσφοράς και ζήτησης του Πίνακα 2, μαζί με το συνολικό απόθεμα, το οποίο, προς το παρόν, θεωρείται σταθερό. Το Σχήμα 23 απεικονίζει τη συνολική ζήτηση διακράτησης και το απόθεμα.

ΣΧΗΜΑ 23. ΑΠΟΘΕΜΑ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΔΙΑΚΡΑΤΗΣΗ

Είναι σαφές ότι η κλίση της καμπύλης συνολικής ζήτησης προς τα δεξιά είναι ακόμη εντονότερη από εκείνη της καμπύλης ζήτησης. Διότι η ζητούμενη ποσότητα στον πίνακα ζήτησης αυξάνεται ή παραμένει ίδια καθώς η τιμή μειώνεται, ενώ η ζητούμενη ποσότητα στον πίνακα ζήτησης παρακράτησης των πωλητών τείνει επίσης να αυξάνεται καθώς η τιμή μειώνεται. Ο πίνακας συνολικής ζήτησης προκύπτει από την πρόσθεση των δύο πινάκων. Είναι σαφές ότι η ζήτηση παρακράτησης των πωλητών αυξάνεται καθώς η τιμή μειώνεται για τον ίδιο λόγο για τον οποίο αυξάνεται και η ζήτηση των αγοραστών. Με χαμηλότερη τιμή, η αξία του προς αγορά αγαθού σε άμεση χρήση ή σε άλλες και μελλοντικές ανταλλαγές αυξάνεται σχετικά και, επομένως, ο πωλητής τείνει να παρακρατεί μεγαλύτερη ποσότητα του αγαθού από την ανταλλαγή. Με άλλα λόγια, η καμπύλη ζήτησης παρακράτησης είναι η αντίστροφη όψη της καμπύλης προσφοράς.

Ένα άλλο σημείο ενδιαφέροντος είναι ότι, στην τιμή ισορροπίας των 89, η συνολική ζήτηση διακράτησης είναι οκτώ, ίση με το συνολικό υφιστάμενο απόθεμα. Έτσι, η τιμή ισορροπίας δεν εξισώνει μόνο την προσφορά και τη ζήτηση στην αγορά· εξισώνει επίσης το απόθεμα ενός αγαθού προς διακράτηση με την επιθυμία των ανθρώπων να το διακρατούν, συμπεριλαμβανομένων των αγοραστών και των πωλητών. Το συνολικό απόθεμα περιλαμβάνεται στο προηγούμενο διάγραμμα στη σταθερή ποσότητα των οκτώ.

Είναι σαφές ότι η αγορά τείνει πάντοτε να διαμορφώνει την τιμή ενός αγαθού έτσι ώστε να εξισώνει το απόθεμα με τη συνολική ζήτηση διακράτησής του. Ας υποθέσουμε ότι η τιμή ενός αγαθού είναι υψηλότερη από αυτή την τιμή ισορροπίας. Έστω ότι η τιμή είναι 92, στην οποία το απόθεμα είναι οκτώ και η συνολική ζήτηση διακράτησης είναι τέσσερα. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν τέσσερα άλογα τα οποία οι κάτοχοί τους δεν θέλουν να κατέχουν. Είναι σαφές ότι κάποιος πρέπει να κατέχει αυτό το απόθεμα, αφού όλα τα αγαθά πρέπει να αποτελούν ιδιοκτησία· διαφορετικά, δεν θα ήταν αντικείμενα ανθρώπινης δράσης. Εφόσον ολόκληρο το απόθεμα πρέπει πάντοτε να κατέχεται από κάποιον, το γεγονός ότι το απόθεμα είναι μεγαλύτερο από τη συνολική ζήτηση σημαίνει ότι υπάρχει ανισορροπία στην οικονομία, ότι ορισμένοι από τους κατόχους δεν είναι ικανοποιημένοι με την κατοχή του αποθέματος. Τείνουν να μειώνουν την τιμή για να πουλήσουν το απόθεμα, και η τιμή μειώνεται έως ότου τελικά το απόθεμα εξισωθεί με τη ζήτηση διακράτησης. Αντιστρόφως, ας υποθέσουμε ότι η τιμή βρίσκεται κάτω από την τιμή ισορροπίας, ας πούμε στα 85, όπου ζητούνται 13 άλογα έναντι αποθέματος οκτώ. Οι προσφορές των πρόθυμων μη κατόχων για το σπάνιο απόθεμα ωθούν την τιμή προς τα πάνω έως ότου φτάσει στην ισορροπία.

Στις περιπτώσεις όπου τα άτομα προβλέπουν ορθά την τιμή ισορροπίας, το κερδοσκοπικό στοιχείο θα τείνει να καθιστά την καμπύλη συνολικής ζήτησης ακόμη πιο «ελαστική» και πιο επίπεδη. Σε τιμή υψηλότερη από την τιμή ισορροπίας, λίγοι θα θέλουν να κρατήσουν το απόθεμα —οι αγοραστές θα ζητούν πολύ μικρή ποσότητα και οι πωλητές θα επιδιώκουν έντονα να διαθέσουν το αγαθό. Από την άλλη πλευρά, σε χαμηλότερη τιμή, η ζήτηση διακράτησης θα είναι πολύ μεγαλύτερη από το απόθεμα· οι αγοραστές θα ζητούν μεγάλες ποσότητες και οι πωλητές θα είναι απρόθυμοι να πουλήσουν το απόθεμά τους. Οι αποκλίσεις μεταξύ συνολικής ζήτησης και αποθέματος θα είναι πολύ μεγαλύτερες, και η μειοδοσία και η πλειοδοσία θα επιφέρουν ταχύτερα την τιμή ισορροπίας.

Είδαμε παραπάνω ότι, στην τιμή ισορροπίας, οι ικανότεροι αγοραστές —ή εκείνοι με τις «πιο επιτακτικές ανάγκες»— πραγματοποιούσαν τις ανταλλαγές με τους ικανότερους πωλητές. Εδώ βλέπουμε ότι το αποτέλεσμα της διαδικασίας ανταλλαγής είναι πως το απόθεμα περιέρχεται τελικά στα χέρια των ικανότερων κατόχων. Θυμόμαστε ότι, στην πώληση των οκτώ αλόγων, οι ικανότεροι

αγοραστές, X_1 –X_5, αγόρασαν από τους ικανότερους πωλητές του αγαθού, Z_1 –Z_5. Με την ολοκλήρωση της ανταλλαγής, λοιπόν, κάτοχοι είναι οι X_1 –X_5 και οι αποκλεισμένοι πωλητές Z_6 –Z_8. Αυτά τα άτομα καταλήγουν να κατέχουν τα οκτώ άλογα, και αυτοί είναι οι ικανότεροι κάτοχοι. Στην τιμή των 89 βαρελιών ψαριών ανά άλογο, αυτοί ήταν εκείνοι που προτιμούσαν, στις κλίμακες αξιών τους, το άλογο από τα 89 βαρέλια ψαριών και ενήργησαν βάσει αυτής της προτίμησης. Για πέντε από τα άτομα, αυτό σήμαινε την ανταλλαγή των ψαριών τους με ένα άλογο· για τρία, σήμαινε την άρνηση να αποχωριστούν τα άλογά τους για τα ψάρια. Τα άλλα εννέα άτομα στην αγορά ήταν οι λιγότερο ικανοί κάτοχοι και κατέληξαν να κατέχουν τα ψάρια αντί για το άλογο — ακόμη και αν αρχικά κατείχαν άλογα. Αυτοί ήταν εκείνοι που κατέτασσαν τα 89 βαρέλια ψαριών υψηλότερα από ένα άλογο στην κλίμακα αξιών τους. Πέντε από αυτούς ήταν αρχικοί κάτοχοι αλόγων που τα αντάλλαξαν με ψάρια· τέσσερις απλώς κράτησαν τα ψάρια χωρίς να αγοράσουν άλογο.

Η ανάλυση συνολικής ζήτησης και αποθέματος αποτελεί χρήσιμη παράλληλη προσέγγιση προς την ανάλυση προσφοράς και ζήτησης. Καθεμία έχει πλεονεκτήματα για χρήση σε διαφορετικά πεδία. Ένα σχετικό μειονέκτημα της ανάλυσης συνολικής ζήτησης και αποθέματος είναι ότι δεν αποκαλύπτει τις διαφορές μεταξύ αγοραστών και πωλητών. Κατά την εξέταση της συνολικής ζήτησης, αφαιρεί τις πραγματικές ανταλλαγές και, επομένως, σε αντίθεση με τις καμπύλες προσφοράς και ζήτησης, δεν προσδιορίζει την ποσότητα των ανταλλαγών. Αποκαλύπτει μόνο την τιμή ισορροπίας, χωρίς να καταδεικνύει την ανταλλασσόμενη ποσότητα ισορροπίας. Ωστόσο, εστιάζει σαφέστερα στη θεμελιώδη αλήθεια ότι η τιμή καθορίζεται αποκλειστικά από τη χρησιμότητα. Η καμπύλη προσφοράς μπορεί να αναχθεί σε μια καμπύλη ζήτησης παρακράτησης και σε μια ποσότητα φυσικού αποθέματος. Η ανάλυση ζήτησης και αποθέματος δείχνει, επομένως, ότι η καμπύλη προσφοράς δεν βασίζεται σε κάποιο είδος «κόστους» ανεξάρτητου από τη χρησιμότητα στις ατομικές κλίμακες αξιών. Βλέπουμε ότι οι θεμελιώδεις προσδιοριστικοί παράγοντες της τιμής είναι οι κλίμακες αξιών όλων των ατόμων —αγοραστών και πωλητών— στην αγορά και ότι το φυσικό απόθεμα απλώς καταλαμβάνει τη θέση του σε αυτές τις κλίμακες.[130]

Είναι σαφές, σε αυτές τις περιπτώσεις άμεσης ανταλλαγής χρήσιμων αγαθών, ότι, ακόμη και αν η χρησιμότητα των αγαθών για τους αγοραστές ή τους πωλητές καθορίζεται επί του παρόντος από την υποκειμενική ανταλλακτική τους αξία για το άτομο, η μόνη έσχατη πηγή της χρησιμότητας κάθε αγαθού είναι η άμεση αξία χρήσης του. Αν η κύρια χρησιμότητα ενός αλόγου για τον κάτοχό του είναι τα ψάρια ή η αγελάδα που μπορεί να αποκτήσει σε αντάλλαγμα και η κύρια αξία των τελευταίων για τους κατόχους τους είναι το άλογο που μπορούν να αποκτήσουν σε αντάλλαγμα κ.ο.κ., ο έσχατος προσδιοριστικός παράγοντας της χρησιμότητας κάθε αγαθού είναι η άμεση αξία χρήσης του για τον μεμονωμένο καταναλωτή του.

9. Συνεχείς αγορές και μεταβολές της τιμής

Πώς, λοιπόν, μπορούμε να συνοψίσουμε την ανάλυση της υποθετικής αγοράς αλόγων και ψαριών; Ξεκινήσαμε με ένα υφιστάμενο απόθεμα οκτώ αλόγων —και με ένα ορισμένο απόθεμα ψαριών επίσης— και με μια κατάσταση στην οποία οι σχετικές θέσεις των αλόγων και των ψαριών στις κλίμακες αξιών διαφορετικών ανθρώπων ήταν τέτοιες ώστε να δημιουργούν συνθήκες για την ανταλλαγή των δύο αγαθών. Από τους αρχικούς κατόχους, οι «ικανότεροι πωλητές» πούλησαν το απόθεμα αλόγων τους, ενώ, μεταξύ των αρχικών μη κατόχων, οι «ικανότεροι αγοραστές» αγόρασαν μονάδες του αποθέματος με τα ψάρια τους. Η τελική τιμή πώλησής τους ήταν η τιμή ισορροπίας, η

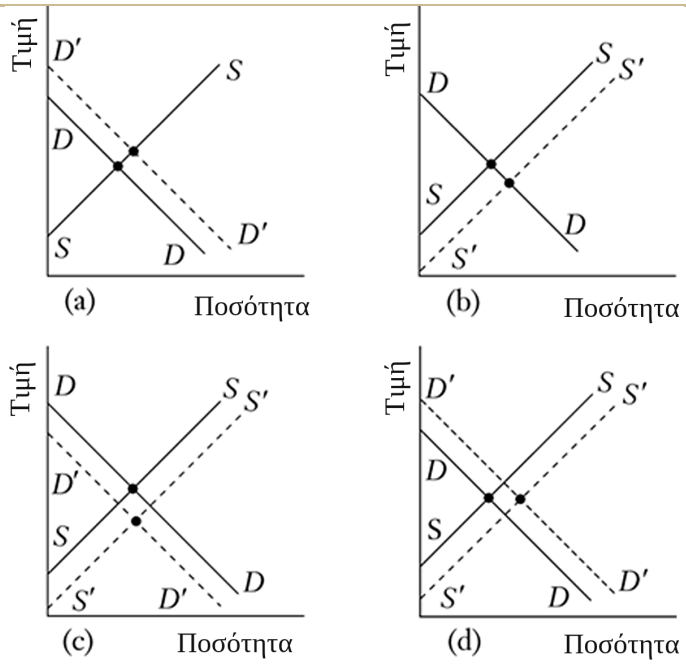
οποία καθοριζόταν τελικά από τις διάφορες κλίμακες αξιών τους, που καθόριζαν επίσης την ποσότητα των ανταλλαγών που πραγματοποιήθηκαν σε αυτή την τιμή. Το καθαρό αποτέλεσμα ήταν η μεταφορά του αποθέματος κάθε αγαθού στα χέρια των ικανότερων κατόχων του, σύμφωνα με τη σχετική θέση του αγαθού στις κλίμακες αξιών τους. Με την ολοκλήρωση των ανταλλαγών, οι σχετικά ικανότεροι κάτοχοι έχουν στην κυριότητά τους το απόθεμα, και η αγορά για αυτό το αγαθό έχει φτάσει στο τέλος της.

Με την επίτευξη της ισορροπίας, οι ανταλλαγές έχουν μεταφέρει τα αγαθά στους ικανότερους κατόχους και δεν υπάρχει πλέον κίνητρο για περαιτέρω ανταλλαγή. Η αγορά έχει τερματιστεί και δεν υπάρχει πλέον ενεργή «επικρατούσα αγοραία τιμή» για κανένα από τα δύο αγαθά, επειδή δεν υπάρχει πλέον κίνητρο για ανταλλαγή. Ωστόσο, κατά την εμπειρία μας, οι αγορές σχεδόν όλων των αγαθών ανανεώνονται συνεχώς.

Η αγορά μπορεί να ανανεωθεί μόνο αν υπάρξει μεταβολή στη σχετική θέση των δύο υπό εξέταση αγαθών στις κλίμακες αξιών τουλάχιστον δύο ατόμων, από τα οποία το ένα είναι κάτοχος του ενός αγαθού και το άλλο κάτοχος του δεύτερου αγαθού. Τότε θα πραγματοποιηθούν ανταλλαγές σε ποσότητα και σε τελική τιμή που καθορίζονται από την τομή του νέου συνδυασμού πινάκων προσφοράς και ζήτησης. Αυτό μπορεί να καθορίσει διαφορετική ποσότητα ανταλλαγών στην παλαιά τιμή ισορροπίας ή σε νέα τιμή, ανάλογα με το συγκεκριμένο περιεχόμενο των πινάκων. Ή μπορεί ο νέος συνδυασμός πινάκων —στη νέα χρονική περίοδο— να είναι πανομοιότυπος με τον παλαιό και, επομένως, να καθορίσει την ίδια ποσότητα ανταλλαγών και την ίδια τιμή όπως στην παλαιά αγορά.

Η αγορά τείνει πάντοτε ταχέως προς τη θέση ισορροπίας της, και όσο ευρύτερη είναι η αγορά και όσο καλύτερη είναι η επικοινωνία μεταξύ των συμμετεχόντων τόσο ταχύτερα θα διαμορφώνεται αυτή η θέση για οποιοδήποτε σύνολο πινάκων. Επιπλέον, η ανάπτυξη εξειδικευμένης κερδοσκοπίας θα τείνει να βελτιώνει τις προβλέψεις του σημείου ισορροπίας και να επιταχύνει την επίτευξη της ισορροπίας. Ωστόσο, στις περιπτώσεις όπου η αγορά δεν φτάνει στην ισορροπία προτού μεταβληθούν οι ίδιοι οι πίνακες προσφοράς ή ζήτησης, η αγορά δεν φτάνει στο σημείο ισορροπίας. Καθίσταται συνεχής, κινούμενη προς μια νέα θέση ισορροπίας προτού επιτευχθεί η παλαιά.[131]

Οι τύποι μεταβολών που προκαλούνται από μια μετατόπιση του πίνακα προσφοράς και/ή του πίνακα ζήτησης μπορούν να απεικονιστούν με τα διαγράμματα του Σχήματος 24.

ΣΧΗΜΑ 24. ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΟΥΣ ΠΙΝΑΚΕΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΗΣ

Αυτά τα τέσσερα διαγράμματα απεικονίζουν οκτώ τύπους καταστάσεων που μπορούν να προκύψουν από μεταβολές στους πίνακες προσφοράς και ζήτησης. Πρέπει να σημειωθεί ότι αυτά τα διαγράμματα μπορούν να εφαρμοστούν είτε σε μια αγορά που έχει ήδη φτάσει στην ισορροπία και κατόπιν ανανεώνεται σε κάποια μεταγενέστερη χρονική στιγμή είτε σε μια συνεχή αγορά που υφίσταται μεταβολή στις συνθήκες προσφοράς και/ή ζήτησης προτού φτάσει στο παλαιό σημείο ισορροπίας. Οι συνεχείς γραμμές απεικονίζουν τους παλαιούς πίνακες, ενώ οι διακεκομμένες τους νέους.

Σε όλα αυτά τα διαγράμματα υποθέτουμε ευθείες γραμμές αποκλειστικά για λόγους ευκολίας, αφού οι γραμμές μπορούν να έχουν οποιαδήποτε μορφή, εφόσον πληρούνται οι προαναφερθέντες περιορισμοί ως προς την κλίση των πινάκων —πίνακες ζήτησης που κατευθύνονται προς τα δεξιά κ.λπ.

Στο διάγραμμα (α), αυξάνεται η ζήτηση στον πίνακα ζήτησης των ατόμων της αγοράς. Σε κάθε υποθετική τιμή, οι άνθρωποι θα επιθυμούν να προσθέσουν στο απόθεμά τους μεγαλύτερη ποσότητα του αγαθού από προηγουμένως —και δεν έχει σημασία αν αυτά τα άτομα κατέχουν ήδη ορισμένες μονάδες του αγαθού ή όχι.

Ο πίνακας προσφοράς παραμένει ίδιος. Ως αποτέλεσμα, η νέα τιμή ισορροπίας είναι υψηλότερη από την παλαιά και η ποσότητα των ανταλλαγών που πραγματοποιούνται στη νέα θέση ισορροπίας είναι μεγαλύτερη από εκείνη στην παλαιά θέση.

Στο διάγραμμα (β), αυξάνεται η προσφορά στον πίνακα προσφοράς, ενώ ο πίνακας ζήτησης παραμένει ίδιος. Σε κάθε υποθετική τιμή, οι άνθρωποι θα επιθυμούν να διαθέσουν μεγαλύτερο μέρος του αποθέματός τους. Το αποτέλεσμα είναι ότι η νέα τιμή ισορροπίας είναι χαμηλότερη από την παλαιά και η ανταλλασσόμενη ποσότητα ισορροπίας είναι μεγαλύτερη.

Τα διαγράμματα (α) και (β) απεικονίζουν επίσης τι θα συμβεί όταν μειώνεται η ζήτηση στην καμπύλη ζήτησης και όταν μειώνεται η προσφορά στην καμπύλη προσφοράς, με τον άλλο πίνακα να παραμένει ίδιος. Το μόνο που χρειάζεται να κάνουμε είναι να θεωρήσουμε τις διακεκομμένες γραμμές ως τους παλαιούς πίνακες και τις συνεχείς ως τους νέους. Στο διάγραμμα (α) βλέπουμε ότι η μείωση της ζήτησης στον πίνακα ζήτησης οδηγεί σε πτώση της τιμής και σε μείωση της ανταλλασσόμενης ποσότητας. Στο διάγραμμα (β) βλέπουμε ότι η μείωση της προσφοράς στον πίνακα προσφοράς οδηγεί σε άνοδο της τιμής και σε μείωση της ανταλλασσόμενης ποσότητας.

Στα διαγράμματα (γ) και (δ), αίρεται ο περιορισμός ότι ο ένας πίνακας πρέπει να παραμένει ίδιος ενώ ο άλλος μεταβάλλεται. Στο διάγραμμα (γ), η ζήτηση μειώνεται και η προσφορά αυξάνεται. Αυτό θα οδηγήσει οπωσδήποτε σε πτώση της τιμής ισορροπίας, μολονότι το τι θα συμβεί στην ανταλλασσόμενη ποσότητα εξαρτάται από το σχετικό μέγεθος της μεταβολής στους δύο πίνακες και, επομένως, αυτό το αποτέλεσμα δεν μπορεί να προβλεφθεί μόνο από το γεγονός της αύξησης της προσφοράς και της μείωσης της ζήτησης στους αντίστοιχους πίνακες. Από την άλλη πλευρά, η μείωση της προσφοράς μαζί με την αύξηση της ζήτησης στους αντίστοιχους πίνακες θα οδηγήσει οπωσδήποτε σε άνοδο της τιμής ισορροπίας.

Το διάγραμμα (δ) δείχνει ότι η αύξηση τόσο της ζήτησης όσο και της προσφοράς στους αντίστοιχους πίνακες θα οδηγήσει οπωσδήποτε σε αύξηση της ανταλλασσόμενης ποσότητας, μολονότι το αν θα μειωθεί ή όχι η τιμή εξαρτάται από το σχετικό μέγεθος της μεταβολής. Επίσης, η μείωση τόσο της προσφοράς όσο και της ζήτησης στους αντίστοιχους πίνακες θα οδηγήσει σε μείωση της ανταλλασσόμενης ποσότητας. Στο διάγραμμα (γ), το τι συμβαίνει στην ποσότητα και, στο διάγραμμα (δ), το τι συμβαίνει στην τιμή εξαρτώνται από τη συγκεκριμένη μορφή και μεταβολή των υπό εξέταση καμπυλών.

Τα συμπεράσματα από αυτά τα διαγράμματα μπορούν να συνοψιστούν στον Πίνακα 5.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

ΑΝ			. . ... ΤΟΤΕ		
ΠΙΝΑΚΑΣ ΖΗΤΗΣΗΣ	&	ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ	ΤΙΜΗ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ	&	ΑΝΤΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΗ ΠΟΣΟΤΗΤΑ
αυξάνεται		ο ίδιος	αυξάνεται		αυξάνεται
μειώνεται		ο ίδιος	μειώνεται		μειώνεται
ο ίδιος		αυξάνεται	μειώνεται		αυξάνεται
ο ίδιος		μειώνεται	αυξάνεται		μειώνεται
μειώνεται		αυξάνεται	μειώνεται		
αυξάνεται		μειώνεται	αυξάνεται		
αυξάνεται		αυξάνεται			αυξάνεται
μειώνεται		μειώνεται			μειώνεται

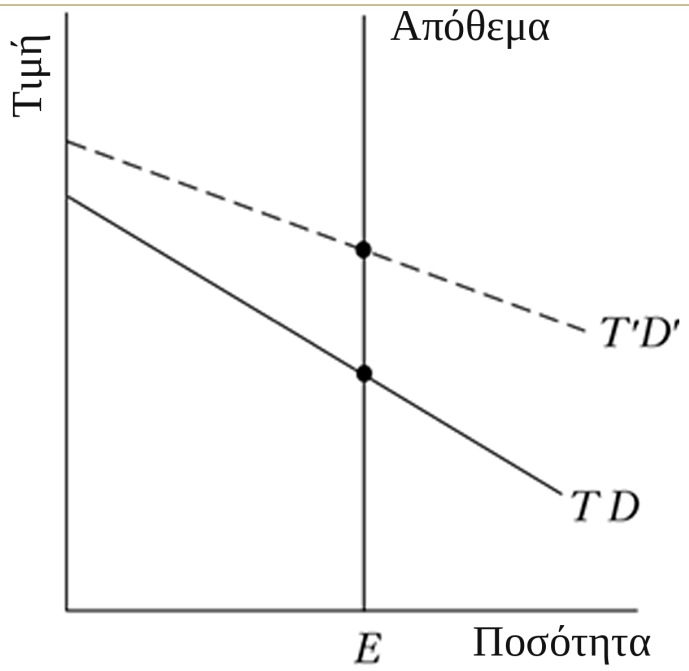
Αν αυτές είναι οι επιδράσεις των μεταβολών στους πίνακες ζήτησης και προσφοράς από τη μία χρονική περίοδο στην άλλη, το επόμενο πρόβλημα είναι να εξηγήσουμε τα αίτια αυτών των ίδιων των μεταβολών. Μια μεταβολή στον πίνακα ζήτησης οφείλεται αποκλειστικά σε μεταβολή των σχετικών κατατάξεων χρησιμότητας των δύο αγαθών —του προς αγορά και του προς πώληση αγαθού— στις κλίμακες αξιών των μεμονωμένων αγοραστών στην αγορά. Η αύξηση της ζήτησης στον πίνακα ζήτησης, για παράδειγμα, σημαίνει μια γενική άνοδο του προς αγορά αγαθού στις κλίμακες αξιών των αγοραστών. Αυτό μπορεί να οφείλεται είτε (α) σε άνοδο της άμεσης αξίας χρήσης του αγαθού· είτε (β) σε δυσμενέστερες ευκαιρίες ανταλλαγής του προς πώληση αγαθού με κάποιο άλλο αγαθό —ως αποτέλεσμα, ας πούμε, μιας υψηλότερης τιμής των αγελάδων σε όρους

ψαριών· είτε (γ) σε περιορισμό της κερδοσκοπικής αναμονής για περαιτέρω πτώση της τιμής του αγαθού. Η τελευταία περίπτωση έχει εξεταστεί λεπτομερώς και έχει αποδειχθεί ότι είναι αυτοδιορθούμενη, ωθώντας την αγορά ταχύτερα προς την πραγματική ισορροπία. Μπορούμε, επομένως, να παραλείψουμε τώρα αυτή την περίπτωση και να συμπεράνουμε ότι η αύξηση της ζήτησης στον πίνακα ζήτησης οφείλεται είτε σε αύξηση της άμεσης αξίας χρήσης του αγαθού είτε σε υψηλότερη τιμή άλλων δυνητικών προς αγορά αγαθών σε όρους του προς πώληση αγαθού που προσφέρουν οι αγοραστές σε αντάλλαγμα.

Η μείωση της ζήτησης στους πίνακες ζήτησης οφείλεται ακριβώς στις αντίστροφες περιπτώσεις — σε πτώση της αξίας σε άμεση χρήση ή σε μεγαλύτερες ευκαιρίες αγοράς άλλων προς αγορά αγαθών με αυτό το προς πώληση αγαθό. Η δεύτερη περίπτωση θα σήμαινε μεγαλύτερη ανταλλακτική αξία —των ψαριών, για παράδειγμα— σε άλλα πεδία ανταλλαγής. Οι μεταβολές στις ευκαιρίες για άλλους τύπους ανταλλαγής μπορεί να είναι αποτέλεσμα υψηλότερων ή χαμηλότερων τιμών των άλλων προς αγορά αγαθών ή μπορεί να είναι αποτέλεσμα του γεγονότος ότι προσφέρονται στην αγορά νέα είδη αγαθών σε αντάλλαγμα για ψάρια. Η ξαφνική εμφάνιση αγελάδων που προσφέρονται σε αντάλλαγμα για ψάρια, εκεί όπου προηγουμένως δεν προσφέρονταν καθόλου, συνιστά διεύρυνση των ευκαιριών ανταλλαγής των ψαριών και θα οδηγήσει σε γενική μείωση της ζήτησης στην καμπύλη ζήτησης αλόγων σε όρους ψαριών.

Μια μεταβολή στην καμπύλη αγοραίας προσφοράς είναι, ασφαλώς, επίσης αποτέλεσμα μεταβολής στις σχετικές κατατάξεις χρησιμότητας στις κλίμακες αξιών των πωλητών. Αυτή η καμπύλη, ωστόσο, μπορεί να αναλυθεί στην ποσότητα του φυσικού αποθέματος και στον πίνακα ζήτησης παρακράτησης των πωλητών. Αν υποθέσουμε ότι η ποσότητα του φυσικού αποθέματος είναι σταθερή στις δύο περιόδους που συγκρίνονται, τότε μια μετατόπιση των καμπυλών προσφοράς είναι αποκλειστικά αποτέλεσμα μεταβολής στις καμπύλες ζήτησης παρακράτησης. Η μείωση της προσφοράς στην καμπύλη προσφοράς, η οποία προκαλείται από αύξηση της ζήτησης παρακράτησης του αποθέματος, μπορεί να οφείλεται είτε (α) σε αύξηση της άμεσης αξίας χρήσης του αγαθού για τους πωλητές· είτε (β) σε μεγαλύτερες ευκαιρίες ανταλλαγής με άλλα προς αγορά αγαθά· είτε (γ) σε εντονότερη κερδοσκοπική προσδοκία υψηλότερης τιμής στο μέλλον. Μπορούμε εδώ να παραλείψουμε την τελευταία περίπτωση για τον ίδιο λόγο που την παραλείψαμε από τη συζήτησή μας για την καμπύλη ζήτησης. Αντιστρόφως, η μείωση της ζήτησης στον πίνακα ζήτησης παρακράτησης μπορεί να οφείλεται είτε (α) σε μείωση της άμεσης αξίας χρήσης του αγαθού για τους πωλητές είτε (β) σε περιορισμό των ευκαιριών ανταλλαγής με άλλα προς αγορά αγαθά.

Έτσι, με το συνολικό απόθεμα σταθερό, οι μεταβολές τόσο στις καμπύλες προσφοράς όσο και στις καμπύλες ζήτησης οφείλονται αποκλειστικά σε μεταβολές στη ζήτηση διακράτησης του αγαθού είτε από τους πωλητές είτε από τους αγοραστές, οι οποίες με τη σειρά τους οφείλονται σε μετατοπίσεις της σχετικής χρησιμότητας των δύο αγαθών. Έτσι, στα δύο παραπάνω διαγράμματα A και B, η αύξηση της ζήτησης στον πίνακα ζήτησης και η μείωση της προσφοράς στον πίνακα προσφοράς από *S′S′* σε *SS* είναι αποτελέσματα αυξημένης συνολικής ζήτησης διακράτησης.

Σχημα 25. Αυξηση της συνολικης ζητησης για διακρατηση

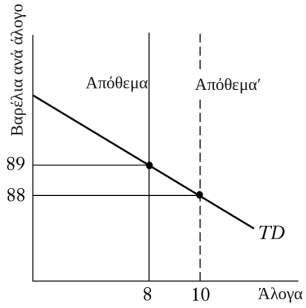
Στη μία περίπτωση, η αυξημένη συνολική ζήτηση διακράτησης προέρχεται από τους αγοραστές, στην άλλη από τους πωλητές. Το σχετικό διάγραμμα παρουσιάζεται στο Σχήμα 25. Και στις δύο περιπτώσεις αύξησης της συνολικής ζήτησης στον πίνακα συνολικής ζήτησης διακράτησης, ας πούμε από *TD* σε *T′D′*, η τιμή ισορροπίας αυξάνεται. Αντιθέτως, όταν μειώνεται η ζήτηση στον πίνακα ζήτησης και/ή όταν αυξάνεται η προσφορά στον πίνακα προσφοράς, αυτά σημαίνουν γενική μείωση της συνολικής ζήτησης στον πίνακα συνολικής ζήτησης διακράτησης και, κατά συνέπεια, πτώση της τιμής ισορροπίας.

Ένα διάγραμμα συνολικής ζήτησης και αποθέματος δεν μπορεί να παρέχει πληροφορίες για την ανταλλασσόμενη ποσότητα, αλλά μόνο για την τιμή ισορροπίας. Έτσι, στο διάγραμμα (γ), και οι δύο διακεκομμένες γραμμές αντιπροσωπεύουν μείωση της ζήτησης διακράτησης και, επομένως, θα μπορούσαμε να είμαστε βέβαιοι ότι η συνολική ζήτηση διακράτησης μειώθηκε και ότι, συνεπώς, μειώθηκε η τιμή. Το αντίθετο θα ίσχυε για μια μετατόπιση από τις διακεκομμένες στις συνεχείς γραμμές. Στο διάγραμμα (δ), ωστόσο, εφόσον η αύξηση της προσφοράς στον πίνακα προσφοράς αντιπροσώπευε μείωση της ζήτησης διακράτησης και η αύξηση της ζήτησης αντιπροσώπευε άνοδο της ζήτησης διακράτησης, δεν θα μπορούσαμε πάντοτε να είμαστε βέβαιοι για το καθαρό αποτέλεσμα στη συνολική ζήτηση διακράτησης και, επομένως, στην τιμή ισορροπίας.

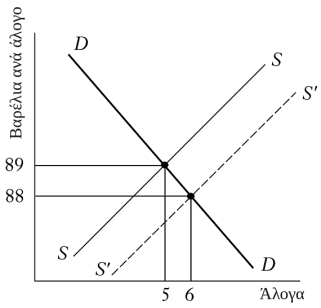
Από την αρχή της ανάλυσης προσφοράς και ζήτησης έως αυτό το σημείο υποθέταμε την ύπαρξη σταθερού φυσικού αποθέματος. Έτσι, υποθέταμε την ύπαρξη οκτώ αλόγων και εξετάζαμε τις αρχές βάσει των οποίων αυτό το απόθεμα θα περιέλθει στα χέρια διαφορετικών κατόχων. Η παραπάνω ανάλυση εφαρμόζεται σε όλα τα αγαθά —σε όλες τις περιπτώσεις όπου ένα υφιστάμενο απόθεμα ανταλλάσσεται με το απόθεμα ενός άλλου αγαθού. Για ορισμένα αγαθά, αυτό είναι το απώτατο σημείο έως το οποίο μπορεί να προχωρήσει η ανάλυση. Αυτό ισχύει για εκείνα τα αγαθά των οποίων το απόθεμα είναι σταθερό και δεν μπορεί να αυξηθεί μέσω της παραγωγής. Είτε έχουν παραχθεί κάποτε από τον άνθρωπο είτε έχουν δοθεί από τη φύση, αλλά το απόθεμά τους δεν

μπορεί να αυξηθεί μέσω της ανθρώπινης δράσης. Ένα τέτοιο αγαθό, για παράδειγμα, είναι ένας πίνακας του Rembrandt μετά τον θάνατο του Rembrandt. Ένας τέτοιος πίνακας θα κατείχε αρκετά υψηλή θέση στις ατομικές κλίμακες αξιών ώστε να εξασφαλίζει υψηλή τιμή σε ανταλλαγή με άλλα αγαθά. Το απόθεμα, ωστόσο, δεν μπορεί ποτέ να αυξηθεί, και η ανταλλαγή και η διαμόρφωση της τιμής του εξετάζονται αποκλειστικά με όρους της προηγουμένως αναλυθείσας ανταλλαγής υφιστάμενου αποθέματος, η οποία καθορίζεται από τις σχετικές κατατάξεις αυτών και άλλων αγαθών σε πολυάριθμες κλίμακες αξιών. Ή ας υποθέσουμε ότι έχει παραχθεί μια ορισμένη ποσότητα διαμαντιών και ότι δεν υπάρχουν πουθενά άλλα διαθέσιμα διαμάντια. Και πάλι, το πρόβλημα θα ήταν αποκλειστικά πρόβλημα ανταλλαγής του υφιστάμενου αποθέματος. Σε αυτές τις περιπτώσεις, δεν υπάρχει περαιτέρω πρόβλημα παραγωγής — δηλαδή απόφασης για το μέγεθος του αποθέματος που πρέπει να παραχθεί σε μια ορισμένη χρονική περίοδο. Για τα περισσότερα αγαθά, ωστόσο, το πρόβλημα της απόφασης σχετικά με το πόσο θα παραχθεί είναι καθοριστικό. Μεγάλο μέρος του υπόλοιπου τόμου είναι, πράγματι, αφιερωμένο στην ανάλυση του προβλήματος της παραγωγής.

Θα προχωρήσουμε τώρα σε περιπτώσεις στις οποίες το υφιστάμενο απόθεμα ενός αγαθού μεταβάλλεται από τη μία περίοδο στην άλλη. Ένα απόθεμα μπορεί να αυξηθεί από τη μία περίοδο στην επόμενη επειδή στο μεταξύ έχει παραχθεί νέα ποσότητα του αγαθού. Αυτή η ποσότητα νέας παραγωγής συνιστά προσθήκη στο απόθεμα. Έτσι, τρεις ημέρες μετά την έναρξη της αγοράς αλόγων στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω, θα μπορούσαν να παραχθούν δύο νέα άλογα και να προστεθούν στο υφιστάμενο απόθεμα. Αν ο πίνακας ζήτησης των αγοραστών και ο πίνακας ζήτησης παρακράτησης των πωλητών παραμείνουν ίδιοι, αυτό που θα συμβεί μπορεί να παρασταθεί όπως στο Σχήμα 26.

ΣΧΗΜΑ 26.
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΑΥΞΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ

ΣΧΗΜΑ 27.
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΑΥΞΗΣΗΣ ΣΤΟΝ ΠΙΝΑΚΑ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ

Το αυξημένο απόθεμα θα μειώσει την τιμή του αγαθού. Στην παλαιά τιμή ισορροπίας, τα άτομα διαπιστώνουν ότι το απόθεμά τους υπερβαίνει τη συνολική ζήτηση διακράτησης, και η συνέπεια είναι η μειοδοσία για την πραγματοποίηση πωλήσεων, η οποία μειώνει την τιμή έως τη νέα ισορροπία.

Με όρους καμπυλών προσφοράς και ζήτησης, μια αύξηση του αποθέματος, με τους πίνακες ζήτησης και ζήτησης παρακράτησης να παραμένουν ίδιοι, ισοδυναμεί με ομοιόμορφη αύξηση της προσφοράς στον πίνακα προσφοράς κατά την ποσότητα της αύξησης του αποθέματος —στην περίπτωση αυτή, κατά δύο άλογα. Η προσφερόμενη ποσότητα θα ήταν το προηγούμενο σύνολο συν τα δύο πρόσθετα άλογα. Οι κάτοχοι πλεονάζοντος αποθέματος στην παλαιά τιμή ισορροπίας πρέπει να μειοδοτήσουν

ο ένας έναντι του άλλου προκειμένου να πουλήσουν το αυξημένο απόθεμα. Αν ανατρέξουμε στον Πίνακα 2, διαπιστώνουμε ότι μια αύξηση της προσφοράς στον πίνακα προσφοράς κατά δύο μειώνει την τιμή ισορροπίας στα 88, όπου η ζήτηση είναι έξι και η νέα προσφορά είναι έξι.

Διαγραμματικά, η κατάσταση μπορεί να απεικονιστεί όπως στο Σχήμα 27.

Το αυξημένο απόθεμα αντανακλάται σε ομοιόμορφη αύξηση της προσφοράς στην καμπύλη προσφοράς και σε συνακόλουθη πτώση της τιμής και αύξηση της ανταλλασσόμενης ποσότητας.

Ασφαλώς, δεν υπάρχει λόγος να υποθέσουμε ότι, στην πραγματικότητα, ένα αυξημένο απόθεμα θα συνοδεύεται αναγκαστικά από αμετάβλητη καμπύλη ζήτησης παρακράτησης. Προκειμένου όμως να μελετήσουμε τους διάφορους αιτιώδεις παράγοντες που αλληλεπιδρούν για να διαμορφώσουν το πραγματικό ιστορικό αποτέλεσμα, είναι αναγκαίο να απομονώσουμε καθέναν από αυτούς και να εξετάσουμε ποια θα ήταν η επίδρασή του αν οι υπόλοιποι παρέμεναν αμετάβλητοι. Έτσι, αν ένα αυξημένο απόθεμα απορροφούνταν ταυτόχρονα από ισοδύναμη αύξηση της ζήτησης στον πίνακα ζήτησης παρακράτησης, η προσφορά στην καμπύλη προσφοράς δεν θα αυξανόταν καθόλου και η τιμή και η ανταλλασσόμενη ποσότητα θα παρέμεναν αμετάβλητες. Στην απεικόνιση συνολικής ζήτησης και αποθέματος, αυτή η κατάσταση θα αντανακλούνταν σε αύξηση του αποθέματος συνοδευόμενη από αντισταθμιστική άνοδο της καμπύλης συνολικής ζήτησης, αφήνοντας την τιμή στο αρχικό επίπεδο.

Μια μείωση του αποθέματος από τη μία περίοδο στην άλλη μπορεί να προκύψει από την ανάλωσή του. Έτσι, αν εξετάσουμε μόνο καταναλωτικά αγαθά, ένα μέρος του αποθέματος μπορεί να καταναλωθεί. Εφόσον τα αγαθά γενικά αναλώνονται κατά τη διαδικασία της κατανάλωσης, αν δεν υπάρχει επαρκής παραγωγή κατά το εξεταζόμενο χρονικό διάστημα, το συνολικό υφιστάμενο απόθεμα μπορεί να μειωθεί. Έτσι, από τη μία χρονική στιγμή στην επόμενη μπορεί να παραχθεί ένα νέο άλογο, αλλά να πεθάνουν δύο, και το αποτέλεσμα να είναι μια αγορά με ένα λιγότερο άλογο. Μια μείωση του αποθέματος, με τη ζήτηση να παραμένει ίδια, έχει το ακριβώς αντίστροφο αποτέλεσμα, όπως μπορούμε να δούμε στα διαγράμματα μεταβαίνοντας από τις διακεκομμένες στις συνεχείς γραμμές. Στην παλαιά τιμή ισορροπίας, υπάρχει υπερβάλλουσα ζήτηση διακράτησης σε σύγκριση με το διαθέσιμο απόθεμα, και το αποτέλεσμα είναι η άνοδος των τιμών μέσω πλειοδοσίας έως τη νέα ισορροπία. Η προσφορά στον πίνακα προσφοράς μειώνεται ομοιόμορφα κατά τη μείωση του αποθέματος, και το αποτέλεσμα είναι υψηλότερη τιμή και μικρότερη ανταλλασσόμενη ποσότητα αγαθών.

Μπορούμε να συνοψίσουμε τη σχέση μεταξύ αποθέματος, παραγωγής και χρόνου δηλώνοντας ότι το απόθεμα σε μία περίοδο —αν υποθέσουμε ότι ως χρονική περίοδος ορίζεται εκείνη κατά την οποία το απόθεμα παραμένει αμετάβλητο— συνδέεται με το απόθεμα σε μια προηγούμενη περίοδο ως εξής:

Αν:

- S_t είναι το απόθεμα σε μια ορισμένη περίοδο t,
- S_{t-n} είναι το απόθεμα σε μια προγενέστερη περίοδο $t - n$, η οποία προηγείται της περιόδου t κατά n μονάδες χρόνου,
- P_n είναι η παραγωγή του αγαθού κατά το χρονικό διάστημα n,
- U_n είναι η ποσότητα του αγαθού που αναλώθηκε κατά το χρονικό διάστημα n,

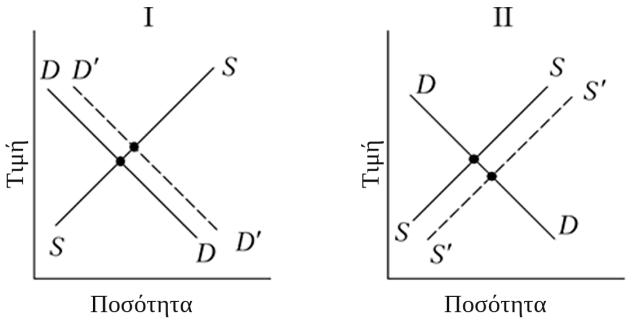
τότε:

$$S_t = S_{t-n} + P_n - U_n$$

Έτσι, στην περίπτωση που μόλις αναφέρθηκε, αν το αρχικό απόθεμα είναι οκτώ άλογα και παράγεται ένα νέο άλογο ενώ δύο πεθαίνουν, το νέο απόθεμα του αγαθού είναι 8 + 1 − 2 = 7 άλογα.

Είναι σημαντικό να προσέξουμε εδώ μια συνήθη σύγχυση σχετικά με έναν όρο όπως «αύξηση της ζήτησης». Όποτε αυτή η φράση χρησιμοποιείται μόνη της στο παρόν έργο, σημαίνει πάντοτε αύξηση της ζήτησης στον πίνακα ζήτησης, δηλαδή αύξηση των ποσοτήτων που θα ζητηθούν σε κάθε υποθετική τιμή. Αυτή η «μετατόπιση του πίνακα ζήτησης προς τα δεξιά» τείνει πάντοτε να προκαλεί αύξηση της τιμής. Δεν πρέπει ποτέ να συγχέεται με την «αύξηση της ζητούμενης ποσότητας» που πραγματοποιείται, για παράδειγμα, ως απόκριση σε αυξημένη προσφορά. Η αυξημένη προσφορά στον πίνακα προσφοράς, μειώνοντας την τιμή, ωθεί την αγορά να ζητήσει τη μεγαλύτερη προσφερόμενη ποσότητα. Αυτό, ωστόσο, δεν αποτελεί αύξηση της ζήτησης στον πίνακα ζήτησης, αλλά επέκταση κατά μήκος του ίδιου πίνακα ζήτησης. Πρόκειται για μεγαλύτερη ζητούμενη ποσότητα ως απόκριση σε μια πιο ελκυστική προσφερόμενη τιμή. Αυτή η απλή μετακίνηση κατά μήκος του ίδιου πίνακα δεν πρέπει να συγχέεται με αύξηση της ζήτησης στον πίνακα ζήτησης σε κάθε δυνατή τιμή. Τα διαγράμματα του Σχήματος 28 αναδεικνύουν τη διαφορά.

Το διάγραμμα I απεικονίζει αύξηση της ζήτησης στον πίνακα ζήτησης, ενώ το διάγραμμα II απεικονίζει επέκταση της ζητούμενης ποσότητας κατά μήκος του ίδιου πίνακα ως αποτέλεσμα αύξησης της προσφοράς. Και στις δύο περιπτώσεις, οι κλίμακες αξιών των διαφόρων ατόμων καθορίζουν το τελικό αποτέλεσμα, αλλά μπορεί να προκύψει μεγάλη σύγχυση αν οι έννοιες δεν διακρίνονται σαφώς όταν χρησιμοποιούνται όροι όπως «αύξηση» ή «μείωση» της ζήτησης.

ΣΧΗΜΑ 28. ΑΥΞΗΣΗ ΤΟΥ ΠΙΝΑΚΑ ΖΗΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΖΗΤΟΥΜΕΝΗΣ ΠΟΣΟΤΗΤΑΣ

10. Εξειδίκευση και παραγωγή αποθέματος

Αναλύσαμε τις ανταλλαγές που πραγματοποιούνται επί υφιστάμενου αποθέματος και την επίδραση των μεταβολών στο απόθεμα ενός αγαθού. Το ερώτημα εξακολουθεί να παραμένει: Με βάση ποιες αρχές καθορίζεται το μέγεθος του ίδιου του αποθέματος; Εκτός από τα καταναλωτικά ή παραγωγικά αγαθά που παρέχονται άμεσα από τη φύση, όλα τα αγαθά πρέπει να παραχθούν από τον άνθρωπο. Ακόμη και τα προϊόντα που φαινομενικά παρέχονται από τη φύση πρέπει να αναζητηθούν και κατόπιν να χρησιμοποιηθούν από τον άνθρωπο και, επομένως, αποτελούν τελικά

προϊόντα ανθρώπινης προσπάθειας. Το μέγεθος του αποθέματος οποιουδήποτε αγαθού εξαρτάται από τον ρυθμό με τον οποίο το αγαθό έχει παραχθεί και παράγεται. Και εφόσον οι ανθρώπινες ανάγκες για τα περισσότερα αγαθά είναι συνεχείς, τα αγαθά που φθείρονται πλήρως μέσω της χρήσης πρέπει διαρκώς να αντικαθίστανται από νέα παραγωγή. Η ανάλυση του ρυθμού παραγωγής και των προσδιοριστικών παραγόντων του έχει, επομένως, κεντρική σημασία για την ανάλυση της ανθρώπινης δράσης.

Πλήρης απάντηση σε αυτό το πρόβλημα δεν μπορεί να δοθεί στο παρόν σημείο, αλλά μπορούν να διατυπωθούν ορισμένα γενικά συμπεράσματα σχετικά με την παραγωγή. Πρώτον, ενώ οποιοδήποτε άτομο μπορεί σε διαφορετικές χρονικές στιγμές να είναι τόσο αγοραστής όσο και πωλητής υφιστάμενου αποθέματος, στην παραγωγή αυτού του αποθέματος πρέπει να υπάρχει εξειδίκευση. Αυτή η πανταχού παρουσία της εξειδίκευσης εξετάστηκε παραπάνω, και όσο περισσότερο αναπτύσσεται μια ανταλλακτική οικονομία τόσο περισσότερο θα προχωρεί η διαδικασία εξειδίκευσης. Καταδείχθηκε ότι η βάση της εξειδίκευσης είναι οι διαφορετικές ικανότητες των ανθρώπων και οι διαφορετικές τοποθεσίες των φυσικών πόρων. Το αποτέλεσμα είναι ότι ένα αγαθό έρχεται αρχικά σε ύπαρξη μέσω της παραγωγής και κατόπιν πωλείται από τον παραγωγό του σε αντάλλαγμα για κάποιο άλλο αγαθό, το οποίο έχει παραχθεί με τον ίδιο τρόπο. Οι αρχικές πωλήσεις οποιουδήποτε νέου αποθέματος θα πραγματοποιούνται όλες από τους αρχικούς παραγωγούς του αγαθού. Οι αγορές θα πραγματοποιούνται από αγοραστές που θα χρησιμοποιήσουν το αγαθό είτε για άμεση χρήση είτε για διακράτηση με την κερδοσκοπική προσδοκία να το μεταπωλήσουν αργότερα σε υψηλότερη τιμή. Σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή, επομένως, το νέο απόθεμα θα πωλείται από τους αρχικούς παραγωγούς του. Το παλαιό απόθεμα θα πωλείται από: (α) αρχικούς παραγωγούς που, λόγω προηγούμενης ζήτησης παρακράτησης, είχαν συσσωρεύσει παλαιό απόθεμα· (β) προηγούμενους αγοραστές που είχαν αγοράσει με την κερδοσκοπική προσδοκία μεταπώλησης σε υψηλότερη τιμή· και (γ) προηγούμενους αγοραστές στις κλίμακες αξιών των οποίων έχει μειωθεί η σχετική χρησιμότητα του αγαθού για άμεση χρήση.

Σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή, λοιπόν, ο πίνακας αγοραίας προσφοράς σχηματίζεται με την πρόσθεση των πινάκων προσφοράς των ακόλουθων ομάδων πωλητών:[132]

- (α) Η προσφορά των παραγωγών του αγαθού.
    - Η αρχική προσφορά νέου αποθέματος.
    - Η προσφορά παλαιού αποθέματος που είχε

    > προηγουμένως παρακρατηθεί από τους παραγωγούς.

- (β) Η προσφορά παλαιού αποθέματος από προηγούμενους αγοραστές.
    - Πωλήσεις από κερδοσκοπικούς αγοραστές

    > που είχαν προσδοκήσει μεταπώληση σε υψηλότερη τιμή.

    - Πωλήσεις από αγοραστές που είχαν

    > αγοράσει για άμεση χρήση, αλλά στις κλίμακες αξιών των οποίων έχει μειωθεί η σχετική χρησιμότητα του αγαθού.

Ο πίνακας αγοραίας ζήτησης σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή αποτελείται από το άθροισμα των πινάκων ζήτησης:

- (γ) Των αγοραστών για άμεση χρήση.

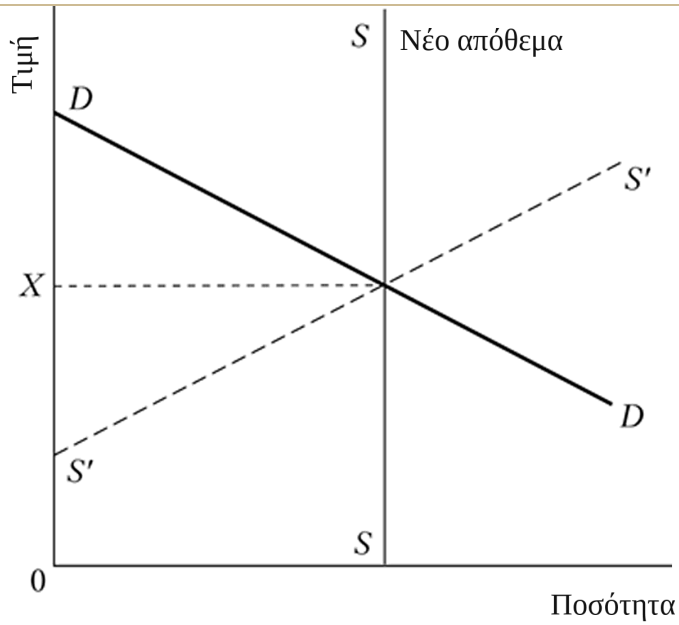
- (δ) Των κερδοσκοπικών αγοραστών για μεταπώληση σε υψηλότερη τιμή.

Εφόσον το αγαθό αποτελείται από μονάδες με ίση ικανότητα παροχής υπηρεσιών, οι αγοραστές είναι αναγκαστικά αδιάφοροι ως προς το αν αγοράζουν παλαιό ή νέο απόθεμα. Αν δεν είναι, τότε το «απόθεμα» αναφέρεται σε δύο διαφορετικά αγαθά και όχι στο ίδιο αγαθό.

Η καμπύλη προσφοράς των πωλητών της κατηγορίας (β) έχει ήδη αναλυθεί πλήρως παραπάνω, για παράδειγμα η σχέση μεταξύ αποθέματος και ζήτησης παρακράτησης για τους κερδοσκοπικούς μεταπωλητές και για εκείνους για τους οποίους έχει μεταβληθεί η θέση του αγαθού ως προς τη χρησιμότητα. Τι περισσότερο, ωστόσο, μπορεί να λεχθεί για τον πίνακα προσφοράς των πωλητών της κατηγορίας (α) —των αρχικών παραγωγών του αγαθού;

Πρώτον, το απόθεμα των νεοπαραχθέντων αγαθών στα χέρια των παραγωγών είναι επίσης σταθερό σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή. Ας πούμε ότι, για τον μήνα Δεκέμβριο, οι παραγωγοί χαλκού αποφασίζουν να παραγάγουν 5.000 τόνους χαλκού. Στο τέλος εκείνου του μήνα, το απόθεμά τους σε νεοπαραχθέντα χαλκό είναι 5.000 τόνοι. Μπορεί να μετανιώνουν για την απόφασή τους και να πιστεύουν ότι, αν μπορούσαν να τη λάβουν ξανά, θα είχαν παραγάγει, ας πούμε, 1.000 τόνους. Έχουν όμως το απόθεμά τους και πρέπει να το χρησιμοποιήσουν όσο καλύτερα μπορούν. Το διακριτικό γνώρισμα των αρχικών παραγωγών είναι ότι, ως αποτέλεσμα της εξειδίκευσης, η άμεση αξία χρήσης του προϊόντος τους για τους ίδιους είναι πιθανό να είναι σχεδόν ανύπαρκτη. Όσο περισσότερο προχωρεί η εξειδίκευση τόσο μικρότερη δυνατή αξία χρήσης μπορεί να έχει το προϊόν για τον παραγωγό του. Αναλογιστείτε, για παράδειγμα, πόσο χαλκό θα μπορούσε να καταναλώσει ένας παραγωγός χαλκού για προσωπική χρήση ή την άμεση αξία χρήσης του τεράστιου αριθμού παραγόμενων αυτοκινήτων για την οικογένεια Ford. Επομένως, στον πίνακα προσφοράς των παραγωγών, το στοιχείο της άμεσης χρήσης στη ζήτηση παρακράτησής τους εξαφανίζεται. Ο μόνος λόγος για τον οποίο ένας παραγωγός παρακρατεί, διατηρεί στην κατοχή του, οποιοδήποτε μέρος του αποθέματός του είναι κερδοσκοπικός —η προσδοκία υψηλότερης τιμής για το αγαθό στο μέλλον. Στην άμεση ανταλλαγή, υπάρχει επίσης η δυνατότητα ανταλλαγής με ένα τρίτο αγαθό —ας πούμε, με αγελάδες αντί για ψάρια, στο παράδειγμά μας.

Αν, προς το παρόν, κάνουμε τις περιοριστικές υποθέσεις ότι δεν υπάρχουν στην αγορά πωλητές της κατηγορίας (β) και ότι οι παραγωγοί δεν έχουν παρούσα ζήτηση παρακράτησης ούτε απόθεμα συσσωρευμένο λόγω προηγούμενης ζήτησης παρακράτησης, τότε οι πίνακες αγοραίας προσφοράς και ζήτησης μπορούν να παρασταθούν ως *SS*, *DD* στο Σχήμα 29. Έτσι, χωρίς ζήτηση παρακράτησης, η καμπύλη προσφοράς θα είναι μια κατακόρυφη ευθεία γραμμή —*SS*— στο επίπεδο του νέου αποθέματος.

ΣΧΗΜΑ 29. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΝΕΟΥ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΤΗΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ (*A*)

Φαίνεται πιθανότερο, ωστόσο, ότι μια τιμή χαμηλότερη από την τιμή ισορροπίας θα τείνει να προκαλεί ζήτηση παρακράτησης από τους παραγωγούς, με την προσδοκία υψηλότερης τιμής — αυτό ονομάζεται «συσσώρευση αποθεμάτων»—, και ότι μια τιμή υψηλότερη από την τιμή ισορροπίας θα οδηγεί στη διάθεση παλαιού αποθέματος που είχε συσσωρευτεί ως αποτέλεσμα προηγούμενης ζήτησης παρακράτησης — αυτό ονομάζεται «μείωση αποθεμάτων». Σε αυτή την περίπτωση, η καμπύλη προσφοράς αποκτά μια πιο οικεία μορφή —τη διακεκομμένη γραμμή παραπάνω, *S′S′*.

Η απουσία άμεσης αξίας χρήσης από τους υπολογισμούς των πωλητών σημαίνει ότι ολόκληρο το απόθεμα πρέπει τελικά να πωληθεί, οπότε, σε τελική ανάλυση, κανένα μέρος του αποθέματος δεν μπορεί να παρακρατηθεί από την πώληση από τους παραγωγούς. Οι παραγωγοί θα πραγματοποιήσουν τις πωλήσεις τους τη στιγμή κατά την οποία αναμένουν ότι η αγοραία τιμή θα είναι η υψηλότερη που μπορούν να εξασφαλίσουν —δηλαδή τη στιγμή κατά την οποία η αγοραία ζήτηση για το δεδομένο απόθεμα αναμένεται να είναι η μεγαλύτερη.[133] Το χρονικό διάστημα κατά το οποίο οι παραγωγοί μπορούν να παρακρατούν την προσφορά εξαρτάται, ασφαλώς, από τη διάρκεια του αγαθού· ένα ιδιαίτερα ευπαθές αγαθό, όπως οι φράουλες, για παράδειγμα, δεν θα μπορούσε να παρακρατηθεί για πολύ, και η καμπύλη αγοραίας προσφοράς του είναι πιθανό να είναι κατακόρυφη γραμμή.

Ας υποθέσουμε ότι έχει επιτευχθεί στην αγορά μια τιμή ισορροπίας για ένα αγαθό. Σε αυτή την περίπτωση, το κερδοσκοπικό στοιχείο της ζήτησης παρακράτησης παύει να υφίσταται. Ωστόσο, σε αντίθεση με την αγορά επανεκχώρησης υφιστάμενου αποθέματος μέσω ανταλλαγής, η αγορά της νέας παραγωγής δεν τερματίζεται. Εφόσον οι ανάγκες ανανεώνονται πάντοτε σε κάθε διαδοχική χρονική περίοδο, θα παράγεται επίσης νέο απόθεμα σε κάθε περίοδο και, αν η ποσότητα του αποθέματος είναι ίδια και ο πίνακας ζήτησης δεδομένος, η ίδια ποσότητα θα εξακολουθεί να πωλείται στην ίδια τιμή ισορροπίας. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι οι παραγωγοί χαλκού παράγουν 5.000 τόνους σε έναν μήνα· αυτοί πωλούνται —χωρίς ζήτηση παρακράτησης— στην τιμή ισορροπίας 0*X* του προηγούμενου διαγράμματος. Η ποσότητα ισορροπίας είναι 0*S*. Τον επόμενο

μήνα, αν παραχθούν 5.000 τόνοι, η τιμή ισορροπίας θα είναι η ίδια. Αν παραχθεί μεγαλύτερη ποσότητα, τότε, όπως είδαμε παραπάνω, η τιμή ισορροπίας θα είναι χαμηλότερη· αν παραχθεί μικρότερη, η τιμή ισορροπίας θα είναι υψηλότερη.

Αν τα κερδοσκοπικά στοιχεία αποκλειστούν και από τον πίνακα ζήτησης, είναι σαφές ότι αυτός ο πίνακας θα καθορίζεται αποκλειστικά από τη χρησιμότητα του αγαθού σε άμεση χρήση —σε σύγκριση με τη χρησιμότητα του προς πώληση αγαθού. Τα μόνα δύο στοιχεία της αξίας ενός αγαθού είναι η άμεση αξία χρήσης του και η ανταλλακτική αξία του, και ο πίνακας ζήτησης αποτελείται από τη ζήτηση για άμεση χρήση συν την κερδοσκοπική ζήτηση με την προσδοκία μεταπώλησης σε υψηλότερη τιμή. Αν αποκλείσουμε το δεύτερο στοιχείο —π.χ. στην τιμή ισορροπίας —, η μόνη έσχατη πηγή ζήτησης είναι η άμεση αξία χρήσης του αγαθού για τον αγοραστή. Αν αφαιρέσουμε, επομένως, τα κερδοσκοπικά στοιχεία από μια αγορά, ο μόνος προσδιοριστικός παράγοντας της αγοραίας τιμής του αποθέματος ενός αγαθού είναι η σχετική άμεση αξία χρήσης του για τους αγοραστές του.

Είναι σαφές, όπως καταδείχθηκε σε προηγούμενες ενότητες, ότι η παραγωγή πρέπει να εκτυλίσσεται σε ένα χρονικό διάστημα. Για να αποκτήσει μια ορισμένη ποσότητα νέου αποθέματος σε κάποια μελλοντική ημερομηνία, ο παραγωγός πρέπει πρώτα να πραγματοποιήσει μια σειρά πράξεων, χρησιμοποιώντας εργασία, φύση και κεφαλαιουχικά αγαθά, και η διαδικασία πρέπει να απαιτήσει χρόνο από τις αρχικές και τις ενδιάμεσες πράξεις έως την παραγωγή του τελικού αποθέματος. Επομένως, η ουσία της εξειδικευμένης παραγωγής είναι η πρόβλεψη της μελλοντικής κατάστασης της αγοράς από τους παραγωγούς. Όταν αποφασίζει αν θα παραγάγει ή όχι μια ορισμένη ποσότητα αποθέματος έως μια μελλοντική ημερομηνία, ο παραγωγός πρέπει να χρησιμοποιήσει την κρίση του για να εκτιμήσει την αγοραία τιμή στην οποία θα μπορέσει να πουλήσει το απόθεμά του. Αυτή η αγοραία τιμή είναι πιθανό να αντιστοιχεί σε κάποια ισορροπία, αλλά μια ισορροπία δεν είναι πιθανό να διαρκέσει περισσότερο από ένα σύντομο χρονικό διάστημα. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα όταν, ως αποτέλεσμα διαρκώς μεταβαλλόμενων κλιμάκων αξιών, η καμπύλη ζήτησης του αγαθού μετατοπίζεται συνεχώς. Κάθε παραγωγός προσπαθεί να χρησιμοποιήσει τους πόρους του —την εργασία του και τα χρήσιμα αγαθά του— με τέτοιον τρόπο ώστε να αποκομίσει, κατά την παραγωγή αποθέματος, το μέγιστο ψυχικό έσοδο και, επομένως, ψυχικό κέρδος. Είναι πάντοτε εκτεθειμένος στο ενδεχόμενο σφάλματος, και τα σφάλματα στην πρόβλεψη της αγοράς θα του επιφέρουν ψυχική ζημία. Η ουσία της παραγωγής για την αγορά, επομένως, είναι η επιχειρηματικότητα. Το καίριο στοιχείο είναι ότι οι πίνακες ζήτησης και, κατά συνέπεια, οι μελλοντικές τιμές δεν είναι και δεν μπορούν ποτέ να είναι γνωστά στους παραγωγούς με βεβαιότητα και αυτομάτως. Πρέπει να εκτιμήσουν τη μελλοντική κατάσταση της ζήτησης όσο καλύτερα μπορούν.

Η επιχειρηματικότητα είναι επίσης το κυρίαρχο χαρακτηριστικό των αγοραστών και των πωλητών που ενεργούν κερδοσκοπικά, που εξειδικεύονται στην πρόβλεψη υψηλότερων ή χαμηλότερων τιμών στο μέλλον. Ολόκληρη η δράση τους συνίσταται σε προσπάθειες πρόβλεψης των μελλοντικών αγοραίων τιμών, και η επιτυχία τους εξαρτάται από το πόσο ακριβείς ή εσφαλμένες είναι οι προβλέψεις τους. Εφόσον, όπως είδαμε παραπάνω, η ορθή κερδοσκοπία επιταχύνει την κίνηση προς την ισορροπία και η εσφαλμένη κερδοσκοπία τείνει να αυτοδιορθώνεται, η δραστηριότητα αυτών των κερδοσκόπων τείνει να επισπεύδει την επίτευξη μιας θέσης ισορροπίας.

Οι άμεσοι χρήστες ενός αγαθού πρέπει επίσης να προβλέπουν τις επιθυμίες τους για αυτό όταν το αγοράζουν. Κατά τη στιγμή της αγοράς, η πραγματική χρήση του αγαθού από αυτούς θα πραγματοποιηθεί σε κάποια μελλοντική χρονική στιγμή, έστω και στο πολύ κοντινό μέλλον. Η θέση του αγαθού στις κλίμακες αξιών τους αποτελεί εκτίμηση της αναμενόμενης μελλοντικής αξίας του σε αυτές τις περιόδους, προεξοφλημένης βάσει των χρονικών προτιμήσεών τους. Είναι πολύ πιθανό ο αγοραστής να προβλέψει εσφαλμένα την αξία που θα έχει το αγαθό για τον ίδιο στο μέλλον, και όσο πιο διαρκές είναι το αγαθό τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα σφάλματος. Έτσι, είναι πιθανότερο ο αγοραστής ενός σπιτιού να σφάλει στην πρόβλεψη της δικής του μελλοντικής αξιολόγησης απ' ό,τι ο αγοραστής φραουλών. Επομένως, η επιχειρηματικότητα αποτελεί επίσης χαρακτηριστικό της δραστηριότητας του αγοραστή —ακόμη και στην άμεση χρήση. Ωστόσο, στην περίπτωση των εξειδικευμένων παραγωγών, η επιχειρηματικότητα λαμβάνει τη μορφή εκτίμησης των μελλοντικών αναγκών άλλων ανθρώπων, και αυτό είναι προφανώς πολύ δυσκολότερο και απαιτητικότερο έργο από την πρόβλεψη των δικών τους αξιολογήσεων.

Η ανθρώπινη δράση εκτυλίσσεται σε στάδια και, σε κάθε στάδιο, ο δρων πρέπει να κάνει την καλύτερη δυνατή χρήση των πόρων του υπό το φως των αναμενόμενων μελλοντικών εξελίξεων. Το παρελθόν έχει παρέλθει οριστικά. Ο ρόλος των σφαλμάτων στα διαφορετικά στάδια της ανθρώπινης δράσης μπορεί να εξεταστεί στη συγκριτικά απλή περίπτωση του ανθρώπου που αγοράζει ένα αγαθό για άμεση χρήση. Ας πούμε ότι η εκτίμησή του για τις μελλοντικές χρήσεις του είναι τέτοια ώστε να αγοράζει ένα αγαθό —π.χ. 10 quarts γάλακτος— σε αντάλλαγμα για 100 βαρέλια ψαριών, ποσότητα που συμπίπτει επίσης με τη μέγιστη τιμή αγοράς του για 10 quarts γάλακτος. Ας υποθέσουμε ότι, μετά την ολοκλήρωση της αγοράς, διαπιστώνει για κάποιον λόγο ότι οι αξιολογήσεις του έχουν μεταβληθεί και ότι το γάλα βρίσκεται πλέον πολύ χαμηλότερα στην κλίμακα αξιών του. Βρίσκεται τώρα αντιμέτωπος με το ερώτημα ποια είναι η καλύτερη χρήση που μπορεί να κάνει των 10 quarts γάλακτος. Το γεγονός ότι έσφαλε ως προς τη χρησιμοποίηση των πόρων του, των 100 βαρελιών ψαριών, δεν εξαλείφει το πρόβλημα της καλύτερης χρήσης των 10 quarts γάλακτος. Αν η τιμή παραμένει 100 βαρέλια ψαριών, η καλύτερη πορεία του στο παρόν θα ήταν να μεταπωλήσει το γάλα και να αποκτήσει εκ νέου τα 100 βαρέλια ψαριών. Αν η τιμή είναι τώρα πάνω από 100, έχει αποκομίσει κερδοσκοπικό κέρδος και μπορεί να μεταπωλήσει το γάλα για περισσότερα ψάρια. Και αν η τιμή του γάλακτος έχει μειωθεί, αλλά τα ψάρια εξακολουθούν να βρίσκονται υψηλότερα στην κλίμακα αξιών του από τα 10 quarts γάλακτος, θα μεγιστοποιούσε το ψυχικό έσοδό του πουλώντας το γάλα για λιγότερα από 100 βαρέλια ψαριών.

Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι είναι παράλογο να επικρίνεται μια τέτοια δράση με το επιχείρημα ότι υπέστη σαφή ζημία *X* βαρελιών ψαριών από τις δύο ανταλλαγές. Ασφαλώς, αν είχε προβλέψει ορθά τις μεταγενέστερες εξελίξεις, ο άνθρωπος δεν θα είχε πραγματοποιήσει την αρχική ανταλλαγή. Η αρχική ανταλλαγή του μπορεί, επομένως, να χαρακτηριστεί εκ των υστέρων εσφαλμένη. Αφού όμως πραγματοποιηθεί η πρώτη ανταλλαγή, πρέπει να κάνει την καλύτερη δυνατή παρούσα και μελλοντική χρήση του γάλακτος, ανεξάρτητα από τα παρελθόντα σφάλματα, και, επομένως, η δεύτερη ανταλλαγή του ήταν η καλύτερη δυνατή επιλογή του υπό τις περιστάσεις.

Αν, από την άλλη πλευρά, η τιμή του γάλακτος έχει πέσει κάτω από τη νέα ελάχιστη τιμή αγοράς του, τότε η καλύτερη εναλλακτική του είναι να χρησιμοποιήσει το γάλα στην άμεση χρήση με τη μεγαλύτερη αξία.

Ομοίως, ένας παραγωγός μπορεί να αποφασίσει να παραγάγει μια ορισμένη ποσότητα αποθέματος και, αφού παραχθεί το απόθεμα, η κατάσταση της αγοράς να αποδειχθεί τέτοια ώστε να τον κάνει να μετανιώσει για την απόφασή του. Ωστόσο, αφού παραχθεί το απόθεμα, πρέπει να το αξιοποιήσει όσο καλύτερα μπορεί και να αποκομίσει το μέγιστο ψυχικό έσοδο από αυτό. Με άλλα λόγια, αν εξετάσουμε τη δράση του από την αρχή —όταν επένδυσε τους πόρους του στην παραγωγή—, η πράξη του αποτελούσε εκ των υστέρων ψυχική ζημία, επειδή δεν απέφερε την καλύτερη διαθέσιμη εναλλακτική αξιοποίηση αυτών των πόρων. Αφού όμως παραχθεί το απόθεμα, αυτό αποτελεί τον διαθέσιμο πόρο του, και η πώλησή του στην καλύτερη δυνατή τιμή τού αποφέρει τώρα ψυχικό κέρδος.

Σε αυτό το σημείο, μπορούμε να συνοψίσουμε το αναμενόμενο ψυχικό έσοδο και το αναμενόμενο ψυχικό κόστος, παράγοντες που υπεισέρχονται στην απόφαση των αγοραστών και των πωλητών σε οποιαδήποτε άμεση ανταλλαγή δύο αγαθών.

Έσοδα αγοραστή	*Έσοδα πωλητή*
Είτε	*Είτε*
*Α. Άμεση χρήση του αγαθού που αγοράζεται	*Α. Άμεση χρήση του αγαθού προς πώληση
ή Β. Αναμενόμενη μεταγενέστερη πώληση σε υψηλότερη τιμή (όποιο είναι μεγαλύτερο στην κλίμακα αξιών του)	*ή* Β. Αναμενόμενη μεταγενέστερη αγορά σε χαμηλότερη τιμή (όποιο είναι μεγαλύτερο στην κλίμακα αξιών του)

Κόστος αγοραστή	*Κόστος πωλητή*
Είτε	*Είτε*
Α. Άμεση χρήση του αγαθού προς πώληση	Α. Άμεση χρήση του αγαθού αγοράς
ή Β. Αναμενόμενη μεταγενέστερη αγορά σε χαμηλότερη τιμή	*ή* *Β. Ανταλλαγή με τρίτο αγαθό
ή *Γ. Ανταλλαγή με τρίτο αγαθό (όποιο είναι το μεγαλύτερο στην κλίμακα αξιών του)	*ή* Γ. Μεταγενέστερη πώληση σε υψηλότερη τιμή (όποιο είναι το μεγαλύτερο στην κλίμακα αξιών του)

Αν εξαλείψουμε το προσωρινό κερδοσκοπικό στοιχείο, απομένουν οι παράγοντες: έσοδο Α, κόστος Α, κόστος C για τους αγοραστές· και έσοδο Α, κόστος Α, κόστος Β για τους πωλητές. Ομοίως, αν θεωρήσουμε τους πωλητές ως εξειδικευμένους αρχικούς παραγωγούς — και αυτό θα ισχύει περισσότερο όσο μεγαλύτερη είναι η αναλογία του ρυθμού παραγωγής προς το συσσωρευμένο απόθεμα—, το κόστος Α παύει να υφίσταται για τους πωλητές. Αν θυμηθούμε επίσης ότι, εφόσον η ανταλλαγή περιλαμβάνει δύο αγαθά, το σύνολο των αγοραστών του ενός αγαθού είναι το σύνολο των πωλητών του άλλου αγαθού, το κόστος Α εξαλείφεται ως παράγοντας και για τους αγοραστές. Τελικά απομένουν μόνο οι παράγοντες που σημειώνονται παραπάνω με αστερίσκο. Το έσοδο τόσο για τους αγοραστές όσο και για τους πωλητές είναι η αναμενόμενη άμεση χρήση των αγαθών που αποκτώνται· το κόστος είναι η ανταλλαγή με ένα τρίτο αγαθό από την οποία παραιτούνται λόγω αυτής της ανταλλαγής.

Το έσοδο και το κόστος που υπεισέρχονται στη λήψη της αρχικής απόφασης σχετικά με την παραγωγή αποθέματος είναι, όπως επισημάναμε, διαφορετικής τάξεως, και θα διερευνηθούν σε επόμενα κεφάλαια.

11. Τύποι ανταλλάξιμων αγαθών

Για λόγους σαφήνειας, τα παραδείγματα ανταλλάξιμων αγαθών σε αυτό το κεφάλαιο αντλήθηκαν κυρίως από υλικά αγαθά, όπως άλογα, ψάρια, αυγά κ.λπ. Τέτοια αγαθά, ωστόσο, δεν είναι ο μόνος τύπος αγαθών που μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ανταλλαγής. Ο *A* μπορεί να ανταλλάξει τις προσωπικές του υπηρεσίες με το υλικό αγαθό του *B*. Έτσι, για παράδειγμα, ο *A* μπορεί να παρέχει τις υπηρεσίες της εργασίας του στον γεωργό *B* σε αντάλλαγμα για γεωργικά προϊόντα. Επιπλέον, ο *A* μπορεί να παρέχει προσωπικές υπηρεσίες που λειτουργούν άμεσα ως καταναλωτικά αγαθά σε αντάλλαγμα για ένα άλλο αγαθό. Ένα άτομο μπορεί έτσι να ανταλλάξει τις ιατρικές συμβουλές του ή τη μουσική του εκτέλεση με τροφή ή ένδυση. Αυτές οι υπηρεσίες αποτελούν εξίσου δικαιολογημένα καταναλωτικά αγαθά με εκείνα τα αγαθά που ενσωματώνονται σε απτά, υλικά αντικείμενα. Ομοίως, οι ατομικές υπηρεσίες εργασίας αποτελούν παραγωγικά αγαθά εξίσου με τα υλικά κεφαλαιουχικά αγαθά. Στην πραγματικότητα, στα υλικά αγαθά αποδίδεται αξία όχι τόσο για το υλικό τους περιεχόμενο όσο για τις υπηρεσίες τους προς τον χρήστη, είτε αυτός είναι καταναλωτής είτε παραγωγός. Ο δρων αποδίδει αξία στο ψωμί για τις υπηρεσίες του στην παροχή τροφής, στο σπίτι για τις υπηρεσίες του στην παροχή στέγης και στη μηχανή για την υπηρεσία της στην παραγωγή ενός αγαθού κατώτερης τάξης. Σε τελική ανάλυση, και στα υλικά αγαθά αποδίδεται αξία για τις υπηρεσίες τους, και έτσι βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο με τις άυλες προσωπικές «υπηρεσίες».

Η οικονομική επιστήμη, επομένως, δεν είναι μια επιστήμη που ασχολείται ειδικά με τα «υλικά αγαθά» ή την «υλική ευημερία». Ασχολείται γενικά με τη δράση των ανθρώπων για την ικανοποίηση των επιθυμιών τους και, ειδικότερα, με τη διαδικασία ανταλλαγής αγαθών ως μέσο με το οποίο κάθε άτομο «παράγει» ικανοποιήσεις για τις επιθυμίες του. Αυτά τα αγαθά μπορεί να είναι υλικά αγαθά ή άυλες προσωπικές υπηρεσίες. Οι αρχές της προσφοράς και της ζήτησης, του προσδιορισμού της τιμής, είναι ακριβώς οι ίδιες για κάθε αγαθό, είτε ανήκει στη μία κατηγορία είτε στην άλλη. Η προηγούμενη ανάλυση εφαρμόζεται σε όλα τα αγαθά.

Έτσι, η ανάλυσή μας έχει καλύψει τους ακόλουθους τύπους δυνατών ανταλλαγών:

- (α) Ένα υλικό αγαθό με ένα υλικό αγαθό· όπως άλογα με ψάρια.
- (β) Ένα υλικό αγαθό με μια προσωπική υπηρεσία· όπως ιατρικές συμβουλές με βούτυρο ή γεωργική εργασία με τροφή.
- (γ) Μια προσωπική υπηρεσία με μια προσωπική υπηρεσία· όπως η αμοιβαία βοήθεια δύο εποίκων στην κύλιση κορμών ή ιατρικές συμβουλές με εργασία κηπουρικής ή διδασκαλία με μια μουσική εκτέλεση.[134]

Στις περιπτώσεις όπου υπάρχουν περισσότερες ανταγωνιζόμενες ομοιογενείς μονάδες, οι πίνακες προσφοράς και ζήτησης μπορούν να αθροιστούν· στις περιπτώσεις όπου το ένα ή και τα δύο μέρη είναι μεμονωμένα ή είναι τα μόνα που πραγματοποιούν ανταλλαγές, η ζώνη προσδιορισμού της τιμής θα διαμορφωθεί όπως υποδείχθηκε παραπάνω. Έτσι, αν ένας δάσκαλος αριθμητικής διαπραγματεύεται με έναν βιολιστή μια ανταλλαγή υπηρεσιών, οι αντίστοιχες κατατάξεις χρησιμότητάς τους θα ορίσουν τη ζώνη προσδιορισμού της τιμής. Αν περισσότεροι δάσκαλοι αριθμητικής και περισσότεροι βιολιστές που παρέχουν ομοιογενείς υπηρεσίες σχηματίσουν μια αγορά για τα δύο αγαθά τους, η αγοραία τιμή θα διαμορφωθεί με την άθροιση και την τομή των πινάκων προσφοράς και ζήτησης. Αν οι υπηρεσίες των διαφορετικών ατόμων δεν θεωρούνται ίσης

ποιότητας από εκείνους που τις ζητούν, θα αξιολογούνται χωριστά και η τιμή κάθε υπηρεσίας θα προσδιορίζεται χωριστά.[135] Η καμπύλη προσφοράς θα αφορά τότε την προσφορά μονάδων ενός αγαθού που κατέχει μόνο ένα άτομο. Αυτή η ατομική καμπύλη προσφοράς έχει, ασφαλώς, ανοδική κλίση προς τα δεξιά. Όταν μόνο ένα άτομο προσφέρει ένα αγαθό στην αγορά, η καμπύλη προσφοράς του ταυτίζεται με την καμπύλη αγοραίας προσφοράς.

Ένας προφανής λόγος για τη σύγχυση της ανταλλαγής με την απλή ανταλλαγή υλικών αντικειμένων είναι το γεγονός ότι μεγάλο μέρος της άυλης ιδιοκτησίας δεν μπορεί, από την ίδια του τη φύση, να ανταλλαγεί. Ένας βιολιστής μπορεί να είναι κύριος της μουσικής του ικανότητας και να ανταλλάσσει μονάδες της, υπό μορφή υπηρεσίας, με τις υπηρεσίες ενός γιατρού. Αλλά άλλες προσωπικές ιδιότητες, οι οποίες δεν μπορούν να ανταλλαγούν, μπορεί να είναι επιθυμητές ως αγαθά. Έτσι, ο Brown μπορεί να έχει έναν επιθυμητό σκοπό: να κερδίσει την ειλικρινή επιδοκιμασία του Smith. Πρόκειται για ένα συγκεκριμένο καταναλωτικό αγαθό το οποίο δεν μπορεί να αγοράσει με κανένα άλλο αγαθό, διότι αυτό που επιθυμεί είναι η ειλικρινής επιδοκιμασία και όχι μια επίδειξη επιδοκιμασίας που θα μπορούσε να αγοραστεί. Σε αυτή την περίπτωση, το καταναλωτικό αγαθό είναι μια ιδιότητα του Smith που δεν μπορεί να ανταλλαγεί· θα μπορούσε να αποκτηθεί με κάποιον τρόπο, αλλά όχι μέσω ανταλλαγής. Σε σχέση με την ανταλλαγή, αυτό το άυλο αγαθό αποτελεί αναπαλλοτρίωτη ιδιοκτησία του Smith, δηλαδή δεν μπορεί να παραχωρηθεί. Ένα άλλο παράδειγμα είναι ότι ένας άνθρωπος δεν μπορεί να μεταβιβάσει μόνιμα τη βούλησή του, μολονότι μπορεί να μεταβιβάσει μεγάλο μέρος των υπηρεσιών και της ιδιοκτησίας του. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ένας άνθρωπος δεν μπορεί να δεσμευτεί σε μόνιμη δουλεία συνάπτοντας σύμβαση να εργάζεται για έναν άλλον άνθρωπο για το υπόλοιπο της ζωής του. Μπορεί να αλλάξει γνώμη σε κάποια μεταγενέστερη χρονική στιγμή και τότε, σε μια ελεύθερη αγορά, δεν μπορεί να εξαναγκαστεί να συνεχίσει να εργάζεται εφεξής. Επειδή η αυτοκυριότητα του ανθρώπου ως προς τη βούλησή του είναι αναπαλλοτρίωτη, δεν μπορεί, στην ανεμπόδιστη αγορά, να εξαναγκαστεί να συνεχίσει μια διευθέτηση με την οποία υποτάσσει τη βούλησή του στις διαταγές κάποιου άλλου, ακόμη και αν είχε προηγουμένως συμφωνήσει σε αυτήν.[136,137] Από την άλλη πλευρά, όταν μεταβιβάζεται ιδιοκτησία που μπορεί να απαλλοτριωθεί, αυτή γίνεται, ασφαλώς, ιδιοκτησία —υπό τη μοναδική και αποκλειστική εξουσία— του προσώπου που την έλαβε σε αντάλλαγμα, και καμία μεταγενέστερη μεταμέλεια του αρχικού ιδιοκτήτη δεν μπορεί να θεμελιώσει οποιαδήποτε αξίωση επί της ιδιοκτησίας.

Έτσι, η ανταλλαγή μπορεί να πραγματοποιηθεί με απαλλοτριώσιμα αγαθά· αυτά μπορεί να είναι καταναλωτικά αγαθά, με διαφορετικούς βαθμούς διάρκειας, ή παραγωγικά αγαθά. Μπορεί να είναι υλικά αγαθά ή άυλες προσωπικές υπηρεσίες. Υπάρχουν και άλλοι τύποι ανταλλάξιμων στοιχείων, οι οποίοι βασίζονται σε αυτά τα απαλλοτριώσιμα αγαθά. Για παράδειγμα, ας υποθέσουμε ότι ο Jones καταθέτει ένα αγαθό —ας πούμε, 1.000 bushels σιταριού— σε μια αποθήκη για ασφαλή φύλαξη. Διατηρεί την κυριότητα του αγαθού, αλλά μεταβιβάζει τη φυσική κατοχή του στον ιδιοκτήτη της αποθήκης, τον Green, για ασφαλή φύλαξη. Ο Green δίνει στον Jones μια αποθετήρια απόδειξη για το σιτάρι, η οποία πιστοποιεί ότι το σιτάρι βρίσκεται εκεί προς φύλαξη και παρέχει στον κύριο της αποθετήριας απόδειξης αξίωση να παραλάβει το σιτάρι όποτε προσκομίσει την αποθετήρια απόδειξη στην αποθήκη. Σε αντάλλαγμα για αυτή την υπηρεσία φύλαξης του σιταριού, ο Jones τού καταβάλλει μια ορισμένη συμφωνημένη ποσότητα κάποιου άλλου αγαθού, ας πούμε σμαραγδιών. Έτσι, η αξίωση προκύπτει από ανταλλαγή ενός υλικού αγαθού με μια υπηρεσία —σμαραγδιών με αποθήκευση—, και η τιμή αυτής της ανταλλαγής καθορίζεται σύμφωνα με τις αρχές της προηγούμενης ανάλυσης. Τώρα, ωστόσο, έχει δημιουργηθεί η αποθετήρια απόδειξη ως αξίωση επί

του σιταριού. Σε μια ανεμπόδιστη αγορά, η αξίωση θα θεωρούνταν απολύτως ασφαλής και η εκπλήρωσή της βέβαιη, και επομένως ο Jones θα μπορούσε να ανταλλάξει την αξίωση ως υποκατάστατο της πραγματικής φυσικής ανταλλαγής του σιταριού. Θα μπορούσε να βρει ένα άλλο μέρος, τον Robinson, που επιθυμεί να αγοράσει το σιτάρι σε αντάλλαγμα για άλογα. Συμφωνούν σε μια τιμή και κατόπιν ο Robinson δέχεται την αξίωση έναντι της αποθήκης ως απολύτως επαρκές υποκατάστατο της πραγματικής μεταβίβασης του σιταριού. Γνωρίζει ότι, όταν θελήσει να χρησιμοποιήσει το σιτάρι, θα μπορεί να ασκήσει την αξίωσή του στην αποθήκη και να το παραλάβει· η αξίωση λειτουργεί, επομένως, εδώ ως υποκατάστατο αγαθού. Σε αυτή την περίπτωση, η αξίωση αφορά παρόν αγαθό, αφού το αγαθό μπορεί να παραληφθεί οποτεδήποτε το επιθυμεί ο κύριός του.

Εδώ, η φύση και η λειτουργία της αξίωσης είναι απλές. Η αξίωση αποτελεί ασφαλές αποδεικτικό κυριότητας του αγαθού. Ακόμη απλούστερη είναι η περίπτωση κατά την οποία η κυριότητα ενός περιουσιακού στοιχείου, ας πούμε ενός αγροκτήματος, μεταβιβάζεται από τον *A* στον *B* με τη μεταβίβαση έγγραφου τίτλου ή αποδεικτικού κυριότητας, που μπορεί να θεωρηθεί αξίωση. Η κατάσταση γίνεται πιο σύνθετη, ωστόσο, όταν η κυριότητα διαιρείται σε μερίδια και αυτά τα μερίδια μεταβιβάζονται από πρόσωπο σε πρόσωπο. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ο Harrison είναι ο ιδιοκτήτης ενός ορυχείου σιδήρου. Αποφασίζει να διαιρέσει την κυριότητα και να πουλήσει τα διάφορα επιμέρους τμήματα, ή μερίδια, του αγαθού σε άλλα άτομα. Ας υποθέσουμε ότι δημιουργεί 100 τίτλους, το σύνολο των οποίων αντιπροσωπεύει την πλήρη κυριότητα του ορυχείου, και κατόπιν πουλά όλους εκτός από 10 σε πολυάριθμα άλλα άτομα. Ο κάτοχος δύο μεριδίων γίνεται τότε κύριος του ορυχείου κατά 2/100. Εφόσον σε ένα καθεστώς άμεσης ανταλλαγής υπάρχουν ελάχιστα πρακτικά περιθώρια για μια τέτοια δραστηριότητα, η ανάλυση αυτής της κατάστασης θα αναβληθεί για μεταγενέστερα κεφάλαια. Είναι σαφές, ωστόσο, ότι ο κύριος κατά 2/100 δικαιούται το αναλογικό του μερίδιο στη διεύθυνση και στον έλεγχο της κοινής ιδιοκτησίας, καθώς και στα έσοδα από αυτήν. Με άλλα λόγια, το μερίδιο αποτελεί αποδεικτικό μερικής κυριότητας, ή αξίωση μερικής κυριότητας, επί ενός αγαθού. Αυτό το δικαίωμα ιδιοκτησίας σε αναλογικό μερίδιο της χρήσης ενός αγαθού μπορεί επίσης να πωληθεί ή να αγοραστεί μέσω ανταλλαγής.

Ένας τρίτος τύπος αξίωσης προκύπτει από μια πιστωτική ανταλλαγή —ή πιστωτική συναλλαγή. Μέχρι αυτό το σημείο εξετάζαμε ανταλλαγές ενός παρόντος αγαθού με ένα άλλο —δηλαδή το αγαθό μπορεί να χρησιμοποιηθεί στο παρόν ή σε οποιαδήποτε επιθυμητή χρονική στιγμή από καθέναν από εκείνους που το λαμβάνουν στην ανταλλαγή. Σε μια πιστωτική συναλλαγή, ένα παρόν αγαθό ανταλλάσσεται με ένα μελλοντικό αγαθό ή, ακριβέστερα, με μια απαίτηση επί ενός μελλοντικού αγαθού. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι ο Jackson επιθυμεί να αποκτήσει αμέσως 100 λίβρες βαμβακιού. Πραγματοποιεί την ακόλουθη ανταλλαγή με τον Peters: ο Peters δίνει στον Jackson 100 λίβρες βαμβακιού τώρα —ένα παρόν αγαθό— και, σε αντάλλαγμα, ο Jackson δίνει στον Peters μια απαίτηση για 110 λίβρες βαμβακιού σε έναν χρόνο από τώρα. Πρόκειται για απαίτηση επί μελλοντικού αγαθού —110 λιβρών βαμβακιού σε έναν χρόνο από τώρα. Η τιμή του παρόντος αγαθού σε όρους του μελλοντικού αγαθού είναι 1,1 λίβρες μελλοντικού βαμβακιού —σε έναν χρόνο από τώρα— ανά λίβρα παρόντος βαμβακιού. Οι τιμές σε τέτοιες ανταλλαγές καθορίζονται από τις κλίμακες αξιών και τη συνάντηση των πινάκων προσφοράς και ζήτησης, όπως ακριβώς στην περίπτωση ανταλλαγών παρόντων αγαθών. Η περαιτέρω ανάλυση του προσδιορισμού των τιμών στις πιστωτικές συναλλαγές πρέπει να αφεθεί για μεταγενέστερα κεφάλαια· εδώ μπορεί να επισημανθεί ότι, όπως εξηγήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, κάθε άνθρωπος θα αποδίδει μεγαλύτερη αξία σε ένα ομοιογενές αγαθό όσο συντομότερα προσδοκά να το

αποκτήσει. Σε ένα παρόν αγαθό —ένα αγαθό αποτελούμενο από μονάδες ικανές να παρέχουν ισοδύναμη ικανοποίηση— θα αποδίδεται πάντοτε μεγαλύτερη αξία απ' ό,τι στο ίδιο αγαθό στο μέλλον, σύμφωνα με τον βαθμό χρονικής προτίμησης του ατόμου. Είναι προφανές ότι οι διάφοροι βαθμοί χρονικής προτίμησης —οι οποίοι καθορίζονται τελικά από σχετικές θέσεις σε ατομικές κλίμακες αξιών— θα συντελούν στον καθορισμό της τιμής των πιστωτικών ανταλλαγών. Επιπλέον, ο λήπτης του παρόντος αγαθού —ο οφειλέτης— θα πρέπει πάντοτε να επιστρέψει μεγαλύτερη ποσότητα του αγαθού στο μέλλον στον πιστωτή —στον άνθρωπο που λαμβάνει την απαίτηση—, αφού ο ίδιος αριθμός μονάδων αξίζει περισσότερο ως παρόν αγαθό παρά ως μελλοντικό αγαθό. Ο πιστωτής παρέχει στον οφειλέτη την υπηρεσία της χρήσης ενός αγαθού στο παρόν, ενώ ο οφειλέτης πληρώνει για αυτή την υπηρεσία επιστρέφοντας μεγαλύτερη ποσότητα του αγαθού στο μέλλον.

Κατά την ημερομηνία κατά την οποία η απαίτηση καθίσταται τελικά απαιτητή, ο πιστωτής εισπράττει την απαίτηση και αποκτά το ίδιο το αγαθό, τερματίζοντας έτσι την ύπαρξη της απαίτησης. Στο μεταξύ, ωστόσο, η απαίτηση υφίσταται και μπορεί να αγοραστεί και να πωληθεί σε αντάλλαγμα για άλλα αγαθά. Έτσι, ο Peters, ο πιστωτής, μπορεί να αποφασίσει να πουλήσει την απαίτηση —ή το γραμμάτιο— στον Williams σε αντάλλαγμα για μια άμαξα. Η τιμή αυτής της ανταλλαγής θα καθοριστεί και πάλι από τους πίνακες προσφοράς και ζήτησης. Η ζήτηση για το γραμμάτιο θα βασίζεται στην ασφάλειά του ως απαίτησης επί του βαμβακιού. Έτσι, η ζήτηση του Williams για το γραμμάτιο —ή η ζήτηση διακράτησης του Peters— σε όρους αμαξών θα βασίζεται: (α) στην άμεση χρησιμότητα και στην ανταλλακτική αξία της άμαξας και (β) στην οριακή χρησιμότητα των πρόσθετων μονάδων βαμβακιού, την οποία προεξοφλεί για δύο πιθανούς λόγους: (1) για το χρονικό διάστημα που απομένει έως την ημερομηνία «λήξης» της απαίτησης και (2) για την εκτίμηση της ασφάλειας του γραμματίου. Έτσι, όσο λιγότερος χρόνος απομένει έως την εκπλήρωση μιας απαίτησης επί οποιουδήποτε δεδομένου αγαθού τόσο μεγαλύτερη αξία θα τείνει να της αποδίδεται στην αγορά. Επίσης, αν η τελική καταβολή θεωρείται λιγότερο από απολύτως ασφαλής, λόγω ενδεχόμενης αδυναμίας εξόφλησης, στην απαίτηση θα αποδίδεται μικρότερη αξία, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των ανθρώπων για την πιθανότητα μη εκπλήρωσής της. Αφού μεταβιβαστεί ένα γραμμάτιο, γίνεται ιδιοκτησία του νέου κυρίου του, ο οποίος καθίσταται πιστωτής και θα δικαιούται να εισπράξει την απαίτηση κατά τη λήξη της.

Όταν μια απαίτηση μεταβιβάζεται κατ' αυτόν τον τρόπο σε αντάλλαγμα για κάποιο άλλο αγαθό —ή απαίτηση—, αυτό δεν αποτελεί καθαυτό πιστωτική συναλλαγή. Μια πιστωτική ανταλλαγή δημιουργεί εκκρεμή καταβολή από την πλευρά του οφειλέτη· στην περίπτωση αυτή, ο Peters καταβάλλει στον Williams την απαίτηση σε αντάλλαγμα για το άλλο αγαθό και η συναλλαγή ολοκληρώνεται. Ο Jackson, από την άλλη πλευρά, παραμένει οφειλέτης ως αποτέλεσμα της αρχικής συναλλαγής, η οποία παραμένει ανολοκλήρωτη έως ότου πραγματοποιήσει τη συμφωνημένη καταβολή του στον πιστωτή κατά την ημερομηνία λήξης.[138]

Οι διάφοροι τύποι αξιώσεων, επομένως, είναι: αξιώσεις επί παρόντων αγαθών, με μέσα όπως οι αποθετήριες αποδείξεις ή τα μερίδια συγκυριότητας επί ενός αγαθού· και απαιτήσεις επί μελλοντικών αγαθών, που προκύπτουν από πιστωτικές συναλλαγές. Αυτές αποτελούν αποδεικτικά κυριότητας ή, όπως στη δεύτερη περίπτωση, αντικείμενα που θα καταστούν αποδεικτικά κυριότητας σε μεταγενέστερη ημερομηνία.

Έτσι, εκτός από τους τρεις τύπους ανταλλαγών που αναφέρθηκαν παραπάνω, υπάρχουν τρεις ακόμη τύποι, των οποίων οι όροι και οι αρχές περιλαμβάνονται στην προηγούμενη ανάλυση αυτού του κεφαλαίου:

- (δ) Ένα υλικό αγαθό με μια αξίωση· παραδείγματα είναι:
    1. Η κατάθεση ενός υλικού αγαθού έναντι αποθετήριας απόδειξης —της αξίωσης επί παρόντος αγαθού.
    2. Μια πιστωτική συναλλαγή, στην οποία ένα υλικό αγαθό ανταλλάσσεται με απαίτηση επί μελλοντικού υλικού αγαθού.
    3. Η αγορά μεριδίων κυριότητας επί ενός υλικού αγαθού με την παραχώρηση άλλου είδους υλικού αγαθού σε αντάλλαγμα.
    4. Η αγορά γραμματίων έναντι ενός οφειλέτη με την παραχώρηση υλικού αγαθού σε αντάλλαγμα.

    Και οι τέσσερις αυτές περιπτώσεις περιγράφηκαν παραπάνω.

- (ε) Μια αξίωση με μια υπηρεσία· παράδειγμα είναι η ανταλλαγή προσωπικής υπηρεσίας με γραμμάτιο, αποθετήρια απόδειξη ή μερίδιο κυριότητας.
- (στ) Μια αξίωση με μια αξίωση· παραδείγματα θα ήταν η ανταλλαγή ενός γραμματίου με ένα άλλο· μεριδίων κυριότητας με γραμμάτιο· ενός είδους μεριδίου κυριότητας με ένα άλλο· μιας αποθετήριας απόδειξης με οποιονδήποτε από τους άλλους τύπους αξιώσεων.

Εφόσον όλα τα αγαθά μπορούν να αναλυθούν στις κατηγορίες των υλικών αγαθών, των υπηρεσιών ή των αξιώσεων επί αγαθών — υποκατάστατων αγαθών—, και οι έξι δυνατοί τύποι ανταλλαγών καλύπτονται από την ανάλυση της χρησιμότητας και της προσφοράς και ζήτησης αυτού του κεφαλαίου. Σε κάθε περίπτωση, διαφορετικοί συγκεκριμένοι παράγοντες υπεισέρχονται στη διαμόρφωση των κλιμάκων αξιών —όπως η χρονική προτίμηση στην περίπτωση των πιστωτικών ανταλλαγών—, και αυτό επιτρέπει να λεχθούν περισσότερα για τους διάφορους συγκεκριμένους τύπους ανταλλαγών. Το επίπεδο ανάλυσης που παρουσιάζεται σε αυτό το κεφάλαιο, ωστόσο, περιλαμβάνει όλες τις δυνατές ανταλλαγές αγαθών. Σε μεταγενέστερα κεφάλαια, αφού εισαχθεί η έμμεση ανταλλαγή, η παρούσα ανάλυση θα εξακολουθεί να εφαρμόζεται, αλλά θα πραγματοποιηθεί περαιτέρω ανάλυση των προβλημάτων παραγωγής και ανταλλαγής που υπεισέρχονται στις πιστωτικές ανταλλαγές —χρονική προτίμηση—, στις ανταλλαγές με κεφαλαιουχικά και καταναλωτικά αγαθά και στις ανταλλαγές με υπηρεσίες εργασίας —μισθοί.

12. Ιδιοκτησία: Η ιδιοποίηση αχρησιμοποίητης γης

Όπως αναφέραμε παραπάνω, η προέλευση κάθε ιδιοκτησίας μπορεί τελικά να αναχθεί στην ιδιοποίηση ενός αχρησιμοποίητου συντελεστή που παρέχεται από τη φύση από έναν άνθρωπο και στην «ανάμειξη» της εργασίας του με αυτόν τον φυσικό συντελεστή για την παραγωγή ενός κεφαλαιουχικού ή καταναλωτικού αγαθού. Διότι, όταν ανατρέχουμε προς τα πίσω μέσω δωρεών και ανταλλαγών, πρέπει να φτάσουμε σε έναν άνθρωπο και σε έναν αδέσποτο φυσικό πόρο. Σε μια

ελεύθερη κοινωνία, κάθε τμήμα της φύσης που δεν έχει χρησιμοποιηθεί ποτέ είναι αδέσποτο και μπορεί να περιέλθει στην κυριότητα ενός ανθρώπου μέσω της πρώτης χρήσης του ή της ανάμειξης της εργασίας του με αυτόν τον πόρο.

Πώς θα προσδιοριστεί ο τίτλος κυριότητας ενός ατόμου επί του συντελεστή που παρέχεται από τη φύση; Αν ο Columbus αποβιβαστεί σε μια νέα ήπειρο, είναι θεμιτό να ανακηρύξει ολόκληρη τη νέα ήπειρο δική του ή ακόμη και εκείνη την περιοχή «όσο φτάνει το μάτι του»; Είναι σαφές ότι αυτό δεν θα ίσχυε στην ελεύθερη κοινωνία που υποθέτουμε. Ο Columbus ή ο Crusoe θα έπρεπε να χρησιμοποιήσει τη γη, να την «καλλιεργήσει» με κάποιον τρόπο, προτού μπορέσει να υποστηριχθεί ότι είναι κύριός της. Αυτή η «καλλιέργεια» δεν χρειάζεται να περιλαμβάνει κατεργασία του εδάφους, μολονότι αυτή είναι μία δυνατή μορφή καλλιέργειας. Αν ο φυσικός πόρος είναι γη, μπορεί να την εκχερσώσει για ένα σπίτι ή έναν βοσκότοπο, να φροντίσει ορισμένες δασικές εκτάσεις κ.λπ. Αν υπάρχει περισσότερη γη απ' όση μπορεί να χρησιμοποιηθεί από μια περιορισμένη προσφορά εργασίας, τότε η αχρησιμοποίητη γη πρέπει απλώς να παραμείνει αδέσποτη έως ότου εμφανιστεί ένας πρώτος χρήστης. Κάθε απόπειρα διεκδίκησης ενός νέου πόρου τον οποίο κάποιος δεν χρησιμοποιεί θα έπρεπε να θεωρείται προσβολή του δικαιώματος ιδιοκτησίας εκείνου που τελικά θα γίνει ο πρώτος χρήστης.

Δεν απαιτείται, ωστόσο, να εξακολουθεί η γη να χρησιμοποιείται προκειμένου να εξακολουθεί να αποτελεί ιδιοκτησία ενός ανθρώπου. Ας υποθέσουμε ότι ο Jones χρησιμοποιεί κάποια νέα έκταση γης, κατόπιν διαπιστώνει ότι η χρήση της δεν είναι επωφελής και την αφήνει να περιπέσει σε αχρησία. Ή ας υποθέσουμε ότι εκχερσώνει νέα γη και, επομένως, αποκτά τίτλο κυριότητας επ' αυτής, αλλά κατόπιν διαπιστώνει ότι δεν είναι πλέον χρήσιμη στην παραγωγή και την αφήνει αχρησιμοποίητη. Θα έχανε τον τίτλο κυριότητάς του σε μια ελεύθερη κοινωνία; Όχι, διότι, αφού η εργασία του αναμειχθεί με τον φυσικό πόρο, η γη παραμένει ιδιοκτησία του. Η εργασία του έχει αναμειχθεί αμετάκλητα με τη γη και, επομένως, η γη ανήκει στον ίδιο ή σε εκείνους στους οποίους τη μεταβιβάζει εσαεί. Θα δούμε σε μεταγενέστερα κεφάλαια ότι το ερώτημα αν έχει ή όχι αναμειχθεί εργασία με τη γη είναι άσχετο με την αγοραία τιμή ή την κεφαλαιακή αξία της· στην καταλλακτική, το παρελθόν δεν παρουσιάζει ενδιαφέρον. Κατά τη θεμελίωση της κυριότητας, ωστόσο, το ερώτημα είναι σημαντικό, διότι, αφού πραγματοποιηθεί η ανάμειξη, ο άνθρωπος και οι κληρονόμοι του έχουν ιδιοποιηθεί τον συντελεστή που παρέχεται από τη φύση, και η αρπαγή του από οποιονδήποτε άλλον θα αποτελούσε πράξη προσβολής της ιδιοκτησίας.

Όπως δηλώνουν οι Wolowski και Levasseur:

> *Η φύση έχει ιδιοποιηθεί από αυτόν —τον άνθρωπο— για δική του χρήση· έχει γίνει δική του· είναι ιδιοκτησία του. Αυτή η ιδιοκτησία είναι θεμιτή· συνιστά για τον άνθρωπο δικαίωμα εξίσου ιερό με την ελεύθερη άσκηση των ικανοτήτων του. Είναι δική του επειδή έχει προέλθει εξ ολοκλήρου από τον ίδιο και δεν είναι τίποτε άλλο παρά απόρροια της ύπαρξής του. Πριν από αυτόν, δεν υπήρχε σχεδόν τίποτε άλλο παρά ύλη· αφότου εμφανίστηκε και χάρη σε αυτόν, υπάρχει ανταλλάξιμος πλούτος. Ο παραγωγός έχει αφήσει ένα τμήμα του ίδιου του προσώπου του στο πράγμα που απέκτησε έτσι αξία και που, επομένως, μπορεί να θεωρηθεί προέκταση των ικανοτήτων του ανθρώπου που ενεργούν επί της εξωτερικής φύσης. Ως ελεύθερο ον ανήκει στον εαυτό του· τώρα, το αίτιο, δηλαδή η παραγωγική δύναμη, είναι ο ίδιος· το αποτέλεσμα, δηλαδή ο παραγόμενος πλούτος, εξακολουθεί να είναι ο ίδιος. Ποιος θα τολμήσει να αμφισβητήσει τον τίτλο κυριότητάς του, που φέρει τόσο καθαρά τη σφραγίδα της προσωπικότητάς του;*[139]

Ορισμένοι επικριτές, ιδίως οι οπαδοί του Henry George, υποστηρίζουν ότι, ενώ ένας άνθρωπος ή εκείνοι στους οποίους μεταβιβάζει τα δικαιώματά του μπορεί να δικαιούνται το προϊόν της δικής του εργασίας ή οτιδήποτε έχει ανταλλαγεί με αυτό, δεν δικαιούνται έναν πρωτογενή συντελεστή που παρέχεται από τη φύση, ένα «δώρο της φύσης». Υποστηρίζεται ότι η ιδιοποίηση αυτού του δώρου από έναν άνθρωπο αποτελεί προσβολή μιας κοινής κληρονομιάς την οποία όλοι οι άνθρωποι δικαιούνται να χρησιμοποιούν εξίσου. Αυτή η θέση, ωστόσο, είναι αυτοαντιφατική. Ένας άνθρωπος δεν μπορεί να παραγάγει τίποτε χωρίς τη συνεργασία πρωτογενών συντελεστών που παρέχονται από τη φύση, έστω και μόνο ως χώρου για να σταθεί. Προκειμένου, επομένως, να παραγάγει και να κατέχει οποιοδήποτε κεφαλαιουχικό ή καταναλωτικό αγαθό, πρέπει να ιδιοποιηθεί και να χρησιμοποιήσει έναν πρωτογενή συντελεστή που παρέχεται από τη φύση. Δεν μπορεί να δημιουργήσει προϊόντα αποκλειστικά από την εργασία του και μόνο· πρέπει να αναμείξει την εργασία του με πρωτογενείς συντελεστές που παρέχονται από τη φύση. Επομένως, αν στερηθεί ο άνθρωπος τη δυνατότητα ιδιοκτησίας επί της γης ή άλλων συντελεστών που παρέχονται από τη φύση, δεν μπορεί να αποκτήσει ιδιοκτησία επί των καρπών της εργασίας του.

Επιπλέον, στο ζήτημα της γης, είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς ποιος καλύτερος τίτλος κυριότητας υπάρχει από την πρώτη μεταφορά αυτής της γης από την κατάσταση ενός απλού πράγματος χωρίς αξία στη σφαίρα της παραγωγής. Διότι αυτό ακριβώς κάνει ο πρώτος χρήστης. Παίρνει έναν συντελεστή που προηγουμένως ήταν αδέσποτος και αχρησιμοποίητος και, επομένως, χωρίς αξία για οποιονδήποτε, και τον μετατρέπει σε εργαλείο παραγωγής κεφαλαιουχικών και καταναλωτικών αγαθών. Μολονότι ζητήματα όπως η κοινοκτημοσύνη θα εξεταστούν σε μεταγενέστερα μέρη αυτού του βιβλίου, είναι πράγματι δύσκολο να διακρίνει κανείς γιατί το απλό γεγονός της γέννησης θα έπρεπε να απονέμει αυτομάτως σε κάποιον ένα αναλογικό μερίδιο της γης του κόσμου. Διότι ο πρώτος χρήστης έχει αναμείξει την εργασία του με τη γη, ενώ ούτε το νεογέννητο παιδί ούτε οι πρόγονοί του έχουν κάνει οτιδήποτε με αυτή τη γη.

Το πρόβλημα θα γίνει σαφέστερο αν εξετάσουμε την περίπτωση των ζώων. Τα ζώα αποτελούν «γη με την οικονομική έννοια», επειδή ισοδυναμούν με τη γη υπό τη φυσική έννοια ως πρωτογενείς συντελεστές παραγωγής που παρέχονται από τη φύση. Θα αρνηθεί όμως κανείς την κυριότητα μιας αγελάδας στον άνθρωπο που τη βρίσκει και την εξημερώνει, θέτοντάς την σε χρήση; Διότι αυτό ακριβώς συμβαίνει στην περίπτωση της γης. Ένας άνθρωπος παίρνει προηγουμένως άνευ αξίας «άγρια» γη, όπως και άγρια ζώα, και τη μετασχηματίζει σε αγαθά χρήσιμα για τον άνθρωπο. Η «ανάμειξη» της εργασίας παρέχει ισοδύναμο τίτλο κυριότητας στη μία περίπτωση όπως και στην άλλη.

Πρέπει επίσης να θυμόμαστε τι συνεπάγεται η «παραγωγή». Όταν ο άνθρωπος «παράγει», δεν δημιουργεί ύλη. Χρησιμοποιεί δεδομένα υλικά και τα μετασχηματίζει και τα αναδιατάσσει σε αγαθά που επιθυμεί. Εν ολίγοις, μετακινεί την ύλη πλησιέστερα προς την κατανάλωση. Η εύρεση γης ή ζώων και η θέση τους σε χρήση από αυτόν αποτελεί επίσης έναν τέτοιο μετασχηματισμό.

Επομένως, ακόμη και αν η αξία που αποδίδεται σε μια έκταση γης στο παρόν είναι σημαντική, αυτή αποτελεί «γη με την οικονομική έννοια» μόνο χάρη στις αναρίθμητες παρελθούσες προσπάθειες ανθρώπων που εργάστηκαν επάνω της. Όταν εξετάζουμε τη θεμιτότητα του τίτλου κυριότητας, το γεγονός ότι η γη ενσωματώνει πάντοτε παρελθούσα εργασία καθίσταται εξαιρετικά σημαντικό.[140]

Αν τα ζώα είναι επίσης «γη» υπό την έννοια των δεδομένων πρωτογενών φυσικών συντελεστών, το ίδιο ισχύει για το νερό και τον αέρα. Είδαμε ότι ο «αέρας» δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ιδιοποίησης, καθώς αποτελεί συνθήκη της ανθρώπινης ευημερίας και όχι σπάνιο αγαθό που μπορεί να ανήκει σε κάποιον. Ωστόσο, αυτό ισχύει μόνο για τον αέρα προς αναπνοή υπό τις συνήθεις συνθήκες. Για παράδειγμα, αν ορισμένοι άνθρωποι επιθυμούν να μεταβληθεί ή να «κλιματιστεί» ο αέρας τους, τότε θα πρέπει να πληρώσουν για αυτή την υπηρεσία, και ο «κλιματισμένος αέρας» καθίσταται σπάνιο αγαθό που ανήκει στους παραγωγούς του.

Επιπλέον, αν με τον «αέρα» εννοούμε το μέσο μετάδοσης πραγμάτων όπως τα ραδιοκύματα και οι τηλεοπτικές εικόνες, υπάρχει μόνο περιορισμένη ποσότητα μηκών κύματος διαθέσιμη για ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σκοπούς. Αυτός ο σπάνιος συντελεστής μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ιδιοποίησης και κυριότητας από τον άνθρωπο. Σε μια ελεύθερη κοινωνία, η κυριότητα αυτών των διαύλων θα περιερχόταν σε άτομα όπως ακριβώς και εκείνη της γης ή των ζώων: οι πρώτοι χρήστες αποκτούν την ιδιοκτησία. Ο πρώτος χρήστης, ο Jones, του μήκους κύματος των 1.000 χιλιοκύκλων θα ήταν ο απόλυτος κύριος αυτού του μήκους κύματος στην περιοχή εμβέλειάς του και θα είχε το δικαίωμα να συνεχίσει να το χρησιμοποιεί, να το εγκαταλείψει, να το πουλήσει κ.λπ. Οποιοσδήποτε άλλος εγκαθιστούσε πομπό στο μήκος κύματος του ιδιοκτήτη θα ήταν εξίσου ένοχος προσβολής του δικαιώματος ιδιοκτησίας άλλου με εκείνον που εισέρχεται αυθαίρετα στη γη κάποιου άλλου ή κλέβει τα ζώα του.[141,142]

Το ίδιο ισχύει για το νερό. Το νερό, τουλάχιστον στους ποταμούς και στους ωκεανούς, έχει θεωρηθεί από τους περισσότερους ανθρώπους ότι επίσης δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ιδιοποίησης και κυριότητας, μολονότι γίνεται δεκτό ότι μπορεί να ανήκει σε κάποιον στις περιπτώσεις μικρών λιμνών και πηγαδιών. Είναι αλήθεια ότι η ανοικτή θάλασσα, σε σχέση με τις θαλάσσιες οδούς, πιθανότατα δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ιδιοποίησης, λόγω της αφθονίας της σε σχέση με τις διαδρομές της ναυσιπλοΐας.[143] Αυτό δεν ισχύει, ωστόσο, για τα δικαιώματα αλιείας στους ωκεανούς. Τα ψάρια ασφαλώς δεν είναι διαθέσιμα σε απεριόριστες ποσότητες σε σχέση με τις ανθρώπινες ανάγκες. Επομένως, μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ιδιοποίησης —το απόθεμα και η πηγή τους, όπως ακριβώς και τα ίδια τα αλιευμένα ψάρια. Πράγματι, τα έθνη διαπληκτίζονται διαρκώς για τα «δικαιώματα αλιείας». Σε μια ελεύθερη κοινωνία, τα δικαιώματα αλιείας στις κατάλληλες περιοχές των ωκεανών θα ανήκαν στους πρώτους χρήστες αυτών των περιοχών και κατόπιν θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ή να πωληθούν σε άλλα άτομα. Η κυριότητα υδάτινων περιοχών που περιέχουν ψάρια είναι άμεσα ανάλογη με την ιδιωτική κυριότητα χερσαίων ή δασικών εκτάσεων που περιέχουν ζώα προς θήρευση. Ορισμένοι προβάλλουν τη δυσκολία ότι το νερό ρέει και δεν έχει σταθερή θέση, όπως η γη. Αυτή η ένσταση, ωστόσο, είναι εντελώς αβάσιμη. Και η γη «μετακινείται», όπως όταν το έδαφος αποσπάται από ανεμοθύελλες σκόνης. Το σημαντικότερο είναι ότι το νερό μπορεί να οριοθετηθεί με ακρίβεια βάσει γεωγραφικού πλάτους και μήκους. Αυτά τα όρια, λοιπόν, θα περιέκλειαν την περιοχή που ανήκει σε άτομα, με πλήρη γνώση ότι τα ψάρια και το νερό μπορούν να μετακινούνται από την ιδιοκτησία ενός προσώπου στην ιδιοκτησία ενός άλλου. Η αξία της ιδιοκτησίας θα εκτιμούνταν σύμφωνα με αυτή τη γνώση.[144]

Ένα άλλο επιχείρημα είναι ότι η απόκτηση κυριότητας μέσω ιδιοποίησης από έναν πρώτο χρήστη θα οδηγούσε σε αντιοικονομική κατανομή των συντελεστών που παρέχονται από τη φύση. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ένας άνθρωπος μπορεί να περιφράξει, να καλλιεργήσει ή να χρησιμοποιήσει με άλλον τρόπο μόνο πέντε acres μιας ορισμένης έκτασης γης, ενώ η οικονομικότερη κατανομή θα ήταν σε μονάδες των 15 acres. Ωστόσο, ο κανόνας της αρχικής

κυριότητας του πρώτου χρήστη, ο οποίος ακολουθείται σε μια ελεύθερη κοινωνία, δεν θα σήμαινε ότι η ιδιοκτησία πρέπει να παραμείνει σε αυτή την κατανομή. Αντιθέτως. Σε αυτή την περίπτωση, είτε οι ιδιοκτήτες θα συνένωναν τα περιουσιακά τους στοιχεία υπό εταιρική μορφή είτε οι αποδοτικότεροι μεμονωμένοι ιδιοκτήτες θα εξαγόραζαν τους άλλους, και το τελικό μέγεθος κάθε παραγωγικά χρησιμοποιούμενης μονάδας γης θα ήταν 15 acres.

Πρέπει να προστεθεί ότι η θεωρία της γαιοκτησίας σε μια ελεύθερη κοινωνία που εκτίθεται εδώ, δηλαδή η αρχική κυριότητα του πρώτου χρήστη, δεν έχει τίποτε κοινό με μια άλλη, επιφανειακά παρόμοια θεωρία της γαιοκτησίας, την οποία προέβαλαν ο J.K. Ingalls και οι μαθητές του στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα. Ο Ingalls υποστήριζε τη διατήρηση της κυριότητας μόνο για όσους κατέχουν πραγματικά τη γη και τη χρησιμοποιούν προσωπικά. Αυτό αντιδιαστέλλεται προς την αρχική κυριότητα του πρώτου χρήστη.

Το σύστημα του Ingalls θα επέφερε, πρώτον, μια άκρως αντιοικονομική κατανομή των συντελεστών γης. Εκτάσεις στις οποίες μικρές «οικογενειακές» ιδιοκτησίες είναι αντιοικονομικές θα εξαναγκάζονταν παρ' όλα αυτά να χρησιμοποιηθούν κατ' αυτόν τον τρόπο, και η γη θα εμποδιζόταν να διατεθεί σε άλλες χρήσεις με μεγάλη ζήτηση από τους καταναλωτές. Ορισμένη γη θα αποσυρόταν τεχνητά και καταναγκαστικά από τη χρήση, αφού η γη που δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί προσωπικά από τους ιδιοκτήτες θα έπρεπε να παραμένει αχρησιμοποίητη. Επιπλέον, αυτή η θεωρία είναι αυτοαντιφατική, αφού δεν θα επέτρεπε στην πραγματικότητα καθόλου την ιδιοκτησία. Μία από τις πρωταρχικές προϋποθέσεις της ιδιοκτησίας είναι το δικαίωμα αγοράς, πώλησης και διάθεσής της όπως κρίνει ο ιδιοκτήτης ή οι ιδιοκτήτες. Εφόσον οι μικροϊδιοκτήτες δεν θα είχαν το δικαίωμα να πουλήσουν σε μεγαλοϊδιοκτήτες που δεν κατέχουν προσωπικά τη γη, οι μικροϊδιοκτήτες δεν θα ήταν στην πραγματικότητα καθόλου κύριοι της γης. Το αποτέλεσμα είναι ότι, στο ζήτημα της ιδιοκτησίας, η θέση του Ingalls επιστρέφει, σε τελική ανάλυση, στην άποψη των οπαδών του Henry George ότι η Κοινωνία —στο υποτιθέμενο πρόσωπο του Κράτους— θα έπρεπε να είναι κύριος της γης.[145]

13. Καταστολή των προσβολών της ιδιοκτησίας

Το παρόν έργο αποτελεί κατά μεγάλο μέρος ανάλυση μιας κοινωνίας της αγοράς ανεμπόδιστης από τη χρήση βίας ή την κλοπή σε βάρος του προσώπου ή της ιδιοκτησίας οποιουδήποτε ανθρώπου. Το ζήτημα των μέσων με τα οποία εξασφαλίζεται καλύτερα αυτή η συνθήκη δεν εξετάζεται προς το παρόν. Για τον παρόντα σκοπό, δεν έχει σημασία αν αυτή η συνθήκη εξασφαλίζεται επειδή κάθε άνθρωπος αποφασίζει να απέχει από πράξεις προσβολής των δικαιωμάτων άλλων ή αν συγκροτείται κάποιος φορέας για να επιβάλλει σε κάθε άτομο την αποχή από τέτοιες πράξεις. Ως πράξη προσβολής δικαιωμάτων μπορεί να οριστεί κάθε πράξη —βία, κλοπή ή απάτη— που αφαιρεί την προσωπική ελευθερία ή την ιδιοκτησία κάποιου άλλου χωρίς τη συναίνεσή του. Είτε η επιβολή αυτής της προστασίας αναλαμβάνεται από κάθε πρόσωπο είτε από κάποιον φορέα, υποθέτουμε εδώ ότι μια τέτοια συνθήκη —η ύπαρξη ανεμπόδιστης αγοράς— διατηρείται με κάποιον τρόπο.

Ένα από τα προβλήματα της διατήρησης των συνθηκών μιας ελεύθερης αγοράς είναι ο ρόλος του φορέα προστασίας —είτε πρόκειται για άτομο είτε για οργανισμό— στις συμβάσεις ανταλλαγής. Ποιων τύπων συμβάσεων πρέπει να επιβάλλεται η τήρηση, ώστε να διατηρούνται οι συνθήκες μιας ανεμπόδιστης αγοράς; Έχουμε ήδη δει ότι συμβάσεις που μεταβιβάζουν τη βούληση ενός ατόμου

δεν μπορούν να επιβληθούν σε μια τέτοια αγορά, επειδή η βούληση κάθε προσώπου είναι από τη φύση της αναπαλλοτρίωτη. Από την άλλη πλευρά, αν το άτομο συνήψε μια τέτοια σύμβαση και έλαβε σε αντάλλαγμα την ιδιοκτησία κάποιου άλλου, πρέπει να αποδώσει μέρος ή το σύνολο αυτής της ιδιοκτησίας όταν αποφασίσει να τερματίσει τη συμφωνία. Θα δούμε ότι η απάτη μπορεί να θεωρηθεί κλοπή, επειδή ένα άτομο λαμβάνει την ιδιοκτησία του άλλου, αλλά δεν εκπληρώνει το δικό του μέρος της συμφωνίας ανταλλαγής, παίρνοντας έτσι την ιδιοκτησία του άλλου χωρίς τη συναίνεσή του. Αυτή η περίπτωση παρέχει το κλειδί για την κατανόηση του ρόλου της σύμβασης και της επιβολής της τήρησής της στην ελεύθερη κοινωνία. Η σύμβαση πρέπει να θεωρείται συμφωνημένη ανταλλαγή δύο αγαθών, παρόντων ή μελλοντικών, μεταξύ δύο προσώπων. Τα πρόσωπα θα ήταν ελεύθερα να συνάπτουν οποιεσδήποτε συμβάσεις σχετικές με την ιδιοκτησία επιθυμούσαν· και, για να υπάρχει ελεύθερη κοινωνία, πρέπει να επιβάλλεται η τήρηση όλων των συμβάσεων στις οποίες το αγαθό είναι από τη φύση του απαλλοτριώσιμο. Η μη εκπλήρωση των συμβάσεων πρέπει να θεωρείται κλοπή της ιδιοκτησίας του άλλου. Έτσι, όταν ένας οφειλέτης αγοράζει ένα αγαθό σε αντάλλαγμα για υπόσχεση μελλοντικής πληρωμής, το αγαθό δεν μπορεί να θεωρηθεί ιδιοκτησία του έως ότου εκπληρωθεί η συμφωνημένη σύμβαση και πραγματοποιηθεί η πληρωμή. Μέχρι τότε, παραμένει ιδιοκτησία του πιστωτή, και η μη πληρωμή θα ισοδυναμούσε με κλοπή της ιδιοκτησίας του πιστωτή.

Ένα σημαντικό σημείο εδώ είναι ότι η τήρηση μιας σύμβασης δεν πρέπει να επιβάλλεται επειδή έχει δοθεί μια υπόσχεση που δεν τηρείται. Δεν είναι έργο του φορέα ή των φορέων προστασίας στην ελεύθερη αγορά να επιβάλλουν την τήρηση υποσχέσεων απλώς και μόνο επειδή είναι υποσχέσεις· έργο τους είναι να καταστέλλουν την κλοπή ιδιοκτησίας, και η τήρηση των συμβάσεων επιβάλλεται λόγω της κλοπής που εμπεριέχεται στην αθέτησή τους.

Το αποδεικτικό μιας υπόσχεσης καταβολής περιουσίας αποτελεί απαίτηση της οποίας η εκπλήρωση μπορεί να επιβληθεί, επειδή ο κάτοχος αυτής της απαίτησης είναι, στην πράξη, ο κύριος της σχετικής περιουσίας, και η μη εξόφληση της απαίτησης ισοδυναμεί με κλοπή της περιουσίας. Από την άλλη πλευρά, ας εξετάσουμε την περίπτωση μιας υπόσχεσης παροχής προσωπικών υπηρεσιών χωρίς προκαταβολική μεταβίβαση περιουσίας ως ανταλλάγματος. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ένας κινηματογραφικός ηθοποιός συμφωνεί να παίξει σε τρεις ταινίες για ένα ορισμένο στούντιο μέσα σε έναν χρόνο. Προτού λάβει οποιαδήποτε αγαθά σε αντάλλαγμα —αμοιβή—, αθετεί τη σύμβαση και αποφασίζει να μην εκτελέσει την εργασία. Εφόσον η προσωπική του βούληση είναι αναπαλλοτρίωτη, δεν μπορεί, στην ελεύθερη αγορά, να εξαναγκαστεί να εκτελέσει εκεί την εργασία. Επιπλέον, εφόσον δεν έχει λάβει σε αντάλλαγμα κανένα περιουσιακό στοιχείο της κινηματογραφικής εταιρείας, δεν έχει διαπράξει κλοπή και, επομένως, η τήρηση της σύμβασης δεν μπορεί να επιβληθεί στην ελεύθερη αγορά. Καμία αγωγή για «αποζημίωση» δεν θα μπορούσε να γίνει δεκτή προς εξέταση σε μια ανεμπόδιστη αγορά. Το γεγονός ότι η κινηματογραφική εταιρεία μπορεί να έχει καταρτίσει εκτεταμένα σχέδια και να έχει πραγματοποιήσει σημαντικές επενδύσεις προσδοκώντας ότι ο ηθοποιός θα τηρούσε τη συμφωνία μπορεί να είναι ατυχές για την εταιρεία, αλλά αυτή δεν θα μπορούσε να απαιτήσει από τον ηθοποιό να πληρώσει για τη δική της έλλειψη προνοητικότητας και την ανεπαρκή επιχειρηματική της κρίση. Υφίσταται το τίμημα επειδή έδειξε υπερβολική εμπιστοσύνη σε αυτόν τον άνθρωπο. Ο κινηματογραφικός ηθοποιός δεν έχει λάβει και παρακρατήσει κανένα περιουσιακό στοιχείο της εταιρείας και, επομένως, δεν μπορεί να υποχρεωθεί σε καταβολή αγαθών ως «αποζημίωση».[146] Οποιαδήποτε τέτοια εξαναγκαστική καταβολή θα αποτελούσε προσβολή των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας του στην ελεύθερη αγορά και όχι καταστολή μιας προσβολής. Η τήρηση των υποσχέσεων μπορεί να θεωρείται περισσότερο ηθική από την

αθέτησή τους, αλλά η προϋπόθεση μιας ελεύθερης αγοράς είναι η διαφύλαξη των δικαιωμάτων κάθε ατόμου επί του προσώπου και της ιδιοκτησίας του και όχι η καταναγκαστική επιβολή σε όλους κάποιου περαιτέρω ηθικού προτύπου. Κάθε καταναγκαστική επιβολή ενός τέτοιου ηθικού κώδικα, η οποία υπερβαίνει την εξάλειψη των πράξεων προσβολής δικαιωμάτων, θα συνιστούσε η ίδια προσβολή των ατομικών δικαιωμάτων επί του προσώπου και της ιδιοκτησίας και θα αποτελούσε παρέμβαση στην ελεύθερη αγορά.[147]

Θα ήταν ασφαλώς σύμφωνο με την ελεύθερη αγορά, ωστόσο, να ζητήσει η κινηματογραφική εταιρεία από τον ηθοποιό να καταβάλει ένα ορισμένο ποσό λόγω της αθέτησης της σύμβασης και, αν αυτός αρνηθεί, να αρνηθεί να τον προσλάβει ξανά και να γνωστοποιήσει τη συμπεριφορά του προσώπου σε άλλους δυνητικούς αντισυμβαλλομένους —όπως κινηματογραφικές εταιρείες. Φαίνεται πιθανό ότι οι προοπτικές του να πραγματοποιήσει ανταλλαγές στο μέλλον θα επιδεινωθούν εξαιτίας της πράξης του. Έτσι, η «μαύρη λίστα» είναι επιτρεπτή στην ελεύθερη αγορά. Μια άλλη θεμιτή πράξη στην ελεύθερη αγορά είναι το μποϊκοτάζ, με το οποίο ο *A* προτρέπει τον *B* να μην πραγματοποιήσει ανταλλαγή με τον *C*, για οποιονδήποτε λόγο. Εφόσον οι πράξεις των *A* και Β είναι αμιγώς εκούσιες και δεν προσβάλλουν δικαιώματα, δεν υπάρχει λόγος να μην επιτρέπεται ένα μποϊκοτάζ στην ανεμπόδιστη αγορά. Αντιθέτως, κάθε καταναγκαστική ενέργεια εναντίον ενός μποϊκοτάζ αποτελεί προσβολή των δικαιωμάτων ελεύθερων προσώπων.

Αν η αθέτηση συμβατικών χρεών πρέπει να θεωρείται ισοδύναμη με κλοπή, τότε, στην ανεμπόδιστη αγορά, η αντιμετώπισή της από τον φορέα προστασίας θα είναι παρόμοια με εκείνη της κλοπής. Είναι σαφές —για παράδειγμα, στην περίπτωση κλοπής με διάρρηξη— ότι η απόδοση της κλεμμένης ιδιοκτησίας στον κύριό της θα αποτελούσε το πρωταρχικό μέλημα του φορέα προστασίας. Η τιμωρία του παραβάτη θα αποτελούσε δευτερεύον μέλημα σε σχέση με το πρώτο. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ο *A* έχει κλέψει 100 ουγγιές χρυσού από τον *B*. Μέχρι τη στιγμή που ο *A* συλλαμβάνεται από τον φορέα προστασίας, έχει κατασπαταλήσει τις 100 ουγγιές και δεν διαθέτει περιουσιακά στοιχεία από τα οποία μπορούν να ανακτηθούν οι 100 ουγγιές. Ο κύριος στόχος του φορέα προστασίας θα πρέπει να είναι να εξαναγκάσει τον *A* να επιστρέψει τις 100 ουγγιές. Έτσι, αντί για απλή φυλάκιση σε αδράνεια, ο φορέας θα μπορούσε να εξαναγκάσει τον κλέφτη να εργαστεί και να κατασχέσει τις απολαβές του για να καλυφθεί το ποσό της κλοπής, μαζί με αποζημίωση για τη χρονική καθυστέρηση. Το αν αυτή η καταναγκαστική εργασία πραγματοποιείται μέσα ή έξω από τη φυλακή δεν έχει σημασία εδώ. Το κύριο σημείο είναι ότι όποιος προσβάλλει τα δικαιώματα άλλου στην ελεύθερη αγορά χάνει τα δικά του δικαιώματα στην ίδια έκταση. Το πρωταρχικό μέλημα κατά την τιμωρία εκείνου που επιτίθεται στην ιδιοκτησία στην ελεύθερη αγορά είναι η εξαναγκαστική επιστροφή ισοδύναμης περιουσίας.[148] Από την άλλη πλευρά, ας υποθέσουμε ότι ο *B* αποφασίζει οικειοθελώς να συγχωρήσει τον *A* και να του δωρίσει την περιουσία· αρνείται να «ζητήσει τη δίωξη» του κλέφτη. Σε αυτή την περίπτωση, ο φορέας προστασίας δεν θα αναλάμβανε καμία ενέργεια εναντίον του κλέφτη, αφού αυτός βρίσκεται πλέον στη θέση του αποδέκτη μιας δωρεάς περιουσίας.

Αυτή η ανάλυση παρέχει το κλειδί για την αντιμετώπιση των οφειλετών που αθετούν τις υποχρεώσεις τους στην ελεύθερη αγορά. Αν ένας πιστωτής αποφασίσει να παραιτηθεί από το χρέος και να μη ζητήσει τη δίωξη του οφειλέτη, στην πράξη δωρίζει την περιουσία του στον οφειλέτη και δεν υπάρχει περαιτέρω περιθώριο επιβολής της τήρησης της σύμβασης. Τι συμβαίνει αν ο πιστωτής επιμένει να διατηρήσει την ιδιοκτησία του; Είναι σαφές ότι, αν ο οφειλέτης μπορεί να καταβάλει το απαιτούμενο ποσό αλλά αρνείται να το κάνει, είναι ένοχος καθαρής απάτης και ο φορέας

προστασίας θα αντιμετώπιζε την πράξη του ως τέτοια. Η πρώτη του ενέργεια θα ήταν να εξασφαλίσει ότι τα περιουσιακά στοιχεία του οφειλέτη μεταβιβάζονται στον δικαιωματικό τους κύριο, τον πιστωτή. Ας υποθέσουμε όμως ότι ο οφειλέτης δεν διαθέτει την περιουσία και θα ήταν πρόθυμος να πληρώσει αν τη διέθετε. Του παρέχει αυτό δικαίωμα σε ειδικό προνόμιο ή σε καταναγκαστική διαγραφή του χρέους, όπως στην περίπτωση των πτωχευτικών νόμων; Σαφώς όχι. Το πρωταρχικό μέλημα κατά την αντιμετώπιση του οφειλέτη θα ήταν η διαρκής και πρωτεύουσα ευθύνη του να αποδώσει την περιουσία του πιστωτή. Ο μόνος τρόπος με τον οποίο θα μπορούσε να αποκλειστεί αυτή η αντιμετώπιση θα ήταν να συμφωνήσουν ο οφειλέτης και ο πιστωτής, ως μέρος της αρχικής σύμβασης, ότι, αν ο οφειλέτης πραγματοποιήσει ορισμένες επενδύσεις και δεν διαθέτει την περιουσία κατά την ημερομηνία λήξης, ο πιστωτής θα χαρίσει το χρέος· εν ολίγοις, παραχωρεί στον οφειλέτη τα δικαιώματα συγκυρίου κατά ένα μέρος της περιουσίας.

Σε μια ελεύθερη κοινωνία όπως αυτή που σκιαγραφήσαμε, δεν θα υπήρχε χώρος για «διαπραγματεύσιμους τίτλους». Όταν η κυβέρνηση χαρακτηρίζει ένα αγαθό ως «διαπραγματεύσιμο», αν ο *A* το κλέψει από τον *B* και κατόπιν το πουλήσει στον *C* χωρίς ο τελευταίος να γνωρίζει την κλοπή, ο *B* δεν μπορεί να ανακτήσει το αγαθό από τον *C*. Παρά το γεγονός ότι ο *A* ήταν κλέφτης και δεν είχε έγκυρο τίτλο κυριότητας επί του αγαθού, ο *C* αναγνωρίζεται από τον νόμο ως νόμιμος κύριος και ο *B* δεν έχει κανέναν τρόπο να ανακτήσει την ιδιοκτησία του. Ο κανόνας δικαίου περί διαπραγματευσιμότητας αποτελεί προφανώς σαφή παραβίαση του δικαιώματος ιδιοκτησίας. Όπου τα δικαιώματα ιδιοκτησίας προστατεύονται πλήρως, η κλοπή δεν μπορεί να επιτείνεται κατ' αυτόν τον τρόπο. Ο αγοραστής θα έπρεπε να αγοράζει με δική του ευθύνη και να βεβαιώνεται ότι το αγαθό δεν είναι κλεμμένο· αν παρ' όλα αυτά αγοράσει κλεμμένα αγαθά, πρέπει να επιδιώξει αποκατάσταση από τον κλέφτη και όχι εις βάρος του δικαιωματικού κυρίου.

Τι συμβαίνει με μια συμφωνία καρτέλ; Θα μπορούσε να επιβληθεί η τήρησή της σε μια ελεύθερη κοινωνία; Αν δεν έχει πραγματοποιηθεί ανταλλαγή περιουσίας και οι επιχειρήσεις *A*, *B*, *C*, ... συμφωνήσουν μεταξύ τους να ορίσουν ποσοστώσεις στην παραγωγή ενός αγαθού, αυτή η συμφωνία ασφαλώς δεν θα ήταν παράνομη, αλλά ούτε θα μπορούσε να επιβληθεί η τήρησή της. Θα μπορούσε να αποτελεί μόνο μια απλή υπόσχεση και όχι περίπτωση εμπεριεχόμενης κλοπής που θα δικαιολογούσε επιβολή.[149]

Μια δυσκολία που συχνά προβάλλεται εναντίον μιας ελεύθερης κοινωνίας ατομικών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας είναι ότι αγνοεί το πρόβλημα των «εξωτερικών αντιοικονομιών» ή του «εξωτερικού κόστους». Όμως όλες οι περιπτώσεις «εξωτερικής αντιοικονομίας» αποδεικνύονται περιπτώσεις αποτυχίας της κυβέρνησης —του φορέα προστασίας— να προστατεύσει επαρκώς τα ατομικά δικαιώματα ιδιοκτησίας. Η «ευθύνη», επομένως, δεν βαρύνει τον θεσμό της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, αλλά την αποτυχία της κυβέρνησης να προστατεύσει αυτό το δικαίωμα ιδιοκτησίας έναντι διαφόρων δυσδιάκριτων μορφών προσβολής —την αποτυχία της, δηλαδή, να διατηρήσει μια ελεύθερη κοινωνία.

Ένα παράδειγμα αυτής της αποτυχίας είναι η περίπτωση του καπνού, καθώς και της ατμοσφαιρικής ρύπανσης γενικότερα. Στον βαθμό που η εκπομπή καπνού από εργοστάσια ρυπαίνει τον αέρα και βλάπτει το πρόσωπο και την ιδιοκτησία άλλων, αποτελεί πράξη προσβολής δικαιωμάτων. Ισοδυναμεί με πράξη βανδαλισμού και, σε μια πραγματικά ελεύθερη κοινωνία, θα είχε τιμωρηθεί κατόπιν δικαστικής προσφυγής των θυμάτων. Η ατμοσφαιρική ρύπανση, λοιπόν, δεν αποτελεί παράδειγμα ελαττώματος σε ένα σύστημα απόλυτων δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, αλλά αποτυχίας της

κυβέρνησης να διαφυλάξει τα δικαιώματα ιδιοκτησίας. Σημειώστε ότι η θεραπεία, σε μια ελεύθερη κοινωνία, δεν είναι η δημιουργία μιας διοικητικής κρατικής υπηρεσίας που θα θεσπίζει κανονισμούς για τον έλεγχο του καπνού. Η θεραπεία είναι η δικαστική παρέμβαση για την τιμωρία και την απαγόρευση της βλάβης που προκαλεί η ρύπανση στο πρόσωπο και στην ιδιοκτησία άλλων.[150]

Σε μια ελεύθερη κοινωνία, όπως αναφέραμε, κάθε άνθρωπος είναι κύριος του εαυτού του. Σε κανέναν δεν επιτρέπεται να είναι κύριος του σώματος ή του νου κάποιου άλλου, καθώς αυτό αποτελεί την ουσία της δουλείας. Αυτή η συνθήκη ανατρέπει πλήρως τη βάση μιας νομοθεσίας περί δυσφήμησης, δηλαδή έγγραφης ή προφορικής δυσφήμησης. Διότι η βάση της απαγόρευσης της δυσφήμησης είναι ότι κάθε άνθρωπος έχει «ιδιοκτησία επί της ίδιας του της φήμης» και ότι, επομένως, κάθε κακόβουλη ή αναληθής επίθεση εναντίον του ή εναντίον του χαρακτήρα του —ή, ακόμη περισσότερο, μια αληθής επίθεση!— βλάπτει τη φήμη του και, επομένως, πρέπει να τιμωρείται. Ωστόσο, ένας άνθρωπος δεν έχει τέτοια αντικειμενική ιδιοκτησία όπως η «φήμη». Η φήμη του είναι απλώς αυτό που σκέφτονται οι άλλοι για αυτόν, δηλαδή αποτελεί αποκλειστικά συνάρτηση των υποκειμενικών σκέψεων των άλλων. Αλλά ένας άνθρωπος δεν μπορεί να έχει στην κυριότητά του τους νόες ή τις σκέψεις άλλων. Επομένως, δεν μπορώ να προσβάλω το δικαίωμα ιδιοκτησίας ενός ανθρώπου ασκώντας του δημόσια κριτική. Επιπλέον, εφόσον ούτε εγώ είμαι κύριος των νόων των άλλων, δεν μπορώ να εξαναγκάσω κανέναν άλλον να σχηματίσει χειρότερη γνώμη για αυτόν τον άνθρωπο εξαιτίας της κριτικής μου.[151]

Οι προηγούμενες παρατηρήσεις θα πρέπει να μας υπενθυμίζουν κατηγορηματικά ότι εκείνο που καταπολεμά ο φορέας προστασίας σε μια ελεύθερη κοινωνία είναι η προσβολή του φυσικού προσώπου και της υλικής ιδιοκτησίας, όχι η βλάβη στις αξίες της ιδιοκτησίας. Διότι αυτό που ανήκει στο πρόσωπο είναι η υλική ιδιοκτησία· δεν έχει καμία κυριότητα επί χρηματικών αξιών, οι οποίες αποτελούν συνάρτηση του τι θα πληρώσουν οι άλλοι για την ιδιοκτησία του. Έτσι, ο βανδαλισμός ή η ληστεία σε βάρος ενός εργοστασίου από κάποιον αποτελεί προσβολή υλικής ιδιοκτησίας και απαγορεύεται. Από την άλλη πλευρά, η μεταστροφή κάποιου από την αγορά του προϊόντος αυτού του εργοστασίου στην αγορά του προϊόντος ενός ανταγωνιστικού εργοστασίου μπορεί να μειώσει τη χρηματική αξία της ιδιοκτησίας του πρώτου, αλλά αυτό ασφαλώς δεν αποτελεί αξιόποινη πράξη. Ακριβώς η προϋπόθεση μιας ελεύθερης κοινωνίας είναι ότι ο ιδιοκτήτης δεν έχει καμία αξίωση επί της ιδιοκτησίας οποιουδήποτε άλλου την οποία δεν έχει αποκτήσει δικαιωματικά· επομένως, δεν έχει κατοχυρωμένο δικαίωμα στην αξία της ιδιοκτησίας του, αλλά μόνο στην υλική της υπόσταση. Όσο για την αξία, αυτή πρέπει να αφεθεί στην τύχη της στην ελεύθερη αγορά. Αυτή είναι η απάντηση, για παράδειγμα, σε εκείνους που πιστεύουν ότι πρέπει να απαγορεύεται διά νόμου η εγκατάσταση «ανεπιθύμητων» επιχειρήσεων ή ανθρώπων σε μια ορισμένη γειτονιά, επειδή αυτό μπορεί ή πρόκειται να «μειώσει την υπάρχουσα αξία των ακινήτων».

Ένας τρόπος απόκτησης ιδιοκτησίας που δεν έχουμε ακόμη εξετάσει είναι η απάτη. Η απάτη περιλαμβάνει περιπτώσεις στις οποίες το ένα μέρος μιας συμφωνημένης ανταλλαγής αρνείται σκόπιμα να εκπληρώσει το δικό του μέρος της σύμβασης. Αποκτά έτσι την ιδιοκτησία του άλλου προσώπου, αλλά δεν παραχωρεί κανένα από τα συμφωνημένα αγαθά ή παραχωρεί λιγότερα απ' όσα είχε συμφωνήσει. Είδαμε ότι η σκόπιμη παράλειψη ενός οφειλέτη να πληρώσει τον πιστωτή του ισοδυναμεί με απροκάλυπτη κλοπή της ιδιοκτησίας του πιστωτή.

Ένα άλλο παράδειγμα δόλιας πράξης είναι η ακόλουθη ανταλλαγή: Ο Smith συμφωνεί να παραχωρήσει 15 ουγγιές χρυσού στον Jones σε αντάλλαγμα για ένα κιβώτιο με ορισμένα συγκεκριμένα πορσελάνινα σκεύη. Όταν παραλαμβάνει το κιβώτιο, αφού έχει παραχωρήσει τον

χρυσό, ο Smith διαπιστώνει ότι έχει λάβει ένα άδειο κιβώτιο αντί για τα αγαθά που οι δύο είχαν συμφωνήσει να ανταλλάξουν. Ο Jones έχει παρουσιάσει ψευδώς τα αγαθά που θα παραχωρούσε στην ανταλλαγή και, εδώ και πάλι, αυτό ισοδυναμεί με απροκάλυπτη κλοπή της ιδιοκτησίας του Smith. Εφόσον η ανταλλαγή πραγματοποιήθηκε με εξαπάτηση και ενδέχεται να μην είχε συμφωνηθεί υπό την πραγματική της μορφή αν το άλλο μέρος δεν είχε εξαπατηθεί, αυτό δεν αποτελεί παράδειγμα εκούσιας ανταλλαγής, αλλά μονομερούς κλοπής. Επομένως, αποκλείουμε τόσο τη ρητή βία όσο και την έμμεση βία της απάτης από τον ορισμό μας της αγοράς —του προτύπου εκούσιων διαπροσωπικών ανταλλαγών. Σε αυτό το σημείο ασχολούμαστε μόνο με την ανάλυση της αγοράς που είναι ανεμπόδιστη από απάτη ή βία.

Δεν εξετάσαμε εδώ ποιος τύπος φορέα προστασίας θα συγκροτηθεί ή ποια μέσα θα χρησιμοποιεί, αλλά ποιους τύπους πράξεων θα καταπολεμά ο φορέας και ποιοι τύποι θα είναι επιτρεπτοί. Σε μια ελεύθερη αγορά, όλες οι πράξεις προσβολής της ιδιοκτησίας ενός προσώπου από ένα άλλο, είτε στρέφονται κατά του προσώπου του είτε κατά των υλικών αγαθών του, θα καταπολεμούνται από τον φορέα ή τους φορείς προστασίας. Υποθέτουμε εδώ ότι δεν υπάρχουν πράξεις προσβολής δικαιωμάτων στην κοινωνία, είτε επειδή κανένα άτομο δεν τις διαπράττει είτε επειδή καταπολεμούνται και αποτρέπονται επιτυχώς από κάποιον φορέα προστασίας. Το πρόβλημα γίνεται τότε πρόβλημα ορισμού των πράξεων που προσβάλλουν δικαιώματα, σε αντιδιαστολή προς εκείνες που δεν τα προσβάλλουν, και αυτό έγινε εδώ με διάφορα χαρακτηριστικά παραδείγματα. Κάθε άνθρωπος θα δικαιούνταν κυριότητα επί του ίδιου του προσώπου του και επί οποιασδήποτε περιουσίας έχει αποκτήσει μέσω παραγωγής, ιδιοποίησης αδέσποτων συντελεστών, λήψης δωρεών ή εκούσιας ανταλλαγής. Ποτέ δεν περιγράφηκε η βάση της ελεύθερης κοινωνίας, της κοινωνίας χωρίς προσβολές δικαιωμάτων ή της «εθελουσιαρχικής» κοινωνίας, σαφέστερα και τόσο συνοπτικά όσο από τον Βρετανό πολιτικό φιλόσοφο Auberon Herbert:

> *(1) Το μεγάλο φυσικό γεγονός ότι κάθε πρόσωπο γεννιέται κατέχοντας έναν χωριστό νου και ένα χωριστό σώμα συνεπάγεται την κυριότητα αυτού του νου και αυτού του σώματος από κάθε πρόσωπο και δικαιώματα διεύθυνσής τους· κατόπιν εξέτασης θα διαπιστωθεί ότι κανένα άλλο συμπέρασμα δεν είναι εύλογο.*
>
> *(2) Αυτή η αυτοκυριότητα συνεπάγεται την αναχαίτιση των βίαιων ή δόλιων επιθέσεων εναντίον της.*
>
> *(3) Τα άτομα, επομένως, έχουν το δικαίωμα να προστατεύουν τον εαυτό τους με τη βία από τέτοιες επιθέσεις που πραγματοποιούνται με εξαναγκασμό ή απάτη, και μπορούν να αναθέτουν τέτοιες πράξεις αυτοάμυνας σε ένα ειδικό σώμα που ονομάζεται κυβέρνηση ...*
>
> *Συμπυκνωμένη σε λίγες λέξεις, η εθελουσιαρχική μας διατύπωση θα ήταν η εξής: «Η κυριαρχία του ατόμου πρέπει να παραμένει άθικτη, εκτός αν το άτομο που εξαναγκάζεται έχει επιτεθεί στην κυριαρχία ενός άλλου ατόμου που δεν έχει ασκήσει επιθετική ενέργεια».*

Αναπτύσσοντας το πρώτο σημείο, ο Herbert συνέχισε:

> *Αν υπάρχει ένα πράγμα πάνω στο οποίο μπορούμε να οικοδομήσουμε με ασφάλεια, είναι το μεγάλο φυσικό γεγονός ότι κάθε ανθρώπινο ον συγκροτεί με το σώμα και τον νου του μια χωριστή οντότητα —από το οποίο πρέπει να συμπεράνουμε ότι οι οντότητες ανήκουν στον εαυτό τους και όχι η μία στην άλλη. Όπως είπα, κανένα άλλο συμπέρασμα δεν είναι δυνατόν.*

> *Αν οι οντότητες δεν ανήκουν στον εαυτό τους, τότε καταλήγουμε στο πλέον παράλογο συμπέρασμα. Ο Α ή ο Β δεν μπορεί να είναι κύριος του εαυτού του· μπορεί όμως να είναι κύριος ή συγκύριος του C ή του D.*[152]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η διάρθρωση της Έμμεσης Ανταλλαγής

1. Οι περιορισμοί της άμεσης ανταλλαγής

Είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο πώς η ανταλλαγή ωφελεί κάθε συμμετέχοντα και πώς ο καταμερισμός της εργασίας σε μια αγορά αυξάνει την παραγωγικότητα. Η μόνη ανταλλαγή που εξετάστηκε έως τώρα, ωστόσο, ήταν η άμεση ανταλλαγή ή αντιπραγματισμός —η ανταλλαγή ενός χρήσιμου αγαθού με ένα άλλο, καθένα για άμεση χρήση από το μέρος που το αποκτά στην ανταλλαγή. Μολονότι η πραγμάτευση της άμεσης ανταλλαγής είναι σημαντική για την οικονομική ανάλυση, τα περιθώρια άμεσης ανταλλαγής στην κοινωνία είναι εξαιρετικά περιορισμένα. Σε μια πολύ πρωτόγονη κοινωνία, για παράδειγμα, ο Crusoe θα μπορούσε να απασχολεί τον Jackson στο αγρόκτημά του σε αντάλλαγμα για μέρος της αγροτικής παραγωγής. Σε μια κοινωνία άμεσης ανταλλαγής, ωστόσο, δεν θα μπορούσε να υπάρξει ανεπτυγμένο σύστημα παραγωγής ούτε συσσώρευση κεφαλαίου σε ανώτερα στάδια παραγωγής —στην πραγματικότητα, καμία παραγωγή πέρα από το πλέον πρωτόγονο επίπεδο. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ο *A* είναι κατασκευαστής κατοικιών· κατασκευάζει ένα σπίτι βάσει σύμβασης και απασχολεί κτίστες, ξυλουργούς κ.λπ. Σε ένα καθεστώς άμεσης ανταλλαγής, πώς θα ήταν δυνατόν να πληρώσει αυτούς τους ανθρώπους; Δεν θα μπορούσε να δώσει τμήματα του σπιτιού σε καθέναν από τους εργάτες. Θα έπρεπε να προσπαθήσει να πουλήσει το σπίτι για εκείνον ακριβώς τον συνδυασμό χρήσιμων αγαθών που θα δεχόταν καθένας από τους εργάτες και καθένας από τους πωλητές πρώτων υλών. Είναι προφανές ότι η παραγωγή δεν θα μπορούσε να διεξαχθεί και ότι οι δυσκολίες θα ήταν ανυπέρβλητες.

Αυτό το πρόβλημα της έλλειψης «σύμπτωσης αναγκών» ισχύει ακόμη και για την απλή, άμεση ανταλλαγή καταναλωτικών αγαθών, πέρα από το άλυτο πρόβλημα της παραγωγής. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ο *A*, ο οποίος διαθέτει μια ποσότητα αυγών προς πώληση, επιθυμεί σε αντάλλαγμα ένα ζευγάρι παπούτσια. Ο *B* έχει παπούτσια, αλλά δεν θέλει αυγά· δεν υπάρχει τρόπος να συναλλαγούν οι δύο. Για να πουλήσει κανείς ακόμη και το απλούστερο αγαθό, πρέπει να βρει όχι μόνο κάποιον που θέλει να το αγοράσει, αλλά κάποιον που έχει προς πώληση ένα αγαθό το οποίο ο ίδιος θέλει να αποκτήσει. Η αγορά για τα αγαθά οποιουδήποτε είναι, επομένως, εξαιρετικά περιορισμένη, η έκταση της αγοράς για οποιοδήποτε προϊόν είναι πολύ μικρή και τα περιθώρια καταμερισμού της εργασίας είναι αμελητέα. Επιπλέον, κάποιος που διαθέτει ένα λιγότερο διαιρετό αγαθό, όπως ένα άροτρο, βρίσκεται σε ακόμη δυσχερέστερη θέση. Ας υποθέσουμε ότι ο *D*, που διαθέτει ένα άροτρο, θα ήθελε να το ανταλλάξει με αυγά, βούτυρο, παπούτσια και διάφορα άλλα αγαθά. Προφανώς, δεν μπορεί να διαιρέσει το άροτρό του σε πολλά κομμάτια και κατόπιν να ανταλλάξει τα διάφορα κομμάτια με αυγά, βούτυρο κ.λπ. Η αξία κάθε κομματιού για τους άλλους θα ήταν πρακτικά μηδενική. Σε ένα σύστημα άμεσης ανταλλαγής, ένα άροτρο δεν θα είχε σχεδόν καθόλου εμπορευσιμότητα και θα παράγονταν ελάχιστα, αν όχι κανένα.

Πέρα από όλες αυτές τις δυσκολίες, οι οποίες καθιστούν ένα καθεστώς άμεσης ανταλλαγής πρακτικά αδύνατο, μια τέτοια κοινωνία δεν θα μπορούσε να επιλύσει τα διάφορα προβλήματα εκτίμησης που, όπως είδαμε στο κεφάλαιο 1, έπρεπε να αντιμετωπίσει ακόμη και ο Crusoe.[153]

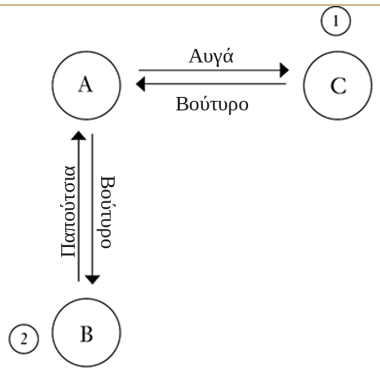
Εφόσον δεν θα υπήρχε κοινός παρονομαστής μονάδων, δεν θα υπήρχε τρόπος να εκτιμηθεί σε ποια γραμμή παραγωγής θα έπρεπε να διατεθούν οι διάφοροι συντελεστές. Είναι καλύτερο να παράγονται αυτοκίνητα, ελκυστήρες, σπίτια ή χάλυβας; Είναι παραγωγικότερο να χρησιμοποιούνται λιγότεροι άνθρωποι και περισσότερη γη για ένα ορισμένο προϊόν ή λιγότερη γη και περισσότεροι άνθρωποι; Η κεφαλαιακή δομή διατηρείται ή καταναλώνεται; Κανένα από αυτά τα ερωτήματα δεν θα μπορούσε να απαντηθεί, αφού, στα στάδια πέρα από την άμεση κατανάλωση, δεν θα υπήρχε τρόπος σύγκρισης της χρησιμότητας ή της παραγωγικότητας των διαφορετικών συντελεστών ή προϊόντων.

Το συμπέρασμα είναι προφανές: καμία μορφή πολιτισμένης κοινωνίας δεν μπορεί να οικοδομηθεί στη βάση της άμεσης ανταλλαγής, και η άμεση ανταλλαγή, όπως και η απομόνωση τύπου Crusoe, θα μπορούσε να αποφέρει μόνο μια οικονομία του πλέον πρωτόγονου τύπου.[154]

2. Η ανάδυση της έμμεσης ανταλλαγής

Οι τεράστιες δυσκολίες της άμεσης ανταλλαγής μπορούν να υπερνικηθούν μόνο μέσω της έμμεσης ανταλλαγής, στην οποία ένα άτομο αγοράζει ένα αγαθό μέσω ανταλλαγής, όχι ως καταναλωτικό αγαθό για την άμεση ικανοποίηση των αναγκών του ή για την παραγωγή ενός καταναλωτικού αγαθού, αλλά απλώς για να το ανταλλάξει εκ νέου με ένα άλλο αγαθό που πράγματι επιθυμεί για κατανάλωση ή για παραγωγή. Εκ πρώτης όψεως, αυτό μπορεί να φαίνεται μια δύσχρηστη διαδικασία με περιττά ενδιάμεσα βήματα. Στην πραγματικότητα, είναι απαραίτητη για κάθε οικονομία που υπερβαίνει το στοιχειωδώς πρωτόγονο επίπεδο.

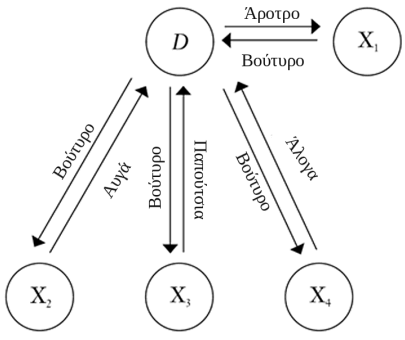
Ας επιστρέψουμε, για παράδειγμα, στην περίπτωση του *A*, ο οποίος διαθέτει μια ποσότητα αυγών και επιθυμεί σε αντάλλαγμα ένα ζευγάρι παπούτσια. Ο *B*, ο υποδηματοποιός, έχει παπούτσια προς πώληση, αλλά δεν επιθυμεί περισσότερα αυγά από όσα έχει στο απόθεμά του. Ο *A* δεν μπορεί να αποκτήσει παπούτσια μέσω άμεσης ανταλλαγής. Αν ο *A* θέλει να αγοράσει ένα ζευγάρι παπούτσια, πρέπει να διαπιστώσει ποιο αγαθό επιθυμεί ο *B* σε αντάλλαγμα και να το προμηθευτεί. Αν ο *A* διαπιστώσει ότι ο *B* επιθυμεί να αποκτήσει βούτυρο, μπορεί να ανταλλάξει τα αυγά του με το βούτυρο του *C* και κατόπιν να ανταλλάξει αυτό το βούτυρο με τα παπούτσια του *B*. Σε αυτή την περίπτωση, το βούτυρο χρησιμοποιήθηκε ως μέσο έμμεσης ανταλλαγής. Το βούτυρο είχε μεγαλύτερη αξία για τον *A* από τα αυγά —ας πούμε ότι η ανταλλαγή ήταν 10 δωδεκάδες αυγών για 10 λίβρες βουτύρου και κατόπιν για ένα ζευγάρι παπούτσια—, όχι επειδή ήθελε να καταναλώσει το βούτυρο ή να το χρησιμοποιήσει για να παραγάγει κάποιο άλλο αγαθό σε μεταγενέστερο στάδιο παραγωγής, αλλά επειδή το βούτυρο διευκόλυνε σημαντικά την απόκτηση των παπουτσιών μέσω ανταλλαγής. Έτσι, για τον *A*, το βούτυρο ήταν περισσότερο εμπορεύσιμο από τα αυγά του και άξιζε να αγοραστεί λόγω της μεγαλύτερης εμπορευσιμότητάς του. Η διάρθρωση της ανταλλαγής παρουσιάζεται στο Σχήμα 30.

ΣΧΗΜΑ 30. ΜΟΤΙΒΟ ΕΜΜΕΣΗΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ

Ή ας εξετάσουμε το τεράστιο όφελος που αποκομίζει ο *D*, ο ιδιοκτήτης ενός αρότρου, χρησιμοποιώντας ένα μέσο ανταλλαγής. Ο *D*, ο οποίος θα ήθελε να αποκτήσει πολλά αγαθά αλλά διαπιστώνει ότι το άροτρό του έχει πολύ περιορισμένη εμπορευσιμότητα, μπορεί να το πουλήσει σε αντάλλαγμα για ποσότητες ενός περισσότερο εμπορεύσιμου αγαθού, π.χ. βουτύρου. Το βούτυρο, μεταξύ άλλων, είναι περισσότερο εμπορεύσιμο επειδή, σε αντίθεση με το άροτρο, η φύση του είναι τέτοια ώστε να μη χάνει ολόκληρη την αξία του όταν διαιρείται σε μικρότερα κομμάτια. Ο *D* χρησιμοποιεί τώρα το βούτυρο ως μέσο έμμεσης ανταλλαγής για να αποκτήσει τα διάφορα αγαθά που επιθυμεί να καταναλώσει.

Όπως ακριβώς αποτελεί θεμελιώδες δεδομένο της ανθρώπινης εμπειρίας ότι υπάρχει μεγάλη ποικιλία στους πόρους, στα επιθυμητά αγαθά και στις ανθρώπινες δεξιότητες, έτσι υπάρχει μεγάλη ποικιλία και στην εμπορευσιμότητα των διαφόρων αγαθών. Την εμπορευσιμότητα ενός αγαθού τείνουν να αυξάνουν η ζήτησή του για χρήση από περισσότερους ανθρώπους, η διαιρετότητά του σε μικρές μονάδες χωρίς απώλεια αξίας, η ανθεκτικότητά του και η δυνατότητα μεταφοράς του σε μεγάλες αποστάσεις. Είναι προφανές ότι οι άνθρωποι μπορούν να αυξήσουν σημαντικά την έκταση της αγοράς για τα δικά τους προϊόντα και αγαθά ανταλλάσσοντάς τα με περισσότερο εμπορεύσιμα αγαθά και χρησιμοποιώντας τα δεύτερα ως μέσα ανταλλαγής για αγαθά που επιθυμούν. Έτσι, η διάρθρωση των ανταλλαγών του *D*, του παραγωγού αρότρων, θα είναι όπως παρουσιάζεται στο Σχήμα 31.

ΣΧΗΜΑ 31. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΗΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ ΕΝΟΣ ΛΙΓΟΤΕΡΟ ΕΜΠΟΡΕΥΣΙΜΟΥ ΜΕ ΕΝΑ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΕΜΠΟΡΕΥΣΙΜΟ ΑΓΑΘΟ

Ο *D* ανταλλάσσει πρώτα το άροτρό του με το βούτυρο του X_1 και κατόπιν χρησιμοποιεί το βούτυρο για να αποκτήσει μέσω ανταλλαγής τα διάφορα αγαθά που επιθυμεί να χρησιμοποιήσει: από τον X_2 αυγά, από τον X_3 παπούτσια, από τον X_4 άλογα κ.ο.κ.

Καθώς τα άτομα σε οποιαδήποτε κοινωνία αρχίζουν να επιλέγουν τα περισσότερο εμπορεύσιμα αγαθά ως μέσα ανταλλαγής, οι επιλογές τους θα επικεντρωθούν γρήγορα στα λίγα αγαθά με τη μεγαλύτερη εμπορευσιμότητα μεταξύ των διαθέσιμων. Αν ο *D* διαπίστωνε, για παράδειγμα, ότι τα αυγά ήταν περισσότερο εμπορεύσιμο αγαθό από το βούτυρο, θα αντάλλασσε το άροτρό του με αυγά αντί για βούτυρο και θα τα χρησιμοποιούσε ως μέσο στις άλλες ανταλλαγές του. Είναι προφανές ότι, καθώς τα άτομα επικεντρώνονται σε λίγα επιλεγμένα αγαθά ως μέσα ανταλλαγής, η ζήτηση αυτών των αγαθών στην αγορά αυξάνεται σημαντικά. Διότι, στον βαθμό που τα αγαθά χρησιμοποιούνται ως μέσα, η ζήτησή τους αποκτά μια πρόσθετη συνιστώσα —όχι μόνο τη ζήτηση για την άμεση χρήση τους, αλλά και μια ζήτηση για τη χρήση τους ως μέσων έμμεσης ανταλλαγής. Αυτή η ζήτηση για τη χρήση τους ως μέσων προστίθεται στη ζήτηση για την άμεση χρήση τους, και η αύξηση αυτή της σύνθετης ζήτησης για τα επιλεγμένα μέσα αυξάνει σημαντικά την εμπορευσιμότητά τους. Έτσι, αν το βούτυρο είναι εξαρχής ένα από τα περισσότερο εμπορεύσιμα αγαθά και, επομένως, επιλέγεται ολοένα περισσότερο ως μέσο, αυτή η αύξηση της αγοραίας ζήτησης βουτύρου ενισχύει σημαντικά την ίδια την εμπορευσιμότητα που το καθιστά εξαρχής χρήσιμο ως μέσο. Η διαδικασία είναι σωρευτική: τα περισσότερο εμπορεύσιμα αγαθά γίνονται ασύγκριτα περισσότερο εμπορεύσιμα, και αυτή η αύξηση προωθεί τη χρήση τους ως μέσων ανταλλαγής. Η διαδικασία συνεχίζεται, με μια ολοένα διευρυνόμενη απόσταση μεταξύ της εμπορευσιμότητας του μέσου και εκείνης των άλλων αγαθών, έως ότου τελικά ένα ή δύο αγαθά είναι πολύ περισσότερο εμπορεύσιμα από οποιαδήποτε άλλα και χρησιμοποιούνται γενικά ως μέσα ανταλλαγής.[155]

Η οικονομική ανάλυση δεν ασχολείται με το ποια αγαθά επιλέγονται ως μέσα ανταλλαγής. Αυτό αποτελεί αντικείμενο της οικονομικής ιστορίας. Η οικονομική ανάλυση της έμμεσης ανταλλαγής ισχύει ανεξάρτητα από το είδος του αγαθού που χρησιμοποιείται ως μέσο σε οποιαδήποτε συγκεκριμένη κοινότητα. Ιστορικά, πολλά διαφορετικά αγαθά έχουν χρησιμοποιηθεί ευρέως ως μέσα. Οι άνθρωποι σε κάθε κοινότητα έτειναν να επιλέγουν το περισσότερο εμπορεύσιμο διαθέσιμο αγαθό: τον καπνό στην αποικιακή Βιρτζίνια, τη ζάχαρη στις Δυτικές Ινδίες, το αλάτι στην Αβησσυνία, τα βοοειδή στην αρχαία Ελλάδα, τα καρφιά στη Σκωτία, τον χαλκό στην αρχαία Αίγυπτο και πολλά άλλα, συμπεριλαμβανομένων των χαντρών, του τσαγιού, των οστράκων καουρί και των αγκιστριών.[156] Στο πέρασμα των αιώνων, ο χρυσός και ο άργυρος —το μεταλλικό χρήμα— αναδείχθηκαν σταδιακά ως τα αγαθά που χρησιμοποιούνται ευρύτερα ως μέσα ανταλλαγής. Μεταξύ των παραγόντων της υψηλής εμπορευσιμότητάς τους ήταν η μεγάλη ζήτησή τους ως κοσμημάτων, η σπανιότητά τους σε σχέση με άλλα αγαθά, η εύκολη διαιρετότητά τους και η μεγάλη ανθεκτικότητά τους. Κατά τους τελευταίους λίγους αιώνες, οι ιδιότητές τους ως εμπορεύσιμων αγαθών οδήγησαν στη γενική υιοθέτησή τους ως μέσων σε ολόκληρο τον κόσμο.

Ένα αγαθό που καθιερώνεται σε γενική χρήση ως μέσο ανταλλαγής ορίζεται ως χρήμα. Είναι προφανές ότι, ενώ η έννοια του «μέσου ανταλλαγής» είναι ακριβής και η έμμεση ανταλλαγή μπορεί να διαχωριστεί σαφώς από την άμεση, η έννοια του «χρήματος» είναι λιγότερο ακριβής. Το σημείο στο οποίο ένα μέσο ανταλλαγής καθιερώνεται σε «κοινή» ή «γενική» χρήση δεν μπορεί να οριστεί αυστηρά, και το αν ένα μέσο είναι ή όχι χρήμα μπορεί να κριθεί μόνο μέσω ιστορικής έρευνας και με την κρίση του ιστορικού. Ωστόσο, για λόγους απλούστευσης και εφόσον είδαμε ότι στην αγορά υπάρχει ισχυρή ώθηση ώστε ένα μέσο ανταλλαγής να καταστεί χρήμα, στο εξής θα αναφερόμαστε σε όλα τα μέσα ανταλλαγής ως μορφές χρήματος.

3. Ορισμένες συνεπαγωγές της ανάδυσης του χρήματος

Η καθιέρωση ενός χρήματος στην αγορά αυξάνει τεράστια τα περιθώρια εξειδίκευσης και καταμερισμού της εργασίας, διευρύνει σε τεράστιο βαθμό την αγορά για κάθε προϊόν και καθιστά δυνατή μια κοινωνία με παραγωγικό επίπεδο αντάξιο του πολιτισμού. Όχι μόνο εξαλείφονται τα προβλήματα της σύμπτωσης αναγκών και της αδιαιρετότητας των αγαθών, αλλά τα άτομα μπορούν πλέον να οικοδομούν ένα διαρκώς επεκτεινόμενο σύστημα απομακρυσμένων σταδίων παραγωγής για να καταλήξουν στα επιθυμητά αγαθά. Σύνθετα και απομακρυσμένα στάδια παραγωγής καθίστανται τώρα δυνατά, και η εξειδίκευση μπορεί να επεκταθεί σε κάθε μέρος μιας παραγωγικής διαδικασίας, καθώς και στο είδος του παραγόμενου αγαθού. Έτσι, ένας παραγωγός αυτοκινήτων μπορεί να πουλήσει ένα αυτοκίνητο έναντι του χρήματος, π.χ. βουτύρου ή χρυσού, και κατόπιν να ανταλλάξει τον χρυσό εν μέρει με εργασία, εν μέρει με χάλυβα, εν μέρει με χρώμιο, εν μέρει με ελαστικά κ.λπ. Οι παραγωγοί χάλυβα μπορούν να ανταλλάξουν τον χρυσό εν μέρει με εργασία, εν μέρει με σίδηρο, εν μέρει με μηχανήματα κ.λπ. Στη συνέχεια, οι διάφοροι εργάτες, γαιοκτήμονες κ.λπ., που λαμβάνουν τον χρυσό κατά την παραγωγική διαδικασία, μπορούν να τον χρησιμοποιήσουν ως μέσο για να αγοράσουν αυγά, αυτοκίνητα ή ενδύματα, ανάλογα με τις επιθυμίες τους.

Ολόκληρη η διάρθρωση μιας σύγχρονης κοινωνίας στηρίζεται, επομένως, στη χρήση του χρήματος, και η τεράστια σημασία της χρήσης του θα καταστεί σαφέστερη καθώς προχωρεί η ανάλυση.[157] Είναι προφανές ότι σφάλλουν πολλοί συγγραφείς που, θέλοντας να εκθέσουν τις διδασκαλίες της σύγχρονης οικονομικής επιστήμης, αναλύουν μόνο την άμεση ανταλλαγή και κατόπιν εισάγουν το χρήμα κάπου στο τέλος της ανάλυσης, θεωρώντας το έργο τους ολοκληρωμένο. Αντιθέτως, η ανάλυση της άμεσης ανταλλαγής είναι χρήσιμη μόνο ως εισαγωγικό βοήθημα στην ανάλυση μιας κοινωνίας έμμεσης ανταλλαγής· η άμεση ανταλλαγή θα άφηνε ελάχιστα περιθώρια για την αγορά ή για την παραγωγή.

Καθώς η μεγάλη ποικιλία των ανθρώπινων δεξιοτήτων και των φυσικών πόρων δημιουργεί τεράστια πλεονεκτήματα από τον καταμερισμό της εργασίας, η ύπαρξη του χρήματος επιτρέπει τη διαίρεση της παραγωγής σε λεπτομερώς εξειδικευμένους κλάδους, με κάθε άνθρωπο να πουλά το προϊόν του έναντι χρήματος και να χρησιμοποιεί το χρήμα για να αγοράζει τα προϊόντα που επιθυμεί. Στο πεδίο των καταναλωτικών αγαθών, ένας γιατρός μπορεί να πουλά τις υπηρεσίες του, ή ένας δάσκαλος τις δικές του, έναντι χρήματος και κατόπιν να χρησιμοποιεί το χρήμα για να αγοράζει τα αγαθά που ζητεί. Στην παραγωγή, ένας άνθρωπος μπορεί να παράγει ένα κεφαλαιουχικό αγαθό, να το πουλά έναντι χρήματος και να χρησιμοποιεί τον χρυσό που λαμβάνει για να αγοράζει την εργασία, τη γη και τα κεφαλαιουχικά αγαθά ανώτερης τάξης που απαιτούνται για την παραγωγή του. Μπορεί να χρησιμοποιεί το πλεόνασμα του χρηματικού εισοδήματος έναντι της χρηματικής δαπάνης για συντελεστές, προκειμένου να αγοράζει καταναλωτικά αγαθά για τις δικές του ανάγκες. Έτσι, σε οποιοδήποτε στάδιο της παραγωγής οποιουδήποτε προϊόντος, ένας άνθρωπος χρησιμοποιεί συντελεστές γης και εργασίας, ανταλλάσσοντας χρήμα με τις υπηρεσίες τους, καθώς και με τα αναγκαία κεφαλαιουχικά αγαθά, και κατόπιν πουλά το προϊόν έναντι χρήματος για να συμβάλει στο αμέσως κατώτερο στάδιο παραγωγής. Αυτή η διαδικασία συνεχίζεται έως ότου τα τελικά καταναλωτικά αγαθά πωληθούν στους καταναλωτές. Αυτοί οι καταναλωτές, από την άλλη πλευρά, αποκτούν το χρήμα τους αγοράζοντάς το μέσω της πώλησης των δικών τους αγαθών —είτε διαρκών καταναλωτικών αγαθών είτε υπηρεσιών στην παραγωγή. Οι τελευταίες

μπορεί να περιλαμβάνουν την πώληση υπηρεσιών εργασίας, την πώληση υπηρεσιών της γης τους, την πώληση των κεφαλαιουχικών αγαθών τους ή κληρονομιά από εκείνους που είχαν προηγουμένως συνεισφέρει τέτοιες υπηρεσίες.[158]

Έτσι, σχεδόν όλες οι ανταλλαγές πραγματοποιούνται έναντι χρήματος, και το χρήμα θέτει τη σφραγίδα του σε ολόκληρο το οικονομικό σύστημα. Οι παραγωγοί καταναλωτικών αγαθών, καθώς και οι ιδιοκτήτες διαρκών καταναλωτικών αγαθών, οι ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικών αγαθών και οι πωλητές υπηρεσιών εργασίας, όλοι πωλούν τα αγαθά τους έναντι χρήματος και αγοράζουν με χρήμα τους συντελεστές που χρειάζονται. Χρησιμοποιούν το καθαρό χρηματικό εισόδημά τους για να αγοράζουν καταναλωτικά αγαθά που παράγονται από άλλους στην κοινωνία. Έτσι, όλα τα άτομα, με την ιδιότητά τους ως παραγωγών και ιδιοκτητών, προσφέρουν αγαθά —εμπορεύματα και υπηρεσίες— και ζητούν χρήμα σε αντάλλαγμα. Και, με την ιδιότητά τους ως παραγωγών που αγοράζουν συντελεστές, καθώς και με την ιδιότητά τους ως καταναλωτών, προσφέρουν χρήμα και ζητούν σε αντάλλαγμα μια σχεδόν άπειρη ποικιλία αγαθών. Η οικονομία είναι, επομένως, μια «χρηματική οικονομία», και σχεδόν όλα τα αγαθά συγκρίνονται και ανταλλάσσονται με το αγαθό που χρησιμεύει ως χρήμα. Το γεγονός αυτό έχει καθοριστική σημασία για την ανάλυση οποιασδήποτε κοινωνίας πέρα από το πλέον πρωτόγονο επίπεδο. Μπορούμε να συνοψίσουμε τη σύνθετη διάρθρωση των ανταλλαγών σε μια χρηματική οικονομία ως εξής:

Παραγωγοί

Πωλούν:	*Αγοράζουν:*
Καταναλωτικά αγαθά,	*Παραγωγικά αγαθά*
Παραγωγικά αγαθά	Εργασία
Εργασία	Γη
Γη	Κεφαλαιουχικά αγαθά
Κεφαλαιουχικά αγαθά	
Έναντι χρήματος	*Με χρήμα*

Καταναλωτές

	Αγοράζουν:
	Καταναλωτικά αγαθά
	Με χρήμα

4. Η νομισματική μονάδα

Είδαμε ότι κάθε αγαθό υφίσταται ως «διαθέσιμη ποσότητα» εφόσον μπορεί να διαιρεθεί σε μονάδες, καθεμία από τις οποίες είναι ομοιογενής με όλες τις άλλες. Τα αγαθά μπορούν να αγοράζονται και να πωλούνται μόνο σε τέτοιες μονάδες, ενώ εκείνα τα αγαθά που είναι αδιαίρετα και μοναδικά μπορούν να περιγραφούν ως διαθέσιμη ποσότητα μίας και μόνο μονάδας. Τα υλικά αγαθά ανταλλάσσονται γενικά σε μονάδες βάρους, όπως τόνοι, λίβρες, ουγγιές, grains, γραμμάρια κ.λπ. Το αγαθό που χρησιμεύει ως χρήμα δεν αποτελεί εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα. Ως το αγαθό που ανταλλάσσεται ευρύτερα από οποιοδήποτε άλλο στην κοινότητα, αγοράζεται και πωλείται πάντοτε σε μονάδες του βάρους του. Χαρακτηριστικό των μονάδων βάρους, όπως και των άλλων κλιμάκων μέτρησης, είναι ότι καθεμία μπορεί να μετατραπεί σε οποιαδήποτε άλλη. Έτσι, μία λίβρα

ισούται με 16 ουγγιές· και μία ουγγιά ισούται με 437,5 grains ή 28,35 γραμμάρια. Επομένως, αν ο Jones πουλήσει τον ελκυστήρα του για 15 λίβρες χρυσού, μπορεί επίσης να ειπωθεί ότι τον πούλησε για 240 ουγγιές χρυσού ή για 6.804 γραμμάρια χρυσού κ.ο.κ.

Είναι σαφές ότι το μέγεθος της μονάδας του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα, η οποία επιλέγεται για οποιαδήποτε συναλλαγή είναι αδιάφορο για την οικονομική ανάλυση και αποτελεί αποκλειστικά ζήτημα ευκολίας για τα διάφορα μέρη. Όλες οι μονάδες θα είναι μονάδες βάρους και θα μπορούν να μετατραπούν σε λίβρες, ουγγιές κ.λπ. με πολλαπλασιασμό ή διαίρεση επί κάποιον σταθερό αριθμό· επομένως, όλες θα μπορούν να μετατραπούν η μία στην άλλη με τον ίδιο τρόπο. Έτσι, μία λίβρα χρυσού θα ισούται με 16 ουγγιές και, ασφαλώς, θα ανταλλάσσεται με 16 ουγγιές, εφόσον μια τέτοια ανταλλαγή είναι επιθυμητή στην αγορά. Το ότι οι ονομασίες ή τα μεγέθη των μονάδων δεν έχουν οικονομική σημασία μπορεί να φανεί από το ακόλουθο παράδειγμα. Ας υποθέσουμε ότι οι κάτοικοι του Texas χρησιμοποιούν στις ανταλλαγές τους μια μονάδα γνωστή ως Houston, ίση με 20 grains χρυσού, ενώ οι κάτοικοι της Massachusetts χρησιμοποιούν το Adams, ίσο με 10 grains. Οι πολίτες των αντίστοιχων περιοχών μπορούν να πραγματοποιούν τις ανταλλαγές και τους υπολογισμούς τους με αυτούς τους όρους· για παράδειγμα, ο Jones πουλά το αυτοκίνητό του για «2.000 Houston χρυσού» ή, απλούστερα, για «2.000 Houston», ή μπορεί να θεωρεί ότι η χρηματική τιμή των αυγών είναι «1/2 Houston ανά δωδεκάδα». Από την άλλη πλευρά, ο Smith μπορεί να αγοράσει ένα σπίτι για «10.000 Adams». Είναι προφανές ότι η χρήση των διαφορετικών ονομασιών θα περιπλέξει τα πράγματα, αλλά δεν έχει οικονομική σημασία. Το «Houston» παραμένει μια μονάδα βάρους χρυσού και αποτελεί συντομευμένη ονομασία για τα «20 grains χρυσού». Είναι σαφές ότι, στην αγορά, ένα Houston θα ανταλλάσσεται με δύο Adams.[159]

Για να αποφευχθούν, επομένως, οι περιττές περιπλοκές και να καταστεί σαφέστερη η ανάλυση, οι ονομασίες των νομισματικών μονάδων στο παρόν έργο θα εκφράζονται με όρους καθολικά αποδεκτών μονάδων βάρους —όπως ουγγιές, γραμμάρια κ.λπ.— και όχι με όρους συμπτωματικών ονομασιών που έχουν μόνο τοπική σημασία —όπως δολάρια ή φράγκα.

Προφανώς, όσο μεγαλύτερη αξία έχουν οι μονάδες ενός αγαθού τόσο μικρότερο είναι το μέγεθος των μονάδων που χρησιμοποιούνται στις καθημερινές συναλλαγές· έτσι, η πλατίνα θα ανταλλάσσεται σε ουγγιές, ενώ ο σίδηρος ανταλλάσσεται σε τόνους. Εμπορεύματα σχετικά μεγάλης αξίας που λειτουργούν ως χρήμα, όπως ο χρυσός και ο άργυρος, θα τείνουν να ανταλλάσσονται σε μικρότερες μονάδες βάρους. Και εδώ, το γεγονός αυτό δεν έχει ιδιαίτερη οικονομική σημασία.

Η μορφή με την οποία ανταλλάσσεται μια μονάδα βάρους οποιουδήποτε αγαθού εξαρτάται από τη χρησιμότητά της για κάποιον συγκεκριμένο, επιθυμητό σκοπό. Έτσι, ο σίδηρος μπορεί να πωλείται σε ράβδους ή κομμάτια, το τυρί σε ορθογώνιο ή τριγωνικό σχήμα κ.λπ. Ενώ τα άλλα αγαθά θα ανταλλάσσονται σε μορφές κατάλληλες για παραγωγή ή κατανάλωση, το χρήμα θα ανταλλάσσεται σε μορφές κατάλληλες για ανταλλαγή ή αποθήκευση έως ότου πραγματοποιηθεί ανταλλαγή. Ιστορικά, τα σχήματα του χρήματος υπήρξαν αναρίθμητα.[160] Κατά τους τελευταίους αιώνες, μεγάλες ράβδοι χρυσού ή αργύρου έχουν χρησιμοποιηθεί για αποθήκευση ή για ανταλλαγή σε μεγαλύτερες συναλλαγές, ενώ μικρότερα, κυκλικά τεμάχια, γνωστά ως νομίσματα, χρησιμοποιούνται για μικρότερες συναλλαγές.

5. Χρηματικό εισόδημα και χρηματικές δαπάνες

Σε μια χρηματική οικονομία, κάθε άτομο πουλά αγαθά και υπηρεσίες που του ανήκουν έναντι χρήματος και χρησιμοποιεί το χρήμα για να αγοράζει επιθυμητά αγαθά. Κάθε πρόσωπο μπορεί να τηρεί μια καταγραφή τέτοιων χρηματικών ανταλλαγών για οποιαδήποτε χρονική περίοδο. Αυτή η καταγραφή μπορεί να ονομαστεί ισοζύγιο πληρωμών του για τη συγκεκριμένη περίοδο.

Μια τέτοια καταγραφή μπορεί να αφορά τις συναλλαγές αγαθών που πωλήθηκαν έναντι χρήματος σε άλλα άτομα κατά τη διάρκεια ορισμένης περιόδου. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι ο κ. Brown καταρτίζει την καταγραφή των αγαθών που πούλησε έναντι χρήματος για τον μήνα Σεπτέμβριο του 1961. Ας υποθέσουμε ότι πούλησε τις υπηρεσίες του ως ξυλουργού στον κ. Jones για την κατασκευή του σπιτιού του και ότι, κατά την ίδια περίοδο, πούλησε τις υπηρεσίες του ως τεχνίτη γενικών εργασιών στους κ.κ. Jones και Smith. Επίσης, πούλησε ένα παλιό ραδιόφωνο στον κ. Johnson. Ο λογαριασμός των χρημάτων που έλαβε, δηλαδή των χρημάτων που αγόρασε έναντι των αγαθών και υπηρεσιών που πούλησε, έχει ως εξής:

Σεπτέμβριος 1961—James Brown

Χρήμα που αποκτήθηκε	*Έναντι αγαθών και* υπηρεσιών που πουλήθηκαν
20 ουγγιές χρυσού	Εργασία ως ξυλουργός στον Jones
5 ουγγιές χρυσού	Εργασία ως επιδιορθωτής στους Jones & Smith
1 ουγγιά χρυσού	Παλιό ραδιόφωνο στον Johnson
26 ουγγιές χρυσού	

Από τον λογαριασμό γνωρίζουμε ότι, με τις πωλήσεις αγαθών και υπηρεσιών του κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, ο Brown αγόρασε 26 ουγγιές χρυσού. Αυτό το σύνολο των χρημάτων που αγοράστηκαν αποτελεί το συνολικό χρηματικό εισόδημά του για την περίοδο αυτή.

Είναι σαφές ότι όσο περισσότερο χρηματικό εισόδημα λαμβάνει ένας άνθρωπος κατά τη διάρκεια οποιασδήποτε περιόδου τόσο περισσότερα χρήματα θα μπορεί να δαπανήσει για επιθυμητά αγαθά. Εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι —μια σημαντική επιφύλαξη που θα εξεταστεί σε μεταγενέστερες ενότητες—, θα επιδιώκει να αποκτά όσο το δυνατόν περισσότερο χρηματικό εισόδημα σε οποιαδήποτε μελλοντική περίοδο.

Ο κ. Brown απέκτησε το εισόδημά του πουλώντας τις υπηρεσίες της εργασίας του και ένα διαρκές καταναλωτικό αγαθό. Υπάρχουν και άλλοι τρόποι απόκτησης χρηματικού εισοδήματος σε μια ανεμπόδιστη αγορά. Ο ιδιοκτήτης γης μπορεί να την πουλήσει για γεωργικούς σκοπούς, ως χώρο εγκατάστασης, για βιομηχανικούς, καθώς και για άλλους σκοπούς. Ο ιδιοκτήτης κεφαλαιουχικών αγαθών μπορεί να τα πουλήσει σε εκείνους που ενδιαφέρονται να τα χρησιμοποιήσουν ως συντελεστές παραγωγής. Η γη και τα υλικά κεφαλαιουχικά αγαθά μπορούν να πωληθούν έναντι χρήματος με πλήρη μεταβίβαση της κυριότητάς τους, ή ο ιδιοκτήτης μπορεί να διατηρήσει την κυριότητα του αγαθού, πουλώντας παράλληλα την κυριότητα των υπηρεσιών του για ορισμένο χρονικό διάστημα. Εφόσον οποιοδήποτε αγαθό αγοράζεται μόνο για τις υπηρεσίες που μπορεί να παρέχει, δεν υπάρχει λόγος να μην μπορούν να αγοραστούν οι υπηρεσίες ενός αγαθού για μια ορισμένη περίοδο. Αυτό μπορεί να γίνει, ασφαλώς, μόνο όπου είναι τεχνικά δυνατόν. Έτσι, ο ιδιοκτήτης μιας έκτασης γης, μιας ραπτομηχανής ή ενός σπιτιού μπορεί να το «εκμισθώσει» για ορισμένο χρονικό διάστημα έναντι χρήματος. Μολονότι μια τέτοια μίσθωση μπορεί να αφήνει τη

νομική κυριότητα του αγαθού στα χέρια του «εκμισθωτή», ο πραγματικός κύριος της υπηρεσίας του αγαθού για εκείνη την περίοδο είναι ο μισθωτής ή «ενοικιαστής». Στο τέλος της περιόδου μίσθωσης, το αγαθό επιστρέφεται στον αρχικό ιδιοκτήτη, ο οποίος μπορεί να χρησιμοποιήσει ή να πουλήσει τις εναπομένουσες υπηρεσίες του.

Πέρα από την πώληση αγαθών και υπηρεσιών, ένας άνθρωπος μπορεί να λάβει χρήματα ως δωρεά. Τα χρήματα που λαμβάνει ως δωρεές δεν τα αγοράζει. Το χρηματικό εισόδημά του για οποιαδήποτε περίοδο ισούται με τα χρήματα που αγόρασε, συν τα χρήματα που λαμβάνει ως δωρεές. Μια συνήθης μορφή λήψης δωρεάς είναι η κληρονομιά, το αποτέλεσμα κληροδοτήματος κατά τον θάνατο.

Έτσι, ο λογαριασμός χρηματικού εισοδήματος του κ. Green για το διάστημα από τον Ιούνιο έως τον Δεκέμβριο του 1961 μπορεί να έχει ως εξής:

Χρηματικό εισόδημα	*Από πώληση αγαθών και υπηρεσιών*
ΑΠΟΚΤΗΘΕΝ	
28 ουγγιές χρυσού	Μίσθωμα γης στον κ. Jones
300 ουγγιές χρυσού	Πώληση (άλλης) γης στον κ. Forrest
15 ουγγιές χρυσού	Πώληση αλωνιστικής μηχανής στον κ. Woods
ΔΟΘΕΝ	*Από δωρεές*
400 ουγγιές χρυσού	Κληρονομιά από θείο
743 ουγγιές χρυσού	

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, για να αποκτήσει αρχικά το αγαθό ή την υπηρεσία που μπορεί να πουλήσει έναντι χρήματος, ένας άνθρωπος πρέπει πρώτα είτε να το παραγάγει ο ίδιος είτε να το αγοράσει από κάποιον που το έχει παραγάγει —ή που, με τη σειρά του, το έχει αγοράσει από τον αρχικό παραγωγό. Αν του έχουν δωριστεί χρήματα, ο αρχικός ιδιοκτήτης πρέπει να τα είχε αποκτήσει μέσω της παραγωγής ενός αγαθού κ.λπ. Έτσι, σε τελική ανάλυση, ο πρώτος πωλητής ενός κεφαλαιουχικού ή ενός διαρκούς καταναλωτικού αγαθού είναι ο αρχικός παραγωγός, και οι μεταγενέστεροι αγοραστές πρέπει να έχουν παραγάγει κάποια δική τους υπηρεσία για να αποκτήσουν τα χρήματα που απαιτούνται για την αγορά του. Ο πωλητής υπηρεσίας εργασίας, ασφαλώς, παράγει την υπηρεσία άμεσα εκείνη τη στιγμή. Ο πωλητής αμιγούς γης πρέπει αρχικά να είχε ιδιοποιηθεί αχρησιμοποίητη γη, την οποία είχε βρει και μετασχηματίσει. Στην ανεμπόδιστη αγορά μιας χρηματικής οικονομίας, οι παραγωγοί εμπορευμάτων και υπηρεσιών πουλούν τα αγαθά τους έναντι του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα και κατόπιν χρησιμοποιούν το χρήμα που απέκτησαν για να αγοράσουν άλλα επιθυμητά αγαθά.

Με αυτόν τον τρόπο αποκτούν χρήμα όλοι εκτός από τους παραγωγούς του αρχικού χρυσού στην αγορά —εκείνους που τον εξόρυξαν και τον διέθεσαν στην αγορά. Ωστόσο, η παραγωγή του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα, όπως και όλων των άλλων αγαθών που έχουν αξία, απαιτεί και η ίδια τη χρήση γης, εργασίας και κεφαλαιουχικών αγαθών, και αυτά πρέπει να πληρωθούν με τη χρήση χρήματος. Ο εξορύκτης χρυσού, επομένως, δεν λαμβάνει χρήμα ως δωρεά, αλλά πρέπει να αναζητήσει ενεργά και να παραγάγει χρυσό για να αποκτήσει το χρήμα του.

Χρησιμοποιώντας χρήματα που απέκτησαν με αυτούς τους διάφορους τρόπους, τα άτομα αγοράζουν επιθυμητά αγαθά. Το κάνουν με δύο ιδιότητες: ως καταναλωτές και ως παραγωγοί. Ως καταναλωτές, αγοράζουν τα καταναλωτικά αγαθά που επιθυμούν· στην περίπτωση των διαρκών

αγαθών, μπορούν να αγοράσουν ολόκληρο το αγαθό ή να μισθώσουν τις υπηρεσίες αγαθών για κάποιο καθορισμένο χρονικό διάστημα. Ως παραγωγοί, χρησιμοποιούν χρήμα για να αγοράζουν τις υπηρεσίες των συντελεστών παραγωγής που απαιτούνται για την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών ή κεφαλαιουχικών αγαθών κατώτερης τάξης. Ορισμένους συντελεστές μπορεί να τους αγοράσουν με πλήρη μεταβίβαση της κυριότητάς τους, για να χρησιμοποιήσουν όλες τις αναμενόμενες μελλοντικές υπηρεσίες τους· άλλους μπορεί να τους μισθώσουν για τις υπηρεσίες τους κατά τη διάρκεια ορισμένου χρονικού διαστήματος. Έτσι, μπορούν να αγοράζουν κεφαλαιουχικά αγαθά που λειτουργούν ως «πρώτες ύλες»· μπορούν να αγοράζουν ορισμένα κεφαλαιουχικά αγαθά που ονομάζονται «μηχανήματα» και να μισθώνουν άλλα· ή μπορούν να μισθώνουν ή να αγοράζουν τη γη στην οποία χρειάζεται να εργαστούν. Γενικά, όπως οι καταναλωτές δεν μπορούν εύλογα να μισθώνουν βραχύβια, μη διαρκή αγαθά, έτσι και οι παραγωγοί δεν μπορούν εύλογα να μισθώνουν κεφαλαιουχικά αγαθά, αποκαλούμενα «πρώτες ύλες» ή «αποθέματα», τα οποία αναλώνονται γρήγορα κατά την παραγωγική διαδικασία. Σε μια ελεύθερη αγορά, δεν μπορούν να αγοράσουν υπηρεσίες εργασίας με πλήρη και οριστική μεταβίβαση, όπως εξηγήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Εφόσον η προσωπική βούληση του ανθρώπου είναι αναπαλλοτρίωτη, δεν μπορεί, σε μια εκούσια κοινωνία, να εξαναγκαστεί να εργαστεί για κάποιον άλλον αντίθετα προς την παρούσα βούλησή του και, επομένως, δεν μπορούν να συναφθούν συμβάσεις για την αγορά της μελλοντικής βούλησής του. Οι υπηρεσίες εργασίας μπορούν, συνεπώς, να αγοράζονται μόνο μέσω «μίσθωσης», με καταβολή αμοιβής καθώς παρέχονται.

Κάθε άτομο μπορεί να καταρτίσει έναν λογαριασμό των αγορών άλλων αγαθών που πραγματοποιεί με χρήμα για οποιαδήποτε χρονική περίοδο. Το συνολικό ποσό χρήματος που παραχωρείται σε τέτοιες ανταλλαγές αποτελεί τις χρηματικές δαπάνες ή χρηματικές εκταμιεύσεις του για την περίοδο αυτή. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι ο λογαριασμός δαπανών του, όπως και ο λογαριασμός εισοδήματός του, μπορεί να αναλύεται κατά συναλλαγή ή να ομαδοποιείται σε διάφορες κατηγορίες. Έτσι, στον παραπάνω λογαριασμό του Brown, αυτός θα μπορούσε να έχει καταγράψει το εισόδημά του ως 25 ουγγιές από την εργασία γενικά και μία ουγγιά από το ραδιόφωνό του. Το πόσο ευρείες ή στενές είναι οι κατηγορίες εξαρτάται αποκλειστικά από την ευκολία του προσώπου που καταρτίζει τον λογαριασμό. Το σύνολο, ασφαλώς, παραμένει πάντοτε ανεπηρέαστο από τον τύπο της ταξινόμησης που επιλέγεται.

Όπως το χρηματικό εισόδημα ισούται με τα χρήματα που αγοράστηκαν έναντι αγαθών και υπηρεσιών που πωλήθηκαν, συν τα χρήματα που λήφθηκαν ως δωρεές, έτσι και η χρηματική δαπάνη ισούται με τα χρήματα που πωλήθηκαν έναντι αγαθών και υπηρεσιών που αγοράστηκαν, συν τα χρήματα που δόθηκαν ως δωρεές. Έτσι, ο λογαριασμός χρηματικών δαπανών του κ. Brown για τον Σεπτέμβριο του 1961 θα μπορούσε να είναι ο ακόλουθος:

Σεπτέμβριος 1961—James Brown

Χρήμα που δαπανήθηκε	
Χρήμα που πουλήθηκε	Έναντι αγαθών και υπηρεσιών που αγοράστηκαν
12 ουγγιές χρυσού	Τρόφιμα
6 ουγγιές χρυσού	Ρουχισμός
3 ουγγιές χρυσού	Ενοίκιο κατοικίας
2 ουγγιές χρυσού	Ψυχαγωγία
Χρήμα που δωρήθηκε	
1 ουγγιά χρυσού	Φιλανθρωπία
24 ουγγιές χρυσού	

Σε αυτόν τον λογαριασμό, ο Brown δαπανά χρήματα αποκλειστικά ως καταναλωτής, και οι συνολικές χρηματικές δαπάνες του για την περίοδο είναι 24 ουγγιές. Αν το επιθυμούσε, θα μπορούσε να έχει υποδιαιρέσει περαιτέρω τον λογαριασμό σε στοιχεία όπως μήλα, 1/5 της ουγγιάς· καπέλο, μία ουγγιά· κ.λπ.

Εδώ μπορεί να σημειωθεί ότι το συνολικό χρηματικό εισόδημα ενός ατόμου για οποιαδήποτε περίοδο μπορεί να ονομαστεί εξαγωγές του και ότι τα αγαθά που πωλούνται μπορούν να ονομαστούν «εξαγόμενα αγαθά»· από την άλλη πλευρά, η συνολική χρηματική δαπάνη του μπορεί να ονομαστεί εισαγωγές του και τα αγαθά και οι υπηρεσίες που αγοράζονται είναι τα «εισαγόμενα αγαθά». Αυτοί οι όροι εφαρμόζονται στα αγαθά που αγοράζονται από παραγωγούς ή καταναλωτές.

Ας παρατηρήσουμε τώρα και ας συγκρίνουμε τους λογαριασμούς εισοδήματος και δαπανών του κ. Brown για τον Σεπτέμβριο του 1961. Το συνολικό χρηματικό εισόδημα του Brown ήταν 26 ουγγιές χρυσού και οι χρηματικές δαπάνες του 24 ουγγιές. Αυτό πρέπει να σημαίνει ότι δύο ουγγιές από τις 26 που απέκτησε κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου παρέμειναν αδαπάνητες. Αυτές οι δύο ουγγιές παραμένουν στην κατοχή του κ. Brown και, επομένως, προστίθενται σε οποιοδήποτε προηγούμενο απόθεμα χρυσού μπορεί να κατείχε. Αν το απόθεμα χρήματος του Brown την 1η Σεπτεμβρίου 1961 ήταν έξι ουγγιές χρυσού, το απόθεμα χρήματός του την 1η Οκτωβρίου 1961 είναι οκτώ ουγγιές χρυσού. Το απόθεμα χρήματος που ανήκει σε οποιοδήποτε πρόσωπο σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή ονομάζεται διακρατούμενο χρηματικό απόθεμα ή χρηματικό υπόλοιπό του εκείνη τη στιγμή. Οι δύο ουγγιές εισοδήματος που παρέμειναν αδαπάνητες για αγαθά και υπηρεσίες αποτέλεσαν καθαρή προσθήκη στο χρηματικό υπόλοιπο του Brown κατά τον μήνα Σεπτέμβριο. Για οποιαδήποτε περίοδο, επομένως, το χρηματικό εισόδημα ενός προσώπου ισούται με τη χρηματική δαπάνη του συν την προσθήκη στο χρηματικό υπόλοιπό του.

Αν υποδιαιρέσουμε αυτόν τον λογαριασμό εισοδήματος και δαπανών σε μικρότερες χρονικές περιόδους, η εικόνα της εξέλιξης του χρηματικού υπολοίπου μέσα στη μεγαλύτερη περίοδο είναι πιθανό να διαφέρει πολύ από μια απλή προσθήκη δύο ουγγιών. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι όλο το χρηματικό εισόδημα του Brown εισπράχθηκε σε δύο ποσά, την πρώτη και τη δέκατη πέμπτη ημέρα του Σεπτεμβρίου, ενώ οι δαπάνες του πραγματοποιούνταν καθημερινά σε διαφορετικά ποσά. Ως αποτέλεσμα, το χρηματικό υπόλοιπό του αυξήθηκε απότομα την 1η Σεπτεμβρίου, ας πούμε σε έξι συν 13, δηλαδή συνολικά 19 ουγγιές. Κατόπιν, το χρηματικό υπόλοιπο μειωνόταν σταδιακά κάθε ημέρα έως ότου έφτασε ξανά τις έξι ουγγιές στις 15 του μηνός· στη συνέχεια αυξήθηκε πάλι απότομα στις 19, για να μειωθεί τελικά στις οκτώ στο τέλος του μήνα.

Η διάρθρωση των προσφορών και των ζητήσεων του Brown στην αγορά είναι σαφής. Ο Brown προσέφερε διάφορα αγαθά και υπηρεσίες στην αγορά και ζήτησε χρήμα σε αντάλλαγμα. Με αυτό το χρηματικό εισόδημα, ζήτησε διάφορα αγαθά και υπηρεσίες στην αγορά και προσέφερε χρήμα σε αντάλλαγμα. Το χρήμα πρέπει να εισέλθει στο χρηματικό υπόλοιπο προτού μπορέσει να δαπανηθεί για αγαθά και υπηρεσίες.[161]

Ας υποθέσουμε, από την άλλη πλευρά, ότι οι δαπάνες του Brown για τον Σεπτέμβριο ήταν 29 ουγγιές αντί για 24. Αυτό πραγματοποιήθηκε με μείωση του προηγούμενου χρηματικού υπολοίπου του Brown κατά τρεις ουγγιές, αφήνοντάς του τρεις ουγγιές στο διακρατούμενο χρηματικό απόθεμά του. Στην περίπτωση αυτή, οι χρηματικές δαπάνες του για την περίοδο ισούνταν με το χρηματικό εισόδημά του συν τη μείωση του χρηματικού υπολοίπου του. Συνοψίζοντας, ο ακόλουθος τύπος ισχύει πάντοτε για οποιοδήποτε άτομο κατά τη διάρκεια οποιασδήποτε χρονικής περιόδου:

Χρηματικό εισόδημα = Χρηματικές δαπάνες
+ Καθαρές προσθήκες στο χρηματικό υπόλοιπο
−Καθαρές αφαιρέσεις από το χρηματικό υπόλοιπο.

Εναλλακτικά, στην παραπάνω εξίσωση, ο όρος «Εξαγωγές» μπορεί να αντικαταστήσει τον όρο «Εισόδημα» και ο όρος «Εισαγωγές» τον όρο «Δαπάνες».

Ας υποθέσουμε, για λόγους απλούστευσης, ότι το συνολικό απόθεμα του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα στην κοινότητα παρέμεινε αμετάβλητο κατά τη διάρκεια της περιόδου. Αυτή δεν είναι μη ρεαλιστική υπόθεση, αφού ο πρόσφατα εξορυχθείς χρυσός είναι λίγος σε σύγκριση με το υφιστάμενο απόθεμα. Είναι τώρα προφανές ότι, όπως κάθε περιουσία που έχει αξία, όλο το χρήμα πρέπει, σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή, να ανήκει σε κάποιον. Σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή, το άθροισμα των χρηματικών υπολοίπων όλων των ατόμων ισούται με το συνολικό απόθεμα χρήματος στην κοινότητα. Έτσι, αν θεωρήσουμε τον Brown ως μέλος μιας ομάδας πέντε προσώπων που ζουν σε ένα χωριό και τα αντίστοιχα χρηματικά τους υπόλοιπα την 1η Σεπτεμβρίου ήταν 6, 8, 3, 12 και 5 ουγγιές, τότε το συνολικό απόθεμα χρήματος που διακρατούνταν στο χωριό εκείνη την ημερομηνία ήταν 34 ουγγιές. Αν τα δεδομένα ήταν διαθέσιμα, το ίδιο είδος άθροισης θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί για τον κόσμο στο σύνολό του και να προσδιοριστεί το συνολικό απόθεμα χρήματος. Είναι τώρα προφανές ότι η προσθήκη δύο ουγγιών στο χρηματικό υπόλοιπο του Brown για τον Σεπτέμβριο πρέπει να έχει αντισταθμιστεί από αφαίρεση δύο ουγγιών από τα χρηματικά υπόλοιπα ενός ή περισσότερων άλλων ατόμων. Εφόσον το απόθεμα χρήματος δεν έχει μεταβληθεί, η προσθήκη στο χρηματικό υπόλοιπο του Brown πρέπει να έχει αποκτηθεί μέσω της μείωσης των χρηματικών υπολοίπων άλλων ατόμων. Ομοίως, αν ο Brown είχε μειώσει το χρηματικό υπόλοιπό του κατά τρεις ουγγιές, αυτό πρέπει να είχε αντισταθμιστεί από την προσθήκη τριών ουγγιών στο χρηματικό υπόλοιπο ενός ή περισσότερων ατόμων.

Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι οι προσθήκες σε ένα χρηματικό υπόλοιπο ή οι αφαιρέσεις από αυτό αποτελούν όλες εκούσιες πράξεις των ενδιαφερόμενων ατόμων. Σε κάθε περίοδο, ορισμένα άτομα αποφασίζουν να αυξήσουν τα χρηματικά τους υπόλοιπα και άλλα αποφασίζουν να τα μειώσουν, και καθένα λαμβάνει την απόφαση που πιστεύει ότι θα το ωφελήσει περισσότερο.[162] Επί αιώνες, ωστόσο, μια εσφαλμένη κοινή χρήση των όρων υποστηρίζει ότι εκείνος του οποίου το εισόδημα είναι μεγαλύτερο από τις δαπάνες —οι εξαγωγές μεγαλύτερες από τις εισαγωγές— έχει «ευνοϊκό εμπορικό ισοζύγιο», ενώ εκείνος του οποίου οι δαπάνες ήταν μεγαλύτερες από το εισόδημα για μια περίοδο —οι εισαγωγές μεγαλύτερες από τις εξαγωγές — έχει υποστεί «δυσμενές εμπορικό

ισοζύγιο». Μια τέτοια άποψη υποδηλώνει ότι το ενεργό, σημαντικό μέρος του ισοζυγίου πληρωμών είναι το «εμπορικό» μέρος, οι εξαγωγές και οι εισαγωγές, και ότι οι μεταβολές στο χρηματικό υπόλοιπο του ατόμου είναι απλώς παθητικοί «εξισωτικοί παράγοντες», που χρησιμεύουν ώστε οι συνολικές πληρωμές να παραμένουν πάντοτε σε ισορροπία. Με άλλα λόγια, υποθέτει ότι το άτομο δαπανά όσα θέλει για αγαθά και υπηρεσίες και ότι η προσθήκη στο χρηματικό υπόλοιπό του ή η αφαίρεση από αυτό προκύπτει εκ των υστέρων, χωρίς να έχει αποτελέσει αυτοτελή επιλογή. Αντιθέτως, κάθε άτομο αποφασίζει ενεργά για τις μεταβολές του χρηματικού υπολοίπου του κατά την πορεία των ενεργειών του στην αγορά. Έτσι, ο Brown αποφάσισε να αυξήσει το χρηματικό υπόλοιπό του κατά δύο ουγγιές και πούλησε τις υπηρεσίες της εργασίας του για να αποκτήσει τα χρήματα, παραιτούμενος από αγορές καταναλωτικών αγαθών ύψους δύο ουγγιών. Αντιστρόφως, στο μεταγενέστερο παράδειγμα, όταν δαπάνησε τρεις ουγγιές περισσότερες από όσες απέκτησε μέσα στον μήνα, αποφάσισε ότι το χρηματικό υπόλοιπό του ήταν υπερβολικό και ότι προτιμούσε να δαπανήσει μέρος του για καταναλωτικά αγαθά και υπηρεσίες. Επομένως, δεν υπάρχει ποτέ ανάγκη να ανησυχεί κανείς για το ισοζύγιο πληρωμών οποιουδήποτε άλλου. Το «δυσμενές» εμπορικό ισοζύγιο ενός προσώπου θα συνεχίζεται όσο το άτομο επιθυμεί να μειώνει το χρηματικό υπόλοιπό του —και οι άλλοι είναι πρόθυμοι να αγοράζουν το χρήμα του έναντι αγαθών. Το απώτατο όριό του είναι, ασφαλώς, το σημείο στο οποίο το χρηματικό υπόλοιπό του μηδενίζεται. Το πιθανότερο, ωστόσο, είναι ότι θα πάψει να μειώνει το χρηματικό υπόλοιπό του πολύ πριν από αυτό το σημείο.[163]

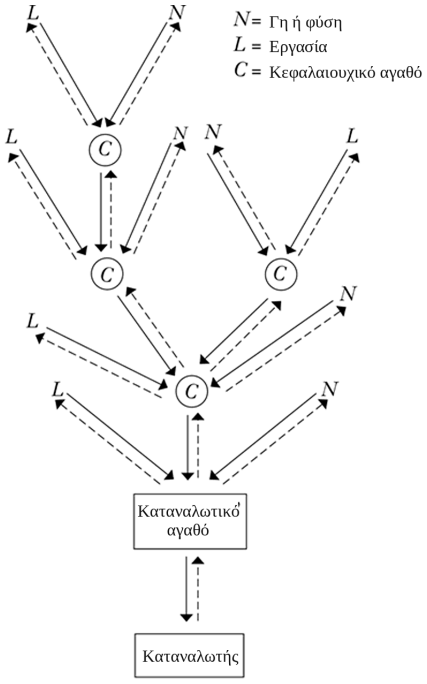
6. Οι δαπάνες των παραγωγών

Η προηγούμενη ενότητα επικεντρώθηκε στην περίπτωση του κ. Brown, του οποίου όλες οι χρηματικές δαπάνες αφορούσαν καταναλωτικά αγαθά. Το χρηματικό εισόδημά του, πέρα από την πώληση παλαιών, ήδη παραχθέντων αγαθών, προερχόταν από την πώληση τρεχουσών παραγωγικών υπηρεσιών εργασίας. Οι δαπάνες του αφορούσαν αποκλειστικά την κατανάλωση· το εισόδημά του προερχόταν σχεδόν αποκλειστικά από την παραγωγή υπηρεσιών εργασίας. Κάθε άνθρωπος πρέπει να είναι καταναλωτής και, επομένως, αυτή η ανάλυση των καταναλωτικών δαπανών εφαρμόζεται σε όλα τα πρόσωπα. Οι περισσότεροι άνθρωποι αποκτούν το εισόδημά τους από την πώληση των υπηρεσιών της εργασίας τους. Αν, ωστόσο, εξαιρέσουμε τα ήδη παραχθέντα αγαθά, επειδή κάποιος πρέπει να τα είχε παραγάγει αρχικά, όλα τα άλλα χρηματικά εισοδήματα πρέπει να προέρχονται από νέα παραγωγή κεφαλαιουχικών ή καταναλωτικών αγαθών. Εξαιρούνται εδώ οι πωλητές γης ή των υπηρεσιών της, των οποίων η κυριότητα πρέπει αρχικά να είχε προκύψει από την εύρεση και τον μετασχηματισμό γης που δεν είχε ακόμη αποτελέσει αντικείμενο ιδιοποίησης.

Οι παραγωγοί κεφαλαιουχικών και καταναλωτικών αγαθών βρίσκονται σε διαφορετική θέση από εκείνους που πωλούν μόνο υπηρεσίες εργασίας. Ο κ. Brown, για παράδειγμα, ως πωλητής αποκλειστικά υπηρεσιών εργασίας, δεν χρειάζεται να δαπανήσει χρήματα για την αγορά κεφαλαιουχικών αγαθών. Αποκλειστικά από τη δαπάνη του για επιθυμητά καταναλωτικά αγαθά αντλεί την ενέργεια που του επιτρέπει να παράγει και να πουλά υπηρεσίες εργασίας στην αγορά. Αλλά οι παραγωγοί κεφαλαιουχικών και καταναλωτικών αγαθών —ο πυρήνας κάθε πολιτισμένης κοινωνίας, αφού οι υπηρεσίες εργασίας από μόνες τους θα μπορούσαν να παράγουν ελάχιστα— δεν βρίσκονται και δεν μπορούν να βρίσκονται σε τόσο ευνοϊκή θέση. Για να παραγάγει ένας άνθρωπος ένα καταναλωτικό αγαθό, πρέπει να εξασφαλίσει υπηρεσίες εργασίας και τις υπηρεσίες γης και κεφαλαιουχικών αγαθών, προκειμένου να χρησιμοποιήσει τη διαθέσιμη τεχνογνωσία στην

παραγωγή του αγαθού. Ανατρέχοντας ένα βήμα πίσω στο πρόβλημα, διαπιστώνουμε ότι, για να παραγάγει ένα κεφαλαιουχικό αγαθό, ο επίδοξος παραγωγός πρέπει να εξασφαλίσει την αναγκαία γη, εργασία και κεφαλαιουχικά αγαθά. Κάθε τέτοιος μεμονωμένος παραγωγός —ή ομάδα ατόμων σε εταιρική συνεργασία— εξασφαλίζει τους απαιτούμενους συντελεστές και κατόπιν κατευθύνει τον συνδυασμό τους στην παραγωγή ενός κεφαλαιουχικού αγαθού. Αυτή η διαδικασία επαναλαμβάνεται μεταξύ πολυάριθμων ατόμων, έως ότου επιτευχθεί το κατώτατο στάδιο παραγωγής και παραχθεί ένα καταναλωτικό αγαθό. Ο παραγωγός του κεφαλαιουχικού αγαθού πρέπει να εξασφαλίσει τους αναγκαίους συντελεστές —γη, εργασία και κεφάλαιο— αγοράζοντάς τους έναντι χρήματος και, όταν ολοκληρωθεί το κεφαλαιουχικό αγαθό κατώτερης τάξης, το πουλά έναντι χρήματος. Αυτό το κεφαλαιουχικό αγαθό χρησιμοποιείται, με τη σειρά του, για την παραγωγή ενός κεφαλαιουχικού αγαθού ακόμη κατώτερης τάξης, και το τελευταίο πωλείται έναντι χρήματος. Αυτή η διαδικασία συνεχίζεται έως ότου ο τελικός παραγωγός του καταναλωτικού αγαθού το πουλήσει έναντι χρήματος στον τελικό καταναλωτή.

Μια απλουστευμένη σχηματική απεικόνιση αυτής της διαδικασίας παρουσιάζεται στο Σχήμα 32.

ΣΧΗΜΑ 32. ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΕΛΙΚΟ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΗ

Τα συνεχή βέλη απεικονίζουν την κίνηση των αγαθών στην ανταλλαγή, καθώς οι συντελεστές αγοράζονται από τους παραγωγούς σε κάθε στάδιο, μετασχηματίζονται μέσω επεξεργασίας σε κεφαλαιουχικό αγαθό κατώτερης τάξης και κατόπιν πωλούνται σε παραγωγούς κατώτερης τάξης. Τα διακεκομμένα βέλη προς την αντίθετη κατεύθυνση απεικονίζουν την κίνηση του χρήματος στις ίδιες ανταλλαγές. Ο παραγωγός ενός κεφαλαιουχικού αγαθού χρησιμοποίησε χρήμα που του ανήκε για να αγοράσει συντελεστές παραγωγής. Κατόπιν χρησιμοποίησε αυτούς τους ιδιόκτητους συντελεστές, μαζί με μισθωμένες υπηρεσίες εργασίας, για να παραγάγει ένα κεφαλαιουχικό αγαθό κατώτερης τάξης, το οποίο του ανήκε έως ότου μπορέσει να το πουλήσει έναντι χρήματος σε άλλον παραγωγό. Ο παραγωγός ενός καταναλωτικού αγαθού ακολούθησε την ίδια διαδικασία, με τη διαφορά ότι η τελική πώλησή του έναντι χρήματος έγινε στον τελικό καταναλωτή.

Ας ονομάσουμε τώρα κεφαλαιούχους εκείνους τους παραγωγούς που χρησιμοποιούν το χρήμα τους για να επενδύσουν στην απόκτηση συντελεστών —είτε μέσω πλήρους αγοράς είτε μέσω μίσθωσης. Οι κεφαλαιούχοι, λοιπόν, παράγουν και κατέχουν τα κεφαλαιουχικά αγαθά των διαφόρων σταδίων, ανταλλάσσοντάς τα με χρήμα έως ότου τα προϊόντα τους φτάσουν στους καταναλωτές.

Εκείνοι που συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία είναι, επομένως, οι κεφαλαιούχοι και οι πωλητές υπηρεσιών γης και εργασίας. Οι κεφαλαιούχοι είναι οι μόνοι που δαπανούν χρήμα για παραγωγικά αγαθά και, επομένως, μπορούν εδώ να ονομαστούν «οι παραγωγοί».

Είναι προφανές ότι ένα κυρίαρχο χαρακτηριστικό της παραγωγικής διαδικασίας είναι πως κάθε άτομο πρέπει να παράγει προσβλέποντας στην πώληση του προϊόντος του. Κάθε επένδυση στην παραγωγή πραγματοποιείται με την προσδοκία μεταγενέστερης πώλησης σε παραγωγούς κατώτερης τάξης και, τελικά, στους καταναλωτές.

Είναι σαφές ότι ο καταναλωτής πρέπει να διαθέτει χρήμα στο χρηματικό υπόλοιπό του για να το δαπανήσει σε καταναλωτικά αγαθά και, ομοίως, ο παραγωγός πρέπει να διαθέτει εξαρχής το χρήμα που θα επενδύσει σε συντελεστές. Από πού αποκτά ο καταναλωτής το χρήμα; Όπως καταδείχθηκε παραπάνω, μπορεί να το αποκτήσει από δωρεές ή από την πώληση ήδη παραχθέντων αγαθών, αλλά, σε τελική ανάλυση, πρέπει να το έχει αποκτήσει από την πώληση κάποιας παραγωγικής υπηρεσίας. Ο αναγνώστης μπορεί να εξετάσει τα τελικά σημεία στα οποία καταλήγουν τα διακεκομμένα βέλη· αυτά είναι οι πωλητές υπηρεσιών εργασίας και υπηρεσιών γης. Αυτοί οι εργάτες και γαιοκτήμονες χρησιμοποιούν το χρήμα που αποκτούν με αυτόν τον τρόπο για να αγοράσουν τα τελικά προϊόντα του παραγωγικού συστήματος. Οι κεφαλαιούχοι-παραγωγοί λαμβάνουν επίσης εισόδημα σε κάθε στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας. Προφανώς, οι αρχές που διέπουν αυτά τα εισοδήματα απαιτούν προσεκτική διερεύνηση, η οποία θα πραγματοποιηθεί παρακάτω. Εδώ μπορεί να σημειωθεί ότι τα καθαρά εισοδήματα που περιέρχονται στους ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικών αγαθών δεν είναι απλώς αποτέλεσμα της συμβολής των κεφαλαιουχικών αγαθών στην παραγωγή, αφού αυτά τα κεφαλαιουχικά αγαθά είναι, με τη σειρά τους, προϊόντα άλλων συντελεστών.

Από πού, λοιπόν, αποκτούν οι παραγωγοί το χρήμα που προορίζουν για επένδυση; Είναι σαφές ότι το αποκτούν μόνο από τις ίδιες πηγές. Από το εισόδημα που αποκτούν στην παραγωγή, τα άτομα μπορούν, πέρα από την αγορά καταναλωτικών αγαθών, να αγοράζουν συντελεστές παραγωγής και να συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία ως παραγωγοί ενός αγαθού που δεν είναι απλώς η δική τους υπηρεσία εργασίας. Για να εξασφαλίσει, λοιπόν, το χρήμα για επένδυση, ένα άτομο πρέπει να αποταμιεύσει χρήμα περιορίζοντας τις δυνητικές καταναλωτικές δαπάνες του. Αυτό το αποταμιευμένο χρήμα εισέρχεται πρώτα στο χρηματικό υπόλοιπό του και κατόπιν επενδύεται στην αγορά συντελεστών, με την προσδοκία μεταγενέστερης πώλησης του παραγόμενου αγαθού. Είναι προφανές ότι η επένδυση μπορεί να προέλθει μόνο από χρηματικά ποσά που αποταμιεύονται από τα άτομα μέσω του περιορισμού των δυνητικών καταναλωτικών δαπανών τους. Οι παραγωγοί περιορίζουν τις καταναλωτικές δαπάνες τους, αποταμιεύουν το χρήμα τους και «εισέρχονται στην επιχειρηματική δραστηριότητα» επενδύοντας τα χρηματικά τους διαθέσιμα σε συντελεστές που θα τους αποφέρουν προϊόντα στο μέλλον.[164]

Έτσι, ενώ κάθε άνθρωπος πρέπει να δαπανά μέρος του χρηματικού εισοδήματός του στην κατανάλωση, ορισμένοι αποφασίζουν να γίνουν παραγωγοί κεφαλαιουχικών ή καταναλωτικών αγαθών και να αποταμιεύσουν χρήμα για να επενδύσουν στους απαιτούμενους συντελεστές. Το

εισόδημα κάθε προσώπου μπορεί να διατεθεί στην κατανάλωση, στην επένδυση για την παραγωγή αγαθών ή στην αύξηση του χρηματικού υπολοίπου του. Για οποιαδήποτε περίοδο, για ένα άτομο ισχύει:

Χρηματικό εισόδημα = Καταναλωτικές δαπάνες
+ Επενδυτικές δαπάνες
+ Προσθήκες στο χρηματικό υπόλοιπο
−Αφαιρέσεις από το χρηματικό υπόλοιπο.

Οι επενδυτικές δαπάνες μπορούν να οριστούν ως το άθροισμα των χρηματικών δαπανών που πραγματοποιούνται για επένδυση σε συντελεστές παραγωγής.

Νοέμβριος 1961—Fred Jones

Εισόδημα		*Δαπάνες*	
Από πώληση γης	20 ουγγ.	Τροφή	7 ουγγ.
Από πώληση κτιρίου ..	30 ουγγ.	Ρουχισμός	4 ουγγ.
		Στέγη	4 ουγγ.
		Ψυχαγωγία	3 ουγγ.
		Καταναλωτικές δαπάνες	18 ουγγ.
		Σε χαρτομηχανήματα ..	12 ουγγ.
		Σε ξυλοπολτό	10 ουγγ.
		Σε υπηρεσίες εργασίας ..	8 ουγγ.
		Επενδυτικές δαπάνες	30 ουγγ.
		Προσθήκη στο χρηματικό υπόλοιπο	2 ουγγ.
	50 ουγγ.	Σύνολο	50 ουγγ.

Ας εξετάσουμε την υποθετική περίπτωση του κ. Fred Jones και του «ισοζυγίου πληρωμών» του για τον Νοέμβριο του 1961. Ας υποθέσουμε ότι το εισόδημά του από διάφορες πηγές κατά τη διάρκεια αυτού του μήνα είναι 50 ουγγιές. Αποφασίζει να δαπανήσει, μέσα στον μήνα, 18 ουγγιές για καταναλωτικά αγαθά, να προσθέσει δύο ουγγιές στο χρηματικό υπόλοιπό του και να επενδύσει τις υπόλοιπες 30 ουγγιές σε μια «επιχείρηση» για την παραγωγή κάποιου αγαθού. Πρέπει να τονιστεί ότι αυτή η επιχείρηση μπορεί να αφορά την παραγωγή οποιουδήποτε αγαθού· θα μπορούσε να είναι ένα χαλυβουργείο, ένα αγρόκτημα ή ένα κατάστημα λιανικής πώλησης υποδημάτων. Θα μπορούσε να αφορά την αγορά σιταριού σε μια εποχή του έτους με την προσδοκία πώλησής του σε άλλη εποχή. Όλα αυτά αποτελούν παραγωγική επιχειρηματική δραστηριότητα, αφού, σε κάθε περίπτωση, παράγεται ένα αγαθό, δηλαδή τα αγαθά μετακινούνται ένα βήμα προς τα εμπρός στην πορεία τους προς τον τελικό καταναλωτή. Εφόσον η επένδυση πραγματοποιείται πάντοτε με την προσδοκία μεταγενέστερης πώλησης, οι επενδυτές ασκούν επίσης επιχειρηματικότητα, αναλαμβάνουν επιχειρηματική δράση.

Ας υποθέσουμε ότι ο Jones διαθέτει τα αποταμιευμένα χρηματικά ποσά σε επένδυση σε ένα εργοστάσιο χαρτοποιίας. Ο λογαριασμός εισοδήματος και δαπανών του για τον Νοέμβριο μπορεί να εμφανίζεται όπως στο παρακάτω διάγραμμα. Ασφαλώς, αυτά τα αριθμητικά στοιχεία απλώς

απεικονίζουν μια δυνατή κατάσταση· υπάρχουν αναρίθμητα άλλα παραδείγματα· θα μπορούσε, για παράδειγμα, να έχει γίνει αφαίρεση από το χρηματικό υπόλοιπο ώστε να καταστεί δυνατή μεγαλύτερη επένδυση.

Οι επενδυτικές δαπάνες πραγματοποιούνται πάντοτε με την προσδοκία μελλοντικής πώλησης. Οι συντελεστές αγοράζονται και μετασχηματίζονται στο προϊόν, και κατόπιν το προϊόν πωλείται από τον επιχειρηματία έναντι χρήματος. Ο «επιχειρηματίας» πραγματοποιεί τις δαπάνες του προσδοκώντας ότι θα μπορέσει να πουλήσει το προϊόν σε ορισμένη τιμή και σε ορισμένη μελλοντική ημερομηνία. Ας υποθέσουμε ότι ο Jones πραγματοποιεί την επένδυση των 30 ουγγιών προσδοκώντας ότι θα μπορέσει να μετασχηματίσει τους συντελεστές του στο προϊόν — στην περίπτωση αυτή, χαρτί— και να πουλήσει το προϊόν για 40 ουγγιές σε κάποια ημερομηνία του Νοεμβρίου του 1962. Αν η προσδοκία του αποδειχθεί ορθή, θα κατορθώσει να πουλήσει το χαρτί για 40 ουγγιές εκείνη την ημερομηνία, και ο λογαριασμός εισοδήματός του, για οποιαδήποτε περίοδο περιλαμβάνει εκείνη την ημερομηνία του Νοεμβρίου του 1962, θα περιλαμβάνει «40 ουγγιές από πώληση χαρτιού».

Είναι προφανές ότι, εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι, ένας επενδυτής θα επιχειρήσει να αποκτήσει το μεγαλύτερο δυνατό καθαρό εισόδημα από την επένδυσή του, όπως ακριβώς, με την ίδια επιφύλαξη, ο καθένας επιχειρεί να αποκτήσει το μεγαλύτερο εισόδημα από άλλους τύπους πωλήσεων. Αν ο Jones βρίσκεται αντιμέτωπος με επενδυτικές ευκαιρίες για τις 30 ουγγιές του σε διαφορετικές δυνατές γραμμές ή διαδικασίες παραγωγής και προσδοκά ότι η μία θα του αποφέρει 40 ουγγιές σε έναν χρόνο, μια άλλη 37 ουγγιές, μια άλλη 34 κ.ο.κ., θα επιλέξει την επένδυση που υπόσχεται τη μεγαλύτερη απόδοση. Μια κρίσιμη διαφορά, λοιπόν, μεταξύ του ανθρώπου ως επιχειρηματία και του ανθρώπου ως καταναλωτή είναι ότι στη δεύτερη περίπτωση δεν υπάρχει επιδίωξη να υπερβαίνουν οι εξαγωγές τις εισαγωγές. Οι εισαγωγές ενός ανθρώπου είναι οι αγορές καταναλωτικών αγαθών του και, επομένως, αποτελούν τους σκοπούς της δραστηριότητάς του. Τα αγαθά που εισάγει αποτελούν πηγή ικανοποίησης για αυτόν. Από την άλλη πλευρά, ο επιχειρηματίας «εισάγει» μόνο παραγωγικά αγαθά, τα οποία εξ ορισμού δεν του είναι άμεσα χρήσιμα. Μπορεί να ωφεληθεί από αυτά μόνο πουλώντας τα ίδια ή το προϊόν τους και, επομένως, οι εισαγωγές του είναι απλώς τα αναγκαία μέσα για τις μεταγενέστερες «εξαγωγές» του. Συνεπώς, προσπαθεί να επιτύχει το μεγαλύτερο καθαρό εισόδημα ή, με άλλα λόγια, το μεγαλύτερο πλεόνασμα εξαγωγών έναντι εισαγωγών. Όσο μεγαλύτερο είναι το επιχειρηματικό εισόδημά του τόσο περισσότερα θα μπορεί να δαπανά ο ιδιοκτήτης της επιχείρησης —δηλαδή να εισάγει— για τα καταναλωτικά αγαθά που επιθυμεί.

Είναι σαφές, ωστόσο, ότι ο άνθρωπος, εξεταζόμενος συνολικά, δεν έχει κάποια ιδιαίτερη επιθυμία να εξάγει περισσότερα από όσα εισάγει ή να έχει «ευνοϊκό εμπορικό ισοζύγιο». Στην επιχείρησή του προσπαθεί οι εξαγωγές του να υπερβαίνουν τις εισαγωγές παραγωγικών αγαθών· κατόπιν χρησιμοποιεί αυτό το πλεόνασμα για να δαπανήσει σε εισαγωγές καταναλωτικών αγαθών για τις προσωπικές του ανάγκες. Στο συνολικό ισοζύγιο, μπορεί, όπως ο κ. Brown παραπάνω, να επιλέξει να αυξήσει ή να μειώσει το χρηματικό υπόλοιπό του, όπως κρίνει σκόπιμο και θεωρεί περισσότερο επιθυμητό.[165] Ας πάρουμε ως παράδειγμα τον κ. Jones, αφού έχει εδραιωθεί στην επιχείρησή του. Κατά τη διάρκεια μιας ορισμένης περιόδου, μπορεί να αποφασίσει να αφαιρέσει πέντε ουγγιές από το χρηματικό υπόλοιπό του. Μολονότι καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια για να επιτύχει το

μεγαλύτερο καθαρό εισόδημα από την επιχείρηση και, επομένως, να αυξήσει όσο το δυνατόν περισσότερο το χρηματικό υπόλοιπό του από αυτή την πηγή, συνολικά μπορεί κάλλιστα να αποφασίσει να μειώσει το χρηματικό υπόλοιπό του. Έτσι:

Fred Jones

Εισόδημα	*Δαπάνες*
Από επιχείρηση . . . . . 150 ουγγ.	Στην επιχείρηση, σε συντελεστές παραγωγής (παραγωγικά αγαθά) . . . . . 100 ουγγ. Για καταναλωτικά αγαθά . . . . 55 ουγγ. 155 ουγγ. Αφαίρεση από το χρηματικό υπόλοιπο . . . . . 5 ουγγ.

7. Μεγιστοποίηση του εισοδήματος και κατανομή των πόρων

Είδαμε ότι, στη χρηματική οικονομία, εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι, οι άνθρωποι θα επιχειρούν να αποκτήσουν το υψηλότερο δυνατό χρηματικό εισόδημα: αν είναι επενδυτές, θα προσπαθούν να εξασφαλίσουν τη μεγαλύτερη καθαρή απόδοση· αν πωλούν τις υπηρεσίες της εργασίας τους, θα τις πωλούν έναντι της μεγαλύτερης αμοιβής. Όσο υψηλότερο είναι το χρηματικό εισόδημά τους τόσο περισσότερα χρήματα θα έχουν στη διάθεσή τους για δαπάνες σε καταναλωτικά αγαθά. Προτού προχωρήσουμε σε βαθύτερη ανάλυση της χρηματικής οικονομίας, είναι σημαντικό να εξετάσουμε την επιφύλαξη «εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι», ή *ceteris paribus*.

Στο κεφάλαιο 1 εξετάσαμε την αλήθεια ότι, σε κάθε δράση, οι άνθρωποι προσπαθούν να αποκομίσουν το μεγαλύτερο όφελος, δηλαδή να επιτύχουν τον σκοπό που βρίσκεται στην υψηλότερη δυνατή θέση της κλίμακας αξιών τους. Αυτό ονομάστηκε επίσης προσπάθεια «μεγιστοποίησης του ψυχικού εσόδου» ή του «ψυχικού εισοδήματος». Πρόκειται για πραξεολογική αλήθεια, για γενικό νόμο που ισχύει για κάθε ανθρώπινη δράση, χωρίς καμία απολύτως επιφύλαξη. Η καθιέρωση της έμμεσης ανταλλαγής, ή μιας χρηματικής οικονομίας, επιτρέπει τώρα σε κάθε πρόσωπο να αποκτά έναν τεράστιο αριθμό καταναλωτικών αγαθών που δεν θα μπορούσε να αποκτήσει, ή θα μπορούσε μόλις και μετά βίας να αποκτήσει, σε απομόνωση ή μέσω αντιπραγματισμού. Όπως καταδείξαμε σε αυτό το κεφάλαιο, αυτά τα καταναλωτικά αγαθά αποκτώνται μέσω της παραγωγής και της πώλησης ενός αγαθού έναντι του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα και κατόπιν της χρησιμοποίησης χρήματος για την αγορά τους. Παρά την εξέλιξη αυτή, ωστόσο, δεν μπορούν σε καμία περίπτωση όλα τα αγαθά να αγοράζονται και να πωλούνται στην αγορά. Ορισμένα αγαθά μπορούν να αποκτηθούν με αυτόν τον τρόπο· άλλα όχι. Όπως εξηγήθηκε στο κεφάλαιο 2, ορισμένα αγαθά δεν μπορούν να απαλλοτριωθούν από ένα πρόσωπο και, επομένως, δεν μπορούν να ανταλλαγούν. Δεν μπορούν να ενταχθούν στο πλέγμα των χρηματικών σχέσεων· δεν μπορούν να αγοραστούν ή να πωληθούν έναντι χρήματος. Αυτό το γεγονός δεν σημαίνει ότι τα άτομα τα υποτιμούν ή τα υπερτιμούν εξαιτίας αυτής της ιδιότητάς τους. Για ορισμένους ανθρώπους, πολλά από τα μη ανταλλάξιμα καταναλωτικά αγαθά είναι πολύτιμα και κατέχουν υψηλή θέση στην κλίμακα αξιών τους. Για άλλους, αυτά τα αγαθά σημαίνουν ελάχιστα σε σύγκριση με τα καταναλωτικά αγαθά που μπορούν να αγοραστούν μέσω ανταλλαγής. Η κατάταξη στην κλίμακα αξιών εξαρτάται εξ ολοκλήρου από την ελεύθερη επιλογή κάθε ατόμου. Είναι

παράλογο να επιρρίπτεται στο «χρήμα» η ευθύνη για την τάση ορισμένων ανθρώπων να αποδίδουν μεγάλη αξία στα ανταλλάξιμα αγαθά σε σύγκριση με ορισμένα μη ανταλλάξιμα αγαθά. Στην ύπαρξη της χρηματικής οικονομίας δεν ενυπάρχει καμία δύναμη που να εξαναγκάζει τους ανθρώπους να κάνουν τέτοιες επιλογές· το χρήμα απλώς τους επιτρέπει να διευρύνουν σε τεράστιο βαθμό την απόκτηση ανταλλάξιμων αγαθών. Η ύπαρξη της αγοράς, όμως, αφήνει σε κάθε άτομο την απόφαση για το πώς θα αξιολογήσει το χρήμα και τα αγαθά που μπορεί να αγοράσει με αυτό έναντι άλλων αγαθών που δεν είναι ανταλλάξιμα.

Στην πραγματικότητα, η ύπαρξη της χρηματικής οικονομίας έχει το αντίθετο αποτέλεσμα. Εφόσον, όπως γνωρίζουμε από τον νόμο της χρησιμότητας, η οριακή χρησιμότητα μιας μονάδας οποιουδήποτε αγαθού μειώνεται καθώς αυξάνεται η διαθέσιμη ποσότητά του και η καθιέρωση του χρήματος οδηγεί σε τεράστια αύξηση της διαθέσιμης ποσότητας ανταλλάξιμων αγαθών, είναι προφανές ότι αυτή η μεγάλη διαθέσιμη ποσότητα επιτρέπει στους ανθρώπους να απολαμβάνουν μη ανταλλάξιμα αγαθά σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι θα συνέβαινε διαφορετικά. Το ίδιο το γεγονός ότι τα ανταλλάξιμα καταναλωτικά αγαθά είναι αφθονότερα επιτρέπει σε κάθε άτομο να απολαμβάνει περισσότερα από τα μη ανταλλάξιμα.

Υπάρχουν πολλά δυνατά παραδείγματα κατάταξης ανταλλάξιμων και μη ανταλλάξιμων αγαθών στην κλίμακα αξιών κάποιου. Ας υποθέσουμε ότι ένας άνθρωπος κατέχει μια έκταση γης στην οποία βρίσκεται ένα ιστορικό μνημείο, το οποίο εκτιμά για αισθητικούς λόγους. Ας υποθέσουμε επίσης ότι έχει δεχθεί προσφορά να πουλήσει την ιδιοκτησία έναντι ορισμένου χρηματικού ποσού, γνωρίζοντας ότι ο αγοραστής σκοπεύει να καταστρέψει το μνημείο και να χρησιμοποιήσει την ιδιοκτησία για άλλους σκοπούς. Για να αποφασίσει αν θα πουλήσει ή όχι την ιδιοκτησία, πρέπει να σταθμίσει την αξία που έχει για αυτόν η διατήρηση του μνημείου άθικτου έναντι της αξίας που έχουν για αυτόν τα καταναλωτικά αγαθά τα οποία θα μπορούσε τελικά να αγοράσει με τα χρήματα. Το ποιο θα υπερισχύσει εξαρτάται από τη διάρθρωση της κλίμακας αξιών του ατόμου τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Είναι όμως προφανές ότι η μεγαλύτερη αφθονία καταναλωτικών αγαθών που έχει ήδη στη διάθεσή του θα τείνει να αυξάνει την αξία που έχει για αυτόν το μη ανταλλάξιμο αισθητικό αγαθό σε σύγκριση με το δεδομένο χρηματικό ποσό. Αντίθετα, επομένως, προς τη συνήθη κατηγορία ότι η καθιέρωση μιας χρηματικής οικονομίας τείνει να οδηγεί τους ανθρώπους στην υποτίμηση της σημασίας των μη ανταλλάξιμων αγαθών, το αποτέλεσμα είναι ακριβώς το αντίστροφο. Ένας άπορος είναι πολύ λιγότερο πιθανό να προτιμήσει το μη ανταλλάξιμο από το ανταλλάξιμο απ' ό,τι κάποιος του οποίου το «βιοτικό επίπεδο», με όρους των ανταλλάξιμων αγαθών, είναι υψηλό.[166]

Παραδείγματα όπως αυτά έχουν μεγάλη σημασία για την ανθρώπινη δράση, αλλά μικρή σημασία για το υπόλοιπο του παρόντος τόμου, ο οποίος ασχολείται κυρίως με την ανάλυση της αγοράς σε ένα σύστημα έμμεσης ανταλλαγής. Σε αυτή τη μελέτη των χρηματικών ανταλλαγών —τον επιμέρους κλάδο της πραξεολογίας που είναι γνωστός ως καταλλακτική— δεν υπάρχουν πολλά περισσότερα που θα μπορούσαν να λεχθούν για αυτό το πρόβλημα. Άλλα παραδείγματα τέτοιων επιλογών, ωστόσο, έχουν μεγαλύτερη σημασία για την καταλλακτική. Ας εξετάσουμε την περίπτωση ενός ανθρώπου που έχει τρεις προσφορές για την αγορά των υπηρεσιών της εργασίας του: μία με χρηματικό εισόδημα 30 ουγγιών τον μήνα, μία άλλη με 24 ουγγιές και μία τρίτη με 21 ουγγιές. Τώρα —και εδώ επιστρέφουμε στο αρχικό πρόβλημα αυτής της ενότητας— ο άνθρωπος θα επιλέξει σαφώς να δεχθεί την προσφορά των 30 ουγγιών, υπό την προϋπόθεση ότι οι ψυχικοί ή, ακριβέστερα, οι μη ανταλλάξιμοι παράγοντες είναι «ίσοι» μεταξύ των διαφόρων εναλλακτικών. Αν ο

άνθρωπος είναι αδιάφορος προς οποιεσδήποτε διαφορές στις συνθήκες εργασίας μεταξύ των τριών προσφορών, τότε στην επιλογή του δεν υπεισέρχονται άλλοι παράγοντες εκτός από το χρηματικό εισόδημα και τον ελεύθερο χρόνο και, αν εργαστεί, θα επιλέξει το εισόδημα των 30 ουγγιών. Από την άλλη πλευρά, μπορεί κάλλιστα οι προτιμήσεις του για την ίδια την εργασία και τις διαφορετικές συνθήκες να διαφέρουν πολύ· έτσι, η θέση που αποφέρει 30 ουγγιές μπορεί να βρίσκεται σε μια επιχείρηση ή να αφορά ένα είδος εργασίας που αντιπαθεί. Ή η θέση που προσφέρει 24 ουγγιές μπορεί να έχει θετικές ιδιότητες που του αρέσουν πάρα πολύ. Είδαμε στο κεφάλαιο 1 ότι η εργασία αξιολογείται όχι μόνο βάσει της χρηματικής απόδοσης, αλλά και με όρους αρέσκειας ή απαρέσκειας του ατόμου προς την ίδια την εργασία. Οι αξιολογήσεις που αποδίδει ένας άνθρωπος στην ίδια την εργασία συνιστούν μη ανταλλάξιμα θετικά ή αρνητικά αγαθά, επειδή, για τον δρώντα, συνδέονται αναπόσπαστα με την ίδια την εργασία. Μπορούν να σταθμιστούν έναντι χρηματικών παραμέτρων, αλλά δεν μπορούν να αποχωριστούν μέσω ανταλλαγής ούτε να αγνοηθούν. Έτσι, στην παραπάνω περίπτωση, μαζί με το προσδοκώμενο χρηματικό εισόδημα, ο άνθρωπος πρέπει να σταθμίσει στην κλίμακα αξιών του τα μη ανταλλάξιμα «καταναλωτικά αγαθά» που συνδέονται με τις διαφορετικές θέσεις εργασίας. Εκείνο που σταθμίζει, κατ' ουσίαν, είναι δύο «δέσμες» χρησιμότητας: (α) τη χρησιμότητα 30 ουγγιών τον μήνα μαζί με εργασία σε ένα επάγγελμα που θεωρεί ανήθικο ή σε δυσάρεστο περιβάλλον, έναντι (β) της χρησιμότητας 24 ουγγιών τον μήνα μαζί με εργασία σε μια θέση που του αρέσει. Η επιλογή θα γίνει σύμφωνα με την κλίμακα αξιών κάθε ατόμου· ένας άνθρωπος μπορεί να επιλέξει τη θέση των 30 ουγγιών και ένας άλλος τη θέση των 24 ουγγιών. Το σημαντικό γεγονός για την καταλλακτική είναι ότι ο άνθρωπος επιλέγει πάντοτε μια δέσμη χρηματικού εισοδήματος και άλλων ψυχικών παραγόντων και ότι θα μεγιστοποιήσει το χρηματικό εισόδημά του μόνο αν οι ψυχικοί παράγοντες είναι ουδέτεροι ως προς τις επιλογές του. Αν δεν είναι, τότε ο οικονομολόγος πρέπει πάντοτε να τους λαμβάνει υπόψη.

Ένα άλλο παρόμοιο παράδειγμα είναι η περίπτωση ενός υποψήφιου επενδυτή. Ας υποθέσουμε ότι ένας επενδυτής βρίσκεται αντιμέτωπος με την επιλογή να επενδύσει τα αποταμιευμένα χρήματά του σε διάφορα εναλλακτικά παραγωγικά σχέδια. Μπορεί, ας πούμε, να επενδύσει 100 ουγγιές, με την προοπτική να αποκομίσει καθαρή απόδοση 10 τοις εκατό σε έναν χρόνο, σε ένα σχέδιο· 8 τοις εκατό σε ένα δεύτερο· και 6 τοις εκατό σε ένα τρίτο. Με τους άλλους μη ανταλλάξιμους ψυχικούς παράγοντες ίσους, θα τείνει να επενδύσει σε εκείνη τη γραμμή παραγωγής από την οποία προσδοκά τη μεγαλύτερη καθαρή χρηματική απόδοση —στην περίπτωση αυτή, στη γραμμή του 10 τοις εκατό. Ας υποθέσουμε, ωστόσο, ότι αντιπαθεί έντονα το προϊόν που θα προσέφερε απόδοση 10 τοις εκατό, ενώ έχει μεγάλη αρέσκεια προς τη διαδικασία και το προϊόν που υπόσχονται απόδοση 8 τοις εκατό. Και εδώ, κάθε επενδυτική προοπτική συνοδεύεται από έναν αναπόσπαστο θετικό ή αρνητικό ψυχικό παράγοντα. Η ευχαρίστηση από την παραγωγή ενός προϊόντος, σε αντιδιαστολή προς την αποστροφή για την παραγωγή κάποιου άλλου, αποτελούν μη ανταλλάξιμα καταναλωτικά αγαθά, θετικά και αρνητικά, τα οποία ο δρων πρέπει να σταθμίσει όταν αποφασίζει πού θα πραγματοποιήσει την επένδυσή του. Δεν θα σταθμίσει απλώς το 10 τοις εκατό έναντι του 8 τοις εκατό, αλλά το «10 τοις εκατό μαζί με μια παραγωγική διαδικασία και ένα προϊόν που αντιπαθεί» έναντι του «8 τοις εκατό μαζί με μια απολαυστική παραγωγική διαδικασία». Το ποια εναλλακτική θα επιλέξει εξαρτάται από την ατομική κλίμακα αξιών του. Έτσι, στην περίπτωση της επιχειρηματικής δραστηριότητας, όπως και στην περίπτωση της εργασίας, πρέπει να πούμε ότι ο επιχειρηματίας θα τείνει να επιλέγει την πορεία που μεγιστοποιεί το προσδοκώμενο χρηματικό εισόδημά του, υπό την προϋπόθεση ότι οι άλλοι μη ανταλλάξιμοι παράγοντες είναι ουδέτεροι ως προς τις διάφορες

εναλλακτικές. Σε όλες ανεξαιρέτως τις περιπτώσεις, ασφαλώς, κάθε άνθρωπος θα ενεργεί για να μεγιστοποιήσει το ψυχικό εισόδημα στην κλίμακα αξιών του, στην οποία περιλαμβάνονται όλα τα ανταλλάξιμα και μη ανταλλάξιμα αγαθά.[167]

Όταν αποφασίζει ποια πορεία θα μεγιστοποιήσει το ψυχικό εισόδημά του, ο άνθρωπος εξετάζει, επομένως, όλους τους σχετικούς παράγοντες, ανταλλάξιμους και μη ανταλλάξιμους. Όταν εξετάζει αν θα εργαστεί και σε ποια θέση, πρέπει επίσης να λάβει υπόψη το σχεδόν καθολικά επιθυμητό καταναλωτικό αγαθό του ελεύθερου χρόνου. Ας υποθέσουμε ότι, βάσει της χρηματικής απόδοσης και των συνδεδεμένων μη ανταλλάξιμων αξιών, ο εργαζόμενος του παραπάνω παραδείγματος επιλέγει να εργαστεί στη θέση των 24 ουγγιών. Καθώς συνεχίζει να εργάζεται σε αυτή τη θέση, η οριακή χρησιμότητα του χρηματικού μισθού που αποκτά ανά μονάδα χρόνου —είτε πρόκειται για 24 ουγγιές τον μήνα είτε για 1/4 της ουγγιάς την ώρα κ.λπ.— θα μειώνεται. Η οριακή χρησιμότητα του χρηματικού εισοδήματος θα τείνει να μειώνεται καθώς αποκτάται περισσότερο χρήμα, εφόσον το χρήμα είναι αγαθό. Στον βαθμό που το χρήμα είναι επιθυμητό για μη χρηματική χρήση —όπως για κοσμήματα — ή για χρήση ως προσθήκη στο χρηματικό υπόλοιπο κάποιου —βλ. παρακάτω για την εξέταση των συνιστωσών της ζήτησης χρήματος—, η προσθήκη στο απόθεμά του θα οδηγεί σε μείωση της οριακής χρησιμότητάς του, όπως ακριβώς στην περίπτωση οποιουδήποτε άλλου αγαθού. Στον βαθμό που το χρήμα είναι επιθυμητό για την αγορά καταναλωτικών αγαθών, τα καταναλωτικά αγαθά που μπορούν να αγοραστούν με μία ουγγιά θα μειώνονται επίσης σε χρησιμότητα καθώς αποκτώνται νέες ουγγιές. Η πρώτη ουγγιά χρήματος που δαπανάται για καταναλωτικά αγαθά θα ικανοποιήσει τις υψηλότερα καταταγμένες ανάγκες στην κλίμακα αξιών του προσώπου, η επόμενη ουγγιά που δαπανάται τις ανάγκες που κατέχουν τη δεύτερη υψηλότερη θέση κ.ο.κ. Ασφαλώς, αυτό δεν θα ισχύει για ένα αγαθό που κοστίζει περισσότερο από μία ουγγιά, αλλά αυτή η δυσκολία μπορεί να αντιμετωπιστεί με την αύξηση του μεγέθους των νομισματικών μονάδων, ώστε καθεμία να είναι ομοιογενής ως προς όσα μπορεί να αγοράσει. Κατά συνέπεια, η οριακή χρησιμότητα του χρηματικού εισοδήματος τείνει να μειώνεται καθώς το εισόδημα αυξάνεται.

Από την άλλη πλευρά, καθώς αυξάνεται η εισροή εργασίας, το απόθεμα των δυνατών μονάδων ελεύθερου χρόνου μειώνεται και η οριακή χρησιμότητα του ελεύθερου χρόνου από τον οποίο παραιτείται ο δρων αυξάνεται. Όπως είδαμε στο κεφάλαιο 1, η εργασία θα τείνει να προσφέρεται έως το σημείο στο οποίο η οριακή χρησιμότητα που αποκομίζεται από την εργασία παύει να υπερτερεί της οριακής χρησιμότητας του ελεύθερου χρόνου στην κλίμακα αξιών του ατόμου. Στη χρηματική οικονομία, η εργασία θα παύει όταν η οριακή χρησιμότητα του πρόσθετου χρηματικού εισοδήματος ανά μονάδα χρόνου δεν υπερβαίνει πλέον την οριακή χρησιμότητα του ελεύθερου χρόνου από τον οποίο παραιτείται ο δρων εργαζόμενος για το πρόσθετο χρονικό διάστημα.[168]

Έτσι, ο άνθρωπος κατανέμει τον χρόνο του μεταξύ ελεύθερου χρόνου και παραγωγικής εργασίας, μεταξύ εργασίας έναντι χρήματος και εργασίας για μη ανταλλάξιμα αγαθά κ.λπ., σύμφωνα με την αρχή της μεγιστοποίησης του ψυχικού εισοδήματός του. Όταν αποφασίζει μεταξύ εργασίας και ελεύθερου χρόνου, σταθμίζει τα οριακά πλεονεκτήματα της εργασίας έναντι των οριακών πλεονεκτημάτων του ελεύθερου χρόνου.

Ομοίως, ο άνθρωπος ως υποψήφιος επενδυτής πρέπει να σταθμίσει όχι μόνο τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα, χρηματικά και μη, κάθε ενδεχόμενης επένδυσης, αλλά και το αν θα επενδύσει καθόλου. Κάθε άνθρωπος πρέπει να κατανέμει τους χρηματικούς πόρους του με τρεις και μόνο τρεις τρόπους: σε καταναλωτικές δαπάνες, σε επενδυτικές δαπάνες και σε προσθήκη στο χρηματικό

υπόλοιπό του. Ας υποθέσουμε ότι, για τον επενδυτή που αναφέρθηκε παραπάνω, το σχέδιο του 10 τοις εκατό έχει την υψηλότερη χρησιμότητα στην κλίμακα αξιών του, λαμβανομένων υπόψη όλων των παραγόντων. Τότε όμως πρέπει να αποφασίσει: Θα επενδύσει καθόλου ή θα αγοράσει καταναλωτικά αγαθά τώρα ή θα αυξήσει το χρηματικό υπόλοιπό του; Το οριακό πλεονέκτημα της πραγματοποίησης της επένδυσης θα είναι η προσδοκώμενη χρηματική απόδοση, σταθμισμένη με τις μη ανταλλάξιμες χρησιμότητες ή δυσαρέσκειες που εμπεριέχονται σε αυτήν. Το πλεονέκτημα μιας χρηματικής απόδοσης θα είναι ότι θα διαθέτει περισσότερο χρήμα στο μέλλον, το οποίο θα μπορούσε να δαπανήσει για καταναλωτικά αγαθά. Αν έχει τώρα 100 ουγγιές χρήματος και τις επενδύσει, σε έναν χρόνο μπορεί να έχει 110 ουγγιές, τις οποίες θα μπορούσε να δαπανήσει για καταναλωτικά αγαθά. Από την άλλη πλευρά, εκείνο που κυρίως λειτουργεί εις βάρος της επένδυσης, όπως εξηγήθηκε στο κεφάλαιο 1, είναι το γεγονός της χρονικής προτίμησης, το γεγονός ότι παραιτείται από δυνατή κατανάλωση στο παρόν. Αν υποθέσουμε ότι μία ουγγιά χρήματος θα αγοράζει την ίδια ποσότητα αγαθών με μία ουγγιά σε έναν χρόνο από τώρα —μια υπόθεση που θα αρθεί σε μεταγενέστερα κεφάλαια—, τότε μία ουγγιά χρήματος τώρα θα έχει πάντοτε μεγαλύτερη αξία από μία ουγγιά σε έναν χρόνο από τώρα, απλώς επειδή η απόλαυση ενός δεδομένου αγαθού προτιμάται πάντοτε όσο το δυνατόν νωρίτερα. Επομένως, όταν αποφασίζει αν θα επενδύσει ή όχι, πρέπει να σταθμίσει την πρόσθετη απόδοση έναντι της επιθυμίας του να καταναλώσει στο παρόν αντί στο μέλλον. Πρέπει να αποφασίσει: Αν αποδίδω μεγαλύτερη αξία σε 100 ουγγιές τώρα απ' ό,τι σε 100 ουγγιές σε έναν χρόνο από τώρα, αποδίδω μεγαλύτερη ή μικρότερη αξία σε 100 ουγγιές τώρα απ' ό,τι σε 110 ουγγιές σε έναν χρόνο από τώρα; Θα αποφασίσει σύμφωνα με την κλίμακα αξιών του. Ομοίως, πρέπει να σταθμίσει καθεμία από αυτές τις επιλογές έναντι της οριακής χρησιμότητας της προσθήκης στο χρηματικό υπόλοιπό του —το σε τι συνίσταται αυτή θα εξεταστεί παρακάτω.

Έτσι, κάθε μονάδα του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα στο απόθεμα ενός ανθρώπου —στους χρηματικούς πόρους που του ανήκουν— κατανέμεται πάντοτε στις τρεις κατηγορίες χρήσης σύμφωνα με την κλίμακα αξιών του. Όσο περισσότερο χρήμα κατανέμει στην κατανάλωση τόσο χαμηλότερη θα είναι η οριακή χρησιμότητα των αγαθών που καταναλώνονται. Κάθε πρόσθετη μονάδα που δαπανάται θα διατίθεται σε λιγότερο επιτακτικά επιθυμητά αγαθά. Και κάθε πρόσθετη μονάδα που δαπανάται κατ' αυτόν τον τρόπο θα μειώνει το διαθέσιμο απόθεμά του σε επενδυτικά αγαθά και το διαθέσιμο χρηματικό υπόλοιπό του και, επομένως, σύμφωνα με τον νόμο της χρησιμότητας, θα αυξάνει την οριακή χρησιμότητα από την οποία παραιτείται σε καθεμία από αυτές τις χρήσεις. Το ίδιο θα ισχύει για καθεμία από τις άλλες χρήσεις· όσο περισσότερο χρήμα δαπανά σε κάθε χρήση τόσο μικρότερη θα είναι η οριακή χρησιμότητα από αυτή τη χρήση και τόσο υψηλότερη θα είναι η οριακή χρησιμότητα των άλλων χρήσεων από τις οποίες παραιτείται. Κάθε άνθρωπος θα κατανέμει τους χρηματικούς πόρους του σύμφωνα με τις ίδιες αρχές βάσει των οποίων ο υποθετικός δρων κατένειμε το απόθεμα αλόγων του στο κεφάλαιο 1 παραπάνω· κάθε μονάδα θα χρησιμοποιείται για τον χρησιμότερο σκοπό που δεν έχει ακόμη επιτευχθεί. Σύμφωνα με αυτές τις αρχές —τη μεγιστοποίηση του ψυχικού εισοδήματός του— θα κατανέμει κάθε άνθρωπος το χρηματικό απόθεμά του. Σύμφωνα με την κλίμακα αξιών του, κάθε άνθρωπος θα κρίνει τις αντίστοιχες οριακές χρησιμότητες που μπορεί να αποφέρει κάθε νομισματική μονάδα σε κάθε χρήση, και η κατανομή των χρηματικών δαπανών του, όπως αποκαλύπτεται στο ισοζύγιο πληρωμών του, θα καθορίζεται από αυτές τις κρίσεις.

Όπως ακριβώς, μέσα στη γενική κατηγορία των επενδυτικών δαπανών, υπάρχουν διαφορετικά σχέδια με διαφορετικές αναμενόμενες αποδόσεις, έτσι υπάρχει και μια αναρίθμητη ποικιλία καταναλωτικών αγαθών μέσα στη γενική κατηγορία της κατανάλωσης. Με βάση ποιες αρχές κατανέμει ένας άνθρωπος τις δαπάνες του μεταξύ των πολυάριθμων διαθέσιμων τύπων καταναλωτικών αγαθών; Με βάση ακριβώς αντίστοιχες αρχές. Η πρώτη μονάδα χρήματος που δαπανά για καταναλωτικά αγαθά θα δαπανηθεί για εκείνο το αγαθό που ικανοποιεί τον σκοπό με την υψηλότερη αξία, η επόμενη μονάδα για τον σκοπό με την αμέσως επόμενη υψηλότερη αξία κ.ο.κ. Κάθε ποσότητα ενός καταναλωτικού αγαθού που αγοράζεται μειώνει την οριακή χρησιμότητα αυτού του αγαθού για τον άνθρωπο και αυξάνει την οριακή χρησιμότητα όλων των άλλων αγαθών από τα οποία παραιτείται. Και πάλι, ο άνθρωπος θα κατανέμει τους χρηματικούς πόρους του μέσα στην κατηγορία της κατανάλωσης διαθέτοντας κάθε μονάδα χρήματος σε εκείνο το αγαθό που έχει την υψηλότερη οριακή χρησιμότητα στην κλίμακα αξιών του. Μια κρίση για τις σχετικές οριακές χρησιμότητες καθορίζει την κατανομή των χρηματικών δαπανών του. Είναι προφανές ότι μπορούμε να αφαιρέσουμε τις λέξεις «μέσα στην κατηγορία της κατανάλωσης» από την προπροηγούμενη πρόταση, ώστε να καταλήξουμε στον κανόνα που διέπει ολόκληρη την κατανομή του χρήματος ενός ανθρώπου, εντός και μεταξύ των κατηγοριών.

Η ανάλυσή μας μπορεί τώρα να γενικευθεί ακόμη περισσότερο. Κάθε άνθρωπος, σε κάθε χρονική στιγμή, έχει στην κυριότητά του ένα ορισμένο απόθεμα χρήσιμων αγαθών, ένα ορισμένο απόθεμα πόρων ή περιουσιακών στοιχείων. Αυτοί οι πόροι μπορεί να περιλαμβάνουν όχι μόνο χρήμα, αλλά και καταναλωτικά αγαθά, μη προσωπικά παραγωγικά αγαθά —γη και κεφαλαιουχικά αγαθά—, προσωπική ενέργεια και χρόνο. Θα κατανέμει καθέναν από αυτούς τους πόρους σύμφωνα με τις ίδιες αρχές βάσει των οποίων κατένειμε το χρήμα —έτσι ώστε κάθε μονάδα να διατίθεται στη χρήση με την υψηλότερη προσδοκώμενη οριακή χρησιμότητα στην κλίμακα αξιών του.

Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι η πώληση προσωπικών υπηρεσιών εργασίας δεν γίνεται πάντοτε σε έναν επενδύοντα «εργοδότη», ο οποίος αγοράζει τις υπηρεσίες εργασίας έναντι χρήματος και κατόπιν προσπαθεί να πουλήσει το προκύπτον προϊόν. Σε πολλές περιπτώσεις, ο άνθρωπος που επενδύει εργάζεται επίσης άμεσα στην παραγωγή του προϊόντος. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ο επενδυτής δαπανά αποταμιευμένα χρηματικά ποσά για συντελεστές παραγωγής και μισθώνει την εργασία κάποιου για να διευθύνει την ίδια την παραγωγική δραστηριότητα. Σε άλλες περιπτώσεις, ο επενδυτής αφιερώνει και τον χρόνο εργασίας του στις επιμέρους εργασίες της παραγωγικής διαδικασίας. Είναι σαφές ότι αυτό αποτελεί «εργασία» εξίσου με την εργασία ενός μισθωτού που δεν κατέχει ούτε πουλά το προϊόν.

Ποιες αρχές θα καθορίσουν αν ένας υποψήφιος επενδυτής θα χρησιμοποιήσει την εργασία του στη δική του παραγωγική επένδυση — δηλαδή θα είναι «αυτοαπασχολούμενος»— ή θα επενδύσει μόνο το χρήμα του και θα πουλήσει την εργασία του αλλού ως μισθωτός; Είναι σαφές ότι η αρχή θα είναι και πάλι το μεγαλύτερο ψυχικό όφελος από τη δράση. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ο Jones βρίσκει εκείνο που θεωρεί το καλύτερο και περισσότερο προσοδοφόρο επενδυτικό σχέδιο, το οποίο εκτιμά ότι θα του αποφέρει καθαρό χρηματικό εισόδημα 150 ουγγιών για το προσεχές έτος, υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα εργαστεί ο ίδιος στο σχέδιο, αλλά θα προσλάβει άλλους για τη διεύθυνση και τη διαχείρισή του. Εκτιμά επίσης ότι, αν αναλάμβανε ο ίδιος τη διεύθυνση αντί να προσλάβει έναν διευθυντή για αυτόν τον σκοπό, θα μπορούσε να αποκομίσει από το σχέδιο πρόσθετο καθαρό εισόδημα 50 ουγγιών τον χρόνο. Με τη συμμετοχή της δικής του εργασίας, λοιπόν, το καθαρό εισόδημα από το σχέδιο θα ήταν 200 ουγγιές για το έτος. Αυτό το ποσό θα είναι τόσο υψηλότερο

όσο ικανότερη θα ήταν η διεύθυνσή του σε σύγκριση με εκείνη του ανθρώπου που αντικαθιστά και τόσο χαμηλότερο όσο μικρότερη είναι η συγκριτική του ικανότητα. Σε αυτή την περίπτωση, το καθαρό εισόδημα των 200 ουγγιών θα περιλάμβανε επενδυτικό εισόδημα 150 ουγγιών και 50 ουγγιές ως εισόδημα από την εργασία της διεύθυνσης. Το αν θα ακολουθήσει ή όχι αυτή την πορεία εξαρτάται —αφήνοντας κατά μέρος τον ελεύθερο χρόνο— από το αν μπορεί να πουλήσει τις υπηρεσίες της εργασίας του αλλού για μεγαλύτερο εισόδημα. Αυτό το «μεγαλύτερο εισόδημα» θα νοείται, ασφαλώς, με όρους ψυχικού εισοδήματος, αλλά, αν υποτεθεί ότι οι μη ανταλλάξιμοι παράγοντες είναι στην περίπτωση αυτή ουδέτεροι, τότε το «μεγαλύτερο εισόδημα» θα είναι το μεγαλύτερο χρηματικό εισόδημα. Αν, *ceteris paribus*, ο Jones μπορεί να κερδίσει 60 ουγγιές ως μισθωτός κάποιου άλλου επενδύοντος παραγωγού, τότε θα αναλάβει αυτή τη θέση και θα προσλάβει κάποιον άλλον για να εργαστεί στη δική του επένδυση. Το συνολικό χρηματικό εισόδημά του θα είναι τότε 150 ουγγιές από το σχέδιο συν 60 ουγγιές από την πώληση των υπηρεσιών της εργασίας του σε έναν παραγωγό, δηλαδή συνολικά 210 ουγγιές. Ασφαλώς, αν μη ανταλλάξιμοι ψυχικοί παράγοντες λειτουργούν προς την αντίθετη κατεύθυνση, όπως μια ισχυρή προτίμηση να χρησιμοποιεί την εργασία του ως αυτοαπασχολούμενος, τότε μπορεί να δεχθεί το εισόδημα των 200 ουγγιών.

Είναι σαφές από αυτή τη συζήτηση ότι η συνήθης έννοια του παραγωγικού εργαζομένου, η οποία περιορίζεται στον άνθρωπο που εργάζεται στα χωράφια ή σε μια γραμμή συναρμολόγησης, είναι εντελώς εσφαλμένη. Εργαζόμενοι είναι όλοι εκείνοι που δαπανούν την εργασία τους στην παραγωγική διαδικασία. Αυτή η εργασία δαπανάται για την απόκτηση χρηματικού εισοδήματος — το οποίο μπορεί να σταθμίζεται με άλλους ψυχικούς παράγοντες. Αν η υπηρεσία εργασίας πωλείται σε έναν επενδύοντα εργοδότη, στον οποίο ανήκει το τελικό αγαθό που παράγεται από τους συνεργαζόμενους συντελεστές, μπορεί να παρέχεται σε οποιοδήποτε αναγκαίο έργο, από εκείνο του εκσκαφέα τάφρων έως εκείνο του προέδρου μιας εταιρείας. Από την άλλη πλευρά, το εισόδημα από εργασία μπορεί να προκύπτει από την «αυτοαπασχόληση» του επενδύοντος επιχειρηματία. Αυτός ο τύπος εργαζομένου είναι επίσης ο κύριος του τελικού προϊόντος, και η καθαρή χρηματική απόδοσή του από την πώληση του προϊόντος θα περιλαμβάνει τόσο το εισόδημά του από εργασία όσο και την απόδοση του χρήματος που επενδύθηκε. Όσο μεγαλύτερη και πιο σύνθετη είναι η επιχείρηση και η παραγωγική διαδικασία τόσο μεγαλύτερη θα τείνει να είναι η ανάπτυξη εξειδικευμένης δεξιότητας στη διοίκηση και, επομένως, τόσο μικρότερη θα είναι η τάση αυτοαπασχόλησης του επιχειρηματία. Όσο μικρότερη είναι η επιχείρηση και όσο πιο άμεσες είναι οι μέθοδοι παραγωγής τόσο πιθανότερο είναι η αυτοαπασχόληση να αποτελεί τον κανόνα.

Μέχρι τώρα εξετάσαμε ειδικά τις αρχές κατανομής της εργασίας και του χρήματος. Οι άλλοι ανταλλάξιμοι πόροι που μπορεί να κατέχει ένας άνθρωπος —και είναι οι ανταλλάξιμοι πόροι αυτοί που ενδιαφέρουν την καταλλακτική— είναι καταναλωτικά αγαθά και μη προσωπικά παραγωγικά αγαθά —γη και κεφαλαιουχικά αγαθά.

Τα καταναλωτικά αγαθά στο απόθεμα ενός ανθρώπου είναι τα διαρκή. Τα μη διαρκή αγαθά και οι υπηρεσίες θα έχουν εξαφανιστεί κατά τη διαδικασία της κατανάλωσής τους. Όπως είδαμε στο κεφάλαιο 2, κάθε αγαθό μπορεί να έχει για τον ιδιοκτήτη του είτε άμεση αξία χρήσης είτε ανταλλακτική αξία είτε συνδυασμό των δύο. Σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή, κάθε ιδιοκτήτης καταναλωτικού αγαθού πρέπει να κρίνει στην κλίμακα αξιών του αν η ανταλλακτική αξία του ή η υψηλότερη άμεση αξία χρήσης του είναι μεγαλύτερη. Στη χρηματική οικονομία, το πρόβλημα της ανταλλακτικής αξίας απλουστεύεται, αφού ιδιαίτερη σημασία θα έχει η ανταλλαγή έναντι

χρήματος. Η χρησιμότητα της υψηλότερης άμεσης αξίας χρήσης στην κλίμακα αξιών του θα συγκριθεί με τη χρησιμότητα του χρηματικού ποσού που θα μπορούσε να εξασφαλίσει το αγαθό σε αντάλλαγμα. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι ο κ. Williams κατέχει ένα σπίτι· εκτιμά ότι θα μπορούσε να πουλήσει το σπίτι για 200 ουγγιές χρυσού. Τώρα κρίνει την κατάταξη της άμεσης χρήσης έναντι της ανταλλακτικής αξίας στην κλίμακα αξιών του. Έτσι, μπορεί να έχει τρεις εναλλακτικές άμεσες χρήσεις για το σπίτι: (α) να κατοικεί σε αυτό· (β) να κατοικεί σε αυτό ένα μέρος του χρόνου και να αφήνει τον αδελφό του να κατοικεί σε αυτό ένα άλλο μέρος· (γ) να κατοικεί σε αυτό ένα μέρος του χρόνου, χωρίς συμμετοχή του αδελφού του· και μπορεί να σταθμίσει καθεμία από αυτές έναντι της ανταλλακτικής αξίας ως εξής:

Κατάταξη στην κλίμακα αξιών του Williams

1. Άμεση χρήση (α).
2. Ανταλλαγή του αγαθού με 200 ουγγιές χρήματος.
3. Άμεση χρήση (β).
4. Άμεση χρήση (γ).

Σε αυτή την περίπτωση, ο Williams θα αποφασίσει να κατοικήσει στο σπίτι και να μην το πουλήσει. Η απόφασή του θα καθοριστεί αποκλειστικά από την κλίμακα αξιών του· κάποιος άλλος μπορεί να κατέτασσε την ανταλλαγή υψηλότερα από την άμεση χρήση και, επομένως, να πουλούσε το σπίτι έναντι χρήματος.

Είναι προφανές ότι ισχύει, χωρίς επιφύλαξη, πως, για οποιοδήποτε δεδομένο αγαθό, ο πωλητής θα προσπαθήσει να εξασφαλίσει όσο το δυνατόν υψηλότερη χρηματική τιμή. Η απόδειξη αυτού είναι ανάλογη με την απόδειξη που δόθηκε στο κεφάλαιο 2 ότι ο πωλητής ενός δεδομένου αγαθού προσπαθεί πάντοτε να εξασφαλίσει την υψηλότερη τιμή, με τη διαφορά ότι εδώ οι αγορές απλουστεύονται, καθώς οι ανταλλαγές πραγματοποιούνται αποκλειστικά έναντι χρήματος και, επομένως, εκείνο που έχει σημασία είναι η χρηματική τιμή. Το χρηματικό εισόδημα που θα λάβει ένας άνθρωπος από την πώληση ενός αγαθού θα ισούται πάντοτε με τη χρηματική τιμή πώλησης επί την ποσότητα των μονάδων του αγαθού. Έτσι, αν πουλήσει ένα σπίτι σε χρηματική τιμή 200 ουγγιών ανά σπίτι, το συνολικό χρηματικό εισόδημά του από το αγαθό θα είναι 200 ουγγιές. Η επιθυμία του να πουλήσει στην υψηλότερη τιμή δεν σημαίνει, ασφαλώς, ότι θα πουλά πάντοτε σε αυτή την τιμή. Η υψηλότερη χρηματική τιμή για ένα αγαθό μπορεί και πάλι να είναι χαμηλότερη από την ψυχική αξία που έχει για αυτόν η άμεση χρήση, όπως συνέβαινε στην περίπτωση του Williams. Είναι δυνατόν, ωστόσο, αν η χρηματική τιμή πώλησης του σπιτιού αυξανόταν στις 250 ουγγιές, η ανταλλακτική αξία του σπιτιού να κατατασσόταν υψηλότερα από την άμεση χρήση (α) και αυτός να πουλούσε το σπίτι.

Είναι σαφές ότι, αν ο ιδιοκτήτης του καταναλωτικού αγαθού είναι επίσης ο αρχικός παραγωγός του, η άμεση αξία χρήσης του για αυτόν θα είναι σχεδόν μηδενική. Ο εξειδικευμένος παραγωγός που παράγει και κατέχει σπίτια, τηλεοράσεις ή πλυντήρια διαπιστώνει ότι η άμεση αξία χρήσης αυτού του αποθέματος για τον ίδιο είναι πρακτικά ανύπαρκτη. Για αυτόν, η ανταλλακτική αξία είναι ο μόνος σημαντικός παράγοντας, και το συμφέρον του έγκειται αποκλειστικά στη μεγιστοποίηση του χρηματικού εισοδήματός του από το απόθεμα και, επομένως, στην εξασφάλιση των υψηλότερων χρηματικών τιμών κατά την πώληση κάθε αγαθού. Οι μη ανταλλάξιμοι παράγοντες που ενδέχεται να έχουν μεγάλη βαρύτητα για τον υποψήφιο επενδυτή ή εργαζόμενο σε μια ορισμένη γραμμή

παραγωγής θα είναι αμελητέοι για τον παραγωγό που διαθέτει ήδη απόθεμα αγαθών, αφού έχει ήδη λάβει υπόψη τους μη ανταλλάξιμους παράγοντες όταν πραγματοποίησε την αρχική επένδυσή του ή την αρχική επιλογή επαγγέλματος. Έτσι, για τον παραγωγό ενός καταναλωτικού αγαθού, ο τρόπος να μεγιστοποιήσει το ψυχικό εισόδημα που αποκομίζει από αυτό το έσοδο είναι να εξασφαλίσει την υψηλότερη δυνατή χρηματική τιμή από την πώλησή του.

Πότε θα πουλήσει ένας ιδιοκτήτης το αγαθό και πότε θα εκμισθώσει τις υπηρεσίες του; Είναι σαφές ότι θα ακολουθήσει την πορεία που πιστεύει ότι θα του αποφέρει το υψηλότερο χρηματικό εισόδημα ή, ακριβέστερα, την υψηλότερη παρούσα αξία χρηματικού εισοδήματος.

Τι συμβαίνει με τον ιδιοκτήτη ενός αποθέματος μη προσωπικών παραγωγικών αγαθών; Πώς θα κατανείμει αυτά τα αγαθά για να επιτύχει το υψηλότερο ψυχικό εισόδημα; Πρώτον, είναι σαφές ότι, εξ ορισμού, τα παραγωγικά αγαθά δεν μπορούν να έχουν για αυτόν άμεση αξία χρήσης ως καταναλωτικά αγαθά. Μπορεί όμως κάλλιστα να έχουν άμεση αξία χρήσης ως παραγωγικά αγαθά, δηλαδή ως συντελεστές παραγωγής για την κατασκευή ενός προϊόντος που βρίσκεται σε πιο προχωρημένο σημείο της διαδικασίας μετασχηματισμού σε καταναλωτικά αγαθά. Για οποιοδήποτε δεδομένο απόθεμα ενός παραγωγικού αγαθού ή για οποιαδήποτε μονάδα αυτού του αποθέματος μπορεί να υπάρχει ανταλλακτική αξία, αξία χρήσης για μετασχηματισμό σε άλλο προϊόν που θα έχει κατόπιν ανταλλακτική αξία ή και τα δύο. Ισχύει επίσης για τον ιδιοκτήτη παραγωγικών αγαθών ότι οι μη ανταλλάξιμοι παράγοντες θα διαδραματίζουν γενικά αμελητέο ρόλο. Το γεγονός ότι έχει ήδη επενδύσει και ενδεχομένως εργαστεί για την παραγωγή ή την αγορά αυτών των αγαθών σημαίνει ότι έχει ήδη συνυπολογίσει τις ενδεχόμενες θετικές ή αρνητικές ψυχικές αξίες στην ίδια την εργασία. Επιπλέον, στην οικονομία της έμμεσης ανταλλαγής, σημασία έχει μόνο η ανταλλαγή των παραγόμενων αγαθών έναντι χρήματος, καθώς τα περιθώρια αντιπραγματισμού θα είναι ελάχιστα. Ο ιδιοκτήτης παραγωγικών αγαθών ενδιαφέρεται, επομένως, να κρίνει αν τα αγαθά θα αποφέρουν υψηλότερο χρηματικό εισόδημα από την απευθείας ανταλλαγή τους με χρήμα ή από τον μετασχηματισμό τους μέσω της παραγωγής σε προϊόν «κατώτερης τάξης» και την επακόλουθη πώληση του προϊόντος έναντι χρήματος.

Ως παράδειγμα των επιλογών που αντιμετωπίζει ο ιδιοκτήτης παραγωγικών αγαθών, ας εξετάσουμε τον Robertson. Ο Robertson έχει επενδύσει στους ακόλουθους συντελεστές και, επομένως, τους κατέχει:

- 10 μονάδες του παραγωγικού αγαθού *X*.
- 5 μονάδες του παραγωγικού αγαθού *Y*.
- 6 μονάδες του παραγωγικού αγαθού *Z*.

Γνωρίζει, χάρη στις τεχνολογικές του γνώσεις, ότι μπορεί να μετασχηματίσει αυτές τις μονάδες συνεργαζόμενων συντελεστών *X, Y και Z σε 10* μονάδες ενός τελικού προϊόντος *P*. Οι διάφορες «μονάδες», ασφαλώς, είναι αμιγώς φυσικές μονάδες των διαφόρων αγαθών και, επομένως, δεν είναι καθόλου σύμμετρες μεταξύ τους. Εκτιμά ότι θα μπορέσει να πουλήσει αυτές τις μονάδες του *P* για 15 ουγγιές την καθεμία, εξασφαλίζοντας συνολικό χρηματικό εισόδημα 150 ουγγιών.

Από την άλλη πλευρά, βλέπει ότι θα μπορούσε να πουλήσει —ή να μεταπωλήσει— τους συντελεστές απευθείας έναντι χρήματος, χωρίς να τους μετασχηματίσει ο ίδιος σε *P*, ως εξής:

Παραγωγικό αγαθό	Ποσότητα	Χρηματική τιμή ανά μονάδα	Χρηματικό εισόδημα από το απόθεμα
X	10 μονάδες	6 ουγγιές χρυσού	60 ουγγιές
Y	5 μονάδες	9 ουγγιές	45 ουγγιές
Z	6 μονάδες	4 ουγγιές	24 ουγγιές

Το συνολικό χρηματικό εισόδημά του από την απευθείας και χωριστή πώληση του αποθέματος κάθε παραγωγικού αγαθού είναι 129 ουγγιές. Ωστόσο, ο Robertson πρέπει επίσης να λάβει υπόψη τις χρηματικές δαπάνες στις οποίες θα έπρεπε να προβεί για την αγορά υπηρεσιών εργασίας που θα βοηθούσαν σε αυτόν τον μετασχηματισμό. Σε μια ελεύθερη οικονομία, δεν μπορεί να κατέχει απόθεμα εργατών. Αν η δαπάνη του για υπηρεσίες εργασίας είναι μικρότερη από 21 ουγγιές, τότε τον συμφέρει να μετασχηματίσει τους συντελεστές και να πουλήσει το προϊόν *P* για 150 ουγγιές· αν οι απαιτούμενες δαπάνες για υπηρεσίες εργασίας είναι μεγαλύτερες από 21 ουγγιές, τότε τον συμφέρει να πουλήσει τα παραγωγικά αγαθά απευθείας έναντι χρήματος.

Σε καθεμία από αυτές τις ενδεχόμενες πωλήσεις, ασφαλώς, συμφέρον του ιδιοκτήτη είναι να μπορέσει να πουλήσει στην υψηλότερη δυνατή τιμή, αποκομίζοντας έτσι το υψηλότερο χρηματικό εισόδημα από κάθε αγαθό.

Ας υποθέσουμε τώρα ότι ο Robertson αποφάσισε να προχωρήσει στην παραγωγή και ότι διαθέτει πλέον στο απόθεμά του 10 μονάδες του *P*. Δεν υπάρχει προοπτική να εισέλθει αμέσως στην επιχειρηματική δραστηριότητα που θα χρησιμοποιούσε το *P* ως συντελεστή για την παραγωγή κάποιου άλλου προϊόντος. Επομένως, απομένει μόνο μία εναλλακτική σε αυτόν τον ιδιοκτήτη —να πουλήσει το προϊόν έναντι χρήματος, στην υψηλότερη τιμή που μπορεί να εξασφαλίσει. Ωστόσο, στις περιπτώσεις όπου το *P* είναι διαρκές, εξακολουθεί να έχει τη δυνατότητα να αναβάλει την πώληση, αν πιστεύει ότι η χρηματική τιμή του θα είναι υψηλότερη στο μέλλον και υπό την προϋπόθεση ότι η υψηλότερη τιμή θα καλύπτει το μειονέκτημα που έχει για αυτόν η αναμονή —τη χρονική προτίμησή του— και τα έξοδα αποθήκευσης του *P* έως ότου πραγματοποιηθεί η πώληση.

Ο ιδιοκτήτης ενός παραγωγικού αγαθού, είτε αυτό αποτελεί για τον ίδιο προϊόν είτε συντελεστή, μπορεί να το εκμισθώσει αν δεν πουλήσει ολόκληρο το αγαθό. Για να είναι αυτό εφικτό, ασφαλώς, το αγαθό θα πρέπει να είναι σχετικά διαρκές. Και εδώ, όπως στην περίπτωση ενός καταναλωτικού αγαθού, ο ιδιοκτήτης θα αποφασίσει αν θα πουλήσει το αγαθό με πλήρη μεταβίβαση της κυριότητάς του ή θα εκμισθώσει τις υπηρεσίες του για ορισμένο χρονικό διάστημα, σύμφωνα με την κρίση του για το ποια εναλλακτική θα του αποφέρει το υψηλότερο χρηματικό εισόδημα — ακριβέστερα, την υψηλότερη παρούσα αξία.

Αναλύσαμε, επομένως, τις πράξεις ενός ιδιοκτήτη αποθέματος καταναλωτικών ή παραγωγικών αγαθών στην προσπάθειά του να επιτύχει τους σκοπούς στους οποίους αποδίδει τη μεγαλύτερη αξία, δηλαδή να μεγιστοποιήσει το ψυχικό εισόδημά του. Οι μη ανταλλάξιμοι παράγοντες θα έχουν γενικά αμελητέα σημασία για αυτόν, αφού είχαν ήδη συνυπολογιστεί όταν πραγματοποιήθηκε η επένδυση σε αυτά τα αγαθά. Αν αφήσουμε κατά μέρος την αξία που έχει για ορισμένους ιδιοκτήτες το διαρκές καταναλωτικό αγαθό σε άμεση χρήση, σκοπός των ιδιοκτητών θα είναι να μεγιστοποιήσουν το χρηματικό εισόδημά τους από το απόθεμα του αγαθού. Εφόσον το χρηματικό

εισόδημα από την πώληση ενός αγαθού είναι η χρηματική τιμή του αγαθού επί την πωλούμενη ποσότητα, αυτό σημαίνει ότι οι πωλητές θα προσπαθούν να εξασφαλίσουν την υψηλότερη χρηματική τιμή για το απόθεμά τους.

Σε αυτό το σημείο μπορούμε, έστω και συνοπτικά, να αρχίσουμε να απαντούμε στο ερώτημα για το οποίο δεν διαθέταμε τις αναγκαίες πληροφορίες στο κεφάλαιο 2: Δεδομένης της συμπεριφοράς του ιδιοκτήτη ενός ορισμένου αποθέματος, τι καθορίζει το μέγεθος αυτού του αποθέματος αγαθών; Είναι τώρα προφανές ότι, εκτός από την περίπτωση της προσωπικής ενέργειας, αυτά τα αγαθά πρέπει να έχουν παραχθεί προηγουμένως από κάποιον —ή να έχουν προηγουμένως βρεθεί και μετασχηματιστεί, στην περίπτωση αμιγώς φυσικών συντελεστών. Αυτή η προηγούμενη παραγωγή αναλήφθηκε είτε από τον τωρινό ιδιοκτήτη είτε από κάποιον στο παρελθόν, από τον οποίο απέκτησε, μέσω ανταλλαγής ή δωρεάς, αυτό το απόθεμα αγαθών. Η παρελθούσα επένδυση πρέπει να είχε πραγματοποιηθεί για τον λόγο που είδαμε παραπάνω: την προσδοκία μιας μελλοντικής χρηματικής απόδοσης από την επένδυση, η οποία θα αντιστάθμιζε τη θυσία της αναμονής για κατανάλωση στο μέλλον αντί στο παρόν. Αυτός ο προηγούμενος επενδυτής προσδοκούσε ότι θα μπορούσε να πουλήσει το αγαθό για χρηματικό εισόδημα μεγαλύτερο από τις χρηματικές δαπάνες στις οποίες έπρεπε να προβεί για τους συντελεστές παραγωγής του. Ως παράδειγμα, ας εξετάσουμε τον Robertson με απόθεμα 10 μονάδων του *P*. Πώς απέκτησε αυτό το απόθεμα; Επενδύοντας χρήμα στην αγορά των συντελεστών παραγωγής του και κατόπιν παράγοντάς το, με την ελπίδα να αποκομίσει ορισμένο καθαρό χρηματικό εισόδημα, δηλαδή με την προσδοκία ότι το χρηματικό εισόδημα από την πώληση του *P* θα υπερέβαινε κατά ορισμένο ποσό τις χρηματικές δαπάνες που επενδύθηκαν στους διάφορους συντελεστές. Πώς, λοιπόν, προέκυψε το προηγουμένως παραχθέν απόθεμα των συντελεστών *X*, *Y* και *Z*; Μέσω της ίδιας διαδικασίας. Διάφοροι επενδυτές ασχολήθηκαν με την παραγωγή αυτών των συντελεστών προσδοκώντας καθαρό χρηματικό εισόδημα από την επένδυση —συνολικό χρηματικό εισόδημα από την επένδυση μεγαλύτερο από τις συνολικές χρηματικές δαπάνες. Αυτή η επενδυτική απόφαση εξηγεί την ύπαρξη ολόκληρου του αποθέματος όλων των παραγωγικών και διαρκών καταναλωτικών αγαθών οποιασδήποτε κοινότητας σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή. Επιπλέον, το απόθεμα αμιγώς φυσικών συντελεστών αποκτήθηκε μέσω της εύρεσης και της χρησιμοποίησης προηγουμένως αχρησιμοποίητων συντελεστών σε μια παραγωγική διαδικασία από τον ιδιοκτήτη ή από κάποιο προηγούμενο πρόσωπο. Το απόθεμα του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα ήταν, όπως εκείνο των καταναλωτικών και παραγωγικών αγαθών, αποτέλεσμα επενδυτικής απόφασης ενός επενδύοντος παραγωγού, ο οποίος προσδοκούσε ότι το χρηματικό εισόδημά του θα ήταν υψηλότερο από τη χρηματική δαπάνη του. Από την άλλη πλευρά, το απόθεμα προσωπικής ενέργειας που ανήκει σε οποιοδήποτε πρόσωπο είναι εγγενές στη φύση του ως ανθρώπινου όντος.

Αναλύσαμε, επομένως, κάθε τύπο ανταλλάξιμου πόρου που μπορεί να διαθέτει ένα πρόσωπο, τι διέπει τη χρησιμοποίησή τους από αυτό προκειμένου να μεγιστοποιήσει το ψυχικό εισόδημά του και σε ποιον βαθμό αυτή η μεγιστοποίηση περιλαμβάνει προσπάθεια μεγιστοποίησης του χρηματικού εισοδήματος από τον πόρο. Αναλύοντας τους προσδιοριστικούς παράγοντες του χρηματικού εισοδήματος από οποιαδήποτε πώληση, είδαμε ότι αυτοί είναι η ποσότητα και η χρηματική τιμή, και μόλις είδαμε πώς μπορούν να εξηγηθούν οι ποσότητες που περιλαμβάνονται στο «δεδομένο απόθεμα» οποιουδήποτε αγαθού. Εκείνο που απομένει ακόμη ανεξήγητο είναι οι χρηματικές τιμές. Το μόνο που γνωρίζουμε γι' αυτές έως τώρα είναι ότι ο πωλητής οποιουδήποτε αγαθού — καταναλωτικού ή παραγωγικού αγαθού ή υπηρεσίας εργασίας— επιθυμεί να το πουλήσει σε όσο το

δυνατόν υψηλότερη χρηματική τιμή. Τα μη ανταλλάξιμα αγαθά στην κλίμακα αξιών του ιδιοκτήτη μπορεί να τροποποιούν αυτόν τον κανόνα, αλλά γενικά αυτές οι τροποποιήσεις θα είναι σημαντικές μόνο για τους πωλητές υπηρεσιών εργασίας.

Μέχρι τώρα εξετάζαμε τον άνθρωπο ως εκείνον που κατανέμει ή πωλεί ένα δεδομένο αγαθό. Τι συμβαίνει με τον άνθρωπο ως αγοραστή ενός αγαθού; Εδώ θυμόμαστε τη συζήτηση στα πρώτα μέρη αυτού του κεφαλαίου. Ως αγοραστής, χρησιμοποιεί χρήμα για επενδυτικές και καταναλωτικές δαπάνες. Στη συζήτησή μας για τις καταναλωτικές δαπάνες ενός ατόμου, είδαμε ότι αυτός αποφάσιζε σχετικά με αυτές εξετάζοντας τα αγαθά που μπορούσε να αγοράσει με μία μονάδα χρήματος. Τι καθορίζει όμως ποια θα είναι αυτά τα αγαθά; Πόσα αυγά, καπέλα, βούτυρο κ.λπ. μπορούν να αγοραστούν με μία ουγγιά χρήματος; Αυτό μπορεί να καθοριστεί μόνο από τη χρηματική τιμή που θα έπρεπε να πληρώσει ο αγοραστής για το αγαθό. Αν ένας άνθρωπος μπορεί να αγοράσει αυγά προς 1/10 της ουγγιάς ανά δωδεκάδα, τότε τα αυγά που μπορούν να αγοραστούν με μία ουγγιά είναι 10 δωδεκάδες. Είναι τώρα προφανές ότι ο άνθρωπος, με την ιδιότητά του ως αγοραστή καταναλωτικών αγαθών έναντι χρήματος, θα επιδιώκει να αγοράζει κάθε συγκεκριμένο αγαθό στη χαμηλότερη δυνατή χρηματική τιμή. Για έναν άνθρωπο που κατέχει χρήμα και επιδιώκει να αγοράσει καταναλωτικά αγαθά, είναι σαφές ότι όσο χαμηλότερες είναι οι χρηματικές τιμές των αγαθών που επιδιώκει να αγοράσει τόσο μεγαλύτερο είναι το ψυχικό εισόδημά του· διότι όσο περισσότερα αγαθά μπορεί να αγοράσει τόσο περισσότερες χρήσεις μπορεί να εξυπηρετήσει με την ίδια ποσότητα χρήματος. Ο αγοραστής θα επιδιώκει, επομένως, τις χαμηλότερες χρηματικές τιμές για τα αγαθά που αγοράζει.

Έτσι, *ceteris paribus*, το ψυχικό εισόδημα του ανθρώπου ως πωλητή έναντι χρήματος μεγιστοποιείται με την πώληση του αγαθού στην υψηλότερη χρηματική τιμή που μπορεί να εξασφαλιστεί· το ψυχικό εισόδημα του ανθρώπου ως αγοραστή με χρήμα μεγιστοποιείται με την αγορά του αγαθού στη χαμηλότερη χρηματική τιμή που μπορεί να εξασφαλιστεί.

Ας συνοψίσουμε τώρα τα αποτελέσματα της ανάλυσης αυτού του κεφαλαίου. Είδαμε πώς το κοινό μέσο ανταλλαγής αναδύεται στην αγορά από την άμεση ανταλλαγή· επισημάναμε τη διάρθρωση των ανταλλαγών με χρήμα και έναντι χρήματος σε μια οικονομία έμμεσης ανταλλαγής· περιγράψαμε πώς κάθε άτομο παρουσιάζει μια διάρθρωση χρηματικού εισοδήματος και χρηματικών δαπανών. Κατόπιν διερευνήσαμε τι περιλαμβάνει η μεγιστοποίηση του ψυχικού εισοδήματος σε μια χρηματική οικονομία, πώς αυτή η αρχή διέπει τις πράξεις των ανθρώπων στις διάφορες λειτουργίες τους —ως ιδιοκτητών διαφορετικών τύπων πόρων και ως εργαζομένων ή επενδυτών. Είδαμε σε ποιον βαθμό μια τέτοια επιδίωξη των σκοπών με την υψηλότερη αξία περιλαμβάνει τη μεγιστοποίηση του χρηματικού εισοδήματος στις διάφορες περιπτώσεις και σε ποιον βαθμό δεν την περιλαμβάνει. Μόλις καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι μια τέτοια μεγιστοποίηση του ψυχικού εισοδήματος οδηγεί πάντοτε τον πωλητή ενός αγαθού να επιδιώκει την υψηλότερη χρηματική τιμή γι’ αυτό και τον αγοραστή ενός αγαθού να επιδιώκει τη χαμηλότερη χρηματική τιμή, με εξαιρέσεις όπως ο εργαζόμενος που απορρίπτει μια υψηλότερη χρηματική τιμή για την εργασία του λόγω των μη ανταλλάξιμων συνθηκών που συνδέονται με την εργασία ή ο επενδυτής που απορρίπτει ένα μεγαλύτερο προσδοκώμενο εισόδημα χάριν μιας γραμμής παραγωγής που προτιμά για αυτή την ίδια. Με αυτές τις εξαιρέσεις κατά μέρος, η τήρηση του κανόνα «Αγόραζε στη φθηνότερη αγορά και πούλα στην ακριβότερη» οδηγεί στην εκπλήρωση των σκοπών με την υψηλότερη αξία για κάθε άτομο, τόσο ως καταναλωτή όσο και ως παραγωγό.

Μολονότι γνωρίζουμε ότι ο άνθρωπος προσπαθεί να μεγιστοποιήσει το ψυχικό εισόδημά του και, επομένως, το χρηματικό εισόδημά του, *ceteris paribus*, εξακολουθούμε να μη γνωρίζουμε σε ποια βάση καθορίζεται το χρηματικό εισόδημα που πράγματι αποκτά. Γνωρίζουμε ότι οι μη ανταλλάξιμες αξίες καθορίζονται απλώς από τις κλίμακες αξιών κάθε ατόμου. Αλλά, μολονότι γνωρίζουμε ότι, *ceteris paribus*, ένας άνθρωπος θα πουλήσει μια υπηρεσία ή ένα αγαθό έναντι μεγαλύτερης και όχι μικρότερης χρηματικής τιμής και εισοδήματος, δεν γνωρίζουμε ακόμη τι κάνει τις χρηματικές τιμές να είναι αυτές που είναι. Τι καθορίζει τις χρηματικές τιμές των καταναλωτικών αγαθών, των υπηρεσιών εργασίας, των κεφαλαιουχικών αγαθών, των συντελεστών που παρέχονται από τη φύση; Τι καθορίζει τη χρηματική τιμή ολόκληρου του διαρκούς αγαθού και τη χρηματική τιμή των «εκμισθωμένων» υπηρεσιών του; Και, δεδομένης της τεράστιας σημασίας της επένδυσης ως προσδιοριστικού παράγοντα του δεδομένου αποθέματος κάθε αγαθού, τι καθορίζει τη διαφορά μεταξύ του ακαθάριστου χρηματικού εισοδήματος από τα αγαθά και των χρηματικών δαπανών για τους συντελεστές που απαιτούνται για την παραγωγή τους; Μόνο η προσδοκία αυτής της διαφοράς μεταξύ του χρηματικού εισοδήματος από την πώληση του προϊόντος και της χρηματικής δαπάνης για συντελεστές είναι εκείνη που προκαλεί την επένδυση και την παραγωγή. Και ποιες είναι, αν υπάρχουν, οι σχέσεις που τείνουν να διαμορφώνονται μεταξύ των διαφόρων τιμών;

Για να το θέσουμε διαφορετικά, κάθε ανθρώπινη δράση χρησιμοποιεί σπάνιους πόρους επιχειρώντας να επιτύχει τους υψηλότερα αξιολογούμενους από τους σκοπούς που δεν έχουν ακόμη επιτευχθεί, δηλαδή να μεγιστοποιήσει το ψυχικό εισόδημα. Είδαμε πώς αυτό πραγματοποιείται από άτομα σε απομόνωση και από άτομα σε άμεση ανταλλαγή —μολονότι αυτές οι καταστάσεις μπορούν να υπάρξουν μόνο σε εξαιρετικά περιορισμένη έκταση. Είδαμε πώς πραγματοποιείται, σε ασύγκριτα μεγαλύτερη κλίμακα, στη χρηματική οικονομία· και είδαμε ότι οι συγκεκριμένες συνιστώσες της μεγιστοποίησης του ψυχικού εισοδήματος στη χρηματική οικονομία είναι, σε τελική ανάλυση, οι μη ανταλλάξιμες αξίες, οι ποσότητες αγαθών στο απόθεμα και οι χρηματικές τιμές έναντι των οποίων μπορούν να ανταλλαγούν αυτά τα αγαθά στην αγορά. Εξηγήσαμε τη λειτουργία των μη ανταλλάξιμων αξιών και υποδείξαμε πολύ συνοπτικά πώς καθορίζεται η ποσότητα του δεδομένου αποθέματος κάθε αγαθού. Πρέπει τώρα να διερευνήσουμε το κλασικό πρόβλημα της ανάλυσης της έμμεσης ανταλλαγής: τον προσδιορισμό των χρηματικών τιμών. Επιπλέον, η ανάλυση των χρηματικών τιμών θα επιτρέψει τη διερεύνηση των λόγων και των προσδιοριστικών παραγόντων της «διαφοράς» μεταξύ του αναμενόμενου ακαθάριστου χρηματικού εισοδήματος από τις πωλήσεις και της δαπάνης για συντελεστές, η οποία παρακινεί τους ανθρώπους να επενδύουν στην παραγωγή αποθέματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Τιμές και Κατανάλωση

1. Χρηματικές τιμές

Είδαμε την τεράστια σημασία των χρηματικών τιμών των αγαθών σε μια οικονομία έμμεσης ανταλλαγής. Το χρηματικό εισόδημα του παραγωγού ή του εργαζομένου και το ψυχικό εισόδημα του καταναλωτή εξαρτώνται από τη διάρθρωση αυτών των τιμών. Πώς καθορίζονται; Σε αυτή τη διερεύνηση μπορούμε να αντλήσουμε εκτενώς από σχεδόν ολόκληρη τη συζήτηση του κεφαλαίου 2. Εκεί είδαμε πώς καθορίζονται οι τιμές ενός αγαθού σε όρους άλλων υπό συνθήκες άμεσης ανταλλαγής. Ο λόγος για τον οποίο αφιερώθηκε τόσο εκτενής εξέταση σε μια κατάσταση πραγμάτων που μπορεί να υπάρξει μόνο σε πολύ περιορισμένη έκταση ήταν ότι μια παρόμοια ανάλυση μπορεί να εφαρμοστεί στις συνθήκες της έμμεσης ανταλλαγής.

Σε μια κοινωνία αντιπραγματισμού, οι αγορές που διαμόρφωναν τις τιμές —αν υποθέσουμε ότι το σύστημα μπορούσε να λειτουργήσει— ήταν αναρίθμητες αγορές ανταλλαγής ενός αγαθού με κάθε άλλο αγαθό. Με την καθιέρωση μιας χρηματικής οικονομίας, ο αριθμός των αναγκαίων αγορών μειώνεται ασύγκριτα. Μια μεγάλη ποικιλία αγαθών ανταλλάσσεται με το εμπόρευμα που λειτουργεί ως χρήμα, και το εμπόρευμα που λειτουργεί ως χρήμα ανταλλάσσεται με μια μεγάλη ποικιλία αγαθών. Κάθε επιμέρους αγορά, λοιπόν —με εξαίρεση μεμονωμένες περιπτώσεις αντιπραγματισμού —, περιλαμβάνει, ως ένα από τα δύο στοιχεία της, το εμπόρευμα που λειτουργεί ως χρήμα.

Πέρα από τα δάνεια και τις αξιώσεις —που θα εξεταστούν παρακάτω—, οι ακόλουθοι τύποι ανταλλαγής πραγματοποιούνται έναντι χρήματος:

Αγαθά ή υπηρεσίες	Αντάλλαγμα
Παλαιά καταναλωτικά αγαθά	Χρήμα
Νέα καταναλωτικά αγαθά και υπηρεσίες	Χρήμα
Κεφαλαιουχικά αγαθά	Χρήμα
Υπηρεσίες εργασίας	Χρήμα
Συντελεστές γης	Χρήμα

Στην περίπτωση των διαρκών αγαθών, κάθε μονάδα μπορεί να πωληθεί στο σύνολό της ή να εκμισθωθεί για τις υπηρεσίες της κατά τη διάρκεια ορισμένου χρονικού διαστήματος.

Θυμόμαστε τώρα από το κεφάλαιο 2 ότι η τιμή ενός αγαθού σε όρους ενός άλλου είναι η ποσότητα του άλλου αγαθού διαιρεμένη με την ποσότητα του πρώτου αγαθού στην ανταλλαγή. Αν, σε μια ορισμένη ανταλλαγή, 150 βαρέλια ψαριών ανταλλάσσονταν με τρία άλογα, τότε η τιμή των αλόγων σε όρους ψαριών, η «τιμή των αλόγων σε ψάρια», ήταν 50 βαρέλια ψαριών ανά άλογο σε εκείνη την ανταλλαγή. Ας υποθέσουμε τώρα ότι, σε μια χρηματική οικονομία, τρία άλογα ανταλλάσσονται με 15 ουγγιές χρυσού —χρήματος. Η χρηματική τιμή των αλόγων σε αυτή την

ανταλλαγή είναι πέντε ουγγιές ανά άλογο. Η χρηματική τιμή ενός αγαθού σε μια ανταλλαγή είναι, επομένως, η ποσότητα μονάδων χρυσού διαιρεμένη με την ποσότητα μονάδων του αγαθού, από την οποία προκύπτει ένας αριθμητικός λόγος.

Για να δείξουμε πώς μπορούν να υπολογιστούν οι χρηματικές τιμές για οποιαδήποτε ανταλλαγή, ας υποθέσουμε ότι πραγματοποιούνται οι ακόλουθες ανταλλαγές:

- 15 ουγγιές χρυσού με 3 άλογα.
- 5 ουγγιές χρυσού με 100 βαρέλια ψαριών.
- 1/8 της ουγγιάς χρυσού με 2 δωδεκάδες αυγών.
- 24 ουγγιές χρυσού με 8 ώρες εργασίας του *X*.

Οι χρηματικές τιμές αυτών των διαφόρων ανταλλαγών ήταν οι ακόλουθες:

$$\frac{15\ \text{ουγγ.}}{3\ \text{άλογα}} = \frac{5\ \text{ουγγ.}}{1\ \text{άλογο}}$$

$$\frac{5\ \text{ουγγ.}}{100\ \text{βαρέλια ψαριών}} = \frac{1\ \text{ουγγ.}}{20\ \text{βαρέλια ψαριών}} = \frac{1/20\ \text{ουγγ.}}{1\ \text{βαρέλι ψαριών}}$$

$$\frac{1/8\ \text{ουγγ.}}{2\ \text{δωδεκάδες αυγών}} = \frac{1/16\ \text{ουγγ.}}{1\ \text{δωδεκάδα αυγών}}$$

$$\frac{24\ \text{ουγγ.}}{8\ \text{ώρες εργασίας του } X} = \frac{3\ \text{ουγγ.}}{1\ \text{ώρα εργασίας του } X}$$

Οι τελευταίοι λόγοι σε κάθε γραμμή είναι οι χρηματικές τιμές των μονάδων κάθε αγαθού για κάθε ανταλλαγή.

Είναι προφανές ότι, καθώς το χρήμα χρησιμοποιείται σε όλες τις ανταλλαγές, οι χρηματικές τιμές χρησιμεύουν ως κοινός παρονομαστής όλων των αναλογιών ανταλλαγής. Έτσι, με τις παραπάνω χρηματικές τιμές, οποιοσδήποτε μπορεί να υπολογίσει ότι, αν ένα άλογο ανταλλάσσεται με πέντε ουγγιές και ένα βαρέλι ψαριών ανταλλάσσεται με 1/20 της ουγγιάς, τότε ένα άλογο μπορεί, έμμεσα, να ανταλλαγεί με 100 βαρέλια ψαριών ή με 80 δωδεκάδες αυγών ή με 5/3 της ώρας εργασίας του *X* κ.ο.κ. Αντί για μυριάδες απομονωμένες αγορές μεταξύ κάθε αγαθού και κάθε άλλου αγαθού, κάθε αγαθό ανταλλάσσεται με χρήμα, και οι αναλογίες ανταλλαγής μεταξύ κάθε αγαθού και κάθε άλλου μπορούν εύκολα να εκτιμηθούν μέσω της παρατήρησης των χρηματικών τιμών τους. Εδώ πρέπει να τονιστεί ότι αυτές οι αναλογίες ανταλλαγής είναι μόνο υποθετικές και ότι ο υπολογισμός τους καθίσταται δυνατός αποκλειστικά χάρη στις ανταλλαγές έναντι χρήματος. Μόνο μέσω της χρήσης του χρήματος μπορούμε να εκτιμήσουμε υποθετικά αυτές τις «αναλογίες αντιπραγματισμού», και μόνο με ενδιάμεσες ανταλλαγές έναντι χρήματος μπορεί ένα αγαθό να ανταλλαγεί τελικά με το άλλο στην υποθετική αναλογία.[169] Πολλοί συγγραφείς έχουν σφάλει πιστεύοντας ότι είναι δυνατόν να αφαιρεθεί κατά κάποιον τρόπο το χρήμα από τη διαμόρφωση των χρηματικών τιμών και ότι η ανάλυση μπορεί να περιγράψει με ακρίβεια τα πράγματα «σαν να» πραγματοποιούνταν πράγματι οι ανταλλαγές μέσω αντιπραγματισμού. Καθώς το χρήμα και οι χρηματικές τιμές διαπερνούν όλες τις ανταλλαγές, δεν είναι δυνατόν να γίνεται αφαίρεση του χρήματος κατά την ανάλυση της διαμόρφωσης των τιμών σε μια οικονομία έμμεσης ανταλλαγής.

Όπως ακριβώς στην περίπτωση της άμεσης ανταλλαγής, θα υπάρχει πάντοτε στην αγορά τάση διαμόρφωσης μίας χρηματικής τιμής για κάθε αγαθό. Είδαμε ότι ο βασικός κανόνας είναι πως κάθε πωλητής προσπαθεί να πουλήσει το αγαθό του στην υψηλότερη χρηματική τιμή που μπορεί να

εξασφαλίσει, ενώ κάθε αγοραστής προσπαθεί να αγοράσει το αγαθό στη χαμηλότερη χρηματική τιμή που μπορεί να εξασφαλίσει. Οι πράξεις των αγοραστών και των πωλητών θα τείνουν πάντοτε και ταχέως να διαμορφώνουν μία τιμή στην αγορά σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή. Αν, για παράδειγμα, η «επικρατούσα» αγοραία τιμή για 100 βαρέλια ψαριών είναι πέντε ουγγιές — δηλαδή αν οι πωλητές και οι αγοραστές πιστεύουν ότι μπορούν να πουλήσουν και να αγοράσουν την ποσότητα ψαριών που επιθυμούν προς πέντε ουγγιές ανά 100 βαρέλια—, τότε κανένας αγοραστής δεν θα πληρώσει έξι ουγγιές και κανένας πωλητής δεν θα δεχθεί τέσσερις ουγγιές για τα ψάρια. Τέτοια δράση θα εκδηλώνεται για όλα τα αγαθά στην αγορά, καθιερώνοντας τον κανόνα ότι, σε ολόκληρη την κοινωνία της αγοράς, κάθε ομοιογενές αγαθό θα τείνει να αγοράζεται και να πωλείται σε μία συγκεκριμένη χρηματική τιμή σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή.

Ποιες είναι, λοιπόν, οι δυνάμεις που καθορίζουν σε ποιο σημείο τείνει να διαμορφωθεί αυτή η ενιαία χρηματική τιμή για κάθε αγαθό; Θα δούμε σύντομα ότι, όπως καταδείχθηκε στο κεφάλαιο 2, οι προσδιοριστικοί παράγοντες είναι οι ατομικές κλίμακες αξιών, όπως εκφράζονται μέσω των πινάκων ζήτησης και προσφοράς.

Πρέπει να θυμόμαστε ότι, κατά τον προσδιορισμό της «τιμής των αλόγων σε ψάρια» στην άμεση ανταλλαγή ψαριών με άλογα, καθοριζόταν ταυτόχρονα και η «τιμή των ψαριών σε άλογα». Στις ανταλλαγές μιας χρηματικής οικονομίας, ποια είναι η «τιμή του χρήματος σε αγαθά» και πώς καθορίζεται;

Ας εξετάσουμε τον προηγούμενο κατάλογο τυπικών ανταλλαγών έναντι χρήματος. Αυτές οι ανταλλαγές διαμόρφωσαν τις χρηματικές τιμές τεσσάρων διαφορετικών αγαθών στην αγορά. Ας αντιστρέψουμε τώρα τη διαδικασία και ας διαιρέσουμε τις ποσότητες των αγαθών με την ποσότητα χρήματος στην ανταλλαγή. Αυτό μας δίνει:

$$\frac{\text{1/5 άλογο}}{\text{1 ουγγ.}}; \frac{\text{20 βαρέλια ψαριών}}{\text{1 ουγγ.}}; \frac{\text{16 δωδεκάδες αυγών}}{\text{1 ουγγ.}}; \frac{\text{1/3 ώρα εργασίας του } X}{\text{1 ουγγ.}}$$

Αυτός ο τύπος καταλόγου, ή «διάταξης», συνεχίζεται για καθεμία από τις μυριάδες ανταλλαγές αγαθών έναντι χρήματος. Ο αντίστροφος της χρηματικής τιμής οποιουδήποτε αγαθού μάς δίνει την «τιμή του χρήματος σε αγαθά» σε όρους του συγκεκριμένου αγαθού. Το χρήμα, υπό μία έννοια, είναι το μόνο αγαθό που παραμένει, όσον αφορά τις τιμές του, στην ίδια κατάσταση στην οποία βρισκόταν κάθε αγαθό σε ένα καθεστώς αντιπραγματισμού. Στον αντιπραγματισμό, κάθε αγαθό είχε μόνο την επικρατούσα αγοραία τιμή του σε όρους κάθε άλλου αγαθού: την τιμή των αυγών σε ψάρια, την τιμή των κινηματογραφικών προβολών σε άλογα κ.λπ. Σε μια χρηματική οικονομία, κάθε αγαθό εκτός από το χρήμα έχει πλέον μία αγοραία τιμή σε όρους χρήματος. Το χρήμα, από την άλλη πλευρά, εξακολουθεί να έχει μια σχεδόν άπειρη διάταξη «τιμών σε αγαθά», οι οποίες συγκροτούν την «τιμή του χρήματος σε αγαθά». Ολόκληρη η διάταξη, εξεταζόμενη ως σύνολο, μας δίνει τη γενική «τιμή του χρήματος σε αγαθά». Διότι, αν εξετάσουμε ολόκληρη τη διάταξη των τιμών σε αγαθά, γνωρίζουμε τι μπορεί να αγοράσει μία ουγγιά χρήματος σε όρους οποιουδήποτε επιθυμητού συνδυασμού αγαθών, δηλαδή γνωρίζουμε ποια αγαθά μπορούν να αποκτηθούν με αυτή τη μία ουγγιά χρήματος —κάτι που έχει τόσο μεγάλη βαρύτητα στις αποφάσεις των καταναλωτών.

Εναλλακτικά, μπορούμε να πούμε ότι η χρηματική τιμή οποιουδήποτε αγαθού αποκαλύπτει ποια θα είναι η «αγοραστική δύναμή» του στην αγορά. Ας υποθέσουμε ότι ένας άνθρωπος κατέχει 200 βαρέλια ψαριών. Εκτιμά ότι η επικρατούσα αγοραία τιμή των ψαριών είναι έξι ουγγιές ανά 100

βαρέλια και ότι, επομένως, μπορεί να πουλήσει τα 200 βαρέλια για 12 ουγγιές. Η «αγοραστική δύναμη» 100 βαρελιών στην αγορά είναι έξι ουγγιές χρήματος. Ομοίως, η αγοραστική δύναμη ενός αλόγου μπορεί να είναι πέντε ουγγιές κ.ο.κ. Η αγοραστική δύναμη ενός αποθέματος οποιουδήποτε αγαθού ισούται με την ποσότητα χρήματος που μπορεί να «αγοράσει» στην αγορά και, επομένως, καθορίζεται άμεσα από τη χρηματική τιμή που μπορεί να εξασφαλίσει. Στην πραγματικότητα, η αγοραστική δύναμη μίας μονάδας οποιασδήποτε ποσότητας ενός αγαθού ισούται με τη χρηματική τιμή της. Αν η αγοραία χρηματική τιμή μιας δωδεκάδας αυγών —της μονάδας— είναι 1/8 της ουγγιάς χρυσού, τότε η αγοραστική δύναμη της δωδεκάδας αυγών είναι επίσης 1/8 της ουγγιάς. Ομοίως, η αγοραστική δύναμη ενός αλόγου, παραπάνω, ήταν πέντε ουγγιές· μιας ώρας εργασίας του *X*, τρεις ουγγιές· κ.ο.κ.

Για κάθε αγαθό εκτός από το χρήμα, λοιπόν, η αγοραστική δύναμη της μονάδας του ταυτίζεται με τη χρηματική τιμή που μπορεί να εξασφαλίσει στην αγορά. Ποια είναι η αγοραστική δύναμη της νομισματικής μονάδας; Προφανώς, η αγοραστική δύναμη, για παράδειγμα, μιας ουγγιάς χρυσού μπορεί να εξεταστεί μόνο σε σχέση με όλα τα αγαθά που η ουγγιά θα μπορούσε να αγοράσει ή να συμβάλει στην αγορά τους. Η αγοραστική δύναμη της νομισματικής μονάδας συνίσταται σε μια διάταξη όλων των επιμέρους τιμών της μονάδας σε αγαθά μέσα στην κοινωνία.[170] Αποτελείται από μια τεράστια διάταξη του παραπάνω τύπου: 1/5 του αλόγου ανά ουγγιά· 20 βαρέλια ψαριών ανά ουγγιά· 16 δωδεκάδες αυγών ανά ουγγιά· κ.ο.κ.

Είναι προφανές ότι το εμπόρευμα που λειτουργεί ως χρήμα και οι προσδιοριστικοί παράγοντες της αγοραστικής δύναμής του εισάγουν στους πίνακες ζήτησης και προσφοράς του κεφαλαίου 2 μια περιπλοκή που πρέπει να αναλυθεί· δεν μπορεί να γίνει απλή αναπαραγωγή των πινάκων ζήτησης και προσφοράς υπό συνθήκες αντιπραγματισμού, αφού η κατάσταση της ζήτησης και της προσφοράς χρήματος είναι μοναδική. Προτού διερευνήσουμε την «τιμή» του χρήματος και τους προσδιοριστικούς παράγοντές της, πρέπει πρώτα να κάνουμε μια μακρά παρέκβαση και να διερευνήσουμε τον προσδιορισμό των χρηματικών τιμών όλων των άλλων αγαθών στην οικονομία.

2. Προσδιορισμός των χρηματικών τιμών

Ας εξετάσουμε πρώτα ένα τυπικό αγαθό και ας αναλύσουμε τους προσδιοριστικούς παράγοντες της χρηματικής τιμής του στην αγορά. Εδώ ο αναγνώστης παραπέμπεται στην αναλυτικότερη εξέταση της τιμής στο κεφάλαιο 2. Ας πάρουμε ένα ομοιογενές αγαθό, το βούτυρο κατηγορίας Α, το οποίο ανταλλάσσεται έναντι χρήματος.

Η χρηματική τιμή καθορίζεται από πράξεις που αποφασίζονται σύμφωνα με τις ατομικές κλίμακες αξιών. Για παράδειγμα, η κλίμακα αξιών ενός τυπικού αγοραστή μπορεί να έχει την ακόλουθη κατάταξη:

7 κόκκοι χρυσού
(1η λίβρα βουτύρου)
6 κόκκοι χρυσού
5 κόκκοι χρυσού
(2η λίβρα βουτύρου)
4 κόκκοι χρυσού
3 κόκκοι χρυσού
(3η λίβρα βουτύρου)
2 κόκκοι χρυσού

Οι ποσότητες εντός παρενθέσεων είναι εκείνες που το πρόσωπο δεν κατέχει, αλλά εξετάζει το ενδεχόμενο να προσθέσει στην ιδιοκτησία του· οι υπόλοιπες είναι εκείνες που έχει στην κατοχή του. Σε αυτή την περίπτωση, η μέγιστη χρηματική τιμή αγοράς του αγοραστή για την πρώτη λίβρα βουτύρου είναι έξι grains χρυσού. Σε οποιαδήποτε αγοραία τιμή έξι grains ή χαμηλότερη, θα ανταλλάξει αυτά τα grains με το βούτυρο· σε αγοραία τιμή επτά grains ή υψηλότερη, δεν θα πραγματοποιήσει την αγορά. Η μέγιστη τιμή αγοράς του για μια δεύτερη λίβρα βουτύρου θα είναι αισθητά χαμηλότερη. Αυτό το αποτέλεσμα ισχύει πάντοτε και απορρέει από τον νόμο της χρησιμότητας· καθώς προσθέτει λίβρες βουτύρου στην ιδιοκτησία του, η οριακή χρησιμότητα κάθε λίβρας μειώνεται. Από την άλλη πλευρά, καθώς αποχωρίζεται grains χρυσού, η οριακή χρησιμότητα που έχει για αυτόν κάθε εναπομένον grain αυξάνεται. Και οι δύο αυτές δυνάμεις ωθούν τη μέγιστη τιμή αγοράς μιας πρόσθετης μονάδας προς τα κάτω καθώς αυξάνεται η αγοραζόμενη ποσότητα.[171] Από αυτή την κλίμακα αξιών μπορούμε να καταρτίσουμε τον πίνακα ζήτησης αυτού του αγοραστή, δηλαδή την ποσότητα κάθε αγαθού που θα καταναλώσει σε κάθε υποθετική χρηματική τιμή στην αγορά. Μπορούμε επίσης να χαράξουμε την καμπύλη ζήτησής του, αν επιθυμούμε να δούμε τον πίνακα σε γραφική μορφή. Ο ατομικός πίνακας ζήτησης του αγοραστή που εξετάστηκε παραπάνω είναι όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 6.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

ΤΙΜΗ ΑΓΟΡΑΣ Κόκκοι χρυσού ανά λίβρα βουτύρου	ΖΗΤΟΥΜΕΝΗ ΠΟΣΟΤΗΤΑ (ΑΓΟΡΑΖΟΜΕΝΗ) Λίβρες βουτύρου
8	0
7	0
6	1
5	1
4	2
3	2
2	3
1	3

Παρατηρούμε ότι, λόγω του νόμου της χρησιμότητας, μια ατομική καμπύλη ζήτησης πρέπει είτε να είναι «κατακόρυφη» καθώς μειώνεται η υποθετική τιμή είτε να κατευθύνεται προς τα δεξιά — δηλαδή η ζητούμενη ποσότητα, καθώς μειώνεται η χρηματική τιμή, πρέπει να παραμένει ίδια ή να αυξάνεται— και όχι προς τα αριστερά —να μη μειώνεται, δηλαδή, η ζητούμενη ποσότητα.

Αν αυτή είναι η αναγκαία μορφή του πίνακα ζήτησης κάθε αγοραστή, είναι σαφές ότι η ύπαρξη περισσότερων του ενός αγοραστών θα τείνει να ενισχύει σημαντικά αυτή τη συμπεριφορά. Υπάρχουν δύο και μόνο δύο δυνατές περιπτώσεις ως προς τις κλίμακες αξιών διαφορετικών ανθρώπων: είτε είναι όλες πανομοιότυπες είτε διαφέρουν. Στην εξαιρετικά απίθανη περίπτωση κατά την οποία οι σχετικές με το ζήτημα κλίμακες αξιών όλων είναι πανομοιότυπες μεταξύ τους — εξαιρετικά απίθανη λόγω της τεράστιας ποικιλίας των ανθρώπινων αξιολογήσεων—, τότε, για παράδειγμα, οι αγοραστές *B*, *C*, *D* κ.λπ. θα έχουν την ίδια κλίμακα αξιών και, επομένως, τους ίδιους ατομικούς πίνακες ζήτησης με τον αγοραστή *A* που μόλις περιγράφηκε. Σε αυτή την περίπτωση, το σχήμα της συνολικής καμπύλης αγοραίας ζήτησης — του αθροίσματος των καμπυλών ζήτησης των μεμονωμένων αγοραστών — θα είναι πανομοιότυπο με την καμπύλη του αγοραστή *A*, μολονότι οι συνολικές ποσότητες θα είναι, ασφαλώς, πολύ μεγαλύτερες. Βεβαίως, οι κλίμακες αξιών των αγοραστών σχεδόν πάντοτε θα διαφέρουν, πράγμα που σημαίνει ότι θα διαφέρουν και οι μέγιστες τιμές αγοράς τους για οποιαδήποτε δεδομένη λίβρα βουτύρου. Το αποτέλεσμα είναι ότι, καθώς μειώνεται η αγοραία τιμή, εισέρχονται στην αγορά ολοένα περισσότεροι αγοραστές διαφορετικών μονάδων. Αυτή η επίδραση ενισχύει σημαντικά την κατεύθυνση της καμπύλης αγοραίας ζήτησης προς τα δεξιά.

Ως παράδειγμα σχηματισμού ενός πίνακα αγοραίας ζήτησης από ατομικές κλίμακες αξιών, ας θεωρήσουμε τον αγοραστή που περιγράφηκε παραπάνω ως αγοραστή *A* και ας υποθέσουμε ότι υπάρχουν στην αγορά δύο ακόμη αγοραστές, οι *B* και *C*, με τις ακόλουθες κλίμακες αξιών:

Αγοραστής B	*Αγοραστής C*
6 κόκκοι	5 κόκκοι
(1η λίβρα βουτύρου)	4 κόκκοι
5 κόκκοι	(1η λίβρα βουτύρου)
(2η λίβρα βουτύρου)	3 κόκκοι
4 κόκκοι	(2η λίβρα βουτύρου)
3 κόκκοι	(3η λίβρα βουτύρου)
2 κόκκοι	2 κόκκοι
(3η λίβρα βουτύρου)	(4η λίβρα βουτύρου)
(4η λίβρα βουτύρου)	(5η λίβρα βουτύρου)
1 κόκκος	1 κόκκος

Από αυτές τις κλίμακες αξιών μπορούμε να κατασκευάσουμε τους ατομικούς πίνακες ζήτησής τους —Πίνακας 7. Παρατηρούμε ότι, ανάμεσα στις ποικίλες μορφές των ατομικών πινάκων ζήτησης, καμία δεν μπορεί ποτέ να έχει κλίση προς τα αριστερά καθώς μειώνεται η υποθετική τιμή.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

ΑΓΟΡΑΣΤΗΣ *B*		ΑΓΟΡΑΣΤΗΣ *C*	
ΤΙΜΗ Κόκκοι/λίβρα	ΖΗΤΟΥΜΕΝΗ ΠΟΣΟΤΗΤΑ λίβρες βουτύρου	ΤΙΜΗ Κόκκοι/λίβρα	ΖΗΤΟΥΜΕΝΗ ΠΟΣΟΤΗΤΑ λίβρες βουτύρου
7	0	5	0
6	0	4	0
5	1	3	1
4	2	2	3
3	2	1	5
2	2		
1	4		

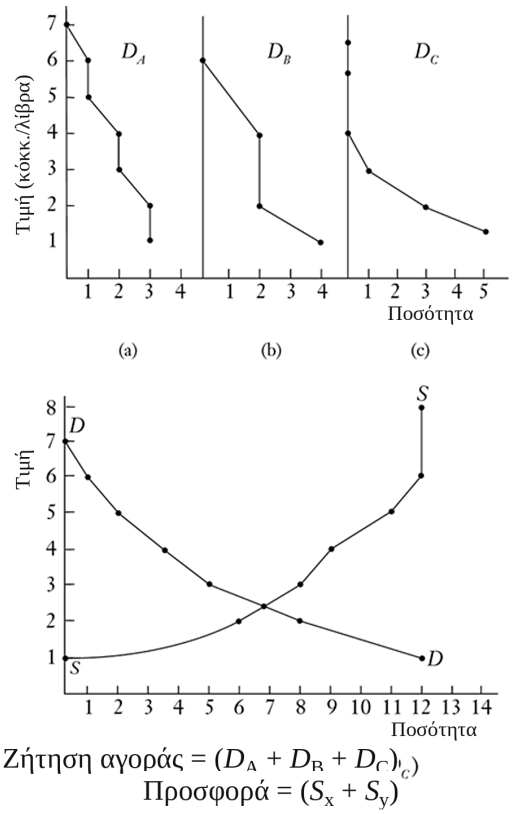
Μπορούμε τώρα να αθροίσουμε τους ατομικούς πίνακες ζήτησης *A*, *B* και *C* στον πίνακα αγοραίας ζήτησης. Ο πίνακας αγοραίας ζήτησης δίνει τη συνολική ποσότητα του αγαθού που θα αγοραστεί από όλους τους αγοραστές στην αγορά σε οποιαδήποτε δεδομένη χρηματική τιμή του αγαθού. Ο πίνακας αγοραίας ζήτησης για τους αγοραστές *A*, *B* και *C* είναι όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 8.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΓΟΡΑΙΑΣ ΖΗΤΗΣΗΣ

ΤΙΜΗ	ΖΗΤΟΥΜΕΝΗ ΠΟΣΟΤΗΤΑ
7	0
7	0
6	1
5	2
4	4
3	5
2	8
1	12

Το Σχήμα 33 αποτελεί γραφική παράσταση αυτών των πινάκων και της άθροισής τους για τον σχηματισμό του πίνακα αγοραίας ζήτησης.

ΣΧΗΜΑ 33. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΘΕΣΗΣ ΤΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ ΖΗΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

Οι αρχές σχηματισμού του πίνακα αγοραίας προσφοράς είναι παρόμοιες, μολονότι οι αιτιώδεις δυνάμεις που βρίσκονται πίσω από τις κλίμακες αξιών θα διαφέρουν.[172] Κάθε πωλητής κατατάσσει στην κλίμακα αξιών του κάθε μονάδα που πρόκειται να πωληθεί και την ποσότητα χρήματος που

θα αποκτηθεί σε αντάλλαγμα. Έτσι, η κλίμακα αξιών ενός πωλητή θα μπορούσε να έχει ως εξής:

Πωλητής X

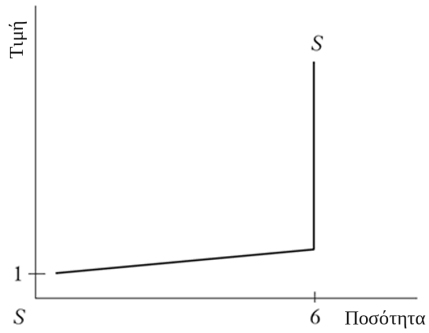
- (7 κόκκοι)
- (6 κόκκοι)
- 6η λίβρα βουτύρου
- (5 κόκκοι)
- 5η λίβρα βουτύρου
- 4η λίβρα βουτύρου
- (4 κόκκοι)
- 3η λίβρα βουτύρου
- (3 κόκκοι)
- 2η λίβρα βουτύρου
- 1η λίβρα βουτύρου
- (2 κόκκοι)
- (1 κόκκος)

Αν η αγοραία τιμή ήταν δύο grains χρυσού, αυτός ο πωλητής δεν θα πουλούσε καθόλου βούτυρο, αφού ακόμη και η πρώτη λίβρα του αποθέματός του κατατάσσεται υψηλότερα από την απόκτηση δύο grains στην κλίμακα αξιών του. Στην τιμή των τριών grains, θα πουλούσε δύο λίβρες, καθεμία από τις οποίες κατατάσσεται χαμηλότερα από τρία grains στην κλίμακα αξιών του. Στην τιμή των τεσσάρων grains, θα πουλούσε τρεις λίβρες κ.ο.κ. Είναι προφανές ότι, καθώς μειώνεται η υποθετική τιμή, η ατομική καμπύλη προσφοράς πρέπει είτε να είναι κατακόρυφη είτε να κατευθύνεται προς τα αριστερά· δηλαδή μια χαμηλότερη τιμή πρέπει να οδηγεί είτε σε μικρότερη είτε στην ίδια προσφορά, ποτέ σε μεγαλύτερη. Αυτό, ασφαλώς, ισοδυναμεί με τη δήλωση ότι, καθώς αυξάνεται η υποθετική τιμή, η καμπύλη προσφοράς είναι είτε κατακόρυφη είτε κατευθύνεται προς τα δεξιά. Και πάλι, ο λόγος είναι ο νόμος της χρησιμότητας· καθώς ο πωλητής διαθέτει το απόθεμά του, η οριακή χρησιμότητά του για τον ίδιο τείνει να αυξάνεται, ενώ η οριακή χρησιμότητα του χρήματος που αποκτά τείνει να μειώνεται. Ασφαλώς, αν η οριακή χρησιμότητα του αποθέματος για τον πωλητή είναι μηδενική και αν η οριακή χρησιμότητα του χρήματος για αυτόν μειώνεται μόνο αργά καθώς το αποκτά, ο νόμος ενδέχεται να μη μεταβάλει την προσφερόμενη ποσότητά του εντός του εύρους δράσης του στην αγορά, με αποτέλεσμα η καμπύλη προσφοράς να είναι κατακόρυφη σε ολόκληρη σχεδόν την έκτασή της. Έτσι, ένας πωλητής *Y* θα μπορούσε να έχει την ακόλουθη κλίμακα αξιών:

Πωλητής Y

- (6 κόκκοι)
- (5 κόκκοι)
- (4 κόκκοι)
- (3 κόκκοι)
- (2 κόκκοι)
- 6η λίβρα βουτύρου
- 5η λίβρα βουτύρου
- 4η λίβρα βουτύρου
- 3η λίβρα βουτύρου
- 2η λίβρα βουτύρου
- 1η λίβρα βουτύρου
- (1 κόκκος)

Αυτός ο πωλητής θα είναι πρόθυμος να πουλήσει, πάνω από την ελάχιστη τιμή του ενός grain, κάθε μονάδα του αποθέματός του. Η καμπύλη προσφοράς του θα έχει τη μορφή που παρουσιάζεται στο Σχήμα 34.

ΣΧΗΜΑ 34. ΚΑΜΠΥΛΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΤΟΥ ΠΩΛΗΤΗ *Y*

Στην περίπτωση του πωλητή *X*, η ελάχιστη τιμή πώλησής του ήταν τρία grains για την πρώτη και τη δεύτερη λίβρα βουτύρου, τέσσερα grains για την τρίτη λίβρα, πέντε grains για την τέταρτη και την πέμπτη λίβρα και έξι grains για την έκτη λίβρα. Η ελάχιστη τιμή πώλησης του πωλητή *Y* για την πρώτη λίβρα και για κάθε επόμενη λίβρα ήταν ένα grain. Σε καμία περίπτωση, ωστόσο, δεν μπορεί η καμπύλη προσφοράς να κατευθύνεται προς τα δεξιά καθώς η τιμή μειώνεται· δηλαδή σε καμία περίπτωση δεν μπορεί μια χαμηλότερη τιμή να οδηγήσει σε περισσότερες προσφερόμενες μονάδες.

Ας υποθέσουμε, για λόγους παρουσίασης, ότι οι πωλητές βουτύρου στην αγορά είναι μόνο αυτοί οι δύο, οι *X* και *Y*, με τις παραπάνω κλίμακες αξιών. Τότε οι ατομικοί πίνακες προσφοράς τους και ο συνολικός πίνακας αγοραίας προσφοράς θα είναι όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 9.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

ΠΡΟΣΦΕΡΟΜΕΝΗ ΠΟΣΟΤΗΤΑ			
Τιμή	*X*	*Y*	Αγορά
8	6	6	12
7	6	6	12
6	6	6	12
5	5	6	11
4	3	6	9
3	2	6	8
2	0	6	6
1	0	0	0

Αυτή η καμπύλη αγοραίας προσφοράς απεικονίζεται παραπάνω στο Σχήμα 33.

Παρατηρούμε ότι η τομή των καμπυλών αγοραίας προσφοράς και αγοραίας ζήτησης, δηλαδή η τιμή στην οποία η προσφερόμενη και η ζητούμενη ποσότητα είναι ίσες, βρίσκεται εδώ σε ένα σημείο μεταξύ δύο τιμών. Αυτό οφείλεται αναγκαστικά στην έλλειψη διαιρετότητας των μονάδων· αν, για παράδειγμα, μια μονάδα ενός grain είναι αδιαίρετη, δεν υπάρχει τρόπος να εισαχθεί ενδιάμεση τιμή, και η τιμή ισορροπίας της αγοράς θα είναι είτε δύο είτε τρία grains. Αυτή θα είναι η καλύτερη δυνατή προσέγγιση μιας τιμής στην οποία η αγορά θα εκκαθαρίζεται πλήρως, δηλαδή μιας τιμής

στην οποία ικανοποιούνται όσοι επιθυμούν να προσφέρουν και όσοι ζητούν το αγαθό σε αυτή την τιμή. Ας υποθέσουμε, ωστόσο, ότι η νομισματική μονάδα μπορεί να διαιρεθεί περαιτέρω και, επομένως, ότι η τιμή ισορροπίας είναι, ας πούμε, δυόμισι grains. Αυτό όχι μόνο θα απλουστεύσει την έκθεση της διαμόρφωσης των τιμών· αποτελεί επίσης ρεαλιστική υπόθεση, αφού ένα από τα σημαντικά χαρακτηριστικά του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα είναι ακριβώς η διαιρετότητά του σε μικροσκοπικές μονάδες, οι οποίες μπορούν να ανταλλάσσονται στην αγορά. Αυτή η διαιρετότητα της νομισματικής μονάδας είναι εκείνη που μας επιτρέπει να χαράσσουμε συνεχείς γραμμές μεταξύ των σημείων των πινάκων προσφοράς και ζήτησης.

Η χρηματική τιμή στην αγορά θα τείνει να διαμορφώνεται στην τιμή ισορροπίας —στην περίπτωση αυτή, στα δυόμισι grains. Σε υψηλότερη τιμή, η προσφερόμενη ποσότητα θα είναι μεγαλύτερη από τη ζητούμενη· ως αποτέλεσμα, μέρος της προσφερόμενης ποσότητας δεν θα μπορεί να πωληθεί και οι πωλητές θα μειοδοτούν προκειμένου να πουλήσουν το απόθεμά τους. Εφόσον μόνο μία τιμή μπορεί να διατηρηθεί στην αγορά και οι αγοραστές επιδιώκουν πάντοτε το μεγαλύτερο όφελός τους, το αποτέλεσμα θα είναι μια γενική μείωση της τιμής προς το σημείο ισορροπίας. Από την άλλη πλευρά, αν η τιμή είναι χαμηλότερη από δυόμισι grains, υπάρχουν επίδοξοι αγοραστές σε αυτή την τιμή των οποίων η ζήτηση παραμένει ανικανοποίητη. Αυτοί οι αγοραστές αυξάνουν την τιμή μέσω πλειοδοσίας και, καθώς οι πωλητές επιδιώκουν την υψηλότερη δυνατή τιμή, η αγοραία τιμή αυξάνεται προς το σημείο ισορροπίας. Έτσι, το γεγονός ότι οι άνθρωποι επιδιώκουν τη μεγαλύτερη χρησιμότητά τους θέτει σε κίνηση δυνάμεις που διαμορφώνουν τη χρηματική τιμή σε ένα ορισμένο σημείο ισορροπίας, στο οποίο τείνουν να πραγματοποιούνται οι περαιτέρω ανταλλαγές. Η χρηματική τιμή θα παραμένει στο σημείο ισορροπίας για τις περαιτέρω ανταλλαγές του αγαθού, έως ότου μεταβληθούν οι πίνακες ζήτησης ή προσφοράς. Οι μεταβολές στις συνθήκες ζήτησης ή προσφοράς διαμορφώνουν μια νέα τιμή ισορροπίας, προς την οποία η αγοραία τιμή τείνει και πάλι να κινηθεί.

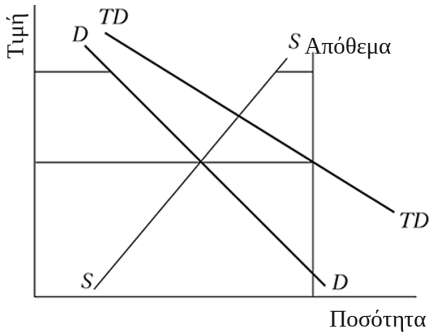
Το ποια θα είναι η τιμή ισορροπίας εξαρτάται από τη διαμόρφωση των πινάκων προσφοράς και ζήτησης, και τα αίτια αυτών των πινάκων θα εξεταστούν περαιτέρω παρακάτω.

Το απόθεμα οποιουδήποτε αγαθού είναι η συνολική υφιστάμενη ποσότητα αυτού του αγαθού. Ένα μέρος θα προσφερθεί σε ανταλλαγή και το υπόλοιπο θα παρακρατηθεί. Σε οποιαδήποτε υποθετική τιμή, όπως θα θυμάται ο αναγνώστης, η πρόσθεση της ζήτησης για αγορά και της ζήτησης παρακράτησης του πωλητή δίνει τη συνολική ζήτηση διακράτησης εκ μέρους και των δύο ομάδων.[173] Η συνολική ζήτηση διακράτησης περιλαμβάνει τη ζήτηση μέσω ανταλλαγής από εκείνους που δεν είναι επί του παρόντος ιδιοκτήτες και τη ζήτηση παρακράτησης από τους τωρινούς ιδιοκτήτες. Εφόσον η καμπύλη προσφοράς είναι είτε κατακόρυφη είτε αυξανόμενη καθώς αυξάνεται η τιμή, η ζήτηση παρακράτησης των πωλητών θα μειώνεται με την άνοδο της τιμής ή θα είναι ανύπαρκτη. Σε κάθε περίπτωση, η συνολική ζήτηση διακράτησης αυξάνεται καθώς μειώνεται η τιμή.

Όπου υπάρχει άνοδος της ζήτησης παρακράτησης, η αύξηση της συνολικής ζήτησης διακράτησης είναι μεγαλύτερη —και η καμπύλη πολύ πιο ελαστική— απ' ό,τι στην κανονική καμπύλη ζήτησης, λόγω της προσθήκης της συνιστώσας της ζήτησης παρακράτησης.[174] Έτσι, όσο υψηλότερη είναι η αγοραία τιμή ενός αποθέματος τόσο μικρότερη είναι η προθυμία στην αγορά για τη διακράτηση και την κατοχή του και τόσο μεγαλύτερη η επιθυμία πώλησής του. Αντιστρόφως, όσο χαμηλότερη είναι η τιμή ενός αγαθού στην αγορά τόσο μεγαλύτερη είναι η προθυμία κατοχής του και τόσο μικρότερη η προθυμία πώλησής του.

Χαρακτηριστικό της καμπύλης συνολικής ζήτησης είναι ότι τέμνει πάντοτε το διαθέσιμο φυσικό απόθεμα στην ίδια τιμή ισορροπίας στην οποία τέμνονται οι πίνακες ζήτησης και προσφοράς. Οι γραμμές Συνολικής Ζήτησης και Αποθέματος θα δίνουν, επομένως, την ίδια τιμή ισορροπίας της αγοράς με την άλλη μέθοδο, μολονότι η ανταλλασσόμενη ποσότητα δεν αποκαλύπτεται από αυτές τις καμπύλες. Αποκαλύπτουν, ωστόσο, ότι, εφόσον όλες οι μονάδες ενός υφιστάμενου αποθέματος πρέπει να κατέχονται από κάποιον, η αγοραία τιμή οποιουδήποτε αγαθού τείνει να είναι τέτοια ώστε η συνολική ζήτηση διακράτησης του αποθέματος να ισούται με το ίδιο το απόθεμα. Τότε το απόθεμα θα βρίσκεται στα χέρια των πιο πρόθυμων, ή ικανότερων, κατόχων. Αυτοί είναι εκείνοι που είναι διατεθειμένοι να ζητήσουν τα περισσότερα για το απόθεμα. Ο ιδιοκτήτης που θα πουλούσε το απόθεμά του με μια έστω μικρή αύξηση της τιμής είναι ο οριακός κάτοχος· ο μη ιδιοκτήτης που θα αγόραζε με μια έστω μικρή μείωση της τιμής είναι ο οριακός μη κάτοχος.[175]

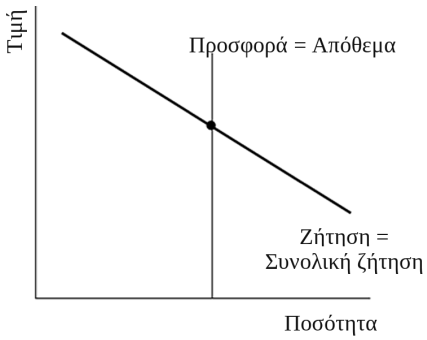
Το Σχήμα 35 αποτελεί διάγραμμα των καμπυλών προσφοράς, ζήτησης, συνολικής ζήτησης και αποθέματος ενός αγαθού.

ΣΧΗΜΑ 35. ΠΡΟΣΦΟΡΑ, ΖΗΤΗΣΗ, ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΚΑΜΠΥΛΕΣ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ

Η καμπύλη συνολικής ζήτησης αποτελείται από τη ζήτηση συν την παρακρατούμενη προσφορά· και οι δύο κατευθύνονται προς τα δεξιά καθώς μειώνονται οι τιμές. Η τιμή ισορροπίας είναι ίδια τόσο για την τομή των καμπυλών *S* και *D* όσο και για την τομή της *TD* με το Απόθεμα.

Αν δεν υπάρχει ζήτηση παρακράτησης, τότε η καμπύλη προσφοράς θα είναι κατακόρυφη και ίση με το απόθεμα. Σε αυτή την περίπτωση, το διάγραμμα λαμβάνει τη μορφή του Σχήματος 36.

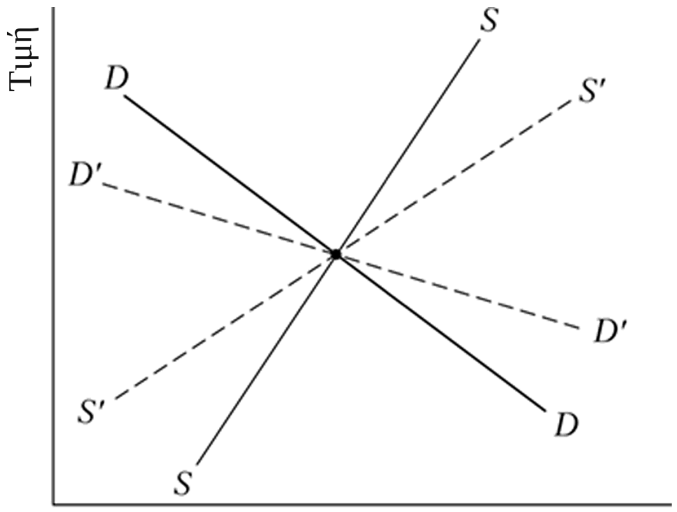

ΣΧΗΜΑ 36. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΗΣ ΑΠΟΥΣΙΑΣ ΖΗΤΗΣΗΣ ΕΠΙΦΥΛΑΞΗΣ

3. Προσδιορισμός των πινάκων προσφοράς και ζήτησης

Κάθε χρηματική τιμή ενός αγαθού στην αγορά καθορίζεται, επομένως, από τους πίνακες προσφοράς και ζήτησης των μεμονωμένων αγοραστών και πωλητών, και η δράση τους τείνει να διαμορφώνει στην αγορά μια ενιαία τιμή ισορροπίας στο σημείο τομής, η οποία μεταβάλλεται μόνο όταν μεταβάλλονται οι πίνακες.[176] Τίθεται τώρα το ερώτημα: Ποιοι είναι οι προσδιοριστικοί παράγοντες των ίδιων των πινάκων ζήτησης και προσφοράς; Μπορούν να συναχθούν συμπεράσματα για τις κλίμακες αξιών και τους πίνακες που προκύπτουν από αυτές;

Πρώτον, η ανάλυση της κερδοσκοπίας στο κεφάλαιο 2 μπορεί να εφαρμοστεί άμεσα στην περίπτωση της χρηματικής τιμής. Δεν χρειάζεται να επαναλάβουμε εδώ αυτή την ανάλυση.[177] Αρκεί να πούμε, συνοπτικά, ότι, στον βαθμό που οι κερδοσκόποι προβλέπουν ορθά την τιμή ισορροπίας, οι πίνακες ζήτησης και προσφοράς θα αντανακλούν αυτό το γεγονός: πάνω από την τιμή ισορροπίας, οι αγοραστές θα αγοράζουν λιγότερα απ' όσα θα αγόραζαν διαφορετικά, επειδή προσδοκούν μεταγενέστερη πτώση της χρηματικής τιμής· κάτω από αυτή την τιμή, θα αγοράζουν περισσότερα επειδή προσδοκούν άνοδο της χρηματικής τιμής. Ομοίως, οι πωλητές θα πωλούν περισσότερα σε μια τιμή που προσδοκούν ότι σύντομα θα μειωθεί· θα πωλούν λιγότερα σε μια τιμή που προσδοκούν ότι σύντομα θα αυξηθεί. Η γενική επίδραση της κερδοσκοπίας είναι να καθιστά τόσο την καμπύλη προσφοράς όσο και την καμπύλη ζήτησης περισσότερο ελαστικές, δηλαδή να τις μετατοπίζει από *DD* σε *D′D′* και από *SS* σε *S′S′* στο Σχήμα 37. Όσο περισσότεροι άνθρωποι επιδίδονται σε τέτοια ορθή κερδοσκοπία τόσο πιο ελαστικές θα είναι οι καμπύλες και, κατά συνέπεια, τόσο ταχύτερα θα επιτυγχάνεται η τιμή ισορροπίας.

ΣΧΗΜΑ 37. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΑΣ ΣΤΙΣ ΚΑΜΠΥΛΕΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΗΣ

Είδαμε επίσης ότι τα επικρατούντα σφάλματα στην κερδοσκοπία τείνουν αναπόδραστα να αυτοδιορθώνονται. Αν οι κερδοσκοπικοί πίνακες ζήτησης και προσφοράς —*D′D′* και *S′S′* — αντανακλούν κατά κύριο λόγο εσφαλμένες εκτιμήσεις της ορθής τιμής ισορροπίας και, κατά συνέπεια, τέμνονται σε άλλη τιμή, τότε σύντομα γίνεται φανερό ότι αυτή η τιμή δεν εκκαθαρίζει πραγματικά την αγορά. Αν το σημείο ισορροπίας που καθορίζεται από τους κερδοσκοπικούς πίνακες δεν ταυτίζεται με το σημείο που καθορίζεται από τους πίνακες χωρίς τα κερδοσκοπικά στοιχεία, η

αγορά τείνει και πάλι να φέρει την τιμή —και την πωλούμενη ποσότητα— στο πραγματικό σημείο ισορροπίας. Διότι, αν οι κερδοσκοπικοί πίνακες καθορίζουν την τιμή των αυγών στα δύο grains, ενώ οι πίνακες χωρίς κερδοσκοπία θα την καθόριζαν στα τρία grains, η ζητούμενη ποσότητα υπερβαίνει την προσφερόμενη στα δύο grains, και η πλειοδοσία των αγοραστών φέρνει τελικά την τιμή στα τρία grains.[178]

Αφήνοντας, λοιπόν, κατά μέρος την κερδοσκοπία, ας επιστρέψουμε στους πίνακες ζήτησης του αγοραστή. Ας υποθέσουμε ότι στην κλίμακα αξιών του κατατάσσει τη μονάδα ενός αγαθού υψηλότερα από έναν ορισμένο αριθμό ουγγιών χρυσού. Ποιες μπορεί να είναι οι πηγές της ζήτησής του για το αγαθό; Με άλλα λόγια, ποιες μπορεί να είναι οι πηγές της χρησιμότητας που έχει το αγαθό για αυτόν; Υπάρχουν μόνο τρεις πηγές χρησιμότητας που μπορεί να έχει οποιοδήποτε προς αγορά αγαθό για οποιοδήποτε πρόσωπο.[179] Μία από αυτές είναι (α) η προσδοκώμενη μεταγενέστερη πώληση του ίδιου αγαθού σε υψηλότερη χρηματική τιμή. Αυτή είναι η κερδοσκοπική ζήτηση, κατά βάση εφήμερη —μια χρήσιμη οδός για την αποκάλυψη των περισσότερο θεμελιωδών παραγόντων της ζήτησης. Αυτή η ζήτηση μόλις αναλύθηκε. Η δεύτερη πηγή ζήτησης είναι (β) η άμεση χρήση ως καταναλωτικού αγαθού· η τρίτη πηγή είναι (γ) η άμεση χρήση ως παραγωγικού αγαθού. Η πηγή (β) μπορεί να αφορά μόνο καταναλωτικά αγαθά· η (γ), παραγωγικά αγαθά. Τα πρώτα καταναλώνονται άμεσα· τα δεύτερα χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία και, μαζί με άλλους συνεργαζόμενους συντελεστές, μετασχηματίζονται σε κεφαλαιουχικά αγαθά κατώτερης τάξης, τα οποία κατόπιν πωλούνται έναντι χρήματος. Έτσι, η τρίτη πηγή αφορά αποκλειστικά τους επενδύοντες παραγωγούς κατά τις αγορές παραγωγικών αγαθών τους· η δεύτερη πηγή προέρχεται από τους καταναλωτές. Αν αφήσουμε κατά μέρος την προσωρινή κερδοσκοπική πηγή, η (β) είναι η πηγή των ατομικών πινάκων ζήτησης για όλα τα καταναλωτικά αγαθά και η (γ) η πηγή της ζήτησης για όλα τα παραγωγικά αγαθά.

Τι συμβαίνει με τον πωλητή του καταναλωτικού ή του παραγωγικού αγαθού —γιατί ζητεί χρήμα σε αντάλλαγμα; Ο πωλητής ζητεί χρήμα λόγω της οριακής χρησιμότητας που έχει το χρήμα για αυτόν και, γι' αυτόν τον λόγο, κατατάσσει το χρήμα που αποκτά υψηλότερα από την κατοχή των αγαθών που πουλά. Οι συνιστώσες και οι προσδιοριστικοί παράγοντες της χρησιμότητας του χρήματος θα αναλυθούν σε μεταγενέστερη ενότητα.

Έτσι, ο αγοραστής ενός αγαθού το ζητεί λόγω της άμεσης αξίας χρήσης του είτε στην κατανάλωση είτε στην παραγωγή· ο πωλητής ζητεί χρήμα λόγω της οριακής χρησιμότητάς του στην ανταλλαγή. Αυτό, ωστόσο, δεν εξαντλεί την περιγραφή των συνιστωσών των καμπυλών αγοραίας προσφοράς και ζήτησης, διότι δεν έχουμε ακόμη εξηγήσει τις κατατάξεις του αγαθού στην κλίμακα αξιών του πωλητή και τις κατατάξεις του χρήματος σε εκείνη του αγοραστή. Όταν ένας πωλητής κρατά το απόθεμά του αντί να το πουλά, ποια είναι η πηγή της ζήτησης παρακράτησής του για το αγαθό; Είδαμε ότι η ποσότητα ενός αγαθού που παρακρατείται σε οποιοδήποτε σημείο είναι η ποσότητα του αποθέματος την οποία ο πωλητής αρνείται να πουλήσει στη δεδομένη τιμή. Οι πηγές της ζήτησης παρακράτησης του πωλητή είναι δύο: (α) η προσδοκία μεταγενέστερης πώλησης σε υψηλότερη τιμή· αυτός είναι ο κερδοσκοπικός παράγοντας που αναλύθηκε παραπάνω· και (β) η άμεση χρήση του αγαθού από τον πωλητή. Αυτός ο δεύτερος παράγοντας δεν έχει συχνά εφαρμογή στα παραγωγικά αγαθά, αφού ο πωλητής παρήγαγε το παραγωγικό αγαθό προς πώληση και συνήθως δεν είναι έτοιμος να το χρησιμοποιήσει αμέσως και άμεσα σε περαιτέρω παραγωγή. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ωστόσο, αυτή η εναλλακτική της άμεσης χρήσης για περαιτέρω παραγωγή πράγματι υπάρχει. Για παράδειγμα, ένας παραγωγός αργού πετρελαίου μπορεί να το πουλήσει ή, αν

η χρηματική τιμή πέσει κάτω από ένα ορισμένο ελάχιστο όριο, να το χρησιμοποιήσει στη δική του εγκατάσταση για να παραγάγει βενζίνη. Στην περίπτωση των καταναλωτικών αγαθών, την οποία εξετάζουμε εδώ, η άμεση χρήση μπορεί επίσης να είναι εφικτή, ιδίως στην περίπτωση πώλησης ενός παλαιού καταναλωτικού αγαθού που ο πωλητής χρησιμοποιούσε προηγουμένως άμεσα — όπως ένα παλιό σπίτι, έναν πίνακα ζωγραφικής κ.λπ. Ωστόσο, με τη μεγάλη ανάπτυξη της εξειδίκευσης στη χρηματική οικονομία, αυτές οι περιπτώσεις γίνονται σπάνιες.

Αν αφήσουμε κατά μέρος τον παράγοντα (α) ως προσωρινό και αντιληφθούμε ότι ο παράγοντας (β) συχνά απουσιάζει τόσο στην περίπτωση των καταναλωτικών όσο και των παραγωγικών αγαθών, γίνεται προφανές ότι πολλές καμπύλες αγοραίας προσφοράς θα τείνουν να λαμβάνουν σχεδόν κατακόρυφη μορφή. Σε μια τέτοια περίπτωση, αφού πραγματοποιηθεί η επένδυση στην παραγωγή και το απόθεμα αγαθών είναι διαθέσιμο, ο παραγωγός είναι συχνά πρόθυμος να το πουλήσει σε οποιαδήποτε χρηματική τιμή μπορεί να εξασφαλίσει, ανεξάρτητα από το πόσο χαμηλή μπορεί να είναι η αγοραία τιμή. Αυτό, ασφαλώς, δεν ισοδυναμεί σε καμία περίπτωση με τη δήλωση ότι θα πραγματοποιηθεί επένδυση σε περαιτέρω παραγωγή αν ο πωλητής προσδοκά πολύ χαμηλή χρηματική τιμή από την πώληση του προϊόντος. Στη δεύτερη περίπτωση, το πρόβλημα είναι να προσδιοριστεί πόσο θα επενδυθεί στο παρόν για την παραγωγή ενός αγαθού που θα παραχθεί και θα πωληθεί σε κάποια μελλοντική χρονική στιγμή. Στην περίπτωση της καμπύλης αγοραίας προσφοράς, η οποία συμβάλλει στον καθορισμό της καθημερινής τιμής ισορροπίας, εξετάζουμε ένα ήδη δεδομένο απόθεμα και τη ζήτηση παρακράτησης αυτού του αποθέματος. Στην περίπτωση της παραγωγής, από την άλλη πλευρά, εξετάζουμε επενδυτικές αποφάσεις σχετικά με το πόσο απόθεμα θα παραχθεί για κάποια μεταγενέστερη περίοδο. Εκείνο που εξετάζαμε έως τώρα ήταν η καμπύλη αγοραίας προσφοράς. Εδώ το πρόβλημα του πωλητή είναι τι θα κάνει με το δεδομένο απόθεμα, με τα ήδη παραχθέντα αγαθά. Το πρόβλημα της παραγωγής θα εξεταστεί στο κεφάλαιο 5 και στα επόμενα κεφάλαια.

Μια άλλη κατάσταση που μπορεί να εμφανιστεί στην αγορά είναι η επανείσοδος ενός προηγούμενου αγοραστή στην αγορά και η μεταπώληση ενός αγαθού. Για να μπορεί να το κάνει αυτό, είναι προφανές ότι το αγαθό πρέπει να είναι διαρκές. Μια υπηρεσία εκτέλεσης μουσικής με βιολί, για παράδειγμα, είναι τόσο μη διαρκής ώστε να μην μπορεί να μεταπωληθεί από τους ακροατές που την αγοράζουν. Το συνολικό υφιστάμενο απόθεμα του αγαθού θα ισούται τότε με τη νέα προσφορά των παραγωγών συν τη ζήτηση παρακράτησης των παραγωγών συν την ποσότητα που προσφέρουν οι παλαιοί κάτοχοι συν τη ζήτηση παρακράτησης των παλαιών κατόχων —δηλαδή την ποσότητα που διατηρούν οι παλαιοί αγοραστές. Η καμπύλη αγοραίας προσφοράς των παλαιών κατόχων θα είναι αύξουσα ή κατακόρυφη καθώς η τιμή αυξάνεται· και η ποσότητα στην καμπύλη ζήτησης παρακράτησης των παλαιών κατόχων θα αυξάνεται ή θα παραμένει σταθερή καθώς η τιμή μειώνεται. Με άλλα λόγια, οι πίνακές τους συμπεριφέρονται με τρόπο παρόμοιο προς τους αντίστοιχους πίνακες των παραγωγών. Η συνολική καμπύλη αγοραίας προσφοράς θα σχηματίζεται απλώς με την πρόσθεση των καμπυλών προσφοράς των παραγωγών και των παλαιών κατόχων. Ο πίνακας συνολικής ζήτησης διακράτησης θα ισούται με τη ζήτηση των αγοραστών συν τη ζήτηση παρακράτησης —αν υπάρχει— των παραγωγών και των παλαιών κατόχων.

Αν το αγαθό είναι καρέκλες Chippendale, οι οποίες δεν μπορούν να παραχθούν πλέον, τότε οι καμπύλες αγοραίας προσφοράς ταυτίζονται με τις καμπύλες προσφοράς των παλαιών κατόχων. Δεν υπάρχει νέα παραγωγή ούτε προσθήκες στο απόθεμα.

Είναι σαφές ότι όσο μεγαλύτερη είναι η αναλογία του παλαιού αποθέματος προς τη νέα παραγωγή, εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι, τόσο μεγαλύτερη θα τείνει να είναι η σημασία της προσφοράς των παλαιών κατόχων σε σύγκριση με εκείνη των νέων παραγωγών. Το παλαιό απόθεμα θα τείνει να έχει μεγαλύτερη σημασία όσο μεγαλύτερη είναι η διάρκεια του αγαθού.

Υπάρχει ένας τύπος καταναλωτικού αγαθού του οποίου η καμπύλη προσφοράς θα πρέπει να εξεταστεί σε μεταγενέστερη ενότητα για την εργασία και τις απολαβές. Πρόκειται για την προσωπική υπηρεσία, όπως οι υπηρεσίες ενός γιατρού, ενός δικηγόρου, ενός βιολιστή συναυλιών, ενός υπηρέτη κ.λπ. Αυτές οι υπηρεσίες, όπως επισημάναμε παραπάνω, είναι ασφαλώς μη διαρκείς. Στην πραγματικότητα, καταναλώνονται από τον πωλητή αμέσως μόλις παραχθούν. Καθώς δεν είναι υλικά αντικείμενα όπως τα «εμπορεύματα», αποτελούν άμεσο προϊόν της προσπάθειας του ίδιου του παρέχοντος, ο οποίος τις παράγει ακαριαία μόλις το αποφασίσει. Η καμπύλη προσφοράς εξαρτάται από την απόφαση για το αν θα παραχθεί —θα προσφερθεί— ή όχι προσωπική προσπάθεια και όχι από την πώληση ήδη παραχθέντος αποθέματος. Δεν υπάρχει «απόθεμα» σε αυτό το πεδίο, αφού τα αγαθά αναλώνονται στην κατανάλωση αμέσως μόλις παραχθούν. Είναι προφανές ότι η έννοια του «αποθέματος» εφαρμόζεται μόνο σε υλικά αντικείμενα. Η τιμή των προσωπικών υπηρεσιών, ωστόσο, καθορίζεται από την τομή των δυνάμεων προσφοράς και ζήτησης, όπως στην περίπτωση των υλικών αγαθών.

Για όλα τα αγαθά, η διαμόρφωση της τιμής ισορροπίας τείνει να εγκαθιδρύει μια κατάσταση ηρεμίας· μια παύση των ανταλλαγών. Αφού διαμορφωθεί η τιμή, θα πραγματοποιούνται πωλήσεις έως ότου το απόθεμα περιέλθει στα χέρια των ικανότερων κατόχων, σύμφωνα με τις κλίμακες αξιών. Όπου συνεχίζεται η νέα παραγωγή, ωστόσο, η αγορά θα τείνει να είναι συνεχής, λόγω της εισροής νέου αποθέματος από παραγωγούς που εισέρχονται στην αγορά. Αυτή η εισροή μεταβάλλει την κατάσταση ηρεμίας και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για νέες ανταλλαγές, με τους παραγωγούς πρόθυμους να πουλήσουν το απόθεμά τους και τους καταναλωτές να αγοράσουν. Όταν, από την άλλη πλευρά, το συνολικό απόθεμα είναι σταθερό και δεν υπάρχει νέα παραγωγή, η κατάσταση ηρεμίας είναι πιθανό να αποκτήσει σημασία. Οποιεσδήποτε μεταβολές της τιμής ή νέες ανταλλαγές θα πραγματοποιούνται ως αποτέλεσμα μεταβολών των αξιολογήσεων, δηλαδή μεταβολής της σχετικής θέσης του χρήματος και του αγαθού στις κλίμακες αξιών τουλάχιστον δύο ατόμων στην αγορά, η οποία θα τα οδηγήσει να πραγματοποιήσουν περαιτέρω ανταλλαγές του αγαθού έναντι χρήματος. Ασφαλώς, όταν οι αξιολογήσεις μεταβάλλονται, όπως σχεδόν πάντοτε συμβαίνει σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο, οι αγορές παλαιού αποθέματος θα είναι και πάλι συνεχείς.[180]

Ένα παράδειγμα αυτού του σπάνιου τύπου αγαθού, του οποίου η αγορά μπορεί να είναι διαλείπουσα αντί για συνεχή, είναι οι καρέκλες Chippendale, όπου το απόθεμα είναι πολύ περιορισμένο και η χρηματική τιμή σχετικά υψηλή. Το απόθεμα κατανέμεται πάντοτε στα χέρια των πιο πρόθυμων κατόχων και οι συναλλαγές μπορεί να είναι σπάνιες. Όποτε ένας από τους συλλέκτες φτάσει να αποδίδει στο έπιπλο Chippendale του μικρότερη αξία από ένα ορισμένο χρηματικό ποσό και ένας άλλος συλλέκτης αποδίδει στο ποσό αυτό που κατέχει μικρότερη αξία από την απόκτηση του επίπλου, είναι πιθανό να πραγματοποιηθεί ανταλλαγή. Τα περισσότερα αγαθά, ωστόσο, ακόμη και εκείνα που δεν μπορούν να αναπαραχθούν, έχουν ενεργή και συνεχή αγορά λόγω των αδιάκοπων μεταβολών των αξιολογήσεων και του μεγάλου αριθμού συμμετεχόντων στην αγορά.

Συνοψίζοντας, οι αγοραστές αποφασίζουν να αγοράσουν καταναλωτικά αγαθά σε διάφορα εύρη τιμών —αφήνοντας κατά μέρος τους κερδοσκοπικούς παράγοντες που αναλύθηκαν προηγουμένως — λόγω της ζήτησής τους για το αγαθό προς άμεση χρήση. Αποφασίζουν να απόσχουν από την αγορά λόγω της ζήτησης παρακράτησης χρήματος, το οποίο προτιμούν να διατηρήσουν αντί να το δαπανήσουν για το συγκεκριμένο αγαθό. Οι πωλητές προσφέρουν τα αγαθά, σε όλες τις περιπτώσεις, λόγω της ζήτησής τους για χρήμα, και οι περιπτώσεις στις οποίες παρακρατούν ένα απόθεμα για τον εαυτό τους οφείλονται — πέρα από την κερδοσκοπία επί αυξήσεων των τιμών— στη ζήτησή τους για το αγαθό προς άμεση χρήση. Έτσι, οι γενικοί παράγοντες που καθορίζουν τους πίνακες προσφοράς και ζήτησης οποιωνδήποτε καταναλωτικών αγαθών, από όλα τα πρόσωπα στην αγορά, είναι η στάθμιση, στις κλίμακες αξιών τους, της ζήτησής τους για το αγαθό προς άμεση χρήση και της ζήτησής τους για χρήμα, είτε προς παρακράτηση είτε προς ανταλλαγή. Μολονότι θα εξετάσουμε περαιτέρω παρακάτω τις αποφάσεις επένδυσης και παραγωγής, είναι προφανές ότι οι αποφάσεις επένδυσης οφείλονται στη ζήτηση μιας αναμενόμενης χρηματικής απόδοσης στο μέλλον. Μια απόφαση μη επένδυσης, όπως είδαμε παραπάνω, οφείλεται σε μια ανταγωνιστική ζήτηση για τη χρησιμοποίηση ενός χρηματικού αποθέματος στο παρόν.

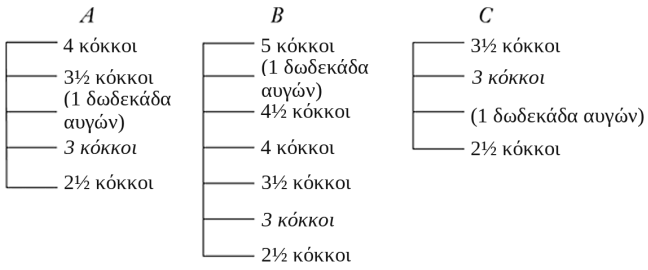
4. Τα οφέλη της ανταλλαγής

Όπως στην περίπτωση που εξετάστηκε στο κεφάλαιο 2, οι πωλητές που συμμετέχουν στην πώληση στην τιμή ισορροπίας είναι εκείνοι των οποίων οι κλίμακες αξιών τούς καθιστούν τους ικανότερους, τους πιο πρόθυμους πωλητές. Ομοίως, οι ικανότεροι ή οι πιο πρόθυμοι αγοραστές θα είναι εκείνοι που θα αγοράσουν το αγαθό στην τιμή ισορροπίας. Με τιμή δυόμισι grains χρυσού ανά λίβρα βουτύρου, πωλητές θα είναι εκείνοι για τους οποίους δυόμισι grains χρυσού αξίζουν περισσότερο από μία λίβρα βουτύρου· αγοραστές θα είναι εκείνοι για τους οποίους ισχύει η αντίστροφη αξιολόγηση. Εκείνοι που αποκλείονται από την πώληση ή την αγορά λόγω των δικών τους κλιμάκων αξιών είναι οι «λιγότερο ικανοί» ή «λιγότερο πρόθυμοι» αγοραστές και πωλητές, οι οποίοι μπορούν να ονομαστούν «υποοριακοί». Ο «οριακός» αγοραστής και ο «οριακός» πωλητής είναι εκείνοι των οποίων οι πίνακες μόλις που τους επιτρέπουν να παραμένουν στην αγορά. Ο οριακός πωλητής είναι εκείνος του οποίου η ελάχιστη τιμή πώλησης είναι ακριβώς δυόμισι· μια ελαφρώς χαμηλότερη τιμή πώλησης θα τον απέκλειε από την αγορά. Ο οριακός αγοραστής είναι εκείνος του οποίου η μέγιστη τιμή αγοράς είναι ακριβώς δυόμισι· μια ελαφρώς υψηλότερη τιμή πώλησης θα τον απέκλειε από την αγορά. Σύμφωνα με τον νόμο της ενιαίας τιμής, όλες οι ανταλλαγές πραγματοποιούνται στην τιμή ισορροπίας —αφού αυτή διαμορφωθεί—, δηλαδή μεταξύ των αξιολογήσεων του οριακού αγοραστή και εκείνων του οριακού πωλητή, με τους πίνακες ζήτησης και προσφοράς και την τομή τους να καθορίζουν το οριακό σημείο. Είναι σαφές από τη φύση της ανθρώπινης δράσης ότι όλοι οι αγοραστές θα ωφεληθούν —ή κρίνουν ότι θα ωφεληθούν— από την ανταλλαγή. Εκείνοι που απέχουν από την αγορά του αγαθού έχουν κρίνει ότι θα ζημιώνονταν από την ανταλλαγή. Αυτές οι προτάσεις ισχύουν για όλα τα αγαθά.

Ορισμένοι συγγραφείς έχουν αποδώσει μεγάλη σημασία στο «ψυχικό πλεόνασμα» που αποκομίζουν μέσω της ανταλλαγής οι ικανότεροι αγοραστές και πωλητές, και έχουν γίνει προσπάθειες μέτρησης ή σύγκρισης αυτών των «πλεονασμάτων». Ο αγοραστής που θα είχε αγοράσει την ίδια ποσότητα για τέσσερα grains αποκομίζει προφανώς ένα υποκειμενικό όφελος επειδή μπορεί να την αγοράσει για δυόμισι grains. Το ίδιο ισχύει για τον πωλητή που θα ήταν ενδεχομένως πρόθυμος να πουλήσει την ίδια ποσότητα για δύο grains. Ωστόσο, το ψυχικό πλεόνασμα του «υπεροριακού» δεν μπορεί να

αντιπαραβληθεί ή να μετρηθεί σε σχέση με εκείνο του οριακού αγοραστή ή πωλητή. Διότι πρέπει να θυμόμαστε ότι και ο οριακός αγοραστής ή πωλητής αποκομίζει ψυχικό πλεόνασμα: ωφελείται από την ανταλλαγή, διαφορετικά δεν θα την πραγματοποιούσε. Οι κλίμακες αξιών κάθε ατόμου είναι αμιγώς τακτικές και δεν υπάρχει κανένας απολύτως τρόπος μέτρησης της απόστασης μεταξύ των θέσεων κατάταξης· μάλιστα, οποιαδήποτε έννοια μιας τέτοιας απόστασης είναι εσφαλμένη. Κατά συνέπεια, δεν υπάρχει τρόπος να πραγματοποιηθούν διαπροσωπικές συγκρίσεις και μετρήσεις ούτε βάση για να ειπωθεί ότι ένα πρόσωπο ωφελείται υποκειμενικά περισσότερο από κάποιο άλλο.[181]

Μπορούμε να καταδείξουμε την αδυναμία μέτρησης της χρησιμότητας ή του οφέλους με τον ακόλουθο τρόπο. Ας υποθέσουμε ότι η αγοραία τιμή ισορροπίας των αυγών έχει διαμορφωθεί στα τρία grains ανά δωδεκάδα. Ακολουθούν οι κλίμακες αξιών ορισμένων επιλεγμένων αγοραστών και επίδοξων αγοραστών:

Οι χρηματικές τιμές διαιρούνται σε μονάδες μισού grain· για λόγους απλούστευσης, υποτίθεται ότι κάθε αγοραστής εξετάζει την αγορά μίας μονάδας —μίας δωδεκάδας αυγών. Ο *C* είναι προφανώς υποοριακός αγοραστής· μόλις που αποκλείεται από την αγορά, επειδή τα τρία grains βρίσκονται υψηλότερα στην κλίμακα αξιών του από τη δωδεκάδα αυγών. Οι *A* και *B*, ωστόσο, θα πραγματοποιήσουν την αγορά. Ο *A* είναι οριακός αγοραστής· μόλις που μπορεί να πραγματοποιήσει την αγορά. Σε τιμή τριάμισι grains, θα αποκλειόταν από την αγορά λόγω των κατατάξεων στην κλίμακα αξιών του. Ο *B*, από την άλλη πλευρά, είναι υπεροριακός αγοραστής: θα αγόραζε τη δωδεκάδα αυγών ακόμη και αν η τιμή αυξανόταν στα τεσσεράμισι grains. Μπορούμε όμως να πούμε ότι ο *B* ωφελείται από την αγορά του περισσότερο από τον *A*; Όχι, δεν μπορούμε. Κάθε κλίμακα αξιών, όπως εξηγήθηκε παραπάνω, είναι αμιγώς τακτική, ζήτημα κατάταξης. Μολονότι ο *B* προτιμά τα αυγά από τεσσεράμισι grains και ο *A* προτιμά τριάμισι grains από τα αυγά, εξακολουθούμε να μην έχουμε κανένα μέτρο σύγκρισης των δύο πλεονασμάτων. Το μόνο που μπορούμε να πούμε είναι ότι, πάνω από την τιμή των τριών grains, ο *B* έχει ψυχικό πλεόνασμα από την ανταλλαγή, ενώ ο *A* γίνεται υποοριακός, χωρίς πλεόνασμα. Αλλά, ακόμη και αν υποθέσουμε προς στιγμήν ότι η έννοια της «απόστασης» μεταξύ θέσεων κατάταξης έχει νόημα, τίποτε από όσα γνωρίζουμε δεν αποκλείει το πλεόνασμα του *A* έναντι των τριών grains να του παρέχει πολύ μεγαλύτερη υποκειμενική χρησιμότητα από το πλεόνασμα του *A* έναντι των τριών grains, μολονότι το τελευταίο είναι επίσης πλεόνασμα έναντι των τεσσεράμισι grains. Δεν μπορεί να υπάρξει διαπροσωπική σύγκριση χρησιμοτήτων, και οι σχετικές κατατάξεις χρήματος και αγαθών σε διαφορετικές κλίμακες αξιών δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τέτοιες συγκρίσεις.

Εκείνοι οι συγγραφείς που μάταια επιχείρησαν να μετρήσουν τα ψυχικά οφέλη από την ανταλλαγή έχουν επικεντρωθεί στα «πλεονάσματα των καταναλωτών». Οι περισσότερες πρόσφατες προσπάθειες επιχειρούν να βασίσουν τις μετρήσεις τους στην τιμή που θα είχε πληρώσει ένας άνθρωπος για το αγαθό αν αντιμετώπιζε το ενδεχόμενο να το στερηθεί. Αυτές οι μέθοδοι είναι εντελώς εσφαλμένες. Το γεγονός ότι ο *A* θα αγόραζε ένα κοστούμι τόσο στα 80 grains χρυσού όσο

και στην αγοραία τιμή των 50 grains, ενώ ο *B* δεν θα αγόραζε το κοστούμι αν η τιμή έφτανε τα 52 grains, δεν επιτρέπει, όπως είδαμε, καμία μέτρηση των ψυχικών πλεονασμάτων ούτε μας επιτρέπει να πούμε ότι το όφελος του *A* ήταν με οποιονδήποτε τρόπο «μεγαλύτερο» από εκείνο του *B*. Το γεγονός ότι, ακόμη και αν μπορούσαμε να εντοπίσουμε τους οριακούς και τους υπεροριακούς αγοραστές, δεν θα μπορούσαμε ποτέ να ισχυριστούμε ότι το όφελος του ενός είναι μεγαλύτερο από εκείνο του άλλου αποτελεί οριστικό λόγο απόρριψης όλων των προσπαθειών μέτρησης των πλεονασμάτων των καταναλωτών ή άλλων ψυχικών πλεονασμάτων.

Υπάρχουν αρκετά ακόμη θεμελιώδη μεθοδολογικά σφάλματα σε μια τέτοια διαδικασία. Πρώτον, οι ατομικές κλίμακες αξιών διαχωρίζονται εδώ από τη συγκεκριμένη δράση. Η οικονομική επιστήμη, όμως, ασχολείται με τις καθολικές όψεις της πραγματικής δράσης και όχι με τις εσωτερικές ψυχολογικές διεργασίες των δρώντων. Συνάγουμε την ύπαρξη μιας συγκεκριμένης κλίμακας αξιών βάσει της πραγματικής πράξης· δεν έχουμε γνώση εκείνου του μέρους μιας κλίμακας αξιών που δεν αποκαλύπτεται στην πραγματική δράση. Το ερώτημα πόσο θα πλήρωνε κάποιος αν απειλούνταν με στέρηση ολόκληρου του αποθέματος ενός αγαθού είναι αυστηρά ακαδημαϊκό ερώτημα, χωρίς σχέση με την ανθρώπινη δράση. Όπως όλες οι άλλες τέτοιες κατασκευές, δεν έχει θέση στην οικονομική επιστήμη. Επιπλέον, η συγκεκριμένη έννοια αποτελεί επιστροφή στην πλάνη της κλασικής οικονομικής σκέψης να αντιμετωπίζει ολόκληρη τη διαθέσιμη ποσότητα ενός αγαθού σαν να ήταν σχετική με την ατομική δράση. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι μόνο οι οριακές μονάδες είναι σχετικές με τη δράση και ότι δεν υπάρχει καμία καθορισμένη σχέση μεταξύ της οριακής χρησιμότητας μιας μονάδας και της χρησιμότητας της διαθέσιμης ποσότητας ως συνόλου.

Είναι αλήθεια ότι η συνολική χρησιμότητα μιας διαθέσιμης ποσότητας αυξάνεται με το μέγεθός της. Αυτό συνάγεται από την ίδια τη φύση του αγαθού. Δέκα μονάδες ενός αγαθού θα κατατάσσονται υψηλότερα στην κλίμακα αξιών ενός ατόμου από τέσσερις μονάδες. Αυτή η κατάταξη, όμως, είναι εντελώς άσχετη με την κατάταξη της χρησιμότητας κάθε μονάδας όταν η διαθέσιμη ποσότητα είναι 4, 9, 10 ή οποιαδήποτε άλλη ποσότητα. Αυτό ισχύει ανεξάρτητα από το μέγεθος της μονάδας. Μπορούμε να βεβαιώσουμε μόνο την τετριμμένη τακτική σχέση, δηλαδή ότι πέντε μονάδες θα έχουν υψηλότερη χρησιμότητα από μία μονάδα και ότι η πρώτη μονάδα θα έχει υψηλότερη χρησιμότητα από τη δεύτερη, την τρίτη κ.ο.κ. Δεν υπάρχει όμως καθορισμένος τρόπος να εντάξουμε τη χρησιμότητα της μεμονωμένης μονάδας και τη χρησιμότητα του «συνόλου» σε μία κοινή σειρά κατάταξης.[182] Πράγματι, η συνολική χρησιμότητα έχει νόημα ως πραγματική και συναφής προς τη δράση έννοια, και όχι ως υποθετική, μόνο όταν πρέπει να ληφθούν πραγματικές αποφάσεις σχετικά με ολόκληρη τη διαθέσιμη ποσότητα. Σε αυτή την περίπτωση, εξακολουθεί να είναι οριακή χρησιμότητα, αλλά το μέγεθος του ορίου ή της μονάδας είναι τώρα ολόκληρη η διαθέσιμη ποσότητα.

Ο παραλογισμός της προσπάθειας μέτρησης του πλεονάσματος των καταναλωτών θα γινόταν σαφέστερος αν εξετάζαμε, όπως λογικά μπορούμε, όλα τα καταναλωτικά αγαθά ταυτόχρονα και επιχειρούσαμε να μετρήσουμε με οποιονδήποτε τρόπο το αναμφισβήτητο «πλεόνασμα των καταναλωτών» που απορρέει από το ίδιο το γεγονός ότι υπάρχει παραγωγή για ανταλλαγή. Αυτό δεν έχει επιχειρηθεί ποτέ.[183]

5. Η οριακή χρησιμότητα του χρήματος

Α. Ο καταναλωτής

Δεν έχουμε ακόμη εξηγήσει ένα πολύ σημαντικό πρόβλημα: την κατάταξη του χρήματος στις διάφορες ατομικές κλίμακες αξιών. Γνωρίζουμε ότι η κατάταξη των μονάδων των αγαθών στις κλίμακες αυτές καθορίζεται από τη σχετική κατάταξη των οριακών χρησιμοτήτων των μονάδων. Στην περίπτωση του αντιπραγματισμού, ήταν σαφές ότι οι σχετικές κατατάξεις προέκυπταν από τις αξιολογήσεις των ανθρώπων ως προς την οριακή σημασία των άμεσων χρήσεων των διαφόρων αγαθών. Στην περίπτωση μιας χρηματικής οικονομίας, ωστόσο, η άμεση αξία χρήσης του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα επισκιάζεται από την ανταλλακτική του αξία.

Στο κεφάλαιο 1, ενότητα 5, σχετικά με τον νόμο της οριακής χρησιμότητας, είδαμε ότι η οριακή χρησιμότητα μιας μονάδας ενός αγαθού καθορίζεται ως εξής: (1) εάν η μονάδα βρίσκεται στην κατοχή του δρώντος ατόμου, η οριακή χρησιμότητά της ισούται με την αξία που αυτό αποδίδει, στην αξιολογική του κατάταξη, στον λιγότερο σημαντικό σκοπό ή στη λιγότερο σημαντική χρήση που θα αναγκαζόταν να εγκαταλείψει εάν έχανε τη μονάδα· ή (2) εάν η μονάδα δεν βρίσκεται ακόμη στην κατοχή του, η οριακή χρησιμότητα της προσθήκης της ισούται με την αξία του σημαντικότερου σκοπού που θα μπορούσε να εξυπηρετήσει η μονάδα. Με βάση αυτή την αρχή, ο άνθρωπος κατανέμει το απόθεμα των διαφόρων μονάδων ενός αγαθού που διαθέτει πρώτα στις σημαντικότερες χρήσεις του και, διαδοχικά, στις λιγότερο σημαντικές, ενώ εγκαταλείπει πρώτα τις λιγότερο σημαντικές χρήσεις. Είδαμε, λοιπόν, στο κεφάλαιο 3 πώς κάθε άνθρωπος κατανέμει το χρηματικό του απόθεμα μεταξύ των διαφόρων χρήσεων. Το εμπόρευμα που λειτουργεί ως χρήμα έχει πολυάριθμες διαφορετικές χρήσεις, και ο αριθμός τους πολλαπλασιάζεται όσο περισσότερο αναπτύσσονται και εξελίσσονται η χρηματική οικονομία, ο καταμερισμός της εργασίας και η διάρθρωση του κεφαλαίου. Πρέπει να λαμβάνονται αποφάσεις για πολυάριθμα καταναλωτικά αγαθά, πολυάριθμα επενδυτικά σχέδια, για την κατανάλωση στο παρόν έναντι των προσδοκώμενων αυξημένων αποδόσεων στο μέλλον, καθώς και για την αύξηση του χρηματικού υπολοίπου. Λέμε ότι κάθε άτομο διαθέτει κάθε μονάδα του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα πρώτα στη σημαντικότερη χρήση της, κατόπιν στην αμέσως επόμενη σε σημασία χρήση κ.ο.κ., καθορίζοντας έτσι την κατανομή του χρήματος σε κάθε δυνατή χρήση και κατεύθυνση δαπάνης. Η λιγότερο σημαντική χρήση εγκαταλείπεται πρώτη, όπως συμβαίνει με κάθε άλλο εμπόρευμα.

Δεν μας ενδιαφέρει εδώ να διερευνήσουμε όλες τις πτυχές της ανάλυσης της οριακής χρησιμότητας του χρήματος, ιδίως την απόφαση σχετικά με το χρηματικό υπόλοιπο, η οποία πρέπει να εξεταστεί αργότερα. Μας ενδιαφέρει εδώ η οριακή χρησιμότητα του χρήματος στο μέτρο που αφορά τις καταναλωτικές αποφάσεις. Κάθε άνθρωπος είναι καταναλωτής και, επομένως, η ανάλυση ισχύει για όλους όσοι συμμετέχουν στο πλέγμα των χρηματικών ανταλλαγών.

Κάθε διαδοχική μονάδα που ο καταναλωτής κατανέμει μεταξύ διαφορετικών κατευθύνσεων δαπάνης επιθυμεί να τη διαθέσει στην υψηλότερα αξιολογούμενη χρήση που μπορεί να εξυπηρετήσει. Το ψυχικό του έσοδο είναι η οριακή χρησιμότητα — η αξία της σημαντικότερης χρήσης που θα εξυπηρετηθεί. Το ψυχικό του κόστος είναι η αμέσως επόμενη σε σημασία χρήση την οποία πρέπει να εγκαταλείψει — η χρήση που πρέπει να θυσιαστεί για να επιτευχθεί ο σημαντικότερος σκοπός. Ως κόστος οποιασδήποτε δράσης ορίζεται, συνεπώς, η υψηλότερα κατατασσόμενη χρησιμότητα που θυσιάζεται.

Η χρησιμότητα που αντλεί ή προσδοκά να αντλήσει ένα άτομο από μια πράξη ανταλλαγής είναι η οριακή χρησιμότητα της προσθήκης του αγοραζόμενου αγαθού, δηλαδή η σημαντικότερη χρήση των μονάδων που πρόκειται να αποκτηθούν. Η χρησιμότητα την οποία θυσιάζει είναι η υψηλότερη χρησιμότητα που θα μπορούσε να είχε αντλήσει από τις μονάδες του αγαθού τις οποίες παραχωρεί στην ανταλλαγή. Όταν πρόκειται για καταναλωτή που αγοράζει ένα αγαθό, η οριακή χρησιμότητα της προσθήκης είναι η υψηλότερα αξιολογούμενη χρήση στην οποία θα μπορούσε να διαθέσει τις μονάδες του αγαθού· αυτό είναι το ψυχικό έσοδο που προσδοκά από την ανταλλαγή. Από την άλλη πλευρά, εκείνο που θυσιάζει είναι η χρήση των χρηματικών μονάδων τις οποίες «πωλεί» ή παραχωρεί. Το κόστος του, λοιπόν, είναι η αξία της σημαντικότερης χρήσης στην οποία θα μπορούσε να είχε διαθέσει το χρήμα.[184] Κάθε άνθρωπος επιδιώκει με τη δράση του να επιτύχει ψυχικό έσοδο μεγαλύτερο από το ψυχικό του κόστος και, κατ' αυτόν τον τρόπο, ψυχικό κέρδος· το ίδιο ισχύει και για τις αγορές του καταναλωτή. Το σφάλμα αποκαλύπτεται όταν η επιλογή του αποδεικνύεται εσφαλμένη και ο ίδιος αντιλαμβάνεται ότι θα είχε πράξει καλύτερα εάν είχε ακολουθήσει την άλλη πορεία δράσης, την οποία εγκατέλειψε.

Καθώς, λοιπόν, ο καταναλωτής αυξάνει τις αγορές ενός αγαθού, η οριακή χρησιμότητα που έχει γι' αυτόν το πρόσθετο αγαθό πρέπει να μειώνεται, σύμφωνα με τον νόμο της οριακής χρησιμότητας. Από την άλλη πλευρά, καθώς παραχωρεί μονάδες ενός αγαθού μέσω της πώλησής τους, η οριακή χρησιμότητα που έχει γι' αυτόν το αγαθό αυξάνεται, σύμφωνα με τον ίδιο νόμο. Τελικά, πρέπει να παύσει να αγοράζει το αγαθό, διότι η οριακή χρησιμότητα του αγαθού που παραχωρεί γίνεται μεγαλύτερη από την οριακή χρησιμότητα του αγαθού που αγοράζει. Αυτό ισχύει σαφώς για τα αγαθά άμεσης χρήσης· τι συμβαίνει, όμως, με το χρήμα;

Είναι προφανές ότι το χρήμα δεν είναι απλώς ένα χρήσιμο αγαθό, αλλά ένα από τα χρησιμότερα αγαθά σε μια χρηματική οικονομία. Χρησιμοποιείται ως μέσο σε σχεδόν κάθε ανταλλαγή. Έχουμε δει ότι μία από τις σημαντικότερες δραστηριότητες του ανθρώπου είναι η κατανομή του χρηματικού του αποθέματος σε διάφορες επιθυμητές χρήσεις. Είναι, επομένως, προφανές ότι το χρήμα υπάγεται στον νόμο της οριακής χρησιμότητας, όπως ακριβώς κάθε άλλο εμπόρευμα. Το χρήμα είναι εμπόρευμα διαιρετό σε ομοιογενείς μονάδες. Πράγματι, ένας από τους λόγους για τους οποίους το συγκεκριμένο εμπόρευμα επιλέγεται ως χρήμα είναι η ευχέρεια διαίρεσής του σε σχετικά μικρές ομοιογενείς μονάδες. Η πρώτη χρηματική μονάδα θα διατεθεί στη σημαντικότερη και υψηλότερα αξιολογούμενη χρήση της για το άτομο· η δεύτερη μονάδα θα διατεθεί στη δεύτερη υψηλότερα αξιολογούμενη χρήση της κ.ο.κ. Κάθε χρηματική μονάδα που πρέπει να παραχωρηθεί θα παραχωρηθεί με τη θυσία της χαμηλότερα αξιολογούμενης χρήσης που εξυπηρετούνταν προηγουμένως ή που θα εξυπηρετούνταν. Επομένως, για το χρήμα, όπως και για κάθε άλλο εμπόρευμα, ισχύει ότι, καθώς αυξάνεται το απόθεμά του, μειώνεται η οριακή χρησιμότητά του· και ότι, καθώς μειώνεται το απόθεμά του, αυξάνεται η οριακή χρησιμότητά του για το άτομο.[185] Η οριακή χρησιμότητα της προσθήκης του ισούται με τη θέση στην αξιολογική κατάταξη του υψηλότερα αξιολογούμενου σκοπού που μπορεί να επιτευχθεί με τη χρηματική μονάδα· και η οριακή χρησιμότητά του ισούται, ως προς την αξία, με τον υψηλότερα αξιολογούμενο σκοπό που θα έπρεπε να θυσιαστεί εάν παραχωρούνταν η μονάδα.

Ποιοι είναι οι διάφοροι σκοποί που μπορεί να εξυπηρετήσει το χρήμα; Είναι οι εξής: (α) οι μη χρηματικές χρήσεις του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα, όπως η χρήση του χρυσού για στολισμό· (β) η δαπάνη για τα πολλά διαφορετικά είδη καταναλωτικών αγαθών· (γ) η επένδυση σε διάφορους εναλλακτικούς συνδυασμούς συντελεστών παραγωγής· και (δ) η αύξηση του χρηματικού

υπολοίπου. Καθεμία από αυτές τις ευρείες κατηγορίες χρήσεων περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό ειδών και ποσοτήτων αγαθών, και κάθε συγκεκριμένη εναλλακτική δυνατότητα κατατάσσεται στην κλίμακα αξιών του ατόμου. Είναι σαφές ποιες είναι οι χρήσεις των καταναλωτικών αγαθών: παρέχουν άμεση ικανοποίηση στις επιθυμίες του ατόμου και, συνεπώς, κατατάσσονται άμεσα στην κλίμακα αξιών του. Είναι επίσης σαφές ότι, όταν το χρήμα χρησιμοποιείται για μη χρηματικούς σκοπούς, γίνεται το ίδιο αγαθό άμεσης κατανάλωσης αντί για μέσο ανταλλαγής. Η επένδυση, η οποία θα εξεταστεί διεξοδικότερα παρακάτω, αποβλέπει σε υψηλότερο επίπεδο μελλοντικής κατανάλωσης μέσω της επένδυσης σε κεφαλαιουχικά αγαθά στο παρόν.

Σε τι χρησιμεύει η διατήρηση ή η αύξηση ενός χρηματικού υπολοίπου; Το ερώτημα αυτό θα διερευνηθεί σε μεταγενέστερα κεφάλαια, αλλά εδώ μπορούμε να πούμε ότι η επιθυμία διατήρησης χρηματικού υπολοίπου πηγάζει από τη θεμελιώδη αβεβαιότητα ως προς τον κατάλληλο χρόνο πραγματοποίησης αγορών, είτε κεφαλαιουχικών είτε καταναλωτικών αγαθών. Σημαντικές είναι επίσης η βασική αβεβαιότητα σχετικά με τη μελλοντική κλίμακα αξιών του ίδιου του ατόμου και η επιθυμία του να διατηρεί διαθέσιμο χρήμα ώστε να ανταποκρίνεται σε τυχόν μεταβολές της. Πράγματι, η αβεβαιότητα αποτελεί θεμελιώδες γνώρισμα κάθε ανθρώπινης δράσης, και η αβεβαιότητα σχετικά με τις μεταβαλλόμενες τιμές και τις μεταβαλλόμενες κλίμακες αξιών αποτελεί όψη αυτής της βασικής αβεβαιότητας. Εάν, για παράδειγμα, ένα άτομο προσδοκά άνοδο της αγοραστικής δύναμης της χρηματικής μονάδας στο εγγύς μέλλον, θα τείνει να αναβάλλει τις αγορές του για τότε και να αυξάνει τώρα το χρηματικό του υπόλοιπο. Αντιθέτως, εάν προσδοκά πτώση της αγοραστικής δύναμης, θα τείνει να αγοράζει περισσότερα στο παρόν και να μειώνει το χρηματικό του υπόλοιπο. Παράδειγμα γενικής αβεβαιότητας είναι η συνήθης επιθυμία του ατόμου να διατηρεί διαθέσιμη μια ορισμένη ποσότητα χρήματος «για μια δύσκολη μέρα» ή για κάποια έκτακτη ανάγκη που θα απαιτήσει απρόβλεπτη χρηματική δαπάνη προς κάποια κατεύθυνση. Το ότι, σε μια τέτοια περίπτωση, «αισθάνεται ασφαλέστερο» καταδεικνύει ότι το χρήμα δεν έχει αξία μόνο όταν χρησιμοποιείται για την πραγματοποίηση ανταλλαγών· λόγω της ίδιας της εμπορευσιμότητάς του, η απλή κατοχή του από ένα άτομο παρέχει υπηρεσία στο άτομο αυτό.

Το γεγονός ότι το χρήμα που περιλαμβάνεται στο χρηματικό υπόλοιπο κάποιου παρέχει υπηρεσία καταδεικνύει την πλάνη της διάκρισης που κάνουν ορισμένοι συγγραφείς μεταξύ «κυκλοφορούντος» χρήματος και χρήματος σε «αδρανή αποθησαυρισμένα αποθέματα». Πρώτον, όλο το χρήμα βρίσκεται πάντοτε στο χρηματικό υπόλοιπο κάποιου. Ποτέ δεν «κινείται» στο πλαίσιο κάποιας μυστηριώδους «κυκλοφορίας». Βρίσκεται στο χρηματικό υπόλοιπο του Α και, κατόπιν, όταν ο Α αγοράζει αυγά από τον Β, μεταφέρεται στο χρηματικό υπόλοιπο του Β. Δεύτερον, ανεξάρτητα από το χρονικό διάστημα κατά το οποίο οποιαδήποτε δεδομένη χρηματική μονάδα παραμένει στο χρηματικό υπόλοιπο ενός ατόμου, του παρέχει υπηρεσία και, επομένως, δεν αποτελεί ποτέ μέρος ενός «αδρανούς αποθησαυρισμένου αποθέματος».

Ποια είναι η οριακή χρησιμότητα και ποιο το κόστος που συνεπάγεται οποιαδήποτε πράξη ανταλλαγής για κατανάλωση; Όταν ένας καταναλωτής δαπανά πέντε κόκκους χρυσού για μια δωδεκάδα αυγά, αυτό σημαίνει ότι προσδοκά πως η πολυτιμότερη χρήση των πέντε κόκκων χρυσού είναι η απόκτηση της δωδεκάδας των αυγών. Αυτή είναι γι' αυτόν η οριακή χρησιμότητα της προσθήκης των πέντε κόκκων. Η χρησιμότητα αυτή είναι το προσδοκώμενο ψυχικό του έσοδο από την ανταλλαγή. Ποιο είναι, λοιπόν, το «κόστος ευκαιρίας» ή, απλώς, το «κόστος» της ανταλλαγής, δηλαδή η αμέσως καλύτερη εναλλακτική δυνατότητα που θυσιάζεται; Είναι η πολυτιμότερη χρήση στην οποία θα μπορούσε να είχε διαθέσει τους πέντε κόκκους χρυσού. Αυτή θα μπορούσε να είναι

οποιαδήποτε από τις ακόλουθες εναλλακτικές δυνατότητες, ανάλογα με το ποια κατέχει την υψηλότερη θέση στην κλίμακα αξιών του: (α) δαπάνη για κάποιο άλλο καταναλωτικό αγαθό· (β) χρήση του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα για σκοπούς άμεσης κατανάλωσης· (γ) δαπάνη για κάποια επένδυση σε συντελεστές παραγωγής, ώστε να αυξηθούν το μελλοντικό χρηματικό εισόδημα και η κατανάλωση· (δ) αύξηση του χρηματικού του υπολοίπου. Πρέπει να σημειωθεί ότι, εφόσον το κόστος αυτό αφορά απόφαση σχετικά με μια οριακή μονάδα, οποιουδήποτε μεγέθους, αποτελεί επίσης το «οριακό κόστος» της απόφασης. Το κόστος αυτό είναι υποκειμενικό και κατατάσσεται στην κλίμακα αξιών του ατόμου.

Η φύση του κόστους, ή της θυσιαζόμενης χρησιμότητας, μιας απόφασης να δαπανηθεί χρήμα για ένα συγκεκριμένο καταναλωτικό αγαθό είναι σαφής στην περίπτωση κατά την οποία το κόστος είναι η αξία που θα μπορούσε να είχε αντληθεί από μια άλλη πράξη κατανάλωσης. Όταν το κόστος είναι μια επένδυση που δεν πραγματοποιείται, εκείνο που θυσιάζεται είναι οι προσδοκώμενες μελλοντικές αυξήσεις της κατανάλωσης, εκφρασμένες με βάση τον συντελεστή χρονικής προτίμησης του ατόμου, ο οποίος θα διερευνηθεί διεξοδικότερα παρακάτω. Εν πάση περιπτώσει, όταν ένα άτομο αγοράζει ένα συγκεκριμένο αγαθό, όπως αυγά, όσο περισσότερο συνεχίζει να αγοράζει, τόσο χαμηλότερη θα είναι η οριακή χρησιμότητα της προσθήκης κάθε διαδοχικής μονάδας γι' αυτό. Αυτό, βεβαίως, συνάδει με τον νόμο της οριακής χρησιμότητας. Από την άλλη πλευρά, όσο περισσότερο χρήμα δαπανά για αυγά, τόσο μεγαλύτερη θα είναι η οριακή χρησιμότητα που θυσιάζεται από το εκάστοτε αμέσως καλύτερο αγαθό — για παράδειγμα, το βούτυρο. Έτσι, όσο περισσότερο δαπανά για αυγά, τόσο μικρότερη θα είναι η οριακή χρησιμότητα που αντλεί από τα αυγά και τόσο μεγαλύτερο θα είναι το οριακό κόστος αγοράς αυγών, δηλαδή η αξία που πρέπει να θυσιάσει. Τελικά, το δεύτερο γίνεται μεγαλύτερο από την πρώτη. Όταν συμβεί αυτό και το οριακό κόστος αγοράς αυγών γίνει μεγαλύτερο από την οριακή χρησιμότητα της προσθήκης του εμπορεύματος, στρέφει τις αγορές του προς το βούτυρο και η ίδια διαδικασία συνεχίζεται. Για οποιοδήποτε χρηματικό απόθεμα, προηγούνται οι καταναλωτικές δαπάνες του ατόμου, και οι δαπάνες για κάθε αγαθό ακολουθούν τον ίδιο νόμο. Σε ορισμένες περιπτώσεις, το οριακό κόστος της δαπάνης για ένα καταναλωτικό αγαθό γίνεται η επένδυση προς κάποια κατεύθυνση, και το άτομο μπορεί να επενδύσει μέρος του χρήματός του σε συντελεστές παραγωγής. Η επένδυση αυτή συνεχίζεται έως ότου το οριακό της κόστος, σε όρους θυσιαζόμενης κατανάλωσης ή χρηματικού υπολοίπου, υπερβεί την παρούσα αξία της προσδοκώμενης απόδοσης. Ορισμένες φορές, η υψηλότερα αξιολογούμενη χρήση είναι η αύξηση του χρηματικού υπολοίπου, και αυτή συνεχίζεται έως ότου η οριακή χρησιμότητα που αντλείται από τη χρήση αυτή γίνει μικρότερη από το οριακό κόστος σε κάποια άλλη κατεύθυνση. Με αυτόν τον τρόπο, το χρηματικό απόθεμα του ατόμου κατανέμεται μεταξύ όλων των υψηλότερα αξιολογούμενων χρήσεων.

Και με αυτόν τον τρόπο καταρτίζονται οι ατομικοί πίνακες ζήτησης για κάθε καταναλωτικό αγαθό, ενώ οι πίνακες αγοραίας ζήτησης προσδιορίζονται ως το άθροισμα των ατομικών πινάκων ζήτησης στην αγορά. Με δεδομένα τα αποθέματα όλων των καταναλωτικών αγαθών —το δεδομένο αυτό θα αναλυθεί σε επόμενα κεφάλαια— καθορίζονται έτσι οι αγοραίες τιμές τους.

Θα μπορούσε κανείς να σκεφτεί, και πολλοί συγγραφείς το έχουν υποθέσει, ότι το χρήμα έχει εδώ επιτελέσει τη λειτουργία της μέτρησης και της εξασφάλισης της συγκρισιμότητας των χρησιμοτήτων των διαφορετικών ατόμων. Δεν έχει, ωστόσο, κάνει τίποτε τέτοιο. Η οριακή χρησιμότητα του χρήματος διαφέρει από άτομο σε άτομο, όπως ακριβώς και η οριακή χρησιμότητα οποιουδήποτε άλλου αγαθού. Το γεγονός ότι με μία ουγγιά χρήματος μπορούν να αγοραστούν

διάφορα αγαθά στην αγορά και ότι τέτοιες δυνατότητες ενδέχεται να είναι διαθέσιμες σε όλους δεν μας παρέχει καμία πληροφορία για τον τρόπο με τον οποίο διαφορετικοί άνθρωποι θα κατατάξουν αυτούς τους διαφορετικούς συνδυασμούς αγαθών. Στο πεδίο των αξιών ή των θέσεων κατάταξης δεν υπάρχει μέτρηση ούτε συγκρισιμότητα. Το χρήμα επιτρέπει τη συγκρισιμότητα μόνο των τιμών, καθιερώνοντας χρηματικές τιμές για κάθε αγαθό.

Θα μπορούσε να φανεί ότι η διαδικασία κατάταξης και σύγκρισης στις κλίμακες αξιών του κάθε ατόμου έχει διαμορφώσει και καθορίσει τις τιμές των καταναλωτικών αγαθών χωρίς να απαιτείται περαιτέρω ανάλυση. Το πρόβλημα, ωστόσο, κάθε άλλο παρά τόσο απλό είναι. Η παραμέληση ή η αποφυγή των σχετικών δυσκολιών ταλαιπωρεί την οικονομική επιστήμη εδώ και πολλά χρόνια. Σε ένα σύστημα αντιπραγματισμού δεν θα υπήρχε καμία αναλυτική δυσκολία. Όλα τα δυνατά καταναλωτικά αγαθά θα κατατάσσονταν και θα συγκρίνονταν από κάθε άτομο, θα προσδιορίζονταν οι πίνακες ζήτησης του καθενός σε όρους του άλλου κ.ο.κ. Οι σχετικές χρησιμότητες θα καθόριζαν τους ατομικούς πίνακες ζήτησης, οι οποίοι θα αθροίζονταν ώστε να προκύψουν οι πίνακες αγοραίας ζήτησης. Στη χρηματική οικονομία, όμως, ανακύπτει μια σοβαρή αναλυτική δυσκολία.

Για να προσδιορίσουμε την τιμή ενός αγαθού, αναλύουμε τον πίνακα αγοραίας ζήτησης του αγαθού· αυτός, με τη σειρά του, εξαρτάται από τους ατομικούς πίνακες ζήτησης· εκείνοι, με τη σειρά τους, καθορίζονται από τις αξιολογικές κατατάξεις των μονάδων του αγαθού και των χρηματικών μονάδων από τα άτομα, όπως αυτές προκύπτουν από τις διάφορες εναλλακτικές χρήσεις του χρήματος· ωστόσο, οι τελευταίες αυτές εναλλακτικές δυνατότητες εξαρτώνται, με τη σειρά τους, από δεδομένες τιμές των άλλων αγαθών. Μια υποθετική ζήτηση για αυγά πρέπει να προϋποθέτει ως δεδομένη κάποια χρηματική τιμή για το βούτυρο, τα ενδύματα κ.λπ. Πώς, όμως, μπορούν τότε οι κλίμακες αξιών και οι χρησιμότητες να χρησιμοποιηθούν για να εξηγήσουν τη διαμόρφωση των χρηματικών τιμών, όταν οι ίδιες αυτές κλίμακες αξιών και χρησιμότητες εξαρτώνται από την ύπαρξη χρηματικών τιμών;

Β. Η παλινδρόμηση του χρήματος

Είναι προφανές ότι αυτό το ζωτικής σημασίας πρόβλημα κυκλικότητας —το X εξαρτάται από το Y, ενώ το Y εξαρτάται από το X — υπάρχει όχι μόνο όσον αφορά τις αποφάσεις των καταναλωτών, αλλά και όσον αφορά οποιαδήποτε απόφαση ανταλλαγής στη χρηματική οικονομία. Ας εξετάσουμε, λοιπόν, τον πωλητή του αποθέματος ενός καταναλωτικού αγαθού. Με δεδομένη μια προσφερόμενη χρηματική τιμή, πρέπει να αποφασίσει εάν θα πωλήσει τις μονάδες του αποθέματός του ή εάν θα τις διακρατήσει. Η προθυμία του να πωλήσει προκειμένου να αποκτήσει χρήμα οφείλεται στη χρήση που θα είχε το χρήμα γι' αυτόν. Το χρήμα θα διατίθετο στις σημαντικότερες χρήσεις του για τον ίδιο, και αυτό θα καθορίσει την αξιολόγησή του για το χρήμα — ή την οριακή χρησιμότητα της προσθήκης του. Η οριακή χρησιμότητα της προσθήκης χρήματος για τον πωλητή του αποθέματος, όμως, βασίζεται στο ότι αυτό είναι ήδη χρήμα και μπορεί να χρησιμοποιηθεί άμεσα για την απόκτηση άλλων αγαθών που θα αγοράσει ο πωλητής — τόσο καταναλωτικών αγαθών όσο και συντελεστών παραγωγής. Επομένως, η οριακή χρησιμότητα για τον πωλητή εξαρτάται επίσης από την προηγούμενη ύπαρξη χρηματικών τιμών για τα διάφορα αγαθά της οικονομίας.

Το ίδιο ισχύει για τον εργαζόμενο, τον γαιοκτήμονα, τον επενδυτή ή τον ιδιοκτήτη ενός κεφαλαιουχικού αγαθού: όταν πωλεί τις υπηρεσίες ή τα αγαθά του, το χρήμα έχει οριακή χρησιμότητα προσθήκης, η οποία αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση της απόφασής του να πωλήσει τα αγαθά και, επομένως, προσδιοριστικό παράγοντα της καμπύλης προσφοράς του αγαθού του

έναντι χρήματος. Και όμως, αυτή η οριακή χρησιμότητα εξαρτάται πάντοτε από την ύπαρξη ενός προγενέστερου συνόλου χρηματικών τιμών. Συνεπώς, ο πωλητής οποιουδήποτε αγαθού ή υπηρεσίας έναντι χρήματος κατατάσσει την οριακή χρησιμότητα του χρήματος που θα αποκτήσει σε σχέση με την οριακή χρησιμότητα της διακράτησης του αγαθού ή της υπηρεσίας. Όποιος δαπανά χρήμα για να αγοράσει οποιοδήποτε αγαθό ή υπηρεσία κατατάσσει την οριακή χρησιμότητα που έχει γι' αυτόν η διακράτηση του χρήματος σε σχέση με την οριακή χρησιμότητα της απόκτησης του αγαθού. Αυτές οι κλίμακες αξιών των διαφόρων αγοραστών και πωλητών καθορίζουν τους ατομικούς πίνακες προσφοράς και ζήτησης και, συνεπώς, όλες τις χρηματικές τιμές· ωστόσο, για να κατατάξει κάποιος το χρήμα και τα αγαθά στην κλίμακα αξιών του, το χρήμα πρέπει ήδη να έχει οριακή χρησιμότητα για κάθε άτομο, και αυτή η οριακή χρησιμότητα πρέπει να βασίζεται στο γεγονός ότι προϋπάρχουν χρηματικές τιμές των διαφόρων αγαθών.[186]

Τη λύση αυτού του κρίσιμου προβλήματος κυκλικότητας έδωσε ο καθηγητής Ludwig von Mises, με την αξιοσημείωτη θεωρία του για την παλινδρόμηση του χρήματος.[187] Η θεωρία της παλινδρόμησης του χρήματος μπορεί να εξηγηθεί αν εξετάσουμε τη χρονική περίοδο στην οποία αναφέρεται κάθε μέρος της ανάλυσής μας. Ας ορίσουμε ως «ημέρα» το χρονικό διάστημα που μόλις επαρκεί για να καθοριστούν οι αγοραίες τιμές κάθε αγαθού στην κοινωνία. Την ημέρα *X*, λοιπόν, η χρηματική τιμή κάθε αγαθού καθορίζεται από την αλληλεπίδραση των πινάκων προσφοράς και ζήτησης χρήματος και αγαθού των αγοραστών και των πωλητών εκείνης της ημέρας. Κάθε αγοραστής και πωλητής κατατάσσει το χρήμα και το συγκεκριμένο αγαθό σύμφωνα με τη σχετική οριακή χρησιμότητα που έχουν γι' αυτόν. Επομένως, μια χρηματική τιμή στο τέλος της ημέρας *X* καθορίζεται από τις οριακές χρησιμότητες του χρήματος και του αγαθού όπως αυτές υπήρχαν στην αρχή της ημέρας *X*. Η οριακή χρησιμότητα του χρήματος, όμως, βασίζεται, όπως είδαμε παραπάνω, σε ένα προϋπάρχον σύνολο χρηματικών τιμών. Το χρήμα ζητείται και θεωρείται χρήσιμο λόγω των ήδη υφιστάμενων χρηματικών τιμών του. Επομένως, η τιμή ενός αγαθού την ημέρα *X* καθορίζεται από την οριακή χρησιμότητα του αγαθού την ημέρα *X* και από την οριακή χρησιμότητα του χρήματος την ημέρα *X*, η οποία, με τη σειρά της, εξαρτάται από τις τιμές των αγαθών την ημέρα *X* − 1.

Η οικονομική ανάλυση των χρηματικών τιμών, επομένως, δεν είναι κυκλική. Εάν οι σημερινές τιμές εξαρτώνται από τη σημερινή οριακή χρησιμότητα του χρήματος, η τελευταία εξαρτάται από τις χθεσινές χρηματικές τιμές. Έτσι, κάθε χρηματική τιμή οποιασδήποτε ημέρας εμπεριέχει μια χρονική συνιστώσα, με αποτέλεσμα η τιμή αυτή να καθορίζεται εν μέρει από τις χρηματικές τιμές της προηγούμενης ημέρας. Αυτό δεν σημαίνει ειδικά ότι η σημερινή τιμή των αυγών καθορίζεται εν μέρει από τη χθεσινή τιμή των αυγών, η σημερινή τιμή του βουτύρου από τη χθεσινή κ.ο.κ. Αντιθέτως, η χρονική συνιστώσα που είναι ουσιώδης για κάθε συγκεκριμένη σημερινή τιμή είναι το συνολικό πλέγμα των χθεσινών χρηματικών τιμών όλων των αγαθών και, βεβαίως, η επακόλουθη αξιολόγηση της χρηματικής μονάδας από τα άτομα της κοινωνίας. Εάν, ωστόσο, εξετάσουμε το συνολικό πλέγμα των σημερινών τιμών, μια ουσιώδης χρονική συνιστώσα του προσδιορισμού τους είναι το συνολικό πλέγμα των χθεσινών τιμών.

Αυτή η χρονική συνιστώσα βρίσκεται αποκλειστικά στη χρηματική πλευρά των προσδιοριστικών παραγόντων. Σε μια κοινωνία αντιπραγματισμού δεν υπάρχει χρονική συνιστώσα στις τιμές οποιασδήποτε δεδομένης ημέρας. Όταν άλογα ανταλλάσσονται με ψάρια, τα άτομα στην αγορά κρίνουν τις σχετικές οριακές χρησιμότητες αποκλειστικά με βάση τις άμεσες χρήσεις των εμπορευμάτων. Οι χρήσεις αυτές είναι άμεσες και δεν απαιτούν την προϋπαρξη τιμών στην αγορά.

Επομένως, οι οριακές χρησιμότητες αγαθών άμεσης χρήσης, όπως τα άλογα και τα ψάρια, δεν έχουν χρονικές συνιστώσες που να ανάγονται στο παρελθόν. Και, συνεπώς, σε ένα σύστημα αντιπραγματισμού δεν υπάρχει πρόβλημα κυκλικότητας. Σε μια τέτοια κοινωνία, εάν όλες οι προηγούμενες αγορές και η γνώση των προηγούμενων τιμών εξαλείφονταν με κάποιον τρόπο, θα υπήρχε, βεβαίως, μια αρχική περίοδος σύγχυσης, κατά την οποία κάθε άτομο θα συμβουλευόταν τις κλίμακες αξιών του και θα προσπαθούσε να εκτιμήσει εκείνες των άλλων· δεν θα υπήρχε, όμως, μεγάλη δυσκολία να ανασυσταθούν γρήγορα οι αγορές ανταλλαγής. Η περίπτωση της χρηματικής οικονομίας είναι διαφορετική. Εφόσον η οριακή χρησιμότητα του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα εξαρτάται από προϋπάρχουσες χρηματικές τιμές, η εξάλειψη των υφιστάμενων αγορών και της γνώσης των χρηματικών τιμών θα καθιστούσε αδύνατη την άμεση ανασύσταση μιας χρηματικής οικονομίας. Η οικονομία θα καταστρεφόταν και θα οπισθοδρομούσε σε μια εξαιρετικά πρωτόγονη κατάσταση αντιπραγματισμού, μετά την οποία η χρηματική οικονομία θα μπορούσε να ανασυσταθεί μόνο σταδιακά, όπως είχε συμβεί και προηγουμένως.

Μπορεί τώρα να τεθεί το ερώτημα: έστω ότι δεν υπάρχει κυκλικότητα στον προσδιορισμό των χρηματικών τιμών· μήπως, όμως, το γεγονός ότι τα αίτια ανάγονται εν μέρει προς τα πίσω στον χρόνο απλώς μεταθέτει τις ανεξήγητες συνιστώσες όλο και βαθύτερα στο παρελθόν, χωρίς τέλος; Εάν οι σημερινές τιμές καθορίζονται εν μέρει από τις χθεσινές, οι χθεσινές από τις προχθεσινές κ.ο.κ., δεν μετατίθεται απλώς η παλινδρόμηση επ' άπειρον προς τα πίσω, αφήνοντας έτσι ανεξήγητο ένα μέρος του προσδιορισμού των τιμών;

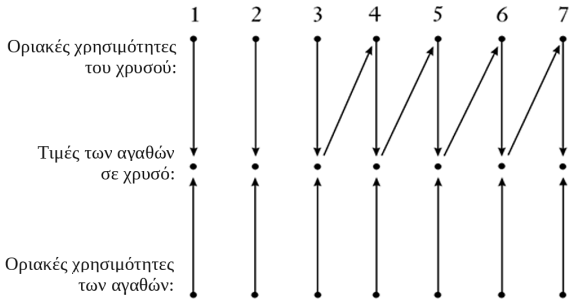
Η απάντηση είναι ότι η παλινδρόμηση δεν είναι άπειρη, και το κλειδί για το σημείο στο οποίο σταματά βρίσκεται στη διάκριση που μόλις κάναμε μεταξύ των συνθηκών μιας χρηματικής οικονομίας και των συνθηκών μιας κατάστασης αντιπραγματισμού. Θυμόμαστε ότι η χρησιμότητα του χρήματος αποτελείται από δύο κύρια στοιχεία: τη χρησιμότητα του χρήματος ως μέσου ανταλλαγής και τη χρησιμότητα του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα στην άμεση χρήση του ως εμπορεύματος, όπως η χρήση του χρυσού για στολίδια. Στη σύγχρονη οικονομία, αφότου το εμπόρευμα που λειτουργεί ως χρήμα έχει αναπτυχθεί πλήρως ως μέσο ανταλλαγής, η χρήση του ως μέσου τείνει να επισκιάζει σε μεγάλο βαθμό την άμεση χρήση του στην κατανάλωση. Η ζήτηση χρυσού ως χρήματος υπερβαίνει κατά πολύ τη ζήτησή του για κοσμήματα. Ωστόσο, η τελευταία αυτή χρήση και ζήτηση εξακολουθούν να υπάρχουν και να ασκούν κάποια επίδραση στη συνολική ζήτηση του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα.

Σε οποιαδήποτε ημέρα της χρηματικής οικονομίας, η οριακή χρησιμότητα του χρυσού και, επομένως, η ζήτησή του υπεισέρχονται στον προσδιορισμό κάθε χρηματικής τιμής. Η σημερινή οριακή χρησιμότητα του χρυσού και η σημερινή ζήτησή του εξαρτώνται από το σύνολο των χρηματικών τιμών που υπήρχε χθες, το οποίο, με τη σειρά του, εξαρτιόταν από τη χθεσινή οριακή χρησιμότητα του χρυσού και τη χθεσινή ζήτησή του κ.ο.κ. Καθώς, λοιπόν, ανατρέχουμε προς τα πίσω στον χρόνο, πρέπει τελικά να φτάσουμε στο αρχικό σημείο κατά το οποίο οι άνθρωποι άρχισαν για πρώτη φορά να χρησιμοποιούν τον χρυσό ως μέσο ανταλλαγής. Ας εξετάσουμε την πρώτη ημέρα κατά την οποία οι άνθρωποι πέρασαν από το σύστημα του αμιγούς αντιπραγματισμού στη χρήση του χρυσού ως μέσου ανταλλαγής. Εκείνη την ημέρα, η χρηματική τιμή ή, μάλλον, η τιμή σε χρυσό κάθε άλλου αγαθού εξαρτιόταν εν μέρει από την οριακή χρησιμότητα του χρυσού. Αυτή η οριακή χρησιμότητα είχε μια χρονική συνιστώσα, δηλαδή το προηγούμενο σύνολο τιμών σε χρυσό, οι οποίες είχαν καθοριστεί μέσω του αντιπραγματισμού. Με άλλα λόγια, όταν ο χρυσός άρχισε για πρώτη φορά να χρησιμοποιείται ως μέσο ανταλλαγής, η οριακή χρησιμότητά του για τη χρήση

αυτή εξαρτιόταν από το ήδη υφιστάμενο σύνολο τιμών σε χρυσό που είχε διαμορφωθεί προηγουμένως μέσω του αντιπραγματισμού. Εάν, όμως, ανατρέξουμε ακόμη μία ημέρα προς τα πίσω, στην τελευταία ημέρα του αντιπραγματισμού, οι τιμές των διαφόρων αγαθών σε χρυσό εκείνη την ημέρα, όπως και όλες οι άλλες τιμές, δεν είχαν χρονικές συνιστώσες. Καθορίζονταν, όπως όλες οι άλλες τιμές του αντιπραγματισμού, αποκλειστικά από την οριακή χρησιμότητα του χρυσού και των άλλων αγαθών εκείνη την ημέρα, και η οριακή χρησιμότητα του χρυσού, εφόσον αυτός χρησιμοποιούνταν μόνο για άμεση κατανάλωση, δεν είχε χρονική συνιστώσα.

Ο προσδιορισμός των χρηματικών τιμών —των τιμών σε χρυσό— εξηγείται, επομένως, πλήρως, χωρίς κυκλικότητα και χωρίς άπειρη παλινδρόμηση. Η ζήτηση χρυσού υπεισέρχεται σε κάθε τιμή σε χρυσό, και η σημερινή ζήτηση χρυσού, στον βαθμό που αφορά τη χρήση του ως μέσου ανταλλαγής, έχει μια χρονική συνιστώσα, καθώς βασίζεται στο χθεσινό σύνολο τιμών σε χρυσό. Αυτή η χρονική συνιστώσα ανάγεται προς τα πίσω έως την τελευταία ημέρα του αντιπραγματισμού, την ημέρα πριν αρχίσει ο χρυσός να χρησιμοποιείται ως μέσο ανταλλαγής. Εκείνη την ημέρα, ο χρυσός δεν είχε χρησιμότητα στη χρήση αυτή· η ζήτηση χρυσού αφορούσε αποκλειστικά την άμεση χρήση του και, κατά συνέπεια, ο προσδιορισμός των τιμών σε χρυσό, για εκείνη την ημέρα και για όλες τις προηγούμενες, δεν είχε καμία απολύτως χρονική συνιστώσα.[188,189]

Το αιτιακό και χρονικό σχήμα της παλινδρόμησης μπορεί να αποτυπωθεί όπως στο διάγραμμα του Σχήματος 38. Οι διαδοχικές ημέρες αριθμούνται 1, 2, 3 κ.ο.κ., και, για κάθε περίοδο, τα βέλη απεικονίζουν τους υποκείμενους αιτιακούς παράγοντες που καθορίζουν τις τιμές των αγαθών σε χρυσό στην αγορά. Για κάθε χρονική περίοδο, οι τιμές των αγαθών σε χρυσό καθορίζονται θεμελιωδώς από τις σχετικές οριακές χρησιμότητες του χρυσού και των άλλων αγαθών στις ατομικές κλίμακες αξιών, ενώ οι οριακές χρησιμότητες του χρυσού βασίζονται στις τιμές σε χρυσό κατά την προηγούμενη περίοδο. Αυτή η χρονική συνιστώσα, που απεικονίζεται με ένα βέλος, συνεχίζεται προς τα πίσω έως την περίοδο του αντιπραγματισμού, όταν ο χρυσός χρησιμοποιείται μόνο για σκοπούς άμεσης κατανάλωσης ή παραγωγής και όχι ως μέσο ανταλλαγής. Στο σημείο αυτό δεν υπάρχει χρονική εξάρτηση από προηγούμενες τιμές σε χρυσό και το χρονικό βέλος εξαφανίζεται. Στο διάγραμμα αυτό, τις ημέρες 1, 2 και 3 επικρατεί σύστημα αντιπραγματισμού, ενώ από την ημέρα 4 και έπειτα ο χρυσός χρησιμοποιείται ως μέσο ανταλλαγής.

ΣΧΗΜΑ 38. ΑΙΤΙΑΚΟ-ΧΡΟΝΙΚΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΗΣ ΑΝΑΔΡΟΜΗΣ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Ένα από τα σημαντικά επιτεύγματα της θεωρίας της παλινδρόμησης είναι ότι τεκμηριώνει το γεγονός πως το χρήμα πρέπει να προκύψει με τον τρόπο που περιγράφηκε στο κεφάλαιο 3, δηλαδή πρέπει να αναπτυχθεί από ένα εμπόρευμα για το οποίο υπάρχει ήδη ζήτηση για άμεση χρήση, και το οποίο κατόπιν χρησιμοποιείται ως ολοένα γενικότερο μέσο ανταλλαγής.

Η ζήτηση ενός αγαθού ως μέσου ανταλλαγής πρέπει να προϋποθέτει ένα προϋπάρχον σύνολο τιμών εκφρασμένων σε άλλα αγαθά. Επομένως, ένα μέσο ανταλλαγής μπορεί να προκύψει μόνο σύμφωνα με την προηγούμενη περιγραφή μας και το παραπάνω διάγραμμα· μπορεί να προκύψει μόνο από ένα εμπόρευμα που προηγουμένως χρησιμοποιούνταν άμεσα σε συνθήκες αντιπραγματισμού και, συνεπώς, είχε ήδη ένα σύνολο τιμών εκφρασμένων σε άλλα αγαθά. Το χρήμα πρέπει να αναπτυχθεί από ένα εμπόρευμα με προϋπάρχουσα αγοραστική δύναμη, όπως είχαν ο χρυσός και ο άργυρος. Δεν μπορεί να δημιουργηθεί εκ του μηδενός με κάποια αιφνίδια «κοινωνική συμφωνία» ή με κυβερνητικό διάταγμα.

Από την άλλη πλευρά, από την ανάλυση αυτή δεν συνάγεται ότι, εάν ένα ήδη υφιστάμενο χρήμα έχανε τις άμεσες χρήσεις του, δεν θα μπορούσε πλέον να χρησιμοποιείται ως χρήμα. Έτσι, εάν ο χρυσός, αφού είχε καθιερωθεί ως χρήμα, έχανε ξαφνικά την αξία του για στολίδια ή για βιομηχανικές χρήσεις, δεν θα έχανε κατ' ανάγκην τον χαρακτήρα του ως χρήματος. Αφότου ένα μέσο ανταλλαγής καθιερωθεί ως χρήμα, οι χρηματικές τιμές εξακολουθούν να διαμορφώνονται. Εάν την ημέρα X ο χρυσός χάσει τις άμεσες χρήσεις του, θα εξακολουθούν να υπάρχουν προγενέστερες χρηματικές τιμές που είχαν διαμορφωθεί την ημέρα $X - 1$, και οι τιμές αυτές αποτελούν τη βάση της οριακής χρησιμότητας του χρυσού την ημέρα X. Ομοίως, οι χρηματικές τιμές που καθορίζονται έτσι την ημέρα X αποτελούν τη βάση της οριακής χρησιμότητας του χρήματος την ημέρα $X + 1$. Από την ημέρα X και έπειτα, ο χρυσός θα μπορούσε να ζητείται αποκλειστικά για την ανταλλακτική του αξία και καθόλου για την άμεση χρήση του. Επομένως, ενώ είναι απολύτως αναγκαίο το χρήμα να προέρχεται από ένα εμπόρευμα με άμεσες χρήσεις, δεν είναι απολύτως αναγκαίο οι άμεσες χρήσεις να συνεχίζονται αφού το χρήμα έχει καθιερωθεί.

Οι χρηματικές τιμές των καταναλωτικών αγαθών έχουν πλέον εξηγηθεί πλήρως με βάση τις ατομικές κλίμακες αξιών, και οι κλίμακες αυτές έχουν εξηγηθεί έως το σημείο του περιεχομένου των υποκειμενικών αξιολογήσεων κάθε αγαθού ως προς τη χρήση του. Η οικονομική επιστήμη δεν ασχολείται με το συγκεκριμένο περιεχόμενο αυτών των σκοπών, αλλά με την εξήγηση διαφόρων φαινομένων της δράσης που βασίζονται σε οποιουσδήποτε δεδομένους σκοπούς· επομένως, το έργο της σε αυτό το πεδίο ολοκληρώνεται πλήρως με την αναγωγή αυτών των φαινομένων στις υποκειμενικές αξιολογήσεις χρήσιμων αγαθών.[190]

Γ. Χρησιμότητα και κόστος

Μπορούμε να συνοψίσουμε ως εξής τις εκτιμήσεις χρησιμότητας και κόστους στις αποφάσεις των αγοραστών και των πωλητών καταναλωτικών αγαθών —ή, μάλλον, των δυνητικών αγοραστών και πωλητών (πρβλ. κεφάλαιο 2, σ. 190 κ.ε.)—:

ΠΩΛΗΤΗΣ:

Έσοδα: Οριακή χρησιμότητα της προσθήκης των μονάδων χρήματος = θέση αξίας στην πολυτιμότερη δυνητική χρήση

Κόστος:

Είτε

(1) Οριακή χρησιμότητα του αγαθού σε άμεση χρήση —η υψηλότερα κατατεταγμένη χρήση που θα έπρεπε να θυσιαστεί

Ή

(2) Οριακή χρησιμότητα της διακράτησης για μελλοντική πώληση σε υψηλότερη τιμή—όποια είναι υψηλότερη στην κλίμακα αξιών του

Στις περιπτώσεις στις οποίες δεν υφίσταται κανένα από τα δύο στοιχεία κόστους, η πώληση δεν συνεπάγεται κόστος.

ΑΓΟΡΑΣΤΗΣ:

Έσοδα: Οριακή χρησιμότητα της προσθήκης των μονάδων του αγαθού = υψηλότερα κατατεταγμένη άμεση χρήση των μονάδων

Κόστος: Οριακή χρησιμότητα των μονάδων χρήματος—αξιολογική θέση της υψηλότερα κατατεταγμένης χρήσης που θα πρέπει να θυσιαστεί κατά την πραγματοποίηση της ανταλλαγής

Σκοπός του δρώντος ατόμου είναι πάντοτε να αποκομίσει ψυχικό κέρδος από μια δράση, επιτυγχάνοντας οριακό έσοδο μεγαλύτερο από το οριακό του κόστος. Μόνο αφού ληφθεί η απόφαση, πραγματοποιηθεί η δράση και αξιολογηθούν οι συνέπειές της, μπορεί το δρων άτομο να γνωρίζει εάν η απόφασή του ήταν ορθή, δηλαδή εάν το ψυχικό του έσοδο πράγματι υπερέβη το κόστος του. Είναι δυνατόν το κόστος του να αποδειχθεί μεγαλύτερο από το έσοδό του και, επομένως, να έχει υποστεί ζημία από την ανταλλαγή.

Είναι χρήσιμο να διακρίνουμε τις δύο οπτικές υπό τις οποίες το δρων άτομο κρίνει τη δράση του ως *ex ante* και *ex post*. Η *ex ante* οπτική είναι εκείνη στην οποία βρίσκεται όταν πρέπει να αποφασίσει ποια πορεία δράσης θα ακολουθήσει· είναι η οπτική που αφορά άμεσα την ανθρώπινη δράση και κυριαρχεί σε αυτήν. Πρόκειται για το δρων άτομο που εξετάζει τις εναλλακτικές πορείες δράσης του και τις συνέπειες καθεμιάς. Η *ex post* οπτική είναι η καταγεγραμμένη παρατήρηση των αποτελεσμάτων της παρελθούσας δράσης του. Είναι η κρίση του για τις προηγούμενες δράσεις του και τα αποτελέσματά τους. *Ex ante*, λοιπόν, θα ακολουθεί πάντοτε την πλέον συμφέρουσα πορεία δράσης και θα έχει πάντοτε ψυχικό κέρδος, με το έσοδο να υπερβαίνει το κόστος. *Ex post*, ενδέχεται να έχει αποκομίσει κέρδος ή να έχει υποστεί ζημία από μια πορεία δράσης. Το έσοδο μπορεί να έχει υπερβεί το κόστος ή όχι, ανάλογα με το πόσο καλός επιχειρηματίας υπήρξε κατά την ανάληψη της αρχικής του δράσης. Είναι σαφές ότι οι *ex post* κρίσεις του τού χρησιμεύουν κυρίως κατά τη στάθμιση των *ex ante* εκτιμήσεών του για τη μελλοντική δράση.

Ας υποθέσουμε ότι ένας τελικός καταναλωτής αγοράζει ένα προϊόν και κατόπιν διαπιστώνει ότι έσφαλε με την αγορά αυτή και ότι το αγαθό έχει μικρή ή μηδενική αξία γι' αυτόν. Έτσι, ένας άνθρωπος μπορεί να αγοράσει ένα κέικ και να διαπιστώσει ότι δεν του αρέσει καθόλου. *Ex ante*, η προσδοκώμενη χρησιμότητα του κέικ ήταν μεγαλύτερη από την οριακή χρησιμότητα του χρήματος που θυσιάστηκε για την αγορά του· *ex post*, διαπιστώνει ότι έσφαλε και ότι, εάν μπορούσε να επιλέξει ξανά, δεν θα είχε αγοράσει το κέικ. Η ευθύνη για την αγορά ανήκε στον καταναλωτή, και αυτός πρέπει να επωμιστεί τη ζημία, όπως και να καρπωθεί το κέρδος, από την εκούσια συναλλαγή του. Βεβαίως, κανείς δεν μπορεί να ξαναζήσει το παρελθόν, αλλά μπορεί να χρησιμοποιήσει αυτή τη γνώση, για παράδειγμα, ώστε να αποφύγει να αγοράσει ξανά ένα τέτοιο κέικ. Θα έπρεπε να είναι προφανές ότι το κέικ, αφότου αγοραστεί, μπορεί να έχει μικρή ή μηδενική αξία, ακόμη και αν ο άνθρωπος κατέβαλε αρχικά αρκετούς κόκκους χρυσού γι' αυτό. Το κόστος του κέικ ήταν η θυσιαζόμενη οριακή χρησιμότητα των τριών κόκκων χρυσού που καταβλήθηκαν για την αγορά του. Αυτό το κόστος, όμως, που αναλήφθηκε στο παρελθόν, δεν μπορεί να προσδώσει καμία αξία στο κέικ τώρα. Αυτό θα φαινόταν προφανές· και όμως, η οικονομική επιστήμη υπέφερε πάντοτε από την παραμέληση αυτής της αλήθειας, ιδίως κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, υπό τη μορφή διαφόρων θεωριών της αξίας βάσει του «κόστους». Οι θεωρίες αυτές υποστήριζαν ότι η αξία των αγαθών προσδίδεται από τα κόστη ή τις θυσίες που συνεπάχθηκε η απόκτησή τους στο παρελθόν.

Αντιθέτως, είναι σαφές ότι αξία μπορεί να προσδοθεί σε ένα αγαθό μόνο από τις επιθυμίες των ατόμων να το χρησιμοποιήσουν άμεσα στο παρόν ή από την παρούσα προσδοκία ότι θα πωληθεί σε τέτοια άτομα στο μέλλον.[191]

Μπορούμε να τροποποιήσουμε την παραπάνω σύνοψη για τον αγοραστή εξετάζοντας την περίπτωση στην οποία ο αγοραστής δεν είναι τελικός καταναλωτής, αλλά κερδοσκοπικός αγοραστής που προσδοκά μελλοντική άνοδο της τιμής. Στην περίπτωση αυτή, υψηλότερο έσοδο γι' αυτόν θα αποτελεί η οριακή χρησιμότητα της διακράτησης ενόψει της προσδοκώμενης μελλοντικής πώλησης σε υψηλότερη τιμή, την οποία εκτιμά αφαιρώντας το κόστος αποθήκευσης.

Δ. Σχεδιασμός και εύρος επιλογών

Θα πρέπει να είναι προφανές ότι η καθιέρωση του χρήματος διευρύνει σε τεράστιο βαθμό το εύρος των επιλογών που είναι διαθέσιμες σε όλους. Το φάσμα των εναλλακτικών χρήσεων που μπορούν να εξυπηρετηθούν από χρηματικές μονάδες είναι πολύ ευρύτερο από το πλήθος των χρήσεων στις οποίες μπορούν να διατεθούν τα επιμέρους αγαθά. Τα άλογα ή τα σπίτια μπορούν να διατεθούν σε διάφορες χρήσεις, οι πρώτες ύλες σε πολλούς τομείς της παραγωγής, αλλά το χρήμα μπορεί να δαπανηθεί για κάθε επιμέρους είδος ανταλλάξιμου αγαθού στην κοινωνία, είτε πρόκειται για υλικό εμπόρευμα είτε για άυλη υπηρεσία, για καταναλωτικό, κεφαλαιουχικό ή φυσικό αγαθό, είτε για απαιτήσεις επί αυτών των αγαθών. Το χρήμα συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στη διεύρυνση του εύρους των επιλογών· και γίνεται το ίδιο ένα βασικό μέσο που πρέπει να κατανεμηθεί στους υψηλότερα αξιολογούμενους μεταξύ των εναλλακτικών σκοπών.[192]

Ίσως αξίζει να εξετάσουμε στο σημείο αυτό τι κάνει κάθε άνθρωπος όταν δρα. Κατανέμει πάντοτε μέσα στους υψηλότερα αξιολογούμενους από τους εναλλακτικούς σκοπούς του, όπως αυτοί κατατάσσονται στην κλίμακα αξιών του. Οι δράσεις του εν γένει, και ειδικότερα οι δράσεις του στο πλαίσιο της ανταλλαγής, είναι πάντοτε αποτέλεσμα ορισμένων προσδοκιών του, προσδοκιών σχετικά με την πλέον ικανοποιητική πορεία που θα μπορούσε να ακολουθήσει. Ακολουθεί πάντοτε την πορεία που προσδοκά ότι θα του εξασφαλίσει τον υψηλότερα κατατασσόμενο εφικτό σκοπό σε μια ορισμένη μελλοντική χρονική στιγμή —η οποία, σε ορισμένες περιπτώσεις, μπορεί να είναι τόσο κοντινή ώστε να είναι σχεδόν άμεση— και, επομένως, ψυχικό κέρδος από τη δράση. Εάν αποδειχθεί ότι ενήργησε εσφαλμένα, έτσι ώστε μια άλλη πορεία δράσης να του είχε αποφέρει μεγαλύτερο ψυχικό έσοδο, τότε έχει υποστεί ζημία. *Ex ante*, εκτιμά την κατάστασή του, τόσο την παρούσα όσο και την προσδοκώμενη μελλοντική, επιλέγει μεταξύ όσων αξιολογεί, προσπαθεί να επιτύχει όσα αξιολογεί υψηλότερα σύμφωνα με την «τεχνογνωσία» του και κατόπιν επιλέγει πορείες δράσης βάσει αυτών των σχεδίων. Τα σχέδια είναι οι αποφάσεις του σχετικά με τη μελλοντική δράση, οι οποίες βασίζονται στην κατάταξη των σκοπών του και στη γνώση που θεωρεί ότι διαθέτει για τον τρόπο επίτευξής τους. Κάθε άτομο, επομένως, επιδίδεται διαρκώς στον σχεδιασμό. Ο σχεδιασμός αυτός μπορεί να εκτείνεται από μια εντυπωσιακή επένδυση σε μια νέα χαλυβουργική μονάδα έως την απόφαση ενός μικρού αγοριού να δαπανήσει δύο σεντς για καραμέλες, παραμένει όμως σχεδιασμός.[193] Είναι, επομένως, εσφαλμένο να υποστηρίζεται ότι μια κοινωνία ελεύθερης αγοράς είναι «ασχεδίαστη»· αντιθέτως, κάθε άτομο σχεδιάζει για τον εαυτό του.

Δεν προκύπτει, όμως, «χάος» από το γεγονός ότι τα ατομικά σχέδια δεν φαίνεται να συντονίζονται; Αντιθέτως, το σύστημα ανταλλαγών, πρώτον, συντονίζει τα ατομικά σχέδια ωφελώντας και τα δύο μέρη κάθε ανταλλαγής. Δεύτερον, το μεγαλύτερο μέρος του παρόντος τόμου αφιερώνεται στην εξήγηση και την ανάλυση των αρχών και της τάξης που καθορίζουν τα διάφορα φαινόμενα της

ανταλλαγής σε μια χρηματική οικονομία: τις τιμές, την παραγωγή, τις δαπάνες κ.λπ. Κάθε άλλο παρά χαοτική, η δομή της χρηματικής οικονομίας παρουσιάζει μια σύνθετη, συστηματική εικόνα και μπορεί να συναχθεί παραγωγικά από το θεμελιώδες γεγονός της ύπαρξης ανθρώπινης δράσης και έμμεσης ανταλλαγής.[194]

6. Αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των τιμών των καταναλωτικών αγαθών

Έτσι, σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή, ο καταναλωτής βρίσκεται αντιμέτωπος με τις προϋπάρχουσες χρηματικές τιμές των διαφόρων καταναλωτικών αγαθών στην αγορά. Με βάση την κλίμακα χρησιμότητάς του, καθορίζει την κατάταξη των διαφόρων μονάδων των επιμέρους αγαθών και του χρήματος, και οι κατατάξεις αυτές καθορίζουν πόσο χρήμα θα δαπανήσει για καθένα από τα διάφορα αγαθά. Ειδικότερα, θα δαπανά χρήμα για κάθε συγκεκριμένο αγαθό έως ότου η οριακή χρησιμότητα της προσθήκης μιας μονάδας του αγαθού παύσει να είναι μεγαλύτερη από την οριακή χρησιμότητα που έχει γι' αυτόν το χρηματικό ποσό της αγοραίας τιμής της. Αυτός είναι ο νόμος της δράσης του καταναλωτή σε μια οικονομία της αγοράς. Καθώς δαπανά χρήμα για ένα αγαθό, η οριακή χρησιμότητα των νέων μονάδων μειώνεται, ενώ η οριακή χρησιμότητα του χρήματος που θυσιάζεται αυξάνεται, έως ότου παύσει να δαπανά για το αγαθό αυτό. Στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η οριακή χρησιμότητα ακόμη και μίας μονάδας ενός αγαθού είναι χαμηλότερη από την οριακή χρησιμότητα του χρηματικού ποσού της τιμής της, το άτομο δεν θα αγοράσει καμία ποσότητα αυτού του αγαθού.

Με αυτόν τον τρόπο καθορίζονται οι ατομικοί πίνακες ζήτησης για κάθε αγαθό και, κατά συνέπεια, οι συνολικοί πίνακες αγοραίας ζήτησης για το σύνολο των αγοραστών. Η θέση του πίνακα αγοραίας ζήτησης καθορίζει ποια θα είναι η αγοραία τιμή στο άμεσο μέλλον. Έτσι, εάν θεωρήσουμε ότι η δράση διαιρείται σε περιόδους που αποτελούνται από «ημέρες», οι επιμέρους αγοραστές διαμορφώνουν τις κατατάξεις και τους πίνακες ζήτησής τους με βάση τις τιμές που ισχύουν στο τέλος της ημέρας 1, και οι πίνακες αυτοί καθορίζουν ποιες θα είναι οι τιμές έως το τέλος της ημέρας 2.

Ο αναγνώστης παραπέμπεται τώρα στη συζήτηση του κεφαλαίου 2 παραπάνω, ενότητες 9 και 10. Η ανάλυση που εφαρμόστηκε εκεί σε συνθήκες αντιπραγματισμού ισχύει και για τις χρηματικές τιμές. Στο τέλος κάθε ημέρας, οι πίνακες ζήτησης —ή, μάλλον, οι πίνακες συνολικής ζήτησης— και το απόθεμα που υπάρχει εκείνη την ημέρα καθορίζουν την τιμή ισορροπίας της αγοράς για τη συγκεκριμένη ημέρα. Στη χρηματική οικονομία, οι παράγοντες αυτοί καθορίζουν τις χρηματικές τιμές των διαφόρων αγαθών κατά τη διάρκεια εκείνης της ημέρας. Η ανάλυση των μεταβολών της τιμής ενός αγαθού, που εκτέθηκε στο κεφάλαιο 2, εφαρμόζεται άμεσα εδώ. Στη χρηματική οικονομία, οι σημαντικότερες αγορές λειτουργούν φυσικά σε συνεχή βάση, καθώς τα αγαθά εξακολουθούν να παράγονται κάθε ημέρα. Οι μεταβολές στους πίνακες προσφοράς και ζήτησης, ή οι μεταβολές στους πίνακες συνολικής ζήτησης και στην ποσότητα του αποθέματος, έχουν ακριβώς την ίδια επίδραση ως προς την κατεύθυνση των τιμών όπως και στον αντιπραγματισμό. Μια αύξηση του πίνακα συνολικής ζήτησης της αγοράς σε σχέση με την προηγούμενη ημέρα τείνει να αυξήσει τη χρηματική τιμή της ημέρας· μια αύξηση του διαθέσιμου αποθέματος τείνει να μειώσει την τιμή κ.ο.κ. Όπως και στον αντιπραγματισμό, το απόθεμα κάθε αγαθού, στο τέλος κάθε ημέρας, έχει μεταβιβαστεί στα χέρια εκείνων που επιθυμούν εντονότερα να το κατέχουν.

Μέχρι αυτό το σημείο έχουμε επικεντρωθεί στον προσδιορισμό της χρηματικής τιμής κάθε καταναλωτικού αγαθού, χωρίς να αφιερώσουμε ιδιαίτερη προσοχή στις σχέσεις μεταξύ αυτών των τιμών. Οι αλληλεξαρτήσεις, ωστόσο, θα πρέπει να είναι σαφείς. Τα διαθέσιμα αγαθά κατατάσσονται στην κλίμακα αξιών κάθε ατόμου, μαζί με τη δυνατότητα διακράτησης του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα στο χρηματικό του υπόλοιπο. Κατόπιν, σύμφωνα με τις κατατάξεις και τον νόμο της χρησιμότητας, το άτομο κατανέμει τις χρηματικές του μονάδες στις υψηλότερα αξιολογούμενες χρήσεις: στα διάφορα καταναλωτικά αγαθά, στην επένδυση σε διάφορους συντελεστές παραγωγής και στην αύξηση του χρηματικού του υπολοίπου. Ας αφήσουμε εδώ για μεταγενέστερα κεφάλαια το ζήτημα της επιλεγόμενης κατανομής μεταξύ κατανάλωσης και επένδυσης, καθώς και το ζήτημα της αύξησης του χρηματικού υπολοίπου, και ας εξετάσουμε μόνο τις αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των τιμών των καταναλωτικών αγαθών.

Ο νόμος της αλληλεξάρτησης των καταναλωτικών αγαθών είναι ο εξής: Όσο περισσότερα υποκατάστατα είναι διαθέσιμα για ένα δεδομένο αγαθό, τόσο πιο ελαστικοί θα τείνουν να είναι οι πίνακες ζήτησης — ατομικοί και αγοραίοι— για το αγαθό αυτό. Σύμφωνα με τον ορισμό του «αγαθού», δύο αγαθά δεν μπορούν να είναι «τέλεια υποκατάστατα» μεταξύ τους, διότι, εάν οι καταναλωτές θεωρούσαν δύο αγαθά απολύτως όμοια, αυτά θα αποτελούσαν, εξ ορισμού, ένα και το αυτό αγαθό. Από την άλλη πλευρά, όλα τα καταναλωτικά αγαθά είναι μερικά υποκατάστατα μεταξύ τους. Όταν ένας άνθρωπος κατατάσσει στην κλίμακα αξιών του τα μυριάδες διαθέσιμα αγαθά και σταθμίζει τις φθίνουσες χρησιμότητες του καθενός, τα αντιμετωπίζει όλα ως μερικά υποκατάστατα μεταξύ τους. Μια μεταβολή στην κατάταξη ενός αγαθού μεταβάλλει αναγκαστικά την κατάταξη όλων των άλλων αγαθών, εφόσον όλες οι κατατάξεις είναι διατακτικές και σχετικές. Μια υψηλότερη τιμή ενός αγαθού —λόγω, για παράδειγμα, μείωσης του παραγόμενου αποθέματος— θα τείνει να μετατοπίσει τη ζήτηση των καταναλωτών από αυτό προς άλλα καταναλωτικά αγαθά και, επομένως, οι πίνακες ζήτησης των τελευταίων θα τείνουν να αυξηθούν. Αντιστρόφως, η αύξηση της προσφοράς ενός αγαθού και η επακόλουθη μείωση της τιμής του θα τείνουν να μετατοπίσουν την καταναλωτική ζήτηση από άλλα αγαθά προς αυτό και να μειώσουν τους πίνακες ζήτησης των άλλων αγαθών — ορισμένων, βεβαίως, περισσότερο από ό,τι άλλων.

Είναι σφάλμα να υποθέτουμε ότι μόνο τα τεχνολογικά όμοια αγαθά είναι υποκατάστατα μεταξύ τους. Όσο περισσότερο χρήμα δαπανούν οι καταναλωτές για χοιρινό κρέας, τόσο λιγότερο έχουν να δαπανήσουν για βοδινό· ή όσο περισσότερο χρήμα δαπανούν για ταξίδια, τόσο λιγότερο έχουν να δαπανήσουν για τηλεοπτικές συσκευές. Ας υποθέσουμε ότι η μείωση της προσφοράς χοιρινού κρέατος αυξάνει την τιμή του στην αγορά· είναι σαφές ότι η ζητούμενη ποσότητα και η τιμή του βοδινού κρέατος θα επηρεαστούν από αυτή τη μεταβολή. Εάν ο πίνακας ζήτησης χοιρινού κρέατος έχει ελαστικότητα μεγαλύτερη της μονάδας σε αυτό το εύρος, τότε η υψηλότερη τιμή θα έχει ως αποτέλεσμα να δαπανάται λιγότερο χρήμα για χοιρινό και περισσότερο χρήμα θα τείνει να διοχετευθεί σε ένα υποκατάστατο όπως το βοδινό. Οι πίνακες ζήτησης βοδινού κρέατος θα αυξηθούν και η τιμή του θα τείνει να ανέλθει. Αντιθέτως, εάν ο πίνακας ζήτησης χοιρινού κρέατος είναι ανελαστικός, θα δαπανάται περισσότερο χρήμα των καταναλωτών για χοιρινό, και το αποτέλεσμα θα είναι η μείωση του πίνακα ζήτησης βοδινού κρέατος και, κατά συνέπεια, της τιμής του. Τέτοιες αλληλεξαρτήσεις μεταξύ υποκατάστατων αγαθών, ωστόσο, ισχύουν σε κάποιον βαθμό για όλα τα αγαθά, εφόσον όλα τα αγαθά είναι υποκατάστατα μεταξύ τους· διότι κάθε αγαθό ανταγωνίζεται για το χρηματικό απόθεμα των καταναλωτών. Βεβαίως, ορισμένα αγαθά είναι

«στενότερα» υποκατάστατα από άλλα και οι αλληλεξαρτήσεις μεταξύ τους θα είναι ισχυρότερες από ό,τι μεταξύ των υπολοίπων. Ο βαθμός υποκατάστασης εξαρτάται, ωστόσο, από τις ιδιαίτερες περιστάσεις του καταναλωτή και τις προτιμήσεις του και όχι από την τεχνολογική ομοιότητα.

Έτσι, τα καταναλωτικά αγαθά, στον βαθμό που είναι υποκατάστατα μεταξύ τους, συνδέονται ως εξής: Όταν το απόθεμα του A αυξάνεται και, επομένως, η τιμή του A μειώνεται, (1) εάν ο πίνακας ζήτησης του A είναι ελαστικός, θα υπάρχει τάση μείωσης των πινάκων ζήτησης των B, C, D κ.λπ. και επακόλουθης μείωσης των τιμών τους· (2) εάν ο πίνακας ζήτησης του A είναι ανελαστικός, θα υπάρξει αύξηση των πινάκων ζήτησης των B, C, D κ.λπ. και επακόλουθη αύξηση των τιμών τους· (3) εάν ο πίνακας ζήτησης έχει ακριβώς ουδέτερη, ή μοναδιαία, ελαστικότητα, έτσι ώστε να μην υπάρχει μεταβολή στο χρηματικό ποσό που δαπανάται για το A, δεν θα υπάρξει επίδραση στη ζήτηση και στις τιμές των άλλων αγαθών.

Καθώς αναπτύσσεται η χρηματική οικονομία και ακμάζει ο πολιτισμός, διευρύνεται σημαντικά το φάσμα των διαθέσιμων ειδών αγαθών και, επομένως, αυξάνεται ο αριθμός των αγαθών που μπορούν να υποκαταστήσουν το ένα το άλλο. Κατά συνέπεια, υπάρχει τάση να γίνεται πιο ελαστική η ζήτηση για τα διάφορα καταναλωτικά αγαθά, μολονότι η ελαστικότητά της θα εξακολουθεί να ποικίλλει από πολύ υψηλή έως πολύ χαμηλή. Στον βαθμό που ο πολλαπλασιασμός των υποκατάστατων τείνει να καθιστά ελαστικές τις καμπύλες ζήτησης των επιμέρους αγαθών, θα τείνει να επικρατεί ο πρώτος τύπος αλληλεπίδρασης. Επιπλέον, όταν νέα είδη αγαθών καθιερώνονται στην αγορά, είναι σαφές ότι θα αποσπούν χρηματική ζήτηση από άλλα, υποκατάστατα προϊόντα και, συνεπώς, θα προκαλούν τον πρώτο τύπο αντίδρασης.

Οι σχέσεις υποκατάστασης μεταξύ των καταναλωτικών αγαθών εκτέθηκαν με πειστικό τρόπο στο ακόλουθο απόσπασμα του Philip Wicksteed:

> *Είναι αρκετά προφανές ότι, όταν μια γυναίκα πηγαίνει στην αγορά χωρίς να έχει αποφασίσει εάν θα αγοράσει πατάτες νέας σοδειάς ή κοτόπουλα, η τιμή στην οποία διαπιστώνει ότι μπορεί να τα προμηθευτεί ενδέχεται να καθορίσει την απόφασή της προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. ... Διότι η τιμή είναι η πρώτη και πιο προφανής ένδειξη της φύσης των εναλλακτικών δυνατοτήτων τις οποίες θυσιάζει, εάν πραγματοποιήσει την αγορά που εξετάζει. Είναι, όμως, σχεδόν εξίσου προφανές ότι το ζήτημα θα επηρεαστεί όχι μόνο από την τιμή αυτών των συγκεκριμένων πραγμάτων, αλλά και από την τιμή ορισμένων άλλων. Εάν διατίθενται καλές, γερές πατάτες παλιάς σοδειάς σε χαμηλή τιμή, η αγοράστρια θα είναι λιγότερο πιθανό να καταβάλει υψηλή τιμή για πατάτες νέας σοδειάς, διότι υπάρχει μια καλή εναλλακτική δυνατότητα με ευνοϊκούς όρους. ... Εάν η νοικοκυρά σκέφτεται να τιμήσει μια μικρή παρέα γειτόνων προσφέροντάς τους δύο κοτόπουλα στο δείπνο, είναι δυνατόν να τους περιποιηθεί με τον προσήκοντα σεβασμό, αν και χωρίς ιδιαίτερη επισημότητα, αντικαθιστώντας τα με λίγες λίβρες μπακαλιάρου. Και στην περίπτωση αυτή, όχι μόνο η τιμή των κοτόπουλων αλλά και η τιμή του μπακαλιάρου θα τείνουν να επηρεάσουν την επιλογή της. ...*
>
> *Από τι εξαρτάται, όμως, η σημασία ...; Πιθανότατα από την τιμή πραγμάτων που δεν έχουν καμία προφανή σχέση ούτε με το κοτόπουλο ούτε με τον μπακαλιάρο. Ένας πατέρας και μια μητέρα μπορεί να έχουν φιλοδοξίες για τη μόρφωση ή τις δεξιότητες των παιδιών τους και να είναι διατεθειμένοι να περιορίσουν σημαντικά τις δαπάνες τους για άλλα πράγματα προκειμένου να τις ικανοποιήσουν. Τέτοιοι γονείς μπορεί να είναι διατεθειμένοι να υποστούν*

> *... προσφέροντας στους καλεσμένους τους λιγότερο πλούσια φιλοξενία από όση απαιτεί το έθιμο και εξασφαλίζοντας συγχρόνως μαθήματα γαλλικών ή βιολιού για τα παιδιά τους. Σε τέτοιες περιπτώσεις, το ερώτημα εάν θα αγοράσουν πατάτες νέας ή παλιάς σοδειάς, ή εάν θα φιλοξενήσουν τους φίλους τους προσφέροντας κοτόπουλο ή μπακαλιάρο, ή τίποτε από τα δύο, μπορεί να επηρεαστεί από τους όρους υπό τους οποίους μπορούν να εξασφαλιστούν μαθήματα γαλλικών ή μουσικής ικανοποιητικής ποιότητας.*[195]

Ενώ όλα τα καταναλωτικά αγαθά ανταγωνίζονται μεταξύ τους για τις αγορές των καταναλωτών, ορισμένα αγαθά είναι επίσης συμπληρωματικά μεταξύ τους. Πρόκειται για αγαθά των οποίων τις χρήσεις οι καταναλωτές συνδέουν στενά, έτσι ώστε οι μεταβολές της ζήτησής τους είναι πιθανό να συνδέονται επίσης στενά. Παράδειγμα συμπληρωματικών καταναλωτικών αγαθών αποτελούν τα μπαστούνια και οι μπάλες του γκολφ, δύο αγαθά των οποίων η ζήτηση τείνει να αυξάνεται και να μειώνεται από κοινού. Στην περίπτωση αυτή, για παράδειγμα, η αύξηση της προσφοράς μπαλών του γκολφ θα τείνει να προκαλέσει μείωση των τιμών τους, η οποία θα τείνει να αυξήσει τον πίνακα ζήτησης για μπαστούνια του γκολφ, καθώς και τη ζητούμενη ποσότητα μπαλών του γκολφ. Αυτό θα τείνει να αυξήσει την τιμή των μπαστουνιών του γκολφ. Στον βαθμό, λοιπόν, που δύο αγαθά είναι συμπληρωματικά μεταξύ τους, όταν αυξάνεται το απόθεμα του Α και, επομένως, μειώνεται η τιμή του Α, ο πίνακας ζήτησης του Β αυξάνεται και η τιμή του θα τείνει να ανέλθει. Εφόσον η μείωση της τιμής ενός αγαθού θα αυξάνει πάντοτε τη ζητούμενη ποσότητά του —σύμφωνα με τον νόμο της ζήτησης—, θα ενισχύει πάντοτε τον πίνακα ζήτησης ενός συμπληρωματικού αγαθού και, επομένως, θα τείνει να αυξήσει την τιμή του.[196] Για την επίδραση αυτή, η ελαστικότητα της ζήτησης του αρχικού αγαθού δεν έχει σημασία.

Συνοψίζοντας αυτές τις αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των καταναλωτικών αγαθών:

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΑΤΑ ΑΓΑΘΑ:

Αν το απόθεμα του Α αυξάνεται, η τιμή του Α μειώνεται και η καμπύλη ζήτησης του Α είναι:

Ανελαστική: Η ζήτηση και η τιμή των Β, C, D, . . . αυξάνονται
Ελαστική: Η ζήτηση και η τιμή των Β, C, D, . . . μειώνονται
Ουδέτερη: Καμία επίδραση στα Β, C, D, . . .

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΑΓΑΘΑ:

Αν το απόθεμα του Α αυξάνεται, η τιμή του Α μειώνεται και: η ζήτηση και η τιμή των Β, C, D, . . . αυξάνονται.
(Εκτός αν η καμπύλη ζήτησης του Α είναι κατακόρυφη, οπότε δεν υπάρχει επίδραση.)

Όλα τα αγαθά μπορούν να υποκαταστήσουν το ένα το άλλο, ενώ λιγότερα είναι συμπληρωματικά. Όταν είναι επίσης συμπληρωματικά, η επίδραση της συμπληρωματικότητας συνδυάζεται με την επίδραση της υποκατάστασης, και η φύση κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης θα καθορίσει ποια επίδραση θα είναι ισχυρότερη.

Η συζήτηση αυτή για τις αλληλεξαρτήσεις των καταναλωτικών αγαθών εξέτασε μόνο την επίδραση μεταβολών που προέρχονται από την πλευρά του αποθέματος ή της προσφοράς. Οι επιδράσεις είναι διαφορετικές όταν η μεταβολή αφορά τον πίνακα ζήτησης και όχι την ποσότητα του αποθέματος. Ας υποθέσουμε ότι ο πίνακας αγοραίας ζήτησης για το αγαθό Α αυξάνεται — μετατοπίζεται προς τα δεξιά. Αυτό σημαίνει ότι, για κάθε υποθετική τιμή, αυξάνονται η αγοραζόμενη ποσότητα του Α και, επομένως, το χρηματικό ποσό που δαπανάται για το Α. Με δεδομένη, όμως, την προσφορά —το απόθεμα— χρήματος στην κοινωνία, αυτό σημαίνει ότι θα

υπάρξουν μειώσεις στους πίνακες ζήτησης ενός ή περισσότερων άλλων αγαθών.[197] Η δαπάνη περισσότερου χρήματος για το αγαθό Α, με δεδομένο το χρηματικό απόθεμα, σημαίνει ότι δαπανάται λιγότερο χρήμα για τα αγαθά Β, C, D ... Οι καμπύλες ζήτησης των τελευταίων αγαθών «μετατοπίζονται προς τα αριστερά» και οι τιμές τους μειώνονται. Επομένως, η δυνατότητα όλων των αγαθών να υποκαθιστούν το ένα το άλλο έχει ως αποτέλεσμα η αυξημένη ζήτηση για το Α, η οποία προκαλεί άνοδο της τιμής του Α, να οδηγεί σε μειωμένους πίνακες ζήτησης και σε πτώση των τιμών των αγαθών Β, C, D ... Μπορούμε να κατανοήσουμε πληρέστερα αυτή τη σχέση εάν λάβουμε υπόψη ότι οι πίνακες ζήτησης καθορίζονται από τις ατομικές κλίμακες αξιών και ότι η άνοδος της οριακής χρησιμότητας μιας μονάδας του Α συνεπάγεται αναγκαστικά σχετική πτώση της χρησιμότητας των άλλων καταναλωτικών αγαθών.

Στον βαθμό που δύο αγαθά είναι συμπληρωματικά, τείνει να εμφανιστεί μια άλλη επίδραση. Εάν αυξηθεί ο πίνακας ζήτησης για μπαστούνια του γκολφ, είναι πιθανό η αύξηση αυτή να συνοδεύεται από αύξηση του πίνακα ζήτησης για μπάλες του γκολφ, εφόσον και οι δύο καθορίζονται από τη σχετικά εντονότερη επιθυμία ενασχόλησης με το γκολφ. Όταν οι μεταβολές προέρχονται από την πλευρά της ζήτησης, οι τιμές των συμπληρωματικών αγαθών τείνουν να αυξάνονται και να μειώνονται από κοινού. Στην περίπτωση αυτή, δεν θα έπρεπε να πούμε ότι η αύξηση της ζήτησης του Α οδήγησε σε αύξηση της ζήτησης του συμπληρωματικού του αγαθού Β, εφόσον και οι δύο αυξήσεις οφείλονταν στην αυξημένη ζήτηση για το καταναλωτικό «πακέτο» στο οποίο τα δύο αγαθά συνδέονται στενά.

Μπορούμε τώρα να συνοψίσουμε και τις δύο ομάδες αλληλεξαρτήσεων των καταναλωτικών αγαθών, τόσο για μεταβολές του αποθέματος όσο και για μεταβολές της ζήτησης —η ζήτηση διακράτησης των προμηθευτών μπορεί να παραλειφθεί εδώ, εφόσον αυτό το κερδοσκοπικό στοιχείο τείνει προς ορθές εκτιμήσεις του βασικού προσδιοριστικού παράγοντα, της καταναλωτικής ζήτησης.

Ο Πίνακας 10 παρουσιάζει τις αντιδράσεις των άλλων αγαθών, Β, C, D, στις μεταβολές των προσδιοριστικών παραγόντων του αγαθού Α, στον βαθμό που τα αγαθά αυτά είναι υποκατάστατα ή συμπληρωματικά του. Το πρόσημο + δηλώνει ότι οι τιμές των άλλων αγαθών αντιδρούν προς την ίδια κατεύθυνση με την τιμή του αγαθού Α· το πρόσημο − δηλώνει ότι οι τιμές των άλλων αγαθών αντιδρούν προς την αντίθετη κατεύθυνση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ ΤΩΝ Β, C, D, ...		
Αν το Α και το αγαθό είναι:	Αν η μεταβολή στο απόθεμα του Α	Αν η μεταβολή στη ζήτηση για το Α
Υποκατάστατα μεταξύ τους	+ αν η ζήτηση για το Α είναι ελαστική − αν η ζήτηση για το Α είναι ανελαστική Καμία 0 αν η ζήτηση για το Α είναι μοναδιαία	−
Συμπληρωματικά μεταξύ τους	−	+

Σε ορισμένες περιπτώσεις, ένα παλαιό απόθεμα ενός αγαθού μπορεί να αξιολογείται διαφορετικά από το νέο και, επομένως, να αποτελέσει χωριστό αγαθό. Έτσι, ενώ παλιά καρφιά που έχουν αποθηκευτεί σωστά μπορεί να θεωρούνται το ίδιο αγαθό με τα νεοπαραχθέντα καρφιά, ένα παλιό Ford δεν θα θεωρείται το ίδιο αγαθό με ένα καινούργιο. Θα υπάρχει, ωστόσο, οπωσδήποτε στενή σχέση μεταξύ των δύο αγαθών. Εάν ο πίνακας προσφοράς των καινούργιων Ford μειωθεί και η τιμή αυξηθεί, οι καταναλωτές θα τείνουν να στραφούν στην αγορά παλιών Ford, με αποτέλεσμα να τείνει να αυξηθεί η τιμή των τελευταίων.

Έτσι, παλιά και καινούργια εμπορεύματα, τεχνολογικά όμοια, τείνουν να είναι πολύ στενά υποκατάστατα μεταξύ τους, και η ζήτηση και οι τιμές τους τείνουν να συνδέονται στενά.

Πολλά έχουν γραφτεί στην οικονομική βιβλιογραφία της θεωρίας της κατανάλωσης σχετικά με την «υπόθεση» ότι κάθε καταναλωτικό αγαθό είναι επιθυμητό εντελώς ανεξάρτητα από τα άλλα αγαθά. Στην πραγματικότητα, όπως είδαμε, οι επιθυμίες για τα διάφορα αγαθά είναι κατ' ανάγκην αλληλεξαρτώμενες, εφόσον όλα κατατάσσονται στις κλίμακες αξιών των καταναλωτών. Οι χρησιμότητες των επιμέρους αγαθών είναι σχετικές μεταξύ τους. Αυτές οι καταταγμένες αξίες των αγαθών και του χρήματος επιτρέπουν τη διαμόρφωση ατομικών και, κατόπιν, συνολικών πινάκων ζήτησης σε χρηματικούς όρους για κάθε συγκεκριμένο αγαθό.

7. Οι τιμές των διαρκών αγαθών και των υπηρεσιών τους

Γιατί αγοράζει ένας άνθρωπος ένα καταναλωτικό αγαθό; Όπως είδαμε στο κεφάλαιο 1, ένα καταναλωτικό αγαθό είναι επιθυμητό και αναζητείται επειδή το δρων άτομο πιστεύει ότι θα χρησιμεύσει στην ικανοποίηση επιθυμιών στις οποίες αποδίδει επείγουσα σημασία, ότι θα του επιτρέψει να επιτύχει τους σκοπούς στους οποίους αποδίδει αξία. Με άλλα λόγια, το αγαθό έχει αξία λόγω των προσδοκώμενων υπηρεσιών που θα παρέχει. Τα υλικά εμπορεύματα, λοιπόν, όπως τα τρόφιμα, τα ενδύματα, οι κατοικίες κ.λπ., και οι άυλες προσωπικές υπηρεσίες, όπως η ιατρική φροντίδα και οι συναυλιακές εκτελέσεις, είναι όμοια ως προς τη θέση τους στη ζωή του καταναλωτή. Και τα δύο αξιολογούνται από τον καταναλωτή με βάση τις υπηρεσίες τους ως προς την παροχή ικανοποιήσεων.

Κάθε είδος καταναλωτικού αγαθού θα αποδίδει μια ορισμένη ποσότητα υπηρεσιών ανά μονάδα χρόνου. Αυτές μπορούν να ονομαστούν μονάδες υπηρεσίας. Όταν είναι ανταλλάξιμες, οι υπηρεσίες αυτές μπορούν να πωλούνται χωριστά. Από την άλλη πλευρά, όταν ένα αγαθό είναι υλικό εμπόρευμα και διαρκές, μπορεί να πωληθεί στον καταναλωτή ως ενιαίο σύνολο, ενσωματώνοντας έτσι μια προσδοκώμενη μελλοντική ροή πολλών μονάδων υπηρεσίας. Ποιες είναι οι αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των αγορών και των τιμών των μονάδων υπηρεσίας και του διαρκούς αγαθού ως συνόλου;

Εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι, είναι προφανές ότι ένα αγαθό μεγαλύτερης διάρκειας έχει μεγαλύτερη αξία από ένα αγαθό μικρότερης διάρκειας, διότι ενσωματώνει περισσότερες μελλοντικές μονάδες υπηρεσίας. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι υπάρχουν δύο τηλεοπτικές συσκευές, πανομοιότυπες ως προς την υπηρεσία που παρέχουν στον θεατή, αλλά ότι η Α έχει αναμενόμενη διάρκεια ζωής πέντε ετών και η Β δέκα. Μολονότι η υπηρεσία είναι ίδια, η Β έχει να προσφέρει στον καταναλωτή διπλάσιες υπηρεσίες από την Α. Στην αγορά, επομένως, η τιμή της Β θα τείνει να είναι διπλάσια της τιμής της Α.[198]

Για τα μη διαρκή αγαθά δεν τίθεται το πρόβλημα της χωριστής πώλησης της υπηρεσίας του αγαθού και του ίδιου του αγαθού. Εφόσον ενσωματώνουν υπηρεσίες που εκτείνονται σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα, πωλούνται σχεδόν πάντοτε ως σύνολο. Το βούτυρο, τα αυγά, τα Wheaties κ.λπ. πωλούνται ως σύνολο, ενσωματώνοντας όλες τις υπηρεσίες τους. Ελάχιστοι θα σκέφτονταν να «νοικιάσουν» αυγά. Οι προσωπικές υπηρεσίες, αντιθέτως, δεν πωλούνται ποτέ ως σύνολο, διότι, στην ελεύθερη αγορά, οι συμβάσεις δουλείας δεν είναι εκτελεστές. Έτσι, κανείς δεν μπορεί να αγοράσει έναν γιατρό, έναν δικηγόρο ή έναν πιανίστα εφ' όρου ζωής, ώστε να παρέχει υπηρεσίες κατά τη βούληση του αγοραστή χωρίς περαιτέρω αμοιβή. Οι προσωπικές υπηρεσίες, επομένως, πωλούνται πάντοτε κατά τις επιμέρους μονάδες τους.

Το πρόβλημα του κατά πόσον οι υπηρεσίες πρέπει να πωλούνται χωριστά ή μαζί με το αγαθό ως σύνολο ανακύπτει στην περίπτωση διαρκών εμπορευμάτων, όπως οι κατοικίες, τα πιάνα, τα σμόκιν, οι τηλεοπτικές συσκευές κ.λπ. Έχουμε δει ότι τα αγαθά δεν πωλούνται ως ολόκληρη κατηγορία, όπως «ψωμί» ή «αυγά», αλλά σε χωριστές ομοιογενείς μονάδες της προσφοράς τους, όπως «καρβέλια ψωμιού» ή «δωδεκάδες αυγών». Στην παρούσα συζήτηση, ένα αγαθό μπορεί να πωλείται είτε ως πλήρης υλική μονάδα —μια κατοικία, μια τηλεοπτική συσκευή κ.λπ.— είτε σε μονάδες υπηρεσίας κατά τη διάρκεια μιας χρονικής περιόδου. Αυτή η πώληση μονάδων υπηρεσίας ενός διαρκούς αγαθού ονομάζεται μίσθωση ή εκμίσθωση του αγαθού. Η τιμή της μονάδας υπηρεσίας ονομάζεται μίσθωμα.[199]

Εφόσον το ίδιο το αγαθό δεν είναι παρά μια δέσμη προσδοκώμενων μονάδων υπηρεσίας, είναι ορθό να βασίσουμε την ανάλυσή μας στη μονάδα υπηρεσίας. Είναι σαφές ότι η ζήτηση και η τιμή μιας μονάδας υπηρεσίας ενός καταναλωτικού αγαθού θα καθορίζονται σύμφωνα με ακριβώς τις ίδιες αρχές που εκτέθηκαν στην προηγούμενη ανάλυση αυτού του κεφαλαίου.

Ένα διαρκές καταναλωτικό αγαθό ενσωματώνει μονάδες υπηρεσίας οι οποίες θα αποδίδονται κατά τη διάρκεια μιας χρονικής περιόδου. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι μια κατοικία αναμένεται να έχει διάρκεια ζωής 20 ετών. Ας υποθέσουμε ότι η μίσθωση της κατοικίας για ένα έτος έχει αγοραία τιμή, όπως αυτή καθορίζεται από τους πίνακες αγοραίας προσφοράς και ζήτησης, 10 ουγγιών χρυσού. Ποια θα είναι τώρα η αγοραία τιμή της ίδιας της κατοικίας, εάν πωληθεί; Εφόσον το ετήσιο μίσθωμα είναι 10 ουγγιές —και εάν αναμένεται ότι θα παραμείνει στο επίπεδο αυτό—, ο αγοραστής της κατοικίας θα αποκτήσει προσδοκώμενο εισόδημα από μισθώματα που ανέρχεται σε 20 × 10, δηλαδή σε 200 ουγγιές. Η τιμή της κατοικίας ως συνόλου θα τείνει αναπόδραστα να εξισωθεί με την παρούσα αξία των 200 ουγγιών. Ας υποθέσουμε, για λόγους ευκολίας στο σημείο αυτό, ότι δεν υπάρχει το φαινόμενο της χρονικής προτίμησης και ότι, επομένως, η παρούσα αξία των 200 ουγγιών ισούται με 200 ουγγιές. Στην περίπτωση αυτή, η τιμή της κατοικίας ως συνόλου θα τείνει να ισούται με 200 ουγγιές.

Ας υποθέσουμε ότι η αγοραία τιμή της κατοικίας ως συνόλου είναι 180 ουγγιές. Στην περίπτωση αυτή θα υπάρξει σπουδή για την αγορά της κατοικίας, διότι υπάρχει προσδοκώμενο χρηματικό κέρδος από την αγορά της έναντι 180 ουγγιών και την επακόλουθη εκμίσθωσή της για συνολικό εισόδημα 200 ουγγιών. Η δράση αυτή είναι παρόμοια με εκείνη των κερδοσκοπικών αγοραστών που αγοράζουν ένα αγαθό προσδοκώντας να το μεταπωλήσουν σε υψηλότερη τιμή. Από την άλλη πλευρά, οι σημερινοί ιδιοκτήτες τέτοιων κατοικιών —ή της συγκεκριμένης κατοικίας, εάν δεν υπάρχει άλλη κατοικία που να θεωρείται από την αγορά το ίδιο αγαθό— θα είναι πολύ απρόθυμοι να πωλήσουν σε αυτή την τιμή, διότι είναι πολύ πιο επικερδές να την εκμισθώσουν παρά να την πωλήσουν. Έτσι, υπό αυτές τις συνθήκες, θα υπάρχει σημαντική υπερβάλλουσα ζήτηση έναντι της

προσφοράς κατοικιών αυτού του τύπου προς πώληση, στην τιμή των 180 ουγγιών. Οι υψηλότερες προσφορές που υποβάλλονται λόγω της υπερβάλλουσας ζήτησης τείνουν να αυξήσουν την τιμή προς τις 200 ουγγιές. Ας υποθέσουμε, αντιθέτως, ότι η αγοραία τιμή υπερβαίνει τις 200 ουγγιές. Στην περίπτωση αυτή, η ζήτηση για αγορά θα είναι περιορισμένη, διότι θα ήταν φθηνότερο να καταβάλλεται μίσθωμα για την κατοικία παρά να καταβληθεί το ποσό για την αγορά της. Αντιθέτως, οι κάτοχοι θα είναι πρόθυμοι να πωλήσουν την κατοικία αντί να την εκμισθώσουν, διότι η τιμή πώλησης είναι ευνοϊκότερη. Η υπερβάλλουσα προσφορά έναντι της ζήτησης σε τιμή άνω των 200 ουγγιών θα ωθήσει την τιμή προς τα κάτω, στο σημείο ισορροπίας.

Έτσι, ενώ κάθε είδος αγοραίας τιμής καθορίζεται όπως περιγράφηκε στις προηγούμενες ενότητες αυτού του κεφαλαίου, η αγορά καθορίζει επίσης τις σχέσεις μεταξύ των τιμών. Βλέπουμε ότι υπάρχει μια συγκεκριμένη σχέση μεταξύ της τιμής των μονάδων υπηρεσίας ενός διαρκούς καταναλωτικού αγαθού και της τιμής του αγαθού ως συνόλου. Εάν η σχέση αυτή διαταραχθεί ή δεν ισχύει σε κάποια συγκεκριμένη χρονική στιγμή, οι δράσεις των ατόμων στην αγορά θα τείνουν να την αποκαταστήσουν, διότι, μέχρι να αποκατασταθεί, υπάρχουν προοπτικές χρηματικού κέρδους, και η δράση για την απόκτηση αυτού του κέρδους τείνει αναπόφευκτα να εξαλείψει την ευκαιρία. Πρόκειται για περίπτωση «αρμπιτράζ», με την ίδια έννοια όπως στην καθιέρωση ενιαίας τιμής για ένα αγαθό στην αγορά. Εάν υπάρχουν δύο τιμές για ένα αγαθό, οι άνθρωποι θα τείνουν να σπεύδουν να αγοράσουν στη φθηνότερη αγορά και να πωλούν περισσότερο από το αγαθό στην ακριβότερη αγορά, έως ότου η αλληλεπίδραση προσφοράς και ζήτησης σε κάθε αγορά καθιερώσει μια τιμή «ισορροπίας» και εξαλείψει την ευκαιρία αρμπιτράζ. Στην περίπτωση του διαρκούς αγαθού και των υπηρεσιών του υπάρχει μια σχέση ισορροπίας μεταξύ των τιμών, την οποία η αγορά τείνει να καθιερώσει. Η αγοραία τιμή του αγαθού ως συνόλου ισούται με την παρούσα αξία του αθροίσματος των προσδοκώμενων μελλοντικών εισοδημάτων του από μισθώματα ή των μισθωμάτων του.

Τα προσδοκώμενα μελλοντικά εισοδήματα από μισθώματα δεν αποτελούν, βεβαίως, κατ' ανάγκην απλή προέκταση των σημερινών μισθωμάτων στο μέλλον. Πράγματι, εφόσον οι τιμές μεταβάλλονται διαρκώς, σχεδόν πάντοτε τα μισθώματα θα μεταβληθούν στο μέλλον. Όταν ένα άτομο αγοράζει ένα διαρκές αγαθό, αγοράζει τις υπηρεσίες του για ένα χρονικό διάστημα που εκτείνεται στο μέλλον· συνεπώς, ενδιαφέρεται περισσότερο για τα μελλοντικά παρά για τα σημερινά μισθώματα· απλώς χρησιμοποιεί τα τελευταία ως πιθανό οδηγό για το μέλλον.[200] Ας υποθέσουμε τώρα ότι τα άτομα στην αγορά εκτιμούν γενικά πως τα μισθώματα αυτής της κατοικίας κατά την επόμενη δεκαετία περίπου θα είναι πολύ χαμηλότερα από τα σημερινά. Η τιμή της κατοικίας τότε δεν θα είναι 20 × 10 ουγγιές, αλλά κάποιο αντιστοίχως μικρότερο ποσό.

Στο σημείο αυτό θα ορίσουμε την «τιμή του αγαθού ως συνόλου» ως την κεφαλαιακή του αξία στην αγορά, παρότι υπάρχει κίνδυνος σύγχυσης με την έννοια του «κεφαλαιουχικού αγαθού». Η κεφαλαιακή αξία οποιουδήποτε αγαθού —είτε πρόκειται για καταναλωτικό ή κεφαλαιουχικό αγαθό είτε για συντελεστή που παρέχεται από τη φύση— είναι η χρηματική τιμή στην οποία αυτό, ως διαρκές αγαθό, πωλείται επί του παρόντος στην αγορά. Η έννοια εφαρμόζεται στα διαρκή αγαθά, τα οποία ενσωματώνουν μελλοντικές υπηρεσίες.[201] Η κεφαλαιακή αξία ενός καταναλωτικού αγαθού θα τείνει να ισούται με την παρούσα αξία του αθροίσματος των προσδοκώμενων μισθωμάτων ανά μονάδα υπηρεσίας.

Η κεφαλαιακή αξία σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή βασίζεται σε προσδοκίες για τα μελλοντικά μισθώματα. Τι συμβαίνει όταν οι προσδοκίες αυτές είναι εσφαλμένες; Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι η αγορά προσδοκά πως τα μισθώματα αυτής της κατοικίας θα αυξηθούν κατά τα επόμενα έτη και, επομένως, διαμορφώνει την κεφαλαιακή αξία σε επίπεδο υψηλότερο των 200 ουγγιών. Ας υποθέσουμε, επιπλέον, ότι τα μισθώματα στην πραγματικότητα μειώνονται. Αυτό σημαίνει ότι η αρχική κεφαλαιακή αξία στην αγορά είχε υπερεκτιμήσει το εισόδημα από τα μισθώματα της κατοικίας. Όσοι είχαν πωλήσει την κατοικία έναντι, ας πούμε, 250 ουγγιών έχουν κερδίσει, ενώ όσοι αγόρασαν την κατοικία για να την εκμισθώσουν έχουν υποστεί ζημία από τη συναλλαγή. Έτσι, όσοι προέβλεψαν καλύτερα από τους άλλους κερδίζουν, ενώ όσοι προέβλεψαν χειρότερα υφίστανται ζημία, ως αποτέλεσμα των κερδοσκοπικών συναλλαγών τους.

Είναι προφανές ότι τέτοια χρηματικά κέρδη δεν προκύπτουν απλώς από την ορθή πρόβλεψη, αλλά από την ακριβέστερη πρόβλεψη σε σύγκριση με άλλα άτομα. Εάν όλα τα άτομα είχαν προβλέψει ορθά, τότε η αρχική κεφαλαιακή αξία θα ήταν χαμηλότερη των 200 ουγγιών, ας πούμε 150, ώστε να αντανακλά τα χαμηλότερα μισθώματα που τελικά θα διαμορφώνονταν. Στην περίπτωση αυτή δεν θα είχε εμφανιστεί τέτοιο χρηματικό κέρδος.[202] Θα πρέπει να είναι σαφές ότι τα κέρδη ή οι ζημίες αποτελούν συνέπειες της δράσης που ανέλαβαν ελεύθερα οι ίδιοι εκείνοι που κερδίζουν ή χάνουν. Ο άνθρωπος που αγόρασε ένα αγαθό για να το εκμισθώσει, σε κεφαλαιακή αξία που αποδεικνύεται υπερβολική, δεν μπορεί να κατηγορήσει παρά μόνο τον εαυτό του για την υπερβολική αισιοδοξία του σχετικά με τη χρηματική απόδοση της επένδυσής του. Ο άνθρωπος που πωλεί σε κεφαλαιακή αξία υψηλότερη από το εισόδημα που τελικά αποδίδουν τα μισθώματα ανταμείβεται για την οξυδέρκειά του μέσω αποφάσεων που έλαβαν εκουσίως όλα τα μέρη. Και εφόσον εκείνοι που προβλέπουν επιτυχώς ουσιαστικά ανταμείβονται, ενώ εκείνοι που προβλέπουν ανεπιτυχώς υφίστανται κυρώσεις, και μάλιστα ανάλογα με την ορθότητα ή την εσφαλμένη φύση της κρίσης τους αντίστοιχα, η αγορά τείνει να καθιερώνει και να διατηρεί την υψηλότερη ποιότητα πρόβλεψης που είναι ανθρωπίνως εφικτή.

Η σχέση ισορροπίας μεταξύ της κεφαλαιακής αξίας στην αγορά και του αθροίσματος των προσδοκώμενων μελλοντικών μισθωμάτων είναι μια καθημερινή ισορροπία την οποία η αγορά τείνει πάντοτε να διαμορφώνει. Είναι παρόμοια με την καθημερινή αγοραία τιμή ισορροπίας ενός αγαθού που καθορίζεται από την προσφορά και τη ζήτηση. Αντιθέτως, η σχέση ισορροπίας μεταξύ της παρούσας κεφαλαιακής αξίας και των πραγματικών μελλοντικών μισθωμάτων είναι μόνο μια μακροχρόνια τάση, η οποία ενισχύεται από την ενθάρρυνση που παρέχει η αγορά σε εκείνους που προβλέπουν επιτυχώς. Η σχέση αυτή αποτελεί τελική ισορροπία, παρόμοια με τις τελικές τιμές ισορροπίας που καθορίζουν τον στόχο προς τον οποίο τείνουν οι καθημερινές τιμές.

Η μελέτη της κεφαλαιακής αξίας και των μισθωμάτων απαιτεί πρόσθετη ανάλυση προσφοράς και ζήτησης. Ο προσδιορισμός του μισθώματος ανά μονάδα υπηρεσίας δεν παρουσιάζει κανένα πρόβλημα. Ο προσδιορισμός της τιμής που αποτελεί την κεφαλαιακή αξία, ωστόσο, χρειάζεται να τροποποιηθεί ώστε να ληφθούν υπόψη αυτή η εξάρτηση από το μίσθωμα και η σχέση προς αυτό. Η ζήτηση για το διαρκές αγαθό δεν θα αφορά πλέον μόνο την άμεση χρήση, αλλά και, εκ μέρους άλλων ατόμων, την επένδυση με σκοπό τη μελλοντική εκμίσθωσή του. Εάν κάποιος θεωρεί ότι η αγοραία τιμή που αποτελεί την κεφαλαιακή αξία ενός αγαθού είναι χαμηλότερη από το εισόδημα που μπορεί να αποκομίσει από μελλοντικά μισθώματα, θα αγοράσει το αγαθό και θα εισέλθει στην αγορά εκμίσθωσης ως προμηθευτής. Ομοίως, η ζήτηση διακράτησης του αγαθού ως συνόλου δεν θα αφορά μόνο την άμεση χρήση ή την κερδοσκοπική προσδοκία ανόδου της τιμής, αλλά και τη

μελλοντική εκμίσθωση του αγαθού. Εάν ο κάτοχος ενός διαρκούς αγαθού πιστεύει ότι η τιμή πώλησης —η κεφαλαιακή αξία— είναι χαμηλότερη από όσα μπορεί να εισπράξει σε μισθώματα, δεν θα διαθέσει το αγαθό προς πώληση, αλλά θα το εκμισθώσει. Η κεφαλαιακή αξία του αγαθού θα διαμορφωθεί έτσι ώστε να απορροφάται ολόκληρο το απόθεμα, και το σύνολο όλων αυτών των ζητήσεων για το αγαθό θα βρίσκεται σε ισορροπία. Η ζήτηση διακράτησης των αγοραστών θα οφείλεται, όπως και προηγουμένως, στη ζήτησή τους για διακράτηση χρήματος, ενώ οι πωλητές τόσο του αγαθού ως συνόλου όσο και των μονάδων υπηρεσίας του θα ζητούν χρήμα ως αντάλλαγμα.

Με άλλα λόγια, για οποιοδήποτε καταναλωτικό αγαθό, οι κάτοχοι έχουν την επιλογή είτε να το καταναλώσουν άμεσα είτε να το πωλήσουν έναντι χρήματος. Στην περίπτωση των διαρκών καταναλωτικών αγαθών, οι κάτοχοι μπορούν να κάνουν οποιοδήποτε από τα εξής με το αγαθό: να το χρησιμοποιήσουν άμεσα, να το πωλήσουν ως σύνολο ή να το εκμισθώσουν — πωλώντας τις μονάδες υπηρεσίας του κατά τη διάρκεια μιας χρονικής περιόδου. Έχουμε ήδη δει ότι, εάν η άμεση χρήση κατέχει την υψηλότερη θέση στην κλίμακα αξιών του, τότε το άτομο χρησιμοποιεί το αγαθό και δεν διαθέτει το απόθεμά του στην αγορά. Εάν η πώλησή του ως συνόλου κατέχει την υψηλότερη θέση στην κλίμακα αξιών του, εισέρχεται στην «κεφαλαιακή» αγορά του αγαθού ως προμηθευτής. Εάν η εκμίσθωσή του κατέχει την υψηλότερη θέση στην κλίμακα αξιών του, εισέρχεται στην αγορά «μίσθωσης» του αγαθού ως προμηθευτής. Το ποια από τις δύο τελευταίες εναλλακτικές δυνατότητες θα βρίσκεται υψηλότερα στην κλίμακα αξιών του εξαρτάται από την εκτίμησή του για το ποια πορεία θα του αποφέρει υψηλότερο χρηματικό εισόδημα. Οι καμπύλες προσφοράς τόσο στην κεφαλαιακή αγορά όσο και στην αγορά μίσθωσης θα έχουν είτε ανοδική κλίση προς τα δεξιά είτε θα είναι κατακόρυφες, διότι, όσο μεγαλύτερο είναι το προσδοκώμενο εισόδημα, τόσο μικρότερη θα είναι η ποσότητα που διακρατείται για άμεση χρήση. Είναι σαφές ότι οι πίνακες προσφοράς στις δύο αγορές αλληλοσυνδέονται. Θα τείνουν να περιέλθουν σε ισορροπία όταν καθιερωθεί μεταξύ τους η σχέση ισορροπίας των τιμών.

Ομοίως, όσοι δεν κατέχουν ένα αγαθό σε κάποια δεδομένη χρονική στιγμή θα επιλέξουν μεταξύ (α) του να μην το αγοράσουν και να διακρατήσουν το χρήμα τους, (β) του να το αγοράσουν ως σύνολο και (γ) του να το μισθώσουν. Θα επιλέξουν την πορεία που κατέχει την υψηλότερη θέση στις κλίμακες αξιών τους, πράγμα που εξαρτάται εν μέρει από τη ζήτησή τους για χρήμα και από την εκτίμησή τους για το ποιος τύπος αγοράς θα είναι φθηνότερος. Εάν αποφασίσουν να αγοράσουν, θα αγοράσουν στην αγορά που εκτιμούν ότι είναι φθηνότερη· κατόπιν μπορούν είτε να χρησιμοποιήσουν το αγαθό άμεσα είτε να το μεταπωλήσουν στην ακριβότερη αγορά. Έτσι, εάν η κεφαλαιακή αξία της κατοικίας είναι 200 και ένας αγοραστής εκτιμά ότι τα συνολικά μισθώματα θα είναι 220, την αγοράζει ως σύνολο έναντι 200, οπότε μπορεί είτε να τη χρησιμοποιήσει άμεσα είτε να εισέλθει στην αγορά μίσθωσης ως προμηθευτής, προκειμένου να αποκομίσει τις προσδοκώμενες 220 ουγγιές. Η τελευταία επιλογή εξαρτάται και πάλι από την κλίμακα αξιών του. Πρόκειται για ένα ακόμη παράδειγμα της δράσης αρμπιτράζ που εξηγήθηκε ήδη, και το αποτέλεσμά της είναι η σύνδεση των καμπυλών ζήτησης των δύο τύπων αγορών διαρκών αγαθών.

Εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, η ίδια η σύμβαση μίσθωσης αποκτά τα χαρακτηριστικά μιας σύμβασης επί της κεφαλαιακής αξίας και συνεπάγεται την εκτίμηση της μελλοντικής απόδοσης. Τέτοια είναι η περίπτωση μιας σύμβασης μακροχρόνιας μίσθωσης. Ας υποθέσουμε ότι ο Α σχεδιάζει να εκμισθώσει μια κατοικία στον Β για 30 έτη, με καθορισμένο ετήσιο μίσθωμα. Τότε, αντί να μεταβάλλεται συνεχώς, το μίσθωμα καθορίζεται από την αρχική σύμβαση.

Και εδώ οι πίνακες ζήτησης και προσφοράς διαμορφώνονται σύμφωνα με τις διάφορες ατομικές εκτιμήσεις για τη μεταβαλλόμενη πορεία άλλων, κυμαινόμενων μισθωμάτων για τον ίδιο τύπο αγαθού. Έτσι, εάν υπάρχουν δύο πανομοιότυπες κατοικίες και αναμένεται ότι το άθροισμα των κυμαινόμενων μισθωμάτων της κατοικίας Α για τα επόμενα 30 έτη θα είναι 300 ουγγιές, τότε το μίσθωμα της μακροχρόνιας μίσθωσης της κατοικίας Β θα τείνει να καθοριστεί στις 10 ουγγιές ετησίως. Και εδώ υπάρχει παρόμοια σύνδεση μεταξύ των αγορών. Το τίμημα των μακροχρόνιων μισθώσεων που συνάπτονται στο παρόν θα τείνει να ισούται με την παρούσα αξία του αθροίσματος των προσδοκώμενων κυμαινόμενων μισθωμάτων για πανομοιότυπα αγαθά. Εάν η γενική προσδοκία είναι ότι το άθροισμα των μισθωμάτων θα είναι 360 ουγγιές, τότε θα υπάρχει έντονη ζήτηση για σύναψη μακροχρόνιων μισθώσεων έναντι 300 ουγγιών και μειωμένη προσφορά προς εκμίσθωση σε αυτή την τιμή, έως ότου το μακροχρόνιο μίσθωμα αυξηθεί στις 12 ουγγιές ετησίως, οπότε το άθροισμα θα είναι το ίδιο. Και εδώ, η πάντοτε παρούσα αβεβαιότητα του μέλλοντος έχει ως αποτέλεσμα οι ικανότεροι στην πρόβλεψη να κερδίζουν και οι λιγότερο ικανοί να υφίστανται ζημία.[203]

Στην πραγματικότητα, η χρονική προτίμηση υπάρχει και η παρούσα αξία των μελλοντικών μισθωμάτων είναι πάντοτε μικρότερη από το άθροισμά τους κατά ένα ορισμένο ποσό προεξόφλησης. Εάν δεν συνέβαινε αυτό, η κεφαλαιακή αξία αγαθών πολύ μεγάλης διάρκειας, αγαθών που φθείρονται σχεδόν ανεπαίσθητα, θα ήταν σχεδόν άπειρη. Ένα κτήμα που αναμενόταν να διατηρηθεί και να έχει ζήτηση για εκατοντάδες χρόνια θα είχε σχεδόν απείρως υψηλή τιμή πώλησης. Ο λόγος για τον οποίο αυτό δεν συμβαίνει είναι ότι η χρονική προτίμηση προεξοφλεί τα μελλοντικά αγαθά ανάλογα με τη διάρκεια του εξεταζόμενου χρονικού διαστήματος. Το πώς διαμορφώνεται ο συντελεστής χρονικής προτίμησης θα εξεταστεί σε μεταγενέστερα κεφάλαια. Ωστόσο, το ακόλουθο παράδειγμα καταδεικνύει την επίδραση της χρονικής προτίμησης στην κεφαλαιακή αξία ενός αγαθού. Ας υποθέσουμε ότι ένα διαρκές αγαθό αναμένεται να διαρκέσει 10 έτη, με προσδοκώμενη μισθωτική αξία 10 ουγγιών κάθε έτος. Εάν ο συντελεστής χρονικής προτίμησης είναι 10 τοις εκατό ετησίως, τότε τα μελλοντικά μισθώματα και η παρούσα αξία τους έχουν ως εξής:

Έτη:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Αναμενόμενα μισθώματα:	10.0	10.0	10.0	10.0	10.0	10.0	10.0	10.0	10.0	10.0
Παρούσα αξία: (υποθέτοντας ότι η πρώτη πληρωμή γίνεται ένα έτος από την παρούσα ημερομηνία)	9.0	8.1	7.3	6.7	6.0	5.4	4.9	4.4	4.0	3.6

Το άθροισμα αυτών των παρουσών αξιών = 59,4 ουγγιές = Κεφαλαιακή αξία, σε σύγκριση με άθροισμα 100 ουγγιών μελλοντικού μισθώματος.

Καθώς η χρονική στιγμή απομακρύνεται προς το μέλλον, η σωρευτική προεξόφληση αυξάνεται, μειώνοντας τελικά την παρούσα αξία σε αμελητέο ποσό.

Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι ο παράγοντας της χρονικής προτίμησης δεν αποφέρει χρηματικά κέρδη ή ζημίες, όπως συμβαίνει με τη συγκριτικά ορθότερη πρόβλεψη μιας αβέβαιης κατάστασης. Εάν ο συντελεστής χρονικής προτίμησης είναι 10 τοις εκατό, η αγορά του προαναφερθέντος αγαθού έναντι 59,4 ουγγιών, η διακράτησή του και η εκμίσθωσή του επί 10 έτη για την απόκτηση 100 ουγγιών δεν συνιστούν χρηματικό κέρδος. Το παρόν χρήμα αξιολογούνταν με

αυτή την προσαύξηση έναντι του μελλοντικού χρήματος, και εκείνο που αποκόμισε αυτός ο άνθρωπος ήταν απλώς το ποσό μελλοντικού εισοδήματος που η αγορά είχε αξιολογήσει ως ισοδύναμο με 59,4 ουγγιές παρόντος χρήματος.

Γενικά, μπορούμε να συνοψίσουμε τη δράση των επιχειρηματιών στον τομέα των διαρκών καταναλωτικών αγαθών λέγοντας ότι θα τείνουν να επενδύουν στην αγορά διαρκών καταναλωτικών αγαθών που ήδη υπάρχουν, ως συνόλων, όταν πιστεύουν ότι η παρούσα κεφαλαιακή αξία του αγαθού στην αγορά είναι μικρότερη από το άθροισμα των μελλοντικών μισθωμάτων που θα εισπράξουν, προεξοφλημένων βάσει της χρονικής προτίμησης. Θα πωλούν τέτοια αγαθά ως σύνολα όταν πιστεύουν ότι η παρούσα κεφαλαιακή αξία είναι υψηλότερη από το προεξοφλημένο άθροισμα των μελλοντικών μισθωμάτων. Όσοι προβλέπουν καλύτερα θα αποκομίζουν κέρδη και όσοι προβλέπουν χειρότερα θα υφίστανται ζημίες. Στον βαθμό που η πρόβλεψη είναι ορθή, αυτές οι ευκαιρίες «αρμπιτράζ» θα τείνουν να εξαφανιστούν.

Μολονότι έχουμε αναλύσει τα κέρδη και τις ζημίες αρμπιτράζ της επιχειρηματικότητας στην περίπτωση της πώλησης ως συνόλου έναντι της εκμίσθωσης, δεν έχουμε ακόμη διαλευκάνει πλήρως τους νόμους που διέπουν τα επιχειρηματικά εισοδήματα — τα εισοδήματα που οι παραγωγοί επιδιώκουν να αποκομίσουν κατά τη διαδικασία της παραγωγής. Το πρόβλημα αυτό θα αναλυθεί σε μεταγενέστερα κεφάλαια.[204]

8. Συγκρίσεις ευημερίας και οι τελικές ικανοποιήσεις του καταναλωτή

Η ενασχόλησή μας με την ανάλυση της δράσης του ανθρώπου στη χρηματική οικονομία δεν πρέπει να δημιουργήσει την εντύπωση ότι οι γενικές αλήθειες που παρουσιάστηκαν στο κεφάλαιο 1 δεν ισχύουν πλέον. Αντιθέτως, στο κεφάλαιο 1 εφαρμόστηκαν σε καταστάσεις απομόνωσης τύπου Crusoe, διότι, από λογική άποψη, ξεκινούμε από τέτοιες καταστάσεις για να μπορέσουμε να αναλύσουμε τις πιο σύνθετες αλληλεξαρτήσεις της χρηματικής οικονομίας. Ωστόσο, οι αλήθειες που διατυπώθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο εξακολουθούν να ισχύουν, όχι μόνο μέσω λογικών συναγωγών που εφαρμόζονται στο πλέγμα των χρηματικών συναλλαγών, αλλά και άμεσα σε όλες τις καταστάσεις εντός της χρηματικής οικονομίας στις οποίες δεν εμπλέκεται χρήμα.

Υπάρχει και μια άλλη έννοια υπό την οποία η ανάλυση του πρώτου κεφαλαίου εφαρμόζεται άμεσα σε μια χρηματική οικονομία. Στην ανάλυση της ανταλλαγής μπορεί να μας απασχολεί πρωτίστως η κατανομή του χρήματος από τον καταναλωτή στις υψηλότερα αξιολογούμενες χρήσεις του, με βάση τις κλίμακες αξιών του ατόμου. Δεν πρέπει, ωστόσο, να λησμονούμε τον τελικό στόχο των χρηματικών δαπανών του καταναλωτή. Ο στόχος αυτός είναι η πραγματική χρήση των αγορασμένων αγαθών για την επίτευξη των υψηλότερα αξιολογούμενων σκοπών του. Έτσι, για τους σκοπούς της ανάλυσης της αγοράς, αφότου ο Jones αγοράσει τρεις λίβρες βουτύρου, το βούτυρο παύει να μας ενδιαφέρει — υπό την προϋπόθεση ότι δεν υπάρχει πιθανότητα ο Jones να επανέλθει στην αγορά για να το πωλήσει. Ονομάζουμε τη λιανική πώληση του βουτύρου πώληση του καταναλωτικού αγαθού, διότι αυτή είναι η τελευταία πώλησή του έναντι χρήματος κατά την πορεία της παραγωγής του. Το αγαθό βρίσκεται πλέον στα χέρια του τελικού καταναλωτή. Ο καταναλωτής έχει σταθμίσει την αγορά στην κλίμακα αξιών του και έχει αποφασίσει να την πραγματοποιήσει.

Αυστηρά μιλώντας, δεν πρέπει ποτέ να παραβλέπουμε το γεγονός ότι αυτή η αγορά από τον καταναλωτή δεν αποτελεί τον τελευταίο σταθμό του βουτύρου, εάν εξετάσουμε την ανθρώπινη δράση στο σύνολό της. Το βούτυρο πρέπει να μεταφερθεί στο σπίτι του. Κατόπιν, ο Jones κατανέμει τις μονάδες βουτύρου στις υψηλότερα αξιολογούμενες χρήσεις τους: βουτυρωμένο φρυγανισμένο ψωμί, βούτυρο σε κέικ, βούτυρο σε ψωμάκι κ.λπ. Για να χρησιμοποιηθεί το βούτυρο σε ένα κέικ ή σε ένα σάντουιτς, για παράδειγμα, η κυρία Jones ψήνει το κέικ και ετοιμάζει το σάντουιτς και κατόπιν το φέρνει στο τραπέζι, όπου το τρώει ο Jones. Βλέπουμε ότι η ανάλυση του κεφαλαίου 1 εξακολουθεί να ισχύει, καθώς τα χρήσιμα αγαθά —άλογα, βούτυρο ή οτιδήποτε άλλο— στα χέρια του καταναλωτή κατανέμονται, σύμφωνα με τη χρησιμότητά τους, στις υψηλότερα αξιολογούμενες χρήσεις. Βλέπουμε επίσης ότι, στην πραγματικότητα, το βούτυρο, όταν πωλήθηκε για τελευταία φορά έναντι χρήματος, δεν ήταν καταναλωτικό αγαθό, αλλά κεφαλαιουχικό αγαθό — έστω και χαμηλότερης τάξης από ό,τι σε οποιοδήποτε προηγούμενο στάδιο της παραγωγής του. Τα κεφαλαιουχικά αγαθά είναι παραχθέντα αγαθά που πρέπει να συνδυαστούν περαιτέρω με άλλους συντελεστές προκειμένου να προκύψει το καταναλωτικό αγαθό — το αγαθό που τελικά παρέχει την τελική ικανοποίηση στον καταναλωτή. Από την πλήρη πραξεολογική άποψη, το βούτυρο γίνεται καταναλωτικό αγαθό μόνο όταν πράγματι τρώγεται ή «καταναλώνεται» με άλλον τρόπο από τον τελικό καταναλωτή.

Από τη σκοπιά της πραξεολογίας καθαυτής —της πλήρους τυπικής ανάλυσης της ανθρώπινης δράσης σε όλες τις πτυχές της—, δεν είναι θεμιτό να ονομάζεται «καταναλωτικό αγαθό» το αγαθό κατά την τελευταία λιανική πώλησή του στον καταναλωτή. Από τη σκοπιά, ωστόσο, εκείνου του κλάδου της πραξεολογίας που καλύπτει την παραδοσιακή οικονομική επιστήμη —της καταλλακτικής, της επιστήμης των χρηματικών ανταλλαγών—, είναι χρήσιμο να ονομάζεται «καταναλωτικό αγαθό» το αγαθό στο τελευταίο στάδιο της λιανικής πώλησης. Αυτό είναι το τελευταίο στάδιο του αγαθού στο πλέγμα των χρηματικών συναλλαγών — το τελευταίο σημείο, στις περισσότερες περιπτώσεις, στο οποίο οι παραγωγοί έχουν τη δυνατότητα να επενδύσουν χρήμα σε συντελεστές παραγωγής. Επιτρέπεται να ονομάζεται «καταναλωτικό αγαθό» το αγαθό σε αυτό το τελικό χρηματικό στάδιο, υπό την προϋπόθεση ότι έχουμε πάντοτε επίγνωση των παραπάνω διευκρινίσεων. Πρέπει πάντοτε να θυμόμαστε ότι, χωρίς τα τελικά στάδια και την τελική κατανομή από τους καταναλωτές, δεν θα υπήρχε λόγος ύπαρξης για ολόκληρη τη διαδικασία των χρηματικών ανταλλαγών. Η οικονομική επιστήμη δεν μπορεί να παραβλέπει το στάδιο της τελικής κατανάλωσης απλώς και μόνο επειδή αυτό έχει περάσει πέρα από το πλέγμα των χρηματικών συναλλαγών· αποτελεί τον τελικό στόχο και σκοπό των χρηματικών συναλλαγών των ατόμων στην κοινωνία.

Η προσοχή στο σημείο αυτό θα διαλύσει πολλές συγχύσεις. Υπάρχει, για παράδειγμα, το ζήτημα του εισοδήματος των καταναλωτών. Στο κεφάλαιο 3 αναλύσαμε το χρηματικό εισόδημα των καταναλωτών και τον καθολικό στόχο της μεγιστοποίησης του ψυχικού εισοδήματος και υποδείξαμε σε κάποιον βαθμό τη σχέση μεταξύ των δύο. Καθένας επιχειρεί να μεγιστοποιήσει το δεύτερο, για το οποίο η κλίμακα αξιών περιλαμβάνει ένα τεράστιο φάσμα όλων των καταναλωτικών αγαθών, τόσο ανταλλάξιμων όσο και μη ανταλλάξιμων. Τα ανταλλάξιμα αγαθά εντάσσονται γενικά στο πλέγμα των χρηματικών συναλλαγών και, επομένως, μπορούν να αγοραστούν έναντι χρήματος, ενώ τα μη ανταλλάξιμα αγαθά δεν εντάσσονται σε αυτό. Έχουμε υποδείξει ορισμένες από τις συνέπειες του γεγονότος ότι εκείνο που μεγιστοποιείται είναι το ψυχικό και όχι το χρηματικό εισόδημα, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αυτό επιβάλλει επιφυλάξεις όσον αφορά την καταβολή προσπάθειας ή εργασίας και την επένδυση σε παραγωγικά αγαθά. Ισχύει επίσης ότι το ψυχικό εισόδημα, όντας

αμιγώς υποκειμενικό, δεν μπορεί να μετρηθεί. Επιπλέον, από τη σκοπιά της πραξεολογίας, δεν μπορούμε να συγκρίνουμε ούτε καν διατακτικά το ψυχικό εισόδημα ή τη χρησιμότητα ενός ατόμου με εκείνα ενός άλλου. Δεν μπορούμε να πούμε ότι το εισόδημα ή η «χρησιμότητα» του Α είναι μεγαλύτερα από εκείνα του Β.

Μπορούμε —τουλάχιστον θεωρητικά— να μετρήσουμε τα χρηματικά εισοδήματα αθροίζοντας τα ποσά χρηματικού εισοδήματος που αποκτά κάθε άτομο, αλλά αυτό δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση μέτρο του ψυχικού εισοδήματος. Επιπλέον, δεν παρέχει, όπως ίσως θα νομίζαμε, καμία ακριβή ένδειξη της ποσότητας των υπηρεσιών που αντλεί κάθε άτομο αποκλειστικά από ανταλλάξιμα καταναλωτικά αγαθά. Ένα εισόδημα 50 ουγγιών χρυσού σε ένα έτος μπορεί να μη σημαίνει, και πιθανότατα δεν θα σημαίνει, το ίδιο γι' αυτό, ως προς τις υπηρεσίες που αντλεί από ανταλλάξιμα αγαθά, με ένα εισόδημα 50 ουγγιών σε κάποιο άλλο έτος. Η αγοραστική δύναμη του χρήματος σε όρους όλων των άλλων εμπορευμάτων μεταβάλλεται διαρκώς, και δεν υπάρχει τρόπος να μετρηθούν αυτές οι μεταβολές.

Βεβαίως, ως ιστορικοί και όχι ως οικονομολόγοι, μπορούμε να διατυπώνουμε μη ακριβείς κρίσεις συγκρίνοντας μεταξύ περιόδων το «πραγματικό» και όχι το χρηματικό εισόδημα. Έτσι, εάν ο Jones έλαβε εισόδημα 1.000 ουγγιών σε ένα έτος και 1.200 στο επόμενο, και οι τιμές γενικά αυξήθηκαν κατά τη διάρκεια του έτους, το «πραγματικό εισόδημα» του Jones, σε όρους αγαθών που μπορούν να αγοραστούν με το χρήμα, έχει αυξηθεί σημαντικά λιγότερο από την ονομαστική χρηματική αύξηση ή ενδέχεται και να έχει μειωθεί. Ωστόσο, όπως θα δούμε διεξοδικότερα παρακάτω, δεν υπάρχει ακριβής μέθοδος μέτρησης ή ακόμη και προσδιορισμού της αγοραστικής δύναμης του χρήματος και των μεταβολών της.

Ακόμη και εάν περιοριστούμε στην ίδια περίοδο, τα χρηματικά εισοδήματα δεν αποτελούν αλάνθαστο οδηγό. Υπάρχουν, για παράδειγμα, πολλά καταναλωτικά αγαθά που μπορούν να αποκτηθούν τόσο μέσω χρηματικής ανταλλαγής όσο και εκτός του πλέγματος των χρηματικών συναλλαγών. Έτσι, ο Jones μπορεί να δαπανά 18 ουγγιές τον μήνα για τροφή, ενοίκιο και φροντίδα του νοικοκυριού, ενώ ο Smith δαπανά μόνο εννέα ουγγιές τον μήνα. Αυτό δεν σημαίνει κατ' ανάγκην ότι ο Jones απολαμβάνει διπλάσιες τέτοιες υπηρεσίες από τον Smith. Ο Jones μπορεί να διαμένει σε ξενοδοχείο, το οποίο του παρέχει αυτές τις υπηρεσίες έναντι χρήματος. Ο Smith, αντιθέτως, μπορεί να είναι παντρεμένος και να απολαμβάνει υπηρεσίες οικιακής φροντίδας και μαγειρέματος εκτός του πλέγματος των χρηματικών συναλλαγών. Το ψυχικό εισόδημα του Smith από αυτές τις υπηρεσίες μπορεί να είναι ίσο ή μεγαλύτερο από εκείνο του Jones, παρά τις χαμηλότερες χρηματικές δαπάνες.

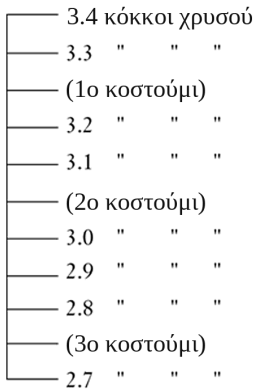
Ούτε μπορούμε να μετρήσουμε τα ψυχικά εισοδήματα εάν περιοριστούμε στα αγαθά που εντάσσονται στο πλέγμα των χρηματικών συναλλαγών. Ο Α και ο Β μπορεί να κατοικούν σε σπίτια του ίδιου τύπου, αλλά πώς μπορεί ο οικονομολόγος-παρατηρητής να συναγάγει από αυτό ότι οι δύο αντλούν την ίδια ποσότητα απόλαυσης από το σπίτι; Προφανώς, ο βαθμός απόλαυσης πιθανότατα θα διαφέρει, αλλά το απλό γεγονός του εισοδήματος ή της περιουσίας δεν παρέχει καμία ένδειξη για την κατεύθυνση ή την έκταση της διαφοράς.

Συνάγεται ότι ο νόμος της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας του χρήματος εφαρμόζεται μόνο στις αξιολογήσεις κάθε επιμέρους ατόμου. Δεν μπορεί να υπάρξει σύγκριση αυτής της χρησιμότητας μεταξύ ατόμων. Έτσι, δεν μπορούμε, όπως έχουν κάνει ορισμένοι συγγραφείς, να υποστηρίζουμε ότι ένα επιπλέον δολάριο προσφέρει μικρότερη απόλαυση σε έναν Rockefeller από ό,τι σε έναν φτωχό

άνθρωπο. Εάν ο Rockefeller γινόταν ξαφνικά φτωχός, κάθε δολάριο θα άξιζε περισσότερο γι' αυτόν από ό,τι αξίζει τώρα· ομοίως, εάν ο φτωχός γινόταν πλούσιος, με τις κλίμακες αξιών του να παραμένουν ίδιες, κάθε δολάριο θα άξιζε λιγότερο από ό,τι αξίζει τώρα. Αυτό, όμως, απέχει πολύ από την απόπειρα σύγκρισης των απολαύσεων ή των υποκειμενικών αξιολογήσεων διαφορετικών ατόμων. Είναι ασφαλώς δυνατόν ένας Rockefeller να απολαμβάνει τις υπηρεσίες κάθε δολαρίου περισσότερο από ένα φτωχό, αλλά εξαιρετικά ασκητικό, άτομο.

9. Ορισμένες πλάνες σχετικά με τη χρησιμότητα

Μια δοξασία ευρέως διαδεδομένη μεταξύ των συγγραφέων που ασχολούνται με τη χρησιμότητα είναι ότι ο καταναλωτής δρα έτσι ώστε να εξισώσει την οριακή χρησιμότητα που έχει γι' αυτόν οποιοδήποτε αγαθό με την τιμή του αγαθού αυτού. Για να κατανοήσουμε αυτή τη θέση, ας εξετάσουμε την κλίμακα προτιμήσεων του κυρίου Jones όταν σκέφτεται να αγοράσει ένα ή περισσότερα κοστούμια — και θα υποθέσουμε ότι κάθε κοστούμι είναι της ίδιας ποιότητας, δηλαδή το ίδιο «αγαθό». Ας υποθέσουμε ότι η κλίμακα αξιών του έχει ως εξής:

Και ας υποθέσουμε επίσης ότι η αγοραία τιμή είναι 2,9 κόκκοι ανά κοστούμι. Ο Jones θα αγοράσει όχι ένα ή τρία, αλλά δύο κοστούμια. Θα αγοράσει έως την τελευταία μονάδα στην οποία η φθίνουσα οριακή χρησιμότητα που έχει γι' αυτόν το κοστούμι υπερβαίνει την αυξανόμενη οριακή χρησιμότητα του χρήματος.[205] Αυτό είναι προφανές. Εάν τώρα ένας συγγραφέας διατυπώσει την ανάλυσή του με όρους αγαθών που παρουσιάζουν μεγάλη διαιρετότητα, όπως το βούτυρο, και μικρών χρηματικών μονάδων, όπως τα σεντς, είναι εύκολο να καταλήξει απερίσκεπτα στο συμπέρασμα ότι ο καταναλωτής, για κάθε αγαθό, θα δρα κατά τρόπο που εξισώνει, στην αγοραία τιμή, την οριακή χρησιμότητα του χρηματικού ποσού και την οριακή χρησιμότητα του αγαθού. Θα πρέπει, ωστόσο, να είναι σαφές ότι ουδέποτε υπάρχει τέτοια «εξίσωση». Στην περίπτωση του κοστουμιού, η θέση του δεύτερου κοστουμιού στην κατάταξη εξακολουθεί να βρίσκεται αρκετά υψηλότερα από τη θέση των 2,9 κόκκων. Επομένως, δεν υπάρχει εξίσωση. Ακόμη και στην περίπτωση των πλέον διαιρετών αγαθών, θα εξακολουθεί να υπάρχει διαφορά κατάταξης, και όχι εξίσωση, μεταξύ των δύο χρησιμοτήτων. Ένας άνθρωπος μπορεί να αγοράσει 11 ουγγιές βουτύρου προς 10 σεντς την ουγγιά, έως ότου να μην υπάρχει τίποτε που να κατατάσσεται μεταξύ της 11ης ουγγιάς και των 10 σεντς στην κλίμακα χρησιμότητάς του· και πάλι, όμως, δεν υπάρχει ισότητα, αλλά διαφορά κατάταξης, με την τελευταία ουγγιά που αγοράστηκε να κατατάσσεται υψηλότερα

από το τελευταίο χρηματικό ποσό που δαπανήθηκε. Βεβαίως, ο καταναλωτής προσπαθεί να δαπανά το χρήμα του έτσι ώστε να φέρνει τα δύο όσο το δυνατόν πλησιέστερα, αλλά αυτά δεν μπορούν ποτέ να είναι ίσα.

Επιπλέον, η οριακή χρησιμότητα κάθε συγκεκριμένου αγαθού, αφότου πραγματοποιηθούν οι αγορές, διαφέρει ως προς τη θέση κατάταξης από εκείνη κάθε άλλου αγαθού. Ας θεωρήσουμε, λοιπόν, έναν κόκκο χρυσού ως την εξεταζόμενη χρηματική μονάδα. Ας υποθέσουμε ότι οι δεδομένες αγοραίες τιμές των διαφόρων αγαθών είναι οι ακόλουθες:

Αγαθό	Ποσότητα ανά κόκκο χρυσού
Αυγά	1 δωδεκάδα
Βούτυρο	1 λίβρα
Ψωμί	1 καρβέλι
Γλύκισμα	1 μπάρα

Κάθε άτομο θα αγοράζει τώρα κάθε εμπόρευμα έως το τελευταίο σημείο στο οποίο η οριακή χρησιμότητα της μονάδας υπερβαίνει την οριακή χρησιμότητα ενός κόκκου χρυσού. Για έναν άνθρωπο, αυτό μπορεί να σημαίνει την αγορά πέντε λιβρών βουτύρου, τριών καρβελιών ψωμιού, δύο μπαρών γλυκίσματος κ.λπ. Αυτό θα σήμαινε ότι είτε μια έκτη λίβρα βουτύρου είτε ένα τέταρτο καρβέλι ψωμιού θα είχαν χαμηλότερη οριακή χρησιμότητα από έναν κόκκο χρυσού που θα θυσιαζόταν. Ωστόσο, η οριακή χρησιμότητα κάθε αγαθού θα εξακολουθεί να διαφέρει ως προς τη θέση κατάταξης από εκείνη κάθε άλλου και δεν θα είναι ίση με την οριακή χρησιμότητα κανενός άλλου.

Μια άλλη, ακόμη πιο παράδοξη δοξασία υποστηρίζει ότι, σε κατάσταση ισορροπίας, ο λόγος των οριακών χρησιμοτήτων των διαφόρων αγαθών ισούται με τον λόγο των τιμών τους. Χωρίς να εξετάσουμε λεπτομερώς τον τρόπο με τον οποίο αυτοί οι συγγραφείς καταλήγουν στο συμπέρασμα αυτό, μπορούμε να διακρίνουμε καθαρά τον παραλογισμό του, εφόσον οι χρησιμότητες δεν είναι ποσότητες και, επομένως, δεν μπορούν να διαιρεθούν.

Αυτές οι πλάνες απορρέουν από μια συγγενή πλάνη: την ιδέα ότι ένα άτομο θα δρα κατά τρόπο που εξισώνει την οριακή χρησιμότητα την οποία θα έχει ένα αγαθό σε καθεμία από τις χρήσεις του. Εφαρμοζόμενη στο χρήμα, η ιδέα αυτή θα συνεπαγόταν ότι η οριακή χρησιμότητα μιας χρηματικής μονάδας είναι ίση σε κάθε πεδίο δαπάνης για κάθε άτομο. Αυτό είναι εσφαλμένο, καθώς μόλις είδαμε ότι οι οριακές χρησιμότητες των διαφόρων αγαθών δεν εξισώνονται. Οι διαδοχικές μονάδες ενός αγαθού κατανέμονται στον πλέον επιθυμητό σκοπό, κατόπιν στην αμέσως επόμενη επιθυμητή ικανοποίηση κ.ο.κ. Εάν υπάρχουν περισσότερες χρήσεις του αγαθού, καθεμία από τις οποίες μπορεί να περιλαμβάνει πολλές μονάδες, η οριακή χρησιμότητα μιας μονάδας σε κάθε χρήση εξακολουθεί να μειώνεται καθώς αυξάνεται η προσφορά. Καθώς αγοράζονται αγαθά, η οριακή χρησιμότητα κάθε αγοραζόμενου αγαθού μειώνεται, και ένας άνθρωπος μπορεί να κατανέμει το χρήμα του πρώτα σε μία χρήση, κατόπιν σε μια άλλη και έπειτα πάλι στην πρώτη. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν υπάρχει εξίσωση των οριακών χρησιμοτήτων.

Το δόγμα της εξίσωσης των οριακών χρησιμοτήτων αποτυπώνεται ίσως καλύτερα στο ακόλουθο απόσπασμα από εκείνον που υπήρξε ενδεχομένως ο εισηγητής αυτής της συλλογιστικής:

> *Έστω s το συνολικό απόθεμα κάποιου εμπορεύματος, και έστω ότι αυτό επιδέχεται δύο διακριτές χρήσεις. Μπορούμε τότε να παραστήσουμε τις δύο ποσότητες που διατίθενται σε αυτές τις χρήσεις με x_1 και y_1, με την προϋπόθεση ότι το άθροισμα των x_1 και y_1 ισούται με s. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι το άτομο δαπανά διαδοχικά μικρές ποσότητες του εμπορεύματος· είναι δε αναπόφευκτη τάση της ανθρώπινης φύσης να επιλέγει την πορεία που φαίνεται να προσφέρει το μεγαλύτερο πλεονέκτημα τη δεδομένη στιγμή. Επομένως, όταν το άτομο παραμένει ικανοποιημένο από την κατανομή που έχει πραγματοποιήσει, συνάγεται ότι καμία μεταβολή δεν θα του απέφερε περισσότερη ευχαρίστηση· πράγμα που ισοδυναμεί με το να πούμε ότι μια πρόσθετη ποσότητα του εμπορεύματος θα απέδιδε ακριβώς την ίδια χρησιμότητα στη μία χρήση όπως και στην άλλη. Έστω Δu_1, Δu_2 οι αυξήσεις της χρησιμότητας που θα μπορούσαν να προκύψουν αντίστοιχα από την κατανάλωση μιας πρόσθετης ποσότητας του εμπορεύματος με τους δύο διαφορετικούς τρόπους. Όταν η κατανομή ολοκληρωθεί, θα πρέπει να έχουμε $\Delta u_1 = \Delta u_2$ ... Η ίδια συλλογιστική ... θα ισχύει προφανώς για οποιεσδήποτε δύο χρήσεις και, συνεπώς, για όλες τις χρήσεις ταυτοχρόνως, ώστε να προκύπτει μια σειρά εξισώσεων των οποίων το πλήθος είναι κατά μία μονάδα μικρότερο από τον αριθμό των τρόπων χρήσης του εμπορεύματος. Το γενικό αποτέλεσμα είναι ότι το εμπόρευμα, εάν καταναλώνεται από ένα απολύτως σοφό ον, πρέπει να καταναλώνεται κατά τρόπο που παράγει τη μέγιστη χρησιμότητα.*[206]

Τα κύρια σφάλματα εδώ συνίστανται στη σύλληψη της χρησιμότητας ως ορισμένης ποσότητας, ως συγκεκριμένης συνάρτησης μιας αύξησης της ποσότητας του εμπορεύματος, και στην αντιμετώπιση του προβλήματος με όρους απειροελάχιστων βημάτων. Και οι δύο διαδικασίες είναι εσφαλμένες. Οι χρησιμότητες δεν είναι ποσότητες, αλλά θέσεις κατάταξης, και οι διαδοχικές ποσότητες ενός εμπορεύματος που χρησιμοποιούνται είναι πάντοτε διακριτές μονάδες, όχι απειροελάχιστες. Εάν οι μονάδες είναι διακριτές, τότε η θέση κατάταξης κάθε μονάδας διαφέρει από εκείνη κάθε άλλης και δεν μπορεί να υπάρξει εξίσωση.

Πολλά σφάλματα στις συζητήσεις περί χρησιμότητας προκύπτουν από την υπόθεση ότι αυτή αποτελεί κάποιο είδος ποσότητας, μετρήσιμης τουλάχιστον κατ' αρχήν. Όταν αναφερόμαστε, για παράδειγμα, στη «μεγιστοποίηση» της χρησιμότητας από έναν καταναλωτή, δεν αναφερόμαστε σε ένα συγκεκριμένο απόθεμα ή σε μια ποσότητα κάποιου πράγματος που πρέπει να μεγιστοποιηθεί. Αναφερόμαστε στην υψηλότερη θέση στην κλίμακα αξιών του ατόμου. Ομοίως, η υπόθεση του απειροελάχιστου, σε συνδυασμό με την πεποίθηση ότι η χρησιμότητα είναι ποσότητα, οδηγεί στο σφάλμα να αντιμετωπίζεται η οριακή χρησιμότητα ως η μαθηματική παράγωγος της «συνολικής χρησιμότητας» περισσότερων μονάδων ενός αγαθού, η οποία νοείται ως ολοκλήρωμα. Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει τέτοια σχέση ούτε υπάρχει κάτι όπως η «συνολική χρησιμότητα», αλλά μόνο η οριακή χρησιμότητα μιας μονάδας μεγαλύτερου μεγέθους. Το μέγεθος της μονάδας εξαρτάται από τη συνάφειά του προς τη συγκεκριμένη δράση.[207]

Αυτό καταδεικνύει έναν από τους σοβαρούς κινδύνους της μαθηματικής μεθόδου στην οικονομική επιστήμη, καθώς η μέθοδος αυτή φέρει μαζί της την προδιάθεση υπέρ της υπόθεσης της συνέχειας, ή του απειροελάχιστου βήματος. Οι περισσότεροι συγγραφείς που ασχολούνται με την οικονομική επιστήμη θεωρούν την υπόθεση αυτή μια αβλαβή, αλλά δυνητικά πολύ χρήσιμη, πλασματική κατασκευή και επικαλούνται τη μεγάλη επιτυχία της στο πεδίο της φυσικής. Παραβλέπουν τις τεράστιες διαφορές μεταξύ του κόσμου της φυσικής και του κόσμου της ανθρώπινης δράσης. Το πρόβλημα δεν είναι απλώς η απόκτηση των οργάνων μέτρησης σε μικροσκοπική κλίμακα που έχει

αναπτύξει η φυσική. Η κρίσιμη διαφορά είναι ότι η φυσική ασχολείται με άψυχα αντικείμενα που κινούνται αλλά δεν δρουν. Οι κινήσεις αυτών των αντικειμένων μπορούν να διερευνηθούν ως διεπόμενες από ακριβείς, ποσοτικά προσδιορισμένους νόμους, οι οποίοι εκφράζονται κατάλληλα με μαθηματικές συναρτήσεις. Εφόσον οι νόμοι αυτοί περιγράφουν με ακρίβεια συγκεκριμένες τροχιές κίνησης, δεν υπάρχει κανένα απολύτως πρόβλημα στην εισαγωγή απλουστευτικών υποθέσεων συνέχειας και απειροελάχιστων βημάτων.

Οι άνθρωποι, ωστόσο, δεν κινούνται με αυτόν τον τρόπο, αλλά δρουν σκόπιμα, χρησιμοποιώντας μέσα για την επίτευξη σκοπών. Η διερεύνηση των αιτίων της ανθρώπινης δράσης είναι, επομένως, ριζικά διαφορετική από τη διερεύνηση των νόμων κίνησης των φυσικών αντικειμένων. Ειδικότερα, οι άνθρωποι δρουν με βάση πράγματα που έχουν σημασία για τη δράση τους. Ο άνθρωπος δεν μπορεί να αντιληφθεί το απειροελάχιστο βήμα· επομένως, αυτό δεν έχει νόημα γι' αυτόν ούτε συνάφεια προς τη δράση του. Έτσι, εάν μία ουγγιά ενός αγαθού είναι η μικρότερη μονάδα την οποία οι άνθρωποι θα μπουν στον κόπο να διακρίνουν, τότε η ουγγιά είναι η βασική μονάδα, και δεν μπορούμε απλώς να υποθέσουμε άπειρη συνέχεια με όρους μικρών κλασμάτων της ουγγιάς.

Το καίριο πρόβλημα στη θεωρία της χρησιμότητας, το οποίο παραμέλησαν οι συγγραφείς της μαθηματικής προσέγγισης, είναι το μέγεθος της μονάδας. Υπό την υπόθεση της μαθηματικής συνέχειας, αυτό δεν αποτελεί καν πρόβλημα· δύσκολα θα μπορούσε να αποτελεί, όταν η μαθηματικά νοούμενη μονάδα είναι απειροελάχιστη και, επομένως, κυριολεκτικά χωρίς μέγεθος. Σε μια πραξεολογική ανάλυση της ανθρώπινης δράσης, ωστόσο, αυτό γίνεται βασικό ζήτημα. Το μέγεθος της μονάδας που έχει σημασία για τη δράση ποικίλλει ανάλογα με τη συγκεκριμένη κατάσταση και, σε καθεμία από αυτές τις καταστάσεις, η αντίστοιχη μονάδα γίνεται η οριακή μονάδα. Μεταξύ των χρησιμοτήτων των μονάδων διαφορετικού μεγέθους δεν υπάρχει παρά μια απλή διατακτική σχέση.

Η τάση αντιμετώπισης των προβλημάτων της ανθρώπινης δράσης με όρους ισότητας της χρησιμότητας και απειροελάχιστων βημάτων είναι επίσης εμφανής σε πρόσφατα συγγράμματα σχετικά με τους «χάρτες αδιαφορίας». Σχεδόν ολόκληρο το οικοδόμημα της σύγχρονης μαθηματικής οικονομικής στη θεωρία της κατανάλωσης έχει στηριχθεί στην υπόθεση της «αδιαφορίας». Βάση του είναι η εξέταση εκτεταμένων κατηγοριών συνδυασμών δύο αγαθών, μεταξύ των οποίων το άτομο είναι αδιάφορο στις αξιολογήσεις του. Επιπλέον, οι διαφορές μεταξύ τους είναι απειροελάχιστες, ώστε να μπορούν να χαραχθούν ομαλές καμπύλες και εφαπτόμενες. Η κρίσιμη πλάνη είναι ότι η «αδιαφορία» δεν μπορεί να αποτελέσει βάση δράσης. Εάν ένας άνθρωπος ήταν πράγματι αδιάφορος μεταξύ δύο εναλλακτικών δυνατοτήτων, δεν θα μπορούσε να επιλέξει μεταξύ τους και, επομένως, η επιλογή δεν θα μπορούσε να αποκαλυφθεί στη δράση. Μας ενδιαφέρει η ανάλυση της ανθρώπινης δράσης. Κάθε δράση καταδεικνύει επιλογή που βασίζεται σε προτίμηση: προτίμηση μιας εναλλακτικής δυνατότητας έναντι άλλων. Επομένως, η έννοια της αδιαφορίας δεν έχει κανέναν ρόλο στην οικονομική επιστήμη ή σε οποιαδήποτε άλλη πραξεολογική επιστήμη. Εάν ένας άνθρωπος είναι αδιάφορος ως προς το αν θα χρησιμοποιήσει, για παράδειγμα, 5,1 ή 5,2 ουγγιές βουτύρου, επειδή η μονάδα είναι υπερβολικά μικρή για να τη λάβει υπόψη του, τότε δεν θα υπάρξει λόγος να δράσει ως προς αυτή την εναλλακτική επιλογή. Θα χρησιμοποιεί το βούτυρο σε μονάδες ουγγιάς και όχι σε δέκατα της ουγγιάς. Για τον ίδιο λόγο, δεν υπάρχουν απειροελάχιστα βήματα στην ανθρώπινη δράση. Βήματα είναι μόνο εκείνα που έχουν σημασία για τους ανθρώπους· συνεπώς, θα είναι πάντοτε πεπερασμένα και διακριτά.

Το σφάλμα στη συλλογιστική που βασίζεται στην «αδιαφορία» έγκειται στην αδυναμία κατανόησης του γεγονότος ότι ένα πρόβλημα σημαντικό στο πεδίο της ψυχολογίας μπορεί να μην έχει καμία σημασία στο πεδίο της πραξεολογίας, στο οποίο ανήκει η οικονομική επιστήμη. Η ψυχολογία ασχολείται με το πρόβλημα του πώς ή γιατί το άτομο διαμορφώνει κλίμακες αξιών, και για το ερώτημα αυτό έχει σημασία να εξεταστεί εάν το άτομο είναι αποφασιστικό ή τείνει να είναι «αδιάφορο» μεταξύ διαφόρων εναλλακτικών δυνατοτήτων. Η πραξεολογία, ωστόσο, είναι μια λογική επιστήμη που βασίζεται στην ύπαρξη της δράσης καθαυτής· ενδιαφέρεται για την εξήγηση και την ερμηνεία της πραγματικής δράσης ως προς τον καθολικό χαρακτήρα της και όχι ως προς το συγκεκριμένο περιεχόμενό της. Η εξέταση των κλιμάκων αξιών από αυτήν αποτελεί, επομένως, παραγωγική συναγωγή από τη φύση της ανθρώπινης δράσης και όχι εικαστική πραγματεία για τις εσωτερικές λειτουργίες του νου. Κατά συνέπεια, δεν έχει σημασία για την πραξεολογία εάν ένας άνθρωπος, όταν πρέπει να αποφασίσει μεταξύ των εναλλακτικών δυνατοτήτων Α και Β, επιλέγει με σταθερότητα και αποφασιστικότητα ή αποφασίζει ρίχνοντας ένα νόμισμα. Αυτό είναι πρόβλημα της ψυχολογίας· η πραξεολογία ενδιαφέρεται μόνο για το γεγονός ότι επιλέγει, για παράδειγμα, το Α αντί του Β και ότι, επομένως, το Α κατείχε υψηλότερη θέση στην κλίμακα προτιμήσεών του από το Β. Η θεωρία της χρησιμότητας δεν ασχολείται με την ψυχολογία ή με τις εσωτερικές λειτουργίες του νου, αλλά αποτελεί μέρος μιας χωριστής επιστήμης που βασίζεται στις λογικές συνέπειες του απλού γεγονότος ότι υπάρχει δράση.

Ούτε βασίζεται η πραξεολογία στη συμπεριφοριστική ψυχολογία. Στην πραγματικότητα, στον βαθμό που η πραξεολογία άπτεται της ψυχολογίας, οι αρχές της είναι αντίθετες προς εκείνες του συμπεριφορισμού. Όπως είδαμε, αντί να παρατηρεί απλώς τη δράση με τον ίδιο τρόπο που παρατηρούμε και καταγράφουμε τις κινήσεις των λίθων, η πραξεολογία βασίζεται σε μια θεμελιώδη διάκριση μεταξύ της ανθρώπινης δράσης και της κίνησης της ανόργανης ύλης: ότι, δηλαδή, η ανθρώπινη δράση παρακινείται προς την επίτευξη ορισμένων σκοπών. Μέσα και πόροι χρησιμοποιούνται για την επίτευξη αυτών των σκοπών. Κάθε άλλο παρά αποκλείοντας τον νου από την ανάλυση, η πραξεολογία στηρίζεται θεμελιωδώς στο βασικό αξίωμα της δράσης, μιας δράσης που προκαλείται και τίθεται σε εφαρμογή από τον ανθρώπινο νου. Ωστόσο, η πραξεολογία δεν ασχολείται με το περιεχόμενο αυτών των σκοπών, με τον τρόπο διαμόρφωσής τους ή με τη σειρά τους· ασχολείται με την ανάλυση των λογικών συνεπειών της ύπαρξής τους.

Ορισμένοι συγγραφείς, διαχωρίζοντας τεχνητά τις κλίμακες αξιών από την πραγματική δράση, έχουν μάλιστα φτάσει στο σημείο να επιχειρούν να ανακαλύψουν τους χάρτες αδιαφορίας των ανθρώπων μέσω ερωτηματολογίων. Οι απόπειρες αυτές, πέρα από το ότι υπόκεινται στην κριτική ότι η αδιαφορία δεν είναι πραξεολογικά έγκυρη, δεν αναγνωρίζουν ότι οι κλίμακες αξιών μπορούν να μεταβάλλονται και πράγματι μεταβάλλονται διαρκώς και ότι, επομένως, τέτοια ερωτηματολόγια δεν έχουν συνάφεια προς το έργο της οικονομικής επιστήμης. Η οικονομική επιστήμη δεν ενδιαφέρεται για τις κλίμακες αξιών που δηλώνονται ως απαντήσεις σε ερωτηματολόγια, αλλά για τις αξίες που συνεπάγεται η πραγματική δράση. Όπως δηλώνει ο Ludwig von Mises σχετικά με όλες τις απόπειρες διαχωρισμού των κλιμάκων αξιών από τη δράση:

> *... η κλίμακα αξιών δεν είναι παρά ένα κατασκευασμένο εργαλείο της σκέψης. Η κλίμακα αξιών εκδηλώνεται μόνο στην πραγματική δράση· μπορεί να διακριθεί μόνο μέσω της παρατήρησης της πραγματικής δράσης. Επομένως, δεν επιτρέπεται να αντιπαραβάλλεται με την πραγματική δράση και να χρησιμοποιείται ως μέτρο για την αξιολόγηση πραγματικών δράσεων.*[208]

Εφόσον η αδιαφορία δεν έχει συνάφεια προς την ανθρώπινη δράση, συνάγεται ότι δύο εναλλακτικές δυνατότητες επιλογής δεν μπορούν να κατέχουν την ίδια θέση στην κλίμακα αξιών ενός ατόμου. Εάν πράγματι κατατάσσονται ισότιμα, τότε δεν μπορούν να αποτελούν εναλλακτικές δυνατότητες επιλογής και, επομένως, δεν έχουν συνάφεια προς τη δράση. Συνεπώς, οι εναλλακτικές δυνατότητες όχι μόνο κατατάσσονται διατακτικά στην κλίμακα αξιών κάθε ανθρώπου, αλλά κατατάσσονται και χωρίς ισοβαθμίες· δηλαδή, κάθε εναλλακτική δυνατότητα κατέχει διαφορετική θέση.

Το περίφημο παράδειγμα που χρησιμοποιούν οι θεωρητικοί της αδιαφορίας για να καταδείξουν τη συνάφεια της αδιαφορίας προς την ανθρώπινη δράση είναι η περίπτωση του γαϊδάρου του Buridan. Πρόκειται για τον μύθο του γαϊδάρου που στέκεται πεινασμένος σε ίση απόσταση από δύο εξίσου ελκυστικές μπάλες σανού ή διψασμένος σε ίση απόσταση από δύο νερόλακκους. Εφόσον οι δύο μπάλες σανού ή οι δύο νερόλακκοι είναι εξίσου ελκυστικοί από κάθε άποψη, ο γάιδαρος δεν μπορεί να επιλέξει κανένα από τα δύο και, επομένως, πρέπει να πεθάνει από ασιτία. Υποτίθεται ότι το παράδειγμα αυτό αποδεικνύει τη μεγάλη σημασία της αδιαφορίας για τη δράση και υποδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο η αδιαφορία αποκαλύπτεται στη δράση. Επιτείνοντας τη σύγχυση, ο Schumpeter χαρακτηρίζει αυτόν τον γάιδαρο «απολύτως ορθολογικό».[209]

Καταρχάς, είναι βεβαίως δύσκολο να φανταστεί κανείς γάιδαρο ή άνθρωπο που θα μπορούσε να είναι λιγότερο ορθολογικός. Δεν βρίσκεται αντιμέτωπος με δύο επιλογές, αλλά με τρεις, με την τρίτη να είναι να πεθάνει από ασιτία εκεί όπου βρίσκεται. Ακόμη και με βάση τις ίδιες τις παραδοχές των υποστηρικτών της αδιαφορίας, αυτή η τρίτη επιλογή θα κατατασσόταν χαμηλότερα από τις άλλες δύο στην κλίμακα αξιών του δρώντος. Δεν θα επιλέξει την ασιτία.

Εάν ο αριστερός και ο δεξιός νερόλακκος είναι εξίσου ελκυστικοί και δεν μπορεί να βρει κανέναν λόγο να προτιμήσει τον έναν ή τον άλλον, ο γάιδαρος ή ο άνθρωπος θα αφήσει την καθαρή τύχη, όπως τη ρίψη ενός νομίσματος, να αποφασίσει υπέρ του ενός ή του άλλου. Έναν, όμως, πρέπει και πρόκειται να επιλέξει. Και πάλι, μας ενδιαφέρει η προτίμηση όπως αποκαλύπτεται μέσω της επιλογής και όχι η ψυχολογία των προτιμήσεων. Εάν το νόμισμα υπέδειξε τον αριστερό νερόλακκο, τότε ο αριστερός νερόλακκος τοποθετήθηκε τελικά υψηλότερα στην κλίμακα αξιών του δρώντος, όπως αποκαλύφθηκε όταν κινήθηκε προς αυτόν. Κάθε άλλο παρά απόδειξη της σημασίας της αδιαφορίας, η περίπτωση του γαϊδάρου του Buridan αποτελεί εξαιρετική απόδειξη του γεγονότος ότι η αδιαφορία δεν μπορεί να διαδραματίσει κανέναν απολύτως ρόλο στην ανάλυση της ανθρώπινης δράσης.

Ένας άλλος τρόπος με τον οποίο επιχειρείται να δικαιολογηθεί η ανάλυση της αδιαφορίας είναι να υποτεθεί ότι ένας άνθρωπος, ο Jones, επιλέγει καθεμία από δύο εναλλακτικές δυνατότητες, Α και Β, περίπου στο 50 τοις εκατό των περιπτώσεων, όταν του παρουσιάζονται επανειλημμένα ευκαιρίες επιλογής. Υποστηρίζεται ότι αυτή η εναλλαγή αποδεικνύει πως ο Jones είναι πράγματι αδιάφορος μεταξύ των δύο εναλλακτικών δυνατοτήτων. Ποιο είναι, όμως, το εύλογο συμπέρασμα; Σαφώς, ότι σε ορισμένες περιπτώσεις το Α προτιμήθηκε έναντι του Β στην κλίμακα αξιών του Jones και ότι στις άλλες οι θέσεις αντιστράφηκαν, έτσι ώστε το Β να προτιμηθεί έναντι του Α. Σε καμία περίπτωση δεν υπήρξε αδιαφορία μεταξύ των δύο εναλλακτικών δυνατοτήτων. Η μεταβολή της επιλογής υποδηλώνει μεταβολή της κλίμακας προτιμήσεων και όχι αδιαφορία σε μια σταθερή κλίμακα αξιών. Βεβαίως, εάν ασχολούμασταν με την ψυχολογία, θα μπορούσαμε να συζητήσουμε την ένταση των προτιμήσεων και να εκφέρουμε την άποψη ότι ο άνθρωπος αυτός, ως προς την υποκείμενη προσωπικότητά του, ήταν σχετικά αδιάφορος μεταξύ των δύο εναλλακτικών δυνατοτήτων, αντί να

έχει έντονη προδιάθεση υπέρ της μίας. Στην πραξεολογία, όμως, δεν μας ενδιαφέρει το συγκεκριμένο περιεχόμενο των κλιμάκων αξιών του ούτε η υποκείμενη προσωπικότητά του. Μας ενδιαφέρουν οι κλίμακες αξιών όπως αποκαλύπτονται μέσω της επιλογής.

Παράρτημα Α: Η φθίνουσα οριακή χρησιμότητα του χρήματος

Ορισμένοι συγγραφείς, ενώ αποδέχονται την ισχύ του νόμου της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας για όλα τα άλλα αγαθά, αρνούνται την εφαρμογή του στο χρήμα. Έτσι, για παράδειγμα, ένας άνθρωπος μπορεί να κατανέμει κάθε ουγγιά χρήματος στις χρήσεις που προτιμά περισσότερο. Ας υποθέσουμε, ωστόσο, ότι για την αγορά ενός αυτοκινήτου απαιτούνται 60 ουγγιές χρυσού. Τότε η απόκτηση της 60ής ουγγιάς, η οποία θα του επιτρέψει να αγοράσει αυτοκίνητο, θα έχει σημαντικά μεγαλύτερη αξία από την απόκτηση της 58ης ή της 59ης ουγγιάς, οι οποίες δεν θα του επιτρέψουν να το πράξει.

Το επιχείρημα αυτό εμπεριέχει μια παρανόηση πανομοιότυπη με εκείνη του επιχειρήματος περί «αυξανόμενης οριακής χρησιμότητας των αυγών», το οποίο εξετάστηκε στο κεφάλαιο 1 παραπάνω.[210] Εκεί είδαμε ότι είναι εσφαλμένο να υποστηρίζεται πως, επειδή ένα τέταρτο αυγό μπορεί να επιτρέψει σε έναν άνθρωπο να ψήσει ένα κέικ, πράγμα που δεν μπορούσε να κάνει με τα πρώτα τρία, η οριακή χρησιμότητα των αυγών έχει αυξηθεί. Είδαμε ότι ένα «αγαθό» και, κατά συνέπεια, η «μονάδα» ενός αγαθού ορίζονται με βάση οποιαδήποτε ποσότητα της οποίας οι μονάδες παρέχουν ίση δυνατότητα εξυπηρέτησης. Αυτή η τελευταία φράση είναι η καίρια έννοια. Το τέταρτο αυγό δεν παρείχε την ίδια δυνατότητα εξυπηρέτησης με το πρώτο και, επομένως, δεν ήταν εναλλάξιμο με αυτό· συνεπώς, ένα μεμονωμένο αυγό δεν μπορούσε να θεωρηθεί μονάδα. Οι μονάδες ενός αγαθού πρέπει να είναι ομοιογενείς ως προς την ικανότητά τους να παρέχουν υπηρεσίες, και μόνο σε τέτοιες μονάδες εφαρμόζεται ο νόμος της χρησιμότητας.

Η κατάσταση είναι παρόμοια στην περίπτωση του χρήματος. Η ικανότητα του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα να παρέχει υπηρεσίες έγκειται στη χρήση του στην ανταλλαγή και όχι στην άμεση χρήση του. Εδώ, επομένως, μια «μονάδα» χρήματος, ως προς τη συνάφειά της με τις ατομικές κλίμακες αξιών, πρέπει να είναι ομοιογενής με κάθε άλλη μονάδα ως προς την ανταλλακτική αξία. Εάν μία ακόμη ουγγιά επιτρέπει την αγορά ενός αυτοκινήτου και το ζήτημα αυτό έχει σημασία για την εξεταζόμενη περίπτωση, τότε ως «μονάδα» του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα πρέπει να θεωρηθεί όχι η μία ουγγιά, αλλά οι 60 ουγγιές.

Το μόνο, λοιπόν, που χρειάζεται να γίνει για να ληφθούν υπόψη και να εξηγηθούν οι «ασυνέχειες» λόγω ενδεχόμενων μεγάλων αγορών είναι να μεταβληθεί το μέγεθος της χρηματικής μονάδας στην οποία εφαρμόζονται ο νόμος της χρησιμότητας, οι προτιμήσεις και οι επιλογές.[211] Αυτό ακριβώς κάνει κάθε άνθρωπος στην πράξη. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ένας άνθρωπος εξετάζει τι θα κάνει με 60 ουγγιές χρυσού. Ας υποθέσουμε, για λόγους απλότητας, ότι έχει τη δυνατότητα να κατανείμει τις 60 ουγγιές σε μονάδες των πέντε ουγγιών. Αυτή, θα πούμε, είναι η εναλλακτική δυνατότητα Α. Στην περίπτωση αυτή, αποφασίζει ότι θα κατανείμει κάθε πεντάδα ουγγιών σύμφωνα με τις υψηλότερες θέσεις στην κλίμακα χρησιμότητάς του. Οι πρώτες πέντε ουγγιές θα διατεθούν, ή θα δαπανηθούν, στην υψηλότερα αξιολογούμενη χρήση που μπορεί να εξυπηρετηθεί από πέντε ουγγιές· οι επόμενες πέντε ουγγιές στην αμέσως επόμενη υψηλότερα αξιολογούμενη χρήση, και ούτω καθεξής. Τελικά, τη 12η πεντάδα ουγγιών θα τη διαθέσει στη 12η υψηλότερα αξιολογούμενη

χρήση του. Τώρα, όμως, βρίσκεται επίσης αντιμέτωπος με την εναλλακτική δυνατότητα Β. Αυτή συνίσταται στη δαπάνη και των 60 ουγγιών για οποιαδήποτε μεμονωμένη χρήση θα είχε τη μεγαλύτερη αξία στην κλίμακα αξιών του. Αυτή θα είναι η υψηλότερα κατατασσόμενη μεμονωμένη χρήση για μια μονάδα 60 ουγγιών χρήματος. Για να αποφασίσει τώρα ποια εναλλακτική πορεία θα ακολουθήσει, ο άνθρωπος συγκρίνει τη χρησιμότητα της υψηλότερα κατατασσόμενης μεμονωμένης χρήσης ενός ενιαίου ποσού 60 ουγγιών —ας πούμε, της αγοράς ενός αυτοκινήτου— με τη χρησιμότητα του «πακέτου»: της δαπάνης πέντε ουγγιών για το a, πέντε ουγγιών για το b κ.ο.κ. Εφόσον ο άνθρωπος γνωρίζει τη δική του κλίμακα προτιμήσεων —διαφορετικά δεν θα μπορούσε ποτέ να επιλέξει οποιαδήποτε δράση—, δεν είναι δυσκολότερο να υποθέσουμε ότι μπορεί να κατατάξει τη χρησιμότητα ολόκληρου του πακέτου σε σχέση με τη χρησιμότητα της αγοράς ενός αυτοκινήτου από ό,τι να υποθέσουμε ότι μπορεί να κατατάξει τις χρήσεις κάθε πεντάδας ουγγιών. Με άλλα λόγια, θεωρεί ως μονάδα τις 60 ουγγιές και προσδιορίζει ποια εναλλακτική δυνατότητα κατατάσσεται υψηλότερα στην κλίμακα αξιών του: η αγορά του αυτοκινήτου ή μια ορισμένη συνολική κατανομή σε μονάδες των πέντε ουγγιών ή άλλου μεγέθους. Εν πάση περιπτώσει, οι 60 ουγγιές κατανέμονται σε εκείνο που κάθε άνθρωπος πιστεύει ότι θα αποτελέσει την υψηλότερα κατατασσόμενη χρήση τους, και το ίδιο μπορεί να ειπωθεί για καθεμία από τις αποφάσεις του περί χρηματικής ανταλλαγής.

Εδώ πρέπει να τονίσουμε το γεγονός ότι δεν υπάρχει αριθμητική σχέση —πέρα από την αμιγώς διατακτική κατάταξη— μεταξύ των οριακών χρησιμοτήτων των διαφόρων μονάδων των πέντε ουγγιών και των χρησιμοτήτων των μονάδων των 60 ουγγιών, και αυτό ισχύει ακόμη και για τον συνδυασμό κατανομής σε «πακέτο» που εξετάσαμε. Το μόνο που μπορούμε να πούμε είναι ότι η χρησιμότητα των 60 ουγγιών θα είναι σαφώς υψηλότερη από οποιαδήποτε επιμέρους χρησιμότητα των πέντε ουγγιών. Δεν υπάρχει, όμως, τρόπος προσδιορισμού της αριθμητικής διαφοράς. Επιπλέον, το εάν η χρησιμότητα αυτού του πακέτου κατατάσσεται υψηλότερα ή χαμηλότερα από τη χρησιμότητα της αγοράς του αυτοκινήτου μπορεί να προσδιοριστεί μόνο από το ίδιο το άτομο.

Έχουμε επαναλάβει αρκετές φορές ότι η χρησιμότητα μόνο κατατάσσεται και ουδέποτε μετριέται. Δεν υπάρχει καμία απολύτως αριθμητική σχέση μεταξύ της χρησιμότητας μονάδων μεγαλύτερου και μικρότερου μεγέθους ενός αγαθού. Επίσης, δεν υπάρχει αριθμητική σχέση μεταξύ της χρησιμότητας μίας μονάδας και της χρησιμότητας περισσότερων μονάδων του ίδιου μεγέθους. Επομένως, δεν υπάρχει κανένας δυνατός τρόπος πρόσθεσης ή συνδυασμού οριακών χρησιμοτήτων ώστε να σχηματιστεί κάποιο είδος «συνολικής χρησιμότητας»· η τελευταία μπορεί να είναι μόνο η οριακή χρησιμότητα μιας μονάδας μεγάλου μεγέθους, και δεν υπάρχει αριθμητική σχέση μεταξύ αυτής και των χρησιμοτήτων μικρών μονάδων.

Όπως δηλώνει ο Ludwig von Mises:

> *Μπορούμε να μιλούμε ορθά για αξία μόνο σε σχέση με συγκεκριμένες πράξεις αξιολόγησης. ... Μπορούμε να μιλούμε για συνολική αξία μόνο αναφορικά με μια συγκεκριμένη περίπτωση ενός ατόμου ... που πρέπει να επιλέξει μεταξύ των συνολικών διαθέσιμων ποσοτήτων ορισμένων οικονομικών αγαθών. Όπως κάθε άλλη πράξη αξιολόγησης, έτσι και αυτή είναι πλήρης καθαυτή. ... Όταν ένα απόθεμα αξιολογείται ως σύνολο, η οριακή χρησιμότητά του, δηλαδή η χρησιμότητα της τελευταίας διαθέσιμης μονάδας του, συμπίπτει με τη συνολική χρησιμότητά του, εφόσον η συνολική προσφορά αποτελεί μία αδιαίρετη ποσότητα.*[212]

Υπάρχουν, λοιπόν, δύο νόμοι της χρησιμότητας, οι οποίοι απορρέουν και οι δύο από τις αποδεικτικά αναγκαίες συνθήκες της ανθρώπινης δράσης: πρώτον, ότι, με δεδομένο το μέγεθος μιας μονάδας ενός αγαθού, η οριακή χρησιμότητα κάθε μονάδας μειώνεται καθώς αυξάνεται η προσφορά μονάδων· δεύτερον, ότι η οριακή χρησιμότητα μιας μονάδας μεγαλύτερου μεγέθους είναι μεγαλύτερη από την οριακή χρησιμότητα μιας μονάδας μικρότερου μεγέθους. Ο πρώτος είναι ο νόμος της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας. Ο δεύτερος έχει ονομαστεί νόμος της αυξανόμενης συνολικής χρησιμότητας. Η σχέση μεταξύ των δύο νόμων και μεταξύ των στοιχείων που εξετάζονται σε αμφότερους είναι αμιγώς σχέση κατάταξης, δηλαδή διατακτική. Έτσι, τέσσερα αυγά —ή λίβρες βουτύρου ή ουγγιές χρυσού— αξίζουν περισσότερο σε μια κλίμακα αξιών από τρία αυγά, τα οποία με τη σειρά τους αξίζουν περισσότερο από δύο αυγά, τα δύο αυγά περισσότερο από ένα αυγό κ.ο.κ. Αυτό καταδεικνύει τον δεύτερο νόμο. Ένα αυγό θα αξίζει περισσότερο από ένα δεύτερο αυγό, το οποίο θα αξίζει περισσότερο από ένα τρίτο αυγό κ.ο.κ. Αυτό καταδεικνύει τον πρώτο νόμο. Δεν υπάρχει, όμως, αριθμητική σχέση μεταξύ των στοιχείων πέρα από αυτές τις κατατάξεις.[213]

Το γεγονός ότι οι μονάδες ενός αγαθού πρέπει να είναι ομοιογενείς ως προς την ικανότητά τους να παρέχουν υπηρεσίες σημαίνει, στην περίπτωση του χρήματος, ότι το δεδομένο σύνολο χρηματικών τιμών παραμένει σταθερό. Η ικανότητα μιας χρηματικής μονάδας να παρέχει υπηρεσίες συνίσταται στην άμεση αξία χρήσης της και ιδίως στην ανταλλακτική της αξία, η οποία στηρίζεται στη δυνατότητά της να αγοράζει μυριάδες διαφορετικά αγαθά. Είδαμε, κατά τη μελέτη της παλινδρόμησης του χρήματος και της οριακής χρησιμότητας του χρήματος, ότι η αξιολόγηση και η οριακή χρησιμότητα του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα στηρίζονται σε μια ήδη δεδομένη διάρθρωση χρηματικών τιμών για τα διάφορα αγαθά. Είναι σαφές ότι, σε οποιαδήποτε δεδομένη εφαρμογή του παραπάνω νόμου, οι χρηματικές τιμές δεν μπορούν να μεταβληθούν στο μεταξύ. Εάν μεταβληθούν και, για παράδειγμα, η πέμπτη χρηματική μονάδα αξιολογείται υψηλότερα από την τέταρτη λόγω μιας ενδιάμεσης μεταβολής των χρηματικών τιμών, τότε οι «μονάδες» δεν παρέχουν πλέον ίση δυνατότητα εξυπηρέτησης και, επομένως, δεν μπορούν να θεωρηθούν ομοιογενείς.

Όπως είδαμε παραπάνω, αυτή η δυνατότητα της χρηματικής μονάδας να αγοράζει ποσότητες διαφόρων αγαθών ονομάζεται αγοραστική δύναμη της χρηματικής μονάδας. Η αγοραστική αυτή δύναμη του χρήματος συνίσταται στο σύνολο όλων των δεδομένων χρηματικών τιμών στην αγορά σε οποιαδήποτε συγκεκριμένη χρονική στιγμή, εξεταζόμενων με όρους τιμών των αγαθών ανά χρηματική μονάδα. Όπως είδαμε παραπάνω στο θεώρημα παλινδρόμησης, η σημερινή αγοραστική δύναμη της χρηματικής μονάδας καθορίζεται από τις σημερινές οριακές χρησιμότητες του χρήματος και των αγαθών, όπως εκφράζονται στους πίνακες ζήτησης, ενώ η σημερινή οριακή χρησιμότητα του χρήματος εξαρτάται άμεσα από τη χθεσινή αγοραστική δύναμη του χρήματος.[214]

Παράρτημα Β: Περί αξίας

Η οικονομική επιστήμη έχει χρησιμοποιήσει τον όρο «αξία» σε τέτοια έκταση, ώστε δεν θα ήταν σκόπιμο να τον εγκαταλείψει τώρα. Ωστόσο, υπάρχει αναμφίβολα σύγχυση, επειδή ο όρος χρησιμοποιείται με ποικίλους διαφορετικούς τρόπους. Σημαντικότερο είναι να διακρίνουμε την υποκειμενική χρήση του όρου, με την έννοια της αξιολόγησης και της προτίμησης, από την «αντικειμενική» χρήση του, με την έννοια της αγοραστικής δύναμης ή της τιμής στην αγορά. Μέχρι αυτό το κεφάλαιο, η «αξία» στο παρόν βιβλίο σήμαινε την υποκειμενική ατομική διαδικασία «αξιολόγησης», με την οποία τα αγαθά κατατάσσονται σε ατομικές «κλίμακες αξιών».

Στο κεφάλαιο αυτό, ο όρος «αξία του κεφαλαίου» δηλώνει την αγοραστική δύναμη ενός διαρκούς αγαθού σε χρηματικούς όρους στην αγορά. Εάν μια κατοικία μπορεί να πωληθεί στην αγορά έναντι 250 ουγγιών χρυσού, τότε η «κεφαλαιακή αξία» της είναι 250 ουγγιές. Η διαφορά μεταξύ αυτής και της υποκειμενικής έννοιας της αξίας είναι προφανής. Όταν ένα αγαθό αξιολογείται υποκειμενικά, κάποιος το κατατάσσει σε σχέση με άλλα αγαθά στην κλίμακα αξιών του. Όταν ένα αγαθό «αξιολογείται» με την έννοια της εξακρίβωσης της κεφαλαιακής του αξίας, εκείνος που το αξιολογεί εκτιμά έναντι ποιου χρηματικού ποσού θα μπορούσε να πωληθεί το αγαθό. Αυτού του είδους η δραστηριότητα ονομάζεται αποτίμηση και πρέπει να διακρίνεται από την υποκειμενική αξιολόγηση. Εάν ο Jones πει: «Θα μπορέσω να πωλήσω αυτή την κατοικία την επόμενη εβδομάδα έναντι 250 ουγγιών», «αποτιμά» την αγοραστική της δύναμη, ή την «αντικειμενική ανταλλακτική αξία» της, σε 250 ουγγιές χρυσού. Με αυτό δεν κατατάσσει την κατοικία και τον χρυσό στη δική του κλίμακα αξιών, αλλά εκτιμά τη χρηματική τιμή της κατοικίας σε κάποια μελλοντική χρονική στιγμή. Θα δούμε παρακάτω ότι η αποτίμηση είναι θεμελιώδης για ολόκληρο το οικονομικό σύστημα σε μια οικονομία έμμεσης ανταλλαγής. Στην αποτίμηση αυτή και στην προσδοκία χρηματικών κερδών στηρίζονται όχι μόνο η εκμίσθωση και η πώληση καταναλωτικών αγαθών, αλλά και η δραστηριότητα όλων των παραγωγών που επενδύουν, ο ακρογωνιαίος λίθος ολόκληρου του παραγωγικού συστήματος. Θα δούμε ότι ο όρος «κεφαλαιακή αξία» εφαρμόζεται όχι μόνο στα διαρκή καταναλωτικά αγαθά, αλλά και σε όλους τους μη ανθρώπινους συντελεστές παραγωγής — δηλαδή στη γη και στα κεφαλαιουχικά αγαθά—, τόσο μεμονωμένα όσο και σε διάφορα σύνολα. Η χρήση και η αγορά αυτών των συντελεστών στηρίζονται στην αποτίμηση από τους επιχειρηματίες της απόδοσης που τελικά θα αποφέρουν σε χρηματικό εισόδημα στην αγορά, και θα δούμε ότι η κεφαλαιακή τους αξία στην αγορά θα τείνει επίσης να ισούται με το προεξοφλημένο άθροισμα των μελλοντικών αποδόσεών τους σε χρηματικό εισόδημα.[215]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Παραγωγή: Η Διάρθρωση

1. Ορισμένες θεμελιώδεις αρχές της δράσης

Η ανάλυση των παραγωγικών δραστηριοτήτων —των δράσεων που καταλήγουν τελικά στην απόκτηση καταναλωτικών αγαθών— είναι εξαιρετικά περίπλοκη όταν αφορά μια σύνθετη χρηματική οικονομία της αγοράς. Είναι, επομένως, προτιμότερο να συνοψίσουμε τώρα ορισμένες από τις θεμελιώδεις αρχές που διατυπώθηκαν στο κεφάλαιο 1 και έχουν την αμεσότερη εφαρμογή εδώ. Στο κεφάλαιο εκείνο εφαρμόσαμε αυτές τις αρχές μόνο σε μια οικονομία τύπου Crusoe. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, εφαρμόζονται σε κάθε τύπο οικονομίας και αποτελούν απαραίτητα κλειδιά για την ανάλυση της σύνθετης σύγχρονης οικονομίας. Ορισμένες από αυτές τις θεμελιώδεις αρχές είναι οι εξής:

(1) Κάθε άτομο δρα κατά τρόπο ώστε το προσδοκώμενο ψυχικό έσοδο, ή η αποκόμιση χρησιμότητας, από τη δράση του να υπερβαίνει το ψυχικό της κόστος. Το τελευταίο είναι η θυσιαζόμενη χρησιμότητα της αμέσως καλύτερης εναλλακτικής δυνατότητας που θα μπορούσε να επιλέξει με τα διαθέσιμα μέσα. Τόσο το ψυχικό έσοδο όσο και το ψυχικό κόστος είναι αμιγώς υποκειμενικά για το άτομο. Εφόσον κάθε δράση αφορά μονάδες της διαθέσιμης ποσότητας ενός αγαθού, μπορούμε να αναφερόμαστε σε αυτές τις υποκειμενικές εκτιμήσεις ως οριακή χρησιμότητα και οριακό κόστος, με τον όρο «οριακό» να δηλώνει τη δράση σε διαδοχικά βήματα.

(2) Κάθε άνθρωπος δρα στην παρούσα στιγμή, βάσει των παρόντων κλιμάκων αξιών του, για να επιτύχει προσδοκώμενα τελικά αποτελέσματα στο μέλλον. Κάθε άνθρωπος δρα, επομένως, για να περιέλθει σε μια ορισμένη ικανοποιητική κατάσταση στο μέλλον. Καθένας έχει έναν χρονικό ορίζοντα μελλοντικών χρονικών στιγμών προς τις οποίες κατευθύνονται οι δράσεις του. Χρησιμοποιεί τα παρόντα δεδομένα μέσα, σύμφωνα με τις τεχνολογικές του αντιλήψεις, για να επιτύχει τους σκοπούς του στο μέλλον.

(3) Κάθε άνθρωπος προτιμά και θα επιχειρήσει να επιτύχει την ικανοποίηση ενός δεδομένου σκοπού στο παρόν αντί της ικανοποίησης του ίδιου σκοπού στο μέλλον. Αυτός είναι ο νόμος της χρονικής προτίμησης.

(4) Όλα τα αγαθά κατανέμονται από κάθε άτομο σύμφωνα με τη χρησιμότητα που έχουν γι' αυτό. Ένα απόθεμα μονάδων ενός αγαθού κατανέμεται πρώτα στις υψηλότερα αξιολογούμενες χρήσεις του, κατόπιν στην αμέσως επόμενη υψηλότερα αξιολογούμενη χρήση του κ.ο.κ. Ένα αγαθό ορίζεται ως διαθέσιμη ποσότητα μίας ή περισσότερων εναλλάξιμων μονάδων. Επομένως, κάθε μονάδα θα αξιολογείται πάντοτε εξίσου με κάθε άλλη. Εάν μία μονάδα του αποθέματος παραχωρηθεί ή διατεθεί, εκείνη που θα εγκαταλειφθεί θα είναι η χαμηλότερα αξιολογούμενη χρήση μιας μονάδας. Επομένως, η αξία κάθε μονάδας της διαθέσιμης ποσότητας ενός αγαθού ισούται με τη χρησιμότητα της χαμηλότερα αξιολογούμενης από τις παρούσες χρήσεις του. Αυτή η οριακή χρησιμότητα μειώνεται καθώς αυξάνεται το απόθεμα κάθε αγαθού. Η οριακή χρησιμότητα της προσθήκης μιας μονάδας στο απόθεμα ισούται με τη χρησιμότητα μιας μονάδας στην αμέσως επόμενη υψηλότερα

αξιολογούμενη χρήση της, δηλαδή στον υψηλότερα αξιολογούμενο από τους σκοπούς που δεν έχουν ακόμη ικανοποιηθεί. Έτσι προκύπτουν ο νόμος της οριακής χρησιμότητας και ο νόμος της κατανομής των αγαθών.

(5) Κατά τον τεχνικό συνδυασμό συντελεστών παραγωγής για την παραγωγή ενός προϊόντος, καθώς ένας συντελεστής μεταβάλλεται και οι υπόλοιποι παραμένουν σταθεροί, υπάρχει ένα άριστο σημείο — ένα σημείο μέγιστου μέσου προϊόντος που παράγεται από τον συντελεστή. Αυτός είναι ο νόμος των αποδόσεων. Βασίζεται στο ίδιο το γεγονός της ύπαρξης ανθρώπινης δράσης.

(6) Και γνωρίζουμε από το κεφάλαιο 2 ότι η τιμή οποιουδήποτε αγαθού στην αγορά θα τείνει να είναι ενιαία σε ολόκληρη την αγορά. Η τιμή καθορίζεται από τους πίνακες προσφοράς και ζήτησης, οι οποίοι με τη σειρά τους καθορίζονται από τις κλίμακες αξιών των ατόμων στην αγορά.

2. Η ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία

Η ανάλυση των παραγωγικών δραστηριοτήτων σε μια χρηματική οικονομία της αγοράς είναι εξαιρετικά σύνθετο ζήτημα. Η εξήγηση αυτών των δραστηριοτήτων, και ειδικότερα του προσδιορισμού των τιμών και, επομένως, των αμοιβών των συντελεστών, της κατανομής των συντελεστών και του σχηματισμού κεφαλαίου, μπορεί να αναπτυχθεί μόνο εάν χρησιμοποιήσουμε τη νοητική κατασκευή της ομοιόμορφα περιστρεφόμενης οικονομίας.

Η κατασκευή αυτή αναπτύσσεται ως εξής: Αντιλαμβανόμαστε ότι ο πραγματικός κόσμος της δράσης είναι ένας κόσμος διαρκούς μεταβολής. Οι ατομικές κλίμακες αξιών, οι τεχνολογικές αντιλήψεις και οι ποσότητες των διαθέσιμων μέσων μεταβάλλονται συνεχώς. Οι μεταβολές αυτές ωθούν διαρκώς την οικονομία προς διάφορες κατευθύνσεις. Οι κλίμακες αξιών μεταβάλλονται και η καταναλωτική ζήτηση μετατοπίζεται από το ένα αγαθό στο άλλο. Οι τεχνολογικές αντιλήψεις μεταβάλλονται και οι συντελεστές χρησιμοποιούνται με διαφορετικούς τρόπους. Και οι δύο τύποι μεταβολής έχουν διαφορετικές επιδράσεις στις τιμές. Οι χρονικές προτιμήσεις μεταβάλλονται, με ορισμένες επιδράσεις στον τόκο και στον σχηματισμό κεφαλαίου. Το κρίσιμο σημείο είναι το εξής: προτού εκδηλωθούν πλήρως οι επιδράσεις οποιασδήποτε μεμονωμένης μεταβολής, παρεμβαίνουν άλλες μεταβολές. Εκείνο που πρέπει, ωστόσο, να εξετάσουμε μέσω του συλλογισμού είναι τι θα συνέβαινε εάν δεν παρενέβαιναν μεταβολές. Με άλλα λόγια, τι θα συνέβαινε εάν οι κλίμακες αξιών, οι τεχνολογικές αντιλήψεις και οι δεδομένοι πόροι παρέμεναν σταθεροί; Τι θα συνέβαινε τότε στις τιμές, στην παραγωγή και στις μεταξύ τους σχέσεις; Οι δεδομένες αξίες, η τεχνολογία και οι πόροι, όποια και αν είναι η συγκεκριμένη μορφή τους, παραμένουν σταθερά. Στην περίπτωση αυτή, η οικονομία τείνει προς μια κατάσταση στην οποία περιστρέφεται ομοιόμορφα, δηλαδή στην οποία οι ίδιες δραστηριότητες τείνουν να επαναλαμβάνονται διαρκώς κατά το ίδιο πρότυπο. Οι ρυθμοί παραγωγής κάθε αγαθού παραμένουν σταθεροί, όλες οι τιμές παραμένουν σταθερές, ο συνολικός πληθυσμός παραμένει σταθερός κ.ο.κ. Έτσι, εάν οι αξίες, η τεχνολογία και οι πόροι παραμένουν σταθερά, έχουμε δύο διαδοχικές καταστάσεις: (α) την περίοδο μετάβασης σε μια αμετάβλητη, ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία και (β) τον αμετάβλητο κύκλο της ίδιας της ομοιόμορφα περιστρεφόμενης οικονομίας. Αυτό το δεύτερο στάδιο είναι η κατάσταση τελικής ισορροπίας. Πρέπει να διακρίνεται από τις αγοραίες τιμές ισορροπίας που διαμορφώνονται κάθε ημέρα από την αλληλεπίδραση προσφοράς και ζήτησης. Η κατάσταση τελικής ισορροπίας είναι εκείνη την οποία η οικονομία τείνει πάντοτε να προσεγγίζει. Εάν τα δεδομένα μας —οι αξίες, η τεχνολογία και οι πόροι

— παρέμεναν σταθερά, η οικονομία θα κινούνταν προς τη θέση τελικής ισορροπίας και θα παρέμενε εκεί. Στην πραγματική ζωή, ωστόσο, τα δεδομένα μεταβάλλονται συνεχώς και, επομένως, προτού φτάσει σε ένα σημείο τελικής ισορροπίας, η οικονομία πρέπει να αλλάξει κατεύθυνση προς κάποια άλλη θέση τελικής ισορροπίας.

Συνεπώς, η θέση τελικής ισορροπίας μεταβάλλεται διαρκώς και, κατά συνέπεια, καμία τέτοια θέση δεν επιτυγχάνεται ποτέ στην πράξη. Μολονότι, όμως, δεν επιτυγχάνεται ποτέ στην πράξη, έχει πολύ πραγματική σημασία. Πρώτον, μοιάζει με τον μηχανικό λαγό που καταδιώκει ο σκύλος. Στην πράξη δεν τον φτάνει ποτέ και εκείνος αλλάζει συνεχώς θέση, αλλά εξηγεί την κατεύθυνση προς την οποία κινείται ο σκύλος. Δεύτερον, η πολυπλοκότητα του συστήματος της αγοράς είναι τέτοια, ώστε δεν μπορούμε να αναλύσουμε τις τιμές και τα εισοδήματα των συντελεστών σε έναν κόσμο διαρκούς μεταβολής, εάν δεν αναλύσουμε πρώτα τον προσδιορισμό τους σε έναν ομοιόμορφα περιστρεφόμενο κόσμο, όπου δεν υπάρχει μεταβολή και όπου οι δεδομένες συνθήκες αφήνονται να εκδηλώσουν πλήρως τις συνέπειές τους.

Ασφαλώς, σε αυτό το στάδιο της έρευνας δεν μας ενδιαφέρουν οι ηθικές αξιολογήσεις της γνώσης μας. Δεν αποδίδουμε καμία ηθική υπεροχή στη θέση ισορροπίας. Πρόκειται για μια έννοια που χρησιμεύει στην επιστημονική εξήγηση της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Ο αναγνώστης θα μπορούσε να ρωτήσει γιατί επιτρέπεται μια τόσο «μη ρεαλιστική» έννοια όπως η τελική ισορροπία, ενώ έχουμε ήδη διατυπώσει και θα διατυπώσουμε σοβαρές επικρίσεις κατά της χρήσης διαφόρων μη ρεαλιστικών και αντιρεαλιστικών προκειμένων στην οικονομική επιστήμη. Για παράδειγμα, όπως θα δούμε, η θεωρία του «καθαρού ανταγωνισμού», τόσο διαδεδομένη μεταξύ των σημερινών συγγραφέων, βασίζεται σε αδύνατες προκείμενες. Η θεωρία αναπτύσσεται κατόπιν σε αυτή τη βάση και όχι μόνο εφαρμόζεται άκριτα στον πραγματικό κόσμο, αλλά χρησιμοποιείται μάλιστα ως ηθικό θεμέλιο για την κριτική των πραγματικών «αποκλίσεων» από τη θεωρία αυτή. Οι έννοιες των «κλάσεων αδιαφορίας» και των απειροελάχιστων βημάτων αποτελούν άλλα παραδείγματα εσφαλμένων προκειμένων που χρησιμοποιούνται ως βάση εξαιρετικά περίτεχνων θεωρητικών κατασκευών. Η έννοια της ομοιόμορφα περιστρεφόμενης οικονομίας, ωστόσο, όταν χρησιμοποιείται με προσοχή, δεν υπόκειται σε αυτές τις επικρίσεις. Διότι αποτελεί μια πάντοτε παρούσα δύναμη, εφόσον είναι ο στόχος προς τον οποίο κινείται διαρκώς το πραγματικό σύστημα, η τελική θέση ηρεμίας στην οποία, βάσει των δεδομένων, πράγματι υφιστάμενων κλιμάκων αξιών, όλα τα άτομα θα είχαν φτάσει στις υψηλότερες θέσεις των κλιμάκων αξιών τους, με δεδομένη την τεχνολογία και τους πόρους. Η έννοια αυτή, επομένως, έχει θεμιτή σημασία που εδράζεται στην πραγματικότητα.

Πρέπει πάντοτε να θυμόμαστε, ωστόσο, ότι, ενώ η τελική ισορροπία είναι ο στόχος προς τον οποίο κινείται η οικονομία σε οποιαδήποτε συγκεκριμένη χρονική στιγμή, οι μεταβολές των δεδομένων αλλάζουν αυτή τη θέση και, επομένως, μετατοπίζουν την κατεύθυνση της κίνησης. Συνεπώς, σε έναν δυναμικό κόσμο δεν υπάρχει τίποτε το ηθικά ανώτερο σε μια θέση τελικής ισορροπίας. Στην πραγματικότητα, εφόσον υπάρχουν ανικανοποίητες επιθυμίες —διαφορετικά δεν θα υπήρχε δράση —, μια τέτοια κατάσταση απουσίας μεταβολής θα ήταν εξαιρετικά δυσάρεστη, διότι θα συνεπαγόταν ότι δεν θα ήταν δυνατή καμία περαιτέρω ικανοποίηση επιθυμιών. Επιπλέον, πρέπει να θυμόμαστε ότι μια κατάσταση τελικής ισορροπίας τείνει να αποτελεί, μολονότι δεν μπορεί ποτέ πράγματι να αποτελέσει, το αποτέλεσμα της δραστηριότητας της αγοράς και όχι την προϋπόθεσή της. Υπερβολικά πολλοί συγγραφείς, για παράδειγμα, διαπιστώνοντας ότι στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία όλα τα επιχειρηματικά κέρδη και οι ζημίες θα ήταν μηδενικά, έχουν

καταλήξει με κάποιον τρόπο στο συμπέρασμα ότι αυτό πρέπει να αποτελεί προϋπόθεση κάθε θεμιτής δραστηριότητας στην αγορά. Δύσκολα θα μπορούσε να υπάρξει μεγαλύτερη παρανόηση της αγοράς ή μεγαλύτερη κατάχρηση της έννοιας της ισορροπίας.

Ένας άλλος κίνδυνος κατά τη χρήση αυτής της έννοιας είναι ότι οι αμιγώς στατικές, ουσιαστικά άχρονες συνθήκες της προσφέρονται εξαιρετικά για τη χρήση των μαθηματικών. Τα μαθηματικά στηρίζονται σε εξισώσεις που απεικονίζουν αμοιβαίες σχέσεις μεταξύ δύο ή περισσότερων «συναρτήσεων». Καθαυτές, βεβαίως, τέτοιες μαθηματικές διαδικασίες δεν έχουν σημασία, διότι δεν θεμελιώνουν αιτιακές σχέσεις. Έχουν ύψιστη σημασία στη φυσική, για παράδειγμα, επειδή η επιστήμη αυτή ασχολείται με ορισμένες παρατηρούμενες κανονικότητες της κίνησης σωματιδίων ύλης, τα οποία πρέπει να θεωρούμε ότι στερούνται κινήτρων. Αυτά τα σωματίδια κινούνται σύμφωνα με ορισμένους επακριβώς παρατηρήσιμους, ακριβείς, ποσοτικούς νόμους. Τα μαθηματικά είναι απαραίτητα για τη διατύπωση των νόμων που συνδέουν αυτές τις μεταβλητές και για τη διατύπωση θεωρητικών εξηγήσεων των παρατηρούμενων φαινομένων. Στην ανθρώπινη δράση, η κατάσταση είναι εντελώς διαφορετική, αν όχι διαμετρικά αντίθετη. Ενώ στη φυσική οι αιτιακές σχέσεις μπορούν μόνο να διατυπωθούν υποθετικά και κατόπιν να επαληθευτούν κατά προσέγγιση με αναφορά σε ακριβείς παρατηρήσιμες κανονικότητες, στην πραξεολογία γνωρίζουμε την αιτιακή δύναμη που επενεργεί. Αυτή η αιτιακή δύναμη είναι η ανθρώπινη δράση, η συμπεριφορά που έχει κίνητρα, είναι σκόπιμη και κατευθύνεται προς ορισμένους σκοπούς. Οι καθολικές πτυχές αυτής της συμπεριφοράς μπορούν να αναλυθούν λογικά. Δεν έχουμε να κάνουμε με «συναρτησιακές», ποσοτικές σχέσεις μεταξύ μεταβλητών, αλλά με την ανθρώπινη λογική και βούληση που προκαλούν ορισμένη δράση, η οποία δεν είναι «προσδιορίσιμη» από εξωτερικές δυνάμεις ούτε αναγώγιμη σε αυτές. Επιπλέον, εφόσον τα δεδομένα της ανθρώπινης δράσης μεταβάλλονται συνεχώς, δεν υπάρχουν ακριβείς ποσοτικές σχέσεις στην ανθρώπινη ιστορία. Στη φυσική, οι ποσοτικές σχέσεις, ή νόμοι, είναι σταθερές· θεωρείται ότι ισχύουν για οποιαδήποτε χρονική στιγμή της ανθρώπινης ιστορίας, παρελθούσα, παρούσα ή μελλοντική. Στο πεδίο της ανθρώπινης δράσης δεν υπάρχουν τέτοιες ποσοτικές σταθερές. Δεν υπάρχουν σταθερές σχέσεις που να ισχύουν για διαφορετικές περιόδους της ανθρώπινης ιστορίας. Οι μόνοι «φυσικοί νόμοι» —εάν επιτρέπεται να χρησιμοποιήσουμε έναν τόσο παλαιομοδίτικο, αλλά απολύτως θεμιτό, χαρακτηρισμό για τέτοιες σταθερές κανονικότητες— στην ανθρώπινη δράση είναι ποιοτικοί και όχι ποσοτικοί. Τέτοιοι είναι, για παράδειγμα, ακριβώς οι νόμοι που συνάγονται στην πραξεολογία και στην οικονομική επιστήμη: το γεγονός της δράσης, η χρήση μέσων για την επίτευξη σκοπών, η χρονική προτίμηση, η φθίνουσα οριακή χρησιμότητα κ.λπ.[216]

Οι μαθηματικές εξισώσεις, λοιπόν, είναι κατάλληλες και χρήσιμες όπου υπάρχουν σταθερές ποσοτικές σχέσεις μεταξύ μεταβλητών που στερούνται κινήτρων. Είναι εξαιρετικά ακατάλληλες για την πραξεολογία και την οικονομική επιστήμη. Στα τελευταία αυτά πεδία, η κατάλληλη μέθοδος είναι η λεκτική, λογική ανάλυση της δράσης και των διαδικασιών της μέσα στον χρόνο. Δεν προκαλεί έκπληξη ότι οι κύριες προσπάθειες των «μαθηματικών οικονομολόγων» έχουν κατευθυνθεί προς την περιγραφή της κατάστασης τελικής ισορροπίας μέσω εξισώσεων. Διότι, σε αυτή την κατάσταση, εφόσον οι δραστηριότητες απλώς επαναλαμβάνονται, φαίνεται να υπάρχουν περισσότερα περιθώρια περιγραφής των συνθηκών μέσω συναρτησιακών εξισώσεων. Αυτές οι εξισώσεις, ωστόσο, μπορούν στην καλύτερη περίπτωση μόνο να περιγράψουν αυτή την κατάσταση ισορροπίας.

Πέρα από το ότι δεν επιτυγχάνει τίποτε περισσότερο από ό,τι μπορεί να επιτύχει η λεκτική λογική και, επομένως, παραβιάζει την επιστημονική αρχή του ξυραφιού του Occam —ότι η επιστήμη πρέπει να είναι όσο το δυνατόν απλούστερη και σαφέστερη—, μια τέτοια χρήση των μαθηματικών εμπεριέχει σοβαρά σφάλματα και ελαττώματα. Πρώτον, δεν μπορεί να περιγράψει την πορεία μέσω της οποίας η οικονομία προσεγγίζει τη θέση τελικής ισορροπίας. Το έργο αυτό μπορεί να επιτελεστεί μόνο με λεκτική, λογική ανάλυση της αιτιακής δράσης των ανθρώπων. Είναι προφανές ότι αυτό είναι το σημαντικό έργο, διότι αυτή η ανάλυση έχει σημασία για την ανθρώπινη δράση. Η δράση εκτυλίσσεται κατά μήκος μιας πορείας και δεν μπορεί να περιγραφεί μέσα σε έναν αμετάβλητο, ομοιόμορφα περιστρεφόμενο κόσμο. Ο κόσμος χαρακτηρίζεται από αβεβαιότητα, και θα δούμε σύντομα ότι δεν μπορούμε καν να οδηγήσουμε την ανάλυση μιας στατικής, ομοιόμορφα περιστρεφόμενης οικονομίας έως τη λογική της κατάληξη. Η υπόθεση μιας ομοιόμορφα περιστρεφόμενης οικονομίας είναι απλώς ένα επικουρικό εργαλείο που μας βοηθά στην ανάλυση της πραγματικής δράσης. Εφόσον τα μαθηματικά προσαρμόζονται λιγότερο άσχημα σε μια στατική κατάσταση, οι συγγραφείς της μαθηματικής προσέγγισης τείνουν να επικεντρώνονται σε αυτήν, παρέχοντας έτσι μια ιδιαίτερα παραπλανητική εικόνα του κόσμου της δράσης. Τέλος, οι μαθηματικές εξισώσεις της ομοιόμορφα περιστρεφόμενης οικονομίας περιγράφουν μόνο μια στατική κατάσταση, εκτός χρόνου.[217] Διαφέρουν ριζικά από τις μαθηματικές εξισώσεις της φυσικής, οι οποίες περιγράφουν μια διαδικασία μέσα στον χρόνο· ακριβώς μέσω αυτής της περιγραφής σταθερών ποσοτικών σχέσεων στην κίνηση των στοιχείων προσφέρουν τα μαθηματικά τη μεγάλη τους υπηρεσία στις φυσικές επιστήμες. Πόσο διαφορετική είναι η οικονομική επιστήμη, όπου τα μαθηματικά, στην καλύτερη περίπτωση, μπορούν μόνο να περιγράψουν ανεπαρκώς ένα άχρονο τελικό αποτέλεσμα![218]

Η χρήση της μαθηματικής έννοιας της «συνάρτησης» είναι ιδιαίτερα ακατάλληλη σε μια επιστήμη της ανθρώπινης δράσης. Αφενός, η ίδια η δράση δεν είναι συνάρτηση κανενός πράγματος, εφόσον η «συνάρτηση» συνεπάγεται συγκεκριμένη, μονοσήμαντη, μηχανική κανονικότητα και προσδιορισμό. Αφετέρου, τα μαθηματικά των συστημάτων ταυτόχρονων εξισώσεων, τα οποία στη φυσική πραγματεύονται κίνηση χωρίς κίνητρα, δίνουν έμφαση στον αμοιβαίο προσδιορισμό. Στην ανθρώπινη δράση, ωστόσο, η γνωστή αιτιακή δύναμη της δράσης καθορίζει τα αποτελέσματα προς μία και μόνη κατεύθυνση. Αυτή η κατάφωρη παρανόηση της μελέτης της ανθρώπινης δράσης από συγγραφείς με μαθηματικό προσανατολισμό αποτυπώθηκε σε μια συνεχιζόμενη επίθεση του καθηγητή George Stigler κατά του Eugen Böhm-Bawerk, ενός από τους μεγαλύτερους οικονομολόγους όλων των εποχών:

> *... και όμως, το αξίωμα της συνέχειας των συναρτήσεων χρησιμότητας και ζήτησης —το οποίο είναι μη ρεαλιστικό μόνο σε μικρό βαθμό και απαραίτητο για την αναλυτική επεξεργασία — δεν γίνεται ποτέ αποδεκτό. Μια σημαντικότερη αδυναμία είναι η αποτυχία του Böhm-Bawerk να κατανοήσει ορισμένα από τα ουσιωδέστερα στοιχεία της σύγχρονης οικονομικής θεωρίας, τις έννοιες του αμοιβαίου προσδιορισμού και της ισορροπίας, οι οποίες αναπτύχθηκαν με τη χρήση της θεωρίας των συστημάτων ταυτόχρονων εξισώσεων. Ο αμοιβαίος προσδιορισμός απορρίπτεται περιφρονητικά υπέρ της παλαιότερης έννοιας του αιτίου και του αποτελέσματος.*[219]

Η «αδυναμία» που εκδηλώνεται εδώ δεν είναι του Böhm-Bawerk, αλλά εκείνων που, όπως ο καθηγητής Stigler, επιχειρούν μάταια και εσφαλμένα να οικοδομήσουν την οικονομική επιστήμη κατά το πρότυπο της μαθηματικής φυσικής και, ειδικότερα, της κλασικής μηχανικής.[220]

Επιστρέφοντας στην έννοια της ομοιόμορφα περιστρεφόμενης οικονομίας, το σφάλμα των μαθηματικών οικονομολόγων είναι ότι την αντιμετωπίζουν ως πραγματική, ακόμη και ιδανική, κατάσταση, ενώ αποτελεί απλώς μια νοητική έννοια που μας επιτρέπει να αναλύουμε την αγορά και τις ανθρώπινες δραστηριότητες μέσα σε αυτήν. Είναι απαραίτητη επειδή αποτελεί τον στόχο, μολονότι διαρκώς μεταβαλλόμενο, της δράσης και της ανταλλαγής· από την άλλη πλευρά, τα δεδομένα δεν μπορούν ποτέ να παραμείνουν αμετάβλητα για αρκετό χρόνο ώστε να πραγματοποιηθεί. Δεν μπορούμε να συλλάβουμε με πλήρη συνέπεια μια κατάσταση χωρίς μεταβολή ή αβεβαιότητα και, επομένως, χωρίς δράση. Η ομοιόμορφα περιστρεφόμενη κατάσταση, για παράδειγμα, θα ήταν ασύμβατη με την ύπαρξη του χρήματος, του ίδιου του μέσου που βρίσκεται στο επίκεντρο ολόκληρης της δομής των ανταλλαγών. Διότι το εμπόρευμα που λειτουργεί ως χρήμα ζητείται και διακρατείται μόνο επειδή είναι περισσότερο εμπορεύσιμο από άλλα εμπορεύματα, δηλαδή επειδή ο κάτοχός του είναι περισσότερο βέβαιος ότι θα μπορέσει να το ανταλλάξει. Σε έναν κόσμο όπου οι τιμές και οι ζητήσεις παραμένουν αιωνίως ίδιες, τέτοια ζήτηση χρήματος θα ήταν περιττή. Το χρήμα ζητείται και διακρατείται μόνο επειδή παρέχει μεγαλύτερη βεβαιότητα εύρεσης αγοράς και εξαιτίας των αβεβαιοτήτων ως προς τις ζητήσεις του ατόμου στο εγγύς μέλλον. Εάν καθένας, για παράδειγμα, γνώριζε με ακρίβεια τις δαπάνες του για ολόκληρο το μέλλον του —και αυτό θα ήταν γνωστό στο ομοιόμορφα περιστρεφόμενο σύστημα—, δεν θα υπήρχε λόγος να διατηρεί χρηματικό χρηματικό υπόλοιπο. Το χρήμα θα επενδυόταν έτσι ώστε να επιστρέφεται ακριβώς στα απαιτούμενα ποσά την ημέρα της δαπάνης. Εάν, όμως, κανείς δεν επιθυμεί να διακρατεί χρήμα, δεν θα υπάρχει χρήμα ούτε σύστημα χρηματικών τιμών. Ολόκληρη η χρηματική αγορά θα κατέρρεε. Έτσι, η ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία είναι μη ρεαλιστική, διότι δεν μπορεί πράγματι να πραγματοποιηθεί και δεν μπορούμε καν να συλλάβουμε με συνέπεια την πραγματοποίησή της. Η ιδέα της ομοιόμορφα περιστρεφόμενης οικονομίας, όμως, είναι απαραίτητη για την ανάλυση της πραγματικής οικονομίας· υποθέτοντας έναν κόσμο όπου κάθε μεταβολή έχει εκδηλώσει πλήρως τις συνέπειές της, μπορούμε να αναλύσουμε τις κατευθύνσεις της πραγματικής μεταβολής.

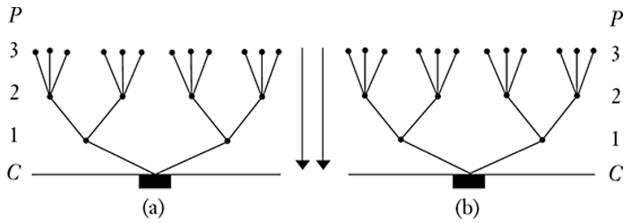
3. Η δομή της παραγωγής: Ένας κόσμος ειδικών συντελεστών

Κρίσιμο για την κατανόηση της παραγωγικής διαδικασίας είναι το ζήτημα της ειδικότητας των συντελεστών, ένα πρόβλημα που θίξαμε στο κεφάλαιο 1. Ειδικός συντελεστής είναι εκείνος που είναι κατάλληλος για την παραγωγή ενός και μόνο προϊόντος. Αμιγώς μη ειδικός συντελεστής θα ήταν εκείνος που είναι εξίσου κατάλληλος για την παραγωγή όλων των δυνατών προϊόντων. Είναι σαφές ότι δεν θα μπορούσαν όλοι οι συντελεστές να είναι αμιγώς μη ειδικοί, διότι τότε όλοι οι συντελεστές θα ήταν πλήρως εναλλάξιμοι, δηλαδή θα χρειαζόταν μόνο ένας συντελεστής. Έχουμε, όμως, δει ότι η ανθρώπινη δράση συνεπάγεται την ύπαρξη περισσότερων του ενός συντελεστών. Ακόμη και η ύπαρξη ενός αμιγώς μη ειδικού συντελεστή είναι αδιανόητη, εάν ορθώς εξετάζουμε την «καταλληλότητα στην παραγωγή» με όρους αξίας και όχι με τεχνολογικούς όρους.[221] Πράγματι, εάν αναλύσουμε την έννοια, διαπιστώνουμε ότι δεν έχει νόημα να λέμε πως ένας συντελεστής είναι «εξίσου κατάλληλος» με αμιγώς τεχνολογικούς όρους, διότι δεν υπάρχει τρόπος σύγκρισης των φυσικών ποσοτήτων ενός προϊόντος με εκείνες ενός άλλου. Εάν το Χ μπορεί να συμβάλει στην παραγωγή τριών μονάδων του Α ή δύο μονάδων του Β, δεν υπάρχει τρόπος με τον οποίο μπορούμε να συγκρίνουμε αυτές τις μονάδες. Μόνο οι αξιολογήσεις των καταναλωτών καθιερώνουν μια ιεραρχία αξιολογούμενων αγαθών, ενώ η αλληλεπίδρασή τους καθορίζει τις τιμές των

καταναλωτικών αγαθών. Οι σχετικά μη ειδικοί συντελεστές, λοιπόν, κατανέμονται στα προϊόντα που οι καταναλωτές έχουν αξιολογήσει υψηλότερα. Είναι δύσκολο να συλλάβουμε οποιοδήποτε αγαθό που θα ήταν αμιγώς μη ειδικό και θα είχε ίση αξία σε όλες τις παραγωγικές διαδικασίες. Η κύρια διάκρισή μας, επομένως, είναι μεταξύ του ειδικού συντελεστή, ο οποίος μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε έναν μόνο κλάδο παραγωγής, και του μη ειδικού συντελεστή —με ποικίλους βαθμούς δυνατότητας εναλλακτικής χρησιμοποίησης—, ο οποίος μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε περισσότερες από μία παραγωγικές διαδικασίες.

Ας εξετάσουμε τώρα για λίγο έναν κόσμο όπου κάθε αγαθό παράγεται αποκλειστικά από περισσότερους ειδικούς συντελεστές. Σε αυτόν τον κόσμο, έναν κόσμο νοητό αν και εξαιρετικά απίθανο, κάθε άνθρωπος, κάθε έκταση γης, κάθε κεφαλαιουχικό αγαθό θα ήταν αναγκαστικά αμετάκλητα δεσμευμένα στην παραγωγή ενός συγκεκριμένου προϊόντος. Δεν θα υπήρχαν εναλλακτικές χρήσεις οποιουδήποτε αγαθού από τον έναν κλάδο παραγωγής στον άλλον. Σε ολόκληρο τον κόσμο της παραγωγής, λοιπόν, θα υπήρχε ελάχιστο ή καθόλου «οικονομικό πρόβλημα», δηλαδή κανένα πρόβλημα κατανομής σπάνιων μέσων σε εναλλακτικούς σκοπούς. Ασφαλώς, οι καταναλωτές θα εξακολουθούσαν να πρέπει να κατανέμουν τους σπάνιους χρηματικούς τους πόρους στα καταναλωτικά αγαθά που προτιμούν περισσότερο. Στην εκτός αγοράς σφαίρα, καθένας —και πάλι ως καταναλωτής— θα έπρεπε να κατανέμει τον χρόνο και τις δυνάμεις του στην απόλαυση διαφόρων καταναλωτικών αγαθών. Στη σφαίρα της παραγωγής ανταλλάξιμων αγαθών θα εξακολουθούσε να υπάρχει μία κατανομή που θα έκανε κάθε άνθρωπος: πόσο χρόνο θα αφιέρωνε στην εργασία και πόσο στον ελεύθερο χρόνο. Δεν θα υπήρχε, όμως, πρόβλημα ως προς τον τομέα στον οποίο θα εργαζόταν, κανένα πρόβλημα ως προς το τι θα έκανε με οποιαδήποτε έκταση γης, κανένα πρόβλημα ως προς το πώς θα κατένεμε τα κεφαλαιουχικά αγαθά. Η χρησιμοποίηση όλων των συντελεστών θα εξαρτιόταν από τη ζήτηση των καταναλωτών για το τελικό προϊόν.

Η δομή της παραγωγής σε έναν τέτοιο κόσμο αμιγώς ειδικών συντελεστών θα ήταν περίπου όπως στο Σχήμα 39. Στο διάγραμμα αυτό βλέπουμε δύο τυπικά καταναλωτικά αγαθά, Α και Β. Καθένα, που απεικονίζεται ως συμπαγές ορθογώνιο στο κάτω μέρος του διαγράμματος, παράγεται από συντελεστές που συνεργάζονται και ανήκουν στην αμέσως ανώτερη βαθμίδα, η οποία συμβολίζεται με P_1, δηλαδή στην πρώτη τάξη παραγωγικών αγαθών. Τα κεφαλαιουχικά αγαθά της πρώτης βαθμίδας παράγονται, με τη σειρά τους, με τη βοήθεια συνεργαζόμενων συντελεστών της δεύτερης βαθμίδας, και ούτω καθεξής προς τα πάνω.

ΣΧΗΜΑ 39. ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΕ ΕΝΑΝ ΚΟΣΜΟ ΑΜΙΓΩΣ ΕΙΔΙΚΩΝ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΩΝ

Η διαδικασία συνεχίζεται λογικά προς τα πάνω έως ότου τα κεφαλαιουχικά αγαθά παράγονται εξ ολοκλήρου από συντελεστές γης και εργασίας, μολονότι αυτό το στάδιο δεν απεικονίζεται στο διάγραμμα. Οι γραμμές συνδέουν τα σημεία για να δείξουν το αιτιακό σχήμα των συντελεστών. Στο διάγραμμα, όλοι οι συντελεστές είναι αμιγώς ειδικοί, εφόσον κανένα αγαθό δεν χρησιμοποιείται σε

διαφορετικά στάδια της διαδικασίας ή για διαφορετικά αγαθά. Τα κεντρικά βέλη δείχνουν την αιτιακή κατεύθυνση της προσπάθειας προς τα κάτω, από τα παραγωγικά αγαθά της υψηλότερης βαθμίδας, μέσω των ενδιάμεσων βαθμίδων, έως τα καταναλωτικά αγαθά. Σε κάθε στάδιο, η εργασία χρησιμοποιεί συντελεστές που παρέχονται από τη φύση για να παραγάγει κεφαλαιουχικά αγαθά, και τα κεφαλαιουχικά αγαθά συνδυάζονται εκ νέου με εργασία και συντελεστές που παρέχονται από τη φύση, μετασχηματιζόμενα σε ολοένα χαμηλότερες τάξεις κεφαλαιουχικών αγαθών, έως ότου φτάσουμε στα καταναλωτικά αγαθά.

Αφού ακολουθήσαμε την κατεύθυνση της παραγωγικής προσπάθειας, πρέπει τώρα να ακολουθήσουμε την κατεύθυνση του χρηματικού εισοδήματος. Αυτή είναι αντίστροφη: από τους καταναλωτές προς τους παραγωγούς. Οι καταναλωτές αγοράζουν το απόθεμα ενός καταναλωτικού αγαθού σε τιμή που καθορίζεται στην αγορά, αποφέροντας στους παραγωγούς ένα ορισμένο εισόδημα. Δύο από τα κρίσιμα προβλήματα της θεωρίας της παραγωγής είναι ο τρόπος με τον οποίο κατανέμεται το χρηματικό εισόδημα και το συνακόλουθο πρόβλημα της τιμολόγησης των συντελεστών παραγωγής. Ας εξετάσουμε πρώτα μόνο το «χαμηλότερο» στάδιο παραγωγής, το στάδιο που δίνει το τελικό προϊόν. Σε αυτό το στάδιο, πολυάριθμοι συντελεστές, όλοι εκ των οποίων υποτίθεται τώρα ότι είναι ειδικοί, συνεργάζονται για την παραγωγή του καταναλωτικού αγαθού. Υπάρχουν τρεις τύποι τέτοιων συντελεστών: η εργασία, οι πρωτογενείς φυσικοί συντελεστές και τα παραχθέντα κεφαλαιουχικά αγαθά.[222] Ας υποθέσουμε ότι, μια ορισμένη ημέρα, οι καταναλωτές αγοράζουν μια ορισμένη ποσότητα ενός αγαθού Χ έναντι, ας πούμε, 100 ουγγιών χρυσού. Με δεδομένη την ποσότητα του αγαθού που πωλείται, η τιμή της συνολικής ποσότητας ισούται με το ακαθάριστο εισόδημα που προκύπτει από την πώληση του αγαθού. Πώς θα κατανεμηθούν αυτές οι 100 ουγγιές στους παραγωγικούς συντελεστές;

Καταρχάς, πρέπει να κάνουμε μια υπόθεση σχετικά με την ιδιοκτησία του καταναλωτικού αγαθού ακριβώς πριν από την πώλησή του. Είναι προφανές ότι αυτός ο ιδιοκτήτης ή αυτοί οι ιδιοκτήτες θα είναι οι άμεσοι αποδέκτες του εισοδήματος των 100 ουγγιών χρυσού. Ας πούμε ότι, στο τελικό στάδιο, έχουν συμμετάσχει στην παραγωγή επτά συντελεστές: δύο τύποι εργασίας, δύο τύποι γης και τρεις τύποι κεφαλαιουχικών αγαθών. Υπάρχουν δύο εναλλακτικές δυνατότητες όσον αφορά την τελική ιδιοκτησία του προϊόντος πριν πωληθεί στον καταναλωτή: (α) όλοι οι ιδιοκτήτες αυτών των συντελεστών κατέχουν από κοινού το τελικό προϊόν· ή (β) ο ιδιοκτήτης κάθε συντελεστή πωλεί τις υπηρεσίες του συντελεστή του σε κάποιον άλλον, και ο τελευταίος — ο οποίος μπορεί να συνεισφέρει και ο ίδιος έναν συντελεστή— πωλεί το αγαθό σε μεταγενέστερη χρονική στιγμή στον καταναλωτή. Μολονότι η δεύτερη περίπτωση είναι σχεδόν καθολική, θα είναι χρήσιμο να ξεκινήσουμε αναλύοντας την πρώτη εναλλακτική δυνατότητα.

Όσοι κατέχουν το τελικό προϊόν, όποια εναλλακτική δυνατότητα και αν υιοθετηθεί, είναι «κεφαλαιούχοι», εφόσον είναι ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικών αγαθών. Είναι, ωστόσο, προτιμότερο να περιορίσουμε τον όρο «κεφαλαιούχοι» σε εκείνους που έχουν αποταμιεύσει χρηματικό κεφάλαιο με το οποίο θα αγοράσουν συντελεστές. Αυτό, εξ ορισμού, δεν συμβαίνει στην πρώτη εναλλακτική περίπτωση, όπου οι ιδιοκτήτες των συντελεστών είναι συνιδιοκτήτες των προϊόντων. Ο όρος «ιδιοκτήτης του προϊόντος» αρκεί για να δηλώσει τον ιδιοκτήτη των κεφαλαιακών περιουσιακών στοιχείων, όποια εναλλακτική δυνατότητα και αν υιοθετηθεί. Οι ιδιοκτήτες των προϊόντων είναι επίσης «επιχειρηματίες», εφόσον αναλαμβάνουν το κύριο επιχειρηματικό βάρος της προσαρμογής σε αβέβαιες μελλοντικές συνθήκες. Εάν, όμως, τους ονομάσουμε μόνο «επιχειρηματίες»,

διατρέχουμε τον κίνδυνο να λησμονήσουμε ότι είναι επίσης κεφαλαιούχοι ή ιδιοκτήτες προϊόντων και ότι θα εξακολουθούσαν να επιτελούν αυτή τη λειτουργία σε μια ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία.

4. Κοινή ιδιοκτησία του προϊόντος από τους ιδιοκτήτες των συντελεστών

Ας εξετάσουμε πρώτα την περίπτωση της κοινής ιδιοκτησίας από τους ιδιοκτήτες όλων των συντελεστών που συνεργάζονται στο τελικό στάδιο.[223] Είναι σαφές ότι οι 100 ουγγιές χρυσού περιέρχονται στους ιδιοκτήτες από κοινού. Ας υποθέσουμε τώρα, εντελώς αυθαίρετα, ότι συνολικά 80 ουγγιές περιέρχονται στους ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικών αγαθών και συνολικά 20 ουγγιές στους ιδιοκτήτες της εργασίας και των συντελεστών που παρέχονται από τη φύση. Είναι προφανές ότι, όποια και αν είναι η κατανομή, στην ανεμπόδιστη αγορά θα γίνεται σύμφωνα με την εκούσια συμβατική συμφωνία καθενός ανεξαιρέτως από τους εμπλεκόμενους ιδιοκτήτες συντελεστών. Είναι επίσης σαφές ότι υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ της τύχης του χρηματικού εισοδήματος του εργαζομένου και του γαιοκτήμονα, αφενός, και εκείνης του ιδιοκτήτη κεφαλαιουχικών αγαθών, αφετέρου. Διότι τα κεφαλαιουχικά αγαθά πρέπει με τη σειρά τους να παραχθούν από εργασία, φύση και άλλα κεφαλαιουχικά αγαθά. Επομένως, ενώ εκείνος που συνεισφέρει την προσωπική του «εργασιακή» ενέργεια —και αυτή περιλαμβάνει, βεβαίως, τόσο την ενέργεια της διεύθυνσης όσο και την ενέργεια εκείνων που στην καθομιλουμένη αποκαλούνται «εργάτες»— έχει αποκομίσει καθαρή απόδοση, ο ιδιοκτήτης κεφαλαιουχικών αγαθών έχει προηγουμένως δαπανήσει κάποιο χρηματικό ποσό για την παραγωγή ή την αγορά των συντελεστών που κατέχει.

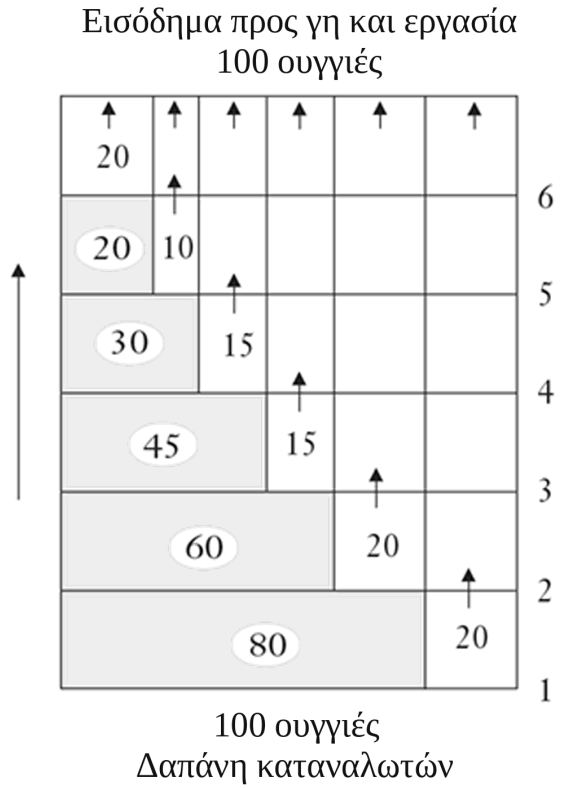
Είναι τώρα σαφές ότι, εφόσον μόνο οι συντελεστές παραγωγής μπορούν να αποκτήσουν εισόδημα από τον καταναλωτή, η τιμή του καταναλωτικού αγαθού —δηλαδή το εισόδημα από το καταναλωτικό αγαθό— ισούται με το άθροισμα των τιμών που καταβάλλονται στους παραγωγικούς συντελεστές, δηλαδή με το εισόδημα που περιέρχεται στους συντελεστές. Στην περίπτωση της κοινής ιδιοκτησίας, αυτό αποτελεί αυταπόδεικτη αλήθεια, διότι μόνο ένας συντελεστής μπορεί να λάβει εισόδημα από την πώληση ενός αγαθού. Είναι το ίδιο με το να λέμε ότι 100 ουγγιές ισούνται με 100 ουγγιές.

Τι συμβαίνει, όμως, με τις 80 ουγγιές που κατανείμαμε αυθαίρετα στους ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικών αγαθών; Σε ποιους περιέρχονται τελικά; Εφόσον σε αυτό το παράδειγμα κοινής ιδιοκτησίας υποθέτουμε ότι όλα τα προϊόντα ανήκουν στους ιδιοκτήτες των συντελεστών τους, συνάγεται επίσης ότι τα κεφαλαιουχικά αγαθά, τα οποία είναι και αυτά προϊόντα, ανήκουν από κοινού στους ιδιοκτήτες των συντελεστών της δεύτερης βαθμίδας παραγωγής. Ας πούμε ότι καθένα από τα τρία κεφαλαιουχικά αγαθά πρώτης τάξης παρήχθη από πέντε συνεργαζόμενους συντελεστές: δύο τύπους εργασίας, έναν τύπο γης και δύο τύπους κεφαλαιουχικών αγαθών. Όλοι αυτοί οι ιδιοκτήτες συντελεστών κατέχουν από κοινού τις 80 ουγγιές. Ας πούμε ότι σε καθένα από τα κεφαλαιουχικά αγαθά πρώτης τάξης αναλογούσαν τα εξής:

Κεφαλαιουχικό αγαθό	Εισόδημα
A	30 ουγγιές
B	30 ουγγιές
C	20 ουγγιές

Το εισόδημα που αντιστοιχεί σε κάθε κεφαλαιουχικό αγαθό θα ανήκει τότε σε πέντε ιδιοκτήτες συντελεστών της δεύτερης βαθμίδας παραγωγής.

Είναι σαφές ότι, από εννοιολογική άποψη, κανείς, σε τελευταία ανάλυση, δεν λαμβάνει απόδοση υπό την ιδιότητά του ως ιδιοκτήτη κεφαλαιουχικού αγαθού. Εφόσον κάθε κεφαλαιουχικό αγαθό ανάγεται αναλυτικά σε πρωτογενείς συντελεστές που παρέχονται από τη φύση και σε συντελεστές εργασίας, είναι προφανές ότι κανένα χρηματικό ποσό δεν θα μπορούσε να περιέλθει στον ιδιοκτήτη ενός κεφαλαιουχικού αγαθού. Και οι 100 ουγγιές πρέπει τελικά να κατανεμηθούν αποκλειστικά στην εργασία και στους ιδιοκτήτες συντελεστών που παρέχονται από τη φύση. Έτσι, οι 30 ουγγιές που περιέρχονται στους ιδιοκτήτες του κεφαλαιουχικού αγαθού Α θα κατανεμηθούν στους πέντε ιδιοκτήτες συντελεστών, ενώ οι, ας πούμε, τέσσερις ουγγιές που περιέρχονται σε ένα από τα κεφαλαιουχικά αγαθά της τρίτης βαθμίδας τα οποία συμβάλλουν στην παραγωγή του αγαθού Α θα κατανεμηθούν, με τη σειρά τους, σε συντελεστές γης, εργασίας και κεφαλαιουχικών αγαθών της τέταρτης βαθμίδας κ.ο.κ. Τελικά, όλο το χρήμα κατανέμεται μόνο στην εργασία και στους συντελεστές που παρέχονται από τη φύση. Το διάγραμμα του Σχήματος 40 απεικονίζει αυτή τη διαδικασία.

ΣΧΗΜΑ 40. ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΠΟΥ ΑΠΟΚΤΟΥΝ ΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Στο κάτω μέρος του διαγράμματος βλέπουμε ότι 100 ουγγιές χρυσού μεταβιβάζονται από τους καταναλωτές στους παραγωγούς. Μέρος αυτού του χρήματος περιέρχεται στους ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικών αγαθών, μέρος στους γαιοκτήμονες και μέρος στους ιδιοκτήτες της εργασίας. Η αναλογία που περιέρχεται στη μία ή στην άλλη ομάδα υποτίθεται αυθαίρετα στο παράδειγμα και δεν έχει σημασία για την παρούσα ανάλυση. Το ποσό που περιέρχεται στους ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικών αγαθών περιλαμβάνεται στο σκιασμένο τμήμα του διαγράμματος, ενώ το ποσό

που περιέρχεται τόσο στους ιδιοκτήτες της εργασίας όσο και στους ιδιοκτήτες των φυσικών συντελεστών περιλαμβάνεται στο ασκίαστο τμήμα. Στο χαμηλότερο, πρώτο ορθογώνιο, οι 20 ουγγιές που λαμβάνουν οι ιδιοκτήτες συντελεστών γης και εργασίας σημειώνονται με ένα βέλος προς τα πάνω, το οποίο ακολουθείται από παρόμοιο βέλος προς τα πάνω στην κορυφή του διαγράμματος· η επάνω γραμμή δηλώνει το χρήμα που λαμβάνουν τελικά οι ιδιοκτήτες των διαφόρων συντελεστών. Το πλάτος της επάνω γραμμής —100 ουγγιές— πρέπει να ισούται με το πλάτος της κάτω γραμμής —100 ουγγιές—, διότι το χρήμα που λαμβάνουν τελικά οι ιδιοκτήτες των συντελεστών πρέπει να ισούται με το χρήμα που δαπανούν οι καταναλωτές.

Ανεβαίνοντας στη γραμμή 2, παρακολουθούμε την πορεία των 80 ουγγιών που είχαν περιέλθει στους ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικών αγαθών πρώτης τάξης. Υποθέτουμε ότι 60 ουγγιές περιέρχονται στους ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικών αγαθών δεύτερης τάξης και 20 ουγγιές στους συντελεστές εργασίας και φύσης της δεύτερης τάξης. Και πάλι, η ασκίαστη περιοχή των 20 ουγγιών σημειώνεται με ένα βέλος προς τα πάνω, το οποίο δηλώνει την τελική είσπραξη χρήματος από τους ιδιοκτήτες των συντελεστών, και αποτυπώνεται αντίστοιχα στην επάνω γραμμή του διαγράμματος. Η ίδια διαδικασία επαναλαμβάνεται καθώς ανεβαίνουμε σε ολοένα υψηλότερες τάξεις κεφαλαιουχικών αγαθών. Σε κάθε σημείο, βεβαίως, το ποσό που λαμβάνουν οι ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικών αγαθών μειώνεται, διότι όλο και μεγαλύτερο μέρος έχει περιέλθει στους ιδιοκτήτες της εργασίας και των φυσικών συντελεστών. Τελικά, στο υψηλότερο νοητό στάδιο, και οι υπόλοιπες 20 ουγγιές που αποκομίζουν οι ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικών αγαθών περιέρχονται μόνο σε συντελεστές γης και εργασίας, διότι τελικά πρέπει να φτάσουμε στο στάδιο όπου δεν έχει ακόμη παραχθεί κανένα κεφαλαιουχικό αγαθό και απομένουν μόνο η εργασία και η φύση. Το αποτέλεσμα είναι ότι και οι 100 ουγγιές κατανέμονται τελικά στις ασκίαστες περιοχές, στους συντελεστές γης και εργασίας. Το μεγάλο βέλος προς τα πάνω στα αριστερά δηλώνει τη γενική ανοδική πορεία του χρηματικού εισοδήματος.

Στην αυταπόδεικτη αλήθεια ότι το εισόδημα από την πώληση του καταναλωτικού αγαθού ισούται με τη δαπάνη των καταναλωτών για το αγαθό, μπορούμε να προσθέσουμε μια αντίστοιχη αυταπόδεικτη αλήθεια για κάθε στάδιο παραγωγής: ότι, δηλαδή, το εισόδημα από την πώληση ενός κεφαλαιουχικού αγαθού ισούται με το εισόδημα που περιέρχεται στους συντελεστές παραγωγής του.

Στον κόσμο που εξετάζουμε, όπου όλα τα προϊόντα, σε οποιοδήποτε στάδιο, ανήκουν από κοινού στους ιδιοκτήτες των συντελεστών τους, είναι σαφές ότι η εργασία πραγματοποιείται πρώτα στο υψηλότερο στάδιο. Οι ιδιοκτήτες γης και εργασίας επενδύουν τη γη και την εργασία τους για να παραγάγουν το κεφαλαιουχικό αγαθό της υψηλότερης τάξης —στην περίπτωση αυτή, της πέμπτης —· κατόπιν οι ιδιοκτήτες αυτοί παραδίδουν το αγαθό στους ιδιοκτήτες εργασίας και γης του αμέσως χαμηλότερου σταδίου· αυτοί παράγουν το κεφαλαιουχικό αγαθό τέταρτης τάξης, το οποίο με τη σειρά του συνεργάζεται με συντελεστές εργασίας και γης σε εκείνο το στάδιο για να παραχθεί το αγαθό χαμηλότερης τάξης κ.ο.κ. Τελικά, φτάνουμε στο χαμηλότερο στάδιο και οι τελικοί συντελεστές συνεργάζονται για να παραγάγουν το καταναλωτικό αγαθό. Το καταναλωτικό αγαθό πωλείται κατόπιν στους καταναλωτές.[224]

Στην περίπτωση της κοινής ιδιοκτησίας, λοιπόν, δεν προκύπτει καμία χωριστή κατηγορία ιδιοκτητών κεφαλαιουχικών αγαθών. Όλα τα παραγόμενα κεφαλαιουχικά αγαθά ανήκουν από κοινού στους ιδιοκτήτες των συντελεστών γης και εργασίας που τα παράγουν· τα κεφαλαιουχικά αγαθά της αμέσως χαμηλότερης τάξης ανήκουν στους ιδιοκτήτες των συντελεστών γης και

εργασίας του αμέσως χαμηλότερου σταδίου μαζί με τους ιδιοκτήτες που είχαν συνεργαστεί προηγουμένως κ.ο.κ. Εν ολίγοις, ολόκληρη η δομή των κεφαλαιουχικών αγαθών που χρησιμοποιείται σε οποιονδήποτε κλάδο παραγωγής ανήκει από κοινού στους ιδιοκτήτες γης και εργασίας. Και το εισόδημα που αποκομίζεται από την τελική πώληση του προϊόντος στους καταναλωτές περιέρχεται μόνο στους ιδιοκτήτες γης και εργασίας· δεν υπάρχει χωριστή ομάδα ιδιοκτητών κεφαλαιουχικών αγαθών στην οποία περιέρχεται εισόδημα.[225]

Είναι προφανές ότι η παραγωγική διαδικασία απαιτεί χρόνο, και όσο πιο σύνθετη είναι τόσο περισσότερος χρόνος απαιτείται. Κατά τη διάρκεια αυτού του χρόνου, όλοι οι συντελεστές έχουν χρειαστεί να εργαστούν χωρίς να λάβουν καμία αμοιβή· έχουν χρειαστεί να εργαστούν μόνο με την προσδοκία μελλοντικού εισοδήματος. Το εισόδημά τους εισπράττεται μόνο σε πολύ μεταγενέστερη χρονική στιγμή.

Το εισόδημα που θα αποκόμιζαν οι συντελεστές, σε έναν κόσμο αμιγώς ειδικών συντελεστών, εξαρτάται εξ ολοκλήρου από τη ζήτηση των καταναλωτών για το συγκεκριμένο τελικό προϊόν. Εάν οι καταναλωτές δαπανήσουν 100 ουγγιές για το αγαθό, τότε οι συντελεστές θα αποκομίσουν από κοινού 100 ουγγιές. Εάν δαπανήσουν 500 ουγγιές, οι συντελεστές θα αποκομίσουν αυτό το ποσό. Εάν δεν δαπανήσουν τίποτε για το προϊόν και οι παραγωγοί έχουν διαπράξει το τεράστιο επιχειρηματικό σφάλμα να εργαστούν για ένα προϊόν που οι καταναλωτές δεν αγοράζουν, οι συντελεστές αποκομίζουν ακριβώς μηδέν. Το κοινό χρηματικό εισόδημα που αποκομίζουν οι ιδιοκτήτες των συντελεστών μεταβάλλεται σε πλήρη αντιστοιχία με τη ζήτηση των καταναλωτών για το προϊόν.

Στο σημείο αυτό ανακύπτει φυσικά ένα ερώτημα: Τι συμβαίνει στους ιδιοκτήτες συντελεστών που αποκομίζουν μηδενική απόδοση; Πρέπει να «πεθάνουν από την πείνα»; Κατά βάση, δεν μπορούμε να απαντήσουμε σε αυτό το ερώτημα για συγκεκριμένα άτομα, διότι η οικονομική επιστήμη αποδεικνύει αλήθειες σχετικά με τις απολαβές που αντιστοιχούν σε «λειτουργίες» στην παραγωγή και όχι σχετικά με το σύνολο των απολαβών ενός δεδομένου προσώπου. Ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, με άλλα λόγια, μπορεί να έχει μηδενική απόδοση από αυτό το αγαθό, ενώ ταυτοχρόνως αποκομίζει σημαντική απόδοση από την ιδιοκτησία κάποιας άλλης έκτασης γης. Στις περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει τέτοια ιδιοκτησία σε άλλον τομέα, το άτομο μπορεί να επιδοθεί σε παραγωγή σε απομόνωση, η οποία δεν αποφέρει χρηματική απόδοση, ή, εάν έχει συσσωρευμένο χρηματικό χρηματικό υπόλοιπο, μπορεί να αγοράζει αγαθά μειώνοντας το υπόλοιπο αυτό. Επιπλέον, εάν διαθέτει τέτοιο υπόλοιπο, μπορεί να επενδύσει σε γη ή σε κεφαλαιουχικά αγαθά ή σε μια παραγωγική οργάνωση που τα κατέχει, σε κάποιον άλλον κλάδο παραγωγής. Η εργασία του, σύμφωνα με τις υποθέσεις μας, μπορεί να είναι ειδικός συντελεστής, αλλά το χρήμα του μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε κάθε κλάδο παραγωγής.

Ας υποθέσουμε τη χειρότερη δυνατή περίπτωση: έναν άνθρωπο χωρίς χρηματικό υπόλοιπο, χωρίς κεφαλαιακά περιουσιακά στοιχεία, του οποίου η εργασία είναι ειδικός συντελεστής και το προϊόν της έχει μικρή ή μηδενική καταναλωτική ζήτηση.[226] Δεν αποτελεί πράγματι παράδειγμα ατόμου που παραπλανήθηκε από την ύπαρξη της αγοράς και την εξειδίκευση που επικρατεί σε αυτήν; Υποτάσσοντας τον εαυτό του στον καταναλωτή, δεν έθεσε σε κίνδυνο την ευτυχία και την ίδια του την ύπαρξη; Ακόμη και αν δεχθούμε ότι οι άνθρωποι επέλεξαν την αγορά, δεν θα μπορούσε η επιλογή αυτή να αποδειχθεί τραγική για πολλούς;

Η απάντηση είναι ότι δεν υπάρχει καμία απολύτως βάση για τέτοιες επικρίσεις της διαδικασίας της αγοράς. Διότι ακόμη και σε αυτή την αδύνατη περίπτωση, το άτομο δεν βρίσκεται σε χειρότερη θέση από εκείνη στην οποία θα βρισκόταν σε απομόνωση ή υπό καθεστώς αντιπραγματισμού. Μπορεί πάντοτε να επιστρέψει στην απομόνωση εάν διαπιστώσει ότι δεν μπορεί να επιτύχει τους σκοπούς του μέσω της διαδικασίας της αγοράς. Το ίδιο το γεγονός ότι θεωρούμε μια τέτοια δυνατότητα γελοία αποτελεί ένδειξη των τεράστιων πλεονεκτημάτων που προσφέρει η αγορά σε όλους. Πράγματι, από εμπειρική άποψη, μπορούμε ασφαλώς να δηλώσουμε ότι, χωρίς τη σύγχρονη, ανεπτυγμένη αγορά και με επιστροφή στην απομόνωση, η συντριπτική πλειονότητα των ατόμων δεν θα μπορούσε να αποκτήσει αρκετά ανταλλάξιμα αγαθά ώστε καν να επιβιώσει. Ωστόσο, αυτή η επιλογή παραμένει πάντοτε ανοιχτή σε οποιονδήποτε, για οποιονδήποτε λόγο, προτιμά εκουσίως την απομόνωση από τα τεράστια οφέλη που μπορεί να αποκομίσει από το σύστημα της αγοράς. Ασφαλώς, επομένως, τα παράπονα δυσαρεστημένων προσώπων κατά του συστήματος της αγοράς είναι άστοχα και εσφαλμένα. Κάθε πρόσωπο ή ομάδα, στην ανεμπόδιστη αγορά, είναι ελεύθερο να εγκαταλείψει ανά πάσα στιγμή την κοινωνική αγορά και να αποσυρθεί σε οποιαδήποτε άλλη επιθυμητή μορφή συνεργατικής οργάνωσης. Οι άνθρωποι μπορούν να αποσυρθούν σε ατομική απομόνωση, να καθιερώσουν κάποια μορφή ομαδικής απομόνωσης ή να αρχίσουν από την αρχή να αναδημιουργούν τη δική τους αγορά. Σε κάθε περίπτωση, στην ελεύθερη αγορά, η επιλογή είναι εξ ολοκλήρου δική τους και αποφασίζουν σύμφωνα με τις προτιμήσεις τους, ανεμπόδιστοι από τη χρήση ή την απειλή βίας.[227]

Το παράδειγμά μας της «χειρότερης δυνατής περίπτωσης» μάς επιτρέπει να αναλύσουμε μία από τις δημοφιλέστερες ενστάσεις κατά της ελεύθερης κοινωνίας: ότι «αφήνει τους ανθρώπους ελεύθερους να πεθάνουν από την πείνα». Πρώτον, από το γεγονός ότι αυτή η ένσταση είναι τόσο διαδεδομένη μπορούμε εύκολα να συμπεράνουμε ότι θα υπάρχουν αρκετοί φιλάνθρωποι στην κοινωνία ώστε να προσφέρουν δωρεές σε αυτούς τους άτυχους ανθρώπους. Υπάρχει, ωστόσο, μια πιο θεμελιώδης ανασκευή. Το επιχείρημα περί «ελευθερίας να πεθάνει κανείς από την πείνα» στηρίζεται σε μια βασική σύγχυση της «ελευθερίας» με την «αφθονία ανταλλάξιμων αγαθών». Οι δύο έννοιες πρέπει να διατηρούνται εννοιολογικά διακριτές. Η ελευθερία μπορεί να οριστεί με νόημα μόνο ως απουσία περιορισμών που επιβάλλονται από άλλους ανθρώπους. Ο Robinson Crusoe στο έρημο νησί είναι απολύτως ελεύθερος, διότι δεν υπάρχει άλλο πρόσωπο να τον εμποδίσει. Δεν ζει, όμως, κατ' ανάγκην μέσα στην αφθονία· πράγματι, είναι πιθανό να βρίσκεται διαρκώς στα πρόθυρα της λιμοκτονίας. Το εάν ο άνθρωπος ζει σε συνθήκες φτώχειας ή αφθονίας εξαρτάται από την επιτυχία που είχαν ο ίδιος και οι πρόγονοί του στην αναμέτρησή τους με τη φύση και στη μετατροπή των πόρων που παρέχονται από τη φύση σε κεφαλαιουχικά και καταναλωτικά αγαθά. Τα δύο προβλήματα, επομένως, είναι λογικά χωριστά. Ο Crusoe είναι απολύτως ελεύθερος, αλλά λιμοκτονεί, ενώ είναι ασφαλώς δυνατόν, αν και όχι πιθανό, ένα δεδομένο πρόσωπο σε μια δεδομένη στιγμή να είναι δούλος και συγχρόνως να συντηρείται μέσα στα πλούτη από τον κύριό του. Ωστόσο, υπάρχει σημαντική σύνδεση μεταξύ των δύο, διότι έχουμε δει ότι η ελεύθερη αγορά τείνει να οδηγεί σε αφθονία για όλους τους συμμετέχοντές της, και θα δούμε παρακάτω ότι η βίαιη παρέμβαση στην αγορά και μια ηγεμονική κοινωνία τείνουν να οδηγούν σε γενική φτώχεια. Το ότι ένα πρόσωπο είναι «ελεύθερο να πεθάνει από την πείνα» δεν αποτελεί, επομένως, καταδίκη της ελεύθερης αγοράς, αλλά ένα απλό γεγονός της φύσης: κάθε παιδί έρχεται στον κόσμο χωρίς δικό του κεφάλαιο ή πόρους. Αντιθέτως, όπως θα δούμε διεξοδικότερα παρακάτω, η ελεύθερη αγορά μέσα σε μια ελεύθερη κοινωνία είναι εκείνη που παρέχει το μοναδικό μέσο για τη μείωση ή την εξάλειψη της φτώχειας και την εξασφάλιση αφθονίας.

5. Κόστος

Στο σημείο αυτό, ας επανεισαγάγουμε την έννοια του «κόστους» στην ανάλυση. Είδαμε παραπάνω ότι το κόστος, ή «οριακό» κόστος, οποιασδήποτε απόφασης είναι η αμέσως επόμενη υψηλότερη χρησιμότητα που πρέπει να θυσιαστεί εξαιτίας της απόφασης. Όταν ένα μέσο M πρέπει να κατανεμηθεί μεταξύ των σκοπών E_1, E_2 και E_3, με τον E_1 να κατατάσσεται υψηλότερα στην κλίμακα αξιών του ατόμου, το άτομο επιχειρεί να κατανείμει το μέσο έτσι ώστε να επιτύχει τους υψηλότερα αξιολογούμενους σκοπούς του και να θυσιάσει εκείνους που κατατάσσονται χαμηλότερα, μολονότι θα επιτύχει όσους περισσότερους σκοπούς μπορεί με τα διαθέσιμα μέσα. Εάν κατανείμει τα μέσα του στους E_1 και E_2 και πρέπει να θυσιάσει τον E_3, ο E_3 είναι το οριακό κόστος της απόφασής του. Εάν σφάλει στην απόφασή του και καταλήξει στον E_3 αντί στον E_2, τότε *ex post* —αναδρομικά— διαπιστώνεται ότι έχει υποστεί ζημία σε σύγκριση με την πορεία που θα μπορούσε να είχε ακολουθήσει.

Ποια είναι τα κόστη που συνεπάγονται οι αποφάσεις των ιδιοκτητών των συντελεστών; Καταρχάς, πρέπει να τονιστεί ότι αυτά τα κόστη είναι υποκειμενικά και δεν μπορούν να προσδιοριστούν με ακρίβεια από εξωτερικούς παρατηρητές ούτε να μετρηθούν *ex post* από λογιστές που τα εξετάζουν.[228] Δεύτερον, είναι σαφές ότι, εφόσον συντελεστές όπως η γη και τα παραχθέντα κεφαλαιουχικά αγαθά έχουν μία μόνο χρήση, δηλαδή την παραγωγή αυτού του προϊόντος —λόγω του ότι είναι αμιγώς ειδικοί—, η χρησιμοποίησή τους στην παραγωγή δεν συνεπάγεται κανένα κόστος για τον ιδιοκτήτη τους. Σύμφωνα με τους ίδιους τους όρους του προβλήματός μας, η μόνη εναλλακτική δυνατότητα του ιδιοκτήτη τους θα ήταν να αφήσει τη γη αχρησιμοποίητη, χωρίς να αποκομίζει καμία απόδοση. Η χρησιμοποίηση της εργασίας, ωστόσο, έχει πράγματι κόστος, ανάλογο με την αξία του ελεύθερου χρόνου που θυσιάζουν οι εργαζόμενοι. Η αξία αυτή, βεβαίως, δεν μπορεί να μετρηθεί σε χρηματικούς όρους και διαφέρει αναγκαστικά για κάθε άτομο, διότι δεν μπορεί να υπάρξει σύγκριση μεταξύ των κλιμάκων αξιών δύο ή περισσότερων προσώπων.

Αφότου παραχθεί το τελικό προϊόν, εφαρμόζεται η ανάλυση του προηγούμενου κεφαλαίου και γίνεται σαφές ότι, στις περισσότερες περιπτώσεις, η πώληση του αγαθού στην αγοραία τιμή, όποια και αν είναι αυτή, δεν συνεπάγεται κόστος, με εξαίρεση σπάνιες περιπτώσεις άμεσης κατανάλωσης από τον παραγωγό ή περιπτώσεις προσδοκίας ανόδου της τιμής στο εγγύς μέλλον. Η πώληση αυτή δεν συνεπάγεται κόστος από την ορθή οπτική γωνία: την οπτική του δρώντος ανθρώπου κατά τη σχετική στιγμή της δράσης. Το γεγονός ότι δεν θα είχε αναλάβει καθόλου την εργασία εάν γνώριζε εκ των προτέρων τη σημερινή τιμή μπορεί να υποδηλώνει μια θλιβερή περίπτωση εσφαλμένης κρίσης, αλλά δεν επηρεάζει την παρούσα κατάσταση. Στο παρόν, με όλη την εργασία να έχει ήδη καταβληθεί και το προϊόν να έχει ολοκληρωθεί, το αρχικό —υποκειμενικό— κόστος έχει ήδη αναληφθεί και έχει εκλείψει με την αρχική λήψη της απόφασης. Στο παρόν, δεν υπάρχει εναλλακτική δυνατότητα αντί της πώλησης του αγαθού στην αγοραία τιμή και, επομένως, η πώληση δεν συνεπάγεται κόστος.[229]

Είναι, επομένως, προφανές ότι, αφότου παραχθεί το προϊόν, το «κόστος» δεν ασκεί καμία επίδραση στην τιμή του. Τα παρελθόντα κόστη, όντας εφήμερα, είναι άσχετα με τον παρόντα προσδιορισμό των τιμών. Η αναστάτωση που προκαλείται συχνά γύρω από τις πωλήσεις «κάτω του κόστους» τίθεται τώρα στην ορθή της προοπτική. Είναι προφανές ότι, με τη σχετική έννοια του «κόστους»,

τέτοιες πωλήσεις δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν. Η πώληση ενός ήδη παραχθέντος αγαθού είναι πιθανό να μη συνεπάγεται κόστος· εάν, όμως, συνεπάγεται κόστος και η τιμή είναι χαμηλότερη από αυτό, τότε ο πωλητής θα διακρατήσει το αγαθό αντί να το πωλήσει.

Κανείς δεν αρνείται ότι τα κόστη ασκούν πράγματι επίδραση στην παραγωγή. Η επίδραση, ωστόσο, δεν ασκείται άμεσα στην τιμή, αλλά στην ποσότητα που θα παραχθεί ή, ειδικότερα, στον βαθμό στον οποίο θα χρησιμοποιηθούν οι συντελεστές. Είδαμε στο παράδειγμά μας ότι η γη και τα κεφαλαιουχικά αγαθά θα χρησιμοποιηθούν στον μέγιστο πρακτικά εφικτό βαθμό, διότι δεν υπάρχει απόδοση ή όφελος από το να παραμένουν αδρανή.[230] Ο εργαζόμενος άνθρωπος, όμως, επωμίζεται το κόστος του ελεύθερου χρόνου που θυσιάζει. Η χρηματική απόδοση που προσδοκά από την εργασία του είναι ο αποφασιστικός παράγοντας στην απόφασή του σχετικά με το πόση εργασία θα διαθέσει για το προϊόν ή εάν θα διαθέσει καθόλου. Η χρηματική απόδοση κατατάσσεται στην υποκειμενική κλίμακα αξιών του μαζί με τα κόστη της θυσίας ελεύθερου χρόνου, και έτσι λαμβάνεται η απόφασή του για την ποσότητα εργασίας που θα καταβάλει στην παραγωγή. Η θέση των κοστών στις ατομικές κλίμακες αξιών είναι, επομένως, ένας από τους προσδιοριστικούς παράγοντες της ποσότητας, του αποθέματος, που θα παραχθεί. Το απόθεμα αυτό, βεβαίως, διαδραματίζει αργότερα ρόλο στον προσδιορισμό της αγοραίας τιμής, διότι αξιολογείται από τους καταναλωτές σύμφωνα με τον νόμο της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας. Αυτό, ωστόσο, απέχει πολύ από τον ισχυρισμό ότι το κόστος είτε καθορίζει την τιμή είτε αποτελεί ισότιμο με τη χρησιμότητα προσδιοριστικό της παράγοντα. Μπορούμε να συνοψίσουμε σύντομα τον νόμο της τιμής —ο οποίος στο σημείο αυτό μπορεί να διατυπωθεί μόνο για ειδικούς συντελεστές και κοινή ιδιοκτησία, αλλά αργότερα θα αποδειχθεί ότι ισχύει για οποιαδήποτε διάταξη της παραγωγής— ως εξής: Τα άτομα αξιολογούν στις κλίμακες αξιών τους ένα δεδομένο απόθεμα αγαθών σύμφωνα με τις χρησιμότητές τους, καθορίζοντας τις τιμές των καταναλωτικών αγαθών· το απόθεμα παράγεται σύμφωνα με προηγούμενες αποφάσεις των παραγωγών, οι οποίοι είχαν σταθμίσει στις κλίμακες αξιών τους το προσδοκώμενο χρηματικό έσοδο από τους καταναλωτές έναντι των υποκειμενικών κοστών —που και αυτά είναι απλώς θυσιαζόμενες χρησιμότητες— της συμμετοχής στην παραγωγή. Στην πρώτη περίπτωση, οι αξιολογήσεις της χρησιμότητας είναι γενικά, αν και σε καμία περίπτωση πάντοτε, εκείνες των καταναλωτών· στη δεύτερη, είναι εκείνες των παραγωγών. Είναι, όμως, σαφές ότι οι μόνοι προσδιοριστικοί παράγοντες της τιμής είναι οι υποκειμενικές χρησιμότητες των ατόμων κατά την αξιολόγηση δεδομένων συνθηκών και εναλλακτικών δυνατοτήτων. Δεν υπάρχουν «αντικειμενικά» ή «πραγματικά» κόστη που να καθορίζουν την τιμή ή να αποτελούν ισότιμους προσδιοριστικούς της παράγοντες.[231]

Εάν εξετάσουμε προσεκτικότερα τα κόστη των εργαζομένων στην παραγωγή, βλέπουμε ότι δεν πρόκειται απλώς για ζήτημα θυσίας ελεύθερου χρόνου. Υπάρχει και ένα άλλο στοιχείο, μολονότι στην περίπτωση αυτή είναι συνυφασμένο με το πρώτο: θυσιάζονται παρόντα αγαθά έναντι της προσδοκίας μιας μελλοντικής απόδοσης. Έτσι, πέρα από το στοιχείο ελεύθερου χρόνου και εργασίας, οι εργαζόμενοι πρέπει στην περίπτωση αυτή να περιμένουν για κάποιο διάστημα προτού αποκομίσουν την απόδοση, ενώ πρέπει να θυσιάσουν τον ελεύθερο χρόνο τους στο παρόν ή σε διάφορες περιόδους που προηγούνται της είσπραξης της απόδοσης. Ο χρόνος, επομένως, είναι κρίσιμο στοιχείο της παραγωγής και η ανάλυσή του πρέπει να διαπερνά κάθε θεωρία της παραγωγής.

Όταν οι ιδιοκτήτες των συντελεστών αναλαμβάνουν μια παραγωγική διαδικασία της οποίας η απόδοση θα πραγματοποιηθεί αναγκαστικά στο μέλλον, θυσιάζουν ελεύθερο χρόνο και άλλα καταναλωτικά αγαθά που είτε θα μπορούσαν να είχαν απολαύσει χωρίς να εργαστούν είτε θα μπορούσαν να είχαν αποκτήσει νωρίτερα μέσω συντομότερων παραγωγικών διαδικασιών. Για να επενδύσουν, λοιπόν, την εργασία και τη γη τους σε μια παραγωγική διαδικασία, πρέπει να περιορίσουν την παρούσα κατανάλωσή τους κάτω από το μέγιστο δυνατό επίπεδό της. Αυτό συνεπάγεται τη θυσία είτε της άμεσης κατανάλωσης είτε της κατανάλωσης που καθίσταται δυνατή μέσω συντομότερων παραγωγικών διαδικασιών. Η παρούσα κατανάλωση θυσιάζεται εν αναμονή μελλοντικής κατανάλωσης. Εφόσον έχουμε δει ότι, σύμφωνα με τον καθολικό νόμο της χρονικής προτίμησης, οποιαδήποτε δεδομένη ικανοποίηση προτιμάται νωρίτερα παρά αργότερα, μια ισοδύναμη ικανοποίηση θα προτιμάται όσο το δυνατόν νωρίτερα. Η παρούσα κατανάλωση ενός αγαθού θα θυσιαστεί μόνο εν αναμονή μεγαλύτερης μελλοντικής κατανάλωσης, με το μέγεθος αυτής της προσαύξησης να εξαρτάται από τις χρονικές προτιμήσεις. Αυτός ο περιορισμός της παρούσας κατανάλωσης είναι η αποταμίευση. Βλ. τη συζήτηση στο κεφάλαιο 1.

Σε έναν κόσμο όπου όλα τα προϊόντα ανήκουν από κοινού στους ιδιοκτήτες των συντελεστών, οι αρχικοί ιδιοκτήτες γης και εργασίας πρέπει να αποταμιεύουν οι ίδιοι· δεν υπάρχει χρηματική έκφραση που να αντιπροσωπεύει τη συνολική αποταμίευση, ακόμη και σε μια χρηματική οικονομία. Οι ιδιοκτήτες γης και εργασίας θυσιάζουν μια ορισμένη ποσότητα παρούσας ή χρονικά προγενέστερης κατανάλωσης και αποταμιεύουν σε διάφορες ποσότητες, προκειμένου να επενδύσουν τον χρόνο και την εργασία τους στην παραγωγή του τελικού προϊόντος. Το εισόδημά τους αποκομίζεται τελικά, ας πούμε ύστερα από ένα έτος, όταν το αγαθό πωλείται στους καταναλωτές και οι 100 ουγγιές εισπράττονται από τους συνιδιοκτήτες. Είναι, ωστόσο, αδύνατον να πούμε ποιο ήταν το ύψος αυτής της αποταμίευσης ή επένδυσης σε χρηματικούς όρους.

6. Ιδιοκτησία του προϊόντος από κεφαλαιούχους: Ενοποιημένα στάδια

Μέχρι αυτό το σημείο εξετάσαμε την περίπτωση κατά την οποία οι ιδιοκτήτες γης και εργασίας, δηλαδή των πρωτογενών συντελεστών, περιορίζουν τη δυνητική κατανάλωσή τους και επενδύουν τους συντελεστές τους σε μια παραγωγική διαδικασία η οποία, ύστερα από ορισμένο χρόνο, παράγει ένα καταναλωτικό αγαθό που θα πωληθεί στους καταναλωτές έναντι χρήματος. Ας εξετάσουμε τώρα μια κατάσταση στην οποία οι ιδιοκτήτες των συντελεστών δεν κατέχουν το τελικό προϊόν. Πώς θα μπορούσε να προκύψει αυτό; Ας αφήσουμε πρώτα κατά μέρος τα διάφορα στάδια της παραγωγικής διαδικασίας και ας υποθέσουμε προς το παρόν ότι όλα τα στάδια μπορούν να συνενωθούν σε ένα. Ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων που ενεργούν από κοινού μπορεί τότε, στο παρόν, να προσφερθεί να καταβάλει χρήμα στους ιδιοκτήτες γης και εργασίας, αγοράζοντας έτσι τις υπηρεσίες των συντελεστών τους. Οι συντελεστές κατόπιν εργάζονται και παράγουν το προϊόν, το οποίο, σύμφωνα με τους όρους της συμφωνίας τους, ανήκει στη νέα κατηγορία ιδιοκτητών του προϊόντος. Αυτοί οι ιδιοκτήτες του προϊόντος έχουν αγοράσει τις υπηρεσίες των συντελεστών γης και εργασίας ενόσω οι τελευταίοι συνέβαλλαν στην παραγωγή· κατόπιν πωλούν το τελικό προϊόν στους καταναλωτές.

Ποια υπήρξε η συμβολή αυτών των ιδιοκτητών του προϊόντος, ή «κεφαλαιούχων», στην παραγωγική διαδικασία; Η εξής: η αποταμίευση και ο περιορισμός της κατανάλωσης, αντί να πραγματοποιηθούν από τους ιδιοκτήτες γης και εργασίας, πραγματοποιήθηκαν από τους

κεφαλαιούχους. Οι κεφαλαιούχοι αποταμίευσαν αρχικά, ας πούμε, 95 ουγγιές χρυσού, τις οποίες θα μπορούσαν τότε να είχαν δαπανήσει για καταναλωτικά αγαθά. Απέφυγαν, όμως, να το πράξουν και, αντιθέτως, προκατέβαλαν το χρήμα στους αρχικούς ιδιοκτήτες των συντελεστών. Τους πλήρωναν για τις υπηρεσίες τους ενόσω εργάζονταν, προκαταβάλλοντάς τους έτσι χρήμα προτού το προϊόν πράγματι παραχθεί και πωληθεί στους καταναλωτές. Οι κεφαλαιούχοι, επομένως, συνέβαλαν ουσιωδώς στην παραγωγή. Απάλλαξαν τους ιδιοκτήτες των πρωτογενών συντελεστών από την ανάγκη να θυσιάσουν παρόντα αγαθά και να περιμένουν μελλοντικά αγαθά. Αντ' αυτού, οι κεφαλαιούχοι παρείχαν στους ιδιοκτήτες των πρωτογενών συντελεστών παρόντα αγαθά από τις δικές τους αποταμιεύσεις, δηλαδή χρήμα με το οποίο μπορούν να αγοραστούν παρόντα αγαθά. Σε αντάλλαγμα για αυτή την παροχή παρόντων αγαθών, οι τελευταίοι συνεισφέρουν τις παραγωγικές τους υπηρεσίες στους κεφαλαιούχους, οι οποίοι γίνονται ιδιοκτήτες του προϊόντος. Ακριβέστερα, οι κεφαλαιούχοι γίνονται ιδιοκτήτες της κεφαλαιακής δομής, ολόκληρης της δομής των κεφαλαιουχικών αγαθών καθώς αυτά παράγονται. Διατηρώντας την υπόθεσή μας ότι ένας κεφαλαιούχος ή μια ομάδα κεφαλαιούχων κατέχει όλα τα στάδια παραγωγής οποιουδήποτε αγαθού, οι κεφαλαιούχοι εξακολουθούν να προκαταβάλλουν παρόντα αγαθά στους ιδιοκτήτες συντελεστών καθώς προχωρεί το «έτος». Καθώς παρέρχεται το χρονικό διάστημα, παράγονται πρώτα κεφαλαιουχικά αγαθά της υψηλότερης τάξης, τα οποία κατόπιν μετασχηματίζονται σε κεφαλαιουχικά αγαθά χαμηλότερης τάξης κ.ο.κ. και τελικά στο τελικό προϊόν. Σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή, ολόκληρη αυτή η δομή ανήκει στους κεφαλαιούχους. Όταν ένας κεφαλαιούχος κατέχει ολόκληρη τη δομή, πρέπει να τονιστεί ότι αυτά τα κεφαλαιουχικά αγαθά δεν του προσφέρουν κανένα απολύτως όφελος. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ένας κεφαλαιούχος έχει ήδη προκαταβάλει, σε διάστημα πολλών μηνών, 80 ουγγιές σε ιδιοκτήτες εργασίας και γης σε έναν κλάδο παραγωγής. Ως αποτέλεσμα, έχει στην ιδιοκτησία του ένα πλήθος κεφαλαιουχικών αγαθών πέμπτης, τέταρτης και τρίτης τάξης. Κανένα από αυτά τα κεφαλαιουχικά αγαθά, ωστόσο, δεν του χρησιμεύει έως ότου καταστεί δυνατή η περαιτέρω επεξεργασία τους και η απόκτηση και πώληση του τελικού προϊόντος στον καταναλωτή.

Τα εκλαϊκευτικά συγγράμματα αποδίδουν τεράστια «δύναμη» στον κεφαλαιούχο και θεωρούν ότι η κατοχή ενός πλήθους κεφαλαιουχικών αγαθών έχει τεράστια σημασία, παρέχοντάς του μεγάλο πλεονέκτημα έναντι άλλων ανθρώπων στην οικονομία. Βλέπουμε, ωστόσο, ότι αυτό απέχει πολύ από την πραγματικότητα· πράγματι, μπορεί κάλλιστα να ισχύει το αντίθετο. Διότι ο κεφαλαιούχος έχει ήδη αποταμιεύσει περιορίζοντας τη δυνητική του κατανάλωση και έχει μισθώσει τις υπηρεσίες συντελεστών για να παραγάγει τα κεφαλαιουχικά του αγαθά. Οι ιδιοκτήτες αυτών των συντελεστών έχουν ήδη το χρήμα για το οποίο διαφορετικά θα έπρεπε να αποταμιεύσουν και να περιμένουν —και να επωμιστούν την αβεβαιότητα—, ενώ ο κεφαλαιούχος έχει μόνο ένα πλήθος κεφαλαιουχικών αγαθών, το οποίο θα αποδειχθεί άνευ αξίας γι' αυτόν εάν δεν καταστεί δυνατή η περαιτέρω επεξεργασία του και η πώληση του προϊόντος στους καταναλωτές.

Όταν ο κεφαλαιούχος αγοράζει υπηρεσίες συντελεστών, ποια ακριβώς ανταλλαγή πραγματοποιείται; Ο κεφαλαιούχος δίνει χρήμα — ένα παρόν αγαθό— σε αντάλλαγμα για υπηρεσίες συντελεστών, εργασίας και γης, οι οποίες χρησιμοποιούνται για να του παράσχουν κεφαλαιουχικά αγαθά. Του παρέχουν, με άλλα λόγια, μελλοντικά αγαθά. Τα κεφαλαιουχικά αγαθά για τα οποία πληρώνει είναι ενδιάμεσοι σταθμοί στην πορεία προς το τελικό προϊόν — το καταναλωτικό αγαθό. Κατά τη στιγμή, επομένως, που μισθώνονται γη και εργασία για την παραγωγή κεφαλαιουχικών αγαθών, αυτά τα κεφαλαιουχικά αγαθά και, συνεπώς, οι υπηρεσίες της γης και της εργασίας είναι μελλοντικά αγαθά· ενσωματώνουν την προσδοκία απόδοσης ενός

αγαθού στο μέλλον, ενός αγαθού που τότε θα μπορεί να καταναλωθεί. Ο κεφαλαιούχος που αγοράζει τις υπηρεσίες γης και εργασίας κατά το πρώτο έτος για να χρησιμοποιηθούν στην παραγωγή ενός προϊόντος το οποίο τελικά θα γίνει καταναλωτικό αγαθό έτοιμο προς πώληση κατά το δεύτερο έτος προκαταβάλλει χρήμα —ένα παρόν αγαθό— σε αντάλλαγμα για ένα μελλοντικό αγαθό: για την παρούσα προσδοκία χρηματικής απόδοσης στο μέλλον από την πώληση του τελικού προϊόντος. Ένα παρόν αγαθό ανταλλάσσεται με ένα προσδοκώμενο μελλοντικό αγαθό.

Υπό τις συνθήκες του παραδείγματός μας, υποθέτουμε ότι οι κεφαλαιούχοι δεν κατέχουν πρωτογενείς συντελεστές, σε αντίθεση με την πρώτη περίπτωση, κατά την οποία τα προϊόντα ανήκαν από κοινού στους ιδιοκτήτες αυτών των συντελεστών. Στην περίπτωσή μας, οι κεφαλαιούχοι κατείχαν αρχικά χρήμα, με το οποίο αγόρασαν τις υπηρεσίες γης και εργασίας για να παραγάγουν κεφαλαιουχικά αγαθά, τα οποία τελικά μετασχηματίζονται από τη γη και την εργασία σε καταναλωτικά αγαθά. Στο παράδειγμα αυτό υποθέσαμε ότι οι κεφαλαιούχοι δεν κατέχουν σε καμία χρονική στιγμή κανέναν από τους συνεργαζόμενους συντελεστές εργασίας ή γης. Στην πραγματική ζωή, βεβαίως, μπορεί να υπάρχουν και πράγματι υπάρχουν κεφαλαιούχοι που τόσο εργάζονται υπό κάποια διευθυντική ιδιότητα στην παραγωγική διαδικασία όσο και κατέχουν τη γη στην οποία δραστηριοποιούνται. Από αναλυτική άποψη, ωστόσο, είναι αναγκαίο να απομονώσουμε αυτές τις διάφορες λειτουργίες. Μπορούμε να ονομάσουμε «αμιγείς κεφαλαιούχους» εκείνους τους κεφαλαιούχους που κατέχουν μόνο τα κεφαλαιουχικά αγαθά και το τελικό προϊόν πριν από την πώλησή του.

Ας προσθέσουμε τώρα έναν ακόμη προσωρινό περιορισμό στην ανάλυσή μας: ότι όλα τα παραγωγικά αγαθά και οι υπηρεσίες μόνο μισθώνονται και δεν αγοράζονται ποτέ ως σύνολα. Πρόκειται για μια βολική υπόθεση που θα διατηρηθεί για πολύ ακόμη αφότου εγκαταλειφθεί η υπόθεση των ειδικών συντελεστών. Υποθέτουμε εδώ ότι οι αμιγείς κεφαλαιούχοι δεν αγοράζουν ποτέ ως σύνολο έναν συντελεστή που θα μπορούσε από μόνος του να αποδώσει περισσότερες μονάδες υπηρεσίας. Μπορούν μόνο να μισθώνουν τις υπηρεσίες των συντελεστών ανά μονάδα χρόνου. Η κατάσταση αυτή είναι άμεσα ανάλογη προς τις συνθήκες που περιγράφηκαν παραπάνω στο κεφάλαιο 4, ενότητα 7, όπου οι καταναλωτές αγόραζαν ή «μίσθωναν» τις μονάδες υπηρεσίας των αγαθών και όχι τα αγαθά ως σύνολα. Σε μια ελεύθερη οικονομία, βεβαίως, αυτή η μίσθωση πρέπει πάντοτε να ισχύει στην περίπτωση των υπηρεσιών εργασίας. Ο εργαζόμενος, όντας ελεύθερος άνθρωπος, δεν μπορεί να αγοραστεί· δηλαδή, δεν μπορεί να του καταβληθεί ένα χρηματικό τίμημα για το σύνολο των μελλοντικών προσδοκώμενων υπηρεσιών του, ύστερα από το οποίο θα βρίσκεται μόνιμα υπό τις διαταγές του αγοραστή του. Αυτό θα αποτελούσε κατάσταση δουλείας, και ακόμη και η «εκούσια δουλεία», όπως είδαμε, δεν μπορεί να επιβληθεί στην ελεύθερη αγορά λόγω του αναπαλλοτρίωτου χαρακτήρα της προσωπικής βούλησης. Ένας εργαζόμενος, λοιπόν, δεν μπορεί να αγοραστεί, αλλά οι υπηρεσίες του μπορούν να αγοραστούν για ένα χρονικό διάστημα· δηλαδή, μπορεί να μισθωθεί ή να προσληφθεί.

7. Παρόντα και μελλοντικά αγαθά: Το καθαρό επιτόκιο

Αναβάλλουμε για αργότερα το μεγαλύτερο μέρος της ανάλυσης της τιμολόγησης των παραγωγικών υπηρεσιών και συντελεστών. Στο σημείο αυτό, ωστόσο, μπορούμε να δούμε ότι η αγορά υπηρεσιών εργασίας και η αγορά υπηρεσιών γης είναι άμεσα ανάλογες. Η κλασική συζήτηση του εισοδήματος από την παραγωγή θεωρεί ότι η εργασία αποφέρει μισθούς, ενώ η γη αποφέρει προσόδους, και

υποτίθεται ότι οι δύο υπόκεινται σε εντελώς διαφορετικούς νόμους. Στην πραγματικότητα, όμως, οι απολαβές των υπηρεσιών εργασίας και γης είναι ανάλογες. Αμφότεροι είναι πρωτογενείς και παραγωγικοί συντελεστές· και στην περίπτωση κατά την οποία η γη μισθώνεται αντί να αγοράζεται, αμφότεροι μισθώνονται ανά μονάδα χρόνου αντί να πωλούνται ως σύνολα. Γενικά, οι συγγραφείς της οικονομικής επιστήμης έχουν ονομάσει «επιχειρηματίες» εκείνους τους κεφαλαιούχους που αγοράζουν συντελεστές εργασίας και γης προσδοκώντας μελλοντική χρηματική απόδοση από το τελικό προϊόν. Είναι, ωστόσο, επιχειρηματίες μόνο στην πραγματική οικονομία της αβεβαιότητας. Σε μια ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία, όπου όλες οι δράσεις της αγοράς επαναλαμβάνονται σε έναν ατέρμονο κύκλο και, επομένως, δεν υπάρχει αβεβαιότητα, η επιχειρηματικότητα εξαφανίζεται. Δεν υπάρχει αβέβαιο μέλλον που πρέπει να προεξοφληθεί νοητικά και για το οποίο γίνονται προβλέψεις. Το να αποκαλούμε, λοιπόν, αυτούς τους κεφαλαιούχους απλώς επιχειρηματίες συνεπάγεται σιωπηρά ότι στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία δεν θα υπάρχουν κεφαλαιούχοι, δηλαδή καμία ομάδα που αποταμιεύει χρήμα και μισθώνει τις υπηρεσίες συντελεστών, αποκτώντας έτσι κεφαλαιουχικά και καταναλωτικά αγαθά που θα πωληθούν στους καταναλωτές. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, δεν υπάρχει κανένας λόγος για τον οποίο οι αμιγείς κεφαλαιούχοι δεν θα εξακολουθούσαν να υπάρχουν στην ERE — την ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία. Ακόμη και αν οι τελικές αποδόσεις και η καταναλωτική ζήτηση είναι βέβαιες, οι κεφαλαιούχοι εξακολουθούν να παρέχουν παρόντα αγαθά στους ιδιοκτήτες εργασίας και γης, απαλλάσσοντάς τους έτσι από το βάρος της αναμονής έως ότου παραχθούν τα μελλοντικά αγαθά και μετασχηματιστούν τελικά σε καταναλωτικά αγαθά. Η λειτουργία τους, επομένως, παραμένει στην ERE: να παρέχουν παρόντα αγαθά και να αναλαμβάνουν το βάρος της αναμονής για μελλοντικές αποδόσεις κατά τη διάρκεια της παραγωγικής διαδικασίας. Ας υποθέσουμε απλώς ότι το ποσό που κατέβαλαν οι κεφαλαιούχοι ήταν 95 ουγγιές και ότι η τελική πώληση απέφερε 100 ουγγιές. Οι πέντε ουγγιές που περιέρχονται στους κεφαλαιούχους αποτελούν αμοιβή για τη λειτουργία τους ως παρόχων παρόντων αγαθών που αναμένουν μελλοντική απόδοση. Εν ολίγοις, οι κεφαλαιούχοι αγόρασαν κατά το πρώτο έτος μελλοντικά αγαθά έναντι 95 ουγγιών και κατόπιν πώλησαν το μετασχηματισμένο προϊόν κατά το δεύτερο έτος έναντι 100 ουγγιών, όταν αυτό είχε γίνει παρόν αγαθό. Με άλλα λόγια, κατά το πρώτο έτος η αγοραία τιμή ενός προσδοκώμενου, βέβαιου εισοδήματος 100 ουγγιών ήταν μόνο 95 ουγγιές. Είναι σαφές ότι αυτό απορρέει από το καθολικό γεγονός της χρονικής προτίμησης και από τη συνακόλουθη προσαύξηση της αξίας ενός δεδομένου αγαθού στο παρόν έναντι της παρούσας προσδοκίας της μελλοντικής απόκτησής του.

Στη χρηματική οικονομία, εφόσον το χρήμα υπεισέρχεται σε όλες τις συναλλαγές, η έκπτωση της αξίας ενός μελλοντικού αγαθού έναντι ενός παρόντος μπορεί σε όλες τις περιπτώσεις να εκφραστεί σε όρους ενός αγαθού: του χρήματος. Αυτό συμβαίνει επειδή το εμπόρευμα που λειτουργεί ως χρήμα είναι παρόν αγαθό και επειδή οι απαιτήσεις επί μελλοντικών αγαθών εκφράζονται σχεδόν πάντοτε σε όρους μελλοντικού χρηματικού εισοδήματος.

Στη συζήτησή μας υποθέσαμε ότι όλοι οι συντελεστές παραγωγής είναι αμιγώς ειδικοί σε έναν συγκεκριμένο κλάδο παραγωγής. Όταν, όμως, οι κεφαλαιούχοι έχουν αποταμιεύσει χρήμα —«χρηματικό κεφάλαιο»—, είναι ελεύθεροι να αγοράσουν υπηρεσίες συντελεστών σε οποιονδήποτε κλάδο παραγωγής. Το χρήμα, το γενικό μέσο ανταλλαγής, είναι ακριβώς μη ειδικό. Εάν, για παράδειγμα, ο αποταμιευτής διαπιστώνει ότι μπορεί να επενδύσει 95 ουγγιές στην προαναφερθείσα παραγωγική διαδικασία και να αποκομίσει 100 ουγγιές σε ένα έτος, ενώ μπορεί να επενδύσει 95 ουγγιές σε κάποια άλλη διαδικασία και να αποκομίσει 110 ουγγιές σε ένα έτος, θα επενδύσει το

χρήμα του στη διαδικασία που αποφέρει τη μεγαλύτερη απόδοση. Είναι σαφές ότι ο κλάδος στον οποίο θα παρακινηθεί να επενδύσει θα είναι εκείνος που του αποφέρει το υψηλότερο ποσοστό απόδοσης της επένδυσής του.

Η έννοια του ποσοστού απόδοσης είναι αναγκαία για να μπορεί να συγκρίνει διαφορετικές δυνητικές επενδύσεις, με διαφορετική χρονική διάρκεια και διαφορετικά χρηματικά ποσά. Για οποιοδήποτε ποσό χρήματος αποταμιεύει, θα ήθελε να αποκομίσει το μεγαλύτερο ποσό καθαρής απόδοσης, δηλαδή το υψηλότερο ποσοστό καθαρής απόδοσης. Το απόλυτο ποσό της απόδοσης πρέπει να αναχθεί σε μονάδες χρόνου, και αυτό γίνεται με τον προσδιορισμό του ποσοστού ανά μονάδα χρόνου. Έτσι, απόδοση 20 ουγγιών σε επένδυση 500 ουγγιών ύστερα από δύο έτη αντιστοιχεί σε 2 τοις εκατό ετησίως, ενώ απόδοση 15 ουγγιών στην ίδια επένδυση ύστερα από ένα έτος αντιστοιχεί σε απόδοση 3 τοις εκατό ετησίως.

Αφού τα δεδομένα εκδηλώσουν πλήρως τις συνέπειές τους και εξακολουθήσουν να παραμένουν αμετάβλητα, το ποσοστό καθαρής απόδοσης της επένδυσης χρηματικού κεφαλαίου θα είναι, στην ERE, το ίδιο σε κάθε κλάδο παραγωγής. Εάν οι κεφαλαιούχοι μπορούν να αποκομίσουν 3 τοις εκατό ετησίως σε μια παραγωγική διαδικασία και 5 τοις εκατό ετησίως σε μια άλλη, θα παύσουν να επενδύουν στην πρώτη και θα επενδύουν περισσότερο στη δεύτερη, έως ότου τα ποσοστά απόδοσης γίνουν ενιαία. Στην ERE δεν υπάρχει επιχειρηματική αβεβαιότητα, και το ποσοστό καθαρής απόδοσης είναι η καθαρή σχέση ανταλλαγής μεταξύ παρόντων και μελλοντικών αγαθών. Αυτό το ποσοστό απόδοσης είναι το επιτόκιο. Το καθαρό αυτό επιτόκιο θα είναι ενιαίο για όλες τις χρονικές περιόδους και για όλους τους κλάδους παραγωγής και θα παραμένει σταθερό στην ERE.[232]

Ας υποθέσουμε ότι κάποια χρονική στιγμή τα επιτόκια που αποκομίζονται δεν είναι ενιαία μεταξύ διαφόρων κλάδων παραγωγής. Εάν οι κεφαλαιούχοι αποκομίζουν γενικά τόκο 5 τοις εκατό και ένας κεφαλαιούχος αποκομίζει 7 τοις εκατό σε έναν συγκεκριμένο κλάδο, άλλοι κεφαλαιούχοι θα εισέλθουν σε αυτόν τον κλάδο και θα αποσπάσουν από αυτόν τους συντελεστές παραγωγής, προσφέροντας υψηλότερες τιμές για τους συντελεστές. Έτσι, εάν ένας κεφαλαιούχος καταβάλλει στους συντελεστές 93 ουγγιές από εισόδημα 100 ουγγιών, ένας ανταγωνιστής κεφαλαιούχος μπορεί να προσφέρει 95 ουγγιές και να πλειοδοτήσει έναντι του πρώτου για τη χρήση των συντελεστών. Ο πρώτος, λοιπόν, αναγκαζόμενος να αντιμετωπίσει τον ανταγωνισμό άλλων κεφαλαιούχων, θα πρέπει τελικά να αυξήσει την προσφορά του στις 95 —παραβλέποντας, για λόγους απλότητας, τη διαφορά στα ποσοστά όταν αυτά υπολογίζονται με βάση το ποσό της επένδυσης και όχι το 100. Η ίδια διαδικασία εξίσωσης θα πραγματοποιείται, βεβαίως, μεταξύ κεφαλαιούχων και επιχειρήσεων μέσα στον ίδιο κλάδο παραγωγής, στην ίδια «βιομηχανία». Υπάρχει, λοιπόν, πάντοτε ανταγωνιστική πίεση που ωθεί προς ένα ενιαίο επιτόκιο στην οικονομία. Πρέπει να επισημανθεί ότι αυτός ο ανταγωνισμός δεν εκδηλώνεται απλώς μεταξύ επιχειρήσεων του ίδιου κλάδου ή επιχειρήσεων που παράγουν «παρόμοια» προϊόντα. Εφόσον το χρήμα είναι το γενικό μέσο ανταλλαγής και μπορεί να επενδυθεί σε όλα τα προϊόντα, αυτός ο στενός ανταγωνισμός εκτείνεται σε ολόκληρο το μήκος και πλάτος της παραγωγικής δομής.

Μια πληρέστερη συζήτηση του προσδιορισμού του επιτοκίου θα ακολουθήσει στο κεφάλαιο 6 παρακάτω. Ένα πράγμα, όμως, θα πρέπει να είναι ήδη σαφές. Οι κλασικοί συγγραφείς έσφαλαν σοβαρά στη συζήτησή τους για τη διαδικασία απόκτησης εισοδήματος στην παραγωγή. Πίστευαν ότι οι μισθοί ήταν η «ανταμοιβή» της εργασίας, οι πρόσοδοι η «ανταμοιβή» της γης και ο τόκος η «ανταμοιβή» των κεφαλαιουχικών αγαθών, των τριών υποτίθεται ισότιμων και ανεξάρτητων συντελεστών παραγωγής. Μια τέτοια θεώρηση του τόκου, όμως, ήταν εντελώς εσφαλμένη. Όπως

είδαμε και θα δούμε διεξοδικότερα παρακάτω, τα κεφαλαιουχικά αγαθά δεν είναι ανεξάρτητα παραγωγικά. Είναι δημιουργήματα που ανάγονται στη γη και στην εργασία —και στον χρόνο. Επομένως, τα κεφαλαιουχικά αγαθά δεν δημιουργούν εισόδημα από τόκο. Είδαμε παραπάνω, σε συμφωνία με αυτή την ανάλυση, ότι κανένα εισόδημα δεν περιέρχεται στους ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικών αγαθών υπό αυτή καθαυτή την ιδιότητά τους.[233]

Εάν οι ιδιοκτήτες των συντελεστών γης και εργασίας λαμβάνουν ολόκληρο το εισόδημα —για παράδειγμα, 100 ουγγιές— όταν κατέχουν από κοινού το προϊόν, γιατί συναινούν να πωλήσουν τις υπηρεσίες τους έναντι συνολικού ποσού κατά πέντε ουγγιές μικρότερου από την «πλήρη αξία» τους; Δεν αποτελεί αυτό κάποια μορφή «εκμετάλλευσης» από τους κεφαλαιούχους; Η απάντηση είναι και πάλι ότι οι κεφαλαιούχοι δεν αποκομίζουν εισόδημα από την κατοχή κεφαλαιουχικών αγαθών ή επειδή τα κεφαλαιουχικά αγαθά δημιουργούν οποιοδήποτε είδος χρηματικού εισοδήματος. Οι κεφαλαιούχοι αποκομίζουν εισόδημα υπό την ιδιότητά τους ως αγοραστών μελλοντικών αγαθών, παρέχοντας σε αντάλλαγμα παρόντα αγαθά στους ιδιοκτήτες συντελεστών. Από αυτό το χρονικό στοιχείο, αποτέλεσμα των χρονικών προτιμήσεων των διαφόρων ατόμων, και όχι από την υποτιθέμενη ανεξάρτητη παραγωγικότητα των κεφαλαιουχικών αγαθών, προκύπτουν το επιτόκιο και το εισόδημα από τόκο.

Οι κεφαλαιούχοι, επομένως, αποκομίζουν το εισόδημά τους από τόκο παρέχοντας τις υπηρεσίες παρόντων αγαθών στους ιδιοκτήτες συντελεστών πριν από την απόδοση των καρπών της παραγωγής τους, αποκτώντας τα προϊόντα τους μέσω αυτής της αγοράς και πωλώντας τα προϊόντα σε μεταγενέστερη χρονική στιγμή, όταν αυτά γίνουν παρόντα αγαθά. Έτσι, οι κεφαλαιούχοι παρέχουν παρόντα αγαθά σε αντάλλαγμα για μελλοντικά αγαθά —τα κεφαλαιουχικά αγαθά—, διακρατούν τα μελλοντικά αγαθά και αναθέτουν την επεξεργασία τους έως ότου γίνουν παρόντα αγαθά. Έχουν παραχωρήσει χρήμα στο παρόν για ένα μεγαλύτερο χρηματικό ποσό στο μέλλον, και το επιτόκιο που έχουν αποκομίσει είναι το άγιο, ή η έκπτωση της αξίας των μελλοντικών αγαθών σε σύγκριση με τα παρόντα, δηλαδή η προσαύξηση της αξίας των παρόντων αγαθών έναντι των μελλοντικών. Θα δούμε παρακάτω ότι αυτή η σχέση ανταλλαγής μεταξύ παρόντων και μελλοντικών αγαθών είναι ενιαία όχι μόνο στην παραγωγική διαδικασία, αλλά σε ολόκληρο το σύστημα της αγοράς. Είναι ο «κοινωνικός συντελεστής χρονικής προτίμησης». Είναι η «τιμή του χρόνου» στην αγορά, ως συνισταμένη όλων των ατομικών αξιολογήσεων αυτού του αγαθού.

Το πώς προσδιορίζεται το άγιο, ή καθαρό επιτόκιο, στις επιμέρους αγορές διαχρονικής ανταλλαγής θα συζητηθεί παρακάτω. Εδώ θα αρκεστούμε να καταλήξουμε στην παρατήρηση ότι υπάρχει κάποιο άγιο το οποίο θα καθιερωθεί ομοιόμορφα σε ολόκληρη την οικονομία και το οποίο θα είναι το καθαρό επιτόκιο για τη βέβαιη προσδοκία μελλοντικών αγαθών έναντι παρόντων αγαθών.

8. Χρηματικά κόστη, τιμές και Alfred Marshall

Στην ERE, επομένως, κάθε αγαθό που πωλείται στους καταναλωτές θα πωλείται σε μια ορισμένη τιμή «τελικής ισορροπίας» και θα αποφέρει ορισμένα συνολικά έσοδα από πωλήσεις. Οι εισπράξεις αυτές θα περιέρχονται εν μέρει στους κεφαλαιούχους με τη μορφή εισοδήματος από τόκο και κατά το υπόλοιπο στους ιδιοκτήτες γης και εργασίας. Οι καταβολές εισοδήματος στους παραγωγούς έχουν επίσης επικρατήσει να ονομάζονται «κόστη». Πρόκειται σαφώς για χρηματικά κόστη, ή

χρηματικές δαπάνες, και προφανώς δεν είναι το ίδιο πράγμα με τα «κόστη» υπό την ψυχική έννοια της υποκειμενικής ευκαιρίας που θυσιάζεται. Τα χρηματικά κόστη μπορεί να είναι τόσο *ex post* όσο και *ex ante*. Στην ERE, βεβαίως, οι *ex ante* και οι *ex post* υπολογισμοί είναι πάντοτε ίδιοι. Ωστόσο, οι δύο έννοιες συνδέονται όταν τα ψυχικά κόστη αποτιμώνται, στον βαθμό του δυνατού, σε χρηματικούς όρους. Έτσι, η πληρωμή προς τους συντελεστές μπορεί να είναι 95 ουγγιές και να καταγράφεται ως κόστος, ενώ ο κεφαλαιούχος που αποκομίζει τόκο πέντε ουγγιών θεωρεί τις 100 ως κόστος ευκαιρίας, διότι θα μπορούσε να είχε επενδύσει αλλού και να είχε αποκομίσει τόκο πέντε —στην πραγματικότητα, λίγο περισσότερο — τοις εκατό.

Εάν, προς το παρόν, συμπεριλάβουμε στα χρηματικά κόστη τις πληρωμές προς τους συντελεστές και τον τόκο,[234] τότε στην ERE τα χρηματικά κόστη ισούνται με τα συνολικά χρηματικά έσοδα από πωλήσεις για κάθε επιχείρηση σε κάθε κλάδο παραγωγής. Μια επιχείρηση αποκομίζει επιχειρηματικά κέρδη όταν η απόδοσή της υπερβαίνει τον τόκο και υφίσταται επιχειρηματικές ζημίες όταν η απόδοσή της είναι μικρότερη. Στη δική μας παραγωγική διαδικασία, οι καταναλωτές θα καταβάλουν 100 ουγγιές —χρηματικά έσοδα από πωλήσεις— και τα χρηματικά κόστη είναι 100 ουγγιές —εισόδημα συντελεστών συν εισόδημα από τόκο—, ενώ παρόμοια ισότητα θα υπάρχει για όλα τα άλλα αγαθά και τις διαδικασίες. Αυτό σημαίνει, κατ' ουσίαν, ότι στην ERE δεν υπάρχουν επιχειρηματικά κέρδη ή ζημίες, διότι δεν υπάρχει μεταβολή των δεδομένων ούτε αβεβαιότητα για ενδεχόμενη μεταβολή. Εάν τα συνολικά χρηματικά έσοδα από πωλήσεις ισούνται με τα συνολικά χρηματικά κόστη, τότε προφανώς συνάγεται ότι τα συνολικά χρηματικά έσοδα από πωλήσεις ανά πωλούμενη μονάδα θα ισούνται με τα συνολικά χρηματικά κόστη ανά πωλούμενη μονάδα. Αυτό απορρέει από στοιχειώδεις κανόνες της αριθμητικής. Τα χρηματικά έσοδα από πωλήσεις ανά μονάδα, όμως, ισούνται εξ ορισμού με τη χρηματική τιμή του αγαθού· ενώ τα συνολικά χρηματικά κόστη ανά μονάδα θα τα ονομάσουμε μέσο χρηματικό κόστος του αγαθού. Ομοίως, επομένως, συνάγεται ότι η τιμή θα ισούται με το μέσο χρηματικό κόστος για κάθε αγαθό στην ERE.

Όσο παράξενο και αν φαίνεται, πάρα πολλοί συγγραφείς της οικονομικής επιστήμης έχουν συναγάγει από αυτό ένα πράγματι παράδοξο συμπέρασμα. Έχουν συναγάγει ότι «μακροχρόνια» — δηλαδή στην ERE— το γεγονός ότι τα κόστη ισούνται με τα έσοδα από πωλήσεις, ή ότι «το κόστος ισούται με την τιμή», συνεπάγεται πως τα κόστη καθορίζουν την τιμή. Η τιμή του αγαθού που συζητήθηκε παραπάνω είναι 100 ουγγιές ανά μονάδα, υποτίθεται επειδή το κόστος —το μέσο χρηματικό κόστος— είναι 100 ουγγιές ανά μονάδα. Αυτό υποτίθεται ότι είναι ο νόμος του προσδιορισμού της τιμής «μακροχρόνια». Θα έπρεπε, ωστόσο, να είναι απολύτως σαφές ότι η αλήθεια είναι ακριβώς η αντίστροφη. Η τιμή του τελικού προϊόντος καθορίζεται από τις αξιολογήσεις και τις ζητήσεις των καταναλωτών, και αυτή η τιμή καθορίζει ποιο θα είναι το κόστος. Εάν οι καταναλωτές αξιολογούν το προαναφερθέν προϊόν έτσι ώστε η τιμή του να είναι 50 ουγγιές αντί για 100, ως αποτέλεσμα, ας πούμε, μιας μεταβολής στις αξιολογήσεις τους, τότε ακριβώς «μακροχρόνια», όταν έχουν εξαλειφθεί οι επιδράσεις της αβεβαιότητας, τα «κόστη παραγωγής» — εδώ, η πληρωμή των συντελεστών συν η πληρωμή τόκου— θα ισούνται με την τελική τιμή. Είδαμε παραπάνω πώς τα εισοδήματα των συντελεστών βρίσκονται στο έλεος της καταναλωτικής ζήτησης και μεταβάλλονται σύμφωνα με αυτήν. Οι πληρωμές προς τους συντελεστές είναι αποτέλεσμα των πωλήσεων στους καταναλωτές και δεν καθορίζουν εκ των προτέρων τις τελευταίες. Τα κόστη παραγωγής, επομένως, βρίσκονται στο έλεος της τελικής τιμής και όχι το αντίστροφο. Είναι ειρωνικό ότι ακριβώς στην ERE αυτό το αιτιακό φαινόμενο θα έπρεπε να είναι σαφέστερο. Διότι στην ERE βλέπουμε ολοφάνερα ότι οι καταναλωτές πληρώνουν και καθορίζουν την τελική τιμή του προϊόντος· ότι μέσω αυτών των πληρωμών και μόνο πληρώνονται οι συντελεστές και ο τόκος· ότι,

επομένως, το ύψος των πληρωμών και τα συνολικά «κόστη παραγωγής» καθορίζονται από την τιμή και όχι αντιστρόφως. Τα χρηματικά κόστη είναι το αντίθετο ενός βασικού προσδιοριστικού παράγοντα· εξαρτώνται από την τιμή του προϊόντος και από τις ζητήσεις των καταναλωτών.

Στον πραγματικό κόσμο της αβεβαιότητας αυτό είναι δυσκολότερο να διακριθεί, διότι οι συντελεστές πληρώνονται πριν από την πώληση του προϊόντος, καθώς οι κεφαλαιούχοι-επιχειρηματίες προκαταβάλλουν χρήμα στους συντελεστές βάσει κερδοσκοπικών εκτιμήσεων, προσδοκώντας ότι θα μπορέσουν να ανακτήσουν το χρήμα τους μαζί με ένα πλεόνασμα για τόκο και κέρδος μετά την πώληση στους καταναλωτές.[235] Το εάν θα το επιτύχουν εξαρτάται από την πρόβλεψή τους σχετικά με την κατάσταση της καταναλωτικής ζήτησης και τις μελλοντικές τιμές των καταναλωτικών αγαθών. Στον πραγματικό κόσμο των άμεσων αγοραίων τιμών, βεβαίως, η ύπαρξη επιχειρηματικού κέρδους και ζημίας θα εμποδίζει πάντοτε την ταύτιση κοστών και εισπράξεων, κόστους και τιμής, και είναι προφανές σε όλους ότι η τιμή καθορίζεται αποκλειστικά από τις αξιολογήσεις του αποθέματος —από τις «χρησιμότητες»— και καθόλου από το χρηματικό κόστος. Μολονότι, όμως, οι περισσότεροι οικονομολόγοι αναγνωρίζουν ότι στον πραγματικό κόσμο —στη λεγόμενη «βραχυχρόνια περίοδο»— τα κόστη δεν μπορούν να καθορίσουν την τιμή, παρασύρονται από τη συνήθεια του μεμονωμένου επιχειρηματία να σκέφτεται με όρους «κόστους» ως προσδιοριστικού παράγοντα και εφαρμόζουν αυτή τη διαδικασία στην περίπτωση της ERE και, επομένως, στις εγγενείς μακροχρόνιες τάσεις της οικονομίας. Το σοβαρό σφάλμα τους, όπως θα συζητηθεί διεξοδικότερα παρακάτω, προκύπτει από το ότι εξετάζουν την οικονομία από τη σκοπιά ενός μεμονωμένου επιχειρηματία και όχι από εκείνη του οικονομολόγου. Για τον μεμονωμένο επιχειρηματία, το «κόστος» των συντελεστών καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από δυνάμεις εξωτερικές προς τον ίδιο και τις δικές του πωλήσεις· ο οικονομολόγος, ωστόσο, πρέπει να εξετάσει πώς καθορίζονται τα χρηματικά κόστη και, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις αλληλεξαρτήσεις στην οικονομία, πρέπει να αναγνωρίσει ότι καθορίζονται από τις τελικές τιμές που αντανακλούν τις ζητήσεις και τις αξιολογήσεις των καταναλωτών.

Η πηγή του σφάλματος θα γίνει σαφέστερη παρακάτω, όταν εξετάσουμε έναν κόσμο τόσο μη ειδικών όσο και ειδικών συντελεστών. Ωστόσο, τα ουσιώδη στοιχεία της ανάλυσής μας και το συμπέρασμά της παραμένουν τα ίδια σε αυτή την πιο σύνθετη και ρεαλιστική περίπτωση.

Οι κλασικοί οικονομολόγοι τελούσαν υπό την πλάνη ότι η τιμή του τελικού προϊόντος καθορίζεται από τα «κόστη παραγωγής»· ή, μάλλον, ταλαντεύονταν μεταξύ αυτής της δοξασίας και της «εργασιακής θεωρίας της αξίας», η οποία απομόνωνε τα χρηματικά κόστη της εργασίας και επέλεγε αυτό το τμήμα του κόστους παραγωγής ως προσδιοριστικό παράγοντα της τιμής. Προσπερνούσαν αβασάνιστα τον προσδιορισμό των τιμών αγαθών όπως οι παλαιοί ζωγραφικοί πίνακες, οι οποίοι υπήρχαν ήδη και δεν απαιτούσαν περαιτέρω παραγωγή. Η ορθή σχέση μεταξύ τιμών και κοστών, όπως σκιαγραφήθηκε παραπάνω, αναπτύχθηκε, μαζί με άλλες εξέχουσες συνεισφορές στην οικονομική επιστήμη, από τους «Αυστριακούς» οικονομολόγους, στους οποίους περιλαμβάνονταν οι Αυστριακοί Carl Menger, Eugen von Böhm-Bawerk και Friedrich von Wieser, καθώς και ο Άγγλος W. Stanley Jevons. Με τα συγγράμματα της Αυστριακής Σχολής κατά τις δεκαετίες του 1870 και του 1880 θεμελιώθηκε πραγματικά η οικονομική ως επιστήμη.[236]

Δυστυχώς, στην οικονομική επιστήμη η οπισθοδρόμηση της γνώσης έχει εμφανιστεί σχεδόν εξίσου συχνά με την πρόοδό της. Η τεράστια πρόοδος που προσέφερε η Αυστριακή Σχολή, σε αυτό το ζήτημα όπως και σε άλλα, ανακόπηκε και αντιστράφηκε από την επιρροή του Alfred Marshall, ο οποίος επιχείρησε να αποκαταστήσει τους κλασικούς και να τους συνθέσει με τους Αυστριακούς,

υποτιμώντας παράλληλα τη συμβολή των τελευταίων. Δυστυχώς, η μαρσαλιανή και όχι η αυστριακή προσέγγιση άσκησε τη μεγαλύτερη επιρροή στους μεταγενέστερους συγγραφείς. Αυτή η επιρροή ευθύνεται εν μέρει για τον σημερινό μύθο μεταξύ των οικονομολόγων ότι η Αυστριακή Σχολή είναι ουσιαστικά νεκρή και δεν έχει τίποτε άλλο να συνεισφέρει, και ότι όλα όσα είχε να προσφέρει με διαχρονική αξία διατυπώθηκαν ουσιαστικά και ενσωματώθηκαν στις *Principles* του Alfred Marshall.

Ο Marshall επιχείρησε να αποκαταστήσει τη θεωρία του κόστους παραγωγής των κλασικών, παραδεχόμενος ότι «βραχυχρόνια», στην άμεση αγορά, η καταναλωτική ζήτηση κυριαρχεί στον καθορισμό της τιμής. Μακροχρόνια, όμως, για τα σημαντικά αναπαραγώγιμα αγαθά, το κόστος παραγωγής είναι ο καθοριστικός παράγοντας. Σύμφωνα με τον Marshall, τόσο η χρησιμότητα όσο και τα χρηματικά κόστη καθορίζουν την τιμή, σαν τις λεπίδες ενός ψαλιδιού, αλλά η μία λεπίδα είναι σημαντικότερη βραχυχρόνια και η άλλη μακροχρόνια. Καταλήγει ότι:

> *Κατά γενικό κανόνα, όσο βραχύτερη είναι η περίοδος που εξετάζουμε, τόσο μεγαλύτερο πρέπει να είναι το μέρος της προσοχής μας που αφιερώνεται στην επίδραση της ζήτησης στην αξία· και όσο μακρύτερη είναι η περίοδος, τόσο σημαντικότερη θα είναι η επίδραση του κόστους παραγωγής στην αξία. ... Η πραγματική αξία σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή, η αγοραία αξία όπως συχνά ονομάζεται, επηρεάζεται συχνά περισσότερο από παροδικά γεγονότα και από αίτια των οποίων η δράση είναι σποραδική και βραχύβια παρά από εκείνα που επενεργούν επίμονα. Σε μακρές περιόδους, όμως, αυτά τα σποραδικά και ακανόνιστα αίτια εξουδετερώνουν σε μεγάλο βαθμό το ένα την επίδραση του άλλου· έτσι, μακροχρόνια, τα επίμονα αίτια κυριαρχούν πλήρως στον καθορισμό της αξίας.*[237]

Το υπονοούμενο είναι απολύτως σαφές: εάν κάποιος ασχολείται με τις «βραχυχρόνιες» αγοραίες αξίες, είναι αρκετά επιφανειακός και περιορίζεται μόνο σε σποραδικά και παροδικά αίτια — τόσο αξίζουν οι Αυστριακοί. Εάν, όμως, θέλει να ασχοληθεί με τα «πραγματικά θεμελιώδη» ζητήματα, με τα πραγματικά διαρκή και μόνιμα αίτια των τιμών, πρέπει να επικεντρωθεί στα κόστη παραγωγής — με το συμπάθιο των κλασικών. Αυτή η εικόνα των Αυστριακών —η υποτιθέμενη παραμέληση της «μακράς περιόδου» και η «μονόπλευρη παραμέληση του κόστους»— έχει έκτοτε αποτυπωθεί στην οικονομική επιστήμη.

Η ανάλυση του Marshall πάσχει από σοβαρό μεθοδολογικό ελάττωμα —πράγματι, από σχεδόν απελπιστική μεθοδολογική σύγχυση — όσον αφορά τη «βραχυχρόνια» και τη «μακροχρόνια περίοδο». Θεωρεί ότι η «μακροχρόνια περίοδος» υπάρχει πραγματικά, ως το μόνιμο, επίμονο, παρατηρήσιμο στοιχείο κάτω από τη σποραδική, κατά βάση ασήμαντη ρευστότητα της αγοραίας αξίας. Παραδέχεται (σ. 350) ότι «ακόμη και τα πιο επίμονα αίτια υπόκεινται, ωστόσο, σε μεταβολή», αλλά υποδηλώνει σαφώς ότι είναι πολύ λιγότερο πιθανό να μεταβληθούν από ό,τι οι σποραδικά μεταβαλλόμενες αγοραίες αξίες· σε αυτό ακριβώς συνίσταται ο μακροχρόνιος χαρακτήρας τους. Θεωρεί, λοιπόν, ότι τα μακροχρόνια δεδομένα υπόκεινται στις παροδικές αγοραίες αξίες κατά τρόπο παρόμοιο με εκείνον με τον οποίο η βασική στάθμη της θάλασσας υπόκειται στα μεταβαλλόμενα κύματα και στις παλίρροιες.[238] Για τον Marshall, επομένως, τα μακροχρόνια δεδομένα είναι κάτι που μπορεί να εντοπιστεί και να καταγραφεί από έναν παρατηρητή· μάλιστα, επειδή μεταβάλλονται πολύ πιο αργά από τις αγοραίες αξίες, μπορούν να παρατηρηθούν με μεγαλύτερη ακρίβεια.

Η αντίληψη του Marshall για τη μακροχρόνια περίοδο είναι εντελώς εσφαλμένη, και αυτό καταλύει ολόκληρο το θεμέλιο της θεωρητικής του κατασκευής. Η μακροχρόνια περίοδος, από την ίδια της τη φύση, δεν υπάρχει ποτέ και δεν μπορεί ποτέ να υπάρξει. Αυτό δεν σημαίνει ότι η «μακροχρόνια» ανάλυση, ή ανάλυση της ERE, δεν είναι σημαντική. Αντιθέτως, μόνο μέσω της έννοιας της ERE μπορούμε να υποβάλουμε σε καταλλακτική ανάλυση τόσο κρίσιμα προβλήματα όπως το επιχειρηματικό κέρδος, η δομή της παραγωγής, το επιτόκιο και η τιμολόγηση των παραγωγικών συντελεστών. Η ERE είναι ο στόχος — μολονότι μεταβαλλόμενος ως προς τη συγκεκριμένη μορφή του— προς τον οποίο κινείται η αγορά. Το επίμαχο σημείο, όμως, είναι ότι δεν είναι παρατηρήσιμη ή πραγματική, όπως είναι οι πραγματικές αγοραίες τιμές.

Είδαμε παραπάνω τα χαρακτηριστικά της ομοιόμορφα περιστρεφόμενης οικονομίας. Η ERE είναι η κατάσταση που προκύπτει και εξακολουθεί να υφίσταται όταν τα παρόντα, υφιστάμενα δεδομένα της αγοράς —αξιολογήσεις, τεχνολογία, πόροι— παραμένουν σταθερά. Είναι μια θεωρητική κατασκευή του οικονομολόγου που του επιτρέπει να υποδεικνύει προς ποιες κατευθύνσεις τείνει να κινείται η οικονομία σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή· του επιτρέπει επίσης να απομονώνει διάφορα στοιχεία κατά την ανάλυση της οικονομίας του πραγματικού κόσμου. Για να αναλύσει τις προσδιοριστικές δυνάμεις σε έναν κόσμο μεταβολής, πρέπει να κατασκευάσει υποθετικά έναν κόσμο χωρίς μεταβολή. Αυτό διαφέρει πολύ από τον ισχυρισμό —πράγματι, είναι το αντίθετό του— ότι η μακροχρόνια περίοδος υπάρχει ή ότι κατά κάποιον τρόπο έχει μονιμότερη ή πιο επίμονη ύπαρξη από τα πραγματικά δεδομένα της αγοράς. Αντιθέτως, οι πραγματικές αγοραίες τιμές είναι οι μόνες που υπάρχουν ποτέ, και αποτελούν τις συνισταμένες πραγματικών δεδομένων της αγοράς — καταναλωτικών ζητήσεων, πόρων κ.λπ.—, τα οποία μεταβάλλονται και τα ίδια διαρκώς. Η «μακροχρόνια περίοδος» δεν είναι σταθερότερη· τα δεδομένα της μεταβάλλονται αναγκαστικά μαζί με τα δεδομένα της αγοράς. Το γεγονός ότι τα κόστη ισούνται με τις τιμές «μακροχρόνια» δεν σημαίνει ότι τα κόστη θα ισούνται πράγματι με τις τιμές, αλλά ότι υπάρχει αυτή η τάση, μια τάση που στην πραγματικότητα διαταράσσεται διαρκώς από τις ίδιες τις σποραδικές μεταβολές των δεδομένων της αγοράς τις οποίες επισημαίνει ο Marshall.[239]

Εν ολίγοις, αντί να είναι κατά κάποιον τρόπο πιο επίμονη και πιο πραγματική από την πραγματική αγορά, η «μακροχρόνια περίοδος» της ERE δεν είναι καθόλου πραγματική, αλλά αποτελεί μια πολύ χρήσιμη θεωρητική κατασκευή που επιτρέπει στον οικονομολόγο να υποδεικνύει την κατεύθυνση προς την οποία κινείται η αγορά σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή — συγκεκριμένα, προς την εξάλειψη των κερδών και των ζημιών, εάν τα υφιστάμενα δεδομένα της αγοράς παραμείνουν ίδια. Έτσι, η έννοια της ERE είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για την ανάλυση των κερδών και των ζημιών σε αντιδιαστολή προς τον τόκο. Τα δεδομένα της αγοράς, όμως, είναι η μόνη υπαρκτή πραγματικότητα.

Αυτό δεν σημαίνει ότι αρνούμαστε —και οι Αυστριακοί ουδέποτε αρνήθηκαν— ότι τα υποκειμενικά κόστη, με την έννοια του κόστους ευκαιρίας και των θυσιαζόμενων χρησιμοτήτων, είναι σημαντικά στην ανάλυση της παραγωγής. Ειδικότερα, οι απαρέσκειες της εργασίας και της αναμονής —όπως εκφράζονται στις σχέσεις χρονικής προτίμησης— καθορίζουν πόση από την ενεργητικότητα των ανθρώπων και πόσες από τις αποταμιεύσεις τους θα διοχετευθούν στην παραγωγική διαδικασία. Αυτό, υπό την ευρύτερη έννοια, θα καθορίσει ή θα συμβάλει στον καθορισμό της συνολικής προσφοράς όλων των αγαθών που θα παραχθούν. Αυτά τα κόστη, όμως, είναι τα ίδια υποκειμενικές χρησιμότητες, έτσι ώστε και οι δύο «λεπίδες του ψαλιδιού» διέπονται από την υποκειμενική χρησιμότητα των ατόμων. Πρόκειται για μονιστική και όχι για δυϊστική αιτιακή εξήγηση. Επιπλέον,

τα κόστη δεν ασκούν άμεση επίδραση στη σχετική ποσότητα του αποθέματος κάθε αγαθού που θα παραχθεί. Οι καταναλωτές θα αξιολογήσουν τα διάφορα διαθέσιμα αποθέματα αγαθών. Το πόση παραγωγική ενέργεια και πόσες αποταμιεύσεις θα διοχετευθούν στην παραγωγή αποθέματος ενός συγκεκριμένου αγαθού και πόσες στην παραγωγή ενός άλλου —με άλλα λόγια, τα σχετικά αποθέματα κάθε προϊόντος— θα εξαρτηθεί με τη σειρά του από τις επιχειρηματικές προσδοκίες για το πού θα βρεθεί το μεγαλύτερο χρηματικό κέρδος. Αυτές οι προσδοκίες βασίζονται στην αναμενόμενη κατεύθυνση της καταναλωτικής ζήτησης.

Ως αποτέλεσμα τέτοιων προσδοκιών, οι μη ειδικοί συντελεστές θα μετακινηθούν προς την παραγωγή εκείνων των αγαθών όπου, *ceteris paribus*, οι ιδιοκτήτες τους θα αποκομίσουν τα υψηλότερα εισοδήματα. Η διαδικασία αυτή θα εκτεθεί παρακάτω.

Η αντιμετώπιση των υποκειμενικών κοστών από τον Marshall ήταν επίσης εξαιρετικά εσφαλμένη. Αντί για την ιδέα του κόστους ευκαιρίας, είχε την αντίληψη ότι επρόκειτο για «πραγματικά κόστη» που μπορούσαν να προστεθούν σε μετρήσιμες μονάδες. Τα χρηματικά κόστη παραγωγής γίνονταν έτσι οι «αναγκαίες τιμές προσφοράς» που έπρεπε να καταβάλουν οι επιχειρηματίες προκειμένου «να προκαλέσουν επαρκή προσφορά προσπαθειών και αναμονής» για την παραγωγή μιας ποσότητας του προϊόντος. Αυτά τα πραγματικά κόστη υποτίθεται τότε ότι ήταν το θεμελιώδες, επίμονο στοιχείο που στήριζε τα χρηματικά κόστη παραγωγής και επέτρεπε στον Marshall να μιλά για την πιο επίμονη, μακροχρόνια, κανονική κατάσταση.[240]

Το μεγάλο σφάλμα του Marshall εδώ, το οποίο έχει διαποτίσει τα έργα των οπαδών του και των σημερινών συγγραφέων, είναι ότι εξετάζει τα κόστη και την παραγωγή αποκλειστικά από τη σκοπιά ενός απομονωμένου μεμονωμένου επιχειρηματία ή ενός απομονωμένου επιμέρους κλάδου, αντί να εξετάζει ολόκληρη την οικονομία σε όλες τις αλληλεξαρτήσεις της.[241] Ο Marshall πραγματεύεται κατ' ανάγκην συγκεκριμένες τιμές διαφορετικών αγαθών και επιχειρεί να δείξει ότι τα υποτιθέμενα «κόστη παραγωγής» καθορίζουν αυτές τις τιμές μακροχρόνια. Είναι, όμως, εντελώς εσφαλμένο να συνδέονται συγκεκριμένα αγαθά με τα κόστη της επιλογής μεταξύ εργασίας και ελεύθερου χρόνου και μεταξύ κατανάλωσης και αναμονής, διότι τα τελευταία είναι μόνο γενικά φαινόμενα, που ισχύουν και διαχέονται σε ολόκληρο το οικονομικό σύστημα. Η τιμή που είναι αναγκαία για να προσελκύσει έναν μη ειδικό συντελεστή είναι η υψηλότερη τιμή που αυτός ο συντελεστής μπορεί να αποκομίσει αλλού — ένα κόστος ευκαιρίας. Εκείνο που μπορεί να αποκομίσει αλλού καθορίζεται κατά βάση από την κατάσταση της καταναλωτικής ζήτησης αλλού. Τα κόστη της θυσίας ελεύθερου χρόνου και κατανάλωσης, γενικά, συμβάλλουν μόνο στον καθορισμό του μεγέθους —του συνολικού αποθέματος— της εργασίας και των αποταμιεύσεων που θα χρησιμοποιηθούν στην παραγωγή. Όλα αυτά θα εξεταστούν διεξοδικότερα παρακάτω.

9. Τιμολόγηση και θεωρία της διαπραγμάτευσης

Είδαμε ότι, για όλα τα αγαθά, οι συνολικές εισπράξεις των πωλητών θα τείνουν να ισούνται με τις συνολικές πληρωμές προς τους συντελεστές, και αυτή η ισότητα θα καθιερωθεί στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία. Στην ERE, οι κεφαλαιούχοι σε ολόκληρη την οικονομία θα αποκομίζουν εισόδημα από τόκο με το ίδιο ενιαίο επιτόκιο. Το υπόλοιπο εισόδημα από την παραγωγή και την πώληση στους καταναλωτές θα περιέρχεται στους ιδιοκτήτες των πρωτογενών συντελεστών: της γης και της εργασίας.

Το επόμενο έργο μας θα είναι να αναλύσουμε τον προσδιορισμό των τιμών των υπηρεσιών των συντελεστών και τον προσδιορισμό του επιτοκίου, όπως η οικονομία τείνει να τα προσεγγίζει και όπως θα διαμορφώνονταν στην ERE. Μέχρι τώρα, η συζήτηση έχει επικεντρωθεί στη δομή των κεφαλαιουχικών αγαθών, η οποία αντιμετωπίστηκε σαν να βρισκόταν σε ένα ενιαίο σύνθετο στάδιο παραγωγής. Είναι σαφές ότι υπάρχουν πολυάριθμα στάδια, αλλά είδαμε παραπάνω ότι οι απολαβές στην παραγωγή ανάγονται τελικά, και ασφαλώς ανάγονται στην ERE, στις απολαβές των πρωτογενών συντελεστών: της γης και της εργασίας. Αργότερα θα διευρύνουμε την ανάλυση ώστε να συμπεριλάβουμε την περίπτωση πολλών σταδίων στην παραγωγική διαδικασία και θα υπερασπιστούμε αυτόν τον τύπο χρονικής ανάλυσης της παραγωγής απέναντι στην ιδιαίτερα διαδεδομένη σήμερα άποψη ότι η παραγωγή είναι «άχρονη» υπό τις σύγχρονες συνθήκες και ότι η ανάλυση βάσει πρωτογενών συντελεστών μπορεί να ήταν χρήσιμη για την πρωτόγονη εποχή, αλλά όχι για μια σύγχρονη οικονομία. Ως συνακόλουθο αυτού, θα αναπτύξουμε περαιτέρω μια ανάλυση της φύσης του κεφαλαίου και του χρόνου στην παραγωγική διαδικασία.

Ποια θα είναι η διαδικασία τιμολόγησης των παραγωγικών συντελεστών σε έναν κόσμο αμιγώς ειδικών συντελεστών; Έχουμε υποθέσει ότι μπορούν να αποκτηθούν μόνο υπηρεσίες και όχι αγαθά ως σύνολα. Στην περίπτωση της εργασίας, αυτό ισχύει λόγω της φύσης της ελεύθερης κοινωνίας· στην περίπτωση της γης και των κεφαλαιουχικών αγαθών, υποθέτουμε ότι οι κεφαλαιούχοι ιδιοκτήτες των προϊόντων μισθώνουν τους παραγωγικούς συντελεστές αντί να κατέχουν οποιονδήποτε από αυτούς ως σύνολο. Στο παραπάνω παράδειγμά μας, οι 95 ουγγιές περιέρχονταν από κοινού σε όλους τους ιδιοκτήτες συντελεστών. Με ποιες αρχές μπορούμε να προσδιορίσουμε πώς κατανέμεται το κοινό εισόδημα στις διάφορες επιμέρους υπηρεσίες συντελεστών; Εάν όλοι οι συντελεστές είναι αμιγώς ειδικοί, μπορούμε να προσφύγουμε σε εκείνο που συνήθως ονομάζεται θεωρία της διαπραγμάτευσης. Βρισκόμαστε σε κατάσταση πολύ ανάλογη προς τον αντιπραγματισμό μεταξύ δύο προσώπων του κεφαλαίου 2. Διότι εκείνο που έχουμε δεν είναι σχετικά προσδιορισμένες τιμές ή αναλογίες, αλλά σχέσεις ανταλλαγής με ευρείες ζώνες μεταξύ των «οριακών ζευγών» τιμών. Η μέγιστη τιμή του ενός απέχει πολύ από την ελάχιστη τιμή του άλλου.

Στην παρούσα περίπτωση έχουμε, ας πούμε, 12 συντελεστές εργασίας και γης, καθένας από τους οποίους είναι απαραίτητος για την παραγωγή του αγαθού. Επιπλέον, κανένας από τους συντελεστές δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί πουθενά αλλού, σε κανέναν άλλον κλάδο παραγωγής. Το ζήτημα που πρέπει να επιλύσουν αυτοί οι ιδιοκτήτες συντελεστών είναι το αναλογικό μερίδιο καθενός στο συνολικό κοινό εισόδημα. Ο μέγιστος στόχος κάθε ιδιοκτήτη συντελεστή είναι κάτι ελάχιστα μικρότερο από το 100 τοις εκατό του εισοδήματος από τους καταναλωτές. Ποια θα είναι η τελική απόφαση δεν μπορεί να υποδειχθεί από την πραξεολογία. Για κάθε πρακτικό σκοπό, δεν υπάρχει θεωρία της διαπραγμάτευσης· το μόνο που μπορεί να ειπωθεί είναι ότι, εφόσον ο ιδιοκτήτης κάθε συντελεστή επιθυμεί να συμμετάσχει και να αποκομίσει κάποιο εισόδημα, όλοι πιθανότατα θα καταλήξουν σε κάποιου είδους εκούσια συμβατική διευθέτηση. Αυτή θα λάβει τη μορφή ρητής συμφωνίας εταιρικής συνεργασίας, εάν οι συντελεστές κατέχουν από κοινού το προϊόν· ή θα προκύψει ως έμμεσο αποτέλεσμα, εάν ένας αμιγής κεφαλαιούχος αγοράζει τις υπηρεσίες των συντελεστών.

Οι οικονομολόγοι ήταν πάντοτε πολύ δυσαρεστημένοι με τέτοιου είδους καταστάσεις διαπραγμάτευσης, διότι η οικονομική ανάλυση δεν μπορεί να πει κάτι περισσότερο άξιο λόγου. Δεν πρέπει, ωστόσο, να υποκύψουμε στον πειρασμό να καταδικάσουμε τέτοιες καταστάσεις ως κατά κάποιον τρόπο «εκμεταλλευτικές» ή κακές, μετατρέποντας έτσι την αδυναμία περαιτέρω

οικονομικής ανάλυσης σε τραγωδία για την οικονομία. Οποιαδήποτε συμφωνία επιτευχθεί μεταξύ των διαφόρων ατόμων θα είναι επωφελής για καθένα από αυτά· διαφορετικά, δεν θα είχε συμφωνήσει.[242]

Γενικά υποτίθεται ότι, στη διελκυστίνδα για τα αναλογικά μερίδια, οι συντελεστές εργασίας έχουν μικρότερη «διαπραγματευτική ισχύ» από τους συντελεστές γης. Η μόνη σημασία που μπορεί να αποδοθεί εδώ στον όρο «διαπραγματευτική ισχύς» είναι ότι ορισμένοι ιδιοκτήτες συντελεστών ενδέχεται να έχουν ελάχιστες τιμές επιφύλαξης για τους συντελεστές τους, κάτω από τις οποίες δεν θα τους διέθεταν στην παραγωγή. Στην περίπτωση αυτή, οι συντελεστές αυτοί θα έπρεπε τουλάχιστον να λάβουν το ελάχιστο, ενώ οι συντελεστές χωρίς ελάχιστο, χωρίς τιμή επιφύλαξης, θα εργάζονταν ακόμη και με εισόδημα μόλις μεγαλύτερο του μηδενός. Θα πρέπει τώρα να είναι προφανές ότι ο ιδιοκτήτης κάθε συντελεστή εργασίας έχει κάποια ελάχιστη τιμή πώλησης, μια τιμή κάτω από την οποία δεν θα εργαστεί. Στην περίπτωσή μας, όπου υποθέτουμε —όπως θα δούμε, εντελώς μη ρεαλιστικά— ότι κάθε συντελεστής είναι ειδικός, είναι αλήθεια ότι κανένας εργαζόμενος δεν θα μπορούσε να αποκομίσει απόδοση από οποιοδήποτε άλλο είδος εργασίας. Θα μπορούσε, όμως, πάντοτε να απολαμβάνει ελεύθερο χρόνο, και αυτό καθορίζει μια ελάχιστη τιμή προσφοράς για την υπηρεσία εργασίας. Από την άλλη πλευρά, η χρήση της γης δεν συνεπάγεται θυσία ελεύθερου χρόνου. Εκτός από σπάνιες περιπτώσεις όπου ο ιδιοκτήτης απολαμβάνει μια πολύτιμη αισθητική ευχαρίστηση ατενίζοντας μια αχρησιμοποίητη έκταση της γης του, δεν υπάρχει έσοδο που μπορεί να του αποφέρει η γη πέρα από μια χρηματική απόδοση στην παραγωγή. Επομένως, η γη δεν έχει τιμή επιφύλαξης, και ο γαιοκτήμονας θα έπρεπε να αποδεχθεί απόδοση σχεδόν μηδενική αντί να αφήσει τη γη του αδρανή. Η διαπραγματευτική ισχύς του ιδιοκτήτη εργασίας, επομένως, είναι σχεδόν πάντοτε ανώτερη από εκείνη του ιδιοκτήτη γης.

Στον πραγματικό κόσμο, η εργασία, όπως θα δούμε παρακάτω, είναι κατεξοχήν ο μη ειδικός συντελεστής, έτσι ώστε η θεωρία της διαπραγμάτευσης δεν θα μπορούσε ποτέ να εφαρμοστεί στα εισοδήματα από εργασία.[243]

Έτσι, όταν δύο ή περισσότεροι συντελεστές είναι ειδικοί σε έναν δεδομένο κλάδο παραγωγής, η οικονομική ανάλυση δεν μπορεί να πει τίποτε περισσότερο σχετικά με την κατανομή του κοινού εισοδήματος από το προϊόν τους· αυτό είναι ζήτημα εκούσιας διαπραγμάτευσης μεταξύ τους. Διαπραγμάτευση και απροσδιόριστη τιμολόγηση εμφανίζονται επίσης ακόμη και μεταξύ δύο ή περισσότερων μη ειδικών συντελεστών, στη σπάνια περίπτωση όπου οι αναλογίες με τις οποίες πρέπει να χρησιμοποιούνται αυτοί οι συντελεστές είναι ίδιες σε κάθε χρήση. Και σε τέτοιες περιπτώσεις δεν υπάρχει προσδιορισμένη τιμολόγηση για κανέναν από τους συντελεστές χωριστά, και το αποτέλεσμα πρέπει να καθοριστεί με αμοιβαία διαπραγμάτευση.

Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι ένα ορισμένο μηχάνημα, το οποίο αποτελείται από δύο απαραίτητα μέρη, μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε διάφορους τομείς παραγωγής. Τα δύο μέρη, ωστόσο, πρέπει πάντοτε να συνδυάζονται κατά τη χρήση σε μια ορισμένη σταθερή αναλογία. Ας υποθέσουμε ότι δύο ή περισσότερα άτομα κατέχουν αυτά τα δύο μέρη, δηλαδή ότι δύο διαφορετικά άτομα παρήγαγαν τα διαφορετικά μέρη με την εργασία και τη γη τους. Το συναρμολογημένο μηχάνημα θα πωληθεί ή θα χρησιμοποιηθεί σε εκείνον τον κλάδο παραγωγής όπου θα αποφέρει το υψηλότερο χρηματικό εισόδημα. Η τιμή, όμως, που θα καθοριστεί για αυτό το μηχάνημα θα είναι αναγκαστικά μια ενιαία συνολική τιμή όσον αφορά τους δύο συντελεστές, τα δύο μέρη. Η τιμή κάθε μέρους και η κατανομή του εισοδήματος στους δύο ιδιοκτήτες πρέπει να αποφασιστούν μέσω μιας

διαδικασίας διαπραγμάτευσης. Η οικονομική επιστήμη δεν μπορεί εδώ να προσδιορίσει χωριστές τιμές. Αυτό ισχύει επειδή οι αναλογίες μεταξύ των δύο είναι πάντοτε οι ίδιες, μολονότι το συνδυασμένο προϊόν μπορεί να χρησιμοποιηθεί με περισσότερους διαφορετικούς τρόπους.[244]

Όχι μόνο η θεωρία της διαπραγμάτευσης εφαρμόζεται σπάνια στον πραγματικό κόσμο, αλλά και οι ζώνες απροσδιοριστίας μεταξύ αξιολογήσεων, και επομένως οι ζώνες απροσδιοριστίας στην τιμολόγηση, τείνουν να χάνουν δραστικά τη σημασία τους καθώς η οικονομία εξελίσσεται από τον αντιπραγματισμό σε μια ανεπτυγμένη χρηματική οικονομία. Όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός και η ποικιλία των διαθέσιμων αγαθών και όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των ανθρώπων με διαφορετικές αξιολογήσεις, τόσο πιο αμελητέες θα γίνονται οι ζώνες απροσδιοριστίας.[245]

Στο σημείο αυτό μπορούμε να εισαγάγουμε στη συζήτησή μας ένα ακόμη από τα σπάνια, ρητώς εμπειρικά στοιχεία: ότι, πάνω σε αυτή τη γη, η εργασία υπήρξε πολύ σπανιότερος συντελεστής από τη γη. Όπως στην περίπτωση του Crusoe, έτσι και στην περίπτωση μιας σύγχρονης οικονομίας, οι άνθρωποι μπόρεσαν να επιλέγουν ποια γη θα χρησιμοποιήσουν σε διάφορες δραστηριότητες και ποια θα αφήσουν αδρανή, και βρέθηκαν να διαθέτουν αδρανή γη «χωρίς πρόσοδο», δηλαδή γη που δεν αποφέρει εισόδημα. Βεβαίως, καθώς μια οικονομία αναπτύσσεται και ο πληθυσμός και η αξιοποίηση των πόρων αυξάνονται, υπάρχει τάση να μειώνεται αυτή η περίσσεια γης, εκτός εάν ανακαλυφθούν νέες εύφορες εκτάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Παραγωγή: Το Επιτόκιο και ο Προσδιορισμός του

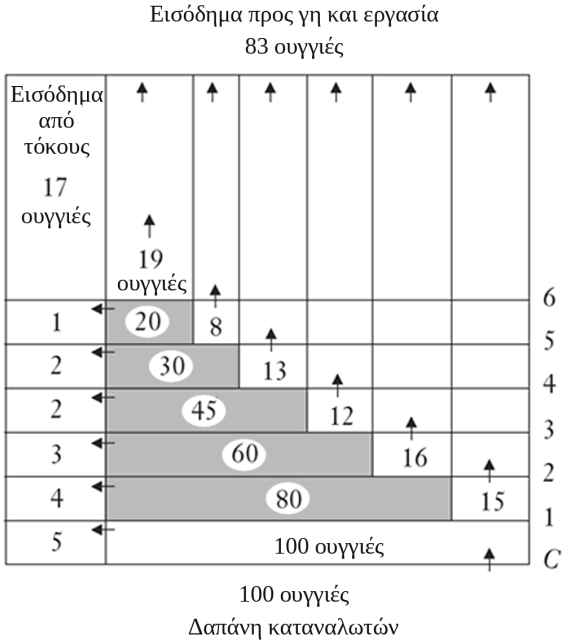
1. Πολλά στάδια: Το καθαρό επιτόκιο

Μέχρι αυτό το σημείο[246] αντιμετωπίζαμε τη δομή της παραγωγής ως ενοποιημένη σε ένα στάδιο. Μία ή περισσότερες επιχειρήσεις ενσωμάτωναν κάθετα όλα τα στάδια παραγωγής ενός προϊόντος —με όλους τους συντελεστές να είναι ειδικοί—, έως ότου τελικά το προϊόν πωλούνταν στον καταναλωτή. Πρόκειται ασφαλώς για μη ρεαλιστική υπόθεση. Θα εξετάσουμε τώρα την κατάσταση της παραγωγής στον πραγματικό κόσμο, όπου (α) οι συντελεστές είναι τόσο μη ειδικοί όσο και ειδικοί και (β) η παραγωγή διαιρείται σε πολυάριθμα στάδια, καθώς οι συντελεστές εξακολουθούν να εργάζονται και να προχωρούν από τα ανώτερα προς τα κατώτερα στάδια της παραγωγικής διαδικασίας.[247] Αντί να υποθέσουμε ότι μία επιχείρηση —μία ομάδα κεφαλαιούχων— αγοράζει συντελεστές και διατηρεί την ιδιοκτησία του προϊόντος μέχρι την πώλησή του στους καταναλωτές, ας υποθέσουμε ότι σε καθορισμένα διαστήματα υπάρχουν διαφορετικές επιχειρήσεις και διαφορετικές ομάδες κεφαλαιούχων και ότι, σε κάθε τέτοιο διάστημα, το προϊόν, στο στάδιο στο οποίο έχει φτάσει έως εκείνο το σημείο, πωλείται έναντι χρήματος σε άλλον κεφαλαιούχο ή ομάδα κεφαλαιούχων. Δεν χρειάζεται να κάνουμε περιοριστικές υποθέσεις για το πόσα χωριστά στάδια υπάρχουν ή ποια μπορεί να είναι τα χρονικά διαστήματα μεταξύ των επιμέρους σταδίων. Για λόγους ευκολίας, ας επιστρέψουμε στο παράδειγμά μας και στο διάγραμμα του Σχήματος 40. Θα υποθέσουμε ότι ανταλλαγές προϊόντων και υπηρεσιών πραγματοποιούνται σε κάθε γραμμή που σημειώνεται στο διάγραμμα. Θα υποθέσουμε επιπλέον, αποκλειστικά για λόγους ευκολίας, ότι κάθε στάδιο διαρκεί το ίδιο χρονικό διάστημα.

Τώρα, αντί να εισπράττει το εισόδημα από τόκο για τις υπηρεσίες του ως ενιαίο ποσό στο τελικό στάδιο, ο κεφαλαιούχος ή οι κεφαλαιούχοι αποκτούν εισόδημα από τόκο σε κάθε στάδιο.[248] Εάν κάθε στάδιο διαρκεί ένα έτος, τότε ολόκληρη η παραγωγική διαδικασία του αγαθού διαρκεί έξι έτη. Όταν όλα τα στάδια συνενώνονται ή ενσωματώνονται κάθετα, τότε ένας κεφαλαιούχος —ή μια ομάδα κεφαλαιούχων— προκαταβάλλει στους ιδιοκτήτες των πρωτογενών συντελεστών το χρήμα τους έξι έτη νωρίτερα και κατόπιν περιμένει αυτό το διάστημα για να αποκτήσει το έσοδό του. Αυστηρά μιλώντας, εφόσον η εργασία και η αμοιβή της εργασίας και της γης θα ήταν συνεχείς καθώς το προϊόν προχωρούσε προς την τελική του μορφή, η εργασία και η γη που μισθώνονταν πρώτες θα πληρώνονταν, ας πούμε, κατά το πρώτο έτος, ενώ εκείνες που μισθώνονταν τελευταίες προς το τέλος του έκτου έτους. Με χωριστά στάδια, ωστόσο, κάθε κεφαλαιούχος προκαταβάλλει το χρήμα για ένα μόνο έτος.

Ας δούμε την εικόνα σε ένα διάγραμμα, το Σχήμα 41. Πρέπει να τροποποιήσουμε κάπως το προηγούμενο διάγραμμα. Προστίθεται μια κάτω λωρίδα 100 ουγγιών, και το εισόδημα από τόκο που περιέρχεται στον κεφαλαιούχο σε αυτό το κατώτατο στάδιο υποδεικνύεται από ένα βέλος που κατευθύνεται προς τα αριστερά. Το βέλος προς τα πάνω αντιπροσωπεύει τότε το ποσό που

περιέρχεται στους ιδιοκτήτες των πρωτογενών συντελεστών, της γης και της εργασίας, σε αυτό το στάδιο, ενώ η σκιασμένη περιοχή αντιπροσωπεύει το ποσό που περιέρχεται στους ιδιοκτήτες συντελεστών οι οποίοι είναι κεφαλαιουχικά αγαθά ανώτερης βαθμίδας, δηλαδή ενδιάμεσα προϊόντα. Το διάγραμμα του Σχήματος 40 δεν απεικόνιζε εισόδημα από τόκο, αλλά παρουσίαζε απλώς ολόκληρο το εισόδημα ως περιερχόμενο στους ιδιοκτήτες των πρωτογενών συντελεστών· το χρονικό στοιχείο δεν είχε ακόμη εισαχθεί στη συζήτησή μας.

ΣΧΗΜΑ 41. ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΠΟΥ ΑΠΟΚΤΟΥΝ ΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΣΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Η δομή της παραγωγής και των πληρωμών που απεικονίζεται σε αυτό το βασικό διάγραμμα έχει ως εξής: Οι καταναλωτές δαπανούν 100 ουγγιές για το εν λόγω αγαθό. Από τις 100 ουγγιές, πέντε περιέρχονται ως εισόδημα από τόκο στους πωλητές του καταναλωτικού αγαθού και 95 καταβάλλονται στους ιδιοκτήτες των συντελεστών. Στο παράδειγμά μας, 15 ουγγιές καταβάλλονται για τη χρήση των πρωτογενών συντελεστών γης και εργασίας, ενώ 80 διατίθενται για την αγορά υπηρεσιών συντελεστών που είναι κεφαλαιουχικά αγαθά ανώτερης τάξης. Στο δεύτερο στάδιο, οι κεφαλαιούχοι λαμβάνουν έσοδο 80 ουγγιών από την πώληση του προϊόντος τους.

Από τις 80 ουγγιές, 16 διατίθενται για την αγορά συντελεστών γης και εργασίας και τέσσερις περιέρχονται ως εισόδημα από τόκο στους κεφαλαιούχους του δεύτερου επιπέδου. Οι υπόλοιπες 60 χρησιμοποιούνται για την αγορά κεφαλαιουχικών αγαθών ανώτερης τάξης. Η ίδια διαδικασία επαναλαμβάνεται έως ότου, στο υψηλότερο στάδιο, οι κεφαλαιούχοι της υψηλότερης τάξης λάβουν έσοδο 20 ουγγιών, κρατήσουν μία για τους ίδιους και καταβάλουν 19 στους συντελεστές γης και εργασίας. Το συνολικό εισόδημα των συντελεστών γης και εργασίας είναι 83 ουγγιές· το συνολικό εισόδημα από τόκο είναι 17 ουγγιές.

Στην προηγούμενη ενότητα για τον τόκο δείξαμε ότι το χρήμα είναι πάντοτε μη ειδικό, με αποτέλεσμα στην ERE η απόδοση από τόκο της χρηματικής επένδυσης —το καθαρό επιτόκιο— να είναι η ίδια παντού στην οικονομία, ανεξάρτητα από το είδος του προϊόντος ή τις ιδιαίτερες συνθήκες παραγωγής του. Εδώ βλέπουμε μια περαιτέρω ανάπτυξη αυτής της αρχής. Το επιτόκιο

πρέπει να είναι ενιαίο όχι μόνο για κάθε αγαθό, αλλά και για κάθε στάδιο κάθε αγαθού. Στο διάγραμμά μας, το ποσοστό απόδοσης από τόκο που λαμβάνουν οι ιδιοκτήτες των προϊόντων, δηλαδή οι κεφαλαιούχοι, είναι ίσο σε κάθε στάδιο. Στο κατώτατο στάδιο, οι παραγωγοί έχουν επενδύσει 95 ουγγιές σε συντελεστές —τόσο κεφαλαιουχικά αγαθά όσο και πρωτογενείς συντελεστές— και λαμβάνουν 100 ουγγιές από τους καταναλωτές, δηλαδή καθαρό εισόδημα πέντε ουγγιών. Αυτό αντιπροσωπεύει απόδοση της επένδυσης ίση με 5/95, ή περίπου 5,2 τοις εκατό. Στην ERE, την οποία εξετάζουμε, δεν υπάρχουν κέρδη ή ζημίες λόγω αβεβαιότητας, οπότε αυτή η απόδοση αντιπροσωπεύει το καθαρό επιτόκιο.[249] Ο κεφαλαιούχος στο αμέσως ανώτερο στάδιο επενδύει 60 συν 16, δηλαδή 76 ουγγιές, σε συντελεστές και λαμβάνει καθαρή απόδοση τεσσάρων ουγγιών, πάλι περίπου 5,2 τοις εκατό. Και ούτω καθεξής για κάθε στάδιο επένδυσης, όπου, αν εξαιρέσουμε τις αριθμητικές ιδιομορφίες του παραδείγματός μας, το επιτόκιο είναι ενιαίο σε κάθε στάδιο. Στο υψηλότερο στάδιο, ο κεφαλαιούχος έχει επενδύσει 19 ουγγιές σε γη και εργασία και λαμβάνει καθαρή απόδοση μίας ουγγιάς, πάλι περίπου 5,2 τοις εκατό.

Το επιτόκιο πρέπει να είναι ίσο σε κάθε στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας. Διότι ας υποθέσουμε ότι το επιτόκιο ήταν υψηλότερο στα ανώτερα στάδια από ό,τι στα κατώτερα. Τότε οι κεφαλαιούχοι θα εγκατέλειπαν την παραγωγή στο κατώτερο στάδιο και θα μετακινούνταν στο ανώτερο, όπου η απόδοση από τόκο είναι μεγαλύτερη. Ποια είναι η επίδραση μιας τέτοιας μετακίνησης; Μπορούμε να απαντήσουμε τονίζοντας τις συνέπειες των διαφορών στο επιτόκιο. Υψηλότερο επιτόκιο στο στάδιο Α από ό,τι στο στάδιο Β σημαίνει ότι το περιθώριο μεταξύ του αθροίσματος των τιμών των συντελεστών που εισέρχονται στο στάδιο Α και της τιμής πώλησης του προϊόντος του είναι μεγαλύτερο, σε ποσοστιαίους όρους, από το περιθώριο τιμών στο στάδιο Β. Έτσι, εάν συγκρίνουμε το τέταρτο και το πρώτο στάδιο στο διάγραμμα του Σχήματος 41, βρίσκουμε ένα περιθώριο τιμών από 43 έως 45 στην πρώτη περίπτωση και από 95 έως 100 στη δεύτερη, με καθαρή απόδοση από τόκο περίπου 5,2 τοις εκατό σε καθεμία. Ας υποθέσουμε, ωστόσο, ότι το άθροισμα των τιμών των συντελεστών για το τέταρτο στάδιο είναι 35 αντί για 43, ενώ το άθροισμα των τιμών των συντελεστών στο πρώτο στάδιο είναι 98. Το άθροισμα των τιμών των συντελεστών εδώ αποκλείει, βεβαίως, το εισόδημα από τόκο. Οι κεφαλαιούχοι που επενδύουν στο τέταρτο στάδιο θα αποκόμιζαν καθαρή απόδοση 8, ή 23 τοις εκατό, ενώ οι επενδυτές στο πρώτο στάδιο θα αποκόμιζαν περίπου 2 τοις εκατό. Οι κεφαλαιούχοι θα άρχιζαν να παύουν τις επενδύσεις στο πρώτο στάδιο και να μετακινούνται στο τέταρτο. Ως συνέπεια αυτής της μετακίνησης, η συνολική ζήτηση για τους συντελεστές του πρώτου σταδίου μειώνεται και, επομένως, μειώνονται οι τιμές των συντελεστών που χρησιμοποιούνται σε αυτό. Στο μεταξύ, η μεγαλύτερη επένδυση στο τέταρτο στάδιο αυξάνει εκεί τις τιμές των συντελεστών, έτσι ώστε το άθροισμά τους αυξάνεται από το 35. Τα προϊόντα του τέταρτου σταδίου αυξάνονται και η αυξημένη προσφορά μειώνει την τιμή πώλησης, η οποία υποχωρεί από το 43. Αυτές οι ενέργειες αρμπιτράζ συνεχίζονται έως ότου το ποσοστιαίο περιθώριο στα δύο στάδια εξισωθεί.

Είναι σημαντικό να αντιληφθούμε ότι το επιτόκιο ισούται με το ποσοστιαίο περιθώριο τιμών στα διάφορα στάδια. Υπερβολικά πολλοί συγγραφείς θεωρούν το επιτόκιο μόνο ως την τιμή των δανείων στην αγορά δανείων. Στην πραγματικότητα, όπως θα δούμε διεξοδικότερα παρακάτω, το επιτόκιο διαπερνά όλες τις αγορές διαχρονικής ανταλλαγής, και η αγορά παραγωγικών δανείων είναι μια αυστηρά δευτερεύουσα αγορά διαχρονικής ανταλλαγής, με σημασία αποκλειστικά παράγωγη.[250]

Όχι μόνο το επιτόκιο θα είναι ίσο σε κάθε στάδιο οποιουδήποτε δεδομένου προϊόντος, αλλά το ίδιο επιτόκιο θα επικρατεί σε όλα τα στάδια όλων των προϊόντων στην ERE. Στον πραγματικό κόσμο της αβεβαιότητας, η τάση των επιχειρηματικών δράσεων κατευθύνεται πάντοτε προς την καθιέρωση ενιαίου επιτοκίου σε όλες τις αγορές διαχρονικής ανταλλαγής της οικονομίας. Ο λόγος της ομοιομορφίας είναι σαφής. Εάν το τρίτο στάδιο του αγαθού Χ αποφέρει 8 τοις εκατό και το πρώτο στάδιο του αγαθού Υ αποφέρει 2 τοις εκατό, οι κεφαλαιούχοι θα τείνουν να παύουν να επενδύουν στο δεύτερο και να στρέφονται σε μεγαλύτερες επενδύσεις στο πρώτο. Τα περιθώρια τιμών μεταβάλλονται αναλόγως, ως απόκριση στις μεταβαλλόμενες ζητήσεις και προσφορές, και τα επιτόκια γίνονται ενιαία.

Μπορούμε τώρα να άρουμε την περιοριστική υπόθεσή μας περί ίσης διάρκειας των διαφόρων σταδίων. Κάθε στάδιο οποιουδήποτε προϊόντος μπορεί να είναι τόσο μακρύ ή τόσο σύντομο όσο απαιτούν οι τεχνικές παραγωγής και η οργανωτική δομή του κλάδου. Έτσι, μια τεχνική παραγωγής μπορεί να απαιτεί τη συγκομιδή ενός έτους για κάποιο συγκεκριμένο στάδιο. Από την άλλη πλευρά, μια επιχείρηση μπορεί να «ενσωματώσει κάθετα» δύο στάδια και να προκαταβάλει το χρήμα στους ιδιοκτήτες συντελεστών για την περίοδο που καλύπτει και τα δύο στάδια, προτού πωλήσει το προϊόν έναντι χρήματος. Η καθαρή απόδοση της επένδυσης σε οποιοδήποτε στάδιο θα προσαρμοστεί σύμφωνα με τη διάρκειά του. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι το ενιαίο επιτόκιο στην οικονομία είναι 5 τοις εκατό. Πρόκειται για 5 τοις εκατό για μια ορισμένη μοναδιαία χρονική περίοδο, ας πούμε ένα έτος. Μια παραγωγική διαδικασία ή επένδυση που καλύπτει περίοδο δύο ετών θα αποφέρει τότε, σε ισορροπία, 10 τοις εκατό, το ισοδύναμο του 5 τοις εκατό ετησίως. Το ίδιο θα ισχύει για ένα στάδιο παραγωγής οποιασδήποτε χρονικής διάρκειας. Έτσι, η ανομοιομορφία ή η ενοποίηση των σταδίων δεν παρεμποδίζει στο παραμικρό τη διαδικασία εξισορρόπησης.

Είναι ήδη σαφές ότι η παλαιά κλασική τριάδα «γη, εργασία και κεφάλαιο», που αποφέρει «μισθούς, προσόδους και τόκο», πρέπει να τροποποιηθεί ριζικά. Δεν είναι αλήθεια ότι το κεφάλαιο είναι ανεξάρτητος παραγωγικός συντελεστής ή ότι αποφέρει τόκο στον ιδιοκτήτη του με τον ίδιο τρόπο που η γη και η εργασία αποφέρουν εισόδημα στους ιδιοκτήτες τους. Όπως είδαμε παραπάνω και θα συζητήσουμε διεξοδικότερα παρακάτω, το κεφάλαιο δεν είναι ανεξάρτητα παραγωγικός συντελεστής. Τα κεφαλαιουχικά αγαθά είναι ζωτικά και κρίσιμης σημασίας για την παραγωγή, αλλά η παραγωγή τους ανάγεται, μακροχρόνια, στους συντελεστές γης, εργασίας και χρόνου. Επιπλέον, η γη και η εργασία δεν είναι εσωτερικά ομοιογενείς συντελεστές, αλλά απλώς κατηγορίες τύπων συντελεστών, καθένας από τους οποίους διαφέρει κατά τρόπο μοναδικό. Κάθε συντελεστής γης και κάθε συντελεστής εργασίας, λοιπόν, έχει τα δικά του φυσικά χαρακτηριστικά, τη δική του ικανότητα να χρησιμεύει στην παραγωγή· καθένας, επομένως, λαμβάνει το δικό του εισόδημα από την παραγωγή, όπως θα αναλυθεί παρακάτω. Και τα κεφαλαιουχικά αγαθά παρουσιάζουν απεριόριστη ποικιλία· στην ERE, όμως, δεν αποκομίζουν εισοδήματα. Εκείνο που αποφέρει εισόδημα είναι η μετατροπή μελλοντικών αγαθών σε παρόντα· λόγω του καθολικού γεγονότος της χρονικής προτίμησης, οι μελλοντικές ικανοποιήσεις αξιολογούνται πάντοτε χαμηλότερα από τις παρούσες. Εκείνο που επιτελούν οι κεφαλαιούχοι επενδυτές είναι η κατοχή και η διακράτηση κεφαλαιουχικών αγαθών από τη χρονική στιγμή ένα, όταν αγοράζονται οι υπηρεσίες συντελεστών, έως τη χρονική στιγμή δύο, όταν πωλείται το προϊόν. Αυτό ισοδυναμεί με την αγορά μελλοντικών αγαθών —των υπηρεσιών συντελεστών που παράγουν κεφαλαιουχικά αγαθά— έναντι χρήματος, ακολουθούμενη από την πώληση, σε μεταγενέστερη χρονική στιγμή, των παρόντων αγαθών έναντι χρήματος. Το τελευταίο συμβαίνει όταν πωλούνται καταναλωτικά αγαθά, διότι τα καταναλωτικά αγαθά είναι παρόντα αγαθά. Όταν πωλούνται έναντι χρήματος ενδιάμεσα κεφαλαιουχικά αγαθά χαμηλότερης

τάξης, τότε εκείνο που πωλείται δεν είναι παρόντα αγαθά, αλλά αγαθά λιγότερο απομακρυσμένου μέλλοντος. Με άλλα λόγια, τα κεφαλαιουχικά αγαθά έχουν προωθηθεί από ένα προγενέστερο στάδιο, πιο απομακρυσμένο από τη μελλοντική κατανάλωση, προς το στάδιο της κατανάλωσης, σε ένα μεταγενέστερο στάδιο, λιγότερο απομακρυσμένο από αυτήν. Ο χρόνος που απαιτείται για αυτόν τον μετασχηματισμό θα καλύπτεται από έναν συντελεστή χρονικής προτίμησης. Έτσι, εάν ο αγοραίος συντελεστής χρονικής προτίμησης, δηλαδή το επιτόκιο, είναι 5 τοις εκατό ετησίως, τότε ένα παρόν αγαθό αξίας 100 ουγγιών στην αγορά θα αξίζει περίπου 95 ουγγιές ως απαίτηση επί του αγαθού αυτού σε ένα έτος από τώρα. Η παρούσα αξία μιας απαίτησης για 100 ουγγιές σε ένα έτος από τώρα θα είναι 95 ουγγιές. Σε αυτή τη βάση, η εκτιμώμενη αξία του αγαθού θα μπορούσε να υπολογιστεί για διάφορες χρονικές στιγμές· έτσι, η απαίτηση για μισό έτος στο μέλλον θα αξίζει περίπου 97,5 ουγγιές. Το αποτέλεσμα θα είναι η ομοιομορφία των συντελεστών στη διάρκεια μιας χρονικής περιόδου.

Έτσι, οι κεφαλαιούχοι προκαταβάλλουν παρόντα αγαθά στους ιδιοκτήτες συντελεστών σε αντάλλαγμα για μελλοντικά αγαθά· κατόπιν, αργότερα, πωλούν τα αγαθά που έχουν ωριμάσει ώστε να γίνουν παρόντα αγαθά ή αγαθά λιγότερο απομακρυσμένου μέλλοντος, σε αντάλλαγμα για παρόντα αγαθά — χρήμα. Έχουν προκαταβάλει παρόντα αγαθά στους ιδιοκτήτες συντελεστών και, σε αντάλλαγμα, περιμένουν ενόσω αυτοί οι συντελεστές, οι οποίοι είναι μελλοντικά αγαθά, μετασχηματίζονται σε αγαθά που βρίσκονται πλησιέστερα στο παρόν από ό,τι προηγουμένως. Η λειτουργία των κεφαλαιούχων είναι, επομένως, χρονική λειτουργία, και το εισόδημά τους είναι ακριβώς ένα εισόδημα που αντιπροσωπεύει το άγιο των παρόντων αγαθών έναντι των μελλοντικών. Αυτό το εισόδημα από τόκο, λοιπόν, δεν προέρχεται από τα συγκεκριμένα, ετερογενή κεφαλαιουχικά αγαθά, αλλά από τη γενικευμένη επένδυση χρόνου.[251] Προέρχεται από την προθυμία θυσίας παρόντων αγαθών για την αγορά μελλοντικών αγαθών —των υπηρεσιών συντελεστών. Ως αποτέλεσμα αυτών των αγορών, οι ιδιοκτήτες συντελεστών αποκτούν το χρήμα τους στο παρόν για ένα προϊόν που ωριμάζει μόνο στο μέλλον.

Έτσι, οι κεφαλαιούχοι περιορίζουν την παρούσα κατανάλωσή τους και χρησιμοποιούν αυτές τις χρηματικές αποταμιεύσεις για να παρέχουν χρήμα —παρόντα αγαθά— σε ιδιοκτήτες συντελεστών που παράγουν μόνο μελλοντικά αγαθά. Αυτή είναι η υπηρεσία —μια προκαταβολή χρόνου— που παρέχουν οι κεφαλαιούχοι στους ιδιοκτήτες συντελεστών και για την οποία οι τελευταίοι πληρώνουν εκουσίως με τη μορφή του επιτοκίου.

2. Ο προσδιορισμός του καθαρού επιτοκίου: Η αγορά διαχρονικής ανταλλαγής

Είναι σαφές ότι το επιτόκιο διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στο σύστημα παραγωγής της σύνθετης χρηματικής οικονομίας.[252] Πώς καθορίζεται το επιτόκιο; Είδαμε ότι το καθαρό επιτόκιο, με το οποίο ασχολούμαστε τώρα, θα τείνει να είναι ίσο σε όλα τα στάδια όλων των παραγωγικών διαδικασιών της οικονομίας και, επομένως, θα είναι ενιαίο στην ERE.

Το ύψος του καθαρού επιτοκίου καθορίζεται από την αγορά ανταλλαγής παρόντων αγαθών έναντι μελλοντικών, μια αγορά η οποία, όπως θα δούμε, διαπερνά πολλά μέρη του οικονομικού συστήματος. Η καθιέρωση του χρήματος ως γενικού μέσου ανταλλαγής έχει απλοποιήσει σε μεγάλο βαθμό την αγορά παρόντων και μελλοντικών αγαθών σε σύγκριση με τις δυσχερείς συνθήκες του

αντιπραγματισμού, όπου υπήρχαν χωριστές αγορές παρόντων και μελλοντικών αγαθών για κάθε εμπόρευμα. Στη χρηματική οικονομία, η αγορά παρόντων και μελλοντικών αγαθών, ή εκείνο που μπορούμε να ονομάσουμε «αγορά διαχρονικής ανταλλαγής», εκφράζεται εξ ολοκλήρου σε χρηματικούς όρους. Το χρήμα είναι σαφώς το κατεξοχήν παρόν αγαθό. Διότι, πέρα από την καταναλωτική αξία του ίδιου του χρηματικού μετάλλου, το εμπόρευμα που λειτουργεί ως χρήμα είναι το μοναδικό απολύτως εμπορεύσιμο αγαθό σε ολόκληρη την κοινωνία. Είναι το «σουσάμι, άνοιξε» για την ανταλλαγή με καταναλωτικά αγαθά, οποτεδήποτε το επιθυμεί ο ιδιοκτήτης του. Είναι, επομένως, παρόν αγαθό. Εφόσον τα καταναλωτικά αγαθά, αφότου πωληθούν, δεν επανεισέρχονται συνήθως στο πλέγμα των ανταλλαγών, το χρήμα είναι το κυρίαρχο παρόν αγαθό στην αγορά. Επιπλέον, εφόσον το χρήμα είναι το μέσο όλων των ανταλλαγών, είναι επίσης το μέσο των ανταλλαγών στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής.

Ποια είναι τα μελλοντικά αγαθά που ανταλλάσσονται με χρήμα; Μελλοντικά αγαθά είναι τα αγαθά που αναμένεται τώρα ότι θα γίνουν παρόντα αγαθά σε κάποια μελλοντική χρονική στιγμή. Έχουν, επομένως, παρούσα αξία. Λόγω του καθολικού γεγονότος της χρονικής προτίμησης, ένα συγκεκριμένο αγαθό αξίζει περισσότερο στο παρόν από ό,τι η παρούσα προσδοκία να καταστεί διαθέσιμο ως παρόν αγαθό σε κάποια χρονική στιγμή στο μέλλον. Με άλλα λόγια, ένα αγαθό στο παρόν αξίζει τώρα περισσότερο από την παρούσα αξία του ως μελλοντικού αγαθού. Επειδή το χρήμα είναι το γενικό μέσο ανταλλαγής, τόσο για την αγορά διαχρονικής ανταλλαγής όσο και για τις άλλες αγορές, το χρήμα είναι το παρόν αγαθό και τα μελλοντικά αγαθά είναι οι παρούσες προσδοκίες μελλοντικής απόκτησης χρήματος. Από τον νόμο της χρονικής προτίμησης συνάγεται ότι το παρόν χρήμα αξίζει περισσότερο από τις παρούσες προσδοκίες του ίδιου ποσού μελλοντικού χρήματος. Με άλλα λόγια, το μελλοντικό χρήμα —όπως μπορούμε να ονομάσουμε τις παρούσες προσδοκίες χρήματος στο μέλλον— θα ανταλλάσσεται πάντοτε με έκπτωση έναντι του παρόντος χρήματος.

Αυτή η έκπτωση της αξίας των μελλοντικών αγαθών έναντι των παρόντων —ή, αντιστρόφως, η προσαύξηση της αξίας των παρόντων αγαθών έναντι των μελλοντικών— είναι το επιτόκιο. Έτσι, εάν στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής 100 ουγγιές χρυσού ανταλλάσσονται με την προοπτική απόκτησης 105 ουγγιών χρυσού σε ένα έτος από τώρα, τότε το επιτόκιο είναι περίπου 5 τοις εκατό ετησίως. Αυτός είναι ο συντελεστής χρονικής προεξόφλησης του μελλοντικού χρήματος σε σχέση με το παρόν.

Τι εννοούμε συγκεκριμένα με τις «προοπτικές απόκτησης χρήματος στο μέλλον»; Αυτές οι προοπτικές πρέπει να αναλυθούν προσεκτικά προκειμένου να εξηγηθούν όλοι οι αιτιακοί παράγοντες του προσδιορισμού του επιτοκίου. Καταρχάς, στον πραγματικό κόσμο, αυτές οι προοπτικές, όπως οποιεσδήποτε προοπτικές που εκτείνονται σε ένα χρονικό διάστημα, είναι πάντοτε περισσότερο ή λιγότερο αβέβαιες. Στον πραγματικό κόσμο, αυτή η πάντοτε παρούσα αβεβαιότητα έχει αναγκαστικά ως αποτέλεσμα τη συνύφανση των στοιχείων του τόκου με εκείνα του κέρδους και της ζημίας και δημιουργεί περιπλοκές που θα αναλυθούν διεξοδικότερα παρακάτω. Για να διαχωρίσουμε την αγορά διαχρονικής ανταλλαγής από τα επιχειρηματικά στοιχεία, πρέπει να εξετάσουμε τον βέβαιο κόσμο της ομοιόμορφα περιστρεφόμενης οικονομίας, όπου όλες οι προσδοκίες εκπληρώνονται και το καθαρό επιτόκιο είναι ίσο σε ολόκληρη την οικονομία. Το καθαρό επιτόκιο θα είναι τότε ο επικρατών συντελεστής χρονικής προεξόφλησης, ο λόγος της τιμής των παρόντων αγαθών προς εκείνη των μελλοντικών.

Ποιοι είναι, λοιπόν, οι συγκεκριμένοι τύποι μελλοντικών αγαθών που εισέρχονται στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής; Υπάρχουν δύο τέτοιοι τύποι. Ο ένας είναι μια έγγραφη απαίτηση για ορισμένο χρηματικό ποσό σε μελλοντική χρονική στιγμή. Η ανταλλαγή στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής στην περίπτωση αυτή έχει ως εξής: ο Α δίνει χρήμα στον Β σε αντάλλαγμα για μια απαίτηση επί μελλοντικού χρήματος. Ο όρος που χρησιμοποιείται γενικά για τον Α, τον αγοραστή του μελλοντικού χρήματος, είναι «δανειστής» ή «πιστωτής», ενώ ο Β, ο πωλητής του μελλοντικού χρήματος, ονομάζεται «δανειολήπτης» ή «οφειλέτης». Ο λόγος είναι ότι αυτή η πιστωτική συναλλαγή, σε αντίθεση με μια συναλλαγή τοις μετρητοίς, παραμένει ανολοκλήρωτη στο παρόν. Όταν κάποιος αγοράζει ένα κοστούμι τοις μετρητοίς, μεταβιβάζει χρήμα σε αντάλλαγμα για το κοστούμι. Η συναλλαγή ολοκληρώνεται. Σε μια πιστωτική συναλλαγή λαμβάνει απλώς μια έγγραφη αναγνώριση χρέους ή ένα γραμμάτιο, που του παρέχει το δικαίωμα να απαιτήσει ορισμένο χρηματικό ποσό σε μελλοντική χρονική στιγμή. Η συναλλαγή μένει να ολοκληρωθεί στο μέλλον, όταν ο Β, ο δανειολήπτης, «αποπληρώσει το δάνειο» μεταβιβάζοντας το συμφωνημένο χρήμα στον πιστωτή.

Μολονότι η αγορά δανείων αποτελεί ιδιαίτερα εμφανή τύπο διαχρονικής συναλλαγής, δεν είναι σε καμία περίπτωση ο μοναδικός ούτε καν ο κυρίαρχος. Υπάρχει ένας πολύ λιγότερο εμφανής, αλλά σημαντικότερος, τύπος συναλλαγής, ο οποίος διαπερνά ολόκληρο το παραγωγικό σύστημα, αλλά συχνά δεν αναγνωρίζεται ως διαχρονική συναλλαγή. Πρόκειται για την αγορά παραγωγικών αγαθών και υπηρεσιών, τα οποία μετασχηματίζονται στη διάρκεια ενός χρονικού διαστήματος και τελικά προκύπτουν ως καταναλωτικά αγαθά. Όταν οι κεφαλαιούχοι αγοράζουν τις υπηρεσίες συντελεστών παραγωγής —ή, όπως θα δούμε αργότερα, τους ίδιους τους συντελεστές—, αγοράζουν μια ορισμένη ποσότητα και αξία καθαρού προϊόντος, προεξοφλημένη στην παρούσα αξία αυτού του προϊόντος. Διότι οι υπηρεσίες γης, εργασίας και κεφαλαίου που αγοράζονται είναι μελλοντικά αγαθά, τα οποία θα μετασχηματιστούν στην τελική τους μορφή ως παρόντα αγαθά.

Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι ένας κεφαλαιούχος-επιχειρηματίας μισθώνει υπηρεσίες εργασίας και ότι μπορεί να προσδιοριστεί πως αυτή η ποσότητα υπηρεσιών εργασίας θα αποφέρει καθαρό έσοδο 20 ουγγιών χρυσού στον ιδιοκτήτη του προϊόντος. Θα δούμε παρακάτω ότι η υπηρεσία θα τείνει να αμείβεται με την καθαρή αξία του προϊόντος της· θα αποκομίζει, όμως, το προϊόν της προεξοφλημένο κατά το χρονικό διάστημα έως την πώληση. Διότι, εάν η υπηρεσία εργασίας θα αποφέρει 20 ουγγιές σε πέντε έτη από τώρα, είναι προφανές ότι ο ιδιοκτήτης της εργασίας δεν μπορεί να αναμένει ότι θα λάβει από τον κεφαλαιούχο ολόκληρες τις 20 ουγγιές τώρα, προκαταβολικά. Θα λάβει τις καθαρές απολαβές του προεξοφλημένες με βάση το επικρατούν άγιο, το επιτόκιο. Και το εισόδημα από τόκο θα το αποκομίσει ο κεφαλαιούχος που έχει αναλάβει το έργο της προκαταβολής παρόντος χρήματος. Ο κεφαλαιούχος περιμένει κατόπιν πέντε έτη έως ότου ωριμάσει το προϊόν, προτού ανακτήσει το χρήμα του.

Ο αμιγής κεφαλαιούχος, επομένως, επιτελώντας τη λειτουργία της προκαταβολής κεφαλαίου στο παραγωγικό σύστημα, διαδραματίζει έναν κατά κάποιον τρόπο διαμεσολαβητικό ρόλο. Πωλεί χρήμα —ένα παρόν αγαθό— στους ιδιοκτήτες συντελεστών σε αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες των συντελεστών τους —προσδοκώμενα μελλοντικά αγαθά. Διακρατεί αυτά τα αγαθά και εξακολουθεί να μισθώνει εργασία για την επεξεργασία τους έως ότου μετασχηματιστούν σε καταναλωτικά αγαθά —παρόντα αγαθά—, τα οποία κατόπιν πωλούνται στο κοινό έναντι χρήματος —ενός παρόντος αγαθού. Η προσαύξηση που αποκομίζει από την πώληση παρόντων αγαθών σε σύγκριση με όσα κατέβαλε για τα μελλοντικά αγαθά είναι το επιτόκιο που αποκομίζεται από την ανταλλαγή.

Η αγορά διαχρονικής ανταλλαγής, επομένως, δεν περιορίζεται στην αγορά δανείων. Διαπερνά ολόκληρη την παραγωγική δομή της σύνθετης οικονομίας. Όλοι οι παραγωγικοί συντελεστές είναι μελλοντικά αγαθά: παρέχουν στον ιδιοκτήτη τους την προσδοκία της προώθησής τους προς τον τελικό στόχο της κατανάλωσης, έναν στόχο που αποτελεί τον λόγο ύπαρξης ολόκληρου του παραγωγικού εγχειρήματος. Πρόκειται για μια αγορά διαχρονικής ανταλλαγής όπου η πώληση των μελλοντικών αγαθών δεν συνιστά πιστωτική συναλλαγή, όπως στην περίπτωση της αγοράς δανείων. Η συναλλαγή είναι πλήρης καθαυτή και δεν απαιτεί περαιτέρω πληρωμή από κανένα από τα δύο μέρη. Στην περίπτωση αυτή, ο αγοραστής των μελλοντικών αγαθών —ο κεφαλαιούχος— αποκομίζει το εισόδημά του μετασχηματίζοντας αυτά τα αγαθά σε παρόντα και όχι παρουσιάζοντας στον αρχικό πωλητή ενός μελλοντικού αγαθού μια έγγραφη απαίτηση χρέους.

Η αγορά διαχρονικής ανταλλαγής, η αγορά όπου παρόντα αγαθά ανταλλάσσονται με μελλοντικά, είναι, λοιπόν, ένα σύνολο με περισσότερα επιμέρους τμήματα. Σε ένα τμήμα της αγοράς, οι κεφαλαιούχοι ανταλλάσσουν τις χρηματικές αποταμιεύσεις τους — παρόντα αγαθά— με τις υπηρεσίες πολυάριθμων συντελεστών — μελλοντικά αγαθά. Αυτό είναι ένα τμήμα, και το σημαντικότερο τμήμα, της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής. Ένα άλλο είναι η αγορά καταναλωτικών δανείων, όπου οι αποταμιευτές δανείζουν το χρήμα τους σε μια πιστωτική συναλλαγή, σε αντάλλαγμα για μια έγγραφη αναγνώριση οφειλής μελλοντικού χρήματος. Οι αποταμιευτές είναι οι προσφέροντες παρόν χρήμα και οι δανειολήπτες οι προσφέροντες μελλοντικό χρήμα, με τη μορφή έγγραφων αναγνωρίσεων χρέους. Εδώ ασχολούμαστε μόνο με εκείνους που δανείζονται για να δαπανήσουν σε καταναλωτικά αγαθά και όχι με παραγωγούς που δανείζονται αποταμιεύσεις για να επενδύσουν στην παραγωγή. Διότι εκείνοι που δανείζονται αποταμιεύσεις μέσω παραγωγικών δανείων δεν αποτελούν ανεξάρτητες δυνάμεις στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής, αλλά εξαρτώνται πλήρως από το άγιο του τόκου μεταξύ παρόντων και μελλοντικών αγαθών, όπως αυτό καθορίζεται στο παραγωγικό σύστημα και ισούται με τον λόγο μεταξύ των τιμών των καταναλωτικών και των παραγωγικών αγαθών, καθώς και μεταξύ των διαφόρων σταδίων των παραγωγικών αγαθών. Αυτή η εξάρτηση θα φανεί παρακάτω.

3. Χρονική προτίμηση και ατομικές κλίμακες αξιών

Προτού εξετάσουμε περαιτέρω τα επιμέρους τμήματα της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής, ας ανατρέξουμε στην ίδια τη ρίζα του ζητήματος: την κλίμακα αξιών του ατόμου. Όπως είδαμε στο πρόβλημα της τιμολόγησης και της ζήτησης, η κλίμακα αξιών του ατόμου παρέχει το κλειδί για τον προσδιορισμό όλων των συμβάντων στην αγορά. Αυτό ισχύει εξίσου για το επιτόκιο. Εδώ το κλειδί είναι ο πίνακας των αξιολογήσεων χρονικής προτίμησης του ατόμου.

Ας εξετάσουμε ένα υποθετικό άτομο, αφαιρώντας οποιονδήποτε συγκεκριμένο ρόλο μπορεί να διαδραματίζει στο οικονομικό σύστημα. Αυτό το άτομο έχει αναγκαστικά φθίνουσα οριακή χρησιμότητα του χρήματος, έτσι ώστε κάθε πρόσθετη χρηματική μονάδα που αποκτά κατατάσσεται χαμηλότερα στην κλίμακα αξιών του. Αυτό ισχύει αναγκαστικά. Αντιστρόφως —και αυτό απορρέει επίσης από τη φθίνουσα οριακή χρησιμότητα του χρήματος—, κάθε διαδοχική χρηματική μονάδα που παραχωρείται θα κατατάσσεται υψηλότερα στην κλίμακα αξιών του. Ο ίδιος νόμος της χρησιμότητας εφαρμόζεται στο μελλοντικό χρήμα, δηλαδή στις προσδοκίες μελλοντικού χρήματος. Τόσο στο παρόν όσο και στο μελλοντικό χρήμα εφαρμόζεται ο γενικός κανόνας ότι μεγαλύτερη

ποσότητα ενός αγαθού θα έχει μεγαλύτερη χρησιμότητα από μικρότερη ποσότητά του. Μπορούμε να απεικονίσουμε αυτούς τους γενικούς νόμους μέσω της ακόλουθης υποθετικής κλίμακας αξιών ενός ατόμου:

John Smith

..... (19 μελλοντικές ουγγιές) (σε 10 έτη)
..... 4η μονάδα των 10 ουγγιών
..... (18 μελλοντικές ουγγιές)
..... (17 μελλοντικές ουγγιές)
..... (16 μελλοντικές ουγγιές)
..... 3η μονάδα των 10 ουγγιών
..... (15 μελλοντικές ουγγιές)
..... (14 μελλοντικές ουγγιές)
..... (13 μελλοντικές ουγγιές)
..... 2η μονάδα των 10 ουγγιών
..... (12 μελλοντικές ουγγιές)
..... 1η μονάδα των 10 ουγγιών
..... (11 μελλοντικές ουγγιές)
..... (1η πρόσθετη μονάδα των 10 ουγγιών)
..... (2η πρόσθετη μονάδα των 10 ουγγιών)
..... (10 μελλοντικές ουγγιές)

Βλέπουμε σε αυτή την κλίμακα αξιών ένα παράδειγμα του γεγονότος ότι όλες οι δυνατές εναλλακτικές επιλογές κατατάσσονται σε μία κλίμακα, και απεικονίζονται οι αλήθειες του νόμου της χρησιμότητας. Η «1η μονάδα των 10 ουγγιών» αναφέρεται στη θέση που αποδίδεται στην πρώτη μονάδα των 10 ουγγιών —τη μονάδα που επιλέγεται εδώ αυθαίρετα— η οποία πρόκειται να παραχωρηθεί. Στη «2η μονάδα των 10 ουγγιών» χρήματος που πρόκειται να παραχωρηθεί αποδίδεται υψηλότερη θέση κ.ο.κ. Η «1η πρόσθετη μονάδα των 10 ουγγιών» αναφέρεται στη θέση που αποδίδεται στην επόμενη μονάδα των 10 ουγγιών την οποία το άτομο εξετάζει να αποκτήσει, με τις παρενθέσεις να δηλώνουν ότι δεν έχει τώρα το αγαθό στην κατοχή του. Παραπάνω έχουμε έναν πίνακα της κλίμακας αξιών του John Smith ως προς τον χρόνο, δηλαδή την κλίμακα των χρονικών προτιμήσεών του. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι το αγοραίο επιτόκιο είναι 3 τοις εκατό· δηλαδή, μπορεί να αποκτήσει 13 ουγγιές μελλοντικού χρήματος —που εδώ θεωρείται ότι θα είναι διαθέσιμο σε 10 έτη από τώρα— πωλώντας 10 ουγγιές παρόντος χρήματος. Για να δούμε τι θα κάνει, έχουμε το προνόμιο να μπορούμε να συμβουλευτούμε την κλίμακα χρονικής προτίμησής του. Διαπιστώνουμε ότι οι 13 ουγγιές μελλοντικού χρήματος προτιμώνται έναντι της πρώτης μονάδας των 10 ουγγιών του και επίσης έναντι της δεύτερης, αλλά ότι η τρίτη μονάδα των 10 ουγγιών βρίσκεται υψηλότερα στην αξιολόγησή του. Επομένως, με αγοραίο επιτόκιο 3 τοις εκατό ετησίως, το άτομο θα αποταμιεύσει 20 ουγγιές χρυσού και θα τις πωλήσει έναντι μελλοντικού χρήματος στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής. Προσφέρει παρόντα αγαθά στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής ύψους 20 ουγγιών.[253]

Εάν το αγοραίο επιτόκιο είναι 2 τοις εκατό, έτσι ώστε 12 μελλοντικές ουγγιές να αποτελούν την τιμή 10 παρουσών ουγγιών, τότε ο John Smith θα προσέφερε 10 ουγγιές παρόντος χρήματος. Δεν προσφέρει ποτέ μελλοντικό χρήμα, διότι, στη συγκεκριμένη περίπτωσή του, δεν υπάρχουν ποσότητες μελλοντικού χρήματος άνω των 10 ουγγιών που να κατατάσσονται χαμηλότερα από την «1η πρόσθετη μονάδα των 10 ουγγιών».

Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι ο James Robinson έχει την ακόλουθη κλίμακα αξιών ως προς τον χρόνο:

James Robinson

..... (19 μελλοντικές ουγγιές) (σε 10 έτη)
..... 2η μονάδα των 10 ουγγιών
..... (18 μελλοντικές ουγγιές)
..... (17 μελλοντικές ουγγιές)
..... 1η μονάδα των 10 ουγγιών
..... (16 μελλοντικές ουγγιές)
..... (15 μελλοντικές ουγγιές)
..... (14 μελλοντικές ουγγιές)
..... (1η πρόσθετη μονάδα των 10 ουγγιών)
..... (13 μελλοντικές ουγγιές)
..... (12 μελλοντικές ουγγιές)
..... (2η πρόσθετη μονάδα των 10 ουγγιών)
..... (11 μελλοντικές ουγγιές)
..... (3η πρόσθετη μονάδα των 10 ουγγιών)
..... (10 μελλοντικές ουγγιές)

Εάν το αγοραίο επιτόκιο είναι 3 τοις εκατό, τότε οι αξιολογήσεις του Robinson είναι τέτοιες ώστε δεν θα προσφερθούν αποταμιεύσεις στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής. Αντιθέτως, οι 13 μελλοντικές ουγγιές βρίσκονται χαμηλότερα από την «1η πρόσθετη μονάδα των 10 ουγγιών», πράγμα που σημαίνει ότι ο Robinson θα ήταν πρόθυμος να ανταλλάξει 13 ουγγιές μελλοντικού χρήματος με 10 ουγγιές παρόντος χρήματος. Έτσι γίνεται, σε αντίθεση με τον Smith, προσφέρων μελλοντικό χρήμα. Εάν το επιτόκιο ήταν 1 τοις εκατό, τότε θα προσέφερε 22 ουγγιές μελλοντικού χρήματος σε αντάλλαγμα για 20 ουγγιές παρόντος χρήματος, αυξάνοντας έτσι τη ζήτησή του για παρόν χρήμα στη χαμηλότερη τιμή.

Θα παρατηρηθεί ότι δεν υπάρχει καταχώριση για λιγότερες από 10 ουγγιές μελλοντικών αγαθών προς σύγκριση με 10 ουγγιές παρόντων αγαθών. Ο λόγος είναι ότι η χρονική προτίμηση κάθε ανθρώπου είναι θετική, δηλαδή μία ουγγιά παρόντος χρήματος θα προτιμάται πάντοτε έναντι μίας ουγγιάς ή μικρότερης ποσότητας μελλοντικού χρήματος. Επομένως, δεν θα τεθεί ποτέ ζήτημα μηδενικού ή αρνητικού καθαρού επιτοκίου. Πολλοί οικονομολόγοι έχουν διαπράξει το μεγάλο σφάλμα να πιστεύουν ότι το επιτόκιο καθορίζει τον πίνακα χρονικής προτίμησης και τον ρυθμό αποταμίευσης και όχι το αντίστροφο. Αυτό είναι εντελώς αβάσιμο. Τα επιτόκια που συζητούνται εδώ αποτελούν απλώς υποθετικές κλίμακες, οι οποίες υποδεικνύουν και αποκαλύπτουν τους πίνακες χρονικής προτίμησης κάθε ατόμου. Συνολικά, όπως θα δούμε αμέσως, η αλληλεπίδραση των χρονικών προτιμήσεων και, επομένως, των πινάκων προσφοράς και ζήτησης των ατόμων στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής καθορίζει το καθαρό επιτόκιο στην αγορά. Το καθορίζει με τον ίδιο τρόπο που οι ατομικές αξιολογήσεις καθορίζουν τους συνολικούς πίνακες προσφοράς και ζήτησης των αγαθών, οι οποίοι με τη σειρά τους καθορίζουν τις αγοραίες τιμές. Και πάλι, οι χρησιμότητες και μόνο οι χρησιμότητες, εδώ με τη μορφή χρονικών προτιμήσεων, καθορίζουν το αποτέλεσμα της αγοράς· η εξήγηση δεν βρίσκεται σε κάποιου είδους «διαδικασία αμοιβαίου προσδιορισμού» των προτιμήσεων και των συνεπειών στην αγορά.

Συνεχίζοντας την ανάλυσή μας, ας καταγράψουμε σε πίνακες τα δεδομένα του John Smith και του James Robinson, από τις παραπάνω κλίμακες αξιών τους ως προς τον χρόνο, σε σχέση με τη θέση τους στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής. Ο πίνακας του John Smith παρατίθεται στον Πίνακα 11. Ο πίνακας του James Robinson παρατίθεται στον Πίνακα 12.

Πινακας 11

Επιτοκιο %	Προσφορα παροντος χρηματος = ζητηση μελλοντικου χρηματος = αποταμιευσεις ουγγιες χρυσου	Προσφορα μελλοντικου χρηματος = ζητηση παροντος χρηματος ουγγιες χρυσου
9	40	0
8	30	0
7	30	0
6	30	0
5	20	0
4	20	0
3	20	0
2	10	0
1	0	0

Πινακας 12

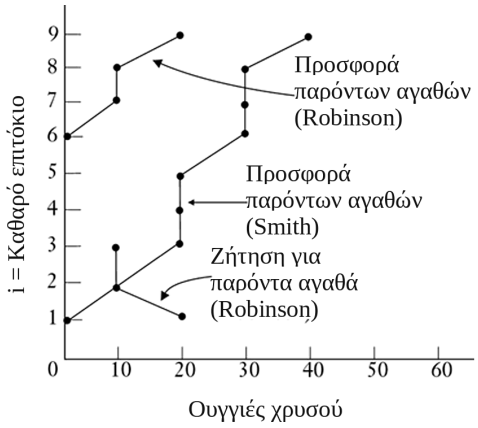
Επιτοκιο %	Προσφορα παροντος χρηματος = ζητηση μελλοντικου χρηματος = αποταμιευσεις ουγγιες χρυσου	Προσφορα μελλοντικου χρηματος = ζητηση παροντος χρηματος ουγγιες χρυσου
9	20	0
8	10	0
7	10	0
6	0	0
5	0	0
4	0	0
3	0	10
2	0	10
1	0	20

Ο πίνακας χρονικής προτίμησης του Robinson παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ανατρέχοντας στην κλίμακα αξιών του ως προς τον χρόνο, διαπιστώνουμε ότι, με επιτόκιο 9 τοις εκατό, οι 19 ουγγιές μελλοντικού χρήματος βρίσκονται υψηλότερα από τη δεύτερη μονάδα των 10 ουγγιών παρόντος χρήματος και, επομένως, επίσης υψηλότερα από την πρώτη μονάδα. Με αυτό το επιτόκιο, η προσφορά του παρόντος χρήματος στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής, δηλαδή οι αποταμιεύσεις του, ισούται με 20 ουγγιές. Επειδή η αξιολόγηση της πρώτης μονάδας του —των 10 ουγγιών, ενός αυθαίρετου μεγέθους μονάδας που επιλέξαμε για αυτή τη συζήτηση— βρίσκεται μεταξύ 16 και 17 ουγγιών μελλοντικού χρήματος, όταν το αγοραίο επιτόκιο είναι 6 τοις εκατό, η απόδοση των 16 ουγγιών έχει γι' αυτόν μικρότερη αξία από την πρώτη του μονάδα. Επομένως, δεν θα είναι αποταμιευτής και προσφέρων παρόν χρήμα με αυτό το επιτόκιο. Από την άλλη πλευρά, δεν θα είναι ούτε προσφέρων μελλοντικά αγαθά, δηλαδή ζητών παρόντα αγαθά στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής. Για να προσφέρει μελλοντικά αγαθά, η αξιολόγηση του μελλοντικού χρήματος που θα έπρεπε να παραχωρήσει με το επικρατούν επιτόκιο πρέπει να είναι χαμηλότερη από εκείνη του παρόντος χρήματος που θα αποκτούσε. Με άλλα λόγια, εκείνο που παραχωρεί σε προσδοκώμενο μελλοντικό χρήμα θα πρέπει να αξίζει γι' αυτόν λιγότερο από τη χρησιμότητα της «1ης πρόσθετης μονάδας των 10 ουγγιών» στην κλίμακά του. Όσο το αγοραίο επιτόκιο βρίσκεται στο εύρος από 4 έως 6 τοις εκατό, αυτό δεν θα ισχύει, διότι οι 14 έως 16 ουγγιές μελλοντικού χρήματος που θα έπρεπε να προσφέρει θα άξιζαν γι' αυτόν περισσότερο από τις πρόσθετες 10

ουγγιές παρόντος χρήματος που θα αποκτούσε από την ανταλλαγή. Στην περίπτωση του Robinson, το κρίσιμο σημείο εμφανίζεται όταν το υποθετικό επιτόκιο υποχωρεί στο 3 τοις εκατό, διότι 13 μελλοντικές ουγγιές αξίζουν λιγότερο από 10 πρόσθετες ουγγιές παρόντος χρήματος, και αυτός θα προσφέρει τις μελλοντικές ουγγιές στην αγορά. Εάν το επιτόκιο ήταν 1 τοις εκατό, θα προσέφερε 20 ουγγιές μελλοντικών αγαθών.[254]

Θα πρέπει να είναι προφανές ότι ένα άτομο, σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή, είτε θα είναι καθαρός αποταμιευτής —δηλαδή θα έχει καθαρή ζήτηση μελλοντικών αγαθών— είτε θα έχει καθαρή προσφορά μελλοντικών αγαθών είτε δεν θα συμμετέχει καθόλου στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής. Οι τρεις κατηγορίες είναι αμοιβαίως αποκλειόμενες.

Το διάγραμμα του Σχήματος 42 παρουσιάζει γραφικά τους πίνακες του Smith και του Robinson. Το επιτόκιο βρίσκεται στον κατακόρυφο άξονα και το χρήμα στον οριζόντιο. Οι προσφορές παρόντων αγαθών είναι επίσης ζητήσεις μελλοντικών αγαθών, και η ζήτηση παρόντων αγαθών είναι επίσης προσφορά μελλοντικών αγαθών.

ΣΧΗΜΑ 42. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΗΣ ΠΡΟΤΙΜΗΣΗΣ

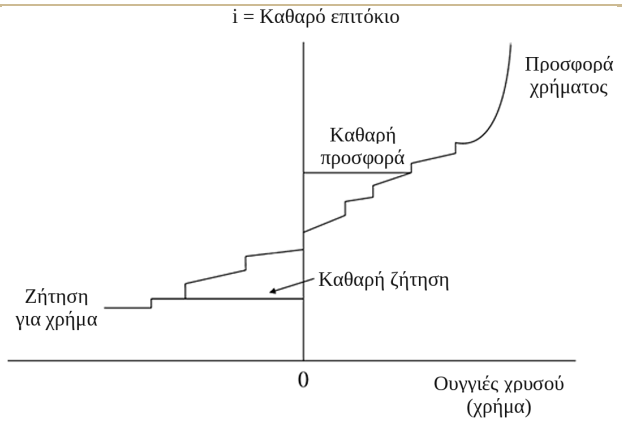
Δεν μπορούμε να συγκρίνουμε χρησιμότητες ή αξίες μεταξύ προσώπων, αλλά μπορούμε ασφαλώς να πούμε ότι ο πίνακας χρονικής προτίμησης του Robinson είναι υψηλότερος από εκείνον του Smith. Με άλλα λόγια, δεν έχει νόημα να συγκρίνουμε τις θέσεις κατάταξης ή τις χρησιμότητες που αποδίδουν οι δύο άνθρωποι σε οποιαδήποτε συγκεκριμένη μονάδα ενός αγαθού, αλλά μπορούμε —εάν τους γνωρίζουμε— να συγκρίνουμε τους πίνακές τους αποκλειστικά με βάση τις χρονικές προτιμήσεις που καταδεικνύουν. Ο πίνακας χρονικής προτίμησης του Robinson είναι υψηλότερος από εκείνον του Smith· δηλαδή, σε κάθε υποθετικό επιτόκιο, οι αξιολογήσεις του Robinson είναι τέτοιες ώστε θα παραχωρήσει λιγότερα από τα παρόντα αγαθά του σε αντάλλαγμα για μελλοντικά αγαθά.[255]

Ας εξετάσουμε προσεκτικότερα τον τυπικό ατομικό πίνακα χρονικής προτίμησης, ή πίνακα προσφοράς και ζήτησης στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής. Καταρχάς, δεν είναι αναγκαίο η επιλεγμένη μονάδα να είναι 10 ουγγιές. Εφόσον το χρήμα είναι ίσως το πλέον διαιρετό αγαθό, είναι δυνατόν οι μονάδες να υποδιαιρεθούν σε πολύ μικρότερα μεγέθη. Επιπλέον, λόγω του αρμπιτράζ στην αγορά, το επιτόκιο απόδοσης των επενδύσεων παρόντων αγαθών σε μελλοντικά θα είναι ίσο για όλα τα διαφορετικά μεγέθη μονάδων. Μπορούμε, επομένως, να φανταστούμε μια συγκριτικά ομαλή καμπύλη, ακόμη και για κάθε άτομο.

Ένα αναπόφευκτο χαρακτηριστικό του πίνακα χρονικής προτίμησης ενός ατόμου είναι ότι τελικά, αφού προσφερθεί στην αγορά μια ορισμένη ποσότητα παρόντος χρήματος, κανένα νοητό επιτόκιο δεν θα μπορούσε να το πείσει να αγοράσει περισσότερα μελλοντικά αγαθά. Ο λόγος είναι ότι, καθώς το παρόν χρήμα μειώνεται και το μελλοντικό χρήμα αυξάνεται στην κατοχή ενός ανθρώπου, η οριακή χρησιμότητα του πρώτου αυξάνεται στην κλίμακα αξιών του και η οριακή χρησιμότητα του δεύτερου μειώνεται. Ειδικότερα, κάθε άνθρωπος πρέπει να καταναλώνει στο παρόν, και αυτό περιορίζει δραστικά τις αποταμιεύσεις του ανεξάρτητα από το επιτόκιο. Ως αποτέλεσμα, πέρα από ένα ορισμένο σημείο, η χρονική προτίμηση ενός ανθρώπου υπέρ του παρόντος γίνεται άπειρη και η γραμμή που αντιπροσωπεύει την προσφορά του παρόντων αγαθών γίνεται κατακόρυφη προς τα πάνω. Στο άλλο άκρο της κλίμακας, το γεγονός της χρονικής προτίμησης συνεπάγεται ότι, σε κάποιο ελάχιστο επιτόκιο, ο άνθρωπος δεν θα αποταμιεύει καθόλου. Το σημείο στο οποίο η καμπύλη προσφοράς συναντά τον κατακόρυφο άξονα εξαρτάται από τις αξιολογήσεις του ατόμου· πρέπει, όμως, να τον συναντά, ως αποτέλεσμα της λειτουργίας του νόμου της χρονικής προτίμησης. Ένας άνθρωπος δεν θα μπορούσε να προτιμά 10 ουγγιές, ή ακόμη μικρότερη ποσότητα, μελλοντικού χρήματος από 10 ουγγιές παρόντος χρήματος.[256]

Το τι συμβαίνει αφότου η ατομική καμπύλη προσφοράς συναντήσει τον κατακόρυφο άξονα εξαρτάται εξ ολοκλήρου από τις χρονικές προτιμήσεις του ατόμου. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στην παραπάνω περίπτωση του John Smith, η οριακή χρησιμότητα του χρήματος για το άτομο μειώνεται υπερβολικά γρήγορα, σε σύγκριση με εκείνη του μελλοντικού χρήματος, ώστε να συμμετάσχει με καθαρή ζήτηση παρόντων αγαθών σε χαμηλά επιτόκια. Με άλλα λόγια, η σχέση χρονικής προτίμησης του Smith είναι υπερβολικά χαμηλή σε αυτή την περιοχή ώστε να γίνει ζητών παρόντα αγαθά και προσφέρων μελλοντικά. Από την άλλη πλευρά, ο υψηλότερος πίνακας χρονικών προτιμήσεων του Robinson είναι τέτοιος ώστε, σε χαμηλά επιτόκια, να γίνεται προσφέρων μελλοντικά αγαθά έναντι παρόντων. Βλ. Σχήμα 42.

Μπορούμε, βεβαίως, να απεικονίσουμε με τον συμβατικό τρόπο την καμπύλη προσφοράς και την καμπύλη ζήτησης ενός τυπικού ατόμου, όπως κάναμε στο Σχήμα 42. Από την άλλη πλευρά, μπορούμε επίσης να τροποποιήσουμε αυτό το διάγραμμα ώστε να σχηματίσουμε μία συνεχή καμπύλη της δραστηριότητας του ατόμου στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής. Μπορούμε να ονομάσουμε αυτή την καμπύλη «καμπύλη του ατόμου στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής». Στα υψηλότερα επιτόκια, μέχρι το σημείο όπου συναντά τον κατακόρυφο άξονα, αυτή η καμπύλη είναι απλώς η καμπύλη προσφοράς παρόντων αγαθών του ατόμου. Κάτω από αυτό το σημείο, όμως, αντιστρέφουμε την καμπύλη ζήτησής του και την προεκτείνουμε προς τα αριστερά στον οριζόντιο άξονα. Βλ. Σχήμα 43.

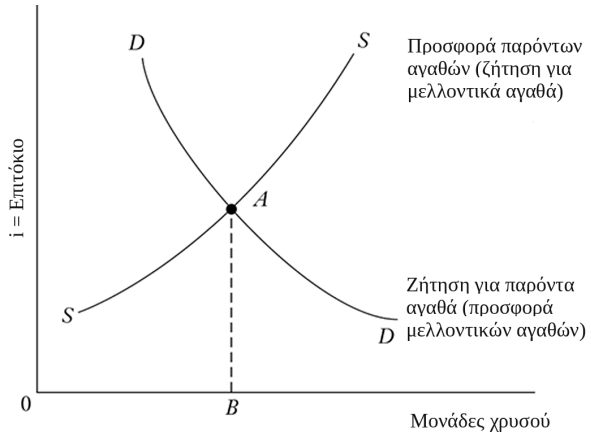

ΣΧΗΜΑ 43. ΑΤΟΜΙΚΗ ΚΑΜΠΥΛΗ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

Κάθε άτομο στην αγορά έχει έναν παρόμοιο τύπο πίνακα για την αγορά διαχρονικής ανταλλαγής, ο οποίος αντανακλά τη δική του κλίμακα αξιών. Ο πίνακας καθενός θα είναι τέτοιος ώστε, σε υψηλότερα επιτόκια, να υπάρχει μεγαλύτερη τάση προς καθαρή αποταμίευση και, σε χαμηλότερα επιτόκια, μικρότερη αποταμίευση, έως ότου το άτομο γίνει καθαρός ζητών. Σε κάθε υποθετικό επιτόκιο υπάρχει για κάθε άτομο η δυνατότητα καθαρής αποταμίευσης, καθαρής ζήτησης ή αποχής από την αγορά. Για ορισμένες μεταβολές του επιτοκίου δεν θα υπάρχει μεταβολή —κατακόρυφη καμπύλη—, αλλά δεν θα υπάρξει ποτέ κατάσταση στην οποία η προσφορά θα είναι μεγαλύτερη ή η ζήτηση μικρότερη με χαμηλότερα επιτόκια.

Οι πίνακες όλων των ατόμων για την αγορά διαχρονικής ανταλλαγής αθροίζονται στην αγορά ώστε να σχηματίσουν τους πίνακες αγοραίας προσφοράς και αγοραίας ζήτησης παρόντων αγαθών σε όρους μελλοντικών αγαθών. Η προσφορά που αποτυπώνεται στον πίνακα θα αυξάνεται με την αύξηση του επιτοκίου, ενώ η ζήτηση θα μειώνεται με τα υψηλότερα επιτόκια.

Ένα τυπικό διάγραμμα για την αγορά συνολικά παρουσιάζεται στο Σχήμα 44. Αθροίζοντας τους πίνακες προσφοράς και ζήτησης στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής για όλα τα άτομα που συμμετέχουν στην αγορά, λαμβάνουμε καμπύλες όπως οι SS και DD.

ΣΧΗΜΑ 44. ΣΥΝΟΛΙΚΕΣ ΚΑΜΠΥΛΕΣ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

Η DD είναι η καμπύλη ζήτησης παρόντων αγαθών σε όρους προσφοράς μελλοντικών αγαθών· εκτείνεται προς τα δεξιά καθώς το επιτόκιο μειώνεται. Η SS είναι η καμπύλη προσφοράς παρόντων αγαθών σε όρους ζήτησης μελλοντικών αγαθών· εκτείνεται προς τα δεξιά καθώς το επιτόκιο αυξάνεται. Η τομή των δύο καμπυλών καθορίζει το επιτόκιο ισορροπίας — το επιτόκιο όπως θα

έτεινε να διαμορφωθεί στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία. Αυτό το καθαρό επιτόκιο, λοιπόν, καθορίζεται αποκλειστικά από τις χρονικές προτιμήσεις των ατόμων στην κοινωνία και από κανέναν άλλον παράγοντα.

Η τομή των δύο καμπυλών καθορίζει ένα επιτόκιο ισορροπίας, ΒΑ, και ένα ποσό αποταμίευσης ισορροπίας, 0Β. Το 0Β είναι το συνολικό χρηματικό ποσό που θα αποταμιευθεί και θα επενδυθεί σε μελλοντικό χρήμα. Σε επιτόκιο υψηλότερο από το ΒΑ, τα προσφερόμενα παρόντα αγαθά θα υπερέβαιναν τα μελλοντικά αγαθά που προσφέρονται σε αντάλλαγμα, και οι υπερβάλλουσες αποταμιεύσεις θα ανταγωνίζονταν μεταξύ τους έως ότου η τιμή των παρόντων αγαθών σε όρους μελλοντικών υποχωρούσε προς την ισορροπία. Εάν το επιτόκιο ήταν χαμηλότερο από το ΒΑ, η ζήτηση παρόντων αγαθών από τους προσφέροντες μελλοντικά αγαθά θα υπερέβαινε την προσφορά αποταμιεύσεων, και ο ανταγωνισμός αυτής της ζήτησης θα ωθούσε τα επιτόκια προς τα πάνω, προς την ισορροπία.

Ίσως έχουν διαπραχθεί περισσότερες πλάνες στις συζητήσεις για το επιτόκιο από ό,τι στην εξέταση οποιασδήποτε άλλης πτυχής της οικονομικής επιστήμης. Χρειάστηκε πολύς χρόνος για να αναγνωριστεί στην οικονομική επιστήμη η κρίσιμη σημασία της χρονικής προτίμησης στον προσδιορισμό του καθαρού επιτοκίου· χρειάστηκε ακόμη περισσότερος χρόνος για να αντιληφθούν οι οικονομολόγοι ότι η χρονική προτίμηση είναι ο μοναδικός προσδιοριστικός παράγοντας. Η απροθυμία αποδοχής μιας μονιστικής αιτιακής ερμηνείας ταλανίζει την οικονομική επιστήμη μέχρι σήμερα.[257]

4. Η αγορά διαχρονικής ανταλλαγής και η δομή της παραγωγής

Η αγορά διαχρονικής ανταλλαγής, όπως και οι άλλες αγορές, αποτελείται από επιμέρους άτομα, των οποίων οι πίνακες αθροίζονται ώστε να σχηματίσουν τους πίνακες αγοραίας προσφοράς και ζήτησης. Η πολυπλοκότητα της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής —καθώς και της αγοράς χρήματος— συνίσταται στο γεγονός ότι διαιρείται επίσης και υποδιαιρείται σε διάφορες διακριτές επιμέρους αγορές. Αυτές μπορούν να συνενωθούν σε μια συνολική αγορά, αλλά τα επιμέρους συστατικά παρουσιάζουν ενδιαφέρον και μεγάλη σημασία καθαυτά και αξίζουν περαιτέρω ανάλυση. Και αυτά, βεβαίως, αποτελούνται από ατομικούς πίνακες προσφοράς και ζήτησης.

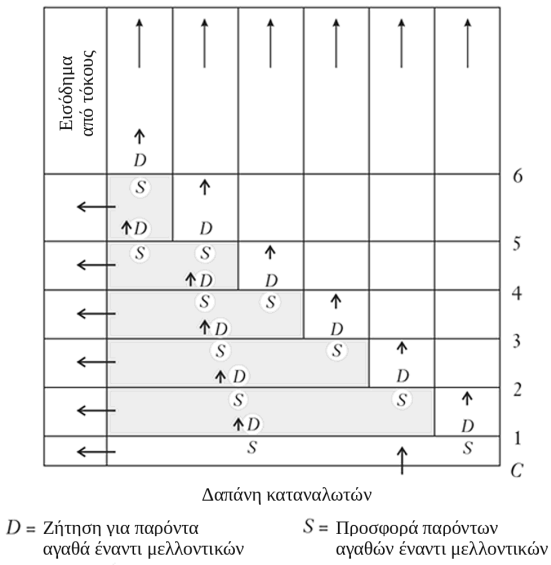
Όπως υποδείξαμε παραπάνω, μπορούμε να διαιρέσουμε την αγορά παρόντων και μελλοντικών αγαθών σε δύο κύρια τμήματα: την παραγωγική δομή και την αγορά καταναλωτικών δανείων. Ας στραφούμε πρώτα στην παραγωγική δομή. Αυτό μπορεί να γίνει με τη μεγαλύτερη σαφήνεια εάν εξετάσουμε ακόμη μία φορά ένα τυπικό διάγραμμα της δομής της παραγωγής. Πρόκειται για το διάγραμμα του Σχήματος 41, με μία κρίσιμη διαφορά. Προηγουμένως, το διάγραμμα αντιπροσώπευε μια τυπική παραγωγική δομή για οποιοδήποτε συγκεκριμένο καταναλωτικό αγαθό. Τώρα το ίδιο διάγραμμα αντιπροσωπεύει τη συνολική παραγωγική δομή για όλα τα αγαθά. Το χρήμα κινείται από τα καταναλωτικά αγαθά προς τα πίσω, διαμέσου των διαφόρων σταδίων παραγωγής, ενώ τα αγαθά ρέουν από τα ανώτερα προς τα κατώτερα στάδια παραγωγής, για να πωληθούν τελικά ως καταναλωτικά αγαθά. Το πρότυπο της παραγωγής δεν μεταβάλλεται από το γεγονός ότι υπάρχουν τόσο ειδικοί όσο και μη ειδικοί συντελεστές. Εφόσον η παραγωγική δομή εξετάζεται συνολικά, ο βαθμός ειδικότητας ως προς ένα συγκεκριμένο προϊόν δεν έχει σημασία στη συζήτηση της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής.

Δεν δημιουργείται κανένα πρόβλημα από το γεγονός ότι διαφορετικές παραγωγικές διαδικασίες για διαφορετικά αγαθά έχουν άνιση χρονική διάρκεια. Αυτό δεν αποτελεί δυσκολία, διότι η ροή από το ένα στάδιο στο άλλο μπορεί να αθροιστεί για οποιονδήποτε αριθμό διαδικασιών.

Υπάρχουν, ωστόσο, δύο σοβαρότερα προβλήματα που φαίνεται να ανακύπτουν κατά τη συνάθροιση της παραγωγικής δομής ολόκληρης της οικονομίας. Το ένα είναι το γεγονός ότι στις διάφορες διαδικασίες δεν θα υπάρχει κατ' ανάγκην ανταλλαγή κεφαλαιουχικών αγαθών έναντι χρήματος σε κάθε στάδιο. Μία επιχείρηση μπορεί να «ενσωματώσει κάθετα» στο εσωτερικό της ένα ή περισσότερα στάδια και, κατ' αυτόν τον τρόπο, να προκαταβάλει παρόντα αγαθά για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Θα δούμε παρακάτω, ωστόσο, ότι αυτό δεν παρουσιάζει καμία απολύτως δυσκολία, όπως δεν παρουσίαζε δυσκολία και στην περίπτωση των επιμέρους διαδικασιών.

Μια δεύτερη δυσκολία είναι η αγορά και η χρήση διαρκών κεφαλαιουχικών αγαθών. Υποθέσαμε, και εξακολουθούμε να υποθέτουμε, ότι δεν αγοράζονται κεφαλαιουχικά αγαθά ή γη, αλλά ότι μόνο μισθώνονται, δηλαδή «ενοικιάζονται» από τους ιδιοκτήτες τους. Η αγορά διαρκών αγαθών παρουσιάζει περιπλοκές, αλλά και πάλι, όπως θα δούμε, αυτό δεν θα επιφέρει καμία απολύτως ουσιώδη μεταβολή στην ανάλυσή μας.

Το διάγραμμα της παραγωγικής δομής στο Σχήμα 45 παραλείπει τους αριθμούς που δήλωναν το μέγεθος των πληρωμών μεταξύ των διαφόρων τομέων και τους αντικαθιστά με D και S, για να υποδείξει τα σημεία όπου πραγματοποιούνται συναλλαγές παρόντων και μελλοντικών αγαθών —«διαχρονικές συναλλαγές»— και ποιες ομάδες συμμετέχουν σε αυτές τις διάφορες συναλλαγές.

ΣΧΗΜΑ 45. ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΔΟΜΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΓΙΑ ΟΛΑ ΤΑ ΑΓΑΘΑ

Τα D δηλώνουν εκείνους που ζητούν παρόντα αγαθά, ενώ τα S δηλώνουν εκείνους που προσφέρουν παρόντα αγαθά έναντι μελλοντικών.

Ας αρχίσουμε από τη βάση: τη δαπάνη των καταναλωτών για καταναλωτικά αγαθά. Η κίνηση του χρήματος υποδεικνύεται με βέλη, και το χρήμα κινείται από τους καταναλωτές προς τους πωλητές καταναλωτικών αγαθών. Αυτή δεν είναι διαχρονική συναλλαγή, διότι είναι ανταλλαγή παρόντων αγαθών —χρήματος— με παρόντα αγαθά —καταναλωτικά αγαθά.[258]

Αυτοί οι παραγωγοί καταναλωτικών αγαθών είναι αναγκαστικά κεφαλαιούχοι που έχουν επενδύσει στις υπηρεσίες συντελεστών για να παραγάγουν αυτά τα αγαθά και κατόπιν πωλούν τα προϊόντα τους. Η επένδυσή τους σε συντελεστές συνίστατο στην αγορά υπηρεσιών συντελεστών γης και εργασίας —των πρωτογενών συντελεστών— και κεφαλαιουχικών αγαθών πρώτης τάξης —των παραχθέντων συντελεστών. Και στις δύο αυτές μεγάλες κατηγορίες συναλλαγών, ανταλλαγών που πραγματοποιούνται ένα στάδιο πριν από την τελική πώληση των καταναλωτικών αγαθών, παρόντα αγαθά ανταλλάσσονται με μελλοντικά. Και στις δύο περιπτώσεις, οι κεφαλαιούχοι προσφέρουν παρόν χρήμα σε αντάλλαγμα για υπηρεσίες συντελεστών των οποίων η απόδοση θα πραγματοποιηθεί στο μέλλον και οι οποίες, επομένως, είναι μελλοντικά αγαθά.

Συνεπώς, οι κεφαλαιούχοι που παράγουν καταναλωτικά αγαθά, τους οποίους θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «κεφαλαιούχους του πρώτου σταδίου», συμμετέχουν σε διαχρονικές συναλλαγές όταν πραγματοποιούν τις επενδύσεις τους. Τα συστατικά αυτού του συγκεκριμένου τμήματος της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής είναι, λοιπόν, τα εξής:

Πλευρά της αγοράς	Συμμετέχοντες
Προσφορά παρόντων αγαθών	Κεφαλαιούχοι του σταδίου 1
Προσφορά μελλοντικών αγαθών — ζήτηση παρόντων αγαθών	Γαιοκτήμονες, εργαζόμενοι, κεφαλαιούχοι του σταδίου 2

Οι κεφαλαιούχοι του σταδίου 1 είναι οι κεφαλαιούχοι του πρώτου σταδίου που παράγουν καταναλωτικά αγαθά. Αγοράζουν κεφαλαιουχικά αγαθά από τους παραγωγούς-ιδιοκτήτες τους, δηλαδή τους κεφαλαιούχους του δεύτερου σταδίου, ή κεφαλαιούχους του σταδίου 2. Τα αντίστοιχα S και D υποδεικνύουν αυτές τις συναλλαγές, και τα βέλη προς τα πάνω υποδεικνύουν την κατεύθυνση της χρηματικής πληρωμής.

Στο επόμενο στάδιο, οι κεφαλαιούχοι του σταδίου 2 πρέπει να αγοράσουν υπηρεσίες συντελεστών παραγωγής. Προσφέρουν παρόντα αγαθά και αγοράζουν μελλοντικά αγαθά, αγαθά τα οποία βρίσκονται ακόμη πιο μακριά στο μέλλον από το προϊόν που θα παραγάγουν.[259] Αυτά τα μελλοντικά αγαθά προσφέρονται από γαιοκτήμονες, εργαζομένους και κεφαλαιούχους του σταδίου 3. Συνοψίζοντας, στο δεύτερο στάδιο έχουμε:

Πλευρά της αγοράς	Συμμετέχοντες
Προσφορά παρόντων αγαθών	Κεφαλαιούχοι του σταδίου 2
Προσφορά μελλοντικών αγαθών	Γαιοκτήμονες, εργαζόμενοι, κεφαλαιούχοι του σταδίου 3

Αυτές οι συναλλαγές σημειώνονται με τα αντίστοιχα S και D, και τα βέλη προς τα πάνω υποδεικνύουν την κατεύθυνση της χρηματικής πληρωμής σε αυτές.

Το πρότυπο αυτό συνεχίζεται έως το τελευταίο στάδιο. Σε αυτό το τελευταίο στάδιο, που εδώ είναι το έκτο, οι κεφαλαιούχοι του έκτου σταδίου προσφέρουν μελλοντικά αγαθά στους κεφαλαιούχους του πέμπτου σταδίου, αλλά προσφέρουν επίσης παρόντα αγαθά σε εργαζομένους και γαιοκτήμονες, σε αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες των τελευταίων που βρίσκονται σε εξαιρετικά απομακρυσμένο μέλλον. Οι συναλλαγές για τα δύο ανώτατα στάδια έχουν, επομένως, ως εξής, με το τελευταίο στάδιο να συμβολίζεται ως N αντί ως έκτο:

Πέμπτο στάδιο:

Πλευρά της αγοράς	Συμμετέχοντες
Προσφορά παρόντων αγαθών	Κεφαλαιούχοι του σταδίου 5
Προσφορά μελλοντικών αγαθών	Γαιοκτήμονες, εργαζόμενοι, κεφαλαιούχοι του σταδίου N

Στάδιο N:

Πλευρά της αγοράς	Συμμετέχοντες
Προσφορά παρόντων αγαθών	Κεφαλαιούχοι του σταδίου N
Προσφορά μελλοντικών αγαθών	Γαιοκτήμονες, εργαζόμενοι

Μπορούμε τώρα να συνοψίσουμε την αγορά διαχρονικής ανταλλαγής για οποιαδήποτε παραγωγική δομή N σταδίων:

Προμηθευτές παρόντων αγαθών	*Προμηθευτές μελλοντικών αγαθών (Ζητούντες παρόντα αγαθά)*
Καπιταλιστές$_1$	Όλοι οι γαιοκτήμονες
Καπιταλιστές$_2$	Όλοι οι εργάτες
Καπιταλιστές$_3$	Καπιταλιστές$_2$
.....	Καπιταλιστές$_3$
.....	.....
.....	.....
Καπιταλιστές$_N$	Καπιταλιστές$_N$

Για να απεικονίσουμε καθαρά τη λειτουργία της παραγωγικής δομής, ας επιστρέψουμε στο αριθμητικό παράδειγμα του Σχήματος 41 και ας συνοψίσουμε τις ποσότητες παρόντων αγαθών που προσφέρουν και λαμβάνουν τα διάφορα συστατικά της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής. Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε εδώ τους ίδιους αριθμούς για τη συνολική παραγωγική δομή, μολονότι ο αναγνώστης μπορεί να προτιμά να θεωρήσει τις μονάδες, στην περίπτωση αυτή, ως πολλαπλάσια ουγγιών χρυσού. Το γεγονός ότι οι διαφορετικές διάρκειες των παραγωγικών διαδικασιών και οι διαφορετικοί βαθμοί κάθετης ολοκλήρωσης δεν δημιουργούν δυσκολίες στη συνάθροιση μάς επιτρέπει να χρησιμοποιούμε το διάγραμμα σχεδόν εναλλακτικά για μία μεμονωμένη παραγωγική διαδικασία και για την οικονομία ως σύνολο. Επιπλέον, το γεγονός ότι το επιτόκιο στην ERE θα είναι το ίδιο για όλα τα στάδια και όλα τα αγαθά στην οικονομία μάς επιτρέπει ειδικότερα να συναθροίζουμε τα συγκρίσιμα στάδια όλων των αγαθών. Διότι, εάν το επιτόκιο είναι 5 τοις εκατό, μπορούμε να πούμε ότι, για ένα ορισμένο στάδιο ενός αγαθού, οι πληρωμές των κεφαλαιούχων προς τους ιδιοκτήτες συντελεστών είναι 50 ουγγιές και οι εισπράξεις από τις πωλήσεις προϊόντων είναι 52,5 ουγγιές, ενώ μπορούμε επίσης να υποθέσουμε ότι οι συνολικές πληρωμές για ολόκληρη την οικονομία κατά την ίδια περίοδο είναι 5.000 ουγγιές και οι εισπράξεις 5.250 ουγγιές.

Το ίδιο επιτόκιο συνεπάγεται το ίδιο ποσοστό απόδοσης των επενδύσεων, είτε αυτές εξετάζονται χωριστά είτε για όλα τα αγαθά μαζί.

Οι προσφορές και οι ζητήσεις παρόντων αγαθών από το Σχήμα 41 είναι, λοιπόν, οι ακόλουθες, με το διάγραμμα να αντιμετωπίζεται τώρα ως συνολική απεικόνιση ολόκληρης της οικονομίας:

(Αποταμιευτές)		*Ζητούντες παρόντα αγαθά*	
Προμηθευτές παρόντων αγαθών		*Προμηθευτές μελλοντικών αγαθών*	
Καπιταλιστές$_1$	95 ουγγ. → 15 ουγγ.	Ιδιοκτήτες γης και εργασίας· Καπιταλιστές$_2$	80 ουγγ.
Καπιταλιστές$_2$	76 ουγγ. → 16 ουγγ.	Ιδιοκτήτες γης και εργασίας· Καπιταλιστές$_3$	60 ουγγ.
Καπιταλιστές$_3$	57 ουγγ. → 12 ουγγ.	Ιδιοκτήτες γης και εργασίας· Καπιταλιστές$_4$	45 ουγγ.
Καπιταλιστές$_4$	43 ουγγ. → 13 ουγγ.	Ιδιοκτήτες γης και εργασίας· Καπιταλιστές$_5$	30 ουγγ.
Καπιταλιστές$_5$	28 ουγγ. → 8 ουγγ.	Ιδιοκτήτες γης και εργασίας· Καπιταλιστές$_N$	20 ουγγ.
Καπιταλιστές$_N$	19 ουγγ. → 19 ουγγ.	Ιδιοκτήτες γης και εργασίας	
	318 ουγγ. 83 ουγγ.		235 ουγγ.

Τα οριζόντια βέλη σε κάθε στάδιο αυτού του πίνακα απεικονίζουν την κίνηση του χρήματος καθώς προσφέρεται από τους αποταμιευτές σε εκείνους που το ζητούν και το λαμβάνουν στο συγκεκριμένο στάδιο.

Από αυτόν τον πίνακα είναι εύκολο να συναγάγουμε το καθαρό χρηματικό εισόδημα των διαφόρων συμμετεχόντων: το ακαθάριστο χρηματικό εισόδημά τους μείον τις χρηματικές πληρωμές τους, εφόσον συμπεριλάβουμε ολόκληρη τη χρονική περίοδο όλων των συναλλαγών τους στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής. Η περίπτωση των ιδιοκτητών γης και εργασίας είναι απλή: λαμβάνουν το χρήμα τους σε αντάλλαγμα για τα μελλοντικά αγαθά που θα αποδώσουν οι συντελεστές τους· αυτό το χρήμα είναι το ακαθάριστο και το καθαρό χρηματικό εισόδημά τους από το παραγωγικό σύστημα. Το συνολικό καθαρό χρηματικό εισόδημα των ιδιοκτητών γης και εργασίας είναι 83 ουγγιές. Αυτό είναι το άθροισμα των χρηματικών εισοδημάτων των διαφόρων ιδιοκτητών γης και εργασίας σε κάθε στάδιο παραγωγής.

Η περίπτωση των κεφαλαιούχων είναι πολύ πιο περίπλοκη. Καταβάλλουν παρόντα αγαθά σε αντάλλαγμα για μελλοντικά και κατόπιν πωλούν έναντι χρήματος στους κεφαλαιούχους κατώτερων σταδίων τα προϊόντα που ωριμάζουν και βρίσκονται σε λιγότερο απομακρυσμένο μέλλον. Το καθαρό χρηματικό εισόδημά τους προκύπτει αφαιρώντας τις χρηματικές εκροές τους από το ακαθάριστο εισόδημά τους κατά τη διάρκεια του παραγωγικού σταδίου. Στο παράδειγμά μας, τα διάφορα καθαρά εισοδήματα των κεφαλαιούχων είναι τα εξής:

Καθαρά εισοδήματα των καπιταλιστών που παράγουν κεφαλαιουχικά αγαθά

Καπιταλιστές$_2$	80 – 76 = 4 ουγγ.
Καπιταλιστές$_3$	60 – 57 = 3 ουγγ.
Καπιταλιστές$_4$	45 – 43 = 2 ουγγ.
Καπιταλιστές$_5$	30 – 28 = 2 ουγγ.
Καπιταλιστές$_N$	20 – 19 = 1 ουγγ.
	12 ουγγ.

Το συνολικό καθαρό εισόδημα των κεφαλαιούχων που παράγουν κεφαλαιουχικά αγαθά, στις τάξεις 2 έως N, είναι 12 ουγγιές. Τι συμβαίνει, λοιπόν, με τους κεφαλαιούχους του σταδίου 1, οι οποίοι φαίνεται όχι μόνο να μην έχουν καθαρό εισόδημα, αλλά να παρουσιάζουν έλλειμμα 95 ουγγιών; Όπως βλέπουμε από το διάγραμμα του Σχήματος 41, ανακτούν το ποσό αυτό όχι από τις

αποταμιεύσεις των κεφαλαιούχων, αλλά από τη δαπάνη των καταναλωτών, η οποία ανέρχεται συνολικά σε 100 ουγγιές και αποφέρει στους κεφαλαιούχους του σταδίου 1 καθαρό εισόδημα πέντε ουγγιών.

Πρέπει να τονιστεί στο σημείο αυτό ότι το γενικό πρότυπο της δομής της παραγωγής και της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής θα είναι το ίδιο στον πραγματικό κόσμο της αβεβαιότητας όπως και στην ERE. Η διαφορά θα βρίσκεται στα ποσά που περιέρχονται σε κάθε τομέα και στις σχέσεις μεταξύ των διαφόρων τιμών. Θα δούμε αργότερα ποιες θα είναι οι αποκλίσεις· για παράδειγμα, το ποσοστό απόδοσης των κεφαλαιούχων σε κάθε τομέα δεν θα είναι ενιαίο στην πραγματική αγορά. Αλλά το πρότυπο των πληρωμών, η σύνθεση των προσφερόντων και των ζητούντων, θα είναι το ίδιο.

Αναλύοντας τους λογαριασμούς εισοδημάτων και δαπανών της παραγωγικής δομής, οι συγγραφείς που ασχολούνται με οικονομικά προβλήματα έχουν διαπιστώσει ότι μπορούμε να ενοποιήσουμε τα διάφορα εισοδήματα και να εξετάσουμε μόνο τα καθαρά εισοδήματα. Ο πειρασμός ήταν να απαλειφθούν απλώς οι διάφορες συναλλαγές μεταξύ κεφαλαιούχων ως «διπλοεγγραφές». Εάν αυτό γίνει εδώ, τότε το συνολικό καθαρό εισόδημα στην αγορά είναι: κεφαλαιούχοι, 17 ουγγιές —12 ουγγιές για τους κεφαλαιούχους των κεφαλαιουχικών αγαθών και πέντε ουγγιές για τους κεφαλαιούχους των καταναλωτικών αγαθών—· συντελεστές γης και εργασίας, 83 ουγγιές. Το γενικό σύνολο του καθαρού εισοδήματος είναι τότε 100 ουγγιές. Αυτό ισούται ακριβώς με το σύνολο της καταναλωτικής δαπάνης της περιόδου.

Το συνολικό καθαρό εισόδημα είναι 100 ουγγιές και η κατανάλωση είναι 100 ουγγιές. Επομένως, δεν υπάρχει νέα καθαρή αποταμίευση. Θα εξετάσουμε λεπτομερώς παρακάτω την αποταμίευση και τις μεταβολές της. Εδώ το ζήτημα είναι ότι, στον ατέρμονο κύκλο της ERE, η μηδενική καθαρή αποταμίευση, όπως ορίζεται με αυτόν τον τρόπο, θα σήμαινε ότι υπάρχει ακριβώς αρκετή ακαθάριστη αποταμίευση ώστε να διατηρείται άθικτη η δομή του παραγωγικού κεφαλαίου, να συνεχίζονται οι παραγωγικές διαδικασίες και να παράγεται σταθερή ποσότητα καταναλωτικών αγαθών ανά δεδομένη περίοδο.

Είναι ασφαλώς θεμιτό και συχνά χρήσιμο να εξετάζουμε τα καθαρά εισοδήματα και την καθαρή αποταμίευση, αλλά αυτό δεν είναι πάντοτε διαφωτιστικό, και η χρήση του έχει αποδειχθεί εξαιρετικά παραπλανητική στη σύγχρονη οικονομική επιστήμη.[260] Η χρήση των μεγεθών του καθαρού «εθνικού» εισοδήματος —είναι προτιμότερο να εξετάζουμε το «κοινωνικό εισόδημα», το οποίο εκτείνεται σε ολόκληρη την κοινότητα της αγοράς που χρησιμοποιεί το χρήμα, παρά να περιορίζουμε το πεδίο στα εθνικά σύνορα— οδηγεί στην πεποίθηση ότι το πραγματικά σημαντικό στοιχείο που συντηρεί την παραγωγική δομή είναι η δαπάνη των καταναλωτών. Στο παράδειγμά μας της ERE, οι διάφοροι συντελεστές και κεφαλαιούχοι λαμβάνουν το καθαρό εισόδημά τους και το διοχετεύουν εκ νέου στην κατανάλωση, διατηρώντας έτσι την παραγωγική δομή και το μελλοντικό βιοτικό επίπεδο, δηλαδή την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών. Το συμπέρασμα που συνάγεται από τέτοιες έννοιες είναι σαφές: οι αποταμιεύσεις των κεφαλαιούχων είναι αναγκαίες για την αύξηση και την εμβάθυνση της κεφαλαιακής δομής, αλλά, ακόμη και χωρίς καμία αποταμίευση, η καταναλωτική δαπάνη από μόνη της αρκεί για να διατηρείται άθικτη η δομή του παραγωγικού κεφαλαίου.

Αυτό το συμπέρασμα φαίνεται απατηλά σαφές: άλλωστε, δεν είναι η καταναλωτική δαπάνη το στήριγμα και το τελικό προϊόν της δραστηριότητας; Η θέση αυτή, ωστόσο, είναι τραγικά εσφαλμένη. Δεν υπάρχει κανένας απλός αυτοματισμός στη δαπάνη των κεφαλαιούχων, ιδίως όταν εγκαταλείψουμε τον βέβαιο κόσμο της ERE, και ακριβώς σε αυτόν τον πραγματικό κόσμο το εννοιολογικό σφάλμα προκαλεί καταστροφική σύγχυση. Διότι, όταν η παραγωγή διαιρείται σε στάδια, δεν είναι αλήθεια ότι η καταναλωτική δαπάνη αρκεί για να εξασφαλίσει τη διατήρηση της κεφαλαιακής δομής. Όταν εξετάζουμε τη διατήρηση της κεφαλαιακής δομής, πρέπει να εξετάζουμε όλες τις αποφάσεις προσφοράς παρόντων αγαθών στην αγορά παρόντων και μελλοντικών αγαθών. Αυτές οι αποφάσεις αθροίζονται· δεν αλληλοαναιρούνται. Η συνολική αποταμίευση στην οικονομία, λοιπόν, δεν είναι μηδενική, αλλά αποτελεί το άθροισμα όλων των παρόντων αγαθών που προσφέρονται στους ιδιοκτήτες μελλοντικών αγαθών κατά τη διάρκεια της παραγωγικής διαδικασίας. Αυτό είναι το άθροισμα των προσφορών των κεφαλαιούχων των σταδίων 1 έως N, το οποίο ανέρχεται σε 318 ουγγιές. Αυτή είναι η συνολική ακαθάριστη αποταμίευση —η προσφορά παρόντων αγαθών έναντι μελλοντικών αγαθών στην παραγωγή— και ισούται επίσης με τη συνολική ακαθάριστη επένδυση. Επένδυση είναι το χρηματικό ποσό που δαπανάται για συντελεστές οι οποίοι είναι μελλοντικά αγαθά, και ισούται αναγκαστικά με την αποταμίευση. Οι συνολικές δαπάνες για την παραγωγή είναι: 100 —Κατανάλωση— συν 318 —Επένδυση ίση με Αποταμίευση—, δηλαδή 418 ουγγιές. Το συνολικό ακαθάριστο εισόδημα από την παραγωγή ισούται με το ακαθάριστο εισόδημα των κεφαλαιούχων του σταδίου 1 —100 ουγγιές — συν το ακαθάριστο εισόδημα των άλλων κεφαλαιούχων —235 ουγγιές— συν το ακαθάριστο εισόδημα των ιδιοκτητών γης και εργασίας —83 ουγγιές—, το οποίο επίσης ισούται με 418 ουγγιές.

Το σύστημα που απεικονίζεται στο διάγραμμα της παραγωγικής δομής μας είναι, λοιπόν, μια οικονομία στην οποία αποκτώνται 418 ουγγιές χρυσού ως ακαθάριστο εισόδημα και δαπανώνται 100 ουγγιές για κατανάλωση, ενώ 318 ουγγιές αποταμιεύονται και επενδύονται με ορισμένη σειρά μέσα στην παραγωγική δομή. Σε αυτή την ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία, 418 ουγγιές αποκτώνται και κατόπιν δαπανώνται, χωρίς καθαρό «αποθησαυρισμό» ή καθαρή «αποθησαυριστική αποδέσμευση», δηλαδή χωρίς καθαρές προσθήκες στο χρηματικό υπόλοιπο ή αφαιρέσεις από αυτό κατά την περίοδο ως σύνολο.[261]

Έτσι, αντί να μην απαιτείται καμία αποταμίευση για να διατηρούνται άθικτα το κεφάλαιο και η παραγωγική δομή, βλέπουμε ότι απαιτείται πολύ μεγάλο ποσοστό αποταμίευσης και επένδυσης — στο παράδειγμά μας, τριπλάσιο από το ποσό που δαπανάται για κατανάλωση— απλώς και μόνο για να διατηρείται άθικτη η παραγωγική δομή. Η αντίθεση γίνεται σαφής όταν εξετάζουμε ποιος αποκτά εισόδημα και ποιος έχει την εξουσία να αποφασίζει εάν θα καταναλώσει ή θα επενδύσει. Οι θεωρητικοί του καθαρού εισοδήματος υποθέτουν σιωπηρά ότι οι μόνες σημαντικές αποφάσεις σχετικά με την κατανάλωση έναντι της αποταμίευσης-επένδυσης λαμβάνονται από τους ιδιοκτήτες συντελεστών με βάση το καθαρό εισόδημά τους. Εφόσον το καθαρό εισόδημα των κεφαλαιούχων είναι, κατά γενική παραδοχή, σχετικά μικρό, αυτή η προσέγγιση αποδίδει μικρή σημασία στον ρόλο τους στη διατήρηση του κεφαλαίου. Βλέπουμε, ωστόσο, ότι εκείνο που διατηρεί το κεφάλαιο είναι οι ακαθάριστες δαπάνες και η ακαθάριστη επένδυση, όχι η καθαρή επένδυση. Οι κεφαλαιούχοι σε κάθε στάδιο παραγωγής, επομένως, διαδραματίζουν ζωτικό ρόλο στη διατήρηση του κεφαλαίου μέσω των αποταμιεύσεων και των επενδύσεών τους, μέσω εκτεταμένης αποταμίευσης από το ακαθάριστο εισόδημα.

Ας εξετάσουμε συγκεκριμένα την περίπτωση των κεφαλαιούχων του σταδίου 1. Σύμφωνα με τους θεωρητικούς του καθαρού εισοδήματος, ο ρόλος τους είναι σχετικά μικρός, διότι το καθαρό εισόδημά τους είναι μόνο πέντε ουγγιές. Στην πραγματικότητα, όμως, το ακαθάριστο εισόδημά τους είναι 100 ουγγιές, και εκείνο που είναι αποφασιστικό είναι η απόφασή τους για το πόσο από αυτό θα αποταμιεύσουν και πόσο θα καταναλώσουν. Στην ERE, βεβαίως, δηλώνουμε απλώς ότι αποταμιεύουν και επενδύουν 95 ουγγιές. Όταν, όμως, εγκαταλείπουμε το πεδίο της ERE, πρέπει να αντιληφθούμε ότι δεν υπάρχει τίποτε αυτόματο σε αυτή την επένδυση. Δεν υπάρχει κανένας φυσικός νόμος που να επιβάλλει να επανεπενδύσουν αυτό το ποσό. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι οι κεφαλαιούχοι του σταδίου 1 αποφασίζουν να διακόψουν την ομαλή ροή της ERE δαπανώντας και τις 100 ουγγιές για τη δική τους κατανάλωση, αντί να επενδύσουν τις 95. Είναι προφανές ότι ολόκληρη η παραγωγική δομή που έχει προκύψει από την αγορά θα καταστρεφόταν. Κανένα απολύτως εισόδημα δεν θα περιερχόταν στους ιδιοκτήτες όλων των κεφαλαιουχικών αγαθών ανώτερης τάξης, και όλες οι διαδικασίες που χρησιμοποιούν κεφάλαιο ανώτερης τάξης, όλες οι παραγωγικές διαδικασίες που είναι μακρύτερες από τις απολύτως συντομότερες, θα έπρεπε να εγκαταλειφθούν. Είδαμε παραπάνω, και θα δούμε λεπτομερέστερα παρακάτω, ότι ο πολιτισμός προοδεύει χάρη στο πρόσθετο κεφάλαιο, το οποίο επιμηκύνει τις παραγωγικές διαδικασίες. Μεγαλύτερες ποσότητες αγαθών καθίστανται δυνατές μόνο μέσω της χρησιμοποίησης περισσότερου κεφαλαίου σε μακρύτερες διαδικασίες. Εάν οι κεφαλαιούχοι στρέφονταν από την αποταμίευση-επένδυση στην κατανάλωση, όλες αυτές οι διαδικασίες θα εγκαταλείπονταν αναγκαστικά και η οικονομία θα επέστρεφε στη βαρβαρότητα, χρησιμοποιώντας μόνο τις συντομότερες και πιο πρωτόγονες παραγωγικές διαδικασίες. Το βιοτικό επίπεδο, η ποσότητα και η ποικιλία των παραγόμενων αγαθών, θα υποχωρούσαν καταστροφικά στο πρωτόγονο επίπεδο.[262]

Ποιος θα μπορούσε να είναι ο λόγος μιας τόσο απότομης απόσυρσης αποταμιεύσεων και επενδύσεων υπέρ της κατανάλωσης; Ο μόνος λόγος —στην ελεύθερη αγορά— θα ήταν μια αιφνίδια και μαζική άνοδος των πινάκων χρονικής προτίμησης των κεφαλαιούχων, έτσι ώστε οι παρούσες ικανοποιήσεις να αποκτήσουν πολύ μεγαλύτερη αξία σε όρους μελλοντικών ικανοποιήσεων. Οι υψηλότερες χρονικές προτιμήσεις τους σημαίνουν ότι το υφιστάμενο επιτόκιο δεν αρκεί για να τους παρακινήσει να αποταμιεύουν και να επενδύουν με τις προηγούμενες αναλογίες. Επομένως, καταναλώνουν μεγαλύτερο ποσοστό του ακαθάριστου εισοδήματός τους και επενδύουν λιγότερο.

Κάθε άτομο, βάσει του πίνακα χρονικής προτίμησής του, αποφασίζει ποιο ποσό του χρηματικού εισοδήματός του θα διαθέσει στην αποταμίευση και ποιο στην κατανάλωση. Οι συνολικοί πίνακες της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής —που καθορίζονται από τις χρονικές προτιμήσεις— καθορίζουν τις συνολικές κοινωνικές αναλογίες μεταξύ ακαθάριστης αποταμίευσης και κατανάλωσης. Είναι σαφές ότι, όσο υψηλότεροι είναι οι πίνακες χρονικής προτίμησης, τόσο μεγαλύτερη θα είναι η αναλογία της κατανάλωσης προς την αποταμίευση, ενώ χαμηλότεροι πίνακες χρονικής προτίμησης θα μειώνουν αυτή την αναλογία. Ταυτοχρόνως, όπως είδαμε, οι υψηλότεροι πίνακες χρονικής προτίμησης στην οικονομία οδηγούν σε υψηλότερα επιτόκια και οι χαμηλότεροι πίνακες σε χαμηλότερα επιτόκια.

Από αυτό γίνεται σαφές ότι οι χρονικές προτιμήσεις των ατόμων στην αγορά καθορίζουν ταυτοχρόνως και από μόνες τους τόσο το αγοραίο επιτόκιο ισορροπίας όσο και τις αναλογίες μεταξύ κατανάλωσης και αποταμίευσης, ατομικές και συνολικές.[263] Αυτά τα δύο αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Στο παράδειγμά μας, η άνοδος των πινάκων χρονικής προτίμησης προκάλεσε μείωση της αποταμίευσης, απόλυτη και αναλογική, και άνοδο του επιτοκίου.

Οι πλάνες των μεγεθών του καθαρού προϊόντος οδήγησαν τους οικονομολόγους να συμπεριλάβουν κάποιο στοιχείο «ακαθάριστου» στα μεγέθη του προϊόντος και του εισοδήματός τους. Σήμερα, η προτιμώμενη έννοια είναι εκείνη του «ακαθάριστου εθνικού προϊόντος» και της αντίστοιχης ακαθάριστης εθνικής δαπάνης. Οι έννοιες αυτές υιοθετήθηκαν εξαιτίας των προφανών σφαλμάτων που εμφανίστηκαν με τις έννοιες του καθαρού εισοδήματος.[264] Τα σημερινά «ακαθάριστα» μεγέθη, ωστόσο, αποτελούν το αποκορύφωμα της λογικής ασυνέπειας, διότι δεν είναι καθόλου ακαθάριστα, αλλά μόνο εν μέρει. Περιλαμβάνουν μόνο τις ακαθάριστες αγορές διαρκών κεφαλαιουχικών αγαθών από τους κεφαλαιούχους και την ανάλωση του ιδιόκτητου διαρκούς κεφαλαίου τους, η οποία προσεγγίζεται μέσω των αποσβέσεων που καθορίζουν οι ιδιοκτήτες. Θα εξετάσουμε πληρέστερα παρακάτω τα προβλήματα του διαρκούς κεφαλαίου, αλλά αρκεί να πούμε ότι δεν υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ διαρκούς και λιγότερο διαρκούς κεφαλαίου. Και τα δύο αναλώνονται κατά τη διάρκεια της παραγωγικής διαδικασίας και πρέπει να πληρωθούν από το ακαθάριστο εισόδημα και τις ακαθάριστες αποταμιεύσεις των κεφαλαιούχων κατώτερης τάξης. Κατά την εξέταση του προτύπου πληρωμών της παραγωγικής δομής, λοιπόν, δεν είναι θεμιτό να παραλείπεται η ανάλωση μη διαρκών κεφαλαιουχικών αγαθών από την εικόνα της επένδυσης. Είναι εντελώς παράλογο να ξεχωρίζουμε τα διαρκή αγαθά, τα οποία δεν είναι παρά προεξοφλημένες ενσωματώσεις των μη διαρκών υπηρεσιών τους και, επομένως, δεν διαφέρουν από τα μη διαρκή αγαθά.

Η ιδέα ότι η κεφαλαιακή δομή διατηρείται άθικτη χωρίς αποταμίευση, σαν να συμβαίνει αυτό αυτόματα, ενισχύεται από τη χρήση της προσέγγισης του «καθαρού». Εάν ακόμη και η μηδενική αποταμίευση αρκεί για τη διατήρηση του κεφαλαίου, τότε φαίνεται σαν η συνολική αξία του κεφαλαίου να αποτελεί μια μόνιμη οντότητα που δεν μπορεί να μειωθεί. Αυτή η αντίληψη περί μονιμότητας του κεφαλαίου έχει διαποτίσει την οικονομική θεωρία, ιδίως μέσω των συγγραμμάτων των J.B. Clark και Frank H. Knight, και μέσω της επιρροής του τελευταίου έχει διαμορφώσει τη σημερινή «νεοκλασική» οικονομική θεωρία στην Αμερική. Για να διατηρηθεί αυτή η διδασκαλία, είναι αναγκαίο να απορριφθεί η ανάλυση της παραγωγής κατά στάδια και, πράγματι, να απορριφθεί η ίδια η επίδραση του χρόνου στην παραγωγή.[265] Η επίδραση του χρόνου, που διαπερνά τα πάντα, τονίζεται στην έννοια της περιόδου παραγωγής και στον προσδιορισμό του επιτοκίου και της αναλογίας επένδυσης προς κατανάλωση από τους ατομικούς πίνακες χρονικής προτίμησης. Η διδασκαλία του Knight αρνείται κάθε ρόλο στον χρόνο στην παραγωγή, υποστηρίζοντας ότι η παραγωγή «τώρα» —σε μια σύγχρονη, σύνθετη οικονομία— είναι άχρονη και ότι η χρονική προτίμηση δεν ασκεί καμία επίδραση στο επιτόκιο. Η διδασκαλία αυτή έχει εύστοχα ονομαστεί «μυθολογία του κεφαλαίου». Μεταξύ άλλων σφαλμάτων, οδηγεί στην πεποίθηση ότι δεν υπάρχει οικονομικό πρόβλημα συνδεόμενο με την αντικατάσταση και τη διατήρηση του κεφαλαίου.[266,267]

Μια συνηθισμένη πλάνη, η οποία ενισχύεται άμεσα από την προσέγγιση του καθαρού εισοδήματος, υποστηρίζει ότι η σημαντική κατηγορία δαπανών στο παραγωγικό σύστημα είναι η δαπάνη των καταναλωτών. Πολλοί συγγραφείς έχουν φτάσει στο σημείο να συνδέουν άμεσα την επιχειρηματική ευημερία με τη δαπάνη των καταναλωτών και τις βαθιές επιχειρηματικές υφέσεις με μειώσεις αυτής της δαπάνης. Τα ζητήματα του «οικονομικού κύκλου» θα εξεταστούν σε μεταγενέστερα κεφάλαια, αλλά είναι σαφές ότι υπάρχει ελάχιστη ή καμία σχέση μεταξύ ευημερίας και καταναλωτικής δαπάνης· πράγματι, ισχύει σχεδόν το αντίθετο. Για την επιχειρηματική ευημερία, το σημαντικό στοιχείο είναι τα περιθώρια τιμών μεταξύ των διαφόρων σταδίων, δηλαδή το ποσοστό απόδοσης από τόκο που αποκομίζεται. Αυτό το επιτόκιο παρακινεί τους κεφαλαιούχους να αποταμιεύουν και να επενδύουν παρόντα αγαθά σε παραγωγικούς συντελεστές. Το επιτόκιο, όπως καταδεικνύουμε,

καθορίζεται από τη διάρθρωση των χρονικών προτιμήσεων των ατόμων στην κοινωνία. Για τις αποδόσεις των κεφαλαιούχων σημασία δεν έχει η συνολική ποσότητα χρήματος που δαπανάται για κατανάλωση, αλλά τα περιθώρια, οι διαφορές μεταξύ των τιμών των προϊόντων και του αθροίσματος των τιμών των συντελεστών στα διάφορα στάδια — διαφορές που τείνουν να είναι αναλογικά ίσες σε ολόκληρη την οικονομία.

Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει ποτέ λόγος ανησυχίας για τη διατήρηση της καταναλωτικής δαπάνης. Πρέπει πάντοτε να υπάρχει κατανάλωση· όπως είδαμε, ύστερα από ένα ορισμένο ποσό χρηματικής αποταμίευσης, υπάρχει πάντοτε ένα μη περαιτέρω μειώσιμο ελάχιστο των χρηματικών περιουσιακών στοιχείων κάθε ανθρώπου που αυτός θα δαπανήσει για τρέχουσα κατανάλωση. Το γεγονός της ανθρώπινης δράσης εξασφαλίζει ένα τέτοιο ελάχιστο. Και όσο υπάρχει χρηματική οικονομία και χρησιμοποιείται χρήμα, αυτό θα δαπανάται για την αγορά καταναλωτικών αγαθών. Το ποσοστό που δαπανάται για κεφάλαιο στα διάφορα στάδιά του και συνολικά παρέχει μια ένδειξη για το σημαντικό στοιχείο: την πραγματική παραγωγή καταναλωτικών αγαθών στην οικονομία. Το συνολικό χρηματικό ποσό που δαπανάται, ωστόσο, δεν παρέχει καμία απολύτως ένδειξη. Το χρήμα και η αξία του θα μελετηθούν συστηματικά σε μεταγενέστερο κεφάλαιο. Είναι, όμως, προφανές ότι ο αριθμός των μονάδων που δαπανώνται θα μπορούσε να ποικίλλει τεράστια, ανάλογα με την ποσότητα του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα και βρίσκεται σε κυκλοφορία. Εκατό ή 1.000 ή 10.000 ή 100.000 ουγγιές χρυσού θα μπορούσαν να δαπανώνται για κατανάλωση, χωρίς να σημαίνουν τίποτε άλλο πέρα από το ότι η ποσότητα των διαθέσιμων χρηματικών μονάδων ήταν μικρότερη ή μεγαλύτερη. Το συνολικό χρηματικό ποσό που δαπανάται για κατανάλωση δεν παρέχει καμία ένδειξη για την ποσότητα αγαθών που μπορεί να αγοράσει η οικονομία.

Το σημαντικό στοιχείο, επομένως, είναι οι χρονικές προτιμήσεις και η συνακόλουθη αναλογία μεταξύ δαπάνης για καταναλωτικά και για παραγωγικά αγαθά —επένδυσης. Όσο χαμηλότερο είναι το ποσοστό της πρώτης, τόσο μεγαλύτερη θα είναι η επένδυση στην κεφαλαιακή δομή και, ύστερα από κάποιο διάστημα, τόσο αφθονότερη η προσφορά καταναλωτικών αγαθών και τόσο παραγωγικότερη η οικονομία. Η άλλη όψη του νομίσματος είναι η καθοριστική επίδραση των χρονικών προτιμήσεων στα περιθώρια τιμών που καθορίζουν το επιτόκιο και το εισόδημα των κεφαλαιούχων αποταμιευτών-επενδυτών στην οικονομία. Έχουμε ήδη δει την επίδραση της μείωσης της επένδυσης στην πρώτη βαθμίδα και παρακάτω θα αναλύσουμε πλήρως την επίδραση της μείωσης των χρονικών προτιμήσεων στην παραγωγή και στον τόκο, καθώς και τις επιδράσεις διαφόρων μεταβολών της ποσότητας χρήματος στις χρονικές προτιμήσεις και στην παραγωγική δομή.

Προτού, ωστόσο, συνεχίσουμε με την ανάλυση της χρονικής προτίμησης και της παραγωγικής δομής, ας ολοκληρώσουμε την εξέταση των συστατικών της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής.[268]

Εκείνοι που ζητούν αμιγώς παρόντα αγαθά στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής είναι οι διάφορες ομάδες εργαζομένων και γαιοκτημόνων, οι πωλητές των υπηρεσιών των πρωτογενών παραγωγικών συντελεστών. Η τιμή τους στην αγορά, όπως θα δούμε παρακάτω, θα καθορίζεται ίση με την αξία του οριακού προϊόντος των μονάδων τους, προεξοφλημένη με το επικρατούν επιτόκιο. Όσο υψηλότερο είναι το επιτόκιο, τόσο χαμηλότερη θα είναι η τιμή της υπηρεσίας τους ή, μάλλον, τόσο μεγαλύτερη θα είναι η έκπτωση από την αξία του οριακού προϊόντος τους, θεωρούμενου ως ώριμου παρόντος αγαθού. Έτσι, εάν η αξία του οριακού προϊόντος ενός ορισμένου συντελεστή εργασίας ή γης είναι 10 ουγγιές ανά μοναδιαία περίοδο και το επιτόκιο είναι 10 τοις εκατό, η τιμή που θα αποκομίζει θα είναι περίπου εννέα ουγγιές ετησίως, εάν το τελικό προϊόν απέχει ένα έτος. Ένα

υψηλότερο επιτόκιο θα οδηγούσε σε χαμηλότερη τιμή και ένα χαμηλότερο σε υψηλότερη, μολονότι η μέγιστη τιμή είναι ελαφρώς χαμηλότερη από την πλήρη MVP —την αξία του οριακού προϊόντος —, διότι το επιτόκιο δεν μπορεί ποτέ να εκλείψει.

Φαίνεται πιθανό ότι ο πίνακας ζήτησης παρόντων αγαθών από τους πρωτογενείς παραγωγικούς συντελεστές θα είναι εξαιρετικά ανελαστικός ως προς τις μεταβολές του επιτοκίου. Λόγω του μεγάλου ποσού βάσης, η προεξόφληση με διάφορα επιτόκια πιθανότατα θα έχει μικρή σημασία για τον ιδιοκτήτη του συντελεστή.[269] Μεγάλες μεταβολές του επιτοκίου, οι οποίες θα είχαν τεράστια σημασία για τους κεφαλαιούχους και θα καθόριζαν μεγάλες διαφορές στο εισόδημα από τόκο και στην αποδοτικότητα διαφόρων μακρόχρονων παραγωγικών διαδικασιών, θα είχαν αμελητέα επίδραση στις απολαβές των ιδιοκτητών των πρωτογενών παραγωγικών συντελεστών.

Στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής εξετάζουμε όλους τους συντελεστές συνολικά· το επιτόκιο αυτής της αγοράς διαπερνά όλες τις επιμέρους πτυχές της αγοράς παρόντων και μελλοντικών αγαθών, συμπεριλαμβανομένων όλων των αγορών υπηρεσιών γης και εργασίας. Επομένως, όταν εξετάζουμε την προσφορά ενός ορισμένου συντελεστή στην αγορά, την εξετάζουμε γενικά και όχι ως πίνακα προσφοράς του για κάποια συγκεκριμένη χρήση. Μια ομάδα ομοιογενών εκτάσεων γης μπορεί να έχει τρεις εναλλακτικές χρήσεις: ας πούμε, την καλλιέργεια σιταριού, την εκτροφή προβάτων ή τη χρησιμοποίησή τους ως τόπου εγκατάστασης μιας χαλυβουργίας. Ο πίνακας προσφοράς της για καθεμία από τις τρεις χρήσεις θα είναι ελαστικός —σχετικά επίπεδη καμπύλη— και θα καθορίζεται από το ποσό που μπορεί να αποφέρει η αμέσως καλύτερη χρήση, δηλαδή η χρήση στην οποία η προεξοφλημένη αξία του οριακού προϊόντος της είναι η αμέσως επόμενη υψηλότερη. Στην παρούσα ανάλυση, δεν εξετάζουμε την καμπύλη προσφοράς του συντελεστή για έναν συγκεκριμένο κλάδο ή χρήση· εξετάζουμε την καμπύλη προσφοράς του προς όλους τους χρήστες συνολικά, δηλαδή την καμπύλη προσφοράς του στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής έναντι παρόντων αγαθών. Εξετάζουμε, επομένως, τη συμπεριφορά όλων των ιδιοκτητών ενός ομοιογενούς συντελεστή γης ή ενός ιδιοκτήτη, εάν ο συντελεστής γης είναι μοναδικός, όπως συμβαίνει συχνά. Είναι πολύ πιθανό η γη να μην έχει τιμή επιφύλαξης, δηλαδή να έχει μικρή υποκειμενική αξία χρήσης για τον ιδιοκτήτη. Ορισμένοι γαιοκτήμονες μπορεί να αποδίδουν αξία στη δυνατότητα να ατενίζουν την παρθένα ομορφιά της αχρησιμοποίητης γης· στην πράξη, ωστόσο, η σημασία μιας τέτοιας ζήτησης παρακράτησης γης είναι πιθανό να είναι αμελητέα. Θα είναι, βεβαίως, μεγαλύτερη όπου ο ιδιοκτήτης μπορεί να χρησιμοποιήσει τη γη για να παράγει τροφή για τον εαυτό του.

Οι υπηρεσίες εργασίας είναι επίσης πιθανό να είναι ανελαστικές ως προς την προεξόφληση λόγω τόκου, αλλά πιθανότατα λιγότερο από τη γη, διότι για την εργασία υπάρχει ζήτηση παρακράτησης, μια υποκειμενική αξία χρήσης, ακόμη και στη συνολική αγορά εργασίας. Αυτή η ιδιαίτερη ζήτηση παρακράτησης απορρέει από την αξία του ελεύθερου χρόνου ως καταναλωτικού αγαθού. Υψηλότερες τιμές για τις υπηρεσίες εργασίας θα παρακινούν περισσότερες μονάδες εργασίας να εισέλθουν στην αγορά, ενώ χαμηλότερες τιμές θα αυξάνουν τα σχετικά πλεονεκτήματα του ελεύθερου χρόνου. Και εδώ, ωστόσο, η διαφορά που θα επιφέρουν σχετικά μεγάλες μεταβολές του επιτοκίου δεν θα είναι καθόλου μεγάλη, έτσι ώστε η καμπύλη συνολικής προσφοράς εργασίας —ή, μάλλον, οι καμπύλες, μία για κάθε ομοιογενή συντελεστή εργασίας— θα τείνει να είναι ανελαστική ως προς το επιτόκιο.

Οι δύο κατηγορίες ανεξάρτητων ζητούντων παρόντα αγαθά έναντι μελλοντικών είναι, λοιπόν, οι γαιοκτήμονες και οι εργαζόμενοι. Οι προσφέροντες παρόντα αγαθά στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής είναι σαφώς οι κεφαλαιούχοι, οι οποίοι αποταμιεύουν περιορίζοντας τη δυνητική τους κατανάλωση και επενδύουν τις αποταμιεύσεις τους σε μελλοντικά αγαθά. Μπορεί, όμως, να τεθεί το ερώτημα: Δεν ζητούν και οι κεφαλαιούχοι παρόντα αγαθά, εκτός από το να τα προσφέρουν;

Είναι αλήθεια ότι οι κεφαλαιούχοι, αφού επενδύσουν σε ένα στάδιο παραγωγής, ζητούν παρόντα αγαθά σε αντάλλαγμα για το προϊόν τους. Αυτή η συγκεκριμένη ζήτηση είναι ανελαστική ως προς τις μεταβολές του επιτοκίου, διότι και αυτά τα κεφαλαιουχικά αγαθά δεν μπορούν να έχουν υποκειμενική αξία χρήσης για τους παραγωγούς τους. Η ζήτηση αυτή, ωστόσο, είναι αυστηρά παράγωγη και εξαρτημένη. Καταρχάς, το προϊόν για το οποίο ο ιδιοκτήτης ζητεί παρόντα αγαθά είναι, βεβαίως, μελλοντικό αγαθό, αλλά βρίσκεται επίσης ένα στάδιο πλησιέστερα στο παρόν από τα αγαθά που αγόρασε ο ιδιοκτήτης για να το παραγάγει. Με άλλα λόγια, οι κεφαλαιούχοι του σταδίου 3 θα πωλήσουν τα μελλοντικά αγαθά τους στους κεφαλαιούχους του σταδίου 2, αλλά είχαν αγοράσει μελλοντικά αγαθά από τους κεφαλαιούχους του σταδίου 4, καθώς και από γαιοκτήμονες και εργαζομένους. Κάθε κεφαλαιούχος σε κάθε στάδιο, λοιπόν, ζητεί αγαθά πιο απομακρυσμένου μέλλοντος από το προϊόν που προσφέρει και παρέχει παρόντα αγαθά για τη διάρκεια του παραγωγικού σταδίου, έως ότου σχηματιστεί αυτό το προϊόν. Είναι, επομένως, καθαρός προσφέρων παρόντα αγαθά και καθαρός ζητών μελλοντικά αγαθά. Συνεπώς, οι δραστηριότητές του καθοδηγούνται από τον ρόλο του ως προσφέροντος. Όσο υψηλότερο είναι το επιτόκιο που θα μπορέσει να αποκομίσει, δηλαδή όσο μεγαλύτερο το περιθώριο τιμών, τόσο περισσότερο θα τείνει να επενδύει στην παραγωγή. Εάν δεν ήταν ουσιαστικά προσφέρων παρόντα αγαθά, αυτό δεν θα ίσχυε.

Η σχέση μεταξύ του ρόλου του ως προσφέροντος και ως ζητούντος παρόντα αγαθά μπορεί να απεικονιστεί με το διάγραμμα του Σχήματος 46.

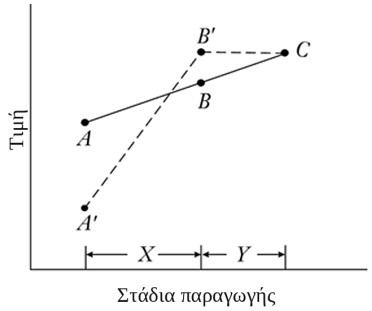
ΣΧΗΜΑ 46. ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΣΩΡΕΥΤΙΚΩΝ ΤΙΜΩΝ ΤΩΝ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΩΝ ΜΕ ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Το διάγραμμα αυτό είναι ένας ακόμη πρόσφορος τρόπος απεικόνισης της δομής της παραγωγής. Στον οριζόντιο άξονα παριστάνονται τα διάφορα στάδια παραγωγής, με τα σημεία που βρίσκονται πιο αριστερά να αντιστοιχούν στα ανώτατα στάδια και εκείνα που βρίσκονται δεξιότερα στα κατώτερα. Από αριστερά προς τα δεξιά, λοιπόν, τα στάδια παραγωγής γίνονται χαμηλότερα και τελικά φτάνουν στο στάδιο του καταναλωτικού αγαθού.

Ο κατακόρυφος άξονας αντιπροσωπεύει τιμές, και το διάγραμμα θα μπορούσε εξίσου να αφορά την παραγωγική δομή ενός συγκεκριμένου αγαθού ή όλων των αγαθών γενικά. Οι τιμές που παριστάνονται σε κάθε στάδιο είναι οι αθροιστικές τιμές των συντελεστών στο συγκεκριμένο

στάδιο, εξαιρουμένης της απόδοσης από τόκο των κεφαλαιούχων. Σε κάθε επόμενο στάδιο προς τα δεξιά, λοιπόν, το επίπεδο των σημείων είναι υψηλότερο, με τη διαφορά να αντιπροσωπεύει την απόδοση από τόκο των κεφαλαιούχων σε εκείνο το στάδιο. Σε αυτό το διάγραμμα υποδεικνύεται η απόδοση από τόκο των κεφαλαιούχων σε δύο γειτονικά στάδια, και η σταθερή κλίση δηλώνει ότι αυτή η απόδοση είναι ίση.

Ας αναπαραγάγουμε τώρα το παραπάνω διάγραμμα στο Σχήμα 47.[270] Στο αρχικό διάγραμμα της παραγωγικής δομής σημειώνονται τα σημεία A, B και C. Οι κεφαλαιούχοι X αγοράζουν συντελεστές στην τιμή A και πωλούν το προϊόν τους στο σημείο B, ενώ οι κεφαλαιούχοι Y αγοράζουν στο B και πωλούν το προϊόν τους στο C. Ας εξετάσουμε πρώτα το υψηλότερο στάδιο που απεικονίζεται εδώ, εκείνο των κεφαλαιούχων X. Αγοράζουν τους συντελεστές στο σημείο A. Εδώ προσφέρουν παρόντα αγαθά στους ιδιοκτήτες συντελεστών. Οι κεφαλαιούχοι X, βεβαίως, θα προτιμούσαν οι τιμές των συντελεστών να είναι χαμηλότερες· έτσι, θα προτιμούσαν να πληρώνουν A' αντί για A. Το περιθώριο τόκου τους δεν μπορεί να προσδιοριστεί έως ότου προσδιοριστούν οι τιμές πώλησής τους. Οι δραστηριότητές τους ως προσφερόντων παρόντα αγαθά έναντι απόδοσης από τόκο, επομένως, δεν ολοκληρώνονται πραγματικά με την αγορά των συντελεστών. Προφανώς, δεν θα μπορούσαν να ολοκληρωθούν τότε. Οι κεφαλαιούχοι πρέπει να μετασχηματίσουν τους συντελεστές σε προϊόντα και να πωλήσουν τα προϊόντα τους έναντι χρήματος προτού αποκομίσουν την απόδοση από τόκο από την προσφορά παρόντων αγαθών. Οι προσφέροντες μελλοντικά αγαθά —γαιοκτήμονες και εργαζόμενοι— ολοκληρώνουν τις συναλλαγές τους αμέσως, μόλις αποκτήσουν παρόν χρήμα. Οι συναλλαγές των κεφαλαιούχων, όμως, παραμένουν ανολοκλήρωτες έως ότου αποκτήσουν και πάλι παρόν χρήμα. Η ζήτησή τους για παρόντα αγαθά εξαρτάται, επομένως, αυστηρά από την προηγούμενη προσφορά τους.

ΣΧΗΜΑ 47. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΤΑΣΗΣ ΠΡΟΣ ΕΝΙΑΙΟ ΕΠΙΤΟΚΙΟ

Οι κεφαλαιούχοι X, όπως είπαμε, πωλούν τα προϊόντα τους στο B προς την αμέσως κατώτερη βαθμίδα κεφαλαιούχων. Φυσικά, θα προτιμούσαν υψηλότερη τιμή πώλησης για το προϊόν τους, και το σημείο B' θα προτιμούνταν έναντι του B. Εάν εξετάζαμε μόνο αυτή την πώληση, θα μπορούσαμε να μπούμε στον πειρασμό να δηλώσουμε ότι, ως ζητούντες παρόντα αγαθά, οι κεφαλαιούχοι X προτιμούν υψηλότερη τιμή και, επομένως, μικρότερη προεξόφληση για το προϊόν τους, δηλαδή χαμηλότερο επιτόκιο. Αυτή, όμως, θα ήταν μια επιφανειακή οπτική, διότι πρέπει να εξετάσουμε και τις δύο ανταλλαγές τους, οι οποίες αναγκαστικά εξετάζονται μαζί εάν θεωρήσουμε την πλήρη συναλλαγή τους. Προτιμούν χαμηλότερο σημείο αγοράς και υψηλότερο σημείο πώλησης, δηλαδή μια γραμμή με μεγαλύτερη κλίση ή υψηλότερο συντελεστή προεξόφλησης. Με άλλα λόγια, οι κεφαλαιούχοι προτιμούν υψηλότερο επιτόκιο και, επομένως, δρουν πάντοτε ως προσφέροντες παρόντα αγαθά. Βεβαίως, το αποτέλεσμα αυτής της συγκεκριμένης μεταβολής —σε ένα περιθώριο

τιμών $A'B'$ — είναι ότι η αμέσως κατώτερη βαθμίδα κεφαλαιούχων, οι κεφαλαιούχοι Υ, υφίσταται συρρίκνωση του περιθωρίου τιμών της κατά μήκος της γραμμής $B'C$. Είναι, βεβαίως, απολύτως ευπρόσδεκτο για τους κεφαλαιούχους Χ να υποστούν οι κεφαλαιούχοι Υ μείωση της απόδοσής τους από τόκο, εφόσον βελτιώνεται η απόδοση των πρώτων. Κάθε κεφαλαιούχος ενδιαφέρεται να βελτιώσει τη δική του απόδοση από τόκο και όχι κατ' ανάγκην το επιτόκιο γενικά. Ωστόσο, όπως είδαμε, δεν μπορούν να διατηρούνται επί μακρόν διαφορές στην απόδοση από τόκο μεταξύ ενός σταδίου και ενός άλλου ή μεταξύ μιας παραγωγικής διαδικασίας και μιας άλλης. Εάν διαμορφωνόταν η κατάσταση $A'B'C$, οι κεφαλαιούχοι θα εξέρχονταν μαζικά από το στάδιο Υ και θα εισέρχονταν στο στάδιο Χ, η αυξημένη ζήτηση θα ωθούσε την τιμή πάνω από το A', οι πωλήσεις στο B' θα αυξάνονταν και η ζήτηση θα μειωνόταν, ενώ η προσφορά στο C θα μειωνόταν, έως ότου τελικά εξισώνονταν οι αποδόσεις από τόκο. Υπάρχει πάντοτε τάση προς μια τέτοια εξίσωση, και αυτή η εξίσωση ολοκληρώνεται πράγματι στην ERE.

5. Χρονική προτίμηση, κεφαλαιούχοι και ατομικό χρηματικό απόθεμα

Όταν δηλώνουμε ότι οι πίνακες χρονικής προτίμησης όλων των ατόμων στην κοινωνία καθορίζουν το επιτόκιο και την αναλογία της αποταμίευσης προς την κατανάλωση, εννοούμε όλα τα άτομα και όχι κάποια χωριστή τάξη που ονομάζεται «κεφαλαιούχοι». Επειδή η παραγωγική δομή αναλύεται με όρους διαφορετικών κατηγοριών — γαιοκτημόνων, εργαζομένων και κεφαλαιούχων—, υπάρχει ο πειρασμός να συμπεράνουμε ότι υπάρχουν στην κοινωνία τρεις σαφώς διαστρωματωμένες ομάδες ανθρώπων που αντιστοιχούν σε αυτές τις ταξινομήσεις. Στην πραγματικότητα, στην οικονομική ανάλυση της αγοράς ασχολούμαστε με λειτουργίες και όχι με ολόκληρα πρόσωπα καθαυτά. Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει κάποια ιδιαίτερη τάξη κεφαλαιούχων αποχωρισμένη από τους εργαζομένους και τους γαιοκτήμονες. Αυτό δεν οφείλεται απλώς στο κοινότοπο γεγονός ότι ακόμη και οι κεφαλαιούχοι πρέπει να είναι επίσης καταναλωτές. Οφείλεται επίσης στο σημαντικότερο γεγονός ότι όλοι οι καταναλωτές μπορούν να είναι κεφαλαιούχοι εάν το επιθυμούν. Θα είναι κεφαλαιούχοι εάν αυτό υπαγορεύουν οι πίνακες χρονικής προτίμησής τους. Διαγράμματα της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής όπως εκείνα που παρουσιάστηκαν παραπάνω εφαρμόζονται σε κάθε άνθρωπο και όχι απλώς σε κάποια επιλεγμένη ομάδα γνωστή ως κεφαλαιούχοι. Η αλληλεπίδραση των διαφόρων συνολικών διαγραμμάτων προσφοράς και ζήτησης σε ολόκληρη την αγορά διαχρονικής ανταλλαγής καθορίζει το επιτόκιο ισορροπίας στην αγορά. Σε αυτό το επιτόκιο, ορισμένα άτομα θα προσφέρουν παρόντα αγαθά, ορισμένα θα τα ζητούν, ενώ οι καμπύλες που αντιπροσωπεύουν τους πίνακες προσφοράς και ζήτησης άλλων θα συμπίπτουν με τη γραμμή που διέρχεται από την αρχή των αξόνων και αυτοί δεν θα συμμετέχουν καθόλου στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής. Εκείνοι των οποίων οι πίνακες χρονικής προτίμησης τους επιτρέπουν, σε αυτό το επιτόκιο, να προσφέρουν θα είναι οι αποταμιευτές, δηλαδή θα είναι οι κεφαλαιούχοι.

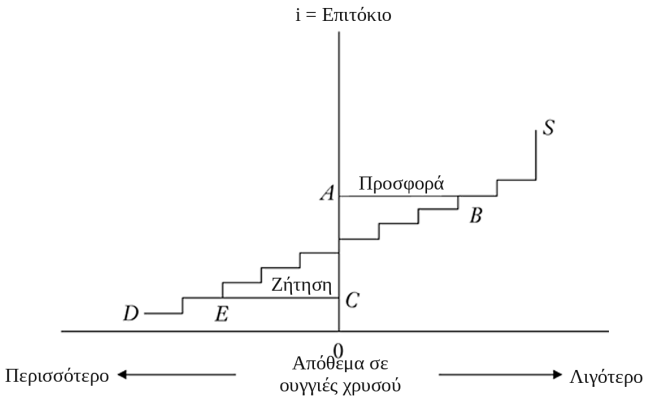
Ο ρόλος των κεφαλαιούχων θα αποσαφηνιστεί εάν θέσουμε το ερώτημα: Από πού απέκτησαν το χρήμα που αποταμιεύουν και επενδύουν; Πρώτον, μπορεί να το απέκτησαν από εκείνο που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «τρέχουσα» παραγωγή· δηλαδή, θα μπορούσαν να είχαν λάβει το χρήμα υπό τις τρέχουσες ιδιότητές τους ως εργαζομένων, γαιοκτημόνων και κεφαλαιούχων. Αφού λάβουν το χρήμα, πρέπει κατόπιν να αποφασίσουν πώς θα το κατανείμουν μεταξύ διαφόρων κατηγοριών αγαθών και μεταξύ κατανάλωσης και επένδυσης. Δεύτερον, η πηγή των χρηματικών πόρων θα μπορούσε να είναι χρήμα που αποκτήθηκε σε παρελθόντες κύκλους παραγωγής, είχε προηγουμένως «αποθησαυριστεί» και τώρα «αποδεσμεύεται από τον αποθησαυρισμό». Σε αυτό το

στάδιο της ανάλυσης, ωστόσο, αφήνουμε εκτός τον αποθησαυρισμό και την αποδέσμευση αποθησαυρισμένου χρήματος. Η μόνη άλλη πηγή, η τρίτη πηγή, είναι το νέο χρήμα, και αυτή θα συζητηθεί επίσης αργότερα.

Προς το παρόν, επομένως, θα θεωρήσουμε ότι το χρήμα από το οποίο προέρχονται οι αποταμιεύσεις θα μπορούσε να έχει προέλθει μόνο από πρόσφατες απολαβές από την παραγωγή. Ορισμένες απολαβές αποκτήθηκαν υπό την ιδιότητα του κεφαλαιούχου και άλλες υπό την ιδιότητα του ιδιοκτήτη πρωτογενών συντελεστών.

Ο αναγνώστης μπορεί εδώ να έχει εντοπίσει ένα φαινομενικό παράδοξο: Πώς μπορεί ένας εργαζόμενος ή ένας γαιοκτήμονας να ζητεί παρόντα αγαθά και κατόπιν να μετατρέπεται σε προσφέροντα παρόντα αγαθά για επένδυση; Αυτό φαίνεται ιδιαίτερα παράδοξο, εφόσον δηλώσαμε παραπάνω ότι δεν μπορεί κανείς να είναι ταυτοχρόνως ζητών και προσφέρων παρόντα αγαθά, ότι ο πίνακας χρονικής προτίμησής του μπορεί να τον τοποθετεί στη μία ή στην άλλη πλευρά, αλλά όχι και στις δύο. Η λύση αυτού του αινίγματος είναι ότι οι δύο πράξεις δεν πραγματοποιούνται ταυτοχρόνως, μολονότι και οι δύο πραγματοποιούνται, καθεμία με τη σειρά της, στην ίδια έκταση σε κάθε επανάληψη του ατέρμονου κύκλου της ομοιόμορφα περιστρεφόμενης οικονομίας.

Ας αναπαραγάγουμε τον τυπικό ατομικό πίνακα χρονικής προτίμησης στο Σχήμα 48. Με αγοραίο επιτόκιο 0A, το άτομο θα προσέφερε αποταμιεύσεις ύψους AB· με αγοραίο επιτόκιο 0C, θα ζητούσε χρηματικό ποσό CE. Εδώ, όμως, αναλύουμε προσεκτικότερα τον οριζόντιο άξονα. Το σημείο 0 είναι η αρχή των αξόνων. Είναι το σημείο στο οποίο το άτομο σταθμίζει την πορεία δράσης του, δηλαδή η θέση στην οποία βρίσκεται όταν συμβουλεύεται, τρόπον τινά, τις κλίμακες χρονικής προτίμησής του.

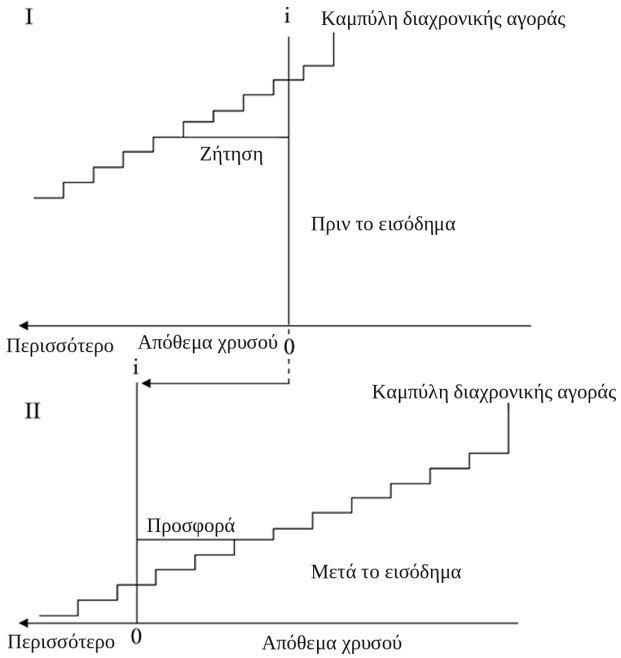
ΣΧΗΜΑ 48. ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΑΤΟΜΙΚΟΥ ΠΙΝΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΗΣ ΠΡΟΤΙΜΗΣΗΣ ΜΕ ΤΟ ΑΠΟΘΕΜΑ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Συγκεκριμένα, αυτή είναι η θέση του ως προς το μέγεθος του χρηματικού του αποθέματος κατά τη χρονική στιγμή της αφετηρίας. Στο σημείο O έχει ένα ορισμένο χρηματικό απόθεμα και εξετάζει πόσο από το απόθεμά του είναι πρόθυμος να παραχωρήσει σε αντάλλαγμα για μελλοντικά αγαθά ή πόσο πρόσθετο απόθεμα θα ήθελε να αποκτήσει παραχωρώντας μελλοντικά αγαθά. Ας υποθέσουμε ότι είναι αποταμιευτής. Καθώς η καμπύλη κινείται προς τα δεξιά, παραχωρεί όλο και περισσότερο από το παρόν χρηματικό του απόθεμα σε αντάλλαγμα για μελλοντικά αγαθά· επομένως, η ελάχιστη απόδοση από τόκο που απαιτεί γίνεται μεγαλύτερη. Όσο περισσότερο προχωρεί η καμπύλη προς τα δεξιά, λοιπόν, τόσο χαμηλότερο θα είναι το τελικό χρηματικό του απόθεμα. Από την άλλη πλευρά, ας εξετάσουμε το ίδιο άτομο όταν ζητεί παρόντα αγαθά. Καθώς η

καμπύλη προχωρεί προς τα αριστερά, αυξάνει το απόθεμα παρόντων αγαθών του και παραχωρεί μελλοντικά αγαθά. Εξετάζοντας, λοιπόν, και τις δύο πλευρές της αρχής των αξόνων, βλέπουμε ότι, όσο περισσότερο προχωρεί η καμπύλη προς τα δεξιά, τόσο μικρότερο απόθεμα έχει· όσο περισσότερο προς τα αριστερά, τόσο μεγαλύτερο το απόθεμά του.

Με δεδομένο τον πίνακα χρονικής προτίμησής του, επομένως, όσο περισσότερο χρήμα διαθέτει τόσο περισσότερο θα βρίσκεται σε θέση προσφέροντος, και όσο λιγότερο χρήμα διαθέτει τόσο περισσότερο θα βρίσκεται σε θέση ζητούντος. Προτού ο εργαζόμενος ή ο γαιοκτήμονας πωλήσει τις υπηρεσίες του, έχει ένα ορισμένο χρηματικό απόθεμα, ένα χρηματικό υπόλοιπο το οποίο προφανώς δεν μειώνει κάτω από κάποιο ελάχιστο. Αφού πωλήσει τις υπηρεσίες του, αποκτά το χρηματικό του εισόδημα από την παραγωγή, αυξάνοντας έτσι το χρηματικό του απόθεμα. Κατόπιν κατανέμει αυτό το εισόδημα μεταξύ κατανάλωσης και αποταμίευσης-επένδυσης, ενώ υποθέτουμε ότι δεν υπάρχει αποθησαυρισμός ή αποδέσμευση αποθησαυρισμένου χρήματος. Σε αυτό το σημείο, λοιπόν, όταν πραγματοποιεί την κατανομή, βρίσκεται σε πολύ διαφορετική θέση και σε διαφορετική χρονική στιγμή. Διότι τώρα έχει προστεθεί ένα σημαντικό ποσό στο χρηματικό του απόθεμα.

Ας εξετάσουμε, στο Σχήμα 49, το διάγραμμα του ατόμου στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής με δύο διαφορετικές αρχές των αξόνων, δηλαδή δύο διαφορετικά μεγέθη χρηματικού αποθέματος, ένα πριν αποκτήσει το εισόδημά του —I— και ένα αμέσως μετά —II.

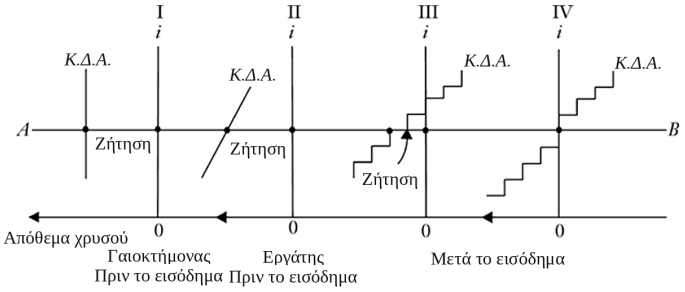

ΣΧΗΜΑ 49. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ ΧΡΗΜΑΤΟΣ ΕΝΟΣ ΑΤΟΜΟΥ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ ΣΕ ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ

Εδώ βλέπουμε πώς ένας εργαζόμενος ή ένας γαιοκτήμονας μπορεί να είναι ζητών σε μια χρονική στιγμή, με δεδομένο ένα ορισμένο χρηματικό απόθεμα, και προσφέρων σε μια άλλη. Με πολύ μικρό χρηματικό απόθεμα, όπως απεικονίζεται στο πρώτο διάγραμμα, είναι ζητών. Κατόπιν αποκτά χρήμα στην παραγωγική σφαίρα, αυξάνει σημαντικά το χρηματικό του απόθεμα και, επομένως, η αρχή των αξόνων για την απόφασή του να κατανείμει το χρηματικό του εισόδημα μετατοπίζεται προς τα αριστερά, έτσι ώστε μπορεί κάλλιστα να γίνει προσφέρων από το εισόδημά του. Βεβαίως, σε πολλές περιπτώσεις εξακολουθεί να είναι ζητών ή δεν συμμετέχει καθόλου στην αγορά

διαχρονικής ανταλλαγής. Για να διακρίνουμε ορολογικά αυτές τις δύο θέσεις, μπορούμε να ονομάσουμε την αρχική του κατάσταση «θέση πριν από την είσπραξη του εισοδήματος» —πριν πωλήσει τις υπηρεσίες του έναντι χρήματος— και τη μεταγενέστερη «θέση μετά την είσπραξη του εισοδήματος», δηλαδή την κατάστασή του όταν κατανέμει το χρηματικό του εισόδημα. Και οι δύο αφετηρίες έχουν σημασία για τις πραγματικές του δράσεις.

Είδαμε παραπάνω ότι η ζήτηση χρήματος ενός γαιοκτήμονα πριν από την είσπραξη του εισοδήματος είναι πιθανό να είναι πρακτικά ανελαστική, ή κατακόρυφη, ενώ εκείνη ενός εργαζομένου θα είναι πιθανότατα πιο ελαστική. Ορισμένα άτομα, στη θέση μετά την είσπραξη του εισοδήματος, θα είναι προσφέροντες με το αγοραίο επιτόκιο· ορισμένα θα είναι ζητούντες· ορισμένα θα είναι ουδέτερα. Τα τέσσερα διαγράμματα του Σχήματος 50 απεικονίζουν διάφορες καταστάσεις χρονικής προτίμησης πριν και μετά την είσπραξη του εισοδήματος, διαμορφώνοντας ατομικές καμπύλες της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής, με το ίδιο αγοραίο επιτόκιο να εφαρμόζεται σε καθεμία.

ΣΧΗΜΑ 50. ΚΑΜΠΥΛΕΣ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΕ ΔΕΔΟΜΕΝΟ ΕΠΙΤΟΚΙΟ

Η γραμμή AB, που διατρέχει τη σελίδα, είναι το υποτιθέμενο αγοραίο επιτόκιό μας, το οποίο έχει διαμορφωθεί σε ισορροπία ως αποτέλεσμα των ατομικών κλιμάκων χρονικής προτίμησης. Σε αυτό το επιτόκιο, ο γαιοκτήμονας και ο εργαζόμενος —I και II— παρουσιάζονται να ζητούν παρόν χρήμα πριν από την είσπραξη του εισοδήματος, ενώ τα διαγράμματα III και IV απεικονίζουν έναν ζητούντα σε αυτό το επιτόκιο και έναν ουδέτερο, κάποιον που δεν παρακινείται ούτε να προσφέρει ούτε να ζητήσει χρήμα στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής. Και οι δύο τελευταίοι βρίσκονται σε καταστάσεις μετά την είσπραξη του εισοδήματος.

Καταλήγουμε ότι κάθε άνθρωπος μπορεί να είναι κεφαλαιούχος, αρκεί να το θέλει. Μπορεί να αντλεί τους χρηματικούς του πόρους αποκλειστικά από τους καρπούς προηγούμενης κεφαλαιακής επένδυσης ή από παρελθόντα «αποθησαυρισμένα» χρηματικά υπόλοιπα ή αποκλειστικά από το εισόδημά του ως εργαζομένου ή γαιοκτήμονα. Μπορεί, βεβαίως, να αντλεί τους χρηματικούς του πόρους από περισσότερες από αυτές τις πηγές. Το μόνο που εμποδίζει έναν άνθρωπο να είναι κεφαλαιούχος είναι η δική του υψηλή κλίμακα χρονικής προτίμησης, με άλλα λόγια, η εντονότερη επιθυμία του να καταναλώνει αγαθά στο παρόν. Οι μαρξιστές και άλλοι που υποθέτουν μια άκαμπτη διαστρωμάτωση, ουσιαστικά μια δομή καστών στην κοινωνία, σφάλλουν σοβαρά. Το ίδιο πρόσωπο μπορεί να είναι ταυτοχρόνως εργαζόμενος, γαιοκτήμονας και κεφαλαιούχος μέσα στην ίδια χρονική περίοδο.[271]

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι μόνο οι «πλούσιοι» έχουν την οικονομική δυνατότητα να είναι κεφαλαιούχοι, δηλαδή εκείνοι που διαθέτουν μεγαλύτερο χρηματικό απόθεμα. Το επιχείρημα αυτό έχει επιφανειακή αληθοφάνεια, διότι από τα παραπάνω διαγράμματά μας είδαμε ότι, για

οποιοδήποτε δεδομένο άτομο και έναν δεδομένο πίνακα χρονικής προτίμησης, μεγαλύτερο χρηματικό απόθεμα θα οδηγήσει σε μεγαλύτερη προσφορά αποταμιεύσεων και μικρότερο χρηματικό απόθεμα σε μικρότερη προσφορά αποταμιεύσεων. *Ceteris paribus*, το ίδιο ισχύει για τις μεταβολές του χρηματικού εισοδήματος, οι οποίες αποτελούν προσθήκες στο απόθεμα. Δεν μπορούμε, ωστόσο, να υποθέσουμε ότι ένας άνθρωπος με περιουσιακά στοιχεία, μετά την είσπραξη του εισοδήματος, ύψους 10.000 ουγγιών χρυσού θα αποταμιεύσει αναγκαστικά περισσότερο από έναν άνθρωπο με 100 ουγγιές χρυσού. Δεν μπορούμε να συγκρίνουμε χρονικές προτιμήσεις διαπροσωπικά, όπως δεν μπορούμε να διατυπώσουμε διαπροσωπικούς νόμους για οποιοδήποτε άλλο είδος χρησιμοτήτων. Εκείνο που μπορούμε να διατυπώσουμε ως οικονομικό νόμο για ένα πρόσωπο δεν μπορούμε να το διατυπώσουμε συγκρίνοντας δύο ή περισσότερα πρόσωπα. Κάθε πρόσωπο έχει τον δικό του πίνακα χρονικής προτίμησης, ανεξάρτητα από το συγκεκριμένο μέγεθος του χρηματικού του αποθέματος. Ο πίνακας χρονικής προτίμησης κάθε προσώπου, όπως και κάθε άλλο στοιχείο της κλίμακας αξιών του, διαμορφώνεται εξ ολοκλήρου από το ίδιο. Όλοι έχουμε ακούσει για τον παροιμιωδώς οικονόμο Γάλλο χωρικό, σε σύγκριση με τον πλούσιο γλεντζέ που διαρκώς βυθίζεται στα χρέη. Η παρατήρηση της κοινής λογικής ότι γενικά οι πλούσιοι είναι εκείνοι που αποταμιεύουν περισσότερο μπορεί να αποτελεί ενδιαφέρουσα ιστορική κρίση, αλλά δεν μας παρέχει κανέναν απολύτως επιστημονικό οικονομικό νόμο, και σκοπός της οικονομικής επιστήμης είναι να μας παρέχει τέτοιους νόμους. Εφόσον ένα πρόσωπο διαθέτει έστω και κάποιο χρήμα —και πρέπει να διαθέτει κάποιο χρήμα εάν συμμετέχει στην κοινωνία της αγοράς σε οποιονδήποτε βαθμό —, μπορεί να είναι κεφαλαιούχος.

6. Οι ζητούντες μετά την είσπραξη του εισοδήματος

Μέχρι αυτό το σημείο αναλύσαμε τη ζήτηση παρόντων αγαθών από γαιοκτήμονες και εργαζομένους στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής, καθώς και την παράγωγη ζήτηση από τους κεφαλαιούχους. Αυτή τη συνολική ζήτηση μπορούμε να την ονομάσουμε ζήτηση των παραγωγών για παρόντα αγαθά στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής. Είναι η ζήτηση εκείνων που πωλούν τις υπηρεσίες τους ή τις υπηρεσίες της ιδιοκτησίας τους για την προώθηση της παραγωγής. Όλη αυτή η ζήτηση είναι ζήτηση πριν από την είσπραξη του εισοδήματος, όπως την έχουμε ορίσει· δηλαδή, εκδηλώνεται πριν από την απόκτηση χρηματικού εισοδήματος από το παραγωγικό σύστημα. Λαμβάνει εξ ολοκλήρου τη μορφή πώλησης υπηρεσιών συντελεστών —μελλοντικών αγαθών— σε αντάλλαγμα για παρόν χρήμα. Υπάρχει, όμως, και ένα άλλο συστατικό της καθαρής ζήτησης παρόντων αγαθών στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής. Πρόκειται για το συστατικό που αφορά τη θέση μετά την είσπραξη του εισοδήματος· είναι μια ζήτηση που εκδηλώνεται ακόμη και αφού αποκτηθεί το εισόδημα από την παραγωγή. Είναι σαφές ότι αυτή η ζήτηση δεν μπορεί να είναι παραγωγική ζήτηση, διότι οι ιδιοκτήτες μελλοντικών αγαθών που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή εκδηλώνουν αυτή τη ζήτηση πριν από την πώλησή τους. Αντιθέτως, είναι καταναλωτική ζήτηση.

Αυτό το τμήμα της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής λειτουργεί ως εξής: Ο Jones πωλεί στον Smith 100 ουγγιές μελλοντικού χρήματος —ας πούμε, σε ένα έτος από τώρα— σε αντάλλαγμα για 95 ουγγιές παρόντος χρήματος. Αυτό το μελλοντικό χρήμα δεν έχει τη μορφή προσδοκίας που δημιουργείται από έναν συντελεστή παραγωγής· αντιθέτως, είναι μια έγγραφη αναγνώριση χρέους του Jones, με την οποία υπόσχεται να καταβάλει 100 ουγγιές χρήματος σε μια χρονική στιγμή που απέχει ένα έτος στο μέλλον. Ανταλλάσσει αυτή την απαίτηση επί μελλοντικού χρήματος με παρόν

χρήμα —95 ουγγιές. Η έκπτωση της αξίας του μελλοντικού χρήματος έναντι του παρόντος είναι ακριβώς ισοδύναμη με εκείνη στα άλλα τμήματα της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής που έχουμε μελετήσει μέχρι τώρα, με τη διαφορά ότι η παρούσα περίπτωση είναι πιο εμφανής. Το επιτόκιο που διαμορφώνεται τελικά στην αγορά καθορίζεται από τους συνολικούς πίνακες καθαρής προσφοράς και καθαρής ζήτησης σε ολόκληρη την αγορά διαχρονικής ανταλλαγής, και αυτοί, όπως είδαμε, καθορίζονται από τις χρονικές προτιμήσεις όλων των ατόμων στην αγορά. Έτσι, στην περίπτωση του Σχήματος 50 παραπάνω, στο διάγραμμα III έχουμε μια περίπτωση καθαρού ζητούντος, μετά την είσπραξη του εισοδήματος, στο αγοραίο επιτόκιο. Η μορφή που λαμβάνει η ζήτησή του είναι η πώληση μιας έγγραφης αναγνώρισης οφειλής μελλοντικού χρήματος — αυτό που συνήθως ονομάζεται «δανεισμός» παρόντος χρήματος. Από την άλλη πλευρά, το πρόσωπο του οποίου η καμπύλη της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής παρουσιάζεται στο διάγραμμα IV έχει τέτοια διάρθρωση χρονικής προτίμησης ώστε, στη θέση του μετά την είσπραξη του εισοδήματος, δεν είναι ούτε καθαρός προσφέρων ούτε καθαρός ζητών στο επικρατούν επιτόκιο· δεν συμμετέχει καθόλου στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής.

Οι καθαροί δανειολήπτες, λοιπόν, είναι άνθρωποι των οποίων οι συντελεστές χρονικής προτίμησης είναι σχετικά υψηλότεροι από εκείνους των άλλων στο επικρατούν επιτόκιο, και μάλιστα τόσο υψηλοί ώστε θα δανειστούν ορισμένα ποσά με αυτό το επιτόκιο. Πρέπει να τονιστεί εδώ ότι εξετάζουμε μόνο τον καταναλωτικό δανεισμό — τον δανεισμό που αυξάνει την παρούσα χρησιμοποίηση του χρηματικού αποθέματος του Jones για κατανάλωση. Η πώληση μελλοντικού χρήματος από τον Jones διαφέρει από τις πωλήσεις των γαιοκτημόνων και των εργαζομένων και από μια άλλη άποψη: οι δικές τους συναλλαγές έχουν ολοκληρωθεί, ενώ ο Jones δεν έχει ακόμη ολοκληρώσει τη δική του. Η έγγραφη αναγνώριση χρέους του θεμελιώνει μια απαίτηση επί μελλοντικού χρήματος υπέρ του αγοραστή —ή «δανειστή»— Smith, και ο Smith, για να ολοκληρώσει τη συναλλαγή του και να εισπράξει τον τόκο του, πρέπει να παρουσιάσει το γραμμάτιό του στη μεταγενέστερη χρονική στιγμή και να απαιτήσει το οφειλόμενο χρήμα.

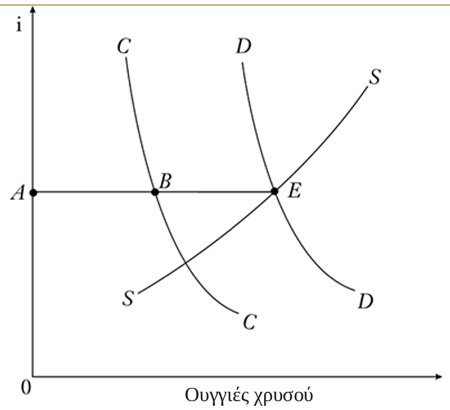
Συνοψίζοντας, τα συστατικά της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής είναι τα εξής:

I. Προσφορά παρόντων αγαθών έναντι μελλοντικών:
Αποταμιεύσεις (όλων)

II. Ζήτηση για παρόντα αγαθά από προμηθευτές μελλοντικών αγαθών:
α. Ζήτηση των παραγωγών
Γαιοκτήμονες Εργάτες
β. Ζήτηση των καταναλωτών
Καταναλωτές που δανείζονται

Αυτές οι ζητήσεις αθροίζονται ανεξάρτητα από το αν εκδηλώνονται μετά ή πριν από την είσπραξη του εισοδήματος· και οι δύο εμφανίζονται μέσα σε ένα σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα και επαναλαμβάνονται διαρκώς στην ERE.

Μολονότι η καταναλωτική και η παραγωγική ζήτηση αθροίζονται για να καθορίσουν το αγοραίο επιτόκιο, εάν τις διαχωρίσουμε αναλυτικά αποκαλύπτεται ένα σημείο μεγάλης σημασίας για το παραγωγικό σύστημα. Το διάγραμμα του Σχήματος 51 απεικονίζει τη διαμόρφωση του επιτοκίου στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής.

ΣΧΗΜΑ 51. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΤΟΚΙΟΥ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ ΣΤΗ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΑΓΟΡΑ

Ο κατακόρυφος άξονας αντιπροσωπεύει το επιτόκιο και ο οριζόντιος τις ουγγιές χρυσού. Η καμπύλη SS είναι ο πίνακας προσφοράς αποταμιεύσεων, ο οποίος καθορίζεται από τις ατομικές χρονικές προτιμήσεις. Η καμπύλη CC είναι ο πίνακας της ζήτησης παρόντων αγαθών μέσω καταναλωτικών δανείων και αποτελείται από τη συνολική καθαρή ζήτηση, μετά την είσπραξη του εισοδήματος, στα διάφορα υποθετικά επιτόκια. Η καμπύλη DD είναι η συνολική ζήτηση παρόντων αγαθών από τους προσφέροντες μελλοντικά αγαθά και αποτελείται από την καμπύλη CC συν μια καμπύλη που δεν απεικονίζεται: τη ζήτηση παρόντων αγαθών από τους ιδιοκτήτες πρωτογενών παραγωγικών συντελεστών, δηλαδή γης και εργασίας. Τόσο η καμπύλη CC όσο και η DD καθορίζονται από τις ατομικές χρονικές προτιμήσεις. Το επιτόκιο ισορροπίας θα καθοριστεί από την αγορά στο σημείο τομής των καμπυλών SS και DD — το σημείο E.

Η τομή στο E καθορίζει δύο σημαντικά αποτελέσματα: το επιτόκιο, το οποίο διαμορφώνεται στο 0A, και τη συνολική προσφορά αποταμιεύσεων AE. Ζωτικής σημασίας ζήτημα για το παραγωγικό σύστημα, ωστόσο, είναι η θέση της καμπύλης CC: όσο μεγαλύτερη είναι η CC σε οποιοδήποτε δεδομένο επιτόκιο, τόσο μεγαλύτερο θα είναι το ποσό των συνολικών αποταμιεύσεων που θα διεκδικηθεί ανταγωνιστικά και θα αποσπαστεί από την παραγωγή προς τα καταναλωτικά δάνεια. Στο διάγραμμά μας, η συνολική αποταμίευση που διοχετεύεται σε επένδυση στην παραγωγή είναι BE.

Η σχετική ισχύς της παραγωγικής και της καταναλωτικής ζήτησης παρόντων αγαθών στην κοινωνία εξαρτάται από τη διάρθρωση των πινάκων χρονικής προτίμησης των διαφόρων ατόμων στην αγορά. Είδαμε ότι η παραγωγική ζήτηση παρόντων αγαθών τείνει να είναι ανελαστική ως προς τα επιτόκια· από την άλλη πλευρά, η καμπύλη των καταναλωτικών δανείων πιθανότατα θα εμφανίζει μεγαλύτερη ελαστικότητα. Συνάγεται ότι, στην πλευρά της ζήτησης, οι μεταβολές των χρονικών προτιμήσεων θα εκδηλώνονται κυρίως στον πίνακα καταναλωτικής ζήτησης. Στην πλευρά της προσφοράς, βεβαίως, μια άνοδος των χρονικών προτιμήσεων θα οδηγήσει σε μετατόπιση της καμπύλης SS προς τα αριστερά, με λιγότερα να αποταμιεύονται και να επενδύονται σε κάθε επιτόκιο. Οι επιδράσεις των μεταβολών της χρονικής προτίμησης στο επιτόκιο και στη δομή της παραγωγής θα συζητηθούν διεξοδικότερα παρακάτω.

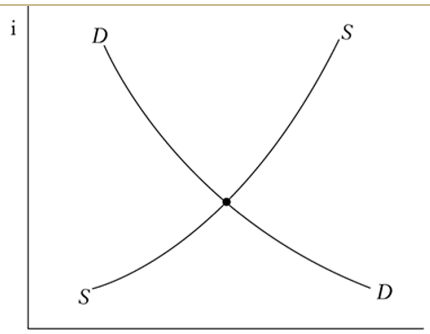
Είναι σαφές ότι οι ακαθάριστες αποταμιεύσεις που συντηρούν την παραγωγική δομή είναι οι «παραγωγικές» αποταμιεύσεις, δηλαδή εκείνες που διοχετεύονται σε παραγωγικές επενδύσεις, και ότι αυτές αποκλείουν τις «καταναλωτικές» αποταμιεύσεις που διοχετεύονται στον δανεισμό καταναλωτών. Από τη σκοπιά του παραγωγικού συστήματος, μπορούμε να θεωρήσουμε τον

δανεισμό ενός καταναλωτή ως αρνητική αποταμίευση, διότι πρόκειται για το ποσό κατά το οποίο οι καταναλωτικές δαπάνες ενός προσώπου υπερβαίνουν το εισόδημά του, σε αντίθεση με την αποταμίευση, το ποσό κατά το οποίο το εισόδημα ενός προσώπου υπερβαίνει την κατανάλωσή του. Στην περίπτωση αυτή, οι αποταμιεύσεις που δανείζονται εξουδετερώνονται, τρόπον τινά, από την αρνητική αποταμίευση των καταναλωτικών δανειοληπτών.

Τα καταναλωτικά και παραγωγικά τμήματα της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής αποτελούν καλό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο το επιτόκιο εξισώνεται σε ολόκληρη την αγορά. Η σύνδεση μεταξύ των αποδόσεων των επενδύσεων και των χρηματικών δανείων προς καταναλωτές δεν είναι προφανής. Από τη συζήτησή μας, όμως, είναι σαφές ότι και τα δύο αποτελούν μέρη μίας ενιαίας αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής. Θα πρέπει επίσης να είναι σαφές ότι δεν μπορεί να υπάρξει μακροχρόνια απόκλιση του επιτοκίου στην αγορά καταναλωτικών δανείων από το ποσοστό απόδοσης από τόκο της παραγωγικής επένδυσης. Και τα δύο αποτελούν όψεις μίας αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής. Εάν, για παράδειγμα, το επιτόκιο των καταναλωτικών δανείων ήταν υψηλότερο από το ποσοστό απόδοσης από τόκο των επενδύσεων, οι αποταμιεύσεις θα μετατοπίζονταν από την αγορά μελλοντικών αγαθών υπό τη μορφή συντελεστών προς την πιο αποδοτική αγορά έγγραφων αναγνωρίσεων χρέους. Αυτή η μετατόπιση θα προκαλούσε πτώση της τιμής των μελλοντικών συντελεστών, δηλαδή άνοδο του επιτοκίου στις επενδύσεις, και πτώση του επιτοκίου των καταναλωτικών δανείων, ως αποτέλεσμα του ανταγωνισμού περισσότερων αποταμιεύσεων στο πεδίο των καταναλωτικών δανείων. Το καθημερινό αρμπιτράζ της αγοράς, λοιπόν, θα τείνει να εξισώνει το επιτόκιο και στα δύο μέρη της αγοράς. Έτσι, το επιτόκιο θα τείνει να εξισώνεται σε όλα τα πεδία της οικονομίας, σαν να λέγαμε σε τρεις διαστάσεις: «οριζόντια», σε κάθε παραγωγική διαδικασία· «κάθετα», σε κάθε στάδιο παραγωγής· και «σε βάθος», τόσο στην αγορά καταναλωτικών δανείων όσο και στην παραγωγική δομή.

7. Ο μύθος της σημασίας της αγοράς δανείων προς παραγωγούς

Ολοκληρώσαμε την ανάλυσή μας για τον προσδιορισμό του καθαρού επιτοκίου όπως θα διαμορφωνόταν στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία — ενός επιτοκίου που η αγορά τείνει να προσεγγίζει στον πραγματικό κόσμο. Δείξαμε πώς καθορίζεται από τις χρονικές προτιμήσεις στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής και εξετάσαμε τα διάφορα συστατικά αυτής της αγοράς. Η δήλωση αυτή αναμφίβολα θα προκαλέσει μεγάλη απορία σε πολλούς αναγνώστες. Πού είναι η αγορά δανείων προς παραγωγούς; Αυτή η αγορά είναι πάντοτε εκείνη στην οποία δίνουν έμφαση οι συγγραφείς, συχνά αποκλείοντας οτιδήποτε άλλο. Πράγματι, ο όρος «επιτόκιο» αναφέρεται γενικά σε χρηματικά δάνεια, συμπεριλαμβανομένων των δανείων προς καταναλωτές και παραγωγούς, αλλά με ιδιαίτερη έμφαση στα τελευταία, τα οποία συνήθως είναι μεγαλύτερα ποσοτικά και σημαντικότερα για την παραγωγή. Το επιτόκιο των χρηματικών δανείων προς τον υποψήφιο παραγωγό υποτίθεται ότι είναι το σημαντικό επιτόκιο. Μάλιστα, η συρμώδης νεοκλασική δοξασία υποστηρίζει ότι η αγορά δανείων προς παραγωγούς καθορίζει το επιτόκιο και ότι αυτός ο προσδιορισμός πραγματοποιείται όπως στο Σχήμα 52, όπου η SS είναι η προσφορά αποταμιεύσεων που εισέρχεται στην αγορά δανείων και η DD είναι η ζήτηση αυτών των δανείων από παραγωγούς ή επιχειρηματίες. Υποτίθεται ότι η τομή τους καθορίζει το επιτόκιο.

ΣΧΗΜΑ 52. ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟ ΤΟΥ ΕΠΙΤΟΚΙΟΥ

Θα παρατηρηθεί ότι αυτού του είδους η προσέγγιση παραβλέπει πλήρως τις ακαθάριστες αποταμιεύσεις των παραγωγών και, ακόμη περισσότερο, τη ζήτηση παρόντων αγαθών από τους ιδιοκτήτες των πρωτογενών συντελεστών. Αντί να παρουσιάζονται ως θεμελιωδώς προσφέροντες παρόντα αγαθά, οι κεφαλαιούχοι παρουσιάζονται ως ζητούντες παρόντα αγαθά. Τι καθορίζει τους πίνακες SS και DD σύμφωνα με αυτή τη νεοκλασική δοξασία; Η καμπύλη SS καθορίζεται, κατά γενική παραδοχή, από τις χρονικές προτιμήσεις· η καμπύλη DD, από την άλλη πλευρά, υποτίθεται ότι καθορίζεται από την «οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου», δηλαδή από το προσδοκώμενο ποσοστό απόδοσης της επένδυσης.

Αυτή η προσέγγιση αστοχεί πλήρως, διότι εξετάζει την οικονομία με την επιφανειακή ματιά ενός μέσου επιχειρηματία. Ο επιχειρηματίας δανείζεται στην αγορά δανείων προς παραγωγούς από μεμονωμένους αποταμιευτές και κρίνει πόσο θα δανειστεί με βάση το προσδοκώμενο ποσοστό «κέρδους» του, ή ποσοστό απόδοσης. Οι συγγραφείς υποθέτουν ότι έχει στη διάθεσή του ένα σύνολο επενδυτικών σχεδίων, από τα οποία ορισμένα θα του απέφεραν, ας πούμε, 8 τοις εκατό, ορισμένα 7 τοις εκατό, ορισμένα 3 τοις εκατό κ.ο.κ., και ότι σε κάθε υποθετικό επιτόκιο θα δανείζεται για να επενδύσει σε εκείνα τα σχέδια όπου η απόδοσή του θα είναι ίση ή υψηλότερη. Με άλλα λόγια, εάν το επιτόκιο είναι 8 τοις εκατό, θα δανείζεται για να επενδύσει σε εκείνα τα σχέδια που θα του αποφέρουν πάνω από 8 τοις εκατό· εάν το επιτόκιο είναι 4 τοις εκατό, θα επενδύει σε πολύ περισσότερα σχέδια, σε εκείνα που θα του αποφέρουν πάνω από 4 τοις εκατό κ.ο.κ. Με αυτόν τον τρόπο, η καμπύλη ζήτησης αποταμιεύσεων, για κάθε άτομο και ακόμη περισσότερο για το σύνολο της αγοράς, θα εκτείνεται προς τα δεξιά καθώς το επιτόκιο μειώνεται, όπως συνήθως συμβαίνει με τις καμπύλες ζήτησης. Η τομή καθορίζει το αγοραίο επιτόκιο.

Επιφανειακά, αυτή η προσέγγιση μπορεί να φαίνεται εύλογη. Συνήθως πράγματι συμβαίνει ένας επιχειρηματίας να προβλέπει τέτοια διαφορετικά ποσοστά απόδοσης σε διαφορετικές επενδύσεις, να δανείζεται στην αγορά από διαφορετικούς μεμονωμένους αποταμιευτές και να θεωρείται συνήθως ο «κεφαλαιούχος» ή επιχειρηματίας, ενώ οι δανειστές είναι απλώς αποταμιευτές. Αυτό προσδίδει αληθοφάνεια στον χαρακτηρισμό της καμπύλης DD στο Σχήμα 52 ως ζήτησης χρήματος —παρόντων αγαθών— από κεφαλαιούχους ή επιχειρηματίες. Και φαίνεται να αποφεύγει μυστηριώδεις περιπλοκές και να εστιάζει τακτοποιημένα και απλά στο επιτόκιο των δανείων προς παραγωγούς — των δανείων από αποταμιευτές προς επιχειρηματίες—, για το οποίο ενδιαφέρονται οι ίδιοι και οι περισσότεροι συγγραφείς της οικονομικής επιστήμης. Αυτό είναι το επιτόκιο που συζητείται γενικά εκτενώς από τους οικονομολόγους.

Μολονότι δημοφιλής, αυτή η προσέγγιση είναι εσφαλμένη από την αρχή έως το τέλος, όπως θα αποκαλυφθεί στην πορεία της παρούσας ανάλυσης. Καταρχάς, ας εξετάσουμε κάπως προσεκτικότερα την κατασκευή αυτής της καμπύλης DD. Ποια είναι η βάση του υποτιθέμενου συνόλου διαθέσιμων σχεδίων, καθένα με διαφορετικό ποσοστό απόδοσης; Γιατί μια συγκεκριμένη επένδυση αποφέρει οποιαδήποτε καθαρή χρηματική απόδοση; Η συνήθης απάντηση είναι ότι κάθε πρόσθετη δόση επένδυσης έχει μια «οριακή παραγωγικότητα σε αξία», όπως 10 τοις εκατό, 9 τοις εκατό, 4 τοις εκατό κ.ο.κ., ότι φυσικά οι παραγωγικότερες επενδύσεις θα πραγματοποιηθούν πρώτες και ότι, επομένως, καθώς αυξάνονται οι αποταμιεύσεις, οι περαιτέρω επενδύσεις θα είναι ολοένα λιγότερο παραγωγικές σε όρους αξίας. Αυτό παρέχει τη βάση για την υποτιθέμενη «καμπύλη ζήτησης του επιχειρηματία», η οποία εκτείνεται προς τα δεξιά καθώς αυξάνονται οι αποταμιεύσεις και μειώνεται το επιτόκιο. Το θεμελιώδες σφάλμα εδώ είναι παλαιό στην οικονομική επιστήμη: η απόδοση παραγωγικότητας σε αξία στη χρηματική επένδυση. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η επένδυση αυξάνει τη φυσική παραγωγικότητα της παραγωγικής διαδικασίας, καθώς και την παραγωγικότητα ανά ανθρωποώρα. Πράγματι, αυτός ακριβώς είναι ο λόγος για τον οποίο πραγματοποιούνται εξαρχής η επένδυση και η συνακόλουθη επιμήκυνση των περιόδων παραγωγής. Τι σχέση έχει, όμως, αυτό με την παραγωγικότητα σε αξία ή με τη χρηματική απόδοση της επένδυσης, ιδίως στη μακροχρόνια κατάσταση της ERE;

Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι μια ορισμένη ποσότητα φυσικών συντελεστών —και θα αφήσουμε κατά μέρος το ερώτημα πώς μπορεί να μετρηθεί αυτή η ποσότητα— παράγει 10 μονάδες ενός ορισμένου προϊόντος ανά περίοδο, με τιμή πώλησης δύο ουγγιές χρυσού ανά μονάδα. Ας υποθέσουμε τώρα ότι πραγματοποιείται επένδυση σε κεφαλαιουχικά αγαθά ανώτερης τάξης σε τέτοια έκταση ώστε η παραγωγικότητα πενταπλασιάζεται και οι ίδιοι πρωτογενείς συντελεστές μπορούν πλέον να παράγουν 50 μονάδες ανά περίοδο. Η τιμή πώλησης της μεγαλύτερης προσφοράς προϊόντος θα είναι χαμηλότερη· ας υποθέσουμε ότι θα μειωθεί στο μισό, σε μία ουγγιά ανά μονάδα. Το ακαθάριστο έσοδο ανά περίοδο αυξάνεται από 20 σε 50 ουγγιές. Σημαίνει αυτό ότι η παραγωγικότητα σε αξία έχει αυξηθεί δυόμισι φορές, όπως ακριβώς η φυσική παραγωγικότητα αυξήθηκε πέντε φορές; Ασφαλώς όχι! Διότι, όπως είδαμε, οι παραγωγοί ωφελούνται όχι από το ακαθάριστο έσοδο που εισπράττουν, αλλά από το περιθώριο μεταξύ της τιμής πώλησής τους και του αθροίσματος των τιμών των συντελεστών τους. Η αύξηση της φυσικής παραγωγικότητας ασφαλώς θα αυξήσει το έσοδο βραχυχρόνια, αλλά αυτό αφορά τις καταστάσεις κέρδους και ζημίας του πραγματικού κόσμου της αβεβαιότητας. Η μακροχρόνια τάση δεν θα είναι καθόλου τέτοια. Η μακροχρόνια τάση, η οποία καταλήγει στην ERE, είναι προς την εξίσωση των περιθωρίων τιμών. Πώς μπορεί να υπάρξει οποιοδήποτε μόνιμο όφελος όταν το άθροισμα των τιμών των συντελεστών που καταβάλλει αυτός ο παραγωγός αυξάνεται, ας πούμε, από 18 σε 47 ουγγιές; Αυτό ακριβώς θα συμβεί στην αγορά, καθώς οι ανταγωνιστές συναγωνίζονται για να επενδύσουν σε αυτές τις κερδοφόρες ευκαιρίες. Το περιθώριο τιμών, δηλαδή το επιτόκιο, θα είναι και πάλι 5 τοις εκατό.

Έτσι, η παραγωγικότητα των παραγωγικών διαδικασιών δεν έχει καμία θεμελιώδη σχέση με το ποσοστό απόδοσης της επιχειρηματικής επένδυσης. Αυτό το ποσοστό απόδοσης εξαρτάται από τα περιθώρια τιμών μεταξύ των σταδίων, και αυτά τα περιθώρια θα τείνουν να εξισώνονται. Το μέγεθος του περιθωρίου τιμών, δηλαδή το ύψος του επιτοκίου, καθορίζεται, όπως είδαμε εκτενώς, από τους πίνακες χρονικής προτίμησης όλων των ατόμων στην οικονομία.

Εν ολίγοις, η νεοκλασική δοξασία υποστηρίζει ότι το επιτόκιο —με το οποίο εννοείται σε μεγάλο βαθμό εκείνο της αγοράς δανείων προς παραγωγούς— καθορίζεται από κοινού από τη χρονική προτίμηση, η οποία καθορίζει την προσφορά ατομικών αποταμιεύσεων, και από την οριακή παραγωγικότητα της επένδυσης σε αξία, η οποία καθορίζει τη ζήτηση αποταμιεύσεων από τους επιχειρηματίες και η οποία, με τη σειρά της, καθορίζεται από τα ποσοστά απόδοσης που μπορούν να επιτευχθούν στις επενδύσεις. Είδαμε, όμως, ότι αυτά ακριβώς τα ποσοστά απόδοσης είναι στην πραγματικότητα το επιτόκιο και ότι το ύψος τους καθορίζεται από τις χρονικές προτιμήσεις. Οι νεοκλασικοί έχουν εν μέρει δίκιο μόνο από μία άποψη: ότι το επιτόκιο στην αγορά δανείων προς παραγωγούς εξαρτάται από τα ποσοστά απόδοσης των επενδύσεων. Ελάχιστα αντιλαμβάνονται, ωστόσο, την έκταση αυτής της εξάρτησης. Είναι σαφές ότι αυτά τα ποσοστά απόδοσης, τα οποία θα εξισωθούν σε ένα ενιαίο ποσοστό, αποτελούν το σημαντικό επιτόκιο στην παραγωγική δομή.[272,273]

Απορρίπτοντας τη νεοκλασική ανάλυση, μπορούμε να ρωτήσουμε: Ποιος είναι, λοιπόν, ο ρόλος της αγοράς παραγωγικών δανείων και του επιτοκίου που διαμορφώνεται σε αυτήν; Ο ρόλος αυτός χαρακτηρίζεται από πλήρη και απόλυτη εξάρτηση από το επιτόκιο όπως καθορίστηκε παραπάνω και όπως εκδηλώνεται, σύμφωνα με όσα είδαμε, αφενός στο ποσοστό απόδοσης των επενδύσεων και αφετέρου στην αγορά καταναλωτικών δανείων. Αυτές οι δύο τελευταίες αγορές είναι τα ανεξάρτητα και σημαντικά τμήματα της γενικής αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής, με την πρώτη να είναι η σημαντική αγορά για το παραγωγικό σύστημα.

Σε αυτή την εικόνα, η αγορά δανείων προς παραγωγούς έχει αμιγώς δευτερεύοντα και εξαρτημένο ρόλο. Στην πραγματικότητα, από τη σκοπιά της θεμελιώδους ανάλυσης, δεν χρειάζεται να υπάρχει καθόλου αγορά δανείων προς παραγωγούς. Για να εξετάσουμε αυτό το συμπέρασμα, ας θεωρήσουμε μια κατάσταση επιχειρηματικής δραστηριότητας χωρίς αγορά δανείων προς παραγωγούς. Τι απαιτείται για να προκύψει αυτό; Τα άτομα αποταμιεύουν, καταναλώνοντας λιγότερο από το εισόδημά τους. Κατόπιν επενδύουν άμεσα αυτές τις αποταμιεύσεις στην παραγωγική δομή, με κίνητρο για την επένδυση το ποσοστό απόδοσης από τόκο —το περιθώριο τιμών— της επένδυσης. Αυτό το ποσοστό καθορίζεται, μαζί με το επιτόκιο της αγοράς καταναλωτικών δανείων, από τα διάφορα συστατικά της αγοράς διαχρονικής ανταλλαγής που παρουσιάσαμε παραπάνω. Σε αυτή την περίπτωση δεν υπάρχει αγορά δανείων προς παραγωγούς. Δεν υπάρχουν δάνεια από μια ομάδα αποταμιευτών προς μια άλλη ομάδα επενδυτών. Και είναι σαφές ότι το επιτόκιο στην παραγωγική δομή εξακολουθεί να υπάρχει· καθορίζεται από παράγοντες που δεν έχουν καμία σχέση με τη συνήθη συζήτηση των οικονομολόγων για την αγορά δανείων προς παραγωγούς.

8. Η μετοχική εταιρεία

Είναι σαφές ότι η αγορά δανείων προς παραγωγούς, κάθε άλλο παρά αποτελεί το κεντρικής σημασίας στοιχείο, έχει δευτερεύουσα σημασία, και είναι εύκολο να υποθέσουμε ένα παραγωγικό σύστημα σε λειτουργία χωρίς καμία τέτοια αγορά. Ορισμένοι, όμως, μπορεί να απαντήσουν ότι όλα αυτά είναι πολύ καλά για μια πρωτόγονη οικονομία όπου κάθε επιχείρηση ανήκει σε έναν μόνο κεφαλαιούχο-επενδυτή, ο οποίος επενδύει τις δικές του αποταμιεύσεις. Τι συμβαίνει στη σύγχρονη σύνθετη οικονομία μας, όπου η αποταμίευση και η επένδυση είναι διαχωρισμένες και αποτελούν διαδικασίες στις οποίες επιδίδονται διαφορετικές ομάδες ανθρώπων — στην πρώτη διάσπαρτα

άτομα και στη δεύτερη σχετικά λίγοι διευθυντές επιχειρήσεων; Ας εξετάσουμε, επομένως, τώρα μια δεύτερη δυνατή κατάσταση. Μέχρι αυτό το σημείο δεν πραγματευτήκαμε λεπτομερώς το ζήτημα αν κάθε συντελεστής ή επιχείρηση ανήκε σε ένα πρόσωπο ή από κοινού σε πολλά πρόσωπα. Ας εξετάσουμε τώρα μια οικονομία στην οποία οι συντελεστές ανήκουν από κοινού σε πολλούς ανθρώπους, όπως συμβαίνει σε μεγάλο βαθμό στον σύγχρονο κόσμο, και θα δούμε ποια διαφορά επιφέρει αυτό στις αναλύσεις μας.

Προτού μελετήσουμε την επίδραση τέτοιων εταιρειών κοινής ιδιοκτησίας στην αγορά δανείων προς παραγωγούς, πρέπει να παρεκβούμε για να αναλύσουμε τη φύση των ίδιων αυτών εταιρειών. Σε μια επιχείρηση κοινής ιδιοκτησίας, αντί κάθε μεμονωμένος κεφαλαιούχος να πραγματοποιεί τις δικές του επενδύσεις και να λαμβάνει μόνος του όλες τις επενδυτικές και παραγωγικές αποφάσεις, διάφορα άτομα συγκεντρώνουν το χρηματικό τους κεφάλαιο σε μία οργάνωση, ή επιχειρηματική μονάδα, και αποφασίζουν από κοινού για την επένδυση των κοινών αποταμιεύσεών τους. Η επιχείρηση κατόπιν αγοράζει τους συντελεστές γης, εργασίας και κεφαλαιουχικών αγαθών και αργότερα πωλεί το προϊόν στους καταναλωτές ή σε κεφαλαιούχους κατώτερης τάξης. Έτσι, η επιχείρηση είναι ο κοινός ιδιοκτήτης των υπηρεσιών των συντελεστών και ιδίως του προϊόντος καθώς αυτό παράγεται και καθίσταται έτοιμο προς πώληση. Η επιχείρηση είναι ο ιδιοκτήτης του προϊόντος έως ότου το προϊόν πωληθεί έναντι χρήματος. Τα άτομα που συνεισέφεραν το αποταμιευμένο κεφάλαιό τους στην επιχείρηση είναι οι διαδοχικοί συνιδιοκτήτες: (α) του αρχικού χρηματικού κεφαλαίου —των συγκεντρωμένων αποταμιεύσεων—, (β) των υπηρεσιών των συντελεστών, (γ) του προϊόντος των συντελεστών και (δ) του χρήματος που αποκτάται από την πώληση του προϊόντος. Στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία, η ιδιοκτησία τους επί των περιουσιακών στοιχείων ακολουθεί το ίδιο αυτό διαδοχικό πρότυπο, περίοδο μετά την περίοδο, χωρίς μεταβολή. Σε μια επιχείρηση κοινής ιδιοκτησίας, στην πράξη, η ποικιλία των παραγωγικών περιουσιακών στοιχείων που κατέχει η επιχείρηση είναι μεγάλη. Κάθε επιχείρηση συμμετέχει συνήθως σε διάφορες παραγωγικές διαδικασίες, καθεμία από τις οποίες περιλαμβάνει διαφορετική χρονική περίοδο, και είναι πιθανό να συμμετέχει σε διαφορετικά στάδια κάθε διαδικασίας σε οποιαδήποτε συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Μια επιχείρηση είναι πιθανό να παράγει κατά τρόπο ώστε η παραγωγή της να είναι συνεχής και να πωλεί καθημερινά νέες μονάδες του προϊόντος.

Είναι, λοιπόν, προφανές ότι, εάν η επιχείρηση εξακολουθεί να λειτουργεί συνεχώς, οι δραστηριότητές της σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή θα αποτελούν συνδυασμό επένδυσης και πώλησης προϊόντος. Τα περιουσιακά της στοιχεία σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή θα αποτελούν συνδυασμό μετρητών που πρόκειται να επενδυθούν, συντελεστών που μόλις αγοράστηκαν, προϊόντων των οποίων η παραγωγή μόλις άρχισε και χρήματος που μόλις εισπράχθηκε από την πώληση προϊόντων. Το αποτέλεσμα είναι ότι, για τον επιφανειακό παρατηρητή, φαίνεται σαν η επιχείρηση να είναι κάτι που συνεχίζεται αυτόματα και σαν η παραγωγή να είναι κατά κάποιον τρόπο άχρονη και στιγμιαία, ακολουθώντας αμέσως την εισροή των συντελεστών.

Στην πραγματικότητα, βεβαίως, αυτή η ιδέα είναι εντελώς αβάσιμη. Δεν υπάρχει αυτόματη συνέχεια της επένδυσης και της παραγωγής. Η παραγωγή συνεχίζεται επειδή οι ιδιοκτήτες λαμβάνουν διαρκώς αποφάσεις να συνεχίσουν· εάν δεν θεωρούσαν ότι αυτό είναι επικερδές, θα μπορούσαν και πράγματι μπορούν σε οποιαδήποτε στιγμή να μεταβάλουν, να περιορίσουν ή να παύσουν πλήρως τις δραστηριότητες και τις επενδύσεις. Και η παραγωγή απαιτεί χρόνο από την αρχική επένδυση έως το τελικό προϊόν.

Υπό το φως της συζήτησής μας, μπορούμε να ταξινομήσουμε τους τύπους περιουσιακών στοιχείων που κατέχει οποιαδήποτε επιχείρηση, είτε κοινής είτε ατομικής ιδιοκτησίας, ως εξής:

A. *Χρήμα*
B. *Παραγωγικά περιουσιακά στοιχεία*
Μείγμα συντελεστών, όπως η γη και τα κεφαλαιουχικά αγαθά,
που ενσωματώνουν μελλοντικές υπηρεσίες (θα αναλυθεί παρακάτω)·
διάφορα στάδια του προϊόντος· το ολοκληρωμένο προϊόν

Σε ολόκληρη αυτή τη δέσμη περιουσιακών στοιχείων αποδίδεται από την αγορά μια χρηματική αποτίμηση. Το πώς γίνεται αυτό θα εξεταστεί λεπτομερώς αργότερα.

Στο σημείο αυτό, ας επιστρέψουμε στην απλή περίπτωση μιας εφάπαξ επένδυσης, μιας επένδυσης σε συντελεστές σε μία χρονική στιγμή και της πώλησης του προϊόντος που προκύπτει ένα έτος αργότερα. Αυτή είναι η υπόθεση που περιλαμβάνεται στην αρχική ανάλυσή μας για την παραγωγική δομή· και θα φανεί παρακάτω ότι η ίδια ανάλυση μπορεί να εφαρμοστεί στην πιο σύνθετη περίπτωση ενός συνδυασμού περιουσιακών στοιχείων σε διαφορετικά στάδια παραγωγής, ακόμη και σε περιπτώσεις όπου μία επιχείρηση συμμετέχει σε περισσότερες διαφορετικές παραγωγικές διαδικασίες και παράγει διαφορετικά αγαθά. Ας εξετάσουμε μια ομάδα ατόμων που συγκεντρώνουν το αποταμιευμένο χρηματικό τους κεφάλαιο σε ποσό 100 ουγγιών, αγοράζουν συντελεστές με τις 100 ουγγιές χρυσού, αποκτούν ένα προϊόν και το πωλούν έναντι 105 ουγγιών ένα έτος αργότερα. Το επιτόκιο σε αυτή την κοινωνία είναι 5 τοις εκατό ετησίως και το ποσοστό απόδοσης από τόκο αυτής της επένδυσης συνάδει με αυτή τη συνθήκη. Ανακύπτει τώρα το ερώτημα: Βάσει ποιας αρχής κατανέμουν μεταξύ τους οι επιμέρους ιδιοκτήτες τα μερίδιά τους στα περιουσιακά στοιχεία; Σχεδόν πάντοτε κάθε άτομο ενδιαφέρεται ζωηρά να γνωρίζει το μερίδιό του στα κοινά περιουσιακά στοιχεία και, κατά συνέπεια, οι επιχειρήσεις συστήνονται κατά τρόπο ώστε η αρχή της κατανομής να είναι γνωστή σε όλους τους ιδιοκτήτες.

Αρχικά, θα μπορούσε κανείς να θεωρήσει ότι πρόκειται απλώς για περίπτωση διαπραγμάτευσης, όπως στην περίπτωση του προϊόντος που ανήκει από κοινού σε όλους τους ιδιοκτήτες των συντελεστών. Η προηγούμενη κατάσταση, όμως, δεν ισχύει εδώ. Διότι στην περίπτωση που συζητήθηκε παραπάνω δεν υπήρχε αρχή βάσει της οποίας το μερίδιο ιδιοκτησίας ενός ανθρώπου μπορούσε να διακριθεί από εκείνο οποιουδήποτε άλλου. Μια ολόκληρη ομάδα ανθρώπων εργαζόταν, συνεισέφερε τη γη της κ.λπ. στην παραγωγική διαδικασία, και δεν υπήρχε άλλος τρόπος πέρα από την απλή διαπραγμάτευση για να κατανεμηθεί μεταξύ τους το εισόδημα από την πώληση του προϊόντος. Εδώ, κάθε άτομο συνεισφέρει εξαρχής ένα ορισμένο ποσό χρηματικού κεφαλαίου. Επομένως, οι αναλογίες καθορίζονται φυσικά από την αρχή. Ας πούμε ότι οι 100 ουγγιές κεφαλαίου συνεισφέρονται από πέντε ανθρώπους ως εξής:

Συνεισφέρων	Συνεισφορά
A	40 ουγγιές
B	20 ουγγιές
C	20 ουγγιές
D	15 ουγγιές
E	5 ουγγιές

Με άλλα λόγια, ο Α συνεισφέρει το 40 τοις εκατό του κεφαλαίου, ο Β το 20 τοις εκατό, ο C το 20 τοις εκατό, ο D το 15 τοις εκατό και ο Ε το 5 τοις εκατό. Κάθε επιμέρους ιδιοκτήτης της επιχείρησης κατέχει τότε το ίδιο ποσοστό επί του συνόλου των περιουσιακών στοιχείων με εκείνο που συνεισέφερε αρχικά. Αυτό ισχύει σε κάθε βήμα της πορείας και, τελικά, για το χρήμα που αποκτάται από την πώληση του προϊόντος. Οι 105 ουγγιές που αποκομίζονται από την πώληση είτε θα επανεπενδυθούν στη διαδικασία είτε θα αποσυρθούν από αυτήν ως «αποεπένδυση». Σε κάθε περίπτωση, η ιδιοκτησία αυτών των 105 ουγγιών θα κατανέμεται με τα ίδια ποσοστά όπως το επενδεδυμένο κεφάλαιο.

Αυτή η φυσική δομή μιας επιχείρησης είναι ουσιαστικά η δομή μιας μετοχικής εταιρείας. Στη μετοχική εταιρεία, κάθε επενδυτής-ιδιοκτήτης λαμβάνει μετοχή, δηλαδή πιστοποίηση ιδιοκτησίας ανάλογης προς το ποσό που έχει επενδύσει στο συνολικό κεφάλαιο της εταιρείας. Έτσι, εάν οι Α, Β, ... Ε του παραπάνω παραδείγματος συστήσουν μια εταιρεία, μπορούν να εκδώσουν 100 μετοχές, με κάθε μετοχή να αντιπροσωπεύει αξία, ή περιουσιακό στοιχείο, μίας ουγγιάς. Ο Α θα λάβει 40 μετοχές· ο Β, 20 μετοχές· ο C, 20 μετοχές κ.ο.κ. Μετά την πώληση του προϊόντος, κάθε μετοχή θα αξίζει 5 τοις εκατό περισσότερο από την αρχική, ή ονομαστική, αξία της.

Ας υποθέσουμε ότι μετά την πώληση, ή πράγματι οποτεδήποτε πριν από αυτήν, ένα άλλο πρόσωπο, ο F, επιθυμεί να επενδύσει σε αυτή την εταιρεία. Ας υποθέσουμε ότι επιθυμεί να επενδύσει 30 ουγγιές χρυσού. Στην περίπτωση αυτή, η επένδυση χρηματικών αποταμιεύσεων στην εταιρεία αυξάνεται κατά 30 ουγγιές από τις 100, εάν αυτό γίνει πριν από την πώληση, ή από τις 105, εάν γίνει μετά την πώληση. Θα εκδοθούν τριάντα νέες μετοχές και θα παραδοθούν στον F, και η κεφαλαιακή αξία της επιχείρησης αυξάνεται κατά 30 ουγγιές. Στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων όπου η επανεπένδυση χρηματικών εσόδων συνεχίζεται αδιάκοπα, η κεφαλαιακή αξία των περιουσιακών στοιχείων μιας επιχείρησης σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή θα είναι η αποτιμώμενη αγοραία αξία όλων των παραγωγικών περιουσιακών στοιχείων, συμπεριλαμβανομένων των μετρητών, της γης, των κεφαλαιουχικών αγαθών και των τελικών προϊόντων. Η κεφαλαιακή αξία της επιχείρησης αυξάνεται σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή με νέα επένδυση και διατηρείται με τις επανεπενδύσεις των ιδιοκτητών μετά την πώληση του τελικού προϊόντος.

Τα μερίδια του κεφαλαίου είναι γενικά γνωστά ως μετοχές· η συνολική ονομαστική αξία του μετοχικού κεφαλαίου είναι το ποσό που καταβλήθηκε αρχικά κατά τη σύσταση της εταιρείας. Από εκείνο το σημείο και έπειτα, η συνολική κεφαλαιακή αξία των περιουσιακών στοιχείων μεταβάλλεται καθώς αποκτάται εισόδημα ή, στον κόσμο της αβεβαιότητας, υφίστανται ζημίες και καθώς το κεφάλαιο επανεπενδύεται στην εταιρεία ή αποσύρεται από αυτήν. Η συνολική αξία των μετοχών μεταβάλλεται αναλόγως και η αξία κάθε μετοχής θα διαφέρει αντιστοίχως από την αρχική της αξία.

Πώς θα αποφασίζει η ομάδα των ιδιοκτητών για τις υποθέσεις της εταιρείας; Οι αποφάσεις που πρέπει να λαμβάνονται από κοινού θα λαμβάνονται μέσω κάποιου συστήματος ψηφοφορίας. Το φυσικό σύστημα ψηφοφορίας, το οποίο θα αναμενόταν να χρησιμοποιηθεί, είναι μία ψήφος ανά μετοχή με δικαίωμα ψήφου, με την πλειοψηφία των ψήφων να αποφασίζει. Αυτή ακριβώς είναι η ρύθμιση που χρησιμοποιείται στη μετοχική εταιρεία και στη σύγχρονη μορφή της, την εταιρεία με νομική προσωπικότητα.

Βεβαίως, ορισμένες ρυθμίσεις μετοχικών εταιρειών διαφέρουν από αυτήν, σύμφωνα με τις επιθυμίες των ιδιοκτητών. Εταιρικές συνεργασίες μπορούν να διαμορφωθούν μεταξύ δύο ή περισσότερων ανθρώπων βάσει διαφόρων αρχών. Συνήθως, όμως, εάν ένας εταίρος λαμβάνει περισσότερα από το αναλογικό μερίδιό του στο επενδεδυμένο κεφάλαιο, αυτό οφείλεται στο ότι συνεισφέρει περισσότερη εργασία ή περισσότερη γη στην επιχείρηση και αμείβεται αναλόγως. Όπως θα δούμε, η αμοιβή της εργασίας του «εργαζόμενου εταίρου» θα είναι περίπου ίση με εκείνη που θα μπορούσε να αποκομίσει εργαζόμενος αλλού, και το ίδιο ισχύει για την αμοιβή της γης ή οποιουδήποτε άλλου συντελεστή που ένας εταίρος κατείχε αρχικά και συνεισφέρει στην επιχείρηση. Εφόσον οι εταιρικές συνεργασίες περιορίζονται σχεδόν πάντοτε σε λίγα πρόσωπα, οι σχέσεις είναι περισσότερο ή λιγότερο άτυπες και δεν χρειάζεται να ακολουθούν τα τυπικά πρότυπα της μετοχικής εταιρείας. Ωστόσο, οι εταιρικές συνεργασίες θα τείνουν να λειτουργούν με πολύ παρόμοιο τρόπο. Παρέχουν μεγαλύτερα περιθώρια για ιδιότυπες ρυθμίσεις. Έτσι, ένας εταίρος μπορεί να λαμβάνει περισσότερα από το μερίδιό του στο κεφάλαιο επειδή οι άλλοι τον αγαπούν και τον σέβονται· αυτό έχει στην πραγματικότητα τον χαρακτήρα δωρεάς προς αυτόν από τους υπόλοιπους εταίρους. Οι μετοχικές εταιρείες ακολουθούν στενότερα μια τυπική αρχή.

Το μεγάλο πλεονέκτημα της μετοχικής εταιρείας είναι ότι παρέχει μια πιο εύχρηστη δίοδο για νέες επενδύσεις αποταμιευμένου κεφαλαίου. Είδαμε πόσο εύκολα μπορεί να προσελκυστεί νέο κεφάλαιο μέσω της έκδοσης νέων μετοχών. Είναι επίσης ευκολότερο για οποιονδήποτε ιδιοκτήτη να αποσύρει το κεφάλαιό του από την επιχείρηση. Αυτή η μεγαλύτερη ευχέρεια αποχώρησης αυξάνει σε τεράστιο βαθμό το κίνητρο επένδυσης στην εταιρεία. Αργότερα θα διερευνήσουμε την τιμολόγηση των μετοχών στον πραγματικό κόσμο της αβεβαιότητας. Σε αυτόν τον πραγματικό κόσμο υπάρχουν περιθώρια για μεγάλες διαφορές απόψεων σχετικά με την αποτιμώμενη αγοραία αξία των περιουσιακών στοιχείων μιας επιχείρησης και, επομένως, σχετικά με την αποτιμώμενη χρηματική αξία κάθε μετοχής της. Στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία, ωστόσο, όλες οι αποτιμήσεις της χρηματικής αξίας θα συμφωνούν —οι αρχές μιας τέτοιας αποτίμησης θα εξεταστούν παρακάτω — και, επομένως, η αποτιμώμενη αξία των μετοχών θα είναι κοινώς αποδεκτή από όλους και θα παραμένει σταθερή.

Ενώ η αγορά μετοχών των μετοχικών εταιρειών παρέχει μια εύχρηστη δίοδο για τη συγκέντρωση αποταμιεύσεων, η αγορά μετοχών εξαρτάται αυστηρά από τα περιθώρια τιμών. Η αποταμίευση ή η αρνητική αποταμίευση των κεφαλαιούχων καθορίζεται από τις χρονικές προτιμήσεις, και οι τελευταίες καθορίζουν το περιθώριο τιμών στην οικονομία. Η αξία του κεφαλαίου που έχει επενδυθεί στην επιχείρηση, δηλαδή των παραγωγικών περιουσιακών στοιχείων της, θα είναι το άθροισμα των μελλοντικών απολαβών από το κεφάλαιο, προεξοφλημένο με το επιτόκιο. Εάν τα περιθώρια τιμών είναι 5 τοις εκατό, το ποσοστό απόδοσης από τόκο που παρέχεται στην αγορά μετοχών —ο λόγος των απολαβών ανά μετοχή προς την αγοραία τιμή της μετοχής— θα τείνει να ισούται με το επιτόκιο όπως καθορίζεται αλλού στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής, στην περίπτωση αυτή 5 τοις εκατό.

Εξακολουθούμε να έχουμε μια κατάσταση στην οποία οι κεφαλαιούχοι προσφέρουν το δικό τους αποταμιευμένο κεφάλαιο, το οποίο χρησιμοποιείται για την αγορά συντελεστών με την προσδοκία καθαρής χρηματικής απόδοσης. Οι μόνες περιπλοκές που προκύπτουν από τις μετοχικές εταιρείες ή τις εταιρείες με νομική προσωπικότητα είναι ότι πολλοί κεφαλαιούχοι συνεισφέρουν και κατέχουν από κοινού τα περιουσιακά στοιχεία της επιχείρησης και ότι η τιμή μιας ορισμένης ποσότητας δικαιωμάτων ιδιοκτησίας θα ρυθμίζεται από την αγορά έτσι ώστε η απόδοση από τόκο να είναι η

ίδια για κάθε επιμέρους μετοχή όπως και για την επιχείρηση ως σύνολο. Εάν ολόκληρη η επιχείρηση αγοράζει συντελεστές σε συνολική τιμή 100 και πωλεί το προϊόν ένα έτος αργότερα έναντι 105, με απόδοση 5 τοις εκατό, τότε, ας πούμε, το 1/5 των μετοχών ιδιοκτησίας αυτής της επιχείρησης θα πωλείται σε συνολική τιμή 20 και θα αποφέρει ετήσια καθαρή απόδοση μίας ουγγιάς. Έτσι, τα επιτόκια για τα επιμέρους μερίδια του κεφαλαίου θα τείνουν όλα να ισούνται με το επιτόκιο που αποφέρει ολόκληρο το κεφάλαιο.[274]

Η αρχή της πλειοψηφίας στις μετοχικές εταιρείες, βάσει του συνολικού αριθμού μετοχών που κατέχονται, δεν σημαίνει ότι παραμερίζονται τα δικαιώματα των ιδιοκτητών της μειοψηφίας. Καταρχάς, ολόκληρη η συνένωση των πόρων και η βάση επί της οποίας πραγματοποιείται είναι εκούσιες για όλα τα εμπλεκόμενα μέρη. Δεύτερον, όλοι οι μέτοχοι, ή ιδιοκτήτες, έχουν ένα και μόνο κοινό συμφέρον: την αύξηση της χρηματικής τους απόδοσης και των περιουσιακών τους στοιχείων, μολονότι μπορεί, βεβαίως, να διαφωνούν ως προς τα μέσα επίτευξης αυτού του στόχου. Τρίτον, τα μέλη της μειοψηφίας μπορούν να πωλήσουν τις μετοχές τους και να αποχωρήσουν από την εταιρεία, εάν το επιθυμούν.

Στην πραγματικότητα, οι εταίροι μπορούν να ρυθμίσουν τα δικαιώματα ψήφου και ιδιοκτησίας τους με όποιον τρόπο επιθυμούν, και έχουν υπάρξει πολλές παραλλαγές τέτοιων ρυθμίσεων. Μία τέτοια μορφή συλλογικής ιδιοκτησίας, στην οποία κάθε ιδιοκτήτης έχει μία ψήφο ανεξάρτητα από τον αριθμό των μετοχών που κατέχει, έχει παραλόγως αλλά αποτελεσματικά οικειοποιηθεί την ονομασία «συνεταιρισμός». Είναι προφανές ότι οι εταιρικές συνεργασίες, οι μετοχικές εταιρείες και οι εταιρείες με νομική προσωπικότητα είναι όλες κατεξοχήν θεσμοί συνεργασίας.[275]

Πολλοί άνθρωποι πιστεύουν ότι η οικονομική ανάλυση, ενώ εφαρμόζεται στις επιχειρήσεις ατομικής ιδιοκτησίας, δεν ισχύει για τη σύγχρονη οικονομία των μετοχικών εταιρειών. Τίποτε δεν θα μπορούσε να απέχει περισσότερο από την αλήθεια. Η εμφάνιση των εταιρειών με νομική προσωπικότητα δεν έχει μεταβάλει θεμελιωδώς την ανάλυσή μας για το επιτόκιο ή για τη διαδικασία αποταμίευσης-επένδυσης. Τι συμβαίνει με τον διαχωρισμό της «διοίκησης» από την ιδιοκτησία σε μια τέτοια εταιρεία; Είναι ασφαλώς αλήθεια ότι, σε μια μετοχική επιχείρηση, οι ιδιοκτήτες μισθώνουν διευθυντική εργασία για να επιβλέπει τους εργαζομένους τους, ενώ οι ατομικοί ιδιοκτήτες εκτελούν γενικά οι ίδιοι τη διευθυντική εργασία. Ένας διευθυντής είναι εξίσου μισθωτός εργαζόμενος με οποιονδήποτε άλλον. Ο πρόεδρος μιας εταιρείας, όπως ακριβώς ο εργάτης που σκάβει τάφρους, προσλαμβάνεται από τους ιδιοκτήτες· και, όπως ο εργάτης αυτός, καταβάλλει εργασία στην παραγωγική διαδικασία. Η τιμή της διευθυντικής εργασίας καθορίζεται με τον ίδιο τρόπο όπως εκείνη της άλλης εργασίας, όπως θα δούμε παρακάτω. Στην αγορά, το εισόδημα ενός ανεξάρτητου ιδιοκτήτη θα περιλαμβάνει επίσης τον επικρατούντα μισθό για αυτόν τον τύπο διευθυντικής εργασίας, τον οποίο οι ιδιοκτήτες μιας μετοχικής εταιρείας, βεβαίως, δεν θα λαμβάνουν. Έτσι βλέπουμε ότι ο σύγχρονος κόσμος των εταιρειών με νομική προσωπικότητα, κάθε άλλο παρά καθιστά την οικονομική ανάλυση παρωχημένη, τη διευκολύνει διαχωρίζοντας και απλουστεύοντας τις λειτουργίες στην παραγωγή — συγκεκριμένα, τη διευθυντική λειτουργία.

Εκτός από τη λειτουργία παροχής κεφαλαίου, οι κεφαλαιούχοι των εταιρειών αναλαμβάνουν επίσης την επιχειρηματική λειτουργία: το κρίσιμο κατευθυντήριο στοιχείο στην καθοδήγηση των παραγωγικών διαδικασιών προς την ικανοποίηση των επιθυμιών των καταναλωτών. Στον πραγματικό κόσμο της αβεβαιότητας απαιτείται ορθή κρίση για να εκτιμηθεί πώς λειτουργεί η αγορά, ώστε η παρούσα επένδυση να οδηγήσει σε μελλοντικά κέρδη και όχι σε μελλοντικές ζημίες. Θα εξετάσουμε περαιτέρω τη φύση του κέρδους και της ζημίας, αλλά αρκεί να πούμε εδώ ότι το

ενεργό επιχειρηματικό στοιχείο στον πραγματικό κόσμο οφείλεται στην παρουσία αβεβαιότητας. Έχουμε συζητήσει τον προσδιορισμό του καθαρού επιτοκίου, του επιτοκίου όπως τείνει πάντοτε να διαμορφώνεται και όπως θα διαμορφώνεται στον βέβαιο κόσμο της ERE. Στην ERE, όπου όλες οι τεχνικές, οι ζητήσεις και οι προσφορές της αγοράς κ.λπ. για το μέλλον είναι γνωστές, η επενδυτική λειτουργία γίνεται αμιγώς παθητική λειτουργία αναμονής. Θα μπορούσε να εξακολουθεί να υπάρχει μια εργασιακή λειτουργία εποπτείας ή διεύθυνσης, αλλά αυτή μπορεί να αναλυθεί στο πλαίσιο των τιμών των συντελεστών εργασίας. Δεν θα υπάρχει πλέον, όμως, επιχειρηματική λειτουργία, διότι τα μελλοντικά γεγονότα είναι γνωστά.

Τέλος, ορισμένοι έχουν υποστηρίξει ότι οι μετοχικές εταιρείες επιφέρουν διαχωρισμό μεταξύ αποταμίευσης και επένδυσης. Οι μέτοχοι αποταμιεύουν και οι διευθυντές πραγματοποιούν την επένδυση. Αυτό είναι εντελώς εσφαλμένο. Οι διευθυντές είναι έμμισθοι εντολοδόχοι των μετόχων και υπόκεινται στις εντολές τους. Κάθε μεμονωμένος μέτοχος που δεν είναι ικανοποιημένος με τις αποφάσεις της πλειοψηφίας των ιδιοκτητών μπορεί να διαθέσει το μερίδιο ιδιοκτησίας του. Ως αποτέλεσμα, ουσιαστικά οι μέτοχοι είναι εκείνοι που αποταμιεύουν και οι μέτοχοι είναι εκείνοι που επενδύουν τα χρηματικά ποσά.[276]

Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι, επειδή οι περισσότεροι μέτοχοι δεν «ενδιαφέρονται» για τις υποθέσεις της εταιρείας τους, δεν ελέγχουν ουσιαστικά την επιχείρηση, αλλά επιτρέπουν στον έλεγχο να περάσει στα χέρια των έμμισθων διευθυντών. Ωστόσο, ασφαλώς το ενδιαφέρον ενός μετόχου είναι ζήτημα της δικής του προτίμησης και υπόκειται στον δικό του έλεγχο. Προτιμώντας να μην ενδιαφέρεται, επιτρέπει στους διευθυντές να συνεχίσουν την παρούσα πορεία τους· ο θεμελιώδης έλεγχος, όμως, παραμένει δικός του, και έχει απόλυτο έλεγχο επί των εντολοδόχων του.[277] Μια τυπική άποψη υποστηρίζει:

> *Η μεγιστοποίηση του εισοδήματος από μερίσματα για τους μετόχους ως ομάδα δεν αποτελεί στόχο που είναι κατ' ανάγκην μοναδικός ή υπέρτατος. Αντιθέτως, τα διοικητικά στελέχη θα επιδιώκουν να βελτιώσουν τις μακροχρόνιες απολαβές και την ανταγωνιστική θέση της επιχείρησης, καθώς και το δικό τους κύρος ως διευθυντών.*[278]

Όμως, η «βελτίωση των μακροχρόνιων απολαβών» ταυτίζεται με τη μεγιστοποίηση του εισοδήματος των μετόχων, και τι άλλο μπορεί να ενισχύσει το «κύρος» των διευθυντών; Άλλοι θεωρητικοί διολισθαίνουν στον καθαρό μυστικισμό, θεωρώντας ότι η «εταιρεία» —μια εννοιολογική ονομασία που δίνουμε σε έναν θεσμό τον οποίο κατέχουν πραγματικά άτομα— υπάρχει «πραγματικά» και δρα αφ' εαυτής.[279]

9. Μετοχικές εταιρείες και αγορά δανείων προς παραγωγούς

Είμαστε πλέον έτοιμοι να αρχίσουμε την ανάλυση της επίδρασης των μετοχικών εταιρειών στην αγορά δανείων προς παραγωγούς.

Ας εξετάσουμε την προαναφερθείσα επιχείρηση, με συνολικό μετοχικό κεφάλαιο και κεφαλαιακή αξία 130 ουγγιών, η οποία ανήκει σε έξι μετόχους. Η επιχείρηση αποφέρει στους ιδιοκτήτες της καθαρό εισόδημα 5 τοις εκατό ετησίως, και αυτό είναι το επιτόκιο που αποκομίζουν όλες οι επιχειρήσεις στην οικονομία.

Είδαμε ήδη πώς η επιχείρηση αύξησε το κεφάλαιό της κατά 30 ουγγιές μέσω της πώλησης νέων μετοχών στον F. Ας δούμε τι συμβαίνει όταν χορηγείται ένα παραγωγικό δάνειο. Ας υποθέσουμε ότι η επιχείρηση δανείζεται 20 ουγγιές από την αγορά δανείων προς παραγωγούς για περίοδο πέντε ετών. Τι έχει συμβεί; Η επιχείρηση αντάλλαξε ένα μελλοντικό αγαθό —μια υπόσχεση καταβολής χρήματος στο μέλλον— με παρόν χρήμα. Το παρόν χρήμα προσφέρθηκε από έναν αποταμιευτή, τον G. Είναι σαφές ότι ο G πραγματοποίησε την αποταμίευση και είναι ο κεφαλαιούχος σε αυτή τη συναλλαγή, ενώ οι συνιδιοκτήτες μέτοχοι A–F προσφέρουν εδώ μελλοντικά αγαθά· και, επιπλέον, οι μέτοχοι είναι εκείνοι που επενδύουν το νέο κεφάλαιο στο παραγωγικό σύστημα. Επιφανειακά, αυτό φαίνεται να αποτελεί σαφή περίπτωση διαχωρισμού αποταμίευσης και επένδυσης.

Ας εξετάσουμε, όμως, περαιτέρω τη συναλλαγή. Ο G προσέφερε στην επιχείρηση νέο κεφάλαιο, αξίας 20 ουγγιών, για περίοδο πέντε ετών. Οι ιδιοκτήτες A–F παίρνουν αυτό το νέο κεφάλαιο και το επενδύουν σε μελλοντικά αγαθά, δηλαδή σε συντελεστές παραγωγής. Με άλλα λόγια, κατά το ποσό των 20 ουγγιών, οι A–F είναι ενδιάμεσοι επενδυτές των αποταμιεύσεων των πιστωτών. Ποιο θα είναι το επιτόκιο αυτού του δανείου; Είναι προφανές ότι αυτό το επιτόκιο, στην ERE, θα ισούται με 5 τοις εκατό, δηλαδή θα εξαρτάται αποκλειστικά από το ποσοστό απόδοσης από τόκο που επικρατεί στα περιθώρια τιμών της παραγωγικής δομής. Ο λόγος θα πρέπει να είναι σαφής. Είδαμε ήδη πώς καθορίζεται το επιτόκιο στην παραγωγική δομή· υποθέσαμε ότι είναι παντού 5 τοις εκατό. Ας υποθέσουμε τώρα ότι η επιχείρηση προσφέρεται να καταβάλει στον G τόκο 3 τοις εκατό για το δάνειο. Είναι σαφές ότι ο G δεν θα δανείσει στην επιχείρηση 20 ουγγιές για απόδοση 3 τοις εκατό, όταν θα μπορούσε να αποκομίσει 5 τοις εκατό ως μέτοχος είτε στην ίδια επιχείρηση είτε σε οποιαδήποτε άλλη. Από την άλλη πλευρά, η επιχείρηση δεν είναι σε θέση να καταβάλει στον G περισσότερο από 5 τοις εκατό, διότι η καθαρή απόδοση της επένδυσής της θα είναι μόνο 5 τοις εκατό. Εάν το μέγιστο που μπορεί να καταβάλει η επιχείρηση ως τόκο είναι 5 τοις εκατό και το ελάχιστο που μπορεί να δεχθεί ο πιστωτής είναι 5 τοις εκατό, είναι προφανές ότι η συναλλαγή θα πραγματοποιηθεί με 5 τοις εκατό.

Είναι σαφές ότι, κατ' ουσίαν, ο G, ο πιστωτής στην υπό εξέταση αγορά δανείων, δεν διαφέρει από τον F, τον άνθρωπο που επένδυσε σε μετοχές. Και οι δύο αποταμίευσαν χρήμα αντί να το δαπανήσουν για κατανάλωση, και οι δύο επιθυμούν να πωλήσουν το αποταμιευμένο κεφάλαιό τους σε αντάλλαγμα για μελλοντικά αγαθά και να αποκομίσουν τόκο. Οι πίνακες χρονικής προτίμησης τόσο του F όσο και του G, όπως και όλων των άλλων, αθροίζονται στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής για να διαμορφωθεί το επιτόκιο· τόσο ο F όσο και ο G είναι καθαροί αποταμιευτές στο αγοραίο επιτόκιο. Το επιτόκιο, λοιπόν, καθορίζεται από τους διάφορους πίνακες χρονικής προτίμησης, και το τελικό επιτόκιο διαμορφώνεται από τους πίνακες αποταμίευσης, αφενός, και από τους πίνακες ζήτησης παρόντων αγαθών, αφετέρου. Οι πίνακες ζήτησης αποτελούνται —και αποτελούνται αποκλειστικά— από την παραγωγική ζήτηση των εργαζομένων και των γαιοκτημόνων και από την καταναλωτική ζήτηση των καταναλωτών που δανείζονται. Ο F και ο G είναι και οι δύο καθαροί αποταμιευτές, που ενδιαφέρονται να επενδύσουν το κεφάλαιό τους με την υψηλότερη απόδοση. Δεν υπάρχει ουσιώδης διαφορά μεταξύ του τρόπου με τον οποίο ο F επενδύει το κεφάλαιό του και του τρόπου με τον οποίο ο G επενδύει το δικό του· η διαφορά μεταξύ της επένδυσης σε μετοχές και του δανεισμού χρήματος σε επιχειρήσεις είναι κυρίως τεχνική. Ο διαχωρισμός αποταμίευσης και επένδυσης που εμφανίζεται στη δεύτερη περίπτωση είναι εντελώς ασήμαντος. Η απόδοση από τόκο της επένδυσης, όπως καθορίζεται από τη συνολική αποταμίευση και τη συνολική ζήτηση των ιδιοκτητών συντελεστών, καθορίζει πλήρως τόσο το επιτόκιο στην αγορά δανείων προς παραγωγούς όσο και το ποσοστό απόδοσης των μετοχών. Η αγορά δανείων

προς παραγωγούς είναι εντελώς ασήμαντη από τη σκοπιά της θεμελιώδους ανάλυσης· είναι μάλιστα ανώφελο να επιχειρούμε να κατασκευάσουμε πίνακες ζήτησης και προσφοράς για αυτή την αγορά, διότι η τιμή της καθορίζεται αλλού.[280] Το εάν το αποταμιευμένο κεφάλαιο διοχετεύεται σε επενδύσεις μέσω μετοχών ή μέσω δανείων δεν έχει σημασία. Η μόνη διαφορά βρίσκεται στις νομικές τεχνικές λεπτομέρειες. Πράγματι, ακόμη και η νομική διαφορά μεταξύ πιστωτή και ιδιοκτήτη είναι αμελητέα. Το δάνειο του G αύξησε την κεφαλαιακή αξία των περιουσιακών στοιχείων της επιχείρησης από 130 σε 150. Οι επενδεδυμένες 150 ουγγιές αποφέρουν 5 τοις εκατό, ή 7,5 ουγγιές ετησίως. Ας εξετάσουμε την κατάσταση και ας δούμε ποιοι είναι οι πραγματικοί ιδιοκτήτες αυτού του κεφαλαίου· βλ. Σχήμα 53.

ΣΧΗΜΑ 53. ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΜΙΑΣ ΑΝΩΝΥΜΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Στο διάγραμμα αυτό, το αριστερό ορθογώνιο αντιπροσωπεύει τα περιουσιακά στοιχεία σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή. Στο δεξιό ορθογώνιο βλέπουμε ότι 130 ουγγιές αυτών των περιουσιακών στοιχείων αντιστοιχούν σε κεφάλαιο των ιδιοκτητών και 20 σε υποχρεώσεις, δηλαδή σε έγγραφες οφειλές προς πιστωτές. Τι σημαίνει, όμως, αυτή η «αντιστοίχιση»;

Σημαίνει ότι, εάν, για παράδειγμα, η επιχείρηση εκκαθαριζόταν και έπαυε να λειτουργεί, 20 ουγγιές από τα περιουσιακά της στοιχεία θα χρησιμοποιούνταν για την εξόφληση των πιστωτών και 130 θα περιέρχονταν στους κατά νόμον ιδιοκτήτες. Σημαίνει, επιπλέον, ότι από τις επτάμισι ουγγιές που καταβάλλονται ως καθαρές απολαβές ετησίως, εξήμισι περιέρχονται στους κατά νόμον ιδιοκτήτες και μία στους πιστωτές, με καθεμία από αυτές τις αποδόσεις να αντιστοιχεί στο 5 τοις εκατό της αποταμίευσής τους. Στην πραγματικότητα, κάθε ομάδα λαμβάνει 5 τοις εκατό επί της επένδυσής της· διότι δεν είναι οι πιστωτές εξίσου επενδυτές με τους μετόχους; Πράγματι, δεν είναι οι πιστωτές ιδιοκτήτες περιουσιακών στοιχείων της επιχείρησης αξίας 20 ουγγιών και δεν τους ανήκουν οι αναλογούσες απολαβές αυτών των 20 ουγγιών; Ποιες λειτουργίες της ιδιοκτησίας δεν διαθέτουν οι πιστωτές σε σύγκριση με τους μετόχους; Ακόμη και από νομική άποψη, οι πιστωτές έχουν αξίωση κατά προτεραιότητα επί των περιουσιακών στοιχείων μιας εταιρείας και πληρώνονται πριν από τους μετόχους. Είναι, επομένως, οπωσδήποτε ιδιοκτήτες αυτών των περιουσιακών στοιχείων. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι, εφόσον δεν είναι μέτοχοι, δεν ψηφίζουν για τις αποφάσεις της εταιρείας· υπάρχουν, όμως, πολλές περιπτώσεις στις οποίες οι μετοχικές εταιρείες εκδίδουν μετοχές χωρίς δικαίωμα ψήφου, των οποίων οι κάτοχοι δεν ψηφίζουν για τις εταιρικές υποθέσεις, μολονότι λαμβάνουν το αναλογικό τους μερίδιο στις απολαβές.

Πρέπει να συμπεράνουμε ότι, από οικονομική άποψη και ακόμη και ως προς τις βασικές αρχές του δικαίου, δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ μετόχων και πιστωτών που χορηγούν παραγωγικά δάνεια· και οι δύο είναι εξίσου πάροχοι κεφαλαίου, και οι δύο λαμβάνουν απόδοση από τόκο όπως καθορίζεται στη γενική αγορά διαχρονικής ανταλλαγής, και οι δύο κατέχουν το αναλογικό τους μερίδιο στα περιουσιακά στοιχεία της εταιρείας. Οι διαφορές μεταξύ τους είναι μόνο τεχνικές και σημασιολογικές. Είναι αλήθεια ότι η συζήτησή μας έως τώρα εφαρμόστηκε μόνο στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία, αλλά θα δούμε ότι ο πραγματικός κόσμος της αβεβαιότητας και της επιχειρηματικότητας, μολονότι περιπλέκει τα πράγματα, δεν μεταβάλλει τα ουσιώδη στοιχεία της ανάλυσής μας.[281]

Στα πρόσφατα συγγράμματα παρατηρείται αυξανόμενη αναγνώριση της ουσιώδους ταυτότητας μεταξύ μετόχων και πιστωτών, σε αντίθεση με την παλαιά παράδοση που υπέθετε έναν απόλυτο διαχωρισμό μεταξύ τους. Είναι, όμως, παράδοξο ότι η νέα βιβλιογραφία ερμηνεύει αυτή την ταυτότητα με τον ακριβώς αντίστροφο, εσφαλμένο τρόπο: αντί να αντιμετωπίζει τους πιστωτές ως μετόχους-ιδιοκτήτες, αντιμετωπίζει τους μετόχους ως πιστωτές. Με άλλα λόγια, η ορθή προσέγγιση είναι να θεωρούμε τους πιστωτές ως πραγματικούς συνιδιοκτήτες της επιχείρησης· η νέα βιβλιογραφία, όμως, αντιμετωπίζει τους μετόχους ως απλούς πιστωτές της επιχείρησης, σύμφωνα με τη νέα παράδοση που παρουσιάζει τους έμμισθους διευθυντές ως εκείνους που την ελέγχουν και την κατέχουν πραγματικά. Οι διευθυντές παρουσιάζονται σαν να κατέχουν κατά κάποιον τρόπο την επιχείρηση και να καταβάλλουν τόκο στους πιστωτές, καθώς και μερίσματα στους μετόχους, όπως καταβάλλεται οποιαδήποτε αμοιβή συντελεστή — ως κόστος παραγωγής που καταβάλλεται απρόθυμα. Στην πραγματικότητα, οι διευθυντές είναι μόνο οι έμμισθοι εντολοδόχοι των μετόχων, και οι τελευταίοι είναι εκείνοι που αποφασίζουν πόσο από τις απολαβές τους θα επανεπενδύσουν στην επιχείρηση και πόσο θα «αποσύρουν από την επιχείρηση» με τη μορφή «μερισμάτων».

Η συνήθης διάκριση μεταξύ «μερισμάτων» και «παρακρατούμενων κερδών» δεν είναι χρήσιμη για τους σκοπούς της οικονομικής ανάλυσης. Τα παρακρατούμενα κέρδη δεν επανεπενδύονται κατ' ανάγκην· μπορεί να παραμένουν εκτός επένδυσης σε ένα χρηματικό υπόλοιπο και αργότερα να διανεμηθούν ως μερίσματα. Τα μερίσματα, από την άλλη πλευρά, δεν δαπανώνται κατ' ανάγκην για κατανάλωση· μπορεί να επενδυθούν σε κάποια άλλη επιχείρηση. Επομένως, η διάκριση αυτή είναι παραπλανητική. Οι απολαβές είτε επανεπενδύονται είτε όχι· και όλες οι εταιρικές απολαβές αποτελούν απολαβές των επιμέρους ιδιοκτητών.

Οι αποταμιεύσεις μπορεί να διοχετεύονται μέσω διαμεσολαβητών προτού εισέλθουν στην ίδια την αγορά δανείων προς παραγωγούς ή στην αγορά καταναλωτικών δανείων. Η εξεύρεση μιας παραγωγικής επένδυσης είναι ένα από τα καθήκοντα των επιχειρηματιών, και συχνά είναι πολύ πιο βολικό για όλους τους ενδιαφερομένους όταν το άτομο, αντί να αποφασίζει μόνο του για τις κατάλληλες κατευθύνσεις της επένδυσης, δανείζει ή επενδύει το χρήμα του σε άλλους οργανισμούς που έχουν συσταθεί ειδικά για να διαθέτουν εξειδίκευση στις επενδύσεις. Αυτοί οι οργανισμοί μπορεί να λειτουργούν ως δίαυλοι, συγκεντρώνοντας τις μικρές αποταμιεύσεις μεμονωμένων ατόμων, των οποίων οι επενδύσεις είναι από μόνες τους υπερβολικά μικρές για να δικαιολογούν το κόστος εξεύρεσης αγοράς γι' αυτές. Οι οργανισμοί κατόπιν επενδύουν τα χρηματικά ποσά με γνώση του αντικειμένου, σε μεγαλύτερα συγκεντρωμένα ποσά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η εταιρεία επενδύσεων, η οποία πωλεί τις δικές της μετοχές σε άτομα και κατόπιν χρησιμοποιεί αυτό το κεφάλαιο για να αγοράσει μετοχές άλλων εταιρειών. Στην ERE, ο τόκος που θα αποκομίζεται από τις αποταμιεύσεις των ατόμων μέσω διαμεσολαβητών θα ισούται με τον τόκο από άμεσες

επενδύσεις μείον το κόστος της υπηρεσίας του διαμεσολαβητή, η τιμή της οποίας θα καθορίζεται στην αγορά όπως οι άλλες τιμές. Έτσι, εάν το επιτόκιο σε ολόκληρη την αγορά είναι 5 τοις εκατό και το κόστος της υπηρεσίας διαμεσολάβησης είναι 1 τοις εκατό, τότε, στην ERE, εκείνοι που διοχετεύουν τις αποταμιεύσεις τους μέσω της βολικής μεθόδου της διαμεσολάβησης θα λαμβάνουν απόδοση από τόκο 4 τοις εκατό επί της επένδυσης των αποταμιεύσεών τους.

Είδαμε, λοιπόν, την ασημαντότητα της αγοράς δανείων προς παραγωγούς ως ανεξάρτητου προσδιοριστικού παράγοντα στη διαμόρφωση του αγοραίου επιτοκίου ή στο παραγωγικό σύστημα.

Σε πολλές περιπτώσεις είναι χρήσιμο να δηλώνουμε με διαφορετικούς όρους το επιτόκιο στις αγορές συμβατικών δανείων και το επιτόκιο υπό τη μορφή απολαβών από επενδύσεις ως αποτέλεσμα των περιθωρίων τιμών. Το πρώτο μπορούμε να το ονομάσουμε συμβατικό επιτόκιο —όπου ο τόκος καθορίζεται κατά τη σύναψη της σύμβασης— και το δεύτερο φυσικό επιτόκιο, δηλαδή ο τόκος προκύπτει «φυσικά» μέσω επενδύσεων σε παραγωγικές διαδικασίες αντί να περιλαμβάνεται ρητά σε μια σύμβαση ανταλλαγής. Τα δύο επιτόκια, βεβαίως, θα συμπίπτουν στην ERE.

Σε ολόκληρη την ανάλυσή μας κάναμε μία υποκείμενη υπόθεση που θα μπορούσε να τροποποιηθεί: ότι τα άτομα θα επιχειρούν πάντοτε να επιτύχουν την υψηλότερη απόδοση από τόκο. Σε αυτή τη βάση παρακολουθήσαμε τις ενέργειες αρμπιτράζ και τις τελικές ομοιομορφίες της ERE. Υποθέσαμε ότι κάθε επενδυτής θα επιχειρεί να αποκομίσει όσα περισσότερα μπορεί από την επένδυσή του. Αυτό μπορεί να μην ισχύει πάντοτε, και οι επικριτές της οικονομικής επιστήμης δεν έπαψαν ποτέ να επιτιμούν τους οικονομολόγους ότι παραμελούν τους μη χρηματικούς σκοπούς. Η οικονομική επιστήμη, ωστόσο, δεν παραμελεί τέτοιους σκοπούς. Πράγματι, η πραξεολογική ανάλυση τους περιλαμβάνει ρητά. Όπως έχουμε επανειλημμένα επισημάνει, κάθε άτομο επιχειρεί να μεγιστοποιήσει το ψυχικό του εισόδημα, και αυτό θα μεταφραστεί σε μεγιστοποίηση του χρηματικού του εισοδήματος μόνο εάν οι άλλοι ψυχικοί σκοποί είναι ουδέτεροι. Η ευκολία με την οποία η οικονομική επιστήμη μπορεί να συμπεριλάβει μη χρηματικούς σκοπούς είναι εύκολο να φανεί. Ας υποθέσουμε ότι το επιτόκιο στην κοινωνία είναι 5 τοις εκατό. Ας υποθέσουμε, όμως, ότι υπάρχει ένας κλάδος παραγωγής που προκαλεί αποστροφή σε μεγάλο αριθμό ανθρώπων, συμπεριλαμβανομένων επενδυτών. Σε μια κοινωνία, για παράδειγμα, όπου η κατασκευή όπλων αποδοκιμάζεται, το απλό αρμπιτράζ δεν θα λειτουργούσε έτσι ώστε να εξισώσει τις αποδόσεις της βιομηχανίας εξοπλισμών με εκείνες των άλλων κλάδων. Δεν αναφερόμαστε εδώ στη δυσαρέσκεια των καταναλωτών όπλων, η οποία, βεβαίως, θα εκδηλωνόταν με μειωμένη ζήτηση για το προϊόν. Αναφερόμαστε στην ιδιαίτερη δυσαρέσκεια των παραγωγών, συγκεκριμένα των επενδυτών. Εξαιτίας αυτής της ψυχικής αποστροφής, οι επενδυτές θα απαιτούν υψηλότερη απόδοση στη βιομηχανία εξοπλισμών από ό,τι στους άλλους κλάδους. Είναι δυνατόν, για παράδειγμα, να απαιτούν απόδοση από τόκο 10 τοις εκατό στη βιομηχανία εξοπλισμών, μολονότι το γενικό επιτόκιο είναι 5 τοις εκατό. Ποιοι συντελεστές, λοιπόν, θα πρέπει να επωμιστούν αυτή την αυξημένη προεξόφληση; Δεν προτρέχουμε υπερβολικά των αποτελεσμάτων της μεταγενέστερης ανάλυσής μας εάν δηλώσουμε ότι οι ιδιοκτήτες μη ειδικών συντελεστών, δηλαδή συντελεστών που μπορούν να χρησιμοποιηθούν αλλού —ή, αυστηρά μιλώντας, των οποίων οι υπηρεσίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν έτσι —, ασφαλώς δεν θα αποδεχθούν χαμηλότερη χρηματική απόδοση στη βιομηχανία εξοπλισμών από ό,τι στους άλλους κλάδους. Στην ERE, λοιπόν, οι τιμές τους όπως καθορίζονται σε αυτόν τον κλάδο θα είναι ίδιες με εκείνες στους άλλους κλάδους. Πράγματι, μπορεί να είναι ακόμη υψηλότερες, εάν οι ιδιοκτήτες συμμερίζονται την ιδιαίτερη αποστροφή των επενδυτών προς τη δραστηριοποίηση στη βιομηχανία εξοπλισμών. Το βάρος των χαμηλότερων τιμών σε κάθε στάδιο παραγωγής, επομένως,

πέφτει στους αμιγώς ειδικούς συντελεστές του κλάδου, σε εκείνους που πρέπει να διατεθούν σε αυτόν τον κλάδο εάν πρόκειται να συμμετέχουν καθόλου στο παραγωγικό σύστημα. Στη μακροχρόνια κατάσταση της ERE, αυτοί δεν θα είναι κεφαλαιουχικά αγαθά, διότι τα κεφαλαιουχικά αγαθά πρέπει πάντοτε να αναπαράγονται, και οι αντίστοιχοι πόροι μπορούν να εγκαταλείψουν σταδιακά ή γρήγορα τον κλάδο, ανάλογα σε κάθε περίπτωση με τη διάρκεια ζωής του κεφαλαιουχικού αγαθού και τη διάρκεια της διαδικασίας παραγωγής του. Ο ειδικός συντελεστής μπορεί να είναι η εργασία, αλλά αυτό δεν είναι εμπειρικά πιθανό, διότι η εργασία είναι σχεδόν πάντοτε μη ειδικός συντελεστής που μπορεί να μετακινηθεί σε διάφορα επαγγέλματα. Επομένως, είναι πιθανό οι ειδικοί συντελεστές γης να επωμίζονται το κύριο βάρος της χαμηλότερης απόδοσης.

Το αντίθετο θα συμβεί στην περίπτωση ενός κλάδου στον οποίο οι περισσότεροι επενδυτές είναι ιδιαίτερα πρόθυμοι να δραστηριοποιηθούν για τον έναν ή τον άλλον λόγο. Στην περίπτωση αυτή, θα αποδεχθούν χαμηλότερη απόδοση από τόκο σε αυτή την παραγωγική διαδικασία από ό,τι σε άλλες. Η δύναμη του ανταγωνισμού στην αγορά θα διατηρεί και πάλι τους μη ειδικούς συντελεστές στην ίδια τιμή από κλάδο σε κλάδο, μολονότι η τιμή μπορεί να είναι χαμηλότερη εάν και οι ιδιοκτήτες των συντελεστών είναι ιδιαίτερα πρόθυμοι να εργαστούν σε αυτόν τον κλάδο. Τις υψηλότερες τιμές στα διάφορα στάδια καρπώνονται, επομένως, οι ιδιοκτήτες ειδικών συντελεστών, γενικά συντελεστών γης.

Το επιτόκιο, λοιπόν, τείνει πάντοτε προς την ισότητα στις διάφορες επιμέρους αγορές και στις διάφορες μορφές του. Στην ERE, τα επιτόκια θα είναι ομοιόμορφα ίσα παντού. Αυτό το συμπέρασμα πρέπει, ωστόσο, να τροποποιηθεί, ώστε να δηλώνει ότι τα επιτόκια θα διαφέρουν σύμφωνα με μια «ψυχική» συνιστώσα, είτε θετική είτε αρνητική, ανάλογα με το εάν υπάρχει έντονη αποστροφή ή προτίμηση μεταξύ των επενδυτών για μια συγκεκριμένη παραγωγική διαδικασία.[282] Μπορούμε να πούμε ότι, στην περίπτωση ιδιαίτερης προτίμησης, οι επενδυτές «καταναλώνουν» την απόλαυση της επένδυσης στη συγκεκριμένη διαδικασία και καταβάλλουν το τίμημα μιας χαμηλότερης απόδοσης· στην περίπτωση ιδιαίτερης αποστροφής, χρεώνουν περισσότερο για μια συγκεκριμένη απαρέσκεια. Πρέπει να τονιστεί, ωστόσο, ότι αυτές οι διαφορές στην απόδοση δεν εμφανίζονται εάν απλώς ένα πρόσωπο προτιμά ιδιαίτερα ή αποστρέφεται έναν ορισμένο τομέα, αλλά μόνο εάν υπάρχει ένα σημαντικό σύνολο ισχυρών προτιμήσεων προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. Αυτός ο τύπος κατανάλωσης, θετικής ή αρνητικής, είναι συνυφασμένος με την παραγωγική διαδικασία και πραγματοποιείται άμεσα μαζί με την παραγωγή· επομένως, διαφέρει από τη συνήθη κατανάλωση, η οποία πραγματοποιείται στο τέλος της παραγωγικής διαδικασίας.

10. Δυνάμεις που επηρεάζουν τις χρονικές προτιμήσεις

Η πραξεολογία δεν μπορεί ποτέ να παράσχει μια έσχατη εξήγηση των χρονικών προτιμήσεων ενός ανθρώπου. Αυτές καθορίζονται ψυχολογικά από κάθε πρόσωπο και, επομένως, πρέπει, σε τελευταία ανάλυση, να λαμβάνονται από τους οικονομολόγους ως δεδομένα. Ωστόσο, η πραξεολογική ανάλυση μπορεί να παράσχει ορισμένες αλήθειες σχετικά με τις χρονικές προτιμήσεις, χρησιμοποιώντας υποθέσεις *ceteris paribus*. Έτσι, όπως είδαμε παραπάνω, κάθε πρόσωπο έχει έναν πίνακα χρονικής προτίμησης που συνδέεται με το χρηματικό του απόθεμα. Ένα μικρότερο χρηματικό απόθεμα θα προκαλέσει υψηλότερο συντελεστή χρονικής προτίμησης για κάθε χρηματική μονάδα που παραμένει στην κατοχή του, έως ότου τελικά ο συντελεστής χρονικής προτίμησής του αυξηθεί στο άπειρο, όταν το χρηματικό απόθεμα —ή, μάλλον, το χρήμα για

κατανάλωση— γίνει αρκετά μικρό. Εδώ μεταβάλλεται ένα στοιχείο, το χρηματικό απόθεμα ενός ανθρώπου, και υποτίθεται ότι κατά τα λοιπά η κλίμακα αξιών του παραμένει σταθερή. Επομένως, μπορούμε με αυτόν τον τρόπο να εκτιμήσουμε τις επιδράσεις μιας μεταβολής σε έναν προσδιοριστικό παράγοντα, το χρηματικό απόθεμα.

Στην πραγματικότητα, εκείνο που έχει σημασία για τις χρονικές προτιμήσεις του δεν είναι το χρηματικό του απόθεμα, αλλά η πραγματική αξία του χρηματικού του αποθέματος. Στην ERE, βεβαίως, όπου η αγοραστική δύναμη της χρηματικής μονάδας παραμένει αμετάβλητη, τα δύο ταυτίζονται. *Ceteris paribus*, μια αύξηση του πραγματικού του εισοδήματος — πραγματικές προσθήκες στο χρηματικό του απόθεμα— θα μειώσει τον συντελεστή χρονικής προτίμησης στον πίνακά του. Βεβαίως, ιστορικά, δεν υπάρχει λόγος ο πίνακας χρονικής προτίμησής του να παραμένει αμετάβλητος. Είναι σημαντικό, ωστόσο, να γνωρίζουμε ότι, με δεδομένο έναν αμετάβλητο πίνακα, ο σχετικός συντελεστής χρονικής προτίμησής του θα μειωθεί.

Υπάρχουν και άλλα στοιχεία που υπεισέρχονται στον προσδιορισμό των πινάκων χρονικής προτίμησης. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι οι άνθρωποι ήταν βέβαιοι πως ο κόσμος θα τελείωνε σε μια συγκεκριμένη ημερομηνία στο εγγύς μέλλον. Τι θα συνέβαινε στις χρονικές προτιμήσεις και στο επιτόκιο; Οι άνθρωποι τότε θα έπαυαν να μεριμνούν για μελλοντικές ανάγκες και θα σταματούσαν να επενδύουν σε όλες τις παραγωγικές διαδικασίες που είναι μακρύτερες από τις συντομότερες. Τα μελλοντικά αγαθά θα γίνονταν σχεδόν άνευ αξίας σε σύγκριση με τα παρόντα, οι χρονικές προτιμήσεις υπέρ των παρόντων αγαθών θα εκτοξεύονταν και το καθαρό επιτόκιο θα αυξανόταν σχεδόν στο άπειρο. Από την άλλη πλευρά, εάν όλοι οι άνθρωποι γίνονταν αθάνατοι και υγιείς ως αποτέλεσμα της ανακάλυψης κάποιου νέου φαρμάκου, οι χρονικές προτιμήσεις θα έτειναν να είναι πολύ χαμηλότερες, θα υπήρχε μεγάλη αύξηση της επένδυσης και το καθαρό επιτόκιο θα μειωνόταν απότομα.

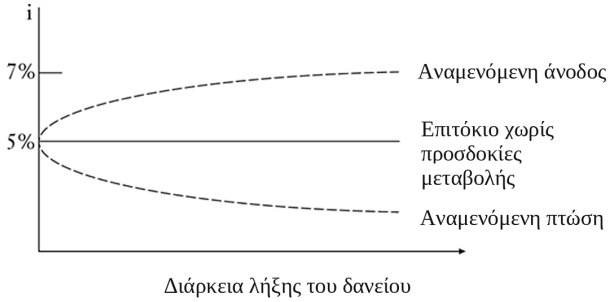
11. Η χρονική διάρθρωση των επιτοκίων

Είναι σαφές ότι τα φυσικά επιτόκια είναι εξαιρετικά ευέλικτα· τείνουν προς την ομοιομορφία και μεταβάλλονται εύκολα καθώς αλλάζουν οι επιχειρηματικές προσδοκίες. Στον πραγματικό κόσμο, οι τιμές των διαφόρων συντελεστών και ενδιάμεσων προϊόντων, καθώς και των τελικών προϊόντων, υπόκεινται σε διαρκείς διακυμάνσεις, όπως και οι τιμές των μετοχών και η απόδοσή τους από τόκο. Είναι επίσης σαφές ότι το επιτόκιο των βραχυπρόθεσμων δανείων μεταβάλλεται εύκολα όταν αλλάζουν οι συνθήκες. Καθώς μεταβάλλεται το φυσικό επιτόκιο, τα νέα δάνεια μικρής διάρκειας μπορούν εύκολα να προσαρμοστούν στη μεταβολή.

Φαίνεται, ωστόσο, να ανακύπτει μια δυσκολία στην περίπτωση των μακροπρόθεσμων δανείων προς παραγωγούς. Εδώ υπάρχει ένα φαινομενικά σαφές άκαμπτο στοιχείο στο σύστημα, το οποίο μπορεί να προσαρμοστεί στο φυσικό επιτόκιο των επενδύσεων μόνο με μεγάλη χρονική υστέρηση. Άλλωστε, ένα δάνειο 20 ετών συνάπτεται με αρχικό επιτόκιο που παραμένει σταθερό σε όλη τη διάρκειά του· δεν είναι αυτό ένα σταθερό στοιχείο που δεν μπορεί να προσαρμοστεί στις μεταβαλλόμενες συνθήκες και αξιολογήσεις; Αυτή η επιφανειακή άποψη είναι εσφαλμένη. Οι μακροπρόθεσμες έγγραφες αναγνωρίσεις χρέους μπορούν επίσης να αγοράζονται και να πωλούνται σε μια αγορά. Τα περισσότερα από αυτά τα μακροπρόθεσμα χρέη ονομάζονται ομόλογα και αποτελούν αντικείμενο διαπραγμάτευσης σε μια ακμάζουσα και ευέλικτη αγορά ομολόγων. Το

αρχικό σταθερό επιτόκιο δεν έχει σημασία. Έτσι, ένα μακροπρόθεσμο δάνειο 100 ουγγιών συνάπτεται με σταθερό επιτόκιο 5 τοις εκατό, ή πέντε ουγγιές ετησίως. Εάν το γενικό επιτόκιο αυξηθεί, οι άνθρωποι θα τείνουν να πωλούν τα ομόλογά τους, τα οποία τους απέφεραν μόνο 5 τοις εκατό, και να επενδύουν το χρήμα τους αλλού — είτε σε ολόκληρες επιχειρήσεις είτε σε μετοχές επιχειρήσεων είτε σε βραχυπρόθεσμα δάνεια. Αυτή η αυξημένη προθυμία πώλησης ομολόγων — ένας αυξημένος πίνακας προσφοράς— μειώνει την τιμή του ομολόγου έως ότου η απόδοση από τόκο για τον αγοραστή εξισωθεί με το γενικό επιτόκιο που επικρατεί αλλού. Έτσι, εάν το γενικό επιτόκιο αυξηθεί από 5 σε 10 τοις εκατό, η τιμή του ομολόγου θα μειωθεί από 100 σε 50, ώστε η σταθερή ετήσια απόδοση των 5 να παρέχει απόδοση από τόκο 10 τοις εκατό. Το σημαντικό στοιχείο στην επένδυση σε ομόλογα δεν είναι το αρχικό επιτόκιο —η σταθερή απόδοση επί της λεγόμενης «ονομαστικής αξίας» του ομολόγου—, αλλά η απόδοση από τόκο επί της αγοραίας τιμής του ομολόγου. Μια γενική μείωση του επιτοκίου, από την άλλη πλευρά, θα αυξήσει τις τιμές των ομολόγων πάνω από το άρτιο και θα ωθήσει την απόδοση κάτω από το 5 τοις εκατό. Καθώς πλησιάζει η ημέρα εξόφλησης του ομολόγου, η αγοραία τιμή του θα προσεγγίζει, βεβαίως, γρήγορα την ονομαστική αξία, έως ότου τελικά πωλείται στο άρτιο, διότι το ποσό που θα εξοφληθεί θα είναι η αρχική ονομαστική αξία, ή το κεφάλαιο, του δανείου.

Είναι σαφές ότι στην ERE τα επιτόκια για όλες τις χρονικές περιόδους θα είναι ίσα. Η τάση προς μια τέτοια ισότητα σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή έχει, ωστόσο, αμφισβητηθεί στην περίπτωση προσδοκώμενων μελλοντικών μεταβολών του επιτοκίου. Μολονότι έχει αφιερωθεί εκπληκτικά μικρή προσοχή σε αυτό το θέμα, η επικρατούσα θεωρία είναι ότι στην αγορά δανείων δεν θα υπάρχει τάση προς εξίσωση εάν αναμένεται μεταβολή των επιτοκίων στο εγγύς μέλλον.[283] Ας υποθέσουμε ότι το επιτόκιο είναι τώρα 5 τοις εκατό και αναμένεται να παραμείνει εκεί. Τότε το επιτόκιο των δανείων όλων των λήξεων θα είναι το ίδιο, 5 τοις εκατό. Ας υποθέσουμε, όμως, ότι το επιτόκιο αναμένεται να αυξάνεται σταθερά στο εγγύς μέλλον, ας πούμε κατά 1 τοις εκατό κάθε έτος, έως ότου γίνει 9 τοις εκατό σε τέσσερα έτη από τώρα. Στην περίπτωση αυτή, εφόσον το βραχυπρόθεσμο επιτόκιο —ας πούμε, το επιτόκιο δανείων διάρκειας ενός έτους ή μικρότερης— αναμένεται να αυξηθεί κατά την επόμενη τετραετία, τότε το σημερινό μακροπρόθεσμο επιτόκιο για αυτή την περίοδο —για παράδειγμα, το σημερινό επιτόκιο πενταετών δανείων— θα είναι ένας μέσος όρος των προσδοκώμενων μελλοντικών βραχυπρόθεσμων επιτοκίων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Έτσι, το σημερινό επιτόκιο των πενταετών δανείων θα είναι 5 τοις εκατό συν 6 τοις εκατό συν 7 τοις εκατό συν 8 τοις εκατό συν 9 τοις εκατό, διαιρεμένα διά 5, δηλαδή 7 τοις εκατό. Το μακροπρόθεσμο επιτόκιο θα είναι ο μέσος όρος των βραχυπρόθεσμων επιτοκίων κατά τη σχετική περίοδο. Κατά συνέπεια, τα μακροπρόθεσμα επιτόκια θα είναι αναλογικά υψηλότερα από τα βραχυπρόθεσμα όταν τα τελευταία αναμένεται να αυξηθούν και χαμηλότερα όταν τα τελευταία αναμένεται να είναι χαμηλότερα. Βλ. Σχήμα 54.

ΣΧΗΜΑ 54. ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΑ ΕΠΙΤΟΚΙΑ ΩΣ ΜΕΣΟΙ ΟΡΟΙ ΒΡΑΧΥΠΡΟΘΕΣΜΩΝ ΕΠΙΤΟΚΙΩΝ

Αυτή, ωστόσο, είναι μια θεωρία που προϋποθέτει πλήρως το ζητούμενο. Ας υποθέσουμε ότι αναμένεται άνοδος των επιτοκίων· γιατί αυτή θα πρέπει να περιορίζεται απλώς στην άνοδο των βραχυπρόθεσμων επιτοκίων; Γιατί η προσδοκία να μην εφαρμόζεται εξίσου στα μακροπρόθεσμα επιτόκια, ώστε να αυξηθούν και αυτά;[284]

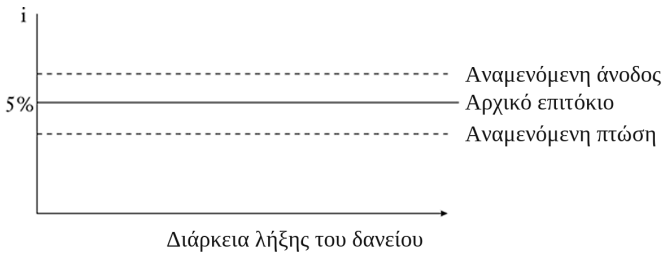
Η θεωρία στηρίζεται στην εντελώς αστήρικτη υπόθεση την οποία επιχειρεί να αποδείξει, δηλαδή ότι δεν υπάρχει τάση εξίσωσης των βραχυπρόθεσμων και των μακροπρόθεσμων επιτοκίων. Η υπόθεση ότι μια μεταβολή του επιτοκίου θα πραγματοποιηθεί μόνο στη βραχυπρόθεσμη διάρκεια είναι εντελώς αναπόδεικτη και αντιβαίνει στην απόδειξή μας ότι τα βραχυπρόθεσμα και τα μακροπρόθεσμα επιτόκια τείνουν να κινούνται μαζί. Επιπλέον, η θεωρία στηρίζεται στη σιωπηρή υπόθεση ότι τα άτομα θα αρκούνται να παραμένουν δανειστές σε βραχυπρόθεσμες τοποθετήσεις με 5 τοις εκατό, ενώ άλλοι επενδυτές αποκομίζουν 7 τοις εκατό στη μακροπρόθεσμη αγορά, απλώς επειδή προσδοκούν ότι τελικά, εάν παραμείνουν στη βραχυπρόθεσμη αγορά, θα αποκομίσουν κατά μέσο όρο 7 τοις εκατό. Τι εμποδίζει έναν σημερινό δανειστή σε βραχυπρόθεσμες τοποθετήσεις να πωλήσει το δάνειό του που αποφέρει τώρα 5 τοις εκατό, να αγοράσει μια μακροπρόθεσμη τοποθέτηση με 7 τοις εκατό, να περιμένει την υποτιθέμενη άνοδο των βραχυπρόθεσμων επιτοκίων πάνω από το 7 τοις εκατό ύστερα από δύο έτη και κατόπιν να επανεισέλθει στη βραχυπρόθεσμη αγορά, αποκομίζοντας 8 ή 9 τοις εκατό; Εάν το πράξει αυτό, δεν θα αποκομίσει απλώς 7 τοις εκατό, όπως υποθέτει το προηγούμενο διάγραμμα —είτε άμεσα σε μακροπρόθεσμες τοποθετήσεις είτε ως μέσο όρο επιτοκίων από 5 έως 9 τοις εκατό σε βραχυπρόθεσμες—· θα αποκομίσει 7 τοις εκατό συν 7 τοις εκατό συν 7 τοις εκατό συν 8 τοις εκατό συν 9 τοις εκατό, ή ετήσιο μέσο όρο 7,6 τοις εκατό. Επιδιώκοντας να το πράξει, θα προκαλέσει μια ακατανίκητη κίνηση αρμπιτράζ από τις βραχυπρόθεσμες προς τις μακροπρόθεσμες τοποθετήσεις, με το επιτόκιο των πρώτων να αυξάνεται έτσι λόγω των πωλήσεων δανειακών απαιτήσεων στην αγορά και το επιτόκιο των μακροπρόθεσμων να μειώνεται, έως ότου το επιτόκιο γίνει ενιαίο σε ολόκληρη τη χρονική διάρθρωση.

Το ίδιο συμβαίνει στην περίπτωση προσδοκίας μελλοντικής πτώσης. Τα μακροπρόθεσμα επιτόκια δεν μπορούν να παραμένουν σε ισορροπία χαμηλότερα από τα βραχυπρόθεσμα για οποιοδήποτε χρονικό διάστημα, διότι θα υπάρξει στο παρόν μετακίνηση στην αγορά από τις μακροπρόθεσμες προς τις βραχυπρόθεσμες τοποθετήσεις, έως ότου τα επιτόκια όλων των χρονικών διαρθρώσεων εξισωθούν και η κίνηση αρμπιτράζ παύσει.

Το επιτόκιο, λοιπόν, τείνει πάντοτε να είναι ενιαίο σε ολόκληρη τη χρονική του διάρθρωση. Τι συμβαίνει εάν αναμένεται μεταβολή του επιτοκίου στο εγγύς μέλλον; Στην περίπτωση αυτή θα υπάρξει διαδικασία παρόμοια με εκείνη της κερδοσκοπίας στα εμπορεύματα. Οι κερδοσκόποι θα ωθήσουν το επιτόκιο προς τα πάνω εν αναμονή επικείμενης ανόδου ή προς τα κάτω εν αναμονή πτώσης. Είναι σαφές ότι, όσο νωρίτερα αναμένεται να πραγματοποιηθεί μια άνοδος ή πτώση, τόσο μεγαλύτερη αναλογικά θα είναι η επίδραση στους κερδοσκόπους και τόσο μεγαλύτερο αντίκτυπο θα έχει στην τρέχουσα κίνηση του επιτοκίου. Στην περίπτωση ενός εμπορεύματος, αποθέματα θα παρακρατούνταν εν αναμονή ανόδου της ζήτησης και της τιμής και κατόπιν θα διατίθεντο, επιφέροντας έτσι ταχύτερη μετάβαση στην τιμή που τελικά διαμορφώνεται από τις υποκείμενες δυνάμεις προσφοράς και ζήτησης. Ομοίως, στην περίπτωση αυτή, το χρήμα θα τείνει να παραμένει εκτός επενδύσεων και να διακρατείται σε χρηματικά υπόλοιπα έως ότου το επιτόκιο φτάσει στο προσδοκώμενο υψηλότερο επίπεδό του, ή να αποδεσμεύεται από τα χρηματικά υπόλοιπα και να προστίθεται στην επένδυση εάν το επιτόκιο αναμένεται να είναι χαμηλότερο. Αυτή η δράση θα

επιταχύνει τη μετάβαση στο επιτόκιο που καθορίζεται από τη νέα διάρθρωση των βασικών χρονικών προτιμήσεων. Όπως τα κερδοσκοπικά σφάλματα σχετικά με τις τιμές των εμπορευμάτων προκαλούν ζημίες και ωθούν σε περαιτέρω μεταβολή προς την «πραγματική» υποκείμενη τιμή, έτσι και εδώ τα κερδοσκοπικά σφάλματα θα αυτοδιορθώνονται και θα οδηγούν το επιτόκιο στο ύψος που καθορίζεται από τις υποκείμενες χρονικές προτιμήσεις.

Το διάγραμμα της χρονικής διάρθρωσης των επιτοκίων, επομένως, θα τείνει μάλλον να έχει τη μορφή που απεικονίζεται στο Σχήμα 55.

ΣΧΗΜΑ 55. ΧΡΟΝΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΤΟΚΙΩΝ

Ο παραλογισμός του διαχωρισμού των μακροπρόθεσμων και των βραχυπρόθεσμων επιτοκίων γίνεται προφανής όταν αντιληφθούμε ότι το βασικό επιτόκιο είναι το φυσικό επιτόκιο των επενδύσεων και όχι το επιτόκιο στην αγορά δανείων προς παραγωγούς. Είδαμε ήδη την ουσιώδη ταυτότητα του ποσοστού απόδοσης στην αγορά δανείων με εκείνο του χρηματιστηρίου. Εάν εξετάσουμε το χρηματιστήριο, γίνεται προφανές ότι δεν υπάρχει διάκριση στα ποσοστά απόδοσης μεταξύ βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων επενδύσεων. Διαφορετικές επιχειρήσεις συμμετέχουν σε στάδια παραγωγής ποικίλης διάρκειας· ωστόσο, το χρηματιστήριο εξισώνει το επιτόκιο όλων των επενδύσεων, εξαλείφοντας τις διαφορές στη χρονική διάρθρωση τόσο ολοκληρωτικά ώστε γίνεται δύσκολο για πολλούς συγγραφείς να συλλάβουν την ίδια την έννοια της περιόδου παραγωγής. Εφόσον, όμως, οι λειτουργίες του χρηματιστηρίου και της αγοράς δανείων είναι ουσιαστικά ίδιες, είναι προφανές ότι δεν υπάρχει διαφορά στην αιτιακή εξήγηση των βραχυπρόθεσμων και των μακροπρόθεσμων επιτοκίων. Εκείνοι οι συγγραφείς που υποθέτουν μια ουσιώδη διαφορά μεταξύ της φύσης των μακροπρόθεσμων και των βραχυπρόθεσμων επιτοκίων έχουν παραπλανηθεί από τη συνήθη τάση να θεωρείται ότι η αγορά διαχρονικής ανταλλαγής περιορίζεται αποκλειστικά στην αγορά δανείων, ενώ στην πραγματικότητα η αγορά δανείων είναι μόνο μια εξαρτημένη αγορά.[285]

Στην πράξη, μπορεί κάλλιστα να συμβεί να μεταβληθεί πρώτα είτε η αγορά βραχυπρόθεσμων δανείων είτε η μακροπρόθεσμη αγορά και να ακολουθήσει η άλλη. Το ποια αγορά μεταβάλλεται συνήθως πρώτη είναι αποτέλεσμα των συγκεκριμένων συνθηκών.[286]

Παράρτημα: Ο Schumpeter και το μηδενικό επιτόκιο

Ο εκλιπών καθηγητής Joseph Schumpeter υπήρξε πρωτοπόρος μιας θεωρίας του τόκου που υποστηρίζει ότι το επιτόκιο θα είναι μηδενικό στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία. Από την παραπάνω συζήτηση θα πρέπει να είναι σαφές γιατί το επιτόκιο —το καθαρό επιτόκιο στην ERE— δεν θα μπορούσε ποτέ να είναι μηδενικό. Καθορίζεται από τις ατομικές χρονικές προτιμήσεις, οι οποίες είναι όλες θετικές. Για να στηρίξει τη θέση του, ο Schumpeter αναγκάστηκε να

υποστηρίξει, όπως και ο Frank Knight, ότι το κεφάλαιο αυτοσυντηρείται μονίμως στην ERE. Εάν δεν υπάρχει πρόβλημα διατήρησης, τότε φαίνεται να μην υπάρχει ανάγκη καταβολής τόκου προκειμένου να διατηρηθεί η κεφαλαιακή δομή. Αυτή η άποψη, που εξετάστηκε παραπάνω, φαίνεται να προέρχεται από τη στατική κατάσταση του J.B. Clark και να συνάγεται αμιγώς εξ ορισμού, διότι η αξία του κεφαλαίου διατηρείται εξ ορισμού στην ERE. Αυτό, όμως, βεβαίως, δεν αποτελεί καμία απολύτως απάντηση· το σημαντικό ερώτημα είναι: Πώς διατηρείται αυτή η σταθερότητα; Και η μόνη απάντηση μπορεί να είναι ότι διατηρείται από τις αποφάσεις των κεφαλαιούχων, οι οποίες παρακινούνται από ένα ποσοστό απόδοσης από τόκο. Εάν το καταβαλλόμενο επιτόκιο ήταν μηδενικό, θα επακολουθούσε πλήρης ανάλωση του κεφαλαίου.[287]

Η οριστική κριτική των Mises και Robbins στη θεωρία του Schumpeter περί μηδενικού επιτοκίου, την οποία επιχειρήσαμε να παρουσιάσουμε παραπάνω, έχει δεχθεί επίθεση από δύο μαθητές του Schumpeter.[288] Πρώτον, αρνούνται ότι η σταθερότητα του κεφαλαίου υποτίθεται εξ ορισμού στην ERE του Schumpeter· αντιθέτως, «συνάγεται από τις συνθήκες του συστήματος». Ποιες είναι αυτές οι συνθήκες; Υπάρχει, πρώτον, η απουσία αβεβαιότητας σχετικά με το μέλλον. Αυτό, πράγματι, θα φαινόταν να αποτελεί συνθήκη για οποιαδήποτε ERE. Οι Clemence και Doody, όμως, προσθέτουν: «Ούτε υπάρχει χρονική προτίμηση, εκτός εάν την εισαγάγουμε ως ειδική υπόθεση, οπότε μπορεί να είναι είτε θετική είτε αρνητική, όπως προτιμούμε, και δεν υπάρχει τίποτε περαιτέρω προς συζήτηση». Με μια τέτοια αντίληψη της χρονικής προτίμησης, πράγματι δεν υπάρχει τίποτε προς συζήτηση. Ολόκληρη η βάση του καθαρού επιτοκίου, η οποία καθιστά αναγκαίες τις πληρωμές τόκου, είναι η χρονική προτίμηση· και εάν υποθέσουμε αβασάνιστα ότι η χρονική προτίμηση είτε δεν υπάρχει είτε δεν έχει καμία διακριτή επίδραση, τότε προκύπτει πολύ εύκολα ότι το καθαρό επιτόκιο είναι μηδενικό. Η «απόδειξη» των συγγραφέων συνίσταται απλώς στην αγνόηση του ισχυρού, καθολικού γεγονότος της χρονικής προτίμησης.[289]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Παραγωγή: Γενική Τιμολόγηση των Συντελεστών

1. Καταλογισμός της προεξοφλημένης αξίας του οριακού προϊόντος

Μέχρι αυτό το σημείο διερευνούσαμε το επιτόκιο όπως θα καθοριζόταν στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία, δηλαδή όπως τείνει πάντοτε να καθορίζεται στον πραγματικό κόσμο. Τώρα θα διερευνήσουμε την τιμολόγηση των διαφόρων συντελεστών παραγωγής με τους ίδιους όρους, δηλαδή όπως τείνουν να διαμορφώνονται οι τιμές τους στον πραγματικό κόσμο και όπως θα διαμορφώνονταν στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία.

Κάθε φορά που αναφερθήκαμε στην τιμολόγηση των παραγωγικών συντελεστών, εννοούσαμε τις τιμές των μονάδων υπηρεσίας τους, δηλαδή τα μισθώματά τους. Για να αφήσουμε κατά μέρος την εξέταση της τιμολόγησης των συντελεστών ως «συνόλων», ως ενσωματώσεων μιας σειράς μελλοντικών μονάδων υπηρεσίας, υποθέσαμε ότι κανένας επιχειρηματίας δεν αγοράζει συντελεστές —είτε γη είτε εργασία είτε κεφαλαιουχικά αγαθά— ως σύνολα, αλλά μόνο μονάδες υπηρεσίας αυτών των συντελεστών. Η υπόθεση αυτή θα διατηρηθεί προς το παρόν. Αργότερα θα εγκαταλείψουμε αυτή την περιοριστική υπόθεση και θα εξετάσουμε την τιμολόγηση των «συντελεστών ως συνόλων».

Στο κεφάλαιο 5 είδαμε ότι, όταν όλοι οι συντελεστές είναι ειδικοί, δεν υπάρχει αρχή τιμολόγησης που μπορούμε να προσφέρουμε. Πρακτικά, το μόνο που μπορεί να πει η οικονομική ανάλυση για την τιμολόγηση των παραγωγικών συντελεστών σε μια τέτοια περίπτωση είναι ότι η εκούσια διαπραγμάτευση μεταξύ των ιδιοκτητών των συντελεστών θα επιλύσει το ζήτημα. Όσο όλοι οι συντελεστές είναι αμιγώς ειδικοί, η οικονομική ανάλυση μπορεί να πει ελάχιστα περισσότερα για τους προσδιοριστικούς παράγοντες των τιμών τους. Ποιες συνθήκες πρέπει, λοιπόν, να ισχύουν ώστε να μπορέσουμε να είμαστε πιο συγκεκριμένοι σχετικά με την τιμολόγηση των συντελεστών;

Η σήμερα επικρατούσα εξήγηση αυτού του ζητήματος στηρίζεται στη σταθερότητα ή στη μεταβλητότητα των αναλογιών των συνδυαζόμενων συντελεστών που χρησιμοποιούνται ανά μονάδα προϊόντος. Εάν οι συντελεστές μπορούν να συνδυαστούν μόνο σε ορισμένες σταθερές αναλογίες για να παραχθεί μια δεδομένη ποσότητα προϊόντος, υποστηρίζεται ότι δεν μπορεί να υπάρξει προσδιορισμένη τιμή· εάν οι αναλογίες των συντελεστών μπορούν να μεταβληθούν για να παραχθεί ένα δεδομένο αποτέλεσμα, τότε η τιμή κάθε συντελεστή μπορεί να απομονωθεί και να προσδιοριστεί. Ας εξετάσουμε αυτόν τον ισχυρισμό. Ας υποθέσουμε ότι ένα προϊόν αξίας 20 ουγγιών χρυσού παράγεται από τρεις συντελεστές, καθένας από τους οποίους είναι αμιγώς ειδικός σε αυτή την παραγωγή. Ας υποθέσουμε ότι οι αναλογίες είναι μεταβλητές, έτσι ώστε ένα προϊόν αξίας 20 ουγγιών χρυσού μπορεί να παραχθεί είτε με τέσσερις μονάδες του συντελεστή A, πέντε μονάδες του συντελεστή B και τρεις μονάδες του συντελεστή C είτε με έξι μονάδες του A, τέσσερις μονάδες του B και δύο μονάδες του C. Πώς θα βοηθήσει αυτό τον οικονομολόγο να πει κάτι περισσότερο για την τιμολόγηση αυτών των συντελεστών από το ότι θα καθοριστεί μέσω διαπραγμάτευσης; Οι τιμές θα

εξακολουθούν να καθορίζονται μέσω διαπραγμάτευσης, και είναι προφανές ότι η μεταβλητότητα των αναλογιών των συντελεστών δεν μας βοηθά να προσδιορίσουμε τη συγκεκριμένη αξία ή το μερίδιο κάθε επιμέρους προϊόντος. Εφόσον κάθε συντελεστής είναι αμιγώς ειδικός, δεν υπάρχει τρόπος να εξακριβώσουμε αναλυτικά πώς προκύπτει μια τιμή για έναν συντελεστή.

Η εσφαλμένη έμφαση στη μεταβλητότητα των αναλογιών ως βάση της τιμολόγησης των συντελεστών στη σύγχρονη βιβλιογραφία είναι αποτέλεσμα της επικρατούσας μεθόδου ανάλυσης. Εξετάζεται μία τυπική μεμονωμένη επιχείρηση, με δεδομένες τις τιμές πώλησης και τις τιμές των συντελεστών της. Κατόπιν υποτίθεται ότι οι αναλογίες των συντελεστών είναι μεταβλητές. Μπορεί, συνεπώς, να δειχθεί ότι, εάν η τιμή του συντελεστή Α αυξηθεί σε σύγκριση με εκείνη του Β, η επιχείρηση θα χρησιμοποιήσει λιγότερο Α και περισσότερο Β για την παραγωγή του προϊόντος της. Από αυτό συνάγονται καμπύλες ζήτησης για κάθε συντελεστή και προσδιορίζεται η τιμή καθενός.

Οι πλάνες αυτής της προσέγγισης είναι πολυάριθμες. Το κύριο σφάλμα είναι ότι θεμελιώνεται μια αιτιακή εξήγηση της τιμολόγησης των συντελεστών στην υπόθεση δεδομένων τιμών των συντελεστών. Αντιθέτως, δεν μπορούμε να εξηγήσουμε τις τιμές των συντελεστών εάν τις θεωρούμε δεδομένες από την αρχή κιόλας της ανάλυσης.[290] Κατόπιν υποτίθεται ότι η τιμή ενός συντελεστή μεταβάλλεται. Πώς, όμως, μπορεί να πραγματοποιηθεί μια τέτοια μεταβολή; Στην αγορά δεν υπάρχουν αναίτιες μεταβολές.

Είναι αλήθεια ότι έτσι εμφανίζεται η αγορά σε μια τυπική επιχείρηση. Αλλά η επικέντρωση σε μία μεμονωμένη επιχείρηση και στην αντίδραση του ιδιοκτήτη της δεν είναι η κατάλληλη οδός προς τη θεωρία της παραγωγής· αντιθέτως, είναι πιθανό να αποδειχθεί παραπλανητική, όπως σε αυτή την περίπτωση. Στη σύγχρονη βιβλιογραφία, αυτή η προσήλωση στη μεμονωμένη επιχείρηση και όχι στις αλληλεξαρτήσεις των επιχειρήσεων στην οικονομία έχει οδηγήσει στην ανέγερση ενός εξαιρετικά περίπλοκου και σε μεγάλο βαθμό άνευ αξίας οικοδομήματος θεωρίας της παραγωγής.

Ολόκληρη η συζήτηση περί μεταβλητών και σταθερών αναλογιών είναι στην πραγματικότητα τεχνολογική και όχι οικονομική, και αυτό το γεγονός θα έπρεπε να είχε προβληματίσει εκείνους τους συγγραφείς που στηρίζονται στη μεταβλητότητα ως κλειδί της εξήγησής τους για την τιμολόγηση.[291] Το μοναδικό τεχνολογικό συμπέρασμα που γνωρίζουμε αποκλειστικά μέσω της πραξεολογίας είναι ο νόμος των αποδόσεων, ο οποίος συνήχθη στην αρχή του κεφαλαίου 1. Σύμφωνα με τον νόμο των αποδόσεων, στην παραγωγή οποιουδήποτε δεδομένου προϊόντος υπάρχει μια άριστη αναλογία συντελεστών, με δεδομένους τους άλλους συντελεστές. Αυτή η άριστη αναλογία μπορεί να είναι η μοναδική στην οποία μπορεί να παραχθεί το αγαθό ή μπορεί να είναι μία μεταξύ πολλών αναλογιών. Η πρώτη είναι η περίπτωση των σταθερών αναλογιών και η δεύτερη η περίπτωση των μεταβλητών. Και οι δύο περιπτώσεις υπάγονται στον γενικότερο νόμο των αποδόσεων, και θα δούμε ότι η ανάλυσή μας για την τιμολόγηση των συντελεστών βασίζεται μόνο σε αυτόν τον πραξεολογικό νόμο και όχι σε πιο περιοριστικές τεχνολογικές υποθέσεις.

Το καίριο ζήτημα, στην πραγματικότητα, δεν είναι η μεταβλητότητα, αλλά η ειδικότητα των συντελεστών.[292] Για να υπάρξει προσδιορισμένη τιμολόγηση των συντελεστών, πρέπει να υπάρχουν μη ειδικοί συντελεστές, συντελεστές που είναι χρήσιμοι σε περισσότερες παραγωγικές διαδικασίες. Οι τιμές αυτών των μη ειδικών συντελεστών είναι εκείνες που μπορούν να προσδιοριστούν. Εάν, σε κάποια συγκεκριμένη περίπτωση, μόνο ένας συντελεστής είναι ειδικός, τότε προσδιορίζεται και η δική του τιμή: είναι η υπολειμματική διαφορά μεταξύ της τιμής του κοινού προϊόντος και του

αθροίσματος των τιμών των μη ειδικών συντελεστών. Όταν, όμως, υπάρχουν περισσότεροι από ένας ειδικοί συντελεστές σε κάθε διαδικασία, προσδιορίζεται μόνο η συνολική υπολειμματική τιμή, και η τιμή κάθε ειδικού συντελεστή χωριστά μπορεί να καθοριστεί αποκλειστικά μέσω διαπραγμάτευσης.

Για να καταλήξουμε στις αρχές της τιμολόγησης, ας προχωρήσουμε πρώτα στο συμπέρασμα και κατόπιν ας ακολουθήσουμε τη διαδικασία μέσω της οποίας φτάνουμε σε αυτό. Κάθε κεφαλαιούχος θα επιχειρήσει να χρησιμοποιήσει έναν συντελεστή —ή, μάλλον, την υπηρεσία ενός συντελεστή— σε τιμή που θα είναι τουλάχιστον χαμηλότερη από την προεξοφλημένη αξία του οριακού προϊόντος του. Η αξία του οριακού προϊόντος είναι το χρηματικό έσοδο που μπορεί να αποδοθεί, ή να «καταλογιστεί», σε μία μονάδα υπηρεσίας του συντελεστή. Πρόκειται για την αξία του «οριακού» προϊόντος, διότι η προσφορά του συντελεστή αποτελείται από διακριτές μονάδες. Αυτή η MVP —η αξία του οριακού προϊόντος— προεξοφλείται με τον κοινωνικό συντελεστή χρονικής προτίμησης, δηλαδή με το επικρατούν επιτόκιο. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι σε μία μονάδα ενός συντελεστή —ας πούμε, στην ημερήσια χρήση ενός συγκεκριμένου ακρ γης ή στην προσπάθεια μιας ημέρας ενός συγκεκριμένου εργαζομένου— μπορεί να καταλογιστεί η παραγωγή, για την επιχείρηση, ενός προϊόντος σε ένα έτος από τώρα, το οποίο θα πωληθεί έναντι 20 ουγγιών χρυσού. Η MVP αυτού του συντελεστή είναι 20 ουγγιές. Πρόκειται, όμως, για μελλοντικό αγαθό. Η παρούσα αξία του μελλοντικού αγαθού —και αυτή η παρούσα αξία είναι που αγοράζεται τώρα— θα ισούται με την MVP προεξοφλημένη με το επικρατούν επιτόκιο. Εάν το επιτόκιο είναι 5 τοις εκατό, τότε η προεξοφλημένη MVP θα ισούται με 19 ουγγιές. Για τον εργοδότη —τον κεφαλαιούχο—, λοιπόν, το μέγιστο ποσό που αξίζει τώρα η μονάδα του συντελεστή είναι 19 ουγγιές. Ο κεφαλαιούχος θα είναι πρόθυμος να αγοράσει αυτόν τον συντελεστή σε οποιαδήποτε τιμή έως 19 ουγγιές.

Ας υποθέσουμε τώρα ότι ο κεφαλαιούχος ιδιοκτήτης ή οι ιδιοκτήτες μιας επιχείρησης πληρώνουν για αυτόν τον συντελεστή 15 ουγγιές ανά μονάδα. Όπως θα δούμε λεπτομερέστερα αργότερα, αυτό σημαίνει ότι ο κεφαλαιούχος αποκομίζει καθαρό επιχειρηματικό κέρδος τεσσάρων ουγγιών ανά μονάδα, διότι αποκομίζει 19 ουγγιές από την τελική πώληση. Αποκτά 20 ουγγιές κατά την τελική πώληση, αλλά μία ουγγιά είναι αποτέλεσμα της χρονικής προτίμησης και της αναμονής του και δεν είναι καθαρό επιχειρηματικό κέρδος· οι 19 ουγγιές είναι η παρούσα αξία της τελικής πώλησής του. Βλέποντας, όμως, να συμβαίνει αυτό, άλλοι επιχειρηματίες θα σπεύσουν να εκμεταλλευτούν την ευκαιρία για να αποκομίσουν αυτά τα κέρδη. Αυτοί οι κεφαλαιούχοι θα πρέπει να αποσπάσουν τον συντελεστή από τον πρώτο κεφαλαιούχο πλειοδοτώντας και, επομένως, να καταβάλουν περισσότερες από 15 ουγγιές, ας πούμε 17. Αυτή η διαδικασία συνεχίζεται έως ότου ο συντελεστής αποκομίσει ολόκληρη την DMVP του —την προεξοφλημένη αξία του οριακού προϊόντος του— και δεν απομένει κανένα καθαρό επιχειρηματικό κέρδος. Το αποτέλεσμα είναι ότι στην ERE κάθε συντελεστής που μπορεί να απομονωθεί θα αποκομίζει την DMVP του, και αυτή θα είναι η τιμή του. Ως αποτέλεσμα, κάθε συντελεστής θα αποκομίζει την DMVP του και ο κεφαλαιούχος θα αποκομίζει το επικρατούν επιτόκιο για την αγορά μελλοντικών αγαθών με τις αποταμιεύσεις του. Στην ERE, όπως είδαμε, όλοι οι κεφαλαιούχοι θα αποκομίζουν το ίδιο επικρατούν επιτόκιο και δεν θα αποκομίζεται τότε κανένα καθαρό επιχειρηματικό κέρδος. Η τιμή πώλησης ενός αγαθού θα ισούται αναγκαστικά με το άθροισμα των DMVP των συντελεστών του συν το ποσοστό απόδοσης από τόκο της επένδυσης.

Είναι σαφές ότι, εάν η οριακή αξία μιας συγκεκριμένης μονάδας υπηρεσίας συντελεστή μπορεί να απομονωθεί και να προσδιοριστεί, τότε οι δυνάμεις του ανταγωνισμού στην αγορά θα έχουν ως αποτέλεσμα την εξίσωση της τιμής της με την DMVP της στην ERE. Κανένας κεφαλαιούχος δεν θα

εξακολουθήσει επί μακρόν να καταβάλλει τιμή υψηλότερη από την προεξοφλημένη αξία του οριακού προϊόντος μιας υπηρεσίας συντελεστή· κάθε χαμηλότερη τιμή θα αυξάνεται από τις ανταγωνιστικές ενέργειες των επιχειρηματιών που αποσπούν αυτούς τους συντελεστές προσφέροντας υψηλότερες τιμές. Οι ενέργειες αυτές θα οδηγήσουν, στην πρώτη περίπτωση, στην εξαφάνιση των ζημιών και, στη δεύτερη, στην εξαφάνιση του καθαρού επιχειρηματικού κέρδους, οπότε θα έχει επιτευχθεί η ERE.

Όταν ένας συντελεστής μπορεί να απομονωθεί, δηλαδή εάν η υπηρεσία του μπορεί να διαχωριστεί ως προς την αποτιμώμενη αξία της από άλλους συντελεστές, τότε η τιμή του θα τείνει πάντοτε να καθορίζεται ίση με την DMVP του. Είναι σαφές ότι ο συντελεστής δεν μπορεί να απομονωθεί εάν, όπως αναφέρεται στην υποσημείωση 3 παραπάνω, πρέπει πάντοτε να συνδυάζεται με κάποιον άλλον συγκεκριμένο συντελεστή σε σταθερές αναλογίες. Εάν συμβαίνει αυτό, τότε τιμή μπορεί να αποδοθεί μόνο στο συνολικό προϊόν των συντελεστών, και η επιμέρους τιμή μπορεί να καθοριστεί μόνο μέσω διαπραγμάτευσης. Επίσης, όπως είπαμε, εάν όλοι οι συντελεστές είναι αμιγώς ειδικοί στο προϊόν, τότε, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε μεταβλητότητα στις αναλογίες του συνδυασμού τους, δεν θα μπορούν να απομονωθούν.

Οι μη ειδικοί συντελεστές είναι, επομένως, εκείνοι που μπορούν να απομονωθούν άμεσα· ένας ειδικός συντελεστής μπορεί να απομονωθεί εάν είναι ο μοναδικός ειδικός συντελεστής στον συνδυασμό, οπότε η τιμή του είναι η διαφορά μεταξύ της τιμής του προϊόντος και του αθροίσματος των τιμών των μη ειδικών συντελεστών. Με ποια διαδικασία, όμως, απομονώνει και προσδιορίζει η αγορά το μερίδιο του εισοδήματος που αποδίδει η παραγωγή —την MVP μιας ορισμένης μονάδας ενός συντελεστή;

Ας ανατρέξουμε στον βασικό νόμο της χρησιμότητας. Ποια θα είναι η οριακή αξία μιας μονάδας οποιουδήποτε αγαθού; Θα ισούται με την αξιολόγηση, από το άτομο, του σκοπού που θα πρέπει να παραμείνει ανεκπλήρωτος εάν αφαιρεθεί αυτή η μονάδα. Εάν ένας άνθρωπος κατέχει 20 μονάδες ενός αγαθού και οι χρήσεις που εξυπηρετούνται από το αγαθό κατατάσσονται από την πρώτη έως την 20ή στην κλίμακα αξιών του —με την πρώτη να είναι η υψηλότερη διατακτικά—, τότε η απώλεια μιας μονάδας, ανεξάρτητα από τον σκοπό που αυτή εξυπηρετεί επί του παρόντος, θα σημαίνει την απώλεια της χρήσης που κατατάσσεται 20ή στην κλίμακά του. Επομένως, η οριακή χρησιμότητα μιας μονάδας του αγαθού κατατάσσεται στην 20ή θέση της κλίμακας αξιών του ατόμου. Κάθε περαιτέρω μονάδα που θα αποκτηθεί θα ικανοποιεί τον αμέσως επόμενο υψηλότερο σκοπό από όσους δεν εξυπηρετούνται ακόμη, δηλαδή τον 21ο — μια θέση που θα είναι αναγκαστικά χαμηλότερη από εκείνες των σκοπών που ήδη εξυπηρετούνται. Όσο μεγαλύτερη είναι, λοιπόν, η προσφορά ενός αγαθού, τόσο χαμηλότερη είναι η αξία της οριακής χρησιμότητάς του.

Παρόμοια ανάλυση εφαρμόζεται και σε ένα παραγωγικό αγαθό. Μία μονάδα παραγωγικού αγαθού θα αξιολογείται με βάση το έσοδο που θα χαθεί εάν χαθεί μία μονάδα του αγαθού. Αυτό μπορεί να προσδιοριστεί από τη γνώση του επιχειρηματία σχετικά με τη «συνάρτηση παραγωγής» του, δηλαδή τους διάφορους τρόπους με τους οποίους οι συντελεστές μπορούν να συνδυαστούν τεχνολογικά ώστε να αποδώσουν ορισμένα προϊόντα, και από την εκτίμησή του για την καμπύλη ζήτησης των αγοραστών του προϊόντος του, δηλαδή τις τιμές που θα ήταν διατεθειμένοι να καταβάλουν γι’ αυτό. Ας υποθέσουμε τώρα ότι μια επιχείρηση συνδυάζει συντελεστές ως εξής:

$4X + 10Y + 2Z \longrightarrow$ 100 ουγγιές χρυσού

Τέσσερις μονάδες του X συν 10 μονάδες του Y συν δύο μονάδες του Z παράγουν ένα προϊόν που μπορεί να πωληθεί έναντι 100 ουγγιών χρυσού. Ας υποθέσουμε τώρα ότι ο επιχειρηματίας εκτιμά πως, εάν αφαιρούνταν μία μονάδα του X, θα συνέβαινε το εξής:

$3X + 10Y + 2Z \longrightarrow$ 80 ουγγιές χρυσού

Η απώλεια μίας μονάδας του X, με τους άλλους συντελεστές να παραμένουν σταθεροί, είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια 20 ουγγιών χρυσού ακαθάριστου εσόδου. Αυτή, λοιπόν, είναι η αξία του οριακού προϊόντος της μονάδας στη συγκεκριμένη θέση και με τη συγκεκριμένη χρήση.[293]

Η διαδικασία αυτή είναι και αντιστρέψιμη. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι η επιχείρηση παράγει επί του παρόντος με τις τελευταίες αυτές αναλογίες και αποκομίζει 80 ουγγιές χρυσού. Εάν προσθέσει μία τέταρτη μονάδα του X στον συνδυασμό της, διατηρώντας σταθερές τις άλλες ποσότητες, αποκομίζει 20 επιπλέον ουγγιές χρυσού. Επομένως, και εδώ η MVP αυτής της μονάδας είναι 20 ουγγιές χρυσού.

Το παράδειγμα αυτό υπέθετε σιωπηρά μια περίπτωση μεταβλητών αναλογιών. Τι συμβαίνει εάν οι αναλογίες είναι αναγκαστικά σταθερές; Στην περίπτωση αυτή, η απώλεια μίας μονάδας του X θα απαιτούσε να απομακρυνθούν αντίστοιχες αναλογικές ποσότητες των Y, Z κ.λπ. Ο συνδυασμός συντελεστών που βασίζεται σε $3X$ θα ήταν τότε ο εξής:

$3X + 7{,}5Y + 1{,}5Z \longrightarrow$ 75 ουγγιές χρυσού

Υποθέτουμε ότι δεν μεταβάλλεται η τιμή του τελικού προϊόντος.

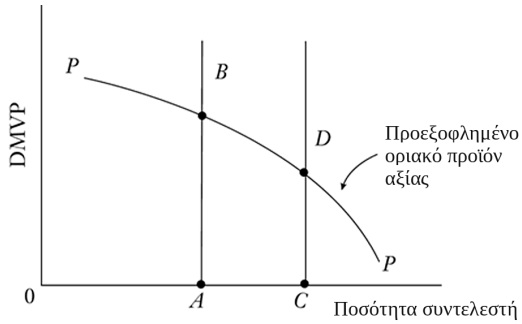
Με σταθερές αναλογίες, λοιπόν, η αξία του οριακού προϊόντος του μεταβαλλόμενου συντελεστή θα ήταν μεγαλύτερη, στην περίπτωση αυτή 25 ουγγιές χρυσού.[294]

Ας αγνοήσουμε προς το παρόν τις μεταβολές της MVP μέσα σε κάθε παραγωγική διαδικασία και ας εξετάσουμε μόνο τις διαφορές της MVP μεταξύ διαφορετικών διαδικασιών. Αυτό είναι θεμελιώδες, διότι, άλλωστε, είναι αναγκαίο ένας συντελεστής να μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε περισσότερες από μία παραγωγικές διαδικασίες προτού καταστεί δυνατή η απομόνωση της MVP του. Αναπόφευκτα, λοιπόν, η MVP θα διαφέρει από διαδικασία σε διαδικασία, εφόσον θα διαφέρουν οι διάφοροι παραγωγικοί συνδυασμοί συντελεστών και οι τιμές των προϊόντων. Για κάθε συντελεστή, επομένως, υπάρχει διαθέσιμη μια δέσμη δυνατών επενδύσεων σε διαφορετικές παραγωγικές διαδικασίες, καθεμία με διαφορετική MVP. Οι MVP —ή, αυστηρά μιλώντας, οι προεξοφλημένες MVP— μπορούν να καταταχθούν σε φθίνουσα σειρά. Για παράδειγμα, για τον συντελεστή X: **Προεξοφλημένη αξία του οριακού προϊόντος** 25 ουγγιές 24 ουγγιές 22 ουγγιές 21 ουγγιές 20 ουγγιές 19 ουγγιές 18 ουγγιές κ.ο.κ.

Ας υποθέσουμε ότι ξεκινούμε στην οικονομία με μηδενική προσφορά του συντελεστή και κατόπιν προσθέτουμε μία μονάδα. Πού θα χρησιμοποιηθεί αυτή η μία μονάδα; Είναι προφανές ότι θα χρησιμοποιηθεί στη χρήση με την υψηλότερη DMVP. Ο λόγος είναι ότι οι κεφαλαιούχοι στις διάφορες παραγωγικές διαδικασίες θα ανταγωνιστούν μεταξύ τους για τη χρήση του συντελεστή. Αλλά η χρήση στην οποία η DMVP είναι 25 μπορεί να αποσπάσει τη μονάδα του συντελεστή από τους άλλους ανταγωνιστές πλειοδοτώντας, και τελικά μπορεί να το επιτύχει μόνο καταβάλλοντας 25 ουγγιές χρυσού για τη μονάδα. Όταν προστεθεί στην κοινωνία η δεύτερη μονάδα προσφοράς, κατευθύνεται στη δεύτερη υψηλότερη χρήση και λαμβάνει τιμή 24 ουγγιών, και παρόμοια διαδικασία πραγματοποιείται καθώς προστίθενται νέες μονάδες προσφοράς. Καθώς προστίθεται

νέα προσφορά, η αξία του οριακού προϊόντος μιας μονάδας μειώνεται. Αντιστρόφως, εάν μειωθεί η προσφορά ενός συντελεστή —δηλαδή η συνολική προσφορά στην οικονομία—, η αξία του οριακού προϊόντος μιας μονάδας αυξάνεται. Οι ίδιοι νόμοι εφαρμόζονται, βεβαίως, στην DMVP, διότι αυτή είναι απλώς η MVP προεξοφλημένη με έναν κοινό συντελεστή, το καθαρό επιτόκιο της αγοράς. Καθώς η προσφορά αυξάνεται, λοιπόν, αξιοποιούνται ολοένα περισσότερες από τις διαθέσιμες χρήσεις του συντελεστή και γίνεται προσφυγή σε ολοένα χαμηλότερες MVP.

Διαγραμματικά, μπορούμε να δούμε αυτή την κατάσταση όπως στο Σχήμα 56.

ΣΧΗΜΑ 56. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΕΝΟΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗ ΣΤΟ ΟΡΙΑΚΟ ΠΡΟΪΟΝ ΑΞΙΑΣ ΤΟΥ

Η γραμμή PP είναι η καμπύλη της αξίας του οριακού προϊόντος —ή της προεξοφλημένης MVP— ενός συντελεστή. Είναι πάντοτε φθίνουσα καθώς κινείται προς τα δεξιά, διότι οι νέες μονάδες προσφοράς κατευθύνονται πάντοτε στις χρήσεις που αποφέρουν το μεγαλύτερο έσοδο. Στον οριζόντιο άξονα βρίσκεται η προσφερόμενη ποσότητα του συντελεστή. Όταν η προσφορά είναι 0A, τότε η MVP είναι AB. Όταν η προσφορά είναι μεγαλύτερη, στο 0C, τότε η MVP είναι χαμηλότερη, στο CD.

Ας πούμε ότι υπάρχουν διαθέσιμες στην οικονομία 30 μονάδες του συντελεστή X και ότι η MVP που αντιστοιχεί σε μια τέτοια προσφορά είναι 10 ουγγιές. Η τιμή της 30ής μονάδας, λοιπόν, θα τείνει να είναι 10 ουγγιές και θα είναι 10 ουγγιές στην ERE. Αυτό απορρέει από την τάση της τιμής ενός συντελεστή να ισούται με την MVP του. Τώρα, όμως, πρέπει να θυμηθούμε ότι στην αγορά εκδηλώνεται η ακατάπαυστη τάση να είναι ενιαία η τιμή όλων των μονάδων οποιουδήποτε αγαθού σε ολόκληρη την αγορά του. Αυτό πρέπει να ισχύει για έναν παραγωγικό συντελεστή όπως ακριβώς για οποιοδήποτε άλλο αγαθό. Πράγματι, αυτό το αποτέλεσμα απορρέει από τον ίδιο τον βασικό νόμο της χρησιμότητας που εξετάζουμε. Διότι, εφόσον οι μονάδες ενός συντελεστή είναι εξ ορισμού εναλλάξιμες, η αξία μίας μονάδας θα ισούται με την αξία κάθε άλλης μονάδας σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή. Η αξία κάθε μονάδας ενός αγαθού θα ισούται με την αξία της χαμηλότερα κατατασσόμενης χρήσης που εξυπηρετείται τώρα από μία μονάδα. Στην παρούσα περίπτωση, κάθε μονάδα του συντελεστή θα τιμολογείται στις 10 ουγγιές χρυσού.

Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι ο ιδιοκτήτης της μονάδας του συντελεστή που εξυπηρετεί την υψηλότερα κατατασσόμενη χρήση στη σειρά μας απαιτεί να λάβει ως τιμή 24 ουγγιές αντί για 10. Στην περίπτωση αυτή, ο κεφαλαιούχος σε εκείνον τον κλάδο παραγωγής μπορεί να αρνηθεί να μισθώσει αυτόν τον συντελεστή και, αντ' αυτού, να αποσπάσει με υψηλότερη προσφορά τη μονάδα που χρησιμοποιείται στη χαμηλότερα κατατασσόμενη χρήση, καταβάλλοντας, ας πούμε, 10,5 ουγγιές γι' αυτήν. Η μόνη εναλλακτική δυνατότητα που απομένει στον ιδιοκτήτη του συντελεστή ο οποίος είχε απαιτήσει 24 ουγγιές είναι να αντικαταστήσει τον άλλον συντελεστή στη χαμηλότερα

κατατασσόμενη θέση, έναντι 10 ουγγιών. Στην πράξη, όλοι οι συντελεστές θα μετακινηθούν έως ότου οι τιμές που μπορούν να αποκομίσουν γίνουν ενιαίες σε ολόκληρη την αγορά των υπηρεσιών τους.

Η τιμή του X, λοιπόν, καθορίζεται στις 10 ουγγιές. Καθορίζεται από την MVP —ή, μάλλον, την DMVP— της προσφοράς, η οποία μειώνεται καθώς αυξάνεται η προσφορά, και αντιστρόφως. Ας υποθέσουμε ότι και ο Y είναι μη ειδικός συντελεστής και ότι ο Z είναι συντελεστής ειδικός στη συγκεκριμένη διαδικασία που εξετάστηκε παραπάνω. Ας υποθέσουμε επιπλέον ότι, μέσω παρόμοιας διαδικασίας, η DMVP και, επομένως, η τιμή του Y καθορίζονται στις δύο ουγγιές.

Στο σημείο αυτό πρέπει να επανεισαγάγουμε την έννοια της παραγωγής μέσα σε κάθε κλάδο. Συζητούσαμε τις MVP συντελεστών που μετακινούνται από τη μία χρήση στην άλλη. Στο παράδειγμά μας, μία μονάδα του X μπορεί να έχει MVP —ή DMVP— 20 ουγγιών σε μια συγκεκριμένη χρήση· ωστόσο, η τιμή της, όπως καθορίζεται από την MVP της χαμηλότερα κατατασσόμενης χρήσης στην οποία απασχολείται, είναι 10 ουγγιές. Αυτό σημαίνει ότι, σε αυτή τη χρήση, ο κεφαλαιούχος μισθώνει έναν συντελεστή έναντι 10 ουγγιών, ο οποίος του αποφέρει 20 ουγγιές. Παρακινούμενος από αυτό το κέρδος, θα μισθώσει περισσότερες μονάδες του συντελεστή έως ότου η MVP σε αυτή τη χρήση εξισωθεί με την MVP στη χαμηλότερα κατατασσόμενη χρήση, δηλαδή με την τιμή του συντελεστή, τις 10 ουγγιές. Η ίδια διαδικασία θα πραγματοποιηθεί για καθεμία από τις άλλες χρήσεις. Η τάση, λοιπόν, θα είναι πάντοτε —και αυτό θα ισχύει πάντοτε στην ERE — η DMVP οποιουδήποτε συντελεστή να είναι ίση σε κάθε κλάδο παραγωγής. Θα δούμε σύντομα γιατί η αυξημένη αγορά ενός συντελεστή, ακόμη και μέσα σε κάθε κλάδο, θα μειώνει την MVP σε εκείνον τον κλάδο.

Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι οι τιμές των X και Y είναι αντιστοίχως 10 και δύο ουγγιές και ότι όλοι οι κεφαλαιούχοι έχουν οργανώσει την παραγωγή τους έτσι ώστε η DMVP κάθε συντελεστή σε κάθε κλάδο να εξισώνεται με αυτή την τιμή. Ας υποθέσουμε επιπλέον ότι το σημείο ισορροπίας σε αυτή τη συγκεκριμένη χρήση είναι ο συνδυασμός:

$3X + 10Y + 2Z \longrightarrow 80$ ουγγιές

Αντικαθιστώντας με τις δεδομένες τιμές των X και Y:

$30 + 20 + 2Z \longrightarrow 80$ ουγγιές
$2Z \longrightarrow 30$ ουγγιές
$Z \longrightarrow 15$ ουγγιές

Επομένως:

$Z = 15$ ουγγιές

Η τιμή του ειδικού συντελεστή Z, ως υπόλοιπο μετά την αμοιβή των άλλων συντελεστών, καθορίζεται έτσι στις 15 ουγγιές.

Είναι προφανές ότι η επίδραση μιας μεταβολής της καταναλωτικής ζήτησης σε έναν ειδικό συντελεστή θα είναι πολύ μεγαλύτερη, προς οποιαδήποτε κατεύθυνση, από την επίδρασή της στην τιμή χρησιμοποίησης ενός μη ειδικού συντελεστή.

Είναι τώρα σαφές γιατί, στην ανάλυση των τιμών των συντελεστών, η επιχείρηση μπαίνει στον πειρασμό να θεωρεί ότι οι τιμές των συντελεστών καθορίζονται εξωτερικά ως προς την ίδια και ότι αυτή απλώς μεταβάλλει την παραγωγή της σύμφωνα με αυτές τις τιμές. Ωστόσο, από αναλυτική άποψη, θα πρέπει να είναι προφανές ότι η σειρά των MVP ως σύνολο είναι ο προσδιοριστικός παράγοντας και ότι η χαμηλότερα κατατασσόμενη διαδικασία σε όρους MVP θα μεταδώσει, μέσω των τιμών των συντελεστών, το μήνυμά της, τρόπον τινά, στις διάφορες επιχειρήσεις, καθεμία από τις οποίες θα χρησιμοποιεί τον συντελεστή σε τέτοια έκταση ώστε η DMVP του να ευθυγραμμιστεί με την τιμή του. Ο έσχατος προσδιοριστικός παράγοντας, όμως, είναι ο πίνακας DMVP και όχι η τιμή του συντελεστή. Για να κάνουμε τη διάκριση, μπορούμε να ονομάσουμε ολόκληρη τη σειρά όλων των MVP ενός συντελεστή γενικό πίνακα DMVP του συντελεστή, ενώ την ειδική σειρά των DMVP μέσα σε οποιαδήποτε συγκεκριμένη παραγωγική διαδικασία ή στάδιο μπορούμε να την ονομάσουμε επιμέρους πίνακα DMVP του συντελεστή. Ο γενικός πίνακας DMVP είναι εκείνος που καθορίζει την τιμή της προσφοράς του συντελεστή, και κατόπιν οι επιμέρους πίνακες DMVP μέσα σε κάθε παραγωγική διαδικασία ευθυγραμμίζονται έτσι ώστε οι DMVP του συντελεστή να ισούνται με την τιμή του. Το Σχήμα 56 παραπάνω ήταν ένας γενικός πίνακας. Οι επιμέρους MVP αποτελούν υποσύνολα της ευρύτερης σειράς όλων των δυνατών εναλλακτικών χρήσεων — του γενικού πίνακα MVP.

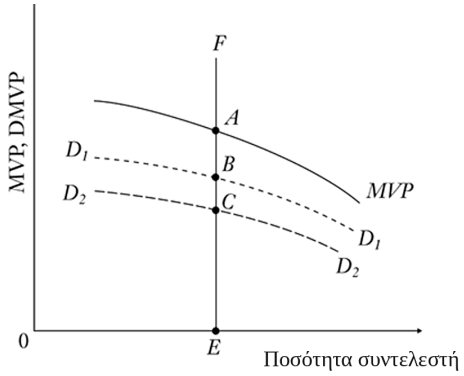
Εν ολίγοις, οι τιμές των παραγωγικών συντελεστών καθορίζονται ως εξής: Όταν ένας συντελεστής μπορεί να απομονωθεί, η τιμή του θα τείνει προς την προεξοφλημένη αξία του οριακού προϊόντος του και θα ισούται με την DMVP του στην ERE. Ένας συντελεστής θα μπορεί να απομονωθεί όταν είναι μη ειδικός, δηλαδή χρήσιμος σε περισσότερες από μία παραγωγικές διαδικασίες, ή όταν είναι ο μοναδικός ειδικός συντελεστής σε μια διαδικασία. Η τιμή του μη ειδικού συντελεστή θα καθοριστεί ίση με την DMVP του, όπως αυτή προσδιορίζεται από τον γενικό πίνακα DMVP του: την πλήρη δυνατή σειρά των DMVP, για διάφορες διαθέσιμες ποσότητες μονάδων του συντελεστή στην οικονομία. Εφόσον οι χρήσεις με τη μεγαλύτερη παραγωγικότητα σε αξία θα επιλέγονται πρώτες και εκείνες με τη μικρότερη θα εγκαταλείπονται πρώτες, η γενική καμπύλη MVP φθίνει καθώς αυξάνεται η προσφορά. Οι διάφορες επιμέρους MVP στις διάφορες διαδικασίες θα προσαρμόζονται έτσι ώστε να ισούνται με την τιμή του συντελεστή που καθορίζεται από τον γενικό πίνακα DMVP. Η καταλογιζόμενη DMVP του ειδικού συντελεστή είναι η υπολειμματική διαφορά μεταξύ της τιμής του προϊόντος και του αθροίσματος των τιμών των μη ειδικών συντελεστών.

Η οριακή χρησιμότητα μιας μονάδας ενός αγαθού καθορίζεται από τον πίνακα φθίνουσας οριακής χρησιμότητας του ατόμου, με τον οποίο αυτό αξιολογεί μια ορισμένη προσφορά ή ένα ορισμένο απόθεμα του αγαθού. Ομοίως, η διαμόρφωση της τιμής ενός καταναλωτικού αγαθού στην αγορά καθορίζεται από τους συνολικούς —φθίνοντες— πίνακες καταναλωτικής ζήτησης και την τομή τους με τη δεδομένη προσφορά ή το απόθεμα ενός αγαθού. Τώρα προχωρούμε ακόμη περισσότερο στη διερεύνηση του προβλήματος, αναζητώντας την απάντηση σε δύο γενικά ερωτήματα: Τι καθορίζει τις τιμές των συντελεστών παραγωγής στην αγορά και τι καθορίζει την ποσότητα των αγαθών που θα παραχθεί; Είδαμε σε αυτή την ενότητα ότι η τιμή ενός συντελεστή καθορίζεται από την τομή της φθίνουσας γενικής καμπύλης της προεξοφλημένης αξίας του οριακού προϊόντος του με τη δεδομένη προσφορά —το απόθεμα— του συντελεστή στην οικονομία.

2. Προσδιορισμός της προεξοφλημένης αξίας του οριακού προϊόντος

Α. Προεξόφληση

Εάν οι πίνακες DMVP καθορίζουν τις τιμές των υπηρεσιών των μη ειδικών συντελεστών, τι καθορίζει το σχήμα και τη θέση των πινάκων DMVP; Καταρχάς, είναι εξ ορισμού σαφές ότι ο πίνακας DMVP είναι ο πίνακας MVP του συγκεκριμένου συντελεστή μετά την προεξόφλησή του. Δεν υπάρχει κανένα μυστήριο στην προεξόφληση· όπως είπαμε, η MVP του συντελεστή προεξοφλείται σύμφωνα με το επικρατούν καθαρό επιτόκιο στην αγορά. Η σχέση του πίνακα MVP και του πίνακα DMVP μπορεί να απεικονιστεί όπως στο Σχήμα 57.

ΣΧΗΜΑ 57. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΒΟΛΩΝ ΤΟΥ ΕΠΙΤΟΚΙΟΥ ΣΤΟ ΠΡΟΕΞΟΦΛΗΜΕΝΟ ΟΡΙΑΚΟ ΠΡΟΪΟΝ ΑΞΙΑΣ ΚΑΘΩΣ ΜΕΤΑΒΑΛΛΕΤΑΙ Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗ

Η προσφορά του συντελεστή είναι η γραμμή EF στη δεδομένη ποσότητα 0E. Η συνεχής γραμμή είναι ο πίνακας MVP για διάφορες προσφερόμενες ποσότητες. Η MVP της προσφοράς 0E είναι EA. Η διακεκομμένη γραμμή D_1 D_1 είναι ο πίνακας της προεξοφλημένης αξίας του οριακού προϊόντος με ένα ορισμένο επιτόκιο. Εφόσον έχει προεξοφληθεί, βρίσκεται παντού χαμηλότερα από την καμπύλη MVP. Σε απόλυτους όρους, βρίσκεται σχετικά χαμηλότερα στην αριστερή πλευρά του διαγράμματος, διότι μια ίση ποσοστιαία μείωση συνεπάγεται μεγαλύτερη απόλυτη μείωση εκεί όπου το ποσό είναι μεγαλύτερο. Η DMVP για την προσφορά 0E ισούται με EB. Το EB θα είναι η τιμή του συντελεστή στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία.

Ας υποθέσουμε τώρα ότι το επιτόκιο στην οικονομία αυξάνεται, ως αποτέλεσμα, βεβαίως, ανόδου των πινάκων χρονικής προτίμησης. Αυτό σημαίνει ότι ο συντελεστής προεξόφλησης για κάθε υποθετική MVP θα είναι μεγαλύτερος και τα απόλυτα επίπεδα χαμηλότερα. Ο νέος πίνακας DMVP απεικονίζεται ως η διάστικτη γραμμή D_2 D_2. Η νέα τιμή για την ίδια προσφορά του συντελεστή είναι EC, χαμηλότερη από πριν.

Ένας από τους προσδιοριστικούς παράγοντες του πίνακα DMVP, λοιπόν, είναι ο συντελεστής προεξόφλησης, και είδαμε παραπάνω ότι ο συντελεστής προεξόφλησης καθορίζεται από τις ατομικές χρονικές προτιμήσεις. Όσο υψηλότερος είναι ο συντελεστής προεξόφλησης, τόσο χαμηλότερη θα τείνει να είναι η DMVP και, επομένως, τόσο χαμηλότερη η τιμή του συντελεστή· όσο χαμηλότερο είναι το επιτόκιο, τόσο υψηλότερη η DMVP και η τιμή του συντελεστή.

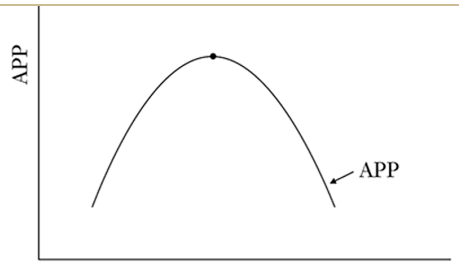
Β. Το οριακό φυσικό προϊόν

Τι καθορίζει, λοιπόν, τη θέση και το σχήμα του πίνακα MVP; Τι είναι η αξία του οριακού προϊόντος; Είναι το ποσό των εισπραττόμενων εσόδων που μπορεί να αποδοθεί σε μία μονάδα ενός συντελεστή. Και αυτό το έσοδο εξαρτάται από δύο στοιχεία: (1) το φυσικό προϊόν που παράγεται και (2) την τιμή αυτού του προϊόντος. Εάν η αγορά εκτιμά ότι μία ώρα του συντελεστή Χ παράγει αξία 20 ουγγιών χρυσού, αυτό μπορεί να συμβαίνει επειδή μία ώρα παράγει 20 μονάδες του φυσικού προϊόντος, οι οποίες πωλούνται σε τιμή μίας ουγγιάς χρυσού ανά μονάδα. Ή η ίδια MVP μπορεί να προκύπτει από την παραγωγή 10 μονάδων του προϊόντος, που πωλούνται προς δύο ουγγιές χρυσού ανά μονάδα κ.ο.κ. Εν ολίγοις, η αξία του οριακού προϊόντος μιας μονάδας υπηρεσίας συντελεστή ισούται με το οριακό φυσικό προϊόν της επί την τιμή αυτού του προϊόντος.[295]

Ας διερευνήσουμε, λοιπόν, τους προσδιοριστικούς παράγοντες του οριακού φυσικού προϊόντος — MPP. Καταρχάς, δεν μπορεί να υπάρξει γενικός πίνακας για το MPP όπως υπάρχει για την MVP, για τον απλό λόγο ότι οι φυσικές μονάδες διαφόρων αγαθών δεν είναι συγκρίσιμες. Πώς μπορούν να συγκριθούν με φυσικούς όρους μία δωδεκάδα αυγά, μία λίβρα βουτύρου και μία κατοικία; Και όμως, ο ίδιος συντελεστής μπορεί να είναι χρήσιμος στην παραγωγή οποιουδήποτε από αυτά τα αγαθά. Μπορεί, επομένως, να υπάρξει πίνακας MPP μόνο σε επιμέρους όρους, δηλαδή για κάθε συγκεκριμένη παραγωγική διαδικασία στην οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί ο συντελεστής. Για κάθε παραγωγική διαδικασία θα υπάρχει για τον συντελεστή ένας πίνακας οριακού φυσικού προϊόντος με ορισμένο σχήμα. Το MPP μιας προσφερόμενης ποσότητας σε εκείνη τη διαδικασία είναι η ποσότητα φυσικού προϊόντος που μπορεί να καταλογιστεί σε μία μονάδα αυτού του συντελεστή, δηλαδή η ποσότητα προϊόντος που θα χαθεί εάν αφαιρεθεί μία μονάδα του συντελεστή. Εάν η προσφορά του συντελεστή στη διαδικασία αυξηθεί κατά μία μονάδα, με τους άλλους συντελεστές να παραμένουν ίδιοι, τότε το MPP της προσφοράς γίνεται το πρόσθετο φυσικό προϊόν που μπορεί να προκύψει από την προσθήκη της μονάδας. Η προσφορά του συντελεστή που έχει σημασία για τους πίνακες MPP δεν είναι η συνολική προσφορά στην κοινωνία, αλλά η προσφορά σε κάθε διαδικασία, διότι οι πίνακες MPP διαμορφώνονται χωριστά για κάθε διαδικασία.

(1) Ο νόμος των αποδόσεων

Για να διερευνήσουμε περαιτέρω τον πίνακα MPP, ας θυμηθούμε τον νόμο των αποδόσεων που εκτέθηκε στο κεφάλαιο 1. Σύμφωνα με τον νόμο των αποδόσεων, μια αιώνια αλήθεια της ανθρώπινης δράσης, εάν η ποσότητα ενός συντελεστή μεταβάλλεται και οι ποσότητες των άλλων συντελεστών παραμένουν σταθερές, υπάρχει ένα σημείο στο οποίο το φυσικό προϊόν ανά μονάδα του συντελεστή είναι μέγιστο. Το φυσικό προϊόν ανά μονάδα του συντελεστή μπορεί να ονομαστεί μέσο φυσικό προϊόν —APP. Ο νόμος δηλώνει επιπλέον ότι, με μικρότερη ή μεγαλύτερη προσφορά του συντελεστή, το APP πρέπει να είναι χαμηλότερο. Μπορούμε να απεικονίσουμε μια τυπική καμπύλη APP όπως στο Σχήμα 58.

ΣΧΗΜΑ 58. ΜΕΣΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΕΝΟΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗ

(2) Οριακό φυσικό προϊόν και μέσο φυσικό προϊόν

Ποια είναι η σχέση μεταξύ APP και MPP; Το MPP είναι η ποσότητα φυσικού προϊόντος που θα παραχθεί με την προσθήκη μίας μονάδας ενός συντελεστή, με δεδομένους τους άλλους συντελεστές. Το APP είναι ο λόγος του συνολικού προϊόντος προς τη συνολική ποσότητα του μεταβλητού συντελεστή, με δεδομένους τους άλλους συντελεστές. Για να καταδείξουμε τις έννοιες του APP και του MPP, ας εξετάσουμε μια υποθετική περίπτωση στην οποία όλες οι μονάδες των άλλων συντελεστών παραμένουν σταθερές και ο αριθμός των μονάδων ενός συντελεστή μεταβάλλεται. Στον Πίνακα 13, η πρώτη στήλη παραθέτει τον αριθμό μονάδων του μεταβλητού συντελεστή και η δεύτερη το συνολικό φυσικό προϊόν που παράγεται όταν αυτές οι μεταβαλλόμενες μονάδες συνδυάζονται με σταθερές μονάδες των άλλων συντελεστών. Η τρίτη στήλη είναι το APP, δηλαδή το συνολικό προϊόν διαιρεμένο με τον αριθμό μονάδων του συντελεστή, ή η μέση φυσική παραγωγικότητα μιας μονάδας του συντελεστή. Η τέταρτη στήλη είναι το MPP, δηλαδή η διαφορά στο συνολικό προϊόν που προκύπτει από την προσθήκη μίας ακόμη μονάδας του μεταβλητού συντελεστή, ή το συνολικό προϊόν της τρέχουσας γραμμής μείον το συνολικό προϊόν της προηγούμενης γραμμής:

ΠΙΝΑΚΑΣ 13

ΜΟΝΑΔΕΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΥ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ	ΜΕΣΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ	ΟΡΙΑΚΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ
0	0	0	0
1	3	3	3
2	8	4	5
3	15	5	7
4	22	5.2	7
5	27.5	5.5	5.5
6	30	5	2.5
7	28	4	-2

Καταρχάς, είναι απολύτως σαφές ότι κανένας συντελεστής δεν θα χρησιμοποιηθεί ποτέ στην περιοχή όπου το MPP είναι αρνητικό. Στο παράδειγμά μας, αυτό συμβαίνει όταν χρησιμοποιούνται επτά μονάδες του συντελεστή. Έξι μονάδες του συντελεστή, σε συνδυασμό με δεδομένους άλλους συντελεστές, παρήγαγαν 30 μονάδες προϊόντος. Η προσθήκη μίας ακόμη μονάδας συνεπάγεται απώλεια δύο μονάδων προϊόντος. Το MPP του συντελεστή όταν χρησιμοποιούνται επτά μονάδες είναι −2. Προφανώς, κανένας συντελεστής δεν θα χρησιμοποιηθεί ποτέ σε αυτή την περιοχή, και αυτό ισχύει είτε ο ιδιοκτήτης του συντελεστή είναι επίσης ιδιοκτήτης του προϊόντος είτε ένας κεφαλαιούχος μισθώνει τον συντελεστή για να εργαστεί στην παραγωγή του προϊόντος. Θα ήταν

παράλογο και αντίθετο προς τις αρχές της ανθρώπινης δράσης να δαπανάται προσπάθεια ή χρήμα για πρόσθετους συντελεστές με μοναδικό αποτέλεσμα τη μείωση της ποσότητας του συνολικού προϊόντος.

Στον πίνακα ακολουθούμε τον νόμο των αποδόσεων, με την έννοια ότι το APP, αρχίζοντας βεβαίως από το μηδέν με μηδενικές μονάδες του συντελεστή, αυξάνεται μέχρι ένα μέγιστο και κατόπιν μειώνεται. Παρατηρούμε επίσης από τον πίνακά μας τα εξής: (1) όταν το APP αυξάνεται —με εξαίρεση το πρώτο κιόλας βήμα, όπου το συνολικό προϊόν, το APP και το MPP είναι όλα ίσα—, το MPP είναι υψηλότερο από το APP· (2) όταν το APP μειώνεται, το MPP είναι χαμηλότερο από το APP· (3) στο σημείο μέγιστου APP, το MPP ισούται με το APP. Θα αποδείξουμε τώρα αλγεβρικά ότι αυτοί οι τρεις νόμοι ισχύουν πάντοτε.[296]

Έστω F οποιοσδήποτε αριθμός μονάδων ενός μεταβλητού συντελεστή, με δεδομένους τους άλλους συντελεστές, και P οι μονάδες του συνολικού προϊόντος που αποδίδει ο συνδυασμός. Τότε το P/F είναι το μέσο φυσικό προϊόν. Όταν προσθέτουμε ΔF επιπλέον μονάδες του συντελεστή, το συνολικό προϊόν αυξάνεται κατά ΔP. Το οριακό φυσικό προϊόν που αντιστοιχεί στην αύξηση του συντελεστή είναι $\Delta P/\Delta F$. Το νέο μέσο φυσικό προϊόν, που αντιστοιχεί στη μεγαλύτερη προσφορά συντελεστών, είναι:

$$\frac{P + \Delta P}{F + \Delta F}$$

Το νέο APP μπορεί τώρα να είναι υψηλότερο ή χαμηλότερο από το προηγούμενο. Ας υποθέσουμε ότι το νέο APP είναι υψηλότερο και ότι, επομένως, βρισκόμαστε σε μια περιοχή όπου το APP αυξάνεται. Αυτό σημαίνει ότι:

$$\frac{P + \Delta P}{F + \Delta F} > \frac{P}{F}$$ > είναι το σύμβολο του «μεγαλύτερο από».

ή $$\frac{P + \Delta P}{F + \Delta F} - \frac{P}{F} > 0$$

Συνδυάζοντας τους όρους: $$\frac{FP + F\Delta P - PF - P\Delta F}{F(F + \Delta F)} > 0$$

Τότε, προφανώς:

$$FP + F\Delta P - PF - P\Delta F > 0$$

$$F\Delta P - P\Delta F > 0$$

$$F\Delta P > P\Delta F$$

$$\therefore \frac{\Delta P}{\Delta F} > \frac{P}{F}$$

Έτσι, το MPP είναι μεγαλύτερο από το παλαιό APP. Εφόσον είναι μεγαλύτερο, αυτό σημαίνει ότι υπάρχει θετικός αριθμός k τέτοιος ώστε:

$$\frac{\Delta P}{\Delta F} = \frac{kP}{F}$$

Υπάρχει τώρα ένας αλγεβρικός κανόνας σύμφωνα με τον οποίο, εάν:

$$\frac{a}{b} = \frac{c}{d},$$

τότε:

$$\frac{a}{b} = \frac{c + a}{d + b}$$

Επομένως:

$$\frac{\Delta P}{\Delta F} = \frac{kP + \Delta P}{F + \Delta F}$$

Εφόσον το k είναι θετικό:

$$\frac{kP + \Delta P}{F + \Delta F} > \frac{P + \Delta P}{F + \Delta F}$$

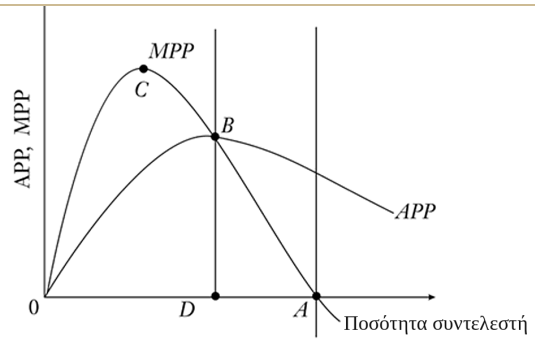
Επομένως:

$$\boxed{\frac{\Delta P}{\Delta F} > \frac{P + \Delta P}{F + \Delta F}}$$

Εν ολίγοις, το MPP είναι επίσης μεγαλύτερο από το νέο APP.

Με άλλα λόγια, εάν το APP αυξάνεται, τότε το οριακό φυσικό προϊόν είναι μεγαλύτερο από το μέσο φυσικό προϊόν σε αυτή την περιοχή. Αυτό αποδεικνύει τον πρώτο από τους παραπάνω νόμους. Εάν τώρα επιστρέψουμε στην απόδειξή μας και αντικαταστήσουμε τα σύμβολα «μεγαλύτερο από» με σύμβολα «μικρότερο από» και ακολουθήσουμε παρόμοια βήματα, καταλήγουμε στο αντίθετο συμπέρασμα: όπου το APP μειώνεται, το οριακό φυσικό προϊόν είναι χαμηλότερο από το μέσο φυσικό προϊόν. Αυτό αποδεικνύει τον δεύτερο από τους τρεις νόμους μας σχετικά με τη σχέση μεταξύ οριακού και μέσου φυσικού προϊόντος. Εάν, όμως, το MPP είναι μεγαλύτερο από το APP όταν το τελευταίο αυξάνεται και μικρότερο από το APP όταν το τελευταίο μειώνεται, τότε συνάγεται ότι, όταν το APP βρίσκεται στο μέγιστό του, το MPP δεν πρέπει να είναι ούτε μικρότερο ούτε μεγαλύτερο από το APP, αλλά ίσο με αυτό. Και αυτό αποδεικνύει τον τρίτο νόμο. Βλέπουμε ότι αυτά τα χαρακτηριστικά του πίνακά μας ισχύουν για όλες τις δυνατές περιπτώσεις παραγωγής.

Το διάγραμμα του Σχήματος 59 απεικονίζει ένα τυπικό ζεύγος πινάκων MPP και APP. Δείχνει τις διάφορες σχέσεις μεταξύ APP και MPP. Και οι δύο καμπύλες αρχίζουν από το μηδέν και ταυτίζονται πολύ κοντά στην αρχή τους. Η καμπύλη APP αυξάνεται έως ότου φτάσει σε ένα μέγιστο στο B και κατόπιν μειώνεται. Η καμπύλη MPP αυξάνεται ταχύτερα, έτσι ώστε βρίσκεται υψηλότερα από την APP, φτάνει νωρίτερα στο μέγιστό της στο C και κατόπιν μειώνεται έως ότου τέμνει την APP στο B. Από εκεί και έπειτα, η καμπύλη MPP μειώνεται ταχύτερα από την APP, έως ότου τελικά τέμνει τον οριζόντιο άξονα σε κάποιο σημείο A και γίνεται αρνητική. Καμία επιχείρηση δεν θα λειτουργεί πέρα από την περιοχή 0A.

ΣΧΗΜΑ 59. ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΟΡΙΑΚΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΜΕΣΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ

Ας διερευνήσουμε τώρα περαιτέρω την περιοχή αυξανόμενου APP, μεταξύ 0 και D. Ας εξετάσουμε έναν ακόμη υποθετικό πίνακα —τον Πίνακα 14—, ο οποίος θα είναι απλούστερος για τον σκοπό μας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 14

ΜΟΝΑΔΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ	ΜΕΣΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ
2	10	5
3	18	6
4	25	6.2

Πρόκειται για ένα τμήμα της αύξουσας περιοχής του πίνακα μέσου φυσικού προϊόντος, με το μέγιστο να επιτυγχάνεται στις τέσσερις μονάδες και σε APP 6,2. Το ερώτημα είναι: Πόσο πιθανό είναι μια επιχείρηση να επιλέξει αυτή την περιοχή ως τον κατάλληλο συνδυασμό εισροών και εκροών; Ας εξετάσουμε την πρώτη γραμμή του πίνακα. Δύο μονάδες του μεταβλητού συντελεστή, μαζί με μια δέσμη από εκείνο που μπορούμε να ονομάσουμε *U* μονάδες όλων των άλλων συντελεστών, αποδίδουν 10 μονάδες προϊόντος. Από την άλλη πλευρά, στο μέγιστο APP του συντελεστή, τέσσερις μονάδες του, μαζί με *U* μονάδες άλλων συντελεστών, αποδίδουν 25 μονάδες προϊόντος. Είδαμε παραπάνω ότι αποτελεί θεμελιώδη αλήθεια της φύσης πως τα ίδια ποσοτικά αίτια παράγουν τα ίδια ποσοτικά αποτελέσματα. Επομένως, εάν υποδιπλασιάσουμε τις ποσότητες όλων των συντελεστών στην τρίτη γραμμή, θα λάβουμε το μισό προϊόν. Με άλλα λόγια, δύο μονάδες του συντελεστή, σε συνδυασμό με *U*/2 —με τις μισές από τις διάφορες μονάδες καθενός από τους άλλους συντελεστές—, θα αποδώσουν 12,5 μονάδες προϊόντος.

Ας εξετάσουμε αυτή την κατάσταση. Από την πρώτη γραμμή βλέπουμε ότι δύο μονάδες του μεταβλητού συντελεστή, μαζί με *U* μονάδες δεδομένων συντελεστών, αποδίδουν 10 μονάδες προϊόντος. Αλλά, συνάγοντας από την τελευταία γραμμή, βλέπουμε ότι δύο μονάδες του μεταβλητού συντελεστή, μαζί με *U*/2 μονάδες δεδομένων συντελεστών, αποδίδουν 12,5 μονάδες προϊόντος. Είναι προφανές ότι, όπως και στην περίπτωση της υπέρβασης του 0A, οποιαδήποτε επιχείρηση κατένεμε τους συντελεστές έτσι ώστε να βρίσκεται στην περιοχή 0D θα λάμβανε μια εξαιρετικά άστοχη απόφαση. Προφανώς, κανείς δεν θα ήθελε να δαπανά περισσότερη προσπάθεια ή περισσότερο χρήμα για συντελεστές —τους «άλλους» συντελεστές— και να αποκτά μικρότερο συνολικό προϊόν ή, άλλωστε, το ίδιο συνολικό προϊόν. Είναι προφανές ότι, εάν ο παραγωγός παραμένει στην περιοχή 0D, βρίσκεται σε περιοχή αρνητικής οριακής φυσικής παραγωγικότητας

των άλλων συντελεστών. Θα βρισκόταν σε κατάσταση όπου θα αποκτούσε μεγαλύτερο συνολικό προϊόν απορρίπτοντας ορισμένους από τους άλλους συντελεστές. Με τον ίδιο τρόπο, πέρα από το 0A, θα μπορούσε να αποκτήσει μεγαλύτερο συνολικό προϊόν εάν απέρριπτε ορισμένες μονάδες του εκάστοτε μεταβλητού συντελεστή. Μια περιοχή αυξανόμενου APP για έναν συντελεστή, λοιπόν, σημαίνει περιοχή αρνητικού MPP για άλλους συντελεστές, και αντιστρόφως. Ο παραγωγός, επομένως, δεν θα επιθυμεί ποτέ να κατανείμει τον συντελεστή του στην περιοχή 0D ή στην περιοχή πέρα από το A.

Ούτε θα ορίσει ο παραγωγός την ποσότητα του συντελεστή έτσι ώστε το MPP του να βρίσκεται στα σημεία B ή A. Πράγματι, η ποσότητα του μεταβλητού συντελεστή θα οριστεί έτσι ώστε να έχει μηδενική οριακή παραγωγικότητα —στο A— μόνο εάν πρόκειται για ελεύθερο αγαθό. Δεν υπάρχει, όμως, κάτι όπως ένα ελεύθερο αγαθό· υπάρχει μόνο μια συνθήκη ανθρώπινης ευημερίας που δεν υπόκειται σε δράση και, επομένως, δεν αποτελεί στοιχείο των πινάκων παραγωγικότητας. Αντιστρόφως, το APP βρίσκεται στο B, στο μέγιστό του για τον μεταβλητό συντελεστή, μόνο όταν οι άλλοι συντελεστές είναι ελεύθερα αγαθά και, επομένως, έχουν μηδενική οριακή παραγωγικότητα σε αυτό το σημείο. Μόνο εάν όλοι οι άλλοι συντελεστές ήταν ελεύθεροι και μπορούσαν να μη ληφθούν υπόψη θα μπορούσε ο παραγωγός να επικεντρωθεί απλώς στη μεγιστοποίηση της παραγωγικότητας ενός και μόνο συντελεστή. Ωστόσο, δεν μπορεί να υπάρξει παραγωγή με έναν μόνο συντελεστή, όπως είδαμε στο κεφάλαιο 1.

Το συμπέρασμα, επομένως, είναι αναπόφευκτο. Ένας συντελεστής θα χρησιμοποιείται πάντοτε σε μια παραγωγική διαδικασία κατά τρόπο ώστε να βρίσκεται σε περιοχή φθίνοντος APP και φθίνοντος αλλά θετικού MPP — μεταξύ των σημείων D και A του διαγράμματος. Σε κάθε παραγωγική διαδικασία, επομένως, κάθε συντελεστής θα χρησιμοποιείται σε περιοχή φθίνοντος MPP και φθίνοντος APP, έτσι ώστε οι πρόσθετες μονάδες του συντελεστή που χρησιμοποιούνται στη διαδικασία να μειώνουν το MPP και η μείωση των μονάδων να το αυξάνει.

Γ. Αξία του οριακού προϊόντος

Όπως είδαμε, η MVP οποιουδήποτε συντελεστή είναι το MPP του πολλαπλασιασμένο με την τιμή πώλησης του προϊόντος του. Μόλις καταλήξαμε ότι κάθε συντελεστής θα χρησιμοποιείται στην περιοχή φθίνοντος οριακού φυσικού προϊόντος του σε κάθε παραγωγική διαδικασία. Ποιο θα είναι το σχήμα του πίνακα της αξίας του οριακού προϊόντος; Καθώς η προσφορά ενός συντελεστή αυξάνεται και οι άλλοι συντελεστές παραμένουν ίδιοι, συνάγεται ότι το συνολικό φυσικό προϊόν είναι μεγαλύτερο. Ένα μεγαλύτερο απόθεμα, με δεδομένη την καμπύλη ζήτησης των καταναλωτών, θα οδηγήσει σε μείωση της αγοραίας τιμής. Η τιμή του προϊόντος, λοιπόν, θα μειώνεται καθώς μειώνεται το MPP και θα αυξάνεται καθώς το τελευταίο αυξάνεται. Συνάγεται ότι η καμπύλη MVP του συντελεστή θα είναι πάντοτε φθίνουσα και θα μειώνεται με ταχύτερο ρυθμό από την καμπύλη MPP. Για κάθε συγκεκριμένη παραγωγική διαδικασία, οποιοσδήποτε συντελεστής θα χρησιμοποιείται στην περιοχή φθίνουσας MVP.[297] Αυτό συνάδει με το προηγούμενο συμπέρασμα, που βασίζεται στον νόμο της χρησιμότητας, ότι ο συντελεστής γενικά, μεταξύ διαφόρων παραγωγικών διαδικασιών, θα χρησιμοποιείται κατά τρόπο ώστε η MVP του να είναι φθίνουσα. Επομένως, η γενική MVP του —μεταξύ διαφόρων χρήσεων και μέσα σε κάθε χρήση— είναι φθίνουσα, και οι διάφορες επιμέρους MVP του είναι φθίνουσες —μέσα σε κάθε χρήση. Συνεπώς, και η DMVP του είναι φθίνουσα.

Η τιμή μιας μονάδας οποιουδήποτε συντελεστή, όπως είδαμε, θα καθορίζεται στην αγορά ίση με την προεξοφλημένη αξία του οριακού προϊόντος της. Αυτή θα είναι η DMVP όπως προσδιορίζεται από τον γενικό πίνακα που περιλαμβάνει όλες τις διάφορες χρήσεις στις οποίες μπορεί να διατεθεί ο συντελεστής. Οι παραγωγοί θα χρησιμοποιούν τώρα τον συντελεστή κατά τρόπο ώστε η DMVP του να εξισώνεται μεταξύ όλων των χρήσεων. Εάν η DMVP σε μία χρήση είναι μεγαλύτερη από ό,τι σε μια άλλη, τότε οι εργοδότες στον πρώτο κλάδο παραγωγής θα είναι σε θέση να προσφέρουν περισσότερα για τον συντελεστή και θα χρησιμοποιούν μεγαλύτερη ποσότητά του, έως ότου, σύμφωνα με την αρχή της φθίνουσας MVP, η DMVP της επεκτεινόμενης χρήσης μειωθεί στο σημείο όπου εξισώνεται με την αυξανόμενη DMVP της συρρικνούμενης χρήσης. Η τιμή του συντελεστή θα καθοριστεί ίση με τη γενική DMVP, η οποία στην ERE θα είναι ενιαία σε όλες τις επιμέρους χρήσεις.

Έτσι, εξετάζοντας έναν συντελεστή σε όλες τις αλληλεξαρτήσεις του, μπορέσαμε να εξηγήσουμε την τιμολόγηση της μονάδας υπηρεσίας του χωρίς να προϋποθέσουμε την ύπαρξη της ίδιας της τιμής. Η επικέντρωση της ανάλυσης στην κατάσταση όπως εμφανίζεται από τη σκοπιά της επιχείρησης σημαίνει ότι υποπίπτουμε σε αυτό το σφάλμα, διότι η μεμονωμένη επιχείρηση προφανώς βρίσκει στην αγορά μια δεδομένη τιμή συντελεστή. Η τιμή μιας μονάδας συντελεστή θα καθορίζεται από την αγορά ίση με την αξία του οριακού προϊόντος της, προεξοφλημένη με το επιτόκιο για το χρονικό διάστημα έως την παραγωγή του προϊόντος, υπό την προϋπόθεση ότι αυτή η αποτίμηση του μεριδίου του συντελεστή μπορεί να απομονωθεί. Μπορεί να απομονωθεί εάν ο συντελεστής είναι μη ειδικός ή είναι ο μοναδικός υπολειμματικός ειδικός συντελεστής σε μια διαδικασία. Η εν λόγω MVP καθορίζεται από τον γενικό πίνακα MVP που καλύπτει τις διάφορες χρήσεις του συντελεστή και από τη διαθέσιμη προσφορά του συντελεστή στην οικονομία. Ο γενικός πίνακας MVP ενός συντελεστή είναι φθίνων καθώς αυξάνεται η προσφορά του συντελεστή· αποτελείται από επιμέρους πίνακες MVP για τις διάφορες χρήσεις του συντελεστή, οι οποίοι με τη σειρά τους συγκροτούνται από φθίνοντες πίνακες οριακού φυσικού προϊόντος και μειούμενες τιμές προϊόντων. Επομένως, εάν η προσφορά του συντελεστή αυξηθεί, με τον πίνακα MVP στην οικονομία να παραμένει ίδιος, η MVP και, συνεπώς, η τιμή του συντελεστή θα μειωθούν· και καθώς η προσφορά του συντελεστή συρρικνώνεται, *ceteris paribus*, η τιμή του συντελεστή θα αυξάνεται.

Για τη μεμονωμένη επιχείρηση, η τιμή ενός συντελεστή που διαμορφώνεται στην αγορά αποτελεί ένδειξη της προεξοφλημένης αξίας του οριακού προϊόντος του αλλού. Αυτό είναι το κόστος ευκαιρίας της χρησιμοποίησης του προϊόντος από την επιχείρηση, διότι ισούται με την αξία του προϊόντος που θυσιάζεται λόγω της μη χρησιμοποίησης της μονάδας του συντελεστή αλλού. Στην ERE, όπου όλες οι τιμές των συντελεστών ισούνται με τις προεξοφλημένες αξίες των οριακών προϊόντων, συνάγεται ότι οι τιμές των συντελεστών και τα «κόστη» ευκαιρίας θα είναι ίσα.

Οι επικριτές της ανάλυσης της οριακής παραγωγικότητας έχουν υποστηρίξει ότι, στον «σύγχρονο σύνθετο κόσμο», όλοι οι συντελεστές συνεργάζονται για την παραγωγή ενός προϊόντος και, επομένως, είναι αδύνατον να υπάρξει οποιοσδήποτε καταλογισμός μέρους του προϊόντος στους διάφορους συνεργαζόμενους συντελεστές. Συνεπώς, ισχυρίζονται ότι η «διανομή» του προϊόντος στους συντελεστές μπορεί να διαχωριστεί από την παραγωγή και πραγματοποιείται αυθαίρετα σύμφωνα με τη θεωρία της διαπραγμάτευσης. Ασφαλώς, κανείς δεν αρνείται ότι πολλοί συντελεστές πράγματι συνεργάζονται για την παραγωγή αγαθών. Αλλά το γεγονός ότι οι περισσότεροι συντελεστές —και όλοι οι συντελεστές εργασίας— είναι μη ειδικοί και ότι πολύ σπάνια υπάρχει περισσότερος από ένας αμιγώς ειδικός συντελεστής σε μια παραγωγική διαδικασία επιτρέπει στην αγορά να απομονώνει την παραγωγικότητα σε αξία και να τείνει να αμείβει κάθε

συντελεστή σύμφωνα με αυτό το οριακό προϊόν. Στην ελεύθερη αγορά, επομένως, η τιμή κάθε συντελεστή δεν καθορίζεται από «αυθαίρετη» διαπραγμάτευση, αλλά τείνει να διαμορφώνεται αυστηρά σύμφωνα με την προεξοφλημένη αξία του οριακού προϊόντος του. Η σημασία αυτής της διαδικασίας της αγοράς αυξάνεται καθώς η οικονομία γίνεται περισσότερο εξειδικευμένη και σύνθετη και οι προσαρμογές πιο λεπτές. Όσο περισσότερες χρήσεις αναπτύσσονται για έναν συντελεστή και όσο περισσότεροι τύποι συντελεστών εμφανίζονται, τόσο σημαντικότερη γίνεται αυτή η διαδικασία αγοραίου «καταλογισμού» σε σύγκριση με την απλή διαπραγμάτευση. Διότι αυτή η διαδικασία είναι που επιφέρει την αποτελεσματική κατανομή των συντελεστών και τη ροή της παραγωγής σύμφωνα με τις πιο επιτακτικές ζητήσεις των καταναλωτών, συμπεριλαμβανομένων των μη χρηματικών επιθυμιών των ίδιων των παραγωγών. Στη διαδικασία της ελεύθερης αγοράς, επομένως, δεν υπάρχει διαχωρισμός μεταξύ παραγωγής και «διανομής». Δεν υπάρχει κάπου ένας σωρός στον οποίο ρίχνονται αυθαίρετα «προϊόντα» και από τον οποίο κάποιος τα «διανέμει» ή μπορεί να τα «διανείμει» αυθαίρετα μεταξύ διαφόρων ανθρώπων. Αντιθέτως, τα άτομα παράγουν αγαθά και τα πωλούν στους καταναλωτές έναντι χρήματος, το οποίο με τη σειρά τους δαπανούν για κατανάλωση ή επένδυση προκειμένου να αυξήσουν τη μελλοντική κατανάλωση. Δεν υπάρχει χωριστή «διανομή»· υπάρχει μόνο παραγωγή και το συνακόλουθό της, η ανταλλαγή.

Πρέπει πάντοτε να γίνεται κατανοητό, ακόμη και όπου δεν δηλώνεται ρητά στο κείμενο για λόγους έκθεσης, ότι οι πίνακες MVP που χρησιμοποιούνται για τον καθορισμό των τιμών είναι πίνακες προεξοφλημένης MVP, οι οποίοι προεξοφλούν την τελική MVP για το χρονικό διάστημα που απομένει έως την παραγωγή του τελικού καταναλωτικού προϊόντος. Οι DMVP είναι εκείνες που εξισώνονται μεταξύ των διαφόρων χρήσεων του συντελεστή. Η σημασία αυτού του γεγονότος είναι ότι εξηγεί την αγοραία κατανομή των μη ειδικών συντελεστών μεταξύ διαφόρων παραγωγικών σταδίων του ίδιου ή διαφορετικών αγαθών. Έτσι, εάν η DMVP ενός συντελεστή είναι έξι ουγγιές χρυσού και ο συντελεστής χρησιμοποιείται σε μια διαδικασία σχεδόν ταυτόχρονη με την κατανάλωση, η MVP του θα είναι έξι. Ας υποθέσουμε ότι το καθαρό επιτόκιο είναι 5 τοις εκατό. Εάν ο συντελεστής χρησιμοποιείται σε μια διαδικασία που θα ωριμάσει σε τελική κατανάλωση σε πέντε έτη από τώρα, μια DMVP έξι σημαίνει MVP 7,5· εάν χρησιμοποιείται σε μια διαδικασία 10 ετών, μια DMVP έξι σημαίνει MVP 10· και ούτω καθεξής. Όσο περισσότερο απέχει η χρονική στιγμή χρησιμοποίησης από τη στιγμή κατά την οποία ολοκληρώνεται το τελικό προϊόν, τόσο μεγαλύτερη πρέπει να είναι η διαφορά που προβλέπεται για το ετήσιο εισόδημα από τόκο των κεφαλαιούχων οι οποίοι προκαταβάλλουν παρόντα αγαθά και καθιστούν έτσι δυνατή ολόκληρη τη διάρκεια της παραγωγικής διαδικασίας. Το ποσό της προεξόφλησης από την MVP είναι εδώ μεγαλύτερο επειδή το ανώτερο στάδιο απέχει περισσότερο από την τελική κατανάλωση σε σύγκριση με τα άλλα. Επομένως, για να πραγματοποιηθεί επένδυση στα ανώτερα στάδια, η MVP τους πρέπει να είναι πολύ υψηλότερη από την MVP στις συντομότερες διαδικασίες.[298]

3. Η πηγή των εισοδημάτων των συντελεστών

Η ανάλυσή μας μάς επιτρέπει τώρα να επιλύσουμε εκείνη την παλαιόθεν διαμάχη στην οικονομική επιστήμη: Ποια είναι η πηγή των μισθών — το κεφάλαιο ή η κατανάλωση; Ή, όπως θα έπρεπε να αναδιατυπώσουμε το ερώτημα, ποια είναι η πηγή των εισοδημάτων των πρωτογενών συντελεστών —της εργασίας και της γης; Είναι σαφές ότι ο τελικός στόχος της επένδυσης κεφαλαίου είναι η μελλοντική κατανάλωση. Υπό αυτή την έννοια, η κατανάλωση είναι η αναγκαία προϋπόθεση χωρίς την οποία δεν θα υπήρχε κεφάλαιο. Επιπλέον, για κάθε συγκεκριμένο αγαθό, η κατανάλωση

υπαγορεύει, μέσω των ζητήσεων στην αγορά, τις τιμές των διαφόρων προϊόντων και τη μετακίνηση των μη ειδικών συντελεστών από τη μία διαδικασία στην άλλη. Ωστόσο, η κατανάλωση από μόνη της δεν παρέχει τίποτε. Η αποταμίευση και η επένδυση είναι αναγκαίες για να καταστεί δυνατή οποιαδήποτε κατανάλωση, διότι χωρίς καθόλου παραγωγικές διαδικασίες ή κεφαλαιακή δομή θα μπορούσε να εξασφαλιστεί ελάχιστη κατανάλωση — ίσως μόνο η άμεση συλλογή καρπών.[299]

Στον βαθμό που οι συντελεστές εργασίας ή γης παράγουν και πωλούν αμέσως καταναλωτικά αγαθά, δεν απαιτείται κεφάλαιο για την αμοιβή τους. Πληρώνονται απευθείας από την κατανάλωση. Αυτό ίσχυε για τη συλλογή καρπών από τον Crusoe. Ισχύει επίσης, σε μια οικονομία με υψηλή κεφαλαιακή ανάπτυξη, για την εργασία και τη γη στα τελικά στάδια της παραγωγικής διαδικασίας. Σε αυτά τα τελικά στάδια, τα οποία περιλαμβάνουν τα αμιγή εισοδήματα από εργασία που αποκτώνται με την πώληση προσωπικών υπηρεσιών —γιατρών, καλλιτεχνών, δικηγόρων κ.λπ. — στους καταναλωτές, οι συντελεστές αποκομίζουν απευθείας την αξία του οριακού προϊόντος τους, χωρίς προηγούμενη προεξόφληση. Όλοι οι άλλοι συντελεστές εργασίας και γης που συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία πληρώνονται από αποταμιευμένο κεφάλαιο πριν από την παραγωγή και την κατανάλωση του προϊόντος.

Πρέπει να συμπεράνουμε ότι, στη διαμάχη μεταξύ της κλασικής θεωρίας ότι οι μισθοί καταβάλλονται από το κεφάλαιο και της θεωρίας των Henry George, J.B. Clark και άλλων ότι οι μισθοί καταβάλλονται από το ετήσιο προϊόν που καταναλώνεται, η πρώτη θεωρία είναι ορθή στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων, και ότι αυτή η πλειονότητα γίνεται ακόμη πιο κυρίαρχη όσο μεγαλύτερο είναι το απόθεμα κεφαλαίου στην κοινωνία.[300]

4. Γη και κεφαλαιουχικά αγαθά

Η τιμή της μονάδας υπηρεσίας κάθε συντελεστή, λοιπόν, ισούται με την προεξοφλημένη αξία του οριακού προϊόντος του. Αυτό ισχύει για όλους τους συντελεστές, είτε είναι «πρωτογενείς» —γη και εργασία— είτε «παραχθέντες» —κεφαλαιουχικά αγαθά. Ωστόσο, όπως είδαμε, δεν υπάρχει καθαρό εισόδημα για τους ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικών αγαθών, διότι οι τιμές τους περιλαμβάνουν τις τιμές των διαφόρων συντελεστών που συνεργάζονται στην παραγωγή τους. Ουσιαστικά, λοιπόν, καθαρό εισόδημα περιέρχεται μόνο στους ιδιοκτήτες συντελεστών γης και εργασίας και στους κεφαλαιούχους για τις «χρονικές» υπηρεσίες τους. Εξακολουθεί, ωστόσο, να ισχύει ότι η αρχή της τιμολόγησης —η ισότητα με την προεξοφλημένη MVP— εφαρμόζεται σε οποιονδήποτε συντελεστή, είτε είναι κεφαλαιουχικό αγαθό είτε οποιοσδήποτε άλλος.

Ας επιστρέψουμε στο διάγραμμα του Σχήματος 41. Αυτή τη φορά, ας υποθέσουμε για λόγους απλότητας ότι εξετάζουμε μία μονάδα ενός καταναλωτικού αγαθού, η οποία πωλείται έναντι 100 ουγγιών, και ότι μία μονάδα κάθε συγκεκριμένου συντελεστή εισέρχεται στην παραγωγή της. Έτσι, στη βαθμίδα 1, το 80 αναφέρεται σε μία μονάδα ενός κεφαλαιουχικού αγαθού. Ας εξετάσουμε πρώτα την πρώτη βαθμίδα. Οι κεφαλαιούχοι του σταδίου 1 αγοράζουν ένα κεφαλαιουχικό αγαθό έναντι 80 ουγγιών και, όπως υποθέτουμε, έναν συντελεστή εργασίας έναντι οκτώ ουγγιών και έναν συντελεστή γης έναντι επτά ουγγιών. Η κοινή MVP των τριών συντελεστών είναι 100. Ωστόσο, η συνολική τιμή τους είναι 95 ουγγιές. Το υπόλοιπο είναι η έκπτωση που περιέρχεται στους κεφαλαιούχους λόγω του χρονικού στοιχείου. Το άθροισμα των προεξοφλημένων MVP, λοιπόν, είναι 95 ουγγιές, και αυτό ακριβώς είναι το ποσό που έλαβαν συνολικά οι ιδιοκτήτες των τριών

συντελεστών. Η προεξοφλημένη MVP της υπηρεσίας του συντελεστή εργασίας ήταν οκτώ, η DMVP της υπηρεσίας της γης ήταν επτά και η DMVP της υπηρεσίας του κεφαλαιουχικού αγαθού ήταν 80. Έτσι, κάθε συντελεστής λαμβάνει την DMVP του ως τιμή. Τι συμβαίνει, όμως, στην περίπτωση του κεφαλαιουχικού αγαθού; Έχει πωληθεί έναντι 80, αλλά έπρεπε να παραχθεί, και αυτή η παραγωγή απαιτούσε χρηματική δαπάνη για την καταβολή του εισοδήματος των διαφόρων συντελεστών. Η τιμή του κεφαλαιουχικού αγαθού, λοιπόν, ανάγεται, ας πούμε, σε έναν άλλον συντελεστή γης, που αμείβεται με οκτώ ουγγιές, έναν άλλον συντελεστή εργασίας, που αμείβεται με 8 ουγγιές, και έναν συντελεστή κεφαλαιουχικού αγαθού, που αμείβεται με 60 ουγγιές. Οι τιμές και, επομένως, τα εισοδήματα όλων αυτών των συντελεστών προεξοφλούνται και πάλι ώστε να ληφθεί υπόψη ο χρόνος, και αυτή την έκπτωση την αποκομίζουν οι κεφαλαιούχοι του σταδίου 2. Το άθροισμα αυτών των εισοδημάτων των συντελεστών είναι 76, και κάθε υπηρεσία συντελεστή αποκομίζει και πάλι την DMVP της.

Κάθε συντελεστής κεφαλαιουχικού αγαθού πρέπει να παράγεται και να εξακολουθεί να παράγεται στην ERE. Εφόσον συμβαίνει αυτό, βλέπουμε ότι ο συντελεστής κεφαλαιουχικού αγαθού, μολονότι λαμβάνει την DMVP του, δεν την αποκομίζει ως καθαρό εισόδημα, διότι ο ιδιοκτήτης του πρέπει με τη σειρά του να καταβάλει χρήμα στους συντελεστές που τον παράγουν. Τελικά, μόνο οι συντελεστές γης, εργασίας και χρόνου αποκομίζουν καθαρά εισοδήματα.

Αυτός ο τύπος ανάλυσης έχει δεχθεί αυστηρή κριτική με το ακόλουθο σκεπτικό:

Αυτή η «αυστριακή» μέθοδος αναγωγής των πάντων στη γη και στην εργασία —και στον χρόνο!— μπορεί να αποτελεί ενδιαφέρουσα ιστορική άσκηση, και μπορούμε να δεχθούμε ότι, εάν ανατρέξουμε αρκετά πίσω στην παραγωγή και στην επένδυση, θα φτάσουμε τελικά στον κόσμο των πρωτόγονων ανθρώπων, που άρχισαν να παράγουν κεφάλαιο με τα γυμνά τους χέρια. Ποια σχέση έχει, όμως, αυτό με τον σύγχρονο, σύνθετο κόσμο γύρω μας, έναν κόσμο στον οποίο υπάρχει ήδη τεράστια ποσότητα κεφαλαίου που μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην εργασία; Στον σύγχρονο κόσμο δεν υπάρχει παραγωγή χωρίς τη βοήθεια κεφαλαίου και, επομένως, ολόκληρη η αυστριακή ανάλυση του κεφαλαίου είναι άνευ αξίας για τη σύγχρονη οικονομία.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι δεν μας ενδιαφέρει η ιστορική ανάλυση, αλλά η οικονομική ανάλυση της σύνθετης οικονομίας. Ειδικότερα, ο δρων άνθρωπος δεν ενδιαφέρεται για την ιστορική προέλευση των πόρων του· δρα στο παρόν για χάρη ενός στόχου που πρόκειται να επιτευχθεί στο μέλλον.[301] Η πραξεολογική ανάλυση το αναγνωρίζει αυτό και εξετάζει το άτομο που δρα στο παρόν για να ικανοποιήσει σκοπούς οι οποίοι απέχουν σε διαφορετικό βαθμό στο μέλλον, από το άμεσο έως το απώτερο.

Είναι επίσης αλήθεια ότι η παρουσίαση του μεγάλου δασκάλου της θεωρίας του κεφαλαίου και της παραγωγής, του Böhm-Bawerk, προκάλεσε σύγχυση δίνοντας ιστορική ερμηνεία στη δομή της παραγωγής. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για την έννοιά του της «μέσης περιόδου παραγωγής», με την οποία επιχείρησε να προσδιορίσει μια μέση διάρκεια των παραγωγικών διαδικασιών που λειτουργούν στο παρόν, αλλά εκτείνονται προς τα πίσω έως την αρχή του χρόνου. Σε ένα από τα ασθενέστερα σημεία της θεωρίας του, ο Böhm-Bawerk παραδέχθηκε ότι «Το αγόρι που κόβει ένα ραβδί με το μαχαίρι του, αυστηρά μιλώντας, απλώς συνεχίζει το έργο του μεταλλωρύχου ο οποίος, πριν από αιώνες, έμπηξε το πρώτο φτυάρι στο έδαφος για να ανοίξει το φρέαρ από το οποίο εξορύχθηκε το μετάλλευμα για την κατασκευή της λεπίδας».[302] Κατόπιν επιχείρησε να διασώσει τη

συνάφεια της παραγωγικής δομής υπολογίζοντας μέσους όρους περιόδων παραγωγής και υποστηρίζοντας ότι η επίδραση της εργασίας των πρώιμων αιώνων στο παρόν προϊόν είναι τόσο μικρή, λόγω της μεγάλης χρονικής απόστασης, ώστε να είναι αμελητέα.

Ο Mises, ωστόσο, κατόρθωσε να επεξεργαστεί περαιτέρω την αυστριακή θεωρία της παραγωγής, εξαλείφοντας την εξάρτησή της από μια σχεδόν απείρως υψηλή παραγωγική δομή και από τη μυθική έννοια μιας «μέσης περιόδου παραγωγής».

Όπως δηλώνει ο Mises:

> *Ο δρων άνθρωπος δεν εξετάζει την κατάστασή του με τα μάτια ενός ιστορικού. Δεν τον απασχολεί το πώς προέκυψε η παρούσα κατάσταση. Η μόνη του μέριμνα είναι να χρησιμοποιήσει με τον καλύτερο τρόπο τα μέσα που είναι διαθέσιμα σήμερα για την όσο το δυνατόν πληρέστερη άρση της μελλοντικής δυσφορίας. ... Έχει στη διάθεσή του μια ορισμένη ποσότητα υλικών συντελεστών παραγωγής. Δεν διερωτάται εάν αυτοί οι συντελεστές παρέχονται από τη φύση ή αποτελούν προϊόν παραγωγικών διαδικασιών που ολοκληρώθηκαν στο παρελθόν. Δεν έχει σημασία γι' αυτόν πόση ποσότητα φυσικά παρεχόμενων, δηλαδή πρωτογενών, υλικών συντελεστών παραγωγής και εργασίας δαπανήθηκε για την παραγωγή τους και πόσο χρόνο απορρόφησαν αυτές οι παραγωγικές διαδικασίες. Αξιολογεί τα διαθέσιμα μέσα αποκλειστικά από την άποψη των υπηρεσιών που μπορούν να του προσφέρουν στις προσπάθειές του να καταστήσει τις μελλοντικές συνθήκες πιο ικανοποιητικές. Η περίοδος παραγωγής και η διάρκεια της ικανότητας παροχής υπηρεσιών είναι γι' αυτόν κατηγορίες του σχεδιασμού της μελλοντικής δράσης, όχι έννοιες ακαδημαϊκής αναδρομής. ... Διαδραματίζουν ρόλο στον βαθμό που το δρων άτομο πρέπει να επιλέξει μεταξύ περιόδων παραγωγής διαφορετικής διάρκειας. ...*
>
> *Ο Böhm-Bawerk δεν είχε πλήρη επίγνωση του γεγονότος ότι η περίοδος παραγωγής είναι πραξεολογική κατηγορία και ότι ο ρόλος που διαδραματίζει στη δράση συνίσταται εξ ολοκλήρου στις επιλογές του δρώντος ανθρώπου μεταξύ περιόδων παραγωγής διαφορετικής διάρκειας. Το χρονικό διάστημα που δαπανήθηκε στο παρελθόν για την παραγωγή των κεφαλαιουχικών αγαθών που είναι διαθέσιμα σήμερα δεν έχει καμία απολύτως σημασία.*[303]

Εάν, όμως, το παρελθόν δεν λαμβάνεται υπόψη, πώς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την ανάλυση της παραγωγικής δομής; Πώς μπορεί να εφαρμοστεί σε μια ERE εάν η δομή θα έπρεπε να ανατρέχει σχεδόν ατέρμονα προς τα πίσω στον χρόνο; Εάν βασίσουμε την προσέγγισή μας στο παρόν, δεν πρέπει να ακολουθήσουμε τους οπαδούς του Knight εγκαταλείποντας την ανάλυση της παραγωγικής δομής;

Ένα ιδιαίτερο σημείο διαφωνίας είναι η διαχωριστική γραμμή μεταξύ γης και κεφαλαιουχικών αγαθών. Οι οπαδοί του Knight, χλευάζοντας την ιδέα της αναδρομής των περιόδων παραγωγής μέσα στους αιώνες, απορρίπτουν εντελώς την έννοια της γης και εντάσσουν τη γη απλώς στα κεφαλαιουχικά αγαθά. Αυτή η αλλαγή, βεβαίως, μεταβάλλει πλήρως τη θεωρία της παραγωγής. Οι οπαδοί του Knight επισημαίνουν ορθά, για παράδειγμα, ότι η σημερινή γη έχει «αναμειχθεί» με πολλά είδη και ποσότητες παρελθούσας εργασίας: έχουν διανοιχθεί αρδευτικές διώρυγες, έχουν εκχερσωθεί δάση, έχουν πραγματοποιηθεί βασικές βελτιώσεις στο έδαφος κ.λπ. Υποστηρίζουν ότι πρακτικά τίποτε δεν είναι πλέον αμιγής «γη» και ότι, επομένως, η έννοια έχει καταστεί κενή περιεχομένου.

Όπως έδειξε, όμως, ο Mises, μπορούμε να αναθεωρήσουμε τη θεωρία του Böhm-Bawerk και να διατηρήσουμε τη ζωτική διάκριση μεταξύ γης και κεφαλαιουχικών αγαθών. Δεν χρειάζεται, όπως κάνουν οι οπαδοί του Knight, να πετάξουμε το μωρό της γης μαζί με τα απόνερα της μέσης περιόδου παραγωγής. Μπορούμε, αντιθέτως, να αναδιατυπώσουμε την έννοια της «γης». Μέχρι αυτό το σημείο υποθέταμε απλώς ότι η γη είναι οι πρωτογενείς συντελεστές που παρέχονται από τη φύση. Τώρα πρέπει να τροποποιήσουμε αυτόν τον ορισμό, σύμφωνα με την εστίασή μας στο παρόν και στο μέλλον αντί στο παρελθόν. Το εάν μια έκταση γης είναι «αρχικά» αμιγής γη είναι στην πραγματικότητα οικονομικά αδιάφορο, εφόσον οποιεσδήποτε μεταβολές έχουν πραγματοποιηθεί είναι μόνιμες —ή, μάλλον, εφόσον αυτές οι μεταβολές δεν χρειάζεται να αναπαραχθούν ή να αντικατασταθούν.[304] Η γη που έχει αρδευτεί με διώρυγες ή έχει μεταβληθεί μέσω της κοπής δασών έχει καταστεί παρόν, μόνιμο δεδομένο. Επειδή είναι παρόν δεδομένο, δεν φθείρεται κατά την παραγωγική διαδικασία και δεν χρειάζεται να αντικατασταθεί, γίνεται συντελεστής γης σύμφωνα με τον ορισμό μας. Στην ERE, αυτός ο συντελεστής θα εξακολουθεί να αποδίδει αμείωτες τις φυσικές του δυνάμεις χωρίς περαιτέρω επένδυση· είναι, επομένως, γη στην ανάλυσή μας. Μόλις γίνει αυτό και διαχωριστούν οι μόνιμες από τις μη μόνιμες μεταβολές, βλέπουμε ότι η παραγωγική δομή δεν εκτείνεται πλέον απείρως προς τα πίσω στον χρόνο, αλλά ολοκληρώνεται μέσα σε ένα σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα.[305] Τα κεφαλαιουχικά αγαθά είναι εκείνα που φθείρονται διαρκώς κατά την παραγωγική διαδικασία και για την αντικατάσταση των οποίων πρέπει να χρησιμοποιούνται συντελεστές εργασίας και γης. Όταν εξετάζουμε, λοιπόν, τη φυσική φθορά και την αντικατάσταση, γίνεται προφανές ότι δεν θα απαιτούνταν πολλά χρόνια για να καταρρεύσει ολόκληρη η δομή των κεφαλαιουχικών αγαθών εάν δεν εκτελούνταν καμία εργασία συντήρησης και αντικατάστασης, και αυτό ισχύει ακόμη και στη σύγχρονη οικονομία με υψηλή κεφαλαιακή ανάπτυξη. Βεβαίως, όσο υψηλότερος είναι ο βαθμός «κεφαλαιακής» ανάπτυξης και όσο περισσότερα είναι τα στάδια παραγωγής, τόσο περισσότερο χρόνο θα χρειαστούν όλα τα κεφαλαιουχικά αγαθά για να φθαρούν.[306]

Η «μονιμότητα» που εξετάζουμε αναφέρεται, βεβαίως, στη φυσική μονιμότητα των αγαθών και όχι στη μονιμότητα της αξίας τους. Η τελευταία εξαρτάται από τις μεταβαλλόμενες επιθυμίες των καταναλωτών και δεν θα μπορούσε ποτέ να χαρακτηριστεί μόνιμη. Έτσι, μπορεί να υπάρχει ένας συντελεστής γης που είναι αποκλειστικά και μόνιμα κατάλληλος ως αμπελώνας. Είναι γη και, επομένως, παραμένει γη επ' αόριστον. Εάν, κάποια στιγμή, οι καταναλωτές χάσουν εντελώς την προτίμησή τους για το κρασί και η γη καταστεί άνευ αξίας και πάψει να χρησιμοποιείται, εξακολουθεί να είναι μόνιμος συντελεστής και, επομένως, γη, μολονότι βρίσκεται πλέον κάτω από το όριο οικονομικής αξιοποίησης. Πρέπει να σημειωθεί ότι η «μονιμότητα» έχει σημασία για τις παρούσες εκτιμήσεις της ανθρώπινης δράσης. Μια έκταση γης μπορεί να αποδίδει μόνιμο οριακό φυσικό προϊόν χωρίς ανάγκη συντήρησης, και ξαφνικά να εκραγεί ένα ηφαίστειο ή να πλήξει την περιοχή ένας τυφώνας, καταστρέφοντας αυτή τη μονιμότητα. Τέτοια νοητά φυσικά γεγονότα, όμως, δεν έχουν *ex ante* συνάφεια προς την ανθρώπινη δράση και, επομένως, από τη σκοπιά της δράσης, αυτή η γη ορθώς θεωρείται «μόνιμη» έως ότου επέλθουν οι φυσικές μεταβολές.[307,308]

Η έννοια της «γης», όπως χρησιμοποιείται σε ολόκληρο το παρόν βιβλίο, είναι, λοιπόν, εντελώς διαφορετική από την κοινή έννοια της γης. Ας διακρίνουμε, σε αυτή την ενότητα, τις δύο έννοιες ονομάζοντας την πρώτη οικονομική γη και τη δεύτερη γεωγραφική γη. Η οικονομική έννοια περιλαμβάνει όλες τις πηγές αξίας που παρέχονται από τη φύση: όσα συνήθως είναι γνωστά ως

φυσικοί πόροι, γη, νερό και αέρας, στον βαθμό που δεν είναι ελεύθερα αγαθά. Από την άλλη πλευρά, μεγάλο μέρος της αξίας εκείνου που γενικά θεωρείται «γη» —δηλαδή το μέρος που πρέπει να συντηρείται με τη χρήση εργασίας— είναι στην πραγματικότητα κεφαλαιουχικό αγαθό.

Το ότι η γεωργική γη αποτελεί παράδειγμα της τελευταίας περίπτωσης μπορεί να εκπλήξει τον αναγνώστη, ο οποίος είναι πιθανό να τη θεωρεί μόνιμα παραγωγική. Αυτό είναι εντελώς εσφαλμένο· η οριακή φυσική παραγωγικότητα της γεωγραφικής γης ποικίλλει σημαντικά ανάλογα με την ποσότητα εργασίας που αφιερώνεται στη συντήρηση ή στη βελτίωση του εδάφους, σε αντιδιαστολή προς μια χρήση ή μη χρήση του εδάφους που οδηγεί σε διάβρωση και χαμηλότερο MPP. Το βασικό έδαφος —και εδώ αναφερόμαστε στο έδαφος που θα απέμενε τώρα εάν διακοπτόταν η συντήρηση, όχι στο έδαφος όπως ήταν στο μακρινό παρελθόν πριν από την καλλιέργεια— είναι το στοιχείο της γης, ενώ το τελικό προϊόν, που είναι κοινώς γνωστό ως γεωργική γη, είναι συνήθως κεφαλαιουχικό αγαθό που περιέχει αυτό το στοιχείο γης.

Και οι Van Sickle και Rogge αναφέρουν σχετικά με το έδαφος:

> *Η γη, ως το ανώτερο στρώμα βάθους 12 έως 18 ιντσών από το οποίο τα δημητριακά, τα λαχανικά, τα χόρτα και τα δέντρα αντλούν σχεδόν ολόκληρη τη θρέψη τους, είναι εξαιρετικά ευάλωτη στην καταστροφή. Το επιφανειακό έδαφος μπορεί να παρασυρθεί από το νερό ή τον άνεμο —να διαβρωθεί— ή τα οργανικά και ανόργανα συστατικά του μπορεί να διαλυθούν και να μεταφερθούν προς τα κάτω, πέρα από την εμβέλεια των φυτών —να εκπλυθούν— μέσα σε σχετικά λίγα χρόνια, εάν δεν επιδεικνύεται μεγάλη προσοχή στη χρήση του. Μπορεί επίσης να αποκατασταθεί με προσεκτική καλλιεργητική φροντίδα. Επομένως, μπορεί να ειπωθεί για όλα τα εδάφη ... ότι η συντήρησή τους απαιτεί αποταμίευση.*[309]

Το άφθαρτο της γης απεικονίζεται πολύ σαφέστερα σε εκείνο που συνήθως ονομάζεται «αστική γη». Διότι η γη στις αστικές περιοχές — και αυτό περιλαμβάνει την προαστιακή γη, τη γη για εργοστάσια κ.λπ.— εμφανίζει σαφώς ένα από τα θεμελιωδέστερα άφθαρτα χαρακτηριστικά της: τον φυσικό της χώρο, το τμήμα της επιφάνειας της γης που καταλαμβάνει. Διότι η επιφάνεια της γης είναι, εκτός από σπάνιες περιπτώσεις, αιωνίως σταθερή, όπως και η γεωγραφική θέση κάθε έκτασης γεωγραφικής γης πάνω σε αυτήν. Αυτή η αιωνίως σταθερή, μόνιμη διάσταση της γεωγραφικής γης ως θέσης ονομάζεται η διάσταση της γης ως τόπου εγκατάστασης ή, όπως το διατυπώνει εύστοχα ο Mises, «η γη ως χώρος που μπορεί να καταληφθεί». Εφόσον είναι μόνιμη και μη αναπαραγώγιμη, υπάγεται σαφέστατα στην κατηγορία της οικονομικής γης. Η μονιμότητα, και πάλι, αναφέρεται στη φυσική χωρική της διάσταση· οι αξίες της ως θέσης, βεβαίως, υπόκεινται πάντοτε σε μεταβολή.[310] Το Midtown Manhattan βρίσκεται τώρα στην ίδια θέση — στην ίδια γεωγραφική τοποθεσία— όπως και τον δέκατο έβδομο αιώνα, μολονότι οι χρηματικές αξίες που του αντιστοιχούν έχουν μεταβληθεί.

Ας υποθέσουμε ότι μια έκταση γης που επί του παρόντος δεν χρησιμοποιείται μπορεί να χρησιμοποιηθεί για διάφορους γεωργικούς σκοπούς ή για αστικούς σκοπούς. Στην περίπτωση αυτή, θα γίνει επιλογή σύμφωνα με τις εναλλακτικές αξίες της ως μη αντικαταστάσιμης οικονομικής γης: μεταξύ της προεξοφλημένης MVP της λόγω της γονιμότητας του βασικού εδάφους της και της προεξοφλημένης MVP της ως αστικού τόπου εγκατάστασης. Και εάν πρέπει να αποφασιστεί αν γη που χρησιμοποιείται τώρα στη γεωργία και συντηρείται για αυτόν τον σκοπό πρέπει να παραμείνει στη γεωργία ή να χρησιμοποιηθεί ως τόπος οικοδόμησης, οι αρχές της επιλογής είναι οι ίδιες. Η

οριακή απόδοση σε αξία της γεωργικής ή αστικής γης αναλύεται από τον ιδιοκτήτη της γης —τον «γαιοκτήμονα»— στην απόδοση από τόκο επί του κεφαλαίου που διατίθεται για συντήρηση και βελτίωση και στην προεξοφλημένη οριακή απόδοση σε αξία της βασικής οικονομικής γης.

Η «βασική γη» —ή «γη καθαυτή»— στην παρούσα πραγματεία αναφέρεται στο έδαφος χωρίς συντήρηση, στην περίπτωση της γεωργίας, ή στην καθαρή θέση χωρίς υπερκείμενες κατασκευές που υπόκεινται σε φθορά, στην περίπτωση της αστικής γης. Η βασική γη, επομένως, είτε είναι έδαφος είτε θέση, αποφέρει στον ιδιοκτήτη της μια τελική μοναδιαία τιμή, ή μίσθωμα, ίση με την DMVP της. Επενεργώντας σε αυτή τη βασική γη, η εργασία και η επένδυση δημιουργούν ένα ολοκληρωμένο κεφαλαιουχικό αγαθό. Αυτό το κεφαλαιουχικό αγαθό, όπως όλα τα κεφαλαιουχικά αγαθά, αποφέρει επίσης μισθώματα ανά μονάδα υπηρεσίας ίσα με την DMVP του. Ωστόσο, αυτή η απόδοση αναλύεται —και μάλιστα με σημασία για την τρέχουσα αγορά, όχι ως ιστορική άσκηση— σε μίσθωμα της βασικής γης και απόδοση από τόκο επί του επενδεδυμένου κεφαλαίου, καθώς και, βεβαίως, σε απολαβές της εργασίας που επενεργεί στη βασική γη, δηλαδή στον μισθό ή στη «μισθωτική τιμή» της εργασίας, ίση με την DMVP της. Αυτή τη γη ως κεφαλαιουχικό αγαθό την έχουμε ονομάσει κατά περίπτωση «γεωγραφική γη», «γη με την κοινή έννοια», «τελική γη», «ολοκληρωμένη γη». Όταν, αντιθέτως, μιλούμε απλώς για «γη», θα αναφερόμαστε πάντοτε στην αληθινή οικονομική γη: τον συντελεστή που παρέχεται επί του παρόντος από τη φύση.

5. Κεφαλαιοποίηση και μίσθωμα

Το ζήτημα του «μισθώματος» είναι ένα από τα πιο συγκεχυμένα σε ολόκληρη την οικονομική βιβλιογραφία. Πρέπει, επομένως, να επαναλάβουμε τη σημασία του μισθώματος όπως εκτέθηκε παραπάνω. Χρησιμοποιούμε τον όρο «μίσθωμα» για να δηλώσουμε τη μοναδιαία τιμή των υπηρεσιών οποιουδήποτε αγαθού. Είναι σημαντικό να αποβάλουμε κάθε προκατάληψη που περιορίζει την έννοια του μισθώματος μόνο στη γη. Ίσως ο καλύτερος οδηγός είναι να έχουμε κατά νου τη γνωστή πρακτική της «εκμίσθωσης». Το μίσθωμα, λοιπόν, αντιστοιχεί στη μίσθωση: στην πώληση και αγορά των μονάδων υπηρεσίας οποιουδήποτε αγαθού.[311] Εφαρμόζεται, επομένως, εξίσου στις τιμές των υπηρεσιών εργασίας —που ονομάζονται «μισθοί»— όπως και στη γη ή σε οποιονδήποτε άλλον συντελεστή. Η έννοια του μισθώματος εφαρμόζεται σε όλα τα αγαθά, διαρκή ή μη διαρκή. Στην περίπτωση ενός εντελώς μη διαρκούς αγαθού, το οποίο εξαφανίζεται πλήρως κατά την πρώτη χρήση του, η «μονάδα» υπηρεσίας του απλώς ταυτίζεται ως προς το μέγεθος με το ίδιο το «συνολικό» αγαθό. Όσον αφορά ένα διαρκές αγαθό, βεβαίως, η έννοια του μισθώματος παρουσιάζει περισσότερο ενδιαφέρον, διότι η τιμή της μονάδας υπηρεσίας μπορεί να διακριθεί από την τιμή του «αγαθού ως συνόλου». Μέχρι τώρα, στο παρόν έργο, υποθέταμε ότι κανένα διαρκές παραγωγικό αγαθό δεν αγοράζεται ποτέ ως σύνολο και ότι μόνο οι μονάδες υπηρεσίας του ανταλλάσσονται στην αγορά. Επομένως, ολόκληρη η συζήτησή μας για την τιμολόγηση αφορούσε τον προσδιορισμό των μισθωμάτων. Είναι προφανές ότι τα μισθώματα είναι οι θεμελιώδεις τιμές. Η ανάλυση της οριακής χρησιμότητας μάς δίδαξε ότι οι άνθρωποι αξιολογούν τα αγαθά σε μονάδες και όχι ως σύνολα· η μοναδιαία τιμή —ή το «μίσθωμα»— είναι, λοιπόν, η θεμελιώδης τιμή στην αγορά.

Στο κεφάλαιο 4 αναλύσαμε τον προσδιορισμό των μισθωμάτων και την τιμή του «αγαθού ως συνόλου» για τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά. Η αρχή είναι ακριβώς η ίδια για τα παραγωγικά αγαθά. Η μισθωτική αξία της μονάδας υπηρεσίας είναι η βασική αξία, εκείνη που καθορίζεται τελικά

στην αγορά από τις ατομικές κλίμακες χρησιμότητας. Η τιμή του «συνολικού αγαθού», γνωστή επίσης ως κεφαλαιακή αξία του αγαθού, ισούται με το άθροισμα των προσδοκώμενων μελλοντικών μισθωμάτων, προεξοφλημένων με εκείνο που τότε ονομάσαμε αόριστα παράγοντα χρονικής προτίμησης και που τώρα γνωρίζουμε ότι είναι το επιτόκιο. Η κεφαλαιακή αξία, ή η τιμή του αγαθού ως συνόλου, επομένως, εξαρτάται πλήρως από τα μισθώματα του αγαθού, τη φυσική διάρκειά του και το επιτόκιο.[312] Προφανώς, η έννοια της «κεφαλαιακής αξίας» ενός αγαθού έχει νόημα μόνο όταν το αγαθό είναι διαρκές και δεν εξαφανίζεται αμέσως με τη χρήση. Εάν εξαφανιζόταν, τότε θα υπήρχε μόνο αμιγές μίσθωμα, χωρίς χωριστές αξιολογήσεις για το αγαθό ως σύνολο. Όταν χρησιμοποιούμε τον όρο «αγαθό ως σύνολο», δεν αναφερόμαστε στη συνολική προσφορά ολόκληρου του αγαθού στην οικονομία. Αναφερόμαστε, για παράδειγμα, όχι στη συνολική προσφορά κατοικιών ενός ορισμένου τύπου, αλλά σε μία κατοικία, η οποία μπορεί να εκμισθώνεται για ένα χρονικό διάστημα. Εξετάζουμε μονάδες «συνολικών αγαθών», και αυτές οι μονάδες, όντας διαρκείς, είναι αναγκαστικά μεγαλύτερες από τις συστατικές μονάδες υπηρεσίας τους, οι οποίες μπορούν να εκμισθώνονται κατά τη διάρκεια μιας χρονικής περιόδου.

Η αρχή του προσδιορισμού των «κεφαλαιακών αξιών», δηλαδή των τιμών των «συνολικών αγαθών», είναι γνωστή ως κεφαλαιοποίηση, ή κεφαλαιοποίηση των μισθωμάτων. Η αρχή αυτή εφαρμόζεται σε όλα τα αγαθά και όχι μόνο στα κεφαλαιουχικά, και δεν πρέπει να παρασυρόμαστε από την ομοιότητα της ορολογίας. Έτσι, η κεφαλαιοποίηση εφαρμόζεται σε διαρκή καταναλωτικά αγαθά, όπως κατοικίες, τηλεοπτικές συσκευές κ.λπ. Εφαρμόζεται επίσης σε όλους τους συντελεστές παραγωγής, συμπεριλαμβανομένης της βασικής γης. Η μισθωτική τιμή, ή το μίσθωμα, ενός συντελεστή παραγωγής ισούται, όπως είδαμε, με την προεξοφλημένη αξία του οριακού προϊόντος του. Η κεφαλαιακή αξία ενός «συντελεστή ως συνόλου» θα ισούται με το άθροισμα των μελλοντικών μισθωμάτων του, ή με το άθροισμα των DMVP του.[313] Αυτή η κεφαλαιακή αξία θα είναι η τιμή στην οποία το «συνολικό αγαθό» θα ανταλλάσσεται στην αγορά. Σε αυτή την κεφαλαιακή αξία θα πωλείται στην αγορά μία μονάδα ενός «συνολικού αγαθού», όπως μια κατοικία, ένα πιάνο, ένα μηχάνημα, ένα ακρ γης κ.λπ. Είναι σαφές ότι η κεφαλαιοποίηση δεν έχει νόημα εάν δεν υπάρχει αγορά, ή τιμή, για το «συνολικό αγαθό». Η κεφαλαιακή αξία είναι η αποτιμώμενη αξία που καθορίζει η αγορά βάσει των μισθωμάτων, της διάρκειας και του επιτοκίου.

Η διαδικασία της κεφαλαιοποίησης μπορεί να περιλαμβάνει πολλές μονάδες ενός «συνολικού αγαθού», όπως και μία μονάδα. Ας εξετάσουμε το παράδειγμα του κεφαλαίου 4, ενότητα 7, και ας το γενικεύσουμε ώστε να εφαρμόζεται όχι μόνο στις κατοικίες, αλλά σε όλα τα διαρκή παραγωγικά αγαθά. Το αγαθό έχει διάρκεια 10 ετών· τα προσδοκώμενα μελλοντικά μισθώματα είναι 10 ουγγιές χρυσού ετησίως, καθοριζόμενα από τις χρησιμότητες των καταναλωτών για τα καταναλωτικά αγαθά ή από τις MVP για τα παραγωγικά αγαθά. Το επιτόκιο είναι 10 τοις εκατό ετησίως. Η παρούσα κεφαλαιακή αξία αυτού του αγαθού είναι 59,4 ουγγιές χρυσού. Αλλά αυτό το «συνολικό αγαθό» είναι το ίδιο μονάδα μιας μεγαλύτερης προσφοράς· μία από πολλές κατοικίες, μηχανές, εγκαταστάσεις κ.λπ. Εν πάση περιπτώσει, εφόσον όλες οι μονάδες ενός αγαθού έχουν ίση αξία, η κεφαλαιακή αξία δύο τέτοιων κατοικιών ή δύο τέτοιων μηχανών κ.λπ., αθροισμένων, ισούται ακριβώς με το διπλάσιο της αξίας της μίας, δηλαδή με 118,8 ουγγιές. Εφόσον προσθέτουμε μισθώματα ή DMVP σε χρηματικούς όρους, μπορούμε να συνεχίσουμε να τα προσθέτουμε για να προσδιορίσουμε κεφαλαιακές αξίες μεγαλύτερων συνόλων διαρκών αγαθών. Πράγματι, κατά την πρόσθεση κεφαλαιακών αξιών δεν χρειάζεται να περιοριστούμε στο ίδιο αγαθό. Το μόνο που χρειάζεται είναι να προσθέσουμε τις κεφαλαιακές αξίες οποιασδήποτε δέσμης διαρκών αγαθών μάς

ενδιαφέρει να αποτιμήσουμε. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι μια επιχείρηση, η Jones Construction Company, επιθυμεί να πωλήσει όλα τα περιουσιακά της στοιχεία στην αγορά. Αυτά τα περιουσιακά στοιχεία, αναγκαστικά διαρκή, αποτελούνται από τα εξής:

- 3 μηχανήματα. Κάθε μηχάνημα έχει κεφαλαιακή αξία, βάσει του αθροίσματος των DMVP, 10 ουγγιών. Επομένως, η συνολική κεφαλαιακή αξία είναι 30 ουγγιές.
- 1 κτίριο, με κεφαλαιακή αξία 40 ουγγιών.
- 4 ακρ γης. Κάθε ακρ έχει κεφαλαιακή αξία 10 ουγγιών. Το σύνολο είναι 40 ουγγιές.
- Συνολική κεφαλαιακή αξία αυτών των περιουσιακών στοιχείων: 110 ουγγιές.

Όμως, όταν προσθέτουμε κεφαλαιακές αξίες, πρέπει πάντοτε να θυμόμαστε ότι αυτές έχουν σημασία μόνο στον βαθμό που εκφράζονται σε αγοραία ή δυνητική αγοραία τιμή. Πολλοί συγγραφείς έχουν πέσει στην παγίδα να υποθέτουν ότι μπορούν, με παρόμοιο τρόπο, να αθροίσουν ολόκληρη την κεφαλαιακή αξία του έθνους ή του κόσμου και να καταλήξουν σε ένα μέγεθος με νόημα. Οι εκτιμήσεις του Εθνικού Κεφαλαίου ή του Παγκόσμιου Κεφαλαίου, ωστόσο, στερούνται εντελώς νοήματος. Ο κόσμος ή η χώρα δεν μπορεί να πωλήσει όλο το κεφάλαιό του στην αγορά. Επομένως, τέτοιες στατιστικές ασκήσεις είναι άσκοπες. Δεν μπορούν να αναφερθούν στον ίδιο τον στόχο της κεφαλαιοποίησης: την ορθή εκτίμηση μιας δυνητικής αγοραίας τιμής.

Όπως υποδείξαμε, η κεφαλαιοποίηση εφαρμόζεται σε όλους τους συντελεστές παραγωγής ή, μάλλον, σε όλους τους συντελεστές για τους οποίους υπάρχουν αγορές των συνολικών αγαθών που τους ενσωματώνουν. Μπορούμε να ονομάσουμε αυτές τις αγορές κεφαλαιακές αγορές. Είναι οι αγορές ανταλλαγής της ιδιοκτησίας, ολικής ή μερικής, διαρκών παραγωγικών αγαθών. Ας εξετάσουμε την περίπτωση των κεφαλαιουχικών αγαθών. Το μίσθωμα ενός κεφαλαιουχικού αγαθού ισούται με την DMVP του. Η κεφαλαιοποιημένη αξία του κεφαλαιουχικού αγαθού είναι το άθροισμα των μελλοντικών DMVP του ή το προεξοφλημένο άθροισμα των μελλοντικών MVP του. Αυτή είναι η παρούσα αξία του αγαθού και αυτή είναι η τιμή στην οποία θα πωλείται στην κεφαλαιακή αγορά.

Η διαδικασία της κεφαλαιοποίησης, επειδή διαπερνά όλους τους τομείς της οικονομίας και επειδή είναι αρκετά ευέλικτη ώστε να περιλαμβάνει διαφορετικούς τύπους περιουσιακών στοιχείων — όπως το σύνολο των κεφαλαιακών περιουσιακών στοιχείων μιας επιχείρησης—, είναι πολύ σημαντική για την οικονομία. Οι τιμές των μεριδίων ιδιοκτησίας αυτού του κεφαλαίου θα καθορίζονται στο αναλογικό τους κλάσμα της συνολικής κεφαλαιακής αξίας των περιουσιακών στοιχείων. Με αυτόν τον τρόπο, με δεδομένες τις MVP, τη διάρκεια και το επιτόκιο, καθορίζονται όλες οι τιμές στην κεφαλαιακή αγορά, και αυτές θα είναι οι τιμές στην ERE. Αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο θα διαμορφώνονται στην αγορά οι τιμές των επιμέρους κεφαλαιουχικών αγαθών — μηχανημάτων, κτιρίων κ.λπ.— και αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο αυτές οι αξίες θα αθροίζονται για να καθοριστεί η τιμή μιας δέσμης κεφαλαιακών περιουσιακών στοιχείων, όμοιων και ανόμοιων. Οι τιμές των μετοχών στο χρηματιστήριο θα καθορίζονται σύμφωνα με την αναλογία τους προς την κεφαλαιοποιημένη αξία του συνόλου των περιουσιακών στοιχείων της επιχείρησης.

Δηλώσαμε ότι όλοι οι συντελεστές που μπορούν να αγοραστούν και να πωληθούν ως «συνολικά αγαθά» στην αγορά κεφαλαιοποιούνται. Σε αυτούς περιλαμβάνονται τα κεφαλαιουχικά αγαθά, η βασική γη και τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά. Είναι σαφές ότι τα κεφαλαιουχικά αγαθά και τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά μπορούν να κεφαλαιοποιηθούν και πράγματι κεφαλαιοποιούνται. Τι συμβαίνει, όμως, με τη βασική γη; Πώς μπορεί αυτή να κεφαλαιοποιηθεί;

Είδαμε λεπτομερώς παραπάνω ότι οι τελικές απολαβές των συντελεστών περιέρχονται στους ιδιοκτήτες εργασίας και βασικής γης και, ως τόκος, στους κεφαλαιούχους. Εάν η γη μπορεί να κεφαλαιοποιηθεί, δεν σημαίνει αυτό ότι η γη και τα κεφαλαιουχικά αγαθά είναι τελικά «στην πραγματικότητα το ίδιο πράγμα»; Η απάντηση στο τελευταίο ερώτημα είναι όχι.[314] Εξακολουθεί να ισχύει απολύτως ότι οι απολαβές των συντελεστών βασικής γης είναι τελικές και μη αναγώγιμες, όπως οι απολαβές της εργασίας, ενώ τα κεφαλαιουχικά αγαθά πρέπει να παράγονται και να αναπαράγονται διαρκώς και, επομένως, οι απολαβές τους είναι πάντοτε αναγώγιμες στις απολαβές της βασικής γης, της εργασίας και του χρόνου.

Η βασική γη μπορεί να κεφαλαιοποιηθεί για έναν απλό λόγο: μπορεί να αγοραστεί και να πωληθεί «ως σύνολο» στην αγορά. Αυτό δεν μπορεί να γίνει για την εργασία, παρά μόνο υπό καθεστώς δουλείας, το οποίο, βεβαίως, δεν μπορεί να υπάρξει στην αμιγώς ελεύθερη αγορά. Εφόσον αυτό μπορεί να γίνει και πράγματι γίνεται, ανακύπτει το πρόβλημα του πώς καθορίζονται οι τιμές σε αυτές τις ανταλλαγές. Αυτές οι τιμές είναι οι κεφαλαιακές αξίες της βασικής γης.

Ένα κύριο χαρακτηριστικό της γης σε σύγκριση με τα κεφαλαιουχικά αγαθά είναι ότι η σειρά των μελλοντικών μισθωμάτων της είναι γενικά άπειρη, διότι, είτε ως βασικό έδαφος είτε ως θέση, είναι φυσικά άφθαρτη. Στην ERE, η σειρά των μελλοντικών μισθωμάτων θα είναι, βεβαίως, πάντοτε η ίδια. Παρεμπιπτόντως, το ίδιο το γεγονός ότι οποιαδήποτε γη αγοράζεται και πωλείται αποτελεί απόδειξη της καθολικότητας της χρονικής προτίμησης. Εάν δεν υπήρχε χρονική προτίμηση υπέρ του παρόντος, τότε μια άπειρη σειρά μελλοντικών μισθωμάτων δεν θα μπορούσε ποτέ να κεφαλαιοποιηθεί. Μια έκταση γης θα έπρεπε να έχει άπειρη παρούσα τιμή και, επομένως, δεν θα μπορούσε ποτέ να πωληθεί. Το γεγονός ότι οι εκτάσεις γης έχουν πράγματι τιμές αποτελεί ένδειξη ότι υπάρχει πάντοτε χρονική προτίμηση και ότι τα μελλοντικά μισθώματα προεξοφλούνται ώστε να αναχθούν σε παρούσα αξία.

Όπως στην περίπτωση οποιουδήποτε άλλου αγαθού, η κεφαλαιακή αξία της γης ισούται με το άθροισμα των προεξοφλημένων μελλοντικών μισθωμάτων της. Για παράδειγμα, μπορεί να αποδειχθεί μαθηματικά ότι, εάν έχουμε ένα σταθερό μίσθωμα που αναμένεται να εισπράττεται στο διηνεκές, η κεφαλαιακή αξία του περιουσιακού στοιχείου θα ισούται με το ετήσιο μίσθωμα διαιρεμένο με το επιτόκιο.[315] Είναι τώρα προφανές ότι από μια τέτοια γη ο επενδυτής αποκομίζει ετησίως το αγοραίο επιτόκιο. Εάν, με άλλα λόγια, τα ετήσια μισθώματα είναι 50 και το επιτόκιο είναι 5 τοις εκατό, το περιουσιακό στοιχείο θα πωλείται έναντι 50/0,05, δηλαδή 1.000. Ο επενδυτής που αγοράζει το περιουσιακό στοιχείο έναντι 1.000 ουγγιών θα αποκομίζει από αυτό 50 ουγγιές ετησίως, ή 5 τοις εκατό, το αγοραίο επιτόκιο.

Η βασική γη, λοιπόν, «κεφαλαιοποιείται» όπως ακριβώς τα κεφαλαιουχικά αγαθά, οι μετοχές επιχειρήσεων που κατέχουν κεφάλαιο και τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά. Όλοι αυτοί οι ιδιοκτήτες θα τείνουν να λαμβάνουν το ίδιο ποσοστό απόδοσης από τόκο και όλοι θα λαμβάνουν το ίδιο ποσοστό απόδοσης στην ERE. Εν ολίγοις, όλα τα περιουσιακά στοιχεία που βρίσκονται σε ιδιοκτησία θα κεφαλαιοποιούνται. Στην ERE, βεβαίως, οι κεφαλαιακές αξίες όλων των περιουσιακών στοιχείων θα παραμένουν σταθερές· θα ισούνται επίσης με το προεξοφλημένο άθροισμα των MVP των μισθωμάτων τους ανά μονάδα υπηρεσίας.

Παραπάνω είδαμε ότι μια καίρια διάκριση μεταξύ γης και κεφαλαιουχικών αγαθών είναι ότι οι ιδιοκτήτες της πρώτης πωλούν μελλοντικά αγαθά έναντι παρόντος χρήματος, ενώ οι ιδιοκτήτες των δεύτερων προκαταβάλλουν παρόν χρήμα, αγοράζουν μελλοντικά αγαθά και αργότερα πωλούν

το προϊόν τους όταν αυτό βρίσκεται σε λιγότερο απομακρυσμένο μέλλον. Αυτό εξακολουθεί να ισχύει. Αλλά τότε πρέπει να θέσουμε το ερώτημα: Πώς γίνεται ο γαιοκτήμονας ιδιοκτήτης αυτής της γης; Η απάντηση είναι ότι, εκτός από την περίπτωση κατά την οποία ο ίδιος ή οι πρόγονοί του βρήκαν αχρησιμοποίητη γη και τη χρησιμοποίησαν, πρέπει να την έχει αγοράσει από κάποιον άλλον. Εάν το έκανε αυτό, τότε στην ERE πρέπει να την αγόρασε στην κεφαλαιοποιημένη αξία της. Εάν αγοράζει την έκταση γης σε τιμή 1.000 ουγγιών και λαμβάνει 50 ουγγιές ετησίως ως μίσθωμα, τότε αποκομίζει τόκο και μόνο τόκο. Πωλεί μελλοντικά αγαθά —υπηρεσίες γης— στην παραγωγική διαδικασία, αλλά και ο ίδιος αγόρασε πρώτα ολόκληρη τη γη με χρήμα. Επομένως, και αυτός είναι «κεφαλαιούχος-επενδυτής» που αποκομίζει τόκο.

Το «καθαρό μίσθωμα», δηλαδή το μίσθωμα που δεν αποτελεί απλώς απόδοση προηγούμενης επένδυσης και, επομένως, δεν έχει κεφαλαιοποιηθεί, φαίνεται, συνεπώς, να αποκομίζεται μόνο από εκείνους που έχουν βρει οι ίδιοι αχρησιμοποίητη γη ή την έχουν κληρονομήσει από όσους τη βρήκαν. Αλλά ούτε αυτοί αποκομίζουν καθαρό μίσθωμα. Ας υποθέσουμε ότι ένας άνθρωπος βρίσκει γη χωρίς ιδιοκτήτη και μηδενικής αξίας και κατόπιν την περιφράσσει κ.λπ., έως ότου αυτή είναι πλέον σε θέση να αποφέρει στο διηνεκές μίσθωμα 50 ουγγιών ετησίως. Δεν θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποκομίζει καθαρό μίσθωμα, εφόσον δεν αγόρασε τη γη, στην κεφαλαιοποιημένη αξία της, από κάποιον άλλον; Αυτό, όμως, θα παρέβλεπε ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά της οικονομικής ζωής: τις τεκμαρτές απολαβές. Ακόμη και αν αυτός ο άνθρωπος δεν αγόρασε τη γη, η γη έχει τώρα μια ορισμένη κεφαλαιακή αξία, εκείνη που θα μπορούσε να αποκομίσει στην αγορά. Αυτή η κεφαλαιακή αξία είναι, ας πούμε, 1.000. Επομένως, ο άνθρωπος θα μπορούσε να πωλήσει τη γη έναντι 1.000 οποτεδήποτε. Το κόστος ευκαιρίας που συνεπάγονται η κατοχή της γης και η εκμίσθωση των υπηρεσιών της είναι η πώληση της γης έναντι 1.000 ουγγιών, την οποία θυσιάζει. Είναι αλήθεια ότι αποκομίζει 50 ουγγιές ετησίως, αλλά αυτό συμβαίνει μόνο με τη θυσία της μη πώλησης ολόκληρης της γης έναντι 1.000 ουγγιών. Η γη του, επομένως, είναι στην πραγματικότητα εξίσου κεφαλαιοποιημένη με γη που έχει αγοραστεί στην αγορά.

Πρέπει, επομένως, να συμπεράνουμε ότι κανείς δεν λαμβάνει καθαρό μίσθωμα εκτός από τους εργαζομένους με τη μορφή μισθών, ότι τα μόνα εισοδήματα στην παραγωγική οικονομία της ERE είναι οι μισθοί —ο όρος για τις τιμές και τα εισοδήματα των συντελεστών εργασίας— και ο τόκος. Εξακολουθεί, όμως, να υπάρχει κρίσιμη διάκριση μεταξύ γης και κεφαλαιουχικών αγαθών. Διότι βλέπουμε ότι η κεφαλαιακή αξία της γης είναι ένα θεμελιώδες, μη αναγώγιμο στοιχείο. Η κεφαλαιακή αξία των κεφαλαιουχικών αγαθών εξακολουθεί να ανάγεται στους μισθούς και στην κεφαλαιακή αξία της γης. Σε μια μεταβαλλόμενη οικονομία υπάρχει και άλλη πηγή εισοδήματος: οι αυξήσεις της κεφαλαιακής αξίας της βασικής γης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν ο άνθρωπος που βρήκε αχρησιμοποίητη γη και κατόπιν πώλησε τις υπηρεσίες της. Αρχικά, η κεφαλαιακή αξία της γης ήταν μηδενική· η γη δεν είχε αξία. Τώρα η γη έχει αποκτήσει αξία επειδή αποφέρει μισθώματα. Ως αποτέλεσμα, η κεφαλαιακή αξία αυξήθηκε στις 1.000 ουγγιές. Το εισόδημα, ή κέρδος, του συνίστατο στην αύξηση της κεφαλαιακής αξίας κατά 1.000 ουγγιές. Αυτό, βεβαίως, δεν μπορεί να συμβεί στην ERE. Στην ERE, όλες οι κεφαλαιακές αξίες πρέπει να παραμένουν σταθερές· εδώ βλέπουμε ότι μια πηγή χρηματικού κέρδους είναι η άνοδος της κεφαλαιακής αξίας της γης, μια άνοδος που προκύπτει από αυξήσεις των προσδοκώμενων μισθωτικών αποδόσεων της γης.[316] Εάν η οικονομία γίνει ERE μετά από αυτή τη συγκεκριμένη μεταβολή από το μηδέν στις 1.000, τότε αυτό το εισόδημα ήταν εφάπαξ και όχι συνεχές και επαναλαμβανόμενο. Η κεφαλαιακή αξία της γης αυξήθηκε από το μηδέν στις 1.000, και ο ιδιοκτήτης μπορεί να καρπωθεί αυτό το εισόδημα οποτεδήποτε. Ωστόσο, αφού το καρπωθεί μία φορά, δεν το καρπώνεται ποτέ ξανά. Εάν πωλήσει τη

γη έναντι 1.000, ο επόμενος αγοραστής δεν αποκτά κανένα κέρδος από την αύξηση της κεφαλαιακής αξίας· λαμβάνει μόνο τον αγοραίο τόκο. Μόνο ο τόκος και οι μισθοί αποκομίζονται συνεχώς. Όσο συνεχίζεται η ERE, δεν θα υπάρξουν περαιτέρω κέρδη ή ζημίες από μεταβολές της κεφαλαιακής αξίας.[317]

6. Η εξάντληση των φυσικών πόρων

Μία κατηγορία έχει σκοπίμως παραλειφθεί μέχρι τώρα από τη συζήτηση των συντελεστών γης. Αρχικά ορίσαμε τη γη ως τον πρωτογενή συντελεστή που παρέχεται από τη φύση. Κατόπιν είπαμε ότι και η γη που έχει βελτιωθεί από ανθρώπινα χέρια, αλλά αποτελεί πλέον μόνιμο δεδομένο, πρέπει να θεωρείται γη. Η γη, λοιπόν, έγινε ο καταλλακτικά μόνιμος, μη αναπαραγώγιμος πόρος, ενώ τα κεφαλαιουχικά αγαθά είναι εκείνα που είναι μη μόνιμα και, επομένως, πρέπει να παραχθούν ξανά για να αντικατασταθούν. Υπάρχει, όμως, ένας τύπος πόρου που είναι μη αντικαταστάσιμος αλλά και μη μόνιμος: ο φυσικός πόρος που εξαντλείται, όπως ένα ορυχείο χαλκού ή διαμαντιών. Εδώ ο συντελεστής είναι σαφώς πρωτογενής και παρέχεται από τη φύση· δεν μπορεί να παραχθεί από τον άνθρωπο. Από την άλλη πλευρά, δεν είναι μόνιμος, αλλά υπόκειται σε εξάντληση, διότι κάθε χρήση του αφήνει μια απολύτως μικρότερη ποσότητα για χρήση στο μέλλον. Είναι πρωτογενής, αλλά μη μόνιμος. Πρέπει να ταξινομηθεί ως γη ή ως κεφαλαιουχικό αγαθό;

Το κρίσιμο κριτήριο της διαδικασίας ταξινόμησής μας είναι το ερώτημα: Πρέπει να χρησιμοποιηθούν συντελεστές εργασίας και γης για να αναπαραχθεί το αγαθό; Στην περίπτωση των μόνιμων συντελεστών αυτό δεν είναι αναγκαίο, διότι δεν φθείρονται. Αλλά και σε αυτή την περίπτωση πρέπει να απαντήσουμε αρνητικά, διότι αυτά τα αγαθά, μολονότι μη μόνιμα, δεν μπορούν να αναπαραχθούν από τον άνθρωπο παρά την εξάντλησή τους. Επομένως, ο φυσικός πόρος υπάγεται ως ειδική υποκατηγορία στην κατηγορία της «γης».[318]

Ο Πίνακας 15, προσαρμοσμένος από έναν πίνακα του καθηγητή Hayek, παρουσιάζει την ταξινόμησή μας των διαφόρων πόρων ως γης ή κεφαλαιουχικών αγαθών.[319]

ΠΙΝΑΚΑΣ 15

ΠΟΡΟΙ	ΜΟΝΙΜΟΙ	ΜΗ ΜΟΝΙΜΟΙ (ΑΝΑΛΩΣΙΜΟΙ)
Αρχικοί (μη παραγώγιμοι)	Γη	Γη
Παραγόμενοι (παραγώγιμοι)	Γη	Κεφαλαιουχικά αγαθά

Ο Hayek επικρίνει το κριτήριο της αναπαραγωγιμότητας για την ταξινόμηση ενός κεφαλαιουχικού αγαθού. Δηλώνει: «Το σημείο που έχει σημασία ... δεν είναι ότι ορισμένοι υφιστάμενοι πόροι μπορούν να αντικατασταθούν από άλλους που είναι παρόμοιοι με αυτούς υπό κάποια τεχνολογική έννοια, αλλά ότι πρέπει να αντικατασταθούν από κάτι, παρόμοιο ή όχι, εάν δεν πρόκειται να μειωθεί η ροή εισοδήματος».[320]

Αυτό, όμως, συγχέει την αξία με τις φυσικές ιδιότητες. Εδώ επιχειρούμε να ταξινομήσουμε φυσικά αγαθά, όχι να συζητήσουμε τις πιθανές αξίες τους, οι οποίες θα μεταβάλλονται διαρκώς. Το ζήτημα είναι ότι οι πόροι που υπόκεινται σε εξάντληση δεν μπορούν να αντικατασταθούν, όσο και αν θα το επιθυμούσε ο ιδιοκτήτης. Αποφέρουν, επομένως, καθαρό μίσθωμα. Ο Hayek θέτει επίσης το ερώτημα εάν ένα ρεύμα νερού είναι «γη» εφόσον μπορεί να δημιουργηθεί ένα νέο ρεύμα με τη συλλογή βρόχινου νερού. Και εδώ ο Hayek εκλαμβάνει εσφαλμένα το ζήτημα ως διατήρηση μιας «σταθερής ροής εισοδήματος» αντί για ταξινόμηση ενός συγκεκριμένου φυσικού αγαθού. Το ρεύμα νερού είναι γη διότι δεν χρειάζεται να αντικατασταθεί φυσικά. Είναι προφανές ότι η κριτική του Hayek είναι έγκυρη απέναντι στον ορισμό του Kaldor. Ο Kaldor όρισε το κεφάλαιο ως αναπαραγώγιμο πόρο τον οποίο είναι οικονομικά επικερδές να παράγουμε. Στην περίπτωση αυτή, οι απαρχαιωμένες μηχανές δεν θα ήταν πλέον κεφαλαιουχικά αγαθά. Θα ήταν «γη»; Ο ορισμός θα έπρεπε να είναι: πόροι που μπορούν να αναπαραχθούν φυσικά. Η κριτική του Hayek ότι τότε η δυνατότητα τεχνητής καλλιέργειας καρπών κ.λπ. θα καθιστούσε όλη τη γη «κεφάλαιο» παρανοεί και πάλι το πρόβλημα, το οποίο αφορά τη φυσική ανάγκη και δυνατότητα αναπαραγωγής του συντελεστή. Εφόσον η βασική γη —όχι οι καρποί της— δεν χρειάζεται αναπαραγωγή, αποκλείεται από την κατηγορία των κεφαλαιουχικών αγαθών.

Το γεγονός ότι οι φυσικοί πόροι δεν μπορούν να αναπαραχθούν σημαίνει ότι αποφέρουν καθαρό μίσθωμα και ότι το μίσθωμά τους δεν απορροφάται από συντελεστές γης και εργασίας που υπεισέρχονται στην παραγωγή τους. Βεβαίως, από τα καθαρά μισθώματα αποφέρουν στους ιδιοκτήτες τους το σύνηθες επιτόκιο της κοινωνίας, με τις απολαβές από τόκο να συνδέονται με την κεφαλαιακή αξία τους. Οι αυξήσεις των κεφαλαιακών αξιών των φυσικών πόρων περιέρχονται τελικά στον ίδιο τον ιδιοκτήτη του πόρου και δεν απορροφώνται σε κέρδη άλλων συντελεστών γης και εργασίας.

Δεν υπάρχει πρόβλημα στην κεφαλαιοποίηση ενός πόρου που υπόκειται σε εξάντληση, διότι, όπως είδαμε, η κεφαλαιοποίηση μπορεί να πραγματοποιηθεί τόσο για μια πεπερασμένη όσο και για μια άπειρη σειρά μελλοντικών εισοδημάτων από μισθώματα.

Υπάρχει, ωστόσο, ένα εντυπωσιακό πρόβλημα που διαπερνά κάθε ανάλυση του πόρου που υπόκειται σε εξάντληση και τον διακρίνει από όλους τους άλλους τύπους αγαθών. Πρόκειται για το γεγονός ότι ένας τέτοιος πόρος δεν μπορεί να χρησιμοποιείται σε μια ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία. Διότι η βάση της ERE είναι ότι όλες οι οικονομικές ποσότητες συνεχίζονται επ’ αόριστον σε έναν ατέρμονο κύκλο. Αυτό, όμως, δεν μπορεί να συμβεί στην περίπτωση ενός πόρου που υπόκειται σε εξάντληση, διότι κάθε φορά που χρησιμοποιείται, το συνολικό απόθεμα αυτού του αγαθού στην οικονομία μειώνεται. Η κατάσταση την επόμενη στιγμή, επομένως, δεν μπορεί να είναι ίδια με την προηγούμενη. Αυτό είναι μόνο ένα παράδειγμα των ανυπέρβλητων δυσκολιών που προκύπτουν κάθε φορά που η ERE χρησιμοποιείται όχι ως επικουρική κατασκευή στην ανάλυση, αλλά ως κάποιο είδος ιδεώδους προς το οποίο πρέπει να εξαναγκαστεί να προσαρμοστεί η ελεύθερη οικονομία.

Μπορεί να υπάρχει ζήτηση παρακράτησης για έναν εξαντλήσιμο πόρο, όπως υπάρχει κερδοσκοπική ζήτηση παρακράτησης για οποιοδήποτε άλλο απόθεμα αγαθών στην αγορά. Αυτή η κερδοσκοπία, ωστόσο, δεν είναι απλώς κακοβουλία· έχει μια συγκεκριμένη λειτουργία, δηλαδή την κατανομή του σπάνιου εξαντλήσιμου πόρου σε εκείνες τις χρήσεις και σε εκείνες τις χρονικές στιγμές κατά τις οποίες η καταναλωτική ζήτηση γι’ αυτές θα είναι η μεγαλύτερη. Ο κερδοσκόπος, περιμένοντας να χρησιμοποιήσει τους πόρους έως μια μελλοντική χρονική στιγμή, ωφελεί τους καταναλωτές

μεταθέτοντας τη χρήση τους σε χρόνο κατά τον οποίο θα έχουν μεγαλύτερη ζήτηση από ό,τι στο παρόν. Όπως στην περίπτωση της βασικής γης, ο μόνιμος πόρος ανήκει σε εκείνον που τον ανακάλυψε και τον χρησιμοποίησε πρώτος, και συχνά ορισμένα από αυτά τα αρχικά κεφαλαιακά κέρδη απορροφώνται από τον τόκο επί του κεφαλαίου που επενδύθηκε αρχικά στην επιχειρηματική δραστηριότητα αναζήτησης πόρων. Η απορρόφηση αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο στον βαθμό που η ανεύρεση νέων πόρων αποτελεί τακτική, συνεχιζόμενη επιχειρηματική δραστηριότητα. Αλλά αυτή η δραστηριότητα, η οποία εξ ορισμού δεν θα μπορούσε να υπάρχει στην ERE, δεν μπορεί ποτέ να καταστεί πλήρως τακτική.

Ορυκτά όπως ο άνθρακας και το πετρέλαιο είναι σαφώς κατεξοχήν παραδείγματα εξαντλήσιμων πόρων. Τι συμβαίνει με φυσικούς πόρους όπως τα δάση; Ένα δάσος, μολονότι αναπτύσσεται μέσω φυσικών διαδικασιών, μπορεί να «παραχθεί» από τον άνθρωπο εάν ληφθούν μέτρα για τη διατήρηση και την ανάπτυξη περισσότερων δέντρων κ.λπ. Επομένως, τα δάση θα έπρεπε να ταξινομηθούν ως κεφαλαιουχικά αγαθά και όχι ως εξαντλήσιμοι πόροι.

Μία από τις συχνές επιθέσεις κατά της συμπεριφοράς της ελεύθερης αγοράς βασίζεται στο φόβητρο των οπαδών του George περί φυσικών πόρων που παρακρατούνται εκτός αγοράς για κερδοσκοπικούς σκοπούς. Εξετάσαμε αυτό το υποτιθέμενο πρόβλημα παραπάνω. Μια άλλη, διαμετρικά αντίθετη επίθεση είναι η συνήθης αιτίαση ότι η ελεύθερη αγορά σπαταλά πόρους, ιδίως εξαντλήσιμους. Υποτίθεται ότι οι μελλοντικές γενιές ληστεύονται από την απληστία του παρόντος. Μια τέτοια συλλογιστική θα οδηγούσε στο παράδοξο συμπέρασμα ότι δεν πρέπει να καταναλώνεται καθόλου ο πόρος. Διότι κάθε φορά, σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή, που ένας άνθρωπος καταναλώνει έναν εξαντλήσιμο πόρο —εδώ χρησιμοποιούμε το «καταναλώνει» με ευρύτερη έννοια, ώστε να περιλαμβάνει και την «ανάλωση» στην παραγωγή—, αφήνει μικρότερο απόθεμα από το οποίο θα μπορούν να αντλήσουν ο ίδιος ή οι απόγονοί του. Είναι γεγονός της ζωής ότι, όποτε αναλώνεται οποιαδήποτε ποσότητα ενός εξαντλήσιμου πόρου, απομένει λιγότερη για το μέλλον, και επομένως οποιαδήποτε τέτοια κατανάλωση θα μπορούσε εξίσου να ονομαστεί «ληστεία του μέλλοντος», εάν κάποιος επιλέγει να ορίζει τη ληστεία με τόσο ασυνήθιστους όρους.[321] Μόλις δεχθούμε οποιαδήποτε ποσότητα χρήσης του εξαντλήσιμου πόρου, πρέπει να εγκαταλείψουμε το επιχείρημα της ληστείας του μέλλοντος και να αποδεχθούμε τις ατομικές προτιμήσεις της αγοράς. Δεν υπάρχει τότε περισσότερος λόγος να υποθέσουμε ότι η αγορά θα χρησιμοποιεί τους πόρους υπερβολικά γρήγορα από ό,τι να υποθέσουμε το αντίθετο. Η αγορά θα τείνει να χρησιμοποιεί τους πόρους ακριβώς με τον ρυθμό που επιθυμούν οι καταναλωτές.[322]

Αφού αναπτύξαμε, στον Τόμο Ι, τη βασική ανάλυσή μας για τα οικονομικά του απομονωμένου ατόμου, του αντιπραγματισμού και της έμμεσης ανταλλαγής, θα προχωρήσουμε τώρα, στον Τόμο ΙΙ, στην περαιτέρω ανάπτυξη της ανάλυσης, εξετάζοντας τα «δυναμικά» προβλήματα μιας μεταβαλλόμενης οικονομίας, ιδιαίτερους τύπους συντελεστών, το χρήμα και την αξία του, το μονοπώλιο και τον ανταγωνισμό, και συζητώντας, αναγκαστικά συνοπτικότερα, τις συνέπειες της βίαιης παρέμβασης στην ελεύθερη αγορά.

Παράρτημα Α: Οριακό φυσικό προϊόν και αξία του οριακού προϊόντος

Για λόγους απλούστευσης, περιγράψαμε την αξία του οριακού προϊόντος —MVP— ως ίση με το οριακό φυσικό προϊόν —MPP— επί την τιμή. Εφόσον είδαμε ότι ένας συντελεστής πρέπει να χρησιμοποιείται στην περιοχή φθίνοντος MPP και ότι η αυξημένη προσφορά ενός συντελεστή οδηγεί σε πτώση της τιμής, το συμπέρασμα της ανάλυσης ήταν ότι κάθε συντελεστής χρησιμοποιείται σε μια περιοχή όπου η αυξημένη προσφορά οδηγεί σε μείωση της MVP και, επομένως, της DMVP. Η υπόθεση που έγινε στην πρώτη πρόταση, ωστόσο, δεν είναι απολύτως ακριβής.

Ας εξακριβώσουμε, λοιπόν, με ποιον πολλαπλασιαστή πρέπει να πολλαπλασιαστεί το MPP για να προκύψει η MVP. Η MVP ισούται με την αύξηση του εσόδου που αποκτάται από την προσθήκη μιας μονάδας ενός συντελεστή ή με το έσοδο που χάνεται από την απώλεια μιας μονάδας του. Η MVP θα ισούται, επομένως, με τη διαφορά του εσόδου από τη μία θέση στην άλλη, δηλαδή με τη μεταβολή που αντιστοιχεί στην αλλαγή θέσης λόγω της αύξησης ή της μείωσης ενός συντελεστή κατά μία μονάδα. Άρα, η MVP ισούται με $R_2 - R_1$, όπου το R είναι το ακαθάριστο έσοδο από την πώληση ενός προϊόντος και ο μεγαλύτερος δείκτης δηλώνει ότι έχει χρησιμοποιηθεί μεγαλύτερη ποσότητα ενός συντελεστή στην παραγωγή. Το MPP αυτής της αύξησης ενός συντελεστή είναι $P_2 - P_1$, όπου το P είναι η ποσότητα του παραγόμενου προϊόντος και ο μεγαλύτερος δείκτης σημαίνει και πάλι ότι έχει χρησιμοποιηθεί μεγαλύτερη ποσότητα ενός συντελεστή.

$$\text{Άρα: } \text{MVP} = R_2 - R_1 \text{ εξ ορισμού.}$$
$$\text{MPP} = P_2 - P_1 \text{ εξ ορισμού.}$$

Το έσοδο αποκτάται από την πώληση του προϊόντος· επομένως, για οποιοδήποτε δεδομένο σημείο της καμπύλης ζήτησης, το συνολικό έσοδο ισούται με την ποσότητα που παράγεται και πωλείται επί την τιμή του προϊόντος.

Επομένως, $R = P \cdot p$, όπου p είναι η τιμή του προϊόντος.

$$\text{Άρα: } R_2 = P_2 \cdot p_2$$
$$R_1 = P_1 \cdot p_1$$

Εφόσον τώρα οι συντελεστές είναι οικονομικά αγαθά, κάθε αύξηση της χρησιμοποιούμενης ποσότητας ενός συντελεστή, με τους άλλους συντελεστές να παραμένουν σταθεροί, πρέπει να αυξάνει την παραγόμενη ποσότητα. Θα ήταν προφανώς άσκοπο για έναν επιχειρηματία να χρησιμοποιεί περισσότερους συντελεστές που δεν θα αύξαναν το προϊόν. Επομένως, $P_2 > P_1$.

Από την άλλη πλευρά, η τιμή του προϊόντος μειώνεται καθώς αυξάνεται η προσφορά, έτσι ώστε:

$p_2 < p_1$

Τώρα προσπαθούμε να εξακριβώσουμε ποιο μέγεθος, πολλαπλασιαζόμενο με το MPP, δίνει την MVP. Αυτός ο άγνωστος θα ισούται με:

$$\frac{\text{MVP}}{\text{MPP}} = \frac{R_2 - R_1}{P_2 - P_1}$$

Αυτό μπορεί να ονομαστεί οριακό έσοδο, δηλαδή η μεταβολή του εσόδου διαιρεμένη με τη μεταβολή της παραγόμενης ποσότητας.

Είναι προφανές ότι αυτό το μέγεθος, το οποίο μπορούμε να ονομάσουμε MR, δεν θα ισούται ούτε με το p_2 ούτε με το p_1 ούτε με οποιονδήποτε μέσο όρο των δύο. Ο απλός πολλαπλασιασμός του παρονομαστή με οποιοδήποτε από τα δύο p ή και με τα δύο θα καταδείξει ότι το αποτέλεσμα δεν ισούται με τον αριθμητή. Ποια είναι η σχέση μεταξύ MR και τιμής;

Η τιμή είναι το μέσο έσοδο, δηλαδή ισούται με το συνολικό έσοδο διαιρεμένο με την ποσότητα που παράγεται και πωλείται. Εν ολίγοις:

$$p = \frac{R}{P}$$

Παραπάνω, όμως, στη συζήτηση του οριακού και του μέσου προϊόντος, είδαμε τη μαθηματική σχέση μεταξύ «μέσου» και «οριακού», η οποία ισχύει τόσο για το έσοδο όσο και για την παραγωγικότητα: στην περιοχή όπου το μέσο αυξάνεται, το οριακό είναι μεγαλύτερο από το μέσο· στην περιοχή όπου το μέσο μειώνεται, το οριακό είναι μικρότερο από το μέσο. Αλλά έχουμε ήδη δείξει από την αρχή αυτού του βιβλίου ότι η καμπύλη ζήτησης —δηλαδή η καμπύλη της τιμής ή του μέσου εσόδου— είναι πάντοτε φθίνουσα καθώς αυξάνεται η ποσότητα. Επομένως, η καμπύλη του οριακού εσόδου είναι επίσης φθίνουσα και βρίσκεται πάντοτε κάτω από το μέσο έσοδο, ή την τιμή. Ας εδραιώσουμε, ωστόσο, την απόδειξη καταδεικνύοντας ότι, για οποιεσδήποτε δύο θέσεις, το p_2 είναι μεγαλύτερο από το MR. Εφόσον το p_2 είναι μικρότερο από το p_1, καθώς η τιμή μειώνεται όταν αυξάνεται η προσφορά, θα έχει αποδειχθεί η πρόταση ότι το MR είναι μικρότερο και από τις δύο τιμές.

Πρώτον, γνωρίζουμε ότι $p_2 < p_1$, πράγμα που σημαίνει ότι:

$$\frac{R_2}{P_2} < \frac{R_1}{P_1}$$

Μπορούμε τώρα να θεωρήσουμε το πρώτο σημείο ως αφετηρία και κατόπιν να εξετάσουμε τη μεταβολή προς το δεύτερο σημείο, έτσι ώστε:

$$\frac{R + \Delta R}{P + \Delta P} < \frac{R}{P}$$

Μεταφράζουμε έτσι τη σχέση στα ίδια σύμβολα που χρησιμοποιήσαμε στην παραπάνω απόδειξη για την παραγωγικότητα. Αυτό σημαίνει τώρα ότι:

$$\frac{R}{P} - \frac{R + \Delta R}{P + \Delta P} > 0$$

Συνδυάζοντας τα δύο κλάσματα και κατόπιν πολλαπλασιάζοντας χιαστί, λαμβάνουμε:

$$R\Delta P - P\Delta R > 0$$

ή

$$R\Delta P > P\Delta R,$$

ώστε $$\frac{R}{P} > \frac{\Delta R}{\Delta P}$$

Έχουμε εδώ αποδείξει ότι το MR είναι μικρότερο από το p_1, την υψηλότερη από τις δύο τιμές.

Αυτό σημαίνει τώρα ότι υπάρχει κάποιο άγνωστο, σταθερό θετικό κλάσμα l/k, το οποίο, πολλαπλασιαζόμενο με τον μεγαλύτερο λόγο, θα δώσει τον μικρότερο λόγο —MR— στην τελευταία ανισότητα. Έτσι:

$$\frac{R}{kP} = \frac{\Delta R}{\Delta P}$$

Τώρα, αλγεβρικά:

$$\frac{\Delta R}{\Delta P} = \frac{R + \Delta R}{kP + \Delta P}$$

Και εφόσον το k είναι θετικός αριθμός:

$$\frac{R + \Delta R}{P + \Delta P} > \frac{R + \Delta R}{kP + \Delta P}$$

Αυτό όμως αποδεικνύει ότι:

$$\frac{R + \Delta R}{P + \Delta P} > \frac{\Delta R}{\Delta P}$$

Δηλαδή, ότι το MR είναι μικρότερο από το p_2. Όπερ έδει δείξαι.

Συνεπώς, όταν λάβουμε υπόψη ότι, αυστηρά μιλώντας, το MR και όχι η τιμή πρέπει να πολλαπλασιάζεται με το MPP για να προκύψει η MVP, διαπιστώνουμε ότι το συμπέρασμά μας —πως η παραγωγή πραγματοποιείται πάντοτε στην περιοχή φθίνουσας καμπύλης MVP— ενισχύεται αντί να αποδυναμώνεται. Η MVP μειώνεται ακόμη ταχύτερα σε σχέση με το MPP από ό,τι υποθέταμε. Επιπλέον, η ανάλυσή μας δεν τροποποιείται σημαντικά, διότι στη διορθωτική μας ανάλυση δεν εισήχθησαν νέοι βασικοί προσδιοριστικοί παράγοντες πέρα από το MPP και τις τιμές που καθορίζονται από την καμπύλη καταναλωτικής ζήτησης. Υπό το φως όλων αυτών, μπορούμε να εξακολουθήσουμε να θεωρούμε την MVP ίση με το MPP επί την τιμή, ως θεμιτή, απλουστευμένη προσέγγιση του πραγματικού αποτελέσματος.[323]

Παράρτημα Β: Ο καθηγητής Rolph και η θεωρία της προεξοφλημένης οριακής παραγωγικότητας

Από τις σύγχρονες σχολές οικονομικής σκέψης, οι περισσότερο της μόδας είναι η Οικονομετρική, η Κεϋνσιανή, η Θεσμική και η Νεοκλασική. Ο όρος «Νεοκλασική» αναφέρεται στο πρότυπο που διαμόρφωσαν οι μεγάλοι οικονομολόγοι των τελών του δέκατου ένατου αιώνα. Η κυρίαρχη νεοκλασική εκδοχή σήμερα βρίσκεται στο σύστημα του καθηγητή Frank Knight, του οποίου το χαρακτηριστικότερο γνώρισμα είναι η επίθεση κατά ολόκληρης της έννοιας της χρονικής προτίμησης. Αρνούμενοι τη χρονική προτίμηση και στηρίζοντας την απόδοση από τόκο αποκλειστικά σε μια υποτιθέμενη «παραγωγικότητα» του κεφαλαίου, οι οπαδοί του Knight επιτίθενται στη θεωρία της προεξοφλημένης MVP και, αντ' αυτής, υποστηρίζουν μια θεωρία της απλής MVP. Η σαφέστερη έκθεση αυτής της προσέγγισης βρίσκεται σε ένα άρθρο ενός οπαδού του Knight, του καθηγητή Earl Rolph.[324]

Ο Rolph ορίζει το «προϊόν» ως οποιαδήποτε άμεσα αποτελέσματα «παρουσών δραστηριοτήτων που έχουν αξία». Σε αυτές περιλαμβάνεται η εργασία επί αγαθών που θα καταναλωθούν μόνο στο μέλλον. Έτσι:

> *Οι εργάτες και ο εξοπλισμός που αρχίζουν την κατασκευή ενός κτιρίου μπορεί να έχουν να επιδείξουν μόνο μερικούς πασσάλους στο έδαφος ως αποτέλεσμα της εργασίας τους κατά την πρώτη ημέρα, αλλά αυτό, και όχι η ολοκληρωμένη κατασκευή, είναι το άμεσο προϊόν τους. Επομένως, η θεωρία ότι ένας συντελεστής λαμβάνει την αξία του οριακού προϊόντος του αναφέρεται σε αυτό το άμεσο προϊόν. Το ταυτόχρονο της παραγωγής και του προϊόντος δεν απαιτεί καμία απλουστευτική υπόθεση. Αποτελεί άμεση επίκληση του προφανούς. Κάθε δραστηριότητα έχει τα άμεσα αποτελέσματά της.*

Προφανώς, κανείς δεν αρνείται ότι οι άνθρωποι εργάζονται πάνω σε αγαθά και προωθούν το κεφάλαιο λίγο παραπέρα. Είναι, όμως, το άμεσο αποτέλεσμα αυτού προϊόν με οποιαδήποτε ουσιαστική έννοια; Θα πρέπει να είναι σαφές ότι το προϊόν είναι το τελικό προϊόν — το αγαθό που πωλείται στον καταναλωτή. Ολόκληρος ο σκοπός του παραγωγικού συστήματος είναι να οδηγήσει στην τελική κατανάλωση. Όλες οι ενδιάμεσες αγορές βασίζονται στην προσδοκία της τελικής αγοράς από τον καταναλωτή και δεν θα πραγματοποιούνταν διαφορετικά. Κάθε δραστηριότητα μπορεί να έχει τα άμεσα «αποτελέσματά» της, αλλά αυτά δεν είναι αποτελέσματα που θα απέφεραν οποιοδήποτε χρηματικό εισόδημα από οποιονδήποτε, εάν οι ίδιοι οι ιδιοκτήτες των συντελεστών ήταν συνιδιοκτήτες όλων όσων παρήγαν έως το στάδιο της τελικής κατανάλωσης. Στην περίπτωση αυτή, θα ήταν προφανές ότι δεν πληρώνονται αμέσως· επομένως, το προϊόν τους δεν είναι άμεσο. Ο μόνος λόγος για τον οποίο πληρώνονται αμέσως στην αγορά —και ακόμη και εδώ δεν υπάρχει αυστηρή αμεσότητα— είναι ότι οι κεφαλαιούχοι προκαταβάλλουν παρόντα αγαθά σε αντάλλαγμα για εκείνα τα μελλοντικά αγαθά από τα οποία προσδοκούν μια προσαύξηση, ή απόδοση από τόκο. Έτσι, οι ιδιοκτήτες των συντελεστών αμείβονται με την προεξοφλημένη αξία του οριακού προϊόντος τους.

Η προσέγγιση των Knight και Rolph, επιπλέον, αποτελεί οπισθοχώρηση σε μια θεωρία της αξίας βάσει πραγματικού κόστους. Υποθέτει ότι οι παρούσες προσπάθειες θα αποφέρουν κατά κάποιον τρόπο πάντοτε παρόντα αποτελέσματα. Πότε, όμως; Στις «παρούσες δραστηριότητες που έχουν αξία». Αλλά πώς αποκτούν αξία αυτές οι δραστηριότητες; Μόνο εάν το μελλοντικό προϊόν τους

πωληθεί, όπως αναμένεται, στους καταναλωτές. Ας υποθέσουμε, ωστόσο, ότι οι άνθρωποι εργάζονται επί χρόνια για ένα ορισμένο αγαθό και πληρώνονται από κεφαλαιούχους, και κατόπιν το τελικό προϊόν δεν αγοράζεται από τους καταναλωτές. Οι κεφαλαιούχοι επωμίζονται χρηματικές ζημίες. Πού ήταν η άμεση αμοιβή σύμφωνα με το οριακό προϊόν; Η πληρωμή ήταν μόνο μια επένδυση των κεφαλαιούχων σε μελλοντικά αγαθά.

Ο Rolph στρέφεται κατόπιν σε ένα άλλο υποτιθέμενο βαρύτατο σφάλμα της προσέγγισης της προεξόφλησης, δηλαδή στη «θεωρία της μη ισοτιμίας των συντελεστών». Αυτό σημαίνει ότι ορισμένοι συντελεστές λαμβάνουν ως αμοιβή την προεξοφλημένη αξία του προϊόντος τους και ορισμένοι όχι. Ο Rolph, ωστόσο, τελεί υπό παρανόηση· δεν υπάρχει υπόθεση μη ισοτιμίας σε οποιαδήποτε ορθή θεωρία προεξόφλησης. Όπως δηλώσαμε παραπάνω, όλοι οι συντελεστές — εργασία, γη και κεφαλαιουχικά αγαθά— λαμβάνουν την προεξοφλημένη αξία του οριακού προϊόντος τους. Η διαφορά όσον αφορά τους ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικών αγαθών είναι ότι, σε τελευταία ανάλυση, δεν λαμβάνουν καμία ανεξάρτητη αμοιβή, διότι τα κεφαλαιουχικά αγαθά ανάγονται στους συντελεστές που τα παρήγαγαν, τελικά σε συντελεστές γης και εργασίας, καθώς και στον τόκο για τον χρόνο που συνεπάγεται η προκαταβολή της πληρωμής από τους κεφαλαιούχους.[325] Ο Rolph πιστεύει ότι υπάρχει μη ισοτιμία επειδή οι ιδιοκτήτες συντελεστών γης και εργασίας «λαμβάνουν ένα προεξοφλημένο μερίδιο», ενώ το κεφάλαιο «λαμβάνει ένα μη προεξοφλημένο μερίδιο». Αυτός, όμως, είναι εσφαλμένος τρόπος διατύπωσης του συμπεράσματος. Οι ιδιοκτήτες συντελεστών γης και εργασίας λαμβάνουν ένα προεξοφλημένο μερίδιο, αλλά οι ιδιοκτήτες κεφαλαίου —χρηματικού κεφαλαίου— λαμβάνουν το ποσό της προεξόφλησης.

Το υπόλοιπο άρθρο του Rolph αφιερώνεται σε μεγάλο βαθμό στην προσπάθεια να αποδειχθεί ότι δεν υπάρχει χρονική υστέρηση στις πληρωμές προς τους ιδιοκτήτες συντελεστών. Ο Rolph υποθέτει την ύπαρξη «κέντρων παραγωγής» μέσα σε κάθε επιχείρηση, τα οποία, αναλυόμενα σε ουσιαστικά στιγμιαία βήματα, παράγουν και κατόπιν λαμβάνουν τεκμαρτά πληρωμή στιγμιαία. Αυτή η βεβιασμένη και εξωπραγματική κατασκευή χάνει εντελώς την ουσία του ζητήματος. Ακόμη και εάν υπήρχαν κατακερματισμένα «κέντρα παραγωγής», το ζήτημα είναι ότι κάποιο πρόσωπο ή κάποια πρόσωπα θα πρέπει να προκαταβάλλουν παρόν χρήμα στην πορεία, με οποιαδήποτε σειρά, έως ότου το τελικό προϊόν πωληθεί στους καταναλωτές. Ας φανταστεί ο Rolph ένα παραγωγικό σύστημα, κατακερματισμένο ή ενοποιημένο κατά περίπτωση, στο οποίο κανείς δεν πραγματοποιεί τις προκαταβολές παρόντων αγαθών —χρηματικού κεφαλαίου— των οποίων την ύπαρξη αρνείται. Και καθώς οι εργαζόμενοι και οι γαιοκτήμονες εργάζονται επί χρόνια πάνω στα ενδιάμεσα προϊόντα χωρίς αμοιβή, έως ότου το ολοκληρωμένο προϊόν είναι έτοιμο για τον καταναλωτή, ας τους προτρέπει ο Rolph να μην ανησυχούν, διότι έχουν πληρωθεί τεκμαρτά ταυτοχρόνως με την εργασία τους. Διότι αυτή είναι η λογική συνέπεια της θέσης των Knight και Rolph.[326]

ΑΝΘΡΩΠΟΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ

Τόμος ΙΙ

Κεφάλαια 8–12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Παραγωγή: Επιχειρηματικότητα και Μεταβολή

1. Επιχειρηματικό κέρδος και ζημία

Αφού αναπτύξαμε στα προηγούμενα κεφάλαια τη βασική ανάλυσή μας για την οικονομία της αγοράς, προχωρούμε τώρα στη συζήτηση περισσότερο δυναμικών και συγκεκριμένων εφαρμογών, καθώς και των συνεπειών της παρέμβασης στην αγορά.

Στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία υπάρχουν μόνο δύο τελικές κατηγορίες τιμών και εισοδημάτων των παραγωγών: ο τόκος, ο οποίος είναι ενιαίος σε ολόκληρη την οικονομία, και οι «μισθοί» — οι τιμές των υπηρεσιών των διαφόρων συντελεστών εργασίας. Σε μια μεταβαλλόμενη οικονομία, ωστόσο, τα επίπεδα των μισθών και το επιτόκιο δεν είναι τα μόνα στοιχεία που μπορούν να μεταβληθούν. Εμφανίζεται και μια άλλη κατηγορία τόσο θετικού όσο και αρνητικού εισοδήματος: το επιχειρηματικό κέρδος και η ζημία. Θα επικεντρωθούμε στους κεφαλαιούχους-επιχειρηματίες, τον οικονομικά σημαντικότερο τύπο επιχειρηματία. Πρόκειται για τους ανθρώπους που επενδύουν σε «κεφάλαιο» —γη ή/και κεφαλαιουχικά αγαθά— το οποίο χρησιμοποιείται στην παραγωγική διαδικασία. Η λειτουργία τους είναι εκείνη που περιγράψαμε: η προκαταβολή χρήματος στους ιδιοκτήτες συντελεστών και η συνακόλουθη χρήση των αγαθών έως ότου πωληθεί αργότερα το προϊόν που βρίσκεται πλησιέστερα στο παρόν. Αναπτύξαμε λεπτομερώς τους νόμους της ERE: οι τιμές των συντελεστών θα ισούνται με την DMVP, κάθε συντελεστής θα κατανέμεται στις χρήσεις με τη μεγαλύτερη παραγωγικότητα σε αξία, οι κεφαλαιακές αξίες θα ισούνται με τα αθροίσματα των DMVP, το επιτόκιο θα είναι ενιαίο και θα διέπεται αποκλειστικά από τις χρονικές προτιμήσεις κ.ο.κ.

Η διαφορά στον δυναμικό, πραγματικό κόσμο είναι η εξής. Καμία από αυτές τις μελλοντικές αξίες ή τα γεγονότα δεν είναι γνωστά· όλα πρέπει να εκτιμηθούν, να αποτελέσουν αντικείμενο εικασίας, από τους κεφαλαιούχους. Πρέπει να προκαταβάλουν παρόν χρήμα βάσει μιας κερδοσκοπικής εκτίμησης για το άγνωστο μέλλον, προσδοκώντας ότι το μελλοντικό προϊόν θα πωληθεί σε αποδοτική τιμή. Στον πραγματικό κόσμο, λοιπόν, η ποιότητα της κρίσης και η ακρίβεια της πρόβλεψης διαδραματίζουν τεράστιο ρόλο στα εισοδήματα που αποκτούν οι κεφαλαιούχοι. Ως αποτέλεσμα του αρμπιτράζ των επιχειρηματιών, η τάση είναι πάντοτε προς την ERE· ως συνέπεια της διαρκώς μεταβαλλόμενης πραγματικότητας, των μεταβολών στις κλίμακες αξιών και στους πόρους, η ERE δεν επιτυγχάνεται ποτέ.

Ο κεφαλαιούχος-επιχειρηματίας αγοράζει συντελεστές ή υπηρεσίες συντελεστών στο παρόν· το προϊόν του πρέπει να πωληθεί στο μέλλον. Βρίσκεται, επομένως, πάντοτε σε εγρήγορση για αποκλίσεις, για πεδία στα οποία μπορεί να αποκομίσει περισσότερο από το επικρατούν επιτόκιο. Ας υποθέσουμε ότι το επιτόκιο είναι 5 τοις εκατό· ο Jones μπορεί να αγοράσει έναν ορισμένο συνδυασμό συντελεστών έναντι 100 ουγγιών· πιστεύει ότι μπορεί να χρησιμοποιήσει αυτό το σύνολο για να πωλήσει ένα προϊόν ύστερα από δύο έτη έναντι 120 ουγγιών. Η προσδοκώμενη μελλοντική

απόδοσή του είναι 10 τοις εκατό ετησίως. Εάν οι προσδοκίες του εκπληρωθούν, θα αποκτήσει ετήσια απόδοση 10 τοις εκατό αντί για 5 τοις εκατό. Η διαφορά μεταξύ του γενικού επιτοκίου και της πραγματικής απόδοσής του είναι το χρηματικό του κέρδος —το οποίο από εδώ και πέρα θα ονομάζεται απλώς «κέρδος», εκτός εάν γίνεται ειδική διάκριση μεταξύ χρηματικού και ψυχικού κέρδους. Στην περίπτωση αυτή, το χρηματικό του κέρδος είναι 10 ουγγιές για δύο έτη, ή ένα επιπλέον 5 τοις εκατό ετησίως.

Τι προκάλεσε αυτό το πραγματοποιημένο κέρδος, αυτό το *ex post* κέρδος που εκπληρώνει τις *ex ante* προσδοκίες του παραγωγού; Το γεγονός ότι οι συντελεστές παραγωγής σε αυτή τη διαδικασία είχαν τιμολογηθεί και κεφαλαιοποιηθεί σε υπερβολικά χαμηλά επίπεδα — είχαν τιμολογηθεί υπερβολικά χαμηλά στον βαθμό που αγοράστηκαν οι μονάδες υπηρεσίας τους και είχαν κεφαλαιοποιηθεί υπερβολικά χαμηλά στον βαθμό που αγοράστηκαν οι συντελεστές ως σύνολα. Και στις δύο περιπτώσεις, οι γενικές προσδοκίες της αγοράς έσφαλαν υποεκτιμώντας τα μελλοντικά μισθώματα —τις MVP— των συντελεστών. Ο συγκεκριμένος επιχειρηματίας, ωστόσο, διέβλεψε καλύτερα από τους άλλους και ενήργησε βάσει αυτής της διορατικότητας. Αποκόμισε την ανταμοιβή της ανώτερης προνοητικότητάς του με τη μορφή κέρδους. Η δράση του, η αναγνώριση της γενικής υποτίμησης των παραγωγικών συντελεστών, έχει ως αποτέλεσμα την τελική εξάλειψη των κερδών ή, μάλλον, την τάση προς την εξάλειψή τους. Επεκτείνοντας την παραγωγή στη συγκεκριμένη διαδικασία, αυξάνει τη ζήτηση αυτών των συντελεστών και ανεβάζει τις τιμές τους. Αυτό το αποτέλεσμα θα ενισχυθεί από την είσοδο ανταγωνιστών στο ίδιο πεδίο, προσελκυόμενων από το ποσοστό απόδοσης 10 τοις εκατό. Όχι μόνο η άνοδος της ζήτησης θα αυξήσει τις τιμές των συντελεστών, αλλά και η αύξηση της παραγωγής θα μειώσει την τιμή του προϊόντος. Το αποτέλεσμα θα είναι μια τάση πτώσης του ποσοστού απόδοσης στο επίπεδο του καθαρού επιτοκίου.

Ποια λειτουργία επιτέλεσε ο επιχειρηματίας; Στην επιδίωξη κερδών, διέκρινε ότι ορισμένοι συντελεστές είχαν τιμολογηθεί υπερβολικά χαμηλά σε σχέση με τις δυνητικές αξίες των προϊόντων τους. Αναγνωρίζοντας την απόκλιση και ενεργώντας για την αντιμετώπισή της, μετέφερε συντελεστές παραγωγής —προφανώς μη ειδικούς συντελεστές— από άλλες παραγωγικές διαδικασίες σε αυτήν. Εντόπισε ότι οι τιμές των συντελεστών δεν αντανακλούσαν επαρκώς τις δυνητικές DMVP τους· προσφέροντας τίμημα γι' αυτούς τους συντελεστές και μισθώνοντάς τους, μπόρεσε να τους μεταφέρει από παραγωγή χαμηλότερης DMVP σε παραγωγή υψηλότερης DMVP. Εξυπηρέτησε καλύτερα τους καταναλωτές προβλέποντας πού οι συντελεστές έχουν μεγαλύτερη αξία. Διότι η μεγαλύτερη αξία των συντελεστών οφείλεται αποκλειστικά στο ότι ζητούνται περισσότερο από τους καταναλωτές, δηλαδή στο ότι μπορούν να ικανοποιήσουν καλύτερα τις επιθυμίες τους. Αυτό είναι το νόημα μιας μεγαλύτερης προεξοφλημένης αξίας του οριακού προϊόντος.

Είναι σαφές ότι δεν έχει κανένα απολύτως νόημα να μιλούμε για επικρατούν ποσοστό κέρδους. Δεν υπάρχει τέτοιο ποσοστό πέρα από το εφήμερο και το στιγμιαίο. Διότι κάθε πραγματοποιημένο κέρδος τείνει να εξαφανιστεί λόγω των επιχειρηματικών ενεργειών που προκαλεί. Το βασικό ποσοστό, λοιπόν, είναι το επιτόκιο, το οποίο δεν εξαφανίζεται. Εάν ξεκινήσουμε με μια δυναμική οικονομία και υποθέσουμε δεδομένες κλίμακες αξιών, δεδομένους πρωτογενείς συντελεστές και δεδομένη τεχνική γνώση καθ' όλη τη διάρκεια, το αποτέλεσμα θα είναι η εξάλειψη των κερδών και η επίτευξη μιας ERE με καθαρό επιτόκιο. Οι συνεχείς μεταβολές των προτιμήσεων και των πόρων, ωστόσο, μετατοπίζουν διαρκώς τον στόχο της τελικής ισορροπίας και καθορίζουν έναν νέο στόχο

προς τον οποίο κατευθύνεται η επιχειρηματική δράση — και πάλι η τελική τάση στην ERE θα είναι η εξαφάνιση των κερδών. Διότι η ERE σημαίνει την εξαφάνιση της αβεβαιότητας, και το κέρδος είναι απόρροια της αβεβαιότητας.

Πλήθος συγγραφέων και οικονομολόγων διαπράττει σοβαρό σφάλμα εξετάζοντας μόνο τα κέρδη στην οικονομία. Οι ζημίες σχεδόν δεν λαμβάνονται υπόψη. Η οικονομία δεν θα έπρεπε να χαρακτηρίζεται «οικονομία του κέρδους», αλλά «οικονομία του κέρδους και της ζημίας».[1]

Ζημία προκύπτει όταν ένας επιχειρηματίας έχει εκτιμήσει εσφαλμένα τις μελλοντικές τιμές πώλησης και τα έσοδά του. Αγόρασε συντελεστές, ας πούμε, έναντι 1.000 ουγγιών, τους μετασχημάτισε σε προϊόν και κατόπιν το πώλησε έναντι 900 ουγγιών. Έσφαλε επειδή δεν αντιλήφθηκε ότι οι συντελεστές είχαν τιμολογηθεί και κεφαλαιοποιηθεί στην αγορά σε υπερβολικά υψηλά επίπεδα σε σχέση με τις προεξοφλημένες αξίες των οριακών προϊόντων τους, δηλαδή σε σχέση με τις τιμές της παραγωγής του.

Κάθε επιχειρηματίας, επομένως, επενδύει σε μια διαδικασία επειδή προσδοκά να αποκομίσει κέρδος, δηλαδή επειδή πιστεύει ότι η αγορά έχει τιμολογήσει και κεφαλαιοποιήσει τους συντελεστές υπερβολικά χαμηλά σε σχέση με τα μελλοντικά μισθώματά τους. Εάν η πεποίθησή του είναι δικαιολογημένη, αποκομίζει κέρδος. Εάν η πεποίθησή του είναι αδικαιολόγητη και η αγορά, για παράδειγμα, έχει πράγματι υπερτιμήσει τους συντελεστές, θα υποστεί ζημίες.

Η φύση της ζημίας πρέπει να οριστεί προσεκτικά. Ας υποθέσουμε ότι ένας επιχειρηματίας, με αγοραίο επιτόκιο 5 τοις εκατό, αγοράζει συντελεστές έναντι 1.000 και πωλεί το προϊόν τους έναντι 1.020 ένα έτος αργότερα. Έχει υποστεί «ζημία» ή έχει αποκομίσει «κέρδος»; Αρχικά, μπορεί να φαίνεται ότι δεν υπέστη ζημία. Άλλωστε, ανέκτησε το αρχικό κεφάλαιο μαζί με 20 επιπλέον ουγγιές, δηλαδή καθαρή απόδοση ή κέρδος 2 τοις εκατό. Μια προσεκτικότερη εξέταση, ωστόσο, αποκαλύπτει ότι θα μπορούσε να είχε αποκομίσει καθαρή απόδοση 5 τοις εκατό οπουδήποτε αλλού επί του κεφαλαίου του, διότι αυτή είναι η επικρατούσα απόδοση από τόκο. Θα μπορούσε να την είχε αποκομίσει, ας πούμε, επενδύοντας σε οποιαδήποτε άλλη επιχείρηση ή δανείζοντας χρήμα σε καταναλωτές-δανειολήπτες. Σε αυτό το εγχείρημα δεν αποκόμισε ούτε καν την απόδοση του τόκου. Το «κόστος» της επένδυσής του, επομένως, δεν ήταν απλώς οι δαπάνες του για συντελεστές —1.000 —, αλλά και η θυσιαζόμενη ευκαιρία αποκόμισης τόκου 5 τοις εκατό, δηλαδή 50 επιπλέον. Υπέστη, επομένως, ζημία 30 ουγγιών.

Ο παραλογισμός της έννοιας του «ποσοστού κέρδους» γίνεται ακόμη πιο εμφανής εάν επιχειρήσουμε να υποθέσουμε ένα ποσοστό ζημίας. Προφανώς, δεν μπορεί να γίνει καμία ουσιαστική χρήση ενός «ποσοστού ζημίας»· οι επιχειρηματίες θα σπεύσουν να εγκαταλείψουν τη ζημιογόνα επένδυση και να μεταφέρουν το κεφάλαιό τους αλλού. Καθώς οι επιχειρηματίες εγκαταλείπουν τον κλάδο παραγωγής, οι τιμές των συντελεστών εκεί θα μειωθούν και η τιμή του προϊόντος θα αυξηθεί λόγω της μειωμένης προσφοράς, έως ότου η καθαρή απόδοση σε εκείνον τον κλάδο παραγωγής γίνει ίδια με εκείνη κάθε άλλου κλάδου, και αυτή η απόδοση θα είναι το ενιαίο επιτόκιο της ERE. Είναι, επομένως, σαφές ότι η διαδικασία εξίσωσης του ποσοστού απόδοσης σε ολόκληρη την οικονομία, η οποία καταλήγει σε ενιαίο επιτόκιο, είναι η ίδια ακριβώς διαδικασία που επιφέρει την εξάλειψη των κερδών και των ζημιών στην ERE. Μια πραγματική οικονομία, με άλλα λόγια, στην οποία ο κλάδος Α αποφέρει καθαρή απόδοση 10 τοις εκατό σε κάποιον επιχειρηματία και ο κλάδος Β αποφέρει 2 τοις εκατό, ενώ άλλοι κλάδοι αποφέρουν 5 τοις εκατό, είναι μια οικονομία στην οποία το επιτόκιο είναι 5 τοις εκατό, ο Α αποκομίζει καθαρό επιχειρηματικό κέρδος

5 τοις εκατό και ο Β υφίσταται καθαρή επιχειρηματική ζημία 3 τοις εκατό. Ο Α εκτίμησε ορθά ότι η αγορά είχε υποτιμήσει τους συντελεστές του σε σχέση με τις πραγματικές DMVP τους· ο Β είχε εικάσει εσφαλμένα ότι η αγορά είχε υποτιμήσει —ή, τουλάχιστον, τιμολογήσει ορθά— τους συντελεστές του, αλλά διαπίστωσε προς λύπη του ότι είχαν υπερτιμηθεί σε σχέση με τις χρήσεις στις οποίες τους διέθεσε. Στην ERE, όπου όλες οι μελλοντικές αξίες είναι γνωστές και, επομένως, δεν υπάρχει υποτιμολόγηση ή υπερτιμολόγηση, δεν υπάρχουν επιχειρηματικά κέρδη ή ζημίες· υπάρχει μόνο καθαρό επιτόκιο.

Στον πραγματικό κόσμο, τα κέρδη και οι ζημίες είναι σχεδόν πάντοτε συνυφασμένα με τις αποδόσεις από τόκο. Ο διαχωρισμός τους που πραγματοποιούμε είναι εννοιολογικά έγκυρος και πολύ σημαντικός, αλλά δεν μπορεί να γίνει εύκολα και ποσοτικά στην πράξη.

Ας συνοψίσουμε την ουσία μιας ομοιόμορφα περιστρεφόμενης οικονομίας. Είναι η εξής: όλοι οι συντελεστές παραγωγής κατανέμονται στα πεδία όπου οι προεξοφλημένες αξίες των οριακών προϊόντων τους είναι οι μεγαλύτερες. Αυτές καθορίζονται από τους πίνακες καταναλωτικής ζήτησης. Στον σύγχρονο κόσμο της εξειδίκευσης και του καταμερισμού της εργασίας, σχεδόν πάντοτε οι καταναλωτές μόνοι τους αποφασίζουν, και αυτό ουσιαστικά αποκλείει τους κεφαλαιούχους, οι οποίοι σπάνια καταναλώνουν περισσότερο από μια αμελητέα ποσότητα των δικών τους προϊόντων. Οι καταναλωτές, λοιπόν, με δεδομένα τα «φυσικά» δεδομένα των αποθεμάτων πόρων —ιδίως των συντελεστών εργασίας και γης—, είναι εκείνοι που λαμβάνουν τις αποφάσεις για το οικονομικό σύστημα. Οι καταναλωτές, μέσω των αγορών τους και της αποχής τους από αγορές, αποφασίζουν τι και πόσο θα παραχθεί, καθορίζοντας ταυτοχρόνως τα εισοδήματα όλων των συμμετεχόντων συντελεστών. Και κάθε άνθρωπος είναι καταναλωτής.

Μια προφανής εξαίρεση σε αυτόν τον «κανόνα» εμφανίζεται όταν οι κεφαλαιούχοι ή οι εργαζόμενοι έχουν ισχυρές προτιμήσεις ή αποστροφές για έναν συγκεκριμένο κλάδο παραγωγής. Το ποσοστό απόδοσης ισορροπίας στην ERE για έναν κλάδο που προκαλεί έντονη αποστροφή θα είναι σημαντικά υψηλότερο από το ενιαίο ποσοστό, ενώ το ποσοστό απόδοσης ισορροπίας για έναν ιδιαίτερα επιθυμητό κλάδο θα είναι χαμηλότερο. Οι προτιμήσεις αυτές, ωστόσο, πρέπει να είναι αρκετά ισχυρές ώστε να επηρεάζουν τις επενδυτικές ή παραγωγικές ενέργειες σημαντικού αριθμού δυνητικών επενδυτών ή εργαζομένων, προκειμένου να εκδηλωθούν ως μεταβολή του ποσοστού απόδοσης.

Έχουν τα κέρδη κοινωνική λειτουργία; Πολλοί επικριτές επικαλούνται την ERE, όπου δεν υπάρχουν κέρδη ή ζημίες, και κατόπιν επιτίθενται στους επιχειρηματίες που αποκομίζουν κέρδη στον πραγματικό κόσμο, σαν να έκαναν κάτι επιζήμιο ή, στην καλύτερη περίπτωση, περιττό. Δεν είναι τα κέρδη ένδειξη ότι κάτι δεν πάει καλά, ένδειξη κάποιας ασυμφωνίας στην οικονομία; Η απάντηση είναι: Ναι, τα κέρδη είναι ένδειξη ασυμφωνίας, αλλά με έννοια ακριβώς αντίθετη από εκείνη που συνήθως εννοείται. Όπως είδαμε παραπάνω, τα κέρδη είναι ένδειξη ότι οι ασυμφωνίες αντιμετωπίζονται και καταπολεμούνται από τους επιχειρηματίες που αποκομίζουν κέρδη. Αυτές οι ασυμφωνίες είναι τα αναπόφευκτα συνοδά φαινόμενα του πραγματικού κόσμου της μεταβολής. Ένας άνθρωπος αποκομίζει κέρδη μόνο εάν, χάρη σε ανώτερη προνοητικότητα και κρίση, έχει εντοπίσει μια ασυμφωνία — συγκεκριμένα, μια υποτίμηση ορισμένων συντελεστών από την αγορά. Παρεμβαίνοντας σε αυτή την κατάσταση και αποκομίζοντας το κέρδος, εφιστά την προσοχή όλων σε αυτή την ασυμφωνία και θέτει σε κίνηση δυνάμεις που τελικά την εξαλείφουν. Εάν πρέπει να καταδικάσουμε κάποιον, αυτός δεν θα έπρεπε να είναι ο επιχειρηματίας που αποκομίζει κέρδη, αλλά εκείνος που υπέστη ζημίες. Διότι οι ζημίες είναι ένδειξη ότι επιδείνωσε περαιτέρω μια ασυμφωνία,

κατανέμοντας συντελεστές εκεί όπου ήταν υπερτιμημένοι σε σύγκριση με την επιθυμία των καταναλωτών για το προϊόν τους. Από την άλλη πλευρά, εκείνος που αποκομίζει κέρδη κατανέμει συντελεστές εκεί όπου είχαν υποτιμηθεί σε σύγκριση με τις επιθυμίες των καταναλωτών. Όσο μεγαλύτερο υπήρξε το κέρδος ενός ανθρώπου, τόσο πιο αξιέπαινος ο ρόλος του, διότι τόσο μεγαλύτερη είναι η ασυμφωνία που μόνο αυτός εντόπισε και καταπολεμά. Όσο μεγαλύτερες είναι οι ζημίες ενός ανθρώπου, τόσο πιο αξιοκατάκριτος είναι, διότι τόσο μεγαλύτερη υπήρξε η συμβολή του στην ασυμφωνία.[2]

Βεβαίως, δεν πρέπει να είμαστε υπερβολικά αυστηροί με τον αδέξιο επιχειρηματία που υφίσταται ζημίες. Υφίσταται την κύρωσή του με τη μορφή ζημιών. Αυτές οι ζημίες τον απομακρύνουν από τον ανεπιτυχή ρόλο του στην παραγωγή. Εάν υφίσταται συστηματικά ζημίες οπουδήποτε εισέρχεται στην παραγωγική διαδικασία, αποβάλλεται εντελώς από τον επιχειρηματικό ρόλο. Επιστρέφει στην εργασία του μισθωτού. Πράγματι, η αγορά τείνει να ανταμείβει αναλογικά τους αποτελεσματικούς επιχειρηματίες της και να τιμωρεί τους αναποτελεσματικούς. Με αυτόν τον τρόπο, οι συστηματικά προνοητικοί επιχειρηματίες βλέπουν το κεφάλαιο και τους πόρους τους να αυξάνονται, ενώ οι συστηματικά απερίσκεπτοι διαπιστώνουν ότι οι πόροι τους συρρικνώνονται. Οι πρώτοι διαδραματίζουν ολοένα μεγαλύτερο ρόλο στην παραγωγική διαδικασία· οι δεύτεροι αναγκάζονται να εγκαταλείψουν εντελώς την επιχειρηματικότητα. Ωστόσο, δεν υπάρχει σε αυτή τη διαδικασία καμία αναπόφευκτα αυτοενισχυόμενη τάση. Εάν ένας προηγουμένως ικανός επιχειρηματίας διαπράξει ξαφνικά σοβαρό σφάλμα, θα υποστεί ανάλογες ζημίες· εάν ένας προηγουμένως ανεπαρκής επιχειρηματίας κάνει μια ορθή πρόβλεψη, θα αποκομίσει ανάλογα κέρδη. Η αγορά δεν υποκλίνεται στις δάφνες του παρελθόντος, όσο μεγάλες και αν είναι. Επιπλέον, το μέγεθος της επένδυσης ενός ανθρώπου δεν αποτελεί καμία απολύτως εγγύηση μεγάλου κέρδους ούτε προστασία από σοβαρές ζημίες. Το κεφάλαιο δεν «γεννά» κέρδος. Μόνο οι συνετές επιχειρηματικές αποφάσεις το επιτυγχάνουν αυτό. Ένας άνθρωπος που επενδύει σε ένα ασύνετο εγχείρημα μπορεί να χάσει 10.000 ουγγιές χρυσού εξίσου βέβαια όσο ένας άνθρωπος που συμμετέχει σε ένα συνετό εγχείρημα μπορεί να αποκομίσει κέρδος από επένδυση 50 ουγγιών.[3]

Πέρα από τη διαδικασία επιβολής κυρώσεων της αγοράς, δεν μπορούμε να καταδικάσουμε τον ατυχή κεφαλαιούχο που υφίσταται ζημίες. Ήταν ένας άνθρωπος που ανέλαβε εκουσίως τους κινδύνους της επιχειρηματικότητας και υπέστη τις συνέπειες της εσφαλμένης κρίσης του, υποβαλλόμενος σε ζημίες ανάλογες προς το σφάλμα του. Οι εξωτερικοί επικριτές δεν έχουν δικαίωμα να τον καταδικάσουν περαιτέρω. Όπως λέει ο Mises:

> *Κανείς δεν έχει δικαίωμα να αγανακτεί με τα σφάλματα που διαπράττουν οι επιχειρηματίες κατά τη διαχείριση των υποθέσεών τους και να τονίζει ότι οι άνθρωποι θα είχαν εφοδιαστεί καλύτερα εάν οι επιχειρηματίες ήταν πιο επιδέξιοι και προνοητικοί. Εάν εκείνος που διαμαρτύρεται γνώριζε καλύτερα, γιατί δεν κάλυψε ο ίδιος το κενό και δεν άδραξε την ευκαιρία να αποκομίσει κέρδη; Είναι πράγματι εύκολο να επιδεικνύει κανείς προνοητικότητα εκ των υστέρων.*[4]

2. Η επίδραση της καθαρής επένδυσης

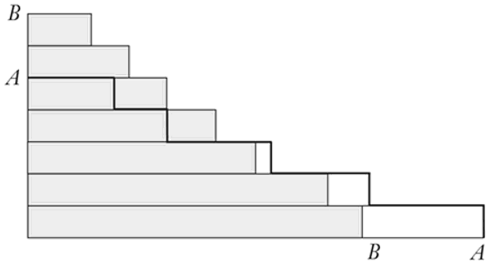
Αφού εξετάσαμε την ERE και τη σχέση της με το επιμέρους επιχειρηματικό κέρδος και τη ζημία, ας στραφούμε τώρα στο πρόβλημα: Πότε θα υπάρχουν συνολικά κέρδη ή ζημίες στην οικονομία; Αυτό συνδέεται με το ερώτημα: Ποια είναι η επίδραση μιας μεταβολής του επιπέδου της συνολικής αποταμίευσης ή επένδυσης στην οικονομία;

Ας ξεκινήσουμε με μια οικονομία στην ισορροπία που απεικονίστηκε στα κεφάλαια 5 και 6. Η παραγωγή πραγματοποιείται με διαδικασίες συνολικής διάρκειας έως έξι ετών· το συνολικό ακαθάριστο εισόδημα είναι 418 ουγγιές χρυσού, η ακαθάριστη αποταμίευση-επένδυση είναι 318 ουγγιές, η συνολική κατανάλωση 100 ουγγιές και η καθαρή αποταμίευση-επένδυση μηδενική. Από τις 100 ουγγιές εισοδήματος, 83 ουγγιές καθαρού εισοδήματος αποκομίζονται από τους ιδιοκτήτες γης και εργασίας και 17 από τους ιδιοκτήτες κεφαλαίου. Η παραγωγική δομή παραμένει σταθερή επειδή τα φυσικά επιτόκια συμπίπτουν και τα προκύπτοντα περιθώρια τιμών συνάδουν με το σύνολο των ατομικών πινάκων χρονικής προτίμησης στην οικονομία. Όπως δηλώνει ο Hayek:

> *Το εάν η δομή της παραγωγής παραμένει ίδια εξαρτάται εξ ολοκλήρου από το εάν οι επιχειρηματίες θεωρούν επικερδές να επανεπενδύουν το σύνηθες ποσοστό της απόδοσης από την πώληση του προϊόντος στην παραγωγή ενδιάμεσων αγαθών του ίδιου είδους. Το εάν αυτό είναι επικερδές εξαρτάται, με τη σειρά του, από τις τιμές που επιτυγχάνονται για το προϊόν αυτού του συγκεκριμένου σταδίου παραγωγής, αφενός, και από τις τιμές που καταβάλλονται για τα πρωτογενή μέσα παραγωγής και για τα ενδιάμεσα προϊόντα που προέρχονται από το προηγούμενο στάδιο παραγωγής, αφετέρου. Η διατήρηση του υφιστάμενου βαθμού κεφαλαιακής οργάνωσης εξαρτάται, συνεπώς, από τις τιμές που καταβάλλονται και επιτυγχάνονται για το προϊόν κάθε σταδίου παραγωγής· επομένως, αυτές οι τιμές αποτελούν έναν πολύ πραγματικό και σημαντικό παράγοντα στον καθορισμό της κατεύθυνσης της παραγωγής.*[5]

Τι συμβαίνει εάν, σε μια ορισμένη περίοδο, εμφανιστεί τώρα καθαρή αποταμίευση ως αποτέλεσμα της μείωσης των πινάκων χρονικής προτίμησης; Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι η κατανάλωση μειώνεται από 100 σε 80 και ότι οι αποταμιευμένες 20 ουγγιές εισέρχονται στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής. Η ακαθάριστη αποταμίευση έχει αυξηθεί κατά 20 ουγγιές. Κατά τη μεταβατική περίοδο, η καθαρή αποταμίευση μεταβλήθηκε από μηδέν σε 20· αφού επιτευχθεί, όμως, το νέο επίπεδο αποταμίευσης, θα υπάρξει μια νέα ισορροπία με ακαθάριστη αποταμίευση ίση με 338 και καθαρή αποταμίευση ίση με μηδέν. Για τον επιφανειακό παρατηρητή, μπορεί να φαίνεται ότι όλα χάθηκαν. Δεν μειώθηκε η κατανάλωση από 100 σε 80 ουγγιές; Τι θα συμβεί τότε σε ολόκληρο το σύμπλεγμα παραγωγικών δραστηριοτήτων που στηρίζονται στις πωλήσεις για τελική κατανάλωση; Δεν θα οδηγήσει αυτό σε βαθιά και καταστροφική ύφεση για όλες τις επιχειρήσεις; Και πώς μπορεί μια μειωμένη κατανάλωση να στηρίζει επικερδώς έναν αυξημένο όγκο δαπανών για παραγωγικά αγαθά; Το τελευταίο έχει ονομαστεί εύστοχα από τον Hayek «παράδοξο της αποταμίευσης»: ότι, δηλαδή, η αποταμίευση είναι αναγκαία και ικανή συνθήκη για αυξημένη παραγωγή και, ωστόσο, αυτή η επένδυση φαίνεται να εμπεριέχει τους σπόρους της οικονομικής καταστροφής των επενδυτών.[6]

Εάν παρατηρήσουμε το διάγραμμα του Σχήματος 40 παραπάνω, είναι σαφές ότι το ύψος των χρηματικών εισοδημάτων των κεφαλαιούχων του σταδίου 1 θα μειωθεί δραστικά. Οι κεφαλαιούχοι του σταδίου 1 θα λάβουν συνολικά 80 αντί για 100 ουγγιές. Το ποσό που έχουν να κατανείμουν στους πρωτογενείς συντελεστές και στους κεφαλαιούχους του σταδίου 2, επομένως, επίσης μειώνεται σημαντικά. Έτσι, από την πλευρά της τελικής καταναλωτικής δαπάνης μεταδίδεται κατά μήκος της παραγωγικής δομής μια ώθηση προς τη μείωση των χρηματικών εισοδημάτων και των τιμών. Στο μεταξύ, ωστόσο, έχει τεθεί ταυτοχρόνως σε ενέργεια μια άλλη δύναμη. Οι 20 ουγγιές δεν έχουν χαθεί από το σύστημα. Βρίσκονται στη διαδικασία επένδυσής τους στην οικονομία, με τους ιδιοκτήτες τους να αναζητούν σε ολόκληρη την οικονομία τις μέγιστες αποδόσεις από τόκο για την επένδυσή τους. Η νέα αποταμίευση έχει μεταβάλει την αναλογία ακαθάριστης επένδυσης προς κατανάλωση από 318:100 σε 338:80. Μια «στενότερη» καταναλωτική βάση πρέπει να στηρίζει μεγαλύτερο ύψος παραγωγικών δαπανών. Πώς μπορεί να συμβεί αυτό, ιδίως εφόσον οι κεφαλαιούχοι κατώτερης βαθμίδας πρέπει επίσης να λαμβάνουν χαμηλότερο συνολικό εισόδημα; Η απάντηση είναι: μόνο με έναν τρόπο — με τη μετατόπιση της επένδυσης ψηλότερα στην κλίμακα, προς τα στάδια παραγωγής ανώτερης τάξης. Μια απλή διερεύνηση θα καταδείξει ότι ο μόνος τρόπος με τον οποίο μπορεί να μετατοπιστεί τόσο μεγάλη επένδυση από τα κατώτερα προς τα ανώτερα στάδια, διατηρώντας παράλληλα ενιαία, μειωμένα περιθώρια τόκου —περιθώρια μεταξύ αθροιστικών τιμών— σε κάθε στάδιο, είναι η αύξηση του αριθμού των παραγωγικών σταδίων στην οικονομία, δηλαδή η επιμήκυνση της παραγωγικής δομής. Η επίδραση της καθαρής αποταμίευσης στην οικονομία, δηλαδή της αυξημένης συνολικής αποταμίευσης, είναι η επιμήκυνση και η στένωση της παραγωγικής δομής, και αυτή η διαδικασία είναι βιώσιμη και αυτοσυντηρούμενη, διότι διατηρεί τα ουσιώδη περιθώρια τιμών από στάδιο σε στάδιο. Το διάγραμμα του Σχήματος 60 απεικονίζει την επίδραση της καθαρής αποταμίευσης.

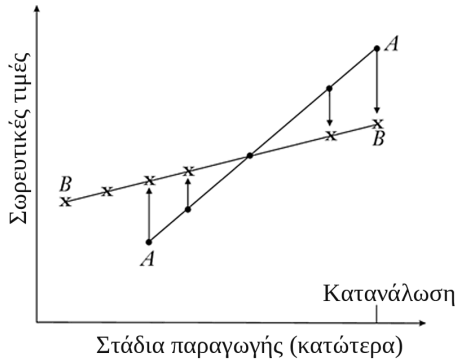
ΣΧΗΜΑ 60. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΚΑΘΑΡΗΣ ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΗΣ

Σε αυτό το διάγραμμα βλέπουμε τη στένωση και την επιμήκυνση της παραγωγικής δομής. Η έντονη γραμμή ΑΑ περιγράφει την αρχική δομή. Το κάτω ορθογώνιο —η κατανάλωση— στενεύει με την προσθήκη νέας αποταμίευσης. Καθώς ανεβαίνουμε βαθμιδωτά —με τα σκαλοπάτια σε αυτά τα διαγράμματα να αντιστοιχούν στα περιθώρια τόκου[7]—, η νέα παραγωγική δομή ΒΒ, η σκιασμένη περιοχή, γίνεται σχετικά όλο και λιγότερο στενή σε σύγκριση με την αρχική δομή, έως ότου διευρύνεται στις ανώτερες βαθμίδες και τελικά προσθέτει νέα, υψηλότερα στάδια.

Ο αναγνώστης θα παρατηρήσει ότι τα σκαλοπάτια —οι διαφορές μεταξύ των σταδίων— στη νέα παραγωγική δομή ΒΒ είναι σημαντικά στενότερα από εκείνα της ΑΑ. Αυτό δεν είναι τυχαίο. Εάν τα σκαλοπάτια της ΒΒ είχαν το ίδιο πλάτος με εκείνα της ΑΑ, δεν θα υπήρχε επιμήκυνση της δομής και η συνολική επένδυση θα μειωνόταν αντί να αυξηθεί. Ποια είναι, όμως, η σημασία των στενότερων σκαλοπατιών στη δομή; Με βάση τις υποθέσεις υπό τις οποίες σχεδιάσαμε το διάγραμμα, αυτό ισοδυναμεί με μείωση των περιθωρίων τόκου, δηλαδή με μείωση του φυσικού επιτοκίου. Είδαμε,

όμως, παραπάνω ότι η συνέπεια χαμηλότερων συντελεστών χρονικής προτίμησης στην κοινωνία είναι ακριβώς η μείωση του επιτοκίου. Έτσι, οι χαμηλότερες χρονικές προτιμήσεις σημαίνουν αυξημένη αναλογία αποταμίευσης-επένδυσης προς κατανάλωση και οδηγούν σε μικρότερα περιθώρια τιμών και σε αντίστοιχη μείωση του επιτοκίου.

Η μείωση των περιθωρίων τόκου μπορεί να απεικονιστεί με ένα άλλο διάγραμμα, όπως στο Σχήμα 61.

ΣΧΗΜΑ 61. ΜΕΙΩΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΘΩΡΙΩΝ ΤΟΚΟΥ

Στο διάγραμμα αυτό, οι αθροιστικές τιμές απεικονίζονται σε συνάρτηση με τα στάδια παραγωγής, και όσο περισσότερο προχωρούμε προς τα δεξιά, τόσο χαμηλότερο είναι το στάδιο παραγωγής, έως ότου φτάσουμε στην κατανάλωση. Η ΑΑ είναι η αρχική καμπύλη, με το ανώτατο σημείο να αντιπροσωπεύει την υψηλότερη αθροιστική τιμή — εκείνη του τελικού προϊόντος που καταναλώνεται. Τα αμέσως επόμενα σημεία προς τα αριστερά είναι οι χαμηλότερες αθροιστικές τιμές των ανώτερων σταδίων, και οι διαφορές μεταξύ των σημείων αντιπροσωπεύουν το περιθώριο τόκου και, επομένως, το ποσοστό απόδοσης από τόκο από στάδιο σε στάδιο. Η ΒΒ είναι η καμπύλη που αντιστοιχεί στη νέα κατάσταση, αφού έχει αυξηθεί η αποταμίευση. Η κατανάλωση έχει μειωθεί· συνεπώς, το δεξιότερο σημείο της Β είναι χαμηλότερο από εκείνο της Α, και το βέλος απεικονίζει τη μεταβολή.

Το αμέσως επόμενο σημείο προς τα αριστερά στην καμπύλη ΒΒ είναι, βεβαίως, χαμηλότερο από το δεξιότερο σημείο, αλλά κατά μικρότερο ποσό από ό,τι το αντίστοιχο σημείο της ΑΑ, διότι το χαμηλότερο επιτόκιο σημαίνει μικρότερο περιθώριο μεταξύ των αθροιστικών τιμών των δύο σταδίων. Το επόμενο σημείο προς τα αριστερά, με το ίδιο ποσοστό απόδοσης από τόκο, θα ακολουθεί περίπου την ίδια κλίση. Επομένως, εφόσον η καμπύλη ΒΒ είναι πιο επίπεδη από την ΑΑ λόγω του μικρότερου περιθωρίου τόκου, τέμνει την καμπύλη ΑΑ και από εκείνο το σημείο προς τα αριστερά, δηλαδή στα ανώτερα παραγωγικά στάδια, οι τιμές της είναι υψηλότερες από εκείνες της Α. Βέλη απεικονίζουν και αυτή τη μεταβολή.

Στο Σχήμα 60 είδαμε την επίδραση της πρόσθετης αποταμίευσης, δηλαδή της θετικής καθαρής αποταμίευσης, στην παραγωγική δομή και στο επιτόκιο. Εδώ βλέπουμε ότι η μεταβολή του επιτοκίου μειώνει τα περιθώρια των αθροιστικών τιμών, έτσι ώστε η συνολική κατανάλωση είναι χαμηλότερη, οι τιμές στα αμέσως ανώτερα στάδια είναι χαμηλότερες κατά ολοένα μικρότερο ποσό, έως ότου οι γραμμές τέμνονται, και οι τιμές στα ανώτερα στάδια είναι υψηλότερες από πριν. Ας εξετάσουμε τις μεταβολές των τιμών στα διάφορα στάδια και τις διαδικασίες μέσω των οποίων πραγματοποιούνται. Στα κατώτερα στάδια, οι τιμές μειώνονται λόγω της χαμηλότερης καταναλωτικής ζήτησης και της συνακόλουθης μετατόπισης επενδυτικού κεφαλαίου από τα στάδια

που βρίσκονται πλησιέστερα στην κατανάλωση. Στα ανώτερα στάδια, από την άλλη πλευρά, η ζήτηση συντελεστών αυξάνεται υπό την επίδραση της νέας αποταμίευσης και της μετατόπισης της επένδυσης από τα κατώτερα επίπεδα. Η αυξημένη επενδυτική δαπάνη στα ανώτερα επίπεδα αυξάνει τις τιμές των συντελεστών σε αυτά τα στάδια. Είναι σαν η επίδραση της χαμηλότερης καταναλωτικής ζήτησης να τείνει να εξασθενεί στα ανώτερα στάδια και να αντισταθμίζεται ολοένα περισσότερο από την αύξηση και τη μετατόπιση των επενδυτικών πόρων.

Η διαδικασία αναπροσαρμογής σε μικρότερα περιθώρια τιμών, η οποία προκαλείται από την αυξημένη ακαθάριστη αποταμίευση, έχει περιγραφεί με σαφήνεια από τον Hayek. Όπως δηλώνει:

> *Το τελικό αποτέλεσμα θα είναι ότι, μέσω της πτώσης των τιμών στα μεταγενέστερα στάδια παραγωγής και της ανόδου των τιμών στα προγενέστερα στάδια παραγωγής, τα περιθώρια τιμών μεταξύ των διαφορετικών σταδίων παραγωγής θα έχουν μειωθεί παντού.*[8]

Οι μεταβολές των αθροιστικών τιμών στους διάφορους τομείς θα οδηγήσουν σε μεταβολές των τιμών των επιμέρους αγαθών που περιλαμβάνονται στο άθροισμα των συντελεστών. Αυτοί οι συντελεστές είναι, βεβαίως, τα κεφαλαιουχικά αγαθά, η γη και η εργασία και τελικά ανάγονται στους δύο τελευταίους, διότι τα κεφαλαιουχικά αγαθά είναι παραχθέντες και αναπαραγόμενοι συντελεστές. Είναι σαφές ότι η χαμηλότερη συνολική ζήτηση στα κατώτερα στάδια θα προκαλέσει μείωση των τιμών των διαφόρων συντελεστών εκεί. Οι ειδικοί συντελεστές θα πρέπει να επωμιστούν το κύριο βάρος της μείωσης, διότι δεν έχουν πού αλλού να κατευθυνθούν. Οι μη ειδικοί συντελεστές, από την άλλη πλευρά, μπορούν και πράγματι κατευθύνονται αλλού — στα προγενέστερα στάδια, όπου έχει αυξηθεί η χρηματική ζήτηση συντελεστών.

Η τιμολόγηση των κεφαλαιουχικών αγαθών δεν έχει τελικά σημασία σε αυτό το πλαίσιο, διότι ανάγεται στις τιμές της γης, της εργασίας και του χρόνου και διότι οι κλίσεις των καμπυλών, το περιθώριο τόκου, υποδεικνύουν τον τρόπο τιμολόγησης των κεφαλαιουχικών αγαθών. Οι τελικά σημαντικοί συντελεστές, λοιπόν, είναι η γη, η εργασία και ο χρόνος. Το χρονικό στοιχείο έχει εξεταστεί εκτενώς και εξηγεί το περιθώριο τόκου. Τα στοιχεία της γης και της εργασίας αποτελούν τους θεμελιώδεις πόρους που μετακινούνται ή παραμένουν στην παραγωγή. Ορισμένη γη είναι ειδική και ορισμένη μη ειδική· ορισμένη μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε περισσότερους εναλλακτικούς τύπους παραγωγικών διαδικασιών· ορισμένη μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο σε έναν τύπο. Η εργασία, από την άλλη πλευρά, είναι σχεδόν πάντοτε μη ειδική· εξαιρετικά σπάνιος είναι πράγματι ο άνθρωπος που θα μπορούσε ενδεχομένως να εκτελέσει μόνο ένα είδος εργασίας.[9] Βεβαίως, υπάρχουν διαφορετικοί βαθμοί μη ειδικότητας για κάθε συντελεστή, και οι λιγότερο ειδικοί θα μετακινούνται ευκολότερα από το ένα στάδιο ή προϊόν στο άλλο.

Εκείνοι οι συντελεστές που είναι ειδικοί σε ένα μόνο συγκεκριμένο στάδιο και διαδικασία θα μειωθούν, επομένως, σε τιμή στα μεταγενέστερα στάδια και θα αυξηθούν στα προγενέστερα. Τι συμβαίνει με τους μη ειδικούς συντελεστές, στους οποίους περιλαμβάνονται όλοι οι συντελεστές εργασίας; Αυτοί θα τείνουν να μετακινούνται από τα μεταγενέστερα προς τα προγενέστερα στάδια. Αρχικά θα υπάρχει διαφορά στην τιμή κάθε μη ειδικού συντελεστή· θα είναι χαμηλότερη στα κατώτερα στάδια και υψηλότερη στα ανώτερα. Στην ισορροπία, ωστόσο, όπως έχουμε δει επανειλημμένα, πρέπει να υπάρχει ενιαία τιμή για κάθε συντελεστή σε ολόκληρη την οικονομία. Η χαμηλότερη ζήτηση στα κατώτερα στάδια και η συνακόλουθη χαμηλότερη τιμή, σε συνδυασμό με

την υψηλότερη ζήτηση και την υψηλότερη τιμή στα ανώτερα στάδια, προκαλούν τη μετακίνηση του συντελεστή από τα μεταγενέστερα προς τα προγενέστερα στάδια. Η μετακίνηση παύει όταν η τιμή του συντελεστή γίνει και πάλι ενιαία παντού.

Είδαμε την επίδραση της νέας αποταμίευσης, δηλαδή της μετατόπισης από την κατανάλωση στην επένδυση, στις τιμές των αγαθών σε διάφορα επίπεδα. Ποια είναι, όμως, η συνολική επίδραση της μετάβασης σε υψηλότερο επίπεδο ακαθάριστης αποταμίευσης στις τιμές των συντελεστών; Εδώ καταλήγουμε σε μια παράδοξη κατάσταση. Το καθαρό εισόδημα είναι το συνολικό χρηματικό ποσό που περιέρχεται τελικά στους συντελεστές: στη γη, στην εργασία και στον χρόνο. Σε οποιαδήποτε κατάσταση ισορροπίας, η καθαρή αποταμίευση είναι εξ ορισμού μηδενική —διότι καθαρή αποταμίευση σημαίνει μεταβολή του επιπέδου της ακαθάριστης αποταμίευσης σε σχέση με την προηγούμενη χρονική περίοδο— και το καθαρό εισόδημα ισούται με την κατανάλωση και μόνο με αυτήν. Εάν εξετάσουμε και πάλι το Σχήμα 41 παραπάνω, βλέπουμε ότι το συνολικό εισόδημα των πρωτογενών συντελεστών και του τόκου μπορεί να προέλθει μόνο από το καθαρό και όχι από το ακαθάριστο εισόδημα. Ας εξετάσουμε τη νέα ERE αφού έχει πραγματοποιηθεί η μετάβαση σε υψηλότερο επίπεδο αποταμίευσης, αγνοώντας προς στιγμήν τις σχετικές συνθήκες κατά την περίοδο της μεταβολής. Η ακαθάριστη αποταμίευση, ίση με την ακαθάριστη επένδυση, έχει αυξηθεί από 318 σε 338. Η κατανάλωση, όμως, έχει μειωθεί από 100 σε 80, και η κατανάλωση είναι εκείνη που παρέχει το καθαρό εισόδημα στην κατάσταση ισορροπίας. Το καθαρό εισόδημα είναι, τρόπον τινά, το «ταμείο» από το οποίο καταβάλλονται οι χρηματικές τιμές και τα εισοδήματα στους πρωτογενείς συντελεστές. Και αυτό το ταμείο έχει μειωθεί.

Οι αποδέκτες του κονδυλίου του καθαρού εισοδήματος είναι οι πρωτογενείς συντελεστές —εργασία και γη— και ο τόκος για τον χρόνο. Γνωρίζουμε ότι το επιτόκιο μειώνεται· αυτό είναι επακόλουθο της αυξημένης αποταμίευσης και επένδυσης στο παραγωγικό σύστημα, που προκαλείται από τη χαμηλότερη χρονική προτίμηση. Ωστόσο, το απόλυτο ποσό του εισοδήματος από τόκο είναι η ακαθάριστη επένδυση πολλαπλασιασμένη με το επιτόκιο. Η ακαθάριστη επένδυση έχει αυξηθεί, έτσι ώστε είναι αδύνατον για την οικονομική ανάλυση να προσδιορίσει εάν το εισόδημα από τόκο μειώθηκε, αυξήθηκε ή παρέμεινε το ίδιο. Καθεμία από αυτές τις εκδοχές είναι δυνατή.

Το τι συμβαίνει στο συνολικό εισόδημα των πρωτογενών συντελεστών είναι επίσης απροσδιόριστο. Δύο δυνάμεις έλκουν προς διαφορετικές κατευθύνσεις σε μια προοδεύουσα οικονομία —μια οικονομία με αυξανόμενη ακαθάριστη επένδυση. Από τη μία πλευρά, το συνολικό χρηματικό κονδύλι του καθαρού εισοδήματος μειώνεται· από την άλλη, εάν η μείωση του επιτοκίου είναι αρκετά μεγάλη, είναι δυνατόν η μείωση του εισοδήματος από τόκο να υπερβεί τη μείωση του συνολικού καθαρού εισοδήματος, έτσι ώστε το συνολικό εισόδημα των συντελεστών πράγματι να αυξηθεί. Αυτό είναι δυνατόν να συμβεί, αλλά εμπειρικά εξαιρετικά απίθανο.

Η μόνη βέβαιη προοπτική είναι ότι το συνολικό καθαρό εισόδημα των συντελεστών και του τόκου θα μειωθεί. Εάν το συνολικό εισόδημα των πρωτογενών συντελεστών μειωθεί, τότε, εφόσον υποθέταμε σιωπηρά δεδομένη προσφορά πρωτογενών συντελεστών, οι τιμές αυτών των συντελεστών, όπως και το επιτόκιο, θα μειωθούν επίσης «γενικά».

Το ότι η γενική τάση των εισοδημάτων και των τιμών των πρωτογενών συντελεστών μπορεί κάλλιστα να είναι καθοδική αποτελεί εντυπωσιακό συμπέρασμα, διότι είναι δύσκολο να συλλάβουμε μια προοδεύουσα οικονομία ως οικονομία στην οποία οι τιμές των συντελεστών, όπως οι μισθοί και τα μισθώματα της βασικής γης, μειώνονται σταθερά. Εκείνο που μας ενδιαφέρει, ωστόσο, δεν είναι

η πορεία των χρηματικών εισοδημάτων και των τιμών των συντελεστών, αλλά των πραγματικών εισοδημάτων και τιμών, δηλαδή του «εισοδήματος σε αγαθά» που περιέρχεται στους συντελεστές. Εάν οι χρηματικοί μισθοί ή τα εισοδήματα από μισθούς μειώνονται και η προσφορά καταναλωτικών αγαθών αυξάνεται έτσι ώστε οι τιμές αυτών των αγαθών να μειώνονται ακόμη περισσότερο, το αποτέλεσμα είναι άνοδος των «πραγματικών» μισθών και των «πραγματικών εισοδημάτων» των συντελεστών. Το ότι αυτό ακριβώς συμβαίνει επιλύει το παράδοξο μιας προοδεύουσας οικονομίας που παρουσιάζει μειούμενους μισθούς και μισθώματα. Μπορεί να υπάρξει πτώση σε χρηματικούς όρους, μολονότι όχι σε όλες τις νοητές περιπτώσεις· αλλά θα υπάρχει πάντοτε άνοδος σε πραγματικούς όρους.

Η άνοδος των πραγματικών αμοιβών και εισοδημάτων οφείλεται στην αύξηση της οριακής φυσικής παραγωγικότητας των συντελεστών που προκύπτει πάντοτε από την αύξηση της αποταμίευσης και της επένδυσης.[10] Η αυξημένη παραγωγικότητα των μακρύτερων παραγωγικών διαδικασιών οδηγεί σε μεγαλύτερη φυσική προσφορά κεφαλαιουχικών αγαθών και, το σημαντικότερο, καταναλωτικών αγαθών, με συνακόλουθη πτώση των τιμών των καταναλωτικών αγαθών. Ως αποτέλεσμα, ακόμη και εάν οι χρηματικές τιμές της εργασίας και της γης μειωθούν, εκείνες των καταναλωτικών αγαθών θα μειωθούν πάντοτε περισσότερο, έτσι ώστε τα πραγματικά εισοδήματα των συντελεστών θα αυξηθούν. Το ότι αυτό ισχύει πάντοτε σε μια προοδεύουσα οικονομία μπορεί να φανεί από τις ακόλουθες σκέψεις.

Σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή, ο μισθός ή το μίσθωμα της υπηρεσίας ενός πρωτογενούς συντελεστή παραγωγής θα ισούται με την DMVP του, την προεξοφλημένη αξία του οριακού προϊόντος του. Αυτή η DMVP ισούται με την MVP —την αξία του οριακού προϊόντος— διαιρεμένη με έναν παράγοντα προεξόφλησης, ας πούμε *d*, ο οποίος εξαρτάται άμεσα από το επιτόκιο. Η MVP, με τη σειρά της, ισούται κατά προσέγγιση με το MPP —το οριακό φυσικό προϊόν— του συντελεστή επί την τιμή πώλησης, δηλαδή την τελική τιμή του παραγόμενου καταναλωτικού αγαθού. Συνεπώς:

$$\text{Τιμή υπηρεσίας συντελεστή} = \frac{\text{MPP} \times P}{d}$$

Στη συζήτηση αυτή εξετάζουμε τις τιμές των καταναλωτικών αγαθών «γενικά» ή συνολικά. Οι «πραγματικές» τιμές των πρωτογενών συντελεστών ισούνται με τις χρηματικές τιμές διαιρεμένες με τις τιμές των καταναλωτικών αγαθών. Αυστηρά μιλώντας, δεν υπάρχει ακριβής πραξεολογικός τρόπος μέτρησης αυτών των συνολικών μεγεθών, ή του «πραγματικού» εισοδήματος, βάσει των μεταβολών της αγοραστικής δύναμης του χρήματος, αλλά μπορούμε να διατυπώσουμε ποιοτικές προτάσεις για αυτά τα στοιχεία, ακόμη και αν δεν μπορούμε να πραγματοποιήσουμε ακριβείς ποσοτικές μετρήσεις.

$$\text{Η } \textit{πραγματική} \text{ τιμή της υπηρεσίας συντελεστή, λοιπόν,} = \frac{\text{MPP} \times P}{d \times P}$$

Οι όροι *P* απαλείφονται και προκύπτει:

$$\text{Πραγματική τιμή υπηρεσίας συντελεστή} = \frac{\text{MPP}}{d} \text{ (κατά προσέγγιση)}$$

Η προοδεύουσα οικονομία χαρακτηρίζεται τώρα από δύο κύρια γνωρίσματα: αύξηση του MPP των πρωτογενών συντελεστών που προκύπτει από παραγωγικότερες και μακρύτερες παραγωγικές διαδικασίες, και μείωση του συντελεστή προεξόφλησης ή επιτοκίου, η οποία συνοδεύει τη μείωση της χρονικής προτίμησης και την αύξηση της ακαθάριστης επένδυσης. Και τα δύο στοιχεία —η αύξηση του MPP και η μείωση του *d* — ωθούν προς αύξηση των πραγματικών τιμών των υπηρεσιών των συντελεστών σε μια προοδεύουσα οικονομία.

Το συμπέρασμα είναι ότι, σε μια προοδεύουσα οικονομία, δηλαδή σε μια οικονομία με αυξήσεις της ακαθάριστης αποταμίευσης και επένδυσης, οι χρηματικοί μισθοί και τα μισθώματα της βασικής γης μπορεί κάλλιστα να μειώνονται, αλλά οι πραγματικοί μισθοί και τα πραγματικά μισθώματα θα αυξάνονται.[11]

Ένα ερώτημα που προκύπτει αμέσως είναι: Πώς μπορούν να μειώνονται οι τιμές των συντελεστών ενώ το ακαθάριστο εισόδημα παραμένει το ίδιο και η ακαθάριστη επένδυση μάλιστα αυξάνεται; Η απάντηση είναι ότι η αύξηση της επένδυσης διοχετεύεται στην αύξηση του αριθμού των σταδίων, επεκτείνοντας τα στάδια παραγωγής προς τα πίσω και χρησιμοποιώντας μακρύτερες παραγωγικές διαδικασίες. Αυτή η αυξανόμενη «εμμεσότητα» κάνει κάθε αύξηση του κεφαλαίου —ακόμη και αν δεν συνοδεύεται από πρόοδο στην τεχνολογική γνώση— να οδηγεί σε υψηλότερη φυσική παραγωγικότητα ανά πρωτογενή συντελεστή. Η αύξηση της ακαθάριστης επένδυσης, ειδικότερα, αυξάνει τις τιμές των κεφαλαιουχικών αγαθών στα ανώτατα στάδια, ενθαρρύνοντας νέα στάδια και παρακινώντας τους επιχειρηματίες να μεταφέρουν συντελεστές σε αυτό το νέο και ακμάζον πεδίο. Το μεγαλύτερο κονδύλι ακαθάριστης επένδυσης απορροφάται, τρόπον τινά, από τις υψηλότερες τιμές των κεφαλαιουχικών αγαθών ανώτερης τάξης και από τα συνακόλουθα νέα στάδια διακίνησης αυτών των αγαθών.[12]

3. Κεφαλαιακές αξίες και συνολικά κέρδη σε μια μεταβαλλόμενη οικονομία

Η καθαρή αποταμίευση, όπως είδαμε, αυξάνει την ακαθάριστη επένδυση στην οικονομία. Αυτή η αύξηση της ακαθάριστης επένδυσης περιέρχεται αρχικά ως κέρδη στις επιχειρήσεις που πραγματοποιούν τον αυξημένο όγκο εργασιών. Αυτά τα κέρδη θα εμφανιστούν ιδίως στα ανώτερα στάδια, προς τα οποία μετατοπίζεται το παλαιό κεφάλαιο και στα οποία επενδύεται το νέο. Η απόκτηση κερδών από μια επιχείρηση αυξάνει κατά το αντίστοιχο ποσό την κεφαλαιακή αξία των περιουσιακών στοιχείων της, όπως ακριβώς οι ζημίες μειώνουν την κεφαλαιακή αξία. Η πρώτη επίδραση της νέας επένδυσης, λοιπόν, είναι να προκαλέσει την εμφάνιση συνολικών κερδών στην οικονομία, συγκεντρωμένων στις νέες παραγωγικές διαδικασίες των ανώτερων σταδίων. Καθώς, όμως, αρχίζει να πραγματοποιείται η μετάβαση στη νέα ERE, αυτά τα κέρδη καταλογίζονται ολοένα περισσότερο στους συντελεστές που οι επιχειρηματίες αυτοί πρέπει να πληρώνουν στην παραγωγή. Τελικά, εάν δεν επέλθουν άλλες παρεμβαλλόμενες μεταβολές, το αποτέλεσμα θα είναι η εξαφάνιση των κερδών στην οικονομία, η σταθεροποίηση στη νέα ERE, η αύξηση των πραγματικών μισθών και άλλων πραγματικών μισθωμάτων και η αύξηση της πραγματικής κεφαλαιακής αξίας της βασικής γης. Αυτό το τελευταίο αποτέλεσμα, βεβαίως, συνάδει πλήρως με το προηγούμενο συμπέρασμα ότι μια προοδεύουσα οικονομία θα οδηγήσει σε αύξηση των πραγματικών μισθωμάτων της βασικής γης και σε μείωση του επιτοκίου. Αυτοί οι δύο παράγοντες, από κοινού, ωθούν αμφότεροι προς αύξηση της πραγματικής κεφαλαιακής αξίας της βασικής γης.

Οι μελλοντικές αυξήσεις των πραγματικών αξιών των μισθωμάτων μπορεί να έχουν προβλεφθεί ή να μην έχουν προβλεφθεί. Στον βαθμό που έχουν προβλεφθεί, η αύξηση των μελλοντικών μισθωμάτων έχει ήδη ληφθεί υπόψη και προεξοφληθεί στην κεφαλαιακή αξία της γης ως συνόλου. Μια άνοδος στο απώτερο μέλλον μπορεί να έχει προβλεφθεί, αλλά να μην έχει αισθητή επίδραση στην παρούσα τιμή της γης, απλώς επειδή η χρονική προτίμηση τοποθετεί μια πολύ μακρινή χρονική στιγμή πέρα από τον ενεργό «χρονικό ορίζοντα» του παρόντος. Στον βαθμό που οι αυξήσεις του πραγματικού ύψους των μισθωμάτων δεν έχουν προβλεφθεί, τότε, βεβαίως, έχουν διαπραχθεί επιχειρηματικά σφάλματα και η αγορά έχει κεφαλαιοποιήσει τα μισθώματα σε υπερβολικά χαμηλή παρούσα τιμή.[13] Σε ολόκληρη, επομένως, την ιστορία της γαιοκτησίας, εισόδημα από τη βασική γη μπορεί να αποκτηθεί μόνο με τρεις τρόπους —παραλείπουμε τη βελτίωση της γης—: (1) μέσω επιχειρηματικού κέρδους από τη διόρθωση των σφαλμάτων πρόβλεψης των άλλων· (2) ως απόδοση από τόκο· ή (3) μέσω αύξησης της κεφαλαιακής αξίας υπέρ εκείνου που ανακάλυψε και χρησιμοποίησε πρώτος τη γη.

Ο πρώτος τύπος εισοδήματος είναι προφανής και δεν είναι μοναδικός. Εμφανίζεται σε κάθε πεδίο επιχειρηματικής δραστηριότητας. Ο δεύτερος τύπος εισοδήματος είναι το γενικό εισόδημα που αποφέρει η βασική γη. Λόγω του αγοραίου φαινομένου της κεφαλαιοποίησης, το εισόδημα από τη βασική γη είναι σε μεγάλο βαθμό απόδοση από τόκο επί της επένδυσης, όπως ακριβώς σε οποιαδήποτε άλλη επιχειρηματική δραστηριότητα. Το μόνο ιδιαίτερο συστατικό εισοδήματος που παρέχει η βασική γη, επομένως, είναι το (3), το οποίο περιέρχεται στον πρώτο χρήστη, του οποίου η αξία της γης άρχισε από το μηδέν και έγινε θετική. Μετά από αυτό, ο αγοραστής της γης πρέπει να καταβάλει την κεφαλαιοποιημένη αξία της. Για να αποκομίσει μίσθωμα από τη βασική γη, με άλλα λόγια, ένας άνθρωπος πρέπει είτε να την αγοράσει είτε να την ανακαλύψει, και στην πρώτη περίπτωση αποκομίζει μόνο τόκο και όχι καθαρό μίσθωμα. Η κεφαλαιοποιημένη αξία μπορεί να αυξάνεται κατά καιρούς χωρίς να έχει προεξοφληθεί εκ των προτέρων μόνο εάν επέλθει κάποια νέα και απροσδόκητη εξέλιξη ή εάν προκύψει καλύτερη γνώση του μέλλοντος· στην περίπτωση αυτή, ο προηγούμενος ιδιοκτήτης έχει υποστεί επιχειρηματική ζημία με τη μορφή διαφυγόντος κέρδους επειδή δεν προέβλεψε τη νέα κατάσταση, ενώ ο τωρινός ιδιοκτήτης αποκομίζει επιχειρηματικό κέρδος.

Η μόνη ιδιαίτερη πτυχή της βασικής γης, λοιπόν, είναι ότι ανακαλύπτεται και εισάγεται για πρώτη φορά στην αγορά σε κάποια συγκεκριμένη χρονική στιγμή, έτσι ώστε ο πρώτος χρήστης αποκομίζει καθαρό μίσθωμα ως αποτέλεσμα της αρχικής ανακάλυψης και χρήσης της γης. Όλες οι μεταγενέστερες αυξήσεις της κεφαλαιακής αξίας της γης ενσωματώνονται στην αξία είτε ως επιχειρηματικά κέρδη που προκύπτουν από καλύτερη πρόβλεψη είτε ως απόδοση από τόκο.

Ο πρώτος χρήστης αποκομίζει το όφελός του μόνο αρχικά και όχι σε οποιαδήποτε μεταγενέστερη στιγμή πωλήσει πράγματι τη γη. Αφού αυξηθεί η κεφαλαιακή αξία, η άρνησή του να πωλήσει τη γη συνεπάγεται κόστος ευκαιρίας — τη θυσιαζόμενη χρησιμότητα της πώλησης της γης στην κεφαλαιακή αξία της. Επομένως, το πραγματικό του όφελος αποκτήθηκε νωρίτερα, όταν αυξήθηκε η κεφαλαιακή αξία της γης του, και όχι στη μεταγενέστερη στιγμή κατά την οποία «εισέπραξε» το όφελός του με χρηματική μορφή.

Εάν αφήσουμε κατά μέρος για λίγο την αβεβαιότητα και τα επιχειρηματικά κέρδη και υποθέσουμε την εξαιρετικά απίθανη συνθήκη ότι όλες οι μελλοντικές μεταβολές μπορούν να προβλεφθούν ορθά από την αγορά,[14] τότε όλες οι μελλοντικές αυξήσεις της αξίας των μισθωμάτων της βασικής γης θα κεφαλαιοποιούνται στη γη όταν αυτή ανακαλύπτεται και τίθεται για πρώτη φορά σε χρήση. Ο

πρώτος που θα την ανακαλύψει θα αποκομίσει το καθαρό όφελος αμέσως, και από εκεί και έπειτα το μόνο που θα αποκομίζει ο ίδιος και οι διαδοχικοί κληρονόμοι ή αγοραστές θα είναι η συνήθης απόδοση από τόκο. Όταν οι μελλοντικές αυξήσεις είναι υπερβολικά απομακρυσμένες για να περιληφθούν στην κεφαλαιοποιημένη τιμή, αυτό είναι απλώς φαινόμενο χρονικής προτίμησης και όχι ένδειξη κάποιας μυστηριώδους δυσλειτουργίας της διαδικασίας προσαρμογής της αγοράς. Το γεγονός ότι δεν πραγματοποιείται ποτέ πλήρης προεξόφληση οφείλεται στην παρουσία αβεβαιότητας, και το αποτέλεσμα είναι μια συνεχής συσσώρευση επιχειρηματικών κερδών μέσω της ανόδου των κεφαλαιακών αξιών της γης.

Έτσι βλέπουμε, αυτή τη φορά από τη σκοπιά του γαιοκτήμονα, ότι τα συνολικά κέρδη από αυξήσεις κεφαλαιακής αξίας είναι συνώνυμα των συνολικών κερδών. Τα συνολικά κέρδη αρχίζουν από τις επιχειρήσεις ανώτερης τάξης και κατόπιν διαχέονται προς τα κάτω, έως ότου αυξήσουν τους πραγματικούς μισθούς και τα συνολικά κέρδη των γαιοκτημόνων, ιδίως των ιδιοκτητών γης ειδικής στα ανώτερα στάδια παραγωγής. Η γη που είναι ειδική στα κατώτερα στάδια θα επωμιστεί, βεβαίως, το κύριο βάρος των μειώσεων της κεφαλαιακής αξίας, δηλαδή των ζημιών, στην προοδεύουσα οικονομία.

Ως το μόνο εισόδημα της βασικής γης που δεν είναι κέρδος ή τόκος, απομένουν τα αρχικά οφέλη εκείνου που ανακαλύπτει πρώτος τη γη. Αλλά και εδώ υπάρχει κεφαλαιοποίηση και όχι αμιγές όφελος. Η πρωτοποριακή αναζήτηση —η ανακάλυψη νέας γης, δηλαδή νέων φυσικών πόρων— είναι επιχειρηματική δραστηριότητα όπως κάθε άλλη. Η επένδυση σε αυτήν απαιτεί κεφάλαιο, εργασία και επιχειρηματική ικανότητα. Τα προσδοκώμενα μισθώματα από την ανακάλυψη και τη χρήση λαμβάνονται υπόψη όταν πραγματοποιούνται οι επενδύσεις και οι δαπάνες εξερεύνησης και προετοιμασίας για χρήση. Επομένως, και αυτά τα οφέλη κεφαλαιοποιούνται αναδρομικά στην αρχική επένδυση, και η τάση θα είναι να αποτελούν και αυτά τη συνήθη απόδοση από τόκο της επένδυσης. Οι αποκλίσεις από αυτή την απόδοση θα αποτελούν επιχειρηματικά κέρδη και ζημίες. Συνεπώς, συμπεραίνουμε ότι πρακτικά δεν υπάρχει τίποτε το ιδιαίτερο στα εισοδήματα από τη βασική γη και ότι ολόκληρο το καθαρό εισόδημα στο παραγωγικό σύστημα κατανέμεται σε μισθούς, τόκο και κέρδος.

Μια προοδεύουσα οικονομία χαρακτηρίζεται από συνολικά καθαρά κέρδη. Όταν υπάρχει μετάβαση από ένα επίπεδο αποταμίευσης-επένδυσης σε υψηλότερο —επομένως, μια προοδεύουσα οικονομία —, αποκομίζονται συνολικά κέρδη στην οικονομία, ιδίως στα ανώτερα στάδια παραγωγής. Η αυξημένη ακαθάριστη επένδυση αυξάνει πρώτα τη συνολική κεφαλαιακή αξία των επιχειρήσεων που αποκομίζουν καθαρά κέρδη. Καθώς η παραγωγή και η επένδυση αυξάνονται στα ανώτερα στάδια και οι επιδράσεις της νέας αποταμίευσης συνεχίζονται, τα κέρδη εξαφανίζονται και καταλογίζονται σε αυξήσεις των πραγματικών μισθών και των πραγματικών μισθωμάτων της βασικής γης. Η τελευταία επίδραση, σε συνδυασμό με τη μείωση του επιτοκίου, οδηγεί σε άνοδο των πραγματικών κεφαλαιακών αξιών της βασικής γης.

Τι συμβαίνει όταν υπάρχει μετατόπιση προς την αντίθετη κατεύθυνση — μια μεταβολή της αναλογίας τέτοια ώστε η ακαθάριστη αποταμίευση και επένδυση να μειώνονται και η κατανάλωση να αυξάνεται; Κατά το μεγαλύτερο μέρος, μπορούμε απλώς να ακολουθήσουμε την παραπάνω ανάλυση αντίστροφα, δηλαδή να εξετάσουμε τη μετάβαση από μια κατάσταση 338:80 σε μια κατάσταση 318:100. Κατά τη μετάβαση σε νέα ισορροπία, θα υπήρχε καθαρή αρνητική αποταμίευση 20 ουγγιών, διότι η ακαθάριστη αποταμίευση μειώνεται από 338 σε 318. Θα υπήρχε επίσης καθαρή αποεπένδυση του ίδιου ποσού. Αιτία μιας τέτοιας μετατόπισης θα ήταν η άνοδος

των πινάκων χρονικής προτίμησης των ατόμων στην αγορά. Αυτό θα αύξανε το επιτόκιο και θα διεύρυνε το περιθώριο τόκου μεταξύ των αθροιστικών τιμών στα στάδια παραγωγής. Θα διεύρυνε την καταναλωτική βάση, αλλά θα άφηνε λιγότερο χρήμα διαθέσιμο για αποταμίευση και επένδυση. Μπορούμε απλώς να αντιστρέψουμε τα παραπάνω διαγράμματα και να εξετάσουμε την αντίστροφη μετατόπιση, για παράδειγμα προς μια συντομότερη και πλατύτερη παραγωγική δομή, προς μια πιο απότομη καμπύλη τιμών με μικρότερο αριθμό παραγωγικών σταδίων. Το περιθώριο τόκου αυξάνεται, αλλά η επενδυτική βάση συρρικνώνεται. Θα υπήρχαν υψηλότερες τιμές για τα καταναλωτικά αγαθά και, επομένως, μεγαλύτερη ζήτηση συντελεστών σε αυτό και σε άλλα κατώτερα στάδια· από την άλλη πλευρά, θα υπήρχε γενική εγκατάλειψη των ανώτερων σταδίων λόγω της χρηματικής ελκυστικότητας των μεταγενέστερων σταδίων, της μείωσης των επενδυτικών πόρων και της μετατόπισης αυτών των πόρων από τα ανώτερα στα κατώτερα στάδια. Οι ειδικοί συντελεστές θα επωμίζονταν το κύριο βάρος των χαμηλότερων εισοδημάτων και της πλήρους εγκατάλειψης στα ανώτερα στάδια και θα ωφελούνταν στα κατώτερα.

Θα υπήρχε άνοδος του καθαρού εισοδήματος και της κατανάλωσης σε χρηματικούς όρους και, επομένως, άνοδος του συνολικού εισοδήματος των συντελεστών. Το επιτόκιο αυξάνεται, ενώ η βάση της ακαθάριστης επένδυσης μειώνεται. Σε πραγματικούς όρους, το σημαντικό αποτέλεσμα είναι η μείωση της φυσικής παραγωγικότητας της εργασίας και της γης λόγω της εγκατάλειψης των παραγωγικότερων παραγωγικών διαδικασιών — των μακρύτερων. Η χαμηλότερη παραγωγή σε κάθε στάδιο, η χαμηλότερη προσφορά κεφαλαιουχικών αγαθών και η συνακόλουθη χαμηλότερη παραγωγή καταναλωτικών αγαθών οδηγούν σε μείωση του «βιοτικού επιπέδου». Οι χρηματικοί μισθοί και τα χρηματικά μισθώματα μπορεί να αυξηθούν —μολονότι αυτό ενδέχεται να μη συμβεί λόγω του υψηλότερου επιτοκίου—, αλλά οι τιμές των καταναλωτικών αγαθών θα αυξηθούν περισσότερο λόγω της μειωμένης φυσικής προσφοράς αγαθών.[15]

Η περίπτωση μειούμενης ακαθάριστης επένδυσης κεφαλαίου ορίζεται ως οπισθοδρομούσα οικονομία.[16] Η μειωμένη επένδυση εκδηλώνεται πρώτα ως συνολικές ζημίες στην οικονομία, ιδίως ζημίες των επιχειρήσεων στα ανώτατα στάδια παραγωγής, των επιχειρήσεων που τώρα χάνουν πελάτες. Καθώς περνά ο χρόνος, αυτές οι ζημίες θα τείνουν να εξαφανιστούν, καθώς οι επιχειρήσεις αποχωρούν από τον κλάδο και εγκαταλείπουν τις παραγωγικές διαδικασίες που έχουν πλέον καταστεί μη επικερδείς. Οι ζημίες θα καταλογιστούν έτσι στους συντελεστές με τη μορφή χαμηλότερων πραγματικών μισθών και χαμηλότερων πραγματικών μισθωμάτων, τα οποία, σε συνδυασμό με υψηλότερο επιτόκιο, προκαλούν χαμηλότερες πραγματικές κεφαλαιακές αξίες της βασικής γης. Ιδιαίτερα σκληρά θα πληγούν οι συντελεστές που είναι ειδικοί σε αυτούς τους κλάδους παραγωγής.

Ο λόγος για τον οποίο υπάρχουν συνολικά κέρδη στην προοδεύουσα οικονομία και συνολικές ζημίες στην οπισθοδρομούσα οικονομία μπορεί να καταδειχθεί με τον ακόλουθο τρόπο. Για να εμφανιστούν κέρδη, πρέπει να υπάρχει υπερβολικά χαμηλή κεφαλαιοποίηση, ή υπερβολική προεξόφληση, των παραγωγικών συντελεστών στην αγορά. Για να εμφανιστούν ζημίες, πρέπει να υπάρχει υπερβολικά υψηλή κεφαλαιοποίηση, ή ανεπαρκής προεξόφληση, των συντελεστών στην αγορά. Εάν, όμως, η οικονομία είναι στάσιμη, δηλαδή εάν από τη μία περίοδο στην άλλη η συνολική ακαθάριστη επένδυση παραμένει σταθερή, η συνολική αξία του κεφαλαίου παραμένει σταθερή. Μπορεί να υπάρχει αύξηση της επένδυσης σε έναν κλάδο παραγωγής, αλλά αυτή καθίσταται δυνατή μόνο μέσω μείωσης αλλού. Οι συνολικές κεφαλαιακές αξίες παραμένουν σταθερές και, επομένως, οποιαδήποτε κέρδη —αποτέλεσμα εσφαλμένα χαμηλής κεφαλαιοποίησης— πρέπει να

αντισταθμίζονται από ίσες ζημίες —αποτέλεσμα εσφαλμένα υψηλής κεφαλαιοποίησης. Στην προοδεύουσα οικονομία, από την άλλη πλευρά, υπάρχουν πρόσθετοι επενδυτικοί πόροι που καθίστανται διαθέσιμοι μέσω νέας αποταμίευσης, και αυτό παρέχει μια πηγή νέου εσόδου που δεν έχει ακόμη κεφαλαιοποιηθεί πουθενά στο σύστημα. Αυτά αποτελούν τα συνολικά καθαρά κέρδη κατά την περίοδο αυτή της μεταβολής. Στην οπισθοδρομούσα οικονομία, οι επενδυτικοί πόροι μειώνονται, και αυτό αφήνει στην οικονομία, σε καθαρή βάση, πεδία υπερβολικά υψηλής κεφαλαιοποίησης συντελεστών. Οι ιδιοκτήτες τους υφίστανται συνολικές καθαρές ζημίες κατά την περίοδο αυτή της μεταβολής.[17]

Έτσι, ένα ακόμη συμπέρασμα της ανάλυσής μας είναι ότι τα συνολικά κέρδη θα ισούνται με τις συνολικές ζημίες σε μια στάσιμη οικονομία, δηλαδή τα κέρδη και οι ζημίες θα έχουν μηδενικό καθαρό αποτέλεσμα. Αυτή η στάσιμη οικονομία δεν είναι η ίδια κατασκευή με την ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία που διαδραμάτισε τόσο μεγάλο ρόλο στην ανάλυσή μας. Στη στάσιμη οικονομία, η αβεβαιότητα δεν εξαφανίζεται και κανένας ατέρμονος σταθερός κύκλος δεν διαπερνά όλα τα στοιχεία του συστήματος. Υπάρχει, πράγματι, μία μόνο σταθερότητα: το συνολικό επενδεδυμένο κεφάλαιο. Είναι σαφές ότι η στάσιμη οικονομία, όπως όλες οι άλλες οικονομίες, τείνει να εξελιχθεί σε ERE, με δεδομένα σταθερά στοιχεία. Έπειτα από κάποιο διάστημα, οι δυνάμεις της αγοράς θα τείνουν να εξαλείψουν όλα τα επιμέρους κέρδη και τις ζημίες, καθώς και τα συνολικά κέρδη και τις ζημίες.

Θα μπορούσαμε να σταθούμε εδώ για να εξετάσουμε σύντομα το παλαιό πρόβλημα: Είναι τα «κεφαλαιακά κέρδη» —οι αυξήσεις της κεφαλαιακής αξίας— εισόδημα; Εάν αντιληφθούμε πλήρως ότι τα κέρδη και τα κεφαλαιακά κέρδη, καθώς και οι ζημίες και οι κεφαλαιακές ζημίες, ταυτίζονται, η λύση γίνεται σαφής. Κανείς δεν θα απέκλειε τα επιχειρηματικά κέρδη από το χρηματικό εισόδημα. Το ίδιο θα έπρεπε να ισχύει για τα κεφαλαιακά κέρδη. Στην ERE, βεβαίως, δεν υπάρχουν ούτε κεφαλαιακά κέρδη ούτε κεφαλαιακές ζημίες.

Ας επιστρέψουμε τώρα στην περίπτωση της οπισθοδρομούσας οικονομίας και της μείωσης της επένδυσης κεφαλαίου. Όσο μεγαλύτερη είναι η μετατόπιση από την αποταμίευση προς την κατανάλωση, τόσο δραστικότερες θα τείνουν να είναι οι επιδράσεις και τόσο μεγαλύτερη η μείωση της παραγωγικότητας και του βιοτικού επιπέδου. Το γεγονός ότι τέτοιες μετατοπίσεις μπορούν να συμβούν και πράγματι συμβαίνουν ανασκευάζει εύκολα τη συρμώδη υπόθεση ότι η κεφαλαιακή μας δομή, μέσω κάποιας μαγικής πρόνοιας ή κάποιου κρυφού χεριού, αυτοαναπαράγεται μόνιμα και αιωνίως από τη στιγμή που θα δημιουργηθεί. Καμία θετική πράξη αποταμίευσης από τους κεφαλαιούχους δεν θεωρείται αναγκαία για τη διατήρησή της.[18,19] Τα ερείπια της Ρώμης αποτελούν σιωπηλές αποδείξεις του σφάλματος αυτής της υπόθεσης.[20]

Η άρνηση διατήρησης της αξίας του κεφαλαίου, δηλαδή η διαδικασία καθαρής αρνητικής αποταμίευσης, είναι γνωστή ως ανάλωση κεφαλαίου. Παρά την αδυναμία μέτρησης της αξίας του κεφαλαίου στην κοινωνία με οποιαδήποτε ακρίβεια, αυτή παραμένει μια εξαιρετικά σημαντική έννοια. «Ανάλωση κεφαλαίου» δεν σημαίνει, βεβαίως, ότι «τρώμε μηχανήματα», όπως έχουν αναφερθεί χλευαστικά σε αυτήν ορισμένοι επικριτές, αλλά ότι δεν διατηρούμε την υφιστάμενη ακαθάριστη επένδυση και την υφιστάμενη δομή κεφαλαιουχικών αγαθών, χρησιμοποιώντας μέρος αυτών των χρηματικών πόρων για καταναλωτική δαπάνη.[21]

Ο καθηγητής Frank H. Knight υπήρξε ο ηγέτης της σχολής σκέψης που θεωρεί το κεφάλαιο αυτομάτως μόνιμο. Ο Knight έχει συνεισφέρει πολλά στην οικονομική επιστήμη με την ανάλυσή του για τη θεωρία του κέρδους και την επιχειρηματικότητα, αλλά οι θεωρίες του για το κεφάλαιο και τον τόκο έχουν παραπλανήσει μια γενιά Αμερικανών οικονομολόγων. Ο Knight συνόψισε επιγραμματικά τη διδασκαλία του σε μια επίθεση κατά της «αυστριακής» θεωρίας της επένδυσης των Böhm-Bawerk και Hayek. Ο Knight δήλωσε ότι η τελευταία περιλάμβανε δύο πλάνες. Η μία είναι ότι ο Böhm-Bawerk θεωρούσε την παραγωγή ως παραγωγή συγκεκριμένων αγαθών, ενώ «στην πραγματικότητα, εκείνο που παράγεται και καταναλώνεται είναι υπηρεσίες». Εδώ, όμως, δεν υπάρχει πραγματικό πρόβλημα. Δεν μπορεί να αμφισβητηθεί —πράγματι, έχει τονιστεί στο παρόν έργο— ότι τα αγαθά αξιολογούνται για τις υπηρεσίες τους. Είναι, όμως, επίσης αδιαμφισβήτητο ότι η συγκεκριμένη δομή των κεφαλαιουχικών αγαθών πρέπει να παραχθεί προτού καταστεί δυνατή η απόκτηση των υπηρεσιών της. Η δεύτερη υποτιθέμενη διόρθωση —και εδώ ερχόμαστε άμεσα στο πρόβλημα της ανάλωσης κεφαλαίου— είναι ότι «η παραγωγή οποιασδήποτε υπηρεσίας περιλαμβάνει τη συντήρηση των πραγμάτων που χρησιμοποιούνται στη διαδικασία, και αυτό περιλαμβάνει την αναπαραγωγή όσων αναλώνονται ... στην πραγματικότητα μια λεπτομέρεια της συντήρησης».[22] Αυτό είναι προφανώς εσφαλμένο. Οι υπηρεσίες παρέχονται από πράγματα, τουλάχιστον στις περιπτώσεις που αφορούν τη συζήτησή μας, και παράγονται μέσω της ανάλωσης πραγμάτων, κεφαλαιουχικών αγαθών. Και αυτή η παραγωγή δεν «περιλαμβάνει» κατ' ανάγκην τη συντήρηση και την αναπαραγωγή. Αυτή η υποτιθέμενη «λεπτομέρεια» είναι ένα εντελώς χωριστό πεδίο επιλογής και συνεπάγεται τη δημιουργία περισσότερου κεφαλαίου σε μεταγενέστερη χρονική στιγμή για την αντικατάσταση του αναλωμένου κεφαλαίου.

Η περίπτωση της οπισθοδρομούσας οικονομίας είναι το πρώτο μας παράδειγμα εκείνου που μπορούμε να ονομάσουμε κατάσταση κρίσης. Κατάσταση κρίσης είναι εκείνη στην οποία οι επιχειρήσεις, συνολικά, υφίστανται ζημίες. Η διάσταση της κρίσης στην περίπτωση αυτή επιδεινώνεται από τη μείωση της παραγωγής μέσω της εγκατάλειψης των ανώτατων παραγωγικών σταδίων. Τα προβλήματα προέκυψαν από «ανεπαρκή αποταμίευση» και «ανεπαρκή επένδυση», δηλαδή από μια μετατόπιση των αξιών των ανθρώπων, έτσι ώστε τώρα να μην επιλέγουν να αποταμιεύσουν και να επενδύσουν αρκετά ώστε να επιτρέψουν τη συνέχιση παραγωγικών διαδικασιών που άρχισαν στο παρελθόν. Δεν μπορούμε, ωστόσο, απλώς να επικρίνουμε αυτή τη μετατόπιση, διότι οι άνθρωποι, με δεδομένες τις υφιστάμενες συνθήκες, αποφάσισαν εκουσίως ότι οι χρονικές προτιμήσεις τους είναι υψηλότερες και ότι επιθυμούν να καταναλώνουν αναλογικά περισσότερο στο παρόν, ακόμη και με το κόστος της μείωσης της μελλοντικής παραγωγικότητας.

Επομένως, αφού πραγματοποιηθεί μια αύξηση προς υψηλότερο επίπεδο ακαθάριστης επένδυσης, αυτό δεν διατηρείται αυτόματα. Οι παραγωγοί πρέπει να διατηρούν την ακαθάριστη επένδυση, και αυτό θα γίνει μόνο εάν οι χρονικές προτιμήσεις τους παραμένουν στα χαμηλότερα επίπεδα και εξακολουθούν να είναι πρόθυμοι να αποταμιεύουν μεγαλύτερο ποσοστό του ακαθάριστου χρηματικού εισοδήματος. Δείξαμε, επιπλέον, ότι αυτή η διατήρηση και η περαιτέρω πρόοδος μπορούν να πραγματοποιηθούν χωρίς καμία αύξηση της προσφοράς χρήματος ή άλλη μεταβολή της χρηματικής σχέσης. Η πρόοδος μπορεί, πράγματι, να πραγματοποιείται με πτώση των τιμών όλων των προϊόντων και των συντελεστών.[23]

4. Συσσώρευση κεφαλαίου και μήκος της παραγωγικής δομής

Έχουμε καταδείξει ότι η επένδυση επιμηκύνει την παραγωγική δομή. Μπορούμε τώρα να εξετάσουμε ορισμένες επικρίσεις αυτής της προσέγγισης.

Ο Böhm-Bawerk είναι ο μεγάλος θεμελιωτής της ανάλυσης της παραγωγικής δομής, αλλά δυστυχώς άφησε περιθώρια παρερμηνείας ταυτίζοντας τη συσσώρευση κεφαλαίου με την υιοθέτηση «περισσότερο έμμεσων» μεθόδων παραγωγής. Ας εξετάσουμε, λοιπόν, το περίφημο παράδειγμά του με τον Crusoe, ο οποίος πρέπει πρώτα να κατασκευάσει —και κατόπιν να συντηρεί — ένα δίχτυ, εάν επιθυμεί να πιάνει περισσότερα ψάρια από όσα μπορεί να πιάσει χωρίς καθόλου κεφάλαιο. Ο Böhm-Bawerk δήλωσε: «Οι έμμεσες οδοί του κεφαλαίου είναι καρποφόρες αλλά μακρές· μας εξασφαλίζουν περισσότερα ή καλύτερα καταναλωτικά αγαθά, αλλά μόνο σε μεταγενέστερη χρονική στιγμή».[24] Ο χαρακτηρισμός αυτών των μεθόδων ως «έμμεσων» είναι αναμφίβολα παράδοξος· διότι δεν γνωρίζουμε ότι οι άνθρωποι επιδιώκουν πάντοτε να επιτύχουν τους σκοπούς τους με τον αμεσότερο και συντομότερο δυνατό τρόπο; Όπως καταδεικνύει ο Mises, αντί να μιλούμε για την υψηλότερη παραγωγικότητα των έμμεσων μεθόδων παραγωγής, «είναι καταλληλότερο να μιλούμε για την υψηλότερη φυσική παραγωγικότητα παραγωγικών διαδικασιών που απαιτούν περισσότερο χρόνο» — μακρύτερων διαδικασιών.[25]

Ας υποθέσουμε τώρα ότι βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μια σειρά δυνατών παραγωγικών διαδικασιών, καταταγμένων βάσει της φυσικής παραγωγικότητάς τους. Μπορούμε επίσης να κατατάξουμε τις διαδικασίες σύμφωνα με τη διάρκειά τους, δηλαδή με βάση τον χρόνο αναμονής μεταξύ της εισροής των πόρων και της απόδοσης του τελικού προϊόντος. Όσο μεγαλύτερη είναι η περίοδος αναμονής μεταξύ της πρώτης εισροής και του τελικού προϊόντος, τόσο μεγαλύτερη είναι η απαρέσκεια, *ceteris paribus*, διότι πρέπει να παρέλθει περισσότερος χρόνος προτού επιτευχθεί η ικανοποίηση.

Οι πρώτες διαδικασίες που θα χρησιμοποιηθούν θα είναι οι παραγωγικότερες —σε αξία και σε φυσικούς όρους— και οι συντομότερες. Κανείς δεν υποστήριξε ότι όλες οι μακρές διαδικασίες είναι παραγωγικότερες από όλες τις σύντομες.[26] Το ζήτημα, ωστόσο, είναι ότι όλες οι σύντομες και εξαιρετικά παραγωγικές διαδικασίες θα είναι εκείνες στις οποίες θα επενδυθεί πρώτα κεφάλαιο και οι οποίες θα τεθούν πρώτες σε εφαρμογή. Με δεδομένη οποιαδήποτε παρούσα παραγωγική δομή, μια νέα επένδυση δεν θα κατευθυνθεί σε συντομότερη διαδικασία, διότι η συντομότερη και παραγωγικότερη διαδικασία θα είχε επιλεγεί πρώτη.

Όπως είδαμε, υπάρχει μόνο ένας τρόπος με τον οποίο ο άνθρωπος μπορεί να υπερβεί το εξαιρετικά πρωτόγονο επίπεδο: μέσω της επένδυσης σε κεφάλαιο. Αυτό, όμως, δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσω σύντομων διαδικασιών, διότι οι σύντομες διαδικασίες παραγωγής των πολυτιμότερων αγαθών θα είναι εκείνες που υιοθετούνται πρώτες. Κάθε αύξηση των κεφαλαιουχικών αγαθών μπορεί να χρησιμεύσει μόνο στην επιμήκυνση της δομής, δηλαδή να καταστήσει δυνατή την υιοθέτηση ολοένα μακρύτερων παραγωγικών διαδικασιών. Οι άνθρωποι θα επενδύουν σε μακρύτερες διαδικασίες, παραγωγικότερες από εκείνες που είχαν υιοθετηθεί προηγουμένως. Θα είναι παραγωγικότερες με δύο τρόπους: (1) παράγοντας μεγαλύτερη ποσότητα ενός αγαθού που παραγόταν ήδη ή/και (2) παράγοντας ένα νέο αγαθό που δεν θα μπορούσε να παραχθεί καθόλου με τις συντομότερες διαδικασίες. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, αυτές οι μακρύτερες διαδικασίες είναι οι αμεσότερες που πρέπει να χρησιμοποιηθούν για την επίτευξη του στόχου — όχι περισσότερο έμμεσες. Έτσι, εάν ο

Crusoe μπορεί να πιάνει απευθείας 10 ψάρια ημερησίως χωρίς κεφάλαιο και μπορεί να πιάνει 100 ψάρια ημερησίως με δίχτυ, η κατασκευή ενός διχτυού δεν θα πρέπει να θεωρείται «περισσότερο έμμεση μέθοδος αλιείας», αλλά «η αμεσότερη μέθοδος για την αλίευση 100 ψαριών ημερησίως». Επιπλέον, καμία ποσότητα εργασίας και γης χωρίς κεφάλαιο δεν θα μπορούσε να επιτρέψει σε έναν άνθρωπο να παραγάγει αυτοκίνητο· γι' αυτό απαιτείται μια ορισμένη ποσότητα κεφαλαίου. Η παραγωγή της απαιτούμενης ποσότητας κεφαλαίου είναι η συντομότερη και αμεσότερη μέθοδος απόκτησης αυτοκινήτου.

Κάθε νέα επένδυση, επομένως, θα κατευθύνεται σε μακρύτερη και παραγωγικότερη μέθοδο παραγωγής. Εάν, ωστόσο, δεν υπήρχε χρονική προτίμηση, θα πραγματοποιούνταν πρώτα επενδύσεις στις παραγωγικότερες μεθόδους, ανεξάρτητα από τον χρόνο, και η αύξηση του κεφαλαίου δεν θα οδηγούσε στη χρήση παραγωγικότερων μεθόδων. Η ύπαρξη χρονικής προτίμησης λειτουργεί ως φραγμός στη χρήση των παραγωγικότερων αλλά μακρύτερων διαδικασιών. Κάθε κατάσταση ισορροπίας θα βασίζεται στον συντελεστή χρονικής προτίμησης, ή στο καθαρό επιτόκιο, και αυτός ο συντελεστής θα καθορίζει το ποσό της αποταμίευσης και του επενδεδυμένου κεφαλαίου. Καθορίζει το κεφάλαιο θέτοντας ένα όριο στη διάρκεια των παραγωγικών διαδικασιών και, επομένως, στη μέγιστη παραγόμενη ποσότητα. Η μείωση της χρονικής προτίμησης, επομένως, και η συνακόλουθη μείωση του καθαρού επιτοκίου σημαίνουν ότι οι άνθρωποι είναι τώρα περισσότερο πρόθυμοι να περιμένουν για οποιαδήποτε δεδομένη ποσότητα μελλοντικού προϊόντος, δηλαδή να επενδύουν αναλογικά περισσότερο και σε μακρύτερες διαδικασίες από ό,τι προηγουμένως. Η άνοδος της χρονικής προτίμησης και του καθαρού επιτοκίου σημαίνει ότι οι άνθρωποι είναι λιγότερο πρόθυμοι να περιμένουν και θα δαπανούν αναλογικά περισσότερο για καταναλωτικά αγαθά και λιγότερο για τις μακρύτερες παραγωγικές διαδικασίες, έτσι ώστε οι επενδύσεις στις μακρύτερες διαδικασίες θα πρέπει να εγκαταλειφθούν.[27]

Μια επιφύλαξη στον νόμο ότι η αυξημένη επένδυση επιμηκύνει τις παραγωγικές διαδικασίες εμφανίζεται όταν η επένδυση στρέφεται σε ένα είδος αγαθού που είναι λιγότερο χρήσιμο από τα αγαθά που είχαν αποκτηθεί προηγουμένως, αλλά έχει συντομότερη διαδικασία παραγωγής από ορισμένα από τα άλλα. Εδώ η επένδυση σε αυτή τη διαδικασία ανακοπτόταν όχι από τη διάρκειά της, αλλά από τη χαμηλότερη παραγωγικότητά της σε αξία. Ακόμη και εδώ, όμως, η παραγωγική δομή επιμηκύνθηκε, διότι οι άνθρωποι πρέπει να περιμένουν περισσότερο για τα νέα και τα παλαιά αγαθά από όσο περίμεναν προηγουμένως για το παλαιό αγαθό. Η νέα επένδυση κεφαλαίου επιμηκύνει πάντοτε τη συνολική παραγωγική δομή.

Τι συμβαίνει στην περίπτωση κατά την οποία μια τεχνολογική εφεύρεση επιτρέπει μια παραγωγικότερη διαδικασία με μικρότερη επένδυση κεφαλαίου; Δεν αποτελεί αυτό περίπτωση στην οποία η αυξημένη επένδυση συντομεύει την παραγωγική δομή; Μέχρι αυτό το σημείο υποθέταμε ως δεδομένη την τεχνολογική γνώση. Ωστόσο, αυτή δεν είναι δεδομένη στον δυναμικό κόσμο. Η τεχνολογική πρόοδος είναι ένα από τα εντυπωσιακότερα χαρακτηριστικά του κόσμου της μεταβολής. Τι συμβαίνει, λοιπόν, με αυτές τις εφευρέσεις «εξοικονόμησης κεφαλαίου»; Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα αναφέρθηκε από τον Horace White σε μια κριτική του Böhm-Bawerk.[28] Αρχικά, το έλαιο παραγόταν από πλοία που κυνηγούσαν φάλαινες στην Αρκτική, με το φαλαινέλαιο να εξάγεται από τις φάλαινες μέσω επεξεργασίας κ.λπ., μια προφανώς μακρόχρονη παραγωγική διαδικασία. Αργότερα, μια εφεύρεση επέτρεψε στους ανθρώπους να πραγματοποιούν γεωτρήσεις για πετρέλαιο στο υπέδαφος, συντομεύοντας έτσι απροσμέτρητα την περίοδο παραγωγής.

Πέρα από το γεγονός ότι, εμπειρικά, οι περισσότερες εφευρέσεις δεν συντομεύουν τις φυσικές παραγωγικές διαδικασίες, πρέπει να απαντήσουμε ότι εκείνο που περιορίζει σε κάθε δεδομένη στιγμή την επένδυση και την παραγωγικότητα είναι η σπανιότητα του αποταμιευμένου κεφαλαίου, όχι η κατάσταση της τεχνολογικής γνώσης. Με άλλα λόγια, υπάρχει πάντοτε ένα σύνολο διαθέσιμων τεχνολογικών σχεδίων που παραμένει ανεκμετάλλευτο και αδρανές. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι μια νέα εφεύρεση δεν υιοθετείται αμέσως και στιγμιαία από όλες τις επιχειρήσεις στην κοινωνία. Επομένως, κάθε περαιτέρω επένδυση θα επιμηκύνει τις παραγωγικές διαδικασίες, πολλές από τις οποίες θα είναι παραγωγικότερες χάρη σε ανώτερη τεχνική. Μια νέα εφεύρεση δεν εισέρχεται αυτόματα στην παραγωγή, αλλά πρώτα προστίθεται στο ανεκμετάλλευτο σύνολο. Επιπλέον, για να χρησιμοποιηθεί η νέα εφεύρεση, πρέπει να επενδυθεί περισσότερο κεφάλαιο. Τα φαλαινοθηρικά πλοία έχουν ήδη κατασκευαστεί· οι πετρελαιοπηγές, τα μηχανήματα κ.λπ. πρέπει να δημιουργηθούν εκ νέου. Ακόμη και η νεοεφευρεθείσα μέθοδος θα αποφέρει μεγαλύτερο προϊόν μόνο μέσω περαιτέρω επένδυσης σε μακρύτερες διαδικασίες. Με άλλα λόγια, ο μόνος τρόπος να αποκτηθεί τώρα περισσότερο πετρέλαιο είναι να επενδυθεί περισσότερο κεφάλαιο σε περισσότερα μηχανήματα και σε μακρύτερες περιόδους παραγωγής στον κλάδο των γεωτρήσεων πετρελαίου. Όπως επισήμανε ο Böhm-Bawerk, η κριτική του White θα ίσχυε μόνο εάν η εφεύρεση εξοικονομούσε κεφάλαιο προοδευτικά, έτσι ώστε το προϊόν να αυξανόταν πάντοτε με τη συντόμευση της διαδικασίας. Στην περίπτωση αυτή, όμως, η διάνοιξη οπών για πετρέλαιο με τα γυμνά χέρια, χωρίς τη βοήθεια κεφαλαίου, θα έπρεπε να είναι παραγωγικότερη από τη γεώτρηση για πετρέλαιο με μηχανήματα.[29]

Ο Böhm-Bawerk χρησιμοποίησε την αναλογία μιας γεωργικής εφεύρεσης που εφαρμόζεται σε δύο ποιότητες γης, με τη μία να αποδίδει προηγουμένως οριακό προϊόν 100 μπούσελ σιταριού και την κατώτερη να αποδίδει 80 μπούσελ. Ας υποθέσουμε τώρα ότι η χρήση της εφεύρεσης αυξάνει το οριακό προϊόν της γης κατώτερης ποιότητας στα 110 μπούσελ. Σημαίνει αυτό ότι η φτωχότερη γη αποδίδει πλέον περισσότερο από την εύφορη και ότι η επίδραση των γεωργικών εφευρέσεων είναι να καθιστούν τις φτωχότερες γαίες παραγωγικότερες από τις εύφορες; Και όμως, αυτό είναι ακριβώς ανάλογο με τη θέση του White, ο οποίος υποστηρίζει ότι οι εφευρέσεις μπορεί να καταστήσουν παραγωγικότερες τις συντομότερες παραγωγικές διαδικασίες! Όπως επισήμανε ο Böhm-Bawerk, είναι προφανές ότι η πηγή του σφάλματος είναι η εξής: οι εφευρέσεις αυξάνουν τη φυσική παραγωγικότητα και των δύο ποιοτήτων γης. Η καλύτερη γη γίνεται ακόμη καλύτερη. Ομοίως, ίσως είναι αλήθεια ότι μια εφεύρεση θα καταστήσει μια συντομότερη διαδικασία παραγωγικότερη τώρα από ό,τι ήταν προηγουμένως μια μακρύτερη. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι είναι ανώτερη από όλες τις μακρύτερες διαδικασίες· οι μακρύτερες διαδικασίες που χρησιμοποιούν την εφεύρεση θα εξακολουθούν να είναι παραγωγικότερες από τις συντομότερες. Η γεώτρηση για πετρέλαιο με μηχανήματα είναι παραγωγικότερη από τη διάνοιξη οπών για πετρέλαιο χωρίς μηχανήματα.

Στις τεχνολογικές εφευρέσεις έχει αποδοθεί πολύ σημαντικότερη θέση στην οικονομική θεωρία από όση τους αναλογεί. Συχνά έχει υποτεθεί ότι η παραγωγή περιορίζεται από το «επίπεδο της τεχνικής» — από την τεχνολογική γνώση— και, επομένως, ότι κάθε βελτίωση της τεχνολογίας θα εκδηλώνεται αμέσως στην παραγωγή. Η τεχνολογία θέτει, βεβαίως, ένα όριο στην παραγωγή· καμία παραγωγική διαδικασία δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί καθόλου χωρίς την τεχνολογική γνώση του τρόπου με τον οποίο τίθεται σε λειτουργία. Ενώ, όμως, η γνώση αποτελεί όριο, το κεφάλαιο αποτελεί στενότερο όριο. Είναι λογικά προφανές ότι, ενώ το κεφάλαιο δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην παραγωγή πέρα από τα όρια της υφιστάμενης διαθέσιμης γνώσης, η γνώση

μπορεί να υπάρχει και πράγματι υπάρχει χωρίς το κεφάλαιο που είναι αναγκαίο για να χρησιμοποιηθεί. Η τεχνολογία και η βελτίωσή της, επομένως, δεν διαδραματίζουν άμεσο ρόλο στην επενδυτική και παραγωγική διαδικασία· η τεχνολογία, μολονότι σημαντική, πρέπει πάντοτε να επενεργεί μέσω επένδυσης κεφαλαίου. Όπως δηλώθηκε παραπάνω, ακόμη και η εντυπωσιακότερη εφεύρεση εξοικονόμησης κεφαλαίου, όπως η γεώτρηση πετρελαίου, μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο μέσω αποταμίευσης και επένδυσης κεφαλαίου.

Η σχετικά μικρή σημασία της τεχνολογίας στην παραγωγή σε σύγκριση με την προσφορά αποταμιευμένου κεφαλαίου γίνεται προφανής, όπως επισημαίνει ο Mises, αρκεί να εξετάσουμε τις «καθυστερημένες» ή «υπανάπτυκτες» χώρες.[30] Εκείνο που λείπει από αυτές τις χώρες δεν είναι η γνώση των δυτικών τεχνολογικών μεθόδων —η «τεχνογνωσία»· αυτή μαθαίνεται αρκετά εύκολα. Η υπηρεσία μετάδοσης της γνώσης, αυτοπροσώπως ή μέσω βιβλίων, μπορεί εύκολα να αγοραστεί. Εκείνο που λείπει είναι η προσφορά αποταμιευμένου κεφαλαίου που απαιτείται για να εφαρμοστούν οι προηγμένες μέθοδοι. Ο Αφρικανός χωρικός θα ωφεληθεί ελάχιστα κοιτάζοντας εικόνες αμερικανικών ελκυστήρων· εκείνο που του λείπει είναι το αποταμιευμένο κεφάλαιο που χρειάζεται για να τους αγοράσει. Αυτό είναι το σημαντικό όριο της επένδυσης και της παραγωγής του.[31]

Η νέα επένδυση ενός επιχειρηματία σε μια μακρύτερη και περισσότερο παραγωγική σε φυσικούς όρους διαδικασία θα επιλέγεται, επομένως, από ένα σύνολο διαδικασιών ήδη γνωστών, αλλά μη χρησιμοποιήσιμων λόγω του περιορισμού της χρονικής προτίμησης. Η μείωση των χρονικών προτιμήσεων και του καθαρού επιτοκίου θα σημαίνει αύξηση του αποταμιευμένου κεφαλαίου που βρίσκεται στη διάθεση των επενδυτών και, επομένως, επέκταση των μακρύτερων διαδικασιών, καθώς ο χρονικός περιορισμός στην επένδυση έχει εξασθενήσει.

Ορισμένοι επικριτές υποστηρίζουν ότι δεν κατευθύνεται όλη η καθαρή επένδυση στην επιμήκυνση της δομής — ότι οι νέες επενδύσεις μπορεί να επαναλαμβάνουν προϋπάρχουσες διαδικασίες. Η κριτική αυτή, ωστόσο, αστοχεί, διότι η θεωρία μας δεν υποθέτει ότι η καθαρή αποταμίευση πρέπει να επενδύεται σε μια πράγματι μακρύτερη διαδικασία σε κάποιον συγκεκριμένο κλάδο παραγωγής. Μια μακρύτερη παραγωγική δομή μπορεί εξίσου να επιτευχθεί μέσω μετατόπισης από την κατανάλωση στην επένδυση, η οποία θα επιμηκύνει τη συνολική παραγωγική δομή με μεγαλύτερη επένδυση σε ήδη υφιστάμενες μακρύτερες διαδικασίες, συνοδευόμενη από μικρότερη επένδυση σε υφιστάμενες συντομότερες διαδικασίες. Έτσι, στην περίπτωση του Crusoe που αναφέρθηκε παραπάνω, ας υποθέσουμε ότι ο Crusoe επενδύει τώρα σε ένα δεύτερο δίχτυ, το οποίο θα του επιτρέπει να πιάνει συνολικά 150 ψάρια ημερησίως. Η παραγωγική δομή έχει τώρα επιμηκυνθεί, μολονότι το δεύτερο δίχτυ μπορεί να μην είναι παραγωγικότερο από το πρώτο. Διότι η συνολική περίοδος παραγωγής, από τη στιγμή που πρέπει να κατασκευάζει και να ανακατασκευάζει το συνολικό κεφάλαιό του έως ότου αποκτήσει το προϊόν του, είναι τώρα σημαντικά μεγαλύτερη. Πρέπει τώρα να περιορίσει εκ νέου την παρούσα κατανάλωσή του —συμπεριλαμβανομένου του ελεύθερου χρόνου— και να εργαστεί για το δεύτερο δίχτυ του.[32]

5. Η υιοθέτηση μιας νέας τεχνικής

Σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή, λοιπόν, θα υπάρχει ένα σύνολο διαθέσιμων και παραγωγικότερων τεχνικών που παραμένουν αχρησιμοποίητες από πολλές επιχειρήσεις οι οποίες συνεχίζουν με παλαιότερες μεθόδους. Τι καθορίζει τον βαθμό στον οποίο αυτές οι επιχειρήσεις

υιοθετούν νέες και παραγωγικότερες τεχνικές;

Ο λόγος για τον οποίο οι επιχειρήσεις δεν εγκαταλείπουν αμέσως τις παλαιές μεθόδους τους για να αρχίσουν από την αρχή είναι ότι οι ίδιες και οι προκάτοχοί τους έχουν επενδύσει σε μια ορισμένη δομή κεφαλαιουχικών αγαθών. Καθώς μεταβάλλονται οι εποχές και οι προτιμήσεις, οι πόροι και οι τεχνικές, μεγάλο μέρος αυτής της επένδυσης κεφαλαίου καθίσταται *ex post* επιχειρηματικό σφάλμα. Εάν, με άλλα λόγια, οι επενδυτές είχαν μπορέσει να προβλέψουν τη μεταβολή στη διάρθρωση των αξιών και των μεθόδων, θα είχαν επενδύσει με πολύ διαφορετικό τρόπο. Τώρα, όμως, η επένδυση έχει πραγματοποιηθεί, και η προκύπτουσα κεφαλαιακή δομή είναι ένα δεδομένο κατάλοιπο του παρελθόντος, το οποίο παρέχει τους πόρους με τους οποίους πρέπει να εργαστούν. Εφόσον τα κόστη στο παρόν είναι μόνο παρούσες και μελλοντικές ευκαιρίες που θυσιάζονται, και τα περασμένα ανήκουν στο παρελθόν, ο υφιστάμενος εξοπλισμός πρέπει να χρησιμοποιείται με τον πιο επικερδή τρόπο. Έτσι, αναμφίβολα θα είχαν πραγματοποιηθεί πολύ λιγότερες επενδύσεις στους σιδηροδρόμους στην Αμερική στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα, εάν οι επενδυτές είχαν προβλέψει την εμφάνιση του ανταγωνισμού των φορτηγών και των αεροπλάνων.[33] Τώρα που ο υφιστάμενος σιδηροδρομικός εξοπλισμός παραμένει, ωστόσο, οι αποφάσεις για το πόσο από αυτόν θα χρησιμοποιηθεί πρέπει να βασίζονται στα τρέχοντα και στα προσδοκώμενα μελλοντικά κόστη, όχι στις παρελθούσες δαπάνες ή ζημίες.

Ένα παλαιό μηχάνημα θα αποσυρθεί υπέρ ενός νέου και καλύτερου υποκατάστατου, εάν η υπεροχή του νέου μηχανήματος ή της νέας μεθόδου είναι αρκετά μεγάλη ώστε να αντισταθμίζει την πρόσθετη δαπάνη που απαιτείται για την αγορά του μηχανήματος. Το ίδιο ισχύει για τη μεταφορά μιας εγκατάστασης από μια παλαιά τοποθεσία σε μια ανώτερη νέα τοποθεσία —ανώτερη λόγω καλύτερης πρόσβασης σε συντελεστές ή καταναλωτές. Σε κάθε περίπτωση, η υιοθέτηση νέων τεχνικών ή τοποθεσιών περιορίζεται από τη χρησιμότητα της ήδη δεδομένης και ειδικής δομής κεφαλαιουχικών αγαθών. Αυτό σημαίνει ότι, σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή, θα υιοθετούνται εκείνες οι διαδικασίες και μέθοδοι που θα ικανοποιούν καλύτερα τις επιθυμίες των καταναλωτών. Το γεγονός ότι η επένδυση σε μια νέα τεχνική ή τοποθεσία δεν είναι επικερδής σημαίνει ότι η χρήση κεφαλαίου στη νέα διαδικασία, με κόστος την απόσυρση του παλαιού εξοπλισμού, αποτελεί σπατάλη από τη σκοπιά της ικανοποίησης των επιθυμιών των καταναλωτών. Το πόσο γρήγορα εγκαταλείπεται ένας εξοπλισμός ή μια τοποθεσία ως απαρχαιωμένα δεν αποφασίζεται, επομένως, αυθαίρετα από τους επιχειρηματίες· καθορίζεται από τις αξίες και τις επιθυμίες των καταναλωτών, οι οποίοι αποφασίζουν για την τιμή και την αποδοτικότητα των διαφόρων αγαθών και για τις αξίες των αναγκαίων μη ειδικών συντελεστών που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή τους.[34]

Όπως συμβαίνει συχνά, οι επικριτές της ελεύθερης αγοράς τής επιτίθενται από δύο αντιφατικές σκοπιές: πρώτον, ότι επιβραδύνει αδικαιολόγητα τον ρυθμό τεχνολογικής βελτίωσης σε σχέση με εκείνον που θα μπορούσε και θα έπρεπε να υπάρχει· και, δεύτερον, ότι επιταχύνει αδικαιολόγητα τον ρυθμό τεχνολογικής βελτίωσης, διαταράσσοντας έτσι την ειρηνική πορεία της κοινωνίας. Είδαμε ότι η ελεύθερη αγορά θα παράγει, στον βαθμό που το επιτρέπουν η γνώση και η προνοητικότητα των επιχειρηματιών, κατά τρόπο ώστε οι συντελεστές να κατανέμονται βέλτιστα για την ικανοποίηση των επιθυμιών των καταναλωτών. Η βελτίωση της παραγωγικότητας μέσω νέων τεχνικών και τοποθεσιών θα σταθμίζεται έναντι του κόστους ευκαιρίας, σε όρους αξίας προϊόντος, που θυσιάζεται από τη μη χρησιμοποίηση της υφιστάμενης παλαιάς εγκατάστασης.[35]

Και η ικανότητα επιχειρηματικής πρόβλεψης θα εξασφαλίζεται όσο το δυνατόν περισσότερο μέσω της διαδικασίας «επιλογής» της αγοράς, η οποία «ανταμείβει» τις ορθές προβλέψεις και «τιμωρεί» τις εσφαλμένες αναλογικά.

Ο επιχειρηματίας και η καινοτομία

Υπό την επίδραση του εκλιπόντος καθηγητή Schumpeter, έχει θεωρηθεί ότι η ουσία της επιχειρηματικότητας είναι η καινοτομία — η διατάραξη της ήρεμης, αμετάβλητης επιχειρηματικής ρουτίνας από τολμηρούς καινοτόμους που εισάγουν νέες μεθόδους και αναπτύσσουν νέα προϊόντα. Δεν μπορεί, βεβαίως, να αμφισβητηθεί η σημασία της ανακάλυψης και της εφαρμογής παραγωγικότερων μεθόδων απόκτησης ενός προϊόντος ή της ανάπτυξης νέων προϊόντων που έχουν αξία. Από αναλυτική άποψη, ωστόσο, υπάρχει κίνδυνος υπερεκτίμησης της σημασίας αυτής της διαδικασίας. Διότι η καινοτομία είναι μόνο μία από τις δραστηριότητες που επιτελεί ο επιχειρηματίας. Όπως είδαμε παραπάνω, οι περισσότεροι επιχειρηματίες δεν είναι καινοτόμοι, αλλά επενδύουν κεφάλαιο μέσα σε ένα ευρύ πλαίσιο διαθέσιμων τεχνολογικών δυνατοτήτων. Η προσφορά προϊόντος περιορίζεται από την προσφορά κεφαλαιουχικών αγαθών και όχι από τη διαθέσιμη τεχνολογική τεχνογνωσία.

Οι επιχειρηματικές δραστηριότητες απορρέουν από την παρουσία αβεβαιότητας. Ο επιχειρηματίας διορθώνει τις αποκλίσεις της αγοράς προς την κατεύθυνση της πληρέστερης ικανοποίησης των επιθυμιών των καταναλωτών. Όταν καινοτομεί, επιτελεί επίσης λειτουργία προσαρμογής, διότι διορθώνει τις αποκλίσεις της αγοράς όπως αυτές εμφανίζονται στις δυνατότητες μιας νέας μεθόδου ή ενός νέου προϊόντος. Με άλλα λόγια, εάν το επικρατούν ποσοστό απόδοσης από φυσικό τόκο είναι 5 τοις εκατό και ένας επιχειρηματίας εκτιμά ότι θα μπορούσε να αποκομίσει 10 τοις εκατό εισάγοντας μια νέα διαδικασία ή ένα νέο προϊόν, τότε έχει, όπως και στις άλλες περιπτώσεις, ανακαλύψει μια απόκλιση στην αγορά και αρχίζει να τη διορθώνει. Εισάγοντας τη νέα διαδικασία και αυξάνοντας την παραγωγή μέσω αυτής, επιτελεί την επιχειρηματική λειτουργία της προσαρμογής στις επιθυμίες των καταναλωτών, δηλαδή σε εκείνες που εκτιμά ότι θα είναι οι επιθυμίες τους. Εάν η εκτίμησή του αποδειχθεί επιτυχής και αποκομίσει κέρδος, τότε ο ίδιος και άλλοι θα συνεχίσουν σε αυτή τη δραστηριότητα έως ότου εξαλειφθεί η διαφορά εισοδήματος και δεν υπάρχει «καθαρό» επιχειρηματικό κέρδος ή ζημία σε αυτό το πεδίο.

---

6. Οι ωφελούμενοι από την αποταμίευση-επένδυση

Είδαμε ότι η αύξηση της αποταμίευσης και της επένδυσης προκαλεί αύξηση των πραγματικών εισοδημάτων των ιδιοκτητών συντελεστών εργασίας και γης. Η αύξηση των εισοδημάτων των τελευταίων αντανακλάται σε αυξήσεις της κεφαλαιακής αξίας της βασικής γης. Τα οφέλη για τους συντελεστές γης, ωστόσο, περιέρχονται μόνο σε συγκεκριμένες εκτάσεις γης. Άλλες εκτάσεις μπορεί να χάσουν αξία, μολονότι υπάρχει συνολικό όφελος. Αυτό συμβαίνει διότι οι γαίες είναι συνήθως σχετικά ειδικοί συντελεστές. Για τον κατεξοχήν μη ειδικό συντελεστή, δηλαδή την εργασία, υπάρχει, αντιθέτως, μια πολύ γενικευμένη άνοδος των πραγματικών μισθών. Αυτοί οι εργαζόμενοι είναι «εξωτερικοί ωφελούμενοι» από την αυξημένη επένδυση, δηλαδή ωφελούνται από τις ενέργειες άλλων χωρίς να πληρώνουν για αυτά τα οφέλη. Ποια οφέλη αποκτούν οι ίδιοι οι επενδυτές; Μακροχρόνια, δεν είναι μεγάλα. Πράγματι, το ποσοστό απόδοσής τους από τόκο μειώνεται. Αυτό, ωστόσο, δεν αποτελεί ζημία, διότι είναι αποτέλεσμα των μεταβαλλόμενων χρονικών προτιμήσεών

τους. Η πραγματική απόδοσή τους από τόκο μπορεί πράγματι να αυξηθεί, διότι η μείωση του επιτοκίου μπορεί να αντισταθμιστεί από την άνοδο της αγοραστικής δύναμης της χρηματικής μονάδας σε μια αναπτυσσόμενη οικονομία.

Τα κύρια οφέλη που αποκτούν οι επενδυτές, επομένως, είναι βραχυχρόνια επιχειρηματικά κέρδη. Αυτά τα αποκομίζουν επενδυτές που διαβλέπουν δυνατότητα κέρδους από την επένδυση σε έναν ορισμένο τομέα. Ύστερα από κάποιο διάστημα, τα κέρδη τείνουν να εξαφανιστούν καθώς περισσότεροι επενδυτές εισέρχονται σε αυτόν τον τομέα, μολονότι τα μεταβαλλόμενα δεδομένα παρουσιάζουν πάντοτε νέες ευκαιρίες κέρδους σε δραστήριους επενδυτές. Αλλά τα βραχυχρόνια οφέλη που αποκομίζουν οι εργαζόμενοι και οι γαιοκτήμονες είναι πιο βέβαια. Οι επιχειρηματίες-κεφαλαιούχοι αναλαμβάνουν τους κινδύνους της κερδοσκοπικής δράσης στην αβέβαιη αγορά· η επένδυσή τους μπορεί να καταλήξει σε κέρδη, σε ισοσκέλιση χωρίς καθόλου κέρδος ή σε καθαρές ζημίες. Κανείς δεν μπορεί να τους εγγυηθεί κέρδη.[36] Η συνολική νέα επένδυση θα έχει ασφαλώς ως αποτέλεσμα συνολικά καθαρά κέρδη, αλλά κανείς δεν μπορεί να προβλέψει με βεβαιότητα σε ποιους τομείς θα εμφανιστούν αυτά τα κέρδη. Από την άλλη πλευρά, οι εργαζόμενοι και οι γαιοκτήμονες στους τομείς της νέας επένδυσης ωφελούνται αμέσως, καθώς η νέα επένδυση αυξάνει μέσω ανταγωνιστικών προσφορών τους μισθούς και τα μισθώματα στις μακρύτερες διαδικασίες. Ωφελούνται ακόμη και εάν η επένδυση αποδειχθεί αντιοικονομική και μη επικερδής. Διότι, στην περίπτωση αυτή, το σφάλμα ως προς την ικανοποίηση των καταναλωτών βαρύνει τους κεφαλαιούχους-επιχειρηματίες με τη μορφή μεγάλων ζημιών. Στο μεταξύ, οι εργαζόμενοι και οι γαιοκτήμονες έχουν αποκομίσει όφελος. Αυτό, όμως, δύσκολα αποτελεί αμιγές όφελος, διότι οι καταναλωτές ως σύνολο έχουν υποστεί μείωση του πραγματικού εισοδήματός τους λόγω του επιχειρηματικού σφάλματος της παραγωγής ακατάλληλων ειδών αγαθών. Ωστόσο, είναι προφανές ότι το κύριο βάρος της ζημίας από τη διάπραξη του σφάλματος το υφίστανται οι επιχειρηματίες.

7. Η προοδεύουσα οικονομία και το καθαρό επιτόκιο

Είναι σαφές ότι η μείωση του καθαρού επιτοκίου πρέπει αναγκαστικά να αποτελεί χαρακτηριστικό της προοδεύουσας οικονομίας. Είδαμε ότι, για να επενδυθεί περισσότερο κεφάλαιο, πρέπει να μειωθεί το καθαρό επιτόκιο, αντανακλώντας γενικές μειώσεις των χρονικών προτιμήσεων. Εάν το καθαρό επιτόκιο παραμένει ίδιο, αυτό αποτελεί ένδειξη ότι δεν θα υπάρξει νέα επένδυση ή αποεπένδυση, ότι οι χρονικές προτιμήσεις είναι γενικά σταθερές και ότι η οικονομία είναι στάσιμη. Η μείωση του καθαρού επιτοκίου είναι επακόλουθο της μείωσης των χρονικών προτιμήσεων και της αύξησης της ακαθάριστης επένδυσης. Η άνοδος του καθαρού επιτοκίου είναι επακόλουθο της ανόδου των χρονικών προτιμήσεων και της καθαρής αποεπένδυσης. Συνεπώς, για να συνεχίσει η οικονομία να προοδεύει, οι χρονικές προτιμήσεις και το καθαρό επιτόκιο πρέπει να εξακολουθούν να μειώνονται. Εάν το καθαρό επιτόκιο παραμένει ίδιο, το κεφάλαιο απλώς θα διατηρείται στο ίδιο πραγματικό επίπεδο.

Εφόσον η πραξεολογία δεν θεμελιώνει ποτέ ποσοτικούς νόμους, δεν υπάρχει τρόπος να προσδιορίσουμε οποιουδήποτε είδους ποσοτική σχέση μεταξύ των μεταβολών του καθαρού επιτοκίου και του μεγέθους της μεταβολής του κεφαλαίου. Το μόνο που μπορούμε να διατυπώσουμε είναι η ποιοτική σχέση.

Πρέπει να προσεχθεί τι δεν λέμε. Δεν υποστηρίζουμε ότι το καθαρό επιτόκιο καθορίζεται από την ποσότητα ή την αξία των διαθέσιμων κεφαλαιουχικών αγαθών. Δεν συμπεραίνουμε, επομένως, ότι μια αύξηση της ποσότητας ή της αξίας των κεφαλαιουχικών αγαθών μειώνει το καθαρό επιτόκιο επειδή ο τόκος είναι η «τιμή του κεφαλαίου» ή για οποιονδήποτε άλλον λόγο. Αντιθέτως, υποστηρίζουμε ακριβώς το αντίστροφο: ότι ένα χαμηλότερο καθαρό επιτόκιο αυξάνει την ποσότητα και την αξία των διαθέσιμων κεφαλαιουχικών αγαθών. Η αιτιακή αρχή έχει ακριβώς την αντίθετη κατεύθυνση από εκείνη που συνήθως πιστεύεται. Το καθαρό επιτόκιο, λοιπόν, μπορεί να μεταβληθεί οποτεδήποτε και καθορίζεται από τις χρονικές προτιμήσεις. Εάν μειωθεί, το απόθεμα επενδεδυμένου κεφαλαίου θα αυξηθεί· εάν αυξηθεί, το απόθεμα επενδεδυμένου κεφαλαίου θα μειωθεί.

Το ότι μια μεταβολή του καθαρού επιτοκίου ασκεί αντίστροφη επίδραση στο απόθεμα κεφαλαίου ανακαλύπτεται μέσω παραγωγικού συλλογισμού από αποδεκτά αξιώματα και δεν συνάγεται από αβέβαια και σύνθετα εμπειρικά δεδομένα.[37] Ο νόμος δεν συνάγεται, για παράδειγμα, από την παρατήρηση ότι το αγοραίο επιτόκιο στις καθυστερημένες χώρες είναι υψηλότερο από ό,τι στις ανεπτυγμένες. Είναι σαφές ότι αυτό το φαινόμενο οφείλεται τουλάχιστον εν μέρει στην υψηλότερη συνιστώσα επιχειρηματικού κινδύνου στις καθυστερημένες χώρες και δεν προκαλείται κατ' ανάγκην από διαφορές στο καθαρό επιτόκιο.

8. Η επιχειρηματική συνιστώσα του αγοραίου επιτοκίου

Στην ERE, όπως είδαμε, το επιτόκιο θα είναι ενιαίο σε ολόκληρη την οικονομία. Στον πραγματικό κόσμο υπάρχει μια πρόσθετη επιχειρηματική συνιστώσα, ή συνιστώσα «κινδύνου», η οποία προσαυξάνει το επιτόκιο σε ιδιαίτερα επισφαλή εγχειρήματα και ανάλογα με τον βαθμό κινδύνου. Εφόσον ο «κίνδυνος» έχει μια αναλογιστικά «βέβαιη» σημασία, είναι προτιμότερο να τον ονομάσουμε «βαθμό αβεβαιότητας». Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ο βασικός κοινωνικός συντελεστής χρονικής προτίμησης, ή το καθαρό επιτόκιο, στην οικονομία είναι 5 τοις εκατό. Οι κεφαλαιούχοι θα αγοράσουν μελλοντικά αγαθά αξίας 100 ουγγιών για να πωλήσουν αγαθά λιγότερο απομακρυσμένου μέλλοντος ένα έτος αργότερα έναντι 105 ουγγιών. Έτσι, μια απόδοση 5 τοις εκατό είναι «καθαρή» απόδοση, δηλαδή είναι η απόδοση υπό την υπόθεση ότι οι 105 ουγγιές θα εισπραχθούν οπωσδήποτε. Το καθαρό επιτόκιο, με άλλα λόγια, αφαιρεί κάθε επιχειρηματική αβεβαιότητα. Εκφράζει την προσαύξηση της αξίας των παρόντων αγαθών έναντι των μελλοντικών υπό την υπόθεση ότι είναι γνωστό με βεβαιότητα πως τα μελλοντικά αγαθά θα είναι διαθέσιμα.

Στον πραγματικό κόσμο, βεβαίως, τίποτε δεν είναι απολύτως βέβαιο και, επομένως, το καθαρό επιτόκιο —το αποτέλεσμα της χρονικής προτίμησης— δεν μπορεί ποτέ να εμφανιστεί μόνο του. Ας υποθέσουμε τώρα ότι, σε ένα συγκεκριμένο εγχείρημα ή κλάδο, είναι αρκετά βέβαιο ότι θα εισπραχθούν 105 ουγγιές από την πώληση ενός προϊόντος σε ένα έτος από τώρα. Τότε, με κοινωνικό συντελεστή χρονικής προτίμησης 5 τοις εκατό, οι κεφαλαιούχοι-επιχειρηματίες θα είναι πρόθυμοι να καταβάλουν 100 ουγγιές για συντελεστές και να αποκομίσουν απόδοση 5 τοις εκατό. Ας υποθέσουμε, όμως, ότι υπάρχει ένα άλλο πιθανό εγχείρημα, το οποίο οι επιχειρηματίες θεωρούν ιδιαίτερα επισφαλές. Το προϊόν αναμένεται να πωληθεί έναντι 105 ουγγιών, αλλά υπάρχουν σαφείς πιθανότητες η τιμή του να καταρρεύσει. Στην περίπτωση αυτή, οι επιχειρηματίες δεν θα είναι πρόθυμοι να καταβάλουν 100 ουγγιές για συντελεστές. Θα πρέπει να αποζημιωθούν για τους πρόσθετους κινδύνους που αναλαμβάνουν· η τιμή των συντελεστών μπορεί τελικά να διαμορφωθεί

στις 90 ουγγιές. Έτσι, όσο πιο επισφαλές φαίνεται *ex ante* ένα δεδομένο εγχείρημα, τόσο υψηλότερη θα είναι η προσδοκώμενη απόδοση από τόκο που θα απαιτούν οι κεφαλαιούχοι προτού πραγματοποιήσουν την επένδυση.

Στην αγορά, λοιπόν, μια ολόκληρη διάρθρωση επιτοκίων θα προστεθεί πάνω από το καθαρό επιτόκιο, αυξανόμενη ανάλογα με τους προσδοκώμενους κινδύνους κάθε εγχειρήματος. Αντίστοιχο αυτής της διάρθρωσης θα είναι μια παρόμοια ποικιλία επιτοκίων στην αγορά δανείων, η οποία, ως συνήθως, είναι παράγωγη της αγοράς αγαθών.[38] Μακροχρόνια, βεβαίως, η τάση, με δεδομένη την απουσία μεταβολών των δεδομένων, θα είναι να αντιληφθούν οι άνθρωποι ότι ένα συγκεκριμένο εγχείρημα αποφέρει αρκετά σταθερά απόδοση υψηλότερη από 5 τοις εκατό. Η συνιστώσα κινδύνου για αυτό το εγχείρημα θα μειωθεί τότε, άλλοι επιχειρηματίες θα εισέλθουν σε αυτόν τον τύπο εγχειρήματος και το επιτόκιο θα τείνει να υποχωρήσει και πάλι στο 5 τοις εκατό. Έτσι, η διαφοροποιημένη διάρθρωση των επιτοκίων λόγω κινδύνου δεν αναιρεί την τάση προς ομοιομορφία του επιτοκίου. Αντιθέτως, κάθε διαφοροποίηση αποτελεί κατά κάποιον τρόπο ένδειξη των διαφόρων «κινδύνων» αβεβαιότητας που εξακολουθούν να υπάρχουν στην αγορά και οι οποίοι θα εξαλείφονταν εάν τα δεδομένα παρέμεναν αμετάβλητα και επιτυγχανόταν μια ERE. Εάν τα δεδομένα πράγματι παρέμεναν σταθερά, τότε θα προέκυπτε η ομοιομορφία της ERE. Δεν έχουμε την ομοιομορφία της ERE επειδή τα δεδομένα μεταβάλλονται πάντοτε και δημιουργούν έτσι νέες αβεβαιότητες στη θέση των παλαιών.

9. Κίνδυνος, αβεβαιότητα και ασφάλιση

Η επιχειρηματικότητα αντιμετωπίζει την αναπόφευκτη αβεβαιότητα του μέλλοντος. Ορισμένες μορφές αβεβαιότητας, ωστόσο, μπορούν να μετατραπούν σε αναλογιστικό κίνδυνο. Η διάκριση μεταξύ «κινδύνου» και «αβεβαιότητας» αναπτύχθηκε από τον καθηγητή Knight.[39] «Κίνδυνος» υπάρχει όταν ένα γεγονός είναι μέλος μιας κλάσης που περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό ομοιογενών γεγονότων και υπάρχει αρκετά βέβαιη γνώση της συχνότητας εμφάνισης αυτής της κλάσης γεγονότων. Έτσι, μια επιχείρηση μπορεί να παράγει κοχλίες και να γνωρίζει από μακρά πείρα ότι ένα ορισμένο, σχεδόν σταθερό ποσοστό αυτών των κοχλιών θα είναι ελαττωματικό, ας πούμε 1 τοις εκατό. Δεν θα γνωρίζει εάν κάποιος δεδομένος κοχλίας θα είναι ελαττωματικός, αλλά θα γνωρίζει το ποσοστό των ελαττωματικών επί του συνολικού αριθμού. Αυτή η γνώση μπορεί να μετατρέψει το ποσοστό των ελαττωμάτων σε συγκεκριμένο κόστος λειτουργίας της επιχείρησης, ιδίως όταν εμφανίζονται αρκετές περιπτώσεις μέσα σε μία επιχείρηση. Σε άλλες περιστάσεις, μια δεδομένη ζημία ή ένας κίνδυνος μπορεί να είναι μεγάλος και σπάνιος σε σχέση με τις δραστηριότητες μιας επιχείρησης —όπως ο κίνδυνος πυρκαγιάς—, αλλά για μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων θα μπορούσε να θεωρηθεί «μετρήσιμος» ή αναλογιστικός κίνδυνος. Σε τέτοιες περιπτώσεις, οι ίδιες οι επιχειρήσεις θα μπορούσαν να συνενώσουν τους κινδύνους τους ή μια εξειδικευμένη επιχείρηση, μια «ασφαλιστική εταιρεία», θα μπορούσε να οργανώσει αυτή τη συνένωση για λογαριασμό τους.

Η αρχή της ασφάλισης είναι ότι οι επιχειρήσεις ή τα άτομα υπόκεινται σε κινδύνους οι οποίοι, συνολικά, σχηματίζουν μια κλάση ομοιογενών περιπτώσεων. Έτσι, σε μια κλάση χιλίων επιχειρήσεων, καμία επιχείρηση δεν γνωρίζει εάν θα υποστεί πυρκαγιά το επόμενο έτος ή όχι· είναι, όμως, αρκετά καλά γνωστό ότι δέκα από αυτές θα υποστούν. Στην περίπτωση αυτή, μπορεί να συμφέρει καθεμία από τις επιχειρήσεις να «ασφαλιστεί», να συνενώσει τους κινδύνους ζημίας της με

εκείνους των άλλων. Κάθε επιχείρηση θα καταβάλλει ένα ορισμένο ασφάλιστρο, το οποίο θα συγκεντρώνεται σε κοινό ταμείο για την αποζημίωση εκείνων των επιχειρήσεων που θα υποστούν τις πυρκαγιές.

Ως αποτέλεσμα του ανταγωνισμού, η επιχείρηση που οργανώνει την ασφαλιστική υπηρεσία θα τείνει να αποκομίζει το σύνηθες εισόδημα από τόκο επί της επένδυσής της, ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο.

Η αντίθεση μεταξύ κινδύνου και αβεβαιότητας έχει αναλυθεί έξοχα από τον Ludwig von Mises. Ο Mises έδειξε ότι μπορούν να υπαχθούν στις γενικότερες κατηγορίες της «πιθανότητας κλάσης» και της «πιθανότητας μεμονωμένης περίπτωσης».[40] Η «πιθανότητα κλάσης» είναι η μόνη επιστημονική χρήση του όρου «πιθανότητα» και η μόνη μορφή πιθανότητας που επιδέχεται αριθμητική έκφραση.[41] Μέσα στη συγκεχυμένη βιβλιογραφία περί πιθανοτήτων, κανείς δεν όρισε την πιθανότητα κλάσης με τόση σαφήνεια και πειστικότητα όσο ο Ludwig von Mises:

> *Πιθανότητα κλάσης σημαίνει: Γνωρίζουμε, ή υποθέτουμε ότι γνωρίζουμε, ως προς το εξεταζόμενο πρόβλημα, τα πάντα για τη συμπεριφορά μιας ολόκληρης κλάσης γεγονότων ή φαινομένων· αλλά για τα πραγματικά μεμονωμένα γεγονότα ή φαινόμενα δεν γνωρίζουμε τίποτε πέρα από το ότι είναι στοιχεία αυτής της κλάσης.*[42]

Ο ασφαλίσιμος κίνδυνος είναι παράδειγμα πιθανότητας κλάσης. Οι επιχειρηματίες γνώριζαν πόσοι κοχλίες θα ήταν ελαττωματικοί επί ενός συνολικού αριθμού κοχλιών, αλλά δεν γνώριζαν ποιοι συγκεκριμένοι κοχλίες θα ήταν ελαττωματικοί. Στην ασφάλιση ζωής, οι πίνακες θνησιμότητας αποκαλύπτουν το ποσοστό θνησιμότητας κάθε ηλικιακής ομάδας του πληθυσμού, αλλά δεν λένε τίποτε για το συγκεκριμένο προσδόκιμο ζωής οποιουδήποτε δεδομένου ατόμου.

Οι ασφαλιστικές εταιρείες έχουν τα δικά τους προβλήματα. Μόλις γίνει γνωστό κάτι συγκεκριμένο για επιμέρους περιπτώσεις, οι εταιρείες διαιρούν τις περιπτώσεις σε υποσύνολα, σε μια προσπάθεια να διατηρήσουν την ομοιογένεια των κλάσεων, δηλαδή την ομοιότητα, στον βαθμό που είναι γνωστή, όλων των επιμέρους μελών της κλάσης ως προς το εξεταζόμενο χαρακτηριστικό. Έτσι, ορισμένες υποομάδες μέσα σε μία ηλικιακή ομάδα μπορεί να έχουν υψηλότερο ποσοστό θνησιμότητας λόγω του επαγγέλματός τους· αυτές θα διαχωριστούν και θα εφαρμοστούν διαφορετικά ασφάλιστρα στις δύο περιπτώσεις. Εάν υπήρχε γνώση των διαφορών μεταξύ υποομάδων και οι ασφαλιστικές εταιρείες χρέωναν σε όλους το ίδιο ποσοστό ασφαλίστρου, αυτό θα σήμαινε ότι οι υγιείς ή «λιγότερο επικίνδυνες» ομάδες θα επιδοτούσαν τις περισσότερο επικίνδυνες. Εκτός εάν επιθυμούν ειδικά να χορηγούν τέτοιες επιδοτήσεις, αυτό το αποτέλεσμα δεν θα διατηρούνταν ποτέ στην ανταγωνιστική ελεύθερη αγορά. Στην ελεύθερη αγορά, κάθε ομοιογενής ομάδα θα τείνει να καταβάλλει ασφάλιστρα ανάλογα προς τον αναλογιστικό κίνδυνό της, συν ένα ποσό για το εισόδημα από τόκο και τα αναγκαία κόστη των ασφαλιστικών εταιρειών.

Οι περισσότερες αβεβαιότητες δεν είναι ασφαλίσιμες, διότι αποτελούν μοναδικές, μεμονωμένες περιπτώσεις και όχι μέλη μιας κλάσης. Είναι μοναδικές περιπτώσεις που αντιμετωπίζει κάθε άτομο ή επιχείρηση· μπορεί να παρουσιάζουν ομοιότητες με άλλες περιπτώσεις, αλλά δεν είναι ομοιογενείς με αυτές. Τα άτομα ή οι επιχειρηματίες γνωρίζουν κάτι για την έκβαση της συγκεκριμένης περίπτωσης, αλλά όχι τα πάντα. Όπως το ορίζει ο Mises:

> *Πιθανότητα μεμονωμένης περίπτωσης σημαίνει: Γνωρίζουμε, ως προς ένα συγκεκριμένο γεγονός, ορισμένους από τους παράγοντες που καθορίζουν την έκβασή του· υπάρχουν, όμως, άλλοι προσδιοριστικοί παράγοντες για τους οποίους δεν γνωρίζουμε τίποτε.*[43]

Οι εκτιμήσεις των επιχειρηματιών για τα μελλοντικά κόστη, τις ζητήσεις κ.λπ. είναι όλες μοναδικές περιπτώσεις αβεβαιότητας, στις οποίες πρέπει να εφαρμόζονται μέθοδοι ειδικής κατανόησης και ατομικής κρίσης της κατάστασης, και όχι αντικειμενικά μετρήσιμος ή ασφαλίσιμος «κίνδυνος».

Δεν είναι ακριβές να εφαρμόζουμε όρους όπως «τυχερό παιχνίδι» ή «στοίχημα» σε καταστάσεις είτε κινδύνου είτε αβεβαιότητας. Αυτοί οι όροι έχουν αρνητικές συναισθηματικές συνδηλώσεις, για τον εξής λόγο: αναφέρονται σε καταστάσεις όπου δημιουργούνται νέοι κίνδυνοι ή αβεβαιότητες για την απόλαυση των ίδιων των αβεβαιοτήτων. Το παιχνίδι με ζάρια και ο στοιχηματισμός σε ιπποδρομίες είναι παραδείγματα σκόπιμης δημιουργίας από τον παίκτη ή τον στοιχηματίζοντα νέων αβεβαιοτήτων που διαφορετικά δεν θα υπήρχαν.[44] Ο επιχειρηματίας, από την άλλη πλευρά, δεν δημιουργεί αβεβαιότητες για διασκέδαση. Αντιθέτως, προσπαθεί να τις μειώσει όσο το δυνατόν περισσότερο. Οι αβεβαιότητες που αντιμετωπίζει είναι ήδη εγγενείς στην κατάσταση της αγοράς, πράγματι στην ίδια τη φύση της ανθρώπινης δράσης· κάποιος πρέπει να τις αντιμετωπίσει, και εκείνος είναι ο ικανότερος ή ο προθυμότερος υποψήφιος. Με τον ίδιο τρόπο, ο εκμεταλλευτής μιας επιχείρησης τυχερών παιχνιδιών ή ενός ιπποδρόμου δεν δημιουργεί νέους κινδύνους· είναι επιχειρηματίας που προσπαθεί να κρίνει την κατάσταση στην αγορά και δεν είναι ούτε παίκτης τυχερών παιχνιδιών ούτε στοιχηματίζων.

Το κέρδος και η ζημία είναι αποτελέσματα της επιχειρηματικής αβεβαιότητας. Ο αναλογιστικός κίνδυνος μετατρέπεται σε κόστος λειτουργίας της επιχείρησης και δεν ευθύνεται για κέρδη ή ζημίες, παρά μόνο στον βαθμό που οι αναλογιστικές εκτιμήσεις είναι εσφαλμένες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Παραγωγή: Τιμές των Επιμέρους Συντελεστών και Εισοδήματα από την Παραγωγή

1. Εισαγωγή

Μέχρι αυτό το σημείο αναλύσαμε τον προσδιορισμό του επιτοκίου και των τιμών των παραγωγικών συντελεστών στην αγορά. Συζητήσαμε επίσης τον ρόλο της επιχειρηματικότητας στον μεταβαλλόμενο κόσμο και τις συνέπειες των μεταβολών της αποταμίευσης και της επένδυσης. Επιστρέφουμε τώρα στην ανάλυση των επιμέρους τελικών συντελεστών —της εργασίας και της γης— και σε μια λεπτομερέστερη συζήτηση των επιχειρηματικών εισοδημάτων. Η ανάλυσή μας για τον γενικό προσδιορισμό των τιμών των συντελεστών στο κεφάλαιο 7 εξέτασε τις τιμές όπως θα διαμορφώνονταν στην ERE, μια κατάσταση προς την οποία τείνουν πάντοτε. Η συζήτησή μας για την επιχειρηματικότητα στο κεφάλαιο 8 έδειξε ότι αυτή η τάση είναι αποτέλεσμα της επιδίωξης κερδών και της αποφυγής ζημιών από τους κεφαλαιούχους-επιχειρηματίες. Ας επιστρέψουμε τώρα στους επιμέρους συντελεστές και ας αναλύσουμε την τιμολόγησή τους, την προσφορά και τα εισοδήματά τους, καθώς και τις επιδράσεις μιας μεταβαλλόμενης οικονομίας σε αυτούς.

2. Γη, εργασία και μίσθωμα

Α. Μίσθωμα

Στην ανάλυσή μας χρησιμοποιούμε τον όρο μίσθωμα για να δηλώσουμε την τιμή μίσθωσης των υπηρεσιών των αγαθών. Αυτή η τιμή καταβάλλεται για μονάδες υπηρεσίας, σε αντιδιαστολή προς τις τιμές των συντελεστών ως συνόλων που αποδίδουν την υπηρεσία. Εφόσον όλα τα αγαθά έχουν μονάδες υπηρεσίας, όλα τα αγαθά θα αποφέρουν μισθώματα, είτε είναι καταναλωτικά αγαθά είτε οποιουδήποτε τύπου παραγωγικά αγαθά. Τα μελλοντικά μισθώματα των διαρκών αγαθών τείνουν να κεφαλαιοποιούνται και να ενσωματώνονται στην κεφαλαιακή αξία τους και, επομένως, στο χρήμα που απαιτείται σήμερα για την απόκτησή τους. Ως αποτέλεσμα, οι επενδυτές και οι παραγωγοί αυτών των αγαθών τείνουν να αποκομίζουν απλώς απόδοση από τόκο επί της επένδυσής τους.

Όλα τα αγαθά αποφέρουν ακαθάριστο μίσθωμα, διότι όλα έχουν μονάδες υπηρεσίας και τιμές γι' αυτές. Εάν ένα αγαθό «εκμισθώνεται», θα αποφέρει ακαθάριστο μίσθωμα μέσω του τιμήματος της μίσθωσης. Εάν αγοράζεται, τότε η παρούσα τιμή του ενσωματώνει προεξοφλημένα μελλοντικά μισθώματα, και στο μέλλον θα αποφέρει αυτά τα μισθώματα συμβάλλοντας στην παραγωγή. Όλα τα αγαθά, επομένως, αποφέρουν ακαθάριστα μισθώματα, και εδώ δεν υπάρχει αναλυτική διάκριση μεταξύ ενός συντελεστή και ενός άλλου.

Καθαρά μισθώματα, ωστόσο, αποφέρουν μόνο οι συντελεστές εργασίας και γης, όχι τα κεφαλαιουχικά αγαθά.[45] Διότι τα ακαθάριστα μισθώματα που αποφέρει ένα κεφαλαιουχικό αγαθό θα καταλογιστούν στα ακαθάριστα μισθώματα που καταβάλλονται στους ιδιοκτήτες των συντελεστών που το παρήγαγαν. Συνεπώς, σε καθαρή βάση, μόνο οι συντελεστές εργασίας και γης —οι τελικοί συντελεστές— αποφέρουν μισθώματα, και στην ERE αυτά, μαζί με τον τόκο για τον χρόνο, θα είναι τα μόνα εισοδήματα στην οικονομία.

Η μαρσαλιανή θεωρία υποστηρίζει ότι τα διαρκή κεφαλαιουχικά αγαθά αποφέρουν προσωρινά «οιονεί προσόδους», ενώ οι μόνιμες γαίες αποφέρουν πλήρεις προσόδους. Η πλάνη αυτής της θεωρίας είναι σαφής. Όποια και αν είναι η διάρκειά τους, τα κεφαλαιουχικά αγαθά λαμβάνουν ακαθάριστα μισθώματα όπως ακριβώς η γη, είτε στον μεταβαλλόμενο πραγματικό κόσμο είτε στην ERE. Στην ERE δεν λαμβάνουν καθόλου καθαρά μισθώματα, διότι αυτά καταλογίζονται στη γη και στην εργασία. Στον πραγματικό κόσμο, η κεφαλαιακή αξία τους μεταβάλλεται, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι αποφέρουν καθαρά μισθώματα. Αντιθέτως, αυτές οι μεταβολές είναι κέρδη ή ζημίες που περιέρχονται στους ιδιοκτήτες τους ως επιχειρηματίες. Εάν, λοιπόν, τα εισοδήματα στον πραγματικό κόσμο είναι καθαρά μισθώματα —που περιέρχονται στους συντελεστές εργασίας και γης— και επιχειρηματικά κέρδη, ενώ τα τελευταία εξαφανίζονται στην ERE, δεν υπάρχει χώρος σε κανέναν από τους δύο κόσμους για την έννοια της «οιονεί προσόδου». Πουθενά δεν υπάρχει αυτός ο ιδιαίτερος τύπος εισοδήματος.

Μισθός είναι ο όρος που περιγράφει την πληρωμή για τις μονάδες υπηρεσίας ενός συντελεστή εργασίας. Ο μισθός, επομένως, είναι ειδική περίπτωση μισθώματος· είναι το «τίμημα μίσθωσης» της εργασίας. Σε μια ελεύθερη αγορά, αυτό το μίσθωμα δεν μπορεί, βεβαίως, να κεφαλαιοποιηθεί, διότι ο συντελεστής εργασίας ως σύνολο —ο άνθρωπος— δεν μπορεί να αγοραστεί και να πωληθεί έναντι τιμήματος, με το εισόδημά του να περιέρχεται στον ιδιοκτήτη του. Αυτό ακριβώς συμβαίνει, ωστόσο, υπό καθεστώς δουλείας. Ο μισθός, πράγματι, είναι η μόνη πηγή μισθώματος που δεν μπορεί να κεφαλαιοποιηθεί στην ελεύθερη αγορά, διότι κάθε άνθρωπος είναι αναγκαστικά ιδιοκτήτης του εαυτού του με αναπαλλοτρίωτη βούληση.

Μία διάκριση μεταξύ μισθών και μισθωμάτων γης, λοιπόν, είναι ότι τα τελευταία κεφαλαιοποιούνται και μετατρέπονται σε απόδοση από τόκο, ενώ οι πρώτοι όχι. Μια άλλη διάκριση είναι αμιγώς εμπειρική και δεν αποτελεί αποδεικτικά αναγκαία αλήθεια για την ανθρωπότητα. Απλώς υπήρξε ιστορική και εμπειρική αλήθεια ότι οι συντελεστές εργασίας ήταν πάντοτε σχετικά σπανιότεροι από τους συντελεστές γης. Οι συντελεστές γης και εργασίας μπορούν να καταταχθούν σύμφωνα με την οριακή παραγωγικότητά τους σε αξία. Το αποτέλεσμα μιας σχετικής περίσσειας συντελεστών γης είναι ότι δεν θα χρησιμοποιούνται όλοι οι συντελεστές γης· δηλαδή, οι φτωχότεροι συντελεστές γης θα παραμένουν αδρανείς, έτσι ώστε η εργασία να είναι ελεύθερη να απασχολείται στην παραγωγικότερη γη —για παράδειγμα, στην παραγωγικότερη γεωργική γη, σε αστικές θέσεις, σε ιχθυοεκκολαπτήρια, σε «φυσικούς πόρους» κ.λπ. Οι εργαζόμενοι θα τείνουν να χρησιμοποιούν πρώτα τη γη με τη μεγαλύτερη παραγωγικότητα σε αξία, έπειτα την αμέσως επόμενη σε παραγωγικότητα κ.ο.κ. Σε οποιαδήποτε δεδομένη χρονική στιγμή, λοιπόν, κάποια γη —η παραγωγικότερη σε όρους αξίας— θα καλλιεργείται και θα χρησιμοποιείται, ενώ κάποια άλλη δεν θα χρησιμοποιείται. Η τελευταία, στην ERE, θα είναι ελεύθερη γη, διότι οι απολαβές της από μισθώματα είναι μηδενικές και, επομένως, η τιμή της θα είναι μηδενική.[46] Η πρώτη θα είναι

«υπεροριακή» γη και η δεύτερη «υποοριακή». Στη διαχωριστική γραμμή θα βρίσκεται η φτωχότερη γη που χρησιμοποιείται τώρα· αυτή θα είναι η «οριακή» γη και θα αποφέρει μίσθωμα κοντά στο μηδέν.

Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε την επιφύλαξη ότι η οριακή γη θα αποφέρει όχι μηδενικό, αλλά μόνο σχεδόν μηδενικό μίσθωμα.[47] Ο λόγος είναι ότι στην ανθρώπινη δράση δεν υπάρχει άπειρη συνέχεια και η δράση δεν μπορεί να προχωρεί με απειροελάχιστα βήματα. Οι συγγραφείς με μαθηματικό προσανατολισμό τείνουν να σκέφτονται με τέτοιους όρους, έτσι ώστε τα σημεία πριν και μετά το εξεταζόμενο σημείο να τείνουν όλα να συγχωνευθούν σε ένα. Η χρήση της οριακής γης, ωστόσο, θα συμφέρει μόνο εάν αποφέρει κάποιο μίσθωμα, έστω και μικρό. Και σε περιπτώσεις όπου υπάρχουν μεγάλες ασυνέχειες στη σειρά των MVP διαφορετικών εκτάσεων γης, η οριακή γη μπορεί να αποφέρει σημαντικό ποσό. Είναι προφανές ότι δεν υπάρχει πραξεολογική ακρίβεια σε όρους όπως «κοντά», «σημαντικό» κ.λπ. Το μόνο που μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα είναι ότι, εάν κατατάξουμε τις MVP των γαιών σε μια σειρά, τα μισθώματα των υποοριακών γαιών θα είναι μηδενικά. Δεν μπορούμε να πούμε ποιο θα είναι το μίσθωμα της οριακής γης, παρά μόνο ότι θα βρίσκεται πιο κοντά στο μηδέν από εκείνο των υπεροριακών γαιών.[48]

Είδαμε τώρα παραπάνω ότι η αξία του οριακού προϊόντος ενός συντελεστή μειώνεται καθώς αυξάνεται η συνολική προσφορά του και αυξάνεται καθώς η προσφορά μειώνεται. Οι τρεις κύριες κατηγορίες συντελεστών στην οικονομία είναι η γη, η εργασία και τα κεφαλαιουχικά αγαθά. Στην προοδεύουσα οικονομία, η προσφορά κεφαλαίου ανά άτομο αυξάνεται.[49] Η προσφορά κεφαλαιουχικών αγαθών όλων των βαθμίδων αυξάνεται, μειώνοντας έτσι την οριακή παραγωγικότητα των κεφαλαιουχικών αγαθών σε αξία, ώστε οι τιμές των κεφαλαιουχικών αγαθών να μειώνονται. Οι σχετικές MVP των συντελεστών γης και εργασίας, συνολικά, τείνουν να αυξάνονται, έτσι ώστε το εισόδημά τους θα αυξάνεται σε πραγματικούς όρους, αν όχι και σε χρηματικούς.

Τι θα συνέβαινε εάν η προσφορά κεφαλαίου παρέμενε ίδια, ενώ μεταβαλλόταν η προσφορά συντελεστών εργασίας ή γης; Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι, με την ίδια κεφαλαιακή δομή, ο πληθυσμός αυξάνεται, διευρύνοντας έτσι τη συνολική προσφορά συντελεστών εργασίας. Το αποτέλεσμα θα είναι μια γενική πτώση της MVP της εργασίας και μια άνοδος της MVP των συντελεστών γης. Αυτή η άνοδος θα κάνει προηγουμένως υποοριακές γαίες, που δεν απέφεραν μίσθωμα, να αποφέρουν μίσθωμα και να τεθούν υπό καλλιέργεια από τη νέα προσφορά εργασίας. Αυτή είναι η διαδικασία στην οποία έδωσε ιδιαίτερη έμφαση ο Ricardo: η πίεση του πληθυσμού στην προσφορά γης. Η τάση πτώσης της MVP της εργασίας, ωστόσο, μπορεί κάλλιστα να αντισταθμιστεί από άνοδο των πινάκων MPP της εργασίας, διότι η αύξηση του πληθυσμού θα επιτρέψει μεγαλύτερη αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων της εξειδίκευσης και του καταμερισμού της εργασίας. Η σταθερή προσφορά κεφαλαίου θα έπρεπε να αναπροσανατολιστεί προς τις μεταβαλλόμενες συνθήκες, αλλά το σταθερό ποσό χρηματικού κεφαλαίου θα είναι τότε περισσότερο παραγωγικό σε φυσικούς όρους. Συνεπώς, θα υπάρχει μια αντισταθμιστική τάση ανόδου των MVP της εργασίας. Σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή, για οποιεσδήποτε δεδομένες συνθήκες κεφαλαίου και παραγωγικών διαδικασιών, θα υπάρχει ένα «άριστο» επίπεδο πληθυσμού που θα μεγιστοποιεί τη συνολική κατά κεφαλήν παραγωγή καταναλωτικών αγαθών στην οικονομία. Ένα χαμηλότερο επίπεδο δεν θα αξιοποιεί επαρκώς τον καταμερισμό της εργασίας και τις

δυνατότητες απασχόλησής της, έτσι ώστε το MPP των συντελεστών εργασίας θα είναι χαμηλότερο από ό,τι στο άριστο σημείο· ένα υψηλότερο επίπεδο πληθυσμού θα μειώνει την MVP της εργασίας και, επομένως, θα μειώνει τους πραγματικούς μισθούς ανά άτομο.[50]

Η αναγνώριση της ύπαρξης ενός θεωρητικού «άριστου» πληθυσμού που μεγιστοποιεί το πραγματικό κατά κεφαλήν προϊόν, με δεδομένη την υφιστάμενη γη και το υφιστάμενο κεφάλαιο, θα συνέβαλλε σημαντικά στον τερματισμό των ανιαρών μαλθουσιανών αντιπαραθέσεων στην οικονομική θεωρία. Διότι το εάν μια δεδομένη αύξηση του πληθυσμού σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή θα οδηγήσει σε αύξηση ή μείωση του πραγματικού κατά κεφαλήν προϊόντος είναι εμπειρικό ερώτημα, που εξαρτάται από τα συγκεκριμένα δεδομένα. Δεν μπορεί να απαντηθεί από την οικονομική θεωρία.[51]

Θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί πώς η δήλωση ότι η αύξηση του πληθυσμού μπορεί να αυξήσει το MPP και τις MVP συμβιβάζεται με την παραπάνω απόδειξη ότι οι συντελεστές θα χρησιμοποιούνται πάντοτε σε περιοχές φθινουσών φυσικών αποδόσεων. Οι συνθήκες εδώ, ωστόσο, είναι εντελώς διαφορετικές. Στο προηγούμενο πρόβλημα υποθέταμε δεδομένη συνολική προσφορά των διαφόρων συντελεστών και εξετάζαμε τον καλύτερο τρόπο του μεταξύ τους συνδυασμού. Εδώ δεν εξετάζουμε συγκεκριμένες παραγωγικές διαδικασίες και δεδομένες προσφορές συντελεστών, αλλά την αόριστη έννοια της «παραγωγής» γενικά και την επίδραση μιας μεταβολής στη συνολική προσφορά ενός συντελεστή. Επιπλέον, δεν εξετάζουμε έναν πραγματικό συντελεστή, ομοιογενή ως προς την προσφορά του, αλλά μια «κατηγορία συντελεστών», όπως η γη εν γένει ή η εργασία εν γένει. Πέρα από το πρόβλημα της αοριστίας, είναι προφανές ότι οι συνθήκες του παρόντος προβλήματός μας είναι εντελώς διαφορετικές. Διότι, εάν η συνολική προσφορά ενός συντελεστή μεταβάλλεται και αυτό ασκεί επίδραση στην παραγωγικότητα του συντελεστή εργασίας, τούτο ισοδυναμεί με μετατόπιση των καμπυλών ή πινάκων MPP και όχι με κίνηση κατά μήκος των καμπυλών, όπως εκείνη που εξετάσαμε παραπάνω.[52]

Επειδή έχουμε συνηθίσει να θεωρούμε σιωπηρά την εργασία σπανιότερη από τους συντελεστές γης, μιλούμε με όρους γης μηδενικού μισθώματος. Εάν οι συνθήκες ήταν αντίστροφες και η γη ήταν σπανιότερη από τους συντελεστές εργασίας, θα έπρεπε να μιλούμε για εργαζομένους μηδενικού μισθού, υποοριακή εργασία κ.λπ. Θεωρητικά, αυτό είναι ασφαλώς δυνατόν, και θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι σε στατικές κοινωνίες με θεσμικά περιορισμένες αγορές, όπως η αρχαία Σπάρτη και η μεσαιωνική ή μεταμεσαιωνική Ευρώπη, αυτή η κατάσταση πράγματι επικρατούσε, έτσι ώστε η «πλεονάζουσα εργασία» να αποκομίζει στην παραγωγή μισθό κάτω από το επίπεδο συντήρησης. Όσοι ήταν «πλεονάζοντες» και δεν κατείχαν επενδεδυμένο κεφάλαιο περιορίζονταν αριθμητικά μέσω της βρεφοκτονίας ή κατέληγαν στην επαιτεία.

Το γεγονός ότι η υποοριακή γη δεν αποφέρει μίσθωμα έχει γεννήσει μια ατυχή τάση να θεωρείται η ίδια η έννοια του μισθώματος «διαφορική», ως αναφερόμενη δηλαδή ειδικά σε ποιοτικές διαφορές μεταξύ συντελεστών. Μερικές φορές η έννοια των «απόλυτων» ή καθαρών μισθωμάτων απορρίπτεται πλήρως και ακούμε μόνο για μίσθωμα με «διαφορική έννοια», όπως σε δηλώσεις του ακόλουθου τύπου:

- Εάν η γη Α αποφέρει 100 ουγγιές χρυσού τον μήνα και η γη Β μηδέν, η γη Α αποφέρει διαφορικό μίσθωμα 100.
- Εάν ο εργαζόμενος Α αποκομίζει 50 ουγγιές χρυσού τον μήνα και ο εργαζόμενος Β 30 ουγγιές χρυσού, ο Α αποκομίζει «πρόσοδο ικανότητας» 20 ουγγιών.

Αντιθέτως, τα μισθώματα είναι απόλυτα και δεν εξαρτώνται από την ύπαρξη ενός υποδεέστερου συντελεστή της ίδιας γενικής κατηγορίας. Η «διαφορική» βάση του μισθώματος εξαρτάται αποκλειστικά από τα απόλυτα μισθώματα και απορρέει από αυτά. Πρόκειται απλώς για ζήτημα αριθμητικής αφαίρεσης. Έτσι, η γη Α μπορεί να αποφέρει μίσθωμα 100 και η γη Β μίσθωμα μηδέν. Προφανώς, η διαφορά μεταξύ 100 και μηδενός είναι 100. Στην περίπτωση του εργαζομένου, ωστόσο, το «μίσθωμα» του εργαζομένου Α, δηλαδή ο μισθός του, είναι 50 και του Β είναι 30. Εάν θέλουμε να συγκρίνουμε τις δύο απολαβές, μπορούμε να πούμε ότι ο Α αποκομίζει 20 περισσότερα από τον Β. Δεν υπάρχει, όμως, ιδιαίτερος λόγος να αυξάνουμε τη σύγχυση χρησιμοποιώντας το «μίσθωμα» με αυτή την έννοια.

Η έννοια του «διαφορικού μισθώματος» έχει επίσης χρησιμοποιηθεί για την αντιπαραβολή των απολαβών ενός συντελεστή σε μία χρήση με τις απολαβές του ίδιου συντελεστή σε μια άλλη. Έτσι, εάν ένας συντελεστής, είτε γη είτε εργασία, αποκομίζει 50 ουγγιές τον μήνα σε μία χρήση και θα αποκόμιζε 40 ουγγιές σε κάποια άλλη, τότε το «μίσθωμά» του είναι 10 ουγγιές. Εδώ, το «διαφορικό μίσθωμα» χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη διαφορά μεταξύ της πραγματικής DMVP και της θυσιαζόμενης ευκαιρίας, ή της DMVP στην αμέσως καλύτερη χρήση. Μερικές φορές θεωρείται ότι η διαφορά των 10 ουγγιών δεν αποτελεί κατά κάποιον τρόπο «πραγματικά» μέρος του κόστους των επιχειρηματιών, ότι είναι πλεόνασμα ή ακόμη και «μη δεδουλευμένο» μίσθωμα που αποκτά ο συντελεστής. Γενικά αναγνωρίζεται ότι δεν είναι απαλλαγμένο από κόστος για τις μεμονωμένες επιχειρήσεις, οι οποίες έχουν αυξήσει με τις προσφορές τους την τιμή του συντελεστή έως την MVP του, δηλαδή το 50. Υποτίθεται, ωστόσο, ότι δεν αποτελεί κόστος από τη «σκοπιά του κλάδου». Αλλά δεν υπάρχει «σκοπιά» του κλάδου. Δεν είναι οι «κλάδοι» αλλά οι επιχειρήσεις που αγοράζουν, πωλούν και επιδιώκουν κέρδη.

Στην πραγματικότητα, ολόκληρη η συζήτηση για το εάν το μίσθωμα είναι «χωρίς κόστος» ή εάν υπεισέρχεται στο κόστος στερείται αξίας. Ανήκει στις παλαιές κλασικές αντιπαραθέσεις σχετικά με το εάν τα μισθώματα «καθορίζονται από την τιμή» ή «καθορίζουν την τιμή». Η άποψη ότι οποιαδήποτε κόστη μπορούν να καθορίζουν την τιμή είναι προϊόν της παλαιάς θεωρίας της αξίας και των τιμών βάσει του κόστους παραγωγής. Είδαμε ότι τα κόστη δεν καθορίζουν τις τιμές, αλλά το αντίστροφο. Ή, ακριβέστερα, οι τιμές των καταναλωτικών αγαθών, μέσω των διαδικασιών της αγοράς, καθορίζουν τις τιμές των παραγωγικών συντελεστών —τελικά των συντελεστών γης και εργασίας—, και το κύριο βάρος των μεταβολών των τιμών το επωμίζονται οι ειδικοί συντελεστές στους διάφορους τομείς.

Β. Η φύση της εργασίας

Όπως αναφέραμε νωρίτερα, η «εργασία» είναι μια κατηγορία που περιλαμβάνει μια μυριάδα διαφορετικών υπηρεσιών. Γενικά, εργασία είναι η δαπάνη καθαρής ανθρώπινης ενέργειας σε μια παραγωγική διαδικασία. Καταλλακτικά, την εργασία τη μισθώνουν οι επιχειρηματίες-κεφαλαιούχοι.[53] Είναι εντελώς αντιεπιστημονικό να χωρίζονται οι εργαζόμενοι σε αυθαίρετες κατηγορίες και να αποκαλείται η μία ομάδα «εργασία» και «εργάτες», ενώ η άλλη λαμβάνει διάφορα άλλα ονόματα. Η απόδοση διαφορετικών ονομάτων υπονοεί ότι η συμβολή τους διαφέρει ως προς τη φύση της από τη συμβολή των άλλων· τέτοια διαφορά, όμως, δεν υπάρχει. Έτσι, κατά τη διαδεδομένη συνήθεια, ορισμένοι μισθωτοί αποκαλούνται «εργασία», ενώ άλλοι αποκαλούνται «διευθυντές», «ανώτερα στελέχη» κ.λπ. Η «διοίκηση» είναι μια ιδιαίτερα δημοφιλής κατηγορία σε αντιδιαστολή με την «εργασία», και ακούμε πολλά για τις «σχέσεις εργασίας–διοίκησης». Οι

κατηγορίες αυτές, όμως, στερούνται αξίας. Τη «διοίκηση» τη μισθώνουν οι ιδιοκτήτες ή ο ιδιοκτήτης για να διευθύνει την παραγωγή· τα διευθυντικά στελέχη υποτίθεται ότι υπακούουν στις εντολές των ανωτέρων τους, κάτι στο οποίο συναινούν ως μέρος των όρων της απασχόλησής τους. Οι εργαζόμενοι χαμηλότερης ποιότητας, πιο κάτω στην κλίμακα —οι «εργάτες»—, αντιμετωπίζονται από τους συγγραφείς αυτούς ως άλλη φυλή ανθρώπων.[54] Η λειτουργία τους υποτίθεται ότι δεν είναι να υπακούουν σε εντολές και να συμμετέχουν σε μια παραγωγική διαδικασία, αλλά να είναι κατά κάποιον τρόπο διαφορετικοί: να δρουν ως ανεξάρτητη οντότητα, να διεκδικούν τα «δικαιώματά» τους, να έρχονται σε σύγκρουση με τη «διοίκηση» κ.λπ.

Ωστόσο, δεν υπάρχει διαφορά ως προς τη φύση μεταξύ «εργατών» και «διοίκησης». Ο αντιπρόεδρος μιας εταιρείας, αν τον έχουν προσλάβει οι ιδιοκτήτες της, έχει ακριβώς την ίδια δικαιολόγηση —ή την ίδια έλλειψη δικαιολόγησης— να γίνει μέλος συνδικάτου με έναν μισθωτό μηχανικό. Και οι δύο υποτίθεται ότι τηρούν τους όρους της απασχόλησής τους, δηλαδή ότι υπακούουν στις σχετικές εντολές των ανωτέρων τους. Και οι δύο είναι ελεύθεροι ανά πάσα στιγμή να διαπραγματευτούν τους όρους της απασχόλησής τους, όπως σε κάθε άλλη εκούσια ανταλλαγή στην αγορά. Και οι δύο είναι εργαζόμενοι που δαπανούν ανθρώπινη ενέργεια στην παραγωγή αγαθών. Καμία ομάδα εργαζομένων δεν έχει κάποια ιδιαίτερη ιδιότητα που να καθιστά περισσότερο ή λιγότερο δικαιολογημένη την ένταξή της σε συνδικάτο.

Το ζήτημα των συνδικάτων θα εξεταστεί παρακάτω, στο κεφάλαιο 10 για το μονοπώλιο και τον ανταγωνισμό. Εδώ μπορούμε να σημειώσουμε ότι αυτή η ψευδής διχοτομία «εργασίας–διοίκησης» εμφανίζεται με ενδιαφέροντα τρόπο στη διαμάχη για τα συνδικάτα των εργοδηγών.[55] Για κάποιον λόγο, ακόμη και ο πιο ένθερμος υποστηρικτής των συνδικάτων θεωρεί παράλογη την ιδέα να συνδικαλιστούν οι αντιπρόεδροι. Όσοι είναι πιο επικριτικοί απέναντι στα συνδικάτα θεωρούν τερατώδες να επιχειρούν τα συνδικάτα να οργανώσουν τους εργοδηγούς, που ανήκουν στα κατώτερα κλιμάκια της «διοίκησης», και φυσικά θα τρόμαζαν και μόνο στη σκέψη να συνδικαλιστούν οι αντιπρόεδροι. Αν όμως δεν υπάρχει πραγματική διχοτομία και όλοι οι μισθωτοί είναι εργασία, τότε οι απόψεις μας για τα συνδικάτα πρέπει να αλλάξουν ανάλογα. Διότι, αν όλοι παραδέχονται ότι ο συνδικαλισμός των αντιπροέδρων είναι παράλογος ή κακός, τότε ίσως ο ίδιος χαρακτηρισμός θα έπρεπε να ισχύει και για τον συνδικαλισμό οποιωνδήποτε εργαζομένων.

Γ. Η προσφορά γης

Είδαμε σε όλη την ανάλυση ότι οι διαδικασίες προσδιορισμού των τιμών των μονάδων υπηρεσίας της γης και της εργασίας είναι ακριβώς οι ίδιες. Και οι δύο ομάδες συντελεστών τείνουν να αποκομίζουν την MVP τους· και οι δύο λαμβάνουν προκαταβολές παρόντος χρήματος από κεφαλαιούχους-επιχειρηματίες· και ούτω καθεξής. Η ανάλυση της τιμολόγησης των μονάδων υπηρεσίας των πρωτογενών ή «μόνιμων» συντελεστών εφαρμόζεται εξίσου σε καθεμία. Υπάρχουν, ωστόσο, τρεις βασικές διαφορές μεταξύ των συνθηκών της γης και εκείνων της εργασίας, οι οποίες καθιστούν σημαντικό τον διαχωρισμό τους. Τη μία την έχουμε ήδη εξετάσει λεπτομερώς: ότι στην ελεύθερη οικονομία η γη μπορεί να κεφαλαιοποιηθεί στην τιμή της ως «συντελεστή ως συνόλου» και, επομένως, αποφέρει απλώς τόκο και επιχειρηματικές μεταβολές της αξίας του περιουσιακού στοιχείου, ενώ η εργασία δεν μπορεί να κεφαλαιοποιηθεί. Μια δεύτερη διαφορά την εξετάζαμε ήδη: το εμπειρικό γεγονός ότι η εργασία υπήρξε σπανιότερη από τους συντελεστές γης. Ένα επακόλουθο αυτού είναι ότι η εργασία είναι κατεξοχήν ο μη ειδικός συντελεστής, ο οποίος μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε όλες τις παραγωγικές διαδικασίες, ενώ η γη τείνει να είναι πολύ περισσότερο

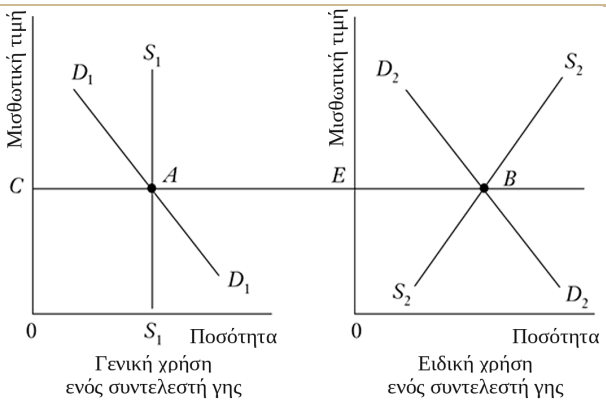
ειδική. Μια τρίτη διαφορά απορρέει από το γεγονός ότι οι εργαζόμενοι είναι ανθρώπινα όντα και — επίσης εμπειρικό γεγονός— ότι ο ελεύθερος χρόνος είναι πάντοτε καταναλωτικό αγαθό. Ως αποτέλεσμα, θα υπάρχουν τιμές επιφύλαξης της εργασίας έναντι του ελεύθερου χρόνου, ενώ η γη, με την ευρύτερη έννοια, δεν θα έχει τιμή επιφύλαξης. Θα εξετάσουμε αμέσως τις επιδράσεις αυτής της διάκρισης.

Το γεγονός ότι η εργασία είναι σπανιότερη και μη ειδική σημαίνει ότι θα υπάρχει πάντοτε αχρησιμοποίητη γη. Μόνο η καλύτερη και παραγωγικότερη γη θα χρησιμοποιείται, δηλαδή η γη με τις υψηλότερες DMVP. Ομοίως, στον πραγματικό κόσμο της αβεβαιότητας, όπου διαπράττονται σφάλματα, θα υπάρχουν επίσης αχρησιμοποίητα κεφαλαιουχικά αγαθά, δηλαδή σε περιπτώσεις όπου είχαν πραγματοποιηθεί εσφαλμένες επενδύσεις που αποδείχθηκαν μη επικερδείς.

Μπορούμε τώρα να εξετάσουμε τις καμπύλες προσφοράς και ζήτησης των συντελεστών γης. Δείξαμε παραπάνω ότι, για οποιονδήποτε συντελεστή, η επιμέρους καμπύλη ζήτησης για οποιαδήποτε χρήση, δηλαδή η επιμέρους καμπύλη MVP του συντελεστή σε εκείνη τη χρήση, θα έχει καθοδική κλίση στην περιοχή όπου χρησιμοποιείται ο συντελεστής. Είδαμε επίσης ότι η γενική καμπύλη ζήτησης του συντελεστή σε όλο το εύρος των χρήσεών του θα έχει καθοδική κλίση. Τι συμβαίνει με τις καμπύλες προσφοράς των συντελεστών γης; Εάν εξετάσουμε τη γενική καμπύλη προσφοράς —τον συντελεστή σε σχέση με όλες τις χρήσεις του—, τότε είναι σαφές ότι δεν υπάρχει καμπύλη ζήτησης παρακράτησης για τη γη· τουλάχιστον αυτό θα ισχύει στην ERE. Οι επιμέρους καμπύλες προσφοράς για κάθε χρήση θα εξαρτώνται από τις εναλλακτικές χρήσεις που μπορεί να έχει μια έκταση γης. Εάν έχει εναλλακτικές χρήσεις, η καμπύλη προσφοράς της για κάθε χρήση θα έχει ανοδική κλίση καθώς αυξάνεται η τιμή της, διότι μπορεί να μεταφερθεί από τη μία χρήση στην άλλη όταν μια χρήση αποφέρει υψηλότερο μίσθωμα.

Στις επιμέρους χρήσεις της, ο γαιοκτήμονας θα έχει ζήτηση παρακράτησης, διότι μπορεί να αποκτήσει υψηλότερη απόδοση μεταβαίνοντας σε άλλη χρήση. Όσο ευρύτερο είναι το φάσμα των εναλλακτικών χρήσεων, τόσο πιο επίπεδη θα τείνει να είναι κάθε επιμέρους καμπύλη προσφοράς.

Στο Σχήμα 62, το αριστερό διάγραμμα απεικονίζει τις καμπύλες προσφοράς και ζήτησης για τη γενική χρήση ενός συντελεστή γης, συμπεριλαμβάνοντας όλες τις χρήσεις. Η καμπύλη προσφοράς θα είναι το απόθεμα — μια κατακόρυφη ευθεία γραμμή. Το δεξιό διάγραμμα παρακάτω απεικονίζει τυπικές καμπύλες ζήτησης και προσφοράς για μια συγκεκριμένη χρήση· εδώ η καμπύλη προσφοράς έχει ανοδική κλίση, διότι ο συντελεστής μπορεί να μετακινείται προς και από την εναλλακτική χρήση ή τις εναλλακτικές χρήσεις. Η τομή των καμπυλών προσφοράς και ζήτησης, σε κάθε περίπτωση, δίνει τη μισθωτική τιμή, η οποία ισούται με την προεξοφλημένη αξία του οριακού προϊόντος για τη συνολική διαθέσιμη ποσότητα του συντελεστή. Η τιμή για το σύνολο των χρήσεων, 0C, θα είναι ίδια με τις τιμές 0E κ.λπ. για οποιαδήποτε επιμέρους χρήση, διότι η τιμή του συντελεστή πρέπει, στην ισορροπία, να είναι ίδια σε όλες τις χρήσεις. Το γενικό διάγραμμα δίνει επίσης τη συνολική ποσότητα που θα διατεθεί προς μίσθωση, $0S_1$, η οποία θα ισούται με τη συνολική διαθέσιμη προσφορά του συντελεστή γης. Το άθροισμα των ποσοτήτων ισορροπίας —όπως η EB στο διάγραμμα— που προσφέρονται για επιμέρους χρήσεις θα ισούται με τη συνολική προσφερόμενη ποσότητα για όλες τις χρήσεις, $0S_1$.

ΣΧΗΜΑ 62. ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΓΗ

Είδαμε ότι οι τιμές των καταναλωτικών αγαθών καθορίζονται από τους πίνακες ζήτησης των καταναλωτών, όπως αυτοί προσδιορίζονται από τις κλίμακες αξιών τους, δηλαδή από τον τρόπο με τον οποίο οι καταναλωτές θα αξιολογήσουν την ποσότητα που προσφέρουν οι παραγωγοί —οι κεφαλαιούχοι της πρώτης βαθμίδας. Όταν, στη μεταβαλλόμενη οικονομία, οι παραγωγοί έχουν κερδοσκοπική ζήτηση παρακράτησης, η τιμή θα καθορίζεται, σε κάθε χρονική στιγμή, από τη συνολική ζήτηση για το δεδομένο απόθεμα και θα τείνει πάντοτε να προσεγγίζει την πραγματική τιμή της καταναλωτικής ζήτησης. Παρόμοια κατάσταση επικρατεί στη γη. Οι τιμές των συντελεστών γης θα καθορίζονται από τον γενικό πίνακα των DMVP των συντελεστών και θα διαμορφώνονται σύμφωνα με το σημείο τομής της συνολικής διαθέσιμης ποσότητας, ή του αποθέματος, του συντελεστή με τον πίνακα της προεξοφλημένης αξίας του οριακού προϊόντος του. Η DMVP, με τη σειρά της, όπως είδαμε εκτενώς, καθορίζεται από τον βαθμό στον οποίο αυτός ο συντελεστής εξυπηρετεί τους καταναλωτές. Η MVP καθορίζεται άμεσα από τον βαθμό στον οποίο μια μονάδα συντελεστή εξυπηρετεί τους καταναλωτές, και η προεξόφληση καθορίζεται από τον βαθμό στον οποίο οι καταναλωτές επιλέγουν την αποταμίευση-επένδυση έναντι της παρούσας κατανάλωσης. Επομένως, οι κλίμακες αξιών των καταναλωτών καθορίζουν, με δεδομένα τα αποθέματα των πρωτογενών συντελεστών, όλα τα διάφορα αποτελέσματα της οικονομίας της αγοράς που χρειάζεται να εξηγηθούν: τις τιμές των πρωτογενών συντελεστών, την κατανομή τους, τα εισοδήματά τους, τον συντελεστή χρονικής προτίμησης και το επιτόκιο, τη διάρκεια των χρησιμοποιούμενων παραγωγικών διαδικασιών και τις ποσότητες και τα είδη των τελικών προϊόντων. Στον μεταβαλλόμενο πραγματικό κόσμο μας, αυτή η όμορφη και εύτακτη δομή της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς τείνει να επιτυγχάνεται μέσω της επιδίωξης των επιχειρηματιών να αποκομίζουν κέρδη και να αποφεύγουν ζημίες.[56]

Στο σημείο αυτό, ας εξετάσουμε ένα μεγάλο φόβητρο των οπαδών του Henry George: την κερδοσκοπία στη γη που κρατά παραγωγική γη εκτός χρήσης. Σύμφωνα με τους οπαδούς του George, πλήθος οικονομικών δεινών, συμπεριλαμβανομένων των βαθιών υφέσεων του οικονομικού κύκλου, απορρέει από την κερδοσκοπική παρακράτηση της βασικής γης εκτός χρήσης, η οποία προκαλεί τεχνητή σπανιότητα και υψηλά μισθώματα για τις θέσεις που χρησιμοποιούνται. Είδαμε παραπάνω ότι η κερδοσκοπία στα καταναλωτικά αγαθά —και το ίδιο ισχύει για τα κεφαλαιουχικά αγαθά— επιτελεί την εξαιρετικά χρήσιμη λειτουργία της επιτάχυνσης της προσαρμογής προς την καλύτερη δυνατή ικανοποίηση της καταναλωτικής ζήτησης. Ωστόσο, παραδόξως, η κερδοσκοπία στη γη είναι πολύ λιγότερο πιθανό να εμφανιστεί και έχει πολύ μικρότερη σημασία από ό,τι στην περίπτωση οποιουδήποτε άλλου οικονομικού αγαθού. Διότι τα καταναλωτικά ή κεφαλαιουχικά αγαθά, όντας μη μόνιμα, μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε τώρα είτε σε κάποια μεταγενέστερη

χρονική στιγμή. Υπάρχει επιλογή μεταξύ χρήσης στο παρόν και χρήσης σε διάφορες χρονικές στιγμές στο μέλλον. Εάν ο ιδιοκτήτης του αγαθού εκτιμά ότι η ζήτησή του θα είναι υψηλότερη στο μέλλον και, επομένως, η τιμή του μεγαλύτερη, θα διακρατήσει τα αγαθά ως απόθεμα έως εκείνη τη στιγμή, υπό την προϋπόθεση ότι η διάρκεια της αναμονής δεν είναι υπερβολικά δαπανηρή από την άποψη της χρονικής προτίμησης και της αποθήκευσης. Αυτό εξυπηρετεί τους καταναλωτές μεταθέτοντας το αγαθό από τη χρήση στο παρόν σε μια υψηλότερα αξιολογούμενη χρήση στο μέλλον.

Η γη, ωστόσο, είναι μόνιμος πόρος, όπως είδαμε. Μπορεί να χρησιμοποιείται συνεχώς, τόσο στο παρόν όσο και στο μέλλον. Επομένως, κάθε παρακράτηση γης εκτός χρήσης από τον ιδιοκτήτη είναι απλώς ανόητη· σημαίνει μόνο ότι αρνείται χωρίς λόγο χρηματικά μισθώματα. Το γεγονός ότι ένας γαιοκτήμονας μπορεί να προσδοκά πως η αξία της γης του θα αυξηθεί σε λίγα χρόνια, λόγω αυξήσεων των μελλοντικών μισθωμάτων, δεν παρέχει κανέναν απολύτως λόγο για να αρνείται να αποκτήσει μισθώματα στο μεταξύ. Επομένως, μια θέση γης θα παραμένει αχρησιμοποίητη απλώς επειδή θα απέφερε μηδενικό μίσθωμα στην παραγωγή. Σε πολλές περιπτώσεις, ωστόσο, μια θέση γης, αφού δεσμευτεί σε έναν ορισμένο κλάδο παραγωγής, δεν θα μπορούσε να μεταφερθεί εύκολα ή χωρίς σημαντικό κόστος σε άλλον κλάδο. Όταν ο γαιοκτήμονας προσδοκά ότι σύντομα θα καταστεί διαθέσιμη μια καλύτερη χρήση ή αμφιβάλλει για την καλύτερη δέσμευση της γης, θα κρατήσει τη θέση εκτός χρήσης εάν η εξοικονόμηση «κόστους μετάβασης» υπερβαίνει το κόστος ευκαιρίας της αναμονής και της θυσίας των μισθωμάτων που θα μπορούσε να αποκτήσει στο παρόν. Ο ιδιοκτήτης της θέσης που ενεργεί κερδοσκοπικά προσφέρει, επομένως, μεγάλη υπηρεσία στους καταναλωτές και στην αγορά, μη δεσμεύοντας τη γη σε μια υποδεέστερη παραγωγική χρήση. Περιμένοντας να διαθέσει τη γη σε ανώτερη παραγωγική χρήση, την κατανέμει στις χρήσεις που επιθυμούν περισσότερο οι καταναλωτές.

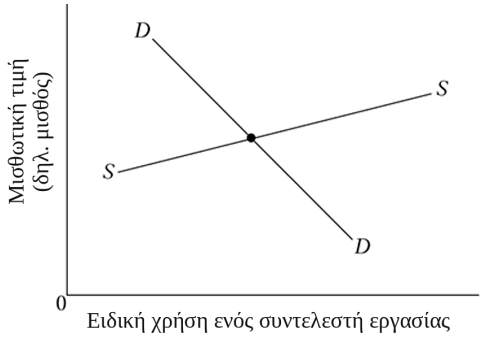
Εκείνο που πιθανότατα συγχέει τους οπαδούς του George είναι το γεγονός ότι πολλές θέσεις παραμένουν αχρησιμοποίητες και, ωστόσο, επιτυγχάνουν κεφαλαιακή τιμή στην αγορά. Η κεφαλαιακή τιμή της θέσης μπορεί μάλιστα να αυξάνεται ενώ η θέση εξακολουθεί να παραμένει αδρανής. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι συντελείται κάποιου είδους κακοβουλία. Σημαίνει απλώς ότι δεν αναμένονται μισθώματα από τη θέση κατά τα πρώτα λίγα χρόνια, μολονότι αυτή θα αποφέρει θετικά μισθώματα στη συνέχεια. Η κεφαλαιακή αξία της βασικής γης, όπως είδαμε, συνοψίζει το προεξοφλημένο σύνολο όλων των μελλοντικών μισθωμάτων, και αυτά τα ποσά μισθωμάτων μπορούν να ασκούν αισθητή επίδραση από σημαντική χρονική απόσταση στο μέλλον, ανάλογα με το επιτόκιο. Δεν υπάρχει, επομένως, κανένα μυστήριο στο γεγονός ότι μια αδρανής θέση έχει κεφαλαιακή αξία ή ότι αυτή αυξάνεται. Η θέση δεν παρακρατείται κακόβουλα εκτός παραγωγής.[57]

Ας εξετάσουμε τώρα την επίδραση μιας μεταβολής στην προσφορά ενός συντελεστή γης. Ας υποθέσουμε ότι αυξάνεται η προσφορά γης γενικά, ενώ η προσφορά εργασίας και αποταμιεύσεων παραμένει σταθερή. Εάν η νέα γη είναι υποοριακή σε σχέση με τη γη που χρησιμοποιείται σήμερα, είναι προφανές ότι δεν θα χρησιμοποιηθεί, αλλά θα προστεθεί στις άλλες υποοριακές θέσεις γης που παραμένουν αδρανείς. Εάν, από την άλλη πλευρά, η νέα γη είναι ανώτερη και, επομένως, θα απέφερε θετικό μίσθωμα, τίθεται σε χρήση. Δεν έχει υπάρξει, ωστόσο, καμία αύξηση της εργασίας ή του κεφαλαίου, έτσι ώστε δεν θα είναι επικερδές να χρησιμοποιηθούν αυτοί οι συντελεστές σε μεγαλύτερη συνολική ποσότητα γης από πριν. Η νέα παραγωγική γη, ανταγωνιζόμενη την παλαιότερη, θα ωθήσει, επομένως, τη γη που προηγουμένως βρισκόταν μόλις στο όριο στην υποοριακή κατηγορία. Η εργασία θα χρησιμοποιεί πάντοτε το κεφάλαιο στην καλύτερη γη και, έτσι,

η νέα απόκτηση υπεροριακής γης θα εκτοπίσει από την παραγωγή την προηγουμένως οριακή γη. Εφόσον η νέα γη έχει μεγαλύτερη παραγωγικότητα σε αξία από την παλαιά οριακή γη που αντικαθιστά, η μεταβολή αυξάνει τη συνολική παραγωγή αγαθών στην κοινωνία.

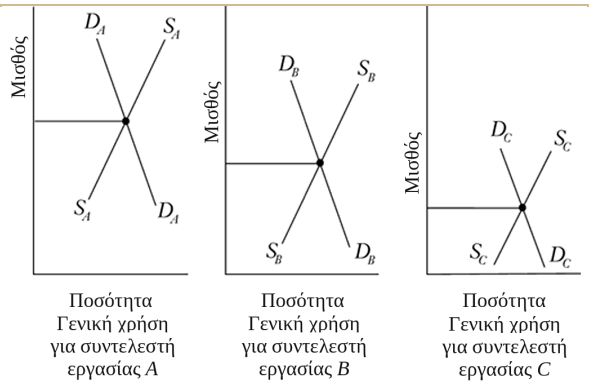
Δ. Η προσφορά εργασίας

Στην περίπτωση ενός συντελεστή εργασίας, η επιμέρους καμπύλη ζήτησης για τη χρήση του θα έχει καθοδική κλίση και η επιμέρους καμπύλη προσφοράς του για μια συγκεκριμένη χρήση θα έχει ανοδική κλίση προς τα δεξιά. Πράγματι, εφόσον η εργασία είναι ο σχετικά μη ειδικός συντελεστής, η επιμέρους καμπύλη προσφοράς ενός συντελεστή εργασίας είναι πιθανό να είναι πιο επίπεδη από την καμπύλη προσφοράς του συνήθως περισσότερο ειδικού συντελεστή γης. Έτσι, οι επιμέρους καμπύλες προσφοράς και ζήτησης ενός συντελεστή εργασίας μπορεί να έχουν τη μορφή που παρουσιάζεται στο Σχήμα 63.

ΣΧΗΜΑ 63. ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΕΙΔΙΚΗ ΧΡΗΣΗ

Η γενική καμπύλη ζήτησης ενός συντελεστή εργασίας θα έχει επίσης καθοδική κλίση στη σχετική περιοχή. Μία από τις περιπλοκές στην ανάλυση της εργασίας είναι η υποτιθέμενη εμφάνιση μιας «οπισθοκλινούσας καμπύλης προσφοράς εργασίας». Αυτό συμβαίνει όταν οι εργαζόμενοι αντιδρούν σε υψηλότερους μισθούς μειώνοντας τις ώρες εργασίας που προσφέρουν, απολαμβάνοντας έτσι μέρος του υψηλότερου εισοδήματός τους με τη μορφή αυξημένου ελεύθερου χρόνου. Αυτό μπορεί κάλλιστα να συμβεί, αλλά δεν θα έχει σημασία για τον προσδιορισμό του μισθού ενός συντελεστή. Καταρχάς, είδαμε ότι οι επιμέρους καμπύλες προσφοράς ενός συντελεστή θα είναι επίπεδες λόγω του ανταγωνισμού των εναλλακτικών χρήσεων. Αλλά ακόμη και η γενική καμπύλη προσφοράς ενός συντελεστή θα «κλίνει προς τα εμπρός», δηλαδή προς τα δεξιά. Διότι η εργασία, μολονότι κάθε άλλο παρά ομοιογενής είναι, αποτελεί κατεξοχήν μη ειδικό συντελεστή. Επομένως, οι υψηλότεροι μισθοί για μια ομάδα συντελεστών θα τείνουν να παρακινούν άλλους εργαζομένους να εκπαιδευτούν ή να δραστηριοποιηθούν ώστε να εισέλθουν σε αυτή τη συγκεκριμένη «αγορά». Εφόσον οι δεξιότητες διαφέρουν, αυτό δεν σημαίνει ότι όλοι οι μισθοί θα εξισωθούν. Σημαίνει, ωστόσο, ότι και οι γενικές καμπύλες προσφοράς ενός συντελεστή εργασίας θα έχουν κλίση προς τα εμπρός. Θα μπορούσαμε να παραθέσουμε μια σειρά γενικών καμπυλών προσφοράς και ζήτησης για διάφορους συντελεστές εργασίας, όπως στο Σχήμα 64.

ΣΧΗΜΑ 64. ΓΕΝΙΚΕΣ ΚΑΜΠΥΛΕΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΗΣ ΓΙΑ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η μόνη περίπτωση στην οποία μπορεί να εμφανιστεί οπισθοκλινούσα καμπύλη προσφοράς είναι εκείνη της συνολικής προσφοράς όλων των συντελεστών εργασίας, και εδώ τα στοιχεία είναι τόσο ασαφή, καθώς αυτοί οι συντελεστές δεν είναι ομοιογενείς, ώστε τα διαγράμματα προσφέρουν ελάχιστα στην ανάλυση. Ωστόσο, αυτό είναι σημαντικό ζήτημα. Καθώς οι μισθοί αυξάνονται γενικά, με όλες τις διασυνδέσεις τους μεταξύ των διαφόρων επιμέρους αγορών εργασίας, η συνολική προσφορά εργασίας —δηλαδή η ποσότητα των ωρών εργασίας— μπορεί είτε να αυξηθεί είτε να μειωθεί, ανάλογα με τις κλίμακες αξιών των εμπλεκόμενων ατόμων. Οι αυξανόμενοι μισθοί μπορεί να προσελκύσουν μη εργαζόμενα άτομα στο εργατικό δυναμικό και να παρακινήσουν ανθρώπους να εργαστούν υπερωριακά ή να αναλάβουν μια πρόσθετη εργασία μερικής απασχόλησης. Από την άλλη πλευρά, μπορεί να οδηγήσουν σε αυξημένο ελεύθερο χρόνο και σε μείωση του συνολικού αριθμού των ωρών εργασίας. Οι αυξανόμενοι μισθοί μπορεί να οδηγήσουν σε αύξηση του πληθυσμού, διευρύνοντας τη συνολική προσφορά εργασίας «εν γένει», ή μπορεί να οδηγήσουν σε μείωση του πληθυσμού και στην απόλαυση μέρους των οφελών των αυξημένων μισθών με τη μορφή αυξημένου ελεύθερου χρόνου και υψηλότερου βιοτικού επιπέδου ανά άτομο.[58] Οι μεταβολές στη συνολική προσφορά ή στο απόθεμα εργασίας εν γένει θα επηρεάζουν τις επιμέρους αγορές, μετατοπίζοντας όλους τους επιμέρους πίνακες προσφοράς προς τα αριστερά εάν το απόθεμα μειώνεται ή προς τα δεξιά εάν αυξάνεται.

Μια οπισθοκλινούσα καμπύλη προσφοράς θα μπορούσε ενδεχομένως να εμφανιστεί και για έναν συντελεστή γης, όταν ο ιδιοκτήτης έχει υψηλή ζήτηση παρακράτησης της γης προκειμένου να απολαμβάνει την ομορφιά της ενώ παραμένει αχρησιμοποίητη με την καταλλακτική έννοια. Στην περίπτωση αυτή, η γη θα συνεπαγόταν αυξανόμενη οριακή απαρέσκεια λόγω της θυσιαζόμενης οπτικής απόλαυσης, όπως ακριβώς θυσιάζεται ελεύθερος χρόνος κατά την καταβολή εργασίας. Στην περίπτωση της γης, επειδή η διασύνδεση μεταξύ των συντελεστών γης δεν είναι τόσο μεγάλη όσο μεταξύ των μη ειδικών συντελεστών εργασίας, αυτή η συνθήκη θα επηρέαζε πράγματι αμεσότερα την αγοραία μισθωτική τιμή. Μπορεί να εκδηλωθεί ως οπισθοκλινούσα γενική καμπύλη προσφοράς του συντελεστή γης. Τα υψηλότερα μισθώματα που προσφέρονται για τη γη του θα παρακινούν τότε τον γαιοκτήμονα να παρακρατεί μεγαλύτερο μέρος της, απολαμβάνοντας το υψηλότερο εισόδημα εν μέρει ως μη ανταλλάξιμα καταναλωτικά αγαθά και εν μέρει ως περισσότερο εισπραττόμενο χρήμα. Αυτές οι περιπτώσεις μπορεί να είναι σπάνιες στην πράξη, αλλά μόνο εξαιτίας των ελεύθερα επιλεγμένων αξιών των ίδιων των ατόμων.

Επομένως, δεν υπάρχει λόγος για όποιον επιθυμεί να διατηρήσει ένα μνημείο ή ένα πάρκο να παραπονείται για τον τρόπο με τον οποίο η αγορά αντιμετωπίζει τα αντικείμενα που θεωρεί πολύτιμα. Στην ελεύθερη κοινωνία, αυτοί οι υποστηρικτές της διατήρησης είναι απολύτως ελεύθεροι να αγοράσουν τους χώρους και να τους διατηρήσουν ανέπαφους. Ουσιαστικά, θα αντλούσαν καταναλωτικές υπηρεσίες από τέτοιες πράξεις διατήρησης.

Επιστρέφοντας στην εργασία, έχουμε αναφέρει μια ακόμη συνιστώσα των μισθών. Πρόκειται για το ψυχικό εισόδημα ή την ψυχική απαρέσκεια που συνεπάγεται οποιοδήποτε συγκεκριμένο είδος εργασίας. Οι άνθρωποι, με άλλα λόγια, συχνά προσελκύονται σε ένα ορισμένο είδος εργασίας ή σε μια συγκεκριμένη θέση από άλλες παραμέτρους πέρα από το χρηματικό εισόδημα. Μπορεί να υπάρχουν θετικά ψυχικά οφέλη και ικανοποιήσεις που απορρέουν από το συγκεκριμένο είδος εργασίας ή από τη συγκεκριμένη επιχείρηση που απασχολεί τον εργαζόμενο. Ομοίως, συγκεκριμένες εργασίες μπορεί να συνδέονται με ψυχικές απαρέσκειες.

Αυτά τα ψυχικά στοιχεία θα υπεισέρχονται στις καμπύλες των επιμέρους χρήσεων. Για να απομονώσουμε τέτοια στοιχεία, ας υποθέσουμε προς στιγμήν ότι όλοι οι εργαζόμενοι είναι εξίσου παραγωγικοί σε όρους αξίας, ότι η εργασία είναι ομοιογενής συντελεστής. Σε έναν τέτοιο κόσμο, όλοι οι μισθοί σε όλα τα επαγγέλματα θα ήταν ίσοι. Δεν χρειάζεται όλοι οι κλάδοι να είναι εξίσου παραγωγικοί σε όρους αξίας για να προκύψει αυτό το αποτέλεσμα. Διότι, ως αποτέλεσμα της διασύνδεσης της εργασίας, δηλαδή της μη ειδικότητάς της, οι εργαζόμενοι μπορούν να εισέλθουν σε ευρύ φάσμα επαγγελμάτων. Εάν υποθέσουμε, όπως κάνουμε προς το παρόν, ότι όλοι οι εργαζόμενοι είναι εξίσου παραγωγικοί σε όρους αξίας, τότε θα εισέλθουν σε έναν κλάδο υψηλών μισθών, ωθώντας προς τα κάτω την επιμέρους καμπύλη προσφοράς εργασίας σε αυτόν τον κλάδο, ενώ οι εργαζόμενοι που αποχωρούν θα μετατοπίζουν προς τα πάνω την καμπύλη προσφοράς εργασίας στον κλάδο χαμηλών μισθών.

Αυτό το συμπέρασμα απορρέει από τη γενική τάση προς την ομοιομορφία της τιμής οποιουδήποτε αγαθού στην αγορά. Εάν όλη η εργασία ήταν ομοιογενής και, επομένως, ένας συντελεστής, η τιμή της —ο μισθός— θα ήταν ενιαία σε όλους τους κλάδους, όπως ακριβώς το καθαρό επιτόκιο τείνει να είναι ενιαίο.

Ας χαλαρώσουμε τώρα μία από τις συνθήκες της υποθετικής μας κατασκευής.[59] Διατηρώντας την υπόθεση της ίσης παραγωγικότητας όλων των εργαζομένων, ας εισαγάγουμε τώρα τη δυνατότητα να προκύπτουν ψυχικά οφέλη ή ψυχικές απαρέσκειες για τους εργαζομένους σε συγκεκριμένες εργασίες. Ορισμένες εργασίες αρέσουν ιδιαίτερα στους περισσότερους ανθρώπους, ενώ άλλες τους προκαλούν έντονη αποστροφή. Αυτές οι εργασίες μπορεί να χαρακτηρίζουν ορισμένους κλάδους ή, στενότερα, μεμονωμένες επιχειρήσεις στις οποίες η εργασία μπορεί να θεωρείται ιδιαίτερα ευχάριστη ή δυσάρεστη. Τι θα συμβεί στους χρηματικούς μισθούς και στην προσφορά εργασίας στα διάφορα επαγγέλματα; Είναι προφανές ότι, στο επάγγελμα ή στην επιχείρηση που γενικά προκαλεί αποστροφή, θα απαιτούνται υψηλότεροι χρηματικοί μισθοί για να προσελκύεται και να διατηρείται εργασία σε αυτή τη θέση. Από την άλλη πλευρά, θα υπάρχει τόσο μεγάλη προσφορά εργασίας που θα ανταγωνίζεται για τις γενικά επιθυμητές θέσεις, ώστε αυτές θα καταβάλλουν χαμηλότερους μισθούς. Με άλλα λόγια, το τροποποιημένο συμπέρασμά μας είναι ότι θα εξισώνονται παντού όχι οι χρηματικοί αλλά οι ψυχικοί μισθοί — με τους ψυχικούς μισθούς να ισούνται με τους χρηματικούς μισθούς συν ή πλην μιας συνιστώσας ψυχικού οφέλους ή ψυχικής απαρέσκειας.

Πολλοί οικονομολόγοι έχουν υποθέσει, σιωπηρά ή ρητά, μια ουσιώδη ομοιογένεια μεταξύ των εργαζομένων. Και έκαναν αυτή την υπόθεση όχι, όπως εμείς, ως αμιγώς προσωρινή κατασκευή, αλλά ως απόπειρα περιγραφής του πραγματικού κόσμου. Το ζήτημα είναι εμπειρικό. Αποτελεί θεμελιώδη, εμπειρικά συναγόμενη παραδοχή αυτού του βιβλίου ότι υπάρχει μεγάλη ποικιλία μεταξύ των ανθρώπων ως προς τις εργασιακές δεξιότητες, τη διορατικότητα για τα μελλοντικά γεγονότα, την ικανότητα, την ευφυΐα κ.λπ. Φαίνεται εμπειρικά σαφές ότι αυτό πράγματι ισχύει.[60] Οι αρνήσεις φαίνεται να βασίζονται στην απλή πίστη ότι όλοι οι άνθρωποι είναι «πραγματικά» ίσοι από κάθε άποψη ή θα μπορούσαν να γίνουν ίσοι υπό κατάλληλες συνθήκες. Γενικά, οι υποθέσεις ομοιομορφίας και ισότητας γίνονται σιωπηρά και όχι ρητά, ίσως επειδή διαφορετικά θα γίνονταν σαφείς οι παραλογισμοί και τα προφανή σφάλματα της θέσης αυτής. Διότι ποιος θα αρνιόταν ότι δεν θα μπορούσε ο καθένας να γίνει τραγουδιστής όπερας ή πρωταθλητής στο χτύπημα της μπάλας στο μπέιζμπολ;

Ορισμένοι συγγραφείς επιχειρούν να διασώσουν την υπόθεση της ομοιομορφίας καταδεικνύοντας ότι οι μισθολογικές διαφορές εμφανίζονται αποκλειστικά λόγω του μεγάλου κόστους εκπαίδευσης για ορισμένες εργασίες. Έτσι, ένας γιατρός θα αποκομίζει περισσότερα από έναν υπάλληλο γραφείου διότι, λόγω της φύσης της εργασίας του, θα πρέπει να υποστεί τις δαπάνες πολυετούς εκπαίδευσης —δαπάνες που περιλαμβάνουν τόσο πραγματικά χρηματικά κόστη όσο και το κόστος ευκαιρίας του χρηματικού εισοδήματος που θυσιάζεται από εργασίες όπως εκείνη του υπαλλήλου γραφείου. Επομένως, στη μακροχρόνια ισορροπία, οι χρηματικοί μισθοί δεν θα είναι ενιαίοι στους δύο τομείς, αλλά τα επίπεδα εισοδήματος στην ιατρική θα είναι αρκετά υψηλότερα ώστε να αντισταθμίζουν ακριβώς την απώλεια, έτσι ώστε τα καθαρά επίπεδα μισθού ή εισοδήματος, εξεταζόμενα σε ολόκληρη τη διάρκεια ζωής του προσώπου, να είναι τα ίδια.

Είναι αλήθεια ότι τα κόστη εκπαίδευσης υπεισέρχονται με αυτόν τον τρόπο στους αγοραίους μισθούς. Σε καμία περίπτωση, όμως, δεν εξηγούν όλες τις μισθολογικές διαφορές. Οι εγγενείς διαφορές στην προσωπική ικανότητα είναι επίσης ζωτικής σημασίας. Δεκαετίες εκπαίδευσης δεν θα μετατρέψουν τον μέσο άνθρωπο σε αστέρα της όπερας ή πρωταθλητή του μπέιζμπολ.[61]

Πολλοί συγγραφείς έχουν βασίσει τις αναλύσεις τους στην υπόθεση της ομοιογένειας όλων των εργαζομένων. Κατά συνέπεια, όταν διαπιστώνουν ότι γενικά επιθυμητές εργασίες, όπως η τηλεοπτική σκηνοθεσία, αμείβονται περισσότερο από εργασίες που προκαλούν αποστροφή, όπως η διάνοιξη τάφρων, τείνουν να υποθέτουν ότι συντελείται αδικία και δολιότητα. Η αναγνώριση των διαφορών στην παραγωγικότητα της εργασίας, ωστόσο, εξαλείφει αυτό το φόβητρο.[62] Σε τέτοιες περιπτώσεις εξακολουθεί να υπάρχει μια ψυχική συνιστώσα που μειώνει σχετικά τον μισθό της περισσότερο επιθυμητής εργασίας, αλλά αυτή αντισταθμίζεται από την υψηλότερη οριακή παραγωγικότητα σε αξία και τη μεγαλύτερη δεξιότητα που συνδέονται με την τελευταία. Εφόσον η τηλεοπτική σκηνοθεσία απαιτεί μεγαλύτερη δεξιότητα από τη διάνοιξη τάφρων ή, μάλλον, δεξιότητα που διαθέτουν λιγότεροι άνθρωποι, οι μισθοί στα δύο επαγγέλματα δεν μπορούν να εξισωθούν.

Ε. Παραγωγικότητα και οριακή παραγωγικότητα

Απαιτείται μεγάλη προσοχή κατά την εξέταση της έννοιας της παραγωγικότητας. Ειδικότερα, υπάρχει κίνδυνος στη χρήση ενός όρου όπως «παραγωγικότητα της εργασίας». Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι δηλώνουμε πως «η παραγωγικότητα της εργασίας έχει αυξηθεί τον τελευταίο αιώνα». Υπονοείται ότι η αιτία αυτής της αύξησης προήλθε από την ίδια την εργασία, δηλαδή ότι η

σημερινή εργασία είναι περισσότερο ενεργητική ή προσωπικά επιδέξια από την εργασία του παρελθόντος. Αυτό, ωστόσο, δεν ισχύει. Μια αναπτυσσόμενη κεφαλαιακή δομή αυξάνει την οριακή παραγωγικότητα της εργασίας, διότι η προσφορά εργασίας έχει αυξηθεί λιγότερο από την προσφορά κεφαλαιουχικών αγαθών. Αυτή η αύξηση της οριακής παραγωγικότητας της εργασίας, όμως, δεν οφείλεται σε κάποια ιδιαίτερη βελτίωση της καταβαλλόμενης εργασιακής ενέργειας. Οφείλεται στην αυξημένη προσφορά κεφαλαιουχικών αγαθών. Οι αιτιακοί φορείς της αύξησης των μισθών σε μια αναπτυσσόμενη οικονομία, επομένως, δεν είναι πρωτίστως οι ίδιοι οι εργαζόμενοι, αλλά οι κεφαλαιούχοι-επιχειρηματίες που έχουν επενδύσει σε κεφαλαιουχικά αγαθά. Οι εργαζόμενοι εφοδιάζονται με περισσότερα και καλύτερα εργαλεία, και έτσι η εργασία τους γίνεται σχετικά σπανιότερη σε σύγκριση με τους άλλους συντελεστές.[63]

Το ότι κάθε άνθρωπος λαμβάνει την αξία του οριακού προϊόντος του σημαίνει ότι αμείβεται σύμφωνα με την αξία της συμβολής του στην παραγωγή για τους καταναλωτές. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι οι αυξήσεις της αξίας του με την πάροδο των ετών προκαλούνται κατ' ανάγκην από τη δική του βελτίωση. Αντιθέτως, όπως είδαμε, η άνοδος οφείλεται πρωτίστως στην αυξανόμενη αφθονία κεφαλαιουχικών αγαθών που παρέχουν οι κεφαλαιούχοι.

Είναι, λοιπόν, σαφώς αδύνατον να καταλογιστεί απόλυτη «παραγωγικότητα» σε οποιονδήποτε παραγωγικό συντελεστή ή κατηγορία συντελεστών. Υπό την απόλυτη έννοια, δεν έχει νόημα να επιχειρούμε να καταλογίσουμε παραγωγικότητα σε οποιονδήποτε συντελεστή, διότι όλοι οι συντελεστές είναι αναγκαίοι για το προϊόν. Μπορούμε να συζητούμε την παραγωγικότητα μόνο σε οριακούς όρους, σε όρους της παραγωγικής συμβολής μίας μονάδας ενός συντελεστή, με δεδομένη την ύπαρξη άλλων συντελεστών. Αυτό ακριβώς κάνουν οι επιχειρηματίες στην αγορά, προσθέτοντας και αφαιρώντας μονάδες συντελεστών σε μια προσπάθεια να ακολουθήσουν την πιο επικερδή πορεία δράσης.

Ένα ακόμη παράδειγμα του σφάλματος της απόδοσης της αυξημένης «παραγωγικότητας» στους ίδιους τους εργαζομένους εμφανίζεται μέσα στα διάφορα τμήματα της αγοράς εργασίας. Όπως είδαμε, υπάρχει σαφής διασύνδεση μεταξύ όλων των επαγγελμάτων στην αγορά εργασίας, διότι η εργασία είναι ο κατεξοχήν μη ειδικός συντελεστής. Ως αποτέλεσμα, μολονότι οι μισθοί δεν εξισώνονται, όλοι οι ψυχικοί μισθοί θα τείνουν, μακροχρόνια, να κινούνται μαζί και να διατηρούν μια δεδομένη διαφορά δεξιοτήτων μεταξύ των επαγγελμάτων. Επομένως, όταν ένας ορισμένος κλάδος επεκτείνει το κεφάλαιο και την παραγωγή του, η αύξηση της DMVP και, συνεπώς, των μισθών δεν περιορίζεται στον συγκεκριμένο κλάδο. Λόγω της διασύνδεσης της προσφοράς εργασίας, η εργασία τείνει να εγκαταλείπει άλλους κλάδους και να εισέρχεται στους νέους, έως ότου τελικά όλοι οι μισθοί σε ολόκληρη την αγορά εργασίας έχουν αυξηθεί, διατηρώντας τις ίδιες διαφορές όπως προηγουμένως.

Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι υπάρχει επέκταση του κεφαλαίου στη χαλυβουργία.[64] Η MVP του εργαζομένου στη χαλυβουργία αυξάνεται και ο μισθός του ανεβαίνει. Η αύξηση των μισθών, ωστόσο, διέπεται από το γεγονός ότι η άνοδος θα προσελκύσει εργαζομένους από κλάδους με χαμηλότερες αμοιβές. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι οι εργαζόμενοι στη χαλυβουργία λαμβάνουν 25 κόκκους χρυσού την ώρα, ενώ οι οικιακοί υπηρέτες λαμβάνουν 15 κόκκους την ώρα. Τώρα, υπό την ώθηση της επέκτασης, η MVP και, επομένως, ο μισθός των εργαζομένων στη χαλυβουργία αυξάνονται στους 30 κόκκους. Η διαφορά έχει αυξηθεί, παρακινώντας οικιακούς υπηρέτες να εισέλθουν στη χαλυβουργία, μειώνοντας τους μισθούς στη χαλυβουργία και κυρίως αυξάνοντας τους μισθούς των υπηρετών, έως ότου αποκατασταθεί η διαφορά. Έτσι, η αύξηση της

επένδυσης κεφαλαίου στη χαλυβουργία θα αυξήσει τους μισθούς των εργαζομένων στην οικιακή υπηρεσία. Η τελευταία αύξηση σαφώς δεν προκαλείται από κάποιου είδους αύξηση της «παραγωγικότητας» ή της ποιότητας του προϊόντος των οικιακών υπηρετών. Αντιθέτως, η οριακή παραγωγικότητά τους σε αξία έχει αυξηθεί ως αποτέλεσμα της μεγαλύτερης σπανιότητας εργασίας στους κλάδους υπηρεσιών.

Οι διαφορές δεν θα παραμένουν, βεβαίως, απολύτως σταθερές στην πράξη, διότι οι μεταβαλλόμενες επενδύσεις και μέθοδοι μεταβάλλουν επίσης τα είδη των δεξιοτήτων που απαιτούνται στην οικονομία.

Η μετατόπιση της προσφοράς εργασίας δεν θα είναι συνήθως τόσο απότομη όσο στο παράδειγμά μας. Γενικά, θα πραγματοποιείται από ένα επάγγελμα ή μία βαθμίδα σε μια πολύ παρόμοια βαθμίδα ή επάγγελμα. Έτσι, περισσότεροι εργάτες διάνοιξης τάφρων μπορεί να γίνουν εργοδηγοί, περισσότεροι εργοδηγοί επόπτες κ.ο.κ., ώστε οι μετακινήσεις να πραγματοποιούνται από βαθμίδα σε βαθμίδα. Είναι σαν η αγορά εργασίας να αποτελείται από συνδεδεμένα τμήματα, με μια μεταβολή σε ένα τμήμα να μεταδίδεται σε ολόκληρη την αλυσίδα, από κάθε κρίκο στον επόμενο.

ΣΤ. Σημείωση για τους άμεσους και τους συνολικούς μισθούς

Οι «συνολικοί μισθοί» είναι εκείνοι που καθορίζονται στην αγορά. Τείνουν να εξισώνονται στην αγορά και να διαμορφώνονται στο επίπεδο της DMVP του εργαζομένου. Οι συνολικοί μισθοί είναι τα χρήματα που καταβάλλει ο εργοδότης για τις υπηρεσίες εργασίας. Δεν αντιστοιχούν κατ' ανάγκην στις «αποδοχές που παίρνει στο χέρι» ο εργαζόμενος. Οι τελευταίες μπορούν να ονομαστούν «άμεσοι μισθοί». Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι υπάρχουν δύο ανταγωνιστές εργοδότες που υποβάλλουν προσφορές για το ίδιο είδος εργασίας. Ο ένας εργοδότης, ο κύριος Α, καταβάλλει ένα ορισμένο χρηματικό ποσό όχι σε άμεσους μισθούς, αλλά σε συνταξιοδοτικά ταμεία ή άλλες παροχές «ευημερίας». Πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι αυτές οι παροχές δεν θα προστεθούν ως δώρο του εργοδότη προς τους εργαζομένους. Δεν θα είναι προσθήκες στους συνολικούς μισθούς. Αντιθέτως, οι άμεσοι μισθοί που καταβάλλει ο κύριος Α θα είναι αντιστοίχως χαμηλότεροι από εκείνους που καταβάλλει ο ανταγωνιστής του, ο κύριος Β, ο οποίος δεν χρειάζεται να δαπανά για τις παροχές «ευημερίας».

Για τον εργοδότη, με άλλα λόγια, δεν έχει σημασία με ποια μορφή του κοστίζουν χρήμα οι εργαζόμενοι, είτε ως «αποδοχές στο χέρι» είτε ως παροχές ευημερίας. Δεν μπορεί, όμως, να καταβάλλει περισσότερα από την DMVP του εργαζομένου· δηλαδή, το συνολικό μισθολογικό εισόδημα του εργαζομένου καθορίζεται από αυτό το ποσό. Ο εργαζόμενος ουσιαστικά επιλέγει με ποια μορφή θα επιθυμούσε την αμοιβή του και σε ποια αναλογία καθαρών μισθών προς παροχές «ευημερίας». Μέρος αυτών των παροχών είναι το χρήμα που μπορεί να δαπανήσει ο εργοδότης για να εξασφαλίσει ιδιαίτερα ευχάριστες ή πολυτελείς συνθήκες εργασίας για όλους ή για ορισμένους από τους εργαζομένους του. Αυτό το κόστος αποτελεί μέρος του συνόλου και αφαιρείται από τον άμεσο μισθό του εργαζομένου.

Ο θεσμικός τρόπος καταβολής των μισθών είναι ζήτημα εντελώς αδιάφορο για την ανάλυσή μας. Έτσι, μολονότι η «αμοιβή κατά τεμάχιο» ή η «αμοιβή κατά χρόνο» μπορεί να είναι πιο βολική σε οποιονδήποτε δεδομένο κλάδο, δεν διαφέρουν ως προς τα ουσιώδη· και οι δύο είναι μισθοί που

καταβάλλονται για ορισμένη ποσότητα εργασίας. Με την αμοιβή κατά χρόνο, ο εργοδότης έχει κατά νου ένα πρότυπο απόδοσης που αναμένει από έναν εργαζόμενο και πληρώνει σύμφωνα με αυτόν τον ρυθμό απόδοσης.[65]

Ζ. Το «πρόβλημα» της ανεργίας

Ένα οικονομικό φόβητρο της εποχής μας είναι η «ανεργία». Όχι μόνο θεωρείται το κατεξοχήν πρόβλημα της «βαθιάς ύφεσης» στον «οικονομικό κύκλο», αλλά θεωρείται επίσης γενικά το πρωταρχικό «πρόβλημα» του «καπιταλιστικού συστήματος», δηλαδή της ανεπτυγμένης οικονομίας της ελεύθερης αγοράς. Το «Τουλάχιστον ο σοσιαλισμός λύνει το πρόβλημα της ανεργίας» υποτίθεται ότι είναι το πιο πειστικό επιχείρημα υπέρ του σοσιαλισμού.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για εμάς παρουσιάζει η αιφνίδια εμφάνιση του «προβλήματος της ανεργίας» στην οικονομική θεωρία. Οι κεϋνσιανοί, στα μέσα της δεκαετίας του 1930, εγκαινίασαν τη μόδα να διακηρύσσουν: Η νεοκλασική οικονομική είναι ορθή στο ειδικό της πεδίο, αλλά υποθέτει «πλήρη απασχόληση». Εφόσον η «ορθόδοξη» οικονομική «υποθέτει πλήρη απασχόληση», ισχύει μόνο όσο επικρατεί «πλήρης απασχόληση». Εάν αυτή δεν επικρατεί, εισερχόμαστε σε μια κεϋνσιανή χώρα των θαυμάτων, όπου όλες οι οικονομικές αλήθειες ακυρώνονται ή αντιστρέφονται.

Η «πλήρης απασχόληση» υποτίθεται ότι είναι η κατάσταση απουσίας ανεργίας και, επομένως, ο στόχος που επιδιώκουν όλοι.

Καταρχάς, πρέπει να τονιστεί ότι η οικονομική θεωρία δεν «υποθέτει» πλήρη απασχόληση. Η οικονομική επιστήμη, πράγματι, δεν «υποθέτει» τίποτε. Ολόκληρη η συζήτηση περί υποτιθέμενων «παραδοχών» αντανακλά την προκατάληψη της επιστημολογίας της φυσικής, όπου διατυπώνονται «υποθέσεις» χωρίς να είναι εξαρχής γνωστή η εγκυρότητά τους και κατόπιν ελέγχονται για να διαπιστωθεί εάν οι συνέπειές τους είναι ορθές. Ο οικονομολόγος δεν «υποθέτει»· γνωρίζει. Καταλήγει σε συμπεράσματα βάσει λογικής παραγωγής από αυταπόδεικτα αξιώματα, δηλαδή αξιώματα που είναι αδιαμφισβήτητα είτε λογικά είτε εμπειρικά.

Τι συμπεραίνει, λοιπόν, η οικονομική επιστήμη σχετικά με την ανεργία ή την «πλήρη απασχόληση»; Καταρχάς, δεν υπάρχει κανένα «πρόβλημα» στη μη απασχόληση συντελεστών γης ή κεφαλαιουχικών αγαθών. Η τελευταία κατάσταση είναι συχνά γνωστή ως «αδρανές» ή «αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό». Είδαμε παραπάνω ότι μια κρίσιμη διάκριση μεταξύ γης και εργασίας είναι ότι η εργασία είναι σχετικά σπάνια. Ως αποτέλεσμα, θα υπάρχουν πάντοτε συντελεστές γης που παραμένουν αχρησιμοποίητοι ή «μη απασχολούμενοι».[66] Ως περαιτέρω αποτέλεσμα, οι συντελεστές εργασίας θα απασχολούνται πάντοτε πλήρως στην ελεύθερη αγορά, στον βαθμό που οι εργαζόμενοι το επιθυμούν. Δεν υπάρχει πρόβλημα «μη απασχολούμενης γης», διότι η γη παραμένει αχρησιμοποίητη για εύλογο λόγο. Πράγματι, εάν δεν συνέβαινε αυτό —και είναι νοητό ότι κάποτε δεν θα συμβαίνει—, η κατάσταση θα ήταν εξαιρετικά δυσάρεστη. Εάν υπάρξει ποτέ εποχή κατά την οποία η γη είναι σπανιότερη από την εργασία, τότε η γη θα απασχολείται πλήρως και ορισμένοι συντελεστές εργασίας είτε θα λαμβάνουν μηδενικό μισθό είτε μισθό κάτω από το ελάχιστο επίπεδο συντήρησης. Αυτό είναι το παλαιό κλασικό φόβητρο του πληθυσμού που πιέζει την προσφορά τροφίμων κάτω από τα επίπεδα συντήρησης, και ασφαλώς είναι θεωρητικά δυνατόν να συμβεί στο μέλλον.

Αυτή είναι η μόνη περίπτωση στην οποία θα μπορούσε να ειπωθεί ότι υφίσταται «πρόβλημα ανεργίας» στην ελεύθερη αγορά. Αλλά ακόμη και εδώ, εάν εξετάσουμε προσεκτικά το ζήτημα, βλέπουμε ότι δεν υπάρχει πρόβλημα ανεργίας καθαυτό. Διότι, εάν εκείνο που θέλει ένας άνθρωπος είναι απλώς μια «δουλειά», θα μπορούσε να εργάζεται με μηδενικό μισθό ή ακόμη και να πληρώνει τον «εργοδότη» του για να εργάζεται γι' αυτόν. Με άλλα λόγια, θα μπορούσε να λαμβάνει «αρνητικό μισθό». Αυτό δεν θα μπορούσε ποτέ να συμβεί, για τον εύλογο λόγο ότι η εργασία συνεπάγεται απαρέσκεια, ιδίως σε σύγκριση με τον ελεύθερο χρόνο ή το «παιχνίδι». Ωστόσο, όλη η ανησυχία για την «πλήρη απασχόληση» δημιουργεί την εντύπωση ότι η «δουλειά», και όχι το εισόδημα από τη δουλειά, είναι το μεγάλο ζητούμενο. Εάν αυτό συνέβαινε πράγματι, τότε θα υπήρχαν αρνητικοί μισθοί και δεν θα υπήρχε ούτε πρόβλημα ανεργίας. Το γεγονός ότι κανείς δεν θα εργαστεί με μηδενικό ή αρνητικό μισθό συνεπάγεται ότι, πέρα από οποιαδήποτε απόλαυση αντλεί, ο εργαζόμενος απαιτεί χρηματικό εισόδημα από την εργασία του. Επομένως, εκείνο που θέλει ο εργαζόμενος δεν είναι απλώς «απασχόληση» —την οποία θα μπορούσε πάντοτε, ως έσχατη λύση, να αποκτήσει πληρώνοντας γι' αυτήν— αλλά απασχόληση με μισθό.

Μόλις, όμως, αυτό αναγνωριστεί, ολόκληρη η σύγχρονη και κεϋνσιανή έμφαση στην απασχόληση πρέπει να επανεκτιμηθεί. Διότι ο μεγάλος κρίκος που λείπει από τη συζήτησή τους για την ανεργία είναι ακριβώς το ύψος του μισθού. Το να μιλούμε για ανεργία ή απασχόληση χωρίς αναφορά σε κάποιο ύψος μισθού είναι εξίσου κενό νοήματος με το να μιλούμε για «προσφορά» ή «ζήτηση» χωρίς αναφορά σε τιμή. Και η αναλογία είναι ακριβής. Η ζήτηση ενός εμπορεύματος έχει νόημα μόνο σε σχέση με μια ορισμένη τιμή. Σε μια αγορά αγαθών είναι προφανές ότι οποιοδήποτε απόθεμα προσφέρεται θα «εκκαθαρίζεται», δηλαδή θα πωλείται, σε τιμή που καθορίζεται από τη ζήτηση των καταναλωτών. Κανένα αγαθό δεν χρειάζεται να παραμένει απούλητο εάν ο πωλητής θέλει να το πωλήσει· το μόνο που χρειάζεται να κάνει είναι να μειώσει αρκετά την τιμή, σε ακραίες περιπτώσεις ακόμη και κάτω από το μηδέν, εάν δεν υπάρχει ζήτηση για το αγαθό και θέλει να το ξεφορτωθεί. Η κατάσταση είναι ακριβώς η ίδια εδώ. Εδώ εξετάζουμε υπηρεσίες εργασίας. Οποιαδήποτε προσφορά υπηρεσιών εργασίας εμφανίζεται στην αγορά μπορεί να πωληθεί, αλλά μόνο εάν οι μισθοί διαμορφωθούν στο επίπεδο που θα εκκαθαρίζει την αγορά.

Συμπεραίνουμε ότι στην ελεύθερη αγορά δεν μπορεί ποτέ να υπάρξει πρόβλημα ανεργίας. Εάν ένας άνθρωπος επιθυμεί να απασχοληθεί, θα απασχοληθεί, υπό την προϋπόθεση ότι ο μισθός προσαρμόζεται σύμφωνα με την DMVP του. Εφόσον, όμως, κανείς δεν θέλει απλώς να «απασχολείται» χωρίς να λαμβάνει εκείνο που θεωρεί επαρκή αμοιβή, συμπεραίνουμε ότι η απασχόληση καθαυτή δεν αποτελεί καν επιθυμητό στόχο της ανθρώπινης δράσης, πόσο μάλλον «πρόβλημα».

Το ζήτημα, λοιπόν, δεν είναι η απασχόληση, αλλά η απασχόληση με μισθό πάνω από το επίπεδο συντήρησης. Δεν υπάρχει εγγύηση ότι αυτή η κατάσταση θα επικρατεί πάντοτε στην ελεύθερη αγορά. Η περίπτωση που αναφέρθηκε παραπάνω —η σπανιότητα της γης σε σχέση με την εργασία— μπορεί να οδηγήσει σε μια κατάσταση όπου η DMVP ενός εργαζομένου βρίσκεται κάτω από τον μισθό συντήρησής του. Μπορεί επίσης το επενδεδυμένο κεφάλαιο ανά εργαζόμενο να είναι τόσο μικρό ώστε κάθε μισθός να βρίσκεται κάτω από το επίπεδο συντήρησης για πολλούς ανθρώπους. Ακόμη και σε μια σχετικά ευημερούσα κοινωνία, μπορεί να υπάρχουν μεμονωμένοι εργαζόμενοι τόσο σωματικά αδύναμοι ή χωρίς δεξιότητες ώστε οι ιδιαίτερες ικανότητές τους να μην μπορούν να εξασφαλίσουν μισθό πάνω από το επίπεδο συντήρησης. Στην περίπτωση αυτή, θα μπορούσαν να επιβιώσουν μόνο μέσω δωρεών εκείνων που λαμβάνουν μισθούς πάνω από το επίπεδο συντήρησης.

Τι γίνεται, όμως, με τον σωματικά ικανό εργαζόμενο που «δεν μπορεί να βρει δουλειά»; Αυτή η κατάσταση δεν μπορεί να υπάρξει. Στις περιπτώσεις, βεβαίως, όπου ένας εργαζόμενος επιμένει σε ένα ορισμένο είδος εργασίας ή σε κάποιο ελάχιστο ύψος μισθού, μπορεί κάλλιστα να παραμείνει «άνεργος». Αλλά το κάνει μόνο με τη δική του βούληση και με δική του ευθύνη. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ίσως το μισό εργατικό δυναμικό επέμενε ξαφνικά ότι δεν θα εργαζόταν παρά μόνο εάν έβρισκε θέση στην τηλεοπτική βιομηχανία της New York City. Προφανώς, η «ανεργία» θα γινόταν ξαφνικά τεράστια. Αυτό είναι μόνο ένα παράδειγμα μεγάλης κλίμακας για κάτι που συμβαίνει συνεχώς. Μπορεί ένας κλάδος να μετακινείται από μία πόλη ή περιοχή προς κάποια άλλη. Ένας εργαζόμενος μπορεί να αποφασίσει ότι θέλει να παραμείνει στην παλιά πόλη και να επιμένει να αναζητεί δουλειά εκεί. Εάν, όμως, δεν κατορθώσει να βρει, η ευθύνη είναι δική του και όχι του «καπιταλιστικού συστήματος». Το ίδιο ισχύει για έναν υπάλληλο γραφείου που επιμένει να εργάζεται μόνο στην τηλεοπτική βιομηχανία ή για έναν εργαζόμενο στο ραδιόφωνο που αρνείται να μετακινηθεί στην τηλεόραση και επιμένει να εργάζεται μόνο στο ραδιόφωνο. Δεν καταδικάζουμε εδώ αυτούς τους εργαζομένους. Λέμε απλώς ότι με τις αποφάσεις τους επιλέγουν οι ίδιοι να μην απασχολούνται.

Οι σωματικά ικανοί σε μια ανεπτυγμένη οικονομία μπορούν πάντοτε να βρουν εργασία, και μάλιστα εργασία που θα αμείβεται με μισθό πάνω από το επίπεδο συντήρησης. Αυτό συμβαίνει διότι η εργασία είναι σπανιότερη από τη γη και έχει επενδυθεί αρκετό κεφάλαιο ώστε η αξία του οριακού προϊόντος των εργαζομένων να αυξηθεί επαρκώς για την καταβολή ενός τέτοιου μισθού. Αλλά, ενώ αυτό ισχύει στη γενική αγορά εργασίας, δεν ισχύει κατ' ανάγκην για επιμέρους αγορές εργασίας, για συγκεκριμένες περιοχές ή επαγγέλματα, όπως μόλις είδαμε.

Εάν ένας εργαζόμενος μπορεί να αποσυρθεί από την αγορά εργασίας επιμένοντας σε ορισμένο είδος ή τόπο εργασίας, μπορεί επίσης να αποσυρθεί επιμένοντας σε ορισμένο κατώτατο μισθό. Ας υποθέσουμε ότι ένας άνθρωπος επιμένει ότι δεν θα εργαστεί σε καμία θέση εάν δεν αμείβεται με 500 ουγγιές χρυσού ετησίως. Εάν η καλύτερη διαθέσιμη DMVP του είναι μόνο 100 ουγγιές χρυσού ετησίως, θα παραμείνει άνεργος. Κάθε φορά που ένας άνθρωπος επιμένει σε μισθό υψηλότερο από την DMVP του, θα παραμένει άνεργος, δηλαδή άνεργος με τον μισθό στον οποίο επιμένει. Αλλά τότε αυτή η ανεργία δεν είναι «πρόβλημα», αλλά εκούσια επιλογή του ατόμου που δεν εργάζεται.[67]

Η «πλήρης απασχόληση» που παρέχει η ελεύθερη αγορά είναι απασχόληση στον βαθμό που οι εργαζόμενοι επιθυμούν να απασχολούνται. Εάν αρνούνται να απασχοληθούν παρά μόνο σε τόπους, σε επαγγέλματα ή με μισθούς που θα ήθελαν να λαμβάνουν, τότε είναι πιθανό να επιλέγουν την ανεργία για σημαντικά χρονικά διαστήματα.[68]

Θα μπορούσε να προβληθεί η αντίρρηση ότι οι εργαζόμενοι συχνά δεν γνωρίζουν ποιες ευκαιρίες εργασίας τους περιμένουν. Αυτό, όμως, ισχύει για τον ιδιοκτήτη οποιωνδήποτε αγαθών που προσφέρονται προς πώληση. Η ίδια η λειτουργία της εμπορίας είναι η απόκτηση και η διάδοση πληροφοριών σχετικά με τα αγαθά ή τις υπηρεσίες που διατίθενται προς πώληση. Εκτός από εκείνους τους συγγραφείς που υποθέτουν έναν φανταστικό κόσμο στον οποίο όλοι έχουν «τέλεια γνώση» όλων των σχετικών δεδομένων, η λειτουργία της εμπορίας αποτελεί ζωτική πτυχή της παραγωγικής δομής. Η λειτουργία αυτή μπορεί να επιτελεστεί στην αγορά εργασίας, όπως και σε οποιαδήποτε άλλη, μέσω πρακτορείων ή άλλων μέσων εντοπισμού του ποιοι μπορεί να είναι ή πού μπορεί να βρίσκονται οι δυνητικοί αγοραστές και πωλητές μιας συγκεκριμένης υπηρεσίας. Στην αγορά εργασίας αυτό έχει γίνει μέσω αγγελιών στις εφημερίδες, γραφείων ευρέσεως εργασίας που χρησιμοποιούνται τόσο από εργοδότες όσο και από εργαζομένους κ.λπ.

Βεβαίως, η «πλήρης απασχόληση» ως απόλυτο ιδεώδες είναι παράλογη σε έναν κόσμο όπου ο ελεύθερος χρόνος είναι θετικό αγαθό. Ένας άνθρωπος μπορεί να επιλέξει τη μη απασχόληση προκειμένου να αποκτήσει ελεύθερο χρόνο· ωφελείται, ή πιστεύει ότι ωφελείται, περισσότερο από αυτό παρά από την εργασία σε μια θέση.[69] Μπορούμε να δούμε αυτή την αλήθεια σαφέστερα εάν εξετάσουμε τις ώρες της εργάσιμης εβδομάδας. Θα υποστηρίξει κανείς ότι μια εργάσιμη εβδομάδα 80 ωρών είναι κατ' ανάγκην καλύτερη από μια εβδομάδα 40 ωρών; Και όμως, η πρώτη αντιπροσωπεύει σαφώς πληρέστερη απασχόληση της εργασίας από τη δεύτερη.

Ένα υποτιθέμενο παράδειγμα πιθανής ακούσιας ανεργίας στην ελεύθερη αγορά έχει προταθεί από τον καθηγητή Hayek.[70] Ο Hayek υποστηρίζει ότι, όταν υπάρχει μετατόπιση από την επένδυση στην κατανάλωση και, επομένως, συντόμευση της παραγωγικής δομής στην αγορά, θα υπάρξει αναγκαστικά προσωρινή ανεργία εργατών που απολύονται από τα ανώτερα στάδια, η οποία θα διαρκέσει έως ότου μπορέσουν να απορροφηθούν εκ νέου στις συντομότερες διαδικασίες των μεταγενέστερων σταδίων. Είναι αλήθεια ότι από τη μετατόπιση προς συντομότερες διαδικασίες προκύπτει απώλεια εισοδήματος, καθώς και απώλεια κεφαλαίου. Είναι επίσης αλήθεια ότι η συντόμευση της δομής σημαίνει πως υπάρχει μια μεταβατική περίοδος κατά την οποία, στους τελικούς μισθούς, θα υπάρχει ανεργία των ανθρώπων που εκτοπίστηκαν από τις μακρύτερες διαδικασίες. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια αυτής της μεταβατικής περιόδου δεν υπάρχει λόγος αυτοί οι εργαζόμενοι να μην μπορούν να μειώσουν τις μισθολογικές προσφορές τους έως ότου οι μισθοί γίνουν αρκετά χαμηλοί ώστε να επιτρέψουν την απασχόληση όλων των εργαζομένων κατά τη μετάβαση. Αυτός ο μεταβατικός μισθός θα είναι χαμηλότερος από τον νέο μισθό ισορροπίας. Αλλά σε καμία χρονική στιγμή δεν υπάρχει αναγκαιότητα ανεργίας.

Η διαρκώς επανερχόμενη δοξασία της «τεχνολογικής ανεργίας» — του ανθρώπου που εκτοπίζεται από τη μηχανή— δύσκολα αξίζει εκτενή ανάλυση. Ο παραλογισμός της είναι προφανής όταν εξετάζουμε την ανεπτυγμένη οικονομία και τη συγκρίνουμε με την πρωτόγονη. Στην πρώτη υπάρχει αφθονία μηχανών και διαδικασιών εντελώς άγνωστων στη δεύτερη· ωστόσο, στην πρώτη το βιοτικό επίπεδο είναι πολύ υψηλότερο για πολύ μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων. Πόσοι εργαζόμενοι έχουν «εκτοπιστεί» λόγω της εφεύρεσης του φτυαριού; Η επωδός της τεχνολογικής ανεργίας ενισχύεται από τη χρήση του όρου «συσκευές εξοικονόμησης εργασίας» για τα κεφαλαιουχικά αγαθά, ο οποίος σε ορισμένους γεννά εικόνες εργαζομένων που απλώς απορρίπτονται. Η εργασία χρειάζεται να «εξοικονομείται» διότι είναι το κατεξοχήν σπάνιο αγαθό και διότι οι επιθυμίες του ανθρώπου για ανταλλάξιμα αγαθά απέχουν πολύ από την ικανοποίησή τους. Επιπλέον, αυτές οι επιθυμίες δεν θα ικανοποιούνταν καθόλου εάν δεν διατηρούνταν η δομή των κεφαλαιουχικών αγαθών. Όσο περισσότερη εργασία «εξοικονομείται», τόσο το καλύτερο, διότι τότε η εργασία χρησιμοποιεί περισσότερα και καλύτερα κεφαλαιουχικά αγαθά για να ικανοποιεί περισσότερες από τις επιθυμίες της σε συντομότερο χρόνο.

Βεβαίως, θα υπάρχει «ανεργία» εάν, όπως δηλώσαμε, οι εργαζόμενοι επιμένουν στους δικούς τους όρους εργασίας και αυτοί οι όροι δεν μπορούν να ικανοποιηθούν. Αυτό ισχύει για τις τεχνολογικές μεταβολές όπως και για οποιεσδήποτε άλλες. Ο υπάλληλος που, για κάποιον λόγο, επιμένει σήμερα να εργάζεται μόνο για έναν σιδερά ή σε ένα παλαιομοδίτικο παντοπωλείο μπορεί κάλλιστα να έχει επιλέξει μεγάλη δόση μη απασχόλησης. Όσοι εργαζόμενοι επέμεναν να εργάζονται στη βιομηχανία ελαφρών ιππήλατων αμαξών ή πουθενά αλλού βρέθηκαν αναμφίβολα άνεργοι μετά την ανάπτυξη του αυτοκινήτου.

Μια τεχνολογική βελτίωση σε έναν κλάδο θα τείνει να αυξήσει την απασχόληση σε αυτόν εάν η ζήτηση του προϊόντος είναι ελαστική ως προς τη μείωση της τιμής, έτσι ώστε η μεγαλύτερη προσφορά αγαθών να προκαλεί μεγαλύτερη καταναλωτική δαπάνη. Από την άλλη πλευρά, μια καινοτομία σε έναν κλάδο με ανελαστική ζήτηση ως προς τη μείωση της τιμής θα κάνει τους καταναλωτές να δαπανούν λιγότερα για τα αφθονότερα προϊόντα, περιορίζοντας την απασχόληση σε αυτόν τον κλάδο. Εν ολίγοις, η διαδικασία της τεχνολογικής καινοτομίας μετακινεί εργαζομένους από τους κλάδους ανελαστικής ζήτησης προς τους κλάδους ελαστικής ζήτησης. Μία από τις κύριες πηγές νέας ζήτησης εργασίας βρίσκεται στον κλάδο που κατασκευάζει τις νέες μηχανές.[71]

3. Επιχειρηματικότητα και εισόδημα

Α. Τα κόστη της επιχείρησης

Είδαμε τη βάση επί της οποίας καθορίζονται οι τιμές των συντελεστών παραγωγής και το επιτόκιο. Από τη σκοπιά ενός μεμονωμένου επιχειρηματία, οι πληρωμές προς τους συντελεστές είναι χρηματικά κόστη. Είναι σαφές ότι δεν μπορούμε απλώς να αρκεστούμε στον παλαιό κλασικό νόμο ότι οι τιμές των προϊόντων τείνουν μακροχρόνια να ισούνται με τα κόστη παραγωγής τους. Τα κόστη δεν καθορίζονται από κάποιο Αόρατο Χέρι, αλλά προσδιορίζονται ακριβώς από τη συνολική δύναμη της επιχειρηματικής ζήτησης συντελεστών παραγωγής. Κατά βάση, όπως επισήμαναν ο Böhm-Bawerk και οι Αυστριακοί, τα κόστη προσαρμόζονται στις τιμές και όχι το αντίστροφο. Σύγχυση μπορεί να προκύψει επειδή, όταν εξετάζονται από τη σκοπιά της μεμονωμένης επιχείρησης και όχι του οικονομολόγου, φαίνεται σαν τα κόστη — τουλάχιστον με την έννοια των τιμών των συντελεστών— να είναι κατά κάποιον τρόπο δεδομένα και πέρα από τον έλεγχο του επιχειρηματία.[72] Εάν μια επιχείρηση μπορεί να επιτύχει τιμή πώλησης που υπερκαλύπτει τα κόστη της, παραμένει σε λειτουργία· διαφορετικά, θα πρέπει να αποχωρήσει. Η ψευδαίσθηση των εξωτερικά καθοριζόμενων κοστών είναι διαδεδομένη επειδή, όπως θα δούμε αμέσως, οι περισσότεροι συντελεστές μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε μεγάλη ποικιλία επιχειρήσεων, αν όχι και κλάδων. Εάν, όμως, υιοθετήσουμε την ευρύτερη οπτική του οικονομολόγου, τα διάφορα «κόστη», δηλαδή οι τιμές των συντελεστών που καθορίζονται από τις διάφορες DMVP τους στις εναλλακτικές χρήσεις, καθορίζονται τελικά αποκλειστικά από τη ζήτηση των καταναλωτών για όλες τις χρήσεις. Επιπλέον, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι οι μεταβολές της ζήτησης και της τιμής πώλησης θα μεταβάλλουν τις τιμές και τα εισοδήματα των ειδικών συντελεστών προς την ίδια κατεύθυνση. Οι «καμπύλες κόστους», τόσο δημοφιλείς στη σύγχρονη οικονομική επιστήμη, υποθέτουν σταθερές τιμές συντελεστών, αγνοώντας έτσι τη μεταβλητότητά τους ακόμη και για τη μεμονωμένη επιχείρηση.

Θα μπορούσε να σημειωθεί ότι στο παρόν έργο δεν υπάρχει εκείνη η πληθώρα και η περιπλοκή «καμπυλών κόστους» που κατακλύζουν σχεδόν κάθε πρόσφατο «νεοκλασικό» έργο οικονομικής επιστήμης.[73] Η παράλειψη αυτή είναι σκόπιμη, διότι υποστηρίζουμε ότι οι καμπύλες κόστους είναι στην καλύτερη περίπτωση περιττές —παραβιάζοντας έτσι την αρχή της απλότητας του ξυραφιού του Occam— και στη χειρότερη παραπλανητικές και εσφαλμένες.

Ως εξήγηση της τιμολόγησης των συντελεστών και της κατανομής της παραγωγής, είναι προφανές ότι οι καμπύλες κόστους δεν προσθέτουν τίποτε νέο στη συζήτηση με όρους οριακής παραγωγικότητας. Στην καλύτερη περίπτωση, οι δύο αναλύσεις μπορούν να μεταφραστούν η μία

στην άλλη. Αυτό φαίνεται καθαρά σε έργα όπως το *The Economic System* του E.T. Weiler και το *Theory of Price* του George J. Stigler.[74] Επιπλέον, όμως, αυτή η μετατόπιση συνεπάγεται πολλές σοβαρές ελλείψεις και σφάλματα. Αυτό αποκαλύπτεται στο ίδιο το απόσπασμα στο οποίο ο Stigler εξηγεί τους λόγους της μετάβασής του από μια επιφανειακή συζήτηση της παραγωγικότητας σε μια εκτενή εξέταση των καμπυλών κόστους:

> *Ο νόμος των μεταβλητών αναλογιών έχει πλέον διερευνηθεί επαρκώς ώστε να επιτρέπει τη μετάβαση στις καμπύλες κόστους της μεμονωμένης επιχείρησης. Το θεμελιωδώς νέο στοιχείο στη συζήτηση θα είναι, βεβαίως, η εισαγωγή των τιμών των παραγωγικών υπηρεσιών. Η μετάβαση γίνεται εδώ μόνο για την περίπτωση του ανταγωνισμού· δηλαδή, οι τιμές των παραγωγικών υπηρεσιών είναι σταθερές επειδή η επιχείρηση δεν αγοράζει αρκετή ποσότητα οποιασδήποτε υπηρεσίας ώστε να επηρεάζει την τιμή της.*[75]

Εισάγοντας, όμως, δεδομένες τιμές παραγωγικών υπηρεσιών, ο σύγχρονος θεωρητικός εγκαταλείπει στην πραγματικότητα κάθε προσπάθεια εξήγησης αυτών των τιμών. Αυτό είναι ένα από τα θεμελιώδη σφάλματα της σήμερα δημοφιλούς θεωρίας της επιχείρησης. Η θεωρία αυτή είναι εξαιρετικά επιφανειακή. Μία από τις όψεις αυτής της επιφανειακότητας είναι η υπόθεση ότι οι τιμές των παραγωγικών υπηρεσιών είναι δεδομένες, χωρίς καμία απόπειρα εξήγησής τους. Για να δοθεί εξήγηση, είναι αναγκαία η ανάλυση της οριακής παραγωγικότητας.

Η ανάλυση της οριακής παραγωγικότητας και το κίνητρο του κέρδους αρκούν για να εξηγήσουν τις τιμές των παραγωγικών συντελεστών και την κατανομή τους στις διάφορες επιχειρήσεις και στους διάφορους κλάδους της οικονομίας. Επιπλέον, στη θεωρία της παραγωγής υπάρχουν δύο σημαντικές και ενδιαφέρουσες έννοιες που αφορούν χρονικές περιόδους. Η μία είναι εκείνο που μπορούμε να ονομάσουμε «άμεση περίοδο»: οι αγοραίες τιμές των εμπορευμάτων και των συντελεστών βάσει δεδομένων αποθεμάτων, κερδοσκοπικών ζητήσεων και αξιολογήσεων των καταναλωτών. Η άμεση περίοδος είναι σημαντική διότι παρέχει εξήγηση των πραγματικών αγοραίων τιμών όλων των αγαθών σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή. Η άλλη σημαντική έννοια είναι εκείνη της «τελικής τιμής», ή της μακροχρόνιας τιμής ισορροπίας, δηλαδή της τιμής που θα διαμορφωνόταν στην ERE. Αυτή είναι σημαντική διότι αποκαλύπτει την κατεύθυνση προς την οποία τείνουν να κινηθούν οι αγοραίες τιμές της άμεσης περιόδου. Επιτρέπει επίσης την αναλυτική απομόνωση του τόκου, σε αντιδιαστολή προς το κέρδος και τη ζημία, στα επιχειρηματικά εισοδήματα. Στην ERE όλοι οι συντελεστές θα λαμβάνουν την προεξοφλημένη αξία του οριακού προϊόντος τους και ο τόκος θα εκφράζει αμιγώς τη χρονική προτίμηση· δεν θα υπάρχουν κέρδη και ζημίες.

Οι φάσεις που παρουσιάζουν ενδιαφέρον, λοιπόν, είναι η άμεση και η μακροχρόνια περίοδος. Ωστόσο, η ανάλυση των καμπυλών κόστους ασχολείται σχεδόν αποκλειστικά με μια υβριδική ενδιάμεση φάση, γνωστή ως «βραχυχρόνια περίοδος». Σε αυτή τη βραχυχρόνια περίοδο, τα «κόστη» χωρίζονται αυστηρά σε δύο κατηγορίες: σταθερά, τα οποία πρέπει να αναληφθούν ανεξάρτητα από την παραγόμενη ποσότητα, και μεταβλητά, τα οποία μεταβάλλονται με την παραγωγή. Ολόκληρη αυτή η κατασκευή είναι εξαιρετικά τεχνητή. Δεν υπάρχει πραγματική «σταθερότητα» κοστών. Κάθε υποτιθέμενη σταθερότητα εξαρτάται αποκλειστικά από τη διάρκεια του εξεταζόμενου χρόνου. Ας υποθέσουμε, πράγματι, ότι η παραγωγή είναι μηδενική. Οι «θεωρητικοί των καμπυλών κόστους» θα ήθελαν να μας πείσουν ότι ακόμη και με μηδενική παραγωγή υπάρχουν σταθερά κόστη που πρέπει να αναληφθούν: μίσθωμα γης, αμοιβή της διοίκησης κ.λπ. Είναι, όμως, σαφές ότι, εάν τα δεδομένα παραμένουν αμετάβλητα —όπως θα

έπρεπε σε μια τέτοια ανάλυση— και οι επιχειρηματίες αναμένουν ότι η κατάσταση μηδενικής παραγωγής θα συνεχιστεί επ' αόριστον, αυτά τα «σταθερά» κόστη θα γίνονταν «μεταβλητά» και θα εξαφανίζονταν πολύ γρήγορα. Η σύμβαση μίσθωσης της γης θα τερματιζόταν και η διοίκηση θα απολυόταν καθώς η επιχείρηση θα έκλεινε τις πόρτες της.

Δεν υπάρχουν «σταθερά» κόστη· υπάρχουν, αντιθέτως, διαφορετικοί βαθμοί μεταβλητότητας για διαφορετικούς παραγωγικούς συντελεστές. Ορισμένοι συντελεστές χρησιμοποιούνται καλύτερα σε ορισμένη ποσότητα για ένα ορισμένο εύρος παραγωγής, ενώ άλλοι αποδίδουν καλύτερα αποτελέσματα σε άλλα εύρη παραγωγής. Το αποτέλεσμα δεν είναι μια διχοτομία μεταξύ «σταθερών» και «μεταβλητών» κοστών, αλλά μια κατάσταση πολλών βαθμών μεταβλητότητας για τους διάφορους συντελεστές.[76]

Ακόμη και εάν δεν υπήρχε καμία από αυτές τις δυσκολίες, είναι δύσκολο να κατανοήσει κανείς γιατί θα έπρεπε να επιλέγεται η «βραχυχρόνια περίοδος» για λεπτομερή ανάλυση, όταν είναι απλώς ένας ενδιάμεσος σταθμός ή, μάλλον, μια σειρά ενδιάμεσων σταθμών μεταξύ των σημαντικών χρονικών περιόδων: της άμεσης και της μακροχρόνιας. Από αναλυτική άποψη, η προσέγγιση των καμπυλών κόστους παρουσιάζει, στην καλύτερη περίπτωση, μικρό ενδιαφέρον.[77]

Με αυτές τις επιφυλάξεις, ας στραφούμε τώρα στην ανάλυση των κοστών της επιχείρησης. Ας εξετάσουμε τι θα συμβεί στα κόστη σε εναλλακτικά υποθετικά επίπεδα παραγωγής. Υπάρχουν δύο στοιχεία που καθορίζουν τη συμπεριφορά του μέσου κόστους, δηλαδή του συνολικού κόστους ανά μονάδα προϊόντος.

(α) Υπάρχουν τα «φυσικά κόστη»: οι ποσότητες συντελεστών που πρέπει να αγοραστούν για να αποκτηθεί μια ορισμένη φυσική ποσότητα προϊόντος. Αυτά είναι η άλλη όψη της «φυσικής παραγωγικότητας»: των ποσοτήτων φυσικού προϊόντος που μπορούν να παραχθούν με διάφορες ποσότητες συντελεστών. Πρόκειται για τεχνολογικό πρόβλημα. Εδώ το ζήτημα δεν είναι η οριακή παραγωγικότητα, όπου ένας συντελεστής μεταβάλλεται ενώ οι άλλοι παραμένουν σταθεροί ως προς την ποσότητα. Εδώ επικεντρωνόμαστε στην κλίμακα παραγωγής όταν επιτρέπεται να μεταβάλλονται όλοι οι συντελεστές. Όταν όλοι οι συντελεστές και το προϊόν είναι πλήρως διαιρετοί, μια αναλογική αύξηση των ποσοτήτων όλων των συντελεστών πρέπει να οδηγεί σε εξίσου αναλογική αύξηση του φυσικού προϊόντος.[78] Αυτό μπορεί να ονομαστεί νόμος των «σταθερών αποδόσεων κλίμακας».

(β) Ο δεύτερος προσδιοριστικός παράγοντας του μέσου κόστους είναι οι τιμές των συντελεστών. Οι θεωρητικοί του «καθαρού ανταγωνισμού» υποθέτουν ότι αυτές οι τιμές παραμένουν αμετάβλητες καθώς μεταβάλλεται η κλίμακα παραγωγής, αλλά αυτό είναι αδύνατον.[79] Καθώς αυξάνεται η κλίμακα παραγωγής οποιασδήποτε επιχείρησης, αυτή αναγκαστικά αποσπά συντελεστές παραγωγής από άλλες επιχειρήσεις προσφέροντας υψηλότερες τιμές. Και αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τους συντελεστές εργασίας και γης, των οποίων η προσφορά δεν μπορεί να αυξηθεί μέσω νέας παραγωγής. Η αύξηση των τιμών των συντελεστών καθώς αυξάνεται η παραγωγή, σε συνδυασμό με σταθερά φυσικά κόστη, αυξάνει το μέσο χρηματικό κόστος ανά μονάδα προϊόντος. Μπορούμε, επομένως, να συμπεράνουμε ότι, εάν οι συντελεστές και το προϊόν ήταν τέλεια διαιρετοί, το μέσο κόστος θα ήταν πάντοτε αυξανόμενο.

Στον κόσμο της παραγωγής, η τέλεια διαιρετότητα δεν ισχύει πάντοτε, ούτε καν συνήθως. Οι μονάδες των συντελεστών και του προϊόντος είναι αδιαίρετες, δηλαδή δεν είναι πλήρως διαιρετές σε πολύ μικρές μονάδες. Πρώτον, το προϊόν μπορεί να είναι αδιαίρετο. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι

τρεις μονάδες του συντελεστή A συν δύο μονάδες του συντελεστή B μπορούν να συνδυαστούν για να παραγάγουν ένα ψυγείο. Μπορεί να ισχύει ότι $6A + 4B$ θα παραγάγουν δύο ψυγεία, σύμφωνα με τον νόμο μας των αποδόσεων κλίμακας. Ισχύει, όμως, επίσης ότι $4A + 3B$ δεν θα παραγάγουν ένα ψυγείο και ένα κλάσμα ψυγείου. Αναπόφευκτα θα υπάρχουν κενά όπου η αυξημένη προσφορά συντελεστών δεν θα οδηγεί σε αυξημένο προϊόν, λόγω της τεχνολογικής αδιαιρετότητας της μονάδας προϊόντος.

Στις περιοχές των κενών, το μέσο κόστος αυξάνεται γρήγορα, διότι μισθώνονται νέοι συντελεστές χωρίς να προκύπτει προϊόν· κατόπιν, όταν οι δαπάνες για συντελεστές αυξηθούν αρκετά ώστε να παραχθεί περισσότερο προϊόν, σημειώνεται απότομη πτώση του μέσου κόστους σε σύγκριση με την κατάσταση μέσα στο κενό. Ως αποτέλεσμα, κανένας επιχειρηματίας δεν θα επενδύσει εν γνώσει του στην περιοχή των κενών. Η μεγαλύτερη επένδυση χωρίς απόδοση προϊόντος είναι καθαρή σπατάλη, και έτσι οι επιχειρηματίες θα επενδύουν μόνο στα σημεία ελάχιστου κόστους έξω από τις περιοχές των κενών.[80]

Δεύτερον, και σημαντικότερο, οι παραγωγικοί συντελεστές μπορεί να είναι αδιαίρετοι. Εξαιτίας αυτής της αδιαιρετότητας, δεν είναι δυνατόν απλώς να διπλασιαστούν ή να υποδιπλασιαστούν ταυτοχρόνως οι ποσότητες εισροής καθεμίας από τις παραγωγικές υπηρεσίες. Κάθε συντελεστής έχει το δικό του τεχνολογικό μέγεθος μονάδας. Ως αποτέλεσμα, σχεδόν όλες οι επιχειρηματικές αποφάσεις λαμβάνονται σε περιοχές όπου πολλοί συντελεστές πρέπει να παραμένουν σταθεροί, ενώ άλλοι —οι περισσότερο διαιρετοί— μπορούν να μεταβάλλονται. Και αυτές οι σχετικές διαιρετότητες και αδιαιρετότητες οφείλονται όχι σε διαφορές των χρονικών περιόδων, αλλά στο τεχνολογικό μέγεθος των διαφόρων μονάδων. Σε κάθε παραγωγική δραστηριότητα θα υπάρχουν πολλά είδη αδιαιρετότητας.

Ο καθηγητής Stigler παρουσιάζει το παράδειγμα μιας σιδηροδρομικής γραμμής, ενός συντελεστή που μπορεί να εξυπηρετεί έως 200 αμαξοστοιχίες ημερησίως.[81] Η γραμμή χρησιμοποιείται με τη μεγαλύτερη αποδοτικότητα όταν τα δρομολόγια ανέρχονται ακριβώς σε 200 ημερησίως. Αυτό είναι το τεχνολογικά «ιδανικό» επίπεδο παραγωγής και μπορεί να είναι εκείνο για το οποίο σχεδιάστηκε η γραμμή. Τι συμβαίνει τώρα όταν η παραγωγή είναι χαμηλότερη από 200; Ας υποθέσουμε ότι είναι μόνο 100 ημερησίως. Οι διαιρετοί συντελεστές παραγωγής θα μειωθούν τότε στο μισό από τους ιδιοκτήτες του σιδηροδρόμου. Έτσι, εάν οι μηχανοδηγοί είναι διαιρετοί, ο σιδηρόδρομος θα απασχολήσει τους μισούς μηχανοδηγούς ή θα απασχολήσει τους μηχανοδηγούς του για τις μισές από τις συνήθεις ώρες τους. Αλλά —και αυτό είναι το κρίσιμο σημείο εδώ— ο σιδηρόδρομος δεν μπορεί να κόψει τη γραμμή στη μέση και να λειτουργήσει με μισή γραμμή. Δεδομένης της τεχνολογικής μονάδας της «γραμμής», ο αριθμός των γραμμών πρέπει να παραμείνει μία. Αντιστρόφως, όταν η παραγωγή αυξηθεί ξανά στα 200, οι άλλες παραγωγικές υπηρεσίες μπορούν να διπλασιαστούν, αλλά η ποσότητα της γραμμής παραμένει ίδια.[82]

Τι θα συμβεί εάν η παραγωγή αυξηθεί σε 250 αμαξοστοιχίες ημερησίως —αύξηση 25 τοις εκατό έναντι της σχεδιασμένης ποσότητας; Οι διαιρετές υπηρεσίες, όπως εκείνες των μηχανοδηγών, μπορούν να αυξηθούν κατά ένα τέταρτο· αλλά η γραμμή πρέπει είτε να παραμείνει μία —και να υπερχρησιμοποιείται— είτε να αυξηθεί σε δύο. Εάν αυξηθεί, οι γραμμές θα υποχρησιμοποιούνται και πάλι στα 250, διότι το «ιδανικό» επίπεδο παραγωγής από τη σκοπιά της αξιοποίησης των γραμμών είναι τώρα 400.

Όταν ένας σημαντικός αδιαίρετος συντελεστής υποχρησιμοποιείται ολοένα λιγότερο, θα υπάρχει τάση προς «αύξουσες αποδόσεις», προς μειούμενο μέσο κόστος καθώς αυξάνεται η παραγωγή. Όταν ένας σημαντικός αδιαίρετος συντελεστής υπερχρησιμοποιείται ολοένα περισσότερο, υπάρχει τάση προς αυξανόμενο μέσο κόστος.

Σε ορισμένα πεδία παραγωγής, οι αδιαιρετότητες μπορεί να είναι τέτοιες ώστε η πλήρης χρησιμοποίηση ενός αδιαίρετου συντελεστή να απαιτεί την πλήρη χρησιμοποίηση όλων.[83] Στην περίπτωση αυτή, όλοι οι αδιαίρετοι συντελεστές μεταβάλλονται μαζί και μπορούν να θεωρηθούν ως ενιαίο σύνολο για τους σκοπούς μας· γίνονται το ισοδύναμο ενός αδιαίρετου συντελεστή, όπως η σιδηροδρομική γραμμή. Και σε τέτοιες περιπτώσεις, το μέσο κόστος αρχικά θα μειώνεται με την αύξηση της παραγωγής, καθώς η αυξημένη παραγωγή διορθώνει την υποχρησιμοποίηση του συνόλου των αδιαίρετων συντελεστών. Αφού, όμως, επιτευχθεί το τεχνολογικά αποδοτικότερο σημείο, τα κόστη θα αυξάνονται, με δεδομένους τους αδιαίρετους συντελεστές. Η τάση μείωσης των κοστών θα αντισταθμίζεται, επιπλέον, από την άνοδο των τιμών των συντελεστών που προκαλείται από την αύξηση της παραγωγής.

Στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων, ωστόσο, κάθε συντελεστής θα διαφέρει από τους άλλους ως προς το μέγεθος και τον βαθμό διαιρετότητας. Κατά συνέπεια, οποιοδήποτε επιλεγμένο μέγεθος ή συνδυασμός μπορεί να αξιοποιεί έναν αδιαίρετο συντελεστή με τη μέγιστη αποδοτικότητα, αλλά εις βάρος της μέγιστης αποδοτικότητας στη χρησιμοποίηση κάποιου άλλου αδιαίρετου συντελεστή. Ας εξετάσουμε έναν υποθετικό πίνακα μέσου χρηματικού κόστους για κάθε εναλλακτικό επίπεδο παραγωγής. Όταν ξεκινούμε από πολύ χαμηλό επίπεδο παραγωγής, όλοι οι αδιαίρετοι συντελεστές θα υποχρησιμοποιούνται. Κατόπιν, καθώς επεκτείνουμε την παραγωγή, το μέσο κόστος θα μειώνεται, εκτός εάν αυτό αντισταθμίζεται από την άνοδο των τιμών των διαιρετών συντελεστών που απαιτούνται για την επέκταση της παραγωγής. Μόλις ένας από τους αδιαίρετους συντελεστές χρησιμοποιηθεί πλήρως και αρχίσει να υπερχρησιμοποιείται, το μέσο κόστος θα αυξηθεί απότομα. Αργότερα, εμφανίζεται και πάλι τάση μείωσης των κοστών, καθώς ένας άλλος υποχρησιμοποιούμενος συντελεστής αρχίζει να χρησιμοποιείται πληρέστερα. Το αποτέλεσμα είναι μια εναλλασσόμενη σειρά μειώσεων και αυξήσεων του μέσου κόστους καθώς αυξάνεται η παραγωγή. Τελικά, θα επιτευχθεί ένα σημείο στο οποίο περισσότεροι αδιαίρετοι συντελεστές θα υπερχρησιμοποιούνται από όσους θα υποχρησιμοποιούνται, και από εκεί και έπειτα η γενική τάση του μέσου κόστους καθώς αυξάνεται η παραγωγή θα είναι ανοδική. Πριν από αυτό το σημείο, η τάση θα είναι καθοδική.

Με αυτές τις επιδράσεις από την τεχνολογική πλευρά των κοστών συνυφαίνονται οι συνεχείς αυξήσεις των τιμών των συντελεστών, οι οποίες επίσης αποκτούν μεγαλύτερη σημασία καθώς αυξάνεται η παραγωγή.

Εν ολίγοις, όπως δηλώνει ο Mises:

> *Εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι, όσο περισσότερο αυξάνεται η παραγωγή ενός ορισμένου είδους, τόσο περισσότεροι συντελεστές παραγωγής πρέπει να αποσπαστούν από άλλες χρήσεις στις οποίες θα είχαν χρησιμοποιηθεί για την παραγωγή άλλων ειδών. Συνεπώς —εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι—, το μέσο κόστος παραγωγής αυξάνεται με την αύξηση της παραγόμενης ποσότητας. Αλλά αυτός ο γενικός νόμος υπερκαλύπτεται κατά τμήματα από το φαινόμενο ότι δεν είναι όλοι οι*

> *συντελεστές παραγωγής τέλεια διαιρετοί και ότι, στον βαθμό που μπορούν να διαιρεθούν, δεν διαιρούνται με τέτοιον τρόπο ώστε η πλήρης χρησιμοποίηση ενός από αυτούς να συνεπάγεται πλήρη χρησιμοποίηση των άλλων ατελώς διαιρετών συντελεστών.*[84]

Ορισμένοι αδιαίρετοι συντελεστές, όπως η σιδηροδρομική γραμμή, μπορούν να είναι διαθέσιμοι μόνο σε ένα συγκεκριμένο μέγεθος. Άλλοι αδιαίρετοι συντελεστές, όπως τα μηχανήματα, μπορούν να κατασκευάζονται σε διάφορα μεγέθη. Δεν μπορεί, λοιπόν, ένα μικρό εργοστάσιο να χρησιμοποιεί μηχανήματα μικρής κλίμακας που θα είναι εξίσου αποδοτικά με τα μηχανήματα μεγάλης κλίμακας ενός μεγαλύτερου εργοστασίου; Και δεν θα εξάλειφε αυτό τις αδιαιρετότητες, οδηγώντας σε σταθερό κόστος; Όχι, διότι και εδώ ένα συγκεκριμένο μέγεθος θα είναι πιθανότατα το αποδοτικότερο. Κάτω από το αποδοτικότερο μέγεθος, η λειτουργία της μηχανής θα είναι δαπανηρότερη. Έτσι, όπως λέει ο Stigler, «η συναρμολόγηση των μερών ενός κινητήρα δέκα ίππων δεν απαιτεί δεκαπλάσια εργασία από εκείνη που είναι αναγκαία για τη συναρμολόγηση των μερών ενός κινητήρα ενός ίππου. Ομοίως, ένα φορτηγό απαιτεί έναν οδηγό, είτε έχει μεταφορική ικανότητα μισού τόνου είτε δύο τόνων».[85]

Είναι επίσης αλήθεια ότι μια υπερμεγέθης μηχανή θα είναι δαπανηρότερη από την άριστη. Αυτό, όμως, δεν θα αποτελεί περιορισμό στο μέγεθος της επιχείρησης, διότι μια μεγάλη επιχείρηση μπορεί απλώς να χρησιμοποιεί περισσότερες, μικρότερες μηχανές άριστου μεγέθους αντί για μία τεράστια μηχανή.

Η εργασία αντιμετωπίζεται συνήθως ως τέλεια διαιρετός συντελεστής, ως συντελεστής που μεταβάλλεται ευθέως ανάλογα με το μέγεθος της παραγωγής. Αυτό, όμως, δεν είναι αλήθεια. Όπως είδαμε, ο οδηγός του φορτηγού δεν διαιρείται σε κλάσματα. Επιπλέον, η διοίκηση τείνει να είναι αδιαίρετος παραγωγικός συντελεστής. Το ίδιο ισχύει για τους πωλητές, τη διαφήμιση, το κόστος δανεισμού, τις δαπάνες έρευνας και ακόμη και την ασφάλιση έναντι αναλογιστικού κινδύνου. Υπάρχουν ορισμένα βασικά κόστη δανεισμού που προκύπτουν απλώς από τη διερεύνηση, τη γραφειοκρατική διεκπεραίωση κ.λπ. Αυτά θα τείνουν να είναι αναλογικά μικρότερα όσο μεγαλύτερο είναι το μέγεθος — μια ακόμη αδιαιρετότητα, με αύξουσες αποδόσεις σε μια ορισμένη περιοχή. Επίσης, όσο ευρύτερη είναι η κάλυψη, τόσο χαμηλότερα θα είναι τα ασφάλιστρα.[86]

Υπάρχουν έπειτα τα γνωστά οφέλη από την αύξηση του καταμερισμού της εργασίας με τη μεγαλύτερη παραγωγή. Τα οφέλη από τον καταμερισμό της εργασίας μπορούν να θεωρηθούν αδιαίρετα. Προκύπτουν από τις εξειδικευμένες μηχανές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για πρώτη φορά μόνο με μεγαλύτερη παραγωγή και, ομοίως, από τις αυξημένες εργασιακές δεξιότητες των ειδικευμένων εργαζομένων. Και εδώ, ωστόσο, υπάρχει ένα σημείο πέρα από το οποίο δεν είναι δυνατή περαιτέρω εξειδίκευση ή όπου η εξειδίκευση υπόκειται σε αυξανόμενα κόστη. Η διοίκηση έχει συνήθως επισημανθεί ως ιδιαίτερα επιρρεπής στην υπερχρησιμοποίηση. Ακόμη σημαντικότερος είναι ο συντελεστής της ικανότητας λήψης τελικών αποφάσεων, ο οποίος δεν μπορεί να διευρυνθεί στον βαθμό που μπορεί να διευρυνθεί η διοίκηση.

Το ποιο θα είναι το μέγεθος και η παραγωγή οποιασδήποτε δεδομένης επιχείρησης εξαρτάται, επομένως, από πλήθος αντίρροπων προσδιοριστικών παραγόντων, ορισμένοι από τους οποίους ωθούν προς περιορισμό και άλλοι προς επέκταση του μεγέθους. Το σημείο στο οποίο θα καταλήξει οποιαδήποτε επιχείρηση εξαρτάται από τα συγκεκριμένα δεδομένα της πραγματικής περίπτωσης και δεν μπορεί να αποφασιστεί από την οικονομική ανάλυση. Μόνο ο ίδιος ο επιχειρηματίας, μέσω

της αλληλεπίδρασης στην αγορά, μπορεί να αποφασίσει ποιο είναι το μέγεθος μέγιστου κέρδους και να διαμορφώσει την επιχείρηση σε αυτό το σημείο. Αυτό είναι έργο του επιχειρηματία και όχι του οικονομολόγου.[87]

Επιπλέον, τα διαγράμματα καμπυλών κόστους, τόσο απλά και ομαλά στα εγχειρίδια, παρερμηνεύουν τις πραγματικές συνθήκες. Είδαμε ότι υπάρχει πλήθος προσδιοριστικών παραγόντων που, σε οποιοδήποτε σημείο, τείνουν προς αύξηση και προς μείωση των κοστών. Είναι, βεβαίως, αλήθεια ότι ένας επιχειρηματίας θα επιδιώκει να παράγει στο σημείο μέγιστου κέρδους, δηλαδή μέγιστης καθαρής απόδοσης πάνω από τα κόστη. Αλλά οι παράγοντες που επηρεάζουν την απόφασή του είναι υπερβολικά πολυάριθμοι και οι αλληλεπιδράσεις τους υπερβολικά σύνθετες για να αποτυπωθούν σε διαγράμματα καμπυλών κόστους.

Είναι σαφές σχεδόν σε όλους ότι το άριστο μέγεθος μιας επιχείρησης σε ορισμένους κλάδους είναι μεγαλύτερο από ό,τι σε άλλους. Το οικονομικά άριστο μέγεθος μιας χαλυβουργίας είναι μεγαλύτερο από το άριστο μέγεθος ενός κουρείου. Σε κλάδους όπου οι επιχειρήσεις μεγάλης κλίμακας έχουν αποδειχθεί οι αποδοτικότερες, ωστόσο, πολλοί έχουν εκφράσει μεγάλη ανησυχία για μια υποτιθέμενη τάση να συνεχίζεται μόνιμα η μείωση των κοστών και, επομένως, να προκύπτει «μονοπώλιο» από ολοένα μεγαλύτερες επιχειρήσεις. Θα πρέπει, όμως, να είναι προφανές ότι δεν υπάρχει άπειρη τάση προς διαρκώς μεγαλύτερο μέγεθος· αυτό είναι σαφές από το ίδιο το γεγονός ότι κάθε επιχείρηση, σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή, έχει πάντοτε πεπερασμένο μέγεθος και ότι, επομένως, πρέπει να της έχει επιβληθεί ένα οικονομικό όριο από κάποια κατεύθυνση. Επιπλέον, είδαμε ότι ο γενικός κανόνας λειτουργίας σε μια περιοχή φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας κάθε συντελεστή, καθώς και η τάση των τιμών των προϊόντων να μειώνονται και των τιμών των συντελεστών να αυξάνονται καθώς αυξάνεται η παραγωγή, θέτουν όρια στο μέγεθος κάθε επιχείρησης. Και θα δούμε ακόμη ένα παραμελημένο σημείο: ότι έσχατα όρια στο σχετικό μέγεθος της επιχείρησης τίθενται από την ανάγκη ύπαρξης αγορών για κάθε συντελεστή, ώστε η επιχείρηση να μπορεί να υπολογίζει τα κέρδη και τις ζημίες της.[88]

Τα χρηματικά κόστη θα ισούνται με τα κόστη ευκαιρίας για τον επιχειρηματία μόνο όταν αυτός σχεδιάζει μια επένδυση σε συντελεστές. Στον βαθμό που τα χρηματικά κόστη του έχουν «βυθιστεί» σε οποιαδήποτε παραγωγική διαδικασία, έχουν δεσμευτεί αμετάκλητα και κάθε μελλοντικό σχέδιο πρέπει να τα θεωρεί οριστικά δαπανημένα.[89] Η καμπύλη αγοραίας προσφοράς του επιχειρηματία θα εξαρτάται από το παρόν κόστος ευκαιρίας του και όχι από το παρελθόν χρηματικό του κόστος. Διότι ο επιχειρηματίας πωλεί τα αγαθά του σε οποιαδήποτε τιμή υπερκαλύπτει τα περαιτέρω κόστη που πρέπει να αναληφθούν για την πώλησή τους. Καθώς τα κεφαλαιουχικά αγαθά προχωρούν προς το τελικό προϊόν σε οποιοδήποτε στάδιο της παραγωγικής δομής, ολοένα περισσότερη επένδυση έχει δεσμευτεί αμετάκλητα στη διαδικασία. Επομένως, το οριακό κόστος της περαιτέρω παραγωγής —κατά προσέγγιση, το κόστος ευκαιρίας— γίνεται ολοένα χαμηλότερο καθώς το προϊόν πλησιάζει στην ολοκλήρωση και στην πώλησή του. Αυτό είναι το απλό νόημα του συνήθους κυκεώνα των καμπυλών κόστους. Όταν, για παράδειγμα, ορισμένα κόστη δεν είναι «σταθερά», αλλά αμετάκλητα από τη σκοπιά της περαιτέρω βραχυχρόνιας παραγωγής, δεν περιλαμβάνονται στα εκτιμώμενα από τον επιχειρηματία κόστη αυτής της περαιτέρω παραγωγής. Όπως είδαμε παραπάνω, η πώληση του άμεσα διαθέσιμου αποθέματος που είναι απολύτως έτοιμο προς πώληση είναι ουσιαστικά «χωρίς κόστος», διότι δεν υπάρχουν περαιτέρω κόστη παραγωγής του στην άμεση περίοδο.[90] Στην ERE, βεβαίως, όλα τα κόστη και οι επενδύσεις θα έχουν προσαρμοστεί και τα αμετάκλητα αναληφθέντα κόστη δεν θα παρουσιάζουν πρόβλημα. Στην ERE, το μέσο χρηματικό κόστος για όλες τις

επιχειρήσεις θα ισούται με την τιμή του προϊόντος μείον την καθαρή απόδοση από τόκο των κεφαλαιούχων-επιχειρηματιών και επίσης, όπως θα δούμε, μείον την απόδοση της «προεξοφλημένης οριακής παραγωγικότητας του ιδιοκτήτη», ενός συντελεστή που δεν περιλαμβάνεται στα χρηματικά κόστη της επιχείρησης.[91,92]

Β. Επιχειρηματικό εισόδημα

Τα καθαρά εισοδήματα στην οικονομία περιέρχονται στην εργασία ως μισθοί, στους γαιοκτήμονες ως μισθώματα βασικής γης —τόσο οι μισθοί όσο και τα μισθώματα βασικής γης είναι «μισθώματα», δηλαδή μοναδιαίες τιμές παραγωγικών συντελεστών— και στους κεφαλαιούχους ως τόκος, και όλα αυτά συνεχίζονται στην ERE· τα κέρδη και οι ζημίες περιέρχονται στους επιχειρηματίες και δεν συνεχίζονται στην ERE. Τα μισθώματα βασικής γης κεφαλαιοποιούνται στην κεφαλαιακή αξία της γης, η οποία επομένως αποφέρει το επιτόκιο στην ERE. Τι γίνεται, όμως, με τους ιδιοκτήτες; Εξαντλούνται τα εισοδήματά τους στην κατηγορία του επιχειρηματικού κέρδους και της ζημίας, την οποία μελετήσαμε στο κεφάλαιο 8, ή θα εξακολουθούν να αποκομίζουν εισόδημα πέρα από τον τόκο στην ERE;

Μέχρι τώρα είδαμε ότι οι ιδιοκτήτες επιχειρήσεων επιτελούν μια επιχειρηματική λειτουργία: τη λειτουργία της ανάληψης της αβεβαιότητας σε έναν διαρκώς μεταβαλλόμενο κόσμο. Οι ιδιοκτήτες είναι επίσης κεφαλαιούχοι, οι οποίοι προκαταβάλλουν παρόντα χρηματικά ποσά στους συντελεστές εργασίας και γης και αποκομίζουν τόκο. Μπορεί επίσης να διευθύνουν οι ίδιοι τις επιχειρήσεις τους· στην περίπτωση αυτή, αποκομίζουν έναν τεκμαρτό μισθό διεύθυνσης, διότι εκτελούν εργασία που θα μπορούσε επίσης να εκτελεστεί από υπαλλήλους.[93] Είδαμε ότι, από καταλλακτική άποψη, εργασία είναι η προσωπική ενέργεια μη ιδιοκτητών στην παραγωγή και ότι αυτός ο συντελεστής λαμβάνει μισθούς. Όταν ο ιδιοκτήτης εκτελεί ο ίδιος εργασία, τότε και αυτός αποκομίζει τεκμαρτό μισθό. Αυτός ο μισθός, βεβαίως, συνεχίζεται και στην ERE.

Υπάρχει, όμως, κάποια λειτουργία που επιτελούν οι επιχειρηματίες-ιδιοκτήτες και θα εξακολουθούσαν να επιτελούν στην ERE πέρα από την προκαταβολή κεφαλαίου ή την ενδεχόμενη διευθυντική εργασία; Η απάντηση είναι ότι πράγματι επιτελούν μια άλλη λειτουργία, για την οποία δεν μπορούν να μισθώσουν άλλους συντελεστές. Αυτή υπερβαίνει την απλή λειτουργία προκαταβολής κεφαλαίου και εξακολουθεί να υπάρχει στην ERE. Ελλείψει καλύτερου όρου, μπορεί να ονομαστεί λειτουργία λήψης αποφάσεων ή λειτουργία ιδιοκτησίας. Οι έμμισθοι διευθυντές μπορούν να διευθύνουν επιτυχώς την παραγωγή ή να επιλέγουν παραγωγικές διαδικασίες. Η τελική ευθύνη και ο έλεγχος της παραγωγής, όμως, ανήκουν αναπόφευκτα στον ιδιοκτήτη, στον επιχειρηματία του οποίου ιδιοκτησία είναι το προϊόν έως ότου πωληθεί. Οι ιδιοκτήτες είναι εκείνοι που αποφασίζουν πόσο κεφάλαιο θα επενδυθεί και σε ποιες συγκεκριμένες διαδικασίες. Και, ειδικότερα, οι ιδιοκτήτες είναι εκείνοι που πρέπει να επιλέξουν τους διευθυντές. Οι τελικές αποφάσεις σχετικά με τη χρήση της ιδιοκτησίας τους και την επιλογή των ανθρώπων που θα τη διαχειριστούν πρέπει, επομένως, να λαμβάνονται από τους ιδιοκτήτες και από κανέναν άλλον. Πρόκειται για λειτουργία αναγκαία στην παραγωγή, η οποία συνεχίζεται στην ERE, διότι ακόμη και στην ERE απαιτούνται δεξιότητες για την πρόσληψη κατάλληλων διευθυντών και την επένδυση στις αποδοτικότερες διαδικασίες· και, μολονότι αυτές οι δεξιότητες παραμένουν σταθερές, η αποτελεσματικότητα με την οποία ασκούνται θα διαφέρει από επιχείρηση σε επιχείρηση και θα αποκομίζονται αντιστοίχως διαφορετικές αποδόσεις.[94]

Ο συντελεστής λήψης αποφάσεων είναι αναγκαστικά ειδικός σε κάθε επιχείρηση. Δεν μπορούμε να ονομάσουμε μισθό εκείνο που αποφέρει, διότι δεν μπορεί ποτέ να μισθωθεί και, επομένως, δεν αποφέρει τεκμαρτό μισθό. Μπορούμε, συνεπώς, να ονομάσουμε το εισόδημα αυτού του συντελεστή «μίσθωμα της ικανότητας λήψης αποφάσεων».[95] Είναι σαφές ότι αυτό το μίσθωμα θα ισούται με την DMVP του συντελεστή, το ποσό που συνεισφέρει ειδικά στο έσοδο της επιχείρησης. Εφόσον αυτή η ικανότητα διαφέρει από ιδιοκτήτη σε ιδιοκτήτη, τα μισθώματα θα διαφέρουν αναλόγως. Αυτή η διαφορά εξηγεί τα φαινόμενα των επιχειρήσεων «υψηλού κόστους» και «χαμηλού κόστους» σε οποιονδήποτε κλάδο και δείχνει ότι οι διαφορές αποτελεσματικότητας μεταξύ επιχειρήσεων δεν είναι αποκλειστικά συνάρτηση εφήμερης αβεβαιότητας, αλλά θα εξακολουθούσαν να υπάρχουν ακόμη και στην ERE.

Εφόσον δεχόμαστε ότι οι «υπεροριακές» επιχειρήσεις ενός κλάδου —δηλαδή εκείνες με το χαμηλότερο κόστος— αποφέρουν στους ιδιοκτήτες τους μισθώματα ικανότητας λήψης αποφάσεων, τι συμβαίνει με τις «οριακές» επιχειρήσεις του κλάδου, τις επιχειρήσεις «υψηλού κόστους» που μόλις και μετά βίας παραμένουν σε λειτουργία; Αποκομίζουν οι ιδιοκτήτες τους μισθώματα ικανότητας λήψης αποφάσεων; Πολλοί οικονομολόγοι πίστεψαν ότι αυτές οι οριακές επιχειρήσεις δεν αποφέρουν τέτοιο εισόδημα, όπως πίστεψαν ότι η οριακή γη αποφέρει μηδενικό μίσθωμα. Είδαμε, όμως, ότι η οριακή γη αποφέρει κάποιο μίσθωμα, ακόμη και αν αυτό βρίσκεται «κοντά στο» μηδέν. Ομοίως, η οριακή επιχείρηση αποφέρει κάποιο μίσθωμα ικανότητας λήψης αποφάσεων. Δεν μπορούμε ποτέ να πούμε ποσοτικά πόσο θα είναι αυτό, παρά μόνο ότι θα είναι μικρότερο από τα αντίστοιχα «μισθώματα λήψης αποφάσεων» των υπεροριακών επιχειρήσεων.

Η πεποίθηση ότι οι οριακές επιχειρήσεις δεν αποφέρουν κανένα απολύτως μίσθωμα λήψης αποφάσεων φαίνεται να απορρέει από δύο σφάλματα: (1) την υπόθεση της μαθηματικής συνέχειας, έτσι ώστε διαδοχικά σημεία συγχωνεύονται· και (2) την υπόθεση ότι το «μίσθωμα» είναι κατά βάση διαφορικό και ότι, επομένως, η πιο υποδεέστερη γη ή επιχείρηση που λειτουργεί πρέπει να αποφέρει μηδέν για να θεμελιωθεί η διαφορά. Είδαμε, ωστόσο, ότι τα μισθώματα είναι «απόλυτα» — οι απολαβές και οι αξίες των οριακών προϊόντων των συντελεστών. Δεν είναι, επομένως, αναγκαίο ο πιο υποδεέστερος συντελεστής να αποφέρει μηδέν, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε όταν αντιληφθούμε ότι οι μισθοί αποτελούν υποκατηγορία των μισθωμάτων και ότι σαφώς κανείς δεν λαμβάνει μηδενικό μισθό. Έτσι, ούτε η οριακή επιχείρηση αποφέρει μηδενικό μίσθωμα λήψης αποφάσεων.

Το ότι το μίσθωμα λήψης αποφάσεων που αποφέρει η οριακή επιχείρηση πρέπει να είναι θετικό και όχι μηδενικό γίνεται προφανές εάν εξετάσουμε μια επιχείρηση της οποίας το μίσθωμα λήψης αποφάσεων είναι μηδενικό. Ο ιδιοκτήτης της θα επιτελούσε τότε ορισμένες λειτουργίες —θα λάμβανε και θα έφερε την ευθύνη για τις τελικές αποφάσεις σχετικά με την ιδιοκτησία του και θα επέλεγε τα ανώτατα διευθυντικά στελέχη— χωρίς να λαμβάνει καμία απόδοση. Και αυτό στην ERE, όπου δεν μπορεί να είναι απλώς το απρόβλεπτο αποτέλεσμα επιχειρηματικών σφαλμάτων! Αλλά δεν θα υπήρχε λόγος ο ιδιοκτήτης να συνεχίσει να επιτελεί αυτές τις λειτουργίες χωρίς απόδοση. Δεν θα εξακολουθούσε να αποκομίζει μια ψυχικά αρνητική απόδοση, διότι, όσο παρέμενε στην επιχειρηματική δραστηριότητα, θα συνέχιζε να δαπανά ενέργεια για την άσκηση της ιδιοκτησίας χωρίς να λαμβάνει τίποτε σε αντάλλαγμα.

Συνοψίζοντας, το εισόδημα που περιέρχεται στον ιδιοκτήτη μιας επιχείρησης σε μια μεταβαλλόμενη οικονομία θα αποτελείται από τέσσερα στοιχεία:

Παραμένουν στην ERE	(a)	τόκος επί του επενδεδυμένου κεφαλαίου (ομοιόμορφος στην ERE)
	(b)	μισθοί διοίκησης, όταν ο ιδιοκτήτης είναι αυτοαπασχολούμενος (καθορίζονται βάσει του DMVP)
	(c)	μισθώματα της ιδιοκτησιακής απόφασης (καθορίζονται βάσει του DMVP)
Εξαφανίζονται στην ERE	(d)	επιχειρηματικό κέρδος ή ζημία

Μέχρι τώρα εξετάζαμε σχεδόν αποκλειστικά τους κεφαλαιούχους-επιχειρηματίες. Εφόσον ο επιχειρηματίας είναι το δρων άτομο ως προς τη φυσική αβεβαιότητα, ο επενδυτής κεφαλαίου, ο οποίος μισθώνει άλλους συντελεστές και τους προκαταβάλλει αμοιβές, διαδραματίζει έναν ιδιαίτερα σημαντικό επιχειρηματικό ρόλο. Λαμβάνοντας αποφάσεις σχετικά με το πόσο και πού θα επενδύσει, είναι η κινητήρια δύναμη της σύγχρονης οικονομίας. Οι εργαζόμενοι είναι επίσης επιχειρηματίες υπό την έννοια ότι προβλέπουν τη ζήτηση στις αγορές εργασίας και επιλέγουν αναλόγως να εισέλθουν σε ορισμένες αγορές. Κάποιος που μεταναστεύει από μια χώρα σε άλλη προσδοκώντας υψηλότερο μισθό είναι, υπό αυτή την έννοια, επιχειρηματίας και μπορεί να αποκομίσει χρηματικό κέρδος ή να υποστεί ζημία από τη μετακίνησή του. Μία σημαντική διάκριση μεταξύ κεφαλαιούχων-επιχειρηματιών και εργαζομένων-επιχειρηματιών είναι ότι μόνο οι πρώτοι μπορούν να έχουν αρνητικά εισοδήματα στην παραγωγή. Ακόμη και εάν ένας εργαζόμενος μεταναστεύσει σε μια χώρα όπου η αμοιβή αποδεικνύεται χαμηλότερη από την αναμενόμενη, υφίσταται μόνο μια διαφορική ζημία, ή ζημία «ευκαιρίας», σε σχέση με όσα θα μπορούσε να είχε αποκομίσει αλλού. Εξακολουθεί, όμως, να λαμβάνει θετικό μισθό στην παραγωγή. Ακόμη και στην απίθανη περίπτωση πλεονάσματος εργασίας έναντι της γης, ο εργαζόμενος λαμβάνει μηδενικό και όχι αρνητικό μισθό. Αλλά ο κεφαλαιούχος-επιχειρηματίας, ο άνθρωπος που μισθώνει τους άλλους συντελεστές, μπορεί και πράγματι υφίσταται πραγματικές χρηματικές ζημίες από την επιχειρηματική του προσπάθεια.

Γ. Προσωπικές υπηρεσίες προς τον καταναλωτή

Μια ιδιαίτερα σημαντική κατηγορία εργαζομένων-επιχειρηματιών είναι εκείνη των πωλητών προσωπικών υπηρεσιών προς καταναλωτές. Αυτοί οι εργαζόμενοι είναι γενικά και κεφαλαιούχοι. Οι πωλητές τέτοιων υπηρεσιών —γιατροί, δικηγόροι, καλλιτέχνες συναυλιών, υπηρέτες κ.λπ. — είναι αυτοαπασχολούμενοι επιχειρηματίες οι οποίοι, εκτός από τον τόκο επί οποιουδήποτε κεφαλαίου έχουν επενδύσει, αποκομίζουν έναν τεκμαρτό «διευθυντικό» μισθό για την εργασία τους.[96,97] Έτσι, αποκομίζουν έναν ιδιαίτερο τύπο εισοδήματος: επιχειρηματική απόδοση που αποτελείται σχεδόν αποκλειστικά από εισόδημα εργασίας. Μπορούμε να ονομάσουμε αυτόν τον τύπο εργασίας άμεση εργασία, διότι είναι εργασία που χρησιμεύει άμεσα ως καταναλωτικό αγαθό αντί να μισθώνεται ως συντελεστής παραγωγής. Και εφόσον είναι καταναλωτικό αγαθό, αυτή η υπηρεσία εργασίας τιμολογείται άμεσα στην αγορά.

Ο προσδιορισμός των τιμών αυτών των αγαθών θα είναι, από την πλευρά της ζήτησης, παρόμοιος με εκείνον οποιουδήποτε καταναλωτικού αγαθού. Οι καταναλωτές αξιολογούν οριακές μονάδες της υπηρεσίας στις κλίμακες αξιών τους και αποφασίζουν πόση ποσότητα, εάν κάποια, θα αγοράσουν. Υπάρχει, όμως, διαφορά από την πλευρά της προσφοράς. Οι καμπύλες αγοραίας προσφοράς για τα περισσότερα καταναλωτικά αγαθά είναι κατακόρυφες ευθείες γραμμές, διότι η πώληση του προϊόντος, αφού αυτό παραχθεί, δεν συνεπάγεται κόστος για τον επιχειρηματία. Δεν έχει εναλλακτική χρήση γι’ αυτό. Η περίπτωση της προσωπικής υπηρεσίας, ωστόσο, είναι διαφορετική.

Πρώτον, ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί σαφή εναλλακτική της εργασίας. Δεύτερον, λόγω της διασύνδεσης της αγοράς εργασίας, ο εργαζόμενος μπορεί να μετακινηθεί σε ένα καλύτερα αμειβόμενο επάγγελμα σε υψηλότερο σημείο της παραγωγικής δομής, εάν το εισόδημά του σε αυτό το επάγγελμα δεν είναι ικανοποιητικό. Ως αποτέλεσμα, για αυτόν τον τύπο καταναλωτικού αγαθού, η καμπύλη προσφοράς είναι πιθανό να είναι σχετικά επίπεδη και να κλίνει προς τα δεξιά.

Ο πωλητής της υπηρεσίας, ή ο άμεσος εργαζόμενος, αποκομίζει, όπως όλοι οι συντελεστές, την DMVP του για τον καταναλωτή. Θα κατανέμει την εργασία του σε οποιονδήποτε κλάδο, ψηλά ή χαμηλά στην παραγωγική δομή, όπου η DMVP του θα είναι η υψηλότερη και όπου, κατά συνέπεια, ο μισθός του θα είναι ο μεγαλύτερος. Οι αρχές κατανομής, λοιπόν, μεταξύ άμεσης εργασίας και έμμεσης εργασίας στην παραγωγή είναι ίδιες με εκείνες μεταξύ των διαφόρων κλάδων έμμεσης παραγωγικής χρήσης.

Δ. Αγοραίος υπολογισμός και τεκμαρτές απολαβές

Είδαμε ότι ένας μουσικός ή ένας γιατρός αποκομίζει μισθό χωρίς να είναι μισθωτός υπάλληλος· οι μισθοί τους εμπεριέχονται τεκμαρτά στο εισόδημα που λαμβάνουν, μολονότι το λαμβάνουν απευθείας από τους καταναλωτές.

Στον πραγματικό κόσμο, κάθε λειτουργία δεν επιτελείται κατ' ανάγκην από διαφορετικό πρόσωπο. Το ίδιο πρόσωπο μπορεί να είναι γαιοκτήμονας και εργαζόμενος. Ομοίως, μια συγκεκριμένη επιχείρηση ή, μάλλον, ο ιδιοκτήτης ή οι ιδιοκτήτες της μπορεί να κατέχουν γη και να συμμετέχουν στην παραγωγή κεφαλαιουχικών αγαθών. Ο ιδιοκτήτης μπορεί επίσης να διευθύνει τη δική του επιχείρηση. Στην πράξη, οι διαφορετικές πηγές εισοδήματος μπορούν να διαχωριστούν μόνο με αναφορά σε αυτά τα εισοδήματα όπως καθορίζονται από τις τιμές στην αγορά. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι ένας άνθρωπος κατέχει μια επιχείρηση που επενδύει το κεφάλαιό της, κατέχει τη δική της βασική γη και παράγει ένα κεφαλαιουχικό αγαθό, και ότι ο ίδιος διευθύνει την εγκατάσταση. Λαμβάνει καθαρό εισόδημα 1.000 ουγγιών χρυσού κατά τη διάρκεια ενός έτους. Πώς μπορεί να εκτιμήσει τις διαφορετικές πηγές του εισοδήματός του; Ας υποθέσουμε ότι είχε επενδύσει 5.000 ουγγιές χρυσού στην επιχείρηση. Εξετάζει την οικονομία και διαπιστώνει ότι εκείνο που μπορεί με αρκετή βεβαιότητα να ονομάσει επικρατούν επιτόκιο, προς το οποίο τείνει η οικονομία, είναι 5 τοις εκατό. Συμπεραίνει τότε ότι 250 ουγγιές χρυσού από το καθαρό εισόδημά του ήταν τεκμαρτός τόκος. Κατόπιν εκτιμά κατά προσέγγιση τι θα είχε λάβει ως μισθό διεύθυνσης εάν είχε εργαστεί σε μια ανταγωνιστική επιχείρηση αντί να ασχοληθεί με αυτή την επιχείρηση. Ας υποθέσουμε ότι εκτιμά πως αυτό θα ήταν 500 ουγγιές χρυσού. Έπειτα εξετάζει τη βασική γη του. Τι θα μπορούσε να είχε λάβει για τη γη εάν την είχε εκμισθώσει αντί να τη χρησιμοποιεί ο ίδιος στην επιχείρηση; Ας πούμε ότι θα μπορούσε να είχε λάβει 400 ουγγιές ως εισόδημα από μίσθωμα της γης.

Ο ιδιοκτήτης μας έλαβε, λοιπόν, καθαρό χρηματικό εισόδημα, ως γαιοκτήμονας-κεφαλαιούχος-εργαζόμενος-επιχειρηματίας, 1.000 ουγγιών χρυσού για το έτος. Κατόπιν εκτιμά ποια ήταν τα κόστη του σε χρηματικούς όρους. Αυτά τα κόστη δεν είναι οι ρητές χρηματικές δαπάνες του, οι οποίες έχουν ήδη αφαιρεθεί για να υπολογιστεί το καθαρό εισόδημά του, αλλά οι τεκμαρτές δαπάνες του, δηλαδή οι ευκαιρίες που θυσίασε ασχολούμενος με την επιχείρηση. Αθροίζοντας αυτά τα κόστη, διαπιστώνει ότι ανέρχονται συνολικά σε:

250 ουγγιές χρυσού	τόκος
500 ουγγιές χρυσού	μισθοί
400 ουγγιές χρυσού	μίσθωμα
1150 ουγγιές χρυσού	συνολικό κόστος ευκαιρίας

Έτσι, ο επιχειρηματίας υπέστη ζημία 150 ουγγιών κατά την περίοδο. Εάν τα κόστη ευκαιρίας του ήταν χαμηλότερα από 1.000, θα είχε αποκομίσει επιχειρηματικό κέρδος.

Είναι αλήθεια ότι τέτοιες εκτιμήσεις δεν είναι ακριβείς. Οι εκτιμήσεις σχετικά με το τι θα είχε λάβει δεν μπορούν ποτέ να είναι απολύτως ακριβείς. Αλλά αυτό το εργαλείο *ex post* υπολογισμού είναι απαραίτητο. Είναι ο μόνος τρόπος με τον οποίο ένας άνθρωπος μπορεί να καθοδηγήσει τις *ex ante* αποφάσεις του, τις μελλοντικές του δράσεις. Μέσω αυτού του υπολογισμού μπορεί να αντιληφθεί ότι υφίσταται ζημία σε αυτή την επιχείρηση. Εάν η ζημία συνεχιστεί για πολύ ακόμη, θα παρακινηθεί να μεταφέρει τους διάφορους πόρους του σε άλλους κλάδους παραγωγής. Μόνο μέσω τέτοιων εκτιμήσεων μπορεί ένας ιδιοκτήτης περισσότερων του ενός τύπων συντελεστών στην επιχείρηση να προσδιορίζει τα κέρδη ή τις ζημίες του σε οποιαδήποτε κατάσταση και κατόπιν να κατανέμει τους πόρους του επιδιώκοντας τα μεγαλύτερα κέρδη.

Μια πολύ σημαντική πτυχή τέτοιων εκτιμήσεων τεκμαρτών εισοδημάτων έχει παραβλεφθεί: δεν μπορούν να υπάρξουν τεκμαρτές εκτιμήσεις χωρίς ρητή αγορά! Όταν ένας επιχειρηματίας λαμβάνει εισόδημα, με άλλα λόγια, λαμβάνει ένα σύμπλεγμα διαφόρων λειτουργικών εισοδημάτων. Για να τα απομονώσει μέσω υπολογισμού, πρέπει να υπάρχει μια εξωτερική αγορά στην οποία να μπορεί να αναφερθεί. Αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό σημείο, διότι, όπως θα δούμε σύντομα λεπτομερώς, θέτει έναν πολύ σημαντικό περιορισμό στο δυνητικό σχετικό μέγεθος μιας μεμονωμένης επιχείρησης στην αγορά.

Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι επιστρέφουμε για λίγο στο παλαιό υποθετικό μας παράδειγμα, στο οποίο κάθε επιχείρηση ανήκει από κοινού σε όλους τους ιδιοκτήτες των συντελεστών της. Στην περίπτωση αυτή δεν υπάρχει κανένας απολύτως διαχωρισμός μεταξύ εργαζομένων, γαιοκτημόνων, κεφαλαιούχων και επιχειρηματιών. Δεν θα υπήρχε, επομένως, τρόπος να διαχωριστούν τα εισοδήματα από μισθούς που λαμβάνονται από τα εισοδήματα από τόκο ή μισθώματα ή από τα κέρδη. Και τώρα φτάνουμε τελικά στον λόγο για τον οποίο η οικονομία δεν μπορεί να αποτελείται εξ ολοκλήρου από τέτοιες επιχειρήσεις, που ονομάζονται «συνεταιρισμοί παραγωγών».[98] Διότι, χωρίς εξωτερική αγορά για τους μισθούς, τα μισθώματα και τον τόκο, δεν θα υπήρχε ορθολογικός τρόπος για τους επιχειρηματίες να κατανέμουν συντελεστές σύμφωνα με τις επιθυμίες των καταναλωτών. Κανείς δεν θα γνώριζε πού θα μπορούσε να διαθέσει τη γη ή την εργασία του ώστε να εξασφαλίσει τα μέγιστα χρηματικά οφέλη. Κανένας επιχειρηματίας δεν θα γνώριζε πώς να συνδυάσει τους συντελεστές με τους παραγωγικότερους σε όρους αξίας τρόπους ώστε να αποκομίσει το μεγαλύτερο κέρδος. Δεν θα μπορούσε να υπάρξει αποτελεσματικότητα στην παραγωγή, διότι θα έλειπε η απαιτούμενη γνώση. Το παραγωγικό σύστημα θα βρισκόταν σε πλήρες χάος και όλοι θα ζημιώνονταν, είτε υπό την ιδιότητά τους ως καταναλωτών είτε ως παραγωγών. Είναι σαφές ότι ένας κόσμος συνεταιρισμών παραγωγών θα κατέρρεε σε οποιαδήποτε οικονομία πέρα από την πιο πρωτόγονη, διότι δεν θα μπορούσε να πραγματοποιεί υπολογισμούς και,

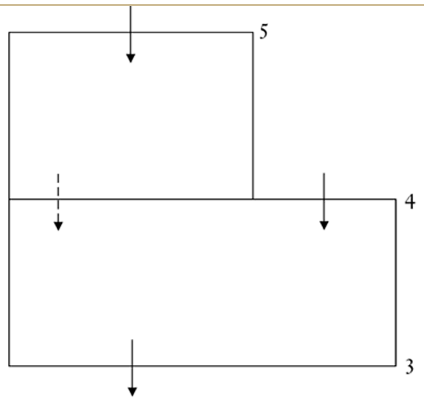
επομένως, δεν θα μπορούσε να οργανώσει τους παραγωγικούς συντελεστές ώστε να ικανοποιούν τις επιθυμίες των καταναλωτών και, συνεπώς, να εξασφαλίζουν τα υψηλότερα εισοδήματα για τους παραγωγούς.

Ε. Κάθετη ολοκλήρωση και μέγεθος της επιχείρησης

Στην ελεύθερη οικονομία υπάρχουν ρητή αγορά διαχρονικής ανταλλαγής, αγορά εργασίας και αγορά μίσθωσης γης. Είναι σαφές ότι, ενώ ένας κόσμος συνεταιρισμών παραγωγών θα οδηγούσε σε χάος, άλλα κρίσιμα σημεία, ακόμη και πριν από αυτό, θα εισήγαν, τρόπον τινά, μικρές εστίες χάους στο παραγωγικό σύστημα. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι οι εργαζόμενοι διαχωρίζονται από τους κεφαλαιούχους, αλλά ότι όλοι οι κεφαλαιούχοι κατέχουν τη δική τους βασική γη. Ας υποθέσουμε επιπλέον ότι, για τον έναν ή τον άλλον λόγο, κανένας κεφαλαιούχος δεν μπορεί να εκμισθώσει τη γη του σε κάποια άλλη επιχείρηση. Στην περίπτωση αυτή, η γη και ένα συγκεκριμένο κεφάλαιο και παραγωγική διαδικασία συνδέονται αδιάρρηκτα μεταξύ τους. Δεν θα υπήρχε ορθολογικός τρόπος κατανομής της γης στην παραγωγή, διότι δεν θα είχε πουθενά ρητή τιμή. Εφόσον οι παραγωγοί θα υφίσταντο μεγάλες ζημίες, η ελεύθερη αγορά δεν θα καθιέρωνε ποτέ μια τέτοια κατάσταση. Διότι η ελεύθερη αγορά τείνει πάντοτε να οργανώνει τις υποθέσεις έτσι ώστε οι επιχειρηματίες να αποκομίζουν το μεγαλύτερο κέρδος εξυπηρετώντας τον καταναλωτή καλύτερα και αποτελεσματικότερα. Εφόσον η απουσία υπολογισμού δημιουργεί σοβαρές αναποτελεσματικότητες στο σύστημα, προκαλεί επίσης μεγάλες ζημίες. Μια τέτοια κατάσταση —απουσία υπολογισμού— δεν θα εγκαθιδρυόταν, επομένως, ποτέ σε μια ελεύθερη αγορά, ιδίως αφού μια ανεπτυγμένη οικονομία έχει ήδη αναπτύξει υπολογισμό και αγορά.

Εάν αυτό ισχύει για περιπτώσεις όπως ένας κόσμος συνεταιρισμών παραγωγών και η απουσία αγοράς μίσθωσης, ισχύει επίσης, σε μικρότερη κλίμακα, για την «κάθετη ολοκλήρωση» και το μέγεθος μιας επιχείρησης. Κάθετη ολοκλήρωση υπάρχει όταν μια επιχείρηση παράγει όχι μόνο σε ένα στάδιο παραγωγής, αλλά σε δύο ή περισσότερα. Για παράδειγμα, μια επιχείρηση γίνεται τόσο μεγάλη ώστε αγοράζει εργασία, γη και κεφαλαιουχικά αγαθά πέμπτης τάξης, κατόπιν επεξεργάζεται αυτά τα κεφαλαιουχικά αγαθά και παράγει άλλα κεφαλαιουχικά αγαθά τέταρτης τάξης. Σε άλλη εγκατάσταση, επεξεργάζεται έπειτα τα κεφαλαιουχικά αγαθά τέταρτης τάξης έως ότου γίνουν κεφαλαιουχικά αγαθά τρίτης τάξης. Κατόπιν πωλεί το προϊόν τρίτης τάξης.

Η κάθετη ολοκλήρωση, βεβαίως, επιμηκύνει την περίοδο παραγωγής για κάθε επιχείρηση, δηλαδή παρατείνει τον χρόνο προτού η επιχείρηση μπορέσει να ανακτήσει την επένδυσή της στην παραγωγική διαδικασία. Η απόδοση από τόκο καλύπτει τότε τον χρόνο δύο ή περισσότερων σταδίων αντί ενός.[99] Εμπλέκεται, ωστόσο, ένα σημαντικότερο ζήτημα: ο ρόλος των τεκμαρτών απολαβών και του υπολογισμού σε μια κάθετα ολοκληρωμένη επιχείρηση. Ας εξετάσουμε την περίπτωση της ολοκληρωμένης επιχείρησης που παρουσιάζεται στο Σχήμα 65.

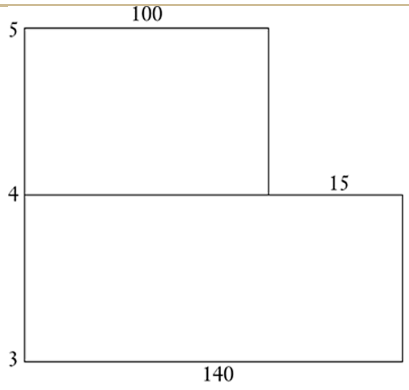

ΣΧΗΜΑ 65. ΚΙΝΗΣΗ ΑΓΑΘΩΝ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΣΕ ΜΙΑ ΚΑΘΕΤΑ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ

Το Σχήμα 65 απεικονίζει μια κάθετα ολοκληρωμένη επιχείρηση· τα βέλη αντιπροσωπεύουν την κίνηση αγαθών και υπηρεσιών, όχι χρήματος. Η επιχείρηση αγοράζει συντελεστές εργασίας και γης τόσο στο πέμπτο όσο και στο τέταρτο στάδιο· παράγει επίσης η ίδια τα κεφαλαιουχικά αγαθά του τέταρτου σταδίου και τα χρησιμοποιεί σε άλλη εγκατάσταση για να παραγάγει ένα αγαθό κατώτερου σταδίου. Αυτή η εσωτερική κίνηση στην επιχείρηση εκφράζεται με το διάστικτο βέλος.

Χρησιμοποιεί μια τέτοια επιχείρηση υπολογισμό στο εσωτερικό της και, εάν ναι, πώς; Ναι. Η επιχείρηση υποθέτει ότι πωλεί στον εαυτό της το κεφαλαιουχικό αγαθό τέταρτης βαθμίδας. Διαχωρίζει το καθαρό εισόδημά της ως παραγωγού κεφαλαίου τέταρτης βαθμίδας από τον ρόλο της ως παραγωγού κεφαλαίου τρίτης βαθμίδας. Υπολογίζει το καθαρό εισόδημα για κάθε χωριστό τμήμα της επιχείρησης και κατανέμει πόρους σύμφωνα με το κέρδος ή τη ζημία κάθε τμήματος. Μπορεί να πραγματοποιεί έναν τέτοιο εσωτερικό υπολογισμό μόνο επειδή μπορεί να ανατρέχει σε μια υφιστάμενη ρητή αγοραία τιμή για το κεφαλαιουχικό αγαθό του τέταρτου σταδίου. Με άλλα λόγια, μια επιχείρηση μπορεί να εκτιμήσει με ακρίβεια το κέρδος ή τη ζημία που πραγματοποιεί σε ένα στάδιο της δραστηριότητάς της μόνο εξακριβώνοντας την τεκμαρτή τιμή του εσωτερικού της προϊόντος, και μπορεί να το κάνει αυτό μόνο εάν έχει διαμορφωθεί αλλού μια εξωτερική αγοραία τιμή για αυτό το προϊόν.

Για να το καταδείξουμε, ας υποθέσουμε ότι μια επιχείρηση είναι κάθετα ολοκληρωμένη σε δύο στάδια, με κάθε στάδιο να καλύπτει χρονικό διάστημα ενός έτους. Το γενικό επιτόκιο στην οικονομία τείνει προς το 5 τοις εκατό ετησίως. Αυτή η συγκεκριμένη επιχείρηση, ας πούμε η Jones Manufacturing Company, αγοράζει και πωλεί τους συντελεστές της όπως παρουσιάζεται στο Σχήμα 66.

Σχημα 66. Υπολογισμος εντος μιας καθετα ολοκληρωμενης επιχειρησης

Αυτή η κάθετα ολοκληρωμένη επιχείρηση αγοράζει συντελεστές στην πέμπτη βαθμίδα έναντι 100 ουγγιών και πρωτογενείς συντελεστές στην τέταρτη βαθμίδα έναντι 15 ουγγιών· πωλεί το τελικό προϊόν έναντι 140 ουγγιών. Φαίνεται ότι αποκόμισε σημαντικό επιχειρηματικό κέρδος από τις δραστηριότητές της, αλλά μπορεί να εξακριβώσει ποιο στάδιο ή ποια στάδια παρουσιάζουν αυτή την κερδοφόρα επίδοση; Εάν υπάρχει εξωτερική αγορά για το προϊόν του σταδίου που έχει ενσωματώσει κάθετα η επιχείρηση —του σταδίου 4—, η Jones Company μπορεί να υπολογίσει την κερδοφορία συγκεκριμένων σταδίων της δραστηριότητάς της. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι η τιμή του κεφαλαιουχικού αγαθού τέταρτης τάξης στην εξωτερική αγορά είναι 103 ουγγιές. Η Jones Company εκτιμά τότε την τεκμαρτή τιμή αυτού του ενδιάμεσου προϊόντος στο ποσό που θα είχε αποφέρει στην αγορά εάν είχε πωληθεί εκεί. Αυτή η τιμή θα είναι περίπου 103 ουγγιές.[100] Υποθέτοντας ότι η τιμή εκτιμάται στις 103, το συνολικό χρηματικό ποσό που δαπανά η εγκατάσταση κατώτερης τάξης της Jones για συντελεστές είναι 15 — ρητή δαπάνη για πρωτογενείς συντελεστές— συν 103 —τεκμαρτή δαπάνη για κεφαλαιουχικά αγαθά—, δηλαδή συνολικά 118.

Η Jones Company μπορεί τώρα να υπολογίσει τα κέρδη ή τις ζημίες σε κάθε στάδιο της δραστηριότητάς της. Το «ανώτερο» στάδιο αγόρασε συντελεστές έναντι 100 ουγγιών και τους «πώλησε» έναντι 103. Αποκόμισε απόδοση 3 τοις εκατό επί της επένδυσής του. Το κατώτερο στάδιο αγόρασε τους συντελεστές του έναντι 118 ουγγιών και πώλησε το προϊόν έναντι 140 ουγγιών, αποκομίζοντας απόδοση 29 τοις εκατό. Είναι προφανές ότι, αντί να απολαμβάνει γενική κερδοφορία, η Jones Company υπέστη επιχειρηματική ζημία 2 τοις εκατό στο προγενέστερο στάδιό της και αποκόμισε κέρδος 24 τοις εκατό στο μεταγενέστερο. Γνωρίζοντάς το αυτό, θα μεταφέρει πόρους από το ανώτερο στο κατώτερο στάδιο σύμφωνα με την αντίστοιχη κερδοφορία τους και, επομένως, σύμφωνα με τις επιθυμίες των καταναλωτών. Ίσως εγκαταλείψει εντελώς το ανώτερο στάδιό της, αγοράζοντας το κεφαλαιουχικό αγαθό από εξωτερική επιχείρηση και συγκεντρώνοντας τους πόρους της στο πιο κερδοφόρο κατώτερο στάδιο.

Από την άλλη πλευρά, ας υποθέσουμε ότι δεν υπάρχει εξωτερική αγορά, δηλαδή ότι η Jones Company είναι ο μοναδικός παραγωγός του ενδιάμεσου αγαθού. Στην περίπτωση αυτή, δεν θα είχε κανέναν τρόπο να γνωρίζει ποιο στάδιο λειτουργούσε επικερδώς και ποιο όχι. Επομένως, δεν θα είχε κανέναν τρόπο να γνωρίζει πώς να κατανείμει τους συντελεστές στα διάφορα στάδια. Δεν θα υπήρχε τρόπος να εκτιμήσει οποιαδήποτε τεκμαρτή τιμή ή κόστος ευκαιρίας για το κεφαλαιουχικό αγαθό στο συγκεκριμένο στάδιο. Κάθε εκτίμηση θα ήταν εντελώς αυθαίρετη και δεν θα είχε ουσιαστική σχέση με τις οικονομικές συνθήκες.

Εν ολίγοις, εάν δεν υπήρχε αγορά για ένα προϊόν και όλες οι ανταλλαγές του ήταν εσωτερικές, δεν θα υπήρχε τρόπος για μια επιχείρηση ή για οποιονδήποτε άλλον να προσδιορίσει τιμή για το αγαθό. Μια επιχείρηση μπορεί να εκτιμήσει τεκμαρτή τιμή όταν υπάρχει εξωτερική αγορά· αλλά όταν απουσιάζει αγορά, το αγαθό δεν μπορεί να έχει τιμή, είτε τεκμαρτή είτε ρητή. Οποιοσδήποτε αριθμός θα μπορούσε να είναι μόνο αυθαίρετο σύμβολο. Αδυνατώντας να υπολογίσει τιμή, η επιχείρηση δεν θα μπορούσε να κατανείμει ορθολογικά συντελεστές και πόρους από το ένα στάδιο στο άλλο.

Εφόσον η ελεύθερη αγορά τείνει πάντοτε να καθιερώνει τον αποδοτικότερο και πιο επικερδή τύπο παραγωγής —είτε ως προς το είδος του αγαθού είτε ως προς τη μέθοδο παραγωγής, την κατανομή των συντελεστών ή το μέγεθος της επιχείρησης—, πρέπει να συμπεράνουμε ότι η πλήρης κάθετη ολοκλήρωση για ένα προϊόν που είναι κεφαλαιουχικό αγαθό δεν μπορεί ποτέ να καθιερωθεί στην ελεύθερη αγορά πέρα από το πρωτόγονο επίπεδο. Για κάθε κεφαλαιουχικό αγαθό πρέπει να υπάρχει μια σαφώς διαμορφωμένη αγορά στην οποία οι επιχειρήσεις αγοράζουν και πωλούν αυτό το αγαθό. Είναι προφανές ότι αυτός ο οικονομικός νόμος θέτει ένα συγκεκριμένο ανώτατο όριο στο σχετικό μέγεθος οποιασδήποτε επιχείρησης στην ελεύθερη αγορά.[101] Εξαιτίας αυτού του νόμου, οι επιχειρήσεις δεν μπορούν να συγχωνευθούν ή να συμπήξουν καρτέλ για την πλήρη κάθετη ολοκλήρωση σταδίων ή προϊόντων. Εξαιτίας αυτού του νόμου, δεν μπορεί ποτέ να υπάρξει Ένα Μεγάλο Καρτέλ που να καλύπτει ολόκληρη την οικονομία ή συγχωνεύσεις έως ότου Μία Μεγάλη Επιχείρηση κατέχει όλα τα παραγωγικά περιουσιακά στοιχεία της οικονομίας. Η ισχύς αυτού του νόμου πολλαπλασιάζεται καθώς διευρύνεται η περιοχή της οικονομίας και καθώς οι νησίδες χάους χωρίς δυνατότητα υπολογισμού διογκώνονται σε μεγάλες μάζες και ηπείρους. Καθώς διευρύνεται η περιοχή όπου ο υπολογισμός είναι αδύνατος, αυξάνονται οι βαθμοί ανορθολογισμού, εσφαλμένης κατανομής, ζημίας, εξαθλίωσης κ.λπ. Υπό έναν ιδιοκτήτη ή ένα καρτέλ για ολόκληρο το παραγωγικό σύστημα, δεν θα υπήρχε κανένα πεδίο στο οποίο θα ήταν δυνατός ο υπολογισμός και, επομένως, θα επικρατούσε πλήρες οικονομικό χάος.[102]

Ο οικονομικός υπολογισμός γίνεται ολοένα σημαντικότερος καθώς η οικονομία της αγοράς αναπτύσσεται και προοδεύει, καθώς αυξάνονται τα στάδια και η πολυπλοκότητα των τύπων και της ποικιλίας των κεφαλαιουχικών αγαθών. Ολοένα σημαντικότερη για τη διατήρηση μιας ανεπτυγμένης οικονομίας είναι, επομένως, η διατήρηση αγορών για όλα τα κεφαλαιουχικά και τα άλλα παραγωγικά αγαθά.

Η ανάλυσή μας διευρύνει την περίφημη συζήτηση για τη δυνατότητα οικονομικού υπολογισμού υπό τον σοσιαλισμό, την οποία εγκαινίασε ο καθηγητής Ludwig von Mises πριν από περισσότερα από 40 χρόνια.[103] Ο Mises, ο οποίος είχε τον τελευταίο όπως και τον πρώτο λόγο σε αυτή την αντιπαράθεση, απέδειξε αδιάσειστα ότι ένα σοσιαλιστικό οικονομικό σύστημα δεν μπορεί να πραγματοποιήσει υπολογισμό, διότι στερείται αγοράς και, επομένως, τιμών για τα παραγωγικά και ιδίως για τα κεφαλαιουχικά αγαθά.[104] Τώρα βλέπουμε ότι, παραδόξως, ο λόγος για τον οποίο μια σοσιαλιστική οικονομία δεν μπορεί να πραγματοποιήσει υπολογισμό δεν είναι ειδικά ότι είναι σοσιαλιστική! Σοσιαλισμός είναι το σύστημα στο οποίο το κράτος καταλαμβάνει διά της βίας τον έλεγχο όλων των μέσων παραγωγής στην οικονομία. Ο λόγος της αδυναμίας υπολογισμού υπό τον σοσιαλισμό είναι ότι ένας φορέας κατέχει ή διευθύνει τη χρήση όλων των πόρων της οικονομίας. Θα πρέπει να είναι σαφές ότι δεν έχει σημασία εάν αυτός ο μοναδικός φορέας είναι το κράτος, ένας ιδιώτης ή ένα ιδιωτικό καρτέλ. Σε οποιαδήποτε από αυτές τις περιπτώσεις, δεν υπάρχει δυνατότητα υπολογισμού πουθενά στην παραγωγική δομή, διότι οι παραγωγικές διαδικασίες θα ήταν

αποκλειστικά εσωτερικές και χωρίς αγορές. Δεν θα μπορούσε να υπάρξει υπολογισμός και, επομένως, θα επικρατούσαν πλήρης οικονομικός ανορθολογισμός και χάος, είτε ο μοναδικός ιδιοκτήτης ήταν το κράτος είτε ιδιώτες.

Η διαφορά μεταξύ της κρατικής και της ιδιωτικής περίπτωσης είναι ότι ο οικονομικός μας νόμος αποκλείει το ενδεχόμενο να εγκαθιδρύσουν ποτέ οι άνθρωποι ένα τέτοιο σύστημα σε μια κοινωνία ελεύθερης αγοράς. Πολύ μικρότερα δεινά εμποδίζουν τους επιχειρηματίες να δημιουργήσουν ακόμη και νησίδες αδυναμίας υπολογισμού, πόσο μάλλον να πολλαπλασιάσουν απείρως τέτοια σφάλματα εξαλείφοντας εντελώς τη δυνατότητα υπολογισμού. Το κράτος, όμως, δεν ακολουθεί και δεν μπορεί να ακολουθεί τέτοιους οδηγούς κέρδους και ζημίας· οι αξιωματούχοι του δεν συγκρατούνται από τον φόβο ζημιών από τη σύσταση καρτέλ που καλύπτουν τα πάντα για ένα ή περισσότερα κάθετα ολοκληρωμένα προϊόντα. Το κράτος είναι ελεύθερο να επιχειρήσει την εφαρμογή του σοσιαλισμού χωρίς να λαμβάνει υπόψη τέτοια ζητήματα. Ενώ, επομένως, δεν υπάρχει δυνατότητα οικονομίας μίας επιχείρησης ή ακόμη και κάθετα ολοκληρωμένου προϊόντος μίας επιχείρησης, υπάρχει μεγάλος κίνδυνος σε μια απόπειρα επιβολής σοσιαλισμού από το κράτος. Περαιτέρω συζήτηση του κράτους και της κρατικής παρέμβασης θα βρεθεί στο κεφάλαιο 12 αυτού του βιβλίου.

Ένας παράδοξος μύθος έχει γίνει αρκετά δημοφιλής μεταξύ των συγγραφέων της σοσιαλιστικής πλευράς στην αντιπαράθεση για τον οικονομικό υπολογισμό. Έχει ως εξής: Ο Mises, στο αρχικό του άρθρο, υποστήριξε «θεωρητικά» ότι δεν μπορούσε να υπάρξει οικονομικός υπολογισμός υπό τον σοσιαλισμό· ο Barone απέδειξε μαθηματικά ότι αυτό είναι εσφαλμένο και ότι ο υπολογισμός είναι δυνατός· οι Hayek και Robbins αναγνώρισαν την εγκυρότητα αυτής της απόδειξης, αλλά κατόπιν υποστήριξαν ότι ο υπολογισμός δεν θα ήταν «πρακτικά εφικτός». Το συμπέρασμα είναι ότι το επιχείρημα του Mises έχει ανασκευαστεί και ότι το μόνο που χρειάζεται ο σοσιαλισμός είναι ορισμένα πρακτικά μέσα —ίσως υπολογιστικές μηχανές— ή οικονομικοί σύμβουλοι για να καταστούν δυνατοί ο υπολογισμός και το «μέτρημα των εξισώσεων».

Αυτός ο μύθος είναι σχεδόν εξ ολοκλήρου εσφαλμένος από την αρχή έως το τέλος. Καταρχάς, η διχοτομία μεταξύ «θεωρητικού» και «πρακτικού» είναι ψευδής. Στην οικονομική επιστήμη, όλα τα επιχειρήματα είναι θεωρητικά. Και εφόσον η οικονομική επιστήμη εξετάζει τον πραγματικό κόσμο, αυτά τα θεωρητικά επιχειρήματα είναι από τη φύση τους και «πρακτικά».

Αφού απορριφθεί η ψευδής διχοτομία, γίνεται φανερή η πραγματική φύση της «απόδειξης» του Barone. Δεν είναι τόσο «θεωρητική» όσο άσχετη με το ζήτημα. Η απόδειξη μέσω παράθεσης μαθηματικών εξισώσεων δεν είναι καθόλου απόδειξη. Εφαρμόζεται, στην καλύτερη περίπτωση, μόνο στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία. Προφανώς, ολόκληρη η συζήτησή μας για το πρόβλημα του υπολογισμού εφαρμόζεται στον πραγματικό κόσμο και μόνο σε αυτόν. Δεν μπορεί να υπάρξει πρόβλημα υπολογισμού στην ERE, διότι εκεί δεν χρειάζεται κανένας υπολογισμός. Προφανώς, δεν χρειάζεται να υπολογίζονται κέρδη και ζημίες όταν όλα τα μελλοντικά δεδομένα είναι γνωστά εξαρχής και όταν δεν υπάρχουν κέρδη και ζημίες. Στην ERE, η καλύτερη κατανομή των πόρων πραγματοποιείται αυτόματα. Το να αποδείξει ο Barone ότι η δυσκολία του υπολογισμού δεν υπάρχει στην ERE δεν αποτελεί λύση· είναι απλώς μια επίμονη μαθηματική επεξεργασία του προφανούς.[105] Η δυσκολία του υπολογισμού αφορά μόνο τον πραγματικό κόσμο.[106]

4. Τα οικονομικά της τοποθεσίας και των χωρικών σχέσεων

Ένας πολύ δημοφιλής κλάδος της οικονομικής επιστήμης είναι το «διεθνές εμπόριο». Σε μια αμιγώς ελεύθερη αγορά, όπως εκείνη που αναλύουμε στο μεγαλύτερο μέρος αυτού του έργου, δεν μπορεί να υπάρχει πρόβλημα «διεθνούς εμπορίου». Διότι τα έθνη θα μπορούσαν ενδεχομένως να εξακολουθούν να υπάρχουν ως πολιτισμικές εκφράσεις, αλλά όχι ως μονάδες με οικονομική σημασία. Εφόσον δεν θα υπήρχαν ούτε εμπορικοί ούτε άλλοι φραγμοί μεταξύ των εθνών ούτε διαφορές νομισμάτων, το «διεθνές εμπόριο» θα γινόταν απλό παράρτημα μιας γενικής μελέτης του εμπορίου μεταξύ τόπων. Δεν θα είχε σημασία εάν το εμπόριο διεξαγόταν εντός ή εκτός ενός έθνους.[107]

Οι νόμοι της ελεύθερης αγοράς που διατυπώνουμε εφαρμόζονται, επομένως, σε ολόκληρη την έκταση της αγοράς, δηλαδή στον «κόσμο» ή στον «πολιτισμένο κόσμο». Στην περίπτωση μιας εντελώς απομονωμένης χώρας, οι νόμοι θα εφαρμόζονταν σε ολόκληρη εκείνη την περιοχή. Έτσι, το καθαρό επιτόκιο θα τείνει να είναι ενιαίο σε ολόκληρο τον κόσμο, οι τιμές του ίδιου αγαθού θα τείνουν να είναι παντού ενιαίες και, επομένως, το ίδιο θα ισχύει για τους μισθούς του ίδιου είδους εργασίας.

Οι μισθοί θα τείνουν προς την ομοιομορφία για την ίδια εργασία σε διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές με τον ίδιο ακριβώς τρόπο όπως μεταξύ κλάδων ή επιχειρήσεων. Κάθε προσωρινή διαφορά θα παρακινεί τους εργαζομένους να μετακινούνται από την περιοχή χαμηλών μισθών προς την περιοχή υψηλών μισθών και τις επιχειρήσεις να μετακινούνται από τη δεύτερη προς την πρώτη, έως ότου επιτευχθεί ισορροπία. Και πάλι, όπως στη γενικότερη περίπτωση που εξετάσαμε παραπάνω, οι εργαζόμενοι μπορεί να έχουν ιδιαίτερες προτιμήσεις ή αποστροφές για την εργασία σε μια ορισμένη περιοχή, όπως είδαμε ότι μπορεί να έχουν για την εργασία σε έναν ορισμένο κλάδο. Μπορεί να υπάρχει ένα γενικό ψυχικό όφελος από τη διαβίωση και την εργασία σε έναν ορισμένο τόπο και μια ψυχική απαρέσκεια που συνδέεται με την εργασία σε κάποια άλλη τοποθεσία. Εφόσον εκείνοι που εξισώνονται είναι οι ψυχικοί και όχι οι χρηματικοί μισθοί, οι χρηματικοί μισθοί θα εξισώνονται σε ολόκληρο τον κόσμο με την προσθήκη ή την αφαίρεση των αρνητικών ή θετικών ψυχικών συνιστωσών που συνδέονται με την τοποθεσία.

Το ότι οι τιμές κάθε αγαθού θα είναι ενιαίες σε ολόκληρο τον κόσμο στηρίζεται σε έναν ακριβή ορισμό του όρου «αγαθό». Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι το σιτάρι καλλιεργείται στο Kansas και ότι το μεγαλύτερο μέρος των καταναλωτών του σιταριού βρίσκεται στη New York. Το σιτάρι στο Kansas, ακόμη και όταν είναι έτοιμο για αποστολή, δεν είναι το ίδιο αγαθό με το σιτάρι στη New York. Μπορεί να είναι το ίδιο φυσικοχημικό σύνολο, αλλά δεν είναι το ίδιο αγαθό ως προς την αντικειμενική αξία χρήσης του για τους καταναλωτές. Εν ολίγοις, το σιτάρι στο Kansas είναι κεφαλαιουχικό αγαθό ανώτερου σταδίου από το σιτάρι στη New York, όταν ο καταναλωτής βρίσκεται στη New York και όχι στο Kansas. Η μεταφορά του σιταριού στη New York είναι ένα στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας. Η τιμή του σιταριού στο Kansas θα τείνει, επομένως, να ισούται με την τιμή του σιταριού στη New York μείον τα αναγκαία κόστη μεταφοράς από το Kansas στη New York.

Τι καθορίζει πώς θα κατανεμηθούν οι άνθρωποι και οι επιχειρήσεις πάνω στη γη; Προφανώς, ο κύριος παράγοντας είναι η οριακή παραγωγικότητα της εργασίας. Αυτή θα διαφέρει από τόπο σε τόπο ανάλογα με την κατανομή των φυσικών πόρων και την κατανομή του κεφαλαιουχικού

εξοπλισμού που έχει κληρονομηθεί από τους προγόνους. Ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει την τοποθεσία θα είναι οι θετικές ή αρνητικές προτιμήσεις για ορισμένες περιοχές, όπως είδαμε παραπάνω. Η πραγματική διασπορά πάνω στη γη προκαλείται κυρίως από την κατανομή της παραγωγικής γης και των φυσικών πόρων στην επιφάνειά της. Αυτή υπήρξε μία από τις κύριες δυνάμεις που περιόρισαν τη συγκέντρωση της βιομηχανίας, το μέγεθος κάθε επιχείρησης και τον πληθυσμό στις αμιγώς βιομηχανικές περιοχές.[108]

Κατά την εξέταση της τοποθεσίας της βιομηχανίας, οι επιχειρηματίες πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τα κόστη μεταφοράς από τους τόπους των πρώτων υλών προς τα κέντρα συγκέντρωσης του καταναλωτικού πληθυσμού. Ορισμένες περιοχές του κόσμου θα τείνουν να έχουν υψηλότερα κόστη μεταφοράς από άλλες. Το σιτάρι βρίσκεται μακρύτερα για τη New York από ό,τι για το Kansas, ενώ το θέατρο βρίσκεται μακρύτερα για το Kansas. Ορισμένες περιοχές μπορεί να απολαμβάνουν χαμηλότερα κόστη μεταφοράς για το μεγαλύτερο μέρος των καταναλωτικών αγαθών, ενώ άλλες μπορεί να έχουν υψηλότερα. Έτσι, η Alaska θα έχει πιθανότατα υψηλότερα κόστη μεταφοράς για τα καταναλωτικά αγαθά της από λιγότερο απομακρυσμένες περιοχές όπως το San Francisco. Επομένως, για να αποκτήσουν τα ίδια προϊόντα, οι καταναλωτές στην Alaska πρέπει να είναι πρόθυμοι να καταβάλουν υψηλότερες τιμές εκεί από ό,τι στο San Francisco, μολονότι η αγοραστική δύναμη και οι τιμές είναι ενιαίες σε ολόκληρο τον κόσμο. Ως αποτέλεσμα, η «συνιστώσα κόστους» για οποιονδήποτε εργάζεται στην Alaska θα είναι ένα ορισμένο θετικό ποσό. Λόγω του προβλήματος της μεταφοράς, ο ίδιος χρηματικός μισθός στην Alaska θα αγοράζει λιγότερα αγαθά από ό,τι στο San Francisco. Αυτό το αυξημένο «κόστος ζωής» δημιουργεί μια θετική συνιστώσα κόστους στον μισθό, έτσι ώστε, για παρόμοια εργασία, ένας εργαζόμενος θα απαιτούσε υψηλότερο χρηματικό μισθό για να εργαστεί στην Alaska παρά αλλού.

Εάν τα κόστη που συνδέονται με μια γεωγραφική περιοχή είναι ιδιαίτερα υψηλά ή χαμηλά, μια θετική ή αρνητική συνιστώσα κόστους θα συνδέεται με τον μισθό σε εκείνη την περιοχή. Αντί να λέμε ότι οι χρηματικοί μισθοί για το ίδιο είδος εργασίας θα εξισώνονται σε ολόκληρο τον κόσμο, πρέπει μάλλον να λέμε ότι θα υπάρχει τάση εξίσωσης των χρηματικών μισθών, συν ή πλην της συνιστώσας προτίμησης για την τοποθεσία και συν ή πλην της συνιστώσας κόστους, για κάθε γεωγραφική περιοχή.[109]

Η αγοραστική δύναμη της χρηματικής μονάδας θα εξισώνεται επίσης σε ολόκληρο τον κόσμο. Η περίπτωση αυτή θα εξεταστεί παρακάτω στο κεφάλαιο 11 για το χρήμα.

Η τάση μιας προοδεύουσας οικονομίας της αγοράς είναι, βεβαίως, να μειώνει τα κόστη μεταφοράς, δηλαδή να αυξάνει την παραγωγικότητα της εργασίας στον τομέα των μεταφορών. Εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι, λοιπόν, οι συνιστώσες κόστους τείνουν να αποκτούν σχετικά μικρότερη σημασία καθώς η οικονομία προοδεύει.

Είδαμε ότι ένα «αγαθό» πρέπει να θεωρείται ομοιογενές ως προς την αξία χρήσης και όχι ως προς τη φυσική του υπόσταση.[110] Το σιτάρι στο Kansas ήταν διαφορετικό αγαθό από το σιτάρι στη New York. Ορισμένοι οικονομολόγοι έχουν εκλάβει τον νόμο ότι οι τιμές των αγαθών τείνουν να είναι ενιαίες σε ολόκληρη την παγκόσμια οικονομία ως νόμο που σημαίνει ότι όλα τα φυσικά ομοιογενή πράγματα θα έχουν ίση τιμή. Αλλά μια διαφορά θέσης σε σχέση με τους καταναλωτές καθιστά ένα φυσικά πανομοιότυπο πράγμα διαφορετικό αγαθό. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι δύο

επιχειρήσεις παράγουν ένα ορισμένο προϊόν, ας πούμε τσιμέντο, και ότι η μία βρίσκεται στο Rochester και η άλλη στο Detroit. Ας πούμε ότι το μεγαλύτερο μέρος των καταναλωτών τσιμέντου βρίσκεται στη New York City.

Ας ονομάσουμε το τσιμέντο που παράγεται στο Rochester C_r και το τσιμέντο που παράγεται στο Detroit C_d. Στην ισορροπία, λοιπόν, η τιμή του C_r στη New York City θα ισούται με την τιμή του C_r στο Rochester συν το κόστος μεταφοράς από το Rochester στη New York. Επίσης, στην ισορροπία, η τιμή του C_d στη New York City θα ισούται με την τιμή του C_d στο Detroit συν το κόστος μεταφοράς από το Detroit στη New York. Ποιες τιμές τσιμέντου θα είναι ίσες μεταξύ τους στην ισορροπία; Πολλοί συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η τιμή του C_r στο Rochester θα ισούται με την τιμή του C_d στο Detroit, δηλαδή ότι οι «τιμές εργοστασίου», ή οι «τιμές f.o.b.», του τσιμέντου θα είναι ίσες στις δύο τοποθεσίες στην ισορροπία. Είναι, όμως, σαφές ότι αυτοί οι συγγραφείς έχουν υποπέσει στη σύγχυση της αντιμετώπισης του «αγαθού» με την τεχνολογική έννοια και όχι με την έννοια της αξίας χρήσης.[111]

Πρέπει, εν ολίγοις, να υιοθετήσουμε τη σκοπιά του καταναλωτή — του ανθρώπου που χρησιμοποιεί το αγαθό—, και αυτός βρίσκεται στη New York City. Από τη δική του σκοπιά, το τσιμέντο στο Detroit είναι πολύ διαφορετικό αγαθό από το τσιμέντο στο Rochester, διότι το Rochester βρίσκεται πλησιέστερα σε αυτόν και τα κόστη μεταφοράς από το Detroit είναι μεγαλύτερα. Από τη δική του σκοπιά, τα ομοιογενή αγαθά είναι: το C_r στη New York City και το C_d στη New York City. Από όπου και αν προέρχεται, το τσιμέντο στον τόπο όπου πρέπει να το χρησιμοποιήσει είναι το ομοιογενές αγαθό για τον καταναλωτή.

Επομένως, στην ισορροπία, η τιμή του C_r στη New York City θα είναι ίση με την τιμή του C_d στη New York City — και αυτές είναι οι «τιμές παράδοσης» του τσιμέντου στον καταναλωτή.[112] Αντικαθιστώντας με αυτή την ισότητα στις παραπάνω εξισώσεις, βλέπουμε ότι συνεπάγεται πως η τιμή του C_r στο Rochester συν το κόστος μεταφοράς από το Rochester στη New York θα ισούται με την τιμή του C_d στο Detroit συν το κόστος μεταφοράς από το Detroit στη New York. Τα κόστη μεταφοράς σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή μπορούν εύκολα να υπολογιστούν και, *ceteris paribus*, θα είναι μεγαλύτερα για μεγαλύτερες αποστάσεις. Με άλλα λόγια, στην ισορροπία της ελεύθερης αγοράς, η τιμή του C_r στο Rochester ισούται με την τιμή του C_d στο Detroit συν τη διαφορά του κόστους μεταφοράς για τη μεγαλύτερη σε σύγκριση με τη μικρότερη απόσταση από τον καταναλωτή. Γενικεύοντας, η «τιμή εργοστασίου» του τσιμέντου σε μικρότερη απόσταση από τον καταναλωτή θα ισούται με την «τιμή εργοστασίου» του τσιμέντου στη μεγαλύτερη απόσταση συν τη διαφορά του κόστους μεταφοράς. Αυτό εφαρμόζεται όχι μόνο στο τσιμέντο, αλλά σε κάθε προϊόν του οικονομικού συστήματος, και όχι μόνο σε προϊόντα που εξυπηρετούν τελικούς καταναλωτές, αλλά και σε εκείνα που πρόκειται να «καταναλωθούν» από κεφαλαιούχους κατώτερης τάξης.

Στον βαθμό που οι επιχειρήσεις βρίσκονται μακρύτερα από τον καταναλωτή, δεν θα μπορούν να παραμένουν σε λειτουργία εάν το μέσο κόστος τους στο εργοστάσιο δεν είναι αρκετά χαμηλότερο από εκείνο των ανταγωνιστών τους ώστε να αντισταθμίζει τα αυξημένα κόστη μεταφοράς. Αυτό δεν αποτελεί, όπως θα μπορούσε να θεωρηθεί, «ποινή» για την «τεχνολογική υπεροχή» της απομακρυσμένης επιχείρησης, διότι η τελευταία υστερεί ως προς τον σημαντικό οικονομικό παράγοντα της τοποθεσίας. Ακριβώς αυτός ο μηχανισμός συμβάλλει στον καθορισμό της τοποθεσίας των επιχειρήσεων και εξασφαλίζει ότι οι επιχειρήσεις θα εγκαθίστανται σε οικονομικά κατάλληλες θέσεις σε σχέση με τον καταναλωτή. Η επίδραση του παράγοντα της διαφοράς

τοποθεσίας στην τιμή ενός προϊόντος θα εξαρτάται, βεβαίως, από την αναλογία των κοστών μεταφοράς προς τα άλλα κόστη παραγωγής του αγαθού. Όσο υψηλότερη είναι η αναλογία, τόσο μεγαλύτερη η επίδραση.

Μια επιχείρηση που βρίσκεται πλησιέστερα στην καταναλωτική αγορά έχει, επομένως, ένα χωρικό πλεονέκτημα που της παρέχει η τοποθεσία της. Με δεδομένα τα ίδια κόστη στους άλλους τομείς όπως και στους ανταγωνιστές της, αποκομίζει κέρδος από την ανώτερη τοποθεσία της. Τα οφέλη της τοποθεσίας θα καταλογιστούν στην αξία θέσης της βασικής γης της εγκατάστασης. Ο ιδιοκτήτης της θέσης αποκομίζει την αξία του οριακού προϊόντος της. Επομένως, τα κέρδη μιας επιχείρησης που προκύπτουν από βελτίωση του πλεονεκτήματος τοποθεσίας, καθώς και οι ζημίες που προκύπτουν από μειονέκτημα τοποθεσίας, θα περιέρχονται ως μεταβολές του μισθώματος της βασικής γης και της κεφαλαιακής αξίας στον ιδιοκτήτη της συγκεκριμένης θέσης, είτε ο ιδιοκτήτης είναι η ίδια η επιχείρηση είτε κάποιος άλλος.

5. Σημείωση για την πλάνη της «διανομής»

Από την εποχή ήδη της πρώιμης κλασικής οικονομικής, πολλοί συγγραφείς συζητούν τη «θεωρία της διανομής» σαν να ήταν εντελώς χωριστή και απομονωμένη από τη θεωρία της παραγωγής.[113] Ωστόσο, είδαμε ότι η θεωρία της «διανομής» είναι απλώς θεωρία της παραγωγής. Οι αποδέκτες εισοδήματος αποκομίζουν μισθούς, μισθώματα, τόκο και αυξήσεις κεφαλαιακών αξιών· και αυτές οι απολαβές είναι οι τιμές των παραγωγικών συντελεστών. Η θεωρία της αγοράς προσδιορίζει τις τιμές και τα εισοδήματα που περιέρχονται στους παραγωγικούς συντελεστές, καθορίζοντας έτσι και τη «λειτουργική διανομή» μεταξύ των συντελεστών. Η «προσωπική διανομή» —το πόσο χρήμα λαμβάνει κάθε πρόσωπο από το παραγωγικό σύστημα— καθορίζεται, με τη σειρά της, από τις λειτουργίες που επιτελεί ο ίδιος ή η ιδιοκτησία του σε αυτό το σύστημα. Δεν υπάρχει διαχωρισμός μεταξύ παραγωγής και διανομής, και είναι εντελώς εσφαλμένο να αντιμετωπίζουν οι συγγραφείς το παραγωγικό σύστημα σαν οι παραγωγοί να αποθέτουν το προϊόν τους σε κάποιον σωρό, ώστε αργότερα να «διανεμηθεί» με κάποιον τρόπο στους ανθρώπους της κοινωνίας. Η «διανομή» είναι απλώς η άλλη όψη του νομίσματος της παραγωγής στην αγορά.

Πολλοί επικρίνουν την ελεύθερη αγορά ως εξής: Ναι, συμφωνούμε ότι η παραγωγή και οι τιμές θα διαμορφώνονται στην ελεύθερη αγορά με τον καταλληλότερο τρόπο για την εξυπηρέτηση των αναγκών των καταναλωτών. Αλλά αυτός ο νόμος βασίζεται αναγκαστικά σε μια δεδομένη αρχική διανομή εισοδήματος μεταξύ των καταναλωτών· ορισμένοι καταναλωτές ξεκινούν με λίγο χρήμα, άλλοι με πάρα πολύ. Το σύστημα παραγωγής της αγοράς μπορεί να επαινεθεί μόνο εάν η αρχική διανομή εισοδήματος τυγχάνει της έγκρισής μας.

Αυτή η αρχική διανομή εισοδήματος —ή, μάλλον, χρηματικών περιουσιακών στοιχείων— δεν προέκυψε, ωστόσο, εκ του μηδενός. Και αυτή ήταν η αναγκαία συνέπεια μιας αγοραίας διαμόρφωσης των τιμών και κατανομής της παραγωγής. Ήταν η συνέπεια της εξυπηρέτησης των αναγκών προηγούμενων καταναλωτών. Δεν ήταν μια αυθαίρετα δεδομένη διανομή, αλλά μια διανομή που προέκυψε η ίδια από την ικανοποίηση καταναλωτικών αναγκών. Και αυτή συνδεόταν άρρηκτα με την παραγωγή.

Όπως είδαμε στο κεφάλαιο 2, η ιδιοκτησία που κατέχει σήμερα ένα πρόσωπο θα μπορούσε τελικά να έχει αποκτηθεί μόνο με έναν από τους ακόλουθους τρόπους: μέσω προσωπικής παραγωγής, εκούσιας ανταλλαγής έναντι ενός προσωπικού προϊόντος, ανακάλυψης και πρώτης χρήσης γης που δεν είχε ιδιοποιηθεί κανείς ή κλοπής από έναν παραγωγό. Στην ελεύθερη αγορά μπορούν να ισχύουν μόνο οι τρεις πρώτοι, έτσι ώστε οποιαδήποτε «διανομή» εξυπηρετείται από τους παραγωγούς να είναι η ίδια αποτέλεσμα ελεύθερης παραγωγής και ανταλλαγής.

Ας υποθέσουμε, ωστόσο, ότι σε κάποια προηγούμενη χρονική στιγμή οι περισσότεροι εύποροι καταναλωτές είχαν αποκτήσει την ιδιοκτησία τους μέσω κλοπής και όχι μέσω της εξυπηρέτησης άλλων καταναλωτών στην ελεύθερη αγορά. Δεν εισάγει αυτό μια «ενσωματωμένη μεροληψία» στην οικονομία της αγοράς, εφόσον οι μελλοντικοί παραγωγοί πρέπει να ικανοποιούν ζητήσεις που απορρέουν από άδικα εισοδήματα;

Η απάντηση είναι ότι, μετά την αρχική περίοδο, η επίδραση των άδικων εισοδημάτων αποκτά ολοένα μικρότερη σημασία. Διότι, για να διατηρήσουν και να αυξήσουν τα παρανόμως αποκτημένα οφέλη τους, οι πρώην ληστές, τώρα που έχει εγκαθιδρυθεί ελεύθερη οικονομία, πρέπει να επενδύουν και να ανακτούν τα χρηματικά τους ποσά εξυπηρετώντας ορθά τους καταναλωτές. Εάν δεν είναι κατάλληλοι για αυτό το έργο — και τα κατορθώματά τους στη λεηλασία ασφαλώς δεν τους έχουν εκπαιδεύσει γι' αυτό—, τότε οι επιχειρηματικές ζημίες θα μειώσουν τα περιουσιακά τους στοιχεία και θα τα μεταφέρουν σε ικανότερους παραγωγούς.

6. Σύνοψη της αγοράς

Η εξήγηση του ελεύθερου οικονομικού συστήματος αποτελεί ένα μεγάλο αρχιτεκτονικό οικοδόμημα. Ξεκινώντας από την ανθρώπινη δράση και τις συνέπειές της, προχωρώντας στις ατομικές κλίμακες αξιών και στη χρηματική οικονομία, καταδείξαμε ότι η ποσότητα των παραγόμενων αγαθών, οι τιμές των καταναλωτικών αγαθών, οι τιμές των παραγωγικών συντελεστών, το επιτόκιο, τα κέρδη και οι ζημίες μπορούν όλα να εξηγηθούν με τον ίδιο μηχανισμό παραγωγικού συλλογισμού. Με δεδομένο ένα απόθεμα συντελεστών γης και εργασίας, με δεδομένα τα υφιστάμενα κεφαλαιουχικά αγαθά που έχουν κληρονομηθεί από το παρελθόν, με δεδομένες τις ατομικές χρονικές προτιμήσεις και, ευρύτερα, την τεχνολογική γνώση, καθορίζονται η δομή των κεφαλαιουχικών αγαθών και η συνολική παραγωγή. Οι ατομικές προτιμήσεις καθορίζουν τις τιμές των διαφόρων καταναλωτικών αγαθών, και οι εναλλακτικοί συνδυασμοί των διαφόρων συντελεστών στην παραγωγή τους καθορίζουν τους πίνακες της αξίας του οριακού προϊόντος αυτών των συντελεστών. Τελικά, η αξία του οριακού προϊόντος που αποδίδεται στα κεφαλαιουχικά αγαθά ανάγεται σε απολαβές της γης και της εργασίας και σε τόκο για τον χρόνο. Το σημείο στο οποίο θα διαμορφωθεί η αμοιβή ενός συντελεστή γης ή εργασίας στον πίνακα DMVP του θα καθορίζεται από το διαθέσιμο απόθεμα. Εφόσον κάθε συντελεστής θα χρησιμοποιείται σε μια περιοχή φθινουσών φυσικών και ασφαλώς φθινουσών αποδόσεων σε αξία, κάθε αύξηση του αποθέματος του συντελεστή, εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι, θα εισέρχεται σε χαμηλότερο σημείο DMVP. Τα σημεία τομής στους πίνακες DMVP θα δίνουν τις τιμές των συντελεστών, γνωστές επίσης ως «μισθώματα» και «μισθοί» στην περίπτωση των συντελεστών εργασίας. Το καθαρό επιτόκιο θα καθορίζεται από τους πίνακες χρονικής προτίμησης όλων των ατόμων στην οικονομία. Η κύρια έκφρασή του δεν θα βρίσκεται στην αγορά δανείων, αλλά στις προεξοφλητικές διαφορές μεταξύ των τιμών στα διάφορα στάδια παραγωγής. Ο τόκος στην αγορά δανείων θα αποτελεί αντανάκλαση αυτού του «φυσικού»

επιτοκίου. Όλες οι τιμές κάθε αγαθού, όπως και το επιτόκιο, θα είναι ενιαίες σε ολόκληρη την αγορά. Η κεφαλαιακή αξία κάθε διαρκούς αγαθού θα ισούται με την προεξοφλημένη αξία του αθροίσματος των μελλοντικών μισθωμάτων που πρόκειται να αποφέρει το αγαθό, με συντελεστή προεξόφλησης το επιτόκιο.

Όλα αυτά αποτελούν εικόνα της ομοιόμορφα περιστρεφόμενης οικονομίας — της κατάστασης ισορροπίας προς την οποία τείνει πάντοτε η πραγματική οικονομία. Εάν οι αξιολογήσεις των καταναλωτών και η προσφορά πόρων παρέμεναν σταθερές, θα επιτυγχανόταν η αντίστοιχη ERE. Οι δυνάμεις που ωθούν προς την ERE είναι οι επιχειρηματίες που επιδιώκουν κέρδος και πρωτοστατούν στην αντιμετώπιση των αβεβαιοτήτων του πραγματικού κόσμου. Εντοπίζοντας αποκλίσεις μεταξύ των υφιστάμενων συνθηκών και της κατάστασης ισορροπίας και διορθώνοντάς τες, οι επιχειρηματίες αποκομίζουν κέρδη· εκείνοι οι επιχειρηματίες που άθελά τους επιτείνουν τις ασυμφωνίες στην αγορά τιμωρούνται με ζημίες. Έτσι, στον βαθμό που οι παραγωγοί επιθυμούν να κερδίσουν χρήμα, ωθούν προς ολοένα αποτελεσματικότερη εξυπηρέτηση των επιθυμιών των καταναλωτών — κατανέμοντας πόρους στα πεδία με τη μεγαλύτερη παραγωγικότητα σε αξία και απομακρύνοντάς τους από εκείνα με τη μικρότερη. Η χρηματική παραγωγικότητα σε αξία μιας πορείας δράσης εξαρτάται από τον βαθμό στον οποίο εξυπηρετεί τις ανάγκες των καταναλωτών.

Οι αξιολογήσεις των καταναλωτών και οι προσφορές πόρων, όμως, μεταβάλλονται πάντοτε, έτσι ώστε και ο στόχος της ERE μεταβάλλεται πάντοτε και δεν επιτυγχάνεται ποτέ. Αναλύσαμε τις συνέπειες των μεταβαλλόμενων στοιχείων της οικονομίας. Η αύξηση της προσφοράς εργασίας μπορεί να μειώσει την DMVP της εργασίας και, επομένως, τους μισθούς ή να τους αυξήσει λόγω των περαιτέρω πλεονεκτημάτων του καταμερισμού της εργασίας και μιας ευρύτερης αγοράς. Το ποιο από τα δύο θα συμβεί εξαρτάται από το άριστο επίπεδο πληθυσμού. Εφόσον η εργασία είναι σχετικά σπανιότερη από τη γη και σχετικά μη ειδική, θα υπάρχει πάντοτε αδρανής γη και γη μηδενικού μισθώματος, ενώ δεν θα υπάρχει ποτέ ακούσια αδρανής εργασία ή εργασία μηδενικού μισθού. Η αύξηση ή η μείωση της προσφοράς «υποοριακής» γης δεν θα έχει καμία επίδραση στην παραγωγή· η αύξηση της υπεροριακής γης θα αυξήσει την παραγωγή και θα καταστήσει υποοριακή την έως τότε οριακή γη.

Οι χαμηλότερες χρονικές προτιμήσεις θα αυξήσουν την επένδυση κεφαλαίου και, κατ' αυτόν τον τρόπο, θα επιμηκύνουν την παραγωγική δομή. Αυτή η επιμήκυνση της παραγωγικής δομής, αυξάνοντας την προσφορά κεφαλαιουχικών αγαθών, είναι ο μόνος τρόπος με τον οποίο ο άνθρωπος μπορεί να προχωρήσει από τα γυμνά του χέρια και τις αχρησιμοποίητες εκτάσεις γης σε ολοένα πιο πολιτισμένα επίπεδα διαβίωσης. Αυτά τα κεφαλαιουχικά αγαθά είναι οι αναγκαίοι ενδιάμεσοι σταθμοί στον δρόμο προς υψηλότερη συνολική παραγωγή. Αλλά πρέπει να συντηρούνται και να αντικαθίστανται, εκτός από το να παράγονται αρχικά, εάν οι άνθρωποι επιθυμούν να διατηρήσουν το υψηλότερο επίπεδό τους για οποιοδήποτε χρονικό διάστημα.

Για την επέκταση της παραγωγής, το σημαντικό στοιχείο δεν είναι τόσο η τεχνολογική βελτίωση όσο η μεγαλύτερη επένδυση κεφαλαίου. Ποτέ το επενδεδυμένο κεφάλαιο δεν έχει εξαντλήσει τις καλύτερες διαθέσιμες τεχνολογικές δυνατότητες. Πολλές επιχειρήσεις εξακολουθούν να χρησιμοποιούν παλαιές, μη βελτιωμένες διαδικασίες και τεχνικές, απλώς επειδή δεν διαθέτουν το κεφάλαιο για να επενδύσουν σε νέες. Θα γνώριζαν πώς να βελτιώσουν την εγκατάστασή τους εάν υπήρχε διαθέσιμο κεφάλαιο. Έτσι, μολονότι το επίπεδο της τεχνολογίας είναι τελικά πολύ σημαντικό στοιχείο, σε καμία δεδομένη χρονική στιγμή δεν διαδραματίζει άμεσο ρόλο, διότι το στενότερο όριο στην παραγωγή είναι πάντοτε η προσφορά κεφαλαίου.

Σε μια προοδεύουσα οικονομία, με δεδομένη σταθερή προσφορά χρήματος, η αυξημένη επένδυση και η μακρύτερη κεφαλαιακή δομή επιφέρουν χαμηλότερες χρηματικές τιμές για τους συντελεστές και ακόμη χαμηλότερες τιμές για τα καταναλωτικά αγαθά. Οι «πραγματικές» τιμές των συντελεστών —διορθωμένες ως προς τις μεταβολές της αγοραστικής δύναμης της χρηματικής μονάδας— αυξάνονται. Σε καθαρούς όρους, αυτό σημαίνει ότι τα πραγματικά μισθώματα της γης και οι πραγματικοί μισθοί θα αυξάνονται στην προοδεύουσα οικονομία. Τα επιτόκια θα μειώνονται καθώς μειώνονται οι συντελεστές χρονικής προτίμησης και αυξάνεται η αναλογία ακαθάριστης επένδυσης προς κατανάλωση.

Εάν τα μισθώματα αποφέρονται από έναν διαρκή συντελεστή, μπορούν να «κεφαλαιοποιηθούν» στην αγορά και πράγματι κεφαλαιοποιούνται· δηλαδή, ο συντελεστής έχει κεφαλαιακή αξία ισοδύναμη με το προεξοφλημένο άθροισμα των προσδοκώμενων μελλοντικών μισθωμάτων του. Εφόσον η γη είναι μορφή επένδυσης στην αγορά όπως ακριβώς οι μετοχές μιας επιχείρησης, τα μελλοντικά μισθώματά της θα κεφαλαιοποιούνται έτσι ώστε η γη να τείνει να αποφέρει το ίδιο ενιαίο επιτόκιο με οποιαδήποτε άλλη επένδυση. Σε μια προοδεύουσα οικονομία, η πραγματική κεφαλαιακή αξία της γης θα αυξάνεται, μολονότι η αξία θα μειώνεται σε χρηματικούς όρους. Στον βαθμό που οι μελλοντικές μεταβολές της αξίας της γης μπορούν να προβλεφθούν, θα ενσωματώνονται αμέσως στην παρούσα κεφαλαιακή αξία της. Επομένως, οι μελλοντικοί ιδιοκτήτες γης θα ωφελούνται από μελλοντικές αυξήσεις της πραγματικής κεφαλαιακής αξίας της μόνο στον βαθμό που οι προηγούμενοι ιδιοκτήτες δεν κατόρθωσαν να προβλέψουν την αύξηση. Στον βαθμό που είχε προβλεφθεί, οι μελλοντικοί ιδιοκτήτες θα την έχουν καταβάλει στην τιμή αγοράς τους.

Η πορεία της μεταβολής σε μια οπισθοδρομούσα οικονομία θα είναι η αντίθετη. Σε μια στάσιμη οικονομία, η συνολική παραγωγή, η κεφαλαιακή δομή, οι πραγματικοί κατά κεφαλήν μισθοί, οι πραγματικές κεφαλαιακές αξίες της γης και το επιτόκιο θα παραμένουν ίδια, ενώ η κατανομή των συντελεστών παραγωγής και οι σχετικές τιμές των διαφόρων προϊόντων θα μεταβάλλονται.[114]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Μονοπώλιο και Ανταγωνισμός

1. Η έννοια της κυριαρχίας των καταναλωτών

Α. Κυριαρχία των καταναλωτών έναντι ατομικής κυριαρχίας

Είδαμε ότι στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς οι άνθρωποι θα τείνουν να παράγουν εκείνα τα αγαθά που ζητούν περισσότερο οι καταναλωτές.[115] Ορισμένοι οικονομολόγοι έχουν ονομάσει αυτό το σύστημα «κυριαρχία των καταναλωτών». Ωστόσο, δεν υπάρχει σε αυτό κανένας εξαναγκασμός. Η επιλογή είναι αμιγώς ανεξάρτητη επιλογή του παραγωγού· η εξάρτησή του από τον καταναλωτή είναι αμιγώς εκούσια, αποτέλεσμα της δικής του επιλογής για τη «μεγιστοποίηση» της χρησιμότητας, και πρόκειται για επιλογή που είναι ελεύθερος να ανακαλέσει οποτεδήποτε. Έχουμε τονίσει πολλές φορές ότι κάθε άτομο επιδιώκει τη χρηματική απόδοση —τη συνέπεια της καταναλωτικής ζήτησης— μόνο στον βαθμό που οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι. Αυτοί οι λοιποί παράγοντες είναι οι ψυχικές αξιολογήσεις του μεμονωμένου παραγωγού, οι οποίες μπορεί να αντισταθμίζουν τις χρηματικές επιδράσεις. Παράδειγμα είναι ένας εργαζόμενος ή άλλος ιδιοκτήτης συντελεστή που απασχολείται σε έναν ορισμένο κλάδο εργασίας με μικρότερη χρηματική απόδοση από ό,τι αλλού. Το κάνει αυτό λόγω της απόλαυσης που του παρέχουν το συγκεκριμένο είδος εργασίας και το προϊόν ή/και λόγω της αποστροφής του για τις άλλες εναλλακτικές δυνατότητες. Αντί για «κυριαρχία των καταναλωτών», θα ήταν ακριβέστερο να πούμε ότι στην ελεύθερη αγορά υπάρχει κυριαρχία του ατόμου: το άτομο είναι κυρίαρχο επί του προσώπου και των πράξεών του και επί της ιδιοκτησίας του.[116] Αυτό μπορεί να ονομαστεί ατομική αυτοκυριαρχία. Για να αποκομίσει χρηματική απόδοση, ο μεμονωμένος παραγωγός πρέπει να ικανοποιήσει την καταναλωτική ζήτηση· αλλά ο βαθμός στον οποίο υπακούει σε αυτή την προσδοκώμενη χρηματική απόδοση και ο βαθμός στον οποίο επιδιώκει άλλους, μη χρηματικούς παράγοντες είναι εξ ολοκλήρου ζήτημα της δικής του ελεύθερης επιλογής.

Ο όρος «κυριαρχία των καταναλωτών» είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα της κατάχρησης, στην οικονομική επιστήμη, ενός όρου — της «κυριαρχίας»— που προσιδιάζει μόνο στο πολιτικό πεδίο, και αποτελεί έτσι παράδειγμα των κινδύνων της εφαρμογής μεταφορών δανεισμένων από άλλους επιστημονικούς κλάδους. «Κυριαρχία» είναι η ιδιότητα της έσχατης πολιτικής εξουσίας· είναι η εξουσία που στηρίζεται στη χρήση βίας. Σε μια αμιγώς ελεύθερη κοινωνία, κάθε άτομο είναι κυρίαρχο επί του προσώπου και της ιδιοκτησίας του, και επομένως αυτή η αυτοκυριαρχία είναι εκείνη που επικρατεί στην ελεύθερη αγορά. Κανείς δεν είναι «κυρίαρχος» επί των πράξεων ή των ανταλλαγών οποιουδήποτε άλλου. Εφόσον οι καταναλωτές δεν έχουν την εξουσία να εξαναγκάσουν τους παραγωγούς σε διάφορα επαγγέλματα και εργασίες, οι πρώτοι δεν είναι «κυρίαρχοι» επί των δεύτερων.

Β. Ο καθηγητής Hutt και η κυριαρχία των καταναλωτών

Το μεταφορικό σύνθημα της «κυριαρχίας των καταναλωτών» έχει παραπλανήσει ακόμη και τους καλύτερους οικονομολόγους. Πολλοί συγγραφείς το έχουν χρησιμοποιήσει ως ιδεώδες με το οποίο αντιπαραβάλλουν το υποτιθέμενα ατελές σύστημα της ελεύθερης αγοράς. Παράδειγμα αποτελεί ο καθηγητής W.H. Hutt του University of Cape Town, ο οποίος έχει υπερασπιστεί με τον πλέον επιμελή τρόπο την έννοια της κυριαρχίας των καταναλωτών.[117] Εφόσον είναι ο εισηγητής αυτής της έννοιας και η χρήση του όρου από αυτόν είναι ευρέως διαδεδομένη στη βιβλιογραφία, το άρθρο του αξίζει ιδιαίτερης προσοχής. Θα χρησιμοποιηθεί ως βάση για μια κριτική της έννοιας της κυριαρχίας των καταναλωτών και των συνεπειών της για τα προβλήματα του ανταγωνισμού και του μονοπωλίου.

Στο πρώτο μέρος του άρθρου του, ο Hutt υπερασπίζεται την έννοιά του της κυριαρχίας των καταναλωτών απέναντι στην κριτική ότι έχει παραμελήσει τις επιθυμίες των παραγωγών. Το κάνει αυτό υποστηρίζοντας ότι, εάν ένας παραγωγός επιθυμεί ένα μέσο ως σκοπό καθαυτόν, τότε «καταναλώνει». Υπό αυτή την τυπική έννοια, όπως είδαμε, η κυριαρχία των καταναλωτών ισχύει πάντοτε εξ ορισμού. Τυπικά, δεν υπάρχει τίποτε το εσφαλμένο σε έναν τέτοιο ορισμό, διότι τονίσαμε σε ολόκληρο αυτό το βιβλίο ότι το άτομο αξιολογεί σκοπούς — την κατανάλωση— στην κλίμακα αξιών του και ότι η αξιολόγηση των μέσων —για την παραγωγή— εξαρτάται από την πρώτη. Υπό αυτή την έννοια, λοιπόν, η κατανάλωση κυριαρχεί πάντοτε επί της παραγωγής.

Αυτή η τυπική έννοια, όμως, δεν είναι πολύ χρήσιμη για την ανάλυση της κατάστασης στην αγορά. Και ακριβώς την τελευταία έννοια χρησιμοποιούν ο Hutt και άλλοι. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ο παραγωγός Α παρακρατεί την εργασία, τη γη ή την υπηρεσία κεφαλαίου του από την αγορά. Για οποιονδήποτε λόγο, ασκεί την κυριαρχία του επί του προσώπου και της ιδιοκτησίας του. Από την άλλη πλευρά, εάν τις προσφέρει στην αγορά, υποτάσσεται, στον βαθμό που αποβλέπει σε χρηματική απόδοση, στις ζητήσεις των καταναλωτών. Υπό την προαναφερθείσα γενική έννοια, η «κατανάλωση» κυριαρχεί σε κάθε περίπτωση. Το κρίσιμο ερώτημα, όμως, είναι: ποιος «καταναλωτής»; Ο καταναλωτής ανταλλάξιμων αγαθών στην αγορά, ο οποίος αγοράζει αυτά τα αγαθά με χρήμα, ή ο παραγωγός ανταλλάξιμων αγαθών στην αγορά, ο οποίος πωλεί αυτά τα αγαθά έναντι χρήματος? Για να απαντηθεί αυτό το ερώτημα, είναι αναγκαίο να διακρίνουμε μεταξύ του «παραγωγού ανταλλάξιμων αγαθών» και του «καταναλωτή ανταλλάξιμων αγαθών», διότι η αγορά, εξ ορισμού, μπορεί να πραγματεύεται μόνο τέτοια αγαθά. Εν ολίγοις, μπορούμε να χαρακτηρίζουμε τους ανθρώπους ως «παραγωγούς» και ως «καταναλωτές», μολονότι κάθε άνθρωπος πρέπει να δρα ως καταναλωτής και κάθε άνθρωπος πρέπει επίσης να δρα, σε άλλο πλαίσιο, ως παραγωγός ή ως αποδέκτης δωρεάς από έναν παραγωγό.

Κάνοντας αυτή τη διάκριση, διαπιστώνουμε ότι, σε αντίθεση με όσα υποστηρίζει ο Hutt, κάθε άτομο έχει αυτοκυριαρχία επί του προσώπου και της ιδιοκτησίας του στην ελεύθερη αγορά. Ο παραγωγός, και μόνο ο παραγωγός, αποφασίζει εάν θα διατηρήσει την ιδιοκτησία του — συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του προσώπου του— αδρανή ή εάν θα την πωλήσει στην αγορά έναντι χρήματος, με τα αποτελέσματα της παραγωγής του να περιέρχονται κατόπιν στους καταναλωτές σε αντάλλαγμα για το χρήμα τους. Αυτή η απόφαση —πόσο θα διαθέσει στην αγορά και πόσο θα παρακρατήσει— είναι απόφαση του μεμονωμένου παραγωγού και μόνο αυτού.

Ο Hutt το αναγνωρίζει σιωπηρά, ωστόσο, διότι σύντομα μετατοπίζει το επιχείρημά του και αρχίζει, με ασυνέπεια, να προβάλλει την «κυριαρχία των καταναλωτών» ως ηθικό ιδεώδες βάσει του οποίου πρέπει να κρίνονται οι δραστηριότητες της ελεύθερης αγοράς. Η κυριαρχία των καταναλωτών γίνεται σχεδόν Απόλυτο Αγαθό, και κάθε ενέργεια των παραγωγών που ματαιώνει αυτό το ιδεώδες θεωρείται ελάχιστα λιγότερο από ηθική προδοσία. Ταλαντευόμενος μεταξύ της κυριαρχίας των καταναλωτών ως αναγκαίου γεγονότος και της αντιφατικής έννοιας της κυριαρχίας των καταναλωτών ως ιδεώδους που μπορεί να παραβιαστεί, ο Hutt επιχειρεί να θεσπίσει διάφορα κριτήρια για να προσδιορίσει πότε παραβιάζεται αυτή η κυριαρχία. Για παράδειγμα, υποστηρίζει ότι, όταν ένας παραγωγός παρακρατεί το πρόσωπο ή την ιδιοκτησία του επειδή επιθυμεί να τα χρησιμοποιήσει για απόλαυση ως καταναλωτικό αγαθό, τότε αυτό είναι θεμιτή πράξη, σύμφωνη με την κυριαρχία του καταναλωτή. Από την άλλη πλευρά, όταν ο παραγωγός ενεργεί ώστε να παρακρατήσει την ιδιοκτησία του προκειμένου να αποκτήσει μεγαλύτερο χρηματικό εισόδημα από ό,τι διαφορετικά —προφανώς, μολονότι ο Hutt δεν το δηλώνει, αξιοποιώντας μια ανελαστική καμπύλη ζήτησης για το προϊόν του—, τότε επιδίδεται σε κακόβουλη προσβολή της βούλησης των καταναλωτών. Μπορεί να το πράξει ενεργώντας ώστε να περιορίσει την παραγωγή του δικού του προσωπικού προϊόντος ή, εάν παράγει το ίδιο προϊόν με άλλους παραγωγούς, ενεργώντας από κοινού με αυτούς για να περιορίσουν την παραγωγή προκειμένου να αυξήσουν την τιμή. Αυτή είναι η θεωρία της μονοπωλιακής τιμής, και αυτή η μονοπωλιακή τιμή είναι υποτίθεται το μέσο με το οποίο οι παραγωγοί διαστρέφουν τη νόμιμη λειτουργία τους.

Ο Hutt αναγνωρίζει την τεράστια δυσκολία διάκρισης μεταξύ των κινήτρων του παραγωγού σε οποιαδήποτε συγκεκριμένη περίπτωση. Το άτομο που παρακρατεί τη δική του εργασία μπορεί να το κάνει προκειμένου να αποκτήσει ελεύθερο χρόνο· και ακόμη και ο ιδιοκτήτης γης ή κεφαλαίου μπορεί να τα παρακρατεί προκειμένου να αντλήσει, ας πούμε, αισθητική απόλαυση από τη θέαση της αχρησιμοποίητης ιδιοκτησίας του. Ας υποθέσουμε, μάλιστα, ότι και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει μείγμα κινήτρων. Ο Hutt τείνει σαφώς να επιλύει αυτές τις δυσκολίες μη παρέχοντας στον παραγωγό το ευεργέτημα της αμφιβολίας, ιδίως στην περίπτωση της ιδιοκτησίας.

Η δυσκολία, όμως, είναι πολύ μεγαλύτερη από όσο φαντάζεται ο Hutt. Κάθε μεμονωμένος παραγωγός επιδιώκει πάντοτε να μεγιστοποιήσει το «ψυχικό εισόδημά» του, να φτάσει στην υψηλότερη θέση της κλίμακας αξιών του. Για να το επιτύχει, σταθμίζει σε αυτή την κλίμακα το χρηματικό εισόδημα και διάφορους μη χρηματικούς παράγοντες, σύμφωνα με τις ιδιαίτερες αξιολογήσεις του. Ας εξετάσουμε πρώτα τον παραγωγό ως πωλητή εργασίας. Κρίνοντας πόση από την εργασία του θα πωλήσει και σε ποια τιμή, ο παραγωγός θα λάβει υπόψη το χρηματικό εισόδημα που θα αποκομίσει, την ψυχική απόδοση από το είδος της εργασίας και τις «συνθήκες εργασίας» και τον ελεύθερο χρόνο που θυσιάζει, σταθμίζοντάς τα σύμφωνα με τη λειτουργία των διαφόρων οριακών χρησιμοτήτων του. Ασφαλώς, εάν μπορεί να αποκομίσει υψηλότερο εισόδημα εργαζόμενος λιγότερο, θα το πράξει, διότι έτσι αποκτά επίσης ελεύθερο χρόνο. Και ανακύπτει το ερώτημα: Γιατί είναι αυτό ανήθικο;

Επιπλέον, (1) είναι αδύνατον, και όχι απλώς πρακτικά ανέφικτο, να διαχωριστεί εδώ ο ελεύθερος χρόνος από τις χρηματικές παραμέτρους, διότι εμπλέκονται και τα δύο στοιχεία και μόνο το ίδιο το πρόσωπο γνωρίζει την περίπλοκη στάθμιση των δικών του αξιολογήσεων. (2) Το σημαντικότερο, αυτή η πράξη δεν αναιρεί την αλήθεια ότι ο παραγωγός μπορεί να αποκομίσει χρήμα μόνο εξυπηρετώντας τους καταναλωτές. Γιατί μπόρεσε να αποσπάσει μια «μονοπωλιακή τιμή» περιορίζοντας την παραγωγή του; Μόνο επειδή η ζήτηση για τις υπηρεσίες του —είτε άμεσα από

τους καταναλωτές είτε έμμεσα από αυτούς μέσω παραγωγών κατώτερης τάξης— είναι ανελαστική, έτσι ώστε η μειωμένη παραγωγή του αγαθού και η υψηλότερη τιμή θα οδηγήσουν σε αυξημένη δαπάνη για το προϊόν του και, επομένως, σε αυξημένο εισόδημα γι' αυτόν. Ωστόσο, αυτός ο ανελαστικός πίνακας ζήτησης είναι αμιγώς αποτέλεσμα των εκούσιων ζητήσεων των καταναλωτών. Εάν οι καταναλωτές ήταν πράγματι εξοργισμένοι με αυτή τη «μονοπωλιακή ενέργεια», θα μπορούσαν εύκολα να καταστήσουν ελαστικές τις καμπύλες ζήτησής τους μποϊκοτάροντας τον παραγωγό ή/και αυξάνοντας τις ζητήσεις τους στο «ανταγωνιστικό» επίπεδο παραγωγής. Το γεγονός ότι δεν το κάνουν δηλώνει την ικανοποίησή τους με την υφιστάμενη κατάσταση και αποδεικνύει ότι τόσο αυτοί όσο και ο παραγωγός ωφελούνται από τις εκούσιες ανταλλαγές που προκύπτουν.

Τι συμβαίνει με τον παραγωγό υπό την ιδιότητά του ως πωλητή ιδιοκτησίας — τον κύριο στόχο της σχολής που καταπολεμά τη «μονοπωλιακή τιμή»? Η αρχή, καταρχάς, είναι ουσιαστικά η ίδια. Οι μεμονωμένοι παραγωγοί μπορούν να περιορίζουν την παραγωγή και την πώληση της γης ή των κεφαλαιουχικών αγαθών τους, είτε ατομικά είτε από κοινού —μέσω ενός «καρτέλ»—, προκειμένου να αυξήσουν τα προσδοκώμενα χρηματικά εισοδήματά τους από την πώληση. Και πάλι, δεν υπάρχει τίποτε το ιδιαιτέρως ανήθικο σε μια τέτοια ενέργεια. Οι παραγωγοί, εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι, επιχειρούν να μεγιστοποιήσουν το χρηματικό εισόδημα από τους συντελεστές παραγωγής τους. Αυτό δεν είναι περισσότερο ανήθικο από οποιαδήποτε άλλη απόπειρα μεγιστοποίησης του χρηματικού εισοδήματος. Επιπλέον, μπορούν να το επιτύχουν μόνο εξυπηρετώντας τους καταναλωτές, διότι, και πάλι, η πώληση είναι εκούσια τόσο από την πλευρά των παραγωγών όσο και από την πλευρά των καταναλωτών. Και πάλι, μια τέτοια «μονοπωλιακή τιμή», είτε καθιερώνεται από ένα άτομο είτε από άτομα που συνεργάζονται σε καρτέλ, είναι δυνατή μόνο εάν η καμπύλη ζήτησης —άμεσα ή έμμεσα των καταναλωτών— είναι ανελαστική, και αυτή η ανελαστικότητα είναι η συνισταμένη των αμιγώς εκούσιων επιλογών των καταναλωτών κατά τη μεγιστοποίηση της ικανοποίησής τους. Διότι αυτή η «ανελαστικότητα» είναι απλώς ο χαρακτηρισμός μιας κατάστασης στην οποία οι καταναλωτές δαπανούν περισσότερο χρήμα για ένα αγαθό σε υψηλότερη παρά σε χαμηλότερη τιμή. Εάν οι καταναλωτές ήταν πράγματι αντίθετοι στην ενέργεια του καρτέλ και εάν οι ανταλλαγές που προκύπτουν πράγματι τους ζημίωναν, θα μποϊκοτάριζαν τη «μονοπωλιακή» επιχείρηση ή τις επιχειρήσεις, θα μείωναν τις αγορές τους έτσι ώστε η καμπύλη ζήτησης να γίνει ελαστική, και η επιχείρηση θα αναγκαζόταν να αυξήσει την παραγωγή της και να μειώσει ξανά την τιμή της. Εάν η ενέργεια της «μονοπωλιακής τιμής» είχε αναληφθεί από καρτέλ επιχειρήσεων και το καρτέλ δεν είχε άλλα πλεονεκτήματα που θα καθιστούσαν την παραγωγή αποδοτικότερη, θα έπρεπε τότε να διαλυθεί, λόγω της ελαστικότητας του πίνακα ζήτησης που θα είχε πλέον καταδειχθεί.

Θα μπορούσε, όμως, να τεθεί το ερώτημα: δεν είναι αλήθεια ότι οι καταναλωτές θα προτιμούσαν χαμηλότερη τιμή και ότι, επομένως, η επίτευξη μιας «μονοπωλιακής τιμής» συνιστά «ματαίωση της κυριαρχίας των καταναλωτών»? Η απάντηση είναι: Βεβαίως, οι καταναλωτές θα προτιμούσαν χαμηλότερες τιμές· θα τις προτιμούσαν πάντοτε. Πράγματι, όσο χαμηλότερη η τιμή, τόσο περισσότερο θα τους άρεσε. Σημαίνει αυτό ότι η ιδανική τιμή είναι μηδενική, ή σχεδόν μηδενική, για όλα τα αγαθά, επειδή αυτό θα αντιπροσώπευε τον μεγαλύτερο βαθμό θυσίας των παραγωγών προς τις επιθυμίες των καταναλωτών;

Υπό τον ρόλο τους ως καταναλωτών, οι άνθρωποι θα ήθελαν πάντοτε χαμηλότερες τιμές για τις αγορές τους· υπό την ιδιότητά τους ως παραγωγών, οι άνθρωποι θέλουν πάντοτε υψηλότερες τιμές για τα εμπορεύματά τους. Εάν η Φύση είχε αρχικά παράσχει μια υλική Ουτοπία, τότε όλα τα ανταλλάξιμα αγαθά θα ήταν ελεύθερα προς λήψη και δεν θα υπήρχε ανάγκη καμίας εργασίας για την αποκόμιση χρηματικής απόδοσης. Και αυτή η Ουτοπία θα ήταν «προτιμότερη», αλλά και αυτή αποτελεί αμιγώς νοητή συνθήκη. Ο άνθρωπος πρέπει αναγκαστικά να εργάζεται μέσα σε ένα δεδομένο πραγματικό περιβάλλον κληρονομημένης γης και διαρκούς κεφαλαίου.

Σε αυτόν τον κόσμο υπάρχουν δύο, και μόνο δύο, τρόποι να καθοριστεί ποιες θα είναι οι τιμές των αγαθών. Ο ένας είναι ο τρόπος της ελεύθερης αγοράς, όπου οι τιμές καθορίζονται εκουσίως από καθένα από τα συμμετέχοντα άτομα. Σε αυτή την κατάσταση, οι ανταλλαγές πραγματοποιούνται με όρους που ωφελούν όλους τους ανταλλάσσοντες. Ο άλλος τρόπος είναι η βίαιη παρέμβαση στην αγορά, ο τρόπος της ηγεμονίας έναντι της σύμβασης. Ένας τέτοιος ηγεμονικός καθορισμός των τιμών σημαίνει την απαγόρευση των ελεύθερων ανταλλαγών και την εγκαθίδρυση της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο — διότι εκμετάλλευση υπάρχει οποτεδήποτε πραγματοποιείται εξαναγκασμένη ανταλλαγή. Εάν υιοθετηθεί η οδός της ελεύθερης αγοράς —η οδός του αμοιβαίου οφέλους—, τότε δεν μπορεί να υπάρξει άλλο κριτήριο δικαιοσύνης πέρα από την τιμή της ελεύθερης αγοράς, και σε αυτό περιλαμβάνονται οι υποτιθέμενες «ανταγωνιστικές» και «μονοπωλιακές» τιμές, καθώς και οι ενέργειες των καρτέλ. Στην ελεύθερη αγορά, καταναλωτές και παραγωγοί προσαρμόζουν τις ενέργειές τους σε εκούσια συνεργασία.

Στην περίπτωση του αντιπραγματισμού, αυτό το συμπέρασμα είναι προφανές· οι διάφοροι παραγωγοί-καταναλωτές είτε καθορίζουν εκουσίως τις μεταξύ τους σχέσεις ανταλλαγής στην ελεύθερη αγορά είτε οι σχέσεις καθορίζονται με βία. Δεν φαίνεται να υπάρχει λόγος για τον οποίο θα ήταν περισσότερο ή λιγότερο «ηθικό», με οποιοδήποτε σκεπτικό, η τιμή των ψαριών σε άλογα να είναι υψηλότερη ή χαμηλότερη από ό,τι στην ελεύθερη αγορά ή, με άλλα λόγια, η τιμή των αλόγων σε ψάρια να είναι χαμηλότερη ή υψηλότερη. Και όμως, δεν είναι περισσότερο προφανές γιατί οποιαδήποτε χρηματική τιμή θα έπρεπε να είναι χαμηλότερη ή υψηλότερη από ό,τι είναι στην αγορά.[118]

2. Τα καρτέλ και οι συνέπειές τους

Α. Τα καρτέλ και η «μονοπωλιακή τιμή»

Δεν συνιστά, όμως, η μονοπωλιακή δράση περιορισμό της παραγωγής, και δεν είναι ο περιορισμός αυτός μια αποδεδειγμένα αντικοινωνική πράξη; Ας εξετάσουμε πρώτα αυτή που θα φαινόταν ως η χειρότερη δυνατή περίπτωση τέτοιας δράσης: την πραγματική καταστροφή μέρους ενός προϊόντος από ένα καρτέλ. Αυτό γίνεται προκειμένου να αξιοποιηθεί μια ανελαστική καμπύλη ζήτησης και να ανέβει η τιμή, ώστε να αποκομίσει ολόκληρη η ομάδα μεγαλύτερο χρηματικό εισόδημα. Μπορούμε να φανταστούμε, για παράδειγμα, την περίπτωση ενός καρτέλ καφέ που καίει μεγάλες ποσότητες καφέ.

Κατά πρώτον, τέτοιες ενέργειες θα συμβαίνουν ασφαλώς πολύ σπάνια. Η πραγματική καταστροφή του προϊόντος του είναι σαφώς μια πράξη εξαιρετικά σπάταλη, ακόμη και για το ίδιο το καρτέλ· είναι προφανές ότι οι συντελεστές παραγωγής που οι καλλιεργητές είχαν δαπανήσει για την

παραγωγή του καφέ δαπανήθηκαν εις μάτην. Σαφώς, η ίδια η παραγωγή της συνολικής ποσότητας καφέ αποδείχθηκε σφάλμα, και το κάψιμο του καφέ δεν είναι παρά το επακόλουθο και η αντανάκλαση του σφάλματος. Ωστόσο, λόγω της αβεβαιότητας του μέλλοντος, σφάλματα διαπράττονται συχνά. Ο άνθρωπος μπορεί να μοχθεί και να επενδύει επί χρόνια στην παραγωγή ενός αγαθού το οποίο, όπως ενδέχεται να αποδειχθεί, οι καταναλωτές σχεδόν ουδόλως επιθυμούν. Εάν, για παράδειγμα, τα γούστα των καταναλωτών είχαν μεταβληθεί έτσι ώστε ο καφές να μη ζητείται από κανέναν, ανεξαρτήτως τιμής, θα έπρεπε και πάλι να καταστραφεί, με ή χωρίς καρτέλ.

Το σφάλμα είναι βεβαίως ατυχές, δεν μπορεί όμως να θεωρηθεί ανήθικο ή αντικοινωνικό· κανείς δεν στοχεύει εκ προθέσεως στο σφάλμα.[119] Εάν ο καφές ήταν διαρκές αγαθό, είναι προφανές ότι το καρτέλ δεν θα τον κατέστρεφε, αλλά θα τον αποθήκευε για βαθμιαία μελλοντική πώληση στους καταναλωτές, αποκομίζοντας έτσι εισόδημα από τον «πλεονάζοντα» καφέ. Σε μια ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία, όπου τα σφάλματα αποκλείονται εξ ορισμού, δεν θα υπήρχε καταστροφή, αφού τα άριστα αποθέματα για την επίτευξη χρηματικού εισοδήματος θα είχαν παραχθεί εκ των προτέρων. Θα παραγόταν εξαρχής λιγότερος καφές. Η σπατάλη έγκειται στην υπερβολική παραγωγή καφέ εις βάρος άλλων αγαθών που θα μπορούσαν να έχουν παραχθεί. Η σπατάλη δεν έγκειται στο ίδιο το κάψιμο του καφέ. Αφού μειωθεί η παραγωγή καφέ, οι λοιποί συντελεστές που θα είχαν διοχετευθεί στην παραγωγή καφέ δεν θα σπαταληθούν· η υπόλοιπη γη, εργασία κ.λπ. θα διοχετευθούν σε άλλες και πιο επικερδείς χρήσεις. Είναι αληθές ότι οι πλεονάζοντες ειδικοί συντελεστές θα παραμείνουν αδρανείς· αυτή όμως είναι πάντοτε η μοίρα των ειδικών συντελεστών όταν η πραγματικότητα της καταναλωτικής ζήτησης δεν στηρίζει τη χρήση τους στην παραγωγή. Για παράδειγμα, εάν σημειωθεί αιφνίδια συρρίκνωση της καταναλωτικής ζήτησης για ένα αγαθό, έτσι ώστε να καθίσταται ασύμφορο για την εργασία να απασχολείται με ορισμένα εξειδικευμένα μηχανήματα, αυτή η «αδρανής παραγωγική δυναμικότητα» δεν αποτελεί κοινωνική σπατάλη, αλλά είναι μάλλον κοινωνικά ωφέλιμη. Αποδεικνύεται σφάλμα το ότι παρήχθησαν τα μηχανήματα· και τώρα που τα μηχανήματα έχουν παραχθεί, η εργασία επ' αυτών αποδεικνύεται λιγότερο επικερδής από την εργασία με άλλες εκτάσεις γης και άλλα μηχανήματα για την παραγωγή κάποιου άλλου αποτελέσματος. Συνεπώς, το οικονομικώς ορθό βήμα είναι να παραμείνουν αδρανή ή ενδεχομένως να μετατραπεί το υλικό τους υπόστρωμα σε άλλες χρήσεις. Βεβαίως, σε μια οικονομία χωρίς σφάλματα, δεν θα παράγονταν καθόλου πλεονάζοντα ειδικά κεφαλαιουχικά αγαθά.

Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι πριν τεθεί σε λειτουργία το καρτέλ καφέ, ποσότητα εργασίας Χ και ποσότητα γης Υ συνεργάζονταν για την παραγωγή 100 εκατομμυρίων λιβρών καφέ ετησίως. Το καρτέλ καφέ έκρινε, ωστόσο, ότι η πλέον επικερδής παραγωγή ήταν 60 εκατομμύρια λίβρες και ως εκ τούτου μείωσε την ετήσια παραγωγή στο επίπεδο αυτό. Θα ήταν παράλογο, βεβαίως, να συνεχιστεί η σπάταλη παραγωγή 100 εκατομμυρίων λιβρών και κατόπιν να καούν τα 40 εκατομμύρια. Τι γίνεται όμως με την πλέον πλεονάζουσα εργασία και γη; Αυτές μετατοπίζονται στην παραγωγή, ας πούμε, 10 εκατομμυρίων λιβρών καουτσούκ, 50.000 ωρών υπηρεσιών οδηγών ζούγκλας κ.λπ. Ποιος μπορεί να πει ότι η δεύτερη δομή παραγωγής, η δεύτερη κατανομή συντελεστών, είναι λιγότερο «δίκαιη» από την πρώτη; Στην πραγματικότητα, μπορούμε να πούμε ότι είναι πιο δίκαιη, αφού η νέα κατανομή συντελεστών θα είναι πιο επικερδής, και συνεπώς παραγωγικότερη σε όρους αξίας, για τους καταναλωτές. Υπό την έννοια της αξίας, λοιπόν, η συνολική παραγωγή έχει τώρα επεκταθεί, όχι συρρικνωθεί. Είναι σαφές ότι δεν μπορούμε να πούμε ότι η παραγωγή, συνολικά, έχει περιοριστεί, αφού η παραγωγή αγαθών πλην του καφέ έχει αυξηθεί, και η μόνη σύγκριση μεταξύ της μείωσης ενός αγαθού και της αύξησης ενός άλλου πρέπει να

γίνεται με αυτούς τους ευρείς αξιολογικούς όρους. Πράγματι, η μετατόπιση συντελεστών προς το καουτσούκ και την ξενάγηση στη ζούγκλα δεν περιορίζει την παραγωγή καφέ περισσότερο απ' όσο μια προηγούμενη μετατόπιση συντελεστών προς τον καφέ περιόρισε την παραγωγή των πρώτων αγαθών.

Ολόκληρη η έννοια του «περιορισμού της παραγωγής», λοιπόν, είναι πλάνη όταν εφαρμόζεται στην ελεύθερη αγορά. Στον πραγματικό κόσμο των σπάνιων πόρων σε σχέση με τους δυνατούς σκοπούς, κάθε παραγωγή συνεπάγεται επιλογή και κατανομή των συντελεστών προς εξυπηρέτηση των υψηλότερα αξιολογούμενων σκοπών. Εν ολίγοις, η παραγωγή οποιουδήποτε προϊόντος είναι κατ' ανάγκην πάντοτε «περιορισμένη». Ένας τέτοιος «περιορισμός» απορρέει απλώς από την καθολική σπανιότητα των συντελεστών και τη φθίνουσα οριακή χρησιμότητα οποιουδήποτε μεμονωμένου προϊόντος. Τότε όμως είναι παράλογο να ομιλούμε καν περί «περιορισμού».[120]

Δεν μπορούμε, λοιπόν, να πούμε ότι το καρτέλ «περιόρισε την παραγωγή». Αφού η τελική κατανομή εξαλείψει το σφάλμα του παραγωγού, η δράση του καρτέλ θα επιφέρει μεγιστοποίηση των εισοδημάτων των παραγωγών στην υπηρεσία των καταναλωτών, όπως ακριβώς και όλες οι άλλες κατανομές της ελεύθερης αγοράς. Αυτό είναι το αποτέλεσμα το οποίο οι άνθρωποι στην αγορά τείνουν να επιτυγχάνουν, σε αρμονία με την ικανότητά τους ως επιχειρηματιών που προβλέπουν το μέλλον, και αυτή είναι η μόνη κατάσταση στην οποία ο άνθρωπος ως καταναλωτής εναρμονίζεται με τον άνθρωπο ως παραγωγό.

Από την ανάλυσή μας έπεται ότι η αρχική παραγωγή 100 εκατομμυρίων λιβρών από τους παραγωγούς ήταν ένα ατυχές σφάλμα, το οποίο αργότερα διορθώθηκε από τους ίδιους. Αντί να αποτελεί κακόβουλο περιορισμό της παραγωγής εις βάρος των καταναλωτών, η περικοπή της παραγωγής καφέ ήταν, αντιθέτως, διόρθωση του προηγούμενου σφάλματος. Εφόσον μόνον η ελεύθερη αγορά μπορεί να κατανείμει τους πόρους προς εξυπηρέτηση του καταναλωτή, σύμφωνα με τη χρηματική αποδοτικότητα, έπεται ότι στην προηγούμενη κατάσταση παραγόταν «υπερβολικά πολύς» καφές και «υπερβολικά λίγο» καουτσούκ, υπηρεσίες οδηγών ζούγκλας κ.λπ. Η δράση του καρτέλ, μειώνοντας την παραγωγή καφέ και προκαλώντας αύξηση της παραγωγής καουτσούκ, ξενάγησης στη ζούγκλα κ.λπ., οδήγησε σε αύξηση της ικανότητας των παραγωγικών πόρων να ικανοποιούν τις επιθυμίες των καταναλωτών.

Εάν υπάρχουν αντικαρτελιστές που διαφωνούν με την ετυμηγορία αυτή και πιστεύουν ότι η προηγούμενη δομή παραγωγής εξυπηρετούσε καλύτερα τους καταναλωτές, είναι πάντοτε απολύτως ελεύθεροι να αποσπάσουν, προσφέροντας υψηλότερες τιμές, τους συντελεστές γη, εργασία και κεφάλαιο από τα γραφεία οδηγών ζούγκλας και τους παραγωγούς καουτσούκ, και να επιδοθούν οι ίδιοι στην παραγωγή των δήθεν «ελλειπόντων» 40 εκατομμυρίων λιβρών καφέ. Εφόσον δεν το πράττουν, δύσκολα θα μπορούσαν να είναι σε θέση να επικρίνουν τους υφιστάμενους παραγωγούς καφέ επειδή δεν το πράττουν εκείνοι. Όπως το διατύπωσε επιγραμματικά ο Mises:

> *Ασφαλώς, όσοι ασχολούνται με την παραγωγή χάλυβα δεν είναι υπεύθυνοι για το γεγονός ότι άλλοι άνθρωποι δεν εισήλθαν ομοίως σε αυτόν τον τομέα παραγωγής. ... Εάν κάποιος είναι υπαίτιος για το γεγονός ότι ο αριθμός των ατόμων που προσχώρησαν στην εθελοντική οργάνωση πολιτικής άμυνας δεν είναι μεγαλύτερος, τότε δεν είναι εκείνοι που έχουν ήδη προσχωρήσει, αλλά εκείνοι που δεν το έχουν πράξει.*[121]

Η θέση των αντικαρτελιστών υπονοεί ότι κάποιος άλλος παράγει υπερβολικά πολύ από κάποιο άλλο προϊόν· εντούτοις, δεν προσφέρουν κανένα κριτήριο, πέραν των δικών τους αυθαίρετων επιταγών, για να καθοριστεί ποια παραγωγή είναι υπερβολική.

Η κριτική κατά των ιδιοκτητών χαλυβουργιών επειδή δεν παράγουν «αρκετό» χάλυβα ή κατά των καλλιεργητών καφέ επειδή δεν παράγουν «αρκετό» καφέ υπονοεί επίσης την ύπαρξη ενός συστήματος καστών, βάσει του οποίου μια ορισμένη κάστα ορίζεται μονίμως να παράγει χάλυβα, μια άλλη κάστα να καλλιεργεί καφέ κ.ο.κ. Μόνο σε μια τέτοια κοινωνία καστών θα είχε νόημα μια τέτοια κριτική. Εντούτοις, η ελεύθερη αγορά είναι το αντίστροφο του συστήματος καστών· πράγματι, η επιλογή μεταξύ εναλλακτικών συνεπάγεται κινητικότητα μεταξύ των εναλλακτικών, και η κινητικότητα αυτή ισχύει προφανώς για τους επιχειρηματίες ή τους δανειστές που διαθέτουν χρήματα προς επένδυση στην παραγωγή.

Επιπλέον, όπως αναφέραμε ανωτέρω, μια ανελαστική καμπύλη ζήτησης είναι αποκλειστικά αποτέλεσμα της επιλογής των καταναλωτών. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι έχουν παραχθεί 100 εκατομμύρια λίβρες καφέ και βρίσκονται σε απόθεμα, και μια ομάδα καλλιεργητών αποφασίζει από κοινού ότι το κάψιμο 40 εκατομμυρίων λιβρών καφέ θα διπλασιάσει, ας πούμε, την τιμή από έναν κόκκο χρυσού ανά λίβρα σε δύο κόκκους χρυσού ανά λίβρα, προσφέροντάς τους έτσι, ενεργώντας από κοινού, υψηλότερο συνολικό εισόδημα. Αυτό θα ήταν αδύνατο εάν οι καλλιεργητές γνώριζαν ότι θα αντιμετώπιζαν ένα αποτελεσματικό καταναλωτικό μποϊκοτάζ στην υψηλότερη τιμή. Περαιτέρω, οι καταναλωτές διαθέτουν και έναν άλλο τρόπο, εάν το επιθυμούν, να αποτρέψουν την καταστροφή του αγαθού. Διάφοροι καταναλωτές, ενεργώντας είτε ατομικά είτε από κοινού, θα μπορούσαν να προσφερθούν να αγοράσουν τον υπάρχοντα καφέ σε τιμές υψηλότερες από τις τρέχουσες. Θα μπορούσαν να το πράξουν είτε λόγω της επιθυμίας τους για καφέ, είτε λόγω της φιλανθρωπικής τους δυσφορίας για την καταστροφή ενός χρήσιμου αγαθού, είτε από συνδυασμό των δύο κινήτρων. Εν πάση περιπτώσει, εάν το έπρατταν, θα εμπόδιζαν το καρτέλ των παραγωγών να μειώσει την προσφορά που πωλείται στην αγορά. Το μποϊκοτάζ στην υψηλότερη τιμή και/ή οι αυξημένες προσφορές στη χαμηλότερη τιμή θα μετέβαλλαν την καμπύλη ζήτησης και θα την καθιστούσαν ελαστική στο τρέχον επίπεδο αποθέματος, εξαλείφοντας έτσι κάθε κίνητρο ή ανάγκη για τον σχηματισμό καρτέλ.

Το να θεωρείται ένα καρτέλ ανήθικο ή ως παρεμποδίζον κάποιου είδους κυριαρχία των καταναλωτών είναι, συνεπώς, εντελώς αδικαιολόγητο. Και αυτό ισχύει ακόμη και στη φαινομενικά «χειρότερη» περίπτωση ενός καρτέλ που μπορούμε να υποθέσουμε ότι ιδρύεται αποκλειστικά για «περιοριστικούς» σκοπούς, και όπου, ως αποτέλεσμα προηγούμενου σφάλματος και της φθαρτότητας του προϊόντος, θα επέλθει πραγματική καταστροφή. Εάν οι καταναλωτές επιθυμούν πράγματι να αποτρέψουν την ενέργεια αυτή, αρκεί να μεταβάλουν τους πίνακες ζήτησής τους για το προϊόν, είτε με πραγματική μεταβολή της προτίμησής τους για τον καφέ είτε με συνδυασμό μποϊκοτάζ και φιλανθρωπίας. Το γεγονός ότι μια τέτοια εξέλιξη δεν λαμβάνει χώρα σε οποιαδήποτε δεδομένη περίσταση σημαίνει ότι οι παραγωγοί εξακολουθούν να μεγιστοποιούν το χρηματικό τους εισόδημα στην υπηρεσία των καταναλωτών — μέσω μιας ενέργειας καρτέλ, όπως και μέσω οποιασδήποτε άλλης ενέργειας. Ορισμένοι αναγνώστες ίσως αντιτείνουν ότι, διατυπώνοντας υψηλότερες προσφορές ζήτησης για το υπάρχον απόθεμα, οι καταναλωτές θα δωροδοκούσαν τους παραγωγούς, και ότι τούτο συνιστά αδικαιολόγητη εκβίαση εκ μέρους των παραγωγών. Η κατηγορία αυτή, ωστόσο, είναι αστήρικτη. Οι παραγωγοί καθοδηγούνται από τον στόχο της μεγιστοποίησης του χρηματικού εισοδήματος· δεν εκβιάζουν, αλλά απλώς παράγουν εκεί όπου τα

κέρδη τους είναι μέγιστα, μέσω ανταλλαγών που συνάπτονται εκουσίως τόσο από τους παραγωγούς όσο και από τους καταναλωτές. Πρόκειται για «εκβίαση» ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο απ' όσο όταν ένας εργάτης μετακινείται από μια χαμηλότερα αμειβόμενη σε μια υψηλότερα αμειβόμενη εργασία ή όταν ένας επιχειρηματίας επενδύει σε ό,τι πιστεύει ότι θα είναι ένα περισσότερο μάλλον παρά λιγότερο επικερδές έργο.

Πρέπει να αναγνωριστεί ότι, άπαξ και έχει διαπραχθεί ένα σφάλμα, όπως είχε συμβεί στην προαναφερθείσα κατάσταση, η ορθολογική πορεία δεν είναι να θρηνούμε το παρελθόν, ούτε να προσπαθούμε να «ανακτήσουμε» τα ιστορικά κόστη, αλλά να αξιοποιήσουμε κατά τον καλύτερο τρόπο (ceteris paribus, με τα περισσότερα χρήματα) την παρούσα κατάσταση. Το αναγνωρίζουμε αυτό όταν μηχανήματα ή άλλα κεφαλαιουχικά αγαθά που έχουν ήδη παραχθεί αντιμετωπίζουν απώλεια ζήτησης για το προϊόν τους. Στη διαδικασία της παραγωγής, όπως είδαμε, οι εργασιακές ενέργειες επενεργούν επί φυσικών και παραχθέντων συντελεστών για να καταλήξουν στα πλέον επιτακτικά ζητούμενα καταναλωτικά αγαθά. Εφόσον το σφάλμα είναι αναπόφευκτο, η διαδικασία αυτή είναι βέβαιο ότι θα οδηγεί σε σημαντική ποσότητα «αδρανών» κεφαλαιουχικών αγαθών σε οποιαδήποτε δεδομένη στιγμή. Ομοίως, μεγάλο μέρος της αρχικής γης θα παραμένει αδρανές, διότι η υπάρχουσα εργασία έχει πιο επικερδή απασχόληση σε άλλες εκτάσεις γης. Εν ολίγοις, ο «αδρανής» καφές είναι αποτέλεσμα σφάλματος πρόβλεψης και δεν θα έπρεπε να είναι περισσότερο σοκαριστικός ή αξιόμεμπτος από την «αδρανή παραγωγική δυναμικότητα» σε οποιονδήποτε άλλο τύπο κεφαλαιουχικού αγαθού.

Το επιχείρημά μας εφαρμόζεται εξίσου σε μια μεμονωμένη επιχείρηση που παράγει ένα μοναδικό προϊόν με ανελαστική ζήτηση όσο και σε ένα καρτέλ επιχειρήσεων. Μια μεμονωμένη επιχείρηση, με ανελαστική ζήτηση για το προϊόν της, θα μπορούσε επίσης να καταστρέψει μέρος του αποθέματός της μετά τη διάπραξη σφάλματος πρόβλεψης. Η κριτική μας στα δόγματα της «αντι-μονοπωλιακής-τιμής» και της κυριαρχίας των καταναλωτών εφαρμόζεται εξίσου καλά και σε μια τέτοια περίπτωση.

Β. Καρτέλ, συγχωνεύσεις και ανώνυμες εταιρείες

Ένα σύνηθες επιχείρημα υποστηρίζει ότι η δράση των καρτέλ ενέχει συμπαιγνία. Διότι μια επιχείρηση μπορεί να επιτύχει «μονοπωλιακή τιμή» ως αποτέλεσμα των φυσικών της ικανοτήτων ή του ενθουσιασμού των καταναλωτών για το ιδιαίτερο προϊόν της, ενώ ένα καρτέλ πολλών επιχειρήσεων ενέχει δήθεν «συμπαιγνία» και «συνωμοσία». Οι εκφράσεις αυτές, ωστόσο, είναι απλώς συγκινησιακά φορτισμένοι όροι, σχεδιασμένοι να προκαλέσουν δυσμενή αντίδραση. Αυτό για το οποίο πράγματι πρόκειται εδώ είναι συνεργασία για την αύξηση των εισοδημάτων των παραγωγών. Διότι ποια είναι η ουσία μιας ενέργειας καρτέλ; Μεμονωμένοι παραγωγοί συμφωνούν να συνενώσουν τα περιουσιακά τους στοιχεία σε ένα κοινό σύνολο, ώστε αυτός ο ενιαίος κεντρικός οργανισμός να λαμβάνει τις αποφάσεις για την πολιτική παραγωγής και τιμών για όλους τους ιδιοκτήτες και κατόπιν να κατανέμει το χρηματικό κέρδος μεταξύ τους. Δεν είναι όμως η διαδικασία αυτή ίδια με οποιουδήποτε είδους κοινή προσωπική εταιρεία ή με τη σύσταση μιας ενιαίας ανώνυμης εταιρείας; Τι συμβαίνει όταν συστήνεται μια προσωπική ή μια ανώνυμη εταιρεία; Άτομα συμφωνούν να συνενώσουν τα περιουσιακά τους στοιχεία υπό μια κεντρική διοίκηση, ώστε αυτή η κεντρική διεύθυνση να καθορίζει τις πολιτικές για τους ιδιοκτήτες και να κατανέμει τα χρηματικά κέρδη μεταξύ τους. Και στις δύο περιπτώσεις, η συνένωση, οι γραμμές εξουσίας και η κατανομή του χρηματικού κέρδους πραγματοποιούνται σύμφωνα με κανόνες που έχουν συμφωνηθεί από όλους εξαρχής. Δεν υπάρχει, συνεπώς, καμία ουσιώδης διαφορά μεταξύ ενός καρτέλ και μιας συνήθους

ανώνυμης ή προσωπικής εταιρείας. Θα μπορούσε να αντιταχθεί ότι η συνήθης ανώνυμη ή προσωπική εταιρεία καλύπτει μία μόνο επιχείρηση, ενώ το καρτέλ περιλαμβάνει έναν ολόκληρο «κλάδο» (δηλ. όλες τις επιχειρήσεις που παράγουν ένα ορισμένο προϊόν). Μια τέτοια διάκριση, όμως, δεν ισχύει κατ' ανάγκην. Διάφορες επιχειρήσεις μπορεί να αρνηθούν να εισέλθουν σε ένα καρτέλ, ενώ, από την άλλη πλευρά, μια μεμονωμένη επιχείρηση μπορεί κάλλιστα να είναι «μονοπωλητής» στην πώληση του ιδιαίτερου μοναδικού της προϊόντος, και συνεπώς μπορεί επίσης να περικλείει έναν ολόκληρο «κλάδο».

Η αντιστοιχία μεταξύ μιας συνεργατικής προσωπικής ή ανώνυμης εταιρείας — που γενικώς δεν θεωρείται αξιόμεμπτη — και ενός καρτέλ ενισχύεται περαιτέρω όταν εξετάσουμε την περίπτωση της συγχώνευσης διαφόρων επιχειρήσεων. Οι συγχωνεύσεις έχουν στιγματιστεί ως «μονοπωλιακές», όχι όμως ούτε κατά προσέγγιση τόσο σφοδρά όσο τα καρτέλ. Οι συγχωνευόμενες επιχειρήσεις συνενώνουν τα κεφαλαιακά τους περιουσιακά στοιχεία, και οι ιδιοκτήτες των επιμέρους επιχειρήσεων καθίστανται τώρα συνιδιοκτήτες της ενιαίας συγχωνευμένης επιχείρησης. Θα συμφωνήσουν επί κανόνων για τις σχέσεις ανταλλαγής των μετοχών των διαφόρων εταιρειών. Εάν οι συγχωνευόμενες επιχειρήσεις περικλείουν ολόκληρο τον κλάδο, τότε η συγχώνευση είναι απλώς μια μόνιμη μορφή καρτέλ. Εντούτοις, σαφώς η μόνη διαφορά μεταξύ μιας συγχώνευσης και της αρχικής σύστασης μιας ενιαίας ανώνυμης εταιρείας είναι ότι η συγχώνευση συνενώνει υπάρχοντα περιουσιακά στοιχεία υπό μορφή κεφαλαιουχικών αγαθών, ενώ η αρχική γένεση μιας ανώνυμης εταιρείας συνενώνει χρηματικά περιουσιακά στοιχεία. Είναι σαφές ότι, από οικονομική άποψη, ελάχιστη διαφορά υπάρχει μεταξύ των δύο. Η συγχώνευση είναι η ενέργεια ατόμων που διαθέτουν ορισμένη ποσότητα ήδη παραχθέντων κεφαλαιουχικών αγαθών, τα οποία προσαρμόζονται στις παρούσες και τις προσδοκώμενες μελλοντικές συνθήκες τους μέσω συνεργατικής συνένωσης περιουσιακών στοιχείων. Η σύσταση μιας νέας εταιρείας είναι προσαρμογή στις προσδοκώμενες μελλοντικές συνθήκες (πριν πραγματοποιηθεί οποιαδήποτε συγκεκριμένη επένδυση σε κεφαλαιουχικά αγαθά) μέσω συνεργατικής συνένωσης περιουσιακών στοιχείων. Η ουσιώδης ομοιότητα έγκειται στην εκούσια συνένωση περιουσιακών στοιχείων σε έναν πιο συγκεντρωτικό οργανισμό με σκοπό την αύξηση του χρηματικού εισοδήματος.

Οι θεωρητικοί που επικρίνουν τα καρτέλ και τα μονοπώλια δεν αναγνωρίζουν την ταυτότητα των δύο ενεργειών. Ως αποτέλεσμα, η συγχώνευση θεωρείται λιγότερο αξιόμεμπτη από το καρτέλ, και μια ενιαία ανώνυμη εταιρεία πολύ λιγότερο απειλητική από τη συγχώνευση. Εντούτοις, μια πανκλαδική συγχώνευση είναι, στην πράξη, ένα μόνιμο καρτέλ, μια μόνιμη σύμπραξη και σύντηξη. Από την άλλη πλευρά, ένα καρτέλ που διατηρεί με εκούσια συμφωνία τη χωριστή ταυτότητα κάθε επιχείρησης είναι εκ φύσεως μια εξόχως μεταβατική και εφήμερη διευθέτηση και, όπως θα δούμε κατωτέρω, τείνει εν γένει να διαλύεται στην αγορά. Στην πραγματικότητα, σε πολλές περιπτώσεις, ένα καρτέλ μπορεί να θεωρηθεί απλώς ως ένα δοκιμαστικό βήμα προς την κατεύθυνση της μόνιμης συγχώνευσης. Και η συγχώνευση και η αρχική σύσταση μιας ανώνυμης εταιρείας δεν διαφέρουν, όπως είδαμε, ουσιωδώς. Η πρώτη είναι προσαρμογή του μεγέθους και του αριθμού των επιχειρήσεων ενός κλάδου σε νέες συνθήκες ή διόρθωση προηγούμενου σφάλματος πρόβλεψης. Η δεύτερη είναι μια de novo προσπάθεια προσαρμογής στις παρούσες και μελλοντικές συνθήκες της αγοράς.

Γ. Οικονομική επιστήμη, τεχνολογία και το μέγεθος της επιχείρησης

Δεν γνωρίζουμε, και η οικονομική επιστήμη δεν μπορεί να μας πει, το άριστο μέγεθος μιας επιχείρησης σε οποιονδήποτε δεδομένο κλάδο. Το άριστο μέγεθος εξαρτάται από τις συγκεκριμένες τεχνολογικές συνθήκες κάθε κατάστασης, καθώς και από την κατάσταση της καταναλωτικής ζήτησης σε σχέση με τη δεδομένη προσφορά των διαφόρων συντελεστών σε αυτόν και σε άλλους κλάδους. Όλα αυτά τα σύνθετα ζητήματα υπεισέρχονται στις αποφάσεις των παραγωγών, και τελικώς των καταναλωτών, ως προς το πόσο μεγάλες θα είναι οι επιχειρήσεις στους διάφορους κλάδους παραγωγής. Σύμφωνα με την καταναλωτική ζήτηση και με τα κόστη ευκαιρίας των διαφόρων συντελεστών, οι ιδιοκτήτες συντελεστών και οι επιχειρηματίες θα παράγουν σε εκείνους τους κλάδους και τις επιχειρήσεις όπου μπορούν να μεγιστοποιήσουν το χρηματικό τους εισόδημα ή κέρδος (με τους λοιπούς ψυχικούς παράγοντες σταθερούς). Εφόσον η πρόβλεψη είναι η λειτουργία των επιχειρηματιών, οι επιτυχημένοι επιχειρηματίες θα ελαχιστοποιούν τα σφάλματά τους και, συνεπώς, και τις ζημίες τους. Ως αποτέλεσμα, οποιαδήποτε υφιστάμενη κατάσταση στην ελεύθερη αγορά θα τείνει να είναι η πλέον επιθυμητή για την ικανοποίηση της ζήτησης των καταναλωτών (συμπεριλαμβανομένων εν προκειμένω και των μη χρηματικών επιθυμιών των παραγωγών).

Ούτε οι οικονομολόγοι ούτε οι μηχανικοί μπορούν να αποφασίσουν το πλέον αποδοτικό μέγεθος μιας επιχείρησης σε οποιαδήποτε κατάσταση. Μόνο οι ίδιοι οι επιχειρηματίες μπορούν να καθορίσουν ποιο μέγεθος επιχείρησης θα λειτουργήσει πιο αποδοτικά, και είναι αλαζονικό και αδικαιολόγητο για τους οικονομολόγους ή για οποιουσδήποτε άλλους εξωτερικούς παρατηρητές να προσπαθούν να υπαγορεύσουν κάτι διαφορετικό. Σε αυτό και σε άλλα ζητήματα, οι επιθυμίες και οι απαιτήσεις των καταναλωτών «τηλεγραφούνται» μέσω του συστήματος τιμών, και η συνακόλουθη επιδίωξη του μέγιστου χρηματικού εισοδήματος και κέρδους θα τείνει πάντοτε να επιφέρει την άριστη κατανομή και τιμολόγηση. Δεν υπάρχει καμία ανάγκη για τις εξωτερικές συμβουλές των οικονομολόγων.

Είναι σαφές ότι όταν αρκετές χιλιάδες άτομα αποφασίζουν να μην παράγουν και να μην κατέχουν το καθένα χωριστά ατομικές χαλυβουργικές μονάδες, αλλά μάλλον να συνενώσουν το κεφάλαιό τους σε μια οργανωμένη ανώνυμη εταιρεία — η οποία θα αγοράζει συντελεστές, θα επενδύει και θα διευθύνει την παραγωγή και θα πωλεί το προϊόν, κατανέμοντας εν συνεχεία τα χρηματικά κέρδη μεταξύ των ιδιοκτητών —, αυξάνουν τεραστίως την αποδοτικότητά τους. Σε σύγκριση με την παραγωγή σε εκατοντάδες μικροσκοπικές μονάδες, η ποσότητα παραγωγής ανά δεδομένους συντελεστές θα αυξηθεί σημαντικά. Η μεγάλη επιχείρηση θα είναι σε θέση να αγοράσει μηχανήματα υψηλής κεφαλαιακής έντασης και να χρηματοδοτήσει καλύτερα οργανωμένα δίκτυα εμπορίας και διανομής. Όλα αυτά είναι αρκετά σαφή όταν χιλιάδες άτομα συνενώνουν το κεφάλαιό τους για την ίδρυση μιας χαλυβουργικής επιχείρησης. Γιατί, όμως, να μην ισχύει εξίσου όταν αρκετές μικρές χαλυβουργικές επιχειρήσεις συγχωνεύονται σε μία μεγάλη εταιρεία;

Θα μπορούσε να απαντηθεί ότι στην τελευταία αυτή συγχώνευση, ιδίως στην περίπτωση ενός καρτέλ, η κοινή δράση αναλαμβάνεται όχι για την αύξηση της αποδοτικότητας, αλλά αποκλειστικά για την αύξηση του εισοδήματος μέσω του περιορισμού των πωλήσεων. Εντούτοις, δεν υπάρχει τρόπος με τον οποίο ένας εξωτερικός παρατηρητής να μπορεί να διακρίνει μεταξύ μιας «περιοριστικής» και μιας αυξητικής της αποδοτικότητας ενέργειας. Κατά πρώτον, δεν πρέπει να θεωρούμε τη μονάδα παραγωγής ή το εργοστάσιο ως τους μόνους παραγωγικούς συντελεστές των οποίων η αποδοτικότητα μπορεί να αυξηθεί. Η εμπορία, η διαφήμιση κ.λπ. είναι επίσης συντελεστές παραγωγής· διότι η «παραγωγή» δεν είναι απλώς η φυσική μετατροπή ενός προϊόντος, αλλά

συνίσταται επίσης στη μεταφορά του και στην τοποθέτησή του στα χέρια των χρηστών. Το τελευταίο συνεπάγεται τις δαπάνες ενημέρωσης του χρήστη για την ύπαρξη και τη φύση του προϊόντος και πώλησης του προϊόντος αυτού σε εκείνον. Εφόσον ένα καρτέλ επιδίδεται πάντοτε σε κοινή εμπορία, ποιος μπορεί να αρνηθεί ότι το καρτέλ ενδέχεται να καθιστά την εμπορία πιο αποδοτική; Πώς, συνεπώς, μπορεί η αποδοτικότητα αυτή να διαχωριστεί από την «περιοριστική» πλευρά της ενέργειας;[122]

Επιπλέον, οι τεχνολογικοί παράγοντες στην παραγωγή δεν μπορούν ποτέ να εξεταστούν εν κενώ. Η τεχνολογική γνώση μάς πληροφορεί για ένα ολόκληρο πλήθος εναλλακτικών που είναι ανοικτές ενώπιόν μας. Αλλά τα κρίσιμα ερωτήματα — σε τι να επενδύσουμε; πόσο; ποια μέθοδο παραγωγής να επιλέξουμε; — μπορούν να απαντηθούν μόνο με οικονομικές, δηλαδή με χρηματοοικονομικές, εκτιμήσεις. Μπορούν να απαντηθούν μόνο σε μια αγορά που κινείται από την επιδίωξη χρηματικών εισοδημάτων και κερδών. Έτσι, πώς θα αποφασίσει ένας παραγωγός, κατά τη διάνοιξη μιας σήραγγας υπόγειου σιδηροδρόμου, ποιο υλικό να χρησιμοποιήσει για την κατασκευή της; Από καθαρά τεχνολογική άποψη, η συμπαγής πλατίνα μπορεί να είναι η βέλτιστη επιλογή, η πλέον ανθεκτική κ.λπ. Σημαίνει αυτό ότι θα έπρεπε να επιλέξει την πλατίνα; Μπορεί να επιλέξει μεταξύ συντελεστών, μεθόδων, αγαθών προς παραγωγή κ.λπ. μόνο συγκρίνοντας τις αναγκαίες χρηματικές δαπάνες (οι οποίες ισούνται με το εισόδημα που θα μπορούσαν να αποκομίσουν οι συντελεστές αλλού) με το προσδοκώμενο χρηματικό εισόδημα από την παραγωγή. Μόνο μέσω της μεγιστοποίησης του χρηματικού κέρδους μπορούν οι συντελεστές να κατανεμηθούν στην υπηρεσία των καταναλωτών· διαφορετικά, και επί καθαρά τεχνολογικών βάσεων, τίποτε δεν θα εμπόδιζε την κατασκευή σηράγγων υπόγειου σιδηροδρόμου επενδεδυμένων με πλατίνα σε όλο το πλάτος της ηπείρου. Ο μόνος λόγος για τον οποίο αυτό δεν μπορεί να γίνει υπό τις παρούσες συνθήκες είναι το βαρύ χρηματικό «κόστος» που προκαλείται από τη σπατάλη της απόσπασης συντελεστών και πόρων από χρήσεις πολύ πιο επιτακτικά ζητούμενες από τους καταναλωτές. Αλλά το γεγονός αυτής της επιτακτικής εναλλακτικής ζήτησης — και συνεπώς το γεγονός της σπατάλης — μπορεί να ανακαλυφθεί μόνο μέσω της καταγραφής του από ένα σύστημα τιμών που κινείται από την επιδίωξη χρηματικών εισοδημάτων εκ μέρους των παραγωγών. Μόνο η εμπειρική παρατήρηση της αγοράς μάς αποκαλύπτει το πλήρες παράλογο ενός τέτοιου διηπειρωτικού υπόγειου σιδηροδρόμου.

Επιπροσθέτως, δεν υπάρχουν φυσικές μονάδες με τις οποίες να μπορούμε να συγκρίνουμε τους διαφορετικούς τύπους φυσικών συντελεστών και φυσικών προϊόντων. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ένας παραγωγός προσπαθεί να προσδιορίσει την πλέον αποδοτική χρήση δύο ωρών της εργασίας του. Σε μια ρομαντική στιγμή, προσπαθεί να προσδιορίσει την αποδοτικότητα αυτή αφαιρώντας εντελώς από τις «χυδαίες» εκτιμήσεις περί χρηματικού κέρδους. Ας υποθέσουμε ότι βρίσκεται αντιμέτωπος με τρεις τεχνολογικά γνωστές εναλλακτικές. Αυτές παρατίθενται σε πίνακα ως εξής:

Συντελεστές		Προϊόν
A 2 ώρες εργασίας 5 λίβρες πηλού 1 ώρα φούρνου	:	1 δοχείο
B 2 ώρες εργασίας 1 κομμάτι ξύλου 1 ώρα φούρνου	:	1 πίπα
C 2 ώρες εργασίας 1 κομμάτι ξύλου 1 ώρα φούρνου	:	1 μοντέλο πλοίου

Ποια από τις εναλλακτικές αυτές, Α, Β ή C, είναι ο πλέον αποδοτικός, ο πλέον τεχνολογικά «χρήσιμος» τρόπος κατανομής της εργασίας του; Είναι σαφές ότι ο «ιδεαλιστής», αυτοθυσιαζόμενος παραγωγός δεν έχει κανέναν τρόπο να το γνωρίζει! Δεν διαθέτει κανέναν ορθολογικό τρόπο να αποφασίσει εάν θα παραγάγει το αγγείο, την πίπα ή τη βάρκα. Μόνο ο «εγωιστής» παραγωγός που επιδιώκει το χρήμα διαθέτει ορθολογικό τρόπο προσδιορισμού της κατανομής. Επιδιώκοντας το μέγιστο χρηματικό κέρδος, ο παραγωγός συγκρίνει τα χρηματικά κόστη (τις αναγκαίες δαπάνες) των διαφόρων συντελεστών με τις τιμές των προϊόντων. Εξετάζοντας τις Α και Β, για παράδειγμα, εάν η αγορά του πηλού και της ώρας κλιβάνου κόστιζε μία ουγγιά χρυσού, και το αγγείο μπορούσε να πωληθεί έναντι δύο ουγγιών χρυσού, η εργασία του θα απέδιδε μία ουγγιά χρυσού. Από την άλλη πλευρά, εάν το ξύλο και η ώρα κλιβάνου κόστιζαν μιάμιση ουγγιά χρυσού, και η πίπα μπορούσε να πωληθεί έναντι τεσσάρων ουγγιών χρυσού, θα αποκόμιζε δυόμισι ουγγιές για τις δύο ώρες εργασίας του και θα επέλεγε να κατασκευάσει αυτό το προϊόν. Οι τιμές τόσο του προϊόντος όσο και των συντελεστών είναι αντανακλάσεις της καταναλωτικής ζήτησης και των προσπαθειών των παραγωγών να αποκομίσουν χρήματα στην υπηρεσία της. Ο μόνος τρόπος με τον οποίο ο παραγωγός θα μπορούσε να προσδιορίσει ποιο προϊόν να κατασκευάσει είναι να συγκρίνει τα προσδοκώμενα χρηματικά κέρδη. Εάν η βάρκα μπορούσε να πωληθεί έναντι πέντε ουγγιών χρυσού, θα παρήγαγε τη βάρκα μάλλον παρά την πίπα, ικανοποιώντας έτσι μια πιο επιτακτική καταναλωτική ζήτηση, καθώς και τη δική του επιθυμία για χρηματικό εισόδημα.

Δεν μπορεί, συνεπώς, να υπάρξει διαχωρισμός της τεχνολογικής αποδοτικότητας από τις χρηματοοικονομικές εκτιμήσεις. Ο μόνος τρόπος με τον οποίο μπορούμε να προσδιορίσουμε εάν ένα προϊόν ζητείται περισσότερο από ένα άλλο, ή εάν μια διαδικασία είναι πιο αποδοτική από μια άλλη, είναι μέσω των συγκεκριμένων ενεργειών της ελεύθερης αγοράς. Μπορεί να θεωρούμε αυταπόδεικτο, για παράδειγμα, ότι το άριστο αποδοτικό μέγεθος μιας χαλυβουργικής μονάδας είναι μεγαλύτερο από εκείνο ενός κουρείου. Αυτό όμως το γνωρίζουμε όχι ως οικονομολόγοι, βάσει a priori ή πραξεολογικού συλλογισμού, αλλά αποκλειστικά μέσω της εμπειρικής παρατήρησης της ελεύθερης αγοράς. Δεν υπάρχει τρόπος με τον οποίο οι οικονομολόγοι ή οποιοιδήποτε άλλοι εξωτερικοί παρατηρητές να μπορούν να ορίσουν το τεχνολογικό άριστο για οποιαδήποτε μονάδα παραγωγής ή επιχείρηση. Αυτό μπορεί να γίνει μόνο στην ίδια την αγορά. Αλλά εάν αυτό ισχύει εν γένει, ισχύει επίσης και στις ειδικές περιπτώσεις των συγχωνεύσεων και των καρτέλ. Η αδυναμία απομόνωσης ενός τεχνολογικού στοιχείου καθίσταται ακόμη σαφέστερη όταν θυμηθούμε ότι το κρίσιμο πρόβλημα δεν είναι το μέγεθος της μονάδας παραγωγής, αλλά το μέγεθος της επιχείρησης. Τα δύο ουδόλως είναι συνώνυμα. Είναι αληθές ότι η επιχείρηση θα εξετάσει τη μονάδα αρίστου

μεγέθους για οποιαδήποτε κλίμακα λειτουργιών της, και, περαιτέρω, ότι μια μονάδα μεγαλύτερου μεγέθους θα απαιτεί, ceteris paribus, επιχείρηση μεγαλύτερου μεγέθους. Αλλά το εύρος των αποφάσεών της καλύπτει πολύ ευρύτερο πεδίο: πόσο να επενδύσει, ποιο αγαθό ή αγαθά να παραγάγει κ.λπ. Μια επιχείρηση μπορεί να περικλείει μία ή περισσότερες μονάδες ή προϊόντα και περικλείει πάντοτε εγκαταστάσεις εμπορίας, χρηματοοικονομική οργάνωση κ.λπ., οι οποίες παραβλέπονται όταν λαμβάνεται υπόψη μόνο η μονάδα παραγωγής.[123]

Οι εκτιμήσεις αυτές, παρεμπιπτόντως, χρησιμεύουν στην ανασκευή της πολύ διαδεδομένης διάκρισης μεταξύ «παραγωγής για χρήση» και «παραγωγής για κέρδος». Κατά πρώτον, κάθε παραγωγή γίνεται για χρήση· διαφορετικά δεν θα λάμβανε χώρα. Στην οικονομία της αγοράς, αυτό σημαίνει σχεδόν πάντοτε αγαθά για τη χρήση άλλων — των καταναλωτών. Κέρδος μπορεί να αποκομιστεί μόνο μέσω της εξυπηρέτησης των καταναλωτών με παραχθέντα αγαθά. Από την άλλη πλευρά, δεν μπορεί να υπάρξει ορθολογική παραγωγή, πάνω από το πλέον πρωτόγονο επίπεδο, βασισμένη σε τεχνολογικές ή ωφελιμιστικές εκτιμήσεις αποκομμένες από το χρηματικό κέρδος.[124]

Είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε τι δεν είπαμε στην ενότητα αυτή. Δεν είπαμε ότι τα καρτέλ θα είναι πάντοτε πιο αποδοτικά από τις μεμονωμένες επιχειρήσεις ή ότι οι «μεγάλες» επιχειρήσεις θα είναι πάντοτε πιο αποδοτικές από τις μικρές. Το συμπέρασμά μας είναι ότι η οικονομική επιστήμη μπορεί να διατυπώσει ελάχιστες έγκυρες προτάσεις περί του αρίστου μεγέθους μιας επιχείρησης, πέραν του ότι η ελεύθερη αγορά θα προσεγγίσει όσο το δυνατόν περισσότερο την παροχή της μέγιστης εξυπηρέτησης στους καταναλωτές, είτε εξετάζουμε το μέγεθος μιας επιχείρησης είτε οποιαδήποτε άλλη πλευρά της παραγωγής. Όλα τα συγκεκριμένα προβλήματα της παραγωγής — το μέγεθος της επιχείρησης, το μέγεθος του κλάδου, η τοποθεσία, η τιμή, το μέγεθος και η φύση του προϊόντος κ.λπ. — είναι ζητήματα που καλούνται να λύσουν οι επιχειρηματίες, όχι οι οικονομολόγοι.

Δεν θα έπρεπε να αφήσουμε το πρόβλημα του μεγέθους της επιχείρησης χωρίς να εξετάσουμε μια συνήθη ανησυχία των οικονομικών συγγραφέων: Τι γίνεται εάν η καμπύλη μέσου κόστους μιας επιχείρησης συνεχίζει να πέφτει επ' αόριστον; Δεν θα μεγάλωνε τότε η επιχείρηση τόσο ώστε να συνιστά «μονοπώλιο»; Πολλοί θρήνοι ακούγονται ότι ο ανταγωνισμός «καταρρέει» σε μια τέτοια κατάσταση. Μεγάλο μέρος της έμφασης στο πρόβλημα αυτό προέρχεται, ωστόσο, από την ενασχόληση με την περίπτωση του «καθαρού ανταγωνισμού», ο οποίος, όπως θα δούμε κατωτέρω, είναι ένα ανέφικτο πλάσμα της φαντασίας. Δεύτερον, είναι προφανές ότι καμία επιχείρηση δεν υπήρξε ποτέ ούτε μπορεί να είναι απείρως μεγάλη, οπότε περιοριστικά εμπόδια — αυξανόμενα ή λιγότερο ταχέως μειούμενα κόστη — πρέπει να υπεισέρχονται κάπου, και μάλιστα κατά τρόπο ουσιώδη, για κάθε επιχείρηση.[125] Τρίτον, εάν μια επιχείρηση, μέσω μεγαλύτερης αποδοτικότητας, αποκτά πράγματι «μονοπώλιο» υπό κάποια έννοια στον κλάδο της, το επιτυγχάνει σαφώς, στην περίπτωση που εξετάζουμε (πτωτικό μέσο κόστος), μειώνοντας τις τιμές και ωφελώντας τους καταναλωτές. Και εάν (όπως συμφωνούν όλοι οι θεωρητικοί που επικρίνουν το «μονοπώλιο») αυτό που είναι κακό στο «μονοπώλιο» είναι ακριβώς ο περιορισμός της παραγωγής και η άνοδος της τιμής, τότε προφανώς δεν υπάρχει τίποτε κακό σε ένα «μονοπώλιο» που επιτεύχθηκε ακολουθώντας την ευθέως αντίθετη οδό.[126]

Δ. Η αστάθεια του καρτέλ

Η ανάλυση αποδεικνύει ότι το καρτέλ είναι μια εγγενώς ασταθής μορφή λειτουργίας. Εάν η κοινή συνένωση περιουσιακών στοιχείων για έναν κοινό σκοπό αποδειχθεί μακροπρόθεσμα επικερδής για καθένα από τα επιμέρους μέλη του καρτέλ, τότε αυτά θα ενεργήσουν τυπικά ώστε να συγχωνευθούν σε μία μεγάλη επιχείρηση. Το καρτέλ τότε εξαφανίζεται μέσα στη συγχώνευση. Από την άλλη πλευρά, εάν η κοινή δράση αποδειχθεί ασύμφορη για ένα ή περισσότερα μέλη, η δυσαρεστημένη επιχείρηση ή επιχειρήσεις θα αποσχιστούν από το καρτέλ και, όπως θα δούμε, κάθε τέτοια ανεξάρτητη ενέργεια σχεδόν πάντοτε καταστρέφει το καρτέλ. Η μορφή του καρτέλ, συνεπώς, είναι καταδικασμένη να είναι εξόχως φευγαλέα και ασταθής.

Εάν η κοινή δράση είναι η πλέον αποδοτική και επικερδής πορεία για κάθε μέλος, σύντομα θα λάβει χώρα συγχώνευση. Το ίδιο το γεγονός ότι κάθε επιχείρηση-μέλος διατηρεί τη δυνητική της ανεξαρτησία εντός του καρτέλ σημαίνει ότι διάλυση θα μπορούσε να επέλθει ανά πάσα στιγμή. Το καρτέλ θα πρέπει να αναθέσει σύνολα παραγωγής και ποσοστώσεις σε καθεμία από τις επιχειρήσεις-μέλη. Αυτό είναι πιθανό να οδηγήσει κατ' αρχάς σε πολλές έριδες μεταξύ των επιχειρήσεων σχετικά με την κατανομή των ποσοστώσεων, με κάθε μέλος να προσπαθεί να αποκτήσει μεγαλύτερο μερίδιο. Οποιαδήποτε βάση κι αν χρησιμοποιηθεί για την κατανομή των ποσοστώσεων, θα είναι κατ' ανάγκην αυθαίρετη και θα υπόκειται πάντοτε σε αμφισβήτηση από ένα ή περισσότερα μέλη.[127] Σε μια συγχώνευση, ή στη σύσταση μιας ανώνυμης εταιρείας, οι μέτοχοι, με πλειοψηφική ψήφο, σχηματίζουν έναν οργανισμό λήψης αποφάσεων. Στην περίπτωση ενός καρτέλ, ωστόσο, οι διαφορές ανακύπτουν μεταξύ ανεξάρτητων ιδιοκτητριών οντοτήτων.

Ιδιαιτέρως πιθανό είναι να δυσανασχετούν υπό την επιβαλλόμενη κοινή δράση οι πιο αποδοτικοί παραγωγοί, οι οποίοι θα είναι πρόθυμοι να επεκτείνουν την επιχείρησή τους μάλλον παρά να δεσμεύονται με δεσμά και ποσοστώσεις προς παροχή προστασίας στους λιγότερο αποδοτικούς ανταγωνιστές τους. Σαφώς, οι πιο αποδοτικές επιχειρήσεις θα είναι εκείνες που θα διαλύσουν το καρτέλ. Αυτό θα ισχύει ολοένα και περισσότερο καθώς ο χρόνος περνά και οι συνθήκες μεταβάλλονται σε σχέση με την εποχή που το καρτέλ σχηματίστηκε αρχικά. Οι ποσοστώσεις, οι ζηλότυπα συναφθείσες συμφωνίες που άλλοτε φαίνονταν εύλογες σε όλους, καθίστανται τώρα ανυπόφοροι περιορισμοί για τις πιο αποδοτικές επιχειρήσεις, και το καρτέλ σύντομα διαλύεται· διότι άπαξ και μια επιχείρηση αποσχιστεί, επεκτείνει την παραγωγή και μειώσει τις τιμές, οι υπόλοιπες πρέπει να ακολουθήσουν.

Εάν το καρτέλ δεν διαλυθεί εκ των έσω, είναι ακόμη πιο πιθανό να διαλυθεί εκ των έξω. Στον βαθμό που έχει αποκομίσει ασυνήθιστα μονοπωλιακά κέρδη, εξωτερικές επιχειρήσεις και εξωτερικοί παραγωγοί θα εισέλθουν στον ίδιο τομέα παραγωγής. Οι εξωτερικοί, εν ολίγοις, εισορμούν για να επωφεληθούν από τα υψηλότερα κέρδη. Άπαξ όμως και εμφανιστεί ένας ισχυρός ανταγωνιστής που θα το αμφισβητήσει, το καρτέλ είναι καταδικασμένο. Διότι, καθώς οι επιχειρήσεις του καρτέλ είναι δεσμευμένες από ποσοστώσεις παραγωγής, πρέπει να παρακολουθούν τους νέους ανταγωνιστές να επεκτείνονται και να τους αφαιρούν πωλήσεις με επιταχυνόμενο ρυθμό. Ως αποτέλεσμα, το καρτέλ πρέπει να διαλυθεί υπό την πίεση του ανταγωνισμού των νεοεισερχομένων.[128]

Ε. Ελεύθερος ανταγωνισμός και καρτέλ

Υπάρχουν και άλλα επιχειρήματα που χρησιμοποιούν οι αντίπαλοι των καρτέλ για να στιγματίσουν τη δράση τους. Μια θέση διατείνεται ότι υπάρχει κάτι το κακόηθες στο να ενώνονται τώρα πρώην ανταγωνιζόμενες επιχειρήσεις, π.χ. «περιορίζοντας τον ανταγωνισμό» ή «περιορίζοντας το εμπόριο». Ένας τέτοιος περιορισμός υποτίθεται ότι βλάπτει την ελευθερία επιλογής των καταναλωτών. Όπως το διατύπωσε ο Hutt στο προηγουμένως παρατεθέν άρθρο του: «Οι καταναλωτές είναι ελεύθεροι ... και η κυριαρχία των καταναλωτών είναι πραγματοποιήσιμη, μόνο στον βαθμό που υφίσταται η δυνατότητα υποκατάστασης».

Αυτό όμως είναι ασφαλώς πλήρης παρανόηση της σημασίας της ελευθερίας. Ο Crusoe και ο Friday, διαπραγματευόμενοι σε ένα ερημονήσι, διαθέτουν πολύ μικρό εύρος ή δυνατότητα επιλογής· η δυνατότητά τους για υποκατάσταση είναι περιορισμένη. Εντούτοις, εάν κανείς από τους δύο δεν παρεμβαίνει στο πρόσωπο ή την ιδιοκτησία του άλλου, ο καθένας είναι απολύτως ελεύθερος. Το να υποστηρίζει κανείς το αντίθετο σημαίνει να υιοθετεί την πλάνη της σύγχυσης της ελευθερίας με την αφθονία ή το εύρος επιλογής. Κανένας μεμονωμένος παραγωγός δεν είναι ούτε μπορεί να είναι υπεύθυνος για τη δυνατότητα υποκατάστασης των άλλων ανθρώπων. Κανένας καλλιεργητής καφέ ή παραγωγός χάλυβα, είτε ενεργεί μεμονωμένα είτε από κοινού, δεν είναι υπόλογος σε κανέναν επειδή επέλεξε να μην παραγάγει περισσότερο. Εάν ο καθηγητής Χ ή ο καταναλωτής Υ πιστεύει ότι δεν υπάρχουν αρκετοί παραγωγοί καφέ ή ότι δεν παράγουν αρκετά, οι επικριτές αυτοί είναι ελεύθεροι να εισέλθουν στις επιχειρήσεις καφέ ή χάλυβα όπως κρίνουν, αυξάνοντας έτσι τόσο τον αριθμό των ανταγωνιστών όσο και την ποσότητα του παραγόμενου αγαθού.

Εάν η καταναλωτική ζήτηση είχε πράγματι δικαιολογήσει περισσότερους ανταγωνιστές ή περισσότερο από το προϊόν ή μεγαλύτερη ποικιλία προϊόντων, τότε οι επιχειρηματίες θα είχαν αρπάξει την ευκαιρία να κερδίσουν ικανοποιώντας τη ζήτηση αυτή. Το γεγονός ότι αυτό δεν γίνεται σε οποιαδήποτε δεδομένη περίπτωση αποδεικνύει ότι δεν υφίσταται τέτοια ανικανοποίητη καταναλωτική ζήτηση. Αλλά εάν αυτό ισχύει, τότε έπεται ότι καμία ανθρώπινη ενέργεια δεν μπορεί να βελτιώσει την ικανοποίηση της καταναλωτικής ζήτησης περισσότερο απ' όσο επιτυγχάνεται στην ανεμπόδιστη αγορά. Η εσφαλμένη σύγχυση της ελευθερίας με την αφθονία στηρίζεται στην αποτυχία διάκρισης μεταξύ των συνθηκών που δίδονται από τη φύση και των ανθρώπινων ενεργειών για τη μετατροπή της φύσης. Σε κατάσταση ακατέργαστης φύσης, δεν υπάρχει αφθονία· στην πραγματικότητα, υπάρχουν ελάχιστα, αν όχι καθόλου, αγαθά. Ο Crusoe είναι απολύτως ελεύθερος, και όμως βρίσκεται στο χείλος του λιμού. Βεβαίως, θα ήταν πιο ευχάριστο για όλους εάν οι δεδομένες από τη φύση συνθήκες ήταν πολύ πιο άφθονες, αλλά αυτές είναι μάταιες φαντασιώσεις. Διότι, έναντι της φύσης, αυτός είναι ο καλύτερος όλων των δυνατών κόσμων, επειδή είναι ο μόνος δυνατός. Η κατάσταση του ανθρώπου επί της γης είναι ότι πρέπει να εργάζεται με τις δεδομένες φυσικές συνθήκες και να τις βελτιώνει μέσω της ανθρώπινης δράσης. Είναι μομφή προς τη φύση, όχι προς την ελεύθερη αγορά, το ότι ο καθένας είναι «ελεύθερος να πεθάνει της πείνας».

Η οικονομική επιστήμη αποδεικνύει ότι τα άτομα, συνάπτοντας αμοιβαίες σχέσεις σε μια ελεύθερη αγορά σε μια ελεύθερη κοινωνία — και μόνο σε τέτοιες σχέσεις —, μπορούν να εξασφαλίσουν αφθονία για τον εαυτό τους και για ολόκληρη την κοινωνία. (Το «ελεύθερος», όπως πάντοτε στο βιβλίο αυτό, χρησιμοποιείται υπό τη διαπροσωπική έννοια του να μην παρενοχλείται κανείς από άλλα πρόσωπα.) Η χρήση της ελευθερίας ως αυτής ταύτης ισοδύναμης με την αφθονία παρεμποδίζει την κατανόηση αυτών των αληθειών.

Η ελεύθερη αγορά στον κόσμο της παραγωγής μπορεί να ονομαστεί «ελεύθερος ανταγωνισμός» ή «ελεύθερη είσοδος», υπό την έννοια ότι σε μια ελεύθερη κοινωνία ο καθένας είναι ελεύθερος να ανταγωνίζεται και να παράγει σε οποιοδήποτε πεδίο επιλέξει. Ο «ελεύθερος ανταγωνισμός» είναι η εφαρμογή της ελευθερίας στη σφαίρα της παραγωγής: η ελευθερία να αγοράζει, να πωλεί και να μετασχηματίζει κανείς την ιδιοκτησία του χωρίς βίαιη παρέμβαση από εξωτερική δύναμη.

Είδαμε ανωτέρω ότι σε ένα καθεστώς ελεύθερου ανταγωνισμού η ικανοποίηση των καταναλωτών θα τείνει, ανά πάσα στιγμή, να βρίσκεται στο μέγιστο δυνατό, δεδομένων των φυσικών συνθηκών. Οι καλύτεροι προγνώστες θα τείνουν να αναδεικνύονται ως οι κυρίαρχοι επιχειρηματίες, και εάν κάποιος διακρίνει μια ευκαιρία που παραμελήθηκε, είναι ελεύθερος να εκμεταλλευθεί την ανώτερη διορατικότητά του. Το καθεστώς που τείνει να μεγιστοποιεί την ικανοποίηση των καταναλωτών, συνεπώς, δεν είναι ο «καθαρός ανταγωνισμός» ή ο «τέλειος ανταγωνισμός» ή ο «ανταγωνισμός χωρίς δράση καρτέλ»,[129] ή οτιδήποτε άλλο πέραν του καθεστώτος της απλής οικονομικής ελευθερίας.

Ορισμένοι επικριτές ισχυρίζονται ότι δεν υπάρχει «πραγματική» ελεύθερη είσοδος ή ελεύθερος ανταγωνισμός σε μια ελεύθερη αγορά. Διότι πώς μπορεί κανείς να ανταγωνιστεί ή να εισέλθει σε ένα πεδίο όταν απαιτείται ένα τεράστιο χρηματικό ποσό προς επένδυση σε αποδοτικές μονάδες και επιχειρήσεις; Είναι εύκολο να «εισέλθει» κανείς στον «κλάδο» του πλανόδιου εμπορίου με καρότσι, επειδή απαιτείται τόσο λίγο κεφάλαιο, αλλά είναι σχεδόν αδύνατο να ιδρύσει μια νέα αυτοκινητοβιομηχανία, με τις βαριές της απαιτήσεις σε κεφάλαιο.

Το επιχείρημα αυτό δεν είναι παρά μια ακόμη παραλλαγή της επικρατούσας σύγχυσης μεταξύ ελευθερίας και αφθονίας. Στην περίπτωση αυτή, η αφθονία αναφέρεται στο χρηματικό κεφάλαιο που ένας άνθρωπος κατόρθωσε να συσσωρεύσει. Κάθε άνθρωπος είναι απολύτως ελεύθερος να γίνει παίκτης του μπέιζμπολ· η ελευθερία αυτή, όμως, δεν συνεπάγεται ότι θα είναι τόσο καλός παίκτης του μπέιζμπολ όσο ο επόμενος. Το εύρος ή η δυνατότητα δράσης ενός ανθρώπου, που εξαρτάται από την ικανότητά του και την ανταλλακτική αξία της ιδιοκτησίας του, είναι κάτι εντελώς διακριτό από την ελευθερία του. Όπως είπαμε, μια ελεύθερη κοινωνία θα οδηγήσει μακροπρόθεσμα σε γενική αφθονία και είναι η αναγκαία προϋπόθεση αυτής της αφθονίας. Αλλά τα δύο πρέπει να διατηρούνται εννοιολογικά διακριτά, και να μη συγχέονται με φράσεις όπως «πραγματική ελευθερία» ή «αληθινή ελευθερία». Συνεπώς, το γεγονός ότι ο καθένας είναι ελεύθερος να εισέλθει σε έναν κλάδο δεν σημαίνει ότι ο καθένας είναι σε θέση, είτε από την άποψη προσωπικών ιδιοτήτων είτε χρηματικού κεφαλαίου, να το πράξει. Σε κλάδους που απαιτούν περισσότερο κεφάλαιο, λιγότεροι άνθρωποι θα είναι σε θέση να εκμεταλλευθούν την ελευθερία τους να ιδρύσουν νέα επιχείρηση απ' ό,τι σε εκείνους που απαιτούν λιγότερο κεφάλαιο, ακριβώς όπως λιγότεροι εργάτες θα είναι σε θέση να εκμεταλλευθούν την ελευθερία εισόδου σε ένα εξαιρετικά εξειδικευμένο επάγγελμα απ' ό,τι σε μια ανειδίκευτη θέση. Δεν υπάρχει κανένα μυστήριο σε καμία από τις δύο καταστάσεις.

Στην πραγματικότητα, η αδυναμία αυτή είναι πολύ πιο ουσιώδης στην περίπτωση της εργασίας απ' ό,τι στην περίπτωση του επιχειρηματικού ανταγωνισμού. Τι άλλο είναι οι σύγχρονοι μηχανισμοί, όπως οι ανώνυμες εταιρείες, παρά μέσα συνένωσης κεφαλαίου από πολλούς ανθρώπους μεγαλύτερου και μικρότερου πλούτου; Η «δυσκολία» επένδυσης σε μια νέα αυτοκινητοβιομηχανία θα έπρεπε να εξετάζεται όχι με όρους των εκατοντάδων εκατομμυρίων δολαρίων που απαιτούνται

για τη συνολική επένδυση, αλλά με όρους των περίπου 50 δολαρίων που απαιτούνται για την αγορά μίας μετοχής. Αλλά ενώ το κεφάλαιο μπορεί να συνενωθεί, ξεκινώντας από τις μικρότερες μονάδες, η εργασιακή ικανότητα δεν μπορεί να συνενωθεί.

Ενίοτε το επιχείρημα φτάνει σε παράλογα άκρα. Για παράδειγμα, συχνά διατυπώνεται ο ισχυρισμός ότι τώρα, σε αυτόν τον σύγχρονο κόσμο, οι επιχειρήσεις είναι τόσο μεγάλες ώστε νέοι άνθρωποι «δεν μπορούν» να ανταγωνιστούν ή να εισέλθουν στον κλάδο, επειδή το κεφάλαιο δεν μπορεί να συγκεντρωθεί. Οι επικριτές αυτοί δεν φαίνεται να βλέπουν ότι το συνολικό κεφάλαιο και ο πλούτος των ατόμων έχουν αυξηθεί παράλληλα με την αύξηση του πλούτου που απαιτείται για την έναρξη μιας νέας επιχείρησης. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Δεν υπάρχει λόγος να υποθέσουμε ότι ήταν ευκολότερο να συγκεντρωθεί το κεφάλαιο για την έναρξη ενός νέου καταστήματος λιανικής πριν από πολλούς αιώνες απ' ό,τι είναι να συγκεντρωθεί κεφάλαιο για την αυτοκινητοβιομηχανία σήμερα. Εάν υπάρχει αρκετό κεφάλαιο για τη χρηματοδότηση των μεγάλων επιχειρήσεων που υφίστανται σήμερα, υπάρχει αρκετό για τη χρηματοδότηση μίας ακόμη· στην πραγματικότητα, κεφάλαιο θα μπορούσε να αποσυρθεί από υφιστάμενες μεγάλες επιχειρήσεις και να μετατοπιστεί σε νέες, εάν υπάρχει ανάγκη για αυτές. Βεβαίως, εάν η νέα επιχείρηση επρόκειτο να είναι ασύμφορη και συνεπώς μη χρήσιμη στους καταναλωτές, είναι εύκολο να διακρίνει κανείς γιατί υπάρχει δισταγμός στην ελεύθερη αγορά να αναληφθεί το εγχείρημα.

Το ότι υπάρχει ανισότητα ικανοτήτων ή χρηματικού εισοδήματος στην ελεύθερη αγορά δεν θα έπρεπε να εκπλήσσει κανέναν. Όπως είδαμε ανωτέρω, οι άνθρωποι δεν είναι «ίσοι» ως προς τα γούστα, τα ενδιαφέροντα, τις ικανότητες ή τις τοποθεσίες τους. Οι πόροι δεν είναι κατανεμημένοι «ισότιμα» επί της γης.[130] Αυτή η ανισότητα ή ποικιλομορφία των ικανοτήτων και της κατανομής των πόρων εξασφαλίζει ανισότητα εισοδήματος στην ελεύθερη αγορά. Και, εφόσον τα χρηματικά περιουσιακά στοιχεία ενός ανθρώπου προέρχονται από τις ικανότητες του ιδίου και των προγόνων του στην εξυπηρέτηση των καταναλωτών στην αγορά, δεν προξενεί έκπληξη ότι υπάρχει και ανισότητα χρηματικού πλούτου.

Ο όρος «ελεύθερος ανταγωνισμός», λοιπόν, θα αποδειχθεί παραπλανητικός εάν δεν ερμηνευθεί ως σημαίνων ελεύθερη δράση, δηλαδή ελευθερία να ανταγωνίζεται ή να μην ανταγωνίζεται κανείς κατά τη βούλησή του.

Θα πρέπει να είναι σαφές από την προηγηθείσα συζήτηση ότι δεν υπάρχει τίποτε το ιδιαιτέρως αξιόμεμπτο ή καταστροφικό για την ελευθερία των καταναλωτών στην καθιέρωση μιας «μονοπωλιακής τιμής» ή σε μια ενέργεια καρτέλ. Μια ενέργεια καρτέλ, εάν είναι εκούσια, δεν μπορεί να βλάψει την ελευθερία του ανταγωνισμού και, εάν αποδειχθεί επικερδής, ωφελεί μάλλον παρά βλάπτει τους καταναλωτές. Είναι απολύτως σύμφωνη με μια ελεύθερη κοινωνία, με την ατομική αυτοκυριαρχία και με την απόκτηση χρημάτων μέσω της εξυπηρέτησης των καταναλωτών.

Όπως συμπέρανε λαμπρά ο Benjamin R. Tucker, πραγματευόμενος το πρόβλημα των καρτέλ και του ανταγωνισμού:

> *Ότι το δικαίωμα συνεργασίας είναι τόσο αναμφισβήτητο όσο και το δικαίωμα ανταγωνισμού· το δικαίωμα ανταγωνισμού περιλαμβάνει το δικαίωμα αποχής από τον ανταγωνισμό· η συνεργασία είναι συχνά μια μέθοδος ανταγωνισμού, και ο ανταγωνισμός είναι πάντοτε, υπό*

> *την ευρύτερη θεώρηση, μια μέθοδος συνεργασίας ... καθένα εξ αυτών είναι μια νόμιμη, εύτακτη, μη επεμβατική άσκηση της ατομικής βούλησης υπό τον κοινωνικό νόμο της ίσης ελευθερίας ...*
>
> *Θεωρούμενο υπό το φως αυτών των αδιάσειστων προτάσεων, το τραστ, λοιπόν, όπως κάθε άλλη βιομηχανική σύμπραξη που επιδιώκει να πράξει συλλογικά τίποτε άλλο από όσα κάθε μέλος της σύμπραξης θα μπορούσε πλήρως να επιδιώξει να πράξει ατομικά, είναι, per se, ένας άμεμπτος θεσμός. Το να επιτίθεται κανείς σε αυτή τη μορφή συνεργασίας, ή να την ελέγχει ή να την αρνείται, με το επιχείρημα ότι είναι η ίδια άρνηση του ανταγωνισμού, είναι παραλογισμός. Είναι παραλογισμός, διότι αποδεικνύει υπερβολικά πολλά. Το τραστ είναι άρνηση του ανταγωνισμού υπό καμία άλλη έννοια πέραν εκείνης υπό την οποία ο ίδιος ο ανταγωνισμός είναι άρνηση του ανταγωνισμού. (Οι πλάγιοι χαρακτήρες δικοί μας.) Το τραστ αρνείται τον ανταγωνισμό μόνο παράγοντας και πωλώντας φθηνότερα απ' όσο μπορούν να παραγάγουν και να πωλήσουν όσοι βρίσκονται εκτός του τραστ· αλλά υπό την έννοια αυτή κάθε επιτυχημένος μεμονωμένος ανταγωνιστής αρνείται επίσης τον ανταγωνισμό. ... Το γεγονός είναι ότι υπάρχει μια άρνηση του ανταγωνισμού που είναι δικαίωμα όλων, και ότι υπάρχει μια άλλη άρνηση του ανταγωνισμού που δεν είναι δικαίωμα κανενός. Όλοι μας, είτε εκτός τραστ είτε εντός αυτού, έχουμε δικαίωμα να αρνούμαστε τον ανταγωνισμό ανταγωνιζόμενοι, αλλά κανείς από εμάς, είτε εντός τραστ είτε εκτός αυτού, δεν έχει δικαίωμα να αρνείται τον ανταγωνισμό με αυθαίρετο διάταγμα, με παρέμβαση στην εκούσια προσπάθεια, με βίαιη καταστολή της πρωτοβουλίας.*[131]

Αυτό δεν σημαίνει, βεβαίως, ότι η κοινή συνεργασία ή σύμπραξη είναι κατ' ανάγκην «καλύτερη από» τον ανταγωνισμό μεταξύ επιχειρήσεων. Απλώς συμπεραίνουμε ότι η σχετική έκταση των πεδίων εντός ή μεταξύ επιχειρήσεων στην ελεύθερη αγορά θα είναι ακριβώς εκείνη η αναλογία που συντελεί περισσότερο στην ευημερία τόσο των καταναλωτών όσο και των παραγωγών. Αυτό ταυτίζεται με το προηγούμενο συμπέρασμά μας ότι το μέγεθος μιας επιχείρησης θα τείνει να καθορίζεται στο επίπεδο που εξυπηρετεί καλύτερα τους καταναλωτές.[132]

ΣΤ. Το πρόβλημα του Ενός Μεγάλου Καρτέλ

Ο μύθος του κακού καρτέλ έχει ενισχυθεί σημαντικά από την εφιαλτική εικόνα του «ενός μεγάλου καρτέλ». «Όλα αυτά καλά», μπορεί να πει κανείς, «ας υποθέσουμε όμως ότι όλες οι επιχειρήσεις της χώρας συγχωνεύονταν ή καρτελοποιούνταν σε Ένα Μεγάλο Καρτέλ. Ποια θα ήταν τότε η φρίκη;»

Η απάντηση μπορεί να δοθεί με αναφορά στο κεφάλαιο 9 ανωτέρω, όπου είδαμε ότι η ελεύθερη αγορά θέτει συγκεκριμένα όρια στο μέγεθος της επιχείρησης, ήτοι τα όρια της υπολογισιμότητας στην αγορά. Προκειμένου να υπολογίσει τα κέρδη και τις ζημίες κάθε κλάδου της, μια επιχείρηση πρέπει να είναι σε θέση να αναφέρει τις εσωτερικές της λειτουργίες σε εξωτερικές αγορές για καθέναν από τους διάφορους συντελεστές και τα ενδιάμεσα προϊόντα. Όταν οποιαδήποτε από αυτές τις εξωτερικές αγορές εξαφανίζεται, επειδή όλες απορροφώνται εντός της επικράτειας μίας και μόνης επιχείρησης, η υπολογισιμότητα εξαφανίζεται, και δεν υπάρχει τρόπος για την επιχείρηση να κατανείμει ορθολογικά συντελεστές στο συγκεκριμένο εκείνο πεδίο. Όσο περισσότερο καταπατώνται τα όρια αυτά, τόσο μεγαλύτερη και μεγαλύτερη θα είναι η σφαίρα του ανορθολογισμού, και τόσο δυσκολότερο θα είναι να αποφευχθούν ζημίες. Ένα μεγάλο καρτέλ δεν θα ήταν καθόλου σε θέση να

κατανείμει ορθολογικά τα παραγωγικά αγαθά και συνεπώς δεν θα μπορούσε να αποφύγει σοβαρές ζημίες. Κατά συνέπεια, δεν θα μπορούσε ποτέ πραγματικά να συσταθεί και, εάν γινόταν απόπειρα, θα διαλυόταν ταχέως.

Στη σφαίρα της παραγωγής, ο σοσιαλισμός ισοδυναμεί με Ένα Μεγάλο Καρτέλ, οργανωμένο καταναγκαστικά και ελεγχόμενο από το κράτος.[133] Όσοι υποστηρίζουν τον σοσιαλιστικό «κεντρικό σχεδιασμό» ως την πιο αποδοτική μέθοδο παραγωγής για τις ανάγκες των καταναλωτών πρέπει να απαντήσουν στο ερώτημα: Εάν αυτός ο κεντρικός σχεδιασμός είναι πράγματι πιο αποδοτικός, γιατί δεν έχει καθιερωθεί από άτομα που επιδιώκουν το κέρδος στην ελεύθερη αγορά; Το γεγονός ότι Ένα Μεγάλο Καρτέλ ουδέποτε σχηματίστηκε εκουσίως και ότι χρειάζεται την καταναγκαστική ισχύ του κράτους για να σχηματιστεί αποδεικνύει ότι δεν θα μπορούσε κατά κανέναν τρόπο να είναι η πιο αποδοτική μέθοδος ικανοποίησης των επιθυμιών των καταναλωτών.[134]

Ας υποθέσουμε προς στιγμήν ότι Ένα Μεγάλο Καρτέλ θα μπορούσε να συσταθεί στην ελεύθερη αγορά και ότι το πρόβλημα της υπολογισιμότητας δεν ανακύπτει. Ποιες θα ήταν οι οικονομικές συνέπειες; Θα ήταν το καρτέλ σε θέση να «εκμεταλλευθεί» κάποιον; Κατά πρώτον, οι καταναλωτές δεν θα μπορούσαν να υποστούν «εκμετάλλευση». Διότι οι καμπύλες ζήτησης των καταναλωτών θα εξακολουθούσαν να είναι ελαστικές ή ανελαστικές, κατά περίπτωση. Εφόσον, όπως θα δούμε περαιτέρω κατωτέρω, οι καμπύλες ζήτησης των καταναλωτών για μια επιχείρηση είναι πάντοτε ελαστικές πάνω από την τιμή ισορροπίας της ελεύθερης αγοράς, έπεται ότι το καρτέλ δεν θα είναι σε θέση να αυξήσει τις τιμές ή να αποκομίσει περισσότερα από τους καταναλωτές.

Τι γίνεται με τους συντελεστές; Δεν θα μπορούσαν οι ιδιοκτήτες τους να υποστούν εκμετάλλευση από το καρτέλ; Κατά πρώτον, το καθολικό καρτέλ, για να είναι αποτελεσματικό, θα έπρεπε να περιλαμβάνει τους ιδιοκτήτες πρωτογενούς γης· διαφορετικά, όποια κέρδη ενδεχομένως είχαν θα μπορούσαν να καταλογιστούν στη γη. Για να το θέσουμε, λοιπόν, με τους ισχυρότερους δυνατούς όρους: θα μπορούσε ένα καθολικό καρτέλ όλης της γης και όλων των κεφαλαιουχικών αγαθών να «εκμεταλλευθεί» τους εργάτες πληρώνοντάς τους συστηματικά λιγότερο από τα προεξοφλημένα οριακά προϊόντα αξίας τους; Δεν θα μπορούσαν τα μέλη του καρτέλ να συμφωνήσουν να πληρώνουν ένα πολύ χαμηλό ποσό σε αυτούς τους εργάτες; Εάν συνέβαινε αυτό, ωστόσο, θα δημιουργούνταν μεγάλες ευκαιρίες για επιχειρηματίες είτε να αναφυούν εκτός του καρτέλ είτε να αποσχιστούν από το καρτέλ και να κερδίσουν προσλαμβάνοντας εργάτες με υψηλότερο μισθό. Ο ανταγωνισμός αυτός θα είχε το διπλό αποτέλεσμα (α) να διαλύσει το καθολικό καρτέλ και (β) να τείνει εκ νέου να αποδίδει στους εργάτες το οριακό τους προϊόν. Εφόσον ο ανταγωνισμός είναι ελεύθερος, ανεμπόδιστος από κυβερνητικούς περιορισμούς, κανένα καθολικό καρτέλ δεν θα μπορούσε ούτε να εκμεταλλευθεί την εργασία ούτε να παραμείνει καθολικό για οποιοδήποτε χρονικό διάστημα.[135]

3. Η ψευδαίσθηση της μονοπωλιακής τιμής

Έως τώρα έχουμε καταδείξει ότι δεν υπάρχει τίποτε το «κακό» σε μια μονοπωλιακή τιμή, είτε όταν καθιερώνεται από μία επιχείρηση είτε από ένα καρτέλ· ότι, στην πραγματικότητα, οποιαδήποτε τιμή καθιερώνει η ελεύθερη αγορά (ανεμπόδιστη από βία ή από απειλή βίας) θα είναι η «καλύτερη»

τιμή. Έχουμε επίσης δείξει την αδυναμία διαχωρισμού της «μονοπώλησης» από τις εκτιμήσεις αποδοτικότητας στις ενέργειες των καρτέλ ή διαχωρισμού της τεχνολογίας από την κερδοφορία εν γένει· και είδαμε τη μεγάλη αστάθεια της μορφής του καρτέλ.

Στην ενότητα αυτή διερευνούμε ένα περαιτέρω πρόβλημα: Δεδομένου ότι δεν υπάρχει τίποτε το «κακό» στις μονοπωλιακές τιμές, πόσο βάσιμη είναι η ίδια η έννοια της «μονοπωλιακής τιμής» στην ελεύθερη αγορά; Μπορεί καν να διακριθεί από την «ανταγωνιστική τιμή», το υποτιθέμενο πολικό της αντίθετο; Για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό, πρέπει να διερευνήσουμε περί τίνος πρόκειται στη θεωρία της μονοπωλιακής τιμής.

Α. Ορισμοί του μονοπωλίου

Πριν διερευνήσουμε τη θεωρία της μονοπωλιακής τιμής, πρέπει να αρχίσουμε ορίζοντας το μονοπώλιο. Παρά το γεγονός ότι τα προβλήματα του μονοπωλίου καταλαμβάνουν τεράστια ποσότητα οικονομικών συγγραμμάτων, ελάχιστη ή καθόλου σαφήνεια ορισμού υφίσταται.[136] Υπάρχει, στην πραγματικότητα, τεράστια ασάφεια και σύγχυση επί του θέματος. Πολύ λίγοι οικονομολόγοι έχουν διατυπώσει έναν συνεκτικό, ουσιαστικό ορισμό του μονοπωλίου.

Ένα σύνηθες παράδειγμα συγκεχυμένου ορισμού είναι: «Μονοπώλιο υφίσταται όταν μια επιχείρηση έχει έλεγχο επί της τιμής της». Ο ορισμός αυτός είναι μείγμα σύγχυσης και παραλογισμού. Κατά πρώτον, στην ελεύθερη αγορά δεν υπάρχει κάτι όπως «έλεγχος» επί της τιμής σε μια ανταλλαγή· σε κάθε ανταλλαγή η τιμή της πώλησης συμφωνείται εκουσίως και από τα δύο μέρη. Κανένας «έλεγχος» δεν ασκείται από κανένα από τα δύο μέρη· ο μόνος έλεγχος είναι ο έλεγχος κάθε προσώπου επί των δικών του ενεργειών — που απορρέει από την αυτοκυριαρχία του — και, κατά συνέπεια, ο έλεγχός του θα αφορά τη δική του απόφαση να προχωρήσει ή να μην προχωρήσει σε ανταλλαγή σε οποιαδήποτε υποθετική τιμή. Δεν υπάρχει άμεσος έλεγχος επί της τιμής, διότι η τιμή είναι αμφίπλευρο φαινόμενο. Από την άλλη πλευρά, κάθε πρόσωπο έχει απόλυτο έλεγχο επί της δικής του ενέργειας και, συνεπώς, επί της τιμής την οποία θα επιχειρήσει να ζητήσει για οποιοδήποτε συγκεκριμένο αγαθό. Οποιοσδήποτε άνθρωπος μπορεί να ορίσει οποιαδήποτε τιμή επιθυμεί για οποιαδήποτε ποσότητα ενός αγαθού που πωλεί· το ζήτημα είναι εάν μπορεί να βρει αγοραστές στην τιμή αυτή. Ομοίως, βεβαίως, οποιοσδήποτε αγοραστής μπορεί να ορίσει οποιαδήποτε τιμή στην οποία θα αγοράσει ένα ορισμένο αγαθό· το ζήτημα είναι εάν μπορεί να βρει πωλητή στην τιμή αυτή. Είναι ακριβώς αυτή η διαδικασία αμοιβαίων προσφορών αγοράς και πώλησης που παράγει τις ημερήσιες τιμές στην αγορά.

Υπάρχει, ωστόσο, μια υπερβολικά συνήθης παραδοχή ότι, εάν συγκρίνουμε, ας πούμε, τον Henry Ford και έναν μικρό σιτοπαραγωγό, οι δύο διαφέρουν τεραστίως ως προς τις αντίστοιχες δυνατότητές τους ελέγχου. Πιστεύεται ότι ο σιτοπαραγωγός βρίσκει την τιμή του «δεδομένη» από την αγορά, ενώ ο Ford μπορεί να «διοικεί» ή να «ορίζει τη δική του» τιμή. Ο σιτοπαραγωγός υπόκειται δήθεν στις απρόσωπες δυνάμεις της αγοράς, και τελικώς στον καταναλωτή, ενώ ο Ford είναι, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, κύριος της μοίρας του, αν όχι μάλιστα κυρίαρχος των καταναλωτών. Περαιτέρω, πιστεύεται ότι η «μονοπωλιακή ισχύς» του Ford πηγάζει από το ότι είναι «μεγάλος» σε σχέση με την αγορά αυτοκινήτων, ενώ ο αγρότης είναι «καθαρός ανταγωνιστής» επειδή είναι «μικρός» σε σύγκριση με τη συνολική προσφορά σίτου. Συνήθως, ο Ford δεν θεωρείται «απόλυτος» μονοπωλητής, αλλά κάποιος με έναν αόριστο «βαθμό μονοπωλιακής ισχύος».

Κατά πρώτον, είναι εντελώς εσφαλμένο να λέγεται ότι ο αγρότης και ο Ford διαφέρουν ως προς τον έλεγχό τους επί της τιμής. Αμφότεροι έχουν ακριβώς τον ίδιο βαθμό ελέγχου και μη ελέγχου: δηλαδή, αμφότεροι έχουν απόλυτο έλεγχο επί της ποσότητας που παράγουν και επί της τιμής την οποία επιχειρούν να επιτύχουν·[137] και απόλυτη έλλειψη ελέγχου επί της συναλλαγής τιμής-και-ποσότητας που τελικώς λαμβάνει χώρα. Ο αγρότης είναι ελεύθερος να ζητήσει οποιαδήποτε τιμή επιθυμεί, όπως ακριβώς και ο Ford, και είναι ελεύθερος να αναζητήσει αγοραστή σε μια τέτοια τιμή. Ουδόλως εξαναγκάζεται να πωλήσει τα προϊόντα του στις οργανωμένες «αγορές», εάν μπορεί να επιτύχει καλύτερα αλλού. Κάθε παραγωγός κάθε προϊόντος είναι ελεύθερος, σε μια κοινωνία ελεύθερης αγοράς, να παράγει όσο θέλει από οτιδήποτε κατέχει ή μπορεί να αγοράσει και να προσπαθήσει να το πωλήσει, σε οποιαδήποτε τιμή μπορεί να επιτύχει, σε οποιονδήποτε μπορεί να βρει.[138] Φυσικά, κάθε πωλητής, όπως έχουμε επανειλημμένως δηλώσει, θα προσπαθήσει να πωλήσει τα προϊόντα του στην υψηλότερη δυνατή τιμή· ομοίως, κάθε αγοραστής θα προσπαθήσει να αγοράσει αγαθά στη χαμηλότερη δυνατή τιμή. Είναι ακριβώς η εκούσια αλληλεπίδραση αυτών των αγοραστών και πωλητών που καθιερώνει ολόκληρη τη δομή προσφοράς και ζήτησης για τα καταναλωτικά και τα παραγωγικά αγαθά. Το να κατηγορεί κανείς τον Ford ή μια επιχείρηση ύδρευσης ή οποιονδήποτε άλλο παραγωγό ότι «χρεώνει όσο σηκώνει η αγορά», και να το εκλαμβάνει αυτό ως ένδειξη μονοπωλίου, είναι καθαρή ανοησία, διότι αυτή είναι ακριβώς η ενέργεια του καθενός στην οικονομία: του μικρού σιτοπαραγωγού, του εργάτη, του γαιοκτήμονα κ.λπ. Το «χρεώνω όσο σηκώνει η αγορά» είναι απλώς ένα μάλλον συγκινησιακά φορτισμένο συνώνυμο του να χρεώνει κανείς όσο υψηλότερη τιμή μπορεί ελεύθερα να επιτύχει.

Το ποιος επισήμως «ορίζει» την τιμή σε οποιαδήποτε ανταλλαγή είναι ένα εντελώς επουσιώδες και άσχετο τεχνολογικό ζήτημα — ζήτημα θεσμικής ευκολίας μάλλον παρά οικονομικής ανάλυσης. Το γεγονός ότι το Macy's αναρτά τις τιμές του καθημερινά δεν σημαίνει ότι το Macy's έχει κάποιου είδους μυστηριώδη «έλεγχο» της τιμής του επί του καταναλωτή·[139] ομοίως, το ότι οι βιομηχανικοί αγοραστές πρώτων υλών μεγάλης κλίμακας συχνά αναρτούν τις τιμές προσφοράς τους δεν σημαίνει ότι ασκούν κάποιου είδους πρόσθετο έλεγχο επί της τιμής που επιτυγχάνουν οι καλλιεργητές. Αντί να λειτουργεί ως μέσο ελέγχου, στην πραγματικότητα, η ανάρτηση απλώς παρέχει την αναγκαία πληροφόρηση σε όλους τους επίδοξους αγοραστές και/ή πωλητές. Η διαδικασία προσδιορισμού της τιμής μέσω της αλληλεπίδρασης των κλιμάκων αξιών λαμβάνει χώρα με ακριβώς τον ίδιο τρόπο, ανεξαρτήτως των συγκεκριμένων λεπτομερειών και των θεσμικών συνθηκών των διευθετήσεων της αγοράς.[140]

Κάθε μεμονωμένος παραγωγός, λοιπόν, είναι κυρίαρχος επί των δικών του ενεργειών· είναι ελεύθερος να αγοράζει, να παράγει και να πωλεί οτιδήποτε επιθυμεί και σε οποιονδήποτε θα αγοράσει. Ο αγρότης δεν εξαναγκάζεται να πωλήσει σε οποιαδήποτε συγκεκριμένη αγορά ή σε οποιαδήποτε συγκεκριμένη εταιρεία, όπως ακριβώς ο Ford δεν εξαναγκάζεται να πωλήσει στον John Brown, εάν δεν το επιθυμεί (ας πούμε, επειδή μπορεί να επιτύχει υψηλότερη τιμή αλλού). Αλλά, όπως είδαμε, στον βαθμό που ένας παραγωγός επιθυμεί να μεγιστοποιήσει τη χρηματική του απόδοση, υποτάσσεται πράγματι στον έλεγχο των καταναλωτών, και ορίζει αναλόγως την παραγωγή του. Αυτό ισχύει για τον αγρότη, για τον Ford ή για οποιονδήποτε άλλον σε ολόκληρη την οικονομία — γαιοκτήμονα, εργάτη, παραγωγό υπηρεσιών, ιδιοκτήτη προϊόντων κ.λπ. Ο Ford, λοιπόν, δεν έχει περισσότερο «έλεγχο» επί του καταναλωτή απ' όσο έχει ο αγρότης.

Μια συνήθης αντίρρηση είναι ότι ο Ford είναι σε θέση να αποκτήσει «μονοπωλιακή ισχύ» ή «μονοπωλιστική ισχύ» επειδή το προϊόν του διαθέτει αναγνωρισμένη επωνυμία ή εμπορικό σήμα, το οποίο ο σιτοπαραγωγός δεν διαθέτει. Αυτό, ωστόσο, είναι ασφαλώς περίπτωση όπου βάζει κανείς το κάρο μπροστά από το άλογο. Η επωνυμία και η ευρεία γνώση της επωνυμίας προέρχονται από την επιθυμία των καταναλωτών για το προϊόν που συνδέεται με τη συγκεκριμένη επωνυμία και είναι, συνεπώς, αποτέλεσμα της καταναλωτικής ζήτησης μάλλον παρά προϋπάρχον μέσο κάποιου είδους «μονοπωλιστικής ισχύος» επί των καταναλωτών. Στην πραγματικότητα, ο αγρότης Hiram Jones είναι απολύτως ελεύθερος να αποτυπώσει την επωνυμία «Hiram Jones Wheat» στο προϊόν του και να επιχειρήσει να το πωλήσει στην αγορά. Το γεγονός ότι δεν το έχει πράξει σημαίνει ότι δεν θα ήταν επικερδές βήμα στη συγκεκριμένη συνθήκη αγοράς του προϊόντος του. Το κύριο σημείο είναι ότι σε ορισμένες περιπτώσεις οι καταναλωτές και οι επιχειρηματίες κατώτερης βαθμίδας θεωρούν κάθε επιμέρους επωνυμία ως αντιπροσωπεύουσα ένα μοναδικό προϊόν, ενώ σε άλλες περιπτώσεις οι αγοραστές θεωρούν την παραγωγή μιας επιχείρησης — ενός ιδιοκτήτη προϊόντος ή ενός συνόλου ιδιοκτητών προϊόντος που ενεργούν από κοινού — ως ταυτόσημη σε αξία χρήσης με τα προϊόντα άλλων επιχειρήσεων. Ποια κατάσταση θα προκύψει εξαρτάται εξ ολοκλήρου από τις αξιολογήσεις των αγοραστών σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση.

Αργότερα στο κεφάλαιο αυτό θα αναλύσουμε λεπτομερέστερα τον περίπλοκο ιστό πλανών που ενέχουν οι διάφορες θεωρίες του «μονοπωλιακού ανταγωνισμού»· στο σημείο αυτό επιχειρούμε να καταλήξουμε σε έναν ορισμό του μονοπωλίου per se. Ας προχωρήσουμε: Υπάρχουν τρεις δυνατοί συνεκτικοί ορισμοί του μονοπωλίου. Ο ένας απορρέει από τις γλωσσικές ρίζες της λέξης: μόνος και πωλείν, ήτοι ο μόνος πωλητής οποιουδήποτε δεδομένου αγαθού (ορισμός 1). Πρόκειται ασφαλώς για θεμιτό ορισμό, αλλά είναι εξαιρετικά ευρύς. Σημαίνει ότι, οποτεδήποτε υπάρχει οποιαδήποτε διαφοροποίηση μεταξύ επιμέρους προϊόντων, ο μεμονωμένος παραγωγός και πωλητής είναι «μονοπωλητής». Ο John Jones, δικηγόρος, είναι «μονοπωλητής» επί των νομικών υπηρεσιών του John Jones· ο Tom Williams, ιατρός, είναι «μονοπωλητής» επί των δικών του μοναδικών ιατρικών υπηρεσιών κ.ο.κ. Ο ιδιοκτήτης του Empire State Building είναι «μονοπωλητής» επί των υπηρεσιών εκμίσθωσης στο κτίριό του. Ο ορισμός αυτός, συνεπώς, χαρακτηρίζει όλες τις διακρίσεις των καταναλωτών μεταξύ επιμέρους προϊόντων ως συστατικές «μονοπωλίων».

Πρέπει να θυμόμαστε ότι μόνο οι καταναλωτές μπορούν να αποφασίσουν εάν δύο εμπορεύματα που προσφέρονται στην αγορά αποτελούν ένα αγαθό ή δύο διαφορετικά αγαθά. Το ζήτημα αυτό δεν μπορεί να διευθετηθεί με φυσική εξέταση του προϊόντος. Η στοιχειώδης φυσική υπόσταση του αγαθού μπορεί να είναι μία μόνο από τις ιδιότητές του· στις περισσότερες περιπτώσεις, μια επωνυμία, η «φήμη και πελατεία» μιας συγκεκριμένης εταιρείας ή μια πιο ευχάριστη ατμόσφαιρα στο κατάστημα θα διαφοροποιήσουν το προϊόν από τα ανταγωνιστικά του στα μάτια πολλών από τους πελάτες του. Τα προϊόντα καθίστανται τότε διαφορετικά αγαθά για τους καταναλωτές. Κανείς δεν μπορεί ποτέ να είναι βέβαιος εκ των προτέρων — και λιγότερο απ' όλους ο οικονομολόγος — εάν ένα εμπόρευμα που πωλείται από τον Α θα αντιμετωπιστεί στην αγορά ως ομοιογενές με το ίδιο βασικό φυσικό αγαθό που πωλείται από τον Β.[141,142]

Ως εκ τούτου, δύσκολα υπάρχει τρόπος να χρησιμοποιηθεί επιτυχώς ο ορισμός 1 του «μονοπωλίου». Διότι ο ορισμός αυτός εξαρτάται από το πώς επιλέγουμε ένα «ομοιογενές αγαθό», και αυτό δεν μπορεί ποτέ να αποφασιστεί από έναν οικονομολόγο. Τι συνιστά «ομοιογενές εμπόρευμα» (ήτοι κλάδο) — οι γραβάτες, τα παπιγιόν, τα παπιγιόν πουά κ.λπ., ή τα παπιγιόν που κατασκευάζει ο Jones? Μόνο οι καταναλωτές θα αποφασίσουν, και αυτοί, ως διαφορετικοί καταναλωτές, είναι

πιθανό να αποφασίσουν διαφορετικά σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Η χρήση του ορισμού 1, συνεπώς, θα καταλήξει πιθανότατα στον άγονο ορισμό του μονοπωλίου ως της αποκλειστικής ιδιοκτησίας κάθε ανθρώπου επί της δικής του περιουσίας — και αυτό, παραλόγως, θα καθιστούσε κάθε πρόσωπο μονοπωλητή![143]

Ο ορισμός 1, λοιπόν, είναι συνεκτικός, αλλά εξόχως απρόσφορος. Η χρησιμότητά του είναι πολύ περιορισμένη, και ο όρος έχει αποκτήσει βαρύτατα συγκινησιακά φορτισμένες συνδηλώσεις από την παρελθούσα χρήση εντελώς διαφορετικών ορισμών. Για λόγους που εκτίθενται λεπτομερώς κατωτέρω, ο όρος «μονοπώλιο» έχει δυσοίωνες και κακόβουλες συνδηλώσεις για τους περισσότερους ανθρώπους. Το «μονοπωλητής» είναι εν γένει υβριστική λέξη· το να εφαρμοστεί ο όρος «μονοπωλητής» τουλάχιστον στη συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού και ίσως σε κάθε άνθρωπο θα είχε συγχυτικό, ακόμη και γελοίο, αποτέλεσμα.

Ο δεύτερος ορισμός συνδέεται με τον πρώτο, αλλά διαφέρει πολύ σημαντικά. Ήταν, στην πραγματικότητα, ο πρωταρχικός ορισμός του μονοπωλίου και ο ίδιος ο ορισμός που ευθύνεται για τις δυσοίωνες συνδηλώσεις του στη δημόσια συνείδηση. Ας στραφούμε στην κλασική διατύπωσή του από τον μεγάλο νομομαθή του δεκάτου εβδόμου αιώνα, Lord Coke:

> *Μονοπώλιο είναι θέσμιση ή παραχώρηση εκ μέρους του βασιλέως, διά παραχωρητηρίου, εντολής ή άλλως ... προς οποιοδήποτε πρόσωπο ή πρόσωπα, σώματα πολιτικά ή εταιρικά, για την αποκλειστική αγορά, πώληση, κατασκευή, επεξεργασία ή χρήση οποιουδήποτε πράγματος, διά της οποίας επιδιώκεται να περιοριστεί οποιοδήποτε πρόσωπο ή πρόσωπα, σώματα πολιτικά ή εταιρικά, ως προς οποιαδήποτε ελευθερία που είχαν προηγουμένως, ή να παρεμποδιστούν στο νόμιμο εμπόριό τους.*[144]

Με άλλα λόγια, κατά τον ορισμό αυτόν, μονοπώλιο είναι η παραχώρηση ειδικού προνομίου από το κράτος, διά της οποίας επιφυλάσσεται ένα ορισμένο πεδίο παραγωγής σε ένα συγκεκριμένο άτομο ή ομάδα. Η είσοδος στο πεδίο απαγορεύεται στους άλλους, και η απαγόρευση αυτή επιβάλλεται από τους χωροφύλακες του κράτους.

Ο ορισμός αυτός του μονοπωλίου ανάγεται στο κοινοδίκαιο και απέκτησε μεγάλη πολιτική σημασία στην Αγγλία κατά τον δέκατο έκτο και τον δέκατο έβδομο αιώνα, όταν έλαβε χώρα ένας ιστορικός αγώνας μεταξύ των ελευθεριστών και του Στέμματος για το ζήτημα του μονοπωλίου έναντι της ελευθερίας της παραγωγής και της επιχειρηματικότητας. Υπό τον ορισμό αυτόν του όρου, δεν προξενεί έκπληξη ότι το «μονοπώλιο» προσέλαβε στη δημόσια συνείδηση συνδηλώσεις δυσοίωνων συμφερόντων και τυραννίας. Οι τεράστιοι περιορισμοί στην παραγωγή και το εμπόριο, καθώς και η εγκαθίδρυση από το κράτος μιας μονοπωλιακής κάστας ευνοουμένων, αποτέλεσαν αντικείμενο σφοδρών επιθέσεων επί αρκετούς αιώνες.[145]

Το ότι ο ορισμός αυτός ήταν άλλοτε σημαντικός στην οικονομική ανάλυση καθίσταται σαφές στο ακόλουθο παράθεμα από έναν από τους πρώτους αμερικανούς οικονομολόγους, τον Francis Wayland:

> *Μονοπώλιο είναι ένα αποκλειστικό δικαίωμα που παραχωρείται σε έναν άνθρωπο, ή σε ένα μονοπώλιο ανθρώπων, να χρησιμοποιούν την εργασία ή το κεφάλαιό τους κατά κάποιον συγκεκριμένο τρόπο.*[146]

Είναι προφανές ότι αυτός ο τύπος μονοπωλίου δεν μπορεί ποτέ να αναφανεί σε μια ελεύθερη αγορά, ανεμπόδιστη από κρατική παρέμβαση. Στην ελεύθερη οικονομία, λοιπόν, σύμφωνα με τον ορισμό αυτόν, δεν μπορεί να υπάρξει «πρόβλημα μονοπωλίου».[147] Πολλοί συγγραφείς έχουν αντιτείνει ότι οι επωνυμίες και τα εμπορικά σήματα, που θεωρούνται εν γένει μέρος της ελεύθερης αγοράς, συνιστούν στην πραγματικότητα παραχωρήσεις ειδικού προνομίου από το κράτος. Καμία άλλη επιχείρηση δεν μπορεί να «ανταγωνιστεί» τις σοκολάτες Hershey παράγοντας το δικό της προϊόν και ονομάζοντάς το σοκολάτες Hershey.[148] Δεν είναι αυτό ένας κρατικά επιβεβλημένος περιορισμός της ελευθερίας εισόδου; Και πώς μπορεί να υπάρξει «πραγματική» ελευθερία εισόδου υπό τέτοιες συνθήκες;

Το επιχείρημα αυτό, ωστόσο, παρανοεί πλήρως τη φύση της ελευθερίας και της ιδιοκτησίας. Κάθε άτομο στην ελεύθερη κοινωνία έχει δικαίωμα ιδιοκτησίας επί του εαυτού του και αποκλειστικής χρήσης της περιουσίας του. Στην περιουσία του περιλαμβάνεται το όνομά του, η γλωσσική ετικέτα που είναι μοναδικά δική του και ταυτίζεται με αυτόν. Το όνομα είναι ουσιώδες μέρος της ταυτότητας ενός ανθρώπου και, συνεπώς, της περιουσίας του. Το να λέγεται ότι είναι «μονοπωλητής» επί του ονόματός του δεν λέει τίποτε περισσότερο από το ότι είναι «μονοπωλητής» επί της δικής του βούλησης ή περιουσίας, και μια τέτοια επέκταση της λέξης «μονοπωλητής» σε κάθε άτομο στον κόσμο θα ήταν παράλογη χρήση του όρου. Η «κυβερνητική» λειτουργία της υπεράσπισης προσώπου και ιδιοκτησίας, ζωτική για την ύπαρξη μιας ελεύθερης κοινωνίας εφόσον υπάρχουν άνθρωποι διατεθειμένοι να τα προσβάλουν, περιλαμβάνει την υπεράσπιση του συγκεκριμένου ονόματος ή εμπορικού σήματος κάθε προσώπου έναντι της απάτης της παραχάραξης ή της πλαστοπροσωπίας. Σημαίνει την ποινικοποίηση του να προσποιείται ο John Smith ότι είναι ο Joseph Williams, εξέχων δικηγόρος, και να πωλεί τις δικές του νομικές συμβουλές αφού δηλώσει στους πελάτες ότι πωλεί εκείνες του Williams. Η απάτη αυτή δεν είναι μόνο έμμεση κλοπή εις βάρος του καταναλωτή, αλλά καταχράται επίσης το δικαίωμα ιδιοκτησίας του Joseph Williams επί του μοναδικού ονόματος και της ατομικότητάς του. Και η χρήση από κάποια άλλη επιχείρηση σοκολάτας της ετικέτας Hershey θα αποτελούσε ισοδύναμη διάπραξη επεμβατικής πράξης απάτης και παραχάραξης.[149]

Πριν υιοθετήσουμε αυτόν τον ορισμό του μονοπωλίου ως τον προσήκοντα, πρέπει να εξετάσουμε μια τελευταία εναλλακτική: τον ορισμό του μονοπωλητή ως προσώπου που έχει επιτύχει μονοπωλιακή τιμή (ορισμός 3). Ο ορισμός αυτός ουδέποτε έχει διατυπωθεί ρητώς, αλλά υπόκειται σιωπηρώς στα πλέον αξιόλογα από τα νεοκλασικά συγγράμματα επί του θέματος. Έχει το προσόν ότι εστιάζει την προσοχή στο σημαντικό οικονομικό ζήτημα της μονοπωλιακής τιμής, της φύσης και των συνεπειών της. Στη συνάρτηση αυτή, θα διερευνήσουμε τώρα τη νεοκλασική θεωρία της μονοπωλιακής τιμής και θα εξετάσουμε εάν πράγματι διαθέτει την ουσία που εκ πρώτης όψεως φαίνεται να κατέχει.

Β. Η νεοκλασική θεωρία των μονοπωλιακών τιμών

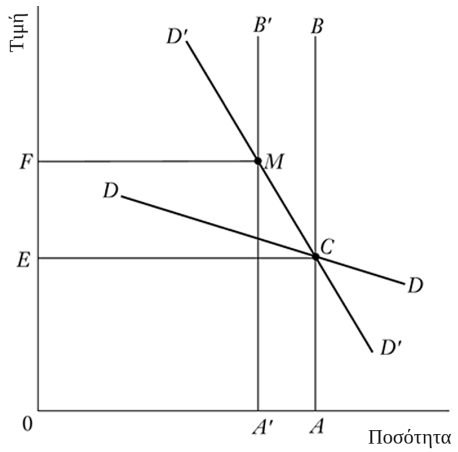
Σε προηγούμενες ενότητες[150] αναφερθήκαμε στη μονοπωλιακή τιμή ως τιμή που καθιερώνεται είτε από έναν μονοπωλητή είτε από ένα καρτέλ παραγωγών. Στο σημείο αυτό πρέπει να διερευνήσουμε τη θεωρία εγγύτερα. Έναν επιγραμματικό ορισμό της μονοπωλιακής τιμής έχει δώσει ο Mises:

> *Εάν οι συνθήκες είναι τέτοιες ώστε ο μονοπωλητής να μπορεί να εξασφαλίσει υψηλότερα καθαρά έσοδα πωλώντας μικρότερη ποσότητα του προϊόντος του σε υψηλότερη τιμή παρά πωλώντας μεγαλύτερη ποσότητα της προσφοράς του σε χαμηλότερη τιμή, αναδύεται μια*

> *μονοπωλιακή τιμή υψηλότερη από εκείνη που θα ήταν η δυνητική αγοραία τιμή ελλείψει μονοπωλίου.*[151]

Το δόγμα της μονοπωλιακής τιμής μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: Μια ορισμένη ποσότητα ενός αγαθού, όταν παραχθεί και πωληθεί, αποδίδει μια ανταγωνιστική τιμή στην αγορά. Ένας μονοπωλητής ή ένα καρτέλ επιχειρήσεων μπορεί, εάν η καμπύλη ζήτησης είναι ανελαστική στο σημείο της ανταγωνιστικής τιμής, να περιορίσει τις πωλήσεις και να αυξήσει την τιμή, ώστε να φθάσει στο σημείο των μέγιστων αποδόσεων. Εάν, από την άλλη πλευρά, η καμπύλη ζήτησης, όπως παρουσιάζεται στον μονοπωλητή ή στο καρτέλ, είναι ελαστική στο σημείο της ανταγωνιστικής τιμής, ο μονοπωλητής δεν θα περιορίσει τις πωλήσεις για να επιτύχει υψηλότερη τιμή. Ως αποτέλεσμα, όπως επισημαίνει ο Mises, δεν υπάρχει λόγος να ασχολούμαστε με τον «μονοπωλητή» (υπό την έννοια του ορισμού 1 ανωτέρω)· το εάν είναι ή δεν είναι ο μοναδικός παραγωγός ενός εμπορεύματος είναι ασήμαντο και άσχετο για τα καταλλακτικά προβλήματα. Καθίσταται σημαντικό μόνο εάν η διαμόρφωση της καμπύλης ζήτησής του του επιτρέπει να περιορίσει τις πωλήσεις και να επιτύχει υψηλότερο εισόδημα σε μονοπωλιακή τιμή.[152] Εάν πληροφορηθεί για την ανελαστική καμπύλη ζήτησης αφού έχει εσφαλμένα παραγάγει υπερβολικά μεγάλο απόθεμα, πρέπει να καταστρέψει ή να παρακρατήσει μέρος του αποθέματός του· κατόπιν τούτου, περιορίζει την παραγωγή του εμπορεύματος στο πλέον επικερδές επίπεδο.

Η ανάλυση της μονοπωλιακής τιμής απεικονίζεται στο διάγραμμα του Σχήματος 67. Η βασική παραδοχή, συνήθως μόνο υπόρρητη, είναι ότι υπάρχει κάποιο αναγνωρίσιμο απόθεμα, ας πούμε 0A, και κάποια αναγνωρίσιμη αγοραία τιμή, ας πούμε AC, η οποία θα προκύψει από ανταγωνιστικές συνθήκες· η γραμμή τότε αντιπροσωπεύει τη γραμμή αποθέματος υπό «ανταγωνισμό». Τότε, σύμφωνα με τη θεωρία, εάν η καμπύλη ζήτησης είναι ελαστική πάνω από την τιμή αυτή, δεν θα υπάρξει λόγος περιορισμού των πωλήσεων και επίτευξης υψηλότερης, ή «μονοπωλιακής», τιμής. Μια τέτοια καμπύλη ζήτησης είναι η DD. Από την άλλη πλευρά, εάν η καμπύλη ζήτησης είναι ανελαστική πάνω από το σημείο της ανταγωνιστικής τιμής, όπως στην D′D′, θα συμφέρει τον μονοπωλητή να περιορίσει τις πωλήσεις σε, ας πούμε, 0A′ (γραμμή αποθέματος που αντιπροσωπεύεται από την A′B′) και να επιτύχει μονοπωλιακή τιμή, A′M. Αυτό θα απέδιδε το μέγιστο χρηματικό εισόδημα για τον μονοπωλητή.[153]

ΣΧΗΜΑ 67. ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΗΣ ΤΙΜΗΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Η ανελαστική καμπύλη ζήτησης, που γεννά την ευκαιρία μονοπώλησης, μπορεί να παρουσιαστεί είτε σε έναν μεμονωμένο μονοπωλητή ενός δεδομένου προϊόντος είτε σε «έναν κλάδο ως σύνολο» όταν οργανώνεται σε καρτέλ των διαφόρων παραγωγών. Στην τελευταία περίπτωση, η καμπύλη ζήτησης, όπως παρουσιάζεται σε κάθε επιχείρηση, είναι ελαστική. Στην ανταγωνιστική τιμή, εάν μια επιχείρηση αυξήσει την τιμή της, οι πελάτες μετατοπίζονται κατά κύριο λόγο σε αγορές από τους ανταγωνιστές της. Από την άλλη πλευρά, εάν οι επιχειρήσεις καρτελοποιηθούν, σε πολλές περιπτώσεις το μικρότερο εύρος υποκατάστασης από τους καταναλωτές θα καθιστούσε την καμπύλη ζήτησης, όπως παρουσιάζεται στο καρτέλ, ανελαστική. Η συνθήκη αυτή λειτουργεί ως το κίνητρο για τον σχηματισμό των καρτέλ που μελετήθηκαν ανωτέρω.

Γ. Συνέπειες της θεωρίας της μονοπωλιακής τιμής

(1) Το ανταγωνιστικό περιβάλλον

Πριν επιδοθούμε σε κριτική ανάλυση της ίδιας της θεωρίας της μονοπωλιακής τιμής, θα μπορούσαμε να διερευνήσουμε ορισμένες από τις συνέπειες που απορρέουν ή δεν απορρέουν από αυτήν. Στην ενότητα αυτή υποθέτουμε προς στιγμήν ότι η θεωρία της μονοπωλιακής τιμής είναι έγκυρη.[154] Κατά πρώτον, δεν είναι αληθές ότι ο «μονοπωλητής» (χρησιμοποιούμενος εδώ υπό την έννοια του ορισμού 3 — εκείνου που επιτυγχάνει μονοπωλιακή τιμή) είναι απαλλαγμένος από την επίδραση του ανταγωνισμού ή έχει τη δύναμη να υπαγορεύει κατά βούληση στους καταναλωτές. Οι καλύτεροι από τους θεωρητικούς της μονοπωλιακής τιμής παραδέχονται ότι ο μονοπωλητής υπόκειται στις δυνάμεις του ανταγωνισμού όπως και οι άλλες επιχειρήσεις. Ο μονοπωλητής δεν μπορεί να ορίζει τις τιμές όσο υψηλά θα ήθελε, περιοριζόμενος από τις διαμορφώσεις της καταναλωτικής ζήτησης. Εξ ορισμού, στην πραγματικότητα, η καμπύλη ζήτησης, όπως παρουσιάζεται στον μονοπωλητή, καθίσταται ελαστική πάνω από το σημείο της μονοπωλιακής τιμής. Υπήρξε μια ατυχής τάση των συγγραφέων να αναφέρονται σε «ελαστική καμπύλη ζήτησης» ή «ανελαστική καμπύλη ζήτησης» χωρίς να επισημαίνουν ότι κάθε καμπύλη έχει διαφορετικά τμήματα κατά μήκος των οποίων θα υπάρχουν ποικίλοι βαθμοί ελαστικότητας ή ανελαστικότητας. Εξ ορισμού, το σημείο της μονοπωλιακής τιμής είναι εκείνο που μεγιστοποιεί το εισόδημα της επιχείρησης ή του καρτέλ· πάνω από την τιμή αυτή, οποιοσδήποτε περαιτέρω «περιορισμός» παραγωγής και πωλήσεων θα μειώσει το χρηματικό εισόδημα του μονοπωλητή. Αυτό συνεπάγεται ότι η καμπύλη ζήτησης θα καταστεί ελαστική πάνω από το σημείο αυτό, όπως ακριβώς είναι επίσης ελαστική πάνω από το σημείο της ανταγωνιστικής τιμής όταν αυτή καθιερώνεται στην αγορά. Οι καταναλωτές καθιστούν την καμπύλη ελαστική μέσω της δυνατότητάς τους να υποκαθιστούν με αγορές άλλων αγαθών. Πολλά άλλα αγαθά ανταγωνίζονται «άμεσα» ως προς την αξία χρήσης τους για τον καταναλωτή. Εάν κάποια επιχείρηση ή σύμπραξη επιχειρήσεων επιτύχει, για παράδειγμα, μονοπωλιακή τιμή για το σαπούνι σε πλάκα, οι νοικοκυρές μπορούν να στραφούν στα απορρυπαντικά και έτσι να περιορίσουν το ύψος της μονοπωλιακής τιμής. Αλλά, επιπροσθέτως, όλα τα αγαθά, ανεξαιρέτως, ανταγωνίζονται για το δολάριο ή την ουγγιά χρυσού του καταναλωτή. Εάν η τιμή των θαλαμηγών γίνει υπερβολικά υψηλή, ο καταναλωτής μπορεί να υποκαταστήσει με δαπάνες για μέγαρα, ή μπορεί να υποκαταστήσει τις τηλεοράσεις με βιβλία κ.λπ.[155]

Επιπλέον, καθώς η αγορά προοδεύει, καθώς επενδύεται κεφάλαιο και η αγορά καθίσταται ολοένα και πιο εξειδικευμένη, η καμπύλη ζήτησης για κάθε προϊόν τείνει να καθίσταται ολοένα και πιο ελαστική. Καθώς η αγορά αναπτύσσεται, το εύρος των διαθέσιμων καταναλωτικών αγαθών αυξάνεται τεραστίως. Όσο περισσότερα καταναλωτικά αγαθά είναι διαθέσιμα, τόσο περισσότερα

αγαθά μπορούν να αγοραστούν από τους καταναλωτές, και τόσο πιο ελαστική, ceteris paribus, θα τείνει να είναι η καμπύλη ζήτησης για κάθε αγαθό. Ως αποτέλεσμα, οι ευκαιρίες για την καθιέρωση μονοπωλιακών τιμών θα τείνουν να μειώνονται καθώς αναπτύσσονται η αγορά και οι «καπιταλιστικές» μέθοδοι.

(2) Μονοπωλιακό κέρδος έναντι μονοπωλιακού οφέλους συντελεστή

Πολλοί θεωρητικοί της μονοπωλιακής τιμής έχουν διακηρύξει ότι η καθιέρωση της μονοπωλιακής τιμής σημαίνει ότι ο μονοπωλητής είναι σε θέση να επιτύχει μόνιμα «μονοπωλιακά κέρδη». Αυτό αντιπαραβάλλεται κατόπιν με τα «ανταγωνιστικά» κέρδη και ζημίες, τα οποία, όπως είδαμε, εξαφανίζονται στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία. Υπό «ανταγωνισμό», εάν διαπιστωθεί ότι μια επιχείρηση πραγματοποιεί μεγάλα κέρδη σε μια συγκεκριμένη παραγωγική διαδικασία, άλλες επιχειρήσεις εισορμούν για να επωφεληθούν από τις αναμενόμενες ευκαιρίες, και τα κέρδη εξαφανίζονται. Στην περίπτωση του μονοπωλητή, όμως, ισχυρίζονται, η μοναδική του θέση του επιτρέπει να συνεχίζει να πραγματοποιεί τα κέρδη αυτά μονίμως.[156]

Η χρήση τέτοιας ορολογίας σημαίνει παρανόηση της φύσης του «κέρδους» και της «ζημίας». Τα κέρδη και οι ζημίες είναι αποκλειστικά αποτελέσματα της επιχειρηματικής δραστηριότητας, και η δραστηριότητα αυτή είναι συνέπεια της αβεβαιότητας του μέλλοντος. Η επιχειρηματικότητα είναι η δράση στην αγορά που αξιοποιεί εκτιμώμενες αποκλίσεις μεταξύ τιμών πώλησης και τιμών αγοράς των συντελεστών. Οι καλύτεροι προγνώστες πραγματοποιούν κέρδη, και οι λανθασμένοι υφίστανται ζημίες. Στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία, όπου ο καθένας έχει εγκατασταθεί σε έναν αμετάβλητο κύκλο δραστηριότητας, δεν μπορεί να υπάρξει κέρδος ή ζημία, διότι δεν υπάρχει αβεβαιότητα στην αγορά. Το ίδιο ισχύει και για τον μονοπωλητή. Στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία, αποκομίζει το «ειδικό μονοπωλιακό όφελός» του όχι ως επιχειρηματίας, αλλά ως ιδιοκτήτης του προϊόντος το οποίο πωλεί. Το μονοπωλιακό του όφελος είναι ένα πρόσθετο εισόδημα στο μονοπωλημένο του προϊόν· είτε για ένα άτομο είτε για ένα καρτέλ, είναι το προϊόν αυτό που αποκομίζει περισσότερο εισόδημα μέσω του περιορισμού της προσφοράς του.

Ανακύπτει το ερώτημα: Γιατί δεν μπορούν άλλοι επιχειρηματίες να αρπάξουν την επικερδή ευκαιρία και να εισέλθουν στην παραγωγή του αγαθού αυτού, τείνοντας έτσι να εξαλείψουν την ευκαιρία; Στην περίπτωση του καρτέλ, αυτή ακριβώς είναι η τάση που θα επικρατεί πάντοτε και θα οδηγεί στη διάλυση μιας θέσης μονοπωλιακής τιμής. Ακόμη και εάν οι νέες επιχειρήσεις που εισέρχονται στον κλάδο «εξαγοραστούν» με την προσφορά θέσεων ποσόστωσης στο παλαιό καρτέλ, και τόσο οι νέες όσο και οι παλαιές επιχειρήσεις κατορθώσουν να συμφωνήσουν σε κατανομές παραγωγής και εισοδήματος, τέτοιες ενέργειες δεν θα αρκέσουν για να διατηρηθεί το καρτέλ. Διότι νέες επιχειρήσεις θα μπουν στον πειρασμό να αποκτήσουν μερίδιο στα μονοπωλιακά οφέλη, και ολοένα περισσότερες θα δημιουργούνται έως ότου ολόκληρη η λειτουργία του καρτέλ καταστεί ασύμφορη, καθώς θα υπάρχουν υπερβολικά πολλές επιχειρήσεις για να μοιραστούν τα οφέλη. Σε τέτοιες καταστάσεις, η πίεση θα γίνεται ολοένα και μεγαλύτερη για τις πιο αποδοτικές επιχειρήσεις να αποκοπούν από το καρτέλ και να αρνηθούν να παρέχουν περαιτέρω άνετο καταφύγιο στο πλήθος των μη αποδοτικών επιχειρήσεων.

Στην περίπτωση ενός μεμονωμένου μονοπωλητή, είτε η επωνυμία του και η μοναδική φήμη και πελατεία του στους καταναλωτές εμποδίζουν τους άλλους να του αφαιρέσουν τα μονοπωλιακά του οφέλη, είτε είναι αποδέκτης ειδικού μονοπωλιακού προνομίου από την κυβέρνηση, οπότε οι άλλοι παραγωγοί εμποδίζονται διά της βίας να παραγάγουν το ίδιο αγαθό.

Η ανάλυσή μας του μονοπωλιακού οφέλους πρέπει να προχωρήσει περαιτέρω. Είπαμε ότι το όφελος προέρχεται από το εισόδημα από την πώληση ενός ορισμένου προϊόντος. Αλλά το προϊόν αυτό πρέπει να παραχθεί από συντελεστές, και έχουμε δει ότι η απόδοση οποιουδήποτε προϊόντος αναλύεται σε αποδόσεις των συντελεστών που το παράγουν. Ένας τέτοιος «καταλογισμός», στην αγορά, πρέπει να λάβει χώρα και για τα μονοπωλιακά οφέλη. Ας πούμε, για παράδειγμα, ότι η Staunton Washing Machine Company έχει κατορθώσει να επιτύχει μονοπωλιακή τιμή για το προϊόν της. Είναι σαφές ότι το μονοπωλιακό όφελος δεν μπορεί να αποδοθεί στα μηχανήματα, στη μονάδα παραγωγής κ.λπ. που παράγουν τα πλυντήρια. Εάν η Staunton Company αγόρασε τα μηχανήματα αυτά από άλλους παραγωγούς, τότε οποιαδήποτε μονοπωλιακά οφέλη θα περιέρχονταν, μακροπρόθεσμα, καθώς τα μηχανήματα αντικαθίστανται, στους παραγωγούς των μηχανημάτων. Στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία, όπου τα επιχειρηματικά κέρδη και οι ζημίες εξαφανίζονται και η τιμή ενός προϊόντος ισούται με το άθροισμα των τιμών των συντελεστών του, ολόκληρο το μονοπωλιακό όφελος θα περιερχόταν σε συντελεστή και όχι σε προϊόν. Επιπλέον, κανένα εισόδημα, πλην του χρονικού εισοδήματος, δεν θα μπορούσε να περιέλθει στον ιδιοκτήτη ενός κεφαλαιουχικού αγαθού, διότι κάθε κεφαλαιουχικό αγαθό πρέπει, με τη σειρά του, να παραχθεί από συντελεστές ανώτερης τάξης. Τελικώς, όλα τα κεφαλαιουχικά αγαθά είναι αναλύσιμα σε συντελεστές εργασίας, γης και χρόνου. Αλλά εάν η Staunton Washing Machine Company δεν μπορεί η ίδια να επιτύχει μονοπωλιακό όφελος από μονοπωλιακή τιμή, τότε προφανώς δεν ωφελείται περιορίζοντας την παραγωγή προκειμένου να αποκομίσει το όφελος αυτό. Συνεπώς, όπως ακριβώς κανένα εισόδημα στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία δεν μπορεί να περιέλθει ειδικώς σε ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικών αγαθών, δεν μπορούν να τους περιέλθουν ούτε ειδικά μονοπωλιακά οφέλη.

Τα μονοπωλιακά οφέλη πρέπει, λοιπόν, να καταλογιστούν είτε σε συντελεστές εργασίας είτε σε συντελεστές γης. Στην περίπτωση μιας επωνυμίας, για παράδειγμα, μονοπωλείται ένα ορισμένο είδος συντελεστή εργασίας. Ένα όνομα, όπως είδαμε, είναι μια μοναδική ταυτοποιητική ετικέτα ενός προσώπου (ή μιας ομάδας προσώπων που ενεργούν συνεργατικά), και συνεπώς είναι ιδιότητα του προσώπου και της ενέργειάς του. Θεωρούμενη γενικώς, η εργασία είναι ο όρος που δηλώνει τις παραγωγικές προσπάθειες της προσωπικής ενέργειας, οποιοδήποτε κι αν είναι το συγκεκριμένο περιεχόμενό της. Μια επωνυμία, συνεπώς, είναι ιδιότητα ενός συντελεστή εργασίας, συγκεκριμένα του ιδιοκτήτη ή των ιδιοκτητών της επιχείρησης. Ή, θεωρούμενη καταλλακτικώς, η επωνυμία αντιπροσωπεύει την πρόσοδο λήψης αποφάσεων που περιέρχεται στον ιδιοκτήτη και στο όνομά του. Εάν μια μονοπωλιακή τιμή επιτυγχάνεται μέσω της δεξιοτεχνίας του Mickey Mantle στο μπέιζμπολ, πρόκειται για ειδικό μονοπωλιακό όφελος αποδοτέο σε συντελεστή εργασίας. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις, λοιπόν, η μονοπωλιακή τιμή πηγάζει όχι απλώς από τη μοναδική κατοχή του τελικού προϊόντος, αλλά, πιο θεμελιωδώς, από τη μοναδική κατοχή ενός από τους συντελεστές που είναι αναγκαίοι για το τελικό προϊόν.

Ένα μονοπωλιακό όφελος θα μπορούσε επίσης να καταλογιστεί στην ιδιοκτησία ενός μοναδικού φυσικού πόρου ή συντελεστή «γης». Έτσι, μια μονοπωλιακή τιμή για τα διαμάντια μπορεί να αποδοθεί σε μονοπώλιο των αδαμαντωρυχείων, από τα οποία πρέπει τελικώς να παραχθούν τα διαμάντια.

Υπό την ανάλυση της μονοπωλιακής τιμής, λοιπόν, δεν μπορεί να υπάρξει, στο ομοιόμορφα περιστρεφόμενο σύστημα, κάτι όπως «μονοπωλιακά κέρδη»· υπάρχουν μόνο ειδικά μονοπωλιακά εισοδηματικά οφέλη για τους ιδιοκτήτες συντελεστών εργασίας ή γης. Κανένα μονοπωλιακό όφελος

δεν μπορεί να περιέλθει σε ιδιοκτήτη κεφαλαιουχικού αγαθού. Εάν μια μονοπωλιακή τιμή έχει επιβληθεί λόγω παραχώρησης μονοπωλιακού προνομίου από το κράτος, τότε προφανώς το μονοπωλιακό όφελος είναι αποδοτέο σε αυτό το ειδικό προνόμιο.[157]

(3) Ένας κόσμος μονοπωλιακών τιμών;

Είναι δυνατόν, εντός του πλαισίου της θεωρίας της μονοπωλιακής τιμής, να υποστηριχθεί ότι όλες οι τιμές στην ελεύθερη αγορά μπορεί να είναι μονοπωλιακές τιμές;[158] Μπορούν όλες οι τιμές πώλησης να είναι μονοπωλιακές τιμές;

Υπάρχουν δύο τρόποι με τους οποίους μπορούμε να αναλύσουμε το πρόβλημα αυτό. Ο ένας είναι να στρέψουμε την προσοχή μας στον μονοπωλημένο κλάδο. Όπως είδαμε, ο κλάδος με μονοπωλιακή τιμή περιορίζει την παραγωγή στον κλάδο αυτόν (είτε μέσω καρτέλ είτε μέσω μεμονωμένης επιχείρησης), απελευθερώνοντας έτσι μη ειδικούς συντελεστές για να εισέλθουν σε άλλα πεδία παραγωγής. Αλλά είναι προδήλως αδύνατο να συλλάβει κανείς έναν κόσμο μονοπωλιακών τιμών, διότι αυτό θα συνεπαγόταν συσσώρευση αχρησιμοποίητων μη ειδικών συντελεστών. Εφόσον οι ανάγκες δεν παραμένουν ανικανοποίητες, η εργασία και οι λοιποί μη ειδικοί συντελεστές θα χρησιμοποιηθούν κάπου, και οι κλάδοι που αποκτούν περισσότερους συντελεστές και παράγουν περισσότερο δεν μπορούν να είναι κλάδοι μονοπωλιακής τιμής. Οι τιμές τους θα είναι κάτω από το επίπεδο της ανταγωνιστικής τιμής.

Μπορούμε επίσης να εξετάσουμε την καταναλωτική ζήτηση. Είδαμε ότι αναγκαία προϋπόθεση για την καθιέρωση μονοπωλιακής τιμής είναι ένας πίνακας ζήτησης των καταναλωτών ανελαστικός πάνω από το σημείο της ανταγωνιστικής τιμής. Προφανώς, είναι αδύνατο κάθε κλάδος να έχει έναν τέτοιο ανελαστικό πίνακα ζήτησης. Διότι ο ορισμός του ανελαστικού είναι ότι οι καταναλωτές θα δαπανήσουν μεγαλύτερο συνολικό χρηματικό ποσό για το αγαθό όταν η τιμή είναι υψηλότερη. Αλλά οι καταναλωτές διαθέτουν ένα ορισμένο δεδομένο συνολικό απόθεμα χρηματικών περιουσιακών στοιχείων και χρηματικού εισοδήματος, καθώς και ένα δεδομένο ποσό, σε κάθε δεδομένη στιγμή, το οποίο μπορούν να διαθέσουν σε καταναλωτικές δαπάνες. Εάν δαπανήσουν περισσότερα για ένα ορισμένο αγαθό, έχουν λιγότερα να δαπανήσουν για άλλα αγαθά. Συνεπώς, δεν μπορούν να δαπανήσουν περισσότερα για κάθε αγαθό, και δεν μπορούν όλες οι τιμές να είναι μονοπωλιακές τιμές.

Δεν μπορεί, λοιπόν, ποτέ να υπάρξει κόσμος μονοπωλιακών τιμών, ακόμη και εάν υποθέσουμε την ισχύ της θεωρίας της μονοπωλιακής τιμής. Λόγω της σταθερότητας του χρηματικού αποθέματος των καταναλωτών και της απασχόλησης των εκτοπισμένων συντελεστών, μονοπωλιακές τιμές δεν θα μπορούσαν να καθιερωθούν σε περισσότερους από περίπου τους μισούς κλάδους της οικονομίας.

(4) Ο «εξοντωτικός» ανταγωνισμός

Ένα δημοφιλές θέμα στη βιβλιογραφία είναι το υποτιθέμενο κακό του «εξοντωτικού ανταγωνισμού». Περιέργως, ο εξοντωτικός, ή «υπερβολικός», ανταγωνισμός συνδέεται από τους επικριτές με την επίτευξη μονοπωλιακής τιμής. Η συνήθης κατηγορία είναι ότι μια «μεγάλη» επιχείρηση, για παράδειγμα, πωλεί εκ προθέσεως κάτω από την πλέον επικερδή τιμή, ακόμη και σε σημείο να υφίστανται ζημίες. Η επιχείρηση ενεργεί τόσο ιδιόρρυθμα προκειμένου να αναγκάσει μια άλλη επιχείρηση που παράγει το ίδιο προϊόν να μειώσει και αυτή την τιμή της. Η «ισχυρότερη» επιχείρηση, με τους κεφαλαιακούς πόρους να αντέξει τις ζημίες, εκτοπίζει κατόπιν την «ασθενέστερη» επιχείρηση από την αγορά και καθιερώνει μονοπώλιο στο πεδίο.

Αλλά, πρώτον, τι το κακό υπάρχει σε ένα τέτοιο μονοπώλιο (ορισμός 1)? Τι το κακό υπάρχει στο γεγονός ότι η επιχείρηση που είναι πιο αποδοτική στην εξυπηρέτηση του καταναλωτή παραμένει στην αγορά, ενώ οι καταναλωτές αρνούνται να προσέλθουν στη μη αποδοτική επιχείρηση; Το ότι μια επιχείρηση υφίσταται ζημίες σημαίνει ότι δεν είναι τόσο επιτυχημένη όσο άλλες επιχειρήσεις στην εξυπηρέτηση των επιθυμιών των καταναλωτών. Οι συντελεστές μετατοπίζονται τότε από τις μη αποδοτικές στις αποδοτικές επιχειρήσεις. Το κλείσιμο μιας επιχείρησης δεν βλάπτει κανέναν ιδιοκτήτη οποιουδήποτε συντελεστή που απασχολεί, και ζημιώνει μόνο τον επιχειρηματία που υπολόγισε εσφαλμένα στις εκ των προτέρων παραγωγικές του αποφάσεις. Μια επιχείρηση κλείνει ακριβώς διότι υφίσταται επιχειρηματικές ζημίες, δηλαδή τα χρηματικά της έσοδα από πωλήσεις στους καταναλωτές είναι μικρότερα από τα χρήματα που κατέβαλε προηγουμένως στους ιδιοκτήτες των συντελεστών. Αλλά τόσα χρήματα έπρεπε να καταβληθούν για τους συντελεστές, δηλαδή τα κόστη ήταν τόσο υψηλά, διότι οι συντελεστές αυτοί μπορούσαν να αποκομίσουν εξίσου χρήματα αλλού. Εάν ο επιχειρηματίας αυτός δεν μπορεί να απασχολήσει επικερδώς τους συντελεστές στις δεδομένες τιμές τους, ο λόγος είναι ότι οι ιδιοκτήτες συντελεστών μπορούν να πωλήσουν τις υπηρεσίες τους σε άλλες επιχειρήσεις. Στον βαθμό που οι συντελεστές μπορεί να είναι ειδικοί για την επιχείρηση, και στον βαθμό που οι ιδιοκτήτες τους θα δεχθούν μειωμένη τιμή και εισόδημα καθώς μειώνεται η τιμή του προϊόντος της επιχείρησης, τα συνολικά χρηματικά κόστη μπορούν να μειωθούν και η επιχείρηση να διατηρηθεί σε λειτουργία. Συνεπώς, η αποτυχία των επιχειρήσεων οφείλεται αποκλειστικά σε επιχειρηματικό σφάλμα πρόβλεψης και σε επιχειρηματική αδυναμία εξασφάλισης των συντελεστών παραγωγής με υψηλότερες προσφορές από εκείνες των επιχειρήσεων που είναι πιο επιτυχημένες στην εξυπηρέτηση του καταναλωτή.[159] Έτσι, η εξάλειψη των μη αποδοτικών επιχειρήσεων δεν μπορεί να βλάψει τους ιδιοκτήτες συντελεστών ή να οδηγήσει στην «ανεργία» τους, αφού η αποτυχία τους οφειλόταν ακριβώς στις ελκυστικότερες ανταγωνιστικές προσφορές άλλων επιχειρήσεων (ή, σε ορισμένες περιπτώσεις, στις εναλλακτικές του ελεύθερου χρόνου ή της παραγωγής εκτός αγοράς). Η αποτυχία τους βοηθεί επίσης τους καταναλωτές, μεταφέροντας πόρους από τους σπάταλους στους αποδοτικούς παραγωγούς. Είναι κατά κύριο λόγο οι επιχειρηματίες που υποφέρουν από τα δικά τους σφάλματα, σφάλματα που διαπράχθηκαν μέσω κινδύνων τους οποίους ανέλαβαν εκουσίως οι ίδιοι.

Είναι περίεργο ότι οι επικριτές του «εξοντωτικού ανταγωνισμού» είναι εν γένει οι ίδιοι με εκείνους που παραπονούνται για την υπονόμευση της «κυριαρχίας των καταναλωτών» από την αγορά. Διότι η πώληση ενός προϊόντος σε πολύ χαμηλές τιμές, ακόμη και με βραχυπρόθεσμες ζημίες, είναι μάννα εξ ουρανού για τους καταναλωτές, και δεν υπάρχει λόγος να αποδοκιμάζεται αυτό το δώρο προς τους καταναλωτές. Επιπλέον, εάν οι καταναλωτές ήταν πράγματι αγανακτισμένοι με αυτή τη μορφή ανταγωνισμού, θα αρνούνταν περιφρονητικά να δεχθούν το δώρο αυτό και θα συνέχιζαν αντ' αυτού να προσέρχονται στον δήθεν «θυματοποιημένο» ανταγωνιστή. Όταν δεν το πράττουν και αντ' αυτού τρέχουν να αποκτήσουν τις ευκαιρίες, δηλώνουν την πλήρη ικανοποίησή τους με αυτή την κατάσταση πραγμάτων. Από τη σκοπιά της κυριαρχίας των καταναλωτών ή της ατομικής κυριαρχίας, δεν υπάρχει απολύτως τίποτε το κακό στον «εξοντωτικό ανταγωνισμό».

Το μόνο νοητό πρόβλημα είναι εκείνο που συνήθως αναφέρεται: ότι αφού η μία επιχείρηση εκτοπίσει όλους τους άλλους από την αγορά μέσω παρατεταμένης πώλησης σε πολύ χαμηλές τιμές, τότε ο τελικός μονοπωλητής θα περιορίσει τις πωλήσεις και θα αυξήσει την τιμή του σε μονοπωλιακή τιμή. Ακόμη και αν παραδεχθούμε προς στιγμήν τη βασιμότητα της έννοιας της μονοπωλιακής τιμής, αυτό δεν φαίνεται πολύ πιθανό να συμβεί. Κατά πρώτον, υπάρχει αρκετός χρόνος για παράπονα αφού καθιερωθεί η μονοπωλιακή τιμή, ιδίως αφού είδαμε ότι δεν μπορούμε

να θεωρήσουμε το «μονοπώλιο» per se (ορισμός 1) ως κακό.[160] Δεύτερον, μια επιχείρηση δεν θα είναι πάντοτε σε θέση να επιτύχει μονοπωλιακή τιμή. Σε όλες τέτοιες περιπτώσεις, συμπεριλαμβανομένων (α) εκείνων όπου δεν μπορούν να εκτοπιστούν όλες οι άλλες επιχειρήσεις του κλάδου, ή (β) εκείνων όπου η καμπύλη ζήτησης είναι τέτοια ώστε ο μονοπωλητής να μην μπορεί να επιτύχει μονοπωλιακή τιμή, ο «εξοντωτικός ανταγωνισμός» είναι τότε καθαρό ευεργέτημα χωρίς επιβλαβείς συνέπειες.

Παρεμπιπτόντως, ουδόλως αληθεύει ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις θα είναι πάντοτε οι ισχυρότερες σε έναν «πόλεμο τιμών». Συχνά, αναλόγως των συγκεκριμένων συνθηκών, είναι η μικρότερη, πιο ευκίνητη επιχείρηση, μη επιβαρυμένη με βαριές επενδύσεις, που είναι σε θέση να «περικόψει τα κόστη της» (ιδίως όταν οι συντελεστές της είναι πιο ειδικοί για αυτήν, όπως η εργασία της διοίκησής της) και να υπερκεράσει τη μεγαλύτερη επιχείρηση. Σε τέτοιες περιπτώσεις, βεβαίως, δεν υπάρχει κανένα απολύτως πρόβλημα μονοπωλιακής τιμής. Το γεγονός ότι ο ταπεινός πλανόδιος έμπορος με καρότσι επί αιώνες έχει γίνει στόχος κυβερνητικής βίας κατ' εντολήν των πιο αρχοντικών και βαριά κεφαλαιοποιημένων ανταγωνιστών του μαρτυρεί τις πρακτικές δυνατότητες μιας τέτοιας κατάστασης.[161]

Ας υποθέσουμε, ωστόσο, ότι μετά από αυτή τη μακρά και δαπανηρή διαδικασία, μια επιχείρηση κατόρθωσε τελικά να επιτύχει μονοπωλιακή τιμή μέσω της οδού του «εξοντωτικού ανταγωνισμού». Τι υπάρχει που να εμποδίζει αυτό το μονοπωλιακό όφελος να προσελκύσει άλλους επιχειρηματίες, οι οποίοι θα προσπαθήσουν να πωλήσουν φθηνότερα από την υφιστάμενη επιχείρηση και να αποκομίσουν μέρος του οφέλους για τον εαυτό τους; Τι εμποδίζει νέες επιχειρήσεις να εισέλθουν και να ρίξουν την τιμή ξανά σε ανταγωνιστικά επίπεδα; Θα επαναλάβει η επιχείρηση τον «εξοντωτικό ανταγωνισμό» και την ίδια εκ προθέσεως ζημιογόνο διαδικασία άλλη μία φορά; Στην περίπτωση αυτή, είναι πιθανό να διαπιστώσουμε ότι οι καταναλωτές του αγαθού θα λαμβάνουν δώρα πολύ συχνότερα απ' όσο θα αντιμετωπίζουν μονοπωλιακή τιμή.[162]

Ο καθηγητής Leeman έχει επισημάνει[163] ότι η μικρότερη επιχείρηση, που εκτοπίζεται από τον «εξοντωτικό ανταγωνισμό», μπορεί απλώς να κλείσει, να περιμένει τη μεγαλύτερη επιχείρηση να δρέψει το προσδοκώμενο όφελός της από μια υψηλότερη «μονοπωλιακή τιμή», και κατόπιν να ανοίξει ξανά! Ακόμη σημαντικότερο, ακόμη και εάν η μικρή επιχείρηση οδηγηθεί σε πτώχευση, οι φυσικές της εγκαταστάσεις παραμένουν άθικτες, και μπορεί να αγοραστεί από νέο επιχειρηματία σε τιμές ευκαιρίας. Ως αποτέλεσμα, η νέα επιχείρηση θα είναι σε θέση να παράγει με πολύ χαμηλό κόστος και να πλήξει σημαντικά την επιχείρηση-«νικήτρια». Για να αποφύγει την απειλή αυτή, η μεγάλη επιχείρηση θα έπρεπε να καθυστερήσει την αύξηση της τιμής της για το πολύ μακρό χρονικό διάστημα που απαιτείται ώστε η μικρή μονάδα να φθαρεί ή να καταστεί απαρχαιωμένη.

Ο Leeman αποδεικνύει επίσης ότι η μεγάλη επιχείρηση δεν θα μπορούσε να κρατήσει έξω νέες, μικρές επιχειρήσεις με απλή απειλή εξοντωτικού ανταγωνισμού. Διότι (α) οι νέες επιχειρήσεις θα ερμηνεύσουν πιθανότατα την υψηλή τιμή που χρεώνει ο «μονοπωλητής» ως ένδειξη αναποτελεσματικότητας, παρέχουσα ώριμη ευκαιρία για κέρδη· και (β) ο «μονοπωλητής» μπορεί να αποδείξει ικανοποιητικά την ισχύ του μόνο πωλώντας πράγματι σε χαμηλές τιμές επί μακρά χρονικά διαστήματα. Ως εκ τούτου, μόνο διατηρώντας τα κόστη της χαμηλά και τις τιμές της χαμηλές, δηλαδή μη αποσπώντας μονοπωλιακή τιμή, μπορεί η επιχείρηση-«νικήτρια» να κρατήσει έξω τους δυνητικούς αντιπάλους. Αυτό όμως σημαίνει ότι ο εξοντωτικός ανταγωνισμός, κάθε άλλο παρά οδός προς μονοπωλιακή τιμή, ήταν καθαρό δώρο προς τους καταναλωτές και καθαρή ζημία για τον «νικητή».[164]

Τι γίνεται όμως με ένα τυπικό πρόβλημα που προβάλλουν οι επικριτές του «εξοντωτικού ανταγωνισμού»; Δεν μπορεί η μεγάλη επιχείρηση να ανασχέσει την είσοδο αποδοτικών μικρών επιχειρήσεων απλώς εξαγοράζοντας τη μονάδα του νέου αντιπάλου και θέτοντάς την εκτός παραγωγής; Ίσως μια βραχεία περίοδος εξοντωτικής μείωσης τιμών θα πείσει τη νέα μικρή επιχείρηση για το πλεονέκτημα της πώλησης και θα επιτρέψει στον μονοπωλητή να αποφύγει τις μακρές περιόδους ζημιών που μόλις αναφέρθηκαν.

Κανείς δεν φαίνεται να αντιλαμβάνεται, ωστόσο, τα υψηλά κόστη που θα συνεπάγεται μια τέτοια εξαγορά. Ο Leeman επισημαίνει ότι η πράγματι αποδοτική μικρή επιχείρηση μπορεί να ζητήσει τόσο υψηλή τιμή για τα περιουσιακά της στοιχεία ώστε να καταστήσει ολόκληρη τη διαδικασία απαγορευτικά δαπανηρή. Και, περαιτέρω, οποιαδήποτε μεταγενέστερη απόπειρα της μεγάλης επιχείρησης να ανακτήσει τις ζημίες της χρεώνοντας τη μονοπωλιακή τιμή θα προσκαλέσει απλώς νέα είσοδο άλλων επιχειρήσεων και θα ανανεώσει τη δαπανηρή διαδικασία εξαγοράς ξανά και ξανά. Η εξαγορά ανταγωνιστών, λοιπόν, θα είναι ακόμη πιο δαπανηρή από τον απλό εξοντωτικό ανταγωνισμό, τον οποίο είδαμε να είναι ασύμφορος.[165,166]

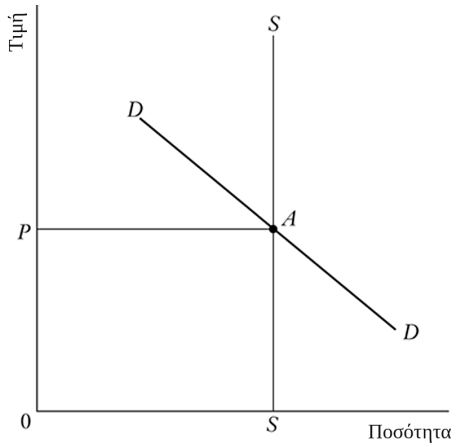
Ένα τελικό επιχείρημα κατά των δογμάτων του «εξοντωτικού ανταγωνισμού» είναι ότι είναι αδύνατο να προσδιοριστεί εάν λαμβάνει χώρα ή όχι. Το γεγονός ότι μπορεί να ακολουθήσει μονοπώλιο δεν αποδεικνύει ούτε το κίνητρο και ασφαλώς δεν αποτελεί κριτήριο εξοντωτικών πρακτικών. Ένα προταθέν κριτήριο ήταν η πώληση «κάτω του κόστους» — πιο πειστικά, κάτω από αυτό που συνήθως ονομάζεται «μεταβλητό κόστος», τις δαπάνες χρήσης συντελεστών στην παραγωγή, με προϋπόθεση την προηγουμένως μη ανακτήσιμη επένδυση σε πάγιες εγκαταστάσεις. Αυτό όμως δεν είναι καθόλου κριτήριο. Όπως έχουμε ήδη δηλώσει, δεν υπάρχει κάτι όπως κόστη (πέραν της κερδοσκοπίας επί υψηλότερης μελλοντικής τιμής) άπαξ και το απόθεμα έχει παραχθεί. Τα κόστη λαμβάνουν χώρα κατά μήκος της πορείας των αποφάσεων παραγωγής — σε κάθε βήμα της διαδρομής όπου πραγματοποιούνται επενδύσεις (χρημάτων και προσπάθειας) σε συντελεστές. Οι κατανομές, οι ευκαιρίες που εγκαταλείπονται, λαμβάνουν χώρα σε κάθε βήμα, καθώς πρέπει να ληφθούν μελλοντικές αποφάσεις παραγωγής και να αναληφθούν δεσμεύσεις. Άπαξ όμως και το απόθεμα έχει παραχθεί (και δεν υπάρχει προσδοκία ανόδου της τιμής), η πώληση είναι ακόστιστη, αφού δεν εγκαταλείπονται πλεονεκτήματα με την πώληση του προϊόντος (τα κόστη πραγματοποίησης της πώλησης θεωρούνται εδώ αμελητέα προς χάριν απλούστευσης). Συνεπώς, το απόθεμα θα τείνει να πωληθεί σε οποιαδήποτε τιμή μπορεί να επιτευχθεί. Δεν υπάρχει, λοιπόν, κάτι όπως «πώληση κάτω του κόστους» για απόθεμα που έχει ήδη παραχθεί. Η μείωση της τιμής μπορεί κάλλιστα να οφείλεται σε αδυναμία διάθεσης του αποθέματος σε οποιαδήποτε υψηλότερη τιμή όσο και σε «εξοντωτικό» ανταγωνισμό, και είναι αδύνατο για έναν παρατηρητή να διαχωρίσει τα δύο στοιχεία.

Δ. Η ψευδαίσθηση της μονοπωλιακής τιμής στην ανεμπόδιστη αγορά

Έως το σημείο αυτό εξηγήσαμε τη νεοκλασική θεωρία της μονοπωλιακής τιμής και επισημάναμε διάφορες παρανοήσεις περί των συνεπειών της. Δείξαμε επίσης ότι δεν υπάρχει τίποτε το κακό στη μονοπωλιακή τιμή και ότι δεν συνιστά καμία προσβολή οποιασδήποτε θεμιτής ερμηνείας της κυριαρχίας των ατόμων ή ακόμη και της κυριαρχίας των καταναλωτών. Εντούτοις, υπήρξε μια μεγάλη έλλειψη στην οικονομική βιβλιογραφία επί ολόκληρου αυτού του ζητήματος: η αποτυχία να αντιληφθεί την ψευδαίσθηση που ενέχει ολόκληρη η έννοια της μονοπωλιακής τιμής.[167] Εάν στραφούμε στον ορισμό της μονοπωλιακής τιμής ανωτέρω, ή στη διαγραμματική ερμηνεία στο

Σχήμα 67, διαπιστώνουμε ότι υποτίθεται πως υπάρχει μια «ανταγωνιστική τιμή», με την οποία αντιπαραβάλλεται μια υψηλότερη «μονοπωλιακή τιμή» — αποτέλεσμα περιοριστικής δράσης. Εντούτοις, εάν αναλύσουμε το ζήτημα προσεκτικά, καθίσταται προφανές ότι ολόκληρη η αντιπαραβολή είναι ψευδαίσθηση. Στην αγορά, δεν υπάρχει διακριτή, αναγνωρίσιμη ανταγωνιστική τιμή, και συνεπώς δεν υπάρχει τρόπος να διακριθεί, ούτε καν εννοιολογικά, οποιαδήποτε δεδομένη τιμή ως «μονοπωλιακή τιμή». Η υποτιθέμενη «ανταγωνιστική τιμή» δεν μπορεί να ταυτοποιηθεί ούτε από τον ίδιο τον παραγωγό ούτε από τον αμερόληπτο παρατηρητή.

Ας πάρουμε μια επιχείρηση που εξετάζει την παραγωγή ενός ορισμένου αγαθού. Η επιχείρηση μπορεί να είναι «μονοπωλητής» υπό την έννοια ότι παράγει ένα μοναδικό αγαθό, ή μπορεί να είναι «ολιγοπωλητής» μεταξύ λίγων επιχειρήσεων. Οποιαδήποτε κι αν είναι η θέση της, είναι άσχετη, διότι μας ενδιαφέρει μόνο εάν μπορεί ή όχι να επιτύχει μονοπωλιακή τιμή σε σύγκριση με μια ανταγωνιστική τιμή. Αυτό, με τη σειρά του, εξαρτάται από την ελαστικότητα της καμπύλης ζήτησης, όπως παρουσιάζεται στην επιχείρηση σε ένα ορισμένο εύρος. Ας πούμε ότι η επιχείρηση βρίσκεται αντιμέτωπη με μια ορισμένη καμπύλη ζήτησης (Σχήμα 68).

Σχημα 68. Διαμορφωση τιμης σε ελευθερη αγορα

Ο παραγωγός πρέπει να αποφασίσει πόσο από το αγαθό να παραγάγει και να πωλήσει σε μια μελλοντική περίοδο, δηλαδή κατά τον χρόνο που η καμπύλη ζήτησης αυτή θα καταστεί σχετική. Θα ορίσει την παραγωγή του σε εκείνο το σημείο που αναμένεται να μεγιστοποιήσει τα χρηματικά του κέρδη (με τους λοιπούς ψυχικούς παράγοντες σταθερούς), λαμβάνοντας υπόψη τις αναγκαίες χρηματικές δαπάνες παραγωγής για κάθε ποσότητα, δηλαδή τις ποσότητες που μπορούν να παραχθούν για κάθε ποσό χρημάτων που επενδύεται. Ως επιχειρηματίας θα επιχειρήσει να μεγιστοποιήσει τα κέρδη, ως ιδιοκτήτης εργασίας να μεγιστοποιήσει το χρηματικό του εισόδημα, ως γαιοκτήμονας να μεγιστοποιήσει το χρηματικό του εισόδημα από τον συντελεστή αυτόν.

Επί τη βάσει αυτής της λογικής της δράσης, ο παραγωγός ορίζει την επένδυσή του ώστε να παραγάγει ένα ορισμένο απόθεμα, ή ως ιδιοκτήτης συντελεστή να πωλήσει μια ορισμένη ποσότητα υπηρεσίας, ας πούμε 0S. Υποθέτοντας ότι έχει εκτιμήσει ορθά την καμπύλη ζήτησής του, η τομή των δύο θα καθιερώσει την τιμή ισορροπίας της αγοράς, 0P ή SA.

Το κρίσιμο ερώτημα είναι το εξής: Είναι η αγοραία τιμή, 0P, «ανταγωνιστική τιμή» ή «μονοπωλιακή τιμή»? Η απάντηση είναι ότι δεν υπάρχει τρόπος να το γνωρίζουμε. Αντίθετα προς τις παραδοχές της θεωρίας, δεν υπάρχει «ανταγωνιστική τιμή» που να καθιερώνεται σαφώς κάπου και με την οποία να μπορούμε να συγκρίνουμε την 0P. Ούτε η ελαστικότητα της καμπύλης ζήτησης θεμελιώνει

οποιοδήποτε κριτήριο. Ακόμη και εάν παρακάμπτονταν όλες οι δυσκολίες ανακάλυψης και ταυτοποίησης της καμπύλης ζήτησης (και η ταυτοποίηση αυτή μπορεί να γίνει, βεβαίως, μόνο από τον ίδιο τον παραγωγό — και μόνο κατά τρόπο δοκιμαστικό), είδαμε ότι η τιμή, εάν εκτιμηθεί ακριβώς, θα ορίζεται πάντοτε από τον πωλητή έτσι ώστε το τμήμα πάνω από την αγοραία τιμή να είναι ελαστικό. Πώς μπορεί οποιοσδήποτε, συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του παραγωγού, να γνωρίζει εάν η αγοραία τιμή αυτή είναι ανταγωνιστική ή μονοπωλιακή;

Ας υποθέσουμε ότι, αφού παρήγαγε 0S, ο παραγωγός αποφασίζει ότι θα κερδίσει περισσότερα χρήματα εάν παραγάγει λιγότερο από το αγαθό στην επόμενη περίοδο. Είναι η υψηλότερη τιμή που θα επιτευχθεί από μια τέτοια περικοπή κατ' ανάγκην «μονοπωλιακή τιμή»; Γιατί δεν θα μπορούσε κάλλιστα να είναι μια κίνηση από υποανταγωνιστική τιμή σε ανταγωνιστική τιμή; Στον πραγματικό κόσμο, μια καμπύλη ζήτησης δεν είναι απλώς «δεδομένη» σε έναν παραγωγό, αλλά πρέπει να εκτιμηθεί και να ανακαλυφθεί. Εάν ένας παραγωγός έχει παραγάγει υπερβολικά πολύ σε μια περίοδο και, προκειμένου να αποκομίσει περισσότερο εισόδημα, παράγει λιγότερο στην επόμενη, αυτό είναι όλο που μπορεί να ειπωθεί για την ενέργεια. Διότι δεν υπάρχει κριτήριο που να προσδιορίζει εάν κινείται από τιμή κάτω από την υποτιθέμενη «ανταγωνιστική τιμή» ή κινείται πάνω από την τιμή αυτή. Έτσι, δεν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον «περιορισμό της παραγωγής» ως το κριτήριο διάκρισης μονοπωλιακής και ανταγωνιστικής τιμής. Μια κίνηση από υποανταγωνιστική σε ανταγωνιστική τιμή συνεπάγεται επίσης «περιορισμό» της παραγωγής του αγαθού αυτού, σε συνδυασμό, βεβαίως, με επέκταση της παραγωγής σε άλλους κλάδους από τους απελευθερωθέντες συντελεστές. Δεν υπάρχει κανένας απολύτως τρόπος να διακριθεί ένας τέτοιος «περιορισμός» και η συνακόλουθη επέκταση από την υποτιθέμενη κατάσταση «μονοπωλιακής τιμής».

Εάν ο «περιορισμός» συνοδεύεται από αυξημένο ελεύθερο χρόνο για τον ιδιοκτήτη συντελεστή εργασίας μάλλον παρά από αυξημένη παραγωγή κάποιου άλλου αγαθού στην αγορά, εξακολουθεί να αποτελεί επέκταση της απόδοσης ενός καταναλωτικού αγαθού — του ελεύθερου χρόνου. Εξακολουθεί να μην υπάρχει τρόπος προσδιορισμού του εάν ο «περιορισμός» οδήγησε σε «μονοπωλιακή» ή σε «ανταγωνιστική» τιμή, ή σε ποιον βαθμό ενεπλάκη το κίνητρο του αυξημένου ελεύθερου χρόνου.

Το να ορίζεται η μονοπωλιακή τιμή ως τιμή που επιτυγχάνεται με την πώληση μικρότερης ποσότητας ενός προϊόντος σε υψηλότερη τιμή είναι, συνεπώς, κενό νοήματος, αφού ο ίδιος ορισμός ισχύει και για την «ανταγωνιστική τιμή» σε σύγκριση με μια υποανταγωνιστική τιμή. Δεν υπάρχει τρόπος να ορισθεί η «μονοπωλιακή τιμή», διότι δεν υπάρχει επίσης τρόπος να ορισθεί η «ανταγωνιστική τιμή» στην οποία πρέπει να αναφέρεται η πρώτη.

Πολλοί συγγραφείς έχουν προσπαθήσει να θεμελιώσουν κάποιο κριτήριο διάκρισης της μονοπωλιακής από την ανταγωνιστική τιμή. Ορισμένοι ονομάζουν μονοπωλιακή τιμή εκείνη την τιμή που επιτυγχάνει μόνιμα, μακροχρόνια «μονοπωλιακά κέρδη» για μια επιχείρηση. Αυτή αντιπαραβάλλεται με την «ανταγωνιστική τιμή», στην οποία, στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία, τα κέρδη εξαφανίζονται. Εντούτοις, όπως έχουμε ήδη δει, δεν υπάρχουν ποτέ μόνιμα μονοπωλιακά κέρδη, αλλά μόνο μονοπωλιακά οφέλη για τους ιδιοκτήτες συντελεστών γης ή εργασίας. Τα χρηματικά κόστη για τον επιχειρηματία, ο οποίος πρέπει να αγοράσει συντελεστές παραγωγής, θα τείνουν να ισούνται με τα χρηματικά έσοδα στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία, είτε η τιμή είναι ανταγωνιστική είτε μονοπωλιακή. Τα μονοπωλιακά οφέλη, ωστόσο, εξασφαλίζονται ως εισόδημα σε συντελεστές εργασίας ή γης. Δεν υπάρχει, συνεπώς, ποτέ κάποιο

αναγνωρίσιμο στοιχείο που θα μπορούσε να παρέχει κριτήριο της απουσίας μονοπωλιακού οφέλους. Με μονοπωλιακό όφελος, το εισόδημα του συντελεστή είναι μεγαλύτερο· χωρίς αυτό, είναι μικρότερο. Αλλά που είναι το κριτήριο διάκρισης αυτού από μια μεταβολή του εισοδήματος ενός συντελεστή για «θεμιτούς» λόγους ζήτησης και προσφοράς; Πώς να διακριθεί ένα «μονοπωλιακό όφελος» από μια απλή αύξηση του εισοδήματος συντελεστή;

Μια άλλη θεωρία προσπαθεί να ορίσει το μονοπωλιακό όφελος ως εισόδημα ενός συντελεστή μεγαλύτερο από εκείνο που λαμβάνει ένας άλλος, παρόμοιος συντελεστής. Έτσι, εάν ο Mickey Mantle λαμβάνει μεγαλύτερο χρηματικό εισόδημα από έναν άλλον εξωτερικό παίκτη, η διαφορά αυτή αντιπροσωπεύει το «μονοπωλιακό όφελος» που προκύπτει από το φυσικό του μονοπώλιο μοναδικής ικανότητας. Η κρίσιμη δυσκολία της προσέγγισης αυτής είναι ότι υιοθετεί υπόρρητα την παλαιά κλασική πλάνη της αντιμετώπισης όλων των διαφόρων συντελεστών εργασίας, καθώς και όλων των διαφόρων συντελεστών γης, ως κατά κάποιον τρόπο ομοιογενών. Εάν όλοι οι συντελεστές εργασίας είναι κατά κάποιον τρόπο ένα αγαθό, τότε οι διακυμάνσεις του εισοδήματος που περιέρχεται σε καθέναν πρέπει να εξηγηθούν με αναφορά σε κάποιο είδος «μονοπωλιστικού» ή άλλου μυστηριώδους στοιχείου. Εντούτοις, ένα αγαθό με ομοιογενή προσφορά είναι ένα αγαθό μόνο εάν όλες οι μονάδες του είναι εναλλάξιμες, όπως είδαμε στην αρχή του έργου αυτού. Αλλά το ίδιο το γεγονός ότι ο Mantle και ο άλλος εξωτερικός παίκτης αντιμετωπίζονται διαφορετικά στην αγορά σημαίνει ότι πωλούν διαφορετικά, όχι τα ίδια, αγαθά. Όπως ακριβώς στα υλικά εμπορεύματα, έτσι και στις προσωπικές υπηρεσίες εργασίας (είτε πωλούνται σε άλλους παραγωγούς είτε απευθείας στους καταναλωτές): κάθε πωλητής μπορεί να πωλεί ένα μοναδικό αγαθό, και όμως «ανταγωνίζεται», με μεγαλύτερη ή μικρότερη στενή υποκαταστασιμότητα, όλους τους άλλους πωλητές για τις αγορές των καταναλωτών (ή των παραγωγών κατώτερης τάξης). Αλλά εφόσον κάθε αγαθό ή υπηρεσία είναι μοναδική, δεν μπορούμε να δηλώσουμε ότι η διαφορά μεταξύ των τιμών οποιωνδήποτε δύο αντιπροσωπεύει κάποιο είδος «μονοπωλιακής τιμής»· η μονοπωλιακή τιμή έναντι της ανταγωνιστικής τιμής μπορεί να αναφέρεται μόνο σε εναλλακτικές τιμές του ίδιου αγαθού. Ο Mickey Mantle μπορεί πράγματι να είναι πρόσωπο μοναδικής ικανότητας και «μονοπωλητής» (όπως και ο καθένας) επί της διάθεσης των δικών του ταλέντων, αλλά το εάν επιτυγχάνει ή όχι «μονοπωλιακή τιμή» (και συνεπώς μονοπωλιακό όφελος) από την υπηρεσία του δεν μπορεί ποτέ να προσδιοριστεί.

Η ανάλυση αυτή εφαρμόζεται εξίσου στη γη. Είναι εξίσου αθέμιτο να χαρακτηρίζεται η διαφορά μεταξύ του εισοδήματος του οικοπέδου του Empire State Building και εκείνου ενός αγροτικού παντοπωλείου «μονοπωλιακό όφελος», όσο και να εφαρμόζεται η ίδια έννοια στο πρόσθετο εισόδημα του Mickey Mantle. Το γεγονός ότι αμφότερες οι περιοχές είναι γη δεν τις καθιστά περισσότερο ομοιογενείς στην αγορά απ' όσο το γεγονός ότι ο Mickey Mantle και ο Joe Doakes είναι αμφότεροι παίκτες του μπέιζμπολ ή, σε ευρύτερη κατηγορία, αμφότεροι εργάτες. Το γεγονός ότι καθένας αμείβεται με διαφορετική τιμή και εισόδημα σημαίνει ότι θεωρούνται διαφορετικοί στην αγορά. Το να αντιμετωπίζονται τα διαφορικά οφέλη για διαφορετικά αγαθά ως περιπτώσεις «μονοπωλιακού οφέλους» σημαίνει να καθίσταται ο όρος εντελώς κενός σημασίας.

Ούτε η απόπειρα να καθιερωθεί η ύπαρξη αδρανών πόρων ως κριτήριο μονοπωλιστικής «παρακράτησης» συντελεστών είναι περισσότερο έγκυρη. Οι αδρανείς εργασιακοί πόροι θα σημαίνουν πάντοτε αυξημένο ελεύθερο χρόνο, και συνεπώς το κίνητρο του ελεύθερου χρόνου θα είναι πάντοτε συνυφασμένο με οποιοδήποτε υποτιθέμενο «μονοπωλιστικό» κίνητρο. Καθίσταται, συνεπώς, αδύνατο να διαχωριστούν. Η ύπαρξη αδρανούς γης μπορεί πάντοτε να οφείλεται στο

γεγονός της σχετικής σπανιότητας της εργασίας σε σύγκριση με τη διαθέσιμη γη. Η σχετική αυτή σπανιότητα καθιστά πιο χρήσιμο για τους καταναλωτές, και συνεπώς πιο επικερδές, να επενδύεται εργασία σε ορισμένες εκτάσεις γης και όχι σε άλλες. Οι εκτάσεις γης με τη χαμηλότερη παραγωγικότητα δυνητικών κερδών θα εξαναγκαστούν να παραμείνουν αδρανείς, με την ποσότητα να εξαρτάται από το πόση προσφορά εργασίας είναι διαθέσιμη. Πρέπει να τονίσουμε ότι όλη η «γη» (ήτοι κάθε πόρος που δίδεται από τη φύση) εμπλέκεται εδώ, συμπεριλαμβανομένων των αστικών οικοπέδων και των φυσικών πόρων, καθώς και των αγροτικών εκτάσεων. Η κατανομή της εργασίας στη γη είναι συγκρίσιμη με το να πρέπει ο Crusoe να αποφασίσει σε ποιο κομμάτι γης να χτίσει το καταφύγιό του ή σε ποιο ρέμα να ψαρέψει. Λόγω των φυσικών, καθώς και των εκούσιων, περιορισμών της εργασιακής του προσπάθειας, εκείνη η έκταση γης στην οποία παράγει την υψηλότερη χρησιμότητα θα καλλιεργηθεί, και η υπόλοιπη θα αφεθεί αδρανής. Ούτε το στοιχείο αυτό μπορεί να διαχωριστεί από οποιοδήποτε υποτιθέμενο μονοπωλιστικό στοιχείο. Διότι εάν κάποιος αντιτείνει ότι η «παρακρατούμενη» γη είναι της ίδιας ποιότητας με τη γη που χρησιμοποιείται και ότι συνεπώς μονοπωλιστικός περιορισμός βρίσκεται εν εξελίξει, μπορεί πάντοτε να απαντηθεί ότι τα δύο κομμάτια γης διαφέρουν κατ' ανάγκην — ως προς την τοποθεσία, αν όχι ως προς οποιαδήποτε άλλη ιδιότητα — και ότι το ίδιο το γεγονός ότι τα δύο αντιμετωπίζονται διαφορετικά στην αγορά τείνει να επιβεβαιώσει τη διαφορά αυτή. Με ποιο μυστικιστικό κριτήριο, λοιπόν, ισχυρίζεται κάποιος εξωτερικός παρατηρητής ότι οι δύο εκτάσεις γης είναι οικονομικά ταυτόσημες; Στην περίπτωση των κεφαλαιουχικών αγαθών αληθεύει επίσης ότι οι περιορισμοί της διαθέσιμης προσφοράς εργασίας θα καθιστούν συχνά αδρανή εκείνα τα αγαθά που αναμένεται να αποδώσουν μικρότερη απόδοση σε σύγκριση με άλλο κεφάλαιο που μπορεί να απασχοληθεί από την εργασία. Η διαφορά εδώ είναι ότι τα αδρανή κεφαλαιουχικά αγαθά είναι πάντοτε αποτέλεσμα προηγούμενου σφάλματος των παραγωγών, αφού καμία τέτοια αδράνεια δεν θα ήταν αναγκαία εάν τα παρόντα γεγονότα — ζητήσεις, τιμές, προσφορές — είχαν όλα προβλεφθεί ορθά από όλους τους παραγωγούς. Αλλά μολονότι το σφάλμα είναι πάντοτε ατυχές, η διατήρηση σε αδράνεια του ασύμφορου κεφαλαίου είναι η καλύτερη πορεία που μπορεί να ακολουθηθεί· είναι η καλύτερη δυνατή αξιοποίηση της υφιστάμενης κατάστασης, όχι της κατάστασης που θα επικρατούσε εάν η πρόβλεψη ήταν τέλεια. Στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία, βεβαίως, δεν θα υπήρχαν ποτέ αδρανή κεφαλαιουχικά αγαθά· θα υπήρχε μόνο αδρανής γη και αδρανής εργασία (στον βαθμό που ο ελεύθερος χρόνος προτιμάται εκουσίως έναντι του χρηματικού εισοδήματος). Σε καμία περίπτωση δεν είναι δυνατόν να ταυτοποιηθεί μια καθαρά «μονοπωλιστική» ενέργεια παρακράτησης.

Ένα παρόμοιο προταθέν κριτήριο διάκρισης της μονοπωλιακής από την ανταγωνιστική τιμή έχει ως εξής: Στην ανταγωνιστική περίπτωση, ο οριακός συντελεστής δεν παράγει πρόσοδο· στην περίπτωση της μονοπωλιακής τιμής, ωστόσο, η χρήση του μονοπωλημένου συντελεστή περιορίζεται, έτσι ώστε η οριακή του χρήση να αποδίδει πράγματι πρόσοδο. Μπορούμε να απαντήσουμε, κατά πρώτον, ότι δεν υπάρχει λόγος να λέγεται ότι κάθε συντελεστής, στην ανταγωνιστική περίπτωση, θα χρησιμοποιείται πάντοτε έως ότου να μην αποδίδει πρόσοδο. Αντιθέτως, κάθε συντελεστής χρησιμοποιείται σε περιοχή φθίνοντος αλλά θετικού οριακού προϊόντος, όχι μηδενικού προϊόντος. Πράγματι, όπως δείξαμε ανωτέρω, εάν το προϊόν αξίας μιας μονάδας ενός συντελεστή είναι μηδέν, δεν θα χρησιμοποιηθεί καθόλου. Κάθε μονάδα ενός συντελεστή χρησιμοποιείται διότι αποδίδει προϊόν αξίας· διαφορετικά, δεν θα χρησιμοποιούνταν στην παραγωγή. Και εάν αποδίδει προϊόν αξίας, θα αποκομίζει το προεξοφλημένο προϊόν αξίας της ως εισόδημα.

Είναι σαφές, περαιτέρω, ότι το κριτήριο αυτό δεν θα μπορούσε ποτέ να εφαρμοστεί σε μονοπωλημένο συντελεστή εργασίας. Ποιος συντελεστής εργασίας αποκομίζει μηδενικό μισθό σε μια ανταγωνιστική αγορά; Εντούτοις, πολλοί μονοπωλημένοι (ορισμός 1) συντελεστές είναι συντελεστές εργασίας — όπως επωνυμίες, μοναδικές υπηρεσίες, ικανότητα λήψης αποφάσεων στις επιχειρήσεις κ.λπ. Η γη είναι πιο άφθονη από την εργασία, και συνεπώς ορισμένες εκτάσεις γης θα είναι αδρανείς και θα λαμβάνουν μηδενική πρόσοδο. Ακόμη και εδώ, ωστόσο, μόνο οι υποοριακές εκτάσεις γης δεν λαμβάνουν πρόσοδο· οι οριακές εκτάσεις γης που χρησιμοποιούνται λαμβάνουν κάποια πρόσοδο, όσο μικρή κι αν είναι.

Επιπλέον, ακόμη και εάν αληθεύει ότι οι οριακές εκτάσεις γης λαμβάνουν μηδενική πρόσοδο, αυτό θα ήταν άσχετο για τη συζήτησή μας. Θα ίσχυε μόνο για «φτωχότερες» ή «κατώτερες», σε σύγκριση με παραγωγικότερες, εκτάσεις γης. Αλλά ένα κριτήριο μονοπωλιακής ή ανταγωνιστικής τιμής πρέπει να εφαρμόζεται όχι σε συντελεστές διαφορετικής ποιότητας, αλλά σε ομοιογενείς συντελεστές. Το πρόβλημα της μονοπωλιακής τιμής είναι πρόβλημα προσφοράς μονάδων ενός ομοιογενούς συντελεστή, όχι διάφορων διαφορετικών συντελεστών εντός της μίας ευρείας κατηγορίας, της γης. Στην περίπτωση αυτή, όπως δηλώσαμε, κάθε συντελεστής θα αποκομίζει κάποιο προϊόν αξίας σε φθίνουσα ζώνη, και όχι μηδέν.[168]

Εφόσον, στην «ανταγωνιστική» περίπτωση, όλοι οι συντελεστές που χρησιμοποιούνται θα αποκομίζουν κάποια πρόσοδο, εξακολουθεί να μην υπάρχει βάση για τη διάκριση μιας «ανταγωνιστικής» από μια «μονοπωλιακή» τιμή.

Μια άλλη πολύ συνήθης απόπειρα διάκρισης μεταξύ ανταγωνιστικής και μονοπωλιακής τιμής στηρίζεται στο υποτιθέμενο ιδεώδες της «τιμολόγησης με βάση το οριακό κόστος». Η μη ισότητα των τιμών με το οριακό κόστος θεωρείται παράδειγμα «μονοπωλιακής» συμπεριφοράς. Υπάρχουν αρκετά μοιραία σφάλματα στην ανάλυση αυτή. Κατά πρώτον, όπως θα δούμε περαιτέρω κατωτέρω, δεν μπορεί να υπάρξει κάτι όπως «καθαρός ανταγωνισμός», εκείνη η υποθετική κατάσταση στην οποία η καμπύλη ζήτησης για την παραγωγή μιας επιχείρησης είναι απείρως ελαστική. Μόνο σε αυτή τη χώρα του Ποτέ η τιμή ισούται με το οριακό κόστος σε ισορροπία. Διαφορετικά, το οριακό κόστος ισούται με το «οριακό έσοδο» στην ERE, δηλαδή με το έσοδο που μια δεδομένη προσαύξηση του κόστους θα αποδώσει στην επιχείρηση. (Μόνο εάν η καμπύλη ζήτησης ήταν τελείως ελαστική θα ανάγονταν το οριακό έσοδο σε «μέσο έσοδο», ή τιμή.) Δεν υπάρχει πλέον τρόπος διάκρισης «ανταγωνιστικών» από «μονοπωλιστικές» καταστάσεις, αφού το οριακό κόστος θα τείνει σε όλες τις περιπτώσεις να ισούται με το οριακό έσοδο.

Δεύτερον, η ισότητα αυτή είναι μόνο μια τάση που προκύπτει από τον ανταγωνισμό· δεν είναι προϋπόθεση του ανταγωνισμού. Είναι ιδιότητα της ισορροπίας της ERE, προς την οποία η οικονομία της αγοράς πάντοτε τείνει, αλλά την οποία ποτέ δεν μπορεί να φθάσει. Το να την ανυψώνει κανείς σε «ιδεώδες ευημερίας» για τον πραγματικό κόσμο, ένα ιδεώδες με το οποίο να μετρώνται οι υφιστάμενες συνθήκες, όπως έχουν πράξει τόσοι πολλοί οικονομολόγοι, σημαίνει να παρανοεί πλήρως τη φύση της αγοράς και της ίδιας της οικονομικής επιστήμης.

Τρίτον, δεν υπάρχει λόγος για τον οποίο οι επιχειρήσεις θα αρνούνταν ποτέ εκ προθέσεως να καθοδηγούνται από εκτιμήσεις οριακού κόστους. Η επιδίωξή τους του μέγιστου καθαρού εσόδου θα το εξασφαλίσει. Αλλά δεν υπάρχει ένα και μόνο απλό, προσδιορισμένο «οριακό κόστος», διότι, όπως είδαμε ανωτέρω, δεν υπάρχει μία και μόνη αναγνωρίσιμη «βραχυχρόνια» περίοδος, όπως υποθέτει η τρέχουσα θεωρία. Η επιχείρηση αντιμετωπίζει ένα φάσμα μεταβλητών χρονικών περιόδων για

την επένδυση και τη χρήση συντελεστών, και οι αποφάσεις της τιμολόγησης και παραγωγής εξαρτώνται από τη μελλοντική χρονική περίοδο την οποία εξετάζει. Αγοράζει ένα νέο μηχάνημα, ή πωλεί παλαιά παραγωγή συσσωρευμένη σε απόθεμα; Οι εκτιμήσεις οριακού κόστους θα διαφέρουν στις δύο περιπτώσεις.

Είναι σαφές ότι είναι αδύνατο να διακριθεί ανταγωνιστική ή μονοπωλιστική συμπεριφορά εκ μέρους μιας επιχείρησης. Δεν είναι περισσότερο δυνατό να ομιλεί κανείς περί μονοπωλιακής τιμής στην περίπτωση ενός καρτέλ. Κατά πρώτον, ένα καρτέλ, όταν ορίζει εκ των προτέρων την ποσότητα της παραγωγής του για την επόμενη περίοδο, βρίσκεται σε ακριβώς την ίδια θέση με τη μεμονωμένη επιχείρηση: ορίζει την ποσότητα της παραγωγής του σε εκείνο το σημείο που πιστεύει ότι θα μεγιστοποιήσει τα χρηματικά του κέρδη. Εξακολουθεί να μην υπάρχει τρόπος διάκρισης μιας μονοπωλιακής από μια ανταγωνιστική ή υποανταγωνιστική τιμή.

Επιπλέον, είδαμε ότι δεν υπάρχει ουσιώδης διαφορά μεταξύ καρτέλ και συγχώνευσης, ή μεταξύ συγχώνευσης παραγωγών με χρηματικά περιουσιακά στοιχεία και συγχώνευσης παραγωγών με προϋπάρχοντα κεφαλαιακά περιουσιακά στοιχεία προς σύσταση προσωπικής ή ανώνυμης εταιρείας. Ως αποτέλεσμα της παράδοσης, ακόμη εμφανούς στη βιβλιογραφία, να ταυτίζεται η επιχείρηση με έναν μεμονωμένο ατομικό επιχειρηματία ή παραγωγό, τείνουμε να παραβλέπουμε το γεγονός ότι οι περισσότερες υφιστάμενες επιχειρήσεις συστήνονται μέσω της εκούσιας συγχώνευσης χρηματικών περιουσιακών στοιχείων. Για να προωθήσουμε περαιτέρω την ομοιότητα, ας υποθέσουμε ότι η επιχείρηση Α επιθυμεί να επεκτείνει την παραγωγή της. Υπάρχει ουσιώδης διαφορά μεταξύ του να αγοράσει νέα γη και να χτίσει νέα μονάδα, και του να αγοράσει μια παλαιά μονάδα που ανήκει σε άλλη επιχείρηση; Εντούτοις, η τελευταία περίπτωση, εάν η μονάδα αποτελεί το σύνολο των περιουσιακών στοιχείων της επιχείρησης Β, θα συνεπάγεται, στην πραγματικότητα, συγχώνευση των δύο επιχειρήσεων. Ο βαθμός συγχώνευσης ή ο βαθμός ανεξαρτησίας στα διάφορα μέρη του παραγωγικού συστήματος θα εξαρτάται εξ ολοκλήρου από την πλέον επικερδή μέθοδο για τους ενδιαφερόμενους παραγωγούς. Αυτή θα είναι επίσης η μέθοδος που εξυπηρετεί καλύτερα τους καταναλωτές. Και δεν υπάρχει τρόπος διάκρισης μεταξύ καρτέλ, συγχώνευσης και μίας μεγαλύτερης επιχείρησης.

Θα μπορούσε να αντιταχθεί στο σημείο αυτό ότι υπάρχουν πολλές χρήσιμες, μάλιστα απαραίτητες, θεωρητικές έννοιες που δεν μπορούν πρακτικά να απομονωθούν στην καθαρή τους μορφή στον πραγματικό κόσμο. Έτσι, το επιτόκιο, στην πράξη, δεν είναι αυστηρώς διαχωρίσιμο από τα κέρδη, και τα διάφορα συστατικά του επιτοκίου δεν είναι διαχωρίσιμα στην πράξη, αλλά μπορούν να διαχωριστούν στην ανάλυση. Αλλά οι έννοιες αυτές είναι καθεμία ορίσιμη με όρους ανεξάρτητους μεταξύ τους και από τη σύνθετη πραγματικότητα που διερευνάται. Έτσι, το «καθαρό» επιτόκιο μπορεί να μην υπάρχει ποτέ στην πράξη, αλλά το αγοραίο επιτόκιο είναι θεωρητικώς αναλύσιμο στα συστατικά του: καθαρό επιτόκιο, συστατικό προσδοκιών τιμών, συστατικό κινδύνου. Είναι έτσι αναλύσιμο διότι καθένα από τα συστατικά αυτά είναι ορίσιμο ανεξαρτήτως του σύνθετου αγοραίου επιτοκίου και, επιπλέον, είναι ανεξαρτήτως παραγώγιμο από τα αξιώματα της πραξεολογίας. Η ύπαρξη και ο προσδιορισμός του καθαρού επιτοκίου είναι αυστηρώς παραγώγιμα από τις αρχές της ανθρώπινης δράσης, της χρονικής προτίμησης κ.λπ. Καθένα από τα συστατικά αυτά, λοιπόν, συνάγεται a priori σε σχέση με το ίδιο το συγκεκριμένο αγοραίο επιτόκιο και παράγεται από προηγουμένως θεμελιωμένες αλήθειες περί της ανθρώπινης δράσης. Σε όλες τέτοιες περιπτώσεις, τα συστατικά είναι ορίσιμα μέσω ανεξαρτήτως θεμελιωμένων θεωρητικών κριτηρίων. Στην περίπτωση αυτή, ωστόσο, δεν υπάρχει, όπως είδαμε, ανεξάρτητος τρόπος με τον οποίο να

μπορούμε να ορίσουμε και να διακρίνουμε μια «μονοπωλιακή τιμή» από μια «ανταγωνιστική τιμή». Δεν υπάρχει προηγούμενος κανόνας διαθέσιμος να μας καθοδηγήσει στη διαμόρφωση της διάκρισης. Το να λέγεται ότι η μονοπωλιακή τιμή διαμορφώνεται όταν η διαμόρφωση της ζήτησης είναι ανελαστική πάνω από την ανταγωνιστική τιμή δεν μας λέει τίποτε, διότι δεν έχουμε τρόπο να ορίσουμε ανεξαρτήτως την «ανταγωνιστική τιμή».

Για να επαναλάβουμε, τα φαινομενικά μη ταυτοποιήσιμα στοιχεία σε άλλες περιοχές της οικονομικής θεωρίας είναι ανεξαρτήτως παραγώγιμα από τα αξιώματα της ανθρώπινης δράσης. Η χρονική προτίμηση, η αβεβαιότητα, οι μεταβολές της αγοραστικής δύναμης κ.λπ. μπορούν όλες να θεμελιωθούν ανεξαρτήτως μέσω προηγούμενου συλλογισμού, και οι αλληλοσχέσεις τους να αναλυθούν μέσω της μεθόδου των νοητικών κατασκευών. Η ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία μπορεί να θεωρηθεί ως ο διαρκώς κινούμενος στόχος της αγοράς, μέσω της ανάλυσής μας της κατεύθυνσης της δράσης. Αλλά εδώ, όλο αυτό που γνωρίζουμε από την προηγούμενη ανάλυση της ανθρώπινης δράσης είναι ότι τα άτομα συνεργάζονται στην αγορά για να πωλήσουν και να αγοράσουν συντελεστές, να τους μετασχηματίσουν σε προϊόντα, και προσδοκούν να πωλήσουν τα προϊόντα σε άλλους — τελικώς στους τελικούς καταναλωτές· και ότι οι συντελεστές πωλούνται, και οι επιχειρηματίες αναλαμβάνουν την παραγωγή, προκειμένου να αποκομίσουν χρηματικό εισόδημα από την πώληση του προϊόντος τους. Το πόσο θα παραγάγει οποιοδήποτε δεδομένο πρόσωπο από οποιοδήποτε δεδομένο αγαθό ή υπηρεσία προσδιορίζεται από τις προσδοκίες του για το μέγιστο χρηματικό εισόδημα, με τις λοιπές ψυχικές εκτιμήσεις σταθερές. Αλλά πουθενά στην ανάλυση μιας τέτοιας δράσης δεν είναι δυνατόν να διαχωριστεί εννοιολογικά μια υποτιθέμενη «περιοριστική» από μια μη περιοριστική ενέργεια, και πουθενά δεν είναι δυνατόν να ορισθεί η «ανταγωνιστική τιμή» κατά οποιονδήποτε τρόπο που θα διέφερε από την τιμή της ελεύθερης αγοράς. Ομοίως, δεν υπάρχει τρόπος εννοιολογικής διάκρισης της «μονοπωλιακής τιμής» από την τιμή της ελεύθερης αγοράς. Αλλά εάν μια έννοια δεν έχει καμία δυνατή θεμελίωση στην πραγματικότητα, τότε είναι κενή και απατηλή, και όχι ουσιαστική, έννοια. Στην ελεύθερη αγορά δεν υπάρχει τρόπος να διακριθεί μια «μονοπωλιακή τιμή» από μια «ανταγωνιστική τιμή» ή μια «υποανταγωνιστική τιμή», ούτε να προσδιοριστούν οποιεσδήποτε μεταβολές ως κινήσεις από τη μία στην άλλη. Δεν μπορούν να βρεθούν κριτήρια για τέτοιες διακρίσεις. Η έννοια της μονοπωλιακής τιμής, ως διακριτής από την ανταγωνιστική τιμή, είναι συνεπώς αβάσιμη. Μπορούμε να ομιλούμε μόνο περί της τιμής της ελεύθερης αγοράς.

Έτσι, συμπεραίνουμε όχι μόνο ότι δεν υπάρχει τίποτε το «κακό» στη «μονοπωλιακή τιμή», αλλά και ότι ολόκληρη η έννοια είναι κενή νοήματος. Υπάρχει πολύ «μονοπώλιο» υπό την έννοια του μοναδικού ιδιοκτήτη ενός μοναδικού εμπορεύματος ή υπηρεσίας (ορισμός 1). Αλλά είδαμε ότι πρόκειται για ακατάλληλο όρο και, περαιτέρω, ότι δεν έχει καταλλακτική σημασία. Ένα «μονοπώλιο» θα είχε σημασία μόνο εάν οδηγούσε σε μονοπωλιακή τιμή, και είδαμε ότι δεν υπάρχει κάτι όπως μονοπωλιακή τιμή ή ανταγωνιστική τιμή στην αγορά. Υπάρχει μόνο η «τιμή της ελεύθερης αγοράς».

Ε. Ορισμένα προβλήματα στη θεωρία της ψευδαίσθησης της μονοπωλιακής τιμής

(1) Το μονοπώλιο τοποθεσίας

Θα μπορούσε να αντιταχθεί ότι στην περίπτωση ενός μονοπωλίου τοποθεσίας, μια μονοπωλιακή τιμή μπορεί να διακριθεί από μια ανταγωνιστική τιμή σε μια ελεύθερη αγορά. Ας εξετάσουμε την περίπτωση του τσιμέντου. Υπάρχουν καταναλωτές τσιμέντου, ας πούμε, που ζουν στο Rochester. Μια επιχείρηση τσιμέντου στο Rochester θα μπορούσε ανταγωνιστικά να χρεώνει τιμή εργοστασίου Χ γραμμαρίων χρυσού ανά τόνο. Ο εγγύτερος ανταγωνιστής είναι εγκατεστημένος στο Albany, και τα μεταφορικά κόστη από το Albany στο Rochester είναι τρία γραμμάρια χρυσού ανά τόνο. Η επιχείρηση του Rochester είναι τότε σε θέση να αυξήσει την τιμή της ώστε να επιτύχει (Χ + 2) γραμμάρια χρυσού ανά τόνο από τους καταναλωτές του Rochester. Δεν της παρέχει το πλεονέκτημα τοποθεσίας της μονοπώλιο, και δεν είναι αυτή η υψηλότερη τιμή μονοπωλιακή τιμή;

Πρώτον, όπως είδαμε ανωτέρω, το αγαθό που πρέπει να εξετάσουμε είναι το αγαθό στα χέρια των καταναλωτών. Η επιχείρηση του Rochester είναι ανώτερη ως προς την τοποθεσία για την αγορά του Rochester· το γεγονός ότι η επιχείρηση του Albany δεν μπορεί να ανταγωνιστεί δεν πρέπει να καταλογιστεί στην επιχείρηση του Rochester. Η τοποθεσία είναι επίσης συντελεστής παραγωγής. Επιπλέον, μια άλλη επιχείρηση θα μπορούσε, εάν το επιθυμούσε, να εγκατασταθεί στο Rochester για να ανταγωνιστεί.

Ας είμαστε, ωστόσο, γενναιόδωροι προς τους θεωρητικούς του μονοπωλίου τοποθεσίας και ας παραδεχθούμε ότι, υπό μία έννοια (ορισμός 1), το μονοπώλιο αυτό το απολαμβάνουν όλοι οι μεμονωμένοι πωλητές οποιουδήποτε αγαθού ή υπηρεσίας. Αυτό οφείλεται στον αιώνιο νόμο της ανθρώπινης δράσης, και μάλιστα όλης της ύλης, ότι μόνο ένα πράγμα μπορεί να βρίσκεται σε έναν τόπο σε μία χρονική στιγμή. Ο λιανοπωλητής παντοπώλης στην Πέμπτη Οδό απολαμβάνει μονοπώλιο πώλησης παντοπωλειακών ειδών για την οδό αυτή· ο παντοπώλης στην Τέταρτη Οδό απολαμβάνει μονοπώλιο παντοπωλειακής εξυπηρέτησης για τη δική του οδό κ.ο.κ. Στην περίπτωση καταστημάτων που συγκεντρώνονται όλα μαζί στο ίδιο οικοδομικό τετράγωνο, ας πούμε καταστημάτων ραδιοφώνων, εξακολουθούν να υπάρχουν λίγα μέτρα πεζοδρομίου επί των οποίων κάθε ιδιοκτήτης καταστήματος ραδιοφώνων ασκεί μονοπώλιο τοποθεσίας. Η τοποθεσία είναι τόσο ειδική για μια επιχείρηση ή μονάδα όσο η ικανότητα για ένα πρόσωπο.

Το εάν το στοιχείο αυτό της τοποθεσίας αποκτά οποιαδήποτε σημασία στην αγορά εξαρτάται από τη διαμόρφωση της καταναλωτικής ζήτησης και από το ποια πολιτική είναι πλέον επικερδής για κάθε πωλητή στη συγκεκριμένη περίπτωση. Σε ορισμένες περιπτώσεις ένας παντοπώλης, για παράδειγμα, μπορεί να χρεώνει υψηλότερες τιμές για τα αγαθά του από έναν άλλον λόγω του μονοπωλίου του στο τετράγωνο. Στην περίπτωση αυτή, το μονοπώλιό του επί του αγαθού «αυγά διαθέσιμα στην Πέμπτη Οδό» έχει αποκτήσει τέτοια σημασία για τους καταναλωτές του τετραγώνου του ώστε να μπορεί να τους χρεώνει υψηλότερη τιμή από τον παντοπώλη της Τέταρτης Οδού και να διατηρεί εντούτοις την πελατεία τους. Σε άλλες περιπτώσεις, δεν μπορεί να το πράξει, διότι ο κύριος όγκος των πελατών του θα τον εγκαταλείψει για τον γειτονικό παντοπώλη, εάν οι τιμές του τελευταίου είναι χαμηλότερες.

Τώρα, ένα αγαθό είναι ομοιογενές εάν οι καταναλωτές αξιολογούν τις μονάδες του με τον ίδιο τρόπο. Εάν ισχύει η συνθήκη αυτή, οι μονάδες του θα πωλούνται σε ενιαία τιμή στην αγορά (ή θα τείνουν ταχέως να πωλούνται σε ενιαία τιμή). Εάν, τώρα, διάφοροι παντοπώλες πρέπει να τηρούν

ενιαία τιμή, τότε δεν υπάρχει μονοπώλιο τοποθεσίας.

Τι γίνεται όμως με την περίπτωση όπου ο παντοπώλης της Πέμπτης Οδού μπορεί να χρεώνει υψηλότερη τιμή από τον ανταγωνιστή του; Δεν έχουμε εδώ σαφή περίπτωση αναγνωρίσιμης μονοπωλιακής τιμής; Δεν μπορούμε να πούμε ότι ο παντοπώλης της Πέμπτης Οδού, που μπορεί να χρεώνει περισσότερο από τον ανταγωνιστή του για τα ίδια αγαθά, διαπίστωσε ότι η καμπύλη ζήτησης για τα προϊόντα του είναι ανελαστική σε ένα ορισμένο εύρος πάνω από την «ανταγωνιστική τιμή», με την ανταγωνιστική τιμή να λαμβάνεται ως εκείνη που ισούται με την τιμή που χρεώνει ο γείτονάς του; Δεν μπορούμε να το πούμε αυτό ακόμη και εάν αναγνωρίζουμε ότι δεν υπάρχει «προσβολή της κυριαρχίας των καταναλωτών» στην ενέργεια αυτή, αφού οφείλεται στα ειδικά γούστα των καταναλωτών-πελατών του; Η απάντηση είναι ένα εμφατικό Όχι. Ο λόγος είναι ότι ο οικονομολόγος δεν μπορεί ποτέ να εξισώνει ένα αγαθό με κάποια φυσική ουσία. Ένα αγαθό, θυμόμαστε, είναι μια ποσότητα ενός πράγματος διαιρετή σε προσφορά ομοιογενών μονάδων. Και η ομοιογένεια αυτή, επαναλαμβάνουμε, πρέπει να βρίσκεται στον νου του καταναλωτικού κοινού, όχι στη φυσική του σύνθεση. Εάν ένα ρόφημα γάλακτος με βύνη που καταναλώνεται σε ένα σνακ-μπαρ είναι το ίδιο αγαθό στον νου των καταναλωτών με το ρόφημα σε ένα κοσμικό εστιατόριο, τότε η τιμή του ροφήματος θα είναι η ίδια και στα δύο μέρη. Από την άλλη πλευρά, είδαμε ότι ο καταναλωτής αγοράζει όχι μόνο το φυσικό αγαθό, αλλά όλες τις ιδιότητες ενός πράγματος, συμπεριλαμβανομένου του ονόματός του, της συσκευασίας και της ατμόσφαιρας στην οποία καταναλώνεται. Εάν οι περισσότεροι καταναλωτές διαφοροποιούν επαρκώς μεταξύ φαγητού που καταναλώνεται στο εστιατόριο και φαγητού που καταναλώνεται στο σνακ-μπαρ, έτσι ώστε να μπορεί να χρεωθεί υψηλότερη τιμή στη μία περίπτωση απ' ό,τι στην άλλη, τότε το φαγητό είναι διαφορετικό αγαθό σε κάθε περίπτωση. Ένα ρόφημα που καταναλώνεται στο εστιατόριο καθίσταται, για ένα σημαντικό σώμα καταναλωτών, διαφορετικό αγαθό από ένα ρόφημα που καταναλώνεται στο σνακ-μπαρ. Η ίδια κατάσταση ισχύει για τις επωνυμίες, ακόμη και σε εκείνες τις περιπτώσεις όπου μια μειονότητα των καταναλωτών θεωρεί πράγματι αρκετές μάρκες ως «πραγματικά» το ίδιο αγαθό. Εφόσον ο κύριος όγκος των καταναλωτών τις θεωρεί διαφορετικά αγαθά, τότε είναι διαφορετικά αγαθά, και οι τιμές τους θα διαφέρουν. Ομοίως, τα αγαθά μπορεί να διαφέρουν φυσικά, αλλά εφόσον θεωρούνται από τους καταναλωτές τα ίδια, είναι το ίδιο αγαθό.[169]

Η ίδια ανάλυση εφαρμόζεται στην περίπτωση της τοποθεσίας. Όπου οι καταναλωτές της Πέμπτης Οδού θεωρούν τα παντοπωλειακά είδη στην Πέμπτη Οδό ως σημαντικά καλύτερο αγαθό από τα παντοπωλειακά είδη στην Τέταρτη Οδό, έτσι ώστε να είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν περισσότερο μάλλον παρά να περπατήσουν την επιπλέον απόσταση, τότε τα δύο θα καταστούν διαφορετικά αγαθά. Στην περίπτωση της τοποθεσίας, θα υπάρχει πάντοτε μια τάση τα δύο να είναι διαφορετικά αγαθά, αλλά πολύ συχνά αυτό δεν θα είναι σημαντικό στην αγορά. Διότι ένας καταναλωτής μπορεί, και σχεδόν πάντοτε θα προτιμά, τα παντοπωλειακά είδη που είναι διαθέσιμα σε αυτό το τετράγωνο από εκείνα που είναι διαθέσιμα στο επόμενο, αλλά συχνά η προτίμηση αυτή δεν θα είναι αρκετή για να υπερκεράσει οποιαδήποτε υψηλότερη τιμή για τα πρώτα αγαθά. Εάν ο κύριος όγκος των καταναλωτών μετατοπίζεται στο δεύτερο αγαθό σε περίπτωση υψηλότερης τιμής, τα δύο, στην αγορά, θα είναι το ίδιο αγαθό. Και είναι η δράση στην αγορά, η πραγματική δράση, που μας ενδιαφέρει, όχι οι μη σημαντικές καθαρές αξιολογήσεις καθ' εαυτές. Στην πραξεολογία μας ενδιαφέρουν μόνο οι προτιμήσεις που καταλήγουν σε, και συνεπώς καταδεικνύονται από, πραγματικές επιλογές, όχι οι προτιμήσεις καθ' εαυτές.

Ένα αγαθό δεν μπορεί να θεμελιωθεί ανεξαρτήτως ως τέτοιο, πέρα από την καταναλωτική προτίμηση στην αγορά. Τα παντοπωλειακά είδη στην Πέμπτη Οδό μπορεί να είναι υψηλότερα σε τιμή από τα παντοπωλειακά είδη στην Τέταρτη Οδό για τους καταναλωτές της Πέμπτης Οδού. Εάν είναι έτσι, θα είναι διότι τα πρώτα αποτελούν διαφορετικό αγαθό για τους καταναλωτές. Με τον ίδιο τρόπο, το τσιμέντο του Rochester μπορεί να κοστίζει στους καταναλωτές του Rochester περισσότερο απ' όσο το τσιμέντο του Albany στο Albany, αλλά τα δύο είναι διαφορετικά αγαθά δυνάμει της διαφοράς τους στην τοποθεσία. Και δεν υπάρχει τρόπος προσδιορισμού του εάν η τιμή στο Rochester ή στην Πέμπτη Οδό είναι «μονοπωλιακή τιμή» ή «ανταγωνιστική τιμή», ούτε προσδιορισμού του ποια θα μπορούσε να είναι η «ανταγωνιστική τιμή». Ασφαλώς δεν θα μπορούσε να είναι η τιμή που χρεώνει η άλλη επιχείρηση αλλού, αφού οι τιμές αυτές αφορούν στην πραγματικότητα δύο διαφορετικά αγαθά. Δεν υπάρχει θεωρητικό κριτήριο με το οποίο να μπορούμε να διακρίνουμε το απλό εισόδημα τοποθεσίας των οικοπέδων από το υποτιθέμενο «μονοπωλιακό» εισόδημα των οικοπέδων.

Υπάρχει και άλλος λόγος να εγκαταλειφθεί οποιαδήποτε θεωρία μονοπωλιακής τιμής τοποθεσίας. Εάν όλα τα οικόπεδα είναι καθαρά ειδικά ως προς την αξία τοποθεσίας, δεν έχει νόημα η δήλωση ότι αποκομίζουν «μονοπωλιακή πρόσοδο». Διότι η μονοπωλιακή τιμή, σύμφωνα με τη θεωρία, μπορεί να καθιερωθεί μόνο με την πώληση μικρότερης ποσότητας ενός αγαθού και έτσι την επίτευξη υψηλότερης τιμής. Αλλά όλες οι ιδιότητες τοποθεσίας ενός οικοπέδου διαφέρουν σε ποιότητα διότι διαφέρουν σε τοποθεσία, και συνεπώς δεν μπορεί να υπάρξει περιορισμός των πωλήσεων σε μέρος ενός οικοπέδου. Είτε ένα οικόπεδο βρίσκεται σε παραγωγή, είτε είναι αδρανές. Αλλά τα αδρανή οικόπεδα διαφέρουν κατ' ανάγκην σε τοποθεσία από τα οικόπεδα που χρησιμοποιούνται και συνεπώς είναι αδρανή διότι η παραγωγικότητά τους σε αξία είναι κατώτερη. Είναι αδρανή διότι είναι υποοριακά, όχι διότι είναι «μονοπωλιστικώς» παρακρατούμενα μέρη μιας ορισμένης ομοιογενούς προσφοράς.

Ο θεωρητικός της μονοπωλιακής τιμής τοποθεσίας, λοιπόν, ανασκευάζεται όπου κι αν στραφεί. Εάν λάβει περιορισμένη θεώρηση του μονοπωλίου τοποθεσίας (υπό την έννοια του ορισμού 1) και την περιορίσει σε παραδείγματα όπως Rochester έναντι Albany, δεν μπορεί ποτέ να θεμελιώσει κριτήριο μονοπωλιακής τιμής, διότι μια άλλη επιχείρηση μπορεί να εισέλθει στο Rochester, είτε πραγματικά είτε δυνητικά, για να αποσπάσει με υψηλότερες προσφορές οποιοδήποτε κέρδος τοποθεσίας μπορεί να αποκομίζει η πρώτη επιχείρηση. Οι τιμές της δεν μπορούν να συγκριθούν με εκείνες των ανταγωνιστών της, διότι πωλούν διαφορετικά αγαθά. Εάν ο θεωρητικός λάβει εκτεταμένη θεώρηση του μονοπωλίου τοποθεσίας — η οποία θα λάμβανε υπόψη το γεγονός ότι κάθε τοποθεσία διαφέρει κατ' ανάγκην από κάθε άλλη — και συγκρίνει τοποθεσίες που απέχουν λίγα μέτρα, τότε δεν έχει καθόλου νόημα να ομιλεί περί «μονοπωλιακής τιμής», διότι (α) η τιμή ενός προϊόντος σε μία τοποθεσία δεν μπορεί να συγκριθεί επακριβώς με εκείνη σε μια άλλη, επειδή πρόκειται για διαφορετικά αγαθά, και (β) κάθε οικόπεδο είναι διαφορετικό ως προς την ποιότητα τοποθεσίας, και συνεπώς κανένα οικόπεδο δεν μπορεί να διασπαστεί εννοιολογικά σε διαφορετικές ομοιογενείς μονάδες — ορισμένες προς πώληση και ορισμένες προς παρακράτηση από την αγορά. Κάθε οικόπεδο είναι μονάδα καθ' εαυτό. Αλλά μια τέτοια διάσπαση είναι ουσιώδης για τη θεμελίωση μιας θεωρίας μονοπωλιακής τιμής.

(2) Το φυσικό μονοπώλιο

Ένας αγαπημένος στόχος των επικριτών του «μονοπωλίου» είναι το λεγόμενο «φυσικό μονοπώλιο» ή η «επιχείρηση κοινής ωφέλειας», όπου «ο ανταγωνισμός δεν είναι φυσικώς εφικτός». Μια τυπικώς αναφερόμενη περίπτωση είναι η ύδρευση μιας πόλης. Υποτίθεται ότι είναι τεχνολογικώς εφικτό να υπάρχει μία μόνο εταιρεία ύδρευσης για την εξυπηρέτηση μιας πόλης. Καμία άλλη επιχείρηση δεν είναι, συνεπώς, σε θέση να ανταγωνιστεί, και ισχυρίζονται ότι απαιτείται ειδική παρέμβαση για τον περιορισμό της μονοπωλιακής τιμολόγησης από την επιχείρηση αυτή.

Κατά πρώτον, ένα τέτοιο «μονοπώλιο περιορισμένου χώρου» είναι απλώς μία περίπτωση κατά την οποία μία μόνο επιχείρηση σε ένα πεδίο είναι επικερδής. Το πόσες επιχειρήσεις θα είναι επικερδείς σε οποιονδήποτε κλάδο παραγωγής είναι θεσμικό ζήτημα και εξαρτάται από συγκεκριμένα δεδομένα, όπως ο βαθμός της καταναλωτικής ζήτησης, ο τύπος του πωλούμενου προϊόντος, η φυσική παραγωγικότητα των διαδικασιών, η προσφορά και τιμολόγηση των συντελεστών, η πρόβλεψη των επιχειρηματιών κ.λπ. Οι χωρικοί περιορισμοί μπορεί να είναι ασήμαντοι· όπως στην περίπτωση των παντοπωλών, τα χωρικά όρια μπορεί να επιτρέπουν μόνο το στενότερο των «μονοπωλίων» — το μονοπώλιο επί του τμήματος πεζοδρομίου που ανήκει στον πωλητή. Από την άλλη πλευρά, οι συνθήκες μπορεί να είναι τέτοιες ώστε μία μόνο επιχείρηση να είναι εφικτή στον κλάδο. Αλλά είδαμε ότι αυτό είναι άσχετο· το «μονοπώλιο» είναι κενή νοήματος ονομασία, εκτός εάν επιτευχθεί μονοπωλιακή τιμή, και, για μία ακόμη φορά, δεν υπάρχει τρόπος προσδιορισμού του εάν η τιμή που χρεώνεται για το αγαθό είναι «μονοπωλιακή τιμή» ή όχι. Και αυτό ισχύει για όλες τις περιστάσεις, συμπεριλαμβανομένης μιας πανεθνικής τηλεφωνικής επιχείρησης, μιας τοπικής εταιρείας ύδρευσης ή ενός εξαίρετου παίκτη του μπέιζμπολ. Όλα αυτά τα πρόσωπα ή επιχειρήσεις θα είναι «μονοπώλια» εντός του «κλάδου» τους. Και σε όλες τις περιπτώσεις αυτές, η διχοτομία μεταξύ «μονοπωλιακής τιμής» και «ανταγωνιστικής τιμής» παραμένει απατηλή. Επιπλέον, δεν υπάρχουν ορθολογικοί λόγοι με τους οποίους να μπορούμε να διατηρήσουμε χωριστή σφαίρα για τις «επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας» και να τις υποβάλλουμε σε ειδική παρενόχληση. Ένας κλάδος «κοινής ωφέλειας» δεν διαφέρει εννοιολογικά από οποιονδήποτε άλλον, και δεν υπάρχει μη αυθαίρετη μέθοδος με την οποία να μπορούμε να ορίσουμε ορισμένους κλάδους ως «περιβεβλημένους με το δημόσιο συμφέρον», ενώ άλλους όχι.[170]

Σε καμία περίπτωση, συνεπώς, στην ελεύθερη αγορά δεν μπορεί μια «μονοπωλιακή τιμή» να διακριθεί εννοιολογικά από μια «ανταγωνιστική τιμή». Όλες οι τιμές στην ελεύθερη αγορά είναι ανταγωνιστικές.[171]

4. Εργατικά συνδικάτα

Α. Περιοριστική τιμολόγηση της εργασίας

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τα εργατικά συνδικάτα, επιτυγχάνοντας υψηλότερους μισθούς στην ελεύθερη αγορά, επιβάλλουν αναγνωρίσιμες μονοπωλιακές τιμές. Διότι εδώ υπάρχουν δύο αναγνωρίσιμες και αντιθετικές καταστάσεις: (α) εκείνη στην οποία τα άτομα πωλούν την εργασία τους οι ίδιοι· και (β) εκείνη στην οποία είναι μέλη εργατικών συνδικάτων που διαπραγματεύονται την εργασία τους για λογαριασμό τους. Επιπλέον, είναι σαφές ότι, ενώ τα καρτέλ, για να είναι επιτυχή, πρέπει να είναι οικονομικά αποδοτικότερα στην εξυπηρέτηση του καταναλωτή, καμία τέτοια δικαιολόγηση δεν μπορεί να βρεθεί για τα συνδικάτα. Εφόσον πάντοτε ο μεμονωμένος

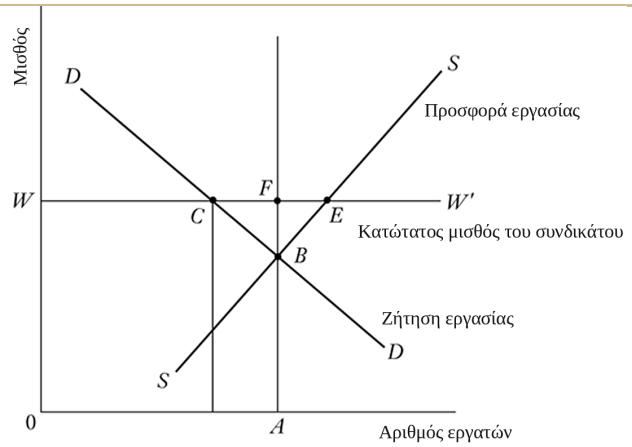
εργαζόμενος είναι εκείνος που εργάζεται και εφόσον η οργανωτική αποδοτικότητα προέρχεται από τη διοίκηση που προσλαμβάνεται για αυτό το έργο, η σύσταση συνδικάτων ουδέποτε βελτιώνει την παραγωγικότητα της εργασίας ενός ατόμου.

Είναι αλήθεια ότι ένα συνδικάτο δημιουργεί μια αναγνωρίσιμη κατάσταση. Δεν είναι, όμως, αλήθεια ότι ένας συνδικαλιστικός μισθός θα μπορούσε ποτέ να ονομαστεί μονοπωλιακή τιμή.[172] Διότι το χαρακτηριστικό του μονοπωλητή είναι ακριβώς ότι μονοπωλεί έναν συντελεστή ή ένα εμπόρευμα. Για να επιτύχει μονοπωλιακή τιμή, πωλεί μόνο μέρος της προσφοράς του και παρακρατεί το υπόλοιπο, διότι η πώληση μικρότερης ποσότητας αυξάνει την τιμή επί μιας ανελαστικής καμπύλης ζήτησης. Είναι, ωστόσο, το μοναδικό χαρακτηριστικό της εργασίας σε μια ελεύθερη κοινωνία ότι δεν μπορεί να μονοπωληθεί. Κάθε άτομο είναι ιδιοκτήτης του εαυτού του και δεν μπορεί να ανήκει σε άλλο άτομο ή ομάδα. Επομένως, στο πεδίο της εργασίας, κανένας άνθρωπος ή ομάδα δεν μπορεί να κατέχει τη συνολική προσφορά και να παρακρατήσει μέρος της από την αγορά. Κάθε άνθρωπος κατέχει τον εαυτό του.

Ας ονομάσουμε P τη συνολική προσφορά του προϊόντος ενός μονοπωλητή. Όταν παρακρατεί W μονάδες προκειμένου να επιτύχει μονοπωλιακή τιμή για τις $P - W$, το αυξημένο έσοδο που αποκομίζει από τις $P - W$ πρέπει να τον αποζημιώνει με το παραπάνω για την απώλεια εσόδου που υφίσταται από τη μη πώληση των W. Η ενέργεια ενός μονοπωλητή περιορίζεται πάντοτε από την απώλεια εσόδου λόγω της παρακρατούμενης προσφοράς. Στην περίπτωση των εργατικών συνδικάτων, όμως, αυτός ο περιορισμός δεν ισχύει. Εφόσον κάθε άνθρωπος κατέχει τον εαυτό του, οι «παρακρατούμενοι» προσφέροντες είναι διαφορετικά πρόσωπα από εκείνα που αποκτούν το αυξημένο εισόδημα. Εάν ένα συνδικάτο επιτύχει, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, τιμή υψηλότερη από εκείνη που θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν τα μέλη του με ατομικές πωλήσεις, η ενέργειά του δεν ανακόπτεται από την απώλεια εσόδου που υφίστανται οι «παρακρατούμενοι» εργαζόμενοι. Εάν ένα συνδικάτο επιτύχει υψηλότερο μισθό, ορισμένοι εργαζόμενοι λαμβάνουν υψηλότερη τιμή, ενώ άλλοι αποκλείονται από την αγορά και χάνουν το έσοδο που θα είχαν αποκομίσει. Μια τέτοια υψηλότερη τιμή —μισθός— ονομάζεται περιοριστική τιμή.

Μια περιοριστική τιμή, με οποιοδήποτε εύλογο κριτήριο, είναι «χειρότερη» από μια «μονοπωλιακή τιμή». Εφόσον το περιοριστικό συνδικάτο δεν χρειάζεται να ανησυχεί για τους εργαζομένους που αποκλείονται και δεν υφίσταται καμία απώλεια εσόδου από αυτόν τον αποκλεισμό, η περιοριστική ενέργεια δεν συγκρατείται από την ελαστικότητα της καμπύλης ζήτησης εργασίας. Διότι τα συνδικάτα χρειάζεται μόνο να μεγιστοποιούν το καθαρό εισόδημα των μελών που εργάζονται ή, πράγματι, της ίδιας της συνδικαλιστικής γραφειοκρατίας.[173]

Πώς μπορεί ένα συνδικάτο να επιτύχει περιοριστική τιμή; Το Σχήμα 69 θα το καταδείξει. Η καμπύλη ζήτησης είναι η καμπύλη ζήτησης ενός συντελεστή εργασίας σε έναν κλάδο. Η DD είναι η καμπύλη ζήτησης εργασίας στον κλάδο· η SS, η καμπύλη προσφοράς. Και οι δύο καμπύλες συνδέουν τον αριθμό των εργαζομένων στον οριζόντιο άξονα με τον μισθό στον κατακόρυφο. Στην ισορροπία της αγοράς, η προσφορά των εργαζομένων που προσφέρουν την εργασία τους στον κλάδο θα τέμνει τη ζήτηση εργασίας σε αριθμό εργαζομένων 0A και μισθό AB. Ας υποθέσουμε τώρα ότι ένα συνδικάτο εισέρχεται σε αυτή την αγορά εργασίας και αποφασίζει ότι τα μέλη του θα επιμείνουν σε μισθό υψηλότερο από AB, ας πούμε 0W. Εκείνο που κάνουν στην πράξη τα συνδικάτα είναι να επιμένουν σε ορισμένο μισθό ως ελάχιστο, κάτω από το οποίο δεν θα εργαστούν στον κλάδο.

ΣΧΗΜΑ 69. ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΕΝΟΣ ΠΕΡΙΟΡΙΣΤΙΚΟΥ ΜΙΣΘΟΥ

Η επίδραση της απόφασης του συνδικάτου είναι η μετατόπιση της καμπύλης προσφοράς εργασίας που είναι διαθέσιμη στον κλάδο σε μια οριζόντια καμπύλη στο επίπεδο μισθού *WW'*, η οποία ανέρχεται αφού συναντήσει την καμπύλη SS στο E. Η ελάχιστη τιμή επιφύλαξης της εργασίας για αυτόν τον κλάδο έχει αυξηθεί, και έχει αυξηθεί για όλους τους εργαζομένους, έτσι ώστε δεν υπάρχουν πλέον εργαζόμενοι με χαμηλότερες τιμές επιφύλαξης που θα ήταν πρόθυμοι να εργαστούν για λιγότερα. Με την καμπύλη προσφοράς να μεταβάλλεται σε WE, το νέο σημείο ισορροπίας θα είναι το C αντί του B. Ο αριθμός των εργαζομένων που θα προσληφθούν θα είναι WC και ο μισθός 0W. Το συνδικάτο έχει έτσι επιτύχει περιοριστικό μισθό. Αυτός μπορεί να επιτευχθεί ανεξάρτητα από το σχήμα της καμπύλης ζήτησης, αρκεί μόνο αυτή να είναι φθίνουσα. Η καμπύλη ζήτησης φθίνει λόγω της φθίνουσας DMVP ενός συντελεστή και της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας του προϊόντος. Έχει, όμως, γίνει μια θυσία — συγκεκριμένα, προσλαμβάνονται τώρα λιγότεροι εργαζόμενοι, κατά ποσότητα CF. Τι συμβαίνει σε αυτούς; Αυτοί οι απολυμένοι εργαζόμενοι είναι οι κύριοι ζημιωμένοι από αυτή τη διαδικασία. Εφόσον το συνδικάτο εκπροσωπεί τους εναπομένοντες εργαζομένους, δεν χρειάζεται να ασχοληθεί, όπως θα έκανε ο μονοπωλητής, με την τύχη αυτών των εργαζομένων. Στην καλύτερη περίπτωση, πρέπει να μετακινηθούν —όντας μη ειδικός συντελεστής, μπορούν να το κάνουν— σε κάποιον άλλον, μη συνδικαλισμένο κλάδο. Το πρόβλημα, ωστόσο, είναι ότι οι εργαζόμενοι είναι λιγότερο κατάλληλοι για τον νέο κλάδο. Το ότι βρίσκονταν στον πλέον συνδικαλισμένο κλάδο συνεπάγεται ότι η DMVP τους σε εκείνον τον κλάδο ήταν υψηλότερη από ό,τι στον κλάδο στον οποίο πρέπει να μετακινηθούν· κατά συνέπεια, ο μισθός τους είναι τώρα χαμηλότερος. Επιπλέον, η είσοδός τους στον άλλον κλάδο συμπιέζει τους μισθούς των εργαζομένων που βρίσκονται ήδη εκεί.

Κατά συνέπεια, στην καλύτερη περίπτωση, ένα συνδικάτο μπορεί να επιτύχει υψηλότερο, περιοριστικό μισθό για τα μέλη του μόνο εις βάρος της μείωσης των μισθών όλων των άλλων εργαζομένων της οικονομίας. Διαστρεβλώνονται επίσης οι παραγωγικές προσπάθειες στην οικονομία. Επιπροσθέτως, όμως, όσο ευρύτερη είναι η έκταση της συνδικαλιστικής δράσης και του περιορισμού στην οικονομία, τόσο δυσκολότερο θα είναι για τους εργαζομένους να αλλάζουν τόπο και επάγγελμα ώστε να βρίσκουν μη συνδικαλισμένα καταφύγια στα οποία να εργαστούν. Και ολοένα περισσότερο η τάση θα είναι οι εκτοπισμένοι εργαζόμενοι να παραμένουν μόνιμα ή σχεδόν μόνιμα άνεργοι, πρόθυμοι να εργαστούν αλλά ανίκανοι να βρουν μη περιορισμένες ευκαιρίες απασχόλησης. Όσο μεγαλύτερη είναι η έκταση του συνδικαλισμού, τόσο περισσότερο θα τείνει να αναπτύσσεται μια μόνιμη μάζα ανέργων.

Τα συνδικάτα προσπαθούν όσο μπορούν να κλείσουν όλα τα «παραθυράκια» του μη συνδικαλισμού, να φράξουν όλες τις διεξόδους από τις οποίες οι εκτοπισμένοι εργάτες μπορούν να βρουν εργασία. Αυτό ονομάζεται «τερματισμός του αθέμιτου ανταγωνισμού της μη συνδικαλισμένης, χαμηλόμισθης εργασίας». Ένας καθολικός συνδικαλιστικός έλεγχος και περιορισμός θα σήμαινε μόνιμη μαζική ανεργία, διαρκώς αυξανόμενη ανάλογα με τον βαθμό στον οποίο τα συνδικάτα θα επέβαλλαν τους περιορισμούς τους.

Είναι κοινός μύθος ότι μόνο τα παλαιού τύπου «επαγγελματικά» συνδικάτα, τα οποία περιορίζουν σκόπιμα την επαγγελματική τους ομάδα σε ειδικευμένα επαγγέλματα με σχετικά λίγα μέλη, μπορούν να περιορίσουν την προσφορά εργασίας. Αυτά διατηρούν συχνά αυστηρά κριτήρια εγγραφής μελών και πολυάριθμες μεθόδους μείωσης της προσφοράς εργασίας που εισέρχεται στο επάγγελμα. Αυτός ο άμεσος περιορισμός της προσφοράς καθιστά αναμφίβολα ευκολότερη την επίτευξη υψηλότερων μισθών για τους εναπομένοντες εργαζομένους. Είναι, όμως, εξαιρετικά παραπλανητικό να πιστεύει κανείς ότι τα νεότερου τύπου «κλαδικά» συνδικάτα δεν περιορίζουν την προσφορά. Το γεγονός ότι δέχονται ευπρόσδεκτα όσο περισσότερα μέλη γίνεται σε έναν κλάδο συγκαλύπτει την περιοριστική πολιτική τους. Το κρίσιμο σημείο είναι ότι τα συνδικάτα επιμένουν σε κατώτατο μισθό υψηλότερο από εκείνον που θα επιτυγχανόταν για τον δεδομένο συντελεστή εργασίας χωρίς το συνδικάτο. Κάνοντάς το αυτό, όπως είδαμε στο Σχήμα 69, μειώνουν αναγκαστικά τον αριθμό των ανθρώπων που μπορεί να προσλάβει ο εργοδότης. Άρα, η συνέπεια της πολιτικής τους είναι ο περιορισμός της προσφοράς εργασίας, ενώ ταυτοχρόνως μπορούν να διακηρύσσουν ευσεβώς ότι είναι ανοιχτά σε όλους και δημοκρατικά, σε αντίθεση με τους σνομπ «αριστοκράτες» του επαγγελματικού συνδικαλισμού.

Στην πραγματικότητα, οι συνέπειες του κλαδικού συνδικαλισμού είναι πιο καταστροφικές από εκείνες του επαγγελματικού συνδικαλισμού. Διότι τα επαγγελματικά συνδικάτα, όντας μικρής έκτασης, εκτοπίζουν και μειώνουν τους μισθούς μόνο λίγων εργαζομένων. Τα κλαδικά συνδικάτα, μεγαλύτερα και ευρύτερα, συμπιέζουν τους μισθούς και εκτοπίζουν εργαζομένους σε μεγάλη κλίμακα και, το σημαντικότερο, μπορούν να προκαλέσουν μόνιμη μαζική ανεργία.[174]

Υπάρχει και ένας άλλος λόγος για τον οποίο ένα ανοιχτά περιοριστικό συνδικάτο θα προκαλέσει λιγότερη ανεργία από ένα πιο ελεύθερο στην εγγραφή μελών. Διότι το συνδικάτο που περιορίζει τα μέλη του προειδοποιεί ανοιχτά τους εργαζομένους που ελπίζουν να εισέλθουν στον κλάδο ότι αποκλείονται από τη συμμετοχή στο συνδικάτο. Ως αποτέλεσμα, θα αναζητήσουν γρήγορα αλλού, εκεί όπου μπορούν να βρεθούν θέσεις εργασίας. Ας υποθέσουμε, όμως, ότι το συνδικάτο είναι δημοκρατικό και ανοιχτό σε όλους. Τότε οι δραστηριότητές του μπορούν να περιγραφούν με το παραπάνω σχήμα· έχει επιτύχει υψηλότερο μισθό 0W για τα μέλη του που εργάζονται. Ένας τέτοιος μισθός, όμως, όπως φαίνεται στην καμπύλη SS, προσελκύει περισσότερους εργαζομένους στον κλάδο. Με άλλα λόγια, ενώ ο κλάδος προσλάμβανε 0A εργαζομένους με τον προηγούμενο, μη συνδικαλιστικό μισθό AB, τώρα το συνδικάτο έχει κατακτήσει μισθό 0W. Με αυτόν τον μισθό μπορούν να απασχοληθούν στον κλάδο μόνο WC εργαζόμενοι. Αλλά αυτός ο μισθός προσελκύει επίσης περισσότερους εργαζομένους από πριν, δηλαδή WE. Ως αποτέλεσμα, αντί να καταστούν άνεργοι μόνο CF εργαζόμενοι λόγω του περιοριστικού μισθού του συνδικάτου, περισσότεροι —CE— θα είναι άνεργοι στον κλάδο.

Έτσι, ένα ανοιχτό συνδικάτο δεν έχει τη μία αρετή του κλειστού συνδικάτου: την ταχεία απομάκρυνση των εκτοπισμένων εργαζομένων από τον συνδικαλισμένο κλάδο. Αντιθέτως, προσελκύει ακόμη περισσότερους εργαζομένους στον κλάδο, επιδεινώνοντας και διογκώνοντας έτσι

το μέγεθος της ανεργίας. Με τις ενδείξεις της αγοράς διαστρεβλωμένες, θα χρειαστεί πολύ περισσότερος χρόνος για να αντιληφθούν οι εργαζόμενοι ότι δεν υπάρχουν διαθέσιμες θέσεις στον κλάδο. Όσο μεγαλύτερη είναι η έκταση των ανοιχτών συνδικάτων στην οικονομία και όσο μεγαλύτερη η διαφορά μεταξύ των περιοριστικών τους μισθών και των αγοραίων μισθών, τόσο επικινδυνότερο θα γίνεται το πρόβλημα της ανεργίας.

Η ανεργία και η εσφαλμένη απασχόληση της εργασίας που προκαλούνται από περιοριστικούς μισθούς δεν χρειάζεται να είναι πάντοτε άμεσα ορατές. Έτσι, ένας κλάδος μπορεί να είναι ιδιαίτερα κερδοφόρος και ακμάζων, είτε ως αποτέλεσμα ανόδου της καταναλωτικής ζήτησης για το προϊόν είτε λόγω μιας καινοτομίας που μειώνει το κόστος στην παραγωγική διαδικασία. Ελλείψει συνδικάτων, ο κλάδος θα επεκτεινόταν και θα προσλάμβανε περισσότερους εργαζομένους ανταποκρινόμενος στις νέες συνθήκες της αγοράς. Εάν, όμως, ένα συνδικάτο επιβάλει περιοριστικό μισθό, μπορεί να μην προκαλέσει ανεργία σε κανέναν από τους σημερινούς εργαζομένους του κλάδου· μπορεί, αντιθέτως, απλώς να εμποδίσει τον κλάδο να επεκταθεί ανταποκρινόμενος στις απαιτήσεις της καταναλωτικής ζήτησης και στις συνθήκες της αγοράς. Εδώ, εν ολίγοις, το συνδικάτο καταστρέφει δυνητικές θέσεις εργασίας εν τη γενέσει τους και επιβάλλει εσφαλμένη κατανομή της παραγωγής εμποδίζοντας την επέκταση. Είναι αλήθεια ότι, χωρίς το συνδικάτο, ο κλάδος θα αύξανε τους μισθούς κατά τη διαδικασία της επέκτασης· αλλά εάν τα συνδικάτα επιβάλουν υψηλότερο μισθό εξαρχής, η επέκταση δεν θα πραγματοποιηθεί.[175]

Ορισμένοι πολέμιοι του συνδικαλισμού φτάνουν στο άκρο να υποστηρίζουν ότι τα συνδικάτα δεν μπορούν ποτέ να είναι φαινόμενα της ελεύθερης αγοράς και ότι είναι πάντοτε «μονοπωλιακοί» ή καταναγκαστικοί θεσμοί. Μολονότι αυτό μπορεί να ισχύει στην πράξη, δεν ισχύει κατ' ανάγκην. Είναι πολύ πιθανό εργατικά συνδικάτα να προκύψουν στην ελεύθερη αγορά και ακόμη και να επιτύχουν περιοριστικούς μισθούς.

Πώς μπορούν τα συνδικάτα να επιτύχουν περιοριστικούς μισθούς στην ελεύθερη αγορά; Η απάντηση μπορεί να βρεθεί εξετάζοντας τους εκτοπισμένους εργαζομένους. Το βασικό πρόβλημα είναι: Γιατί αφήνουν οι εργαζόμενοι να εκτοπιστούν από το ελάχιστο WW του συνδικάτου; Εφόσον προηγουμένως ήταν πρόθυμοι να εργαστούν για λιγότερα, γιατί τώρα δέχονται πειθήνια να απολυθούν και να αναζητήσουν χειρότερα αμειβόμενη εργασία? Γιατί ορισμένοι παραμένουν ικανοποιημένοι να συνεχίζουν σε μια σχεδόν μόνιμη εστία ανεργίας σε έναν κλάδο, περιμένοντας να προσληφθούν με τον υπερβολικά υψηλό μισθό; Η μόνη απάντηση, ελλείψει εξαναγκασμού, είναι ότι έχουν υιοθετήσει, σε εξέχουσα θέση στις κλίμακες αξιών τους, τον στόχο να μην υποσκελίζουν τους συνδικαλιστικούς μισθούς. Τα συνδικάτα, φυσικά, επιδιώκουν με κάθε τρόπο να πείσουν τους εργαζομένους, συνδικαλισμένους και μη, καθώς και το ευρύ κοινό, να πιστεύουν ακράδαντα στην αμαρτωλότητα της υποσκέλισης των συνδικαλιστικών μισθών. Αυτό φαίνεται σαφέστατα σε εκείνες τις καταστάσεις στις οποίες τα μέλη του συνδικάτου αρνούνται να συνεχίσουν να εργάζονται για μια επιχείρηση με μισθό κάτω από ορισμένο ελάχιστο ή με άλλους όρους απασχόλησης. Η κατάσταση αυτή είναι γνωστή ως απεργία. Το πιο παράδοξο στοιχείο μιας απεργίας είναι ότι τα συνδικάτα κατόρθωσαν να διαδώσουν την πεποίθηση ότι τα απεργούντα μέλη εξακολουθούν «πραγματικά» να εργάζονται για την εταιρεία, ακόμη και όταν σκόπιμα και με περηφάνια αρνούνται να το κάνουν. Η φυσική απάντηση του εργοδότη, βεβαίως, είναι να στραφεί αλλού και να προσλάβει εργαζομένους πρόθυμους να εργαστούν με τους όρους που προσφέρονται. Ωστόσο, τα συνδικάτα έχουν επιτύχει αξιοσημείωτα να διαδώσουν στην κοινωνία την ιδέα ότι όποιος δέχεται μια τέτοια προσφορά —ο «απεργοσπάστης»— είναι η κατώτερη μορφή ανθρώπινης ύπαρξης.

Στον βαθμό, λοιπόν, που οι μη συνδικαλισμένοι εργαζόμενοι αισθάνονται ντροπή ή ενοχή για την «απεργοσπασία» ή για άλλες μορφές υποσκέλισης των μισθολογικών κλιμάκων που διακηρύσσουν τα συνδικάτα, οι εκτοπισμένοι ή άνεργοι εργαζόμενοι συναινούν στη δική τους μοίρα. Αυτοί οι εργαζόμενοι, ουσιαστικά, εκτοπίζονται εκουσίως σε χειρότερες και λιγότερο ικανοποιητικές θέσεις εργασίας και παραμένουν εκουσίως άνεργοι για μακρά διαστήματα. Είναι εκούσιο διότι αυτή είναι η συνέπεια της εκούσιας αποδοχής από αυτούς της μυστικιστικής επιταγής να «μη διασχίζεις τη γραμμή της απεργιακής περιφρούρησης» ή να μην είσαι απεργοσπάστης.

Ο οικονομολόγος ως οικονομολόγος δεν μπορεί να έχει καμία αντίρρηση απέναντι σε έναν άνθρωπο που καταλήγει εκουσίως στο συμπέρασμα ότι είναι σημαντικότερο να διατηρήσει την αλληλεγγύη του συνδικάτου παρά να έχει μια καλή θέση εργασίας. Υπάρχει, όμως, κάτι που μπορεί να κάνει ένας οικονομολόγος: μπορεί να επισημάνει στον εργαζόμενο τις συνέπειες της εκούσιας απόφασής του. Υπάρχουν αναμφίβολα αμέτρητοι εργαζόμενοι που δεν αντιλαμβάνονται ότι η άρνησή τους να διασχίσουν μια γραμμή απεργιακής περιφρούρησης, η «προσκόλλησή τους στο συνδικάτο», μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να χάσουν τη θέση εργασίας τους και να παραμείνουν άνεργοι. Δεν το αντιλαμβάνονται διότι αυτό απαιτεί γνώση μιας αλυσίδας πραξεολογικών συλλογισμών, όπως εκείνη που ακολουθούμε εδώ. Ο καταναλωτής που αγοράζει άμεσα απολαυστές υπηρεσίες δεν χρειάζεται να διαφωτιστεί από τους οικονομολόγους· δεν χρειάζεται μακρά αλυσίδα συλλογισμών για να γνωρίζει ότι τα ενδύματα, το αυτοκίνητο ή τα τρόφιμά του είναι απολαυστά ή χρήσιμα. Μπορεί να βλέπει καθένα από αυτά να επιτελεί τη λειτουργία του μπροστά στα μάτια του. Ομοίως, ο κεφαλαιούχος-επιχειρηματίας δεν χρειάζεται τον οικονομολόγο για να του πει ποιες ενέργειες θα είναι επικερδείς ή ζημιογόνες. Μπορεί να τις βλέπει και να τις ελέγχει μέσω των κερδών ή των ζημιών του. Αλλά για την κατανόηση των συνεπειών των πράξεων κρατικής παρέμβασης στην αγορά ή της συνδικαλιστικής δράσης απαιτείται γνώση της πραξεολογίας.[176]

Η οικονομική επιστήμη δεν μπορεί η ίδια να αποφασίζει για ηθικές κρίσεις. Για να διατυπώσει, όμως, κανείς ηθικές κρίσεις ορθολογικά, πρέπει να γνωρίζει τις συνέπειες των διαφόρων εναλλακτικών πορειών δράσης του. Σε ζητήματα κρατικής παρέμβασης ή συνδικαλιστικής δράσης, η οικονομική επιστήμη παρέχει τη γνώση αυτών των συνεπειών. Η γνώση της οικονομικής επιστήμης είναι, επομένως, αναγκαία, μολονότι όχι επαρκής, για τη διατύπωση ορθολογικής ηθικής κρίσης σε αυτά τα πεδία. Όσον αφορά τα συνδικάτα, οι συνέπειες της δράσης τους, όταν ανακαλυφθούν —για παράδειγμα, εκτόπιση ή ανεργία για τον ίδιο ή για άλλους—, θα θεωρηθούν ατυχείς από τους περισσότερους ανθρώπους. Επομένως, είναι βέβαιο ότι, όταν η γνώση αυτών των συνεπειών διαδοθεί ευρέως, πολύ λιγότεροι άνθρωποι θα είναι «υπέρ των συνδικάτων» ή εχθρικοί προς τους «μη συνδικαλισμένους» ανταγωνιστές.[177]

Τέτοια συμπεράσματα θα ενισχυθούν όταν οι άνθρωποι μάθουν μια ακόμη συνέπεια της δράσης των εργατικών συνδικάτων: ότι ένας περιοριστικός μισθός αυξάνει τα κόστη παραγωγής των επιχειρήσεων του κλάδου. Αυτό σημαίνει ότι οι οριακές επιχειρήσεις του κλάδου — εκείνες των οποίων οι επιχειρηματίες αποκομίζουν μόνο ένα ελάχιστο μίσθωμα— θα εκτοπιστούν από την αγορά, διότι τα κόστη τους έχουν ανέλθει πάνω από την πιο επικερδή τιμή τους στην αγορά — την τιμή που είχε ήδη επιτευχθεί. Η αποβολή τους από την αγορά και η γενική άνοδος του μέσου κόστους στον κλάδο σημαίνουν γενική πτώση της παραγωγικότητας και της παραγωγής και, επομένως, ζημία για τους καταναλωτές.[178] Η εκτόπιση και η ανεργία, βεβαίως, βλάπτουν επίσης το γενικό βιοτικό επίπεδο των καταναλωτών.

Τα συνδικάτα έχουν και άλλες σημαντικές οικονομικές συνέπειες. Τα συνδικάτα δεν είναι παραγωγικές οργανώσεις· δεν εργάζονται για τους κεφαλαιούχους ώστε να βελτιώσουν την παραγωγή.[179] Αντιθέτως, επιχειρούν να πείσουν τους εργαζομένους ότι μπορούν να βελτιώσουν την κατάστασή τους εις βάρος του εργοδότη. Κατά συνέπεια, επιχειρούν πάντοτε, όσο περισσότερο μπορούν, να θεσπίζουν κανόνες εργασίας που παρεμποδίζουν τις οδηγίες της διοίκησης. Αυτοί οι κανόνες εργασίας ισοδυναμούν με το να εμποδίζεται η διοίκηση να διατάσσει τους εργαζομένους και τον εξοπλισμό όπως κρίνει κατάλληλο. Με άλλα λόγια, αντί να συμφωνεί να υποτάσσεται στις εργασιακές οδηγίες της διοίκησης σε αντάλλαγμα για την αμοιβή του, ο εργαζόμενος θεσπίζει τώρα όχι μόνο κατώτατους μισθούς, αλλά και κανόνες εργασίας, χωρίς τους οποίους αρνείται να εργαστεί. Η επίδραση αυτών των κανόνων είναι η μείωση της οριακής παραγωγικότητας όλων των συνδικαλισμένων εργαζομένων. Η μείωση των πινάκων της αξίας του οριακού προϊόντος έχει διπλό αποτέλεσμα: (1) θεσπίζει από μόνη της μια περιοριστική μισθολογική κλίμακα με τις διάφορες συνέπειές της, διότι η αξία του οριακού προϊόντος έχει μειωθεί, ενώ το συνδικάτο επιμένει να παραμείνει ίδιος ο μισθός· (2) οι καταναλωτές ζημιώνονται από τη γενική μείωση της παραγωγικότητας και του βιοτικού επιπέδου. Οι περιοριστικοί κανόνες εργασίας, επομένως, μειώνουν επίσης την παραγωγή. Όλα αυτά, ωστόσο, είναι απολύτως συμβατά με μια κοινωνία ατομικής κυριαρχίας, υπό την προϋπόθεση πάντοτε ότι το συνδικάτο δεν χρησιμοποιεί βία.

Το να υποστηρίζει κανείς την καταναγκαστική κατάργηση αυτών των κανόνων εργασίας θα συνεπαγόταν κυριολεκτική υποδούλωση των εργαζομένων στις επιταγές των καταλλακτικών καταναλωτών. Αλλά, και πάλι, είναι βέβαιο ότι η γνώση αυτών των διαφόρων συνεπειών της συνδικαλιστικής δράσης θα αποδυνάμωνε σημαντικά την εκούσια προσκόλληση πολλών εργαζομένων και άλλων στη μυστικιστική αύρα του συνδικαλισμού.[180]

Τα συνδικάτα, επομένως, είναι θεωρητικά συμβατά με την ύπαρξη μιας αμιγώς ελεύθερης αγοράς. Στην πράξη, ωστόσο, είναι προφανές σε κάθε ικανό παρατηρητή ότι τα συνδικάτα αποκτούν σχεδόν όλη τη δύναμή τους μέσω της χρήσης βίας, και συγκεκριμένα βίας κατά των απεργοσπαστών και κατά της ιδιοκτησίας των εργοδοτών. Μια σιωπηρή άδεια στα συνδικάτα να ασκούν βία κατά των απεργοσπαστών είναι πρακτικά καθολική. Η αστυνομία συνήθως είτε παραμένει «ουδέτερη» όταν παρενοχλούνται απεργοσπάστες είτε κατηγορεί τους απεργοσπάστες ότι «προκαλούν» τις επιθέσεις εναντίον τους. Ασφαλώς, λίγοι προσποιούνται ότι ο θεσμός της μαζικής απεργιακής περιφρούρησης από τα συνδικάτα είναι απλώς μέθοδος ενημέρωσης των περαστικών για το γεγονός της απεργίας. Αυτά τα ζητήματα, ωστόσο, είναι εμπειρικά και όχι θεωρητικά. Θεωρητικά, μπορούμε να πούμε ότι είναι δυνατόν να υπάρχουν συνδικάτα σε μια ελεύθερη αγορά, μολονότι εμπειρικά μπορούμε να αμφισβητήσουμε πόσο μεγάλη θα ήταν η έκτασή τους.

Αναλυτικά, μπορούμε επίσης να πούμε ότι, όταν επιτρέπεται στα συνδικάτα να προσφεύγουν στη βία, το κράτος ή ο άλλος φορέας επιβολής έχει σιωπηρά μεταβιβάσει αυτή την εξουσία στα συνδικάτα. Τα συνδικάτα, τότε, έχουν γίνει «ιδιωτικά κράτη».[181]

Σε αυτή την ενότητα διερευνήσαμε τις συνέπειες της επίτευξης περιοριστικών τιμών από τα συνδικάτα. Αυτό δεν σημαίνει, ωστόσο, ότι τα συνδικάτα επιτυγχάνουν πάντοτε τέτοιες τιμές στη συλλογική διαπραγμάτευση. Πράγματι, επειδή τα συνδικάτα δεν κατέχουν τους εργαζομένους και, επομένως, δεν πωλούν την εργασία τους, η συλλογική διαπραγμάτευση των συνδικάτων είναι τεχνητό υποκατάστατο της ομαλής λειτουργίας της «ατομικής διαπραγμάτευσης» στην αγορά εργασίας. Ενώ οι μισθοί στη μη συνδικαλισμένη αγορά εργασίας θα τείνουν πάντοτε προς την ισορροπία με ομαλό και αρμονικό τρόπο, η αντικατάστασή της από τη συλλογική διαπραγμάτευση

αφήνει τους διαπραγματευόμενους με ελάχιστο ή καθόλου πηδάλιο, με ελάχιστη καθοδήγηση για το ποιοι θα ήταν οι ορθοί μισθοί. Ακόμη και εάν και οι δύο πλευρές προσπαθούν να βρουν τον αγοραίο μισθό, κανένα από τα μέρη της διαπραγμάτευσης δεν θα μπορούσε να είναι βέβαιο ότι μια δεδομένη μισθολογική συμφωνία είναι υπερβολικά υψηλή, υπερβολικά χαμηλή ή περίπου ορθή. Σχεδόν πάντοτε, επιπλέον, το συνδικάτο δεν προσπαθεί να ανακαλύψει τον αγοραίο μισθό, αλλά να επιβάλει διάφορες αυθαίρετες «αρχές» προσδιορισμού των μισθών, όπως η «παρακολούθηση του κόστους ζωής», ο «μισθός αξιοπρεπούς διαβίωσης», ο «επικρατών μισθός» για συγκρίσιμη εργασία σε άλλες επιχειρήσεις ή κλάδους, μια μέση ετήσια αύξηση της «παραγωγικότητας», «δίκαιες διαφορές» κ.λπ.[182]

Β. Ορισμένα επιχειρήματα υπέρ των συνδικάτων: Κριτική

(1) Απροσδιοριστία

Μια προσφιλής απάντηση των υποστηρικτών των συνδικάτων[183] στην παραπάνω ανάλυση είναι η εξής: «Ω, όλα αυτά είναι πολύ ωραία, αλλά παραβλέπετε την απροσδιοριστία των μισθών. Οι μισθοί καθορίζονται από την οριακή παραγωγικότητα μέσα σε μια ζώνη και όχι σε ένα σημείο· και μέσα σε αυτή τη ζώνη τα συνδικάτα έχουν την ευκαιρία να διαπραγματευτούν συλλογικά για αυξημένους μισθούς χωρίς τις ομολογουμένως δυσάρεστες συνέπειες της ανεργίας ή της εκτόπισης εργαζομένων σε χειρότερες θέσεις». Είναι παράδοξο ότι πολλοί συγγραφείς προχωρούν ομαλά μέσα από μια αυστηρή ανάλυση των τιμών έως ότου φτάσουν στους μισθούς, οπότε ξαφνικά δίνουν μεγάλη έμφαση στην απροσδιοριστία, στις τεράστιες ζώνες μέσα στις οποίες η τιμή δεν κάνει καμία διαφορά κ.λπ.

Καταρχάς, η έκταση της απροσδιοριστίας είναι πολύ μικρή στον σύγχρονο κόσμο. Είδαμε παραπάνω ότι, σε μια κατάσταση αντιπραγματισμού μεταξύ δύο προσώπων, είναι πιθανό να υπάρχει μεγάλη ζώνη απροσδιοριστίας μεταξύ της μέγιστης τιμής ζήτησης του αγοραστή και της ελάχιστης τιμής προσφοράς του πωλητή για μια ποσότητα ενός αγαθού. Μέσα σε αυτή τη ζώνη, μπορούμε μόνο να αφήσουμε τον προσδιορισμό της τιμής στη διαπραγμάτευση. Ωστόσο, είναι ακριβώς το χαρακτηριστικό μιας ανεπτυγμένης χρηματικής οικονομίας ότι αυτές οι ζώνες στενεύουν ολοένα περισσότερο και χάνουν τη σημασία τους. Η ζώνη βρίσκεται μόνο μεταξύ των «οριακών ζευγών» αγοραστών και πωλητών, και αυτή η ζώνη συρρικνώνεται διαρκώς καθώς αυξάνεται ο αριθμός των ανθρώπων και των εναλλακτικών δυνατοτήτων στην αγορά. Ο αναπτυσσόμενος πολιτισμός, επομένως, περιορίζει πάντοτε τη σημασία των απροσδιοριστιών.

Δεύτερον, δεν υπάρχει κανένας απολύτως λόγος για τον οποίο μια ζώνη απροσδιοριστίας θα έπρεπε να είναι σημαντικότερη για την αγορά εργασίας από ό,τι για την αγορά της τιμής οποιουδήποτε άλλου αγαθού.

Τρίτον, ας υποθέσουμε ότι υπάρχει ζώνη απροσδιοριστίας για μια αγορά εργασίας και ας υποθέσουμε ότι δεν υπάρχει συνδικάτο. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει μια ορισμένη ζώνη, της οποίας το μήκος μπορεί να θεωρηθεί ίσο με μια ζώνη της προεξοφλημένης αξίας του οριακού προϊόντος του συντελεστή. Αυτό, παρεμπιπτόντως, είναι πολύ λιγότερο πιθανό από την ύπαρξη ζώνης για ένα καταναλωτικό αγαθό, διότι στην πρώτη περίπτωση υπάρχει ένα συγκεκριμένο ποσό, μια DMVP, που πρέπει να εκτιμηθεί. Αλλά το μέγιστο της υποτιθέμενης ζώνης είναι το υψηλότερο σημείο στο οποίο

ο μισθός ισούται με την DMVP. Τώρα, ο ανταγωνισμός μεταξύ των εργοδοτών θα τείνει να αυξήσει τις τιμές των συντελεστών ακριβώς σε εκείνο το ύψος στο οποίο τα κέρδη θα εξαλειφθούν. Με άλλα λόγια, οι μισθοί θα τείνουν να αυξάνονται έως το μέγιστο οποιασδήποτε ζώνης της DMVP.

Αντί οι μισθοί να βρίσκονται συνήθως στο κάτω άκρο μιας ζώνης, προσφέροντας στα συνδικάτα μια χρυσή ευκαιρία να τους αυξήσουν έως το ανώτατο άκρο, η αλήθεια είναι ακριβώς η αντίθετη. Υποθέτοντας την εξαιρετικά απίθανη περίπτωση ότι υπάρχει καν κάποια ζώνη, οι μισθοί θα τείνουν να βρίσκονται στο ανώτατο άκρο, έτσι ώστε η μόνη εναπομένουσα απροσδιοριστία να είναι προς τα κάτω. Τα συνδικάτα δεν θα είχαν κανένα περιθώριο αύξησης των μισθών μέσα σε αυτή τη ζώνη.

(2) Μονοψώνιο και ολιγοψώνιο

Συχνά υποστηρίζεται ότι οι αγοραστές εργασίας —οι εργοδότες— διαθέτουν κάποιου είδους μονοπώλιο και αποκομίζουν μονοπωλιακό όφελος και ότι, επομένως, υπάρχει περιθώριο για τα συνδικάτα να αυξήσουν τους μισθούς χωρίς να ζημιώσουν άλλους εργαζομένους. Ωστόσο, ένα τέτοιο «μονοψώνιο» στην αγορά εργασίας θα έπρεπε να περιλαμβάνει όλους τους επιχειρηματίες της κοινωνίας. Εάν δεν τους περιλάμβανε, τότε η εργασία, ως μη ειδικός συντελεστής, θα μπορούσε να μετακινηθεί σε άλλες επιχειρήσεις και άλλους κλάδους. Και είδαμε ότι ένα μεγάλο καρτέλ δεν μπορεί να υπάρξει στην αγορά. Επομένως, «μονοψώνιο» δεν μπορεί να υπάρξει.

Το «πρόβλημα» του «ολιγοψωνίου» —των «λίγων» αγοραστών εργασίας— είναι ψευδοπρόβλημα. Όσο δεν υπάρχει μονοψώνιο, οι ανταγωνιζόμενοι εργοδότες θα τείνουν να αυξάνουν τους μισθούς έως ότου εξισωθούν με τις DMVP τους. Ο αριθμός των ανταγωνιστών είναι άσχετος· εξαρτάται από τα συγκεκριμένα δεδομένα της αγοράς. Παρακάτω θα δούμε την πλάνη της ιδέας του «μονοπωλιακού» ή «ατελούς» ανταγωνισμού, της οποίας αυτό αποτελεί παράδειγμα. Εν συντομία, η θέση περί «ολιγοψωνίου» στηρίζεται σε μια διάκριση μεταξύ της περίπτωσης του «καθαρού» ή «τέλειου» ανταγωνισμού, στην οποία υπάρχει υποτίθεται οριζόντια —απείρως ελαστική— καμπύλη προσφοράς εργασίας, και της υποτίθεται λιγότερο ελαστικής καμπύλης προσφοράς του «ατελούς» ολιγοψωνίου. Στην πραγματικότητα, εφόσον οι άνθρωποι δεν μετακινούνται μαζικά και ταυτοχρόνως, η καμπύλη προσφοράς δεν είναι ποτέ απείρως ελαστική, και η διάκριση δεν έχει καμία σημασία. Υπάρχει μόνο ελεύθερος ανταγωνισμός, και δεν μπορούν να θεμελιωθούν άλλες διχοτομίες, όπως μεταξύ καθαρού ανταγωνισμού και ολιγοψωνίου. Το σχήμα της καμπύλης προσφοράς, επιπλέον, δεν μεταβάλλει την αλήθεια ότι η εργασία, όπως και κάθε άλλος συντελεστής, τείνει να λαμβάνει την DMVP της στην αγορά.

(3) Μεγαλύτερη αποδοτικότητα και η «επίδραση Ricardo»

Ένα συνηθισμένο επιχείρημα υπέρ των συνδικάτων είναι ότι αυτά ωφελούν την οικονομία επιβάλλοντας υψηλότερους μισθούς στους εργοδότες. Με αυτούς τους υψηλότερους μισθούς οι εργαζόμενοι θα γίνουν αποδοτικότεροι και η οριακή παραγωγικότητά τους θα αυξηθεί ως αποτέλεσμα. Εάν αυτό ήταν αλήθεια, ωστόσο, δεν θα χρειάζονταν συνδικάτα. Οι εργοδότες, πάντοτε πρόθυμοι για μεγαλύτερα κέρδη, θα το διέβλεπαν και θα κατέβαλλαν τώρα υψηλότερους μισθούς για να δρέψουν τα οφέλη της υποτιθέμενης υψηλότερης παραγωγικότητας στο μέλλον. Πράγματι, οι εργοδότες συχνά εκπαιδεύουν εργαζομένους, καταβάλλοντας μισθούς υψηλότερους από όσο δικαιολογεί το παρόν οριακό προϊόν τους, προκειμένου να δρέψουν τα οφέλη της αυξημένης παραγωγικότητάς τους σε μεταγενέστερα έτη.

Μια πιο επεξεργασμένη παραλλαγή αυτής της θέσης προβλήθηκε από τον Ricardo και έχει αναβιώσει από τον Hayek. Η θέση αυτή υποστηρίζει ότι οι υψηλότεροι μισθοί που επιβάλλουν τα συνδικάτα ενθαρρύνουν τους εργοδότες να αντικαταστήσουν εργασία με μηχανές. Αυτές οι πρόσθετες μηχανές αυξάνουν το κεφάλαιο ανά εργαζόμενο και ανεβάζουν την οριακή παραγωγικότητα της εργασίας, καλύπτοντας έτσι τους υψηλότερους μισθούς. Η πλάνη εδώ είναι ότι μόνο η αυξημένη αποταμίευση μπορεί να καταστήσει διαθέσιμο περισσότερο κεφάλαιο. Η επένδυση κεφαλαίου περιορίζεται από την αποταμίευση. Οι συνδικαλιστικές αυξήσεις μισθών δεν αυξάνουν τη συνολική διαθέσιμη προσφορά κεφαλαίου. Επομένως, δεν μπορεί να υπάρξει γενική άνοδος της παραγωγικότητας της εργασίας. Αντιθέτως, η δυνητική προσφορά κεφαλαίου μετατοπίζεται —δεν αυξάνεται— από άλλους κλάδους προς εκείνους τους κλάδους με υψηλότερους μισθούς. Και μετατοπίζεται σε κλάδους όπου θα ήταν λιγότερο επικερδής υπό μη συνδικαλισμένες συνθήκες. Το γεγονός ότι ένας τεχνητά επιβεβλημένος υψηλότερος μισθός μετατοπίζει κεφάλαιο προς τον κλάδο δεν δηλώνει οικονομική πρόοδο, αλλά μάλλον μια απόπειρα, ποτέ πλήρως επιτυχή, αντιστάθμισης μιας οικονομικής οπισθοδρόμησης — ενός υψηλότερου κόστους στην παραγωγή του προϊόντος. Συνεπώς, η μετατόπιση είναι «αντιοικονομική».

Μια συγγενής θέση είναι ότι οι υψηλότεροι μισθοί θα παρακινήσουν τους εργοδότες να επινοήσουν νέες τεχνολογικές μεθόδους που καθιστούν την εργασία αποδοτικότερη. Και εδώ, ωστόσο, η προσφορά κεφαλαιουχικών αγαθών περιορίζεται από τις διαθέσιμες αποταμιεύσεις, και ούτως ή άλλως υπάρχει σχεδόν πάντοτε ένα σύνολο τεχνολογικών δυνατοτήτων που περιμένει περισσότερο κεφάλαιο. Επιπλέον, το κέντρισμα του ανταγωνισμού και η επιθυμία του παραγωγού να διατηρήσει και να αυξήσει την πελατεία του αποτελούν επαρκές κίνητρο για την αύξηση της παραγωγικότητας στην επιχείρησή του, χωρίς το πρόσθετο βάρος του συνδικαλισμού.[184]

5. Η θεωρία του μονοπωλιακού ή ατελούς ανταγωνισμού

Α. Η μονοπωλιακά ανταγωνιστική τιμή

Η θεωρία της μονοπωλιακής τιμής έχει σε γενικές γραμμές αντικατασταθεί στη βιβλιογραφία από τις θεωρίες του «μονοπωλιακού» ή «ατελούς» ανταγωνισμού.[185] Έναντι της παλαιότερης θεωρίας, οι τελευταίες έχουν το πλεονέκτημα ότι θεσπίζουν αναγνωρίσιμα κριτήρια για τις κατηγορίες τους — όπως η τελείως ελαστική καμπύλη ζήτησης για τον καθαρό ανταγωνισμό. Δυστυχώς, τα κριτήρια αυτά αποδεικνύονται εντελώς εσφαλμένα.

Κατ' ουσίαν, το κύριο χαρακτηριστικό των θεωριών του ατελούς ανταγωνισμού είναι ότι προβάλλουν ως «ιδεώδες» τους την κατάσταση του «καθαρού ανταγωνισμού» μάλλον παρά του «ανταγωνισμού» ή του «ελεύθερου ανταγωνισμού». Καθαρός ανταγωνισμός ορίζεται εκείνη η κατάσταση στην οποία η καμπύλη ζήτησης για κάθε επιχείρηση της οικονομίας είναι τελείως ελαστική, δηλαδή η καμπύλη ζήτησης όπως παρουσιάζεται στην επιχείρηση είναι εντελώς οριζόντια. Σε αυτή την υποτιθέμενη παρθένα κατάσταση πραγμάτων, καμία επιχείρηση δεν μπορεί, μέσω των ενεργειών της, να ασκήσει απολύτως καμία επίδραση στην τιμή του προϊόντος της. Η τιμή της «ορίζεται» τότε για λογαριασμό της από την αγορά. Οποιαδήποτε ποσότητα κι αν παράγει, μπορεί και θα πωληθεί σε αυτή την κρατούσα τιμή. Γενικώς, αυτή η κατάσταση πραγμάτων, ή άλλως η κατάσταση αυτή χωρίς αβεβαιότητα («τέλειος ανταγωνισμός»), είναι εκείνη που έχει τύχει της πλειονότητας της περίτεχνης ανάλυσης των τελευταίων ετών. Αυτό ισχύει τόσο για εκείνους

που πιστεύουν ότι ο καθαρός ανταγωνισμός αντιπροσωπεύει αρκετά καλά την πραγματική οικονομία, όσο και για τους αντιπάλους τους, που τον θεωρούν απλώς ένα ιδεώδες με το οποίο αντιπαραβάλλουν την πραγματική «μονοπωλιακή» κατάσταση πραγμάτων. Και τα δύο στρατόπεδα όμως συμφωνούν στην ανύψωση του καθαρού ανταγωνισμού σε ιδεώδες σύστημα για τη γενική ευημερία, σε αντιδιαστολή προς διάφορες αόριστες «μονοπωλοειδείς» καταστάσεις που ανακύπτουν όταν υπάρχει απόκλιση από τον καθαρά ανταγωνιστικό κόσμο.

Η θεωρία του καθαρού ανταγωνισμού, ωστόσο, είναι μια εντελώς εσφαλμένη θεωρία. Προβλέπει μια παράλογη κατάσταση πραγμάτων, ποτέ πραγματοποιήσιμη στην πράξη, και καθόλου ειδυλλιακή αν πραγματοποιούνταν. Κατά πρώτον, δεν μπορεί να υπάρξει κάτι όπως επιχείρηση χωρίς επίδραση στην τιμή της. Ο θεωρητικός του μονοπωλιακού ανταγωνισμού αντιπαραβάλλει αυτή την ιδεώδη επιχείρηση προς εκείνες που έχουν κάποια επίδραση στον προσδιορισμό της τιμής και είναι επομένως σε κάποιον βαθμό «μονοπωλιακές». Είναι όμως προφανές ότι η καμπύλη ζήτησης μιας επιχείρησης δεν μπορεί να είναι τελείως ελαστική σε όλο το μήκος της. Σε ορισμένα σημεία πρέπει να κλίνει προς τα κάτω, αφού η αύξηση της προσφοράς θα τείνει να μειώσει την αγοραία τιμή. Στην πραγματικότητα, από την κατασκευή της καμπύλης ζήτησης που αναπτύξαμε συνάγεται σαφώς ότι δεν μπορεί να υπάρξει τμήμα της καμπύλης ζήτησης, όσο μικρό κι αν είναι, που να είναι οριζόντιο, μολονότι μπορούν να υπάρξουν μικρά κατακόρυφα τμήματα. Στη συναθροιστική σύνθεση της καμπύλης ζήτησης της αγοράς, είδαμε ότι για κάθε υποθετική τιμή οι καταναλωτές θα αποφασίσουν να αγοράσουν μια ορισμένη ποσότητα. Αν οι παραγωγοί επιχειρήσουν να πωλήσουν μεγαλύτερη ποσότητα, θα πρέπει να συνάψουν την πώλησή τους σε χαμηλότερη τιμή προκειμένου να προσελκύσουν αυξημένη ζήτηση. Ακόμη και μια πολύ μικρή αύξηση της προσφοράς θα οδηγήσει σε μια, ενδεχομένως επίσης πολύ μικρή, μείωση της τιμής. Η μεμονωμένη επιχείρηση, ανεξαρτήτως του πόσο μικρή είναι, έχει πάντοτε αντιληπτή επίδραση στη συνολική προσφορά. Σε έναν κλάδο μικρών σιτοκαλλιεργειών (το υπονοούμενο υπόδειγμα του «καθαρού ανταγωνισμού»), κάθε μικρή καλλιέργεια συνεισφέρει ένα μέρος της συνολικής προσφοράς, και δεν μπορεί να υπάρξει σύνολο χωρίς τη συνεισφορά κάθε καλλιέργειας. Επομένως, κάθε καλλιέργεια έχει αντιληπτή, έστω και πολύ μικρή, επίδραση. Καμία τελείως ελαστική καμπύλη ζήτησης δεν μπορεί λοιπόν να υποτεθεί ακόμη και σε μια τέτοια περίπτωση. Το σφάλμα της πίστης στην «τέλεια ελαστικότητα» πηγάζει από τη χρήση μαθηματικών εννοιών όπως τα «απειροστά δεύτερης τάξης», με τις οποίες μπορεί να υποτεθεί ότι τα βήματα είναι απείρως αμελητέα. Η οικονομική επιστήμη όμως αναλύει πραγματική ανθρώπινη δράση, και η πραγματική αυτή δράση πρέπει πάντοτε να αφορά διακριτά, αντιληπτά βήματα, και ποτέ «απείρως μικρά» βήματα.

Βεβαίως, η καμπύλη ζήτησης για κάθε μικρή σιτοκαλλιέργεια είναι πιθανό να είναι εξαιρετικά, σχεδόν τελείως, ελαστική. Και όμως το γεγονός ότι δεν είναι «τέλεια» ελαστική καταστρέφει ολόκληρη την έννοια του καθαρού ανταγωνισμού. Διότι σε τι διαφέρει αυτή η κατάσταση, ας πούμε, από την Hershey Chocolate Company, εφόσον η καμπύλη ζήτησης και της τελευταίας επιχείρησης είναι επίσης ελαστική; Άπαξ και παραχωρηθεί ότι όλες οι καμπύλες ζήτησης που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις πρέπει να είναι φθίνουσες, ο θεωρητικός του μονοπωλιακού ανταγωνισμού δεν μπορεί να προβεί σε καμία περαιτέρω αναλυτική διάκριση.

Δεν μπορούμε να συγκρίνουμε ή να ταξινομήσουμε τις καμπύλες με βάση βαθμούς ελαστικότητας, εφόσον δεν υπάρχει τίποτε στην ανάλυση του μονοπωλιακού ανταγωνισμού των Chamberlin–Robinson, ούτε σε οποιοδήποτε άλλο μέρος της πραξεολογίας άλλωστε, που να μας επιτρέπει να το πράξουμε, άπαξ και απορριφθεί η περίπτωση του καθαρού ανταγωνισμού. Διότι η πραξεολογία δεν

μπορεί να θεμελιώσει ποσοτικούς νόμους, μόνο ποιοτικούς. Πράγματι, η μόνη διέξοδος των θεωρητικών του μονοπωλιακού ανταγωνισμού θα ήταν να καταφύγουν στις έννοιες της «ανελαστικής» έναντι της «ελαστικής» καμπύλης ζήτησης, και αυτό θα τους έριχνε ακριβώς πίσω στην παλαιά διχοτομία μεταξύ μονοπωλιακής και ανταγωνιστικής τιμής. Θα έπρεπε να πουν, μαζί με τους παλαιούς θεωρητικούς της μονοπωλιακής τιμής, ότι, εάν η καμπύλη ζήτησης για την επιχείρηση είναι περισσότερο από μοναδιαία ελαστική στο σημείο ισορροπίας, η επιχείρηση θα παραμείνει στην «ανταγωνιστική» τιμή· ότι, εάν η καμπύλη είναι ανελαστική, θα ανέλθει σε θέση μονοπωλιακής τιμής. Αλλά, όπως έχουμε ήδη δει διεξοδικά, η διχοτομία μεταξύ μονοπωλιακής και ανταγωνιστικής τιμής είναι αβάσιμη.

Κατά τους θεωρητικούς του μονοπωλιακού ανταγωνισμού, οι δύο επιδράσεις που υπονομεύουν τη δυνατή ύπαρξη καθαρού ανταγωνισμού είναι η «διαφοροποίηση του προϊόντος» και το «ολιγοπώλιο», δηλαδή ο μικρός αριθμός επιχειρήσεων, όπου η μία επιχείρηση επιδρά στις ενέργειες των άλλων. Όσον αφορά την πρώτη, οι παραγωγοί κατηγορούνται ότι δημιουργούν τεχνητή διαφοροποίηση μεταξύ των προϊόντων στη συνείδηση του κοινού, αποσπώντας έτσι για τον εαυτό τους ένα τμήμα μονοπωλίου. Και ο Chamberlin αρχικά επιχείρησε να διακρίνει «ομάδες» παραγωγών που πωλούν «ελαφρώς» διαφοροποιημένα προϊόντα από τους παλαιού τύπου «κλάδους» επιχειρήσεων που κατασκευάζουν πανομοιότυπα προϊόντα. Καμία από τις δύο απόπειρες δεν έχει καμία εγκυρότητα. Εάν ένας παραγωγός κατασκευάζει προϊόν διαφορετικό από εκείνο άλλου παραγωγού, τότε αποτελεί ο ίδιος έναν μοναδικό «κλάδο»· δεν υπάρχει καμία ορθολογική βάση για οποιαδήποτε ομαδοποίηση ποικίλων παραγωγών, ιδίως όσον αφορά τη συναθροιστική σύνθεση των καμπυλών ζήτησής τους. Περαιτέρω, το καταναλωτικό κοινό αποφασίζει τη διαφοροποίηση των προϊόντων στις κλίμακες αξιών του. Δεν υπάρχει τίποτε το «τεχνητό» στη διαφοροποίηση, και πράγματι η διαφοροποίηση αυτή εξυπηρετεί την εγγύτερη ανταπόκριση στις πολυποίκιλες ανάγκες των καταναλωτών.[186] Είναι σαφές βεβαίως ότι ο Ford έχει μονοπώλιο στην πώληση των αυτοκινήτων Ford· πρόκειται όμως για πλήρες «μονοπώλιο» μάλλον παρά για «μονοπωλιακή» τάση. Επίσης, είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς τι διαφορά μπορεί να προκύψει από τον αριθμό των επιχειρήσεων που παράγουν το ίδιο προϊόν, ιδίως άπαξ και απορρίψουμε τον μύθο του καθαρού ανταγωνισμού και της τέλειας ελαστικότητας. Έχει γίνει πράγματι πολύς λόγος περί στρατηγικών, «πολέμων» κ.λπ. μεταξύ ολιγοπωλητών, αλλά τέτοιες συζητήσεις δεν έχουν ουσία. Είτε οι επιχειρήσεις είναι ανεξάρτητες και επομένως ανταγωνίζονται, είτε ενεργούν από κοινού και επομένως καρτελοποιούνται. Δεν υπάρχει τρίτη εναλλακτική.

Άπαξ και απορριφθεί ο μύθος της τέλειας ελαστικότητας, καθίσταται σαφές ότι ολόκληρη η μακροσκελής συζήτηση περί του αριθμού και του μεγέθους των επιχειρήσεων και των ομάδων και της διαφοροποίησης κ.λπ. καθίσταται άσχετη. Καθίσταται σχετική μόνο για την οικονομική ιστορία, και όχι για την οικονομική ανάλυση.

Θα μπορούσε να αντιταχθεί ότι υπάρχει ένα ουσιαστικό πρόβλημα ολιγοπωλίου: ότι υπό ολιγοπώλιο κάθε επιχείρηση πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις αντιδράσεις των ανταγωνιστριών επιχειρήσεων, ενώ υπό καθαρό ανταγωνισμό ή υπό διαφοροποιημένα προϊόντα χωρίς ολιγοπώλιο, κάθε επιχείρηση μπορεί να λειτουργεί με τη μακάρια βεβαιότητα ότι κανένας ανταγωνιστής δεν θα λάβει υπόψη τις ενέργειές της ούτε θα μεταβάλει αναλόγως τις δικές του. Ο Hiram Jones, ο μικρός σιτοπαραγωγός, μπορεί να χαράξει την πολιτική παραγωγής του χωρίς να αναρωτιέται τι θα κάνει ο Ezra Smith όταν ανακαλύψει ποια είναι η πολιτική του Jones. Ο Ford, αντιθέτως, πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις αντιδράσεις της General Motors, και αντιστρόφως. Πολλοί μάλιστα

συγγραφείς έχουν φθάσει στο σημείο να υποστηρίζουν ότι η οικονομική επιστήμη απλώς δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε αυτές τις καταστάσεις «ολιγοπωλίου», ότι πρόκειται για απροσδιόριστες καταστάσεις όπου «όλα μπορεί να συμβούν». Ορίζουν την καμπύλη ζήτησης των αγοραστών που παρουσιάζεται στην επιχείρηση υποθέτοντας ότι δεν υπάρχει αντίδραση από τις ανταγωνίστριες επιχειρήσεις. Έπειτα, εφόσον υπάρχουν «λίγες επιχειρήσεις» και κάθε επιχείρηση λαμβάνει υπόψη τις αντιδράσεις των άλλων, προχωρούν στο συμπέρασμα ότι στον πραγματικό κόσμο όλα είναι χάος, ακατανόητο για την οικονομική ανάλυση.

Οι υποτιθέμενες αυτές δυσκολίες είναι ανύπαρκτες. Δεν υπάρχει λόγος για τον οποίο η καμπύλη ζήτησης που αντιμετωπίζει μια επιχείρηση να μην μπορεί να περιλαμβάνει τις αναμενόμενες αντιδράσεις άλλων επιχειρήσεων.[187] Η καμπύλη ζήτησης μιας επιχείρησης είναι το σύνολο των προσδοκιών της, σε κάθε δεδομένη στιγμή, για το πόσες μονάδες του προϊόντος της θα αγοράσουν οι καταναλωτές σε μια εναλλακτική σειρά τιμών. Αυτό που ενδιαφέρει τον παραγωγό είναι το υποθετικό σύνολο καταναλωτικών ζητήσεων σε κάθε τιμή. Δεν τον ενδιαφέρει ποια θα είναι η καταναλωτική ζήτηση σε διάφορα σύνολα ανύπαρκτων καταστάσεων. Οι προσδοκίες του θα βασίζονται στην κρίση του για το τι θα συνέβαινε πράγματι εάν χρέωνε διάφορες εναλλακτικές τιμές. Εάν οι αντίπαλοί του αντιδράσουν με ορισμένο τρόπο στο να χρεώσει υψηλότερη ή χαμηλότερη τιμή, τότε είναι υπόθεση κάθε επιχείρησης να προβλέψει και να λάβει υπόψη την αντίδραση αυτή στον βαθμό που θα επηρεάσει τη ζήτηση των αγοραστών για το συγκεκριμένο προϊόν της. Θα είχε μικρή λογική να αγνοεί τέτοιες αντιδράσεις εάν ήταν σχετικές με τη ζήτηση του προϊόντος της, ή να τις περιλαμβάνει εάν δεν ήταν. Η εκτιμώμενη καμπύλη ζήτησης μιας επιχείρησης περιλαμβάνει, επομένως, ήδη οποιεσδήποτε αναμενόμενες αντιδράσεις των αντιπάλων.

Η σχετική θεώρηση δεν είναι ο μικρός αριθμός των επιχειρήσεων ούτε η κατάσταση εχθρότητας ή φιλίας που επικρατεί μεταξύ τους. Όσοι συγγραφείς πραγματεύονται το ολιγοπώλιο με όρους εφαρμόσιμους σε παιχνίδια πόκερ ή σε στρατιωτικό πόλεμο βρίσκονται σε πλήρη πλάνη. Η θεμελιώδης υπόθεση της παραγωγής είναι η εξυπηρέτηση των καταναλωτών για χρηματικό κέρδος, και όχι κάποιου είδους «παιχνίδι» ή «πόλεμος» ή οποιαδήποτε άλλη μορφή πάλης μεταξύ παραγωγών. Στο «ολιγοπώλιο», όπου αρκετές επιχειρήσεις παράγουν πανομοιότυπο προϊόν, δεν μπορεί να διατηρηθεί καμία κατάσταση στην οποία η μία επιχείρηση χρεώνει υψηλότερη τιμή από την άλλη, αφού υπάρχει πάντοτε τάση προς τη διαμόρφωση ενιαίας τιμής για κάθε ενιαίο προϊόν. Οποτεδήποτε η επιχείρηση Α επιχειρεί να πωλήσει το προϊόν της υψηλότερα ή χαμηλότερα από την προηγουμένως κρατούσα αγοραία τιμή, επιχειρεί να «ανακαλύψει την αγορά», να διαπιστώσει ποια είναι η τιμή ισορροπίας της αγοράς, σύμφωνα με την παρούσα κατάσταση της καταναλωτικής ζήτησης. Εάν, σε μια ορισμένη τιμή του προϊόντος, η καταναλωτική ζήτηση υπερβαίνει την προσφορά, οι επιχειρήσεις θα τείνουν να ανεβάσουν την τιμή, και αντιστρόφως εάν το παραχθέν απόθεμα δεν πωλείται. Σε αυτή τη γνώριμη πορεία προς την ισορροπία, όλο το απόθεμα που οι επιχειρήσεις επιθυμούν να πωλήσουν «καθαρίζει την αγορά» στην υψηλότερη δυνατή τιμή. Τα παζαρέματα και οι αυξομειώσεις τιμών που λαμβάνουν χώρα στους «ολιγοπωλιακούς» κλάδους δεν αποτελούν κάποια μυστηριώδη μορφή πολέμου, αλλά την ορατή διαδικασία της απόπειρας εξεύρεσης της αγοραίας ισορροπίας — εκείνης της τιμής στην οποία η προσφερόμενη και η ζητούμενη ποσότητα θα είναι ίσες. Η ίδια άλλωστε διαδικασία λαμβάνει χώρα σε κάθε αγορά, όπως στις «μη ολιγοπωλιακές» αγορές σίτου ή φραουλών. Στις τελευταίες αγορές η διαδικασία φαίνεται στον παρατηρητή πιο «απρόσωπη», επειδή οι ενέργειες οποιουδήποτε μεμονωμένου ατόμου ή επιχείρησης δεν είναι τόσο σημαντικές ή τόσο εντυπωσιακά ορατές όσο στους πιο

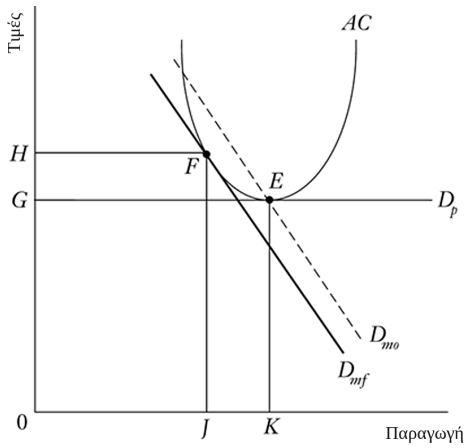
«ολιγοπωλιακούς» κλάδους. Η διαδικασία όμως είναι κατ' ουσίαν η ίδια, και δεν πρέπει να οδηγηθούμε σε διαφορετική σκέψη από μεταφορές συχνά άστοχες όπως οι «αυτόματοι μηχανισμοί της αγοράς» ή οι «άψυχες, απρόσωπες δυνάμεις της αγοράς». Κάθε δράση στην αγορά είναι κατ' ανάγκην προσωπική· τα μηχανήματα μπορεί να κινούνται, δεν δρουν όμως σκόπιμα. Και σε καταστάσεις ολιγοπωλίου, οι αντιζηλίες, τα αισθήματα ενός παραγωγού προς τους ανταγωνιστές του, μπορεί να είναι ιστορικά δραματικά, είναι όμως ασήμαντα για την οικονομική ανάλυση.

Σε όσους ακόμη δελεάζονται να θέσουν ως κριτήριο της ανταγωνιστικής αρετής τον αριθμό των παραγωγών σε οποιοδήποτε πεδίο, θα μπορούσαμε να θέσουμε το εξής ερώτημα (παραμερίζοντας το πρόβλημα της απόδειξης της ομοιογένειας): Πώς μπορεί η αγορά να δημιουργήσει επαρκή αριθμό; Εάν ο Crusoe ανταλλάσσει ψάρια με την ξυλεία του Friday στο ερημονήσι τους, ωφελούνται και οι δύο, ή είναι «αμφίπλευροι μονοπωλητές» που εκμεταλλεύονται ο ένας τον άλλον και χρεώνουν ο ένας στον άλλον μονοπωλιακές τιμές; Αλλά εάν το κράτος δεν δικαιούται να επέμβει για να συλλάβει τον Crusoe και/ή τον Friday, πώς μπορεί να δικαιούται να εξαναγκάσει με καταναγκασμό μια αγορά όπου υπάρχουν προφανώς πολύ περισσότεροι ανταγωνιστές;

Καταληκτικά, η οικονομική ανάλυση δεν καταφέρνει να θεμελιώσει κανένα κριτήριο για τη διάκριση οποιωνδήποτε στοιχείων της τιμής της ελεύθερης αγοράς για ένα προϊόν. Ζητήματα όπως ο αριθμός των επιχειρήσεων σε έναν κλάδο, τα μεγέθη των επιχειρήσεων, ο τύπος προϊόντος που κατασκευάζει κάθε επιχείρηση, οι προσωπικότητες ή τα κίνητρα των επιχειρηματιών, η τοποθεσία των μονάδων παραγωγής κ.λπ. προσδιορίζονται εξ ολοκλήρου από τις συγκεκριμένες συνθήκες και τα δεδομένα της εκάστοτε περίπτωσης. Η οικονομική ανάλυση δεν έχει τίποτε να πει γι' αυτά.[188]

Β. Το παράδοξο της πλεονάζουσας δυναμικότητας

Ίσως το σημαντικότερο συμπέρασμα της θεωρίας του μονοπωλιακού ή ατελούς ανταγωνισμού είναι ότι ο πραγματικός κόσμος του μονοπωλιακού ανταγωνισμού (όπου η καμπύλη ζήτησης για κάθε επιχείρηση είναι κατ' ανάγκην φθίνουσα) είναι κατώτερος από τον ιδεώδη κόσμο του καθαρού ανταγωνισμού (όπου καμία επιχείρηση δεν μπορεί να επηρεάσει την τιμή της). Το συμπέρασμα αυτό διατυπώθηκε απλά και αποτελεσματικά μέσω της σύγκρισης δύο καταστάσεων τελικής ισορροπίας: υπό συνθήκες καθαρού και μονοπωλιακού ανταγωνισμού (Σχήμα 70).

ΣΧΗΜΑ 70. ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΕΛΙΚΗΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ ΥΠΟ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΑΘΑΡΟΥ ΚΑΙ ΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

Το AC είναι η καμπύλη μέσου συνολικού κόστους μιας επιχείρησης — οι εναλλακτικές χρηματικές δαπάνες της ανά μονάδα — με την παραγωγή στον οριζόντιο άξονα και τις τιμές (συμπεριλαμβανομένων των κοστών) στον κατακόρυφο άξονα. Η μόνη παραδοχή που χρειαζόμαστε για τη χάραξη της καμπύλης μέσου κόστους είναι ότι, για οποιαδήποτε μονάδα παραγωγής σε οποιονδήποτε κλάδο, θα υπάρχει κάποιο άριστο σημείο παραγωγής, δηλαδή κάποιο επίπεδο παραγωγής στο οποίο το μέσο κόστος ανά μονάδα είναι ελάχιστο. Όλα τα επίπεδα παραγωγής χαμηλότερα ή υψηλότερα από το άριστο έχουν υψηλότερο μέσο κόστος. Στον καθαρό ανταγωνισμό, όπου η καμπύλη ζήτησης για οποιαδήποτε επιχείρηση είναι τελείως ελαστική, Dp, κάθε επιχείρηση θα προσαρμοστεί τελικά έτσι ώστε η καμπύλη AC να εφάπτεται της Dp σε ισορροπία· στην περίπτωση αυτή, στο σημείο E. Διότι, εάν το μέσο έσοδο (τιμή) είναι μεγαλύτερο από το μέσο κόστος, ο ανταγωνισμός θα προσελκύσει άλλες επιχειρήσεις, ώσπου οι καμπύλες να εφάπτονται· εάν η καμπύλη κόστους είναι ανεπανόρθωτα υψηλότερη από τη ζήτηση, η επιχείρηση θα κλείσει. Η εφαπτομένη είναι στο σημείο E, η τιμή στο 0G, και η παραγωγή στο 0K. Όπως σε κάθε ορισμό της τελικής ισορροπίας, τα συνολικά κόστη ισούνται με τα συνολικά έσοδα για κάθε επιχείρηση, και τα κέρδη είναι μηδενικά.

Ας αντιπαραβάλουμε τώρα αυτή την εικόνα με εκείνη του μονοπωλιακού ανταγωνισμού. Εφόσον η καμπύλη ζήτησης (Dmf) κλίνει τώρα προς τα κάτω δεξιά, πρέπει, δεδομένης της ίδιας καμπύλης AC, να εφάπτεται σε κάποιο σημείο (F), όπου η τιμή είναι υψηλότερη (JF) και η παραγωγή χαμηλότερη (0J) από ό,τι υπό καθαρό ανταγωνισμό. Εν ολίγοις, ο μονοπωλιακός ανταγωνισμός αποδίδει υψηλότερες τιμές και μικρότερη παραγωγή — δηλαδή χαμηλότερο βιοτικό επίπεδο — από ό,τι ο καθαρός ανταγωνισμός. Περαιτέρω, η παραγωγή δεν θα λάβει χώρα στο σημείο του ελάχιστου μέσου κόστους — σαφώς κοινωνικό «άριστο» — και κάθε μονάδα παραγωγής θα παράγει σε χαμηλότερο από το άριστο επίπεδο, δηλαδή θα έχει «πλεονάζουσα δυναμικότητα». Αυτή ήταν η υπόθεση «ευημερίας» των θεωρητικών του μονοπωλιακού ανταγωνισμού.

Μέσω μιας διαδικασίας αναθεώρησης τα τελευταία χρόνια, εν μέρει από τους ίδιους τους εισηγητές του δόγματος, η θεωρία αυτή έχει καταστεί κατ' ουσίαν διάτρητη πέραν πάσης αποκαταστάσεως. Όπως είδαμε, ο Chamberlin και άλλοι έδειξαν ότι η ανάλυση αυτή δεν εφαρμόζεται εάν λάβουμε ως αγαθό προς ικανοποίηση την επιθυμία των καταναλωτών για ποικιλία.[189] Πολλές άλλες αποτελεσματικές και εύστοχες επιθέσεις έχουν εξαπολυθεί από διαφορετικές κατευθύνσεις. Ένα βασικό επιχείρημα είναι ότι οι καταστάσεις του καθαρού και του μονοπωλιακού ανταγωνισμού δεν μπορούν να συγκριθούν, διότι οι καμπύλες AC δεν θα ήταν στην πραγματικότητα οι ίδιες. Ο Chamberlin έχει επιδοθεί στον αναθεωρητισμό του και σε αυτόν τον τομέα, δηλώνοντας ότι οι συγκρίσεις είναι εντελώς αθέμιτες, ότι το να εφαρμόσει κανείς την έννοια του καθαρού ανταγωνισμού στις υφιστάμενες επιχειρήσεις θα σήμαινε, για παράδειγμα, να υποθέσει έναν πολύ μεγάλο αριθμό όμοιων επιχειρήσεων που παράγουν το πανομοιότυπο προϊόν. Εάν αυτό γινόταν, ας πούμε, με τη General Motors, θα σήμαινε ότι είτε η GM πρέπει εννοιολογικά να διαιρεθεί σε πολυάριθμα θραύσματα, είτε ότι πρέπει να πολλαπλασιαστεί. Εάν διαιρεθεί, τότε τα κόστη ανά μονάδα θα ήταν αναμφιβόλως υψηλότερα, και τότε η «ανταγωνιστική επιχείρηση» θα υφίστατο υψηλότερα κόστη και θα έπρεπε να επιβιώσει με υψηλότερες τιμές. Αυτό θα έβλαπτε σαφώς τους καταναλωτές και το βιοτικό επίπεδο· έτσι, ο Chamberlin ακολουθεί την κριτική του Schumpeter ότι η «μονοπωλιακή» επιχείρηση μπορεί κάλλιστα να έχει, και πιθανώς θα έχει, χαμηλότερα κόστη από το «καθαρά ανταγωνιστικό» αντίστοιχό της. Εάν, αντιθέτως, συλλάβουμε τον πολλαπλασιασμό

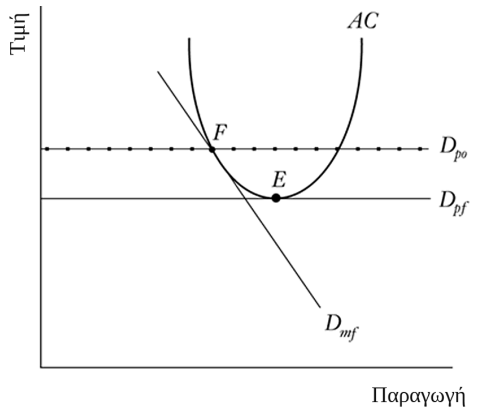
ενός πολύ μεγάλου αριθμού εταιρειών General Motors στο υφιστάμενο μέγεθος, δεν μπορούμε σε καμία περίπτωση να τον συσχετίσουμε με τον σημερινό κόσμο, και ολόκληρη η σύγκριση καθίσταται παράλογη.[190]

Επιπλέον, ο Schumpeter έχει τονίσει την υπεροχή της «μονοπωλιακής» επιχείρησης στην καινοτομία και την πρόοδο, και ο Clark έχει δείξει την ανεφαρμοσιμότητα, με ποικίλους τρόπους, αυτής της στατικής θεωρίας στον δυναμικό πραγματικό κόσμο. Έχει προσφάτως δείξει την εσφαλμένη ασυμμετρία του επιχειρήματός της ως προς την τιμή και την ποιότητα. Οι Hayek και Lachmann έχουν επίσης επισημάνει τη διαστρέβλωση της δυναμικής πραγματικότητας, όπως έχουμε υποδείξει ανωτέρω.[191]

Μια δεύτερη μείζων γραμμή επίθεσης έχει δείξει ότι οι συγκρίσεις είναι πολύ λιγότερο σημαντικές απ' όσο φαίνονται από τα συμβατικά διαγράμματα, διότι οι καμπύλες κόστους είναι εμπειρικά πολύ πιο επίπεδες απ' όσο εμφανίζονται στα εγχειρίδια. Ο Clark έχει τονίσει ότι οι επιχειρήσεις συναλλάσσονται με μακροχρόνιες θεωρήσεις, και ότι οι μακροχρόνιες καμπύλες κόστους και ζήτησης είναι και οι δύο πιο ελαστικές από τις βραχυχρόνιες· άρα οι διαφορές μεταξύ των σημείων E και F θα είναι αμελητέες και ενδέχεται να μην υπάρχουν καθόλου. Ο Clark και άλλοι έχουν τονίσει τη ζωτική σημασία του δυνητικού ανταγωνισμού για κάθε επίδοξο θεριστή μονοπωλιακής τιμής, από επιχειρήσεις τόσο εντός όσο και εκτός του κλάδου, καθώς και τον ανταγωνισμό των υποκατάστατων μεταξύ κλάδων. Ένα περαιτέρω επιχείρημα ήταν ότι οι καμπύλες κόστους, εμπειρικά, είναι επίπεδες εντός του σχετικού εύρους, ακόμη και αν παραμερίσουμε το πρόβλημα της μακράς έναντι της βραχείας περιόδου.[192]

Όλα αυτά τα επιχειρήματα, προστιθέμενα στην ανάλυση που δώσαμε ανωτέρω, έχουν καταρρίψει αποτελεσματικά τη θεωρία του μονοπωλιακού ανταγωνισμού, και όμως απομένουν ακόμη να ειπωθούν περισσότερα. Υπάρχει κάτι πολύ παράδοξο στην όλη κατασκευή, ακόμη και με τους όρους της ίδιας, ανεξαρτήτως της εσφαλμένης προσέγγισης της «καμπύλης κόστους», και πρακτικά κανείς δεν έχει επισημάνει αυτά τα άλλα βαρέα ελαττώματα της θεωρίας. Σε μια οικονομία που είναι σχεδόν εξ ολοκλήρου «μονοπωλιακά ανταγωνιστική», πώς μπορεί κάθε επιχείρηση να παράγει πολύ λίγο και να χρεώνει πολύ ακριβά; Τι συμβαίνει με τους πλεονάζοντες συντελεστές; Τι κάνουν; Η παράλειψη να τεθεί αυτό το ερώτημα πηγάζει από τη σύγχρονη παραμέληση της αυστριακής γενικής ανάλυσης και από την υπέρμετρη εστίαση σε μια μεμονωμένη επιχείρηση ή κλάδο.[193] Οι πλεονάζοντες συντελεστές πρέπει να πάνε κάπου, και στην περίπτωση αυτή δεν πρέπει να πάνε σε άλλες μονοπωλιακά ανταγωνιστικές επιχειρήσεις; Οπότε η θέση καταρρέει ως αυτοαντιφατική. Οι υποστηρικτές όμως έχουν προετοιμάσει μια διέξοδο. Λαμβάνουν πρώτα την περίπτωση του καθαρού ανταγωνισμού, με ισορροπία στο σημείο E. Έπειτα υποθέτουν μια αιφνίδια μετάβαση σε συνθήκες μονοπωλιακού ανταγωνισμού, με την καμπύλη ζήτησης για την επιχείρηση να κλίνει τώρα προς τα κάτω. Η καμπύλη ζήτησης μετατοπίζεται τώρα από Dp σε Dmo. Τότε η επιχείρηση περιορίζει την παραγωγή και ανεβάζει αναλόγως την τιμή της, αποκομίζει κέρδη, προσελκύει νέες επιχειρήσεις που εισέρχονται στον κλάδο, ο νέος ανταγωνισμός μειώνει την παραγωγή που μπορεί να πωλήσει κάθε επιχείρηση, και η καμπύλη ζήτησης μετατοπίζεται προς τα κάτω και αριστερά ώσπου να εφάπτεται της καμπύλης AC στο σημείο F. Συνεπώς, λένε οι θεωρητικοί του μονοπωλιακού ανταγωνισμού, ο μονοπωλιακός ανταγωνισμός δεν υποφέρει μόνο από πολύ μικρή παραγωγή σε κάθε επιχείρηση και από υπερβολικά κόστη και τιμές· υποφέρει επίσης από υπερβολικά πολλές επιχειρήσεις σε κάθε κλάδο. Ιδού τι συνέβη με τους πλεονάζοντες συντελεστές: παγιδεύτηκαν σε υπερβολικά πολλές μη οικονομικές επιχειρήσεις.

Αυτό φαίνεται εύλογο, ώσπου να συνειδητοποιήσουμε ότι ολόκληρο το παράδειγμα έχει κατασκευαστεί ως τέχνασμα. Εάν απομονώσουμε μια επιχείρηση ή έναν κλάδο, όπως κάνει το παράδειγμα, μπορούμε κάλλιστα να ξεκινήσουμε από μια θέση μονοπωλιακού ανταγωνισμού, στο σημείο F, και έπειτα να μεταβούμε αιφνιδίως σε συνθήκες καθαρού ανταγωνισμού. Πρόκειται ασφαλώς για εξίσου θεμιτή, ή μάλλον αθέμιτη, βάση σύγκρισης. Τι συμβαίνει τότε; Όπως βλέπουμε στο Σχήμα 71, η καμπύλη ζήτησης για κάθε επιχείρηση μετατοπίζεται τώρα από Dmf σε Dpo. Θα είναι τώρα επικερδές για κάθε επιχείρηση να επεκτείνει την παραγωγή της, και θα πραγματοποιήσει τότε κέρδη. Νέες επιχειρήσεις θα προσελκυστούν τότε στον κλάδο, και η καμπύλη ζήτησης θα πέσει κατακόρυφα, ώσπου να φθάσει και πάλι σε εφαπτομένη με την καμπύλη AC στο σημείο E. «Αποδεικνύουμε» τώρα ότι υπάρχουν περισσότερες επιχειρήσεις σε έναν κλάδο υπό καθαρό απ' ό,τι υπό μονοπωλιακό ανταγωνισμό;[194] Το θεμελιώδες σφάλμα εδώ είναι η αποτυχία να αντιληφθούμε ότι, υπό τις συνθήκες που θέτουν οι παραδοχές, κάθε μεταβολή που ανοίγει δρόμο σε κέρδη θα φέρει νέες επιχειρήσεις σε έναν κλάδο. Και όμως οι θεωρητικοί υποτίθεται ότι συγκρίνουν δύο διαφορετικές στατικές ισορροπίες, του καθαρού και του μονοπωλιακού ανταγωνισμού, και όχι ότι συζητούν πορείες από τη μία στην άλλη. Έτσι, οι θεωρητικοί του μονοπωλιακού ανταγωνισμού δεν έχουν σε καμία περίπτωση λύσει το πρόβλημά τους των πλεοναζόντων συντελεστών.

ΣΧΗΜΑ 71. ΣΥΝΕΠΕΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΟ ΣΤΟΝ ΚΑΘΑΡΟ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟ

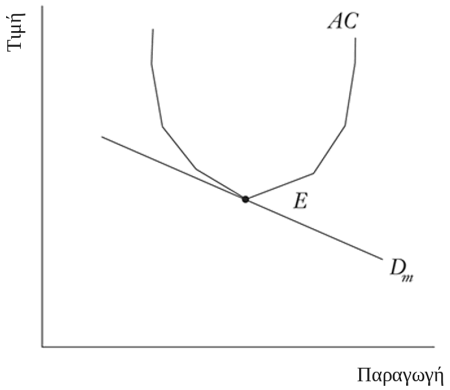
Πέραν όμως αυτού του σημείου, υπάρχουν περισσότερες δυσκολίες στη θεωρία, και ο Sir Roy Harrod, ο ίδιος ένας από τους εισηγητές της, είναι ο μόνος που έχει συλλάβει την ουσία της εναπομένουσας κεντρικής δυσκολίας. Όπως λέει ο Harrod:

> *Εάν ο επιχειρηματίας προβλέπει την πορεία των γεγονότων, η οποία εν ευθέτω χρόνω θα περιορίσει την επικερδή παραγωγή του σε x - y μονάδες, γιατί να μη σχεδιάσει να έχει μονάδα παραγωγής που θα παράγει τις x - y μονάδες με το χαμηλότερο δυνατό κόστος, αντί να φορτώνεται πλεονάζουσα δυναμικότητα; Το να σχεδιάζει μονάδα παραγωγής για x μονάδες, ενώ γνωρίζει ότι θα είναι δυνατόν να διατηρήσει παραγωγή μόνο x - y μονάδων, σημαίνει οπωσδήποτε ότι πάσχει από σχιζοφρένεια.*

Και όμως, διαπιστώνει απορημένος ο Harrod, το «παραδεδεγμένο δόγμα» θεωρεί προφανώς «αδύνατον να είναι κανείς επιχειρηματίας χωρίς να πάσχει από σχιζοφρένεια!»[195] Εν ολίγοις, η θεωρία υποθέτει ότι μακροπρόθεσμα μια επιχείρηση που θα πρέπει να παράγει στο F θα κατασκευάσει εντούτοις μονάδα παραγωγής με ελάχιστα κόστη στο σημείο E. Εδώ πρόκειται σαφώς για κατάφωρη αντίφαση προς την πραγματικότητα. Πού βρίσκεται το σφάλμα; Η απάντηση του

ίδιου του Harrod είναι μια εξαίρετη και πρωτότυπη πραγμάτευση της διαφοράς μεταξύ μακροχρόνιων και βραχυχρόνιων καμπυλών ζήτησης, με τον «μακροχρόνιο» να αποτελεί πάντοτε παράγοντα του επιχειρηματικού σχεδιασμού, δεν απαντά όμως επακριβώς στο ερώτημα αυτό.

Το παράδοξο γίνεται «ολοένα πιο παράξενο» όταν αντιληφθούμε πλήρως ότι τα πάντα κρέμονται από μια μαθηματική λεπτολογία. Ο λόγος για τον οποίο μια επιχείρηση δεν μπορεί ποτέ να παράγει σε άριστο σημείο κόστους είναι ότι (α) πρέπει να παράγει σε εφαπτομένη των καμπυλών ζήτησης και μέσου κόστους σε ισορροπία, και (β) εάν η καμπύλη ζήτησης είναι φθίνουσα, έπεται ότι μπορεί να εφάπτεται σε καμπύλη κόστους σχήματος U μόνο σε κάποιο σημείο υψηλότερο από τον πυθμένα και προς τα αριστερά του. Δύο θεωρήσεις μπορούμε τώρα να προσθέσουμε. Πρώτον, δεν υπάρχει λόγος για τον οποίο η «καμπύλη» κόστους θα έπρεπε στην πραγματικότητα να είναι καμπύλη. Σε παλαιότερες εποχές, οι καμπύλες ζήτησης των εγχειριδίων ήταν καμπύλες, και σήμερα είναι συχνά ευθείες γραμμές· υπάρχει ακόμη περισσότερος λόγος να πιστεύεται ότι οι καμπύλες κόστους είναι σειρά γωνιακών γραμμών. Είναι βεβαίως (α) πιο πρόσφορο για τα διαγράμματα και (β) ουσιώδες για τη μαθηματική αναπαράσταση να υπάρχουν συνεχείς καμπύλες, αλλά δεν πρέπει ποτέ να επιτρέψουμε να παραποιηθεί η πραγματικότητα προκειμένου να προσαρμοστεί στις λεπτολογίες των μαθηματικών. Στην πραγματικότητα, η παραγωγή είναι σειρά διακριτών εναλλακτικών, όπως κάθε ανθρώπινη δράση είναι διακριτή, και δεν μπορεί να είναι ομαλά συνεχής, δηλαδή να κινείται με απείρως μικρά βήματα από το ένα επίπεδο παραγωγής στο άλλο. Άπαξ όμως και αναγνωρίσουμε τη διακριτή, γωνιακή φύση της καμπύλης κόστους, το «πρόβλημα» της πλεονάζουσας δυναμικότητας εξαφανίζεται αμέσως (Σχήμα 72). Έτσι, η φθίνουσα καμπύλη ζήτησης της «μονοπωλιακής» επιχείρησης, Dm, μπορεί τώρα να «εφάπτεται» της καμπύλης AC στο E, το σημείο ελάχιστου κόστους, και θα εφάπτεται εκεί στην τελική ισορροπία.

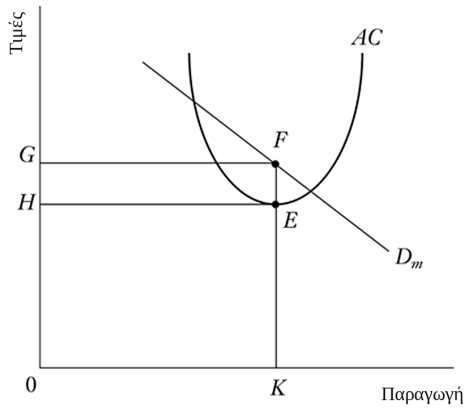

ΣΧΗΜΑ 72. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ
ΣΕ ΣΗΜΕΙΟ ΕΛΑΧΙΣΤΟΥ ΚΟΣΤΟΥΣ

Υπάρχει και άλλος τρόπος να εξαφανιστεί αυτό το ψευδοπρόβλημα, και αυτός είναι να θέσουμε υπό αμφισβήτηση ολόκληρη την παραδοχή της εφαπτομένης. Η εφαπτομένη του μέσου κόστους και της ζήτησης σε ισορροπία φαινόταν να συνάγεται από την ιδιότητα της ισορροπίας: ότι τα συνολικά κόστη και τα συνολικά έσοδα της επιχείρησης θα είναι ίσα, αφού τα κέρδη όπως και οι ζημίες θα είναι μηδενικά. Ένα όμως κρίσιμο ερώτημα έχει είτε παραβλεφθεί είτε αντιμετωπιστεί εσφαλμένα. Γιατί άλλωστε να παράγει οτιδήποτε η επιχείρηση, εάν δεν κερδίζει τίποτε από αυτό; Θα κερδίσει όμως κάτι, σε ισορροπία, και αυτό θα είναι απόδοση τόκου. Η σύγχρονη ορθοδοξία έχει περιπέσει σε

αυτό το σφάλμα για έναν λόγο: διότι δεν αντιλαμβάνεται ότι οι επιχειρηματίες είναι και καπιταλιστές και ότι, ακόμη κι αν σε μια ERE η αυστηρώς επιχειρηματική λειτουργία δεν θα ήταν πλέον αναγκαία, η λειτουργία της προκαταβολής κεφαλαίου θα ήταν και πάλι απολύτως αναγκαία.

Η σύγχρονη θεωρία τείνει επίσης να θεωρεί την απόδοση τόκου ως κόστος για την επιχείρηση. Φυσικά, εάν αυτό γίνει, τότε η παρουσία του τόκου δεν μεταβάλλει τα πράγματα. Αλλά (και εδώ παραπέμπουμε τον αναγνώστη στα προηγούμενα κεφάλαια) ο τόκος δεν είναι κόστος για την επιχείρηση· είναι έσοδο της επιχείρησης. Η αντίθετη πεποίθηση στηρίζεται σε μια επιφανειακή συγκέντρωση στον τόκο δανείων και σε μια αδικαιολόγητη διάκριση μεταξύ επιχειρηματιών και καπιταλιστών. Στην πραγματικότητα, τα δάνεια είναι ασήμαντα και αποτελούν απλώς άλλη μια νομική μορφή της επένδυσης του επιχειρηματία-καπιταλιστή. Εν ολίγοις, στην ERE η επιχείρηση αποκομίζει μια «φυσική» απόδοση τόκου, υπαγορευόμενη από την κοινωνική χρονική προτίμηση. Ως εκ τούτου, το Σχήμα 72 πρέπει να τροποποιηθεί ώστε να μοιάζει με το διάγραμμα του Σχήματος 73 (παραμερίζοντας το πρόβλημα των καμπυλών έναντι των γωνιών). Η επιχείρηση θα παράγει 0K, το άριστο επίπεδο παραγωγής της, με ελάχιστο μέσο κόστος, KE. Η καμπύλη ζήτησης και η καμπύλη κόστους της δεν θα εφάπτονται μεταξύ τους, αλλά θα αφήνουν χώρο για απόδοση τόκου ισορροπίας, που αντιπροσωπεύεται από την περιοχή EFGH. (Ούτε, όπως μπορεί κάποιος να αντιτείνει, θα είναι η τιμή υψηλότερη σε αυτή τη διορθωμένη εκδοχή του μονοπωλιακού ανταγωνισμού· διότι η καμπύλη AC αυτή είναι χαμηλότερη σε όλο το μήκος της από τις προηγούμενες, οι οποίες περιελάμβαναν την απόδοση τόκου στα κόστη. Εάν δεν περιελάμβαναν τον τόκο, και αντ' αυτού υποτίθετο ότι ο τόκος θα ήταν μηδενικός στην ERE, τότε έσφαλαν, όπως επισημάναμε ανωτέρω.)[196] Και έτσι το παράδοξο της θεωρίας του μονοπωλιακού ανταγωνισμού ενταφιάζεται τελικά και πλήρως.[197]

ΣΧΗΜΑ 73. Ο ΤΟΚΟΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ ΩΣ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ

Γ. Ο Chamberlin και το κόστος πώλησης

Μία από τις σημαντικότερες συμβολές του καθηγητή Chamberlin φέρεται να ήταν η αυστηρή διάκριση που έκανε μεταξύ «κόστους πώλησης» και «κόστους παραγωγής».[198] Τα «κόστη παραγωγής» υποτίθεται ότι είναι οι θεμιτές δαπάνες που απαιτούνται για την αύξηση της προσφοράς προκειμένου να ικανοποιηθούν δεδομένοι πίνακες καταναλωτικής ζήτησης. Τα «κόστη πώλησης», από την άλλη πλευρά, υποτίθεται ότι κατευθύνονται προς την επίδραση επί των καταναλωτών και την αύξηση των πινάκων ζήτησής τους για το προϊόν της επιχείρησης.

Η διάκριση αυτή είναι εντελώς ψευδής.[199] Γιατί ένας επιχειρηματίας επενδύει χρήματα και αναλαμβάνει οποιαδήποτε κόστη; Για να προσφέρει μια προσδοκώμενη ζήτηση για το προϊόν του. Κάθε φορά που βελτιώνει το προϊόν του, ελπίζει ότι οι καταναλωτές θα ανταποκριθούν αυξάνοντας τις ζητήσεις τους. Στην πραγματικότητα, όλα τα κόστη που δαπανώνται σε πρώτες ύλες αναλαμβάνονται σε μια απόπειρα αύξησης της καταναλωτικής ζήτησης πέραν εκείνης που θα υπήρχε ελλείψει των κοστών αυτών. Επομένως, κάθε κόστος παραγωγής είναι και «κόστος πώλησης».

Αντιστρόφως, τα κόστη πώλησης δεν είναι η καθαρή σπατάλη ή μάλιστα η τυραννία που συνήθως υποθέτουν οι θεωρητικοί του μονοπωλιακού ανταγωνισμού. Οι διάφορες δαπάνες που χαρακτηρίζονται «κόστη πώλησης» επιτελούν ορισμένες υπηρεσίες προς το κοινό. Κατ' ουσίαν, παρέχουν πληροφόρηση στο κοινό σχετικά με τα αγαθά του πωλητή. Ζούμε σε έναν κόσμο όπου δεν μπορεί να υπάρξει «τέλεια γνώση» των προϊόντων από κανέναν — ιδίως από τους καταναλωτές, οι οποίοι βρίσκονται αντιμέτωποι με μια μυριάδα διαθέσιμων προϊόντων. Τα κόστη πώλησης είναι επομένως σημαντικά για την παροχή πληροφόρησης σχετικά με το προϊόν καθώς και σχετικά με την επιχείρηση. Σε ορισμένες περιπτώσεις, λόγου χάριν στις προθήκες, το «κόστος πώλησης» βελτιώνει το ίδιο άμεσα την ποιότητα του προϊόντος στη συνείδηση του καταναλωτή. Πρέπει πάντοτε να θυμόμαστε ότι ο καταναλωτής δεν αγοράζει απλώς ένα φυσικό προϊόν· μπορεί επίσης να αγοράζει «ατμόσφαιρα», γόητρο, εξυπηρέτηση κ.λπ., τα οποία όλα έχουν απτή πραγματικότητα γι' αυτόν και αξιολογούνται αναλόγως.[200]

Η άποψη ότι το κόστος πώλησης είναι κατά κάποιον τρόπο τεχνούργημα του «μονοπωλιακού ανταγωνισμού» πηγάζει μόνο από τις ιδιόμορφες παραδοχές του «καθαρού ανταγωνισμού». Στον «ιδεώδη» κόσμο του καθαρού ανταγωνισμού, θυμόμαστε, η ζήτηση κάθε επιχείρησης της δίδεται ως απείρως ελαστική, ώστε να μπορεί να πωλήσει ό,τι θέλει στην κρατούσα τιμή. Φυσικά, σε μια τέτοια κατάσταση δεν είναι αναγκαία κανένα κόστος πώλησης, διότι η αγορά για ένα προϊόν είναι αυτομάτως εξασφαλισμένη. Στον πραγματικό κόσμο, ωστόσο, δεν υπάρχει τέλεια γνώση, και οι καμπύλες ζήτησης ούτε δίδονται ούτε είναι απείρως ελαστικές.[201] Συνεπώς, οι επιχειρήσεις πρέπει να προσπαθούν να αυξήσουν τις ζητήσεις για τα προϊόντα τους και να χαράξουν δικές τους περιοχές αγοράς.

Ο Chamberlin υποπίπτει σε ένα ακόμη σφάλμα όταν υπονοεί ότι τα κόστη πώλησης, όπως η διαφήμιση, «δημιουργούν» καταναλωτικές ζητήσεις. Πρόκειται για την πλάνη της αιτιοκρατίας. Κάθε άνθρωπος, ως κύριος του εαυτού του, αποφασίζει ελεύθερα την κλίμακα αξιών του. Στην ελεύθερη αγορά κανείς δεν μπορεί να εξαναγκάσει άλλον να επιλέξει το προϊόν του. Και κανένα άλλο άτομο δεν μπορεί ποτέ να «δημιουργήσει» τις αξίες κάποιου για λογαριασμό του· ο ίδιος πρέπει να υιοθετήσει την αξία.[202]

6. Πολύμορφες τιμές και μονοπώλιο

Μέχρι τώρα καταλήγαμε πάντοτε στο συμπέρασμα ότι η αγορά τείνει, σε κάθε δεδομένη στιγμή, να καθιερώσει μία ενιαία αγοραία τιμή για κάθε αγαθό, υπό ανταγωνιστικές ή μονοπωλιακές συνθήκες. Ένα φαινόμενο που εμφανίζεται ενίοτε, ωστόσο, είναι η επίμονη πολυμορφία των τιμών. (Πρέπει

βεβαίως να εξετάζουμε ένα πραγματικά ομοιογενές αγαθό· διαφορετικά, θα επρόκειτο απλώς για διαφορές τιμών μεταξύ διαφορετικών αγαθών.) Πώς λοιπόν μπορεί να προκύψει η πολυμορφία, και παραβιάζει κατά κάποια έννοια τη λειτουργία ή την ηθική μιας κοινωνίας ελεύθερης αγοράς;

Πρέπει πρώτα να διακρίνουμε τα αγαθά σε δύο είδη: εκείνα που μπορούν να μεταπωληθούν και εκείνα που δεν μπορούν. Στην τελευταία κατηγορία υπάγονται όλες οι άυλες υπηρεσίες, οι οποίες είτε καταναλώνονται άμεσα είτε αναλίσκονται στη διαδικασία της παραγωγής· σε κάθε περίπτωση, οι ίδιες δεν μπορούν να μεταπωληθούν από τον πρώτο αγοραστή. Στις μη μεταπωλήσιμες υπηρεσίες περιλαμβάνεται και η χρήση ενός υλικού αγαθού διά μισθώσεως, διότι τότε δεν αγοράζεται το ίδιο το αγαθό, αλλά οι υπηρεσίες του ανά μονάδα χρόνου. Παράδειγμα μπορεί να είναι η «ενοικίαση» χώρου σε ένα φορτηγό βαγόνι.

Ας εξετάσουμε πρώτα τα μεταπωλήσιμα αγαθά. Πότε μπορεί να υπάρξει επίμονη πολύμορφη τιμολόγηση τέτοιων αγαθών; Μία αναγκαία συνθήκη είναι σαφώς η άγνοια εκ μέρους κάποιου πωλητή ή αγοραστή. Η αγοραία τιμή ενός ορισμένου είδους χάλυβα, λόγου χάριν, μπορεί να είναι μία ουγγιά χρυσού ανά τόνο· ένας όμως πωλητής, από καθαρή άγνοια, μπορεί να επιμένει να τον πωλεί προς μισή ουγγιά χρυσού ανά τόνο. Τι θα συμβεί; Κατά πρώτον, κάποιο άτομο με επιχειρηματικό πνεύμα θα αγοράσει τον χάλυβα από αυτόν τον οπισθοδρομικό πωλητή και θα τον μεταπωλήσει στην αγοραία τιμή, καθιερώνοντας έτσι αποτελεσματική ομοιομορφία. Δεύτερον, άλλοι αγοραστές θα σπεύσουν να υπερθεματίσουν έναντι του πρώτου αγοραστή για την ευκαιρία, ενημερώνοντας έτσι τον πωλητή για την υποτιμολόγησή του. Τέλος, ο επίμονα αγνοών πωλητής δεν θα παραμείνει επί μακρόν στην αγορά. (Βεβαίως, μπορεί να συμβεί ο πωλητής να έχει ισχυρή επιθυμία να πωλεί χάλυβα χαμηλότερα από την αγοραία τιμή, για «φιλανθρωπικούς» λόγους. Αν όμως επιμένει να το πράττει, τότε απλώς αγοράζει το καταναλωτικό αγαθό — για τον ίδιο — της φιλανθρωπίας και πληρώνει το αντίτιμό του με χαμηλότερα έσοδα. Ενεργεί εδώ ως καταναλωτής και όχι ως επιχειρηματίας, όπως ακριβώς θα έπραττε εάν προσλάμβανε τον ανίκανο ανιψιό του εις βάρος περικοπής των κερδών του. Αυτή λοιπόν δεν θα ήταν γνήσια περίπτωση πολύμορφης τιμολόγησης, όπου το αγαθό πρέπει πάντοτε να είναι ομοιογενές.)

Ούτε ο αγοραστής βρίσκεται σε διαφορετική θέση. Εάν ένας αγοραστής αγνοούσε και συνέχιζε να αγοράζει χάλυβα προς δύο ουγγιές χρυσού ανά τόνο, ενώ η αγοραία τιμή ήταν μία ουγγιά χρυσού, τότε κάποιος άλλος πωλητής θα ενημέρωνε σύντομα τον αγοραστή για το σφάλμα του, προσφέροντάς του να του πωλήσει τον χάλυβα πολύ φθηνότερα. Εάν υπάρχει μόνο ένας πωλητής, τότε ο αγοραστής που αγόρασε φθηνότερα μπορεί και πάλι να μεταπωλήσει με κέρδος στον αγοραστή στον οποίο χρεώθηκε υψηλότερη τιμή. Και ένας επίμονα αγνοών αγοραστής θα κλείσει επίσης την επιχείρησή του.

Υπάρχει μόνο μία περίπτωση όπου θα μπορούσε ενδεχομένως να καθιερωθεί πολύμορφη τιμή για ένα μεταπωλήσιμο αγαθό: όταν το αγαθό πωλείται σε καταναλωτές — τους τελικούς αγοραστές. Διότι ενώ οι επιχειρηματίες αγοραστές θα είναι άγρυπνοι απέναντι στις διαφορές τιμών, και ένας αγοραστής ενός αγαθού σε χαμηλότερη τιμή μπορεί να το μεταπωλήσει σε άλλον αγοραστή στον οποίο χρεώνεται υψηλότερη τιμή, οι τελικοί καταναλωτές δεν εξετάζουν συνήθως το ενδεχόμενο μεταπώλησης αφού αγοράσουν. Κλασική περίπτωση είναι εκείνη των αμερικανών τουριστών σε ένα παζάρι της Μέσης Ανατολής.[203] Ο τουρίστας δεν έχει ούτε τον χρόνο ούτε τη διάθεση να μελετήσει διεξοδικά τις αγορές καταναλωτικών αγαθών, και επομένως κάθε τουρίστας αγνοεί την τρέχουσα τιμή οποιουδήποτε αγαθού. Ως εκ τούτου, ο πωλητής μπορεί να απομονώσει κάθε αγοραστή, χρεώνοντας τις υψηλότερες τιμές στους πιο πρόθυμους αγοραστές, λιγότερο υψηλές τιμές στους

αμέσως επόμενους πιο πρόθυμους, και πολύ χαμηλότερες τιμές στους οριακούς αγοραστές του ίδιου αγαθού. Με τον τρόπο αυτόν ο πωλητής επιτυγχάνει έναν εν γένει ανεκπλήρωτο στόχο όλων των πωλητών: την άντληση μεγαλύτερου μέρους του «πλεονάσματος του καταναλωτή» των αγοραστών. Εδώ πληρούνται και οι δύο συνθήκες: οι καταναλωτές αγνοούν την τρέχουσα τιμή και δεν βρίσκονται στην αγορά για να μεταπωλήσουν.

Μήπως η πολύμορφη τιμολόγηση, όπως συχνά έχει κατηγορηθεί, διαστρεβλώνει τη δομή της παραγωγής, και είναι κατά κάποιον τρόπο ανήθικη ή εκμεταλλευτική; Πώς είναι ανήθικη; Ο πωλητής αποσκοπεί, όπως πάντοτε, στη μεγιστοποίηση των κερδών του μέσω εκούσιας ανταλλαγής, και σαφώς δεν μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνος για την άγνοια του αγοραστή. Εάν οι αγοραστές δεν μπαίνουν στον κόπο να ενημερωθούν για την κατάσταση της αγοράς, πρέπει να είναι έτοιμοι να τους αντληθεί μέρος του ψυχικού τους πλεονάσματος μέσω της διαπραγμάτευσης του πωλητή. Ούτε η ενέργεια αυτή είναι παράλογη εκ μέρους του αγοραστή. Διότι πρέπει να συναγάγουμε από την ενέργεια του αγοραστή ότι προτιμά να παραμείνει στην άγνοια παρά να καταβάλει την προσπάθεια ή να πληρώσει τα χρήματα για να ενημερωθεί για τις συνθήκες της αγοράς. Η απόκτηση γνώσης οποιουδήποτε πεδίου απαιτεί χρόνο, προσπάθεια και συχνά χρήματα, και είναι απολύτως λογικό για ένα άτομο σε οποιαδήποτε δεδομένη αγορά να προτιμήσει να ρισκάρει ως προς την τιμή και να χρησιμοποιήσει τους σπάνιους πόρους του προς άλλες κατευθύνσεις. Η επιλογή αυτή είναι κρυστάλλινα σαφής στην περίπτωση ενός τουρίστα σε διακοπές, είναι όμως δυνατή και σε οποιαδήποτε άλλη δεδομένη αγορά. Τόσο ο ανυπόμονος τουρίστας, που προτιμά να πληρώσει υψηλότερη τιμή και να μη δαπανήσει χρόνο και χρήμα για να μάθει για την αγορά, όσο και ο σύντροφός του που περνά ημέρες σε εντατική μελέτη της αγοράς του παζαριού, ασκούν τις προτιμήσεις τους, και η πραξεολογία δεν μπορεί να χαρακτηρίσει τον έναν ή τον άλλον περισσότερο ορθολογικό. Επιπλέον, δεν υπάρχει τρόπος να μετρηθούν τα πλεονάσματα του καταναλωτή που χάθηκαν ή κερδήθηκαν στην περίπτωση των δύο τουριστών. Πρέπει επομένως να συμπεράνουμε ότι η πολύμορφη τιμολόγηση, στην περίπτωση των μεταπωλήσιμων αγαθών, δεν διαστρεβλώνει καθόλου την κατανομή των παραγωγικών συντελεστών, διότι, αντιθέτως, είναι συμβατή με την ικανοποίηση των προτιμήσεων των καταναλωτών και, στην περίπτωση του τουρίστα, η μόνη τιμολόγηση συμβατή με αυτήν.

Πρέπει να τονιστεί εδώ ότι, όσο κι αν ο πωλητής στο παζάρι αντλεί από το ψυχικό πλεόνασμα των πελατών του, δεν αντλεί το σύνολό του· διαφορετικά, η πώληση δεν θα πραγματοποιούνταν καθόλου. Εφόσον η ανταλλαγή είναι εκούσια, και τα δύο μέρη ωφελούνται ακόμη από τη σύναψή της.

Τι γίνεται εάν το αγαθό δεν είναι μεταπωλήσιμο; Στην περίπτωση αυτή υπάρχει πολύ μεγαλύτερο περιθώριο για πολύμορφη τιμολόγηση, εφόσον δεν απαιτείται άγνοια. Ένας πωλητής μπορεί να πωλήσει μια άυλη υπηρεσία σε υψηλότερη τιμή στον Α παρά στον Β, χωρίς τον φόβο ότι ο Β μπορεί να τον υποσκελίσει μεταπωλώντας στον Α. Ως εκ τούτου, οι περισσότερες πραγματικές περιπτώσεις πολύμορφης τιμολόγησης λαμβάνουν χώρα στη σφαίρα των άυλων αγαθών.

Ας υποθέσουμε τώρα ότι ο πωλητής Χ έχει κατορθώσει να καθιερώσει πολύμορφες τιμές για τους πελάτες του. Θα μπορούσε να είναι, λόγου χάριν, δικηγόρος που χρεώνει υψηλότερες αμοιβές για την ίδια υπηρεσία σε έναν πλούσιο παρά σε έναν φτωχό πελάτη. Εφόσον υπάρχει ακόμη ανταγωνισμός μεταξύ των πωλητών, γιατί ένας άλλος δικηγόρος Υ δεν εισέρχεται στο πεδίο και δεν υποσκάπτει την τιμή του Χ προς τους πλούσιους πελάτες; Στην πραγματικότητα, αυτό είναι που θα συμβεί κατά κανόνα, και οποιαδήποτε απόπειρα καθιέρωσης «χωριστών αγορών» μεταξύ πελατών

θα οδηγήσει σε εισβολή στο πιο επικερδές, υψηλότερης τιμής πεδίο από άλλους ανταγωνιστές, ρίχνοντας τελικά την τιμή, μειώνοντας τα έσοδα και αποκαθιστώντας την ενιαία τιμολόγηση. Εάν η υπηρεσία ενός πωλητή είναι ασυνήθιστη και αναγνωρίζεται παγκοσμίως ότι δεν έχει αποτελεσματικούς ανταγωνιστές, τότε μπορεί να είναι σε θέση να διατηρήσει μια πολύμορφη δομή.

Υπάρχει μία απλή αλλά πολύ σημαντική συνθήκη που δεν αναφέραμε και η οποία πρέπει να πληρούται για την καθιέρωση πολύμορφης τιμολόγησης: τα συνολικά έσοδα από την πολυμορφία πρέπει να υπερβαίνουν εκείνα από την ομοιομορφία. Όταν ένας αγοραστής μπορεί να αγοράσει μόνο μία μονάδα ενός αγαθού, αυτό δεν αποτελεί πρόβλημα. Εάν υπάρχει και μπορεί να υπάρξει μόνο ένας πωλητής ενός μη μεταπωλήσιμου αγαθού, και κάθε αγοραστής δεν μπορεί να αγοράσει περισσότερες από μία μονάδες, τότε η πολύμορφη τιμολόγηση θα τείνει να καθιερωθεί (εφόσον δεν υπάρχει υποσκελισμός από ανταγωνιστές), αφού τα συνολικά έσοδα του πωλητή θα είναι πάντοτε μεγαλύτερα μέσω της άντλησης μεγαλύτερου μέρους των πλεονασμάτων του καταναλωτή κάθε αγοραστή.[204] Εάν όμως ένας αγοραστής μπορεί να αγοράσει περισσότερες από μία μονάδες, τα έσοδα καθίστανται πρόβλημα. Διότι τότε κάθε αγοραστής, αντιμέτωπος με υψηλότερη τιμή, θα περιορίσει τις αγορές του. Αυτό θα αφήσει απόθεμα απούλητο, το οποίο ο πωλητής θα εκφορτώσει τότε μειώνοντας τις τιμές κάτω από την υποθετική ενιαία τιμή, προκειμένου να αντλήσει τις ζητήσεις των μέχρι τότε υποοριακών αγοραστών. Ας υποθέσουμε λοιπόν ότι η ενιαία τιμή ενός αγαθού είναι δέκα κόκκοι χρυσού ανά μονάδα, στην οποία πωλούνται εκατό μονάδες. Ο πωλητής αποφασίζει τώρα να απομονώσει κάθε αγοραστή ως χωριστή αγορά και να αντλήσει περισσότερα πλεονάσματα του καταναλωτή. Πέραν των μόλις οριακών αγοραστών, λοιπόν, όλοι οι άλλοι θα διαπιστώσουν ότι οι τιμές τους ανέβηκαν. Θα περιορίσουν τις αγορές τους, ας πούμε σε άθροισμα ογδόντα πέντε μονάδων, και οι άλλες δεκαπέντε μονάδες θα πωληθούν με μείωση της τιμής σε νέους, μέχρι τότε υποοριακούς αγοραστές.

Η πολυμορφία μπορεί να καθιερωθεί μόνο όταν τα συνολικά έσοδα είναι μεγαλύτερα από εκείνα που παρέχει η ομοιομορφία. Αυτό δεν συμβαίνει σε καμία περίπτωση πάντοτε, διότι οι υπεροριακοί αγοραστές μπορεί να περιορίσουν τις αγορές τους περισσότερο απ' όσο μπορούν να αντισταθμίσουν οι υποοριακοί αγοραστές.[205]

Η πολύμορφη τιμολόγηση έχει τύχει περίεργης υποδοχής από τους οικονομολόγους και τους απλούς ανθρώπους. Σε ορισμένες περιπτώσεις θεωρείται φαύλη εκμετάλλευση των καταναλωτών· σε άλλες (π.χ. την ιατρική και την εκπαίδευση) θεωρείται αξιέπαινη και ανθρωπιστική. Στην πραγματικότητα, δεν είναι ούτε το ένα ούτε το άλλο. Δεν είναι βεβαίως κανόνας της τιμολόγησης να πληρώνει ο πιο πρόθυμος ανάλογα με την προθυμία του (στην πράξη, συνήθως μετρούμενη με τον πλούτο του), διότι τότε όλοι θα πλήρωναν ανάλογα με τον πλούτο τους για τα πάντα, και ολόκληρο το χρηματικό και οικονομικό σύστημα θα κατέρρεε· το χρήμα δεν θα λειτουργούσε πλέον. (Βλ. κεφάλαιο 12 κατωτέρω.) Εάν αυτό είναι σαφές εν γένει, είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς a priori γιατί συγκεκριμένα αγαθά θα έπρεπε να ξεχωριστούν για την αντιμετώπιση αυτή. Από την άλλη πλευρά, οι καταναλωτές δεν υφίστανται «εκμετάλλευση» εφόσον υπάρχει πολυμορφία. Είναι σαφές ότι οι οριακοί και οι υποοριακοί αγοραστές δεν υφίστανται εκμετάλλευση: οι τελευταίοι προφανώς ωφελούνται. Τι γίνεται με τους υπεροριακούς αγοραστές που λαμβάνουν λιγότερο πλεόνασμα του καταναλωτή; Σε ορισμένες περιπτώσεις ωφελούνται, διότι χωρίς τα μεγαλύτερα έσοδα που παρέχει η «διάκριση τιμών» το αγαθό δεν θα προσφερόταν καθόλου. Ας εξετάσουμε, λόγου χάριν, έναν γιατρό της υπαίθρου που θα εγκατέλειπε την περιοχή εάν έπρεπε να ζήσει με τα χαμηλότερα έσοδα που παρέχει η ομοιομορφία. Και ακόμη κι αν το αγαθό εξακολουθούσε να προσφέρεται, το γεγονός

ότι οι υπεροριακοί αγοραστές συνεχίζουν να προσέρχονται στον πωλητή δείχνει ότι είναι ικανοποιημένοι με τη φαινομενικά δυσμενή διευθέτηση. Διαφορετικά, θα έκαναν γρήγορα μποϊκοτάζ στον πωλητή, είτε ατομικά είτε από κοινού, και θα προσέρχονταν σε ανταγωνιστές. Θα αρνούνταν απλώς να πληρώσουν περισσότερο από τους υποοριακούς αγοραστές, και αυτό θα έπειθε γρήγορα τον πωλητή να μειώσει τις τιμές του. Το γεγονός ότι δεν το πράττουν δείχνει ότι προτιμούν την πολυμορφία έναντι της ομοιομορφίας στη συγκεκριμένη περίπτωση. Παράδειγμα αποτελεί η ιδιωτική σχολική εκπαίδευση, στην οποία ικανοί αλλά φτωχοί νέοι μπορούν συχνά να φοιτήσουν με υποτροφίες — αρχή που οι πλούσιοι γονείς που πληρώνουν πλήρη δίδακτρα προδήλως δεν θεωρούν άδικη. Εάν όμως οι πωλητές έχουν λάβει παραχωρήσεις μονοπωλιακού προνομίου από την κυβέρνηση, που τους καθιστούν ικανούς να περιορίζουν τον ανταγωνισμό στην εξυπηρέτηση των υπεροριακών αγοραστών, τότε μπορούν να καθιερώσουν πολυμορφία χωρίς να απολαμβάνουν την αποδεικνυόμενη προτίμηση των αγοραστών αυτών· διότι εδώ έχει εισέλθει ο κρατικός καταναγκασμός για να παρεμποδίσει την ελεύθερη έκφραση των προτιμήσεων.[206]

Μέχρι τώρα συζητήσαμε τη διάκριση τιμών από πωλητές σε αγορές καταναλωτικών αγαθών, όπου αντλούνται τα πλεονάσματα του καταναλωτή. Μπορεί να υπάρξει τέτοια διάκριση σε αγορές παραγωγικών αγαθών; Μόνο όταν το αγαθό δεν είναι μεταπωλήσιμο, τα συνολικά έσοδα είναι μεγαλύτερα υπό πολυμορφία, και οι υπεροριακοί αγοραστές είναι πρόθυμοι να πληρώσουν. Το τελευταίο θα συμβεί όταν οι αγοραστές αυτοί έχουν υψηλότερο DMVP για το αγαθό στις επιχειρήσεις τους απ' όσο έχουν οι άλλοι αγοραστές στις δικές τους. Στην περίπτωση αυτή, ο πωλητής του αγαθού με πολύμορφες τιμές απορροφά πρόσοδο που κέρδιζε προηγουμένως η υπεροριακή αγοράζουσα επιχείρηση. Η πλέον αξιοσημείωτη περίπτωση τέτοιας τιμολόγησης έχει υπάρξει η σιδηροδρομική «διάκριση εις βάρος» των επιχειρήσεων που μεταφέρουν φορτίο μεγαλύτερης αξίας ανά μονάδα βάρους από εκείνο άλλων επιχειρήσεων. Τα κέρδη δεν διατηρούνται βεβαίως από τον σιδηρόδρομο μακροπρόθεσμα, αλλά απορροφώνται από τους δικούς του συντελεστές γης και εργασίας.

Μπορεί να υπάρξει διάκριση τιμών από αγοραστές όταν το αγαθό δεν είναι μεταπωλήσιμο (και δεν υποτίθεται άγνοια μεταξύ των πωλητών); Όχι, δεν μπορεί, διότι η ελάχιστη τιμή επιφύλαξης που επιβάλλει, ας πούμε, ένας εργάτης προσδιορίζεται από το κόστος ευκαιρίας που έχει εγκαταλείψει αλλού. Εν ολίγοις, εάν ένας άνθρωπος κερδίζει πέντε ουγγιές χρυσού την εβδομάδα για την υπηρεσία εργασίας του στην επιχείρηση Α, δεν θα δεχθεί δύο ουγγιές την εβδομάδα (μολονότι θα δεχόταν δύο παρά να μην κερδίσει τίποτε απολύτως), εφόσον μπορεί να κερδίσει σχεδόν πέντε ουγγιές κάπου αλλού. Και η έννοια της διάκρισης τιμών εις βάρος των πωλητών είναι ότι ένας αγοραστής θα ήταν σε θέση να πληρώσει λιγότερο για το ίδιο αγαθό από εκείνο που ο πωλητής μπορεί να κερδίσει αλλού (κόστος μετακίνησης κ.λπ. παραλείπεται). Συνεπώς, δεν μπορεί να υπάρξει διάκριση τιμών εις βάρος των πωλητών. Εάν οι πωλητές αγνοούν, τότε, όπως στην περίπτωση των αγνοούντων καταναλωτών σε ένα παζάρι, πρέπει να συναγάγουμε ότι προτιμούν το χαμηλότερο εισόδημα έναντι του κόστους και της ενόχλησης της περαιτέρω ενημέρωσής τους για την αγορά.

7. Διπλώματα ευρεσιτεχνίας και δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας

Στρεφόμενοι τώρα στα διπλώματα ευρεσιτεχνίας και τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, διερωτόμαστε: ποιο από τα δύο, αν όχι κανένα, είναι σύμφωνο με την καθαρά ελεύθερη αγορά, και ποιο αποτελεί παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου από το κράτος; Στο μέρος αυτό αναλύουμε

την οικονομική της καθαρά ελεύθερης αγοράς, όπου το άτομο και η ιδιοκτησία δεν υπόκεινται σε παρενόχληση. Είναι επομένως σημαντικό να αποφασίσουμε εάν τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας ή τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας θα υφίστανται στην καθαρά ελεύθερη, μη επεμβατική κοινωνία, ή εάν αποτελούν λειτουργία κρατικής παρέμβασης.

Σχεδόν όλοι οι συγγραφείς έχουν εξομοιώσει τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας με τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Οι περισσότεροι έχουν θεωρήσει και τα δύο ως παραχωρήσεις αποκλειστικού μονοπωλιακού προνομίου από το κράτος· λίγοι έχουν θεωρήσει και τα δύο ως αναπόσπαστο μέρος του δικαιώματος ιδιοκτησίας στην ελεύθερη αγορά. Σχεδόν όλοι όμως έχουν θεωρήσει τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας και τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας ως ισοδύναμα: το ένα ως απονέμον αποκλειστικό δικαίωμα ιδιοκτησίας στον τομέα των μηχανικών εφευρέσεων, το άλλο ως απονέμον αποκλειστικό δικαίωμα στον τομέα των λογοτεχνικών δημιουργιών.[207] Εντούτοις, η εξομοίωση αυτή των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας και των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας είναι εντελώς εσφαλμένη· τα δύο είναι εντελώς διαφορετικά ως προς τη σχέση τους με την ελεύθερη αγορά.

Είναι αληθές ότι το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας και το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας είναι και τα δύο αποκλειστικά δικαιώματα ιδιοκτησίας, και είναι επίσης αληθές ότι και τα δύο είναι δικαιώματα ιδιοκτησίας επί καινοτομιών. Υπάρχει όμως κρίσιμη διαφορά στην νομική τους επιβολή. Εάν ένας συγγραφέας ή ένας συνθέτης πιστεύει ότι παραβιάζεται το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας του, και προβεί σε νομική ενέργεια, πρέπει να «αποδείξει ότι ο εναγόμενος είχε "πρόσβαση" στο έργο που φέρεται ότι παραβιάστηκε. Εάν ο εναγόμενος παραγάγει κάτι ταυτόσημο με το έργο του ενάγοντος κατά καθαρή σύμπτωση, δεν υπάρχει παραβίαση.»[208] Τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, με άλλα λόγια, έχουν τη βάση τους στη δίωξη της έμμεσης κλοπής. Ο ενάγων πρέπει να αποδείξει ότι ο εναγόμενος έκλεψε τη δημιουργία του πρώτου αναπαράγοντάς την και πωλώντας την ο ίδιος κατά παράβαση της σύμβασής του ή της σύμβασης κάποιου άλλου με τον αρχικό πωλητή. Αλλά εάν ο εναγόμενος φθάσει ανεξαρτήτως στην ίδια δημιουργία, ο ενάγων δεν έχει κανένα προνόμιο πνευματικής ιδιοκτησίας που θα μπορούσε να εμποδίσει τον εναγόμενο από το να χρησιμοποιήσει και να πωλήσει το προϊόν του.

Τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας, από την άλλη πλευρά, είναι εντελώς διαφορετικά. Έτσι:

> *Κατοχυρώσατε την εφεύρεσή σας με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας και διαβάζετε σε μια εφημερίδα μια ημέρα ότι ο John Doe, που ζει σε μια πόλη 2.000 μίλια από τη δική σας, εφηύρε μια ταυτόσημη ή παρόμοια διάταξη, ότι παραχώρησε άδεια στην εταιρεία EZ να την κατασκευάσει. ... Ούτε ο Doe ούτε η εταιρεία EZ ... είχαν ποτέ ακούσει για την εφεύρεσή σας. Όλοι πιστεύουν ότι ο Doe είναι ο εφευρέτης μιας νέας και πρωτότυπης διάταξης. Μπορεί όλοι να είναι ένοχοι παραβίασης του διπλώματος ευρεσιτεχνίας σας ... το γεγονός ότι η παραβίασή τους έγινε εν αγνοία των πραγματικών περιστατικών και ακουσίως δεν θα αποτελέσει υπεράσπιση.*[209]

Το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας λοιπόν δεν έχει καμία σχέση με την έμμεση κλοπή. Απονέμει αποκλειστικό προνόμιο στον πρώτο εφευρέτη, και εάν οποιοσδήποτε άλλος εφεύρει, εντελώς ανεξαρτήτως, την ίδια ή παρόμοια μηχανή ή προϊόν, ο τελευταίος θα εμποδιστεί διά της βίας από το να τη χρησιμοποιήσει στην παραγωγή.

Είδαμε στο κεφάλαιο 2 ότι η αποφασιστική δοκιμασία με την οποία κρίνουμε εάν μια ορισμένη πρακτική ή νόμος είναι σύμφωνος με την ελεύθερη αγορά είναι η εξής: Αποτελεί η απαγορευόμενη πρακτική έμμεση ή ρητή κλοπή; Εάν ναι, τότε η ελεύθερη αγορά θα την απαγόρευε· εάν όχι, τότε η απαγόρευσή της αποτελεί η ίδια κρατική παρέμβαση στην ελεύθερη αγορά. Ας εξετάσουμε το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας. Ένας άνθρωπος γράφει ένα βιβλίο ή συνθέτει μουσική. Όταν εκδίδει το βιβλίο ή το φύλλο μουσικής, αποτυπώνει στην πρώτη σελίδα τη λέξη «copyright». Αυτό δηλώνει ότι οποιοσδήποτε συμφωνεί να αγοράσει αυτό το προϊόν συμφωνεί επίσης, ως μέρος της ανταλλαγής, να μην αντιγράψει ή αναπαραγάγει το έργο αυτό προς πώληση. Με άλλα λόγια, ο συγγραφέας δεν πωλεί την ιδιοκτησία του ολοσχερώς στον αγοραστή· την πωλεί υπό τον όρο ότι ο αγοραστής δεν θα την αναπαραγάγει προς πώληση. Εφόσον ο αγοραστής δεν αγοράζει την ιδιοκτησία ολοσχερώς, αλλά μόνο υπό τον όρο αυτόν, οποιαδήποτε παραβίαση της σύμβασης από αυτόν ή από μεταγενέστερο αγοραστή αποτελεί έμμεση κλοπή και θα αντιμετωπιζόταν αναλόγως στην ελεύθερη αγορά. Το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας είναι επομένως λογικό μέσο προστασίας του δικαιώματος ιδιοκτησίας στην ελεύθερη αγορά.

Μέρος της προστασίας που παρέχει σήμερα το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας σε έναν εφευρέτη θα μπορούσε να επιτευχθεί στην ελεύθερη αγορά μέσω ενός τύπου προστασίας «πνευματικής ιδιοκτησίας». Έτσι, οι εφευρέτες πρέπει σήμερα να σημαίνουν τις μηχανές τους ως κατοχυρωμένες με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας. Το σήμα ενημερώνει τους αγοραστές ότι η εφεύρεση είναι κατοχυρωμένη με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας και ότι δεν μπορούν να πωλήσουν το αντικείμενο αυτό. Το ίδιο όμως θα μπορούσε να γίνει για την επέκταση του συστήματος πνευματικής ιδιοκτησίας, και χωρίς δίπλωμα ευρεσιτεχνίας. Στην καθαρά ελεύθερη αγορά, ο εφευρέτης θα μπορούσε να σημάνει τη μηχανή του με δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας, και τότε οποιοσδήποτε αγοράζει τη μηχανή την αγοράζει υπό τον όρο ότι δεν θα την αναπαραγάγει και πωλήσει προς κέρδος. Οποιαδήποτε παραβίαση της σύμβασης αυτής θα αποτελούσε έμμεση κλοπή και θα διώκονταν αναλόγως στην ελεύθερη αγορά.

Το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας είναι ασύμβατο με την ελεύθερη αγορά ακριβώς στον βαθμό που υπερβαίνει το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας. Ο άνθρωπος που δεν αγόρασε μια μηχανή και φθάνει ανεξαρτήτως στην ίδια εφεύρεση θα είναι, στην ελεύθερη αγορά, απολύτως ικανός να χρησιμοποιήσει και να πωλήσει την εφεύρεσή του. Τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας εμποδίζουν έναν άνθρωπο από το να χρησιμοποιήσει την εφεύρεσή του, ακόμη κι αν όλη η ιδιοκτησία είναι δική του και δεν έχει κλέψει την εφεύρεση, ούτε ρητώς ούτε εμμέσως, από τον πρώτο εφευρέτη. Τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας, επομένως, αποτελούν παραχωρήσεις αποκλειστικού μονοπωλιακού προνομίου από το κράτος και προσβάλλουν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας στην αγορά.

Η κρίσιμη διάκριση μεταξύ διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας και δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, λοιπόν, δεν είναι ότι το ένα είναι μηχανικό και το άλλο λογοτεχνικό. Το γεγονός ότι έχουν εφαρμοστεί κατ' αυτόν τον τρόπο είναι ιστορικό ατύχημα και δεν αποκαλύπτει την κρίσιμη διαφορά μεταξύ τους.[210] Η κρίσιμη διαφορά είναι ότι το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας αποτελεί λογικό προσδιορισμό του δικαιώματος ιδιοκτησίας στην ελεύθερη αγορά, ενώ το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας είναι μονοπωλιακή προσβολή του δικαιώματος αυτού.

Η εφαρμογή των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας στις μηχανικές εφευρέσεις και των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας στα λογοτεχνικά έργα είναι ιδιαιτέρως ακατάλληλη. Θα ήταν πιο σύμφωνο με την ελεύθερη αγορά να συνέβαινε ακριβώς το αντίστροφο. Διότι οι λογοτεχνικές δημιουργίες είναι μοναδικά προϊόντα του ατόμου· είναι σχεδόν αδύνατο να αντιγραφούν ανεξαρτήτως από κάποιον άλλον. Επομένως, ένα δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, αντί δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας,

για τις λογοτεχνικές παραγωγές θα έκανε ελάχιστη διαφορά στην πράξη. Από την άλλη πλευρά, οι μηχανικές εφευρέσεις είναι ανακαλύψεις φυσικών νόμων μάλλον παρά ατομικές δημιουργίες, και ως εκ τούτου παρόμοιες ανεξάρτητες εφευρέσεις συμβαίνουν διαρκώς.[211] Η ταυτοχρονία των εφευρέσεων είναι γνωστό ιστορικό γεγονός. Ως εκ τούτου, εάν επιθυμείται η διατήρηση μιας ελεύθερης αγοράς, είναι ιδιαιτέρως σημαντικό να επιτρέπονται τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, αλλά όχι τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας, για τις μηχανικές εφευρέσεις.

Το κοινοδίκαιο έχει συχνά αποτελέσει καλό οδηγό για τον νόμο που είναι σύμφωνος με την ελεύθερη αγορά. Δεν προξενεί λοιπόν έκπληξη ότι το κοινοδίκαιο αναγνωρίζει δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας για αδημοσίευτα λογοτεχνικά χειρόγραφα, ενώ δεν υπάρχει κάτι όπως κοινοδικαϊκό δίπλωμα ευρεσιτεχνίας. Στο κοινοδίκαιο, ο εφευρέτης έχει επίσης το δικαίωμα να κρατήσει την εφεύρεσή του αδημοσιοποίητη και ασφαλή από κλοπή, δηλαδή έχει το ισοδύναμο της προστασίας του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας για τις αδημοσιοποίητες εφευρέσεις.

Στην ελεύθερη αγορά λοιπόν δεν θα υπήρχε κάτι όπως διπλώματα ευρεσιτεχνίας. Θα υπήρχε όμως δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας για κάθε εφευρέτη ή δημιουργό που θα το χρησιμοποιούσε, και το δικαίωμα αυτό θα ήταν αέναο, όχι περιορισμένο σε ορισμένο αριθμό ετών. Προφανώς, για να είναι ένα αγαθό πλήρως ιδιοκτησία ενός ατόμου, πρέπει να είναι μονίμως και αενάως ιδιοκτησία του ανθρώπου αυτού και των κληρονόμων και εκδοχέων του. Εάν το κράτος ορίζει ότι η ιδιοκτησία ενός ανθρώπου παύει σε ορισμένη ημερομηνία, αυτό σημαίνει ότι το κράτος είναι ο πραγματικός κύριος και ότι απλώς παραχωρεί στον άνθρωπο τη χρήση της ιδιοκτησίας για ορισμένο χρονικό διάστημα.[212]

Ορισμένοι υπερασπιστές των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας υποστηρίζουν ότι δεν αποτελούν μονοπωλιακά προνόμια, αλλά απλώς δικαιώματα ιδιοκτησίας επί εφευρέσεων ή ακόμη και επί «ιδεών». Αλλά, όπως είδαμε, το δικαίωμα ιδιοκτησίας κάθε ανθρώπου προστατεύεται στον ελευθεριστικό νόμο χωρίς δίπλωμα ευρεσιτεχνίας. Εάν κάποιος έχει μια ιδέα ή σχέδιο και κατασκευάσει μια εφεύρεση, και αυτή κλαπεί από το σπίτι του, η κλοπή είναι πράξη κλοπής παράνομη υπό τον γενικό νόμο. Από την άλλη πλευρά, τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας προσβάλλουν στην πραγματικότητα τα δικαιώματα ιδιοκτησίας εκείνων των ανεξάρτητων εφευρετών μιας ιδέας ή εφεύρεσης που έκαναν την ανακάλυψη μετά τον κάτοχο του διπλώματος. Τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας, επομένως, προσβάλλουν μάλλον παρά υπερασπίζονται τα δικαιώματα ιδιοκτησίας. Η απατηλότητα του επιχειρήματος ότι τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας προστατεύουν δικαιώματα ιδιοκτησίας επί ιδεών καταδεικνύεται από το γεγονός ότι δεν θεωρούνται κατοχυρώσιμες με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας όλες, αλλά μόνο ορισμένοι τύποι πρωτότυπων ιδεών, ορισμένοι τύποι καινοτομιών.

Ένα άλλο κοινό επιχείρημα υπέρ των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας είναι ότι η «κοινωνία» απλώς συνάπτει σύμβαση με τον εφευρέτη για να αγοράσει το μυστικό του, ώστε η «κοινωνία» να έχει τη χρήση του. Κατά πρώτον, η «κοινωνία» θα μπορούσε να καταβάλει απευθείας επιδότηση, ή τιμή, στον εφευρέτη· δεν θα χρειαζόταν να εμποδίσει όλους τους μεταγενέστερους εφευρέτες από το να διαθέσουν τις εφευρέσεις τους στο πεδίο αυτό. Δεύτερον, δεν υπάρχει τίποτε στην ελεύθερη οικονομία που να εμποδίζει οποιοδήποτε άτομο ή ομάδα ατόμων από το να αγοράζει μυστικές εφευρέσεις από τους δημιουργούς τους. Κανένα μονοπωλιακό δίπλωμα ευρεσιτεχνίας δεν είναι αναγκαίο.

Το πιο δημοφιλές επιχείρημα υπέρ των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας μεταξύ των οικονομολόγων είναι το ωφελιμιστικό, ότι δηλαδή ένα δίπλωμα ευρεσιτεχνίας ορισμένου αριθμού ετών είναι αναγκαίο για να ενθαρρυνθεί επαρκής όγκος δαπανών έρευνας για εφευρέσεις και καινοτομίες σε διαδικασίες και προϊόντα.

Πρόκειται για περίεργο επιχείρημα, διότι αμέσως ανακύπτει το ερώτημα: Με ποιο κριτήριο κρίνετε ότι οι δαπάνες έρευνας είναι «υπερβολικές», «ανεπαρκείς» ή περίπου αρκετές; Αυτό είναι πρόβλημα που αντιμετωπίζει κάθε κυβερνητική παρέμβαση στην παραγωγή της αγοράς. Οι πόροι — οι καλύτερες εκτάσεις γης, οι εργάτες, τα κεφαλαιουχικά αγαθά, ο χρόνος — στην κοινωνία είναι περιορισμένοι, και μπορούν να χρησιμοποιηθούν για αμέτρητους εναλλακτικούς σκοπούς. Με ποιο κριτήριο ισχυρίζεται κάποιος ότι ορισμένες χρήσεις είναι «υπερβολικές», ότι ορισμένες χρήσεις είναι «ανεπαρκείς» κ.λπ.; Κάποιος παρατηρεί ότι υπάρχουν λίγες επενδύσεις στην Αριζόνα, αλλά πάρα πολλές στην Πενσιλβάνια· αγανακτισμένος ισχυρίζεται ότι η Αριζόνα αξίζει περισσότερες επενδύσεις. Ποια όμως κριτήρια μπορεί να χρησιμοποιήσει για τον ισχυρισμό του αυτόν; Η αγορά διαθέτει πράγματι ένα ορθολογικό κριτήριο: τα υψηλότερα χρηματικά εισοδήματα και τα υψηλότερα κέρδη, διότι αυτά μπορούν να επιτευχθούν μόνο μέσω της μέγιστης εξυπηρέτησης των επιθυμιών των καταναλωτών. Η αρχή αυτή της μέγιστης εξυπηρέτησης των καταναλωτών και των παραγωγών άλλως, δηλαδή όλων, διέπει τη φαινομενικά μυστηριώδη κατανομή των πόρων από την αγορά: πόσα να αφιερωθούν σε μία ή άλλη επιχείρηση, σε μία ή άλλη περιοχή, στο παρόν ή στο μέλλον, σε ένα ή άλλο αγαθό, στην έρευνα έναντι άλλων μορφών επένδυσης. Ο παρατηρητής όμως που επικρίνει την κατανομή αυτή δεν μπορεί να έχει ορθολογικά κριτήρια για την κρίση του· έχει μόνο την αυθαίρετη ιδιοτροπία του. Αυτό ισχύει ιδίως για την κριτική των σχέσεων παραγωγής. Κάποιος που επιπλήττει τους καταναλωτές επειδή αγοράζουν υπερβολικά καλλυντικά μπορεί, ορθώς ή εσφαλμένως, να έχει κάποια ορθολογική βάση για την κριτική του. Κάποιος όμως που θεωρεί ότι περισσότερος ή λιγότερος από έναν ορισμένο πόρο θα έπρεπε να χρησιμοποιείται με ορισμένο τρόπο, ή ότι οι επιχειρήσεις είναι «υπερβολικά μεγάλες» ή «υπερβολικά μικρές», ή ότι δαπανάται υπερβολικά πολύ ή υπερβολικά λίγο στην έρευνα ή επενδύεται σε νέο μηχάνημα, δεν μπορεί να έχει καμία ορθολογική βάση για την κριτική του. Οι επιχειρήσεις, εν ολίγοις, παράγουν για μια αγορά, καθοδηγούμενες από τις τελικές αξιολογήσεις των καταναλωτών στην αγορά αυτή. Οι εξωτερικοί παρατηρητές μπορούν να επικρίνουν τις τελικές αξιολογήσεις των καταναλωτών εάν το επιλέξουν — μολονότι εάν παρεμβαίνουν στην κατανάλωση που βασίζεται στις αξιολογήσεις αυτές, επιβάλλουν απώλεια χρησιμότητας στους καταναλωτές — δεν μπορούν όμως θεμιτά να επικρίνουν τα μέσα: τις σχέσεις παραγωγής, τις κατανομές των συντελεστών κ.λπ., με τα οποία εξυπηρετούνται οι σκοποί αυτοί.

Τα κεφαλαιακά κονδύλια είναι περιορισμένα, και πρέπει να κατανεμηθούν σε διάφορες χρήσεις, μία από τις οποίες είναι οι δαπάνες έρευνας. Στην αγορά, λαμβάνονται ορθολογικές αποφάσεις κατά τον καθορισμό των δαπανών έρευνας, σύμφωνα με τις καλύτερες επιχειρηματικές προσδοκίες ενός αβέβαιου μέλλοντος. Ο καταναγκαστικός ενθαρρυντικός επηρεασμός των δαπανών έρευνας θα διαστρέβλωνε και θα παρεμπόδιζε την ικανοποίηση των καταναλωτών και των παραγωγών στην αγορά.

Πολλοί υποστηρικτές των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας πιστεύουν ότι οι συνήθεις ανταγωνιστικές συνθήκες της αγοράς δεν ενθαρρύνουν επαρκώς την υιοθέτηση νέων διαδικασιών, και ότι επομένως οι καινοτομίες πρέπει να προωθούνται καταναγκαστικά από την κυβέρνηση. Αλλά η αγορά αποφασίζει για τον ρυθμό εισαγωγής νέων διαδικασιών όπως ακριβώς αποφασίζει και για τον

ρυθμό εκβιομηχάνισης μιας νέας γεωγραφικής περιοχής. Στην πραγματικότητα, το επιχείρημα αυτό υπέρ των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας είναι πολύ παρόμοιο με το επιχείρημα της «νηπιακής βιομηχανίας» υπέρ των δασμών — ότι δηλαδή οι διαδικασίες της αγοράς δεν επαρκούν για να επιτρέψουν την εισαγωγή αξιόλογων νέων διαδικασιών. Και η απάντηση σε αμφότερα τα επιχειρήματα είναι η ίδια: ότι οι άνθρωποι πρέπει να σταθμίζουν την ανώτερη παραγωγικότητα των νέων διαδικασιών έναντι του κόστους εγκατάστασής τους, δηλαδή έναντι του πλεονεκτήματος που κατέχει η παλαιά διαδικασία όντας ήδη οικοδομημένη και υφιστάμενη. Ο καταναγκαστικός προνομιακός επηρεασμός της καινοτομίας θα εγκατέλειπε άσκοπα πολύτιμες μονάδες παραγωγής που ήδη υπάρχουν και θα επέβαλλε υπερβολικό βάρος στους καταναλωτές. Διότι οι επιθυμίες των καταναλωτών δεν θα ικανοποιούνταν με τον πλέον οικονομικό τρόπο.

Δεν είναι σε καμία περίπτωση αυταπόδεικτο ότι τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας ενθαρρύνουν αυξημένη απόλυτη ποσότητα δαπανών έρευνας. Αλλά οπωσδήποτε τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας διαστρεβλώνουν τον τύπο των δαπανών έρευνας που πραγματοποιούνται. Διότι ενώ είναι αληθές ότι ο πρώτος εφευρέτης ωφελείται από το προνόμιο, είναι επίσης αληθές ότι οι ανταγωνιστές του αποκλείονται από την παραγωγή στο πεδίο του διπλώματος ευρεσιτεχνίας για πολλά έτη. Και εφόσον ένα δίπλωμα ευρεσιτεχνίας μπορεί να οικοδομηθεί πάνω σε ένα σχετικό δίπλωμα στο ίδιο πεδίο, οι ανταγωνιστές μπορούν συχνά να αποθαρρύνονται επ' αόριστον από περαιτέρω δαπάνες έρευνας στον γενικό τομέα που καλύπτει το δίπλωμα. Επιπλέον, ο ίδιος ο κάτοχος του διπλώματος αποθαρρύνεται από το να επιδοθεί σε περαιτέρω έρευνα στο πεδίο αυτό, διότι το προνόμιο του επιτρέπει να επαναπαυθεί στις δάφνες του για ολόκληρη την περίοδο του διπλώματος, με τη βεβαιότητα ότι κανένας ανταγωνιστής δεν μπορεί να εισβάλει στην επικράτειά του. Το ανταγωνιστικό κίνητρο για περαιτέρω έρευνα εξαλείφεται. Οι δαπάνες έρευνας, επομένως, υπερενθαρρύνονται στα αρχικά στάδια προτού αποκτήσει κάποιος δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, και περιορίζονται υπερβολικά στην περίοδο μετά τη λήψη του διπλώματος. Επιπλέον, ορισμένες εφευρέσεις θεωρούνται κατοχυρώσιμες με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, ενώ άλλες όχι. Το σύστημα των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας έχει τότε το περαιτέρω αποτέλεσμα της τεχνητής τόνωσης των δαπανών έρευνας στους κατοχυρώσιμους τομείς, ενώ περιορίζει τεχνητά την έρευνα στους μη κατοχυρώσιμους τομείς.

Οι κατασκευαστές δεν έχουν σε καμία περίπτωση ευνοήσει ομόφωνα τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας. Ο R.A. Macfie, ηγέτης του ακμάζοντος κινήματος κατάργησης των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας στην Αγγλία κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, ήταν πρόεδρος του Εμπορικού Επιμελητηρίου του Λίβερπουλ.[213] Ο κατασκευαστής I.K. Brunel, ενώπιον επιτροπής της Βουλής των Λόρδων, αποδοκίμασε την επίδραση των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας στην τόνωση σπάταλων δαπανών πόρων για την αναζήτηση ανεξέταστων κατοχυρώσιμων εφευρέσεων, πόρων που θα μπορούσαν να είχαν χρησιμοποιηθεί καλύτερα στην παραγωγή. Και ο Austin Robinson έχει επισημάνει ότι πολλοί κλάδοι τα καταφέρνουν χωρίς διπλώματα ευρεσιτεχνίας:

> *Στην πράξη, η επιβολή των μονοπωλίων των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας είναι συχνά τόσο δύσκολη ... ώστε σε ορισμένους κλάδους οι ανταγωνιζόμενοι κατασκευαστές έχουν προτιμήσει να συνενώσουν τα διπλώματά τους· και να αναζητήσουν επαρκή ανταμοιβή για την τεχνική εφεύρεση στο ... πλεονέκτημα της προτεραιότητας που συνήθως παρέχει ο πρώιμος πειραματισμός και στη συνακόλουθη φήμη και πελατεία που μπορεί να προκύψει από αυτήν.*[214]

Όπως συνόψισε ο Arnold Plant το πρόβλημα των ανταγωνιστικών δαπανών έρευνας και καινοτομίας:

> *Ούτε μπορεί να υποτεθεί ότι οι εφευρέτες θα έπαυαν να απασχολούνται εάν οι επιχειρηματίες έχαναν το μονοπώλιο της χρήσης των εφευρέσεών τους. Οι επιχειρήσεις τους απασχολούν σήμερα για την παραγωγή μη κατοχυρώσιμων εφευρέσεων, και δεν το πράττουν απλώς για το κέρδος που εξασφαλίζει η προτεραιότητα. Σε ενεργό ανταγωνισμό ... καμία επιχείρηση δεν μπορεί να επιτρέψει στον εαυτό της να μείνει πίσω από τους ανταγωνιστές της. Η φήμη μιας επιχείρησης εξαρτάται από την ικανότητά της να μένει μπροστά, να είναι πρώτη στην αγορά με νέες βελτιώσεις των προϊόντων της και νέες μειώσεις των τιμών τους.*[215]

Τέλος, βεβαίως, η ίδια η αγορά παρέχει εύκολη και αποτελεσματική πορεία σε όσους αισθάνονται ότι δεν γίνονται αρκετές δαπάνες προς ορισμένες κατευθύνσεις. Μπορούν να τις πραγματοποιήσουν οι ίδιοι. Όσοι λοιπόν θα ήθελαν να βλέπουν περισσότερες εφευρέσεις να γίνονται και να αξιοποιούνται είναι ελεύθεροι να ενωθούν και να επιδοτήσουν τέτοια προσπάθεια με οποιονδήποτε τρόπο κρίνουν καλύτερο. Με τον τρόπο αυτόν θα πρόσθεταν, ως καταναλωτές, πόρους στην επιχείρηση της έρευνας και της εφεύρεσης. Και δεν θα ανάγκαζαν τότε άλλους καταναλωτές να χάσουν χρησιμότητα παραχωρώντας μονοπωλιακά προνόμια και διαστρεβλώνοντας τις κατανομές της αγοράς. Οι εκούσιες δαπάνες τους θα γίνονταν μέρος της αγοράς και θα εξέφραζαν τις τελικές αξιολογήσεις των καταναλωτών. Περαιτέρω, δεν θα περιορίζονταν οι μεταγενέστεροι εφευρέτες. Οι φίλοι της εφεύρεσης θα μπορούσαν να επιτύχουν τον σκοπό τους χωρίς να επικαλεστούν το κράτος και να επιβάλουν απώλειες σε μεγάλο αριθμό ανθρώπων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Το Χρήμα και η Αγοραστική του Δύναμη

1. Εισαγωγή

ΤΟ ΧΡΗΜΑ ΕΧΕΙ ΥΠΕΙΣΕΛΘΕΙ ΣΧΕΔΟΝ σε ολόκληρη τη συζήτησή μας έως τώρα. Στο κεφάλαιο 3 είδαμε πώς η οικονομία εξελίχθηκε από τον αντιπραγματισμό στην έμμεση ανταλλαγή. Είδαμε τα πρότυπα της έμμεσης ανταλλαγής και τους τύπους κατανομής εισοδήματος και δαπάνης που πραγματοποιούνται σε μια χρηματική οικονομία. Στο κεφάλαιο 4 συζητήσαμε τις χρηματικές τιμές και τη διαμόρφωσή τους, αναλύσαμε την οριακή χρησιμότητα του χρήματος και δείξαμε πώς η νομισματική θεωρία μπορεί να υπαχθεί στη θεωρία της χρησιμότητας μέσω του θεωρήματος παλινδρόμησης του χρήματος. Στο κεφάλαιο 6 είδαμε πώς ο χρηματικός υπολογισμός στις αγορές είναι ουσιώδης για μια σύνθετη, ανεπτυγμένη οικονομία, και αναλύσαμε τη δομή των μετα-εισοδηματικών και προ-εισοδηματικών ζητήσεων και προσφορών χρήματος στην αγορά του χρόνου. Και από το κεφάλαιο 2 και εξής, ολόκληρη η συζήτησή μας αφορούσε μια οικονομία χρηματικών ανταλλαγών.

Ήρθε η ώρα να συνδέσουμε τα νήματα της ανάλυσής μας για την αγορά, ολοκληρώνοντας τη μελέτη του χρήματος και των επιδράσεων που ασκούν στο οικονομικό σύστημα οι μεταβολές των χρηματικών σχέσεων. Στο κεφάλαιο αυτό θα συνεχίσουμε να διεξάγουμε την ανάλυση εντός του πλαισίου της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς.

2. Η χρηματική σχέση: Η ζήτηση και η προσφορά χρήματος

Το χρήμα είναι εμπόρευμα που χρησιμεύει ως γενικό μέσο ανταλλαγής· οι ανταλλαγές του, επομένως, διαπερνούν το οικονομικό σύστημα. Όπως όλα τα εμπορεύματα, έχει αγοραία ζήτηση και αγοραία προσφορά, μολονότι η ιδιαίτερη θέση του του προσδίδει πολλά μοναδικά χαρακτηριστικά. Είδαμε στο κεφάλαιο 4 ότι η «τιμή» του δεν έχει μοναδική έκφραση στην αγορά. Όλα τα άλλα εμπορεύματα εκφράζονται σε μονάδες χρήματος και έχουν επομένως μοναδικά αναγνωρίσιμες τιμές. Το εμπόρευμα που λειτουργεί ως χρήμα, όμως, μπορεί να εκφραστεί μόνο μέσω μιας συστοιχίας όλων των άλλων εμπορευμάτων, δηλαδή όλων των αγαθών και υπηρεσιών που μπορεί να αγοράσει το χρήμα στην αγορά. Η συστοιχία αυτή δεν έχει μοναδικώς εκφράσιμη μονάδα και, όπως θα δούμε, οι μεταβολές της δεν μπορούν να μετρηθούν. Εντούτοις, η έννοια της «τιμής» ή της «αξίας» του χρήματος, ή της «αγοραστικής δύναμης της χρηματικής μονάδας», δεν είναι γι' αυτό λιγότερο πραγματική και σημαντική. Πρέπει απλώς να έχουμε κατά νου ότι, όπως είδαμε στο κεφάλαιο 4, δεν υπάρχει ενιαίο «επίπεδο τιμών» ούτε μετρήσιμη μονάδα με την οποία να μπορεί να εκφραστεί η συστοιχία αξιών του χρήματος. Αυτή η ανταλλακτική αξία του χρήματος αποκτά επίσης ιδιάζουσα σημασία διότι, αντίθετα από τα άλλα εμπορεύματα, ο πρωταρχικός σκοπός του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα είναι να ανταλλαγεί, τώρα ή στο μέλλον, με άμεσα καταναλώσιμα ή παραγωγικά εμπορεύματα.

Η συνολική ζήτηση χρήματος στην αγορά συνίσταται σε δύο μέρη: την ανταλλακτική ζήτηση χρήματος (από τους πωλητές όλων των άλλων αγαθών που επιθυμούν να αγοράσουν χρήμα) και τη ζήτηση παρακράτησης χρήματος (τη ζήτηση για διακράτηση χρήματος από εκείνους που ήδη το κατέχουν). Επειδή το χρήμα είναι εμπόρευμα που διαπερνά την αγορά και προσφέρεται και ζητείται διαρκώς από όλους, και επειδή η αναλογία του υφιστάμενου αποθέματος χρήματος προς τη νέα παραγωγή είναι υψηλή, θα είναι πρόσφορο να αναλύσουμε την προσφορά και τη ζήτηση χρήματος με όρους της ανάλυσης συνολικής ζήτησης–αποθέματος που εκτέθηκε στο κεφάλαιο 2.[216]

Σε αντίθεση με τα άλλα εμπορεύματα, ο καθένας στην αγορά έχει τόσο ανταλλακτική ζήτηση όσο και ζήτηση παρακράτησης χρήματος. Η ανταλλακτική ζήτηση είναι η προ-εισοδηματική του ζήτηση (βλ. κεφάλαιο 6 ανωτέρω). Ως πωλητής εργασίας, γης, κεφαλαιουχικών αγαθών ή καταναλωτικών αγαθών, πρέπει να προσφέρει τα αγαθά αυτά και να ζητεί χρήμα σε ανταλλαγή, προκειμένου να αποκτήσει χρηματικό εισόδημα. Πέραν των κερδοσκοπικών θεωρήσεων, ο πωλητής έτοιμων αγαθών θα τείνει, όπως είδαμε, να έχει τελείως ανελαστική (κατακόρυφη) καμπύλη προσφοράς, εφόσον δεν έχει χρήσεις παρακράτησης για το αγαθό. Αλλά η καμπύλη προσφοράς ενός αγαθού έναντι χρήματος ισοδυναμεί με (μερική) καμπύλη ζήτησης χρήματος με όρους του προς προσφορά αγαθού. Επομένως, οι (ανταλλακτικές) καμπύλες ζήτησης χρήματος με όρους γης, κεφαλαιουχικών αγαθών και καταναλωτικών αγαθών θα τείνουν να είναι τελείως ανελαστικές.

Για τις υπηρεσίες εργασίας, η κατάσταση είναι πιο σύνθετη. Η εργασία, όπως είδαμε, έχει πράγματι χρήση παρακράτησης — την ικανοποίηση του ελεύθερου χρόνου. Είδαμε ότι η γενική καμπύλη προσφοράς ενός συντελεστή εργασίας μπορεί να είναι είτε «ανοδική» είτε «καμπτόμενη προς τα πίσω», αναλόγως της οριακής χρησιμότητας του χρήματος και της οριακής δυσχρηστίας του θυσιαζόμενου ελεύθερου χρόνου για τα άτομα. Κατά τον προσδιορισμό όμως της καμπύλης ζήτησης χρήματος από την εργασία μπορούμε να είμαστε πολύ πιο βέβαιοι. Για να καταλάβουμε γιατί, ας πάρουμε ένα υποθετικό παράδειγμα καμπύλης προσφοράς ενός συντελεστή εργασίας (γενικής χρήσης). Σε μισθό πέντε κόκκων χρυσού την ώρα, θα πωληθούν 40 ώρες υπηρεσίας εργασίας την εβδομάδα. Ας υποθέσουμε τώρα ότι ο μισθός ανεβαίνει σε οκτώ κόκκους χρυσού την ώρα. Ορισμένοι ίσως εργαστούν περισσότερες ώρες, διότι έχουν μεγαλύτερο χρηματικό κίνητρο να θυσιάσουν ελεύθερο χρόνο για εργασία. Ίσως εργαστούν 50 ώρες την εβδομάδα. Άλλοι μπορεί να αποφασίσουν ότι το αυξημένο εισόδημα τους επιτρέπει να θυσιάσουν λίγο χρήμα και να λάβουν μέρος των αυξημένων απολαβών τους υπό μορφή περισσότερου ελεύθερου χρόνου. Ίσως εργαστούν 30 ώρες. Οι πρώτοι θα αντιπροσώπευαν «ανοδική», οι δεύτεροι «καμπτόμενη προς τα πίσω» καμπύλη προσφοράς εργασίας στο εύρος τιμών αυτό. Και οι δύο όμως θα είχαν ένα κοινό στοιχείο. Ας πολλαπλασιάσουμε τις ώρες με τον μισθό σε κάθε περίπτωση, για να καταλήξουμε στο συνολικό χρηματικό εισόδημα των εργατών στις διάφορες καταστάσεις. Στην αρχική περίπτωση, ο εργάτης κέρδιζε 40 επί 5, ήτοι 200 κόκκους χρυσού την εβδομάδα. Ο άνθρωπος με την καμπτόμενη προς τα πίσω καμπύλη προσφοράς θα κερδίζει 30 επί 8, ήτοι 240 κόκκους χρυσού την εβδομάδα. Εκείνος με την ανοδική καμπύλη προσφοράς θα κερδίζει 50 επί 8, ήτοι 400 κόκκους χρυσού την εβδομάδα. Και στις δύο περιπτώσεις, ο άνθρωπος κερδίζει περισσότερο χρήμα με τον υψηλότερο μισθό.

Αυτό θα ισχύει πάντοτε. Στην πρώτη περίπτωση είναι προφανές, διότι ο υψηλότερος μισθός ωθεί τον άνθρωπο να πωλήσει περισσότερη εργασία. Ισχύει όμως και στη δεύτερη περίπτωση. Διότι το υψηλότερο χρηματικό εισόδημα επιτρέπει σε έναν άνθρωπο να ικανοποιήσει και τις επιθυμίες του

για περισσότερο ελεύθερο χρόνο, ακριβώς επειδή λαμβάνει αυξημένο χρηματικό εισόδημα. Επομένως, η καμπτόμενη προς τα πίσω καμπύλη προσφοράς ενός ανθρώπου δεν θα κάμπτεται ποτέ τόσο «προς τα πίσω» ώστε να τον κάνει να κερδίζει λιγότερο χρήμα με υψηλότερους μισθούς.

Έτσι, ένας άνθρωπος θα κερδίζει πάντοτε περισσότερο χρήμα με υψηλότερο μισθό και λιγότερο χρήμα με χαμηλότερο. Τι άλλο όμως είναι το να κερδίζει κανείς χρήμα παρά ένα άλλο όνομα για την αγορά χρήματος; Και αυτό ακριβώς συμβαίνει. Οι άνθρωποι αγοράζουν χρήμα πωλώντας αγαθά και υπηρεσίες που κατέχουν ή μπορούν να δημιουργήσουν. Επιχειρούμε τώρα να καταλήξουμε στον πίνακα ζήτησης χρήματος σε σχέση με διάφορες εναλλακτικές αγοραστικές δυνάμεις ή «ανταλλακτικές αξίες» του χρήματος. Χαμηλότερη ανταλλακτική αξία του χρήματος ισοδυναμεί με υψηλότερες τιμές των αγαθών σε χρήμα. Αντιστρόφως, υψηλότερη ανταλλακτική αξία του χρήματος ισοδυναμεί με χαμηλότερες τιμές αγαθών. Στην αγορά εργασίας, η υψηλότερη ανταλλακτική αξία του χρήματος μεταφράζεται σε χαμηλότερους μισθούς, και η χαμηλότερη ανταλλακτική αξία του χρήματος σε υψηλότερους μισθούς.

Ως εκ τούτου, στην αγορά εργασίας, ο νόμος μας μπορεί να μεταφραστεί ως εξής: Όσο υψηλότερη η ανταλλακτική αξία του χρήματος, τόσο χαμηλότερη η ζητούμενη ποσότητα χρήματος· όσο χαμηλότερη η ανταλλακτική αξία του χρήματος, τόσο υψηλότερη η ζητούμενη ποσότητα χρήματος (δηλαδή, όσο χαμηλότερος ο μισθός, τόσο λιγότερο χρήμα κερδίζεται· όσο υψηλότερος ο μισθός, τόσο περισσότερο χρήμα κερδίζεται). Επομένως, στην αγορά εργασίας, ο πίνακας ζήτησης χρήματος δεν είναι κατακόρυφος, αλλά φθίνων καθώς αυξάνεται η ανταλλακτική αξία του χρήματος, όπως στην περίπτωση κάθε καμπύλης ζήτησης.

Προσθέτοντας τις κατακόρυφες καμπύλες ζήτησης χρήματος στις άλλες αγορές ανταλλαγής στη φθίνουσα καμπύλη ζήτησης της αγοράς εργασίας, καταλήγουμε σε φθίνουσα καμπύλη ανταλλακτικής ζήτησης χρήματος.

Σημαντικότερη, επειδή πιο ευμετάβλητη, στη συνολική ζήτηση χρήματος στην αγορά είναι η ζήτηση παρακράτησης για διακράτηση χρήματος. Αυτή είναι η μετα-εισοδηματική ζήτηση του καθενός. Αφού ο καθένας αποκτήσει το εισόδημά του, πρέπει να αποφασίσει, όπως είδαμε, για την κατανομή των χρηματικών του περιουσιακών στοιχείων προς τρεις κατευθύνσεις: καταναλωτική δαπάνη, επενδυτική δαπάνη και προσθήκη στο χρηματικό του υπόλοιπο («καθαρός αποθησαυρισμός»). Επιπλέον, έχει την πρόσθετη επιλογή της αφαίρεσης από το χρηματικό του υπόλοιπο («καθαρή αποθησαυριστική αποδέσμευση»). Το πόσο αποφασίζει να διακρατήσει στο χρηματικό του υπόλοιπο προσδιορίζεται μοναδικώς από την οριακή χρησιμότητα του χρήματος στο χρηματικό του υπόλοιπο επί της κλίμακας αξιών του. Έως τώρα έχουμε συζητήσει διά μακρών τις πηγές των χρησιμοτήτων και των ζητήσεων για καταναλωτικά και για παραγωγικά αγαθά. Πρέπει τώρα να εξετάσουμε το εναπομένον αγαθό: το χρήμα στο χρηματικό υπόλοιπο, τη χρησιμότητα και τη ζήτησή του.

Πριν συζητήσουμε όμως τις πηγές της ζήτησης για χρηματικό υπόλοιπο, μπορούμε να προσδιορίσουμε το σχήμα της καμπύλης ζήτησης παρακράτησης (ή «χρηματικού υπολοίπου») χρήματος. Ας υποθέσουμε ότι οι οριακές χρησιμότητες ενός ανθρώπου είναι τέτοιες ώστε επιθυμεί να διακρατεί 10 ουγγιές χρήματος στο χρηματικό του υπόλοιπο για ορισμένη περίοδο. Ας υποθέσουμε τώρα ότι η ανταλλακτική αξία του χρήματος, δηλαδή η αγοραστική δύναμη της χρηματικής μονάδας, αυξάνεται, εφόσον οι λοιποί παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι. Αυτό σημαίνει ότι οι 10 ουγγιές χρυσού του επιτελούν περισσότερο έργο απ' ό,τι πριν από τη μεταβολή της PPM (αγοραστικής δύναμης της χρηματικής μονάδας). Κατά συνέπεια, θα τείνει να αφαιρέσει

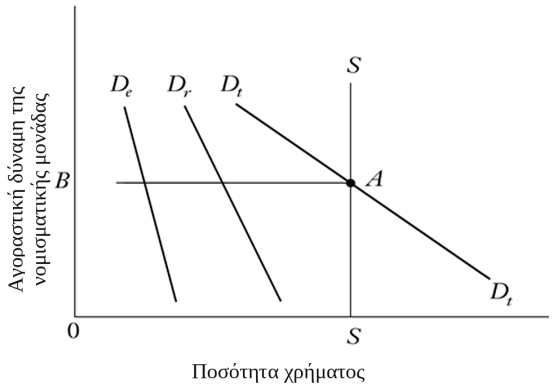
μέρος των 10 ουγγιών από το χρηματικό του υπόλοιπο και να το δαπανήσει σε αγαθά, οι τιμές των οποίων έχουν τώρα πέσει. Επομένως, όσο υψηλότερη η PPM (η ανταλλακτική αξία του χρήματος), τόσο χαμηλότερη η ζητούμενη ποσότητα χρήματος στο χρηματικό υπόλοιπο. Αντιστρόφως, χαμηλότερη PPM θα σημαίνει ότι το προηγούμενο χρηματικό υπόλοιπο αξίζει λιγότερο σε πραγματικούς όρους απ' ό,τι πριν, ενώ οι υψηλότερες τιμές των αγαθών αποθαρρύνουν την αγορά τους. Ως αποτέλεσμα, όσο χαμηλότερη η PPM, τόσο υψηλότερη η ζητούμενη ποσότητα χρήματος στο χρηματικό υπόλοιπο.

Ως αποτέλεσμα, η καμπύλη ζήτησης παρακράτησης χρήματος στο χρηματικό υπόλοιπο φθίνει καθώς αυξάνεται η ανταλλακτική αξία του χρήματος. Η φθίνουσα αυτή καμπύλη, προστιθέμενη στη φθίνουσα καμπύλη ανταλλακτικής ζήτησης χρήματος, αποδίδει τη συνολική καμπύλη ζήτησης χρήματος της αγοράς — επίσης φθίνουσα κατά τον γνώριμο τρόπο κάθε εμπορεύματος.

Υπάρχει και μια τρίτη καμπύλη ζήτησης για το εμπόρευμα που λειτουργεί ως χρήμα, η οποία αξίζει να αναφερθεί. Είναι η ζήτηση για μη χρηματικές χρήσεις του χρηματικού μετάλλου. Αυτή θα είναι σχετικά ασήμαντη στην προηγμένη χρηματική οικονομία, θα υπάρχει όμως παρά ταύτα. Στην περίπτωση του χρυσού, αυτό θα σημαίνει είτε χρήσεις στην κατανάλωση, όπως για κοσμήματα, είτε παραγωγικές χρήσεις, όπως για βιομηχανικούς σκοπούς. Εν πάση περιπτώσει, και η καμπύλη ζήτησης αυτή φθίνει καθώς αυξάνεται η PPM. Καθώς η «τιμή» του χρήματος (PPM) αυξάνεται, περισσότερα αγαθά μπορούν να αποκτηθούν με τη δαπάνη μιας μονάδας χρήματος· ως αποτέλεσμα, το κόστος ευκαιρίας της χρήσης του χρυσού για μη χρηματικούς σκοπούς αυξάνεται, και λιγότερος ζητείται για τον σκοπό αυτόν. Αντιστρόφως, καθώς η PPM πέφτει, υπάρχει μεγαλύτερο κίνητρο να χρησιμοποιηθεί ο χρυσός για την άμεση χρήση του. Η καμπύλη ζήτησης αυτή προστίθεται στη συνολική καμπύλη ζήτησης χρήματος, για να ληφθεί η συνολική καμπύλη ζήτησης του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα.[217]

Σε κάθε δεδομένη στιγμή υπάρχει ένα δεδομένο συνολικό απόθεμα του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα. Το απόθεμα αυτό θα ανήκει, ανά πάσα στιγμή, σε κάποιον. Είναι επομένως επικινδύνως παραπλανητικό να υιοθετούμε τη συνήθεια των αμερικανών οικονομολόγων από την εποχή του Irving Fisher να αντιμετωπίζουν το χρήμα ως κατά κάποιον τρόπο «κυκλοφορούν» ή, ακόμη χειρότερα, ως διαιρούμενο σε «κυκλοφορούν χρήμα» και «αδρανές χρήμα».[218] Η έννοια αυτή δημιουργεί την εικόνα ότι το πρώτο κινείται κάπου ανά πάσα στιγμή, ενώ το δεύτερο κάθεται αδρανές σε «θησαυρούς». Πρόκειται για σοβαρό σφάλμα. Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει κάτι όπως «κυκλοφορία», ούτε υπάρχει κάποιος μυστηριώδης στίβος όπου το χρήμα «κινείται». Σε κάθε δεδομένη στιγμή όλο το χρήμα ανήκει σε κάποιον, δηλαδή βρίσκεται στο χρηματικό υπόλοιπο κάποιου. Οποιοδήποτε κι αν είναι το απόθεμα χρήματος, επομένως, οι ενέργειες των ανθρώπων πρέπει να το φέρουν σε συμφωνία με τη συνολική ζήτηση για διακράτηση χρήματος, δηλαδή τη συνολική ζήτηση χρήματος που μόλις συζητήσαμε. Διότι ακόμη και το προ-εισοδηματικό χρήμα που αποκτάται σε ανταλλαγή πρέπει να διακρατηθεί τουλάχιστον στιγμιαία στο χρηματικό υπόλοιπο κάποιου πριν μεταβιβαστεί στο υπόλοιπο κάποιου άλλου. Ολόκληρη η συνολική ζήτηση είναι, επομένως, ζήτηση για διακράτηση, και αυτό συμφωνεί με την ανάλυση της συνολικής ζήτησης στο κεφάλαιο 2.

Το συνολικό απόθεμα πρέπει, επομένως, να έλθει σε συμφωνία, στην αγορά, με τη συνολική ζητούμενη ποσότητα χρήματος. Το διάγραμμα της κατάστασης αυτής παρουσιάζεται στο Σχήμα 74.

ΣΧΗΜΑ 74. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΣΗΜΕΙΟΥ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Στον κατακόρυφο άξονα βρίσκεται η PPM, αυξανόμενη προς τα άνω. Στον οριζόντιο άξονα βρίσκεται η ποσότητα χρήματος, αυξανόμενη προς τα δεξιά. Η De είναι η συναθροιστική καμπύλη ανταλλακτικής ζήτησης χρήματος, φθίνουσα και ανελαστική.

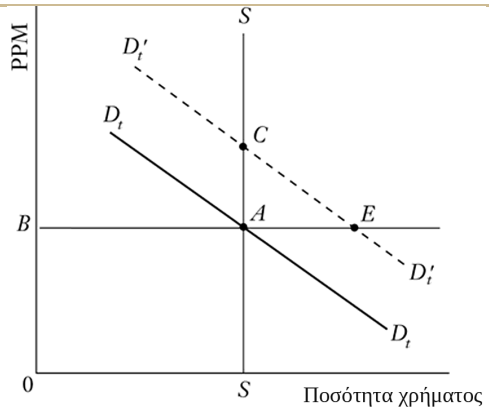
Η Dr είναι η ζήτηση παρακράτησης ή χρηματικού υπολοίπου χρήματος. Η Dt είναι η συνολική ζήτηση για διακράτηση χρήματος (η ζήτηση για μη χρηματικό χρυσό παραλείπεται προς χάριν ευκολίας). Κάπου τέμνουσα την καμπύλη Dt βρίσκεται η κατακόρυφη γραμμή SS — το συνολικό απόθεμα χρήματος στην κοινότητα — δεδομένο στην ποσότητα 0S.

Η τομή των δύο τελευταίων καμπυλών προσδιορίζει το σημείο ισορροπίας, A, για την ανταλλακτική αξία του χρήματος στην κοινότητα. Η ανταλλακτική αξία, ή PPM, θα ορισθεί στο 0B.

Ας υποθέσουμε τώρα ότι η PPM είναι ελαφρώς υψηλότερη από 0B. Η ζήτηση χρήματος στο σημείο αυτό θα είναι μικρότερη από το απόθεμα. Οι άνθρωποι δεν θα είναι πρόθυμοι να διακρατούν χρήμα σε αυτή την ανταλλακτική αξία και θα επιζητούν να το πωλήσουν έναντι άλλων αγαθών. Οι πωλήσεις αυτές θα ανεβάσουν τις τιμές των αγαθών και θα ρίξουν την PPM, ώσπου να επιτευχθεί το σημείο ισορροπίας. Από την άλλη πλευρά, ας υποθέσουμε ότι η PPM είναι χαμηλότερη από 0B. Στην περίπτωση αυτή, περισσότεροι άνθρωποι θα ζητούν χρήμα, σε ανταλλαγή ή σε επιφύλαξη, απ' όσο απόθεμα χρήματος είναι διαθέσιμο. Η συνακόλουθη υπέρβαση της ζήτησης έναντι της προσφοράς θα ανεβάσει την PPM ξανά στο 0B.

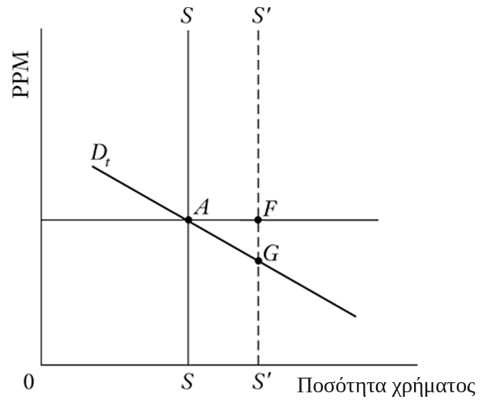
3. Μεταβολές της χρηματικής σχέσης

Η αγοραστική δύναμη του χρήματος προσδιορίζεται, επομένως, από δύο παράγοντες: τον πίνακα συνολικής ζήτησης για διακράτηση χρήματος και το υφιστάμενο απόθεμα χρήματος. Είναι εύκολο να δούμε σε διάγραμμα τι συμβαίνει όταν μεταβάλλεται οποιοδήποτε από τα προσδιοριστικά αυτά στοιχεία. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ο πίνακας συνολικής ζήτησης αυξάνεται (μετατοπίζεται προς τα δεξιά). Τότε (βλ. Σχήμα 75) η καμπύλη συνολικής ζήτησης χρήματος έχει μετατοπιστεί από DtDt σε Dt′Dt′. Στο προηγούμενο σημείο ισορροπίας της PPM, A, η ζήτηση χρήματος υπερβαίνει τώρα το διαθέσιμο απόθεμα κατά AE. Οι προσφορές ωθούν την PPM προς τα άνω ώσπου να φθάσει στο σημείο ισορροπίας C. Το αντίστροφο θα ισχύει για μετατόπιση της συνολικής καμπύλης ζήτησης προς τα αριστερά — μείωση του πίνακα συνολικής ζήτησης. Τότε η PPM θα πέσει αναλόγως.

ΣΧΗΜΑ 75. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΜΙΑΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΣΤΗ ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΧΡΗΜΑ

Η επίδραση μεταβολής του συνολικού αποθέματος, με την καμπύλη ζήτησης σταθερή, παρουσιάζεται στο Σχήμα 76. Η συνολική ποσότητα αποθέματος αυξάνεται από 0S σε 0S′. Στο νέο επίπεδο αποθέματος υπάρχει υπέρβαση του αποθέματος, AF, έναντι της συνολικής ζήτησης χρήματος. Το χρήμα θα πωληθεί σε χαμηλότερη PPM, ώστε οι άνθρωποι να πεισθούν να το διακρατήσουν, και η PPM θα πέσει ώσπου να φθάσει σε νέο σημείο ισορροπίας G. Αντιστρόφως, εάν το απόθεμα χρήματος μειωθεί, θα υπάρξει υπέρβαση της ζήτησης χρήματος στην υφιστάμενη PPM, και η PPM θα ανέλθει ώσπου να επιτευχθεί το νέο σημείο ισορροπίας.

ΣΧΗΜΑ 76. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΜΙΑΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΑΠΟΘΕΜΑ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Η επίδραση της ποσότητας χρήματος στην ανταλλακτική του αξία εκτίθεται έτσι απλά στην ανάλυση και στα διαγράμματά μας.

Ο παραλογισμός της ταξινόμησης των νομισματικών θεωριών σε αλληλοαποκλειόμενες κατηγορίες (όπως «θεωρία προσφοράς και ζήτησης», «ποσοτική θεωρία», «θεωρία χρηματικών υπολοίπων», «εμπορευματική θεωρία», «θεωρία εισοδήματος και δαπάνης») θα πρέπει τώρα να είναι προφανής.[219] Διότι όλα αυτά τα στοιχεία απαντούν στην ανάλυση αυτή. Το χρήμα είναι εμπόρευμα· η προσφορά ή ποσότητά του είναι σημαντική για τον προσδιορισμό της ανταλλακτικής του αξίας· η ζήτηση χρήματος για το χρηματικό υπόλοιπο είναι επίσης σημαντική για τον σκοπό αυτόν· και η ανάλυση μπορεί να εφαρμοστεί σε καταστάσεις εισοδήματος και δαπάνης.

4. Η χρησιμότητα του αποθέματος χρήματος

Στην περίπτωση των καταναλωτικών αγαθών δεν προχωρούμε πίσω από τις υποκειμενικές τους χρησιμότητες στις κλίμακες αξιών των ανθρώπων για να διερευνήσουμε γιατί προτιμήθηκαν· η οικονομική επιστήμη πρέπει να σταματήσει άπαξ και έχει γίνει η κατάταξη. Στην περίπτωση του χρήματος, όμως, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με διαφορετικό πρόβλημα. Διότι η χρησιμότητα του χρήματος (παραμερίζοντας τη μη χρηματική χρήση του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα) εξαρτάται αποκλειστικά από την προσδοκώμενη χρήση του ως γενικού μέσου ανταλλαγής. Ως εκ τούτου, η υποκειμενική χρησιμότητα του χρήματος εξαρτάται από την αντικειμενική ανταλλακτική αξία του χρήματος, και πρέπει να προωθήσουμε την ανάλυση της ζήτησης χρήματος περισσότερο απ' όσο θα απαιτούνταν διαφορετικά.[220] Τα ανωτέρω διαγράμματα, στα οποία συνδέσαμε τη ζήτηση χρήματος με την PPM του, είναι επομένως ιδιαιτέρως πρόσφορα. Για τα άλλα αγαθά, η ζήτηση στην αγορά είναι μέσο διοχέτευσης των εμπορευμάτων στα χέρια των καταναλωτών τους. Για το χρήμα, αντιθέτως, η «τιμή» του χρήματος είναι ακριβώς η μεταβλητή από την οποία εξαρτάται ο πίνακας ζήτησης και με την οποία είναι συντονισμένο σχεδόν το σύνολο της ζήτησης χρήματος. Για να το θέσουμε διαφορετικά: χωρίς τιμή, ή αντικειμενική ανταλλακτική αξία, οποιοδήποτε άλλο αγαθό θα αρπαζόταν ως ευπρόσδεκτο δωρεάν δώρο· το χρήμα όμως, χωρίς τιμή, δεν θα χρησιμοποιούνταν καθόλου, εφόσον ολόκληρη η χρήση του συνίσταται στη δύναμή του να αποκτά άλλα αγαθά στην αγορά. Η μόνη χρήση του χρήματος είναι να ανταλλάσσεται με αγαθά, και εάν δεν είχε τιμή, άρα ούτε ανταλλακτική αξία, δεν θα μπορούσε να ανταλλαγεί και δεν θα χρησιμοποιούνταν πλέον.

Βρισκόμαστε τώρα στο κατώφλι ενός μεγάλου οικονομικού νόμου, μιας αλήθειας που δύσκολα μπορεί να υπερτονιστεί, αν αναλογιστούμε τη ζημία που έχει προξενήσει η παραμέλησή της στη διάρκεια της ιστορίας. Η αύξηση της προσφοράς ενός παραγωγικού αγαθού αυξάνει, ceteris paribus, την προσφορά ενός καταναλωτικού αγαθού. Η αύξηση της προσφοράς ενός καταναλωτικού αγαθού (όταν δεν έχει μειωθεί η προσφορά άλλου αγαθού) είναι αποδεδειγμένα σαφές κοινωνικό όφελος· διότι το «πραγματικό εισόδημα» κάποιου έχει αυξηθεί και κανενός δεν έχει μειωθεί.[221]

Το χρήμα, αντιθέτως, είναι χρήσιμο μόνο για σκοπούς ανταλλαγής. Το χρήμα, per se, δεν μπορεί να καταναλωθεί και δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί άμεσα ως παραγωγικό αγαθό στην παραγωγική διαδικασία. Το χρήμα per se είναι επομένως μη παραγωγικό· είναι νεκρό απόθεμα και δεν παράγει τίποτε. Η γη ή το κεφάλαιο έχουν πάντοτε τη μορφή κάποιου συγκεκριμένου αγαθού, κάποιου συγκεκριμένου παραγωγικού μέσου. Το χρήμα παραμένει πάντοτε στο χρηματικό υπόλοιπο κάποιου.

Τα αγαθά είναι χρήσιμα και σπάνια, και κάθε προσαύξησή τους είναι κοινωνικό όφελος. Το χρήμα όμως δεν είναι χρήσιμο άμεσα, αλλά μόνο στις ανταλλαγές. Και μόλις είδαμε ότι, καθώς μεταβάλλεται το απόθεμα χρήματος στην κοινωνία, η αντικειμενική ανταλλακτική αξία του χρήματος μεταβάλλεται αντιστρόφως (αν και όχι κατ' ανάγκην αναλογικά), ώσπου η χρηματική σχέση να επανέλθει σε ισορροπία. Όταν υπάρχει λιγότερο χρήμα, η ανταλλακτική αξία της χρηματικής μονάδας ανεβαίνει· όταν υπάρχει περισσότερο χρήμα, η ανταλλακτική αξία της χρηματικής μονάδας πέφτει. Συμπεραίνουμε ότι δεν υπάρχει κάτι όπως «πολύ λίγο» ή «πάρα πολύ» χρήμα, ότι, οποιοδήποτε κι αν είναι το κοινωνικό απόθεμα χρήματος, τα οφέλη του χρήματος αξιοποιούνται πάντοτε στον μέγιστο βαθμό. Η αύξηση της προσφοράς χρήματος δεν παρέχει απολύτως κανένα κοινωνικό όφελος· απλώς ωφελεί ορισμένους εις βάρος άλλων, όπως θα εκτεθεί

λεπτομερώς κατωτέρω. Ομοίως, η μείωση του αποθέματος χρήματος δεν συνεπάγεται καμία κοινωνική απώλεια. Διότι το χρήμα χρησιμοποιείται μόνο για την αγοραστική του δύναμη στις ανταλλαγές, και η αύξηση του αποθέματος χρήματος απλώς αραιώνει την αγοραστική δύναμη κάθε χρηματικής μονάδας. Αντιστρόφως, η πτώση του αποθέματος χρήματος αυξάνει την αγοραστική δύναμη κάθε μονάδας.

Το διάσημο παράδειγμα του David Hume παρέχει μια εξαιρετικά υπεραπλουστευμένη εικόνα της επίδρασης των μεταβολών του αποθέματος χρήματος, στο παρόν όμως συγκείμενο αποτελεί έγκυρη απεικόνιση του παραλογισμού της πεποίθησης ότι η αυξημένη προσφορά χρήματος μπορεί να παράσχει κοινωνικό όφελος ή να ανακουφίσει οποιαδήποτε οικονομική σπανιότητα. Ας εξετάσουμε τη μαγική κατάσταση όπου κάθε άνθρωπος ξυπνά ένα πρωί και βρίσκει τα χρηματικά του περιουσιακά στοιχεία διπλασιασμένα. Διπλασιάστηκε ο πλούτος, ή το πραγματικό εισόδημα, της κοινωνίας; Ασφαλώς όχι. Στην πραγματικότητα, το πραγματικό εισόδημα — τα πράγματι προσφερόμενα αγαθά και υπηρεσίες — παραμένει αμετάβλητο. Αυτό που μεταβλήθηκε είναι απλώς η χρηματική μονάδα, η οποία αραιώθηκε, και η αγοραστική δύναμη της χρηματικής μονάδας θα πέσει αρκετά (δηλαδή οι τιμές των αγαθών θα ανέβουν) ώστε να φέρει τη νέα χρηματική σχέση σε ισορροπία.

Ένας από τους σημαντικότερους οικονομικούς νόμους, επομένως, είναι ο εξής: Κάθε προσφορά χρήματος αξιοποιείται πάντοτε στον μέγιστο βαθμό της, και ως εκ τούτου καμία κοινωνική χρησιμότητα δεν μπορεί να παρασχεθεί με την αύξηση της προσφοράς χρήματος.

Ορισμένοι συγγραφείς έχουν συναγάγει από τον νόμο αυτόν ότι όσοι συντελεστές αφιερώνονται στην εξόρυξη χρυσού χρησιμοποιούνται μη παραγωγικά, επειδή η αυξημένη προσφορά χρήματος δεν παρέχει κοινωνικό όφελος. Συνάγουν από αυτό ότι η κυβέρνηση θα έπρεπε να περιορίσει την ποσότητα εξόρυξης χρυσού. Οι επικριτές αυτοί, ωστόσο, δεν αντιλαμβάνονται ότι ο χρυσός, το εμπόρευμα που λειτουργεί ως χρήμα, χρησιμοποιείται όχι μόνο ως χρήμα αλλά και για μη χρηματικούς σκοπούς, είτε στην κατανάλωση είτε στην παραγωγή. Ως εκ τούτου, η αύξηση της προσφοράς χρυσού, μολονότι δεν παρέχει χρηματικό όφελος, παρέχει πράγματι κοινωνικό όφελος αυξάνοντας την προσφορά χρυσού για άμεση χρήση.

5. Η ζήτηση χρήματος

Α. Το χρήμα στην ERE και στην αγορά

Είναι αληθές, όπως είπαμε, ότι η μόνη χρήση του χρήματος έγκειται στην ανταλλαγή. Από αυτό, όμως, δεν πρέπει να συναχθεί, όπως έχουν πράξει ορισμένοι συγγραφείς, ότι η ανταλλαγή αυτή πρέπει να είναι άμεση. Πράγματι, ο λόγος για τον οποίο υφίσταται ζήτηση παρακράτησης χρήματος και διακρατούνται χρηματικά υπόλοιπα είναι ότι το άτομο κρατεί το χρήμα του σε απόθεμα για μελλοντικές ανταλλαγές. Αυτή είναι η λειτουργία του χρηματικού υπολοίπου — να αναμένει την πρόσφορη στιγμή για τη σύναψη μιας ανταλλαγής.

Ας υποθέσουμε ότι έχει εγκαθιδρυθεί η ERE. Σε έναν τέτοιο κόσμο βεβαιότητας δεν θα υπήρχε κίνδυνος ζημίας στις επενδύσεις ούτε ανάγκη διακράτησης χρηματικών υπολοίπων για την περίπτωση που θα ανέκυπτε έκτακτη ανάγκη καταναλωτικής δαπάνης. Ο καθένας, επομένως, θα διέθετε πλήρως το χρηματικό του απόθεμα στην αγορά είτε παρόντων είτε μελλοντικών αγαθών,

σύμφωνα με τις χρονικές του προτιμήσεις. Κανείς δεν θα κρατούσε το χρήμα του αδρανές σε χρηματικό υπόλοιπο. Γνωρίζοντας ότι θα θελήσει να δαπανήσει ορισμένο χρηματικό ποσό σε κατανάλωση μετά από έξι μήνες, ένας άνθρωπος θα δάνειζε το χρήμα του για την περίοδο αυτή, ώστε να του επιστραφεί ακριβώς τη στιγμή που πρόκειται να δαπανηθεί. Εάν όμως κανείς δεν είναι διατεθειμένος να διακρατεί χρηματικό υπόλοιπο για διάστημα μεγαλύτερο του στιγμιαίου, δεν θα διακρατείται καθόλου χρήμα και δεν θα υπάρχει χρήση για χρηματικό απόθεμα. Το χρήμα, εν ολίγοις, θα ήταν άχρηστο ή σχεδόν άχρηστο στον κόσμο της βεβαιότητας.

Στον πραγματικό κόσμο της αβεβαιότητας, σε αντιδιαστολή προς την ERE, ακόμη και το «αδρανές» χρήμα που διακρατείται σε χρηματικό υπόλοιπο επιτελεί μια χρήση για τον κάτοχό του. Πράγματι, εάν δεν επιτελούσε τέτοια χρήση, δεν θα διακρατούνταν στο χρηματικό του υπόλοιπο. Οι χρήσεις του βασίζονται ακριβώς στο γεγονός ότι το άτομο δεν είναι βέβαιο για το σε τι θα δαπανήσει το χρήμα του ούτε για την ακριβή στιγμή που θα το δαπανήσει στο μέλλον.

Οι οικονομολόγοι έχουν επιχειρήσει να αναγάγουν μηχανιστικά τη ζήτηση χρήματος σε διάφορες πηγές.[222] Δεν υπάρχει, ωστόσο, τέτοιος μηχανιστικός προσδιορισμός. Κάθε άτομο αποφασίζει για τον εαυτό του, με τα δικά του κριτήρια, ολόκληρη τη ζήτησή του για χρηματικά υπόλοιπα, και εμείς μπορούμε μόνο να ανιχνεύσουμε τις διάφορες επιδράσεις που ενδέχεται να είχαν στη ζήτηση διαφορετικά καταλλακτικά γεγονότα.

Β. Κερδοσκοπική ζήτηση

Μία από τις πλέον προφανείς επιδράσεις στη ζήτηση χρήματος είναι η προσδοκία μελλοντικών μεταβολών της ανταλλακτικής αξίας του χρήματος. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι σε κάποιο μελλοντικό χρονικό σημείο αναμένεται ταχεία πτώση της PPM του χρήματος. Το πώς αντιδρά τώρα ο πίνακας ζήτησης χρήματος εξαρτάται από τον αριθμό των ανθρώπων που έχουν την προσδοκία αυτή και από την ένταση με την οποία την έχουν. Εξαρτάται επίσης από την απόσταση στο μέλλον στην οποία αναμένεται να λάβει χώρα η μεταβολή. Όσο πιο μακριά στον χρόνο βρίσκεται οποιοδήποτε οικονομικό γεγονός, τόσο περισσότερο ο αντίκτυπός του θα προεξοφλείται στο παρόν από το επιτόκιο. Οποιοσδήποτε κι αν είναι ο βαθμός του αντικτύπου, ωστόσο, μια προσδοκώμενη μελλοντική πτώση της PPM θα τείνει να ρίξει την PPM τώρα. Διότι προσδοκώμενη πτώση της PPM σημαίνει ότι οι παρούσες μονάδες χρήματος αξίζουν περισσότερο απ' όσο θα αξίζουν στο μέλλον, οπότε θα υπάρξει πτώση του πίνακα ζήτησης χρήματος, καθώς οι άνθρωποι τείνουν να δαπανούν περισσότερο χρήμα τώρα παρά στη μελλοντική ημερομηνία. Μια γενική προσδοκία επικείμενης πτώσης της PPM θα μειώσει τον πίνακα ζήτησης χρήματος τώρα και έτσι θα τείνει να επιφέρει την πτώση κατά την παρούσα στιγμή.

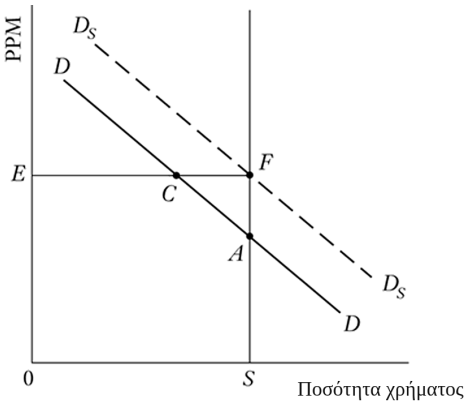
Αντιστρόφως, προσδοκία ανόδου της PPM στο εγγύς μέλλον θα τείνει να ανεβάσει τον πίνακα ζήτησης χρήματος, καθώς οι άνθρωποι αποφασίζουν να «αποθησαυρίσουν» (να προσθέσουν χρήμα στο χρηματικό τους υπόλοιπο) εν αναμονή μελλοντικής ανόδου της ανταλλακτικής αξίας της μονάδας του χρήματός τους. Το αποτέλεσμα θα είναι παρούσα άνοδος της PPM.

Προσδοκώμενη πτώση της PPM στο μέλλον θα ρίξει, επομένως, την PPM τώρα, και προσδοκώμενη άνοδος θα οδηγήσει σε άνοδο τώρα. Η κερδοσκοπική ζήτηση χρήματος λειτουργεί κατά τον ίδιο τρόπο με την κερδοσκοπική ζήτηση οποιουδήποτε αγαθού. Η πρόβλεψη ενός μελλοντικού σημείου επιταχύνει την προσαρμογή της οικονομίας προς το μελλοντικό αυτό σημείο. Όπως ακριβώς η κερδοσκοπική ζήτηση ενός αγαθού επιτάχυνε την προσαρμογή προς μια θέση ισορροπίας, έτσι και η

πρόβλεψη μεταβολής της PPM επιταχύνει την προσαρμογή της αγοράς προς τη θέση αυτή. Όπως ακριβώς, περαιτέρω, στην περίπτωση οποιουδήποτε αγαθού, τα σφάλματα σε αυτή την κερδοσκοπική πρόβλεψη είναι «αυτοδιορθούμενα». Πολλοί συγγραφείς πιστεύουν ότι στην περίπτωση του χρήματος δεν υπάρχει τέτοια αυτοδιόρθωση. Ισχυρίζονται ότι, ενώ μπορεί να υπάρχει «πραγματική» ή υποκείμενη ζήτηση για τα αγαθά, το χρήμα δεν καταναλώνεται και επομένως δεν έχει τέτοια υποκείμενη ζήτηση. Η PPM και η ζήτηση χρήματος, δηλώνουν, μπορούν να εξηγηθούν μόνο ως ένας διηνεκής και μάλλον άνευ νοήματος αγώνας γάτας και ποντικού, στον οποίο ο καθένας απλώς προσπαθεί να προβλέψει τις προβλέψεις όλων των άλλων.

Υπάρχει, ωστόσο, «πραγματική» ή υποκείμενη ζήτηση χρήματος. Το χρήμα μπορεί να μην καταναλώνεται φυσικώς, χρησιμοποιείται όμως, και επομένως έχει χρησιμότητα σε ένα χρηματικό υπόλοιπο. Η χρησιμότητα αυτή είναι κάτι περισσότερο από κερδοσκοπία επί ανόδου της PPM. Αυτό καταδεικνύεται από το γεγονός ότι οι άνθρωποι διακρατούν πράγματι ρευστό ακόμη και όταν προσδοκούν πτώση της PPM. Τα υπόλοιπα αυτά μπορεί να μειωθούν, εξακολουθούν όμως να υπάρχουν, και, όπως είδαμε, έτσι πρέπει να είναι σε έναν αβέβαιο κόσμο. Στην πραγματικότητα, χωρίς προθυμία διακράτησης ρευστού δεν θα μπορούσε να υπάρξει καθόλου οικονομία χρηματικών ανταλλαγών.

Η κερδοσκοπική ζήτηση, επομένως, προβλέπει τις υποκείμενες μη κερδοσκοπικές ζητήσεις, οποιαδήποτε κι αν είναι η πηγή ή η έμπνευσή τους. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι υπάρχει γενική προσδοκία ανόδου της PPM (πτώσης των τιμών) που δεν αντανακλάται στην υποκείμενη προσφορά και ζήτηση. Είναι αληθές ότι, αρχικά, η γενική αυτή προσδοκία ανεβάζει, ceteris paribus, τη ζήτηση χρήματος και την PPM. Η κατάσταση αυτή, όμως, δεν διαρκεί. Διότι τώρα που έχει επιτευχθεί μια ψευδο-«ισορροπία», οι κερδοσκόποι που προέβλεψαν, οι οποίοι δεν είχαν «πραγματικά» αυξημένη ζήτηση χρήματος, πωλούν το χρήμα τους (αγοράζουν αγαθά) για να δρέψουν τα κέρδη τους. Αυτό όμως σημαίνει ότι η υποκείμενη ζήτηση έρχεται στο προσκήνιο, και αυτή είναι μικρότερη από το απόθεμα χρήματος στη συγκεκριμένη PPM. Η πίεση της δαπάνης ρίχνει τότε την PPM και πάλι στο αληθές σημείο ισορροπίας. Αυτό μπορεί να απεικονιστεί όπως στο Σχήμα 77.

ΣΧΗΜΑ 77. ΑΥΤΟΔΙΟΡΘΩΣΗ ΤΩΝ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΩΝ ΠΡΟΣΔΟΚΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΖΗΤΗΣΗ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Το απόθεμα χρήματος είναι 0S· η αληθής ή υποκείμενη ζήτηση χρήματος είναι η DD, με αληθές σημείο ισορροπίας στο A. Ας υποθέσουμε τώρα ότι οι άνθρωποι στην αγορά προβλέπουν εσφαλμένα ότι η αληθής ζήτηση θα είναι στο εγγύς μέλλον τέτοια ώστε η PPM να ανέλθει στο 0E. Η συνολική καμπύλη ζήτησης χρήματος μετατοπίζεται τότε στην DsDs, τη νέα συνολική καμπύλη

ζήτησης που περιλαμβάνει την κερδοσκοπική ζήτηση. Η PPM μετατοπίζεται πράγματι στο 0E, όπως προβλέφθηκε. Τώρα όμως οι κερδοσκόποι κινούνται να ρευστοποιήσουν το κέρδος τους, αφού η αληθής τους ζήτηση χρήματος αντανακλά πράγματι την DD και όχι την DsDs. Στη νέα τιμή 0E υπάρχει στην πραγματικότητα υπέρβαση του αποθέματος χρήματος έναντι της ζητούμενης ποσότητας, ανερχόμενη σε CF. Οι πωλητές σπεύδουν να πωλήσουν το απόθεμα χρήματός τους και να αγοράσουν αγαθά, και η PPM πέφτει και πάλι στην ισορροπία. Ως εκ τούτου, στο πεδίο του χρήματος όπως και στο πεδίο των συγκεκριμένων αγαθών, οι κερδοσκοπικές προβλέψεις είναι αυτοδιορθούμενες, όχι «αυτοεκπληρούμενες». Επιταχύνουν τη διαδικασία προσαρμογής της αγοράς.

Γ. Μακροχρόνιες επιδράσεις στη ζήτηση χρήματος

Οι μακροχρόνιες επιδράσεις στη ζήτηση χρήματος σε μια προοδεύουσα οικονομία θα τείνουν να είναι πολλαπλές, και προς αμφότερες τις κατευθύνσεις. Από τη μία πλευρά, μια προοδεύουσα οικονομία παρέχει ολοένα περισσότερες ευκαιρίες για νέες ανταλλαγές, καθώς ολοένα περισσότερα εμπορεύματα προσφέρονται στην αγορά και καθώς ο αριθμός των σταδίων παραγωγής αυξάνεται. Οι μεγαλύτερες αυτές ευκαιρίες τείνουν να αυξήσουν σημαντικά τον πίνακα ζήτησης χρήματος. Εάν μια οικονομία επιδεινώνεται, υπάρχουν λιγότερες ευκαιρίες ανταλλαγής, και η ζήτηση χρήματος από την πηγή αυτή θα πέσει.

Ο κύριος μακροχρόνιος παράγοντας που αντενεργεί στην τάση αυτή και τείνει προς πτώση της ζήτησης χρήματος είναι η ανάπτυξη του συστήματος συμψηφισμού.[223] Ο συμψηφισμός είναι ένας μηχανισμός με τον οποίο το χρήμα εξοικονομείται και επιτελεί τη λειτουργία του μέσου ανταλλαγής χωρίς να είναι φυσικώς παρόν στην ανταλλαγή.

Μια απλουστευμένη μορφή συμψηφισμού μπορεί να λάβει χώρα μεταξύ δύο ανθρώπων. Λόγου χάριν, ο Α μπορεί να αγοράσει ένα ρολόι από τον Β έναντι τριών ουγγιών χρυσού· ταυτοχρόνως, ο Β αγοράζει ένα ζευγάρι παπούτσια από τον Α έναντι μίας ουγγιάς χρυσού. Αντί να πραγματοποιηθούν δύο μεταβιβάσεις χρήματος και να αλλάξουν χέρια συνολικά τέσσερις ουγγιές χρυσού, αποφασίζουν να πραγματοποιήσουν συμψηφισμό. Ο Α πληρώνει στον Β δύο ουγγιές χρήματος, και ανταλλάσσουν το ρολόι και τα παπούτσια. Έτσι, όταν γίνεται συμψηφισμός και μεταβιβάζεται πράγματι μόνο το καθαρό ποσό χρήματος, όλα τα μέρη μπορούν να συνάψουν τις ίδιες συναλλαγές στις ίδιες τιμές, χρησιμοποιώντας όμως πολύ λιγότερο ρευστό. Η ζήτησή τους για ρευστό τείνει να πέσει.

Υπάρχει, όμως, προφανώς μικρό περιθώριο για συμψηφισμό εφόσον όλες οι συναλλαγές είναι συναλλαγές μετρητών. Διότι τότε οι άνθρωποι πρέπει να ανταλλάσσουν τα αγαθά ο ένας του άλλου την ίδια στιγμή. Το περιθώριο για συμψηφισμό, όμως, αυξάνεται τεραστίως όταν εισέρχονται στο παιχνίδι οι συναλλαγές με πίστωση. Οι πιστώσεις αυτές μπορεί να είναι πολύ βραχυπρόθεσμες. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ο Α και ο Β συναλλάσσονται μεταξύ τους αρκετά συχνά κατά τη διάρκεια ενός έτους ή ενός μήνα. Ας υποθέσουμε ότι συμφωνούν να μην πληρώνουν ο ένας τον άλλον αμέσως σε μετρητά, αλλά να παρέχουν ο ένας στον άλλον πίστωση έως το τέλος κάθε μήνα. Τότε ο Β μπορεί να αγοράσει παπούτσια από τον Α μια ημέρα, και ο Α μπορεί να αγοράσει ένα ρολόι από τον Β μια άλλη. Στο τέλος της περιόδου, τα χρέη ακυρώνονται και συμψηφίζονται, και ο καθαρός οφειλέτης πληρώνει ένα εφάπαξ ποσό στον καθαρό πιστωτή.

Άπαξ και εισέλθει στην εικόνα η πίστωση, το σύστημα συμψηφισμού μπορεί να επεκταθεί σε όσα άτομα το βρίσκουν πρόσφορο. Όσο περισσότεροι άνθρωποι μετέχουν σε συμψηφιστικές εργασίες (συχνά σε τόπους που αποκαλούνται «γραφεία συμψηφισμού»), τόσο περισσότερες ακυρώσεις θα

υπάρχουν και τόσο περισσότερο χρήμα θα εξοικονομείται. Στο τέλος της εβδομάδας, λόγου χάριν, μπορεί να μετέχουν στον συμψηφισμό πέντε άτομα, και ο Α να οφείλει στον Β δέκα ουγγιές, ο Β να οφείλει στον C δέκα ουγγιές, ο C να οφείλει στον D κ.ο.κ., και τελικά ο Ε να οφείλει στον Α δέκα ουγγιές. Σε τέτοια περίπτωση, χρεωστικές συναλλαγές και δυνητικές συναλλαγές μετρητών αξίας 50 ουγγιών διακανονίζονται χωρίς να χρησιμοποιηθεί ούτε μία ουγγιά ρευστού.

Ο συμψηφισμός, λοιπόν, είναι διαδικασία αμοιβαίων ακυρώσεων χρηματικών χρεών. Επιτρέπει τεράστια ποσότητα χρηματικών ανταλλαγών χωρίς πραγματική κατοχή και μεταβίβαση χρήματος, μειώνοντας έτσι σημαντικά τη ζήτηση χρήματος. Ο συμψηφισμός, ωστόσο, δεν μπορεί να είναι καθολικός, διότι πρέπει να υπάρχει κάποιο φυσικό χρήμα που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για τον διακανονισμό της συναλλαγής, και πρέπει να υπάρχει φυσικό χρήμα για διακανονισμό όταν δεν υπάρχει 100 τοις εκατό ακύρωση (κάτι που συμβαίνει σπάνια).

Δ. Απεριόριστη η ζήτηση χρήματος;

Μια δημοφιλής πλάνη απορρίπτει την έννοια της «ζήτησης χρήματος», επειδή αυτή είναι δήθεν πάντοτε απεριόριστη. Η ιδέα αυτή παρανοεί την ίδια τη φύση της ζήτησης και συγχέει το χρήμα με τον πλούτο ή το εισόδημα. Βασίζεται στην αντίληψη ότι «οι άνθρωποι θέλουν όσο περισσότερο χρήμα μπορούν να αποκτήσουν». Κατά πρώτον, αυτό ισχύει για όλα τα αγαθά. Οι άνθρωποι θα ήθελαν να έχουν πολύ περισσότερα αγαθά απ' όσα μπορούν να προμηθευτούν τώρα. Η ζήτηση όμως στην αγορά δεν αναφέρεται σε όλες τις δυνατές καταχωρίσεις στις κλίμακες αξιών των ανθρώπων· αναφέρεται στην ενεργό ζήτηση, στις επιθυμίες που καθίστανται ενεργές με το να «ζητούνται», δηλαδή με το γεγονός ότι κάτι άλλο «προσφέρεται» έναντι αυτών. Ή άλλως είναι ζήτηση παρακράτησης, η οποία λαμβάνει τη μορφή της συγκράτησης του αγαθού ώστε να μην πωληθεί. Σαφώς, η ενεργός ζήτηση χρήματος δεν είναι και δεν μπορεί να είναι απεριόριστη· περιορίζεται από την αποτιμώμενη αξία των αγαθών που ένα πρόσωπο μπορεί να πωλήσει σε ανταλλαγή και από το ποσό του χρήματος αυτού που το άτομο θέλει να δαπανήσει σε αγαθά μάλλον παρά να διακρατήσει στο χρηματικό του υπόλοιπο.

Επιπλέον, δεν είναι βεβαίως το «χρήμα» per se που θέλει και ζητεί, αλλά το χρήμα για την αγοραστική του δύναμη, ή το «πραγματικό» χρήμα, το χρήμα εκφρασμένο κατά κάποιον τρόπο με όρους του τι μπορεί να αγοράσει. (Η αγοραστική αυτή δύναμη του χρήματος, όπως θα δούμε κατωτέρω, δεν μπορεί να μετρηθεί.) Περισσότερο χρήμα δεν του ωφελεί σε τίποτε, εάν η αγοραστική του δύναμη επί των αγαθών αραιώνεται αντιστοίχως.

Ε. Η PPM και το επιτόκιο

Έχουμε συζητήσει το χρήμα, και θα συνεχίσουμε να το πράττουμε στην παρούσα ενότητα, συγκρίνοντας θέσεις ισορροπίας, και όχι ακόμη ανιχνεύοντας βήμα προς βήμα πώς επέρχεται η μετάβαση από τη μία θέση στην άλλη. Θα δούμε σύντομα ότι στην περίπτωση της τιμής του χρήματος, σε αντιδιαστολή προς όλες τις άλλες τιμές, η ίδια η πορεία προς την ισορροπία εισάγει κατ' ανάγκην μεταβολές που θα μεταβάλουν το σημείο ισορροπίας. Αυτό θα έχει σημαντικές θεωρητικές συνέπειες. Μπορούμε, ωστόσο, να συνεχίσουμε να ομιλούμε σαν το χρήμα να είναι «ουδέτερο», δηλαδή να μην οδηγεί σε τέτοιες μεταβολές, διότι η παραδοχή αυτή είναι απολύτως επαρκής για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που έχουν αναλυθεί έως τώρα. Αυτό ισχύει, κατ' ουσίαν, διότι είμαστε σε θέση να χρησιμοποιούμε μια γενική έννοια της «αγοραστικής δύναμης του χρήματος» χωρίς να προσπαθούμε να την ορίσουμε συγκεκριμένα με όρους συγκεκριμένων

συστοιχιών αγαθών. Εφόσον η έννοια της PPM είναι σχετική και σημαντική ακόμη κι αν το συγκεκριμένο περιεχόμενό της μεταβάλλεται και δεν μπορεί να μετρηθεί, δικαιούμαστε να υποθέσουμε ότι το χρήμα είναι ουδέτερο, εφόσον δεν χρειαζόμαστε ακριβέστερη έννοια της PPM.

Είδαμε πώς οι μεταβολές της χρηματικής σχέσης μεταβάλλουν την PPM. Κατά τον προσδιορισμό του επιτοκίου, πρέπει τώρα να τροποποιήσουμε την προηγούμενη συζήτησή μας στο κεφάλαιο 6, ώστε να λάβουμε υπόψη τη διάθεση του χρηματικού αποθέματος κάποιου με προσθήκη στο χρηματικό του υπόλοιπο ή αφαίρεση από αυτό. Ένας άνθρωπος μπορεί να διαθέσει το χρήμα του σε κατανάλωση, σε επένδυση ή σε προσθήκη στο χρηματικό του υπόλοιπο. Οι χρονικές του προτιμήσεις διέπουν την αναλογία που το άτομο αφιερώνει σε παρόντα και σε μελλοντικά αγαθά, δηλαδή σε κατανάλωση και σε επένδυση. Ας υποθέσουμε τώρα ότι ο πίνακας ζήτησης χρήματος ενός ανθρώπου αυξάνεται, και επομένως αποφασίζει να διαθέσει μια αναλογία του χρηματικού του εισοδήματος στην αύξηση του χρηματικού του υπολοίπου. Δεν υπάρχει λόγος να υποθέσουμε ότι η αύξηση αυτή επηρεάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο την αναλογία κατανάλωσης/επένδυσης. Θα μπορούσε, αλλά εάν συνέβαινε αυτό, θα σήμαινε μεταβολή του πίνακα χρονικής προτίμησής του, καθώς και της ζήτησής του για χρήμα.

Εάν η ζήτηση χρήματος αυξάνεται, δεν υπάρχει λόγος για τον οποίο μια μεταβολή της ζήτησης χρήματος θα έπρεπε να επηρεάσει το επιτόκιο ούτε κατ' ελάχιστον. Δεν υπάρχει καθόλου αναγκαιότητα η αύξηση της ζήτησης χρήματος να ανεβάσει το επιτόκιο, ή η μείωσή της να το ρίξει — ούτε το αντίστροφο. Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει αιτιακή σύνδεση μεταξύ των δύο· το ένα προσδιορίζεται από τις αξιολογήσεις για το χρήμα, και το άλλο από τις αξιολογήσεις χρονικής προτίμησης.

Ας επανέλθουμε στην ενότητα του κεφαλαίου 6 περί Χρονικής Προτίμησης και Χρηματικού Αποθέματος του Ατόμου. Δεν είδαμε εκεί ότι η αύξηση του χρηματικού αποθέματος ενός ατόμου μειώνει το ενεργό ποσοστό χρονικής προτίμησης κατά μήκος του πίνακα χρονικής προτίμησης, και αντιστρόφως ότι η μείωση ανεβάζει το ποσοστό χρονικής προτίμησης; Γιατί δεν ισχύει αυτό εδώ; Απλώς διότι εκεί ασχολούμασταν με το χρηματικό απόθεμα κάθε ατόμου και υποθέταμε ότι η «πραγματική» ανταλλακτική αξία κάθε μονάδας χρήματος παρέμενε η ίδια. Ο πίνακας χρονικής προτίμησής του αναφέρεται σε «πραγματικές» χρηματικές μονάδες, όχι απλώς στο χρήμα καθ' εαυτό. Εάν το κοινωνικό απόθεμα χρήματος μεταβάλλεται ή εάν η ζήτηση χρήματος μεταβάλλεται, θα μεταβληθεί επίσης η αντικειμενική ανταλλακτική αξία της χρηματικής μονάδας (η PPM). Εάν η PPM πέσει, τότε περισσότερο χρήμα στα χέρια ενός ατόμου μπορεί να μη μειώσει κατ' ανάγκην το ποσοστό χρονικής προτίμησης στον πίνακά του, διότι το περισσότερο χρήμα μπορεί απλώς να τον αποζημιώνει για την πτώση της PPM, και το «πραγματικό χρηματικό απόθεμά» του μπορεί επομένως να είναι το ίδιο όπως πριν. Αυτό καταδεικνύει και πάλι ότι η χρηματική σχέση είναι ουδέτερη ως προς τη χρονική προτίμηση και το καθαρό επιτόκιο.

Η αυξημένη ζήτηση χρήματος, λοιπόν, τείνει να ρίξει τις τιμές παντού, χωρίς να μεταβάλει τη χρονική προτίμηση ή το καθαρό επιτόκιο. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι το συνολικό κοινωνικό εισόδημα είναι 100, με 70 διατιθέμενα σε επένδυση και 30 σε κατανάλωση. Η ζήτηση χρήματος αυξάνεται, ώστε οι άνθρωποι αποφασίζουν να αποθησαυρίσουν συνολικά 20. Η δαπάνη θα είναι τώρα 80 αντί 100, με 20 να προστίθενται στα χρηματικά υπόλοιπα. Το εισόδημα στην επόμενη περίοδο θα είναι μόνο 80, αφού οι δαπάνες μιας περιόδου καταλήγουν σε ταυτόσημο εισόδημα προς διάθεση στην επόμενη περίοδο.[224] Εάν οι χρονικές προτιμήσεις παραμείνουν οι ίδιες, τότε η αναλογία επένδυσης προς κατανάλωση στην κοινωνία θα παραμείνει περίπου η ίδια, δηλαδή 56

επενδυόμενα και 24 καταναλωνόμενα. Οι τιμές και οι ονομαστικές χρηματικές αξίες και εισοδήματα πέφτουν σε όλη τη γραμμή, και απομένουμε με την ίδια κεφαλαιακή δομή, το ίδιο πραγματικό εισόδημα, το ίδιο επιτόκιο κ.λπ. Τα μόνα που μεταβλήθηκαν είναι οι ονομαστικές τιμές, οι οποίες έπεσαν, και η αναλογία των συνολικών χρηματικών υπολοίπων προς το χρηματικό εισόδημα, η οποία αυξήθηκε.

Η μειωμένη ζήτηση χρήματος θα έχει την αντίστροφη επίδραση. Η αποθησαυριστική αποδέσμευση θα ανεβάσει τη δαπάνη, θα ανεβάσει τις τιμές και, ceteris paribus, θα διατηρήσει άθικτα το πραγματικό εισόδημα και την κεφαλαιακή δομή. Η μόνη άλλη μεταβολή είναι χαμηλότερη αναλογία χρηματικών υπολοίπων προς χρηματικό εισόδημα.

Το μόνο αναγκαίο αποτέλεσμα, λοιπόν, μιας μεταβολής του πίνακα ζήτησης χρήματος είναι ακριβώς μια μεταβολή προς την ίδια κατεύθυνση της αναλογίας των συνολικών χρηματικών υπολοίπων προς το συνολικό χρηματικό εισόδημα και της πραγματικής αξίας των χρηματικών υπολοίπων. Δεδομένου του αποθέματος χρήματος, ένας αυξημένος αγώνας δρόμου για ρευστό απλώς θα μειώσει τα χρηματικά εισοδήματα, ώσπου να επιτευχθεί η επιθυμητή αύξηση των πραγματικών χρηματικών υπολοίπων.

Εάν η ζήτηση χρήματος πέσει, συντελείται η αντίστροφη κίνηση. Η επιθυμία μείωσης των χρηματικών υπολοίπων προκαλεί αύξηση του χρηματικού εισοδήματος. Το συνολικό ρευστό παραμένει το ίδιο, αλλά η αναλογία του προς τα εισοδήματα, καθώς και η πραγματική του αξία, μειώνεται.[225]

ΣΤ. Ο αποθησαυρισμός και το κεϋνσιανό σύστημα

(1) Κοινωνικό εισόδημα, δαπάνες και ανεργία

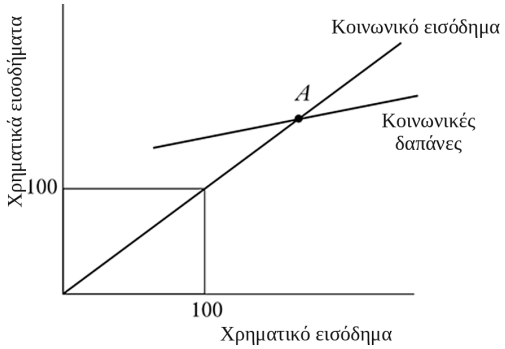
Στη μεγάλη πλειονότητα των συγγραφέων ο «αποθησαυρισμός» — η αύξηση της ζήτησης χρήματος — έχει φανεί ως ανεπανόρθωτη καταστροφή. Η ίδια η λέξη «αποθησαυρισμός» είναι εξόχως ακατάλληλη για χρήση στην οικονομική επιστήμη, εφόσον είναι φορτισμένη με συνδηλώσεις φαύλης, αντικοινωνικής πράξης. Δεν υπάρχει όμως απολύτως τίποτε το αντικοινωνικό είτε στον «αποθησαυρισμό» είτε στην «αποθησαυριστική αποδέσμευση». Ο «αποθησαυρισμός» είναι απλώς αύξηση της ζήτησης χρήματος, και το αποτέλεσμα αυτής της μεταβολής των αξιολογήσεων είναι ότι οι άνθρωποι αποκτούν αυτό που επιθυμούν, δηλαδή αύξηση της πραγματικής αξίας των χρηματικών τους υπολοίπων και της χρηματικής μονάδας.[226] Αντιστρόφως, εάν οι άνθρωποι επιθυμούν μείωση των πραγματικών χρηματικών τους υπολοίπων ή της αξίας της χρηματικής μονάδας, μπορούν να την επιτύχουν μέσω της «αποθησαυριστικής αποδέσμευσης». Καμία άλλη σημαντική οικονομική σχέση — πραγματικό εισόδημα, κεφαλαιακή δομή κ.λπ. — δεν χρειάζεται να μεταβληθεί καθόλου. Η διαδικασία του αποθησαυρισμού και της αποθησαυριστικής αποδέσμευσης, λοιπόν, σημαίνει απλώς ότι οι άνθρωποι θέλουν κάτι, είτε αύξηση είτε μείωση των πραγματικών χρηματικών τους υπολοίπων ή της πραγματικής αξίας της χρηματικής μονάδας, και ότι είναι σε θέση να επιτύχουν το αποτέλεσμα αυτό. Τι το κακό υπάρχει σε αυτό; Βλέπουμε εδώ απλώς μία ακόμη εκδήλωση της «κυριαρχίας» των καταναλωτών ή των ατόμων στην ελεύθερη αγορά.

Επιπλέον, δεν υπάρχει θεωρητικός τρόπος ορισμού του «αποθησαυρισμού» πέραν της απλής προσθήκης στο χρηματικό υπόλοιπο κάποιου εντός ορισμένης χρονικής περιόδου. Εντούτοις, οι περισσότεροι συγγραφείς χρησιμοποιούν τον όρο κατά τρόπο κανονιστικό, υπονοώντας ότι υπάρχει

κάποιο αόριστο όριο κάτω από το οποίο ένα χρηματικό υπόλοιπο είναι θεμιτό και πάνω από το οποίο είναι αντικοινωνικό και φαύλο. Οποιοδήποτε ποσοτικό όριο όμως τεθεί στον πίνακα ζήτησης χρήματος θα ήταν εντελώς αυθαίρετο και αδικαιολόγητο.

Ο ένας από τους δύο κύριους πυλώνες του κεϋνσιανού συστήματος (το οποίο ευτυχώς αρχίζει τώρα να παρακμάζει, αφού σάρωσε τον οικονομικό κόσμο στις δεκαετίες του 1930 και του 1940) είναι η διακήρυξη ότι οι αποταμιεύσεις εξισώνονται με τις επενδύσεις μόνο μέσω της τρομερής οδού της πτώσης του κοινωνικού εισοδήματος. Το (υπόρρητο) θεμέλιο του κεϋνσιανισμού είναι ο ισχυρισμός ότι, σε ορισμένο επίπεδο συνολικού κοινωνικού εισοδήματος, οι συνολικές κοινωνικές δαπάνες από το εισόδημα αυτό θα είναι χαμηλότερες από το εισόδημα, με το υπόλοιπο να καταλήγει σε αποθησαυρισμό. Αυτό θα μειώσει το συνολικό κοινωνικό εισόδημα στην επόμενη χρονική περίοδο, εφόσον, όπως είδαμε, το συνολικό εισόδημα μιας «ημέρας» ισούται με, και προσδιορίζεται από, τις συνολικές δαπάνες της προηγούμενης «ημέρας».

Η κεϋνσιανή «συνάρτηση κατανάλωσης» παίζει τον ρόλο της στη θεμελίωση ενός υποτιθέμενου νόμου, κατά τον οποίο υπάρχει ένα ορισμένο επίπεδο συνολικού εισοδήματος, ας πούμε Α, πάνω από το οποίο οι δαπάνες θα είναι μικρότερες από το εισόδημα (καθαρός αποθησαυρισμός) και κάτω από το οποίο οι δαπάνες θα είναι μεγαλύτερες από το εισόδημα (καθαρή αποθησαυριστική αποδέσμευση). Η βασική κεϋνσιανή ανησυχία όμως είναι ο αποθησαυρισμός, οπότε το συνολικό εισόδημα πρέπει να μειωθεί. Η κατάσταση αυτή μπορεί να απεικονιστεί όπως στο Σχήμα 78.

ΣΧΗΜΑ 78. ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ KEYNES

[ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΗ: Έτσι δεν επιγράφεται συνήθως το διάγραμμα του Κεϊνσιανού Σταυρού. Το σκεπτικό του συγγραφέα για την ασυνήθιστη επισήμανση των αξόνων του γραφήματος και της γραμμής των 45° μπορεί να συναχθεί από τη συζήτησή του στη δεύτερη πλήρη παράγραφο της σελίδας 863 και στην υποσημείωση 71 της σελίδας 864.]

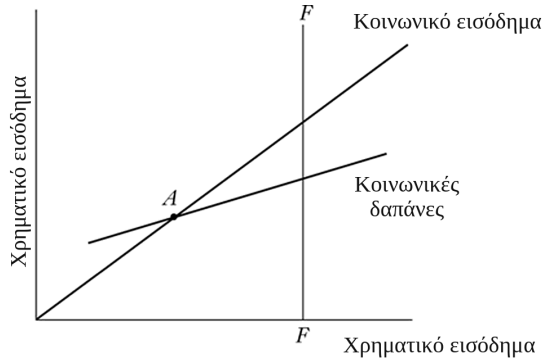
Στο διάγραμμα αυτό, το χρηματικό εισόδημα σημειώνεται τόσο στον οριζόντιο όσο και στον κατακόρυφο άξονα. Ως εκ τούτου, μια ευθεία γραμμή 45 μοιρών μεταξύ των αξόνων ισούται με το κοινωνικό εισόδημα.[227] Για να το δείξουμε: ένα κοινωνικό εισόδημα 100 στον οριζόντιο άξονα θα αντιστοιχεί σε, και θα ισούται με, κοινωνικό εισόδημα 100 στον κατακόρυφο άξονα. Οι συντεταγμένες των μεγεθών αυτών θα συναντηθούν σε σημείο ισαπέχον από τους δύο άξονες. Ο κεϋνσιανός νόμος ισχυρίζεται ότι οι κοινωνικές δαπάνες είναι χαμηλότερες από το κοινωνικό εισόδημα πάνω από το σημείο Α και υψηλότερες από το κοινωνικό εισόδημα κάτω από το σημείο Α, ώστε το Α να είναι το σημείο ισορροπίας στο οποίο το κοινωνικό εισόδημα ισούται με τη δαπάνη. Διότι εάν το κοινωνικό εισόδημα είναι υψηλότερο από το Α, οι κοινωνικές δαπάνες θα είναι χαμηλότερες από το εισόδημα, και το εισόδημα θα τείνει επομένως να μειώνεται από ημέρα σε

ημέρα, ώσπου να επιτευχθεί το σημείο ισορροπίας Α. Εάν το κοινωνικό εισόδημα είναι χαμηλότερο από το Α, θα επέλθει αποθησαυριστική αποδέσμευση, οι δαπάνες θα είναι υψηλότερες από το εισόδημα, ώσπου τελικά να επιτευχθεί και πάλι το Α.

Κατωτέρω θα διερευνήσουμε την εγκυρότητα του υποτιθέμενου αυτού νόμου και της «συνάρτησης κατανάλωσης» στην οποία στηρίζεται. Ας υποθέσουμε όμως ότι δεχόμαστε τώρα την εγκυρότητα ενός τέτοιου νόμου· το μόνο σχόλιο μπορεί να είναι ένα αναιδές: Και λοιπόν; Τι κι αν υπάρξει πτώση του εθνικού εισοδήματος; Εφόσον η πτώση χρειάζεται να είναι μόνο σε χρηματικούς όρους, και το πραγματικό εισόδημα, το πραγματικό κεφάλαιο κ.λπ. μπορούν να παραμείνουν τα ίδια, προς τι ο συναγερμός; Η μόνη μεταβολή είναι ότι οι αποθησαυριστές επέτυχαν τον στόχο τους να αυξήσουν τα πραγματικά χρηματικά τους υπόλοιπα και την πραγματική αξία της χρηματικής μονάδας. Είναι αληθές ότι η εικόνα είναι μάλλον πιο σύνθετη για τη μεταβατική διαδικασία έως την επίτευξη της ισορροπίας, και αυτό θα εξεταστεί περαιτέρω κατωτέρω (μολονότι το τελικό μας συμπέρασμα θα είναι το ίδιο). Το κεϋνσιανό σύστημα όμως επιχειρεί να θεμελιώσει το ολέθριο της θέσης ισορροπίας, και αυτό δεν μπορεί να το κάνει.

Επομένως, οι περίτεχνες απόπειρες των κεϋνσιανών να αποδείξουν ότι οι δαπάνες της ελεύθερης αγοράς θα είναι περιορισμένες — ότι η κατανάλωση περιορίζεται από τη «συνάρτηση», και η επένδυση από τη στασιμότητα των ευκαιριών και την «προτίμηση ρευστότητας» — είναι μάταιες. Διότι ακόμη κι αν ήταν ορθές (και δεν είναι), το αποτέλεσμα θα ήταν άνευ σημασίας. Δεν υπάρχει τίποτε το κακό στον αποθησαυρισμό ή στην αποθησαυριστική αποδέσμευση, ούτε στα «χαμηλά» ή «υψηλά» επίπεδα (οτιδήποτε κι αν σημαίνει αυτό) του κοινωνικού χρηματικού εισοδήματος.

Η κεϋνσιανή απόπειρα διάσωσης κάποιου νοήματος για το δόγμα τους στηρίζεται σε ένα και μόνο σημείο — τον δεύτερο κύριο πυλώνα του συστήματός τους. Πρόκειται για τη θέση ότι το χρηματικό κοινωνικό εισόδημα και το επίπεδο απασχόλησης συσχετίζονται, και ότι το δεύτερο είναι συνάρτηση του πρώτου. Αυτό προϋποθέτει ότι υπάρχει ένα ορισμένο επίπεδο «πλήρους απασχόλησης» του κοινωνικού εισοδήματος, κάτω από το οποίο υπάρχει αντιστοίχως μεγαλύτερη ανεργία. Αυτό μπορεί να απεικονιστεί όπως στο Σχήμα 79.

ΣΧΗΜΑ 79. ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΠΛΗΡΟΥΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ KEYNES

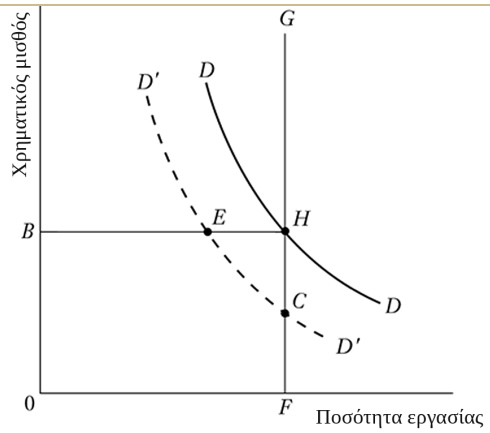
Στο προηγούμενο διάγραμμα υπερτίθεται μια κατακόρυφη γραμμή FF, η οποία αντιπροσωπεύει το σημείο του υποτιθέμενου κοινωνικού εισοδήματος «πλήρους απασχόλησης». Εάν η τομή Α βρίσκεται κάτω από (αριστερά της) γραμμής FF, τότε υπάρχει μόνιμη ανεργία που αντιστοιχεί στην απόσταση κατά την οποία το Α υπολείπεται της γραμμής αυτής.

Οι κεϋνσιανοί έχουν επίσης επιχειρήσει, με μικρή επιτυχία, να δώσουν νόημα σε μια θέση ισορροπίας όπου το A βρίσκεται δεξιά της γραμμής FF, ταυτίζοντάς την με τον πληθωρισμό. Ο πληθωρισμός, όπως θα δούμε κατωτέρω, είναι δυναμική διαδικασία, η ουσία της οποίας είναι η μεταβολή. Το κεϋνσιανό σύστημα περιστρέφεται γύρω από τη θέση ισορροπίας και επομένως δεν είναι καθόλου κατάλληλα εξοπλισμένο για την ανάλυση μιας πληθωριστικής κατάστασης.

Ο πυρήνας της κεϋνσιανής κριτικής της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς, λοιπόν, στηρίζεται στην ακούσια ανεργία που δήθεν προκαλείται από υπερβολικά χαμηλό επίπεδο κοινωνικών δαπανών και εισοδήματος. Πώς όμως μπορεί να συμβαίνει αυτό, εφόσον έχουμε προηγουμένως εξηγήσει ότι δεν μπορεί να υπάρξει ακούσια ανεργία σε μια ελεύθερη αγορά; Η απάντηση έχει καταστεί προφανής (και παραδέχεται στα πλέον ευφυή από τα κεϋνσιανά συγγράμματα): η κεϋνσιανή «ισορροπία υποαπασχόλησης» προκύπτει μόνο εάν οι χρηματικοί μισθοί είναι άκαμπτοι προς τα κάτω, δηλαδή εάν η καμπύλη προσφοράς εργασίας κάτω από την «πλήρη απασχόληση» είναι απείρως ελαστική.[228] Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι υπάρχει «αποθησαυρισμός» (αυξημένη ζήτηση χρήματος) και το κοινωνικό εισόδημα πέφτει. Το αποτέλεσμα είναι πτώση των χρηματικών καμπυλών ζήτησης για τους συντελεστές εργασίας, όπως και όλων των άλλων χρηματικών καμπυλών ζήτησης. Θα περιμέναμε η γενική καμπύλη προσφοράς των συντελεστών εργασίας να είναι κατακόρυφη. Εφόσον μεταβάλλονται μόνο οι χρηματικοί μισθοί, ενώ οι πραγματικοί μισθοί (σε όρους αγοραστικής δύναμης) παραμένουν οι ίδιοι, δεν θα υπάρξει μετατόπιση των προτιμήσεων εργασίας/ελεύθερου χρόνου, και το συνολικό απόθεμα εργασίας που προσφέρεται στην αγορά θα παραμείνει σταθερό. Εν πάση περιπτώσει, ασφαλώς δεν θα προκύψει ακούσια ανεργία.

Πώς λοιπόν μπορεί να προκύψει η κεϋνσιανή περίπτωση; Πώς μπορεί η προσφορά εργασίας να παραμείνει οριζόντια στον παλαιό χρηματικό μισθό; Με δύο μόνο τρόπους: (1) εάν οι άνθρωποι συμφωνούν εκουσίως με τα συνδικάτα, τα οποία επιμένουν να μην απασχολείται κανείς σε μισθό χαμηλότερο του παλαιού χρηματικού μισθού. Εφόσον οι τιμές πώλησης πέφτουν, η διατήρηση του παλαιού χρηματικού μισθού ισοδυναμεί με απαίτηση υψηλότερου πραγματικού μισθού. Είδαμε ανωτέρω ότι η αύξηση των πραγματικών μισθών από τα συνδικάτα προκαλεί ανεργία. Η ανεργία αυτή όμως είναι εκούσια, εφόσον οι εργάτες συναινούν στην επιβολή ενός υψηλότερου ελάχιστου πραγματικού μισθού, κάτω από τον οποίο δεν θα υποσκελίσουν το συνδικάτο και δεν θα δεχθούν απασχόληση. Ή (2) τα συνδικάτα ή η κυβέρνηση επιβάλλουν καταναγκαστικά τον κατώτατο μισθό. Αυτό όμως είναι παράδειγμα παρεμποδιζόμενης αγοράς, όχι της ελεύθερης αγοράς στην οποία περιορίζουμε εδώ την ανάλυσή μας.

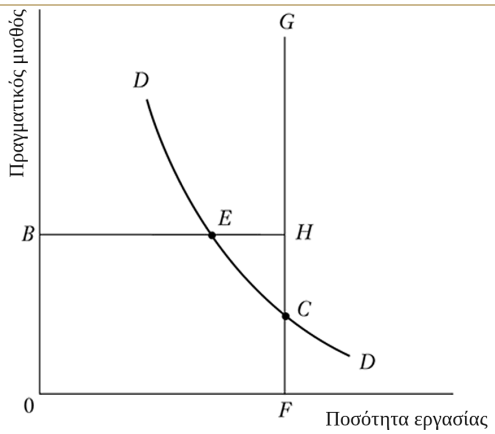
Η κατάσταση (1) ή (2) μπορεί να απεικονιστεί όπως στο Σχήμα 80.

ΣΧΗΜΑ 80. ΑΝΕΡΓΙΑ ΠΟΥ ΠΡΟΚΥΠΤΕΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟ ΧΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΜΙΣΘΩΝ ΥΨΗΛΟΤΕΡΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

Η αρχική καμπύλη ζήτησης εργασίας είναι η DD (για απλότητα της έκθεσης δεχόμαστε ως έχουσα νόημα την έννοια της «ζήτησης εργασίας» εν γένει). Το συνολικό απόθεμα εργασίας στην κοινωνία είναι 0F, ή τουλάχιστον αυτό είναι το απόθεμα που προσφέρεται στην αγορά. Τώρα, μια αύξηση της ζήτησης χρήματος μετατοπίζει όλες τις καμπύλες ζήτησης προς τα κάτω, καθώς όλες οι χρηματικές τιμές πέφτουν. Εάν οι μισθοί είναι ελεύθεροι να πέσουν, το σημείο τομής θα μετακινηθεί από το H στο C και οι ονομαστικοί μισθοί θα μειωθούν αναλόγως, από FH σε FC. Εξακολουθεί να υπάρχει «πλήρης απασχόληση» στο επίπεδο 0F. Ας υποθέσουμε τώρα, ωστόσο, ότι ένα συνδικάτο θέτει ελάχιστο χρηματικό μισθό 0B (ή FH). Τότε η καμπύλη προσφοράς εργασίας γίνεται BHG· οριζόντια έως το FG και κατακόρυφη από εκεί και πέρα. Η νέα καμπύλη ζήτησης D′D′ θα τέμνει τώρα την προσφορά εργασίας στο σημείο E αντί στο σημείο C. Η συνολική ποσότητα εργασίας που απασχολείται τώρα μειώνεται σε BE, και οι EH είναι τώρα άνεργοι ως αποτέλεσμα της συνδικαλιστικής ενέργειας.

Η έκθεση του ίδιου του Keynes έτεινε να διατυπώνεται με όρους πραγματικών μάλλον παρά χρηματικών μεγεθών — πραγματικό κοινωνικό εισόδημα, πραγματικές δαπάνες κ.λπ.[229] Μια τέτοια ανάλυση συσκοτίζει τις δυναμικές θεωρήσεις, εφόσον οι συναλλαγές στην αγορά λαμβάνουν χώρα, τουλάχιστον επιφανειακά, σε χρηματικούς όρους. Ωστόσο, το ουσιώδες συμπέρασμα της ανάλυσής μας παραμένει αμετάβλητο εάν την ακολουθήσουμε απευθείας σε πραγματικούς όρους. Αντί να πέφτουν, οι καμπύλες ζήτησης σε πραγματικούς όρους θα παραμείνουν τώρα οι ίδιες. Αυτό ισχύει και για την αγορά εργασίας. Αντί να απεικονίζεται σε διάγραμμα ως οριζόντια γραμμή στους υφιστάμενους μισθούς, η επίδραση της συνδικαλιστικής ενέργειας θα έπρεπε να παρασταθεί ως οριζοντίως επιβαλλόμενη αύξηση των πραγματικών μισθών (αποτέλεσμα της διατήρησης σταθερών των χρηματικών μισθών ενώ οι τιμές πώλησης πέφτουν). Το σχετικό διάγραμμα παρουσιάζεται στο Σχήμα 81. Τα γεγονότα που απεικονίζονται στο διάγραμμα αυτό είναι τα ίδια με εκείνα του προηγούμενου: τα συνδικάτα προκαλούν ανεργία (EH) επιμένοντας σε υπερβολικά υψηλό χρηματικό (και επομένως πραγματικό) μισθό (0B).

ΣΧΗΜΑ 81. ΑΝΕΡΓΙΑ ΠΟΥ ΠΡΟΚΥΠΤΕΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΜΙΣΘΩΝ ΥΨΗΛΟΤΕΡΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

Το άπαν και η ουσία της «κεϋνσιανής επανάστασης» ήταν η θέση ότι μπορεί να υπάρξει ισορροπία ανεργίας στην ελεύθερη αγορά. Όπως είδαμε, η μόνη έννοια υπό την οποία αυτό αληθεύει ήταν γνωστή χρόνια πριν από τον Keynes: ότι η εκτεταμένη διατήρηση υπερβολικά υψηλών μισθών από τα συνδικάτα θα προκαλέσει ανεργία.

Ο Keynes πίστευε ότι, ενώ τα άλλα στοιχεία του οικονομικού συστήματος, συμπεριλαμβανομένων των τιμών, ορίζονταν κατά βάση σε πραγματικούς όρους, οι εργάτες διαπραγματεύονταν, ακόμη και σε τελική ανάλυση, μόνο με όρους χρηματικών μισθών — ότι τα συνδικάτα επέμεναν σε ελάχιστους χρηματικούς μισθούς προς τα κάτω, αλλά θα δέχονταν παθητικά πτώση των πραγματικών μισθών υπό μορφή ανόδου των τιμών, με τους χρηματικούς μισθούς να παραμένουν οι ίδιοι. Η κεϋνσιανή συνταγή για την εξάλειψη της ανεργίας στηρίζεται επομένως ειδικώς στη «χρηματική ψευδαίσθηση» — ότι τα συνδικάτα θα επιβάλουν ελάχιστους χρηματικούς μισθούς, αλλά είναι υπερβολικά ανόητα για να επιβάλουν ελάχιστους πραγματικούς μισθούς per se. Τα συνδικάτα, ωστόσο, έχουν μάθει για τα προβλήματα της αγοραστικής δύναμης και για τη διάκριση μεταξύ χρηματικών και πραγματικών μισθών· πράγματι, δεν απαιτείται ιδιαίτερη συλλογιστική ικανότητα για να συλλάβει κανείς τη διάκριση αυτή.[230] Κατά ειρωνεία, η υπεράσπιση του πληθωρισμού από τον Keynes με βάση τη «χρηματική ψευδαίσθηση» στηριζόταν στην ιστορική εμπειρία (την οποία θα εξετάσουμε πληρέστερα κατωτέρω) ότι, κατά τη διάρκεια ενός πληθωρισμού, οι τιμές πώλησης ανεβαίνουν ταχύτερα από τους μισθούς. Εντούτοις, μια οικονομία στην οποία τα συνδικάτα επιβάλλουν κατώτατους μισθούς είναι ακριβώς μια οικονομία στην οποία τα συνδικάτα θα είναι σε επιφυλακή για οποιεσδήποτε απώλειες των πραγματικών, όπως και των χρηματικών, μισθών τους. Ο πληθωρισμός, επομένως, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέσο εξαπάτησης των συνδικάτων προς ανακούφιση της ανεργίας.[231] Ο κεϋνσιανισμός έχει διαφημιστεί ως τουλάχιστον «πρακτικό» σύστημα. Όποιες κι αν είναι οι θεωρητικές του ατέλειες, ισχυρίζονται ότι είναι κατάλληλο για τον σύγχρονο κόσμο του συνδικαλισμού. Και όμως, ακριβώς στον σύγχρονο κόσμο το δόγμα του Keynes είναι λιγότερο κατάλληλο ή πρακτικό.[232]

Οι κεϋνσιανοί αντιτείνουν ότι το να επιτραπεί στους άκαμπτους χρηματικούς μισθούς να γίνουν ελαστικοί προς τα κάτω θα μείωνε περαιτέρω τη χρηματική ζήτηση αγαθών, και επομένως το χρηματικό εισόδημα. Αυτό όμως συγχέει πλήρως τους μισθούς με το συνολικό μισθολόγιο, δηλαδή το συνολικό εισόδημα που καταλήγει σε μισθούς.[233] Το ότι οι πρώτοι πέφτουν δεν σημαίνει ότι πέφτει και το δεύτερο. Αντιθέτως, το συνολικό εισόδημα προσδιορίζεται, όπως είδαμε, από τις συνολικές δαπάνες της προηγούμενης χρονικής περιόδου. Οι χαμηλότεροι μισθοί θα προκαλέσουν

την πρόσληψη εκείνων που είχαν καταστεί άνεργοι από τους παλαιούς, υπερβολικά υψηλούς μισθούς. Το γεγονός ότι η εργασία είναι τώρα φθηνότερη σε σχέση με τους συντελεστές γης θα κάνει τους επενδυτές να δαπανούν μεγαλύτερη αναλογία σε εργασία έναντι γης απ' ό,τι πριν. Και η απασχόληση της άνεργης εργασίας αυξάνει την παραγωγή και επομένως το συνολικό πραγματικό εισόδημα. Επιπλέον, ακόμη κι αν μειωθούν και τα μισθολόγια, οι τιμές και οι μισθοί μπορούν να προσαρμοστούν — αυτό όμως θα εξεταστεί στην επόμενη υποενότητα, περί προτίμησης ρευστότητας.

(2) «Προτίμηση ρευστότητας»

Οι κεϋνσιανοί εκείνοι που αναγνωρίζουν τις σοβαρές δυσκολίες του συστήματός τους καταφεύγουν σε ένα τελευταίο βέλος της φαρέτρας τους — την «προτίμηση ρευστότητας». Οι ευφυείς κεϋνσιανοί θα παραδεχθούν ότι η ακούσια ανεργία είναι «ειδική» ή σπάνια περίπτωση, και ο Lindahl προχωρεί ακόμη περισσότερο, λέγοντας ότι θα μπορούσε να είναι μόνο βραχυχρόνιο και όχι μακροχρόνιο φαινόμενο ισορροπίας.[234] Ούτε ο Modigliani ούτε ο Lindahl, ωστόσο, είναι αρκούντως ριζικός στην κριτική του κεϋνσιανού συστήματος, και ιδίως του δόγματος της «προτίμησης ρευστότητας».

Το κεϋνσιανό σύστημα, όπως καθίσταται σαφές από τις μαθηματικές απεικονίσεις του που δίνουν οι οπαδοί του, πάσχει βαρύτατα από το μαθηματικο-οικονομικό αμάρτημα του «αμοιβαίου προσδιορισμού». Η χρήση μαθηματικών συναρτήσεων, που είναι αντιστρέψιμες κατά βούληση, είναι κατάλληλη στη φυσική, όπου δεν γνωρίζουμε τα αίτια των παρατηρούμενων κινήσεων. Εφόσον δεν γνωρίζουμε τα αίτια, οποιοσδήποτε μαθηματικός νόμος που εξηγεί ή περιγράφει κινήσεις θα είναι αντιστρέψιμος, και, όσο μας αφορά, οποιαδήποτε από τις μεταβλητές της συνάρτησης είναι εξίσου «αίτιο» με οποιαδήποτε άλλη. Στην πραξεολογία, την επιστήμη της ανθρώπινης δράσης, όμως, γνωρίζουμε το πρωταρχικό αίτιο — την υποκινούμενη δράση των ατόμων. Η γνώση αυτή μάς παρέχει αληθή αξιώματα. Από τα αξιώματα αυτά συνάγονται αληθείς νόμοι. Συνάγονται βήμα προς βήμα, σε λογική σχέση αιτίου και αποτελέσματος. Εφόσον τα πρώτα αίτια είναι γνωστά, γνωστά είναι και τα συνακόλουθα αποτελέσματά τους. Η οικονομική επιστήμη, επομένως, ανιχνεύει μονογραμμικές σχέσεις αιτίου και αποτελέσματος, όχι αόριστες σχέσεις «αμοιβαίου προσδιορισμού».

Η μεθοδολογική αυτή υπόμνηση είναι εξαιρετικά εφαρμόσιμη στην κεϋνσιανή θεωρία του τόκου. Διότι οι κεϋνσιανοί θεωρούν το επιτόκιο (α) ως προσδιορίζον την επένδυση και (β) ως προσδιοριζόμενο από τη ζήτηση διακράτησης χρήματος «για κερδοσκοπικούς σκοπούς» (προτίμηση ρευστότητας). Στην πράξη, ωστόσο, αντιμετωπίζουν τη δεύτερη όχι ως προσδιορίζουσα το επιτόκιο, αλλά ως προσδιοριζόμενη από αυτό. Η μεθοδολογία του «αμοιβαίου προσδιορισμού» έχει συσκοτίσει πλήρως αυτή την ταχυδακτυλουργία. Οι κεϋνσιανοί θα μπορούσαν να αντιτείνουν ότι όλες οι καμπύλες ζήτησης και προσφοράς «προσδιορίζονται αμοιβαίως» στη σχέση τους με την τιμή. Ο εύκολος αυτός ισχυρισμός όμως δεν είναι ορθός. Οι καμπύλες ζήτησης προσδιορίζονται από τις κλίμακες χρησιμότητας, και οι καμπύλες προσφοράς από την κερδοσκοπία και από το απόθεμα που παράγεται από δεδομένους συντελεστές εργασίας και γης, το οποίο τελικά διέπεται από τις χρονικές προτιμήσεις.

Οι κεϋνσιανοί, επομένως, αντιμετωπίζουν το επιτόκιο όχι όπως πιστεύουν ότι το αντιμετωπίζουν — ως προσδιοριζόμενο από την προτίμηση ρευστότητας — αλλά μάλλον ως κάποιου είδους μυστηριώδη και ανεξήγητη δύναμη που επιβάλλεται στα άλλα στοιχεία του οικονομικού συστήματος. Έτσι, η κεϋνσιανή συζήτηση περί προτίμησης ρευστότητας περιστρέφεται γύρω από το «κίνητρο διακράτησης ρευστού» καθώς το επιτόκιο ανεβαίνει ή πέφτει. Κατά τη θεωρία της

προτίμησης ρευστότητας, η πτώση του επιτοκίου αυξάνει την ποσότητα ρευστού που ζητείται «για κερδοσκοπικούς σκοπούς» (προτιμήσεις ρευστότητας), και η άνοδος του επιτοκίου μειώνει την προτίμηση ρευστότητας.

Το πρώτο σφάλμα της έννοιας αυτής είναι ο αυθαίρετος διαχωρισμός της ζήτησης χρήματος σε δύο χωριστά μέρη: μια «ζήτηση για συναλλαγές», που υποτίθεται ότι προσδιορίζεται από το μέγεθος του κοινωνικού εισοδήματος, και μια «κερδοσκοπική ζήτηση», που προσδιορίζεται από το επιτόκιο. Είδαμε ότι κάθε είδους επιδράσεις ασκούνται στη ζήτηση χρήματος. Είναι όμως μόνο επιδράσεις που ενεργούν μέσω των κλιμάκων αξιών των ατόμων. Και υπάρχει μία μόνο τελική ζήτηση χρήματος, διότι κάθε άτομο έχει μία μόνο κλίμακα αξιών. Δεν υπάρχει τρόπος να διασπάσουμε τη ζήτηση σε δύο μέρη και να ομιλούμε γι' αυτά ως ανεξάρτητες οντότητες. Επιπλέον, υπάρχουν πολύ περισσότερες από δύο επιδράσεις στη ζήτηση. Σε τελική ανάλυση, η ζήτηση χρήματος, όπως όλες οι χρησιμότητες, δεν μπορεί να αναχθεί σε απλούς προσδιοριστικούς παράγοντες· είναι το αποτέλεσμα ελεύθερων, ανεξάρτητων αποφάσεων επί των ατομικών κλιμάκων αξιών. Δεν υπάρχει, επομένως, «ζήτηση για συναλλαγές» μοναδικώς προσδιοριζόμενη από το μέγεθος του εισοδήματος.

Η «κερδοσκοπική ζήτηση» είναι πράγματι μυστηριώδης. Ο Modigliani εξηγεί την «προτίμηση ρευστότητας» αυτή ως εξής:

> *θα περιμέναμε ότι οποιαδήποτε πτώση του επιτοκίου ... θα ωθούσε αυξανόμενο αριθμό δυνητικών επενδυτών να διατηρούν τα περιουσιακά τους στοιχεία υπό μορφή χρήματος μάλλον παρά χρεογράφων· θα περιμέναμε, δηλαδή, ότι μια πτώση του επιτοκίου θα αύξανε τη ζήτηση χρήματος ως περιουσιακού στοιχείου.*[235]

Αυτό υπόκειται στην κριτική, όπως είδαμε, ότι το επιτόκιο είναι εδώ προσδιορίζον και δεν εξηγείται το ίδιο από κανένα αίτιο. Επιπλέον, τι σημαίνει η δήλωση αυτή; Πτώση του επιτοκίου, κατά τους κεϋνσιανούς, σημαίνει ότι αποκομίζεται λιγότερος τόκος από τα ομόλογα, και επομένως υπάρχει μεγαλύτερο κίνητρο διακράτησης ρευστού. Αυτό είναι ορθό (εφόσον επιτρέπουμε στον εαυτό μας να σκέπτεται με όρους του επιτοκίου ως προσδιορίζοντος αντί ως προσδιοριζομένου), αλλά εξόχως ανεπαρκές. Διότι εάν χαμηλότερο επιτόκιο «ωθεί» σε μεγαλύτερη διακράτηση ρευστού, ωθεί επίσης σε μεγαλύτερη κατανάλωση, εφόσον και η κατανάλωση γίνεται πιο ελκυστική. Στην πραγματικότητα, ένα από τα σοβαρά ελαττώματα της προσέγγισης της προτίμησης ρευστότητας είναι ότι οι κεϋνσιανοί ποτέ δεν σκέπτονται με όρους τριών «περιθωρίων» που αποφασίζονται ταυτοχρόνως. Σκέπτονται μόνο με όρους δύο κάθε φορά. Έτσι ο Modigliani: «Έχοντας καταρτίσει το σχέδιο κατανάλωσης-αποταμίευσης του, το άτομο πρέπει να λάβει αποφάσεις σχετικά με τα περιουσιακά στοιχεία που κατέχει»· δηλαδή, τα κατανέμει κατόπιν μεταξύ χρήματος και χρεογράφων.[236] Με άλλα λόγια, οι άνθρωποι αποφασίζουν πρώτα μεταξύ κατανάλωσης και αποταμίευσης (υπό την έννοια της μη κατανάλωσης)· και έπειτα αποφασίζουν μεταξύ επένδυσης και αποθησαυρισμού των αποταμιεύσεων αυτών. Πρόκειται όμως για παράλογα τεχνητή κατασκευή. Οι άνθρωποι αποφασίζουν και για τις τρεις εναλλακτικές τους, σταθμίζοντας την καθεμία έναντι καθεμιάς από τις άλλες. Το να λέγεται ότι οι άνθρωποι αποφασίζουν πρώτα μεταξύ κατανάλωσης και μη κατανάλωσης και έπειτα επιλέγουν μεταξύ αποθησαυρισμού και επένδυσης είναι εξίσου παραπλανητικό με το να λέγεται ότι οι άνθρωποι επιλέγουν πρώτα πόσο θα αποθησαυρίσουν και έπειτα αποφασίζουν μεταξύ κατανάλωσης και επένδυσης.[237]

Οι άνθρωποι, επομένως, κατανέμουν το χρήμα τους μεταξύ κατανάλωσης, επένδυσης και αποθησαυρισμού. Η αναλογία μεταξύ κατανάλωσης και επένδυσης αντανακλά τις ατομικές χρονικές προτιμήσεις. Η κατανάλωση αντανακλά επιθυμίες για παρόντα αγαθά, και η επένδυση αντανακλά επιθυμίες για μελλοντικά αγαθά. Η αύξηση του πίνακα ζήτησης χρήματος δεν επηρεάζει το επιτόκιο, εάν η αναλογία μεταξύ κατανάλωσης και επένδυσης (δηλαδή η χρονική προτίμηση) παραμένει η ίδια.

Το επιτόκιο, πρέπει να επαναλάβουμε, προσδιορίζεται από τις χρονικές προτιμήσεις, οι οποίες προσδιορίζουν επίσης τις αναλογίες κατανάλωσης και επένδυσης. Το να σκέπτεται κανείς το επιτόκιο ως «ωθούν» σε περισσότερη ή λιγότερη αποταμίευση ή σε περισσότερο ή λιγότερο αποθησαυρισμό σημαίνει να παρανοεί πλήρως το πρόβλημα.[238]

Παραδεχόμενοι, λοιπόν, ότι η χρονική προτίμηση προσδιορίζει τις αναλογίες κατανάλωσης και επένδυσης και ότι η ζήτηση χρήματος προσδιορίζει την αναλογία του εισοδήματος που αποθησαυρίζεται, παίζει η ζήτηση χρήματος ρόλο στον προσδιορισμό του επιτοκίου; Οι κεϋνσιανοί ισχυρίζονται ότι υπάρχει σχέση μεταξύ του επιτοκίου και μιας «κερδοσκοπικής» ζήτησης ρευστού. Εάν ο πίνακας της δεύτερης ανέλθει, ανέρχεται και το πρώτο. Αυτό όμως δεν αληθεύει κατ' ανάγκην. Μεγαλύτερη αναλογία αποθησαυριζόμενων κεφαλαίων μπορεί να αντληθεί από τρεις εναλλακτικές πηγές: (α) από κεφάλαια που προηγουμένως κατευθύνονταν στην κατανάλωση, (β) από κεφάλαια που κατευθύνονταν στην επένδυση, και (γ) από μείγμα αμφοτέρων που αφήνει την παλαιά αναλογία κατανάλωσης-επένδυσης αμετάβλητη. Η συνθήκη (α) θα επιφέρει πτώση του επιτοκίου· η συνθήκη (β) άνοδο του επιτοκίου· και η συνθήκη (γ) θα αφήσει το επιτόκιο αμετάβλητο. Έτσι, ο αποθησαυρισμός μπορεί να αντανακλά είτε άνοδο, είτε πτώση, είτε καμία μεταβολή του επιτοκίου, αναλόγως του αν οι χρονικές προτιμήσεις έχουν συγχρόνως ανέλθει, πέσει ή παραμείνει οι ίδιες.

Οι κεϋνσιανοί υποστηρίζουν ότι η κερδοσκοπική ζήτηση ρευστού εξαρτάται από και προσδιορίζει το επιτόκιο κατά τον ακόλουθο τρόπο: εάν οι άνθρωποι προσδοκούν ότι το επιτόκιο θα ανέλθει στο εγγύς μέλλον, τότε η προτίμηση ρευστότητάς τους αυξάνεται εν αναμονή της ανόδου αυτής. Αυτό, ωστόσο, δύσκολα μπορεί να αποτελεί μέρος μιας θεωρίας μακροχρόνιας ισορροπίας, όπως εκείνη που προσπαθεί να θεμελιώσει ο Keynes. Η κερδοσκοπία, εκ της φύσεώς της, εξαφανίζεται στην ERE, και επομένως καμία θεμελιώδης αιτιακή θεωρία δεν μπορεί να βασιστεί σε αυτήν. Επιπλέον, τι είναι ένα επιτόκιο; Ένα σοβαρό και θεμελιώδες κεϋνσιανό σφάλμα είναι η επιμονή στη θεώρηση του επιτοκίου ως συμβατικού επιτοκίου δανείων, αντί ως των διαφορών τιμών μεταξύ των σταδίων παραγωγής. Το πρώτο, όπως είδαμε, είναι απλώς η αντανάκλαση του δευτέρου. Ισχυρή προσδοκία ταχείας ανόδου του επιτοκίου σημαίνει ισχυρή προσδοκία αύξησης των διαφορών τιμών, ή του ρυθμού καθαρής απόδοσης. Πτώση των τιμών σημαίνει ότι οι επιχειρηματίες εν γένει προσδοκούν ότι οι τιμές των συντελεστών θα πέσουν στο εγγύς μέλλον περισσότερο από τις τιμές πώλησής τους. Δεν χρειάζεται όμως κανένας κεϋνσιανός λαβύρινθος για να εξηγηθεί το φαινόμενο αυτό· το μόνο με το οποίο βρισκόμαστε αντιμέτωποι είναι μια κατάσταση στην οποία οι επιχειρηματίες, προσδοκώντας ότι οι τιμές των συντελεστών θα πέσουν σύντομα, παύουν να επενδύουν και περιμένουν αυτό το ευτυχές γεγονός, ώστε η απόδοσή τους να είναι μεγαλύτερη. Αυτό δεν είναι «προτίμηση ρευστότητας», αλλά κερδοσκοπία επί μεταβολών τιμών. Συνεπάγεται τροποποίηση της προηγούμενης συζήτησής μας για τη σχέση μεταξύ τιμών και ζήτησης χρήματος, προκαλούμενη από ένα γεγονός που θα διερευνήσουμε σύντομα διεξοδικά, ήτοι ότι οι τιμές δεν μεταβάλλονται ίσα και αναλογικά.

Η προσδοκία πτώσης των τιμών των συντελεστών επιταχύνει την κίνηση προς την ισορροπία και άρα προς την καθαρή σχέση τόκου, όπως προσδιορίζεται από τη χρονική προτίμηση.[239]

Εάν, λόγου χάριν, τα συνδικάτα διατηρούν τους μισθούς τεχνητά υψηλούς, ο «αποθησαυρισμός» θα αυξηθεί καθώς τα συνδικάτα διατηρούν τους μισθούς ολοένα υψηλότερους από τον μισθό ισορροπίας στον οποίο μπορεί να διατηρηθεί η «πλήρης απασχόληση». Ο προκαλούμενος αυτός αποθησαυρισμός μειώνει τη χρηματική ζήτηση συντελεστών και αυξάνει ακόμη περισσότερο την ανεργία, αλλά μόνο λόγω της ακαμψίας των μισθών.[240]

Το τελευταίο κεϋνσιανό φόβητρο είναι ότι οι άνθρωποι ενδέχεται να αποκτήσουν απεριόριστη ζήτηση χρήματος, ώστε οι αποθησαυρισμοί να αυξάνονται επ' αόριστον. Αυτό ονομάζεται «άπειρη» προτίμηση ρευστότητας. Και αυτή είναι η μόνη περίπτωση στην οποία νεοκεϋνσιανοί όπως ο Modigliani πιστεύουν ότι η ακούσια ανεργία μπορεί να είναι συμβατή με την ελευθερία τιμών και μισθών. Η κεϋνσιανή ανησυχία είναι ότι οι άνθρωποι θα αποθησαυρίζουν αντί να αγοράζουν ομόλογα, από φόβο πτώσης της τιμής των χρεογράφων. Μεταφράζοντας αυτό σε σημαντικότερους, «φυσικούς» όρους, θα σήμαινε, όπως έχουμε δηλώσει, μη επένδυση λόγω προσδοκίας επικείμενων αυξήσεων του φυσικού επιτοκίου. Αντί να ενεργεί ως φραγμός, όμως, η προσδοκία αυτή επιταχύνει την επακόλουθη προσαρμογή. Επιπλέον, η ζήτηση χρήματος δεν θα μπορούσε να είναι άπειρη, εφόσον οι άνθρωποι πρέπει πάντοτε να συνεχίζουν να καταναλώνουν, οποιεσδήποτε κι αν είναι οι προσδοκίες τους. Κατ' ανάγκην, επομένως, η ζήτηση χρήματος ουδέποτε θα μπορούσε να είναι άπειρη. Το υφιστάμενο επίπεδο κατανάλωσης, με τη σειρά του, θα απαιτεί ορισμένο επίπεδο επένδυσης. Εφόσον οι παραγωγικές δραστηριότητες συνεχίζονται, δεν υπάρχει ανάγκη ούτε δυνατότητα διαρκούς ανεργίας, ανεξαρτήτως του βαθμού αποθησαυρισμού.[241]

Η ζήτηση διακράτησης χρήματος πηγάζει από τη γενική αβεβαιότητα της αγοράς. Οι κεϋνσιανοί, ωστόσο, αποδίδουν την προτίμηση ρευστότητας όχι στη γενική αβεβαιότητα, αλλά στην ειδική αβεβαιότητα των μελλοντικών τιμών των ομολόγων. Ασφαλώς, πρόκειται για εξόχως επιφανειακή και περιοριστική άποψη.

Κατά πρώτον, το αίτιο αυτό της προτίμησης ρευστότητας θα μπορούσε να ανακύψει μόνο σε μια εξόχως ατελή αγορά χρεογράφων. Όπως επισήμανε ο Lachmann πριν από χρόνια σε ένα παραμελημένο άρθρο, το αιτιακό πρότυπο του Keynes — «πτωτική διάθεση» που προκαλεί «προτίμηση ρευστότητας» (ζήτηση ρευστού) και υψηλά επιτόκια — θα μπορούσε να λάβει χώρα μόνο ελλείψει οργανωμένης προθεσμιακής αγοράς χρεογράφων. Εάν υπήρχε τέτοια αγορά, τόσο οι προσδοκώντες πτώση όσο και οι προσδοκώντες άνοδο στην αγορά ομολόγων

> *θα μπορούσαν να εκφράσουν τις προσδοκίες τους μέσω προθεσμιακών συναλλαγών, οι οποίες δεν απαιτούν ρευστό. Όπου η αγορά χρεογράφων είναι πλήρως οργανωμένη διαχρονικά, ο κάτοχος ομολόγων 4% που φοβάται άνοδο του επιτοκίου δεν έχει κίνητρο να τα ανταλλάξει με ρευστό, διότι μπορεί πάντοτε να «αντισταθμίσει» πωλώντας τα προθεσμιακά.*[242]

Η πτωτική διάθεση θα προκαλούσε πτώση των προθεσμιακών τιμών των ομολόγων, ακολουθούμενη αμέσως από πτώση των τιμών άμεσης παράδοσης. Έτσι, η κερδοσκοπική πτωτική διάθεση θα προκαλούσε βεβαίως τουλάχιστον προσωρινή άνοδο του επιτοκίου, συνοδευόμενη όμως από καμία αύξηση της ζήτησης ρευστού. Ως εκ τούτου, οποιαδήποτε απόπειρα σύνδεσης μεταξύ της προτίμησης ρευστότητας, ή ζήτησης ρευστού, και του επιτοκίου καταρρέει.

Το γεγονός ότι δεν έχει οργανωθεί τέτοια αγορά χρεογράφων δείχνει ότι οι συναλλασσόμενοι δεν ανησυχούν ούτε κατά προσέγγιση τόσο για την άνοδο των επιτοκίων όσο πιστεύει ο Keynes. Εάν ανησυχούσαν και ο φόβος αυτός διαγραφόταν ως σημαντικό φαινόμενο, τότε ασφαλώς θα είχε αναπτυχθεί προθεσμιακή αγορά χρεογράφων.

Επιπλέον, όπως είδαμε, τα επιτόκια των δανείων είναι απλώς αντανάκλαση των διαφορών τιμών, ώστε η πρόβλεψη υψηλότερων επιτοκίων σημαίνει πράγματι προσδοκία χαμηλότερων τιμών και, ιδίως, χαμηλότερων κοστών, με αποτέλεσμα μεγαλύτερη ζήτηση χρήματος. Και κάθε κερδοσκοπία, στην ελεύθερη αγορά, είναι αυτοδιορθούμενη και επιταχύνει την προσαρμογή, αντί να αποτελεί αίτιο οικονομικών προβλημάτων.

Ζ. Τα συστατικά της αγοραστικής δύναμης και των όρων εμπορίου στο επιτόκιο

Πολλοί οικονομολόγοι, αρχής γενομένης από τον Irving Fisher, έχουν ισχυριστεί ότι το αγοραίο επιτόκιο, πέραν του ότι περιέχει ειδικά επιχειρηματικά συστατικά που επικάθονται στο καθαρό επιτόκιο, περιέχει επίσης ένα συστατικό «τιμών» ή «αγοραστικής δύναμης». Όταν αναμένεται γενικώς άνοδος της αγοραστικής δύναμης του χρήματος, η θεωρία ισχυρίζεται ότι το αγοραίο επιτόκιο πέφτει αντιστοίχως· όταν αναμένεται πτώση της PPM, η θεωρία δηλώνει ότι το αγοραίο επιτόκιο ανεβαίνει αντιστοίχως.

Οι οικονομολόγοι αυτοί έσφαλαν επικεντρώνοντας την προσοχή τους στο επιτόκιο δανείων μάλλον παρά στο φυσικό επιτόκιο (τον ρυθμό απόδοσης). Η συλλογιστική πίσω από τη θεωρία αυτή ήταν η εξής: Εάν αναμένεται μεταβολή της αγοραστικής δύναμης του χρήματος, τότε το καθαρό επιτόκιο (προσδιοριζόμενο από τη χρονική προτίμηση) δεν θα είναι πλέον το ίδιο σε «πραγματικούς όρους». Ας υποθέσουμε ότι 100 ουγγιές χρυσού ανταλλάσσονται με 105 ουγγιές χρυσού μετά από ένα έτος — δηλαδή ότι το επιτόκιο είναι 5 τοις εκατό. Τώρα, αιφνιδίως, ας υπάρξει γενική προσδοκία ότι η αγοραστική δύναμη του χρήματος θα αυξηθεί. Στην περίπτωση αυτή, ένα μικρότερο ποσό προς επιστροφή, ας πούμε 102 ουγγιές, μπορεί να αποδώσει πραγματικό τόκο 5 τοις εκατό σε όρους αγοραστικής δύναμης. Μια γενική προσδοκία ανόδου της αγοραστικής δύναμης, επομένως, θα μειώσει το αγοραίο επιτόκιο στο παρόν, ενώ μια γενική προσδοκία πτώσης της αγοραστικής δύναμης θα το ανεβάσει.[243]

Υπάρχει ένα μοιραίο ελάττωμα σε αυτή τη γενικώς αποδεκτή συλλογιστική. Ας υποθέσουμε, λόγου χάριν, ότι οι τιμές αναμένεται γενικώς να πέσουν κατά 50 τοις εκατό το επόμενο έτος. Θα δάνειζε κάποιος 100 ουγγιές χρυσού έναντι 53 ουγγιών μετά από ένα έτος; Γιατί όχι; Αυτό θα διατηρούσε ασφαλώς το πραγματικό επιτόκιο στο 5 τοις εκατό. Αλλά τότε γιατί οι επίδοξοι δανειστές να μην κρατήσουν απλώς το χρήμα τους και να διπλασιάσουν τα πραγματικά περιουσιακά τους στοιχεία ως αποτέλεσμα της πτώσης των τιμών; Και αυτό ακριβώς θα έκαναν· ασφαλώς δεν θα χάριζαν χρήματα, ακόμη κι αν τα πραγματικά περιουσιακά τους στοιχεία επρόκειτο να είναι μεγαλύτερα από πριν. Ο Fisher απλώς παρέκαμψε το σημείο αυτό λέγοντας ότι το υπερτίμημα αγοραστικής δύναμης δεν θα μπορούσε ποτέ να καταστήσει το επιτόκιο αρνητικό. Το ελάττωμα όμως αυτό ακυρώνει ολόκληρη τη θεωρία.

Η ρίζα της δυσκολίας συνίσταται στην παράβλεψη του φυσικού επιτοκίου. Ας εξετάσουμε το επιτόκιο με τους όρους αυτούς. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι καταβάλλονται 100 ουγγιές για συντελεστές που θα μετασχηματιστούν σε ένα έτος σε προϊόν το οποίο πωλείται έναντι 105 ουγγιών χρυσού, για κέρδος τόκου πέντε ουγγιών και απόδοση τόκου 5 τοις εκατό. Τώρα ανακύπτει γενική

προσδοκία γενικού υποδιπλασιασμού των τιμών σε ένα έτος. Η τιμή πώλησης του προϊόντος θα είναι 53 ουγγιές σε ένα έτος. Τι συμβαίνει τώρα; Θα αγοράσουν οι επιχειρηματίες συντελεστές έναντι 100 και θα πωλήσουν έναντι 53, απλώς και μόνο επειδή διατηρείται το πραγματικό τους επιτόκιο; Ασφαλώς όχι. Θα το πράξουν μόνο εάν δεν προβλέπουν καθόλου τη μεταβολή της αγοραστικής δύναμης. Στον βαθμό όμως που αυτή προβλέπεται, θα διακρατήσουν χρήμα αντί να αγοράσουν συντελεστές. Αυτό θα ρίξει αμέσως τις τιμές των συντελεστών στα προσδοκώμενα μελλοντικά επίπεδά τους, ας πούμε από 100 σε 50.

Το τι συμβαίνει με το επιτόκιο δανείων είναι αναλυτικώς εντελώς επουσιώδες. Είναι απλώς αντανάκλαση του φυσικού επιτοκίου και εξαρτάται από το πώς συγκρίνονται οι προσδοκίες και η κρίση των ανθρώπων της αγοράς δανείων με εκείνες των ανθρώπων της χρηματιστηριακής και των άλλων αγορών. Για την ελεύθερη οικονομία, δεν έχει νόημα η χωριστή ανάλυση της αγοράς δανείων. Η ανάλυση του προβλήματος του Fisher — της σχέσης του επιτοκίου με τις μεταβολές των τιμών — θα πρέπει να επικεντρωθεί στο φυσικό επιτόκιο. Η συζήτηση της σχέσης μεταξύ των κινήσεων των τιμών και του (φυσικού) επιτοκίου θα πρέπει να διαιρεθεί σε δύο μέρη: πρώτον, υποθέτοντας «ουδέτερο χρήμα» — ότι όλες οι τιμές μεταβάλλονται ίσα και ταυτοχρόνως — και, δεύτερον, αναλύοντας συνθήκες όπου οι τιμές συντελεστών και προϊόντων μεταβάλλονται με διαφορετικούς ρυθμούς. Και οι μεταβολές αυτές θα πρέπει πρώτα να αναλυθούν χωρίς να θεωρηθεί ότι είχαν προβλεφθεί από τους ανθρώπους της αγοράς.

Ας υποθέσουμε, πρώτον, ότι όλες οι τιμές μεταβάλλονται ίσα και ταυτοχρόνως. Αντί να σκεπτόμαστε με όρους 100 ουγγιών που δανείζονται στην αγορά δανείων, ας εξετάσουμε το φυσικό επιτόκιο. Ένας επενδυτής αγοράζει συντελεστές στην περίοδο 1 και έπειτα πωλεί το προϊόν, ας πούμε, στην περίοδο 3. Ο χρόνος, όπως είδαμε, είναι η ουσία της δομής της παραγωγής. Όλες οι διαδικασίες απαιτούν χρόνο, και οι καπιταλιστές καταβάλλουν χρήματα στους ιδιοκτήτες συντελεστών πριν από την παραγωγή και την πώληση. Εφόσον οι συντελεστές αγοράζονται πριν πωληθούν τα προϊόντα, ποια είναι η επίδραση μιας περιόδου γενικής ανόδου των τιμών (δηλαδή πτώσης της PPM)?; Το αποτέλεσμα είναι ότι ο επιχειρηματίας δρέπει ένα φαινομενικό πρόσθετο κέρδος. Ας υποθέσουμε ότι κανονικά αγοράζει πρωτογενείς συντελεστές έναντι 100 και έπειτα πωλεί το προϊόν έναντι 120 ουγγιών δύο έτη αργότερα, για απόδοση τόκου 10 τοις εκατό ετησίως. Ας υποθέσουμε τώρα ότι μια μείωση της ζήτησης χρήματος ή μια αύξηση του αποθέματος χρήματος προωθεί γενική ανοδική κίνηση των τιμών, και ότι όλες οι τιμές διπλασιάζονται σε δύο έτη. Τότε, απλώς και μόνο λόγω της παρέλευσης του χρόνου, ένας επιχειρηματίας που αγοράζει συντελεστές έναντι 100 τώρα θα πωλήσει έναντι 240 ουγγιών σε δύο έτη. Αντί για καθαρή απόδοση 20 ουγγιών, ή 10 τοις εκατό ετησίως, δρέπει 140 ουγγιές, ή 70 τοις εκατό ετησίως.

Θα φαινόταν ότι η άνοδος των τιμών δημιουργεί εγγενή τάση για κέρδη μεγάλης κλίμακας, τα οποία δεν είναι απλώς ατομικές ανταμοιβές για ακριβέστερη πρόβλεψη. Ωστόσο, προσεκτικότερη ανάλυση αποκαλύπτει ότι αυτό δεν είναι καθόλου πρόσθετο κέρδος. Διότι οι 240 ουγγιές σε δύο έτη ισοδυναμούν περίπου, σε όρους αγοραστικής δύναμης, με 120 ουγγιές τώρα. Ο πραγματικός ρυθμός καθαρής απόδοσης, βάσει των υπηρεσιών του χρήματος, είναι το ίδιο 10 τοις εκατό που ήταν πάντοτε. Είναι σαφές ότι οποιαδήποτε χαμηλότερη καθαρή απόδοση θα ισοδυναμούσε με μείωση της πραγματικής απόδοσης. Απόδοση μόλις 120 ουγγιών, λόγου χάριν, θα ισοδυναμούσε με δραστική αρνητική πραγματική απόδοση, διότι 100 ουγγιές θα είχαν τότε επενδυθεί έναντι ισοδύναμης ακαθάριστης απόδοσης μόλις 60 ουγγιών. Έχει δειχθεί συχνά ότι μια περίοδος ανόδου των τιμών παραπλανά τους επιχειρηματίες, ώστε να νομίζουν ότι τα αυξημένα χρηματικά κέρδη

τους είναι και πραγματικά κέρδη, ενώ αυτά απλώς διατηρούν τους πραγματικούς ρυθμούς απόδοσης. Ας εξετάσουμε, λόγου χάριν, τα «κόστη αντικατάστασης» — τις τιμές που οι επιχειρηματίες θα πρέπει τώρα να καταβάλουν για συντελεστές. Ο καπιταλιστής που κερδίζει 240 ουγγιές σε επένδυση 100 ουγγιών παραβλέπει, προς λύπη του, το γεγονός ότι η δέσμη συντελεστών του κοστίζει τώρα 200 ουγγιές αντί 100. Οι επιχειρηματίες που υπό τέτοιες συνθήκες αντιμετωπίζουν τα χρηματικά τους κέρδη ως πραγματικά κέρδη και τα καταναλώνουν διαπιστώνουν σύντομα ότι καταναλώνουν στην πραγματικότητα το κεφάλαιό τους.

Το αντίστροφο συμβαίνει στην περίπτωση πτώσης των τιμών. Ο καπιταλιστής αγοράζει συντελεστές στην περίοδο 1 και πωλεί το προϊόν στην περίοδο 3, όταν οι τιμές είναι γενικώς χαμηλότερες. Εάν οι τιμές πρόκειται να πέσουν κατά το ήμισυ σε δύο έτη, μια επένδυση 100, ακολουθούμενη από πώληση έναντι 60, δεν συνεπάγεται πράγματι την τρομερή ζημία που φαίνεται. Διότι η απόδοση 60 ισοδυναμεί σε πραγματικούς όρους, τόσο σε γενικευμένη αγοραστική δύναμη όσο και σε αντικατάσταση συντελεστών, με 120 προηγούμενες ουγγιές. Ο πραγματικός ρυθμός απόδοσής του παραμένει ο ίδιος. Η συνέπεια είναι ότι οι επιχειρηματίες είναι πιθανό να υπερεκτιμούν τις ζημίες τους σε περίοδο συστολής των τιμών. Ίσως αυτός είναι ένας από τους κύριους λόγους της βαθιά ριζωμένης πεποίθησης των περισσότερων επιχειρηματιών ότι πάντοτε κερδίζουν κατά τη γενική διαστολή των τιμών και χάνουν κατά την περίοδο γενικής συστολής. Η πεποίθηση αυτή είναι καθαρά απατηλή.

Στα παραδείγματα αυτά, το φυσικό επιτόκιο στην αγορά περιείχε ένα συστατικό αγοραστικής δύναμης, το οποίο διορθώνει προς όφελος των πραγματικών ρυθμών, θετικά σε χρηματικούς όρους κατά τη γενική διαστολή και αρνητικά κατά τη γενική συστολή. Το επιτόκιο δανείων θα είναι απλώς αντανάκλαση όσων συνέβησαν στο φυσικό επιτόκιο. Έως εδώ, η συζήτηση είναι παρόμοια με εκείνη του Fisher, με τη διαφορά ότι πρόκειται για τις επιδράσεις πραγματικών, όχι προσδοκώμενων, μεταβολών, και ότι η θέση του Fisher δεν μπορεί να λάβει υπόψη την περίπτωση του αρνητικού επιτοκίου. Είδαμε ότι, αντί να υποστούν χρηματική ζημία, ακόμη κι αν η πραγματική τους απόδοση θα είναι η ίδια, οι επιχειρηματίες θα αναστείλουν τις αγορές συντελεστών έως ότου οι τιμές των συντελεστών πέσουν αμέσως στο μελλοντικό χαμηλό επίπεδό τους. Η διαδικασία όμως αυτή της προληπτικής κίνησης των τιμών δεν συντελείται μόνο στην ακραία περίπτωση προβλεπόμενης «αρνητικής» απόδοσης. Συντελείται οποτεδήποτε προβλέπεται μεταβολή τιμών. Έτσι, ας υποθέσουμε ότι όλοι οι επιχειρηματίες προβλέπουν γενικώς ότι οι τιμές θα διπλασιαστούν σε δύο έτη. Το γεγονός της προβλεπόμενης ανόδου θα οδηγήσει σε αύξηση του επιπέδου τιμών τώρα και σε άμεση προσέγγιση προς διπλασιασμένο επίπεδο τιμών. Μια προβλεπόμενη πτώση θα οδηγήσει σε άμεση πτώση των τιμών των συντελεστών. Εάν όλες οι μεταβολές προβλέπονταν από όλους, δεν θα υπήρχε περιθώριο ανάπτυξης συστατικού αγοραστικής δύναμης. Οι τιμές θα έπεφταν απλώς αμέσως στο μελλοντικό επίπεδό τους.

Το συστατικό αγοραστικής δύναμης, λοιπόν, δεν είναι η αντανάκλαση, όπως έχει θεωρηθεί, προσδοκιών μεταβολής της αγοραστικής δύναμης. Είναι η αντανάκλαση της ίδιας της μεταβολής· πράγματι, εάν η μεταβολή προβλεπόταν πλήρως, η αγοραστική δύναμη θα μεταβαλλόταν αμέσως, και δεν θα υπήρχε περιθώριο για συστατικό αγοραστικής δύναμης στο επιτόκιο. Ως έχουν τα πράγματα, οι μερικές προβλέψεις επιταχύνουν την προσαρμογή της PPM στις μεταβληθείσες συνθήκες.

Έως εδώ έχουμε διακρίνει τρία συστατικά του φυσικού επιτοκίου (όλα αντανακλώμενα στο επιτόκιο δανείων). Το ένα είναι το καθαρό επιτόκιο — αποτέλεσμα των ατομικών χρονικών προτιμήσεων, που τείνει να είναι ενιαίο σε ολόκληρη την οικονομία. Δεύτερα είναι τα ειδικά επιχειρηματικά επιτόκια. Αυτά διαφέρουν από επιχείρηση σε επιχείρηση και επομένως δεν είναι ενιαία. Προβλέπονται εκ των προτέρων, και είναι τα ποσοστά που ένας επενδυτής θα πρέπει να προσδοκά ότι θα λάβει πριν εισέλθει στο πεδίο. Ένα ιδιαιτέρως «ριψοκίνδυνο» εγχείρημα, εάν επιτύχει καθόλου, θα τείνει επομένως να αποκομίσει μεγαλύτερη καθαρή απόδοση απ' ό,τι εκείνο που γενικώς προβλέπεται ως «ασφαλές» εγχείρημα. Το τρίτο συστατικό του φυσικού επιτοκίου είναι το συστατικό αγοραστικής δύναμης, που διορθώνει για τις γενικές μεταβολές της PPM λόγω των αναπόφευκτων χρονικών υστερήσεων στην παραγωγή. Αυτό θα είναι θετικό σε διαστολή και αρνητικό σε συστολή, θα είναι όμως εφήμερο. Όσο περισσότερο προβλέπονται οι μεταβολές της PPM, τόσο λιγότερο σημαντικό θα είναι το συστατικό αγοραστικής δύναμης και τόσο ταχύτερη θα είναι η προσαρμογή της ίδιας της PPM.

Υπάρχει ακόμη ένα τέταρτο συστατικό του φυσικού επιτοκίου. Αυτό υφίσταται στον βαθμό που οι χρηματικές μεταβολές δεν είναι ουδέτερες (και ποτέ δεν είναι). Ενίοτε οι τιμές των προϊόντων ανεβαίνουν και πέφτουν ταχύτερα από τις τιμές των συντελεστών, ενίοτε ανεβαίνουν και πέφτουν βραδύτερα, και ενίοτε η συμπεριφορά τους είναι μεικτή, με ορισμένες τιμές συντελεστών και ορισμένες τιμές προϊόντων να ανεβαίνουν ταχύτερα. Οποτεδήποτε υπάρχει γενική απόκλιση των ρυθμών κίνησης μεταξύ των τιμών του προϊόντος και των πρωτογενών συντελεστών, αναδύεται στο φυσικό επιτόκιο ένα συστατικό όρων εμπορίου.

Ιστορικά, έχει συμβεί συχνά οι τιμές των προϊόντων να ανεβαίνουν ταχύτερα και να πέφτουν ταχύτερα από τις τιμές των πρωτογενών συντελεστών. Στην πρώτη περίπτωση, υπάρχει, κατά την περίοδο της μετάβασης, ευνοϊκή μεταβολή των όρων εμπορίου για το σύνολο των καπιταλιστών. Διότι οι τιμές πώλησης αυξάνονται ταχύτερα από τις τιμές αγοράς των πρωτογενών συντελεστών. Αυτό θα αυξήσει τον γενικό ρυθμό απόδοσης και θα συνιστά γενικό θετικό συστατικό όρων εμπορίου στο φυσικό επιτόκιο. Αυτό, βεβαίως, θα τείνει επίσης να αντανακλάται στο επιτόκιο δανείων. Στην περίπτωση συστολής, η πιο νωθρή πτώση των τιμών των συντελεστών δημιουργεί γενικό αρνητικό συστατικό όρων εμπορίου στο επιτόκιο. Τα συστατικά είναι ακριβώς τα αντίστροφα οποτεδήποτε οι τιμές των συντελεστών μεταβάλλονται ταχύτερα από τις τιμές των προϊόντων. Οποτεδήποτε δεν υπάρχει γενική μεταβολή των «όρων εμπορίου» για τους καπιταλιστές-επιχειρηματίες, δεν θα εμφανιστεί συστατικό όρων εμπορίου στο επιτόκιο.

Οι μεταβολές των όρων εμπορίου που συζητούνται εδώ είναι μόνο εκείνες που προκύπτουν καθαρά από διαφορές στην ταχύτητα αντίδρασης στις μεταβαλλόμενες συνθήκες. Δεν περιλαμβάνουν θεμελιώδεις μεταβολές των όρων εμπορίου που προκύπτουν από μεταβολές των χρονικών προτιμήσεων, όπως εκείνες που συζητήσαμε ανωτέρω.

Είναι σαφές ότι όλα τα συστατικά του επιτοκίου, πλην του καθαρού επιτοκίου — το επιχειρηματικό, της αγοραστικής δύναμης και των όρων εμπορίου —, είναι «δυναμικά» και αποτέλεσμα της αβεβαιότητας. Κανένα από τα συστατικά αυτά δεν θα υπήρχε στην ERE, και επομένως το αγοραίο επιτόκιο στην ERE θα ισούτο με το καθαρό επιτόκιο, προσδιοριζόμενο αποκλειστικά από τις χρονικές προτιμήσεις. Στην ERE τα μόνα καθαρά εισοδήματα θα ήταν μια ενιαία καθαρή απόδοση τόκου και οι μισθοί της εργασίας (με τις προσόδους της γης να κεφαλαιοποιούνται σε απόδοση τόκου).

6. Η προσφορά χρήματος

Α. Το απόθεμα του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα

Το συνολικό απόθεμα χρήματος σε μια κοινωνία είναι ο συνολικός αριθμός των διαθέσιμων ουγγιών του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα. Σε ολόκληρο τον παρόντα τόμο χρησιμοποιήσαμε εσκεμμένα «ουγγιές χρυσού» αντί για «δολάρια» ή οποιαδήποτε άλλη ονομασία του χρήματος, ακριβώς διότι στην ελεύθερη αγορά οι τελευταίες δεν θα ήταν παρά συγκεχυμένος όρος για μονάδες βάρους χρυσού ή αργύρου.

Το συνολικό απόθεμα, από τη μία περίοδο στην άλλη, θα αυξάνεται από τη νέα παραγωγή και θα μειώνεται από την ανάλωση — είτε στη βιομηχανική παραγωγή ως μη χρηματικός συντελεστής είτε από τη φθορά των κερμάτων. Εφόσον μία από τις ιδιότητες του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα είναι η ανθεκτικότητά του, η συνήθης τάση είναι μακροχρόνια αύξηση της προσφοράς χρήματος και συνακόλουθη βαθμιαία μακροχρόνια πτώση της PPM. Αυτό προάγει την κοινωνική χρησιμότητα μόνο στον βαθμό που περισσότερος χρυσός ή άργυρος καθίσταται διαθέσιμος για μη χρηματικούς σκοπούς.

Είδαμε στο κεφάλαιο 3 ότι η φυσική μορφή του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα δεν έχει καμία σημασία. Μπορεί να βρίσκεται σε μη χρηματική χρήση ως κόσμημα, υπό μορφή ράβδων ή υπό μορφή κερμάτων. Στην ελεύθερη αγορά, η μετατροπή του χρυσού από τη μία μορφή στην άλλη θα ήταν επιχείρηση όπως κάθε άλλη, που θα χρέωνε αγοραία τιμή για την υπηρεσία της και θα αποκόμιζε καθαρή απόδοση τόκου στην ERE. Εφόσον ο χρυσός ξεκινά ως ράβδος και καταλήγει ως κέρμα, θα φαινόταν ότι το δεύτερο θα απολάμβανε μικρό υπερτίμημα έναντι του ισοβαρούς της πρώτης, καθώς η ράβδος είναι συχνά κεφαλαιουχικό αγαθό για το κέρμα. Ενίοτε, ωστόσο, τα κέρματα αναχωνεύονται σε ράβδους για μεγαλύτερες συναλλαγές, ώστε το υπερτίμημα του κέρματος έναντι της ράβδου δεν είναι βεβαιότητα. Εάν, όπως συμβαίνει κατά κανόνα, η κοπή κερμάτων κοστίζει περισσότερο από τη χώνευση, τα κέρματα θα απολαμβάνουν το αντίστοιχο υπερτίμημα έναντι της ράβδου. Το υπερτίμημα αυτό ονομάζεται brassage.

Είναι αδύνατο για την οικονομική επιστήμη να προβλέψει τις λεπτομέρειες της δομής οποιασδήποτε αγοράς. Η αγορά ιδιωτικώς εκδιδόμενων ράβδων ή κερμάτων χρυσού θα μπορούσε να αναπτυχθεί ως ομοιογενής, όπως η αγορά σίτου, ή τα κέρματα θα μπορούσαν να σφραγίζονται και να επισημαίνονται με επωνυμία από τους κατασκευαστές τους, προς πιστοποίηση της ποιότητας του προϊόντος τους. Πιθανώς το κοινό θα αγόραζε μόνο επώνυμα κέρματα, για να εξασφαλίσει ακριβή ποιότητα.

Ένα επιχείρημα κατά της άδειας ελεύθερης ιδιωτικής κοπής νομισμάτων είναι ότι η υποχρεωτική τυποποίηση των ονομαστικών αξιών των κερμάτων είναι πιο πρόσφορη από την ποικιλία κερμάτων που θα προέκυπτε υπό ελεύθερο σύστημα. Εάν όμως η αγορά το βρίσκει πιο πρόσφορο, τα ιδιωτικά νομισματοκοπεία θα οδηγηθούν από την καταναλωτική ζήτηση στην κοπή ορισμένων τυποποιημένων ονομαστικών αξιών. Από την άλλη πλευρά, εάν προτιμάται μεγαλύτερη ποικιλία, οι καταναλωτές θα ζητήσουν και θα λάβουν περισσότερο ποικίλο αριθμό κερμάτων.[244]

Β. Αξιώσεις επί χρήματος: Η αποθήκη χρήματος

Το κεφάλαιο 2 περιέγραψε τη διαφορά μεταξύ «αξιώσεων επί παρόντων αγαθών» και «αξιώσεων επί μελλοντικών αγαθών». Η ίδια ανάλυση ισχύει για το χρήμα όπως και για τον αντιπραγματισμό. Μια αξίωση επί μελλοντικού χρήματος είναι συναλλαγματική — απόδειξη πιστωτικής συναλλαγής. Ο κομιστής της συναλλαγματικής — ο πιστωτής — την εξοφλείται κατά την ημερομηνία λήξης έναντι χρήματος που καταβάλλει ο οφειλέτης. Μια αξίωση επί παρόντος χρήματος, όμως, είναι εντελώς διαφορετικό αγαθό. Δεν αποτελεί απόδειξη ατελούς συναλλαγής, ανταλλαγής παρόντος με μελλοντικό αγαθό, όπως η συναλλαγματική· είναι απλή απόδειξη κυριότητας επί παρόντος αγαθού. Δεν είναι ατελής, ούτε ανταλλαγή στην αγορά του χρόνου. Επομένως, η παρουσίαση της απόδειξης αυτής προς εξόφληση δεν αποτελεί ολοκλήρωση συναλλαγής ούτε ισοδυναμεί με την απαίτηση επιστροφής δανείου από πιστωτή· αποτελεί απλή ανάληψη της κατοχής του ίδιου του αγαθού του ανθρώπου. Στο κεφάλαιο 2 δώσαμε ως παραδείγματα αξιώσεων επί παρόντων αγαθών τις αποθετήριες αποδείξεις και τις μετοχές. Οι μετοχές, ωστόσο, δεν μπορούν να εξοφληθούν σε τμήματα των πάγιων περιουσιακών στοιχείων μιας εταιρείας, λόγω των κανόνων ιδιοκτησίας που θεσπίζουν οι ίδιες οι εταιρείες στο συνεργατικό τους εγχείρημα. Επιπλέον, δεν υπάρχει εγγύηση ότι τα στοιχεία αυτά θα έχουν σταθερή χρηματική αξία. Θα περιοριστούμε, επομένως, στις αποθετήριες αποδείξεις, οι οποίες είναι και πιο σχετικές με την προσφορά χρήματος.

Όταν ένας άνθρωπος καταθέτει αγαθά σε αποθήκη, λαμβάνει απόδειξη και καταβάλλει στον ιδιοκτήτη της αποθήκης ορισμένο ποσό για την υπηρεσία της φύλαξης. Διατηρεί την κυριότητα της περιουσίας· ο ιδιοκτήτης της αποθήκης απλώς τη φυλάσσει για λογαριασμό του. Όταν παρουσιάζεται η αποθετήρια απόδειξη, ο ιδιοκτήτης υποχρεούται να επιστρέψει το κατατεθέν αγαθό. Αποθήκη που ειδικεύεται στο χρήμα είναι γνωστή ως «τράπεζα».

Οι αξιώσεις επί αγαθών αντιμετωπίζονται συχνά στην αγορά ως ισοδύναμες με τα ίδια τα αγαθά. Εάν δεν υπάρχει υπόνοια απάτης ή κλοπής, τότε η απόδειξη κυριότητας αγαθού που βρίσκεται σε αποθήκη θεωρείται ισοδύναμη με το ίδιο το αγαθό. Σε πολλές περιπτώσεις τα άτομα θα βρίσκουν συμφέρον να ανταλλάσσουν τις αξιώσεις ή αποδείξεις — τα υποκατάστατα αγαθών — μάλλον παρά τα ίδια τα αγαθά. Το χαρτί μεταβιβάζεται πιο εύκολα από πρόσωπο σε πρόσωπο, και η δαπάνη μετακίνησης των αγαθών εξαλείφεται. Όταν ο Jones πωλεί στον Smith τον σίτο του, λοιπόν, αντί να μετακινήσουν τον σίτο από τον έναν τόπο στον άλλο, μπορεί κάλλιστα να συμφωνήσουν απλώς να μεταβιβάσουν την ίδια την αποθετήρια απόδειξη από τον Jones στον Smith. Τα αγαθά παραμένουν στην ίδια αποθήκη, ώσπου ο Smith να τα χρειαστεί ή ώσπου η απόδειξη να μεταβιβαστεί σε κάποιον άλλον. Βεβαίως, ο Smith μπορεί να προτιμήσει, για τον έναν ή τον άλλο λόγο, να φυλάξει τα αγαθά στη δική του αποθήκη, οπότε αυτά μετακινούνται από τη μία στην άλλη.

Ας πάρουμε την περίπτωση αποθήκης που ανήκει στην Trustee Warehouse Company. Αυτή φυλάσσει διάφορα αγαθά στα θησαυροφυλάκιά της. Ας υποθέσουμε ότι η εταιρεία αυτή έχει αποκτήσει φήμη πολύ αξιόπιστης και απρόσβλητης από κλοπές. Κατά συνέπεια, οι άνθρωποι τείνουν να αφήνουν τα αγαθά τους στην Trustee Warehouse επί μακρόν και, στην περίπτωση αγαθών που δεν χρησιμοποιούν συχνά, θα τείνουν μάλιστα να μεταβιβάζουν τα πιστοποιητικά αγαθών (τις αποθετήριες αποδείξεις ή αποδείξεις κυριότητας των αγαθών) και να μην αναλαμβάνουν τα ίδια τα αγαθά. Έτσι, τα πιστοποιητικά αγαθών λειτουργούν ως υποκατάστατα αγαθών στις ανταλλαγές. Ας υποθέσουμε ότι η Trustee Company το αντιλαμβάνεται. Διαπιστώνει ότι της παρουσιάζεται καλή ευκαιρία για απάτη. Μπορεί να πάρει τα αγαθά των καταθετών, τα αγαθά που φυλάσσει, και να τα δανείσει σε ανθρώπους στην αγορά. Μπορεί να αποκομίσει τόκο

από τα δάνεια αυτά, και εφόσον μόνο μικρό ποσοστό καταθετών ζητεί να εξοφληθούν τα πιστοποιητικά τους σε οποιαδήποτε δεδομένη στιγμή, κανείς δεν αντιλαμβάνεται τίποτε. Ή, εναλλακτικά, μπορεί να εκδώσει ψευδο-αποθετήριες αποδείξεις για αγαθά που δεν υπάρχουν και να δανείσει αυτές στην αγορά. Αυτή είναι η πιο λεπτή πρακτική. Οι ψευδο-αποδείξεις θα ανταλλάσσονται στην αγορά επί της ίδιας βάσεως με τις αληθείς, αφού δεν υπάρχει καμία ένδειξη στην όψη τους για το αν είναι νόμιμες ή όχι.

Θα πρέπει να είναι σαφές ότι η πρακτική αυτή είναι κατάφωρη απάτη. Η περιουσία κάποιου άλλου λαμβάνεται από την αποθήκη και χρησιμοποιείται για τους δικούς της κερδοσκοπικούς σκοπούς. Δεν δανείζεται, αφού δεν καταβάλλεται τόκος για τη χρήση του χρήματος. Ή, εάν τυπώνονται πλαστές αποθετήριες αποδείξεις, εκδίδονται και πωλούνται ή δανείζονται αποδείξεις αγαθών χωρίς να υπάρχουν τέτοια αγαθά.

Το χρήμα είναι το αγαθό που είναι πιο ευάλωτο στις πρακτικές αυτές. Διότι το χρήμα, όπως είδαμε, εν γένει δεν χρησιμοποιείται καθόλου άμεσα, αλλά μόνο για ανταλλαγές. Είναι, επιπλέον, ευρέως ομοιογενές αγαθό, και επομένως μία ουγγιά χρυσού είναι εναλλάξιμη με οποιαδήποτε άλλη. Εφόσον είναι πιο πρόσφορο να μεταβιβάζεται χαρτί στις ανταλλαγές παρά να μεταφέρεται χρυσός, οι αποθήκες χρήματος (ή τράπεζες) που αποκτούν την εμπιστοσύνη του κοινού θα διαπιστώσουν ότι λίγοι εξοφλούνται τα πιστοποιητικά τους. Οι τράπεζες θα υπόκεινται ιδιαιτέρως στον πειρασμό να διαπράξουν απάτη και να εκδώσουν ψευδο-χρηματικά πιστοποιητικά που θα κυκλοφορούν παράλληλα με τα γνήσια χρηματικά πιστοποιητικά ως αποδεκτά χρηματικά υποκατάστατα. Το γεγονός ότι το χρήμα είναι ομοιογενές αγαθό σημαίνει ότι οι άνθρωποι δεν ενδιαφέρονται αν το χρήμα που αναλαμβάνουν είναι το αρχικό χρήμα που κατέθεσαν. Αυτό καθιστά ευκολότερη τη διάπραξη τραπεζικών απατών.

Η «απάτη» είναι σκληρός όρος, αλλά ακριβής για την περιγραφή της πρακτικής αυτής, ακόμη κι αν δεν αναγνωρίζεται ως τέτοια από τον νόμο ή από όσους τη διαπράττουν. Είναι, πράγματι, δύσκολο να διακρίνει κανείς την οικονομική ή ηθική διαφορά μεταξύ της έκδοσης ψευδο-αποδείξεων και της ιδιοποίησης περιουσίας άλλου, ή της καθαρής υπεξαίρεσης, ή, πιο άμεσα, της παραχάραξης. Τα περισσότερα σημερινά νομικά συστήματα δεν απαγορεύουν την πρακτική αυτή· στην πραγματικότητα, θεωρείται βασική τραπεζική διαδικασία. Εντούτοις, το ελευθεριστικό δίκαιο της ελεύθερης αγοράς θα έπρεπε να την απαγορεύει. Η καθαρά ελεύθερη αγορά είναι, εξ ορισμού, αγορά όπου η κλοπή και η απάτη (έμμεση κλοπή) είναι παράνομες και δεν υπάρχουν.

Το να αποχωρίζεται κανείς αγαθά ή χρήμα που κατέχει κατ' εμπιστοσύνη, ή να εκδίδει πλαστές αποθετήριες αποδείξεις, είναι βεβαίως επικίνδυνη υπόθεση, ακόμη κι όταν ο νόμος το επιτρέπει. Εάν η αποθήκη αδυνατούσε μία φορά να εκπληρώσει τις συμβατικές της υποχρεώσεις, η απάτη της θα αποκαλυπτόταν, και θα ακολουθούσε γενικός πανικός και μαζική ανάληψη («run») από την αποθήκη ή την τράπεζα. Αυτή θα βυθιζόταν τότε ταχέως στην πτώχευση. Μια τέτοια πτώχευση, ωστόσο, δεν θα ήταν παρόμοια με την αποτυχία μιας συνήθους κερδοσκοπικής επιχείρησης. Ομοιάζει μάλλον με τον καταχραστή που συλλαμβάνεται πριν επιστρέψει τα κεφάλαια που «δανείστηκε».

Ακόμη κι αν η απόδειξη δεν αναγράφει στην όψη της ότι η αποθήκη εγγυάται τη φύλαξη του αγαθού στα θησαυροφυλάκιά της, μια τέτοια συμφωνία είναι υπόρρητη στην ίδια την έκδοση της απόδειξης. Διότι είναι προφανές ότι, εάν εκδοθούν οποιεσδήποτε ψευδο-αποδείξεις, καθίσταται αμέσως αδύνατο για την τράπεζα να τις εξοφλήσει όλες, και επομένως διαπράττεται αμέσως απάτη.

Εάν μια τράπεζα έχει 20 λίβρες χρυσού στα θησαυροφυλάκιά της, ιδιοκτησίας των καταθετών, και πιστοποιητικά χρυσού εξοφλητέα επί τη εμφανίσει για 30 λίβρες, τότε τα γραμμάτια αξίας 10 λιβρών είναι δόλια. Το ποιες συγκεκριμένες αποδείξεις είναι δόλιες μπορεί να προσδιοριστεί μόνο αφού συμβεί μαζική ανάληψη από την τράπεζα και οι μεταγενέστεροι αξιούντες μείνουν ανικανοποίητοι.

Σε μια καθαρά ελεύθερη αγορά, όπου η απάτη δεν μπορεί, εξ ορισμού, να συμβεί, όλες οι τραπεζικές αποδείξεις θα είναι γνήσιες, δηλαδή θα αντιπροσωπεύουν μόνο πραγματικό χρυσό ή άργυρο στα θησαυροφυλάκια. Στην περίπτωση αυτή, όλα τα χρηματικά υποκατάστατα της τράπεζας (αποθετήριες αποδείξεις) θα είναι επίσης χρηματικά πιστοποιητικά, δηλαδή κάθε απόδειξη πιστοποιεί γνησίως την πραγματική ύπαρξη του χρήματος στα θησαυροφυλάκιά της. Η ποσότητα χρυσού που φυλάσσεται στα τραπεζικά θησαυροφυλάκια για σκοπούς εξόφλησης ονομάζεται «αποθεματικά» της, και η πολιτική έκδοσης μόνο γνήσιων αποδείξεων είναι επομένως πολιτική «αποθεματικών 100 τοις εκατό» σε ρευστό έναντι των υποχρεώσεων όψεως (υποχρεώσεων που πρέπει να πληρωθούν επί τη εμφανίσει).[245] Ωστόσο, ο όρος «αποθεματικό» είναι παραπλανητικός, διότι προϋποθέτει ότι η τράπεζα κατέχει τον χρυσό και αποφασίζει ανεξάρτητα πόσον από αυτόν θα κρατήσει διαθέσιμο. Στην πραγματικότητα, δεν είναι η τράπεζα που κατέχει τον χρυσό, αλλά οι καταθέτες της.[246]

Έχει αναπτυχθεί τεράστια βιβλιογραφία σχετικά με τη φυσική μορφή των χρηματικών αποδείξεων, και όμως η φυσική μορφή δεν έχει καμία οικονομική σημασία. Μπορεί να έχει τη μορφή χάρτινου γραμματίου, συμβολικού κέρματος (κατ' ουσίαν γραμματίου αποτυπωμένου σε κέρμα αντί σε χαρτί) ή λογιστικής πίστωσης (κατάθεσης όψεως) στην τράπεζα. Η κατάθεση όψεως δεν κατέχεται υλικώς από τον κύριό της, αλλά μπορεί να μεταβιβαστεί σε οποιονδήποτε επιθυμεί με έγγραφη εντολή προς την τράπεζα. Η εντολή αυτή ονομάζεται επιταγή. Ο καταθέτης έχει την επιλογή της μορφής απόδειξης που θα λάβει, ανάλογα με την ευκολία του. Ποια μορφή επιλέγει δεν έχει καμία οικονομική διαφορά.

Γ. Χρηματικά υποκατάστατα και προσφορά χρήματος

Εφόσον τα χρηματικά υποκατάστατα ανταλλάσσονται ως χρήμα στην αγορά, πρέπει να τα θεωρούμε μέρος της προσφοράς χρήματος. Καθίσταται τότε αναγκαίο να διακρίνουμε μεταξύ χρήματος (υπό την ευρύτερη έννοια) — του κοινού μέσου ανταλλαγής — και κυρίως χρήματος. Κυρίως χρήμα είναι το τελικό μέσο ανταλλαγής ή πρότυπο χρήμα — εδώ το εμπόρευμα που λειτουργεί ως χρήμα —, ενώ η προσφορά χρήματος (υπό ευρύτερη έννοια) περιλαμβάνει όλο το πρότυπο χρήμα πλέον των χρηματικών υποκατάστατων που διακρατούνται στα χρηματικά υπόλοιπα των ατόμων. Στις περιπτώσεις που αναφέρθηκαν ανωτέρω, ο χρυσός ήταν το κυρίως ή πρότυπο χρήμα, ενώ οι αποδείξεις — οι αξιώσεις όψεως επί χρυσού — ήταν τα χρηματικά υποκατάστατα.

Η σχέση μεταξύ των στοιχείων αυτών μπορεί να απεικονιστεί ως εξής: Ας υποθέσουμε κοινότητα τριών προσώπων, A, B, C, και τριών αποθηκών χρήματος, X, Y, Z. Ας υποθέσουμε ότι κάθε πρόσωπο έχει 100 ουγγιές χρυσού στην κατοχή του και καμία σε κατάθεση σε αποθήκη. Για την κοινότητα, λοιπόν:

Συνολική προσφορά κυρίως χρήματος	= 300 ουγγιές (του A + του B + του C)
Συνολική προσφορά υποκατάστατων χρήματος	= 000 ουγγιές
Συνολική προσφορά χρήματος (με την ευρύτερη έννοια)	= 300 ουγγιές

Η συνολική προσφορά χρήματος είναι εδώ ταυτόσημη με τη συνολική προσφορά κυρίως χρήματος.

Ας υποθέσουμε τώρα ότι ο A και ο B καταθέτουν έκαστος τις 100 ουγγιές χρυσού του στις αποθήκες X και Y αντιστοίχως, ενώ ο C κρατεί τον χρυσό του διαθέσιμο. Η συνολική προσφορά χρήματος είναι πάντοτε ίση με το σύνολο των ατομικών χρηματικών υπολοίπων. Η σύνθεσή της είναι τώρα:

A — 100 ουγγιές χρηματικού υποκατάστατου X

B — 100 ουγγιές χρηματικού υποκατάστατου Y

C — 100 ουγγιές κυρίως χρήματος (χρυσός)

Συνολική προσφορά χρήματος (υπό την ευρύτερη έννοια) = Σύνολο χρηματικών υπολοίπων = 200 ουγγιές χρηματικών υποκατάστατων + 100 ουγγιές κυρίως χρήματος.

Η επίδραση της κατάθεσης κυρίως χρήματος στις αποθήκες ή τράπεζες είναι η μεταβολή της σύνθεσης της συνολικής προσφοράς χρήματος στα χρηματικά υπόλοιπα· το συνολικό ποσό, ωστόσο, παραμένει αμετάβλητο στις 300 ουγγιές. Χρηματικά υποκατάστατα διαφόρων τραπεζών έχουν αντικαταστήσει το μεγαλύτερο μέρος του πρότυπου χρήματος στα ατομικά χρηματικά υπόλοιπα. Ομοίως, εάν ο A και ο B ανέλαβαν τις καταθέσεις τους, το συνολικό ποσό θα παρέμενε αμετάβλητο, ενώ η σύνθεση θα επανερχόταν στο αρχικό πρότυπο.

Τι γίνεται με τις 200 ουγγιές χρυσού που κατατέθηκαν στα θησαυροφυλάκια των τραπεζών; Αυτές δεν αποτελούν πλέον μέρος της προσφοράς χρήματος· διακρατούνται ως αποθεματικό έναντι των κυκλοφορούντων χρηματικών υποκατάστατων. Ενόσω βρίσκονται σε αποθεματικό, δεν αποτελούν μέρος του χρηματικού υπολοίπου κανενός ατόμου· τα χρηματικά υπόλοιπα συνίστανται όχι στον χρυσό, αλλά σε αποδείξεις κυριότητας του χρυσού. Μόνο το κυρίως χρήμα εκτός των τραπεζικών αποθεματικών αποτελεί μέρος των ατομικών χρηματικών υπολοίπων και άρα μέρος της προσφοράς χρήματος της κοινότητας.

Έτσι, εφόσον όλα τα χρηματικά υποκατάστατα είναι πλήρη χρηματικά πιστοποιητικά, η αύξηση ή μείωση των κυκλοφορούντων χρηματικών υποκατάστατων δεν μπορεί να έχει καμία επίδραση στη συνολική προσφορά χρήματος. Επηρεάζεται μόνο η σύνθεση της προσφοράς αυτής, και τέτοιες μεταβολές σύνθεσης δεν έχουν καμία οικονομική σημασία.

Όταν όμως επιτρέπεται νομίμως στις τράπεζες να εγκαταλείψουν το αποθεματικό 100 τοις εκατό και να εκδίδουν ψευδο-αποδείξεις, οι οικονομικές επιδράσεις είναι εντελώς διαφορετικές. Μπορούμε να ονομάσουμε τα χρηματικά υποκατάστατα που δεν είναι γνήσια χρηματικά πιστοποιητικά ακάλυπτα χρηματικά υποκατάστατα, εφόσον δεν αντιπροσωπεύουν γνησίως χρήμα. Η έκδοση ακάλυπτων χρηματικών υποκατάστατων προστίθεται στα ατομικά χρηματικά υπόλοιπα και άρα στη συνολική προσφορά χρήματος. Τα ακάλυπτα χρηματικά υποκατάστατα δεν αντισταθμίζονται από νέες καταθέσεις χρήματος και συνιστούν επομένως καθαρές προσθήκες στη συνολική προσφορά. Οποιαδήποτε αύξηση ή μείωση της προσφοράς ακάλυπτων χρηματικών υποκατάστατων αυξάνει ή μειώνει κατά το ίδιο μέτρο τη συνολική προσφορά χρήματος (υπό την ευρύτερη έννοια).

Έτσι, η συνολική προσφορά χρήματος συντίθεται από τα ακόλουθα στοιχεία: προσφορά κυρίως χρήματος εκτός αποθεματικών + προσφορά χρηματικών πιστοποιητικών + προσφορά ακάλυπτων χρηματικών υποκατάστατων. Η προσφορά χρηματικών πιστοποιητικών δεν έχει καμία επίδραση στο μέγεθος της προσφοράς χρήματος· αύξηση του παράγοντα αυτού μόνο μειώνει το μέγεθος του πρώτου παράγοντα. Η προσφορά κυρίως χρήματος και οι παράγοντες που προσδιορίζουν το μέγεθός της έχουν ήδη συζητηθεί. Εξαρτάται από την ετήσια παραγωγή σε σύγκριση με την ετήσια φθορά, και έτσι, στην ανεμπόδιστη αγορά, η προσφορά κυρίως χρήματος μεταβάλλεται μόνο βραδέως. Όσο για τα ακάλυπτα χρηματικά υποκατάστατα, εφόσον είναι κατ' ουσίαν φαινόμενο της παρεμποδιζόμενης μάλλον παρά της ελεύθερης αγοράς, οι παράγοντες που διέπουν την προσφορά τους θα συζητηθούν περαιτέρω κατωτέρω, στο κεφάλαιο 12.

Εν τω μεταξύ, ωστόσο, ας αναλύσουμε λίγο περαιτέρω τη διαφορά μεταξύ μιας τράπεζας αποθεματικών 100 τοις εκατό και μιας τράπεζας κλασματικών αποθεματικών. Η Star Bank, ας υποθέσουμε, είναι τράπεζα αποθεματικών 100 τοις εκατό· ιδρύεται με 100 ουγγιές χρυσού κεφαλαίου που επένδυσαν οι μέτοχοί της σε κτίριο και εξοπλισμό. Στον γνώριμο ισολογισμό, με το ενεργητικό στην αριστερή πλευρά και το παθητικό και το κεφάλαιο στη δεξιά, η κατάσταση της τράπεζας εμφανίζεται τώρα ως εξής:

I. Star Bank

Ενεργητικό	Παθητικό
Εξοπλισμός . . . . . 100 ουγγ.	
	Κεφάλαιο . . . . . 100 ουγγ.

Η Star Bank είναι έτοιμη να αρχίσει τις εργασίες της. Αρκετοί άνθρωποι έρχονται τώρα και καταθέτουν χρυσό στην τράπεζα, η οποία σε αντάλλαγμα εκδίδει αποθετήριες αποδείξεις που παρέχουν στους καταθέτες (τους αληθείς κυρίους του χρυσού) το δικαίωμα να αναλάβουν την περιουσία τους επί τη εμφανίσει, ανά πάσα στιγμή. Ας υποθέσουμε ότι μετά από μερικούς μήνες έχουν κατατεθεί και φυλάσσονται στα θησαυροφυλάκια της τράπεζας 5.000 ουγγιές χρυσού. Ο ισολογισμός της εμφανίζεται τώρα ως εξής:

II. Star Bank

Ενεργητικό	Παθητικό
Χρυσός . . . . . 5.000 ουγγ.	Αποθετήριες αποδείξεις . 5.000 ουγγ.
Εξοπλισμός . . . . . 100 ουγγ.	
5.100 ουγγ.	
	Κεφάλαιο . . . . . 100 ουγγ.
	5.100 ουγγ.

Οι αποθετήριες αποδείξεις λειτουργούν και ανταλλάσσονται ως χρηματικά υποκατάστατα, αντικαθιστώντας, και όχι προσθέτοντας στον, χρυσό που φυλάσσεται στην τράπεζα. Όλες οι αποθετήριες αποδείξεις είναι χρηματικά πιστοποιητικά, έχει διατηρηθεί αποθεματικό 100 τοις εκατό, και δεν έχει συμβεί καμία προσβολή της ελεύθερης αγοράς. Οι αποθετήριες αποδείξεις μπορούν να λάβουν τη μορφή έντυπων τίτλων (γραμματίων) ή λογιστικής πίστωσης (καταθέσεων όψεως) μεταβιβάσιμης με έγγραφη εντολή ή «επιταγή». Τα δύο είναι οικονομικώς ταυτόσημα.

Ας υποθέσουμε όμως τώρα ότι η επιβολή του νόμου είναι χαλαρή και η τράπεζα βλέπει ότι μπορεί να κερδίσει εύκολα χρήματα διαπράττοντας απάτη, δηλαδή δανείζοντας μέρος του χρυσού των καταθετών (ή, μάλλον, εκδίδοντας ψευδο-αποθετήριες αποδείξεις για ανύπαρκτο χρυσό και δανείζοντας αυτές) σε ανθρώπους που επιθυμούν να δανειστούν.[247] Ας πούμε ότι η Star Bank, δυσανασχετώντας με την απλή απόδοση τόκου που αποκομίζει από τις αμοιβές της για υπηρεσίες φύλαξης, τυπώνει 1.000 ουγγιές ψευδο-αποθετήριων αποδείξεων και τις δανείζει στην αγορά πίστης σε επιχειρήσεις και καταναλωτές που επιθυμούν να δανειστούν χρήματα. Ο ισολογισμός της Star Bank είναι τώρα ο εξής:

III. Star Bank

Ενεργητικό		Παθητικό	
Χρυσός	5.000 ουγγ.	Αποθετήριες αποδείξεις	6.000 ουγγ.
Γραμμάτια οφειλετών	1.000 ουγγ.		
Εξοπλισμός	100 ουγγ.		
	6.100 ουγγ.		
		Κεφάλαιο	100 ουγγ.
			6.100 ουγγ.

Οι αποθετήριες αποδείξεις εξακολουθούν να λειτουργούν ως χρηματικά υποκατάστατα στην αγορά. Και βλέπουμε ότι νέο χρήμα δημιουργήθηκε από την τράπεζα εκ του μηδενός, ως διά μαγείας. Η διαδικασία αυτή δημιουργίας χρήματος έχει αποκληθεί και «νομισματοποίηση του χρέους», εύστοχος όρος, αφού περιγράφει τη μοναδική περίπτωση όπου μια υποχρέωση μπορεί να μετασχηματιστεί σε χρήμα — το υπέρτατο περιουσιακό στοιχείο. Είναι προφανές ότι όσο περισσότερο χρήμα δημιουργεί η τράπεζα, τόσο περισσότερα κέρδη θα αποκομίζει, διότι κάθε εισόδημα που αποκομίζεται από νεοδημιουργημένο χρήμα είναι καθαρό, ανόθευτο κέρδος. Η τράπεζα κατόρθωσε να μεταβάλει τις συνθήκες του συστήματος της ελεύθερης αγοράς, στο οποίο χρήμα μπορεί να αποκτηθεί μόνο με αγορά, εξόρυξη ή δωρεά. Σε καθεμία από τις οδούς αυτές ήταν αναγκαία παραγωγική υπηρεσία — του ιδίου, ή του προγόνου, ή του ευεργέτη του — για την απόκτηση χρήματος. Η πληθωριστική παρέμβαση της τράπεζας δημιούργησε άλλη μια οδό προς το χρήμα: τη δημιουργία νέου χρήματος εκ του μηδενός, με την έκδοση αποδείξεων για ανύπαρκτο χρυσό.[248,249]

Δ. Σημείωση για ορισμένες κριτικές του αποθεματικού 100 τοις εκατό

Μια δημοφιλής κριτική των τραπεζικών αποθεματικών 100 τοις εκατό ισχυρίζεται ότι η τράπεζα δεν θα μπορούσε τότε να αποκομίσει κανένα εισόδημα ούτε να καλύψει τα κόστη φύλαξης, εκτύπωσης κ.λπ. Αντιθέτως, μια τράπεζα είναι απολύτως ικανή να λειτουργεί όπως κάθε αποθήκη αγαθών, δηλαδή χρεώνοντας τους πελάτες της για τις υπηρεσίες που τους παρέχει και δρέποντας τη συνήθη απόδοση τόκου επί των εργασιών της.

Άλλη δημοφιλής αντίρρηση είναι ότι μια πολιτική αποθεματικών 100 τοις εκατό θα εξάλειφε κάθε πίστη. Πώς θα μπορούσαν οι επιχειρηματίες να δανείζονται κεφάλαια για βραχυπρόθεσμες επενδύσεις; Η απάντηση είναι ότι οι επιχειρηματίες μπορούν ακόμη να δανείζονται αποταμιευμένα κεφάλαια από οποιοδήποτε άτομο ή ίδρυμα. Οι «τράπεζες» μπορούν ακόμη να δανείζουν τα δικά τους αποταμιευμένα κεφάλαια (μετοχικό κεφάλαιο και συσσωρευμένο πλεόνασμα), ή μπορούν να δανείζονται κεφάλαια από άτομα και να τα επαναδανείζουν σε επιχειρήσεις, αποκομίζοντας τη διαφορά επιτοκίου.[250] Ο δανεισμός χρημάτων (π.χ. η έκδοση ομολογιακού δανείου) είναι πιστωτική συναλλαγή· ένα άτομο ανταλλάσσει το παρόν χρήμα του με ομόλογο — αξίωση επί μελλοντικού χρήματος. Η δανειζόμενη τράπεζα του καταβάλλει τόκο για το δάνειο αυτό και με τη σειρά της ανταλλάσσει το χρήμα που συγκεντρώνει έτσι με υποσχέσεις των επιχειρηματικών δανειοληπτών να καταβάλουν χρήμα στο μέλλον. Πρόκειται για περαιτέρω πιστωτική συναλλαγή, στην περίπτωση αυτή με την τράπεζα ως δανειστή και τις επιχειρήσεις ως δανειολήπτες. Το εισόδημα της τράπεζας είναι η διαφορά επιτοκίου μεταξύ των δύο τύπων πιστωτικών συναλλαγών· η πληρωμή είναι για τις υπηρεσίες της τράπεζας ως διαμεσολαβητή, που διοχετεύει τις αποταμιεύσεις του κοινού στις επενδύσεις. Δεν υπάρχει, εξάλλου, κανένας ιδιαίτερος λόγος για τον οποίο η βραχυπρόθεσμη αγορά πίστης, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη, θα έπρεπε να επιδοτείται με δημιουργία χρήματος.

Τέλος, μια σημαντική κριτική μιας κυβερνητικώς επιβαλλόμενης πολιτικής αποθεματικών 100 τοις εκατό είναι ότι το μέτρο αυτό, μολονότι ευεργετικό καθ' εαυτό, θα δημιουργούσε προηγούμενο για άλλες κυβερνητικές παρεμβάσεις στο νομισματικό σύστημα, συμπεριλαμβανομένης της μεταβολής της ίδιας αυτής απαίτησης με κυβερνητικό διάταγμα. Οι επικριτές αυτοί προτείνουν την «ελεύθερη τραπεζική», δηλαδή καμία κυβερνητική παρέμβαση στην τραπεζική πέραν της επιβολής της πληρωμής των υποχρεώσεων, με τις τράπεζες να επιτρέπεται να επιδίδονται σε οποιεσδήποτε πλασματικές εκδόσεις επιθυμούν. Εντούτοις, η ελεύθερη αγορά δεν σημαίνει ελευθερία διάπραξης απάτης ή οποιασδήποτε άλλης μορφής κλοπής. Κάθε άλλο. Η κριτική μπορεί να παρακαμφθεί με την επιβολή απαίτησης αποθεματικών 100 τοις εκατό όχι ως αυθαίρετης διοικητικής επιταγής της κυβέρνησης, αλλά ως μέρους της γενικής νομικής προστασίας της ιδιοκτησίας κατά της απάτης. Όπως δήλωσε ο Jevons: «Ίσχυε παλαιότερα ως γενικός κανόνας δικαίου ότι οποιαδήποτε παρούσα παραχώρηση ή εκχώρηση ανύπαρκτων αγαθών είναι ανενεργός»,[251] και ο γενικός αυτός κανόνας χρειάζεται μόνο να αναβιώσει και να επιβληθεί, για να τεθούν εκτός νόμου τα πλασματικά χρηματικά υποκατάστατα. Τότε η τραπεζική θα μπορούσε να αφεθεί απολύτως ελεύθερη και εντούτοις χωρίς απόκλιση από τα αποθεματικά 100 τοις εκατό.[252]

---

7. Κέρδη και ζημίες κατά τη μεταβολή της χρηματικής σχέσης

Η μεταβολή της χρηματικής σχέσης συνεπάγεται κατ' ανάγκην κέρδη και ζημίες, διότι το χρήμα δεν είναι ουδέτερο και οι μεταβολές των τιμών δεν συντελούνται ταυτοχρόνως. Ας υποθέσουμε — και αυτό σπανίως θα ισχύει στην πράξη — ότι η θέση τελικής ισορροπίας που προκύπτει από μεταβολή

της χρηματικής σχέσης είναι ίδια από κάθε άποψη (συμπεριλαμβανομένων των σχετικών τιμών, των ατομικών αξιών κ.λπ.) με την προηγούμενη ισορροπία, πλην της μεταβολής της αγοραστικής δύναμης του χρήματος. Στην πραγματικότητα, όπως θα δούμε, θα υπάρξουν σχεδόν αναμφίβολα πολλές μεταβολές των παραγόντων αυτών στη νέα κατάσταση ισορροπίας. Ακόμη όμως κι αν δεν υπάρξουν, η κίνηση των τιμών από τη μία θέση ισορροπίας στην επόμενη δεν θα συντελεστεί ομαλά και ταυτοχρόνως. Δεν θα συντελεστεί σύμφωνα με το διάσημο παράδειγμα των David Hume και John Stuart Mill, όπου ο καθένας ξυπνά και βρίσκει την προσφορά χρήματός του διπλασιασμένη εν μια νυκτί. Οι μεταβολές της ζήτησης χρήματος ή του αποθέματος χρήματος συντελούνται βήμα προς βήμα, επιδρώντας πρώτα σε έναν τομέα της οικονομίας και έπειτα στον επόμενο. Επειδή η αγορά είναι σύνθετο δίκτυο αλληλεπιδράσεων, και επειδή ορισμένοι άνθρωποι αντιδρούν ταχύτερα από άλλους, οι κινήσεις των τιμών θα διαφέρουν ως προς την ταχύτητα αντίδρασης στη μεταβληθείσα κατάσταση.

Όπως υπαινιχθήκαμε ανωτέρω, μπορεί να διατυπωθεί ο ακόλουθος νόμος: Όταν μια μεταβολή της χρηματικής σχέσης προκαλεί άνοδο των τιμών, ο άνθρωπος του οποίου η τιμή πώλησης ανεβαίνει πριν από τις τιμές αγοράς του κερδίζει, και ο άνθρωπος του οποίου οι τιμές αγοράς ανεβαίνουν πρώτες χάνει. Εκείνος που κερδίζει τα περισσότερα από τη μεταβατική περίοδο είναι εκείνος του οποίου η τιμή πώλησης ανεβαίνει πρώτη και οι τιμές αγοράς τελευταίες. Αντιστρόφως, όταν οι τιμές πέφτουν, ο άνθρωπος του οποίου οι τιμές αγοράς πέφτουν πριν από την τιμή πώλησής του κερδίζει, και ο άνθρωπος του οποίου η τιμή πώλησης πέφτει πριν από τις τιμές αγοράς του χάνει.

Θα πρέπει να είναι προφανές, κατά πρώτον, ότι δεν υπάρχει τίποτε στην άνοδο των τιμών που να προκαλεί κέρδη, ούτε στην πτώση των τιμών που να προκαλεί ζημίες. Σε κάθε κατάσταση, ορισμένοι κερδίζουν και ορισμένοι χάνουν από τη μεταβολή, με τους κερδισμένους να είναι εκείνοι με τη μεγαλύτερη και μακρότερη θετική διαφορά μεταξύ τιμών πώλησης και αγοράς, και τους ζημιωθέντες εκείνους με τη μεγαλύτερη και μακρότερη αρνητική διαφορά στις κινήσεις αυτές. Το ποιοι κερδίζουν και ποιοι χάνουν από οποιαδήποτε δεδομένη μεταβολή είναι εμπειρικό ζήτημα, εξαρτώμενο από τον τόπο των μεταβολών στα στοιχεία της χρηματικής σχέσης, τις θεσμικές συνθήκες, τις προβλέψεις, τις ταχύτητες αντίδρασης κ.λπ.

Ας εξετάσουμε τα κέρδη και τις ζημίες από αύξηση του αποθέματος χρήματος. Ας υποθέσουμε ότι ξεκινούμε από θέση χρηματικής ισορροπίας. Η χρηματική σχέση κάθε προσώπου βρίσκεται σε ισορροπία, με το απόθεμα και τη ζήτηση χρήματός του να είναι ίσα. Ας υποθέσουμε τώρα ότι ο κύριος Jones βρίσκει νέο χρυσό, άγνωστο έως τότε. Έχει επέλθει μεταβολή των δεδομένων του Jones. Έχει τώρα πλεονάζον απόθεμα χρυσού στο χρηματικό του υπόλοιπο σε σχέση με τη ζήτησή του γι' αυτόν. Ο Jones ενεργεί δαπανώντας το πλεονάζον χρηματικό του υπόλοιπο. Το νέο αυτό χρήμα δαπανάται, ας πούμε, στα προϊόντα του Smith. Ο Smith διαπιστώνει τώρα ότι το χρηματικό του υπόλοιπο υπερβαίνει τη ζήτησή του για χρήμα, και δαπανά το πλεόνασμά του στα προϊόντα κάποιου άλλου.

Η αυξημένη προσφορά του Jones αυξάνει επίσης την τιμή πώλησης και το εισόδημα του Smith. Η τιμή πώλησης του Smith αυξήθηκε πριν από την τιμή αγοράς του. Δαπανά το χρήμα στα προϊόντα του Robinson, ανεβάζοντας έτσι τις τιμές πώλησης του τελευταίου, ενώ οι περισσότερες τιμές αγοράς δεν έχουν ανέβει. Καθώς το χρήμα μεταβιβάζεται από χέρι σε χέρι, οι τιμές αγοράς ανεβαίνουν ολοένα περισσότερο. Η τιμή πώλησης του Robinson αυξάνεται, λόγου χάριν, αλλά ήδη ένα από τα προϊόντα που αγοράζει — του Smith — έχει ανέβει. Καθώς η διαδικασία συνεχίζεται,

ολοένα περισσότερες τιμές αγοράς ανεβαίνουν. Τα άτομα που βρίσκονται χαμηλά «στον κατάλογο» των αποδεκτών του νέου χρήματος διαπιστώνουν, επομένως, ότι οι τιμές αγοράς τους αυξήθηκαν ενώ οι τιμές πώλησής τους δεν έχουν ακόμη αυξηθεί.

Βεβαίως, οι μεταβολές της προσφοράς χρήματος και των τιμών μπορεί κάλλιστα να είναι ασήμαντες. Η διαδικασία όμως αυτή συντελείται, όσο μεγάλη ή μικρή κι αν είναι η μεταβολή του αποθέματος χρήματος. Προφανώς, όσο μεγαλύτερη η αύξηση του αποθέματος χρήματος, τόσο μεγαλύτερος, ceteris paribus, θα είναι ο αντίκτυπός της στις τιμές.

Είδαμε ανωτέρω ότι η αύξηση του αποθέματος χρήματος οδηγεί σε πτώση της PPM, και η μείωση του αποθέματος χρήματος οδηγεί σε άνοδο της PPM. Ωστόσο, δεν υπάρχει απλή και ανώδυνη άνοδος και πτώση της PPM. Διότι η μεταβολή του αποθέματος χρήματος δεν είναι αυτομάτως ταυτόχρονη. Το νέο χρήμα εισέρχεται στο σύστημα σε κάποιο συγκεκριμένο σημείο και έπειτα διαχέεται κατά τον τρόπο αυτόν σε ολόκληρη την οικονομία. Τα άτομα που λαμβάνουν το νέο χρήμα πρώτα είναι οι μεγαλύτεροι κερδισμένοι από το αυξημένο χρήμα· εκείνοι που το λαμβάνουν τελευταίοι είναι οι μεγαλύτεροι ζημιωθέντες, εφόσον όλες οι τιμές αγοράς τους αυξήθηκαν πριν από τις τιμές πώλησής τους. Χρηματικώς, είναι σαφές ότι τα κέρδη του πρώτου, κατά προσέγγιση, ημίσεος των αποδεκτών του νέου χρήματος αντισταθμίζονται ακριβώς από τις ζημίες του δεύτερου ημίσεος. Αντιστρόφως, εάν χρήμα εξαφανιστεί κατά κάποιον τρόπο από το σύστημα, ας πούμε λόγω φθοράς ή απώλειας, ο αρχικός ζημιωθείς περικόπτει τις δαπάνες του και υποφέρει περισσότερο, ενώ οι τελευταίοι που αισθάνονται τον αντίκτυπο της μειωμένης προσφοράς χρήματος κερδίζουν τα περισσότερα. Διότι η μείωση της προσφοράς χρήματος καταλήγει σε ζημίες για τους πρώτους κατόχους, οι οποίοι υφίστανται περικοπή της τιμής πώλησης πριν μειωθούν οι τιμές αγοράς τους, και σε κέρδη για τους τελευταίους, οι οποίοι βλέπουν τις τιμές αγοράς τους να πέφτουν πριν περικοπεί το εισόδημά τους.[253]

Η ανάλυση αυτή επιβεβαιώνει τον ισχυρισμό μας ανωτέρω ότι δεν υπάρχει κοινωνική χρησιμότητα στην αυξημένη προσφορά, ούτε κοινωνική δυσχρηστία στη μειωμένη προσφορά, χρήματος. Αυτό ισχύει και για τη μεταβατική περίοδο. Η αύξηση του χρυσού είναι κοινωνικά χρήσιμη (δηλαδή ευεργετική για ορισμένους χωρίς αποδείξιμη βλάβη άλλων) μόνο στον βαθμό που καθιστά δυνατή την αύξηση της μη χρηματικής, άμεσης χρήσης του χρυσού.

Εάν, όπως υποθέταμε, οι σχετικές τιμές και οι αξιολογήσεις παραμένουν οι ίδιες για όλους σε ολόκληρη τη διαδικασία, η νέα ισορροπία θα είναι ταυτόσημη με την παλαιά, πλην μιας γενικής μεταβολής των τιμών. Στην περίπτωση αυτή, τα κέρδη και οι ζημίες θα είναι προσωρινά, εξαφανιζόμενα με την έλευση της νέας ισορροπίας. Στην πραγματικότητα, όμως, αυτό δεν θα συμβεί σχεδόν ποτέ. Διότι ακόμη κι αν οι αξίες των ανθρώπων παραμείνουν παγωμένες, η μετατόπιση του σχετικού χρηματικού εισοδήματος κατά την ίδια τη μετάβαση μεταβάλλει τη δομή της ζήτησης. Οι κερδισμένοι πλούτου κατά τη μεταβατική περίοδο θα έχουν διαφορετική δομή προτιμήσεων και ζήτησης από εκείνη των ζημιωθέντων. Ως αποτέλεσμα, η ίδια η ζήτηση θα μετατοπιστεί ως προς τη δομή της, και η νέα ισορροπία θα έχει διαφορετικό σύνολο σχετικών τιμών. Ομοίως, η μεταβολή πιθανώς δεν θα είναι ουδέτερη ως προς τις χρονικές προτιμήσεις. Οι μόνιμοι κερδισμένοι θα έχουν αναμφίβολα διαφορετική δομή χρονικών προτιμήσεων από εκείνη των μόνιμων ζημιωθέντων, και, ως αποτέλεσμα, μπορεί να υπάρξει μόνιμη μετατόπιση των γενικών χρονικών προτιμήσεων. Ποια θα είναι η μετατόπιση ή προς ποια κατεύθυνση, είναι βεβαίως αδύνατο για την οικονομική επιστήμη να το πει.

Οι χρηματικές μεταβολές έχουν αυτή την «κινητήρια δύναμη», ας σημειωθεί, ακόμη και στη φανταστική περίπτωση του αυτόματου, εν μια νυκτί, διπλασιασμού του χρηματικού υπολοίπου όλων. Διότι το γεγονός ότι το χρηματικό απόθεμα όλων διπλασιάζεται δεν σημαίνει καθόλου ότι όλες οι τιμές θα διπλασιαστούν αυτομάτως! Κάθε άτομο έχει διαφορετικού σχήματος πίνακα ζήτησης χρήματος, και είναι αδύνατο να προβλεφθεί πώς θα διαμορφωθεί ο καθένας. Ορισμένοι θα δαπανήσουν αναλογικά περισσότερο από το νέο χρήμα τους, και άλλοι θα κρατήσουν αναλογικά περισσότερο στο χρηματικό τους υπόλοιπο. Πολλοί θα τείνουν να δαπανήσουν τα νέα χρηματικά τους υπόλοιπα σε αγαθά διαφορετικά από εκείνα που αγόραζαν με το παλαιό χρήμα τους. Ως αποτέλεσμα, η δομή της ζήτησης θα μεταβληθεί, και η μειωμένη PPM δεν θα διπλασιάσει όλες τις τιμές· ορισμένες θα αυξηθούν περισσότερο και ορισμένες λιγότερο από το διπλάσιο.[254]

8. Ο προσδιορισμός των τιμών: Η πλευρά των αγαθών και η πλευρά του χρήματος

Είμαστε τώρα σε θέση να συνδέσουμε όλα τα νήματα που προσδιορίζουν τις τιμές των αγαθών. Στα κεφάλαια 4 έως 9 αναλύσαμε όλους τους προσδιοριστικούς παράγοντες των τιμών των επιμέρους αγαθών. Στο κεφάλαιο αυτό αναλύσαμε τον προσδιορισμό της αγοραστικής δύναμης του χρήματος. Τώρα μπορούμε να δούμε πώς τα δύο σύνολα προσδιοριστικών παραγόντων συνενώνονται.

Μια επιμέρους τιμή, όπως είδαμε, προσδιορίζεται από τη συνολική ζήτηση του αγαθού (ανταλλακτική και παρακράτησης) και από το απόθεμα του αγαθού, αυξανόμενη καθώς αυξάνεται η πρώτη και μειούμενη καθώς αυξάνεται το δεύτερο. Μπορούμε, επομένως, να ονομάσουμε τη ζήτηση «παράγοντα αύξησης» της τιμής, και το απόθεμα «παράγοντα μείωσης». Η ανταλλακτική ζήτηση κάθε αγαθού — το ποσό χρήματος που θα δαπανηθεί σε ανταλλαγή με το αγαθό — ισούται με το απόθεμα χρήματος στην κοινωνία μείον τα ακόλουθα: τις ανταλλακτικές ζητήσεις όλων των άλλων αγαθών και τη ζήτηση παρακράτησης χρήματος. Εν ολίγοις, το ποσό που δαπανάται στο αγαθό X ισούται με τη συνολική προσφορά χρήματος μείον το ποσό που δαπανάται σε άλλα αγαθά και το ποσό που διακρατείται σε χρηματικά υπόλοιπα.

Ας υποθέσουμε ότι παραβλέπουμε τις σχετικές δυσκολίες και εξετάζουμε τώρα την τιμή «όλων των αγαθών», δηλαδή το αντίστροφο της αγοραστικής δύναμης του χρήματος. Η τιμή των αγαθών εν γένει θα προσδιορίζεται τώρα από τη χρηματική ζήτηση όλων των αγαθών (παράγοντας αύξησης) και το απόθεμα όλων των αγαθών (παράγοντας μείωσης). Τώρα, όταν εξετάζονται όλα τα αγαθά, η ανταλλακτική ζήτηση αγαθών ισούται με το απόθεμα χρήματος μείον τη ζήτηση παρακράτησης χρήματος. (Σε αντίθεση με οποιοδήποτε συγκεκριμένο αγαθό, δεν χρειάζεται να αφαιρεθούν οι δαπάνες των ανθρώπων σε άλλα αγαθά.) Η συνολική ζήτηση αγαθών, λοιπόν, ισούται με το απόθεμα χρήματος μείον τη ζήτηση παρακράτησης χρήματος, πλέον της ζήτησης παρακράτησης όλων των αγαθών.

Οι τελικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της τιμής όλων των αγαθών είναι: το απόθεμα χρήματος και η ζήτηση παρακράτησης αγαθών (παράγοντες αύξησης), και το απόθεμα όλων των αγαθών και η ζήτηση παρακράτησης χρήματος (παράγοντες μείωσης). Ας εξετάσουμε τώρα την αντίθετη όψη: την PPM. Η PPM, όπως είδαμε, προσδιορίζεται από τη ζήτηση χρήματος (παράγοντας αύξησης) και το απόθεμα χρήματος (παράγοντας μείωσης). Η ανταλλακτική ζήτηση χρήματος ισούται με το απόθεμα όλων των αγαθών μείον τη ζήτηση παρακράτησης όλων των αγαθών. Επομένως, οι

τελικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της PPM είναι: το απόθεμα όλων των αγαθών και η ζήτηση παρακράτησης χρήματος (παράγοντες αύξησης), και το απόθεμα χρήματος και η ζήτηση παρακράτησης αγαθών (παράγοντες μείωσης). Βλέπουμε ότι αυτό είναι το ακριβές αντίστροφο των προσδιοριστικών παραγόντων της τιμής όλων των αγαθών, η οποία, με τη σειρά της, είναι το αντίστροφο της PPM.

Έτσι, η ανάλυση της πλευράς του χρήματος και της πλευράς των αγαθών στις τιμές είναι πλήρως αρμονική. Δεν υπάρχει πλέον ανάγκη για αυθαίρετη διαίρεση μεταξύ μιας ανάλυσης τύπου αντιπραγματισμού των σχετικών τιμών των αγαθών και μιας ολιστικής ανάλυσης της PPM. Είτε εξετάζουμε ένα αγαθό είτε όλα τα αγαθά, η τιμή ή οι τιμές θα αυξηθούν, ceteris paribus, εάν αυξηθεί το απόθεμα χρήματος· θα μειωθούν όταν αυξηθεί το απόθεμα του αγαθού ή των αγαθών· θα μειωθούν όταν αυξηθεί η ζήτηση παρακράτησης χρήματος· και θα αυξηθούν όταν αυξηθεί η ζήτηση παρακράτησης του αγαθού ή των αγαθών. Για κάθε επιμέρους αγαθό, η τιμή θα αυξηθεί επίσης όταν αυξηθεί η ειδική ζήτηση του αγαθού αυτού· εάν όμως αυτό δεν αντανακλά πτώση της κοινωνικής ζήτησης παρακράτησης χρήματος, η μεταβληθείσα αυτή ζήτηση θα σημαίνει επίσης μειωμένη ζήτηση κάποιου άλλου αγαθού, και συνακόλουθη πτώση της τιμής του τελευταίου. Ως εκ τούτου, οι μεταβολές των ειδικών ζητήσεων δεν θα μεταβάλουν την αξία της PPM.

Σε μια προοδεύουσα οικονομία, η μακροχρόνια τάση των τεσσάρων προσδιοριστικών παραγόντων είναι πιθανό να είναι: το απόθεμα χρήματος να αυξάνεται βαθμιαία, καθώς η παραγωγή χρυσού προστίθεται στο προηγούμενο σύνολο· το απόθεμα αγαθών να αυξάνεται, καθώς συσσωρεύονται οι κεφαλαιακές επενδύσεις· η ζήτηση παρακράτησης αγαθών να εξαφανίζεται, διότι οι βραχυχρόνιες κερδοσκοπίες εξαφανίζονται μακροχρονίως, και αυτός είναι ο κύριος λόγος μιας τέτοιας ζήτησης· η ζήτηση παρακράτησης χρήματος άγνωστη, με τον συμψηφισμό, λόγου χάριν, να ενεργεί προς μείωσή της διαχρονικά, και τον μεγαλύτερο αριθμό συναλλαγών να τείνει να την αυξήσει. Το αποτέλεσμα είναι ότι δεν μπορούμε να πούμε με ακρίβεια πώς θα κινηθεί η PPM σε μια προοδεύουσα οικονομία, μολονότι η καλύτερη συνοπτική εκτίμηση θα ήταν ότι πέφτει ως αποτέλεσμα της επίδρασης του αυξημένου αποθέματος αγαθών. Ασφαλώς, η επίδραση της πλευράς των αγαθών είναι προς την κατεύθυνση πτώσης των τιμών· την πλευρά του χρήματος δεν μπορούμε να την προβλέψουμε.

Έτσι, οι τελικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της PPM, όπως και των επιμέρους τιμών, είναι οι υποκειμενικές χρησιμότητες των ατόμων (οι προσδιοριστικοί παράγοντες της ζήτησης) και τα δεδομένα αντικειμενικά αποθέματα αγαθών — πράγμα που δικαιώνει την αυστριακή-γουικστηντιανή θεωρία της τιμής για όλες τις πλευρές του οικονομικού συστήματος.

Μια τελική προειδοποίηση: Είναι αναγκαίο να θυμόμαστε ότι το χρήμα δεν μπορεί ποτέ να είναι ουδέτερο. Ένα σύνολο συνθηκών που τείνει να ανεβάσει την PPM δεν μπορεί ποτέ να αντισταθμίσει ακριβώς ένα άλλο σύνολο παραγόντων που τείνει να τη ρίξει. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι η αύξηση του αποθέματος αγαθών τείνει να ανεβάσει την PPM, ενώ ταυτοχρόνως η αύξηση της προσφοράς χρήματος τείνει να τη ρίξει. Η μία μεταβολή δεν μπορεί ποτέ να αντισταθμίσει την άλλη· διότι η μία μεταβολή θα ρίξει ένα σύνολο τιμών περισσότερο από άλλες, ενώ η άλλη θα ανεβάσει ένα διαφορετικό σύνολο εντός ολόκληρης της συστοιχίας των τιμών. Οι βαθμοί μεταβολής στις δύο περιπτώσεις θα εξαρτώνται από τα συγκεκριμένα αγαθά και άτομα που επηρεάζονται και από τις συγκεκριμένες αξιολογήσεις τους. Έτσι, ακόμη κι αν μπορούμε να διατυπώσουμε την ιστορική (και όχι οικονομικο-επιστημονική) κρίση ότι η PPM παρέμεινε περίπου η ίδια, οι σχέσεις τιμών έχουν μετατοπιστεί εντός της συστοιχίας, και επομένως η κρίση δεν μπορεί ποτέ να είναι ακριβής.

9. Διατοπική ανταλλαγή

Α. Ομοιομορφία της γεωγραφικής αγοραστικής δύναμης του χρήματος

Η τιμή οποιουδήποτε εμπορεύματος τείνει να είναι η ίδια σε ολόκληρη την περιοχή που το χρησιμοποιεί. Είδαμε ότι ο κανόνας αυτός δεν παραβιάζεται από το γεγονός ότι το βαμβάκι στη Γεωργία, λόγου χάριν, τιμολογείται χαμηλότερα από το βαμβάκι στη Νέα Υόρκη. Όταν το βαμβάκι στη Νέα Υόρκη είναι καταναλωτικό αγαθό, το βαμβάκι στη Γεωργία είναι κεφαλαιουχικό αγαθό σε σχέση με το πρώτο. Το βαμβάκι στη Γεωργία δεν είναι το ίδιο εμπόρευμα με το βαμβάκι στη Νέα Υόρκη, διότι τα αγαθά πρέπει πρώτα να υποστούν επεξεργασία σε έναν τόπο και έπειτα να μεταφερθούν στους τόπους όπου καταναλώνονται.

Το χρήμα δεν αποτελεί εξαίρεση στον κανόνα ότι η τιμή κάθε εμπορεύματος θα τείνει να είναι ενιαία σε ολόκληρη την περιοχή στην οποία χρησιμοποιείται. Στην πραγματικότητα, η εμβέλεια του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα είναι ευρύτερη. Τα άλλα εμπορεύματα παράγονται σε ορισμένα κέντρα και πρέπει έπειτα να μεταφερθούν σε άλλα κέντρα όπου καταναλώνονται. Δεν είναι, επομένως, το ίδιο «αγαθό» σε διαφορετικές γεωγραφικές θέσεις· στα κέντρα παραγωγής είναι κεφαλαιουχικά αγαθά. Το χρήμα, είναι αληθές, πρέπει πρώτα να εξορυχθεί και έπειτα να αποσταλεί στους τόπους χρήσης. Άπαξ όμως και εξορυχθεί, το εμπόρευμα που λειτουργεί ως χρήμα χρησιμοποιείται μόνο για ανταλλαγές. Για τους σκοπούς αυτούς, αποστέλλεται από τότε και εξής μπρος-πίσω σε ολόκληρη την παγκόσμια αγορά. Επομένως, δεν υπάρχει πράγματι σημαντική θέση κεφαλαιουχικού αγαθού για το χρήμα, χωριστή από θέση καταναλωτικού αγαθού. Ενώ όλα τα άλλα αγαθά πρώτα παράγονται και έπειτα μετακινούνται στον τόπο όπου χρησιμοποιούνται και καταναλώνονται, το χρήμα χρησιμοποιείται εναλλάξ σε ολόκληρη την περιοχή της αγοράς, κινούμενο μπρος-πίσω. Επομένως, η τάση προς γεωγραφική ομοιομορφία της αγοραστικής δύναμης του χρήματος ισχύει για το φυσικό εμπόρευμα χρυσό ή άργυρο, και δεν υπάρχει ανάγκη το εμπόρευμα αυτό να αντιμετωπίζεται ως διαφορετικό αγαθό στον έναν ή τον άλλο τόπο.

Η αγοραστική δύναμη του χρήματος θα είναι, επομένως, ταυτόσημη σε ολόκληρη την περιοχή. Εάν η PPM ήταν χαμηλότερη στη Νέα Υόρκη απ' ό,τι στο Ντιτρόιτ, η προσφορά χρήματος για την ανταλλαγή αγαθών θα μειωνόταν στη Νέα Υόρκη και θα αυξανόταν στο Ντιτρόιτ. Καθώς οι τιμές των αγαθών είναι υψηλότερες στη Νέα Υόρκη απ' ό,τι στο Ντιτρόιτ, οι άνθρωποι θα δαπανούν λιγότερα στη Νέα Υόρκη και περισσότερα στο Ντιτρόιτ απ' ό,τι πριν, με τη μετατόπιση αυτή να αντανακλάται στην κίνηση του χρήματος. Η ενέργεια αυτή θα τείνει να ανεβάσει την αγοραστική δύναμη του χρήματος στη Νέα Υόρκη και να τη ρίξει στο Ντιτρόιτ, ώσπου η αγοραστική του δύναμη στους δύο τόπους να εξισωθεί. Η αγοραστική δύναμη του χρήματος θα τείνει, κατά τον τρόπο αυτόν, να παραμένει ίση σε όλους τους τόπους όπου χρησιμοποιείται το χρήμα, ανεξαρτήτως του αν παρεμβάλλονται εθνικά σύνορα.

Ορισμένοι ισχυρίζονται ότι, αντιθέτως, υπάρχουν πράγματι μόνιμες διαφορές της αγοραστικής δύναμης του χρήματος από τόπο σε τόπο. Λόγου χάριν, επισημαίνουν το γεγονός ότι οι τιμές του φαγητού στα εστιατόρια είναι υψηλότερες στην πόλη της Νέας Υόρκης απ' ό,τι στην Πιόρια. Για τους περισσότερους ανθρώπους, ωστόσο, η Νέα Υόρκη έχει ορισμένα σαφή πλεονεκτήματα έναντι της Πιόρια. Έχει πολύ ευρύτερο φάσμα αγαθών και υπηρεσιών διαθέσιμων στον καταναλωτή, συμπεριλαμβανομένων θεάτρων, συναυλιών, κολεγίων, κοσμημάτων και ενδυμάτων υψηλής ποιότητας και χρηματιστηριακών γραφείων. Υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ του εμπορεύματος

«υπηρεσία εστιατορίου στη Νέα Υόρκη» και του εμπορεύματος «υπηρεσία εστιατορίου στην Πιόρια». Το πρώτο επιτρέπει στον αγοραστή να παραμείνει στη Νέα Υόρκη και να απολαύσει τα διάφορα πλεονεκτήματά της. Έτσι, τα δύο είναι διακριτά αγαθά, και το γεγονός ότι η τιμή της υπηρεσίας εστιατορίου είναι μεγαλύτερη στη Νέα Υόρκη σημαίνει ότι η πλειονότητα των ατόμων στην αγορά αξιολογεί το πρώτο υψηλότερα και το θεωρεί εμπόρευμα ανώτερης ποιότητας.[255]

Τα κόστη μεταφοράς, ωστόσο, εισάγουν μια επιφύλαξη στην ανάλυση αυτή. Ας υποθέσουμε ότι η PPM στο Ντιτρόιτ είναι ελαφρώς υψηλότερη απ' ό,τι στο Ρότσεστερ. Θα περιμέναμε ο χρυσός να ρέει από το Ρότσεστερ στο Ντιτρόιτ, δαπανώμενος σχετικά περισσότερο σε αγαθά στον δεύτερο τόπο, ώσπου οι PPM να εξισωθούν. Εάν, ωστόσο, η PPM στο Ντιτρόιτ είναι υψηλότερη κατά ποσό μικρότερο από το κόστος μεταφοράς του χρυσού από το Ρότσεστερ, τότε οι σχετικές PPM έχουν περιθώριο να διαφέρουν εντός της ζώνης των κοστών αποστολής του χρυσού. Θα ήταν τότε υπερβολικά δαπανηρό να αποσταλεί χρυσός στο Ντιτρόιτ για την αξιοποίηση της υψηλότερης PPM. Οι διατοπικές PPM μπορούν να ποικίλλουν προς οποιαδήποτε κατεύθυνση εντός του περιθωρίου αυτού του κόστους μεταφοράς.[256]

Πολλοί επικριτές ισχυρίζονται ότι η PPM δεν μπορεί να είναι ενιαία σε ολόκληρο τον κόσμο, διότι ορισμένα αγαθά δεν είναι μεταφέρσιμα από τον έναν τόπο στον άλλο. Η Times Square ή οι καταρράκτες του Νιαγάρα, λόγου χάριν, δεν μπορούν να μεταφερθούν από τη μία περιοχή στην άλλη· είναι ειδικά για τον τόπο τους. Επομένως, ισχυρίζονται, η διαδικασία εξίσωσης μπορεί να συντελεστεί μόνο για τα αγαθά εκείνα που «εισέρχονται στο διαπεριφερειακό εμπόριο»· δεν ισχύει για τη γενική PPM.

Όσο εύλογη κι αν φαίνεται, η αντίρρηση αυτή είναι εντελώς εσφαλμένη. Κατά πρώτον, ανόμοια αγαθά, όπως η Times Square και άλλες κεντρικές οδοί, είναι διαφορετικά αγαθά, ώστε δεν υπάρχει λόγος να περιμένουμε να έχουν την ίδια τιμή. Δεύτερον, εφόσον ένα εμπόρευμα μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο συναλλαγής, η PPM μπορεί να εξισωθεί. Η σύνθεση της PPM μπορεί κάλλιστα να μεταβληθεί, αυτό όμως δεν αναιρεί το γεγονός της εξίσωσης. Η διαδικασία της εξίσωσης μπορεί να συναχθεί από το γεγονός της ανθρώπινης δράσης, μολονότι, όπως θα δούμε, η PPM δεν μπορεί να μετρηθεί, εφόσον η σύνθεσή της δεν παραμένει η ίδια.

Τέλος, εφόσον κάθε αγαθό μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο συναλλαγής, τι εμποδίζει, λόγου χάριν, κεφάλαιο από το Όσκος να αγοράσει κτίριο στην Times Square; Οι καπιταλιστές του Όσκος δεν χρειάζεται να μεταφέρουν κυριολεκτικά ένα αγαθό πίσω στο Όσκος για να το αγοράσουν και να κερδίσουν από την επένδυσή τους. Κάθε αγαθό, λοιπόν, «εισέρχεται στο διαπεριφερειακό εμπόριο»· δεν μπορεί να γίνει καμία διάκριση μεταξύ «εγχώριων» και «διαπεριφερειακών» (ή «διεθνών») αγαθών.

Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι η PPM είναι υψηλότερη στο Όσκος απ' ό,τι στη Νέα Υόρκη. Οι Νεοϋορκέζοι τείνουν να αγοράζουν περισσότερα στο Όσκος, και οι κάτοικοι του Όσκος θα αγοράζουν λιγότερα στη Νέα Υόρκη. Αυτό δεν σημαίνει μόνο ότι η Νέα Υόρκη θα αγοράσει περισσότερο σίτο του Όσκος, ή ότι το Όσκος θα αγοράσει λιγότερα ενδύματα της Νέας Υόρκης. Σημαίνει επίσης ότι οι Νεοϋορκέζοι θα επενδύσουν σε ακίνητα ή θέατρα στο Όσκος, ενώ οι κάτοικοι του Όσκος θα πωλήσουν μέρος των περιουσιακών στοιχείων τους στη Νέα Υόρκη.

Β. Ο συμψηφισμός στη διατοπική ανταλλαγή

Ο συμψηφισμός είναι ιδιαιτέρως πρόσφορος για τις διατοπικές συναλλαγές, εφόσον τα κόστη μεταφοράς χρήματος από τον έναν τόπο στον άλλο είναι πιθανό να είναι βαριά. Οι συναλλαγματικές επί κάθε πόλης (δηλαδή τα χρεωστικά ομόλογα που οφείλει κάθε πόλη) μπορούν να ακυρωθούν αμοιβαίως. Ας υποθέσουμε ότι υπάρχουν δύο έμποροι, Α και Β, στο Ντιτρόιτ, και δύο στο Ρότσεστερ, C και D. Ο Α πωλεί στον C ένα ψυγείο έναντι 200 γραμμαρίων χρυσού, και ο D πωλεί στον Β μια τηλεόραση έναντι 200 γραμμαρίων. Τα δύο χρέη μπορούν να συμψηφιστούν, και δεν χρειάζεται να αποσταλεί χρήμα από τον έναν τόπο στον άλλο. Από την άλλη πλευρά, η πώληση της τηλεόρασης από τον D μπορεί να ανέρχεται σε 120 γραμμάρια. Ας υποθέσουμε προς στιγμήν ότι αυτοί είναι οι μόνοι έμποροι στις δύο κοινότητες. Τότε θα πρέπει να αποσταλούν 80 γραμμάρια από το Ρότσεστερ στο Ντιτρόιτ. Στην τελευταία περίπτωση, οι πολίτες του Ντιτρόιτ αποφάσισαν, κατά καθαρό υπόλοιπο, να προσθέσουν στα χρηματικά τους υπόλοιπα, ενώ οι κάτοικοι του Ρότσεστερ αποφάσισαν να μειώσουν τα δικά τους.

Οι οικονομολόγοι έχουν συχνά περιγράψει το διατοπικό εμπόριο με όρους «σημείων εξαγωγής χρυσού» και «σημείων εισαγωγής χρυσού». Η χρήση τέτοιων εκφράσεων προϋποθέτει, ωστόσο, ότι, ακόμη κι αν δύο τόποι χρησιμοποιούν αμφότεροι χρυσό χρήμα, έχει νόημα να ομιλούμε περί «συναλλαγματικής ισοτιμίας» του χρήματος του ενός τόπου έναντι του χρήματος του άλλου. Η ισοτιμία αυτή ορίζεται μεταξύ των περιθωρίων που καθορίζονται από το κόστος μεταφοράς του χρήματος — τα σημεία «εισαγωγής χρυσού» και «εξαγωγής χρυσού». Αυτό όμως δεν ισχύει στην ελεύθερη αγορά. Σε μια τέτοια αγορά, όλα τα κέρματα και οι ράβδοι εκφράζονται σε βάρος χρυσού, και δεν έχει απολύτως κανένα νόημα να ομιλούμε περί «συναλλαγματικής ισοτιμίας» του χρήματος ενός τόπου έναντι του ίδιου χρήματος σε άλλον. Πώς μπορεί να υπάρξει «ισοτιμία» μιας ουγγιάς χρυσού έναντι μιας ουγγιάς χρυσού; Δεν θα υπάρχουν νόμοι περί νόμιμου μέσου πληρωμής ή άλλοι νόμοι που να διαχωρίζουν την αξία των κερμάτων μιας περιοχής από εκείνη μιας άλλης. Επομένως, μπορεί να υπάρχουν ελαφρές διακυμάνσεις της PPM σε κάθε τόπο, εντός των ορίων του κόστους μεταφοράς του χρυσού, δεν θα μπορούσαν όμως ποτέ να υπάρξουν αποκλίσεις από την ισοτιμία στις διατοπικές «συναλλαγματικές ισοτιμίες». Διότι δεν υπάρχουν συναλλαγματικές ισοτιμίες στην ελεύθερη αγορά, παρά μόνο για δύο ή περισσότερα συνυπάρχοντα εμπορεύματα που λειτουργούν ως χρήμα.

10. Ισοζύγιο πληρωμών

Στο κεφάλαιο 3 ανωτέρω επιδοθήκαμε σε εκτενή ανάλυση του ισοζυγίου πληρωμών του ατόμου. Είδαμε εκεί ότι το εισόδημα ενός ατόμου μπορεί να ονομαστεί εξαγωγές του, και οι φυσικές πηγές του εισοδήματός του τα εξαγόμενα αγαθά του· ενώ οι δαπάνες του μπορούν να ονομαστούν εισαγωγές του, και τα αγοραζόμενα αγαθά τα εισαγόμενα αγαθά του.[257] Είδαμε επίσης ότι είναι παράλογο να ονομάζεται το εμπορικό ισοζύγιο ενός ανθρώπου «ευνοϊκό» εάν επιλέγει να χρησιμοποιήσει μέρος του εισοδήματός του για να προσθέσει στο χρηματικό του υπόλοιπο, ή «δυσμενές» εάν αποφασίσει να μειώσει το χρηματικό του υπόλοιπο, ώστε οι δαπάνες να υπερβούν το εισόδημα. Κάθε ενέργεια και ανταλλαγή είναι ευνοϊκή από τη σκοπιά του προσώπου που την πραγματοποιεί· διαφορετικά δεν θα την είχε πραγματοποιήσει. Περαιτέρω συμπέρασμα είναι ότι δεν υπάρχει ανάγκη κανείς να ανησυχεί για το εμπορικό ισοζύγιο κανενός άλλου.

Το εισόδημα και οι δαπάνες ενός προσώπου συνιστούν το «εμπορικό ισοζύγιό» του, ενώ οι πιστωτικές του συναλλαγές, προστιθέμενες στο ισοζύγιο αυτό, αποτελούν το «ισοζύγιο πληρωμών» του. Οι πιστωτικές συναλλαγές μπορεί να περιπλέξουν το ισοζύγιο, δεν μεταβάλλουν όμως τα ουσιώδη του. Όταν ένας πιστωτής χορηγεί δάνειο, προσθέτει στη στήλη «πληρωθέντα χρήματα» κατά το ποσό του δανείου — για αγορά υπόσχεσης μελλοντικής πληρωμής. Αγόρασε την υπόσχεση πληρωμής του οφειλέτη σε ανταλλαγή της μεταβίβασης μέρους του παρόντος χρηματικού του υπολοίπου στον οφειλέτη. Ο οφειλέτης προσθέτει στη στήλη «χρηματικές εισπράξεις» — από πώληση υπόσχεσης μελλοντικής πληρωμής. Οι υποσχέσεις αυτές πληρωμής μπορεί να λήγουν σε οποιαδήποτε μελλοντική ημερομηνία συμφωνήσουν πιστωτής και οφειλέτης· κατά κανόνα κυμαίνονται από μία ημέρα έως πολλά έτη. Κατά την ημερομηνία αυτή ο οφειλέτης εξοφλεί το δάνειο και μεταβιβάζει μέρος του χρηματικού του υπολοίπου στον πιστωτή. Αυτό θα εμφανιστεί στη στήλη «πληρωθέντα χρήματα» του οφειλέτη — για εξόφληση χρέους — και στη στήλη «εισπραχθέντα χρήματα» του πιστωτή — από εξόφληση χρέους. Οι πληρωμές τόκων από τον οφειλέτη στον πιστωτή θα αντανακλώνται ομοίως στα αντίστοιχα ισοζύγια πληρωμών.

Περισσότερες ανοησίες έχουν γραφεί για τα ισοζύγια πληρωμών απ' ό,τι για σχεδόν οποιαδήποτε άλλη πλευρά της οικονομικής επιστήμης. Αυτό προκλήθηκε από την αποτυχία των οικονομολόγων να θεμελιώσουν και να οικοδομήσουν την ανάλυσή τους επί των ατομικών ισοζυγίων πληρωμών. Αντιθέτως, χρησιμοποίησαν νεφελώδεις, ολιστικές έννοιες όπως το «εθνικό» ισοζύγιο πληρωμών, χωρίς να τις βασίσουν σε ατομικές ενέργειες και ισοζύγια.

Τα ισοζύγια πληρωμών μπορούν να ενοποιηθούν για πολλά άτομα, και μπορεί να γίνει οποιοσδήποτε αριθμός ομαδοποιήσεων. Στις περιπτώσεις αυτές, τα ισοζύγια πληρωμών καταγράφουν μόνο τις χρηματικές συναλλαγές μεταξύ ατόμων της ομάδας και άλλων ατόμων, παραλείπουν όμως να καταγράψουν τις ανταλλαγές των ατόμων εντός της ομάδας.

Λόγου χάριν, ας υποθέσουμε ότι λαμβάνουμε το ενοποιημένο ισοζύγιο πληρωμών της Λέσχης Antlers του Jonesville για ορισμένη χρονική περίοδο. Υπάρχουν τρία μέλη της λέσχης, A, B και C. Ας υποθέσουμε ότι τα ατομικά τους ισοζύγια πληρωμών είναι όπως στον Πίνακα 16.

Πίνακας 16

	A	B	C	Ενοποιημένο
Χρηματικό εισόδημα από άλλα μέλη της λέσχης	5 ουγγ.	2 ουγγ.	3 ουγγ.	10 ουγγ.
Χρηματικό εισόδημα από «εξωτερικούς»	20 ουγγ.	25 ουγγ.	30 ουγγ.	75 ουγγ.
Συνολικό χρηματικό εισόδημα	25 ουγγ.	27 ουγγ.	33 ουγγ.	85 ουγγ.
Χρηματικές δαπάνες για αγαθά άλλων μελών της λέσχης	2 ουγγ.	8 ουγγ.	0 ουγγ.	10 ουγγ.
Χρηματικές δαπάνες για αγαθά «εξωτερικών»	22 ουγγ.	23 ουγγ.	33 ουγγ.	78 ουγγ.
Συνολικές χρηματικές δαπάνες	24 ουγγ.	31 ουγγ.	33 ουγγ.	88 ουγγ.
Μεταβολές στο ταμειακό υπόλοιπο	+1 ουγγ.	–4 ουγγ.	0 ουγγ.	–3 ουγγ.

Στον ενοποιημένο ισολογισμό της Λέσχης Antlers, οι χρηματικές πληρωμές μεταξύ των μελών πρέπει κατ' ανάγκην να αλληλοακυρωθούν. Έτσι,

ΕΝΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΠΛΗΡΩΜΩΝ ΤΗΣ ΛΕΣΧΗΣ ANTLERS

Χρηματικό εισόδημα από «εξωτερικούς» (εξαγωγές) . . . . . 75 ουγγ. Μείωση ταμειακού υπολοίπου για μεταφορά σε «εξωτερικούς» . . . . . 3 ουγγ. 78 ουγγ.	Χρηματική δαπάνη για αγαθά προς «εξωτερικούς» (εισαγωγές) . . . . . 78 ουγγ.

Το ενοποιημένο ισοζύγιο λέει λιγότερα για τις δραστηριότητες των μελών της ομάδας απ' ό,τι τα ατομικά ισοζύγια, εφόσον οι ανταλλαγές εντός της ομάδας δεν αποκαλύπτονται. Η απόκλιση αυτή μεγαλώνει καθώς αυξάνεται ο αριθμός των ατόμων που ομαδοποιούνται στο ενοποιημένο ισοζύγιο. Το ενοποιημένο ισοζύγιο των πολιτών ενός μεγάλου έθνους, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, μεταφέρει λιγότερες πληροφορίες για τις οικονομικές τους δραστηριότητες απ' όσες αποκαλύπτει το ενοποιημένο ισοζύγιο των πολιτών της Κούβας. Τέλος, εάν συναθροίσουμε όλους τους πολίτες του κόσμου που επιδίδονται σε ανταλλαγές, το ενοποιημένο ισοζύγιο πληρωμών τους είναι ακριβώς μηδέν. Όλες οι ανταλλαγές είναι εσωτερικές εντός της ομάδας, και το ενοποιημένο ισοζύγιο δεν μεταφέρει απολύτως καμία πληροφορία γι' αυτές. Στο σύνολό τους, οι άνθρωποι του κόσμου έχουν μηδενικό εισόδημα από «έξω» και μηδενικές δαπάνες σε «εξωτερικά αγαθά».[258]

Οι πλάνες στη σκέψη περί εξωτερικού εμπορίου θα εξαφανιστούν εάν κατανοήσουμε ότι τα ισοζύγια πληρωμών οικοδομούνται απλώς επί ενοποιημένων ατομικών συναλλαγών, και ότι τα εθνικά ισοζύγια είναι απλώς ένας αυθαίρετος ενδιάμεσος σταθμός μεταξύ των ατομικών ισοζυγίων, από τη μία πλευρά, και των απλών μηδενικών ενός παγκόσμιου ισοζυγίου πληρωμών, από την άλλη. Υπάρχει, λόγου χάριν, η διηνεκής ανησυχία ότι ένα εμπορικό ισοζύγιο θα είναι μονίμως «δυσμενές», ώστε ο χρυσός να διαρρεύσει από την εν λόγω περιοχή ώσπου να μην απομείνει καθόλου. Οι διαρροές χρυσού, ωστόσο, δεν είναι μυστηριώδεις θεομηνίες. Είναι ηθελημένες από ανθρώπους οι οποίοι, κατά καθαρό υπόλοιπο, επιθυμούν για τον έναν ή τον άλλο λόγο να μειώσουν τα χρηματικά τους υπόλοιπα σε χρυσό. Η κατάσταση του ισοζυγίου είναι απλώς η ορατή εκδήλωση εκούσιας μείωσης του χρηματικού υπολοίπου σε ορισμένη περιοχή ή μεταξύ ορισμένης ομάδας.

Οι ανησυχίες για τα εθνικά ισοζύγια πληρωμών είναι το εσφαλμένο κατάλοιπο της συγκυρίας ότι οι στατιστικές ανταλλαγών είναι πολύ πιο διαθέσιμες διαμέσου των εθνικών συνόρων παρά αλλού. Θα πρέπει να είναι σαφές ότι οι αρχές που ισχύουν για το ισοζύγιο πληρωμών των Ηνωμένων Πολιτειών είναι οι ίδιες για μια περιοχή της χώρας, για μια πολιτεία, για μια πόλη, για ένα οικοδομικό τετράγωνο, για ένα σπίτι ή για ένα πρόσωπο. Προφανώς κανένα πρόσωπο ή ομάδα δεν μπορεί να υποφέρει λόγω «δυσμενούς» ισοζυγίου· μπορεί να υποφέρει μόνο λόγω χαμηλού επιπέδου εισοδήματος ή περιουσιακών στοιχείων. Οι φαινομενικά εύλογες κραυγές να «κρατηθεί το χρήμα εντός» των Ηνωμένων Πολιτειών, να μην κατακλυστούν οι Αμερικανοί με τα «προϊόντα της φθηνής ξένης εργασίας» κ.λπ. αποκτούν νέα προοπτική όταν τις εφαρμόσουμε, ας πούμε, σε μια οικογένεια τριών αδελφών Jones. Φανταστείτε κάθε αδελφό να παροτρύνει τους άλλους να «αγοράζουν Jones», να «κρατούν το χρήμα να κυκλοφορεί εντός της οικογένειας Jones», να απέχουν από την αγορά προϊόντων κατασκευασμένων από άλλους που κερδίζουν λιγότερα από την οικογένεια Jones! Και όμως η αρχή του επιχειρήματος είναι ακριβώς η ίδια στις δύο περιπτώσεις.

Άλλο δημοφιλές επιχείρημα είναι ότι μια ομάδα ή ένα έθνος οφειλετών δεν μπορεί να εξοφλήσει το χρέος του, διότι το «εμπορικό ισοζύγιό του βρίσκεται σε θεμελιώδη ανισορροπία, όντας εγγενώς δυσμενές». Αυτό λαμβάνεται σοβαρά υπόψη στις διεθνείς υποθέσεις· πώς όμως θα θεωρούσαμε τον μεμονωμένο οφειλέτη που θα χρησιμοποιούσε τη δικαιολογία αυτή για να μην εξοφλήσει το δάνειό του; Ο πιστωτής θα ήταν δικαιολογημένος να πει ωμά στον οφειλέτη ότι το μόνο που λέει είναι πως θα προτιμούσε πολύ περισσότερο να δαπανήσει το χρηματικό εισόδημα και τα περιουσιακά του στοιχεία σε απολαυστικά αγαθά και υπηρεσίες παρά στην εξόφληση του χρέους του. Πλην της συνήθους ολιστικής ανάλυσης, θα βλέπαμε ότι το ίδιο ισχύει και για ένα διεθνές χρέος.

11. Χρηματικές ιδιότητες των αγαθών

Α. Οιονεί χρήμα

Είδαμε στο κεφάλαιο 3 πώς ένα ή περισσότερα πολύ εύκολα εμπορεύσιμα εμπορεύματα επιλέχθηκαν από την αγορά ως μέσα ανταλλαγής, αυξάνοντας έτσι σημαντικά την εμπορευσιμότητά τους και καθιστάμενα ολοένα και γενικότερης χρήσης, ώσπου να μπορούν να ονομαστούν χρήμα. Έχουμε σιωπηρώς υποθέσει ότι υπάρχουν ένα ή δύο μέσα που είναι πλήρως εμπορεύσιμα — πάντοτε πωλήσιμα — και άλλα εμπορεύματα που απλώς πωλούνται έναντι χρήματος. Παραλείψαμε να αναφερθούμε στους βαθμούς εμπορευσιμότητας των αγαθών αυτών. Ορισμένα αγαθά είναι πιο εύκολα εμπορεύσιμα από άλλα. Και ορισμένα είναι τόσο εύκολα εμπορεύσιμα ώστε ανέρχονται πρακτικά στην κατάσταση του οιονεί χρήματος.

Τα οιονεί χρήματα δεν αποτελούν μέρος της προσφοράς χρήματος του έθνους. Η αποφασιστική δοκιμασία είναι ότι δεν χρησιμοποιούνται για την εξόφληση χρεών, ούτε αποτελούν αξιώσεις επί τέτοιων μέσων πληρωμής στο άρτιο. Ωστόσο, διακρατούνται ως περιουσιακά στοιχεία από τα άτομα και θεωρούνται τόσο εύκολα εμπορεύσιμα ώστε ανακύπτει γι' αυτά πρόσθετη ζήτηση στην αγορά. Η ύπαρξή τους μειώνει τη ζήτηση χρήματος, εφόσον οι κάτοχοι μπορούν να εξοικονομούν χρήμα διακρατώντας τα ως περιουσιακά στοιχεία. Η τιμή των αγαθών αυτών είναι υψηλότερη απ' ό,τι άλλως λόγω της οιονεί χρηματικής τους θέσης.

Στις ανατολικές χώρες, τα κοσμήματα διακρατούνταν κατά παράδοση ως οιονεί χρήματα. Στις προηγμένες χώρες, τα οιονεί χρήματα είναι συνήθως βραχυπρόθεσμα χρέη ή χρεόγραφα που έχουν ευρεία αγορά και είναι εύκολα πωλήσιμα στην υψηλότερη τιμή που αποδίδει η αγορά. Στα οιονεί χρήματα περιλαμβάνονται ομολογίες υψηλής διαβάθμισης, ορισμένες μετοχές και ορισμένα χονδρεμπορικά εμπορεύματα. Οι ομολογίες που χρησιμοποιούνται ως οιονεί χρήματα έχουν υψηλότερη τιμή απ' ό,τι άλλως, και επομένως χαμηλότερη απόδοση τόκου από εκείνη που θα προέκυπτε σε άλλες επενδύσεις.[259]

Β. Συναλλαγματικές

Σε προηγούμενες ενότητες είδαμε ότι οι συναλλαγματικές δεν είναι χρηματικά υποκατάστατα, αλλά πιστωτικοί τίτλοι. Τα χρηματικά υποκατάστατα είναι αξιώσεις επί παρόντος χρήματος, ισοδύναμες με αποθετήριες αποδείξεις. Ορισμένοι επικριτές, ωστόσο, υποστηρίζουν ότι στην Ευρώπη, στο γύρισμα του δεκάτου ενάτου αιώνα, οι συναλλαγματικές κυκλοφορούσαν πράγματι ως χρηματικά υποκατάστατα. Κυκλοφορούσαν ως τελική πληρωμή πριν από τις ημερομηνίες λήξης τους, με την ονομαστική τους αξία προεξοφλημένη για το χρονικό διάστημα που απέμενε έως τη λήξη.

Εντούτοις, αυτές δεν ήταν χρηματικά υποκατάστατα. Ο κομιστής μιας συναλλαγματικής ήταν πιστωτής. Καθένας από τους αποδέκτες της συναλλαγματικής έπρεπε να οπισθογραφήσει την πληρωμή της, και η πιστοληπτική ικανότητα κάθε οπισθογράφου έπρεπε να εξεταστεί για να κριθεί η φερεγγυότητα της συναλλαγματικής. Εν ολίγοις, όπως δήλωσε ο Mises:

> *Η οπισθογράφηση της συναλλαγματικής δεν είναι στην πραγματικότητα τελική πληρωμή· απελευθερώνει τον οφειλέτη μόνο σε περιορισμένο βαθμό. Εάν η συναλλαγματική δεν πληρωθεί, τότε η ευθύνη του αναβιώνει σε μεγαλύτερο βαθμό από πριν.*[260]

Ως εκ τούτου, οι συναλλαγματικές δεν θα μπορούσαν να καταταγούν στα χρηματικά υποκατάστατα.

12. Συναλλαγματικές ισοτιμίες συνυπαρχόντων χρημάτων

Μέχρι το σημείο αυτό αναλύσαμε την αγορά με όρους ενός μόνο χρήματος και της αγοραστικής του δύναμης. Η ανάλυση αυτή ισχύει για κάθε τύπο μέσου ανταλλαγής που υπάρχει στην αγορά. Εάν όμως υπάρχουν περισσότερα από ένα μέσα που συνυπάρχουν στην αγορά, τι προσδιορίζει τις σχέσεις ανταλλαγής μεταξύ των διαφόρων μέσων; Μολονότι σε μια ανεμπόδιστη αγορά υπάρχει βαθμιαία τάση καθιέρωσης ενός και μόνου χρήματος, η τάση αυτή ενεργεί πολύ βραδέως. Εάν δύο ή περισσότερα εμπορεύματα προσφέρουν καλές ιδιότητες και είναι αμφότερα ιδιαιτέρως εμπορεύσιμα, μπορεί να συνυπάρξουν ως χρήματα. Καθένα θα χρησιμοποιείται από τους ανθρώπους ως μέσο ανταλλαγής.

Επί αιώνες, ο χρυσός και ο άργυρος ήταν δύο εμπορεύματα που συνυπήρχαν ως χρήματα. Αμφότερα είχαν παρόμοια πλεονεκτήματα ως προς τη σπανιότητα, την επιθυμητότητα για μη χρηματικούς σκοπούς, τη μεταφερσιμότητα, την ανθεκτικότητα κ.λπ. Ο χρυσός, ωστόσο, όντας σχετικά πολύ πολυτιμότερος ανά μονάδα βάρους, αποδείχθηκε χρησιμότερος για τις μεγαλύτερες συναλλαγές, και ο άργυρος καλύτερος για τις μικρότερες.

Είναι αδύνατο να προβλεφθεί εάν η αγορά θα συνέχιζε επ' αόριστον να χρησιμοποιεί χρυσό και άργυρο, ή εάν ο ένας θα εκτόπιζε βαθμιαία τον άλλο ως γενικό μέσο ανταλλαγής. Διότι, στα τέλη του δεκάτου ενάτου αιώνα, οι περισσότερες δυτικές χώρες διεξήγαγαν ένα coup d'état κατά του αργύρου, για να εγκαθιδρύσουν διά καταναγκασμού μονομεταλλικό κανόνα.[261] Ο χρυσός και ο άργυρος μπορούσαν να συνυπάρξουν, και συνυπήρξαν, πλάι-πλάι στις ίδιες χώρες ή σε ολόκληρη την παγκόσμια αγορά, ή ο ένας μπορούσε να λειτουργεί ως χρήμα σε μια χώρα και ο άλλος σε άλλη. Η ανάλυσή μας για τη συναλλαγματική ισοτιμία είναι η ίδια σε αμφότερες τις περιπτώσεις.

Τι προσδιορίζει τη συναλλαγματική ισοτιμία μεταξύ δύο (ή περισσότερων) χρημάτων; Δύο διαφορετικά είδη χρήματος θα ανταλλάσσονται σε σχέση που αντιστοιχεί στη σχέση της αγοραστικής δύναμης καθενός με όρους όλων των άλλων οικονομικών αγαθών. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι υπάρχουν δύο συνυπάρχοντα χρήματα, χρυσός και άργυρος, και ότι η αγοραστική δύναμη του χρυσού είναι διπλή εκείνης του αργύρου, δηλαδή ότι η χρηματική τιμή κάθε εμπορεύματος σε άργυρο είναι διπλή απ' ό,τι σε χρυσό. Μία ουγγιά χρυσού ανταλλάσσεται με 50 λίβρες βουτύρου, και μία ουγγιά αργύρου ανταλλάσσεται με 25 λίβρες βουτύρου. Μία ουγγιά χρυσού θα τείνει τότε να ανταλλάσσεται με δύο ουγγιές αργύρου· η σχέση ανταλλαγής χρυσού και αργύρου θα τείνει να είναι 1:2. Εάν η ισοτιμία αποκλίνει οποτεδήποτε από το 1:2, οι δυνάμεις της αγοράς θα

τείνουν να αποκαταστήσουν την ισότητα μεταξύ των αγοραστικών δυνάμεων και της μεταξύ τους συναλλαγματικής ισοτιμίας. Η ισοτιμία ισορροπίας αυτή μεταξύ δύο χρημάτων ονομάζεται ισοτιμία αγοραστικής δύναμης.

Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι η συναλλαγματική ισοτιμία μεταξύ χρυσού και αργύρου είναι 1:3, με τρεις ουγγιές αργύρου να ανταλλάσσονται με μία ουγγιά χρυσού. Ταυτοχρόνως, η αγοραστική δύναμη μιας ουγγιάς χρυσού είναι διπλή εκείνης του αργύρου. Θα συμφέρει τώρα τους ανθρώπους να πωλούν εμπορεύματα έναντι χρυσού, να ανταλλάσσουν τον χρυσό με άργυρο και έπειτα να ανταλλάσσουν τον άργυρο πίσω σε εμπορεύματα, αποκομίζοντας έτσι καθαρό κέρδος αρμπιτράζ. Λόγου χάριν, οι άνθρωποι θα πωλούν 50 λίβρες βουτύρου έναντι μίας ουγγιάς χρυσού, θα ανταλλάσσουν τον χρυσό με τρεις ουγγιές αργύρου και έπειτα θα ανταλλάσσουν τον άργυρο με 75 λίβρες βουτύρου, κερδίζοντας 25 λίβρες βουτύρου. Παρόμοια κέρδη από την ενέργεια αρμπιτράζ αυτή θα προκύψουν για όλα τα άλλα εμπορεύματα.

Το αρμπιτράζ θα αποκαταστήσει τη συναλλαγματική ισοτιμία μεταξύ αργύρου και χρυσού στην ισοτιμία αγοραστικής δύναμης. Το γεγονός ότι οι κάτοχοι χρυσού αυξάνουν τη ζήτησή τους για άργυρο, προκειμένου να κερδίσουν από την ενέργεια αρμπιτράζ, θα καταστήσει τον άργυρο ακριβότερο σε χρυσό και, αντιστρόφως, τον χρυσό φθηνότερο σε άργυρο. Η συναλλαγματική ισοτιμία ωθείται προς την κατεύθυνση του 1:2. Επιπλέον, οι κάτοχοι εμπορευμάτων ζητούν ολοένα περισσότερο χρυσό για να επωφεληθούν από το αρμπιτράζ, και αυτό ανεβάζει την αγοραστική δύναμη του χρυσού. Ακόμη, οι κάτοχοι αργύρου αγοράζουν περισσότερα εμπορεύματα για να αποκομίσουν το κέρδος αρμπιτράζ, και η ενέργεια αυτή μειώνει την αγοραστική δύναμη του αργύρου. Ως εκ τούτου, η σχέση των αγοραστικών δυνάμεων κινείται από το 1:2 προς την κατεύθυνση του 1:3. Η διαδικασία σταματά όταν η συναλλαγματική ισοτιμία βρεθεί και πάλι στην ισοτιμία αγοραστικής δύναμης, όταν παύσουν τα κέρδη αρμπιτράζ. Τα κέρδη αρμπιτράζ τείνουν να αυτοεξαλείφονται και να επιφέρουν ισορροπία.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, μακροπρόθεσμα, η κίνηση των αγοραστικών δυνάμεων πιθανώς δεν θα είναι σημαντική στη διαδικασία εξισορρόπησης. Με το τέλος των κερδών αρμπιτράζ, οι ζητήσεις πιθανώς θα επανέλθουν σε αυτό που ήταν προηγουμένως, και η αρχική σχέση των αγοραστικών δυνάμεων θα αποκατασταθεί. Στην ανωτέρω περίπτωση, η ισοτιμία ισορροπίας πιθανώς θα παραμείνει στο 1:2.

Έτσι, η συναλλαγματική ισοτιμία μεταξύ οποιωνδήποτε δύο χρημάτων θα τείνει να βρίσκεται στην ισοτιμία αγοραστικής δύναμης. Οποιαδήποτε απόκλιση από την ισοτιμία θα τείνει να αυτοεξαλειφθεί και να αποκαταστήσει την ισοτιμία. Αυτό ισχύει για οποιαδήποτε χρήματα, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που χρησιμοποιούνται κυρίως σε διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές. Το εάν οι ανταλλαγές χρημάτων συντελούνται μεταξύ πολιτών της ίδιας ή διαφορετικών γεωγραφικών περιοχών δεν έχει καμία οικονομική διαφορά, πλην των κοστών μεταφοράς. Βεβαίως, εάν τα δύο χρήματα χρησιμοποιούνται σε δύο εντελώς απομονωμένες γεωγραφικές περιοχές, χωρίς ανταλλαγές μεταξύ των κατοίκων, τότε δεν υπάρχει συναλλαγματική ισοτιμία μεταξύ τους. Οποτεδήποτε όμως συντελούνται ανταλλαγές, η ισοτιμία θα τείνει πάντοτε να ορίζεται στην ισοτιμία αγοραστικής δύναμης.

Είναι αδύνατο για την οικονομική επιστήμη να δηλώσει εάν, εφόσον η αγορά χρήματος είχε παραμείνει ελεύθερη, ο χρυσός και ο άργυρος θα συνέχιζαν να κυκλοφορούν πλάι-πλάι ως χρήματα. Υπήρξε στη νομισματική ιστορία μια περίεργη απροθυμία να επιτραπεί σε χρήματα να κυκλοφορούν

με ελεύθερα κυμαινόμενες σχέσεις ανταλλαγής. Το εάν το ένα από τα χρήματα ή αμφότερα θα χρησιμοποιούνταν ως λογιστικές μονάδες θα το αποφάσιζε η αγορά κατά την ευκολία της.[262]

13. Η πλάνη της εξίσωσης ανταλλαγής

Η βάση επί της οποίας εξηγήσαμε την αγοραστική δύναμη του χρήματος, καθώς και τις μεταβολές και τις συνέπειες των χρηματικών φαινομένων, ήταν η ανάλυση της ατομικής δράσης. Η συμπεριφορά των συναθροιστικών μεγεθών, όπως η συναθροιστική ζήτηση χρήματος και η συναθροιστική προσφορά, οικοδομήθηκε από τα ατομικά τους συστατικά. Με τον τρόπο αυτόν, η νομισματική θεωρία ενσωματώθηκε στη γενική οικονομική. Η νομισματική θεωρία στην αμερικανική οικονομική επιστήμη, ωστόσο (πέραν του κεϋνσιανού συστήματος, το οποίο συζητούμε αλλού), έχει παρουσιαστεί με εντελώς διαφορετικούς όρους — με την οιονεί μαθηματική, ολιστική εξίσωση ανταλλαγής, προερχόμενη ιδίως από τον Irving Fisher. Η επικράτηση αυτής της εσφαλμένης προσέγγισης καθιστά αξιόλογη μια λεπτομερή κριτική.

Η κλασική έκθεση της εξίσωσης ανταλλαγής βρίσκεται στο Purchasing Power of Money του Irving Fisher.[263] Ο Fisher περιγράφει τον κύριο σκοπό του έργου του ως τη διερεύνηση «των αιτίων που προσδιορίζουν την αγοραστική δύναμη του χρήματος». Το χρήμα είναι γενικώς αποδεκτό μέσο ανταλλαγής, και η αγοραστική δύναμη ορίζεται ορθώς ως «οι ποσότητες άλλων αγαθών που θα αγοράσει μια δεδομένη ποσότητα αγαθών».[264] Εξηγεί ότι, όσο χαμηλότερες είναι οι τιμές των αγαθών, τόσο μεγαλύτερες θα είναι οι ποσότητες που μπορούν να αγοραστούν με δεδομένο ποσό χρήματος, και επομένως τόσο μεγαλύτερη η αγοραστική δύναμη του χρήματος. Και αντιστρόφως, εάν οι τιμές των αγαθών ανέβουν. Αυτό είναι ορθό· ακολουθεί όμως το εξής κατάφωρο non sequitur: «Εν ολίγοις, η αγοραστική δύναμη του χρήματος είναι το αντίστροφο του επιπέδου τιμών· ώστε η μελέτη της αγοραστικής δύναμης του χρήματος ταυτίζεται με τη μελέτη των επιπέδων τιμών.»[265] Από εκεί και πέρα, ο Fisher προχωρεί στη διερεύνηση των αιτίων του «επιπέδου τιμών»· έτσι, με ένα απλό «εν ολίγοις», ο Fisher μεταπήδησε από τον πραγματικό κόσμο μιας συστοιχίας ατομικών τιμών για έναν αναρίθμητο κατάλογο συγκεκριμένων αγαθών στο παραπλανητικό πλάσμα ενός «επιπέδου τιμών», χωρίς να συζητήσει τις σοβαρές δυσκολίες που πρέπει να αντιμετωπίσει κάθε τέτοια έννοια. Η πλάνη της έννοιας του «επιπέδου τιμών» θα εξεταστεί περαιτέρω κατωτέρω.

Το «επίπεδο τιμών» προσδιορίζεται δήθεν από τρεις συναθροιστικούς παράγοντες: την ποσότητα του χρήματος σε κυκλοφορία, την «ταχύτητα κυκλοφορίας» του — τον μέσο αριθμό φορών που, κατά τη διάρκεια μιας περιόδου, μια μονάδα χρήματος ανταλλάσσεται με αγαθά — και τον συνολικό όγκο των αγαθών που αγοράζονται έναντι χρήματος. Αυτοί συνδέονται με τη διάσημη εξίσωση ανταλλαγής: MV = PT. Η εξίσωση ανταλλαγής αυτή οικοδομείται από τον Fisher ως εξής: Πρώτον, ας εξετάσουμε μια ατομική συναλλαγή ανταλλαγής — ο Smith αγοράζει 10 λίβρες ζάχαρης προς 7 σεντς τη λίβρα.[266] Έγινε μια ανταλλαγή, με τον Smith να δίνει 70 σεντς στον Jones και τον Jones να μεταβιβάζει 10 λίβρες ζάχαρης στον Smith. Από το γεγονός αυτό ο Fisher συνάγει κατά κάποιον τρόπο ότι «10 λίβρες ζάχαρης θεωρήθηκαν ίσες προς 70 σεντς, και το γεγονός αυτό μπορεί να εκφραστεί ως εξής: 70 σεντς = 10 λίβρες επί 7 σεντς τη λίβρα».[267] Η πρόχειρη αυτή παραδοχή ισότητας δεν είναι αυταπόδεικτη, όπως προφανώς υποθέτει ο Fisher, αλλά ένα κουβάρι πλάνης και ασυναρτησίας. Ποιος «θεώρησε» τις 10 λίβρες ζάχαρης ίσες προς τα 70 σεντς; Ασφαλώς όχι ο Smith, ο αγοραστής της ζάχαρης. Αγόρασε τη ζάχαρη ακριβώς επειδή θεωρούσε τις δύο ποσότητες

άνισες σε αξία· γι' αυτόν η αξία της ζάχαρης ήταν μεγαλύτερη από την αξία των 70 σεντς, και γι' αυτό πραγματοποίησε την ανταλλαγή. Από την άλλη πλευρά, ο Jones, ο πωλητής της ζάχαρης, πραγματοποίησε την ανταλλαγή ακριβώς επειδή οι αξίες των δύο αγαθών ήταν άνισες προς την αντίθετη κατεύθυνση, δηλαδή αξιολογούσε τα 70 σεντς περισσότερο από τη ζάχαρη. Δεν υπάρχει, επομένως, ποτέ ισότητα αξιών εκ μέρους των δύο συμμετεχόντων. Η παραδοχή ότι μια ανταλλαγή προϋποθέτει κάποιου είδους ισότητα υπήρξε αυταπάτη της οικονομικής θεωρίας από τον Αριστοτέλη και εξής, και είναι εκπληκτικό ότι ο Fisher, εκφραστής της υποκειμενικής θεωρίας της αξίας από πολλές απόψεις, έπεσε στην αρχαία αυτή παγίδα. Ασφαλώς δεν υπάρχει ισότητα αξιών μεταξύ δύο ανταλλασσόμενων αγαθών ή, όπως στην περίπτωση αυτή, μεταξύ του χρήματος και του αγαθού. Υπάρχει ισότητα σε οτιδήποτε άλλο, και μπορεί το δόγμα του Fisher να διασωθεί με την ανεύρεση τέτοιας ισότητας; Προφανώς όχι· δεν υπάρχει ισότητα βάρους, μήκους ή οποιουδήποτε άλλου μεγέθους. Για τον Fisher όμως η εξίσωση αντιπροσωπεύει ισότητα αξίας μεταξύ της «πλευράς του χρήματος» και της «πλευράς των αγαθών»· έτσι, ο Fisher δηλώνει:

> *Το συνολικό χρήμα που καταβάλλεται είναι ίσο σε αξία με τη συνολική αξία των αγοραζόμενων αγαθών. Η εξίσωση έχει έτσι μια πλευρά χρήματος και μια πλευρά αγαθών. Η πλευρά του χρήματος είναι το συνολικό χρήμα που καταβάλλεται. ... Η πλευρά των αγαθών συντίθεται από τα γινόμενα των ποσοτήτων των ανταλλασσόμενων αγαθών επί τις αντίστοιχες τιμές.*[268]

Είδαμε, ωστόσο, ότι ακόμη και για την ατομική ανταλλαγή, και παραμερίζοντας το ολιστικό πρόβλημα των «συνολικών ανταλλαγών», δεν υπάρχει τέτοια «ισότητα» που να μας λέει οτιδήποτε για τα γεγονότα της οικονομικής ζωής. Δεν υπάρχει «πλευρά αξίας του χρήματος» ίση με «πλευρά αξίας των αγαθών». Το σύμβολο της ισότητας είναι αθέμιτο στην εξίσωση του Fisher.

Πώς, λοιπόν, εξηγείται η γενική αποδοχή του συμβόλου της ισότητας και της εξίσωσης; Η απάντηση είναι ότι, μαθηματικώς, η εξίσωση είναι βεβαίως προφανής κοινοτοπία: 70 σεντς = 10 λίβρες ζάχαρης × 7 σεντς ανά λίβρα ζάχαρης. Με άλλα λόγια, 70 σεντς = 70 σεντς. Η κοινοτοπία αυτή όμως δεν μεταφέρει απολύτως καμία γνώση οικονομικού γεγονότος.[269] Πράγματι, είναι δυνατόν να ανακαλυφθεί ατελείωτος αριθμός τέτοιων εξισώσεων, επί των οποίων θα μπορούσαν να δημοσιευθούν εσωτεριστικά άρθρα και βιβλία. Έτσι:

$$70\ \text{σεντς} = 100\ \text{κόκκοι άμμου} \times \frac{\text{αριθμός φοιτητών στην τάξη}}{100\ \text{κόκκοι άμμου}}$$

Τότε θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι «αιτιακοί παράγοντες» που προσδιορίζουν την ποσότητα χρήματος είναι: ο αριθμός των κόκκων άμμου, ο αριθμός των φοιτητών στην τάξη και η ποσότητα χρήματος. Αυτό που έχουμε στην εξίσωση του Fisher, εν ολίγοις, είναι δύο πλευρές χρήματος, καθεμία ταυτόσημη με την άλλη. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για ταυτότητα και όχι για εξίσωση. Το να λεχθεί ότι μια τέτοια εξίσωση δεν είναι πολύ διαφωτιστική είναι αυταπόδεικτο. Το μόνο που μας λέει η εξίσωση αυτή για την οικονομική ζωή είναι ότι το συνολικό χρήμα που λαμβάνεται σε μια συναλλαγή ισούται με το συνολικό χρήμα που δίδεται σε μια συναλλαγή — ασφαλώς μια ανούσια κοινοτοπία.

Ας επανεξετάσουμε τα στοιχεία της εξίσωσης με βάση τους προσδιοριστικούς παράγοντες της τιμής, εφόσον αυτό είναι το κέντρο του ενδιαφέροντός μας. Η εξίσωση ανταλλαγής του Fisher για μια ατομική συναλλαγή μπορεί να αναδιαταχθεί ως εξής:

$$\frac{\text{7 σεντς}}{\text{1 λίβρα ζάχαρης}} = \frac{\text{70 σεντς}}{\text{10 λίβρες ζάχαρης}}$$

Ο Fisher θεωρεί ότι η εξίσωση αυτή αποδίδει τη σημαντική πληροφορία ότι η τιμή προσδιορίζεται από το συνολικό χρήμα που δαπανάται διαιρούμενο με τη συνολική προσφορά των πωλούμενων αγαθών. Στην πραγματικότητα, βεβαίως, η εξίσωση, ως εξίσωση, δεν μας λέει τίποτε για τους προσδιοριστικούς παράγοντες της τιμής· έτσι, θα μπορούσαμε να καταρτίσουμε μια εξίσου κοινότοπη εξίσωση:

$$\frac{\text{7 σεντς}}{\text{1 λίβρα ζάχαρης}} = \frac{\text{70 σεντς}}{\text{100 μπούσελ σιταριού}} \times \frac{\text{100 μπούσελ σιταριού}}{\text{10 λίβρες ζάχαρης}}$$

Η εξίσωση αυτή είναι εξίσου μαθηματικώς αληθής με την άλλη, και, επί των ίδιων των μαθηματικών βάσεων του Fisher, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πειστικά ότι ο Fisher «άφησε έξω από την εξίσωση τη σημαντική τιμή του σίτου». Θα μπορούσαμε εύκολα να προσθέσουμε αναρίθμητες εξισώσεις με άπειρο αριθμό σύνθετων παραγόντων που «προσδιορίζουν» την τιμή.

Η μόνη γνώση που μπορούμε να έχουμε για τους προσδιοριστικούς παράγοντες της τιμής είναι η γνώση που συνάγεται λογικά από τα αξιώματα της πραξεολογίας. Τα μαθηματικά μπορούν, στην καλύτερη περίπτωση, μόνο να μεταφράσουν την προηγούμενη γνώση μας σε σχετικώς ακατάληπτη μορφή· ή, συνήθως, θα παραπλανήσουν τον αναγνώστη, όπως στην παρούσα περίπτωση. Η τιμή στη συναλλαγή της ζάχαρης μπορεί να εξισωθεί με οποιονδήποτε αριθμό κοινότοπων εξισώσεων· προσδιορίζεται όμως από την προσφορά και τη ζήτηση των συμμετεχόντων, και αυτές με τη σειρά τους διέπονται από τη χρησιμότητα των δύο αγαθών στις κλίμακες αξιών των συμμετεχόντων στην ανταλλαγή. Αυτή είναι η γόνιμη προσέγγιση στην οικονομική θεωρία, όχι η στείρα μαθηματική. Εάν θεωρήσουμε την εξίσωση ανταλλαγής ως αποκαλύπτουσα τους προσδιοριστικούς παράγοντες της τιμής, διαπιστώνουμε ότι ο Fisher πρέπει να υπονοεί ότι οι προσδιοριστικοί παράγοντες είναι τα «70 σεντς» και οι «10 λίβρες ζάχαρης». Θα πρέπει όμως να είναι σαφές ότι τα πράγματα δεν μπορούν να προσδιορίζουν τιμές. Τα πράγματα, είτε είναι κομμάτια χρήματος είτε κομμάτια ζάχαρης είτε κομμάτια οποιουδήποτε άλλου, δεν μπορούν ποτέ να δράσουν· δεν μπορούν να ορίσουν τιμές ή πίνακες προσφοράς και ζήτησης. Όλα αυτά μπορούν να γίνουν μόνο με την ανθρώπινη δράση: μόνο ατομικοί δρώντες μπορούν να αποφασίσουν εάν θα αγοράσουν ή όχι· μόνο οι κλίμακες αξιών τους προσδιορίζουν τις τιμές. Αυτό το βαθύ σφάλμα βρίσκεται στη ρίζα των πλανών της εξίσωσης ανταλλαγής του Fisher: η ανθρώπινη δράση αφαιρείται από την εικόνα, και τα πράγματα υποτίθεται ότι ελέγχουν την οικονομική ζωή. Έτσι, είτε η εξίσωση ανταλλαγής είναι μια επουσιώδης κοινοτοπία — οπότε δεν είναι καλύτερη από ένα εκατομμύριο άλλες τέτοιες κοινότοπες εξισώσεις και δεν έχει θέση στην επιστήμη, η οποία στηρίζεται στην απλότητα και την οικονομία των μεθόδων — είτε υποτίθεται ότι μεταφέρει σημαντικές αλήθειες για την οικονομική επιστήμη και τον προσδιορισμό των τιμών. Στην περίπτωση αυτή, διαπράττει το βαθύ σφάλμα να υποκαθιστά την ορθή λογική ανάλυση των αιτίων, βασισμένη στην ανθρώπινη δράση, με παραπλανητικές παραδοχές βασισμένες σε δράση πραγμάτων. Στην καλύτερη περίπτωση, η εξίσωση του Fisher είναι περιττή και επουσιώδης· στη χειρότερη, είναι εσφαλμένη και παραπλανητική, μολονότι ο ίδιος ο Fisher πίστευε ότι μετέφερε σημαντικές αιτιακές αλήθειες.

Έτσι, η εξίσωση ανταλλαγής του Fisher είναι ολέθρια ακόμη και για την ατομική συναλλαγή. Πόσο περισσότερο όταν την επεκτείνει στην «οικονομία ως σύνολο»! Για τον Fisher, και αυτό ήταν ένα απλό βήμα. «Η εξίσωση ανταλλαγής είναι απλώς το άθροισμα των εξισώσεων που ενέχονται σε όλες τις ατομικές ανταλλαγές»[270] μιας χρονικής περιόδου. Ας υποθέσουμε τώρα, χάριν του επιχειρήματος, ότι δεν υπάρχει τίποτε το εσφαλμένο στις ατομικές εξισώσεις του Fisher, και ας εξετάσουμε την «άθροισή» του για να καταλήξει στη συνολική εξίσωση της οικονομίας ως συνόλου. Ας παραμερίσουμε επίσης τις στατιστικές δυσκολίες που ενέχει η ανακάλυψη των μεγεθών για οποιαδήποτε δεδομένη ιστορική κατάσταση. Ας εξετάσουμε αρκετές ατομικές συναλλαγές του είδους που ο Fisher προσπαθεί να οικοδομήσει σε συνολική εξίσωση ανταλλαγής:

Α ανταλλάσσει 70 σεντς με 10 λίβρες ζάχαρης

Β ανταλλάσσει 10 δολάρια με 1 καπέλο

Γ ανταλλάσσει 60 σεντς με 1 λίβρα βουτύρου

Δ ανταλλάσσει 500 δολάρια με 1 τηλεόραση.

Ποια είναι η «εξίσωση ανταλλαγής» της κοινότητας αυτής των τεσσάρων; Προφανώς δεν υπάρχει πρόβλημα στην άθροιση του συνολικού ποσού χρήματος που δαπανήθηκε: 511,30 δολάρια. Τι γίνεται όμως με την άλλη πλευρά της εξίσωσης; Βεβαίως, εάν θέλουμε να είμαστε άνευ νοήματος κοινότοποι, θα μπορούσαμε απλώς να γράψουμε 511,30 δολάρια στην άλλη πλευρά της εξίσωσης, χωρίς καθόλου επίπονη οικοδόμηση. Εάν όμως απλώς το κάνουμε αυτό, δεν υπάρχει κανένα νόημα σε ολόκληρη τη διαδικασία. Επιπλέον, εφόσον ο Fisher θέλει να καταλήξει στον προσδιορισμό των τιμών, ή του «επιπέδου τιμών», δεν μπορεί να αρκεστεί στο επουσιώδες αυτό στάδιο. Εντούτοις, συνεχίζει στο κοινότοπο επίπεδο:

$$\begin{aligned}511{,}30 \text{ δολάρια} = {} & \frac{7 \text{ σεντς}}{1 \text{ λίβρα ζάχαρης}} \times 10 \text{ λίβρες ζάχαρης} \\ & + \frac{10 \text{ δολάρια}}{1 \text{ καπέλο}} \times 1 \text{ καπέλο} + \frac{60 \text{ σεντς}}{1 \text{ λίβρα βουτύρου}} \\ & \times 1 \text{ λίβρα βουτύρου} + \frac{500 \text{ δολάρια}}{1 \text{ τηλεόραση}} \times 1 \text{ τηλεόραση}\end{aligned}$$

Αυτό κάνει ο Fisher, και αυτό εξακολουθεί να είναι η ίδια επουσιώδης κοινοτοπία ότι «το συνολικό χρήμα που δαπανήθηκε ισούται με το συνολικό χρήμα που δαπανήθηκε». Η επουσιότητα αυτή δεν εξαγοράζεται με την αναφορά σε p × Q, p′ × Q′ κ.λπ., με κάθε p να αναφέρεται σε μια τιμή και κάθε Q στην ποσότητα ενός αγαθού, ώστε: E = Συνολικό χρήμα που δαπανήθηκε = pQ + p′Q′ + p″Q″ + ... κ.λπ. Η γραφή της εξίσωσης στη συμβολική αυτή μορφή δεν προσθέτει στη σημασία ή τη χρησιμότητά της.

Ο Fisher, επιχειρώντας να βρει τα αίτια του επιπέδου τιμών, πρέπει να προχωρήσει περαιτέρω. Έχουμε ήδη δει ότι, ακόμη και για την ατομική συναλλαγή, η εξίσωση p = (E/Q) (η τιμή ισούται με το συνολικό χρήμα που δαπανήθηκε διαιρούμενο με την ποσότητα των πωληθέντων αγαθών) είναι μόνο επουσιώδης κοινοτοπία και είναι εσφαλμένη όταν προσπαθεί κανείς να τη χρησιμοποιήσει για την ανάλυση των προσδιοριστικών παραγόντων της τιμής. (Αυτή είναι η εξίσωση της τιμής της ζάχαρης σε φισεριανή συμβολική μορφή.) Πόσο χειρότερη είναι η απόπειρα του Fisher να καταλήξει σε τέτοια εξίσωση για ολόκληρη την κοινότητα και να τη χρησιμοποιήσει για να ανακαλύψει τους προσδιοριστικούς παράγοντες ενός μυθικού «επιπέδου τιμών»! Χάριν απλότητας, ας πάρουμε μόνο

τις δύο συναλλαγές των A και B, για τη ζάχαρη και το καπέλο. Το συνολικό χρήμα που δαπανήθηκε, E, ισούται σαφώς με 10,70 δολάρια, το οποίο, βεβαίως, ισούται με το συνολικό χρήμα που ελήφθη, pQ + p′Q′. Ο Fisher όμως αναζητεί εξίσωση για να εξηγήσει το επίπεδο τιμών· γι' αυτό εισάγει την έννοια ενός «μέσου επιπέδου τιμών», P, και μιας συνολικής ποσότητας πωληθέντων αγαθών, T, έτσι ώστε το E να ισούται δήθεν με PT. Η μετάβαση όμως από την επουσιώδη κοινοτοπία E = pQ + p′Q′ ... στην εξίσωση E = PT δεν μπορεί να γίνει τόσο ανέμελα όσο πιστεύει ο Fisher. Πράγματι, εάν μας ενδιαφέρει η εξήγηση της οικονομικής ζωής, δεν μπορεί να γίνει καθόλου.

Λόγου χάριν, για τις δύο συναλλαγές (ή για τις τέσσερις), τι είναι το T; Πώς μπορούν 10 λίβρες ζάχαρης να προστεθούν σε ένα καπέλο ή σε μία λίβρα βουτύρου, για να καταλήξουμε στο T; Προφανώς, καμία τέτοια πρόσθεση δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί, και επομένως το ολιστικό T του Fisher, η συνολική φυσική ποσότητα όλων των ανταλλασσόμενων αγαθών, είναι έννοια κενή νοήματος και δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην επιστημονική ανάλυση. Εάν το T είναι έννοια κενή νοήματος, τότε πρέπει να είναι και το P, εφόσον τα δύο υποτίθεται ότι μεταβάλλονται αντιστρόφως, όταν το E παραμένει σταθερό. Και τι είναι, πράγματι, το P; Εδώ έχουμε ολόκληρη συστοιχία τιμών: 7 σεντς τη λίβρα, 10 δολάρια το καπέλο κ.λπ. Ποιο είναι το επίπεδο τιμών; Σαφώς, δεν υπάρχει εδώ επίπεδο τιμών· υπάρχουν μόνο ατομικές τιμές συγκεκριμένων αγαθών. Εδώ όμως το σφάλμα είναι πιθανό να επιμείνει. Δεν μπορούν οι τιμές να «εξαχθούν κατά μέσο όρο» με κάποιον τρόπο, ώστε να μας δώσουν έναν λειτουργικό ορισμό ενός επιπέδου τιμών; Αυτή είναι η λύση του Fisher. Οι τιμές των διαφόρων αγαθών εξάγονται κατά κάποιον τρόπο κατά μέσο όρο για να καταλήξουμε στο P· τότε P = (E/T), και το μόνο που απομένει είναι το δύσκολο «στατιστικό» έργο της εύρεσης του T. Ωστόσο, η έννοια του μέσου όρου τιμών είναι κοινή πλάνη. Είναι εύκολο να δειχθεί ότι οι τιμές δεν μπορούν ποτέ να εξαχθούν κατά μέσο όρο για διαφορετικά εμπορεύματα· θα χρησιμοποιήσουμε απλό μέσο όρο στο παράδειγμά μας, το ίδιο όμως συμπέρασμα ισχύει για οποιοδήποτε είδος «σταθμισμένου μέσου όρου», όπως εκείνος που προτείνει ο Fisher ή οποιοσδήποτε άλλος.

Τι είναι ο μέσος όρος; Ο στοχασμός θα δείξει ότι, για να εξαχθεί ο μέσος όρος πολλών πραγμάτων, αυτά πρέπει πρώτα να αθροιστούν. Για να προστεθούν έτσι μαζί, τα πράγματα πρέπει να έχουν κάποια κοινή μονάδα, και αυτή η μονάδα πρέπει να είναι εκείνη που προστίθεται. Μόνο ομοιογενείς μονάδες μπορούν να προστεθούν μαζί. Έτσι, εάν ένα αντικείμενο έχει μήκος 10 γιάρδες, ένα δεύτερο 15 γιάρδες και ένα τρίτο 20 γιάρδες, μπορούμε να λάβουμε μέσο μήκος προσθέτοντας τον αριθμό των γιαρδών και διαιρώντας με το τρία, με αποτέλεσμα μέσο μήκος 15 γιαρδών. Τώρα, οι χρηματικές τιμές είναι με όρους λόγων μονάδων: σεντς ανά λίβρα ζάχαρης, σεντς ανά καπέλο, σεντς ανά λίβρα βουτύρου κ.λπ. Ας υποθέσουμε ότι παίρνουμε τις δύο πρώτες τιμές:

$$\frac{\text{7 σεντς}}{\text{1 λίβρα ζάχαρης}} \quad \text{και} \quad \frac{\text{1.000 σεντς}}{\text{1 καπέλο}}$$

Μπορούν οι δύο αυτές τιμές να εξαχθούν κατά μέσο όρο με οποιονδήποτε τρόπο; Μπορούμε να προσθέσουμε 1.000 και 7, να λάβουμε 1.007 σεντς και να διαιρέσουμε με κάτι για να λάβουμε ένα επίπεδο τιμών; Προφανώς όχι. Η απλή άλγεβρα δείχνει ότι ο μόνος τρόπος πρόσθεσης των λόγων με όρους σεντς (ασφαλώς δεν υπάρχει άλλη διαθέσιμη κοινή μονάδα) είναι ο εξής:

$$\frac{\text{(7 καπέλα και 1.000 λίβρες ζάχαρης) σεντς}}{\text{(καπέλα) (λίβρες ζάχαρης)}}$$

Προφανώς, ούτε ο αριθμητής ούτε ο παρονομαστής έχουν νόημα· οι μονάδες είναι ασύμμετρες.

Η πιο σύνθετη έννοια του Fisher, εκείνη του σταθμισμένου μέσου όρου, με τις τιμές σταθμισμένες με τις ποσότητες κάθε πωληθέντος αγαθού, λύνει το πρόβλημα των μονάδων στον αριθμητή, αλλά όχι στον παρονομαστή:

$$P = \frac{pQ + p'Q' + p''Q''}{Q + Q' + Q''}$$

Τα pQ είναι όλα χρήμα, αλλά τα Q εξακολουθούν να είναι διαφορετικές μονάδες. Έτσι, οποιαδήποτε έννοια μέσου επιπέδου τιμών συνεπάγεται πρόσθεση ή πολλαπλασιασμό ποσοτήτων εντελώς διαφορετικών μονάδων αγαθών, όπως βούτυρο, καπέλα, ζάχαρη κ.λπ., και είναι επομένως κενή νοήματος και αθέμιτη. Ακόμη και λίβρες ζάχαρης και λίβρες βουτύρου δεν μπορούν να προστεθούν μαζί, διότι είναι δύο διαφορετικά αγαθά και η αξιολόγησή τους είναι εντελώς διαφορετική. Και εάν μπει κανείς στον πειρασμό να χρησιμοποιήσει το βάρος σε λίβρες ως κοινή μονάδα ποσότητας, ποιο είναι το βάρος σε λίβρες μιας συναυλίας ή μιας ιατρικής ή νομικής υπηρεσίας;[271]

Είναι προφανές ότι το PT, στη συνολική εξίσωση ανταλλαγής, είναι εντελώς εσφαλμένη έννοια. Ενώ η εξίσωση E = pQ για μια ατομική συναλλαγή είναι τουλάχιστον επουσιώδης κοινοτοπία, αν και όχι πολύ διαφωτιστική, η εξίσωση E = PT για ολόκληρη την κοινωνία είναι ψευδής. Ούτε το P ούτε το T μπορούν να οριστούν κατά τρόπο που έχει νόημα, και αυτό θα ήταν αναγκαίο για να έχει η εξίσωση οποιαδήποτε εγκυρότητα. Απομένουμε μόνο με το E = pQ + p′Q′ κ.λπ., που μας δίνει μόνο την άχρηστη κοινοτοπία E = E.[272]

Εφόσον η έννοια P είναι εντελώς εσφαλμένη, είναι προφανές ότι η χρήση της εξίσωσης από τον Fisher για την αποκάλυψη των προσδιοριστικών παραγόντων των τιμών είναι επίσης εσφαλμένη. Δηλώνει ότι, εάν το E διπλασιαστεί και το T παραμείνει το ίδιο, το P — το επίπεδο τιμών — πρέπει να διπλασιαστεί. Στο ολιστικό επίπεδο, αυτό δεν είναι ούτε κοινοτοπία· είναι ψευδές, διότι ούτε το P ούτε το T μπορούν να οριστούν κατά τρόπο που έχει νόημα. Το μόνο που μπορούμε να πούμε είναι ότι, όταν το E διπλασιάζεται, το E διπλασιάζεται. Για την ατομική συναλλαγή, η εξίσωση έχει τουλάχιστον νόημα· εάν ένας άνθρωπος δαπανά τώρα 1,40 δολάρια για 10 λίβρες ζάχαρης, είναι προφανές ότι η τιμή διπλασιάστηκε από 7 σε 14 σεντς τη λίβρα. Και πάλι, αυτό είναι μόνο μαθηματική κοινοτοπία, που δεν μας λέει τίποτε για τις πραγματικές αιτιακές δυνάμεις που ενεργούν. Ο Fisher όμως ουδέποτε επιχείρησε να χρησιμοποιήσει την ατομική αυτή εξίσωση για να εξηγήσει τους προσδιοριστικούς παράγοντες των ατομικών τιμών· αναγνώριζε ότι η λογική ανάλυση της προσφοράς και της ζήτησης είναι εδώ πολύ ανώτερη. Χρησιμοποίησε μόνο την ολιστική εξίσωση, η οποία θεωρούσε ότι εξηγούσε τους προσδιοριστικούς παράγοντες του επιπέδου τιμών και ήταν μοναδικά προσαρμοσμένη σε τέτοια εξήγηση. Εντούτοις, η ολιστική εξίσωση είναι ψευδής, και το επίπεδο τιμών παραμένει καθαρός μύθος, έννοια απροσδιόριστη.

Ας εξετάσουμε την άλλη πλευρά της εξίσωσης, E = MV, τη μέση ποσότητα χρήματος σε κυκλοφορία κατά την περίοδο, πολλαπλασιασμένη επί τη μέση ταχύτητα κυκλοφορίας. Το V είναι παράλογη έννοια. Ακόμη και ο Fisher, στην περίπτωση των άλλων μεγεθών, αναγνώριζε την αναγκαιότητα οικοδόμησης του συνόλου από τις ατομικές ανταλλαγές. Δεν πέτυχε στην οικοδόμηση του T από τα ατομικά Q, του P από τα ατομικά p κ.λπ., αλλά τουλάχιστον το επιχείρησε. Στην περίπτωση του V όμως, ποια είναι η ταχύτητα μιας ατομικής συναλλαγής; Η ταχύτητα δεν είναι ανεξαρτήτως οριζόμενη μεταβλητή. Ο Fisher, στην πραγματικότητα, μπορεί να συναγάγει το V μόνο ως ίσο, σε

κάθε περίπτωση και κάθε περίοδο, με E/M. Εάν δαπανήσω σε ορισμένη ώρα 10 δολάρια για ένα καπέλο, και είχα μέσο χρηματικό υπόλοιπο (ή M) για την ώρα εκείνη 200 δολάρια, τότε, εξ ορισμού, το V μου ισούται με 1/20. Είχα μέση ποσότητα χρήματος στο χρηματικό μου υπόλοιπο 200 δολάρια, κάθε δολάριο ανακυκλώθηκε κατά μέσο όρο 1/20 της φοράς, και κατά συνέπεια δαπάνησα 10 δολάρια στην περίοδο αυτή. Είναι όμως παράλογο να αξιώνεται για οποιοδήποτε μέγεθος θέση σε εξίσωση, εάν δεν μπορεί να οριστεί ανεξαρτήτως των άλλων όρων της εξίσωσης. Ο Fisher επιτείνει τον παραλογισμό θέτοντας το M και το V ως ανεξάρτητους προσδιοριστικούς παράγοντες του E, πράγμα που του επιτρέπει να φθάσει στο επιθυμητό συμπέρασμά του ότι, εάν το M διπλασιαστεί και το V και το T παραμείνουν σταθερά, το P — το επίπεδο τιμών — θα διπλασιαστεί επίσης. Εφόσον όμως το V ορίζεται ως ίσο με E/M, αυτό που έχουμε στην πραγματικότητα είναι: M × (E/M) = PT, ή απλώς E = PT, η αρχική μας εξίσωση. Έτσι, η απόπειρα του Fisher να καταλήξει σε ποσοτική εξίσωση με το επίπεδο τιμών κατά προσέγγιση αναλογικό της ποσότητας χρήματος αποδεικνύεται μάταιη και από μία ακόμη οδό.

Μια ομάδα οικονομολόγων του Cambridge — Pigou, Robertson κ.ά. — επιχείρησε να αποκαταστήσει την εξίσωση του Fisher εξαλείφοντας το V και υποκαθιστώντας το με την ιδέα ότι η συνολική προσφορά χρήματος ισούται με τη συνολική ζήτηση χρήματος. Ωστόσο, η εξίσωσή τους δεν αποτελεί ιδιαίτερη πρόοδο, εφόσον διατηρούν τις εσφαλμένες ολιστικές έννοιες P και T, και το k τους είναι απλώς το αντίστροφο του V και πάσχει από τις ελλείψεις του τελευταίου.

Στην πραγματικότητα, εφόσον το V δεν είναι ανεξαρτήτως οριζόμενη μεταβλητή, το M πρέπει να εξαλειφθεί από την εξίσωση όπως και το V, και η φισεριανή (και η καιμπριτζιανή) εξίσωση δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την απόδειξη της «ποσοτικής θεωρίας του χρήματος». Και εφόσον το M και το V πρέπει να εξαφανιστούν, υπάρχει άπειρος αριθμός άλλων «εξισώσεων ανταλλαγής» που θα μπορούσαμε, με ίση ακυρότητα, να υποστηρίξουμε ως «προσδιοριστικούς παράγοντες του επιπέδου τιμών». Έτσι, το συναθροιστικό απόθεμα ζάχαρης στην οικονομία μπορεί να ονομαστεί S, και ο λόγος του E προς το συνολικό απόθεμα ζάχαρης μπορεί να ονομαστεί «μέση ανακύκλωση ζάχαρης», ή U. Η νέα αυτή «εξίσωση ανταλλαγής» θα ήταν: SU = PT, και το απόθεμα ζάχαρης θα καθίστατο αιφνιδίως μείζων προσδιοριστικός παράγοντας του επιπέδου τιμών. Ή θα μπορούσαμε να υποκαταστήσουμε A = αριθμός των πωλητών στη χώρα, και X = συνολικές δαπάνες ανά πωλητή, ή «ανακύκλωση πωλητών», για να καταλήξουμε σε νέο σύνολο «προσδιοριστικών παραγόντων» σε νέα εξίσωση. Και ούτω καθεξής.

Το παράδειγμα αυτό θα πρέπει να αποκαλύπτει την πλάνη των εξισώσεων στην οικονομική θεωρία. Η φισεριανή εξίσωση υπήρξε δημοφιλής επί πολλά έτη, διότι θεωρούνταν ότι μεταφέρει χρήσιμη οικονομική γνώση. Φαίνεται να αποδεικνύει την (επί άλλων βάσεων) εύλογη ποσοτική θεωρία του χρήματος. Στην πραγματικότητα, υπήρξε απλώς παραπλανητική.

Υπάρχουν και άλλες έγκυρες κριτικές που θα μπορούσαν να διατυπωθούν κατά του Fisher: η χρήση αριθμοδεικτών, οι οποίοι ακόμη και στην καλύτερη περίπτωση θα μπορούσαν μόνο να μετρήσουν μια μεταβολή μιας μεταβλητής, αλλά ποτέ να ορίσουν την πραγματική της θέση· η χρήση δείκτη του T οριζόμενου με όρους P και του P οριζόμενου με όρους T· η άρνησή του ότι το χρήμα είναι εμπόρευμα· η χρήση μαθηματικών εξισώσεων σε πεδίο όπου δεν μπορούν να υπάρξουν σταθερές και επομένως ούτε ποσοτικές προβλέψεις. Ειδικότερα, ακόμη κι αν η εξίσωση ανταλλαγής ήταν έγκυρη από κάθε άλλη άποψη, θα μπορούσε στην καλύτερη περίπτωση μόνο να περιγράψει στατικά τις συνθήκες μιας μέσης περιόδου. Ουδέποτε θα μπορούσε να περιγράψει την πορεία από μια στατική κατάσταση σε άλλη. Ακόμη και ο Fisher το παραδέχθηκε αυτό, συνομολογώντας ότι μια μεταβολή

του Μ θα επηρέαζε πάντοτε το V, ώστε η επίδραση του Μ στο Ρ να μην μπορεί να απομονωθεί. Υποστήριξε ότι, μετά τη «μεταβατική» αυτή περίοδο, το V θα επανερχόταν σε σταθερά και η επίδραση στο Ρ θα ήταν αναλογική. Εντούτοις, δεν υπάρχει συλλογιστική που να υποστηρίζει τον ισχυρισμό αυτόν. Εν πάση περιπτώσει, έχει δειχθεί αρκετά ώστε να δικαιολογείται η διαγραφή της εξίσωσης ανταλλαγής από την οικονομική βιβλιογραφία.

14. Η πλάνη της μέτρησης και της σταθεροποίησης της PPM

Α. Μέτρηση

Στους παλαιούς χρόνους, πριν από την ανάπτυξη της οικονομικής επιστήμης, οι άνθρωποι υπέθεταν αφελώς ότι η αξία του χρήματος παρέμενε πάντοτε αμετάβλητη. Η «αξία» θεωρούνταν αντικειμενικό μέγεθος ενυπάρχον στα πράγματα και στις σχέσεις τους, και το χρήμα ήταν το μέτρο, ο σταθερός πήχης, των αξιών των αγαθών και των μεταβολών τους. Η αξία της χρηματικής μονάδας, η αγοραστική της δύναμη ως προς τα άλλα αγαθά, θεωρούνταν σταθερή.[273] Η αναλογία ενός σταθερού προτύπου μέτρησης, που είχε γίνει οικεία στις φυσικές επιστήμες (βάρος, μήκος κ.λπ.), εφαρμόστηκε ασυλλόγιστα στην ανθρώπινη δράση.

Οι οικονομολόγοι κατόπιν ανακάλυψαν και κατέστησαν σαφές ότι το χρήμα δεν παραμένει σταθερό σε αξία, ότι η PPM δεν παραμένει σταθερή. Η PPM μπορεί να μεταβάλλεται, και πράγματι μεταβάλλεται, ως απάντηση σε μεταβολές της προσφοράς ή της ζήτησης χρήματος. Αυτές, με τη σειρά τους, μπορούν να αναλυθούν στο απόθεμα αγαθών και στη συνολική ζήτηση χρήματος. Οι επιμέρους χρηματικές τιμές, όπως είδαμε στην ενότητα 8 ανωτέρω, προσδιορίζονται από το απόθεμα και τη ζήτηση χρήματος, καθώς και από το απόθεμα και τη ζήτηση κάθε αγαθού. Είναι σαφές, λοιπόν, ότι η χρηματική σχέση και η ζήτηση και το απόθεμα κάθε επιμέρους αγαθού είναι συνυφασμένα σε κάθε συγκεκριμένη συναλλαγή τιμής. Έτσι, όταν ο Smith αποφασίζει αν θα αγοράσει ή όχι ένα καπέλο έναντι δύο ουγγιών χρυσού, σταθμίζει τη χρησιμότητα του καπέλου έναντι της χρησιμότητας των δύο ουγγιών. Σε κάθε τιμή, λοιπόν, υπεισέρχονται το απόθεμα του αγαθού, το απόθεμα χρήματος και η ζήτηση χρήματος και του αγαθού (και οι δύο βασιζόμενες τελικά στις χρησιμότητες των ατόμων). Η χρηματική σχέση περιέχεται στις επιμέρους ζητήσεις και προσφορές τιμών και δεν μπορεί, στην πράξη, να διαχωριστεί από αυτές. Εάν, λοιπόν, υπάρξει μεταβολή της προσφοράς ή της ζήτησης χρήματος, η μεταβολή δεν θα είναι ουδέτερη, αλλά θα επηρεάσει διαφορετικές ειδικές ζητήσεις αγαθών και διαφορετικές τιμές σε ποικίλες αναλογίες. Δεν υπάρχει τρόπος χωριστής μέτρησης των μεταβολών της PPM και των μεταβολών των ειδικών τιμών των αγαθών.

Το γεγονός ότι η χρήση του χρήματος ως μέσου ανταλλαγής μάς επιτρέπει να υπολογίζουμε σχετικές σχέσεις ανταλλαγής μεταξύ των διαφόρων αγαθών που ανταλλάσσονται έναντι χρήματος έχει παραπλανήσει ορισμένους οικονομολόγους, ώστε να πιστεύουν ότι είναι δυνατή η χωριστή μέτρηση των μεταβολών της PPM. Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ένα καπέλο «αξίζει», ή μπορεί να ανταλλαγεί με, 100 λίβρες ζάχαρης, ή ότι μια τηλεόραση μπορεί να ανταλλαγεί με 50 καπέλα. Υπάρχει τότε ο πειρασμός να λησμονήσουμε ότι οι σχέσεις ανταλλαγής αυτές είναι καθαρά υποθετικές και μπορούν να πραγματωθούν στην πράξη μόνο μέσω χρηματικών ανταλλαγών, και να τις θεωρήσουμε ως συνιστώσες κάποιον δικό τους κόσμο αντιπραγματισμού. Στον μυθικό αυτόν κόσμο, οι σχέσεις ανταλλαγής μεταξύ των διαφόρων αγαθών προσδιορίζονται κατά κάποιον τρόπο

χωριστά από τις χρηματικές συναλλαγές, και τότε γίνεται πιο εύλογο να λεχθεί ότι μπορεί να βρεθεί κάποια μέθοδος απομόνωσης της αξίας του χρήματος από τις σχετικές αυτές αξίες και καθιέρωσης της πρώτης ως σταθερού πήχη. Στην πραγματικότητα, ο κόσμος αυτός του αντιπραγματισμού είναι καθαρό πλάσμα της φαντασίας· οι σχετικές αυτές σχέσεις είναι απλώς ιστορικές εκφράσεις παρελθουσών συναλλαγών, οι οποίες μπορούν να πραγματοποιηθούν μόνο μέσω και με το χρήμα.

Ας υποθέσουμε τώρα ότι η ακόλουθη είναι η συστοιχία τιμών στην PPM κατά την πρώτη ημέρα:

10 σεντς ανά λίβρα ζάχαρης

10 δολάρια ανά καπέλο

500 δολάρια ανά τηλεόραση

5 δολάρια ανά ώρα νομικών υπηρεσιών του κ. Jones, δικηγόρου.

Ας υποθέσουμε τώρα την ακόλουθη συστοιχία τιμών των ίδιων αγαθών κατά τη δεύτερη ημέρα:

15 σεντς ανά λίβρα ζάχαρης

20 δολάρια ανά καπέλο

300 δολάρια ανά τηλεόραση

8 δολάρια ανά ώρα νομικών υπηρεσιών του κ. Jones.

Τι μπορεί τώρα να πει η οικονομική επιστήμη ότι συνέβη στην PPM κατά τις δύο αυτές περιόδους; Το μόνο που μπορούμε θεμιτά να πούμε είναι ότι τώρα ένα δολάριο μπορεί να αγοράσει 1/20 του καπέλου αντί 1/10, 1/300 της τηλεόρασης αντί 1/500 κ.λπ. Έτσι, μπορούμε να περιγράψουμε (εάν γνωρίζουμε τα μεγέθη) τι συνέβη σε κάθε επιμέρους τιμή της συστοιχίας της αγοράς. Πόσο όμως από την άνοδο της τιμής του καπέλου οφειλόταν σε άνοδο της ζήτησης καπέλων και πόσο σε πτώση της ζήτησης χρήματος; Δεν υπάρχει τρόπος να απαντηθεί ένα τέτοιο ερώτημα. Δεν γνωρίζουμε ούτε καν με βεβαιότητα αν η PPM ανέβηκε ή έπεσε. Το μόνο που γνωρίζουμε είναι ότι η αγοραστική δύναμη του χρήματος έπεσε σε όρους ζάχαρης, καπέλων και νομικών υπηρεσιών, και ανέβηκε σε όρους τηλεοράσεων. Ακόμη κι αν όλες οι τιμές της συστοιχίας είχαν ανέβει, δεν θα γνωρίζαμε κατά πόσο έπεσε η PPM, και δεν θα γνωρίζαμε πόσο από τη μεταβολή οφειλόταν σε αύξηση της ζήτησης χρήματος και πόσο σε μεταβολές των αποθεμάτων. Εάν η προσφορά χρήματος μεταβλήθηκε κατά το διάστημα αυτό, δεν θα γνωρίζαμε πόσο από τη μεταβολή οφειλόταν στην αυξημένη προσφορά και πόσο στους άλλους προσδιοριστικούς παράγοντες.

Μεταβολές συντελούνται διαρκώς σε καθέναν από τους προσδιοριστικούς αυτούς παράγοντες. Στον πραγματικό κόσμο της ανθρώπινης δράσης, δεν υπάρχει κανένας προσδιοριστικός παράγοντας που να μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως σταθερό σημείο αναφοράς· ολόκληρη η κατάσταση μεταβάλλεται ως απάντηση σε μεταβολές των αποθεμάτων πόρων και προϊόντων και σε μεταβολές των αξιολογήσεων όλων των ατόμων στην αγορά. Στην πραγματικότητα, ένα μάθημα πάνω απ' όλα πρέπει να έχουμε κατά νου όταν εξετάζουμε τους ισχυρισμούς των διαφόρων ομάδων μαθηματικών οικονομολόγων: στην ανθρώπινη δράση δεν υπάρχουν ποσοτικές σταθερές.[274] Ως αναγκαίο συνακόλουθο, όλοι οι πραξεολογικοί-οικονομικοί νόμοι είναι ποιοτικοί, όχι ποσοτικοί.

Η μέθοδος των αριθμοδεικτών για τη μέτρηση των μεταβολών της PPM επιχειρεί να επικαλεστεί κάποιου είδους ολότητα αγαθών, των οποίων οι μεταξύ τους σχέσεις ανταλλαγής παραμένουν σταθερές, ώστε ένα είδος γενικής εξαγωγής μέσου όρου να επιτρέψει τη χωριστή μέτρηση των μεταβολών της ίδιας της PPM. Είδαμε, ωστόσο, ότι τέτοιος διαχωρισμός ή μέτρηση είναι αδύνατη.

Η μόνη απόπειρα χρήσης αριθμοδεικτών που έχει κάποια ευλογοφάνεια είναι η κατασκευή σταθερών ποσοτικών σταθμίσεων για μια περίοδο βάσης. Κάθε τιμή σταθμίζεται με την ποσότητα του αγαθού που πωλήθηκε κατά την περίοδο βάσης, με τις σταθμισμένες αυτές ποσότητες να αντιπροσωπεύουν την τυπική αναλογία ενός «καλαθιού της αγοράς» αγαθών που αγοράστηκαν την περίοδο εκείνη. Οι δυσκολίες μιας τέτοιας έννοιας του καλαθιού της αγοράς είναι, ωστόσο, ανυπέρβλητες. Πέρα από τις θεωρήσεις που αναφέρθηκαν ανωτέρω, κατά πρώτον δεν υπάρχει μέσος αγοραστής ή μέση νοικοκυρά. Υπάρχουν μόνο ατομικοί αγοραστές, και κάθε αγοραστής αγόρασε διαφορετική αναλογία και τύπο αγαθών. Εάν ένα πρόσωπο αγοράζει τηλεόραση και ένα άλλο πηγαίνει στον κινηματογράφο, κάθε δραστηριότητα είναι αποτέλεσμα διαφορετικών κλιμάκων αξιών, και καθεμία έχει διαφορετικές επιδράσεις στα διάφορα εμπορεύματα. Δεν υπάρχει «μέσο πρόσωπο» που πηγαίνει εν μέρει στον κινηματογράφο και αγοράζει μέρος τηλεόρασης. Δεν υπάρχει, επομένως, «μέση νοικοκυρά» που αγοράζει κάποια δεδομένη αναλογία μιας ολότητας αγαθών. Τα αγαθά δεν αγοράζονται στην ολότητά τους έναντι χρήματος, αλλά μόνο από άτομα σε ατομικές συναλλαγές, και επομένως δεν μπορεί να υπάρξει επιστημονική μέθοδος συνδυασμού τους.

Δεύτερον, ακόμη κι αν η έννοια του καλαθιού της αγοράς είχε νόημα, οι χρησιμότητες των αγαθών στο καλάθι, όπως και οι ίδιες οι αναλογίες του καλαθιού, μεταβάλλονται διαρκώς, και αυτό εξαλείφει πλήρως κάθε δυνατότητα μιας ουσιαστικής σταθεράς με την οποία να μετρηθούν οι μεταβολές των τιμών. Η ανύπαρκτη τυπική νοικοκυρά θα έπρεπε να έχει και σταθερές αξιολογήσεις, πράγμα αδύνατο στον πραγματικό κόσμο της μεταβολής.

Κάθε είδους αριθμοδείκτες έχουν γεννηθεί σε μια μάταιη απόπειρα υπέρβασης των δυσκολιών αυτών: επιλέχθηκαν ποσοτικές σταθμίσεις που μεταβάλλονται για κάθε καλυπτόμενο έτος· ελήφθησαν αριθμητικοί, γεωμετρικοί και αρμονικοί μέσοι όροι με μεταβλητές και σταθερές σταθμίσεις· διερευνήθηκαν «ιδεώδεις» τύποι — όλα χωρίς συνειδητοποίηση του μάταιου των προσπαθειών αυτών. Κανένας τέτοιος αριθμοδείκτης, καμία απόπειρα διαχωρισμού και μέτρησης τιμών και ποσοτήτων, δεν μπορεί να είναι έγκυρη.[275]

Β. Σταθεροποίηση

Η γνώση ότι η αγοραστική δύναμη του χρήματος μπορεί να μεταβάλλεται οδήγησε ορισμένους οικονομολόγους να προσπαθήσουν να βελτιώσουν την ελεύθερη αγορά δημιουργώντας, κατά κάποιον τρόπο, μια χρηματική μονάδα που θα παρέμενε σταθερή και αμετάβλητη ως προς την αγοραστική της δύναμη. Όλα αυτά τα σχέδια σταθεροποίησης, βεβαίως, συνεπάγονται με τον έναν ή τον άλλο τρόπο επίθεση κατά του κανόνα του χρυσού ή άλλου εμπορευματικού κανόνα, εφόσον η αξία του χρυσού διακυμαίνεται ως αποτέλεσμα των διαρκών μεταβολών της προσφοράς και της ζήτησης χρυσού. Οι σταθεροποιητές θέλουν η κυβέρνηση να διατηρεί σταθερό έναν αυθαίρετο δείκτη τιμών, διοχετεύοντας χρήμα στην οικονομία όταν ο δείκτης πέφτει και αφαιρώντας χρήμα όταν ανεβαίνει. Ο εξέχων υποστηρικτής του «σταθερού χρήματος», ο Irving Fisher, αποκάλυψε τον λόγο της παρόρμησής του προς σταθεροποίηση στο ακόλουθο αυτοβιογραφικό απόσπασμα: «Συνειδητοποιούσα ολοένα περισσότερο την επιτακτική ανάγκη ενός σταθερού πήχη αξίας. Είχα έλθει στην οικονομική επιστήμη από τη μαθηματική φυσική, στην οποία οι σταθερές μονάδες

μέτρησης συνιστούν το ουσιώδες σημείο εκκίνησης.»[276] Προφανώς, ο Fisher δεν αντιλήφθηκε ότι θα μπορούσαν να υπάρχουν θεμελιώδεις διαφορές στη φύση των επιστημών της φυσικής και της σκόπιμης ανθρώπινης δράσης.

Είναι πράγματι δύσκολο να κατανοήσει κανείς ποια υποτίθεται ότι είναι τα πλεονεκτήματα μιας σταθερής αξίας του χρήματος. Ένα από τα συχνότερα αναφερόμενα πλεονεκτήματα, λόγου χάριν, είναι ότι οι οφειλέτες δεν θα βλάπτονται πλέον από απρόβλεπτες ανόδους της αξίας του χρήματος, ενώ οι πιστωτές δεν θα βλάπτονται πλέον από απρόβλεπτες πτώσεις της αξίας του. Εντούτοις, εάν πιστωτές και οφειλέτες θέλουν τέτοια αντιστάθμιση έναντι μελλοντικών μεταβολών, έχουν εύκολη διέξοδο στην ελεύθερη αγορά. Όταν συνάπτουν τις συμβάσεις τους, μπορούν να συμφωνήσουν ότι η εξόφληση θα γίνει σε χρηματικό ποσό διορθωμένο με κάποιον συμφωνημένο αριθμοδείκτη των μεταβολών της αξίας του χρήματος. Ένας τέτοιος εκούσιος πινακοποιημένος κανόνας για τις επιχειρηματικές συμβάσεις προτείνεται από καιρό από τους σταθεροποιητές, οι οποίοι έχουν μείνει μάλλον απορημένοι διαπιστώνοντας ότι μια πορεία που τους φαίνεται τόσο ευεργετική σχεδόν ποτέ δεν υιοθετείται στην επιχειρηματική πρακτική. Παρά το πλήθος των αριθμοδεικτών και άλλων σχεδίων που έχουν προταθεί στους επιχειρηματίες από τους οικονομολόγους αυτούς, πιστωτές και οφειλέτες κατά κάποιον τρόπο δεν τα αξιοποίησαν. Εντούτοις, ενώ τα σχέδια σταθεροποίησης δεν έχουν προοδεύσει μεταξύ των ομάδων που δήθεν θα ωφελούσαν περισσότερο, οι σταθεροποιητές παραμένουν απτόητοι στον ζήλο τους να επιβάλουν τα σχέδιά τους σε ολόκληρη την κοινωνία μέσω κρατικού καταναγκασμού.

Φαίνεται να υπάρχουν δύο βασικοί λόγοι για την αποτυχία των επιχειρήσεων να υιοθετήσουν πινακοποιημένο κανόνα: (α) Όπως είδαμε, δεν υπάρχει επιστημονικό, αντικειμενικό μέσο μέτρησης των μεταβολών της αξίας του χρήματος. Επιστημονικώς, ένας αριθμοδείκτης είναι εξίσου αυθαίρετος και κακός όσο οποιοσδήποτε άλλος. Οι μεμονωμένοι πιστωτές και οφειλέτες δεν κατόρθωσαν, επομένως, να συμφωνήσουν σε κάποιον αριθμοδείκτη τον οποίο να μπορούν να αποδεχθούν ως μέτρο της μεταβολής της αγοραστικής δύναμης. Καθένας, σύμφωνα με τα δικά του συμφέροντα, θα επέμενε να συμπεριληφθούν διαφορετικά εμπορεύματα με διαφορετικές σταθμίσεις στον αριθμοδείκτη του. Έτσι, ένας οφειλέτης που είναι σιτοπαραγωγός θα ήθελε να σταθμίσει βαριά την τιμή του σίτου στον δείκτη της αγοραστικής δύναμης του χρήματος· ένας πιστωτής που πηγαίνει συχνά σε νυκτερινά κέντρα θα ήθελε να αντισταθμιστεί έναντι της τιμής της νυκτερινής διασκέδασης κ.λπ. (β) Δεύτερος λόγος είναι ότι οι επιχειρηματίες προφανώς προτιμούν να ρισκάρουν σε έναν κερδοσκοπικό κόσμο παρά να συμφωνήσουν σε κάποιου είδους αυθαίρετο μηχανισμό αντιστάθμισης. Οι κερδοσκόποι του χρηματιστηρίου και των εμπορευμάτων προσπαθούν διαρκώς να προβλέψουν τις μελλοντικές τιμές, και, πράγματι, όλοι οι επιχειρηματίες ασχολούνται με την πρόβλεψη των αβέβαιων συνθηκών της αγοράς. Προφανώς, οι επιχειρηματίες είναι πρόθυμοι να είναι επιχειρηματίες και στην πρόβλεψη μελλοντικών μεταβολών της αγοραστικής δύναμης, όπως και οποιωνδήποτε άλλων μεταβολών.

Η αποτυχία των επιχειρήσεων να υιοθετήσουν εκουσίως οποιουδήποτε είδους πινακοποιημένο κανόνα φαίνεται να καταδεικνύει την πλήρη έλλειψη αξίας των υποχρεωτικών σχεδίων σταθεροποίησης. Παραμερίζοντας όμως το επιχείρημα αυτό, ας εξετάσουμε τον ισχυρισμό των σταθεροποιητών ότι μπορούν κατά κάποιον τρόπο να δημιουργήσουν βεβαιότητα ως προς την αγοραστική δύναμη του χρήματος, αφήνοντας ταυτοχρόνως ελευθερία και αβεβαιότητα στις τιμές των επιμέρους αγαθών. Αυτό εκφράζεται ενίοτε με τη δήλωση: «Οι επιμέρους τιμές πρέπει να αφήνονται ελεύθερες να μεταβάλλονται· το επίπεδο τιμών πρέπει να είναι σταθερό και

αμετάβλητο». Ο ισχυρισμός αυτός στηρίζεται στον μύθο ότι κάποιου είδους γενική αγοραστική δύναμη του χρήματος ή κάποιου είδους επίπεδο τιμών υπάρχει σε επίπεδο χωριστό από τις ειδικές τιμές των ειδικών συναλλαγών. Όπως είδαμε, αυτό είναι καθαρή πλάνη. Δεν υπάρχει «επίπεδο τιμών», και δεν υπάρχει τρόπος με τον οποίο η ανταλλακτική αξία του χρήματος να εκδηλώνεται παρά μόνο σε ειδικές αγορές αγαθών, δηλαδή σε ειδικές τιμές. Δεν υπάρχει τρόπος διαχωρισμού των δύο εννοιών· οποιαδήποτε συστοιχία τιμών καθιερώνει ταυτοχρόνως μια σχέση ανταλλαγής ή αντικειμενική ανταλλακτική αξία μεταξύ ενός αγαθού και ενός άλλου και μεταξύ του χρήματος και ενός αγαθού, και δεν υπάρχει τρόπος ποσοτικού διαχωρισμού των στοιχείων αυτών.

Είναι έτσι σαφές ότι η ανταλλακτική αξία του χρήματος δεν μπορεί να διαχωριστεί ποσοτικά από την ανταλλακτική αξία των αγαθών. Εφόσον η γενική ανταλλακτική αξία, ή PPM, του χρήματος δεν μπορεί να οριστεί και να απομονωθεί ποσοτικά σε καμία ιστορική κατάσταση, και οι μεταβολές της δεν μπορούν να οριστούν ή να μετρηθούν, είναι προφανές ότι δεν μπορεί να διατηρηθεί σταθερή. Εάν δεν γνωρίζουμε τι είναι κάτι, δεν μπορούμε βεβαίως να ενεργήσουμε για να το διατηρήσουμε σταθερό.[277]

Είδαμε ότι το ιδεώδες της σταθεροποιημένης αξίας του χρήματος είναι αδύνατο να επιτευχθεί ή ακόμη και να οριστεί. Ακόμη κι αν ήταν επιτεύξιμο, όμως, ποιο θα ήταν το αποτέλεσμα; Ας υποθέσουμε, λόγου χάριν, ότι η αγοραστική δύναμη του χρήματος ανεβαίνει και ότι παραβλέπουμε το πρόβλημα της μέτρησης της ανόδου. Γιατί, εάν αυτό είναι αποτέλεσμα δράσης σε ανεμπόδιστη αγορά, να το θεωρήσουμε κακό αποτέλεσμα; Εάν η συνολική προσφορά χρήματος στην κοινότητα παρέμεινε σταθερή, η πτώση των τιμών θα προκληθεί από γενική αύξηση της ζήτησης χρήματος ή από αύξηση της προσφοράς αγαθών ως αποτέλεσμα αυξημένης παραγωγικότητας. Η αυξημένη ζήτηση χρήματος πηγάζει από την ελεύθερη επιλογή των ατόμων, ας πούμε, εν αναμονή ενός πιο ταραγμένου μέλλοντος ή μελλοντικών πτώσεων των τιμών. Η σταθεροποίηση θα στερούσε από τους ανθρώπους την ευκαιρία να αυξήσουν τα πραγματικά τους χρηματικά υπόλοιπα και την πραγματική αξία του δολαρίου μέσω ελεύθερων, αμοιβαίως συμφωνημένων ενεργειών. Όπως σε κάθε άλλη πλευρά της ελεύθερης αγοράς, οι επιχειρηματίες που προβλέπουν επιτυχώς την αυξημένη ζήτηση θα ωφεληθούν, και όσοι σφάλλουν θα ζημιωθούν στις κερδοσκοπίες τους. Ακόμη όμως και οι ζημίες των τελευταίων είναι καθαρά συνέπεια των εκουσίως αναληφθέντων κινδύνων τους. Επιπλέον, η πτώση των τιμών που προκύπτει από αυξημένη παραγωγικότητα είναι ευεργετική για όλους και είναι ακριβώς το μέσο με το οποίο οι καρποί της βιομηχανικής προόδου διαδίδονται στην ελεύθερη αγορά. Κάθε παρέμβαση στην πτώση των τιμών εμποδίζει τη διάδοση των καρπών μιας προοδεύουσας οικονομίας· και τότε οι πραγματικοί μισθοί θα μπορούσαν να αυξηθούν μόνο σε επιμέρους κλάδους, και όχι, όπως στην ελεύθερη αγορά, σε ολόκληρη την οικονομία.

Ομοίως, η σταθεροποίηση θα στερούσε από τους ανθρώπους την ευκαιρία να μειώσουν τα πραγματικά τους χρηματικά υπόλοιπα και την πραγματική αξία του δολαρίου, εάν η ζήτησή τους για χρήμα έπεφτε. Οι άνθρωποι θα εμποδίζονταν να ενεργήσουν σύμφωνα με τις προσδοκίες τους για μελλοντικές αυξήσεις τιμών. Επιπλέον, εάν η προσφορά αγαθών μειωνόταν, μια πολιτική σταθεροποίησης θα εμπόδιζε τις ανόδους τιμών που είναι αναγκαίες για να καθαρίσουν οι διάφορες αγορές.

Η συνύφανση της γενικής αγοραστικής δύναμης και των ειδικών τιμών εγείρει μια ακόμη θεώρηση. Διότι δεν θα μπορούσε να διοχετευθεί χρήμα στο σύστημα για την καταπολέμηση μιας υποτιθέμενης αύξησης της αξίας του χρήματος, χωρίς να διαστρεβλωθούν οι προηγούμενες ανταλλακτικές αξίες μεταξύ των διαφόρων αγαθών. Είδαμε ότι το χρήμα δεν μπορεί να είναι

ουδέτερο ως προς τα αγαθά και ότι, επομένως, ολόκληρη η δομή των τιμών θα μεταβληθεί με οποιαδήποτε μεταβολή της προσφοράς χρήματος. Ως εκ τούτου, το πρόγραμμα των σταθεροποιητών για τη σταθεροποίηση της αξίας του χρήματος ή του επιπέδου τιμών χωρίς διαστρέβλωση των σχετικών τιμών είναι κατ' ανάγκην καταδικασμένο σε αποτυχία. Είναι πρόγραμμα ανέφικτο.

Έτσι, ακόμη κι αν ήταν δυνατόν να οριστούν και να μετρηθούν οι μεταβολές της αγοραστικής δύναμης του χρήματος, η σταθεροποίηση της αξίας αυτής θα είχε επιδράσεις που πολλοί υποστηρικτές θεωρούν ανεπιθύμητες. Τα μεγέθη όμως δεν μπορούν ούτε καν να οριστούν, και η σταθεροποίηση θα εξαρτιόταν από κάποιου είδους αυθαίρετο αριθμοδείκτη. Οποιαδήποτε εμπορεύματα και σταθμίσεις κι αν περιληφθούν στον δείκτη, η τιμολόγηση και η παραγωγή θα διαστρεβλωθούν.

Στην καρδιά του ιδεώδους των σταθεροποιητών βρίσκεται μια παρανόηση της φύσης του χρήματος. Το χρήμα θεωρείται είτε απλό numéraire είτε μεγαλοπρεπές μέτρο αξιών. Λησμονείται η αλήθεια ότι το χρήμα επιθυμείται και ζητείται ως χρήσιμο εμπόρευμα, ακόμη κι όταν η χρήση αυτή είναι μόνο ως μέσου ανταλλαγής. Όταν ένας άνθρωπος διακρατεί χρήμα στο χρηματικό του υπόλοιπο, αντλεί χρησιμότητα από αυτό. Όσοι παραβλέπουν το γεγονός αυτό χλευάζουν τον κανόνα του χρυσού ως πρωτόγονο αναχρονισμό και δεν αντιλαμβάνονται ότι ο «αποθησαυρισμός» επιτελεί χρήσιμη κοινωνική λειτουργία.

---

15. Επιχειρηματικές διακυμάνσεις

Στον πραγματικό κόσμο θα υπάρχουν διαρκείς μεταβολές στο πρότυπο της οικονομικής δραστηριότητας, μεταβολές που προκύπτουν από μετατοπίσεις των προτιμήσεων και ζητήσεων των καταναλωτών, των διαθέσιμων πόρων, της τεχνολογικής γνώσης κ.λπ. Το ότι οι τιμές και οι παραγωγές διακυμαίνονται, επομένως, είναι αναμενόμενο, και η απουσία διακύμανσης θα ήταν ασυνήθης. Οι επιμέρους τιμές και παραγωγές θα μεταβάλλονται υπό την επίδραση μετατοπίσεων της ζήτησης και των συνθηκών παραγωγής· το γενικό επίπεδο παραγωγής θα μεταβάλλεται σύμφωνα με τις ατομικές χρονικές προτιμήσεις. Οι τιμές θα τείνουν όλες να κινούνται προς την ίδια κατεύθυνση, αντί να μετατοπίζονται προς διαφορετικές κατευθύνσεις για διαφορετικά αγαθά, οποτεδήποτε υπάρχει μεταβολή της χρηματικής σχέσης. Μόνο μια μεταβολή της προσφοράς ή της ζήτησης χρήματος θα μεταδώσει τις ωθήσεις της σε ολόκληρη τη χρηματική οικονομία και θα ωθήσει τις τιμές προς παρόμοια κατεύθυνση, έστω και με ποικίλες ταχύτητες. Οι γενικές διακυμάνσεις των τιμών μπορούν να κατανοηθούν μόνο με την ανάλυση της χρηματικής σχέσης.

Εντούτοις, οι απλές διακυμάνσεις και μεταβολές δεν αρκούν για να εξηγήσουν εκείνο το τρομερό φαινόμενο που σημάδεψε τον τελευταίο ενάμιση αιώνα — τον «οικονομικό κύκλο». Ο οικονομικός κύκλος έχει ορισμένα σαφή χαρακτηριστικά που επανεμφανίζονται ξανά και ξανά. Πρώτον, υπάρχει μια περίοδος άνθησης, κατά την οποία οι τιμές και η παραγωγική δραστηριότητα επεκτείνονται. Υπάρχει μεγαλύτερη άνθηση στους κλάδους των βαρέων κεφαλαιουχικών αγαθών και των αγαθών ανώτερης τάξης — όπως βιομηχανικές πρώτες ύλες, μηχανήματα και κατασκευές — και στις αγορές τίτλων επί των αγαθών αυτών, όπως το χρηματιστήριο και τα ακίνητα. Έπειτα, αιφνιδίως, χωρίς προειδοποίηση, επέρχεται «κραχ». Ακολουθεί χρηματοπιστωτικός πανικός με μαζικές αναλήψεις από τις τράπεζες, οι τιμές πέφτουν πολύ απότομα, συσσωρεύονται αιφνιδίως απούλητα αποθέματα

και, ιδίως, αποκαλύπτεται μεγάλη πλεονάζουσα δυναμικότητα στους κλάδους κεφαλαιουχικών αγαθών ανώτερης τάξης. Ακολουθεί επώδυνη περίοδος εκκαθάρισης και πτωχεύσεων, συνοδευόμενη από βαριά ανεργία, ώσπου βαθμιαία να επέλθει ανάκαμψη στις κανονικές συνθήκες.

Αυτό είναι το εμπειρικό πρότυπο του σύγχρονου οικονομικού κύκλου. Τα ιστορικά γεγονότα μπορούν να εξηγηθούν με νόμους της πραξεολογίας, οι οποίοι απομονώνουν αιτιακές συνδέσεις. Ορισμένα από τα γεγονότα αυτά μπορούν να εξηγηθούν με νόμους που έχουμε μάθει: γενική άνοδος των τιμών θα μπορούσε να προκύψει από αύξηση της προσφοράς χρήματος ή από πτώση της ζήτησης, ανεργία από την επιμονή στη διατήρηση μισθών που αυξήθηκαν αιφνιδίως σε πραγματική αξία, μείωση της ανεργίας από πτώση των πραγματικών μισθών κ.λπ. Ένα πράγμα όμως δεν μπορεί να εξηγηθεί από οποιαδήποτε οικονομική της ελεύθερης αγοράς. Και αυτό είναι το κρίσιμο φαινόμενο της κρίσης: Γιατί υπάρχει αιφνίδια αποκάλυψη επιχειρηματικού σφάλματος; Αιφνιδίως, όλοι ή σχεδόν όλοι οι επιχειρηματίες διαπιστώνουν ότι οι επενδύσεις και οι εκτιμήσεις τους ήταν εσφαλμένες, ότι δεν μπορούν να πωλήσουν τα προϊόντα τους στις τιμές που είχαν προβλέψει. Αυτό είναι το κεντρικό πρόβλημα του οικονομικού κύκλου, και αυτό είναι το πρόβλημα που πρέπει να εξηγήσει κάθε επαρκής θεωρία του κύκλου.

Κανένας επιχειρηματίας στον πραγματικό κόσμο δεν είναι εξοπλισμένος με τέλεια πρόβλεψη· όλοι διαπράττουν σφάλματα. Η διαδικασία όμως της ελεύθερης αγοράς ανταμείβει ακριβώς τους επιχειρηματίες εκείνους που είναι ικανοί να διαπράττουν τα ελάχιστα σφάλματα. Γιατί να υπάρξει αιφνιδίως μια συστάδα σφαλμάτων; Περαιτέρω, γιατί τα σφάλματα αυτά να διαπερνούν ιδιαιτέρως τους κλάδους κεφαλαιουχικών αγαθών;

Ενίοτε απότομες μεταβολές, όπως μια αιφνίδια έκρηξη αποθησαυρισμού ή μια αιφνίδια άνοδος των χρονικών προτιμήσεων και άρα μείωση της αποταμίευσης, μπορεί να επέλθουν απρόβλεπτα, με αποτέλεσμα κρίση σφαλμάτων. Από τον δέκατο όγδοο αιώνα όμως υπάρχει ένα σχεδόν κανονικό πρότυπο συνεκτικών συστάδων σφαλμάτων, οι οποίες πάντοτε ακολουθούν μια άνθηση και επέκταση του χρήματος και των τιμών. Στον Μεσαίωνα και έως τον δέκατο έβδομο και δέκατο όγδοο αιώνα, οι επιχειρηματικές κρίσεις σπανίως ακολουθούσαν ανθήσεις κατά τον τρόπο αυτόν. Συνέβαιναν αιφνιδίως, εν μέσω κανονικής δραστηριότητας, και ως αποτέλεσμα κάποιου προφανούς και αναγνωρίσιμου εξωτερικού γεγονότος. Έτσι, ο Scott καταγράφει τις κρίσεις στην Αγγλία του δεκάτου έκτου και των αρχών του δεκάτου εβδόμου αιώνα ως ακανόνιστες και προκαλούμενες από κάποιο προφανές γεγονός: λιμό, πανώλη, κατασχέσεις αγαθών εν καιρώ πολέμου, κακή σοδειά, κρίσεις στο εμπόριο υφασμάτων ως αποτέλεσμα βασιλικών χειρισμών, κατάσχεση πολύτιμων μετάλλων από τον Βασιλέα κ.λπ.[278] Στα τέλη όμως του δεκάτου εβδόμου, στον δέκατο όγδοο και στον δέκατο ένατο αιώνα, αναπτύχθηκε το προαναφερθέν πρότυπο του οικονομικού κύκλου, και κατέστη προφανές ότι η κρίση και η επακόλουθη βαθιά ύφεση δεν μπορούσαν πλέον να αποδοθούν σε κάποιο μεμονωμένο εξωτερικό γεγονός ή μεμονωμένη κυβερνητική πράξη.

Εφόσον κανένα μεμονωμένο γεγονός δεν μπορούσε να εξηγήσει την κρίση και τη βαθιά ύφεση, οι παρατηρητές άρχισαν να θεωρητικολογούν ότι πρέπει να υπάρχει κάποιο βαθιά ριζωμένο ελάττωμα εντός της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς, που προκαλεί τις κρίσεις και τους κύκλους αυτούς. Η ευθύνη πρέπει να βαρύνει το ίδιο το «καπιταλιστικό σύστημα». Πολλές ευφυείς θεωρίες έχουν προταθεί για να εξηγήσουν τον οικονομικό κύκλο ως απότοκο της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς, καμία όμως δεν κατόρθωσε να εξηγήσει το κρίσιμο σημείο: τη συστάδα σφαλμάτων μετά από άνθηση. Στην πραγματικότητα, τέτοια εξήγηση δεν μπορεί ποτέ να βρεθεί, εφόσον τέτοια συστάδα δεν θα μπορούσε να εμφανιστεί στην ελεύθερη αγορά.

Η πλησιέστερη απόπειρα εξήγησης τόνισε γενικές διακυμάνσεις «υπεραισιοδοξίας» και «υπερβολικής απαισιοδοξίας» στην επιχειρηματική κοινότητα. Διατυπωμένη όμως έτσι, η θεωρία μοιάζει πολύ με deus ex machina. Γιατί οι ψύχραιμοι, πρακτικοί επιχειρηματίες, εκπαιδευμένοι στην προσπάθεια μεγιστοποίησης των κερδών τους, να πέφτουν αιφνιδίως θύματα τέτοιων ψυχολογικών διακυμάνσεων; Στην πραγματικότητα, η κρίση φέρνει πτωχεύσεις ανεξαρτήτως της συναισθηματικής κατάστασης των επιμέρους επιχειρηματιών. Θα δούμε στο κεφάλαιο 12 ότι τα αισθήματα αισιοδοξίας παίζουν πράγματι ρόλο, προκαλούνται όμως από ορισμένες αντικειμενικές οικονομικές συνθήκες. Πρέπει να αναζητήσουμε τους αντικειμενικούς λόγους που κάνουν τους επιχειρηματίες να γίνονται «υπεραισιόδοξοι». Και αυτοί δεν μπορούν να βρεθούν στην ελεύθερη αγορά.[279] Η θετική εξήγηση του οικονομικού κύκλου, επομένως, θα πρέπει να αναβληθεί για το επόμενο κεφάλαιο.

16. Η θεωρία των οικονομικών κύκλων του Schumpeter

Η θεωρία του οικονομικού κύκλου του Joseph Schumpeter είναι μία από τις πολύ λίγες που επιχειρούν να ενσωματώσουν την εξήγηση του οικονομικού κύκλου στην ανάλυση ολόκληρου του οικονομικού συστήματος. Η θεωρία παρουσιάστηκε κατ' ουσίαν στο Theory of Economic Development του, που δημοσιεύθηκε το 1912. Η ανάλυση αυτή αποτέλεσε τη βάση για την «πρώτη προσέγγιση» του πιο περίτεχνου δόγματός του, που παρουσιάστηκε στο δίτομο Business Cycles, δημοσιευθέν το 1939.[280] Ο δεύτερος τόμος, ωστόσο, αποτέλεσε σαφή οπισθοδρόμηση σε σχέση με τον πρώτο, διότι επιχείρησε να εξηγήσει τον οικονομικό κύκλο υποθέτοντας τρεις επάλληλους κύκλους (καθένας εκ των οποίων εξηγείται σύμφωνα με την «πρώτη προσέγγισή» του). Καθένας από τους κύκλους αυτούς υποτίθεται ότι έχει περίπου περιοδική διάρκεια. Κατά τον Schumpeter, πρόκειται για τον τριετή κύκλο «Kitchin», τον εννεαετή «Juglar» και τον πολύ μακρό (πεντηκονταετή) «Kondratieff». Οι κύκλοι αυτοί συλλαμβάνονται ως ανεξάρτητες οντότητες, που συνδυάζονται με ποικίλους τρόπους για να αποδώσουν το συναθροιστικό κυκλικό πρότυπο.[281] Κάθε τέτοια «πολυκυκλική» προσέγγιση πρέπει να καταγραφεί ως μυστικιστική υιοθέτηση της πλάνης του εννοιολογικού ρεαλισμού. Δεν υπάρχει πραγματικότητα ή νόημα στα δήθεν ανεξάρτητα σύνολα «κύκλων». Η αγορά είναι μία αλληλεξαρτώμενη ενότητα, και όσο πιο ανεπτυγμένη είναι, τόσο μεγαλύτερες οι αλληλοσχέσεις μεταξύ των στοιχείων της αγοράς. Είναι επομένως αδύνατο να συνυπάρχουν αρκετοί ή πολυάριθμοι ανεξάρτητοι κύκλοι ως αυτοτελείς ενότητες. Είναι ακριβώς χαρακτηριστικό του οικονομικού κύκλου ότι διαπερνά όλες τις δραστηριότητες της αγοράς.

Πολλοί θεωρητικοί έχουν υποθέσει την ύπαρξη περιοδικών κύκλων, όπου η διάρκεια κάθε διαδοχικού κύκλου είναι ενιαία, μέχρι και τον ακριβή αριθμό μηνών. Η αναζήτηση περιοδικότητας είναι χιμαιρική νοσταλγία για τους νόμους της φυσικής· στην ανθρώπινη δράση δεν υπάρχουν ποσοτικές σταθερές. Οι πραξεολογικοί νόμοι μπορούν να είναι μόνο ποιοτικού χαρακτήρα. Επομένως, δεν θα υπάρχει περιοδικότητα στη διάρκεια των οικονομικών κύκλων.

Είναι προτιμότερο, λοιπόν, να απορρίψουμε εντελώς το πολυκυκλικό σχήμα του Schumpeter και να εξετάσουμε την πιο ενδιαφέρουσα μονοκυκλική «προσέγγισή» του (όπως παρουσιάζεται στο πρώιμο βιβλίο του), την οποία επιχειρεί να συναγάγει από τη γενική οικονομική του ανάλυση. Ο Schumpeter αρχίζει τη μελέτη του με την οικονομία σε κατάσταση ισορροπίας «κυκλικής ροής», δηλαδή σε αυτό που ισοδυναμεί με εικόνα ομοιόμορφα περιστρεφόμενης οικονομίας. Αυτό είναι ορθό, εφόσον μόνο με την υποθετική διερεύνηση των διαταραχών μιας νοερής κατάστασης

ισορροπίας μπορούμε να απομονώσουμε νοητικά τους αιτιακούς παράγοντες του οικονομικού κύκλου. Πρώτα, ο Schumpeter περιγράφει την ERE, όπου όλες οι προβλέψεις εκπληρώνονται, κάθε άτομο και οικονομικό στοιχείο βρίσκεται σε ισορροπία, κέρδη και ζημίες είναι μηδενικά — όλα με βάση δεδομένες αξίες και πόρους. Έπειτα, ρωτά ο Schumpeter, τι μπορεί να ωθήσει σε μεταβολές του πλαισίου αυτού; Πρώτον, υπάρχουν πιθανές μεταβολές των προτιμήσεων και ζητήσεων των καταναλωτών. Αυτό απορρίπτεται αγέρωχα από τον Schumpeter ως ασήμαντο.[282] Υπάρχουν πιθανές μεταβολές του πληθυσμού και άρα της προσφοράς εργασίας· αυτές όμως είναι βαθμιαίες, και οι επιχειρηματίες μπορούν εύκολα να προσαρμοστούν σε αυτές. Τρίτον, μπορεί να υπάρξει νέα αποταμίευση και επένδυση. Σοφά, ο Schumpeter διακρίνει ότι οι μεταβολές των ρυθμών αποταμίευσης-επένδυσης δεν συνεπάγονται οικονομικό κύκλο· η νέα αποταμίευση θα προκαλέσει συνεχή ανάπτυξη. Αιφνίδιες μεταβολές του ρυθμού αποταμίευσης, όταν δεν προβλέπονται από την αγορά, μπορούν βεβαίως να προκαλέσουν αναταράξεις, όπως και κάθε αιφνίδια, απρόβλεπτη μεταβολή. Δεν υπάρχει όμως τίποτε το κυκλικό ή μυστηριώδες στις επιδράσεις αυτές. Αντί να συμπεράνει από την επισκόπηση αυτή, όπως θα έπρεπε, ότι δεν μπορεί να υπάρξει οικονομικός κύκλος στην ελεύθερη αγορά, ο Schumpeter στράφηκε σε ένα τέταρτο στοιχείο, το οποίο γι' αυτόν ήταν η γεννήτρια τόσο κάθε ανάπτυξης όσο και των οικονομικών κύκλων — την καινοτομία στις παραγωγικές τεχνικές.

Είδαμε ανωτέρω ότι οι καινοτομίες δεν μπορούν να θεωρηθούν ο πρωταρχικός κινητήριος μοχλός της οικονομίας, εφόσον οι καινοτομίες μπορούν να ασκήσουν τις επιδράσεις τους μόνο μέσω της αποταμίευσης και της επένδυσης, και εφόσον υπάρχει πάντοτε πολύ μεγάλος αριθμός επενδύσεων που θα μπορούσαν να βελτιώσουν τις τεχνικές εντός του σώματος της υφιστάμενης γνώσης, αλλά δεν πραγματοποιούνται ελλείψει επαρκών αποταμιεύσεων. Η θεώρηση αυτή και μόνο αρκεί για να ακυρώσει τη θεωρία του οικονομικού κύκλου του Schumpeter.

Περαιτέρω θεώρηση είναι ότι η ίδια η θεωρία του Schumpeter στηρίζεται ειδικώς, για τη χρηματοδότηση των καινοτομιών, σε νεοδιευρυμένη τραπεζική πίστη, σε νέο χρήμα εκδιδόμενο από τις τράπεζες. Χωρίς να εμβαθύνουμε στη θεωρία του Schumpeter για την τραπεζική πίστη και τις συνέπειές της, είναι σαφές ότι ο Schumpeter προϋποθέτει παρεμποδιζόμενη αγορά, διότι είδαμε ότι δεν θα μπορούσε να υπάρξει καμία χρηματική πιστωτική επέκταση σε μια ελεύθερη αγορά. Ο Schumpeter, επομένως, δεν μπορεί να θεμελιώσει θεωρία οικονομικού κύκλου για μια καθαρά ανεμπόδιστη αγορά.

Τέλος, η εξήγηση του Schumpeter για τις καινοτομίες ως πυροκροτητή του οικονομικού κύκλου προϋποθέτει κατ' ανάγκην ότι υπάρχει επανερχόμενη συστάδα καινοτομιών που συντελείται σε κάθε περίοδο άνθησης. Γιατί να υπάρχει τέτοια συστάδα καινοτομιών; Γιατί οι καινοτομίες δεν είναι κατά το μάλλον ή ήττον συνεχείς, όπως θα περιμέναμε; Ο Schumpeter δεν μπορεί να απαντήσει ικανοποιητικά στο ερώτημα αυτό. Το γεγονός ότι λίγοι τολμηροί αρχίζουν να καινοτομούν και ότι ακολουθούνται από μιμητές δεν αποδίδει συστάδα, διότι η διαδικασία αυτή θα μπορούσε να είναι συνεχής, με νέους καινοτόμους να εμφανίζονται στη σκηνή. Ο Schumpeter προσφέρει δύο εξηγήσεις για την επιβράδυνση της καινοτομικής δραστηριότητας προς το τέλος της άνθησης (επιβράδυνση ουσιώδη για τη θεωρία του). Από τη μία πλευρά, η διάθεση νέων προϊόντων, που αποδίδουν οι νέες επενδύσεις, δημιουργεί δυσκολίες στους παλαιούς παραγωγούς και οδηγεί σε περίοδο αβεβαιότητας και ανάγκης για «ανάπαυλα». Αντιθέτως, στις περιόδους ισορροπίας ο κίνδυνος αποτυχίας και η αβεβαιότητα είναι μικρότεροι απ' ό,τι σε άλλες περιόδους. Εδώ όμως ο Schumpeter εκλαμβάνει τη βοηθητική κατασκευή της ERE ως τον πραγματικό κόσμο. Δεν υπάρχει

ποτέ καμία πραγματική περίοδος βεβαιότητας· όλες οι περίοδοι είναι αβέβαιες, και δεν υπάρχει λόγος για τον οποίο η αυξημένη παραγωγή θα προκαλούσε την ανάπτυξη περισσότερης αβεβαιότητας ή κάποιων αόριστων αναγκών για ανάπαυλα. Οι επιχειρηματίες αναζητούν πάντοτε ευκαιρίες κέρδους, και δεν υπάρχει λόγος να αναπτυχθούν αιφνιδίως στο οικονομικό σύστημα περίοδοι «αναμονής» ή «συγκομιδής».

Η δεύτερη εξήγηση του Schumpeter είναι ότι οι καινοτομίες συσσωρεύονται σε έναν μόνο ή λίγους κλάδους και ότι, επομένως, οι ευκαιρίες καινοτομίας αυτές είναι περιορισμένες. Μετά από ένα διάστημα εξαντλούνται, και η συστάδα καινοτομιών παύει. Αυτό συνδέεται προφανώς με τη θέση της στασιμότητας του Hansen, υπό την έννοια ότι υποτίθεται πως υπάρχει ορισμένος περιορισμένος αριθμός «επενδυτικών ευκαιριών» — εδώ ευκαιριών καινοτομίας — σε κάθε στιγμή, και ότι, άπαξ και αυτές εξαντληθούν, δεν υπάρχει προσωρινά περαιτέρω χώρος για επενδύσεις ή καινοτομίες. Ολόκληρη η έννοια της «ευκαιρίας» στη συνάρτηση αυτή, ωστόσο, είναι κενή νοήματος. Δεν υπάρχει όριο στην «ευκαιρία» εφόσον οι ανάγκες παραμένουν ανεκπλήρωτες. Το μόνο άλλο όριο στην επένδυση ή την καινοτομία είναι το αποταμιευμένο κεφάλαιο που είναι διαθέσιμο για την ανάληψη των έργων. Αυτό όμως δεν έχει καμία σχέση με αόριστα διαθέσιμες ευκαιρίες που «εξαντλούνται»· η ύπαρξη αποταμιευμένου κεφαλαίου είναι συνεχής παράγοντας. Όσο για τις καινοτομίες, δεν υπάρχει λόγος για τον οποίο οι καινοτομίες να μην μπορούν να είναι συνεχείς ή να μη συντελούνται σε πολλούς κλάδους, ούτε για τον οποίο ο καινοτομικός ρυθμός να πρέπει να επιβραδύνεται.

Όπως έδειξε ο Kuznets, μια συστάδα καινοτομιών πρέπει να προϋποθέτει και συστάδα επιχειρηματικής ικανότητας, και αυτό είναι σαφώς αδικαιολόγητο. Οι Clemence και Doody, σουμπετεριανοί μαθητές, αντέτειναν ότι η επιχειρηματική ικανότητα εξαντλείται στην πράξη της ίδρυσης νέας επιχείρησης.[283] Το να θεωρείται όμως η επιχειρηματικότητα απλώς ως ίδρυση νέων επιχειρήσεων είναι εντελώς άκυρο. Η επιχειρηματικότητα δεν είναι απλώς η ίδρυση νέων επιχειρήσεων, δεν είναι απλώς καινοτομία· είναι προσαρμογή: προσαρμογή στις αβέβαιες, μεταβαλλόμενες συνθήκες του μέλλοντος.[284] Η προσαρμογή αυτή συντελείται, κατ' ανάγκην, διαρκώς και δεν εξαντλείται σε καμία μεμονωμένη πράξη επένδυσης.

Πρέπει να συμπεράνουμε ότι η αξιέπαινη απόπειρα του Schumpeter να συναγάγει θεωρία του οικονομικού κύκλου από τη γενική οικονομική ανάλυση αποτελεί αποτυχία. Ο Schumpeter σχεδόν έπεσε πάνω στην ορθή εξήγηση όταν δήλωσε ότι η μόνη άλλη εξήγηση που θα μπορούσε να βρεθεί για τον οικονομικό κύκλο θα ήταν μια συστάδα σφαλμάτων των επιχειρηματιών, και δεν έβλεπε κανέναν λόγο, καμία αντικειμενική αιτία, για την οποία θα έπρεπε να υπάρξει τέτοια συστάδα σφαλμάτων. Αυτό είναι απολύτως αληθές — για την ελεύθερη, ανεμπόδιστη αγορά!

17. Περαιτέρω πλάνες του κεϋνσιανού συστήματος

Στο ανωτέρω κείμενο είδαμε ότι, ακόμη κι αν οι κεϋνσιανές συναρτήσεις ήταν ορθές και οι κοινωνικές δαπάνες υπολείπονταν του εισοδήματος πάνω από ορισμένο σημείο και αντιστρόφως, αυτό δεν θα είχε καμία ατυχή συνέπεια για την οικονομία. Το επίπεδο του εθνικού χρηματικού εισοδήματος, και κατά συνέπεια του αποθησαυρισμού, είναι φανταστικό φόβητρο. Στην ενότητα αυτή θα συνεχίσουμε την ανάλυση του κεϋνσιανού συστήματος και θα καταδείξουμε περαιτέρω

βαρείες πλάνες εντός του ίδιου του συστήματος. Με άλλα λόγια, θα δούμε ότι η συνάρτηση κατανάλωσης και η επένδυση δεν είναι τελικοί προσδιοριστικοί παράγοντες του κοινωνικού εισοδήματος (ενώ ανωτέρω δείξαμε ότι δεν έχει ιδιαίτερη σημασία αν είναι ή όχι).

Α. Τόκος και επένδυση

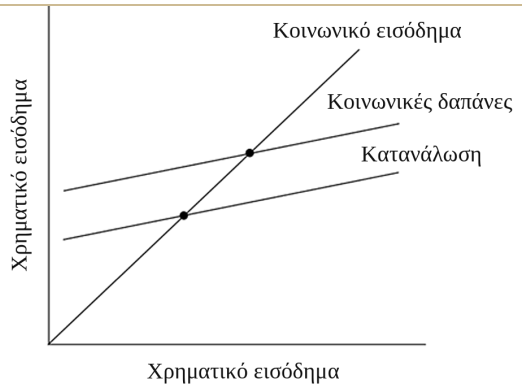
Η επένδυση, μολονότι ο δυναμικός και ευμετάβλητος παράγοντας του κεϋνσιανού συστήματος, είναι και το κεϋνσιανό παραπαίδι. Οι κεϋνσιανοί έχουν διαφωνήσει ως προς τους αιτιακούς προσδιοριστικούς παράγοντες της επένδυσης. Αρχικά, ο Keynes την προσδιόριζε από το επιτόκιο σε σύγκριση με την οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου, ή την προοπτική καθαρής απόδοσης. Το επιτόκιο υποτίθεται ότι προσδιορίζεται από τη χρηματική σχέση· είδαμε ότι η ιδέα αυτή είναι εσφαλμένη. Στην πραγματικότητα, ο καθαρός ρυθμός απόδοσης ισορροπίας είναι το επιτόκιο, το φυσικό επιτόκιο στο οποίο συμμορφώνεται το επιτόκιο των ομολόγων. Αντί οι μεταβολές του επιτοκίου να προκαλούν μεταβολές της επένδυσης, όπως είδαμε προηγουμένως, οι μεταβολές της χρονικής προτίμησης αντανακλώνται σε μεταβολές των αποφάσεων κατανάλωσης-επένδυσης. Οι μεταβολές του επιτοκίου και της επένδυσης είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, αμφότερες προσδιοριζόμενες από τις ατομικές αξιολογήσεις και χρονικές προτιμήσεις.

Το σφάλμα να ονομάζεται το επιτόκιο αίτιο των μεταβολών της επένδυσης, και το ίδιο προσδιοριζόμενο από τη χρηματική σχέση, υιοθετείται και από «επικριτές» του κεϋνσιανού συστήματος όπως ο Pigou, ο οποίος ισχυρίζεται ότι η πτώση των τιμών θα απελευθερώσει αρκετό ρευστό ώστε να μειώσει το επιτόκιο, να τονώσει την επένδυση και έτσι τελικά να αποκαταστήσει την πλήρη απασχόληση.

Οι σύγχρονοι κεϋνσιανοί τείνουν να εγκαταλείπουν τις περιπλοκές της σχέσης μεταξύ τόκου και επένδυσης και απλώς να δηλώνουν αγνωστικισμό ως προς τους παράγοντες που προσδιορίζουν την επένδυση. Στηρίζουν την υπόθεσή τους σε έναν υποτιθέμενο προσδιορισμό της κατανάλωσης.[285]

Β. Η «συνάρτηση κατανάλωσης»

Εάν οι κεϋνσιανοί είναι αβέβαιοι για την επένδυση, ήταν, έως πολύ προσφάτως, πολύ εμφατικοί για την κατανάλωση. Η επένδυση είναι ευμετάβλητη, αβέβαιη δαπάνη. Η συναθροιστική κατανάλωση, από την άλλη πλευρά, είναι παθητική, σταθερή «συνάρτηση» του αμέσως προηγούμενου κοινωνικού εισοδήματος. Οι συνολικές καθαρές δαπάνες που προσδιορίζουν και ισούνται με το συνολικό καθαρό εισόδημα μιας περιόδου (οι ακαθάριστες δαπάνες μεταξύ των σταδίων παραγωγής αφαιρούνται δυστυχώς από τη συζήτηση) συνίστανται σε επένδυση και κατανάλωση. Επιπλέον, η κατανάλωση συμπεριφέρεται πάντοτε έτσι ώστε κάτω από ορισμένο επίπεδο εισοδήματος η κατανάλωση να είναι υψηλότερη από το εισόδημα, και πάνω από το επίπεδο αυτό η κατανάλωση να είναι χαμηλότερη. Το Σχήμα 82 απεικονίζει τις σχέσεις μεταξύ κατανάλωσης, επένδυσης, δαπάνης και κοινωνικού εισοδήματος.

ΣΧΗΜΑ 82. ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ, ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ, ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΚΕΫΝΣΙΑΝΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Η σχέση μεταξύ εισοδήματος και δαπάνης είναι η ίδια με εκείνη του Σχήματος 78. Τώρα βλέπουμε γιατί οι κεϋνσιανοί υποθέτουν ότι η καμπύλη δαπάνης έχει μικρότερη κλίση από το εισόδημα. Η κατανάλωση υποτίθεται ότι έχει την ίδια ακριβώς κλίση με τις δαπάνες· διότι η επένδυση είναι άσχετη με το εισόδημα, εφόσον οι προσδιοριστικοί της παράγοντες είναι άγνωστοι. Ως εκ τούτου, η επένδυση απεικονίζεται ως μη έχουσα καμία συναρτησιακή σχέση με το εισόδημα και παρίσταται ως σταθερό χάσμα μεταξύ των γραμμών δαπάνης και κατανάλωσης.

Η σταθερότητα της παθητικής συνάρτησης κατανάλωσης, σε αντιδιαστολή προς την ευμεταβλησία της ενεργού επένδυσης, είναι ακρογωνιαίος λίθος του κεϋνσιανού συστήματος. Η παραδοχή αυτή είναι γεμάτη τόσα βαρέα σφάλματα, ώστε είναι αναγκαίο να τα εξετάσουμε ένα προς ένα.

(α) Πώς δικαιολογούν οι κεϋνσιανοί την παραδοχή σταθερής συνάρτησης κατανάλωσης με το σχήμα που δείχθηκε ανωτέρω; Μια οδός ήταν οι «μελέτες προϋπολογισμών» — διαστρωματικές μελέτες της σχέσης μεταξύ οικογενειακού εισοδήματος και δαπάνης κατά εισοδηματικές ομάδες σε δεδομένο έτος. Μελέτες προϋπολογισμών, όπως εκείνη της National Resources Committee στα μέσα της δεκαετίας του 1930, απέδωσαν παρόμοιες «συναρτήσεις κατανάλωσης», με αποθησαυριστικές αποδεσμεύσεις να αυξάνονται κάτω από ορισμένο σημείο και αποθησαυρισμούς πάνω από αυτό (δηλαδή εισόδημα μικρότερο από τις δαπάνες κάτω από ορισμένο σημείο, και δαπάνες μικρότερες από το εισόδημα πάνω από αυτό).

Αυτό υποτίθεται ότι υποδηλώνει ότι όσοι κάνουν την «αποαποταμίευση», δηλαδή την αποθησαυριστική αποδέσμευση, είναι φτωχοί άνθρωποι κάτω από το επίπεδο διαβίωσης, οι οποίοι δημιουργούν ελλείμματα δανειζόμενοι. Πόσο όμως υποτίθεται ότι θα συνεχίζεται αυτό; Πώς μπορεί να υπάρχει συνεχές έλλειμμα; Ποιος θα συνέχιζε να δανείζει τα χρήματα στους ανθρώπους αυτούς; Είναι πιο εύλογο να υποθέσουμε ότι όσοι προβαίνουν σε αποθησαυριστική αποδέσμευση αποσυσσωρεύουν το προηγουμένως συσσωρευμένο κεφάλαιό τους, δηλαδή ότι είναι πλούσιοι άνθρωποι των οποίων οι επιχειρήσεις υπέστησαν ζημίες κατά το έτος εκείνο.

(β) Πέρα από το γεγονός ότι οι μελέτες προϋπολογισμών παρερμηνεύονται, ενέχονται βαρύτερες πλάνες. Διότι η καμπύλη που δίνει η μελέτη προϋπολογισμών δεν έχει καμία απολύτως σχέση με την κεϋνσιανή συνάρτηση κατανάλωσης! Η πρώτη, στην καλύτερη περίπτωση, δίνει μια διαστρωματική εικόνα της σχέσης μεταξύ τάξεων οικογενειακής δαπάνης και εισοδήματος για ένα έτος· η κεϋνσιανή συνάρτηση κατανάλωσης επιχειρεί να θεμελιώσει σχέση μεταξύ συνολικού κοινωνικού εισοδήματος και συνολικής κοινωνικής κατανάλωσης για οποιοδήποτε δεδομένο έτος,

ισχύουσα σε υποθετικό εύρος κοινωνικών εισοδημάτων. Στην καλύτερη περίπτωση, ολόκληρη μια καμπύλη προϋπολογισμών μπορεί να αθροιστεί για να αποδώσει ένα μόνο σημείο της κεϋνσιανής συνάρτησης κατανάλωσης. Οι μελέτες προϋπολογισμών, επομένως, δεν μπορούν καθ' οιονδήποτε τρόπο να επιβεβαιώσουν τις κεϋνσιανές παραδοχές.

(γ) Ένας άλλος πολύ δημοφιλής μηχανισμός επιβεβαίωσης της συνάρτησης κατανάλωσης έφθασε στο απόγειο της δημοτικότητάς του κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ήταν η ιστορικο-στατιστική συσχέτιση εθνικού εισοδήματος και κατανάλωσης για ορισμένη χρονική περίοδο, συνήθως τη δεκαετία του 1930. Η εξίσωση συσχέτισης αυτή θεωρούνταν κατόπιν η «σταθερή» συνάρτηση κατανάλωσης. Τα σφάλματα της διαδικασίας αυτής ήταν πολυάριθμα. Κατά πρώτον, ακόμη κι αν υποθέσουμε τέτοια σταθερή σχέση, θα ήταν μόνο ιστορικό συμπέρασμα, όχι θεωρητικός νόμος. Στη φυσική, ένας πειραματικώς προσδιορισμένος νόμος μπορεί να υποτεθεί σταθερός για άλλες ταυτόσημες καταστάσεις· στην ανθρώπινη δράση, οι ιστορικές καταστάσεις δεν είναι ποτέ οι ίδιες, και επομένως δεν υπάρχουν ποσοτικές σταθερές! Οι συνθήκες και οι αξιολογήσεις θα μπορούσαν να μεταβληθούν ανά πάσα στιγμή, και η «σταθερή» σχέση να αλλάξει. Δεν υπάρχει εδώ καμία απόδειξη σταθερής συνάρτησης κατανάλωσης. Το θλιβερό ιστορικό των προβλέψεων (όπως εκείνων για τη μεταπολεμική ανεργία) που έγιναν με την παραδοχή αυτή δεν θα έπρεπε να προξενεί έκπληξη.

Επιπλέον, δεν θεμελιώθηκε ούτε καν σταθερή σχέση. Το εισόδημα συσχετίστηκε με την κατανάλωση και με την επένδυση. Εφόσον η κατανάλωση είναι πολύ μεγαλύτερο μέγεθος από την (καθαρή) επένδυση, δεν είναι παράξενο ότι οι ποσοστιαίες αποκλίσεις της γύρω από την εξίσωση παλινδρόμησης ήταν μικρότερες! Περαιτέρω, το εισόδημα συσχετίζεται εδώ με το 80–90 τοις εκατό του εαυτού του· φυσικά, η «σταθερότητα» είναι τεράστια. Εάν το εισόδημα συσχετιζόταν με την αποταμίευση, μεγέθους παρόμοιου με την επένδυση, δεν θα υπήρχε μεγαλύτερη σταθερότητα στη συνάρτηση εισοδήματος-αποταμίευσης απ' ό,τι στη «συνάρτηση εισοδήματος-επένδυσης».

Τρίτον, η συνάρτηση κατανάλωσης είναι κατ' ανάγκην σχέση *ex ante*· υποτίθεται ότι λέει πόσο θα αποφασίσουν να δαπανήσουν οι καταναλωτές, δεδομένου ορισμένου συνολικού εισοδήματος. Οι ιστορικές στατιστικές, από την άλλη πλευρά, καταγράφουν μόνο δεδομένα *ex post*, τα οποία λένε εντελώς διαφορετική ιστορία. Για οποιαδήποτε δεδομένη χρονική περίοδο, λόγου χάριν, ο αποθησαυρισμός και η αποθησαυριστική αποδέσμευση δεν μπορούν να καταγραφούν *ex post*. Στην πραγματικότητα, *ex post*, στα διπλογραφικά λογιστικά βιβλία, το συνολικό κοινωνικό εισόδημα ισούται πάντοτε με τις συνολικές κοινωνικές δαπάνες. Εντούτοις, υπό τη δυναμική, *ex ante* έννοια, ακριβώς η απόκλιση μεταξύ συνολικού κοινωνικού εισοδήματος και συνολικών κοινωνικών δαπανών (αποθησαυρισμός ή αποθησαυριστική αποδέσμευση) είναι εκείνη που παίζει τον κρίσιμο ρόλο στην κεϋνσιανή θεωρία. Οι αποκλίσεις αυτές όμως δεν μπορούν ποτέ να αποκαλυφθούν, όπως πιστεύουν οι κεϋνσιανοί, από τη μελέτη δεδομένων *ex post*. *Ex post*, στην πραγματικότητα, η αποταμίευση ισούται πάντοτε με την επένδυση, και η κοινωνική δαπάνη ισούται πάντοτε με το κοινωνικό εισόδημα, ώστε η γραμμή δαπάνης *ex post* συμπίπτει με τη γραμμή εισοδήματος.[286]

(δ) Στην πραγματικότητα, ολόκληρη η ιδέα των σταθερών συναρτήσεων κατανάλωσης έχει πλέον απαξιωθεί, μολονότι πολλοί κεϋνσιανοί δεν το αντιλαμβάνονται πλήρως.[287] Πράγματι, οι ίδιοι οι κεϋνσιανοί έχουν παραδεχθεί ότι, μακροπρόθεσμα, η συνάρτηση κατανάλωσης δεν είναι σταθερή, εφόσον η συνολική κατανάλωση ανεβαίνει καθώς ανεβαίνει το εισόδημα· και ότι, βραχυπρόθεσμα, δεν είναι σταθερή, εφόσον επηρεάζεται από κάθε είδους μεταβαλλόμενους παράγοντες. Εάν όμως δεν είναι σταθερή βραχυπρόθεσμα και δεν είναι σταθερή μακροπρόθεσμα, τι είδους σταθερότητα

έχει; Σε τι χρησιμεύει; Είδαμε ότι οι μόνες πραγματικά σημαντικές περίοδοι είναι η άμεση και η μακροχρόνια, η οποία δείχνει την κατεύθυνση προς την οποία τείνει η άμεση. Δεν υπάρχει χρησιμότητα σε κάποιου είδους χωριστή «ενδιάμεση» κατάσταση.

(ε) Είναι διδακτικό να στραφούμε τώρα στους λόγους που ο ίδιος ο Keynes, σε αντίθεση με τους οπαδούς του, έδωσε για την παραδοχή της σταθερής συνάρτησης κατανάλωσής του. Πρόκειται πράγματι για συγκεχυμένη έκθεση.[288] Η «ροπή προς κατανάλωση» από δεδομένο εισόδημα, κατά τον Keynes, προσδιορίζεται από δύο σύνολα παραγόντων, «αντικειμενικών» και «υποκειμενικών». Φαίνεται σαφές, ωστόσο, ότι πρόκειται για καθαρά υποκειμενικές αποφάσεις, ώστε δεν μπορούν να υπάρχουν χωριστοί αντικειμενικοί προσδιοριστικοί παράγοντες. Κατά την ταξινόμηση των υποκειμενικών παραγόντων, ο Keynes διαπράττει το σφάλμα να υπάγει τα κίνητρα αποθησαυρισμού και επένδυσης σε κατηγορίες χωριστών «αιτίων»: πρόνοια, προνοητικότητα, βελτίωση κ.λπ. Στην πραγματικότητα, όπως είδαμε, η ζήτηση χρήματος προσδιορίζεται τελικά από κάθε άτομο για κάθε είδους λόγους, όλους όμως συνδεδεμένους με την αβεβαιότητα· τα κίνητρα επένδυσης είναι η διατήρηση και η αύξηση των μελλοντικών επιπέδων διαβίωσης. Με μια ταχυδακτυλουργία εντελώς αστήρικτη από γεγονότα ή επιχειρήματα, ο Keynes απλώς υποθέτει ότι όλοι αυτοί οι υποκειμενικοί παράγοντες είναι δεδομένοι βραχυπρόθεσμα, μολονότι παραδέχεται ότι θα μεταβληθούν μακροπρόθεσμα. (Εάν μεταβάλλονται μακροπρόθεσμα, πώς μπορεί το σύστημά του να αποδώσει θέση ισορροπίας;) Απλώς ανάγει τα υποκειμενικά κίνητρα στην τρέχουσα οικονομική οργάνωση, τα έθιμα, τα επίπεδα διαβίωσης κ.λπ. και τα υποθέτει δεδομένα.[289] Οι «αντικειμενικοί παράγοντες» (που στην πραγματικότητα είναι υποκειμενικοί, όπως οι μεταβολές της χρονικής προτίμησης, οι προσδοκίες κ.λπ.) μπορούν ομολογουμένως να προκαλέσουν βραχυχρόνιες μεταβολές της συνάρτησης κατανάλωσης (όπως απροσδόκητες μεταβολές των κεφαλαιακών αξιών). Οι προσδοκίες μελλοντικών μεταβολών του εισοδήματος μπορούν να επηρεάσουν την κατανάλωση ενός ατόμου, αλλά ο Keynes απλώς ισχυρίζεται χωρίς συζήτηση ότι ο παράγοντας αυτός «είναι πιθανό να εξουδετερώνεται κατά μέσο όρο για την κοινότητα ως σύνολο». Οι χρονικές προτιμήσεις συζητούνται κατά τρόπο πολύ συγκεχυμένο, με το επιτόκιο και τη χρονική προτίμηση να υποτίθενται χωριστά από τη ροπή προς κατανάλωση και επηρεάζοντάς την. Και εδώ οι βραχυχρόνιες διακυμάνσεις υποτίθεται ότι έχουν μικρή επίδραση, και ο Keynes απλώς μεταπηδά στο συμπέρασμα ότι η ροπή προς κατανάλωση είναι, βραχυπρόθεσμα, «αρκετά» σταθερή συνάρτηση.[290]

(στ) Η αποτυχία της θεωρίας της συνάρτησης κατανάλωσης δεν είναι μόνο αποτυχία μιας ειδικής θεωρίας. Είναι και βαθιά επιστημολογική αποτυχία. Διότι η έννοια της συνάρτησης κατανάλωσης δεν έχει καθόλου θέση στην οικονομική επιστήμη. Η οικονομική επιστήμη είναι πραξεολογική, δηλαδή οι προτάσεις της είναι απολύτως αληθείς δεδομένης της ύπαρξης των αξιωμάτων — με βασικό αξίωμα την ύπαρξη της ίδιας της ανθρώπινης δράσης. Η οικονομική επιστήμη, επομένως, δεν είναι και δεν μπορεί να είναι «εμπειρική» υπό τη θετικιστική έννοια, δηλαδή δεν μπορεί να θεμελιώσει κάποιου είδους εμπειρική υπόθεση που θα μπορούσε να είναι ή να μην είναι αληθής, και στην καλύτερη περίπτωση είναι αληθής μόνο κατά προσέγγιση. Οι ποσοτικοί, εμπειρικο-ιστορικοί «νόμοι» είναι άχρηστοι στην οικονομική επιστήμη, εφόσον μπορεί να είναι απλώς συμπτώσεις σύνθετων γεγονότων, και όχι απομονώσιμοι, επαναλήψιμοι νόμοι που θα ισχύουν στο μέλλον. Η ιδέα της συνάρτησης κατανάλωσης δεν είναι μόνο εσφαλμένη από πολλές απόψεις· είναι άσχετη με την οικονομική επιστήμη.

Επιπλέον, ο ίδιος ο όρος «συνάρτηση» είναι ακατάλληλος σε μια μελέτη της ανθρώπινης δράσης. Η συνάρτηση συνεπάγεται ποσοτική, προσδιορισμένη σχέση, ενώ δεν υπάρχει τέτοια ποσοτική αιτιοκρατία. Οι άνθρωποι δρουν και μπορούν να μεταβάλουν τις ενέργειές τους ανά πάσα στιγμή· δεν μπορούν να υπάρχουν αιτιακοί, σταθεροί, εξωτερικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της δράσης. Ο όρος «συνάρτηση» είναι κατάλληλος μόνο για τη μη υποκινούμενη, επαναλήψιμη κίνηση της ανόργανης ύλης.

Καταληκτικά, δεν υπάρχει κανένας απολύτως λόγος να υποθέσουμε ότι σε κάποιο σημείο οι δαπάνες θα υπολείπονται του εισοδήματος, ενώ σε χαμηλότερα σημεία θα το υπερβαίνουν. Η οικονομική επιστήμη δεν γνωρίζει και δεν μπορεί να γνωρίζει ποια θα είναι ποτέ η δαπάνη *ex ante* σε σχέση με το εισόδημα· σε οποιοδήποτε σημείο, θα μπορούσε να είναι ίση, ή θα μπορούσε να υπάρχει καθαρός αποθησαυρισμός ή καθαρή αποθησαυριστική αποδέσμευση. Οι τελικές αποφάσεις λαμβάνονται από τα άτομα και δεν είναι προσδιορίσιμες από την επιστήμη. Δεν υπάρχει, επομένως, καμία απολύτως σταθερή συνάρτηση δαπάνης.

Γ. Ο πολλαπλασιαστής

Ο άλλοτε πολύ εκτιμώμενος «πολλαπλασιαστής» έχει ευτυχώς πλέον ξεθωριάσει σε δημοτικότητα, καθώς οι οικονομολόγοι άρχισαν να αντιλαμβάνονται ότι είναι απλώς η αντίστροφη όψη της σταθερής συνάρτησης κατανάλωσης. Ωστόσο, ο πλήρης παραλογισμός του πολλαπλασιαστή δεν έχει ακόμη εκτιμηθεί πλήρως. Η θεωρία του «πολλαπλασιαστή επένδυσης» έχει περίπου ως εξής:

Κοινωνικό εισόδημα = Κατανάλωση + Επένδυση

Η κατανάλωση είναι σταθερή συνάρτηση του εισοδήματος, όπως αποκαλύπτεται από τη στατιστική συσχέτιση κ.λπ. Ας πούμε, χάριν απλότητας, ότι η Κατανάλωση θα είναι πάντοτε 0,80 (Εισόδημα).[291] Στην περίπτωση αυτή,

Εισόδημα = 0,80 (Εισόδημα) + Επένδυση.

0,20 (Εισόδημα) = Επένδυση· ή

Εισόδημα = 5 (Επένδυση).

Το «5» είναι ο «πολλαπλασιαστής επένδυσης». Είναι τότε προφανές ότι το μόνο που χρειαζόμαστε για να αυξήσουμε το κοινωνικό χρηματικό εισόδημα κατά επιθυμητό ποσό είναι να αυξήσουμε την επένδυση κατά το 1/5 του ποσού αυτού· και η μαγεία του πολλαπλασιαστή θα κάνει τα υπόλοιπα. Οι πρώιμοι υποστηρικτές της «εκκίνησης της αντλίας» πίστευαν στην προσέγγιση του στόχου αυτού μέσω της τόνωσης της ιδιωτικής επένδυσης· οι μεταγενέστεροι κεϋνσιανοί αντιλήφθηκαν ότι, εάν η επένδυση είναι «ενεργός», ευμετάβλητος παράγοντας, οι κυβερνητικές δαπάνες δεν είναι λιγότερο ενεργές και είναι πιο βέβαιες, ώστε πρέπει να στηριχθούμε στις κυβερνητικές δαπάνες για την παροχή του αναγκαίου αποτελέσματος του πολλαπλασιαστή. Η δημιουργία νέου χρήματος θα ήταν το πλέον αποτελεσματικό, εφόσον η κυβέρνηση θα ήταν τότε βέβαιη ότι δεν μειώνει τα ιδιωτικά κεφάλαια. Εξ ου και η βάση για την ονομασία όλων των κυβερνητικών δαπανών «επένδυση»: είναι «επένδυση» διότι δεν συνδέεται παθητικά με το εισόδημα.

Το ακόλουθο προτείνεται ως πολύ ισχυρότερος «πολλαπλασιαστής», επί κεϋνσιανών βάσεων ακόμη ισχυρότερος και αποτελεσματικότερος από τον πολλαπλασιαστή επένδυσης, και επί κεϋνσιανών βάσεων δεν μπορεί να υπάρξει καμία αντίρρηση σε αυτόν. Πρόκειται για reductio ad absurdum, δεν

είναι όμως απλή παρωδία, διότι είναι σύμφωνο με την κεϋνσιανή μέθοδο.

Κοινωνικό εισόδημα = Εισόδημα του (εισαγάγετε το όνομα οποιουδήποτε προσώπου, ας πούμε του αναγνώστη) + Εισόδημα όλων των άλλων.

Ας χρησιμοποιήσουμε σύμβολα:

Κοινωνικό εισόδημα = Y

Εισόδημα του Αναγνώστη = R

Εισόδημα όλων των άλλων = V

Διαπιστώνουμε ότι το V είναι εντελώς σταθερή συνάρτηση του Y. Σχεδιάστε τα δύο σε συντεταγμένες, και βρίσκουμε ιστορική αντιστοιχία ένα προς ένα μεταξύ τους. Είναι τρομερά σταθερή συνάρτηση, πολύ σταθερότερη από τη «συνάρτηση κατανάλωσης». Από την άλλη πλευρά, σχεδιάστε το R έναντι του Y. Εδώ βρίσκουμε, αντί για τέλεια συσχέτιση, μόνο την πιο απόμακρη σύνδεση μεταξύ του διακυμαινόμενου εισοδήματος του αναγνώστη των γραμμών αυτών και του κοινωνικού εισοδήματος. Επομένως, το εισόδημα του αναγνώστη αυτού είναι το ενεργό, ευμετάβλητο, αβέβαιο στοιχείο του κοινωνικού εισοδήματος, ενώ το εισόδημα όλων των άλλων είναι παθητικό, σταθερό, προσδιοριζόμενο από το κοινωνικό εισόδημα.

Ας πούμε ότι η εξίσωση στην οποία καταλήγουμε είναι:

$$V = .99999\ Y$$

$$\text{Τότε, } Y = .99999\ Y + R$$

$$.00001\ Y = R$$

$$Y = 100{,}000\ R$$

Αυτός είναι ο προσωπικός πολλαπλασιαστής του ίδιου του αναγνώστη, πολύ ισχυρότερος από τον πολλαπλασιαστή επένδυσης. Για να αυξηθεί το κοινωνικό εισόδημα και έτσι να θεραπευθούν η βαθιά ύφεση και η ανεργία, αρκεί η κυβέρνηση να τυπώσει ορισμένο αριθμό δολαρίων και να τα δώσει στον αναγνώστη των γραμμών αυτών. Η δαπάνη του αναγνώστη θα εκκινήσει την αντλία μιας αύξησης του εθνικού εισοδήματος κατά 100.000 φορές.[292]

18. Η πλάνη της αρχής της επιτάχυνσης

Η «αρχή της επιτάχυνσης» έχει υιοθετηθεί από ορισμένους κεϋνσιανούς ως η εξήγησή τους για την επένδυση, για να συνδυαστεί κατόπιν με τον «πολλαπλασιαστή» και να αποδώσει διάφορα μαθηματικά «υποδείγματα» του οικονομικού κύκλου. Η αρχή της επιτάχυνσης, ωστόσο, προηγείται του κεϋνσιανισμού και μπορεί να εξεταστεί αυτοτελώς. Χρησιμοποιείται σχεδόν πάντοτε για να εξηγήσει τη συμπεριφορά της επένδυσης στον οικονομικό κύκλο.

Η ουσία της αρχής της επιτάχυνσης μπορεί να συνοψιστεί στο ακόλουθο παράδειγμα:

Ας πάρουμε μια ορισμένη επιχείρηση ή κλάδο, κατά προτίμηση παραγωγό καταναλωτικών αγαθών πρώτης βαθμίδας. Ας υποθέσουμε ότι η επιχείρηση παράγει 100 μονάδες ενός αγαθού σε ορισμένη χρονική περίοδο και ότι για την παραγωγή αυτή απαιτούνται 10 μηχανήματα ορισμένου τύπου. Εάν

η περίοδος είναι ένα έτος, οι καταναλωτές ζητούν και αγοράζουν 100 μονάδες προϊόντος ετησίως. Η επιχείρηση διαθέτει απόθεμα 10 μηχανημάτων. Ας υποθέσουμε ότι η μέση διάρκεια ζωής ενός μηχανήματος είναι 10 έτη. Σε ισορροπία, η επιχείρηση αγοράζει ένα μηχάνημα προς αντικατάσταση κάθε έτος (υποθέτοντας ότι είχε αγοράσει ένα νέο μηχάνημα κάθε έτος για να φθάσει τα 10).[293] Ας υποθέσουμε τώρα ότι υπάρχει αύξηση 20 τοις εκατό της καταναλωτικής ζήτησης για το προϊόν της επιχείρησης. Οι καταναλωτές θέλουν τώρα να αγοράσουν 120 μονάδες προϊόντος. Υποθέτοντας σταθερή σχέση κεφαλαιακής επένδυσης προς προϊόν, είναι τώρα αναγκαίο η επιχείρηση να έχει 12 μηχανήματα (διατηρώντας τη σχέση ένα μηχάνημα προς 10 μονάδες ετήσιου προϊόντος). Για να έχει τα 12 μηχανήματα, πρέπει να αγοράσει δύο πρόσθετα μηχανήματα φέτος. Προσθέστε τη ζήτηση αυτή στη συνήθη ζήτησή της ενός μηχανήματος, και βλέπουμε ότι υπήρξε αύξηση 200 τοις εκατό της ζήτησης για το μηχάνημα. Μια αύξηση 20 τοις εκατό της ζήτησης για το προϊόν προκάλεσε αύξηση 200 τοις εκατό της ζήτησης για το κεφαλαιουχικό αγαθό. Ως εκ τούτου, λένε οι υποστηρικτές της αρχής της επιτάχυνσης, η αύξηση της καταναλωτικής ζήτησης εν γένει προκαλεί τεραστίως μεγεθυμένη αύξηση της ζήτησης κεφαλαιουχικών αγαθών. Ή μάλλον, προκαλεί μεγεθυμένη αύξηση της ζήτησης «πάγιων» κεφαλαιουχικών αγαθών, υψηλής ανθεκτικότητας. Προφανώς, κεφαλαιουχικά αγαθά που διαρκούν μόνο ένα έτος δεν θα δέχονταν κανένα μεγεθυντικό αποτέλεσμα. Η ουσία της αρχής της επιτάχυνσης είναι η σχέση μεταξύ της αυξημένης ζήτησης και του χαμηλού επιπέδου ζήτησης αντικατάστασης ενός διαρκούς αγαθού. Όσο πιο διαρκές το αγαθό, τόσο μεγαλύτερη η μεγέθυνση και τόσο μεγαλύτερο, επομένως, το αποτέλεσμα επιτάχυνσης.

Ας υποθέσουμε τώρα ότι, το επόμενο έτος, η καταναλωτική ζήτηση για το προϊόν παραμένει στις 120 μονάδες. Δεν υπήρξε μεταβολή της καταναλωτικής ζήτησης από το δεύτερο έτος (όταν μεταβλήθηκε από 100 σε 120) στο τρίτο έτος. Και όμως, επισημαίνουν οι επιταχυντιστές, δεινά πράγματα συμβαίνουν στη ζήτηση πάγιου κεφαλαίου. Διότι τώρα δεν υπάρχει πλέον καμία ανάγκη για τις επιχειρήσεις να αγοράσουν νέα μηχανήματα πέραν των αναγκαίων για αντικατάσταση. Για αντικατάσταση απαιτείται ακόμη μόνο ένα μηχάνημα ετησίως. Ως αποτέλεσμα, ενώ υπάρχει μηδενική μεταβολή της ζήτησης καταναλωτικών αγαθών, υπάρχει πτώση 200 τοις εκατό της ζήτησης πάγιου κεφαλαίου. Και το πρώτο είναι το αίτιο του δευτέρου. Μακροπρόθεσμα, βεβαίως, η κατάσταση σταθεροποιείται σε ισορροπία με 120 μονάδες προϊόντος και μία μονάδα αντικατάστασης. Βραχυπρόθεσμα όμως υπήρξε, κατόπιν απλής αύξησης 20 τοις εκατό της καταναλωτικής ζήτησης, πρώτα αύξηση 200 τοις εκατό της ζήτησης πάγιου κεφαλαίου και έπειτα μείωση 200 τοις εκατό.

Για τους υποστηρικτές της αρχής της επιτάχυνσης, το παράδειγμα αυτό παρέχει το κλειδί ορισμένων από τα κύρια χαρακτηριστικά του οικονομικού κύκλου: τις μεγαλύτερες διακυμάνσεις των κλάδων πάγιων κεφαλαιουχικών αγαθών σε σύγκριση με τα καταναλωτικά αγαθά, και τη μάζα σφαλμάτων που αποκαλύπτει η κρίση στους κλάδους επενδυτικών αγαθών. Η αρχή της επιτάχυνσης μεταπηδά τολμηρά από το παράδειγμα μιας μεμονωμένης επιχείρησης σε συζήτηση της συναθροιστικής κατανάλωσης και της συναθροιστικής επένδυσης. Όλοι γνωρίζουν, λένε οι υποστηρικτές, ότι η κατανάλωση αυξάνεται σε μια άνθηση. Η αύξηση αυτή της κατανάλωσης επιταχύνει και μεγεθύνει τις αυξήσεις της επένδυσης. Έπειτα, ο ρυθμός αύξησης της κατανάλωσης επιβραδύνεται, και επέρχεται πτώση της επένδυσης σε πάγιο κεφάλαιο. Περαιτέρω, εάν η καταναλωτική ζήτηση μειωθεί, τότε υπάρχει «πλεονάζουσα δυναμικότητα» στο πάγιο κεφάλαιο — ένα ακόμη χαρακτηριστικό της βαθιάς ύφεσης.

Η αρχή της επιτάχυνσης βρίθει σφαλμάτων. Μια σημαντική πλάνη στην καρδιά της αρχής έχει αποκαλυφθεί από τον καθηγητή Hutt.[294] Είδαμε ότι η καταναλωτική ζήτηση αυξάνεται κατά 20 τοις εκατό· γιατί όμως πρέπει να αγοραστούν δύο πρόσθετα μηχανήματα σε ένα έτος; Τι σχέση έχει το έτος με αυτό; Εάν αναλύσουμε το ζήτημα προσεκτικά, διαπιστώνουμε ότι το έτος είναι καθαρά αυθαίρετη και άσχετη μονάδα, ακόμη και εντός των όρων του ίδιου του παραδείγματος. Θα μπορούσαμε εξίσου εύκολα να πάρουμε μία εβδομάδα ως χρονική περίοδο. Τότε θα έπρεπε να πούμε ότι η καταναλωτική ζήτηση (η οποία, άλλωστε, συνεχίζεται αδιάκοπα) αυξάνεται 20 τοις εκατό την πρώτη εβδομάδα, καθιστώντας έτσι αναγκαία αύξηση 200 τοις εκατό της ζήτησης μηχανημάτων την πρώτη εβδομάδα (ή ακόμη και άπειρη αύξηση, εάν η αντικατάσταση δεν συμβαίνει ακριβώς την πρώτη εβδομάδα), ακολουθούμενη από πτώση 200 τοις εκατό (ή άπειρη) την επόμενη εβδομάδα, και σταθερότητα έκτοτε. Η εβδομάδα δεν χρησιμοποιείται ποτέ από τους επιταχυντιστές, διότι το παράδειγμα θα ήταν τότε κατάφωρα ανεφάρμοστο στην πραγματική ζωή, η οποία δεν γνωρίζει τέτοιες τεράστιες διακυμάνσεις στη διάρκεια δύο εβδομάδων. Η εβδομάδα όμως δεν είναι περισσότερο αυθαίρετη από το έτος. Στην πραγματικότητα, η μόνη μη αυθαίρετη περίοδος που θα μπορούσε να επιλεγεί θα ήταν η διάρκεια ζωής του μηχανήματος (π.χ. 10 έτη). Σε δεκαετή περίοδο, η ζήτηση μηχανημάτων ήταν προηγουμένως δέκα (κατά την προηγούμενη δεκαετία), και κατά την τρέχουσα και τις επόμενες δεκαετίες θα είναι 10 πλέον των δύο πρόσθετων, δηλαδή 12. Εν ολίγοις, στη δεκαετή περίοδο η ζήτηση μηχανημάτων θα αυξηθεί ακριβώς στην ίδια αναλογία με τη ζήτηση καταναλωτικών αγαθών — και δεν υπάρχει κανένα απολύτως μεγεθυντικό αποτέλεσμα.

Εφόσον οι επιχειρήσεις αγοράζουν και παράγουν σε σχεδιαζόμενες περιόδους που καλύπτουν τη διάρκεια ζωής του εξοπλισμού τους, δεν υπάρχει λόγος να υποθέσουμε ότι η αγορά δεν θα σχεδιάσει την παραγωγή κατάλληλα και ομαλά, χωρίς τις ακανόνιστες διακυμάνσεις που κατασκευάζει το υπόδειγμα της αρχής της επιτάχυνσης. Δεν υπάρχει, στην πραγματικότητα, καμία εγκυρότητα στο να λέγεται ότι η αυξημένη κατανάλωση απαιτεί άμεσα αυξημένη παραγωγή μηχανημάτων· αντιθέτως, μόνο η αυξημένη αποταμίευση και επένδυση σε μηχανήματα, σε χρονικά σημεία επιλεγόμενα από τους επιχειρηματίες αυστηρώς με βάση το προσδοκώμενο κέρδος, επιτρέπει αυξημένη παραγωγή καταναλωτικών αγαθών στο μέλλον.

Δεύτερον, η αρχή της επιτάχυνσης κάνει ένα εντελώς αδικαιολόγητο άλμα από τη μεμονωμένη επιχείρηση ή κλάδο σε ολόκληρη την οικονομία. Μια αύξηση 20 τοις εκατό της καταναλωτικής ζήτησης σε ένα σημείο πρέπει να σημαίνει πτώση 20 τοις εκατό της κατανάλωσης κάπου αλλού. Διότι πώς μπορεί να αυξηθεί η καταναλωτική ζήτηση εν γένει; Η καταναλωτική ζήτηση εν γένει μπορεί να αυξηθεί μόνο μέσω μετατόπισης από την αποταμίευση. Εάν όμως η αποταμίευση μειωθεί, τότε υπάρχουν λιγότερα κεφάλαια διαθέσιμα για επένδυση. Εάν υπάρχουν λιγότερα κεφάλαια διαθέσιμα για επένδυση, πώς μπορεί η επένδυση να αυξηθεί ακόμη περισσότερο από την κατανάλωση; Στην πραγματικότητα, υπάρχουν λιγότερα κεφάλαια διαθέσιμα για επένδυση όταν αυξάνεται η κατανάλωση. Κατανάλωση και επένδυση ανταγωνίζονται για τη χρήση των κεφαλαίων.

Μια ακόμη σημαντική θεώρηση είναι ότι η απόδειξη της αρχής της επιτάχυνσης διατυπώνεται σε φυσικούς και όχι σε χρηματικούς όρους. Στην πραγματικότητα, η καταναλωτική ζήτηση, ιδίως η συναθροιστική καταναλωτική ζήτηση, καθώς και η ζήτηση κεφαλαιουχικών αγαθών, δεν μπορεί να εκφραστεί σε φυσικούς όρους· πρέπει να εκφραστεί σε χρηματικούς όρους, εφόσον η ζήτηση αγαθών είναι η αντίστροφη όψη της προσφοράς χρήματος στην αγορά προς ανταλλαγή. Εάν η

καταναλωτική ζήτηση αυξάνεται είτε για ένα αγαθό είτε για όλα, αυξάνεται σε χρηματικούς όρους, ανεβάζοντας έτσι τις τιμές των καταναλωτικών αγαθών. Παρατηρούμε όμως ότι δεν υπήρξε καμία απολύτως συζήτηση για τιμές ή σχέσεις τιμών στην αρχή της επιτάχυνσης. Η παράβλεψη αυτή των σχέσεων τιμών αρκεί από μόνη της για να ακυρώσει ολόκληρη την αρχή.[295] Η αρχή της επιτάχυνσης απλώς μεταπηδά από μια απόδειξη σε φυσικούς όρους σε ένα συμπέρασμα σε χρηματικούς όρους.

Περαιτέρω, η αρχή της επιτάχυνσης προϋποθέτει σταθερή σχέση μεταξύ «πάγιου» κεφαλαίου και προϊόντος, παραβλέποντας την υποκαταστασιμότητα, τη δυνατότητα ενός εύρους παραγωγής, την περισσότερο ή λιγότερο εντατική απασχόληση των συντελεστών. Προϋποθέτει επίσης ότι τα νέα μηχανήματα παράγονται πρακτικά ακαριαία, παραβλέποντας έτσι την απαιτούμενη περίοδο παραγωγής.

Στην πραγματικότητα, ολόκληρη η αρχή της επιτάχυνσης είναι εσφαλμένα μηχανιστική, προϋποθέτοντας αυτόματες αντιδράσεις των επιχειρηματιών σε παρόντα δεδομένα, παραβλέποντας έτσι το σημαντικότερο γεγονός για την επιχειρηματικότητα: ότι είναι κερδοσκοπική, ότι η ουσία της είναι η εκτίμηση των δεδομένων του αβέβαιου μέλλοντος. Συνεπάγεται, επομένως, κρίση των επιχειρηματιών για τις μελλοντικές συνθήκες, και όχι απλώς τυφλές αντιδράσεις σε παρελθόντα δεδομένα. Επιτυχημένοι επιχειρηματίες είναι εκείνοι που προβλέπουν καλύτερα το μέλλον. Γιατί δεν μπορούν οι επιχειρηματίες να προβλέψουν την υποτιθέμενη επιβράδυνση της ζήτησης και να διευθετήσουν αναλόγως τις επενδύσεις τους; Στην πραγματικότητα, αυτό ακριβώς θα κάνουν. Εάν ο οικονομολόγος, εξοπλισμένος με τη γνώση της αρχής της επιτάχυνσης, θεωρεί ότι θα μπορέσει να λειτουργήσει πιο επικερδώς από τον εν γένει επιτυχημένο επιχειρηματία, γιατί δεν γίνεται ο ίδιος επιχειρηματίας και δεν δρέπει ο ίδιος τις ανταμοιβές της επιτυχίας; Όλες οι θεωρίες του οικονομικού κύκλου που επιχειρούν να καταδείξουν γενικό επιχειρηματικό σφάλμα στην ελεύθερη αγορά ναυαγούν στο πρόβλημα αυτό. Δεν απαντούν στο κρίσιμο ερώτημα: Γιατί ένα ολόκληρο σύνολο ανθρώπων, των πλέον ικανών στην κρίση του μέλλοντος, περιπίπτει αιφνιδίως σε σφάλμα πρόβλεψης;

Μια ένδειξη για την ορθή θεωρία του οικονομικού κύκλου περιέχεται στο γεγονός ότι, θαμμένη κάπου σε υποσημείωση ή δευτερεύουσα πρόταση όλων των θεωριών του οικονομικού κύκλου, βρίσκεται η παραδοχή ότι η προσφορά χρήματος επεκτείνεται κατά την άνθηση, ιδίως μέσω πιστωτικής επέκτασης από τις τράπεζες. Το γεγονός ότι αυτή είναι αναγκαία συνθήκη σε όλες τις θεωρίες θα έπρεπε να μας οδηγήσει να διερευνήσουμε περαιτέρω τον παράγοντα αυτόν: ίσως είναι και επαρκής συνθήκη. Αλλά, όπως είδαμε ανωτέρω, δεν μπορεί να υπάρξει τραπεζική πιστωτική επέκταση στην ελεύθερη αγορά, εφόσον αυτή ισοδυναμεί με έκδοση δόλιων αποθετήριων αποδείξεων. Η θετική συζήτηση της θεωρίας του οικονομικού κύκλου θα πρέπει να αναβληθεί για το επόμενο κεφάλαιο, εφόσον δεν μπορεί να υπάρξει οικονομικός κύκλος στην καθαρά ελεύθερη αγορά.

Οι θεωρητικοί του οικονομικού κύκλου πάντοτε ισχυρίζονταν ότι είναι πιο «ρεαλιστές» από τους γενικούς οικονομικούς θεωρητικούς. Με εξαίρεση τους Mises και Hayek (ορθώς) και τον Schumpeter (εσφαλμένως), κανείς δεν προσπάθησε να συναγάγει τη θεωρία του για τον οικονομικό κύκλο από τη γενική οικονομική ανάλυση.[296] Θα πρέπει να είναι σαφές ότι αυτό απαιτείται για ικανοποιητική εξήγηση του οικονομικού κύκλου. Ορισμένοι, μάλιστα, έχουν απορρίψει ρητώς την οικονομική ανάλυση εξ ολοκλήρου στη μελέτη των οικονομικών κύκλων, ενώ οι περισσότεροι συγγραφείς χρησιμοποιούν συναθροιστικά «υποδείγματα» χωρίς καμία σχέση με γενική οικονομική

ανάλυση της ατομικής δράσης. Όλοι αυτοί διαπράττουν την πλάνη του «εννοιολογικού ρεαλισμού» — δηλαδή χρησιμοποιούν συναθροιστικές έννοιες και τις ανακατεύουν κατά βούληση, χωρίς να τις συσχετίζουν με πραγματική ατομική δράση, πιστεύοντας ότι λένε κάτι για τον πραγματικό κόσμο. Ο θεωρητικός του οικονομικού κύκλου σκύβει πάνω από ημιτονοειδείς καμπύλες, μαθηματικά υποδείγματα και καμπύλες κάθε τύπου· ανακατεύει εξισώσεις και αλληλεπιδράσεις και νομίζει ότι λέει κάτι για το οικονομικό σύστημα ή για την ανθρώπινη δράση. Στην πραγματικότητα, δεν λέει. Η συντριπτική πλειονότητα της τρέχουσας θεωρίας του οικονομικού κύκλου δεν είναι καθόλου οικονομική επιστήμη, αλλά άνευ νοήματος χειραγώγηση μαθηματικών εξισώσεων και γεωμετρικών διαγραμμάτων.[297]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

Τα Οικονομικά της Βίαιης Παρέμβασης στην Αγορά

1. Εισαγωγή

Μέχρι αυτό το σημείο υποθέταμε ότι στην κοινωνία δεν συμβαίνει καμία βίαιη προσβολή προσώπου ή περιουσίας· αναπτύσσαμε την οικονομική ανάλυση της ελεύθερης κοινωνίας, της ελεύθερης αγοράς, όπου τα άτομα συναλλάσσονται μεταξύ τους μόνο ειρηνικά και ποτέ με τη βία. Αυτό είναι το νοητικό κατασκεύασμα, ή «υπόδειγμα», της αμιγώς ελεύθερης αγοράς. Και αυτό το υπόδειγμα, αν και ίσως εξεταζόταν ατελώς, υπήρξε το κύριο αντικείμενο μελέτης της οικονομικής ανάλυσης σε ολόκληρη την ιστορία του κλάδου.

Για να ολοκληρωθεί, όμως, η οικονομική εικόνα του κόσμου μας, η οικονομική ανάλυση πρέπει να επεκταθεί στη φύση και στις συνέπειες των βίαιων πράξεων και αλληλεπιδράσεων στην κοινωνία, συμπεριλαμβανομένης της παρέμβασης στην αγορά και της βίαιης κατάργησης της αγοράς —του «σοσιαλισμού»—. Η οικονομική ανάλυση της παρέμβασης και του σοσιαλισμού αναπτύχθηκε πολύ πιο πρόσφατα από την ανάλυση της ελεύθερης αγοράς.[298] Στο παρόν βιβλίο, οι περιορισμοί χώρου μάς εμποδίζουν να εμβαθύνουμε στην οικονομική της παρέμβασης στον ίδιο βαθμό που εξετάσαμε την οικονομική της ελεύθερης αγοράς. Οι έρευνές μας, όμως, στο πρώτο πεδίο συνοψίζονται σε πιο σύντομη μορφή σε αυτό το τελευταίο κεφάλαιο.

Ένας λόγος για τον οποίο η οικονομική επιστήμη έτεινε να επικεντρώνεται στην ελεύθερη αγορά είναι ότι εδώ παρουσιάζεται το πρόβλημα της τάξης που προκύπτει από ένα φαινομενικά «αναρχικό» και «ασχεδίαστο» σύνολο πράξεων. Είδαμε ότι, αντί για την «αναρχία της παραγωγής» που θα μπορούσε να διακρίνει στην ελεύθερη αγορά ένας άνθρωπος χωρίς οικονομική κατάρτιση, αναδύεται μια εύτακτη διάρθρωση, οργανωμένη ώστε να ανταποκρίνεται στις επιθυμίες όλων των ατόμων και συγχρόνως εξαιρετικά κατάλληλη να προσαρμόζεται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες. Με αυτόν τον τρόπο είδαμε πώς οι ελεύθερες, εκούσιες πράξεις των ατόμων συνδυάζονται ώστε να προσδιορίζουν κατά τρόπο εύτακτο φαινομενικά μυστηριώδεις διαδικασίες όπως η διαμόρφωση των τιμών, του εισοδήματος και του χρήματος, ο οικονομικός υπολογισμός, τα κέρδη και οι ζημίες και η παραγωγή.

Το γεγονός ότι κάθε άνθρωπος, επιδιώκοντας το δικό του συμφέρον, προάγει το συμφέρον όλων των άλλων αποτελεί συμπέρασμα της οικονομικής ανάλυσης, όχι υπόθεση στην οποία θεμελιώνεται η ανάλυση. Πολλοί επικριτές έχουν κατηγορήσει τους οικονομολόγους ότι είναι «μεροληπτικοί» υπέρ της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς. Αλλά αυτό ή οποιοδήποτε άλλο συμπέρασμα της οικονομικής επιστήμης δεν αποτελεί μεροληψία ή προκατάληψη, αλλά μεταγενέστερη κρίση —για να χρησιμοποιήσουμε έναν εύστοχο όρο του καθηγητή E. Merrill Root —, μια κρίση που διατυπώνεται μετά την έρευνα και όχι πριν από αυτήν.[299] Οι προσωπικές προτιμήσεις, επιπλέον,

είναι εντελώς χωριστές από την εγκυρότητα των αναλυτικών διαδικασιών. Οι προσωπικές προτιμήσεις του αναλυτή δεν ενδιαφέρουν την οικονομική επιστήμη· εκείνο που έχει σημασία είναι η εγκυρότητα της ίδιας της μεθόδου.

2. Μια τυπολογία της παρέμβασης

Παρέμβαση είναι η εισβολή επιθετικής σωματικής βίας στην κοινωνία· σημαίνει την αντικατάσταση των εκούσιων πράξεων από τον καταναγκασμό. Πρέπει να θυμόμαστε ότι, από πραξεολογική άποψη, δεν έχει σημασία ποιο άτομο ή ποια ομάδα ασκεί αυτή τη βία· η οικονομική φύση και οι συνέπειες της πράξης παραμένουν ίδιες.

Από εμπειρική άποψη, ο συντριπτικός όγκος των παρεμβάσεων πραγματοποιείται από κράτη, καθώς το κράτος είναι η μόνη οργάνωση στην κοινωνία που διαθέτει νόμιμη εξουσία χρήσης βίας και ο μόνος φορέας που αντλεί νομίμως τα έσοδά του από υποχρεωτική εισφορά. Θα είναι, επομένως, πρόσφορο να περιορίσουμε την εξέτασή μας στην κρατική παρέμβαση — έχοντας, ωστόσο, υπόψη ότι ιδιώτες μπορούν να χρησιμοποιούν παρανόμως βία ή ότι το κράτος μπορεί, φανερά ή συγκαλυμμένα, να επιτρέπει σε ευνοούμενες ιδιωτικές ομάδες να ασκούν βία κατά των προσώπων ή της περιουσίας άλλων.

Ποιους τύπους παρέμβασης μπορεί να ασκήσει ένα άτομο ή μια ομάδα; Ελάχιστα ή τίποτε δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα για τη συγκρότηση μιας συστηματικής τυπολογίας της παρέμβασης, και οι οικονομολόγοι απλώς έχουν εξετάσει φαινομενικά ετερόκλητες ενέργειες όπως ο έλεγχος τιμών, η αδειοδότηση, ο πληθωρισμός κ.λπ. Μπορούμε, ωστόσο, να ταξινομήσουμε τις παρεμβάσεις σε τρεις ευρείες κατηγορίες. Πρώτον, ο παρεμβαίνων, ή «εισβολέας», ή «επιτιθέμενος» —το άτομο ή η ομάδα που αρχίζει τη βίαιη παρέμβαση— μπορεί να διατάξει ένα άτομο που υπόκειται στην εξουσία του να κάνει ή να μην κάνει ορισμένα πράγματα, όταν αυτές οι πράξεις αφορούν άμεσα μόνο το πρόσωπο ή την περιουσία του ίδιου του ατόμου. Εν ολίγοις, ο παρεμβαίνων μπορεί να περιορίσει τη χρήση της περιουσίας του υποκειμένου, χωρίς να εμπλέκεται ανταλλαγή με κάποιον άλλο. Αυτό μπορεί να ονομαστεί αυτιστική παρέμβαση, στην οποία η συγκεκριμένη εντολή ή διαταγή αφορά μόνο το ίδιο το υποκείμενο. Δεύτερον, ο παρεμβαίνων μπορεί να επιβάλει μια ανταλλαγή μεταξύ του ατόμου που υπόκειται στην εξουσία του και του ιδίου ή να αποσπάσει καταναγκαστικά ένα «δώρο» από το υποκείμενο. Μπορούμε να την ονομάσουμε δυαδική παρέμβαση, καθώς εδώ εγκαθιδρύεται μια ηγεμονική σχέση μεταξύ δύο ανθρώπων: του παρεμβαίνοντος και του υποκειμένου. Τρίτον, ο εισβολέας μπορεί είτε να επιβάλει είτε να απαγορεύσει μια ανταλλαγή μεταξύ δύο υποκειμένων — οι ανταλλαγές πραγματοποιούνται πάντοτε μεταξύ δύο ανθρώπων—. Σε αυτή την περίπτωση έχουμε τριγωνική παρέμβαση, στην οποία δημιουργείται μια ηγεμονική σχέση μεταξύ του εισβολέα και δύο πραγματικών ή δυνητικών συναλλασσομένων. Όλες αυτές οι παρεμβάσεις αποτελούν παραδείγματα της ηγεμονικής σχέσης (βλ. κεφάλαιο 2 παραπάνω) —της σχέσης διαταγής και υπακοής—, σε αντίθεση με τη συμβατική σχέση εκούσιου αμοιβαίου οφέλους της ελεύθερης αγοράς.

Αυτιστική παρέμβαση έχουμε, επομένως, όταν ο παρεμβαίνων εξαναγκάζει ένα υποκείμενο χωρίς να λαμβάνει ως αντάλλαγμα κανένα αγαθό ή υπηρεσία. Ένα παράδειγμα είναι η απλή ανθρωποκτονία· ένα άλλο θα ήταν η καταναγκαστική επιβολή ή απαγόρευση ενός χαιρετισμού, μιας ομιλίας ή μιας θρησκευτικής τελετής. Ακόμη και αν ο παρεμβαίνων είναι το κράτος, το οποίο εκδίδει ένα διάταγμα προς όλα τα μέλη της κοινωνίας, το διάταγμα αυτό καθαυτό εξακολουθεί να

είναι αυτιστικό, καθώς οι γραμμές της βίας εκτείνονται, θα λέγαμε, ακτινωτά από το κράτος προς κάθε άτομο χωριστά. Παραδείγματα δυαδικής παρέμβασης, κατά την οποία ο παρεμβαίνων αναγκάζει το υποκείμενο να προβεί σε ανταλλαγή ή δωρεά προς αυτόν, είναι η φορολογία, η υποχρεωτική στρατολόγηση και η υποχρεωτική υπηρεσία ενόρκου. Η δουλεία αποτελεί ένα ακόμη παράδειγμα δυαδικής, καταναγκαστικής ανταλλαγής μεταξύ κυρίου και δούλου.

Παραδείγματα τριγωνικής παρέμβασης, κατά την οποία ο παρεμβαίνων επιβάλλει ή απαγορεύει ανταλλαγές μεταξύ ζευγών άλλων ατόμων, είναι ο έλεγχος τιμών και η αδειοδότηση. Με τον έλεγχο τιμών, το κράτος απαγορεύει σε οποιαδήποτε δύο άτομα να πραγματοποιήσουν ανταλλαγή κάτω ή πάνω από μια ορισμένη καθορισμένη αναλογία· η αδειοδότηση απαγορεύει σε ορισμένους ανθρώπους να πραγματοποιούν συγκεκριμένες ανταλλαγές με άλλους. Παραδόξως, οι συγγραφείς πολιτικής οικονομίας έχουν αναγνωρίσει ως «παρέμβαση» μόνο περιπτώσεις της τρίτης κατηγορίας. Είναι κατανοητό ότι οι οικονομολόγοι έχουν παραβλέψει την αυτιστική παρέμβαση, διότι, πράγματι, η οικονομική επιστήμη μπορεί να πει λίγα για γεγονότα που βρίσκονται έξω από το πλέγμα των χρηματικών ανταλλαγών. Η παραμέληση της δυαδικής παρέμβασης είναι πολύ λιγότερο δικαιολογημένη.

3. Άμεσες επιπτώσεις της παρέμβασης στη χρησιμότητα

Κατά την ανίχνευση των επιπτώσεων της παρέμβασης πρέπει να διερευνήσουμε τόσο τις άμεσες όσο και τις έμμεσες συνέπειες. Πρώτον, η παρέμβαση θα έχει άμεσες, ακαριαίες συνέπειες στις χρησιμότητες των συμμετεχόντων. Από τη μία πλευρά, όταν η κοινωνία είναι ελεύθερη και δεν υπάρχει παρέμβαση, καθένας θα ενεργεί πάντοτε με τον τρόπο που πιστεύει ότι θα μεγιστοποιήσει τη χρησιμότητά του, δηλαδή θα τον ανεβάσει στην υψηλότερη δυνατή θέση της κλίμακας αξιών του. Εν ολίγοις, η *ex ante* χρησιμότητα καθενός θα «μεγιστοποιείται», υπό την προϋπόθεση ότι προσέχουμε να μην ερμηνεύουμε τη «χρησιμότητα» με καρδιανή έννοια. Κάθε ανταλλαγή στην ελεύθερη αγορά, πράγματι κάθε πράξη στην ελεύθερη κοινωνία, πραγματοποιείται επειδή αναμένεται να ωφελήσει κάθε εμπλεκόμενο μέρος. Αν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο «κοινωνία» για να απεικονίσουμε τη διάρθρωση, το σύνολο όλων των ατομικών ανταλλαγών, τότε μπορούμε να πούμε ότι η ελεύθερη αγορά μεγιστοποιεί την κοινωνική χρησιμότητα, καθώς καθένας αποκομίζει όφελος χρησιμότητας από τις ελεύθερες πράξεις του.[300]

Η καταναγκαστική παρέμβαση, από την άλλη πλευρά, σημαίνει αυτή καθαυτή ότι το άτομο ή τα άτομα που εξαναγκάζονται δεν θα έκαναν εκουσίως ό,τι τώρα τους επιβάλλει ο παρεμβαίνων. Το πρόσωπο που εξαναγκάζεται να πει ή να μην πει κάτι ή να πραγματοποιήσει ή να μην πραγματοποιήσει μια ανταλλαγή με τον παρεμβαίνοντα ή με τρίτο πρόσωπο υφίσταται μεταβολή των πράξεών του υπό την απειλή βίας. Ο εξαναγκαζόμενος άνθρωπος, επομένως, χάνει πάντοτε χρησιμότητα ως αποτέλεσμα της παρέμβασης, διότι η πράξη του έχει μεταβληθεί διά της βίας εξαιτίας της. Στις αυτιστικές και δυαδικές παρεμβάσεις, καθένα από τα άτομα που υπόκεινται σε αυτές χάνει χρησιμότητα· στις τριγωνικές παρεμβάσεις, τουλάχιστον ένας, και ορισμένες φορές και οι δύο, από τους δυνητικούς συναλλασσομένους χάνουν χρησιμότητα.

Ποιος κερδίζει χρησιμότητα *ex ante*; Προφανώς, ο παρεμβαίνων· διαφορετικά, δεν θα είχε προβεί στην παρέμβαση. Στην περίπτωση της δυαδικής παρέμβασης, ο ίδιος αποκτά άμεσα ανταλλάξιμα αγαθά ή υπηρεσίες εις βάρος του υποκειμένου του.[301] Στην περίπτωση των αυτιστικών και

τριγωνικών παρεμβάσεων, αποκομίζει αίσθημα ψυχικής ευεξίας από την επιβολή ρυθμίσεων σε άλλους —ή, ίσως, από την παροχή μιας φαινομενικής δικαιολόγησης για άλλες, δυαδικές παρεμβάσεις—.

Σε αντίθεση με την ελεύθερη αγορά, επομένως, όλες οι περιπτώσεις παρέμβασης προσφέρουν σε μία ομάδα ανθρώπων οφέλη εις βάρος μιας άλλης. Στις δυαδικές παρεμβάσεις, τα άμεσα οφέλη και οι απώλειες είναι «απτά», υπό τη μορφή ανταλλάξιμων αγαθών ή υπηρεσιών· στις άλλες περιπτώσεις, τα άμεσα οφέλη είναι μη ανταλλάξιμες ικανοποιήσεις για τους παρεμβαίνοντες, και η άμεση απώλεια συνίσταται στον εξαναγκασμό σε λιγότερο ικανοποιητικές, αν όχι σαφώς επώδυνες, μορφές δραστηριότητας.

Πριν από την ανάπτυξη της οικονομικής επιστήμης, οι άνθρωποι έτειναν να θεωρούν ότι η ανταλλαγή και η αγορά ωφελούν πάντοτε το ένα μέρος εις βάρος του άλλου. Αυτή ήταν η ρίζα της μερκαντιλιστικής (εμποροκρατικής) αντίληψης για την αγορά, εκείνου που ο Ludwig von Mises αποκαλεί «πλάνη του Montaigne». Η οικονομική επιστήμη απέδειξε ότι πρόκειται για πλάνη, διότι στην αγορά και τα δύο μέρη μιας ανταλλαγής ωφελούνται.[302] Στην αγορά, επομένως, δεν μπορεί να υπάρχει εκμετάλλευση. Αλλά η θέση περί εγγενούς σύγκρουσης συμφερόντων είναι αληθής όποτε το κράτος ή οποιοσδήποτε άλλος ασκεί βία παρεμβαίνει στην αγορά. Διότι τότε ο παρεμβαίνων κερδίζει εις βάρος των υποκειμένων που χάνουν χρησιμότητα. Στην αγορά όλα είναι αρμονία. Αλλά μόλις εμφανιστεί η παρέμβαση, δημιουργείται σύγκρουση, διότι κάθε άτομο ή ομάδα μπορεί να συμμετάσχει σε έναν αγώνα για να είναι καθαρός κερδισμένος και όχι καθαρός χαμένος —για να αποτελεί, θα λέγαμε, μέρος της ομάδας που παρεμβαίνει και όχι ένα από τα θύματα—. Και ο ίδιος ο θεσμός της φορολογίας εξασφαλίζει ότι ορισμένοι θα ανήκουν στην τάξη εκείνων που αποκομίζουν καθαρό όφελος και άλλοι στην τάξη εκείνων που υφίστανται καθαρή απώλεια.[303] Εφόσον όλες οι πράξεις του κράτους στηρίζονται στη θεμελιώδη δυαδική παρέμβαση της φορολογίας, συνάγεται ότι καμία κρατική πράξη δεν μπορεί να αυξήσει την κοινωνική χρησιμότητα, δηλαδή να αυξήσει τη χρησιμότητα όλων των επηρεαζόμενων ατόμων.[304]

Μια συνήθης ένσταση στο συμπέρασμα ότι η ελεύθερη αγορά, σε μοναδική αντίθεση προς την παρέμβαση, αυξάνει τη χρησιμότητα κάθε ατόμου στην κοινωνία επικαλείται τη μοίρα του επιχειρηματία του οποίου το προϊόν καθίσταται ξαφνικά παρωχημένο. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, τον κατασκευαστή ιππήλατων αμαξών που αντιμετωπίζει μετατόπιση της ζήτησης του κοινού από τις άμαξες προς τα αυτοκίνητα. Δεν χάνει χρησιμότητα από τη λειτουργία της ελεύθερης αγοράς; Πρέπει, ωστόσο, να αντιληφθούμε ότι μας απασχολούν μόνο οι χρησιμότητες που καταδεικνύονται από την πράξη του κατασκευαστή.[305] Τόσο στην πρώτη περίοδο, όταν οι καταναλωτές ζητούσαν άμαξες, όσο και στη δεύτερη, όταν στράφηκαν προς τα αυτοκίνητα, αυτός ενεργεί έτσι ώστε να μεγιστοποιεί τη χρησιμότητά του στην ελεύθερη αγορά. Το γεγονός ότι, εκ των υστέρων, προτιμά τα αποτελέσματα της πρώτης περιόδου μπορεί να αποτελεί ενδιαφέρον δεδομένο για τον ιστορικό, αλλά είναι άσχετο για τον θεωρητικό της οικονομικής επιστήμης. Διότι ο κατασκευαστής δεν ζει πλέον στην πρώτη περίοδο. Ζει πάντοτε υπό τις παρούσες συνθήκες και σε σχέση με τις παρούσες κλίμακες αξιών των συνανθρώπων του. Οι εκούσιες ανταλλαγές, σε οποιαδήποτε δεδομένη περίοδο, θα αυξάνουν τη χρησιμότητα όλων και, επομένως, θα μεγιστοποιούν την κοινωνική χρησιμότητα. Ο κατασκευαστής αμαξών δεν θα μπορούσε να αποκαταστήσει τις συνθήκες ή τα αποτελέσματα της πρώτης περιόδου παρά μόνο αν χρησιμοποιούσε βία εναντίον άλλων για να επιβάλει τις ανταλλαγές τους· σε αυτή την περίπτωση, όμως, η κοινωνική χρησιμότητα δεν θα μπορούσε πλέον να μεγιστοποιείται, εξαιτίας της επιθετικής του πράξης.

Όπως ορισμένοι συγγραφείς επιχείρησαν να αρνηθούν τον εκούσιο χαρακτήρα και τα αμοιβαία οφέλη της ελεύθερης ανταλλαγής, έτσι και άλλοι επιχείρησαν να αποδώσουν εκούσιο χαρακτήρα στις πράξεις του κράτους. Γενικά, αυτή η απόπειρα στηρίχθηκε είτε στην άποψη ότι υπάρχει μια οντότητα, η «κοινωνία», η οποία εγκρίνει και υποστηρίζει πρόθυμα τις πράξεις του κράτους· είτε στην άποψη ότι η πλειονότητα εγκρίνει αυτές τις πράξεις και ότι αυτό κατά κάποιον τρόπο σημαίνει καθολική υποστήριξη· είτε, τέλος, στην άποψη ότι, κατά κάποιον τρόπο, κατά βάθος, ακόμη και η αντιτιθέμενη μειονότητα εγκρίνει τις πράξεις του κράτους. Από αυτές τις εσφαλμένες υποθέσεις συμπεραίνουν ότι το κράτος μπορεί να αυξήσει την κοινωνική χρησιμότητα τουλάχιστον εξίσου καλά με την αγορά.[306,307]

Αφού περιγράψαμε την ομοφωνία και την αρμονία της ελεύθερης αγοράς, καθώς και τη σύγκρουση και τις απώλειες χρησιμότητας που δημιουργεί η παρέμβαση, ας ρωτήσουμε τι συμβαίνει αν το κράτος χρησιμοποιείται για να αναχαιτίσει παρεμβάσεις στην αγορά από ιδιώτες εγκληματίες — δηλαδή ιδιώτες που επιβάλλουν καταναγκαστικές ανταλλαγές—. Έχει τεθεί το ερώτημα: δεν αποτελεί αυτή η «αστυνομική» λειτουργία πράξη παρέμβασης, και δεν στηρίζεται τότε αναγκαστικά η ίδια η ελεύθερη αγορά σε ένα «πλαίσιο» τέτοιας παρέμβασης; Και δεν απαιτεί, επομένως, η ύπαρξη της ελεύθερης αγοράς απώλεια χρησιμότητας από την πλευρά των εγκληματιών που τιμωρούνται από το κράτος;[308] Πρώτον, πρέπει να θυμόμαστε ότι η αμιγώς ελεύθερη αγορά είναι ένα σύνολο εκούσιων ανταλλαγών μεταξύ ζευγών προσώπων. Αν δεν υπάρχουν απειλές εγκληματικής παρέμβασης σε αυτή την αγορά —ας πούμε, επειδή καθένας αισθάνεται υποχρεωμένος να σέβεται την ιδιωτική ιδιοκτησία των άλλων—, δεν θα χρειάζεται κανένα «πλαίσιο» αντιπαρέμβασης. Η «αστυνομική» λειτουργία αποτελεί, επομένως, αποκλειστικά ένα δευτερογενές, παράγωγο πρόβλημα της ελεύθερης αγοράς, όχι προϋπόθεσή της.

Δεύτερον, αν τα κράτη —ή, για τον ίδιο λόγο, ιδιωτικοί φορείς— χρησιμοποιούνται για να αναχαιτίζουν και να καταπολεμούν την παρέμβαση εγκληματιών στην κοινωνία, είναι ασφαλώς προφανές ότι αυτή η καταπολέμηση επιβάλλει απώλειες χρησιμότητας στους εγκληματίες. Αλλά αυτές οι πράξεις άμυνας δύσκολα μπορούν να χαρακτηριστούν «παρέμβαση» με τη δική μας έννοια του όρου. Διότι οι απώλειες χρησιμότητας επιβάλλονται μόνο σε ανθρώπους που, με τη σειρά τους, επιχειρούσαν να επιβάλουν απώλειες χρησιμότητας σε ειρηνικούς πολίτες. Εν ολίγοις, η βία που χρησιμοποιούν οι αστυνομικοί φορείς για την υπεράσπιση της ατομικής ελευθερίας —δηλαδή για την υπεράσπιση των προσώπων και της περιουσίας των πολιτών— είναι αμιγώς ανασχετική· αποτελεί αντιπαρέμβαση εναντίον της πραγματικής, πρωτογενούς παρέμβασης. Μολονότι αυτή η αντίδραση δεν μπορεί να μεγιστοποιήσει την «κοινωνική χρησιμότητα» —τη χρησιμότητα όλων όσοι στην κοινωνία εμπλέκονται σε διαπροσωπικές πράξεις—, μεγιστοποιεί τη χρησιμότητα των μη εγκληματιών, δηλαδή εκείνων που μεγιστοποιούσαν ειρηνικά τη δική τους χρησιμότητα χωρίς να επιβάλλουν απώλειες σε άλλους. Αν αυτοί οι φορείς άμυνας επιτελούσαν τέλεια το έργο τους και εξάλειφαν όλες τις παρεμβάσεις, τότε η ύπαρξή τους θα ήταν απολύτως συμβατή με τη μεγιστοποίηση της κοινωνικής χρησιμότητας.

4. Χρησιμότητα ex post: Ελεύθερη αγορά και κράτος

Είδαμε, λοιπόν, ότι τα άτομα μεγιστοποιούν *ex ante* τη χρησιμότητά τους στην ελεύθερη αγορά και ότι δεν μπορούν να το κάνουν όταν υπάρχει παρέμβαση, διότι τότε ο παρεμβαίνων κερδίζει χρησιμότητα μόνο εις βάρος μιας καταδεικνυόμενης απώλειας χρησιμότητας του υποκειμένου του.

Τι συμβαίνει όμως με τις *ex post* χρησιμότητες; Οι άνθρωποι μπορεί να αναμένουν ότι θα ωφεληθούν όταν λαμβάνουν αποφάσεις, αλλά ωφελούνται πράγματι από τα αποτελέσματά τους; Πώς συγκρίνονται η ελεύθερη αγορά και η παρέμβαση κατά τη διάβαση αυτής της ζωτικής διαδρομής από το *ex ante* στο *ex post*;

Για την ελεύθερη αγορά, η απάντηση είναι ότι η αγορά είναι διαρθρωμένη κατά τρόπο που περιορίζει το σφάλμα στο ελάχιστο. Υπάρχει, πρώτον, μια ταχεία, εξαιρετικά ακριβής και εύκολα κατανοητή δοκιμασία που πληροφορεί τον επιχειρηματία, αλλά και τον αποδέκτη εισοδήματος, αν επιτυγχάνουν ή αποτυγχάνουν στο έργο της ικανοποίησης των επιθυμιών του καταναλωτή. Για τον επιχειρηματία, ο οποίος επωμίζεται το κύριο βάρος της προσαρμογής στις αβέβαιες και μεταβαλλόμενες επιθυμίες των καταναλωτών, η δοκιμασία είναι ιδιαίτερα ταχεία και ασφαλής: τα κέρδη ή οι ζημίες. Τα μεγάλα κέρδη αποτελούν σήμα ότι κινήθηκε στον σωστό δρόμο, οι ζημίες ότι κινήθηκε στον λανθασμένο. Τα κέρδη και οι ζημίες ωθούν σε ταχείες προσαρμογές στη ζήτηση των καταναλωτών· ταυτόχρονα, επιτελούν τη λειτουργία της μεταφοράς χρημάτων από τα χέρια των μη αποδοτικών επιχειρηματιών στα χέρια των ικανών. Το γεγονός ότι οι ικανοί επιχειρηματίες ευημερούν και αυξάνουν το κεφάλαιό τους, ενώ οι ανεπαρκείς εκτοπίζονται, εξασφαλίζει ολοένα ομαλότερη προσαρμογή της αγοράς στις μεταβολές των συνθηκών. Ομοίως, σε μικρότερο βαθμό, οι συντελεστές γης και εργασίας μετακινούνται σύμφωνα με την επιθυμία των κατόχων τους για υψηλότερα εισοδήματα, και οι συντελεστές που είναι ιδιαίτερα παραγωγικοί σε όρους αξίας αμείβονται αναλόγως.

Οι καταναλωτές αναλαμβάνουν επίσης επιχειρηματικούς κινδύνους στην αγορά. Πολλοί επικριτές της αγοράς, ενώ είναι πρόθυμοι να αναγνωρίσουν την ειδημοσύνη των κεφαλαιούχων-επιχειρηματιών, θρηνούν για την επικρατούσα άγνοια των καταναλωτών, η οποία τους εμποδίζει να αποκομίσουν *ex post* τη χρησιμότητα που ανέμεναν *ex ante*. Χαρακτηριστικά, ο Wesley C. Mitchell τιτλοφόρησε ένα από τα γνωστά δοκίμιά του «Η καθυστερημένη τέχνη της δαπάνης χρημάτων». Ο καθηγητής Mises έχει επισημάνει με οξυδέρκεια το παράδοξο των παρεμβατιστών που επιμένουν ότι οι καταναλωτές είναι υπερβολικά αδαείς ή ανίκανοι για να αγοράζουν προϊόντα με σύνεση, ενώ ταυτόχρονα διακηρύσσουν τις αρετές της δημοκρατίας, όπου οι ίδιοι άνθρωποι ψηφίζουν υπέρ ή κατά πολιτικών τους οποίους δεν γνωρίζουν και για πολιτικές τις οποίες ελάχιστα κατανοούν. Για να το θέσουμε διαφορετικά, οι οπαδοί της παρέμβασης υποθέτουν ότι τα άτομα δεν είναι ικανά να διαχειρίζονται τις δικές τους υποθέσεις ή να προσλαμβάνουν ειδικούς για να τα συμβουλεύουν, αλλά επίσης υποθέτουν ότι τα ίδια αυτά άτομα είναι ικανά να επιλέγουν αυτούς τους ειδικούς στην κάλπη. Υποθέτουν επιπλέον ότι η μάζα των υποτίθεται ανίκανων καταναλωτών είναι ικανή να επιλέγει όχι μόνο εκείνους που θα κυβερνούν τους ίδιους, αλλά και εκείνους που θα κυβερνούν τα ικανά άτομα της κοινωνίας. Και όμως, τέτοιες παράλογες και αντιφατικές υποθέσεις βρίσκονται στη ρίζα κάθε προγράμματος «δημοκρατικής» παρέμβασης στις υποθέσεις των ανθρώπων.[309]

Στην πραγματικότητα, η αλήθεια είναι ακριβώς η αντίστροφη αυτής της δημοφιλούς ιδεολογίας. Οι καταναλωτές ασφαλώς δεν είναι παντογνώστες, αλλά διαθέτουν άμεσες δοκιμασίες μέσω των οποίων μπορούν να αποκτούν και να ελέγχουν τη γνώση τους. Αγοράζουν μια ορισμένη μάρκα τροφίμου για πρωινό και δεν τους αρέσει· έτσι, δεν την ξαναγοράζουν. Αγοράζουν έναν ορισμένο τύπο αυτοκινήτου και τους αρέσει η απόδοσή του· αγοράζουν άλλο ένα. Και στις δύο περιπτώσεις, γνωστοποιούν στους φίλους τους αυτή τη νεοαποκτηθείσα γνώση. Άλλοι καταναλωτές χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες οργανώσεων καταναλωτικής έρευνας, οι οποίες μπορούν να τους προειδοποιούν ή να τους συμβουλεύουν εκ των προτέρων. Αλλά, σε όλες τις περιπτώσεις, οι

καταναλωτές διαθέτουν ως οδηγό την άμεση δοκιμασία των αποτελεσμάτων. Και η επιχείρηση που ικανοποίησε τους καταναλωτές επεκτείνεται και ευημερεί, αποκτώντας έτσι «καλή φήμη», ενώ η επιχείρηση που αποτυγχάνει να τους ικανοποιήσει παύει να λειτουργεί.[310]

Από την άλλη πλευρά, η ψήφος για πολιτικούς και δημόσιες πολιτικές είναι εντελώς διαφορετικό ζήτημα. Εδώ δεν υπάρχουν καθόλου άμεσες δοκιμασίες επιτυχίας ή αποτυχίας, ούτε κέρδη και ζημίες ούτε απολαυστική ή ανικανοποίητη κατανάλωση. Για να συλλάβει κανείς τις συνέπειες, ιδίως τις έμμεσες καταλλακτικές συνέπειες των κρατικών αποφάσεων, είναι αναγκαίο να κατανοεί σύνθετες αλυσίδες πραξεολογικού συλλογισμού. Πολύ λίγοι ψηφοφόροι έχουν την ικανότητα ή το ενδιαφέρον να ακολουθούν τέτοιους συλλογισμούς, ιδίως, όπως επισημαίνει ο Schumpeter, σε πολιτικές περιστάσεις. Διότι η ελάχιστη επιρροή που ασκεί οποιοδήποτε μεμονωμένο άτομο στα αποτελέσματα, καθώς και η φαινομενική απόσταση των ενεργειών από το ίδιο, αποτρέπουν τους ανθρώπους από το να ενδιαφερθούν για πολιτικά προβλήματα ή επιχειρήματα.[311] Ελλείψει άμεσης δοκιμασίας επιτυχίας ή αποτυχίας, ο ψηφοφόρος τείνει να στρέφεται όχι προς εκείνους τους πολιτικούς των οποίων οι πολιτικές έχουν τις μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας, αλλά προς εκείνους που μπορούν καλύτερα να «πουλήσουν» την προπαγανδιστική τους δεινότητα. Χωρίς να κατανοεί λογικές αλυσίδες παραγωγικού συλλογισμού, ο μέσος ψηφοφόρος δεν θα μπορέσει ποτέ να εντοπίσει τα σφάλματα που διαπράττει ο κυβερνήτης του. Για να δανειστούμε ένα παράδειγμα από μεταγενέστερη ενότητα αυτού του κεφαλαίου, ας υποθέσουμε ότι το κράτος διογκώνει την προσφορά χρήματος, προκαλώντας έτσι αναπόφευκτη άνοδο των τιμών. Το κράτος μπορεί να αποδώσει την αύξηση των τιμών σε μοχθηρούς κερδοσκόπους ή σε ξένους μαυραγορίτες, και, αν το κοινό δεν γνωρίζει οικονομική επιστήμη, δεν θα μπορεί να διακρίνει τις πλάνες στα επιχειρήματα των κυβερνώντων.

Είναι, για άλλη μια φορά, παράξενο ότι οι ίδιοι οι συγγραφείς που διαμαρτύρονται περισσότερο για τα τεχνάσματα και τα θέλγητρα της διαφήμισης δεν εφαρμόζουν ποτέ την κριτική τους στον μοναδικό τομέα όπου είναι πραγματικά ορθή: στη διαφήμιση των πολιτικών. Όπως δηλώνει ο Schumpeter:

> *Η εικόνα του ωραιότερου κοριτσιού που έζησε ποτέ θα αποδειχθεί μακροχρόνια ανίσχυρη να διατηρήσει τις πωλήσεις ενός κακού τσιγάρου. Δεν υπάρχει εξίσου αποτελεσματική δικλίδα ασφαλείας στην περίπτωση των πολιτικών αποφάσεων. Πολλές αποφάσεις καθοριστικής σημασίας είναι τέτοιας φύσης ώστε καθίσταται αδύνατον για το κοινό να πειραματιστεί με αυτές με την άνεσή του και με μέτριο κόστος. Ακόμη και όταν αυτό είναι δυνατόν, η κρίση κατά κανόνα δεν σχηματίζεται τόσο εύκολα όσο στην περίπτωση του τσιγάρου, επειδή οι επιπτώσεις είναι δυσκολότερο να ερμηνευθούν.*[312]

Ο George J. Schuller, επιχειρώντας να αντικρούσει αυτό το επιχείρημα, αντέτεινε ότι «απαιτούνται σύνθετες αλυσίδες συλλογισμού για να επιλέξουν οι καταναλωτές με σύνεση ένα αυτοκίνητο ή μια τηλεοπτική συσκευή».[313] Αλλά τέτοια γνώση δεν είναι αναγκαία· διότι όλο το ζήτημα είναι ότι οι καταναλωτές διαθέτουν πάντοτε μια απλή και πρακτική δοκιμασία επιτυχίας: λειτουργεί το προϊόν και λειτουργεί καλά; Στις δημόσιες οικονομικές υποθέσεις δεν υπάρχει τέτοια δοκιμασία, διότι κανείς δεν μπορεί να γνωρίζει αν μια συγκεκριμένη πολιτική «πέτυχε» ή όχι χωρίς να γνωρίζει τον *a priori* συλλογισμό της οικονομικής επιστήμης.

Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι, μολονότι ο μέσος ψηφοφόρος μπορεί να μην είναι ικανός να αποφασίζει για ζητήματα που απαιτούν αλυσίδες πραξεολογικού συλλογισμού, είναι ικανός να επιλέγει τους ειδικούς —τους πολιτικούς— που θα αποφασίσουν για αυτά, όπως ακριβώς το άτομο μπορεί να επιλέγει τον δικό του ιδιωτικό ειδικό σύμβουλο σε οποιονδήποτε από πολυάριθμους τομείς. Αλλά το κρίσιμο πρόβλημα είναι ακριβώς ότι, στο κράτος, το άτομο δεν διαθέτει άμεση, προσωπική δοκιμασία της επιτυχίας ή αποτυχίας του ειδικού που προσλαμβάνει, όπως διαθέτει στην αγορά. Στην αγορά, τα άτομα τείνουν να χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες εκείνων των ειδικών των οποίων οι συμβουλές είναι οι πιο επιτυχείς. Οι καλοί γιατροί ή δικηγόροι ανταμείβονται στην ελεύθερη αγορά, ενώ οι ανεπαρκείς αποτυγχάνουν· ο ειδικός που προσλαμβάνεται ιδιωτικά ευημερεί ανάλογα με την ικανότητά του. Στο κράτος, από την άλλη πλευρά, δεν υπάρχει αγοραία δοκιμασία της επιτυχίας του ειδικού. Εφόσον δεν υπάρχει άμεση δοκιμασία στο κράτος και, μάλιστα, υπάρχει ελάχιστη ή καθόλου προσωπική επαφή ή σχέση μεταξύ πολιτικού ή ειδικού και ψηφοφόρου, δεν υπάρχει τρόπος με τον οποίο ο ψηφοφόρος μπορεί να εκτιμήσει την πραγματική ειδημοσύνη του ανθρώπου που ψηφίζει. Στην πραγματικότητα, ο ψηφοφόρος αντιμετωπίζει ακόμη μεγαλύτερες δυσχέρειες στον σύγχρονο τύπο εκλογών χωρίς ουσιαστικά επίδικα ζητήματα, μεταξύ υποψηφίων που συμφωνούν σε όλα τα θεμελιώδη θέματα, από όσες αντιμετωπίζει όταν ψηφίζει επί ζητημάτων. Διότι τα ζητήματα, στο κάτω κάτω, επιδέχονται συλλογιστική εξέταση· ο ψηφοφόρος μπορεί, αν το επιθυμεί και έχει την ικανότητα, να ενημερωθεί και να αποφασίσει γι' αυτά. Αλλά τι μπορεί να γνωρίζει οποιοσδήποτε ψηφοφόρος, ακόμη και ο πιο ευφυής, για την πραγματική ειδημοσύνη ή ικανότητα των επιμέρους υποψηφίων, ιδίως όταν οι εκλογές έχουν απογυμνωθεί από όλα τα σημαντικά ζητήματα; Το μόνο στο οποίο μπορεί να στηριχθεί ο ψηφοφόρος για να αποφασίσει είναι οι αμιγώς εξωτερικές, διαφημιζόμενες «προσωπικότητες» των υποψηφίων, τα γοητευτικά χαμόγελά τους κ.λπ. Το αποτέλεσμα είναι ότι η ψήφος αποκλειστικά με βάση τα πρόσωπα των υποψηφίων είναι αναπόφευκτα ακόμη λιγότερο ορθολογική από την ψήφο επί των ίδιων των ζητημάτων.

Το κράτος όχι μόνο στερείται μιας επιτυχούς δοκιμασίας για την επιλογή των κατάλληλων ειδικών, και ο ψηφοφόρος όχι μόνο είναι αναγκαστικά περισσότερο αδαής από τον καταναλωτή, αλλά το ίδιο το κράτος διαθέτει και άλλους εγγενείς μηχανισμούς που οδηγούν σε χειρότερες επιλογές ειδικών και αξιωματούχων. Κατ' αρχάς, ο πολιτικός και ο κρατικός ειδικός αντλούν τα έσοδά τους όχι από υπηρεσίες που αγοράζονται εκουσίως στην αγορά, αλλά από υποχρεωτική εισφορά επί των κατοίκων. Αυτοί οι αξιωματούχοι, επομένως, στερούνται εντελώς το άμεσο χρηματικό κίνητρο να ενδιαφέρονται για την ορθή και επαρκή εξυπηρέτηση του κοινού. Επιπλέον, η σχετική ανάδειξη των «καταλληλότερων» ισχύει στο κράτος όπως και στην αγορά, αλλά το κριτήριο της «καταλληλότητας» είναι εδώ πολύ διαφορετικό. Στην αγορά, καταλληλότεροι είναι εκείνοι που μπορούν καλύτερα να εξυπηρετήσουν τους καταναλωτές. Στο κράτος, καταλληλότεροι είναι είτε: (1) εκείνοι που είναι ικανότεροι στην άσκηση καταναγκασμού· είτε (2), αν πρόκειται για γραφειοκρατικούς αξιωματούχους, εκείνοι που είναι καταλληλότεροι να κολακεύουν τους ηγέτες της πολιτικής εξουσίας και να εξασφαλίζουν την εύνοιά τους· είτε (3), αν πρόκειται για πολιτικούς, εκείνοι που είναι επιδεξιότεροι στο να προσελκύουν το εκλογικό σώμα.[314]

Μια άλλη κρίσιμη διαφορά μεταξύ της δράσης στην αγορά και της δημοκρατικής ψηφοφορίας είναι η εξής: ο ψηφοφόρος διαθέτει, για παράδειγμα, μόνο το ένα εκατοστό του δισεκατομμυριοστού της εξουσίας επιλογής μεταξύ των δυνητικών κυβερνητών του, οι οποίοι με τη σειρά τους θα λαμβάνουν αποφάσεις που τον επηρεάζουν, χωρίς έλεγχο μέχρι τις επόμενες εκλογές. Το άτομο που ενεργεί στην αγορά, από την άλλη πλευρά, διαθέτει απόλυτη κυρίαρχη εξουσία να λαμβάνει αποφάσεις για

την περιουσία του, όχι απλώς μια έμμεση εξουσία της τάξης του ενός εκατοστού του δισεκατομμυριοστού. Επιπλέον, το άτομο καταδεικνύει διαρκώς τις επιλογές του ως προς το αν θα αγοράσει ή δεν θα αγοράσει, θα πωλήσει ή δεν θα πωλήσει, λαμβάνοντας απόλυτες αποφάσεις σχετικά με την περιουσία του. Ο ψηφοφόρος, ψηφίζοντας έναν συγκεκριμένο υποψήφιο, καταδεικνύει μόνο μια σχετική προτίμηση υπέρ αυτού έναντι ενός ή δύο άλλων δυνητικών κυβερνητών — και πρέπει να το κάνει αυτό, ας μην το ξεχνάμε, μέσα στο πλαίσιο του καταναγκαστικού κανόνα ότι, είτε ψηφίσει είτε όχι, ένας από αυτούς τους ανθρώπους θα τον κυβερνά για τα επόμενα χρόνια. (Δεν πρέπει επίσης να ξεχνάμε ότι, με τη μυστική ψηφοφορία, ο ψηφοφόρος δεν καταδεικνύει ούτε καν αυτόν τον βαθμό περιορισμένης και δεσμευμένης προτίμησης.)

Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι ο μέτοχος που ψηφίζει σε μια εταιρεία βρίσκεται σε παρόμοια θέση. Αλλά δεν βρίσκεται. Πέρα από το κρίσιμο γεγονός ότι η εταιρεία δεν αποκτά τα κεφάλαιά της μέσω υποχρεωτικής εισφοράς, ο μέτοχος εξακολουθεί να διαθέτει απόλυτη εξουσία επί της δικής του περιουσίας, καθώς μπορεί να πωλήσει τις μετοχές του στην ελεύθερη αγορά, κάτι που ο δημοκρατικός ψηφοφόρος προφανώς δεν μπορεί να κάνει. Επιπλέον, ο μέτοχος διαθέτει δικαίωμα ψήφου στην εταιρεία ανάλογο προς το ποσοστό ιδιοκτησίας του επί των κοινών περιουσιακών στοιχείων.[315]

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η ελεύθερη αγορά διαθέτει έναν ομαλό, αποτελεσματικό μηχανισμό που μετατρέπει την προσδοκώμενη, *ex ante* χρησιμότητα σε *ex post* πραγματοποιημένη χρησιμότητα. Η ελεύθερη αγορά μεγιστοποιεί πάντοτε την *ex ante* κοινωνική χρησιμότητα· τείνει πάντοτε να μεγιστοποιεί και την *ex post* κοινωνική χρησιμότητα. Το πεδίο της πολιτικής δράσης, από την άλλη πλευρά, δηλαδή το πεδίο στο οποίο πραγματοποιούνται οι περισσότερες παρεμβάσεις, δεν διαθέτει τέτοιον μηχανισμό· πράγματι, η πολιτική διαδικασία τείνει εγγενώς να καθυστερεί και να ματαιώνει την πραγματοποίηση των προσδοκώμενων οφελών. Επομένως, η απόκλιση των *ex post* αποτελεσμάτων μεταξύ ελεύθερης αγοράς και παρέμβασης είναι ακόμη μεγαλύτερη από την απόκλιση της *ex ante*, προσδοκώμενης χρησιμότητας. Στην πραγματικότητα, η απόκλιση είναι ακόμη μεγαλύτερη από όσο δείξαμε. Διότι, καθώς θα αναλύουμε τις έμμεσες συνέπειες της παρέμβασης στο υπόλοιπο αυτού του κεφαλαίου, θα διαπιστώνουμε ότι, σε κάθε περίπτωση, οι συνέπειές της θα την κάνουν να φαίνεται χειρότερη στα μάτια πολλών από τους αρχικούς υποστηρικτές της. Έτσι, θα διαπιστώσουμε ότι η έμμεση συνέπεια ενός ελέγχου τιμών είναι η πρόκληση απρόσμενων ελλείψεων του προϊόντος. *Ex post*, πολλοί από τους ίδιους τους παρεμβαίνοντες θα αισθάνονται ότι έχασαν αντί να κερδίσουν χρησιμότητα.

Συνοψίζοντας, η ελεύθερη αγορά ωφελεί πάντοτε κάθε συμμετέχοντα και μεγιστοποιεί την κοινωνική χρησιμότητα *ex ante*· τείνει επίσης να την μεγιστοποιεί *ex post*, διότι περιέχει έναν αποτελεσματικό μηχανισμό ταχείας μετατροπής των προσδοκιών σε πραγματικότητα. Με την παρέμβαση, μία ομάδα κερδίζει άμεσα εις βάρος μιας άλλης και, επομένως, η κοινωνική χρησιμότητα δεν μεγιστοποιείται ούτε καν αυξάνεται· δεν υπάρχει μηχανισμός ταχείας μετατροπής της προσδοκίας σε πραγματοποίηση, αλλά συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο· και, τέλος, όπως θα δούμε, οι έμμεσες συνέπειες της παρέμβασης θα προκαλέσουν *ex post* απώλεια χρησιμότητας σε πολλούς από τους ίδιους τους παρεμβαίνοντες. Το υπόλοιπο αυτού του κεφαλαίου ανιχνεύει τη φύση και τις έμμεσες συνέπειες των διαφόρων μορφών παρέμβασης.

5. Τριγωνική παρέμβαση: Έλεγχος τιμών

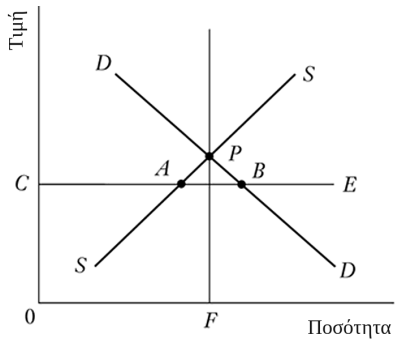
Τριγωνική παρέμβαση έχουμε όταν ένας παρεμβαίνων είτε εξαναγκάζει δύο ανθρώπους να προβούν σε μια ανταλλαγή είτε τους απαγορεύει να την πραγματοποιήσουν. Ο καταναγκασμός μπορεί να αφορά τους όρους της ανταλλαγής ή τη φύση του ενός ή και των δύο ανταλλασσόμενων προϊόντων ή τα πρόσωπα που πραγματοποιούν την ανταλλαγή. Ο πρώτος τύπος τριγωνικής παρέμβασης ονομάζεται έλεγχος τιμών, επειδή αφορά ειδικά τους όρους, δηλαδή την τιμή, με τους οποίους πραγματοποιείται η ανταλλαγή· ο δεύτερος μπορεί να ονομαστεί έλεγχος προϊόντων, καθώς αφορά ειδικά τη φύση του προϊόντος ή του παραγωγού. Παράδειγμα ελέγχου τιμών είναι ένα κρατικό διάταγμα που ορίζει ότι κανείς δεν επιτρέπεται να αγοράζει ή να πωλεί ένα ορισμένο προϊόν σε τιμή μεγαλύτερη —ή, εναλλακτικά, μικρότερη— από *X* ουγγιές χρυσού ανά λίβρα· παράδειγμα ελέγχου προϊόντων είναι η απαγόρευση της πώλησης αυτού του προϊόντος ή η απαγόρευση της πώλησής του από οποιονδήποτε εκτός από ορισμένα πρόσωπα που έχει επιλέξει το κράτος. Είναι σαφές ότι και οι δύο μορφές ελέγχου έχουν ποικίλες επιπτώσεις τόσο στην τιμή όσο και στη φύση του προϊόντος.

Ένας έλεγχος τιμών μπορεί να είναι δεσμευτικός ή μη δεσμευτικός. Θα είναι μη δεσμευτικός αν η ρύθμιση δεν επηρεάζει την τιμή της αγοράς. Έτσι, αν τα αυτοκίνητα πωλούνται στην αγορά προς 100 ουγγιές χρυσού και το κράτος διατάξει ότι κανένα αυτοκίνητο δεν επιτρέπεται να πωλείται προς περισσότερες από 300 ουγγιές, με την απειλή επιβολής ποινής στους παραβάτες, το διάταγμα είναι προς το παρόν εντελώς θεωρητικό και δεν ασκεί καμία επίδραση.[316] Αν όμως ένας πελάτης επιθυμήσει να παραγγείλει ένα ασυνήθιστο αυτοκίνητο ειδικής κατασκευής, για το οποίο ο πωλητής θα χρέωνε περισσότερες από 300 ουγγιές, τότε η ρύθμιση καθίσταται πλέον δεσμευτική και μεταβάλλει τις συναλλαγές σε σχέση με εκείνες που θα πραγματοποιούνταν στην ελεύθερη αγορά.

Υπάρχουν δύο τύποι δεσμευτικού ελέγχου τιμών: ο καθορισμός ανώτατης τιμής, που απαγορεύει όλες τις ανταλλαγές ενός αγαθού πάνω από μια ορισμένη τιμή, με την καθορισμένη τιμή να βρίσκεται κάτω από την τιμή ισορροπίας της αγοράς· και ο καθορισμός κατώτατης τιμής, που απαγορεύει τις ανταλλαγές κάτω από μια ορισμένη τιμή, με αυτή την καθορισμένη τιμή να βρίσκεται πάνω από την τιμή ισορροπίας της αγοράς.

Έστω ότι το Σχήμα 83 απεικονίζει τις καμπύλες προσφοράς και ζήτησης ενός αγαθού που υπόκειται σε έλεγχο ανώτατης τιμής: οι *DD* και SS είναι οι καμπύλες ζήτησης και προσφοράς του αγαθού. Η *FP* είναι η τιμή ισορροπίας που διαμορφώνεται στην αγορά. Ας υποθέσουμε ότι το κράτος επιβάλλει ανώτατη τιμή 0*C*, πάνω από την οποία κάθε πώληση είναι παράνομη. Στην καθορισμένη τιμή, η αγορά δεν εκκαθαρίζεται πλέον και η ζητούμενη ποσότητα υπερβαίνει την προσφερόμενη κατά την ποσότητα *AB*. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται τεχνητή έλλειψη του αγαθού. Σε κάθε περίπτωση έλλειψης, οι καταναλωτές σπεύδουν να αγοράσουν αγαθά που δεν είναι διαθέσιμα σε αυτή την τιμή. Ορισμένοι αναγκάζονται να τα στερηθούν· άλλοι αναγκάζονται να καταφύγουν στην αγορά, η οποία επανεμφανίζεται ως παράνομη ή «μαύρη», καταβάλλοντας προσαύξηση για τον κίνδυνο τιμωρίας που διατρέχουν πλέον οι πωλητές. Το κύριο χαρακτηριστικό μιας ανώτατης τιμής είναι η ουρά, το ατελείωτο «στήσιμο στην ουρά» για αγαθά που δεν επαρκούν για να εξυπηρετήσουν όσους βρίσκονται στο τέλος της. Κάθε λογής τεχνάσματα επινοούνται από ανθρώπους που προσπαθούν απεγνωσμένα να επιτύχουν την εξίσωση προσφοράς και ζήτησης την οποία εξασφάλιζε

προηγουμένως η αγορά. Οι συμφωνίες «κάτω από το τραπέζι», οι δωροδοκίες, η προνομιακή μεταχείριση παλαιών πελατών κ.λπ. αποτελούν αναπόφευκτα γνωρίσματα μιας αγοράς αλυσοδεμένης από την ανώτατη τιμή.[317]

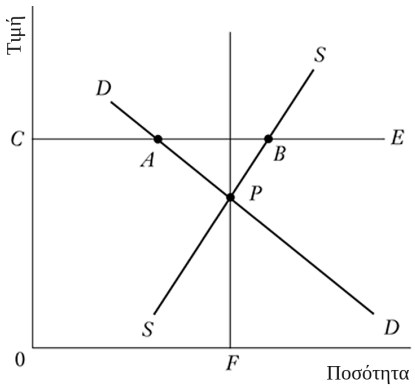

ΣΧΗΜΑ 83. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΕΝΟΣ ΑΝΩΤΑΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ ΤΙΜΩΝ

Πρέπει να επισημανθεί ότι, ακόμη και αν το απόθεμα ενός αγαθού παραμένει αμετάβλητο στο προβλεπτό μέλλον και η γραμμή προσφοράς είναι κατακόρυφη, αυτή η τεχνητή έλλειψη θα προκύψει και πάλι και θα ακολουθήσουν όλες αυτές οι συνέπειες. Όσο πιο «ελαστική» είναι η προσφορά, δηλαδή όσο περισσότεροι πόροι αποσύρονται από την παραγωγή, τόσο εντονότερη θα είναι, *ceteris paribus*, η έλλειψη. Οι επιχειρήσεις που εγκαταλείπουν την παραγωγή είναι εκείνες που βρίσκονται πλησιέστερα στο περιθώριο. Αν ο έλεγχος τιμών είναι «επιλεκτικός», δηλαδή επιβάλλεται σε ένα ή σε λίγα προϊόντα, η οικονομία δεν θα αποδιοργανωθεί τόσο καθολικά όσο υπό ένα καθεστώς γενικών ανώτατων τιμών· η τεχνητή έλλειψη που δημιουργείται στον συγκεκριμένο κλάδο, όμως, θα είναι ακόμη εντονότερη, καθώς οι επιχειρηματίες και οι συντελεστές μπορούν να μετακινηθούν προς την παραγωγή και πώληση άλλων προϊόντων — κατά προτίμηση υποκατάστατων. Οι τιμές των υποκατάστατων θα αυξηθούν καθώς η «υπερβάλλουσα» ζήτηση θα διοχετεύεται προς αυτά. Υπό το πρίσμα αυτού του γεγονότος, η συνήθης κρατική αιτιολόγηση του επιλεκτικού ελέγχου τιμών —«Πρέπει να επιβάλουμε ελέγχους σε αυτό το αναγκαίο προϊόν όσο εξακολουθεί να βρίσκεται σε έλλειψη»— αποδεικνύεται σχεδόν γελοίο σφάλμα. Διότι η αλήθεια είναι ακριβώς η αντίστροφη: ο έλεγχος τιμών δημιουργεί τεχνητή έλλειψη του προϊόντος, η οποία συνεχίζεται όσο διατηρείται ο έλεγχος — και μάλιστα επιδεινώνεται διαρκώς όσο οι πόροι έχουν τον χρόνο να μετακινηθούν προς άλλα προϊόντα. Αν το κράτος ανησυχούσε πραγματικά για την ανεπαρκή προσφορά ορισμένων προϊόντων, θα φρόντιζε ιδιαίτερα να μην τους επιβάλει ανώτατες τιμές.

Προτού διερευνήσουμε περαιτέρω τις επιπτώσεις των γενικών ανώτατων τιμών, ας αναλύσουμε τις συνέπειες του καθορισμού κατώτατης τιμής, δηλαδή της επιβολής μιας τιμής υψηλότερης από την τιμή της ελεύθερης αγοράς. Αυτό μπορεί να απεικονιστεί στο Σχήμα 84. Οι *DD* και *SS* είναι οι καμπύλες ζήτησης και προσφοράς, αντιστοίχως. Η 0*C* είναι η καθορισμένη τιμή και η *FP* η τιμή ισορροπίας της αγοράς. Στην 0*C*, η ζητούμενη ποσότητα υπολείπεται της προσφερόμενης κατά την ποσότητα *AB*. Έτσι, ενώ η επίπτωση μιας ανώτατης τιμής είναι η δημιουργία τεχνητής έλλειψης, μια κατώτατη τιμή δημιουργεί ένα τεχνητό απούλητο πλεόνασμα, *AB*. Το απούλητο πλεόνασμα υπάρχει ακόμη και αν η γραμμή *SS* είναι κατακόρυφη, αλλά μια πιο ελαστική προσφορά θα επιτείνει, *ceteris paribus*, το πλεόνασμα. Για άλλη μια φορά, η αγορά δεν εκκαθαρίζεται. Η τεχνητά υψηλή τιμή αρχικά προσελκύει πόρους στον κλάδο, ενώ ταυτόχρονα αποθαρρύνει τη ζήτηση των αγοραστών. Υπό καθεστώς επιλεκτικού ελέγχου τιμών, οι πόροι θα εγκαταλείψουν άλλους τομείς,

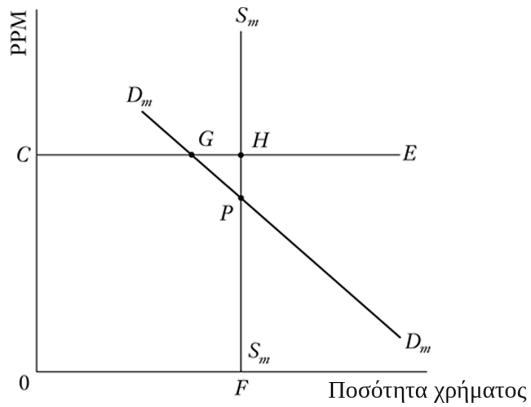
στους οποίους ωφελούν περισσότερο τόσο τους κατόχους τους όσο και τους καταναλωτές, και θα μεταφερθούν σε αυτόν τον κλάδο, όπου θα παράγουν υπερβολικά και, ως αποτέλεσμα, θα υποστούν ζημίες.

ΣΧΗΜΑ 84. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΕΝΟΣ ΚΑΤΩΤΑΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ ΤΙΜΩΝ

Αυτό προσφέρει ένα ενδιαφέρον παράδειγμα παρέμβασης που αλλοιώνει τη λειτουργία της αγοράς και προκαλεί επιχειρηματικές ζημίες. Οι επιχειρηματίες ενεργούν με βάση ορισμένα κριτήρια —τιμές, επιτόκιο κ.λπ.— που διαμορφώνονται από την ελεύθερη αγορά. Η παρεμβατική αλλοίωση αυτών των σημάτων καταστρέφει τη διαρκή τάση της αγοράς προς προσαρμογή και προκαλεί ζημίες και εσφαλμένη κατανομή των πόρων ως προς την ικανοποίηση των αναγκών των καταναλωτών.

Οι γενικές, καθολικές ανώτατες τιμές αποδιοργανώνουν ολόκληρη την οικονομία και στερούν από τους καταναλωτές τη δυνατότητα να απολαμβάνουν υποκατάστατα. Οι γενικές ανώτατες τιμές επιβάλλονται συνήθως με διακηρυγμένο σκοπό την «αποτροπή του πληθωρισμού» — πάντοτε ενώ το κράτος αυξάνει σημαντικά την προσφορά χρήματος. Οι καθολικές ανώτατες τιμές ισοδυναμούν με επιβολή κατώτατου ορίου στην αγοραστική δύναμη του χρήματος, PPM (βλ. Σχήμα 85): το 0*F* —ή η S_m S_m— είναι το απόθεμα χρήματος στην κοινωνία· η D_m D_m είναι η κοινωνική ζήτηση χρήματος· η *FP* είναι η PPM ισορροπίας —η αγοραστική δύναμη της νομισματικής μονάδας— που διαμορφώνεται στην αγορά. Η επιβολή μιας ελάχιστης PPM πάνω από εκείνη της αγοράς, στο 0*C*, βλάπτει τον «μηχανισμό» εκκαθάρισης της αγοράς. Στο *0C*, το απόθεμα χρήματος υπερβαίνει τη ζητούμενη ποσότητα χρήματος.

ΣΧΗΜΑ 85. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΒΟΛΗΣ ΓΕΝΙΚΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΤΙΜΩΝ

Ως αποτέλεσμα, οι άνθρωποι κατέχουν μια ποσότητα χρήματος *GH* ως «απούλητο πλεόνασμα». Προσπαθούν να πωλήσουν τα χρήματά τους αγοράζοντας αγαθά, αλλά δεν μπορούν. Τα χρήματά τους έχουν τεθεί σε νάρκη. Στον βαθμό που η καθολική ανώτατη τιμή του κράτους είναι δεσμευτική, ένα μέρος των χρημάτων των ανθρώπων καθίσταται άχρηστο, διότι δεν μπορεί να ανταλλαγεί. Ακολουθεί όμως αναπόφευκτα ένας φρενήρης αγώνας, καθώς καθένας ελπίζει ότι τα δικά του χρήματα θα μπορέσουν να χρησιμοποιηθούν.[318] Η ευνοιοκρατία, οι ουρές, οι δωροδοκίες κ.λπ. αναπόφευκτα αφθονούν, όπως και η ισχυρή πίεση για τη δημιουργία μιας «μαύρης» αγοράς — δηλαδή της αγοράς— που θα προσφέρει διέξοδο στο πλεονάζον χρήμα.

Μια γενική κατώτατη τιμή ισοδυναμεί με επιβολή ανώτατου ορίου στην PPM. Αυτό δημιουργεί μια ανικανοποίητη, υπερβάλλουσα ζήτηση χρήματος πέρα από το διαθέσιμο απόθεμα χρήματος — συγκεκριμένα, υπό τη μορφή απούλητων αποθεμάτων αγαθών σε κάθε κλάδο.

Οι αρχές του ελέγχου ανώτατων και κατώτατων τιμών εφαρμόζονται σε οποιεσδήποτε τιμές: καταναλωτικών αγαθών, κεφαλαιουχικών αγαθών, γης ή υπηρεσιών εργασίας ή, όπως είδαμε, στην «τιμή» του χρήματος σε όρους άλλων αγαθών. Εφαρμόζονται, για παράδειγμα, στους νόμους περί κατώτατου μισθού. Όταν ένας νόμος περί κατώτατου μισθού είναι δεσμευτικός, δηλαδή όταν επιβάλλει μισθό υψηλότερο από την αγοραία αξία μιας κατηγορίας εργασίας — υψηλότερο από το προεξοφλημένο οριακό προϊόν αξίας του εργαζομένου —, η προσφορά υπηρεσιών εργασίας υπερβαίνει τη ζήτηση, και το «απούλητο πλεόνασμα» υπηρεσιών εργασίας σημαίνει ακούσια μαζική ανεργία. Οι επιλεκτικοί, σε αντιδιαστολή προς τους γενικούς, κατώτατοι μισθοί δημιουργούν ανεργία σε συγκεκριμένους κλάδους και τείνουν να διαιωνίζουν αυτές τις εστίες, προσελκύοντας εργασία προς τις υψηλότερες αμοιβές. Η εργασία εξαναγκάζεται τελικά να στραφεί σε λιγότερο αποδοτικές από άποψη αμοιβής και λιγότερο παραγωγικές σε όρους αξίας δραστηριότητες. Η ανάλυση αυτή ισχύει είτε ο κατώτατος μισθός επιβάλλεται από το κράτος είτε από ένα εργατικό συνδικάτο.

Για την ανάλυση της σπάνιας περίπτωσης ενός κατώτατου μισθού που επιβάλλεται από ένα εκούσιο συνδικάτο, ο αναγνώστης παραπέμπεται στο κεφάλαιο 10 παραπάνω. Είδαμε ότι αυτό δημιουργεί ανεργία και μετατοπίζει την εργασία προς λιγότερο αποδοτικούς από άποψη αμοιβής και λιγότερο παραγωγικούς σε όρους αξίας κλάδους απασχόλησης, αλλά ότι αυτά τα αποτελέσματα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως εκούσια. Η απαγόρευση στους ανθρώπους να εντάσσονται σε συνδικάτα και να συμφωνούν εκουσίως στις συνδικαλιστικές μισθολογικές κλίμακες και στη μυσταγωγία του συνδικαλισμού θα υπέτασσε διά της βίας τους εργαζομένους στις επιταγές των καταναλωτών και θα επέβαλλε στους πρώτους απώλεια ευημερίας. Ωστόσο, όπως αναφέραμε παραπάνω, η διάδοση μεταξύ των εργαζομένων της πραξεολογικής γνώσης, της συνειδητοποίησης ότι η συνδικαλιστική αλληλεγγύη προκαλεί ανεργία και χαμηλότερους μισθούς για πολλούς εργαζομένους, πιθανότατα θα αποδυνάμωνε σημαντικά αυτή την αλληλεγγύη. Από εμπειρική άποψη, όμως, σχεδόν όλες οι περιπτώσεις συνδικαλισμού που επιτυγχάνει την επιβολή των όρων του στηρίζονται σε καταναγκασμό ασκούμενο από τα συνδικάτα, δηλαδή σε συνδικαλιστική παρέμβαση στην αγορά.[319] Οι επιπτώσεις της συνδικαλιστικής παρέμβασης είναι τότε ίδιες με εκείνες που θα είχε κρατική παρέμβαση αντίστοιχου βαθμού. Όπως έχουμε επισημάνει, η ανάλυση της παρέμβασης εφαρμόζεται σε οποιονδήποτε φορέα ασκεί τη βία, είτε ιδιωτικό είτε κρατικό. Και σε αυτή την περίπτωση εμφανίζονται ανεργία και εσφαλμένη κατανομή πολλών εργαζομένων σε λιγότερο αποδοτικές και χαμηλότερα αμειβόμενες θέσεις εργασίας, και πάλι ακούσια.

Η ανάλυσή μας για τις επιπτώσεις του ελέγχου τιμών εφαρμόζεται επίσης, όπως κατέδειξε με λαμπρό τρόπο ο Mises, στον έλεγχο της τιμής —της «συναλλαγματικής ισοτιμίας»— ενός χρήματος σε όρους κάποιου άλλου.[320] Αυτό είχε γίνει εν μέρει αντιληπτό στον νόμο του Gresham, έναν από τους πρώτους οικονομικούς νόμους που ανακαλύφθηκαν. Λίγοι έχουν συνειδητοποιήσει ότι αυτός ο νόμος αποτελεί απλώς ειδική περίπτωση των γενικών συνεπειών του ελέγχου τιμών. Ίσως αυτή η αδυναμία κατανόησης να οφείλεται στην παραπλανητική διατύπωση του νόμου του Gresham, ο οποίος συνήθως διατυπώνεται ως εξής: «Το κακό χρήμα εκτοπίζει το καλό χρήμα από την κυκλοφορία». Αν ληφθεί κατά γράμμα, πρόκειται για ένα παράδοξο που παραβιάζει τον γενικό κανόνα της αγοράς ότι οι καλύτερες μέθοδοι ικανοποίησης των καταναλωτών τείνουν να επικρατούν έναντι των χειρότερων. Η διατύπωση αυτή έχει χρησιμοποιηθεί εσφαλμένα ακόμη και από όσους τάσσονται γενικά υπέρ της ελεύθερης αγοράς, προκειμένου να δικαιολογήσουν ένα κρατικό μονοπώλιο στην κοπή χρυσών και αργυρών νομισμάτων. Στην πραγματικότητα, ο νόμος του Gresham θα έπρεπε να διατυπώνεται ως εξής: «Το χρήμα που υπερτιμάται από το κράτος θα εκτοπίζει από την κυκλοφορία το χρήμα που υποτιμάται από το κράτος». Όποτε το κράτος καθορίζει αυθαίρετη αξία ή τιμή για ένα χρήμα σε όρους κάποιου άλλου, θεσπίζει κατ' αυτόν τον τρόπο έναν δεσμευτικό έλεγχο κατώτατης τιμής για το ένα χρήμα και έναν έλεγχο ανώτατης τιμής για το άλλο, με τις «τιμές» να εκφράζονται αμοιβαία σε όρους του άλλου χρήματος. Αυτή, για παράδειγμα, ήταν η ουσία του διμεταλλισμού. Υπό καθεστώς διμεταλλισμού, μια χώρα αναγνώριζε τον χρυσό και τον άργυρο ως χρήματα, αλλά καθόριζε μια αυθαίρετη τιμή, ή σχέση ανταλλαγής, μεταξύ τους. Όταν αυτή η αυθαίρετη τιμή διέφερε, όπως αναπόφευκτα θα συνέβαινε, από την τιμή της ελεύθερης αγοράς —και αυτό γινόταν ολοένα πιθανότερο καθώς περνούσε ο χρόνος και η τιμή της ελεύθερης αγοράς μεταβαλλόταν, ενώ η αυθαίρετη κρατική τιμή παρέμενε η ίδια—, το ένα χρήμα υπερτιμούνταν και το άλλο υποτιμούνταν από το κράτος. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι μια χώρα χρησιμοποιούσε ως χρήματα τον χρυσό και τον άργυρο και ότι το κράτος καθόριζε τη μεταξύ τους αναλογία σε 16 ουγγιές αργύρου προς 1 ουγγιά χρυσού. Η αγοραία αναλογία, η οποία ίσως ήταν 16 : 1 κατά τον χρόνο επιβολής του ελέγχου τιμών, μεταβάλλεται κατόπιν σε 15 : 1. Ποιο είναι το αποτέλεσμα; Ο άργυρος υποτιμάται πλέον αυθαίρετα από το κράτος και ο χρυσός υπερτιμάται αυθαίρετα. Με άλλα λόγια, ο άργυρος καθορίζεται φθηνότερος από όσο είναι πραγματικά στην αγορά σε όρους χρυσού, και ο χρυσός επιβάλλεται να είναι ακριβότερος από όσο είναι πραγματικά σε όρους αργύρου. Το κράτος έχει επιβάλει ανώτατη τιμή στον άργυρο και κατώτατη τιμή στον χρυσό, εκφρασμένες αμοιβαία σε όρους του άλλου μετάλλου.

Ακολουθούν τώρα οι ίδιες συνέπειες όπως σε κάθε δεσμευτικό έλεγχο τιμών. Με ανώτατη τιμή στον άργυρο, η ζήτηση αργύρου έναντι χρυσού υπερβαίνει πλέον τη ζήτηση χρυσού έναντι αργύρου· αντιστρόφως, με κατώτατη τιμή στον χρυσό, η ζήτηση χρυσού έναντι αργύρου υπολείπεται της ζήτησης αργύρου έναντι χρυσού. Ο χρυσός αναζητεί μάταια άργυρο για να ανταλλαγεί, παραμένοντας ως απούλητο πλεόνασμα, ενώ ο άργυρος καθίσταται δυσεύρετος και εξαφανίζεται από την κυκλοφορία. Ο άργυρος μεταφέρεται σε άλλη χώρα ή περιοχή, όπου μπορεί να ανταλλαγεί στην τιμή της ελεύθερης αγοράς, ενώ ο χρυσός, με τη σειρά του, εισρέει στη χώρα. Αν ο διμεταλλισμός είναι παγκόσμιος, τότε ο άργυρος εξαφανίζεται στη «μαύρη αγορά» και οι επίσημες ή φανερές ανταλλαγές πραγματοποιούνται μόνο με χρυσό. Καμία χώρα, επομένως, δεν μπορεί να διατηρήσει στην πράξη ένα διμεταλλικό σύστημα, καθώς το ένα χρήμα θα είναι πάντοτε υποτιμημένο ή υπερτιμημένο σε όρους του άλλου. Το υπερτιμημένο εκτοπίζει πάντοτε το άλλο από την κυκλοφορία, καθώς το δεύτερο βρίσκεται σε έλλειψη.

Παρόμοιες συνέπειες προκύπτουν από ελέγχους τιμών όπως ο καθορισμός αυθαίρετων συναλλαγματικών ισοτιμιών μεταξύ χρημάτων αναγκαστικής κυκλοφορίας (βλ. παρακάτω), καθώς και από την αυθαίρετη εξίσωση νέων και φθαρμένων νομισμάτων, όταν διαφέρουν αισθητά ως προς το βάρος.

Ας συνοψίσουμε την ανάλυσή μας για τον έλεγχο τιμών: άμεσα, η χρησιμότητα τουλάχιστον μιας ομάδας συναλλασσομένων θα πληγεί από τον έλεγχο. Έμμεσα, όπως διαπιστώνουμε με περαιτέρω ανάλυση, αφανείς αλλά εξίσου βέβαιες επιπτώσεις βλάπτουν σημαντικό αριθμό ανθρώπων που πίστευαν ότι θα αποκόμιζαν όφελος χρησιμότητας από τους επιβαλλόμενους ελέγχους. Ο διακηρυγμένος σκοπός του καθορισμού ανώτατης τιμής είναι να ωφελήσει τον καταναλωτή, εξασφαλίζοντάς του το αγαθό σε χαμηλότερη τιμή· η αντικειμενική του επίπτωση, όμως, είναι να εμποδίσει πολλούς καταναλωτές να αποκτήσουν το αγαθό καθόλου. Ο διακηρυγμένος σκοπός του καθορισμού κατώτατης τιμής είναι να εξασφαλίσει υψηλότερες τιμές στους πωλητές· η επίπτωσή του, όμως, θα είναι να εμποδίσει πολλούς πωλητές να πωλήσουν οποιοδήποτε μέρος του πλεονάσματός τους. Επιπλέον, οι έλεγχοι τιμών στρεβλώνουν αναπόφευκτα την παραγωγή και την κατανομή των πόρων και των συντελεστών στην οικονομία, βλάπτοντας έτσι και πάλι το μεγαλύτερο μέρος των καταναλωτών. Και δεν πρέπει να παραβλέπουμε τη στρατιά των γραφειοκρατών που πρέπει να χρηματοδοτείται μέσω της δυαδικής παρέμβασης της φορολογίας και να διαχειρίζεται και να επιβάλλει τις μυριάδες ρυθμίσεις. Αυτή η στρατιά, από μόνη της, αποσύρει πλήθος εργαζομένων από την παραγωγική εργασία και τους φορτώνει στους υπόλοιπους παραγωγούς — ωφελώντας έτσι τους γραφειοκράτες, αλλά βλάπτοντας τους υπόλοιπους ανθρώπους.

6. Τριγωνική παρέμβαση: Έλεγχος προϊόντων

Η τριγωνική επέμβαση σε μια ανταλλαγή μπορεί να μεταβάλει τους όρους της ανταλλαγής ή, διαφορετικά, να μεταβάλει κατά κάποιον τρόπο τη φύση του προϊόντος ή τα πρόσωπα που πραγματοποιούν την ανταλλαγή. Η δεύτερη αυτή παρέμβαση, ο έλεγχος προϊόντων, μπορεί να ρυθμίζει το ίδιο το προϊόν —για παράδειγμα, ένας νόμος που απαγορεύει κάθε πώληση οινοπνευματωδών ποτών— ή τα πρόσωπα που πωλούν ή αγοράζουν το προϊόν —για παράδειγμα, ένας νόμος που απαγορεύει στους μωαμεθανούς να πωλούν ή να αγοράζουν οινοπνευματώδη ποτά.

Ο έλεγχος προϊόντων βλάπτει σαφώς και προφανώς όλα τα μέρη που συμμετέχουν στην ανταλλαγή: τους καταναλωτές, οι οποίοι χάνουν χρησιμότητα επειδή δεν μπορούν να αγοράσουν το προϊόν και να ικανοποιήσουν τις πιο επιτακτικές ανάγκες τους· και τους παραγωγούς, οι οποίοι εμποδίζονται να αποκτήσουν αμοιβή σε αυτόν τον κλάδο και πρέπει, επομένως, να αρκεστούν σε χαμηλότερες απολαβές αλλού. Τις απώλειες των παραγωγών επωμίζονται ιδιαίτερα οι εργαζόμενοι και οι γαιοκτήμονες των οποίων οι συντελεστές είναι ειδικοί για τον συγκεκριμένο κλάδο, και οι οποίοι πρέπει να αποδεχθούν μονίμως χαμηλότερο εισόδημα. (Το επιχειρηματικό κέρδος είναι ούτως ή άλλως εφήμερο, και οι κεφαλαιούχοι τείνουν να αποκομίζουν ενιαίο επιτόκιο απόδοσης σε ολόκληρη την οικονομία.) Ενώ στην περίπτωση του ελέγχου τιμών θα μπορούσε να υποστηριχθεί εκ πρώτης όψεως ότι τουλάχιστον μία ομάδα συναλλασσομένων ωφελείται από τον έλεγχο — οι καταναλωτές των οποίων η τιμή αγοράς πιέζεται κάτω από την τιμή της ελεύθερης αγοράς και οι παραγωγοί όταν η τιμή ωθείται πάνω από αυτήν—, στον έλεγχο προϊόντων και τα δύο μέρη της ανταλλαγής χάνουν πάντοτε. Οι άμεσοι ωφελούμενοι από τον έλεγχο προϊόντων, επομένως, είναι οι

κρατικοί γραφειοκράτες που διαχειρίζονται τις ρυθμίσεις: εν μέρει από τις θέσεις εργασίας που οι ρυθμίσεις δημιουργούν μέσω της φορολογίας και εν μέρει, ίσως, από την ικανοποίηση που αποκομίζουν ασκώντας καταναγκαστική εξουσία επί άλλων.

Σε πολλές περιπτώσεις απαγόρευσης προϊόντων, φυσικά, αναπτύσσεται αναπόφευκτα πίεση, όπως και στον έλεγχο τιμών, για την παράνομη επανασύσταση της αγοράς, δηλαδή μιας «μαύρης αγοράς». Η μαύρη αγορά αντιμετωπίζει πάντοτε δυσχέρειες εξαιτίας της παρανομίας της. Το προϊόν θα είναι δυσεύρετο και ακριβό, ώστε να καλύπτονται οι κίνδυνοι που συνεπάγεται για τους παραγωγούς η παραβίαση του νόμου και το κόστος δωροδοκίας κρατικών αξιωματούχων· και όσο αυστηρότερη είναι η απαγόρευση και οι ποινές, τόσο πιο δυσεύρετο θα είναι το προϊόν και τόσο υψηλότερη η τιμή. Επιπλέον, η παρανομία παρεμποδίζει σε μεγάλο βαθμό τη διάδοση πληροφοριών στους καταναλωτές για την ύπαρξη της αγοράς — για παράδειγμα, μέσω της διαφήμισης. Ως αποτέλεσμα, η οργάνωση της αγοράς θα είναι πολύ λιγότερο αποτελεσματική, η εξυπηρέτηση του καταναλωτή χαμηλότερης ποιότητας και οι τιμές, γι' αυτόν και μόνο τον λόγο, υψηλότερες από ό,τι σε μια νόμιμη αγορά. Το πλεονέκτημα που παρέχει η μυστικότητα στη «μαύρη» αγορά λειτουργεί επίσης εις βάρος των επιχειρήσεων μεγάλης κλίμακας, οι οποίες είναι πιθανότερο να γίνονται αντιληπτές και, επομένως, να είναι περισσότερο ευάλωτες στην επιβολή του νόμου. Παραδόξως, ο έλεγχος προϊόντων ή τιμών μπορεί να λειτουργήσει ως παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου (βλ. παρακάτω) στους μαυραγορίτες. Διότι αυτοί είναι πιθανό να είναι πολύ διαφορετικοί επιχειρηματίες από εκείνους που θα είχαν επιτύχει στον συγκεκριμένο κλάδο σε μια νόμιμη αγορά· εδώ, άλλωστε, πλεονεκτεί η δεξιότητα στην παράκαμψη του νόμου, στη δωροδοκία κρατικών αξιωματούχων κ.λπ.[321]

Η απαγόρευση προϊόντων μπορεί να είναι είτε απόλυτη, όπως στην αμερικανική ποτοαπαγόρευση κατά τη δεκαετία του 1920, είτε μερική. Παράδειγμα μερικής απαγόρευσης είναι η υποχρεωτική διανομή με δελτίο, η οποία απαγορεύει την κατανάλωση πέρα από ορισμένη ποσότητα. Η σαφής επίπτωση της διανομής με δελτίο είναι ότι βλάπτει τους καταναλωτές και μειώνει το βιοτικό επίπεδο όλων. Εφόσον η διανομή με δελτίο θέτει νόμιμα ανώτατα όρια σε συγκεκριμένα είδη κατανάλωσης, στρεβλώνει επίσης τη διάρθρωση των καταναλωτικών δαπανών. Οι καταναλωτικές δαπάνες μετατοπίζονται καταναγκαστικά από τα αγαθά που υπόκεινται σε αυστηρότερους ποσοτικούς περιορισμούς προς εκείνα που υπόκεινται σε ηπιότερους. Επιπλέον, εφόσον τα δελτία διανομής συνήθως δεν μεταβιβάζονται, η διάρθρωση των καταναλωτικών δαπανών στρεβλώνεται ακόμη περισσότερο, επειδή οι άνθρωποι που δεν επιθυμούν ένα ορισμένο εμπόρευμα δεν επιτρέπεται να ανταλλάξουν αυτά τα κουπόνια με αγαθά που δεν επιθυμούν άλλοι. Εν ολίγοις, ο μη καπνιστής δεν επιτρέπεται να ανταλλάξει τα κουπόνια του για τσιγάρα με τα κουπόνια βενζίνης κάποιου άλλου, τα οποία έχουν χορηγηθεί σε ανθρώπους που δεν διαθέτουν αυτοκίνητο. Τα δελτία διανομής, επομένως, παρακωλύουν ολόκληρο το σύστημα, εισάγοντας έναν νέο τύπο εξαιρετικά αναποτελεσματικού οιονεί «χρήματος», το οποίο πρέπει να χρησιμοποιείται για τις αγορές επιπροσθέτως του κανονικού χρήματος.[322]

Μια μορφή μερικής απαγόρευσης προϊόντων είναι η απαγόρευση της πώλησης ενός συγκεκριμένου προϊόντος από όλες τις επιχειρήσεις εκτός από ορισμένες επιλεγμένες. Αυτός ο μερικός αποκλεισμός σημαίνει ότι στις επιχειρήσεις αυτές παραχωρείται ειδικό προνόμιο από το κράτος. Αν μια τέτοια παραχώρηση γίνεται σε ένα πρόσωπο ή σε μία επιχείρηση, μπορούμε να την ονομάσουμε παραχώρηση μονοπωλίου· αν γίνεται σε περισσότερα πρόσωπα ή επιχειρήσεις, πρόκειται για παραχώρηση οιονεί μονοπωλίου.[323] Και οι δύο τύποι παραχώρησης μπορούν να χαρακτηριστούν

μονοπωλιακοί. Παράδειγμα αυτού του τύπου παραχώρησης είναι η αδειοδότηση, κατά την οποία όλοι όσοι δεν λαμβάνουν ή δεν αγοράζουν άδεια επειδή το κράτος αρνείται να τους τη χορηγήσει ή να τους την πωλήσει εμποδίζονται να ασκήσουν το επάγγελμα ή την επιχειρηματική δραστηριότητα. Ένα άλλο παράδειγμα είναι ο προστατευτικός δασμός ή η ποσόστωση εισαγωγών, που εμποδίζει τον ανταγωνισμό πέρα από τα γεωγραφικά όρια μιας χώρας. Φυσικά, η απευθείας παραχώρηση μονοπωλίου σε μια επιχείρηση ή η υποχρεωτική καρτελοποίηση ενός κλάδου αποτελούν σαφείς παραχωρήσεις μονοπωλιακού προνομίου.

Είναι προφανές ότι μια παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου ωφελεί άμεσα και αμέσως τον μονοπωλητή ή τον οιονεί μονοπωλητή, του οποίου οι ανταγωνιστές αποκλείονται διά της βίας από την είσοδο στον κλάδο. Είναι επίσης προφανές ότι οι επίδοξοι ανταγωνιστές βλάπτονται και εξαναγκάζονται να αποδεχθούν χαμηλότερη αμοιβή σε λιγότερο αποδοτικούς και λιγότερο παραγωγικούς σε όρους αξίας τομείς. Είναι επίσης ολοφάνερο ότι βλάπτονται οι καταναλωτές, διότι εμποδίζονται να αγοράσουν προϊόντα από ανταγωνιστές τους οποίους θα προτιμούσαν ελεύθερα. Και αυτή η βλάβη, πρέπει να επισημανθεί, συντελείται ανεξάρτητα από οποιαδήποτε επίδραση της παραχώρησης στις τιμές.

Στο κεφάλαιο 10 θάψαμε τη θεωρία της μονοπωλιακής τιμής· τώρα πρέπει να την αναστήσουμε. Η θεωρία της μονοπωλιακής τιμής, όπως αναπτύχθηκε εκεί, είναι απατηλή όταν εφαρμόζεται στην ελεύθερη αγορά, αλλά εφαρμόζεται πλήρως στην περίπτωση παραχωρήσεων μονοπωλίου και οιονεί μονοπωλίου. Διότι εδώ διαθέτουμε μια αναγνωρίσιμη διάκριση: όχι την πλαστή διάκριση μεταξύ «ανταγωνιστικής» και «μονοπωλιακής» τιμής, αλλά τη διάκριση μεταξύ της τιμής της ελεύθερης αγοράς και της μονοπωλιακής τιμής. Η «τιμή της ελεύθερης αγοράς» μπορεί να προσδιοριστεί και να οριστεί εννοιολογικά, ενώ η «ανταγωνιστική τιμή» όχι. Η θεωρία της μονοπωλιακής τιμής, επομένως, ορθά την αντιπαραβάλλει προς την τιμή της ελεύθερης αγοράς, και ο αναγνώστης παραπέμπεται και πάλι στο κεφάλαιο 10 για την περιγραφή της θεωρίας που μπορεί πλέον να εφαρμοστεί εδώ. Ο μονοπωλητής θα μπορέσει να επιτύχει μονοπωλιακή τιμή για το προϊόν αν η καμπύλη ζήτησης που αντιμετωπίζει είναι ανελαστική πάνω από την τιμή της ελεύθερης αγοράς. Είδαμε παραπάνω ότι στην ελεύθερη αγορά κάθε καμπύλη ζήτησης που αντιμετωπίζει μια επιχείρηση είναι ελαστική πάνω από την τιμή της ελεύθερης αγοράς· διαφορετικά, η επιχείρηση θα είχε κίνητρο να αυξήσει την τιμή της και να αυξήσει τα έσοδά της. Αλλά η παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου καθιστά την καμπύλη ζήτησης των καταναλωτών λιγότερο ελαστική, διότι ο καταναλωτής στερείται υποκατάστατα προϊόντα από άλλους δυνητικούς ανταγωνιστές. Το κατά πόσον αυτή η μείωση της ελαστικότητας θα είναι επαρκής ώστε να καταστήσει ανελαστική την καμπύλη ζήτησης που αντιμετωπίζει η επιχείρηση —ώστε τα ακαθάριστα έσοδα να είναι μεγαλύτερα σε τιμή υψηλότερη από την τιμή της ελεύθερης αγοράς— εξαρτάται από τα συγκεκριμένα ιστορικά δεδομένα της περίπτωσης και δεν είναι κάτι που μπορεί να προσδιορίσει η οικονομική ανάλυση.

Όταν η καμπύλη ζήτησης που αντιμετωπίζει η επιχείρηση παραμένει ελαστική —ώστε τα ακαθάριστα έσοδα να είναι χαμηλότερα σε τιμή υψηλότερη από την τιμή της ελεύθερης αγοράς—, ο μονοπωλητής δεν θα αποκομίσει κανένα μονοπωλιακό όφελος από το προνόμιο που του παραχωρήθηκε. Οι καταναλωτές και οι ανταγωνιστές θα εξακολουθούν να βλάπτονται, επειδή εμποδίζονται οι συναλλαγές τους, αλλά ο μονοπωλητής δεν θα ωφεληθεί, επειδή η τιμή και το εισόδημά του δεν θα είναι υψηλότερα από πριν. Από την άλλη πλευρά, αν η καμπύλη ζήτησης που αντιμετωπίζει είναι ανελαστική, τότε καθορίζει μονοπωλιακή τιμή ώστε να μεγιστοποιήσει τα έσοδά

του. Η παραγωγή του πρέπει να περιοριστεί προκειμένου να επιτευχθεί η υψηλότερη τιμή. Τόσο ο περιορισμός της παραγωγής όσο και η υψηλότερη τιμή του προϊόντος βλάπτουν τους καταναλωτές. Εδώ πρέπει να αντιστραφεί το επιχείρημα του κεφαλαίου 10. Δεν μπορούμε πλέον να πούμε ότι ένας περιορισμός της παραγωγής —όπως σε ένα εκούσιο καρτέλ— ωφελεί τους καταναλωτές οδηγώντας στο παραγωγικότερο σημείο σε όρους αξίας· αντιθέτως, οι καταναλωτές βλάπτονται τώρα επειδή η ελεύθερη επιλογή τους θα είχε οδηγήσει στην τιμή της ελεύθερης αγοράς. Εξαιτίας της καταναγκαστικής βίας που ασκεί το κράτος, δεν επιτρέπεται να αγοράζουν ελεύθερα αγαθά από όλους όσοι είναι πρόθυμοι να πωλήσουν. Με άλλα λόγια, κάθε προσέγγιση προς το σημείο τιμής και ποσότητας παραγωγής ισορροπίας της ελεύθερης αγοράς για οποιοδήποτε προϊόν ωφελεί τους καταναλωτές και, κατ' αυτόν τον τρόπο, ωφελεί επίσης τους παραγωγούς. Κάθε απομάκρυνση από την τιμή και την ποσότητα παραγωγής της ελεύθερης αγοράς βλάπτει τους καταναλωτές. Η μονοπωλιακή τιμή που προκύπτει από την παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου απομακρύνεται από την τιμή της ελεύθερης αγοράς· μειώνει την παραγωγή και αυξάνει τις τιμές πέρα από τα επίπεδα που θα διαμορφώνονταν αν οι καταναλωτές και οι παραγωγοί μπορούσαν να συναλλάσσονται ελεύθερα.

Και δεν μπορούμε εδώ να χρησιμοποιήσουμε το επιχείρημα ότι ο περιορισμός είναι εκούσιος επειδή οι ίδιοι οι καταναλωτές καθιστούν ανελαστική την καμπύλη ζήτησής τους. Διότι οι καταναλωτές είναι πλήρως υπεύθυνοι για την καμπύλη ζήτησής τους μόνο στην ελεύθερη αγορά· και μόνο αυτή η καμπύλη ζήτησης μπορεί να αντιμετωπίζεται πλήρως ως έκφραση της εκούσιας επιλογής τους. Μόλις το κράτος παρεμβαίνει για να απαγορεύσει συναλλαγές και να παραχωρήσει προνόμια, δεν υπάρχει πλέον εξ ολοκλήρου εκούσια δράση. Οι καταναλωτές εξαναγκάζονται, θέλοντας και μη, να συναλλάσσονται με τον μονοπωλητή για ένα ορισμένο φάσμα αγορών.

Όλες οι επιπτώσεις που οι θεωρητικοί της μονοπωλιακής τιμής έχουν αποδώσει εσφαλμένα στα εκούσια καρτέλ εφαρμόζονται, επομένως, στις κρατικές παραχωρήσεις μονοπωλίου. Η παραγωγή περιορίζεται και απελευθερώνονται συντελεστές για παραγωγή αλλού. Αλλά τώρα μπορούμε να πούμε ότι αυτή η παραγωγή θα ικανοποιεί τους καταναλωτές λιγότερο από ό,τι υπό συνθήκες ελεύθερης αγοράς· επιπλέον, οι συντελεστές θα αποκομίζουν μικρότερες αμοιβές στις άλλες απασχολήσεις.

Όπως είδαμε στο κεφάλαιο 10, δεν μπορούν ποτέ να υπάρξουν διαρκή μονοπωλιακά κέρδη, καθώς τα κέρδη είναι εφήμερα και τελικά όλα ανάγονται σε μια ενιαία απόδοση τόκου. Μακροχρόνια, οι μονοπωλιακές αποδόσεις καταλογίζονται σε κάποιον συντελεστή. Ποιος είναι ο συντελεστής που μονοπωλείται σε αυτή την περίπτωση; Είναι προφανές ότι αυτός ο συντελεστής είναι το δικαίωμα εισόδου στον κλάδο. Στην ελεύθερη αγορά, το δικαίωμα αυτό είναι απεριόριστα διαθέσιμο σε όλους και, επομένως, δεν ανήκει στην ιδιοκτησία κανενός. Το δικαίωμα δεν έχει τιμή στην αγορά, διότι όλοι το διαθέτουν ήδη. Εδώ όμως το κράτος έχει παραχωρήσει ειδικά προνόμια εισόδου και πώλησης· και αυτά τα ειδικά προνόμια ή δικαιώματα είναι εκείνα που ευθύνονται για το πρόσθετο μονοπωλιακό όφελος από μια μονοπωλιακή τιμή και στα οποία μπορούμε να καταλογίσουμε το όφελος. Ο μονοπωλητής αποκομίζει, επομένως, μονοπωλιακό όφελος όχι επειδή κατέχει κάποιον πραγματικά παραγωγικό συντελεστή, αλλά επειδή κατέχει ένα ειδικό προνόμιο που του παραχώρησε το κράτος. Και αυτό το όφελος δεν εξαφανίζεται στη μακροχρόνια κατάσταση της ομοιόμορφα περιστρεφόμενης οικονομίας (ERE), όπως εξαφανίζονται τα κέρδη· είναι μόνιμο, όσο το προνόμιο διατηρείται και οι αξιολογήσεις των καταναλωτών παραμένουν ως έχουν.

Φυσικά, το μονοπωλιακό όφελος μπορεί κάλλιστα να κεφαλαιοποιηθεί στην περιουσιακή αξία της επιχείρησης, έτσι ώστε οι μεταγενέστεροι ιδιοκτήτες, που επενδύουν στην επιχείρηση αφού έχει συντελεστεί η κεφαλαιοποίηση, να αποκομίζουν μόνο την ίδια απόδοση τόκου με τους υπόλοιπους. Ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα κεφαλαιοποίησης μονοπωλιακών —ή, μάλλον, οιονεί μονοπωλιακών — δικαιωμάτων είναι ο κλάδος των ταξί της Νέας Υόρκης. Κάθε ταξί πρέπει να διαθέτει άδεια, αλλά ο δήμος αποφάσισε, πριν από χρόνια, να μην εκδίδει άλλες άδειες, ή «μετάλλια», με αποτέλεσμα κάθε νέος ιδιοκτήτης ταξί να πρέπει να αγοράσει το μετάλλιό του από κάποιον προηγούμενο ιδιοκτήτη. Η υψηλή τιμή των μεταλλίων στην αγορά είναι τότε η κεφαλαιοποιημένη αξία του μονοπωλιακού προνομίου.

Όπως είδαμε, όλα αυτά ισχύουν τόσο για έναν οιονεί μονοπωλητή όσο και για έναν μονοπωλητή, καθώς και ο αριθμός των ανταγωνιστών του πρώτου περιορίζεται από την παραχώρηση του προνομίου, η οποία καθιστά λιγότερο ελαστική την καμπύλη ζήτησης που αντιμετωπίζει. Φυσικά, *ceteris paribus*, ένας μονοπωλητής βρίσκεται σε καλύτερη θέση από έναν οιονεί μονοπωλητή, αλλά το μέγεθος του οφέλους καθενός εξαρτάται αποκλειστικά από τα δεδομένα της συγκεκριμένης περίπτωσης. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στην περίπτωση του προστατευτικού δασμού, ο οιονεί μονοπωλητής θα καταλήξει μακροχρόνια να μην αποκομίζει κανένα όφελος. Διότι, εφόσον η ελευθερία εισόδου περιορίζεται μόνο για τις ξένες επιχειρήσεις, οι υψηλότερες αποδόσεις των επιχειρήσεων που προστατεύονται πλέον από έναν δασμό θα προσελκύσουν περισσότερο εγχώριο κεφάλαιο σε αυτόν τον κλάδο. Τελικά, επομένως, το νέο κεφάλαιο θα μειώσει το ποσοστό απόδοσης στο επιτόκιο που επικρατεί στο σύνολο των κλάδων και το μονοπωλιακό όφελος θα έχει εξαλειφθεί μέσω του ανταγωνισμού.[324]

Οι παραχωρήσεις μονοπωλιακών προνομίων μπορεί να είναι άμεσες και προφανείς, όπως τα υποχρεωτικά καρτέλ ή οι άδειες· λιγότερο άμεσες, όπως οι δασμοί· ή εξαιρετικά έμμεσες, αλλά παρ' όλα αυτά ισχυρές. Οι διατάξεις που επιβάλλουν το κλείσιμο των επιχειρήσεων σε συγκεκριμένες ώρες, για παράδειγμα, ή που απαγορεύουν τους πλανόδιους πωλητές με καρότσια ή τους πωλητές που πηγαίνουν από πόρτα σε πόρτα, αποτελούν παραδείγματα νόμων που αποκλείουν διά της βίας τον ανταγωνισμό και, κατ' αυτόν τον τρόπο, παραχωρούν μονοπωλιακά προνόμια. Ομοίως, οι αντιμονοπωλιακοί νόμοι και οι σχετικές διώξεις, ενώ φαίνεται ότι αποβλέπουν στην «καταπολέμηση του μονοπωλίου» και στην «προώθηση του ανταγωνισμού», στην πραγματικότητα επιφέρουν το αντίθετο αποτέλεσμα, διότι επιβαρύνουν και καταστέλλουν καταναγκαστικά αποδοτικές μορφές διάρθρωσης και δραστηριότητας της αγοράς. Ακόμη και μια φαινομενικά τόσο άσχετη ενέργεια όσο η υποχρεωτική στρατολόγηση έχει ως αποτέλεσμα την καταναγκαστική απόσυρση νέων ανδρών από την αγορά εργασίας και, έτσι, την εξασφάλιση στους ανταγωνιστές τους ενός μονοπωλιακού ή, μάλλον, περιοριστικού μισθού.[325] Δυστυχώς, δεν διαθέτουμε εδώ τον χώρο για να διερευνήσουμε αυτές και άλλες διδακτικές περιπτώσεις.

7. Δυαδική παρέμβαση: Ο κρατικός προϋπολογισμός

Δυαδική παρέμβαση έχουμε, όπως είδαμε, όταν ο παρεμβαίνων εξαναγκάζει κάποιον να του μεταβιβάσει περιουσία. Κάθε κράτος στηρίζεται στην καταναγκαστική είσπραξη φόρων, η οποία αποτελεί, συνεπώς, κατεξοχήν παράδειγμα δυαδικής παρέμβασης. Η κρατική παρέμβαση,

επομένως, δεν είναι μόνο τριγωνική, όπως ο έλεγχος των τιμών· μπορεί επίσης να είναι δυαδική, όπως η φορολογία, και γι' αυτό είναι σύμφυτη με την ίδια τη φύση του κράτους και της κρατικής δραστηριότητας.

Επί χρόνια, οι συγγραφείς που ασχολούνται με τα δημόσια οικονομικά αναζητούν τον «ουδέτερο φόρο», δηλαδή εκείνο το φορολογικό σύστημα που θα άφηνε άθικτη την ελεύθερη αγορά. Το αντικείμενο αυτής της αναζήτησης είναι εντελώς χιμαιρικό. Για παράδειγμα, οι οικονομολόγοι έχουν συχνά επιδιώξει την ομοιομορφία των φόρων, ώστε κάθε άτομο, ή τουλάχιστον κάθε άτομο του ίδιου εισοδηματικού κλιμακίου, να καταβάλλει το ίδιο ποσό φόρου. Αυτό όμως είναι εκ φύσεως αδύνατο, όπως έχουμε ήδη διαπιστώσει από την απόδειξη του Calhoun ότι η κοινωνία διαιρείται αναπόφευκτα σε φορολογουμένους και καταναλωτές φορολογικών εσόδων, για τους οποίους, φυσικά, δεν μπορεί να λεχθεί ότι καταβάλλουν οποιονδήποτε φόρο. Ας επαναλάβουμε την οξυδερκή ανάλυση του Calhoun (βλ. υποσημείωση 6 παραπάνω): «ούτε μπορεί να συμβαίνει διαφορετικά· εκτός αν όσα εισπράττονται από κάθε άτομο υπό τη μορφή φόρων τού επιστρέφονται υπό τη μορφή πληρωμών, πράγμα που θα καθιστούσε τη διαδικασία ανώφελη και παράλογη». Εν ολίγοις, οι κρατικοί γραφειοκράτες δεν πληρώνουν φόρους· καταναλώνουν τα φορολογικά έσοδα. Αν ένας ιδιώτης με εισόδημα 10.000 USD πληρώνει 2.000 USD σε φόρους, ο γραφειοκράτης που εισπράττει 10.000 USD δεν πληρώνει και αυτός πραγματικά 2.000 USD σε φόρους· το ότι υποτίθεται πως τα πληρώνει αποτελεί απλώς λογιστικό πλάσμα.[326] Στην πραγματικότητα αποκτά εισόδημα 8.000 USD και δεν πληρώνει κανέναν απολύτως φόρο.

Καταναλωτές φορολογικών εσόδων δεν θα είναι μόνο οι γραφειοκράτες αλλά, σε μικρότερο βαθμό, και άλλα μέλη του πληθυσμού, ιδιώτες. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι το κράτος αφαιρεί μέσω της φορολογίας 1.000 USD από ιδιώτες που θα τα δαπανούσαν σε κοσμήματα και τα χρησιμοποιεί για να αγοράσει χαρτί για τις κρατικές υπηρεσίες. Αυτό προκαλεί μετατόπιση της ζήτησης από τα κοσμήματα προς το χαρτί, πτώση της τιμής των κοσμημάτων και εκροή πόρων από τον κλάδο της κοσμηματοποιίας· αντιστρόφως, οι τιμές του χαρτιού θα τείνουν να αυξηθούν και πόροι θα εισρεύσουν στη χαρτοβιομηχανία. Τα εισοδήματα θα μειωθούν στην κοσμηματοποιία και θα αυξηθούν στη χαρτοβιομηχανία.[327] Επομένως, η χαρτοβιομηχανία θα συγκαταλέγεται, ως έναν βαθμό, στους ωφελουμένους από τον κρατικό προϋπολογισμό: από τη διαδικασία φορολόγησης και δαπανών του κράτους. Όχι όμως μόνο η χαρτοβιομηχανία. Διότι τα νέα χρηματικά ποσά που εισπράττουν οι επιχειρήσεις χαρτιού θα καταβληθούν στους προμηθευτές τους και στους κατόχους πρωτογενών συντελεστών παραγωγής, και ούτω καθεξής, καθώς οι διαδοχικές επιδράσεις θα αγγίζουν και άλλα τμήματα της οικονομίας. Από την άλλη πλευρά, ο κλάδος της κοσμηματοποιίας, στερημένος από έσοδα, μειώνει τη ζήτησή του για συντελεστές παραγωγής. Έτσι, τα βάρη και τα οφέλη της διαδικασίας φορολόγησης και δαπανών διαχέονται σε ολόκληρη την οικονομία, με τον ισχυρότερο αντίκτυπο στα σημεία της πρώτης επαφής — στα κοσμήματα και στο χαρτί.[328]

Κάθε μέλος της κοινωνίας θα είναι είτε καθαρός φορολογούμενος είτε καταναλωτής φορολογικών εσόδων, και μάλιστα σε διαφορετικό βαθμό· τα δεδομένα κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης θα καθορίζουν τη θέση κάθε συγκεκριμένου ατόμου ή κλάδου σε αυτή τη διαδικασία διανομής. Το μόνο βέβαιο είναι ότι ο γραφειοκράτης ή ο πολιτικός που κατέχει δημόσιο αξίωμα αντλεί το 100% του εισοδήματός του από το κράτος από φορολογικά έσοδα και δεν καταβάλλει ως αντάλλαγμα κανέναν πραγματικό φόρο.

Η διαδικασία φορολόγησης και δαπανών, επομένως, θα στρεβλώνει αναπόφευκτα την κατανομή των παραγωγικών συντελεστών, τα είδη των παραγόμενων αγαθών και τη διάρθρωση των εισοδημάτων σε σχέση με ό,τι θα ίσχυε στην ελεύθερη αγορά. Όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο της φορολογίας και των δαπανών, δηλαδή όσο μεγαλύτερος είναι ο κρατικός προϋπολογισμός, τόσο μεγαλύτερη θα τείνει να είναι η στρέβλωση. Επιπλέον, όσο μεγαλύτερος είναι ο προϋπολογισμός σε σχέση με τη δραστηριότητα της αγοράς, τόσο μεγαλύτερο είναι το βάρος του κράτους στην οικονομία. Μεγαλύτερο βάρος σημαίνει ότι ολοένα περισσότεροι πόροι της κοινωνίας αποσπώνται καταναγκαστικά από τους παραγωγούς και διοχετεύονται στις τσέπες του κράτους, εκείνων που πωλούν στο κράτος και των ευνοουμένων που επιδοτούνται από αυτό. Εν ολίγοις, όσο μεγαλύτερο είναι το σχετικό μέγεθος του κράτους, τόσο στενότερη είναι η βάση των παραγωγών και τόσο μεγαλύτερη η «λεία» εκείνων που απαλλοτριώνουν τους παραγωγούς. Όσο μεγαλύτερο είναι το κράτος, τόσο λιγότεροι πόροι θα χρησιμοποιούνται για την ικανοποίηση των επιθυμιών των καταναλωτών που έχουν συμβάλει στην παραγωγή και τόσο περισσότεροι για την ικανοποίηση των επιθυμιών των καταναλωτών που δεν παράγουν.

Έχει αναπτυχθεί μεγάλη διαμάχη μεταξύ των οικονομολόγων σχετικά με τον τρόπο προσέγγισης της ανάλυσης της φορολογίας. Οι παλαιάς σχολής οπαδοί του Marshall επιμένουν στην προσέγγιση της «μερικής ισορροπίας», εξετάζοντας μόνο έναν συγκεκριμένο τύπο φόρου, μεμονωμένα, και αναλύοντας κατόπιν τις επιπτώσεις του· οι οπαδοί του Walras, περισσότερο του συρμού σήμερα — χαρακτηριστικός εκπρόσωπός τους ήταν ο εκλιπών Ιταλός ειδικός στα δημόσια οικονομικά Antonio De Viti De Marco—, επιμένουν ότι οι φόροι δεν μπορούν να εξετάζονται καθόλου μεμονωμένα, αλλά μόνο σε συνάρτηση με τον τρόπο με τον οποίο το κράτος χρησιμοποιεί τα έσοδά τους. Σε όλη αυτή τη συζήτηση παραμελείται εκείνη που θα ήταν η «αυστριακή» προσέγγιση, αν είχε αναπτυχθεί. Σύμφωνα με αυτήν, και οι δύο διαδικασίες είναι θεμιτές και αναγκαίες για την πλήρη ανάλυση της φορολογικής διαδικασίας. Εν ολίγοις: μπορεί να αναλυθεί το επίπεδο της φορολογίας και των δαπανών και να εξεταστούν οι αναπόφευκτες αναδιανεμητικές και στρεβλωτικές επιπτώσεις του· και, στη συνέχεια, στο πλαίσιο αυτού του συνόλου φόρων, μπορούν να αναλυθούν μεμονωμένα οι επιμέρους τύποι φόρων. Δεν πρέπει να παραβλέπεται ούτε η μερική ούτε η γενική προσέγγιση.

Έχει επίσης αναπτυχθεί μεγάλη και άσκοπη διαμάχη σχετικά με το ποια κρατική δραστηριότητα επιβαρύνει τον ιδιωτικό τομέα: η φορολογία ή οι κρατικές δαπάνες. Στην πραγματικότητα, ο διαχωρισμός τους είναι μάταιος, καθώς αποτελούν δύο στάδια της ίδιας διαδικασίας επιβάρυνσης και αναδιανομής. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι το κράτος φορολογεί τον κλάδο των καρπών αρέκας με ένα εκατομμύριο USD, προκειμένου να αγοράσει χαρτί για τις κρατικές υπηρεσίες. Πόροι αξίας ενός εκατομμυρίου USD μετατοπίζονται από τους καρπούς αρέκας προς το χαρτί. Αυτό γίνεται σε δύο στάδια, σαν δύο διαδοχικά χτυπήματα στην ελεύθερη αγορά: πρώτα ο κλάδος των καρπών αρέκας γίνεται φτωχότερος, καθώς του αφαιρούνται τα χρήματά του· έπειτα το κράτος χρησιμοποιεί αυτά τα χρήματα για να αποσύρει χαρτί από την αγορά προς δική του χρήση, αποσπώντας έτσι πόρους στο δεύτερο στάδιο. Και οι δύο πλευρές της διαδικασίας αποτελούν βάρος. Υπό μία έννοια, ο κλάδος των καρπών αρέκας εξαναγκάζεται να πληρώσει για την αφαίρεση χαρτιού από την κοινωνία· τουλάχιστον, αυτός υφίσταται πρώτος και άμεσα το βάρος της πληρωμής. Ωστόσο, ακόμη και χωρίς να εξετάσουμε προς το παρόν το πρόβλημα «μερικής ισορροπίας», δηλαδή πώς ή κατά πόσον οι φόροι αυτοί «μετακυλίονται» από τον κλάδο των καρπών αρέκας σε άλλους ώμους, πρέπει επίσης να επισημάνουμε ότι δεν είναι ο μόνος που πληρώνει· οι καταναλωτές χαρτιού ασφαλώς πληρώνουν, καθώς διαπιστώνουν ότι οι τιμές του χαρτιού έχουν αυξηθεί γι' αυτούς.

Η διαδικασία γίνεται σαφέστερη αν εξετάσουμε τι συμβαίνει όταν οι φόροι και οι κρατικές δαπάνες δεν είναι ίσοι, όταν δεν αποτελούν απλώς τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Όταν οι φόροι υπολείπονται των κρατικών δαπανών —και αφήνοντας προς το παρόν κατά μέρος τον δανεισμό από το κοινό—, το κράτος δημιουργεί νέο χρήμα. Είναι προφανές εδώ ότι οι κρατικές δαπάνες αποτελούν το κύριο βάρος, αφού αποσπάται αυτή η μεγαλύτερη ποσότητα πόρων. Πράγματι, όπως θα δούμε αργότερα, όταν εξετάσουμε τη δυαδική παρέμβαση του πληθωρισμού, η δημιουργία νέου χρήματος αποτελεί ούτως ή άλλως μορφή φορολογίας.

Τι συμβαίνει όμως στη σπάνια περίπτωση κατά την οποία η φορολογία υπερβαίνει τις κρατικές δαπάνες; Ας υποθέσουμε ότι το πλεόνασμα είτε αποθησαυρίζεται στο απόθεμα χρυσού του κράτους είτε το χρήμα εξαλείφεται μέσω αποπληθωρισμού (βλ. παρακάτω). Έστω, λοιπόν, ότι αφαιρούνται 1.000.000 USD από τον κλάδο των καρπών αρέκας και ότι μόνο 600.000 USD δαπανώνται για χαρτί. Στην περίπτωση αυτή, το μεγαλύτερο βάρος είναι εκείνο της φορολογίας, η οποία πληρώνει όχι μόνο για το χαρτί που αφαιρείται αλλά και για το χρήμα που αποθησαυρίζεται ή καταστρέφεται. Ενώ το κράτος αποσπά από την οικονομία πόρους αξίας μόνο 600.000 USD, ο κλάδος των καρπών αρέκας χάνει δυνητικούς πόρους αξίας 1.000.000 USD, και η απώλεια αυτή δεν πρέπει να λησμονείται κατά τον συνολικό υπολογισμό των βαρών που επιβάλλει η δημοσιονομική διαδικασία του κράτους. Εν ολίγοις, όταν οι κρατικές δαπάνες και τα κρατικά έσοδα διαφέρουν, το «δημοσιονομικό βάρος» στην κοινωνία μπορεί να εκτιμηθεί, κατά πολύ αδρή προσέγγιση, με βάση το μεγαλύτερο από τα δύο συνολικά ποσά.

Εφόσον η φορολογία δεν μπορεί να είναι πραγματικά ομοιόμορφη, το κράτος, μέσω της δημοσιονομικής διαδικασίας φορολόγησης και δαπανών, αναπόφευκτα παίρνει καταναγκαστικά από τον Peter για να δώσει στον Paul — στον «Paul», βεβαίως, περιλαμβάνεται και το ίδιο. Πέραν της στρέβλωσης της κατανομής των πόρων, επομένως, η δημοσιονομική διαδικασία αναδιανέμει εισοδήματα ή, μάλλον, διανέμει εισοδήματα. Διότι η ελεύθερη αγορά δεν διανέμει εισοδήματα· το εισόδημα προκύπτει εκεί φυσικά και απρόσκοπτα από τις διαδικασίες παραγωγής και ανταλλαγής της αγοράς. Έτσι, η ίδια η έννοια της «διανομής», ως κάτι διακριτό από την παραγωγή και την ανταλλαγή, μπορεί να προκύψει μόνο από τη δυαδική παρέμβαση του κράτους. Συχνά, για παράδειγμα, προβάλλεται η κατηγορία ότι η ελεύθερη αγορά μεγιστοποιεί τη χρησιμότητα όλων και την ικανοποίηση όλων των καταναλωτών μόνο «με δεδομένη μια ορισμένη υφιστάμενη διανομή εισοδήματος». Αυτή όμως η διαδεδομένη πλάνη είναι εσφαλμένη· στην ελεύθερη αγορά δεν υπάρχει κάποια «υποτιθέμενη διανομή» χωριστή από τις εκούσιες δραστηριότητες παραγωγής και ανταλλαγής κάθε ατόμου. Το μόνο δεδομένο στην ελεύθερη αγορά είναι το δικαίωμα ιδιοκτησίας κάθε ανθρώπου επί του ίδιου του προσώπου του και επί των πόρων που βρίσκει, παράγει ή δημιουργεί, ή που αποκτά με εκούσια ανταλλαγή των προϊόντων του ή ως δώρο από τους παραγωγούς τους.

Η δυαδική παρέμβαση του κρατικού προϋπολογισμού, από την άλλη πλευρά, προσβάλλει αυτό το δικαίωμα ιδιοκτησίας καθενός επί του δικού του προϊόντος και δημιουργεί τη χωριστή διαδικασία και το «πρόβλημα» της διανομής. Το εισόδημα και ο πλούτος δεν απορρέουν πλέον αποκλειστικά από υπηρεσίες που παρέχονται στην αγορά· τώρα κατευθύνονται προς τα ειδικά προνόμια που δημιουργεί το κράτος και απομακρύνονται από εκείνους που επιβαρύνονται ειδικά από αυτό.

Πολλοί οικονομολόγοι θεωρούν ότι η «ελεύθερη αγορά» είναι απλώς μια αγορά απαλλαγμένη από τριγωνικές επεμβάσεις· δυαδικές επεμβάσεις όπως η φορολογία δεν θεωρούνται παρέμβαση που θίγει την καθαρότητα της «ελεύθερης αγοράς». Οι οικονομολόγοι της Σχολής του Σικάγου —με

επικεφαλής τον Frank H. Knight— έχουν επιδείξει ιδιαίτερη δεξιοτεχνία στον κατακερματισμό της οικονομικής δραστηριότητας του ανθρώπου και στον περιορισμό της «αγοράς» σε στενά όρια. Μπορούν έτσι να τάσσονται υπέρ της «ελεύθερης αγοράς», επειδή αντιτίθενται σε τριγωνικές παρεμβάσεις όπως ο έλεγχος των τιμών, ενώ ταυτόχρονα υποστηρίζουν δραστικές δυαδικές παρεμβάσεις μέσω φόρων και επιδοτήσεων για την «αναδιανομή» του εισοδήματος που καθορίζει αυτή η αγορά. Εν ολίγοις, η αγορά πρέπει να παραμένει «ελεύθερη» σε μία σφαίρα, ενώ συγχρόνως υπόκειται σε διαρκείς οχλήσεις και ανακατατάξεις από εξωτερικό καταναγκασμό. Η αντίληψη αυτή προϋποθέτει ότι ο άνθρωπος είναι κατακερματισμένος, ότι ο «άνθρωπος της αγοράς» δεν ενδιαφέρεται για όσα του συμβαίνουν ως ανθρώπου «υποκείμενου στην κρατική εξουσία». Πρόκειται ασφαλώς για έναν απαράδεκτο μύθο, τον οποίο θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «φορολογική ψευδαίσθηση»: την ιδέα ότι οι άνθρωποι δεν λαμβάνουν υπόψη όσα κερδίζουν μετά τους φόρους, αλλά μόνο πριν από αυτούς. Εν ολίγοις, αν ο Α κερδίζει στην αγορά 9.000 USD τον χρόνο, ο Β 5.000 USD και ο C 1.000 USD, και το κράτος αποφασίσει να αναδιανέμει διαρκώς τα εισοδήματα ώστε καθένας να κερδίζει 5.000 USD, τα άτομα, μόλις πληροφορηθούν το γεγονός, δεν πρόκειται να εξακολουθήσουν ανόητα να υποθέτουν ότι εξακολουθούν να κερδίζουν όσα κέρδιζαν προηγουμένως. Θα λάβουν υπόψη τους τους φόρους και τις επιδοτήσεις.[329]

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η δημοσιονομική διαδικασία του κράτους αποτελεί καταναγκαστική μετατόπιση πόρων και εισοδημάτων από τους παραγωγούς της αγοράς προς τους μη παραγωγούς· αποτελεί επίσης καταναγκαστική επέμβαση στις ελεύθερες επιλογές των ατόμων από εκείνους που συγκροτούν το κράτος. Παρακάτω θα αναλύσουμε λεπτομερέστερα τη φύση και τις συνέπειες των κρατικών δαπανών. Προς το παρόν, ας τονίσουμε το σημαντικό γεγονός ότι το κράτος δεν μπορεί κατά κανέναν τρόπο να αποτελεί πηγή πόρων· καθετί που δαπανά, καθετί που διανέμει αφειδώς, πρέπει πρώτα να το αποκτήσει ως έσοδο, δηλαδή πρέπει πρώτα να το αποσπάσει από τον «ιδιωτικό τομέα». Ο κύριος όγκος των κρατικών εσόδων, ο ίδιος ο πυρήνας της ισχύος και της υπόστασης του κράτους, είναι η φορολογία, στην οποία στρεφόμαστε στην επόμενη ενότητα. Μια άλλη μέθοδος είναι ο πληθωρισμός, η δημιουργία νέου χρήματος, που θα εξετάσουμε παρακάτω. Μια τρίτη μέθοδος είναι ο δανεισμός από το κοινό, ο οποίος θα εξεταστεί συνοπτικά στο Παράρτημα Α παρακάτω.[330]

---

8. Δυαδική παρέμβαση: Η φορολογία

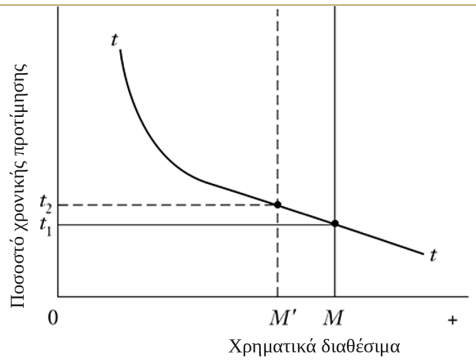
Α. Φορολογία εισοδήματος

Η φορολογία, όπως είδαμε, παίρνει από τους παραγωγούς και δίνει σε άλλους. Κάθε αύξηση της φορολογίας διογκώνει τους πόρους, τα εισοδήματα και συνήθως τον αριθμό εκείνων που ζουν εις βάρος των παραγωγών, ενώ συρρικνώνει την παραγωγική βάση από την οποία οι υπόλοιποι αντλούν τα μέσα συντήρησής τους. Προφανώς, πρόκειται για μια διαδικασία που τελικά αυτοϋπονομεύεται: υπάρχει ένα όριο πέρα από το οποίο το δυσανάλογα διογκωμένο βάρος δεν μπορεί πλέον να το σηκώσει το συρρικνούμενο σώμα των παραγωγών. Ακόμη στενότερα όρια επιβάλλουν οι επιδράσεις της φορολογίας που αποδυναμώνουν τα κίνητρα. Όσο μεγαλύτερο είναι το ποσό των φόρων που επιβάλλονται στους παραγωγούς —στους φορολογουμένους—, τόσο μικρότερη θα είναι η οριακή χρησιμότητα της εργασίας, διότι οι απολαβές από την εργασία μειώνονται καταναγκαστικά, και τόσο μεγαλύτερη η οριακή χρησιμότητα του ελεύθερου χρόνου που θυσιάζεται. Και όχι μόνο αυτό: τόσο μεγαλύτερο θα είναι το κίνητρο μετάβασης από τις τάξεις

των επιβαρυνόμενων φορολογουμένων στις τάξεις των καταναλωτών φορολογικών εσόδων, είτε ως γραφειοκρατών πλήρους απασχόλησης είτε ως επιδοτούμενων από το κράτος. Κατά συνέπεια, η παραγωγή θα μειωθεί ακόμη περισσότερο, καθώς οι άνθρωποι θα αποσύρονται προς τον ελεύθερο χρόνο ή θα επιδιώκουν εντονότερα να ενταχθούν στις τάξεις των προνομιούχων καταναλωτών φορολογικών εσόδων.[331] Στην οικονομία της αγοράς, τα καθαρά εισοδήματα προέρχονται από μισθούς, τόκους, γαιοπροσόδους και κέρδη· και στον βαθμό που οι φόροι πλήττουν τις απολαβές από αυτές τις πηγές, θα μειώνονται οι προσπάθειες απόκτησης αυτών των εισοδημάτων. Ο εργαζόμενος, αντιμέτωπος με έναν φόρο στον μισθό του, έχει μικρότερο κίνητρο να εργαστεί εντατικά· ο κεφαλαιούχος, αντιμέτωπος με έναν φόρο στην απόδοσή του από τόκους ή κέρδη, έχει μεγαλύτερο κίνητρο να καταναλώνει αντί να αποταμιεύει και να επενδύει. Ο γαιοκτήμονας, όταν επιβάλλεται φόρος στις γαιοπροσόδους του, θα έχει μικρότερη παρότρυνση να κατανέμει αποτελεσματικά τις εκτάσεις γης.

Έχει προβληθεί η ένσταση ότι, εφόσον η οριακή χρησιμότητα των χρηματικών διαθεσίμων ενός ανθρώπου αυξάνεται όσο μικρότερο απόθεμα χρήματος κατέχει, ένα χαμηλότερο χρηματικό εισόδημα θα συνεπάγεται αυξημένη οριακή χρησιμότητα του εισοδήματος. Κατά συνέπεια, ένας φόρος στα χρηματικά εισοδήματα δημιουργεί τόσο ένα «αποτέλεσμα υποκατάστασης» εις βάρος της εργασίας και υπέρ του ελεύθερου χρόνου —ή εις βάρος της αποταμίευσης και υπέρ της κατανάλωσης— όσο και ένα «εισοδηματικό αποτέλεσμα» που ενεργεί προς την αντίθετη κατεύθυνση. Αυτό είναι αληθές, και σε σπάνιες εμπειρικές περιπτώσεις το δεύτερο αποτέλεσμα θα υπερισχύσει. Με απλά λόγια, αυτό σημαίνει ότι, όταν επιβάλλονται πρόσθετες επιβαρύνσεις στις προσπάθειες του ανθρώπου, κατά κανόνα θα τις περιορίσει· σε ορισμένες περιπτώσεις, όμως, θα εργαστεί σκληρότερα για να προσπαθήσει να αντισταθμίσει τα βάρη. Στις τελευταίες αυτές περιπτώσεις, ωστόσο, πρέπει να θυμόμαστε ότι θα στερηθεί το πολύτιμο καταναλωτικό αγαθό του «ελεύθερου χρόνου»· θα έχει τώρα λιγότερο ελεύθερο χρόνο από όσο θα είχε αν οι επιλογές του εξακολουθούσαν να είναι ελεύθερες. Η σκληρότερη εργασία υπό την πίεση επιβαρύνσεων αποτελεί λόγο αγαλλίασης μόνο αν εξετάζουμε το ζήτημα αποκλειστικά από τη σκοπιά εκείνων που ζουν εις βάρος των παραγωγών και οι οποίοι, κατ' αυτόν τον τρόπο, θα ωφεληθούν από τον φόρο. Το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων, στο οποίο πρέπει να περιλαμβάνεται και ο ελεύθερος χρόνος, έχει υποχωρήσει.

Ο φόρος εισοδήματος, φορολογώντας το εισόδημα από επενδύσεις, πλήττει καίρια την αποταμίευση και τις επενδύσεις, καθώς μειώνει την απόδοση των επενδύσεων κάτω από εκείνη που θα υπαγόρευαν οι χρονικές προτιμήσεις στην ελεύθερη αγορά. Η χαμηλότερη καθαρή απόδοση τόκου οδηγεί τους ανθρώπους να προσαρμόσουν την αποταμίευση και τις επενδύσεις τους στα νέα δεδομένα· εν ολίγοις, οι οριακές αποταμιεύσεις και επενδύσεις που πραγματοποιούνταν με την υψηλότερη απόδοση θα αξιολογούνται τώρα χαμηλότερα από την κατανάλωση και δεν θα πραγματοποιούνται πλέον.

ΣΧΗΜΑ 86. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΦΟΡΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΣΧΕΣΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ ΠΡΟΣ ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΗ ΚΑΙ ΕΠΕΝΔΥΣΗ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΟΥΜΕΝΟΥ

Υπάρχει και ένας άλλος, παραγνωρισμένος λόγος για τον οποίο ένας φόρος εισοδήματος θα επιβαρύνει ιδιαίτερα την αποταμίευση και τις επενδύσεις σε σύγκριση με την κατανάλωση. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι, εφόσον ο φόρος εισοδήματος δημεύει ένα ορισμένο μέρος του εισοδήματος ενός ανθρώπου και τον αφήνει ελεύθερο να κατανείμει το υπόλοιπο μεταξύ κατανάλωσης και επενδύσεων, και εφόσον οι κλίμακες χρονικής προτίμησης παραμένουν δεδομένες, η αναλογία κατανάλωσης προς αποταμίευση θα παραμείνει αμετάβλητη. Αυτό όμως παραβλέπει το γεγονός ότι το πραγματικό εισόδημα του φορολογουμένου και η πραγματική αξία των χρηματικών διαθεσίμων του έχουν μειωθεί με την πληρωμή του φόρου. Είδαμε στο κεφάλαιο 6 ότι, με δεδομένη την κλίμακα χρονικής προτίμησης ενός ανθρώπου, όσο χαμηλότερο είναι το επίπεδο των πραγματικών χρηματικών διαθεσίμων του, τόσο υψηλότερο θα είναι το ποσοστό χρονικής προτίμησής του και, επομένως, τόσο υψηλότερη η αναλογία κατανάλωσης προς επενδύσεις. Η θέση του φορολογουμένου φαίνεται στο Σχήμα 86, το οποίο ουσιαστικά αποτελεί την αντιστροφή των ατομικών διαγραμμάτων της διαχρονικής αγοράς στο κεφάλαιο 6. Στην προκειμένη περίπτωση, τα χρηματικά διαθέσιμα αυξάνονται καθώς κινούμαστε προς τα δεξιά στον οριζόντιο άξονα, ενώ στο κεφάλαιο 6 μειώνονταν. Ας πούμε ότι η αρχική θέση του φορολογουμένου αντιστοιχεί σε απόθεμα χρήματος $0M$· η tt είναι η δεδομένη καμπύλη χρονικής προτίμησής του. Το ενεργό ποσοστό χρονικής προτίμησής του, που καθορίζει την αναλογία κατανάλωσης προς επενδύσεις, είναι t_1. Ας υποθέσουμε τώρα ότι το κράτος επιβάλλει φόρο εισοδήματος, μειώνοντας τα αρχικά χρηματικά του διαθέσιμα στην έναρξη της περιόδου δαπανών του σε $0M'$. Το ενεργό ποσοστό χρονικής προτίμησής του, στο σημείο τομής της tt με τη γραμμή M', είναι τώρα υψηλότερο, στο t_2. Μεταβαίνει σε υψηλότερη αναλογία κατανάλωσης και χαμηλότερη αναλογία αποταμίευσης και επενδύσεων.[332]

Είδαμε πλέον δύο λόγους για τους οποίους ένας φόρος εισοδήματος θα μεταβάλει την αναλογία στο σύνολο της κοινωνίας υπέρ της κατανάλωσης και εις βάρος της αποταμίευσης και των επενδύσεων. Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι ο λόγος που αφορά τη χρονική προτίμηση δεν ευσταθεί, επειδή οι κρατικοί αξιωματούχοι και εκείνοι τους οποίους επιδοτούν θα εισπράξουν τα φορολογικά έσοδα και θα διαπιστώσουν ότι το απόθεμα χρήματός τους έχει αυξηθεί ακριβώς όσο έχει μειωθεί εκείνο των φορολογουμένων. Θα δούμε όμως παρακάτω ότι καμία πραγματικά παραγωγική αποταμίευση και επένδυση δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί από το κράτος, τους υπαλλήλους του ή τους αποδέκτες των επιδοτήσεών του.

Ορισμένοι οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι η φορολογία εισοδήματος μειώνει την αποταμίευση και τις επενδύσεις στην κοινωνία και με έναν τρίτο τρόπο. Ισχυρίζονται ότι η φορολογία εισοδήματος, από την ίδια τη φύση της, επιβάλλει έναν «διπλό» φόρο στην αποταμίευση και στις επενδύσεις σε

σύγκριση με την κατανάλωση.[333] Ο συλλογισμός έχει ως εξής: Η αποταμίευση και η κατανάλωση δεν είναι πραγματικά συμμετρικές. Κάθε αποταμίευση αποβλέπει στην απόλαυση μεγαλύτερης κατανάλωσης στο μέλλον· διαφορετικά, δεν θα υπήρχε κανένας απολύτως λόγος να αποταμιεύει κανείς. Η αποταμίευση είναι αποχή από μια δυνατή παρούσα κατανάλωση, με αντάλλαγμα την προσδοκία αυξημένης κατανάλωσης σε κάποια μελλοντική στιγμή. Κανείς δεν επιθυμεί τα κεφαλαιουχικά αγαθά αυτά καθαυτά. Αποτελούν απλώς την ενσάρκωση αυξημένης κατανάλωσης στο μέλλον. Η αποταμίευση και επένδυση είναι η κατασκευή του ραβδιού από τον Crusoe για να αποκτήσει περισσότερα μήλα σε μελλοντικό χρόνο· καρποφορεί ως μεγαλύτερη κατανάλωση αργότερα. Επομένως, η επιβολή φόρου εισοδήματος αποτελεί «διπλό» φόρο στην κατανάλωση και επιβαρύνει υπέρμετρα την αποταμίευση και τις επενδύσεις.[334]

Αυτός ο συλλογισμός εξηγεί ορθά τη διαδικασία επένδυσης και κατανάλωσης. Πάσχει, ωστόσο, από ένα σοβαρό ελάττωμα: δεν έχει σχέση με τα προβλήματα της φορολογίας. Είναι αλήθεια ότι η αποταμίευση καρποφορεί. Το ζήτημα όμως είναι ότι όλοι το γνωρίζουν· αυτός είναι ακριβώς ο λόγος για τον οποίο οι άνθρωποι αποταμιεύουν. Ωστόσο, μολονότι γνωρίζουν ότι η αποταμίευση καρποφορεί, δεν αποταμιεύουν ολόκληρο το εισόδημά τους. Γιατί; Λόγω της χρονικής τους προτίμησης υπέρ της παρούσας κατανάλωσης. Κάθε άτομο, με δεδομένα το τρέχον εισόδημά του και τις κλίμακες αξιών του, κατανέμει το εισόδημα αυτό στις πλέον επιθυμητές αναλογίες μεταξύ κατανάλωσης, επενδύσεων και προσθηκών στο χρηματικό του υπόλοιπο. Οποιαδήποτε άλλη κατανομή θα ικανοποιούσε λιγότερο τις επιθυμίες του και θα υποβίβαζε τη θέση του στην κλίμακα αξιών του. Η καρποφόρος δύναμη της αποταμίευσης έχει ήδη ληφθεί υπόψη όταν πραγματοποιεί την κατανομή του. Δεν υπάρχει, επομένως, λόγος να λέγεται ότι ένας φόρος εισοδήματος επιβαρύνει διπλά την αποταμίευση και τις επενδύσεις· επιβαρύνει το συνολικό βιοτικό επίπεδο του ατόμου, το οποίο περιλαμβάνει την παρούσα κατανάλωση, τη μελλοντική κατανάλωση και το χρηματικό του υπόλοιπο. Δεν επιβαρύνει, αυτός καθαυτόν, την αποταμίευση περισσότερο από τις άλλες κατευθύνσεις διάθεσης του εισοδήματος.

Το επιχείρημα αυτό του Fisher αντανακλά μια παράξενη τάση των οικονομολόγων που είναι προσηλωμένοι στην ελεύθερη αγορά να ανησυχούν πολύ περισσότερο για κρατικά μέτρα που επιβαρύνουν την αποταμίευση και τις επενδύσεις παρά για μέτρα που παρεμποδίζουν την κατανάλωση. Ασφαλώς, ένας οικονομολόγος που τάσσεται υπέρ της ελεύθερης αγοράς οφείλει να αναγνωρίζει ότι οι εκούσιες κατανομές μεταξύ κατανάλωσης και επενδύσεων στην αγορά είναι άριστες και ότι κάθε κρατική επέμβαση σε αυτή την αναλογία, προς οποιαδήποτε κατεύθυνση, στρεβλώνει την αγορά και την παραγωγή που αποβλέπει στην ικανοποίηση των αναγκών των καταναλωτών. Στο κάτω κάτω, δεν υπάρχει τίποτε το ιδιαίτερα ιερό στην αποταμίευση· είναι απλώς ο δρόμος προς τη μελλοντική κατανάλωση. Αλλά τότε, προφανώς, δεν είναι σημαντικότερη από την παρούσα κατανάλωση, καθώς οι κατανομές μεταξύ των δύο καθορίζονται από τις χρονικές προτιμήσεις όλων των ατόμων. Ο οικονομολόγος, επομένως, που αντιδρά περισσότερο στην επέμβαση στην αποταμίευση της ελεύθερης αγοράς παρά στην προσβολή της κατανάλωσης της ελεύθερης αγοράς υποστηρίζει εμμέσως κρατιστική επέμβαση προς την αντίθετη κατεύθυνση. Ζητεί εμμέσως μια καταναγκαστική στρέβλωση της κατανομής των πόρων, ώστε να μειωθεί η κατανάλωση και να αυξηθούν οι επενδύσεις.[335]

Β. Απόπειρες ουδέτερης φορολόγησης

Μέχρι τώρα εξετάσαμε την επίπτωση ενός φόρου σε ένα άτομο θεωρούμενο μεμονωμένα. Εξίσου σημαντική είναι η στρέβλωση της διάρθρωσης των τιμών των συντελεστών και των εισοδημάτων στην αγορά, την οποία δημιουργεί ο τρόπος με τον οποίο οι φόροι επιβαρύνουν διαφορετικούς ανθρώπους. Η ελεύθερη αγορά καθορίζει ένα περίπλοκο, σχεδόν άπειρο σύνολο και μια αντίστοιχη διάρθρωση τιμών, συντελεστών απόδοσης και εισοδημάτων. Η επιβολή διαφορετικών φόρων διαταράσσει αυτές τις διαρθρώσεις και παρακωλύει το έργο της αγοράς ως προς την κατανομή των πόρων και του παραγόμενου προϊόντος. Έτσι, αν η επιχείρηση Α πληρώνει 5.000 USD τον χρόνο για ένα ορισμένο είδος εργασίας και η επιχείρηση Β πληρώνει 3.000 USD, οι εργαζόμενοι θα τείνουν να μετακινηθούν από τη Β στην Α, εξυπηρετώντας έτσι αποτελεσματικότερα τις ανάγκες των καταναλωτών. Αν όμως το εισόδημα που αποκτάται στην επιχείρηση Α φορολογείται με 2.000 USD ετησίως, ενώ το εισόδημα στη Β φορολογείται ελάχιστα ή καθόλου, το κίνητρο της αγοράς για μετακίνηση από τη Β στην Α θα εξαφανιστεί εντελώς ή σχεδόν εντελώς, διαιωνίζοντας μια εσφαλμένη κατανομή των παραγωγικών πόρων και παρεμποδίζοντας την ανάπτυξη, ακόμη και την ίδια την ύπαρξη, της επιχείρησης Α.

Είδαμε παραπάνω ότι η αναζήτηση ενός ουδέτερου φόρου —ενός φόρου ουδέτερου ως προς την αγορά, ο οποίος θα την άφηνε περίπου όπως ήταν πριν από την επιβολή του— είναι εγχείρημα χωρίς ελπίδα επιτυχίας. Διότι δεν μπορεί να υπάρχει ομοιομορφία στην καταβολή φόρων όταν ορισμένοι άνθρωποι στην κοινωνία είναι αναγκαστικά φορολογούμενοι, ενώ άλλοι είναι προνομιούχοι καταναλωτές φορολογικών εσόδων. Αλλά ακόμη και αν παραβλέψουμε αυτές τις αντιρρήσεις και δεν λάβουμε υπόψη τις αναδιανεμητικές επιπτώσεις των κρατικών δαπανών που χρηματοδοτούνται από φορολογικά έσοδα, δεν μπορούμε να καταλήξουμε σε σύστημα ουδέτερης φορολογίας.[336] Πολλοί συγγραφείς έχουν υποστηρίξει ότι ένας φόρος εισοδήματος με ενιαίο αναλογικό συντελεστή για όλους θα ήταν ουδέτερος· διότι τότε οι σχετικές αναλογίες των εισοδημάτων στην κοινωνία θα παρέμεναν όπως πριν. Έτσι, αν ο Α εισέπραττε 6.000 USD τον χρόνο, ο Β κέρδιζε 3.000 USD και ο C 2.000 USD, ένας φόρος 10% στον καθένα θα έδινε μια «διανομή» ως εξής: Α, 5.400 USD· Β, 2.700 USD· C, 1.800 USD — με τις ίδιες μεταξύ τους αναλογίες όπως προηγουμένως. Αυτό προϋποθέτει, φυσικά, ότι ο φόρος δεν αποδυναμώνει τα κίνητρα των διαφόρων ατόμων ή, μάλλον, ότι τα αποδυναμώνει κατά την ίδια αναλογία για κάθε άτομο στην κοινωνία — ενδεχόμενο εξαιρετικά απίθανο. Το πρόβλημα όμως είναι ότι αυτή η «λύση» παρανοεί τη φύση εκείνου που θα έπρεπε να είναι ένας ουδέτερος φόρος. Διότι ένας φόρος πραγματικά ουδέτερος ως προς την ελεύθερη αγορά δεν θα ήταν εκείνος που θα άφηνε αμετάβλητη τη διάρθρωση των εισοδημάτων· θα ήταν ένας φόρος που θα επηρέαζε τη διάρθρωση των εισοδημάτων και κάθε άλλη πτυχή της οικονομίας με τον ίδιο τρόπο που θα την επηρέαζε αν ο φόρος ήταν πράγματι τιμή της ελεύθερης αγοράς.

Πρόκειται για μια πολύ σημαντική διόρθωση· διότι ασφαλώς πρέπει να αντιληφθούμε ότι, όταν μια υπηρεσία πωλείται σε ορισμένη τιμή στην ελεύθερη αγορά, η πώληση αυτή κάθε άλλο παρά αφήνει τη «διανομή» του εισοδήματος όπως ήταν πριν. Διότι, κατά κανόνα, οι τιμές της αγοράς δεν είναι ανάλογες προς το εισόδημα ή τον πλούτο καθενός, αλλά ομοιόμορφες, με την έννοια ότι είναι ίδιες για όλους, ανεξάρτητα από το εισόδημα ή τον πλούτο τους, ακόμη και από την ένταση της επιθυμίας τους για το προϊόν. Μια φραντζόλα ψωμί δεν κοστίζει σε έναν πολυεκατομμυριούχο χίλιες φορές περισσότερο από όσο κοστίζει στον μέσο άνθρωπο. Αν, πράγματι, η αγορά λειτουργούσε έτσι, σύντομα δεν θα υπήρχε αγορά, διότι δεν θα υπήρχε κανένα απολύτως όφελος από την απόκτηση

χρημάτων. Όσο περισσότερα χρήματα κέρδιζε κανείς, τόσο περισσότερο, κατ' αναλογία, θα αυξανόταν γι' αυτόν η τιμή κάθε αγαθού. Επομένως, ολόκληρη η εγχρήματη οικονομία του πολιτισμού και το σύστημα παραγωγής και καταμερισμού της εργασίας που στηρίζεται σε αυτήν θα κατέρρεαν. Συνεπώς, αντί να είναι «ουδέτερος» ως προς την ελεύθερη αγορά, ο αναλογικός φόρος εισοδήματος ακολουθεί μια αρχή η οποία, αν εφαρμοζόταν με συνέπεια, θα εξάλειφε την οικονομία της αγοράς και ολόκληρη την ίδια την εγχρήματη οικονομία.

Είναι, λοιπόν, σαφές ότι η επιβολή ίσου ποσού φόρου σε όλους —ο λεγόμενος «κατά κεφαλήν» ή «κεφαλικός φόρος»— θα προσέγγιζε πολύ περισσότερο τον στόχο της ουδετερότητας. Αλλά ακόμη και εδώ υπάρχουν σοβαρά ελαττώματα ως προς την ουδετερότητα, εντελώς ανεξάρτητα από την αναπόφευκτη διχοτόμηση μεταξύ φορολογουμένων και καταναλωτών φορολογικών εσόδων. Κατ' αρχάς, στην ελεύθερη αγορά τα αγαθά και οι υπηρεσίες αγοράζονται μόνο από όσους επιθυμούν ελεύθερα να τα αποκτήσουν στην τιμή της αγοράς. Εφόσον ο φόρος είναι υποχρεωτική εισφορά και όχι ελεύθερη αγορά, δεν μπορεί ποτέ να θεωρηθεί δεδομένο ότι κάθε ανεξαιρέτως μέλος της κοινωνίας θα κατέβαλλε, σε μια ελεύθερη αγορά, αυτό το ίσο ποσό στο κράτος. Πράγματι, η ίδια η καταναγκαστική φύση της φορολογίας συνεπάγεται ότι πολύ λιγότερα έσοδα θα κατέληγαν στο κράτος αν η καταβολή γινόταν εκουσίως. Αντί να είναι ουδέτερος, επομένως, ο ίσος φόρος θα στρέβλωνε τα αποτελέσματα της αγοράς, επιβάλλοντας αδικαιολόγητες επιβαρύνσεις σε τουλάχιστον τρεις ομάδες πολιτών: στους φτωχούς, στους αδιάφορους και στους εχθρικά διακείμενους, δηλαδή σε όσους, για τον έναν ή τον άλλο λόγο, δεν θα κατέβαλλαν εκουσίως αυτά τα ίσα ποσά στο κράτος.

Ένα άλλο σοβαρό πρόβλημα στην αντιμετώπιση του ίσου φόρου ως ανάλογου μιας τιμής της ελεύθερης αγοράς είναι ότι δεν γνωρίζουμε ποιες κρατικές «υπηρεσίες» υποτίθεται ότι «αγοράζουν» οι άνθρωποι. Για παράδειγμα, αν το κράτος χρησιμοποιεί τον φόρο για να επιδοτήσει μια ορισμένη ευνοούμενη ομάδα, είναι δύσκολο να γνωρίζουμε τι είδους «υπηρεσία» αποκομίζουν από αυτή την κρατική πράξη όσοι καταβάλλουν τον κεφαλικό φόρο. Ας πάρουμε όμως μια φαινομενικά σαφή περίπτωση καθαρής υπηρεσίας, την αστυνομική προστασία, και ας υποθέσουμε ότι ο κεφαλικός φόρος καταβάλλεται για αυτή τη δαπάνη. Ο κανόνας της ελεύθερης αγοράς είναι ότι καταβάλλονται ίσες τιμές για ίσες υπηρεσίες· τι είναι όμως εδώ μια «ίση υπηρεσία»; Ασφαλώς, η υπηρεσία της αστυνομικής προστασίας είναι πολύ μεγαλύτερης έκτασης σε ένα αστικό κέντρο εγκληματικότητας από ό,τι σε κάποια ήσυχη απόμερη περιοχή, όπου το έγκλημα είναι σπάνιο. Η αστυνομική προστασία θα κοστίζει ασφαλώς περισσότερο στην περιοχή που μαστίζεται από εγκληματικότητα· επομένως, αν παρεχόταν στην αγορά, η τιμή που θα καταβαλλόταν εκεί θα ήταν υψηλότερη από ό,τι στην απόμερη περιοχή. Επιπλέον, ένα άτομο που αντιμετωπίζει ιδιαίτερη απειλή εγκληματικής ενέργειας και ενδέχεται να χρειάζεται αυξημένη επιτήρηση θα έπρεπε να πληρώνει υψηλότερη αμοιβή για αστυνομική προστασία. Ένας ενιαίος φόρος θα ήταν χαμηλότερος από την τιμή της αγοράς στις επικίνδυνες περιοχές και υψηλότερος στις ειρηνικές. Για να προσεγγίζει την ουδετερότητα, επομένως, ένας φόρος θα έπρεπε να μεταβάλλεται ανάλογα με το κόστος των υπηρεσιών και όχι να είναι ενιαίος.[337] Αυτή είναι η παραμελημένη αρχή του κόστους στη φορολογία.

Ούτε όμως η αρχή του κόστους μπορεί να θεωρηθεί ουδέτερη. Πέρα από το αναπόδραστο πρόβλημα των φορολογουμένων και των καταναλωτών φορολογικών εσόδων, τίθεται και πάλι το ζήτημα του τρόπου με τον οποίο μπορεί να οριστεί και να απομονωθεί μια «υπηρεσία». Ποια είναι η «υπηρεσία» της αναδιανομής από τον Peter στον Paul και ποιο το «κόστος» με το οποίο πρέπει να

χρεωθεί ο Peter; Αλλά ακόμη και αν περιορίσουμε τη συζήτηση σε συνήθεις υπηρεσίες όπως η αστυνομική προστασία, υπάρχουν σοβαρά ελαττώματα. Πρώτον, το κόστος του κράτους, όπως θα δούμε παρακάτω, είναι αναπόφευκτα πολύ υψηλότερο από εκείνο της ελεύθερης αγοράς. Δεύτερον, το κράτος δεν μπορεί να πραγματοποιεί ορθά οικονομικό υπολογισμό και, επομένως, δεν μπορεί να εκτιμήσει με ακρίβεια το κόστος του. Τρίτον, το κόστος ισούται με τις τιμές μόνο σε κατάσταση ισορροπίας· εφόσον η οικονομία δεν βρίσκεται ποτέ σε ισορροπία, το κόστος δεν αποτελεί ποτέ ακριβή εκτίμηση της τιμής που θα είχε διαμορφωθεί στην ελεύθερη αγορά. Και, τέλος, όπως στην περίπτωση του ίσου φόρου και σε αντίθεση με την ελεύθερη αγορά, ο φορολογούμενος δεν καταδεικνύει ποτέ το όφελος που αποκομίζει από την κρατική πράξη· απλώς και αβασάνιστα θεωρείται δεδομένο ότι θα αγόραζε εκουσίως την υπηρεσία σε αυτή την τιμή.

Μια ακόμη απόπειρα ουδέτερης φορολόγησης είναι η αρχή του οφέλους, σύμφωνα με την οποία πρέπει να επιβάλλεται φόρος ίσος με το όφελος που αποκομίζουν τα άτομα από την κρατική υπηρεσία. Δεν γίνεται πάντοτε αντιληπτό τι θα σήμαινε αυτή η αρχή: για παράδειγμα, ότι οι αποδέκτες προνοιακών παροχών θα έπρεπε να καταβάλλουν το πλήρες κόστος αυτών των παροχών. Κάθε αποδέκτης κρατικής πρόνοιας θα έπρεπε τότε να πληρώνει περισσότερα από όσα εισπράττει, διότι θα έπρεπε να καταβάλλει και το κόστος «διεκπεραίωσης» της κρατικής γραφειοκρατίας. Προφανώς, δεν θα υπήρχαν τέτοιες προνοιακές παροχές ούτε οποιεσδήποτε άλλες επιδοτήσεις αν τηρούνταν η αρχή του οφέλους. Ακόμη και αν περιορίσουμε και πάλι τη συζήτηση σε υπηρεσίες όπως η αστυνομική προστασία, παραμένουν σοβαρά ελαττώματα. Ας παραβλέψουμε και πάλι την επίμονη διχοτόμηση μεταξύ φορολογουμένων και καταναλωτών φορολογικών εσόδων. Ένα ανυπέρβλητο πρόβλημα είναι ότι δεν μπορούμε να μετρήσουμε τα οφέλη ούτε καν να γνωρίζουμε αν υπάρχουν. Όπως στην περίπτωση του κεφαλικού φόρου και της αρχής του κόστους, έτσι και εδώ δεν υπάρχει ελεύθερη αγορά στην οποία οι άνθρωποι να μπορούν να καταδείξουν ότι αποκομίζουν από την ανταλλαγή όφελος μεγαλύτερο από την αξία των αγαθών που παραχωρούν. Πράγματι, εφόσον οι φόροι επιβάλλονται καταναγκαστικά, είναι σαφές ότι τα οφέλη των ανθρώπων από το κράτος είναι αισθητά μικρότερα από το ποσό που υποχρεώνονται να καταβάλουν, αφού, αν αφήνονταν ελεύθεροι, θα συνεισέφεραν λιγότερα στο κράτος. Το «όφελος», επομένως, απλώς προϋποτίθεται αυθαίρετα από τους κρατικούς αξιωματούχους.

Επιπλέον, ακόμη και αν το όφελος μπορούσε να καταδειχθεί ελεύθερα, η αρχή του οφέλους δεν θα προσέγγιζε τη διαδικασία της ελεύθερης αγοράς. Διότι, και πάλι, τα άτομα καταβάλλουν ενιαία τιμή για τις υπηρεσίες στην ελεύθερη αγορά, ανεξάρτητα από το μέγεθος των υποκειμενικών οφελών τους. Ο άνθρωπος που θα «περπατούσε ένα μίλι για ένα Camel» δεν πληρώνει συνήθως περισσότερα από εκείνον που αδιαφορεί παντελώς. Η φορολόγηση καθενός ανάλογα με το όφελος που αποκομίζει, επομένως, βρίσκεται σε διαμετρική αντίθεση προς την αρχή της αγοράς. Τέλος, αν όλο το όφελος καθενός αφαιρείται μέσω της φορολογίας, δεν θα υπήρχε λόγος να προβεί στην ανταλλαγή ή να λάβει την κρατική υπηρεσία. Στην αγορά δεν καταβάλλουν όλοι, ούτε καν οι οριακοί αγοραστές, ολόκληρο το ποσό του οφέλους τους. Οι υπεροριακοί αγοραστές αποκομίζουν μη μετρήσιμο πλεονάζον όφελος, όπως και οι οριακοί αγοραστές, διότι χωρίς ένα τέτοιο πλεόνασμα δεν θα αγόραζαν το προϊόν. Επιπλέον, για υπηρεσίες όπως η αστυνομική προστασία, η αρχή του οφέλους θα απαιτούσε από τους φτωχούς και τους ανήμπορους να πληρώνουν περισσότερα από τους πλούσιους και τους ικανούς, καθώς θα μπορούσε να λεχθεί ότι οι πρώτοι ωφελούνται περισσότερο από την προστασία. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι, αν το όφελος κάθε ατόμου από το

κράτος πρόκειται να αφαιρείται μέσω της φορολογίας, οι γραφειοκράτες, που αντλούν ολόκληρο το εισόδημά τους από το κράτος, θα έπρεπε να επιστρέφουν ολόκληρο τον μισθό τους στο κράτος και, συνεπώς, να υπηρετούν αμισθί.[338]

Είδαμε, λοιπόν, ότι καμία αρχή φορολόγησης δεν μπορεί να είναι ουδέτερη ως προς την ελεύθερη αγορά. Η προοδευτική φορολογία, με την οποία καθένας πληρώνει περισσότερο από αναλογικά προς το εισόδημά του, φυσικά δεν επιχειρεί καν να είναι ουδέτερη. Αν ο αναλογικός φόρος ενσωματώνει μια αρχή καταστροφική για ολόκληρη την οικονομία της αγοράς και για την ίδια την εγχρήματη οικονομία, ο προοδευτικός φόρος το πράττει ακόμη περισσότερο. Διότι ο προοδευτικός φόρος επιβαρύνει τους ικανούς και αποδοτικούς σε αναλογία ακόμη μεγαλύτερη από τη σχετική ικανότητα και αποδοτικότητά τους. Οι προοδευτικοί συντελεστές αποτελούν ιδιαίτερο αντικίνητρο για την εξαιρετικά ικανή εργασία ή επιχειρηματική δραστηριότητα. Και, εφόσον αυτή η ικανότητα χρησιμοποιείται για την εξυπηρέτηση του καταναλωτή, ένας προοδευτικός φόρος επιβάλλει ιδιαίτερο βάρος και στους καταναλωτές.

Πέρα από τους δύο τρόπους που εξετάστηκαν παραπάνω, με τους οποίους η φορολογία εισοδήματος επιβαρύνει την αποταμίευση, ο προοδευτικός φόρος επιβάλλει μια πρόσθετη επιβάρυνση. Διότι, εμπειρικά, στις περισσότερες περιπτώσεις, οι εύποροι αποταμιεύουν και επενδύουν αναλογικά μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους από τις ομάδες χαμηλότερου εισοδήματος. Δεν υπάρχει, ωστόσο, κανένας αποδεικτικά αναγκαίος, πραξεολογικός λόγος για τον οποίο αυτό πρέπει να ισχύει πάντοτε. Ο κανόνας δεν θα ίσχυε, για παράδειγμα, σε μια χώρα όπου οι εύποροι αγόραζαν κοσμήματα, ενώ οι φτωχοί αποταμίευαν με φειδώ και επένδυαν.

Μολονότι η αρχή της προοδευτικότητας είναι ασφαλώς ιδιαίτερα καταστροφική για την αγορά, οι περισσότεροι συντηρητικοί οικονομολόγοι που τάσσονται υπέρ της ελεύθερης αγοράς τείνουν να υπερεκτιμούν τις επιπτώσεις της και να υποτιμούν τις καταστροφικές επιπτώσεις της αναλογικής φορολογίας. Η αναλογική φορολογία εισοδήματος έχει πολλές από τις ίδιες συνέπειες και, επομένως, το επίπεδο της φορολογίας εισοδήματος είναι γενικά σημαντικότερο για την αγορά από τον βαθμό προοδευτικότητας. Έτσι, η κοινωνία Α μπορεί να έχει αναλογικό φόρο εισοδήματος που απαιτεί από κάθε άνθρωπο να καταβάλλει το 50% του εισοδήματός του· η κοινωνία Β μπορεί να έχει έναν εξαιρετικά έντονα προοδευτικό φόρο, που απαιτεί από έναν φτωχό να καταβάλλει το ένα τέταρτο του ενός τοις εκατό και από τον πλουσιότερο άνθρωπο το 10% του εισοδήματός του. Ο πλούσιος θα προτιμήσει ασφαλώς την κοινωνία Β, μολονότι ο φόρος είναι προοδευτικός — καταδεικνύοντας ότι δεν είναι τόσο η προοδευτικότητα όσο το ύψος του φόρου του εκείνο που τον επιβαρύνει.

Παρεμπιπτόντως, και ο φτωχός παραγωγός, στον οποίο επιβάλλεται χαμηλότερος φόρος, θα προτιμήσει επίσης την κοινωνία Β. Αυτό καταδεικνύει την πλάνη της συνήθους συντηρητικής αιτίασης κατά της προοδευτικής φορολογίας, ότι αποτελεί μέσο «για να ληστεύουν οι φτωχοί τους πλούσιους». Διότι στο παράδειγμά μας τόσο ο φτωχός όσο και ο πλούσιος επέλεξαν την προοδευτικότητα! Ο λόγος είναι ότι, υπό την προοδευτική φορολογία, οι «φτωχοί» δεν «ληστεύουν τους πλούσιους». Αντιθέτως, το κράτος είναι εκείνο που «ληστεύει» και τους δύο μέσω της φορολογίας, είτε αναλογικής είτε προοδευτικής.

Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι οι φτωχοί ωφελούνται από τις κρατικές δαπάνες και επιδοτήσεις που χρηματοδοτούνται από τα φορολογικά έσοδα και, συνεπώς, επιδίδονται έμμεσα στη «ληστεία» τους. Αυτό όμως παραβλέπει το γεγονός ότι το κράτος μπορεί να δαπανήσει τα

χρήματά του με πολλούς διαφορετικούς τρόπους: μπορεί να καταναλώσει τα προϊόντα συγκεκριμένων κλάδων· μπορεί να επιδοτήσει ορισμένους ή όλους τους πλούσιους· μπορεί να επιδοτήσει ορισμένους ή όλους τους φτωχούς. Το γεγονός της προοδευτικότητας δεν συνεπάγεται από μόνο του ότι οι «φτωχοί» επιδοτούνται συλλήβδην. Πράγματι, αν ορισμένοι από τους φτωχούς επιδοτούνται, άλλοι πιθανότατα δεν θα επιδοτούνται, οπότε αυτοί οι τελευταίοι καθαροί φορολογούμενοι θα «ληστεύονται» μαζί με τους πλούσιους. Μάλιστα, εφόσον οι φτωχοί είναι συνήθως πολύ περισσότεροι από τους πλούσιους, είναι απολύτως δυνατόν οι φτωχοί ως σύνολο να επωμίζονται το μεγαλύτερο βάρος ακόμη και ενός προοδευτικού φορολογικού συστήματος.

Από όλους τους δυνατούς τύπους φόρων, εκείνος που προσφέρεται περισσότερο για την παράλυση και την καταστροφή της λειτουργίας της αγοράς είναι ο φόρος υπερκερδών. Διότι, από όλα τα παραγωγικά εισοδήματα, τα κέρδη αποτελούν ένα σχετικά μικρό ποσό με τεράστια σημασία και επίδραση· είναι η κινητήρια δύναμη ολόκληρης της οικονομίας της αγοράς. Τα σήματα των κερδών και των ζημιών καθοδηγούν τους επιχειρηματίες και τους κεφαλαιούχους, οι οποίοι κατευθύνουν και ανακατευθύνουν διαρκώς τους παραγωγικούς πόρους της κοινωνίας με τους καλύτερους δυνατούς τρόπους και συνδυασμούς, ώστε να ικανοποιούν τις μεταβαλλόμενες επιθυμίες των καταναλωτών υπό μεταβαλλόμενες συνθήκες. Όταν παραλύει η επιδίωξη του κέρδους, τα κέρδη και οι ζημίες παύουν να λειτουργούν ως αποτελεσματικό κίνητρο και, επομένως, ως μέσο οικονομικού υπολογισμού στην οικονομία της αγοράς.

Είναι παράξενο ότι σε καιρό πολέμου, ακριβώς όταν η διατήρηση ενός αποτελεσματικού παραγωγικού συστήματος θα φαινόταν πιο επιτακτική, υψώνεται πάντοτε η κραυγή να «βγάλουμε τα κέρδη από τον πόλεμο». Αυτός ο ζήλος δεν φαίνεται ποτέ να στρέφεται με την ίδια σφοδρότητα εναντίον των σαφώς οφειλόμενων στον πόλεμο «κερδών» των χαλυβουργών από υψηλότερους μισθούς — παρά μόνο εναντίον των κερδών των επιχειρηματιών. Ασφαλώς δεν υπάρχει καλύτερος τρόπος παράλυσης μιας πολεμικής προσπάθειας. Επιπλέον, η έννοια του «υπερβάλλοντος» απαιτεί κάποιο πρότυπο αναφοράς πάνω από το οποίο μπορεί να φορολογείται το κέρδος. Αυτό το πρότυπο μπορεί να είναι είτε ένα ορισμένο ποσοστό κέρδους, πράγμα που συνεπάγεται τις πολυάριθμες δυσχέρειες μέτρησης του κέρδους και του επενδεδυμένου κεφαλαίου σε κάθε επιχείρηση, είτε τα κέρδη μιας περιόδου βάσης πριν από την έναρξη του πολέμου. Το δεύτερο, που προτιμάται γενικά επειδή αποσπά ειδικά τα πολεμικά κέρδη, καθιστά την οικονομία ακόμη πιο χαοτική. Διότι σημαίνει ότι, ενώ το κράτος καταβάλλει κάθε προσπάθεια για μεγαλύτερη πολεμική παραγωγή, ο φόρος υπερκερδών δημιουργεί κάθε δυνατό κίνητρο για χαμηλότερη και αναποτελεσματική πολεμική παραγωγή. Εν ολίγοις, ο φόρος υπερκερδών τείνει να παγιώνει την παραγωγική διαδικασία στη μορφή που είχε κατά την περίοδο βάσης της ειρήνης. Και όσο περισσότερο διαρκεί ο πόλεμος, τόσο πιο παρωχημένη, αναποτελεσματική και παράλογη γίνεται η διάρθρωση της περιόδου βάσης.

Γ. Μετακύλιση και επίπτωση: Ένας φόρος σε έναν κλάδο

Καμία εξέταση της φορολογίας, όσο σύντομη και αν είναι, δεν μπορεί να παραβλέψει το περίφημο πρόβλημα της «μετακύλισης και επίπτωσης» των φόρων. Εν συντομία, ποιος πληρώνει έναν φόρο; Το πρόσωπο στο οποίο επιβάλλεται ή κάποιος άλλος στον οποίο το πρώτο μπορεί να «μετακυλίσει» τον φόρο; Όσο απίστευτο και αν φαίνεται, υπάρχουν ακόμη οικονομολόγοι που προσκολλώνται στην παλαιά θεωρία της «ίσης διάχυσης» της φορολογίας του δέκατου ένατου αιώνα, η οποία απλώς θεωρεί το πρόβλημα λήξαν διακηρύσσοντας ότι «όλοι οι φόροι μετακυλίονται σε όλους», οπότε δεν χρειάζεται να αναλυθεί ο καθένας χωριστά.[339] Αυτή η σκοταδιστική τάση ενισχύεται από

μια υπερβολικά ευρεία αντιμετώπιση της «μετακύλισης». Έτσι, αν επιβληθεί στον Jones φόρος εισοδήματος 80%, αυτός θα βλάψει όχι μόνο τον Jones αλλά και —μειώνοντας τόσο τα κίνητρα όσο και τις δυνατότητές του— άλλους καταναλωτές, μέσω του περιορισμού της εργασίας και της αποταμίευσης του Jones. Είναι, επομένως, αληθές ότι οι επιπτώσεις της φορολογίας διαχέονται προς τα έξω από το κέντρο του στόχου. Αυτό όμως απέχει πολύ από τον ισχυρισμό ότι ο Jones μπορεί απλώς να μετακυλίσει το φορολογικό βάρος στους ώμους άλλων. Η έννοια της «μετακύλισης» θα περιοριστεί εδώ στην περίπτωση κατά την οποία η πληρωμή ενός φόρου μπορεί να μεταφερθεί άμεσα από τον αρχικό πληρωτή σε κάποιον άλλο και δεν θα χρησιμοποιείται όταν άλλοι υφίστανται ζημία επιπροσθέτως του αρχικού φορολογουμένου. Οι τελευταίες αυτές συνέπειες μπορούν να ονομαστούν «έμμεσες επιπτώσεις» του φόρου.

Ο πρώτος κανόνας της μετακύλισης είναι ότι ένας φόρος εισοδήματος δεν μπορεί να μετακυλιστεί. Αυτή η άλλοτε αποδεκτή αλήθεια της οικονομικής επιστήμης αντικρούεται τώρα με τη δημοφιλή υπόθεση ότι, για παράδειγμα, ένας φόρος στους μισθούς θα ωθήσει τα συνδικάτα να απαιτήσουν υψηλότερους μισθούς για να αντισταθμίσουν τον φόρο και ότι, επομένως, ο φόρος στους μισθούς μετακυλίεται «προς τα εμπρός» στον εργοδότη, ο οποίος με τη σειρά του τον μετακυλίει εκ νέου προς τα εμπρός στο σύνολο των καταναλωτών. Και όμως, σχεδόν κάθε βήμα αυτής της ευρέως διακηρυσσόμενης ακολουθίας αποτελεί κραυγαλέα πλάνη. Είναι, κατ' αρχάς, παράλογο να πιστεύει κανείς ότι οι εργαζόμενοι ή τα συνδικάτα περιμένουν ήσυχα έναν φόρο για να τους κινητοποιήσει να προβάλουν διεκδικήσεις. Οι εργαζόμενοι θέλουν πάντοτε υψηλότερους μισθούς· τα συνδικάτα απαιτούν πάντοτε περισσότερα. Το ερώτημα είναι: θα λάβουν περισσότερα; Δεν υπάρχει λόγος να θεωρούμε ότι μπορούν. Ένας εργαζόμενος μπορεί να λάβει μόνο την προεξοφλημένη αξία της οριακής παραγωγικότητας της εργασίας του. Καμία κραυγή δεν θα αυξήσει αυτή την παραγωγικότητα και, επομένως, καμία δεν μπορεί να αυξήσει τον μισθό που λαμβάνει από τον εργοδότη του. Τα συνδικαλιστικά αιτήματα για υψηλότερους μισθούς θα αντιμετωπιστούν όπως συνήθως, δηλαδή θα μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο με τίμημα την ανεργία μέρους του εργατικού δυναμικού αυτού του κλάδου. Αυτό όμως ισχύει είτε έχει επιβληθεί φόρος στους μισθούς είτε όχι· ο φόρος δεν θα έχει καμία σχέση με τον τελικό μισθό που διαμορφώνεται στην αγορά.

Η ιδέα ότι ο εργοδότης θα μεταφέρει το αυξημένο κόστος στον καταναλωτή αποτελεί παράδειγμα της ίσως πιο διαδεδομένης πλάνης σχετικά με τη φορολογία: ότι οι επιχειρηματίες μπορούν απλώς να μετακυλίουν το υψηλότερο κόστος τους προς τα εμπρός, στους καταναλωτές, υπό τη μορφή υψηλότερων τιμών. Όλη η οικονομική θεωρία που εκτίθεται σε αυτό το βιβλίο καταδεικνύει το σφάλμα αυτού του δόγματος. Διότι η τιμή ενός δεδομένου προϊόντος καθορίζεται από τις κλίμακες ζήτησης των καταναλωτών. Τίποτε στο υψηλότερο κόστος ή στους υψηλότερους φόρους δεν αυξάνει, αυτό καθαυτό, αυτές τις κλίμακες· επομένως, οποιαδήποτε μεταβολή των τιμών πώλησης, είτε προς τα πάνω είτε προς τα κάτω, θα μειώσει τα έσοδα της συγκεκριμένης επιχείρησης. Διότι κάθε επιχείρηση στην αγορά τείνει να βρίσκεται ανά πάσα στιγμή στο «σημείο μέγιστου κέρδους» της σε σχέση με τους καταναλωτές. Οι τιμές βρίσκονται ήδη στο σημείο μέγιστης απόδοσης για την επιχείρηση· επομένως, υψηλότεροι φόροι ή άλλα κόστη που επιβάλλονται στην επιχείρηση θα μειώσουν τα καθαρά της εισοδήματα αντί να μεταφερθούν ομαλά και εύκολα στους καταναλωτές. Καταλήγουμε, λοιπόν, στο εξής σημαντικό συμπέρασμα: κανένας φόρος —όχι μόνο ο φόρος εισοδήματος— δεν μπορεί ποτέ να μετακυλιστεί προς τα εμπρός.

Ας υποθέσουμε ότι ένας ιδιαίτερα βαρύς φόρος —οποιουδήποτε τύπου— έχει επιβληθεί σε έναν συγκεκριμένο κλάδο: έστω στον κλάδο των οινοπνευματωδών ποτών. Ποιες θα είναι οι επιπτώσεις; Όπως έχουμε επισημάνει, ο φόρος δεν θα «μεταφερθεί» απλώς στους καταναλωτές.[340] Αντιθέτως, η τιμή των οινοπνευματωδών θα παραμείνει η ίδια· το καθαρό εισόδημα των επιχειρήσεων θα μειωθεί. Αυτό θα σημαίνει ότι οι αποδόσεις του κεφαλαίου και της επιχειρηματικής δραστηριότητας στον κλάδο των οινοπνευματωδών θα είναι χαμηλότερες από ό,τι στους άλλους κλάδους της οικονομίας· οι οριακές επιχειρήσεις του κλάδου θα υποστούν ζημίες και θα διακόψουν τη λειτουργία τους· και, γενικά, παραγωγικοί πόροι κάθε είδους θα εξέλθουν από τον κλάδο των οινοπνευματωδών και θα εισρεύσουν σε άλλους κλάδους. Η μακροχρόνια επίπτωση, επομένως, είναι η μείωση της προσφοράς παραγόμενων οινοπνευματωδών και, συνεπώς, σύμφωνα με τον νόμο της προσφοράς και της ζήτησης, η αύξηση της τιμής τους στην αγορά. Ωστόσο, όπως είπαμε παραπάνω, αυτή η διαδικασία —αυτή η διάχυση της ζημίας σε ολόκληρη την οικονομία— δύσκολα μπορεί να ονομαστεί «μετακύλιση». Διότι ο φόρος δεν «μεταφέρεται» απλώς· φθάνει στους καταναλωτές μόνο μέσω της βλάβης που προκαλεί στον φορολογούμενο κλάδο. Το τελικό αποτέλεσμα θα είναι μια στρέβλωση στην κατανομή των συντελεστών παραγωγής· στον κλάδο των οινοπνευματωδών παράγονται πλέον λιγότερα αγαθά από όσα θα προτιμούσαν οι καταναλωτές, ενώ στον άλλο κλάδο παράγονται υπερβολικά πολλά αγαθά σε σχέση με τα οινοπνευματώδη.

Εν ολίγοις, οι φόροι μπορούν να «μετακυλιστούν προς τα πίσω» ευκολότερα παρά προς τα εμπρός. Αυστηρά μιλώντας, το αποτέλεσμα δεν είναι μετακύλιση, επειδή δεν πρόκειται για ανώδυνη διαδικασία. Είναι όμως σαφές ότι η διαδικασία προς τα πίσω —προς τους συντελεστές παραγωγής— συντελείται ταχύτερα και αμεσότερα από τις επιπτώσεις στους καταναλωτές. Διότι οι ζημίες ή τα μειωμένα κέρδη των επιχειρήσεων οινοπνευματωδών θα μειώσουν αμέσως τη ζήτησή τους για γη, εργασία και κεφαλαιουχικούς συντελεστές παραγωγής· αυτή η υποχώρηση των κλιμάκων ζήτησης θα μειώσει τους μισθούς και τις προσόδους στον κλάδο των οινοπνευματωδών· και οι χαμηλότερες αυτές απολαβές θα προκαλέσουν μετατόπιση εργασίας, γης και κεφαλαίου από τα οινοπνευματώδη προς άλλους κλάδους. Η ταχεία «μετακύλιση προς τα πίσω» συνάδει με την «αυστριακή» θεωρία της κατανάλωσης και της παραγωγής που αναπτύχθηκε σε αυτόν τον τόμο· διότι οι τιμές των συντελεστών καθορίζονται από τις τιμές πώλησης των αγαθών που παράγουν και όχι το αντίστροφο — το οποίο θα έπρεπε να είναι το συμπέρασμα του αφελούς δόγματος της «μετακύλισης προς τα εμπρός».

Πρέπει να σημειωθεί ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, ο ίδιος ο κλάδος μπορεί να υποδέχεται ευνοϊκά έναν φόρο που του επιβάλλεται, προκειμένου να παρασχεθεί στις υπεροριακές επιχειρήσεις ένα έμμεσο αλλά αποτελεσματικό μονοπωλιακό προνόμιο. Έτσι, ένας κατ' αποκοπήν φόρος «αδείας» θα παράσχει ιδιαίτερο προνόμιο στις επιχειρήσεις που διαθέτουν μεγαλύτερα κεφάλαια και μπορούν ευκολότερα να καταβάλουν το τέλος.

Δ. Μετακύλιση και επίπτωση: Ένας γενικός φόρος πωλήσεων

Το δημοφιλέστερο παράδειγμα φόρου που υποτίθεται ότι μετακυλίεται προς τα εμπρός είναι ο γενικός φόρος πωλήσεων. Ασφαλώς, για παράδειγμα, αν το κράτος επιβάλει έναν ενιαίο φόρο 20% σε όλες τις λιανικές πωλήσεις, και αν μπορούμε να κάνουμε την απλουστευτική υπόθεση ότι ο φόρος μπορεί να εφαρμόζεται εξίσου αποτελεσματικά παντού, τότε οι επιχειρήσεις απλώς θα «μεταφέρουν» στους καταναλωτές την αύξηση του 20% σε όλες τις τιμές. Στην πραγματικότητα, όμως, δεν υπάρχει κανένας τρόπος να αυξηθούν καθόλου οι τιμές! Όπως στην περίπτωση ενός

συγκεκριμένου κλάδου, οι τιμές είχαν ήδη διαμορφωθεί, ή περίπου διαμορφωθεί, στα σημεία μέγιστων καθαρών εσόδων για τις επιχειρήσεις. Τα αποθέματα αγαθών ή συντελεστών δεν έχουν ακόμη μεταβληθεί, ούτε οι κλίμακες ζήτησης. Πώς, λοιπόν, θα μπορούσαν να αυξηθούν οι τιμές; Επιπλέον, αν εξετάσουμε το γενικό σύνολο των τιμών, όπως αρμόζει όταν πραγματευόμαστε έναν γενικό φόρο πωλήσεων, αυτές καθορίζονται από την προσφορά και τη ζήτηση χρήματος, τόσο από την πλευρά των αγαθών όσο και από την πλευρά του χρήματος. Για να αυξηθεί το γενικό σύνολο των τιμών, πρέπει είτε να αυξηθεί η προσφορά χρήματος είτε να μειωθεί η κλίμακα ζήτησης χρήματος, είτε να συμβούν και τα δύο. Τίποτε σε έναν γενικό φόρο πωλήσεων δεν προκαλεί μεταβολή σε κανέναν από αυτούς τους προσδιοριστικούς παράγοντες.[341]

Επιπλέον, οι μακροχρόνιες επιπτώσεις ενός γενικού φόρου πωλήσεων στις τιμές θα είναι μικρότερες από ό,τι στην περίπτωση ενός ισοδύναμου επιλεκτικού φόρου κατανάλωσης. Ένας φόρος σε συγκεκριμένο κλάδο, όπως τα οινοπνευματώδη, θα ωθήσει πόρους έξω από αυτόν τον κλάδο και προς άλλους, και, επομένως, η σχετική τιμή του φορολογούμενου εμπορεύματος θα αυξηθεί τελικά. Σε έναν γενικό φόρο πωλήσεων που εφαρμόζεται ομοιόμορφα, όμως, δεν υπάρχει περιθώριο για τέτοιες μετατοπίσεις πόρων.[342]

Ο μύθος ότι ένας φόρος πωλήσεων μπορεί να μετακυλιστεί προς τα εμπρός είναι ανάλογος με τον μύθο ότι μια γενική αύξηση μισθών που επιβάλλεται από τα συνδικάτα μπορεί να μετακυλιστεί προς τα εμπρός, σε υψηλότερες τιμές για τους καταναλωτές, «προκαλώντας πληθωρισμό». Δεν υπάρχει εδώ κανένας τρόπος να αυξηθεί το γενικό σύνολο των τιμών, και το μόνο δυνατό αποτέλεσμα μιας τέτοιας αύξησης μισθών είναι η μαζική ανεργία.[343]

Κατά την εξέταση του γενικού φόρου πωλήσεων, πολλοί παραπλανώνται από το γεγονός ότι η τιμή που καταβάλλει ο καταναλωτής περιλαμβάνει αναγκαστικά τον φόρο. Αν κάποιος πάει στον κινηματογράφο και πληρώσει εισιτήριο 1,00 USD και δει σε εμφανές σημείο την πληροφορία ότι αυτό καλύπτει μια «τιμή» 0,85 USD και φόρο 0,15 USD, τείνει να συμπεράνει ότι ο φόρος απλώς προστέθηκε στην «τιμή». Αλλά η τιμή είναι 1,00 USD, όχι 0,85 USD· το δεύτερο ποσό είναι απλώς το έσοδο που απομένει στην επιχείρηση μετά τους φόρους. Το έσοδο της επιχείρησης έχει, στην πράξη, μειωθεί ώστε να καταβληθούν οι φόροι.

Αυτή ακριβώς είναι η συνέπεια ενός γενικού φόρου πωλήσεων. Η άμεση επίπτωσή του μειώνει τα ακαθάριστα έσοδα των επιχειρήσεων κατά το ποσό του φόρου. Μακροχρόνια, φυσικά, οι επιχειρήσεις δεν μπορούν να πληρώνουν τον φόρο, καθώς η απώλεια των ακαθάριστων εσόδων τους καταλογίζεται προς τα πίσω, στο εισόδημα από τόκους των κεφαλαιούχων και στους μισθούς και τις προσόδους των κατόχων πρωτογενών συντελεστών — της εργασίας και της βασικής γης. Η μείωση των ακαθάριστων εσόδων των επιχειρήσεων λιανικής αντανακλάται προς τα πίσω ως μειωμένη ζήτηση για τα προϊόντα όλων των επιχειρήσεων ανώτερων σταδίων παραγωγής. Το κύριο αποτέλεσμα ενός γενικού φόρου πωλήσεων είναι η γενική μείωση των καθαρών εσόδων που αποφέρουν οι πρωτογενείς συντελεστές. Ο φόρος πωλήσεων έχει μετακυλιστεί προς τα πίσω, στις αποδόσεις των πρωτογενών συντελεστών — στους τόκους και σε όλους τους μισθούς και τις γαιοπροσόδους. Κάθε πρωτογενής συντελεστής παραγωγής δεν αποφέρει πλέον το προεξοφλημένο οριακό προϊόν του. Οι πρωτογενείς συντελεστές αποφέρουν τώρα λιγότερα από τα προεξοφλημένα οριακά προϊόντα αξίας τους, και η μείωση συνίσταται στον φόρο πωλήσεων που καταβάλλεται στο κράτος.

Ας εντάξουμε τώρα αυτή την ανάλυση της επίπτωσης ενός γενικού φόρου πωλήσεων στην προηγούμενη γενική ανάλυσή μας για τα οφέλη και τα βάρη της φορολογίας. Αυτό γίνεται αν θυμηθούμε ότι τα φορολογικά έσοδα δαπανώνται με τη σειρά τους από το κράτος. Είτε το κράτος δαπανά τα χρήματα για πόρους που προορίζονται για τις δικές του δραστηριότητες είτε απλώς μεταβιβάζει τα χρήματα σε ανθρώπους που επιδοτεί, το αποτέλεσμα είναι η μετατόπιση της καταναλωτικής και επενδυτικής ζήτησης από ιδιωτικά χέρια προς το κράτος ή προς άτομα που υποστηρίζονται από το κράτος, κατά το ποσό των φορολογικών εσόδων. Ο φόρος έχει τελικά επιβληθεί στα εισοδήματα των πρωτογενών συντελεστών και τα χρήματα έχουν μεταφερθεί από τα χέρια των κατόχων τους στο κράτος. Το εισόδημα του κράτους και εκείνων που επιδοτούνται από αυτό έχει αυξηθεί εις βάρος των παραγωγών των φορολογικών εσόδων και, επομένως, η καταναλωτική και επενδυτική ζήτηση στην αγορά έχει μετατοπιστεί από τους παραγωγούς προς εκείνους που τους απαλλοτριώνουν κατά το ποσό του φόρου. Κατά συνέπεια, η αξία της νομισματικής μονάδας θα παραμείνει αμετάβλητη —εκτός αν διαφέρει η ζήτηση χρήματος μεταξύ φορολογουμένων και καταναλωτών φορολογικών εσόδων—, αλλά η διάρθρωση των τιμών θα μεταβληθεί σύμφωνα με τη μετατόπιση της ζήτησης. Έτσι, αν η αγορά δαπανούσε μεγάλα ποσά για ενδύματα και το κράτος χρησιμοποιεί τα έσοδα κυρίως για την αγορά όπλων, θα υπάρξει πτώση της τιμής των ενδυμάτων και άνοδος της τιμής των όπλων, καθώς και τάση μετακίνησης των μη ειδικών συντελεστών από την παραγωγή ενδυμάτων προς την παραγωγή οπλισμού.

Ως αποτέλεσμα, δεν θα υπάρξει τελικά, όπως θα μπορούσε να υποτεθεί, αναλογική μείωση κατά 20% όλων των εισοδημάτων των πρωτογενών συντελεστών εξαιτίας ενός γενικού φόρου πωλήσεων 20%. Οι ειδικοί συντελεστές σε κλάδους που έχουν χάσει εργασίες λόγω της μετατόπισης από την ιδιωτική στην κρατική ζήτηση θα χάσουν αναλογικά περισσότερο εισόδημα· οι ειδικοί συντελεστές σε κλάδους των οποίων η ζήτηση αυξάνεται θα χάσουν αναλογικά λιγότερο — ορισμένοι μπορεί να ωφεληθούν τόσο ώστε να αποκομίσουν απόλυτο όφελος από τη μεταβολή. Οι μη ειδικοί συντελεστές δεν θα επηρεαστούν αναλογικά τόσο πολύ, αλλά και αυτοί θα χάσουν ή θα κερδίσουν ανάλογα με τη διαφορά που προκαλεί η συγκεκριμένη μετατόπιση της ζήτησης στην οριακή παραγωγικότητά τους σε όρους αξίας.

Πρέπει να επισημανθεί με ιδιαίτερη προσοχή ότι ο γενικός φόρος πωλήσεων αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτυχίας φορολόγησης της κατανάλωσης. Συνήθως θεωρείται ότι ο φόρος πωλήσεων επιβαρύνει την κατανάλωση και όχι το εισόδημα ή το κεφάλαιο. Διαπιστώνουμε, όμως, ότι ο φόρος πωλήσεων μειώνει όχι μόνο την κατανάλωση αλλά και τα εισοδήματα των πρωτογενών συντελεστών. Ο γενικός φόρος πωλήσεων είναι, επομένως, φόρος εισοδήματος, αν και αρκετά άτακτος ως προς τον τρόπο επιβολής του. Πολλοί «δεξιοί» οικονομολόγοι έχουν υποστηρίξει τη γενική φορολογία πωλήσεων αντί της φορολογίας εισοδήματος, με το επιχείρημα ότι η πρώτη φορολογεί την κατανάλωση αλλά όχι την αποταμίευση και τις επενδύσεις· πολλοί «αριστεροί» οικονομολόγοι έχουν αντιταχθεί στη φορολογία πωλήσεων για τον ίδιο λόγο. Και οι δύο σφάλλουν· ο φόρος πωλήσεων είναι φόρος εισοδήματος, αν και με περισσότερο άτακτη και αβέβαιη επίπτωση. Η κύρια επίδραση του γενικού φόρου πωλήσεων θα είναι εκείνη του φόρου εισοδήματος: η μείωση της κατανάλωσης και της αποταμίευσης και επένδυσης των φορολογουμένων.[344] Πράγματι, εφόσον, όπως είδαμε, ο φόρος εισοδήματος από τη φύση του επιβαρύνει περισσότερο την αποταμίευση και τις επενδύσεις από ό,τι την κατανάλωση, καταλήγουμε στο παράδοξο και σημαντικό συμπέρασμα ότι ένας φόρος στην κατανάλωση θα επιβαρύνει, στην τελική του επίπτωση, περισσότερο την αποταμίευση και τις επενδύσεις παρά την κατανάλωση.

Ε. Ένας φόρος στις αξίες της γης

Όπου και αν επιπίπτουν οι φόροι, μαραίνουν, παρεμποδίζουν και στρεβλώνουν την παραγωγική δραστηριότητα της αγοράς. Είναι σαφές ότι ένας φόρος στους μισθούς θα στρεβλώσει την κατανομή της εργασιακής προσπάθειας, ένας φόρος στα κέρδη θα παραλύσει τον κινητήριο μηχανισμό κερδών και ζημιών της οικονομίας, ένας φόρος στους τόκους θα τείνει να αναλώσει το κεφάλαιο κ.ο.κ. Μια ευρέως αποδεκτή εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα είναι το δόγμα του Henry George ότι οι ιδιοκτήτες της βασικής γης δεν επιτελούν καμία παραγωγική λειτουργία και ότι, επομένως, το κράτος μπορεί ακίνδυνα να φορολογεί την αξία της ίδιας της γης χωρίς να μειώνει την προσφορά παραγωγικών υπηρεσιών στην αγορά. Αυτή είναι η οικονομική, σε αντιδιαστολή προς την ηθική, θεμελίωση του περίφημου «ενιαίου φόρου». Δυστυχώς, ελάχιστοι οικονομολόγοι έχουν αμφισβητήσει αυτή τη βασική υπόθεση· η πρόταση του ενιαίου φόρου απορρίπτεται γενικά για λόγους καθαρά πρακτικούς —«δεν υπάρχει τρόπος να διακριθεί στην πράξη η αξία της ίδιας της γης από την αξία των βελτιώσεών της»— ή συντηρητικούς —«έχουν επενδυθεί πάρα πολλά στη γη για να απαλλοτριωθούν τώρα οι γαιοκτήμονες».[345]

Και όμως, αυτός ο κεντρικός ισχυρισμός των οπαδών του George είναι εντελώς εσφαλμένος. Ο ιδιοκτήτης της βασικής γης παρέχει μια πολύ σημαντική παραγωγική υπηρεσία. Εντοπίζει εκτάσεις γης, τις θέτει σε χρήση και κατόπιν τις κατανέμει σε εκείνους τους πλειοδότες που μπορούν να τις αξιοποιήσουν με τη μεγαλύτερη παραγωγικότητα σε όρους αξίας. Δεν πρέπει να μας παραπλανά το γεγονός ότι το φυσικό απόθεμα γης είναι δεδομένο σε κάθε χρονική στιγμή. Στην περίπτωση της γης, όπως και άλλων υλικών αγαθών, δεν πωλείται μόνο το φυσικό αγαθό, αλλά μαζί του ένα ολόκληρο σύνολο υπηρεσιών — μεταξύ των οποίων η υπηρεσία της μεταβίβασης της κυριότητας από τον πωλητή στον αγοραστή και της αποτελεσματικής πραγματοποίησης αυτής της μεταβίβασης. Η βασική γη δεν υπάρχει απλώς· πρέπει να διατίθεται στον χρήστη από τον ιδιοκτήτη — ένας άνθρωπος, φυσικά, μπορεί να επιτελεί και τις δύο λειτουργίες όταν η γη είναι «καθετοποιημένη».[346] Ο γαιοκτήμονας αποκομίζει τις υψηλότερες γαιοπροσόδους κατανέμοντας τις εκτάσεις γης στις χρήσεις τους που είναι παραγωγικότερες σε όρους αξίας, δηλαδή σε εκείνες που επιθυμούν περισσότερο οι καταναλωτές. Ειδικότερα, δεν πρέπει να παραβλέπουμε τη σημασία της τοποθεσίας και την παραγωγική υπηρεσία του ιδιοκτήτη της γης, ο οποίος εξασφαλίζει τις παραγωγικότερες τοποθεσίες για κάθε συγκεκριμένη χρήση.

Η άποψη ότι η θέση εκτάσεων γης σε χρήση και η απόφαση σχετικά με την τοποθεσία τους δεν είναι πραγματικά «παραγωγικές» αποτελεί κατάλοιπο της παλαιάς κλασικής αντίληψης ότι μια υπηρεσία που δεν «δημιουργεί» απτά κάτι υλικό δεν είναι «πραγματικά» παραγωγική.[347] Στην πραγματικότητα, αυτή η λειτουργία είναι εξίσου παραγωγική με οποιαδήποτε άλλη και, μάλιστα, ιδιαίτερα ζωτική. Η παρεμπόδιση και η καταστροφή αυτής της λειτουργίας θα κατέστρεφαν την οικονομία της αγοράς.[348]

ΣΤ. Φορολόγηση της «υπερβάλλουσας αγοραστικής δύναμης»

Σε αυτή την κατ' ανάγκην συνοπτική επισκόπηση των κυριότερων σημείων της θεωρίας της φορολογίας, έχουμε χώρο για μία μόνο ακόμη παρατήρηση: μια κριτική της πολύ διαδεδομένης άποψης ότι, σε μια περίοδο οικονομικής άνθησης, το κράτος πρέπει να αυξάνει τη φορολογία «για να απορροφήσει την υπερβάλλουσα αγοραστική δύναμη» και έτσι να ανακόψει τον πληθωρισμό και να σταθεροποιήσει την οικονομία. Θα εξετάσουμε παρακάτω τα προβλήματα του πληθωρισμού, της σταθεροποίησης και του οικονομικού κύκλου· εδώ ας επισημάνουμε το παράδοξο της υπόθεσης ότι

ένας φόρος αποτελεί, κατά κάποιον τρόπο, μικρότερο κοινωνικό κόστος, μικρότερο βάρος, από μια τιμή. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι, σε περίοδο άνθησης, οι κύριοι Α, Β και C, με τα χρήματα που διαθέτουν, θα δαπανούσαν ένα ορισμένο ποσό για κάποιο εμπόρευμα —ας πούμε πίπες— σε μια ορισμένη τιμή της αγοράς, για παράδειγμα 10 USD ανά πίπα. Το κράτος αποφασίζει ότι πρόκειται για μια εξαιρετικά ατυχή κατάσταση, ότι η τιμή της αγοράς είναι — σύμφωνα με κάποιο αυθαίρετο, αδημοσιοποίητο κριτήριο— «υπερβολικά υψηλή» και ότι, επομένως, πρέπει να βοηθήσει τους υπηκόους του αφαιρώντας τους τα χρήματα μέσω της φορολογίας και μειώνοντας έτσι τις τιμές. Ας υποθέσουμε, πράγματι, ότι οι Α, Β και C φορολογούνται αρκετά ώστε η τιμή της πίπας να μειωθεί, ας πούμε, στα 8 USD. Με ποιον συλλογισμό βρίσκονται σε καλύτερη θέση, τώρα που οι φόροι έχουν αυξηθεί ακριβώς κατά το ποσό κατά το οποίο έχουν συρρικνωθεί τα χρηματικά τους διαθέσιμα; Εν ολίγοις, η «φορολογική τιμή» έχει αυξηθεί προκειμένου να μειωθούν οι τιμές άλλων αγαθών. Γιατί μια εκούσια τιμή, την οποία οι αγοραστές καταβάλλουν πρόθυμα και οι πωλητές αποδέχονται, είναι κατά κάποιον τρόπο «κακή» ή επαχθής για τους αγοραστές, ενώ ταυτόχρονα μια «τιμή» που επιβάλλεται καταναγκαστικά στους ίδιους αγοραστές για αμφίβολες κρατικές υπηρεσίες, των οποίων την ανάγκη δεν έχουν καταδείξει, είναι κατά κάποιον τρόπο «καλή»; Γιατί οι υψηλές τιμές είναι επαχθείς και οι υψηλοί φόροι όχι;

9. Δυαδική παρέμβαση: Οι κρατικές δαπάνες

Α. Η «παραγωγική συμβολή» των κρατικών δαπανών

Οι κρατικές δαπάνες[349] αποτελούν καταναγκαστική μεταφορά πόρων από τους ιδιώτες παραγωγούς προς τις χρήσεις που προτιμούν οι κρατικοί αξιωματούχοι. Συνηθίζεται να ταξινομούνται οι κρατικές δαπάνες σε δύο κατηγορίες: δαπάνες χρησιμοποίησης πόρων και μεταβιβαστικές δαπάνες. Οι δαπάνες χρησιμοποίησης πόρων μετατοπίζουν απροκάλυπτα πόρους από τους ιδιώτες της κοινωνίας προς χρήση από το κράτος: αυτό μπορεί να λάβει τη μορφή πρόσληψης γραφειοκρατών για να εργαστούν στο κράτος —πράγμα που μετατοπίζει άμεσα εργατικούς πόρους— ή αγοράς προϊόντων από επιχειρήσεις. Οι μεταβιβαστικές πληρωμές είναι αμιγείς δαπάνες επιδότησης — όταν το κράτος παίρνει από τον Peter για να πληρώσει τον Paul. Είναι αλήθεια ότι, στη δεύτερη περίπτωση, το κράτος δίνει στον «Paul» χρήματα ώστε να αποφασίσει ο ίδιος την κατανομή τους όπως επιθυμεί, και υπό μία έννοια μπορούμε να αναλύσουμε χωριστά τους δύο τύπους δαπανών. Εδώ όμως οι ομοιότητες είναι μεγαλύτερες από τις διαφορές. Διότι και στις δύο περιπτώσεις αποσπώνται πόροι από ιδιώτες παραγωγούς και μετατοπίζονται προς τις χρήσεις που οι κρατικοί αξιωματούχοι θεωρούν καλύτερες. Στο κάτω κάτω, όταν ένας γραφειοκράτης λαμβάνει τον μισθό του από το κράτος, η πληρωμή αυτή αποτελεί, με την ίδια έννοια, «μεταβιβαστική πληρωμή» από τους φορολογουμένους, και ο γραφειοκράτης είναι επίσης ελεύθερος να αποφασίσει πώς θα κατανείμει περαιτέρω το εισόδημα που έχει στη διάθεσή του. Και στις δύο περιπτώσεις, χρήματα και πόροι μετατοπίζονται από παραγωγούς σε μη παραγωγούς, οι οποίοι τα καταναλώνουν ή τα χρησιμοποιούν με άλλον τρόπο.[350]

Αυτός ο τύπος ανάλυσης του κράτους έχει παραμεληθεί, επειδή οι οικονομολόγοι και οι στατιστικολόγοι τείνουν να θεωρούν, μάλλον αβασάνιστα, ότι οι κρατικές δαπάνες αποτελούν μέτρο της παραγωγικής συμβολής του κράτους στην κοινωνία. Στον «ιδιωτικό τομέα» της οικονομίας, η αξία του παραγόμενου προϊόντος εκτιμάται εύλογα με βάση το χρηματικό ποσό που οι καταναλωτές δαπανούν εκουσίως γι' αυτό το προϊόν. Παραδόξως, από την άλλη πλευρά, το «παραγόμενο

προϊόν» του κράτους εκτιμάται όχι με βάση όσα δαπανώνται για το κράτος, αλλά με βάση όσα δαπανά το ίδιο το κράτος! Δεν είναι περίεργο που συχνά προβάλλονται μεγαλόστομοι ισχυρισμοί για τη μοναδική παραγωγική δύναμη των κρατικών δαπανών, όταν και μόνο η αύξηση αυτών των δαπανών αρκεί για να αυξήσει την «παραγωγική συμβολή» του κράτους στην οικονομία.[351]

Ποια είναι, λοιπόν, η παραγωγική συμβολή του κράτους; Εφόσον η αξία του κράτους δεν αποτιμάται στην αγορά και οι πληρωμές προς αυτό δεν είναι εκούσιες, είναι αδύνατον να εκτιμηθεί. Είναι αδύνατον να γνωρίζουμε πόσα θα καταβάλλονταν στο κράτος αν η καταβολή ήταν αμιγώς εκούσια ή, πράγματι, αν θα υπήρχε καν ένα κεντρικό κράτος σε κάθε γεωγραφική περιοχή. Εφόσον, λοιπόν, το μόνο που γνωρίζουμε είναι ότι η διαδικασία φορολόγησης και δαπανών εκτρέπει εισόδημα και πόρους από τις χρήσεις στις οποίες θα κατευθύνονταν στον «ιδιωτικό τομέα», πρέπει να συμπεράνουμε ότι η παραγωγική συμβολή του κράτους στην οικονομία είναι ακριβώς μηδενική. Επιπλέον, ακόμη και αν προβληθεί η ένσταση ότι οι κρατικές υπηρεσίες έχουν κάποια αξία, θα πρέπει να επισημανθεί ότι υποπίπτουμε και πάλι στο σφάλμα που υπέδειξε ο Bastiat: δίνουμε έμφαση αποκλειστικά σε ό,τι φαίνεται, παραμελώντας ό,τι δεν φαίνεται. Μπορούμε να δούμε το υδροηλεκτρικό φράγμα του κράτους να λειτουργεί· δεν βλέπουμε όσα θα έκαναν οι ιδιώτες με τα χρήματα —είτε αγοράζοντας καταναλωτικά αγαθά είτε επενδύοντας σε παραγωγικά αγαθά— αλλά εξαναγκάστηκαν να στερηθούν. Πράγματι, εφόσον οι ιδιώτες καταναλωτές θα έκαναν με τα χρήματα κάτι άλλο, κάτι περισσότερο επιθυμητό και, επομένως, από τη δική τους σκοπιά περισσότερο παραγωγικό, μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι η απώλεια παραγωγικότητας που προκαλούν η κρατική φορολογία και οι δαπάνες είναι μεγαλύτερη από οποιαδήποτε παραγωγικότητα έχει συνεισφέρει το κράτος. Εν ολίγοις, αυστηρά μιλώντας, η παραγωγικότητα του κράτους δεν είναι απλώς μηδενική αλλά αρνητική, διότι έχει επιβάλει στην κοινωνία απώλεια παραγωγικότητας.[352]

Οι κρατικές δαπάνες συχνά χαρακτηρίζονται «επένδυση» που δημιουργεί «κεφάλαιο». Και τα τελευταία χρόνια έχουμε ακούσει πολλά για τα σοβιετικά και άλλα πολυετή σχέδια που επιδίδονται πυρετωδώς στη δημιουργία «κεφαλαίου» μέσω κρατικής δράσης. Ωστόσο, δεν είναι θεμιτή η χρήση του όρου «κεφάλαιο» για τις κρατικές δαπάνες. Κεφάλαιο είναι η ιδιότητα που έχουν τα παραγωγικά αγαθά κατά την πορεία τους προς την τελική κατανάλωση. Σε οποιαδήποτε οικονομία καταμερισμού της εργασίας, ο επενδυτής δεν κατασκευάζει κεφαλαιουχικά αγαθά ως αυτοσκοπό, αλλά για να τα χρησιμοποιήσει στην παραγωγή αγαθών κατώτερης τάξης και, τελικά, καταναλωτικών αγαθών. Εν ολίγοις, χαρακτηριστικό μιας επενδυτικής δαπάνης είναι ότι το εν λόγω αγαθό δεν χρησιμοποιείται για την ικανοποίηση των αναγκών του επενδυτή, αλλά κάποιου άλλου — του καταναλωτή. Όταν όμως το κράτος δημεύει πόρους από την ιδιωτική οικονομία της αγοράς, αψηφά ακριβώς τις επιθυμίες των καταναλωτών· όταν επενδύει σε οποιοδήποτε αγαθό, το πράττει για να εξυπηρετήσει τις ιδιοτροπίες των κρατικών αξιωματούχων, όχι τις επιθυμίες των καταναλωτών. Επομένως, καμία κρατική δαπάνη δεν μπορεί να θεωρηθεί γνήσια «επένδυση» και κανένα περιουσιακό στοιχείο που ανήκει στο κράτος δεν μπορεί να θεωρηθεί κεφάλαιο. Οι κρατικές δαπάνες μπορούν να διαιρεθούν σε δύο μέρη: καταναλωτικές δαπάνες κρατικών αξιωματούχων, δικαιούχων κρατικών επιδοτήσεων και άλλων μη παραγωγικών αποδεκτών· και δαπάνες σπατάλης, στις οποίες οι κρατικοί αξιωματούχοι πιστεύουν πραγματικά ότι «επενδύουν» σε «κεφάλαιο». Αυτές οι δαπάνες σπατάλης δημιουργούν περιουσιακά στοιχεία που συνιστούν σπατάλη.[353] Η κατανάλωση των προνομιούχων του κράτους ανήκει, φυσικά, σε διαφορετική κατηγορία από την ιδιωτική κατανάλωση, καθώς πραγματοποιείται αναγκαστικά εις βάρος της ιδιωτικής κατανάλωσης των παραγωγών. Μπορούμε, επομένως, να ονομάσουμε την πρώτη «αντιπαραγωγική κατανάλωση».[354]

Β. Επιδοτήσεις και μεταβιβαστικές πληρωμές

Ας εμβαθύνουμε λίγο περισσότερο στην τυπολογία των κρατικών δαπανών. Οι μεταβιβαστικές δαπάνες ή επιδοτήσεις στρεβλώνουν την αγορά επιβαρύνοντας καταναγκαστικά τους αποδοτικούς προς όφελος των μη αποδοτικών. (Και αυτό συμβαίνει ακόμη και αν η επιχείρηση ή το άτομο είναι αποδοτικό χωρίς επιδότηση, διότι τότε οι δραστηριότητές του ενθαρρύνονται πέρα από το οικονομικά άριστο σημείο τους.) Οι επιδοτήσεις παρατείνουν τη ζωή των μη αποδοτικών επιχειρήσεων και εμποδίζουν την ευελιξία της αγοράς να ικανοποιήσει πλήρως τις ανάγκες των καταναλωτών. Όσο μεγαλύτερη είναι η έκταση των κρατικών επιδοτήσεων, τόσο περισσότερο εμποδίζεται η λειτουργία της αγοράς, τόσο περισσότεροι πόροι καθηλώνονται σε μη αποδοτικές χρήσεις και τόσο χαμηλότερο θα είναι το βιοτικό επίπεδο όλων. Επιπλέον, όσο περισσότερο παρεμβαίνει και επιδοτεί το κράτος, τόσο περισσότερο θα δημιουργούνται συγκρούσεις μεταξύ καστών στην κοινωνία, διότι τα άτομα και οι ομάδες θα ωφελούνται μόνο εις βάρος αλλήλων. Όσο περισσότερο επεκτείνεται η διαδικασία φορολόγησης και επιδοτήσεων, τόσο περισσότεροι άνθρωποι θα παρακινούνται να εγκαταλείψουν την παραγωγή και να ενταχθούν στη στρατιά εκείνων που ζουν μέσω καταναγκασμού εις βάρος της παραγωγής. Η παραγωγή και το βιοτικό επίπεδο θα υποχωρούν προοδευτικά, καθώς η ανθρώπινη ενεργητικότητα θα εκτρέπεται από την παραγωγή προς την πολιτική και καθώς το κράτος θα φορτώνει σε μια συρρικνούμενη παραγωγική βάση το αυξανόμενο και ολοένα δυσανάλογο βάρος εκείνων που απολαμβάνουν κρατικά προνόμια. Η διαδικασία αυτή θα επιταχύνεται ακόμη περισσότερο, επειδή εκείνοι που επιτυγχάνουν σε οποιαδήποτε δραστηριότητα θα τείνουν πάντοτε να είναι όσοι την εκτελούν καλύτερα. Εκείνοι, επομένως, που ευημερούν ιδιαίτερα στην ελεύθερη αγορά θα είναι οι πιο ικανοί στην παραγωγή και στην εξυπηρέτηση των συνανθρώπων τους· εκείνοι, από την άλλη πλευρά, που επιτυγχάνουν στον πολιτικό αγώνα για επιδοτήσεις θα είναι οι πιο ικανοί στην άσκηση καταναγκασμού ή στην εξασφάλιση της εύνοιας εκείνων που τον ασκούν. Κατά κανόνα, διαφορετικοί άνθρωποι θα ανήκουν στις διαφορετικές κατηγορίες των επιτυχημένων, σύμφωνα με την καθολική εξειδίκευση των δεξιοτήτων. Επιπλέον, για εκείνους που είναι ικανοί και στα δύο, το σύστημα φορολόγησης και επιδοτήσεων θα ενθαρρύνει και θα προάγει τις αρπακτικές τους δεξιότητες και θα επιβαρύνει τις παραγωγικές.

Ένα συνηθισμένο παράδειγμα άμεσης μεταβιβαστικής επιδότησης είναι η κρατική αρωγή προς τους απόρους. Η κρατική αρωγή προς τους απόρους αποτελεί σαφώς επιδότηση της φτώχειας, διότι οι άνθρωποι δικαιούνται πλέον αυτομάτως χρήματα από το κράτος λόγω της φτώχειας τους. Επομένως, μειώνεται η οριακή αρνητική χρησιμότητα που απορρέει από τη στέρηση εισοδήματος χάριν του ελεύθερου χρόνου, και η αργία και η φτώχεια τείνουν να αυξάνονται περαιτέρω, πράγμα που με τη σειρά του αυξάνει το ποσό της επιδότησης που πρέπει να αποσπαστεί από τους φορολογουμένους. Έτσι, ένα σύστημα επιδότησης της φτώχειας διά νόμου τείνει να προκαλεί περισσότερη από την ίδια τη φτώχεια που υποτίθεται ότι ανακουφίζει. Όταν, όπως συμβαίνει συνήθως, το ποσό της επιδότησης εξαρτάται άμεσα από τον αριθμό των παιδιών του απόρου, δημιουργείται ένα πρόσθετο κίνητρο να αποκτήσει περισσότερα παιδιά από όσα θα αποκτούσε διαφορετικά και, έτσι, να πολλαπλασιάσει ακόμη περισσότερο τον αριθμό των απόρων — και μάλιστα απόρων ακόμη περισσότερο εξαρτημένων.[355] Η ειλικρίνεια της επιθυμίας του κράτους να προαγάγει τη φιλανθρωπία προς τους φτωχούς μπορεί να κριθεί από δύο διαρκείς κρατικές εκστρατείες: την καταστολή των «φιλανθρωπικών κομπίνων» και την εκδίωξη των μεμονωμένων ζητιάνων από τους δρόμους, επειδή «το κράτος μεριμνά επαρκώς γι' αυτούς».[356] Το αποτέλεσμα και

των δύο μέτρων είναι να παρακωλύονται οι εκούσιες ατομικές φιλανθρωπικές δωρεές και να εξαναγκάζεται το κοινό να διοχετεύει τις προσφορές του μέσω διαύλων που εγκρίνονται από τον κρατικό μηχανισμό και συνδέονται με αυτόν.

Ομοίως, η κρατική αρωγή προς τους ανέργους, η οποία συχνά θεωρείται ότι συμβάλλει στην αντιμετώπιση της ανεργίας, έχει ακριβώς το αντίθετο αποτέλεσμα: επιδοτεί και εντείνει την ανεργία. Είδαμε ότι η ανεργία προκύπτει όταν οι εργαζόμενοι ή τα συνδικάτα ορίζουν έναν κατώτατο μισθό υψηλότερο από εκείνον που θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν στην ανεμπόδιστη αγορά. Η βοήθεια που χρηματοδοτείται από τη φορολογία τούς επιτρέπει να διατηρούν αυτό το μη ρεαλιστικό κατώτατο όριο και, επομένως, παρατείνει την περίοδο ανεργίας και επιδεινώνει το πρόβλημα.

Γ. Δραστηριότητες χρησιμοποίησης πόρων

Ας επιστρέψουμε τώρα στις δραστηριότητες χρησιμοποίησης πόρων από το κράτος, στις οποίες το κράτος διατείνεται ότι παρέχει κάποιου είδους υπηρεσία στο κοινό. Η κρατική «υπηρεσία» μπορεί είτε να παρέχεται δωρεάν είτε να πωλείται στους χρήστες έναντι τιμήματος. Οι «δωρεάν» υπηρεσίες είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικές του κράτους. Ως παραδείγματα έρχονται στον νου η αστυνομική και στρατιωτική προστασία, η πυρόσβεση, η εκπαίδευση, τα πάρκα και ορισμένες υπηρεσίες ύδρευσης. Το πρώτο σημείο που πρέπει να επισημανθεί, φυσικά, είναι ότι αυτές οι υπηρεσίες δεν είναι και δεν μπορούν να είναι πραγματικά δωρεάν. Ένα ελεύθερο αγαθό, όπως είδαμε στην αρχή αυτού του βιβλίου, δεν θα ήταν αγαθό και, επομένως, ούτε αντικείμενο ανθρώπινης δράσης· απλώς θα υπήρχε σε υπεραφθονία για όλους. Αν ένα αγαθό δεν υπάρχει σε αφθονία για όλους, τότε ο πόρος είναι σπάνιος και η παροχή του κοστίζει στην κοινωνία άλλα αγαθά που θυσιάζονται. Επομένως, δεν μπορεί να είναι δωρεάν. Οι πόροι που απαιτούνται για την παροχή της δωρεάν κρατικής υπηρεσίας αποσπώνται από την υπόλοιπη παραγωγή. Η πληρωμή, ωστόσο, δεν πραγματοποιείται από τους χρήστες με βάση τις εκούσιες αγορές τους, αλλά μέσω καταναγκαστικής εισφοράς που επιβάλλεται στους φορολογουμένους. Δημιουργείται έτσι ένας θεμελιώδης διαχωρισμός μεταξύ πληρωμής και λήψης της υπηρεσίας. Ο διαχωρισμός αυτός είναι σύμφυτος με όλες τις κρατικές δραστηριότητες.

Από αυτόν τον διαχωρισμό, καθώς και από τη «δωρεάν» υπηρεσία, απορρέουν πολλές σοβαρές συνέπειες. Όπως σε κάθε περίπτωση κατά την οποία η τιμή είναι χαμηλότερη από την τιμή της ελεύθερης αγοράς, υποκινείται μια τεράστια και υπέρμετρη ζήτηση για το αγαθό, πολύ μεγαλύτερη από τη διαθέσιμη προσφορά της υπηρεσίας. Κατά συνέπεια, θα υπάρχουν πάντοτε «ελλείψεις» του δωρεάν αγαθού, συνεχείς διαμαρτυρίες για ανεπάρκεια, συνωστισμό κ.λπ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι αδιάκοπες διαμαρτυρίες για ανεπαρκή αστυνομική κάλυψη, ιδίως σε περιοχές που μαστίζονται από εγκληματικότητα, για ελλείψεις εκπαιδευτικών και σχολείων στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα, για κυκλοφοριακή συμφόρηση στους κρατικούς δρόμους και αυτοκινητοδρόμους κ.λπ. Σε κανέναν τομέα της ελεύθερης αγοράς δεν υπάρχουν τέτοιες χρόνιες διαμαρτυρίες για ελλείψεις, ανεπάρκειες και υπηρεσίες χαμηλής ποιότητας. Σε όλους τους τομείς της ιδιωτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας, οι επιχειρήσεις προσπαθούν να δελεάσουν και να πείσουν τους καταναλωτές να αγοράσουν περισσότερο από το προϊόν τους. Όπου, αντιθέτως, το κράτος έχει την ιδιοκτησία και τη διαχείριση, απευθύνονται πάντοτε εκκλήσεις στους καταναλωτές για υπομονή και θυσίες, ενώ τα προβλήματα ελλείψεων και ανεπαρκειών αφθονούν διαρκώς. Είναι αμφίβολο αν οποιαδήποτε ιδιωτική επιχείρηση θα έκανε ποτέ ό,τι έχουν κάνει οι αρχές της Νέας Υόρκης και άλλες κρατικές αρχές: να προτρέπουν τους καταναλωτές να χρησιμοποιούν λιγότερο

νερό. Χαρακτηριστικό επίσης της κρατικής λειτουργίας είναι ότι, όταν προκύπτει έλλειψη νερού, υπεύθυνοι για την έλλειψη θεωρούνται οι καταναλωτές και όχι οι κρατικοί «επιχειρηματίες». Η πίεση ασκείται στους καταναλωτές να κάνουν θυσίες και να χρησιμοποιούν λιγότερο, ενώ στην ιδιωτική οικονομία η —ευπρόσδεκτη — πίεση ασκείται στους επιχειρηματίες να προσφέρουν περισσότερο.[357]

Οι γνωστές αναποτελεσματικότητες της κρατικής λειτουργίας δεν είναι τυχαία εμπειρικά φαινόμενα, τα οποία ίσως οφείλονται στην απουσία παράδοσης δημόσιας διοίκησης. Είναι σύμφυτες με κάθε κρατική επιχειρηματική δραστηριότητα, και η υπέρμετρη ζήτηση που υποθάλπεται από τις δωρεάν και τις άλλες υποτιμολογημένες υπηρεσίες είναι ένας μόνο από τους πολλούς λόγους αυτής της κατάστασης.

Η δωρεάν παροχή δεν επιδοτεί απλώς τους χρήστες εις βάρος των φορολογουμένων που δεν χρησιμοποιούν την υπηρεσία· προκαλεί επίσης εσφαλμένη κατανομή των πόρων, καθώς δεν παρέχει την υπηρεσία εκεί όπου είναι περισσότερο αναγκαία. Το ίδιο ισχύει, σε μικρότερο βαθμό, οπουδήποτε η τιμή είναι χαμηλότερη από την τιμή της ελεύθερης αγοράς. Στην ελεύθερη αγορά, οι καταναλωτές μπορούν να υπαγορεύουν τη διαμόρφωση των τιμών και, έτσι, να εξασφαλίζουν την καλύτερη κατανομή των παραγωγικών πόρων για την ικανοποίηση των αναγκών τους. Σε μια κρατική επιχείρηση αυτό δεν μπορεί να γίνει. Ας πάρουμε και πάλι την περίπτωση της δωρεάν υπηρεσίας. Εφόσον δεν υπάρχει τιμολόγηση και, επομένως, ούτε αποκλεισμός των υποοριακών χρήσεων, δεν υπάρχει τρόπος με τον οποίο το κράτος, ακόμη και αν το επιθυμούσε, θα μπορούσε να κατανείμει τις υπηρεσίες του στις σημαντικότερες χρήσεις τους και στους αγοραστές που τις επιθυμούν εντονότερα. Όλοι οι αγοραστές, όλες οι χρήσεις, διατηρούνται τεχνητά στο ίδιο επίπεδο. Ως αποτέλεσμα, οι σημαντικότερες χρήσεις θα παραμελούνται. Το κράτος αντιμετωπίζει ανυπέρβλητα προβλήματα κατανομής, τα οποία δεν μπορεί να επιλύσει ούτε κατά τρόπο που να ικανοποιεί το ίδιο. Έτσι, το κράτος θα βρεθεί αντιμέτωπο με το εξής πρόβλημα: πρέπει να κατασκευάσουμε έναν δρόμο στην τοποθεσία Α ή στην τοποθεσία Β; Δεν υπάρχει κανένας απολύτως ορθολογικός τρόπος με τον οποίο μπορεί να λάβει αυτή την απόφαση. Δεν μπορεί να εξυπηρετήσει με τον καλύτερο τρόπο τους ιδιώτες καταναλωτές του δρόμου. Μπορεί να αποφασίσει μόνο σύμφωνα με την ιδιοτροπία του κρατικού αξιωματούχου που ασκεί την εξουσία, δηλαδή μόνο αν την «κατανάλωση» την πραγματοποιούν οι κρατικοί αξιωματούχοι και όχι το κοινό.[358] Αν το κράτος επιθυμεί να πράξει ό,τι είναι καλύτερο για το κοινό, αντιμετωπίζει ένα αδύνατο εγχείρημα.

Δ. Η πλάνη της λειτουργίας του κράτους σε «επιχειρηματική βάση»

Το κράτος μπορεί είτε να επιδοτεί σκόπιμα παρέχοντας δωρεάν μια υπηρεσία είτε να προσπαθεί ειλικρινά να βρει την πραγματική τιμή της αγοράς, δηλαδή να «λειτουργεί σε επιχειρηματική βάση». Το δεύτερο αποτελεί συχνά το αίτημα των συντηρητικών: να τεθεί η κρατική επιχειρηματική δραστηριότητα σε επιχειρηματική βάση, να εξαλειφθούν τα ελλείμματα κ.λπ. Σχεδόν πάντοτε αυτό σημαίνει αύξηση της τιμής. Είναι όμως ορθολογική λύση; Συχνά υποστηρίζεται ότι μια μεμονωμένη κρατική επιχείρηση, η οποία λειτουργεί μέσα στη σφαίρα μιας ιδιωτικής αγοράς και αγοράζει πόρους από αυτήν, μπορεί να τιμολογεί τις υπηρεσίες της και να κατανέμει αποτελεσματικά τους πόρους της. Αυτό, ωστόσο, είναι εσφαλμένο. Υπάρχει ένα θεμελιώδες ελάττωμα που διαπερνά κάθε νοητό σχήμα κρατικής επιχείρησης και την εμποδίζει αναπόδραστα να τιμολογεί ορθολογικά και να

κατανέμει αποτελεσματικά τους πόρους. Εξαιτίας αυτού του ελαττώματος, η κρατική επιχείρηση δεν μπορεί ποτέ να λειτουργήσει σε «επιχειρηματική» βάση, όσο ένθερμες και αν είναι οι προθέσεις του κράτους.

Ποιο είναι αυτό το θεμελιώδες ελάττωμα; Είναι το γεγονός ότι το κράτος μπορεί να αποκτά ουσιαστικά απεριόριστους πόρους μέσω της καταναγκαστικής φορολογικής εξουσίας του — με μόνο όριο, δηλαδή, το σύνολο των πόρων της κοινωνίας. Οι ιδιωτικές επιχειρήσεις πρέπει να εξασφαλίζουν τα κεφάλαιά τους από ιδιώτες επενδυτές. Αυτή η κατανομή κεφαλαίων από τους επενδυτές, η οποία βασίζεται στη χρονική προτίμηση και στην προνοητικότητα, «κατανέμει με φειδώ» κεφάλαια και πόρους στις πιο επικερδείς και, επομένως, πιο ωφέλιμες χρήσεις. Οι ιδιωτικές επιχειρήσεις μπορούν να αποκτούν κεφάλαια μόνο από καταναλωτές και επενδυτές· με άλλα λόγια, μπορούν να αποκτούν κεφάλαια μόνο από ανθρώπους που εκτιμούν και αγοράζουν τις υπηρεσίες τους και από αποταμιευτές που είναι πρόθυμοι να διακινδυνεύσουν επενδύοντας τα αποταμιευμένα κεφάλαιά τους με την προσδοκία κέρδους. Εν ολίγοις, επαναλαμβάνουμε, η πληρωμή και η υπηρεσία είναι άρρηκτα συνδεδεμένες στην αγορά. Το κράτος όμως, από την άλλη πλευρά, μπορεί να αποκτά όσα χρήματα επιθυμεί. Η ελεύθερη αγορά παρέχει, επομένως, έναν «μηχανισμό», τον οποίο έχουμε αναλύσει λεπτομερώς, για την κατανομή κεφαλαίων μεταξύ μελλοντικής και παρούσας κατανάλωσης, για την κατεύθυνση των πόρων στις χρήσεις που είναι παραγωγικότερες σε όρους αξίας για όλους τους ανθρώπους. Παρέχει έτσι στους επιχειρηματίες ένα μέσο για να κατανέμουν τους πόρους και να τιμολογούν τις υπηρεσίες κατά τρόπο που εξασφαλίζει την άριστη χρήση τους. Το κράτος, ωστόσο, δεν υπόκειται σε κανένα τέτοιο χαλινάρι, δηλαδή δεν υποχρεούται να ανταποκριθεί στη δοκιμασία του κέρδους και της ζημίας ή της παροχής υπηρεσιών που εκτιμούν οι καταναλωτές, προκειμένου να εξασφαλίσει κεφάλαια. Η ιδιωτική επιχείρηση μπορεί να αντλεί κεφάλαια μόνο από ικανοποιημένους πελάτες που εκτιμούν τις υπηρεσίες της και από επενδυτές που καθοδηγούνται από τα τρέχοντα και τα αναμενόμενα μελλοντικά κέρδη και ζημίες. Το κράτος αποκτά περισσότερα κεφάλαια κατά το δοκούν.

Με την κατάργηση αυτού του χαλιναριού καταργείται και κάθε δυνατότητα του κράτους να κατανέμει ορθολογικά τους πόρους. Πώς μπορεί να γνωρίζει αν πρέπει να κατασκευάσει τον δρόμο Α ή τον δρόμο Β, αν πρέπει να «επενδύσει» σε έναν δρόμο ή σε ένα σχολείο — και, εντέλει, πόσα πρέπει να δαπανήσει για το σύνολο των δραστηριοτήτων του; Δεν υπάρχει κανένας ορθολογικός τρόπος με τον οποίο μπορεί να κατανείμει κεφάλαια ή ακόμη και να αποφασίσει πόσα πρέπει να έχει στη διάθεσή του. Όταν υπάρχει έλλειψη εκπαιδευτικών ή σχολικών αιθουσών ή αστυνομικών ή δρόμων, το κράτος και οι υποστηρικτές του έχουν μία μόνο απάντηση: περισσότερα χρήματα. Οι άνθρωποι πρέπει να παραχωρήσουν περισσότερα από τα χρήματά τους στο κράτος. Γιατί δεν δίνεται ποτέ αυτού του είδους η απάντηση στην ελεύθερη αγορά; Ο λόγος είναι ότι τα χρήματα πρέπει πάντοτε να αποσπώνται από κάποια άλλη χρήση στην κατανάλωση ή στην επένδυση — και αυτή η απόσπαση πρέπει να δικαιολογείται. Στην αγορά, η δικαιολόγηση παρέχεται από τη δοκιμασία του κέρδους και της ζημίας — την ένδειξη ότι ικανοποιούνται οι πιο επιτακτικές ανάγκες των καταναλωτών. Αν μια επιχείρηση ή ένα προϊόν αποφέρει υψηλά κέρδη στους ιδιοκτήτες του και τα κέρδη αυτά αναμένεται να συνεχιστούν, θα εισρεύσουν περισσότερα χρήματα· αν όχι, και σημειώνονται ζημίες, τα χρήματα θα εξέλθουν από τον κλάδο. Η δοκιμασία του κέρδους και της ζημίας χρησιμεύει ως ο κρίσιμος οδηγός για την κατεύθυνση της ροής των παραγωγικών πόρων. Κανένας τέτοιος οδηγός δεν υπάρχει για το κράτος, το οποίο, επομένως, δεν διαθέτει κανέναν

ορθολογικό τρόπο να αποφασίσει πόσα χρήματα θα δαπανήσει συνολικά ή σε κάθε συγκεκριμένο τομέα. Όσο περισσότερα χρήματα δαπανά, τόσο περισσότερες υπηρεσίες μπορεί, φυσικά, να παρέχει — πού όμως πρέπει να σταματήσει;[359]

Οι υπέρμαχοι της κρατικής επιχειρηματικής δραστηριότητας μπορεί να αντιτείνουν ότι το κράτος θα πρέπει απλώς να δώσει εντολή στην υπηρεσία του να ενεργεί σαν να ήταν κερδοσκοπική επιχείρηση και να συγκροτηθεί κατά τον ίδιο τρόπο με μια ιδιωτική επιχείρηση. Υπάρχουν δύο βασικά ελαττώματα σε αυτή τη θεωρία:

1. Είναι αδύνατον να παίζει κανείς τον επιχειρηματία. Η επιχειρηματική δραστηριότητα σημαίνει ότι διακινδυνεύει κανείς τα δικά του χρήματα επενδύοντάς τα. Τα γραφειοκρατικά διοικητικά στελέχη και οι πολιτικοί δεν έχουν πραγματικό κίνητρο να αναπτύξουν επιχειρηματικές δεξιότητες, να προσαρμοστούν πραγματικά στις απαιτήσεις των καταναλωτών. Δεν διακινδυνεύουν να χάσουν τα χρήματά τους στην επιχείρηση.
2. Πέρα από το ζήτημα των κινήτρων, ακόμη και τα πιο πρόθυμα διοικητικά στελέχη δεν θα μπορούσαν να λειτουργήσουν επιχειρηματικά. Διότι, ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται η δραστηριότητα μετά την ίδρυσή της, η αρχική σύσταση της επιχείρησης γίνεται με κρατικά χρήματα και, επομένως, μέσω καταναγκαστικής εισφοράς. Ένα καταλυτικό στοιχείο αυθαιρεσίας έχει «ενσωματωθεί» στον ίδιο τον ζωτικό πυρήνα της επιχείρησης. Επιπλέον, οι μελλοντικές αποφάσεις για δαπάνες θα λαμβάνονται με βάση κεφάλαια που προέρχονται από φόρους και, επομένως, θα υπόκεινται στο ίδιο ελάττωμα. Η ευκολία εξασφάλισης χρημάτων θα στρεβλώνει εγγενώς τη λειτουργία της κρατικής επιχείρησης. Ας υποθέσουμε, επιπλέον, ότι το κράτος «επενδύει» σε μια επιχείρηση Ε. Είτε η ελεύθερη αγορά, αν αφηνόταν ανεμπόδιστη, θα επένδυε και αυτή στην ίδια ακριβώς επιχείρηση είτε όχι. Αν θα επένδυε, τότε η οικονομία υφίσταται, τουλάχιστον, την απώλεια της «λείας» που καταλήγει στη μεσολαβούσα γραφειοκρατία. Αν όχι —και αυτό είναι σχεδόν βέβαιο—, τότε προκύπτει αμέσως ότι η δαπάνη για την Ε αποτελεί στρέβλωση της ιδιωτικής χρησιμότητας στην αγορά — ότι κάποια άλλη δαπάνη θα απέφερε μεγαλύτερες χρηματικές αποδόσεις. Προκύπτει για άλλη μια φορά ότι μια κρατική επιχείρηση δεν μπορεί να αναπαραγάγει τις συνθήκες της ιδιωτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Επιπλέον, η ίδρυση μιας κρατικής επιχείρησης δημιουργεί ένα «αθέμιτο» ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι των ιδιωτικών επιχειρήσεων, διότι τουλάχιστον μέρος του κεφαλαίου της αποκτήθηκε μέσω καταναγκασμού και όχι μέσω παροχής υπηρεσιών. Είναι σαφές ότι το κράτος, χάρη στην επιδότησή του, μπορεί να εκτοπίσει μια ιδιωτική επιχείρηση από τον κλάδο. Οι ιδιωτικές επενδύσεις στον ίδιο κλάδο θα περιοριστούν σε μεγάλο βαθμό, καθώς οι μελλοντικοί επενδυτές θα αναμένουν ζημίες από τους προνομιούχους κρατικούς ανταγωνιστές. Επιπλέον, εφόσον όλες οι υπηρεσίες ανταγωνίζονται για το δολάριο του καταναλωτή, όλες οι ιδιωτικές επιχειρήσεις και όλες οι ιδιωτικές επενδύσεις θα επηρεαστούν και θα παρεμποδιστούν σε κάποιον βαθμό. Και όταν ιδρύεται μια νέα κρατική επιχείρηση, γεννά σε άλλους κλάδους φόβους ότι θα έρθει και η δική τους σειρά, ότι είτε θα δημευθούν είτε θα εξαναγκαστούν να ανταγωνίζονται επιχειρήσεις επιδοτούμενες από το κράτος. Αυτός ο φόβος τείνει να καταστέλλει περαιτέρω τις παραγωγικές επενδύσεις και, έτσι, να μειώνει ακόμη περισσότερο το γενικό βιοτικό επίπεδο.

Ένα άλλο επιχείρημα, το οποίο χρησιμοποιούν απολύτως ορθά οι «αριστεροί» υπέρμαχοι της κρατικής ιδιοκτησίας, είναι το εξής: αν η επιχειρηματική λειτουργία είναι τόσο επιθυμητή, γιατί να ακολουθείται ένας τόσο δαιδαλώδης δρόμος; Γιατί να μην καταργηθεί η κρατική ιδιοκτησία και να μην παραδοθεί ολόκληρη η δραστηριότητα στην ιδιωτική επιχειρηματική πρωτοβουλία; Γιατί να καταβάλλεται τόση περίπλοκη προσπάθεια για τη μίμηση εκείνου που εμφανίζεται ως ιδεώδες — της ιδιωτικής ιδιοκτησίας—, όταν το ιδεώδες μπορεί να επιδιωχθεί άμεσα; Το αίτημα για εφαρμογή επιχειρηματικών αρχών στο κράτος, επομένως, έχει ελάχιστο νόημα, ακόμη και αν μπορούσε να υλοποιηθεί επιτυχώς.

Οι συγγραφείς έχουν προτείνει πολλά «κριτήρια» ως οδηγούς για την τιμολόγηση των κρατικών υπηρεσιών. Ένα κριτήριο υποστηρίζει την τιμολόγηση σύμφωνα με το «οριακό κόστος». Όπως έχουμε επισημάνει παραπάνω, ωστόσο, αυτό δύσκολα αποτελεί καν κριτήριο και στηρίζεται στις κλασικές πλάνες περί καθορισμού των τιμών από το κόστος. Το «οριακό» μεταβάλλεται ανάλογα με τη χρονική περίοδο που εξετάζεται. Και το κόστος δεν είναι στην πραγματικότητα στατικό αλλά ευμετάβλητο· μεταβάλλεται ανάλογα με τις τιμές και, επομένως, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως οδηγός για τον καθορισμό τους. Επιπλέον, οι τιμές ισούνται με το μέσο κόστος μόνο στην τελική ισορροπία, και η ισορροπία δεν μπορεί να θεωρείται ιδεώδες για τον πραγματικό κόσμο. Η αγορά απλώς τείνει προς αυτόν τον στόχο. Τέλος, το κόστος της κρατικής λειτουργίας θα είναι υψηλότερο από εκείνο παρόμοιων δραστηριοτήτων στην ελεύθερη αγορά.[360]

Η κρατική επιχειρηματική δραστηριότητα δεν θα παρεμποδίζει και θα καταστέλλει μόνο τις ιδιωτικές επενδύσεις και την επιχειρηματικότητα στον ίδιο κλάδο και στους κλάδους ολόκληρης της οικονομίας· θα αποδιοργανώνει επίσης ολόκληρη την αγορά εργασίας. Διότι το κράτος:

- (α) θα μειώνει την παραγωγή και το βιοτικό επίπεδο της κοινωνίας, αποσπώντας δυνητικά παραγωγική εργασία και διοχετεύοντάς την στη γραφειοκρατία·
- (β) χρησιμοποιώντας δημευμένα κεφάλαια, θα μπορεί να καταβάλλει αμοιβές εργασίας υψηλότερες από εκείνες της αγοράς και, επομένως, θα προκαλεί έντονες απαιτήσεις από όσους αναζητούν κρατική απασχόληση για επέκταση του μη παραγωγικού γραφειοκρατικού μηχανισμού· και
- (γ) οι υψηλοί κρατικοί μισθοί που χρηματοδοτούνται από φόρους ενδέχεται να παραπλανούν τους εργαζομένους, κάνοντάς τους να πιστεύουν ότι αντανακλούν τον μισθό της αγοράς στον ιδιωτικό τομέα, προκαλώντας έτσι ανεπιθύμητη ανεργία.

Οι αναποτελεσματικότητες της κρατικής λειτουργίας επιτείνονται από αρκετούς άλλους παράγοντες. Όπως είδαμε, μια κρατική επιχείρηση που ανταγωνίζεται σε έναν κλάδο μπορεί συνήθως να εκτοπίσει τους ιδιώτες ιδιοκτήτες, καθώς το κράτος μπορεί να επιδοτεί τον εαυτό του με πολλούς τρόπους και να εξασφαλίζει απεριόριστα κεφάλαια όποτε το επιθυμεί. Στις περιπτώσεις όπου δεν μπορεί να ανταγωνιστεί ακόμη και υπό αυτές τις συνθήκες, μπορεί να οικειοποιηθεί ένα καταναγκαστικό μονοπώλιο, εκτοπίζοντας τους ανταγωνιστές διά της βίας. Αυτό έγινε στις Ηνωμένες Πολιτείες στην περίπτωση των ταχυδρομείων.[361] Όταν το κράτος παραχωρεί έτσι στον εαυτό του μονοπώλιο, μπορεί να περάσει στο αντίθετο άκρο από τη δωρεάν παροχή υπηρεσίας· μπορεί να χρεώνει μονοπωλιακή τιμή. Η χρέωση μονοπωλιακής τιμής —η οποία τώρα μπορεί να διακριθεί από την τιμή της ελεύθερης αγοράς— στρεβλώνει και πάλι την κατανομή των πόρων και δημιουργεί τεχνητή σπανιότητα του συγκεκριμένου αγαθού. Επιτρέπει επίσης τεράστια υποβάθμιση της ποιότητας της υπηρεσίας. Ένα κρατικό μονοπώλιο δεν χρειάζεται να ανησυχεί μήπως οι

πελάτες στραφούν αλλού ή μήπως η αναποτελεσματικότητα σημάνει το τέλος του.[362] Είναι ιδιαίτερα παράλογο να ζητούνται «επιχειρηματικές αρχές» εκεί όπου μια κρατική επιχείρηση λειτουργεί ως μονοπώλιο. Κατά καιρούς, για παράδειγμα, προβάλλονται απαιτήσεις να τεθούν τα ταχυδρομεία σε «επιχειρηματική βάση» και να εξαλείψουν το έλλειμμά τους, το οποίο πρέπει να καλύπτουν οι φορολογούμενοι. Αλλά η εξάλειψη του ελλείμματος μιας εγγενώς και αναγκαστικά αναποτελεσματικής κρατικής δραστηριότητας δεν σημαίνει ότι αυτή τίθεται σε επιχειρηματική βάση. Για να καλυφθεί το κόστος, η τιμή πρέπει να αυξηθεί αρκετά ώστε να καταστεί μονοπωλιακή και, έτσι, να συγκαλύψει και να αντισταθμίσει τις κρατικές αναποτελεσματικότητες. Μια μονοπωλιακή τιμή θα επιβάλει υπέρμετρο βάρος στους χρήστες της ταχυδρομικής υπηρεσίας, ιδίως επειδή το μονοπώλιο είναι καταναγκαστικό. Από την άλλη πλευρά, είδαμε ότι ακόμη και οι μονοπωλητές πρέπει να συμμορφώνονται με την κλίμακα ζήτησης των καταναλωτών. Αν αυτή η κλίμακα ζήτησης είναι αρκετά ελαστική, είναι απολύτως δυνατόν μια μονοπωλιακή τιμή να μειώσει τα έσοδα τόσο πολύ ή να περιορίσει τόσο πολύ την αύξησή τους, ώστε μια υψηλότερη τιμή να αυξάνει τα ελλείμματα αντί να τα μειώνει. Χαρακτηριστικό παράδειγμα υπήρξε τα τελευταία χρόνια το σύστημα του μετρό της Νέας Υόρκης.[363]

Ε. Εστίες χάους στον οικονομικό υπολογισμό

Είδαμε παραπάνω, στο κεφάλαιο 10, ότι ένα καρτέλ ή μία επιχείρηση δεν θα μπορούσε να κατέχει όλα τα μέσα παραγωγής της οικονομίας, επειδή δεν θα μπορούσε να υπολογίζει τις τιμές και να κατανέμει τους συντελεστές με ορθολογικό τρόπο. Και είδαμε ότι αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ούτε ο κρατικός σοσιαλισμός θα μπορούσε να σχεδιάζει ή να κατανέμει ορθολογικά. Επισημάναμε επίσης ότι δύο ή περισσότερα στάδια δεν θα μπορούσαν να ενοποιηθούν πλήρως καθέτως στην αγορά — διότι η πλήρης ενοποίηση θα εξάλειφε ένα ολόκληρο τμήμα της αγοράς και θα δημιουργούσε μια νησίδα χάους στον οικονομικό υπολογισμό και στην κατανομή, μια νησίδα που θα απέκλειε τον άριστο σχεδιασμό για την επίτευξη κερδών και τη μέγιστη ικανοποίηση των καταναλωτών.

Στην περίπτωση της απλής κρατικής ιδιοκτησίας, γίνεται εμφανής μία ακόμη προέκταση αυτής της θέσης. Διότι κάθε κρατική επιχείρηση εισάγει τη δική της νησίδα χάους στην οικονομία· δεν χρειάζεται να περιμένουμε τον πλήρη σοσιαλισμό για να αρχίσει το χάος το έργο του. Καμία κρατική επιχείρηση δεν μπορεί ποτέ να καθορίζει τιμές ή κόστος ούτε να κατανέμει συντελεστές ή κεφάλαια με τρόπο ορθολογικό, που μεγιστοποιεί την ευημερία. Καμία κρατική επιχείρηση δεν θα μπορούσε να συγκροτηθεί σε «επιχειρηματική βάση», ακόμη και αν υπήρχε η σχετική επιθυμία. Έτσι, κάθε κρατική δραστηριότητα εισάγει μια εστία χάους στην οικονομία· και εφόσον όλες οι αγορές της οικονομίας είναι αλληλένδετες, κάθε κρατική δραστηριότητα διαταράσσει και στρεβλώνει τη διαμόρφωση των τιμών, την κατανομή των συντελεστών, τις αναλογίες κατανάλωσης προς επένδυση κ.λπ. Κάθε κρατική επιχείρηση δεν μειώνει απλώς τις κοινωνικές χρησιμότητες των καταναλωτών, επιβάλλοντας την κατανομή κεφαλαίων σε σκοπούς διαφορετικούς από εκείνους που επιθυμεί το κοινό· μειώνει τη χρησιμότητα όλων —συμπεριλαμβανομένων των χρησιμοτήτων ορισμένων κρατικών αξιωματούχων—, στρεβλώνοντας την αγορά και διαδίδοντας το χάος στον οικονομικό υπολογισμό. Όσο μεγαλύτερη είναι, φυσικά, η έκταση της κρατικής ιδιοκτησίας, τόσο ισχυρότερος θα γίνεται αυτός ο αντίκτυπος.

ΣΤ. Σύγκρουση και κέντρα εξουσίας

Πέρα από τις αμιγώς οικονομικές συνέπειές της, η κρατική ιδιοκτησία ασκεί και μια άλλου είδους επίδραση στην κοινωνία· αντικαθιστά αναγκαστικά την αρμονία της ελεύθερης αγοράς με τη σύγκρουση. Εφόσον κρατική υπηρεσία σημαίνει υπηρεσία παρεχόμενη από μία ομάδα υπευθύνων λήψης αποφάσεων, καταλήγει να σημαίνει ομοιόμορφη υπηρεσία. Οι επιθυμίες όλων εκείνων που εξαναγκάζονται, άμεσα ή έμμεσα, να πληρώνουν για την κρατική υπηρεσία δεν μπορούν να ικανοποιηθούν. Μόνο ορισμένες μορφές της υπηρεσίας μπορούν ή πρόκειται να παραχθούν από τον κρατικό φορέα. Ως αποτέλεσμα, η κρατική επιχειρηματική δραστηριότητα δημιουργεί τεράστιες συγκρούσεις μεταξύ καστών στους κόλπους των πολιτών, καθένας από τους οποίους έχει διαφορετικές αντιλήψεις για την καλύτερη μορφή της υπηρεσίας. Στο τελικό αποτέλεσμα, η κρατική επιχείρηση δύσκολα μπορεί να αποφύγει την αντικατάσταση των αξιών όλων των άλλων από τις δικές της αξίες ή από τις αξίες μιας ομάδας πελατών. Θα επικρατούν τεχνητά τυποποιημένες υπηρεσίες χαμηλότερης ποιότητας — προσαρμοσμένες στις προτιμήσεις ή στην ευκολία του κράτους—, σε αντίθεση με τις διαφοροποιημένες υπηρεσίες υψηλότερης ποιότητας που παρέχει η ελεύθερη αγορά για να ανταποκριθεί στις προτιμήσεις ενός πλήθους ατόμων.

Τα τελευταία χρόνια, τα κρατικά σχολεία στην Αμερική έχουν προσφέρει ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων προβλημάτων και συγκρούσεων. Ορισμένοι γονείς προτιμούν σχολεία με φυλετικό διαχωρισμό· άλλοι προτιμούν εκπαίδευση χωρίς φυλετικό διαχωρισμό. Ορισμένοι γονείς θέλουν τα παιδιά τους να διδάσκονται τον σοσιαλισμό· άλλοι θέλουν αντισοσιαλιστική διδασκαλία στα σχολεία. Δεν υπάρχει τρόπος με τον οποίο το κράτος μπορεί να επιλύσει αυτές τις συγκρούσεις. Μπορεί μόνο να επιβάλει καταναγκαστικά τη βούληση μιας ομάδας, αφήνοντας τις άλλες ανικανοποίητες και δυσαρεστημένες. Όποιος τύπος σχολείου και αν επιλεγεί, ορισμένες ομάδες γονέων θα υποστούν ζημία. Από την άλλη πλευρά, δεν υπάρχει τέτοια σύγκρουση στην ελεύθερη αγορά, η οποία παρέχει κάθε τύπο υπηρεσίας για τον οποίο υπάρχει ζήτηση. Στην αγορά, όσοι θέλουν σχολεία με ή χωρίς φυλετικό διαχωρισμό, φιλοσοσιαλιστικά ή ατομικιστικά, μπορούν να δουν τις επιθυμίες τους να ικανοποιούνται. Είναι προφανές, επομένως, ότι η κρατική, σε αντιδιαστολή προς την ιδιωτική, παροχή υπηρεσιών μειώνει το βιοτικό επίπεδο μεγάλου μέρους του πληθυσμού.

Ο βαθμός κρατικής ιδιοκτησίας στην οικονομία ποικίλλει από χώρα σε χώρα, αλλά σε όλες τις χώρες το κράτος έχει φροντίσει να κατέχει και να μονοπωλεί τα ζωτικά νευραλγικά κέντρα, τα κέντρα εξουσίας της κοινωνίας. Έχει αποκτήσει καταναγκαστικά μονοπωλιακή ιδιοκτησία επί αυτών των κέντρων και πάντοτε υποστήριζε, χωρίς απόδειξη, ότι η ιδιωτική ιδιοκτησία και επιχειρηματική δραστηριότητα σε αυτούς τους τομείς είναι απλώς και *a priori* αδύνατες.

Τέτοια ζωτικά κέντρα εξουσίας είναι η άμυνα, το χρήμα —το νομισματοκοπείο και, στις μέρες μας, η έκδοση χαρτονομισμάτων—, οι ποταμοί και οι παράκτιες θάλασσες, οι δρόμοι και οι αυτοκινητόδρομοι, η γη γενικά —η «δημόσια κτήση» και η εξουσία «αναγκαστικής απαλλοτρίωσης»— και τα ταχυδρομεία. Η αμυντική λειτουργία είναι ιδιαίτερα ζωτική για την ύπαρξη του κράτους, διότι από το ουσιαστικό μονοπώλιό του στη βία εξαρτάται η ικανότητά του να αποσπά φόρους από τους πολίτες του. Ένα άλλο κρίσιμο κέντρο εξουσίας που κατέχει, αν και δεν μονοπωλεί πάντοτε, το κράτος είναι η εκπαίδευση. Διότι η κρατική σχολική εκπαίδευση επιτρέπει τον επηρεασμό του νεανικού νου ώστε να αποδέχεται τις αρετές του κράτους υπό το οποίο ζει και της αρχής της κρατικής παρέμβασης. Οι συντηρητικοί που συχνά επιτίθενται στη «σοσιαλιστική» διδασκαλία στα κρατικά σχολεία αστοχούν ιδιαίτερα, διότι το ίδιο το γεγονός ότι ένα κρατικό

σχολείο υπάρχει και, επομένως, θεωρείται καλό διδάσκει με το παράδειγμά του στους μικρούς μαθητές του τις αρετές της κρατικής ιδιοκτησίας. Και αν η κρατική ιδιοκτησία είναι καλή, ακόμη και προτιμότερη, στη σχολική εκπαίδευση, γιατί όχι και σε άλλα μέσα διαπαιδαγώγησης, όπως οι εφημερίδες — ή σε άλλες σημαντικές κοινωνικές υπηρεσίες;

Ακόμη και εκεί όπου το κράτος δεν διαθέτει καταναγκαστικό μονοπώλιο στη σχολική εκπαίδευση, προσεγγίζει αυτό το ιδεώδες επιβάλλοντας σε όλα τα παιδιά τη φοίτηση είτε σε κρατικό σχολείο είτε σε ιδιωτικό σχολείο εγκεκριμένο από το κράτος. Η υποχρεωτική φοίτηση φέρνει στα σχολεία εκείνους που δεν επιθυμούν ή δεν μπορούν να ωφεληθούν από τη σχολική εκπαίδευση και τους απομακρύνει καταναγκαστικά από ανταγωνιστικές προς αυτήν εναλλακτικές, όπως ο ελεύθερος χρόνος και η απασχόληση σε επιχειρήσεις.

Ζ. Οι πλάνες της «δημόσιας ιδιοκτησίας»

Τέλος, η κρατική ιδιοκτησία συχνά χαρακτηρίζεται «δημόσια» ιδιοκτησία —η «δημόσια κτήση», τα «δημόσια σχολεία», ο «δημόσιος τομέας»—. Υπονοείται ότι, όταν το κράτος κατέχει κάτι, κάθε μέλος του κοινού κατέχει ίσο μερίδιο αυτής της περιουσίας. Είδαμε όμως ότι το σημαντικό γνώρισμα της ιδιοκτησίας δεν είναι ο νομικός τύπος αλλά η πραγματική εξουσία διάθεσης· και υπό καθεστώς κρατικής ιδιοκτησίας, ο κρατικός μηχανισμός είναι εκείνος που ελέγχει και διευθύνει και, επομένως, «κατέχει» την περιουσία. Κάθε μέλος του «κοινού» που πιστεύει ότι κατέχει την περιουσία μπορεί να δοκιμάσει αυτή τη θεωρία επιχειρώντας να ιδιοποιηθεί, για δική του ατομική χρήση, το αναλογούν σε αυτό μερίδιο της κρατικής περιουσίας.[364,365]

Μολονότι οι κυβερνώντες κατέχουν τη «δημόσια» περιουσία, η ιδιοκτησία τους δεν είναι μακροχρόνια εξασφαλισμένη, καθώς μπορεί πάντοτε να ηττηθούν σε εκλογές ή να ανατραπούν. Ως εκ τούτου, οι κρατικοί αξιωματούχοι θα τείνουν να θεωρούν τους εαυτούς τους απλώς προσωρινούς ιδιοκτήτες των «δημόσιων» πόρων. Ενώ ένας ιδιώτης ιδιοκτήτης, εξασφαλισμένος ως προς την περιουσία του και την κεφαλαιακή της αξία, μπορεί να σχεδιάζει τη χρήση του πόρου του για μεγάλο χρονικό διάστημα στο μέλλον, ο κρατικός αξιωματούχος πρέπει να εκμεταλλευτεί την «περιουσία» του όσο το δυνατόν ταχύτερα, καθώς δεν είναι εξασφαλισμένη η παραμονή του στη θέση του. Ακόμη και ο πιο εδραιωμένος δημόσιος υπάλληλος πρέπει να επικεντρώνεται στην παρούσα χρήση, επειδή οι κρατικοί αξιωματούχοι συνήθως δεν μπορούν να πωλήσουν την κεφαλαιοποιημένη αξία της περιουσίας τους, όπως μπορούν οι ιδιώτες ιδιοκτήτες. Εν ολίγοις, εκτός από την περίπτωση της «ιδιωτικής ιδιοκτησίας» ενός κληρονομικού μονάρχη, οι κρατικοί αξιωματούχοι κατέχουν την τρέχουσα χρήση των πόρων, αλλά όχι την κεφαλαιακή τους αξία. Αν όμως δεν μπορεί να ανήκει σε κάποιον ο ίδιος ο πόρος, αλλά μόνο η τρέχουσα χρήση του, θα επέλθει γρήγορα μια οικονομικά ασύμφορη εξάντλησή του, καθώς κανέναν δεν θα ωφελεί η διατήρησή του σε βάθος χρόνου, ενώ κάθε ιδιοκτήτη θα τον συμφέρει να τον εξαντλήσει γρήγορα. Είναι, λοιπόν, ιδιαίτερα παράξενο ότι σχεδόν όλοι οι συγγραφείς επαναλαμβάνουν άκριτα την αντίληψη πως οι ιδιώτες ιδιοκτήτες, επειδή έχουν χρονική προτίμηση, αναγκαστικά υιοθετούν «βραχυπρόθεσμη οπτική» στη χρήση των πόρων τους, ενώ μόνο οι κρατικοί αξιωματούχοι είναι κατάλληλα εφοδιασμένοι για να υιοθετούν «μακροπρόθεσμη οπτική». Η αλήθεια είναι ακριβώς η αντίστροφη. Ο ιδιώτης, εξασφαλισμένος ως προς την ιδιοκτησία του κεφαλαίου του, έχει τη δυνατότητα να βλέπει μακροπρόθεσμα, επειδή τον συμφέρει να διατηρεί την κεφαλαιακή αξία του πόρου του. Ο κρατικός αξιωματούχος είναι εκείνος που πρέπει να αρπάξει ό,τι μπορεί και να φύγει, που πρέπει να εκμεταλλευτεί γρήγορα την περιουσία όσο ακόμη έχει τον έλεγχο.[366]

Η. Κοινωνική ασφάλιση

Προτού ολοκληρώσουμε την εξέταση συγκεκριμένων κρατικών δραστηριοτήτων, μπορούμε να επισημάνουμε παρεμπιπτόντως μια μορφή κρατικής δαπάνης που απολαμβάνει παράδοξη δημοτικότητα: την «κοινωνική ασφάλιση». Η κοινωνική ασφάλιση δημεύει το εισόδημα των μισθωτών και κατόπιν, όπως υποθέτουν οι περισσότεροι, επενδύει τα χρήματα συνετότερα από όσο θα μπορούσαν οι ίδιοι, καταβάλλοντάς τα αργότερα στους πρώην μισθωτούς κατά τα γηρατειά τους. Εξεταζόμενη ως «κοινωνική ασφάλιση», αποτελεί τυπικό παράδειγμα κρατικής επιχειρηματικής δραστηριότητας: δεν υπάρχει σχέση μεταξύ ασφαλίστρων και παροχών, με τις δεύτερες να μεταβάλλονται κάθε χρόνο υπό την επίδραση πολιτικών πιέσεων. Στην ελεύθερη αγορά, όποιος το επιθυμεί μπορεί να επενδύσει σε ασφαλιστικό συμβόλαιο προσόδου ή σε μετοχές ή ακίνητα. Ο εξαναγκασμός καθενός να μεταβιβάζει τα χρηματικά του διαθέσιμα στο κράτος τού επιβάλλει απώλεια χρησιμότητας. Έτσι, ακόμη και εκ πρώτης όψεως, είναι δύσκολο να κατανοήσει κανείς τη μεγάλη δημοτικότητα του προγράμματος κοινωνικής ασφάλισης. Αλλά η πραγματική φύση του προγράμματος διαφέρει πολύ από τη δημοφιλή εικόνα του. Διότι το κράτος δεν επενδύει τα ποσά που εισπράττει μέσω φόρων· απλώς τα δαπανά, παραχωρώντας στον εαυτό του δικά του ομόλογα, τα οποία πρέπει αργότερα να εξαργυρωθούν όταν καταστούν απαιτητές οι παροχές. Τα μετρητά, φυσικά, μπορούν να εξασφαλιστούν μόνο μέσω πρόσθετης φορολογίας. Έτσι, το κοινό πρέπει να πληρώσει δύο φορές για μία καταβολή κοινωνικής ασφάλισης. Το πρόγραμμα ουσιαστικά συνίσταται στο να καθιστά περισσότερο αποδεκτή μια γενική φορολόγηση των χαμηλότερων εισοδηματικών ομάδων των μισθωτών.

Θ. Σοσιαλισμός και κεντρικός σχεδιασμός

Όταν η κρατική ιδιοκτησία ή ο κρατικός έλεγχος εκτείνεται σε ολόκληρο το παραγωγικό σύστημα, τότε το οικονομικό σύστημα ονομάζεται σοσιαλισμός. Ο σοσιαλισμός, εν ολίγοις, είναι η βίαιη κατάργηση της αγοράς, η καταναγκαστική μονοπώληση ολόκληρης της παραγωγικής σφαίρας από το κράτος. Υπάρχουν δύο και μόνο δύο τρόποι με τους οποίους μπορεί να οργανωθεί οποιαδήποτε οικονομία. Ο ένας είναι μέσω της ελευθερίας και της εκούσιας επιλογής — ο δρόμος της αγοράς. Ο άλλος είναι μέσω της βίας και της επιβολής διαταγών — ο δρόμος του κράτους. Σε όσους αγνοούν την οικονομική επιστήμη, μπορεί να φαίνεται ότι ο δρόμος της αγοράς δεν είναι παρά αναρχική σύγχυση και χάος, ενώ ο δρόμος του κράτους συνιστά γνήσια οργάνωση και «κεντρικό σχεδιασμό». Αντιθέτως, είδαμε σε αυτό το βιβλίο πόσο εκπληκτικός και ευέλικτος μηχανισμός είναι η αγορά για την ικανοποίηση των αναγκών όλων των ατόμων. Η κρατική λειτουργία ή παρέμβαση, από την άλλη πλευρά, είναι πολύ λιγότερο αποτελεσματική και δημιουργεί πολλά δικά της προβλήματα, αποδιοργανωτικά και σωρευτικά. Επιπλέον, ένα σοσιαλιστικό κράτος, στερημένο από την πραγματική αγορά και από τον εκ μέρους της καθορισμό των τιμών των παραγωγικών αγαθών, δεν μπορεί να πραγματοποιεί οικονομικό υπολογισμό και, επομένως, μπορεί να λειτουργεί ένα παραγωγικό σύστημα μόνο με χαοτικό τρόπο. Η οικονομική του σοσιαλισμού —ένας ολόκληρος αυτοτελής κλάδος της οικονομικής επιστήμης— μόνο ακροθιγώς μπορεί να εξεταστεί εδώ· αρκεί να πούμε ότι η απόδειξη του Mises για την αδυναμία οικονομικού υπολογισμού υπό τον σοσιαλισμό δεν έχει ποτέ αντικρουστεί επιτυχώς.[367]

Εδώ θα μπορούσαμε να αναφέρουμε λίγα μόνο σημεία σχετικά με την οικονομική του σοσιαλισμού. Πρώτον, εφόσον η ιδιοκτησία είναι, εκ των πραγμάτων, ο έλεγχος ενός πόρου, ένα ναζιστικό, φασιστικό ή άλλο «κεντρικά σχεδιασμένο» σύστημα είναι εξίσου «σοσιαλισμός» με ένα

κομμουνιστικό καθεστώς που κρατικοποιεί επισήμως την περιουσία.[368] Δεύτερον, η έκταση του σοσιαλισμού στον σημερινό κόσμο ταυτόχρονα υποτιμάται σε χώρες όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες και υπερεκτιμάται στη Σοβιετική Ρωσία. Υποτιμάται επειδή η επέκταση του κρατικού δανεισμού προς τις ιδιωτικές επιχειρήσεις στις Ηνωμένες Πολιτείες έχει γενικά παραμεληθεί, και είδαμε ότι ο δανειστής, ανεξάρτητα από τη νομική του ιδιότητα, είναι επίσης επιχειρηματίας και συνιδιοκτήτης. Η έκταση του σοσιαλισμού υπερεκτιμάται επειδή οι περισσότεροι συγγραφείς αγνοούν το γεγονός ότι η Ρωσία, όσο σοσιαλιστική και αν είναι, δεν μπορεί να έχει πλήρη σοσιαλισμό όσο εξακολουθεί να μπορεί να ανατρέχει στις σχετικά ελεύθερες αγορές που υπάρχουν σε άλλα μέρη του κόσμου. Εν ολίγοις, μια μεμονωμένη σοσιαλιστική χώρα ή ένα συγκρότημα χωρών, ενώ αναπόφευκτα αντιμετωπίζει τεράστιες δυσχέρειες και σπατάλες στον σχεδιασμό, μπορεί ακόμη να αγοράζει και να πωλεί και να ανατρέχει στην παγκόσμια αγορά και, επομένως, μπορεί τουλάχιστον αδρά να προσεγγίζει κάποιο είδος ορθολογικής τιμολόγησης των παραγωγικών αγαθών, προεκτείνοντας τα δεδομένα αυτής της αγοράς.[369] Οι γνωστές σπατάλες και τα σφάλματα αυτού του μερικού σοσιαλιστικού σχεδιασμού είναι αμελητέα σε σύγκριση με όσα θα προέκυπταν υπό το πλήρες χάος οικονομικού υπολογισμού ενός παγκόσμιου σοσιαλιστικού κράτους.

Ένας άλλος παραγνωρισμένος παράγοντας που περιορίζει την έκταση του σχεδιασμού στις σοσιαλιστικές χώρες είναι οι δραστηριότητες της «μαύρης αγοράς», ιδίως σε εμπορεύματα — καραμέλες, τσιγάρα, φάρμακα, κάλτσες κ.λπ.— που αποκρύπτονται εύκολα. Ακόμη και σε ογκωδέστερα εμπορεύματα, η παραποίηση αρχείων και η εκτεταμένη διαφθορά μπορεί να δημιουργήσουν κάποιο είδος περιορισμένης αγοράς — μιας αγοράς που παραβιάζει όλα τα σοσιαλιστικά σχέδια.[370]

Επιπλέον, πρέπει να επισημανθεί ότι μια κεντρικά «σχεδιασμένη» οικονομία είναι μια οικονομία κεντρικών απαγορεύσεων. Η έννοια της «κοινωνικής μηχανικής» αποτελεί παραπλανητική μεταφορά, καθώς στην κοινωνική σφαίρα ο σχεδιασμός αφορά σε μεγάλο βαθμό ανθρώπους και όχι τα άψυχα μηχανήματα των μηχανολογικών σχεδίων. Και εφόσον κάθε άτομο είναι εκ φύσεως, αν και όχι πάντοτε κατά νόμον, κύριος του εαυτού του και φορέας δικής του πρωτοβουλίας —δηλαδή πηγή της δικής του ενεργητικότητας—, αυτό σημαίνει ότι οι κεντρικές διαταγές, υποστηριζόμενες, όπως αναγκαστικά συμβαίνει υπό τον σοσιαλισμό, από καταναγκασμό και βία, απαγορεύουν ουσιαστικά σε όλα τα άτομα να κάνουν ό,τι επιθυμούν περισσότερο ή ό,τι θεωρούν ότι ταιριάζει καλύτερα στις ικανότητές τους. Αν το Συμβούλιο Κεντρικού Σχεδιασμού, εν ολίγοις, διατάξει τους Χ και Υ να μεταβούν στο Πινσκ για να εργαστούν ως οδηγοί φορτηγών, αυτό σημαίνει ότι στους Χ και Υ απαγορεύεται ουσιαστικά και καταναγκαστικά να κάνουν ό,τι θα έκαναν εκουσίως: ίσως ο Χ να πήγαινε στο Λένινγκραντ για να γίνει λιμενεργάτης και ίσως ο Υ να έμενε στον τόπο του, να πειραματιζόταν στο εργαστήριό του και να εφεύρισκε μια νέα και εξαιρετικά χρήσιμη συσκευή.

Το τελευταίο αυτό σημείο μάς οδηγεί σε ένα ακόμη σοβαρό ελάττωμα του κεντρικού σχεδιασμού: οι εφευρέσεις, οι καινοτομίες και οι τεχνολογικές εξελίξεις, από την ίδια τη φύση τους, εξ ορισμού, δεν μπορούν να προβλεφθούν εκ των προτέρων και, επομένως, δεν μπορούν να σχεδιαστούν κεντρικά και γραφειοκρατικά. Όχι μόνο κανείς δεν γνωρίζει τι θα εφευρεθεί και πότε· κανείς δεν γνωρίζει ποιος θα το εφεύρει. Είναι σαφές ότι μια οικονομία κεντρικών απαγορεύσεων, ήδη ανορθολογική και αναποτελεσματική για δεδομένους σκοπούς, μέσα και τεχνικές σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή, είναι ακόμη πιο ανίκανη αν επιδιώκεται στην κοινωνία μια συνεχής ροή εφευρέσεων και νέων εξελίξεων. Η γραφειοκρατία, ήδη ανεπαρκής για τον σχεδιασμό ενός στάσιμου συστήματος, είναι ασυγκρίτως πιο ανεπαρκής για τον σχεδιασμό ενός εξελισσόμενου συστήματος.[371,372]

10. Ανάπτυξη, αφθονία και κράτος

Α. Το πρόβλημα της ανάπτυξης

Τα τελευταία χρόνια, οικονομολόγοι και δημοσιογράφοι δίνουν μεγάλη έμφαση σε μια νέα έννοια — την «ανάπτυξη»—, και μεγάλο μέρος της οικονομικής αρθρογραφίας επιδίδεται σε ένα «παιχνίδι αριθμών» σχετικά με το ποιο ποσοστό, ή ποιον «ρυθμό ανάπτυξης», «πρέπει να έχουμε» το επόμενο έτος ή την επόμενη δεκαετία. Η συζήτηση βρίθει συγκρίσεων με τον υψηλότερο ρυθμό της χώρας Χ, στον οποίο «εμείς» πρέπει να αντιπαρατεθούμε επειγόντως, κ.λπ. Μέσα σε όλο αυτό το ενδιαφέρον για την ανάπτυξη υπάρχουν πολλά σοβαρά προβλήματα που ελάχιστα έχουν θιγεί. Πρώτο και κυριότερο είναι το απλό ερώτημα: «Τι το τόσο καλό έχει η ανάπτυξη;» Οι οικονομολόγοι, μιλώντας επιστημονικά για την ανάπτυξη, έχουν εισαγάγει λαθραία και αθέμιτα στην επιστήμη τους μια ηθική κρίση — μια ηθική κρίση που παραμένει ανεξέταστη, σαν να ήταν αυτονόητη. Γιατί όμως η ανάπτυξη θα έπρεπε να είναι η υπέρτατη αξία την οποία μπορούμε να επιδιώκουμε; Ποια είναι η ηθική δικαιολόγηση; Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ανάπτυξη, άλλη μία αμφίβολη μεταφορά δανεισμένη από τη βιολογία, «ακούγεται» καλή στους περισσότερους ανθρώπους, αλλά αυτό δύσκολα συνιστά επαρκή ηθική ανάλυση. Πολλά πράγματα θεωρούνται καλά, αλλά στην ελεύθερη αγορά κάθε άνθρωπος πρέπει να επιλέγει μεταξύ διαφορετικών ποσοτήτων τους και του τιμήματος που συνεπάγεται η παραίτηση από άλλα. Ομοίως, η ανάπτυξη, όπως θα δούμε αμέσως, πρέπει να σταθμίζεται έναντι ανταγωνιστικών αξιών. Αν το ζήτημα εξεταζόταν με τη δέουσα προσοχή, λίγοι θα θεωρούσαν την ανάπτυξη ως τη μοναδική απόλυτη αξία. Αν ήταν τέτοια, γιατί να σταματούμε σε ετήσια ανάπτυξη 5% ή 8%; Γιατί όχι 50%;

Είναι εντελώς αθέμιτο ο οικονομολόγος, υπό την ιδιότητά του ως οικονομολόγου, να τάσσεται απλώς υπέρ της ανάπτυξης. Εκείνο που μπορεί να κάνει είναι να αντιπαραβάλει τι σημαίνει η ανάπτυξη υπό διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες. Στην ελεύθερη αγορά, για παράδειγμα, κάθε άνθρωπος επιλέγει πόση μελλοντική ανάπτυξη επιθυμεί σε σύγκριση με την παρούσα κατανάλωση. Η «ανάπτυξη», δηλαδή η άνοδος του μελλοντικού βιοτικού επιπέδου, μπορεί να επιτευχθεί, όπως έχουμε καταστήσει εμμέσως σαφές σε όλον αυτόν τον τόμο, μόνο με λίγους προσδιορίσιμους τρόπους. Είτε μπορούν να ανακαλυφθούν περισσότεροι και καλύτεροι πόροι είτε μπορούν να γεννηθούν περισσότεροι και καλύτεροι άνθρωποι είτε μπορεί να βελτιωθεί η τεχνολογία είτε πρέπει να επιμηκυνθεί η διάρθρωση των κεφαλαιουχικών αγαθών και να πολλαπλασιαστεί το κεφάλαιο. Στην πράξη, εφόσον για τον εντοπισμό και την αξιοποίηση των πόρων απαιτείται κεφάλαιο, εφόσον η τεχνολογική βελτίωση μπορεί να εφαρμοστεί στην παραγωγή μόνο μέσω κεφαλαιακών επενδύσεων, εφόσον οι επιχειρηματικές δεξιότητες ενεργούν μόνο μέσω επενδύσεων και εφόσον η αύξηση της προσφοράς εργασίας είναι σχετικά ανεξάρτητη από βραχυχρόνιους οικονομικούς παράγοντες και μπορεί να επιφέρει αντίθετα αποτελέσματα κατά τον μαλθουσιανό τρόπο, μειώνοντας το κατά κεφαλήν προϊόν, ο μόνος βιώσιμος δρόμος προς την ανάπτυξη είναι η αύξηση της αποταμίευσης και των επενδύσεων. Στην ελεύθερη αγορά, κάθε άτομο αποφασίζει πόσο θέλει να αποταμιεύσει —για να αυξήσει το μελλοντικό βιοτικό του επίπεδο— σε αντιδιαστολή προς το πόσο θέλει να καταναλώσει στο παρόν. Η καθαρή συνισταμένη όλων αυτών των εκούσιων ατομικών αποφάσεων είναι ο ρυθμός κεφαλαιακών επενδύσεων του έθνους ή του κόσμου. Το συνολικό μέγεθος αντανακλά τις εκούσιες, ελεύθερες αποφάσεις κάθε καταναλωτή, κάθε ανθρώπου. Ο οικονομολόγος, επομένως, δεν δικαιούται να υποστηρίζει την «ανάπτυξη» ως σκοπό· αν το πράττει, εισάγει μια αντιεπιστημονική, αυθαίρετη αξιολογική κρίση, ιδίως αν δεν παρουσιάζει

μια ηθική θεωρία προς δικαιολόγησή της. Θα πρέπει απλώς να λέει ότι, στην ελεύθερη αγορά, καθένας αποκτά όση «ανάπτυξη» επιλέγει να αποκτήσει· και ότι, επιπλέον, οι άνθρωποι στο σύνολό τους ωφελούνται σημαντικά από τις εκούσιες αποταμιεύσεις άλλων, οι οποίοι αποταμιεύουν και επενδύουν.

Τι συμβαίνει αν το κράτος αποφασίσει, είτε μέσω επιδοτήσεων είτε μέσω άμεσης κρατικής ιδιοκτησίας, να επιχειρήσει να επιταχύνει τον ρυθμό ανάπτυξης της κοινωνίας; Τότε, πρέπει να επισημάνει ο οικονομολόγος, η όλη κατάσταση αλλάζει. Δεν επιλέγει πλέον κάθε άνθρωπος να «αναπτύσσεται» όπως θεωρεί καλύτερο. Τώρα, με την υποχρεωτική αποταμίευση και επένδυση, οι επενδύσεις μπορούν να προκύψουν μόνο μέσω της αναγκαστικής αποταμίευσης ορισμένων ατόμων και εις βάρος τους. Εν ολίγοις, αν οι Α, Β και Γ «αναπτύσσονται» επειδή το βιοτικό τους επίπεδο ανεβαίνει χάρη στην υποχρεωτική επένδυση, το πράττουν εις βάρος των Δ, Ε και Ζ, εκείνων που εξαναγκάστηκαν να αποταμιεύσουν. Δεν μπορούμε πλέον να πούμε ότι ανεβαίνει το κοινωνικό βιοτικό επίπεδο, το βιοτικό επίπεδο κάθε δρώντος ατόμου· υπό καθεστώς υποχρεωτικής ανάπτυξης, ορισμένοι άνθρωποι —οι εξαναγκασμένοι αποταμιευτές— χάνουν σαφώς και αποδεδειγμένα. «Αναπτύσσονται» προς τα πίσω. Εδώ βρίσκεται ένας λόγος για τον οποίο η κρατική παρέμβαση δεν μπορεί ποτέ να αυξήσει τον ρυθμό «ανάπτυξης» της κοινωνίας. Διότι, όταν τα άτομα ενεργούν ελεύθερα στην αγορά, κάθε πράξη τους ωφελεί τους πάντες, οπότε η ανάπτυξη είναι πραγματικά «κοινωνική», δηλαδή συμμετέχουν σε αυτήν όλοι μέσα στην κοινωνία. Όταν όμως το κράτος ενεργεί για να επιβάλει την ανάπτυξη, μόνο ορισμένοι αναπτύσσονται εις βάρος της οπισθοδρόμησης άλλων. Ο αξιολογικά ουδέτερος οικονομολόγος δεν επιτρέπεται, επομένως, να πει ότι η «κοινωνία» αναπτύσσεται καθόλου.

Η ανάπτυξη, επομένως, αποδεδειγμένα δεν είναι η μοναδική απόλυτη αξία για κανέναν. Όλοι οι άνθρωποι στην αγορά σταθμίζουν την ανάπτυξη έναντι της παρούσας κατανάλωσης, όπως ακριβώς σταθμίζουν την εργασία έναντι του ελεύθερου χρόνου και όλα τα αγαθά μεταξύ τους. Αν συνειδητοποιήσουμε πλήρως ότι δεν υπάρχει κάποια οντότητα που να ονομάζεται «κοινωνία» χωριστά από τα άτομα, γίνεται σαφές ότι η «κοινωνία» δεν μπορεί να αναπτύσσεται επιβάλλοντας απώλειες σε ορισμένα ή στα περισσότερα μέλη της. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι υπάρχει μια κοινότητα όπου το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού δεν θέλει να «αναπτυχθεί»· οι άνθρωποι θα προτιμούσαν να μην εργάζονται πολύ σκληρά ούτε να αποταμιεύουν πολύ· θα προτιμούσαν, αντιθέτως, να ξαπλώνουν κάτω από τα δέντρα, να μαζεύουν καρπούς και να παίζουν παιχνίδια. Το να υποστηρίζει κανείς ότι το κράτος πρέπει να εμφανιστεί και να εξαναγκάσει αυτούς τους ανθρώπους να εργαστούν και να αποταμιεύσουν, προκειμένου να «αναπτυχθούν» κάποια στιγμή στο μέλλον, σημαίνει ότι υποστηρίζει την καταναγκαστική μείωση του βιοτικού επιπέδου του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού στο παρόν και στο εγγύς μέλλον. Οποιαδήποτε παραγωγή επιτυγχανόταν υπό αυτό το καθεστώς, όσο μεγάλη και αν ήταν, δεν θα αποτελούσε «ανάπτυξη» για την κοινωνία· αντιθέτως, θα αποτελούσε οπισθοδρόμηση, όχι μόνο για ορισμένους αλλά για τους περισσότερους ανθρώπους. Ο οικονομολόγος, επομένως, δεν μπορεί να υποστηρίζει επιστημονικά την υποχρεωτική ανάπτυξη, διότι εκείνο που πραγματικά κάνει είναι να επιχειρεί να επιβάλει διά της βίας τις δικές του ηθικές απόψεις —για παράδειγμα, ότι περισσότερη σκληρή εργασία και αποταμίευση είναι καλύτερες από περισσότερο ελεύθερο χρόνο και καρπούς— στα άλλα μέλη της κοινωνίας. Τα μέλη αυτά υφίστανται, ως αποτέλεσμα, μεγάλη απώλεια χρησιμότητας.

Επιπλέον, πρέπει να τονιστεί και πάλι ότι, στις περιπτώσεις αναγκαστικής αποταμίευσης, ο αποταμιευτής δεν αποκομίζει κανένα από τα οφέλη της θυσίας του· τα οφέλη αυτά τα αποκομίζουν αντ' αυτού κρατικοί αξιωματούχοι ή άλλοι δικαιούχοι. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την ελεύθερη αγορά, όπου οι άνθρωποι αποταμιεύουν και επενδύουν ακριβώς επειδή θα αποκομίσουν κάποια απτά και επιθυμητά ανταλλάγματα.

Σε ένα καθεστώς καταναγκαστικής ανάπτυξης, λοιπόν, η «κοινωνία» δεν μπορεί να αναπτύσσεται και οι συνθήκες διαφέρουν εντελώς από εκείνες της ελεύθερης αγοράς. Πράγματι, αυτό που έχουμε είναι μια μορφή του επιχειρήματος του «λαθρεπιβάτη» κατά της ελεύθερης αγοράς και υπέρ του κράτους· εδώ οι διάφοροι «λαθρεπιβάτες» συσπειρώνονται για να εξαναγκάσουν άλλους ανθρώπους να αποταμιεύουν, ώστε να ωφελούνται οι πρώτοι.[373]

Ακόμη και αν αφήσουμε κατά μέρος αυτά τα προβλήματα, είναι αμφίβολο πόσο μπορούν να ωφεληθούν από τα μέτρα αυτά οι λαθρεπιβάτες που ασκούν τον καταναγκασμό. Πολλοί παράγοντες που εξετάστηκαν παραπάνω έρχονται τώρα στο προσκήνιο. Πρώτον, η ανάπτυξη και η επιτυχία των λαθρεπιβατών που στηρίζονται στον καταναγκασμό αποθαρρύνουν την παραγωγή και μετατοπίζουν ολοένα περισσότερους ανθρώπους και περισσότερη ενεργητικότητα από την παραγωγή προς την εκμετάλλευσή της, δηλαδή προς τη λαθρεπιβίβαση μέσω καταναγκασμού. Δεύτερον, είδαμε ότι, αν το ίδιο το κράτος πραγματοποιεί την «επένδυση» με τις δημευμένες αποταμιεύσεις άλλων, το αποτέλεσμα, για πολλούς λόγους, δεν είναι γνήσια επένδυση αλλά περιουσιακά στοιχεία που συνιστούν σπατάλη. Το κεφάλαιο που δημιουργείται από αναγκαστικές αποταμιεύσεις, επομένως, αντί να ωφελεί τους καταναλωτές, σε μεγάλο βαθμό σπαταλάται και εξανεμίζεται. Ακόμη και αν το κράτος χρησιμοποιεί τα χρήματα για να επιδοτεί διάφορες ιδιωτικές επενδύσεις, τα αποτελέσματα παραμένουν σοβαρά· διότι αυτές οι επενδύσεις, καθώς είναι οικονομικά ασύμφορες σε σχέση με τη γνήσια ζήτηση των καταναλωτών και τα σήματα κέρδους και ζημίας στην αγορά, θα αποτελούν εσφαλμένες επενδύσεις. Αν το κράτος καταργούσε τις επιδοτήσεις του και επέτρεπε σε όλα τα κεφάλαια να ανταγωνίζονται επί ίσοις όροις στην εξυπηρέτηση των καταναλωτών, είναι αμφίβολο πόσο μεγάλο μέρος αυτών των επενδύσεων θα επιβίωνε.

Μολονότι δεν σκοπεύουμε να ασχοληθούμε εδώ εκτενώς με ένα εμπειρικό πρόβλημα όπως η σοβιετική οικονομική ανάπτυξη, μπορούμε να παραστήσουμε την ανάλυσή μας επισημαίνοντας τον θόρυβο που έχει προκληθεί τα τελευταία χρόνια γύρω από τον υποτιθέμενο τεράστιο ρυθμό σοβιετικής ανάπτυξης. Παραδόξως, διαπιστώνει κανείς ότι η «ανάπτυξη» φαίνεται να συντελείται σχεδόν αποκλειστικά στα κεφαλαιουχικά αγαθά, όπως ο σίδηρος και ο χάλυβας, τα υδροηλεκτρικά φράγματα κ.λπ., ενώ ελάχιστο ή κανένα μέρος αυτής της ανάπτυξης δεν φαίνεται ποτέ να φθάνει στο βιοτικό επίπεδο του μέσου Σοβιετικού καταναλωτή. Το βιοτικό επίπεδο του καταναλωτή, όμως, είναι ο τελικός και υπέρτατος σκοπός ολόκληρης της παραγωγικής διαδικασίας. Η παραγωγή δεν έχει κανένα απολύτως νόημα παρά μόνο ως μέσο προς την κατανάλωση. Η επένδυση σε κεφαλαιουχικά αγαθά δεν σημαίνει τίποτε παρά μόνο ως αναγκαίος ενδιάμεσος σταθμός προς την αυξημένη κατανάλωση. Όταν οι κεφαλαιακές επενδύσεις πραγματοποιούνται στην ελεύθερη αγορά, δεν στερούν καταναλωτικά αγαθά από κανέναν· διότι αποταμιεύουν εκείνοι που επιλέγουν εκουσίως την επένδυση αντί ενός μέρους της παρούσας κατανάλωσης. Κανείς δεν υποχρεώνεται να θυσιάσει παρούσα κατανάλωση αν δεν το επιθυμεί. Ως αποτέλεσμα, το βιοτικό επίπεδο όλων ανεβαίνει συνεχώς και ομαλά καθώς αυξάνονται οι επενδύσεις. Αλλά ένα σοβιετικό ή άλλο σύστημα υποχρεωτικών επενδύσεων μειώνει το βιοτικό επίπεδο σχεδόν όλων, οπωσδήποτε στο εγγύς

μέλλον. Και όλες οι ενδείξεις συνηγορούν ότι η ημέρα της υπεσχημένης «ουράνιας ανταμοιβής», όταν επιτέλους ανεβαίνει το βιοτικό επίπεδο, σχεδόν ποτέ δεν έρχεται. Εν ολίγοις, η κρατική «επένδυση», όπως επισημάναμε παραπάνω, αποδεικνύεται ιδιόμορφη μορφή σπάταλης «κατανάλωσης» από τους κρατικούς αξιωματούχους.[374]

Υπάρχει και ένας άλλος παράγοντας που ενισχύει το συμπέρασμά μας. Ο καθηγητής Lachmann μάς υπενθυμίζει επίμονα εκείνο που οι οικονομολόγοι γενικά λησμονούν: ότι το «κεφάλαιο» δεν είναι απλώς μια ομοιογενής μάζα στην οποία μπορούν να γίνονται προσθήκες ή αφαιρέσεις. Το κεφάλαιο είναι μια περίπλοκη, λεπτή, αλληλοδιαπλεκόμενη διάρθρωση κεφαλαιουχικών αγαθών. Όλα τα λεπτά νήματα αυτής της διάρθρωσης πρέπει να συναρμόζονται, και μάλιστα με ακρίβεια· διαφορετικά, προκύπτουν εσφαλμένες επενδύσεις. Η ελεύθερη αγορά αποτελεί σχεδόν αυτόματο μηχανισμό για μια τέτοια συναρμογή· και είδαμε σε όλον αυτόν τον τόμο πώς η ελεύθερη αγορά, με το σύστημα τιμών και τα κριτήρια κέρδους και ζημίας της, προσαρμόζει την ποσότητα και την ποικιλία της παραγωγής των διαφορετικών κλάδων, εμποδίζοντας οποιονδήποτε από αυτούς να παραμένει αποσυντονισμένος για μεγάλο διάστημα.[375] Αλλά υπό τον σοσιαλισμό ή με μαζικές κρατικές επενδύσεις δεν υπάρχει τέτοιος μηχανισμός συναρμογής και εναρμόνισης. Στερημένο από ένα ελεύθερο σύστημα τιμών και από κριτήρια κέρδους και ζημίας, το κράτος μπορεί μόνο να προχωρεί ψηλαφητά από το ένα σφάλμα στο άλλο, «επενδύοντας» στα τυφλά, χωρίς να μπορεί να επενδύει ορθά στους κατάλληλους τομείς, στα κατάλληλα προϊόντα ή στις κατάλληλες τοποθεσίες. Θα κατασκευαστεί ένα θαυμάσιο μετρό, αλλά δεν θα υπάρχουν τροχοί για τα τρένα· ένα γιγαντιαίο φράγμα, αλλά όχι χαλκός για τις γραμμές μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας, κ.ο.κ. Αυτά τα αιφνίδια πλεονάσματα και ελλείμματα, τόσο χαρακτηριστικά του κρατικού σχεδιασμού, είναι το αποτέλεσμα μαζικών εσφαλμένων επενδύσεων από το κράτος.[376]

Η σημερινή διαμάχη για την ανάπτυξη είναι, υπό μία έννοια, αποτέλεσμα ενός κρίσιμου σφάλματος που διέπραξαν οι «δεξιοί» οικονομολόγοι στη συνεχιζόμενη αντιπαράθεσή τους με τους «αριστερούς» αντιπάλους τους. Αντί να προβάλλουν την ελευθερία και την ελεύθερη επιλογή ως τον ύψιστο πολιτικό τους σκοπό, οι δεξιοί οικονομολόγοι τόνισαν τη σημασία της ελευθερίας ως ωφελιμιστικού μέσου ενθάρρυνσης της αποταμίευσης, των επενδύσεων και, επομένως, της οικονομικής ανάπτυξης. Είδαμε παραπάνω ότι οι συντηρητικοί αντίπαλοι του προοδευτικού φόρου εισοδήματος έχουν συχνά πέσει στην παγίδα να αντιμετωπίζουν την αποταμίευση και τις επενδύσεις ως κατά κάποιον τρόπο μεγαλύτερο και ανώτερο αγαθό από την κατανάλωση και, επομένως, να επικρίνουν εμμέσως την αναλογία αποταμίευσης προς κατανάλωση της ελεύθερης αγοράς. Εδώ έχουμε ένα ακόμη παράδειγμα της ίδιας διολίσθησης σε μια έμμεση, αυθαίρετη κριτική της αγοράς. Εκείνο που έκαναν οι σύγχρονοι «αριστεροί» υπέρμαχοι της υποχρεωτικής ανάπτυξης ήταν να στρέψουν ως μπούμερανγκ εναντίον των συντηρητικών τα σεβάσμια επιχειρήματά τους και να πουν, ουσιαστικά, στους αντιπάλους τους: «Πολύ καλά. Υποστηρίζατε ότι η αποταμίευση και οι επενδύσεις έχουν κρίσιμη σημασία επειδή οδηγούν στην ανάπτυξη και στην οικονομική πρόοδο. Ωραία· αλλά, όπως και εσείς οι ίδιοι παραδέχεστε εμμέσως, η αναλογία αποταμίευσης και επενδύσεων στην ελεύθερη αγορά είναι πράγματι υπερβολικά χαμηλή. Γιατί λοιπόν να στηριζόμαστε σε αυτήν; Γιατί να μην επιταχύνουμε την ανάπτυξη χρησιμοποιώντας το κράτος για να επιβάλει ακόμη περισσότερη αποταμίευση και επένδυση, ώστε να επιταχύνουμε περαιτέρω τη συσσώρευση κεφαλαίου;» Είναι προφανές ότι οι συντηρητικοί δεν μπορούν να απαντήσουν επαναλαμβάνοντας τα γνωστά επιχειρήματά τους. Η κατάλληλη απάντηση εδώ είναι η ανάλυση που εκθέτουμε — εν ολίγοις:

- (α) Με ποιο δικαίωμα υποστηρίζετε ότι οι άνθρωποι πρέπει να αναπτύσσονται ταχύτερα από όσο επιθυμούν εκουσίως;
- (β) Η υποχρεωτική ανάπτυξη δεν θα ωφελήσει το σύνολο της κοινωνίας όπως η ελεύθερα επιλεγμένη ανάπτυξη και, επομένως, δεν είναι «κοινωνική ανάπτυξη»· ορισμένοι θα κερδίσουν —και μάλιστα σε κάποιο μακρινό μέλλον— εις βάρος της οπισθοδρόμησης άλλων.
- (γ) Η κρατική επένδυση ή η επιδοτούμενη επένδυση είναι είτε εσφαλμένη επένδυση είτε καθόλου επένδυση, αλλά απλώς περιουσιακά στοιχεία που συνιστούν σπατάλη ή «κατανάλωση» σπατάλης προς χάριν του κύρους των κρατικών αξιωματούχων.

Τι είναι, στην πραγματικότητα, η οικονομική «ανάπτυξη»; Κάθε ορθός ορισμός πρέπει ασφαλώς να περιλαμβάνει αύξηση των οικονομικών μέσων που είναι διαθέσιμα για την ικανοποίηση των σκοπών των ανθρώπων — εν ολίγοις, αυξημένη ικανοποίηση των αναγκών τους ή, όπως το διατύπωσε ο P.T. Bauer, «διεύρυνση του φάσματος των πραγματικά διαθέσιμων εναλλακτικών επιλογών των ανθρώπων». Με βάση έναν τέτοιο ορισμό, είναι σαφές ότι η υποχρεωτική αποταμίευση, με τις απώλειες και τους περιορισμούς που επιβάλλει στις πραγματικές επιλογές των ανθρώπων, δεν μπορεί να προαγάγει την οικονομική ανάπτυξη· και επίσης ότι η κρατική «επένδυση», παραμελώντας την εκούσια ιδιωτική κατανάλωση ως σκοπό της, δύσκολα μπορεί να λεχθεί ότι διευρύνει τις εναλλακτικές επιλογές των ανθρώπων. Συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο.[377]

Τέλος, ο ίδιος ο όρος «ανάπτυξη» αποτελεί αθέμιτη εισαγωγή μιας μεταφοράς από τη βιολογία στην ανθρώπινη δράση.[378] Η «ανάπτυξη» και ο «ρυθμός ανάπτυξης» υποδηλώνουν κάποιο είδος αυτόματης αναγκαιότητας ή αναπόφευκτης εξέλιξης και για πολλούς ανθρώπους έχουν την αξιολογικά φορτισμένη συνδήλωση κάποιου πράγματος αυτονόητα επιθυμητού.[379]

Παράλληλα με τον θόρυβο γύρω από την ανάπτυξη, έχει αναπτυχθεί μια τεράστια βιβλιογραφία για την «οικονομική των υπανάπτυκτων χωρών». Εδώ μπορούμε να επισημάνουμε μόνο λίγους παράγοντες. Πρώτον, αντίθετα προς μια διαδεδομένη εντύπωση, η «νεοκλασική» οικονομική εφαρμόζεται εξίσου πλήρως στις υπανάπτυκτες όσο και σε οποιεσδήποτε άλλες χώρες. Πράγματι, όπως έχει συχνά τονίσει ο P.T. Bauer, η οικονομική πειθαρχία είναι από ορισμένες απόψεις αυστηρότερη στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, επειδή πολλοί άνθρωποι έχουν την πρόσθετη επιλογή να επιστρέψουν από μια εγχρήματη σε μια ανταλλακτική οικονομία. Μια υπανάπτυκτη χώρα μπορεί να αναπτυχθεί μόνο με τους ίδιους τρόπους με τους οποίους μπορεί να αναπτυχθεί μια πιο προηγμένη χώρα: σε μεγάλο βαθμό μέσω κεφαλαιακών επενδύσεων. Οι οικονομικοί νόμοι που σκιαγραφήσαμε σε όλον αυτόν τον τόμο είναι ανεξάρτητοι από το συγκεκριμένο περιεχόμενο της οικονομίας οποιασδήποτε κοινότητας ή έθνους και, επομένως, ανεξάρτητοι από το επίπεδο ανάπτυξής της. Δεύτερον, οι υπανάπτυκτες χώρες είναι ιδιαίτερα επιρρεπείς στη σπάταλη, θεαματική κρατική «επένδυση» κύρους σε έργα όπως χαλυβουργεία ή φράγματα, σε αντιδιαστολή προς την οικονομικά συμφέρουσα αλλά μη θεαματική ιδιωτική επένδυση σε βελτιωμένα γεωργικά εργαλεία.[380,381]

Τρίτον, ο όρος «υπανάπτυκτος» είναι σαφώς αξιολογικά φορτισμένος, καθώς υποδηλώνει ότι ορισμένες χώρες είναι «υπερβολικά λίγο» ανεπτυγμένες, κάτω από κάποιο επιβαλλόμενο πρότυπο. Όπως επισημαίνουν οι Wiggins και Schoeck, το «μη ανεπτυγμένος» θα ήταν αντικειμενικότερος όρος.[382]

Λόγω της θεαματικής αύξησης της δημοτικότητάς του, πρέπει να πούμε εδώ κάτι για το πρόσφατο δόγμα των «σταδίων οικονομικής ανάπτυξης» του καθηγητή Rostow. Προβαλλόμενος έντονα ως «η απάντηση στον Marx» —λες και ο Marx δεν είχε ποτέ προηγουμένως «απαντηθεί»—, ο Rostow διαβλέπει πέντε στάδια οικονομικής ανάπτυξης από τα οποία περνά κάθε σύγχρονο έθνος· αυτά περιστρέφονται γύρω από την «απογείωση» και περιλαμβάνουν τις «προϋποθέσεις» της απογείωσης, την πορεία από την απογείωση προς την «ωριμότητα» και, ως τελικό στάδιο, την «υψηλή μαζική κατανάλωση».[383] Πέρα από τη συνήθη πλάνη της υπόθεσης κάποιου αυτόματου ρυθμού «ανάπτυξης», ο Rostow προσθέτει πολλές δικές του, μεταξύ των οποίων οι ακόλουθες:

- (α) Την αναβίωση της μάταιης σύγχρονης αναζήτησης ανύπαρκτων «νόμων της ιστορίας».
- (β) Την ανακάλυψη τέτοιων «νόμων» μέσω εκείνης της παμπάλαιας πλάνης της γερμανικής σκέψης του ύστερου δέκατου ένατου αιώνα, των «σταδίων της ιστορίας», με κάθε αυθαίρετο στάδιο να είναι κατά κάποιον τρόπο προορισμένο να εξελίσσεται αυτόματα στο επόμενο.
- (γ) Την υπερβολική έμφαση —εδώ, όπως και σε άλλες περιπτώσεις, πλησιέστερα στον Marx από όσο αντιλαμβάνονται οι περισσότεροι επικριτές— στην τεχνολογία αυτή καθαυτή ως πηγή και αφετηρία της οικονομικής ανάπτυξης.
- (δ) Τη σκόπιμη εξομοίωση κρατικών και ιδιωτικών επιχειρήσεων ως εξίσου ικανών για «επιχειρηματικότητα».
- (ε) Τη στήριξη στην εσφαλμένη έννοια του «κοινωνικού κεφαλαίου υποδομής», το οποίο πρέπει να παρέχεται κυρίως από το κράτος προτού επιτευχθεί η «απογείωση».

Στην πραγματικότητα, όπως είδαμε, δεν υπάρχουν διαφορετικά στάδια οικονομίας, καθένα από τα οποία υπόκειται στους δικούς του νόμους, αλλά μία ενιαία οικονομική επιστήμη που εφαρμόζεται σε κάθε επίπεδο εξέλιξης και εξηγεί κάθε βαθμό «ανάπτυξης». Το τελικό στάδιο της «υψηλής μαζικής κατανάλωσης» του Rostow είναι ιδιαίτερα αμφισβητήσιμο. Τι ήταν χαρακτηριστικότερο του πρώιμου σταδίου της «απογείωσης» της Βιομηχανικής Επανάστασης στη Βρετανία από την ίδια ακριβώς τη μετατόπιση της παραγωγής προς τη μαζική κατανάλωση φθηνών, εργοστασιακά παραγόμενων υφαντουργικών αγαθών; Η μαζική κατανάλωση ήταν γνώρισμα της Βιομηχανικής Επανάστασης εξαρχής· δεν αποτελεί, αντίθετα προς έναν διαδεδομένο μύθο, κάποιο είδος νέας συνθήκης της δεκαετίας του 1950.[384,385]

Β. Ο καθηγητής Galbraith και το αμάρτημα της αφθονίας

Στις αρχές του εικοστού αιώνα, η κύρια κατηγορία που διατύπωναν κατά του καπιταλιστικού συστήματος οι διανοούμενοι επικριτές του ήταν η υποτιθέμενη πανταχού παρουσία του «μονοπωλίου». Στη δεκαετία του 1930, στο προσκήνιο ήρθαν η μαζική ανεργία και η φτώχεια —«το ένα τρίτο ενός έθνους»—. Σήμερα, η αυξανόμενη αφθονία και ευημερία έχουν επισκιάσει σε μεγάλο βαθμό το θέμα της φτώχειας και της ανεργίας, και το μόνο σοβαρό «μονοπώλιο» φαίνεται να είναι εκείνο του εργατικού συνδικαλισμού. Ας μη θεωρηθεί, ωστόσο, ότι η κριτική του καπιταλισμού έχει εκλείψει. Δύο φαινομενικά αντιφατικές κατηγορίες είναι πλέον διαδεδομένες: (α) ότι ο καπιταλισμός δεν «αναπτύσσεται» αρκετά γρήγορα και (β) ότι το πρόβλημα του καπιταλισμού είναι πως μας κάνει υπερβολικά «εύπορους». Ο υπερβολικός πλούτος έχει ξαφνικά αντικαταστήσει τη φτώχεια ως το τραγικό ελάττωμα του καπιταλισμού.[386] Εκ πρώτης όψεως, οι τελευταίες αυτές κατηγορίες φαίνονται αντιφατικές, διότι ο καπιταλισμός κατηγορείται ταυτόχρονα ότι παράγει υπερβολικά πολλά αγαθά και ότι δεν αυξάνει αρκετά γρήγορα την παραγωγή αγαθών. Η αντίφαση φαίνεται

ιδιαίτερα κραυγαλέα όταν ο ίδιος επικριτής προβάλλει και τις δύο γραμμές επίθεσης, όπως συμβαίνει με τον κυριότερο επικριτή του αμαρτήματος της αφθονίας, τον καθηγητή Galbraith.[387] Αλλά, όπως εύστοχα επισήμανε η *Wall Street Journal*, στην πραγματικότητα δεν υπάρχει καμία αντίφαση· διότι η υπερβολική αφθονία βρίσκεται εξ ολοκλήρου στον «ιδιωτικό τομέα», στα αγαθά που απολαμβάνουν οι καταναλωτές· η ανεπάρκεια, ή η «λιμοκτονία», βρίσκεται στον «δημόσιο τομέα», ο οποίος χρειάζεται περαιτέρω ανάπτυξη.[388]

Μολονότι το *The Affluent Society* βρίθει πλανών, οι οποίες υποστηρίζονται με δογματικούς ισχυρισμούς και πατροπαράδοτα ρητορικά τεχνάσματα αντί αιτιολογημένων επιχειρημάτων,[389] το βιβλίο αξίζει κάποια εξέταση εδώ, λόγω της τεράστιας δημοτικότητάς του.

Όπως συμβαίνει με τους περισσότερους «οικονομολόγους» που επιτίθενται στην οικονομική επιστήμη, ο καθηγητής Galbraith είναι ιστορικιστής· πιστεύει ότι η οικονομική θεωρία, αντί να θεμελιώνεται στα διαχρονικά δεδομένα της ανθρώπινης φύσης, είναι κατά κάποιον τρόπο σχετική προς διαφορετικές ιστορικές εποχές. Η «συμβατική» οικονομική θεωρία, υποστηρίζει, ήταν αληθής για τις εποχές πριν από τη σημερινή, οι οποίες ήταν εποχές «φτώχειας»· τώρα, όμως, έχουμε μεταπηδήσει από μια κατάσταση φτώχειας αιώνων σε μια εποχή «αφθονίας» και, για μια τέτοια εποχή, απαιτείται μια εντελώς νέα οικονομική θεωρία. Ο Galbraith διαπράττει επίσης το φιλοσοφικό σφάλμα να πιστεύει ότι οι ιδέες ουσιαστικά «διαψεύδονται από τα γεγονότα»· αντιθέτως, στην ανθρώπινη δράση, σε αντιδιαστολή προς τις φυσικές επιστήμες, οι ιδέες μπορούν να αντικρουστούν μόνο από άλλες ιδέες· τα ίδια τα γεγονότα αποτελούν σύνθετες συνισταμένες που πρέπει να ερμηνεύονται με ορθές ιδέες.

Ένα από τα σοβαρότερα ελαττώματα του Galbraith είναι η αυθαιρεσία των κατηγοριών της «φτώχειας» και της «αφθονίας», οι οποίες διατρέχουν το έργο του. Πουθενά δεν ορίζει τι εννοεί με αυτούς τους όρους και, επομένως, πουθενά δεν θέτει κριτήρια βάσει των οποίων μπορούμε να γνωρίζουμε, έστω και θεωρητικά, πότε έχουμε διαβεί τη μαγική μεθόριο μεταξύ «φτώχειας» και «αφθονίας», η οποία απαιτεί τη δημιουργία μιας εντελώς νέας οικονομικής θεωρίας. Το παρόν βιβλίο και τα περισσότερα άλλα οικονομικά έργα καθιστούν σαφές ότι η οικονομική επιστήμη δεν εξαρτάται από κάποιο αυθαίρετο επίπεδο πλούτου· οι βασικοί πραξεολογικοί νόμοι ισχύουν για όλους τους ανθρώπους σε όλες τις εποχές, και οι καταλλακτικοί νόμοι της ανταλλακτικής οικονομίας ισχύουν όποτε και όπου πραγματοποιούνται ανταλλαγές.

Ο Galbraith αποδίδει μεγάλη σημασία στην υποτιθέμενη ανακάλυψή του, την οποία αποσιωπούν οι άλλοι οικονομολόγοι, ότι η οριακή χρησιμότητα των αγαθών μειώνεται καθώς αυξάνεται το εισόδημα κάποιου και ότι, επομένως, τα τελευταία 1.000 USD του εισοδήματός του δεν έχουν γι' αυτόν σχεδόν την ίδια αξία με τα πρώτα — εκείνα που εξασφαλίζουν τη στοιχειώδη διαβίωσή του. Αλλά αυτή η γνώση είναι οικεία στους περισσότερους οικονομολόγους, και το παρόν βιβλίο, για παράδειγμα, την έχει συμπεριλάβει. Η οριακή χρησιμότητα των αγαθών ασφαλώς μειώνεται καθώς αυξάνεται το εισόδημά μας· αλλά το ίδιο το γεγονός ότι οι άνθρωποι εξακολουθούν να εργάζονται για τα τελευταία 1.000 USD και εργάζονται για περισσότερα χρήματα όταν τους δίνεται η ευκαιρία αποδεικνύει αδιαμφισβήτητα ότι η οριακή χρησιμότητα των αγαθών εξακολουθεί να είναι μεγαλύτερη από την οριακή αρνητική χρησιμότητα της στέρησης ελεύθερου χρόνου. Η κρυμμένη πλάνη του Galbraith είναι μια ποσοτική υπόθεση: από το απλό γεγονός ότι η οριακή χρησιμότητα των αγαθών μειώνεται καθώς αυξάνονται το εισόδημα και ο πλούτος κάποιου, ο Galbraith έχει κατά κάποιον τρόπο συμπεράνει ότι έχει ήδη μειωθεί σχεδόν ή και πραγματικά στο μηδέν. Το γεγονός της μείωσης, όμως, δεν μας λέει τίποτε απολύτως για τον βαθμό αυτής της μείωσης, την

οποία ο Galbraith αυθαίρετα θεωρεί σχεδόν ολοκληρωτική. Όλοι οι οικονομολόγοι, ακόμη και οι πιο «συμβατικοί», γνωρίζουν ότι, καθώς τα εισοδήματα αυξάνονταν στον σύγχρονο κόσμο, οι εργαζόμενοι επέλεγαν να λαμβάνουν ολοένα μεγαλύτερο μέρος αυτού του εισοδήματος υπό τη μορφή ελεύθερου χρόνου. Και αυτό θα έπρεπε να αποτελεί επαρκή απόδειξη ότι οι οικονομολόγοι γνωρίζουν από καιρό την υποτίθεται αποσιωπημένη αλήθεια πως η οριακή χρησιμότητα των αγαθών γενικά τείνει να μειώνεται καθώς αυξάνεται η προσφορά τους. Αλλά, αντιτείνει ο Galbraith, οι οικονομολόγοι παραδέχονται ότι ο ελεύθερος χρόνος είναι καταναλωτικό αγαθό, όχι όμως ότι η αξία άλλων αγαθών μειώνεται καθώς αυξάνεται η προσφορά τους. Αυτός, ωστόσο, είναι ασφαλώς εσφαλμένος ισχυρισμός· εκείνο που γνωρίζουν οι οικονομολόγοι είναι ότι, καθώς ο πολιτισμός διευρύνει την προσφορά αγαθών, η οριακή χρησιμότητα των αγαθών μειώνεται και η οριακή χρησιμότητα του ελεύθερου χρόνου που θυσιάζεται —το κόστος ευκαιρίας της εργασίας— αυξάνεται, ώστε ολοένα μεγαλύτερο μέρος του πραγματικού εισοδήματος να «λαμβάνεται» υπό τη μορφή ελεύθερου χρόνου. Δεν υπάρχει τίποτε το εκπληκτικό, ανατρεπτικό ή επαναστατικό σε αυτό το γνωστό γεγονός.

Σύμφωνα με τον Galbraith, οι οικονομολόγοι αγνοούν εσκεμμένα το φάσμα του κορεσμού των αναγκών. Ωστόσο, πολύ ορθά το πράττουν, διότι, όταν οι ανάγκες —ή, μάλλον, οι ανάγκες για ανταλλάξιμα αγαθά — κορεστούν πραγματικά, θα το αντιληφθούμε όλοι αρκετά γρήγορα· διότι τότε όλοι θα πάψουν να εργάζονται, θα πάψουν να προσπαθούν να μετατρέψουν τους γήινους πόρους σε τελικά καταναλωτικά αγαθά. Δεν θα υπάρχει ανάγκη να συνεχιστεί η παραγωγή, επειδή θα έχουν καλυφθεί όλες οι ανάγκες για καταναλωτικά αγαθά — ή τουλάχιστον για όλα εκείνα που μπορούν να παραχθούν και να ανταλλαγούν. Τότε όλοι θα σταματήσουν να εργάζονται, η οικονομία της αγοράς —πράγματι, κάθε οικονομία— θα τερματιστεί, τα μέσα δεν θα είναι πλέον σπάνια σε σχέση με τους σκοπούς και όλοι θα απολαμβάνουν τον παράδεισο. Θεωρώ αυτονόητο ότι αυτή η στιγμή δεν έχει ακόμη φθάσει και δεν δείχνει σημάδια ότι πλησιάζει· αν κάποτε φθάσει, οι οικονομολόγοι, όπως και οι περισσότεροι άλλοι άνθρωποι, θα την υποδεχθούν όχι με κατάρες αλλά με αγαλλίαση. Παρά την παλαιά τους φήμη ως θεραπόντων μιας «ζοφερής επιστήμης», οι οικονομολόγοι δεν έχουν κανένα εδραιωμένο συμφέρον, ψυχολογικό ή άλλο, στη σπανιότητα.

Στο μεταξύ, όμως, αυτός εξακολουθεί να είναι ένας κόσμος σπανιότητας· σπάνια μέσα πρέπει να διατίθενται σε εναλλακτικούς σκοπούς· η εργασία εξακολουθεί να είναι αναγκαία. Οι άνθρωποι εξακολουθούν να εργάζονται για τα τελευταία 1.000 USD του εισοδήματός τους και θα δέχονταν ευχαρίστως άλλα 1.000 USD αν τους προσφέρονταν. Θα τολμούσαμε μία ακόμη πρόβλεψη: μια ανεπίσημη δημοσκόπηση που θα ρωτούσε τους ανθρώπους αν θα δέχονταν, ή αν θα ήξεραν τι να κάνουν με, μερικές επιπλέον χιλιάδες USD ετήσιου πραγματικού εισοδήματος θα έβρισκε σχεδόν κανέναν πρόθυμο να αρνηθεί την προσφορά λόγω υπερβολικής αφθονίας ή κορεσμού — ή για οποιονδήποτε άλλο λόγο. Ελάχιστοι θα αδυνατούσαν να αποφασίσουν τι να κάνουν με τον αυξημένο πλούτο τους. Ο καθηγητής Galbraith, φυσικά, έχει μια απάντηση σε όλα αυτά. Αυτές οι ανάγκες, λέει, δεν είναι πραγματικές ή γνήσιες· έχουν «δημιουργηθεί» στον πληθυσμό από τους διαφημιστές και τους μοχθηρούς πελάτες τους, τους επιχειρηματίες που παράγουν. Το ίδιο το γεγονός της παραγωγής, μέσω αυτής της διαφήμισης, «δημιουργεί» τις υποτιθέμενες ανάγκες που ικανοποιεί.

Ολόκληρη η θεωρία του Galbraith περί υπερβολικής αφθονίας στηρίζεται σε αυτόν τον σαθρό ισχυρισμό ότι οι ανάγκες των καταναλωτών δημιουργούνται τεχνητά από τις ίδιες τις επιχειρήσεις. Πρόκειται για μια κατηγορία που στηρίζεται μόνο στην επανάληψή της και σε κανένα απολύτως

τεκμήριο — εκτός ίσως από την προφανή προσωπική απέχθεια του Galbraith προς τα απορρυπαντικά και τα ουραία πτερύγια των αυτοκινήτων. Επιπλέον, η επίθεση στη μοχθηρή διαφήμιση επειδή δημιουργεί ανάγκες και υποβαθμίζει τον καταναλωτή είναι ασφαλώς η πιο συμβατική από τις συμβατικές σοφίες στο οπλοστάσιο του αντικαπιταλιστή.[390]

Υπάρχουν πολλές πλάνες στη συμβατική επίθεση του Galbraith κατά της διαφήμισης. Πρώτον, δεν είναι αλήθεια ότι η διαφήμιση «δημιουργεί» ανάγκες ή ζήτηση από την πλευρά των καταναλωτών. Ασφαλώς προσπαθεί να πείσει τους καταναλωτές να αγοράσουν το προϊόν· αλλά δεν μπορεί να δημιουργήσει ανάγκες ή ζήτηση, επειδή κάθε άνθρωπος πρέπει ο ίδιος να υιοθετήσει τις ιδέες και τις αξίες βάσει των οποίων ενεργεί — είτε αυτές οι ιδέες ή αξίες είναι ορθές είτε εσφαλμένες. Ο Galbraith υποθέτει εδώ μια αφελή μορφή αιτιοκρατίας —τον καθορισμό των καταναλωτών από τη διαφήμιση— και, όπως όλοι οι αιτιοκράτες, αφήνει μια έμμεση εξαίρεση από αυτόν τον καθορισμό για ανθρώπους σαν τον ίδιο, οι οποίοι, ανεξήγητα, δεν καθορίζονται από τη διαφήμιση. Αν υπάρχει αιτιοκρατικός καθορισμός από τη διαφήμιση, πώς γίνεται ορισμένοι άνθρωποι να καθορίζονται ώστε να σπεύδουν να αγοράσουν το προϊόν, ενώ ο καθηγητής Galbraith είναι ελεύθερος να αντιστέκεται αγανακτισμένος στις διαφημίσεις και να γράφει ένα βιβλίο που τις καταγγέλλει;[391]

Δεύτερον, ο Galbraith δεν μας παρέχει κανένα κριτήριο για να αποφασίσουμε ποιες ανάγκες «δημιουργούνται» με αυτόν τον τρόπο και ποιες είναι γνήσιες. Από την έμφαση που δίνει στη φτώχεια, θα μπορούσε κανείς να θεωρήσει ότι όλες οι ανάγκες πάνω από το επίπεδο στοιχειώδους διαβίωσης είναι ψευδείς ανάγκες που δημιουργούνται από τη διαφήμιση. Φυσικά, δεν παρέχει κανένα τεκμήριο γι' αυτή την άποψη. Αλλά, όπως θα δούμε παρακάτω, αυτή δύσκολα συμβιβάζεται με τις απόψεις του για τις δημόσιες ή τις προκαλούμενες από το κράτος ανάγκες.

Τρίτον, ο Galbraith δεν διακρίνει μεταξύ της καλύτερης ικανοποίησης μιας δεδομένης ανάγκης και της πρόκλησης νέων αναγκών. Αν δεν πρόκειται να υιοθετήσουμε την ακραία και αστήρικτη άποψη ότι όλες οι ανάγκες πάνω από το όριο στοιχειώδους διαβίωσης είναι «δημιουργημένες», πρέπει να επισημάνουμε την αρκετά παράξενη συμπεριφορά που αποδίδουν στους επιχειρηματίες οι υποθέσεις του Galbraith. Γιατί να υποβάλλονται οι επιχειρηματίες στη δαπάνη, στον κόπο και στην αβεβαιότητα της προσπάθειας να δημιουργήσουν νέες ανάγκες, όταν θα μπορούσαν πολύ ευκολότερα να αναζητήσουν καλύτερους ή φθηνότερους τρόπους ικανοποίησης αναγκών που οι καταναλωτές έχουν ήδη; Αν οι καταναλωτές, για παράδειγμα, έχουν ήδη μια διακριτή και ανιχνεύσιμη ανάγκη για ένα «καθαριστικό που δεν απαιτεί τρίψιμο», είναι ασφαλώς ευκολότερο και λιγότερο δαπανηρό να παραχθεί και κατόπιν να διαφημιστεί ένα τέτοιο καθαριστικό από το να δημιουργηθεί κάποια εντελώς νέα ανάγκη —ας πούμε, ειδικά για μπλε καθαριστικά— και στη συνέχεια να καταβληθεί μεγάλη προσπάθεια και να δαπανηθούν πολλά χρήματα σε διαφημιστικές εκστρατείες ώστε να πειστούν οι άνθρωποι ότι χρειάζονται μπλε καθαριστικά επειδή το μπλε «είναι το χρώμα του ουρανού» ή για κάποιον άλλο τεχνητό λόγο.[392] Εν ολίγοις, η αντίληψη του Galbraith για το σύστημα επιχειρήσεων και μάρκετινγκ έχει ελάχιστο ή καθόλου νόημα. Αντί να αναλαμβάνουν το δαπανηρό, αβέβαιο και, κατά βάθος, περιττό έργο της αναζήτησης μιας νέας ανάγκης για τους καταναλωτές, οι επιχειρήσεις θα τείνουν να ικανοποιούν εκείνες τις ανάγκες που οι καταναλωτές έχουν ήδη ή που είναι αρκετά βέβαιες ότι θα είχαν αν το προϊόν ήταν διαθέσιμο. Η διαφήμιση χρησιμοποιείται τότε ως μέσο: (α) μετάδοσης στους καταναλωτές της πληροφορίας ότι το προϊόν είναι πλέον διαθέσιμο και ενημέρωσής τους για το τι μπορεί να κάνει· και (β), ειδικότερα, προσπάθειας να πειστούν οι καταναλωτές ότι αυτό το προϊόν θα ικανοποιήσει τη δεδομένη ανάγκη τους — για παράδειγμα, ότι θα είναι ένα καθαριστικό που δεν απαιτεί τρίψιμο.

Πράγματι, η δική μας άποψη είναι η μόνη που μπορεί να εξηγήσει τα ολοένα μεγαλύτερα χρηματικά ποσά που δαπανούν οι επιχειρήσεις για έρευνα αγοράς. Γιατί να μπαίνει κανείς στον κόπο να διερευνά λεπτομερώς τι πραγματικά θέλουν οι καταναλωτές, αν το μόνο που χρειάζεται να κάνει είναι να τους δημιουργήσει τις ανάγκες μέσω της διαφήμισης; Αν πράγματι η παραγωγή δημιουργούσε τη δική της ζήτηση μέσω της διαφήμισης, όπως υποστηρίζει ο Galbraith, οι επιχειρήσεις δεν θα χρειαζόταν ποτέ ξανά να ανησυχούν για ζημίες ή πτώχευση ή για την αδυναμία αυτόματης πώλησης οποιουδήποτε αγαθού επέλεγαν αυθαίρετα να παράγουν. Ασφαλώς δεν θα υπήρχε ανάγκη για έρευνα αγοράς ούτε για απορίες σχετικά με το τι θα αγοράσουν οι καταναλωτές. Αυτή η εικόνα του κόσμου είναι ακριβώς το αντίθετο από ό,τι συμβαίνει. Πράγματι, ακριβώς επειδή το βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων απομακρύνεται ολοένα περισσότερο από το όριο στοιχειώδους διαβίωσης, οι επιχειρηματίες ανησυχούν ολοένα εντονότερα για το τι θέλουν οι καταναλωτές και τι θα αγοράσουν. Επειδή το φάσμα των αγαθών που είναι διαθέσιμα στους καταναλωτές διευρύνεται τόσο πολύ πέρα από τα απλά βασικά είδη που απαιτούνται για τη στοιχειώδη διαβίωση —ως προς την ποσότητα, την ποιότητα και το εύρος των υποκατάστατων προϊόντων—, οι επιχειρηματίες πρέπει να ανταγωνίζονται όσο ποτέ άλλοτε για να κερδίσουν την εύνοια του καταναλωτή, προσπαθώντας να αποσπάσουν την προσοχή του: εν ολίγοις, διαφημίζοντας. Η αύξηση της διαφήμισης είναι συνάρτηση του ολοένα διευρυνόμενου πεδίου ουσιαστικού ανταγωνισμού για την εύνοια του καταναλωτή.[393]

Οι επιχειρηματίες όχι μόνο θα τείνουν να παράγουν για να ικανοποιήσουν εκείνες που θεωρούν δεδομένες ανάγκες των καταναλωτών, αλλά και οι καταναλωτές, σε αντίθεση με τους ψηφοφόρους, όπως είδαμε παραπάνω, διαθέτουν μια άμεση δοκιμασία της αγοράς για κάθε διαφήμιση που συναντούν. Αν αγοράσουν το καθαριστικό και διαπιστώσουν ότι εξακολουθεί να απαιτεί πολύ τρίψιμο, το προϊόν σύντομα θα περιπέσει στη λήθη. Έτσι, κάθε διαφημιστικός ισχυρισμός για προϊόντα της αγοράς μπορεί να ελεγχθεί και πράγματι ελέγχεται γρήγορα και εύκολα από τους καταναλωτές. Αντιμέτωπος με αυτά τα γεγονότα, ο Galbraith θα μπορούσε μόνο να υποστηρίξει ότι η ίδια η αποστροφή προς το τρίψιμο δημιουργήθηκε, με κάποιον μυστηριώδη και σκοτεινό τρόπο, από την επιχειρηματική διαφήμιση.[394]

Η διαφήμιση είναι ένας από τους τομείς στους οποίους ο Galbraith, παραδόξως και κατά κραυγαλέα αντίφαση προς τον εαυτό του, αντιμετωπίζει διαφορετικά την ιδιωτική επιχείρηση από τις κρατικές δραστηριότητες. Έτσι, ενώ οι επιχειρήσεις υποτίθεται ότι «δημιουργούν» ανάγκες των καταναλωτών μέσω της διαφήμισης, προκαλώντας έτσι τεχνητή αφθονία, ταυτόχρονα ο παραμελημένος «δημόσιος τομέας» λιμοκτονεί ολοένα περισσότερο και βυθίζεται στη φτώχεια. Προφανώς, ο Galbraith είτε δεν έχει ποτέ ακούσει για την κρατική προπαγάνδα είτε αρνείται να αναγνωρίσει την ύπαρξή της. Δεν αναφέρει καθόλου τις ορδές υπευθύνων Τύπου, δημοσιολόγων και προπαγανδιστών που εργάζονται για κρατικές υπηρεσίες, βομβαρδίζοντας τους φορολογουμένους με προπαγάνδα την οποία οι ίδιοι έχουν εξαναγκαστεί να χρηματοδοτούν. Εφόσον σημαντικό μέρος της προπαγάνδας αποβλέπει σε ολοένα μεγαλύτερη επέκταση των δραστηριοτήτων της συγκεκριμένης κρατικής υπηρεσίας, αυτό σημαίνει ότι οι Κ, οι κρατικοί αξιωματούχοι, απαλλοτριώνουν τους Φ, το μεγαλύτερο μέρος των φορολογουμένων, προκειμένου να προσλάβουν περισσότερους προπαγανδιστές για τους Κ, ώστε να πείσουν τους φορολογουμένους να επιτρέψουν να τους αφαιρεθούν ακόμη περισσότερα χρήματα. Και ούτω καθεξής. Είναι παράξενο ότι, ενώ αγανακτεί με τις τηλεοπτικές διαφημίσεις απορρυπαντικών και αυτοκινήτων, ο καθηγητής Galbraith δεν χρειάστηκε ποτέ να υπομείνει την ανία των «διαφημιστικών μηνυμάτων δημόσιας υπηρεσίας» που εκπέμπονται προς αυτόν από το κράτος. Μπορούμε να αφήσουμε κατά μέρος τις

διασκέψεις στην Ουάσιγκτον για ιδιωτικές οργανώσεις επιρροής που λειτουργούν ως «ιμάντες μεταβίβασης» της κρατικής προπαγάνδας προς την κοινωνική βάση, τις «εκ των έσω ενημερώσεις» που επιτελούν την ίδια λειτουργία, τις τεράστιες ποσότητες εντύπων που επιδοτούνται από τον φορολογούμενο και εκδίδονται από το κράτος κ.λπ.

Πράγματι, ο Galbraith όχι μόνο δεν θεωρεί ότι η κρατική προπαγάνδα δημιουργεί τεχνητά ανάγκες —και πρόκειται, ας θυμηθούμε, για έναν τομέα στον οποίο οι καταναλωτές δεν διαθέτουν δοκιμασία του προϊόντος μέσω της αγοράς—, αλλά μία από τις κύριες προτάσεις του είναι ένα τεράστιο πρόγραμμα αυτού που ονομάζει «επένδυση στους ανθρώπους», το οποίο αποδεικνύεται μεγάλης κλίμακας κρατική «εκπαίδευση» για την εξύψωση των αναγκών και των προτιμήσεων των πολιτών. Εν ολίγοις, ο Galbraith θέλει σκοπός της κοινωνίας να είναι η σκόπιμη διεύρυνση της «Νέας Τάξης» —χονδρικά, των διανοουμένων, οι οποίοι αβασάνιστα θεωρούνται οι μόνοι που πραγματικά απολαμβάνουν την εργασία τους—, «με την έμφασή της στην εκπαίδευση και την τελική επίδρασή της στην πνευματική, λογοτεχνική, πολιτιστική και καλλιτεχνική ζήτηση. ...»[395]

Φαίνεται προφανές ότι, ενώ η ελεύθερη αγορά και οι επιχειρήσεις κατηγορούνται ότι δημιουργούν τεχνητά ανάγκες των καταναλωτών, η κατηγορία ταιριάζει ακριβώς στον ίδιο τον Galbraith. Ο Galbraith είναι εκείνος που ανυπομονεί να περιορίσει και να καταστείλει τις ελεύθερα επιλεγμένες ανάγκες των καταναλωτών και που υποστηρίζει μια μαζική και καταναγκαστική κρατική προσπάθεια δημιουργίας τεχνητών αναγκών, μια «επένδυση στους ανθρώπους» μέσω της «εκπαίδευσής» τους ώστε να ανακατευθύνουν τις ανάγκες τους προς εκείνες τις εκλεπτυσμένες και καλλιτεχνικές κατευθύνσεις που τόσο αγαπά ο καθηγητής Galbraith. Όλοι θα πρέπει να εγκαταλείψουν τα ουραία πτερύγια των αυτοκινήτων τους, ώστε όλοι να μπορούν να εξαναγκαστούν να ... διαβάζουν βιβλία — όπως το *The Affluent Society*, για παράδειγμα;

Υπάρχουν και άλλες σοβαρές και θεμελιώδεις πλάνες στην προσέγγιση του Galbraith προς το κράτος. Ειδικότερα, αφού δίνει μεγάλη έμφαση στο γεγονός ότι, με τη φτώχεια νικημένη, η οριακή χρησιμότητα των πρόσθετων αγαθών είναι χαμηλότερη, διαπιστώνει ότι για τις «κρατικές ανάγκες» όλα κατά κάποιον τρόπο λειτουργούν αντίστροφα. Οι κρατικές ανάγκες, με κάποιον μυστικιστικό τρόπο, εξαιρούνται από αυτόν τον νόμο της φθίνουσας οριακής έντασης των αναγκών· αντιθέτως, θαύμα ιδέσθαι, οι κρατικές ανάγκες γίνονται πιο επιτακτικές καθώς η κοινωνία γίνεται πιο εύπορη. Από αυτή την κατάφωρη και ανεπίλυτη αντίφαση, ο Galbraith μεταπηδά στο συμπέρασμα ότι το κράτος πρέπει να επιβάλει τη μαζική μετατόπιση πόρων από τις περιττές ιδιωτικές ανάγκες προς τις λιμοκτονούσες δημόσιες. Αλλά με βάση μόνο τη φθίνουσα οριακή χρησιμότητα δεν υπάρχει επιχείρημα υπέρ μιας τέτοιας μετατόπισης, καθώς όλες οι ανάγκες σε υψηλότερο πραγματικό εισόδημα έχουν χαμηλότερη χρησιμότητα από τις ανάγκες των ανθρώπων που μαστίζονται από τη φτώχεια. Και όταν συνειδητοποιήσουμε ότι, αν πρόκειται να μιλήσουμε καθόλου για «δημιουργημένες» ανάγκες, η κρατική προπαγάνδα είναι πολύ πιθανότερο να «δημιουργεί» ανάγκες από ό,τι οι επιχειρήσεις, μπορεί να θεμελιωθεί ένα επιχείρημα, ακόμη και με τους ίδιους τους όρους του Galbraith, υπέρ του ακριβώς αντίθετου: μιας μετατόπισης από τον κρατικό προς τον ιδιωτικό τομέα. Και, τέλος, ο Galbraith, θρηνώντας για τον λιμοκτονούντα και μη προνομιούχο δημόσιο τομέα, παραλείπει κατά κάποιον τρόπο να πληροφορήσει τους αναγνώστες του ότι, όποια στατιστικά στοιχεία και αν χρησιμοποιηθούν, είναι σαφές πως κατά τον τελευταίο μισό αιώνα η κρατική δραστηριότητα έχει αυξηθεί πολύ περισσότερο από την ιδιωτική. Το κράτος απορροφά και

δημεύει πολύ μεγαλύτερο μερίδιο του εθνικού προϊόντος από ό,τι παλαιότερα. Πόσο χαμηλότερη, λοιπόν, η «χρησιμότητά» του και πόσο ισχυρότερο, με τους όρους του Galbraith, το επιχείρημα υπέρ της μετατόπισης από την κρατική προς την ιδιωτική δραστηριότητα!

Ο Galbraith επίσης θεωρεί αβασάνιστα δεδομένο, όπως πολλοί άλλοι συγγραφείς, ότι πολλές κρατικές υπηρεσίες είναι «συλλογικά αγαθά» και, επομένως, απλώς δεν μπορούν να παρασχεθούν από ιδιωτικές επιχειρήσεις. Χωρίς να υπεισέλθουμε περαιτέρω στο ζήτημα του κατά πόσον είναι επιθυμητή η ιδιωτική επιχειρηματική δραστηριότητα σε αυτούς τους τομείς, πρέπει να επισημάνουμε ότι ο Galbraith σφάλλει πλήρως. Η θέση του όχι μόνο αποτελεί γυμνό ισχυρισμό, χωρίς στήριξη σε γεγονότα, αλλά, αντιθέτως, κάθε ανεξαιρέτως υπηρεσία που γενικά θεωρείται ότι μπορεί να παρέχεται μόνο από το κράτος έχει ιστορικά παρασχεθεί από ιδιωτικές επιχειρήσεις. Σε αυτές περιλαμβάνονται υπηρεσίες όπως η εκπαίδευση, η κατασκευή και συντήρηση δρόμων, η κοπή νομισμάτων, η ταχυδρομική διανομή, η πυροπροστασία, η αστυνομική προστασία, η έκδοση δικαστικών αποφάσεων και η στρατιωτική άμυνα — όλες τους συχνά θεωρούμενες ως αυτονόητα και αναγκαστικά υπαγόμενες στην αποκλειστική αρμοδιότητα του κράτους.[396]

Υπάρχουν πολλές ακόμη σημαντικές πλάνες στο βιβλίο του Galbraith, αλλά η κεντρική θέση του *The Affluent Society* έχει πλέον εξεταστεί. Έτσι, ένας από τους λόγους για τους οποίους ο Galbraith διακρίνει μεγάλο κίνδυνο στη σημερινή υψηλή κατανάλωση είναι ότι σημαντικό μέρος της χρηματοδοτείται με καταναλωτική πίστη, την οποία ο Galbraith θεωρεί, κατά τον συμβατικό τρόπο, «πληθωριστική» και αιτία αστάθειας και βαθιάς ύφεσης. Ωστόσο, όπως θα δούμε παρακάτω, η καταναλωτική πίστη που δεν αυξάνει την προσφορά χρήματος δεν είναι πληθωριστική· απλώς επιτρέπει στους καταναλωτές να ανακατευθύνουν τη διάρθρωση των δαπανών τους ώστε να αγοράζουν περισσότερα από όσα επιθυμούν και να ανέρχονται υψηλότερα στις κλίμακες αξιών τους. Εν ολίγοις, μπορούν να ανακατευθύνουν δαπάνες από μη διαρκή προς διαρκή αγαθά. Πρόκειται για μεταφορά δαπανητικής δύναμης, όχι για πληθωριστική αύξηση. Ο μηχανισμός της καταναλωτικής πίστης ήταν μια εξαιρετικά παραγωγική επινόηση.

Όπως ήταν αναμενόμενο, ο Galbraith στρέφει μεγάλο μέρος του χλευασμού του κατά της εξήγησης του πληθωρισμού μέσω προσφοράς και ζήτησης και ιδίως κατά της ορθής νομισματικής εξήγησης, την οποία χαρακτηρίζει «μυστικιστική». Η άποψή του για τη βαθιά ύφεση είναι αμιγώς κεϋνσιανή και υποθέτει ότι η βαθιά ύφεση προκαλείται από ανεπάρκεια της συνολικής ζήτησης. Ο «πληθωρισμός» είναι αύξηση των τιμών, την οποία θα αντιμετώπιζε είτε μειώνοντας τη συνολική ζήτηση μέσω υψηλών φόρων είτε μέσω επιλεκτικών ελέγχων τιμών και καθορισμού, με υποχρεωτική διαιτησία, σημαντικών μισθών και τιμών. Αν επιλεγεί ο πρώτος δρόμος, ο Galbraith, ως κεϋνσιανός, πιστεύει ότι θα ακολουθήσει ανεργία. Αλλά ο Galbraith δεν ανησυχεί πραγματικά, διότι θα προχωρούσε στο επαναστατικό βήμα του διαχωρισμού του εισοδήματος από την παραγωγή· η παραγωγή, όπως φαίνεται, είναι σημαντική μόνο επειδή παρέχει εισόδημα. (Είδαμε ότι η κρατική δραστηριότητα έχει ήδη επιφέρει σημαντικό διαχωρισμό.) Προτείνει μια κυμαινόμενη κλίμακα ασφάλισης ανεργίας, παρεχόμενης από το κράτος, με υψηλότερες παροχές στη βαθιά ύφεση από ό,τι στην άνθηση, ώστε η καταβολή κατά τη βαθιά ύφεση να ανέρχεται σχεδόν στο γενικό επικρατούν επίπεδο μισθών· για κάποιον λόγο, ο Galbraith δεν θα έφθανε ακριβώς στο ίδιο ύψος, επειδή διατηρεί κάποιον φόβο για ενδεχόμενη αποθάρρυνση των ανέργων από την αναζήτηση εργασίας. Δεν φαίνεται να αντιλαμβάνεται ότι αυτό δεν είναι παρά ένας τρόπος επιδείνωσης και παράτασης της ανεργίας κατά τη βαθιά ύφεση και έμμεσης επιδότησης συνδικαλιστικών μισθολογικών κλιμάκων πάνω από τα επίπεδα της αγοράς. Δεν χρειάζεται να

σταθούμε στις άλλες παραδοξολογίες του συγγραφέα, όπως η υιοθέτηση της συμβατικής ανησυχίας των υποστηρικτών της διατήρησης των φυσικών πόρων για την εξάντληση πολύτιμων πόρων — μια θέση, φυσικά, συνεπής προς τη γενική επίθεση του Galbraith κατά του ιδιώτη καταναλωτή.[397]

Όπως επισημάναμε παραπάνω, υπάρχει ένα πρόβλημα του «δημόσιου τομέα»· ελλείψεις και συγκρούσεις εμφανίζονται διαρκώς στις κρατικές υπηρεσίες, και μόνο σε αυτούς τους τομείς: για παράδειγμα, νεανική παραβατικότητα, κυκλοφοριακή συμφόρηση, υπερπλήρη σχολεία, έλλειψη χώρων στάθμευσης κ.λπ. Είδαμε παραπάνω ότι η μοναδική θεραπεία που μπορούν να προσφέρουν οι υπέρμαχοι της κρατικής δραστηριότητας είναι η διοχέτευση περισσότερων πόρων από την ιδιωτική προς τη δημόσια δραστηριότητα.[398] Δείξαμε, όμως, ότι τέτοιες ελλείψεις και αναποτελεσματικότητες είναι σύμφυτες με την κρατική διαχείριση οποιασδήποτε δραστηριότητας. Αντί να αντλούν προειδοποίηση από τις αναποτελεσματικότητες της κρατικής παραγωγής, συγγραφείς όπως ο Galbraith μεταφέρουν την ευθύνη από το κράτος στους φορολογουμένους και στους καταναλωτές, όπως ακριβώς οι κρατικοί υπεύθυνοι ύδρευσης κατηγορούν χαρακτηριστικά τους καταναλωτές για τις ελλείψεις νερού. Πουθενά ο Galbraith δεν εξετάζει έστω τη δυνατότητα θεραπείας ενός προβληματικού δημόσιου τομέα μέσω της μετατροπής του σε ιδιωτικό.

Πώς θα γνώριζε ο Galbraith πότε έχει επιτευχθεί η επιθυμητή του «κοινωνική ισορροπία»; Ποια κριτήρια έχει θέσει για να μας καθοδηγήσει ως προς το μέγεθος της μετατόπισης που πρέπει να γίνει από την ιδιωτική προς τη δημόσια δραστηριότητα; Η απάντηση είναι: κανένα· ο Galbraith παραδέχεται αμέριμνα ότι δεν υπάρχει τρόπος εντοπισμού του σημείου άριστης ισορροπίας: «Κανένα κριτήριο ελέγχου δεν μπορεί να εφαρμοστεί, διότι κανένα δεν υπάρχει». Αλλά, στο κάτω κάτω, οι ακριβείς ορισμοί, η «ακριβής ισορροπία», δεν έχουν σημασία· διότι για τον Galbraith είναι απολύτως «σαφές» ότι πρέπει τώρα να μετακινηθούμε από την ιδιωτική προς τη δημόσια δραστηριότητα και μάλιστα σε «σημαντικό» βαθμό. Θα ξέρουμε πότε φθάσαμε, διότι ο δημόσιος τομέας θα απολαμβάνει τότε την αφθονία. Και να σκεφτεί κανείς ότι ο Galbraith κατηγορεί την απολύτως ορθή και λογική νομισματική θεωρία του πληθωρισμού ως «μυστικιστική» και ως «μαγεία με ανομολόγητα μυστικά»![399]

Προτού αφήσουμε το ζήτημα της αφθονίας και της πρόσφατης επίθεσης κατά της κατανάλωσης — του ίδιου του σκοπού ολόκληρου του οικονομικού συστήματος—, ας επισημάνουμε δύο γόνιμες συμβολές των τελευταίων ετών σχετικά με αφανείς αλλά σημαντικές λειτουργίες της πολυτελούς κατανάλωσης, ιδίως από τους «πλούσιους». Ο F.A. Hayek έχει επισημάνει τη σημαντική λειτουργία της πολυτελούς κατανάλωσης των πλουσίων, σε κάθε δεδομένη χρονική στιγμή, ως πρωτοπορίας σε νέους τρόπους κατανάλωσης, ανοίγοντας έτσι τον δρόμο για τη μεταγενέστερη διάδοση αυτών των «καταναλωτικών καινοτομιών» στη μάζα των καταναλωτών.[400] Και ο Bertrand de Jouvenel, τονίζοντας το γεγονός ότι οι εκλεπτυσμένες αισθητικές και πολιτιστικές προτιμήσεις συγκεντρώνονται ακριβώς στα ευπορότερα μέλη της κοινωνίας, επισημαίνει επίσης ότι αυτοί οι πολίτες είναι εκείνοι που θα μπορούσαν ελεύθερα και εκουσίως να παρέχουν πολλές δωρεάν υπηρεσίες σε άλλους, υπηρεσίες οι οποίες, επειδή είναι δωρεάν, δεν καταγράφονται στις στατιστικές του εθνικού εισοδήματος.[401]

11. Δυαδική παρέμβαση: Πληθωρισμός και οικονομικοί κύκλοι

Α. Πληθωρισμός και πιστωτική επέκταση

Στο κεφάλαιο 11 περιγράψαμε τη λειτουργία του νομισματικού συστήματος μιας αμιγώς ελεύθερης αγοράς. Μια ελεύθερη νομισματική αγορά υιοθετεί το μεταλλικό χρήμα, είτε τον χρυσό είτε τον άργυρο είτε και τα δύο παράλληλα, ως «πρότυπο» ή κυρίως χρήμα. Οι νομισματικές μονάδες είναι απλώς μονάδες βάρους της χρηματικής ύλης. Το συνολικό απόθεμα του εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα αυξάνεται με τη νέα παραγωγή —την εξόρυξη— και μειώνεται λόγω φθοράς και χρήσης σε βιομηχανικές εφαρμογές. Γενικά, θα υπάρχει μια σταδιακή μακροχρόνια αύξηση του αποθέματος χρήματος, με τις επιπτώσεις που αναλύθηκαν παραπάνω. Ο πλούτος ορισμένων ανθρώπων θα αυξηθεί και άλλων θα μειωθεί, ενώ καμία κοινωνική ωφέλεια δεν θα προκύψει από την αυξημένη προσφορά χρήματος ως προς τη χρηματική χρήση του. Ωστόσο, το αυξημένο απόθεμα θα ανεβάσει το κοινωνικό βιοτικό επίπεδο και την ευημερία, ικανοποιώντας περαιτέρω τη μη χρηματική ζήτηση για το νομισματικό μέταλλο.

Η παρέμβαση σε αυτή τη νομισματική αγορά συνήθως λαμβάνει τη μορφή έκδοσης ψευδών αποθετήριων αποδείξεων ως χρηματικών υποκατάστατων. Όπως είδαμε στο κεφάλαιο 11, υποχρεώσεις πληρωτέες σε πρώτη ζήτηση, όπως οι καταθέσεις ή τα τραπεζογραμμάτια, μπορούν να χρησιμοποιούνται στην ελεύθερη αγορά, αλλά μπορούν να αντιστοιχούν μόνο στην πραγματική αξία, ή στο βάρος, του κατατεθειμένου μεταλλικού χρήματος. Οι υποχρεώσεις πληρωτέες σε πρώτη ζήτηση αποτελούν τότε γνήσιες αποθετήριες αποδείξεις, ή αληθή πιστοποιητικά χρήματος, και κυκλοφορούν στην αγορά ως αντιπροσωπευτικοί τίτλοι του πραγματικού χρήματος, δηλαδή ως χρηματικά υποκατάστατα. Ψευδείς αποθετήριες αποδείξεις είναι εκείνες που εκδίδονται πέρα από το πραγματικό βάρος του μεταλλικού χρήματος που βρίσκεται σε κατάθεση. Φυσικά, η έκδοσή τους μπορεί να είναι εξαιρετικά επικερδής δραστηριότητα. Καθώς μοιάζουν με τα γνήσια πιστοποιητικά, λειτουργούν και αυτές ως χρηματικά υποκατάστατα, παρότι δεν καλύπτονται από μεταλλικό χρήμα. Είναι δόλιες, επειδή υπόσχονται εξαργύρωση σε μεταλλικό χρήμα στην ονομαστική τους αξία, υπόσχεση που θα ήταν αδύνατον να εκπληρωθεί αν όλοι οι καταθέτες ζητούσαν ταυτόχρονα τη δική τους περιουσία. Μόνο ο εφησυχασμός και η άγνοια του κοινού επιτρέπουν τη συνέχιση αυτής της κατάστασης.[402]

Σε γενικές γραμμές, μια τέτοια παρέμβαση μπορεί να ασκείται είτε από το κράτος είτε από ιδιώτες και επιχειρήσεις υπό την ιδιότητά τους ως «τραπεζών» ή αποθετηρίων χρήματος. Η διαδικασία έκδοσης ψευδών αποθετήριων αποδείξεων ή, ακριβέστερα, η διαδικασία έκδοσης χρήματος πέρα από οποιαδήποτε αύξηση του αποθέματος μεταλλικού χρήματος μπορεί να ονομαστεί πληθωρισμός.[403] Μια συρρίκνωση της κυκλοφορούσας προσφοράς χρήματος κατά οποιαδήποτε περίοδο — πέρα από ενδεχόμενη καθαρή μείωση του μεταλλικού χρήματος— μπορεί να ονομαστεί αποπληθωρισμός. Είναι σαφές ότι ο πληθωρισμός αποτελεί το πρωταρχικό γεγονός και τον πρωταρχικό σκοπό της νομισματικής παρέμβασης. Δεν μπορεί να υπάρξει αποπληθωρισμός χωρίς να έχει προηγηθεί πληθωρισμός σε κάποια προγενέστερη χρονική περίοδο. *A priori*, σχεδόν κάθε παρέμβαση θα είναι πληθωριστική. Διότι όχι μόνο κάθε νομισματική παρέμβαση πρέπει να αρχίζει με πληθωρισμό· το μεγάλο όφελος που μπορεί να αποκομιστεί από τον πληθωρισμό προέρχεται από τη θέση νέου χρήματος σε κυκλοφορία από τον εκδότη. Το κέρδος αποκτάται πρακτικά χωρίς κόστος, διότι, ενώ όλοι οι άλλοι άνθρωποι πρέπει είτε να πωλήσουν αγαθά και υπηρεσίες και να

αγοράσουν χρυσό είτε να τον εξορύξουν, το κράτος ή οι εμπορικές τράπεζες δημιουργούν κυριολεκτικά χρήμα από το τίποτε. Δεν χρειάζεται να το αγοράσουν. Οποιοδήποτε κέρδος από τη χρήση αυτού του μαγικού χρήματος αποτελεί καθαρό όφελος για τους εκδότες.

Όπως συμβαίνει όταν νέο μεταλλικό χρήμα εισέρχεται στην αγορά, έτσι και η έκδοση «ακάλυπτων» χρηματικών υποκατάστατων έχει επίδραση διάχυσης: οι πρώτοι αποδέκτες του νέου χρήματος κερδίζουν περισσότερο, οι επόμενοι λίγο λιγότερο κ.ο.κ., ώσπου φθάνουμε στο ενδιάμεσο σημείο, και κατόπιν κάθε αποδέκτης χάνει ολοένα περισσότερο όσο περιμένει το νέο χρήμα. Διότι οι τιμές πώλησης των πρώτων ατόμων εκτινάσσονται, ενώ οι τιμές αγοράς τους παραμένουν σχεδόν ίδιες· αργότερα, όμως, οι τιμές αγοράς έχουν αυξηθεί, ενώ οι τιμές πώλησης παραμένουν αμετάβλητες. Μια κρίσιμη περίσταση, ωστόσο, διαφοροποιεί αυτή την περίπτωση από την αύξηση του μεταλλικού χρήματος. Το νέο χαρτονόμισμα ή οι νέες καταθέσεις όψεως δεν επιτελούν καμία απολύτως κοινωνική λειτουργία· δεν ωφελούν αποδεδειγμένα ορισμένους χωρίς να βλάπτουν άλλους στην κοινωνία της αγοράς. Η αυξανόμενη προσφορά χρήματος αποτελεί μόνο κοινωνική σπατάλη και μπορεί να ωφελεί ορισμένους μόνο εις βάρος άλλων. Και τα οφέλη και τα βάρη κατανέμονται όπως μόλις περιγράφηκε: οι πρώτοι κερδίζουν εις βάρος των τελευταίων. Ασφαλώς, οι επιχειρηματίες και οι καταναλωτές που δανείζονται από την τράπεζα —η πελατεία της— ωφελούνται σημαντικά από το νέο χρήμα, τουλάχιστον βραχυχρόνια, καθώς είναι εκείνοι που το λαμβάνουν πρώτοι.

Αν πληθωρισμός είναι κάθε αύξηση της προσφοράς χρήματος που δεν αντιστοιχεί σε αύξηση του διαθέσιμου αποθέματος χρυσού ή αργύρου, η μέθοδος πληθωρισμού που μόλις περιγράφηκε ονομάζεται πιστωτική επέκταση: η δημιουργία νέων χρηματικών υποκατάστατων που εισέρχονται στην οικονομία μέσω της πιστωτικής αγοράς. Όπως θα δούμε παρακάτω, ενώ η πιστωτική επέκταση από μια τράπεζα φαίνεται πολύ πιο συνετή και αξιοσέβαστη από την απευθείας δαπάνη νέου χρήματος, στην πραγματικότητα έχει πολύ σοβαρότερες συνέπειες για το οικονομικό σύστημα, συνέπειες τις οποίες οι περισσότεροι άνθρωποι θα θεωρούσαν ιδιαίτερα ανεπιθύμητες. Αυτή η πληθωριστική πίστη ονομάζεται κυκλοφοριακή πίστη, σε αντιδιαστολή προς τον δανεισμό αποταμιευμένων κεφαλαίων, που ονομάζεται εμπορευματική πίστη. Στο παρόν βιβλίο, ο όρος «πιστωτική επέκταση» θα εφαρμόζεται μόνο στις αυξήσεις της κυκλοφοριακής πίστης.

Η πιστωτική επέκταση έχει, φυσικά, την ίδια επίπτωση με κάθε είδος πληθωρισμού: οι τιμές τείνουν να αυξάνονται καθώς αυξάνεται η προσφορά χρήματος. Όπως κάθε πληθωρισμός, αποτελεί διαδικασία αναδιανομής, κατά την οποία εκείνοι που προκαλούν τον πληθωρισμό και το τμήμα της οικονομίας που τους πωλεί κερδίζουν εις βάρος εκείνων που βρίσκονται τελευταίοι στη σειρά της διαδικασίας δαπανών. Αυτή είναι η γοητεία του πληθωρισμού —για τους ωφελουμένους— και ο λόγος για τον οποίο υπήρξε τόσο δημοφιλής, ιδίως αφότου οι σύγχρονες τραπεζικές διαδικασίες συγκαλύπτουν τη σημασία του για εκείνους τους ζημιωμένους που βρίσκονται μακριά από τις τραπεζικές δραστηριότητες. Τα κέρδη εκείνων που προκαλούν τον πληθωρισμό είναι ορατά και θεαματικά· οι απώλειες των άλλων κρυμμένες και αφανείς, αλλά εξίσου πραγματικές. Όπως η μισή οικονομία αποτελείται από φορολογουμένους και η άλλη μισή από καταναλωτές φορολογικών εσόδων, έτσι και η μισή οικονομία αποτελείται από πληρωτές του πληθωρισμού και η υπόλοιπη από καταναλωτές του πληθωρισμού.

Τα περισσότερα από αυτά τα κέρδη και τις απώλειες θα είναι «βραχυχρόνια» ή «εφάπαξ»· θα εμφανιστούν κατά τη διαδικασία του πληθωρισμού, αλλά θα πάψουν αφού επιτευχθεί η νέα νομισματική ισορροπία. Εκείνοι που προκαλούν τον πληθωρισμό αποκομίζουν τα κέρδη τους, αλλά,

αφού η νέα προσφορά χρήματος διαχυθεί σε ολόκληρη την οικονομία, τα πληθωριστικά κέρδη και οι απώλειες τερματίζονται. Ωστόσο, όπως είδαμε στο κεφάλαιο 11, υπάρχουν επίσης μόνιμα κέρδη και απώλειες που προκύπτουν από τον πληθωρισμό. Διότι η νέα νομισματική ισορροπία δεν θα είναι απλώς η παλαιά, πολλαπλασιασμένη σε όλες τις σχέσεις και ποσότητές της κατά την αύξηση της προσφοράς χρήματος. Αυτή ήταν μια υπόθεση που έκαναν οι οικονομολόγοι της παλαιάς «ποσοτικής θεωρίας». Οι αξιολογήσεις των ατόμων που αποκομίζουν προσωρινά κέρδη ή υφίστανται προσωρινές απώλειες θα διαφέρουν. Επομένως, κάθε άτομο θα αντιδρά διαφορετικά στα κέρδη και στις απώλειές του και θα μεταβάλλει αναλόγως τη σχετική διάρθρωση των δαπανών του. Επιπλέον, το νέο χρήμα θα αποτελεί υψηλό ποσοστό των υφιστάμενων χρηματικών υπολοίπων ορισμένων και χαμηλό ποσοστό εκείνων άλλων, με αποτέλεσμα ποικίλες μεταβολές στη διάρθρωση των δαπανών. Επομένως, στη νέα ισορροπία δεν θα έχουν αυξηθεί όλες οι τιμές ομοιόμορφα· η αγοραστική δύναμη της νομισματικής μονάδας έχει μειωθεί, αλλά όχι κατά την ίδια αναλογία σε ολόκληρο το φάσμα των ανταλλακτικών αξιών. Εφόσον, λοιπόν, ορισμένες τιμές έχουν αυξηθεί περισσότερο από άλλες, ορισμένοι άνθρωποι θα έχουν μόνιμα οφέλη και άλλοι μόνιμες απώλειες από τον πληθωρισμό.[404]

Ιδιαίτερα σκληρά πλήττονται από τον πληθωρισμό, φυσικά, οι ομάδες με σχετικά «σταθερά» εισοδήματα, των οποίων οι απώλειες τερματίζονται μόνο έπειτα από μεγάλο χρονικό διάστημα ή δεν τερματίζονται καθόλου. Οι συνταξιούχοι και οι δικαιούχοι προσόδων που έχουν συμβληθεί για σταθερό χρηματικό εισόδημα αποτελούν παραδείγματα ανθρώπων που υφίστανται τόσο μόνιμες όσο και βραχυχρόνιες απώλειες. Οι παροχές ασφάλισης ζωής περικόπτονται μόνιμα. Οι διαμαρτυρίες των συντηρητικών πολέμιων του πληθωρισμού για «τις χήρες και τα ορφανά» έχουν συχνά χλευαστεί, αλλά δεν αποτελούν καθόλου αστείο ζήτημα. Διότι ακριβώς οι χήρες και τα ορφανά επωμίζονται μεγάλο μέρος του βάρους του πληθωρισμού.[405] Απώλειες υφίστανται επίσης οι πιστωτές που έχουν ήδη χορηγήσει τα δάνειά τους και διαπιστώνουν ότι είναι πλέον αργά για να ενσωματώσουν στα επιτόκιά τους προσαύξηση για την αγοραστική δύναμη.

Ο πληθωρισμός μεταβάλλει επίσης την αναλογία κατανάλωσης προς επένδυση στην αγορά. Επιφανειακά, φαίνεται ότι η πιστωτική επέκταση αυξάνει σημαντικά το κεφάλαιο, διότι το νέο χρήμα εισέρχεται στην αγορά ως ισοδύναμο νέων αποταμιεύσεων διαθέσιμων για δανεισμό. Εφόσον το νέο «τραπεζικό χρήμα» φαίνεται να προστίθεται στην προσφορά αποταμιεύσεων στην πιστωτική αγορά, οι επιχειρήσεις μπορούν πλέον να δανείζονται με χαμηλότερο επιτόκιο· έτσι, η πληθωριστική πιστωτική επέκταση φαίνεται να προσφέρει την ιδανική διαφυγή από τη χρονική προτίμηση, καθώς και μια ανεξάντλητη πηγή πρόσθετου κεφαλαίου. Στην πραγματικότητα, αυτή η επίδραση είναι απατηλή. Αντιθέτως, ο πληθωρισμός μειώνει την αποταμίευση και τις επενδύσεις, υποβαθμίζοντας έτσι το βιοτικό επίπεδο της κοινωνίας. Μπορεί ακόμη και να προκαλέσει ανάλωση κεφαλαίου μεγάλης κλίμακας. Πρώτον, όπως μόλις είδαμε, οι υφιστάμενοι πιστωτές βλάπτονται. Αυτό θα τείνει να αποθαρρύνει τον μελλοντικό δανεισμό και, επομένως, την αποταμίευση και επένδυση. Δεύτερον, όπως είδαμε στο κεφάλαιο 11, η πληθωριστική διαδικασία αποφέρει εγγενώς στον επιχειρηματία κέρδος αγοραστικής δύναμης, καθώς αγοράζει συντελεστές και τους πωλεί σε μεταγενέστερο χρόνο, όταν όλες οι τιμές είναι υψηλότερες. Ο επιχειρηματίας μπορεί έτσι να συμβαδίζει με την αύξηση των τιμών —εδώ αφήνουμε κατά μέρος τη συνιστώσα των όρων εμπορίου που προκύπτει από τις διαφοροποιήσεις των αυξήσεων των τιμών—, χωρίς ούτε να χάνει ούτε να κερδίζει από τον πληθωρισμό. Αλλά η επιχειρηματική λογιστική είναι παραδοσιακά προσαρμοσμένη σε έναν κόσμο όπου η αξία της νομισματικής μονάδας είναι σταθερή. Τα αγοραζόμενα κεφαλαιουχικά αγαθά καταχωρίζονται στο ενεργητικό «στο κόστος κτήσης», δηλαδή

στην τιμή που καταβλήθηκε γι' αυτά. Όταν η επιχείρηση πωλεί αργότερα το προϊόν, το πρόσθετο πληθωριστικό κέρδος δεν είναι στην πραγματικότητα καθόλου κέρδος· διότι πρέπει να απορροφηθεί στην αγορά του κεφαλαιουχικού αγαθού αντικατάστασης σε υψηλότερη τιμή. Ο πληθωρισμός, επομένως, εξαπατά τον επιχειρηματία: καταστρέφει έναν από τους κύριους οδηγούς του και τον οδηγεί να πιστεύει ότι αποκόμισε πρόσθετα κέρδη, ενώ απλώς μπορεί να αντικαταστήσει το κεφάλαιό του. Ως εκ τούτου, αναμφίβολα θα μπει στον πειρασμό να καταναλώσει από αυτά τα κέρδη και, έτσι, να αναλώσει εν αγνοία του και κεφάλαιο. Συνεπώς, ο πληθωρισμός τείνει ταυτόχρονα να περιορίζει την αποταμίευση και επένδυση και να προκαλεί ανάλωση κεφαλαίου.

Το λογιστικό σφάλμα που απορρέει από τον πληθωρισμό έχει και άλλες οικονομικές συνέπειες. Οι επιχειρήσεις με τον μεγαλύτερο βαθμό σφάλματος θα είναι εκείνες των οποίων ο κεφαλαιουχικός εξοπλισμός αγοράστηκε κατά το μεγαλύτερο μέρος όταν οι τιμές ήταν χαμηλότερες. Αν ο πληθωρισμός συνεχίζεται επί κάποιο διάστημα, αυτές θα είναι οι επιχειρήσεις με τον παλαιότερο εξοπλισμό. Τα φαινομενικά μεγάλα κέρδη τους θα προσελκύσουν άλλες επιχειρήσεις στον κλάδο και θα υπάρξει μια εντελώς αδικαιολόγητη επέκταση των επενδύσεων σε έναν φαινομενικά ιδιαίτερα κερδοφόρο τομέα. Αντιστρόφως, θα υπάρξει ανεπάρκεια επενδύσεων αλλού. Έτσι, το σφάλμα στρεβλώνει το σύστημα κατανομής πόρων της αγοράς και μειώνει την αποτελεσματικότητά του στην ικανοποίηση του καταναλωτή. Το σφάλμα θα είναι επίσης μεγαλύτερο στις επιχειρήσεις με υψηλότερη αναλογία κεφαλαιουχικού εξοπλισμού προς προϊόν, και παρόμοιες στρεβλωτικές επιπτώσεις θα προκύψουν μέσω υπερβολικών επενδύσεων σε κλάδους υψηλής έντασης κεφαλαίου, με αντίστοιχη υποεπένδυση αλλού.[406]

Β. Πιστωτική επέκταση και οικονομικός κύκλος

Είδαμε ήδη στο κεφάλαιο 8 τι συμβαίνει όταν υπάρχει καθαρή αποταμίευση και επένδυση: αύξηση της αναλογίας ακαθάριστων επενδύσεων προς κατανάλωση στην οικονομία. Οι καταναλωτικές δαπάνες μειώνονται και οι τιμές των καταναλωτικών αγαθών πέφτουν. Από την άλλη πλευρά, η παραγωγική διάρθρωση επιμηκύνεται και οι τιμές των πρωτογενών συντελεστών που είναι εξειδικευμένοι στα ανώτερα στάδια αυξάνονται. Οι τιμές των κεφαλαιουχικών αγαθών μεταβάλλονται σαν μοχλός που περιστρέφεται γύρω από ένα υπομόχλιο στο κέντρο του· οι τιμές των καταναλωτικών αγαθών μειώνονται περισσότερο, εκείνες των κεφαλαιουχικών αγαθών πρώτης τάξης μειώνονται λιγότερο· οι τιμές των κεφαλαιουχικών αγαθών ανώτατης τάξης αυξάνονται περισσότερο και των υπόλοιπων λιγότερο. Έτσι, όλες οι διαφορές τιμών μεταξύ των σταδίων παραγωγής περιορίζονται. Οι τιμές των πρωτογενών συντελεστών μειώνονται στα κατώτερα στάδια και αυξάνονται στα ανώτερα, ενώ οι μη ειδικοί πρωτογενείς συντελεστές —κυρίως η εργασία— μετακινούνται εν μέρει από τα κατώτερα προς τα ανώτερα στάδια. Οι επενδύσεις τείνουν να συγκεντρώνονται σε πιο μακρόχρονες παραγωγικές διαδικασίες. Η μείωση των διαφορών τιμών ισοδυναμεί, όπως είδαμε, με πτώση του φυσικού επιτοκίου, η οποία, φυσικά, επιφέρει αντίστοιχη πτώση του επιτοκίου δανεισμού. Ύστερα από κάποιο διάστημα εμφανίζονται οι καρποί των παραγωγικότερων τεχνικών· και το πραγματικό εισόδημα όλων αυξάνεται.

Έτσι, μια αύξηση της αποταμίευσης που προκύπτει από μείωση των χρονικών προτιμήσεων οδηγεί σε πτώση του επιτοκίου και σε μια άλλη κατάσταση σταθερής ισορροπίας, με επιμηκέστερη και στενότερη παραγωγική διάρθρωση. Τι συμβαίνει, όμως, όταν η αύξηση των επενδύσεων δεν οφείλεται σε μεταβολή της χρονικής προτίμησης και της αποταμίευσης, αλλά σε πιστωτική

επέκταση από τις εμπορικές τράπεζες; Είναι αυτός ένας μαγικός τρόπος εύκολης και ανέξοδης διεύρυνσης της κεφαλαιακής διάρθρωσης, χωρίς μείωση της παρούσας κατανάλωσης; Ας υποθέσουμε ότι, σε μια ορισμένη χρονική περίοδο, επενδύονται έξι εκατομμύρια ουγγιές χρυσού και καταναλώνονται τέσσερα εκατομμύρια. Ας υποθέσουμε τώρα ότι οι τράπεζες της οικονομίας επεκτείνουν την πίστη και αυξάνουν την προσφορά χρήματος κατά δύο εκατομμύρια ουγγιές. Ποιες είναι οι συνέπειες; Το νέο χρήμα δανείζεται στις επιχειρήσεις.[407] Οι επιχειρήσεις αυτές, έχοντας πλέον τη δυνατότητα να αποκτήσουν χρήματα με χαμηλότερο επιτόκιο, εισέρχονται στην αγορά κεφαλαιουχικών αγαθών και πρωτογενών συντελεστών για να αποσπάσουν πόρους από τις άλλες επιχειρήσεις προσφέροντας υψηλότερες τιμές. Σε κάθε δεδομένη χρονική στιγμή, το απόθεμα αγαθών είναι σταθερό και, επομένως, τα δύο εκατομμύρια νέες ουγγιές χρησιμοποιούνται για την αύξηση των τιμών των παραγωγικών αγαθών. Η άνοδος των τιμών των κεφαλαιουχικών αγαθών θα καταλογιστεί σε αυξήσεις των τιμών των πρωτογενών συντελεστών.

Η πιστωτική επέκταση μειώνει το επιτόκιο της αγοράς. Αυτό σημαίνει ότι οι διαφορές τιμών περιορίζονται και, όπως είδαμε στο κεφάλαιο 8, οι μικρότερες διαφορές τιμών αυξάνουν τις τιμές στα ανώτατα στάδια παραγωγής, μετατοπίζοντας πόρους προς αυτά τα στάδια και αυξάνοντας επίσης τον αριθμό των σταδίων. Ως αποτέλεσμα, η παραγωγική διάρθρωση επιμηκύνεται. Οι δανειζόμενες επιχειρήσεις οδηγούνται να πιστέψουν ότι υπάρχουν αρκετά διαθέσιμα κεφάλαια ώστε να μπορέσουν να αναλάβουν σχέδια που προηγουμένως δεν ήταν επικερδή. Στην ελεύθερη αγορά, οι επενδύσεις θα πραγματοποιούνται πάντοτε πρώτα σε εκείνα τα σχέδια που ικανοποιούν τις πιο επιτακτικές ανάγκες των καταναλωτών. Κατόπιν ικανοποιούνται οι αμέσως επόμενες σε επιτακτικότητα ανάγκες κ.ο.κ. Το επιτόκιο ρυθμίζει τη χρονική σειρά επιλογής των σχεδίων σύμφωνα με την επιτακτικότητά τους. Ένα χαμηλότερο επιτόκιο στην αγορά αποτελεί σήμα ότι περισσότερα σχέδια μπορούν να αναληφθούν επικερδώς. Η αυξημένη αποταμίευση στην ελεύθερη αγορά οδηγεί σε σταθερή ισορροπία της παραγωγής με χαμηλότερο επιτόκιο. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο με την πιστωτική επέκταση: διότι οι πρωτογενείς συντελεστές λαμβάνουν τώρα αυξημένο χρηματικό εισόδημα. Στο παράδειγμα της ελεύθερης αγοράς, τα συνολικά χρηματικά εισοδήματα παρέμεναν ίδια. Η αυξημένη δαπάνη στα ανώτερα στάδια αντισταθμιζόταν από μειωμένη δαπάνη στα κατώτερα. Το «αυξημένο μήκος» της παραγωγικής διάρθρωσης αντισταθμιζόταν από το «μειωμένο πλάτος». Αλλά η πιστωτική επέκταση διοχετεύει νέο χρήμα στην παραγωγική διάρθρωση: τα συνολικά χρηματικά εισοδήματα αυξάνονται αντί να παραμένουν ίδια. Η παραγωγική διάρθρωση έχει επιμηκυνθεί, αλλά έχει επίσης παραμείνει εξίσου πλατιά, χωρίς συρρίκνωση των καταναλωτικών δαπανών.

Οι κάτοχοι των πρωτογενών συντελεστών, με το αυξημένο χρηματικό τους εισόδημα, φυσικά σπεύδουν να δαπανήσουν τα νέα τους χρήματα. Κατανέμουν αυτή τη δαπάνη μεταξύ κατανάλωσης και επένδυσης σύμφωνα με τις χρονικές τους προτιμήσεις. Ας υποθέσουμε ότι οι κλίμακες χρονικής προτίμησης των ανθρώπων παραμένουν αμετάβλητες. Αυτή είναι μια θεμιτή υπόθεση, καθώς δεν υπάρχει λόγος να υποθέσουμε ότι μεταβλήθηκαν εξαιτίας του πληθωρισμού. Η παραγωγή δεν αντανακλά πλέον τις εκούσιες χρονικές προτιμήσεις. Οι επιχειρήσεις έχουν οδηγηθεί από την πιστωτική επέκταση να επενδύσουν σε ανώτερα στάδια, σαν να ήταν διαθέσιμες περισσότερες αποταμιεύσεις. Εφόσον δεν είναι, οι επιχειρήσεις έχουν υπερεπενδύσει στα ανώτερα στάδια και υποεπενδύσει στα κατώτερα. Οι καταναλωτές ενεργούν αμέσως για να επαναφέρουν τις χρονικές τους προτιμήσεις — τις επιθυμητές αναλογίες επένδυσης προς κατανάλωση και τις επιθυμητές διαφορές τιμών—. Οι διαφορές θα επανέλθουν στο παλαιό, υψηλότερο ύψος τους, δηλαδή το επιτόκιο θα επιστρέψει στο μέγεθος που θα είχε στην ελεύθερη αγορά. Ως αποτέλεσμα, οι τιμές στα

ανώτερα στάδια παραγωγής θα μειωθούν δραστικά, οι τιμές στα κατώτερα στάδια θα αυξηθούν και πάλι και ολόκληρη η νέα επένδυση στα ανώτερα στάδια θα πρέπει να εγκαταλειφθεί ή να θυσιαστεί.

Τροποποιώντας το υπεραπλουστευμένο παράδειγμά μας, το οποίο εξέταζε μόνο δύο στάδια, βλέπουμε ότι τα ανώτατα στάδια, που θεωρούνταν επικερδή, αποδείχθηκαν μη επικερδή. Αποκαλύπτεται ότι το καθαρό επιτόκιο, το οποίο αντανακλά τις επιθυμίες των καταναλωτών, ήταν στην πραγματικότητα υψηλότερο καθ' όλη τη διάρκεια. Η πιστωτική επέκταση των τραπεζών είχε αλλοιώσει εκείνο το απαραίτητο «σήμα» —το επιτόκιο— που πληροφορεί τους επιχειρηματίες πόσες αποταμιεύσεις είναι διαθέσιμες και ποια χρονική διάρκεια σχεδίων θα είναι επικερδής. Στην ελεύθερη αγορά, το επιτόκιο αποτελεί απαραίτητο οδηγό, στη χρονική διάσταση, για την επιτακτικότητα των αναγκών των καταναλωτών. Αλλά η τραπεζική παρέμβαση στην αγορά διαταράσσει αυτή την ελεύθερη τιμή και καθιστά τους επιχειρηματίες ανίκανους να ικανοποιήσουν ορθά τις επιθυμίες των καταναλωτών ή να εκτιμήσουν την επωφελέστερη χρονική διάρθρωση της παραγωγής. Μόλις οι καταναλωτές μπορέσουν, δηλαδή μόλις τα αυξημένα χρήματα φθάσουν στα χέρια τους, εκμεταλλεύονται την ευκαιρία να επαναφέρουν τις χρονικές τους προτιμήσεις και, επομένως, τις παλαιές διαφορές και αναλογίες επένδυσης προς κατανάλωση. Η υπερεπένδυση στα ανώτατα στάδια και η υποεπένδυση στα κατώτερα αποκαλύπτονται τώρα σε όλη τους την έκταση. Η κατάσταση είναι ανάλογη με εκείνη ενός εργολάβου που παραπλανήθηκε ώστε να πιστέψει ότι διαθέτει περισσότερα οικοδομικά υλικά από όσα πραγματικά έχει και κατόπιν συνέρχεται για να διαπιστώσει ότι χρησιμοποίησε όλα τα υλικά του σε εκτεταμένα θεμέλια —τα ανώτερα στάδια—, χωρίς να του έχουν απομείνει υλικά για να ολοκληρώσει το σπίτι.[408] Είναι σαφές ότι η τραπεζική πιστωτική επέκταση δεν μπορεί να αυξήσει τις κεφαλαιακές επενδύσεις ούτε στο ελάχιστο. Οι επενδύσεις εξακολουθούν να μπορούν να προέρχονται μόνο από αποταμιεύσεις.

Δεν θα πρέπει να εκπλήσσει το γεγονός ότι η αγορά τείνει να επανέρχεται στις προτιμώμενες αναλογίες της. Η ίδια διαδικασία, όπως είδαμε, συντελείται σε όλες τις τιμές μετά από μεταβολή του αποθέματος χρήματος. Η αύξηση του χρήματος αρχίζει πάντοτε σε έναν τομέα της οικονομίας, αυξάνοντας εκεί τις τιμές, και τελικά διαχέεται σε ολόκληρη την οικονομία, η οποία κατόπιν επιστρέφει κατά προσέγγιση σε μια διάρθρωση ισορροπίας συμβατή με την αξία του χρήματος. Αν, λοιπόν, η αγορά τείνει να επιστρέφει στις προτιμώμενες αναλογίες τιμών μετά από μεταβολή της προσφοράς χρήματος, θα πρέπει να είναι προφανές ότι σε αυτό περιλαμβάνεται και η επιστροφή στην προτιμώμενη αναλογία αποταμίευσης και επένδυσης, η οποία αντανακλά τις κοινωνικές χρονικές προτιμήσεις.

Είναι αλήθεια, φυσικά, ότι οι χρονικές προτιμήσεις μπορεί να μεταβληθούν στο μεταξύ, είτε για κάθε άτομο είτε ως αποτέλεσμα της αναδιανομής κατά τη μεταβολή. Εκείνοι που ωφελούνται μπορεί να αποταμιεύσουν περισσότερο ή λιγότερο από όσο θα αποταμίευαν εκείνοι που ζημιώνονται. Επομένως, η αγορά δεν θα επιστρέψει ακριβώς στο παλαιό επιτόκιο της ελεύθερης αγοράς και στην παλαιά αναλογία επένδυσης προς κατανάλωση, όπως δεν θα επιστρέψει και στην ακριβή προηγούμενη διάρθρωση των τιμών της. Θα επανέλθει στο εκάστοτε επιτόκιο της ελεύθερης αγοράς, όπως αυτό καθορίζεται από τις τρέχουσες χρονικές προτιμήσεις. Ορισμένοι υπέρμαχοι του εξαναγκασμού της αγοράς να αποταμιεύει και να επενδύει περισσότερο από όσο επιθυμεί έχουν χαιρετίσει την πιστωτική επέκταση ως διαδικασία που οδηγεί σε «αναγκαστική αποταμίευση», αυξάνοντας έτσι τη διάρθρωση των κεφαλαιουχικών αγαθών. Αυτό όμως μπορεί να συμβεί όχι ως άμεση συνέπεια της πιστωτικής επέκτασης, αλλά μόνο επειδή οι ενεργές χρονικές προτιμήσεις

έχουν μεταβληθεί προς αυτή την κατεύθυνση —δηλαδή έχουν μετατοπιστεί οι κλίμακες χρονικής προτίμησης ή σχετικά περισσότερο χρήμα βρίσκεται πλέον στα χέρια εκείνων που έχουν χαμηλές χρονικές προτιμήσεις—. Η πιστωτική επέκταση μπορεί κάλλιστα να επιφέρει το αντίθετο αποτέλεσμα: εκείνοι που ωφελούνται μπορεί να έχουν υψηλότερες χρονικές προτιμήσεις, οπότε το επιτόκιο της ελεύθερης αγοράς θα είναι υψηλότερο από πριν. Επειδή αυτές οι επιπτώσεις της πιστωτικής επέκτασης είναι εντελώς αβέβαιες και εξαρτώνται από τα συγκεκριμένα δεδομένα κάθε περίπτωσης, είναι σαφώς πολύ πιο εύλογο οι υπέρμαχοι της αναγκαστικής αποταμίευσης να χρησιμοποιούν τη φορολογική διαδικασία για να πραγματοποιήσουν την αναδιανομή τους.

Η αγορά, επομένως, αντιδρά στη στρέβλωση του επιτοκίου της ελεύθερης αγοράς κινούμενη προς την επαναφορά αυτού ακριβώς του επιτοκίου. Η στρέβλωση που προκαλεί η πιστωτική επέκταση παραπλανά τους επιχειρηματίες ώστε να πιστέψουν ότι υπάρχουν περισσότερες διαθέσιμες αποταμιεύσεις και τους ωθεί σε εσφαλμένες επενδύσεις —σε επενδύσεις σε σχέδια που θα αποδειχθούν μη επικερδή όταν οι καταναλωτές έχουν την ευκαιρία να επαναβεβαιώσουν τις πραγματικές τους προτιμήσεις—. Αυτή η επαναβεβαίωση συντελείται αρκετά γρήγορα: μόλις οι κάτοχοι συντελεστών λάβουν τα αυξημένα εισοδήματά τους και τα δαπανήσουν.

Αυτή η θεωρία μάς επιτρέπει να επιλύσουμε μια πανάρχαια διαμάχη μεταξύ των οικονομολόγων: αν η αύξηση της προσφοράς χρήματος μπορεί να μειώσει το επιτόκιο της αγοράς. Για τους μερκαντιλιστές —και για τους κεϋνσιανούς— ήταν προφανές ότι η αύξηση του αποθέματος χρήματος μείωνε μόνιμα το επιτόκιο, με δεδομένη τη ζήτηση χρήματος. Για τους κλασικούς οικονομολόγους ήταν προφανές ότι οι μεταβολές του αποθέματος χρήματος μπορούσαν να επηρεάσουν μόνο την αξία της νομισματικής μονάδας και όχι το επιτόκιο. Η απάντηση είναι ότι μια αύξηση της προσφοράς χρήματος πράγματι μειώνει το επιτόκιο όταν εισέρχεται στην αγορά ως πιστωτική επέκταση, αλλά μόνο προσωρινά. Μακροχρόνια —και αυτός ο μακροχρόνιος ορίζοντας δεν είναι πολύ «μακρύς»—, η αγορά επαναφέρει το επιτόκιο χρονικής προτίμησης της ελεύθερης αγοράς και εξαλείφει τη μεταβολή. Μακροχρόνια, μια μεταβολή του αποθέματος χρήματος επηρεάζει μόνο την αξία της νομισματικής μονάδας.

Αυτή η διαδικασία —μέσω της οποίας η αγορά επανέρχεται στο προτιμώμενο επιτόκιό της και εξαλείφει τη στρέβλωση που προκαλεί η πιστωτική επέκταση— είναι, επιπλέον, ο οικονομικός κύκλος! Η ανάλυσή μας επιτρέπει, επομένως, την επίλυση όχι μόνο του θεωρητικού προβλήματος της σχέσης χρήματος και τόκου, αλλά και του προβλήματος που ταλανίζει την κοινωνία εδώ και περισσότερο από ενάμιση αιώνα: του επίφοβου οικονομικού κύκλου. Και, επιπλέον, η θεωρία του οικονομικού κύκλου μπορεί πλέον να εξηγηθεί ως επιμέρους κλάδος της γενικής οικονομικής θεωρίας μας.

Ας προσέξουμε τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτής της διαδικασίας στρέβλωσης και επαναφοράς. Πρώτα, η προσφορά χρήματος αυξάνεται μέσω πιστωτικής επέκτασης· έπειτα, οι επιχειρήσεις παρασύρονται σε εσφαλμένες επενδύσεις — υπερεπενδύοντας σε παραγωγικές διαδικασίες ανώτερων σταδίων και μεγάλης διάρκειας—. Στη συνέχεια, οι τιμές και τα εισοδήματα των πρωτογενών συντελεστών αυξάνονται, η κατανάλωση αυξάνεται και οι επιχειρήσεις αντιλαμβάνονται ότι οι επενδύσεις στα ανώτερα στάδια υπήρξαν σπάταλες και μη επικερδείς. Το πρώτο στάδιο αποτελεί το κύριο γνώρισμα της «άνθησης»· το δεύτερο στάδιο —η ανακάλυψη των σπάταλων εσφαλμένων επενδύσεων— είναι η «κρίση». Η βαθιά ύφεση είναι το επόμενο στάδιο, κατά το οποίο οι επιχειρήσεις που έχουν πραγματοποιήσει εσφαλμένες επενδύσεις πτωχεύουν και οι πρωτογενείς συντελεστές πρέπει ξαφνικά να μετακινηθούν και πάλι προς τα κατώτερα στάδια

παραγωγής. Η εκκαθάριση των μη υγιών επιχειρήσεων, η «αδρανής δυναμικότητα» των εγκαταστάσεων που αποτελούν εσφαλμένες επενδύσεις και η ανεργία «τριβής» των πρωτογενών συντελεστών που πρέπει ξαφνικά και μαζικά να μετακινηθούν προς κατώτερα στάδια παραγωγής — αυτά είναι τα κύρια γνωρίσματα της φάσης της βαθιάς ύφεσης.

Είδαμε στο κεφάλαιο 11 ότι τα κύρια ανεξήγητα χαρακτηριστικά του οικονομικού κύκλου είναι η μαζική εμφάνιση σφαλμάτων και η συγκέντρωση των σφαλμάτων και της διαταραχής στους κλάδους κεφαλαιουχικών αγαθών. Η θεωρία μας για τον οικονομικό κύκλο επιλύει και τα δύο αυτά προβλήματα. Η συρροή σφαλμάτων που αποκαλύπτεται ξαφνικά στους επιχειρηματίες οφείλεται στην παρεμβατική στρέβλωση ενός καίριου σήματος της αγοράς: του επιτοκίου. Η συγκέντρωση της διαταραχής στους κλάδους κεφαλαιουχικών αγαθών εξηγείται από την ώθηση προς μη επικερδείς επενδύσεις ανώτερης τάξης κατά την περίοδο της άνθησης. Και μόλις είδαμε ότι και άλλα χαρακτηριστικά του οικονομικού κύκλου εξηγούνται από αυτή τη θεωρία.

Ένα σημείο πρέπει να τονιστεί: η φάση της βαθιάς ύφεσης είναι στην πραγματικότητα η φάση της ανάκαμψης. Οι περισσότεροι άνθρωποι θα ήταν ευτυχείς να διατηρηθεί η περίοδος της άνθησης, κατά την οποία τα πληθωριστικά οφέλη είναι ορατά και οι απώλειες κρυμμένες και δυσδιάκριτες. Αυτή η ευφορία της άνθησης εντείνεται από την ανάλωση κεφαλαίου που ενθαρρύνει ο πληθωρισμός μέσω απατηλών λογιστικών κερδών. Οι φάσεις για τις οποίες διαμαρτύρονται οι άνθρωποι είναι η κρίση και η βαθιά ύφεση. Αλλά οι τελευταίες αυτές περίοδοι, όπως θα πρέπει να είναι σαφές, δεν προκαλούν το πρόβλημα. Το πρόβλημα προκύπτει κατά την άνθηση, όταν πραγματοποιούνται εσφαλμένες επενδύσεις και στρεβλώσεις· η φάση κρίσης και βαθιάς ύφεσης είναι η θεραπευτική περίοδος, αφού οι άνθρωποι έχουν αναγκαστεί να αναγνωρίσουν τις εσφαλμένες επενδύσεις που πραγματοποιήθηκαν. Η περίοδος της βαθιάς ύφεσης είναι, επομένως, η αναγκαία περίοδος ανάκαμψης· είναι ο χρόνος κατά τον οποίο οι εσφαλμένες επενδύσεις εκκαθαρίζονται και οι επιχειρηματίες που έσφαλαν εγκαταλείπουν την αγορά — ο χρόνος κατά τον οποίο η «κυριαρχία του καταναλωτή» και η ελεύθερη αγορά επανεπιβάλλονται και εγκαθιδρύουν ξανά μια οικονομία που ωφελεί κάθε συμμετέχοντα στον μέγιστο δυνατό βαθμό. Η περίοδος της βαθιάς ύφεσης τελειώνει όταν έχει αποκατασταθεί η ισορροπία της ελεύθερης αγοράς και έχει εξαλειφθεί η στρέβλωση που προκάλεσε η επέκταση.

Θα πρέπει να είναι σαφές ότι κάθε κρατική επέμβαση στη διαδικασία της βαθιάς ύφεσης μπορεί μόνο να την παρατείνει, επιδεινώνοντας έτσι την κατάσταση από τη σκοπιά σχεδόν όλων. Εφόσον η διαδικασία της βαθιάς ύφεσης είναι η διαδικασία της ανάκαμψης, κάθε ανακοπή ή επιβράδυνσή της παρεμποδίζει την έλευση της ανάκαμψης. Οι αναπροσαρμογές της βαθιάς ύφεσης πρέπει να ολοκληρωθούν προτού μπορέσει να ολοκληρωθεί η ανάκαμψη. Όσο περισσότερο καθυστερούν αυτές οι αναπροσαρμογές, τόσο περισσότερο θα πρέπει να διαρκέσει η βαθιά ύφεση και τόσο περισσότερο αναβάλλεται η πλήρης ανάκαμψη. Για παράδειγμα, αν το κράτος διατηρεί υψηλούς τους μισθούς, προκαλεί μόνιμη ανεργία. Αν διατηρεί υψηλές τις τιμές, προκαλεί απούλητο πλεόνασμα. Και αν ενθαρρύνει εκ νέου την πιστωτική επέκταση, γεννιούνται νέες εσφαλμένες επενδύσεις και μεταγενέστερες βαθιές υφέσεις.

Πολλοί οικονομολόγοι του δέκατου ένατου αιώνα αναφέρονταν στον οικονομικό κύκλο με μια βιολογική μεταφορά, παρομοιάζοντας τη βαθιά ύφεση με επώδυνη αλλά αναγκαία θεραπεία της μέθης ή της ναρκωτικής έξαρσης που αποτελεί η άνθηση και υποστηρίζοντας ότι κάθε επέμβαση

στη βαθιά ύφεση καθυστερεί την ανάρρωση. Έχουν χλευαστεί ευρέως από τους σημερινούς οικονομολόγους. Ο χλευασμός όμως είναι άστοχος, διότι η βιολογική αναλογία είναι σε αυτή την περίπτωση ορθή.

Ένα προφανές συμπέρασμα της ανάλυσής μας είναι ο παραλογισμός των «υποκαταναλωτικών» θεραπειών για τη βαθιά ύφεση — της ιδέας ότι η κρίση προκαλείται από υποκατανάλωση και ότι ο τρόπος θεραπείας της βαθιάς ύφεσης είναι η τόνωση των καταναλωτικών δαπανών. Είναι σαφές ότι ισχύει το αντίθετο. Εκείνο που προκάλεσε την κρίση είναι ακριβώς το γεγονός ότι οι επιχειρηματικές επενδύσεις προεξόφλησαν εσφαλμένα μεγαλύτερες αποταμιεύσεις και ότι αυτό το σφάλμα αποκαλύπτεται όταν οι καταναλωτές επαναφέρουν την επιθυμητή αναλογία κατανάλωσής τους. Η «υπερκατανάλωση» ή η «ανεπαρκής αποταμίευση» προκάλεσε την κρίση, μολονότι δύσκολα είναι δίκαιο να αποδοθεί η ευθύνη στον καταναλωτή, ο οποίος απλώς προσπαθεί να αποκαταστήσει τις προτιμήσεις του αφού η αγορά έχει στρεβλωθεί από την τραπεζική πίστη. Ο μόνος τρόπος να επιταχυνθεί η θεραπευτική διαδικασία της βαθιάς ύφεσης είναι οι άνθρωποι να αποταμιεύουν και να επενδύουν περισσότερο και να καταναλώνουν λιγότερο, δικαιολογώντας έτσι τελικά ορισμένες από τις εσφαλμένες επενδύσεις και μετριάζοντας τις προσαρμογές που πρέπει να γίνουν.

Ένα πρόβλημα έχει μείνει ανεξήγητο. Είδαμε ότι η περίοδος επαναφοράς είναι σύντομη και ότι τα εισοδήματα των συντελεστών αυξάνονται αρκετά γρήγορα και αρχίζουν να αποκαθιστούν τις αναλογίες κατανάλωσης προς αποταμίευση της ελεύθερης αγοράς. Γιατί όμως οι περίοδοι άνθησης, ιστορικά, συνεχίζονται επί αρκετά χρόνια; Τι καθυστερεί τη διαδικασία επαναφοράς; Η απάντηση είναι ότι, καθώς αρχίζει να εξαντλείται η άνθηση που προκάλεσε μια έγχυση πιστωτικής επέκτασης, οι τράπεζες χορηγούν άλλη μία δόση. Εν ολίγοις, ο μόνος τρόπος να αποτραπεί η έναρξη της διαδικασίας βαθιάς ύφεσης και προσαρμογής είναι να συνεχιστεί η διόγκωση του χρήματος και της πίστης. Διότι μόνο οι συνεχείς δόσεις νέου χρήματος στην πιστωτική αγορά θα διατηρούν την άνθηση και την κερδοφορία των νέων σταδίων. Επιπλέον, μόνο ολοένα αυξανόμενες δόσεις μπορούν να εντείνουν την άνθηση, να μειώσουν περαιτέρω τα επιτόκια και να διευρύνουν την παραγωγική διάρθρωση, διότι, καθώς οι τιμές αυξάνονται, θα χρειάζονται ολοένα περισσότερα χρήματα για να επιτελεστεί το ίδιο έργο. Μόλις σταματήσει η πιστωτική επέκταση, οι αναλογίες της αγοράς αποκαθίστανται και οι φαινομενικά λαμπρές νέες επενδύσεις αποδεικνύονται εσφαλμένες επενδύσεις, χτισμένες στην άμμο.

Το πόσο μπορούν να διατηρηθούν οι περίοδοι άνθησης και ποια όρια αντιμετωπίζουν υπό διαφορετικές συνθήκες θα εξεταστεί παρακάτω. Αλλά είναι σαφές ότι η παράταση της άνθησης με ολοένα μεγαλύτερες δόσεις πιστωτικής επέκτασης θα έχει ένα μόνο αποτέλεσμα: να καταστήσει τη βαθιά ύφεση που αναπόφευκτα θα ακολουθήσει μακρύτερη και πιο οδυνηρή. Όσο μεγαλύτερη είναι η έκταση των εσφαλμένων επενδύσεων και των σφαλμάτων κατά την άνθηση, τόσο μεγαλύτερο και πιο μακρόχρονο είναι το έργο της αναπροσαρμογής κατά τη βαθιά ύφεση. Ο τρόπος αποτροπής μιας βαθιάς ύφεσης, λοιπόν, είναι απλός: να αποφεύγεται η έναρξη μιας άνθησης. Και για να αποφεύγεται η έναρξη μιας άνθησης, αρκεί να ακολουθείται μια πραγματικά ελεύθερη πολιτική αγοράς στο χρήμα, δηλαδή μια πολιτική μεταλλικών αποθεματικών 100% για τις τράπεζες και τα κράτη.

Η πιστωτική επέκταση γεννά πάντοτε τη διαδικασία του οικονομικού κύκλου, ακόμη και όταν άλλες τάσεις συγκαλύπτουν τη λειτουργία της. Έτσι, πολλοί πιστεύουν ότι όλα βαίνουν καλώς αν οι τιμές δεν αυξάνονται ή αν το καταγραφόμενο επιτόκιο δεν μειώνεται. Αλλά οι τιμές μπορεί κάλλιστα να

μην αυξάνονται λόγω κάποιας αντίρροπης δύναμης — όπως η αύξηση της προσφοράς αγαθών ή η αύξηση της ζήτησης χρήματος. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν συντελείται ο κύκλος άνθησης και βαθιάς ύφεσης. Οι ουσιώδεις διαδικασίες της άνθησης — στρεβλωμένα επιτόκια, εσφαλμένες επενδύσεις, πτωχεύσεις κ.λπ.— συνεχίζονται ανεμπόδιστα. Αυτός είναι ένας από τους λόγους για τους οποίους όσοι προσεγγίζουν τους οικονομικούς κύκλους από στατιστική σκοπιά και προσπαθούν με αυτόν τον τρόπο να καταλήξουν σε θεωρία βρίσκονται σε αδιέξοδη πλάνη. Κάθε ιστορικοστατιστικό γεγονός αποτελεί σύνθετη συνισταμένη πολλών αιτιακών επιδράσεων και δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως απλό στοιχείο για την οικοδόμηση μιας αιτιακής θεωρίας. Το ζήτημα είναι ότι η πιστωτική επέκταση αυξάνει τις τιμές πάνω από εκείνες που θα διαμορφώνονταν στην ελεύθερη αγορά και, κατ' αυτόν τον τρόπο, δημιουργεί τον οικονομικό κύκλο. Ομοίως, η πιστωτική επέκταση δεν μειώνει κατ' ανάγκην το επιτόκιο κάτω από το προηγουμένως καταγεγραμμένο· το μειώνει κάτω από εκείνο που θα διαμορφωνόταν στην ελεύθερη αγορά και, έτσι, δημιουργεί στρέβλωση και εσφαλμένες επενδύσεις. Τα καταγραφόμενα επιτόκια κατά την άνθηση θα αυξάνονται, μάλιστα, γενικά λόγω της συνιστώσας αγοραστικής δύναμης στο επιτόκιο της αγοράς. Η αύξηση των τιμών, όπως είδαμε, δημιουργεί θετική συνιστώσα αγοραστικής δύναμης στο φυσικό επιτόκιο, δηλαδή στο ποσοστό απόδοσης που αποκομίζουν οι επιχειρηματίες στην αγορά. Στην ελεύθερη αγορά αυτό θα αντανακλούνταν γρήγορα στο επιτόκιο δανεισμού, το οποίο, όπως είδαμε παραπάνω, εξαρτάται πλήρως από το φυσικό επιτόκιο. Αλλά η συνεχής εισροή κυκλοφοριακής πίστης εμποδίζει το επιτόκιο δανεισμού να φθάσει το φυσικό επιτόκιο και, κατ' αυτόν τον τρόπο, γεννά τη διαδικασία του οικονομικού κύκλου.[409] Ένα ακόμη επακόλουθο αυτής της απόκλισης μεταξύ επιτοκίου δανεισμού και φυσικού επιτοκίου, την οποία δημιουργούν οι τράπεζες, είναι ότι οι πιστωτές στην αγορά δανείων υφίστανται απώλειες προς όφελος των οφειλετών τους: των κεφαλαιούχων στο χρηματιστήριο ή εκείνων που κατέχουν τις δικές τους επιχειρήσεις. Οι τελευταίοι κερδίζουν κατά την άνθηση από τη διαφορά μεταξύ επιτοκίου δανεισμού και φυσικού επιτοκίου, ενώ οι πιστωτές — εκτός από τις τράπεζες, που δημιουργούν το δικό τους χρήμα— χάνουν στον ίδιο βαθμό.

Αφού τελειώσει η περίοδος της άνθησης, τι πρέπει να γίνει με τις εσφαλμένες επενδύσεις; Η απάντηση εξαρτάται από την κερδοφορία της περαιτέρω χρήσης τους, δηλαδή από τον βαθμό του σφάλματος που διαπράχθηκε. Ορισμένες εσφαλμένες επενδύσεις θα πρέπει να εγκαταλειφθούν, καθώς τα έσοδά τους από τη ζήτηση των καταναλωτών δεν θα καλύπτουν ούτε το τρέχον κόστος λειτουργίας τους. Άλλες, αν και μνημεία αποτυχίας, θα μπορούν να αποφέρουν κέρδος πέρα από το τρέχον κόστος, μολονότι δεν θα συμφέρει να αντικατασταθούν όταν φθαρούν. Η προσωρινή λειτουργία τους ανταποκρίνεται στην οικονομική αρχή ότι πρέπει πάντοτε να αξιοποιείται κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο ακόμη και μια κακή συναλλαγή.

Εξαιτίας των εσφαλμένων επενδύσεων, όμως, η άνθηση οδηγεί πάντοτε σε γενική εξαθλίωση, δηλαδή μειώνει το βιοτικό επίπεδο κάτω από εκείνο που θα υπήρχε αν δεν είχε μεσολαβήσει η άνθηση. Διότι η πιστωτική επέκταση έχει προκαλέσει τη σπατάλη σπάνιων πόρων και σπάνιου κεφαλαίου. Ορισμένοι πόροι έχουν σπαταληθεί εντελώς, και ακόμη και εκείνες οι εσφαλμένες επενδύσεις που εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται θα ικανοποιούν τους καταναλωτές λιγότερο από όσο θα συνέβαινε χωρίς την πιστωτική επέκταση.

Γ. Δευτερογενείς εξελίξεις του οικονομικού κύκλου

Στην προηγούμενη ενότητα παρουσιάσαμε τη βασική διαδικασία του οικονομικού κύκλου. Η διαδικασία αυτή συχνά εντείνεται από άλλες, ή «δευτερογενείς», εξελίξεις που προκαλεί ο κύκλος. Έτσι, η διευρυνόμενη προσφορά χρήματος και οι αυξανόμενες τιμές είναι πιθανό να μειώσουν τη ζήτηση χρήματος. Πολλοί αρχίζουν να αναμένουν υψηλότερες τιμές και, επομένως, θα μειώσουν τα αποθησαυρισμένα χρηματικά τους διαθέσιμα. Η μειωμένη ζήτηση χρήματος αυξάνει περαιτέρω τις τιμές. Εφόσον η ώθηση προς την επέκταση εμφανίζεται πρώτα στις δαπάνες για κεφαλαιουχικά αγαθά και αργότερα στην κατανάλωση, αυτή η «δευτερογενής επίπτωση» της χαμηλότερης ζήτησης χρήματος μπορεί να εκδηλωθεί πρώτα στους κλάδους παραγωγικών αγαθών. Αυτό περιορίζει περαιτέρω τις διαφορές τιμών και κερδών και, επομένως, διευρύνει την απόσταση κατά την οποία το επιτόκιο θα υποχωρήσει κάτω από το επιτόκιο της ελεύθερης αγοράς κατά την άνθηση. Το αποτέλεσμα είναι να επιτείνεται η ανάγκη αναπροσαρμογής κατά τη βαθιά ύφεση. Η προσαρμογή θα προκαλούσε ούτως ή άλλως κάποια πτώση των τιμών των παραγωγικών αγαθών, καθώς η ουσία της είναι να αυξηθούν οι διαφορές τιμών. Η πρόσθετη στρέβλωση απαιτεί μεγαλύτερη πτώση των τιμών των παραγωγικών αγαθών προτού ολοκληρωθεί η ανάκαμψη.

Στην πραγματικότητα, η ζήτηση χρήματος γενικά αυξάνεται στην αρχή ενός πληθωρισμού. Οι άνθρωποι έχουν συνηθίσει να θεωρούν την αξία της νομισματικής μονάδας απαραβίαστη και τις τιμές σταθερές σε κάποιο «συνηθισμένο» επίπεδο. Επομένως, όταν οι τιμές αρχίζουν για πρώτη φορά να αυξάνονται, οι περισσότεροι πιστεύουν ότι πρόκειται για αμιγώς προσωρινή εξέλιξη και ότι σύντομα θα υποχωρήσουν. Αυτή η πεποίθηση μετριάζει για ένα διάστημα την έκταση της αύξησης των τιμών. Τελικά, όμως, οι άνθρωποι συνειδητοποιούν ότι η πιστωτική επέκταση συνεχίστηκε και αναμφίβολα θα συνεχιστεί, και η ζήτησή τους για χρήμα συρρικνώνεται, υποχωρώντας κάτω από το αρχικό επίπεδο.

Μετά την έλευση της κρίσης και την έναρξη της βαθιάς ύφεσης, συχνά εμφανίζονται διάφορες δευτερογενείς εξελίξεις. Ειδικότερα, για λόγους που θα εξεταστούν παρακάτω, η κρίση συχνά χαρακτηρίζεται όχι μόνο από παύση της πιστωτικής επέκτασης, αλλά και από πραγματικό αποπληθωρισμό — συρρίκνωση της προσφοράς χρήματος. Ο αποπληθωρισμός προκαλεί περαιτέρω μείωση των τιμών. Κάθε αύξηση της ζήτησης χρήματος θα επιταχύνει την προσαρμογή στις χαμηλότερες τιμές. Επιπλέον, όταν ο αποπληθωρισμός εμφανίζεται πρώτα στην αγορά δανείων, δηλαδή ως πιστωτική συρρίκνωση από τις τράπεζες — και αυτό συμβαίνει σχεδόν πάντοτε—, θα έχει την ευεργετική επίδραση της επιτάχυνσης της διαδικασίας προσαρμογής κατά τη βαθιά ύφεση. Διότι η πιστωτική συρρίκνωση δημιουργεί μεγαλύτερες διαφορές τιμών. Και η ουσία της απαιτούμενης προσαρμογής είναι η επιστροφή σε μεγαλύτερες διαφορές τιμών, δηλαδή σε υψηλότερο «φυσικό» επιτόκιο. Επιπλέον, ο αποπληθωρισμός θα επιταχύνει την προσαρμογή με έναν ακόμη τρόπο: διότι το λογιστικό σφάλμα του πληθωρισμού αντιστρέφεται εδώ και οι επιχειρηματίες θα θεωρούν ότι οι ζημίες τους είναι μεγαλύτερες και τα κέρδη τους μικρότερα από ό,τι πραγματικά είναι. Ως εκ τούτου, θα αποταμιεύουν περισσότερο από όσο θα αποταμίευαν με ορθή λογιστική, και η αυξημένη αποταμίευση θα επιταχύνει την προσαρμογή, καλύπτοντας μέρος του ελλείμματος των αναγκαίων αποταμιεύσεων.

Μπορεί κάλλιστα η αποπληθωριστική διαδικασία να υπερβεί το σημείο ισορροπίας της ελεύθερης αγοράς και να αυξήσει τις διαφορές τιμών και το επιτόκιο πάνω από αυτό. Αλλά, αν συμβεί αυτό, δεν θα προκληθεί βλάβη, καθώς η πιστωτική συρρίκνωση δεν μπορεί να δημιουργήσει εσφαλμένες επενδύσεις και, επομένως, δεν γεννά άλλον έναν κύκλο άνθησης και κρίσης.[410] Και η αγορά θα

διορθώσει γρήγορα το σφάλμα. Όταν υπάρχει τέτοια υπερβολική συρρίκνωση και η κατανάλωση είναι υπερβολικά υψηλή σε σχέση με τις αποταμιεύσεις, το χρηματικό εισόδημα των επιχειρηματιών μειώνεται και οι δαπάνες τους για συντελεστές περιορίζονται — ιδίως στις ανώτερες τάξεις. Οι κάτοχοι πρωτογενών συντελεστών, λαμβάνοντας χαμηλότερα εισοδήματα, θα δαπανούν λιγότερα στην κατανάλωση, οι διαφορές τιμών και το επιτόκιο θα μειωθούν και πάλι και οι αναλογίες κατανάλωσης προς επένδυση της ελεύθερης αγοράς θα αποκατασταθούν γρήγορα.

Όπως ο πληθωρισμός είναι γενικά δημοφιλής λόγω της ναρκωτικής επίδρασής του, έτσι ο αποπληθωρισμός είναι πάντοτε εξαιρετικά αντιδημοφιλής για τον αντίθετο λόγο. Η συρρίκνωση του χρήματος είναι ορατή· τα οφέλη εκείνων των οποίων οι τιμές αγοράς μειώνονται πρώτες και οι οποίοι χάνουν χρήματα τελευταίοι παραμένουν κρυμμένα. Και οι απατηλές λογιστικές ζημίες του αποπληθωρισμού κάνουν τις επιχειρήσεις να πιστεύουν ότι οι ζημίες τους είναι μεγαλύτερες ή τα κέρδη τους μικρότερα από ό,τι πραγματικά είναι, πράγμα που θα επιτείνει την επιχειρηματική απαισιοδοξία.

Είναι αλήθεια ότι ο αποπληθωρισμός αφαιρεί από μία ομάδα και δίνει σε άλλη, όπως και ο πληθωρισμός. Ωστόσο, η πιστωτική συρρίκνωση όχι μόνο επιταχύνει την ανάκαμψη και εξουδετερώνει τις στρεβλώσεις της άνθησης, αλλά επίσης, υπό ευρεία έννοια, αφαιρεί από εκείνους που αρχικά ωφελήθηκαν μέσω καταναγκασμού και ωφελεί εκείνους που αρχικά ζημιώθηκαν από αυτόν. Αν και αυτό ασφαλώς δεν θα ισχύει σε κάθε περίπτωση, σε γενικές γραμμές περίπου οι ίδιες ομάδες θα ωφελούνται και θα ζημιώνονται, αλλά με αντίστροφη σειρά από εκείνη των αναδιανεμητικών επιπτώσεων της πιστωτικής επέκτασης. Οι ομάδες σταθερού εισοδήματος, οι χήρες και τα ορφανά, θα κερδίζουν, ενώ οι επιχειρήσεις και οι κάτοχοι πρωτογενών συντελεστών που προηγουμένως αποκόμιζαν κέρδη από τον πληθωρισμό θα χάνουν. Όσο περισσότερο έχει διαρκέσει ο πληθωρισμός, φυσικά, τόσο λιγότερο θα αποζημιώνονται τα ίδια άτομα.[411]

Ορισμένοι μπορεί να αντιτείνουν ότι ο αποπληθωρισμός «προκαλεί» ανεργία. Ωστόσο, όπως είδαμε παραπάνω, ο αποπληθωρισμός μπορεί να οδηγήσει σε συνεχιζόμενη ανεργία μόνο αν το κράτος ή τα συνδικάτα διατηρούν τους μισθούς πάνω από τα προεξοφλημένα οριακά προϊόντα αξίας της εργασίας. Αν επιτρέπεται στους μισθούς να μειώνονται ελεύθερα, δεν θα προκύψει συνεχιζόμενη ανεργία.

Τέλος, η αποπληθωριστική πιστωτική συρρίκνωση είναι αναγκαστικά αυστηρά περιορισμένη. Ενώ η πίστη μπορεί να επεκτείνεται ουσιαστικά επ' άπειρον —με την επιφύλαξη διαφόρων οικονομικών ορίων που θα εξεταστούν παρακάτω—, η κυκλοφοριακή πίστη μπορεί να συρρικνώνεται μόνο μέχρι το κατώτατο όριο που θέτει η συνολική ποσότητα μεταλλικού χρήματος σε κυκλοφορία. Εν ολίγοις, το μέγιστο δυνατό όριό της είναι η εξάλειψη κάθε προηγούμενης πιστωτικής επέκτασης.

Η ανάλυση του οικονομικού κύκλου που εκτέθηκε εδώ είναι ουσιαστικά εκείνη της «Αυστριακής» Σχολής, η οποία θεμελιώθηκε και αναπτύχθηκε από τον Ludwig von Mises και ορισμένους μαθητές του.[412] Μια διαδεδομένη κριτική αυτής της θεωρίας είναι ότι «προϋποθέτει την ύπαρξη πλήρους απασχόλησης» ή ότι η ανάλυσή της ισχύει μόνο αφού επιτευχθεί «πλήρης απασχόληση». Πριν από αυτό το σημείο, λένε οι επικριτές, η πιστωτική επέκταση θα θέσει επωφελώς σε απασχόληση αυτούς τους συντελεστές και δεν θα δημιουργήσει περαιτέρω εσφαλμένες επενδύσεις ή κύκλους. Αλλά, πρώτον, ο πληθωρισμός δεν θα θέσει κανέναν άνεργο συντελεστή σε απασχόληση, εκτός αν οι κάτοχοί του, μολονότι επιμένουν σε χρηματική τιμή υψηλότερη από το οριακό προϊόν αξίας τους, αρκούνται τυφλά στην αποδοχή της αναγκαστικά χαμηλότερης πραγματικής τιμής όταν αυτή

συγκαλύπτεται ως αύξηση του «κόστους ζωής». Και η πιστωτική επέκταση δημιουργεί περαιτέρω κύκλους είτε υπάρχουν άνεργοι συντελεστές είτε όχι. Δημιουργεί περισσότερες στρεβλώσεις και εσφαλμένες επενδύσεις, καθυστερεί επ' αόριστον τη διαδικασία ανάκαμψης από την προηγούμενη άνθηση και καθιστά τελικά αναγκαία μια πολύ πιο οδυνηρή ανάκαμψη για την προσαρμογή τόσο στις νέες εσφαλμένες επενδύσεις όσο και στις παλαιές. Αν αδρανή κεφαλαιουχικά αγαθά τεθούν τώρα σε λειτουργία, αυτή η «αδρανής δυναμικότητα» αποτελεί κατάλοιπο προηγούμενων σπάταλων εσφαλμένων επενδύσεων και, επομένως, είναι στην πραγματικότητα υποοριακή και δεν αξίζει να ενταχθεί στην παραγωγή. Η εκ νέου θέση του κεφαλαίου σε λειτουργία θα διπλασιάσει απλώς τις στρεβλώσεις.[413]

Δ. Τα όρια της πιστωτικής επέκτασης

Αφού διερευνήσαμε τις συνέπειες της πιστωτικής επέκτασης, πρέπει να εξετάσουμε το σημαντικό ερώτημα: αν η τραπεζική με κλασματικά αποθεματικά είναι νόμιμη, υπάρχουν φυσικά όρια στην πιστωτική επέκταση των τραπεζών; Το ένα βασικό όριο, φυσικά, είναι η ανάγκη των τραπεζών να εξαργυρώνουν τα υποκατάστατα χρήματός τους σε πρώτη ζήτηση. Υπό τον κανόνα του χρυσού ή του αργύρου, πρέπει να τα εξαργυρώνουν σε μεταλλικό χρήμα· υπό κρατικό κανόνα χαρτονομίσματος αναγκαστικής κυκλοφορίας (βλ. παρακάτω), οι τράπεζες πρέπει να τα εξαργυρώνουν σε κρατικό χαρτονόμισμα. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να τα εξαργυρώνουν σε βασικό χρήμα ή στο ουσιαστικό ισοδύναμό του. Επομένως, κάθε τράπεζα κλασματικών αποθεματικών εξαρτάται, για την ίδια της την ύπαρξη, από την ικανότητά της να πείθει το κοινό — ειδικότερα τους πελάτες της— ότι όλα βαίνουν καλώς και ότι θα μπορεί να εξαργυρώνει τα τραπεζογραμμάτια ή τις καταθέσεις της όποτε το ζητούν οι πελάτες. Εφόσον αυτό προφανώς δεν ισχύει, η διατήρηση της εμπιστοσύνης στις τράπεζες αποτελεί κάτι σαν ψυχολογικό θαύμα.[414] Είναι βέβαιο, πάντως, ότι η ευρύτερη γνώση της πραξεολογίας μεταξύ του κοινού θα αποδυνάμωνε σημαντικά την εμπιστοσύνη στο τραπεζικό σύστημα. Διότι οι τράπεζες βρίσκονται σε εγγενώς αδύναμη θέση. Αρκεί λίγοι μόνο πελάτες τους να χάσουν την εμπιστοσύνη τους και να αρχίσουν να ζητούν εξαργύρωση από τις τράπεζες, και αυτό θα προκαλέσει αγώνα δρόμου από άλλους πελάτες για να εξασφαλίσουν ότι θα πάρουν τα χρήματά τους όσο οι πόρτες των τραπεζών είναι ακόμη ανοιχτές. Ο προφανής — και δικαιολογημένος— πανικός των τραπεζών όταν εκδηλώνεται οποιαδήποτε «μαζική ανάληψη» ενθαρρύνει και άλλους πελάτες να κάνουν το ίδιο και επιτείνει ακόμη περισσότερο τη μαζική ανάληψη. Σε κάθε περίπτωση, οι μαζικές αναλήψεις μπορούν να προκαλέσουν όλεθρο και, φυσικά, αν συνεχίζονταν συστηματικά, θα μπορούσαν να κλείσουν κάθε τράπεζα της χώρας μέσα σε λίγες ημέρες.[415]

Οι μαζικές αναλήψεις, επομένως, και η διαρκής υποβόσκουσα απειλή εκδήλωσής τους αποτελούν ένα από τα κύρια όρια της πιστωτικής επέκτασης. Οι μαζικές αναλήψεις συχνά εκδηλώνονται κατά την κρίση του οικονομικού κύκλου, όταν αθετούνται χρέη και οι αποτυχίες γίνονται εμφανείς. Οι μαζικές αναλήψεις και ο φόβος τους συμβάλλουν στην επίσπευση της αποπληθωριστικής πιστωτικής συρρίκνωσης.

Οι μαζικές αναλήψεις μπορεί να αποτελούν διαρκή απειλή, αλλά ως πραγματικοί περιορισμοί δεν είναι γενικά ενεργές. Όταν συμβαίνουν, συνήθως καταστρέφουν τις τράπεζες. Το γεγονός ότι μια τράπεζα εξακολουθεί να υπάρχει σημαίνει ότι δεν έχει εκδηλωθεί μαζική ανάληψη. Ένας πιο ενεργός, καθημερινός περιορισμός είναι το σχετικά περιορισμένο εύρος της πελατείας μιας τράπεζας. Η πελατεία μιας τράπεζας αποτελείται από εκείνους που είναι πρόθυμοι να κατέχουν τις

καταθέσεις ή τα τραπεζογραμμάτιά της —τα υποκατάστατα χρήματός της— αντί του κυρίως χρήματος. Αποτελεί εμπειρικό γεγονός, σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις, ότι μία τράπεζα δεν έχει ως πελάτες όλους τους ανθρώπους της κοινωνίας της αγοράς ούτε καν όλους όσοι προτιμούν να χρησιμοποιούν τραπεζικό χρήμα αντί μεταλλικού. Είναι προφανές ότι, όσο περισσότερες τράπεζες υπάρχουν, τόσο πιο περιορισμένη θα είναι η πελατεία καθεμιάς. Οι άνθρωποι αποφασίζουν ποια τράπεζα θα χρησιμοποιήσουν με βάση πολλούς λόγους· η φήμη εντιμότητας, η φιλικότητα της εξυπηρέτησης, η τιμή των υπηρεσιών και η βολική τοποθεσία μπορεί όλα να διαδραματίζουν ρόλο.

Πώς περιορίζει το στενό εύρος της πελατείας μιας τράπεζας τη δυνατότητά της για πιστωτική επέκταση; Τα νεοεκδιδόμενα χρηματικά υποκατάστατα δανείζονται, φυσικά, στους πελάτες της τράπεζας. Ο πελάτης δαπανά στη συνέχεια το νέο χρήμα σε αγαθά και υπηρεσίες. Το νέο χρήμα αρχίζει να διαχέεται σε ολόκληρη την κοινωνία. Τελικά —συνήθως πολύ γρήγορα— δαπανάται για αγαθά ή υπηρεσίες ανθρώπων που χρησιμοποιούν άλλη τράπεζα. Ας υποθέσουμε ότι η Star Bank έχει επεκτείνει την πίστη· τα νεοεκδοθέντα τραπεζογραμμάτια ή οι καταθέσεις της Star Bank καταλήγουν στα χέρια του κ. Jones, ο οποίος χρησιμοποιεί τη City Bank. Μπορεί να προκύψουν δύο ενδεχόμενα, καθένα από τα οποία έχει την ίδια οικονομική επίπτωση: (α) ο Jones αποδέχεται τα τραπεζογραμμάτια ή τις καταθέσεις της Star Bank και τα καταθέτει στη City Bank, η οποία ζητεί εξαργύρωση από τη Star Bank· ή (β) ο Jones αρνείται να αποδεχθεί τα τραπεζογραμμάτια της Star Bank και απαιτεί από τον πελάτη της Star —ας πούμε τον κ. Smith—, ο οποίος αγόρασε κάτι από τον Jones, να εξαργυρώσει ο ίδιος το τραπεζογραμμάτιο και να πληρώσει τον Jones σε αποδεκτό βασικό χρήμα.

Έτσι, ενώ ο χρυσός ή ο άργυρος είναι αποδεκτοί σε ολόκληρη την αγορά, τα χρηματικά υποκατάστατα μιας τράπεζας είναι αποδεκτά μόνο από τη δική της πελατεία. Είναι σαφές ότι η πιστωτική επέκταση μιας μεμονωμένης τράπεζας είναι περιορισμένη και ότι αυτός ο περιορισμός είναι ισχυρότερος: (α) όσο στενότερο είναι το εύρος της πελατείας της και (β) όσο μεγαλύτερη είναι η έκδοση χρηματικών υποκατάστατων από αυτήν σε σχέση με την έκδοση των ανταγωνιστικών τραπεζών. Για να παραστήσουμε το πρώτο σημείο, ας υποθέσουμε ότι κάθε τράπεζα έχει μόνο έναν πελάτη. Τότε είναι προφανές ότι θα υπάρχει ελάχιστο περιθώριο πιστωτικής επέκτασης. Στο αντίθετο άκρο, αν μία τράπεζα χρησιμοποιείται από όλους στην οικονομία, δεν θα υπάρχουν απαιτήσεις εξαργύρωσης που να προκύπτουν από αγορές των πελατών της από μη πελάτες. Είναι προφανές ότι, *ceteris paribus*, μια αριθμητικά μικρότερη πελατεία περιορίζει περισσότερο την πιστωτική επέκταση.

Όσον αφορά το δεύτερο σημείο, όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός της σχετικής πιστωτικής επέκτασης οποιασδήποτε τράπεζας, τόσο συντομότερα θα φθάσει η ημέρα της εξαργύρωσης —και της ενδεχόμενης πτώχευσης—. Ας υποθέσουμε ότι η Star Bank επεκτείνει την πίστη, ενώ καμία ανταγωνιστική τράπεζα δεν το κάνει. Αυτό σημαίνει ότι οι πελάτες της Star Bank έχουν αυξήσει σημαντικά τα χρηματικά τους υπόλοιπα· ως αποτέλεσμα, η οριακή χρησιμότητα της διακράτησης κάθε μονάδας χρήματος μειώνεται γι' αυτούς και ωθούνται να δαπανήσουν μεγάλο μέρος του νέου χρήματος. Μέρος αυτής της αυξημένης δαπάνης θα κατευθυνθεί στα αγαθά και στις υπηρεσίες ο ένας του άλλου, αλλά είναι σαφές ότι, όσο μεγαλύτερη είναι η πιστωτική επέκταση, τόσο ισχυρότερη θα είναι η τάση των δαπανών τους να «υπερχειλίζουν» προς τα αγαθά και τις υπηρεσίες μη πελατών. Αυτή η τάση υπερχείλισης, ή «εκροής», ενισχύεται σημαντικά όταν οι αυξημένες δαπάνες των πελατών για αγαθά και υπηρεσίες άλλων πελατών ανεβάζουν τις τιμές τους. Στο μεταξύ, οι τιμές των αγαθών που πωλούν οι μη πελάτες παραμένουν ίδιες. Κατά συνέπεια, οι

πελάτες ωθούνται να αγοράζουν περισσότερα από μη πελάτες και λιγότερα μεταξύ τους· ενώ οι μη πελάτες αγοράζουν λιγότερα από πελάτες και περισσότερα μεταξύ τους. Το αποτέλεσμα είναι ένα «δυσμενές» εμπορικό ισοζύγιο των πελατών έναντι των μη πελατών.[416] Είναι σαφές ότι αυτή η τάση του χρήματος να επιδιώκει ένα ενιαίο επίπεδο ανταλλακτικής αξίας σε ολόκληρη την αγορά αποτελεί παράδειγμα της διαδικασίας μέσω της οποίας το νέο χρήμα —στην προκειμένη περίπτωση, τα νέα χρηματικά υποκατάστατα— διαχέεται στην αγορά. Όσο μεγαλύτερη, λοιπόν, είναι η σχετική πιστωτική επέκταση της τράπεζας, τόσο μεγαλύτερη και ταχύτερη θα είναι η εκροή και η επακόλουθη πίεση εξαργύρωσης προς την επεκτεινόμενη τράπεζα.

Γίνεται τώρα φανερός ο σκοπός για τον οποίο οι τράπεζες διατηρούν μεταλλικά αποθεματικά στα θησαυροφυλάκιά τους, αν υποθέσουμε ότι δεν υπάρχουν νομοθετικές απαιτήσεις αποθεματικών. Δεν είναι για να αντιμετωπίσουν μαζικές αναλήψεις, καθώς καμία τράπεζα κλασματικών αποθεματικών δεν μπορεί να είναι εξοπλισμένη ώστε να αντέξει μια μαζική ανάληψη. Είναι για να ικανοποιούν τις απαιτήσεις εξαργύρωσης που αναπόφευκτα θα προκύψουν από μη πελάτες.

Ο Mises κατέδειξε με λαμπρό τρόπο ότι μια επιμέρους περίπτωση αυτής της διαδικασίας ανακαλύφθηκε από τη βρετανική Νομισματική Σχολή και από τους κλασικούς θεωρητικούς του «διεθνούς εμπορίου» του δέκατου ένατου αιώνα. Αυτοί οι παλαιότεροι οικονομολόγοι υπέθεταν ότι όλες οι τράπεζες μιας ορισμένης περιοχής ή χώρας επεξέτειναν την πίστη μαζί. Το αποτέλεσμα ήταν αύξηση των τιμών των αγαθών που παράγονταν σε αυτή τη χώρα. Ένα περαιτέρω αποτέλεσμα ήταν ένα «δυσμενές» εμπορικό ισοζύγιο, δηλαδή εκροή βασικού μεταλλικού χρήματος προς άλλες χώρες. Εφόσον οι άλλες χώρες δεν χρησιμοποιούσαν τις τράπεζες της χώρας που επεξέτεινε την πίστη, η συνέπεια ήταν μια «εκροή μεταλλικού χρήματος» από τη χώρα αυτή και αυξημένη πίεση εξαργύρωσης προς τις τράπεζές της.

Όπως όλα τα μέρη της υπερτονισμένης και υπερβολικά επεξεργασμένης θεωρίας του «διεθνούς εμπορίου», αυτή η ανάλυση αποτελεί απλώς ειδική επιμέρους περίπτωση της «γενικής» οικονομικής θεωρίας. Και η κατάταξή της στη θεωρία του «διεθνούς εμπορίου», όπως έδειξε ο Mises, υποτιμά την πραγματική της σημασία.[417,418]

Έτσι, όσο πιο ελεύθερα ανταγωνιστικές και πολυάριθμες είναι οι τράπεζες, τόσο λιγότερο θα μπορούν να επεκτείνουν τα ακάλυπτα πιστωτικά μέσα, ακόμη και αν αφήνονται ελεύθερες να το πράξουν. Όπως επισημάναμε στο κεφάλαιο 11, ένα τέτοιο σύστημα είναι γνωστό ως «ελεύθερη τραπεζική».[419] Μια σημαντική ένσταση σε αυτή την ανάλυση της ελεύθερης τραπεζικής αφορά το πρόβλημα των τραπεζικών «καρτέλ». Αν οι τράπεζες συνενωθούν και συμφωνήσουν να επεκτείνουν ταυτόχρονα τις πιστώσεις τους, ο περιορισμός της πελατείας έναντι των ανταγωνιστικών τραπεζών θα αρθεί και η πελατεία κάθε τράπεζας θα διευρυνθεί ουσιαστικά ώστε να περιλαμβάνει όλους τους χρήστες τραπεζών. Ο Mises επισημαίνει, όμως, ότι οι υγιέστερες τράπεζες με υψηλότερα ποσοστά κλασματικών αποθεματικών δεν θα θελήσουν να χάσουν την καλή πίστη των δικών τους πελατών και να διακινδυνεύσουν μαζικές αναλήψεις, συνάπτοντας συμπαιγνιακές συμφωνίες με ασθενέστερες τράπεζες.[420] Αυτός ο παράγοντας, αν και θέτει όρια σε τέτοιες συμφωνίες, δεν τις αποκλείει εντελώς. Διότι, στο κάτω κάτω, καμία τράπεζα κλασματικών αποθεματικών δεν είναι πραγματικά υγιής, και αν το κοινό μπορεί να πειστεί ότι, ας πούμε, ένα μεταλλικό αποθεματικό 80% είναι ασφαλές, μπορεί να πιστέψει το ίδιο για τράπεζες με αποθεματικά 60% ή ακόμη και 10%. Πράγματι, το ίδιο το γεγονός ότι το κοινό επιτρέπει στις ασθενέστερες τράπεζες να υπάρχουν καταδεικνύει ότι οι πιο συντηρητικές τράπεζες μπορεί να μη χάσουν πολλή καλή πίστη αν συμφωνήσουν να επεκταθούν μαζί τους.

Όπως κατέδειξε ο Mises, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι, από τη σκοπιά των αντιπάλων του πληθωρισμού και της πιστωτικής επέκτασης, η ελεύθερη τραπεζική υπερέχει ενός συστήματος κεντρικής τραπεζικής (βλ. παρακάτω). Αλλά, όπως δήλωσε ο Amasa Walker:

> *Πολλά έχουν ειπωθεί, κατά καιρούς, για το πόσο επιθυμητή είναι η ελεύθερη τραπεζική. Δεν μπορεί να υπάρχει αμφιβολία ότι είναι ορθό και δίκαιο να επιτρέπεται σε όποιον το επιλέγει να ασκεί τραπεζική δραστηριότητα εξίσου ελεύθερα με τη γεωργία ή οποιονδήποτε άλλο επιχειρηματικό κλάδο. Όμως, όσο η τραπεζική, όπως ασκείται σήμερα, σημαίνει την έκδοση μη μετατρέψιμου χαρτονομίσματος, τόσο το καλύτερο όσο περισσότερο εποπτεύεται και περιορίζεται. Όταν όμως τέτοιες εκδόσεις απαγορευθούν πλήρως και εκδίδονται μόνο τραπεζογραμμάτια ισοδύναμα με πιστοποιητικά αντίστοιχης ποσότητας νομισμάτων, η τραπεζική μπορεί να είναι εξίσου ελεύθερη με τη μεσιτεία. Το μόνο που θα έπρεπε να διασφαλιστεί θα ήταν να μη γίνεται καμία έκδοση παρά μόνο έναντι μεταλλικού χρήματος που βρίσκεται πράγματι διαθέσιμο.*[421]

Ε. Το κράτος ως προωθητής της πιστωτικής επέκτασης

Ιστορικά, τα κράτη έχουν προαγάγει και ενθαρρύνει σε μεγάλο βαθμό την πιστωτική επέκταση. Το έχουν πράξει αποδυναμώνοντας τους περιορισμούς που θέτει η αγορά στην τραπεζική πιστωτική επέκταση. Ένας τρόπος αποδυνάμωσης είναι να καταστήσουν την τράπεζα αναίσθητη στην απειλή των μαζικών αναλήψεων. Στην Αμερική του δέκατου ένατου αιώνα, το κράτος επέτρεπε στις τράπεζες, όταν αντιμετώπιζαν δυσχέρειες σε μια επιχειρηματική κρίση, να αναστέλλουν τις πληρωμές σε μεταλλικό χρήμα ενώ συνέχιζαν να λειτουργούν. Απαλλάσσονταν προσωρινά από τη συμβατική υποχρέωση εξόφλησης των χρεών τους, ενώ μπορούσαν να συνεχίζουν να δανείζουν και ακόμη να υποχρεώνουν τους οφειλέτες τους να αποπληρώνουν με τα δικά τους τραπεζογραμμάτια. Αυτός είναι ένας ισχυρός τρόπος εξάλειψης των περιορισμών στην πιστωτική επέκταση, καθώς οι τράπεζες γνωρίζουν ότι, αν υπερβούν τις δυνατότητές τους, το κράτος θα τους επιτρέψει να αποφεύγουν αμέριμνα την εκπλήρωση των συμβατικών τους υποχρεώσεων.

Υπό κανόνα χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας, τα κράτη —ή οι κεντρικές τους τράπεζες— μπορούν να δεσμευτούν ότι θα διασώζουν, μέσω αυξημένων εκδόσεων βασικού χρήματος, οποιαδήποτε τράπεζα ή οποιαδήποτε μεγάλη τράπεζα βρίσκεται σε δυσχέρεια. Στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα έγινε αποδεκτή η αρχή ότι η κεντρική τράπεζα πρέπει να λειτουργεί ως «δανειστής έσχατης προσφυγής», ο οποίος θα δανείζει αφειδώς χρήματα σε τράπεζες που απειλούνται με κατάρρευση. Ένα άλλο πρόσφατο αμερικανικό μέσο κατάργησης του περιορισμού που θέτει η εμπιστοσύνη στην τραπεζική πίστη είναι η «ασφάλιση καταθέσεων», με την οποία το κράτος εγγυάται ότι θα παρέχει χαρτονόμισμα για την εξόφληση των πληρωτέων σε πρώτη ζήτηση υποχρεώσεων των τραπεζών. Αυτά και παρόμοια μέσα καταργούν τα φρένα της αγοράς στην ανεξέλεγκτη πιστωτική επέκταση.

Ένα δεύτερο μέσο, πλέον τόσο νομιμοποιημένο ώστε κάθε χώρα που δεν το διαθέτει να θεωρείται απελπιστικά «καθυστερημένη», είναι η κεντρική τράπεζα. Η κεντρική τράπεζα, αν και συχνά ανήκει ονομαστικά σε ιδιώτες ή τράπεζες, διοικείται άμεσα από την εθνική κυβέρνηση. Ο σκοπός της, που δεν δηλώνεται πάντοτε ρητά, είναι η άρση του ανταγωνιστικού περιορισμού στην τραπεζική πίστη που παρέχει η ύπαρξη πλήθους ανεξάρτητων τραπεζών. Στόχος της είναι να εξασφαλίζει ότι όλες οι

τράπεζες της χώρας συντονίζονται και, επομένως, θα επεκτείνονται ή θα συρρικνώνονται μαζί — κατά τη βούληση του κράτους. Και είδαμε ότι ο συντονισμός της επέκτασης αποδυναμώνει σημαντικά τα όρια που θέτει η αγορά.

Ο καθοριστικός τρόπος με τον οποίο τα κράτη έχουν εγκαθιδρύσει τον έλεγχο της κεντρικής τράπεζας επί του εμπορικού τραπεζικού συστήματος είναι η παραχώρηση στην κεντρική τράπεζα του μονοπωλίου έκδοσης τραπεζογραμματίων στη χώρα. Όπως είδαμε, τα χρηματικά υποκατάστατα μπορούν να εκδίδονται υπό τη μορφή τραπεζογραμματίων ή λογιστικών καταθέσεων. Από οικονομική άποψη, οι δύο μορφές είναι ταυτόσημες. Το κράτος όμως βρήκε πρόσφορο να διακρίνει μεταξύ τους και να απαγορεύσει κάθε έκδοση τραπεζογραμματίων από ιδιωτικές τράπεζες. Αυτή η κρατικοποίηση της δραστηριότητας έκδοσης τραπεζογραμματίων αναγκάζει τις εμπορικές τράπεζες να προσφεύγουν στην κεντρική τράπεζα όποτε οι πελάτες τους επιθυμούν να ανταλλάξουν καταθέσεις όψεως με τραπεζογραμμάτια. Για να αποκτήσουν τραπεζογραμμάτια προς διάθεση στους πελάτες τους, οι εμπορικές τράπεζες πρέπει να τα αγοράσουν από την κεντρική τράπεζα. Τέτοιες αγορές μπορούν να γίνουν μόνο με πώληση των χρυσών νομισμάτων τους ή άλλου βασικού χρήματος ή με άντληση από τους καταθετικούς λογαριασμούς τους στην κεντρική τράπεζα.

Εφόσον το κοινό επιθυμεί πάντοτε να κατέχει μέρος των χρημάτων του υπό τη μορφή τραπεζογραμματίων και μέρος σε καταθέσεις όψεως, οι τράπεζες πρέπει να διατηρούν συνεχή σχέση με την κεντρική τράπεζα για να εξασφαλίζουν εφοδιασμό με τραπεζογραμμάτια. Η πιο πρόσφορη διαδικασία είναι να ανοίγουν λογαριασμούς καταθέσεων όψεως στην κεντρική τράπεζα, η οποία γίνεται έτσι η «τράπεζα των τραπεζών». Αυτές οι καταθέσεις όψεως —μαζί με τον χρυσό στα θησαυροφυλάκιά τους— αποτελούν τα αποθεματικά των τραπεζών. Η κεντρική τράπεζα μπορεί επίσης να δημιουργεί ευκολότερα υποχρεώσεις πληρωτέες σε πρώτη ζήτηση που δεν καλύπτονται κατά 100% από χρυσό, και αυτές οι αυξημένες υποχρεώσεις προστίθενται στα αποθεματικά και στις καταθέσεις όψεως που κατέχουν οι τράπεζες ή αυξάνουν τα κυκλοφορούντα τραπεζογραμμάτια της κεντρικής τράπεζας. Η αύξηση των αποθεματικών των τραπεζών σε ολόκληρη τη χώρα θα τις ωθήσει να επεκτείνουν την πίστη, ενώ κάθε μείωση αυτών των αποθεματικών θα προκαλέσει γενική πιστωτική συρρίκνωση.

Η κεντρική τράπεζα μπορεί να αυξήσει τα αποθεματικά των τραπεζών μιας χώρας με τρεις τρόπους: (α) δανείζοντάς τους απλώς αποθεματικά· (β) αγοράζοντας στοιχεία του ενεργητικού τους, προσθέτοντας έτσι άμεσα ποσά στους καταθετικούς λογαριασμούς των τραπεζών στην κεντρική τράπεζα· ή (γ) αγοράζοντας χρεωστικούς τίτλους του κοινού, το οποίο στη συνέχεια θα καταθέσει τις εντολές πληρωμής επί της κεντρικής τράπεζας στις διάφορες τράπεζες που εξυπηρετούν άμεσα το κοινό, επιτρέποντάς τους έτσι να χρησιμοποιήσουν τις πιστώσεις επί της κεντρικής τράπεζας για να αυξήσουν τα δικά τους αποθεματικά. Η δεύτερη διαδικασία είναι γνωστή ως προεξόφληση· η τελευταία ως αγορά ανοικτής αγοράς. Η μη ανανέωση των προεξοφλήσεων καθώς λήγουν τα δάνεια θα μειώσει τα αποθεματικά, όπως και οι πωλήσεις ανοικτής αγοράς. Στις πωλήσεις ανοικτής αγοράς, οι άνθρωποι θα πληρώσουν την κεντρική τράπεζα για τα περιουσιακά στοιχεία που αγοράζουν με επιταγές επί των λογαριασμών τους στις τράπεζες· και η κεντρική τράπεζα εισπράττει την πληρωμή μειώνοντας στα βιβλία της τα αποθεματικά των τραπεζών. Στις περισσότερες περιπτώσεις, τα περιουσιακά στοιχεία που αγοράζονται ή πωλούνται στην ανοικτή αγορά είναι κρατικοί χρεωστικοί τίτλοι.[422]

Έτσι, το τραπεζικό σύστημα συντονίζεται υπό την αιγίδα του κράτους. Η κεντρική τράπεζα περιβάλλεται πάντοτε με μεγάλο κύρος από το κράτος που τη δημιούργησε. Συχνά το κράτος καθιστά τα τραπεζογραμμάτιά του νόμιμο μέσο πληρωμής. Υπό τον κανόνα του χρυσού, οι εκτεταμένοι πόροι που διαθέτει, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ολόκληρη η χώρα αποτελεί την πελατεία της, συνήθως καθιστούν αμελητέα κάθε δυσχέρεια που μπορεί να αντιμετωπίζει στην εξαργύρωση των υποχρεώσεών της σε χρυσό. Επιπλέον, είναι βέβαιο ότι κανένα κράτος δεν θα αφήσει τη δική του κεντρική τράπεζα — δηλαδή τον εαυτό του— να πτωχεύσει· στην κεντρική τράπεζα θα επιτρέπεται πάντοτε να αναστέλλει τις πληρωμές σε μεταλλικό χρήμα σε περιόδους σοβαρής δυσχέρειας. Μπορεί, επομένως, να προκαλεί η ίδια πληθωρισμό και να επεκτείνει την πίστη —μέσω αναπροεξοφλήσεων και αγορών ανοικτής αγοράς— και, αυξάνοντας τα τραπεζικά αποθεματικά, να ωθεί σε πολλαπλάσια επέκταση της τραπεζικής πίστης σε ολόκληρη τη χώρα. Η επίδραση είναι πολλαπλάσια επειδή οι τράπεζες γενικά διατηρούν ορισμένη αναλογία αποθεματικών προς υποχρεώσεις — βασισμένη σε εκτιμήσεις για τις εξαργυρώσεις από μη πελάτες — και μια γενική αύξηση των αποθεματικών τους θα προκαλέσει πολλαπλάσια επέκταση των ακάλυπτων πιστωτικών μέσων. Μάλιστα, ο πολλαπλασιαστής θα αυξηθεί ακόμη περισσότερο, διότι η γνώση ότι όλες οι τράπεζες συντονίζονται και επεκτείνονται μαζί μειώνει την πιθανότητα εξαργύρωσης από μη πελάτες και, επομένως, το ποσοστό αποθεματικών που θα επιθυμεί να διατηρεί κάθε τράπεζα.

Όταν το κράτος «εγκαταλείπει» τον κανόνα του χρυσού, τα τραπεζογραμμάτια της κεντρικής τράπεζας καθίστανται νόμιμο μέσο πληρωμής και ουσιαστικά το βασικό χρήμα. Η κεντρική τράπεζα δεν μπορεί πλέον να καταρρεύσει, και αυτό, φυσικά, εξαλείφει πρακτικά τους περιορισμούς στην πιστωτική της επέκταση. Στις σημερινές Ηνωμένες Πολιτείες, για παράδειγμα, ο ισχύων κατά βάση κανόνας χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας —γνωστός επίσης ως «περιορισμένος διεθνής κανόνας χρυσών ράβδων»— εξαλείφει ουσιαστικά την πίεση εξαργύρωσης, ενώ η πρόθυμη παροχή αποθεματικών από την κεντρική τράπεζα, καθώς και η ασφάλιση καταθέσεων, εξαλείφουν την απειλή τραπεζικής κατάρρευσης.[423] Για να εξασφαλίσουν συγκεντρωτικό κρατικό έλεγχο επί της τραπεζικής πίστης, οι Ηνωμένες Πολιτείες επιβάλλουν στις τράπεζες μια ορισμένη ελάχιστη αναλογία αποθεματικών —σχεδόν εξ ολοκλήρου καταθέσεων στην κεντρική τράπεζα— προς καταθέσεις.

Όσο μια χώρα βρίσκεται υπό οποιαδήποτε έννοια «στον κανόνα του χρυσού», η κεντρική τράπεζα και το τραπεζικό σύστημα πρέπει να ανησυχούν για εξωτερική εκροή μεταλλικού χρήματος, αν ο πληθωρισμός γίνει υπερβολικός. Υπό έναν απεριόριστο κανόνα του χρυσού, πρέπει επίσης να ανησυχούν για εσωτερική εκροή που προκύπτει από τις απαιτήσεις όσων δεν χρησιμοποιούν τις τράπεζες. Μια μετατόπιση των προτιμήσεων του κοινού από τις καταθέσεις προς τα τραπεζογραμμάτια θα φέρει σε δυσχέρεια τις εμπορικές τράπεζες, αν και όχι την κεντρική τράπεζα. Η επίμονη προπαγάνδα για τις ευκολίες της τραπεζικής, ωστόσο, έχει περιορίσει τις τάξεις εκείνων που δεν χρησιμοποιούν τράπεζες σε λίγους δυσαρεστημένους. Ως αποτέλεσμα, ο μόνος περιορισμός στην πιστωτική επέκταση είναι πλέον εξωτερικός. Τα κράτη, φυσικά, επιθυμούν πάντοτε να καταργούν κάθε περιορισμό στις εξουσίες τους να προκαλούν νομισματική επέκταση. Ένας τρόπος άρσης της εξωτερικής απειλής είναι η προώθηση της διεθνούς συνεργασίας, ώστε όλα τα κράτη και όλες οι κεντρικές τράπεζες να επεκτείνουν την προσφορά χρήματός τους με ενιαίο ρυθμό. Η «ιδανική» συνθήκη για απεριόριστο πληθωρισμό είναι, φυσικά, ένα παγκόσμιο χαρτονόμισμα αναγκαστικής κυκλοφορίας, εκδιδόμενο από μια παγκόσμια κεντρική τράπεζα ή άλλη κρατική αρχή.

Ένα αμιγώς χρήμα αναγκαστικής κυκλοφορίας σε εθνική κλίμακα θα εξυπηρετούσε σχεδόν εξίσου καλά, αλλά τότε θα υπήρχε η δυσχέρεια της υποτίμησης των εθνικών νομισμάτων σε όρους άλλων νομισμάτων και της πολύ μεγαλύτερης ακρίβειας των εισαγωγών.[424]

ΣΤ. Το έσχατο όριο: Η ανεξέλεγκτη άνθηση

Με την καθιέρωση χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας από ένα κράτος ή από ένα Παγκόσμιο Κράτος, θα φαινόταν ότι εξαλείφονται όλοι οι περιορισμοί στην πιστωτική επέκταση ή σε οποιονδήποτε πληθωρισμό. Η κεντρική τράπεζα μπορεί να εκδίδει απεριόριστες ποσότητες ονομαστικών μονάδων χαρτονομίσματος, χωρίς να περιορίζεται από την ανάγκη εξόρυξης κάποιου εμπορεύματος από το έδαφος. Αυτές μπορούν να παρέχονται στις τράπεζες για να ενισχύουν την πίστη τους κατά τη βούληση του κράτους. Δεν υπάρχουν προβλήματα εσωτερικής ή εξωτερικής εκροής. Και αν υπήρχε ένα Παγκόσμιο Κράτος, ή ένα συνεργαζόμενο καρτέλ Κρατών, με παγκόσμια τράπεζα και παγκόσμιο χαρτονόμισμα, και αν το χρυσό και αργυρό χρήμα ήταν απαγορευμένα, δεν θα μπορούσε τότε το Παγκόσμιο Κράτος να επεκτείνει την προσφορά χρήματος κατά βούληση χωρίς δυσχέρειες συναλλάγματος ή εξωτερικού εμπορίου, αναδιανέμοντας μόνιμα τον πλούτο από εκείνους που επιλέγει η αγορά προς τους δικούς του ευνοουμένους, από τους εκούσιους παραγωγούς προς τις άρχουσες κάστες;

Πολλοί οικονομολόγοι και οι περισσότεροι άλλοι άνθρωποι υποθέτουν ότι το κράτος θα μπορούσε να επιτύχει αυτόν τον στόχο. Στην πραγματικότητα, δεν θα μπορούσε, διότι υπάρχει ένα έσχατο όριο στον πληθωρισμό —πολύ ευρύ, ασφαλώς, αλλά τρομερό— που τελικά θα κατανικήσει κάθε πληθωρισμό. Παραδόξως, πρόκειται για το φαινόμενο του ανεξέλεγκτου πληθωρισμού, ή υπερπληθωρισμού.

Όταν το κράτος και το τραπεζικό σύστημα αρχίζουν να διογκώνουν την προσφορά χρήματος, το κοινό συνήθως τα βοηθά άθελά του σε αυτό το έργο. Το κοινό, μη γνωρίζοντας την πραγματική φύση της διαδικασίας, πιστεύει ότι η αύξηση των τιμών είναι παροδική και ότι οι τιμές σύντομα θα επιστρέψουν στο «κανονικό». Όπως επισημάναμε παραπάνω, οι άνθρωποι θα αποθησαυρίζουν επομένως περισσότερο χρήμα, δηλαδή θα διατηρούν μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους υπό τη μορφή χρηματικών υπολοίπων. Η κοινωνική ζήτηση χρήματος, εν ολίγοις, αυξάνεται. Ως αποτέλεσμα, οι τιμές τείνουν να αυξάνονται λιγότερο από αναλογικά προς την αύξηση της ποσότητας χρήματος. Το κράτος αποκτά από το κοινό περισσότερους πραγματικούς πόρους από όσους ανέμενε, καθώς η ζήτηση του κοινού για αυτούς τους πόρους έχει μειωθεί.

Τελικά, το κοινό αρχίζει να συνειδητοποιεί τι συμβαίνει. Φαίνεται ότι το κράτος επιχειρεί να χρησιμοποιήσει τον πληθωρισμό ως μόνιμη μορφή φορολογίας. Αλλά το κοινό διαθέτει ένα όπλο για να καταπολεμήσει αυτή τη λεηλασία. Μόλις οι άνθρωποι αντιληφθούν ότι το κράτος θα συνεχίσει να προκαλεί πληθωρισμό και ότι, επομένως, οι τιμές θα συνεχίσουν να αυξάνονται, θα εντείνουν τις αγορές αγαθών. Διότι θα συνειδητοποιήσουν ότι κερδίζουν αγοράζοντας τώρα, αντί να περιμένουν κάποια μελλοντική στιγμή κατά την οποία η αξία της νομισματικής μονάδας θα είναι χαμηλότερη και οι τιμές υψηλότερες. Με άλλα λόγια, η κοινωνική ζήτηση χρήματος μειώνεται και οι τιμές αρχίζουν πλέον να αυξάνονται ταχύτερα από την προσφορά χρήματος. Όταν συμβαίνει αυτό, η δήμευση από το κράτος, ή η «φορολογική» επίδραση του πληθωρισμού, θα είναι μικρότερη από όση ανέμενε το κράτος, διότι η αγοραστική δύναμη του αυξημένου χρήματος θα περιοριστεί από τη μεγαλύτερη άνοδο των τιμών. Αυτό το στάδιο του πληθωρισμού είναι η αρχή του υπερπληθωρισμού, της ανεξέλεγκτης άνθησης.[425]

Η χαμηλότερη ζήτηση χρήματος επιτρέπει στο κράτος να αποσπά λιγότερους πόρους, αλλά το κράτος μπορεί ακόμη να αποκτά πόρους όσο η αγορά εξακολουθεί να χρησιμοποιεί το χρήμα. Η επιταχυνόμενη αύξηση των τιμών θα οδηγήσει, μάλιστα, σε διαμαρτυρίες για «έλλειψη χρήματος» και θα ωθήσει το κράτος σε εντονότερες πληθωριστικές προσπάθειες, προκαλώντας έτσι ακόμη ταχύτερες αυξήσεις τιμών. Αυτή η διαδικασία, όμως, δεν θα συνεχιστεί για πολύ. Καθώς η αύξηση των τιμών συνεχίζεται, το κοινό αρχίζει μια «φυγή από το χρήμα», απαλλασσόμενο από αυτό όσο το δυνατόν γρηγορότερα για να επενδύσει σε πραγματικά αγαθά —σχεδόν οποιαδήποτε πραγματικά αγαθά— ως μέσα διατήρησης αξίας για το μέλλον. Αυτή η φρενήρης φυγή από το χρήμα, μειώνοντας τη ζήτηση διακράτησης χρήματος σχεδόν στο μηδέν, προκαλεί αστρονομική άνοδο των τιμών. Η αξία της νομισματικής μονάδας υποχωρεί πρακτικά στο μηδέν. Η καταστροφή και ο όλεθρος που προκαλεί η ανεξέλεγκτη άνθηση στον πληθυσμό είναι τεράστια. Οι ομάδες σχετικά σταθερού εισοδήματος εξανεμίζονται οικονομικά. Η παραγωγή μειώνεται δραστικά —ωθώντας τις τιμές ακόμη υψηλότερα—, καθώς οι άνθρωποι χάνουν το κίνητρο να εργάζονται, αφού πρέπει να αφιερώνουν μεγάλο μέρος του χρόνου τους στην προσπάθεια να απαλλαγούν από τα χρήματα. Το κύριο ζητούμενο γίνεται η απόκτηση πραγματικών αγαθών, όποια και αν είναι αυτά, και η δαπάνη του χρήματος αμέσως μόλις εισπραχθεί. Όταν επιτευχθεί αυτό το ανεξέλεγκτο στάδιο, η οικονομία ουσιαστικά καταρρέει, η αγορά σχεδόν παύει να υπάρχει και η κοινωνία επιστρέφει σε μια κατάσταση σχεδόν γενικευμένου αντιπραγματισμού και πλήρους εξαθλίωσης.[426] Τα εμπορεύματα αρχίζουν τότε να καθιερώνονται σταδιακά ως μέσα ανταλλαγής. Το κοινό έχει απαλλαγεί από το βάρος του πληθωρισμού χρησιμοποιώντας το έσχατο όπλο του: μειώνοντας τη ζήτηση χρήματος σε τέτοιο βαθμό ώστε το κρατικό χρήμα να καταστεί άνευ αξίας. Όταν όλα τα άλλα όρια και οι μορφές πειθούς αποτύχουν, αυτός είναι ο μόνος τρόπος —μέσω χάους και οικονομικής κατάρρευσης— με τον οποίο οι άνθρωποι μπορούν να επιβάλουν την επιστροφή στο «σκληρό» εμπορευματικό χρήμα της ελεύθερης αγοράς.

Ο πιο γνωστός ανεξέλεγκτος πληθωρισμός ήταν η γερμανική εμπειρία του 1923. Είναι ιδιαίτερα διδακτική επειδή έλαβε χώρα σε μία από τις πιο προηγμένες βιομηχανικές χώρες του κόσμου.[427] Τα χαοτικά γεγονότα του γερμανικού υπερπληθωρισμού και άλλων επιταχυνόμενων περιόδων άνθησης, όμως, δεν είναι παρά ωχρή σκιά εκείνων που θα συνέβαιναν υπό τον πληθωρισμό ενός Παγκόσμιου Κράτους. Διότι η Γερμανία μπόρεσε να ανακάμψει και να επιστρέψει γρήγορα σε μια πλήρη εγχρήματη οικονομία της αγοράς, καθώς μπορούσε να θεσπίσει ένα νέο νόμισμα βασισμένο στην ανταλλαγή με άλλα προϋπάρχοντα χρήματα — χρυσό ή ξένα χαρτονομίσματα. Όπως είδαμε, όμως, το θεώρημα παλινδρόμησης του Mises δείχνει ότι κανένα χρήμα δεν μπορεί να καθιερωθεί στην αγορά παρά μόνο εφόσον μπορεί να ανταλλαχθεί με ένα ήδη υπάρχον χρήμα, το οποίο, με τη σειρά του, πρέπει τελικά να ανάγεται σε κάποιο εμπόρευμα του αντιπραγματισμού. Αν ένα Παγκόσμιο Κράτος απαγορεύσει τον χρυσό και τον άργυρο και καθιερώσει ένα ενιαίο χρήμα αναγκαστικής κυκλοφορίας, το οποίο κατόπιν διογκώνει μέχρι να καταστραφεί από μια ανεξέλεγκτη άνθηση, δεν θα υπάρχει κανένα προϋπάρχον χρήμα στην αγορά. Το έργο της ανασυγκρότησης θα είναι τότε ασύγκριτα δυσκολότερο.

Ζ. Πληθωρισμός και αντισταθμιστική δημοσιονομική πολιτική

Τα τελευταία χρόνια, ο πληθωρισμός ορίζεται γενικά ως αύξηση των τιμών. Αυτός είναι ένας εξαιρετικά ανεπαρκής ορισμός. Οι τιμές είναι ιδιαίτερα σύνθετα φαινόμενα, τα οποία επηρεάζονται από πολλούς διαφορετικούς αιτιακούς παράγοντες. Μπορεί να αυξάνονται ή να μειώνονται από την πλευρά των αγαθών, δηλαδή ως αποτέλεσμα μεταβολής της προσφοράς αγαθών στην αγορά.

Μπορεί να αυξάνονται ή να μειώνονται εξαιτίας μεταβολής της κοινωνικής ζήτησης διακράτησης χρήματος· ή μπορεί να ανεβαίνουν ή να πέφτουν λόγω μεταβολής της προσφοράς χρήματος. Η συνάθροιση όλων αυτών των αιτιών είναι παραπλανητική, διότι συγκαλύπτει τις επιμέρους επιδράσεις, η απομόνωση των οποίων αποτελεί σκοπό της επιστήμης. Έτσι, η προσφορά χρήματος μπορεί να αυξάνεται, ενώ ταυτόχρονα η κοινωνική ζήτηση χρήματος αυξάνεται από την πλευρά των αγαθών, υπό τη μορφή αυξημένης προσφοράς αγαθών. Η μία μπορεί να αντισταθμίζει την άλλη, χωρίς να προκύπτουν γενικές μεταβολές τιμών. Παρ' όλα αυτά, και οι δύο διαδικασίες εξακολουθούν να ασκούν την επίδρασή τους. Οι πόροι θα εξακολουθούν να μετατοπίζονται ως αποτέλεσμα του πληθωρισμού και ο οικονομικός κύκλος που προκαλεί η πιστωτική επέκταση θα εξακολουθήσει να εμφανίζεται. Είναι, επομένως, εξαιρετικά ακατάλληλο να ορίζεται ο πληθωρισμός ως άνοδος των τιμών.

Οι μεταβολές στις κλίμακες προσφοράς αγαθών και ζήτησης χρήματος αποτελούν όλες αποτελέσματα εκούσιων μεταβολών των προτιμήσεων στην αγορά. Το ίδιο ισχύει για τις αυξήσεις της προσφοράς χρυσού ή αργύρου. Αλλά οι αυξήσεις των ακάλυπτων πιστωτικών μέσων ή μέσων αναγκαστικής κυκλοφορίας αποτελούν πράξεις δόλιας παρέμβασης στην αγορά, οι οποίες στρεβλώνουν τις εκούσιες προτιμήσεις και την εκουσίως καθορισμένη διάρθρωση του εισοδήματος και του πλούτου. Επομένως, ο καταλληλότερος ορισμός του «πληθωρισμού» είναι εκείνος που εκθέσαμε παραπάνω: αύξηση της προσφοράς χρήματος πέρα από οποιαδήποτε αύξηση του μεταλλικού χρήματος.[428]

Γίνεται τώρα εμφανής ο παραλογισμός των διαφόρων κρατικών προγραμμάτων «καταπολέμησης του πληθωρισμού». Οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν ότι οι κρατικοί αξιωματούχοι πρέπει να περιπολούν διαρκώς στις επάλξεις, εξοπλισμένοι με τεράστια ποικιλία προγραμμάτων «ελέγχου» σχεδιασμένων για να καταπολεμήσουν τον εχθρό που λέγεται πληθωρισμός. Ωστόσο, το μόνο που πραγματικά χρειάζεται είναι το κράτος και οι τράπεζες —οι οποίες σήμερα ελέγχονται σχεδόν πλήρως από το κράτος— να πάψουν να προκαλούν πληθωρισμό.[429] Γίνεται επίσης σαφής ο παραλογισμός του όρου «πληθωριστική πίεση». Είτε το κράτος και οι τράπεζες προκαλούν πληθωρισμό είτε όχι· δεν υπάρχει κάτι που να λέγεται «πληθωριστική πίεση».[430]

Η ιδέα ότι το κράτος έχει καθήκον να φορολογεί το κοινό για να «απορροφήσει την υπερβάλλουσα αγοραστική δύναμη» είναι ιδιαίτερα γελοία.[431] Αν έχει προηγηθεί πληθωρισμός, αυτή η «υπερβάλλουσα αγοραστική δύναμη» είναι ακριβώς το αποτέλεσμα του προηγούμενου κρατικού πληθωρισμού. Εν ολίγοις, το κράτος υποτίθεται ότι πρέπει να επιβαρύνει το κοινό δύο φορές: μία φορά ιδιοποιούμενο τους πόρους της κοινωνίας μέσω διόγκωσης της προσφοράς χρήματος και ξανά φορολογώντας το κοινό για να ανακτήσει το νέο χρήμα. Αντί λοιπόν να «αναχαιτίζει την πληθωριστική πίεση», ένα πλεόνασμα φορολογικών εσόδων κατά την άνθηση θα επιβάλει απλώς πρόσθετο βάρος στο κοινό. Αν οι φόροι χρησιμοποιούνται για περαιτέρω κρατικές δαπάνες ή για αποπληρωμή χρεών προς το κοινό, τότε δεν υπάρχει καν αποπληθωριστική επίδραση. Αν οι φόροι χρησιμοποιούνται για την εξόφληση κρατικού χρέους που κατέχουν οι τράπεζες, η αποπληθωριστική επίδραση δεν θα αποτελεί πιστωτική συρρίκνωση και, επομένως, δεν θα διορθώσει τις δυσαρμονίες που προκάλεσε ο προηγούμενος πληθωρισμός. Θα δημιουργήσει, μάλιστα, περαιτέρω δικές της αποδιοργανώσεις και στρεβλώσεις.

Η κεϋνσιανή και νεοκεϋνσιανή «αντισταθμιστική δημοσιονομική πολιτική» υποστηρίζει ότι το κράτος πρέπει να προκαλεί αποπληθωρισμό κατά μια «πληθωριστική» περίοδο και πληθωρισμό — δημιουργώντας ελλείμματα που χρηματοδοτούνται με δανεισμό από τις τράπεζες— για να

καταπολεμήσει μια βαθιά ύφεση. Είναι σαφές ότι ο κρατικός πληθωρισμός μπορεί να ανακουφίσει την ανεργία και να μειώσει τα απούλητα αποθέματα μόνο αν η διαδικασία εξαπατά τους κατόχους ώστε να αποδέχονται χαμηλότερες πραγματικές τιμές ή μισθούς. Αυτή η «νομισματική ψευδαίσθηση» στηρίζεται στο ότι οι κάτοχοι αγνοούν τόσο πολλά ώστε να μην αντιλαμβάνονται πότε έχουν μειωθεί τα πραγματικά τους εισοδήματα — σαθρό θεμέλιο για μια θεραπεία. Επιπλέον, ο πληθωρισμός θα ωφελήσει μέρος του κοινού εις βάρος του υπόλοιπου, και κάθε πιστωτική επέκταση θα θέσει απλώς σε κίνηση έναν ακόμη κύκλο «άνθησης και κρίσης». Οι κεϋνσιανοί παρουσιάζουν το νομισματικό και δημοσιονομικό σύστημα της ελεύθερης αγοράς ως σύστημα χωρίς τιμόνι, έτσι ώστε η οικονομία, αν και εύκολα προσαρμόσιμη από άλλες απόψεις, να βαδίζει διαρκώς σε ένα επισφαλές τεντωμένο σχοινί ανάμεσα στη βαθιά ύφεση και στην ανεργία από τη μία πλευρά και στον πληθωρισμό από την άλλη. Καθίσταται τότε αναγκαίο το κράτος, με τη σοφία του, να παρέμβει και να οδηγήσει την οικονομία σε σταθερή πορεία. Μετά την ολοκληρωμένη ανάλυσή μας για το χρήμα και τους οικονομικούς κύκλους, όμως, θα πρέπει να είναι προφανές ότι η πραγματική εικόνα είναι σχεδόν ακριβώς η αντίστροφη. Η ελεύθερη αγορά, αν παρέμενε ανεμπόδιστη, δεν θα κινδύνευε να υποστεί πληθωρισμό, αποπληθωρισμό, βαθιά ύφεση ή ανεργία. Αλλά η κρατική παρέμβαση δημιουργεί το τεντωμένο σχοινί για την οικονομία και διαρκώς, αν και μερικές φορές άθελά της, ωθεί την οικονομία σε αυτές τις παγίδες.

12. Συμπέρασμα: Η ελεύθερη αγορά και ο καταναγκασμός

Ολοκληρώσαμε, λοιπόν, την ανάλυση της εκούσιας και ελεύθερης δράσης και των συνεπειών της στην ελεύθερη αγορά, καθώς και της βίαιης και καταναγκαστικής δράσης και των συνεπειών της στην οικονομική παρέμβαση. Επιφανειακά, σε πολλούς φαίνεται ότι η ελεύθερη αγορά είναι ένας χαοτικός και άναρχος τόπος, ενώ η κρατική παρέμβαση επιβάλλει τάξη και κοινοτικές αξίες σε αυτή την αναρχία. Στην πραγματικότητα, η πραξεολογία —η οικονομική επιστήμη— μάς δείχνει ότι ισχύει ακριβώς το αντίθετο. Μπορούμε να διαιρέσουμε την ανάλυσή μας στις άμεσες, ή απτές, επιπτώσεις και στις έμμεσες, αφανείς επιπτώσεις των δύο αρχών. Άμεσα, η εκούσια δράση —η ελεύθερη ανταλλαγή— οδηγεί σε αμοιβαίο όφελος και των δύο μερών της ανταλλαγής. Έμμεσα, όπως έδειξαν οι έρευνές μας, το δίκτυο αυτών των ελεύθερων ανταλλαγών στην κοινωνία — γνωστό ως «ελεύθερη αγορά»— δημιουργεί έναν λεπτό και μάλιστα δέος προκαλούντα μηχανισμό αρμονίας, προσαρμογής και ακρίβειας στην κατανομή των παραγωγικών πόρων, στον καθορισμό των τιμών και στην ήπια αλλά ταχεία καθοδήγηση του οικονομικού συστήματος προς τη μεγαλύτερη δυνατή ικανοποίηση των επιθυμιών όλων των καταναλωτών. Εν ολίγοις, η ελεύθερη αγορά όχι μόνο ωφελεί άμεσα όλα τα μέρη και τα αφήνει ελεύθερα και απαλλαγμένα από καταναγκασμό· δημιουργεί επίσης ένα ισχυρό και αποτελεσματικό όργανο κοινωνικής τάξης. Πράγματι, ο Proudhon έγραψε κάτι ορθότερο από όσο ο ίδιος αντιλαμβανόταν όταν αποκάλεσε την «Ελευθερία, Μητέρα, όχι Θυγατέρα, της Τάξης».

Από την άλλη πλευρά, ο καταναγκασμός έχει διαμετρικά αντίθετα γνωρίσματα. Άμεσα, ο καταναγκασμός ωφελεί ένα μέρος μόνο εις βάρος άλλων. Η καταναγκαστική ανταλλαγή είναι σύστημα εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο, σε αντίθεση με την ελεύθερη αγορά, η οποία είναι σύστημα συνεργατικών ανταλλαγών για την εκμετάλλευση μόνο της φύσης. Και η καταναγκαστική ανταλλαγή δεν σημαίνει μόνο ότι ορισμένοι ζουν εις βάρος άλλων, αλλά, έμμεσα, όπως μόλις παρατηρήσαμε, ο καταναγκασμός οδηγεί μόνο σε περαιτέρω προβλήματα: είναι

αναποτελεσματικός και χαοτικός, παρακωλύει την παραγωγή και οδηγεί σε σωρευτικές και απρόβλεπτες δυσχέρειες. Φαινομενικά εύτακτος, ο καταναγκασμός δεν είναι μόνο εκμεταλλευτικός· είναι επίσης βαθύτατα άτακτος.

Η κύρια λειτουργία της πραξεολογίας —της οικονομικής επιστήμης — είναι να προσφέρει στον κόσμο τη γνώση αυτών των έμμεσων, αυτών των αφανών συνεπειών των διαφορετικών μορφών ανθρώπινης δράσης. Η κρυμμένη τάξη, αρμονία και αποτελεσματικότητα της εκούσιας ελεύθερης αγοράς, η κρυμμένη αταξία, σύγκρουση και κατάφωρη αναποτελεσματικότητα του καταναγκασμού και της παρέμβασης — αυτές είναι οι μεγάλες αλήθειες που μας αποκαλύπτει η οικονομική επιστήμη, μέσω παραγωγικής ανάλυσης από αυτονόητα αξιώματα. Η πραξεολογία δεν μπορεί, από μόνη της, να εκφέρει ηθικές κρίσεις ή να λαμβάνει αποφάσεις πολιτικής. Η πραξεολογία, μέσω των αξιολογικά ουδέτερων νόμων της, μας πληροφορεί ότι η λειτουργία της αρχής της εκούσιας δράσης και της ελεύθερης αγοράς οδηγεί αναπόδραστα στην ελευθερία, στην ευημερία, στην αρμονία, στην αποτελεσματικότητα και στην τάξη· ενώ ο καταναγκασμός και η κρατική παρέμβαση οδηγούν αναπόδραστα στην ηγεμονία, στη σύγκρουση, στην εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο, στην αναποτελεσματικότητα, στη φτώχεια και στο χάος. Σε αυτό το σημείο, η πραξεολογία αποσύρεται από τη σκηνή· και εναπόκειται στον πολίτη — ως φορέα ηθικής κρίσης— να επιλέξει την πολιτική του πορεία σύμφωνα με τις αξίες που θεωρεί πολύτιμες.

Παράρτημα Α: Κρατικός δανεισμός

Η κύρια πηγή κρατικών εσόδων είναι η φορολογία. Μια άλλη πηγή είναι ο κρατικός δανεισμός. Ο κρατικός δανεισμός από το τραπεζικό σύστημα είναι στην πραγματικότητα μορφή πληθωρισμού: δημιουργεί νέα χρηματικά υποκατάστατα, τα οποία καταλήγουν πρώτα στο κράτος και κατόπιν διαχέονται στην κοινωνία με κάθε διαδοχική δαπάνη. Ο πληθωρισμός εξετάζεται στο κυρίως κείμενο παραπάνω. Πρόκειται για μια διαδικασία εντελώς διαφορετική από τον δανεισμό από το κοινό, ο οποίος δεν είναι πληθωριστικός, διότι μεταφέρει αποταμιευμένα κεφάλαια από ιδιωτικά σε κρατικά χέρια αντί να δημιουργεί νέα κεφάλαια. Η οικονομική του επίπτωση είναι να εκτρέπει τις αποταμιεύσεις από τις κατευθύνσεις που επιθυμούν περισσότερο οι καταναλωτές και να τις μετατοπίζει προς τις χρήσεις που επιθυμούν οι κρατικοί αξιωματούχοι. Ως εκ τούτου, από τη σκοπιά των καταναλωτών, ο δανεισμός από το κοινό σπαταλά αποταμιεύσεις. Οι συνέπειες αυτής της σπατάλης είναι η συρρίκνωση της κεφαλαιακής διάρθρωσης της κοινωνίας και η υποβάθμιση του γενικού βιοτικού επιπέδου στο παρόν και στο μέλλον. Η εκτροπή αποταμιεύσεων από την επένδυση και η σπατάλη τους οδηγούν σε επιτόκια υψηλότερα από εκείνα που θα επικρατούσαν διαφορετικά, καθώς οι ιδιωτικές χρήσεις πρέπει τώρα να ανταγωνίζονται την κρατική ζήτηση. Ο κρατικός δανεισμός πλήττει τις ατομικές αποταμιεύσεις ακόμη αποτελεσματικότερα από τη φορολογία, διότι αποσπά ειδικά τις αποταμιεύσεις αντί να φορολογεί το εισόδημα γενικά.

Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι η χορήγηση δανείου στο κράτος είναι εκούσια και, επομένως, ισοδυναμεί με οποιαδήποτε άλλη εκούσια συνεισφορά προς αυτό· η «εκτροπή» των κεφαλαίων είναι κάτι που επιθυμούν οι καταναλωτές και, συνεπώς, η κοινωνία.[432] Ωστόσο, η διαδικασία είναι «εκούσια» μόνο από τη μία πλευρά. Διότι δεν πρέπει να λησμονούμε ότι το κράτος εισέρχεται στη διαχρονική αγορά ως φορέας καταναγκασμού και ως εγγυητής ότι θα χρησιμοποιήσει αυτόν τον καταναγκασμό για να εξασφαλίσει τα χρήματα της αποπληρωμής. Ο καταναγκασμός εφοδιάζει το κράτος με μια κρίσιμη εξουσία που δεν διαθέτει κανένας άλλος στην

αγορά· έχει πάντοτε εξασφαλισμένα κεφάλαια, είτε μέσω φορολογίας είτε μέσω πληθωρισμού. Το κράτος θα μπορεί, επομένως, να αποσπά σημαντικά κεφάλαια από τους αποταμιευτές και μάλιστα με επιτόκιο χαμηλότερο από οποιοδήποτε καταβάλλεται αλλού. Διότι η συνιστώσα κινδύνου στο επιτόκιο που καταβάλλει το κράτος θα είναι χαμηλότερη από εκείνη που καταβάλλουν οποιοιδήποτε άλλοι δανειολήπτες.[433]

Η χορήγηση δανείου στο κράτος, επομένως, μπορεί να είναι εκούσια, αλλά η διαδικασία δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί εκούσια όταν εξετάζεται στο σύνολό της. Πρόκειται μάλλον για εκούσια συμμετοχή σε μελλοντική δήμευση που θα πραγματοποιήσει το κράτος. Πράγματι, η χορήγηση δανείου στο κράτος συνεπάγεται δύο φορές εκτροπή ιδιωτικών κεφαλαίων προς το κράτος: μία φορά όταν χορηγείται το δάνειο και οι ιδιωτικές αποταμιεύσεις εκτρέπονται προς τις κρατικές δαπάνες· και ξανά όταν το κράτος φορολογεί ή προκαλεί πληθωρισμό — ή δανείζεται εκ νέου— για να εξασφαλίσει τα χρήματα της αποπληρωμής του δανείου. Τότε πραγματοποιείται, για άλλη μια φορά, καταναγκαστική εκτροπή από τους ιδιώτες παραγωγούς προς το κράτος, τα έσοδα της οποίας, αφού αμειφθεί η γραφειοκρατία για τις υπηρεσίες διεκπεραίωσης, περιέρχονται στους κατόχους κρατικών ομολόγων. Οι τελευταίοι έχουν έτσι καταστεί μέρος του κρατικού μηχανισμού και εμπλέκονται σε μια «σχέση κράτους» με τους παραγωγούς που πληρώνουν φόρους.[434]

Το ευφυολόγημα ότι το δημόσιο χρέος δεν έχει σημασία επειδή «το χρωστάμε στους εαυτούς μας» είναι σαφώς παράλογο. Το κρίσιμο ερώτημα είναι: ποιοι είναι το «εμείς» και ποιοι οι «εαυτοί μας»; Η ανάλυση του κόσμου πρέπει να είναι ατομικιστική και όχι ολιστική. Ορισμένοι άνθρωποι οφείλουν χρήματα σε ορισμένους άλλους, και ακριβώς αυτό το γεγονός καθιστά σημαντική τόσο τη διαδικασία του δανεισμού όσο και εκείνη της φορολόγησης. Διότι θα μπορούσαμε εξίσου να πούμε ότι οι φόροι είναι ασήμαντοι για τον ίδιο λόγο.[435]

Πολλοί «δεξιοί» αντίπαλοι του κρατικού δανεισμού, από την άλλη πλευρά, έχουν υπερβάλει σημαντικά ως προς τους κινδύνους του δημόσιου χρέους και έχουν σημάνει επανειλημμένα συναγερμό για επικείμενη «πτώχευση». Είναι προφανές ότι το κράτος δεν μπορεί να καταστεί «αφερέγγυο» όπως οι ιδιώτες —διότι μπορεί πάντοτε να εξασφαλίζει χρήματα μέσω καταναγκασμού, ενώ οι ιδιώτες πολίτες δεν μπορούν—. Επιπλέον, οι κατά καιρούς εκστρατείες για να «μειώσει το κράτος το δημόσιο χρέος» γενικά λησμονούν ότι, αν εξαιρεθεί η απροκάλυπτη αποκήρυξή του, το χρέος μπορεί να μειωθεί μόνο με αύξηση, τουλάχιστον για κάποιο διάστημα, της φορολογίας και/ή του πληθωρισμού στην κοινωνία. Η κοινωνική χρησιμότητα, επομένως, δεν μπορεί να αυξηθεί μέσω της μείωσης του χρέους, παρά μόνο με τη μέθοδο της αποκήρυξης — τον μοναδικό τρόπο με τον οποίο μπορεί να μειωθεί το δημόσιο χρέος χωρίς ταυτόχρονη αύξηση του δημοσιονομικού καταναγκασμού. Η αποκήρυξη θα είχε επίσης το πρόσθετο πλεονέκτημα —από τη σκοπιά της ελεύθερης αγοράς— ότι θα έριχνε βαριά σκιά σε κάθε μελλοντική πίστωση προς το κράτος, ώστε αυτό να μην μπορεί πλέον να εκτρέπει τόσο εύκολα αποταμιεύσεις προς κρατική χρήση. Αποτελεί, επομένως, ένα από τα πιο παράξενα και ασυνεπή γνωρίσματα της ιστορίας της πολιτικοοικονομικής σκέψης ότι ακριβώς οι «δεξιοί», οι υποτιθέμενοι υπερασπιστές της ελεύθερης αγοράς, είναι εκείνοι που επιτίθενται εντονότερα στην αποκήρυξη και επιμένουν στην ταχύτερη δυνατή αποπληρωμή του δημόσιου χρέους.[436]

Παράρτημα Β: «Συλλογικά αγαθά» και «εξωτερικά οφέλη»: Δύο επιχειρήματα υπέρ της κρατικής δραστηριότητας

Ένα από τα σημαντικότερα φιλοσοφικά προβλήματα των τελευταίων αιώνων είναι αν η ηθική αποτελεί ορθολογικό γνωστικό κλάδο ή, αντιθέτως, ένα αμιγώς αυθαίρετο, μη επιστημονικό σύνολο προσωπικών αξιών. Όποια πλευρά και αν υποστηρίζει κανείς σε αυτή τη διαμάχη, θα ήταν ασφαλώς γενικά αποδεκτό ότι η οικονομική επιστήμη —ή η πραξεολογία— δεν μπορεί από μόνη της να επαρκεί για τη θεμελίωση ενός ηθικού ή πολιτικοηθικού δόγματος. Η οικονομική επιστήμη αυτή καθαυτή είναι, επομένως, αξιολογικά ουδέτερη επιστήμη, η οποία δεν διατυπώνει ηθικές κρίσεις. Ωστόσο, ενώ οι οικονομολόγοι γενικά συμφωνούν με αυτή την κατηγορηματική διατύπωση, είναι ασφαλώς παράξενο πόση ενεργητικότητα έχουν δαπανήσει προσπαθώντας να δικαιολογήσουν —με κάποιον δαιδαλώδη, υποτίθεται επιστημονικό και αξιολογικά ουδέτερο τρόπο — διάφορες κρατικές δραστηριότητες και δαπάνες. Η συνέπεια είναι η ευρύτατη λαθραία εισαγωγή ανεξέταστων και ατεκμηρίωτων ηθικών κρίσεων σε ένα υποτίθεται αξιολογικά ουδέτερο σύστημα οικονομικής επιστήμης.[437,438]

Δύο προσφιλείς, φαινομενικά επιστημονικές δικαιολογήσεις της κρατικής δραστηριότητας και επιχειρηματικότητας είναι: (α) εκείνο που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε επιχείρημα των «εξωτερικών οφελών» και (β) το επιχείρημα των «συλλογικών αγαθών» ή «συλλογικών αναγκών». Απογυμνωμένο από τον φαινομενικά επιστημονικό ή οιονεί μαθηματικό διάκοσμό του, το πρώτο επιχείρημα ανάγεται στον ισχυρισμό ότι οι Α, Β και Γ δεν φαίνεται να μπορούν να κάνουν ορισμένα πράγματα χωρίς να ωφελούν τον Δ, ο οποίος ενδέχεται να προσπαθεί να αποφύγει το «δίκαιο μερίδιό» του στην πληρωμή. Αυτό και άλλα επιχειρήματα «εξωτερικού οφέλους» θα εξεταστούν σε λίγο. Το επιχείρημα των «συλλογικών αγαθών» φαίνεται, εκ πρώτης όψεως, ακόμη πιο επιστημονικό· ο οικονομολόγος απλώς διακηρύσσει ότι ορισμένα αγαθά ή υπηρεσίες, από την ίδια τη φύση τους, πρέπει να παρέχονται «συλλογικά» και ότι, «επομένως», το κράτος πρέπει να τα παρέχει από φορολογικά έσοδα.

Αυτή η φαινομενικά απλή διατύπωση περί υπαρκτών πραγμάτων, όμως, συγκαλύπτει πολλές ανεξέταστες πολιτικοηθικές υποθέσεις. Πρώτον, ακόμη και αν υπήρχαν «συλλογικά αγαθά», δεν συνάγεται καθόλου ούτε (1) ότι ένας μόνο φορέας πρέπει να τα παρέχει ούτε (2) ότι όλοι όσοι ανήκουν στη συλλογικότητα πρέπει να εξαναγκάζονται να πληρώνουν γι' αυτά. Εν ολίγοις, αν το Χ είναι ένα συλλογικό αγαθό, αναγκαίο για τους περισσότερους ανθρώπους μιας ορισμένης κοινότητας, το οποίο μπορεί να παρέχεται μόνο σε όλους, δεν συνάγεται καθόλου ότι κάθε ωφελούμενος πρέπει να εξαναγκάζεται να πληρώνει για το αγαθό, το οποίο, παρεμπιπτόντως, μπορεί ούτε καν να επιθυμεί. Εν ολίγοις, επιστρέφουμε ακριβώς στο ηθικό πρόβλημα των εξωτερικών οφελών, το οποίο θα εξετάσουμε παρακάτω. Το επιχείρημα των «συλλογικών αγαθών» αποδεικνύεται, κατόπιν ανάλυσης, ότι ανάγεται στο επιχείρημα του «εξωτερικού οφέλους». Επιπλέον, ακόμη και αν μόνο ένας φορέας πρέπει να παρέχει το αγαθό, δεν έχει αποδειχθεί ότι το κράτος, και όχι κάποιος εκούσιος φορέας ή ακόμη και κάποια ιδιωτική εταιρεία, δεν μπορεί να παρέχει αυτό το αγαθό.[439]

Δεύτερον, η ίδια η έννοια των «συλλογικών αγαθών» είναι εξαιρετικά αμφίβολη. Πώς μπορεί, κατ' αρχάς, ένα «συλλογικό σώμα» να επιθυμεί, να σκέφτεται ή να ενεργεί; Μόνο το άτομο υπάρχει και μπορεί να κάνει αυτά τα πράγματα. Δεν υπάρχει πραγματική οντότητα στην οποία να αντιστοιχεί το «συλλογικό σώμα» που υποτίθεται ότι επιθυμεί και κατόπιν λαμβάνει αγαθά. Παρ' όλα αυτά, έχουν

γίνει πολλές προσπάθειες να διασωθεί η έννοια του «συλλογικού» αγαθού, ώστε να παρασχεθεί μια φαινομενικά αδιάσειστη, επιστημονική δικαιολόγηση των κρατικών δραστηριοτήτων. Ο Molinari, για παράδειγμα, προσπαθώντας να θεμελιώσει την άμυνα ως συλλογικό αγαθό, υποστήριζε: «Μια αστυνομική δύναμη εξυπηρετεί κάθε κάτοικο της περιοχής στην οποία δρα, αλλά η απλή ίδρυση ενός αρτοποιείου δεν κατευνάζει την πείνα τους». Αντιθέτως, όμως, δεν υπάρχει καμία απόλυτη αναγκαιότητα μια αστυνομική δύναμη να υπερασπίζεται κάθε κάτοικο μιας περιοχής ή, ακόμη περισσότερο, να παρέχει σε καθέναν τον ίδιο βαθμό προστασίας. Επιπλέον, ένας απόλυτος ειρηνιστής, οπαδός της πλήρους μη βίας, που ζει στην περιοχή, δεν θα θεωρούσε ότι προστατεύεται από την αστυνομία ή ότι λαμβάνει από αυτήν υπηρεσία άμυνας. Αντιθέτως, θα θεωρούσε κάθε αστυνομική παρουσία στην περιοχή του επιζήμια για τον ίδιο. Επομένως, η άμυνα δεν μπορεί να θεωρείται «συλλογικό αγαθό» ή «συλλογική ανάγκη». Το ίδιο ισχύει για έργα όπως τα φράγματα, για τα οποία δεν μπορεί απλώς να θεωρείται δεδομένο ότι ωφελούν όλους στην περιοχή.[440]

Ο Antonio De Viti De Marco όρισε τις «συλλογικές ανάγκες» ως αποτελούμενες από δύο κατηγορίες: ανάγκες που προκύπτουν όταν το άτομο δεν βρίσκεται σε απομόνωση και ανάγκες που συνδέονται με σύγκρουση συμφερόντων. Η πρώτη κατηγορία, όμως, είναι τόσο ευρεία ώστε περιλαμβάνει τα περισσότερα προϊόντα της αγοράς. Δεν θα είχε νόημα, για παράδειγμα, να ανεβαίνουν θεατρικές παραστάσεις αν δεν πήγαινε να τις δει κάποιος αριθμός ανθρώπων ή να εκδίδονται εφημερίδες χωρίς μια ορισμένη ευρεία αγορά. Πρέπει, επομένως, όλοι αυτοί οι κλάδοι να κρατικοποιηθούν και να μονοπωληθούν από το κράτος; Η δεύτερη κατηγορία προορίζεται, κατά πάσα πιθανότητα, να εφαρμοστεί στην άμυνα. Αυτό, όμως, είναι εσφαλμένο. Η άμυνα αυτή καθαυτή δεν αντανακλά σύγκρουση συμφερόντων, αλλά απειλή επίθεσης, εναντίον της οποίας απαιτείται άμυνα. Επιπλέον, δύσκολα είναι εύλογο να ονομάζεται «συλλογική» εκείνη ακριβώς η ανάγκη που είναι λιγότερο πιθανό να είναι ομόφωνη, αφού οι ληστές δύσκολα θα την επιθυμούσαν![441] Άλλοι οικονομολόγοι γράφουν σαν η άμυνα να είναι αναγκαστικά συλλογική επειδή είναι άυλη υπηρεσία, ενώ το ψωμί, τα αυτοκίνητα κ.λπ. είναι υλικά διαιρετά και μπορούν να πωλούνται σε άτομα. Αλλά οι «άυλες» υπηρεσίες προς άτομα αφθονούν στην αγορά. Πρέπει η διοργάνωση συναυλιών να μονοπωλείται από το κράτος επειδή οι υπηρεσίες της είναι άυλες;

Τα τελευταία χρόνια, ο καθηγητής Samuelson πρότεινε τον δικό του ορισμό των «αγαθών συλλογικής κατανάλωσης», στο πλαίσιο μιας λεγόμενης «καθαρής» θεωρίας των κρατικών δαπανών. Αγαθά συλλογικής κατανάλωσης, σύμφωνα με τον Samuelson, είναι εκείνα «τα οποία όλοι απολαμβάνουν από κοινού, με την έννοια ότι η κατανάλωση ενός τέτοιου αγαθού από κάθε άτομο δεν αφαιρεί τίποτε από την κατανάλωση του ίδιου αγαθού από οποιοδήποτε άλλο άτομο». Για κάποιον λόγο, αυτά υποτίθεται ότι είναι τα κατάλληλα αγαθά —ή τουλάχιστον αυτά— για να παρέχονται από το κράτος και όχι από την ελεύθερη αγορά.[442] Η κατηγορία του Samuelson έχει δεχθεί κριτική με τη δέουσα αυστηρότητα. Ο καθηγητής Enke, για παράδειγμα, επισήμανε ότι οι περισσότερες κρατικές υπηρεσίες απλώς δεν εντάσσονται στην ταξινόμηση του Samuelson — συμπεριλαμβανομένων των αυτοκινητοδρόμων, των βιβλιοθηκών, των δικαστικών υπηρεσιών, της αστυνομίας, της πυροσβεστικής, των νοσοκομείων και της στρατιωτικής προστασίας. Πράγματι, μπορούμε να προχωρήσουμε περισσότερο και να δηλώσουμε ότι κανένα αγαθό δεν θα μπορούσε ποτέ να ενταχθεί στην κατηγορία των «αγαθών συλλογικής κατανάλωσης» του Samuelson. Ο Margolis, για παράδειγμα, αν και επικριτικός προς τον Samuelson, δέχεται την ένταξη της εθνικής άμυνας και των φάρων σε αυτή την κατηγορία. Αλλά η «εθνική άμυνα» ασφαλώς δεν είναι ένα απόλυτο αγαθό με μία μόνο μονάδα προσφοράς. Αποτελείται από συγκεκριμένους πόρους που διατίθενται με ορισμένους σαφείς και συγκεκριμένους τρόπους — και αυτοί οι πόροι είναι

αναγκαστικά σπάνιοι. Ένας δακτύλιος αμυντικών βάσεων γύρω από τη Νέα Υόρκη, για παράδειγμα, μειώνει την ποσότητα που θα μπορούσε να είναι διαθέσιμη γύρω από το Σαν Φρανσίσκο. Επιπλέον, ένας φάρος φωτίζει μόνο μια ορισμένη, καθορισμένη περιοχή. Όχι μόνο η παρουσία ενός πλοίου μέσα στην περιοχή εμποδίζει άλλα να εισέλθουν σε αυτήν ταυτόχρονα, αλλά και η κατασκευή ενός φάρου σε ένα σημείο περιορίζει την κατασκευή του αλλού. Στην πραγματικότητα, αν ένα αγαθό είναι πράγματι τεχνολογικά «συλλογικό» με την έννοια του Samuelson, δεν είναι καθόλου αγαθό, αλλά φυσική συνθήκη της ανθρώπινης ευημερίας, όπως ο αέρας — διαθέσιμη σε υπεραφθονία για όλους και, επομένως, χωρίς να ανήκει στην ιδιοκτησία κανενός. Πράγματι, δεν είναι ο φάρος αλλά ο ίδιος ο ωκεανός —όταν οι θαλάσσιοι δρόμοι δεν είναι συνωστισμένοι— το «αγαθό συλλογικής κατανάλωσης», το οποίο, επομένως, παραμένει χωρίς ιδιοκτήτη. Προφανώς, ούτε το κράτος ούτε οποιοσδήποτε άλλος χρειάζεται κανονικά να παράγει ή να κατανέμει τον ωκεανό.[443]

Ο Tiebout, παραδεχόμενος ότι δεν υπάρχει «καθαρός» τρόπος καθορισμού ενός άριστου επιπέδου κρατικών δαπανών, επιχειρεί να διασώσει μια τέτοια θεωρία ειδικά για την τοπική αυτοδιοίκηση. Αντιλαμβανόμενος ότι η φορολογική διαδικασία, ακόμη και η διαδικασία της ψηφοφορίας, αποκλείουν την εκούσια κατάδειξη της επιλογής του καταναλωτή στο κρατικό πεδίο, υποστηρίζει ότι η αποκέντρωση και η ελευθερία εσωτερικής μετανάστευσης καθιστούν τις δαπάνες της τοπικής αυτοδιοίκησης περισσότερο ή λιγότερο άριστες —όπως μπορούμε να πούμε ότι οι δαπάνες των επιχειρήσεων στην ελεύθερη αγορά είναι «άριστες»—, αφού οι κάτοικοι μπορούν να μετακινούνται προς και από τις κοινότητες όπως επιθυμούν. Ασφαλώς, είναι αλήθεια ότι ο καταναλωτής θα βρίσκεται σε καλύτερη θέση αν μπορεί εύκολα να φύγει από μια κοινότητα υψηλής φορολογίας και να μετακινηθεί σε μια κοινότητα χαμηλής φορολογίας. Αλλά αυτό βοηθά τον καταναλωτή μόνο μέχρις ενός σημείου· δεν επιλύει το πρόβλημα των κρατικών δαπανών, το οποίο κατά τα άλλα παραμένει ίδιο. Υπάρχουν, πράγματι, και άλλοι παράγοντες εκτός από το κράτος που υπεισέρχονται στην επιλογή του τόπου κατοικίας ενός ανθρώπου, και αρκετοί άνθρωποι μπορεί να είναι δεμένοι με μια ορισμένη γεωγραφική περιοχή, για τον έναν ή τον άλλο λόγο, ώστε να ανέχονται εκτεταμένη κρατική λεηλασία προτού μετακινηθούν. Επιπλέον, ένα μείζον πρόβλημα είναι ότι η συνολική χερσαία έκταση του κόσμου είναι δεδομένη και ότι τα κράτη έχουν παντού δεσμεύσει εκ των προτέρων όλη τη γη και, έτσι, επιβαρύνουν παντού τους καταναλωτές.[444]

Ερχόμαστε τώρα στο πρόβλημα των εξωτερικών οφελών — την κύρια δικαιολόγηση των κρατικών δραστηριοτήτων που προβάλλουν οι οικονομολόγοι.[445] Όπου τα άτομα απλώς ωφελούν τον εαυτό τους με τις πράξεις τους, πολλοί συγγραφείς παραδέχονται ότι η ελεύθερη αγορά μπορεί να αφεθεί ακίνδυνα ανεμπόδιστη. Αλλά οι πράξεις των ανθρώπων μπορεί συχνά, ακόμη και ακούσια, να ωφελούν άλλους. Ενώ θα μπορούσε κανείς να θεωρήσει ότι αυτό αποτελεί λόγο αγαλλίασης, οι επικριτές ισχυρίζονται ότι από αυτό το γεγονός απορρέουν άφθονα δεινά. Μια ελεύθερη ανταλλαγή, στην οποία οι Α και Β ωφελούνται αμοιβαία, μπορεί να είναι καθ' όλα αποδεκτή, λένε αυτοί οι οικονομολόγοι· τι γίνεται όμως αν ο Α κάνει εκουσίως κάτι που ωφελεί τόσο τον Β όσο και τον ίδιο, αλλά για το οποίο ο Β δεν καταβάλλει τίποτε ως αντάλλαγμα;

Υπάρχουν δύο γενικές γραμμές επίθεσης κατά της ελεύθερης αγοράς που χρησιμοποιούν τα εξωτερικά οφέλη ως σημείο κριτικής. Αν εξεταστούν μαζί, αυτά τα επιχειρήματα κατά της αγοράς και υπέρ της κρατικής παρέμβασης ή επιχειρηματικής δραστηριότητας αλληλοαναιρούνται· καθένα, όμως, πρέπει, για λόγους δικαιοσύνης, να εξεταστεί χωριστά. Ο πρώτος τύπος κριτικής επιτίθεται στον Α επειδή δεν κάνει αρκετά για τον Β. Ο ευεργέτης καταγγέλλεται ουσιαστικά επειδή λαμβάνει υπόψη αποκλειστικά τα δικά του ιδιοτελή συμφέροντα, παραμελώντας έτσι τον δυνητικό έμμεσο

αποδέκτη που περιμένει σιωπηλά στο παρασκήνιο.[446] Η δεύτερη γραμμή επίθεσης καταγγέλλει τον Β επειδή δέχεται ένα όφελος χωρίς να πληρώνει τον Α ως αντάλλαγμα. Ο αποδέκτης καταγγέλλεται ως αχάριστος και ουσιαστικά κλέφτης επειδή αποδέχεται το δωρεάν δώρο. Η ελεύθερη αγορά, λοιπόν, κατηγορείται για αδικία και στρέβλωση και από τις δύο ομάδες επικριτών: η πρώτη πιστεύει ότι ο ανθρώπινος εγωισμός είναι τέτοιος ώστε ο Α δεν θα ενεργεί αρκετά με τρόπους που ωφελούν τον Β· η δεύτερη ότι ο Β θα λαμβάνει υπερβολικά μεγάλη «μη δεδουλευμένη προσαύξηση» χωρίς να πληρώνει γι' αυτήν. Και στις δύο περιπτώσεις ζητείται διορθωτική κρατική δράση: από τη μία πλευρά, η χρήση βίας για να εξαναγκαστεί ή να παρακινηθεί ο Α να ενεργεί περισσότερο με τρόπους που θα βοηθούν τον Β· από την άλλη, ο εξαναγκασμός του Β να πληρώνει τον Α για το δώρο του.

Γενικά, αυτές οι ηθικές απόψεις περιβάλλονται με την «επιστημονική» γνώμη ότι, σε αυτές τις περιπτώσεις, η δράση της ελεύθερης αγοράς παύει να είναι άριστη, αλλά πρέπει να επανέλθει στην αριστότητα μέσω διορθωτικής κρατικής δράσης. Μια τέτοια άποψη παρανοεί πλήρως την έννοια με την οποία η οικονομική επιστήμη υποστηρίζει ότι η δράση της ελεύθερης αγοράς είναι πάντοτε άριστη. Είναι άριστη όχι από τη σκοπιά των προσωπικών ηθικών απόψεων ενός οικονομολόγου, αλλά από τη σκοπιά των ελεύθερων, εκούσιων πράξεων όλων των συμμετεχόντων και της ικανοποίησης των ελεύθερα εκφραζόμενων αναγκών των καταναλωτών. Η κρατική επέμβαση, επομένως, θα απομακρύνεται αναγκαστικά και πάντοτε από ένα τέτοιο άριστο.

Είναι διασκεδαστικό ότι, ενώ καθεμία από τις δύο γραμμές επίθεσης είναι αρκετά διαδεδομένη, καθεμία μπορεί να αντικρουστεί με αρκετή επιτυχία χρησιμοποιώντας την ουσία της άλλης! Ας πάρουμε, για παράδειγμα, την πρώτη — την επίθεση στον ευεργέτη. Το να καταγγέλλει κανείς τον ευεργέτη και να ζητεί εμμέσως κρατική τιμωρία για ανεπαρκείς καλές πράξεις σημαίνει ότι προβάλλει μια ηθική αξίωση του αποδέκτη έναντι του ευεργέτη. Δεν σκοπεύουμε να πραγματευτούμε τις έσχατες αξίες σε αυτό το βιβλίο. Αλλά πρέπει να γίνει σαφώς κατανοητό ότι η υιοθέτηση αυτής της θέσης σημαίνει πως ο Β δικαιούται να απαιτεί επιτακτικά από τον Α να κάνει κάτι προς όφελός του, για το οποίο ο Β δεν καταβάλλει κανένα αντάλλαγμα. Δεν χρειάζεται να υιοθετήσουμε πλήρως τη δεύτερη γραμμή επίθεσης — κατά του «λαθρεπιβάτη»—, αλλά μπορούμε ίσως να πούμε ότι είναι υπεροπτικό εκ μέρους του λαθρεπιβάτη να διεκδικεί δικαίωμα σε θέση κυριαρχίας και διαταγής. Διότι εκείνο που υποστηρίζει η πρώτη γραμμή επίθεσης είναι το ηθικό δικαίωμα του Β να απαιτεί δώρα από τον Α, διά της βίας αν χρειαστεί.

Η υποχρεωτική αποταμίευση ή οι επιθέσεις σε δυνητικούς αποταμιευτές επειδή δεν αποταμιεύουν και δεν επενδύουν αρκετά αποτελούν παραδείγματα αυτής της γραμμής επίθεσης. Ένα άλλο είναι η επίθεση στον χρήστη ενός φυσικού πόρου που εξαντλείται. Οποιοσδήποτε χρησιμοποιεί έστω και κατ' ελάχιστον έναν τέτοιο πόρο, ανεξάρτητα από την έκταση της χρήσης, «στερεί» τη χρήση του από κάποιον μελλοντικό απόγονο. Οι «υποστηρικτές της διατήρησης των φυσικών πόρων», επομένως, ζητούν μικρότερη παρούσα χρήση τέτοιων πόρων προς όφελος μεγαλύτερης μελλοντικής χρήσης. Αυτή η υποχρεωτική ευεργεσία όχι μόνο αποτελεί παράδειγμα της πρώτης γραμμής επίθεσης, αλλά, αν υιοθετηθεί το επιχείρημα, λογικά κανένας εξαντλήσιμος πόρος δεν θα μπορούσε ποτέ να χρησιμοποιηθεί καθόλου. Διότι, όταν η μελλοντική γενιά ενηλικιωθεί, θα βρίσκεται και αυτή απέναντι σε μια μελλοντική γενιά. Ολόκληρη αυτή η γραμμή επιχειρηματολογίας είναι, επομένως, ιδιαιτέρως παράλογη.

Η δεύτερη γραμμή επίθεσης έχει την αντίθετη μορφή: καταγγελία του αποδέκτη του «δώρου». Ο αποδέκτης καταγγέλλεται ως «λαθρεπιβάτης», ως άνθρωπος που απολαμβάνει κακόβουλα τη «μη δεδουλευμένη προσαύξηση» από τις παραγωγικές πράξεις άλλων. Και αυτή είναι μια παράξενη γραμμή επίθεσης. Είναι ένα επιχείρημα που έχει ισχύ μόνο όταν στρέφεται εναντίον της πρώτης γραμμής επίθεσης, δηλαδή εναντίον του λαθρεπιβάτη που θέλει καταναγκαστικά εξασφαλισμένη λαθρεπιβίβαση. Εδώ όμως έχουμε μια κατάσταση στην οποία οι πράξεις του Α, που πραγματοποιούνται αποκλειστικά επειδή ωφελούν τον ίδιο, έχουν επίσης την ευτυχή συνέπεια να ωφελούν κάποιον άλλο. Πρέπει να αγανακτούμε επειδή η ευτυχία διαχέεται σε ολόκληρη την κοινωνία; Πρέπει να επικρίνουμε το γεγονός ότι περισσότεροι από ένας άνθρωποι ωφελούνται από τις πράξεις κάποιου; Στο κάτω κάτω, ο λαθρεπιβάτης δεν ζήτησε να μεταφερθεί δωρεάν. Το όφελος του προσφέρθηκε χωρίς να το ζητήσει, ως ευεργέτημα, επειδή ο Α ωφελείται από τη δική του πράξη. Η υιοθέτηση της δεύτερης γραμμής επίθεσης σημαίνει ότι καλούμε τους χωροφύλακες να επιβάλουν τιμωρία επειδή υπερβολικά πολλοί άνθρωποι στην κοινωνία είναι ευτυχισμένοι. Εν ολίγοις, πρέπει να φορολογούμαι επειδή απολαμβάνω τη θέα του περιποιημένου κήπου του γείτονά μου;[447]

Μια χαρακτηριστική περίπτωση αυτής της δεύτερης γραμμής επίθεσης αποτελεί ο πυρήνας της θέσης των οπαδών του Henry George: η επίθεση στη «μη δεδουλευμένη προσαύξηση» που προκύπτει από άνοδο της κεφαλαιακής αξίας της βασικής γης. Είδαμε παραπάνω ότι, καθώς η οικονομία προοδεύει, οι πραγματικές γαιοπρόσοδοι θα αυξάνονται μαζί με τους πραγματικούς μισθούς, με αποτέλεσμα την αύξηση της πραγματικής κεφαλαιακής αξίας της γης. Η διεύρυνση της κεφαλαιακής διάρθρωσης, του καταμερισμού της εργασίας και του πληθυσμού τείνει να καθιστά τη γη ως τοποθεσία σχετικά σπανιότερη και, επομένως, προκαλεί την αύξηση. Το επιχείρημα των οπαδών του George είναι ότι ο γαιοκτήμονας δεν είναι ηθικά υπεύθυνος για αυτή την άνοδο, η οποία προκύπτει από γεγονότα εξωτερικά προς τη γαιοκτησία του· παρ' όλα αυτά, αποκομίζει το όφελος. Ο γαιοκτήμονας είναι, επομένως, λαθρεπιβάτης και η «μη δεδουλευμένη προσαύξησή» του ανήκει δικαιωματικά στην «κοινωνία». Αφήνοντας κατά μέρος το πρόβλημα της πραγματικής ύπαρξης της κοινωνίας και του αν «αυτή» μπορεί να κατέχει οτιδήποτε, έχουμε εδώ μια ηθική επίθεση σε μια κατάσταση λαθρεπιβίβασης.

Η δυσχέρεια αυτού του επιχειρήματος είναι ότι αποδεικνύει υπερβολικά πολλά. Διότι ποιος από εμάς θα κέρδιζε οτιδήποτε που να πλησιάζει το σημερινό πραγματικό μας εισόδημα, αν δεν υπήρχαν τα εξωτερικά οφέλη που αντλούμε από τις πράξεις άλλων; Ειδικότερα, η μεγάλη σύγχρονη συσσώρευση κεφαλαιουχικών αγαθών αποτελεί κληρονομιά από το σύνολο των καθαρών αποταμιεύσεων των προγόνων μας. Χωρίς αυτές, ανεξάρτητα από την ποιότητα του δικού μας ηθικού χαρακτήρα, θα ζούσαμε σε μια πρωτόγονη ζούγκλα. Η κληρονομιά χρηματικού κεφαλαίου από τους προγόνους μας είναι, φυσικά, απλώς κληρονομιά μεριδίων αυτής της κεφαλαιακής διάρθρωσης. Είμαστε όλοι, επομένως, λαθρεπιβάτες του παρελθόντος. Είμαστε επίσης λαθρεπιβάτες του παρόντος, διότι ωφελούμαστε από τις συνεχιζόμενες επενδύσεις των συνανθρώπων μας και από τις εξειδικευμένες δεξιότητές τους στην αγορά. Ασφαλώς, το συντριπτικό μέρος των μισθών μας, αν μπορούσε να καταλογιστεί κατ' αυτόν τον τρόπο, θα οφειλόταν σε αυτή την κληρονομιά επί της οποίας λαθρεπιβιβαζόμαστε. Ο γαιοκτήμονας δεν αποκομίζει μεγαλύτερη μη δεδουλευμένη προσαύξηση από οποιονδήποτε από εμάς. Πρέπει, επομένως, όλοι μας να υποστούμε δήμευση και να φορολογηθούμε για την ευτυχία μας; Και ποιος θα λάβει τότε τη λεία; Οι νεκροί πρόγονοί μας, που μας ευεργέτησαν επενδύοντας το κεφάλαιο;[448]

Μια σημαντική περίπτωση εξωτερικών οφελών είναι οι «εξωτερικές οικονομίες», οι οποίες θα μπορούσαν να προκύψουν από επενδύσεις σε ορισμένους κλάδους, αλλά δεν θα περιέρχονταν στους επιχειρηματίες ως κέρδος. Δεν χρειάζεται να σταθούμε στη μακρά συζήτηση της βιβλιογραφίας για την πραγματική έκταση αυτών των εξωτερικών οικονομιών, μολονότι είναι προφανώς αμελητέες. Έχει προταθεί επίμονα να επιδοτεί το κράτος αυτές τις επενδύσεις, ώστε η «κοινωνία» να μπορεί να αποκομίζει τις εξωτερικές οικονομίες. Αυτό είναι το επιχείρημα του Pigou υπέρ της επιδότησης εξωτερικών οικονομιών, καθώς και το παλαιό και ακόμη κυρίαρχο επιχείρημα των «νηπιακών βιομηχανιών» υπέρ ενός προστατευτικού δασμού.

Το αίτημα κρατικής επιδότησης επενδύσεων που δημιουργούν εξωτερικές οικονομίες ισοδυναμεί με μια τρίτη γραμμή επίθεσης κατά της ελεύθερης αγοράς: να εξαναγκαστούν οι Β, οι δυνητικοί ωφελούμενοι, να επιδοτήσουν τους ευεργέτες Α, ώστε οι δεύτεροι να παράγουν τα οφέλη των πρώτων. Αυτή η τρίτη γραμμή αποτελεί το προσφιλές επιχείρημα των οικονομολόγων υπέρ προτάσεων όπως τα κρατικώς ενισχυόμενα φράγματα ή έργα εγγειοβελτίωσης —οι αποδέκτες φορολογούνται για να πληρώσουν τα οφέλη τους— ή η υποχρεωτική σχολική εκπαίδευση —οι φορολογούμενοι θα ωφεληθούν τελικά από την εκπαίδευση άλλων— κ.λπ. Οι αποδέκτες επωμίζονται και πάλι το βάρος της πολιτικής· εδώ όμως δεν επικρίνονται για λαθρεπιβίβαση. Τώρα «σώζονται» από μια κατάσταση στην οποία δεν θα είχαν αποκτήσει ορισμένα οφέλη. Εφόσον δεν θα πλήρωναν γι' αυτά, είναι δύσκολο να καταλάβει κανείς από τι ακριβώς σώζονται. Η τρίτη γραμμή επίθεσης, επομένως, συμφωνεί με την πρώτη ότι η ελεύθερη αγορά, εξαιτίας του ανθρώπινου εγωισμού, δεν παράγει αρκετές πράξεις που δημιουργούν εξωτερικές οικονομίες· συντάσσεται όμως με τη δεύτερη γραμμή επίθεσης επιβαρύνοντας τους παραδόξως απρόθυμους αποδέκτες με το κόστος διόρθωσης της κατάστασης. Αν πραγματοποιηθεί αυτή η επιδότηση, είναι προφανές ότι οι αποδέκτες δεν είναι πλέον λαθρεπιβάτες· πράγματι, απλώς εξαναγκάζονται να αγοράσουν οφέλη για τα οποία, αν ενεργούσαν με ελεύθερη επιλογή, δεν θα πλήρωναν.

Ο παραλογισμός της τρίτης προσέγγισης μπορεί να αποκαλυφθεί αν αναλογιστούμε το ερώτημα: ποιος ωφελείται από την προτεινόμενη πολιτική; Ο ευεργέτης Α λαμβάνει επιδότηση, αυτό είναι αλήθεια. Αλλά συχνά είναι αμφίβολο αν ωφελείται, καθώς διαφορετικά θα είχε ενεργήσει και επενδύσει επικερδώς προς κάποια άλλη κατεύθυνση. Το κράτος απλώς τον έχει αποζημιώσει για τις ζημίες που θα υφίστατο και έχει προσαρμόσει τις απολαβές του ώστε να λαμβάνει το ισοδύναμο μιας ευκαιρίας από την οποία παραιτήθηκε. Επομένως, ο Α, αν είναι επιχείρηση, δεν ωφελείται. Όσο για τους αποδέκτες, εξαναγκάζονται από το κράτος να πληρώσουν για οφέλη που διαφορετικά δεν θα αγόραζαν. Πώς μπορούμε να πούμε ότι «ωφελούνται»;

Μια συνήθης απάντηση είναι ότι οι αποδέκτες «δεν θα μπορούσαν» να αποκτήσουν το όφελος ακόμη και αν ήθελαν να το αγοράσουν εκουσίως. Το πρώτο πρόβλημα εδώ είναι με ποια μυστηριώδη διαδικασία γνωρίζουν οι επικριτές ότι οι αποδέκτες θα ήθελαν να αγοράσουν το «όφελος». Ο μόνος τρόπος που διαθέτουμε για να γνωρίζουμε το περιεχόμενο των κλιμάκων προτίμησης είναι να τις βλέπουμε να αποκαλύπτονται σε συγκεκριμένες επιλογές. Εφόσον η συγκεκριμένη επιλογή ήταν να μην αγοραστεί το όφελος, δεν υπάρχει καμία δικαιολογία για να ισχυρίζονται τρίτοι ότι η κλίμακα προτίμησης του Β ήταν «στην πραγματικότητα» διαφορετική από εκείνη που αποκαλύφθηκε στις πράξεις του.

Δεύτερον, δεν υπάρχει λόγος για τον οποίο οι δυνητικοί αποδέκτες δεν θα μπορούσαν να έχουν αγοράσει το όφελος. Σε όλες τις περιπτώσεις, ένα παραγόμενο όφελος μπορεί να πωληθεί στην αγορά και να αποφέρει αμοιβή αντίστοιχη προς την αξία του για τους καταναλωτές. Το γεγονός ότι

η παραγωγή του οφέλους δεν θα ήταν επικερδής για τον επενδυτή σημαίνει ότι οι καταναλωτές δεν το αξιολογούν τόσο υψηλά όσο αξιολογούν τις χρήσεις των μη ειδικών συντελεστών σε εναλλακτικούς κλάδους παραγωγής. Το ότι το κόστος υπερβαίνει την προσδοκώμενη τιμή πώλησης σημαίνει ότι οι μη ειδικοί συντελεστές αποφέρουν περισσότερα σε άλλες κατευθύνσεις παραγωγής. Επιπλέον, στις ενδεχόμενες περιπτώσεις κατά τις οποίες ορισμένοι καταναλωτές δεν ικανοποιούνται από την έκταση της παραγωγής κάποιου οφέλους στην αγορά, είναι απολύτως ελεύθεροι να επιδοτήσουν οι ίδιοι τους επενδυτές. Μια τέτοια εκούσια επιδότηση θα ισοδυναμούσε με την καταβολή υψηλότερης αγοραίας τιμής για το όφελος και θα αποκάλυπτε την προθυμία τους να πληρώσουν αυτή την τιμή. Το γεγονός ότι, σε οποιαδήποτε περίπτωση, δεν έχει εμφανιστεί τέτοια επιδότηση εξαλείφει κάθε δικαιολόγηση μιας καταναγκαστικής επιδότησης από το κράτος. Αντί να παρέχει όφελος στους φορολογούμενους «ωφελουμένους», η καταναγκαστική επιδότηση τους επιβάλλει στην πραγματικότητα απώλεια, διότι θα μπορούσαν να είχαν δαπανήσει οι ίδιοι τα χρήματά τους σε αγαθά και υπηρεσίες μεγαλύτερης χρησιμότητας.[449]

ΑΝΘΡΩΠΟΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ · ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ

Εξουσία και Αγορά: Το Κράτος και η Οικονομία

Τα κεφάλαια του έργου αυτού έχουν τη δική τους αρίθμηση (1–7)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η Προστασία στην Ελεύθερη αγορά

Οι οικονομολόγοι έχουν αναφερθεί αναρίθμητες φορές στην «ελεύθερη αγορά», στο κοινωνικό σύνολο των εκούσιων ανταλλαγών αγαθών και υπηρεσιών. Ωστόσο, παρά την εκτενή αυτή ενασχόληση, η ανάλυσή τους έχει παραμελήσει τις βαθύτερες συνέπειες της ελεύθερης ανταλλαγής. Έτσι, έχει γενικά παραβλεφθεί το γεγονός ότι η ελεύθερη ανταλλαγή σημαίνει ανταλλαγή τίτλων κυριότητας επί περιουσίας και ότι, επομένως, ο οικονομολόγος οφείλει να διερευνήσει τις συνθήκες και τη φύση της ιδιοκτησίας που θα επικρατούσαν στην ελεύθερη κοινωνία. Αν ελεύθερη κοινωνία σημαίνει έναν κόσμο στον οποίο κανείς δεν επιτίθεται στο πρόσωπο ή στην περιουσία άλλων, τότε αυτό συνεπάγεται μια κοινωνία στην οποία κάθε άνθρωπος έχει το απόλυτο δικαίωμα ιδιοκτησίας επί του εαυτού του και επί των προηγουμένως αδέσποτων φυσικών πόρων που βρίσκει, μετασχηματίζει με τη δική του εργασία και κατόπιν δωρίζει ή ανταλλάσσει με άλλους.[1] Ένα ασφαλές δικαίωμα ιδιοκτησίας επί του εαυτού του και επί των πόρων που βρίσκει, μετασχηματίζει και δωρίζει ή ανταλλάσσει οδηγεί στη διάρθρωση ιδιοκτησίας που συναντάται στον καπιταλισμό της ελεύθερης αγοράς. Έτσι, ο οικονομολόγος δεν μπορεί να αναλύσει πλήρως τη διάρθρωση των ανταλλαγών της ελεύθερης αγοράς χωρίς να εκθέσει τη θεωρία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, της δικαιοσύνης στην ιδιοκτησία, που θα έπρεπε να ισχύει σε μια κοινωνία ελεύθερης αγοράς.

Στην ανάλυσή μας για την ελεύθερη αγορά στο *Man, Economy, and State*, υποθέσαμε ότι δεν συντελείται καμία προσβολή της ιδιοκτησίας, είτε επειδή όλοι απέχουν εκουσίως από τέτοιες επιθέσεις είτε επειδή οποιαδήποτε μέθοδος άμυνας με τη χρήση βίας υπάρχει στην ελεύθερη αγορά αρκεί για να αποτρέψει κάθε τέτοια επίθεση. Οι οικονομολόγοι, όμως, σχεδόν πάντοτε και παραδόξως, υπέθεταν ότι η αγορά πρέπει να διατηρείται ελεύθερη μέσω επιθετικών και ανελεύθερων ενεργειών — εν ολίγοις, μέσω κρατικών θεσμών έξω από το πλέγμα της αγοράς.

Η παροχή υπηρεσιών προστασίας στην ελεύθερη αγορά θα σήμαινε τη διατήρηση του αξιώματος της ελεύθερης κοινωνίας, δηλαδή ότι δεν επιτρέπεται καμία χρήση σωματικής βίας παρά μόνο για άμυνα εναντίον εκείνων που χρησιμοποιούν βία για να προσβάλουν πρόσωπο ή περιουσία. Αυτό θα συνεπαγόταν την πλήρη απουσία κρατικού μηχανισμού ή κυβέρνησης· διότι το κράτος, σε αντίθεση με όλα τα άλλα πρόσωπα και τους θεσμούς της κοινωνίας, αποκτά τα έσοδά του όχι μέσω ελεύθερα συνομολογημένων ανταλλαγών, αλλά μέσω ενός συστήματος μονομερούς καταναγκασμού που ονομάζεται «φορολογία». Η προστασία στην ελεύθερη κοινωνία —συμπεριλαμβανομένων υπηρεσιών προστασίας του προσώπου και της περιουσίας, όπως η αστυνομική προστασία και οι δικαστικές κρίσεις— θα έπρεπε, επομένως, να παρέχεται από ανθρώπους ή επιχειρήσεις που: (α) αποκτούν τα έσοδά τους εκουσίως και όχι μέσω καταναγκασμού και (β) δεν οικειοποιούνται, όπως κάνει το κράτος, ένα καταναγκαστικό μονοπώλιο αστυνομικής ή δικαστικής προστασίας. Μόνο μια τέτοια ελευθεριστική παροχή υπηρεσιών προστασίας θα ήταν συμβατή με την ελεύθερη αγορά και την ελεύθερη κοινωνία. Έτσι, οι επιχειρήσεις προστασίας θα έπρεπε να ανταγωνίζονται εξίσου ελεύθερα και να απέχουν εξίσου από τον καταναγκασμό εναντίον μη επιτιθέμενων, όπως όλοι οι

άλλοι προμηθευτές αγαθών και υπηρεσιών στην ελεύθερη αγορά. Οι υπηρεσίες προστασίας, όπως όλες οι άλλες υπηρεσίες, θα μπορούσαν να αποτελούν αντικείμενο συναλλαγής στην αγορά, και μόνο τέτοιο.

Εκείνοι οι οικονομολόγοι και οι άλλοι συγγραφείς που ασπάζονται τη φιλοσοφία του laissez-faire πιστεύουν ότι η ελευθερία της αγοράς πρέπει να διαφυλάσσεται και ότι τα δικαιώματα ιδιοκτησίας δεν πρέπει να προσβάλλονται. Παρ' όλα αυτά, πιστεύουν ακράδαντα ότι η υπηρεσία προστασίας δεν μπορεί να παρασχεθεί από την αγορά και ότι, επομένως, η άμυνα έναντι της προσβολής της ιδιοκτησίας πρέπει να παρέχεται έξω από την ελεύθερη αγορά, μέσω της καταναγκαστικής ισχύος του κράτους. Επιχειρηματολογώντας έτσι, εμπλέκονται σε μια άλυτη αντίφαση, διότι εγκρίνουν και υποστηρίζουν τη μαζική προσβολή της ιδιοκτησίας από τον ίδιο τον φορέα —το κράτος— που υποτίθεται ότι προστατεύει τους ανθρώπους από τέτοιες προσβολές! Διότι ένα κράτος laissez-faire θα έπρεπε αναγκαστικά να αποσπά τα έσοδά του μέσω της προσβολής της ιδιοκτησίας που ονομάζεται φορολογία και θα οικειοποιούνταν ένα καταναγκαστικό μονοπώλιο υπηρεσιών προστασίας σε κάποια αυθαίρετα οριοθετημένη εδαφική περιοχή. Οι θεωρητικοί του laissez-faire —με τους οποίους συντάσσονται εδώ σχεδόν όλοι οι άλλοι συγγραφείς— επιχειρούν να απαλλάξουν τη θέση τους από αυτή την κραυγαλέα αντίφαση, υποστηρίζοντας ότι μια υπηρεσία προστασίας αμιγώς ελεύθερης αγοράς δεν θα μπορούσε να υπάρξει και ότι, επομένως, όσοι αποδίδουν μεγάλη αξία στην άμυνα με τη χρήση βίας εναντίον της βίας θα έπρεπε να καταφύγουν στο κράτος —παρά τη ζοφερή ιστορική του διαδρομή ως μεγάλου μηχανισμού επιθετικής βίας — ως αναγκαίο κακό για την προστασία του προσώπου και της περιουσίας.

Οι οπαδοί του laissez-faire προβάλλουν αρκετές ενστάσεις στην ιδέα της προστασίας μέσω της ελεύθερης αγοράς. Μία ένσταση υποστηρίζει ότι, εφόσον μια ελεύθερη αγορά ανταλλαγών προϋποθέτει ένα σύστημα δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, το κράτος είναι αναγκαίο για να ορίσει και να κατανείμει αυτά τα δικαιώματα. Είδαμε όμως ότι οι αρχές μιας ελεύθερης κοινωνίας πράγματι συνεπάγονται μια πολύ συγκεκριμένη θεωρία δικαιωμάτων ιδιοκτησίας: την αυτοκυριότητα και την ιδιοκτησία των φυσικών πόρων που κάποιος βρίσκει και μετασχηματίζει με την εργασία του. Επομένως, κανένα κράτος ή παρόμοιος φορέας αντίθετος προς την αγορά δεν είναι αναγκαίος για να ορίσει ή να κατανείμει τα δικαιώματα ιδιοκτησίας. Αυτό μπορεί και πρόκειται να γίνει μέσω της χρήσης του λόγου και μέσω των ίδιων των διαδικασιών της αγοράς· οποιαδήποτε άλλη κατανομή ή ορισμός θα ήταν εντελώς αυθαίρετα και αντίθετα προς τις αρχές της ελεύθερης κοινωνίας.

Ένα παρόμοιο δόγμα υποστηρίζει ότι η προστασία πρέπει να παρέχεται από το κράτος λόγω της μοναδικής της θέσης ως αναγκαίας προϋπόθεσης της δραστηριότητας της αγοράς, ως λειτουργίας χωρίς την οποία δεν θα μπορούσε να υπάρξει οικονομία της αγοράς. Ωστόσο, το επιχείρημα αυτό αποτελεί λογικό άλμα που αποδεικνύει υπερβολικά πολλά. Η πλάνη των κλασικών οικονομολόγων ήταν ότι εξέταζαν τα αγαθά και τις υπηρεσίες ως μεγάλες κατηγορίες· αντιθέτως, η σύγχρονη οικονομική επιστήμη καταδεικνύει ότι οι υπηρεσίες πρέπει να εξετάζονται ως οριακές μονάδες. Διότι όλες οι πράξεις στην αγορά αφορούν το περιθώριο. Αν αρχίσουμε να αντιμετωπίζουμε ολόκληρες κατηγορίες αντί για οριακές μονάδες, μπορούμε να ανακαλύψουμε μυριάδες αναγκαία, απαραίτητα αγαθά και υπηρεσίες, τα οποία θα μπορούσαν όλα να θεωρηθούν «προϋποθέσεις» της δραστηριότητας της αγοράς. Δεν είναι ζωτικός ο χώρος της γης, ή η τροφή για κάθε συμμετέχοντα, ή η ένδυση, ή η στέγη; Μπορεί μια αγορά να υπάρξει για πολύ χωρίς αυτά; Και τι γίνεται με το

χαρτί, που έχει καταστεί βασικό προαπαιτούμενο της δραστηριότητας της αγοράς στη σύνθετη σύγχρονη οικονομία; Πρέπει, επομένως, όλα αυτά τα αγαθά και οι υπηρεσίες να παρέχονται από το κράτος και μόνο από αυτό;

Ο οπαδός του laissez-faire υποθέτει επίσης ότι πρέπει να υπάρχει στην κοινωνία ένα ενιαίο καταναγκαστικό μονοπώλιο καταναγκασμού και λήψης αποφάσεων· ότι πρέπει, για παράδειγμα, να υπάρχει ένα Ανώτατο Δικαστήριο που θα εκδίδει τελικές και αδιαμφισβήτητες αποφάσεις. Δεν αναγνωρίζει, όμως, ότι ο κόσμος έζησε αρκετά καλά σε όλη τη διάρκεια της ύπαρξής του χωρίς έναν μοναδικό, υπέρτατο φορέα λήψης αποφάσεων για ολόκληρη την κατοικημένη επιφάνειά του. Ο Αργεντινός, για παράδειγμα, ζει σε κατάσταση «αναρχίας», απουσίας κοινής κυβέρνησης, σε σχέση με τον πολίτη της Ουρουγουάης — ή της Κεϋλάνης. Και όμως, οι ιδιώτες πολίτες αυτών και άλλων χωρών ζουν και συναλλάσσονται μεταξύ τους χωρίς να εμπλέκονται σε άλυτες νομικές συγκρούσεις, παρά την απουσία κοινού κρατικού άρχοντα. Ο Αργεντινός που πιστεύει ότι δέχθηκε επίθεση από έναν Κεϋλανέζο, για παράδειγμα, προσφεύγει σε αργεντινό δικαστήριο, και η απόφασή του αναγνωρίζεται από τα δικαστήρια της Κεϋλάνης — και αντιστρόφως, αν ο ζημιωθείς είναι ο Κεϋλανέζος. Μολονότι είναι αλήθεια ότι τα χωριστά έθνη-κράτη πολεμούσαν αδιάκοπα μεταξύ τους, οι ιδιώτες πολίτες των διαφόρων χωρών, παρά τα πολύ διαφορετικά νομικά συστήματα, έχουν κατορθώσει να συμβιώνουν αρμονικά χωρίς μία ενιαία κυβέρνηση πάνω από αυτούς. Αν οι πολίτες της βόρειας Μοντάνα και του Σασκάτσουαν, στην άλλη πλευρά των συνόρων, μπορούν να ζουν και να συναλλάσσονται αρμονικά χωρίς κοινή κυβέρνηση, το ίδιο μπορούν και οι πολίτες της βόρειας και της νότιας Μοντάνα. Εν ολίγοις, τα σημερινά σύνορα των εθνών είναι αμιγώς ιστορικά και αυθαίρετα, και δεν υπάρχει μεγαλύτερη ανάγκη για μονοπωλιακή κυβέρνηση επί των πολιτών μιας χώρας από όση υπάρχει για μια τέτοια κυβέρνηση μεταξύ των πολιτών δύο διαφορετικών εθνών.

Είναι, παρεμπιπτόντως, ακόμη πιο παράξενο ότι, ενώ οι οπαδοί του laissez-faire θα έπρεπε, σύμφωνα με τη λογική της θέσης τους, να είναι ένθερμοι υποστηρικτές μιας ενιαίας, ενοποιημένης παγκόσμιας κυβέρνησης, ώστε κανείς να μη ζει σε κατάσταση «αναρχίας» σε σχέση με οποιονδήποτε άλλο, σχεδόν ποτέ δεν είναι. Και μόλις γίνει δεκτό ότι μια ενιαία παγκόσμια κυβέρνηση δεν είναι αναγκαία, πού μπορεί κανείς λογικά να θέσει το όριο ως προς το επιτρεπτό των χωριστών κρατών; Αν ο Καναδάς και οι Ηνωμένες Πολιτείες μπορούν να αποτελούν χωριστά έθνη χωρίς να καταγγέλλονται ότι βρίσκονται σε κατάσταση ανεπίτρεπτης «αναρχίας», γιατί να μην μπορεί ο Νότος να αποσχιστεί από τις Ηνωμένες Πολιτείες; Η Πολιτεία της Νέας Υόρκης από την Ένωση; Η πόλη της Νέας Υόρκης από την πολιτεία; Γιατί να μην μπορεί να αποσχιστεί το Μανχάταν; Κάθε γειτονιά; Κάθε οικοδομικό τετράγωνο; Κάθε σπίτι; Κάθε άνθρωπος; Αλλά, φυσικά, αν κάθε άνθρωπος μπορεί να αποσχιστεί από το κράτος, έχουμε ουσιαστικά φθάσει στην αμιγώς ελεύθερη κοινωνία, όπου η προστασία παρέχεται μαζί με όλες τις άλλες υπηρεσίες από την ελεύθερη αγορά και όπου το επιθετικό κράτος έχει πάψει να υπάρχει.

Ο ρόλος των ελεύθερα ανταγωνιζόμενων δικαιοδοτικών θεσμών υπήρξε, πράγματι, πολύ σημαντικότερος στην ιστορία της Δύσης από όσο συχνά αναγνωρίζεται. Το εμπορικό εθιμικό δίκαιο, το ναυτικό δίκαιο και μεγάλο μέρος του κοινού δικαίου άρχισαν να αναπτύσσονται από ιδιώτες δικαστές που ανταγωνίζονταν μεταξύ τους και στους οποίους προσέφευγαν οι διάδικοι λόγω της ειδημοσύνης τους στους σχετικούς νομικούς τομείς.[2] Οι εμποροπανηγύρεις της Καμπανίας και τα μεγάλα κέντρα διεθνούς εμπορίου του Μεσαίωνα διέθεταν ελεύθερα ανταγωνιζόμενα δικαστήρια, και οι άνθρωποι μπορούσαν να προσφεύγουν σε εκείνα που θεωρούσαν ακριβέστερα στις κρίσεις τους και αποτελεσματικότερα.

Ας εξετάσουμε, λοιπόν, λίγο λεπτομερέστερα πώς θα μπορούσε να είναι ένα σύστημα προστασίας της ελεύθερης αγοράς. Πρέπει να αντιληφθούμε ότι είναι αδύνατον να σχεδιαστούν εκ των προτέρων οι ακριβείς θεσμικές συνθήκες οποιασδήποτε αγοράς, όπως θα ήταν αδύνατον πριν από πενήντα χρόνια να προβλεφθεί η ακριβής διάρθρωση της σημερινής τηλεοπτικής βιομηχανίας. Μπορούμε, ωστόσο, να υποθέσουμε ορισμένα στοιχεία της λειτουργίας ενός ελεύθερα ανταγωνιστικού συστήματος αστυνομικών και δικαστικών υπηρεσιών που παρέχονται στην αγορά. Πιθανότατα, τέτοιες υπηρεσίες θα πωλούνταν βάσει προκαταβολικής συνδρομής, με τακτική καταβολή ασφαλίστρων και παροχή υπηρεσιών όταν ζητούνταν. Αναμφίβολα θα εμφανίζονταν πολλοί ανταγωνιστές, καθένας από τους οποίους θα προσπαθούσε, αποκτώντας φήμη αποτελεσματικότητας και εντιμότητας, να εξασφαλίσει καταναλωτική πελατεία για τις υπηρεσίες του. Φυσικά, είναι δυνατόν σε ορισμένες περιοχές ένας μόνο φορέας να υπερίσχυε όλων των άλλων στον ανταγωνισμό· αυτό όμως δεν φαίνεται πιθανό, αν αναλογιστούμε ότι δεν υπάρχει εδαφικό μονοπώλιο και ότι οι αποτελεσματικές επιχειρήσεις θα μπορούσαν να ανοίγουν υποκαταστήματα σε άλλες γεωγραφικές περιοχές. Φαίνεται επίσης πιθανό ότι οι αστυνομικές και δικαστικές υπηρεσίες θα παρέχονταν από ασφαλιστικές εταιρείες, επειδή θα είχαν άμεσο συμφέρον να μειώνουν την εγκληματικότητα όσο το δυνατόν περισσότερο.

Μια συνήθης ένσταση ως προς το εφικτό της παροχής προστασίας στην αγορά —το αν είναι επιθυμητή δεν αποτελεί εδώ το ζήτημα— έχει ως εξής: ας υποθέσουμε ότι ο Jones είναι συνδρομητής του Φορέα Προστασίας X και ο Smith συνδρομητής του Φορέα Προστασίας Y. Για λόγους ευκολίας θα υποθέσουμε ότι ο φορέας προστασίας περιλαμβάνει αστυνομική δύναμη και ένα ή περισσότερα δικαστήρια, μολονότι στην πράξη αυτές οι δύο λειτουργίες θα μπορούσαν κάλλιστα να ασκούνται από χωριστές επιχειρήσεις. Ο Smith ισχυρίζεται ότι ο Jones του επιτέθηκε ή τον λήστεψε· ο Jones αρνείται την κατηγορία. Πώς, λοιπόν, θα απονεμηθεί δικαιοσύνη;

Είναι σαφές ότι ο Smith θα υποβάλει κατηγορίες κατά του Jones και θα κινήσει διαδικασία αγωγής ή δίκης στο δικαστικό σύστημα Y. Ο Jones καλείται να υπερασπιστεί τον εαυτό του έναντι των κατηγοριών, μολονότι δεν μπορεί να υπάρχει εξουσία καταναγκαστικής κλήτευσης, καθώς κάθε είδους βία που χρησιμοποιείται εναντίον ανθρώπου ο οποίος δεν έχει ακόμη καταδικαστεί για έγκλημα αποτελεί η ίδια επιθετική και εγκληματική πράξη, ασύμβατη με την ελεύθερη κοινωνία που έχουμε υποθέσει. Αν ο Jones κριθεί αθώος, ή αν κριθεί ένοχος και αποδεχθεί την κρίση, τότε δεν υπάρχει πρόβλημα σε αυτό το επίπεδο, και τα δικαστήρια Y λαμβάνουν στη συνέχεια τα κατάλληλα μέτρα τιμωρίας.[3] Τι γίνεται όμως αν ο Jones αμφισβητήσει την κρίση; Σε αυτή την περίπτωση μπορεί είτε να φέρει την υπόθεση στο δικό του δικαστικό σύστημα X είτε να την παραπέμψει απευθείας σε ένα ιδιωτικό, ανταγωνιστικό Εφετείο, ενός τύπου που αναμφίβολα θα εμφανιστεί σε αφθονία στην αγορά για να καλύψει τη μεγάλη ανάγκη για τέτοια δικαστήρια. Πιθανότατα θα υπάρχουν μόνο λίγα συστήματα Εφετείων, πολύ λιγότερα από τα πρωτοβάθμια δικαστήρια, και καθένα από τα κατώτερα δικαστήρια θα προβάλλει στους πελάτες του τη συμμετοχή του σε εκείνα τα συστήματα Εφετείων που διακρίνονται για την αποτελεσματικότητα και την εντιμότητά τους. Η απόφαση του Εφετείου μπορεί τότε να θεωρείται δεσμευτική από την κοινωνία. Πράγματι, στον βασικό νομικό κώδικα της ελεύθερης κοινωνίας πιθανότατα θα κατοχυρωνόταν κάποια διάταξη όπως ότι η απόφαση οποιωνδήποτε δύο δικαστηρίων θα θεωρείται δεσμευτική, δηλαδή θα αποτελεί το σημείο στο οποίο το δικαστήριο θα μπορεί να λάβει μέτρα εναντίον του μέρους που κρίθηκε ένοχο.[4]

Κάθε νομικό σύστημα χρειάζεται κάποιο κοινωνικά συμφωνημένο σημείο περάτωσης, ένα σημείο στο οποίο η δικαστική διαδικασία σταματά και αρχίζει η τιμωρία του καταδικασμένου εγκληματία. Αλλά δεν χρειάζεται να επιβληθεί ένα μοναδικό μονοπωλιακό δικαστήριο τελικής κρίσης και, φυσικά, αυτό δεν μπορεί να επιβληθεί σε μια ελεύθερη κοινωνία· ένας ελευθεριστικός νομικός κώδικας θα μπορούσε κάλλιστα να προβλέπει περάτωση της διαδικασίας με την κρίση δύο δικαστηρίων, καθώς υπάρχουν πάντοτε δύο αντιμαχόμενα μέρη, ο ενάγων και ο εναγόμενος.

Μια άλλη συνήθης ένσταση ως προς τη λειτουργικότητα της προστασίας στην ελεύθερη αγορά θέτει το ερώτημα: δεν θα μπορούσαν ένας ή περισσότεροι από τους φορείς προστασίας να στρέψουν την καταναγκαστική τους ισχύ σε εγκληματικές χρήσεις; Εν ολίγοις, δεν θα μπορούσε ένας ιδιωτικός αστυνομικός φορέας να χρησιμοποιήσει τη δύναμή του για να επιτεθεί σε άλλους, ή ένα ιδιωτικό δικαστήριο να συμπράξει για την έκδοση δόλιων αποφάσεων και έτσι να επιτεθεί στους συνδρομητές και στα θύματά του; Πολύ συχνά θεωρείται δεδομένο ότι εκείνοι που υποστηρίζουν μια κοινωνία χωρίς κράτος είναι επίσης αρκετά αφελείς ώστε να πιστεύουν ότι, σε μια τέτοια κοινωνία, όλοι οι άνθρωποι θα ήταν «καλοί» και κανείς δεν θα ήθελε να επιτεθεί στον γείτονά του. Δεν χρειάζεται να υποθέσουμε καμία τέτοια μαγική ή θαυματουργή μεταβολή της ανθρώπινης φύσης. Φυσικά, ορισμένοι από τους ιδιωτικούς φορείς προστασίας θα καταστούν εγκληματικοί, όπως ορισμένοι άνθρωποι γίνονται εγκληματίες σήμερα. Αλλά το ζήτημα είναι ότι σε μια κοινωνία χωρίς κράτος δεν θα υπήρχε τακτικός, νομιμοποιημένος δίαυλος εγκλήματος και επίθεσης, κανένας κρατικός μηχανισμός ο έλεγχος του οποίου παρέχει ασφαλές μονοπώλιο προσβολής του προσώπου και της περιουσίας. Όταν υπάρχει κράτος, υπάρχει πράγματι ένας τέτοιος ενσωματωμένος δίαυλος: η καταναγκαστική φορολογική εξουσία και το υποχρεωτικό μονοπώλιο προστασίας με τη χρήση βίας. Στην κοινωνία της αμιγώς ελεύθερης αγοράς, ένας αστυνομικός ή δικαστικός φορέας που θα επιχειρούσε να εγκληματήσει θα δυσκολευόταν πολύ να καταλάβει την εξουσία, καθώς δεν θα υπήρχε οργανωμένος κρατικός μηχανισμός για να τον καταλάβει και να τον χρησιμοποιήσει ως όργανο επιβολής διαταγών. Η δημιουργία ενός τέτοιου μηχανισμού εκ του μηδενός είναι πολύ δύσκολη και, πράγματι, σχεδόν αδύνατη· ιστορικά, οι κρατικοί άρχοντες χρειάστηκαν αιώνες για να εγκαθιδρύσουν έναν λειτουργικό κρατικό μηχανισμό. Επιπλέον, η κοινωνία της αμιγώς ελεύθερης αγοράς, χωρίς κράτος, θα περιείχε ένα σύστημα ενσωματωμένων «ελέγχων και αντιβάρων» που θα καθιστούσε σχεδόν αδύνατη την επιτυχία τέτοιου οργανωμένου εγκλήματος. Έχει γίνει πολύς λόγος για τους «ελέγχους και τα αντίβαρα» στο αμερικανικό σύστημα, αλλά δύσκολα μπορούν αυτά να θεωρηθούν καν έλεγχοι, καθώς καθένας από αυτούς τους θεσμούς είναι όργανο της κεντρικής κυβέρνησης και, τελικά, του κυβερνώντος κόμματός της. Οι έλεγχοι και τα αντίβαρα στην κοινωνία χωρίς κράτος συνίστανται ακριβώς στην ελεύθερη αγορά, δηλαδή στην ύπαρξη ελεύθερα ανταγωνιζόμενων αστυνομικών και δικαστικών φορέων που θα μπορούσαν να κινητοποιηθούν γρήγορα για να καταστείλουν οποιονδήποτε παράνομο φορέα.

Είναι αλήθεια ότι δεν μπορεί να υπάρξει απόλυτη εγγύηση πως μια αμιγώς αγοραία κοινωνία δεν θα έπεφτε θύμα οργανωμένης εγκληματικότητας. Αλλά αυτή η αντίληψη είναι πολύ πιο εφαρμόσιμη από την πραγματικά ουτοπική ιδέα ενός αυστηρά περιορισμένου κράτους, μιας ιδέας που δεν έχει λειτουργήσει ποτέ ιστορικά. Και αυτό είναι κατανοητό, διότι το ενσωματωμένο μονοπώλιο επίθεσης του κράτους και η εγγενής απουσία ελέγχων της ελεύθερης αγοράς τού επέτρεψαν να σπάει εύκολα κάθε δεσμό που καλοπροαίρετοι άνθρωποι επιχείρησαν να του επιβάλουν. Τέλος, το χειρότερο που θα μπορούσε να συμβεί θα ήταν η επανεγκαθίδρυση του κράτους. Και εφόσον το κράτος είναι αυτό που έχουμε σήμερα, οποιοσδήποτε πειραματισμός με μια κοινωνία χωρίς κράτος δεν θα είχε τίποτε να χάσει και τα πάντα να κερδίσει.

Πολλοί οικονομολόγοι αντιτίθενται στην παροχή προστασίας μέσω της αγοράς, με το επιχείρημα ότι η προστασία ανήκει σε μια υποτιθέμενη κατηγορία «συλλογικών αγαθών» που μπορούν να παρέχονται μόνο από το κράτος. Αυτή η εσφαλμένη θεωρία αντικρούεται αλλού.[5] Και δύο από τους ελάχιστους οικονομολόγους που έχουν αναγνωρίσει τη δυνατότητα προστασίας μέσω μιας αμιγούς αγοράς έγραψαν:

> *Αν, λοιπόν, τα άτομα ήταν πρόθυμα να πληρώσουν αρκετά υψηλή τιμή, η προστασία, η γενική εκπαίδευση, η αναψυχή, ο στρατός, το ναυτικό, οι αστυνομικές υπηρεσίες, τα σχολεία και τα πάρκα θα μπορούσαν να παρέχονται μέσω ατομικής πρωτοβουλίας, όπως και η τροφή, η ένδυση και τα αυτοκίνητα.*[6]

Στην πραγματικότητα, οι Hunter και Allen υποτίμησαν σημαντικά τη δυνατότητα της ιδιωτικής δράσης να παρέχει αυτές τις υπηρεσίες, διότι ένα καταναγκαστικό μονοπώλιο, το οποίο αντλεί τα έσοδά του από γενικευμένο καταναγκασμό και όχι από τις εκούσιες πληρωμές των πελατών, είναι αναπόφευκτα πολύ λιγότερο αποτελεσματικό από μια ελεύθερα ανταγωνιστική, ιδιωτική παροχή τέτοιων υπηρεσιών. Η «τιμή» που θα καταβαλλόταν θα αποτελούσε μεγάλο όφελος για την κοινωνία και τους καταναλωτές και όχι επιβαλλόμενο πρόσθετο κόστος.

Έτσι, μια πραγματικά ελεύθερη αγορά είναι εντελώς ασύμβατη με την ύπαρξη κράτους, ενός θεσμού που διατείνεται ότι «υπερασπίζεται» το πρόσωπο και την περιουσία, ενώ ο ίδιος συντηρείται από τον μονομερή καταναγκασμό κατά της ιδιωτικής ιδιοκτησίας που είναι γνωστός ως φορολογία. Στην ελεύθερη αγορά, η άμυνα έναντι της βίας θα ήταν υπηρεσία όπως κάθε άλλη, διαθέσιμη από ελεύθερα ανταγωνιζόμενες ιδιωτικές οργανώσεις. Όποια προβλήματα απομένουν σε αυτόν τον τομέα θα μπορούσαν εύκολα να επιλυθούν στην πράξη μέσω της διαδικασίας της αγοράς, της ίδιας εκείνης διαδικασίας που έχει επιλύσει αναρίθμητα οργανωτικά προβλήματα πολύ μεγαλύτερης πολυπλοκότητας. Εκείνοι οι οικονομολόγοι και συγγραφείς του laissez-faire, παλαιότεροι και σύγχρονοι, που σταμάτησαν στο ανεφάρμοστα ουτοπικό ιδεώδες ενός «περιορισμένου» κράτους, παγιδεύονται σε μια σοβαρή εσωτερική αντίφαση. Αυτή την αντίφαση του laissez-faire εξέθεσε με σαφήνεια ο Βρετανός πολιτικός φιλόσοφος Auberon Herbert:

> *Ο Α πρέπει να εξαναγκάσει τον Β να συνεργαστεί μαζί του ή ο Β να εξαναγκάσει τον Α· αλλά, σε κάθε περίπτωση, η συνεργασία δεν μπορεί να εξασφαλιστεί, όπως μας λένε, αν ένα τμήμα δεν εξαναγκάζει διαρκώς ένα άλλο να σχηματίσουν κράτος. Πολύ καλά· αλλά τι απέγινε τότε το σύστημα Ατομικισμού μας; Ο Α έχει αρπάξει τον Β, ή ο Β τον Α, και τον έχει εξαναγκάσει να ενταχθεί σε ένα σύστημα που αποδοκιμάζει, αποσπά από αυτόν υπηρεσίες και πληρωμές που δεν επιθυμεί να παράσχει, έχει ουσιαστικά γίνει κύριός του — τι άλλο είναι όλα αυτά παρά Σοσιαλισμός σε μικρότερη κλίμακα; ... Πιστεύοντας, λοιπόν, ότι η κρίση κάθε ατόμου που δεν έχει επιτεθεί στον γείτονά του είναι υπέρτατη όσον αφορά τις πράξεις του και ότι αυτός είναι ο βράχος στον οποίο θεμελιώνεται ο Ατομικισμός, αρνούμαι ότι οι Α και Β μπορούν να πάνε στον Γ και να τον εξαναγκάσουν να σχηματίσει κράτος και να αποσπάσουν από αυτόν ορισμένες πληρωμές και υπηρεσίες στο όνομα αυτού του κράτους· και προχωρώ περαιτέρω, υποστηρίζοντας ότι, αν ενεργείτε κατ' αυτόν τον τρόπο, δικαιολογείτε αμέσως τον Κρατικό Σοσιαλισμό.*[7]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Θεμελιώδεις αρχές της παρέμβασης

1. Τύποι παρέμβασης

Μέχρι τώρα εξετάσαμε μια ελεύθερη κοινωνία και μια ελεύθερη αγορά, όπου κάθε αναγκαία άμυνα έναντι της βίαιης προσβολής του προσώπου και της περιουσίας παρέχεται όχι από το κράτος, αλλά από ελεύθερα ανταγωνιζόμενους φορείς προστασίας που προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στην αγορά. Το κύριο έργο μας σε αυτόν τον τόμο είναι να αναλύσουμε τις επιπτώσεις των διαφόρων τύπων βίαιης παρέμβασης στην κοινωνία και, ειδικότερα, στην αγορά. Τα περισσότερα παραδείγματά μας θα αφορούν το κράτος, καθώς το κράτος είναι κατεξοχήν ο φορέας που ασκεί βία σε συστηματοποιημένη μορφή και σε μεγάλη κλίμακα. Ωστόσο, η ανάλυσή μας εφαρμόζεται στον βαθμό που οποιοδήποτε άτομο ή ομάδα προβαίνει σε βίαιη προσβολή. Το αν η προσβολή είναι «νόμιμη» ή όχι δεν μας αφορά, καθώς ασχολούμαστε με πραξεολογική και όχι νομική ανάλυση.

Μία από τις σαφέστερες αναλύσεις της διάκρισης μεταξύ κράτους και αγοράς διατυπώθηκε από τον Franz Oppenheimer. Επισήμανε ότι υπάρχουν ουσιαστικά δύο τρόποι ικανοποίησης των αναγκών ενός ανθρώπου: (1) μέσω παραγωγής και εκούσιας ανταλλαγής με άλλους στην αγορά και (2) μέσω βίαιης απαλλοτρίωσης του πλούτου άλλων.[8] Την πρώτη μέθοδο ο Oppenheimer ονόμασε «οικονομικά μέσα» ικανοποίησης των αναγκών· τη δεύτερη, «πολιτικά μέσα». Το κράτος ορίζεται εύστοχα ως η «οργάνωση των πολιτικών μέσων».[9]

Χρειάζεται ένας γενικός όρος για να δηλώνει το άτομο ή την ομάδα που ασκεί επιθετική βία στην κοινωνία. Μπορούμε να ονομάσουμε παρεμβαίνοντα ή εισβολέα εκείνον που παρεμβαίνει βίαια στις ελεύθερες κοινωνικές σχέσεις ή στις σχέσεις της αγοράς. Ο όρος εφαρμόζεται σε κάθε άτομο ή ομάδα που αρχίζει βίαιη παρέμβαση στις ελεύθερες πράξεις προσώπων και ιδιοκτητών περιουσίας.

Ποιους τύπους παρέμβασης μπορεί να ασκήσει ο εισβολέας; Σε γενικές γραμμές, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις κατηγορίες. Πρώτον, ο παρεμβαίνων μπορεί να διατάξει ένα άτομο που υπόκειται στην εξουσία του να κάνει ή να μην κάνει ορισμένα πράγματα, όταν αυτές οι πράξεις αφορούν άμεσα μόνο το πρόσωπο ή την περιουσία του ίδιου του ατόμου. Εν ολίγοις, περιορίζει τη χρήση της περιουσίας του υποκειμένου όταν δεν εμπλέκεται ανταλλαγή. Αυτό μπορεί να ονομαστεί αυτιστική παρέμβαση, διότι κάθε συγκεκριμένη εντολή αφορά άμεσα μόνο το ίδιο το υποκείμενο. Δεύτερον, ο παρεμβαίνων μπορεί να επιβάλει καταναγκαστική ανταλλαγή μεταξύ του ατόμου που υπόκειται στην εξουσία του και του ιδίου ή ένα καταναγκαστικό «δώρο» προς τον ίδιο από το υποκείμενο. Τρίτον, ο εισβολέας μπορεί είτε να επιβάλει είτε να απαγορεύσει μια ανταλλαγή μεταξύ δύο υποκειμένων. Η πρώτη από τις δύο τελευταίες περιπτώσεις μπορεί να ονομαστεί δυαδική παρέμβαση, καθώς εγκαθιδρύεται ηγεμονική σχέση μεταξύ δύο ανθρώπων —του παρεμβαίνοντος και του υποκειμένου—· η δεύτερη μπορεί να ονομαστεί τριγωνική παρέμβαση, καθώς δημιουργείται ηγεμονική σχέση μεταξύ του εισβολέα και δύο πραγματικών ή δυνητικών συναλλασσομένων. Η

αγορά, όσο σύνθετη και αν είναι, αποτελείται από μια σειρά ανταλλαγών μεταξύ ζευγών ατόμων. Όσο εκτεταμένες και αν είναι, λοιπόν, οι παρεμβάσεις, μπορούν να αναλυθούν σε επιμέρους επιδράσεις είτε επί μεμονωμένων υποκειμένων είτε επί ζευγών ατομικών υποκειμένων.

Όλοι αυτοί οι τύποι παρέμβασης, φυσικά, αποτελούν υποδιαιρέσεις της ηγεμονικής σχέσης —της σχέσης διαταγής και υπακοής—, σε αντιδιαστολή προς τη συμβατική σχέση εκούσιου αμοιβαίου οφέλους.

Αυτιστική παρέμβαση έχουμε όταν ο εισβολέας εξαναγκάζει ένα υποκείμενο χωρίς να λαμβάνει ως αντάλλαγμα κανένα αγαθό ή υπηρεσία. Πολύ διαφορετικοί μεταξύ τους τύποι αυτιστικής παρέμβασης είναι η ανθρωποκτονία, η σωματική επίθεση και η υποχρεωτική επιβολή ή απαγόρευση οποιουδήποτε χαιρετισμού, ομιλίας ή θρησκευτικής τελετής. Ακόμη και αν ο παρεμβαίνων είναι το κράτος, το οποίο εκδίδει το διάταγμα προς όλα τα άτομα της κοινωνίας, το διάταγμα εξακολουθεί αυτό καθαυτό να αποτελεί αυτιστική παρέμβαση, καθώς οι γραμμές της βίας, θα λέγαμε, εκτείνονται ακτινωτά από το κράτος προς κάθε άτομο χωριστά. Δυαδική παρέμβαση έχουμε όταν ο εισβολέας εξαναγκάζει το υποκείμενο να προβεί σε ανταλλαγή ή σε μονομερές «δώρο» κάποιου αγαθού ή υπηρεσίας προς τον εισβολέα. Η ληστεία στον δρόμο και οι φόροι αποτελούν παραδείγματα δυαδικής παρέμβασης, όπως και η υποχρεωτική στρατολόγηση και η υποχρεωτική υπηρεσία ενόρκου. Το αν η δυαδική ηγεμονική σχέση είναι καταναγκαστικό «δώρο» ή καταναγκαστική ανταλλαγή δεν έχει στην πραγματικότητα μεγάλη σημασία. Η μόνη διαφορά βρίσκεται στον τύπο του καταναγκασμού που ασκείται. Η δουλεία, φυσικά, είναι συνήθως καταναγκαστική ανταλλαγή, καθώς ο δουλοκτήτης πρέπει να παρέχει στους δούλους του τα μέσα συντήρησής τους.

Παραδόξως, οι συγγραφείς πολιτικής οικονομίας έχουν αναγνωρίσει ως παρέμβαση μόνο την τρίτη κατηγορία.[10] Είναι κατανοητό ότι η ενασχόληση με καταλλακτικά προβλήματα οδήγησε τους οικονομολόγους να παραβλέψουν την ευρύτερη πραξεολογική κατηγορία πράξεων που βρίσκονται έξω από το πλέγμα των χρηματικών ανταλλαγών. Παρ' όλα αυτά, αποτελούν μέρος του αντικειμένου της πραξεολογίας και πρέπει να υποβάλλονται σε ανάλυση. Είναι πολύ λιγότερο δικαιολογημένο οι οικονομολόγοι να παραμελούν τη δυαδική κατηγορία παρέμβασης. Και όμως, πολλοί οικονομολόγοι που διακηρύσσουν ότι είναι υπερασπιστές της «ελεύθερης αγοράς» και αντίπαλοι της επέμβασης σε αυτήν έχουν μια ιδιότυπα στενή αντίληψη της ελευθερίας και της παρέμβασης. Πράξεις δυαδικής παρέμβασης, όπως η υποχρεωτική στρατολόγηση και η επιβολή φόρων εισοδήματος, δεν θεωρούνται καθόλου παρέμβαση ούτε επέμβαση στην ελεύθερη αγορά. Μόνο περιπτώσεις τριγωνικής παρέμβασης, όπως ο έλεγχος τιμών, αναγνωρίζονται ως παρέμβαση. Αναπτύσσονται παράξενα σχήματα στα οποία η αγορά θεωρείται απολύτως «ελεύθερη» και ανεμπόδιστη, παρά την ύπαρξη ενός τακτικού συστήματος επιβαλλόμενης φορολογίας. Ωστόσο, οι φόροι —και οι στρατεύσιμοι— πληρώνονται σε χρήμα και, έτσι, εντάσσονται στο καταλλακτικό, όπως και στο ευρύτερο πραξεολογικό, πλέγμα.[11]

Κατά την ανίχνευση των επιπτώσεων της παρέμβασης πρέπει να φροντίζουμε να αναλύουμε όλες τις συνέπειές της, άμεσες και έμμεσες. Είναι αδύνατον, στον χώρο αυτού του τόμου, να ανιχνεύσουμε όλες τις επιπτώσεις καθεμιάς από τον σχεδόν άπειρο αριθμό δυνατών μορφών παρέμβασης· μπορεί, όμως, να γίνει επαρκής ανάλυση των σημαντικών κατηγοριών παρέμβασης και των συνεπειών καθεμιάς. Έτσι, πρέπει να θυμόμαστε ότι οι πράξεις δυαδικής παρέμβασης έχουν σαφείς τριγωνικές επιπτώσεις: ένας φόρος εισοδήματος θα μεταβάλει τη διάρθρωση των ανταλλαγών μεταξύ των υποκειμένων σε σχέση με εκείνη που θα υπήρχε διαφορετικά. Επιπλέον,

πρέπει να εξετάζονται όλες οι συνέπειες μιας πράξης· δεν αρκεί, για παράδειγμα, να προβαίνουμε σε ανάλυση «μερικής ισορροπίας» της φορολογίας και να εξετάζουμε έναν φόρο εντελώς αποκομμένο από το γεγονός ότι το κράτος δαπανά στη συνέχεια τα φορολογικά έσοδα.

2. Διαφορετικές επιπτώσεις της παρέμβασης στη χρησιμότητα

Α. Παρέμβαση και σύγκρουση

Το πρώτο βήμα στην ανάλυση της παρέμβασης είναι η αντιπαραβολή της άμεσης επίπτωσής της στις χρησιμότητες των συμμετεχόντων με την επίπτωση μιας ελεύθερης κοινωνίας. Όταν οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι να ενεργούν, θα ενεργούν πάντοτε με τρόπο που πιστεύουν ότι θα μεγιστοποιήσει τη χρησιμότητά τους, δηλαδή θα τους ανεβάσει στην υψηλότερη δυνατή θέση της κλίμακας αξιών τους. Η *ex ante* χρησιμότητά τους θα μεγιστοποιείται, υπό την προϋπόθεση ότι φροντίζουμε να ερμηνεύουμε τη «χρησιμότητα» με διατακτικό και όχι ποσοτικά μετρήσιμο τρόπο. Κάθε πράξη, κάθε ανταλλαγή που πραγματοποιείται στην ελεύθερη αγορά ή, ευρύτερα, στην ελεύθερη κοινωνία, συμβαίνει λόγω του προσδοκώμενου οφέλους κάθε εμπλεκόμενου μέρους. Αν επιτρέψουμε στον εαυτό μας να χρησιμοποιήσει τον όρο «κοινωνία» για να απεικονίσει τη διάρθρωση όλων των ατομικών ανταλλαγών, τότε μπορούμε να πούμε ότι η ελεύθερη αγορά «μεγιστοποιεί» την κοινωνική χρησιμότητα, καθώς όλοι κερδίζουν χρησιμότητα. Πρέπει, όμως, να προσέχουμε να μην υποστασιοποιούμε την «κοινωνία» ως πραγματική οντότητα που σημαίνει κάτι άλλο από το σύνολο όλων των ατόμων.

Η καταναγκαστική παρέμβαση, από την άλλη πλευρά, σημαίνει αυτή καθαυτή ότι το άτομο ή τα άτομα που εξαναγκάζονται δεν θα έκαναν ό,τι κάνουν τώρα αν δεν υπήρχε η παρέμβαση. Το άτομο που εξαναγκάζεται να πει ή να μην πει κάτι ή να πραγματοποιήσει ή να μην πραγματοποιήσει ανταλλαγή με τον παρεμβαίνοντα ή με κάποιον άλλο υφίσταται μεταβολή των πράξεών του υπό την απειλή βίας. Το εξαναγκαζόμενο άτομο χάνει χρησιμότητα ως αποτέλεσμα της παρέμβασης, διότι η πράξη του έχει μεταβληθεί εξαιτίας της. Κάθε παρέμβαση, είτε αυτιστική είτε δυαδική είτε τριγωνική, προκαλεί απώλεια χρησιμότητας στα υποκείμενά της. Στην αυτιστική και τη δυαδική παρέμβαση, κάθε άτομο χάνει χρησιμότητα· στην τριγωνική παρέμβαση, τουλάχιστον ένας, και μερικές φορές και οι δύο, από τους δυνητικούς συναλλασσομένους χάνουν χρησιμότητα.

Ποιος, αντιθέτως, κερδίζει χρησιμότητα *ex ante*; Προφανώς, ο παρεμβαίνων· διαφορετικά, δεν θα είχε παρέμβει. Είτε κερδίζει ανταλλάξιμα αγαθά εις βάρος του υποκειμένου του, όπως στη δυαδική παρέμβαση, είτε, όπως στην αυτιστική και την τριγωνική παρέμβαση, αποκομίζει αίσθημα ευεξίας από την επιβολή ρυθμίσεων σε άλλους.

Όλες οι περιπτώσεις παρέμβασης, λοιπόν, σε αντίθεση με την ελεύθερη αγορά, είναι περιπτώσεις στις οποίες μια ομάδα ανθρώπων κερδίζει εις βάρος άλλων. Στη δυαδική παρέμβαση, τα κέρδη και οι απώλειες είναι «απτά», υπό τη μορφή ανταλλάξιμων αγαθών και υπηρεσιών· στους άλλους τύπους παρέμβασης, τα κέρδη είναι μη ανταλλάξιμες ικανοποιήσεις και η απώλεια συνίσταται στον εξαναγκασμό σε λιγότερο ικανοποιητικές μορφές δραστηριότητας, αν όχι σε σαφώς επώδυνες.

Πριν από την ανάπτυξη της οικονομικής επιστήμης, οι άνθρωποι θεωρούσαν ότι η ανταλλαγή και η αγορά ωφελούν πάντοτε το ένα μέρος εις βάρος του άλλου. Αυτή ήταν η ρίζα της μερκαντιλιστικής αντίληψης για την αγορά. Η οικονομική επιστήμη έδειξε ότι αυτό αποτελεί πλάνη, διότι στην αγορά

και τα δύο μέρη κάθε ανταλλαγής ωφελούνται. Στην αγορά, επομένως, δεν μπορεί να υπάρχει εκμετάλλευση. Αλλά η θέση περί σύγκρουσης συμφερόντων είναι αληθής όποτε το κράτος ή οποιοσδήποτε άλλος φορέας παρεμβαίνει στην αγορά. Διότι τότε ο παρεμβαίνων κερδίζει μόνο εις βάρος υποκειμένων που χάνουν χρησιμότητα. Στην αγορά όλα είναι αρμονία. Αλλά μόλις εμφανιστεί και εδραιωθεί η παρέμβαση, δημιουργείται σύγκρουση, διότι καθένας μπορεί να συμμετάσχει σε έναν αγώνα για να είναι καθαρός κερδισμένος αντί για καθαρός χαμένος — να αποτελεί μέρος της επιτιθέμενης ομάδας αντί να είναι ένα από τα θύματα.

Έχει γίνει του συρμού να υποστηρίζεται ότι «συντηρητικοί» όπως ο John C. Calhoun «προανήγγειλαν» τη θεωρία του Marx περί ταξικής εκμετάλλευσης. Αλλά η θεωρία του Marx υποστηρίζει εσφαλμένα ότι στην ελεύθερη αγορά υπάρχουν «τάξεις» των οποίων τα συμφέροντα συγκρούονται. Η διαπίστωση του Calhoun ήταν σχεδόν η αντίστροφη. Ο Calhoun αντιλήφθηκε ότι η ίδια η παρέμβαση του κράτους δημιουργούσε τις «τάξεις» και τη σύγκρουση.[12] Το διέκρινε ιδιαίτερα στην περίπτωση της δυαδικής παρέμβασης της φορολογίας. Διότι είδε ότι τα φορολογικά έσοδα χρησιμοποιούνται και δαπανώνται και ότι ορισμένοι άνθρωποι στην κοινωνία πρέπει να είναι καθαροί πληρωτές φορολογικών ποσών, ενώ άλλοι καθαροί αποδέκτες. Ο Calhoun όρισε τους δεύτερους ως την «άρχουσα τάξη» των εκμεταλλευτών και τους πρώτους ως τους «κυβερνωμένους» ή εκμεταλλευόμενους, και η διάκριση είναι απολύτως εύλογη. Ο Calhoun εξέθεσε με λαμπρό τρόπο την ανάλυσή του:

> *Όσο λίγοι και αν είναι συγκριτικά, οι εκπρόσωποι και οι υπάλληλοι του κράτους αποτελούν εκείνο το τμήμα της κοινωνίας που είναι ο αποκλειστικός αποδέκτης των φορολογικών εσόδων. Οποιοδήποτε ποσό αφαιρείται από την κοινωνία υπό τη μορφή φόρων, αν δεν χαθεί, καταλήγει σε αυτούς υπό τη μορφή δαπανών ή πληρωμών. Τα δύο —οι πληρωμές και η φορολογία— αποτελούν τη δημοσιονομική δράση του κράτους. Είναι αλληλένδετα. Ό,τι αφαιρεί το ένα από την κοινωνία υπό την ονομασία των φόρων μεταφέρεται σε εκείνο το τμήμα της κοινωνίας που είναι ο αποδέκτης του υπό την ονομασία των πληρωμών. Αλλά, καθώς οι αποδέκτες αποτελούν μόνο ένα τμήμα της κοινωνίας, συνάγεται, αν εξετάσουμε από κοινού τα δύο μέρη της δημοσιονομικής διαδικασίας, ότι η επίδρασή της πρέπει να είναι άνιση μεταξύ εκείνων που καταβάλλουν τους φόρους και εκείνων που λαμβάνουν τα έσοδά τους. Ούτε μπορεί να συμβαίνει διαφορετικά· εκτός αν όσα εισπράττονται από κάθε άτομο υπό τη μορφή φόρων τού επιστρέφονται υπό τη μορφή πληρωμών, πράγμα που θα καθιστούσε τη διαδικασία ανώφελη και παράλογη. ...*
>
> *Εφόσον έτσι έχουν τα πράγματα, πρέπει αναγκαστικά να προκύπτει ότι ένα τμήμα της κοινωνίας καταβάλλει σε φόρους περισσότερα από όσα του επιστρέφονται σε πληρωμές, ενώ ένα άλλο λαμβάνει σε πληρωμές περισσότερα από όσα καταβάλλει σε φόρους. Είναι, επομένως, προφανές, αν εξετάσουμε ολόκληρη τη διαδικασία, ότι οι φόροι πρέπει να αποτελούν στην πράξη επιδοτήσεις για εκείνο το τμήμα της κοινωνίας που λαμβάνει περισσότερα σε πληρωμές από όσα καταβάλλει σε φόρους, ενώ για το άλλο, που καταβάλλει σε φόρους περισσότερα από όσα λαμβάνει σε πληρωμές, είναι πράγματι φόροι — βάρη αντί για επιδοτήσεις. Αυτή η συνέπεια είναι αναπόφευκτη. Απορρέει από τη φύση της διαδικασίας, όσο ομοιόμορφα και αν επιβάλλονται οι φόροι. ...*
>
> *Το αναγκαίο αποτέλεσμα, λοιπόν, της άνισης δημοσιονομικής δράσης του κράτους είναι η διαίρεση της κοινωνίας σε δύο μεγάλες τάξεις: η μία αποτελείται από εκείνους που στην πραγματικότητα πληρώνουν τους φόρους και, φυσικά, επωμίζονται αποκλειστικά το βάρος*

> *της συντήρησης του κράτους· και η άλλη από εκείνους που λαμβάνουν τα έσοδά τους μέσω πληρωμών και οι οποίοι στην πραγματικότητα συντηρούνται από το κράτος· ή, με λιγότερα λόγια, η διαίρεσή της σε φορολογουμένους και καταναλωτές φορολογικών εσόδων.*
>
> *Αλλά το αποτέλεσμα είναι να τίθενται σε ανταγωνιστικές σχέσεις ως προς τη δημοσιονομική δράση του κράτους και ολόκληρη την πορεία πολιτικής που συνδέεται με αυτήν. Διότι όσο μεγαλύτεροι είναι οι φόροι και οι πληρωμές, τόσο μεγαλύτερο είναι το κέρδος της μιας και η απώλεια της άλλης, και αντιστρόφως. ...*[13]

Οι όροι «κυβερνώντες» και «κυβερνώμενοι» εφαρμόζονται επίσης στις μορφές κρατικής παρέμβασης, αλλά ο Calhoun είχε απόλυτο δίκιο να επικεντρώνεται στους φόρους και στη δημοσιονομική πολιτική ως ακρογωνιαίο λίθο, διότι οι φόροι είναι εκείνοι που παρέχουν τους πόρους και τη χρηματοδότηση στο κράτος για την εκτέλεση των μυριάδων άλλων παρεμβάσεών του.

Κάθε κρατική παρέμβαση στηρίζεται στη βάση της στη δυαδική παρέμβαση της φορολογίας· ακόμη και αν το κράτος δεν παρενέβαινε πουθενά αλλού, η φορολογία του θα παρέμενε. Εφόσον ο όρος «κοινωνικός» μπορεί να εφαρμόζεται μόνο σε κάθε ανεξαιρέτως εμπλεκόμενο άτομο, είναι σαφές ότι, ενώ η ελεύθερη αγορά μεγιστοποιεί την κοινωνική χρησιμότητα, καμία πράξη του κράτους δεν μπορεί ποτέ να αυξήσει την κοινωνική χρησιμότητα. Πράγματι, η εικόνα της ελεύθερης αγοράς είναι αναγκαστικά εικόνα αρμονίας και αμοιβαίου οφέλους· η εικόνα της κρατικής παρέμβασης είναι εικόνα σύγκρουσης μεταξύ καστών, καταναγκασμού και εκμετάλλευσης.

Β. Δημοκρατία και εκούσιος χαρακτήρας

Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι όλες αυτές οι μορφές παρέμβασης δεν είναι πραγματικά καταναγκαστικές αλλά «εκούσιες», διότι σε μια δημοκρατία υποστηρίζονται από την πλειονότητα του λαού. Αλλά αυτή η υποστήριξη είναι συνήθως παθητική, μοιρολατρική και απαθής, παρά πρόθυμη — είτε το κράτος είναι δημοκρατικό είτε όχι.[14]

Σε μια δημοκρατία, δύσκολα μπορεί να λεχθεί ότι όσοι δεν ψηφίζουν υποστηρίζουν τους κυβερνώντες, όπως και όσοι ψήφισαν την ηττημένη πλευρά. Αλλά ακόμη και εκείνοι που ψήφισαν τους νικητές μπορεί κάλλιστα να ψήφισαν απλώς το «μικρότερο από δύο κακά». Το ενδιαφέρον ερώτημα είναι: γιατί πρέπει να ψηφίσουν οποιοδήποτε κακό εξαρχής; Τέτοιους όρους δεν χρησιμοποιούν ποτέ οι άνθρωποι όταν ενεργούν ελεύθερα για τον εαυτό τους ή όταν αγοράζουν αγαθά στην ελεύθερη αγορά. Κανείς δεν θεωρεί το καινούργιο κοστούμι ή ψυγείο του «κακό» — μικρότερο ή μεγαλύτερο. Σε τέτοιες περιπτώσεις, οι άνθρωποι θεωρούν ότι αγοράζουν θετικά «αγαθά», όχι ότι στηρίζουν μοιρολατρικά ένα μικρότερο κακό. Το ζήτημα είναι ότι το κοινό δεν έχει ποτέ την ευκαιρία να ψηφίσει για το ίδιο το κρατικό σύστημα· είναι εγκλωβισμένο σε ένα σύστημα στο οποίο ο καταναγκασμός επί του ιδίου είναι αναπόφευκτος.[15]

Όπως και αν έχει, όπως είπαμε, όλα τα κράτη υποστηρίζονται από μια πλειονότητα —είτε πρόκειται για δημοκρατία με ψηφοφορία είτε όχι —· διαφορετικά, δεν θα μπορούσαν να συνεχίζουν επί μακρόν να ασκούν βία απέναντι στην αποφασιστική αντίσταση της πλειονότητας. Ωστόσο, η υποστήριξη μπορεί απλώς να αντανακλά απάθεια — ίσως λόγω της μοιρολατρικής πεποίθησης ότι το κράτος αποτελεί μόνιμο, αν και ανεπιθύμητο, στοιχείο της φύσης. Αρκεί να θυμηθούμε τη ρήση: «Τίποτε δεν είναι τόσο μόνιμο όσο ο θάνατος και οι φόροι». Αφήνοντας, όμως, κατά μέρος όλα αυτά τα ζητήματα και δεχόμενοι ακόμη ότι ένα κράτος μπορεί να υποστηρίζεται με ενθουσιασμό από την

πλειονότητα, και πάλι δεν θεμελιώνουμε τον εκούσιο χαρακτήρα του. Διότι η πλειονότητα δεν είναι η κοινωνία, δεν είναι όλοι. Ο καταναγκασμός της πλειονότητας επί της μειονότητας παραμένει καταναγκασμός.

Εφόσον τα κράτη υπάρχουν και γίνονται αποδεκτά επί γενιές και αιώνες, πρέπει να συμπεράνουμε ότι η πλειονότητα αποτελεί τουλάχιστον παθητικό υποστηρικτή κάθε κράτους· διότι καμία μειονότητα δεν μπορεί επί μακρόν να κυβερνά μια ενεργά εχθρική πλειονότητα. Υπό μία έννοια, επομένως, κάθε τυραννία είναι τυραννία της πλειονότητας, ανεξάρτητα από τους τυπικούς όρους της κυβερνητικής διάρθρωσης.[16,17] Αλλά αυτό δεν μεταβάλλει το αναλυτικό μας συμπέρασμα ότι η σύγκρουση και ο καταναγκασμός αποτελούν επακόλουθα του κράτους. Η σύγκρουση και ο καταναγκασμός υπάρχουν ανεξάρτητα από το πόσοι άνθρωποι εξαναγκάζουν πόσους άλλους.[18]

Γ. Χρησιμότητα και αντίσταση στην επίθεση

Στη συγκριτική ανάλυσή μας της ελεύθερης αγοράς και του κράτους από τη σκοπιά της «οικονομικής της ευημερίας» θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι, όταν οι φορείς προστασίας εμποδίζουν έναν εισβολέα να επιτεθεί στην περιουσία κάποιου, ωφελούν τον ιδιοκτήτη εις βάρος μιας απώλειας χρησιμότητας του επίδοξου εισβολέα. Εφόσον οι φορείς προστασίας επιβάλλουν τον σεβασμό των δικαιωμάτων στην ελεύθερη αγορά, δεν συνεπάγεται και η ελεύθερη αγορά όφελος ορισμένων εις βάρος της χρησιμότητας άλλων, ακόμη και αν αυτοί οι άλλοι είναι εισβολείς;

Απαντώντας, μπορούμε πρώτα να δηλώσουμε ότι η ελεύθερη αγορά είναι μια κοινωνία στην οποία όλοι ανταλλάσσουν εκουσίως. Ο ευκολότερος τρόπος να τη συλλάβουμε είναι ως κατάσταση στην οποία κανείς δεν επιτίθεται σε πρόσωπο ή περιουσία. Σε αυτή την περίπτωση, είναι προφανές ότι η χρησιμότητα όλων μεγιστοποιείται στην ελεύθερη αγορά. Οι φορείς προστασίας καθίστανται αναγκαίοι μόνο ως άμυνα έναντι προσβολών αυτής της αγοράς. Ο εισβολέας είναι εκείνος που επιβάλλει απώλειες στους συνανθρώπους του, όχι η ύπαρξη του φορέα προστασίας. Ένας φορέας προστασίας που θα υπήρχε χωρίς εισβολέα θα αποτελούσε απλώς εκουσίως οργανωμένη ασφάλιση έναντι επίθεσης. Η ύπαρξη ενός φορέα προστασίας δεν παραβιάζει την αρχή της μέγιστης χρησιμότητας και εξακολουθεί να αντανακλά αμοιβαίο όφελος για όλους τους εμπλεκομένους. Η σύγκρουση εισέρχεται μόνο μαζί με τον εισβολέα. Ας πούμε ότι ο εισβολέας βρίσκεται στη διαδικασία διάπραξης μιας επιθετικής πράξης εναντίον του Smith, βλάπτοντας έτσι τον Smith προς ίδιο όφελος. Ο φορέας προστασίας, σπεύδοντας να βοηθήσει τον Smith, φυσικά βλάπτει τη χρησιμότητα του εισβολέα· αλλά το πράττει μόνο για να εξουδετερώσει τη βλάβη του Smith. Πράγματι συμβάλλει στη μεγιστοποίηση της χρησιμότητας των μη εγκληματιών. Η αρχή της σύγκρουσης και της απώλειας χρησιμότητας εισήχθη όχι από την ύπαρξη του φορέα προστασίας, αλλά από την ύπαρξη του εισβολέα. Εξακολουθεί, επομένως, να ισχύει ότι η χρησιμότητα μεγιστοποιείται για όλους στην ελεύθερη αγορά· ενώ, στον βαθμό που υπάρχει επιθετική επέμβαση στην κοινωνία, αυτή μολύνεται από σύγκρουση και εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο.

Δ. Το επιχείρημα του φθόνου

Μια άλλη ένσταση υποστηρίζει ότι η ελεύθερη αγορά δεν αυξάνει πραγματικά τη χρησιμότητα όλων των ατόμων, επειδή ορισμένοι μπορεί να κυριεύονται τόσο πολύ από φθόνο για την επιτυχία άλλων ώστε να χάνουν πραγματικά χρησιμότητα ως αποτέλεσμα. Δεν μπορούμε, όμως, να ασχολούμαστε με υποθετικές χρησιμότητες αποκομμένες από συγκεκριμένες πράξεις. Ως πραξεολόγοι, μπορούμε να ασχολούμαστε μόνο με χρησιμότητες που μπορούμε να συναγάγουμε

από τη συγκεκριμένη συμπεριφορά των ανθρώπων.[19] Ο «φθόνος» ενός ανθρώπου, όταν δεν ενσαρκώνεται σε πράξη, γίνεται καθαρή φαντασιοκοπία από πραξεολογική άποψη. Το μόνο που γνωρίζουμε είναι ότι συμμετείχε στην ελεύθερη αγορά και, στον βαθμό αυτόν, ωφελείται από αυτήν. Το πώς αισθάνεται για τις ανταλλαγές που πραγματοποιούν άλλοι δεν μπορεί να καταδειχθεί σε εμάς, εκτός αν προβεί σε επιθετική πράξη. Ακόμη και αν δημοσιεύσει ένα φυλλάδιο καταγγέλλοντας αυτές τις ανταλλαγές, δεν διαθέτουμε αδιάσειστη απόδειξη ότι δεν πρόκειται για αστείο ή εσκεμμένο ψέμα.

Ε. Χρησιμότητα ex post

Είδαμε, λοιπόν, ότι τα άτομα μεγιστοποιούν *ex ante* τη χρησιμότητά τους στην ελεύθερη αγορά και ότι το άμεσο αποτέλεσμα μιας προσβολής είναι η αύξηση της χρησιμότητας του εισβολέα εις βάρος μιας απώλειας χρησιμότητας του θύματός του. Τι γίνεται όμως με τις *ex post* χρησιμότητες; Οι άνθρωποι μπορεί να αναμένουν ότι θα ωφεληθούν όταν λαμβάνουν μια απόφαση, αλλά ωφελούνται πράγματι από τα αποτελέσματά της; Το υπόλοιπο αυτού του τόμου θα αποτελείται σε μεγάλο βαθμό από ανάλυση εκείνων που μπορούμε να ονομάσουμε «έμμεσες» συνέπειες της αγοράς ή της παρέμβασης, συμπληρώνοντας την παραπάνω άμεση ανάλυση. Θα εξετάζει αλυσίδες συνεπειών που μπορούν να γίνουν αντιληπτές μόνο μέσω μελέτης και δεν είναι αμέσως ορατές με γυμνό μάτι.

Σφάλμα μπορεί πάντοτε να προκύψει στη διαδρομή από το *ex ante* στο *ex post*, αλλά η ελεύθερη αγορά είναι διαρθρωμένη κατά τρόπο που περιορίζει αυτό το σφάλμα στο ελάχιστο. Πρώτον, υπάρχει μια ταχεία και εύκολα κατανοητή δοκιμασία που πληροφορεί τον επιχειρηματία, όπως και τον αποδέκτη εισοδήματος, αν επιτυγχάνει ή αποτυγχάνει στο έργο της ικανοποίησης των επιθυμιών του καταναλωτή. Για τον επιχειρηματία, που επωμίζεται το κύριο βάρος της προσαρμογής στις αβέβαιες επιθυμίες των καταναλωτών, η δοκιμασία είναι ταχεία και ασφαλής: τα κέρδη ή οι ζημίες. Τα μεγάλα κέρδη αποτελούν σήμα ότι κινήθηκε στον σωστό δρόμο· οι ζημίες, ότι κινήθηκε στον λανθασμένο. Τα κέρδη και οι ζημίες ωθούν έτσι σε ταχείες προσαρμογές στη ζήτηση των καταναλωτών· ταυτόχρονα, επιτελούν τη λειτουργία της μεταφοράς χρημάτων από τα χέρια των ανεπαρκών επιχειρηματιών στα χέρια των ικανών. Το γεγονός ότι οι ικανοί επιχειρηματίες ευημερούν και αυξάνουν το κεφάλαιό τους, ενώ οι ανεπαρκείς εκτοπίζονται, εξασφαλίζει ολοένα ομαλότερη προσαρμογή της αγοράς στις μεταβολές των συνθηκών. Ομοίως, σε μικρότερο βαθμό, οι συντελεστές γης και εργασίας μετακινούνται σύμφωνα με την επιθυμία των κατόχων τους για υψηλότερα εισοδήματα, και οι παραγωγικότεροι σε όρους αξίας συντελεστές αμείβονται αναλόγως.

Οι καταναλωτές αναλαμβάνουν επίσης επιχειρηματικούς κινδύνους στην αγορά. Πολλοί επικριτές της αγοράς, ενώ είναι πρόθυμοι να αναγνωρίσουν την ειδημοσύνη των κεφαλαιούχων-επιχειρηματιών, θρηνούν για την επικρατούσα άγνοια των καταναλωτών, η οποία τους εμποδίζει να αποκομίσουν *ex post* τη χρησιμότητα που ανέμεναν *ex ante*. Χαρακτηριστικά, ο Wesley C. Mitchell τιτλοφόρησε ένα από τα γνωστά δοκίμιά του «Η καθυστερημένη τέχνη της δαπάνης χρημάτων». Ο καθηγητής Ludwig von Mises έχει επισημάνει με οξυδέρκεια την παράδοξη θέση τόσων «προοδευτικών», οι οποίοι επιμένουν ότι οι καταναλωτές είναι υπερβολικά αδαείς ή ανίκανοι για να αγοράζουν προϊόντα με σύνεση, ενώ ταυτόχρονα εκθειάζουν τις αρετές της δημοκρατίας, όπου οι ίδιοι άνθρωποι ψηφίζουν πολιτικούς τους οποίους δεν γνωρίζουν και πολιτικές που ελάχιστα κατανοούν.

Στην πραγματικότητα, η αλήθεια είναι ακριβώς η αντίστροφη της δημοφιλούς ιδεολογίας. Οι καταναλωτές δεν είναι παντογνώστες, αλλά διαθέτουν άμεσες δοκιμασίες μέσω των οποίων αποκτούν τη γνώση τους. Αγοράζουν μια ορισμένη μάρκα τροφίμου για πρωινό και δεν τους αρέσει· έτσι, δεν την ξαναγοράζουν. Αγοράζουν έναν ορισμένο τύπο αυτοκινήτου και τους αρέσει η απόδοσή του· έτσι, αγοράζουν άλλο ένα. Και στις δύο περιπτώσεις, γνωστοποιούν στους φίλους τους αυτή τη νεοαποκτηθείσα γνώση. Άλλοι καταναλωτές χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες οργανώσεων καταναλωτικής έρευνας, οι οποίες μπορούν να τους προειδοποιούν ή να τους συμβουλεύουν εκ των προτέρων. Αλλά, σε όλες τις περιπτώσεις, οι καταναλωτές διαθέτουν ως οδηγό την άμεση δοκιμασία των αποτελεσμάτων. Και η επιχείρηση που ικανοποιεί τους καταναλωτές επεκτείνεται και ευημερεί, ενώ η επιχείρηση που αποτυγχάνει να τους ικανοποιήσει παύει να λειτουργεί.

Από την άλλη πλευρά, η ψήφος για πολιτικούς και δημόσιες πολιτικές είναι εντελώς διαφορετικό ζήτημα. Εδώ δεν υπάρχουν καθόλου άμεσες δοκιμασίες επιτυχίας ή αποτυχίας, ούτε κέρδη και ζημίες ούτε απολαυστική ή ανικανοποίητη κατανάλωση. Για να συλλάβει κανείς τις συνέπειες, ιδίως τις έμμεσες συνέπειες των κρατικών αποφάσεων, είναι αναγκαίο να κατανοεί μια σύνθετη αλυσίδα πραξεολογικού συλλογισμού, όπως εκείνες που θα αναπτυχθούν σε αυτόν τον τόμο. Πολύ λίγοι ψηφοφόροι έχουν την ικανότητα ή το ενδιαφέρον να ακολουθούν τέτοιους συλλογισμούς, ιδίως, όπως επισημαίνει ο Schumpeter, σε πολιτικές περιστάσεις. Διότι στις πολιτικές περιστάσεις η ελάχιστη επιρροή που ασκεί οποιοδήποτε μεμονωμένο άτομο στα αποτελέσματα, καθώς και η φαινομενική απόσταση των ενεργειών από το ίδιο, ωθούν τους ανθρώπους να χάνουν το ενδιαφέρον τους για πολιτικά προβλήματα ή επιχειρηματολογία.[20] Ελλείψει άμεσης δοκιμασίας επιτυχίας ή αποτυχίας, ο ψηφοφόρος τείνει να στρέφεται όχι προς εκείνους τους πολιτικούς των οποίων τα μέτρα έχουν τις μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας, αλλά προς εκείνους που διαθέτουν την ικανότητα να «πουλούν» την προπαγάνδα τους. Χωρίς να κατανοεί λογικές αλυσίδες παραγωγικού συλλογισμού, ο μέσος ψηφοφόρος δεν θα μπορέσει ποτέ να εντοπίσει το σφάλμα που διαπράττει ο κυβερνήτης. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι το κράτος διογκώνει την προσφορά χρήματος, προκαλώντας έτσι αναπόφευκτη άνοδο των τιμών. Το κράτος μπορεί να αποδώσει την αύξηση των τιμών σε μοχθηρούς κερδοσκόπους ή ξένους μαυραγορίτες και, αν το κοινό δεν γνωρίζει οικονομική επιστήμη, δεν θα μπορεί να διακρίνει τις πλάνες στα επιχειρήματα του κυβερνήτη.

Είναι ειρωνικό ότι εκείνοι οι συγγραφείς που διαμαρτύρονται για τα τεχνάσματα και τα θέλγητρα της διαφήμισης δεν στρέφουν την κριτική τους στη διαφήμιση των πολιτικών εκστρατειών, όπου οι κατηγορίες τους θα ήταν βάσιμες. Όπως δηλώνει ο Schumpeter:

> *Η εικόνα του ωραιότερου κοριτσιού που έζησε ποτέ θα αποδειχθεί μακροχρόνια ανίσχυρη να διατηρήσει τις πωλήσεις ενός κακού τσιγάρου. Δεν υπάρχει εξίσου αποτελεσματική δικλίδα ασφαλείας στην περίπτωση των πολιτικών αποφάσεων. Πολλές αποφάσεις καθοριστικής σημασίας είναι τέτοιας φύσης ώστε καθίσταται αδύνατον για το κοινό να πειραματιστεί με αυτές με την άνεσή του και με μέτριο κόστος. Ακόμη και όταν αυτό είναι δυνατόν, όμως, η κρίση κατά κανόνα δεν σχηματίζεται τόσο εύκολα όσο στην περίπτωση του τσιγάρου, επειδή οι επιπτώσεις είναι δυσκολότερο να ερμηνευθούν.*[21]

Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι, μολονότι ο μέσος ψηφοφόρος μπορεί να μην είναι ικανός να αποφασίζει για πολιτικές που απαιτούν αλυσίδες πραξεολογικού συλλογισμού, είναι ικανός να επιλέγει τους ειδικούς —τους πολιτικούς και τους γραφειοκράτες— που θα αποφασίσουν για τα ζητήματα, όπως ακριβώς το άτομο μπορεί να επιλέγει τον δικό του ιδιωτικό ειδικό σύμβουλο σε οποιονδήποτε από πολυάριθμους τομείς. Αλλά το ζήτημα είναι ακριβώς ότι, στο κράτος, το άτομο

δεν διαθέτει για τον ειδικό που προσλαμβάνει την άμεση, προσωπική δοκιμασία επιτυχίας ή αποτυχίας που διαθέτει στην αγορά. Στην αγορά, τα άτομα τείνουν να χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες εκείνων των ειδικών των οποίων οι συμβουλές αποδεικνύονται οι πιο επιτυχείς. Οι καλοί γιατροί ή δικηγόροι ανταμείβονται στην ελεύθερη αγορά, ενώ οι ανεπαρκείς αποτυγχάνουν· ο ειδικός που προσλαμβάνεται ιδιωτικά τείνει να ευημερεί ανάλογα με την αποδεδειγμένη ικανότητά του. Στο κράτος, από την άλλη πλευρά, δεν υπάρχει συγκεκριμένη δοκιμασία της επιτυχίας του ειδικού. Ελλείψει τέτοιας δοκιμασίας, δεν υπάρχει τρόπος με τον οποίο ο ψηφοφόρος μπορεί να εκτιμήσει την πραγματική ειδημοσύνη του ανθρώπου που πρέπει να ψηφίσει. Αυτή η δυσχέρεια επιτείνεται στις εκλογές σύγχρονου τύπου, όπου οι υποψήφιοι συμφωνούν σε όλα τα θεμελιώδη ζητήματα. Διότι τα ζητήματα, στο κάτω κάτω, επιδέχονται συλλογιστική εξέταση· ο ψηφοφόρος μπορεί, αν το επιθυμεί και διαθέτει την ικανότητα, να ενημερωθεί και να αποφασίσει γι' αυτά. Αλλά τι μπορεί να γνωρίζει οποιοσδήποτε ψηφοφόρος, ακόμη και ο πιο ευφυής, για την πραγματική ειδημοσύνη ή ικανότητα των επιμέρους υποψηφίων, ιδίως όταν οι εκλογές έχουν απογυμνωθεί από σχεδόν όλα τα σημαντικά ζητήματα; Ο ψηφοφόρος μπορεί τότε να στηριχθεί μόνο στις αμιγώς εξωτερικές, επιμελώς συσκευασμένες «προσωπικότητες» ή εικόνες των υποψηφίων. Το αποτέλεσμα είναι ότι η ψήφος αποκλειστικά με βάση τους υποψηφίους καθιστά το αποτέλεσμα ακόμη λιγότερο ορθολογικό από τη μαζική ψηφοφορία επί των ίδιων των ζητημάτων.

Επιπλέον, το ίδιο το κράτος περιέχει εγγενείς μηχανισμούς που οδηγούν σε κακές επιλογές ειδικών και αξιωματούχων. Κατ' αρχάς, ο πολιτικός και ο κρατικός ειδικός αντλούν τα έσοδά τους όχι από υπηρεσίες που αγοράζονται εκουσίως στην αγορά, αλλά από υποχρεωτική εισφορά επί του πληθυσμού. Αυτοί οι αξιωματούχοι, επομένως, στερούνται εντελώς το χρηματικό κίνητρο να ενδιαφέρονται για την ορθή και επαρκή εξυπηρέτηση του κοινού. Και, επιπλέον, το ζωτικό κριτήριο της «καταλληλότητας» είναι πολύ διαφορετικό στο κράτος και στην αγορά. Στην αγορά, καταλληλότεροι είναι εκείνοι που μπορούν καλύτερα να εξυπηρετήσουν τους καταναλωτές· στο κράτος, καταλληλότεροι είναι εκείνοι που είναι επιδεξιότεροι στην άσκηση καταναγκασμού και/ή στη δημαγωγική προσέλκυση του εκλογικού σώματος.

Μια άλλη κρίσιμη διαφορά μεταξύ της δράσης στην αγορά και της δημοκρατικής ψηφοφορίας είναι η εξής: ο ψηφοφόρος διαθέτει, για παράδειγμα, εξουσία επιλογής μόλις ενός πεντηκοστού του εκατομμυριοστού μεταξύ των επίδοξων κυβερνητών του, οι οποίοι με τη σειρά τους θα λαμβάνουν ζωτικές αποφάσεις που τον επηρεάζουν, χωρίς έλεγχο και περιορισμό μέχρι τις επόμενες εκλογές. Στην αγορά, από την άλλη πλευρά, το άτομο διαθέτει την απόλυτη κυρίαρχη εξουσία να λαμβάνει τις αποφάσεις που αφορούν το πρόσωπο και την περιουσία του, όχι απλώς μια απόμακρη εξουσία της τάξης του ενός πεντηκοστού του εκατομμυριοστού. Στην αγορά, το άτομο καταδεικνύει διαρκώς την επιλογή του να αγοράσει ή να μην αγοράσει, να πωλήσει ή να μην πωλήσει, καθώς λαμβάνει απόλυτες αποφάσεις σχετικά με την περιουσία του. Ο ψηφοφόρος, ψηφίζοντας έναν συγκεκριμένο υποψήφιο, καταδεικνύει μόνο μια σχετική προτίμηση έναντι ενός ή δύο άλλων δυνητικών κυβερνητών· πρέπει να το πράξει αυτό μέσα στο πλαίσιο του καταναγκαστικού κανόνα ότι, είτε ψηφίσει είτε όχι, ένας από αυτούς τους ανθρώπους θα τον κυβερνά για τα επόμενα χρόνια.[22]

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η ελεύθερη αγορά περιέχει έναν ομαλό, αποτελεσματικό μηχανισμό για τη μετατροπή της προσδοκώμενης, *ex ante* χρησιμότητας σε *ex post* πραγματοποίηση. Η ελεύθερη αγορά μεγιστοποιεί πάντοτε και την *ex ante* κοινωνική χρησιμότητα. Στην πολιτική δράση, αντιθέτως, δεν υπάρχει τέτοιος μηχανισμός· πράγματι, η πολιτική διαδικασία τείνει εγγενώς να καθυστερεί και να ματαιώνει την πραγματοποίηση οποιωνδήποτε προσδοκώμενων οφελών.

Επιπλέον, η απόκλιση μεταξύ των *ex post* οφελών μέσω του κράτους και μέσω της αγοράς είναι ακόμη μεγαλύτερη από αυτήν· διότι θα διαπιστώσουμε ότι, σε κάθε περίπτωση κρατικής παρέμβασης, οι έμμεσες συνέπειες θα είναι τέτοιες ώστε να κάνουν την παρέμβαση να φαίνεται χειρότερη στα μάτια πολλών από τους αρχικούς υποστηρικτές της.

Συνοψίζοντας, η ελεύθερη αγορά ωφελεί πάντοτε κάθε συμμετέχοντα και μεγιστοποιεί την κοινωνική χρησιμότητα *ex ante*· τείνει επίσης να την μεγιστοποιεί *ex post*, καθώς λειτουργεί για την ταχεία μετατροπή των προσδοκιών σε πραγματικότητα. Με την παρέμβαση, μία ομάδα κερδίζει άμεσα εις βάρος μιας άλλης και, επομένως, η κοινωνική χρησιμότητα δεν μπορεί να αυξηθεί· η επίτευξη των σκοπών παρεμποδίζεται αντί να διευκολύνεται· και, όπως θα δούμε, οι έμμεσες συνέπειες είναι τέτοιες ώστε πολλοί από τους ίδιους τους παρεμβαίνοντες να χάνουν χρησιμότητα *ex post*. Το υπόλοιπο αυτού του έργου αφιερώνεται σε μεγάλο βαθμό στην ανίχνευση των έμμεσων συνεπειών των διαφόρων μορφών κρατικής παρέμβασης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

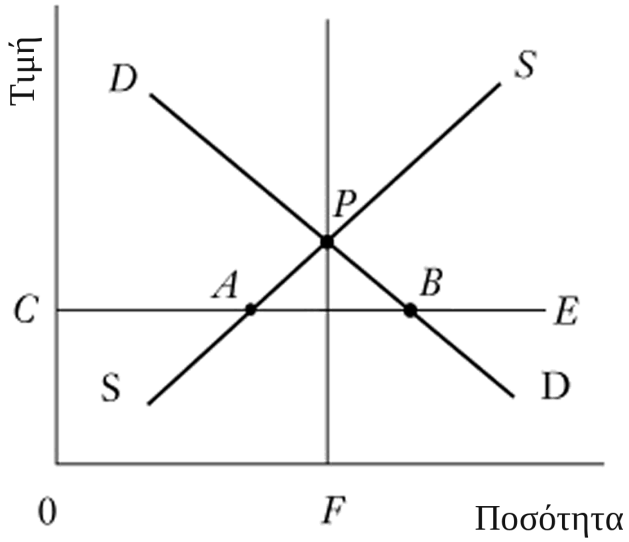
Τριγωνική Παρέμβαση

Τριγωνική παρέμβαση, όπως αναφέραμε, έχουμε όταν ο εισβολέας εξαναγκάζει δύο ανθρώπους να πραγματοποιήσουν μια ανταλλαγή ή τους απαγορεύει να την πραγματοποιήσουν. Έτσι, ο παρεμβαίνων μπορεί να απαγορεύσει την πώληση ενός ορισμένου προϊόντος ή να απαγορεύσει την πώλησή του πάνω ή κάτω από μια ορισμένη τιμή. Μπορούμε, επομένως, να διαιρέσουμε την τριγωνική παρέμβαση σε δύο τύπους: τον έλεγχο τιμών, ο οποίος αφορά τους όρους μιας ανταλλαγής, και τον έλεγχο προϊόντων, ο οποίος αφορά τη φύση του προϊόντος ή του παραγωγού. Ο έλεγχος τιμών θα έχει επιπτώσεις στην παραγωγή και ο έλεγχος προϊόντων στις τιμές, αλλά οι δύο τύποι ελέγχου έχουν διαφορετικές επιδράσεις και μπορούν πρόσφορα να εξεταστούν χωριστά.

1. Έλεγχος τιμών

Ο παρεμβαίνων μπορεί να καθορίσει είτε μια κατώτατη τιμή, κάτω από την οποία δεν επιτρέπεται να πωλείται ένα προϊόν, είτε μια ανώτατη τιμή, πάνω από την οποία δεν επιτρέπεται να πωλείται. Μπορεί επίσης να επιβάλει την πώληση σε μια ορισμένη σταθερή τιμή. Σε κάθε περίπτωση, ο έλεγχος τιμών θα είναι είτε μη δεσμευτικός είτε δεσμευτικός. Θα είναι μη δεσμευτικός αν η ρύθμιση δεν επηρεάζει επί του παρόντος την τιμή της αγοράς. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι όλα τα αυτοκίνητα πωλούνται στην αγορά περίπου προς 100 ουγγιές χρυσού. Το κράτος εκδίδει ένα διάταγμα που απαγορεύει κάθε πώληση αυτοκινήτου κάτω από 20 ουγγιές χρυσού, με την απειλή άσκησης βίας εναντίον όλων των παραβατών. Αυτό το διάταγμα, στην παρούσα κατάσταση της αγοράς, είναι εντελώς μη δεσμευτικό και αμιγώς θεωρητικό, καθώς κανένα αυτοκίνητο δεν θα πωλούνταν κάτω από 20 ουγγιές. Ο έλεγχος τιμών δημιουργεί μόνο άνευ αντικειμένου θέσεις εργασίας για κρατικούς γραφειοκράτες.

Από την άλλη πλευρά, ο έλεγχος τιμών μπορεί να είναι δεσμευτικός, δηλαδή μπορεί να μεταβάλλει την τιμή σε σχέση με εκείνη που θα διαμορφωνόταν στην ελεύθερη αγορά. Έστω ότι το διάγραμμα του Σχήματος 1 απεικονίζει τις καμπύλες προσφοράς και ζήτησης του αγαθού, αντιστοίχως *SS* και *DD*.

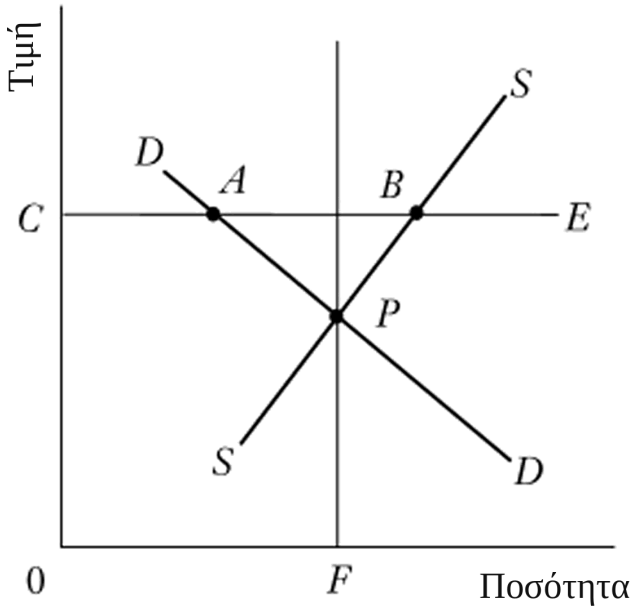
ΣΧΗΜΑ 1. ΕΠΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΤΙΜΗΣ

Η *FP* είναι η τιμή ισορροπίας που διαμορφώνεται στην αγορά. Ας υποθέσουμε τώρα ότι ο παρεμβαίνων επιβάλλει ανώτατη τιμή 0*C*, πάνω από την οποία κάθε πώληση καθίσταται παράνομη. Στην καθορισμένη τιμή, η αγορά δεν εκκαθαρίζεται πλέον και η ζητούμενη ποσότητα υπερβαίνει την προσφερόμενη κατά την ποσότητα *AB*. Στην έλλειψη που ακολουθεί, οι καταναλωτές σπεύδουν να αγοράσουν αγαθά που δεν είναι διαθέσιμα σε αυτή την τιμή. Ορισμένοι αναγκάζονται να τα στερηθούν· άλλοι αναγκάζονται να καταφύγουν στην αγορά, η οποία επανεμφανίζεται ως «μαύρη» ή παράνομη, καταβάλλοντας παράλληλα προσαύξηση για τον κίνδυνο τιμωρίας που διατρέχουν πλέον οι πωλητές. Το κύριο χαρακτηριστικό μιας ανώτατης τιμής είναι η ουρά, το ατελείωτο «στήσιμο στην ουρά» για αγαθά που δεν επαρκούν για να εξυπηρετήσουν όσους βρίσκονται στο τέλος της. Κάθε λογής τεχνάσματα επινοούνται από ανθρώπους που προσπαθούν απεγνωσμένα να επιτύχουν την εκκαθάριση που εξασφάλιζε η αγορά. Οι συμφωνίες «κάτω από το τραπέζι», οι δωροδοκίες, η προνομιακή μεταχείριση παλαιών πελατών κ.λπ. αποτελούν αναπόφευκτα γνωρίσματα μιας αγοράς αλυσοδεμένης από την ανώτατη τιμή.[23]

Πρέπει να επισημανθεί ότι, ακόμη και αν το απόθεμα ενός αγαθού παραμένει αμετάβλητο στο προβλεπτό μέλλον και η γραμμή προσφοράς είναι κατακόρυφη, αυτή η τεχνητή έλλειψη θα προκύψει και πάλι και θα ακολουθήσουν όλες αυτές οι συνέπειες. Όσο πιο «ελαστική» είναι η προσφορά, δηλαδή όσο περισσότεροι πόροι θα αποσυρθούν από την παραγωγή, τόσο εντονότερη θα είναι, *ceteris paribus*, η έλλειψη. Αν ο έλεγχος τιμών είναι «επιλεκτικός», δηλαδή επιβάλλεται σε ένα ή σε λίγα προϊόντα, η οικονομία δεν θα αποδιοργανωθεί τόσο καθολικά όσο υπό καθεστώς γενικών ανώτατων τιμών· η τεχνητή έλλειψη που δημιουργείται στον συγκεκριμένο κλάδο, όμως, θα είναι ακόμη εντονότερη, καθώς οι επιχειρηματίες και οι συντελεστές μπορούν να μετακινηθούν προς την παραγωγή και πώληση άλλων προϊόντων — κατά προτίμηση υποκατάστατων. Οι τιμές των υποκατάστατων θα αυξηθούν καθώς η «υπερβάλλουσα» ζήτηση θα διοχετεύεται προς αυτά. Υπό το πρίσμα αυτού του γεγονότος, η συνήθης κρατική αιτιολόγηση του επιλεκτικού ελέγχου τιμών —«πρέπει να επιβάλουμε ελέγχους σε αυτό το προϊόν όσο βρίσκεται σε έλλειψη»— αποδεικνύεται σχεδόν γελοίο σφάλμα. Διότι η αλήθεια είναι ακριβώς η αντίστροφη: ο έλεγχος τιμών δημιουργεί τεχνητή έλλειψη του προϊόντος, η οποία συνεχίζεται όσο διατηρείται ο έλεγχος — και μάλιστα επιδεινώνεται διαρκώς καθώς οι πόροι εξακολουθούν να μετακινούνται προς άλλα προϊόντα.

Προτού διερευνήσουμε περαιτέρω τις επιπτώσεις των γενικών ανώτατων τιμών, ας αναλύσουμε τις συνέπειες του καθορισμού κατώτατης τιμής, δηλαδή της επιβολής μιας τιμής υψηλότερης από την τιμή της ελεύθερης αγοράς. Αυτό μπορεί να απεικονιστεί όπως στο Σχήμα 2.

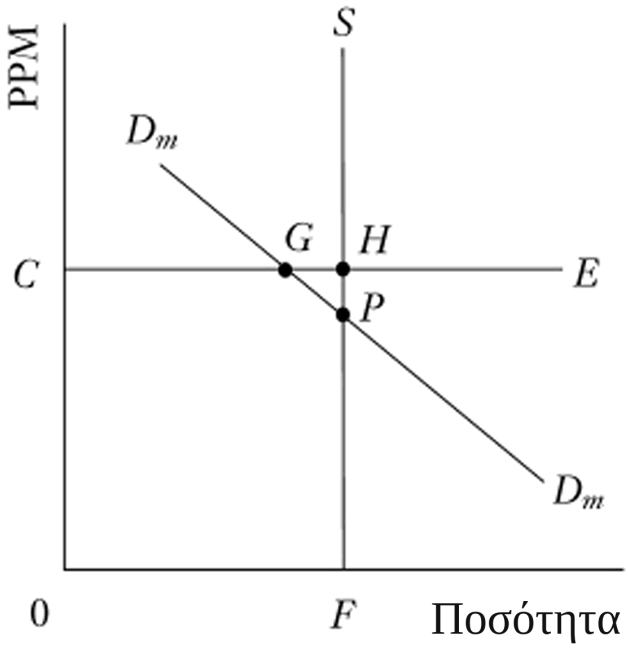
Οι *DD* και *SS* είναι οι καμπύλες ζήτησης και προσφοράς, αντιστοίχως. Η 0*C* είναι η καθορισμένη τιμή και η *FP* η τιμή ισορροπίας της αγοράς. Στην 0*C*, η ζητούμενη ποσότητα υπολείπεται της προσφερόμενης κατά την ποσότητα *AB*. Έτσι, ενώ η επίπτωση μιας ανώτατης τιμής είναι η δημιουργία τεχνητής έλλειψης, μια κατώτατη τιμή δημιουργεί τεχνητό απούλητο πλεόνασμα. Το *AB* είναι το απούλητο πλεόνασμα. Το απούλητο πλεόνασμα υπάρχει ακόμη και αν η γραμμή *SS* είναι κατακόρυφη, αλλά μια πιο ελαστική προσφορά θα επιτείνει, *ceteris paribus*, το πλεόνασμα. Για άλλη μια φορά, η αγορά δεν εκκαθαρίζεται. Η τεχνητά υψηλή τιμή προσελκύει πόρους στον κλάδο, ενώ ταυτόχρονα αποθαρρύνει τη ζήτηση των αγοραστών. Υπό καθεστώς επιλεκτικού ελέγχου τιμών, οι πόροι θα εγκαταλείψουν άλλους τομείς, στους οποίους εξυπηρετούν καλύτερα τους κατόχους τους και τους καταναλωτές, και θα μεταφερθούν σε αυτόν τον κλάδο, όπου θα παράγουν υπερβολικά και, ως αποτέλεσμα, θα υποστούν ζημίες.

ΣΧΗΜΑ 2. ΕΠΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΥ ΚΑΤΩΤΑΤΗΣ ΤΙΜΗΣ

Αυτό δείχνει πώς η παρέμβαση, αλλοιώνοντας τη λειτουργία της αγοράς, προκαλεί επιχειρηματικές ζημίες. Οι επιχειρηματίες ενεργούν με βάση ορισμένα κριτήρια —τιμές, επιτόκια κ.λπ.— που διαμορφώνονται από την ελεύθερη αγορά. Η παρεμβατική αλλοίωση αυτών των κριτηρίων καταστρέφει την προσαρμογή και προκαλεί ζημίες, καθώς και εσφαλμένη κατανομή των πόρων ως προς την ικανοποίηση των αναγκών των καταναλωτών.

Οι γενικές, καθολικές ανώτατες τιμές αποδιοργανώνουν ολόκληρη την οικονομία και στερούν από τους καταναλωτές τη δυνατότητα να απολαμβάνουν υποκατάστατα. Οι γενικές ανώτατες τιμές επιβάλλονται συνήθως με διακηρυγμένο σκοπό την «αποτροπή του πληθωρισμού» — πάντοτε ενώ το κράτος αυξάνει σημαντικά την προσφορά χρήματος. Οι καθολικές ανώτατες τιμές ισοδυναμούν με επιβολή κατώτατου ορίου στην αγοραστική δύναμη της νομισματικής μονάδας, την PPM (βλ. Σχήμα 3).

ΣΧΗΜΑ 3. ΕΠΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΥ ΓΕΝΙΚΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΤΙΜΩΝ

Το 0*F* είναι το απόθεμα χρήματος στην κοινωνία· η D_m D_m είναι η κοινωνική ζήτηση χρήματος· η *FP* είναι η PPM ισορροπίας —η αγοραστική δύναμη της νομισματικής μονάδας— που διαμορφώνεται στην αγορά. Η επιβολή ελάχιστης PPM πάνω από εκείνη της αγοράς, στο 0*C*, βλάπτει τον «μηχανισμό» εκκαθάρισης της αγοράς. Στο 0*C*, το απόθεμα χρήματος υπερβαίνει τη ζητούμενη ποσότητα χρήματος. Ως αποτέλεσμα, οι άνθρωποι κατέχουν μια ποσότητα χρήματος *GH* ως «απούλητο πλεόνασμα». Προσπαθούν να πωλήσουν τα χρήματά τους αγοράζοντας αγαθά, αλλά δεν μπορούν. Τα χρήματά τους έχουν τεθεί σε νάρκη. Στον βαθμό που επιβάλλεται στην πράξη η κρατική καθολική ανώτατη τιμή, ένα μέρος των χρημάτων των ανθρώπων καθίσταται άχρηστο, διότι δεν μπορεί να ανταλλαγεί. Ακολουθεί όμως αναπόφευκτα ένας φρενήρης αγώνας, καθώς καθένας ελπίζει ότι τα δικά του χρήματα θα μπορέσουν να χρησιμοποιηθούν.[24] Η ευνοιοκρατία, οι ουρές, οι δωροδοκίες κ.λπ. αναπόφευκτα αφθονούν, όπως και η ισχυρή πίεση για να προσφέρει η «μαύρη» αγορά —δηλαδή η αγορά— διέξοδο στο πλεονάζον χρήμα.

Μια γενική κατώτατη τιμή ισοδυναμεί με επιβολή ανώτατου ορίου στην PPM. Αυτό δημιουργεί μια ανικανοποίητη, υπερβάλλουσα ζήτηση χρήματος πέρα από το διαθέσιμο απόθεμα χρήματος — συγκεκριμένα, υπό τη μορφή απούλητων αποθεμάτων αγαθών σε κάθε κλάδο.

Οι αρχές του ελέγχου ανώτατων και κατώτατων τιμών εφαρμόζονται σε όλες τις τιμές, όποιες και αν είναι: καταναλωτικών αγαθών, κεφαλαιουχικών αγαθών, γης ή υπηρεσιών εργασίας ή στην «τιμή» του χρήματος σε όρους άλλων αγαθών. Εφαρμόζονται, για παράδειγμα, στους νόμους περί κατώτατου μισθού. Όταν ένας νόμος περί κατώτατου μισθού είναι δεσμευτικός, δηλαδή όταν επιβάλλει μισθό υψηλότερο από την αγοραία αξία ενός τύπου εργασίας —υψηλότερο από το προεξοφλημένο οριακό προϊόν αξίας του εργαζομένου—, η προσφορά υπηρεσιών εργασίας υπερβαίνει τη ζήτηση και αυτό το «απούλητο πλεόνασμα» υπηρεσιών εργασίας σημαίνει ακούσια μαζική ανεργία. Οι επιλεκτικοί, σε αντιδιαστολή προς τους γενικούς, κατώτατοι μισθοί δημιουργούν ανεργία σε συγκεκριμένους κλάδους και τείνουν να διαιωνίζουν αυτές τις εστίες, προσελκύοντας

εργασία προς τις υψηλότερες αμοιβές. Η εργασία εξαναγκάζεται τελικά να στραφεί σε χαμηλότερα αμειβόμενες και λιγότερο παραγωγικές σε όρους αξίας δραστηριότητες. Το αποτέλεσμα είναι το ίδιο είτε ο δεσμευτικός κατώτατος μισθός επιβάλλεται από το κράτος είτε από ένα εργατικό συνδικάτο.

Η ανάλυσή μας για τις επιπτώσεις του ελέγχου τιμών εφαρμόζεται επίσης, όπως κατέδειξε με λαμπρό τρόπο ο Mises, στον έλεγχο της τιμής —της «συναλλαγματικής ισοτιμίας»— ενός χρήματος σε όρους κάποιου άλλου.[25] Αυτό είχε γίνει εν μέρει αντιληπτό στον νόμο του Gresham, αλλά λίγοι έχουν συνειδητοποιήσει ότι αυτός ο νόμος αποτελεί απλώς ειδική περίπτωση του γενικού νόμου για την επίδραση των ελέγχων τιμών. Ίσως αυτή η αδυναμία κατανόησης να οφείλεται στην παραπλανητική διατύπωση του νόμου του Gresham, ο οποίος συνήθως διατυπώνεται ως εξής: «Το κακό χρήμα εκτοπίζει το καλό χρήμα από την κυκλοφορία». Αν ληφθεί κατά γράμμα, πρόκειται για ένα παράδοξο που παραβιάζει τον γενικό κανόνα της αγοράς ότι οι καλύτερες μέθοδοι ικανοποίησης των καταναλωτών τείνουν να επικρατούν έναντι των χειρότερων. Ακόμη και όσοι γενικά τάσσονται υπέρ της ελεύθερης αγοράς έχουν χρησιμοποιήσει αυτή τη διατύπωση για να δικαιολογήσουν ένα κρατικό μονοπώλιο στην κοπή χρυσών και αργυρών νομισμάτων. Στην πραγματικότητα, ο νόμος του Gresham θα έπρεπε να διατυπώνεται ως εξής: «Το χρήμα που υπερτιμάται από το κράτος θα εκτοπίζει από την κυκλοφορία το χρήμα που υποτιμάται από το κράτος». Όποτε το κράτος καθορίζει αυθαίρετη αξία ή τιμή για ένα χρήμα σε όρους κάποιου άλλου, θεσπίζει κατ' αυτόν τον τρόπο δεσμευτικό έλεγχο κατώτατης τιμής για το ένα χρήμα και έλεγχο ανώτατης τιμής για το άλλο, με τις «τιμές» να εκφράζονται αμοιβαία σε όρους του άλλου χρήματος. Αυτή, για παράδειγμα, ήταν η ουσία του διμεταλλισμού. Υπό καθεστώς διμεταλλισμού, μια χώρα αναγνώριζε τον χρυσό και τον άργυρο ως χρήματα, αλλά καθόριζε μια αυθαίρετη τιμή, ή σχέση ανταλλαγής, μεταξύ τους. Όταν αυτή η αυθαίρετη τιμή διέφερε, όπως αναπόφευκτα θα συνέβαινε, από την τιμή της ελεύθερης αγοράς —και μια τέτοια απόκλιση γινόταν ολοένα πιθανότερη καθώς περνούσε ο χρόνος και η τιμή της ελεύθερης αγοράς μεταβαλλόταν, ενώ η αυθαίρετη κρατική τιμή παρέμενε η ίδια—, το ένα χρήμα υπερτιμούνταν και το άλλο υποτιμούνταν από το κράτος. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι μια χώρα χρησιμοποιούσε τον χρυσό και τον άργυρο ως χρήματα και ότι το κράτος καθόριζε τη μεταξύ τους αναλογία σε 16 ουγγιές αργύρου προς μία ουγγιά χρυσού. Η αγοραία αναλογία, η οποία ίσως ήταν 16 : 1 κατά τον χρόνο επιβολής του ελέγχου τιμών, μεταβάλλεται κατόπιν σε 15 : 1. Ποιο είναι το αποτέλεσμα; Ο άργυρος υποτιμάται πλέον αυθαίρετα από το κράτος και ο χρυσός υπερτιμάται αυθαίρετα. Με άλλα λόγια, ο άργυρος επιβάλλεται να είναι φθηνότερος από όσο είναι πραγματικά στην αγορά σε όρους χρυσού, και ο χρυσός επιβάλλεται να είναι ακριβότερος από όσο είναι πραγματικά σε όρους αργύρου. Το κράτος έχει επιβάλει ανώτατη τιμή στον άργυρο και κατώτατη τιμή στον χρυσό, εκφρασμένες αμοιβαία σε όρους του άλλου μετάλλου.

Ακολουθούν τώρα οι ίδιες συνέπειες όπως σε κάθε δεσμευτικό έλεγχο τιμών. Με ανώτατη τιμή στον άργυρο και κατώτατη τιμή στον χρυσό, η ζήτηση αργύρου έναντι χρυσού υπερβαίνει τη ζήτηση χρυσού έναντι αργύρου. Ο χρυσός αναζητεί μάταια άργυρο για να ανταλλαγεί, παραμένοντας ως απούλητο πλεόνασμα, ενώ ο άργυρος καθίσταται δυσεύρετος και εξαφανίζεται από την κυκλοφορία. Ο άργυρος μεταφέρεται σε άλλη χώρα ή περιοχή, όπου μπορεί να ανταλλαγεί στην τιμή της ελεύθερης αγοράς, ενώ ο χρυσός, με τη σειρά του, εισρέει στη χώρα. Αν ο διμεταλλισμός είναι παγκόσμιος, τότε ο άργυρος εξαφανίζεται στη «μαύρη» αγορά και οι επίσημες ή φανερές ανταλλαγές πραγματοποιούνται μόνο με χρυσό. Καμία χώρα, επομένως, δεν μπορεί να διατηρήσει

στην πράξη ένα διμεταλλικό σύστημα, επειδή το ένα χρήμα θα είναι πάντοτε υποτιμημένο ή υπερτιμημένο σε όρους του άλλου. Το υπερτιμημένο θα εκτοπίζει πάντοτε το υποτιμημένο από την κυκλοφορία.

Είναι δυνατόν, με κρατικό διάταγμα, να πραγματοποιηθεί μετάβαση από μεταλλικό χρήμα σε χαρτονόμισμα αναγκαστικής κυκλοφορίας. Στην πράξη, σχεδόν κάθε κράτος του κόσμου το έχει κάνει. Ως αποτέλεσμα, κάθε χώρα έχει φορτωθεί το δικό της χρήμα. Στην ελεύθερη αγορά, κάθε χρήμα αναγκαστικής κυκλοφορίας θα τείνει να ανταλλάσσεται με κάποιο άλλο σύμφωνα με τις διακυμάνσεις των αντίστοιχων ισοτιμιών αγοραστικής δύναμης. Ας υποθέσουμε, όμως, ότι η κυβέρνηση του Νομίσματος Χ επιβάλλει μια αυθαίρετη αξιολόγηση στη συναλλαγματική του ισοτιμία με το Νόμισμα Υ. Έστω, λοιπόν, ότι πέντε μονάδες Χ ανταλλάσσονται με μία μονάδα Υ στην ελεύθερη αγορά. Ας υποθέσουμε τώρα ότι η Χώρα Χ υπερτιμά τεχνητά το νόμισμά της και καθορίζει σταθερή ισοτιμία τριών μονάδων Χ προς μία μονάδα Υ. Ποιο είναι το αποτέλεσμα; Έχει καθοριστεί κατώτατη τιμή για το Χ σε όρους Υ και ανώτατη τιμή για το Υ σε όρους Χ. Κατά συνέπεια, όλοι σπεύδουν να ανταλλάξουν Χ με Υ σε αυτή τη χαμηλή τιμή του Υ και, έτσι, να κερδίσουν στην αγορά. Υπάρχει υπερβάλλουσα ζήτηση Υ σε όρους Χ και πλεόνασμα Χ σε σχέση με το Υ. Εδώ βρίσκεται η εξήγηση της υποτιθέμενης μυστηριώδους «έλλειψης δολαρίων» που ταλαιπώρησε την Ευρώπη μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Όλες οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις υπερτίμησαν τα εθνικά τους νομίσματα σε όρους αμερικανικών δολαρίων. Ως συνέπεια του ελέγχου τιμών, τα δολάρια κατέστησαν δυσεύρετα έναντι των ευρωπαϊκών νομισμάτων, ενώ τα τελευταία μετατράπηκαν σε πλεόνασμα που αναζητούσε δολάρια χωρίς να τα βρίσκει.

Ένα άλλο παράδειγμα ελέγχου τιμών στις χρηματικές αναλογίες εμφανίζεται στο παλαιό πρόβλημα των νέων έναντι των φθαρμένων νομισμάτων. Αναπτύχθηκε η συνήθεια να σφραγίζονται τα νομίσματα με κάποια ονομασία που δήλωνε το βάρος τους σε νομισματικό μέταλλο, εκφρασμένο σε κάποια μονάδα βάρους. Τελικά, για να «απλοποιήσουν» τα πράγματα, τα κράτη άρχισαν να διατάσσουν ότι τα φθαρμένα νομίσματα είναι ίσα σε αξία με τα νεόκοπα νομίσματα της ίδιας ονομαστικής αξίας.[26] Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ένα αργυρό νόμισμα 20 ουγγιών κηρύχθηκε ίσο σε αξία με ένα φθαρμένο νόμισμα που πλέον ζύγιζε 18 ουγγιές. Ακολούθησε η αναπόφευκτη επίπτωση του ελέγχου τιμών. Το κράτος είχε υποτιμήσει αυθαίρετα τα νέα νομίσματα και υπερτιμήσει τα παλαιά. Τα νέα νομίσματα ήταν υπερβολικά φθηνά και τα παλαιά υπερβολικά ακριβά. Ως αποτέλεσμα, τα νέα νομίσματα εξαφανίστηκαν αμέσως από την κυκλοφορία, είτε για να μεταφερθούν στο εξωτερικό είτε για να παραμείνουν κρυμμένα στο εσωτερικό· και τα παλαιά, φθαρμένα νομίσματα εισέρρευσαν μαζικά. Αυτό αποδείχθηκε αποθαρρυντικό για τα κρατικά νομισματοκοπεία, τα οποία δεν μπορούσαν να διατηρήσουν νομίσματα στην κυκλοφορία, όσα και αν έκοβαν.[27]

Οι εντυπωσιακές επιπτώσεις του νόμου του Gresham οφείλονται εν μέρει σε έναν τύπο παρέμβασης που έχει υιοθετήσει σχεδόν κάθε κράτος: στους νόμους περί νόμιμου μέσου πληρωμής. Σε κάθε χρονική στιγμή υπάρχει στην κοινωνία πλήθος ανεξόφλητων συμβάσεων χρέους, οι οποίες αντιπροσωπεύουν πιστωτικές συναλλαγές που άρχισαν στο παρελθόν και έχουν προγραμματιστεί να ολοκληρωθούν στο μέλλον. Είναι ευθύνη των δικαστικών φορέων να επιβάλλουν την τήρηση αυτών των συμβάσεων. Από αμέλεια αναπτύχθηκε η πρακτική να ορίζεται στη σύμβαση ότι η πληρωμή θα γίνει σε «χρήμα», χωρίς να προσδιορίζεται ποιο χρήμα. Τα κράτη θέσπισαν τότε νόμους περί νόμιμου μέσου πληρωμής, καθορίζοντας αυθαίρετα τι εννοείται ως «χρήμα», ακόμη και όταν οι ίδιοι οι πιστωτές και οι οφειλέτες θα ήταν πρόθυμοι να συμφωνήσουν σε κάτι άλλο. Όταν το

κράτος ορίζει ως χρήμα κάτι διαφορετικό από εκείνο που έχουν κατά νου τα μέρη μιας συναλλαγής, έχει συντελεστεί παρέμβαση και οι επιπτώσεις του νόμου του Gresham θα αρχίσουν να εμφανίζονται. Συγκεκριμένα, ας υποθέσουμε ότι υπάρχει το διμεταλλικό σύστημα που αναφέρθηκε παραπάνω. Όταν συνάφθηκαν αρχικά οι συμβάσεις, ο χρυσός άξιζε 16 ουγγιές αργύρου· τώρα αξίζει μόνο 15. Ωστόσο, οι νόμοι περί νόμιμου μέσου πληρωμής ορίζουν το «χρήμα» με ισοδυναμία 16 : 1. Ως αποτέλεσμα αυτών των νόμων, όλοι εξοφλούν όλα τα χρέη τους με τον υπερτιμημένο χρυσό. Οι νόμοι περί νόμιμου μέσου πληρωμής ενισχύουν τις συνέπειες του ελέγχου των συναλλαγματικών ισοτιμιών, και οι οφειλέτες έχουν αποκτήσει προνόμιο εις βάρος των πιστωτών τους.[28]

Οι νόμοι κατά της τοκογλυφίας αποτελούν άλλη μια μορφή ελέγχου τιμών που παρεμβαίνει στη λειτουργία της αγοράς. Οι νόμοι αυτοί θέτουν νόμιμα ανώτατα όρια στα επιτόκια, απαγορεύοντας κάθε δανειακή συναλλαγή με υψηλότερο επιτόκιο. Το ποσό και η αναλογία της αποταμίευσης, καθώς και το επιτόκιο της αγοράς, καθορίζονται κατά βάση από τα ποσοστά χρονικής προτίμησης των ατόμων. Ένας δεσμευτικός νόμος κατά της τοκογλυφίας δρα όπως τα άλλα ανώτατα όρια: προκαλεί έλλειψη της υπηρεσίας. Διότι οι χρονικές προτιμήσεις — και επομένως το «φυσικό» επιτόκιο— παραμένουν ίδιες. Το γεγονός ότι αυτό το επιτόκιο είναι πλέον παράνομο σημαίνει ότι οι οριακοί αποταμιευτές —εκείνοι των οποίων οι χρονικές προτιμήσεις ήταν υψηλότερες— παύουν τώρα να αποταμιεύουν, και η ποσότητα της αποταμίευσης και των επενδύσεων στην οικονομία μειώνεται. Αυτό οδηγεί σε χαμηλότερη παραγωγικότητα και χαμηλότερο βιοτικό επίπεδο στο μέλλον. Ορισμένοι παύουν να αποταμιεύουν· άλλοι προχωρούν ακόμη και σε αρνητική αποταμίευση και αναλώνουν το κεφάλαιό τους. Η έκταση αυτού του φαινομένου εξαρτάται από το πόσο δεσμευτικοί είναι οι νόμοι κατά της τοκογλυφίας, δηλαδή από το πόσο παρεμποδίζουν και στρεβλώνουν τις εκούσιες σχέσεις της αγοράς.

Οι νόμοι κατά της τοκογλυφίας αποβλέπουν, τουλάχιστον φαινομενικά, στην υποβοήθηση του δανειολήπτη, ιδίως του πιο επισφαλούς, ο οποίος «αναγκάζεται» να πληρώνει υψηλά επιτόκια για να αντισταθμιστεί ο πρόσθετος κίνδυνος. Ωστόσο, ακριβώς αυτοί οι δανειολήπτες πλήττονται περισσότερο από τους νόμους κατά της τοκογλυφίας. Αν το νόμιμο ανώτατο όριο δεν είναι υπερβολικά χαμηλό, δεν θα υπάρξει σοβαρή μείωση της συνολικής αποταμίευσης. Αλλά το ανώτατο όριο βρίσκεται κάτω από το επιτόκιο της αγοράς για τους πιο επισφαλείς δανειολήπτες — όπου η επιχειρηματική συνιστώσα του τόκου είναι υψηλότερη— και, επομένως, αυτοί στερούνται κάθε δυνατότητας πίστωσης. Όταν ο τόκος συμφωνείται εκουσίως, ο δανειστής θα μπορεί να χρεώνει πολύ υψηλά επιτόκια για τα δάνειά του και, έτσι, οποιοσδήποτε θα μπορεί να δανειστεί αν πληρώσει το τίμημα. Όταν ο τόκος ελέγχεται, πολλοί επίδοξοι δανειολήπτες στερούνται εντελώς την πίστη.[29]

Οι νόμοι κατά της τοκογλυφίας όχι μόνο μειώνουν τις διαθέσιμες αποταμιεύσεις για δανεισμό και επένδυση, αλλά δημιουργούν και τεχνητή «έλλειψη» πίστωσης, μια διαρκή κατάσταση κατά την οποία υπάρχει υπερβάλλουσα ζήτηση πίστωσης στο νόμιμο επιτόκιο. Αντί να κατευθύνεται προς τους ικανότερους και αποδοτικότερους, η πίστη θα πρέπει, επομένως, να «κατανέμεται με δελτίο» από τους δανειστές με κάποιον τεχνητό και οικονομικά ανορθολογικό τρόπο.

Μολονότι τα κράτη έχουν σπανίως επιβάλει κατώτατα επιτόκια, η επίπτωσή τους είναι παρόμοια με εκείνη του ελέγχου ανώτατου επιτοκίου. Διότι, όποτε μειώνονται οι χρονικές προτιμήσεις και το φυσικό επιτόκιο, αυτή η κατάσταση αντανακλάται σε αυξημένη αποταμίευση και επένδυση. Όταν όμως το κράτος επιβάλλει νόμιμο κατώτατο όριο, το επιτόκιο δεν μπορεί να μειωθεί και οι άνθρωποι δεν θα μπορέσουν να πραγματοποιήσουν τις αυξημένες επενδύσεις τους, οι οποίες θα ανέβαζαν

μέσω πλειοδοσίας τις τιμές των συντελεστών. Τα κατώτατα επιτόκια, επομένως, ανακόπτουν επίσης την οικονομική ανάπτυξη και εμποδίζουν την άνοδο του βιοτικού επιπέδου. Οι οριακοί δανειολήπτες θα εξαναγκάζονταν επίσης να εξέλθουν από την αγορά και θα στερούνταν πίστωση.

Στον βαθμό που η αγορά επανεπιβάλλεται παρανόμως, το επιτόκιο του δανείου θα είναι υψηλότερο ώστε να αντισταθμίζεται ο πρόσθετος κίνδυνος σύλληψης βάσει των νόμων κατά της τοκογλυφίας.

Ας συνοψίσουμε την ανάλυσή μας για τις επιπτώσεις του ελέγχου τιμών: άμεσα, η χρησιμότητα τουλάχιστον μιας ομάδας συναλλασσομένων θα πληγεί από τον έλεγχο. Η περαιτέρω ανάλυση αποκαλύπτει ότι οι αφανείς, αλλά εξίσου βέβαιες, επιπτώσεις βλάπτουν σημαντικό αριθμό ανθρώπων που πίστευαν ότι θα αποκόμιζαν όφελος χρησιμότητας από τους επιβαλλόμενους ελέγχους. Ο διακηρυγμένος σκοπός του καθορισμού ανώτατης τιμής είναι να ωφελήσει τον καταναλωτή, εξασφαλίζοντάς του το αγαθό σε χαμηλότερη τιμή· το αντικειμενικό αποτέλεσμα, όμως, είναι να εμποδίσει πολλούς καταναλωτές να αποκτήσουν το αγαθό καθόλου. Ο διακηρυγμένος σκοπός του καθορισμού κατώτατης τιμής είναι να εξασφαλίσει υψηλότερες τιμές στους πωλητές· η επίπτωση, όμως, θα είναι να εμποδίσει πολλούς πωλητές να πωλήσουν οποιοδήποτε μέρος του πλεονάσματός τους. Επιπλέον, οι έλεγχοι τιμών στρεβλώνουν την παραγωγή και την κατανομή των πόρων και των συντελεστών στην οικονομία, βλάπτοντας έτσι και πάλι το μεγαλύτερο μέρος των καταναλωτών. Και δεν πρέπει να παραβλέπουμε τη στρατιά των γραφειοκρατών που πρέπει να χρηματοδοτείται μέσω της δυαδικής παρέμβασης της φορολογίας και να διαχειρίζεται και να επιβάλλει τις μυριάδες ρυθμίσεις. Αυτή η στρατιά, από μόνη της, αποσύρει πλήθος εργαζομένων από την παραγωγική εργασία και τους φορτώνει στις πλάτες των υπόλοιπων παραγωγών — ωφελώντας έτσι τους γραφειοκράτες, αλλά βλάπτοντας τους υπόλοιπους ανθρώπους. Αυτή, φυσικά, είναι η συνέπεια της συγκρότησης μιας στρατιάς γραφειοκρατών για οποιονδήποτε παρεμβατικό σκοπό.

2. Έλεγχος προϊόντων: Απαγόρευση

Μια άλλη μορφή τριγωνικής παρέμβασης είναι η άμεση επέμβαση στη φύση της παραγωγής και όχι στους όρους της ανταλλαγής. Αυτό συμβαίνει όταν το κράτος απαγορεύει κάθε παραγωγή ή πώληση ενός ορισμένου προϊόντος. Η συνέπεια είναι η βλάβη όλων των εμπλεκόμενων μερών: των καταναλωτών, οι οποίοι χάνουν χρησιμότητα επειδή δεν μπορούν να αγοράσουν το προϊόν και να ικανοποιήσουν τις πιο επιτακτικές ανάγκες τους· και των παραγωγών, οι οποίοι εμποδίζονται να αποκομίσουν υψηλότερη αμοιβή σε αυτόν τον κλάδο και πρέπει, επομένως, να αρκεστούν σε χαμηλότερες απολαβές αλλού. Αυτή την απώλεια δεν την επωμίζονται τόσο οι επιχειρηματίες, που κερδίζουν από εφήμερες προσαρμογές, ούτε οι κεφαλαιούχοι, που τείνουν να αποκομίζουν ενιαίο επιτόκιο απόδοσης σε ολόκληρη την οικονομία, όσο οι εργαζόμενοι και οι γαιοκτήμονες, οι οποίοι πρέπει να αποδεχθούν μονίμως χαμηλότερο εισόδημα. Οι μόνοι που ωφελούνται από τη ρύθμιση, λοιπόν, είναι οι ίδιοι οι κρατικοί γραφειοκράτες —εν μέρει από τις θέσεις εργασίας που η ρύθμιση δημιουργεί μέσω της φορολογίας και ίσως επίσης από την ικανοποίηση που αποκομίζουν καταπιέζοντας άλλους και ασκώντας καταναγκαστική εξουσία επί αυτών—. Ενώ στην περίπτωση του ελέγχου τιμών θα μπορούσε τουλάχιστον να υποστηριχθεί εκ πρώτης όψεως ότι μία ομάδα συναλλασσομένων — παραγωγοί ή καταναλωτές— ωφελείται, κανένα τέτοιο επιχείρημα δεν μπορεί να προβληθεί για την απαγόρευση, όπου και τα δύο μέρη της ανταλλαγής, παραγωγοί και καταναλωτές, χάνουν πάντοτε.

Σε πολλές περιπτώσεις απαγόρευσης προϊόντων, φυσικά, αναπτύσσεται αναπόφευκτα πίεση για την παράνομη επανασύσταση της αγοράς, δηλαδή ως «μαύρης» αγοράς. Όπως στην περίπτωση του ελέγχου τιμών, μια μαύρη αγορά δημιουργεί δυσχέρειες λόγω της παρανομίας της. Η προσφορά του προϊόντος θα είναι περιορισμένη και η τιμή του υψηλότερη ώστε να αποζημιώνονται οι παραγωγοί για τον κίνδυνο παραβίασης του νόμου· και όσο αυστηρότερη είναι η απαγόρευση και οι ποινές, τόσο πιο δυσεύρετο θα είναι το προϊόν και τόσο υψηλότερη η τιμή. Επιπλέον, η παρανομία παρεμποδίζει τη διάδοση πληροφοριών στους καταναλωτές —για παράδειγμα, μέσω της διαφήμισης— σχετικά με την ύπαρξη της αγοράς. Ως αποτέλεσμα, η οργάνωση της αγοράς θα είναι πολύ λιγότερο αποτελεσματική, η ποιότητα της εξυπηρέτησης του καταναλωτή θα υποβαθμιστεί και οι τιμές θα είναι και πάλι υψηλότερες από ό,τι σε μια νόμιμη αγορά. Το πλεονέκτημα που παρέχει η μυστικότητα στη «μαύρη» αγορά λειτουργεί επίσης εις βάρος των επιχειρήσεων μεγάλης κλίμακας, οι οποίες είναι πιθανότερο να γίνονται αντιληπτές και, επομένως, περισσότερο ευάλωτες στην επιβολή του νόμου. Τα πλεονεκτήματα της αποτελεσματικής οργάνωσης μεγάλης κλίμακας χάνονται έτσι, βλάπτοντας τον καταναλωτή και αυξάνοντας τις τιμές εξαιτίας της μειωμένης προσφοράς.[30] Παραδόξως, η απαγόρευση μπορεί να λειτουργήσει ως μορφή παραχώρησης μονοπωλιακού προνομίου στους μαυραγορίτες, καθώς αυτοί είναι πιθανό να είναι πολύ διαφορετικοί επιχειρηματίες από εκείνους που θα επιτύγχαναν σε μια νόμιμη αγορά. Διότι στη μαύρη αγορά ανταμείβεται η δεξιότητα στην παράκαμψη του νόμου ή στη δωροδοκία κρατικών αξιωματούχων.

Υπάρχουν διάφοροι τύποι απαγόρευσης. Υπάρχει η απόλυτη απαγόρευση, κατά την οποία το προϊόν τίθεται εντελώς εκτός νόμου. Υπάρχουν επίσης μορφές μερικής απαγόρευσης: ένα παράδειγμα είναι η διανομή με δελτίο, κατά την οποία το κράτος απαγορεύει την κατανάλωση πέρα από ορισμένη ποσότητα. Η σαφής επίπτωση της διανομής με δελτίο είναι ότι βλάπτει τους καταναλωτές και μειώνει το βιοτικό επίπεδο όλων. Εφόσον η διανομή με δελτίο θέτει νόμιμα ανώτατα όρια σε συγκεκριμένα είδη κατανάλωσης, στρεβλώνει επίσης τη διάρθρωση των καταναλωτικών δαπανών. Τα αγαθά που δεν υπόκεινται σε δελτίο ή υπόκεινται σε λιγότερο αυστηρούς ποσοτικούς περιορισμούς αγοράζονται σε μεγαλύτερες ποσότητες, ενώ οι καταναλωτές θα προτιμούσαν να αγοράζουν περισσότερα από τα αγαθά που υπόκεινται σε δελτίο. Έτσι, οι καταναλωτικές δαπάνες μετατοπίζονται καταναγκαστικά από τα εμπορεύματα με αυστηρότερους προς εκείνα με ηπιότερους ποσοτικούς περιορισμούς. Επιπλέον, τα δελτία διανομής εισάγουν έναν νέο τύπο οιονεί χρήματος· οι λειτουργίες του χρήματος στην αγορά παρακωλύονται και ατροφούν, και επικρατεί σύγχυση. Η κύρια λειτουργία του χρήματος είναι να αγοράζεται από τους παραγωγούς και να δαπανάται από τους καταναλωτές· υπό καθεστώς διανομής με δελτίο, όμως, οι καταναλωτές εμποδίζονται να χρησιμοποιούν πλήρως τα χρήματά τους και να χρησιμοποιούν τα δολάριά τους για να κατευθύνουν και να κατανέμουν τους συντελεστές παραγωγής. Πρέπει επίσης να χρησιμοποιούν αυθαίρετα καθορισμένα και διανεμημένα δελτία — ένα αναποτελεσματικό είδος διπλού χρήματος. Η διάρθρωση των καταναλωτικών δαπανών στρεβλώνεται ιδιαίτερα και, εφόσον τα δελτία διανομής συνήθως δεν μεταβιβάζονται, οι άνθρωποι που δεν θέλουν τη μάρκα Χ δεν επιτρέπεται να ανταλλάξουν αυτά τα κουπόνια με αγαθά που δεν επιθυμούν άλλοι.[31]

Οι κρατικά καθορισμένες προτεραιότητες και κατανομές αποτελούν άλλον έναν τύπο απαγόρευσης, καθώς και άλλη μία αναστάτωση του συστήματος τιμών. Οι αποδοτικοί αγοραστές εμποδίζονται να αποκτήσουν αγαθά, ενώ οι μη αποδοτικοί διαπιστώνουν ότι μπορούν να αποκτήσουν αφθονία αγαθών. Οι αποδοτικές επιχειρήσεις δεν επιτρέπεται πλέον να αποσπούν συντελεστές ή πόρους από

τις μη αποδοτικές επιχειρήσεις προσφέροντας υψηλότερες τιμές· οι αποδοτικές επιχειρήσεις ουσιαστικά παραλύουν και οι μη αποδοτικές επιδοτούνται. Οι κρατικές προτεραιότητες εισάγουν και πάλι, κατά βάση, μια άλλη μορφή διπλού χρήματος.

Οι νόμοι περί ανώτατου ωραρίου επιβάλλουν υποχρεωτική αργία και απαγορεύουν την εργασία. Αποτελούν άμεση επίθεση στην παραγωγή, βλάπτοντας τον εργαζόμενο που θέλει να εργαστεί, μειώνοντας τις απολαβές του και υποβαθμίζοντας το βιοτικό επίπεδο ολόκληρης της κοινωνίας.[32] Οι νόμοι για τη διατήρηση των φυσικών πόρων, οι οποίοι επίσης εμποδίζουν την παραγωγή και προκαλούν χαμηλότερο βιοτικό επίπεδο, θα εξεταστούν διεξοδικότερα παρακάτω. Πράγματι, οι παραχωρήσεις μονοπωλιακών προνομίων που εξετάζονται στην επόμενη ενότητα αποτελούν επίσης απαγορεύσεις, καθώς παραχωρούν σε ορισμένους το προνόμιο της παραγωγής απαγορεύοντάς την σε άλλους.

3. Έλεγχος προϊόντων: Παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου

Αντί να καταστήσει την απαγόρευση του προϊόντος απόλυτη, το κράτος μπορεί να απαγορεύσει την παραγωγή και την πώληση σε όλους εκτός από μια ορισμένη επιχείρηση ή ορισμένες επιχειρήσεις. Οι επιχειρήσεις αυτές λαμβάνουν τότε από το κράτος το ειδικό προνόμιο να δραστηριοποιούνται σε έναν κλάδο παραγωγής, και επομένως αυτό το είδος απαγόρευσης είναι παραχώρηση ειδικού προνομίου. Αν η παραχώρηση γίνεται σε ένα πρόσωπο ή σε μία επιχείρηση, πρόκειται για παραχώρηση μονοπωλίου· αν γίνεται σε περισσότερα πρόσωπα ή επιχειρήσεις, πρόκειται για παραχώρηση οιονεί μονοπωλίου ή ολιγοπωλίου. Και τα δύο είδη παραχώρησης μπορούν να χαρακτηριστούν μονοπωλιακά. Είναι προφανές ότι η παραχώρηση ωφελεί τον μονοπωλητή ή τον οιονεί μονοπωλητή, διότι οι ανταγωνιστές του αποκλείονται διά της βίας από τον κλάδο· είναι επίσης φανερό ότι οι δυνητικοί ανταγωνιστές ζημιώνονται και αναγκάζονται να δεχθούν χαμηλότερη αμοιβή σε λιγότερο αποδοτικούς τομείς, με μικρότερη παραγωγικότητα σε αξία. Ζημιώνονται επίσης οι καταναλωτές, διότι εμποδίζονται να αγοράσουν τα προϊόντα τους από ανταγωνιστές τους οποίους θα προτιμούσαν ελεύθερα. Και η ζημία αυτή επέρχεται ανεξάρτητα από οποιαδήποτε επίδραση της παραχώρησης στις τιμές.

Αν και μια μονοπωλιακή παραχώρηση μπορεί να απονέμει ένα προνόμιο και να αποκλείει τους αντιπάλους ανοιχτά και άμεσα, στις μέρες μας είναι πολύ πιθανότερο να είναι συγκαλυμμένη ή έμμεση, να μεταμφιέζεται σε κάποιου είδους επιβάρυνση των ανταγωνιστών και να παρουσιάζεται ως ευνοϊκή για τη «γενική ευημερία». Τα αποτελέσματα των μονοπωλιακών παραχωρήσεων, ωστόσο, είναι τα ίδια, είτε αυτές είναι άμεσες είτε έμμεσες.

Η θεωρία της μονοπωλιακής τιμής είναι απατηλή όταν εφαρμόζεται στην ελεύθερη αγορά, αλλά ισχύει πλήρως στην περίπτωση των παραχωρήσεων μονοπωλίου και οιονεί μονοπωλίου. Διότι εδώ έχουμε μια διάκριση που μπορεί να προσδιοριστεί —όχι την επίπλαστη διάκριση μεταξύ «ανταγωνιστικής» και «μονοπωλιακής» ή «μονοπωλιστικής» τιμής, αλλά τη διάκριση μεταξύ της τιμής της ελεύθερης αγοράς και της μονοπωλιακής τιμής. Η τιμή της ελεύθερης αγοράς μπορεί να προσδιοριστεί και να οριστεί εννοιολογικά, ενώ η «ανταγωνιστική τιμή» δεν μπορεί.[33] Ο μονοπωλητής, ως αποδέκτης μονοπωλιακού προνομίου, θα μπορέσει να επιτύχει μονοπωλιακή τιμή για το προϊόν αν η καμπύλη ζήτησης που αντιμετωπίζει είναι ανελαστική, ή επαρκώς λιγότερο ελαστική, πάνω από την τιμή της ελεύθερης αγοράς. Στην ελεύθερη αγορά, κάθε καμπύλη ζήτησης

που αντιμετωπίζει μια επιχείρηση είναι ελαστική πάνω από την τιμή της ελεύθερης αγοράς· διαφορετικά, η επιχείρηση θα είχε κίνητρο να αυξήσει την τιμή της και να αυξήσει τα έσοδά της. Η παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου, όμως, καθιστά την καμπύλη ζήτησης των καταναλωτών λιγότερο ελαστική, διότι ο καταναλωτής στερείται τα υποκατάστατα προϊόντα άλλων δυνητικών ανταγωνιστών.

Όταν η καμπύλη ζήτησης που αντιμετωπίζει η επιχείρηση παραμένει πολύ ελαστική, ο μονοπωλητής δεν θα αποκομίσει μονοπωλιακό όφελος από την παραχώρηση. Οι καταναλωτές και οι ανταγωνιστές θα ζημιωθούν και πάλι, επειδή εμποδίζονται οι συναλλαγές τους, αλλά ο μονοπωλητής δεν θα ωφεληθεί, διότι η τιμή και το εισόδημά του δεν θα είναι υψηλότερα από πριν. Αν, αντίθετα, η καμπύλη ζήτησής του είναι τώρα ανελαστική, τότε επιβάλλει μονοπωλιακή τιμή ώστε να μεγιστοποιήσει τα έσοδά του. Η παραγωγή του πρέπει να περιοριστεί ώστε να εξασφαλίσει την υψηλότερη τιμή. Ο περιορισμός της παραγωγής και η υψηλότερη τιμή του προϊόντος ζημιώνουν αμφότερα τους καταναλωτές. Σε αντίθεση με τις συνθήκες της ελεύθερης αγοράς, δεν μπορούμε πλέον να πούμε ότι ένας περιορισμός της παραγωγής (όπως σε ένα εκούσιο καρτέλ) ωφελεί τους καταναλωτές, επειδή φθάνει στο σημείο με τη μεγαλύτερη παραγωγικότητα σε αξία· αντίθετα, οι καταναλωτές ζημιώνονται, διότι η ελεύθερη επιλογή τους θα είχε οδηγήσει στην τιμή της ελεύθερης αγοράς. Λόγω του καταναγκασμού που ασκεί το κράτος, δεν μπορούν να αγοράζουν ελεύθερα αγαθά από όλους όσοι είναι πρόθυμοι να πουλήσουν. Με άλλα λόγια, κάθε προσέγγιση προς την τιμή και την ποσότητα ισορροπίας της ελεύθερης αγοράς για οποιοδήποτε προϊόν ωφελεί τους καταναλωτές και, κατά συνέπεια, ωφελεί και τους παραγωγούς. Κάθε απομάκρυνση από την τιμή και την ποσότητα της ελεύθερης αγοράς ζημιώνει τους καταναλωτές. Η μονοπωλιακή τιμή που προκύπτει από την παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου απομακρύνει από την τιμή της ελεύθερης αγοράς: μειώνει την παραγωγή και αυξάνει τις τιμές πέρα από το επίπεδο που θα διαμορφωνόταν αν καταναλωτές και παραγωγοί μπορούσαν να συναλλάσσονται ελεύθερα.

Δεν μπορούμε εδώ να προβάλουμε το επιχείρημα ότι ο περιορισμός της παραγωγής είναι εκούσιος επειδή οι ίδιοι οι καταναλωτές καθιστούν την καμπύλη ζήτησής τους ανελαστική. Διότι οι καταναλωτές είναι πλήρως υπεύθυνοι για την καμπύλη ζήτησής τους μόνο στην ελεύθερη αγορά, και μόνο αυτή η καμπύλη ζήτησης μπορεί να θεωρηθεί έκφραση της εκούσιας επιλογής τους. Μόλις το κράτος παρέμβει για να απαγορεύσει συναλλαγές και να παραχωρήσει προνόμια, η δράση δεν είναι πλέον πλήρως εκούσια. Οι καταναλωτές αναγκάζονται, θέλοντας και μη, να συναλλάσσονται με τον μονοπωλητή για ένα ορισμένο εύρος αγορών.

Όλα τα αποτελέσματα που οι θεωρητικοί της μονοπωλιακής τιμής απέδωσαν εσφαλμένα στα εκούσια καρτέλ ισχύουν πράγματι για τις κρατικές μονοπωλιακές παραχωρήσεις. Η παραγωγή περιορίζεται και οι συντελεστές κατανέμονται εσφαλμένα. Είναι αλήθεια ότι οι μη ειδικοί συντελεστές αποδεσμεύονται και πάλι για παραγωγή αλλού. Τώρα όμως μπορούμε να πούμε ότι αυτή η παραγωγή θα ικανοποιεί τους καταναλωτές λιγότερο απ' ό,τι υπό συνθήκες ελεύθερης αγοράς· επιπλέον, οι συντελεστές θα αμείβονται λιγότερο στις άλλες απασχολήσεις.

Δεν μπορούν ποτέ να υπάρξουν διαρκή μονοπωλιακά κέρδη, διότι τα κέρδη είναι εφήμερα και όλα τελικά ανάγονται σε μια ενιαία απόδοση τόκου. Μακροχρόνια, οι μονοπωλιακές αποδόσεις καταλογίζονται σε κάποιον συντελεστή. Ποιος είναι ο συντελεστής που μονοπωλείται σε αυτή την περίπτωση; Είναι προφανές ότι ο συντελεστής αυτός είναι το δικαίωμα εισόδου στον κλάδο. Στην ελεύθερη αγορά, το δικαίωμα αυτό είναι απεριόριστο για όλους· εδώ, όμως, το κράτος έχει παραχωρήσει ειδικά προνόμια εισόδου και πώλησης, και αυτά τα ειδικά προνόμια ή δικαιώματα

είναι που ευθύνονται για το πρόσθετο μονοπωλιακό όφελος από τη μονοπωλιακή τιμή. Ο μονοπωλητής, επομένως, αποκομίζει μονοπωλιακό όφελος όχι επειδή κατέχει κάποιον παραγωγικό συντελεστή, αλλά χάρη σε ένα ειδικό προνόμιο που του παραχώρησε το κράτος. Και το όφελος αυτό δεν εξαφανίζεται μακροχρόνια, όπως τα κέρδη· είναι μόνιμο, όσο διατηρείται το προνόμιο και όσο οι αξιολογήσεις των καταναλωτών παραμένουν ως έχουν. Φυσικά, το μονοπωλιακό όφελος θα τείνει να κεφαλαιοποιηθεί στην αξία του ενεργητικού της επιχείρησης, έτσι ώστε οι μεταγενέστεροι ιδιοκτήτες, που επενδύουν στην επιχείρηση αφού παραχωρηθεί το προνόμιο και γίνει η κεφαλαιοποίηση, να αποκομίζουν μόνο τη γενικά ενιαία απόδοση τόκου για την επένδυσή τους.

Όλη αυτή η ανάλυση ισχύει τόσο για τον οιονεί μονοπωλητή όσο και για τον μονοπωλητή. Ο οιονεί μονοπωλητής έχει κάποιους ανταγωνιστές, αλλά ο αριθμός τους περιορίζεται από το κρατικό προνόμιο. Κάθε οιονεί μονοπωλητής θα αντιμετωπίζει τώρα στην αγορά καμπύλη ζήτησης διαφορετικής μορφής για το προϊόν του και θα επηρεάζεται διαφορετικά από το προνόμιο. Όσοι οιονεί μονοπωλητές βλέπουν τις καμπύλες ζήτησής τους να γίνονται ανελαστικές θα αποκομίσουν μονοπωλιακό όφελος· όσοι βλέπουν τις καμπύλες ζήτησής τους να παραμένουν πολύ ελαστικές δεν θα αποκομίσουν κανένα όφελος από το προνόμιο. *Ceteris paribus*, βέβαια, ένας μονοπωλητής είναι πιθανότερο να επιτύχει μονοπωλιακό όφελος από έναν οιονεί μονοπωλητή· το αν όμως ο καθένας επιτυγχάνει όφελος, και πόσο, εξαρτάται αποκλειστικά από τα δεδομένα κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης.

Πρέπει να σημειώσουμε ξανά όσα είπαμε παραπάνω: ακόμη και όταν κανένας μονοπωλητής ή οιονεί μονοπωλητής δεν μπορεί να επιτύχει μονοπωλιακή τιμή, οι καταναλωτές ζημιώνονται και πάλι, διότι εμποδίζονται να αγοράσουν από τους παραγωγούς με τη μεγαλύτερη αποδοτικότητα και παραγωγικότητα σε αξία. Η παραγωγή περιορίζεται έτσι, και η μείωση της παραγωγής (ιδίως της πιο αποδοτικά παραγόμενης) αυξάνει την τιμή για τους καταναλωτές. Αν ο μονοπωλητής ή ο οιονεί μονοπωλητής επιτύχει επιπλέον μονοπωλιακή τιμή, η ζημία των καταναλωτών και η εσφαλμένη κατανομή της παραγωγής θα διπλασιαστούν.

Επειδή οι ευθείες παραχωρήσεις μονοπωλίου ή οιονεί μονοπωλίου θα θεωρούνταν συνήθως απροκάλυπτα επιζήμιες για το κοινό, οι κυβερνήσεις έχουν ανακαλύψει ποικίλες μεθόδους για να παραχωρούν τέτοια προνόμια έμμεσα, καθώς και ποικίλα επιχειρήματα για να δικαιολογούν αυτά τα μέτρα. Όλα όμως έχουν τα αποτελέσματα που είναι κοινά στις παραχωρήσεις μονοπωλίου ή οιονεί μονοπωλίου, καθώς και στις μονοπωλιακές τιμές, όταν αυτές επιτυγχάνονται.

Τα σημαντικότερα είδη μονοπωλιακών παραχωρήσεων (μονοπωλίου και οιονεί μονοπωλίου) είναι τα εξής: (1) καρτέλ επιβαλλόμενα από το κράτος, στα οποία υποχρεούται να ενταχθεί κάθε επιχείρηση ενός κλάδου· (2) ουσιαστικά καρτέλ που επιβάλλει το κράτος, όπως οι ποσοστώσεις παραγωγής που επιβάλλει η αμερικανική αγροτική πολιτική· (3) άδειες, που απαιτούν την τήρηση κρατικών κανόνων πριν επιτραπεί σε έναν άνθρωπο ή σε μια επιχείρηση να εισέλθει σε έναν κλάδο παραγωγής, και που απαιτούν επίσης την καταβολή τέλους —πληρωμή που λειτουργεί ως τιμωρητικός φόρος για τις μικρότερες επιχειρήσεις με λιγότερο κεφάλαιο, οι οποίες αποκλείονται έτσι από τον ανταγωνισμό με τις μεγαλύτερες· (4) πρότυπα «ποιότητας», που απαγορεύουν τον ανταγωνισμό από προϊόντα που το κράτος (όχι οι καταναλωτές) ορίζει ως «χαμηλότερης ποιότητας»· (5) δασμοί και άλλα μέτρα που επιβάλλουν τιμωρητικό φόρο στους ανταγωνιστές εκτός μιας ορισμένης γεωγραφικής περιοχής· (6) περιορισμοί της μετανάστευσης, που απαγορεύουν τον ανταγωνισμό εργαζομένων, καθώς και επιχειρηματιών, οι οποίοι διαφορετικά θα μετακινούνταν από άλλη γεωγραφική περιοχή της παγκόσμιας αγοράς· (7) νόμοι για την παιδική εργασία, που

απαγορεύουν τον ανταγωνισμό στην εργασία από εργαζομένους κάτω από ορισμένη ηλικία· (8) νόμοι για τον κατώτατο μισθό, που, προκαλώντας την ανεργία των εργαζομένων με τη μικρότερη παραγωγικότητα σε αξία, απομακρύνουν τον ανταγωνισμό τους από τις αγορές εργασίας· (9) νόμοι περί ανώτατου ωραρίου, που επιβάλλουν μερική ανεργία σε όσους εργαζομένους είναι πρόθυμοι να εργάζονται περισσότερες ώρες· (10) υποχρεωτικός συνδικαλισμός, όπως αυτός που επιβάλλει ο νόμος Wagner–Taft–Hartley, που προκαλεί ανεργία στους εργαζομένους με τη μικρότερη αρχαιότητα ή τη μικρότερη πολιτική επιρροή στο συνδικάτο τους· (11) στρατολογία, που απομακρύνει πολλούς νέους από το εργατικό δυναμικό· (12) κάθε είδους κρατική επιβάρυνση οποιασδήποτε μορφής βιομηχανικής ή εμπορικής οργάνωσης, όπως οι αντιμονοπωλιακοί νόμοι, οι ειδικοί φόροι στις αλυσίδες καταστημάτων, οι φόροι εισοδήματος των εταιρειών, οι νόμοι που υποχρεώνουν τις επιχειρήσεις να κλείνουν σε ορισμένες ώρες ή που απαγορεύουν τους πλανόδιους πωλητές με καρότσι ή τους πωλητές από πόρτα σε πόρτα· (13) νόμοι για τη διατήρηση των φυσικών πόρων, που περιορίζουν την παραγωγή διά της βίας· (14) διπλώματα ευρεσιτεχνίας, με τα οποία όσοι ανακαλύπτουν αργότερα και ανεξάρτητα μια μέθοδο αποκλείονται από την είσοδο σε έναν κλάδο παραγωγής.[34,35]

Α. Υποχρεωτικά καρτέλ

Τα υποχρεωτικά καρτέλ συνίστανται στον εξαναγκασμό όλων των παραγωγών ενός κλάδου να ενταχθούν σε μία οργάνωση ή σε ένα σχήμα που λειτουργεί ουσιαστικά ως μία οργάνωση. Αντί να αποκλείονται άμεσα από έναν κλάδο, οι επιχειρήσεις εξαναγκάζονται να συμμορφώνονται με κρατικά επιβαλλόμενες ποσοστώσεις μέγιστης παραγωγής. Τέτοια καρτέλ συνοδεύονται πάντοτε από ένα κρατικά επιβαλλόμενο πρόγραμμα ελέγχου κατώτατων τιμών. Όταν το κράτος συνειδητοποιεί ότι ο καθορισμός κατώτατων τιμών από μόνος του θα οδηγήσει σε απούλητα πλεονάσματα και δυσχέρειες στον κλάδο, επιβάλλει ποσοστώσεις στην παραγωγή των παραγωγών. Αυτή η ενέργεια όχι μόνο βλάπτει τους καταναλωτές περιορίζοντας την παραγωγή και μειώνοντας το παραγόμενο προϊόν· το προϊόν πρέπει επίσης να παράγεται από ορισμένους παραγωγούς που υποδεικνύει το κράτος. Ανεξάρτητα από τον τρόπο καθορισμού των ποσοστώσεων, αυτές είναι αυθαίρετες· και, καθώς περνά ο χρόνος, στρεβλώνουν ολοένα περισσότερο την παραγωγική διάρθρωση που επιχειρεί να προσαρμοστεί στη ζήτηση των καταναλωτών. Οι αποδοτικοί νεοεισερχόμενοι εμποδίζονται να εξυπηρετήσουν τους καταναλωτές, ενώ οι μη αποδοτικές επιχειρήσεις διατηρούνται, επειδή οι παλαιές ποσοστώσεις τους τις απαλλάσσουν από την ανάγκη να αντιμετωπίσουν ανώτερο ανταγωνισμό. Τα υποχρεωτικά καρτέλ παρέχουν ένα καταφύγιο στο οποίο οι μη αποδοτικές επιχειρήσεις ευημερούν εις βάρος των αποδοτικών επιχειρήσεων και των καταναλωτών.

Β. Άδειες

Ελάχιστη προσοχή έχει δοθεί στις άδειες· και όμως αποτελούν μία από τις σημαντικότερες —και διαρκώς διευρυνόμενες— μονοπωλιακές επιβολές στη σημερινή αμερικανική οικονομία. Οι άδειες περιορίζουν σκόπιμα την προσφορά εργασίας και επιχειρήσεων στα επαγγέλματα που υπόκεινται σε αδειοδότηση. Διάφοροι κανόνες και απαιτήσεις επιβάλλονται για την εργασία στο επάγγελμα ή για την είσοδο σε έναν ορισμένο επιχειρηματικό κλάδο. Όσοι δεν μπορούν να ανταποκριθούν στους κανόνες αποκλείονται από την είσοδο. Επιπλέον, όσοι δεν μπορούν να καταβάλουν το τίμημα της άδειας αποκλείονται από την είσοδο. Τα υψηλά τέλη αδειοδότησης θέτουν μεγάλα εμπόδια στους ανταγωνιστές με μικρό αρχικό κεφάλαιο. Ορισμένες άδειες, όπως εκείνες που απαιτούνται για τις

επιχειρήσεις οινοπνευματωδών ποτών και ταξί σε ορισμένες πολιτείες, επιβάλλουν απόλυτο όριο στον αριθμό των επιχειρήσεων του κλάδου. Αυτές οι άδειες είναι μεταβιβάσιμες, οπότε κάθε νέα επιχείρηση πρέπει να αγοράσει άδεια από μια παλαιότερη που επιθυμεί να αποχωρήσει από τον κλάδο. Η ακαμψία, η αναποτελεσματικότητα και η έλλειψη προσαρμοστικότητας στις μεταβαλλόμενες επιθυμίες των καταναλωτών είναι όλα προφανή σε αυτή τη διευθέτηση. Η αγορά δικαιωμάτων αδειοδότησης καταδεικνύει επίσης το βάρος που επιβάλλουν οι άδειες στους νεοεισερχομένους. Ο καθηγητής Machlup επισημαίνει ότι η κρατική διοίκηση της αδειοδότησης βρίσκεται σχεδόν πάντοτε στα χέρια μελών του επαγγέλματος και εύστοχα παρομοιάζει αυτές τις διευθετήσεις με τις «αυτοδιοικούμενες» συντεχνίες του Μεσαίωνα.[36]

Πιστοποιητικά εξυπηρέτησης και αναγκαιότητας απαιτούνται από επιχειρήσεις σε κλάδους —όπως οι σιδηρόδρομοι, οι αεροπορικές εταιρείες κ.λπ.— που ρυθμίζονται από κρατικές επιτροπές. Αυτά λειτουργούν ως άδειες, αλλά γενικά είναι πολύ δυσκολότερο να αποκτηθούν. Το σύστημα αυτό αποκλείει τους επίδοξους νεοεισερχομένους από έναν κλάδο, παραχωρώντας μονοπωλιακό προνόμιο στις επιχειρήσεις που παραμένουν· επιπλέον, τις υποβάλλει στις λεπτομερείς εντολές της επιτροπής. Εφόσον αυτές οι εντολές αναιρούν εκείνες της ελεύθερης αγοράς, οδηγούν πάντοτε σε επιβαλλόμενη αναποτελεσματικότητα και βλάβη των καταναλωτών.[37]

Οι άδειες προς εργαζομένους, σε αντιδιαστολή προς τις επιχειρήσεις, διαφέρουν από τις περισσότερες άλλες παραχωρήσεις μονοπωλιακών προνομίων, οι οποίες μπορεί να εξασφαλίζουν μονοπωλιακή τιμή. Διότι η άδεια προς τον εργαζόμενο εξασφαλίζει πάντοτε περιοριστική τιμή. Τα συνδικάτα αποκτούν περιοριστικούς μισθούς περιορίζοντας την προσφορά εργασίας σε ένα επάγγελμα. Εδώ επικρατούν, για άλλη μια φορά, οι ίδιες συνθήκες: άλλοι συντελεστές αποκλείονται διά της βίας και, εφόσον ο μονοπωλητής δεν κατέχει αυτούς τους αποκλεισμένους συντελεστές, δεν χάνει κανένα έσοδο. Εφόσον μια άδεια περιορίζει πάντοτε την είσοδο σε έναν κλάδο, μειώνει έτσι πάντοτε την προσφορά και αυξάνει τις τιμές ή τους μισθούς. Ο λόγος για τον οποίο η παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου σε μια επιχείρηση δεν αυξάνει πάντοτε τις τιμές είναι ότι οι επιχειρήσεις μπορούν πάντοτε να επεκτείνουν ή να συρρικνώνουν την παραγωγή τους κατά βούληση. Η αδειοδότηση των παντοπωλών δεν μειώνει αναγκαστικά τη συνολική προσφορά, διότι δεν αποκλείει την απεριόριστη διεύρυνση των αδειοδοτημένων επιχειρήσεων παντοπωλείου, οι οποίες μπορούν να καλύψουν το κενό που δημιουργεί ο αποκλεισμός των επίδοξων ανταγωνιστών. Αλλά, αν εξαιρέσουμε τις ώρες εργασίας, ο περιορισμός της εισόδου σε μια αγορά εργασίας πρέπει πάντοτε να μειώνει τη συνολική προσφορά αυτής της εργασίας. Ως εκ τούτου, οι άδειες ή άλλες παραχωρήσεις μονοπωλιακών προνομίων προς επιχειρήσεις μπορεί να εξασφαλίζουν ή να μην εξασφαλίζουν μονοπωλιακή τιμή —ανάλογα με την ελαστικότητα της καμπύλης ζήτησης—, ενώ οι άδειες προς εργαζομένους εξασφαλίζουν πάντοτε υψηλότερη, περιοριστική τιμή στους κατόχους τους.

Γ. Πρότυπα ποιότητας και ασφάλειας

Ένα από τα προσφιλή επιχειρήματα υπέρ των νόμων αδειοδότησης και άλλων τύπων προτύπων ποιότητας είναι ότι τα κράτη πρέπει να «προστατεύουν» τους καταναλωτές, εξασφαλίζοντας ότι οι εργαζόμενοι και οι επιχειρήσεις πωλούν αγαθά και υπηρεσίες της υψηλότερης ποιότητας. Η απάντηση, φυσικά, είναι ότι η «ποιότητα» αποτελεί εξαιρετικά ελαστικό και σχετικό όρο και καθορίζεται από τους καταναλωτές με τις ελεύθερες πράξεις τους στην αγορά. Οι καταναλωτές αποφασίζουν σύμφωνα με τις δικές τους προτιμήσεις και τα συμφέροντά τους και, ειδικότερα,

σύμφωνα με την τιμή που επιθυμούν να πληρώσουν για την υπηρεσία. Μπορεί κάλλιστα, για παράδειγμα, η φοίτηση επί ορισμένα έτη σε έναν ορισμένο τύπο σχολής να παράγει τους καλύτερους γιατρούς —μολονότι είναι δύσκολο να δει κανείς γιατί το κράτος πρέπει να προστατεύει το κοινό από μη αδειοδοτημένους επιδεικτές καλλυντικής κρέμας ή από υδραυλικούς χωρίς πανεπιστημιακό πτυχίο ή με λιγότερα από δέκα χρόνια εμπειρίας —. Αλλά, απαγορεύοντας την άσκηση της ιατρικής από ανθρώπους που δεν πληρούν αυτές τις απαιτήσεις, το κράτος βλάπτει τους καταναλωτές που θα αγόραζαν τις υπηρεσίες των αποκλεισμένων ανταγωνιστών, προστατεύει «καταρτισμένους» αλλά λιγότερο παραγωγικούς σε όρους αξίας γιατρούς από τον εξωτερικό ανταγωνισμό και επίσης εξασφαλίζει περιοριστικές τιμές στους εναπομείναντες γιατρούς.[38] Οι καταναλωτές εμποδίζονται να επιλέξουν χαμηλότερης ποιότητας θεραπεία για ελαφρές παθήσεις με αντάλλαγμα χαμηλότερη τιμή και εμποδίζονται επίσης να προσφύγουν σε γιατρούς που έχουν διαφορετική θεωρία της ιατρικής από εκείνη που εγκρίνουν οι αναγνωρισμένες από το κράτος ιατρικές σχολές.

Το κατά πόσον αυτές οι απαιτήσεις έχουν σχεδιαστεί για να «προστατεύουν» την υγεία του κοινού και κατά πόσον για να περιορίζουν τον ανταγωνισμό μπορεί να κριθεί από το γεγονός ότι η δωρεάν παροχή ιατρικών συμβουλών χωρίς άδεια σπανίως αποτελεί παράβαση του νόμου. Μόνο η πώληση ιατρικών συμβουλών απαιτεί άδεια. Εφόσον κάποιος μπορεί να υποστεί εξίσου μεγάλη, αν όχι μεγαλύτερη, βλάβη από δωρεάν ιατρικές συμβουλές όσο και από συμβουλές που αγοράζει, ο κύριος σκοπός της ρύθμισης είναι σαφώς ο περιορισμός του ανταγωνισμού και όχι η προάσπιση του κοινού.[39]

Άλλα πρότυπα ποιότητας στην παραγωγή έχουν ακόμη πιο επιζήμια επίδραση. Επιβάλλουν κρατικούς ορισμούς των προϊόντων και απαιτούν από τις επιχειρήσεις να συμμορφώνονται με τις προδιαγραφές που θέτουν αυτοί οι ορισμοί. Έτσι, το κράτος ορίζει ότι το «ψωμί» πρέπει να έχει ορισμένη σύνθεση. Αυτό υποτίθεται ότι αποτελεί προστασία έναντι της «νοθείας», αλλά στην πραγματικότητα απαγορεύει τη βελτίωση. Αν το κράτος ορίσει ένα προϊόν με ορισμένο τρόπο, απαγορεύει την αλλαγή. Μια αλλαγή, για να γίνει αποδεκτή από τους καταναλωτές, πρέπει να αποτελεί βελτίωση, είτε καθαυτή είτε υπό τη μορφή χαμηλότερης τιμής. Ωστόσο, μπορεί να χρειαστεί πολύς χρόνος, αν όχι μια αιωνιότητα, για να πειστεί η κρατική γραφειοκρατία να αλλάξει τις απαιτήσεις. Στο μεταξύ, ο ανταγωνισμός βλάπτεται και οι τεχνολογικές βελτιώσεις εμποδίζονται.[40] Τα πρότυπα «ποιότητας», μεταφέροντας τις αποφάσεις για την ποιότητα από τους καταναλωτές σε αυθαίρετες κρατικές επιτροπές, επιβάλλουν ακαμψίες και μονοπώληση στο οικονομικό σύστημα.

Στην ελεύθερη οικονομία θα υπήρχαν άφθονα μέσα εξασφάλισης επανόρθωσης για άμεσες βλάβες ή δόλια «νοθεία». Δεν χρειάζεται κανένα σύστημα κρατικών «προτύπων» ούτε στρατιά διοικητικών επιθεωρητών. Αν σε έναν άνθρωπο πωληθεί νοθευμένο τρόφιμο, τότε είναι σαφές ότι ο πωλητής έχει διαπράξει απάτη, παραβιάζοντας τη σύμβασή του να πωλήσει το τρόφιμο. Έτσι, αν ο Α πωλεί στον Β τρόφιμο για πρωινό και αυτό αποδειχθεί ότι είναι άχυρο, ο Α έχει διαπράξει παράνομη πράξη απάτης, λέγοντας στον Β ότι του πωλεί τρόφιμο ενώ στην πραγματικότητα του πωλεί άχυρο. Αυτό τιμωρείται από τα δικαστήρια υπό το «ελευθεριστικό δίκαιο», δηλαδή τον νομικό κώδικα της ελεύθερης κοινωνίας που θα απαγόρευε όλες τις προσβολές προσώπων και περιουσίας. Η απώλεια του προϊόντος και του τιμήματος, μαζί με την κατάλληλη αποζημίωση —καταβαλλόμενη στο θύμα και όχι στο κράτος—, θα περιλαμβάνονταν στην τιμωρία της απάτης. Κανένας διοικητικός υπάλληλος δεν χρειάζεται για να εμποδίζει μη δόλιες πωλήσεις· αν κάποιος απλώς πωλεί κάτι που

αποκαλεί «ψωμί», αυτό πρέπει να ανταποκρίνεται στον κοινό ορισμό του ψωμιού που έχουν οι καταναλωτές και όχι σε κάποια αυθαίρετη προδιαγραφή. Αν, όμως, αναγράφει τη σύνθεση πάνω στη φραντζόλα, υπόκειται σε δίωξη αν ψεύδεται. Πρέπει να τονιστεί ότι το έγκλημα δεν είναι το ψεύδος αυτό καθαυτό, το οποίο αποτελεί ηθικό πρόβλημα έξω από την αρμοδιότητα ενός φορέα προστασίας της ελεύθερης αγοράς, αλλά η παραβίαση σύμβασης — η απόκτηση της περιουσίας κάποιου άλλου με ψευδείς παραστάσεις και, επομένως, η ενοχή για απάτη. Αν, από την άλλη πλευρά, το νοθευμένο προϊόν βλάψει την υγεία του αγοραστή —όπως με την προσθήκη δηλητηρίου —, ο πωλητής υπόκειται επιπλέον σε δίωξη για βλάβη και επίθεση κατά του προσώπου του αγοραστή.[41]

Ένας άλλος τύπος ποιοτικού ελέγχου είναι η υποτιθέμενη «προστασία» των επενδυτών. Οι κανονισμοί της SEC υποχρεώνουν, για παράδειγμα, τις νέες εταιρείες που πωλούν μετοχές να συμμορφώνονται με ορισμένους κανόνες, να εκδίδουν ενημερωτικά φυλλάδια κ.λπ. Το καθαρό αποτέλεσμα είναι η παρεμπόδιση των νέων και ιδίως των μικρών επιχειρήσεων και ο περιορισμός της δυνατότητάς τους να αποκτούν κεφάλαια, παραχωρώντας έτσι μονοπωλιακό προνόμιο στις υφιστάμενες επιχειρήσεις. Στους επενδυτές απαγορεύεται να επενδύουν σε ιδιαίτερα επισφαλείς επιχειρήσεις. Οι κανονισμοί της SEC, οι λεγόμενοι «νόμοι του γαλάζιου ουρανού» κ.λπ. περιορίζουν έτσι την είσοδο νέων επιχειρήσεων και εμποδίζουν την επένδυση σε επισφαλή αλλά ενδεχομένως επιτυχή εγχειρήματα. Για άλλη μια φορά, η επιχειρηματική αποτελεσματικότητα και η εξυπηρέτηση του καταναλωτή παρεμποδίζονται.[42]

Οι κανονισμοί ασφάλειας αποτελούν έναν ακόμη συνηθισμένο τύπο προτύπων ποιότητας. Προδιαγράφουν τις λεπτομέρειες της παραγωγής και θέτουν εκτός νόμου τις αποκλίσεις. Ο τρόπος με τον οποίο η ελεύθερη αγορά αντιμετωπίζει, ας πούμε, την κατάρρευση ενός κτιρίου που σκοτώνει αρκετούς ανθρώπους είναι η φυλάκιση του ιδιοκτήτη του κτιρίου για ανθρωποκτονία εξ αμελείας. Αλλά η ελεύθερη αγορά δεν μπορεί να αποδέχεται κανέναν αυθαίρετο κανονισμό «ασφάλειας» που θεσπίζεται πριν από τη διάπραξη οποιουδήποτε εγκλήματος. Το σημερινό σύστημα δεν αντιμετωπίζει τον ιδιοκτήτη του κτιρίου ως ουσιαστικά ένοχο ανθρωποκτονίας αν συμβεί κατάρρευση· αντιθέτως, αυτός απλώς καταβάλλει ένα ποσό χρηματικής αποζημίωσης. Με αυτόν τον τρόπο, η προσβολή του προσώπου μένει σχετικά ατιμώρητη και δεν αποτρέπεται. Από την άλλη πλευρά, οι διοικητικοί κανονισμοί πολλαπλασιάζονται, και η γενική τους επίπτωση είναι η παρεμπόδιση σημαντικών βελτιώσεων στον οικοδομικό κλάδο και, επομένως, η παραχώρηση μονοπωλιακών προνομίων στους υφιστάμενους κατασκευαστές έναντι ανταγωνιστών που θα μπορούσαν να καινοτομήσουν.[43] Η παράκαμψη των κανονισμών ασφάλειας μέσω δωροδοκίας επιτρέπει τότε στον πραγματικό επιτιθέμενο —τον κατασκευαστή του οποίου η περιουσία τραυματίζει κάποιον— να συνεχίζει ατιμώρητος και να μένει στο απυρόβλητο.

Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι οι φορείς προστασίας της ελεύθερης αγοράς πρέπει να περιμένουν μέχρι να υποστούν βλάβη οι άνθρωποι για να τιμωρήσουν το έγκλημα, αντί να το προλαμβάνουν. Είναι αλήθεια ότι στην ελεύθερη αγορά μπορούν να τιμωρούνται μόνο έμπρακτες ενέργειες. Κανείς δεν επιχειρεί να τυραννά οποιονδήποτε άλλο με το επιχείρημα ότι έτσι θα μπορούσε ενδεχομένως να αποτραπεί κάποιο μελλοντικό έγκλημα. Βάσει της θεωρίας της «πρόληψης», κάθε είδους προσβολή της προσωπικής ελευθερίας μπορεί —και πράγματι πρέπει— να δικαιολογείται. Είναι ασφαλώς γελοία διαδικασία να επιχειρείται η «πρόληψη» λίγων μελλοντικών προσβολών με τη διάπραξη μόνιμων προσβολών εναντίον όλων.[44]

Κανονισμοί ασφάλειας επιβάλλονται επίσης στις συμβάσεις εργασίας. Οι εργαζόμενοι και οι εργοδότες εμποδίζονται να συμφωνήσουν όρους απασχόλησης, εκτός αν τηρούνται ορισμένοι κρατικοί κανόνες. Το αποτέλεσμα είναι η επιβολή απώλειας στους εργαζομένους και στους εργοδότες, στους οποίους στερείται η ελευθερία του συμβάλλεσθαι και οι οποίοι πρέπει να στραφούν σε άλλες, λιγότερο αποδοτικές απασχολήσεις. Η κατανομή των συντελεστών, επομένως, στρεβλώνεται και γίνεται εσφαλμένη σε σχέση τόσο με τη μέγιστη ικανοποίηση των καταναλωτών όσο και με τη μέγιστη απόδοση των συντελεστών. Η παραγωγική δραστηριότητα καθίσταται λιγότερο παραγωγική και ευέλικτη.

Μια άλλη χρήση των «κανονισμών ασφάλειας» είναι η παρεμπόδιση του γεωγραφικού ανταγωνισμού, δηλαδή η αποτροπή των καταναλωτών από την αγορά αγαθών από αποδοτικούς παραγωγούς που βρίσκονται σε άλλες γεωγραφικές περιοχές. Από αναλυτική άποψη, υπάρχει ελάχιστη διαφορά μεταξύ ανταγωνισμού γενικά και ανταγωνισμού ως προς την τοποθεσία, καθώς η τοποθεσία είναι απλώς ένα από τα πολλά πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα που διαθέτουν οι ανταγωνιστικές επιχειρήσεις. Έτσι, οι πολιτειακές κυβερνήσεις έχουν οργανώσει υποχρεωτικά καρτέλ γάλακτος, τα οποία καθορίζουν κατώτατες τιμές και περιορίζουν την παραγωγή, ενώ επιβάλλονται απόλυτες απαγορεύσεις εισαγωγής γάλακτος από άλλες πολιτείες υπό το πρόσχημα της «ασφάλειας». Το αποτέλεσμα, φυσικά, είναι η αποκοπή του ανταγωνισμού και η δυνατότητα μονοπωλιακής τιμολόγησης. Επιπλέον, στα προϊόντα άλλων πολιτειών επιβάλλονται συχνά απαιτήσεις ασφάλειας που υπερβαίνουν κατά πολύ εκείνες που επιβάλλονται στις τοπικές επιχειρήσεις.[45]

Δ. Δασμοί

Οι δασμοί και οι διάφορες μορφές ποσοστώσεων εισαγωγών απαγορεύουν, εν μέρει ή πλήρως, τον γεωγραφικό ανταγωνισμό για διάφορα προϊόντα. Στις εγχώριες επιχειρήσεις παραχωρείται οιονεί μονοπώλιο και, γενικά, μονοπωλιακή τιμή. Οι δασμοί βλάπτουν τους καταναλωτές μέσα στην «προστατευόμενη» περιοχή, οι οποίοι εμποδίζονται να αγοράσουν από αποδοτικότερους ανταγωνιστές σε χαμηλότερη τιμή. Βλάπτουν επίσης τις αποδοτικότερες ξένες επιχειρήσεις και τους καταναλωτές όλων των περιοχών, οι οποίοι στερούνται τα πλεονεκτήματα της γεωγραφικής εξειδίκευσης. Στην ελεύθερη αγορά, οι καλύτεροι πόροι θα τείνουν να κατανέμονται στις τοποθεσίες όπου είναι παραγωγικότεροι σε όρους αξίας. Η παρεμπόδιση του διαπεριφερειακού εμπορίου θα αναγκάσει τους συντελεστές να λαμβάνουν χαμηλότερη αμοιβή σε λιγότερο αποδοτικές και λιγότερο παραγωγικές σε όρους αξίας δραστηριότητες.

Οι οικονομολόγοι έχουν αφιερώσει μεγάλη προσοχή στη «θεωρία του διεθνούς εμπορίου» — προσοχή που υπερβαίνει κατά πολύ την αναλυτική της σημασία. Διότι στην ελεύθερη αγορά δεν θα υπήρχε καθόλου χωριστή θεωρία «διεθνούς εμπορίου» — και η ελεύθερη αγορά είναι το πεδίο των θεμελιωδών αναλυτικών προβλημάτων. Η ανάλυση παρεμβατικών καταστάσεων συνίσταται απλώς στη σύγκριση των επιπτώσεών τους με όσα θα συνέβαιναν στην ελεύθερη αγορά. Τα «έθνη» μπορεί να είναι σημαντικά πολιτικά και πολιτιστικά, αλλά οικονομικά εμφανίζονται μόνο ως συνέπεια κρατικής παρέμβασης, είτε υπό τη μορφή δασμών ή άλλων εμποδίων στο γεωγραφικό εμπόριο είτε ως κάποια μορφή νομισματικής παρέμβασης.[46]

Οι δασμοί έχουν εμπνεύσει πληθώρα οικονομικών εικασιών και επιχειρημάτων. Τα επιχειρήματα υπέρ των δασμών έχουν ένα κοινό γνώρισμα: όλα επιχειρούν να αποδείξουν ότι οι καταναλωτές της προστατευόμενης περιοχής δεν υφίστανται εκμετάλλευση από τον δασμό. Όλες αυτές οι απόπειρες

είναι μάταιες. Τα επιχειρήματα είναι πολλά. Χαρακτηριστικές είναι οι ανησυχίες για τη συνέχιση ενός «δυσμενούς εμπορικού ισοζυγίου». Αλλά κάθε άτομο αποφασίζει για τις αγορές του και, επομένως, καθορίζει αν το ισοζύγιό του θα πρέπει να είναι «ευνοϊκό» ή «δυσμενές»· το «δυσμενές» είναι παραπλανητικός όρος, διότι κάθε αγορά αποτελεί την ευνοϊκότερη για το άτομο πράξη εκείνη τη στιγμή. Το ίδιο ισχύει, επομένως, για το ενοποιημένο ισοζύγιο μιας περιοχής ή χώρας. Δεν μπορεί να υπάρχει «δυσμενές» εμπορικό ισοζύγιο μιας περιοχής, εκτός αν το επιθυμούν οι συναλλασσόμενοι, είτε πωλώντας τα αποθέματα χρυσού τους είτε δανειζόμενοι από άλλους — με τα δάνεια να χορηγούνται εκουσίως από τους πιστωτές—.

Ο παραλογισμός των επιχειρημάτων υπέρ των δασμών γίνεται φανερός αν οδηγήσουμε την ιδέα του δασμού στο λογικό της συμπέρασμα — ας πούμε, στην περίπτωση δύο ατόμων, του Jones και του Smith. Πρόκειται για έγκυρη χρήση της εις άτοπον απαγωγής, διότι οι ίδιες ποιοτικές επιπτώσεις προκύπτουν όταν επιβάλλεται δασμός σε ένα ολόκληρο έθνος και όταν επιβάλλεται σε έναν ή δύο ανθρώπους· η διαφορά είναι απλώς διαφορά βαθμού.[47] Ας υποθέσουμε ότι ο Jones έχει ένα αγρόκτημα, τα «Κτήματα του Jones», και ότι ο Smith εργάζεται γι' αυτόν. Έχοντας εμποτιστεί με ιδέες υπέρ των δασμών, ο Jones προτρέπει τον Smith να «αγοράζει προϊόντα των Κτημάτων του Jones». «Κρατήστε τα χρήματα στα Κτήματα του Jones», «μην αφήνετε να σας εκμεταλλεύεται η πλημμυρίδα προϊόντων από τη φθηνή εργασία των ξένων έξω από τα Κτήματα του Jones» και παρόμοια αποφθέγματα γίνονται τα συνθήματα των δύο ανδρών. Για να εξασφαλίσει ότι ο στόχος τους θα επιτευχθεί, ο Jones επιβάλλει δασμό 1.000% στις εισαγωγές όλων των αγαθών και υπηρεσιών από το «εξωτερικό», δηλαδή από έξω από το αγρόκτημα. Ως αποτέλεσμα, ο Jones και ο Smith βλέπουν τον ελεύθερο χρόνο τους, ή τα «προβλήματα ανεργίας» τους, να εξαφανίζονται, καθώς εργάζονται από την αυγή μέχρι το σούρουπο, πασχίζοντας να εξασφαλίσουν την παραγωγή όλων των αγαθών που επιθυμούν. Πολλά δεν μπορούν να τα παράγουν καθόλου· άλλα μπορούν, αν τους δοθούν αιώνες προσπάθειας. Είναι αλήθεια ότι αποκομίζουν όσα υπόσχονται οι προστατευτιστές: «αυτάρκεια», μολονότι η «επάρκεια» περιορίζεται στη στοιχειώδη επιβίωση αντί για ένα άνετο βιοτικό επίπεδο. Τα χρήματα «μένουν στον τόπο τους», και μπορούν να καταβάλλουν ο ένας στον άλλο πολύ υψηλούς ονομαστικούς μισθούς και τιμές, αλλά διαπιστώνουν ότι η πραγματική αξία των μισθών τους, σε όρους αγαθών, κατακρημνίζεται.

Πράγματι, επιστρέψαμε τώρα στην κατάσταση των απομονωμένων ή ανταλλακτικών οικονομιών του Crusoe και του Friday. Και σε αυτό ουσιαστικά καταλήγει η αρχή του δασμού. Αυτή η αρχή αποτελεί επίθεση στην αγορά, και ο λογικός της στόχος είναι η αυτάρκεια των μεμονωμένων παραγωγών· είναι ένας στόχος που, αν πραγματοποιούνταν, θα σήμαινε φτώχεια για όλους και θάνατο για τους περισσότερους από τον σημερινό πληθυσμό του κόσμου. Θα ήταν οπισθοδρόμηση από τον πολιτισμό στη βαρβαρότητα. Ένας ήπιος δασμός σε μια ευρύτερη περιοχή ίσως αποτελεί μόνο μια ώθηση προς αυτή την κατεύθυνση, αλλά παραμένει ώθηση, και τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται για να δικαιολογήσουν τον δασμό εφαρμόζονται εξίσου καλά στην επιστροφή στην «αυτάρκεια» της ζούγκλας.[48,49]

Ένα από τα πιο οξυδερκή σημεία της ανάλυσης του Henry George για τον προστατευτικό δασμό είναι η εξέταση του όρου «προστασία»:

> *Η προστασία συνεπάγεται παρεμπόδιση. ... Τι παρεμποδίζει η προστασία μέσω δασμών; Το εμπόριο. ... Αλλά το εμπόριο, από το οποίο η «προστασία» επιχειρεί να μας προφυλάξει και να μας υπερασπιστεί, δεν είναι, όπως η πλημμύρα, ο σεισμός ή ο ανεμοστρόβιλος, κάτι που έρχεται χωρίς ανθρώπινη ενέργεια. Το εμπόριο συνεπάγεται ανθρώπινη δράση. Δεν μπορεί*

> *να υπάρχει ανάγκη προφύλαξης ή άμυνας έναντι του εμπορίου, εκτός αν υπάρχουν άνθρωποι που θέλουν να εμπορευτούν και προσπαθούν να το κάνουν. Ποιοι είναι, λοιπόν, οι άνθρωποι από τις προσπάθειες των οποίων να εμπορευτούν μάς προφυλάσσει και μας υπερασπίζεται η «προστασία»; ... η επιθυμία του ενός μέρους, όσο ισχυρή και αν είναι, δεν μπορεί από μόνη της να επιφέρει εμπόριο. Σε κάθε εμπορική συναλλαγή πρέπει να υπάρχουν δύο μέρη που πράγματι επιθυμούν να συναλλαχθούν και των οποίων οι πράξεις είναι αμοιβαίες. Κανείς δεν μπορεί να αγοράσει αν δεν βρει κάποιον πρόθυμο να πωλήσει· και κανείς δεν μπορεί να πωλήσει αν δεν υπάρχει κάποιος άλλος πρόθυμος να αγοράσει. Αν οι Αμερικανοί δεν ήθελαν να αγοράζουν ξένα αγαθά, τα ξένα αγαθά δεν θα μπορούσαν να πωληθούν εδώ ακόμη και αν δεν υπήρχε δασμός. Το ενεργό αίτιο του εμπορίου που ο δασμός μας αποβλέπει να εμποδίσει είναι η επιθυμία των Αμερικανών να αγοράζουν ξένα αγαθά, όχι η επιθυμία των ξένων παραγωγών να τα πωλούν. ... Δεν είναι από τους ξένους που μας προφυλάσσει και μας υπερασπίζεται η προστασία· είναι από τους ίδιους μας τους εαυτούς.*[50]

Κατά ειρωνικό τρόπο, οι μακροχρόνιες δυνατότητες εκμετάλλευσης μέσω του προστατευτικού δασμού είναι πολύ μικρότερες από εκείνες που προκύπτουν από άλλες μορφές παραχώρησης μονοπωλιακού προνομίου. Διότι προστατεύονται μόνο οι επιχειρήσεις μέσα σε μια περιοχή· ωστόσο, οποιοσδήποτε επιτρέπεται να ιδρύσει εκεί επιχείρηση — ακόμη και οι ξένοι. Ως αποτέλεσμα, άλλες επιχειρήσεις, από το εσωτερικό και το εξωτερικό της περιοχής, θα συρρεύσουν στον προστατευόμενο κλάδο και στην προστατευόμενη περιοχή, ώσπου τελικά το μονοπωλιακό όφελος θα εξαφανιστεί, μολονότι η εσφαλμένη κατανομή της παραγωγής και η βλάβη των καταναλωτών θα παραμείνουν. Μακροχρόνια, επομένως, ένας δασμός αυτός καθαυτόν δεν εξασφαλίζει διαρκές όφελος ούτε καν στους άμεσους ωφελουμένους του.

Πολλοί συγγραφείς και οικονομολόγοι, κατά τα άλλα υπέρμαχοι του ελεύθερου εμπορίου, έχουν αποδεχθεί την εγκυρότητα του επιχειρήματος της «νηπιακής βιομηχανίας» υπέρ ενός προστατευτικού δασμού. Πράγματι, λίγοι υπέρμαχοι του ελεύθερου εμπορίου έχουν αμφισβητήσει το επιχείρημα πέρα από την προειδοποίηση ότι ο δασμός μπορεί να συνεχιστεί πέρα από τη «νηπιακή ηλικία» του κλάδου. Αυτή η απάντηση ουσιαστικά παραδέχεται την εγκυρότητα του επιχειρήματος της «νηπιακής βιομηχανίας». Πέρα από την εντελώς εσφαλμένη και παραπλανητική βιολογική αναλογία, η οποία συγκρίνει έναν νεοϊδρυθέντα κλάδο με ένα αβοήθητο νεογέννητο που χρειάζεται προστασία, η ουσία του επιχειρήματος έχει διατυπωθεί από τον Taussig:

> *Το επιχείρημα είναι ότι, ενώ η τιμή του προστατευόμενου είδους αυξάνεται προσωρινά από τον δασμό, τελικά μειώνεται. Ο ανταγωνισμός εμφανίζεται ... και επιφέρει στο τέλος χαμηλότερη τιμή. ... Αυτή η μείωση της εγχώριας τιμής έρχεται μόνο με την πάροδο του χρόνου. Στην αρχή, ο εγχώριος παραγωγός αντιμετωπίζει δυσχέρειες και δεν μπορεί να ανταποκριθεί στον ξένο ανταγωνισμό. Τελικά μαθαίνει πώς να παράγει με τον πλέον πρόσφορο τρόπο και μπορεί τότε να διαθέτει το είδος στην αγορά εξίσου φθηνά με τον ξένο, ακόμη και φθηνότερα.*[51]

Έτσι, υποστηρίζεται ότι οι παλαιότεροι ανταγωνιστές διαθέτουν ιστορικά αποκτημένες δεξιότητες και κεφάλαιο που τους επιτρέπουν να υπερισχύουν οποιωνδήποτε νέων αντιπάλων. Η συνετή κρατική προστασία προς τις νέες επιχειρήσεις, επομένως, θα προάγει μακροχρόνια τον ανταγωνισμό αντί να τον παρεμποδίζει.

Το επιχείρημα της νηπιακής βιομηχανίας αντιστρέφει το αληθές συμπέρασμα μιας ορθής προκείμενης. Το γεγονός ότι κεφάλαιο έχει ήδη δεσμευτεί σε παλαιότερες τοποθεσίες πράγματι δίνει στις παλαιότερες επιχειρήσεις ένα πλεονέκτημα, ακόμη και αν σήμερα, υπό το φως της παρούσας γνώσης και των αναγκών των καταναλωτών, οι επενδύσεις θα είχαν πραγματοποιηθεί στις νέες τοποθεσίες. Αλλά το ζήτημα είναι ότι πρέπει πάντοτε να εργαζόμαστε με μια δεδομένη κατάσταση, με το κεφάλαιο που μας έχει παραδοθεί από τις επενδύσεις των προγόνων μας. Το γεγονός ότι οι πρόγονοί μας έκαναν λάθη —από τη σκοπιά της σημερινής ανώτερης γνώσης μας— είναι ατυχές, αλλά πρέπει πάντοτε να αξιοποιούμε με τον καλύτερο τρόπο όσα διαθέτουμε. Δεν αρχίζουμε και δεν μπορούμε ποτέ να αρχίσουμε να επενδύουμε από το μηδέν· πράγματι, αν το κάναμε, θα βρισκόμασταν στην κατάσταση του Robinson Crusoe, αντιμέτωποι ξανά με τη γη με γυμνά χέρια και χωρίς κληρονομημένο εξοπλισμό. Επομένως, πρέπει να αξιοποιούμε τα πλεονεκτήματα που μας παρέχει το ήδη δεσμευμένο κεφάλαιο του παρελθόντος. Η επιδότηση νέων εγκαταστάσεων θα έβλαπτε τους καταναλωτές στερώντας τους τα πλεονεκτήματα του ιστορικά δεδομένου κεφαλαίου.

Πράγματι, αν οι μακροχρόνιες προοπτικές του νέου κλάδου είναι τόσο ελπιδοφόρες, γιατί η ιδιωτική επιχειρηματική πρωτοβουλία, η οποία αναζητεί διαρκώς επικερδείς επενδυτικές ευκαιρίες, δεν εισέρχεται στον νέο τομέα; Μόνο επειδή οι επιχειρηματίες αντιλαμβάνονται ότι μια τέτοια επένδυση θα ήταν οικονομικά ασύμφορη, δηλαδή θα σπαταλούσε κεφάλαιο, γη και εργασία που θα μπορούσαν διαφορετικά να επενδυθούν για την ικανοποίηση πιο επιτακτικών επιθυμιών των καταναλωτών. Όπως λέει ο Mises:

> *Η αλήθεια είναι ότι η εγκαθίδρυση μιας νηπιακής βιομηχανίας είναι επωφελής από οικονομική άποψη μόνο αν η υπεροχή της νέας τοποθεσίας είναι τόσο σημαντική ώστε να υπερκαλύπτει τα μειονεκτήματα που προκύπτουν από την εγκατάλειψη μη μετατρέψιμων και μη μεταφερόμενων κεφαλαιουχικών αγαθών επενδεδυμένων στις παλαιότερες εγκαταστάσεις. Αν ισχύει αυτό, οι νέες εγκαταστάσεις θα μπορούν να ανταγωνιστούν επιτυχώς τις παλαιές χωρίς καμία κρατική βοήθεια. Αν δεν ισχύει, η προστασία που τους παρέχεται είναι σπάταλη, ακόμη και αν είναι μόνο προσωρινή και επιτρέπει στον νέο κλάδο να σταθεί μόνος του αργότερα. Ο δασμός ισοδυναμεί ουσιαστικά με επιδότηση την οποία οι καταναλωτές εξαναγκάζονται να πληρώσουν ως αντιστάθμισμα για τη χρησιμοποίηση σπάνιων συντελεστών παραγωγής προς αντικατάσταση ακόμη αξιοποιήσιμων κεφαλαιουχικών αγαθών που πρόκειται να αχρηστευθούν και για την απόσυρση αυτών των σπάνιων συντελεστών από άλλες χρήσεις, στις οποίες θα μπορούσαν να παρέχουν υπηρεσίες που οι καταναλωτές αξιολογούν υψηλότερα. ... Ελλείψει δασμών, η μετακίνηση των κλάδων σε καλύτερες τοποθεσίες αναβάλλεται ώσπου τα κεφαλαιουχικά αγαθά που έχουν επενδυθεί στις παλαιές εγκαταστάσεις να φθαρούν ή να καταστούν παρωχημένα λόγω τεχνολογικών βελτιώσεων τόσο σημαντικών ώστε να καθίσταται αναγκαία η αντικατάστασή τους με νέο εξοπλισμό.*[52]

Λογικά, το επιχείρημα της νηπιακής βιομηχανίας πρέπει να εφαρμόζεται στο εμπόριο μεταξύ τόπων και περιφερειών όπως και στο διεθνές. Η αποτυχία αναγνώρισης αυτού του γεγονότος είναι ένας από τους λόγους για τους οποίους το επιχείρημα επιμένει. Αν επεκταθεί λογικά, πράγματι, το επιχείρημα θα έπρεπε να συνεπάγεται ότι είναι αδύνατον οποιαδήποτε νέα επιχείρηση να υπάρξει και να αναπτυχθεί απέναντι στον ανταγωνισμό παλαιότερων επιχειρήσεων, ανεξάρτητα από την τοποθεσία τους. Οι νέες επιχειρήσεις, άλλωστε, διαθέτουν το δικό τους ιδιαίτερο πλεονέκτημα, το

οποίο αντισταθμίζει εκείνο του υφιστάμενου δεσμευμένου κεφαλαίου των παλαιών επιχειρήσεων. Οι νέες επιχειρήσεις μπορούν να ξεκινήσουν εξαρχής με τον πιο σύγχρονο και παραγωγικό εξοπλισμό, καθώς και στις καλύτερες τοποθεσίες. Τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα μιας νέας επιχείρησης πρέπει να σταθμίζονται μεταξύ τους από τους επιχειρηματίες σε κάθε περίπτωση, ώστε να ανακαλυφθεί η πιο επικερδής και, επομένως, η πιο ωφέλιμη πορεία.[53]

Ε. Περιορισμοί στη μετανάστευση

Οι εργαζόμενοι μπορούν επίσης να ζητούν γεωγραφικές παραχωρήσεις ολιγοπωλίου υπό τη μορφή περιορισμών στην είσοδο μεταναστών. Στην ελεύθερη αγορά, η αδυσώπητη τάση είναι η εξίσωση των μισθών για εργασία της ίδιας παραγωγικότητας σε όρους αξίας σε ολόκληρη τη γη. Αυτή η τάση εξαρτάται από δύο τρόπους προσαρμογής: τη συρροή επιχειρήσεων από περιοχές υψηλών μισθών προς περιοχές χαμηλών μισθών και τη ροή εργαζομένων από περιοχές χαμηλών μισθών προς περιοχές υψηλών μισθών. Οι περιορισμοί στην είσοδο μεταναστών αποτελούν απόπειρα εξασφάλισης περιοριστικών μισθών για τους κατοίκους μιας περιοχής. Συνιστούν περιορισμό και όχι μονοπώλιο επειδή: (α) στο εργατικό δυναμικό κάθε εργαζόμενος είναι ιδιοκτήτης του εαυτού του και, επομένως, οι υποστηρικτές του περιορισμού δεν ελέγχουν το σύνολο της προσφοράς εργασίας· και (β) η προσφορά εργασίας είναι μεγάλη σε σχέση με τη δυνατή μεταβολή των ωρών ενός μεμονωμένου εργαζομένου· δηλαδή ένας εργαζόμενος δεν μπορεί, όπως ένας μονοπωλητής, να εκμεταλλευτεί τον περιορισμό αυξάνοντας την παραγωγή του για να καλύψει το κενό και, επομένως, η εξασφάλιση υψηλότερης τιμής δεν καθορίζεται από την ελαστικότητα της καμπύλης ζήτησης. Υψηλότερη τιμή εξασφαλίζεται σε κάθε περίπτωση μέσω του περιορισμού της προσφοράς εργασίας. Υπάρχει αλληλοσύνδεση σε ολόκληρη την αγορά εργασίας· οι αγορές εργασίας συνδέονται μεταξύ τους στα διαφορετικά επαγγέλματα, και το γενικό επίπεδο μισθών —σε αντίθεση με τους μισθούς συγκεκριμένων κλάδων— καθορίζεται από τη συνολική προσφορά όλης της εργασίας σε σχέση με τις διάφορες καμπύλες ζήτησης για διαφορετικούς τύπους εργασίας σε διαφορετικούς κλάδους. Μια μειωμένη συνολική προσφορά εργασίας σε μια περιοχή θα τείνει, έτσι, να μετατοπίζει προς τα αριστερά όλες τις επιμέρους καμπύλες προσφοράς των συντελεστών εργασίας, αυξάνοντας τους μισθούς σε όλους τους τομείς.

Οι περιορισμοί στην είσοδο μεταναστών, επομένως, μπορεί να εξασφαλίζουν περιοριστικούς μισθούς για όλους τους ανθρώπους της περιοχής όπου ισχύουν οι περιορισμοί, μολονότι σαφώς τα μεγαλύτερα σχετικά οφέλη θα τα αποκομίζουν εκείνοι που θα ανταγωνίζονταν άμεσα στην αγορά εργασίας τους δυνητικούς μετανάστες. Κερδίζουν εις βάρος των αποκλεισμένων ανθρώπων, οι οποίοι εξαναγκάζονται να αποδεχθούν χαμηλότερα αμειβόμενες θέσεις εργασίας στην πατρίδα τους.

Προφανώς, δεν θα ωφελείται κάθε γεωγραφική περιοχή από τους περιορισμούς στην είσοδο μεταναστών — μόνο μια περιοχή υψηλών μισθών. Οι κάτοικοι περιοχών σχετικά χαμηλών μισθών σπανίως χρειάζεται να ανησυχούν για την είσοδο μεταναστών· εκεί η πίεση είναι προς την αποδημία.[54] Οι περιοχές υψηλών μισθών κατέκτησαν τη θέση τους μέσω μεγαλύτερης κατά κεφαλήν επένδυσης κεφαλαίου από ό,τι οι άλλες περιοχές· και τώρα οι εργαζόμενοι αυτής της περιοχής επιχειρούν να αντισταθούν στη μείωση των μισθών που θα προέκυπτε από μια εισροή εργαζομένων από το εξωτερικό.

Οι φραγμοί στην είσοδο μεταναστών παρέχουν οφέλη εις βάρος των ξένων εργαζομένων. Λίγοι κάτοικοι της περιοχής προβληματίζονται γι' αυτό.[55] Εγείρουν, ωστόσο, άλλα προβλήματα. Η διαδικασία εξίσωσης των μισθών, αν και παρεμποδισμένη, θα συνεχιστεί υπό τη μορφή εξαγωγής κεφαλαιακών επενδύσεων προς ξένες χώρες χαμηλών μισθών. Η επιμονή σε υψηλούς μισθούς στο εσωτερικό δημιουργεί ολοένα μεγαλύτερο κίνητρο στους εγχώριους κεφαλαιούχους να επενδύουν στο εξωτερικό. Τελικά, η διαδικασία εξίσωσης θα πραγματοποιηθεί ούτως ή άλλως, με τη διαφορά ότι η γεωγραφική κατανομή των πόρων θα έχει στρεβλωθεί πλήρως. Υπερβολικά πολλοί εργαζόμενοι και υπερβολικά πολύ κεφάλαιο θα βρίσκονται στο εξωτερικό και υπερβολικά λίγοι εργαζόμενοι και πολύ λίγο κεφάλαιο στο εσωτερικό, σε σχέση με την ικανοποίηση των καταναλωτών του κόσμου. Δεύτερον, οι εγχώριοι πολίτες μπορεί κάλλιστα να χάνουν περισσότερα ως καταναλωτές από τους μεταναστευτικούς φραγμούς από όσα κερδίζουν ως εργαζόμενοι. Διότι οι μεταναστευτικοί φραγμοί: (α) αλυσοδένουν τον διεθνή καταμερισμό της εργασίας, την αποδοτικότερη γεωγραφική κατανομή της παραγωγής και του πληθυσμού κ.λπ.· και (β) ο πληθυσμός της χώρας μπορεί κάλλιστα να βρίσκεται κάτω από τον «άριστο» πληθυσμό για την περιοχή της. Μια εισροή πληθυσμού θα μπορούσε κάλλιστα να ενθαρρύνει μεγαλύτερη μαζική παραγωγή και εξειδίκευση και, έτσι, να αυξήσει το πραγματικό κατά κεφαλήν εισόδημα. Μακροχρόνια, φυσικά, η εξίσωση θα συντελούνταν και πάλι, αλλά ίσως σε υψηλότερο επίπεδο, ιδίως αν οι φτωχότερες χώρες ήταν «υπερπληθείς» σε σύγκριση με το άριστό τους. Με άλλα λόγια, η χώρα υψηλών μισθών μπορεί να έχει πληθυσμό χαμηλότερο από εκείνον που αντιστοιχεί στο άριστο πραγματικό κατά κεφαλήν εισόδημα, και η χώρα χαμηλών μισθών μπορεί να έχει υπερβολικό πληθυσμό πάνω από το άριστο. Σε αυτή την περίπτωση, και οι δύο χώρες θα απολάμβαναν αυξημένους πραγματικούς μισθούς από τη μετανάστευση, μολονότι η χώρα χαμηλών μισθών θα κέρδιζε περισσότερο.

Είναι του συρμού να γίνεται λόγος για τον «υπερπληθυσμό» ορισμένων χωρών, όπως η Κίνα και η Ινδία, και να υποστηρίζεται ότι οι μαλθουσιανοί τρόμοι ενός πληθυσμού που πιέζει την προσφορά τροφίμων επαληθεύονται σε αυτές τις περιοχές. Πρόκειται για εσφαλμένη σκέψη, που προκύπτει από την εστίαση στις «χώρες» αντί στην παγκόσμια αγορά ως σύνολο. Είναι εσφαλμένο να λέγεται ότι υπάρχει υπερπληθυσμός σε ορισμένα μέρη της αγοράς και όχι σε άλλα. Η θεωρία του «υπερπληθυσμού» ή του «υποπληθυσμού» —σε σχέση με ένα αυθαίρετα επιλεγμένο μέγιστο πραγματικού κατά κεφαλήν εισοδήματος— εφαρμόζεται ορθά στην αγορά ως σύνολο. Αν ορισμένα τμήματα της αγοράς είναι «υποπληθή» και άλλα «υπερπληθή», το πρόβλημα δεν απορρέει από την ανθρώπινη αναπαραγωγή ή την ανθρώπινη παραγωγική δραστηριότητα, αλλά από τεχνητούς κρατικούς φραγμούς στη μετανάστευση. Η Ινδία είναι «υπερπληθής» μόνο επειδή οι πολίτες της δεν θέλουν να μετακινηθούν στο εξωτερικό ή επειδή άλλες κυβερνήσεις δεν τους επιτρέπουν να εισέλθουν. Αν ισχύει το πρώτο, τότε οι Ινδοί προβαίνουν σε εκούσια επιλογή: αποδέχονται χαμηλότερους χρηματικούς μισθούς σε αντάλλαγμα του μεγάλου ψυχικού οφέλους της ζωής στην Ινδία. Οι μισθοί εξισώνονται διεθνώς μόνο αν ενσωματώσουμε τέτοιους ψυχικούς παράγοντες στη μισθολογική αμοιβή. Επιπλέον, αν άλλες κυβερνήσεις απαγορεύουν την είσοδό τους, το πρόβλημα δεν είναι απόλυτος «υπερπληθυσμός», αλλά καταναγκαστικοί φραγμοί που ορθώνονται εναντίον της μετακίνησης των προσώπων.[56]

Η απώλεια που υφίστανται όλοι ως καταναλωτές από την παρεμπόδιση του διαπεριφερειακού καταμερισμού της εργασίας και της αποτελεσματικής γεωγραφικής κατανομής της παραγωγής δεν πρέπει να παραβλέπεται κατά την εξέταση των επιπτώσεων των μεταναστευτικών φραγμών. Η εις

άτοπον απαγωγή, αν και δεν είναι τόσο συντριπτική όσο στην περίπτωση του δασμού, έχει εφαρμογή και εδώ. Όπως επισημαίνουν οι Cooley και Poirot:

> *Αν είναι ορθό να υψώνουμε έναν φραγμό κατά μήκος των εθνικών μας συνόρων εναντίον εκείνων που βλέπουν εδώ μεγαλύτερες ευκαιρίες από ό,τι στην πατρίδα τους, γιατί να μην υψώνουμε παρόμοιους φραγμούς μεταξύ πολιτειών και τοπικών κοινοτήτων μέσα στο έθνος μας; Γιατί να επιτρέπεται σε έναν χαμηλόμισθο εργαζόμενο ... να μεταναστεύσει από ένα φθίνον εργαστήριο αμαξών στη Μασαχουσέτη προς τα αναπτυσσόμενα εργοστάσια αυτοκινήτων του Ντιτρόιτ; ... Θα ανταγωνιζόταν τους γηγενείς κατοίκους του Ντιτρόιτ για τροφή, ένδυση και στέγη. Ίσως να ήταν πρόθυμος να εργαστεί με αμοιβή χαμηλότερη από τον επικρατούντα μισθό στο Ντιτρόιτ, «διαταράσσοντας την αγορά εργασίας» εκεί. ... Ούτως ή άλλως, ήταν γηγενής της Μασαχουσέτης και, επομένως, αυτή η πολιτεία θα έπρεπε να φέρει ολόκληρη την «ευθύνη για την ευημερία του». Αυτά είναι ζητήματα που θα μπορούσαμε να συλλογιστούμε, αλλά η ειλικρινής απάντησή μας σε όλα αντανακλάται στις πράξεις μας. ... Προτιμούμε να μετακινούμαστε με αυτοκίνητα παρά με άμαξες. Θα ήταν ανόητο να προσπαθούμε να αγοράσουμε ένα αυτοκίνητο ή οτιδήποτε άλλο στην ελεύθερη αγορά και ταυτόχρονα να αρνούμαστε σε οποιοδήποτε άτομο την ευκαιρία να συμβάλει στην παραγωγή αυτών που επιθυμούμε.*[57]

Ο υποστηρικτής των μεταναστευτικών νόμων που φοβάται μείωση του βιοτικού του επιπέδου στρέφει στην πραγματικότητα τα πυρά του προς λάθος κατεύθυνση. Εμμέσως, πιστεύει ότι η γεωγραφική του περιοχή έχει ήδη υπερβεί το σημείο του άριστου πληθυσμού της. Εκείνο που πραγματικά φοβάται, επομένως, δεν είναι τόσο η είσοδος μεταναστών όσο οποιαδήποτε πληθυσμιακή αύξηση. Για να είναι συνεπής, λοιπόν, θα έπρεπε να υποστηρίζει τον υποχρεωτικό έλεγχο των γεννήσεων, ώστε να επιβραδυνθεί ο ρυθμός πληθυσμιακής αύξησης που επιθυμούν οι επιμέρους γονείς.

ΣΤ. Νόμοι περί παιδικής εργασίας

Οι νόμοι περί παιδικής εργασίας αποτελούν σαφές παράδειγμα περιορισμών που επιβάλλονται στην απασχόληση μέρους του εργατικού δυναμικού, προς όφελος της εξασφάλισης περιοριστικών μισθών για τους υπόλοιπους εργαζομένους. Σε μια εποχή εκτενούς συζήτησης για το «πρόβλημα της ανεργίας», πολλοί από εκείνους που ανησυχούν για την ανεργία υποστηρίζουν επίσης νόμους περί παιδικής εργασίας, οι οποίοι εμποδίζουν καταναγκαστικά την απασχόληση μιας ολόκληρης ομάδας εργαζομένων. Οι νόμοι περί παιδικής εργασίας, λοιπόν, ισοδυναμούν με υποχρεωτική ανεργία. Η υποχρεωτική ανεργία, φυσικά, μειώνει τη συνολική προσφορά εργασίας και αυξάνει τους μισθούς μέσω περιορισμού της προσφοράς, καθώς η αλληλοσύνδεση της αγοράς εργασίας διαχέει τις επιπτώσεις σε ολόκληρη την αγορά. Όχι μόνο το παιδί εμποδίζεται να εργαστεί, αλλά και το εισόδημα των οικογενειών με παιδιά μειώνεται αυθαίρετα από το κράτος, ενώ οι άτεκνες οικογένειες ωφελούνται εις βάρος των οικογενειών με παιδιά. Οι νόμοι περί παιδικής εργασίας επιβαρύνουν τις οικογένειες με παιδιά, επειδή παρατείνουν τη χρονική περίοδο κατά την οποία τα παιδιά παραμένουν καθαρό χρηματικό βάρος για τους γονείς τους.

Οι νόμοι περί παιδικής εργασίας, περιορίζοντας την προσφορά εργασίας, μειώνουν την παραγωγή της οικονομίας και, επομένως, τείνουν να υποβαθμίζουν το βιοτικό επίπεδο όλων στην κοινωνία. Επιπλέον, οι νόμοι αυτοί δεν έχουν ούτε καν την ευεργετική επίδραση που θα μπορούσε να έχει ο υποχρεωτικός έλεγχος των γεννήσεων ως προς τη μείωση του πληθυσμού, όταν αυτός βρίσκεται

πάνω από το άριστο σημείο. Διότι ο συνολικός πληθυσμός δεν μειώνεται —εκτός από τις έμμεσες επιπτώσεις της επιβάρυνσης που επιβάλλεται στα παιδιά—, αλλά μειώνεται ο εργαζόμενος πληθυσμός. Η μείωση του εργαζόμενου πληθυσμού, ενώ ο καταναλώνων πληθυσμός παραμένει αμείωτος, σημαίνει υποβάθμιση του γενικού βιοτικού επιπέδου.

Οι νόμοι περί παιδικής εργασίας μπορεί να λάβουν τη μορφή απόλυτης απαγόρευσης ή απαίτησης για «έγγραφα εργασίας» και κάθε λογής γραφειοκρατικές διατυπώσεις προτού μπορέσει να προσληφθεί ένας νέος, επιτυγχάνοντας έτσι εν μέρει το ίδιο αποτέλεσμα. Οι νόμοι περί παιδικής εργασίας ενισχύονται επίσης από τους νόμους περί υποχρεωτικής σχολικής φοίτησης. Ο εξαναγκασμός ενός παιδιού να παραμένει σε κρατικό ή κρατικά αναγνωρισμένο σχολείο μέχρι μια ορισμένη ηλικία έχει την ίδια επίπτωση: απαγορεύει την απασχόλησή του και προφυλάσσει τους ενήλικους εργαζομένους από τον ανταγωνισμό των νεότερων. Η υποχρεωτική φοίτηση, όμως, προχωρεί ακόμη περισσότερο, εξαναγκάζοντας το παιδί να λάβει μια ορισμένη υπηρεσία —σχολική εκπαίδευση— όταν το ίδιο ή οι γονείς του θα προτιμούσαν διαφορετικά, επιβάλλοντας έτσι πρόσθετη απώλεια χρησιμότητας σε αυτά τα παιδιά.[58,59]

Ζ. Υποχρεωτική στρατολόγηση

Σπανίως έχει γίνει αντιληπτό ότι η υποχρεωτική στρατολόγηση αποτελεί αποτελεσματικό μέσο παραχώρησης μονοπωλιακού προνομίου και επιβολής περιοριστικών μισθών. Η υποχρεωτική στρατολόγηση, όπως οι νόμοι περί παιδικής εργασίας, αποσύρει μέρος του εργατικού δυναμικού από τον ανταγωνισμό στην αγορά εργασίας — στην προκειμένη περίπτωση, υγιή ενήλικα μέλη του. Η καταναγκαστική απόσυρση και η υποχρεωτική εργασία στις ένοπλες δυνάμεις έναντι μόνον συμβολικής αμοιβής αυξάνουν τους μισθούς εκείνων που παραμένουν, ιδίως στους τομείς που ανταγωνίζονται αμεσότερα τις θέσεις εργασίας των στρατολογημένων. Φυσικά, μειώνεται επίσης η γενική παραγωγικότητα της οικονομίας, αντισταθμίζοντας τις αυξήσεις για ορισμένους τουλάχιστον εργαζομένους. Αλλά, όπως και σε άλλες περιπτώσεις παραχώρησης μονοπωλιακών προνομίων, ορισμένοι από τους προνομιούχους πιθανότατα θα ωφεληθούν από την κρατική ενέργεια. Άμεσα, η υποχρεωτική στρατολόγηση είναι μια μέθοδος με την οποία το κράτος μπορεί να επιτάσσει εργασία με αμοιβή πολύ χαμηλότερη από τους μισθούς της αγοράς — από εκείνη που θα έπρεπε να καταβάλει για να προσελκύσει κατατάξεις σε έναν εθελοντικό στρατό.[60]

Η. Νόμοι περί κατώτατου μισθού και καταναγκαστικός συνδικαλισμός

Η υποχρεωτική ανεργία επιτυγχάνεται έμμεσα μέσω των νόμων περί κατώτατου μισθού. Στην ελεύθερη αγορά, ο μισθός καθενός τείνει να καθορίζεται στο ύψος της προεξοφλημένης οριακής παραγωγικότητάς του σε όρους αξίας. Ένας νόμος περί κατώτατου μισθού σημαίνει ότι όσοι έχουν προεξοφλημένο οριακό προϊόν αξίας —DMVP— χαμηλότερο από το νόμιμο ελάχιστο εμποδίζονται να εργαστούν. Ο εργαζόμενος ήταν πρόθυμος να αναλάβει τη θέση και ο εργοδότης να τον προσλάβει. Αλλά η διαταγή του κράτους εμποδίζει αυτή την πρόσληψη. Η υποχρεωτική ανεργία απομακρύνει έτσι τον ανταγωνισμό των οριακών εργαζομένων και αυξάνει τους μισθούς των υπόλοιπων εργαζομένων που παραμένουν. Επομένως, ενώ ο διακηρυγμένος σκοπός ενός νόμου περί κατώτατου μισθού είναι η βελτίωση των εισοδημάτων των οριακών εργαζομένων, η πραγματική επίπτωση είναι ακριβώς η αντίστροφη: τους καθιστά μη απασχολήσιμους με νόμιμους μισθούς. Όσο υψηλότερος είναι ο κατώτατος μισθός σε σχέση με τους μισθούς της ελεύθερης αγοράς, τόσο μεγαλύτερη είναι η ανεργία που προκύπτει.[61]

Τα συνδικάτα αποβλέπουν σε περιοριστικούς μισθούς, οι οποίοι, σε μερική κλίμακα, προκαλούν στρεβλώσεις στην παραγωγή, χαμηλότερους μισθούς για τα μη μέλη και εστίες ανεργίας, ενώ, σε γενική κλίμακα, οδηγούν σε μεγαλύτερες στρεβλώσεις και μόνιμη μαζική ανεργία. Επιβάλλοντας περιοριστικούς κανόνες παραγωγής, αντί να επιτρέπουν στους μεμονωμένους εργαζομένους να αποδέχονται εκουσίως τους κανόνες εργασίας που θέτει ο επιχειρηματίας κατά τη χρήση της περιουσίας του, τα συνδικάτα μειώνουν τη γενική παραγωγικότητα και, επομένως, το βιοτικό επίπεδο της οικονομίας. Κάθε κρατική ενίσχυση των συνδικάτων, συνεπώς, όπως εκείνη που επιβάλλεται βάσει του νόμου Wagner–Taft–Hartley, οδηγεί σε καθεστώς περιοριστικών μισθών, βλάβης της παραγωγής και γενικής ανεργίας. Η έμμεση επίπτωση στην απασχόληση είναι παρόμοια με εκείνη ενός νόμου περί κατώτατου μισθού, με τη διαφορά ότι επηρεάζονται λιγότεροι εργαζόμενοι και ότι εκείνο που επιβάλλεται είναι ο κατώτατος μισθός που καθορίζει το συνδικάτο.

Θ. Επιδοτήσεις της ανεργίας

Τα κρατικά επιδόματα ανεργίας αποτελούν σημαντικό μέσο επιδότησης της ανεργίας που προκαλείται από τα συνδικάτα ή από τους νόμους περί κατώτατου μισθού. Όταν οι περιοριστικοί μισθοί οδηγούν σε ανεργία, το κράτος παρεμβαίνει για να εμποδίσει τους ανέργους να πλήξουν τη συνδικαλιστική αλληλεγγύη και τους μισθούς που επιβάλλουν τα συνδικάτα. Με τη λήψη επιδομάτων ανεργίας, η μάζα των δυνητικών ανταγωνιστών των συνδικάτων αποσύρεται από την αγορά εργασίας, επιτρέποντας έτσι την επ’ αόριστον παράταση των συνδικαλιστικών πολιτικών. Και αυτή η απομάκρυνση εργαζομένων από την αγορά εργασίας χρηματοδοτείται από τους φορολογουμένους — από το ευρύ κοινό.

Ι. Επιβαρύνσεις στις μορφές οργάνωσης της αγοράς

Κάθε μορφή κρατικής επιβάρυνσης ενός τύπου παραγωγής ή οργάνωσης της αγοράς βλάπτει την αποτελεσματικότητα του οικονομικού συστήματος και εμποδίζει τόσο τη μέγιστη αμοιβή των συντελεστών όσο και τη μέγιστη ικανοποίηση των καταναλωτών. Οι αποδοτικότεροι επιβαρύνονται και, έμμεσα, οι λιγότερο αποδοτικοί παραγωγοί επιδοτούνται. Αυτό τείνει όχι μόνο να καταπνίγει μορφές της αγοράς που προσαρμόζουν αποτελεσματικά την οικονομία στις μεταβολές των αξιολογήσεων των καταναλωτών και στους δεδομένους πόρους, αλλά και να διαιωνίζει μη αποδοτικές μορφές. Υπάρχουν πολλοί τρόποι με τους οποίους τα κράτη έχουν παραχωρήσει οιονεί μονοπωλιακά προνόμια σε μη αποδοτικούς παραγωγούς, επιβάλλοντας ειδικές επιβαρύνσεις στους αποδοτικούς. Οι ειδικοί φόροι στις αλυσίδες καταστημάτων παρεμποδίζουν τις αλυσίδες και βλάπτουν τους καταναλωτές προς όφελος των μη αποδοτικών ανταγωνιστών τους· οι πολυάριθμες διατάξεις που απαγορεύουν τους πλανόδιους πωλητές με καρότσια καταστρέφουν μια αποτελεσματική μορφή της αγοράς και αποδοτικούς επιχειρηματίες προς όφελος λιγότερο αποδοτικών αλλά πολιτικά ισχυρότερων ανταγωνιστών· οι νόμοι που επιβάλλουν το κλείσιμο επιχειρήσεων σε συγκεκριμένες ώρες βλάπτουν τους δυναμικούς ανταγωνιστές που επιθυμούν να παραμένουν ανοιχτοί και εμποδίζουν τους καταναλωτές να μεγιστοποιούν τη χρησιμότητά τους ως προς τη χρονική κατανομή των αγορών τους· οι φόροι εισοδήματος εταιρειών επιβάλλουν πρόσθετο βάρος στις εταιρείες, επιβαρύνοντας αυτές τις αποτελεσματικές μορφές της αγοράς και παρέχοντας προνόμια στους ανταγωνιστές τους· οι κρατικές απαιτήσεις υποβολής εκθέσεων από τις επιχειρήσεις θέτουν τεχνητούς περιορισμούς στις μικρές επιχειρήσεις με σχετικά λίγα κεφάλαια και αποτελούν έμμεση παραχώρηση προνομίου στις μεγάλες ανταγωνιστικές επιχειρήσεις.[62]

Πράγματι, όλες οι μορφές κρατικής ρύθμισης των επιχειρήσεων επιβαρύνουν τους αποδοτικούς ανταγωνιστές και παραχωρούν μονοπωλιακά προνόμια στους μη αποδοτικούς. Ένα σημαντικό παράδειγμα είναι η ρύθμιση των ασφαλιστικών εταιρειών, ιδίως εκείνων που πωλούν ασφάλιση ζωής. Η ασφάλιση είναι μια επιχειρηματική δραστηριότητα που ενέχει κερδοσκοπικό κίνδυνο, όπως κάθε άλλη, αλλά στηρίζεται στη σχετικά μεγαλύτερη βεβαιότητα της βιολογικής θνησιμότητας. Το μόνο που απαιτείται για την ασφάλιση ζωής είναι να εισπράττονται κάθε φορά ασφάλιστρα επαρκή για την καταβολή παροχών στους αναλογιστικά αναμενόμενους δικαιούχους. Ωστόσο, οι εταιρείες ασφάλισης ζωής έχουν, παραδόξως, επεκταθεί στην επενδυτική δραστηριότητα, ισχυριζόμενες ότι χρειάζεται να σχηματίσουν καθαρό αποθεματικό τόσο μεγάλο ώστε να αρκεί σχεδόν για την καταβολή όλων των παροχών αν πέθαινε αμέσως ο μισός πληθυσμός. Μπορούν να συσσωρεύουν τέτοια αποθεματικά χρεώνοντας ασφάλιστρα πολύ υψηλότερα από όσα θα απαιτούνταν για απλή ασφαλιστική προστασία. Επιπλέον, χρεώνοντας σταθερά ασφάλιστρα με την πάροδο των ετών, μπορούν να εξαλείφουν σταδιακά τους δικούς τους κινδύνους και να τους μεταφέρουν στους ώμους των ανυποψίαστων ασφαλισμένων τους —μέσω των συσσωρευόμενων χρηματικών αξιών εξαγοράς των ασφαλιστηρίων τους—. Επιπροσθέτως, τις αποδόσεις των επενδεδυμένων αποθεματικών τις κρατούν οι εταιρείες και όχι οι ασφαλισμένοι. Οι ασφαλιστικές εταιρείες κατόρθωσαν να χρεώνουν και να εισπράττουν τα παραλόγως υψηλά ασφάλιστρα που απαιτεί μια τέτοια πολιτική επειδή οι πολιτειακές κυβερνήσεις έχουν απαγορεύσει, στο όνομα της προστασίας του καταναλωτή, κάθε δυνατό ανταγωνισμό από τα χαμηλά ασφάλιστρα ασφαλιστικών εταιρειών χωρίς αποθεματικά. Ως αποτέλεσμα, οι υφιστάμενες εταιρείες, κατά το ήμισυ ασφαλιστικές και κατά το ήμισυ οικονομικά ασύμφορες «επενδυτικές», έχουν λάβει ειδικό προνόμιο από το κράτος.

ΙΑ. Αντιμονοπωλιακοί νόμοι

Μπορεί να φαίνεται παράξενο στον αναγνώστη ότι ένα από τα σημαντικότερα κρατικά εμπόδια στον αποτελεσματικό ανταγωνισμό και, επομένως, ένα από τα σημαντικότερα μέσα παραχώρησης οιονεί μονοπωλίων είναι οι αντιμονοπωλιακοί νόμοι. Ελάχιστοι, είτε οικονομολόγοι είτε άλλοι, έχουν αμφισβητήσει την αρχή των αντιμονοπωλιακών νόμων, ιδίως τώρα που αυτοί βρίσκονται σε ισχύ εδώ και αρκετά χρόνια. Όπως συμβαίνει με πολλά άλλα μέτρα, η αξιολόγηση των αντιμονοπωλιακών νόμων δεν προήλθε από ανάλυση της φύσης ή των αναγκαίων συνεπειών τους, αλλά από μια εντυπωσιολογική αντίδραση στους διακηρυγμένους σκοπούς τους. Η κύρια κριτική αυτών των νόμων είναι ότι «δεν έχουν προχωρήσει αρκετά». Ορισμένοι από τους πιο ένθερμους διακηρυγμένους πιστούς της «ελεύθερης αγοράς» υπήρξαν και οι πιο θορυβώδεις υποστηρικτές αυστηρών αντιμονοπωλιακών νόμων και της «διάσπασης των μονοπωλίων». Ακόμη και οι πιο «δεξιοί» οικονομολόγοι έχουν επικρίνει μόνο με μεγάλη επιφύλαξη ορισμένες αντιμονοπωλιακές διαδικασίες, χωρίς να τολμούν να επιτεθούν στην ίδια την αρχή των νόμων.

Ο μόνος υπερασπίσιμος ορισμός του μονοπωλίου είναι η παραχώρηση προνομίου από το κράτος.[63] Καθίσταται, επομένως, απολύτως σαφές ότι είναι αδύνατον το κράτος να μειώσει το μονοπώλιο θεσπίζοντας τιμωρητικούς νόμους. Ο μόνος τρόπος με τον οποίο το κράτος μπορεί να μειώσει το μονοπώλιο, αν αυτό είναι το ζητούμενο, είναι να καταργήσει τις δικές του παραχωρήσεις μονοπωλιακών προνομίων. Οι αντιμονοπωλιακοί νόμοι, επομένως, δεν «μειώνουν το μονοπώλιο» ούτε στο ελάχιστο. Εκείνο που επιτυγχάνουν είναι να επιβάλλουν διαρκή, αυθαίρετη παρενόχληση στην αποδοτική επιχειρηματική δραστηριότητα. Η νομοθεσία στις Ηνωμένες Πολιτείες είναι διατυπωμένη με αόριστους, απροσδιόριστους όρους, επιτρέποντας στην κυβέρνηση και στα δικαστήρια να παραλείπουν τον εκ των προτέρων ορισμό του τι είναι «μονοπωλιακό» έγκλημα και τι

όχι. Ενώ το αγγλοσαξονικό δίκαιο στηρίχθηκε σε ένα σύστημα σαφών ορισμών του εγκλήματος, γνωστών εκ των προτέρων, ώστε η τέλεσή του να μπορεί να διαπιστώνεται από σώμα ενόρκων μετά την προσήκουσα νόμιμη διαδικασία, οι αντιμονοπωλιακοί νόμοι ευδοκιμούν στη σκόπιμη ασάφεια και στις *ex post facto* κρίσεις. Κανένας επιχειρηματίας δεν γνωρίζει πότε έχει διαπράξει έγκλημα και πότε όχι, και δεν θα το μάθει ποτέ μέχρι να επιπέσει επάνω του το κράτος και να ασκήσει δίωξη, ίσως ύστερα από ακόμη μία μεταβολή των δικών του κριτηρίων περί εγκλήματος. Οι επιπτώσεις αυτών των αυθαίρετων κανόνων και των *ex post facto* διαπιστώσεων «εγκλήματος» είναι πολλαπλές: η επιχειρηματική πρωτοβουλία παρεμποδίζεται· οι επιχειρηματίες γίνονται φοβισμένοι και υποτελείς στις αυθαίρετες αποφάσεις των κρατικών αξιωματούχων· και οι επιχειρήσεις δεν επιτρέπεται να εξυπηρετούν αποτελεσματικά τον καταναλωτή. Εφόσον οι επιχειρήσεις τείνουν πάντοτε να υιοθετούν εκείνες τις πρακτικές και εκείνη την κλίμακα δραστηριότητας που μεγιστοποιούν τα κέρδη και το εισόδημα και εξυπηρετούν καλύτερα τους καταναλωτές, κάθε κρατική παρενόχληση της επιχειρηματικής πρακτικής μπορεί μόνο να παρεμποδίζει την επιχειρηματική αποτελεσματικότητα και να ανταμείβει την αναποτελεσματικότητα.[64]

Είναι μάταιο, όμως, να ζητούνται απλώς σαφέστεροι νομοθετικοί ορισμοί της μονοπωλιακής πρακτικής. Διότι η ασάφεια του νόμου προκύπτει από την αδυναμία διατύπωσης ενός συνεκτικού ορισμού του μονοπωλίου στην αγορά. Εξ ου και η χαοτική μετατόπιση του κράτους από το ένα αδικαιολόγητο κριτήριο μονοπωλίου στο άλλο: μέγεθος της επιχείρησης, «εγγύτητα» των υποκατάστατων, χρέωση τιμής «υπερβολικά υψηλής» ή «υπερβολικά χαμηλής» ή ίδιας με εκείνη ενός ανταγωνιστή, συγχώνευση που «μειώνει ουσιωδώς τον ανταγωνισμό» κ.λπ. Όλα αυτά τα κριτήρια είναι άνευ νοήματος. Ένα παράδειγμα είναι το κριτήριο της ουσιώδους μείωσης του ανταγωνισμού. Αυτό υποθέτει εμμέσως ότι ο «ανταγωνισμός» είναι κάποιο είδος ποσότητας. Αλλά δεν είναι· είναι μια διαδικασία μέσω της οποίας άτομα και επιχειρήσεις προσφέρουν αγαθά στην αγορά χωρίς να χρησιμοποιούν βία.[65] Η διατήρηση του «ανταγωνισμού» δεν σημαίνει να υπαγορεύεται αυθαίρετα ότι πρέπει να υπάρχει σε έναν κλάδο ή σε μια περιοχή ένας ορισμένος αριθμός επιχειρήσεων ορισμένου μεγέθους· σημαίνει να διασφαλίζεται ότι οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι να ανταγωνίζονται —ή όχι— χωρίς να περιορίζονται από τη χρήση βίας.

Ο αρχικός νόμος Sherman έδινε έμφαση στη «συμπαιγνία» για τον «περιορισμό του εμπορίου». Και εδώ, δεν υπάρχει τίποτε εγγενώς αντιανταγωνιστικό σε ένα καρτέλ, διότι εννοιολογικά δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ ενός καρτέλ, μιας συγχώνευσης και της σύστασης μιας εταιρείας: όλα συνίστανται στην εκούσια συνένωση περιουσιακών στοιχείων σε μία επιχείρηση για την αποτελεσματική εξυπηρέτηση των καταναλωτών. Αν η «συμπαιγνία» πρέπει να σταματήσει και τα καρτέλ πρέπει να διαλυθούν από το κράτος, δηλαδή αν για τη διατήρηση του ανταγωνισμού είναι αναγκαίο να καταστραφεί η συνεργασία, τότε οι «αντιμονοπωλιστές» πρέπει να υποστηρίζουν την πλήρη απαγόρευση όλων των κεφαλαιουχικών και προσωπικών εταιρειών. Μόνο οι ατομικές επιχειρήσεις θα γίνονταν τότε ανεκτές. Πέρα από το γεγονός ότι αυτός ο υποχρεωτικός ανταγωνισμός και η απαγορευμένη συνεργασία δύσκολα συμβιβάζονται με την «ελεύθερη αγορά» που πολλοί υποστηρικτές της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας διατείνονται ότι υπερασπίζονται, η αναποτελεσματικότητα και η χαμηλότερη παραγωγικότητα που θα προέκυπταν από την απαγόρευση της συνένωσης κεφαλαίων θα έστρεφαν την οικονομία κατά μεγάλο μέρος από τον πολιτισμό προς τη βαρβαρότητα.

Θα μπορούσε να λεχθεί ότι ένα άτομο που παραμένει αδρανές αντί να εργάζεται «περιορίζει» το εμπόριο, μολονότι απλώς δεν συμμετέχει σε αυτό αντί να το «περιορίζει». Αν οι υποστηρικτές της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας επιθυμούν να εμποδίσουν την αδράνεια, πράγμα που αποτελεί τη λογική προέκταση της έννοιας της κυριαρχίας των καταναλωτών του W.H. Hutt, τότε θα έπρεπε να θεσπίσουν νόμο που να επιβάλλει την εργασία και να απαγορεύει τον ελεύθερο χρόνο — μια κατάσταση ασφαλώς συγγενή προς τη δουλεία.[66] Αν όμως περιορίσουμε τον ορισμό του «περιορισμού» στον περιορισμό του εμπορίου άλλων, τότε είναι σαφές ότι δεν μπορεί να υπάρχει κανένας περιορισμός του εμπορίου στην ελεύθερη αγορά — και μόνο το κράτος, ή κάποιος άλλος θεσμός που χρησιμοποιεί βία, μπορεί να περιορίζει το εμπόριο. Και μία χαρακτηριστική μορφή τέτοιου περιορισμού είναι η ίδια η αντιμονοπωλιακή νομοθεσία!

Μία από τις ελάχιστες εύστοχες εξετάσεις της αντιμονοπωλιακής αρχής τα τελευταία χρόνια είναι εκείνη της Isabel Paterson. Όπως δηλώνει η κυρία Paterson:

> *Η Standard Oil δεν περιόρισε το εμπόριο· έφθασε ως τα πέρατα της γης για να δημιουργήσει αγορά. Μπορεί να λεχθεί ότι οι εταιρείες «περιόρισαν το εμπόριο» όταν το εμπόριο που εξυπηρετούν δεν υπήρχε μέχρι να παραγάγουν και να πωλήσουν τα αγαθά; Περιόριζαν οι κατασκευαστές αυτοκινήτων το εμπόριο κατά την περίοδο στην οποία κατασκεύασαν και πώλησαν πενήντα εκατομμύρια αυτοκίνητα, εκεί όπου προηγουμένως δεν υπήρχαν αυτοκίνητα; ... Ασφαλώς ... τίποτε πιο παράλογο δεν θα μπορούσε να επινοηθεί από το να στοχοποιούνται οι αμερικανικές εταιρείες, οι οποίες δημιούργησαν και διεξήγαγαν, σε διαρκώς αυξανόμενη κλίμακα, έναν όγκο και μια ποικιλία εμπορίου τόσο τεράστια ώστε να κάνουν όλη την προηγούμενη παραγωγή και ανταλλαγή να μοιάζει με υπαίθριο πάγκο στην άκρη ενός επαρχιακού δρόμου, και να αποκαλείται αυτό το επίτευγμα «περιορισμός του εμπορίου», στιγματιζόμενο επιπλέον ως έγκλημα!*[67]

Και η κυρία Paterson καταλήγει:

> *Το κράτος δεν μπορεί να «αποκαταστήσει τον ανταγωνισμό» ή να τον «εξασφαλίσει». Το κράτος είναι μονοπώλιο· και το μόνο που μπορεί να κάνει είναι να επιβάλλει περιορισμούς που ενδέχεται να καταλήξουν σε μονοπώλιο, όταν φθάνουν στο σημείο να απαιτούν άδεια για να συμμετάσχει το άτομο στην παραγωγή. Αυτή είναι η ουσία της Κοινωνίας του Νομικού Καθεστώτος. Η επιστροφή σε δίκαιο βασισμένο στο νομικό καθεστώς του προσώπου, μέσω της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, πέρασε απαρατήρητη ... οι πολιτικοί ... είχαν εξασφαλίσει έναν νόμο βάσει του οποίου ήταν αδύνατον για τον πολίτη να γνωρίζει εκ των προτέρων τι συνιστούσε έγκλημα και ο οποίος, επομένως, καθιστούσε κάθε παραγωγική προσπάθεια εκτεθειμένη σε δίωξη, αν όχι σε βέβαιη καταδίκη.*[68]

Στις πρώτες ημέρες του «προβλήματος των τραστ», ο Paul de Rousiers σχολίαζε:

> *Από τη στιγμή που ο σχηματισμός τραστ δεν προκαλείται από τη φυσική δράση των οικονομικών δυνάμεων· μόλις αυτά εξαρτώνται από τεχνητή προστασία —όπως οι δασμοί—, η αποτελεσματικότερη μέθοδος αντιμετώπισής τους είναι απλώς η μείωση, στον μέγιστο δυνατό βαθμό, του αριθμού και της ισχύος αυτών των συγκυριακών προστατευτικών παρεμβάσεων. Μπορούμε να επιτεθούμε στις τεχνητές συνθήκες, αλλά είμαστε ανίσχυροι όταν αντιμαχόμαστε φυσικές συνθήκες. ... Η Αμερική έχει μέχρι σήμερα ακολουθήσει ακριβώς τις αντίστροφες μεθόδους, κατηγορώντας τις οικονομικές δυνάμεις που τείνουν να*

> *συγκεντρώνουν τη βιομηχανία και αναμετρώμενη μαζί τους μέσω αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, μιας σειράς εντελώς τεχνητών μέτρων. Έτσι, δεν επιτρέπεται καμία συνεννόηση μεταξύ ανταγωνιστικών εταιρειών κ.λπ. Τα αποτελέσματα υπήρξαν οικτρά — ένας βίαιος περιορισμός της γόνιμης πρωτοβουλίας. ... Η νομοθεσία δεν αγγίζει το υπόλοιπο του κακού, διευρύνει αντί να περιορίζει τις τεχνητές συνθήκες και, τέλος, ρυθμίζει και περιπλέκει ζητήματα των οποίων οι ύψιστες ανάγκες είναι η απλοποίηση και η άρση των περιορισμών.*[69]

ΙΒ. Απαγόρευση της τιμολόγησης βάσει σημείου αναφοράς

Ένα σημαντικό παράδειγμα των μονοπωλιοποιητικών επιπτώσεων ενός προγράμματος που υποτίθεται ότι αποβλέπει στην καταπολέμηση του μονοπωλίου είναι η δικαστική απόφαση που απαγόρευσε την τιμολόγηση βάσει σημείου αναφοράς. Στην ελεύθερη αγορά, ομοιομορφία τιμών σημαίνει ομοιομορφία σε κάθε κέντρο κατανάλωσης και όχι ομοιομορφία σε κάθε εργοστάσιο. Στα εμπορεύματα όπου τα μεταφορικά έξοδα αποτελούν μεγάλο ποσοστό της τελικής τιμής, αυτή η διάκριση αποκτά σημασία, και πολλές επιχειρήσεις υιοθετούν μια τέτοια ομοιομορφία τιμών, η οποία επιτρέπει στις επιχειρήσεις που βρίσκονται μακρύτερα από ένα κέντρο κατανάλωσης να «απορροφούν» μέρος των μεταφορικών εξόδων ώστε να ανταγωνίζονται τις τοπικές επιχειρήσεις. Μία από τις μορφές απορρόφησης μεταφορικών εξόδων ονομάζεται «τιμολόγηση βάσει σημείου αναφοράς». Η κρίση ότι αυτή η πρακτική είναι «μονοπωλιακή» και η ουσιαστική επιβολή της υποχρέωσης κάθε επιχείρησης να χρεώνει ομοιόμορφες τιμές «στο εργοστάσιο» όχι μόνο εμποδίζουν τον ανταγωνισμό μεταξύ διαφορετικών τοποθεσιών σε τέτοιους κλάδους, αλλά παραχωρούν και τεχνητό μονοπωλιακό προνόμιο στις τοπικές επιχειρήσεις. Σε κάθε τοπική επιχείρηση παραχωρείται η περιοχή όπου βρίσκεται, με μια προστατευμένη ζώνη που οριοθετείται από τα μεταφορικά έξοδα των ανταγωνιστών εκτός περιοχής, μέσα στην οποία μπορεί να χρεώνει στους πελάτες της μονοπωλιακή τιμή. Οι επιχειρήσεις που είναι ικανότερες να απορροφούν μεταφορικά έξοδα και να ευημερούν σε μια ευρύτερη αγορά επιβαρύνονται και εμποδίζονται να το πράξουν. Επιπλέον, τα πλεονεκτήματα φθίνοντος κόστους μιας αγοράς μεγάλης κλίμακας και μιας παραγωγής μεγάλης κλίμακας εξαλείφονται, καθώς κάθε επιχείρηση περιορίζεται σε στενή ακτίνα δραστηριότητας. Οι τοποθεσίες των επιχειρήσεων μεταβάλλονται και αυτές αναγκάζονται να συγκεντρώνονται κοντά σε μεγάλες καταναλωτικές περιοχές, παρά τα μεγαλύτερα πλεονεκτήματα που τους προσέφεραν άλλες τοποθεσίες.[70] Επιπλέον, μια τέτοια απόφαση επιβαρύνει τις μικρές επιχειρήσεις, καθώς μόνο οι μεγάλες μπορούν να αντεπεξέλθουν στο κόστος δημιουργίας πολλών υποκαταστημάτων για να ανταγωνίζονται σε κάθε τοπική περιοχή.[71]

ΙΓ. Νόμοι για τη διατήρηση των φυσικών πόρων

Οι νόμοι για τη διατήρηση των φυσικών πόρων περιορίζουν τη χρήση εξαντλήσιμων πόρων και εξαναγκάζουν τους ιδιοκτήτες να επενδύουν στη διατήρηση αναπληρώσιμων «φυσικών» πόρων. Η επίπτωση και στις δύο περιπτώσεις είναι παρόμοια: ο περιορισμός της παρούσας παραγωγής προς υποτιθέμενο όφελος της μελλοντικής παραγωγής. Αυτό είναι προφανές στην περίπτωση των εξαντλήσιμων πόρων· συντελεστές εξαναγκάζονται επίσης να διατίθενται στη διατήρηση αναπληρώσιμων πόρων —όπως τα δέντρα—, ενώ θα μπορούσαν να είχαν απασχοληθεί επικερδέστερα σε άλλες μορφές παραγωγής. Στη δεύτερη περίπτωση υπάρχει διπλή στρέβλωση: οι συντελεστές μετατοπίζονται καταναγκαστικά προς τη μελλοντική παραγωγή και, επιπλέον, εξαναγκάζονται να κατευθυνθούν προς έναν ορισμένο τύπο μελλοντικής παραγωγής — την αναπλήρωση αυτών των συγκεκριμένων πόρων.[72]

Είναι σαφές ότι ένας σκοπός των νόμων διατήρησης είναι να επιβάλουν αναλογία κατανάλωσης προς αποταμίευση —επένδυση— χαμηλότερη από εκείνη που θα προτιμούσε η αγορά. Οι εκούσιες κατανομές των ανθρώπων, οι οποίες πραγματοποιούνται σύμφωνα με τις χρονικές τους προτιμήσεις, μεταβάλλονται διά της βίας και επιβάλλεται η κατεύθυνση σχετικά περισσότερων επενδύσεων στην παραγωγή για μελλοντική κατανάλωση. Εν ολίγοις, το κράτος αποφασίζει ότι η παρούσα γενιά πρέπει να υποχρεωθεί να κατανείμει περισσότερους από τους πόρους της στο μέλλον από όσους επιθυμεί· γι' αυτή την υπηρεσία το κράτος προβάλλεται ως «διορατικό», σε σύγκριση με τα «κοντόφθαλμα» ελεύθερα άτομα. Αλλά, προφανώς, οι εξαντλήσιμοι πόροι πρέπει να χρησιμοποιηθούν κάποτε, και πρέπει πάντοτε να επιτυγχάνεται κάποια ισορροπία μεταξύ παρούσας και μελλοντικής παραγωγής. Γιατί η αξίωση της παρούσας γενιάς έχει τόσο μικρό βάρος στη ζυγαριά; Γιατί η μελλοντική γενιά είναι τόσο περισσότερο άξια ώστε να μπορεί να εξαναγκάζει την παρούσα να επωμιστεί μεγαλύτερο φορτίο; Τι έκανε ποτέ το μέλλον για να αξίζει προνομιακή μεταχείριση;[73] Πράγματι, εφόσον το μέλλον είναι πιθανό να είναι πλουσιότερο από το παρόν, θα μπορούσε κάλλιστα να ισχύει το αντίθετο! Ο ίδιος συλλογισμός εφαρμόζεται σε όλες τις απόπειρες μεταβολής της αναλογίας χρονικής προτίμησης της αγοράς. Γιατί θα έπρεπε το μέλλον να μπορεί να επιβάλλει στο παρόν μεγαλύτερες θυσίες από όσες το παρόν είναι πρόθυμο να υποστεί; Επιπλέον, ύστερα από κάποια χρόνια, το μέλλον θα γίνει παρόν· πρέπει τότε να περιοριστούν και οι μελλοντικές γενιές στην παραγωγή και στην κατανάλωσή τους χάριν ενός ακόμη φασματικού «μέλλοντος»; Δεν πρέπει να λησμονείται ότι σκοπός κάθε παραγωγικής δραστηριότητας είναι αγαθά και υπηρεσίες που πρόκειται και μπορούν να καταναλωθούν μόνο σε κάποιο παρόν. Δεν υπάρχει ορθολογική βάση για την επιβάρυνση της κατανάλωσης σε ένα παρόν και την προνομιακή μεταχείριση ενός μελλοντικού παρόντος· και υπάρχει ακόμη λιγότερος λόγος να περιορίζονται όλα τα παρόντα χάριν κάποιου απατηλού «μέλλοντος» που δεν μπορεί ποτέ να εμφανιστεί και βρίσκεται πάντοτε πέρα από τον ορίζοντα. Ωστόσο, αυτός είναι ο σκοπός των νόμων διατήρησης. Οι νόμοι διατήρησης είναι πράγματι νομοθεσία της «ουράνιας ανταμοιβής».[74]

Τα άτομα στην αγορά αποφασίζουν για τη χρονική διάρθρωση της κατανομής των συντελεστών τους σύμφωνα με τα εκτιμώμενα έσοδα που θα αποφέρουν οι πόροι τους στην παρούσα έναντι της μελλοντικής χρήσης. Με άλλα λόγια, θα τείνουν να μεγιστοποιούν, σε κάθε χρονική στιγμή, την παρούσα αξία της γης και των κεφαλαιακών περιουσιακών στοιχείων τους.[75] Η χρονική διάρθρωση του εισοδήματος από προσόδους των περιουσιακών στοιχείων καθορίζεται από το επιτόκιο, το οποίο με τη σειρά του καθορίζεται από τις κλίμακες χρονικής προτίμησης όλων των ατόμων στην αγορά. Η χρονική προτίμηση, μαζί με τις συγκεκριμένες εκτιμήσεις της ζήτησης για κάθε αγαθό, θα καθορίσει την κατανομή των συντελεστών σε κάθε χρήση. Εφόσον η χαμηλότερη χρονική προτίμηση συνεπάγεται περισσότερη επένδυση σε μελλοντικά καταναλωτικά αγαθά, θα σημαίνει επίσης μεγαλύτερη «διατήρηση» των φυσικών πόρων. Η υψηλή χρονική προτίμηση θα οδηγήσει σε λιγότερη επένδυση και περισσότερη κατανάλωση στο παρόν και, κατά συνέπεια, σε μικρότερη «διατήρηση».[76]

Τα περισσότερα επιχειρήματα υπέρ της διατήρησης των φυσικών πόρων φανερώνουν σχεδόν πλήρη έλλειψη εξοικείωσης με την οικονομική επιστήμη. Πολλοί υποθέτουν ότι οι επιχειρηματίες δεν διαθέτουν προνοητικότητα και θα χρησιμοποιούσαν αμέριμνα τους φυσικούς πόρους, ώσπου μια μέρα θα βρίσκονταν ξαφνικά χωρίς καμία περιουσία. Μόνο το σοφό, προνοητικό κράτος μπορεί να προβλέψει την εξάντληση. Ο παραλογισμός αυτού του επιχειρήματος γίνεται προφανής όταν συνειδητοποιήσουμε ότι η παρούσα αξία της γης του επιχειρηματία εξαρτάται από τις αναμενόμενες μελλοντικές προσόδους των πόρων του. Ακόμη και αν ο ίδιος ο επιχειρηματίας ήταν

ανεξήγητα αδαής, η αγορά δεν θα ήταν, και η αξιολόγησή της —δηλαδή η αξιολόγηση ενδιαφερόμενων ειδικών που διακινδυνεύουν χρήματα— θα τείνει να αντανακλά με ακρίβεια την αξία της γης. Πράγματι, έργο του επιχειρηματία είναι να προβλέπει, και ανταμείβεται με κέρδη για τις ορθές προβλέψεις του. Θα διαθέτουν οι επιχειρηματίες της αγοράς λιγότερη προνοητικότητα από τους γραφειοκράτες, που έχουν βολευτεί αναπαυτικά στην αρπαγή των χρημάτων των φορολογουμένων;[77]

Ένα άλλο σφάλμα των υποστηρικτών της διατήρησης είναι ότι υποθέτουν μια τεχνολογία σταθερή για πάντα. Οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τους πόρους που διαθέτουν· και καθώς αυξάνεται η τεχνολογική γνώση, πολλαπλασιάζονται τα είδη των αξιοποιήσιμων πόρων. Αν διαθέτουμε λιγότερη ξυλεία προς χρήση από τις προηγούμενες γενιές, χρειαζόμαστε επίσης λιγότερη, διότι έχουμε ανακαλύψει άλλα υλικά που μπορούν να χρησιμοποιηθούν στις κατασκευές ή ως καύσιμα. Οι προηγούμενες γενιές διέθεταν άφθονο πετρέλαιο στο υπέδαφος, αλλά γι' αυτές το πετρέλαιο δεν είχε αξία και, επομένως, δεν αποτελούσε πόρο. Οι σύγχρονες πρόοδοί μας μάς έμαθαν πώς να χρησιμοποιούμε το πετρέλαιο και μας επέτρεψαν να παράγουμε τον εξοπλισμό γι' αυτόν τον σκοπό. Οι πετρελαϊκοί μας πόροι, επομένως, δεν είναι σταθεροί· είναι απείρως μεγαλύτεροι από εκείνους των προηγούμενων γενεών. Η τεχνητή διατήρηση θα παρατείνει σπάταλα την ύπαρξη πόρων πέρα από τον χρόνο κατά τον οποίο θα έχουν καταστεί παρωχημένοι.

Πόσοι συγγραφείς δεν θρήνησαν για την ανελέητη καταστροφή των αμερικανικών δασών από τον καπιταλισμό! Και όμως, είναι σαφές ότι η αμερικανική γη είχε χρήσεις παραγωγικότερες σε όρους αξίας από την παραγωγή ξυλείας και, επομένως, διοχετεύθηκε προς εκείνους τους σκοπούς που ικανοποιούσαν καλύτερα τις ανάγκες των καταναλωτών.[78] Ποια κριτήρια μπορούν να θέσουν οι επικριτές στη θέση τους; Αν πιστεύουν ότι αποψιλώθηκε υπερβολικά μεγάλη δασική έκταση, πώς μπορούν να καταλήξουν σε ένα ποσοτικό κριτήριο για να καθορίσουν πόσο είναι το «υπερβολικά πολύ»; Στην πραγματικότητα, είναι αδύνατον να καταλήξει κανείς σε οποιοδήποτε τέτοιο κριτήριο, όπως είναι αδύνατον να καταλήξει σε οποιαδήποτε ποσοτικά κριτήρια για τη δράση της αγοράς έξω από την αγορά. Κάθε απόπειρα προς αυτή την κατεύθυνση πρέπει να είναι αυθαίρετη και αστήρικτη σε οποιαδήποτε ορθολογική αρχή.

Η Αμερική υπήρξε η κατεξοχήν κοιτίδα των νόμων διατήρησης, ιδίως προς όφελος της «δημόσιας κτήσης» της. Υπό ένα αμιγές σύστημα ελεύθερης επιχειρηματικής δραστηριότητας, δεν θα υπήρχε κρατικά ιδιόκτητη δημόσια κτήση. Η γη θα παρέμενε απλώς αδέσποτη μέχρι να τεθεί για πρώτη φορά σε χρήση, οπότε θα ανήκε στον πρώτο χρήστη και στους κληρονόμους του ή σε εκείνους στους οποίους θα μεταβίβαζε τα δικαιώματά του.[79] Οι συνέπειες της κρατικής ιδιοκτησίας της δημόσιας κτήσης θα διερευνηθούν περαιτέρω παρακάτω. Εδώ μπορούμε να αναφέρουμε ορισμένες από αυτές. Όταν το κράτος κατέχει τη γη και επιτρέπει σε ιδιώτες να τη χρησιμοποιούν ελεύθερα, το αποτέλεσμα είναι πράγματι σπάταλη υπερεκμετάλλευση του πόρου. Για την ανάλωση του πόρου απασχολούνται περισσότεροι συντελεστές από ό,τι στην ελεύθερη αγορά, καθώς τα μόνα οφέλη για τους χρήστες είναι άμεσα· και αν περιμένουν, άλλοι χρήστες θα εξαντλήσουν τον περιορισμένο πόρο. Η ελεύθερη χρήση ενός κρατικά ιδιόκτητου πόρου εγκαινιάζει πράγματι έναν «πόλεμο όλων εναντίον όλων», καθώς ολοένα περισσότεροι χρήστες, πρόθυμοι να επωφεληθούν από τη δωρεάν ευκαιρία, επιχειρούν να εκμεταλλευτούν τον σπάνιο πόρο. Το να υπάρχει ένας σπάνιος πόρος και να γίνεται ο καθένας να πιστεύει —λόγω της δωρεάν παραχώρησης της χρήσης του— ότι η προσφορά του είναι απεριόριστη προκαλεί υπερβολική χρήση του πόρου, ευνοιοκρατία, μεταφορικά ουρές αναμονής κ.λπ. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν οι βοσκότοποι της Δύσης κατά το δεύτερο

μισό του δέκατου ένατου αιώνα. Το κράτος εμπόδιζε τους βοοτρόφους να αποκτήσουν τη γη και να την περιφράξουν και επέμενε να διατηρείται ως «ανοιχτός βοσκότοπος» κρατικής ιδιοκτησίας. Το αποτέλεσμα ήταν η υπερβολική χρήση του βοσκότοπου και η πρόωρη εξάντλησή του.[80] Ένα άλλο παράδειγμα είναι η ταχεία εξάντληση των αλιευτικών πόρων. Εφόσον κανείς δεν επιτρέπεται να κατέχει οποιοδήποτε τμήμα της θάλασσας, κανείς δεν βλέπει νόημα στη διατήρηση της αξίας του πόρου, καθώς καθένας ωφελείται μόνο από την ταχεία χρήση του, πριν από τους ανταγωνιστές του.[81]

Η μίσθωση δύσκολα αποτελεί ανώτερη μορφή χρήσης της γης. Αν το κράτος κατέχει τη γη και την εκμισθώνει σε κτηνοτρόφους ή εκμεταλλευτές ξυλείας, και πάλι ο μισθωτής δεν έχει κίνητρο να διατηρήσει την αξία του πόρου, καθώς δεν τον κατέχει. Ως μισθωτή, τον συμφέρει περισσότερο να χρησιμοποιεί τον πόρο όσο το δυνατόν εντατικότερα στο παρόν. Ως εκ τούτου, και η μίσθωση εξαντλεί υπερβολικά τους φυσικούς πόρους.

Αντιθέτως, αν όλες οι εκτάσεις γης και όλοι οι πόροι ανήκαν σε ιδιώτες, τότε θα ήταν προς το συμφέρον των ιδιοκτητών να μεγιστοποιούν την παρούσα αξία κάθε πόρου. Η υπερβολική εξάντληση του πόρου θα μείωνε την κεφαλαιακή του αξία στην αγορά. Ο ιδιοκτήτης σταθμίζει τη διατήρηση της κεφαλαιακής αξίας του πόρου ως συνόλου έναντι του εισοδήματος που μπορεί να αποκτηθεί στο παρόν από τη χρήση του. Η ισορροπία καθορίζεται, *ceteris paribus*, από τη χρονική προτίμηση και τις άλλες προτιμήσεις της αγοράς.[82] Αν οι ιδιώτες μπορούν μόνο να χρησιμοποιούν τη γη αλλά όχι να την κατέχουν, η ισορροπία καταστρέφεται και το κράτος έχει δώσει ώθηση στην υπερβολική παρούσα χρήση.

Όχι μόνο ο διακηρυγμένος σκοπός των νόμων διατήρησης —η ενίσχυση του μέλλοντος εις βάρος του παρόντος— είναι αθέμιτος και τα επιχειρήματα υπέρ του άκυρα, αλλά η υποχρεωτική διατήρηση δεν θα επιτύγχανε ούτε καν αυτόν τον σκοπό. Διότι για το μέλλον υπάρχει ήδη μέριμνα μέσω της παρούσας αποταμίευσης και επένδυσης. Οι νόμοι διατήρησης πράγματι θα επιβάλουν μεγαλύτερη επένδυση σε φυσικούς πόρους: τη χρησιμοποίηση άλλων πόρων για τη διατήρηση ανανεώσιμων πόρων και την υποχρεωτική διατήρηση μεγαλύτερων αποθεμάτων εξαντλήσιμων πόρων. Αλλά η συνολική επένδυση καθορίζεται από τις χρονικές προτιμήσεις των ατόμων, και αυτές δεν θα έχουν μεταβληθεί. Οι νόμοι διατήρησης, λοιπόν, δεν αυξάνουν πραγματικά τη συνολική πρόνοια για το μέλλον· απλώς μετατοπίζουν επενδύσεις από κεφαλαιουχικά αγαθά, κτίρια κ.λπ. προς φυσικούς πόρους. Επιβάλλουν έτσι στην οικονομία μια αναποτελεσματική και στρεβλωμένη διάρθρωση επενδύσεων.[83]

Δεδομένης της φύσης και των συνεπειών των νόμων διατήρησης, γιατί θα υποστήριζε κανείς αυτή τη νομοθεσία; Πρέπει να επισημάνουμε ότι οι νόμοι διατήρησης έχουν μια πολύ «πρακτική» πλευρά. Περιορίζουν διά της βίας την παραγωγή, δηλαδή τη χρήση ενός πόρου, και δημιουργούν έτσι μονοπωλιακό προνόμιο, το οποίο εξασφαλίζει περιοριστική τιμή στους κατόχους αυτού του πόρου ή των υποκατάστατών του. Οι νόμοι διατήρησης μπορούν να αποτελούν αποτελεσματικότερα μέσα μονοπώλησης από τους δασμούς, διότι, όπως είδαμε, οι δασμοί επιτρέπουν την είσοδο νέων επιχειρήσεων και την απεριόριστη παραγωγή από εγχώριους ανταγωνιστές.[84] Οι νόμοι διατήρησης, από την άλλη πλευρά, καρτελοποιούν έναν συντελεστή γης και περιορίζουν απολύτως την παραγωγή, συμβάλλοντας έτσι στην εξασφάλιση μόνιμων και συνεχών μονοπωλιακών οφελών για τους ιδιοκτήτες. Αυτά τα μονοπωλιακά οφέλη, φυσικά, θα τείνουν να κεφαλαιοποιούνται σε αύξηση

της κεφαλαιακής αξίας της γης. Το πρόσωπο που αγοράζει αργότερα τον μονοπωλημένο συντελεστή, λοιπόν, θα αποκομίζει απλώς το επικρατούν επιτόκιο απόδοσης της επένδυσής του, μολονότι το μονοπωλιακό όφελος θα περιλαμβάνεται στις απολαβές του.

Οι νόμοι διατήρησης, επομένως, πρέπει επίσης να αντιμετωπίζονται ως παραχωρήσεις μονοπωλιακού προνομίου. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η πολιτική του αμερικανικού κράτους, από τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα, να «δεσμεύει» τεράστιες εκτάσεις της «δημόσιας κτήσης» —δηλαδή των κρατικών γαιών—.[85] Δέσμευση σημαίνει ότι το κράτος διατηρεί τη γη στην ιδιοκτησία του και εγκαταλείπει την παλαιότερη πολιτική του να αφήνει τη δημόσια κτήση διαθέσιμη για αρχική ιδιοποίηση από ιδιώτες μέσω εγκατάστασης και χρήσης. Ειδικότερα, έχουν δεσμευτεί δάση, φαινομενικά για τον σκοπό της διατήρησής τους. Ποια είναι η επίπτωση του αποκλεισμού τεράστιων δασικών εκτάσεων από την παραγωγή; Η παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου και, επομένως, περιοριστικής τιμής στις ανταγωνιστικές ιδιωτικές εκτάσεις και στην ανταγωνιστική ξυλεία.

Είδαμε ότι ο περιορισμός της προσφοράς εργασίας εξασφαλίζει περιοριστικό μισθό στους προνομιούχους εργαζομένους —ενώ οι εργαζόμενοι που εκτοπίζονται από τους συνδικαλιστικούς μισθούς ή από τις άδειες ή τους μεταναστευτικούς νόμους πρέπει να βρουν αλλού χαμηλότερα αμειβόμενες και λιγότερο παραγωγικές σε όρους αξίας θέσεις εργασίας—. Ένα μονοπωλιακό ή οιονεί μονοπωλιακό προνόμιο για την παραγωγή κεφαλαιουχικών ή καταναλωτικών αγαθών, από την άλλη πλευρά, μπορεί να εξασφαλίζει ή να μην εξασφαλίζει μονοπωλιακή τιμή, ανάλογα με τη μορφή των καμπυλών ζήτησης των επιμέρους επιχειρήσεων, καθώς και με το κόστος τους. Εφόσον μια επιχείρηση μπορεί να συρρικνώνει ή να επεκτείνει την προσφορά της κατά βούληση, καθορίζει την προσφορά της γνωρίζοντας ότι η μείωση της παραγωγής για την επίτευξη μονοπωλιακής τιμής πρέπει επίσης να μειώσει τη συνολική ποσότητα των πωλούμενων αγαθών.[86] Ο εργαζόμενος δεν χρειάζεται να απασχολείται με τέτοια σκέψη, αν εξαιρέσουμε μια αμελητέα μεταβολή στη ζήτηση για το σύνολο των ωρών εργασίας κάθε εργαζομένου. Τι συμβαίνει με τον προνομιούχο γαιοκτήμονα; Θα επιτύχει μια βέβαιη περιοριστική τιμή ή μια ενδεχόμενη μονοπωλιακή τιμή; Πρωταρχικό γνώρισμα ενός τεμαχίου γης είναι ότι δεν μπορεί να αυξηθεί μέσω εργασίας· αν μπορεί να αυξηθεί, τότε είναι κεφαλαιουχικό αγαθό και όχι γη. Το ίδιο, πράγματι, ισχύει για την εργασία, της οποίας η συνολική προσφορά μπορεί να θεωρείται σταθερή εκτός από τις μακρές χρονικές περιόδους. Εφόσον η εργασία στο σύνολό της δεν μπορεί να αυξηθεί —εκτός, όπως επισημάναμε, από τις ημερήσιες ώρες εργασίας —, ο κρατικός περιορισμός της προσφοράς εργασίας, μέσω νόμων περί παιδικής εργασίας, μεταναστευτικών φραγμών κ.λπ., εξασφαλίζει επομένως περιοριστική αύξηση των μισθών στους εργαζομένους που παραμένουν. Τα κεφαλαιουχικά ή καταναλωτικά αγαθά μπορούν να αυξάνονται ή να μειώνονται, οπότε οι προνομιούχες επιχειρήσεις πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις καμπύλες ζήτησής τους. Η γη, από την άλλη πλευρά, δεν μπορεί να αυξηθεί· ο περιορισμός της προσφοράς γης, επομένως, εξασφαλίζει επίσης περιοριστική τιμή της γης πάνω από την τιμή της ελεύθερης αγοράς.[87] Το ίδιο ισχύει για τους εξαντλήσιμους φυσικούς πόρους, των οποίων η προσφορά δεν μπορεί να αυξηθεί και οι οποίοι, επομένως, θεωρούνται μέρος της γης. Αν το κράτος αποσύρει καταναγκαστικά γη ή φυσικούς πόρους από την αγορά, λοιπόν, μειώνει αναπόφευκτα τη διαθέσιμη προσφορά στην αγορά και εξίσου αναπόφευκτα εξασφαλίζει μονοπωλιακό όφελος και περιοριστική τιμή στους υπόλοιπους γαιοκτήμονες ή κατόχους πόρων. Πέρα από όλες τις άλλες επιπτώσεις τους, οι νόμοι διατήρησης αναγκάζουν την εργασία να

εγκαταλείψει καλές γαίες και να καλλιεργήσει αντ' αυτών την εναπομένουσα υποοριακή γη. Αυτή η καταναγκαστική μετατόπιση μειώνει την οριακή παραγωγικότητα της εργασίας και, κατά συνέπεια, υποβαθμίζει το γενικό βιοτικό επίπεδο.

Ας επιστρέψουμε στην κρατική πολιτική δέσμευσης δασικών εκτάσεων. Αυτή εξασφαλίζει περιοριστική τιμή και μονοπωλιακό όφελος στις γαίες που παραμένουν σε χρήση. Οι αγορές γης είναι ειδικές και δεν έχουν την ίδια γενική αλληλοσύνδεση με τις αγορές εργασίας. Επομένως, η περιοριστική αύξηση της τιμής περιορίζεται πολύ περισσότερο στις γαίες που ανταγωνίζονταν άμεσα, ή θα ανταγωνίζονταν, τις αποσυρόμενες ή «δεσμευμένες» γαίες. Στην περίπτωση της αμερικανικής πολιτικής διατήρησης, οι ιδιαίτερα ωφελούμενοι ήταν: (α) οι σιδηροδρομικές εταιρείες της Δύσης που είχαν λάβει παραχωρήσεις γης και (β) οι υφιστάμενοι ιδιοκτήτες δασικών πόρων. Οι σιδηροδρομικές εταιρείες που είχαν λάβει παραχωρήσεις γης είχαν δεχθεί τεράστιες κρατικές επιδοτήσεις σε γη: όχι μόνο δικαιώματα διέλευσης για τις γραμμές τους, αλλά και λωρίδες γης πλάτους δεκαπέντε μιλίων εκατέρωθεν της γραμμής. Η κρατική δέσμευση δημόσιων γαιών αύξησε σημαντικά την τιμή που εισέπρατταν οι σιδηροδρομικές εταιρείες όταν αργότερα πωλούσαν αυτή τη γη σε νέους κατοίκους της περιοχής. Οι σιδηροδρομικές εταιρείες έλαβαν έτσι άλλο ένα δώρο από το κράτος — αυτή τη φορά υπό τη μορφή μονοπωλιακού οφέλους, εις βάρος των καταναλωτών.

Οι σιδηροδρομικές εταιρείες δεν αγνοούσαν τα μονοπωλιακά πλεονεκτήματα που θα τους εξασφάλιζαν οι νόμοι διατήρησης· πράγματι, υπήρξαν ο χρηματοδοτικός «προστάτης» ολόκληρου του κινήματος διατήρησης. Έτσι, η Peffer γράφει:

> *Υπήρχε σαφές έρεισμα για την κατηγορία ότι οι σιδηροδρομικές εταιρείες ενδιαφέρονταν για την κατάργηση διαφόρων νόμων που επέτρεπαν την εύκολη μεταβίβαση της δημόσιας κτήσης στα χέρια ιδιωτών εποίκων. Η National Irrigation Association, που ήταν ο πιο δραστήριος υπέρμαχος της μεταρρύθμισης της νομοθεσίας περί γης εκτός της κυβέρνησης, χρηματοδοτούνταν εν μέρει από τις διηπειρωτικές σιδηροδρομικές εταιρείες και από τις Burlington και Rock Island, με ποσό 39.000 USD ετησίως, σε συνολικό προϋπολογισμό περίπου 50.000 USD. Το πρόγραμμα αυτής της ένωσης και των σιδηροδρομικών εταιρειών, όπως ανακοινώθηκε από τον James J. Hill έναν από τους επιφανέστερους μεγιστάνες των σιδηροδρόμων, ήταν σχεδόν πιο προωθημένο από εκείνο των κορυφαίων υποστηρικτών της διατήρησης.*[88]

Οι ιδιοκτήτες δασικών πόρων κατανοούσαν επίσης τα οφέλη που θα αποκόμιζαν από τη «διατήρηση» των δασών. Ο ίδιος ο πρόεδρος Theodore Roosevelt ανακοίνωσε ότι «οι μεγάλοι χρήστες ξυλείας προωθούν οι ίδιοι το κίνημα για τη διατήρηση των δασών». Όπως δήλωσε ένας μελετητής του προβλήματος:

> *Οι παραγωγοί πριστής ξυλείας και οι ιδιοκτήτες δασικών πόρων ... είχαν καταλήξει σε αρμονική συνεννόηση με τον Gifford Pinchot τον ηγέτη της δασικής διατήρησης ήδη από το 1903. ... Με άλλα λόγια, το κράτος, αποσύροντας τις δασικές εκτάσεις από τη δυνατότητα ιδιωτικής απόκτησης και κρατώντας τες εκτός αγοράς, θα συνέβαλλε στην αύξηση της αξίας των ιδιωτικά κατεχόμενων δασικών πόρων.*[89]

ΙΔ. Διπλώματα ευρεσιτεχνίας

Το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας[90] είναι παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου από το κράτος στους πρώτους που πραγματοποιούν ορισμένους τύπους εφευρέσεων.[91] Ορισμένοι υπερασπιστές των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας υποστηρίζουν ότι αυτά δεν αποτελούν μονοπωλιακά προνόμια, αλλά απλώς δικαιώματα ιδιοκτησίας επί εφευρέσεων ή ακόμη και επί «ιδεών». Αλλά στο δίκαιο της ελεύθερης αγοράς, ή ελευθεριστικό δίκαιο, το δικαίωμα ιδιοκτησίας καθενός προστατεύεται χωρίς δίπλωμα ευρεσιτεχνίας. Αν κάποιος έχει μια ιδέα ή ένα σχέδιο και κατασκευάσει μια εφεύρεση, η οποία κατόπιν κλαπεί από το σπίτι του, η αφαίρεσή της είναι πράξη κλοπής, παράνομη βάσει του γενικού δικαίου. Από την άλλη πλευρά, τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας προσβάλλουν πράγματι τα δικαιώματα ιδιοκτησίας εκείνων που ανακαλύπτουν ανεξάρτητα μια ιδέα ή μια εφεύρεση, αλλά τυχαίνει να την ανακαλύψουν μετά τον κάτοχο του διπλώματος. Αυτοί οι μεταγενέστεροι εφευρέτες και καινοτόμοι εμποδίζονται διά της βίας να χρησιμοποιήσουν τις δικές τους ιδέες και τη δική τους περιουσία. Επιπλέον, σε μια ελεύθερη κοινωνία ο καινοτόμος θα μπορούσε να διαθέσει την εφεύρεσή του στην αγορά και να τη σημάνει με την ένδειξη «copyright», εμποδίζοντας έτσι τους αγοραστές να μεταπωλούν το ίδιο προϊόν ή αντίγραφό του.

Τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας, επομένως, προσβάλλουν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας αντί να τα υπερασπίζονται. Ο παραπλανητικός χαρακτήρας του επιχειρήματος ότι τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας προστατεύουν δικαιώματα ιδιοκτησίας επί ιδεών καταδεικνύεται από το γεγονός ότι δεν θεωρούνται νομικά κατοχυρώσιμες με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας όλες οι πρωτότυπες ιδέες, αλλά μόνο ορισμένοι τύποι τους, ορισμένοι τύποι καινοτομιών. Πολυάριθμες νέες ιδέες δεν αντιμετωπίζονται ποτέ ως επιδεκτικές κατοχύρωσης με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας.

Ένα άλλο συνηθισμένο επιχείρημα υπέρ των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας είναι ότι η «κοινωνία» απλώς συνάπτει σύμβαση με τον εφευρέτη για να αγοράσει το μυστικό του, ώστε η «κοινωνία» να μπορεί να το χρησιμοποιεί. Αλλά, πρώτον, η «κοινωνία» θα μπορούσε τότε να καταβάλει μια απλή επιδότηση, ή ένα τίμημα, στον εφευρέτη· δεν χρειάζεται να εμποδίζει όλους τους μεταγενέστερους εφευρέτες να διαθέτουν τις εφευρέσεις τους στην αγορά σε αυτόν τον τομέα. Δεύτερον, τίποτε στην ελεύθερη οικονομία δεν εμποδίζει οποιοδήποτε άτομο ή ομάδα ατόμων να αγοράσει μυστικές εφευρέσεις από τους δημιουργούς τους. Κανένα μονοπωλιακό δίπλωμα ευρεσιτεχνίας δεν είναι, επομένως, αναγκαίο.

Το δημοφιλέστερο επιχείρημα υπέρ των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας μεταξύ των οικονομολόγων είναι το ωφελιμιστικό: ότι ένα δίπλωμα ευρεσιτεχνίας ορισμένης χρονικής διάρκειας είναι αναγκαίο για να ενθαρρύνει επαρκείς ερευνητικές δαπάνες προς την κατεύθυνση εφευρέσεων και καινοτομιών σε νέες διαδικασίες και προϊόντα.

Αυτό είναι ένα παράξενο επιχείρημα, διότι αμέσως ανακύπτει το ερώτημα: με ποιο κριτήριο κρίνετε ότι οι ερευνητικές δαπάνες είναι «υπερβολικές», «ανεπαρκείς» ή περίπου όσες χρειάζονται; Οι πόροι στην κοινωνία είναι περιορισμένοι και μπορούν να χρησιμοποιηθούν για αναρίθμητους εναλλακτικούς σκοπούς. Με ποια κριτήρια καθορίζει κανείς ότι ορισμένες χρήσεις είναι «υπερβολικές», ότι άλλες είναι «ανεπαρκείς» κ.λπ.; Κάποιος παρατηρεί ότι γίνονται λίγες επενδύσεις στην Αριζόνα, αλλά πολλές στην Πενσιλβάνια· δηλώνει αγανακτισμένος ότι η Αριζόνα αξίζει «περισσότερες επενδύσεις». Αλλά ποια κριτήρια μπορεί να χρησιμοποιήσει για να δικαιολογήσει μια τέτοια δήλωση; Η αγορά διαθέτει πράγματι ορθολογικό κριτήριο: τα υψηλότερα χρηματικά εισοδήματα και τα υψηλότερα κέρδη, διότι αυτά μπορούν να επιτευχθούν μόνο μέσω της μέγιστης

εξυπηρέτησης των καταναλωτών. Αυτή η αρχή της μέγιστης εξυπηρέτησης τόσο των καταναλωτών όσο και των παραγωγών —δηλαδή όλων— διέπει τη φαινομενικά μυστηριώδη κατανομή πόρων της αγοράς: πόσοι θα διατεθούν στη μία ή στην άλλη επιχείρηση, στη μία ή στην άλλη περιοχή, στο παρόν ή στο μέλλον, στο ένα ή στο άλλο αγαθό, στην έρευνα αντί σε άλλες μορφές επένδυσης. Ο παρατηρητής που επικρίνει αυτή την κατανομή δεν μπορεί να διαθέτει ορθολογικά κριτήρια απόφασης· διαθέτει μόνο την αυθαίρετη ιδιοτροπία του. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για την κριτική των παραγωγικών σχέσεων, σε αντιδιαστολή προς την επέμβαση στην κατανάλωση. Κάποιος που επιτιμά τους καταναλωτές επειδή αγοράζουν υπερβολικά πολλά καλλυντικά μπορεί, ορθά ή εσφαλμένα, να διαθέτει κάποια ορθολογική βάση για την κριτική του. Αλλά κάποιος που πιστεύει ότι περισσότερη ή λιγότερη ποσότητα ενός ορισμένου πόρου πρέπει να χρησιμοποιείται με έναν ορισμένο τρόπο, ή ότι οι επιχειρήσεις είναι «υπερβολικά μεγάλες» ή «υπερβολικά μικρές», ή ότι δαπανώνται υπερβολικά πολλά ή λίγα στην έρευνα ή επενδύονται σε ένα νέο μηχάνημα, δεν μπορεί να διαθέτει ορθολογική βάση για την κριτική του. Οι επιχειρήσεις, εν ολίγοις, παράγουν για μια αγορά, καθοδηγούμενες από τις αξιολογήσεις των καταναλωτών σε αυτήν. Οι εξωτερικοί παρατηρητές μπορούν να επικρίνουν τις τελικές αξιολογήσεις των καταναλωτών αν το επιλέξουν —μολονότι, αν επέμβουν στην κατανάλωση που βασίζεται σε αυτές τις αξιολογήσεις, επιβάλλουν απώλεια χρησιμότητας στους καταναλωτές—, αλλά δεν μπορούν θεμιτά να επικρίνουν τα μέσα, τις κατανομές συντελεστών, με τα οποία εξυπηρετούνται αυτοί οι σκοποί.

Τα επενδυτικά κεφάλαια είναι περιορισμένα, όπως όλοι οι άλλοι πόροι, και πρέπει να κατανέμονται σε διάφορες χρήσεις, μία από τις οποίες είναι οι ερευνητικές δαπάνες. Στην αγορά λαμβάνονται ορθολογικές αποφάσεις για τον καθορισμό των ερευνητικών δαπανών, σύμφωνα με τις καλύτερες επιχειρηματικές εκτιμήσεις των μελλοντικών αποδόσεων. Η καταναγκαστική επιδότηση των ερευνητικών δαπανών θα περιόριζε την ικανοποίηση των καταναλωτών και των παραγωγών στην αγορά.

Πολλοί υπέρμαχοι των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας πιστεύουν ότι οι συνήθεις ανταγωνιστικές διαδικασίες της αγοράς δεν ενθαρρύνουν επαρκώς την υιοθέτηση νέων διαδικασιών και ότι, επομένως, οι καινοτομίες πρέπει να προωθούνται καταναγκαστικά από το κράτος. Αλλά η αγορά αποφασίζει για τον ρυθμό εισαγωγής νέων διαδικασιών όπως ακριβώς αποφασίζει για τον ρυθμό εκβιομηχάνισης μιας νέας γεωγραφικής περιοχής. Πράγματι, αυτό το επιχείρημα υπέρ των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας μοιάζει πολύ με το επιχείρημα της «νηπιακής βιομηχανίας» υπέρ των δασμών: ότι οι διαδικασίες της αγοράς δεν επαρκούν για να επιτρέψουν την εισαγωγή αξιόλογων νέων διαδικασιών. Και πάλι η απάντηση είναι ίδια: οι άνθρωποι πρέπει να σταθμίζουν την ανώτερη παραγωγικότητα των νέων διαδικασιών έναντι του κόστους εγκατάστασής τους, δηλαδή έναντι του πλεονεκτήματος που διαθέτει η παλαιά διαδικασία επειδή υπάρχει ήδη. Η παραχώρηση ειδικών καταναγκαστικών προνομίων στην καινοτομία θα αχρήστευε χωρίς ανάγκη πολύτιμες υφιστάμενες εγκαταστάσεις και θα επέβαλλε υπέρμετρο βάρος στους καταναλωτές.

Ούτε είναι καθόλου αυτονόητο ότι τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας ενθαρρύνουν έστω την αύξηση του απόλυτου ύψους των ερευνητικών δαπανών. Αλλά ασφαλώς μπορούμε να πούμε ότι τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας στρεβλώνουν την κατανομή των συντελεστών ως προς το είδος της έρευνας που διεξάγεται. Διότι, ενώ είναι αλήθεια ότι ο πρώτος εφευρέτης ωφελείται από το προνόμιο, είναι επίσης αλήθεια ότι οι ανταγωνιστές του αποκλείονται επί πολλά χρόνια από την παραγωγή στον τομέα του διπλώματος ευρεσιτεχνίας. Και εφόσον ένα μεταγενέστερο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας μπορεί να βασίζεται σε ένα προγενέστερο, συναφές δίπλωμα στον ίδιο τομέα, οι ανταγωνιστές μπορεί

συχνά να αποθαρρύνονται επ' αόριστον από περαιτέρω ερευνητικές δαπάνες στη γενική περιοχή που καλύπτεται από το δίπλωμα. Επιπλέον, ο ίδιος ο κάτοχος του διπλώματος αποθαρρύνεται από τη διεξαγωγή περαιτέρω έρευνας σε αυτόν τον τομέα, διότι το προνόμιο του επιτρέπει να επαναπαύεται στις δάφνες του για ολόκληρη τη διάρκεια του διπλώματος, με τη βεβαιότητα ότι κανένας ανταγωνιστής δεν μπορεί να εισέλθει στην επικράτειά του. Το ανταγωνιστικό κίνητρο για περαιτέρω έρευνα εξαλείφεται. Οι ερευνητικές δαπάνες, επομένως, ενθαρρύνονται υπέρμετρα στα πρώιμα στάδια, προτού αποκτήσει κανείς δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, και περιορίζονται αδικαιολόγητα στην περίοδο μετά τη χορήγησή του. Επιπροσθέτως, ορισμένες εφευρέσεις θεωρούνται επιδεκτικές κατοχύρωσης, ενώ άλλες όχι. Το σύστημα διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας έχει έτσι την πρόσθετη επίπτωση να ενθαρρύνει τεχνητά τις ερευνητικές δαπάνες στους τομείς όπου είναι δυνατή η κατοχύρωση, ενώ περιορίζει τεχνητά την έρευνα στους τομείς όπου δεν είναι.

Όπως συνόψισε ο Arnold Plant το πρόβλημα των ανταγωνιστικών ερευνητικών δαπανών και των καινοτομιών:

> *Ούτε μπορεί να θεωρηθεί δεδομένο ότι οι εφευρέτες θα έπαυαν να απασχολούνται αν οι επιχειρηματίες έχαναν το μονοπώλιο χρήσης των εφευρέσεών τους. Οι επιχειρήσεις τούς απασχολούν σήμερα για την παραγωγή εφευρέσεων που δεν μπορούν να κατοχυρωθούν με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας και δεν το κάνουν απλώς για το κέρδος που εξασφαλίζει η πρωτιά. Υπό ενεργό ανταγωνισμό ... καμία επιχείρηση δεν μπορεί να επιτρέψει στον εαυτό της να μείνει πίσω από τους ανταγωνιστές της. Η φήμη μιας επιχείρησης εξαρτάται από την ικανότητά της να προηγείται, να είναι πρώτη στην αγορά με νέες βελτιώσεις στα προϊόντα της και νέες μειώσεις στις τιμές τους.*[92]

Τέλος, φυσικά, η ίδια η αγορά παρέχει έναν εύκολο και αποτελεσματικό δρόμο σε όσους θεωρούν ότι στην ελεύθερη αγορά δεν πραγματοποιούνται αρκετές δαπάνες προς ορισμένες κατευθύνσεις. Είναι ελεύθεροι να πραγματοποιήσουν οι ίδιοι αυτές τις δαπάνες. Όσοι θα ήθελαν να βλέπουν περισσότερες εφευρέσεις να δημιουργούνται και να αξιοποιούνται είναι ελεύθεροι να συνενωθούν και να επιδοτήσουν τέτοιες προσπάθειες με όποιον τρόπο θεωρούν καλύτερο. Με αυτόν τον τρόπο, ως καταναλωτές, θα πρόσθεταν πόρους στη δραστηριότητα της έρευνας και της εφεύρεσης. Και τότε δεν θα εξανάγκαζαν άλλους καταναλωτές να χάνουν χρησιμότητα μέσω παραχωρήσεων μονοπωλιακών προνομίων και στρέβλωσης της κατανομής της αγοράς. Οι εκούσιες δαπάνες τους θα γίνονταν μέρος της αγοράς και θα συνέβαλλαν στην έκφραση των τελικών αξιολογήσεων των καταναλωτών της. Επιπλέον, οι μεταγενέστεροι εφευρέτες δεν θα περιορίζονταν. Οι φίλοι της εφεύρεσης θα μπορούσαν να επιτύχουν τους σκοπούς τους χωρίς να καλούν το κράτος και να επιβάλλουν απώλειες στη μάζα των καταναλωτών.

Τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας, όπως κάθε παραχώρηση μονοπωλίου, παρέχουν προνόμιο σε έναν και περιορίζουν την είσοδο άλλων, στρεβλώνοντας έτσι την ελεύθερα ανταγωνιστική διάρθρωση του κλάδου. Αν το προϊόν έχει επαρκή ζήτηση από το κοινό, ο κάτοχος του διπλώματος θα μπορεί να επιτύχει μονοπωλιακή τιμή. Οι κάτοχοι διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, αντί να διαθέτουν οι ίδιοι την εφεύρεσή τους στην αγορά, μπορούν να επιλέξουν είτε: (1) να πωλήσουν το προνόμιό τους σε άλλον· είτε (2) να διατηρήσουν το προνόμιο του διπλώματος αλλά να πωλούν άδειες σε άλλες επιχειρήσεις, επιτρέποντάς τους να διαθέτουν την εφεύρεση στην αγορά. Το προνόμιο του διπλώματος ευρεσιτεχνίας γίνεται έτσι κεφαλαιοποιημένο μονοπωλιακό όφελος. Θα τείνει να πωλείται στην τιμή που κεφαλαιοποιεί το αναμενόμενο μελλοντικό μονοπωλιακό όφελος που θα προκύψει από αυτό. Η αδειοδότηση ισοδυναμεί με εκμίσθωση κεφαλαίου, και μια άδεια θα τείνει να πωλείται σε τιμή ίση

με το προεξοφλημένο άθροισμα του εισοδήματος από προσόδους που θα αποφέρει το δίπλωμα κατά τη διάρκεια της άδειας. Ένα σύστημα γενικής αδειοδότησης ισοδυναμεί με φόρο στη χρήση της νέας διαδικασίας, με τη διαφορά ότι τον φόρο εισπράττει ο κάτοχος του διπλώματος και όχι το κράτος. Αυτός ο φόρος περιορίζει την παραγωγή σε σύγκριση με την ελεύθερη αγορά, αυξάνοντας έτσι την τιμή του προϊόντος και μειώνοντας το βιοτικό επίπεδο του καταναλωτή. Στρεβλώνει επίσης την κατανομή των πόρων, κρατώντας συντελεστές έξω από αυτές τις διαδικασίες και αναγκάζοντάς τους να εισέλθουν σε λιγότερο παραγωγικούς σε όρους αξίας τομείς.

Οι περισσότεροι σημερινοί επικριτές των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας στρέφουν τα πυρά τους όχι εναντίον των ίδιων των διπλωμάτων, αλλά εναντίον υποτιθέμενων «μονοπωλιακών καταχρήσεων» κατά τη χρήση τους. Δεν αντιλαμβάνονται ότι το ίδιο το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας είναι το μονοπώλιο και ότι, όταν παραχωρείται σε κάποιον μονοπωλιακό προνόμιο, δεν θα έπρεπε να προκαλεί ούτε έκπληξη ούτε αγανάκτηση το γεγονός ότι το αξιοποιεί πλήρως.

ΙΕ. Παραχωρήσεις και «επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας»

Οι παραχωρήσεις είναι γενικά άδειες που χορηγεί το κράτος για τη χρήση των δρόμων του. Όταν οι παραχωρήσεις είναι αποκλειστικές ή περιοριστικές, αποτελούν παραχωρήσεις μονοπωλιακού ή οιονεί μονοπωλιακού προνομίου. Όταν, όμως, είναι γενικές και μη αποκλειστικές, δεν μπορούν να χαρακτηριστούν μονοπωλιακές. Διότι το ζήτημα των παραχωρήσεων περιπλέκεται από το γεγονός ότι το κράτος κατέχει τους δρόμους και, επομένως, πρέπει να δίνει άδεια προτού τους χρησιμοποιήσει οποιοσδήποτε. Σε μια πραγματικά ελεύθερη αγορά, φυσικά, οι δρόμοι θα ήταν ιδιωτικής και όχι κρατικής ιδιοκτησίας και το πρόβλημα των παραχωρήσεων δεν θα προέκυπτε.

Το γεγονός ότι το κράτος πρέπει να δίνει άδεια για τη χρήση των δρόμων του έχει προβληθεί ως δικαιολόγηση της αυστηρής κρατικής ρύθμισης των «επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας», πολλές από τις οποίες —όπως οι εταιρείες ύδρευσης ή ηλεκτρισμού— πρέπει να χρησιμοποιούν τους δρόμους. Οι ρυθμίσεις αντιμετωπίζονται τότε ως εκουσίως αποδεκτό αντάλλαγμα. Αλλά αυτή η αντιμετώπιση παραβλέπει το γεγονός ότι η κρατική ιδιοκτησία των δρόμων αποτελεί η ίδια μόνιμη πράξη παρέμβασης. Η ρύθμιση των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας ή οποιουδήποτε άλλου κλάδου αποθαρρύνει τις επενδύσεις σε αυτούς τους κλάδους, στερώντας έτσι από τους καταναλωτές την καλύτερη ικανοποίηση των αναγκών τους. Διότι στρεβλώνει την κατανομή των πόρων της ελεύθερης αγοράς. Οι τιμές που καθορίζονται κάτω από τις τιμές της ελεύθερης αγοράς δημιουργούν τεχνητή έλλειψη της υπηρεσίας κοινής ωφέλειας· οι τιμές που καθορίζονται πάνω από εκείνες της ελεύθερης αγοράς επιβάλλουν περιορισμούς και μονοπωλιακή τιμή στους καταναλωτές. Τα εγγυημένα ποσοστά απόδοσης απαλλάσσουν την επιχείρηση κοινής ωφέλειας από την ελεύθερη λειτουργία των δυνάμεων της αγοράς και επιβάλλουν βάρη στους καταναλωτές, στρεβλώνοντας τις κατανομές της αγοράς.

Επιπλέον, ο ίδιος ο όρος «επιχείρηση κοινής ωφέλειας» είναι παράλογος. Κάθε αγαθό είναι χρήσιμο «στο κοινό», και σχεδόν κάθε αγαθό, αν πάρουμε ως μονάδα ένα αρκετά μεγάλο μέρος της προσφοράς του, μπορεί να θεωρηθεί «αναγκαίο». Κάθε χαρακτηρισμός ορισμένων κλάδων ως «επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας» είναι εντελώς αυθαίρετος και αδικαιολόγητος.[93]

ΙΣΤ. Το δικαίωμα αναγκαστικής απαλλοτρίωσης

Σε αντίθεση με την παραχώρηση, η οποία μπορεί να καταστεί γενική και μη αποκλειστική —όσο η κεντρική οργάνωση της βίας εξακολουθεί να κατέχει τους δρόμους—, το δικαίωμα αναγκαστικής απαλλοτρίωσης δεν θα μπορούσε εύκολα να γενικευτεί. Αν γενικευόταν, τότε πράγματι θα ακολουθούσε χάος. Διότι, όταν το κράτος παραχωρεί προνόμιο αναγκαστικής απαλλοτρίωσης —όπως έχει κάνει στις σιδηροδρομικές εταιρείες και σε πολλές άλλες επιχειρήσεις—, έχει ουσιαστικά παραχωρήσει άδεια κλοπής. Αν καθένας είχε δικαίωμα αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, κάθε άνθρωπος θα διέθετε τη νόμιμη εξουσία να επιβάλλει την πώληση περιουσίας που επιθυμούσε να αγοράσει. Αν ο Α εξαναγκαζόταν να πωλήσει περιουσία στον Β κατά τη βούληση του τελευταίου, και αντιστρόφως, τότε κανένας δεν θα μπορούσε να ονομαστεί ιδιοκτήτης της δικής του περιουσίας. Ολόκληρο το σύστημα ιδιωτικής ιδιοκτησίας θα καταργούνταν τότε προς όφελος μιας κοινωνίας αμοιβαίας λεηλασίας. Η αποταμίευση και η συσσώρευση περιουσίας για τον εαυτό του και τους κληρονόμους του θα αποθαρρύνονταν σοβαρά, και η ανεξέλεγκτη λεηλασία θα κατέτρωγε ολοένα εντονότερα όση περιουσία απέμενε. Ο πολιτισμός θα επέστρεφε σύντομα στη βαρβαρότητα και θα επικρατούσε το βιοτικό επίπεδο του βαρβάρου.

Το ίδιο το κράτος είναι ο αρχικός κάτοχος του «δικαιώματος αναγκαστικής απαλλοτρίωσης», και το γεγονός ότι μπορεί να αποστερεί οποιονδήποτε ιδιοκτήτη από την περιουσία του κατά βούληση αποτελεί τεκμήριο ότι, στη σημερινή κοινωνία, το δικαίωμα ιδιωτικής ιδιοκτησίας είναι εδραιωμένο μόνο επισφαλώς. Ασφαλώς κανείς δεν μπορεί να πει ότι το απαραβίαστο της ιδιωτικής ιδιοκτησίας προστατεύεται από το κράτος. Και όταν το κράτος παραχωρεί αυτή την εξουσία σε μια συγκεκριμένη επιχείρηση, της παραχωρεί το ειδικό προνόμιο να αποκτά περιουσία διά της βίας.

Είναι προφανές ότι η χρήση αυτού του προνομίου στρεβλώνει σημαντικά τη διάρθρωση της παραγωγής. Αντί να καθορίζονται από την εκούσια ανταλλαγή, την αυτοκυριότητα και την αποτελεσματική ικανοποίηση των αναγκών των καταναλωτών, οι τιμές και η κατανομή των παραγωγικών πόρων καθορίζονται τώρα από την ωμή βία και την κρατική εύνοια. Το αποτέλεσμα είναι η υπερβολική διοχέτευση πόρων —μια εσφαλμένη επένδυση— στην προνομιούχα επιχείρηση ή στον προνομιούχο κλάδο και η υποεπένδυση σε άλλες επιχειρήσεις και κλάδους. Σε κάθε δεδομένη χρονική στιγμή, όπως τονίσαμε, υπάρχει περιορισμένη ποσότητα κεφαλαίου —περιορισμένη προσφορά όλων των πόρων— που μπορεί να διατεθεί για επένδυση. Η υποχρεωτική αύξηση των επενδύσεων σε έναν τομέα μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω αυθαίρετης μείωσης των επενδύσεων σε άλλους τομείς.[94]

Πολλοί υπέρμαχοι της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης υποστηρίζουν ότι η «κοινωνία», σε τελική ανάλυση, έχει δικαίωμα να χρησιμοποιεί οποιαδήποτε γη για τους «δικούς της» σκοπούς. Χωρίς να το γνωρίζουν, έχουν έτσι παραδεχθεί την εγκυρότητα μιας βασικής θέσης των οπαδών του Henry George: ότι κάθε άνθρωπος, εκ του γεγονότος της γέννησής του, έχει δικαίωμα στο αναλογούν μερίδιό του επί της θεόδοτης γης.[95] Στην πραγματικότητα, όμως, εφόσον η «κοινωνία» δεν υπάρχει ως οντότητα, είναι αδύνατον κάθε άτομο να μετατρέψει το θεωρητικό αναλογούν δικαίωμά του σε πραγματική ιδιοκτησία.[96] Επομένως, η κυριότητα της περιουσίας περιέρχεται όχι στους «πάντες», αλλά στο κράτος ή στα άτομα στα οποία αυτό παραχωρεί ειδικά προνόμια.

ΙΖ. Δωροδοκία κρατικών αξιωματούχων

Επειδή είναι παράνομη, η δωροδοκία κρατικών αξιωματούχων δεν αναφέρεται σχεδόν καθόλου στα οικονομικά έργα. Η οικονομική επιστήμη, όμως, θα έπρεπε να αναλύει όλες τις πτυχές της αμοιβαίας ανταλλαγής, είτε αυτές οι ανταλλαγές είναι νόμιμες είτε παράνομες. Είδαμε παραπάνω ότι η «δωροδοκία» μιας ιδιωτικής επιχείρησης δεν είναι στην πραγματικότητα καθόλου δωροδοκία, αλλά απλώς καταβολή της τιμής της αγοράς για το προϊόν. Η δωροδοκία κρατικών αξιωματούχων αποτελεί επίσης τίμημα που καταβάλλεται για μια υπηρεσία. Ποια είναι αυτή η υπηρεσία; Η μη εφαρμογή της κρατικής διαταγής ως προς το συγκεκριμένο πρόσωπο που καταβάλλει το δώρο. Εν ολίγοις, η αποδοχή δωροδοκίας ισοδυναμεί με την πώληση άδειας άσκησης μιας ορισμένης επιχειρηματικής δραστηριότητας. Η αποδοχή δωροδοκίας είναι, επομένως, πραξεολογικά ταυτόσημη με την πώληση κρατικής άδειας άσκησης μιας επιχείρησης ή ενός επαγγέλματος. Και οι οικονομικές επιπτώσεις είναι παρόμοιες με εκείνες μιας άδειας. Δεν υπάρχει οικονομική διαφορά μεταξύ της αγοράς κρατικής έγκρισης λειτουργίας μέσω αγοράς άδειας και μέσω άτυπης πληρωμής κρατικών αξιωματούχων. Εκείνο που λαμβάνει ο δωροδοκών, επομένως, είναι μια άτυπη, προφορική άδεια λειτουργίας. Το γεγονός ότι στις δύο περιπτώσεις διαφορετικοί κρατικοί αξιωματούχοι λαμβάνουν τα χρήματα δεν έχει σημασία για τη συζήτησή μας.

Ο βαθμός στον οποίο μια άτυπη άδεια λειτουργεί ως παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου εξαρτάται από τις συνθήκες υπό τις οποίες χορηγείται. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ο αξιωματούχος δέχεται δωροδοκία από ένα πρόσωπο και του παραχωρεί ουσιαστικά μονοπώλιο σε μια συγκεκριμένη περιοχή ή επάγγελμα· σε άλλες περιπτώσεις, ο αξιωματούχος μπορεί να χορηγεί την άτυπη άδεια σε οποιονδήποτε είναι πρόθυμος να καταβάλει το αναγκαίο τίμημα. Η πρώτη περίπτωση αποτελεί παράδειγμα σαφούς παραχώρησης μονοπωλίου, ακολουθούμενης από ενδεχόμενη μονοπωλιακή τιμή· στη δεύτερη περίπτωση, η δωροδοκία λειτουργεί ως κατ' αποκοπήν φόρος που επιβαρύνει τους φτωχότερους ανταγωνιστές, οι οποίοι δεν μπορούν να πληρώσουν. Το σύστημα δωροδοκίας τούς αναγκάζει να εγκαταλείψουν την επιχειρηματική δραστηριότητα. Ωστόσο, πρέπει να θυμόμαστε ότι η δωροδοκία είναι συνέπεια της απαγόρευσης ενός ορισμένου κλάδου παραγωγής και ότι, επομένως, συμβάλλει στον μετριασμό μέρους της απώλειας χρησιμότητας που επιβάλλει η κρατική απαγόρευση στους καταναλωτές και στους παραγωγούς. Δεδομένου του καθεστώτος παρανομίας, η δωροδοκία αποτελεί το κύριο μέσο επανεπιβολής της αγοράς· η δωροδοκία φέρνει την οικονομία πλησιέστερα στην κατάσταση της ελεύθερης αγοράς.[97]

Πράγματι, πρέπει να διακρίνουμε μεταξύ επιθετικής και αμυντικής δωροδοκίας. Η αμυντική δωροδοκία είναι εκείνη που εξετάσαμε: η αγορά άδειας λειτουργίας αφότου μια δραστηριότητα έχει απαγορευθεί. Από την άλλη πλευρά, η δωροδοκία για την απόκτηση αποκλειστικής ή οιονεί αποκλειστικής άδειας, η οποία αποκλείει άλλους από τον κλάδο, αποτελεί παράδειγμα επιθετικής δωροδοκίας, πληρωμής για την παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου. Η πρώτη αποτελεί σημαντική κίνηση προς την ελεύθερη αγορά· η δεύτερη αποτελεί απομάκρυνση από αυτήν.

ΙΗ. Πολιτική έναντι του μονοπωλίου

Οι οικονομικοί ιστορικοί συχνά διερευνούν την έκταση και τη σημασία του μονοπωλίου στην οικονομία. Σχεδόν όλη αυτή η έρευνα έχει κινηθεί σε λανθασμένη κατεύθυνση, επειδή η έννοια του μονοπωλίου δεν έχει ποτέ οριστεί κατά τρόπο συνεκτικό. Σε αυτό το κεφάλαιο ανιχνεύσαμε τύπους μονοπωλίου και οιονεί μονοπωλίου και τις οικονομικές τους επιπτώσεις. Είναι σαφές ότι ο όρος «μονοπώλιο» εφαρμόζεται ορθά μόνο στις κρατικές παραχωρήσεις προνομίου, άμεσες και έμμεσες.

Η πραγματική εκτίμηση της έκτασης του μονοπωλίου σε μια οικονομία σημαίνει μελέτη του βαθμού και της έκτασης των μονοπωλιακών και οιονεί μονοπωλιακών προνομίων που έχει παραχωρήσει το κράτος.

Η αμερικανική κοινή γνώμη υπήρξε παραδοσιακά «αντιμονοπωλιακή». Ωστόσο, είναι σαφώς όχι μόνο άσκοπο αλλά και βαθύτατα ειρωνικό να καλείται το κράτος να «ασκήσει ενεργή αντιμονοπωλιακή πολιτική». Προφανώς, το μόνο που χρειάζεται για να καταργηθεί το μονοπώλιο είναι να καταργήσει το κράτος τα δικά του δημιουργήματα.

Είναι ασφαλώς αλήθεια ότι σε πολλές —αν όχι σε όλες— περιπτώσεις οι ίδιες οι προνομιούχες επιχειρήσεις ή οι εργαζόμενοι είχαν ασκήσει πιέσεις για τη μονοπωλιακή παραχώρηση. Αλλά εξακολουθεί να ισχύει ότι δεν θα μπορούσαν να γίνουν οιονεί μονοπωλητές παρά μόνο μέσω της παρέμβασης του κράτους· επομένως, η κρατική δράση πρέπει να φέρει την πρωταρχική ευθύνη.[98]

Τέλος, μπορεί να τεθεί το ερώτημα: είναι οι ίδιες οι κεφαλαιουχικές εταιρείες απλώς παραχωρήσεις μονοπωλιακού προνομίου; Ορισμένοι υπέρμαχοι της ελεύθερης αγοράς πείστηκαν να αποδεχθούν αυτή την άποψη από το *The Good Society* του Walter Lippmann.[99] Θα πρέπει, όμως, να είναι σαφές από την προηγούμενη συζήτηση ότι οι κεφαλαιουχικές εταιρείες δεν αποτελούν καθόλου μονοπωλιακά προνόμια· είναι ελεύθερες ενώσεις ατόμων που συνενώνουν τα κεφάλαιά τους. Στην αμιγώς ελεύθερη αγορά, αυτοί οι άνθρωποι θα γνωστοποιούσαν απλώς στους πιστωτές τους ότι η ευθύνη τους περιορίζεται στο κεφάλαιο που έχει ειδικά επενδυθεί στην εταιρεία και ότι, πέρα από αυτό, η προσωπική τους περιουσία δεν υπέχει ευθύνη για τα χρέη, όπως θα συνέβαινε στο πλαίσιο μιας προσωπικής εταιρείας. Εναπόκειται κατόπιν στους πωλητές και στους δανειστές αυτής της εταιρείας να αποφασίσουν αν θα συναλλαχθούν μαζί της ή όχι. Αν το πράξουν, προχωρούν με δικό τους κίνδυνο. Έτσι, το κράτος δεν παραχωρεί στις εταιρείες προνόμιο περιορισμένης ευθύνης· οτιδήποτε γνωστοποιείται και συμφωνείται ελεύθερα εκ των προτέρων αποτελεί δικαίωμα ενός ελεύθερου ατόμου, όχι ειδικό προνόμιο. Δεν είναι αναγκαίο τα κράτη να χορηγούν ιδρυτικές άδειες στις εταιρείες.[100]

Παράρτημα Α: Περί ιδιωτικής κοπής νομισμάτων

Η συνήθης, εσφαλμένη διατύπωση του νόμου του Gresham —«το κακό χρήμα εκτοπίζει το καλό χρήμα»— έχει συχνά χρησιμοποιηθεί για να επικριθεί η ιδέα της ιδιωτικής κοπής νομισμάτων ως ανεφάρμοστη και, έτσι, να υπερασπιστεί η πανάρχαια κρατική μονοπώληση της νομισματοκοπίας. Όπως είδαμε, όμως, ο νόμος του Gresham εφαρμόζεται στην επίδραση της κρατικής πολιτικής, όχι στην ελεύθερη αγορά.

Το επιχείρημα που προβάλλεται συχνότερα κατά της ιδιωτικής κοπής νομισμάτων είναι ότι το κοινό θα επιβαρυνόταν με δόλια νομίσματα και θα αναγκαζόταν να ελέγχει συχνά το βάρος και τον βαθμό καθαρότητάς τους. Η κρατική σφραγίδα στο νόμισμα υποτίθεται ότι πιστοποιεί τον βαθμό καθαρότητας και το βάρος του. Η μακρά ιστορία καταχρηστικής αξιοποίησης αυτής της πιστοποίησης από τα κράτη είναι γνωστή. Επιπλέον, το επιχείρημα κάθε άλλο παρά αφορά αποκλειστικά τη νομισματοκοπία· αποδεικνύει υπερβολικά πολλά. Πρώτον, εκείνοι οι νομισματοκόποι που πιστοποιούν δολίως το βάρος ή τον βαθμό καθαρότητας των νομισμάτων θα διώκονται για απάτη, όπως διώκονται σήμερα οι απατεώνες. Όσοι παραχαράσσουν τις πιστοποιήσεις καταξιωμένων ιδιωτών νομισματοκόπων θα έχουν τύχη παρόμοια με εκείνη των

σημερινών παραχαρακτών χρήματος. Πολυάριθμα προϊόντα των επιχειρήσεων εξαρτώνται από το βάρος και την καθαρότητά τους. Οι άνθρωποι είτε θα προστατεύουν τον πλούτο τους ελέγχοντας το βάρος και την καθαρότητα των νομισμάτων τους, όπως κάνουν με τις ράβδους του νομισματικού μετάλλου τους, είτε θα αναθέτουν την κοπή των νομισμάτων τους σε ιδιώτες νομισματοκόπους που έχουν αποκτήσει φήμη εντιμότητας και αποτελεσματικότητας. Αυτοί οι νομισματοκόποι θα τοποθετούν τις σφραγίδες τους στα νομίσματα, και οι καλύτεροι θα αναδεικνύονται σύντομα τόσο ως κατασκευαστές νομισμάτων όσο και ως ελεγκτές της καθαρότητας ήδη κομμένων νομισμάτων. Έτσι, η συνήθης σύνεση, η ανάπτυξη εμπιστοσύνης προς έντιμες και αποτελεσματικές επιχειρήσεις και οι δικαστικές διώξεις κατά της απάτης και της παραχάραξης θα αρκούσαν για την εγκαθίδρυση ενός εύτακτου νομισματικού συστήματος. Υπάρχουν πολυάριθμοι κλάδοι στους οποίους είναι ουσιώδης η χρήση οργάνων ακριβούς βάρους και καθαρότητας και στους οποίους ένα σφάλμα θα είχε μεγαλύτερη σημασία από ένα σφάλμα που αφορά νομίσματα. Ωστόσο, η σύνεση και η διαδικασία επιλογής των καλύτερων επιχειρήσεων από την αγορά, σε συνδυασμό με τη δικαστική δίωξη της απάτης, έχουν διευκολύνει την αγορά και τη χρήση, για παράδειγμα, των πλέον λεπτών εργαλειομηχανών, χωρίς να προτείνει κανείς ότι το κράτος πρέπει να κρατικοποιήσει τον κλάδο των εργαλειομηχανών για να εξασφαλίσει την ποιότητα των προϊόντων.

Ένα άλλο επιχείρημα κατά της ιδιωτικής κοπής νομισμάτων είναι ότι η τυποποίηση των ονομαστικών αξιών των νομισμάτων είναι πιο πρακτική από την ποικιλία νομισμάτων που θα προέκυπτε υπό ένα ελεύθερο σύστημα. Η απάντηση είναι ότι, αν η αγορά βρίσκει την τυποποίηση πιο πρακτική, η ζήτηση των καταναλωτών θα οδηγήσει τα ιδιωτικά νομισματοκοπεία να περιορίσουν την κοπή τους σε ορισμένες τυποποιημένες ονομαστικές αξίες. Από την άλλη πλευρά, αν προτιμάται μεγαλύτερη ποικιλία, οι καταναλωτές θα ζητήσουν και θα αποκτήσουν ένα πιο διαφοροποιημένο φάσμα νομισμάτων. Υπό το κρατικό μονοπώλιο νομισματοκοπίας, οι επιθυμίες των καταναλωτών για διαφορετικές ονομαστικές αξίες αγνοούνται και η τυποποίηση είναι υποχρεωτική αντί να συμμορφώνεται με τη ζήτηση του κοινού.[101]

Παράρτημα Β: Καταναγκασμός και ζωτικός χώρος

Οι δασμοί και οι μεταναστευτικοί φραγμοί ως αιτίες πολέμου μπορεί να φαίνονται μακριά από το αντικείμενο της μελέτης μας, αλλά στην πραγματικότητα αυτή η σχέση μπορεί να αναλυθεί πραξεολογικά. Ένας δασμός που επιβάλλεται από την κυβέρνηση Α εμποδίζει έναν εξαγωγέα που ζει υπό την κυβέρνηση Β να πραγματοποιήσει μια πώληση. Επιπλέον, ένας μεταναστευτικός φραγμός που επιβάλλεται από την κυβέρνηση Α εμποδίζει έναν κάτοικο της Β να μεταναστεύσει. Και οι δύο αυτές επιβολές πραγματοποιούνται μέσω καταναγκασμού. Οι δασμοί ως προοίμιο πολέμου έχουν συχνά συζητηθεί· λιγότερο κατανοητό είναι το επιχείρημα του ζωτικού χώρου. Ο «υπερπληθυσμός» μιας συγκεκριμένης χώρας —στον βαθμό που δεν αποτελεί αποτέλεσμα εκούσιας επιλογής παραμονής στην πατρίδα με τίμημα χαμηλότερο βιοτικό επίπεδο— είναι πάντοτε αποτέλεσμα μεταναστευτικού φραγμού που επιβάλλεται από άλλη χώρα. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αυτός ο φραγμός είναι αμιγώς «εσωτερικός». Είναι όμως; Με ποιο δικαίωμα η κυβέρνηση μιας επικράτειας διακηρύσσει την εξουσία να κρατά άλλους ανθρώπους έξω από αυτήν; Υπό ένα αμιγές σύστημα ελεύθερης αγοράς, μόνο οι μεμονωμένοι ιδιοκτήτες έχουν δικαίωμα να αποκλείουν ανθρώπους από την περιουσία τους. Η εξουσία του κράτους στηρίζεται στην έμμεση υπόθεση ότι το κράτος κατέχει ολόκληρη την επικράτεια που κυβερνά. Μόνο τότε μπορεί το κράτος να κρατά ανθρώπους έξω από αυτή την επικράτεια.

Σε άλυτη αντίφαση παγιδεύονται εκείνοι οι πιστοί της ελεύθερης αγοράς και της ιδιωτικής ιδιοκτησίας που εξακολουθούν να υποστηρίζουν μεταναστευτικούς φραγμούς. Μπορούν να το πράττουν μόνο αν παραδεχθούν ότι το κράτος είναι ο ιδιοκτήτης όλης της περιουσίας, αλλά σε αυτή την περίπτωση δεν μπορούν να έχουν καθόλου πραγματική ιδιωτική ιδιοκτησία στο σύστημά τους. Σε ένα πραγματικά ελεύθερο σύστημα αγοράς, όπως εκείνο που σκιαγραφήσαμε παραπάνω, μόνο οι πρώτοι καλλιεργητές θα αποκτούσαν τίτλο κυριότητας επί αδέσποτης περιουσίας· περιουσία που δεν έχει χρησιμοποιηθεί ποτέ θα παρέμενε αδέσποτη μέχρι να τη χρησιμοποιήσει κάποιος. Σήμερα, το κράτος κατέχει όλη την αχρησιμοποίητη περιουσία, αλλά είναι σαφές ότι αυτό αποτελεί κατάκτηση ασύμβατη με την ελεύθερη αγορά. Σε μια πραγματικά ελεύθερη αγορά, για παράδειγμα, θα ήταν αδιανόητο να εμφανιστεί ένας αυστραλιανός φορέας, να προβάλει αξίωση «ιδιοκτησίας» επί των τεράστιων εκτάσεων αχρησιμοποίητης γης αυτής της ηπείρου και να χρησιμοποιήσει βία για να εμποδίσει ανθρώπους από άλλες περιοχές να εισέλθουν και να καλλιεργήσουν αυτή τη γη. Θα ήταν επίσης αδιανόητο ένα κράτος να μπορεί να αποκλείει ανθρώπους από άλλες περιοχές από περιουσία την οποία ο «εγχώριος» ιδιοκτήτης επιθυμεί να τους επιτρέψει να χρησιμοποιήσουν. Κανείς άλλος εκτός από τον ίδιο τον μεμονωμένο ιδιοκτήτη δεν θα είχε κυριαρχία επί ενός περιουσιακού στοιχείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Δυαδική Παρέμβαση: Φορολογία

1. Εισαγωγή: Κρατικά έσοδα και δαπάνες

Ένας παρεμβατικός φορέας, όπως το κράτος, πρέπει να δαπανά πόρους· στην εγχρήματη οικονομία, αυτό σημαίνει ότι δαπανά χρήματα. Αυτά τα χρήματα μπορούν να προέρχονται μόνο από έσοδα —ή εισόδημα—. Ο κύριος όγκος των εσόδων —και ο λόγος για τον οποίο ο φορέας ονομάζεται παρεμβατικός— πρέπει να προέρχεται από δύο πηγές: στην περίπτωση του κράτους, από τη φορολογία και τον πληθωρισμό. Η φορολογία είναι μια καταναγκαστική εισφορά που το κράτος αποσπά από τον πληθυσμό· ο πληθωρισμός είναι η κατά βάση δόλια έκδοση ψευδών αποθετήριων αποδείξεων χρήματος ή νέου χρήματος. Ο πληθωρισμός, ο οποίος θέτει ιδιαίτερα δικά του προβλήματα, έχει εξεταστεί αλλού.[102] Το παρόν κεφάλαιο επικεντρώνεται στη φορολογία.

Πραγματευόμαστε κατά κύριο λόγο το κράτος, καθώς εμπειρικά αποτελεί την κυριότερη οργάνωση καταναγκαστικής παρέμβασης. Ωστόσο, η ανάλυσή μας θα εφαρμόζεται στην πραγματικότητα σε όλες τις καταναγκαστικές οργανώσεις. Αν τα κράτη καταρτίζουν προϋπολογισμούς εσόδων και δαπανών, το ίδιο πρέπει να κάνουν και οι εγκληματίες· εκεί όπου ένα κράτος επιβάλλει φόρους, οι εγκληματίες αποσπούν τη δική τους μορφή καταναγκαστικών εισφορών· εκεί όπου ένα κράτος εκδίδει δόλιο χρήμα ή χρήμα αναγκαστικής κυκλοφορίας, οι εγκληματίες μπορούν να παραχαράσσουν. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι, από πραξεολογική άποψη, δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ της φύσης και των επιπτώσεων της φορολογίας και του πληθωρισμού, από τη μία πλευρά, και της ληστείας και της παραχάραξης, από την άλλη. Και οι δύο παρεμβαίνουν καταναγκαστικά στην αγορά, προς όφελος μιας ομάδας ανθρώπων εις βάρος μιας άλλης. Αλλά το κράτος επιβάλλει τη δικαιοδοσία του σε μια ευρεία περιοχή και συνήθως λειτουργεί ανενόχλητο. Οι εγκληματίες, αντιθέτως, επιβάλλουν συνήθως τη δικαιοδοσία τους μόνο σε μια στενή περιοχή και γενικά διατηρούν μια επισφαλή ύπαρξη. Ακόμη και αυτή η διάκριση, όμως, δεν ισχύει πάντοτε. Σε πολλά μέρη πολλών χωρών, ομάδες ληστών εξασφαλίζουν την παθητική συναίνεση της πλειονότητας σε μια συγκεκριμένη περιοχή και εγκαθιδρύουν εκεί κάτι που ουσιαστικά ισοδυναμεί με πραγματική κυβέρνηση ή κράτος. Η διαφορά, λοιπόν, μεταξύ μιας κυβέρνησης και μιας εγκληματικής συμμορίας είναι διαφορά βαθμού και όχι είδους, και συχνά η μία μεταπίπτει σταδιακά στην άλλη. Έτσι, μια κυβέρνηση που ηττήθηκε σε εμφύλιο πόλεμο μπορεί συχνά να περιέλθει στην κατάσταση ληστρικής ομάδας, διατηρώντας τον έλεγχο μιας μικρής περιοχής της χώρας. Και δεν υπάρχει καμία πραξεολογική διαφορά μεταξύ των δύο.[103]

Ορισμένοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι μόνο οι κρατικές δαπάνες, όχι τα έσοδα, αποτελούν βάρος για την υπόλοιπη κοινωνία. Αλλά το κράτος δεν μπορεί να δαπανήσει χρήματα προτού τα αποκτήσει ως έσοδο —είτε αυτό προέρχεται από φορολογία είτε από πληθωρισμό είτε από δανεισμό από το κοινό—. Από την άλλη πλευρά, όλα τα έσοδα δαπανώνται. Τα έσοδα μπορούν να διαφέρουν από τις δαπάνες μόνο στη σπάνια περίπτωση αποπληθωριστικής απόσυρσης μέρους των κρατικών χρηματικών διαθεσίμων —ή κρατικού αποθησαυρισμού, αν ο νομισματικός κανόνας είναι αμιγώς μεταλλικός—. Σε αυτή την περίπτωση, όπως θα δούμε παρακάτω, τα έσοδα δεν αποτελούν

βάρος στο σύνολό τους, αλλά οι κρατικές δαπάνες είναι επαχθέστερες από όσο θα έδειχνε το χρηματικό τους ύψος, επειδή θα έχει αυξηθεί η πραγματική αναλογία των κρατικών δαπανών προς το εθνικό εισόδημα.

Για το υπόλοιπο αυτού του κεφαλαίου, θα υποθέσουμε ότι δεν υπάρχει τέτοιος δημοσιονομικός αποπληθωρισμός και ότι, επομένως, κάθε αύξηση των φόρων συνοδεύεται από αύξηση των κρατικών δαπανών.

2. Τα βάρη και τα οφέλη της φορολογίας και των δαπανών

Όπως επισήμανε με λαμπρό τρόπο ο Calhoun —βλ. κεφάλαιο 2 παραπάνω—, υπάρχουν δύο ομάδες ατόμων στην κοινωνία: οι φορολογούμενοι και οι καταναλωτές φορολογικών εσόδων — εκείνοι που επιβαρύνονται από τους φόρους και εκείνοι που ωφελούνται. Ποιος επιβαρύνεται από τη φορολογία; Η άμεση απάντηση είναι: εκείνοι που πληρώνουν φόρους. Θα αναβάλουμε την εξέταση των ζητημάτων μετακύλισης των φορολογικών βαρών για μεταγενέστερη ενότητα.

Ποιος ωφελείται από τη φορολογία; Είναι σαφές ότι οι πρωταρχικοί ωφελούμενοι είναι εκείνοι που ζουν αποκλειστικά από τα έσοδά της, για παράδειγμα οι πολιτικοί και η γραφειοκρατία. Αυτοί είναι οι κυβερνώντες πλήρους απασχόλησης. Θα πρέπει να είναι σαφές ότι, ανεξάρτητα από τους νομικούς τύπους, οι γραφειοκράτες δεν πληρώνουν φόρους· καταναλώνουν φορολογικά έσοδα.[104] Πρόσθετοι ωφελούμενοι από τα κρατικά έσοδα είναι εκείνοι στην κοινωνία που επιδοτούνται από το κράτος· αυτοί είναι οι κυβερνώντες μερικής απασχόλησης. Γενικά, ένα κράτος δεν μπορεί να εξασφαλίσει την παθητική υποστήριξη της πλειονότητας αν δεν συμπληρώσει τους υπαλλήλους πλήρους απασχόλησής του, δηλαδή τα μέλη του, με επιδοτούμενους υποστηρικτές. Η πρόσληψη γραφειοκρατών και η επιδότηση άλλων είναι ουσιώδεις για την εξασφάλιση ενεργού υποστήριξης από μια μεγάλη ομάδα του πληθυσμού. Μόλις ένα κράτος κατορθώσει να συνδέσει σταθερά μια μεγάλη ομάδα ενεργών υποστηρικτών με τον σκοπό του, μπορεί να βασιστεί στην άγνοια και την απάθεια του υπόλοιπου κοινού για να εξασφαλίσει την παθητική υποστήριξη της πλειονότητας και να περιορίσει κάθε ενεργή αντίθεση στο απολύτως ελάχιστο.

Το πρόβλημα της διάχυσης των δαπανών και των οφελών είναι, ωστόσο, πιο περίπλοκο όταν το κράτος δαπανά χρήματα για τις διάφορες δραστηριότητες και επιχειρήσεις του. Σε αυτή την περίπτωση ενεργεί πάντοτε ως καταναλωτής πόρων —για παράδειγμα, στρατιωτικές δαπάνες, δημόσια έργα κ.λπ.— και θέτει τα φορολογικά έσοδα σε κυκλοφορία δαπανώντας τα σε συντελεστές παραγωγής. Ας υποθέσουμε, για να γίνει το παράδειγμα σαφέστερο, ότι το κράτος φορολογεί τον κλάδο του μπακαλιάρου και χρησιμοποιεί τα έσοδα αυτού του φόρου για δαπάνες εξοπλισμών. Ο πρώτος αποδέκτης των χρημάτων είναι ο κατασκευαστής οπλισμού, ο οποίος τα καταβάλλει στους προμηθευτές του και στους κατόχους πρωτογενών συντελεστών κ.λπ. Στο μεταξύ, ο κλάδος του μπακαλιάρου, στερημένος από κεφάλαιο, μειώνει τη ζήτησή του για συντελεστές. Και στις δύο περιπτώσεις, τα βάρη και τα οφέλη διαχέονται σε ολόκληρη την οικονομία. Η «καταναλωτική» ζήτηση, χάρη στον κρατικό καταναγκασμό, έχει μετατοπιστεί από τον μπακαλιάρο προς τους εξοπλισμούς. Το αποτέλεσμα επιβάλλει βραχυχρόνιες απώλειες στον κλάδο του μπακαλιάρου και στους προμηθευτές του, και προσφέρει βραχυχρόνια οφέλη στον κλάδο των εξοπλισμών και στους προμηθευτές του. Καθώς οι διαδοχικές επιδράσεις των δαπανών μεταδίδονται ολοένα πιο πίσω στην παραγωγική αλυσίδα, ο αντίκτυπος εξασθενεί, έχοντας υπάρξει ισχυρότερος στα σημεία της

πρώτης επαφής, δηλαδή στους κλάδους του μπακαλιάρου και των εξοπλισμών. Μακροχρόνια, όμως, όλες οι επιχειρήσεις και όλοι οι κλάδοι αποκομίζουν ενιαία απόδοση, και οποιαδήποτε οφέλη ή απώλειες καταλογίζονται προς τα πίσω στους πρωτογενείς συντελεστές. Οι μη ειδικοί ή μετατρέψιμοι συντελεστές θα τείνουν να μετακινούνται από τον κλάδο του μπακαλιάρου προς τον κλάδο των εξοπλισμών.[105] Οι αμιγώς ειδικοί ή μη μετατρέψιμοι πρωτογενείς συντελεστές θα παραμείνουν ώστε να επωμιστούν ολόκληρο το βάρος της απώλειας ή να αποκομίσουν το όφελος, αντιστοίχως. Ακόμη και οι μη ειδικοί συντελεστές θα υποστούν απώλειες και θα αποκομίσουν οφέλη, αν και σε μικρότερο βαθμό. Η κύρια επίπτωση της μεταβολής, όμως, θα γίνει τελικά αισθητή στους κατόχους των ειδικών πρωτογενών συντελεστών, κυρίως στους γαιοκτήμονες των δύο κλάδων. Οι φόροι είναι συμβατοί με την ισορροπία και, επομένως, μπορούμε να ανιχνεύσουμε κατ' αυτόν τον τρόπο τις μακροχρόνιες επιπτώσεις ενός φόρου και της σχετικής δαπάνης.[106] Βραχυχρόνια, φυσικά, οι επιχειρηματίες υφίστανται ζημίες και αποκομίζουν κέρδη λόγω της μετατόπισης της ζήτησης.

Κάθε κρατική δαπάνη για πόρους αποτελεί μορφή καταναλωτικής δαπάνης, με την έννοια ότι τα χρήματα δαπανώνται για διάφορα είδη επειδή έτσι διατάσσουν οι κρατικοί αξιωματούχοι. Οι αγορές μπορούν, επομένως, να ονομαστούν καταναλωτικές δαπάνες των κρατικών αξιωματούχων. Είναι αλήθεια ότι οι αξιωματούχοι δεν καταναλώνουν άμεσα το προϊόν, αλλά η επιθυμία τους έχει μεταβάλει τη διάρθρωση της παραγωγής ώστε να παραχθούν αυτά τα αγαθά και, επομένως, μπορούν να ονομαστούν «καταναλωτές» του.[107] Όπως θα δούμε παρακάτω, κάθε αναφορά σε κρατική «επένδυση» είναι εσφαλμένη.

Η φορολογία έχει πάντοτε διπλή επίπτωση: (1) στρεβλώνει την κατανομή των πόρων στην κοινωνία, ώστε οι καταναλωτές να μην μπορούν πλέον να ικανοποιούν τις ανάγκες τους με τον αποτελεσματικότερο τρόπο· και (2), για πρώτη φορά, αποσυνδέει τη «διανομή» από την παραγωγή. Δημιουργεί το «πρόβλημα της διανομής».

Το πρώτο σημείο είναι σαφές· το κράτος εξαναγκάζει τους καταναλωτές να παραχωρήσουν μέρος του εισοδήματός τους στο κράτος, το οποίο στη συνέχεια αποσπά πόρους από τους ίδιους αυτούς καταναλωτές μέσω πλειοδοσίας. Ως εκ τούτου, οι καταναλωτές επιβαρύνονται, το βιοτικό τους επίπεδο υποχωρεί και η κατανομή των πόρων στρεβλώνεται, απομακρυνόμενη από την ικανοποίηση των καταναλωτών και κατευθυνόμενη προς την ικανοποίηση των σκοπών του κράτους. Λεπτομερέστερη ανάλυση των στρεβλωτικών επιπτώσεων διαφορετικών τύπων φόρων θα παρουσιαστεί παρακάτω. Το ουσιώδες σημείο είναι ότι το αντικείμενο της αναζήτησης πολλών οικονομολόγων, ο ουδέτερος φόρος, δηλαδή ένας φόρος που θα άφηνε την αγορά ακριβώς όπως ήταν χωρίς φορολογία, πρέπει πάντοτε να αποτελεί χίμαιρα. Κανένας φόρος δεν μπορεί να είναι πραγματικά ουδέτερος· καθένας θα προκαλεί στρέβλωση. Ουδετερότητα μπορεί να επιτευχθεί μόνο σε μια αμιγώς ελεύθερη αγορά, όπου τα κρατικά έσοδα αποκτώνται αποκλειστικά μέσω εκούσιων αγορών.[108]

Συχνά λέγεται ότι «ο καπιταλισμός έλυσε το πρόβλημα της παραγωγής» και ότι το κράτος πρέπει τώρα να παρέμβει για να «λύσει το πρόβλημα της διανομής». Δύσκολα θα μπορούσε να επινοηθεί σαφέστερα εσφαλμένη διατύπωση. Διότι το «πρόβλημα της παραγωγής» δεν θα λυθεί ποτέ μέχρι να βρεθούμε όλοι στον Κήπο της Εδέμ. Επιπλέον, στην ελεύθερη αγορά δεν υπάρχει «πρόβλημα διανομής». Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει καθόλου «διανομή».[109] Στην ελεύθερη αγορά, τα χρηματικά περιουσιακά στοιχεία ενός ανθρώπου έχουν αποκτηθεί ακριβώς επειδή άλλοι αγόρασαν τις υπηρεσίες του ίδιου ή των προκατόχων του. Δεν υπάρχει διαδικασία διανομής χωριστή από την

παραγωγή και την ανταλλαγή της αγοράς· επομένως, η ίδια η έννοια της «διανομής» ως κάτι χωριστό καθίσταται άνευ νοήματος. Εφόσον η διαδικασία της ελεύθερης αγοράς ωφελεί όλους τους συμμετέχοντες στην αγορά και αυξάνει την κοινωνική χρησιμότητα, συνάγεται άμεσα ότι και τα «διανεμητικά» αποτελέσματα της ελεύθερης αγοράς —η διάρθρωση του εισοδήματος και του πλούτου — αυξάνουν την κοινωνική χρησιμότητα και, πράγματι, τη μεγιστοποιούν σε κάθε δεδομένη χρονική στιγμή. Όταν το κράτος παίρνει από τον Peter και δίνει στον Paul, δημιουργεί τότε μια χωριστή διαδικασία διανομής και ένα «πρόβλημα» διανομής. Το εισόδημα και ο πλούτος δεν απορρέουν πλέον αποκλειστικά από υπηρεσίες που παρέχονται στην αγορά· απορρέουν τώρα από ειδικά προνόμια που δημιουργεί ο καταναγκασμός του κράτους. Ο πλούτος διανέμεται πλέον στους «εκμεταλλευτές» εις βάρος των «εκμεταλλευομένων».[110]

Το κρίσιμο σημείο είναι ότι η έκταση της στρέβλωσης της κατανομής των πόρων και της κρατικής λεηλασίας των παραγωγών είναι ευθέως ανάλογη προς το επίπεδο της φορολογίας και των κρατικών δαπανών στην οικονομία, σε σύγκριση με το επίπεδο του ιδιωτικού εισοδήματος και πλούτου. Μια βασική θέση της ανάλυσής μας —σε αντίθεση με πολλές άλλες πραγματεύσεις του θέματος— είναι ότι η κατά πολύ σημαντικότερη επίπτωση της φορολογίας προκύπτει όχι τόσο από τον τύπο του φόρου όσο από το ύψος του. Το συνολικό επίπεδο της φορολογίας, το κρατικό εισόδημα σε σύγκριση με το εισόδημα του ιδιωτικού τομέα, αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα. Στη βιβλιογραφία έχει αποδοθεί υπερβολικά μεγάλη σημασία στον τύπο του φόρου —στο αν είναι φόρος εισοδήματος, προοδευτικός ή αναλογικός, φόρος πωλήσεων, φόρος δαπάνης κ.λπ.—. Μολονότι σημαντικό, το ζήτημα αυτό είναι δευτερεύον σε σχέση με τη σημασία του συνολικού επιπέδου φορολογίας.

3. Η επίπτωση και οι επιδράσεις της φορολογίας — Μέρος Ι: Φόροι στα εισοδήματα

Α. Ο γενικός φόρος πωλήσεων και οι νόμοι της φορολογικής επίπτωσης

Ένα από τα παλαιότερα προβλήματα που συνδέονται με τη φορολογία είναι: ποιος πληρώνει τον φόρο; Θα φαινόταν ότι η απάντηση είναι σαφής, καθώς το κράτος γνωρίζει σε ποιον επιβάλλει έναν φόρο. Το πρόβλημα, όμως, δεν είναι ποιος πληρώνει τον φόρο άμεσα, αλλά ποιος τον πληρώνει μακροχρόνια, δηλαδή αν ο φόρος μπορεί ή όχι να «μετακυλιστεί» από τον άμεσο φορολογούμενο σε κάποιον άλλο. Μετακύλιση συμβαίνει αν ο άμεσος φορολογούμενος μπορεί να αυξήσει την τιμή πώλησής του ώστε να καλύψει τον φόρο, «μετακυλίοντας» έτσι τον φόρο στον αγοραστή, ή αν μπορεί να μειώσει την τιμή αγοράς κάποιου πράγματος που αγοράζει, «μετακυλίοντας» έτσι τον φόρο σε κάποιον άλλο πωλητή.

Πέρα από αυτό το πρόβλημα της φορολογικής επίπτωσης, υπάρχει το πρόβλημα της ανάλυσης των άλλων οικονομικών επιδράσεων των διαφόρων τύπων και υψών φόρων.

Ο πρώτος νόμος της φορολογικής επίπτωσης μπορεί να διατυπωθεί αμέσως, και είναι αρκετά ριζοσπαστικός: κανένας φόρος δεν μπορεί να μετακυλιστεί προς τα εμπρός. Με άλλα λόγια, κανένας φόρος δεν μπορεί να μετακυλιστεί από τον πωλητή στον αγοραστή και κατόπιν στον τελικό καταναλωτή. Παρακάτω θα δούμε πώς αυτό εφαρμόζεται ειδικά στους ειδικούς φόρους κατανάλωσης και στους φόρους πωλήσεων, οι οποίοι συνήθως θεωρείται ότι μετακυλίονται προς τα

εμπρός. Γενικά θεωρείται ότι κάθε φόρος στην παραγωγή ή στις πωλήσεις αυξάνει το κόστος παραγωγής και, επομένως, μεταφέρεται στον καταναλωτή ως αύξηση της τιμής. Οι τιμές, ωστόσο, δεν καθορίζονται ποτέ από το κόστος παραγωγής· αντιθέτως, ισχύει το αντίστροφο. Η τιμή ενός αγαθού καθορίζεται από το συνολικό υφιστάμενο απόθεμά του και από την κλίμακα ζήτησής του στην αγορά. Αλλά η κλίμακα ζήτησης δεν επηρεάζεται καθόλου από τον φόρο. Κάθε επιχείρηση καθορίζει την τιμή πώλησης στο σημείο μέγιστων καθαρών εσόδων, και οποιαδήποτε υψηλότερη τιμή, με δεδομένη την κλίμακα ζήτησης, απλώς θα μειώσει τα καθαρά έσοδα. Ένας φόρος, επομένως, δεν μπορεί να μεταφερθεί στον καταναλωτή.

Είναι αλήθεια ότι ένας φόρος μπορεί, υπό μία έννοια, να μετακυλιστεί προς τα εμπρός αν προκαλέσει μείωση της προσφοράς του αγαθού και, επομένως, αύξηση της τιμής του στην αγορά. Αυτό όμως δύσκολα μπορεί να ονομαστεί μετακύλιση αυτή καθαυτή, διότι η μετακύλιση υποδηλώνει ότι ο φόρος μεταφέρεται με μικρή ή καθόλου δυσχέρεια για τον παραγωγό. Αν ορισμένοι παραγωγοί πρέπει να διακόψουν τη δραστηριότητά τους για να «μετακυλιστεί» ο φόρος, δύσκολα πρόκειται για μετακύλιση με την κυριολεκτική έννοια· θα πρέπει μάλλον να ενταχθεί στην κατηγορία των άλλων επιδράσεων της φορολογίας.

Ο γενικός φόρος πωλήσεων είναι το κλασικό παράδειγμα φόρου στους παραγωγούς που θεωρείται ότι μετακυλίεται προς τα εμπρός. Ας πούμε ότι το κράτος επιβάλλει φόρο 20% σε όλες τις λιανικές πωλήσεις. Θα υποθέσουμε ότι ο φόρος μπορεί να εφαρμόζεται εξίσου αποτελεσματικά σε όλους τους κλάδους πωλήσεων.[111] Στους περισσότερους φαίνεται προφανές ότι οι επιχειρήσεις απλώς θα προσθέσουν 20% στις τιμές πώλησής τους και θα λειτουργήσουν απλώς ως άμισθοι εισπρακτικοί μηχανισμοί του κράτους. Το πρόβλημα, όμως, κάθε άλλο παρά είναι τόσο απλό. Πράγματι, όπως είδαμε, δεν υπάρχει κανένας απολύτως λόγος να πιστεύουμε ότι οι τιμές μπορούν να αυξηθούν καθόλου. Οι τιμές βρίσκονται ήδη στο σημείο μέγιστων καθαρών εσόδων, το απόθεμα δεν έχει μειωθεί και οι κλίμακες ζήτησης δεν έχουν μεταβληθεί. Επομένως, οι τιμές δεν μπορούν να αυξηθούν. Επιπλέον, αν εξετάσουμε το γενικό σύνολο των τιμών, αυτές καθορίζονται από την προσφορά και τη ζήτηση χρήματος. Για να αυξηθεί το σύνολο των τιμών, πρέπει να αυξηθεί η προσφορά χρήματος, να μειωθεί η κλίμακα ζήτησης χρήματος ή να συμβούν και τα δύο. Ωστόσο, κανένα από αυτά τα ενδεχόμενα δεν έχει πραγματοποιηθεί. Η ζήτηση διακράτησης χρήματος δεν έχει μειωθεί, η προσφορά αγαθών διαθέσιμων έναντι χρήματος δεν έχει περιοριστεί και η προσφορά χρήματος έχει παραμείνει σταθερή. Δεν υπάρχει κανένας δυνατός τρόπος να επιτευχθεί γενική αύξηση των τιμών.[112]

Θα πρέπει να είναι απολύτως προφανές ότι, αν οι επιχειρήσεις μπορούσαν να μεταφέρουν τις φορολογικές αυξήσεις στον καταναλωτή υπό τη μορφή υψηλότερων τιμών, θα είχαν ήδη αυξήσει αυτές τις τιμές χωρίς να περιμένουν την ώθηση μιας φορολογικής αύξησης. Οι επιχειρήσεις δεν συνεχίζουν σκόπιμα να λειτουργούν στις χαμηλότερες τιμές πώλησης που μπορούν να βρουν. Αν η κατάσταση της ζήτησης επέτρεπε υψηλότερες τιμές, οι επιχειρήσεις θα είχαν αξιοποιήσει αυτό το γεγονός πολύ νωρίτερα. Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι μια αύξηση του φόρου πωλήσεων είναι γενική και ότι, επομένως, όλες οι επιχειρήσεις μαζί μπορούν να μετακυλίσουν τον φόρο. Κάθε επιχείρηση, όμως, ακολουθεί την κατάσταση της καμπύλης ζήτησης του δικού της προϊόντος, και καμία από αυτές τις καμπύλες δεν έχει μεταβληθεί. Μια φορολογική αύξηση δεν κάνει τίποτε που να καθιστά επικερδέστερες τις υψηλότερες τιμές.

Ο μύθος ότι ένας φόρος πωλήσεων μπορεί να μετακυλιστεί προς τα εμπρός είναι ανάλογος με τον μύθο ότι μια γενική αύξηση μισθών που επιβάλλεται από τα συνδικάτα μπορεί να μετακυλιστεί προς τα εμπρός, σε υψηλότερες τιμές, «προκαλώντας πληθωρισμό». Δεν υπάρχει τρόπος να αυξηθεί το γενικό σύνολο των τιμών, και το μόνο αποτέλεσμα μιας τέτοιας αύξησης μισθών θα είναι η μαζική ανεργία.[113]

Πολλοί παραπλανώνται από το γεγονός ότι η τιμή που πληρώνει ο καταναλωτής πρέπει αναγκαστικά να περιλαμβάνει τον φόρο. Όταν κάποιος πηγαίνει στον κινηματογράφο και βλέπει σε εμφανές σημείο την πληροφορία ότι το εισιτήριο του 1,00 USD καλύπτει μια «τιμή» 0,85 USD και φόρο 0,15 USD, τείνει να συμπεράνει ότι ο φόρος απλώς προστέθηκε στην «τιμή». Αλλά η τιμή είναι 1,00 USD, όχι 0,85 USD· το δεύτερο ποσό είναι το εισόδημα που περιέρχεται στην επιχείρηση μετά τους φόρους. Αυτό το εισόδημα μπορεί κάλλιστα να έχει μειωθεί ώστε να καταστεί δυνατή η πληρωμή των φόρων.

Πράγματι, αυτή ακριβώς είναι η επίπτωση ενός γενικού φόρου πωλήσεων. Η άμεση επίδρασή του μειώνει τα ακαθάριστα έσοδα των επιχειρήσεων κατά το ποσό του φόρου. Μακροχρόνια, φυσικά, οι επιχειρήσεις δεν μπορούν να πληρώνουν τον φόρο, διότι η απώλεια των ακαθάριστων εσόδων τους καταλογίζεται προς τα πίσω στο εισόδημα από τόκους των κεφαλαιούχων και στους μισθούς και τις προσόδους που αποφέρουν οι πρωτογενείς συντελεστές —η εργασία και η βασική γη—. Η μείωση των ακαθάριστων εσόδων των επιχειρήσεων λιανικής αντανακλάται προς τα πίσω ως μειωμένη ζήτηση για τα προϊόντα όλων των επιχειρήσεων ανώτερων σταδίων παραγωγής. Όλες οι επιχειρήσεις, ωστόσο, αποκομίζουν μακροχρόνια μια ενιαία καθαρή απόδοση τόκου.

Εδώ προκύπτει μια διαφορά μεταξύ ενός γενικού φόρου πωλήσεων και, ας πούμε, ενός φόρου εισοδήματος εταιρειών. Δεν έχει υπάρξει μεταβολή στις κλίμακες χρονικής προτίμησης ή στις άλλες συνιστώσες του επιτοκίου. Ενώ ένας φόρος εισοδήματος επιβάλλει χαμηλότερο ποσοστό απόδοσης τόκου, ένας φόρος πωλήσεων μπορεί και πρόκειται να μετακυλιστεί πλήρως από την επένδυση προς τα πίσω, στους πρωτογενείς συντελεστές. Το αποτέλεσμα ενός γενικού φόρου πωλήσεων είναι γενική μείωση του καθαρού εισοδήματος που αποφέρουν οι πρωτογενείς συντελεστές: όλων των μισθών και των γαιοπροσόδων. Ο φόρος πωλήσεων έχει μετακυλιστεί προς τα πίσω, στις αποδόσεις των πρωτογενών συντελεστών. Κάθε πρωτογενής συντελεστής παραγωγής δεν αποφέρει πλέον το προεξοφλημένο οριακό προϊόν αξίας του. Τώρα οι πρωτογενείς συντελεστές αποφέρουν λιγότερα από τα προεξοφλημένα οριακά προϊόντα αξίας τους, και η μείωση συνίσταται στον φόρο πωλήσεων που καταβάλλεται στο κράτος.

Είναι τώρα αναγκαίο να εντάξουμε αυτή την ανάλυση της επίπτωσης ενός γενικού φόρου πωλήσεων στην προηγούμενη γενική ανάλυσή μας για τα οφέλη και τα βάρη της φορολογίας. Αυτό επιτυγχάνεται αν θυμηθούμε ότι τα φορολογικά έσοδα δαπανώνται με τη σειρά τους από το κράτος.[114] Είτε το κράτος δαπανά τα χρήματα για πόρους προοριζόμενους για τις δικές του δραστηριότητες είτε απλώς μεταβιβάζει τα χρήματα σε ανθρώπους που επιδοτεί, το αποτέλεσμα είναι η μετατόπιση της καταναλωτικής και επενδυτικής ζήτησης από ιδιωτικά χέρια προς το κράτος ή προς άτομα που υποστηρίζονται από αυτό, κατά το ποσό των φορολογικών εσόδων. Σε αυτή την περίπτωση, ο φόρος έχει τελικά επιβληθεί στα εισοδήματα των πρωτογενών συντελεστών και τα χρήματα έχουν μεταφερθεί από τα χέρια των κατόχων τους στο κράτος. Το εισόδημα του κράτους και/ή εκείνων που επιδοτεί έχει αυξηθεί εις βάρος των φορολογουμένων και, επομένως, η καταναλωτική και επενδυτική ζήτηση στην αγορά έχει μετατοπιστεί από τους δεύτερους προς τους πρώτους κατά το ποσό του φόρου. Κατά συνέπεια, η αξία της νομισματικής μονάδας θα παραμείνει

αμετάβλητη —εκτός αν διαφέρει η ζήτηση χρήματος μεταξύ φορολογουμένων και καταναλωτών φορολογικών εσόδων—, αλλά η διάρθρωση των τιμών θα μεταβληθεί σύμφωνα με τη μετατόπιση της ζήτησης. Έτσι, αν η αγορά δαπανούσε μεγάλα ποσά για ενδύματα και το κράτος χρησιμοποιεί τα έσοδα κυρίως για την αγορά όπλων, θα υπάρξει πτώση της τιμής των ενδυμάτων, άνοδος της τιμής των όπλων και τάση μετακίνησης των μη ειδικών συντελεστών από την ένδυση προς την παραγωγή οπλισμού.

Ως αποτέλεσμα, δεν θα υπάρξει, όπως θα μπορούσε να υποτεθεί, αναλογική μείωση κατά 20% των εισοδημάτων όλων των πρωτογενών συντελεστών εξαιτίας ενός γενικού φόρου πωλήσεων 20%. Οι ειδικοί συντελεστές σε κλάδους που έχουν χάσει εργασίες λόγω της μετατόπισης από την ιδιωτική στην κρατική ζήτηση θα χάσουν αναλογικά περισσότερο εισόδημα. Οι ειδικοί συντελεστές σε κλάδους των οποίων η ζήτηση αυξάνεται θα χάσουν αναλογικά λιγότερο, και ορισμένοι μπορεί να ωφεληθούν τόσο ώστε να αποκομίσουν απόλυτο όφελος από τη μεταβολή. Οι μη ειδικοί συντελεστές δεν θα επηρεαστούν αναλογικά τόσο πολύ, αλλά και αυτοί θα χάσουν ή θα κερδίσουν ανάλογα με τη διαφορά που προκαλεί η συγκεκριμένη μετατόπιση της ζήτησης στην οριακή παραγωγικότητά τους σε όρους αξίας.

Η γνώση ότι οι φόροι δεν μπορούν ποτέ να μετακυλιστούν προς τα εμπρός αποτελεί συνέπεια της προσήλωσης στην «αυστριακή» ανάλυση της αξίας, δηλαδή στη θέση ότι οι τιμές καθορίζονται από την τελική ζήτηση για το απόθεμα και σε καμία έννοια από το «κόστος παραγωγής». Δυστυχώς, όλες οι προηγούμενες πραγματεύσεις της φορολογικής επίπτωσης έχουν αμαυρωθεί από κατάλοιπα της κλασικής θεωρίας του «κόστους παραγωγής» και από την αποτυχία υιοθέτησης μιας συνεπούς «αυστριακής» προσέγγισης. Οι ίδιοι οι Αυστριακοί οικονομολόγοι δεν εφάρμοσαν ποτέ πραγματικά τις θεωρίες τους στη θεωρία της φορολογικής επίπτωσης, οπότε η παρούσα συζήτηση ανοίγει νέο δρόμο.

Το δόγμα της μετακύλισης προς τα εμπρός έχει πράγματι οδηγηθεί στο λογικό και παράλογο συμπέρασμά του: ότι οι παραγωγοί μετακυλίουν τους φόρους στους καταναλωτές και ότι οι καταναλωτές, με τη σειρά τους, μπορούν να τους μετακυλίουν στους εργοδότες τους, και ούτω καθεξής επ' άπειρον, χωρίς κανείς να πληρώνει πραγματικά κανέναν φόρο.[115]

Πρέπει να επισημανθεί με ιδιαίτερη προσοχή ότι ο γενικός φόρος πωλήσεων αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτυχίας φορολόγησης της κατανάλωσης. Συνήθως θεωρείται ότι ο φόρος πωλήσεων επιβαρύνει την κατανάλωση και όχι το εισόδημα ή το κεφάλαιο. Διαπιστώνουμε, όμως, ότι ο φόρος πωλήσεων μειώνει όχι μόνο την κατανάλωση αλλά και τα εισοδήματα των πρωτογενών συντελεστών. Ο γενικός φόρος πωλήσεων είναι φόρος εισοδήματος, αν και αρκετά άτακτος, καθώς δεν υπάρχει τρόπος να καταστεί ομοιόμορφη η επίπτωσή του στις εισοδηματικές κατηγορίες. Πολλοί «δεξιοί» οικονομολόγοι έχουν υποστηρίξει τη γενική φορολογία πωλήσεων αντί της φορολογίας εισοδήματος, με το επιχείρημα ότι η πρώτη φορολογεί την κατανάλωση αλλά όχι την αποταμίευση και τις επενδύσεις· πολλοί «αριστεροί» οικονομολόγοι έχουν αντιταχθεί στη φορολογία πωλήσεων για τον ίδιο λόγο. Και οι δύο σφάλλουν· ο φόρος πωλήσεων είναι φόρος εισοδήματος, αν και με περισσότερο άτακτη και αβέβαιη επίπτωση. Η κύρια επίδραση του γενικού φόρου πωλήσεων θα είναι εκείνη του φόρου εισοδήματος: η μείωση της κατανάλωσης και της αποταμίευσης και επένδυσης των φορολογουμένων.[116] Πράγματι, εφόσον, όπως θα δούμε, ο φόρος εισοδήματος από τη φύση του επιβαρύνει περισσότερο την αποταμίευση και τις επενδύσεις παρά

την κατανάλωση, καταλήγουμε στο παράδοξο και σημαντικό συμπέρασμα ότι ένας φόρος στην κατανάλωση θα επιβαρύνει επίσης περισσότερο την αποταμίευση και τις επενδύσεις στην τελική του επίπτωση.

Β. Επιλεκτικοί ειδικοί φόροι κατανάλωσης: Άλλοι φόροι στην παραγωγή

Ο επιλεκτικός ειδικός φόρος κατανάλωσης είναι ένας φόρος πωλήσεων που επιβάλλεται σε ορισμένα και όχι σε όλα τα εμπορεύματα. Η κύρια διαφορά του από τον γενικό φόρο πωλήσεων είναι ότι ο δεύτερος δεν στρεβλώνει, αυτός καθαυτόν, τις παραγωγικές κατανομές στην αγορά, καθώς επιβάλλεται αναλογικός φόρος στην πώληση όλων των τελικών προϊόντων. Ένας επιλεκτικός ειδικός φόρος κατανάλωσης, από την άλλη πλευρά, επιβαρύνει ορισμένους κλάδους παραγωγής. Ο γενικός φόρος πωλήσεων, φυσικά, στρεβλώνει τις κατανομές της αγοράς στον βαθμό που οι κρατικές δαπάνες από τα έσοδά του διαφέρουν ως προς τη διάρθρωσή τους από την ιδιωτική ζήτηση που θα υπήρχε χωρίς τον φόρο. Ο ειδικός φόρος κατανάλωσης έχει επίσης αυτή την επίδραση και, επιπλέον, επιβαρύνει τον συγκεκριμένο φορολογούμενο κλάδο. Ο φόρος δεν μπορεί να μετακυλιστεί προς τα εμπρός, αλλά τείνει να μετακυλίεται προς τα πίσω, στους συντελεστές που απασχολούνται στον κλάδο. Τώρα, όμως, ο φόρος ασκεί πίεση στους μη ειδικούς συντελεστές και στους επιχειρηματίες να εγκαταλείψουν τον φορολογούμενο κλάδο και να εισέλθουν σε άλλους, μη φορολογούμενους κλάδους. Κατά τη μεταβατική περίοδο, ο φόρος μπορεί κάλλιστα να προστεθεί στο κόστος. Εφόσον, όμως, η τιμή δεν μπορεί να αυξηθεί άμεσα, οι οριακές επιχειρήσεις αυτού του κλάδου θα εκτοπιστούν και θα αναζητήσουν καλύτερες ευκαιρίες αλλού. Η έξοδος μη ειδικών συντελεστών, και ίσως επιχειρήσεων, από τον φορολογούμενο κλάδο μειώνει το απόθεμα του αγαθού που θα παραχθεί. Αυτή η μείωση του αποθέματος, ή της προσφοράς, θα αυξήσει την τιμή του αγαθού στην αγορά, με δεδομένη την κλίμακα ζήτησης των καταναλωτών. Υπάρχει, λοιπόν, ένα είδος «έμμεσης μετακύλισης», με την έννοια ότι η τιμή του αγαθού για τους καταναλωτές θα αυξηθεί τελικά. Ωστόσο, όπως αναφέραμε, δεν είναι πρόσφορο να ονομάζεται αυτό «μετακύλιση», ένας όρος που είναι προτιμότερο να περιορίζεται στην απρόσκοπτη, άμεση μεταφορά ενός φόρου στην τιμή.

Όλοι στην αγορά υφίστανται ζημία εξαιτίας ενός ειδικού φόρου κατανάλωσης. Οι μη ειδικοί συντελεστές πρέπει να μετακινηθούν σε τομείς χαμηλότερου εισοδήματος· εφόσον το προεξοφλημένο οριακό προϊόν αξίας είναι εκεί χαμηλότερο, οι ειδικοί συντελεστές πλήττονται ιδιαίτερα σκληρά, και οι καταναλωτές ζημιώνονται καθώς η κατανομή των συντελεστών και η διάρθρωση των τιμών στρεβλώνονται σε σύγκριση με εκείνες που θα ικανοποιούσαν τις επιθυμίες τους. Η προσφορά συντελεστών στους φορολογούμενους κλάδους γίνεται υπερβολικά μικρή και η τιμή πώλησης σε αυτούς υπερβολικά υψηλή· ενώ η προσφορά συντελεστών στους άλλους κλάδους γίνεται υπερβολικά μεγάλη και οι τιμές των προϊόντων τους υπερβολικά χαμηλές.

Πέρα από αυτές τις ειδικές επιδράσεις, ο ειδικός φόρος κατανάλωσης έχει και την ίδια γενική επίδραση με όλους τους άλλους φόρους, δηλαδή τη στρέβλωση της διάρθρωσης της ζήτησης στην αγορά, από τις ιδιωτικές ανάγκες προς τις κρατικές ή τις επιδοτούμενες από το κράτος ανάγκες, κατά το ποσό των φορολογικών εισπράξεων.

Έχουν γραφτεί υπερβολικά πολλά για την ελαστικότητα της ζήτησης σε σχέση με την επίδραση της φορολογίας. Γνωρίζουμε ότι η κλίμακα ζήτησης μιας επιχείρησης είναι πάντοτε ελαστική πάνω από την τιμή της ελεύθερης αγοράς. Και το κόστος παραγωγής δεν είναι κάτι σταθερό, αλλά καθορίζεται το ίδιο από την τιμή πώλησης. Το σημαντικότερο είναι ότι, εφόσον η καμπύλη ζήτησης

ενός αγαθού είναι πάντοτε φθίνουσα, κάθε μείωση του αποθέματος θα αυξάνει την τιμή της αγοράς και κάθε αύξηση του αποθέματος θα μειώνει την τιμή, ανεξάρτητα από την ελαστικότητα της ζήτησης του προϊόντος. Η ελαστικότητα της ζήτησης είναι ζήτημα που δικαιολογεί μόνο σχετικά δευτερεύοντα ρόλο στην οικονομική θεωρία.[117]

Συνοψίζοντας, ένας ειδικός φόρος κατανάλωσης: (α) βλάπτει τους καταναλωτές με τον ίδιο τρόπο που το κάνουν όλοι οι φόροι, μετατοπίζοντας πόρους και ζήτηση από τους ιδιώτες καταναλωτές προς το κράτος· και (β) βλάπτει τους καταναλωτές και τους παραγωγούς με τον δικό του ιδιαίτερο τρόπο, στρεβλώνοντας τις κατανομές της αγοράς, τις τιμές και τα εισοδήματα των συντελεστών· αλλά (γ) δεν μπορεί να θεωρηθεί φόρος στην κατανάλωση με την έννοια ότι μετακυλίεται στους καταναλωτές. Ο ειδικός φόρος κατανάλωσης είναι επίσης φόρος στα εισοδήματα, με τη διαφορά ότι στην περίπτωση αυτή η επίδραση δεν είναι γενική, καθώς η επιβάρυνση πλήττει περισσότερο τους συντελεστές που είναι ειδικοί για τον φορολογούμενο κλάδο.

Κάθε επιλεκτικός φόρος στην παραγωγή θα έχει επιπτώσεις παρόμοιες με εκείνες ενός ειδικού φόρου κατανάλωσης. Ένας φόρος αδείας που επιβάλλεται σε έναν κλάδο, για παράδειγμα, παραχωρώντας μονοπωλιακό προνόμιο σε επιχειρήσεις με μεγάλο κεφάλαιο, θα περιορίσει την προσφορά του προϊόντος και θα αυξήσει την τιμή. Η κατανομή των συντελεστών και η διαμόρφωση των τιμών θα στρεβλωθούν όπως στην περίπτωση ενός ειδικού φόρου κατανάλωσης. Σε αντίθεση με τον τελευταίο, όμως, η έμμεση παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου θα ωφελήσει τους ειδικούς, οιονεί μονοπωλημένους συντελεστές που μπορούν να παραμείνουν στον κλάδο.

Γ. Γενικές επιδράσεις της φορολογίας

Στη δυναμική πραγματική οικονομία, το χρηματικό εισόδημα αποτελείται από μισθούς, γαιοπροσόδους, τόκους και κέρδη, μείον τις ζημίες. Οι γαιοπρόσοδοι κεφαλαιοποιούνται επίσης στην αγορά, ώστε το εισόδημα από προσόδους να μπορεί να αναλυθεί σε τόκο και κέρδος, μείον τις ζημίες. Ο φόρος εισοδήματος έχει σχεδιαστεί για να φορολογεί όλο αυτό το καθαρό εισόδημα. Είδαμε ότι οι φόροι πωλήσεων και οι ειδικοί φόροι κατανάλωσης είναι στην πραγματικότητα φόροι σε ορισμένα εισοδήματα πρωτογενών συντελεστών. Αυτό γενικά έχει αγνοηθεί, και ίσως ένας λόγος είναι ότι οι άνθρωποι έχουν συνηθίσει να σκέφτονται τη φορολογία εισοδήματος ως ομοιόμορφα επιβαλλόμενη σε όλα τα εισοδήματα του ίδιου ύψους. Αργότερα θα δούμε ότι η ομοιομορφία μιας τέτοιας επιβάρυνσης έχει υποστηριχθεί ευρέως ως σημαντικός «κανόνας δικαιοσύνης» στη φορολογία. Στην πραγματικότητα, τέτοια ομοιομορφία ούτε υπάρχει ούτε χρειάζεται να υπάρχει. Οι ειδικοί φόροι κατανάλωσης και οι φόροι πωλήσεων, όπως είδαμε, δεν επιβάλλονται ομοιόμορφα, αλλά επιβάλλονται σε ορισμένους αποδέκτες εισοδήματος και όχι σε άλλους της ίδιας εισοδηματικής κατηγορίας. Πρέπει να αναγνωριστεί ότι ο επίσημος φόρος εισοδήματος, ο φόρος που είναι γενικά γνωστός ως «φόρος εισοδήματος», δεν είναι σε καμία περίπτωση η μόνη μορφή με την οποία το εισόδημα φορολογείται ή μπορεί να φορολογηθεί από το κράτος.[118]

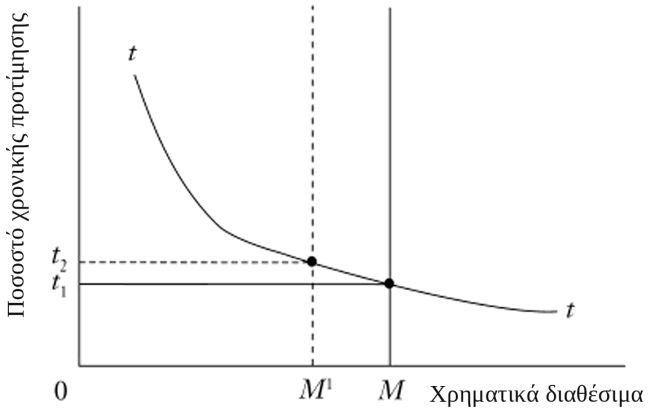
Ένας φόρος εισοδήματος δεν μπορεί να μετακυλιστεί σε κανέναν άλλο. Ο ίδιος ο φορολογούμενος επωμίζεται το βάρος. Αποκομίζει κέρδη από την επιχειρηματική δραστηριότητα, τόκο από τη χρονική προτίμηση και άλλο εισόδημα από την οριακή παραγωγικότητα, και κανένα από αυτά δεν μπορεί να αυξηθεί ώστε να καλύψει τον φόρο. Η φορολογία εισοδήματος μειώνει το χρηματικό και το πραγματικό εισόδημα κάθε φορολογουμένου και, επομένως, το βιοτικό του επίπεδο. Η απόκτηση εισοδήματος από εργασία γίνεται ακριβότερη και ο ελεύθερος χρόνος φθηνότερος, οπότε θα τείνει να εργάζεται λιγότερο. Το βιοτικό επίπεδο όλων, υπό τη μορφή ανταλλάξιμων αγαθών, θα

υποχωρήσει. Ως αντίλογος, έχει δοθεί μεγάλη έμφαση στο γεγονός ότι η οριακή χρησιμότητα του χρήματος για κάθε άνθρωπο αυξάνεται καθώς μειώνονται τα χρηματικά του διαθέσιμα και ότι, επομένως, μπορεί να αυξηθεί η οριακή χρησιμότητα του μειωμένου εισοδήματος που μπορεί να αποκτήσει από την τρέχουσα εργασιακή προσπάθειά του. Είναι αλήθεια, με άλλα λόγια, ότι η ίδια εργασία αποφέρει τώρα σε καθέναν λιγότερα χρήματα, αλλά αυτή ακριβώς η μείωση του χρηματικού εισοδήματος μπορεί επίσης να αυξήσει την οριακή χρησιμότητα μιας χρηματικής μονάδας σε τέτοιον βαθμό ώστε να αυξηθεί η οριακή χρησιμότητα του συνολικού του εισοδήματος και, ως αποτέλεσμα του φόρου εισοδήματος, να παρακινηθεί να εργαστεί σκληρότερα. Αυτό μπορεί κάλλιστα να ισχύει σε ορισμένες περιπτώσεις, και δεν υπάρχει τίποτε το μυστηριώδες ή αντίθετο προς την οικονομική ανάλυση σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Ωστόσο, δύσκολα αποτελεί ευλογία για τον άνθρωπο ή για την κοινωνία. Διότι, αν καταβάλλεται περισσότερη εργασία, χάνεται ελεύθερος χρόνος, και το βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων είναι χαμηλότερο εξαιτίας αυτής της καταναγκαστικής απώλειας.

Στην ελεύθερη αγορά, εν ολίγοις, τα άτομα σταθμίζουν πάντοτε το χρηματικό τους εισόδημα —ή το πραγματικό τους εισόδημα σε ανταλλάξιμα αγαθά— έναντι του πραγματικού τους εισοδήματος υπό τη μορφή δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου. Και τα δύο αποτελούν βασικά συστατικά του βιοτικού επιπέδου. Πράγματι, όσο μεγαλύτερο είναι το εισόδημά τους σε ανταλλάξιμα αγαθά, τόσο υψηλότερη θα είναι η οριακή χρησιμότητα μιας μονάδας ελεύθερου χρόνου —μη ανταλλάξιμων αγαθών— και τόσο μεγαλύτερο αναλογικά μέρος του εισοδήματός τους θα «λαμβάνουν» υπό τη μορφή ελεύθερου χρόνου. Δεν είναι, επομένως, παράξενο ότι ένα καταναγκαστικά μειωμένο εισόδημα μπορεί να αναγκάσει τα άτομα να εργάζονται σκληρότερα. Όποια και αν είναι η επίδραση, ο φόρος μειώνει το βιοτικό επίπεδο των φορολογουμένων, στερώντας τους είτε ελεύθερο χρόνο είτε ανταλλάξιμα αγαθά.

Πέρα από την επιβάρυνση της εργασίας σε σχέση με τον ελεύθερο χρόνο, ένας φόρος εισοδήματος επιβαρύνει επίσης την εργασία έναντι χρηματικής αμοιβής σε σύγκριση με την εργασία για απόδοση σε είδος. Προφανώς, παραχωρείται σχετικό πλεονέκτημα στην εργασία που πραγματοποιείται για μη χρηματικό αντάλλαγμα. Οι εργαζόμενες γυναίκες επιβαρύνονται σε σύγκριση με τις νοικοκυρές· οι άνθρωποι θα τείνουν να εργάζονται για τις οικογένειές τους αντί να εισέρχονται στην αγορά εργασίας κ.λπ. Οι δραστηριότητες «κάν' το μόνος σου» ενθαρρύνονται. Εν ολίγοις, ο φόρος εισοδήματος τείνει να επιφέρει μείωση της εξειδίκευσης και αποδιάρθρωση της αγοράς και, επομένως, υποχώρηση του βιοτικού επιπέδου.[119] Αν ο φόρος εισοδήματος γίνει αρκετά υψηλός, η αγορά θα αποσυντεθεί εντελώς και θα επικρατήσουν πρωτόγονες οικονομικές συνθήκες.

Ο φόρος εισοδήματος δημεύει ένα ορισμένο μέρος του εισοδήματος ενός ανθρώπου, αφήνοντάς τον ελεύθερο να κατανείμει το υπόλοιπο μεταξύ κατανάλωσης και επένδυσης. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι, εφόσον μπορούμε να υποθέσουμε τις κλίμακες χρονικής προτίμησης ως δεδομένες, η αναλογία κατανάλωσης προς αποταμίευση και επένδυση —και το καθαρό επιτόκιο— θα παραμείνει ανεπηρέαστη από τον φόρο εισοδήματος. Αλλά δεν συμβαίνει αυτό. Διότι το πραγματικό εισόδημα του φορολογουμένου και η αξία των χρηματικών διαθεσίμων του έχουν μειωθεί. Όσο χαμηλότερο είναι το επίπεδο των πραγματικών χρηματικών διαθεσίμων ενός ανθρώπου, τόσο υψηλότερο θα είναι το ποσοστό χρονικής προτίμησής του —με δεδομένη την κλίμακα χρονικής προτίμησής του— και τόσο υψηλότερη η αναλογία των καταναλωτικών προς τις επενδυτικές δαπάνες του. Η θέση του φορολογουμένου φαίνεται στο διάγραμμα του Σχήματος 4.

ΣΧΗΜΑ 4. ΑΤΟΜΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΗΣ ΠΡΟΤΙΜΗΣΗΣ

Το Σχήμα 4 απεικονίζει την κλίμακα χρονικής προτίμησης ενός μεμονωμένου φορολογουμένου σε σχέση με τα χρηματικά του διαθέσιμα. Ας πούμε ότι η αρχική θέση του φορολογουμένου είναι απόθεμα $0M$· η tt είναι η καμπύλη χρονικής προτίμησής του. Το ενεργό ποσοστό χρονικής προτίμησής του, που καθορίζει την αναλογία κατανάλωσης προς αποταμίευση και επένδυση, είναι t_1. Τώρα το κράτος επιβάλλει φόρο εισοδήματος, μειώνοντας τα αρχικά χρηματικά του διαθέσιμα στην έναρξη της περιόδου δαπανών του σε $0M_1$. Το ενεργό ποσοστό χρονικής προτίμησής του είναι τώρα υψηλότερο, στο t_2. Είδαμε ότι τα πραγματικά, όπως και τα ονομαστικά, χρηματικά διαθέσιμα ενός ατόμου πρέπει να μειωθούν για να προκύψει αυτό το αποτέλεσμα· αν υπάρχει αποπληθωρισμός, η αξία της νομισματικής μονάδας θα αυξηθεί περίπου αναλογικά και, μακροχρόνια, τα ποσοστά χρονικής προτίμησης, *ceteris paribus*, δεν θα μεταβληθούν. Στην περίπτωση της φορολογίας εισοδήματος, όμως, δεν θα υπάρξει μεταβολή της αξίας της νομισματικής μονάδας, καθώς το κράτος θα δαπανήσει τα φορολογικά έσοδα. Ως αποτέλεσμα, τα πραγματικά και τα ονομαστικά χρηματικά διαθέσιμα του φορολογουμένου μειώνονται, και μάλιστα στον ίδιο βαθμό.

Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι οι κρατικοί αξιωματούχοι ή οι επιδοτούμενοι λαμβάνουν πρόσθετα χρήματα και ότι η πτώση των ποσοστών χρονικής προτίμησής τους μπορεί κάλλιστα να αντισταθμίσει ή να εξισορροπήσει την άνοδο του ποσοστού από την πλευρά των φορολογουμένων. Δεν θα μπορούσε, τότε, να συναχθεί ότι το κοινωνικό ποσοστό χρονικής προτίμησης θα αυξηθεί και ότι η αποταμίευση και επένδυση θα μειωθεί ιδιαίτερα. Οι κρατικές δαπάνες, όμως, αποτελούν εκτροπή πόρων από ιδιωτικούς προς κρατικούς σκοπούς. Εφόσον το κράτος, εξ ορισμού, επιθυμεί αυτή την εκτροπή, πρόκειται για καταναλωτική δαπάνη του κράτους.[120] Η μείωση του εισοδήματος — και, επομένως, της κατανάλωσης και της αποταμίευσης και επένδυσης — που επιβάλλεται στους φορολογουμένους θα αντισταθμιστεί, συνεπώς, από κρατικές καταναλωτικές δαπάνες. Όσο για τις μεταβιβαστικές δαπάνες του κράτους —συμπεριλαμβανομένων των μισθών των γραφειοκρατών και των επιδοτήσεων σε προνομιούχες ομάδες—, είναι αλήθεια ότι μέρος τους θα αποταμιευθεί και θα επενδυθεί. Αυτές οι επενδύσεις, όμως, δεν θα αντιπροσωπεύουν τις εκούσιες επιθυμίες των καταναλωτών, αλλά επενδύσεις σε τομείς παραγωγής που δεν επιθυμούν οι παραγωγοί-καταναλωτές. Αντιπροσωπεύουν τις επιθυμίες όχι των παραγωγών-καταναλωτών της ελεύθερης αγοράς, αλλά καταναλωτών-εκμεταλλευτών που συντηρούνται από τον μονομερή καταναγκασμό του κράτους. Αρκεί να καταργηθεί ο φόρος και οι παραγωγοί θα είναι ελεύθεροι να αποκτούν εισόδημα και να καταναλώνουν ξανά. Οι νέες επενδύσεις που προκλήθηκαν από τη ζήτηση των

ειδικά προνομιούχων θα αποδειχθούν εσφαλμένες επενδύσεις. Σε κάθε περίπτωση, το ποσό που καταναλώνει το κράτος εξασφαλίζει ότι η επίδραση της φορολογίας εισοδήματος θα είναι η αύξηση των ποσοστών χρονικής προτίμησης και η μείωση της αποταμίευσης και των επενδύσεων.

Ορισμένοι οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι η φορολογία εισοδήματος μειώνει την αποταμίευση και τις επενδύσεις στην κοινωνία και με έναν τρίτο τρόπο. Ισχυρίζονται ότι η φορολογία εισοδήματος, από την ίδια τη φύση της, επιβάλλει έναν «διπλό» φόρο στην αποταμίευση και επένδυση σε σύγκριση με την κατανάλωση.[121] Ο συλλογισμός έχει ως εξής: η αποταμίευση και η κατανάλωση δεν είναι πραγματικά συμμετρικές. Κάθε αποταμίευση αποβλέπει στην απόλαυση μεγαλύτερης κατανάλωσης στο μέλλον. Διαφορετικά, δεν θα υπήρχε κανένας απολύτως λόγος να αποταμιεύει κανείς. Η αποταμίευση είναι αποχή από μια δυνατή παρούσα κατανάλωση, με αντάλλαγμα την προσδοκία αυξημένης κατανάλωσης σε κάποια μελλοντική στιγμή. Κανείς δεν επιθυμεί τα κεφαλαιουχικά αγαθά αυτά καθαυτά.[122] Αποτελούν μόνο την ενσάρκωση αυξημένης κατανάλωσης στο μέλλον. Η αποταμίευση και επένδυση είναι η κατασκευή ενός ραβδιού από τον Crusoe για να αποκτήσει περισσότερα μήλα σε μελλοντικό χρόνο· καρποφορεί ως αυξημένη κατανάλωση αργότερα. Επομένως, η επιβολή φόρου εισοδήματος επιβαρύνει υπέρμετρα την αποταμίευση και επένδυση σε σύγκριση με την κατανάλωση.[123]

Αυτός ο συλλογισμός είναι ορθός ως προς την εξήγηση της διαδικασίας επένδυσης και κατανάλωσης. Πάσχει, όμως, από ένα σοβαρό ελάττωμα: δεν έχει σχέση με τα προβλήματα της φορολογίας. Είναι αλήθεια ότι η αποταμίευση καρποφορεί. Αλλά το ζήτημα είναι ότι όλοι το γνωρίζουν· αυτός είναι ακριβώς ο λόγος για τον οποίο οι άνθρωποι αποταμιεύουν. Ωστόσο, μολονότι γνωρίζουν ότι η αποταμίευση καρποφορεί, δεν αποταμιεύουν ολόκληρο το εισόδημά τους. Γιατί; Λόγω της χρονικής τους προτίμησης υπέρ της παρούσας κατανάλωσης. Κάθε άτομο, με δεδομένα το τρέχον εισόδημά του και τις κλίμακες αξιών του, κατανέμει αυτό το εισόδημα στην περισσότερο επιθυμητή αναλογία μεταξύ κατανάλωσης, επένδυσης και αύξησης του χρηματικού του υπολοίπου. Κάθε άλλη κατανομή θα ικανοποιούσε λιγότερο τις επιθυμίες του και θα υποβίβαζε τη θέση του στην κλίμακα αξιών του. Δεν υπάρχει, επομένως, εδώ λόγος να λέγεται ότι ένας φόρος εισοδήματος επιβαρύνει ειδικά την αποταμίευση και επένδυση· επιβαρύνει το συνολικό βιοτικό επίπεδο του ατόμου, το οποίο περιλαμβάνει την παρούσα κατανάλωση, τη μελλοντική κατανάλωση και το χρηματικό του υπόλοιπο. Δεν επιβαρύνει, αυτός καθαυτόν, την αποταμίευση περισσότερο από τις άλλες κατευθύνσεις διάθεσης του εισοδήματος.

Υπάρχει, όμως, ένας άλλος τρόπος με τον οποίο ένας φόρος εισοδήματος πράγματι επιβάλλει ιδιαίτερο βάρος στην αποταμίευση. Διότι η απόδοση τόκου της αποταμίευσης και επένδυσης, όπως όλες οι άλλες απολαβές, υπόκειται στον φόρο εισοδήματος. Το καθαρό επιτόκιο που εισπράττεται είναι, επομένως, χαμηλότερο από το επιτόκιο της ελεύθερης αγοράς. Η απόδοση δεν συνάδει με τις χρονικές προτιμήσεις της ελεύθερης αγοράς· αντιθέτως, η επιβαλλόμενη χαμηλότερη απόδοση παρακινεί τους ανθρώπους να προσαρμόσουν την αποταμίευση και επένδυσή τους στη μειωμένη απόδοση· εν ολίγοις, οι οριακές αποταμιεύσεις και επενδύσεις, οι οποίες δεν είναι πλέον επικερδείς στο χαμηλότερο επιτόκιο, δεν θα πραγματοποιηθούν.

Το παραπάνω επιχείρημα των Fisher και Mill αποτελεί παράδειγμα μιας παράξενης τάσης μεταξύ οικονομολόγων γενικά προσηλωμένων στην ελεύθερη αγορά: της απροθυμίας τους να θεωρήσουν άριστη την αναλογία με την οποία αυτή κατανέμει πόρους μεταξύ κατανάλωσης και επένδυσης. Το οικονομικό επιχείρημα υπέρ της ελεύθερης αγοράς είναι ότι οι κατανομές της αγοράς τείνουν σε κάθε σημείο να είναι άριστες ως προς τις επιθυμίες των καταναλωτών. Οι οικονομολόγοι που

τάσσονται υπέρ της ελεύθερης αγοράς το αναγνωρίζουν στους περισσότερους τομείς της οικονομίας, αλλά για κάποιον λόγο εκδηλώνουν ιδιαίτερη προτίμηση και τρυφερότητα προς την αποταμίευση και επένδυση σε αντιδιαστολή προς την κατανάλωση. Τείνουν να αισθάνονται ότι ένας φόρος στην αποταμίευση αποτελεί πολύ μεγαλύτερη προσβολή της ελεύθερης αγοράς από έναν φόρο στην κατανάλωση. Είναι αλήθεια ότι η αποταμίευση ενσωματώνει μελλοντική κατανάλωση. Αλλά οι άνθρωποι επιλέγουν εκουσίως μεταξύ παρούσας και μελλοντικής κατανάλωσης σύμφωνα με τις χρονικές τους προτιμήσεις, και αυτή η εκούσια επιλογή είναι η άριστη επιλογή τους. Κάθε φόρος, επομένως, που επιβάλλεται ειδικά στην κατανάλωσή τους αποτελεί εξίσου στρέβλωση και προσβολή της ελεύθερης αγοράς με έναν φόρο στις αποταμιεύσεις τους. Δεν υπάρχει, στο κάτω κάτω, τίποτε το ιδιαίτερα ιερό στις αποταμιεύσεις· είναι απλώς ο δρόμος προς τη μελλοντική κατανάλωση. Αλλά δεν είναι σημαντικότερες από την παρούσα κατανάλωση, καθώς η κατανομή μεταξύ των δύο καθορίζεται από τις χρονικές προτιμήσεις όλων των ατόμων. Ο οικονομολόγος που δείχνει μεγαλύτερη μέριμνα για την αποταμίευση της ελεύθερης αγοράς από όση για την κατανάλωση της ελεύθερης αγοράς υποστηρίζει εμμέσως κρατιστική επέμβαση και καταναγκαστική στρέβλωση της κατανομής των πόρων υπέρ περισσότερης επένδυσης και λιγότερης κατανάλωσης. Ο υπέρμαχος της ελεύθερης αγοράς θα πρέπει να αντιτίθεται με την ίδια θέρμη στην καταναγκαστική στρέβλωση της αναλογίας κατανάλωσης προς επένδυση προς οποιαδήποτε κατεύθυνση.[124]

Πράγματι, είδαμε ότι η φορολογία εισοδήματος, μέσω άλλων οδών, τείνει να στρεβλώνει την κατανομή των πόρων προς περισσότερη κατανάλωση και λιγότερη αποταμίευση και επένδυση, και είδαμε παραπάνω ότι οι απόπειρες φορολόγησης της κατανάλωσης υπό τη μορφή φόρων πωλήσεων ή παραγωγής πρέπει να αποτυγχάνουν και να καταλήγουν αντ' αυτών σε επιβαρύνσεις των εισοδημάτων.

Δ. Ειδικές μορφές φορολογίας εισοδήματος

(1) Φόροι στους μισθούς

Ένας φόρος στους μισθούς είναι φόρος εισοδήματος που δεν μπορεί να μετακυλιστεί από τον μισθωτό σε άλλον. Δεν υπάρχει κανείς στον οποίο να μετακυλιστεί, ιδίως ο εργοδότης, ο οποίος τείνει πάντοτε να αποκομίζει ενιαίο επιτόκιο απόδοσης. Πράγματι, υπάρχουν έμμεσοι φόροι στους μισθούς που μετακυλίονται στον μισθωτό υπό τη μορφή χαμηλότερου μισθολογικού εισοδήματος. Ένα παράδειγμα είναι εκείνο το μέρος των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης ή ασφάλισης ανεργίας που επιβάλλεται στον εργοδότη. Οι περισσότεροι εργαζόμενοι πιστεύουν ότι απαλλάσσονται πλήρως από αυτό το μέρος του φόρου, το οποίο πληρώνει ο εργοδότης. Σφάλλουν εντελώς. Ο εργοδότης, όπως είδαμε, δεν μπορεί να μετακυλίσει τον φόρο προς τα εμπρός, στον καταναλωτή. Πράγματι, εφόσον ο φόρος επιβάλλεται αναλογικά προς τους καταβαλλόμενους μισθούς, μετακυλίεται προς τα πίσω εξ ολοκλήρου στους ίδιους τους μισθωτούς. Το μέρος του εργοδότη είναι απλώς εισπραττόμενος φόρος που επιβάλλεται μέσω μείωσης των καθαρών μισθών των εργαζομένων.

(2) Φορολογία εισοδήματος εταιρειών

Η φορολογία του καθαρού εισοδήματος των κεφαλαιουχικών εταιρειών επιβάλλει «διπλό» φόρο στους ιδιοκτήτες τους: μία φορά στο επίσημο «εταιρικό» εισόδημα και μία φορά στο εναπομένον διανεμόμενο καθαρό εισόδημα των ίδιων των ιδιοκτητών. Ο πρόσθετος φόρος δεν μπορεί να

μετακυλιστεί προς τα εμπρός στον καταναλωτή. Εφόσον επιβάλλεται στο ίδιο το καθαρό εισόδημα, δύσκολα μπορεί να μετακυλιστεί προς τα πίσω. Έχει ως αποτέλεσμα να επιβαρύνει το εταιρικό εισόδημα σε σύγκριση με το εισόδημα από άλλες μορφές οργάνωσης της αγοράς —ατομικές επιχειρήσεις, προσωπικές εταιρείες κ.λπ.—, επιβαρύνοντας έτσι αποδοτικές μορφές επιχειρήσεων και ενθαρρύνοντας τις μη αποδοτικές. Οι πόροι μετακινούνται από τις πρώτες προς τις δεύτερες μέχρι να εξισωθεί το αναμενόμενο ποσοστό καθαρής απόδοσης σε ολόκληρη την οικονομία — σε επίπεδο χαμηλότερο από το αρχικό. Εφόσον η απόδοση τόκου μειώνεται καταναγκαστικά σε σχέση με πριν, ο φόρος επιβαρύνει την αποταμίευση και την επένδυση, καθώς και μια αποτελεσματική μορφή της αγοράς.[125]

Ο επιβαρυντικός χαρακτήρας, ή η «διπλή φορολόγηση», των φόρων εισοδήματος εταιρειών θα μπορούσε να εξαλειφθεί μόνο με την κατάργηση του φόρου και την αντιμετώπιση κάθε καθαρού εισοδήματος που περιέρχεται σε μια εταιρεία ως κατ' αναλογία εισοδήματος των μετόχων-ιδιοκτητών της. Με άλλα λόγια, μια κεφαλαιουχική εταιρεία θα αντιμετωπιζόταν ως προσωπική εταιρεία και όχι σύμφωνα με το παράλογο πλάσμα ότι αποτελεί κάποιο είδος χωριστής πραγματικής οντότητας που λειτουργεί ανεξάρτητα από τις πράξεις των πραγματικών ιδιοκτητών της. Το εισόδημα που περιέρχεται στην εταιρεία προφανώς περιέρχεται κατ' αναλογία στους ιδιοκτήτες. Ορισμένοι συγγραφείς έχουν αντιτείνει ότι οι μέτοχοι δεν λαμβάνουν πραγματικά το εισόδημα για το οποίο θα φορολογούνταν. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι η Star Corporation αποκτά καθαρό εισόδημα 100.000 USD σε μια ορισμένη περίοδο και ότι έχει τρεις μετόχους: τον Jones, με το 40% των μετοχών· τον Smith, με το 35%· και τον Robinson, με το 25%. Οι πλειοψηφούντες μέτοχοι, ή οι εκπρόσωποί τους στη διοίκηση, αποφασίζουν να διακρατήσουν 60.000 USD ως «αδιανέμητα» κέρδη «στην επιχείρηση», καταβάλλοντας μόνο 40.000 USD ως μερίσματα. Βάσει της ισχύουσας νομοθεσίας, το καθαρό εισόδημα του Jones από τη Star Corporation θεωρείται 16.000 USD, του Smith 14.000 USD και του Robinson 10.000 USD· το εισόδημα της «εταιρείας» καταγράφεται ως 100.000 USD. Καθεμία από αυτές τις οντότητες φορολογείται κατόπιν για τα ποσά αυτά. Ωστόσο, εφόσον δεν υπάρχει πραγματική εταιρική οντότητα χωριστή από τους ιδιοκτήτες της, τα εισοδήματα θα καταγράφονταν ορθότερα ως εξής: Jones, 40.000 USD· Smith, 35.000 USD· Robinson, 25.000 USD. Το γεγονός ότι αυτοί οι μέτοχοι δεν εισπράττουν πράγματι τα χρήματα δεν αποτελεί ένσταση· διότι αυτό που συμβαίνει ισοδυναμεί με το να κερδίζει κάποιος χρήματα, αλλά να τα διατηρεί σε λογαριασμό χωρίς να μπαίνει στον κόπο να τα αναλάβει και να τα χρησιμοποιήσει. Ο τόκος που συσσωρεύεται στον λογαριασμό ταμιευτηρίου κάποιου θεωρείται εισόδημα και φορολογείται αναλόγως, και δεν υπάρχει λόγος τα «αδιανέμητα» κέρδη να μη θεωρούνται επίσης ατομικό εισόδημα.

Το γεγονός ότι το συνολικό εταιρικό εισόδημα πρώτα φορολογείται και κατόπιν «διανέμεται» ως εισόδημα από μερίσματα για να φορολογηθεί ξανά ενθαρρύνει μια περαιτέρω στρέβλωση των επενδύσεων και της οργάνωσης της αγοράς. Διότι αυτή η πρακτική ενθαρρύνει τους μετόχους να αφήνουν αδιανέμητο μεγαλύτερο μέρος των κερδών τους από όσο θα άφηναν στην ελεύθερη αγορά. Τα κέρδη «εγκλωβίζονται» και είτε διακρατούνται είτε επενδύονται κατά τρόπο οικονομικά ασύμφορο ως προς την ικανοποίηση των αναγκών των καταναλωτών. Στην απάντηση ότι αυτό τουλάχιστον προάγει την επένδυση υπάρχουν δύο αντεπιχειρήματα: (1) μια στρέβλωση υπέρ της επένδυσης είναι εξίσου στρέβλωση των άριστων κατανομών της αγοράς με οποιαδήποτε άλλη· και (2) δεν ενθαρρύνεται η «επένδυση», αλλά η επανεπένδυση των ιδιοκτητών που παραμένει εγκλωβισμένη στις αρχικές επιχειρήσεις τους, εις βάρος της κινητής επένδυσης. Αυτό στρεβλώνει και καθιστά αναποτελεσματική τη διάρθρωση και την κατανομή των επενδυτικών κεφαλαίων και

τείνει να τα εγκλωβίζει στις αρχικές επιχειρήσεις, αποθαρρύνοντας τη διάχυση κεφαλαίων προς διαφορετικές επιχειρήσεις. Τα μερίσματα, άλλωστε, δεν καταναλώνονται αναγκαστικά: μπορούν να επανεπενδυθούν σε άλλες επιχειρήσεις και άλλες επενδυτικές ευκαιρίες. Ο φόρος εισοδήματος εταιρειών παρεμποδίζει σημαντικά την προσαρμογή της οικονομίας στις δυναμικές μεταβολές των συνθηκών.

(3) Φορολόγηση «υπερβαλλόντων» κερδών

Αυτός ο φόρος επιβάλλεται γενικά σε εκείνο το μέρος του καθαρού επιχειρηματικού εισοδήματος που χαρακτηρίζεται «υπερβάλλον» και υπερβαίνει ένα εισόδημα βάσης κάποιας προηγούμενης χρονικής περιόδου. Ένας φόρος με χαρακτήρα ποινής στο «υπερβάλλον» επιχειρηματικό εισόδημα επιβαρύνει άμεσα την αποτελεσματική προσαρμογή της οικονομίας. Η επιδίωξη κέρδους από τους επιχειρηματίες είναι η κινητήρια δύναμη που προσαρμόζει, εκτιμά και συντονίζει το οικονομικό σύστημα, ώστε να μεγιστοποιεί το εισόδημα των παραγωγών στην υπηρεσία της μεγιστοποίησης της ικανοποίησης των καταναλωτών. Είναι η διαδικασία μέσω της οποίας οι εσφαλμένες επενδύσεις περιορίζονται στο ελάχιστο και οι ορθές προβλέψεις ενθαρρύνονται, ώστε η παραγωγή που οργανώνεται εκ των προτέρων να βρίσκεται σε στενή αρμονία με τις επιθυμίες των καταναλωτών κατά τον χρόνο εμφάνισης του τελικού προϊόντος στην αγορά. Η «διπλή» επίθεση στα κέρδη διαταράσσει και παρεμποδίζει ολόκληρη τη διαδικασία προσαρμογής της αγοράς. Ένας τέτοιος φόρος επιβαρύνει την αποδοτική επιχειρηματικότητα. Επιπλέον, συμβάλλει στην παγίωση της διάρθρωσης της αγοράς και των επιχειρηματικών θέσεων όπως ήταν σε κάποια προηγούμενη χρονική περίοδο, στρεβλώνοντας έτσι την οικονομία ολοένα περισσότερο καθώς περνά ο χρόνος. Δεν μπορεί να βρεθεί καμία οικονομική δικαιολόγηση για την απόπειρα παγίωσης της διάρθρωσης της αγοράς στο καλούπι κάποιας προηγούμενης περιόδου. Όσο μεγαλύτερες είναι οι μεταβολές των οικονομικών δεδομένων που έχουν συντελεστεί, τόσο σημαντικότερο είναι να μη φορολογούνται τα «υπερβάλλοντα» κέρδη ή, άλλωστε, οποιαδήποτε μορφή «υπερβάλλοντος» εσόδου· διαφορετικά, η προσαρμογή στις νέες συνθήκες θα εμποδιστεί ακριβώς όταν η ταχεία προσαρμογή είναι ιδιαίτερα αναγκαία. Είναι δύσκολο να βρεθεί φόρος πιο ανυπεράσπιστος από περισσότερες απόψεις από αυτόν.

(4) Το πρόβλημα των κεφαλαιακών κερδών

Έντονη συζήτηση έχει αναπτυχθεί γύρω από το ερώτημα: αποτελούν τα κεφαλαιακά κέρδη εισόδημα; Φαίνεται προφανές ότι αποτελούν· πράγματι, το κεφαλαιακό κέρδος είναι μία από τις κυριότερες μορφές εισοδήματος. Στην πραγματικότητα, το κεφαλαιακό κέρδος είναι το ίδιο με το κέρδος. Εκείνοι που επιθυμούν ομοιομορφία στη φορολόγηση των εισοδημάτων θα έπρεπε, επομένως, να συμπεριλάβουν τα κεφαλαιακά κέρδη, αν όλες οι μορφές χρηματικού κέρδους πρόκειται να υπαχθούν στην κατηγορία του φορολογητέου εισοδήματος.[126] Χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα τη Star Corporation που περιγράφηκε παραπάνω, ας θεωρήσουμε ως χρόνο T_1 τη στιγμή αμέσως αφού η εταιρεία απέκτησε καθαρό εισόδημα 100.000 USD και ακριβώς προτού αποφασίσει πού θα κατανείμει αυτό το εισόδημα. Εν ολίγοις, βρίσκεται σε ένα χρονικό σημείο λήψης απόφασης. Έχει αποκτήσει κέρδος 100.000 USD.[127] Στον χρόνο T_1, επομένως, η κεφαλαιακή της αξία έχει αυξηθεί κατά 100.000 USD. Οι μέτοχοι έχουν συνολικά αποκτήσει κεφαλαιακό κέρδος 100.000 USD, αλλά αυτό είναι το ίδιο με το συνολικό τους κέρδος. Τώρα η Star Corporation διακρατεί 60.000 USD και διανέμει 40.000 USD σε μερίσματα, και για λόγους απλότητας θα υποθέσουμε ότι οι μέτοχοι καταναλώνουν αυτό το ποσό. Ποια είναι η κατάσταση στον χρόνο T_2, αφού έχει πραγματοποιηθεί αυτή η κατανομή; Σε σύγκριση με την κατάσταση που επικρατούσε

αρχικά, ας πούμε στον χρόνο T_0, διαπιστώνουμε ότι η κεφαλαιακή αξία της Star Corporation έχει αυξηθεί κατά 60.000 USD. Αυτό είναι αναμφισβήτητα μέρος του εισοδήματος των μετόχων· ωστόσο, αν επιδιώκεται ομοιόμορφη φορολογία εισοδήματος, δεν χρειάζεται να επιβληθεί φόρος σε αυτό, διότι έχει ήδη συμπεριληφθεί στο εισόδημα των 100.000 USD των μετόχων που υπόκειται σε φόρο.

Το χρηματιστήριο τείνει πάντοτε προς την ακριβή αντανάκλαση της κεφαλαιακής αξίας μιας επιχείρησης· θα μπορούσε, επομένως, να θεωρηθεί ότι η χρηματιστηριακή αξία των μετοχών της θα αυξανόταν συνολικά κατά 60.000 USD. Στον δυναμικό κόσμο, όμως, το χρηματιστήριο αντανακλά προσδοκίες μελλοντικού κέρδους και, επομένως, οι αποτιμήσεις του θα αποκλίνουν από τη σχετικά *ex post* λογιστική απεικόνιση του ισολογισμού της επιχείρησης. Επιπλέον, η επιχειρηματικότητα, μαζί με τα κέρδη και τις ζημίες, θα αντανακλάται στις αποτιμήσεις του χρηματιστηρίου όπως και άμεσα στις επιχειρήσεις. Μια επιχείρηση μπορεί τώρα να αποκομίζει μικρά κέρδη, αλλά ένας διορατικός επιχειρηματίας θα αγοράσει μετοχές από πιο κοντόφθαλμους. Μια αύξηση της τιμής θα του αποφέρει κεφαλαιακό κέρδος, το οποίο αντανακλά την επιχειρηματική του οξυδέρκεια στην κατεύθυνση του κεφαλαίου. Εφόσον θα ήταν διοικητικά αδύνατον να προσδιοριστούν τα κέρδη της επιχείρησης, θα ήταν προτιμότερο, από τη σκοπιά της ομοιόμορφης φορολογίας εισοδήματος, να μη φορολογείται καθόλου το επιχειρηματικό εισόδημα των μετόχων των κεφαλαιουχικών εταιρειών, αλλά αντ' αυτού να φορολογούνται τα κεφαλαιακά κέρδη του μετόχου. Οποιαδήποτε οφέλη αποκομίζουν οι ιδιοκτήτες θα αντανακλώνται ούτως ή άλλως σε κεφαλαιακά κέρδη επί των μετοχών τους, ώστε η φορολόγηση του ίδιου του επιχειρηματικού εισοδήματος καθίσταται περιττή. Από την άλλη πλευρά, η φορολόγηση του επιχειρηματικού εισοδήματος με ταυτόχρονη απαλλαγή των κεφαλαιακών κερδών θα απέκλειε από το «εισόδημα» τα επιχειρηματικά κέρδη που αποκομίζονται στο χρηματιστήριο. Στην περίπτωση προσωπικών και ατομικών επιχειρήσεων, των οποίων η ιδιοκτησία δεν κατανέμεται σε μετοχές, το επιχειρηματικό εισόδημα των ιδιοκτητών θα φορολογούνταν, φυσικά, άμεσα. Η φορολόγηση τόσο του επιχειρηματικού εισοδήματος —δηλαδή των κερδών που περιέρχονται στους μετόχους— όσο και των κεφαλαιακών κερδών επί των μετοχών θα επέβαλλε διπλό φόρο στους αποδοτικούς επιχειρηματίες. Ένας πραγματικά ομοιόμορφος φόρος εισοδήματος, λοιπόν, δεν θα φορολογούσε καθόλου το κατ' αναλογία επιχειρηματικό εισόδημα ενός μετόχου, αλλά το κεφαλαιακό κέρδος από τις μετοχές του.

Αν τα επιχειρηματικά κέρδη —ή τα κεφαλαιακά κέρδη— αποτελούν φορολογητέο εισόδημα, τότε, φυσικά, οι επιχειρηματικές ή κεφαλαιακές ζημίες αποτελούν αρνητικό εισόδημα, εκπεστέο από το άλλο εισόδημα που αποκτά οποιοδήποτε συγκεκριμένο άτομο.

Τι συμβαίνει με το πρόβλημα της γης και της κατοικίας; Εδώ ισχύει η ίδια κατάσταση. Οι ιδιοκτήτες ακινήτων αποκτούν ετήσιο εισόδημα, το οποίο μπορεί να περιλαμβάνεται στο καθαρό τους εισόδημα ως επιχειρηματικό κέρδος. Ωστόσο, τα ακίνητα, μολονότι δεν κατέχονται κατά κανόνα υπό τη μορφή μετοχών, διαθέτουν επίσης ανθηρή κεφαλαιαγορά. Η γη κεφαλαιοποιείται και οι κεφαλαιακές αξίες αυξάνονται ή συρρικνώνονται στην κεφαλαιαγορά. Είναι σαφές ότι, για άλλη μια φορά, το κράτος έχει μια εναλλακτική αν επιθυμεί να επιβάλει ομοιόμορφους φόρους ατομικού εισοδήματος: είτε μπορεί να επιβάλει τον φόρο στα καθαρά κέρδη από ακίνητα είτε μπορεί να παραιτηθεί από αυτό και να επιβάλει φόρο στις αυξήσεις της κεφαλαιακής αξίας των ακινήτων. Αν κάνει το πρώτο, θα παραλείψει τα επιχειρηματικά κέρδη και τις ζημίες που προκύπτουν στην κεφαλαιαγορά, η οποία ρυθμίζει και προεξοφλεί τις επενδύσεις και τη ζήτηση· αν κάνει και τα δύο,

επιβάλλει διπλό φόρο σε αυτή τη μορφή επιχειρηματικής δραστηριότητας. Η καλύτερη λύση —και πάλι στο πλαίσιο ενός ομοιόμορφου φόρου εισοδήματος— είναι η επιβολή φόρου στο κεφαλαιακό κέρδος μείον την κεφαλαιακή ζημία επί των αξιών της γης.

Πρέπει να τονιστεί ότι ένας φόρος κεφαλαιακών κερδών είναι πραγματικά φόρος εισοδήματος μόνο όταν επιβάλλεται στα σωρευμένα και όχι στα πραγματοποιημένα κεφαλαιακά κέρδη ή ζημίες. Με άλλα λόγια, αν η αξία των κεφαλαιακών περιουσιακών στοιχείων ενός ανθρώπου έχει αυξηθεί σε μια ορισμένη περίοδο από 300 ουγγιές χρυσού σε 400, το εισόδημά του είναι 100 ουγγιές, είτε έχει πωλήσει το περιουσιακό στοιχείο για να «εισπράξει» το κέρδος είτε όχι. Σε κάθε περίοδο, οι απολαβές του δεν συνίστανται μόνο σε όσα μπορεί να χρησιμοποιήσει για δαπάνες. Η κατάσταση είναι ανάλογη με εκείνη των αδιανέμητων κερδών μιας εταιρείας, τα οποία, όπως είδαμε, πρέπει να περιλαμβάνονται στο εισόδημα που συσσωρεύει κάθε μέτοχος. Η φορολόγηση πραγματοποιημένων κερδών και ζημιών εισάγει μεγάλες στρεβλώσεις στην οικονομία· καθίσταται τότε ιδιαίτερα συμφέρον για τους επενδυτές να μην πωλούν ποτέ τις μετοχές τους, αλλά να τις μεταβιβάζουν στις μελλοντικές γενιές. Κάθε πώληση θα απαιτούσε από τον παλαιό ιδιοκτήτη να καταβάλει τον φόρο κεφαλαιακών κερδών που συσσωρεύτηκε σε ολόκληρη την περίοδο. Το αποτέλεσμα είναι να «παγώνει» μια επένδυση στα χέρια ενός προσώπου και, ειδικότερα, μιας οικογένειας επί γενιές. Το αποτέλεσμα είναι ακαμψία στην οικονομία και αδυναμία της παρεμποδιζόμενης αγοράς να ανταποκρίνεται ευέλικτα στις συνεχείς μεταβολές των δεδομένων που συντελούνται πάντοτε. Καθώς περνά ο χρόνος, οι στρεβλωτικές επιπτώσεις της οικονομικής ακαμψίας γίνονται ολοένα χειρότερες.

Μια άλλη σοβαρή παρεμπόδιση της κεφαλαιαγοράς προκύπτει από το γεγονός ότι, μόλις το κεφαλαιακό κέρδος «εισπραχθεί» ή πραγματοποιηθεί, ο φόρος εισοδήματος επί αυτού του συγκεκριμένου κέρδους είναι στην πραγματικότητα πολύ υψηλότερος και όχι ομοιόμορφος. Διότι τα κεφαλαιακά κέρδη σωρεύονται σε μεγάλο χρονικό διάστημα και όχι απλώς τη στιγμή της πώλησης. Αλλά ο φόρος εισοδήματος βασίζεται μόνο στο πραγματοποιημένο εισόδημα κάθε έτους. Με άλλα λόγια, ένας άνθρωπος που πραγματοποιεί το κέρδος του σε κάποιο έτος πρέπει να πληρώσει πολύ μεγαλύτερο φόρο εκείνη τη χρονιά από όσο θα «δικαιολογούνταν» βάσει φορολόγησης του εισοδήματος που πραγματικά απέκτησε κατά τη διάρκειά της. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι κάποιος αγοράζει ένα κεφαλαιακό περιουσιακό στοιχείο προς 50 και η αγοραία αξία του αυξάνεται κατά 10 κάθε χρόνο, ώσπου τελικά το πωλεί προς 90 ύστερα από τέσσερα χρόνια. Για τρία χρόνια, το εισόδημά του των 10 παραμένει αφορολόγητο, ενώ τον τέταρτο χρόνο φορολογείται για εισόδημα 40, όταν το εισόδημά του ήταν μόνο 10. Ο τελικός φόρος, επομένως, γίνεται σε μεγάλο βαθμό φόρος στο συσσωρευμένο κεφάλαιο και όχι στο εισόδημα.[128] Το κίνητρο διατήρησης της επένδυσης ακινητοποιημένης γίνεται, συνεπώς, ακόμη μεγαλύτερο.[129]

Υπάρχουν, φυσικά, σοβαρές δυσχέρειες σε κάθε τέτοιο φόρο επί σωρευμένων κεφαλαιακών κερδών, αλλά, όπως θα δούμε, υπάρχουν πολλά ανυπέρβλητα εμπόδια σε οποιαδήποτε απόπειρα επιβολής ομοιόμορφων φόρων εισοδήματος. Οι εκτιμήσεις της αγοραίας αξίας θα έθεταν το μεγαλύτερο πρόβλημα. Οι αποτιμήσεις είναι πάντοτε απλές εικασίες και δεν θα υπήρχε τρόπος να γνωρίζουμε ότι η εκτιμηθείσα αξία ήταν η ορθή.

Μια άλλη ανυπέρβλητη δυσχέρεια προκύπτει από τις μεταβολές της αγοραστικής δύναμης της νομισματικής μονάδας. Αν η αγοραστική δύναμη έχει μειωθεί στο μισό, τότε μια μεταβολή της κεφαλαιακής αξίας ενός περιουσιακού στοιχείου από 50 σε 100 δεν αντιπροσωπεύει πραγματικό κεφαλαιακό κέρδος· απλώς αντανακλά τη διατήρηση του πραγματικού κεφαλαίου καθώς οι

ονομαστικές αξίες διπλασιάζονται. Είναι σαφές ότι μια σταθερή ονομαστική αξία κεφαλαίου, όταν οι άλλες τιμές και αξίες διπλασιάζονται, θα αντανακλούσε μεγάλη κεφαλαιακή ζημία — υποδιπλασιασμό της πραγματικής κεφαλαιακής αξίας. Για να αντανακλά, λοιπόν, αυξήσεις ή μειώσεις του εισοδήματος, το κεφαλαιακό κέρδος ή η ζημία ενός προσώπου θα έπρεπε να διορθώνεται ως προς τις μεταβολές της αγοραστικής δύναμης του χρήματος. Έτσι, η μείωση της αγοραστικής δύναμης τείνει να οδηγεί σε υπερεκτίμηση του επιχειρηματικού εισοδήματος και, επομένως, σε ανάλωση κεφαλαίου. Αλλά, αν τα κεφαλαιακά κέρδη ή οι ζημίες ενός ανθρώπου πρέπει να διορθώνονται ως προς τις μεταβολές της αγοραστικής δύναμης του χρήματος για να προσδιοριστεί το πραγματικό του εισόδημα μιας ορισμένης περιόδου, ποια κριτήρια μπορούν να χρησιμοποιηθούν για μια τέτοια διόρθωση; Διότι οι μεταβολές της αγοραστικής δύναμης δεν μπορούν να μετρηθούν. Οποιοσδήποτε «δείκτης» χρησιμοποιούνταν θα ήταν αμιγώς αυθαίρετος. Όποια μέθοδος και αν υιοθετηθεί, επομένως, η ομοιομορφία στη φορολογία εισοδήματος δεν μπορεί να επιτευχθεί, επειδή δεν μπορεί να επιτευχθεί ακριβής μέτρηση του εισοδήματος.[130]

Έτσι, στο αμφιλεγόμενο ερώτημα «Αποτελούν τα κεφαλαιακά κέρδη εισόδημα;», η απάντηση είναι κατηγορηματικά ναι, υπό την προϋπόθεση ότι: (1) γίνεται διόρθωση για τις μεταβολές της αγοραστικής δύναμης της νομισματικής μονάδας και (2) λαμβάνεται υπόψη το σωρευμένο και όχι το πραγματοποιημένο κεφαλαιακό κέρδος. Πράγματι, όποτε οι επιχειρήσεις ανήκουν σε μετόχους —και ομολογιούχους—, τα κέρδη επί αυτών των μετοχών και ομολόγων θα παρέχουν πληρέστερο οδηγό για το αποκτηθέν εισόδημα από ό,τι το πραγματικό καθαρό εισόδημα της επιχείρησης. Αν επιδιώκεται η ομοιόμορφη φορολόγηση των εισοδημάτων, τότε οι φόροι θα έπρεπε να επιβάλλονται μόνο στα πρώτα· η φορολόγηση και των δύο θα ισοδυναμούσε με επιβολή «διπλού» φόρου στο ίδιο εισόδημα.

Ο καθηγητής Groves, ενώ συμφωνεί ότι τα κεφαλαιακά κέρδη αποτελούν εισόδημα, παραθέτει αρκετούς λόγους για την προνομιακή μεταχείρισή τους.[131] Σχεδόν όλοι, όμως, αφορούν τη φορολόγηση πραγματοποιημένων και όχι σωρευμένων κεφαλαιακών κερδών. Το μόνο σχετικό επιχείρημα είναι το γνωστό ότι «τα κεφαλαιακά κέρδη και οι ζημίες δεν επαναλαμβάνονται τακτικά, όπως τα περισσότερα άλλα εισοδήματα». Αλλά κανένα εισόδημα δεν «επαναλαμβάνεται τακτικά». Τα κέρδη και οι ζημίες, φυσικά, είναι ευμετάβλητα, καθώς βασίζονται στην κερδοσκοπική επιχειρηματικότητα και στις προσαρμογές σε μεταβαλλόμενες συνθήκες. Ωστόσο, κανείς δεν υποστηρίζει ότι τα κέρδη δεν είναι εισόδημα. Κάθε άλλο εισόδημα είναι επίσης ευμετάβλητο. Κανείς δεν έχει εγγυημένο εισόδημα στην ελεύθερη αγορά. Οι πόροι καθενός υπόκεινται σε μεταβολή καθώς αλλάζουν οι συνθήκες και τα δεδομένα της αγοράς. Το ότι ο διαχωρισμός μεταξύ εισοδήματος και κεφαλαιακών κερδών είναι απατηλός καταδεικνύεται από τη σύγχυση γύρω από την ταξινόμηση των εισοδημάτων των συγγραφέων. Το εισόδημα ενός έτους που προκύπτει από πέντε χρόνια συγγραφής ενός βιβλίου είναι «εισόδημα» ή αύξηση της «κεφαλαιακής αξίας» του συγγραφέα; Θα πρέπει να είναι προφανές ότι ολόκληρη αυτή η διάκριση είναι άνευ αξίας.[132]

Τα κεφαλαιακά κέρδη είναι κέρδη. Και η πραγματική αξία των συνολικών κεφαλαιακών κερδών στην κοινωνία θα ισούται με τα συνολικά κέρδη. Ένα κέρδος αυξάνει την κεφαλαιακή αξία της περιουσίας του ιδιοκτήτη, ενώ μια ζημία τη μειώνει. Επιπλέον, δεν υπάρχουν άλλες πηγές από τις οποίες μπορούν να προκύψουν πραγματικά κεφαλαιακά κέρδη. Τι γίνεται με τις αποταμιεύσεις των ατόμων; Οι ατομικές αποταμιεύσεις, στον βαθμό που δεν προστίθενται στα χρηματικά υπόλοιπα, κατευθύνονται σε επενδύσεις. Αυτές οι αγορές κεφαλαίου οδηγούν σε κεφαλαιακά κέρδη για τους μετόχους. Η συνολική αποταμίευση οδηγεί σε συνολικά κεφαλαιακά κέρδη. Αλλά είναι επίσης

αλήθεια ότι κέρδη μπορούν να υπάρχουν στο σύνολο της οικονομίας μόνο όταν υπάρχει συνολική καθαρή αποταμίευση. Έτσι, τα συνολικά καθαρά κέρδη, τα συνολικά κεφαλαιακά κέρδη και η συνολική καθαρή αποταμίευση συμβαδίζουν στην οικονομία. Η καθαρή αρνητική αποταμίευση οδηγεί σε συνολικές καθαρές ζημίες και συνολικές κεφαλαιακές ζημίες.

Συνοψίζοντας, αν επιδιώκεται ομοιόμορφη φορολόγηση —ο στόχος αυτός θα αναλυθεί κριτικά παρακάτω—, η ορθή διαδικασία θα ήταν να θεωρούνται τα κεφαλαιακά κέρδη ισοδύναμα προς το εισόδημα, αφού διορθωθούν για τις μεταβολές της αγοραστικής δύναμης της νομισματικής μονάδας, και οι κεφαλαιακές ζημίες να θεωρούνται αρνητικό εισόδημα. Ορισμένοι επικριτές ισχυρίζονται ότι θα αποτελούσε άνιση μεταχείριση η διόρθωση του κεφαλαίου για τις μεταβολές των τιμών χωρίς να γίνεται το ίδιο για το εισόδημα, αλλά αυτή η ένσταση χάνει το ουσιώδες σημείο. Αν η πρόθεση είναι να φορολογείται το εισόδημα και όχι το συσσωρευμένο κεφάλαιο, είναι αναγκαία η διόρθωση για τις μεταβολές της αγοραστικής δύναμης του χρήματος. Για παράδειγμα, κατά τον πληθωρισμό φορολογείται το κεφάλαιο και όχι το καθαρό εισόδημα.

(5) Είναι δυνατός ένας φόρος στην κατανάλωση;

Είδαμε ότι οι απόπειρες φορολόγησης της κατανάλωσης μέσω φόρων πωλήσεων και ειδικών φόρων κατανάλωσης είναι μάταιες και καταλήγουν αναπόδραστα σε φόρο στα εισοδήματα. Ο Irving Fisher πρότεινε ένα ευφυές σχέδιο φόρου κατανάλωσης: έναν άμεσο φόρο στο άτομο, παρόμοιο με τον φόρο εισοδήματος, ο οποίος απαιτεί ετήσιες δηλώσεις κ.λπ. Η φορολογική βάση του ατόμου, όμως, θα ήταν το εισόδημά του, μείον τις καθαρές προσθήκες στο κεφάλαιο ή στο χρηματικό του υπόλοιπο, συν τις καθαρές αφαιρέσεις από αυτό το κεφάλαιο κατά την περίοδο — δηλαδή οι καταναλωτικές του δαπάνες. Οι καταναλωτικές δαπάνες του ατόμου θα φορολογούνταν τότε με τον ίδιο τρόπο που φορολογείται τώρα το εισόδημά του.[133] Είδαμε την πλάνη στο επιχείρημα του Fisher ότι μόνο ένας φόρος στην κατανάλωση θα ήταν αληθινός φόρος εισοδήματος και ότι ο συνήθης φόρος εισοδήματος αποτελεί διπλό φόρο στην αποταμίευση. Αυτό το επιχείρημα αποδίδει μεγαλύτερο βάρος στην αποταμίευση από όσο της αποδίδει η αγορά, καθώς η αγορά γνωρίζει πλήρως την καρποφόρο δύναμη της αποταμίευσης και κατανέμει τις δαπάνες της αναλόγως. Το πρόβλημα που πρέπει να αντιμετωπίσουμε εδώ είναι το εξής: θα είχε πράγματι ένας φόρος όπως αυτός που προτείνει ο Fisher την επιδιωκόμενη επίδραση — θα φορολογούσε μόνο την κατανάλωση;

Ας εξετάσουμε έναν κ. Jones, με ετήσιο εισόδημα 100 ουγγιών χρυσού. Κατά τη διάρκεια του έτους δαπανά το 90%, ή 90 ουγγιές, στην κατανάλωση και αποταμιεύει το 10%, ή 10 ουγγιές. Αν το κράτος του επιβάλει φόρο εισοδήματος 20%, πρέπει να πληρώσει 20 ουγγιές στο τέλος του έτους. Υποθέτοντας ότι η κλίμακα χρονικής προτίμησής του παραμένει ίδια —και αφήνοντας κατά μέρος το γεγονός ότι θα αυξηθεί η αναλογία που δαπανάται στην κατανάλωση, επειδή ένα άτομο με λιγότερα χρηματικά διαθέσιμα έχει υψηλότερο ποσοστό χρονικής προτίμησης—, η αναλογία κατανάλωσης προς επένδυση θα παραμείνει 90 : 10. Ο Jones θα δαπανά τώρα 72 ουγγιές στην κατανάλωση και οκτώ στην επένδυση.

Ας υποθέσουμε τώρα ότι, αντί για φόρο εισοδήματος, το κράτος επιβάλλει ετήσιο φόρο κατανάλωσης 20%. Ο Fisher υποστήριζε ότι ένας τέτοιος φόρος θα επιβαλλόταν μόνο στην κατανάλωση. Αλλά αυτό είναι εσφαλμένο, καθώς η αποταμίευση και επένδυση βασίζεται αποκλειστικά στη δυνατότητα μελλοντικής κατανάλωσης. Εφόσον η μελλοντική κατανάλωση θα φορολογείται επίσης, σε κατάσταση ισορροπίας, με τον ίδιο συντελεστή όπως η παρούσα

κατανάλωση, είναι προφανές ότι η αποταμίευση δεν λαμβάνει καμία ιδιαίτερη ενθάρρυνση.[134] Ακόμη και αν ήταν επιθυμητό το κράτος να ενθαρρύνει την αποταμίευση εις βάρος της κατανάλωσης, η φορολόγηση της κατανάλωσης δεν θα το επιτύγχανε. Εφόσον η μελλοντική και η παρούσα κατανάλωση θα φορολογούνται εξίσου, δεν θα υπάρξει μετατόπιση υπέρ της αποταμίευσης. Πράγματι, θα υπάρξει μετατόπιση υπέρ της κατανάλωσης στον βαθμό που η μειωμένη ποσότητα χρήματος προκαλεί αύξηση του ποσοστού προτίμησης των παρόντων αγαθών. Αφήνοντας κατά μέρος αυτή τη μετατόπιση, η απώλεια χρημάτων θα τον αναγκάσει να ανακατανείμει και να μειώσει τόσο τις αποταμιεύσεις όσο και την κατανάλωσή του. Κάθε καταβολή χρημάτων στο κράτος μειώνει αναγκαστικά το καθαρό εισόδημα που του απομένει και, εφόσον η χρονική του προτίμηση παραμένει ίδια, μειώνει αναλογικά την αποταμίευση και την κατανάλωσή του.

Θα βοηθήσει να δούμε πώς λειτουργεί αυτό αριθμητικά. Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τις ακόλουθες απλές εξισώσεις για να συνοψίσουμε τη θέση του Jones:

(1) Καθαρό εισόδημα = Ακαθάριστο εισόδημα − Φόρος
(2) Κατανάλωση = 0,90 × Καθαρό εισόδημα
(3) Φόρος = 0,20 × Κατανάλωση

Με ακαθάριστο εισόδημα ίσο με 100 και επιλύοντας αυτές τις τρεις εξισώσεις, λαμβάνουμε το εξής αποτέλεσμα:

Καθαρό εισόδημα = 85, Φόρος = 15, Κατανάλωση = 76.

Μπορούμε τώρα να συνοψίσουμε στον ακόλουθο πίνακα τι συνέβη στον Jones υπό έναν φόρο εισοδήματος και υπό έναν φόρο κατανάλωσης:

Γεγονός	Ακαθάριστο εισόδημα	Φόρος	Καθαρό εισόδημα	Κατανάλωση	Αποταμίευση Επένδυση
20% Φόρος εισοδήματος	100	20	80	72	8
20% Φόρος κατανάλωσης	100	15	85	76	9

Βλέπουμε, λοιπόν, αυτή τη σημαντική αλήθεια: ένας φόρος κατανάλωσης μετακυλίεται πάντοτε κατά τρόπο ώστε να καθίσταται φόρος εισοδήματος, αν και με χαμηλότερο συντελεστή. Πράγματι, ο φόρος κατανάλωσης 20% γίνεται ισοδύναμος με φόρο εισοδήματος 15%. Αυτό είναι ένα πολύ σημαντικό επιχείρημα κατά του σχεδίου. Η απόπειρα του Fisher να φορολογήσει μόνο την κατανάλωση πρέπει να αποτύχει· ο φόρος μετακυλίεται από το άτομο ώσπου να καταστεί φόρος εισοδήματος, αν και με χαμηλότερο συντελεστή από τον αντίστοιχο φόρο εισοδήματος.

Έτσι, η ανάλυσή μας καταλήγει στο αρκετά εντυπωσιακό συμπέρασμα ότι δεν μπορεί να υπάρξει φόρος μόνο στην κατανάλωση· όλοι οι φόροι κατανάλωσης ανάγονται με τον έναν ή τον άλλο τρόπο σε φόρους εισοδήματος. Φυσικά, όπως ισχύει για τον άμεσο φόρο κατανάλωσης, η επίδραση του συντελεστή μειώνεται. Και εδώ ίσως βρίσκεται μια ένδειξη για τη σχετική προτίμηση που έχουν δείξει οι οικονομολόγοι της ελεύθερης αγοράς προς τους φόρους κατανάλωσης. Η γοητεία τους, σε

τελική ανάλυση, συνίσταται σε αυτή τη μείωση — στο γεγονός ότι ο ίδιος συντελεστής σε έναν φόρο κατανάλωσης έχει την επίδραση χαμηλότερου συντελεστή φόρου εισοδήματος. Το φορολογικό βάρος στην κοινωνία και στην αγορά είναι χαμηλότερο.[135] Αυτή η μείωση του φορολογικού βάρους μπορεί να αποτελεί ιδιαίτερα αξιέπαινο στόχο, αλλά θα πρέπει να δηλώνεται ως τέτοιος και θα πρέπει να γίνεται αντιληπτό ότι το πρόβλημα δεν βρίσκεται τόσο στον τύπο του επιβαλλόμενου φόρου όσο στο συνολικό βάρος των φόρων επί των ατόμων της κοινωνίας.

Πρέπει τώρα να τροποποιήσουμε τα συμπεράσματά μας, συμπεριλαμβάνοντας την περίπτωση αποθησαυριστικής αποδέσμευσης ή αρνητικής αποταμίευσης, την οποία είχαμε αποκλείσει από τη συζήτηση. Στον βαθμό που πραγματοποιείται μείωση των αποθησαυρισμένων διαθεσίμων, φορολογείται η κατανάλωση και όχι το εισόδημα, διότι εκείνος που μειώνει τις αποταμιεύσεις του καταναλώνει από προηγουμένως συσσωρευμένο πλούτο και όχι από τρέχον εισόδημα. Ο φόρος του Fisher θα επιβάρυνε έτσι τις δαπάνες από συσσωρευμένο πλούτο, οι οποίες θα παρέμεναν αφορολόγητες υπό τη συνήθη φορολογία εισοδήματος.

4. Η επίπτωση και οι επιδράσεις της φορολογίας — Μέρος ΙΙ: Φόροι στο συσσωρευμένο κεφάλαιο

Υπό μία έννοια, όλοι οι φόροι είναι φόροι στο κεφάλαιο. Για να πληρώσει έναν φόρο, ο άνθρωπος πρέπει να αποταμιεύσει τα χρήματα. Αυτός είναι καθολικός κανόνας. Αν η αποταμίευση πραγματοποιήθηκε εκ των προτέρων, τότε ο φόρος μειώνει το επενδεδυμένο κεφάλαιο στην κοινωνία. Αν η αποταμίευση δεν πραγματοποιήθηκε εκ των προτέρων, τότε μπορούμε να πούμε ότι ο φόρος μείωσε τη δυνητική αποταμίευση. Η δυνητική αποταμίευση, όμως, κάθε άλλο παρά ταυτίζεται με το συσσωρευμένο κεφάλαιο και, επομένως, μπορούμε να θεωρούμε έναν φόρο στο τρέχον εισόδημα χωριστά από έναν φόρο στο κεφάλαιο. Ακόμη και αν το άτομο εξαναγκαζόταν να αποταμιεύσει για να πληρώσει τον φόρο, η αποταμίευση είναι τρέχουσα, όπως και το εισόδημα, και επομένως μπορούμε να διακρίνουμε μεταξύ φόρων στην τρέχουσα αποταμίευση και στα τρέχοντα εισοδήματα και φόρων στο συσσωρευμένο κεφάλαιο προηγούμενων περιόδων. Πράγματι, εφόσον δεν μπορούν να υπάρξουν φόροι κατανάλωσης, εκτός από τις περιπτώσεις αρνητικής αποταμίευσης, σχεδόν όλοι οι φόροι ανάγονται σε φόρους εισοδήματος ή σε φόρους συσσωρευμένου κεφαλαίου. Έχουμε ήδη αναλύσει την επίδραση ενός φόρου εισοδήματος. Ερχόμαστε τώρα στους φόρους επί του συσσωρευμένου κεφαλαίου.

Εδώ συναντούμε μια γνήσια περίπτωση «διπλής φορολόγησης». Όταν φορολογούνται οι τρέχουσες αποταμιεύσεις, η κατηγορία της διπλής φορολόγησης είναι αμφίβολη, καθώς οι άνθρωποι κατανέμουν το νεοπαραχθέν τρέχον εισόδημά τους. Το συσσωρευμένο κεφάλαιο, αντιθέτως, είναι η κληρονομιά μας από το παρελθόν· είναι η συσσώρευση εργαλείων, εξοπλισμού και πόρων από την οποία απορρέει το παρόν και το μελλοντικό βιοτικό μας επίπεδο. Η φορολόγηση αυτού του κεφαλαίου σημαίνει μείωση του αποθέματος κεφαλαίου, ιδίως αποθάρρυνση τόσο των αντικαταστάσεων όσο και της νέας συσσώρευσης, και φτωχοποίηση της κοινωνίας στο μέλλον. Μπορεί κάλλιστα οι χρονικές προτιμήσεις στην αγορά να υπαγορεύσουν εκούσια ανάλωση κεφαλαίου. Σε αυτή την περίπτωση, οι άνθρωποι θα επιλέξουν συνειδητά να καταστούν φτωχότεροι στο μέλλον ώστε να ζήσουν καλύτερα στο παρόν. Αλλά όταν το κράτος επιβάλλει ένα τέτοιο αποτέλεσμα, η στρέβλωση των επιλογών της αγοράς είναι ιδιαίτερα σοβαρή. Διότι το βιοτικό επίπεδο όλων στην κοινωνία θα μειωθεί σε απόλυτους όρους, και σε αυτούς περιλαμβάνονται

ενδεχομένως ορισμένοι από τους καταναλωτές φορολογικών εσόδων —οι κρατικοί αξιωματούχοι και οι άλλοι αποδέκτες φορολογικών προνομίων—. Αντί να ζουν από το τρέχον παραγωγικό εισόδημα, το κράτος και οι ευνοούμενοί του αντλούν τώρα από το συσσωρευμένο κεφάλαιο της κοινωνίας, σκοτώνοντας έτσι τη χήνα που γεννά τα χρυσά αυγά.

Η φορολογία κεφαλαίου, επομένως, διαφέρει σημαντικά από τη φορολογία εισοδήματος· εδώ σημασία έχει τόσο ο τύπος όσο και το ύψος του φόρου. Ένας φόρος 20% στο συσσωρευμένο κεφάλαιο θα έχει πολύ πιο καταστροφική, στρεβλωτική και φτωχοποιητική επίδραση από έναν φόρο 20% στο εισόδημα.

Α. Φορολογία χαριστικών μεταβιβάσεων: Κληροδοτήματα και δωρεές

Η λήψη δωρεών έχει συχνά θεωρηθεί απλό εισόδημα. Θα πρέπει, όμως, να είναι προφανές ότι ο αποδέκτης δεν παρήγαγε τίποτε σε αντάλλαγμα των χρημάτων που έλαβε· πράγματι, δεν πρόκειται καθόλου για εισόδημα από τρέχουσα παραγωγή, αλλά για μεταβίβαση κυριότητας συσσωρευμένου κεφαλαίου. Κάθε φόρος στη λήψη δωρεών, λοιπόν, είναι φόρος στο κεφάλαιο. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τις κληρονομιές, όπου το σύνολο του κεφαλαίου μεταβιβάζεται σε έναν κληρονόμο και η δωρεά σαφώς δεν προέρχεται από τρέχον εισόδημα. Ένας φόρος κληρονομίας, επομένως, είναι αμιγής φόρος στο κεφάλαιο. Η επίπτωσή του είναι ιδιαίτερα καταστροφική επειδή: (α) θα αφορά μεγάλα ποσά, καθώς κάποια στιγμή, μέσα σε λίγες γενιές, κάθε περιουσιακό στοιχείο πρέπει να περάσει σε κληρονόμους· και (β) η προοπτική φόρου κληρονομίας καταστρέφει το κίνητρο και τη δυνατότητα αποταμίευσης και δημιουργίας μιας οικογενειακής περιουσίας που να εξασφαλίζει οικονομική επάρκεια. Ο φόρος κληρονομίας είναι ίσως το πιο καταστροφικό παράδειγμα αμιγούς φόρου στο κεφάλαιο.

Ένας φόρος στις δωρεές και στα κληροδοτήματα έχει την πρόσθετη επίπτωση ότι επιβαρύνει τη φιλανθρωπία και τη διατήρηση των οικογενειακών δεσμών. Είναι ειρωνικό ότι ορισμένοι από τους πιο ένθερμους υπέρμαχους της φορολόγησης δωρεών και κληροδοτημάτων είναι οι πρώτοι που υποστηρίζουν ότι δεν θα υπήρχε ποτέ «αρκετή» φιλανθρωπία αν η ελεύθερη αγορά αφηνόταν να λειτουργήσει από μόνη της.

Β. Φορολογία περιουσίας

Ο φόρος περιουσίας είναι φόρος που επιβάλλεται στην αξία της περιουσίας και, επομένως, στο συσσωρευμένο κεφάλαιο. Υπάρχουν πολλά προβλήματα που προσιδιάζουν στη φορολογία περιουσίας. Πρώτον, ο φόρος εξαρτάται από μια εκτίμηση της αξίας της περιουσίας και ο φορολογικός συντελεστής εφαρμόζεται σε αυτή την εκτιμηθείσα αξία. Αλλά, εφόσον συνήθως δεν έχει πραγματοποιηθεί πραγματική πώληση της περιουσίας, δεν υπάρχει τρόπος να γίνουν οι εκτιμήσεις με ακρίβεια. Καθώς όλες οι εκτιμήσεις είναι αυθαίρετες, ανοίγει ο δρόμος για ευνοιοκρατία, συμπαιγνία και δωροδοκία κατά τη διενέργειά τους.

Μια άλλη αδυναμία της σημερινής φορολογίας περιουσίας είναι ότι φορολογεί διπλά τόσο την «ακίνητη» όσο και την «άυλη» περιουσία. Ο φόρος περιουσίας αθροίζει τις εκτιμήσεις της «ακίνητης» και της «άυλης» περιουσίας· έτσι, η απαίτηση των ομολογιούχων επί της περιουσίας προστίθεται στο ποσό της υποχρέωσης των οφειλετών. Η περιουσία που βαρύνεται με χρέος φορολογείται, επομένως, διπλά σε σύγκριση με την υπόλοιπη περιουσία. Αν ο Α και ο Β κατέχουν ο καθένας ένα περιουσιακό στοιχείο αξίας 10.000 USD, αλλά ο Γ κατέχει επίσης ομόλογο αξίας 6.000

USD επί της περιουσίας του Β, η τελευταία αποτιμάται συνολικά σε 16.000 USD και φορολογείται αναλόγως.[136] Έτσι, επιβαρύνεται η χρήση του πιστωτικού συστήματος και το επιτόκιο που καταβάλλεται στους πιστωτές πρέπει να αυξηθεί ώστε να αντισταθμίσει την πρόσθετη επιβάρυνση.

Μια ιδιομορφία του φόρου περιουσίας είναι ότι συνδέεται με την ίδια την περιουσία και όχι με το πρόσωπο που την κατέχει. Ως αποτέλεσμα, ο φόρος μετακυλίεται στην αγορά με έναν ιδιαίτερο τρόπο, γνωστό ως κεφαλαιοποίηση του φόρου. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι το κοινωνικό ποσοστό χρονικής προτίμησης, ή καθαρό επιτόκιο, είναι 5%. Σε κατάσταση ισορροπίας όλες οι επενδύσεις αποφέρουν 5%, και η απόδοση τείνει προς το 5% καθώς επιτυγχάνεται η ισορροπία. Ας υποθέσουμε ότι επιβάλλεται φόρος περιουσίας σε ένα συγκεκριμένο περιουσιακό στοιχείο ή σε μια ομάδα περιουσιακών στοιχείων, για παράδειγμα σε ένα σπίτι αξίας 10.000 USD. Πριν από την επιβολή αυτού του φόρου, ο ιδιοκτήτης αποκόμιζε 500 USD ετησίως από το ακίνητο. Τώρα επιβάλλεται ετήσιος φόρος 1%, αναγκάζοντας τον ιδιοκτήτη να καταβάλλει 100 USD τον χρόνο στο κράτος. Τι θα συμβεί τώρα; Με τα δεδομένα ως έχουν, ο ιδιοκτήτης θα αποκομίζει 400 USD ετησίως από την επένδυσή του. Η καθαρή απόδοση της επένδυσης θα είναι τώρα 4%. Είναι σαφές ότι κανείς δεν θα συνεχίσει να επενδύει σε αυτό το ακίνητο με απόδοση 4%, όταν μπορεί να αποκομίζει 5% αλλού. Τι θα συμβεί; Ο ιδιοκτήτης δεν θα μπορέσει να μετακυλίσει τον φόρο του προς τα εμπρός αυξάνοντας τη μισθωτική αξία του ακινήτου. Οι απολαβές του ακινήτου καθορίζονται από την προεξοφλημένη οριακή παραγωγικότητά του σε όρους αξίας, και ο φόρος επί του ακινήτου δεν αυξάνει τα πλεονεκτήματα ή την εισοδηματική του ικανότητα. Στην πραγματικότητα, συμβαίνει το αντίστροφο: ο φόρος μειώνει την κεφαλαιακή αξία του ακινήτου ώστε να μπορούν οι ιδιοκτήτες να αποκομίζουν απόδοση 5%. Η τάση της αγοράς προς ομοιομορφία της απόδοσης τόκου ωθεί προς τα κάτω την κεφαλαιακή αξία του ακινήτου ώστε να καταστεί δυνατή αυτή η απόδοση της επένδυσης. Η κεφαλαιακή αξία του ακινήτου θα μειωθεί στα 8.333 USD, ώστε οι μελλοντικές αποδόσεις να είναι 5%.[137]

Μακροχρόνια, αυτή η διαδικασία μείωσης της κεφαλαιακής αξίας καταλογίζεται προς τα πίσω, επιβαρύνοντας κυρίως τους ιδιοκτήτες της βασικής γης. Ας υποθέσουμε ότι επιβάλλεται φόρος περιουσίας σε ένα κεφαλαιουχικό αγαθό ή σε μια ομάδα κεφαλαιουχικών αγαθών. Το εισόδημα ενός κεφαλαιουχικού αγαθού μπορεί να αναλυθεί σε μισθούς, τόκο, κέρδος και γαιοπρόσοδο. Μια χαμηλότερη κεφαλαιακή αξία των κεφαλαιουχικών αγαθών θα μετατόπιζε πόρους αλλού· οι εργαζόμενοι, αντιμέτωποι με χαμηλότερους μισθούς στην παραγωγή αυτού του συγκεκριμένου αγαθού, θα μετακινούνταν σε καλύτερα αμειβόμενη εργασία· οι κεφαλαιούχοι θα επένδυαν σε έναν περισσότερο αποδοτικό τομέα· και ούτω καθεξής. Ως αποτέλεσμα, οι εργαζόμενοι και οι επιχειρηματίες θα μπορούσαν σε μεγάλο βαθμό να αποτινάξουν το βάρος του φόρου περιουσίας, με τους πρώτους να ζημιώνονται στον βαθμό που το αρχικό προεξοφλημένο οριακό προϊόν αξίας τους ήταν υψηλότερο εδώ από ό,τι στις αμέσως επόμενες καλύτερα αμειβόμενες απασχολήσεις. Οι καταναλωτές, φυσικά, θα ζημιώνονταν από μια καταναγκαστική εσφαλμένη κατανομή των πόρων. Εκείνος, λοιπόν, που επωμίζεται το κύριο βάρος είναι ο ιδιοκτήτης της βασικής γης· επομένως, η διαδικασία κεφαλαιοποίησης του φόρου εφαρμόζεται πληρέστερα σε έναν φόρο περιουσίας επί της βασικής γης. Η επίπτωση βαρύνει τον ιδιοκτήτη της «αρχικής» βασικής γης, δηλαδή εκείνον που την κατέχει κατά τον χρόνο πρώτης επιβολής του φόρου. Διότι ο γαιοκτήμονας όχι μόνο πληρώνει τον ετήσιο φόρο —έναν φόρο που δεν μπορεί να μετακυλίσει — όσο παραμένει ιδιοκτήτης, αλλά υφίσταται επίσης απώλεια κεφαλαιακής αξίας. Αν ο κ. Smith είναι ο ιδιοκτήτης του παραπάνω

ακινήτου, όχι μόνο πληρώνει 83 USD τον χρόνο σε φόρους, αλλά και η κεφαλαιακή αξία του ακινήτου του μειώνεται από 10.000 USD σε 8.333 USD. Ο Smith υφίσταται εμφανώς την απώλεια όταν πωλεί το ακίνητο.

Τι συμβαίνει, όμως, με τους επόμενους ιδιοκτήτες; Αγοράζουν το ακίνητο προς 8.333 USD και αποκομίζουν σταθερή απόδοση τόκου 5%, μολονότι συνεχίζουν να καταβάλλουν 83 USD τον χρόνο στο κράτος. Η προσδοκία της πληρωμής του φόρου που συνδέεται με το ακίνητο έχει, επομένως, κεφαλαιοποιηθεί από την αγορά και έχει ληφθεί υπόψη κατά τον προσδιορισμό της κεφαλαιακής του αξίας. Ως αποτέλεσμα, οι μελλοντικοί ιδιοκτήτες μπορούν να μετακυλίουν ολόκληρη την επίπτωση του φόρου περιουσίας στον αρχικό ιδιοκτήτη· δεν «πληρώνουν» πραγματικά τον φόρο με την έννοια ότι επωμίζονται το βάρος του.

Η κεφαλαιοποίηση του φόρου αποτελεί παράδειγμα μιας διαδικασίας μέσω της οποίας η αγορά προσαρμόζεται στα βάρη που της επιβάλλονται. Εκείνοι στους οποίους το κράτος ήθελε να επιβάλει το βάρος μπορούν να το αποφύγουν χάρη στην ανθεκτικότητα της αγοράς ως προς την προσαρμογή σε νέες επιβαρύνσεις. Οι αρχικοί ιδιοκτήτες της βασικής γης, ωστόσο, επιβαρύνονται ιδιαίτερα από έναν φόρο περιουσίας.

Ορισμένοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι, όταν έχει συντελεστεί κεφαλαιοποίηση του φόρου, θα ήταν άδικο το κράτος να μειώσει ή να καταργήσει τον φόρο, επειδή μια τέτοια ενέργεια θα πρόσφερε ένα «δωρεάν δώρο» στους σημερινούς ιδιοκτήτες, οι οποίοι θα αποκόμιζαν μια αντισταθμιστική αύξηση της κεφαλαιακής αξίας της περιουσίας τους. Πρόκειται για παράξενο επιχείρημα. Στηρίζεται στην εσφαλμένη ταύτιση της άρσης ενός βάρους με μια επιδότηση. Η πρώτη, όμως, αποτελεί κίνηση προς τις συνθήκες της ελεύθερης αγοράς, ενώ η δεύτερη αποτελεί απομάκρυνση από αυτές. Επιπλέον, ο φόρος περιουσίας, μολονότι δεν επιβαρύνει τους μελλοντικούς ιδιοκτήτες, συμπιέζει την κεφαλαιακή αξία της περιουσίας κάτω από εκείνη που θα είχε στην ελεύθερη αγορά και, επομένως, αποθαρρύνει τη χρησιμοποίηση πόρων σε αυτήν. Η κατάργηση του φόρου περιουσίας θα ανακατένειμε τους πόρους προς όφελος των καταναλωτών.

Η κεφαλαιοποίηση του φόρου και η επίπτωσή της στους ιδιοκτήτες της βασικής γης εμφανίζονται μόνο όταν ο φόρος περιουσίας είναι επιλεκτικός και όχι καθολικός — όταν επιβάλλεται σε ορισμένα περιουσιακά στοιχεία και όχι σε όλα. Ένας πραγματικά γενικός φόρος περιουσίας θα μειώσει το ποσοστό εισοδήματος που αποφέρουν όλες οι επενδύσεις και, κατ' αυτόν τον τρόπο, θα μειώσει το επιτόκιο αντί της κεφαλαιακής αξίας. Σε αυτή την περίπτωση, η απόδοση τόκου τόσο του αρχικού όσο και των μεταγενέστερων ιδιοκτητών μειώνεται εξίσου, και δεν υπάρχει πρόσθετο βάρος στον αρχικό ιδιοκτήτη.

Ένας γενικός, ομοιόμορφος φόρος περιουσίας σε όλες τις περιουσιακές αξίες, λοιπόν, θα μειώσει, όπως ένας φόρος εισοδήματος, την απόδοση τόκου σε ολόκληρη την οικονομία. Αυτό θα επιβαρύνει την αποταμίευση, μειώνοντας έτσι τις κεφαλαιακές επενδύσεις κάτω από εκείνες που θα πραγματοποιούνταν διαφορετικά και συμπιέζοντας τους πραγματικούς μισθούς ακόμη περισσότερο κάτω από το επίπεδο της ελεύθερης αγοράς.[138]

Τέλος, ένας φόρος περιουσίας στρεβλώνει αναγκαστικά την κατανομή των πόρων στην παραγωγή. Επιβαρύνει εκείνους τους κλάδους παραγωγής στους οποίους ο κεφαλαιουχικός εξοπλισμός ανά δολάριο πωλήσεων είναι μεγάλος και προκαλεί μετατόπιση πόρων από αυτούς προς λιγότερο «κεφαλαιοεντατικούς» τομείς. Έτσι, η επένδυση σε παραγωγικές διαδικασίες ανώτερης τάξης αποθαρρύνεται και το βιοτικό επίπεδο υποχωρεί. Τα άτομα θα επενδύουν λιγότερο στην κατοικία, η

οποία επωμίζεται σχετικά βαρύ φόρο περιουσίας, και θα στρέφονται αντ' αυτού σε λιγότερο διαρκή καταναλωτικά αγαθά, στρεβλώνοντας έτσι την παραγωγή και βλάπτοντας την ικανοποίηση των καταναλωτών. Στην πράξη, ο φόρος περιουσίας τείνει να είναι άνισος από κλάδο σε κλάδο και από τόπο σε τόπο. Φυσικά, οι γεωγραφικές διαφορές στη φορολογία περιουσίας, ωθώντας τους πόρους να αποφεύγουν τους υψηλούς φορολογικούς συντελεστές,[139] θα στρεβλώνουν τη γεωγραφική κατανομή της παραγωγής, απομακρύνοντάς την από τις περιοχές που θα μεγιστοποιούσαν την ικανοποίηση των καταναλωτών.

Γ. Φόρος στον ατομικό πλούτο

Μολονότι ένας φόρος στον ατομικό πλούτο δεν έχει δοκιμαστεί στην πράξη, προσφέρει ένα ενδιαφέρον θέμα ανάλυσης. Ένας τέτοιος φόρος θα επιβαλλόταν στα άτομα αντί στην περιουσία τους και θα ανερχόταν σε ορισμένο ποσοστό του συνολικού καθαρού πλούτου τους, αφαιρουμένων των υποχρεώσεων. Ως προς τον άμεσο χαρακτήρα του, θα ήταν παρόμοιος με τον φόρο εισοδήματος και με τον φόρο κατανάλωσης που πρότεινε ο Fisher. Ένας φόρος αυτού του είδους θα αποτελούσε αμιγή φόρο στο κεφάλαιο και θα περιλάμβανε στο πεδίο του τα χρηματικά υπόλοιπα, τα οποία διαφεύγουν από τη φορολογία περιουσίας. Θα απέφευγε πολλές δυσχέρειες ενός φόρου περιουσίας, όπως τη διπλή φορολόγηση της ακίνητης και της ενσώματης περιουσίας και τη συμπερίληψη των χρεών στην περιουσία. Ωστόσο, θα εξακολουθούσε να αντιμετωπίζει την αδυναμία ακριβούς εκτίμησης των περιουσιακών αξιών.

Ένας φόρος στον ατομικό πλούτο δεν θα μπορούσε να κεφαλαιοποιηθεί, καθώς ο φόρος δεν θα συνδεόταν με κάποιο περιουσιακό στοιχείο, στην αξία του οποίου θα μπορούσε να προεξοφληθεί από την αγορά. Όπως ένας φόρος ατομικού εισοδήματος, δεν θα μπορούσε να μετακυλιστεί, μολονότι θα είχε σημαντικές επιδράσεις. Εφόσον ο φόρος θα καταβαλλόταν από το τακτικό εισόδημα, θα είχε την επίδραση ενός φόρου εισοδήματος, μειώνοντας τα ιδιωτικά χρηματικά διαθέσιμα και επιβαρύνοντας την αποταμίευση και επένδυση· αλλά θα είχε επίσης την πρόσθετη επίδραση της φορολόγησης του συσσωρευμένου κεφαλαίου.

Το πόσο συσσωρευμένο κεφάλαιο θα αφαιρούσε ο φόρος εξαρτάται από τα συγκεκριμένα δεδομένα και τις αξιολογήσεις των συγκεκριμένων ατόμων. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, δύο άτομα: τον Smith και τον Robinson. Καθένας έχει συσσωρευμένο πλούτο 100.000 USD. Ο Smith, όμως, κερδίζει επίσης 50.000 USD τον χρόνο, ενώ ο Robinson —λόγω συνταξιοδότησης ή για άλλους λόγους— κερδίζει μόνο 1.000 USD τον χρόνο. Ας υποθέσουμε ότι το κράτος επιβάλλει ετήσιο φόρο 10% στον πλούτο του ατόμου. Ο Smith θα μπορούσε ίσως να καταβάλλει τα 10.000 USD ετησίως από το τακτικό εισόδημά του, χωρίς να μειώνει τον συσσωρευμένο πλούτο του, μολονότι φαίνεται σαφές ότι, εφόσον έτσι μειώνεται η φορολογική του υποχρέωση, θα θέλει να περιορίσει τον πλούτο του όσο το δυνατόν περισσότερο. Ο Robinson, από την άλλη πλευρά, πρέπει να πληρώσει τον φόρο πωλώντας περιουσιακά του στοιχεία, μειώνοντας έτσι τον συσσωρευμένο πλούτο του.

Είναι σαφές ότι ο φόρος πλούτου επιβάλλει βαριά επιβάρυνση στον συσσωρευμένο πλούτο και ότι, επομένως, η επίδρασή του θα είναι η δραστική μείωση του συσσωρευμένου κεφαλαίου. Δεν θα μπορούσε να βρεθεί ταχύτερος δρόμος για την προαγωγή της ανάλωσης κεφαλαίου και της γενικής εξαθλίωσης από την επιβάρυνση της συσσώρευσης κεφαλαίου. Μόνο η κληρονομιά μας σε συσσωρευμένο κεφάλαιο διαφοροποιεί τον πολιτισμό και το βιοτικό μας επίπεδο από εκείνα του πρωτόγονου ανθρώπου, και ένας φόρος πλούτου θα ενεργούσε ταχύτατα για να εξαλείψει αυτή τη

διαφορά. Το γεγονός ότι ένας φόρος πλούτου δεν θα μπορούσε να κεφαλαιοποιηθεί σημαίνει ότι η αγορά δεν θα μπορούσε, όπως στην περίπτωση του φόρου περιουσίας, να περιορίσει και να μετριάσει την επίδρασή του μετά το αρχικό πλήγμα.

---

5. Η επίπτωση και οι επιδράσεις της φορολογίας — Μέρος ΙΙΙ: Ο προοδευτικός φόρος

Από όλες τις μορφές κατανομής της φορολογικής επιβάρυνσης, ο προοδευτικός φόρος έχει προκαλέσει τη μεγαλύτερη διαμάχη. Στην περίπτωση του προοδευτικού φόρου, οι συντηρητικοί οικονομολόγοι που αντιτίθενται σε αυτόν έχουν περάσει στην επίθεση, διότι ακόμη και οι υπέρμαχοί του πρέπει να παραδεχθούν απρόθυμα ότι ο προοδευτικός φόρος αποδυναμώνει τα κίνητρα και μειώνει την παραγωγικότητα. Ως εκ τούτου, οι πιο ένθερμοι υποστηρικτές του προοδευτικού φόρου για λόγους «δικαιοσύνης» παραδέχονται ότι ο βαθμός και η ένταση της προοδευτικότητας πρέπει να περιορίζονται από κριτήρια παραγωγικότητας. Οι κύριες κριτικές που έχουν διατυπωθεί κατά της προοδευτικής φορολογίας είναι: (α) ότι μειώνει τις αποταμιεύσεις της κοινωνίας· (β) ότι μειώνει το κίνητρο για εργασία και απόκτηση εισοδήματος· και (γ) ότι αποτελεί «ληστεία των πλουσίων από τους φτωχούς».

Για να αξιολογήσουμε αυτές τις κριτικές, ας στραφούμε στην ανάλυση των επιπτώσεων της αρχής της προοδευτικότητας. Ο προοδευτικός φόρος επιβάλλει υψηλότερο φορολογικό συντελεστή σε εκείνον που κερδίζει περισσότερα. Με άλλα λόγια, λειτουργεί ως ποινή στην εξυπηρέτηση του καταναλωτή, στην αξία που αποδεικνύεται στην αγορά. Τα εισοδήματα στην αγορά καθορίζονται από την εξυπηρέτηση του καταναλωτή μέσω της παραγωγής και της κατανομής των συντελεστών παραγωγής και μεταβάλλονται ευθέως ανάλογα με την έκταση αυτών των υπηρεσιών. Η επιβολή επιβαρύνσεων ακριβώς σε εκείνους που εξυπηρέτησαν περισσότερο τους καταναλωτές σημαίνει βλάβη όχι μόνο των ίδιων, αλλά και των καταναλωτών. Ένας προοδευτικός φόρος είναι, επομένως, αναπόφευκτο να αποδυναμώνει τα κίνητρα, να περιορίζει την επαγγελματική κινητικότητα και να παρεμποδίζει σημαντικά την ευελιξία της αγοράς στην εξυπηρέτηση των καταναλωτών. Κατά συνέπεια, θα μειώνει το γενικό βιοτικό επίπεδο. Η ακραία κατάληξη της προοδευτικότητας —η καταναγκαστική εξίσωση των εισοδημάτων— θα προκαλέσει, όπως είδαμε, επιστροφή στη βαρβαρότητα. Επίσης, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η προοδευτική φορολογία εισοδήματος θα μειώσει τα κίνητρα αποταμίευσης, επειδή οι άνθρωποι δεν θα αποκομίζουν την απόδοση της επένδυσης που συνάδει με τις χρονικές τους προτιμήσεις· οι απολαβές τους θα αφαιρούνται μέσω της φορολογίας. Εφόσον οι άνθρωποι θα αποκομίζουν πολύ λιγότερα από όσα θα δικαιολογούσαν οι χρονικές τους προτιμήσεις, οι αποταμιεύσεις τους θα συμπιεστούν πολύ κάτω από εκείνες που θα υπήρχαν στην ελεύθερη αγορά.

Έτσι, οι κατηγορίες των συντηρητικών ότι ο προοδευτικός φόρος μειώνει τα κίνητρα εργασίας και αποταμίευσης είναι ορθές και, πράγματι, συνήθως υποτιμούν την έκταση των επιπτώσεων, επειδή δεν γίνεται επαρκώς αντιληπτό ότι αυτές απορρέουν *a priori* από την ίδια τη φύση της προοδευτικότητας. Δεν πρέπει, όμως, να λησμονείται ότι η αναλογική φορολογία θα προκαλέσει πολλές από τις ίδιες επιπτώσεις, όπως άλλωστε κάθε φόρος που υπερβαίνει την αρχή του ίσου ποσού ή την αρχή του κόστους. Διότι και η αναλογική φορολογία επιβαρύνει τον ικανό και τον αποταμιευτή. Είναι αλήθεια ότι η αναλογική φορολογία δεν θα έχει πολλές από τις παραλυτικές επιδράσεις της προοδευτικότητας, όπως την προοδευτική παρεμπόδιση της προσπάθειας κατά τη

μετάβαση από το ένα εισοδηματικό κλιμάκιο στο άλλο. Αλλά η αναλογική φορολογία επιβάλλει επίσης βαρύτερες επιβαρύνσεις όσο αυξάνεται το εισόδημα, και αυτές επίσης παρεμποδίζουν την απόκτηση εισοδήματος και την αποταμίευση.

Ένα δεύτερο επιχείρημα κατά του προοδευτικού φόρου εισοδήματος, ίσως το ευρύτερα χρησιμοποιούμενο, είναι ότι, φορολογώντας τα εισοδήματα των ευπόρων, μειώνει ιδιαίτερα τις αποταμιεύσεις, βλάπτοντας έτσι την κοινωνία στο σύνολό της. Αυτό το επιχείρημα στηρίζεται στη συνήθως εύλογη υπόθεση ότι οι πλούσιοι αποταμιεύουν αναλογικά περισσότερο από τους φτωχούς. Ωστόσο, όπως επισημάναμε παραπάνω, πρόκειται για εξαιρετικά αδύναμο επιχείρημα, ιδίως για τους οπαδούς της ελεύθερης αγοράς. Είναι θεμιτό να επικρίνεται ένα μέτρο επειδή επιβάλλει αποκλίσεις από τις κατανομές της ελεύθερης αγοράς προς αυθαίρετες κατανομές· αλλά δύσκολα μπορεί να είναι θεμιτό να επικρίνεται απλώς ένα μέτρο επειδή μειώνει την αποταμίευση αυτή καθαυτή. Διότι γιατί η κατανάλωση έχει μικρότερη αξία από την αποταμίευση; Η μεταξύ τους κατανομή στην αγορά είναι απλώς ζήτημα χρονικής προτίμησης. Αυτό σημαίνει ότι κάθε καταναγκαστική απόκλιση από την αγοραία αναλογία αποταμίευσης προς κατανάλωση επιβάλλει απώλεια χρησιμότητας, και αυτό ισχύει προς οποιαδήποτε κατεύθυνση και αν γίνεται η απόκλιση. Ένα κρατικό μέτρο που ενδέχεται να προκαλέσει περισσότερη αποταμίευση και λιγότερη κατανάλωση είναι, λοιπόν, εξίσου επιδεκτικό κριτικής με ένα μέτρο που θα οδηγούσε σε περισσότερη κατανάλωση και λιγότερη αποταμίευση. Το να υποστηρίζει κανείς το αντίθετο σημαίνει ότι επικρίνει τις επιλογές της ελεύθερης αγοράς και υποστηρίζει εμμέσως κρατικά μέτρα για την επιβολή μεγαλύτερης αποταμίευσης στο κοινό. Αν ήταν συνεπείς, επομένως, αυτοί οι συντηρητικοί οικονομολόγοι θα έπρεπε να υποστηρίζουν τη φορολόγηση των φτωχών για την επιδότηση των πλουσίων, διότι σε αυτή την περίπτωση οι αποταμιεύσεις θα αυξάνονταν κατά τεκμήριο και η κατανάλωση θα μειωνόταν.

Η τρίτη ένσταση είναι πολιτικοηθική: ότι «οι φτωχοί ληστεύουν τους πλούσιους». Υπονοείται ότι ο φτωχός που πληρώνει το 1% του εισοδήματός του σε φόρους «ληστεύει» τον πλούσιο που πληρώνει το 80%. Χωρίς να κρίνουμε τα πλεονεκτήματα ή τα μειονεκτήματα της ληστείας, μπορούμε να πούμε ότι αυτός ο ισχυρισμός είναι άκυρος. Και οι δύο πολίτες ληστεύονται — από το κράτος. Το ότι ο ένας ληστεύεται σε μεγαλύτερη αναλογία δεν αναιρεί το γεγονός ότι και οι δύο βλάπτονται. Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι οι φτωχοί λαμβάνουν καθαρή επιδότηση από τα φορολογικά έσοδα, επειδή το κράτος δαπανά χρήματα για την εξυπηρέτησή τους. Ωστόσο, αυτό δεν είναι έγκυρο επιχείρημα. Διότι η ίδια η πράξη της ληστείας διαπράττεται από το κράτος και όχι από τους φτωχούς. Δεύτερον, το κράτος μπορεί να δαπανά τα χρήματά του, όπως θα δούμε παρακάτω, σε πολλά διαφορετικά προγράμματα. Μπορεί να καταναλώνει προϊόντα· μπορεί να επιδοτεί ορισμένους ή όλους τους πλούσιους· μπορεί να επιδοτεί ορισμένους ή όλους τους φτωχούς. Το γεγονός της προοδευτικής φορολογίας εισοδήματος δεν συνεπάγεται από μόνο του ότι «οι φτωχοί» συλλήβδην θα επιδοτούνται. Αν ορισμένοι φτωχοί επιδοτούνται, άλλοι μπορεί να μην επιδοτούνται, και αυτοί οι τελευταίοι θα παραμένουν καθαροί φορολογούμενοι και όχι καταναλωτές φορολογικών εσόδων και θα «ληστεύονται» μαζί με τους πλούσιους. Η έκταση αυτής της στέρησης θα είναι μικρότερη για έναν φτωχό φορολογούμενο από ό,τι για έναν πλούσιο· και όμως, εφόσον συνήθως οι φτωχοί είναι πολύ περισσότεροι από τους πλούσιους, οι φτωχοί ως σύνολο μπορεί κάλλιστα να επωμίζονται το μεγαλύτερο βάρος της φορολογικής «ληστείας». Αντιθέτως, η κρατική γραφειοκρατία, όπως είδαμε, στην πραγματικότητα δεν πληρώνει καθόλου φόρους.[140]

Αυτή η παρανόηση της επίπτωσης της «ληστείας» και το ελαττωματικό επιχείρημα περί αποταμίευσης, μεταξύ άλλων λόγων, οδήγησαν τους περισσότερους συντηρητικούς οικονομολόγους και συγγραφείς να υπερτονίζουν σε μεγάλο βαθμό τη σημασία της προοδευτικότητας της φορολογίας. Στην πραγματικότητα, το επίπεδο της φορολογίας είναι πολύ σημαντικότερο από την προοδευτικότητά της για τον καθορισμό της απόστασης που έχει διανύσει μια κοινωνία από την ελεύθερη αγορά. Ένα παράδειγμα θα αποσαφηνίσει τη σχετική σημασία των δύο. Ας αντιπαραβάλουμε δύο ανθρώπους και ας δούμε πώς επηρεάζονται υπό δύο διαφορετικά φορολογικά συστήματα. Ο Smith κερδίζει 1.000 USD τον χρόνο και ο Jones 20.000 USD. Στην Κοινωνία Α, η φορολογία είναι αναλογική για όλους, με συντελεστή 50%. Στην Κοινωνία Β, η φορολογία είναι εξαιρετικά έντονα προοδευτική: οι συντελεστές είναι μισό τοις εκατό για εισόδημα 1.000 USD και 20% για εισόδημα 20.000 USD. Ο ακόλουθος πίνακας δείχνει πόσα χρήματα θα πληρώσει καθένας σε φόρους στις διαφορετικές κοινωνίες:

	Κοινωνία	
	A	B
Smith ($1,000)	$ 500	$ 5
Jones ($20,000)	$10,000	$4,000

Μπορούμε τώρα να ρωτήσουμε τόσο τους πλούσιους όσο και τους φτωχούς φορολογουμένους: υπό ποιο σύστημα φορολογίας βρίσκεστε σε καλύτερη θέση; Τόσο ο πλούσιος όσο και ο φτωχός θα επιλέξουν χωρίς δισταγμό την Κοινωνία Β, όπου η διάρθρωση των συντελεστών είναι πολύ πιο προοδευτική, αλλά το επίπεδο φορολογίας για κάθε άνθρωπο είναι χαμηλότερο. Ορισμένοι μπορεί να αντιτείνουν ότι το συνολικό ποσό του επιβαλλόμενου φόρου είναι πολύ μεγαλύτερο στην Κοινωνία Α. Αλλά αυτό ακριβώς είναι το ζήτημα! Το ζήτημα είναι ότι εκείνο στο οποίο αντιτίθεται ο πλούσιος δεν είναι η προοδευτικότητα των συντελεστών, αλλά το υψηλό επίπεδο των συντελεστών που του επιβάλλονται, και ότι θα προτιμήσει την προοδευτικότητα όταν οι συντελεστές είναι χαμηλότεροι. Αυτό καταδεικνύει ότι δεν είναι οι φτωχοί που «ληστεύουν» τους πλούσιους μέσω της αρχής της προοδευτικής φορολογίας· είναι το κράτος που «ληστεύει» και τους δύο μέσω κάθε φορολογίας. Και δείχνει ότι εκείνο στο οποίο πραγματικά αντιτίθενται οι συντηρητικοί οικονομολόγοι, είτε το αντιλαμβάνονται πλήρως είτε όχι, δεν είναι η προοδευτικότητα αλλά τα υψηλά επίπεδα φορολογίας, και ότι η πραγματική τους αντίρρηση κατά της προοδευτικότητας είναι ότι ανοίγει τους κρουνούς για υψηλά επίπεδα φορολόγησης των πλουσίων. Ωστόσο, αυτή η προοπτική δεν θα πραγματοποιείται πάντοτε. Διότι είναι ασφαλώς δυνατόν, και έχει συχνά συμβεί, μια διάρθρωση συντελεστών να είναι πολύ προοδευτική και παρ' όλα αυτά χαμηλότερη παντού, τόσο στα υψηλά όσο και στα χαμηλά κλιμάκια, από μια λιγότερο προοδευτική διάρθρωση. Από πρακτική άποψη, όμως, η προοδευτικότητα είναι αναγκαία για υψηλούς φορολογικούς συντελεστές, επειδή το πλήθος των πολιτών χαμηλότερου εισοδήματος θα μπορούσε να εξεγερθεί κατά πολύ υψηλών συντελεστών αν αυτοί επιβάλλονταν εξίσου σε όλους. Από την άλλη πλευρά, πολλοί άνθρωποι μπορεί να αποδέχονται ένα υψηλό φορολογικό βάρος αν αισθάνονται εξασφαλισμένοι από τη γνώση ή την πεποίθηση ότι οι πλούσιοι πληρώνουν ακόμη υψηλότερο συντελεστή.[141]

Είδαμε ότι ο καταναγκαστικός εξισωτισμός θα προκαλέσει επιστροφή στη βαρβαρότητα και ότι τα βήματα προς αυτή την κατεύθυνση θα επιφέρουν αποδιοργάνωση της αγοράς και υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου. Πολλοί οικονομολόγοι —ιδίως τα μέλη της «Σχολής του Σικάγου»— πιστεύουν ότι υπερασπίζονται την «ελεύθερη αγορά» και, παρ' όλα αυτά, δεν θεωρούν τη φορολογία συνδεδεμένη με την αγορά ή παρέμβαση στη διαδικασία της αγοράς. Αυτοί οι συγγραφείς πιστεύουν ακράδαντα ότι, στην αγορά, κάθε άτομο πρέπει να αποκομίζει τα κέρδη και την οριακή

παραγωγικότητα σε όρους αξίας που οι καταναλωτές επιθυμούν να πληρώσουν, προκειμένου να επιτευχθεί ικανοποιητική κατανομή των παραγωγικών συντελεστών. Παρ' όλα αυτά, δεν βλέπουν καμία ασυνέπεια όταν στη συνέχεια υποστηρίζουν δραστική φορολογία και επιδοτήσεις. Πιστεύουν ότι αυτές μπορούν να μεταβάλουν τη «διανομή» των εισοδημάτων χωρίς να μειώσουν την αποτελεσματικότητα των παραγωγικών κατανομών. Με αυτόν τον τρόπο στηρίζονται σε ένα ισοδύναμο της κεϋνσιανής «νομισματικής ψευδαίσθησης» — μια φορολογική ψευδαίσθηση, την πεποίθηση ότι τα άτομα θα οργανώνουν τις δραστηριότητές τους σύμφωνα με το ακαθάριστο και όχι με το καθαρό, μετά τους φόρους, εισόδημά τους. Αυτό αποτελεί προφανές σφάλμα. Δεν υπάρχει λόγος οι άνθρωποι να μην έχουν επίγνωση των φόρων και να μην κατανέμουν αναλόγως τους πόρους και την ενεργητικότητά τους. Η μεταβολή των σχετικών ανταμοιβών μέσω της φορολογίας θα διαταράξει όλες τις κατανομές της αγοράς — τη μετακίνηση της εργασίας, την επιχειρηματική εγρήγορση κ.λπ. Η αγορά είναι ένα τεράστιο πλέγμα, του οποίου όλα τα νήματα είναι αλληλένδετα, και πρέπει να αναλύεται ως τέτοιο. Η επικρατούσα μόδα στην οικονομική επιστήμη να τεμαχίζεται η αγορά σε απομονωμένα διαμερίσματα —«η επιχείρηση», ορισμένα «μακροσκοπικά» ολιστικά μεγέθη, οι ανταλλαγές της αγοράς, η φορολογία κ.λπ.— στρεβλώνει τη συζήτηση καθενός από αυτά τα διαμερίσματα και αποτυγχάνει να παρουσιάσει αληθή εικόνα των αλληλεπιδράσεων της αγοράς.

---

6. Η επίπτωση και οι επιδράσεις της φορολογίας — Μέρος IV: Ο «ενιαίος φόρος» στη γαιοπρόσοδο

Έχουμε αντικρούσει αλλού τα διάφορα επιχειρήματα που αποτελούν μέρος του οικοδομήματος των οπαδών του Henry George: την ιδέα ότι η «κοινωνία» κατέχει αρχικά τη γη και ότι κάθε νεογέννητο έχει «δικαίωμα» στο αναλογούν μερίδιο· το ηθικό επιχείρημα ότι η αύξηση της αξίας της βασικής γης αποτελεί «μη δεδουλευμένη προσαύξηση» οφειλόμενη σε εξωτερικά αίτια· και το δόγμα ότι η «κερδοσκοπία» σε τοποθεσίες κρατά κακόβουλα την παραγωγική γη εκτός χρήσης. Εδώ θα αναλύσουμε την ίδια την περίφημη πρόταση των οπαδών του George: τον «ενιαίο φόρο», ή την απαλλοτρίωση του 100% της γαιοπροσόδου.[142]

Ένα από τα πρώτα πράγματα που πρέπει να ειπωθούν για τη θεωρία των οπαδών του George είναι ότι εφιστά την προσοχή σε ένα σημαντικό πρόβλημα — το ζήτημα της γης. Η σύγχρονη οικονομική επιστήμη τείνει να αντιμετωπίζει τη γη ως μέρος του κεφαλαίου και να αρνείται εντελώς την ύπαρξη χωριστής κατηγορίας γης. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, η θέση των οπαδών του George συμβάλλει στην ανάδειξη ενός παραμελημένου προβλήματος, μολονότι καθεμία από τις δοξασίες της είναι εσφαλμένη.

Μεγάλο μέρος της συζήτησης για τη φορολόγηση της γαιοπροσόδου έχει συσκοτιστεί από την αναμφισβήτητη ώθηση στην παραγωγή που θα προέκυπτε όχι από αυτόν τον φόρο, αλλά από την κατάργηση όλων των άλλων μορφών φορολογίας.

Ο George ανέπτυσσε με ευγλωττία την επιζήμια επίδραση της φορολογίας στην παραγωγή και στην ανταλλαγή. Ωστόσο, αυτές οι επιδράσεις μπορούν να αρθούν εξίσου εύκολα με την πλήρη κατάργηση της φορολογίας όσο και με τη μεταφορά όλων των φόρων στη γαιοπρόσοδο.[143] Πράγματι, εδώ θα καταδειχθεί ότι και η φορολόγηση της γαιοπροσόδου παρεμποδίζει και

στρεβλώνει την παραγωγή. Οποιεσδήποτε ευεργετικές επιδράσεις θα μπορούσε να έχει ο ενιαίος φόρος στην παραγωγή θα προέρχονταν μόνο από την κατάργηση άλλων φόρων, όχι από την επιβολή αυτού. Οι δύο πράξεις πρέπει να παραμένουν εννοιολογικά διακριτές.

Ένας φόρος στη γαιοπρόσοδο θα είχε την επίδραση ενός φόρου περιουσίας όπως περιγράφηκε παραπάνω, δηλαδή δεν θα μπορούσε να μετακυλιστεί και θα «κεφαλαιοποιούνταν», με το αρχικό βάρος να επιπίπτει στον αρχικό ιδιοκτήτη και τους μεταγενέστερους ιδιοκτήτες να αποφεύγουν κάθε βάρος εξαιτίας της πτώσης της κεφαλαιακής αξίας της βασικής γης. Οι οπαδοί του George προτείνουν την επιβολή ετήσιου φόρου 100% αποκλειστικά στις γαιοπροσόδους.

Ένα κρίσιμο πρόβλημα που ο ενιαίος φόρος δεν θα μπορούσε να αντιμετωπίσει είναι η δυσχέρεια εκτίμησης των γαιοπροσόδων. Η ουσία του σχεδίου του ενιαίου φόρου είναι να φορολογείται μόνο η γαιοπρόσοδος και να αφήνονται όλα τα κεφαλαιουχικά αγαθά αφορολόγητα. Αλλά είναι αδύνατον να γίνει αυτός ο διαχωρισμός. Οι οπαδοί του George έχουν απορρίψει αυτή τη δυσχέρεια ως απλώς πρακτική· αποτελεί όμως και θεωρητικό ελάττωμα. Όπως ισχύει για κάθε φόρο περιουσίας, είναι αδύνατον να εκτιμηθεί με ακρίβεια η αξία, επειδή η περιουσία δεν έχει πράγματι πωληθεί στην αγορά κατά την περίοδο.

Η φορολόγηση της βασικής γης αντιμετωπίζει ένα ακόμη πρόβλημα που δεν μπορεί να επιλυθεί: πώς να διακριθεί ποσοτικά εκείνο το μέρος της ακαθάριστης προσόδου μιας έκτασης γης που αναλογεί στη βασική γη από εκείνο που αναλογεί σε τόκο και μισθούς. Εφόσον η γη που χρησιμοποιείται συχνά συνδυάζεται με κεφαλαιακές επενδύσεις και τα δύο αγοράζονται και πωλούνται μαζί, αυτή η διάκριση δεν μπορεί να γίνει.

Αλλά η θεωρία των οπαδών του George αντιμετωπίζει ακόμη σοβαρότερες δυσχέρειες. Διότι οι υποστηρικτές της ισχυρίζονται ότι η θετική αρετή του φόρου συνίσταται στην τόνωση της παραγωγής. Επισημαίνουν στους εχθρικά διακείμενους επικριτές ότι ο ενιαίος φόρος —αν μπορούσε να επιβληθεί με ακρίβεια— δεν θα αποθάρρυνε τις κεφαλαιακές βελτιώσεις και τη συντήρηση της ακίνητης περιουσίας· αλλά κατόπιν προχωρούν στον ισχυρισμό ότι ο ενιαίος φόρος θα εξανάγκαζε την αδρανή γη να τεθεί σε χρήση. Αυτό υποτίθεται ότι είναι ένα από τα μεγάλα πλεονεκτήματα του φόρου. Ωστόσο, αν η γη είναι αδρανής, δεν αποφέρει καμία ακαθάριστη πρόσοδο· αν δεν αποφέρει ακαθάριστη πρόσοδο, τότε προφανώς δεν αποφέρει καμία καθαρή πρόσοδο ως βασική γη. Η αδρανής γη δεν αποφέρει πρόσοδο και, επομένως, δεν αποφέρει γαιοπρόσοδο που θα μπορούσε να φορολογηθεί. Δεν θα επιβαρυνόταν με κανέναν φόρο υπό μια συνεπή εφαρμογή του σχεδίου του George! Εφόσον δεν θα φορολογούνταν, δεν θα μπορούσε να εξαναγκαστεί να τεθεί σε χρήση.

Η μόνη λογική εξήγηση αυτού του σφάλματος των οπαδών του George είναι ότι επικεντρώνονται στο γεγονός πως μεγάλο μέρος της αδρανούς γης έχει κεφαλαιακή αξία, ότι πωλείται έναντι τιμήματος στην αγορά, μολονότι δεν αποφέρει προσόδους από τρέχουσα χρήση. Από το γεγονός ότι η αδρανής γη έχει κεφαλαιακή αξία, οι οπαδοί του George προφανώς συνάγουν ότι πρέπει να έχει κάποιου είδους «αληθινή» ετήσια γαιοπρόσοδο. Αυτή η υπόθεση είναι, όμως, εσφαλμένη και στηρίζεται σε ένα από τα ασθενέστερα σημεία του συστήματός τους: στην ανεπαρκή προσοχή του στον ρόλο του χρόνου.[144] Το γεγονός ότι η επί του παρόντος αδρανής γη έχει κεφαλαιακή αξία σημαίνει απλώς ότι η αγορά αναμένει να αποφέρει πρόσοδο στο μέλλον. Η κεφαλαιακή αξία της βασικής γης, όπως και κάθε άλλου πράγματος, ισούται με το άθροισμα των αναμενόμενων μελλοντικών προσόδων, προεξοφλημένων με το επιτόκιο, και καθορίζεται από αυτό. Αλλά αυτές δεν είναι πρόσοδοι που αποκτώνται στο παρόν! Επομένως, κάθε φορολόγηση της αδρανούς γης

παραβιάζει την ίδια την αρχή των οπαδών του George περί ενιαίου φόρου στη γαιοπρόσοδο· υπερβαίνει αυτό το όριο, επιβαρύνοντας περαιτέρω τη γαιοκτησία και φορολογώντας το συσσωρευμένο κεφάλαιο, το οποίο πρέπει να αναλωθεί για να πληρωθεί ο φόρος.

Κάθε αύξηση της κεφαλαιακής αξίας της αδρανούς γης, λοιπόν, δεν αντανακλά τρέχουσα πρόσοδο· αντανακλά απλώς αναθεώρηση προς τα πάνω των προσδοκιών των ανθρώπων για τις μελλοντικές προσόδους. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι οι μελλοντικές πρόσοδοι από μια αδρανή τοποθεσία είναι τέτοιες ώστε, αν ήταν γνωστές σε όλους, η παρούσα κεφαλαιακή αξία της τοποθεσίας θα ήταν 10.000 USD. Ας υποθέσουμε επιπλέον ότι αυτά τα δεδομένα δεν είναι γενικά γνωστά και ότι, επομένως, η επικρατούσα τιμή είναι 8.000 USD. Ο Jones, ως διορατικός επιχειρηματίας, κρίνει ορθά την κατάσταση και αγοράζει την τοποθεσία προς 8.000 USD. Αν όλοι αντιληφθούν σύντομα όσα προέβλεψε ο Jones, η τιμή της αγοράς θα αυξηθεί τώρα στα 10.000 USD. Το κεφαλαιακό κέρδος των 2.000 USD του Jones είναι το κέρδος της ανώτερης κρίσης του, όχι έσοδο από τρέχουσα πρόσοδο.

Ο μπαμπούλας των οπαδών του George είναι η αδρανής γη. Το γεγονός ότι η γη μένει αδρανής, υποστηρίζουν, προκαλείται από την «κερδοσκοπία στη γη», και σε αυτή την κερδοσκοπία αποδίδουν σχεδόν όλα τα δεινά του πολιτισμού, συμπεριλαμβανομένων των βαθιών υφέσεων του οικονομικού κύκλου. Οι οπαδοί του George δεν αντιλαμβάνονται ότι, εφόσον η εργασία είναι σπάνια σε σχέση με τη γη, η υποοριακή γη πρέπει να παραμένει αδρανής. Το θέαμα της αδρανούς γης εξοργίζει τον οπαδό του George, ο οποίος βλέπει παραγωγική ικανότητα να σπαταλάται και βιοτικό επίπεδο να υποβαθμίζεται. Η αδρανής γη θα πρέπει, όμως, να αναγνωρίζεται ως ευεργετική· διότι, αν η γη χρησιμοποιούνταν ποτέ πλήρως, αυτό θα σήμαινε ότι η εργασία είχε καταστεί άφθονη σε σχέση με τη γη και ότι ο κόσμος είχε επιτέλους εισέλθει στο τρομερό στάδιο υπερπληθυσμού, στο οποίο μέρος της εργασίας πρέπει να παραμένει αδρανές επειδή δεν υπάρχει διαθέσιμη απασχόληση.

Ο συγγραφέας αναρωτιόταν παλαιότερα για την παράξενη προσήλωση των οπαδών του George στην αδρανή, ή «παρακρατούμενη», γη ως αιτία των περισσότερων οικονομικών δεινών, ώσπου βρήκε ένα στοιχείο σε ένα αποκαλυπτικό χωρίο ενός έργου της σχολής τους:

> *Οι «φτωχές» χώρες δεν στερούνται κεφαλαίου.*
>
> *Οι περισσότεροι από εμάς έχουμε μάθει να πιστεύουμε ότι οι λαοί της Ινδίας, της Κίνας, του Μεξικού και άλλων λεγόμενων καθυστερημένων εθνών είναι φτωχοί επειδή στερούνται κεφαλαίου. Εφόσον, όπως είδαμε, το κεφάλαιο δεν είναι τίποτε περισσότερο από πλούτος, και ο πλούτος τίποτε περισσότερο από ανθρώπινη ενέργεια συνδυασμένη με τη γη υπό τη μία ή την άλλη μορφή, η απουσία κεφαλαίου υποδηλώνει πολύ συχνά ότι υπάρχει έλλειψη γης ή εργασίας σε καθυστερημένες χώρες όπως η Ινδία και η Κίνα. Αλλά αυτό δεν είναι αλήθεια. Διότι αυτές οι «φτωχές» χώρες διαθέτουν πολλαπλάσια γη και εργασία από όση χρησιμοποιούν. ... Αναμφισβήτητα, διαθέτουν όλα όσα χρειάζονται —τόσο γη όσο και εργασία— για να παράγουν όσο κεφάλαιο παράγουν οι άνθρωποι οπουδήποτε αλλού.*[145]

Και έτσι, εφόσον αυτές οι φτωχές χώρες διαθέτουν άφθονη γη και εργασία, συνάγεται ότι οι γαιοκτήμονες πρέπει να κρατούν τη γη εκτός χρήσης. Μόνο αυτό θα μπορούσε να εξηγήσει το χαμηλό βιοτικό επίπεδο.

Εδώ αποκαλύπτεται καθαρά μια κρίσιμη πλάνη των οπαδών του George: η άγνοια του πραγματικού ρόλου του χρόνου στην παραγωγή. Απαιτείται χρόνος για την αποταμίευση, την επένδυση και τη συσσώρευση κεφαλαιουχικών αγαθών, και αυτά τα κεφαλαιουχικά αγαθά ενσωματώνουν συντόμευση της τελικής χρονικής περιόδου που απαιτείται για την απόκτηση καταναλωτικών αγαθών. Η Ινδία και η Κίνα στερούνται κεφαλαίου επειδή στερούνται χρόνου. Ξεκινούν από χαμηλό επίπεδο κεφαλαίου και, επομένως, θα χρειάζονταν πολύ χρόνο για να φθάσουν σε υψηλό επίπεδο κεφαλαίου μέσω των δικών τους αποταμιεύσεων. Για άλλη μια φορά, η δυσχέρεια των οπαδών του George απορρέει από το γεγονός ότι η θεωρία τους διατυπώθηκε πριν από την άνοδο της «αυστριακής» οικονομικής επιστήμης και ότι δεν επανεκτίμησαν ποτέ το δόγμα τους υπό το φως αυτής της εξέλιξης.[146]

Όπως επισημάναμε νωρίτερα, η κερδοσκοπία στη γη επιτελεί χρήσιμη κοινωνική λειτουργία. Θέτει τη γη στα χέρια εκείνων που διαθέτουν την περισσότερη γνώση και την αξιοποιεί με τον ρυθμό που επιθυμούν οι καταναλωτές. Και οι καλές τοποθεσίες δεν θα διατηρούνται αδρανείς —προκαλώντας έτσι απώλεια γαιοπροσόδου στον ιδιοκτήτη τους—, εκτός αν ο ιδιοκτήτης αναμένει ότι σύντομα θα καταστεί διαθέσιμη μια καλύτερη χρήση. Η κατανομή των τοποθεσιών στις παραγωγικότερες σε όρους αξίας χρήσεις τους απαιτεί, επομένως, όλες τις αρετές κάθε μορφής επιχειρηματικότητας στην αγορά.[147]

Μία από τις πιο εκπληκτικές ελλείψεις της οικονομικής βιβλιογραφίας είναι η απουσία αποτελεσματικής κριτικής της θεωρίας των οπαδών του George. Οι οικονομολόγοι είτε υπεκφεύγουν είτε παρανοούν το πρόβλημα είτε, σε πολλές περιπτώσεις, αναγνωρίζουν την οικονομική αξία της θεωρίας αλλά προβάλλουν επιφυλάξεις για τις πολιτικές της συνέπειες ή τις πρακτικές της δυσχέρειες. Μια τέτοια ήπια αντιμετώπιση έχει συμβάλει σημαντικά στην επίμονη μακροβιότητα του κινήματος των οπαδών του George. Ένας λόγος γι' αυτή την αδυναμία της κριτικής του δόγματος είναι ότι οι περισσότεροι οικονομολόγοι έχουν παραδεχθεί ένα κρίσιμο σημείο των οπαδών του George: ότι ένας φόρος στη γαιοπρόσοδο δεν θα αποθάρρυνε την παραγωγή και δεν θα είχε επιζήμιες ή στρεβλωτικές οικονομικές επιπτώσεις. Αφού αναγνωριστούν τα οικονομικά πλεονεκτήματα του φόρου, η κριτική του πρέπει να καταφύγει σε άλλους πολιτικούς ή πρακτικούς παράγοντες. Πολλοί συγγραφείς, ενώ διστάζουν μπροστά στις δυσχέρειες του πλήρους προγράμματος του ενιαίου φόρου, έχουν υποστηρίξει τη φορολόγηση κατά 100% των μελλοντικών αυξήσεων της γαιοπροσόδου. Οι οπαδοί του George έχουν ορθώς αντιμετωπίσει τέτοια ημίμετρα με περιφρόνηση. Μόλις οι αντίπαλοι παραδεχθούν ότι ένας φόρος στη γαιοπρόσοδο είναι οικονομικά αβλαβής, οι άλλες αμφιβολίες τους πρέπει να φαίνονται σχετικά ασήμαντες.

Το κρίσιμο οικονομικό πρόβλημα του ενιαίου φόρου είναι, λοιπόν, το εξής: θα έχει ένας φόρος στη γαιοπρόσοδο στρεβλωτικές και παρεμποδιστικές επιπτώσεις; Είναι αλήθεια ότι ο ιδιοκτήτης της βασικής γης δεν παρέχει καμία παραγωγική υπηρεσία και, επομένως, ότι ένας φόρος επί αυτού δεν παρεμποδίζει και δεν στρεβλώνει την παραγωγή; Η γαιοπρόσοδος έχει ονομαστεί «οικονομικό πλεόνασμα», το οποίο θα μπορούσε να φορολογείται σε οποιοδήποτε ύψος χωρίς παρενέργειες. Πολλοί οικονομολόγοι έχουν συμφωνήσει σιωπηρά με αυτό το συμπέρασμα και έχουν δεχθεί ότι ένας γαιοκτήμονας μπορεί να παρέχει παραγωγική υπηρεσία μόνο ως βελτιωτής, δηλαδή ως παραγωγός κεφαλαιουχικών αγαθών πάνω στη γη.

Ωστόσο, αυτός ο κεντρικός ισχυρισμός των οπαδών του George παραβλέπει την πραγματικότητα. Ο ιδιοκτήτης της βασικής γης παρέχει μια πολύ σημαντική παραγωγική υπηρεσία. Θέτει τοποθεσίες σε χρήση και τις κατανέμει στους παραγωγικότερους σε όρους αξίας πλειοδότες. Δεν πρέπει να μας

παραπλανά το γεγονός ότι το φυσικό απόθεμα γης είναι δεδομένο σε κάθε χρονική στιγμή. Στην περίπτωση της γης, όπως και άλλων αγαθών, δεν πωλείται μόνο το φυσικό αγαθό, αλλά μαζί του ένα ολόκληρο σύνολο υπηρεσιών — μεταξύ των οποίων και η υπηρεσία μεταβίβασης της κυριότητας από τον πωλητή στον αγοραστή. Η βασική γη δεν υπάρχει απλώς· πρέπει να διατίθεται στον χρήστη από τον ιδιοκτήτη. Ένας άνθρωπος μπορεί να επιτελεί και τις δύο λειτουργίες όταν η γη είναι «καθετοποιημένη».[148]

Ο γαιοκτήμονας αποκομίζει τις υψηλότερες γαιοπροσόδους κατανέμοντας τις τοποθεσίες στις παραγωγικότερες σε όρους αξίας χρήσεις τους, δηλαδή σε εκείνες τις χρήσεις που επιθυμούν περισσότερο οι καταναλωτές. Ειδικότερα, δεν πρέπει να παραβλέπουμε τη σημασία της τοποθεσίας και την παραγωγική υπηρεσία του ιδιοκτήτη της γης, ο οποίος εξασφαλίζει τις παραγωγικότερες τοποθεσίες για κάθε συγκεκριμένη χρήση.

Η άποψη ότι η θέση τοποθεσιών σε χρήση και η απόφαση σχετικά με τη θέση τους δεν είναι πραγματικά «παραγωγικές» αποτελεί κατάλοιπο της παλαιάς κλασικής αντίληψης ότι μια υπηρεσία που δεν «δημιουργεί» απτά κάτι υλικό δεν είναι «πραγματικά» παραγωγική.[149] Στην πραγματικότητα, αυτή η λειτουργία είναι εξίσου παραγωγική με οποιαδήποτε άλλη και, μάλιστα, ιδιαίτερα ζωτική. Η παρεμπόδιση και η καταστροφή αυτής της λειτουργίας θα είχαν σοβαρές επιπτώσεις στην οικονομία.

Ας υποθέσουμε ότι το κράτος πράγματι επέβαλλε φόρο 100% στη γαιοπρόσοδο. Ποιες θα ήταν οι οικονομικές επιπτώσεις; Οι σημερινοί ιδιοκτήτες της βασικής γης θα υφίσταντο απαλλοτρίωση και η κεφαλαιακή αξία της βασικής γης θα έπεφτε στο μηδέν. Εφόσον οι ιδιοκτήτες των τοποθεσιών δεν θα μπορούσαν να αποκομίζουν προσόδους, οι τοποθεσίες θα καθίσταντο άνευ αξίας στην αγορά. Από εκεί και πέρα, οι τοποθεσίες θα ήταν δωρεάν και ο ιδιοκτήτης τους θα έπρεπε να καταβάλλει την ετήσια γαιοπρόσοδό του στο δημόσιο ταμείο.

Αλλά, εφόσον ολόκληρη η γαιοπρόσοδος απορροφάται από το κράτος, δεν υπάρχει λόγος οι ιδιοκτήτες να χρεώνουν οποιαδήποτε πρόσοδο. Και η γαιοπρόσοδος θα έπεφτε στο μηδέν, οπότε η μίσθωση θα γινόταν δωρεάν. Επομένως, μία οικονομική επίπτωση του ενιαίου φόρου είναι ότι, αντί να παρέχει όλα τα κρατικά έσοδα, δεν θα απέφερε κανένα απολύτως έσοδο!

Ο ενιαίος φόρος, λοιπόν, καθιστά τις τοποθεσίες δωρεάν, ενώ στην πραγματικότητα δεν είναι ελεύθερες και απεριόριστες, αλλά σπάνιες. Κάθε αγαθό είναι πάντοτε σπάνιο και, επομένως, πρέπει πάντοτε να έχει τιμή σύμφωνα με τη ζήτησή του και τη διαθέσιμη προσφορά. Τα μόνα «ελεύθερα αγαθά» στην αγορά δεν είναι καθόλου αγαθά, αλλά άφθονες συνθήκες ανθρώπινης ευημερίας που δεν αποτελούν αντικείμενο ανθρώπινης δράσης.

Η επίπτωση αυτού του φόρου, επομένως, είναι να παραπλανά την αγορά ώστε να πιστεύει ότι οι τοποθεσίες είναι ελεύθερα διαθέσιμες, ενώ σαφώς δεν είναι. Το αποτέλεσμα θα είναι ίδιο με εκείνο κάθε περίπτωσης ελέγχου ανώτατης τιμής. Αντί να έχουν υψηλή τιμή και, επομένως, να κατανέμονται στους πλειοδότες, οι παραγωγικότερες σε όρους αξίας τοποθεσίες θα καταλαμβάνονται από τους πρώτους αφιχθέντες και θα σπαταλώνται, καθώς δεν θα υπάρχει πίεση ώστε οι καλύτερες τοποθεσίες να κατευθύνονται στις αποδοτικότερες χρήσεις τους. Οι άνθρωποι θα σπεύδουν να ζητήσουν και να χρησιμοποιήσουν τις καλύτερες τοποθεσίες, ενώ κανείς δεν θα επιθυμεί να χρησιμοποιήσει τις λιγότερο παραγωγικές. Στην ελεύθερη αγορά, οι λιγότερο παραγωγικές τοποθεσίες κοστίζουν λιγότερο στον μισθωτή· αν δεν κοστίζουν λιγότερο από τις καλύτερες —δηλαδή αν είναι δωρεάν—, τότε κανείς δεν θα θέλει να τις χρησιμοποιήσει. Έτσι, σε

μια πόλη, οι καλύτερες ή δυνητικά παραγωγικότερες σε όρους αξίας τοποθεσίες βρίσκονται στις κεντρικές περιοχές και, κατά συνέπεια, αποφέρουν και χρεώνουν υψηλότερες προσόδους από τις λιγότερο παραγωγικές αλλά ακόμη χρήσιμες τοποθεσίες στις περιφερειακές περιοχές. Αν εφαρμοζόταν το σχέδιο του Henry George, δεν θα υπήρχε μόνο πλήρως εσφαλμένη κατανομή των τοποθεσιών σε λιγότερο παραγωγικές χρήσεις, αλλά και μεγάλος συνωστισμός στις κεντρικές περιοχές, καθώς και υποπληθυσμός και υποχρησιμοποίηση των περιφερειακών περιοχών. Αν οι οπαδοί του George πιστεύουν ότι ο ενιαίος φόρος θα έθετε τέλος στον συνωστισμό των κεντρικών περιοχών, σφάλλουν σοβαρά, διότι θα συνέβαινε το αντίθετο.

Επιπλέον, ας υποθέσουμε ότι το κράτος επέβαλλε φόρο μεγαλύτερο από το 100% στις γαιοπροσόδους, όπως πραγματικά οραματίζονται οι οπαδοί του George, ώστε να αναγκάσει την «αδρανή» γη να τεθεί σε χρήση. Το αποτέλεσμα θα ήταν εντονότερη σπάταλη και εσφαλμένη χρησιμοποίηση εργασίας και κεφαλαίου. Εφόσον η εργασία είναι σπάνια σε σχέση με τη γη, η υποχρεωτική χρήση της αδρανούς γης θα προκαλούσε σπάταλη εσφαλμένη κατανομή εργασίας και κεφαλαίου και θα επέβαλλε περισσότερη εργασία σε φτωχότερη γη και, επομένως, λιγότερη σε καλύτερη γη.

Σε κάθε περίπτωση, το αποτέλεσμα του ενιαίου φόρου θα ήταν χάος στη γεωγραφική κατανομή των χρήσεων, με σπατάλη και εσφαλμένη κατανομή παντού· θα επικρατούσε συνωστισμός· και οι φτωχότερες τοποθεσίες είτε θα υπερχρησιμοποιούνταν είτε θα υποχρησιμοποιούνταν και θα εγκαταλείπονταν εντελώς. Η γενική τάση θα ήταν προς υποχρησιμοποίηση των φτωχότερων τοποθεσιών λόγω της σπουδής προς τις καλύτερες που θα προκαλούσε ο φόρος. Όπως υπό συνθήκες ελέγχου τιμών, η χρήση των καλύτερων τοποθεσιών θα καθοριζόταν από την ευνοιοκρατία, την αναμονή σε ουρές κ.λπ., αντί από την οικονομική ικανότητα. Εφόσον η τοποθεσία υπεισέρχεται στην παραγωγή κάθε αγαθού, το χάος στη χωροθέτηση θα εισήγαγε στοιχείο χάους σε κάθε πεδίο παραγωγής και ίσως θα κατέστρεφε και τον οικονομικό υπολογισμό, διότι ένα σημαντικό στοιχείο προς υπολογισμό —η τοποθεσία— θα αφαιρούνταν από τη σφαίρα της αγοράς.

Σε αυτόν τον ισχυρισμό, οι οπαδοί του George θα απαντούσαν ότι δεν θα επιτρεπόταν στους ιδιοκτήτες να μη χρεώνουν πρόσοδο, επειδή η στρατιά των κρατικών εκτιμητών θα καθόριζε τις κατάλληλες προσόδους. Αλλά αυτό δύσκολα θα άμβλυνε το πρόβλημα· στην πραγματικότητα, θα επιδείνωνε τα πράγματα με πολλούς τρόπους. Θα μπορούσε να αποφέρει έσοδα και να αναχαιτίσει μέρος της υπερβάλλουσας ζήτησης των χρηστών γης, αλλά και πάλι δεν θα παρείχε κανέναν λόγο και κανένα κίνητρο στους γαιοκτήμονες να επιτελούν την προσήκουσα λειτουργία τους, δηλαδή την αποτελεσματική κατανομή των τοποθεσιών. Επιπλέον, αν η εκτίμηση είναι δύσκολη και αυθαίρετη σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή, πόσο περισσότερο χαοτική θα ήταν όταν το κράτος θα έπρεπε να εκτιμά στα τυφλά, χωρίς καμία αγορά προσόδων, την πρόσοδο κάθε τεμαχίου βασικής γης! Αυτό θα ήταν ένα απελπιστικό και αδύνατο εγχείρημα, και οι αποκλίσεις από τις προσόδους της ελεύθερης αγοράς που θα προέκυπταν θα ενέτειναν το χάος, με υπερβολική ή ανεπαρκή χρήση και εσφαλμένες χωροθετήσεις. Χωρίς κανένα ίχνος αγοράς, οι γαιοκτήμονες όχι μόνο θα στερούνταν κάθε κίνητρο αποτελεσματικής κατανομής των τοποθεσιών· δεν θα διέθεταν κανέναν τρόπο να διαπιστώνουν αν οι κατανομές τους ήταν αποτελεσματικές ή όχι.

Τέλος, αυτός ο καθολικός κρατικός καθορισμός προσόδων θα ισοδυναμούσε με ουσιαστική κρατικοποίηση της γης, με όλες τις τεράστιες σπατάλες και το χάος που πλήττουν κάθε κρατική ιδιοκτησία επιχειρηματικής δραστηριότητας — ακόμη μεγαλύτερα σε μια δραστηριότητα που θα διαπερνούσε κάθε γωνιά της οικονομίας. Οι οπαδοί του George υποστηρίζουν ότι δεν προτείνουν

την κρατικοποίηση της γης, καθώς η κυριότητα θα παρέμενε κατά νόμον στα χέρια ιδιωτών. Οι αποδόσεις αυτής της ιδιοκτησίας, όμως, θα περιέρχονταν όλες στο κράτος. Ο ίδιος ο George παραδέχθηκε ότι ο ενιαίος φόρος θα «επιτύγχανε το ίδιο πράγμα με την κρατικοποίηση της γης με απλούστερο, ευκολότερο και πιο ήσυχο τρόπο».[150] Η μέθοδος του George, όμως, όπως είδαμε, δεν θα ήταν ούτε απλή ούτε εύκολη ούτε ήσυχη. Ο ενιαίος φόρος θα άφηνε τη νομική κυριότητα σε ιδιωτικά χέρια, καταστρέφοντας παράλληλα πλήρως το νόημά της, ώστε δύσκολα θα αποτελούσε βελτίωση έναντι της απροκάλυπτης κρατικοποίησης ή θα διέφερε πολύ από αυτήν.[151] Φυσικά, όπως θα δούμε παρακάτω, ούτε το κράτος διαθέτει κίνητρο ή μέσο αποτελεσματικής κατανομής. Σε κάθε περίπτωση, οι τοποθεσίες γης, όπως οποιοιδήποτε άλλοι πόροι, πρέπει να ανήκουν και να ελέγχονται από κάποιον, είτε ιδιώτη ιδιοκτήτη είτε το κράτος. Οι τοποθεσίες μπορούν να κατανέμονται είτε μέσω εκούσιας σύμβασης είτε μέσω κρατικού καταναγκασμού, και το δεύτερο είναι εκείνο που επιχειρείται με τον ενιαίο φόρο ή την κρατικοποίηση της γης.[152,153]

Οι οπαδοί του George πιστεύουν ότι η ιδιοκτησία ή ο έλεγχος από το κράτος σημαίνει ότι η «κοινωνία» θα κατέχει ή θα εξουσιάζει τη γη ή την πρόσοδό της. Αλλά αυτό είναι εσφαλμένο. Η κοινωνία ή το κοινό δεν μπορεί να κατέχει τίποτε· μόνο ένα άτομο ή ένα σύνολο ατόμων μπορεί να το κάνει. Αυτό θα εξεταστεί παρακάτω. Σε κάθε περίπτωση, στο σχέδιο των οπαδών του George δεν θα ήταν η κοινωνία αλλά το κράτος που θα κατείχε τη γη. Σε αναπόδραστο δίλημμα παγιδεύεται μια ομάδα αντικρατιστών οπαδών του George, οι οποίοι επιθυμούν να κρατικοποιήσουν τη γαιοπρόσοδο και συγχρόνως να καταργήσουν τη φορολογία. Ο Frank Chodorov, ηγετική μορφή αυτής της ομάδας, μπορούσε να προσφέρει μόνο την αδύναμη πρόταση να περιέλθει η γη στους δήμους αντί να κρατικοποιηθεί — ώστε να αποφευχθεί η προοπτική να ανήκει όλη η γη ενός έθνους σε ένα κεντρικό κρατικό μονοπώλιο. Ωστόσο, η διαφορά είναι διαφορά βαθμού και όχι είδους· οι επιπτώσεις της κρατικής ιδιοκτησίας και του περιφερειακού μονοπωλίου γης εξακολουθούν να εμφανίζονται, έστω σε έναν αριθμό μικρών περιοχών αντί σε μία μεγάλη.[154]

Κάθε στοιχείο του συστήματος των οπαδών του George αποδεικνύεται έτσι εσφαλμένο. Ωστόσο, οι δοξασίες τους εξακολουθούν ακόμη και σήμερα να ασκούν σημαντική έλξη και, παραδόξως, σε πολλούς οικονομολόγους και κοινωνικούς φιλοσόφους που κατά τα άλλα είναι προσηλωμένοι στην ελεύθερη αγορά. Υπάρχει σοβαρός λόγος γι' αυτή την έλξη, διότι οι οπαδοί του George, αν και με εντελώς αντεστραμμένο τρόπο, εφιστούν πράγματι την προσοχή σε ένα παραμελημένο πρόβλημα: το ζήτημα της γης. Υπάρχει ζήτημα γης, και καμία απόπειρα αγνόησής του δεν μπορεί να το αντιμετωπίσει. Αντίθετα προς το δόγμα των οπαδών του George, όμως, το πρόβλημα της γης δεν απορρέει από την ιδιοκτησία της βασικής γης στην ελεύθερη αγορά. Απορρέει από την αποτυχία τήρησης μιας πρωταρχικής προϋπόθεσης των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας της ελεύθερης αγοράς: ότι η νέα, αδέσποτη γη πρέπει αρχικά να ανήκει στον πρώτο χρήστη της και ότι από εκεί και πέρα πρέπει να γίνεται πλήρης ιδιωτική ιδιοκτησία του πρώτου χρήστη ή εκείνων που τη λαμβάνουν ή την αγοράζουν από αυτόν. Αυτή είναι η μέθοδος της ελεύθερης αγοράς· κάθε άλλη μέθοδος υπαγωγής νέας, αχρησιμοποίητης γης σε ιδιοκτησία χρησιμοποιεί κρατιστικό καταναγκασμό.

Υπό ένα καθεστώς «πρώτος χρήστης, πρώτος ιδιοκτήτης», οι οπαδοί του George θα έσφαλλαν αν υποστήριζαν ότι καμία εργασία δεν έχει αναμειχθεί με τη φυσικά δεδομένη γη ώστε να δικαιολογείται η ιδιωτική ιδιοκτησία των τοποθεσιών. Διότι τότε η γη δεν θα μπορούσε να ανήκει σε κάποιον αν δεν είχε προηγουμένως χρησιμοποιηθεί και θα μπορούσε αρχικά να ιδιοποιηθεί μόνο στον βαθμό που είχε χρησιμοποιηθεί. Η «ανάμειξη» της εργασίας με τη φύση μπορεί να λάβει τη μορφή αποστράγγισης, επιχωμάτωσης, εκχέρσωσης, επίστρωσης ή άλλης προετοιμασίας της

τοποθεσίας για χρήση. Η καλλιέργεια του εδάφους είναι μόνο ένας δυνατός τύπος χρήσης.[155] Η αξίωση επί της γης που θεμελιώνεται στη χρήση θα μπορούσε να επικυρώνεται από τα δικαστήρια αν προέκυπτε οποιαδήποτε διαφορά για την ιδιοκτησία της.

Ασφαλώς, η αξίωση του πρωτοπόρου ως πρώτου ευρετή και πρώτου χρήστη δεν είναι περισσότερο αμφισβητήσιμη από οποιαδήποτε άλλη αξίωση επί προϊόντος εργασίας. Ο Knight δεν υπερβάλλει όταν καταγγέλλει ότι:

> *Ο ισχυρισμός πως οι πρωτοπόροι μας απέκτησαν τη γη χωρίς κανένα τίμημα, ληστεύοντας τις μελλοντικές γενιές από τη δικαιωματική κληρονομιά τους, δεν θα έπρεπε να χρειάζεται καν επιχειρηματολογική απάντηση. Ολόκληρο το δόγμα επινοήθηκε από ανθρώπους των πόλεων που ζούσαν άνετα, όχι από ανθρώπους σε επαφή με τα πραγματικά δεδομένα ως ιδιοκτήτες ή μισθωτές. ... Αν η κοινωνία δήμευε αργότερα την αξία της γης, επιτρέποντας τη διατήρηση μόνο των βελτιώσεων ή της αξίας τους, θα αγνοούσε το κόστος των οδυνηρών θυσιών και θα εισήγαγε αυθαίρετη διάκριση μεταξύ μιας ομάδας ιδιοκτητών και μιας άλλης.*[156]

Προβλήματα και δυσχέρειες προκύπτουν όποτε δεν τηρείται η αρχή «πρώτος χρήστης, πρώτος ιδιοκτήτης». Σε όλες σχεδόν τις χώρες, τα κράτη έχουν διεκδικήσει την ιδιοκτησία νέας, αχρησιμοποίητης γης. Τα κράτη δεν θα μπορούσαν ποτέ να κατέχουν αρχικά αδέσποτη γη στην ελεύθερη αγορά. Αυτή η πράξη ιδιοποίησης από το κράτος σπέρνει ήδη τους σπόρους της στρέβλωσης των κατανομών της αγοράς όταν η γη τεθεί σε χρήση. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι το κράτος διαθέτει τις αχρησιμοποίητες δημόσιες γαίες του πωλώντας τες σε πλειστηριασμό στον υψηλότερο πλειοδότη. Εφόσον το κράτος δεν έχει έγκυρη αξίωση κυριότητας, δεν έχει ούτε ο αγοραστής από το κράτος. Αν ο αγοραστής, όπως συχνά συμβαίνει, «κατέχει» τη γη αλλά δεν τη χρησιμοποιεί ούτε εγκαθίσταται σε αυτήν, τότε γίνεται κερδοσκόπος γης με την υποτιμητική έννοια. Διότι ο πραγματικός χρήστης, όταν εμφανιστεί, αναγκάζεται είτε να μισθώσει είτε να αγοράσει τη γη από αυτόν τον κερδοσκόπο, ο οποίος δεν διαθέτει έγκυρο τίτλο επί της έκτασης. Δεν μπορεί να διαθέτει έγκυρο τίτλο, επειδή ο τίτλος του προέρχεται από το κράτος, το οποίο επίσης δεν διέθετε έγκυρο τίτλο με την έννοια της ελεύθερης αγοράς. Επομένως, ορισμένες από τις κατηγορίες που έχουν διατυπώσει οι οπαδοί του George κατά της κερδοσκοπίας στη γη είναι αληθείς, όχι επειδή η κερδοσκοπία στη γη είναι κακή αυτή καθαυτή, αλλά επειδή ο κερδοσκόπος απέκτησε τη γη όχι μέσω έγκυρου τίτλου, αλλά μέσω του κράτους, το οποίο αρχικά οικειοποιήθηκε τον τίτλο. Έτσι, τώρα το τίμημα αγοράς —ή, εναλλακτικά, η πρόσοδος— που καταβάλλει ο επίδοξος χρήστης γίνεται πράγματι πληρωμή φόρου για την άδεια χρήσης της γης. Η κρατική πώληση αχρησιμοποίητης γης γίνεται παρόμοια με την παλαιά πρακτική της εκμίσθωσης της είσπραξης φόρων, κατά την οποία ένας ιδιώτης πλήρωνε το κράτος για το προνόμιο να εισπράττει ο ίδιος φόρους. Το καταβαλλόμενο τίμημα, αν διακυμαίνεται ελεύθερα, τείνει να καθορίζεται στο ύψος της αξίας που παρέχει αυτό το προνόμιο.

Η κρατική πώληση της «δικής του» αχρησιμοποίητης γης σε κερδοσκόπους, επομένως, περιορίζει τη χρήση νέας γης, στρεβλώνει την κατανομή των πόρων και κρατά εκτός χρήσης γη που θα χρησιμοποιούνταν αν δεν υπήρχε η «φορολογική» επιβάρυνση της καταβολής τιμήματος αγοράς ή προσόδου στον κερδοσκόπο. Η διατήρηση γης εκτός χρήσης αυξάνει το οριακό προϊόν αξίας και τις προσόδους της υπόλοιπης γης και μειώνει το οριακό προϊόν αξίας της εργασίας, μειώνοντας έτσι τους μισθούς.

Η συγγένεια προσόδου και φορολογίας είναι ακόμη στενότερη στην περίπτωση «φεουδαρχικών» παραχωρήσεων γης. Ας υποθέσουμε μια τυπική περίπτωση φεουδαρχικών απαρχών: μια κατακτητική φυλή εισβάλλει σε μια περιοχή αγροτών και εγκαθιδρύει ένα κράτος για να τους κυβερνά. Θα μπορούσε να επιβάλλει φόρους και να συντηρεί την ακολουθία της από τα έσοδα. Αλλά θα μπορούσε επίσης να κάνει κάτι άλλο, και είναι σημαντικό να δούμε ότι δεν υπάρχει ουσιώδης διαφορά μεταξύ των δύο. Θα μπορούσε να διανείμει όλη τη γη ως ατομικές παραχωρήσεις «ιδιοκτησίας» σε κάθε μέλος της κατακτητικής ομάδας. Τότε, αντί για έναν κεντρικό φοροεισπρακτικό φορέα ή επιπροσθέτως αυτού, θα υπήρχε μια σειρά περιφερειακών φορέων είσπραξης προσόδων. Αλλά οι συνέπειες θα ήταν ακριβώς οι ίδιες. Αυτό φαίνεται καθαρά στις χώρες της Μέσης Ανατολής, όπου οι άρχοντες θεωρούνταν προσωπικοί ιδιοκτήτες των επικρατειών τους και, επομένως, εισέπρατταν φόρους υπό τη μορφή «προσόδου» που χρέωναν λόγω αυτής της ιδιοκτησίας.

Οι λεπτές διαβαθμίσεις που συνδέουν τη φορολογία με τη φεουδαρχική πρόσοδο έχουν περιγραφεί με σαφήνεια από τον Franz Oppenheimer:

> *Ο αγρότης παραδίδει ένα μέρος του προϊόντος της εργασίας του, χωρίς καμία ισοδύναμη υπηρεσία ως αντάλλαγμα. «Εν αρχή ην η γαιοπρόσοδος».*
>
> *Οι μορφές υπό τις οποίες εισπράττεται ή καταναλώνεται η γαιοπρόσοδος ποικίλλουν. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι άρχοντες, ως κλειστή ένωση ή κοινότητα, είναι εγκατεστημένοι σε κάποιο οχυρωμένο στρατόπεδο και καταναλώνουν από κοινού, ως κομμουνιστές, τον φόρο υποτέλειας των αγροτών τους. ... Σε ορισμένες περιπτώσεις, σε κάθε μεμονωμένο πολεμιστή-ευγενή αποδίδεται μια καθορισμένη λωρίδα γης· αλλά γενικά το προϊόν της εξακολουθεί, όπως στη Σπάρτη, να καταναλώνεται στα «συσσίτια» από μέλη της ίδιας τάξης και συμπολεμιστές. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η γαιοκτητική αριστοκρατία διασκορπίζεται σε ολόκληρη την επικράτεια, με κάθε άνδρα και την ακολουθία του να κατοικούν στο οχυρωμένο κάστρο του και να καταναλώνουν, καθένας για λογαριασμό του, το προϊόν της επικράτειας ή των γαιών του. Μέχρι στιγμής, αυτοί οι ευγενείς δεν έχουν γίνει γαιοκτήμονες με την έννοια ότι διαχειρίζονται την περιουσία τους. Καθένας τους λαμβάνει φόρο υποτέλειας από την εργασία των υποτελών του, τους οποίους ούτε καθοδηγεί ούτε επιβλέπει. Αυτός είναι ο τύπος της μεσαιωνικής κυριαρχίας στις γαίες της γερμανικής αριστοκρατίας. Τελικά, ο ιππότης γίνεται ο ιδιοκτήτης και διαχειριστής του ιπποτικού φέουδου.*[157]

Φυσικά, υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ της κερδοσκοπίας στη γη από τον αρχικό αγοραστή από το κράτος και μιας φεουδαρχικής παραχώρησης γης. Στην πρώτη περίπτωση, ο χρήστης αγοράζει τελικά τη γη από τον αρχικό αγοραστή και, μόλις το κάνει, ο φόρος έχει καταβληθεί πλήρως και εξαφανίζεται. Από εκείνο το σημείο και έπειτα επικρατούν οι κατανομές της ελεύθερης αγοράς. Μόλις η γη περιέλθει στα χέρια του χρήστη, αυτός έχει, θα λέγαμε, «εξαγοράσει» τον φόρο αδείας και, από εκεί και πέρα, όλα εξελίσσονται σε βάση ελεύθερης αγοράς.[158] Αντιθέτως, ο φεουδάρχης μεταβιβάζει τη γη στους κληρονόμους του. Οι πραγματικοί ιδιοκτήτες πρέπει τώρα να πληρώνουν πρόσοδο εκεί όπου προηγουμένως δεν χρειαζόταν να πληρώνουν. Αυτός ο φόρος-πρόσοδος συνεχίζεται επ' αόριστον. Λόγω της γενικά τεράστιας έκτασης της παραχώρησης, καθώς και διαφόρων απαγορευτικών νόμων, είναι εξαιρετικά ασυνήθιστο να εξαγοράζουν οι μισθωτές-υποτελείς τη γη του φεουδάρχη. Όταν όμως εξαγοράζουν τα δικά τους αγροτεμάχια, η γη τους απαλλάσσεται έκτοτε από τον βραχνά του φόρου αδείας.

Μια κατηγορία που συχνά διατυπώνεται κατά της αγοράς είναι ότι «όλη» η ιδιοκτησία μπορεί να αναχθεί σε καταναγκαστικές λεηλασίες ή κρατικά προνόμια και ότι, επομένως, δεν υπάρχει λόγος να γίνονται σεβαστά τα σημερινά δικαιώματα ιδιοκτησίας. Αφήνοντας κατά μέρος το ζήτημα της ακρίβειας αυτού του ιστορικού ισχυρισμού, μπορούμε να δηλώσουμε ότι οι ιστορικές αναδρομές γενικά δεν αλλάζουν πολλά. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι ο Jones κλέβει χρήματα από τον Smith ή ότι τα αποκτά μέσω κρατικής απαλλοτρίωσης και επιδότησης. Και ας υποθέσουμε ότι δεν υπάρχει επανόρθωση: ο Smith και οι κληρονόμοι του πεθαίνουν, και τα χρήματα παραμένουν στην οικογένεια του Jones. Σε αυτή την περίπτωση, η εξαφάνιση του Smith και των κληρονόμων του σημαίνει την απόσβεση των αξιώσεων των αρχικών κατόχων τίτλου σε εκείνο το σημείο, βάσει της αρχής της αρχικής ιδιοποίησης, δηλαδή του δικαιώματος ιδιοκτησίας που απορρέει από την κατοχή αδέσποτης περιουσίας. Τα χρήματα περιέρχονται, επομένως, στην οικογένεια του Jones ως νόμιμη και απόλυτη ιδιοκτησία της.[159]

Αυτή η διαδικασία μετατροπής της βίας σε υπηρεσία, όμως, δεν λειτουργεί όταν η πρόσοδος που καταβάλλεται για τη βασική γη είναι συγγενής προς την περιφερειακή φορολογία. Οι επιπτώσεις της κερδοσκοπίας στην αρχικά αδέσποτη γη εξαφανίζονται καθώς οι χρήστες αγοράζουν τις τοποθεσίες, αλλά η εξάλειψη δεν συντελείται όταν οι φεουδαρχικές παραχωρήσεις γης μεταβιβάζονται αδιάσπαστες από γενιά σε γενιά. Όπως δηλώνει ο Mises:

> *Πουθενά και ποτέ η μεγάλης κλίμακας γαιοκτησία δεν προέκυψε μέσω της λειτουργίας των οικονομικών δυνάμεων της αγοράς. Είναι αποτέλεσμα στρατιωτικής και πολιτικής δράσης. Θεμελιωμένη στη βία, διατηρήθηκε με τη βία και μόνο με αυτήν. Μόλις τα λατιφούντια εισέλθουν στη σφαίρα των συναλλαγών της αγοράς, αρχίζουν να αποσυντίθενται, ώσπου τελικά εξαφανίζονται εντελώς. Οικονομικά αίτια δεν λειτούργησαν ούτε κατά τον σχηματισμό ούτε κατά τη διατήρησή τους. Οι μεγάλες κτηματικές περιουσίες δεν προέκυψαν από την οικονομική υπεροχή της μεγάλης ιδιοκτησίας, αλλά από βίαιη προσάρτηση έξω από το πεδίο του εμπορίου. ... Η μη οικονομική προέλευση των κτηματικών περιουσιών αποκαλύπτεται καθαρά από το γεγονός ότι, κατά κανόνα, η απαλλοτρίωση μέσω της οποίας δημιουργήθηκαν δεν μεταβάλλει καθόλου τον τρόπο παραγωγής. Ο παλαιός ιδιοκτήτης παραμένει στη γη υπό διαφορετικό νομικό τίτλο και συνεχίζει να παράγει.*[160]

7. Κανόνες «δικαιοσύνης» στη φορολογία

Α. Ο δίκαιος φόρος και η δίκαιη τιμή

Επί αιώνες πριν από την ανάπτυξη της οικονομικής επιστήμης, οι άνθρωποι αναζητούσαν κριτήρια της «δίκαιης τιμής». Από όλες τις αναρίθμητες, σχεδόν άπειρες δυνατότητες ανάμεσα στις μυριάδες τιμές που καθορίζονται καθημερινά, ποια διάρθρωση θα έπρεπε να θεωρείται «δίκαιη»; Σταδιακά έγινε αντιληπτό ότι δεν υπάρχει ποσοτικό κριτήριο δικαιοσύνης που να μπορεί να προσδιοριστεί αντικειμενικά. Ας υποθέσουμε ότι η τιμή των αυγών είναι 0,50 USD η δωδεκάδα· ποια είναι η «δίκαιη τιμή»; Είναι σαφές, ακόμη και σε εκείνους —όπως ο συγγραφέας— που πιστεύουν στη δυνατότητα μιας ορθολογικής ηθικής, ότι καμία δυνατή ηθική φιλοσοφία ή επιστήμη δεν μπορεί να παράσχει ποσοτικό μέτρο ή κριτήριο δικαιοσύνης. Αν ο καθηγητής Χ λέει ότι η «δίκαιη» τιμή των αυγών είναι 0,45 USD και ο καθηγητής Υ λέει ότι είναι 0,85 USD, καμία φιλοσοφική αρχή δεν μπορεί

να αποφανθεί μεταξύ τους. Ακόμη και ο πιο ένθερμος αντίπαλος του ωφελιμισμού θα πρέπει να παραδεχθεί αυτό το σημείο. Οι διάφοροι ισχυρισμοί μετατρέπονται όλοι σε καθαρά αυθαίρετες ιδιοτροπίες.

Η οικονομική επιστήμη, ανιχνεύοντας την εύτακτη διάρθρωση της διαδικασίας εκούσιας ανταλλαγής, έχει καταστήσει σαφές ότι το μόνο δυνατό αντικειμενικό κριτήριο της δίκαιης τιμής είναι η τιμή της αγοράς. Διότι η τιμή της αγοράς καθορίζεται, σε κάθε στιγμή, από τις εκούσιες, αμοιβαία συμφωνημένες πράξεις όλων των συμμετεχόντων στην αγορά. Είναι η αντικειμενική συνισταμένη των υποκειμενικών αξιολογήσεων και των εκούσιων πράξεων κάθε ατόμου και, επομένως, το μόνο υπαρκτό αντικειμενικό κριτήριο «ποσοτικής δικαιοσύνης» στην τιμολόγηση.

Πρακτικά κανείς δεν αναζητεί πλέον ρητά τη «δίκαιη τιμή», και αναγνωρίζεται γενικά ότι κάθε ηθική κριτική πρέπει να στρέφεται ποιοτικά κατά των αξιών των καταναλωτών και όχι κατά της ποσοτικής διάρθρωσης των τιμών που εγκαθιδρύει η αγορά βάσει αυτών των αξιών. Η τιμή της αγοράς είναι η δίκαιη τιμή, με δεδομένη τη διάρθρωση των προτιμήσεων των καταναλωτών. Επιπλέον, αυτή η δίκαιη τιμή είναι η συγκεκριμένη, πραγματική τιμή της αγοράς, όχι η τιμή ισορροπίας, η οποία δεν μπορεί ποτέ να διαμορφωθεί στον πραγματικό κόσμο, ούτε η «ανταγωνιστική τιμή», η οποία είναι ένα φανταστικό κατασκεύασμα.

Αν η αναζήτηση της δίκαιης τιμής έχει ουσιαστικά τερματιστεί στις σελίδες των οικονομικών έργων, γιατί η αναζήτηση ενός «δίκαιου φόρου» συνεχίζεται με αμείωτη ένταση; Γιατί οι οικονομολόγοι, αυστηρά επιστημονικοί στα συγγράμματά τους, μετατρέπονται ξαφνικά σε περιστασιακούς θεωρητικούς της ηθικής όταν τίθεται το ζήτημα της φορολογίας; Σε κανέναν άλλο τομέα του αντικειμένου του δεν γίνεται ο οικονομολόγος τόσο μεγαλόστομα ηθικολόγος.

Δεν υπάρχει καμία απολύτως αντίρρηση στην εξέταση ηθικών εννοιών όταν αυτές είναι αναγκαίες, υπό την προϋπόθεση ότι ο οικονομολόγος αντιλαμβάνεται πάντοτε: (α) ότι η οικονομική επιστήμη δεν μπορεί από μόνη της να θεμελιώσει ηθικές αρχές —μπορεί μόνο να παρέχει στον θεωρητικό της ηθικής ή στον πολίτη νόμους για την πραγματικότητα ως δεδομένα—· και (β) ότι κάθε εισαγωγή της ηθικής πρέπει να στηρίζεται σε ένα συνεπές, συνεκτικό σύνολο ηθικών αρχών και όχι απλώς να παρεισφρέει κατά περίπτωση με το πνεύμα του «μα, όλοι πρέπει να συμφωνούν με αυτό...». Οι αβασάνιστες υποθέσεις καθολικής συμφωνίας είναι μία από τις πιο ενοχλητικές κακές συνήθειες του οικονομολόγου που μετατρέπεται σε θεωρητικό της ηθικής.

Το παρόν βιβλίο δεν επιχειρεί να θεμελιώσει ηθικές αρχές. Αντικρούει, όμως, ηθικές αρχές στον βαθμό που αυτές παρεισφρέουν, κατά περίπτωση και ανεξέταστα, σε οικονομικές πραγματείες. Ένα παράδειγμα είναι η συνήθης αναζήτηση «κανόνων δικαιοσύνης» στη φορολογία. Η πρωταρχική αντίρρηση σε αυτούς τους «κανόνες» είναι ότι οι συγγραφείς πρέπει πρώτα να θεμελιώσουν τη δικαιοσύνη της ίδιας της φορολογίας. Αν αυτό δεν μπορεί να αποδειχθεί —και μέχρι σήμερα δεν έχει αποδειχθεί—, τότε είναι σαφώς μάταιο να αναζητείται ο «δίκαιος φόρος». Αν η ίδια η φορολογία είναι άδικη, τότε είναι σαφές ότι καμία κατανομή των βαρών της, όσο ευφυής και αν είναι, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί δίκαιη. Το παρόν βιβλίο δεν εκθέτει κανένα δόγμα περί δικαιοσύνης ή αδικίας της φορολογίας. Προτρέπουμε, όμως, τους οικονομολόγους είτε να εγκαταλείψουν το πρόβλημα του «δίκαιου φόρου» είτε, τουλάχιστον, να αναπτύξουν ένα ολοκληρωμένο ηθικό σύστημα προτού καταπιαστούν ξανά με αυτό.

Γιατί οι οικονομολόγοι δεν εγκαταλείπουν την αναζήτηση του «δίκαιου φόρου», όπως εγκατέλειψαν την αναζήτηση της «δίκαιης τιμής»; Ένας λόγος είναι ότι αυτό μπορεί να έχει ανεπιθύμητες συνέπειες για τους ίδιους. Η «δίκαιη τιμή» εγκαταλείφθηκε υπέρ της τιμής της αγοράς. Μπορεί ο «δίκαιος φόρος» να εγκαταλειφθεί υπέρ του φόρου της αγοράς; Προφανώς όχι, διότι στην αγορά δεν υπάρχει φορολογία και, επομένως, δεν μπορεί να θεσπιστεί κανένας φόρος που να αναπαράγει τις διαρθρώσεις της αγοράς. Όπως θα δούμε παρακάτω, δεν υπάρχει «ουδέτερος φόρος» —φόρος που να αφήνει την αγορά ελεύθερη και αδιατάρακτη—, όπως ακριβώς δεν υπάρχει ουδέτερο χρήμα. Οι οικονομολόγοι και άλλοι μπορούν να προσπαθούν να προσεγγίσουν την ουδετερότητα, ελπίζοντας να διαταράξουν την αγορά όσο το δυνατόν λιγότερο, αλλά δεν μπορούν ποτέ να επιτύχουν πλήρως.

Β. Κόστος είσπραξης, ευχέρεια πληρωμής και βεβαιότητα

Ακόμη και οι απλούστερες αρχές δεν πρέπει να θεωρούνται δεδομένες. Πριν από δύο αιώνες, ο Adam Smith διατύπωσε τέσσερις κανόνες δικαιοσύνης στη φορολογία, τους οποίους οι οικονομολόγοι επαναλαμβάνουν άκριτα έκτοτε.[161] Ένας από αυτούς αφορά την κατανομή του φορολογικού βάρους και θα εξεταστεί λεπτομερώς παρακάτω. Ίσως ο πιο «προφανής» ήταν η επιταγή του Smith να περιορίζεται το κόστος είσπραξης στο «ελάχιστο» και να επιβάλλονται οι φόροι με γνώμονα αυτή την αρχή.

Μια προφανής και αβλαβής αρχή; Ασφαλώς όχι· αυτός ο «κανόνας δικαιοσύνης» δεν είναι καθόλου προφανής. Διότι ο γραφειοκράτης που απασχολείται στην είσπραξη φόρων θα τείνει να ευνοεί έναν φόρο με υψηλό διοικητικό κόστος, ο οποίος καθιστά έτσι αναγκαία την εκτενέστερη γραφειοκρατική απασχόληση. Γιατί θα έπρεπε να πούμε ότι ο γραφειοκράτης σφάλλει προφανώς; Η απάντηση είναι ότι δεν σφάλλει προφανώς και ότι, για να τον χαρακτηρίσουμε «εσφαλμένο», είναι αναγκαίο να προβούμε σε μια ηθική ανάλυση την οποία κανένας οικονομολόγος δεν μπήκε στον κόπο να αναλάβει.

Ένα ακόμη σημείο: αν ο φόρος είναι άδικος για άλλους λόγους, μπορεί να είναι δικαιότερο να έχει υψηλό διοικητικό κόστος, διότι τότε θα είναι μικρότερη η πιθανότητα πλήρους είσπραξής του. Αν η είσπραξη του φόρου είναι εύκολη, τότε ο φόρος μπορεί να προκαλεί μεγαλύτερη βλάβη στο οικονομικό σύστημα και μεγαλύτερη στρέβλωση της οικονομίας της αγοράς.

Το ίδιο θα μπορούσε να ειπωθεί για έναν άλλο κανόνα του Smith: ότι ένας φόρος πρέπει να επιβάλλεται κατά τρόπο ώστε η πληρωμή του να είναι εύκολη. Και εδώ η αρχή φαίνεται προφανής και ασφαλώς περιέχει πολλή αλήθεια. Αλλά κάποιος μπορεί να υποστηρίξει ότι η πληρωμή ενός φόρου πρέπει να καθίσταται δυσχερής, ώστε οι άνθρωποι να παρακινούνται να εξεγερθούν και να επιβάλουν μείωση του επιπέδου φορολογίας. Πράγματι, αυτό υπήρξε ένα από τα κύρια επιχειρήματα των «συντηρητικών» υπέρ του φόρου εισοδήματος σε αντιδιαστολή προς έναν έμμεσο φόρο. Η εγκυρότητα του επιχειρήματος δεν είναι το ζήτημα· το ζήτημα είναι ότι δεν είναι αυτονόητα εσφαλμένο και, επομένως, αυτός ο κανόνας δεν είναι απλούστερος ή προφανέστερος από τους άλλους.

Ο τελευταίος κανόνας δίκαιης φορολογίας του Smith είναι ότι ο φόρος πρέπει να είναι βέβαιος και όχι αυθαίρετος, ώστε ο φορολογούμενος να γνωρίζει τι θα πληρώσει. Και εδώ η περαιτέρω ανάλυση καταδεικνύει ότι αυτό κάθε άλλο παρά είναι προφανές. Ορισμένοι μπορεί να υποστηρίξουν ότι η αβεβαιότητα ωφελεί τον φορολογούμενο, διότι καθιστά την απαίτηση πιο ευέλικτη και επιτρέπει τη

δωροδοκία του φοροεισπράκτορα. Αυτό ωφελεί τον φορολογούμενο στον βαθμό που το τίμημα της δωροδοκίας είναι μικρότερο από τον φόρο που διαφορετικά θα έπρεπε να πληρώσει. Επιπλέον, δεν υπάρχει τρόπος να εξασφαλιστεί μακροχρόνια βεβαιότητα, διότι το κράτος μπορεί να μεταβάλει τους φορολογικούς συντελεστές ανά πάσα στιγμή. Μακροχρόνια, η βεβαιότητα της φορολογίας αποτελεί αδύνατο στόχο.

Ένα παρόμοιο επιχείρημα μπορεί να προβληθεί κατά της άποψης ότι οι φόροι «πρέπει» να είναι δύσκολο να διαφευχθούν. Αν ένας φόρος είναι επαχθής και άδικος, η φοροδιαφυγή μπορεί να είναι ιδιαίτερα ωφέλιμη για την οικονομία και, επιπλέον, ηθική.

Έτσι, κανένας από αυτούς τους υποτίθεται αυτονόητους κανόνες φορολογίας δεν αποτελεί πράγματι κανόνα. Από ορισμένες ηθικές σκοπιές είναι ορθοί, από άλλες εσφαλμένοι. Η οικονομική επιστήμη δεν μπορεί να αποφανθεί μεταξύ τους.

Γ. Κατανομή του φορολογικού βάρους

Μέχρι αυτό το σημείο εξετάζαμε τη φορολογία όπως επιβάλλεται σε οποιοδήποτε δεδομένο άτομο ή επιχείρηση. Τώρα πρέπει να στραφούμε σε μια άλλη πτυχή: την κατανομή του φορολογικού βάρους μεταξύ των ανθρώπων στην οικονομία. Το μεγαλύτερο μέρος της αναζήτησης «δικαιοσύνης» στη φορολογία έχει αφορήσει το πρόβλημα της «δίκαιης κατανομής» αυτού του βάρους.

Σε αυτή την ενότητα θα εξεταστούν διάφοροι προτεινόμενοι κανόνες δικαιοσύνης και θα ακολουθήσει ανάλυση των οικονομικών επιπτώσεων της κατανομής των φόρων.

(1) Ομοιομορφία μεταχείρισης

(α) Ισότητα ενώπιον του νόμου: Φορολογική απαλλαγή

Η ομοιομορφία μεταχείρισης έχει υποστηριχθεί ως ιδεώδες από σχεδόν όλους τους συγγραφείς. Το ιδεώδες αυτό υποτίθεται ότι εμπεριέχεται στην έννοια της «ισότητας ενώπιον του νόμου», η οποία εκφράζεται καλύτερα με τη φράση «Οι όμοιοι να αντιμετωπίζονται όμοια». Στους περισσότερους οικονομολόγους αυτό το ιδεώδες φαινόταν αυτονόητο, και τα μόνα προβλήματα που εξετάζονταν ήταν τα πρακτικά προβλήματα του ακριβούς προσδιορισμού τού πότε ένας άνθρωπος είναι «όμοιος» με κάποιον άλλο — προβλήματα που, όπως θα δούμε παρακάτω, είναι ανυπέρβλητα.

Όλοι αυτοί οι οικονομολόγοι υιοθετούν τον στόχο της ομοιομορφίας, ανεξάρτητα από την αρχή της «ομοιότητας» που μπορεί να πρεσβεύουν. Έτσι, εκείνος που πιστεύει ότι καθένας πρέπει να φορολογείται σύμφωνα με τη «φοροδοτική ικανότητά» του πιστεύει επίσης ότι όλοι όσοι έχουν την ίδια ικανότητα πρέπει να φορολογούνται εξίσου· εκείνος που πιστεύει ότι καθένας πρέπει να φορολογείται αναλογικά προς το εισόδημά του υποστηρίζει επίσης ότι όλοι όσοι έχουν το ίδιο εισόδημα πρέπει να πληρώνουν τον ίδιο φόρο· κ.ο.κ. Με αυτόν τον τρόπο, το ιδεώδες της ομοιομορφίας διαπερνά τη βιβλιογραφία περί φορολογίας.

Ωστόσο, αυτός ο κανόνας δεν είναι καθόλου προφανής, διότι φαίνεται σαφές ότι η δικαιοσύνη της ίσης μεταχείρισης εξαρτάται πρώτα απ’ όλα από τη δικαιοσύνη της ίδιας της μεταχείρισης. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι ο Jones, με την ακολουθία του, προτίθεται να υποδουλώσει μια ομάδα ανθρώπων. Πρέπει να υποστηρίξουμε ότι η «δικαιοσύνη» απαιτεί να υποδουλωθούν όλοι εξίσου; Και ας υποθέσουμε ότι κάποιος έχει την καλή τύχη να διαφύγει. Πρέπει να τον

καταδικάσουμε επειδή απέφυγε την ίση δικαιοσύνη που επιβλήθηκε στους συντρόφους του; Είναι προφανές ότι η ισότητα μεταχείρισης δεν αποτελεί κανέναν απολύτως κανόνα δικαιοσύνης. Αν ένα μέτρο είναι άδικο, τότε είναι δίκαιο να έχει όσο το δυνατόν μικρότερη γενική επίδραση. Η ισότητα στην άδικη μεταχείριση δεν μπορεί ποτέ να υποστηριχθεί ως ιδεώδες δικαιοσύνης. Επομένως, εκείνος που υποστηρίζει ότι ένας φόρος πρέπει να επιβάλλεται εξίσου σε όλους πρέπει πρώτα να θεμελιώσει τη δικαιοσύνη του ίδιου του φόρου.

Πολλοί συγγραφείς καταγγέλλουν τις φορολογικές απαλλαγές και στρέφουν τα πυρά τους κατά των απαλλασσόμενων, ιδίως εκείνων που συνέβαλαν αποφασιστικά στην εξασφάλιση απαλλαγών για τους ίδιους. Σε αυτούς τους συγγραφείς περιλαμβάνονται υπέρμαχοι της ελεύθερης αγοράς που αντιμετωπίζουν τη φορολογική απαλλαγή ως ειδικό προνόμιο και την επικρίνουν ως ισοδύναμη με επιδότηση και, επομένως, ασύμβατη με την ελεύθερη αγορά. Ωστόσο, η απαλλαγή από τη φορολογία ή από οποιοδήποτε άλλο βάρος δεν ισοδυναμεί με επιδότηση. Υπάρχει μια καίρια διαφορά. Στη δεύτερη περίπτωση, ένας άνθρωπος λαμβάνει μια ειδική προνομιακή παροχή που έχει αποσπαστεί από τους συνανθρώπους του· στην πρώτη, διαφεύγει από ένα βάρος που επιβάλλεται σε άλλους ανθρώπους. Ενώ το ένα γίνεται εις βάρος των συνανθρώπων του, το άλλο όχι. Διότι στην περίπτωση της επιδότησης ο αποδέκτης συμμετέχει στην απόκτηση λείας· στην περίπτωση της απαλλαγής αποφεύγει την καταβολή φόρου υποτέλειας στους λεηλάτες. Το να τον κατηγορούμε επειδή διέφυγε ισοδυναμεί με το να κατηγορούμε τον δούλο επειδή δραπέτευσε από τον κύριό του. Είναι σαφές ότι, αν ένα ορισμένο βάρος είναι άδικο, η μομφή πρέπει να στρέφεται όχι κατά εκείνου που το αποφεύγει, αλλά κατά του ανθρώπου ή των ανθρώπων που το επιβάλλουν εξαρχής. Αν ένας φόρος είναι πράγματι άδικος και ορισμένοι απαλλάσσονται από αυτόν, το αίτημα δεν θα πρέπει να είναι η επέκταση του φόρου σε όλους, αλλά, αντιθέτως, η επέκταση της απαλλαγής σε όλους. Η ίδια η απαλλαγή δεν μπορεί να θεωρηθεί άδικη, εκτός αν ο φόρος ή το άλλο βάρος έχει πρώτα θεμελιωθεί ως δίκαιο.

Έτσι, η ομοιομορφία μεταχείρισης αυτή καθαυτή δεν μπορεί να θεμελιωθεί ως κανόνας δικαιοσύνης. Ένας φόρος πρέπει πρώτα να αποδειχθεί δίκαιος· αν είναι άδικος, τότε η ομοιομορφία είναι απλώς επιβολή γενικευμένης αδικίας και η απαλλαγή πρέπει να είναι ευπρόσδεκτη. Εφόσον το ίδιο το γεγονός της φορολογίας αποτελεί επέμβαση στην ελεύθερη αγορά, είναι ιδιαίτερα ασυνεπές και εσφαλμένο οι υπέρμαχοι της ελεύθερης αγοράς να υποστηρίζουν την ομοιομορφία της φορολογίας.

Μία από τις κύριες πηγές σύγχυσης για τους οικονομολόγους και τους άλλους υποστηρικτές της ελεύθερης αγοράς είναι ότι η ελεύθερη κοινωνία έχει συχνά οριστεί ως κατάσταση «ισότητας ενώπιον του νόμου» ή ως «ειδικά προνόμια για κανέναν». Ως αποτέλεσμα, πολλοί έχουν μεταφέρει αυτές τις έννοιες σε μια επίθεση κατά των φορολογικών απαλλαγών ως «ειδικού προνομίου» και ως παραβίασης της αρχής της «ισότητας ενώπιον του νόμου». Όσον αφορά τη δεύτερη έννοια, και πάλι δύσκολα αποτελεί κριτήριο δικαιοσύνης, διότι αυτό εξαρτάται από τη δικαιοσύνη του ίδιου του νόμου ή της «μεταχείρισης». Αυτή η προβαλλόμενη δικαιοσύνη, και όχι η ισότητα, είναι το πρωταρχικό γνώρισμα της ελεύθερης αγοράς. Πράγματι, η ελεύθερη κοινωνία περιγράφεται πολύ καλύτερα με κάποια φράση όπως «ισότητα δικαιωμάτων υπεράσπισης του προσώπου και της περιουσίας» ή «ισότητα ελευθερίας» παρά με την αόριστη, παραπλανητική έκφραση «ισότητα ενώπιον του νόμου».[162]

Στη βιβλιογραφία περί φορολογίας υπάρχει πολλή οργισμένη συζήτηση για «παραθυράκια», με το υπονοούμενο ότι κάθε εισόδημα ή τομέας που απαλλάσσεται από τη φορολογία πρέπει γρήγορα να υπαχθεί στην εξουσία της. Κάθε αποτυχία «κλεισίματος των παραθύρων» αντιμετωπίζεται ως ανήθικη. Αλλά, όπως ρώτησε εύστοχα ο Mises:

> *Τι είναι ένα παραθυράκι; Αν ο νόμος δεν τιμωρεί μια ορισμένη πράξη ή δεν φορολογεί ένα ορισμένο πράγμα, αυτό δεν είναι παραθυράκι. Είναι απλώς ο νόμος. ... Οι απαλλαγές από τον φόρο εισοδήματος στο φορολογικό μας σύστημα δεν είναι παραθυράκια. ... Χάρη σε αυτά τα παραθυράκια, αυτή η χώρα παραμένει ακόμη ελεύθερη.*[163]

(β) Η αδυναμία της ομοιομορφίας

Πέρα από αυτές τις παρατηρήσεις, το ιδεώδες της ομοιομορφίας είναι αδύνατον να επιτευχθεί. Ας περιορίσουμε την περαιτέρω συζήτησή μας για την ομοιομορφία στη φορολογία εισοδήματος, για δύο λόγους: (1) επειδή ο συντριπτικός όγκος της φορολογίας μας είναι φορολογία εισοδήματος· και (2) επειδή, όπως είδαμε, οι περισσότεροι άλλοι φόροι ανάγονται ούτως ή άλλως σε φόρους εισοδήματος. Ένας φόρος κατανάλωσης καταλήγει σε μεγάλο βαθμό σε φόρο εισοδήματος με χαμηλότερο συντελεστή.

Υπάρχουν δύο βασικοί λόγοι για τους οποίους η ομοιομορφία της φορολογίας εισοδήματος είναι αδύνατος στόχος. Ο πρώτος απορρέει από την ίδια τη φύση του κράτους. Είδαμε, όταν εξετάζαμε την ανάλυση του Calhoun, ότι το κράτος πρέπει να χωρίζει την κοινωνία σε δύο τάξεις, ή κάστες: την κάστα που πληρώνει φόρους και την κάστα που καταναλώνει φορολογικά έσοδα. Οι καταναλωτές φορολογικών εσόδων αποτελούνται από τη γραφειοκρατία πλήρους απασχόλησης και τους πολιτικούς που βρίσκονται στην εξουσία, καθώς και από τις ομάδες που λαμβάνουν καθαρές επιδοτήσεις, δηλαδή λαμβάνουν από το κράτος περισσότερα από όσα του καταβάλλουν. Σε αυτές περιλαμβάνονται οι αποδέκτες κρατικών συμβάσεων και κρατικών δαπανών για αγαθά και υπηρεσίες που παράγονται στον ιδιωτικό τομέα. Δεν είναι πάντοτε εύκολο να εντοπιστούν στην πράξη οι καθαρά επιδοτούμενοι, αλλά αυτή η κάστα μπορεί πάντοτε να προσδιοριστεί εννοιολογικά.

Έτσι, όταν το κράτος επιβάλλει φόρο στα ιδιωτικά εισοδήματα, τα χρήματα μεταφέρονται από ιδιώτες στο κράτος και τα κρατικά χρήματα, είτε δαπανώνται για κρατική κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών είτε για μισθούς γραφειοκρατών είτε ως επιδοτήσεις σε προνομιούχες ομάδες, επιστρέφουν για να δαπανηθούν στο οικονομικό σύστημα. Είναι σαφές ότι το επίπεδο φορολογίας και δαπανών πρέπει να στρεβλώνει τη διάρθρωση των δαπανών της αγοράς και να μετατοπίζει παραγωγικούς πόρους από τη διάρθρωση που επιθυμούν οι παραγωγοί προς εκείνη που επιθυμούν οι προνομιούχοι. Αυτή η στρέβλωση συντελείται ανάλογα με το ύψος της φορολογίας.

Αν, για παράδειγμα, το κράτος φορολογεί χρήματα που θα δαπανούνταν για αυτοκίνητα και τα δαπανά το ίδιο για όπλα, ο κλάδος των όπλων και, μακροχρόνια, οι ειδικοί συντελεστές του κλάδου αυτού γίνονται καθαροί καταναλωτές φορολογικών εσόδων, ενώ επιβάλλεται ιδιαίτερη απώλεια στον κλάδο των αυτοκινήτων και τελικά στους συντελεστές που είναι ειδικοί για αυτόν. Εξαιτίας αυτών των σύνθετων σχέσεων, όπως αναφέραμε, ο εντοπισμός των καθαρά επιδοτούμενων στην πράξη μπορεί να είναι δύσκολος.

Ένα πράγμα, όμως, το γνωρίζουμε χωρίς δυσκολία. Οι γραφειοκράτες είναι καθαροί καταναλωτές φορολογικών εσόδων. Όπως επισημάναμε παραπάνω, οι γραφειοκράτες δεν μπορούν να πληρώνουν φόρους. Ως εκ τούτου, είναι εγγενώς αδύνατον να πληρώνουν φόρους εισοδήματος ομοιόμορφα με όλους τους άλλους. Και, επομένως, το ιδεώδες της ομοιόμορφης φορολογίας εισοδήματος για όλους αποτελεί αδύνατο στόχο. Επαναλαμβάνουμε ότι ο γραφειοκράτης που λαμβάνει ετήσιο εισόδημα 8.000 USD και κατόπιν επιστρέφει 1.500 USD στο κράτος πραγματοποιεί απλώς μια λογιστική πράξη χωρίς οικονομική σημασία —πέρα από τη σπατάλη χαρτιού και την τήρηση αρχείων που συνεπάγεται—. Διότι δεν πληρώνει και δεν μπορεί να πληρώνει φόρους· απλώς λαμβάνει 6.500 USD ετησίως από το ταμείο των φορολογικών εσόδων.

Αν είναι αδύνατον να φορολογηθεί ομοιόμορφα το εισόδημα λόγω της φύσης της ίδιας της φορολογικής διαδικασίας, η απόπειρα να γίνει αυτό αντιμετωπίζει επίσης μια άλλη ανυπέρβλητη δυσχέρεια: την προσπάθεια διατύπωσης ενός συνεκτικού ορισμού του «εισοδήματος». Θα πρέπει το φορολογητέο εισόδημα να περιλαμβάνει την τεκμαρτή χρηματική αξία παροχών που λαμβάνονται σε είδος, όπως τα αγροτικά προϊόντα που παράγονται στο δικό μας αγρόκτημα; Τι γίνεται με το τεκμαρτό μίσθωμα από τη διαμονή στο δικό μας σπίτι; Ή με τις τεκμαρτές υπηρεσίες μιας νοικοκυράς; Ανεξάρτητα από την επιλογή που γίνεται σε οποιαδήποτε από αυτές τις περιπτώσεις, μπορεί να προβληθεί ισχυρό επιχείρημα ότι τα εισοδήματα που περιλαμβάνονται ως φορολογητέα δεν είναι τα σωστά. Και αν αποφασιστεί να καταλογιστεί η αξία αγαθών που λαμβάνονται σε είδος, οι εκτιμήσεις πρέπει πάντοτε να είναι αυθαίρετες, καθώς δεν πραγματοποιήθηκαν πραγματικές πωλήσεις έναντι χρήματος.

Μια παρόμοια δυσχέρεια εγείρεται από το ερώτημα αν τα εισοδήματα πρέπει να υπολογίζονται ως μέσος όρος αρκετών ετών. Οι επιχειρήσεις που υφίστανται ζημίες και αποκομίζουν κέρδη επιβαρύνονται σε σύγκριση με εκείνες που έχουν σταθερά εισοδήματα —εκτός, φυσικά, αν το κράτος επιδοτεί μέρος της ζημίας—. Αυτό μπορεί να διορθωθεί αν επιτραπεί ο υπολογισμός του μέσου εισοδήματος αρκετών ετών· αλλά και εδώ το πρόβλημα είναι άλυτο, επειδή μόνο αυθαίρετοι τρόποι υπάρχουν για να αποφασιστεί η χρονική περίοδος του υπολογισμού. Αν ο συντελεστής φόρου εισοδήματος είναι «προοδευτικός», δηλαδή αν αυξάνεται καθώς αυξάνονται οι απολαβές, τότε η μη αποδοχή του υπολογισμού μέσου όρου επιβαρύνει τον άνθρωπο με ακανόνιστο εισόδημα. Αλλά και πάλι, η αποδοχή του μέσου όρου θα καταστρέψει το ιδεώδες των ομοιόμορφων τρεχόντων φορολογικών συντελεστών· επιπλέον, η μεταβολή της περιόδου υπολογισμού του μέσου όρου θα μεταβάλλει τα αποτελέσματα.

Είδαμε ότι, για να φορολογείται μόνο το εισόδημα, είναι αναγκαίο, κατά τη φορολόγηση των κεφαλαιακών κερδών, να γίνεται διόρθωση για τις μεταβολές της αγοραστικής δύναμης του χρήματος. Αλλά, για άλλη μια φορά, οποιοσδήποτε δείκτης ή συντελεστής διόρθωσης είναι αμιγώς αυθαίρετος, και η ομοιομορφία δεν μπορεί να επιτευχθεί λόγω της αδυναμίας εξασφάλισης γενικής συμφωνίας για έναν ορισμό του εισοδήματος.

Για όλους αυτούς τους λόγους, ο στόχος της ομοιομορφίας της φορολογίας είναι αδύνατος. Δεν είναι απλώς δύσκολο να επιτευχθεί στην πράξη· είναι εννοιολογικά αδύνατος και αυτοαντιφατικός. Ασφαλώς, κάθε ηθικός στόχος που είναι εννοιολογικά αδύνατον να επιτευχθεί είναι παράλογος στόχος και, επομένως, παράλογη είναι και κάθε κίνηση προς την κατεύθυνσή του.[164] Είναι, συνεπώς, θεμιτό, ακόμη και αναγκαίο, να ασκείται λογική —δηλαδή πραξεολογική— κριτική σε ηθικούς στόχους και συστήματα όταν σχετίζονται με την οικονομική επιστήμη.

Αφού αναλύσαμε τον στόχο της ομοιομορφίας μεταχείρισης, στρεφόμαστε τώρα στις διάφορες αρχές που έχουν προταθεί για να δώσουν περιεχόμενο στην ιδέα της ομοιομορφίας, για να απαντήσουν στο ερώτημα: ομοιομορφία ως προς τι; Πρέπει οι φόροι να είναι ομοιόμορφοι ως προς τη «φοροδοτική ικανότητα», τη «θυσία» ή τα «λαμβανόμενα οφέλη»; Με άλλα λόγια, ενώ οι περισσότεροι συγγραφείς έχουν μάλλον απερίσκεπτα αποδεχθεί ότι οι άνθρωποι του ίδιου εισοδηματικού κλιμακίου πρέπει να πληρώνουν τον ίδιο φόρο, ποια αρχή πρέπει να διέπει την κατανομή των φόρων εισοδήματος μεταξύ των φορολογικών κλιμακίων; Πρέπει ο άνθρωπος που κερδίζει 10.000 USD τον χρόνο να πληρώνει το ίδιο ποσό, το ίδιο ποσοστό, μεγαλύτερο ποσό, μεγαλύτερο ποσοστό ή μικρότερο ποσό από εκείνον που κερδίζει 5.000 ή 1.000 USD τον χρόνο; Εν ολίγοις, πρέπει οι άνθρωποι να πληρώνουν ομοιόμορφα σύμφωνα με τη «φοροδοτική ικανότητά» τους, τη θυσία που υφίστανται ή κάποια άλλη αρχή;

(2) Η αρχή της «φοροδοτικής ικανότητας»

(α) Η αμφισημία της έννοιας

Αυτή η αρχή ορίζει ότι οι άνθρωποι πρέπει να πληρώνουν φόρους σύμφωνα με τη «φοροδοτική ικανότητά» τους. Αναγνωρίζεται γενικά ότι η έννοια της φοροδοτικής ικανότητας είναι εξαιρετικά αμφίσημη και δεν παρέχει ασφαλή οδηγό για πρακτική εφαρμογή.[165] Οι περισσότεροι οικονομολόγοι έχουν χρησιμοποιήσει την αρχή για να στηρίξουν ένα πρόγραμμα αναλογικής ή προοδευτικής φορολογίας εισοδήματος, αλλά αυτό δύσκολα θα αρκούσε. Φαίνεται σαφές, για παράδειγμα, ότι ο συσσωρευμένος πλούτος ενός ανθρώπου επηρεάζει τη φοροδοτική του ικανότητα. Ένας άνθρωπος που κερδίζει 5.000 USD κατά τη διάρκεια ενός ορισμένου έτους πιθανότατα έχει μεγαλύτερη φοροδοτική ικανότητα από έναν γείτονα που κερδίζει το ίδιο ποσό, αν διαθέτει επιπλέον 50.000 USD στην τράπεζα ενώ ο γείτονάς του δεν διαθέτει τίποτε. Ωστόσο, ένας φόρος στο συσσωρευμένο κεφάλαιο θα προκαλούσε γενική φτωχοποίηση. Δεν μπορεί να βρεθεί σαφές κριτήριο για την εκτίμηση της «φοροδοτικής ικανότητας». Θα έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη τόσο ο πλούτος όσο και το εισόδημα, να αφαιρούνται οι ιατρικές δαπάνες κ.λπ. Αλλά δεν υπάρχει ακριβές κριτήριο που να μπορεί να χρησιμοποιηθεί, και η απόφαση είναι αναγκαστικά αυθαίρετη. Έτσι, πρέπει να αφαιρούνται όλες οι ιατρικές δαπάνες ή κάποιο ποσοστό τους; Τι γίνεται με τις δαπάνες ανατροφής των παιδιών; Ή με την τροφή, την ένδυση και τη στέγη ως αναγκαίες για τη «συντήρηση» του καταναλωτή; Ο καθηγητής Due επιχειρεί να βρει κριτήριο της ικανότητας στην «οικονομική ευημερία», αλλά θα πρέπει να είναι σαφές ότι αυτή η έννοια, όντας ακόμη πιο υποκειμενική, είναι ακόμη δυσκολότερο να οριστεί.[166]

Ο ίδιος ο Adam Smith χρησιμοποίησε την έννοια της ικανότητας για να υποστηρίξει την αναλογική φορολογία εισοδήματος —φορολογία με σταθερό ποσοστό επί του εισοδήματος—, αλλά το επιχείρημά του είναι μάλλον αμφίσημο και εφαρμόζεται τόσο στην αρχή του «οφέλους» όσο και στη «φοροδοτική ικανότητα».[167] Πράγματι, είναι δύσκολο να δει κανείς με ποια ακριβώς έννοια η φοροδοτική ικανότητα αυξάνεται αναλογικά προς το εισόδημα. Είναι ένας άνθρωπος που κερδίζει 10.000 USD τον χρόνο «εξίσου ικανός» να πληρώσει 2.000 USD με έναν άνθρωπο που κερδίζει 1.000 USD να πληρώσει 200 USD; Αφήνοντας κατά μέρος τις βασικές επιφυλάξεις που απορρέουν από τις διαφορές στον πλούτο, στις ιατρικές δαπάνες κ.λπ., με ποια έννοια μπορεί να καταδειχθεί η «ίση ικανότητα»; Η απόπειρα ορισμού της ίσης ικανότητας με τέτοιον τρόπο είναι διαδικασία χωρίς νόημα.

Ο McCulloch, σε ένα περίφημο χωρίο, επιτέθηκε στην προοδευτικότητα και υπερασπίστηκε την αναλογικότητα της φορολογίας:

> *Τη στιγμή που εγκαταλείπετε ... τη θεμελιώδη αρχή της απαίτησης από όλα τα άτομα του ίδιου ποσοστού του εισοδήματος ή της περιουσίας τους, βρίσκεστε στο πέλαγος χωρίς πηδάλιο ή πυξίδα, και δεν υπάρχει όριο στην αδικία ή στην ανοησία που μπορεί να διαπράξετε.*[168]

Φαινομενικά εύλογη, αυτή η θέση κάθε άλλο παρά είναι αυτονόητη. Με ποιον τρόπο είναι η αναλογική φορολογία λιγότερο αυθαίρετη από οποιαδήποτε δεδομένη διάρθρωση προοδευτικής φορολογίας, δηλαδή από μια διάρθρωση στην οποία ο φορολογικός συντελεστής αυξάνεται μαζί με το εισόδημα; Πρέπει να υπάρχει κάποια αρχή που να δικαιολογεί την αναλογικότητα· αν αυτή η αρχή δεν υπάρχει, τότε η αναλογικότητα δεν είναι λιγότερο αυθαίρετη από οποιαδήποτε άλλη διάρθρωση φορολογίας. Διάφορες αρχές έχουν προταθεί και θα εξεταστούν παρακάτω, αλλά το ζήτημα είναι ότι η αναλογικότητα αυτή καθαυτή δεν είναι ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο βάσιμη από οποιαδήποτε άλλη φορολογία.

Μια σχολή σκέψης επιχειρεί να βρει δικαιολόγηση του προοδευτικού φόρου μέσω της αρχής της φοροδοτικής ικανότητας. Πρόκειται για την προσέγγιση της «δυνατότητας» του E.R.A. Seligman. Το δόγμα αυτό υποστηρίζει ότι, όσο περισσότερα χρήματα διαθέτει ένας άνθρωπος, τόσο ευκολότερο είναι, συγκριτικά, να αποκτήσει περισσότερα. Η δυνατότητά του να αποκτά χρήματα υποτίθεται ότι αυξάνεται όσο περισσότερα διαθέτει: «Μπορεί να λεχθεί ότι ένας πλούσιος υπόκειται ... σε έναν νόμο αυξανόμενων αποδόσεων».[169] Επομένως, εφόσον η ικανότητά του αυξάνεται με ταχύτερο ρυθμό από το εισόδημά του, δικαιολογείται ένας προοδευτικός φόρος εισοδήματος. Αυτή η θεωρία είναι απλώς άκυρη.[170] Το χρήμα δεν «γεννά χρήμα»· αν συνέβαινε αυτό, λίγοι άνθρωποι θα κατείχαν πλέον όλον τον πλούτο του κόσμου. Για να αποφέρει χρήμα, το χρήμα πρέπει διαρκώς να δικαιολογεί την απόδοσή του μέσω τρέχουσας εξυπηρέτησης των καταναλωτών. Το προσωπικό εισόδημα, οι τόκοι, τα κέρδη και οι πρόσοδοι αποκτώνται μόνο σύμφωνα με τις τρέχουσες και όχι με τις παρελθούσες υπηρεσίες που παρέχονται. Το μέγεθος της συσσωρευμένης περιουσίας δεν έχει σημασία, και οι περιουσίες μπορούν να εξανεμίζονται και πράγματι εξανεμίζονται όταν οι ιδιοκτήτες τους αποτυγχάνουν να τις επανεπενδύσουν συνετά στην εξυπηρέτηση των καταναλωτών.

Όπως επισημαίνουν οι Blum και Kalven, η θέση του Seligman είναι εντελώς παράλογη όταν εφαρμόζεται σε προσωπικές υπηρεσίες όπως η εργασιακή προσπάθεια. Θα μπορούσε να έχει νόημα μόνο αν εφαρμοζόταν στο εισόδημα από περιουσία, δηλαδή από επενδύσεις σε γη ή κεφαλαιουχικά αγαθά —ή σε δούλους, σε μια δουλοκτητική οικονομία—. Αλλά η απόδοση του κεφαλαίου τείνει πάντοτε προς ομοιομορφία, και κάθε απόκλιση από την ομοιομορφία οφείλεται σε ιδιαίτερα συνετές και διορατικές επενδύσεις —κέρδη— ή σε ιδιαίτερα σπάταλες επενδύσεις —ζημίες—. Η θέση του Seligman θα συνεπαγόταν εσφαλμένα ότι τα ποσοστά απόδοσης αυξάνονται αναλογικά προς το επενδυόμενο ποσό.

Μια άλλη θεωρία υποστηρίζει ότι η φοροδοτική ικανότητα είναι ανάλογη προς το «πλεόνασμα του παραγωγού» ενός ατόμου, δηλαδή προς την «οικονομική πρόσοδό» του ή προς το ποσό του εισοδήματός του που υπερβαίνει την αμοιβή που απαιτείται για να συνεχίσει την παραγωγή. Οι συνέπειες της φορολόγησης της γαιοπροσόδου επισημάνθηκαν παραπάνω. Οι «αναγκαίες αμοιβές» της εργασίας είναι σαφώς αδύνατον να προσδιοριστούν· αν οι φορολογικές αρχές ρωτήσουν κάποιον ποιος είναι ο «ελάχιστος» μισθός του, τι θα τον εμποδίσει να πει ότι οποιοδήποτε ποσό

χαμηλότερο από τον σημερινό μισθό θα τον έκανε να αποσυρθεί ή να αλλάξει εργασία; Ποιος μπορεί να αποδείξει το αντίθετο; Επιπλέον, ακόμη και αν μπορούσε να προσδιοριστεί, αυτό το «πλεόνασμα» δύσκολα αποτελεί δείκτη φοροδοτικής ικανότητας. Ένας κινηματογραφικός αστέρας μπορεί να έχει πρακτικά μηδενικό πλεόνασμα, διότι κάποιο άλλο στούντιο μπορεί να είναι πρόθυμο να προσφέρει για τις υπηρεσίες του σχεδόν όσα κερδίζει τώρα, ενώ ένας εργάτης διάνοιξης τάφρων με αναπηρία μπορεί να έχει πολύ μεγαλύτερο «πλεόνασμα», επειδή κανείς άλλος ίσως να μην είναι πρόθυμος να τον προσλάβει. Γενικά, σε μια προηγμένη οικονομία υπάρχει ελάχιστο «πλεόνασμα» αυτού του τύπου, διότι ο ανταγωνισμός της αγοράς θα ωθεί τις αποδόσεις των εναλλακτικών απασχολήσεων και χρήσεων κοντά στο προεξοφλημένο οριακό προϊόν αξίας του συντελεστή στην παρούσα χρήση του. Ως εκ τούτου, θα ήταν αδύνατον να φορολογηθεί οποιοδήποτε «πλεόνασμα» πέρα από την αναγκαία αμοιβή της γης ή του κεφαλαίου, αφού δεν υπάρχει, και πρακτικά αδύνατον να φορολογηθεί το «πλεόνασμα» της εργασίας, καθώς η ύπαρξη σημαντικού πλεονάσματος είναι σπάνια, αδύνατον να προσδιοριστεί και, σε κάθε περίπτωση, δεν αποτελεί κανένα απολύτως κριτήριο φοροδοτικής ικανότητας.[171]

(β) Η δικαιοσύνη του κριτηρίου

Η εξαιρετικά δημοφιλής ιδέα της φοροδοτικής ικανότητας καθαγιάστηκε από τον Adam Smith στον σημαντικότερο κανόνα φορολογίας του και έκτοτε γίνεται τυφλά αποδεκτή. Ενώ έχει ασκηθεί πολλή κριτική στην εγγενή ασάφειά της, σχεδόν κανείς δεν έχει επικρίνει τη βασική αρχή, παρά το γεγονός ότι κανείς δεν τη θεμελίωσε πραγματικά σε βάσιμη επιχειρηματολογία. Ο ίδιος ο Smith δεν έδωσε κανέναν συλλογισμό προς υποστήριξη αυτής της υποτιθέμενης αρχής, και ελάχιστοι άλλοι το έκαναν έκτοτε. Ο Due, στο σύγγραμμά του για τα δημόσια οικονομικά, απλώς την αποδέχεται επειδή οι περισσότεροι άνθρωποι την πιστεύουν, αγνοώντας έτσι τη δυνατότητα οποιασδήποτε λογικής ανάλυσης των ηθικών αρχών.[172]

Η μόνη ουσιαστική απόπειρα παροχής κάποιας ορθολογικής στήριξης στην «αρχή της φοροδοτικής ικανότητας» στηρίζεται σε μια βεβιασμένη σύγκριση των φορολογικών πληρωμών με τις εκούσιες δωρεές σε φιλανθρωπικές οργανώσεις. Έτσι, ο Groves γράφει: «Σε εκατοντάδες κοινές δραστηριότητες —κοινοτικά φιλανθρωπικά ταμεία, Ερυθρός Σταυρός κ.λπ.— αναμένεται από τους ανθρώπους να συνεισφέρουν ανάλογα με τα μέσα τους. Τα κράτη είναι μία από αυτές τις κοινές δραστηριότητες που αναπτύσσονται για να εξυπηρετούν τους πολίτες ως ομάδα. ...»[173] Σπανίως έχουν συσσωρευτεί περισσότερες πλάνες σε δύο προτάσεις. Πρώτον, το κράτος δεν είναι μια κοινή δραστηριότητα παρόμοια με ένα κοινοτικό φιλανθρωπικό ταμείο. Κανείς δεν μπορεί να αποχωρήσει από αυτό. Κανείς δεν μπορεί, υπό την απειλή φυλάκισης, να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι αυτή η «φιλανθρωπική δραστηριότητα» δεν επιτελεί ορθά το έργο της και, επομένως, να διακόψει τη «συνεισφορά» του· κανείς δεν μπορεί απλώς να χάσει το ενδιαφέρον του και να αποσυρθεί. Αν, όπως θα δούμε παρακάτω, το κράτος δεν μπορεί να περιγραφεί ως επιχείρηση που πωλεί υπηρεσίες στην αγορά, ασφαλώς είναι γελοίο να εξομοιώνεται με φιλανθρωπική οργάνωση. Το κράτος είναι η ίδια η άρνηση της φιλανθρωπίας, διότι η φιλανθρωπία είναι κατεξοχήν δώρο που δεν αγοράζεται, μια ελεύθερη, ακαταναγκαστική πράξη του δωρητή. Η λέξη «αναμένεται» στη φράση του Groves είναι παραπλανητική. Κανείς δεν εξαναγκάζεται να δώσει σε οποιαδήποτε φιλανθρωπική οργάνωση που δεν τον ενδιαφέρει ή που πιστεύει ότι δεν επιτελεί ορθά το έργο της.

Η αντίθεση είναι ακόμη σαφέστερη σε μια φράση των Hunter και Allen:

> *Οι συνεισφορές για τη στήριξη της εκκλησίας ή του κοινοτικού φιλανθρωπικού ταμείου αναμένονται όχι βάσει των οφελών που λαμβάνουν τα επιμέρους μέλη από την οργάνωση, αλλά βάσει της ικανότητάς τους να συνεισφέρουν.*[174]

Αλλά αυτό είναι πραξεολογικά άκυρο. Ο λόγος για τον οποίο κάποιος συνεισφέρει εκουσίως σε μια φιλανθρωπική δραστηριότητα είναι ακριβώς το όφελος που αποκομίζει από αυτήν. Ωστόσο, το όφελος μπορεί να εξετάζεται μόνο με υποκειμενική έννοια. Δεν μπορεί ποτέ να μετρηθεί. Το γεγονός του υποκειμενικού κέρδους, ή οφέλους, από μια πράξη συνάγεται από το γεγονός ότι η πράξη πραγματοποιήθηκε. Για κάθε πρόσωπο που πραγματοποιεί μια ανταλλαγή συνάγεται ότι ωφελήθηκε, τουλάχιστον *ex ante*. Ομοίως, για ένα πρόσωπο που προσφέρει μονομερώς ένα δώρο συνάγεται ότι ωφελήθηκε *ex ante* από την προσφορά του. Αν δεν ωφελούνταν, δεν θα είχε προσφέρει το δώρο. Αυτή είναι άλλη μία ένδειξη ότι η πραξεολογία δεν προϋποθέτει την ύπαρξη ενός «οικονομικού ανθρώπου», διότι το όφελος από μια πράξη μπορεί να προέρχεται είτε από ένα αγαθό ή μια υπηρεσία που λαμβάνεται άμεσα σε αντάλλαγμα είτε απλώς από τη γνώση ότι κάποιος άλλος θα ωφεληθεί από ένα δώρο. Οι δωρεές προς φιλανθρωπικά ιδρύματα, επομένως, πραγματοποιούνται ακριβώς βάσει του οφέλους του δωρητή και όχι βάσει της «ικανότητάς του να πληρώσει».

Επιπλέον, αν συγκρίνουμε τη φορολογία με την αγορά, δεν βρίσκουμε καμία βάση για την υιοθέτηση της αρχής της «φοροδοτικής ικανότητας». Αντιθέτως, η τιμή της αγοράς —που γενικά θεωρείται η δίκαιη τιμή— είναι σχεδόν πάντοτε ενιαία ή τείνει προς την ομοιομορφία. Οι τιμές της αγοράς τείνουν να υπακούουν στον κανόνα της μίας τιμής σε ολόκληρη την αγορά. Καθένας πληρώνει την ίδια τιμή για ένα αγαθό, ανεξάρτητα από το πόσα χρήματα διαθέτει ή από την «ικανότητά του να πληρώσει». Πράγματι, αν η αρχή της «ικανότητας πληρωμής» διαπερνούσε την αγορά, δεν θα υπήρχε νόημα στην απόκτηση πλούτου, διότι καθένας θα έπρεπε να πληρώνει περισσότερα για ένα προϊόν ανάλογα με τα χρήματα που κατέχει. Τα χρηματικά εισοδήματα θα εξισώνονταν κατά προσέγγιση και, πράγματι, δεν θα υπήρχε κανένα απολύτως νόημα στην απόκτηση χρημάτων, καθώς η αγοραστική δύναμη μιας χρηματικής μονάδας δεν θα ήταν ποτέ καθορισμένη, αλλά θα μειωνόταν για κάθε άνθρωπο ανάλογα με την ποσότητα χρήματος που κερδίζει. Ένα πρόσωπο με λιγότερα χρήματα απλώς θα έβλεπε την αγοραστική δύναμη μιας μονάδας των χρημάτων του να αυξάνεται αναλόγως. Επομένως, αν τα τεχνάσματα και η μαύρη αγορά δεν μπορούσαν να παρακάμψουν τις ρυθμίσεις, η καθιέρωση της αρχής της «ικανότητας πληρωμής» στις τιμές θα κατέστρεφε εντελώς την αγορά. Η καταστροφή της αγοράς και της εγχρήματης οικονομίας θα βύθιζε την κοινωνία ξανά σε πρωτόγονο βιοτικό επίπεδο και, φυσικά, θα εξάλειφε μεγάλο μέρος του σημερινού παγκόσμιου πληθυσμού, ο οποίος μπορεί να εξασφαλίζει τη στοιχειώδη διαβίωση ή κάτι περισσότερο χάρη στην ύπαρξη της σύγχρονης, ανεπτυγμένης αγοράς.

Θα πρέπει, επιπλέον, να είναι σαφές ότι η καθιέρωση ίσων εισοδημάτων και ίσου πλούτου για όλους —για παράδειγμα, μέσω φορολόγησης όλων όσοι βρίσκονται πάνω από κάποιο επίπεδο εισοδήματος και πλούτου και επιδότησης όλων όσοι βρίσκονται κάτω από αυτό— θα είχε την ίδια επίδραση, καθώς δεν θα υπήρχε λόγος να εργάζεται κανείς για χρήματα. Εκείνοι που απολαμβάνουν την εργασία θα την ασκούσαν μόνο «ως παιχνίδι», δηλαδή χωρίς να αποκτούν χρηματική αμοιβή. Η επιβαλλόμενη ισότητα εισοδήματος και πλούτου, επομένως, θα επανέφερε την οικονομία στη βαρβαρότητα.

Αν, λοιπόν, οι φόροι επρόκειτο να ακολουθούν το πρότυπο της τιμολόγησης της αγοράς, θα επιβάλλονταν σε ίσο ποσό —όχι αναλογικά — σε όλους. Όπως θα δούμε παρακάτω, η ίση φορολόγηση διαφέρει από την τιμολόγηση της αγοράς σε κρίσιμα σημεία, αλλά αποτελεί πολύ πιο κοντινή προσέγγισή της από τη φορολογία βάσει «φοροδοτικής ικανότητας».

Τέλος, η αρχή της «φοροδοτικής ικανότητας» σημαίνει ακριβώς ότι οι ικανοί επιβαρύνονται, δηλαδή εκείνοι που είναι ικανότεροι στην εξυπηρέτηση των αναγκών των συνανθρώπων τους. Η επιβάρυνση της ικανότητας στην παραγωγή και στην παροχή υπηρεσιών μειώνει την προσφορά της υπηρεσίας — και μάλιστα ανάλογα με τον βαθμό αυτής της ικανότητας. Το αποτέλεσμα θα είναι η φτωχοποίηση όχι μόνο των ικανών, αλλά και της υπόλοιπης κοινωνίας που ωφελείται από τις υπηρεσίες τους.

Η αρχή της «φοροδοτικής ικανότητας», εν ολίγοις, δεν μπορεί απλώς να θεωρείται δεδομένη· αν χρησιμοποιείται, πρέπει να δικαιολογείται με λογική επιχειρηματολογία, την οποία οι οικονομολόγοι δεν έχουν ακόμη παράσχει. Αντί να αποτελεί προφανή κανόνα δικαιοσύνης, η αρχή της «φοροδοτικής ικανότητας» μοιάζει περισσότερο με την αρχή του ληστή να παίρνει από εκεί όπου υπάρχει πλούσια λεία.[175]

(3) Η θεωρία της θυσίας

Μια άλλη απόπειρα διατύπωσης κριτηρίου δίκαιης φορολογίας αποτέλεσε αντικείμενο ανθηρής βιβλιογραφίας επί πολλές δεκαετίες, μολονότι σήμερα σαφώς παύει να είναι του συρμού. Οι πολλές παραλλαγές της προσέγγισης της «θυσίας» μοιάζουν με μια υποκειμενική εκδοχή της αρχής της «φοροδοτικής ικανότητας». Όλες στηρίζονται σε τρεις γενικές προκείμενες: (α) ότι η χρησιμότητα μιας μονάδας χρήματος για ένα άτομο μειώνεται καθώς αυξάνεται το απόθεμα χρήματός του· (β) ότι αυτές οι χρησιμότητες μπορούν να συγκριθούν διαπροσωπικά και, επομένως, να αθροιστούν, να αφαιρεθούν κ.λπ.· και (γ) ότι όλοι διαθέτουν την ίδια κλίμακα χρησιμότητας του χρήματος. Η πρώτη προκείμενη είναι έγκυρη —αλλά μόνο με διατακτική έννοια—, ενώ η δεύτερη και η τρίτη είναι παράλογες. Η οριακή χρησιμότητα του χρήματος πράγματι μειώνεται, αλλά είναι αδύνατον να συγκρίνουμε τις χρησιμότητες ενός ανθρώπου με εκείνες ενός άλλου, πόσο μάλλον να πιστεύουμε ότι οι αξιολογήσεις όλων είναι ταυτόσημες. Οι χρησιμότητες δεν είναι ποσότητες, αλλά υποκειμενικές κατατάξεις προτιμήσεων. Κάθε αρχή κατανομής του φορολογικού βάρους που στηρίζεται σε τέτοιες υποθέσεις πρέπει, επομένως, να κρίνεται εσφαλμένη. Ευτυχώς, αυτή η αλήθεια είναι πλέον γενικά εδραιωμένη στην οικονομική βιβλιογραφία.[176]

Η θεωρία της χρησιμότητας και της «θυσίας» έχει γενικά χρησιμοποιηθεί για τη δικαιολόγηση της προοδευτικής φορολογίας, μολονότι ορισμένες φορές υποστηρίχθηκε σε αυτή τη βάση και η αναλογική φορολογία. Εν συντομία, υποτίθεται ότι ένα δολάριο «σημαίνει λιγότερα» ή αξίζει λιγότερο σε όρους χρησιμότητας για έναν «πλούσιο» από ό,τι για έναν «φτωχό» —«πλούσιο» ή «φτωχό» ως προς το εισόδημα ή τον πλούτο;— και ότι, επομένως, η καταβολή ενός δολαρίου από έναν πλούσιο του επιβάλλει μικρότερη υποκειμενική θυσία από ό,τι σε έναν φτωχό. Ως εκ τούτου, ο πλούσιος πρέπει να φορολογείται με υψηλότερο συντελεστή. Πολλές θεωρίες «φοροδοτικής ικανότητας» είναι στην πραγματικότητα ανεστραμμένες θεωρίες θυσίας, καθώς διατυπώνονται με όρους ικανότητας πραγματοποίησης θυσιών.

Εφόσον ο πυρήνας της θεωρίας της θυσίας —οι διαπροσωπικές συγκρίσεις χρησιμότητας— έχει πλέον γενικά απορριφθεί, δεν θα αφιερώσουμε πολύ χρόνο στη λεπτομερή εξέταση του δόγματος της θυσίας.[177] Ωστόσο, αρκετές πτυχές αυτής της θεωρίας παρουσιάζουν ενδιαφέρον. Η θεωρία της

θυσίας διαιρείται σε δύο κύριους κλάδους: (1) την αρχή της ίσης θυσίας και (2) την αρχή της ελάχιστης θυσίας. Η πρώτη ορίζει ότι κάθε άνθρωπος πρέπει να θυσιάζει εξίσου κατά την πληρωμή φόρων· η δεύτερη ότι η κοινωνία ως σύνολο πρέπει να θυσιάζει το ελάχιστο δυνατό. Και οι δύο εκδοχές εγκαταλείπουν πλήρως την ιδέα του κράτους ως παρόχου οφελών και αντιμετωπίζουν το κράτος και τη φορολογία απλώς ως βάρος, ως θυσία που πρέπει να υφίσταται κανείς με τον καλύτερο τρόπο που γνωρίζουμε. Εδώ έχουμε πράγματι μια παράξενη αρχή δικαιοσύνης — βασισμένη στην προσαρμογή στη βλάβη. Βρισκόμαστε και πάλι αντιμέτωποι με εκείνο το ανυπέρβλητο εμπόδιο που κατατροπώνει κάθε απόπειρα θεμελίωσης κανόνων δικαιοσύνης για τη φορολογία: το πρόβλημα της δικαιοσύνης της ίδιας της φορολογίας. Ο υπέρμαχος της θεωρίας της θυσίας, εγκαταλείποντας ρεαλιστικά τις αναπόδεικτες υποθέσεις περί οφέλους από τη φορολογία, πρέπει να αντιμετωπίσει και κατόπιν να ναυαγήσει στο ερώτημα: αν η φορολογία είναι καθαρή βλάβη, γιατί να την υπομένουμε καθόλου;

Η θεωρία της ίσης θυσίας ζητεί να επιβάλλεται ίση βλάβη σε όλους. Ως κριτήριο δικαιοσύνης, αυτό είναι εξίσου ανυπεράσπιστο με το αίτημα ίσης δουλείας. Μια ενδιαφέρουσα πτυχή της θεωρίας της ίσης θυσίας, όμως, είναι ότι δεν συνεπάγεται αναγκαστικά προοδευτική φορολογία εισοδήματος! Διότι, μολονότι συνεπάγεται ότι ο πλούσιος πρέπει να φορολογείται περισσότερο από τον φτωχό, δεν λέει αναγκαστικά ότι ο πρώτος πρέπει να φορολογείται περισσότερο από αναλογικά. Πράγματι, δεν θεμελιώνει ούτε καν ότι όλοι πρέπει να φορολογούνται αναλογικά! Εν ολίγοις, η αρχή της ίσης θυσίας μπορεί να απαιτεί ένας άνθρωπος που κερδίζει 10.000 USD να φορολογείται περισσότερο από έναν άνθρωπο που κερδίζει 1.000 USD, αλλά όχι αναγκαστικά με μεγαλύτερο ποσοστό ούτε καν αναλογικά. Ανάλογα με τη μορφή των διαφόρων «καμπυλών χρησιμότητας», η αρχή της ίσης θυσίας μπορεί κάλλιστα να απαιτεί αντίστροφα προοδευτική φορολογία, κατά την οποία ένας πλουσιότερος άνθρωπος θα πλήρωνε μεγαλύτερο ποσό αλλά μικρότερο ποσοστό —για παράδειγμα, εκείνος που κερδίζει 10.000 USD θα πλήρωνε 500 USD και εκείνος που κερδίζει 1.000 USD θα πλήρωνε 200 USD—. Όσο ταχύτερα μειώνεται η χρησιμότητα του χρήματος, τόσο πιθανότερο είναι η καμπύλη ίσης θυσίας να αποδίδει προοδευτικότητα. Μια κλίμακα χρησιμότητας του χρήματος που φθίνει αργά θα απαιτούσε αντίστροφα προοδευτική φορολογία. Η διαμάχη για το πόσο γρήγορα μειώνονται διάφορες κλίμακες χρησιμότητας του χρήματος είναι μάταιη, διότι, όπως είδαμε, ολόκληρη η θεωρία είναι αβάσιμη. Αλλά το ζήτημα είναι ότι, ακόμη και με τους δικούς της όρους, η θεωρία της ίσης θυσίας δεν μπορεί να δικαιολογήσει ούτε προοδευτική ούτε αναλογική φορολογία.[178]

Η θεωρία της ελάχιστης θυσίας έχει συχνά συγχέεται με τη θεωρία της ίσης θυσίας. Και οι δύο στηρίζονται στο ίδιο σύνολο εσφαλμένων υποθέσεων, αλλά η θεωρία της ελάχιστης θυσίας προτείνει ιδιαίτερα δραστική προοδευτική φορολογία. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι υπάρχουν δύο άνθρωποι σε μια κοινότητα: ο Jones, που κερδίζει 50.000 USD, και ο Smith, που κερδίζει 30.000 USD. Η αρχή της ελάχιστης κοινωνικής θυσίας, βασισμένη στις τρεις υποθέσεις που περιγράφηκαν παραπάνω, διακηρύσσει: η αφαίρεση 1,00 USD από τον Jones επιβάλλει μικρότερη θυσία από την αφαίρεση 1,00 USD από τον Smith· επομένως, αν το κράτος χρειάζεται 1,00 USD, το παίρνει από τον Jones. Ας υποθέσουμε, όμως, ότι το κράτος χρειάζεται 2,00 USD· το δεύτερο δολάριο θα επιβάλει μικρότερη θυσία στον Jones από ό,τι το πρώτο δολάριο που θα αφαιρούνταν από τον Smith, διότι ο Jones εξακολουθεί να έχει περισσότερα χρήματα από τον Smith και, επομένως, θυσιάζει λιγότερα. Αυτό συνεχίζεται όσο στον Jones απομένουν περισσότερα χρήματα από όσα στον Smith. Αν το κράτος χρειάζεται 20.000 USD σε φόρους, η αρχή της ελάχιστης θυσίας

προτείνει να αφαιρεθούν ολόκληρα τα 20.000 USD από τον Jones και τίποτε από τον Smith. Με άλλα λόγια, υποστηρίζει τη διαδοχική αφαίρεση όλων των ανώτερων εισοδηματικών ποσών μέχρι να καλυφθούν οι κρατικές ανάγκες.[179]

Η αρχή της ελάχιστης θυσίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό, όπως και η θεωρία της ίσης θυσίας, από την αβάσιμη άποψη ότι η κλίμακα χρησιμότητας του χρήματος είναι περίπου ίδια για όλους. Και οι δύο στηρίζονται επίσης σε μια ακόμη πλάνη, η οποία πρέπει τώρα να αντικρουστεί: ότι η «θυσία» είναι απλώς η αντίστροφη όψη της χρησιμότητας του χρήματος. Διότι η υποκειμενική θυσία στη φορολογία μπορεί να μην είναι απλώς το κόστος ευκαιρίας των χρημάτων που καταβάλλονται· μπορεί επίσης να αυξάνεται λόγω ηθικής αγανάκτησης για τη φορολογική διαδικασία. Έτσι, ο Jones μπορεί να αγανακτήσει τόσο πολύ από ηθική άποψη με την παραπάνω διαδικασία ώστε η οριακή υποκειμενική θυσία του να γίνει γρήγορα πολύ μεγάλη, πολύ «μεγαλύτερη» από εκείνη του Smith, αν δεχθούμε για μια στιγμή ότι οι δύο μπορούν να συγκριθούν. Μόλις δούμε ότι η υποκειμενική θυσία δεν συνδέεται αναγκαστικά με τη χρησιμότητα του χρήματος, μπορούμε να επεκτείνουμε περαιτέρω την αρχή. Ας εξετάσουμε, για παράδειγμα, έναν φιλοσοφικό αναρχικό που αντιτίθεται σθεναρά σε κάθε φορολογία. Ας υποθέσουμε ότι η υποκειμενική θυσία του κατά την πληρωμή οποιουδήποτε φόρου είναι τόσο μεγάλη ώστε να είναι σχεδόν άπειρη. Σε αυτή την περίπτωση, η αρχή της ελάχιστης θυσίας θα έπρεπε να απαλλάξει τον αναρχικό από τη φορολογία, ενώ η αρχή της ίσης θυσίας θα μπορούσε να του επιβάλει μόνο ένα απειροελάχιστο ποσό. Πρακτικά, λοιπόν, η αρχή της θυσίας θα έπρεπε να απαλλάσσει τον αναρχικό από τη φορολογία. Επιπλέον, πώς μπορεί το κράτος να προσδιορίσει την υποκειμενική θυσία του ατόμου; Ρωτώντας το; Σε αυτή την περίπτωση, πόσοι θα απέφευγαν να διακηρύξουν το τεράστιο μέγεθος της θυσίας τους και να απαλλαγούν έτσι πλήρως από την πληρωμή;

Ομοίως, αν δύο άτομα απολάμβαναν υποκειμενικά με διαφορετικό τρόπο τα ίσα χρηματικά τους εισοδήματα, η αρχή της ελάχιστης θυσίας θα απαιτούσε να φορολογείται λιγότερο ο ευτυχέστερος, επειδή υφίσταται μεγαλύτερη θυσία απόλαυσης από έναν ίσο φόρο. Ποιος θα προτείνει βαρύτερη φορολόγηση του δυστυχισμένου ή του ασκητικού; Και ποιος θα απέφευγε τότε να διακηρύττει μεγαλόφωνα την τεράστια απόλαυση που αντλεί από το εισόδημά του;

Είναι παράξενο ότι η αρχή της ελάχιστης θυσίας προτείνει το αντίθετο της θεωρίας της φοροδοτικής ικανότητας, η οποία, ιδίως στην εκδοχή της «κατάστασης ευημερίας», υποστηρίζει ειδικό φόρο στην ευτυχία και χαμηλότερο φόρο στη δυστυχία. Αν επικρατούσε η δεύτερη αρχή, οι άνθρωποι θα έσπευδαν να διακηρύξουν τη δυστυχία και τον βαθιά ριζωμένο ασκητισμό τους.

Είναι σαφές ότι οι υπέρμαχοι των θεωριών της φοροδοτικής ικανότητας και της θυσίας έχουν αποτύχει πλήρως να τις θεμελιώσουν ως κριτήρια δίκαιης φορολογίας. Αυτές οι θεωρίες διαπράττουν επίσης ένα ακόμη σοβαρό σφάλμα. Διότι η θεωρία της θυσίας ρητά και η θεωρία της φοροδοτικής ικανότητας εμμέσως θέτουν υποτιθέμενα κριτήρια δράσης με όρους θυσίας και βάρους.[180] Το κράτος θεωρείται βάρος για την κοινωνία και το ερώτημα γίνεται πώς θα κατανεμηθεί δίκαια αυτό το βάρος. Αλλά ο άνθρωπος προσπαθεί διαρκώς να θυσιάζει όσο το δυνατόν λιγότερα για τα οφέλη που λαμβάνει από τις πράξεις του. Και όμως, εδώ έχουμε μια θεωρία που μιλά μόνο με όρους θυσίας και βάρους και ζητεί μια ορισμένη κατανομή χωρίς να καταδεικνύει στους φορολογουμένους ότι ωφελούνται περισσότερο από όσα στερούνται. Εφόσον οι θεωρητικοί δεν το καταδεικνύουν, μπορούν να απευθύνουν την έκκλησή τους μόνο με όρους θυσίας — μια διαδικασία πραξεολογικά άκυρη. Εφόσον οι άνθρωποι προσπαθούν πάντοτε να αποκομίζουν καθαρά οφέλη από μια πορεία δράσης, συνάγεται ότι μια συζήτηση με όρους θυσίας ή βάρους δεν

μπορεί να θεμελιώσει ορθολογικό κριτήριο ανθρώπινης δράσης. Για να είναι πραξεολογικά έγκυρο, ένα κριτήριο πρέπει να καταδεικνύει καθαρό όφελος. Είναι αλήθεια, φυσικά, ότι οι υπέρμαχοι της θεωρίας της θυσίας είναι πολύ πιο ρεαλιστές από τους υπέρμαχους της θεωρίας του οφέλους —την οποία θα εξετάσουμε παρακάτω—, καθώς θεωρούν το κράτος καθαρό βάρος για την κοινωνία και όχι καθαρό όφελος· αλλά αυτό δύσκολα καταδεικνύει τη δικαιοσύνη της αρχής της θυσίας στη φορολογία. Συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο.

(4) Η αρχή του οφέλους

Η αρχή του οφέλους διαφέρει ριζικά από τα δύο προηγούμενα κριτήρια φορολογίας. Διότι οι αρχές της θυσίας και της φοροδοτικής ικανότητας απομακρύνονται πλήρως από τις αρχές δράσης και τα αποδεκτά κριτήρια δικαιοσύνης στην αγορά. Στην αγορά, οι άνθρωποι ενεργούν ελεύθερα με τους τρόπους που πιστεύουν ότι θα τους αποφέρουν καθαρά οφέλη. Το αποτέλεσμα αυτών των πράξεων είναι το σύστημα χρηματικών ανταλλαγών, με την αναπόδραστη τάση του προς ενιαία τιμολόγηση και κατανομή των παραγωγικών συντελεστών για την ικανοποίηση των πιο επιτακτικών απαιτήσεων όλων των καταναλωτών. Ωστόσο, τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση της φορολογίας διαφέρουν πλήρως από εκείνα που εφαρμόζονται σε όλες τις άλλες πράξεις στην αγορά. Ξαφνικά, η ελεύθερη επιλογή και η ενιαία τιμολόγηση λησμονούνται και όλη η συζήτηση γίνεται με όρους θυσίας, βάρους κ.λπ. Αν η φορολογία είναι μόνο βάρος, δεν είναι περίεργο που πρέπει να ασκείται καταναγκασμός για τη διατήρησή της. Η αρχή του οφέλους, από την άλλη πλευρά, αποτελεί απόπειρα θεμελίωσης της φορολογίας σε βάση παρόμοια με την τιμολόγηση της αγοράς· δηλαδή, ο φόρος πρέπει να επιβάλλεται σύμφωνα με το όφελος που λαμβάνει το άτομο. Πρόκειται για απόπειρα επίτευξης του στόχου ενός ουδέτερου φόρου, ο οποίος θα άφηνε το οικονομικό σύστημα περίπου όπως είναι στην ελεύθερη αγορά. Πρόκειται για απόπειρα επίτευξης πραξεολογικής ορθότητας μέσω καθιέρωσης κριτηρίου πληρωμής βάσει του οφέλους και όχι της θυσίας.

Το μεγάλο χάσμα μεταξύ της αρχής του οφέλους και των άλλων αρχών δεν αναγνωρίστηκε αρχικά, λόγω της σύγχυσης του Adam Smith μεταξύ φοροδοτικής ικανότητας και οφέλους. Στο παράθεμα που παρατέθηκε παραπάνω, ο Smith συνήγαγε ότι καθένας ωφελείται από το κράτος αναλογικά προς το εισόδημά του και ότι αυτό το εισόδημα θεμελιώνει τη φοροδοτική του ικανότητα. Επομένως, ένας φόρος βάσει της φοροδοτικής του ικανότητας θα είναι απλώς αντάλλαγμα για τα οφέλη που παρέχει το κράτος. Ορισμένοι συγγραφείς έχουν υποστηρίξει ότι οι άνθρωποι ωφελούνται από το κράτος αναλογικά προς το εισόδημά τους· άλλοι, ότι ωφελούνται περισσότερο από αναλογικά προς το εισόδημά τους, δικαιολογώντας έτσι έναν προοδευτικό φόρο εισοδήματος. Ωστόσο, ολόκληρη αυτή η εφαρμογή της θεωρίας του οφέλους είναι παράλογη. Πώς αποκομίζουν οι πλούσιοι από το κράτος μεγαλύτερο όφελος αναλογικά, ή ακόμη και περισσότερο από αναλογικά, σε σύγκριση με τους φτωχούς; Θα μπορούσαν να το κάνουν μόνο αν το κράτος ήταν υπεύθυνο για αυτόν τον πλούτο μέσω παραχώρησης ειδικού προνομίου, όπως επιδότησης, μονοπωλιακής παραχώρησης κ.λπ. Διαφορετικά, πώς ωφελούνται οι πλούσιοι; Από την «πρόνοια» και άλλες αναδιανεμητικές δαπάνες, οι οποίες παίρνουν από τους πλούσιους και δίνουν στους γραφειοκράτες και στους φτωχούς; Ασφαλώς όχι. Από την αστυνομική προστασία; Αλλά ακριβώς οι πλούσιοι έχουν μεγαλύτερη οικονομική δυνατότητα να πληρώνουν για τη δική τους προστασία και, επομένως, αποκομίζουν μικρότερο όφελος από αυτήν από ό,τι οι φτωχοί. Η θεωρία του οφέλους υποστηρίζει ότι οι πλούσιοι ωφελούνται περισσότερο από την προστασία επειδή η περιουσία τους έχει μεγαλύτερη αξία· αλλά το κόστος προστασίας μπορεί να έχει ελάχιστη σχέση με την αξία της

περιουσίας. Εφόσον κοστίζει λιγότερο η αστυνόμευση ενός τραπεζικού θησαυροφυλακίου που περιέχει 100 εκατομμύρια USD από τη φύλαξη 100 ακρ γης αξίας 10 USD ανά ακρ, ο φτωχός γαιοκτήμονας λαμβάνει πολύ μεγαλύτερο όφελος από την κρατική προστασία από ό,τι ο πλούσιος ιδιοκτήτης κινητής περιουσίας. Ούτε θα ήταν σχετικό να ειπωθεί ότι ο Α κερδίζει περισσότερα χρήματα από τον Β επειδή ο Α λαμβάνει μεγαλύτερο όφελος από την «κοινωνία» και, επομένως, πρέπει να πληρώνει περισσότερους φόρους. Πρώτον, όλοι συμμετέχουν στην κοινωνία. Το γεγονός ότι ο Α κερδίζει περισσότερα από τον Β σημαίνει ακριβώς ότι οι υπηρεσίες του Α αξίζουν ατομικά περισσότερο στους συνανθρώπους του. Επομένως, εφόσον οι Α και Β ωφελούνται παρόμοια από την ύπαρξη της κοινωνίας, το αντίστροφο επιχείρημα είναι πολύ ακριβέστερο: ότι η διαφορά μεταξύ τους οφείλεται στην ατομική υπεροχή του Α ως προς την παραγωγικότητα και καθόλου στην «κοινωνία». Δεύτερον, η κοινωνία δεν είναι καθόλου το κράτος, και η ενδεχόμενη αξίωση του κράτους πρέπει να θεμελιωθεί ανεξάρτητα.

Ως εκ τούτου, ούτε η αναλογική ούτε η προοδευτική φορολογία εισοδήματος μπορεί να στηριχθεί στην αρχή του οφέλους. Πράγματι, ισχύει το αντίθετο. Αν καθένας πλήρωνε σύμφωνα με το όφελος που λαμβάνει, είναι σαφές ότι: (α) οι αποδέκτες παροχών «πρόνοιας» θα επωμίζονταν ολόκληρο το κόστος αυτών των παροχών —οι φτωχοί θα έπρεπε να πληρώνουν οι ίδιοι τα επιδόματά τους, συμπεριλαμβανομένου, φυσικά, του πρόσθετου κόστους αμοιβής της γραφειοκρατίας για την πραγματοποίηση των μεταβιβάσεων—· (β) οι αγοραστές οποιασδήποτε κρατικής υπηρεσίας θα ήταν οι μόνοι πληρωτές, ώστε οι κρατικές υπηρεσίες δεν θα μπορούσαν να χρηματοδοτούνται από ένα γενικό ταμείο φορολογικών εσόδων· και (γ), για την αστυνομική προστασία, ένας πλούσιος θα πλήρωνε λιγότερα από έναν φτωχό, και μάλιστα λιγότερα σε απόλυτα ποσά. Επιπλέον, οι γαιοκτήμονες θα πλήρωναν περισσότερα από τους ιδιοκτήτες άυλης περιουσίας, και οι αδύναμοι και ανήμποροι, που σαφώς ωφελούνται περισσότερο από την αστυνομική προστασία από ό,τι οι ισχυροί, θα έπρεπε να πληρώνουν υψηλότερους φόρους από τους τελευταίους.

Γίνεται αμέσως σαφές γιατί η αρχή του οφέλους έχει πρακτικά εγκαταλειφθεί τα τελευταία χρόνια. Διότι είναι προφανές ότι, αν (α) οι αποδέκτες προνοιακών παροχών και (β) οι αποδέκτες άλλων ειδικών προνομίων, όπως οι μονοπωλιακές παραχωρήσεις, πλήρωναν σύμφωνα με το όφελος που λαμβάνουν, καμία από τις δύο μορφές κρατικής δαπάνης δεν θα είχε ιδιαίτερο νόημα. Και αν καθένας πλήρωνε ποσό ίσο με το όφελος που λαμβάνει και όχι απλώς αναλογικό προς αυτό —και θα έπρεπε να το κάνει, επειδή το κράτος δεν θα είχε άλλη πηγή χρηματοδότησης—, τότε ο αποδέκτης της επιδότησης όχι μόνο δεν θα κέρδιζε τίποτε, αλλά θα έπρεπε να πληρώνει τη γραφειοκρατία για το κόστος διεκπεραίωσης και μεταβίβασης. Η καθιέρωση της αρχής του οφέλους θα οδηγούσε, επομένως, σε σύστημα laissez-faire, με το κράτος αυστηρά περιορισμένο στην παροχή υπηρεσιών προστασίας. Και η φορολογία για αυτές τις υπηρεσίες προστασίας θα επιβαλλόταν περισσότερο στους φτωχούς και στους ανήμπορους παρά στους ισχυρούς και στους πλούσιους.

Εκ πρώτης όψεως, ο υποστηρικτής της ελεύθερης αγοράς που αναζητεί έναν ουδέτερο φόρο τείνει να χαρεί. Φαίνεται ότι η αρχή του οφέλους αποτελεί την απάντηση στην αναζήτησή του. Και αυτή η αρχή βρίσκεται πράγματι πιο κοντά στις αρχές της αγοράς από τους προηγούμενους υποτιθέμενους κανόνες. Ωστόσο, αν προχωρήσουμε σε προσεκτικότερη ανάλυση, θα φανεί ότι η αρχή του οφέλους εξακολουθεί να απέχει πολύ από την ουδετερότητα έναντι της αγοράς. Στην αγορά, οι άνθρωποι δεν πληρώνουν σύμφωνα με το ατομικό όφελος που λαμβάνουν· πληρώνουν ενιαία τιμή, μια τιμή που αρκεί μόλις για να παρακινήσει τον οριακό αγοραστή να συμμετάσχει στην

ανταλλαγή. Οι πιο πρόθυμοι δεν πληρώνουν υψηλότερη τιμή από τους λιγότερο πρόθυμους· ο παθιασμένος σκακιστής και ο αδιάφορος παίκτης πληρώνουν την ίδια τιμή για το ίδιο σκακιστικό σετ, και ο λάτρης της όπερας και ο αρχάριος πληρώνουν την ίδια τιμή για το ίδιο εισιτήριο. Οι φτωχοί και οι αδύναμοι θα επιθυμούσαν εντονότερα την προστασία, αλλά, σε αντίθεση με την αρχή του οφέλους, δεν θα πλήρωναν περισσότερα στην αγορά.

Υπάρχουν ακόμη σοβαρότερα ελαττώματα στην αρχή του οφέλους. Διότι οι ανταλλαγές της αγοράς: (α) καταδεικνύουν όφελος και (β) θεμελιώνουν μόνο το γεγονός του οφέλους χωρίς να το μετρούν. Ο μόνος λόγος για τον οποίο γνωρίζουμε ότι οι Α και Β ωφελούνται από μια ανταλλαγή είναι ότι την πραγματοποιούν εκουσίως. Με αυτόν τον τρόπο η αγορά καταδεικνύει το όφελος. Αλλά όταν επιβάλλονται φόροι, η πληρωμή είναι υποχρεωτική και, επομένως, το όφελος δεν μπορεί ποτέ να καταδειχθεί. Στην πραγματικότητα, η ύπαρξη καταναγκασμού δημιουργεί το αντίθετο τεκμήριο και υποδηλώνει ότι ο φόρος δεν αποτελεί όφελος αλλά βάρος. Αν ήταν πραγματικά όφελος, ο καταναγκασμός δεν θα ήταν αναγκαίος.

Δεύτερον, το όφελος από την ανταλλαγή δεν μπορεί ποτέ να μετρηθεί ή να συγκριθεί διαπροσωπικά. Το «πλεόνασμα των καταναλωτών» που προκύπτει από την ανταλλαγή είναι αμιγώς υποκειμενικό, μη μετρήσιμο και μη συγκρίσιμο επιστημονικά. Επομένως, δεν γνωρίζουμε ποτέ ποιο είναι το μέγεθος αυτών των οφελών και, ως εκ τούτου, δεν μπορεί να υπάρξει τρόπος κατανομής των φόρων σύμφωνα με αυτά.

Τρίτον, στην αγορά καθένας αποκομίζει καθαρό όφελος από μια ανταλλαγή. Το όφελος ενός προσώπου δεν ισούται με το κόστος του, αλλά είναι μεγαλύτερο. Επομένως, η αφαίρεση του υποτιθέμενου οφέλους του μέσω της φορολογίας θα παραβίαζε πλήρως τις αρχές της αγοράς.

Τέλος, αν κάθε πρόσωπο φορολογούνταν σύμφωνα με το όφελος που λαμβάνει από το κράτος, είναι προφανές ότι, εφόσον οι γραφειοκράτες λαμβάνουν όλο το εισόδημά τους από αυτή την πηγή, θα ήταν υποχρεωμένοι, όπως οι άλλοι αποδέκτες επιδοτήσεων και προνομίων, να επιστρέφουν ολόκληρο τον μισθό τους στο κράτος. Η γραφειοκρατία θα έπρεπε να υπηρετεί αμισθί.

Είδαμε ότι η αρχή του οφέλους θα καταργούσε όλες τις δαπάνες επιδότησης οποιουδήποτε τύπου. Οι κρατικές υπηρεσίες θα έπρεπε να πωλούνται απευθείας στους αγοραστές· αλλά σε αυτή την περίπτωση δεν θα υπήρχε περιθώριο για κρατική ιδιοκτησία, διότι το χαρακτηριστικό μιας κρατικής επιχείρησης είναι ότι ιδρύεται με φορολογικά έσοδα. Οι υποστηρικτές της αρχής του οφέλους συχνά δηλώνουν ότι οι αστυνομικές και δικαστικές υπηρεσίες είναι εγγενώς γενικές και μη εξατομικευμένες, οπότε θα έπρεπε να αγοράζονται από το κοινό ταμείο φορολογικών εσόδων και όχι από μεμονωμένους χρήστες. Όπως είδαμε, όμως, αυτή η υπόθεση είναι εσφαλμένη· οι υπηρεσίες αυτές μπορούν να πωλούνται στην αγορά όπως οποιεσδήποτε άλλες. Έτσι, ακόμη και αν απουσίαζαν όλες οι άλλες ανεπάρκειες της αρχής του οφέλους, και πάλι δεν θα θεμελίωνε καμία απολύτως δικαιολόγηση της φορολογίας, διότι όλες οι υπηρεσίες θα μπορούσαν να πωλούνται στην αγορά απευθείας στους ωφελουμένους.

Είναι προφανές ότι, ενώ η αρχή του οφέλους επιχειρεί να ανταποκριθεί στο κριτήριο της αγοράς που περιορίζει την πληρωμή αποκλειστικά στους ωφελουμένους, πρέπει να κριθεί αποτυχημένη· δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως κριτήριο για έναν ουδέτερο φόρο ή για οποιονδήποτε άλλο τύπο φορολογίας.

(5) Ο ίσος φόρος και η αρχή του κόστους

Η ισότητα στη φορολόγηση έχει πολύ περισσότερα υπέρ της από οποιαδήποτε από τις παραπάνω αρχές, καμία από τις οποίες δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως κανόνας φορολογίας. «Ισότητα στη φορολόγηση» σημαίνει ακριβώς αυτό: ενιαίο ποσό φόρου για κάθε μέλος της κοινωνίας. Αυτό ονομάζεται επίσης κατά κεφαλήν φόρος ή κεφαλικός φόρος, στα αγγλικά *head tax, capitation tax* ή *poll tax*. Ο τελευταίος όρος, όμως, είναι προτιμότερο να χρησιμοποιείται για την περιγραφή ενός ενιαίου φόρου επί της ψηφοφορίας, όπως έχει εξελιχθεί ο κεφαλικός φόρος σε διάφορες αμερικανικές πολιτείες. Κάθε πρόσωπο θα πλήρωνε τον ίδιο ετήσιο φόρο στο κράτος. Ο ίσος φόρος θα ήταν ιδιαίτερα αρμόζων σε μια δημοκρατία, με την έμφασή της στην ισότητα ενώπιον του νόμου, στα ίσα δικαιώματα και στην απουσία διακρίσεων και ειδικών προνομίων. Θα ενσωμάτωνε την αρχή: «Μία ψήφος, ένας φόρος». Θα εφαρμοζόταν προσφυώς μόνο στις υπηρεσίες προστασίας του κράτους, διότι το κράτος δεσμεύεται να υπερασπίζεται όλους εξίσου. Επομένως, μπορεί να φαίνεται δίκαιο να φορολογείται καθένας εξίσου ως αντάλλαγμα. Η αρχή της ισότητας θα απέκλειε, όπως και η αρχή του οφέλους, όλες τις κρατικές ενέργειες εκτός της προστασίας, διότι κάθε άλλη δαπάνη θα δημιουργούσε κάποιου είδους ειδικό προνόμιο ή επιδότηση. Τέλος, ο ίσος φόρος θα πλησίαζε πολύ περισσότερο στην ουδετερότητα από οποιονδήποτε άλλο φόρο που εξετάστηκε, καθώς θα επιχειρούσε να καθιερώσει ίση «τιμή» για ίσες παρεχόμενες υπηρεσίες.

Μια σχολή σκέψης αμφισβητεί αυτόν τον ισχυρισμό και υποστηρίζει ότι ένας αναλογικός φόρος θα πλησίαζε περισσότερο στην ουδετερότητα από έναν ίσο φόρο. Οι υποστηρικτές αυτής της θεωρίας επισημαίνουν ότι ένας ίσος φόρος μεταβάλλει τη διάρθρωση της διανομής εισοδήματος στην αγορά. Έτσι, αν ο Α κερδίζει 1.000 ουγγιές χρυσού τον χρόνο, ο Β 200 ουγγιές και ο Γ 50 ουγγιές, και καθένας πληρώνει 10 ουγγιές σε φόρους, τότε η σχετική αναλογία των καθαρών εισοδημάτων που απομένουν μετά τους φόρους μεταβάλλεται, και μάλιστα προς μεγαλύτερη ανισότητα. Ένας αναλογικός φόρος με σταθερό ποσοστό και στους τρεις θα άφηνε τη διανομή του εισοδήματος αμετάβλητη και, επομένως, θα ήταν ουδέτερος ως προς την αγορά.

Αυτή η θέση παρανοεί ολόκληρο το πρόβλημα της ουδετερότητας στη φορολογία. Το αντικείμενο της αναζήτησης δεν είναι να παραμείνει η διανομή του εισοδήματος ίδια με εκείνη που θα υπήρχε αν δεν είχε επιβληθεί φόρος. Το ζητούμενο είναι να επηρεάζεται η «διανομή» του εισοδήματος και κάθε άλλη πτυχή της οικονομίας με τον ίδιο τρόπο που θα επηρεάζονταν αν ο φόρος ήταν πραγματικά τιμή της ελεύθερης αγοράς. Και αυτό είναι πολύ διαφορετικό κριτήριο. Καμία τιμή της αγοράς δεν αφήνει τη σχετική «διανομή» του εισοδήματος όπως ήταν προηγουμένως. Αν η αγορά λειτουργούσε πράγματι έτσι, δεν θα υπήρχε όφελος από την απόκτηση χρημάτων, διότι οι άνθρωποι θα έπρεπε να πληρώνουν αναλογικά υψηλότερες τιμές για αγαθά σύμφωνα με το επίπεδο των απολαβών τους. Η αγορά τείνει προς ομοιομορφία τιμών και, επομένως, προς ίσες τιμές για ίσες υπηρεσίες. Η ίση φορολόγηση, συνεπώς, θα πλησίαζε πολύ περισσότερο στην ουδετερότητα και θα αποτελούσε πλησιέστερη προσέγγιση ενός συστήματος αγοράς.

Το κριτήριο του ίσου φόρου, όμως, έχει πολλά σοβαρά ελαττώματα, ακόμη και ως προσέγγιση ενός ουδέτερου φόρου. Πρώτον, το κριτήριο της αγοράς «ίση τιμή για ίση υπηρεσία» αντιμετωπίζει το πρόβλημα: τι είναι μια «ίση υπηρεσία»; Η υπηρεσία της αστυνομικής προστασίας είναι πολύ μεγαλύτερης έκτασης σε μια αστική περιοχή υψηλής εγκληματικότητας από ό,τι σε κάποια ήσυχη απόμερη περιοχή. Η υπηρεσία αυτή έχει πολύ μεγαλύτερη αξία στο κέντρο εγκληματικότητας και, επομένως, η καταβαλλόμενη τιμή θα τείνει να είναι υψηλότερη σε μια περιοχή που μαστίζεται από εγκληματικότητα από ό,τι σε μια ειρηνική περιοχή. Είναι πολύ πιθανό ότι, στην αμιγώς ελεύθερη αγορά, οι αστυνομικές και δικαστικές υπηρεσίες θα πωλούνταν όπως η ασφάλιση, με κάθε μέλος να

καταβάλλει τακτικά ασφάλιστρα έναντι δικαιώματος προσφυγής στις παροχές προστασίας όταν τις χρειάζεται. Είναι προφανές ότι ένα άτομο υψηλότερου κινδύνου —όπως κάποιος που ζει σε περιοχή υψηλής εγκληματικότητας— θα έτεινε να πληρώνει υψηλότερο ασφάλιστρο από άτομα άλλης περιοχής. Για να είναι ουδέτερος, λοιπόν, ένας φόρος θα έπρεπε να μεταβάλλεται ανάλογα με το κόστος και όχι να είναι ενιαίος.[181] Η ίση φορολόγηση θα στρέβλωνε την κατανομή των κοινωνικών πόρων στην προστασία. Ο φόρος θα ήταν χαμηλότερος από την τιμή της αγοράς στις περιοχές υψηλής εγκληματικότητας και υψηλότερος στις ειρηνικές περιοχές, οπότε θα υπήρχε έλλειψη αστυνομικής προστασίας στις επικίνδυνες περιοχές και πλεόνασμα προστασίας στις άλλες.

Ένα άλλο σοβαρό ελάττωμα της αρχής του ίσου φόρου είναι το ίδιο που επισημάναμε στη γενικότερη αρχή της ομοιομορφίας: κανένας γραφειοκράτης δεν μπορεί να πληρώνει φόρους. Ένας «ίσος φόρος» σε γραφειοκράτη ή πολιτικό είναι αδύνατος, επειδή ανήκει στους καταναλωτές φορολογικών εσόδων και όχι στους φορολογουμένους. Ακόμη και όταν καταργούνται όλες οι άλλες επιδοτήσεις, ο κρατικός υπάλληλος παραμένει μόνιμο εμπόδιο στον δρόμο προς τον ίσο φόρο. Όπως είδαμε, η «πληρωμή φόρου» του γραφειοκράτη είναι απλώς λογιστικό τέχνασμα χωρίς νόημα.

Αυτά τα ελαττώματα του ίσου φόρου μάς οδηγούν στον τελευταίο εναπομένοντα φορολογικό κανόνα: την αρχή του κόστους. Η αρχή του κόστους θα εφαρμοζόταν όπως μόλις την εξετάσαμε, με το κράτος να καθορίζει τον φόρο σύμφωνα με το κόστος, όπως τα ασφάλιστρα που χρεώνει μια ασφαλιστική εταιρεία.[182] Η αρχή του κόστους θα αποτελούσε την πλησιέστερη δυνατή προσέγγιση στην ουδετερότητα της φορολογίας. Ωστόσο, ακόμη και η αρχή του κόστους έχει μοιραία ελαττώματα που τελικά την αποκλείουν. Πρώτον, μολονότι το κόστος των μη ειδικών συντελεστών θα μπορούσε να εκτιμηθεί από τη γνώση της αγοράς, το κόστος των ειδικών συντελεστών δεν θα μπορούσε να προσδιοριστεί από το κράτος. Η αδυναμία υπολογισμού του κόστους των ειδικών συντελεστών απορρέει από το γεγονός ότι τα προϊόντα των επιχειρήσεων που χρηματοδοτούνται από φόρους δεν έχουν πραγματική τιμή αγοράς και, επομένως, το κόστος των ειδικών συντελεστών είναι άγνωστο. Ως αποτέλεσμα, η αρχή του κόστους δεν μπορεί να εφαρμοστεί με ακρίβεια. Η αρχή του κόστους υπονομεύεται περαιτέρω από το γεγονός ότι ένα καταναγκαστικό μονοπώλιο —όπως η κρατική προστασία— θα έχει πάντοτε υψηλότερο κόστος και θα πωλεί υπηρεσία χαμηλότερης ποιότητας από ελεύθερα ανταγωνιζόμενες επιχειρήσεις προστασίας στην αγορά. Ως αποτέλεσμα, το κόστος θα είναι πολύ υψηλότερο από ό,τι στην αγορά και, για άλλη μια φορά, η αρχή του κόστους δεν προσφέρει οδηγό προς έναν ουδέτερο φόρο.

Ένα τελευταίο ελάττωμα είναι κοινό τόσο στη θεωρία της ισότητας όσο και στη θεωρία του κόστους στη φορολογία. Σε καμία από τις δύο περιπτώσεις δεν καταδεικνύεται ότι ο φορολογούμενος αποκομίζει όφελος. Μολονότι θεωρείται αβασάνιστα ότι ο φορολογούμενος ωφελείται από την υπηρεσία όπως ακριβώς στην αγορά, είδαμε ότι αυτή η υπόθεση δεν μπορεί να γίνει — ότι η χρήση καταναγκασμού δημιουργεί το ακριβώς αντίθετο τεκμήριο για πολλούς φορολογουμένους. Η αγορά απαιτεί ενιαία τιμή ή ακριβή κάλυψη του κόστους μόνο επειδή ο αγοραστής αγοράζει εκουσίως το προϊόν προσδοκώντας ότι θα ωφεληθεί. Το κράτος, από την άλλη πλευρά, θα εξανάγκαζε τους ανθρώπους να πληρώνουν τον φόρο ακόμη και αν δεν ήταν εκουσίως πρόθυμοι να πληρώσουν το κόστος αυτού ή οποιουδήποτε άλλου συστήματος προστασίας. Ως εκ τούτου, η αρχή του κόστους δεν μπορεί ποτέ να προσφέρει δρόμο προς τον ουδέτερο φόρο.

(6) Φορολογία «μόνο για έσοδα»

Ένα δημοφιλές σύνθημα μεταξύ πολλών «δεξιών» οικονομολόγων είναι ότι η φορολογία πρέπει να επιβάλλεται «μόνο για έσοδα» και όχι για ευρύτερους κοινωνικούς σκοπούς. Εκ πρώτης όψεως, αυτό το σύνθημα είναι απλώς και προφανώς παράλογο, καθώς όλοι οι φόροι επιβάλλονται για έσοδα. Τι άλλο μπορεί να ονομαστεί φορολογία παρά η ιδιοποίηση χρημάτων από ιδιώτες εκ μέρους του κράτους για τους δικούς του σκοπούς; Ορισμένοι συγγραφείς, επομένως, τροποποιούν το σύνθημα λέγοντας: η φορολογία πρέπει να περιορίζεται στα έσοδα που είναι απαραίτητα για κοινωνικές υπηρεσίες. Αλλά τι είναι κοινωνικές υπηρεσίες; Σε ορισμένους ανθρώπους, κάθε νοητός τύπος κρατικής δαπάνης φαίνεται ως «κοινωνική υπηρεσία». Αν το κράτος παίρνει από τον Α και δίνει στον Β, ο Γ μπορεί να χειροκροτεί την πράξη ως «κοινωνική υπηρεσία», επειδή αντιπαθεί κάτι στον πρώτο και συμπαθεί κάτι στον δεύτερο. Αν, από την άλλη πλευρά, η «κοινωνική υπηρεσία» περιοριστεί από τον «κανόνα της ομοφωνίας» ώστε να αφορά μόνο εκείνες τις δραστηριότητες που εξυπηρετούν ορισμένα άτομα χωρίς να υποχρεώνουν άλλα να πληρώνουν, τότε η διατύπωση «φορολογία μόνο για έσοδα» είναι απλώς αμφίσημος όρος για την αρχή του οφέλους ή την αρχή του κόστους.

(7) Ο ουδέτερος φόρος: Σύνοψη

Αναλύσαμε, λοιπόν, όλους τους υποτιθέμενους κανόνες φορολογικής δικαιοσύνης. Τα συμπεράσματά μας είναι δύο: (1) ότι η οικονομική επιστήμη δεν μπορεί να θεωρεί δεδομένη καμία αρχή δίκαιης φορολογίας και ότι κανείς δεν έχει θεμελιώσει επιτυχώς τέτοιες αρχές· και (2) ότι ο ουδέτερος φόρος, που σε πολλούς φαίνεται έγκυρο ιδεώδες, αποδεικνύεται εννοιολογικά αδύνατον να επιτευχθεί. Οι οικονομολόγοι πρέπει, επομένως, να εγκαταλείψουν τη μάταιη αναζήτησή τους για τον δίκαιο ή τον ουδέτερο φόρο.

Ορισμένοι μπορεί να ρωτήσουν: γιατί αναζητεί κανείς έναν ουδέτερο φόρο; Γιατί να θεωρείται η ουδετερότητα ιδεώδες; Η απάντηση είναι ότι όλες οι υπηρεσίες, όλες οι δραστηριότητες, μπορούν να παρέχονται μόνο με δύο τρόπους: μέσω ελευθερίας ή μέσω καταναγκασμού. Ο πρώτος είναι ο δρόμος της αγοράς· ο δεύτερος, του κράτους. Αν όλες οι υπηρεσίες οργανώνονταν στην αγορά, το αποτέλεσμα θα ήταν ένα αμιγώς ελεύθερο σύστημα αγοράς· αν όλες οργανώνονταν από το κράτος, το αποτέλεσμα θα ήταν σοσιαλισμός —βλ. παρακάτω—. Επομένως, όλοι όσοι δεν είναι πλήρεις σοσιαλιστές πρέπει να παραχωρούν κάποιο πεδίο στη δραστηριότητα της αγοράς και, μόλις το κάνουν, πρέπει να δικαιολογούν τις αποκλίσεις τους από την ελευθερία βάσει κάποιας αρχής. Σε μια κοινωνία όπου οι περισσότερες δραστηριότητες οργανώνονται στην αγορά, οι υπέρμαχοι της κρατικής δραστηριότητας πρέπει να δικαιολογούν τις αποκλίσεις από όσα οι ίδιοι παραχωρούν στη σφαίρα της αγοράς. Ως εκ τούτου, η ουδετερότητα χρησιμοποιείται ως σημείο αναφοράς για την απάντηση στο ερώτημα: γιατί θέλετε το κράτος να παρέμβει και να μεταβάλει τις συνθήκες της αγοράς σε αυτή την περίπτωση; Αν οι τιμές της αγοράς είναι ενιαίες, γιατί θα έπρεπε οι φορολογικές πληρωμές να είναι διαφορετικές;

Αλλά αν η ουδέτερη φορολογία είναι, κατά βάθος, αδύνατη, απομένουν δύο λογικοί δρόμοι για τους υπέρμαχους του ουδέτερου φόρου: είτε να εγκαταλείψουν τον στόχο της ουδετερότητας είτε να εγκαταλείψουν την ίδια τη φορολογία.

Δ. Εκούσια συνεισφορά στο κράτος

Λίγοι συγγραφείς, προβληματισμένοι από τον καταναγκασμό που είναι αναγκαίος για την ύπαρξη της φορολογίας, έχουν υποστηρίξει ότι τα κράτη πρέπει να χρηματοδοτούνται όχι μέσω φορολογίας, αλλά μέσω κάποιας μορφής εκούσιας συνεισφοράς. Τέτοια συστήματα εκούσιας συνεισφοράς θα μπορούσαν να λάβουν διάφορες μορφές. Μία ήταν η μέθοδος στην οποία στηριζόταν η παλαιά πόλη-κράτος του Αμβούργου και άλλες κοινότητες: οι εκούσιες δωρεές προς το κράτος. Ο πρόεδρος του Πανεπιστημίου της Βοστώνης William F. Warren, στο δοκίμιό του «Tax Exemption the Road to Tax Abolition», περιέγραψε την εμπειρία του σε μία από αυτές τις κοινότητες:

> *Επί πέντε χρόνια ο συγγραφέας είχε την καλή τύχη να κατοικεί σε μία από αυτές τις κοινότητες. Όσο απίστευτο και αν φαίνεται σε όσους πιστεύουν στην ανάγκη νομικής επιβολής των φόρων μέσω ποινών και κυρώσεων, κατά την περίοδο αυτή ήταν ... ο ίδιος ο εκτιμητής του φόρου του και ο ίδιος ο φοροεισπράκτοράς του. Όπως και οι άλλοι πολίτες, καλούνταν, χωρίς ένορκη βεβαίωση ή δήλωση, να συνεισφέρει στις δημόσιες δαπάνες ό,τι φαινόταν στον ίδιο δίκαιο και ισότιμο. Του ζητούνταν να ρίξει με το ίδιο του το χέρι αυτό το ποσό, χωρίς να το μετρήσει κανένας αξιωματούχος και χωρίς να το γνωρίζει κανείς εκτός από τον ίδιο, σε ένα ασφαλές δημόσιο κιβώτιο· μόλις το έκανε, σημειωνόταν το όνομά του στον κατάλογο των συνεισφερόντων. ... Κάθε πολίτης αισθανόταν ευγενή υπερηφάνεια για μια τέτοια απαλλαγή από αδιάκριτους εκτιμητές και αγενείς αστυνομικούς. Κάθε ετήσια έκκληση των αρχών προς αυτή την κοινότητα ικανοποιούνταν πλήρως.*[183]

Η μέθοδος των δωρεών, όμως, παρουσιάζει ορισμένες σοβαρές δυσχέρειες. Ειδικότερα, διατηρεί εκείνη την αποσύνδεση μεταξύ πληρωμής και λήψης υπηρεσίας που αποτελεί ένα από τα μεγάλα ελαττώματα ενός φορολογικού συστήματος. Υπό καθεστώς φορολογίας, η πληρωμή αποσυνδέεται από τη λήψη υπηρεσίας, σε έντονη αντίθεση προς την αγορά, όπου πληρωμή και υπηρεσία είναι αλληλένδετες. Η μέθοδος της εκούσιας δωρεάς διαιωνίζει αυτή την αποσύνδεση. Ως αποτέλεσμα, οι Α, Β και Γ εξακολουθούν να λαμβάνουν την κρατική υπηρεσία προστασίας ακόμη και αν δεν πλήρωσαν τίποτε γι' αυτήν και συνεισέφεραν μόνο οι Δ και Ε. Οι συνεισφορές των Δ και Ε, επιπλέον, μπορεί να είναι δυσανάλογες. Είναι αλήθεια ότι αυτό είναι το σύστημα της εκούσιας φιλανθρωπίας στην αγορά. Αλλά η φιλανθρωπία ρέει από τους περισσότερο εύπορους και ικανούς προς τους λιγότερο εύπορους και ικανούς· δεν αποτελεί αποτελεσματική μέθοδο οργάνωσης της γενικής πώλησης μιας υπηρεσίας. Τα αυτοκίνητα, τα ενδύματα κ.λπ. πωλούνται στην αγορά σε τακτική βάση ενιαίας τιμής και δεν δίνονται αδιακρίτως σε ορισμένους βάσει δωρεών που λαμβάνονται από άλλους. Υπό το σύστημα των δωρεών, οι άνθρωποι θα τείνουν να ζητούν από το κράτος πολύ περισσότερες υπηρεσίες προστασίας από όσες είναι πρόθυμοι να πληρώσουν· και οι εκούσιοι συνεισφέροντες, μη λαμβάνοντας άμεσο αντάλλαγμα για τα χρήματά τους, θα τείνουν να μειώνουν την πληρωμή τους. Εν ολίγοις, όταν μια υπηρεσία —όπως η προστασία— παρέχεται στους ανθρώπους ανεξάρτητα από την πληρωμή, θα τείνει να υπάρχει υπερβολική ζήτηση της υπηρεσίας και ανεπαρκής προσφορά κεφαλαίων για τη διατήρησή της.

Όταν, επομένως, οι υπέρμαχοι της φορολογίας υποστηρίζουν ότι μια εκούσια κοινωνία δεν θα μπορούσε ποτέ να χρηματοδοτήσει αποτελεσματικά τις υπηρεσίες προστασίας επειδή οι άνθρωποι θα απέφευγαν την πληρωμή, έχουν δίκιο στον βαθμό που οι αντιρρήσεις τους εφαρμόζονται στη μέθοδο χρηματοδότησης μέσω δωρεών. Η μέθοδος των δωρεών, όμως, κάθε άλλο παρά εξαντλεί τις μεθόδους χρηματοδότησης της αμιγώς ελεύθερης αγοράς.

Ένα βήμα προς μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα θα ήταν ο φορέας προστασίας να χρεώνει καθορισμένη τιμή αντί να δέχεται τυχαία ποσά που κυμαίνονται από πολύ μικρά έως πολύ μεγάλα, συνεχίζοντας όμως να παρέχει προστασία αδιακρίτως. Φυσικά, ο φορέας δεν θα αρνούνταν δωρεές για γενικούς σκοπούς ή για την παροχή υπηρεσιών προστασίας σε φτωχούς ανθρώπους. Αλλά θα χρέωνε κάποια ελάχιστη τιμή ανάλογη προς το κόστος της υπηρεσίας του. Μία τέτοια μέθοδος είναι ο φόρος ψηφοφορίας, γνωστός σήμερα ως *poll tax*.[184] Ο *poll tax*, ή φόρος ψηφοφορίας, δεν είναι στην πραγματικότητα καθόλου «φόρος»· είναι απλώς τίμημα που χρεώνεται για τη συμμετοχή στην κρατική οργάνωση.[185] Μόνο εκείνοι που ψηφίζουν εκουσίως για κρατικούς αξιωματούχους, δηλαδή όσοι συμμετέχουν στον κρατικό μηχανισμό, υποχρεούνται να πληρώσουν τον φόρο. Αν, επομένως, όλα τα έσοδα του κράτους προέρχονταν από φόρους ψηφοφορίας, αυτό δεν θα αποτελούσε καθόλου σύστημα φορολογίας, αλλά μάλλον εκούσιες συνεισφορές ως πληρωμή για το δικαίωμα συμμετοχής στον κρατικό μηχανισμό. Ο φόρος ψηφοφορίας θα αποτελούσε βελτίωση σε σχέση με τη μέθοδο των δωρεών, επειδή θα χρέωνε ένα ορισμένο ενιαίο ή ελάχιστο ποσό.

Στην πρόταση να χρηματοδοτούνται όλα τα κρατικά έσοδα από φόρους ψηφοφορίας έχει προβληθεί η ένσταση ότι πρακτικά κανείς δεν θα ψήφιζε υπό αυτές τις συνθήκες. Αυτή ίσως είναι ακριβής πρόβλεψη, αλλά, παραδόξως, οι επικριτές του φόρου ψηφοφορίας δεν προχωρούν ποτέ την ανάλυσή τους πέρα από αυτό το σημείο. Είναι σαφές ότι αυτό αποκαλύπτει κάτι πολύ σημαντικό για τη φύση της διαδικασίας της ψηφοφορίας. Η ψηφοφορία είναι μια ιδιαίτερα οριακή δραστηριότητα επειδή: (α) ο ψηφοφόρος δεν αποκομίζει άμεσα οφέλη από την πράξη της ψήφου του· και (β) το αναλογούν μερίδιο της επιρροής του στην τελική απόφαση είναι τόσο μικρό ώστε η αποχή του δεν θα επέφερε αισθητή διαφορά στο τελικό αποτέλεσμα. Εν ολίγοις, σε αντίθεση με όλες τις άλλες επιλογές που μπορεί να κάνει ένας άνθρωπος, στην πολιτική ψηφοφορία δεν έχει πρακτικά καμία εξουσία επί του αποτελέσματος, και το αποτέλεσμα ούτως ή άλλως θα είχε μικρή άμεση επίδραση στον ίδιο. Δεν είναι περίεργο που πολύ περισσότεροι από τους μισούς Αμερικανούς με δικαίωμα ψήφου αρνούνται επίμονα να συμμετάσχουν στην ετήσια ψηφοφορία του Νοεμβρίου. Αυτή η συζήτηση φωτίζει επίσης ένα αινιγματικό φαινόμενο της αμερικανικής πολιτικής ζωής: τη συνεχή προτροπή των πολιτικών όλων των κομμάτων προς τους ανθρώπους να ψηφίσουν. «Δεν μας ενδιαφέρει τι θα ψηφίσετε, αλλά ψηφίστε!» είναι ένα συνηθισμένο πολιτικό σύνθημα.[186] Εκ πρώτης όψεως, δεν έχει ιδιαίτερο νόημα, διότι θα περίμενε κανείς ότι τουλάχιστον ένα από τα κόμματα θα διέκρινε πλεονεκτήματα σε μια μικρή εκλογική συμμετοχή. Αποκτά, όμως, πολύ μεγάλο νόημα όταν συνειδητοποιήσουμε την τεράστια επιθυμία των πολιτικών όλων των κομμάτων να φαίνεται ότι ο λαός τούς έδωσε «εντολή» στις εκλογές — ότι όλα τα δημοκρατικά στερεότυπα περί «εκπροσώπησης του λαού» κ.λπ. είναι αληθή.

Ο λόγος για τη σχετική ασημαντότητα της ψήφου είναι, για άλλη μια φορά, η αποσύνδεση μεταξύ ψηφοφορίας και πληρωμής, από τη μία πλευρά, και οφέλους, από την άλλη. Ο φόρος ψηφοφορίας δημιουργεί το ίδιο πρόβλημα. Ο ψηφοφόρος, είτε πληρώνει φόρο ψηφοφορίας είτε όχι, δεν λαμβάνει μεγαλύτερο όφελος προστασίας από εκείνον που δεν ψηφίζει. Κατά συνέπεια, οι άνθρωποι θα αρνούνται μαζικά να ψηφίσουν υπό ένα σύστημα αποκλειστικής χρηματοδότησης μέσω φόρου ψηφοφορίας, και όλοι θα ζητούν να χρησιμοποιούν τους τεχνητά δωρεάν πόρους προστασίας.

Τόσο η μέθοδος των δωρεών όσο και εκείνη του φόρου ψηφοφορίας για την εκούσια χρηματοδότηση του κράτους πρέπει, επομένως, να απορριφθούν ως αναποτελεσματικές. Έχει προταθεί μια τρίτη μέθοδος, την οποία μπορούμε καλύτερα να ονομάσουμε με την παράδοξη ονομασία «εκούσια φορολογία». Το προτεινόμενο σχέδιο είναι το ακόλουθο: κάθε εδαφική περιοχή

θα κυβερνάται, όπως σήμερα, από ένα μονοπωλιακό κράτος. Οι αξιωματούχοι του κράτους θα επιλέγονται με δημοκρατική ψηφοφορία, όπως σήμερα. Το κράτος θα καθορίζει ενιαία τιμή, ή ίσως ένα σύνολο τιμών βάσει κόστους, για τις υπηρεσίες προστασίας, και θα αφήνεται σε κάθε άτομο η εκούσια επιλογή αν θα καταβάλει ή όχι το τίμημα. Αν το καταβάλει, θα λαμβάνει το όφελος της κρατικής υπηρεσίας προστασίας· αν όχι, θα παραμένει απροστάτευτο.[187] Οι κυριότεροι υπέρμαχοι της «εκούσιας φορολογίας» υπήρξαν ο Auberon Herbert, ο συνεργάτης του J. Greevz Fisher και, ορισμένες φορές, ο Gustave de Molinari. Η ίδια θέση συναντάται νωρίτερα, σε πολύ λιγότερο ανεπτυγμένη μορφή, στις πρώτες εκδόσεις του *Social Statics* του Herbert Spencer, ιδίως στο κεφάλαιό του για το «Δικαίωμα να αγνοεί κανείς το κράτος», και στο *Essay on Civil Disobedience* του Thoreau.[188]

Η μέθοδος της εκούσιας φορολογίας διατηρεί ένα εκούσιο σύστημα, είναι —ή φαίνεται να είναι— ουδέτερη έναντι της αγοράς και εξαλείφει την αποσύνδεση πληρωμής και οφέλους. Και όμως, αυτή η πρόταση έχει αρκετά σημαντικά ελαττώματα. Το σοβαρότερο είναι η ασυνέπεια. Διότι οι υπέρμαχοι της εκούσιας φορολογίας αποβλέπουν στην εγκαθίδρυση ενός συστήματος στο οποίο δεν εξαναγκάζεται κανείς που δεν προσβάλλει ο ίδιος το πρόσωπο ή την περιουσία άλλων. Εξ ου και η πλήρης κατάργηση της φορολογίας που προτείνουν. Αλλά, μολονότι καταργούν τον εξαναγκασμό συνδρομής στο κρατικό μονοπώλιο προστασίας, διατηρούν εντούτοις αυτό το μονοπώλιο. Βρίσκονται, επομένως, αντιμέτωποι με το πρόβλημα: θα χρησιμοποιούσαν βία για να υποχρεώσουν τους ανθρώπους να μη χρησιμοποιούν έναν ελεύθερα ανταγωνιστικό φορέα προστασίας μέσα στην ίδια γεωγραφική περιοχή; Οι υπέρμαχοι της εκούσιας φορολογίας δεν επιχείρησαν ποτέ να απαντήσουν σε αυτό το πρόβλημα· μάλλον υπέθεταν επίμονα ότι κανείς δεν θα ίδρυε ανταγωνιστικό φορέα προστασίας μέσα στα εδαφικά όρια ενός κράτους. Και όμως, αν οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι να πληρώνουν ή να μην πληρώνουν «φόρους», είναι προφανές ότι ορισμένοι δεν θα αρκεστούν να αρνηθούν την πληρωμή για κάθε προστασία. Δυσαρεστημένοι από την ποιότητα της προστασίας που λαμβάνουν από το κράτος ή από την τιμή που πρέπει να πληρώνουν, θα επιλέξουν να συγκροτήσουν έναν ανταγωνιστικό φορέα προστασίας ή «κράτος» μέσα στην περιοχή και να γίνουν συνδρομητές του. Το σύστημα εκούσιας φορολογίας είναι, επομένως, αδύνατον να επιτευχθεί, επειδή θα βρισκόταν σε ασταθή ισορροπία. Αν το κράτος επέλεγε να απαγορεύσει όλους τους ανταγωνιστικούς φορείς προστασίας, δεν θα λειτουργούσε πλέον ως η εκούσια κοινωνία που επιδιώκουν οι υποστηρικτές του. Δεν θα επέβαλλε την πληρωμή φόρων, αλλά θα έλεγε στους πολίτες: «Είστε ελεύθεροι να αποδεχθείτε και να πληρώσετε την προστασία μας ή να απέχετε· αλλά δεν είστε ελεύθεροι να αγοράσετε προστασία από ανταγωνιστικό φορέα». Αυτό δεν είναι ελεύθερη αγορά· είναι καταναγκαστικό μονοπώλιο, για άλλη μια φορά παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου από το κράτος στον εαυτό του. Ένα τέτοιο μονοπώλιο θα ήταν πολύ λιγότερο αποτελεσματικό από ένα ελεύθερα ανταγωνιστικό σύστημα· επομένως, το κόστος του θα ήταν υψηλότερο και η υπηρεσία του χειρότερη. Προφανώς δεν θα ήταν ουδέτερο ως προς την αγορά.

Από την άλλη πλευρά, αν το κράτος επέτρεπε τον ελεύθερο ανταγωνισμό στις υπηρεσίες προστασίας, σύντομα δεν θα υπήρχε πλέον κεντρική κυβέρνηση στην επικράτεια. Οι φορείς προστασίας, αστυνομικοί και δικαστικοί, θα ανταγωνίζονταν μεταξύ τους με τον ίδιο ακαταναγκαστικό τρόπο όπως οι παραγωγοί οποιασδήποτε άλλης υπηρεσίας στην αγορά. Οι τιμές θα ήταν χαμηλότερες και η υπηρεσία αποτελεσματικότερη. Και τότε, για πρώτη και μοναδική φορά, το σύστημα προστασίας θα ήταν ουδέτερο σε σχέση με την αγορά. Θα ήταν ουδέτερο επειδή θα αποτελούσε μέρος της ίδιας της αγοράς! Η υπηρεσία προστασίας θα καθίστατο επιτέλους πλήρως

αντικείμενο συναλλαγής στην αγορά. Κανείς δεν θα μπορούσε πλέον να δείχνει ένα συγκεκριμένο κτίριο ή σύνολο κτιρίων, μια στολή ή ένα σύνολο στολών, ως αντιπροσωπευτικά της «κυβέρνησής μας».

Ενώ «η κυβέρνηση» θα έπαυε να υπάρχει, το ίδιο δεν μπορεί να λεχθεί για ένα σύνταγμα ή για το κράτος δικαίου, τα οποία, πράγματι, θα αποκτούσαν στην ελεύθερη κοινωνία πολύ σημαντικότερη λειτουργία από όση έχουν σήμερα. Διότι οι ελεύθερα ανταγωνιζόμενοι δικαστικοί φορείς θα έπρεπε να καθοδηγούνται από ένα σώμα απόλυτου δικαίου, ώστε να μπορούν να διακρίνουν αντικειμενικά μεταξύ άμυνας και επίθεσης. Αυτό το δίκαιο, το οποίο θα ενσωμάτωνε εξειδικεύσεις της βασικής επιταγής υπεράσπισης του προσώπου και της περιουσίας από επιθετικές πράξεις, θα κωδικοποιούνταν στον βασικό νομικό κώδικα. Η αποτυχία καθιέρωσης ενός τέτοιου κώδικα δικαίου θα έτεινε να αποδιαρθρώσει την ελεύθερη αγορά, διότι τότε η άμυνα έναντι της επίθεσης δεν θα μπορούσε να εξασφαλιστεί επαρκώς. Από την άλλη πλευρά, εκείνοι οι νεοτολστοϊκοί οπαδοί της μη αντίστασης που αρνούνται να χρησιμοποιήσουν βία ακόμη και για άμυνα δεν θα εξαναγκάζονταν οι ίδιοι σε οποιαδήποτε σχέση με τους φορείς προστασίας.

Έτσι, αν ένα κράτος βασισμένο στην εκούσια φορολογία επιτρέψει τον ελεύθερο ανταγωνισμό, το αποτέλεσμα θα είναι το αμιγώς ελεύθερο σύστημα αγοράς που σκιαγραφήθηκε στο κεφάλαιο 1 παραπάνω. Το προηγούμενο κράτος θα ήταν τώρα απλώς ένας ανταγωνιστικός φορέας προστασίας ανάμεσα σε πολλούς στην αγορά. Πράγματι, θα ανταγωνιζόταν υπό σοβαρό μειονέκτημα, καθώς θα είχε συγκροτηθεί βάσει της αρχής της «δημοκρατικής ψηφοφορίας». Εξεταζόμενη ως φαινόμενο της αγοράς, η «δημοκρατική ψηφοφορία» —μία ψήφος ανά πρόσωπο— είναι απλώς η μέθοδος του καταναλωτικού «συνεταιρισμού». Εμπειρικά, έχει αποδειχθεί επανειλημμένα ότι οι συνεταιρισμοί δεν μπορούν να ανταγωνιστούν επιτυχώς τις μετοχικές εταιρείες, ιδίως όταν και οι δύο είναι ίσες ενώπιον του νόμου. Δεν υπάρχει λόγος να πιστεύουμε ότι οι συνεταιρισμοί προστασίας θα ήταν αποτελεσματικότεροι. Επομένως, μπορούμε να αναμένουμε ότι το παλαιό συνεταιριστικό κράτος θα «μαραζώσει» μέσω απώλειας πελατών στην αγορά, ενώ οι μετοχικοί —δηλαδή εταιρικοί— φορείς προστασίας θα καταστούν η επικρατούσα μορφή της αγοράς.[189]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Δυαδική Παρέμβαση: Κρατικές Δαπάνες

Όταν[190] οι συγγραφείς που ασχολούνται με τα δημόσια οικονομικά και την πολιτική οικονομία φθάνουν στο θέμα των «κρατικών δαπανών», παραδοσιακά εγκαταλείπουν την ανάλυση και στρέφονται στην απλή θεσμική περιγραφή διαφόρων τύπων κρατικών δαπανών. Κατά την εξέταση της φορολογίας επιδίδονται σε σοβαρή ανάλυση, όσο εσφαλμένα και αν είναι ορισμένα μέρη της· έχουν όμως αφιερώσει ελάχιστη προσοχή στη θεωρητική πραγμάτευση των δαπανών. Ο Harriss, μάλιστα, φθάνει μέχρι του σημείου να δηλώνει ότι μια θεωρία των κρατικών δαπανών είναι αδύνατη ή, τουλάχιστον, ανύπαρκτη.[191]

Το μεγαλύτερο μέρος της συζήτησης για τις δαπάνες αφιερώνεται στην περιγραφή της μεγάλης διόγκωσής τους, απόλυτης και σχετικής, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, σε συνδυασμό με τη σιωπηρή ή ρητή υπόθεση ότι αυτή η αύξηση ήταν αναγκαία για την «αντιμετώπιση της αυξανόμενης πολυπλοκότητας της οικονομίας». Αυτό το σύνθημα, ή άλλα παρόμοια, έχουν τύχει σχεδόν καθολικής αποδοχής, χωρίς όμως ποτέ να στηριχθούν ορθολογικά. Εκ πρώτης όψεως, η δήλωση είναι αναπόδεικτη και θα παραμείνει τέτοια μέχρι να αποδειχθεί.

Σε γενικές γραμμές, μπορούμε να διακρίνουμε δύο κατηγορίες κρατικών δαπανών: μεταβιβαστικές δαπάνες και δαπάνες χρησιμοποίησης πόρων. Οι δραστηριότητες χρησιμοποίησης πόρων απασχολούν μη ειδικούς πόρους που θα μπορούσαν να είχαν χρησιμοποιηθεί για άλλη παραγωγή· αποσύρουν συντελεστές παραγωγής από ιδιωτικές χρήσεις και τους κατευθύνουν σε χρήσεις που ορίζει το κράτος. Ως μεταβιβαστικές δραστηριότητες μπορούν να οριστούν εκείνες που δεν χρησιμοποιούν πόρους, δηλαδή εκείνες που μεταβιβάζουν χρήματα απευθείας από τον Peter στον Paul. Αυτές είναι οι δραστηριότητες αμιγούς παροχής επιδοτήσεων.

Υπάρχει, φυσικά, σημαντική ομοιότητα μεταξύ των δύο κλάδων κρατικής δράσης. Και οι δύο είναι μεταβιβαστικές δραστηριότητες στον βαθμό που καταβάλλουν τους μισθούς της γραφειοκρατίας που απασχολείται σε αυτές τις λειτουργίες. Και οι δύο περιλαμβάνουν ακόμη και μετατοπίσεις πόρων, καθώς οι μεταβιβαστικές δραστηριότητες μετατοπίζουν μη ειδικούς συντελεστές από την εκούσια δραστηριότητα της ελεύθερης αγοράς προς ζήτηση που απορρέει από ομάδες προνομιούχες χάρη στο κράτος. Και οι δύο επιδοτούν: η παροχή κρατικών υπηρεσιών, όπως και η αγορά υλικών από κρατικές επιχειρήσεις, αποτελεί επιδότηση. Αλλά η διαφορά είναι αρκετά σημαντική ώστε να διατηρηθεί. Διότι στη μία περίπτωση αγαθά χρησιμοποιούνται και πόροι διατίθενται για κρατικούς σκοπούς όπως το κράτος επιθυμεί· στην άλλη, το κράτος επιδοτεί ιδιώτες, οι οποίοι χρησιμοποιούν τους πόρους όπως εκείνοι θεωρούν καλύτερα. Οι μεταβιβαστικές πληρωμές είναι αμιγείς επιδοτήσεις χωρίς προηγούμενη εκτροπή πόρων.

Θα αναλύσουμε πρώτα τις μεταβιβαστικές πληρωμές ως αμιγείς επιδοτήσεις και κατόπιν θα δούμε πώς η ανάλυση εφαρμόζεται στις επιδοματικές πτυχές των δραστηριοτήτων χρησιμοποίησης πόρων.

1. Κρατικές επιδοτήσεις: Μεταβιβαστικές πληρωμές

Υπάρχουν δύο και μόνο δύο τρόποι απόκτησης πλούτου: τα οικονομικά μέσα —εκούσια παραγωγή και ανταλλαγή— και τα πολιτικά μέσα — δήμευση μέσω καταναγκασμού—. Στην ελεύθερη αγορά μπορούν να χρησιμοποιούνται μόνο τα οικονομικά μέσα και, κατά συνέπεια, καθένας κερδίζει μόνο όσα είναι πρόθυμα να πληρώσουν άλλα άτομα στην κοινωνία για τις υπηρεσίες του. Όσο αυτό συνεχίζεται, δεν υπάρχει χωριστή διαδικασία που να ονομάζεται «διανομή»· υπάρχει μόνο παραγωγή και ανταλλαγή αγαθών. Ας εισέλθουν, όμως, οι κρατικές επιδοτήσεις στο προσκήνιο, και η κατάσταση αλλάζει. Τώρα καθίστανται διαθέσιμα τα πολιτικά μέσα απόκτησης πλούτου. Στην ελεύθερη αγορά, ο πλούτος είναι απλώς συνισταμένη των εκούσιων επιλογών όλων των ατόμων και του βαθμού στον οποίο οι άνθρωποι εξυπηρετούν ο ένας τον άλλο. Αλλά η δυνατότητα κρατικής επιδότησης επιτρέπει μια μεταβολή: ανοίγει τον δρόμο για κατανομή του πλούτου σύμφωνα με την ικανότητα ενός προσώπου ή μιας ομάδας να αποκτήσει τον έλεγχο του κρατικού μηχανισμού.

Η κρατική επιδότηση δημιουργεί μια χωριστή διαδικασία διανομής —όχι «αναδιανομής», όπως ορισμένοι θα έμπαιναν στον πειρασμό να πουν—. Για πρώτη φορά, οι απολαβές αποσυνδέονται από την παραγωγή και την ανταλλαγή και καθορίζονται χωριστά. Στον βαθμό, επομένως, που πραγματοποιείται αυτή η διανομή, η κατανομή των απολαβών στρεβλώνεται, απομακρυνόμενη από την αποτελεσματική εξυπηρέτηση των καταναλωτών. Μπορούμε, συνεπώς, να πούμε ότι όλες οι περιπτώσεις επιδότησης επιβαρύνουν καταναγκαστικά τους αποδοτικούς προς όφελος των μη αποδοτικών.

Οι επιδοτήσεις, επομένως, παρατείνουν τη ζωή των μη αποδοτικών επιχειρήσεων εις βάρος των αποδοτικών, στρεβλώνουν το παραγωγικό σύστημα και παρεμποδίζουν την κινητικότητα των συντελεστών από λιγότερο προς περισσότερο παραγωγικές σε όρους αξίας τοποθεσίες. Βλάπτουν σοβαρά την αγορά και εμποδίζουν την πλήρη ικανοποίηση των αναγκών των καταναλωτών. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι ένας επιχειρηματίας υφίσταται ζημίες σε κάποιον κλάδο ή ότι ο κάτοχος ενός συντελεστή αποκτά εκεί πολύ χαμηλό εισόδημα. Στην αγορά, ο κάτοχος του συντελεστή θα μετακινούνταν προς έναν παραγωγικότερο σε όρους αξίας κλάδο, όπου θα εξυπηρετούνταν καλύτερα τόσο ο ίδιος όσο και οι καταναλωτές. Αν όμως το κράτος τον επιδοτεί εκεί όπου βρίσκεται, η ζωή των μη αποδοτικών επιχειρήσεων παρατείνεται και οι συντελεστές ενθαρρύνονται να μην κατευθύνονται στις παραγωγικότερες σε όρους αξίας χρήσεις τους. Όσο μεγαλύτερη είναι, επομένως, η έκταση των κρατικών επιδοτήσεων στην οικονομία, τόσο περισσότερο εμποδίζεται η λειτουργία της αγοράς και τόσο λιγότερο αποτελεσματική θα είναι η αγορά στην ικανοποίηση των αναγκών των καταναλωτών. Ως εκ τούτου, όσο μεγαλύτερη είναι η κρατική επιδότηση, τόσο χαμηλότερο θα είναι το βιοτικό επίπεδο όλων, όλων των καταναλωτών.

Στην ελεύθερη αγορά, όπως είδαμε, υπάρχει αρμονία συμφερόντων, διότι καθένας αποδεδειγμένα κερδίζει χρησιμότητα από την ανταλλαγή στην αγορά. Όπου παρεμβαίνει το κράτος, από την άλλη πλευρά, δημιουργείται έτσι σύγκρουση μεταξύ καστών, διότι ένας άνθρωπος ωφελείται εις βάρος ενός άλλου. Αυτό φαίνεται σαφέστερα στην περίπτωση των κρατικών μεταβιβαστικών επιδοτήσεων που καταβάλλονται από φορολογικά έσοδα ή από χρήματα προερχόμενα από πληθωρισμό — μια προφανής αφαίρεση από τον Peter για να δοθεί στον Paul. Ας γενικευτεί, λοιπόν, η μέθοδος των επιδοτήσεων, και όλοι θα σπεύσουν να αποκτήσουν τον έλεγχο του κράτους. Η παραγωγή θα παραμελείται ολοένα περισσότερο, καθώς οι άνθρωποι θα εκτρέπουν την ενεργητικότητά τους προς τους πολιτικούς αγώνες, προς τη διαπάλη για τη λεία. Είναι προφανές

ότι η παραγωγή και το γενικό βιοτικό επίπεδο μειώνονται με δύο τρόπους: (1) μέσω της εκτροπής ενεργητικότητας από την παραγωγή προς την πολιτική και (2) μέσω του γεγονότος ότι το κράτος αναπόφευκτα φορτώνει στους παραγωγούς τον βραχνά μιας μη αποδοτικής, προνομιούχας ομάδας. Οι μη αποδοτικοί αποκτούν νόμιμη αξίωση να επιβάλλονται στους αποδοτικούς. Αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο επειδή εκείνοι που επιτυγχάνουν σε οποιαδήποτε απασχόληση θα τείνουν αναπόφευκτα να είναι εκείνοι που είναι καλύτεροι σε αυτήν. Όσοι επιτυγχάνουν στην ελεύθερη αγορά, στην οικονομική ζωή, θα είναι, επομένως, οι πιο ικανοί στην παραγωγή και στην εξυπηρέτηση των συνανθρώπων τους· όσοι επιτυγχάνουν στον πολιτικό αγώνα θα είναι οι πιο ικανοί στην άσκηση καταναγκασμού και στην εξασφάλιση της εύνοιας εκείνων που τον ασκούν. Κατά κανόνα, διαφορετικοί άνθρωποι θα είναι ικανοί σε αυτά τα διαφορετικά έργα, σύμφωνα με την καθολική εξειδίκευση και τον καταμερισμό της εργασίας, και συνεπώς η υποδούλωση της μιας ομάδας θα γίνεται προς όφελος μιας άλλης.

Ίσως όμως προβληθεί το επιχείρημα ότι οι ίδιοι άνθρωποι θα είναι αποδοτικοί και στις δύο δραστηριότητες και ότι, επομένως, δεν θα υπάρχει εκμετάλλευση της μιας ομάδας εις βάρος μιας άλλης. Όπως είπαμε, αυτό είναι ελάχιστα πιθανό· αν ίσχυε, το σύστημα επιδοτήσεων θα εξέλιπε, επειδή θα ήταν άσκοπο μια ομάδα να πληρώνει το κράτος για να επιδοτεί την ίδια. Επιπλέον, όμως, το σύστημα επιδοτήσεων θα προήγαγε τις αρπακτικές δεξιότητες αυτών των ατόμων και θα επιβάρυνε τις παραγωγικές τους. Συνοψίζοντας, τα κρατικά συστήματα επιδοτήσεων προάγουν την αναποτελεσματικότητα στην παραγωγή και την αποτελεσματικότητα στον καταναγκασμό και στην υποτέλεια, ενώ επιβαρύνουν την αποτελεσματικότητα στην παραγωγή και την ανεπάρκεια στην αρπαγή. Εκείνοι που υποστηρίζουν ηθικά την εκούσια παραγωγή μπορούν να κρίνουν ποιο σύστημα —η ελεύθερη αγορά ή οι επιδοτήσεις— επιτυγχάνει καλύτερες οικονομικές επιδόσεις, ενώ όσοι τάσσονται υπέρ της κατάκτησης και της δήμευσης πρέπει τουλάχιστον να συνυπολογίζουν τη συνολική απώλεια παραγωγής που επιφέρει η πολιτική τους.

Η ανάλυση αυτή εφαρμόζεται σε όλες τις μορφές κρατικών επιδοτήσεων, συμπεριλαμβανομένων των παραχωρήσεων μονοπωλιακού προνομίου σε ευνοούμενους παραγωγούς. Ένα συνηθισμένο παράδειγμα άμεσων μεταβιβαστικών επιδοτήσεων είναι η κρατική αρωγή προς τους απόρους. Η κρατική αρωγή προς τους απόρους αποτελεί σαφώς επιδότηση της φτώχειας. Οι άνθρωποι δικαιούνται πλέον αυτομάτως χρήματα από το κράτος λόγω της φτώχειας τους. Επομένως, μειώνεται η οριακή αρνητική χρησιμότητα που απορρέει από τη στέρηση εισοδήματος χάριν του ελεύθερου χρόνου, και η αργία και η φτώχεια τείνουν να αυξάνονται. Έτσι, η κρατική επιδότηση της φτώχειας τείνει να αυξάνει τη φτώχεια, η οποία με τη σειρά της αυξάνει το ποσό της επιδότησης που καταβάλλεται και αποσπάται από όσους δεν είναι άποροι. Όταν, όπως συμβαίνει συνήθως, το ύψος της επιδότησης εξαρτάται άμεσα από τον αριθμό των παιδιών του απόρου, δημιουργείται πρόσθετο κίνητρο να αποκτήσει περισσότερα παιδιά από όσα θα αποκτούσε διαφορετικά, καθώς του εξασφαλίζεται ανάλογη κρατική επιδότηση. Κατά συνέπεια, ο αριθμός των απόρων τείνει να πολλαπλασιάζεται ακόμη περισσότερο. Όπως εύστοχα διατύπωσε ο Thomas Mackay:

> *... η αιτία της απορίας είναι η αρωγή. Δεν θα απαλλαγούμε από την απορία επεκτείνοντας τη σφαίρα της κρατικής αρωγής. ... Αντιθέτως, η υιοθέτησή της θα αύξανε την απορία μας, διότι, όπως συχνά λέγεται, μπορούμε να έχουμε ακριβώς τόσους απόρους όσους επιλέγει η χώρα να συντηρεί.*[192]

Η ιδιωτική φιλανθρωπία προς τους φτωχούς, από την άλλη πλευρά, δεν έχει την ίδια επίδραση, διότι οι φτωχοί δεν θα είχαν καταναγκαστικά επιβαλλόμενη και απεριόριστη αξίωση έναντι των πλουσίων. Αντιθέτως, η φιλανθρωπία είναι μια εκούσια και ευέλικτη πράξη γενναιοδωρίας του δωρητή.

Η ειλικρίνεια της επιθυμίας του κράτους να προαγάγει τη φιλανθρωπία μπορεί να κριθεί από δύο διαρκείς κρατικές εκστρατείες: η μία αποβλέπει στην καταστολή των «φιλανθρωπικών κομπίνων» και η άλλη στην εκδίωξη των μεμονωμένων ζητιάνων από τους δρόμους επειδή «το κράτος μεριμνά επαρκώς γι' αυτούς».[193] Το αποτέλεσμα και των δύο μέτρων είναι η καταστολή των εκούσιων ατομικών φιλανθρωπικών δωρεών και ο εξαναγκασμός του κοινού να διοχετεύει τις προσφορές του μέσω εκείνων των διαύλων που εγκρίνονται από τον κρατικό μηχανισμό και συνδέονται με αυτόν.

Ομοίως, η αρωγή προς τους ανέργους, αντί να συμβάλλει στην αντιμετώπιση της ανεργίας, όπως συχνά θεωρείται, στην πραγματικότητα την επιδοτεί και την εντείνει. Είδαμε ότι η ανεργία προκύπτει όταν οι εργαζόμενοι ή τα συνδικάτα καθορίζουν έναν κατώτατο μισθό υψηλότερο από εκείνον που μπορούν να εξασφαλίσουν στην ελεύθερη αγορά. Η βοήθεια που χρηματοδοτείται από τη φορολογία τούς επιτρέπει να διατηρούν αυτό το μη ρεαλιστικό κατώτατο όριο και, επομένως, παρατείνει την περίοδο κατά την οποία μπορούν να εξακολουθούν να κρατούν την εργασία τους εκτός αγοράς.

2. Δραστηριότητες χρησιμοποίησης πόρων: Κρατική έναντι ιδιωτικής ιδιοκτησίας

Το μεγαλύτερο μέρος των κρατικών δραστηριοτήτων χρησιμοποιεί πόρους, ανακατευθύνοντας συντελεστές παραγωγής προς σκοπούς που επιλέγει το κράτος. Οι δραστηριότητες αυτές γενικά περιλαμβάνουν την πραγματική ή υποτιθέμενη παροχή υπηρεσιών από το κράτος προς μέρος ή το σύνολο του πληθυσμού. Το κράτος λειτουργεί εδώ ως ιδιοκτήτης και επιχειρηματίας.

Οι κρατικές δαπάνες χρησιμοποίησης πόρων συχνά θεωρούνται «επένδυση», και αυτή η ταξινόμηση αποτελεί ουσιώδες μέρος του κεϋνσιανού δόγματος. Έχουμε υποστηρίξει ότι, αντιθέτως, όλη αυτή η δαπάνη πρέπει να θεωρείται κατανάλωση. Επένδυση πραγματοποιείται όταν οι επιχειρηματίες αγοράζουν παραγωγικά αγαθά όχι για δική τους χρήση ή ικανοποίηση, αλλά αποκλειστικά για να τα μετασχηματίσουν και να τα μεταπωλήσουν σε άλλους — τελικά στους καταναλωτές. Το κράτος, όμως, ανακατευθύνει τους πόρους της κοινωνίας προς τους δικούς του σκοπούς, τους οποίους επιλέγει το ίδιο και στηρίζει με τη χρήση βίας. Ως εκ τούτου, αυτές οι αγορές πρέπει να θεωρούνται καταναλωτικές δαπάνες, όποια και αν είναι η πρόθεσή τους ή το υλικό τους αποτέλεσμα. Αποτελούν, όμως, μια ιδιαίτερα σπάταλη μορφή «κατανάλωσης», καθώς γενικά δεν θεωρούνται καταναλωτικές δαπάνες από τους κρατικούς αξιωματούχους.

Οι κρατικές επιχειρήσεις μπορεί είτε να παρέχουν «δωρεάν» υπηρεσίες είτε να χρεώνουν στους χρήστες τιμή ή τέλος. Οι «δωρεάν» υπηρεσίες είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικές του κράτους. Η αστυνομική και στρατιωτική προστασία, η πυρόσβεση, η εκπαίδευση και ορισμένες υπηρεσίες ύδρευσης έρχονται στον νου ως παραδείγματα. Το πρώτο σημείο που πρέπει να επισημανθεί, φυσικά, είναι ότι αυτές οι υπηρεσίες δεν είναι και δεν μπορούν να είναι πραγματικά δωρεάν. Ένα ελεύθερο αγαθό δεν θα ήταν αγαθό και, επομένως, ούτε αντικείμενο ανθρώπινης δράσης· θα υπήρχε σε αφθονία για όλους. Αν ένα αγαθό δεν υπάρχει άφθονο για όλους, τότε ο πόρος είναι

σπάνιος και η παροχή του κοστίζει στην κοινωνία άλλα αγαθά που θυσιάζονται. Επομένως, δεν μπορεί να είναι δωρεάν. Οι πόροι που απαιτούνται για την παροχή της δωρεάν κρατικής υπηρεσίας αποσπώνται από την υπόλοιπη παραγωγή. Η πληρωμή, όμως, δεν πραγματοποιείται από τους χρήστες με βάση τις εκούσιες αγορές τους, αλλά μέσω καταναγκαστικής εισφοράς επί των φορολογουμένων. Δημιουργείται ένας θεμελιώδης διαχωρισμός μεταξύ πληρωμής για την υπηρεσία και λήψης της υπηρεσίας.

Πολλές σοβαρές συνέπειες απορρέουν από αυτόν τον διαχωρισμό και από τη «δωρεάν» υπηρεσία. Όπως σε κάθε περίπτωση κατά την οποία η τιμή είναι χαμηλότερη από την τιμή της ελεύθερης αγοράς, υποκινείται μια τεράστια και υπέρμετρη ζήτηση για το αγαθό, πολύ μεγαλύτερη από τη διαθέσιμη προσφορά της υπηρεσίας. Κατά συνέπεια, θα υπάρχουν πάντοτε «ελλείψεις» του δωρεάν αγαθού, συνεχείς διαμαρτυρίες για ανεπάρκεια, συνωστισμό κ.λπ. Ως παραδείγματα αρκεί να αναφέρουμε συνήθεις καταστάσεις όπως η ανεπαρκής αστυνομική κάλυψη, ιδίως σε περιοχές που μαστίζονται από εγκληματικότητα, οι ελλείψεις εκπαιδευτικών και σχολείων στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα, η κυκλοφοριακή συμφόρηση στους κρατικούς δρόμους και αυτοκινητοδρόμους κ.λπ. Σε κανέναν τομέα της ελεύθερης αγοράς δεν υπάρχουν χρόνιες διαμαρτυρίες για ελλείψεις και ανεπάρκειες. Σε όλους τους τομείς της ιδιωτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας, οι επιχειρήσεις προσπαθούν να δελεάσουν και να πείσουν τους καταναλωτές να αγοράσουν περισσότερο από το προϊόν τους. Όπου, από την άλλη πλευρά, η ιδιοκτησία ανήκει στο κράτος, απευθύνονται πάντοτε εκκλήσεις στους καταναλωτές για υπομονή και θυσίες, ενώ υπάρχουν συνεχή προβλήματα ελλείψεων και ανεπαρκειών. Είναι αμφίβολο αν οποιαδήποτε ιδιωτική επιχείρηση θα έκανε ποτέ ό,τι έχουν κάνει οι αρχές της Νέας Υόρκης και άλλων πόλεων: να προτρέπουν τους καταναλωτές να χρησιμοποιούν λιγότερο νερό. Είναι επίσης χαρακτηριστικό της κρατικής λειτουργίας ότι, όταν προκύπτει έλλειψη νερού, κατηγορούνται για αυτήν οι καταναλωτές και όχι οι κρατικοί «επιχειρηματίες». Η πίεση ασκείται στους καταναλωτές να κάνουν θυσίες και να χρησιμοποιούν λιγότερο, ενώ στην ιδιωτική οικονομία η — ευπρόσδεκτη— πίεση ασκείται στους επιχειρηματίες να προσφέρουν περισσότερο.[194]

Οι γνωστές αναποτελεσματικότητες της κρατικής λειτουργίας δεν είναι τυχαία εμπειρικά φαινόμενα, τα οποία ίσως οφείλονται στην απουσία παράδοσης δημόσιας διοίκησης. Είναι σύμφυτες με κάθε κρατική επιχειρηματική δραστηριότητα, και η υπέρμετρη ζήτηση που υποθάλπεται από τις δωρεάν και τις άλλες υποτιμολογημένες υπηρεσίες είναι ένας μόνο από τους πολλούς λόγους αυτής της κατάστασης.

Έτσι, η δωρεάν παροχή δεν επιδοτεί απλώς τους χρήστες εις βάρος των φορολογουμένων που δεν χρησιμοποιούν την υπηρεσία· προκαλεί επίσης εσφαλμένη κατανομή των πόρων, καθώς δεν παρέχει την υπηρεσία εκεί όπου είναι περισσότερο αναγκαία. Το ίδιο ισχύει, σε μικρότερο βαθμό, οπουδήποτε η τιμή είναι χαμηλότερη από την τιμή της ελεύθερης αγοράς. Στην ελεύθερη αγορά, οι καταναλωτές μπορούν να υπαγορεύουν τη διαμόρφωση των τιμών και, έτσι, να εξασφαλίζουν την καλύτερη κατανομή των παραγωγικών πόρων για την ικανοποίηση των αναγκών τους. Σε μια κρατική επιχείρηση αυτό δεν μπορεί να γίνει. Ας πάρουμε και πάλι την περίπτωση της δωρεάν υπηρεσίας. Εφόσον δεν υπάρχει τιμολόγηση και, επομένως, ούτε αποκλεισμός των υποοριακών χρήσεων, δεν υπάρχει τρόπος με τον οποίο το κράτος, ακόμη και αν το επιθυμούσε, θα μπορούσε να κατανείμει τις υπηρεσίες του στις σημαντικότερες χρήσεις και στους αγοραστές που τις επιθυμούν εντονότερα. Όλοι οι αγοραστές, όλες οι χρήσεις, διατηρούνται τεχνητά στο ίδιο επίπεδο. Ως αποτέλεσμα, οι σημαντικότερες χρήσεις θα παραμελούνται και το κράτος θα αντιμετωπίζει

ανυπέρβλητα προβλήματα κατανομής, τα οποία δεν θα μπορεί να επιλύσει ούτε κατά τρόπο που να ικανοποιεί το ίδιο. Έτσι, το κράτος θα βρεθεί αντιμέτωπο με το πρόβλημα: πρέπει να κατασκευάσουμε έναν δρόμο στην τοποθεσία Α ή στην τοποθεσία Β; Δεν υπάρχει ορθολογικός τρόπος με τον οποίο μπορεί να λάβει αυτή την απόφαση. Δεν μπορεί να εξυπηρετήσει με τον καλύτερο τρόπο τους ιδιώτες καταναλωτές του δρόμου. Μπορεί να αποφασίσει μόνο σύμφωνα με την ιδιοτροπία του κρατικού αξιωματούχου που ασκεί την εξουσία, δηλαδή μόνο αν ο κρατικός αξιωματούχος, και όχι το κοινό, πραγματοποιεί την «κατανάλωση». Αν το κράτος επιθυμεί να πράξει ό,τι είναι καλύτερο για το κοινό, αντιμετωπίζει ένα αδύνατο εγχείρημα.

Το κράτος μπορεί είτε να επιδοτεί σκόπιμα παρέχοντας δωρεάν μια υπηρεσία είτε να προσπαθεί ειλικρινά να βρει την πραγματική τιμή της αγοράς, δηλαδή να «λειτουργεί σε επιχειρηματική βάση». Αυτό αποτελεί συχνά το αίτημα των συντηρητικών: να τεθεί η κρατική επιχειρηματική δραστηριότητα σε «επιχειρηματική βάση», να εξαλειφθούν τα ελλείμματα κ.λπ. Σχεδόν πάντοτε αυτό σημαίνει αύξηση της τιμής. Αποτελεί όμως λύση; Συχνά υποστηρίζεται ότι μια μεμονωμένη κρατική επιχείρηση, η οποία λειτουργεί μέσα στη σφαίρα μιας ιδιωτικής αγοράς, αγοράζει από αυτήν κ.λπ., μπορεί να τιμολογεί τις υπηρεσίες της και να κατανέμει αποτελεσματικά τους πόρους της. Αυτό, όμως, είναι εσφαλμένο. Υπάρχει ένα θεμελιώδες ελάττωμα που διαπερνά κάθε νοητό σχήμα κρατικής επιχείρησης και την εμποδίζει αναπόδραστα να τιμολογεί ορθολογικά και να κατανέμει αποτελεσματικά τους πόρους. Εξαιτίας αυτού του ελαττώματος, η κρατική επιχείρηση δεν μπορεί ποτέ να λειτουργήσει σε «επιχειρηματική» βάση, όποιες και αν είναι οι προθέσεις του κράτους.

Ποιο είναι αυτό το θεμελιώδες ελάττωμα; Είναι το γεγονός ότι το κράτος μπορεί να αποκτά ουσιαστικά απεριόριστους πόρους μέσω της καταναγκαστικής φορολογικής εξουσίας του. Οι ιδιωτικές επιχειρήσεις πρέπει να εξασφαλίζουν τα κεφάλαιά τους από επενδυτές. Αυτή ακριβώς η κατανομή κεφαλαίων από τους επενδυτές βάσει της χρονικής προτίμησης και της προνοητικότητας κατανέμει με φειδώ κεφάλαια και πόρους στις πιο επικερδείς και, επομένως, πιο ωφέλιμες χρήσεις. Οι ιδιωτικές επιχειρήσεις μπορούν να αποκτούν κεφάλαια μόνο από καταναλωτές και επενδυτές· με άλλα λόγια, μπορούν να αποκτούν κεφάλαια μόνο από ανθρώπους που εκτιμούν και αγοράζουν τις υπηρεσίες τους και από επενδυτές πρόθυμους να διακινδυνεύσουν επενδύοντας τα αποταμιευμένα κεφάλαιά τους με την προσδοκία κέρδους. Εν ολίγοις, η πληρωμή και η υπηρεσία είναι, για άλλη μια φορά, άρρηκτα συνδεδεμένες στην αγορά. Το κράτος, από την άλλη πλευρά, μπορεί να αποκτά όσα χρήματα επιθυμεί. Η ελεύθερη αγορά παρέχει έναν «μηχανισμό» για την κατανομή κεφαλαίων μεταξύ μελλοντικής και παρούσας κατανάλωσης, για την κατεύθυνση των πόρων στις παραγωγικότερες σε όρους αξίας χρήσεις τους για όλους τους ανθρώπους. Παρέχει έτσι στους επιχειρηματίες ένα μέσο κατανομής πόρων και τιμολόγησης υπηρεσιών ώστε να εξασφαλίζεται αυτή η άριστη χρήση. Το κράτος, όμως, δεν υπόκειται σε κανένα τέτοιο χαλινάρι, δηλαδή δεν υποχρεούται να ανταποκριθεί σε μια δοκιμασία κέρδους και ζημίας για την παροχή υπηρεσιών που εκτιμούν οι καταναλωτές, προκειμένου να αποκτήσει κεφάλαια. Η ιδιωτική επιχείρηση μπορεί να αποκτά κεφάλαια μόνο από ικανοποιημένους πελάτες που εκτιμούν τις υπηρεσίες της και από επενδυτές που καθοδηγούνται από κέρδη και ζημίες. Το κράτος μπορεί να αποκτά κεφάλαια κυριολεκτικά κατά το δοκούν.

Με την κατάργηση αυτού του χαλιναριού καταργείται και κάθε δυνατότητα του κράτους να κατανέμει ορθολογικά τους πόρους. Πώς μπορεί να γνωρίζει αν πρέπει να κατασκευάσει τον δρόμο Α ή τον δρόμο Β, αν πρέπει να «επενδύσει» σε έναν δρόμο ή σε ένα σχολείο — και, εντέλει, πόσα

πρέπει να δαπανήσει για το σύνολο των δραστηριοτήτων του; Δεν υπάρχει ορθολογικός τρόπος με τον οποίο μπορεί να κατανείμει κεφάλαια ή ακόμη και να αποφασίσει πόσα πρέπει να έχει στη διάθεσή του. Όταν υπάρχει έλλειψη εκπαιδευτικών ή σχολικών αιθουσών ή αστυνομικών ή δρόμων, το κράτος και οι υποστηρικτές του έχουν μία μόνο απάντηση: περισσότερα χρήματα. Οι άνθρωποι πρέπει να παραχωρήσουν περισσότερα από τα χρήματά τους στο κράτος. Γιατί δεν δίνεται ποτέ αυτή η απάντηση στην ελεύθερη αγορά; Ο λόγος είναι ότι τα χρήματα πρέπει να αποσπώνται από κάποια άλλη χρήση στην κατανάλωση ή στην επένδυση — και αυτή η απόσπαση πρέπει να δικαιολογείται. Η δικαιολόγηση παρέχεται από τη δοκιμασία του κέρδους και της ζημίας: την ένδειξη ότι ικανοποιούνται οι πιο επιτακτικές ανάγκες των καταναλωτών. Αν μια επιχείρηση ή ένα προϊόν αποφέρει υψηλά κέρδη στους ιδιοκτήτες του και τα κέρδη αυτά αναμένεται να συνεχιστούν, θα εισρεύσουν περισσότερα χρήματα· αν όχι, και σημειώνονται ζημίες, τα χρήματα θα εξέλθουν από τον κλάδο. Η δοκιμασία του κέρδους και της ζημίας χρησιμεύει ως ο κρίσιμος οδηγός για την κατεύθυνση της ροής των παραγωγικών πόρων. Κανένας τέτοιος οδηγός δεν υπάρχει για το κράτος, το οποίο δεν διαθέτει ορθολογικό τρόπο να αποφασίσει πόσα χρήματα θα δαπανήσει, είτε συνολικά είτε σε κάθε συγκεκριμένο τομέα. Όσο περισσότερα χρήματα δαπανά, τόσο περισσότερες υπηρεσίες μπορεί να παρέχει — πού όμως πρέπει να σταματήσει;[195]

Οι υπέρμαχοι της κρατικής επιχειρηματικής δραστηριότητας μπορεί να αντιτείνουν ότι το κράτος θα μπορούσε απλώς να δώσει εντολή στην υπηρεσία του να ενεργεί σαν να ήταν κερδοσκοπική επιχείρηση και να συγκροτηθεί κατά τον ίδιο τρόπο με μια ιδιωτική επιχείρηση. Υπάρχουν δύο ελαττώματα σε αυτή τη θεωρία. Πρώτον, είναι αδύνατον να παίζει κανείς τον επιχειρηματία. Η επιχειρηματική δραστηριότητα σημαίνει ότι διακινδυνεύει κανείς τα δικά του χρήματα επενδύοντάς τα. Τα γραφειοκρατικά διοικητικά στελέχη και οι πολιτικοί δεν έχουν πραγματικό κίνητρο να αναπτύξουν επιχειρηματική ικανότητα, να προσαρμοστούν πραγματικά στις απαιτήσεις των καταναλωτών. Δεν διακινδυνεύουν να χάσουν τα χρήματά τους στην επιχείρηση. Δεύτερον, πέρα από το ζήτημα των κινήτρων, ακόμη και τα πιο πρόθυμα διοικητικά στελέχη δεν θα μπορούσαν να λειτουργήσουν επιχειρηματικά. Ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται η δραστηριότητα μετά την ίδρυσή της, η αρχική σύσταση της επιχείρησης γίνεται με κρατικά χρήματα και, επομένως, μέσω καταναγκαστικής εισφοράς. Ένα στοιχείο αυθαιρεσίας έχει «ενσωματωθεί» στον ίδιο τον ζωτικό πυρήνα της επιχείρησης. Επιπλέον, οποιεσδήποτε μελλοντικές δαπάνες μπορούν να πραγματοποιούνται από φορολογικά έσοδα και, επομένως, οι αποφάσεις των διοικητικών στελεχών θα υπόκεινται στο ίδιο ελάττωμα. Η ευκολία εξασφάλισης χρημάτων θα στρεβλώνει εγγενώς τη λειτουργία της κρατικής επιχείρησης. Ας υποθέσουμε, επιπλέον, ότι το κράτος «επενδύει» σε μια επιχείρηση Ε. Είτε η ελεύθερη αγορά, αν αφηνόταν ανεμπόδιστη, θα επένδυε επίσης το ίδιο ποσό στην ίδια ακριβώς επιχείρηση είτε όχι. Αν θα επένδυε, τότε η οικονομία ζημιώνεται τουλάχιστον από τη «λεία» που καταλήγει στη μεσολαβούσα γραφειοκρατία. Αν όχι — και αυτό είναι σχεδόν βέβαιο—, τότε προκύπτει αμέσως ότι η δαπάνη για την Ε αποτελεί στρέβλωση της ιδιωτικής χρησιμότητας στην αγορά — ότι κάποια άλλη δαπάνη θα απέφερε μεγαλύτερες χρηματικές αποδόσεις. Προκύπτει για άλλη μια φορά ότι μια κρατική επιχείρηση δεν μπορεί να αναπαραγάγει τις συνθήκες της ιδιωτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Επιπλέον, η ίδρυση κρατικής επιχείρησης δημιουργεί εγγενές ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι των ιδιωτικών επιχειρήσεων, διότι τουλάχιστον μέρος του κεφαλαίου της αποκτήθηκε μέσω καταναγκασμού και όχι μέσω παροχής υπηρεσιών. Είναι σαφές ότι το κράτος, χάρη στην επιδότησή του, μπορεί, αν το επιθυμεί, να εκτοπίσει τις ιδιωτικές επιχειρήσεις από τον κλάδο. Οι ιδιωτικές επενδύσεις στον ίδιο κλάδο θα περιοριστούν σημαντικά, καθώς οι μελλοντικοί επενδυτές θα

αναμένουν ζημίες από τους προνομιούχους κρατικούς ανταγωνιστές. Επιπλέον, εφόσον όλες οι υπηρεσίες ανταγωνίζονται για το δολάριο του καταναλωτή, όλες οι ιδιωτικές επιχειρήσεις και όλες οι ιδιωτικές επενδύσεις θα επηρεαστούν και θα παρεμποδιστούν σε κάποιον βαθμό. Και όταν αρχίζει να λειτουργεί μια κρατική επιχείρηση, γεννά σε άλλους κλάδους φόβους ότι θα έρθει και η δική τους σειρά και ότι είτε θα δημευθούν είτε θα εξαναγκαστούν να ανταγωνιστούν κρατικά επιδοτούμενες επιχειρήσεις. Αυτός ο φόβος τείνει να καταστέλλει περαιτέρω τις παραγωγικές επενδύσεις και, έτσι, να μειώνει ακόμη περισσότερο το γενικό βιοτικό επίπεδο.

Το καταλυτικό επιχείρημα, το οποίο χρησιμοποιούν απολύτως ορθά οι αντίπαλοι της κρατικής ιδιοκτησίας, είναι το εξής: αν η επιχειρηματική λειτουργία είναι τόσο επιθυμητή, γιατί να ακολουθείται ένας τόσο δαιδαλώδης δρόμος; Γιατί να μην καταργηθεί η κρατική ιδιοκτησία και να μην παραδοθεί η δραστηριότητα στην ιδιωτική επιχειρηματική πρωτοβουλία; Γιατί να καταβάλλεται τόση προσπάθεια για τη μίμηση εκείνου που εμφανίζεται ως ιδεώδες —της ιδιωτικής ιδιοκτησίας—, όταν το ιδεώδες μπορεί να επιδιωχθεί άμεσα; Το αίτημα εφαρμογής επιχειρηματικών αρχών στο κράτος, επομένως, έχει ελάχιστο νόημα, ακόμη και αν μπορούσε να υλοποιηθεί επιτυχώς.

Οι αναποτελεσματικότητες της κρατικής λειτουργίας επιτείνονται από αρκετούς άλλους παράγοντες. Όπως είδαμε, μια κρατική επιχείρηση που ανταγωνίζεται σε έναν κλάδο μπορεί συνήθως να εκτοπίσει τους ιδιώτες ιδιοκτήτες, καθώς το κράτος μπορεί να επιδοτεί τον εαυτό του με πολλούς τρόπους και να εξασφαλίζει απεριόριστα κεφάλαια όποτε το επιθυμεί. Έτσι, έχει μικρό κίνητρο να είναι αποτελεσματική. Στις περιπτώσεις όπου δεν μπορεί να ανταγωνιστεί ακόμη και υπό αυτές τις συνθήκες, μπορεί να οικειοποιηθεί ένα καταναγκαστικό μονοπώλιο, εκτοπίζοντας τους ανταγωνιστές διά της βίας. Αυτό έγινε στις Ηνωμένες Πολιτείες στην περίπτωση των ταχυδρομείων.[196] Όταν το κράτος παραχωρεί έτσι στον εαυτό του μονοπώλιο, μπορεί να περάσει στο αντίθετο άκρο από τη δωρεάν υπηρεσία: μπορεί να χρεώνει μονοπωλιακή τιμή. Η χρέωση μονοπωλιακής τιμής —που διακρίνεται από την τιμή της ελεύθερης αγοράς— στρεβλώνει και πάλι την κατανομή των πόρων και δημιουργεί τεχνητή σπανιότητα του συγκεκριμένου αγαθού. Επιτρέπει επίσης τεράστια υποβάθμιση της ποιότητας της υπηρεσίας. Ένα κρατικό μονοπώλιο δεν χρειάζεται να ανησυχεί μήπως οι πελάτες στραφούν αλλού ή μήπως η αναποτελεσματικότητα σημάνει το τέλος του.[197]

Ένας ακόμη λόγος κρατικής αναποτελεσματικότητας έχει ήδη θιγεί: το προσωπικό δεν έχει κίνητρο να είναι αποτελεσματικό. Πράγματι, οι δεξιότητες που θα αναπτύξει δεν θα είναι οι οικονομικές δεξιότητες της παραγωγής, αλλά πολιτικές δεξιότητες — πώς να κολακεύει τους πολιτικούς προϊσταμένους, πώς να προσελκύει δημαγωγικά το εκλογικό σώμα, πώς να ασκεί βία αποτελεσματικότερα. Αυτές οι δεξιότητες διαφέρουν πολύ από τις παραγωγικές και, επομένως, διαφορετικοί άνθρωποι θα ανέρχονται στην κορυφή του κράτους από εκείνους που επιτυγχάνουν στην αγορά.[198,199]

Είναι ιδιαίτερα παράλογο να ζητούνται «επιχειρηματικές αρχές» εκεί όπου μια κρατική επιχείρηση λειτουργεί ως μονοπώλιο. Κατά καιρούς προβάλλονται απαιτήσεις να τεθούν τα ταχυδρομεία σε «επιχειρηματική βάση» και να εξαλείψουν το έλλειμμά τους, το οποίο πρέπει να καλύπτουν οι φορολογούμενοι. Αλλά η εξάλειψη του ελλείμματος μιας εγγενώς και αναγκαστικά αναποτελεσματικής κρατικής δραστηριότητας δεν σημαίνει ότι αυτή τίθεται σε επιχειρηματική βάση. Για να επιτευχθεί αυτό, η τιμή πρέπει να αυξηθεί αρκετά ώστε να καταστεί μονοπωλιακή και, έτσι, να καλύψει το κόστος της κρατικής αναποτελεσματικότητας. Μια μονοπωλιακή τιμή θα

επιβάλει υπέρμετρο βάρος στους χρήστες της ταχυδρομικής υπηρεσίας, ιδίως επειδή το μονοπώλιο είναι καταναγκαστικό. Από την άλλη πλευρά, είδαμε ότι ακόμη και οι μονοπωλητές πρέπει να συμμορφώνονται με την κλίμακα ζήτησης των καταναλωτών. Αν αυτή η κλίμακα ζήτησης είναι αρκετά ελαστική, είναι απολύτως δυνατόν μια μονοπωλιακή τιμή να μειώσει τα έσοδα τόσο πολύ ή να περιορίσει τόσο πολύ την αύξησή τους, ώστε μια υψηλότερη τιμή να αυξάνει τα ελλείμματα αντί να τα μειώνει. Χαρακτηριστικό παράδειγμα υπήρξε τα τελευταία χρόνια το σύστημα του μετρό της Νέας Υόρκης, το οποίο αύξανε τα κόμιστρά του σε μια μάταιη προσπάθεια εξάλειψης του ελλείμματός του, μόνο και μόνο για να δει την επιβατική κίνηση να μειώνεται τόσο δραστικά ώστε, ύστερα από κάποιο διάστημα, το έλλειμμα να αυξάνεται ακόμη περισσότερο.[200]

Οι συγγραφείς έχουν προτείνει πολλά «κριτήρια» ως οδηγούς για την τιμολόγηση των κρατικών υπηρεσιών. Ένα κριτήριο υποστηρίζει την τιμολόγηση σύμφωνα με το «οριακό κόστος». Αυτό, όμως, δύσκολα αποτελεί καν κριτήριο και στηρίζεται στις κλασικές οικονομικές πλάνες περί καθορισμού των τιμών από το κόστος. Κατ' αρχάς, το «οριακό» μεταβάλλεται ανάλογα με τη χρονική περίοδο που εξετάζεται. Επιπλέον, το κόστος δεν είναι στατικό αλλά ευμετάβλητο· μεταβάλλεται ανάλογα με τις τιμές πώλησης και, επομένως, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως οδηγός γι' αυτές τις τιμές. Επιπροσθέτως, οι τιμές ισούνται με το μέσο κόστος —ή, μάλλον, το μέσο κόστος ισούται με τις τιμές — μόνο στην τελική ισορροπία, και η ισορροπία δεν μπορεί να θεωρείται ιδεώδες για τον πραγματικό κόσμο. Η αγορά απλώς τείνει προς αυτόν τον στόχο. Τέλος, το κόστος της κρατικής λειτουργίας θα είναι υψηλότερο από εκείνο παρόμοιας δραστηριότητας στην ελεύθερη αγορά.

Η κρατική επιχειρηματική δραστηριότητα δεν θα παρεμποδίζει και θα καταστέλλει μόνο τις ιδιωτικές επενδύσεις και την επιχειρηματικότητα στον ίδιο κλάδο και στους κλάδους ολόκληρης της οικονομίας· θα αποδιοργανώνει επίσης ολόκληρη την αγορά εργασίας. Διότι: (α) το κράτος θα μειώνει την παραγωγή και το βιοτικό επίπεδο της κοινωνίας, αποσπώντας δυνητικά παραγωγική εργασία και διοχετεύοντάς την στη γραφειοκρατία· (β), χρησιμοποιώντας δημευμένα κεφάλαια, το κράτος θα μπορεί να καταβάλλει αμοιβές εργασίας υψηλότερες από εκείνες της αγοράς και, επομένως, θα προκαλεί έντονες απαιτήσεις από όσους αναζητούν κρατική απασχόληση για επέκταση του μη παραγωγικού γραφειοκρατικού μηχανισμού· και (γ), μέσω υψηλών μισθών που χρηματοδοτούνται από φόρους, το κράτος μπορεί κάλλιστα να παραπλανά τους εργαζομένους και τα συνδικάτα ώστε να πιστεύουν ότι αυτοί αντανακλούν τον μισθό της αγοράς στον ιδιωτικό τομέα, προκαλώντας έτσι ανεπιθύμητη ανεργία.

Επιπλέον, η κρατική επιχείρηση, στηριζόμενη στον καταναγκασμό επί του καταναλωτή, δύσκολα μπορεί να αποφύγει την αντικατάσταση των αξιών των πελατών της από τις δικές της. Ως εκ τούτου, θα επικρατούν τεχνητά τυποποιημένες υπηρεσίες χαμηλότερης ποιότητας — διαμορφωμένες σύμφωνα με τις κρατικές προτιμήσεις και την κρατική ευκολία—, σε αντίθεση με εκείνες της ελεύθερης αγοράς, όπου παρέχονται διαφοροποιημένες υπηρεσίες υψηλής ποιότητας για να ανταποκριθούν στις ποικίλες προτιμήσεις ενός πλήθους ατόμων.[201]

Ένα καρτέλ ή μία επιχείρηση δεν θα μπορούσε να κατέχει όλα τα μέσα παραγωγής της οικονομίας, επειδή δεν θα μπορούσε να υπολογίζει τις τιμές και να κατανέμει τους συντελεστές με ορθολογικό τρόπο. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ούτε ο κρατικός σοσιαλισμός θα μπορούσε να σχεδιάζει ή να κατανέμει ορθολογικά. Πράγματι, ακόμη και δύο ή περισσότερα στάδια δεν θα μπορούσαν να ενοποιηθούν πλήρως καθέτως στην αγορά, διότι η πλήρης ενοποίηση θα εξάλειφε ένα ολόκληρο

τμήμα της αγοράς και θα δημιουργούσε μια νησίδα χάους στον οικονομικό υπολογισμό και στην κατανομή, μια νησίδα που θα απέκλειε τον άριστο σχεδιασμό για την επίτευξη κερδών και τη μέγιστη ικανοποίηση των καταναλωτών.

Στην περίπτωση της απλής κρατικής ιδιοκτησίας, προκύπτει μία ακόμη προέκταση αυτής της θέσης. Διότι κάθε κρατική επιχείρηση εισάγει τη δική της νησίδα χάους στην οικονομία· δεν χρειάζεται να περιμένουμε τον σοσιαλισμό για να αρχίσει το χάος το έργο του. Καμία κρατική επιχείρηση δεν μπορεί ποτέ να καθορίζει τιμές ή κόστος ούτε να κατανέμει συντελεστές ή κεφάλαια με τρόπο ορθολογικό, που μεγιστοποιεί την ευημερία. Καμία κρατική επιχείρηση δεν μπορεί να συγκροτηθεί σε «επιχειρηματική βάση», ακόμη και αν υπάρχει η σχετική επιθυμία. Έτσι, κάθε κρατική δραστηριότητα εισάγει μια εστία χάους στην οικονομία· και εφόσον όλες οι αγορές της οικονομίας είναι αλληλένδετες, κάθε κρατική δραστηριότητα διαταράσσει και στρεβλώνει τη διαμόρφωση των τιμών, την κατανομή των συντελεστών, τις αναλογίες κατανάλωσης προς επένδυση κ.λπ. Κάθε κρατική επιχείρηση δεν μειώνει μόνο τις κοινωνικές χρησιμότητες των καταναλωτών, επιβάλλοντας την κατανομή κεφαλαίων σε σκοπούς διαφορετικούς από εκείνους που επιθυμεί το κοινό· μειώνει επίσης τη χρησιμότητα όλων —συμπεριλαμβανομένων, ίσως, των χρησιμοτήτων των κρατικών αξιωματούχων—, στρεβλώνοντας την αγορά και διαδίδοντας το χάος στον οικονομικό υπολογισμό. Όσο μεγαλύτερη είναι, φυσικά, η έκταση της κρατικής ιδιοκτησίας, τόσο εντονότερος θα γίνεται αυτός ο αντίκτυπος.

Πέρα από τις αμιγώς οικονομικές συνέπειές της, η κρατική ιδιοκτησία ασκεί και μια άλλου είδους επίδραση στην κοινωνία: αντικαθιστά αναγκαστικά την αρμονία της ελεύθερης αγοράς με τη σύγκρουση. Εφόσον κρατική υπηρεσία σημαίνει υπηρεσία παρεχόμενη από μία ομάδα υπευθύνων λήψης αποφάσεων, καταλήγει να σημαίνει ομοιόμορφη υπηρεσία. Οι επιθυμίες όλων εκείνων που εξαναγκάζονται, άμεσα ή έμμεσα, να πληρώνουν για την κρατική υπηρεσία δεν μπορούν να ικανοποιηθούν. Μόνο ορισμένες μορφές της υπηρεσίας μπορούν ή πρόκειται να παραχθούν από τον κρατικό φορέα. Ως αποτέλεσμα, η κρατική επιχειρηματική δραστηριότητα δημιουργεί τεράστιες συγκρούσεις μεταξύ καστών στους κόλπους των πολιτών, καθένας από τους οποίους έχει διαφορετική αντίληψη για την καλύτερη μορφή της υπηρεσίας.

Τα τελευταία χρόνια, τα κρατικά σχολεία στην Αμερική έχουν προσφέρει ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων συγκρούσεων. Ορισμένοι γονείς προτιμούν σχολεία με φυλετικό διαχωρισμό· άλλοι προτιμούν εκπαίδευση χωρίς φυλετικό διαχωρισμό. Ορισμένοι γονείς θέλουν τα παιδιά τους να διδάσκονται τον σοσιαλισμό· άλλοι θέλουν αντισοσιαλιστική διδασκαλία στα σχολεία. Δεν υπάρχει τρόπος με τον οποίο το κράτος μπορεί να επιλύσει αυτές τις συγκρούσεις. Μπορεί μόνο να επιβάλει καταναγκαστικά τη βούληση της πλειονότητας —ή μια γραφειοκρατική «ερμηνεία» της— και να αφήσει μια συχνά μεγάλη μειονότητα ανικανοποίητη και δυσαρεστημένη. Όποιος τύπος σχολείου και αν επιλεγεί, ορισμένες ομάδες γονέων θα υποστούν ζημία. Από την άλλη πλευρά, δεν υπάρχει τέτοια σύγκρουση στην ελεύθερη αγορά, η οποία παρέχει κάθε τύπο υπηρεσίας για τον οποίο υπάρχει ζήτηση. Στην αγορά, όσοι θέλουν σχολεία με ή χωρίς φυλετικό διαχωρισμό, σοσιαλιστικά ή ατομικιστικά, μπορούν να δουν τις επιθυμίες τους να ικανοποιούνται. Είναι προφανές, επομένως, ότι η κρατική, σε αντιδιαστολή προς την ιδιωτική, παροχή υπηρεσιών μειώνει το βιοτικό επίπεδο μεγάλου μέρους του πληθυσμού.

Ο βαθμός κρατικής ιδιοκτησίας στην οικονομία ποικίλλει από χώρα σε χώρα, αλλά σε όλες τις χώρες το κράτος έχει φροντίσει να κατέχει τα ζωτικά νευραλγικά κέντρα, τα κέντρα εξουσίας της κοινωνίας. Έχει αποκτήσει καταναγκαστικά μονοπωλιακή ιδιοκτησία επί αυτών των κέντρων και

πάντοτε προσπαθούσε να πείσει τον πληθυσμό ότι η ιδιωτική ιδιοκτησία και επιχειρηματική δραστηριότητα σε αυτούς τους τομείς είναι απλώς και *a priori* αδύνατες. Είδαμε, αντιθέτως, ότι κάθε υπηρεσία μπορεί να παρέχεται στην ελεύθερη αγορά.

Τα ζωτικά κέντρα εξουσίας που κατέχει πάντοτε μονοπωλιακά το κράτος είναι: (1) η αστυνομική και στρατιωτική προστασία· (2) η δικαστική προστασία· (3) το μονοπώλιο της κοπής νομισμάτων —και το μονοπώλιο του ορισμού του χρήματος—· (4) οι ποταμοί και οι παράκτιες θάλασσες· (5) οι αστικοί δρόμοι και οι αυτοκινητόδρομοι, καθώς και η γη γενικά —η αχρησιμοποίητη γη, πέρα από την εξουσία αναγκαστικής απαλλοτρίωσης—· και (6) τα ταχυδρομεία. Η λειτουργία της προστασίας είναι εκείνη που το κράτος διατηρεί πιο ζηλότυπα για τον εαυτό του. Είναι ζωτική για την ύπαρξη του κράτους, διότι από το μονοπώλιό του στη βία εξαρτάται η ικανότητά του να αποσπά φόρους από τους πολίτες. Αν επιτρεπόταν στους πολίτες να έχουν ιδιωτικά δικαστήρια και στρατούς, τότε θα διέθεταν τα μέσα να αμύνονται έναντι επιθετικών πράξεων τόσο του κράτους όσο και ιδιωτών. Ο έλεγχος των βασικών πόρων γης —ιδίως των μεταφορών— είναι, φυσικά, εξαιρετική μέθοδος εξασφάλισης συνολικού ελέγχου. Τα ταχυδρομεία υπήρξαν πάντοτε πολύ βολικό εργαλείο για την επιθεώρηση και την απαγόρευση μηνυμάτων αιρετικών ή εχθρών του κράτους. Τα τελευταία χρόνια, το κράτος επιδιώκει διαρκώς να διευρύνει αυτά τα προγεφυρώματα. Το μονοπώλιο της κοπής νομισμάτων και του ορισμού του χρήματος —οι νόμοι περί νόμιμου μέσου πληρωμής— έχει χρησιμοποιηθεί για την επίτευξη πλήρους ελέγχου του νομισματικού συστήματος του έθνους. Αυτό ήταν ένα από τα δυσκολότερα έργα του κράτους, καθώς επί αιώνες οι άνθρωποι αντιμετώπιζαν το χαρτονόμισμα με βαθιά δυσπιστία. Το μονοπώλιο της κοπής νομισμάτων και του καθορισμού των νομισματικών προτύπων οδήγησε στη νόθευση των νομισμάτων, στη μετατροπή των νομισματικών ονομασιών από μονάδες βάρους σε όρους χωρίς νόημα και στην αντικατάσταση του χρυσού και του αργύρου από τραπεζικό ή κρατικό χαρτονόμισμα. Σήμερα, το κράτος σε σχεδόν κάθε χώρα έχει επιτύχει τον κύριο νομισματικό του στόχο: τη δυνατότητα αύξησης των εσόδων του μέσω διόγκωσης της ποσότητας του χρήματος κατά βούληση. Στους άλλους τομείς —γη και φυσικοί πόροι, μεταφορές και επικοινωνίες— το κράτος αποκτά ολοένα μεγαλύτερο έλεγχο. Τέλος, ένα ακόμη κρίσιμο κέντρο εξουσίας που κατέχει, αν και δεν μονοπωλεί πλήρως, το κράτος είναι η εκπαίδευση. Διότι η κρατική σχολική εκπαίδευση επιτρέπει τον επηρεασμό του νεανικού νου ώστε να αποδέχεται τις αρετές του κράτους και της κρατικής παρέμβασης.[202] Σε πολλές χώρες, το κράτος δεν διαθέτει καταναγκαστικό μονοπώλιο στη σχολική εκπαίδευση, αλλά προσεγγίζει αυτό το ιδεώδες επιβάλλοντας σε όλα τα παιδιά τη φοίτηση είτε σε κρατικό σχολείο είτε σε ιδιωτικό σχολείο εγκεκριμένο ή αναγνωρισμένο από το κράτος. Η υποχρεωτική φοίτηση στοιβάζει στα σχολεία εκείνους που δεν επιθυμούν σχολική εκπαίδευση και, έτσι, ωθεί υπερβολικά πολλά παιδιά στην εκπαίδευση. Υπερβολικά λίγοι νέοι παραμένουν σε ανταγωνιστικές προς αυτήν δραστηριότητες όπως ο ελεύθερος χρόνος, η μελέτη στο σπίτι και η απασχόληση σε επιχειρήσεις.[203]

Μια πολύ παράξενη κρατική δραστηριότητα έχει αναπτυχθεί τεράστια κατά τον παρόντα αιώνα. Η μεγάλη δημοτικότητά της αποτελεί αξιοσημείωτη ένδειξη της ευρύτατης άγνοιας των πραξεολογικών νόμων από το κοινό. Αναφερόμαστε στη λεγόμενη νομοθεσία «κοινωνικής ασφάλισης». Αυτό το σύστημα δημεύει το εισόδημα των φτωχότερων μισθωτών και κατόπιν διατείνεται ότι επενδύει τα χρήματα συνετότερα από όσο θα μπορούσαν οι ίδιοι, καταβάλλοντάς τα αργότερα στους ίδιους ή στους δικαιούχους τους κατά τα γηρατειά τους. Εξεταζόμενο ως «κοινωνική ασφάλιση», αποτελεί τυπικό παράδειγμα κρατικής επιχειρηματικής δραστηριότητας: δεν υπάρχει σχέση μεταξύ ασφαλίστρων και παροχών, καθώς και τα δύο μεταβάλλονται κάθε χρόνο υπό την

επίδραση πολιτικών πιέσεων. Στην ελεύθερη αγορά, όποιος επιθυμεί να επενδύσει σε ασφαλιστικό συμβόλαιο προσόδου ή σε μετοχές ή ακίνητα μπορεί να το πράξει. Ο εξαναγκασμός καθενός να μεταβιβάζει τα χρηματικά του διαθέσιμα στο κράτος τού επιβάλλει απώλεια χρησιμότητας.

Έτσι, ακόμη και εκ πρώτης όψεως, είναι δύσκολο να κατανοήσει κανείς τη μεγάλη δημοτικότητα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Αλλά η πραγματική φύση της λειτουργίας του διαφέρει πολύ από την επίσημη εικόνα του. Διότι το κράτος δεν επενδύει τα ποσά που εισπράττει μέσω φόρων· απλώς τα δαπανά, παραχωρώντας στον εαυτό του ομόλογα, τα οποία πρέπει αργότερα να εξαργυρωθούν όταν καταστούν απαιτητές οι παροχές. Πώς θα εξασφαλιστούν τότε τα μετρητά; Μόνο μέσω πρόσθετων φόρων ή πληθωρισμού. Έτσι, το κοινό πρέπει να πληρώσει δύο φορές για την «κοινωνική ασφάλιση». Το πρόγραμμα κοινωνικής ασφάλισης φορολογεί δύο φορές για μία πληρωμή· είναι ένας μηχανισμός που επιτρέπει στο κράτος να φορολογεί τις χαμηλότερες εισοδηματικές ομάδες κατά τρόπο περισσότερο αποδεκτό. Και, όπως ισχύει για όλους τους φόρους, τα έσοδα κατευθύνονται στην κρατική κατανάλωση.

Κατά τη στάθμιση του ζητήματος της ιδιωτικής ή κρατικής ιδιοκτησίας οποιασδήποτε επιχείρησης, λοιπόν, πρέπει να έχουμε υπόψη τα ακόλουθα συμπεράσματα της ανάλυσής μας:

1. Κάθε υπηρεσία μπορεί να παρέχεται ιδιωτικά στην αγορά.
2. Η ιδιωτική ιδιοκτησία θα είναι αποτελεσματικότερη στην παροχή υπηρεσιών καλύτερης ποιότητας με χαμηλότερο κόστος.
3. Η κατανομή των πόρων σε μια ιδιωτική επιχείρηση θα ικανοποιεί καλύτερα τις απαιτήσεις των καταναλωτών, ενώ η κρατική επιχείρηση θα στρεβλώνει τις κατανομές και θα εισάγει νησίδες χάους στον οικονομικό υπολογισμό.
4. Η κρατική ιδιοκτησία θα καταστέλλει την ιδιωτική δραστηριότητα τόσο σε μη ανταγωνιστικές όσο και σε ανταγωνιστικές επιχειρήσεις.
5. Η ιδιωτική ιδιοκτησία εξασφαλίζει την αρμονική και συνεργατική ικανοποίηση των επιθυμιών, ενώ η κρατική ιδιοκτησία δημιουργεί σύγκρουση μεταξύ καστών.[204]

3. Δραστηριότητες χρησιμοποίησης πόρων: Σοσιαλισμός

Σοσιαλισμός —ή κολεκτιβισμός— υπάρχει όταν το κράτος κατέχει όλα τα μέσα παραγωγής. Είναι η καταναγκαστική κατάργηση και απαγόρευση της ιδιωτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας και η μονοπώληση ολόκληρης της παραγωγικής σφαίρας από το κράτος. Ο σοσιαλισμός, επομένως, επεκτείνει την αρχή του καταναγκαστικού κρατικού μονοπωλίου από λίγες μεμονωμένες επιχειρήσεις σε ολόκληρο το οικονομικό σύστημα. Είναι η βίαιη κατάργηση της αγοράς.

Αν πρόκειται να υπάρχει οικονομία, πρέπει να υπάρχει παραγωγή για την ικανοποίηση των επιθυμιών των καταναλωτών. Πώς θα οργανωθεί αυτή η παραγωγή; Ποιος θα αποφασίζει για την κατανομή των συντελεστών σε όλες τις διαφορετικές χρήσεις ή για το εισόδημα που θα λαμβάνει κάθε συντελεστής σε κάθε χρήση; Υπάρχουν δύο και μόνο δύο τρόποι οργάνωσης μιας οικονομίας. Ο ένας είναι μέσω της ελευθερίας και της εκούσιας επιλογής — ο δρόμος της αγοράς. Ο άλλος είναι μέσω της βίας και της επιβολής διαταγών — ο δρόμος του κράτους. Σε όσους αγνοούν την οικονομική επιστήμη, μπορεί να φαίνεται ότι μόνο ο δεύτερος συνιστά πραγματική οργάνωση και

σχεδιασμό, ενώ ο δρόμος της αγοράς δεν είναι παρά σύγχυση και χάος. Η οργάνωση της ελεύθερης αγοράς, όμως, είναι στην πραγματικότητα ένα εκπληκτικό και ευέλικτο μέσο ικανοποίησης των αναγκών όλων των ατόμων, πολύ αποτελεσματικότερο από την κρατική λειτουργία ή παρέμβαση.

Μέχρι αυτό το σημείο, όμως, εξετάσαμε μόνο μεμονωμένες κρατικές επιχειρήσεις και διάφορες μορφές κρατικής παρέμβασης στην αγορά. Πρέπει τώρα να εξετάσουμε τον σοσιαλισμό —το σύστημα της αμιγούς κρατικής επιβολής διαταγών—, το διαμετρικό αντίθετο της αμιγώς ελεύθερης αγοράς.

Ορίσαμε την ιδιοκτησία ως τον αποκλειστικό έλεγχο ενός πόρου. Είναι σαφές, επομένως, ότι μια «σχεδιασμένη οικονομία» που αφήνει την ονομαστική ιδιοκτησία στα χέρια των προηγούμενων ιδιωτών ιδιοκτητών, αλλά θέτει τον πραγματικό έλεγχο και τη διεύθυνση των πόρων στα χέρια του κράτους, είναι εξίσου σοσιαλισμός με την επίσημη κρατικοποίηση της περιουσίας. Τα ναζιστικά και φασιστικά καθεστώτα ήταν εξίσου σοσιαλιστικά με το κομμουνιστικό σύστημα που κρατικοποιεί όλη την παραγωγική περιουσία.

Πολλοί αρνούνται να ταυτίσουν τον ναζισμό ή τον φασισμό με τον «σοσιαλισμό», επειδή περιορίζουν τον τελευταίο όρο στον προλεταριακό προσανατολισμό του Marx ή των νεομαρξιστών ή σε διάφορες «σοσιαλδημοκρατικές» προτάσεις. Αλλά η οικονομική επιστήμη δεν ασχολείται με το χρώμα της στολής ή με τους καλούς ή κακούς τρόπους των κυβερνώντων. Ούτε ενδιαφέρεται για το ποιες ομάδες ή τάξεις διοικούν το κράτος στα διάφορα πολιτικά καθεστώτα. Ούτε έχει σημασία για την οικονομική επιστήμη αν το σοσιαλιστικό καθεστώς επιλέγει τους κυβερνώντες του μέσω εκλογών ή πραξικοπημάτων. Η οικονομική επιστήμη ασχολείται μόνο με τις εξουσίες ιδιοκτησίας ή ελέγχου που ασκεί το κράτος. Όλες οι μορφές κρατικού σχεδιασμού ολόκληρης της οικονομίας είναι τύποι σοσιαλισμού, ανεξάρτητα από τις φιλοσοφικές ή αισθητικές απόψεις των διαφόρων σοσιαλιστικών στρατοπέδων και ανεξάρτητα από το αν αυτά ονομάζονται «δεξιά» ή «αριστερά». Ο σοσιαλισμός μπορεί να είναι μοναρχικός· μπορεί να είναι προλεταριακός· μπορεί να εξισώνει τις περιουσίες· μπορεί να αυξάνει την ανισότητα. Η ουσία του παραμένει πάντοτε η ίδια: ολοκληρωτική καταναγκαστική επιβολή κρατικών διαταγών στην οικονομία.

Η απόσταση μεταξύ των δύο πόλων —της αμιγώς ελεύθερης αγοράς, από τη μία πλευρά, και του ολοκληρωτικού κολεκτιβισμού, από την άλλη— αποτελεί ένα συνεχές που περιλαμβάνει διαφορετικά «μείγματα» της αρχής της ελευθερίας και της καταναγκαστικής, ηγεμονικής αρχής. Κάθε αύξηση της κρατικής ιδιοκτησίας ή του κρατικού ελέγχου, επομένως, είναι «σοσιαλιστική» ή «κολεκτιβιστική», επειδή αποτελεί καταναγκαστική παρέμβαση που φέρνει την οικονομία ένα βήμα πλησιέστερα στον πλήρη σοσιαλισμό.

Η έκταση του κολεκτιβισμού στον εικοστό αιώνα ταυτόχρονα υποτιμάται και υπερεκτιμάται. Από τη μία πλευρά, η ανάπτυξή του σε χώρες όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες υποτιμάται σημαντικά. Οι περισσότεροι παρατηρητές παραβλέπουν, για παράδειγμα, τη σημασία της επέκτασης του κρατικού δανεισμού. Ο δανειστής είναι επίσης επιχειρηματίας και συνιδιοκτήτης, ανεξάρτητα από τη νομική του ιδιότητα. Τα κρατικά δάνεια προς ιδιωτικές επιχειρήσεις, επομένως, ή οι κρατικές εγγυήσεις ιδιωτικών δανείων δημιουργούν πολλές εστίες κρατικής ιδιοκτησίας. Επιπλέον, η συνολική ποσότητα αποταμιεύσεων στην οικονομία δεν αυξάνεται μέσω των κρατικών εγγυήσεων και δανείων, αλλά μεταβάλλεται η συγκεκριμένη μορφή τους. Η ελεύθερη αγορά τείνει να κατανέμει τις αποταμιεύσεις της κοινωνίας στις πιο επικερδείς και παραγωγικές κατευθύνσεις. Τα κρατικά δάνεια και οι εγγυήσεις, αντιθέτως, εκτρέπουν αποταμιεύσεις από περισσότερο προς λιγότερο

παραγωγικές κατευθύνσεις. Εμποδίζουν επίσης την επιτυχία των πιο αποδοτικών επιχειρηματιών και την απομάκρυνση των μη αποδοτικών —οι οποίοι τότε θα γίνονταν απλώς συντελεστές εργασίας αντί για επιχειρηματίες—. Και με τους δύο αυτούς τρόπους, επομένως, ο κρατικός δανεισμός μειώνει το γενικό βιοτικό επίπεδο — χωρίς να συνυπολογίσουμε την απώλεια χρησιμότητας που επιβάλλεται στους φορολογουμένους, οι οποίοι πρέπει να καλύπτουν αυτές τις εγγυήσεις ή να παρέχουν τα χρήματα που πρόκειται να δανειστούν.

Από την άλλη πλευρά, η έκταση του σοσιαλισμού σε χώρες όπως η Σοβιετική Ρωσία υπερεκτιμάται. Εκείνοι που επικαλούνται τη Ρωσία ως παράδειγμα «επιτυχημένου» κρατικού σχεδιασμού αγνοούν το γεγονός —πέρα από τις διαρκείς δυσχέρειες του σχεδιασμού— ότι η Σοβιετική Ρωσία και οι άλλες σοσιαλιστικές χώρες δεν μπορούν να έχουν πλήρη σοσιαλισμό, επειδή μόνο το εσωτερικό εμπόριο είναι κοινωνικοποιημένο. Ο υπόλοιπος κόσμος εξακολουθεί να διαθέτει κάποιου είδους αγορά. Ένα σοσιαλιστικό κράτος, επομένως, μπορεί ακόμη να αγοράζει και να πωλεί στην παγκόσμια αγορά και τουλάχιστον να προσεγγίζει αδρά την ορθολογική τιμολόγηση των παραγωγικών αγαθών, ανατρέχοντας στις τιμές των συντελεστών που διαμορφώνονται στην παγκόσμια αγορά. Μολονότι τα σφάλματα ακόμη και αυτού του μερικού σοσιαλιστικού σχεδιασμού προκαλούν φτωχοποίηση, είναι ασήμαντα σε σύγκριση με όσα θα συνέβαιναν υπό το πλήρες χάος οικονομικού υπολογισμού ενός παγκόσμιου σοσιαλιστικού κράτους. Ένα Ενιαίο Μεγάλο Καρτέλ δεν θα μπορούσε να πραγματοποιεί οικονομικό υπολογισμό και, επομένως, δεν θα μπορούσε να εγκαθιδρυθεί στην ελεύθερη αγορά. Πόσο περισσότερο ισχύει αυτό για τον σοσιαλισμό, όπου το κράτος επιβάλλει διά της βίας το καθολικό μονοπώλιό του και όπου οι αναποτελεσματικότητες των ενεργειών ενός μεμονωμένου κράτους πολλαπλασιάζονται στο χιλιαπλάσιο.

Ένα σημείο δεν πρέπει να παραβλέπεται κατά την ανάλυση συγκεκριμένων σοσιαλιστικών καθεστώτων: η δυνατότητα ύπαρξης «μαύρης» αγοράς, με πόρους που περνούν παρανόμως σε ιδιωτικά χέρια.[205] Φυσικά, οι δυνατότητες μαύρης αγοράς σε ογκώδη αγαθά είναι μάλλον περιορισμένες· υπάρχει μεγαλύτερο περιθώριο για τέτοιο εμπόριο όταν τα εμπορεύματα —όπως καραμέλες, τσιγάρα, φάρμακα και κάλτσες— αποκρύπτονται εύκολα. Από την άλλη πλευρά, η παραποίηση αρχείων από τα διοικητικά στελέχη και οι διάχυτες δυνατότητες δωροδοκίας μπορεί να χρησιμοποιηθούν για την εγκαθίδρυση κάποιας μορφής περιορισμένης αγοράς. Υπάρχει λόγος να πιστεύουμε, για παράδειγμα, ότι η εκτεταμένη διαφθορά —*blat*— και οι μαύρες αγορές, δηλαδή η υπονόμευση του σοσιαλιστικού σχεδιασμού, υπήρξαν ουσιώδεις για το επίπεδο παραγωγής που κατόρθωσε να επιτύχει το σοβιετικό σύστημα.

Τα τελευταία χρόνια, η πλήρης αποτυχία του σοσιαλιστικού σχεδιασμού να πραγματοποιήσει οικονομικό υπολογισμό για μια βιομηχανική οικονομία έχει αναγνωριστεί εμμέσως από τις κομμουνιστικές χώρες, οι οποίες απομακρύνονται ταχέως, ιδίως στην Ανατολική Ευρώπη, από τον σοσιαλισμό και κινούνται προς μια ολοένα ελευθερότερη οικονομία της αγοράς. Αυτή η πρόοδος υπήρξε ιδιαίτερα αξιοσημείωτη στη Γιουγκοσλαβία, η οποία χαρακτηρίζεται πλέον από ιδιωτική ιδιοκτησία καθώς και από ιδιοκτησία συνεταιρισμών παραγωγών και από την απουσία κεντρικού σχεδιασμού, ακόμη και των επενδύσεων.[206]

4. Ο μύθος της «δημόσιας» ιδιοκτησίας

Όλοι ακούμε πολλά για τη «δημόσια» ιδιοκτησία. Όποτε το κράτος κατέχει περιουσία ή λειτουργεί μια επιχείρηση, αυτή χαρακτηρίζεται «δημόσιας ιδιοκτησίας». Όταν φυσικοί πόροι πωλούνται ή παραχωρούνται σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, πληροφορούμαστε ότι η «δημόσια κτήση» έχει «χαριστεί» σε στενά ιδιωτικά συμφέροντα. Υπονοείται ότι, όταν το κράτος κατέχει κάτι, «εμείς» —όλα τα μέλη του κοινού— κατέχουμε ίσα μερίδια αυτής της περιουσίας. Σε αντιδιαστολή προς αυτή την ευρεία προοπτική προβάλλονται τα στενά, μικροπρεπή συμφέροντα της απλής «ιδιωτικής» ιδιοκτησίας.

Είδαμε ότι, εφόσον ένα σοσιαλιστικό οικονομικό σύστημα δεν θα μπορούσε να πραγματοποιεί οικονομικό υπολογισμό, ένας αδιάλλακτος σοσιαλιστής πρέπει να είναι προετοιμασμένος να δει την εξαφάνιση μεγάλου μέρους του πληθυσμού της γης, με μόνο μια πρωτόγονη στοιχειώδη διαβίωση να απομένει για όσους επιβιώσουν. Παρ' όλα αυτά, ένας άνθρωπος που ταυτίζει την κρατική με τη δημόσια ιδιοκτησία μπορεί να αρκείται στη διεύρυνση του πεδίου της κρατικής ιδιοκτησίας παρά την απώλεια αποτελεσματικότητας ή κοινωνικής χρησιμότητας που αυτή συνεπάγεται.

Η ίδια η ταύτιση, όμως, είναι εντελώς εσφαλμένη. Ιδιοκτησία είναι ο τελικός έλεγχος και η διεύθυνση ενός πόρου. Ο ιδιοκτήτης ενός περιουσιακού στοιχείου είναι εκείνος που έχει την τελική εξουσία διάθεσής του, ανεξάρτητα από αντίθετα νομικά πλάσματα. Στην αμιγώς ελεύθερη κοινωνία, οι πόροι που είναι τόσο άφθονοι ώστε να αποτελούν γενικές συνθήκες ανθρώπινης ευημερίας θα παρέμεναν αδέσποτοι. Οι σπάνιοι πόροι, από την άλλη πλευρά, θα ανήκαν σε ιδιοκτήτες σύμφωνα με τις ακόλουθες αρχές: αυτοκυριότητα κάθε προσώπου· ιδιοκτησία από κάθε πρόσωπο της περιουσίας που το ίδιο δημιούργησε ή μετασχημάτισε· αρχική ιδιοκτησία προηγουμένως αδέσποτης γης από τον πρώτο χρήστη ή μετασχηματιστή της. Κρατική ιδιοκτησία σημαίνει απλώς ότι οι κυβερνώντες αξιωματούχοι κατέχουν την περιουσία. Οι ανώτατοι αξιωματούχοι είναι εκείνοι που κατευθύνουν τη χρήση της περιουσίας και, επομένως, αυτοί είναι που την κατέχουν. Το «κοινό» δεν κατέχει κανένα μέρος της. Κάθε πολίτης που αμφιβάλλει μπορεί να επιχειρήσει να ιδιοποιηθεί, για δική του ατομική χρήση, το αναλογούν μερίδιό του από τη «δημόσια» περιουσία και κατόπιν να προσπαθήσει να υπερασπιστεί τη θέση του στο δικαστήριο. Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι ούτε οι μεμονωμένοι μέτοχοι εταιρειών μπορούν να το κάνουν αυτό· για παράδειγμα, βάσει των κανόνων της εταιρείας, ένας μέτοχος της General Motors δεν επιτρέπεται να πάρει ένα αυτοκίνητο αντί χρηματικού μερίσματος ή σε αντάλλαγμα των μετοχών του. Ωστόσο, οι μέτοχοι πράγματι κατέχουν την εταιρεία τους, και αυτό το παράδειγμα αποδεικνύει ακριβώς τη θέση μας. Διότι ο μέτοχος μπορεί να αποδεσμευτεί από την εταιρεία του· μπορεί να πωλήσει τις μετοχές του στη General Motors σε κάποιον άλλο. Ο υπήκοος ενός κράτους δεν μπορεί να αποδεσμευτεί από αυτό το κράτος· δεν μπορεί να πωλήσει τις «μετοχές» του στα ταχυδρομεία, επειδή δεν διαθέτει τέτοιες μετοχές. Όπως έχει διατυπώσει συνοπτικά ο F.A. Harper: «Το επακόλουθο του δικαιώματος ιδιοκτησίας είναι το δικαίωμα αποξένωσης από την ιδιοκτησία. Επομένως, αν δεν μπορώ να πωλήσω κάτι, είναι προφανές ότι δεν το κατέχω πραγματικά».[207]

Όποια και αν είναι η μορφή διακυβέρνησης, οι κυβερνώντες είναι οι πραγματικοί ιδιοκτήτες της περιουσίας. Ωστόσο, σε μια δημοκρατία ή, μακροχρόνια, υπό οποιαδήποτε μορφή διακυβέρνησης, οι κυβερνώντες είναι προσωρινοί. Μπορεί πάντοτε να χάσουν εκλογές ή να ανατραπούν με πραξικόπημα. Ως εκ τούτου, κανένας κρατικός αξιωματούχος δεν θεωρεί τον εαυτό του κάτι περισσότερο από προσωρινό ιδιοκτήτη. Ως αποτέλεσμα, ενώ ένας ιδιώτης ιδιοκτήτης, εξασφαλισμένος ως προς την περιουσία του και κάτοχος της κεφαλαιακής της αξίας, σχεδιάζει τη

χρήση του πόρου του σε βάθος χρόνου, ο κρατικός αξιωματούχος πρέπει να απομυζήσει την περιουσία όσο πιο γρήγορα μπορεί, καθώς δεν έχει εξασφαλισμένη ιδιοκτησία. Επιπλέον, ακόμη και ο εδραιωμένος δημόσιος υπάλληλος πρέπει να κάνει το ίδιο, διότι κανένας κρατικός αξιωματούχος δεν μπορεί να πωλήσει την κεφαλαιοποιημένη αξία της περιουσίας του, όπως μπορούν οι ιδιώτες ιδιοκτήτες. Εν ολίγοις, οι κρατικοί αξιωματούχοι κατέχουν τη χρήση των πόρων, αλλά όχι την κεφαλαιακή τους αξία —εκτός από την περίπτωση της «ιδιωτικής ιδιοκτησίας» ενός κληρονομικού μονάρχη—. Όταν μπορεί να ανήκει σε κάποιον μόνο η τρέχουσα χρήση, αλλά όχι ο ίδιος ο πόρος, θα επέλθει γρήγορα οικονομικά ασύμφορη εξάντληση των πόρων, καθώς κανέναν δεν θα ωφελεί η διατήρησή τους σε βάθος χρόνου και κάθε ιδιοκτήτη θα τον συμφέρει να τους εξαντλήσει όσο το δυνατόν ταχύτερα. Με τον ίδιο τρόπο, οι κρατικοί αξιωματούχοι θα αναλώνουν την περιουσία τους όσο το δυνατόν ταχύτερα.

Είναι παράξενο ότι σχεδόν όλοι οι συγγραφείς επαναλαμβάνουν άκριτα την αντίληψη πως οι ιδιώτες ιδιοκτήτες, επειδή έχουν χρονική προτίμηση, πρέπει να υιοθετούν «βραχυπρόθεσμη οπτική», ενώ μόνο οι κρατικοί αξιωματούχοι μπορούν να υιοθετούν «μακροπρόθεσμη οπτική» και να κατανέμουν την περιουσία για την προαγωγή της «γενικής ευημερίας». Η αλήθεια είναι ακριβώς η αντίστροφη. Ο ιδιώτης, εξασφαλισμένος ως προς την περιουσία του και τον κεφαλαιακό του πόρο, μπορεί να βλέπει μακροπρόθεσμα, διότι θέλει να διατηρεί την κεφαλαιακή αξία του πόρου του. Ο κρατικός αξιωματούχος είναι εκείνος που πρέπει να αρπάξει ό,τι μπορεί και να φύγει, που πρέπει να λεηλατήσει την περιουσία όσο ακόμη έχει τον έλεγχο.[208]

5. Δημοκρατία

Η δημοκρατία είναι διαδικασία επιλογής κυβερνώντων ή κρατικών πολιτικών και, επομένως, διακρίνεται από ό,τι εξετάζαμε: τη φύση και τις συνέπειες των διαφόρων πολιτικών που μπορεί να επιλέξει ένα κράτος. Μια δημοκρατία μπορεί να επιλέξει σχετικά φιλελεύθερα προγράμματα laissez-faire ή σχετικά παρεμβατικά προγράμματα, και το ίδιο ισχύει για έναν δικτάτορα. Ωστόσο, το πρόβλημα της συγκρότησης μιας κυβέρνησης δεν μπορεί να διαχωριστεί απολύτως από την πολιτική που αυτή ακολουθεί, γι' αυτό θα εξετάσουμε εδώ ορισμένες από αυτές τις συνδέσεις.

Η δημοκρατία είναι ένα σύστημα πλειοψηφικής διακυβέρνησης στο οποίο κάθε πολίτης διαθέτει μία ψήφο, είτε για τον καθορισμό των κρατικών πολιτικών είτε για την εκλογή των κυβερνώντων, οι οποίοι θα καθορίσουν με τη σειρά τους την πολιτική. Είναι ένα σύστημα γεμάτο εσωτερικές αντιφάσεις.

Πρώτον, ας υποθέσουμε ότι η συντριπτική πλειονότητα επιθυμεί να εγκαθιδρύσει έναν δημοφιλή δικτάτορα ή την εξουσία ενός μοναδικού κόμματος. Ο λαός επιθυμεί να παραδώσει όλη τη λήψη αποφάσεων στα χέρια του ενός ή του άλλου. Επιτρέπει το δημοκρατικό σύστημα να ψηφιστεί δημοκρατικά η κατάργησή του; Όποια απάντηση και αν δώσει ο δημοκράτης, παγιδεύεται σε αναπόδραστη αντίφαση. Αν η πλειονότητα μπορεί να εκλέξει έναν δικτάτορα που θα θέσει τέλος στις μελλοντικές εκλογές, τότε η δημοκρατία πράγματι τερματίζει την ίδια της την ύπαρξη. Από εκεί και πέρα δεν υπάρχει πλέον δημοκρατία, μολονότι συνεχίζεται η συναίνεση της πλειονότητας προς το δικτατορικό κόμμα ή τον άρχοντα. Η δημοκρατία, σε αυτή την περίπτωση, γίνεται μετάβαση προς μη δημοκρατική μορφή διακυβέρνησης. Από την άλλη πλευρά, αν, όπως είναι σήμερα της μόδας να υποστηρίζεται, απαγορεύεται στην πλειονότητα των ψηφοφόρων μιας δημοκρατίας να

κάνει ένα πράγμα —να τερματίσει την ίδια τη δημοκρατική εκλογική διαδικασία—, τότε αυτό δεν είναι πλέον δημοκρατία, επειδή η πλειονότητα των ψηφοφόρων δεν μπορεί πλέον να κυβερνά. Η εκλογική διαδικασία μπορεί να διατηρείται, αλλά πώς μπορεί να εκφράζει εκείνη την πλειοψηφική διακυβέρνηση που είναι ουσιώδης για τη δημοκρατία, αν η πλειονότητα δεν μπορεί να τερματίσει αυτή τη διαδικασία εφόσον το επιθυμεί; Εν ολίγοις, η δημοκρατία απαιτεί δύο προϋποθέσεις για την ύπαρξή της: πλειοψηφική απόφαση για κυβερνώντες ή πολιτικές και περιοδική, ισότιμη ψηφοφορία. Αν, λοιπόν, η πλειονότητα επιθυμεί να τερματίσει τη διαδικασία της ψηφοφορίας, η δημοκρατία δεν μπορεί να διατηρηθεί, όποιο σκέλος του διλήμματος και αν επιλεγεί. Η ιδέα ότι «η πλειονότητα πρέπει να διαφυλάσσει την ελευθερία της μειονότητας να γίνει πλειονότητα» αποδεικνύεται τότε όχι διαφύλαξη της δημοκρατίας, αλλά απλώς αυθαίρετη αξιολογική κρίση του πολιτικού επιστήμονα —ή, τουλάχιστον, παραμένει αυθαίρετη μέχρι να δικαιολογηθεί από κάποια συνεκτική ηθική θεωρία—.[209]

Αυτό το δίλημμα εμφανίζεται όχι μόνο αν η πλειονότητα επιθυμεί να επιλέξει δικτάτορα, αλλά και αν επιθυμεί να εγκαθιδρύσει την αμιγώς ελεύθερη κοινωνία που σκιαγραφήσαμε παραπάνω. Διότι αυτή η κοινωνία δεν διαθέτει καθολική μονοπωλιακή κρατική οργάνωση, και το μόνο πεδίο στο οποίο θα ίσχυε ισότιμη ψηφοφορία θα ήταν οι συνεταιρισμοί, οι οποίοι υπήρξαν πάντοτε αναποτελεσματικές μορφές οργάνωσης. Η μόνη σημαντική μορφή ψηφοφορίας σε αυτή την κοινωνία θα ήταν εκείνη των μετόχων στις μετοχικές εταιρείες, των οποίων οι ψήφοι δεν θα ήταν ίσες, αλλά ανάλογες προς τα μερίδια ιδιοκτησίας τους στα περιουσιακά στοιχεία της εταιρείας. Η ψήφος κάθε ατόμου, σε αυτή την περίπτωση, θα συνδεόταν ουσιαστικά με το μερίδιό του στην ιδιοκτησία των κοινών περιουσιακών στοιχείων.[210] Σε μια τέτοια αμιγώς ελεύθερη κοινωνία δεν θα υπήρχε τίποτε για το οποίο να ψηφίσουν οι δημοκρατικοί εκλογείς. Και εδώ, η δημοκρατία μπορεί να είναι μόνο ένας ενδεχόμενος δρόμος προς την ελεύθερη κοινωνία και όχι γνώρισμά της.

Ούτε είναι νοητή η λειτουργία της δημοκρατίας υπό τον σοσιαλισμό. Το κυβερνών κόμμα, κατέχοντας όλα τα μέσα παραγωγής, θα έχει την πλήρη εξουσία να αποφασίζει, για παράδειγμα, πόσα χρήματα θα διαθέτει στα κόμματα της αντιπολίτευσης για προπαγάνδα, για να μην αναφέρουμε την οικονομική του εξουσία επί όλων των επιμέρους ηγετών και μελών της αντιπολίτευσης. Με το κυβερνών κόμμα να αποφασίζει το εισόδημα κάθε ανθρώπου και την κατανομή όλων των πόρων, είναι αδιανόητο να μπορεί οποιαδήποτε λειτουργική πολιτική αντιπολίτευση να διατηρηθεί επί μακρόν υπό τον σοσιαλισμό.[211] Η μόνη αντιπολίτευση που θα μπορούσε να εμφανιστεί δεν θα ήταν αντίπαλα κόμματα σε εκλογές, αλλά διαφορετικές διοικητικές φατρίες μέσα στο κυβερνών κόμμα, όπως συνέβη στις κομμουνιστικές χώρες.

Έτσι, η δημοκρατία δεν είναι συμβατή ούτε με την αμιγώς ελεύθερη κοινωνία ούτε με τον σοσιαλισμό. Και όμως, είδαμε στο παρόν έργο — και θα δούμε περαιτέρω παρακάτω— ότι μόνο αυτές οι δύο κοινωνίες είναι σταθερές, ότι όλα τα ενδιάμεσα μείγματα βρίσκονται σε «ασταθή ισορροπία» και τείνουν πάντοτε προς τον έναν ή τον άλλο πόλο. Αυτό σημαίνει ότι η δημοκρατία, κατ' ουσίαν, είναι η ίδια ασταθής και μεταβατική μορφή διακυβέρνησης.

Η δημοκρατία πάσχει επίσης από πολλές ακόμη εγγενείς αντιφάσεις. Έτσι, η δημοκρατική ψηφοφορία μπορεί να έχει μία από τις ακόλουθες δύο λειτουργίες: να καθορίζει την κρατική πολιτική ή να επιλέγει κυβερνώντες. Σύμφωνα με την πρώτη, την οποία ο Schumpeter ονόμασε «κλασική» θεωρία της δημοκρατίας, η βούληση της πλειονότητας υποτίθεται ότι αποφασίζει επί των ζητημάτων.[212] Σύμφωνα με τη δεύτερη θεωρία, η πλειοψηφική εξουσία υποτίθεται ότι περιορίζεται στην επιλογή κυβερνώντων, οι οποίοι με τη σειρά τους αποφασίζουν την πολιτική.

Μολονότι οι περισσότεροι πολιτικοί επιστήμονες υποστηρίζουν τη δεύτερη εκδοχή, για τους περισσότερους ανθρώπους δημοκρατία σημαίνει την πρώτη, και γι' αυτό θα εξετάσουμε πρώτα την κλασική θεωρία.

Σύμφωνα με τη θεωρία της «λαϊκής βούλησης», η άμεση δημοκρατία —η ψηφοφορία όλων των πολιτών για κάθε ζήτημα, όπως στις συνελεύσεις των κοινοτήτων της Νέας Αγγλίας— αποτελεί την ιδανική πολιτική διευθέτηση. Ο σύγχρονος πολιτισμός και η πολυπλοκότητα της κοινωνίας, όμως, υποτίθεται ότι έχουν καταστήσει την άμεση δημοκρατία παρωχημένη, οπότε πρέπει να αρκεστούμε στη λιγότερο τέλεια «αντιπροσωπευτική δημοκρατία» —που παλαιότερα συχνά ονομαζόταν «republic»—, στην οποία ο λαός επιλέγει αντιπροσώπους για να υλοποιούν τη βούλησή του στα πολιτικά ζητήματα. Λογικά προβλήματα ανακύπτουν σχεδόν αμέσως. Ένα είναι ότι διαφορετικές μορφές εκλογικών διευθετήσεων και διαφορετικές οριοθετήσεις γεωγραφικών περιφερειών, όλες εξίσου αυθαίρετες, συχνά θα μεταβάλλουν σημαντικά την εικόνα της «βούλησης της πλειονότητας». Αν μια χώρα διαιρείται σε περιφέρειες για την επιλογή αντιπροσώπων, τότε η χειραγώγηση των εκλογικών ορίων είναι σύμφυτη με αυτή τη διαίρεση: δεν υπάρχει ικανοποιητικός, ορθολογικός τρόπος χάραξης των ορίων. Το κόμμα που βρίσκεται στην εξουσία κατά τον χρόνο της διαίρεσης ή της αναδιαίρεσης αναπόφευκτα θα μεταβάλει τις περιφέρειες ώστε να δημιουργεί συστηματική μεροληψία υπέρ του· αλλά κανένας άλλος τρόπος δεν είναι εγγενώς ορθολογικότερος ούτε εκφράζει πιστότερα τη βούληση της πλειονότητας. Επιπλέον, η ίδια η διαίρεση της επιφάνειας της γης σε χώρες είναι αυθαίρετη. Αν μια κυβέρνηση καλύπτει ορισμένη γεωγραφική περιοχή, σημαίνει «δημοκρατία» ότι πρέπει να επιτρέπεται σε μια πλειοψηφική ομάδα μιας συγκεκριμένης περιφέρειας να αποσχιστεί και να σχηματίσει τη δική της κυβέρνηση ή να ενωθεί με άλλη χώρα; Σημαίνει δημοκρατία πλειοψηφική διακυβέρνηση σε μεγαλύτερη ή σε μικρότερη περιοχή; Εν ολίγοις, ποια πλειονότητα πρέπει να επικρατεί; Η ίδια η έννοια της εθνικής δημοκρατίας είναι, πράγματι, αυτοαντιφατική. Διότι, αν κάποιος υποστηρίζει ότι η πλειονότητα στη Χώρα Χ πρέπει να κυβερνά αυτή τη χώρα, θα μπορούσε με την ίδια εγκυρότητα να υποστηριχθεί ότι η πλειονότητα μιας συγκεκριμένης περιφέρειας μέσα στη Χώρα Χ πρέπει να μπορεί να αυτοκυβερνάται και να αποσχιστεί από τη μεγαλύτερη χώρα· και αυτή η διαδικασία υποδιαίρεσης μπορεί λογικά να συνεχιστεί μέχρι το οικοδομικό τετράγωνο του χωριού, την πολυκατοικία και, τελικά, κάθε άτομο, σηματοδοτώντας έτσι το τέλος κάθε δημοκρατικής κυβέρνησης μέσω της αναγωγής στην ατομική αυτοκυβέρνηση. Αλλά αν απορριφθεί ένα τέτοιο δικαίωμα απόσχισης, τότε ο εθνικός δημοκράτης πρέπει να παραδεχθεί ότι ο πολυπληθέστερος πληθυσμός άλλων χωρών θα έπρεπε να έχει δικαίωμα να υπερισχύει της δικής του χώρας στην ψηφοφορία· και έτσι πρέπει να προχωρήσει προς τα πάνω, προς μια παγκόσμια κυβέρνηση που διοικείται από παγκόσμια πλειοψηφική εξουσία. Εν ολίγοις, ο δημοκράτης που υποστηρίζει εθνική κυβέρνηση αντιφάσκει προς τον εαυτό του· πρέπει να υποστηρίζει είτε παγκόσμια κυβέρνηση είτε καμία κυβέρνηση.

Πέρα από αυτό το πρόβλημα των γεωγραφικών ορίων της κυβέρνησης ή της εκλογικής περιφέρειας, η δημοκρατία που επιχειρεί να εκλέξει αντιπροσώπους για να υλοποιήσουν τη βούληση της πλειονότητας αντιμετωπίζει περαιτέρω προβλήματα. Ασφαλώς, κάποια μορφή αναλογικής εκπροσώπησης θα ήταν αναγκαία, ώστε να προκύψει ένα είδος αντιπροσωπευτικής αποτύπωσης της κοινής γνώμης. Το καλύτερο θα ήταν ένα σχήμα αναλογικής εκπροσώπησης για ολόκληρη τη χώρα —ή τον κόσμο—, ώστε αυτή η αποτύπωση να μη στρεβλώνεται από γεωγραφικούς παράγοντες. Αλλά και εδώ, διαφορετικές μορφές αναλογικής εκπροσώπησης θα οδηγούν σε πολύ διαφορετικά αποτελέσματα. Οι επικριτές της αναλογικής εκπροσώπησης αντιτείνουν ότι ένα νομοθετικό σώμα εκλεγμένο βάσει αυτής της αρχής θα ήταν ασταθές και ότι οι εκλογές πρέπει να

οδηγούν σε σταθερή πλειοψηφική κυβέρνηση. Η απάντηση είναι ότι, αν επιθυμούμε να εκπροσωπείται το κοινό, απαιτείται αντιπροσωπευτική αποτύπωσή του, και η αστάθεια της εκπροσώπησης είναι απλώς συνάρτηση της αστάθειας ή της ποικιλομορφίας της ίδιας της κοινής γνώμης. Το επιχείρημα της «αποτελεσματικής κυβέρνησης» μπορεί, επομένως, να υποστηριχθεί μόνο αν εγκαταλείψουμε πλήρως την κλασική θεωρία της «βούλησης της πλειονότητας» και υιοθετήσουμε τη δεύτερη θεωρία: ότι η μόνη λειτουργία της πλειονότητας είναι να επιλέγει κυβερνώντες.

Αλλά ακόμη και η αναλογική εκπροσώπηση δεν θα ήταν εξίσου καλή —σύμφωνα με την κλασική αντίληψη της δημοκρατίας— με την άμεση δημοκρατία· και εδώ ερχόμαστε σε έναν ακόμη σημαντικό και παραμελημένο παράγοντα: η σύγχρονη τεχνολογία πράγματι καθιστά δυνατή την άμεση δημοκρατία. Ασφαλώς, κάθε άνθρωπος θα μπορούσε εύκολα να ψηφίζει επί ζητημάτων αρκετές φορές την εβδομάδα καταγράφοντας την επιλογή του σε μια συσκευή συνδεδεμένη με την τηλεόρασή του. Αυτό δεν θα ήταν δύσκολο να επιτευχθεί. Και όμως, γιατί κανείς δεν έχει προτείνει σοβαρά την επιστροφή στην άμεση δημοκρατία, τώρα που μπορεί να είναι εφικτή; Ο λαός θα μπορούσε να εκλέγει αντιπροσώπους μέσω αναλογικής εκπροσώπησης αποκλειστικά ως συμβούλους, για να του υποβάλλουν νομοσχέδια, χωρίς όμως να διαθέτουν οι ίδιοι την τελική εξουσία ψήφισης. Η τελική ψήφος θα ανήκε στον ίδιο τον λαό, με όλους να ψηφίζουν άμεσα. Υπό μία έννοια, ολόκληρο το εκλογικό σώμα θα αποτελούσε το νομοθετικό σώμα και οι αντιπρόσωποι θα μπορούσαν να λειτουργούν ως επιτροπές που εισάγουν νομοσχέδια ενώπιον αυτού του τεράστιου νομοθετικού σώματος. Εκείνος που υποστηρίζει την κλασική αντίληψη της δημοκρατίας πρέπει, επομένως, είτε να υποστηρίζει την ουσιαστική κατάργηση του νομοθετικού σώματος —και, φυσικά, της εξουσίας αρνησικυρίας της εκτελεστικής εξουσίας— είτε να εγκαταλείψει τη θεωρία του.

Η ένσταση κατά της άμεσης δημοκρατίας αναμφίβολα θα είναι ότι οι άνθρωποι δεν είναι ενημερωμένοι και, επομένως, δεν είναι ικανοί να αποφασίζουν για τα σύνθετα ζητήματα που αντιμετωπίζει το νομοθετικό σώμα. Αλλά, σε αυτή την περίπτωση, ο δημοκράτης πρέπει να εγκαταλείψει πλήρως την κλασική θεωρία ότι η πλειονότητα πρέπει να αποφασίζει επί των ζητημάτων και να υιοθετήσει το σύγχρονο δόγμα ότι η λειτουργία της δημοκρατίας είναι η πλειοψηφική επιλογή κυβερνώντων, οι οποίοι με τη σειρά τους θα αποφασίζουν τις πολιτικές. Ας στραφούμε, λοιπόν, σε αυτό το δόγμα. Αντιμετωπίζει, εξίσου πλήρως με την κλασική θεωρία, την αυτοαντίφαση σχετικά με τα εθνικά ή εκλογικά όρια· και ο «σύγχρονος δημοκράτης» —αν μπορούμε να τον ονομάσουμε έτσι—, όπως και ο «κλασικός δημοκράτης», πρέπει να υποστηρίζει είτε παγκόσμια κυβέρνηση είτε καμία κυβέρνηση. Στο ζήτημα της εκπροσώπησης, είναι αλήθεια ότι ο σύγχρονος δημοκράτης μπορεί να αντιταχθεί επιτυχώς στην άμεση τηλεοπτική δημοκρατία ή ακόμη και στην αναλογική εκπροσώπηση και να καταφύγει στο σημερινό μας σύστημα μονοεδρικών περιφερειών. Αλλά παγιδεύεται σε διαφορετικό δίλημμα: αν η μόνη λειτουργία του εκλογικού σώματος είναι να επιλέγει κυβερνώντες, γιατί να υπάρχει καθόλου νομοθετικό σώμα; Γιατί να μην ψηφίζουμε απλώς περιοδικά έναν επικεφαλής της εκτελεστικής εξουσίας, ή Πρόεδρο, και να τελειώνει εκεί το ζήτημα; Αν το κριτήριο είναι η αποτελεσματικότητα και η σταθερή διακυβέρνηση από ένα κόμμα κατά τη διάρκεια της θητείας, τότε μια μονοπρόσωπη εκτελεστική εξουσία θα είναι πολύ σταθερότερη από ένα νομοθετικό σώμα, το οποίο μπορεί πάντοτε να διασπαστεί σε αντιμαχόμενες ομάδες και να οδηγήσει την κυβέρνηση σε αδιέξοδο. Ο σύγχρονος δημοκράτης, επομένως, πρέπει επίσης λογικά να εγκαταλείψει την ιδέα του νομοθετικού σώματος και να ταχθεί

υπέρ της παραχώρησης όλων των νομοθετικών εξουσιών στον εκλεγμένο επικεφαλής της εκτελεστικής εξουσίας. Και οι δύο θεωρίες της δημοκρατίας, όπως φαίνεται, πρέπει να εγκαταλείψουν ολόκληρη την ιδέα ενός αντιπροσωπευτικού νομοθετικού σώματος.

Επιπλέον, ο «σύγχρονος δημοκράτης» που χλευάζει την άμεση δημοκρατία με το επιχείρημα ότι οι άνθρωποι δεν είναι αρκετά ευφυείς ή ενημερωμένοι για να αποφασίζουν τα σύνθετα ζητήματα της διακυβέρνησης παγιδεύεται σε άλλη μία μοιραία αντίφαση: υποθέτει ότι οι άνθρωποι είναι αρκετά ευφυείς και ενημερωμένοι για να ψηφίζουν εκείνους που θα λαμβάνουν αυτές τις αποφάσεις. Αλλά αν ένας ψηφοφόρος δεν είναι ικανός να αποφασίζει για τα ζητήματα Α, Β, Γ κ.λπ., πώς είναι δυνατόν να είναι κατάλληλος να κρίνει αν ο κ. Χ ή ο κ. Υ μπορεί να χειριστεί καλύτερα τα Α, Β ή Γ; Για να λάβει αυτή την απόφαση, ο ψηφοφόρος θα έπρεπε να γνωρίζει πολλά για τα ζητήματα και αρκετά για τα πρόσωπα που επιλέγει. Εν ολίγοις, πιθανότατα θα έπρεπε να γνωρίζει περισσότερα σε μια αντιπροσωπευτική παρά σε μια άμεση δημοκρατία. Επιπλέον, ο μέσος ψηφοφόρος είναι αναγκαστικά λιγότερο κατάλληλος να επιλέγει πρόσωπα που θα αποφασίζουν για τα ζητήματα από όσο είναι να ψηφίζει επί των ίδιων των ζητημάτων. Διότι τα ζητήματα είναι τουλάχιστον κατανοητά σε αυτόν και μπορεί να αντιληφθεί μέρος της σημασίας τους· αλλά οι υποψήφιοι είναι άνθρωποι τους οποίους δεν είναι δυνατόν να γνωρίζει προσωπικά και για τους οποίους, επομένως, δεν γνωρίζει ουσιαστικά τίποτε. Ως εκ τούτου, μπορεί να τους ψηφίζει μόνο βάσει των εξωτερικών «προσωπικοτήτων» τους, των γοητευτικών χαμόγελων κ.λπ., και όχι βάσει της πραγματικής τους ικανότητας· ως αποτέλεσμα, όσο ελλιπώς ενημερωμένος και αν είναι ο ψηφοφόρος, η επιλογή του είναι σχεδόν αναπόφευκτα λιγότερο συνετή σε μια αντιπροσωπευτική δημοκρατία από ό,τι σε μια άμεση.[213,214]

Είδαμε τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η δημοκρατική θεωρία με το νομοθετικό σώμα. Αντιμετωπίζει επίσης δυσχέρειες με τη δικαστική εξουσία. Πρώτον, η ίδια η έννοια μιας «ανεξάρτητης δικαστικής εξουσίας» αντιφάσκει προς τη θεωρία της δημοκρατικής διακυβέρνησης, είτε κλασικής είτε σύγχρονης. Αν η δικαστική εξουσία είναι πραγματικά ανεξάρτητη από τη λαϊκή βούληση, τότε λειτουργεί, τουλάχιστον μέσα στη δική της σφαίρα, ως ολιγαρχική δικτατορία και δεν μπορούμε πλέον να ονομάζουμε το πολίτευμα «δημοκρατία». Από την άλλη πλευρά, αν η δικαστική εξουσία εκλέγεται απευθείας από τους ψηφοφόρους ή διορίζεται από τους αντιπροσώπους τους — και τα δύο συστήματα χρησιμοποιούνται στις Ηνωμένες Πολιτείες—, τότε δύσκολα είναι ανεξάρτητη. Αν η εκλογή είναι περιοδική ή ο διορισμός υπόκειται σε ανανέωση, τότε η δικαστική εξουσία δεν είναι περισσότερο ανεξάρτητη από τις πολιτικές διαδικασίες από οποιονδήποτε άλλο κλάδο της κρατικής εξουσίας. Αν ο διορισμός είναι ισόβιος, τότε η ανεξαρτησία είναι μεγαλύτερη, αν και ακόμη και εδώ, αν το νομοθετικό σώμα ψηφίζει τις πιστώσεις για τους μισθούς των δικαστών ή καθορίζει τη δικαιοδοσία των δικαστικών εξουσιών, η δικαστική ανεξαρτησία μπορεί να περιοριστεί σοβαρά.

Δεν έχουμε εξαντλήσει τα προβλήματα και τις αντιφάσεις της δημοκρατικής θεωρίας· μπορούμε να συνεχίσουμε την εξέταση των υπολοίπων θέτοντας το ερώτημα: γιατί, τελικά, δημοκρατία; Μέχρι τώρα εξετάζαμε διάφορες θεωρίες για το πώς πρέπει να λειτουργούν οι δημοκρατίες ή για το ποια πεδία —για παράδειγμα, ζητήματα ή κυβερνώντες— πρέπει να υπάγονται στη δημοκρατική διαδικασία. Μπορούμε τώρα να διερευνήσουμε τις θεωρίες που υποστηρίζουν και δικαιολογούν την ίδια τη δημοκρατία.

Μια θεωρία, επίσης κλασικής προέλευσης, είναι ότι η πλειονότητα θα λαμβάνει πάντοτε, ή σχεδόν πάντοτε, ηθικά ορθές αποφάσεις —είτε για ζητήματα είτε για πρόσωπα—. Εφόσον το παρόν δεν είναι ηθική πραγματεία, δεν μπορούμε να εξετάσουμε περαιτέρω αυτό το δόγμα, παρά μόνο να πούμε ότι λίγοι άνθρωποι το υποστηρίζουν σήμερα. Έχει καταδειχθεί ότι οι άνθρωποι μπορούν να επιλέξουν δημοκρατικά μια ευρεία ποικιλία πολιτικών και κυβερνώντων, και η εμπειρία των τελευταίων αιώνων έχει, κατά το μεγαλύτερο μέρος, υπονομεύσει κάθε πίστη που μπορεί να είχαν στην αλάθητη σοφία και ηθική ορθότητα του μέσου ψηφοφόρου.

Ίσως το συνηθέστερο και ισχυρότερο επιχείρημα υπέρ της δημοκρατίας δεν είναι ότι οι δημοκρατικές αποφάσεις θα είναι πάντοτε σοφές, αλλά ότι η δημοκρατική διαδικασία επιτρέπει την ειρηνική αλλαγή κυβέρνησης. Η πλειονότητα, σύμφωνα με το επιχείρημα, πρέπει να υποστηρίζει οποιαδήποτε κυβέρνηση, ανεξάρτητα από τη μορφή της, αν αυτή πρόκειται να συνεχίσει να υπάρχει επί μακρόν· είναι, λοιπόν, πολύ προτιμότερο να επιτρέπεται στην πλειονότητα να ασκεί αυτό το δικαίωμα ειρηνικά και περιοδικά παρά να εξαναγκάζεται να ανατρέπει διαρκώς την κυβέρνηση μέσω βίαιης επανάστασης. Εν ολίγοις, τα ψηφοδέλτια χαιρετίζονται ως υποκατάστατα των σφαιρών. Ένα ελάττωμα αυτού του επιχειρήματος είναι ότι παραβλέπει πλήρως τη δυνατότητα μη βίαιης ανατροπής της κυβέρνησης από την πλειονότητα μέσω πολιτικής ανυπακοής, δηλαδή ειρηνικής άρνησης υπακοής στις κρατικές διαταγές. Μια τέτοια επανάσταση θα ήταν συνεπής προς τον τελικό σκοπό του επιχειρήματος, τη διατήρηση της ειρήνης, και όμως δεν θα απαιτούσε δημοκρατική ψηφοφορία.[215]

Υπάρχει, επιπλέον, άλλο ένα ελάττωμα στο επιχείρημα της «ειρηνικής αλλαγής» υπέρ της δημοκρατίας, το οποίο αποτελεί σοβαρή αυτοαντίφαση που έχει παραβλεφθεί καθολικά. Όσοι υιοθέτησαν αυτό το επιχείρημα απλώς το χρησιμοποίησαν για να δώσουν σφραγίδα έγκρισης σε όλες τις δημοκρατίες και κατόπιν προχώρησαν γρήγορα σε άλλα ζητήματα. Δεν αντιλήφθηκαν ότι το επιχείρημα της «ειρηνικής αλλαγής» θέτει ένα κριτήριο διακυβέρνησης στο οποίο πρέπει να ανταποκρίνεται κάθε συγκεκριμένη δημοκρατία. Διότι το επιχείρημα ότι τα ψηφοδέλτια πρέπει να υποκαθιστούν τις σφαίρες πρέπει να ληφθεί με ακριβή έννοια: ότι μια δημοκρατική εκλογή θα αποδώσει το ίδιο αποτέλεσμα με εκείνο που θα προέκυπτε αν η πλειονότητα έπρεπε να πολεμήσει τη μειονότητα σε βίαιη αναμέτρηση. Εν ολίγοις, το επιχείρημα συνεπάγεται ότι τα εκλογικά αποτελέσματα αποτελούν απλώς και ακριβώς υποκατάστατο μιας δοκιμασίας φυσικής αναμέτρησης. Εδώ έχουμε ένα κριτήριο για τη δημοκρατία: αποδίδει πράγματι τα αποτελέσματα που θα προέκυπταν μέσω εμφύλιας σύγκρουσης; Αν διαπιστώσουμε ότι η δημοκρατία, ή μια συγκεκριμένη μορφή της, οδηγεί συστηματικά σε αποτελέσματα που απέχουν πολύ από αυτόν τον στόχο της «υποκατάστασης των σφαιρών», τότε πρέπει είτε να απορρίψουμε τη δημοκρατία είτε να εγκαταλείψουμε το επιχείρημα.

Πώς ανταποκρίνεται, λοιπόν, η δημοκρατία, είτε γενικά είτε σε συγκεκριμένες χώρες, όταν τη δοκιμάζουμε βάσει του δικού της κριτηρίου; Ένα από τα ουσιώδη γνωρίσματα της δημοκρατίας, όπως είδαμε, είναι ότι κάθε άνθρωπος διαθέτει μία ψήφο.[216] Αλλά το επιχείρημα της «ειρηνικής αλλαγής» συνεπάγεται ότι κάθε άνθρωπος θα μετρούσε εξίσου σε οποιαδήποτε δοκιμασία αναμέτρησης. Ισχύει όμως αυτό; Πρώτον, είναι σαφές ότι η φυσική ισχύς δεν κατανέμεται εξίσου. Σε οποιαδήποτε δοκιμασία αναμέτρησης, οι γυναίκες, οι ηλικιωμένοι, οι ασθενείς και όσοι έχουν κριθεί ακατάλληλοι για στρατιωτική υπηρεσία με την κατηγορία 4-F θα βρίσκονταν σε πολύ δυσμενή θέση. Βάσει του επιχειρήματος της «ειρηνικής αλλαγής», επομένως, δεν υπάρχει καμία απολύτως δικαιολόγηση για την παροχή ψήφου σε αυτές τις σωματικά αδύναμες ομάδες. Άρα, θα

αποκλείονταν από την ψηφοφορία όλοι οι πολίτες που δεν θα μπορούσαν να περάσουν μια δοκιμασία όχι γραμματισμού —ο οποίος είναι σε μεγάλο βαθμό άσχετος με τη μαχητική ικανότητα — αλλά σωματικής καταλληλότητας. Επιπλέον, θα ήταν σαφώς αναγκαίο να δίνονται πολλαπλές ψήφοι σε όλους τους άνδρες που έχουν στρατιωτική εκπαίδευση —όπως οι στρατιώτες και οι αστυνομικοί—, διότι είναι προφανές ότι μια ομάδα άριστα εκπαιδευμένων μαχητών θα μπορούσε εύκολα να νικήσει μια πολύ πολυπληθέστερη ομάδα εξίσου εύρωστων ερασιτεχνών.

Πέρα από την αγνόηση των ανισοτήτων φυσικής ισχύος και μαχητικής ικανότητας, η δημοκρατία αποτυγχάνει και με έναν ακόμη σημαντικό τρόπο να ανταποκριθεί στις λογικές απαιτήσεις της θέσης περί «ειρηνικής αλλαγής». Αυτή η αποτυχία απορρέει από μια άλλη βασική ανισότητα: την ανισότητα ενδιαφέροντος ή έντασης πεποίθησης. Έτσι, το 60% του πληθυσμού μπορεί να αντιτίθεται σε μια ορισμένη πολιτική ή σε ένα πολιτικό κόμμα, ενώ μόνο το 40% να τάσσεται υπέρ. Σε μια δημοκρατία, η πολιτική αυτή ή το κόμμα θα ηττηθεί. Ας υποθέσουμε, όμως, ότι το μεγαλύτερο μέρος του 40% αποτελείται από παθιασμένους υποστηρικτές του μέτρου ή του υποψηφίου, ενώ το μεγαλύτερο μέρος της πλειονότητας του 60% έχει μόνο ελάχιστο ενδιαφέρον για ολόκληρη την υπόθεση. Ελλείψει δημοκρατίας, πολύ περισσότεροι από το παθιασμένο 40% θα ήταν πρόθυμοι να εμπλακούν σε δοκιμασία αναμέτρησης από όσους προέρχονταν από το απαθές 60%. Και όμως, σε μια δημοκρατική εκλογή, μία ψήφος ενός απαθούς, ελάχιστα ενδιαφερόμενου προσώπου εξουδετερώνει την ψήφο ενός παθιασμένου οπαδού. Ως εκ τούτου, η δημοκρατική διαδικασία στρεβλώνει σοβαρά και συστηματικά τα αποτελέσματα της υποθετικής δοκιμασίας αναμέτρησης.

Είναι πιθανό ότι καμία διαδικασία ψηφοφορίας δεν θα μπορούσε να αποφύγει ικανοποιητικά αυτή τη στρέβλωση και να χρησιμεύσει ως οποιοδήποτε ακριβές υποκατάστατο των σφαιρών. Ασφαλώς, όμως, θα μπορούσαν να γίνουν πολλά για τη μεταβολή των σημερινών διαδικασιών ψηφοφορίας ώστε να πλησιάσουν περισσότερο στο κριτήριο, και είναι εκπληκτικό ότι κανείς δεν έχει προτείνει τέτοιες μεταρρυθμίσεις. Η συνολική τάση των υφιστάμενων δημοκρατιών, για παράδειγμα, ήταν να διευκολύνουν την ψηφοφορία· αλλά αυτό παραβιάζει άμεσα τη δοκιμασία υποκατάστασης των σφαιρών, επειδή γίνεται ολοένα ευκολότερο για τους απαθείς να καταθέτουν την ψήφο τους και, έτσι, να στρεβλώνουν τα αποτελέσματα. Προφανώς, εκείνο που θα χρειαζόταν θα ήταν να καταστεί η ψηφοφορία πολύ δυσκολότερη και, έτσι, να εξασφαλιστεί ότι θα ψηφίζουν μόνο όσοι ενδιαφέρονται εντονότερα. Ένας μετρίως υψηλός φόρος ψηφοφορίας, όχι τόσο μεγάλος ώστε να αποκλείει εκείνους τους ένθερμους υποστηρικτές που δεν θα μπορούσαν να αντεπεξέλθουν στην πληρωμή, αλλά αρκετά μεγάλος ώστε να αποθαρρύνει τους αδιάφορους, θα ήταν πολύ χρήσιμος. Τα εκλογικά τμήματα θα έπρεπε ασφαλώς να απέχουν περισσότερο μεταξύ τους· το πρόσωπο που αρνείται να διανύσει οποιαδήποτε αισθητή απόσταση για να ψηφίσει ασφαλώς δεν θα πολεμούσε για τον υποψήφιό του. Ένα άλλο χρήσιμο βήμα θα ήταν η αφαίρεση όλων των ονομάτων από το ψηφοδέλτιο, υποχρεώνοντας έτσι τους ίδιους τους ψηφοφόρους να γράφουν τα ονόματα των προτιμώμενων υποψηφίων τους. Αυτή η διαδικασία όχι μόνο θα εξάλειφε το σαφώς αντιδημοκρατικό ειδικό προνόμιο που παραχωρεί το κράτος σε εκείνους των οποίων τα ονόματα τυπώνει στο ψηφοδέλτιο —έναντι όλων των άλλων προσώπων —, αλλά θα έφερνε και τις εκλογές πλησιέστερα στο κριτήριό μας, διότι ένας ψηφοφόρος που δεν γνωρίζει το όνομα του υποψηφίου του δύσκολα θα ήταν πιθανό να πολεμήσει στους δρόμους για χάρη του. Μια ακόμη ενδεδειγμένη μεταρρύθμιση θα ήταν η κατάργηση της μυστικότητας της ψήφου. Η ψηφοφορία κατέστη μυστική

για να προστατεύονται οι φοβισμένοι από τον εκφοβισμό· ωστόσο, η εμφύλια αναμέτρηση είναι κατεξοχήν πεδίο των θαρραλέων. Ασφαλώς, εκείνοι που δεν έχουν αρκετό θάρρος για να διακηρύξουν ανοιχτά την επιλογή τους δεν θα ήταν επίφοβοι μαχητές στη δοκιμασία αναμέτρησης.

Αυτές και αναμφίβολα άλλες μεταρρυθμίσεις θα ήταν αναγκαίες για να μετακινήσουν τα εκλογικά αποτελέσματα προς ένα σημείο που να προσεγγίζει τα αποτελέσματα μιας αναμέτρησης η οποία αποφεύχθηκε. Και όμως, αν ορίζουμε τη δημοκρατία ως περιλαμβάνουσα την ισότιμη ψήφο, αυτό σημαίνει ότι η δημοκρατία απλώς δεν μπορεί να ανταποκριθεί στο δικό της κριτήριο, όπως συνάγεται από το επιχείρημα της «ειρηνικής αλλαγής». Ή, αν ορίζουμε τη δημοκρατία ως πλειοψηφική αλλά όχι αναγκαστικά ισότιμη ψηφοφορία, τότε οι υπέρμαχοι της δημοκρατίας θα έπρεπε να υποστηρίζουν: την κατάργηση της ψήφου για τις γυναίκες, τους ασθενείς, τους ηλικιωμένους κ.λπ.· την πολλαπλή ψήφο για τους στρατιωτικά εκπαιδευμένους· τους φόρους ψηφοφορίας· τη φανερή ψήφο· κ.λπ. Σε κάθε περίπτωση, η δημοκρατία όπως τη γνωρίζουμε, με χαρακτηριστικό την ίση ψήφο για κάθε πρόσωπο, αντιφάσκει άμεσα προς το επιχείρημα της «ειρηνικής αλλαγής». Το ένα από τα δύο, το επιχείρημα ή το σύστημα, πρέπει να εγκαταλειφθεί.

Αν τα επιχειρήματα υπέρ της δημοκρατίας αποδεικνύονται έτσι ένας λαβύρινθος πλανών και αντιφάσεων, σημαίνει αυτό ότι η δημοκρατία πρέπει να εγκαταλειφθεί πλήρως, εκτός αν στηρίζεται σε μια αμιγώς αυθαίρετη, αστήρικτη αξιολογική κρίση ότι «η δημοκρατία είναι καλή»; Όχι αναγκαστικά· διότι η δημοκρατία μπορεί να θεωρηθεί όχι τόσο αξία καθαυτή όσο ενδεχόμενη μέθοδος επίτευξης άλλων επιθυμητών σκοπών. Ο σκοπός μπορεί να είναι είτε η ανάδειξη ενός ορισμένου πολιτικού ηγέτη στην εξουσία είτε η επίτευξη επιθυμητών κρατικών πολιτικών. Η δημοκρατία, άλλωστε, είναι απλώς μέθοδος επιλογής κυβερνώντων και λήψης αποφάσεων επί ζητημάτων, και δεν είναι τόσο παράξενο ότι μπορεί να έχει αξία κυρίως στον βαθμό που χρησιμεύει ως μέσο για άλλους πολιτικούς σκοπούς. Ο σοσιαλιστής και ο ελευθεριστής, για παράδειγμα, ενώ αναγνωρίζουν την εγγενή αστάθεια της δημοκρατικής μορφής, μπορεί να υποστηρίζουν τη δημοκρατία ως μέσο μετάβασης σε μια σοσιαλιστική ή ελευθεριστική κοινωνία. Ο ελευθεριστής μπορεί έτσι να θεωρεί τη δημοκρατία χρήσιμο τρόπο προστασίας των ανθρώπων από το κράτος ή προαγωγής της ατομικής ελευθερίας.[217] Οι απόψεις κάποιου για τη δημοκρατία εξαρτώνται, λοιπόν, από τις εκτιμήσεις του για τις δεδομένες περιστάσεις.

Παράρτημα: Ο ρόλος των κρατικών δαπανών στις στατιστικές του εθνικού προϊόντος

Οι στατιστικές του εθνικού προϊόντος[218] έχουν χρησιμοποιηθεί ευρέως τα τελευταία χρόνια ως αντανάκλαση του συνολικού προϊόντος της κοινωνίας, ακόμη και ως ένδειξη της κατάστασης της «οικονομικής ευημερίας». Αυτές οι στατιστικές δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη διατύπωση ή τον έλεγχο οικονομικής θεωρίας, μεταξύ άλλων επειδή αποτελούν ασυστηματοποίητο μείγμα ακαθάριστων και καθαρών μεγεθών και επειδή δεν υπάρχει αντικειμενικά μετρήσιμο «επίπεδο τιμών» που να μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ακριβής «αποπληθωριστής» για την παραγωγή στατιστικών κάποιας μορφής συνολικού φυσικού προϊόντος. Οι στατιστικές του εθνικού προϊόντος, όμως, μπορεί να είναι χρήσιμες στον οικονομικό ιστορικό για την περιγραφή ή την ανάλυση μιας ιστορικής περιόδου. Ακόμη και έτσι, είναι εξαιρετικά παραπλανητικές με τον τρόπο που χρησιμοποιούνται σήμερα.

Το ιδιωτικό προϊόν αποτιμάται στις ανταλλακτικές αξίες που καθορίζει η αγορά, και δυσχέρειες υπάρχουν ακόμη και εδώ. Το κύριο πρόβλημα, όμως, εμφανίζεται κατά την αποτίμηση του ρόλου του κράτους ως συντελεστή του εθνικού προϊόντος. Ποια είναι η συμβολή του κράτους στο προϊόν της κοινωνίας; Αρχικά, οι στατιστικολόγοι του εθνικού εισοδήματος ήταν διχασμένοι σε αυτό το ζήτημα. Ο Simon Kuznets αξιολογούσε τις κρατικές υπηρεσίες ως ίσες με τους καταβαλλόμενους φόρους, υποθέτοντας ότι το κράτος είναι παρόμοιο με ιδιωτική επιχείρηση και ότι οι κρατικές εισπράξεις, όπως οι εισπράξεις μιας επιχείρησης, αντανακλούν την αποτιμώμενη από την αγορά αξία του προϊόντος του. Το σφάλμα της αντιμετώπισης του κράτους ως ιδιωτικής επιχείρησης θα πρέπει να είναι σαφές σε αυτό το σημείο της συζήτησής μας. Σήμερα υιοθετείται γενικά η μέθοδος του Υπουργείου Εμπορίου, η οποία αποτιμά τις κρατικές υπηρεσίες ως ίσες με το «κόστος» τους, δηλαδή με τις κρατικές δαπάνες για τους μισθούς των αξιωματούχων και για εμπορεύματα που αγοράζονται από ιδιωτικές επιχειρήσεις. Η διαφορά είναι ότι το Υπουργείο περιλαμβάνει όλα τα κρατικά ελλείμματα στη «συμβολή» του κράτους στο εθνικό προϊόν. Η μέθοδος του Υπουργείου Εμπορίου υποθέτει εσφαλμένα ότι το «προϊόν» του κράτους μπορεί να μετρηθεί με βάση όσα δαπανά το κράτος. Σε ποια δυνατή βάση μπορεί να στηριχθεί αυτή η υπόθεση;

Στην πραγματικότητα, εφόσον οι κρατικές υπηρεσίες δεν δοκιμάζονται στην ελεύθερη αγορά, δεν υπάρχει δυνατός τρόπος μέτρησης της υποτιθέμενης «παραγωγικής συμβολής» του κράτους. Όλες οι κρατικές υπηρεσίες, όπως είδαμε, μονοπωλούνται και παρέχονται αναποτελεσματικά. Είναι σαφές ότι, αν έχουν κάποια αξία, αυτή είναι πολύ μικρότερη από το χρηματικό κόστος τους. Επιπλέον, τόσο τα κρατικά φορολογικά έσοδα όσο και τα έσοδα από ελλειμματική χρηματοδότηση αποτελούν βάρη που επιβάλλονται στην παραγωγή, και η φύση αυτού του βάρους πρέπει να αναγνωρίζεται. Εφόσον οι κρατικές δραστηριότητες είναι πιθανότερο να αποτελούν αφαίμαξη της παραγωγής παρά συμβολή σε αυτήν, είναι ακριβέστερο να κάνουμε την αντίθετη υπόθεση: ότι το κράτος δεν συνεισφέρει τίποτε στο εθνικό προϊόν και ότι οι δραστηριότητές του απομυζούν το εθνικό προϊόν και το διοχετεύουν σε μη παραγωγικές χρήσεις.

Κατά τη χρήση, λοιπόν, των στατιστικών του «εθνικού προϊόντος», πρέπει να διορθώνουμε τη συμπερίληψη των κρατικών δραστηριοτήτων στο εθνικό προϊόν. Από το καθαρό εθνικό προϊόν αφαιρούμε πρώτα το «εισόδημα που προέρχεται από το κράτος», δηλαδή τους μισθούς των κρατικών αξιωματούχων. Πρέπει επίσης να αφαιρούμε το «εισόδημα που προέρχεται από κρατικές επιχειρήσεις». Πρόκειται για τις τρέχουσες δαπάνες ή τους μισθούς των αξιωματούχων στις κρατικές επιχειρήσεις που πωλούν το προϊόν τους έναντι τιμήματος. Οι στατιστικές του εθνικού εισοδήματος δυστυχώς περιλαμβάνουν αυτούς τους λογαριασμούς στον ιδιωτικό και όχι στον κρατικό τομέα. Έτσι απομένει το καθαρό ιδιωτικό προϊόν, ή NPP. Από το NPP πρέπει να αφαιρέσουμε την κρατική αφαίμαξη προκειμένου να καταλήξουμε στο ιδιωτικό προϊόν που παραμένει σε ιδιωτικά χέρια, ή PPR. Αυτή η αφαίμαξη αποτελείται από: (α) αγορές του κράτους από επιχειρήσεις· (β) αγορές κρατικών επιχειρήσεων από επιχειρήσεις· και (γ) μεταβιβαστικές πληρωμές.[219] Το σύνολο αυτής της αφαίμαξης, διαιρεμένο με το NPP, δίνει το ποσοστό της κρατικής αφαίμαξης επί του ιδιωτικού προϊόντος. Ένας απλούστερος οδηγός για τη δημοσιονομική επίδραση του κράτους στην οικονομία θα ήταν η αφαίρεση των συνολικών δαπανών του κράτους και των κρατικών επιχειρήσεων από το καθαρό εθνικό προϊόν, NNP —οι δαπάνες αυτές ισούνται με το εισόδημα που προέρχεται από το κράτος και τις κρατικές επιχειρήσεις, συν το σύνολο της αφαίμαξης—. Αυτό το μέγεθος θα αποτελούσε εκτίμηση της συνολικής κρατικής αφαίμαξης της οικονομίας.

Φυσικά, θα μπορούσαν αντ' αυτών να αφαιρεθούν από το NNP οι φόροι και τα έσοδα των κρατικών επιχειρήσεων, και το αποτέλεσμα θα ήταν το ίδιο σύμφωνα με τις αρχές της διπλογραφικής λογιστικής, υπό την προϋπόθεση ότι αφαιρείται επίσης το κρατικό έλλειμμα. Από την άλλη πλευρά, αν υπάρχει πλεόνασμα στον κρατικό προϋπολογισμό, τότε αυτό θα πρέπει να αφαιρείται μαζί με τις δαπάνες, καθώς και αυτό απορροφά χρήματα από τον ιδιωτικό τομέα. Εν ολίγοις, από το NNP θα πρέπει να αφαιρούνται είτε οι συνολικές κρατικές δαπάνες είτε οι συνολικές κρατικές εισπράξεις —με κάθε μέγεθος να περιλαμβάνει τις κρατικές επιχειρήσεις—, ανάλογα με το ποιο είναι μεγαλύτερο. Τα μεγέθη που προκύπτουν θα δίνουν μια προσέγγιση της επίδρασης των δημοσιονομικών υποθέσεων του κράτους στην οικονομία. Μια ακριβέστερη εκτίμηση, όπως είδαμε, θα συνέκρινε την καθαυτό συνολική αφαίμαξη με το ακαθάριστο ιδιωτικό προϊόν.

Κατά την αφαίρεση των κρατικών δαπανών από το ακαθάριστο εθνικό προϊόν, σημειώνουμε ότι οι κρατικές μεταβιβαστικές πληρωμές περιλαμβάνονται σε αυτή την αφαίρεση. Ο καθηγητής Due θα αμφισβητούσε αυτή τη διαδικασία με το επιχείρημα ότι οι μεταβιβαστικές δραστηριότητες δεν περιλαμβάνονται στα μεγέθη του εθνικού προϊόντος. Αλλά το σημαντικό είναι ότι οι φόροι —και τα ελλείμματα— για τη χρηματοδότηση των μεταβιβαστικών πληρωμών πράγματι απομυζούν το εθνικό προϊόν και, επομένως, πρέπει να αφαιρούνται από το NNP για να προκύψει το PPR. Κατά την εκτίμηση του σχετικού μεγέθους της κρατικής έναντι της ιδιωτικής δραστηριότητας, ο Due προειδοποιεί ότι το άθροισμα των κρατικών δαπανών δεν πρέπει να περιλαμβάνει τις μεταβιβαστικές πληρωμές, οι οποίες «απλώς μετατοπίζουν αγοραστική δύναμη» χωρίς να αναλώνουν πόρους. Ωστόσο, αυτή η «απλή μετατόπιση» αποτελεί εξίσου βάρος για τους παραγωγούς —εξίσου μετατόπιση από την εκούσια παραγωγή προς κρατικά δημιουργημένο προνόμιο— όσο οποιαδήποτε άλλη κρατική δαπάνη.[220]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Ηθικές Αντιλήψεις Κατά της Αγοράς: Μια Πραξεολογική Κριτική

1. Εισαγωγή: Πραξεολογική κριτική της ηθικής

Η πραξεολογία —η οικονομική επιστήμη— δεν παρέχει έσχατες ηθικές κρίσεις· παρέχει απλώς τα απαραίτητα δεδομένα για τη διατύπωσή τους. Είναι μια τυπική αλλά καθολικά έγκυρη επιστήμη, θεμελιωμένη στην ύπαρξη της ανθρώπινης δράσης και σε λογικά συμπεράσματα που συνάγονται από αυτήν. Και όμως, η πραξεολογία μπορεί να επεκταθεί πέρα από το σημερινό της πεδίο, προκειμένου να ασκήσει κριτική σε ηθικούς στόχους. Αυτό δεν σημαίνει ότι εγκαταλείπουμε την αξιολογική ουδετερότητα της πραξεολογικής επιστήμης. Σημαίνει απλώς ότι ακόμη και οι ηθικοί στόχοι πρέπει να διατυπώνονται με νόημα και ότι, επομένως, η πραξεολογία μπορεί να επικρίνει: (1) σφάλματα σχετικά με την πραγματικότητα κατά τη διατύπωση ηθικών προτάσεων και (2) την ενδεχόμενη έλλειψη νοήματος των ίδιων των στόχων ως προς την πραγματικότητα, καθώς και την εσωτερική ασυνέπειά τους. Αν ένας ηθικός στόχος μπορεί να αποδειχθεί αυτοαντιφατικός και εννοιολογικά αδύνατον να πραγματοποιηθεί, τότε είναι σαφώς παράλογος και πρέπει να εγκαταλειφθεί από όλους. Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν υποτιμούμε ηθικούς στόχους που ενδέχεται να είναι πρακτικά ανέφικτοι σε μια δεδομένη ιστορική κατάσταση· δεν απορρίπτουμε τον στόχο της αποχής από τη ληστεία απλώς επειδή είναι απίθανο να πραγματοποιηθεί πλήρως στο εγγύς μέλλον. Εκείνο που προτείνουμε να απορριφθεί είναι οι ηθικοί στόχοι που είναι εννοιολογικά αδύνατον να πραγματοποιηθούν εξαιτίας της εγγενούς φύσης του ανθρώπου και του σύμπαντος.

Προτείνουμε, επομένως, να τεθεί ένας περιορισμός στην απεριόριστη εγκυρότητα των έσχατων ηθικών αξιολογήσεων οποιουδήποτε. Με αυτόν τον τρόπο και πάλι δεν υπερβαίνουμε τα όρια της πραξεολογίας για να λειτουργήσουμε ως θεωρητικοί της ηθικής, διότι δεν επιχειρούμε εδώ να θεμελιώσουμε ένα δικό μας θετικό ηθικό σύστημα ούτε καν να αποδείξουμε ότι ένα τέτοιο σύστημα είναι εφικτό. Πιστεύουμε μόνο ότι η πραξεολογία πρέπει να διαθέτει δικαίωμα αρνησικυρίας, ώστε να απορρίπτει οποιεσδήποτε ηθικές προτάσεις δεν ανταποκρίνονται στη δοκιμασία της εννοιολογικής δυνατότητας ή της εσωτερικής συνέπειας.

Επιπλέον, υποστηρίζουμε ότι, όποτε ένας ηθικός στόχος έχει αποδειχθεί εννοιολογικά αδύνατος και, επομένως, παράλογος, είναι εξίσου παράλογο να λαμβάνονται μέτρα για την προσέγγιση αυτού του ιδεώδους. Είναι αθέμιτο να παραδέχεται κανείς ότι ο Χ είναι παράλογος στόχος και κατόπιν να λέει ότι πρέπει, παρ' όλα αυτά, να λάβουμε κάθε δυνατό μέτρο για να τον προσεγγίσουμε. Αν ο σκοπός είναι παράλογος, το ίδιο ισχύει για την προσέγγισή του· αυτή είναι πραξεολογική αλήθεια που συνάγεται από τον νόμο ότι ένα μέσο μπορεί να αποκτά την αξία του μόνο μέσω καταλογισμού από τον σκοπό.[221] Μια προσπάθεια προς τον Χ αποκτά αξία μόνο από την αξία του ίδιου του Χ· αν ο δεύτερος είναι παράλογος, τότε το ίδιο ισχύει και για την πρώτη.

Υπάρχουν δύο τύποι ηθικής κριτικής που μπορούν να ασκηθούν στο σύστημα της ελεύθερης αγοράς. Ο ένας τύπος είναι αμιγώς πραγματολογικός· δηλαδή στηρίζεται μόνο σε πραγματολογικές προκείμενες. Ο άλλος προβάλλει αντικρουόμενους ηθικούς στόχους και διαμαρτύρεται ότι η ελεύθερη αγορά δεν τους επιτυγχάνει. Κάθε συνδυασμός των δύο θα ενταχθεί εδώ στη δεύτερη κατηγορία. Ο πρώτος τύπος λέει: (1) Η ελεύθερη αγορά οδηγεί στη συνέπεια Α· (2) Δεν μου αρέσει η συνέπεια Α —ή η συνέπεια Α είναι αντικειμενικά ανεπιθύμητη—· (3) Επομένως, δεν πρέπει να εγκαθιδρυθεί η ελεύθερη αγορά. Για να αντικρουστεί αυτός ο τύπος κριτικής, αρκεί να αντικρουστεί η πραγματολογική πρόταση στο πρώτο μέρος του επιχειρήματος, και αυτό είναι, ομολογουμένως, αμιγώς πραξεολογικό έργο.

Ακολουθούν σύντομες περιλήψεις πολύ διαδεδομένων επικρίσεων της ελεύθερης αγοράς που μπορούν να αντικρουστούν πραξεολογικά και οι οποίες, πράγματι, έχουν ήδη αντικρουστεί, εμμέσως ή ρητά, σε άλλα έργα:

1. **Η ελεύθερη αγορά προκαλεί οικονομικούς κύκλους και ανεργία.** Οι οικονομικοί κύκλοι προκαλούνται από την κρατική παρέμβαση της επέκτασης της τραπεζικής πίστης. Η ανεργία προκαλείται από τα συνδικάτα ή από το κράτος, όταν διατηρούν τους μισθούς πάνω από το επίπεδο της ελεύθερης αγοράς. Μόνο η καταναγκαστική παρέμβαση, όχι η ιδιωτική δαπάνη, μπορεί να προκαλέσει πληθωρισμό.
2. **Η ελεύθερη αγορά είναι πιθανό να επιφέρει μονοπώλιο και μονοπωλιακή τιμολόγηση.** Αν ορίσουμε το «μονοπώλιο» ως τον «μοναδικό πωλητή ενός προϊόντος», προσκρούουμε σε άλυτα προβλήματα. Δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε ομοιογενή προϊόντα παρά μόνο μέσα από τις συγκεκριμένες καθημερινές αξιολογήσεις των καταναλωτών. Επιπλέον, αν θεωρούμε ένα τέτοιο μονοπώλιο κακό, πρέπει να θεωρούμε τόσο τον Crusoe όσο και τον Friday κακόβουλους μονοπωλητές αν ανταλλάσσουν ψάρια και ξυλεία στο έρημο νησί τους. Αλλά, αν ο Crusoe και ο Friday δεν είναι κακόβουλοι, πώς μπορεί μια πιο σύνθετη κοινωνία, αναγκαστικά λιγότερο μονοπωλιακή με αυτή την έννοια, να είναι καθόλου κακή; Σε ποιο σημείο της μείωσης της έκτασης ενός τέτοιου μονοπωλίου μπορεί αυτό να θεωρηθεί κακό; Και πώς μπορεί η αγορά να θεωρείται υπεύθυνη για τον αριθμό των ανθρώπων που ζουν στην κοινωνία; Επιπλέον, κάθε άτομο που προσπαθεί να είναι καλύτερο από τους συνανθρώπους του επιχειρεί έτσι να γίνει «μονοπωλητής». Είναι αυτό κακό; Δεν ωφελούνται τόσο ο ίδιος όσο και η υπόλοιπη κοινωνία από την καλύτερη ποντικοπαγίδα του; Τέλος, στην ελεύθερη αγορά δεν υπάρχει εννοιολογικά προσδιορίσιμο μονοπώλιο ή μονοπωλιακή τιμή. Ως εκ τούτου, η μονοπωλιακή τιμή και το μονοπώλιο, υπό οποιονδήποτε αξιοποιήσιμο ορισμό, προκύπτουν μόνο μέσω της καταναγκαστικής παραχώρησης αποκλειστικού προνομίου από το κράτος, και σε αυτό περιλαμβάνονται όλες οι απόπειρες «επιβολής του ανταγωνισμού».[222]
3. **Το κράτος πρέπει να κάνει όσα οι ίδιοι οι άνθρωποι δεν μπορούν να κάνουν.** Έχουμε δείξει ότι δεν μπορούν να υπάρξουν τέτοιες περιπτώσεις.

Υπάρχουν, όμως, και άλλες επικρίσεις που εισάγουν στο επιχείρημα ηθικές αντιρρήσεις διαφόρων βαθμών. Το παρόν κεφάλαιο θα αφιερωθεί στην πραξεολογική κριτική ορισμένων από τις δημοφιλέστερες από αυτές τις ηθικές θέσεις κατά της αγοράς.

2. Γνώση του ατομικού συμφέροντος: Μια υποτιθέμενη κρίσιμη παραδοχή

Αυτή η κριτική της αγοράς είναι περισσότερο πραγματολογική παρά ηθική. Πρόκειται για το δημοφιλές επιχείρημα ότι το laissez-faire, ή η οικονομία της ελεύθερης αγοράς, στηρίζει τη θέση του στην κρίσιμη παραδοχή ότι κάθε άτομο γνωρίζει καλύτερα το δικό του συμφέρον. Ωστόσο, υποστηρίζεται ότι αυτό δεν ισχύει για πολλά άτομα. Επομένως, το κράτος πρέπει να παρέμβει και η επιχειρηματολογία υπέρ της ελεύθερης αγοράς ακυρώνεται.

Το δόγμα της ελεύθερης αγοράς, όμως, δεν στηρίζεται σε καμία τέτοια παραδοχή. Όπως ο μυθικός «οικονομικός άνθρωπος», έτσι και το Απόλυτα Σοφό Άτομο είναι ένα σκιάχτρο που δημιούργησαν οι επικριτές της θεωρίας, όχι κάτι που συνεπάγεται η ίδια.

Πρώτον, θα πρέπει να είναι προφανές από την ανάλυσή μας για την ελεύθερη αγορά και την κρατική παρέμβαση σε όλο αυτό το έργο ότι κάθε επιχείρημα υπέρ της ελεύθερης αγοράς στηρίζεται σε ένα πολύ βαθύτερο και πιο σύνθετο δόγμα. Δεν μπορούμε να υπεισέλθουμε εδώ στα πολυάριθμα ηθικά και φιλοσοφικά επιχειρήματα υπέρ της ελευθερίας. Δεύτερον, το δόγμα του laissez-faire ή της ελεύθερης αγοράς δεν υποθέτει ότι καθένας γνωρίζει πάντοτε καλύτερα το δικό του συμφέρον· υποστηρίζει, μάλλον, ότι καθένας πρέπει να έχει το δικαίωμα να επιδιώκει ελεύθερα το συμφέρον του όπως ο ίδιος κρίνει καλύτερα. Οι επικριτές μπορεί να υποστηρίξουν ότι το κράτος πρέπει να εξαναγκάζει τους ανθρώπους να χάνουν κάποια *ex ante* ή παρούσα χρησιμότητα, προκειμένου να αποκτήσουν *ex post* χρησιμότητα αργότερα, υποχρεώνοντάς τους να επιδιώκουν το πραγματικό τους συμφέρον. Αλλά οι ελευθεριστές μπορούν κάλλιστα να αντιτείνουν: (1) ότι η αγανάκτηση του ατόμου απέναντι στην καταναγκαστική επέμβαση θα μειώνει ούτως ή άλλως την *ex post* χρησιμότητά του· και (2) ότι η κατάσταση ελευθερίας αποτελεί ζωτική, αναγκαία προϋπόθεση για την επίτευξη του «πραγματικού συμφέροντος» ενός ανθρώπου. Πράγματι, ο μόνος διαρκής τρόπος διόρθωσης των σφαλμάτων ενός ανθρώπου είναι η πειστική επιχειρηματολογία· η βία δεν μπορεί να επιτελέσει αυτό το έργο. Μόλις το άτομο μπορέσει να διαφύγει από αυτή τη βία, θα επιστρέψει στους δικούς του προτιμώμενους τρόπους.

Κανείς, ασφαλώς, δεν διαθέτει τέλεια πρόβλεψη του αβέβαιου μέλλοντος. Αλλά οι ελεύθεροι επιχειρηματίες στην αγορά είναι καλύτερα εφοδιασμένοι από οποιονδήποτε άλλο, χάρη στα κίνητρα και στον οικονομικό υπολογισμό, για να προβλέπουν και να ικανοποιούν τις ανάγκες των καταναλωτών.

Τι συμβαίνει όμως αν οι καταναλωτές σφάλλουν ως προς τα δικά τους συμφέροντα; Προφανώς, μερικές φορές σφάλλουν. Πρέπει όμως να επισημανθούν μερικά ακόμη σημεία. Πρώτον, κάθε άτομο γνωρίζει καλύτερα τα δεδομένα του δικού του εσωτερικού εαυτού — από το ίδιο το γεγονός ότι καθένας έχει χωριστό νου και εγώ. Δεύτερον, το άτομο, αν αμφιβάλλει για το ποια είναι τα πραγματικά του συμφέροντα, είναι ελεύθερο να προσλάβει και να συμβουλευτεί ειδικούς, ώστε να του παράσχουν συμβουλές βάσει της ανώτερης γνώσης τους. Το άτομο προσλαμβάνει αυτούς τους ειδικούς και, στην αγορά, μπορεί να ελέγχει διαρκώς πόσο το βοηθούν. Εν ολίγοις, τα άτομα στην αγορά τείνουν να χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες εκείνων των ειδικών των οποίων οι συμβουλές αποδεικνύονται πιο επιτυχείς. Οι καλοί γιατροί ή δικηγόροι ανταμείβονται στην ελεύθερη αγορά, ενώ οι ανεπαρκείς αποτυγχάνουν. Αλλά όταν παρεμβαίνει το κράτος, ο κρατικός ειδικός αποκτά τα

έσοδά του μέσω υποχρεωτικής εισφοράς. Δεν υπάρχει δοκιμασία της αγοράς για την επιτυχία του να διδάσκει στους ανθρώπους τα πραγματικά τους συμφέροντα. Η μόνη δοκιμασία είναι η επιτυχία του στην εξασφάλιση της πολιτικής υποστήριξης του κρατικού μηχανισμού καταναγκασμού.

Έτσι, ο ιδιωτικά προσλαμβανόμενος ειδικός ευημερεί ανάλογα με την ικανότητά του, ενώ ο κρατικός ειδικός ευημερεί ανάλογα με την επιτυχία του στην εξασφάλιση πολιτικής εύνοιας. Επιπλέον, ποιο κίνητρο έχει ο κρατικός ειδικός να ενδιαφέρεται για τα συμφέροντα των υποκειμένων του; Ασφαλώς δεν προικίζεται με ανώτερες ιδιότητες λόγω της κρατικής του θέσης. Δεν είναι περισσότερο ενάρετος από τον ιδιωτικό ειδικό· πράγματι, είναι εγγενώς λιγότερο ικανός και περισσότερο επιρρεπής στην άσκηση καταναγκαστικής βίας. Αλλά ενώ ο ιδιωτικός ειδικός έχει κάθε χρηματικό κίνητρο να ενδιαφέρεται για τους πελάτες ή τους ασθενείς του, ο κρατικός ειδικός δεν έχει κανένα απολύτως κίνητρο. Αποκτά τα έσοδά του σε κάθε περίπτωση. Στερείται οποιουδήποτε κινήτρου να μεριμνά για τα πραγματικά συμφέροντα του υποκειμένου του.

Είναι παράξενο ότι οι άνθρωποι τείνουν να θεωρούν το κράτος μια οιονεί θεϊκή, ανιδιοτελή οργάνωση τύπου Santa Claus. Το κράτος δεν συγκροτήθηκε ούτε για την ικανότητα ούτε για την άσκηση στοργικής φροντίδας· συγκροτήθηκε για τη χρήση βίας και για αναγκαστικά δημαγωγικές εκκλήσεις προς εξασφάλιση ψήφων. Αν τα άτομα δεν γνωρίζουν σε πολλές περιπτώσεις τα δικά τους συμφέροντα, είναι ελεύθερα να στραφούν σε ιδιώτες ειδικούς για καθοδήγηση. Είναι παράλογο να λέγεται ότι θα εξυπηρετηθούν καλύτερα από έναν καταναγκαστικό, δημαγωγικό μηχανισμό.

Τέλος, οι υπέρμαχοι της κρατικής παρέμβασης παγιδεύονται σε μια μοιραία αντίφαση: υποθέτουν ότι τα άτομα δεν είναι ικανά να διαχειρίζονται τις δικές τους υποθέσεις ή να προσλαμβάνουν ειδικούς για να τα συμβουλεύουν. Και όμως, υποθέτουν επίσης ότι αυτά τα ίδια άτομα είναι κατάλληλα να ψηφίζουν τους ίδιους αυτούς ειδικούς στην κάλπη. Είδαμε ότι, αντιθέτως, ενώ οι περισσότεροι άνθρωποι διαθέτουν άμεση αντίληψη και άμεση δοκιμασία των προσωπικών τους συμφερόντων στην αγορά, δεν μπορούν να κατανοήσουν τις σύνθετες αλυσίδες πραξεολογικού και φιλοσοφικού συλλογισμού που απαιτούνται για την επιλογή κυβερνώντων ή πολιτικών. Ωστόσο, αυτή η πολιτική σφαίρα της απροκάλυπτης δημαγωγίας είναι ακριβώς η μόνη στην οποία η μάζα των ατόμων θεωρείται ικανή![223,224]

3. Το πρόβλημα των ανήθικων επιλογών

Ορισμένοι συγγραφείς είναι αρκετά οξυδερκείς ώστε να αντιλαμβάνονται ότι η οικονομία της αγοράς είναι απλώς συνισταμένη των ατομικών αξιολογήσεων και, έτσι, βλέπουν ότι, αν δεν τους αρέσουν τα αποτελέσματα, η ευθύνη βρίσκεται στις αξιολογήσεις και όχι στο οικονομικό σύστημα. Παρ' όλα αυτά, προχωρούν στην υποστήριξη κρατικής παρέμβασης για τη διόρθωση της ανηθικότητας των ατομικών επιλογών. Αν οι άνθρωποι είναι αρκετά ανήθικοι ώστε να επιλέγουν ουίσκι αντί για γάλα, καλλυντικά αντί για εκπαιδευτικό υλικό, τότε το κράτος, λένε, πρέπει να παρέμβει και να διορθώσει αυτές τις επιλογές. Μεγάλο μέρος της ανασκευής είναι ανάλογο με την ανασκευή του επιχειρήματος περί γνώσης των συμφερόντων· δηλαδή, είναι αυτοαντιφατικό να υποστηρίζεται ότι δεν μπορούμε να εμπιστευόμαστε τους ανθρώπους να λαμβάνουν ηθικές αποφάσεις στην καθημερινή τους ζωή, αλλά μπορούμε να τους εμπιστευόμαστε να ψηφίζουν ή να αποδέχονται ηγέτες ηθικά σοφότερους από τους ίδιους.

Ο Mises δηλώνει, απολύτως ορθά, ότι όποιος υποστηρίζει την κρατική επιβολή διαταγών σε έναν τομέα ατομικής κατανάλωσης πρέπει λογικά να καταλήξει να υποστηρίζει πλήρη ολοκληρωτική επιβολή διαταγών σε όλες τις επιλογές. Αυτό συνάγεται εφόσον οι δικτάτορες διαθέτουν οποιοδήποτε σύνολο αξιολογικών αρχών. Έτσι, αν τα μέλη της κυβερνώσας ομάδας αγαπούν τον Bach και μισούν τον Mozart, και πιστεύουν ακράδαντα ότι η μουσική του Mozart είναι ανήθικη, έχουν εξίσου δίκιο να απαγορεύουν την εκτέλεση της μουσικής του Mozart όσο και να απαγορεύουν τη χρήση ναρκωτικών ή την κατανάλωση οινοπνευματωδών.[225] Πολλοί κρατιστές, όμως, δεν θα δίσταζαν μπροστά σε αυτό το συμπέρασμα και θα ήταν πρόθυμοι να αναλάβουν αυτό το ευχάριστο γι' αυτούς έργο.

Η ωφελιμιστική θέση —ότι η κρατική επιβολή διαταγών είναι κακή επειδή δεν υπάρχει ορθολογική ηθική και, επομένως, κανένα πρόσωπο δεν έχει δικαίωμα να επιβάλλει τις αυθαίρετες αξίες του σε κάποιον άλλο — είναι, πιστεύουμε, ανεπαρκής. Πρώτον, δεν θα πείσει εκείνους που πιστεύουν σε μια ορθολογική ηθική, που πιστεύουν ότι υπάρχει επιστημονική βάση για τις ηθικές κρίσεις και ότι αυτές δεν είναι απλή ιδιοτροπία. Επιπλέον, η θέση εμπεριέχει μια δική της κρυμμένη ηθική παραδοχή: ότι ο Α δεν έχει δικαίωμα να επιβάλλει οποιεσδήποτε αυθαίρετες αξίες στον Β. Αλλά, αν οι σκοποί είναι αυθαίρετοι, δεν είναι εξίσου αυθαίρετος και ο σκοπός «να μην επιβάλλονται καταναγκαστικά αυθαίρετες ιδιοτροπίες»; Ας υποθέσουμε, επιπλέον, ότι υψηλή θέση στην κλίμακα αξιών του Α κατέχει η αυθαίρετη ιδιοτροπία να επιβάλλει τις άλλες αξίες του στον Β. Τότε οι ωφελιμιστές δεν μπορούν να αντιταχθούν και πρέπει να εγκαταλείψουν την απόπειρά τους να υπερασπιστούν την ατομική ελευθερία με αξιολογικά ουδέτερο τρόπο. Πράγματι, οι ωφελιμιστές είναι ανίσχυροι απέναντι στον άνθρωπο που θέλει να επιβάλει τις αξίες του καταναγκαστικά και επιμένει να το κάνει ακόμη και αφού του επισημανθούν οι διάφορες οικονομικές συνέπειες.[226]

Ο επίδοξος δικτάτορας μπορεί να αντικρουστεί λογικά με εντελώς διαφορετικό τρόπο, ακόμη και αν παραμείνουμε μέσα στα αξιολογικά ουδέτερα όρια της πραξεολογίας. Διότι ποιο είναι το παράπονο του επίδοξου δικτάτορα από τα ελεύθερα άτομα; Ότι ενεργούν ανήθικα με διάφορους τρόπους. Σκοπός του δικτάτορα, επομένως, είναι να προαγάγει την ηθικότητα και να καταπολεμήσει την ανηθικότητα. Ας δεχθούμε, χάριν του επιχειρήματος, ότι μπορεί να θεμελιωθεί μια αντικειμενική ηθική. Το ερώτημα που πρέπει τότε να αντιμετωπιστεί είναι: μπορεί η βία να προαγάγει την ηθικότητα; Ας υποθέσουμε ότι καταλήγουμε στο αποδείξιμο συμπέρασμα ότι οι πράξεις Α, Β και Γ είναι ανήθικες και οι πράξεις Χ, Ψ και Ω ηθικές. Και ας υποθέσουμε ότι διαπιστώνουμε πως ο κ. Jones παρουσιάζει μια ανησυχητική τάση να αξιολογεί υψηλά τις Α, Β και Γ και να ακολουθεί επανειλημμένα αυτές τις πορείες δράσης. Μας ενδιαφέρει να μετατρέψουμε τον κ. Jones από ανήθικο σε ηθικό άνθρωπο. Πώς μπορούμε να το επιτύχουμε; Οι κρατιστές απαντούν: με τη βία. Πρέπει να απαγορεύσουμε στον κ. Jones, υπό την απειλή όπλου, να κάνει τις Α, Β και Γ. Τότε, επιτέλους, θα είναι ηθικός. Θα είναι όμως; Είναι ο Jones ηθικός επειδή επιλέγει τη Χ όταν στερείται καταναγκαστικά τη δυνατότητα να επιλέξει την Α; Όταν ο Smith είναι κλεισμένος στη φυλακή, είναι ηθικός επειδή δεν περνά τον χρόνο του σε καπηλειά μεθώντας;

Καμία έννοια ηθικότητας δεν έχει νόημα, ανεξάρτητα από τη συγκεκριμένη ηθική πράξη που υποστηρίζει κανείς, αν ο άνθρωπος δεν είναι ελεύθερος να πράξει τόσο το ανήθικο όσο και το ηθικό. Αν ένας άνθρωπος δεν είναι ελεύθερος να επιλέξει, αν εξαναγκάζεται διά της βίας να πράξει το ηθικό, τότε, αντιθέτως, στερείται την ευκαιρία να είναι ηθικός. Δεν του έχει επιτραπεί να σταθμίσει τις εναλλακτικές, να καταλήξει στα δικά του συμπεράσματα και να πάρει θέση. Αν στερείται την ελεύθερη επιλογή, ενεργεί υπό τη βούληση του δικτάτορα και όχι τη δική του. Φυσικά,

θα μπορούσε να επιλέξει να τον πυροβολήσουν, αλλά αυτό δύσκολα αποτελεί νοητή αντίληψη ελεύθερης επιλογής μεταξύ εναλλακτικών. Πράγματι, τότε έχει μόνο μία ελεύθερη επιλογή: την ηγεμονική — να τον πυροβολήσουν ή να υπακούει στον δικτάτορα σε όλα.

Η δικτατορική επιβολή στις επιλογές των καταναλωτών, λοιπόν, μπορεί μόνο να ατροφήσει την ηθικότητα αντί να την προαγάγει. Υπάρχει μόνο ένας τρόπος με τον οποίο η ηθικότητα μπορεί να διαδοθεί από τους διαφωτισμένους στους μη διαφωτισμένους: η ορθολογική πειθώ. Αν ο Α πείσει τον Β μέσω του λόγου ότι οι δικές του ηθικές αξίες είναι ορθές και εκείνες του Β εσφαλμένες, τότε ο Β θα αλλάξει και θα υιοθετήσει την ηθική πορεία με τη δική του ελεύθερη βούληση. Το να λέγεται ότι αυτή η μέθοδος είναι βραδύτερη δεν αφορά το ζήτημα. Το ζήτημα είναι ότι η ηθικότητα μπορεί να διαδοθεί μόνο μέσω ειρηνικής πειθούς και ότι η χρήση βίας μπορεί μόνο να τη διαβρώνει και να την αποδυναμώνει.

Δεν έχουμε καν αναφέρει άλλα δεδομένα που ενισχύουν το επιχείρημά μας, όπως τη μεγάλη δυσχέρεια επιβολής δικτατορικών κανόνων σε ανθρώπους των οποίων οι αξίες συγκρούονται με αυτούς. Ο άνθρωπος που προτιμά την ανήθικη πορεία και εμποδίζεται με την ξιφολόγχη να ενεργήσει σύμφωνα με την προτίμησή του θα κάνει ό,τι μπορεί για να βρει τρόπους παράκαμψης της απαγόρευσης — ίσως δωροδοκώντας εκείνον που κρατά την ξιφολόγχη. Και, επειδή αυτό δεν είναι πραγματεία ηθικής, δεν αναφέραμε την ελευθεριστική ηθική θεωρία που υποστηρίζει ότι η χρήση καταναγκασμού είναι η ίδια η ύψιστη μορφή ανηθικότητας.

Έτσι, δείξαμε ότι οι επίδοξοι δικτάτορες πρέπει αναγκαστικά να αποτύχουν στην επίτευξη του διακηρυγμένου σκοπού τους να προαγάγουν την ηθικότητα, επειδή οι συνέπειες θα είναι ακριβώς οι αντίθετες. Είναι δυνατόν, φυσικά, οι δικτάτορες να μην είναι πραγματικά ειλικρινείς όταν δηλώνουν τον σκοπό τους· ίσως ο αληθινός σκοπός τους να είναι η άσκηση εξουσίας επί άλλων και η αποτροπή της ευτυχίας τους. Σε αυτή την περίπτωση, φυσικά, η πραξεολογία δεν μπορεί να πει περισσότερα για το ζήτημα, μολονότι η ηθική μπορεί να έχει πολλά να πει.[227]

4. Η ηθικότητα της ανθρώπινης φύσης

Είναι πολύ συνηθισμένος ο ισχυρισμός ότι οι υπέρμαχοι της αμιγώς ελεύθερης αγοράς κάνουν μία θεμελιώδη και σαθρή παραδοχή: ότι όλοι οι άνθρωποι είναι άγγελοι. Σε μια κοινωνία αγγέλων, όπως γενικά αναγνωρίζεται, ένα τέτοιο πρόγραμμα θα μπορούσε να «λειτουργήσει», αλλά όχι στον δικό μας ατελή κόσμο. Η κύρια δυσχέρεια αυτής της κριτικής είναι ότι κανένας ελευθεριστής — εκτός ίσως από εκείνους που βρίσκονται υπό την επιρροή του Tolstoy— δεν έκανε ποτέ μια τέτοια παραδοχή. Οι υπέρμαχοι της ελεύθερης αγοράς δεν προϋπέθεσαν αναμόρφωση της ανθρώπινης φύσης, μολονότι ασφαλώς δεν θα αντιτίθεντο σε μια τέτοια αναμόρφωση αν συντελούνταν. Είδαμε ότι οι ελευθεριστές οραματίζονται τις υπηρεσίες προστασίας από τους επιτιθέμενους ως παρεχόμενες από ιδιωτικούς φορείς και όχι από το κράτος. Αλλά δεν υποθέτουν ότι το έγκλημα θα εξαφανιζόταν μαγικά στην ελεύθερη κοινωνία.

Οι κρατιστές παραδέχονται απέναντι στους ελευθεριστές ότι δεν θα απαιτούνταν κράτος αν όλοι οι άνθρωποι ήταν «καλοί». Ο κρατικός έλεγχος υποτίθεται ότι απαιτείται μόνο στον βαθμό που οι άνθρωποι είναι «κακοί». Αλλά τι γίνεται αν όλοι οι άνθρωποι είναι «κακοί»; Όπως επισήμανε ο F.A. Harper:

> *Εξακολουθώντας να χρησιμοποιούμε την ίδια αρχή, ότι η πολιτική εξουσία πρέπει να ασκείται ανάλογα με το κακό που υπάρχει στον άνθρωπο, θα είχαμε τότε μια κοινωνία στην οποία θα απαιτούνταν πλήρης πολιτική εξουσία επί όλων των υποθέσεων όλων των ανθρώπων. ... Ένας άνθρωπος θα κυβερνούσε τους πάντες. Αλλά ποιος θα ήταν ο δικτάτορας; Με οποιονδήποτε τρόπο και αν επιλεγόταν και εγκαθίστατο στον πολιτικό θρόνο, θα ήταν ασφαλώς ένας απολύτως κακός άνθρωπος, αφού όλοι οι άνθρωποι είναι κακοί. Και αυτή η κοινωνία θα κυβερνιόταν τότε από έναν απολύτως κακό δικτάτορα, εφοδιασμένο με απόλυτη πολιτική εξουσία. Και πώς, στο όνομα της λογικής, θα μπορούσε το αποτέλεσμά της να είναι οτιδήποτε λιγότερο από απόλυτο κακό; Πώς θα μπορούσε να είναι καλύτερη από την πλήρη απουσία πολιτικής εξουσίας σε αυτή την κοινωνία;*[228]

Είναι αυτό το επιχείρημα μη ρεαλιστικό επειδή, όπως όλοι συμφωνούν, οι άνθρωποι είναι ένα μείγμα, ικανό τόσο για το καλό όσο και για το κακό; Αλλά τότε, σε ποιο σημείο αυτού του μείγματος καθίσταται αναγκαία η κρατική επιβολή διαταγών; Πράγματι, ο ελευθεριστής θα συλλογιζόταν ότι το γεγονός πως η ανθρώπινη φύση είναι μείγμα καλού και κακού παρέχει ένα ιδιαίτερο επιχείρημα υπέρ της θέσης του. Διότι, αν ο άνθρωπος είναι ένα τέτοιο μείγμα, τότε το καλύτερο κοινωνικό πλαίσιο είναι ασφαλώς εκείνο στο οποίο αποθαρρύνεται το κακό και ενθαρρύνεται το καλό. Ο ελευθεριστής υποστηρίζει ότι η ύπαρξη του κρατικού μηχανισμού παρέχει έναν έτοιμο, ταχύ δίαυλο άσκησης του κακού, καθώς οι κυβερνώντες του κράτους νομιμοποιούνται έτσι και μπορούν να ασκούν καταναγκασμό με τρόπους που δεν επιτρέπονται σε κανέναν άλλο. Ό,τι θεωρείται κοινωνικά «έγκλημα» ονομάζεται «άσκηση δημοκρατικής εξουσίας» όταν πραγματοποιείται από ένα άτομο ως κρατικό αξιωματούχο. Η αμιγώς ελεύθερη αγορά, από την άλλη πλευρά, εξαλείφει όλους τους νομιμοποιημένους διαύλους άσκησης εξουσίας επί του ανθρώπου.

5. Η αδυναμία της ισότητας

Πιθανότατα η συνηθέστερη ηθική κριτική της οικονομίας της αγοράς είναι ότι αποτυγχάνει να επιτύχει τον στόχο της ισότητας. Η ισότητα έχει υποστηριχθεί με διάφορα «οικονομικά» επιχειρήματα, όπως η ελάχιστη κοινωνική θυσία ή η φθίνουσα οριακή χρησιμότητα του χρήματος —βλ. το κεφάλαιο περί φορολογίας παραπάνω—. Αλλά τα τελευταία χρόνια οι οικονομολόγοι έχουν αναγνωρίσει ότι δεν μπορούν να δικαιολογήσουν τον εξισωτισμό μέσω της οικονομικής επιστήμης και ότι τελικά χρειάζονται ηθική βάση για την ισότητα.

Η οικονομική επιστήμη ή πραξεολογία δεν μπορεί να θεμελιώσει την εγκυρότητα ηθικών ιδεωδών, αλλά ακόμη και οι ηθικοί στόχοι πρέπει να διατυπώνονται με νόημα. Πρέπει, επομένως, να περνούν τη δοκιμασία της πραξεολογίας ως εσωτερικά συνεπείς και εννοιολογικά δυνατοί. Η εγκυρότητα της «ισότητας» δεν έχει μέχρι σήμερα ελεγχθεί επαρκώς.

Είναι αλήθεια ότι έχουν διατυπωθεί πολλές αντιρρήσεις που προβληματίζουν τους εξισωτιστές. Μερικές φορές η συνειδητοποίηση των αναγκαίων συνεπειών των πολιτικών τους προκαλεί εγκατάλειψη, συχνότερα όμως επιβράδυνση, του εξισωτικού προγράμματος. Έτσι, η υποχρεωτική ισότητα αποδεδειγμένα θα καταπνίξει τα κίνητρα, θα εξαλείψει τις διαδικασίες προσαρμογής της οικονομίας της αγοράς, θα καταστρέψει κάθε αποτελεσματικότητα στην ικανοποίηση των αναγκών των καταναλωτών, θα μειώσει σημαντικά τον σχηματισμό κεφαλαίου και θα προκαλέσει ανάλωση κεφαλαίου — όλες αυτές οι επιδράσεις συνεπάγονται δραστική πτώση του γενικού βιοτικού

επιπέδου. Επιπλέον, μόνο μια ελεύθερη κοινωνία είναι απαλλαγμένη από κάστες και, επομένως, μόνο η ελευθερία θα επιτρέπει εισοδηματική κινητικότητα σύμφωνα με την παραγωγικότητα. Ο κρατισμός, από την άλλη πλευρά, είναι πιθανό να παγιώνει την οικονομία σε ένα σχήμα μη παραγωγικής ανισότητας.

Ωστόσο, αυτά τα επιχειρήματα, αν και ισχυρά, κάθε άλλο παρά είναι καταληκτικά. Ορισμένοι θα επιδιώξουν ούτως ή άλλως την ισότητα· πολλοί θα λάβουν υπόψη αυτές τις παρατηρήσεις, αποδεχόμενοι ορισμένες μειώσεις του βιοτικού επιπέδου προκειμένου να αποκτήσουν μεγαλύτερη ισότητα.

Σε όλες τις συζητήσεις περί ισότητας θεωρείται αυτονόητο ότι η ισότητα είναι ένας πολύ αξιόλογος στόχος. Αλλά αυτό κάθε άλλο παρά είναι αυτονόητο. Διότι ο ίδιος ο στόχος της ισότητας υπόκειται σε σοβαρή αμφισβήτηση. Οι θεωρίες της πραξεολογίας συνάγονται από τρία καθολικά αποδεκτά αξιώματα: το κύριο αξίωμα της ύπαρξης σκόπιμης ανθρώπινης δράσης και τις δευτερεύουσες παραδοχές, ή αξιώματα, της ποικιλομορφίας των ανθρώπινων δεξιοτήτων και των φυσικών πόρων, καθώς και της αρνητικής χρησιμότητας της εργασίας. Μολονότι είναι δυνατόν να κατασκευαστεί οικονομική θεωρία μιας κοινωνίας χωρίς αυτά τα δύο δευτερεύοντα αξιώματα —αλλά όχι χωρίς το κύριο—, περιλαμβάνονται για να περιορίσουν τη θεωρητική μας επεξεργασία σε νόμους που μπορούν να εφαρμοστούν άμεσα στην πραγματικότητα.[229] Όποιος θέλει να εκθέσει μια θεωρία εφαρμόσιμη σε εναλλάξιμους ανθρώπους είναι ελεύθερος να το κάνει.

Έτσι, η ποικιλομορφία της ανθρωπότητας αποτελεί βασική παραδοχή της γνώσης μας για τους ανθρώπους. Αλλά, αν η ανθρωπότητα είναι ποικιλόμορφη και αποτελείται από διακριτά άτομα, πώς μπορεί κάποιος να προτείνει την ισότητα ως ιδεώδες; Κάθε χρόνο, μελετητές διοργανώνουν Συνέδρια για την Ισότητα και ζητούν μεγαλύτερη ισότητα, και κανείς δεν αμφισβητεί τη βασική αρχή. Αλλά ποια δικαιολόγηση μπορεί να βρει η ισότητα στην ανθρώπινη φύση; Αν κάθε άτομο είναι μοναδικό, πώς αλλιώς μπορεί να καταστεί «ίσο» με τους άλλους παρά με την καταστροφή του μεγαλύτερου μέρους όσων είναι ανθρώπινα μέσα του και με την υποβάθμιση της ανθρώπινης κοινωνίας στην άνοη ομοιομορφία της μυρμηγκοφωλιάς; Είναι έργο του εξισωτιστή, ο οποίος εμφανίζεται με αυτοπεποίθηση για να γνωστοποιήσει στον οικονομολόγο τον έσχατο ηθικό του στόχο, να αποδείξει τη θέση του. Πρέπει να δείξει πώς η ισότητα μπορεί να συμβιβάζεται με τη φύση της ανθρωπότητας και να υπερασπιστεί τη δυνατότητα ύπαρξης ενός εξισωτικού κόσμου.

Αλλά ο εξισωτιστής βρίσκεται σε ακόμη δεινότερη θέση, διότι μπορεί να καταδειχθεί ότι η ισότητα εισοδήματος είναι αδύνατος στόχος για την ανθρωπότητα.

Το εισόδημα δεν μπορεί ποτέ να είναι ίσο. Το εισόδημα πρέπει, φυσικά, να εξετάζεται σε πραγματικούς και όχι χρηματικούς όρους· διαφορετικά, δεν θα υπήρχε αληθινή ισότητα. Ωστόσο, το πραγματικό εισόδημα δεν μπορεί ποτέ να εξισωθεί. Διότι πώς μπορεί η απόλαυση της θέας του ορίζοντα του Μανχάταν από έναν Νεοϋορκέζο να εξισωθεί με εκείνη ενός Ινδού; Πώς μπορεί ο Νεοϋορκέζος να κολυμπά στον Γάγγη όπως ένας Ινδός; Εφόσον κάθε άτομο βρίσκεται αναγκαστικά σε διαφορετικό χώρο, το πραγματικό εισόδημα καθενός πρέπει να διαφέρει από αγαθό σε αγαθό και από πρόσωπο σε πρόσωπο. Δεν υπάρχει τρόπος να συνδυαστούν αγαθά διαφορετικών ειδών ώστε να μετρηθεί κάποιο «επίπεδο» εισοδήματος, οπότε είναι άνευ νοήματος η προσπάθεια επίτευξης κάποιου είδους «ίσου» επιπέδου. Πρέπει να αντιμετωπιστεί το γεγονός ότι η ισότητα δεν μπορεί να επιτευχθεί επειδή αποτελεί εννοιολογικά αδύνατο στόχο για τον άνθρωπο, λόγω της αναγκαίας χωρικής διασποράς και της ποικιλομορφίας των ατόμων. Αλλά, αν η ισότητα είναι

παράλογος —και επομένως ανορθολογικός— στόχος, τότε κάθε προσπάθεια προσέγγισής της είναι αντιστοίχως παράλογη. Αν ένας στόχος είναι άσκοπος, τότε κάθε απόπειρα επίτευξής του είναι εξίσου άσκοπη.

Πολλοί πιστεύουν ότι, μολονότι η ισότητα εισοδήματος είναι παράλογο ιδεώδες, μπορεί να αντικατασταθεί από το ιδεώδες της ισότητας ευκαιριών. Ωστόσο, και αυτή είναι εξίσου άνευ νοήματος με την προηγούμενη έννοια. Πώς μπορούν να «εξισωθούν» οι ευκαιρίες του Νεοϋορκέζου και του Ινδού να πλεύσουν γύρω από το Μανχάταν ή να κολυμπήσουν στον Γάγγη; Η αναπόφευκτη διαφοροποίηση των ανθρώπων ως προς την τοποθεσία εξαλείφει ουσιαστικά κάθε δυνατότητα εξίσωσης της «ευκαιρίας».

Οι Blum και Kalven υποπίπτουν σε ένα συνηθισμένο σφάλμα[230] όταν δηλώνουν ότι η δικαιοσύνη συνεπάγεται ισότητα ευκαιριών και ότι αυτή η ισότητα απαιτεί «οι διαγωνιζόμενοι να ξεκινούν από την ίδια αφετηρία», ώστε το «παιχνίδι» να είναι «δίκαιο». Η ανθρώπινη ζωή δεν είναι κάποιο είδος αγώνα δρόμου ή παιχνιδιού στο οποίο κάθε πρόσωπο πρέπει να ξεκινά από την ίδια αφετηρία. Είναι προσπάθεια κάθε ανθρώπου να είναι όσο το δυνατόν ευτυχέστερος. Και κάθε πρόσωπο δεν θα μπορούσε να ξεκινά από το ίδιο σημείο, διότι ο κόσμος δεν δημιουργήθηκε μόλις τώρα· είναι ποικιλόμορφος και απείρως διαφοροποιημένος στα μέρη του. Το απλό γεγονός ότι ένα άτομο γεννιέται αναγκαστικά σε διαφορετικό τόπο από κάποιο άλλο εξασφαλίζει αμέσως ότι η κληρονομημένη ευκαιρία του δεν μπορεί να είναι ίδια με εκείνη του γείτονά του. Η επιδίωξη της ισότητας ευκαιριών θα απαιτούσε επίσης την κατάργηση της οικογένειας, καθώς διαφορετικοί γονείς έχουν άνισες ικανότητες· θα απαιτούσε τη συλλογική ανατροφή των παιδιών. Το κράτος θα έπρεπε να κρατικοποιήσει όλα τα βρέφη και να τα ανατρέφει σε κρατικούς βρεφονηπιακούς σταθμούς υπό «ίσες» συνθήκες. Αλλά ακόμη και εδώ οι συνθήκες δεν μπορούν να είναι ίδιες, επειδή οι διαφορετικοί κρατικοί υπάλληλοι θα έχουν οι ίδιοι διαφορετικές ικανότητες και προσωπικότητες. Και η ισότητα δεν μπορεί ποτέ να επιτευχθεί λόγω των αναγκαίων διαφορών τοποθεσίας.

Έτσι, δεν πρέπει πλέον να επιτρέπεται στον εξισωτιστή να τερματίζει τη συζήτηση διακηρύσσοντας απλώς την ισότητα ως απόλυτο ηθικό στόχο. Πρέπει πρώτα να αντιμετωπίσει όλες τις κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες του εξισωτισμού και να επιχειρήσει να δείξει ότι αυτός δεν συγκρούεται με τη βασική φύση του ανθρώπου. Πρέπει να αντικρούσει το επιχείρημα ότι ο άνθρωπος δεν είναι πλασμένος για μια καταναγκαστική ύπαρξη μυρμηγκοφωλιάς. Και, τέλος, πρέπει να αναγνωρίσει ότι οι στόχοι της ισότητας εισοδήματος και της ισότητας ευκαιριών είναι εννοιολογικά ανέφικτοι και, επομένως, παράλογοι. Κάθε προσπάθεια επίτευξής τους είναι εξ αυτού και μόνο εξίσου παράλογη.

Ο εξισωτισμός είναι, επομένως, μια κυριολεκτικά άνευ νοήματος κοινωνική φιλοσοφία. Η μόνη νοηματοδοτημένη διατύπωσή του είναι ο στόχος της «ισότητας ελευθερίας» — διατυπωμένος από τον Herbert Spencer στον περίφημο Νόμο της Ίσης Ελευθερίας: «Κάθε άνθρωπος είναι ελεύθερος να πράττει ό,τι επιθυμεί, υπό την προϋπόθεση ότι δεν προσβάλλει την ίση ελευθερία οποιουδήποτε άλλου ανθρώπου».[231] Αυτός ο στόχος δεν επιχειρεί να καταστήσει ίση τη συνολική κατάσταση κάθε ατόμου —ένα απολύτως αδύνατο έργο—· αντιθέτως, υποστηρίζει την ελευθερία, μια κατάσταση απουσίας καταναγκασμού επί του προσώπου και της περιουσίας κάθε ανθρώπου.[232]

Ωστόσο, ακόμη και αυτή η διατύπωση της ισότητας έχει πολλά ελαττώματα και θα ήταν επωφελές να εγκαταλειφθεί. Πρώτον, ανοίγει τον δρόμο στην αμφισημία και στον εξισωτισμό. Δεύτερον, ο όρος «ισότητα» υποδηλώνει μετρήσιμη ταυτότητα βάσει μιας σταθερής μονάδας εκτατικού μεγέθους. «Ίσο μήκος» σημαίνει ταυτότητα μέτρησης με μια αντικειμενικά προσδιορίσιμη μονάδα.

Στη μελέτη της ανθρώπινης δράσης, είτε στην πραξεολογία είτε στην κοινωνική φιλοσοφία, δεν υπάρχει τέτοια ποσοτική μονάδα και, επομένως, δεν μπορεί να υπάρχει τέτοια «ισότητα». Είναι πολύ καλύτερο να λέγεται ότι «κάθε άνθρωπος πρέπει να έχει Χ» παρά ότι «όλοι οι άνθρωποι πρέπει να είναι ίσοι ως προς το Χ». Αν κάποιος θέλει να παροτρύνει κάθε άνθρωπο να αγοράσει αυτοκίνητο, διατυπώνει τον στόχο του έτσι —«Κάθε άνθρωπος πρέπει να αγοράσει αυτοκίνητο»— και όχι με όρους όπως «Όλοι οι άνθρωποι πρέπει να έχουν ισότητα στην αγορά αυτοκινήτου». Η χρήση του όρου «ισότητα» είναι αδέξια και παραπλανητική.

Και, τέλος, όπως επισήμανε τόσο εύστοχα η Clara Dixon Davidson πριν από πολλά χρόνια, ο Νόμος της Ίσης Ελευθερίας του Spencer είναι πλεοναστικός. Διότι, αν κάθε άνθρωπος είναι ελεύθερος να πράττει ό,τι επιθυμεί, συνάγεται από αυτή την ίδια την προκείμενη ότι η ελευθερία κανενός δεν έχει παραβιαστεί ή προσβληθεί. Ολόκληρη η δεύτερη πρόταση του νόμου μετά το «επιθυμεί» είναι πλεοναστική και περιττή.[233] Από τη διατύπωση του Νόμου του Spencer και έπειτα, οι αντίπαλοί του χρησιμοποίησαν τον περιοριστικό όρο για να πλήξουν την ελευθεριστική φιλοσοφία. Όμως όλο αυτό το διάστημα έπλητταν ένα περιττό πρόσθετο και όχι την ουσία του νόμου. Η έννοια της «ισότητας» δεν έχει δικαιολογημένη θέση στον «Νόμο της Ίσης Ελευθερίας», καθώς μπορεί να αντικατασταθεί από τον λογικό ποσοδείκτη «κάθε». Ο «Νόμος της Ίσης Ελευθερίας» θα μπορούσε κάλλιστα να μετονομαστεί σε «Νόμο της Πλήρους Ελευθερίας».

6. Το πρόβλημα της ασφάλειας

Μία από τις συνηθέστερες ηθικές κατηγορίες κατά της ελεύθερης αγοράς είναι ότι αποτυγχάνει να προσφέρει «ασφάλεια». Λέγεται ότι οι ευλογίες της ελευθερίας πρέπει να σταθμίζονται έναντι των ανταγωνιστικών ευλογιών της ασφάλειας — η οποία θα παρέχεται, φυσικά, από το κράτος.

Η πρώτη παρατήρηση είναι ότι ο κόσμος αυτός είναι κόσμος αβεβαιότητας. Δεν θα μπορέσουμε ποτέ να προβλέψουμε με ακρίβεια τη μελλοντική πορεία του κόσμου. Κάθε πράξη, επομένως, ενέχει κίνδυνο. Αυτός ο κίνδυνος δεν μπορεί να εξαλειφθεί. Ο άνθρωπος που διατηρεί χρηματικά υπόλοιπα υφίσταται τον κίνδυνο μείωσης της αγοραστικής τους δύναμης· ο άνθρωπος που επενδύει υφίσταται τον κίνδυνο ζημίας· και ούτω καθεξής.

Ωστόσο, η ελεύθερη αγορά βρίσκει τρόπους εκούσιου περιορισμού του κινδύνου στον μέγιστο δυνατό βαθμό. Σε μια ελεύθερη κοινωνία υπάρχουν τρεις κύριοι τρόποι με τους οποίους οι άνθρωποι μπορούν να μετριάσουν την αβεβαιότητα για το μέλλον:

1. **Μέσω της αποταμίευσης.** Αυτές οι αποταμιεύσεις, είτε επενδύονται στην παραγωγή είτε διακρατούνται ως χρηματικά υπόλοιπα, εξασφαλίζουν χρήματα για μελλοντικές ανάγκες. Η επένδυση στην παραγωγή αυξάνει τα μελλοντικά περιουσιακά στοιχεία κάποιου· τα χρηματικά υπόλοιπα εξασφαλίζουν ότι τα χρήματα θα είναι άμεσα διαθέσιμα.
2. **Μέσω της επιχειρηματικότητας.** Οι επιχειρηματίες, δηλαδή οι κεφαλαιούχοι-επιχειρηματίες, αναλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος των κινδύνων της αγοράς και συγχρόνως απαλλάσσουν τους εργαζομένους από μεγάλο μέρος του κινδύνου. Ας φανταστούμε τον καθολικό κίνδυνο αν οι εργαζόμενοι δεν μπορούσαν να πληρωθούν μέχρι το τελικό προϊόν να φθάσει στους καταναλωτές! Η οδύνη της αναμονής για μελλοντικό εισόδημα, ο κίνδυνος της προσπάθειας πρόβλεψης των μελλοντικών απαιτήσεων των καταναλωτών, θα ήταν σχεδόν ανυπόφορα, ιδίως για τους εργαζομένους που μοχθούν στις πιο απομακρυσμένες παραγωγικές διαδικασίες.

Είναι δύσκολο να δει κανείς πώς θα αναλάμβανε κάποιος μακρόχρονες παραγωγικές διαδικασίες αν ήταν αναγκασμένος να περιμένει ολόκληρη τη διάρκεια της περιόδου παραγωγής για να αποκτήσει οποιοδήποτε εισόδημα. Αλλά ο κεφαλαιούχος-επιχειρηματίας τον πληρώνει, αντιθέτως, αμέσως και αναλαμβάνει ο ίδιος το βάρος της αναμονής και της πρόβλεψης των μελλοντικών αναγκών. Ο επιχειρηματίας διακινδυνεύει τότε την απώλεια του κεφαλαίου του. Μια άλλη μέθοδος επιχειρηματικής ανάληψης κινδύνου εμφανίζεται στις αγορές συμβολαίων μελλοντικής εκπλήρωσης, όπου η αντιστάθμιση κινδύνου επιτρέπει στους αγοραστές και στους πωλητές εμπορευμάτων να μεταφέρουν τον κίνδυνο μελλοντικών μεταβολών των τιμών σε ένα σώμα εξειδικευμένων συναλλασσομένων.

3. **Μέσω της ασφάλισης.** Η ασφάλιση είναι βασική μέθοδος συνένωσης και μείωσης των κινδύνων στην αγορά. Ενώ οι επιχειρηματίες αναλαμβάνουν τα βάρη της αβεβαιότητας, η ασφάλιση αντιμετωπίζει τους αναλογιστικούς κινδύνους, για τους οποίους μπορούν να προσδιοριστούν σταθερές συλλογικές συχνότητες και να χρεωθούν αντίστοιχα ασφάλιστρα.

Το κράτος δεν μπορεί να προσφέρει απόλυτη ασφάλεια. Οι δούλοι μπορεί να πίστευαν ότι η ασφάλειά τους ήταν εγγυημένη από τον κύριό τους. Αλλά ο κύριος αναλάμβανε τον κίνδυνο· αν το εισόδημά του μειωνόταν, δεν θα μπορούσε να προσφέρει ασφάλεια σε όσους εξαρτώνταν από αυτόν.

Ένας τέταρτος τρόπος παροχής ασφάλειας σε μια ελεύθερη κοινωνία είναι η εκούσια φιλανθρωπία. Αυτή η φιλανθρωπία προέρχεται αναγκαστικά από την παραγωγή. Έχει υποστηριχθεί ότι το κράτος μπορεί να προσφέρει ασφάλεια στους ανθρώπους καλύτερα από την αγορά, επειδή μπορεί να εγγυηθεί ένα ελάχιστο εισόδημα για όλους. Ωστόσο, το κράτος δεν μπορεί να κάνει κάτι τέτοιο. Το κράτος δεν παράγει τίποτε· μπορεί μόνο να δημεύει την παραγωγή άλλων. Το κράτος, επομένως, δεν μπορεί να εγγυηθεί τίποτε· αν δεν παραχθεί το απαιτούμενο ελάχιστο, θα πρέπει να αθετήσει τις υποσχέσεις του. Φυσικά, το κράτος μπορεί να τυπώνει όσα χρήματα θέλει, αλλά δεν μπορεί να παράγει τα αναγκαία αγαθά. Επιπλέον, δεν μπορεί με αυτόν τον τρόπο να προσφέρει ασφάλεια εξίσου σε κάθε άνθρωπο. Μπορεί να καθιστά ορισμένους ασφαλείς μόνο εις βάρος άλλων. Αν ο Α μπορεί να γίνει ασφαλέστερος μόνο μέσω ληστείας του Β, ο Β καθίσταται περισσότερο ανασφαλής κατά τη διαδικασία. Ως εκ τούτου, το κράτος, ακόμη και αν η παραγωγή δεν μειωθεί δραστικά, δεν μπορεί να προσφέρει ασφάλεια σε όλους, αλλά μόνο σε ορισμένους εις βάρος άλλων.

Δεν υπάρχει, λοιπόν, κανένας τρόπος με τον οποίο το κράτος —ο οργανωμένος καταναγκασμός— μπορεί να προσφέρει ασφάλεια; Υπάρχει, αλλά όχι με απόλυτη έννοια. Μπορεί, μάλλον, να προσφέρει μια ορισμένη πτυχή ασφάλειας, και μόνο αυτή η πτυχή μπορεί να εξασφαλιστεί σε κάθε άνθρωπο στην κοινωνία. Πρόκειται για την ασφάλεια έναντι της επίθεσης. Στην πραγματικότητα, όμως, μόνο η εκούσια προστασία της ελεύθερης αγοράς μπορεί να την προσφέρει, καθώς μόνο ένας τέτοιος μη κρατικός τύπος φορέα προστασίας δεν επιδίδεται ο ίδιος σε επίθεση. Καθώς κάθε άνθρωπος αποκτά ασφάλεια του προσώπου και της περιουσίας του έναντι επίθεσης, τόσο η παραγωγικότητα όσο και ο ελεύθερος χρόνος αυξάνονται ανυπολόγιστα. Κάθε κρατική απόπειρα παροχής τέτοιας ασφάλειας αποτελεί αναχρονισμό, καθώς το ίδιο το κράτος προσβάλλει διαρκώς την ατομική ελευθερία και ασφάλεια.

Εκείνος ο τύπος ασφάλειας, λοιπόν, που είναι διαθέσιμος σε κάθε άνθρωπο στην κοινωνία όχι μόνο είναι συμβατός με την πλήρη ελευθερία, αλλά αποτελεί επακόλουθό της. Η ελευθερία και η ασφάλεια έναντι της επίθεσης είναι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.

Θα μπορούσε ακόμη να προβληθεί η ένσταση ότι πολλοί άνθρωποι, ακόμη και γνωρίζοντας ότι η δουλεία ή η υποταγή σε διαταγές δεν μπορούν να προσφέρουν απόλυτη ασφάλεια, θα εξακολουθούν να επιθυμούν να στηρίζονται σε κυρίους. Αλλά, αν το κάνουν εκουσίως, ρωτά ο ελευθεριστής, γιατί πρέπει να εξαναγκάζουν άλλους, που δεν επιλέγουν να υποταχθούν σε κυρίους, να τους ακολουθήσουν;

7. Οι υποτιθέμενες χαρές της κοινωνίας των παγιωμένων θέσεων

Μια συνήθης συναφής κριτική της ελεύθερης αγοράς και της ελεύθερης κοινωνίας —ιδίως μεταξύ διανοουμένων που εμφανώς δεν είναι τεχνίτες ή αγρότες— είναι ότι, σε αντίθεση με τους Ευτυχισμένους Τεχνίτες και τους Ευτυχισμένους Αγρότες του Μεσαίωνα, έχει «αλλοτριώσει» τον άνθρωπο από την εργασία και τους συνανθρώπους του και του έχει στερήσει το «αίσθημα του ανήκειν». Η κοινωνία των παγιωμένων θέσεων του Μεσαίωνα αναπολείται ως Χρυσή Εποχή, όταν καθένας ήταν βέβαιος για τη θέση του στη ζωή, όταν οι τεχνίτες κατασκεύαζαν ολόκληρο το παπούτσι αντί να συμβάλλουν απλώς σε μέρος της παραγωγής του και όταν αυτοί οι «ολοκληρωμένοι» εργαζόμενοι συνδέονταν με την υπόλοιπη κοινωνία μέσω ενός αισθήματος του ανήκειν.

Πρώτον, η κοινωνία του Μεσαίωνα δεν ήταν ασφαλής, ούτε μια σταθερή, αμετάβλητη ιεραρχία κοινωνικών θέσεων.[234] Υπήρχε μικρή πρόοδος, αλλά πολλή μεταβολή. Κατοικώντας σε θύλακες τοπικής αυτάρκειας που χαρακτηρίζονταν από χαμηλό βιοτικό επίπεδο, οι άνθρωποι απειλούνταν διαρκώς από λιμό. Και, λόγω της σχετικής απουσίας εμπορίου, ένας λιμός σε μια περιοχή δεν μπορούσε να αντιμετωπιστεί με αγορά τροφίμων από άλλη. Η απουσία λιμού στην καπιταλιστική κοινωνία δεν είναι κάποια θεόσταλτη σύμπτωση. Δεύτερον, λόγω του χαμηλού βιοτικού επιπέδου, ελάχιστα μέλη του πληθυσμού είχαν την τύχη να γεννηθούν στη θέση του Ευτυχισμένου Τεχνίτη, ο οποίος μπορούσε να είναι πραγματικά ευτυχισμένος και ασφαλής στην εργασία του μόνο αν ήταν τεχνίτης του Βασιλιά ή των ευγενών —οι οποίοι, φυσικά, αποκτούσαν την υψηλή τους θέση μέσω της σαφώς «δυστυχούς» πρακτικής της μόνιμης βίαιης κυριαρχίας επί της μάζας του εκμεταλλευόμενου πληθυσμού—. Όσο για τον κοινό δουλοπάροικο, αναρωτιέται κανείς αν, μέσα στη φτωχή, υποδουλωμένη και άγονη ύπαρξή του, διέθετε έστω αρκετό χρόνο και σχόλη για να συλλογιστεί τις υποτιθέμενες χαρές της σταθερής του θέσης και του «αισθήματος του ανήκειν». Και αν υπήρχε ένας ή δύο δουλοπάροικοι που δεν επιθυμούσαν να «ανήκουν» στον άρχοντα ή στον κύριό τους, αυτό το «ανήκειν», φυσικά, επιβαλλόταν διά της βίας.

Πέρα από αυτές τις παρατηρήσεις, υπάρχει ένα ακόμη πρόβλημα που η κοινωνία των παγιωμένων θέσεων δεν μπορεί να υπερβεί και το οποίο, πράγματι, συνέβαλε σημαντικά στη διάλυση των φεουδαρχικών και μερκαντιλιστικών δομών της προκαπιταλιστικής εποχής. Αυτό ήταν η αύξηση του πληθυσμού. Αν σε καθέναν αποδίδεται ο καθορισμένος και κληρονομημένος ρόλος του στη ζωή, πώς μπορεί ένας αυξημένος πληθυσμός να ενταχθεί στο σχήμα; Πού θα τοποθετηθούν οι νέοι άνθρωποι και ποιος θα κάνει την κατανομή; Και όπου και αν κατανεμηθούν, πώς μπορούν να εμποδιστούν από το να διαταράξουν ολόκληρο το καθορισμένο πλέγμα εθίμων και κοινωνικών θέσεων; Εν ολίγοις, ακριβώς στη σταθερή, μη καπιταλιστική κοινωνία των παγιωμένων θέσεων το μαλθουσιανό πρόβλημα είναι διαρκώς παρόν, στην ασχημότερη μορφή του, και πρέπει να ενεργοποιούνται μαλθουσιανά «ανασχετικά μέσα» του πληθυσμού. Μερικές φορές το ανασχετικό μέσο είναι ο φυσικός μηχανισμός του λιμού και της πανώλης· σε άλλες κοινωνίες εφαρμόζεται

συστηματική βρεφοκτονία. Ίσως, αν υπήρχε μια σύγχρονη επιστροφή στην κοινωνία των παγιωμένων θέσεων, ο υποχρεωτικός έλεγχος των γεννήσεων να αποτελούσε τον κανόνα — μια όχι αδύνατη πρόγνωση για το μέλλον. Αλλά στην προκαπιταλιστική Ευρώπη το πληθυσμιακό πρόβλημα έγινε πρόβλημα ενός διαρκώς αυξανόμενου αριθμού ανθρώπων που δεν είχαν εργασία να κάνουν ούτε τόπο να πάνε και, επομένως, έπρεπε να στραφούν στην επαιτεία ή στη ληστεία.

Οι υποστηρικτές της θεωρίας της σύγχρονης «αλλοτρίωσης» δεν προσφέρουν κανέναν συλλογισμό προς στήριξη των ισχυρισμών τους, οι οποίοι επομένως είναι απλώς δογματικοί μύθοι. Ασφαλώς, δεν είναι αυτονόητο ότι ο τεχνίτης ή, ακόμη καλύτερα, ο πρωτόγονος άνθρωπος που κατασκεύαζε όλα όσα κατανάλωνε ήταν κατά κάποιον τρόπο ευτυχέστερος ή «πιο ολοκληρωμένος» εξαιτίας αυτής της εμπειρίας. Μολονότι αυτή δεν είναι πραγματεία ψυχολογίας, θα μπορούσε να σημειωθεί ότι ίσως εκείνο που δίνει στον εργαζόμενο το αίσθημα της σημασίας του είναι η συμμετοχή του σε αυτό που η Isabel Paterson ονόμασε «κύκλωμα της παραγωγής». Στον καπιταλισμό της ελεύθερης αγοράς μπορεί, φυσικά, να συμμετέχει σε αυτό το κύκλωμα με πολύ περισσότερους και ποικιλότερους τρόπους από όσους μπορούσε στην πιο πρωτόγονη κοινωνία των παγιωμένων θέσεων.

Επιπλέον, η κοινωνία των παγιωμένων θέσεων αποτελεί τραγική σπατάλη των δυνητικών δεξιοτήτων του μεμονωμένου εργαζομένου. Δεν υπάρχει, άλλωστε, κανένας λόγος ο γιος ενός ξυλουργού να ενδιαφέρεται ιδιαίτερα ή να είναι ιδιαίτερα ικανός στην ξυλουργική. Στην κοινωνία των παγιωμένων θέσεων τον περιμένει μόνο μια άχαρη ζωή ξυλουργού, ανεξάρτητα από τις επιθυμίες του. Στην καπιταλιστική κοινωνία της ελεύθερης αγοράς, μολονότι φυσικά δεν του είναι εγγυημένο ότι θα μπορεί να βιοπορίζεται σε οποιονδήποτε κλάδο επιθυμεί να ακολουθήσει, οι ευκαιρίες του να κάνει εργασία που πραγματικά του αρέσει διευρύνονται ανυπολόγιστα, σχεδόν απεριόριστα. Καθώς διευρύνεται ο καταμερισμός της εργασίας, υπάρχουν ολοένα περισσότερα είδη ειδικευμένων απασχολήσεων στις οποίες μπορεί να επιδοθεί, αντί να υποχρεώνεται να αρκείται μόνο στις πιο πρωτόγονες δεξιότητες. Και στην ελεύθερη κοινωνία είναι ελεύθερος να δοκιμάσει αυτά τα έργα, ελεύθερος να μετακινηθεί σε όποιον τομέα του αρέσει περισσότερο. Στην υποτίθεται χαρούμενη κοινωνία των παγιωμένων θέσεων δεν διαθέτει ούτε ελευθερία ούτε ευκαιρία. Όπως ο ελεύθερος καπιταλισμός διεύρυνε τεράστια την ποσότητα και την ποικιλία των καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών που είναι διαθέσιμα στην ανθρωπότητα, έτσι διεύρυνε σημαντικά τον αριθμό και την ποικιλία των εργασιών που μπορούν να εκτελεστούν και των δεξιοτήτων που μπορούν να αναπτύξουν οι άνθρωποι.

Ο θόρυβος γύρω από την «αλλοτρίωση» είναι, στην πραγματικότητα, κάτι περισσότερο από εξύμνηση του μεσαιωνικού τεχνίτη. Εκείνος, άλλωστε, αγόραζε την τροφή του από τη γύρω ύπαιθρο. Πρόκειται ουσιαστικά για επίθεση σε ολόκληρη την έννοια του καταμερισμού της εργασίας και για εξύψωση της πρωτόγονης αυτάρκειας. Η επιστροφή σε τέτοιες συνθήκες θα μπορούσε να σημαίνει μόνο την εξάλειψη του μεγαλύτερου μέρους του σημερινού πληθυσμού και την πλήρη εξαθλίωση όσων θα απέμεναν. Το γιατί η «ευτυχία» θα αυξανόταν παρ' όλα αυτά το αφήνουμε στους μυθολόγους των παγιωμένων κοινωνικών θέσεων.

Υπάρχει, όμως, μια τελευταία παρατήρηση που δείχνει ότι η συντριπτική πλειονότητα των ανθρώπων δεν πιστεύει ότι χρειάζεται πρωτόγονες συνθήκες και το αίσθημα του ανήκειν του δούλου για να είναι ευτυχισμένη. Διότι σε μια ελεύθερη κοινωνία τίποτε δεν εμποδίζει όσους το επιθυμούν να αποσυρθούν σε χωριστές κοινότητες και να ζήσουν πρωτόγονα και με το «αίσθημα του ανήκειν». Κανείς δεν εξαναγκάζεται να ενταχθεί στον εξειδικευμένο καταμερισμό της εργασίας. Όχι

μόνο σχεδόν κανείς δεν εγκατέλειψε τη σύγχρονη κοινωνία για να επιστρέψει σε μια ευτυχισμένη, ολοκληρωμένη ζωή παγιωμένης φτώχειας, αλλά και εκείνοι οι λίγοι διανοούμενοι που συγκρότησαν κοινοβιακές ουτοπίες του ενός ή του άλλου είδους κατά τον δέκατο ένατο αιώνα εγκατέλειψαν αυτές τις απόπειρες πολύ γρήγορα. Και ίσως οι πιο χαρακτηριστικοί από όσους δεν αποσύρονται από την κοινωνία είναι ακριβώς εκείνοι οι επικριτές που χρησιμοποιούν τις σύγχρονες «αλλοτριωμένες» μαζικές επικοινωνίες μας για να καταγγείλουν τη σύγχρονη κοινωνία. Όπως επισημάναμε στο τέλος της προηγούμενης ενότητας, μια ελεύθερη κοινωνία επιτρέπει σε όποιους το επιθυμούν να υποδουλωθούν σε άλλους. Αλλά, αν έχουν ψυχολογική ανάγκη για το «αίσθημα του ανήκειν» ενός δούλου, γιατί πρέπει άλλα άτομα, που δεν έχουν τέτοια ανάγκη, να εξαναγκάζονται σε υποδούλωση;

8. Φιλανθρωπία και φτώχεια

Μια συνήθης αιτίαση είναι ότι η ελεύθερη αγορά δεν θα εξασφάλιζε την εξάλειψη της φτώχειας, ότι θα «άφηνε τους ανθρώπους ελεύθερους να λιμοκτονήσουν» και ότι είναι πολύ προτιμότερο να είμαστε «καλόκαρδοι» και να αφήνουμε τη «φιλανθρωπία» να δρα ανεμπόδιστα, φορολογώντας τον υπόλοιπο πληθυσμό για να επιδοτούμε τους φτωχούς και όσους βρίσκονται κάτω από ένα αποδεκτό επίπεδο διαβίωσης.

Πρώτον, το επιχείρημα της «ελευθερίας να λιμοκτονείς» συγχέει τον «πόλεμο κατά της φύσης», τον οποίο διεξάγουμε όλοι, με το πρόβλημα της ελευθερίας από την επέμβαση άλλων προσώπων. Είμαστε πάντοτε «ελεύθεροι να λιμοκτονήσουμε» αν δεν συνεχίσουμε την κατάκτηση της φύσης, διότι αυτή είναι η φυσική μας κατάσταση. Αλλά η «ελευθερία» αναφέρεται στην απουσία προσβολής από άλλα πρόσωπα· είναι αμιγώς διαπροσωπικό πρόβλημα.

Δεύτερον, θα πρέπει επίσης να είναι σαφές ότι ακριβώς η εκούσια ανταλλαγή και ο ελεύθερος καπιταλισμός οδήγησαν σε τεράστια βελτίωση του βιοτικού επιπέδου. Η καπιταλιστική παραγωγή είναι η μόνη μέθοδος με την οποία μπορεί να εξαλειφθεί η φτώχεια. Όπως τονίσαμε παραπάνω, η παραγωγή πρέπει να προηγείται, και μόνο η ελευθερία επιτρέπει στους ανθρώπους να παράγουν με τον καλύτερο και αποτελεσματικότερο δυνατό τρόπο. Ο καταναγκασμός και η βία μπορούν να «διανέμουν», αλλά δεν μπορούν να παράγουν. Η παρέμβαση παρεμποδίζει την παραγωγή, και ο σοσιαλισμός δεν μπορεί να πραγματοποιεί οικονομικό υπολογισμό. Εφόσον η παραγωγή ικανοποίησης για τους καταναλωτές μεγιστοποιείται στην ελεύθερη αγορά, η ελεύθερη αγορά είναι ο μόνος τρόπος κατάργησης της φτώχειας. Οι διαταγές και η νομοθεσία δεν μπορούν να το επιτύχουν· πράγματι, μπορούν μόνο να επιδεινώσουν τα πράγματα.

Η επίκληση της «φιλανθρωπίας» είναι πράγματι ειρωνική. Πρώτον, δύσκολα είναι «φιλανθρωπία» η αφαίρεση πλούτου διά της βίας και η παράδοσή του σε κάποιον άλλο. Πράγματι, αυτό είναι το άμεσο αντίθετο της φιλανθρωπίας, η οποία μπορεί να είναι μόνο μια εκούσια πράξη γενναιοδωρίας που δεν αγοράζεται. Η υποχρεωτική δήμευση μπορεί μόνο να νεκρώσει πλήρως τη φιλανθρωπική διάθεση, καθώς οι ευπορότεροι διαμαρτύρονται ότι δεν έχει νόημα να προσφέρουν σε φιλανθρωπίες όταν το κράτος έχει ήδη αναλάβει το έργο. Αυτό αποτελεί ακόμη μία εκδήλωση της αλήθειας ότι οι άνθρωποι μπορούν να γίνουν ηθικότεροι μόνο μέσω ορθολογικής πειθούς και όχι μέσω βίας, η οποία στην πραγματικότητα θα έχει το αντίθετο αποτέλεσμα.

Επιπλέον, εφόσον το κράτος είναι πάντοτε αναποτελεσματικό, το μέγεθος και η κατεύθυνση των παροχών θα διαφέρουν πολύ από όσα θα προέκυπταν αν οι άνθρωποι αφήνονταν ελεύθεροι να ενεργούν μόνοι τους. Αν το κράτος αποφασίζει από ποιον θα πάρει και σε ποιον θα δώσει, η εξουσία που συγκεντρώνεται στα χέρια του είναι τεράστια. Είναι προφανές ότι εκείνοι που δεν έχουν πολιτική εύνοια θα είναι αυτοί των οποίων η περιουσία δημεύεται και οι πολιτικά ευνοούμενοι εκείνοι που επιδοτούνται. Και στο μεταξύ το κράτος συγκροτεί μια γραφειοκρατία που εξασφαλίζει τα προς το ζην τρεφόμενη από τη δήμευση της περιουσίας μιας ομάδας και από την ενθαρρυνόμενη επαιτεία μιας άλλης.

Άλλες συνέπειες απορρέουν από ένα καθεστώς υποχρεωτικής «φιλανθρωπίας». Κατ' αρχάς, «οι φτωχοί» —ή οι «άξιοι βοήθειας» φτωχοί— έχουν εξυψωθεί σε προνομιούχα κάστα, με εκτελεστή αξίωση επί της παραγωγής των ικανότερων. Αυτό απέχει πολύ από ένα αίτημα φιλανθρωπίας. Αντιθέτως, οι ικανοί επιβαρύνονται και υποδουλώνονται από το κράτος, ενώ οι μη ικανοί τοποθετούνται σε ηθικό βάθρο. Ασφαλώς, πρόκειται για ιδιότυπο ηθικό πρόγραμμα. Η περαιτέρω συνέπεια θα είναι η αποθάρρυνση των ικανών, η μείωση της παραγωγής και της αποταμίευσης σε ολόκληρη την κοινωνία και, πέρα από αυτά, η επιδότηση της δημιουργίας μιας κάστας φτωχών. Οι φτωχοί όχι μόνο θα επιδοτούνται δικαιωματικά, αλλά οι τάξεις τους θα ενθαρρύνονται να πολλαπλασιάζονται, τόσο μέσω της αναπαραγωγής όσο και μέσω της ηθικής εξύψωσης και της επιδότησής τους. Οι ικανοί θα παρεμποδίζονται και θα καταστέλλονται αντιστοίχως.[235]

Ενώ η δυνατότητα εκούσιας φιλανθρωπίας λειτουργεί ως κίνητρο παραγωγής για τους ικανούς, η καταναγκαστική φιλανθρωπία λειτουργεί ως αφαίμαξη και βάρος επί της παραγωγής. Πράγματι, μακροχρόνια, η μεγαλύτερη «φιλανθρωπία» δεν είναι ακριβώς εκείνο που γνωρίζουμε με αυτή την ονομασία, αλλά η απλή, «ιδιοτελής» κεφαλαιακή επένδυση και η αναζήτηση τεχνολογικών καινοτομιών. Η φτώχεια έχει δαμαστεί από την επιχειρηματική δραστηριότητα και την κεφαλαιακή επένδυση των προγόνων μας, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων αναμφίβολα πραγματοποιήθηκε για «ιδιοτελή» κίνητρα. Αυτό αποτελεί θεμελιώδη εκδήλωση της αλήθειας που διατύπωσε ο Adam Smith: ότι γενικά βοηθούμε τους άλλους περισσότερο σε εκείνες ακριβώς τις δραστηριότητες με τις οποίες βοηθούμε τον εαυτό μας.

Οι κρατιστές, στην πραγματικότητα, αντιτίθενται στη φιλανθρωπία. Συχνά υποστηρίζουν ότι η φιλανθρωπία ταπεινώνει και υποβαθμίζει τον αποδέκτη και ότι, επομένως, πρέπει να διδαχθεί πως τα χρήματα είναι δικαιωματικά δικά του και ότι το κράτος τού τα δίνει ως οφειλόμενη παροχή. Αλλά αυτή η συχνά αισθητή ταπείνωση απορρέει, όπως επισήμανε η Isabel Paterson, από το γεγονός ότι ο αποδέκτης της φιλανθρωπίας δεν συντηρεί τον εαυτό του στην αγορά, βρίσκεται έξω από το κύκλωμα της παραγωγής και δεν παρέχει πλέον υπηρεσία σε αντάλλαγμα εκείνης που λαμβάνει. Ωστόσο, η παραχώρηση σε αυτόν του ηθικού και νομικού δικαιώματος να αποσπά χρήματα από τους συνανθρώπους του αυξάνει την ηθική του υποβάθμιση αντί να την τερματίζει, διότι ο ωφελούμενος απομακρύνεται τώρα από την παραγωγική διαδικασία περισσότερο από ποτέ. Μια πράξη φιλανθρωπίας, όταν προσφέρεται εκουσίως, γενικά θεωρείται προσωρινή και γίνεται με σκοπό να βοηθήσει έναν άνθρωπο να βοηθήσει τον εαυτό του. Αλλά όταν το επίδομα μοιράζεται από το κράτος, γίνεται μόνιμο και διαρκώς υποβαθμιστικό, διατηρώντας τους αποδέκτες σε κατάσταση υποτέλειας. Δεν επιχειρούμε σε αυτό το σημείο να υποστηρίξουμε ότι μια τέτοια υποτέλεια είναι υποβαθμιστική· λέμε απλώς ότι όποιος θεωρεί υποβαθμιστική την ιδιωτική φιλανθρωπία πρέπει λογικά να συμπεράνει ότι η κρατική φιλανθρωπία είναι πολύ περισσότερο.[236]

Ο Mises, επιπλέον, επισημαίνει ότι η ανταλλαγή στην ελεύθερη αγορά —που πάντοτε καταδικάζεται από τους κρατιστές ως απρόσωπη και «ανάλγητη»— είναι ακριβώς η σχέση που αποφεύγει κάθε υποβάθμιση και υποτέλεια.[237]

---

9. Η κατηγορία του «εγωιστικού υλισμού»

Μία από τις συνηθέστερες κατηγορίες κατά της ελεύθερης αγοράς — ακόμη και από πολλούς φίλους της— είναι ότι αντανακλά και ενθαρρύνει αχαλίνωτο «εγωιστικό υλισμό». Ακόμη και αν η ελεύθερη αγορά —ο ανεμπόδιστος καπιταλισμός— προάγει καλύτερα τους «υλικούς» σκοπούς του ανθρώπου, υποστηρίζουν οι επικριτές, τον αποσπά από ανώτερα ιδεώδη. Τον απομακρύνει από πνευματικές ή διανοητικές αξίες και ατροφεί κάθε πνεύμα αλτρουισμού.

Πρώτον, δεν υπάρχει «οικονομικός σκοπός». Η οικονομική δραστηριότητα είναι απλώς διαδικασία χρησιμοποίησης μέσων για οποιουσδήποτε σκοπούς μπορεί να υιοθετήσει ένα πρόσωπο. Ένα άτομο μπορεί να επιδιώκει όποιους σκοπούς επιθυμεί, «εγωιστικούς» ή «αλτρουιστικούς». Με τους λοιπούς ψυχικούς παράγοντες αμετάβλητους, είναι προς το συμφέρον καθενός να μεγιστοποιεί το χρηματικό του εισόδημα στην αγορά. Αλλά αυτό το μέγιστο εισόδημα μπορεί κατόπιν να χρησιμοποιηθεί για «εγωιστικούς» ή για «αλτρουιστικούς» σκοπούς. Το ποιους σκοπούς επιδιώκουν οι άνθρωποι δεν αφορά τον πραξεολόγο. Ένας επιτυχημένος επιχειρηματίας μπορεί να χρησιμοποιήσει τα χρήματά του για να αγοράσει θαλαμηγό ή για να χτίσει μια στέγη για άπορα ορφανά. Η επιλογή εναπόκειται στον ίδιο. Αλλά το ζήτημα είναι ότι, όποιον στόχο και αν επιδιώκει, πρέπει πρώτα να κερδίσει τα χρήματα προτού μπορέσει να τον επιτύχει.

Δεύτερον, όποια ηθική φιλοσοφία και αν υιοθετήσουμε —αλτρουισμό ή εγωισμό—, δεν μπορούμε να επικρίνουμε την επιδίωξη χρηματικού εισοδήματος στην αγορά. Αν πρεσβεύουμε μια εγωιστική κοινωνική ηθική, τότε προφανώς μπορούμε μόνο να επιδοκιμάζουμε τη μεγιστοποίηση του χρηματικού εισοδήματος ή ενός συνδυασμού χρηματικού και άλλου ψυχικού εισοδήματος στην αγορά. Δεν υπάρχει εδώ πρόβλημα. Ωστόσο, ακόμη και αν υιοθετήσουμε αλτρουιστική ηθική, πρέπει να επιδοκιμάζουμε τη μεγιστοποίηση του χρηματικού εισοδήματος με την ίδια θέρμη. Διότι οι απολαβές στην αγορά αποτελούν κοινωνικό δείκτη των υπηρεσιών κάποιου προς άλλους, τουλάχιστον στον βαθμό που οι υπηρεσίες αυτές είναι ανταλλάξιμες. Όσο μεγαλύτερο είναι το εισόδημα ενός ανθρώπου, τόσο μεγαλύτερη υπήρξε η υπηρεσία του προς τους άλλους. Πράγματι, θα έπρεπε να είναι πολύ ευκολότερο για τον αλτρουιστή να επιδοκιμάζει τη μεγιστοποίηση του χρηματικού εισοδήματος ενός ανθρώπου από ό,τι του ψυχικού του εισοδήματος όταν αυτό συγκρούεται με τον πρώτο στόχο. Έτσι, ο συνεπής αλτρουιστής πρέπει να καταδικάζει την άρνηση ενός ανθρώπου να αναλάβει μια υψηλά αμειβόμενη εργασία και την προτίμησή του για μια χαμηλότερα αμειβόμενη εργασία αλλού. Αυτός ο άνθρωπος, όποιος και αν είναι ο λόγος του, αψηφά τις εκπεφρασμένες μέσω της αγοράς επιθυμίες των καταναλωτών, των συνανθρώπων του στην κοινωνία.

Αν, λοιπόν, ένας ανθρακωρύχος μετακινηθεί σε μια πιο ευχάριστη αλλά χαμηλότερα αμειβόμενη θέση ως υπάλληλος παντοπωλείου, ο συνεπής αλτρουιστής πρέπει να τον επιτιμήσει επειδή στερεί από τον συνάνθρωπό του αναγκαία οφέλη. Διότι ο συνεπής αλτρουιστής πρέπει να αντιμετωπίσει το γεγονός ότι το χρηματικό εισόδημα στην αγορά αντανακλά υπηρεσίες προς άλλους, ενώ το ψυχικό εισόδημα είναι αμιγώς προσωπικό, ή «εγωιστικό», όφελος.[238]

Αυτή η ανάλυση εφαρμόζεται άμεσα στην επιδίωξη του ελεύθερου χρόνου. Ο ελεύθερος χρόνος, όπως είδαμε, αποτελεί βασικό καταναλωτικό αγαθό για την ανθρωπότητα. Ωστόσο, ο συνεπής αλτρουιστής θα έπρεπε να αρνείται σε κάθε εργαζόμενο οποιονδήποτε ελεύθερο χρόνο —ή, τουλάχιστον, κάθε ώρα ελεύθερου χρόνου πέρα από όση είναι απολύτως αναγκαία για τη διατήρηση της παραγωγής του —. Διότι κάθε ώρα που αφιερώνεται στον ελεύθερο χρόνο μειώνει τον χρόνο που ένας άνθρωπος μπορεί να αφιερώσει στην εξυπηρέτηση των συνανθρώπων του.

Οι συνεπείς υπέρμαχοι της «κυριαρχίας των καταναλωτών» θα έπρεπε να τάσσονται υπέρ της υποδούλωσης του αργόσχολου ή του ανθρώπου που προτιμά να ακολουθεί τις δικές του επιδιώξεις αντί να εξυπηρετεί τον καταναλωτή. Αντί να περιφρονεί την επιδίωξη χρηματικού κέρδους, ο συνεπής αλτρουιστής θα έπρεπε να επαινεί την επιδίωξη χρήματος στην αγορά και να καταδικάζει οποιουσδήποτε συγκρουόμενους μη χρηματικούς στόχους μπορεί να έχει ένας παραγωγός —είτε πρόκειται για απέχθεια προς ορισμένη εργασία, είτε για ενθουσιασμό για εργασία που αμείβεται λιγότερο, είτε για επιθυμία ελεύθερου χρόνου—.[239] Οι αλτρουιστές που επικρίνουν τους χρηματικούς στόχους στην αγορά, επομένως, σφάλλουν με τους ίδιους τους δικούς τους όρους.

Η κατηγορία του «υλισμού» είναι επίσης εσφαλμένη. Η αγορά δεν πραγματεύεται αναγκαστικά «υλικά» αγαθά, αλλά ανταλλάξιμα αγαθά. Είναι αλήθεια ότι όλα τα «υλικά» αγαθά είναι ανταλλάξιμα —εκτός από τους ίδιους τους ανθρώπους—, αλλά υπάρχουν επίσης πολλά άυλα αγαθά που ανταλλάσσονται στην αγορά. Ένας άνθρωπος μπορεί να δαπανά τα χρήματά του για να παρακολουθήσει μια συναυλία ή να προσλάβει έναν δικηγόρο, για παράδειγμα, όπως και για τροφή ή αυτοκίνητα. Δεν υπάρχει καμία απολύτως βάση για να λεχθεί ότι η οικονομία της αγοράς προάγει είτε τα υλικά είτε τα άυλα αγαθά· απλώς αφήνει κάθε άνθρωπο ελεύθερο να επιλέξει τη δική του διάρθρωση δαπανών.

Τέλος, μια αναπτυσσόμενη οικονομία της αγοράς ικανοποιεί ολοένα περισσότερες από τις επιθυμίες των ανθρώπων για ανταλλάξιμα αγαθά. Ως αποτέλεσμα, η οριακή χρησιμότητα των ανταλλάξιμων αγαθών τείνει να μειώνεται με την πάροδο του χρόνου, ενώ η οριακή χρησιμότητα των μη ανταλλάξιμων αγαθών αυξάνεται. Εν ολίγοις, η μεγαλύτερη ικανοποίηση των «ανταλλάξιμων» αξιών προσδίδει πολύ μεγαλύτερη οριακή σημασία στις «μη ανταλλάξιμες» αξίες. Αντί, λοιπόν, να προάγει τις «υλικές» αξίες, ο αναπτυσσόμενος καπιταλισμός κάνει ακριβώς το αντίθετο.

10. Επιστροφή στη ζούγκλα;

Πολλοί επικριτές παραπονούνται ότι η ελεύθερη αγορά, απομακρύνοντας μη αποδοτικούς επιχειρηματίες ή λαμβάνοντας άλλες αποφάσεις, αποδεικνύεται «απρόσωπο τέρας». Η οικονομία της ελεύθερης αγοράς, κατηγορούν, είναι «ο νόμος της ζούγκλας», όπου νόμος είναι η «επιβίωση του καταλληλότερου».[240] Οι ελευθεριστές που υποστηρίζουν την ελεύθερη αγορά αποκαλούνται, επομένως, «κοινωνικοί δαρβινιστές» που επιθυμούν να εξοντώσουν τους αδύναμους προς όφελος των ισχυρών.

Πρώτον, αυτοί οι επικριτές παραβλέπουν το γεγονός ότι η λειτουργία της ελεύθερης αγοράς διαφέρει ριζικά από την κρατική δράση. Όταν ενεργεί ένα κράτος, οι μεμονωμένοι επικριτές είναι ανίσχυροι να αλλάξουν το αποτέλεσμα. Μπορούν να το κάνουν μόνο αν κατορθώσουν τελικά να πείσουν τους κυβερνώντες ότι η απόφασή τους πρέπει να αλλάξει· αυτό μπορεί να πάρει πολύ χρόνο ή να είναι εντελώς αδύνατο. Στην ελεύθερη αγορά, όμως, δεν υπάρχει τελική απόφαση που

επιβάλλεται διά της βίας· καθένας είναι ελεύθερος να διαμορφώνει τις δικές του αποφάσεις και, κατ' αυτόν τον τρόπο, να μεταβάλλει σημαντικά τα αποτελέσματα της «αγοράς». Εν ολίγοις, όποιος θεωρεί ότι η αγορά υπήρξε υπερβολικά σκληρή προς ορισμένους επιχειρηματίες ή προς οποιουσδήποτε άλλους αποδέκτες εισοδήματος είναι απολύτως ελεύθερος να δημιουργήσει ένα ταμείο αρωγής για κατάλληλες δωρεές και ενισχύσεις. Εκείνοι που επικρίνουν την υφιστάμενη ιδιωτική φιλανθρωπία ως «ανεπαρκή» είναι απολύτως ελεύθεροι να καλύψουν οι ίδιοι το κενό. Πρέπει να προσέχουμε να μην υποστασιοποιούμε την «αγορά» ως πραγματική οντότητα που λαμβάνει αμετάκλητες αποφάσεις. Η αγορά είναι η συνισταμένη των αποφάσεων όλων των ατόμων στην κοινωνία· οι άνθρωποι μπορούν να δαπανούν τα χρήματά τους με όποιον τρόπο επιθυμούν και να λαμβάνουν οποιεσδήποτε αποφάσεις σχετικά με το πρόσωπο και την περιουσία τους. Δεν χρειάζεται να πολεμήσουν ή να πείσουν κάποια οντότητα που ονομάζεται «αγορά» προτού μπορέσουν να θέσουν σε εφαρμογή τις αποφάσεις τους.

Η ελεύθερη αγορά, πράγματι, είναι ακριβώς το διαμετρικό αντίθετο της κοινωνίας της «ζούγκλας». Η ζούγκλα χαρακτηρίζεται από τον πόλεμο όλων εναντίον όλων. Ένας άνθρωπος κερδίζει μόνο εις βάρος κάποιου άλλου, αρπάζοντας την περιουσία του. Με όλους στο επίπεδο στοιχειώδους επιβίωσης, υπάρχει πραγματικός αγώνας επιβίωσης, με την ισχυρότερη δύναμη να συντρίβει την ασθενέστερη. Στην ελεύθερη αγορά, από την άλλη πλευρά, ένας άνθρωπος κερδίζει μόνο εξυπηρετώντας κάποιον άλλο, μολονότι μπορεί επίσης να αποσυρθεί σε αυτάρκη παραγωγή σε πρωτόγονο επίπεδο αν το επιθυμεί. Ακριβώς μέσω της ειρηνικής συνεργασίας της αγοράς ωφελούνται όλοι οι άνθρωποι από την ανάπτυξη του καταμερισμού της εργασίας και των κεφαλαιακών επενδύσεων. Η εφαρμογή της αρχής της «επιβίωσης του καταλληλότερου» τόσο στη ζούγκλα όσο και στην αγορά παραβλέπει το βασικό ερώτημα: κατάλληλος για τι; Οι «κατάλληλοι» στη ζούγκλα είναι εκείνοι που είναι επιδεξιότεροι στην άσκηση ωμής βίας. Οι «κατάλληλοι» στην αγορά είναι εκείνοι που είναι επιδεξιότεροι στην εξυπηρέτηση της κοινωνίας. Η ζούγκλα είναι ένας κτηνώδης τόπος όπου ορισμένοι αρπάζουν από άλλους και όλοι ζουν στα όρια της λιμοκτονίας· η αγορά είναι ένας ειρηνικός και παραγωγικός τόπος όπου όλοι εξυπηρετούν ταυτόχρονα τον εαυτό τους και τους άλλους και ζουν σε απείρως υψηλότερα επίπεδα κατανάλωσης. Στην αγορά, οι φιλάνθρωποι μπορούν να παρέχουν βοήθεια, μια πολυτέλεια που δεν μπορεί να υπάρχει στη ζούγκλα.

Η ελεύθερη αγορά, επομένως, μετατρέπει τον καταστροφικό ανταγωνισμό της ζούγκλας για πενιχρά μέσα επιβίωσης σε ειρηνικό συνεργατικό ανταγωνισμό στην υπηρεσία του εαυτού μας και των άλλων. Στη ζούγκλα, ορισμένοι κερδίζουν μόνο εις βάρος άλλων. Στην αγορά, όλοι κερδίζουν. Η αγορά —η συμβατική κοινωνία— είναι εκείνη που αποσπά τάξη από το χάος, που υποτάσσει τη φύση και εξαλείφει τη ζούγκλα, που επιτρέπει στους «αδύναμους» να ζουν παραγωγικά ή από δωρεές που προέρχονται από την παραγωγή, με τρόπο βασιλικό σε σύγκριση με τη ζωή των «ισχυρών» στη ζούγκλα. Επιπλέον, η αγορά, ανεβάζοντας το βιοτικό επίπεδο, προσφέρει στον άνθρωπο τον ελεύθερο χρόνο για να καλλιεργήσει ακριβώς εκείνες τις ιδιότητες του πολιτισμού που τον διακρίνουν από τα κτήνη.

Ο κρατισμός είναι ακριβώς εκείνος που επαναφέρει τον νόμο της ζούγκλας — τη σύγκρουση, τη δυσαρμονία, τη διαπάλη μεταξύ καστών, την κατάκτηση και τον πόλεμο όλων εναντίον όλων, καθώς και τη γενική φτώχεια. Στη θέση του ειρηνικού «αγώνα» του ανταγωνισμού στην αμοιβαία

εξυπηρέτηση, ο κρατισμός εγκαθιστά το χάος του οικονομικού υπολογισμού και τη θανάσιμη διαπάλη του κοινωνικοδαρβινιστικού ανταγωνισμού για πολιτικά προνόμια και περιορισμένα μέσα επιβίωσης.

---

11. Εξουσία και καταναγκασμός

Α. «Άλλες μορφές καταναγκασμού»: Οικονομική ισχύς

Μια πολύ συνηθισμένη κριτική της ελευθεριστικής θέσης έχει ως εξής: φυσικά δεν μας αρέσει η βία, και οι ελευθεριστές προσφέρουν χρήσιμη υπηρεσία τονίζοντας τους κινδύνους της. Αλλά είστε πολύ απλουστευτικοί, επειδή αγνοείτε τις άλλες σημαντικές μορφές καταναγκασμού που ασκούνται στην κοινωνία — την ιδιωτική καταναγκαστική εξουσία, πέρα από τη βία που ασκεί το κράτος ή ο εγκληματίας. Το κράτος θα πρέπει να είναι έτοιμο να χρησιμοποιήσει τον δικό του καταναγκασμό για να αναχαιτίσει ή να αντισταθμίσει αυτόν τον ιδιωτικό καταναγκασμό.

Πρώτον, αυτή η φαινομενική δυσχέρεια για το ελευθεριστικό δόγμα μπορεί να αρθεί γρήγορα αν περιορίσουμε την έννοια του καταναγκασμού στη χρήση βίας. Αυτός ο περιορισμός θα είχε το πρόσθετο πλεονέκτημα να περιορίζει αυστηρά τη νομιμοποιημένη βία της αστυνομίας και της δικαστικής εξουσίας στο πεδίο της αρμοδιότητάς της: την καταπολέμηση της βίας. Αλλά μπορούμε να προχωρήσουμε ακόμη περισσότερο, διότι μπορούμε να δείξουμε τις εγγενείς αντιφάσεις της ευρύτερης έννοιας του καταναγκασμού.

Ένας γνωστός τύπος «ιδιωτικού καταναγκασμού» είναι η αόριστη αλλά δυσοίωνη «οικονομική ισχύς». Ένα προσφιλές παράδειγμα άσκησης τέτοιας «ισχύος» είναι η περίπτωση ενός εργαζομένου που απολύεται από τη δουλειά του, ιδίως από μεγάλη εταιρεία. Δεν είναι αυτό «εξίσου κακό» με τον βίαιο καταναγκασμό κατά της περιουσίας του εργαζομένου; Δεν αποτελεί άλλη μία, πιο λεπτή μορφή ληστείας του εργαζομένου, αφού στερείται χρήματα που θα λάμβανε αν ο εργοδότης δεν είχε ασκήσει την «οικονομική ισχύ» του;

Ας εξετάσουμε προσεκτικά αυτή την κατάσταση. Τι ακριβώς έκανε ο εργοδότης; Αρνήθηκε να συνεχίσει να πραγματοποιεί μια ορισμένη ανταλλαγή, την οποία ο εργαζόμενος προτιμούσε να συνεχίσει. Συγκεκριμένα, ο Α, ο εργοδότης, αρνείται να παραχωρήσει ένα ορισμένο χρηματικό ποσό έναντι της αγοράς των υπηρεσιών εργασίας του Β. Ο Β θα ήθελε να πραγματοποιήσει μια ορισμένη ανταλλαγή· ο Α όχι. Η ίδια αρχή μπορεί να εφαρμοστεί σε όλες τις ανταλλαγές σε ολόκληρο το εύρος της οικονομίας. Ένας εργαζόμενος ανταλλάσσει εργασία με χρήματα με έναν εργοδότη· ένας λιανοπωλητής ανταλλάσσει αυγά με χρήματα με έναν πελάτη· ένας ασθενής ανταλλάσσει χρήματα με έναν γιατρό έναντι των υπηρεσιών του· και ούτω καθεξής. Υπό καθεστώς ελευθερίας, όπου δεν επιτρέπεται βία, κάθε άνθρωπος έχει τη δυνατότητα είτε να πραγματοποιεί είτε να μην πραγματοποιεί ανταλλαγές όπως και με όποιον κρίνει σκόπιμο. Τότε, όταν πραγματοποιούνται ανταλλαγές, και τα δύο μέρη ωφελούνται. Είδαμε ότι, αν μια ανταλλαγή επιβάλλεται καταναγκαστικά, τουλάχιστον ένα μέρος χάνει. Είναι αμφίβολο αν ακόμη και ένας ληστής κερδίζει μακροχρόνια, διότι μια κοινωνία στην οποία η βία και η τυραννία ασκούνται σε μεγάλη κλίμακα θα μειώσει τόσο πολύ την παραγωγικότητα και θα διαποτιστεί τόσο πολύ από φόβο και μίσος, ώστε ακόμη και οι ληστές μπορεί να είναι δυστυχισμένοι όταν συγκρίνουν τη μοίρα τους με εκείνη που θα μπορούσαν να έχουν αν επιδίδονταν στην παραγωγή και στην ανταλλαγή στην ελεύθερη αγορά.

Η «οικονομική ισχύς», λοιπόν, είναι απλώς το δικαίωμα, υπό καθεστώς ελευθερίας, να αρνείται κανείς μια ανταλλαγή. Κάθε άνθρωπος διαθέτει αυτή τη δυνατότητα. Κάθε άνθρωπος έχει το ίδιο δικαίωμα να αρνηθεί μια προτεινόμενη ανταλλαγή.

Θα πρέπει τώρα να γίνει προφανές ότι ο κρατιστής της «μέσης οδού», ο οποίος αναγνωρίζει το κακό της βίας αλλά προσθέτει ότι η κρατική βία είναι μερικές φορές αναγκαία για να εξουδετερώσει τον «ιδιωτικό καταναγκασμό της οικονομικής ισχύος», παγιδεύεται σε μια αδύνατη αντίφαση. Ο Α αρνείται να πραγματοποιήσει μια ανταλλαγή με τον Β. Τι πρέπει να πούμε, ή τι πρέπει να κάνει το κράτος, αν ο Β κραδαίνει ένα όπλο και διατάσσει τον Α να πραγματοποιήσει την ανταλλαγή; Αυτό είναι το κρίσιμο ερώτημα. Υπάρχουν μόνο δύο θέσεις που μπορούμε να υιοθετήσουμε: είτε ότι ο Β ασκεί βία και πρέπει να σταματήσει αμέσως είτε ότι ο Β δικαιολογείται πλήρως να προβεί σε αυτό το βήμα επειδή απλώς «εξουδετερώνει τον λεπτό καταναγκασμό» της οικονομικής ισχύος που ασκεί ο Α. Είτε ο φορέας προστασίας πρέπει να σπεύσει να υπερασπιστεί τον Α είτε αρνείται σκόπιμα να το κάνει, ίσως βοηθώντας τον Β —ή κάνοντας τη δουλειά του Β για λογαριασμό του—. Δεν υπάρχει μέση οδός!

Ο Β ασκεί βία· δεν υπάρχει αμφιβολία γι' αυτό. Με τους όρους και των δύο δογμάτων, αυτή η βία είναι είτε επιθετική και επομένως άδικη είτε αμυντική και επομένως δίκαιη. Αν υιοθετήσουμε το επιχείρημα της «οικονομικής ισχύος», πρέπει να επιλέξουμε τη δεύτερη θέση· αν το απορρίψουμε, πρέπει να υιοθετήσουμε την πρώτη. Αν επιλέξουμε την έννοια της «οικονομικής ισχύος», πρέπει να χρησιμοποιούμε βία για να καταπολεμούμε κάθε άρνηση ανταλλαγής· αν την απορρίψουμε, χρησιμοποιούμε βία για να αποτρέπουμε κάθε βίαιη επιβολή ανταλλαγής. Δεν υπάρχει τρόπος διαφυγής από αυτή τη διαζευκτική επιλογή. Ο κρατιστής της «μέσης οδού» δεν μπορεί λογικά να λέει ότι υπάρχουν «πολλές μορφές» αδικαιολόγητου καταναγκασμού. Πρέπει να επιλέξει τη μία ή την άλλη και να τοποθετηθεί αναλόγως. Είτε πρέπει να πει ότι υπάρχει μόνο μία μορφή παράνομου καταναγκασμού —η απροκάλυπτη σωματική βία— είτε πρέπει να πει ότι υπάρχει μόνο μία μορφή παράνομου καταναγκασμού —η άρνηση ανταλλαγής—.

Έχουμε ήδη περιγράψει πλήρως το είδος κοινωνίας που οικοδομείται σε ελευθεριστικά θεμέλια: μια κοινωνία που χαρακτηρίζεται από ειρήνη, αρμονία, ελευθερία, μέγιστη χρησιμότητα για όλους και προοδευτική βελτίωση του βιοτικού επιπέδου. Ποια θα ήταν η συνέπεια της υιοθέτησης της προκείμενης της «οικονομικής ισχύος»; Θα ήταν μια κοινωνία δουλείας· διότι τι άλλο είναι η απαγόρευση της άρνησης εργασίας; Θα ήταν επίσης μια κοινωνία όπου εκείνοι που αρχίζουν απροκάλυπτα τη βία θα αντιμετωπίζονταν με καλοσύνη, ενώ τα θύματά τους θα επιπλήττονταν ως «πραγματικά» υπεύθυνα για τη δυστυχία τους. Μια τέτοια κοινωνία θα ήταν πράγματι πόλεμος όλων εναντίον όλων, ένας κόσμος στον οποίο η κατάκτηση και η εκμετάλλευση θα μαίνονταν ανεξέλεγκτα.

Ας αναλύσουμε περαιτέρω την αντίθεση μεταξύ της εξουσίας της βίας και της «οικονομικής ισχύος», μεταξύ, εν ολίγοις, του θύματος ενός ληστή και του ανθρώπου που χάνει τη δουλειά του στη Ford Motor Company. Ας συμβολίσουμε σε κάθε περίπτωση τον υποτιθέμενο φορέα εξουσίας με Π και το υποτιθέμενο θύμα με Χ. Στην περίπτωση του ληστή, ο Π λεηλατεί τον Χ. Ο Π ζει, εν ολίγοις, παρασιτώντας εις βάρος του Χ και όλων των άλλων Χ. Αυτή είναι η σημασία της εξουσίας στην αρχική, πολιτική της έννοια. Τι συμβαίνει όμως με την «οικονομική ισχύ»; Εδώ, αντιθέτως, ο Χ, ο επίδοξος εργαζόμενος, προβάλλει επιτακτική αξίωση επί της περιουσίας του Π! Σε αυτή την περίπτωση, ο Χ λεηλατεί τον Π και όχι το αντίστροφο. Όσοι θρηνούν για τη μοίρα του εργάτη αυτοκινητοβιομηχανίας που δεν μπορεί να εξασφαλίσει εργασία στη Ford δεν φαίνεται να

αντιλαμβάνονται ότι πριν από τη Ford και χωρίς τη Ford δεν θα υπήρχε καθόλου τέτοια θέση εργασίας για να αποκτηθεί. Κανείς, επομένως, δεν μπορεί να έχει οποιοδήποτε «φυσικό δικαίωμα» σε μια θέση εργασίας στη Ford, ενώ έχει νόημα να υποστηρίζεται ένα φυσικό δικαίωμα στην ελευθερία, ένα δικαίωμα που κάθε πρόσωπο μπορεί να έχει χωρίς να εξαρτάται από την ύπαρξη άλλων —όπως η Ford—. Εν ολίγοις, το ελευθεριστικό δόγμα, που διακηρύσσει φυσικό δικαίωμα άμυνας έναντι της πολιτικής εξουσίας, είναι συνεκτικό και νοηματοδοτημένο, αλλά οποιοδήποτε διακηρυγμένο δικαίωμα άμυνας έναντι της «οικονομικής ισχύος» δεν έχει κανένα απολύτως νόημα. Εδώ, πράγματι, υπάρχουν τεράστιες διαφορές μεταξύ των δύο εννοιών της «ισχύος».[241]

Β. Δύναμη επί της φύσης και εξουσία επί του ανθρώπου

Είναι αρκετά συνηθισμένο, ακόμη και της μόδας, να συζητούνται τα φαινόμενα της αγοράς με όρους «ισχύος» — δηλαδή με όρους που αρμόζουν μόνο στο πεδίο της μάχης. Είδαμε την πλάνη της κριτικής περί «επιστροφής στη ζούγκλα» κατά της αγοράς και είδαμε πώς η εσφαλμένη έννοια της «οικονομικής ισχύος» έχει εφαρμοστεί στην ανταλλακτική οικονομία. Η ορολογία της πολιτικής εξουσίας, πράγματι, συχνά κυριαρχεί στις συζητήσεις για την αγορά: ειρηνικοί επιχειρηματίες είναι «οικονομικοί βασιλόφρονες», «οικονομικοί φεουδάρχες» ή «ληστρικοί βαρόνοι». Η επιχειρηματική δραστηριότητα αποκαλείται «σύστημα εξουσίας» και οι επιχειρήσεις «ιδιωτικές κυβερνήσεις» και, αν είναι πολύ μεγάλες, ακόμη και «αυτοκρατορίες». Με λιγότερο κραυγαλέους όρους, οι άνθρωποι διαθέτουν «διαπραγματευτική ισχύ» και οι επιχειρήσεις επιδίδονται σε «στρατηγικές» και «αντιπαλότητα», όπως στις στρατιωτικές μάχες. Πρόσφατα, θεωρίες «παιγνίων» και στρατηγικής εφαρμόστηκαν εσφαλμένα στη δραστηριότητα της αγοράς, ακόμη και μέχρι το παράλογο σημείο να συγκρίνεται η ανταλλαγή στην αγορά με «παίγνιο μηδενικού αθροίσματος» — μια σχέση στην οποία η απώλεια του Α ισούται ακριβώς με το κέρδος του Β.

Αυτό, φυσικά, είναι η δράση της καταναγκαστικής εξουσίας, της κατάκτησης και της ληστείας. Εκεί, το κέρδος του ενός είναι η απώλεια του άλλου· η νίκη του ενός, η ήττα του άλλου. Μόνο η σύγκρουση μπορεί να περιγράψει αυτές τις κοινωνικές σχέσεις. Αλλά το αντίθετο ισχύει στην ελεύθερη αγορά, όπου όλοι είναι «νικητές» και όλοι ωφελούνται από τις κοινωνικές σχέσεις. Η γλώσσα και οι έννοιες της πολιτικής εξουσίας είναι ιδιαιτέρως ακατάλληλες για την κοινωνία της ελεύθερης αγοράς.

Η θεμελιώδης σύγχυση εδώ είναι η αποτυχία διάκρισης μεταξύ δύο πολύ διαφορετικών εννοιών: της δύναμης επί της φύσης και της εξουσίας επί του ανθρώπου.

Είναι εύκολο να δούμε ότι η δύναμη ενός ατόμου είναι η ικανότητά του να ελέγχει το περιβάλλον του για να ικανοποιεί τις ανάγκες του. Ένας άνθρωπος με τσεκούρι έχει τη δύναμη να κόψει ένα δέντρο· ένας άνθρωπος με εργοστάσιο έχει τη δύναμη, μαζί με άλλους συμπληρωματικούς συντελεστές, να παράγει κεφαλαιουχικά αγαθά. Ένας άνθρωπος με όπλο έχει τη δύναμη να εξαναγκάσει έναν άοπλο να υπακούσει, υπό την προϋπόθεση ότι ο άοπλος επιλέγει να μην αντισταθεί ή να μην αποδεχθεί τον θάνατο υπό την απειλή του όπλου. Θα πρέπει να είναι σαφές ότι υπάρχει βασική διάκριση μεταξύ των δύο τύπων ισχύος. Η δύναμη επί της φύσης είναι το είδος δύναμης στο οποίο πρέπει να οικοδομηθεί ο πολιτισμός· η ιστορία του ανθρώπου είναι η ιστορία της προόδου ή της απόπειρας προόδου αυτής της δύναμης. Η εξουσία επί των ανθρώπων, από την άλλη πλευρά, δεν ανεβάζει το γενικό βιοτικό επίπεδο ούτε προάγει την ικανοποίηση όλων, όπως η δύναμη επί της φύσης. Από την ίδια της την ουσία, μόνο ορισμένοι άνθρωποι στην κοινωνία

μπορούν να ασκούν εξουσία επί ανθρώπων. Όπου υπάρχει εξουσία επί του ανθρώπου, ορισμένοι πρέπει να είναι οι ισχυροί και άλλοι τα αντικείμενα της εξουσίας. Αλλά κάθε άνθρωπος μπορεί και πράγματι κατορθώνει να αποκτά δύναμη επί της φύσης.

Πράγματι, αν εξετάσουμε τη βασική κατάσταση του ανθρώπου όταν εισέρχεται στον κόσμο, είναι προφανές ότι ο μόνος τρόπος να διατηρήσει τη ζωή του και να προοδεύσει είναι να κατακτήσει τη φύση — να μετασχηματίσει την επιφάνεια της γης για να ικανοποιήσει τις ανάγκες του. Από τη σκοπιά όλων των μελών του ανθρώπινου γένους, είναι προφανές ότι μόνο μια τέτοια κατάκτηση είναι παραγωγική και συντηρεί τη ζωή. Η εξουσία ενός ανθρώπου επί ενός άλλου δεν μπορεί να συμβάλει στην πρόοδο της ανθρωπότητας· μπορεί μόνο να δημιουργήσει μια κοινωνία στην οποία η λεηλασία έχει αντικαταστήσει την παραγωγή, η ηγεμονία τη σύμβαση, η βία και η σύγκρουση την ειρηνική τάξη και αρμονία της αγοράς. Η εξουσία ενός ανθρώπου επί ενός άλλου είναι παρασιτική και όχι δημιουργική, διότι σημαίνει ότι εκείνοι που κατακτούν τη φύση υπόκεινται στις διαταγές εκείνων που κατακτούν, αντ' αυτής, τους συνανθρώπους τους. Κάθε κοινωνία βίας —είτε κυβερνάται από εγκληματικές συμμορίες είτε από οργανωμένο κράτος— σημαίνει θεμελιωδώς τον νόμο της ζούγκλας ή οικονομικό χάος. Επιπλέον, θα ήταν μια ζούγκλα, ένας αγώνας με την έννοια των κοινωνικών δαρβινιστών, στον οποίο οι επιζώντες δεν θα ήταν πραγματικά οι «καταλληλότεροι», διότι η «καταλληλότητα» των νικητών θα συνίστατο αποκλειστικά στην ικανότητά τους να λυμαίνονται τους παραγωγούς. Δεν θα ήταν εκείνοι που είναι καταλληλότεροι για την πρόοδο του ανθρώπινου είδους: αυτοί είναι οι παραγωγοί, οι κατακτητές της φύσης.

Το ελευθεριστικό δόγμα, λοιπόν, υποστηρίζει τη μεγιστοποίηση της δύναμης του ανθρώπου επί της φύσης και την εξάλειψη της εξουσίας του ανθρώπου επί του ανθρώπου. Οι κρατιστές, εξυψώνοντας τη δεύτερη εξουσία, συχνά δεν αντιλαμβάνονται ότι στο σύστημά τους η δύναμη του ανθρώπου επί της φύσης θα μαραινόταν και θα γινόταν αμελητέα.

Σε αυτή τη διχοτόμηση απέβλεπε ο Albert Jay Nock όταν, στο *Our Enemy the State*, διέκρινε μεταξύ κοινωνικής δύναμης και κρατικής εξουσίας.[242] Όσοι ορθώς αντιδρούν σε όρους που φαίνεται να ανθρωπομορφοποιούν την «κοινωνία» ήταν επιφυλακτικοί απέναντι στην αποδοχή αυτής της ορολογίας. Στην πραγματικότητα, όμως, αυτή η διάκριση είναι πολύ σημαντική. Η «κοινωνική δύναμη» του Nock είναι η κατάκτηση της φύσης από την κοινωνία —την ανθρωπότητα—: η δύναμη που συνέβαλε στην παραγωγή της αφθονίας την οποία ο άνθρωπος μπόρεσε να αποσπάσει από τη γη. Η «κρατική εξουσία» του είναι πολιτική εξουσία — η χρήση των πολιτικών μέσων σε αντιδιαστολή προς τα «οικονομικά μέσα» απόκτησης πλούτου. Η κρατική εξουσία είναι η εξουσία του ανθρώπου επί του ανθρώπου — η άσκηση καταναγκαστικής βίας από μία ομάδα επί μιας άλλης.

Ο Nock χρησιμοποίησε αυτές τις κατηγορίες για να αναλύσει ιστορικά γεγονότα με λαμπρό τρόπο. Είδε την ιστορία της ανθρωπότητας ως αγώνα μεταξύ κοινωνικής δύναμης και κρατικής εξουσίας. Πάντοτε ο άνθρωπος —με επικεφαλής τους παραγωγούς— προσπάθησε να προωθήσει την κατάκτηση του φυσικού του περιβάλλοντος. Και πάντοτε άνθρωποι —άλλοι άνθρωποι— προσπάθησαν να επεκτείνουν την πολιτική εξουσία για να αρπάξουν τους καρπούς αυτής της κατάκτησης της φύσης. Η ιστορία μπορεί, λοιπόν, να ερμηνευθεί ως αγώνας μεταξύ κοινωνικής δύναμης και κρατικής εξουσίας. Στις περιόδους μεγαλύτερης αφθονίας, για παράδειγμα μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση, η κοινωνική δύναμη κάνει ένα μεγάλο άλμα μπροστά από την πολιτική εξουσία, η οποία δεν είχε ακόμη την ευκαιρία να την προλάβει. Οι περίοδοι στασιμότητας είναι εκείνες στις οποίες η κρατική εξουσία έχει επιτέλους επεκτείνει τον έλεγχό της στις νεότερες περιοχές της κοινωνικής δύναμης. Η κρατική εξουσία και η κοινωνική δύναμη είναι αντίθετες, και η

πρώτη συντηρείται απομυζώντας τη δεύτερη. Είναι σαφές ότι οι έννοιες που προτείνονται εδώ —«δύναμη επί της φύσης» και «εξουσία επί του ανθρώπου»— αποτελούν γενικεύσεις και αποσαφηνίσεις των κατηγοριών του Nock.

Ένα πρόβλημα μπορεί να φαίνεται αινιγματικό: ποια είναι η φύση της «αγοραστικής δύναμης» στην αγορά; Δεν είναι αυτή εξουσία επί του ανθρώπου και, παρ' όλα αυτά, «κοινωνική» και εντός της ελεύθερης αγοράς; Αυτή η αντίφαση, όμως, είναι μόνο φαινομενική. Το χρήμα έχει «αγοραστική δύναμη» μόνο επειδή άλλοι άνθρωποι είναι πρόθυμοι να το αποδέχονται σε αντάλλαγμα αγαθών, δηλαδή επειδή επιθυμούν να ανταλλάξουν. Η δυνατότητα ανταλλαγής στηρίζεται —και στις δύο πλευρές της ανταλλαγής— στην παραγωγή, και αυτή είναι ακριβώς η κατάκτηση της φύσης που εξετάζουμε. Πράγματι, η διαδικασία της ανταλλαγής —ο καταμερισμός της εργασίας— είναι εκείνη που επιτρέπει στη δύναμη του ανθρώπου επί της φύσης να επεκτείνεται πέρα από το πρωτόγονο επίπεδο. Δύναμη επί της φύσης ήταν εκείνη που η Ford Motor Company είχε αναπτύξει σε τέτοια αφθονία, και αυτή τη δύναμη απειλούσε να αρπάξει —μέσω πολιτικής εξουσίας— ο οργισμένος αναζητών εργασία, ενώ παραπονιόταν για την «οικονομική ισχύ» της Ford.

Συνοψίζοντας, η ορολογία της πολιτικής εξουσίας πρέπει να εφαρμόζεται μόνο σε εκείνους που χρησιμοποιούν βία. Οι μόνες «ιδιωτικές κυβερνήσεις» είναι εκείνα τα πρόσωπα και οι οργανώσεις που επιτίθενται σε πρόσωπα και περιουσίες χωρίς να αποτελούν μέρος του επίσημου κράτους που κυριαρχεί σε ορισμένη επικράτεια. Αυτά τα «ιδιωτικά κράτη», ή ιδιωτικές κυβερνήσεις, μπορεί είτε να συνεργάζονται με το επίσημο κράτος, όπως έκαναν οι κυβερνήσεις των συντεχνιών στον Μεσαίωνα και όπως κάνουν σήμερα τα εργατικά συνδικάτα και οι καρτελοποιοί, είτε να ανταγωνίζονται το επίσημο κράτος και να χαρακτηρίζονται «εγκληματίες» ή «ληστές».

12. Το πρόβλημα της τύχης

Μια συνήθης κριτική των αποφάσεων της ελεύθερης αγοράς είναι ότι η «τύχη» διαδραματίζει υπερβολικά μεγάλο ρόλο στον καθορισμό των εισοδημάτων. Ακόμη και όσοι παραδέχονται ότι το εισόδημα ενός συντελεστή τείνει να ισούται με το προεξοφλημένο οριακό προϊόν αξίας του για τους καταναλωτές και ότι οι επιχειρηματίες στην ελεύθερη αγορά θα μειώνουν τα σφάλματα στο απολύτως ελάχιστο προσθέτουν ότι η τύχη εξακολουθεί να διαδραματίζει ρόλο στον καθορισμό του εισοδήματος. Αφού κατηγορήσει την αγορά ότι απονέμει αδικαιολόγητες δάφνες στους τυχερούς, ο επικριτής προχωρεί στο αίτημα απαλλοτρίωσης των «πλουσίων» —ή τυχερών— και επιδότησης των «φτωχών» —ή άτυχων—.

Αλλά πώς μπορεί να απομονωθεί και να προσδιοριστεί η τύχη; Θα πρέπει να είναι προφανές ότι αυτό είναι αδύνατον. Σε κάθε πράξη της αγοράς, η τύχη είναι αξεδιάλυτα συνυφασμένη και είναι αδύνατον να απομονωθεί. Κατά συνέπεια, δεν υπάρχει δικαιολόγηση για τον ισχυρισμό ότι οι πλούσιοι είναι πιο τυχεροί από τους φτωχούς. Θα μπορούσε κάλλιστα πολλοί ή οι περισσότεροι πλούσιοι να υπήρξαν άτυχοι και να λαμβάνουν λιγότερα από το πραγματικό προεξοφλημένο οριακό προϊόν αξίας τους, ενώ οι περισσότεροι φτωχοί να υπήρξαν τυχεροί και να λαμβάνουν περισσότερα. Κανείς δεν μπορεί να πει ποια είναι η κατανομή της τύχης· επομένως, δεν υπάρχει εδώ δικαιολόγηση πολιτικής «αναδιανομής».

Μόνο σε ένα σημείο της αγοράς η τύχη καθορίζει αμιγώς και αναγνωρίσιμα το αποτέλεσμα: στα κέρδη και στις ζημίες των τυχερών παιγνίων.[243] Αλλά είναι αυτό που πραγματικά θέλουν οι κρατιστές επικριτές — δήμευση των κερδών των νικητών στα τυχερά παίγνια για να πληρωθούν οι ηττημένοι; Αυτό θα σήμαινε, φυσικά, τον ταχύ θάνατο των τυχερών παιγνίων —εκτός ως παράνομης δραστηριότητας—, διότι προφανώς δεν θα υπήρχε λόγος να συνεχιστούν τα παιχνίδια. Κατά πάσα πιθανότητα, ακόμη και οι ηττημένοι θα αντιτίθεντο στην αποζημίωσή τους, διότι αποδέχθηκαν ελεύθερα και εκουσίως τους κανόνες της τύχης πριν αρχίσουν να παίζουν. Η κρατική πολιτική εξουδετέρωσης της τύχης καταστρέφει την ικανοποίηση που αντλούν όλοι οι συμμετέχοντες από το παιχνίδι.[244]

13. Η αναλογία του ρυθμιστή της κυκλοφορίας

Λόγω της δημοτικότητάς της, μπορούμε να εξετάσουμε συνοπτικά την «αναλογία του ρυθμιστή της κυκλοφορίας» — το δόγμα ότι το κράτος πρέπει προφανώς να ρυθμίζει την οικονομία «όπως ακριβώς πρέπει να ρυθμίζεται η κυκλοφορία». Είναι καιρός αυτό το κατάφωρο λογικό άλμα να παραδοθεί στη λήθη. Κάθε ιδιοκτήτης αναγκαστικά ρυθμίζει τη δική του περιουσία. Με τον ίδιο τρόπο, κάθε ιδιοκτήτης δρόμου θα θέτει τους κανόνες χρήσης του δρόμου του. Αντί να αποτελεί επιχείρημα υπέρ του κρατισμού, η διαχείριση είναι απλώς γνώρισμα κάθε ιδιοκτησίας. Εκείνοι που κατέχουν τους δρόμους θα ρυθμίζουν τη χρήση τους. Σήμερα, το κράτος κατέχει τους περισσότερους δρόμους και, επομένως, τους ρυθμίζει. Σε μια κοινωνία αμιγώς ελεύθερης αγοράς, οι ιδιώτες ιδιοκτήτες θα λειτουργούσαν και θα έλεγχαν τους δικούς τους δρόμους. Προφανώς, η «αναλογία του ρυθμιστή της κυκλοφορίας» δεν μπορεί να προσφέρει κανένα επιχείρημα κατά της αμιγώς ελεύθερης αγοράς.

14. Υπερανάπτυξη και υπανάπτυξη

Οι επικριτές συχνά διατυπώνουν αντικρουόμενες κατηγορίες κατά της ελεύθερης αγοράς. Όσοι σκέφτονται ιστορικιστικά μπορεί να παραδέχονται ότι η ελεύθερη αγορά είναι ιδανική για ένα ορισμένο στάδιο οικονομικής ανάπτυξης, αλλά επιμένουν ότι είναι ακατάλληλη για άλλα στάδια. Έτσι, τα προηγμένα έθνη έχουν κληθεί να υιοθετήσουν τον κρατικό σχεδιασμό επειδή «η σύγχρονη οικονομία είναι υπερβολικά σύνθετη» για να παραμένει ασχεδίαστη, «το μέτωπο της επέκτασης έχει κλείσει» και «η οικονομία είναι πλέον ώριμη». Από την άλλη πλευρά, όμως, στις καθυστερημένες χώρες έχει ειπωθεί ότι πρέπει να υιοθετήσουν κρατιστικές μεθόδους σχεδιασμού λόγω της σχετικά πρωτόγονης κατάστασής τους. Έτσι, κάθε δεδομένη οικονομία είναι είτε υπερβολικά προηγμένη είτε υπερβολικά καθυστερημένη για το laissez-faire· και μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι η κατάλληλη στιγμή για το laissez-faire κατά κάποιον τρόπο δεν φθάνει ποτέ.

Η σημερινή μόδα της «οικονομικής της ανάπτυξης» αποτελεί ιστορικιστική οπισθοδρόμηση. Οι νόμοι της οικονομικής επιστήμης εφαρμόζονται ανεξάρτητα από το συγκεκριμένο επίπεδο της οικονομίας. Σε κάθε επίπεδο, η προοδευτική μεταβολή συνίσταται σε αυξανόμενο όγκο κεφαλαίου ανά κάτοικο και προάγεται από την ελεύθερη αγορά, τις χαμηλές χρονικές προτιμήσεις, τους διορατικούς επιχειρηματίες και την επάρκεια εργασίας και φυσικών πόρων. Η οπισθοδρομική μεταβολή προκαλείται από τις αντίθετες συνθήκες. Οι όροι «προοδευτική» και «οπισθοδρομική μεταβολή» είναι πολύ καλύτεροι από την «ανάπτυξη», έναν όρο που εκφράζει παραπλανητική

βιολογική αναλογία και υποδηλώνει κάποιον πραγματικό νόμο που υπαγορεύει ότι μια οικονομία πρέπει να «αναπτύσσεται» συνεχώς, ακόμη και με σταθερό ρυθμό. Στην πραγματικότητα, φυσικά, μια οικονομία μπορεί εξίσου εύκολα να «αναπτύσσεται» προς τα πίσω.

Ο όρος «υπανάπτυκτος» είναι επίσης ατυχής, καθώς υποδηλώνει ότι υπάρχει κάποιο επίπεδο ή πρότυπο στο οποίο η οικονομία θα έπρεπε να είχε φθάσει, αλλά απέτυχε επειδή κάποια εξωτερική δύναμη δεν την «ανέπτυξε». Ο παλαιότερος όρος «καθυστερημένος», μολονότι εξακολουθεί να είναι κανονιστικός, τουλάχιστον αποδίδει την ευθύνη για τη σχετική φτώχεια μιας οικονομίας στις πολιτικές του ίδιου του έθνους.

Η φτωχή χώρα μπορεί να προοδεύσει καλύτερα επιτρέποντας στην ιδιωτική επιχειρηματική δραστηριότητα και στις επενδύσεις να λειτουργούν και επιτρέποντας σε ντόπιους και ξένους να επενδύουν εκεί ανεμπόδιστα και ανενόχλητα. Όσο για την πλούσια χώρα και την «πολυπλοκότητά» της, οι λεπτοί μηχανισμοί της ελεύθερης αγοράς είναι ακριβώς εκείνοι που μπορούν να διαχειρίζονται σύνθετες προσαρμογές και αλληλεπιδράσεις πολύ αποτελεσματικότερα από οποιαδήποτε μορφή κρατιστικού σχεδιασμού.

---

15. Το κράτος και η φύση του ανθρώπου

Εφόσον έχει τεθεί το πρόβλημα της ανθρώπινης φύσης, μπορούμε τώρα να στραφούμε συνοπτικά σε ένα επιχείρημα που έχει διαποτίσει τη ρωμαιοκαθολική κοινωνική φιλοσοφία: ότι το κράτος αποτελεί μέρος της ουσιώδους φύσης του ανθρώπου. Αυτή η θωμιστική άποψη προέρχεται από τον Aristotle και τον Plato, οι οποίοι, στην αναζήτησή τους για μια ορθολογική ηθική, έκαναν το άλμα προς την υπόθεση ότι το κράτος ήταν η ενσάρκωση του ηθικού φορέα της ανθρωπότητας. Το ότι ο άνθρωπος πρέπει να κάνει τούτο ή εκείνο μεταφράστηκε γρήγορα στην επιταγή: το κράτος πρέπει να κάνει τούτο ή εκείνο. Αλλά πουθενά δεν εξετάζεται θεμελιωδώς η φύση του ίδιου του κράτους.

Χαρακτηριστικό είναι ένα έργο με μεγάλη επιρροή στους καθολικούς κύκλους, το *The State in Catholic Thought* του Heinrich Rommen.[245] Ακολουθώντας τον Aristotle, ο Rommen επιχειρεί να θεμελιώσει το κράτος στην ανθρώπινη φύση, επισημαίνοντας ότι ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ον. Αποδεικνύοντας ότι η φύση του ανθρώπου αρμόζει καλύτερα στη ζωή μέσα σε κοινωνία, πιστεύει ότι έχει προχωρήσει πολύ στην παροχή δικαιολόγησης του κράτους. Αλλά δεν έχει κάνει το παραμικρό προς αυτή την κατεύθυνση, μόλις συνειδητοποιήσουμε πλήρως ότι το κράτος και η κοινωνία κάθε άλλο παρά συμπίπτουν. Ο ισχυρισμός των ελευθεριστών ότι το κράτος είναι αντικοινωνικό όργανο πρέπει πρώτα να αντικρουστεί προτού επιτραπεί ένα τέτοιο λογικό άλμα. Ο Rommen αναγνωρίζει ότι το κράτος και η κοινωνία είναι διακριτά, αλλά εξακολουθεί να δικαιολογεί το κράτος με επιχειρήματα που εφαρμόζονται μόνο στην κοινωνία.

Υποστηρίζει επίσης τη σημασία του δικαίου, μολονότι οι συγκεκριμένοι νομικοί κανόνες που θεωρεί αναγκαίους δυστυχώς δεν προσδιορίζονται. Ωστόσο, ούτε το δίκαιο και το κράτος συμπίπτουν, μολονότι αυτή είναι μια πλάνη που ελάχιστοι συγγραφείς αποφεύγουν. Μεγάλο μέρος του αγγλοσαξονικού δικαίου αναπτύχθηκε από τους κανόνες που υιοθέτησαν εκουσίως οι ίδιοι οι άνθρωποι —κοινό δίκαιο, εμπορικό εθιμικό δίκαιο κ.λπ.— και όχι ως κρατική νομοθεσία.[246] Ο Rommen τονίζει επίσης τη σημασία της προβλεψιμότητας της δράσης για την κοινωνία, την οποία μόνο το κράτος μπορεί να εξασφαλίσει. Ωστόσο, η ουσία της ανθρώπινης φύσης είναι ότι δεν μπορεί να θεωρείται πραγματικά προβλέψιμη· διαφορετικά, θα είχαμε να κάνουμε όχι με ελεύθερους

ανθρώπους αλλά με μια μυρμηγκοφωλιά. Και αν μπορούσαμε να εξαναγκάσουμε τους ανθρώπους να βαδίζουν ομοιόμορφα σύμφωνα με ένα πλήρες σύνολο προβλέψιμων κανόνων, ασφαλώς δεν είναι δεδομένο ότι όλοι θα χαιρετίζαμε ένα τέτοιο ιδεώδες. Ορισμένοι θα το πολεμούσαν σφοδρά. Τέλος, αν ο «καταναγκαστικά επιβλητέος κανόνας» περιοριζόταν στην «αποχή από επίθεση εναντίον άλλων», τότε: (1) το κράτος δεν είναι αναγκαίο για μια τέτοια επιβολή, όπως επισημάναμε παραπάνω· και (2) η ίδια η εγγενής επιθετικότητα του κράτους παραβιάζει αυτόν τον κανόνα.[247]

16. Ανθρώπινα δικαιώματα και δικαιώματα ιδιοκτησίας

Οι επικριτές της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς συχνά υποστηρίζουν[248] ότι ενδιαφέρονται για τη διαφύλαξη των «ανθρώπινων δικαιωμάτων» και όχι των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Αυτή η τεχνητή διχοτόμηση μεταξύ ανθρώπινων δικαιωμάτων και δικαιωμάτων ιδιοκτησίας έχει συχνά αντικρουστεί από τους ελευθεριστές, οι οποίοι επισήμαναν: (α) ότι τα δικαιώματα ιδιοκτησίας ανήκουν, φυσικά, σε ανθρώπους και μόνο σε ανθρώπους· και (β) ότι το «ανθρώπινο δικαίωμα» στη ζωή απαιτεί το δικαίωμα διατήρησης εκείνων που κάποιος έχει παράγει για τη συντήρηση και την προαγωγή της ζωής. Εν ολίγοις, έχουν δείξει ότι τα δικαιώματα ιδιοκτησίας είναι άρρηκτα και ανθρώπινα δικαιώματα. Έχουν επιπλέον επισημάνει ότι το «ανθρώπινο δικαίωμα» της ελευθερίας του Τύπου θα ήταν απλή παρωδία σε μια σοσιαλιστική χώρα, όπου το κράτος κατέχει και αποφασίζει την κατανομή του δημοσιογραφικού χαρτιού και των άλλων κεφαλαιουχικών αγαθών των εφημερίδων.[249]

Υπάρχουν, όμως, και άλλα σημεία που πρέπει να επισημανθούν. Διότι όχι μόνο τα δικαιώματα ιδιοκτησίας είναι επίσης ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά, με τη βαθύτερη έννοια, δεν υπάρχουν άλλα δικαιώματα εκτός από τα δικαιώματα ιδιοκτησίας. Τα μόνα ανθρώπινα δικαιώματα, εν ολίγοις, είναι τα δικαιώματα ιδιοκτησίας. Αυτό ισχύει με διάφορες έννοιες. Πρώτον, κάθε άτομο είναι, ως φυσικό γεγονός, ιδιοκτήτης του εαυτού του, κύριος του δικού του προσώπου. Τα «ανθρώπινα» δικαιώματα του προσώπου που υπερασπίζεται η κοινωνία της αμιγώς ελεύθερης αγοράς είναι, στην πράξη, το δικαίωμα ιδιοκτησίας κάθε ανθρώπου επί της ίδιας του της ύπαρξης, και από αυτό το δικαίωμα ιδιοκτησίας απορρέει το δικαίωμά του επί των υλικών αγαθών που έχει παράγει.

Δεύτερον, τα υποτιθέμενα «ανθρώπινα δικαιώματα» μπορούν να αναχθούν σε δικαιώματα ιδιοκτησίας, μολονότι σε πολλές περιπτώσεις αυτό το γεγονός συγκαλύπτεται. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, το «ανθρώπινο δικαίωμα» της ελευθερίας του λόγου. Η ελευθερία του λόγου υποτίθεται ότι σημαίνει το δικαίωμα καθενός να λέει ό,τι θέλει. Αλλά το παραμελημένο ερώτημα είναι: πού; Πού έχει ένας άνθρωπος αυτό το δικαίωμα; Ασφαλώς δεν το έχει σε ιδιοκτησία στην οποία βρίσκεται χωρίς άδεια. Εν ολίγοις, έχει αυτό το δικαίωμα μόνο είτε στη δική του ιδιοκτησία είτε στην ιδιοκτησία κάποιου που έχει συμφωνήσει, δωρεάν ή μέσω σύμβασης μίσθωσης, να του επιτρέψει την παρουσία στον χώρο. Στην πραγματικότητα, λοιπόν, δεν υπάρχει χωριστό «δικαίωμα ελευθερίας του λόγου»· υπάρχει μόνο το δικαίωμα ιδιοκτησίας ενός ανθρώπου: το δικαίωμα να κάνει ό,τι επιθυμεί με όσα του ανήκουν ή να συνάπτει εκούσιες συμφωνίες με άλλους ιδιοκτήτες.

Η επικέντρωση σε αόριστα και αμιγώς «ανθρώπινα» δικαιώματα όχι μόνο συσκότισε αυτό το γεγονός, αλλά οδήγησε και στην πεποίθηση ότι υπάρχουν αναγκαστικά κάθε λογής συγκρούσεις μεταξύ ατομικών δικαιωμάτων και της υποτιθέμενης «δημόσιας πολιτικής» ή του «δημόσιου καλού». Αυτές οι συγκρούσεις, με τη σειρά τους, οδήγησαν τους ανθρώπους να υποστηρίζουν ότι κανένα

δικαίωμα δεν μπορεί να είναι απόλυτο, ότι όλα πρέπει να είναι σχετικά και προσωρινά. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, το ανθρώπινο δικαίωμα της «ελευθερίας του συνέρχεσθαι». Ας υποθέσουμε ότι μια ομάδα πολιτών επιθυμεί να διαδηλώσει υπέρ ενός ορισμένου μέτρου. Χρησιμοποιεί έναν δρόμο γι' αυτόν τον σκοπό. Η αστυνομία, από την άλλη πλευρά, διαλύει τη συγκέντρωση με το επιχείρημα ότι παρακωλύει την κυκλοφορία. Το ζήτημα είναι ότι δεν υπάρχει τρόπος επίλυσης αυτής της σύγκρουσης παρά μόνο αυθαίρετα, επειδή το κράτος κατέχει τους δρόμους. Η κρατική ιδιοκτησία, όπως είδαμε, γεννά αναπόφευκτα άλυτες συγκρούσεις. Διότι, από τη μία πλευρά, η ομάδα πολιτών μπορεί να υποστηρίξει ότι τα μέλη της είναι φορολογούμενοι και, επομένως, δικαιούνται να χρησιμοποιούν τους δρόμους για συγκεντρώσεις· από την άλλη πλευρά, η αστυνομία έχει δίκιο ότι η κυκλοφορία παρακωλύεται. Δεν υπάρχει ορθολογικός τρόπος επίλυσης της σύγκρουσης, επειδή δεν υπάρχει ακόμη πραγματική ιδιοκτησία του πολύτιμου πόρου του δρόμου. Σε μια αμιγώς ελεύθερη κοινωνία, όπου οι δρόμοι θα ανήκαν σε ιδιώτες, το ζήτημα θα ήταν απλό: θα εναπόκειτο στον ιδιοκτήτη του δρόμου να αποφασίσει, και θα ήταν μέλημα της ομάδας πολιτών να προσπαθήσει να μισθώσει εκουσίως τον οδικό χώρο από τον ιδιοκτήτη. Αν κάθε ιδιοκτησία ήταν ιδιωτική, θα ήταν απολύτως σαφές ότι οι πολίτες δεν διαθέτουν κάποιο νεφελώδες «δικαίωμα συνάθροισης». Το δικαίωμά τους θα ήταν το δικαίωμα ιδιοκτησίας να χρησιμοποιούν τα χρήματά τους σε μια προσπάθεια αγοράς ή μίσθωσης χώρου για τη διαδήλωσή τους, και θα μπορούσαν να το κάνουν μόνο αν ο ιδιοκτήτης του δρόμου συμφωνούσε στη συναλλαγή.

Ας εξετάσουμε, τέλος, την κλασική περίπτωση που υποτίθεται ότι καταδεικνύει ότι τα ατομικά δικαιώματα δεν μπορούν ποτέ να είναι απόλυτα, αλλά πρέπει να περιορίζονται από τη «δημόσια πολιτική»: την περίφημη ρήση του δικαστή Holmes ότι κανένας άνθρωπος δεν μπορεί να έχει δικαίωμα να φωνάξει «φωτιά» σε ένα γεμάτο θέατρο. Αυτό υποτίθεται ότι δείχνει πως η ελευθερία του λόγου δεν μπορεί να είναι απόλυτη. Αλλά, αν πάψουμε να ασχολούμαστε με αυτό το υποτιθέμενο ανθρώπινο δικαίωμα και αναζητήσουμε τα εμπλεκόμενα δικαιώματα ιδιοκτησίας, η λύση γίνεται σαφής και βλέπουμε ότι δεν υπάρχει καμία ανάγκη να αποδυναμωθεί ο απόλυτος χαρακτήρας των δικαιωμάτων. Διότι εκείνος που φωνάζει ψευδώς «φωτιά» πρέπει να είναι είτε ο ιδιοκτήτης —ή ο εκπρόσωπός του— είτε προσκεκλημένος είτε θεατής που έχει πληρώσει. Αν είναι ο ιδιοκτήτης, τότε έχει εξαπατήσει τους πελάτες του. Έχει πάρει τα χρήματά τους με αντάλλαγμα την υπόσχεση προβολής μιας κινηματογραφικής ταινίας και τώρα, αντί γι' αυτό, διακόπτει την προβολή φωνάζοντας ψευδώς «φωτιά» και προκαλώντας αναστάτωση μεταξύ των θεατών. Έχει έτσι αθετήσει εσκεμμένα τη συμβατική του υποχρέωση και, επομένως, έχει παραβιάσει τα δικαιώματα ιδιοκτησίας των πελατών του.

Ας υποθέσουμε, από την άλλη πλευρά, ότι εκείνος που φωνάζει δεν είναι ο ιδιοκτήτης, αλλά θεατής. Σε αυτή την περίπτωση, προφανώς παραβιάζει το δικαίωμα ιδιοκτησίας του ιδιοκτήτη του θεάτρου —καθώς και των άλλων θεατών—. Ως φιλοξενούμενος βρίσκεται στην ιδιοκτησία υπό ορισμένους όρους και έχει την υποχρέωση να μην παραβιάζει τα δικαιώματα ιδιοκτησίας του ιδιοκτήτη διακόπτοντας την παράσταση που εκείνος παρουσιάζει στους θεατές. Το πρόσωπο που κακόβουλα φωνάζει «φωτιά» σε ένα γεμάτο θέατρο είναι, επομένως, εγκληματίας, όχι επειδή το λεγόμενο «δικαίωμά του στην ελευθερία του λόγου» πρέπει να περιοριστεί πραγματιστικά προς χάριν του λεγόμενου «δημόσιου καλού», αλλά επειδή έχει σαφώς και προφανώς παραβιάσει τα δικαιώματα ιδιοκτησίας ενός άλλου ανθρώπου. Δεν υπάρχει, επομένως, ανάγκη να τεθούν όρια σε αυτά τα δικαιώματα.

Εφόσον αυτή είναι πραξεολογική και όχι ηθική πραγματεία, σκοπός της συζήτησης δεν ήταν να πείσει τον αναγνώστη ότι τα δικαιώματα ιδιοκτησίας πρέπει να γίνονται σεβαστά. Αντιθέτως, επιχειρήσαμε να δείξουμε ότι το πρόσωπο που πράγματι επιθυμεί να οικοδομήσει την πολιτική του θεωρία στη βάση «δικαιωμάτων» πρέπει όχι μόνο να απορρίψει την πλαστή διάκριση μεταξύ ανθρώπινων δικαιωμάτων και δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, αλλά και να συνειδητοποιήσει ότι όλα τα πρώτα πρέπει να ενσωματωθούν στα δεύτερα.

Παράρτημα: Ο καθηγητής Oliver για τους κοινωνικοοικονομικούς στόχους

Πριν από μερικά χρόνια, ο καθηγητής Henry M. Oliver δημοσίευσε μια σημαντική μελέτη: μια λογική ανάλυση των ηθικών στόχων στις οικονομικές υποθέσεις.[250] Ο καθηγητής Kenneth J. Arrow χαιρέτισε το έργο ως πρωτοποριακό επίτευγμα στον δρόμο προς την «αξιωματοποίηση μιας κοινωνικής ηθικής». Δυστυχώς, αυτή η απόπειρα «αξιωματοποίησης» είναι ένα πλέγμα λογικών πλανών.[251]

Είναι αξιοσημείωτο πόσο δυσκολεύτηκαν οι οικονομολόγοι και οι πολιτικοί φιλόσοφοι να θάψουν το laissez-faire. Επί πολύ περισσότερο από μισό αιώνα, η σκέψη του laissez-faire, τόσο στην εκδοχή των Φυσικών Δικαιωμάτων όσο και στην ωφελιμιστική εκδοχή της, υπήρξε εξαιρετικά σπάνια στον δυτικό κόσμο. Και όμως, παρά τη συνεχή διακήρυξη ότι το laissez-faire έχει πλήρως «απαξιωθεί», η ανησυχία χαρακτηρίζει τη μονόπλευρη συζήτηση. Έτσι, κατά καιρούς, οι συγγραφείς αισθάνονται υποχρεωμένοι να ξορκίσουν το φάντασμα του laissez-faire. Η απουσία αντιλόγου έχει δημιουργήσει μια σειρά ελαφρώς ανήσυχων μονολόγων αντί για μια ζωντανή αντιπαράθεση δύο πλευρών. Παρ' όλα αυτά, οι επιθέσεις συνεχίζονται, και τώρα ο καθηγητής Oliver έφθασε μέχρι του σημείου να γράψει ένα βιβλίο αφιερωμένο σχεδόν εξ ολοκλήρου σε μια απόπειρα ανασκευής της σκέψης του laissez-faire.

Α. Η επίθεση στη φυσική ελευθερία

Ο Oliver αρχίζει στρέφοντας τα πυρά του κατά της υπεράσπισης του laissez-faire βάσει φυσικών δικαιωμάτων — κατά του συστήματος φυσικής ελευθερίας.[252] Ανησυχεί επειδή οι Αμερικανοί φαίνεται ακόμη να προσκολλώνται σε αυτό το δόγμα ως υποκείμενη θεωρία, αν όχι στην πραγματική πρακτική. Πρώτα εκθέτει διάφορες εκδοχές της ελευθεριστικής θέσης, συμπεριλαμβανομένης της «ακραίας» εκδοχής, «Ένας άνθρωπος έχει δικαίωμα να κάνει ό,τι θέλει με όσα του ανήκουν», καθώς και του Νόμου της Ίσης Ελευθερίας του Spencer και της «ημιωφελιμιστικής» θέσης ότι «ένας άνθρωπος είναι ελεύθερος να κάνει ό,τι επιθυμεί, εφόσον δεν βλάπτει κάποιον». Η «ημιωφελιμιστική» θέση είναι η ευκολότερη να δεχθεί επίθεση, και ο Oliver δεν δυσκολεύεται να δείξει την ασάφειά της. Η «βλάβη» μπορεί να ερμηνευθεί έτσι ώστε να καλύπτει πρακτικά όλες τις πράξεις· για παράδειγμα, κάποιος που μισεί το κόκκινο χρώμα μπορεί να υποστηρίξει ότι ένας άλλος τού προκαλεί «αισθητική βλάβη» φορώντας κόκκινο παλτό.

Χαρακτηριστικά, ο Oliver δείχνει τη μικρότερη υπομονή προς την «ακραία» εκδοχή, η οποία, υποστηρίζει, «δεν προορίζεται να ερμηνεύεται κυριολεκτικά», δεν αποτελεί σοβαρά τεκμηριωμένη δήλωση κ.λπ. Αυτό του επιτρέπει να μεταβεί γρήγορα σε επιθέσεις κατά των τροποποιημένων και ασθενέστερων εκδοχών του ελευθερισμού. Ωστόσο, πρόκειται για σοβαρή δήλωση που πρέπει να αντιμετωπιστεί σοβαρά, ιδίως αν το «Ένας» αντικατασταθεί από το «Κάθε» στην πρόταση.

Υπερβολικά συχνά η πολιτική συζήτηση έχει διακοπεί από το αβασάνιστο σχόλιο κάποιου ότι «δεν μπορεί να μιλάς σοβαρά!». Είδαμε παραπάνω ότι ο Νόμος της Ίσης Ελευθερίας του Spencer είναι στην πραγματικότητα πλεοναστική εκδοχή της «ακραίας» δήλωσης και ότι το πρώτο μέρος συνεπάγεται τον περιοριστικό όρο. Η «ακραία» δήλωση επιτρέπει σαφέστερη παρουσίαση, αποφεύγοντας πολλές από τις ερμηνευτικές παγίδες της εξασθενημένης εκδοχής.

Ας στραφούμε τώρα στις γενικές επικρίσεις του Oliver κατά της ελευθεριστικής θέσης. Παραδεχόμενος ότι διαθέτει «μεγάλη επιφανειακή ελκυστικότητα», ο Oliver διατυπώνει μια σειρά επικρίσεων που υποτίθεται ότι καταδεικνύουν τον παραλογισμό της:

1. Κάθε οριοθέτηση ιδιοκτησίας «περιορίζει την ελευθερία», δηλαδή την ελευθερία των άλλων να χρησιμοποιούν αυτούς τους πόρους. Αυτή η κριτική καταχράται τον όρο «ελευθερία». Προφανώς, κάθε δικαίωμα ιδιοκτησίας περιορίζει την «ελευθερία των άλλων να κλέβουν». Αλλά δεν χρειαζόμαστε καν δικαιώματα ιδιοκτησίας για να θεμελιωθεί αυτός ο «περιορισμός»· η ύπαρξη ενός άλλου προσώπου, υπό καθεστώς ελευθερίας, περιορίζει την «ελευθερία» των άλλων να του επιτίθενται. Ωστόσο, εξ ορισμού, η ελευθερία δεν μπορεί να περιορίζεται κατ' αυτόν τον τρόπο, επειδή ορίζεται ως η ελευθερία ελέγχου όσων κατέχει κανείς χωρίς προσβολή από άλλους. Η «ελευθερία κλοπής ή επίθεσης» θα επέτρεπε να στερηθεί κάποιος —το θύμα της κλοπής ή της επίθεσης— διά της βίας ή της απάτης το πρόσωπο ή την περιουσία του και, επομένως, θα παραβίαζε τον όρο της πλήρους ελευθερίας: ότι κάθε άνθρωπος είναι ελεύθερος να κάνει ό,τι επιθυμεί με όσα του ανήκουν. Το να κάνει κανείς ό,τι επιθυμεί με όσα ανήκουν σε κάποιον άλλο προσβάλλει την ελευθερία του άλλου.

2. Μια σημαντικότερη, κατά τον Oliver, κριτική είναι ότι τα φυσικά δικαιώματα συνεπάγονται έννοια της ιδιοκτησίας ως αποτελούμενης από «πράγματα» και ότι μια τέτοια έννοια εξαλείφει την ιδιοκτησία άυλων «δικαιωμάτων». Ο Oliver υποστηρίζει ότι, αν η ιδιοκτησία οριστεί ως σύνολο πραγμάτων, τότε κάθε ιδιοκτησία δικαιωμάτων, όπως μετοχές και ομόλογα, θα έπρεπε να εξαλειφθεί· ενώ, αν η ιδιοκτησία οριστεί ως «δικαιώματα», προκύπτουν άλυτα προβλήματα ορισμού των δικαιωμάτων χωριστά από το ισχύον νομικό έθιμο. Επιπλέον, η ιδιοκτησία «δικαιωμάτων» αποκομμένων από «πράγματα» επιτρέπει να εμφανιστούν δικαιώματα ασύμβατα με το laissez-faire, όπως «δικαιώματα σε θέσεις εργασίας» κ.λπ. Αυτή είναι η πρωταρχική κριτική του Oliver. Το σημείο αυτό είναι εντελώς εσφαλμένο. Μολονότι η περιουσία είναι ασφαλώς σύνολο υλικών πραγμάτων, δεν υπάρχει διχοτόμηση μεταξύ πραγμάτων και δικαιωμάτων· πράγματι, τα «δικαιώματα» είναι απλώς δικαιώματα επί πραγμάτων. Μια μετοχή πετρελαϊκής εταιρείας δεν είναι ένα άυλο, αιωρούμενο «δικαίωμα»· είναι πιστοποιητικό αναλογικού μεριδίου ιδιοκτησίας στην υλική περιουσία της πετρελαϊκής εταιρείας. Ομοίως, ένα ομόλογο είναι άμεσα αξίωση κυριότητας επί ορισμένου χρηματικού ποσού και, σε τελική ανάλυση, αναλογικό μερίδιο ιδιοκτησίας στην υλική περιουσία της εταιρείας. Τα «δικαιώματα» —εκτός από τις παραχωρήσεις μονοπωλιακού προνομίου, οι οποίες θα καταργούνταν στην ελεύθερη κοινωνία— είναι απλώς διαιρετές αντανακλάσεις υλικής περιουσίας.

3. Ο Oliver επιχειρεί να αποδείξει ότι η ελευθεριστική θέση, όπως και αν διατυπωθεί, δεν οδηγεί αναγκαστικά στο laissez-faire. Όπως επισημάναμε, το κάνει προσπερνώντας γρήγορα την «ακραία» θέση και συγκεντρώνοντας την επίθεσή του στις αναμφισβήτητες αδυναμίες ορισμένων από τις πιο επιφυλακτικές διατυπώσεις. Ο όρος περί «βλάβης» των ημιωφελιμιστών επικρίνεται δικαιολογημένα. Ο Νόμος της Ίσης Ελευθερίας του Spencer

> δέχεται επίθεση λόγω του περιοριστικού του όρου και της υποτιθέμενης ασάφειας της φράσης «προσβάλλει την ίση ελευθερία των άλλων». Στην πραγματικότητα, όπως είδαμε, αυτός ο όρος είναι περιττός και θα μπορούσε κάλλιστα να απαλειφθεί. Ακόμη και έτσι, ο Oliver αδικεί σημαντικά τη θέση του Spencer. Κατασκευάζει εναλλακτικούς, πλασματικούς ορισμούς της «προσβολής» και δείχνει ότι καμία από αυτές τις εναλλακτικές δεν οδηγεί σε αυστηρό laissez-faire. Μια διεξοδικότερη αναζήτηση θα είχε εύκολα δώσει στον Oliver τον κατάλληλο ορισμό. Από τους πέντε εναλλακτικούς ορισμούς που προτείνει, ο πρώτος ορίζει απλώς την προσβολή ως «παραβίαση του εθιμικού νομικού κώδικα» — ένας ορισμός που προϋποθέτει το ζητούμενο και τον οποίο κανένας ορθολογικός ελευθεριστής δεν θα χρησιμοποιούσε. Στηρίζοντας αναγκαστικά το επιχείρημά του σε αρχές, ο ελευθεριστής πρέπει να διαμορφώνει το κριτήριό του μέσω του λόγου και δεν μπορεί απλώς να υιοθετεί το υφιστάμενο νομικό έθιμο.

Ο τέταρτος και ο πέμπτος ορισμός του Oliver —«άσκηση ελέγχου υπό οποιαδήποτε μορφή επί της ικανοποίησης ή των πράξεων άλλου προσώπου»— είναι τόσο αόριστοι και προϋποθέτουν τόσο πολύ το ζητούμενο στη χρήση της λέξης «έλεγχος», ώστε κανένας ελευθεριστής δεν θα τους χρησιμοποιούσε ποτέ. Απομένουν ο δεύτερος και ο τρίτος ορισμός της «προσβολής», στους οποίους ο Oliver κατορθώνει να παρακάμπτει κάθε εύλογη λύση του προβλήματος. Ο πρώτος ορίζει την «προσβολή» ως «άμεση φυσική επέμβαση στον έλεγχο ενός άλλου ανθρώπου επί του προσώπου του και των πραγμάτων που κατέχει»· και ο δεύτερος ως «άμεση φυσική επέμβαση συν επέμβαση υπό τη μορφή απειλής βλάβης». Αλλά ο πρώτος προφανώς αποκλείει την απάτη, ενώ ο δεύτερος όχι μόνο αποκλείει την απάτη, αλλά περιλαμβάνει και απειλές ανταγωνισμού με κάποιον άλλο κ.λπ. Εφόσον κανένας ορισμός δεν συνεπάγεται σύστημα laissez-faire, ο Oliver εγκαταλείπει γρήγορα το έργο και συμπεραίνει ότι ο όρος «προσβολή» είναι απελπιστικά αόριστος και δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να συναχθεί η έννοια της ελευθερίας του laissez-faire και, επομένως, ότι το laissez-faire χρειάζεται μια ειδική, πρόσθετη ηθική παραδοχή πέρα από τη βασική ελευθεριστική αρχή.

Ωστόσο, μπορεί να βρεθεί κατάλληλος ορισμός της «προσβολής» ώστε να προκύπτει συμπέρασμα laissez-faire. Ο αόριστος όρος «βλάβη», που προϋποθέτει το ζητούμενο, δεν πρέπει να χρησιμοποιείται. Αντιθέτως, η προσβολή μπορεί να οριστεί ως «άμεση φυσική επέμβαση στο πρόσωπο ή στην περιουσία άλλου ανθρώπου ή απειλή τέτοιας φυσικής επέμβασης». Αντίθετα προς την υπόθεση του Oliver, η απάτη περιλαμβάνεται στην κατηγορία της «άμεσης φυσικής επέμβασης», διότι αυτή σημαίνει όχι μόνο την άμεση χρήση ένοπλης βίας, αλλά και πράξεις όπως η παράνομη είσοδος σε ξένη ιδιοκτησία και η διάρρηξη χωρίς τη χρήση όπλου. Και στις δύο περιπτώσεις έχει ασκηθεί «βία» στην περιουσία κάποιου άλλου μέσω φυσικής προσβολής της. Η απάτη είναι συγκαλυμμένη κλοπή, επειδή συνεπάγεται τη φυσική ιδιοποίηση της περιουσίας κάποιου άλλου με ψευδείς παραστάσεις, δηλαδή σε αντάλλαγμα κάποιου πράγματος που δεν παραδίδεται ποτέ. Και στις δύο περιπτώσεις, η περιουσία κάποιου αφαιρείται χωρίς τη συγκατάθεσή του.

Όπου υπάρχει θέληση, υπάρχει και τρόπος· έτσι βλέπουμε ότι είναι αρκετά εύκολο να οριστεί η διατύπωση του Spencer με επαρκή σαφήνεια ώστε να συνάγεται από αυτήν το laissez-faire και μόνο αυτό. Το σημαντικό σημείο που πρέπει να θυμόμαστε είναι να μη χρησιμοποιούνται ποτέ αόριστες εκφράσεις όπως «ζημία», «βλάβη» ή «έλεγχος», αλλά συγκεκριμένοι όροι όπως «φυσική επέμβαση» ή «απειλές σωματικής βίας».

Β. Η επίθεση στην ελευθερία του συμβάλλεσθαι

Αφού ξεμπέρδεψε, κατά τη δική του ικανοποίηση, με τις βασικές παραδοχές των φυσικών δικαιωμάτων, ο Oliver προχωρεί σε επίθεση κατά μιας συγκεκριμένης κατηγορίας αυτών των δικαιωμάτων: της ελευθερίας του συμβάλλεσθαι.[253] Ο Oliver διακρίνει τρεις δυνατές διατυπώσεις της ελευθερίας του συμβάλλεσθαι: (1) «Ένας άνθρωπος έχει δικαίωμα ελευθερίας του συμβάλλεσθαι»· (2) «Ένας άνθρωπος έχει δικαίωμα ελευθερίας του συμβάλλεσθαι, εκτός αν οι όροι της σύμβασης βλάπτουν κάποιον»· και (3) «Ένας άνθρωπος έχει δικαίωμα ελευθερίας του συμβάλλεσθαι, εκτός αν οι όροι της σύμβασης προσβάλλουν τα δικαιώματα κάποιου». Η δεύτερη διατύπωση μπορεί να απορριφθεί αμέσως· για άλλη μια φορά, η αόριστη έννοια της «βλάβης» μπορεί να προσφέρει δικαιολογία για απεριόριστη κρατική παρέμβαση, όπως επισημαίνει αμέσως ο Oliver. Κανένας ελευθεριστής δεν θα υιοθετούσε τέτοια διατύπωση. Η πρώτη διατύπωση είναι, φυσικά, η πιο ασυμβίβαστη και δεν αφήνει κανένα απολύτως περιθώριο για κρατική παρέμβαση. Εδώ ο Oliver χλευάζει και πάλι και λέει ότι «πολύ λίγοι άνθρωποι θα ωθούσαν το δόγμα της ελευθερίας του συμβάλλεσθαι τόσο μακριά». Ίσως, αλλά από πότε θεμελιώνεται η αλήθεια με πλειοψηφική ψήφο; Στην πραγματικότητα, η τρίτη διατύπωση, με τον περιοριστικό όρο κατά το πρότυπο του Spencer, είναι και πάλι περιττή. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι οι Α και Β συμβάλλονται ελεύθερα για να πυροβολήσουν τον Γ. Η τρίτη εκδοχή μπορεί να πει ότι πρόκειται για παράνομη σύμβαση. Αλλά στην πραγματικότητα δεν θα έπρεπε να είναι! Διότι η ίδια η σύμβαση δεν παραβιάζει και δεν μπορεί να παραβιάσει τα δικαιώματα του Γ. Μόνο μια ενδεχόμενη μεταγενέστερη πράξη εναντίον του Γ θα παραβιάσει τα δικαιώματά του. Αλλά, σε αυτή την περίπτωση, αυτή η πράξη πρέπει να κηρυχθεί παράνομη και να τιμωρηθεί, όχι η προηγούμενη σύμβαση. Η πρώτη διατύπωση, που προβλέπει απόλυτη ελευθερία του συμβάλλεσθαι, είναι η σαφέστερη και προφανώς η προτιμότερη.[254]

Ο Oliver θεωρεί ότι η αρχή της ελευθερίας του συμβάλλεσθαι, επειδή απαιτεί αμοιβαία συμφωνία μεταξύ δύο ανθρώπων, επιδέχεται ακόμη ισχυρότερη ένσταση από τη βασική παραδοχή των φυσικών δικαιωμάτων. Διότι πώς, ρωτά ο Oliver, μπορούμε να διακρίνουμε μεταξύ μιας ελεύθερης και εκούσιας σύμβασης, από τη μία πλευρά, και της «απάτης» και του «καταναγκασμού», που ακυρώνουν τις συμβάσεις, από την άλλη;

Πρώτον, πώς μπορεί να οριστεί σαφώς η απάτη; Η κριτική του Oliver εδώ έχει δύο μέρη:

1. Λέει ότι «το κοινό δίκαιο θεωρεί ότι ορισμένοι τύποι παραλείψεων, όπως και ορισμένοι τύποι ψευδών δηλώσεων και παραπλανητικών ενεργειών, καθιστούν τις συμβάσεις άκυρες. Πού θα σταματήσει αυτός ο κανόνας περί παραλείψεων;» Ο Oliver βλέπει, απολύτως ορθά, ότι αν δεν επιτρεπόταν καμία απολύτως παράλειψη, ο βαθμός κρατισμού θα ήταν τεράστιος. Ωστόσο, αυτό το πρόβλημα επιλύεται πολύ απλά: ας αλλάξει το κοινό δίκαιο ώστε να καταργηθούν όλοι ανεξαιρέτως οι κανόνες περί παραλείψεων! Είναι παράξενο ότι ο Oliver είναι τόσο απρόθυμος ακόμη και να εξετάσει αλλαγές σε παλαιά νομικά έθιμα όταν αυτές φαίνονται αναγκαίες βάσει αρχών, ή να αντιληφθεί ότι οι ελευθεριστές θα υποστήριζαν τέτοιες αλλαγές. Εφόσον οι ελευθεριστές υποστηρίζουν σαρωτικές αλλαγές σε άλλα σημεία της πολιτικής διάρθρωσης, δεν υπάρχει λόγος να διστάζουν να αλλάξουν μερικές διατάξεις του κοινού δικαίου.
2. Δηλώνει ότι ακόμη και οι κανόνες κατά των ψευδών δηλώσεων φαίνονται κρατιστικοί σε ορισμένους και θα μπορούσαν να επεκταθούν πέρα από τα σημερινά όριά τους, παραθέτοντας ως παράδειγμα τους κανονισμούς της SEC. Ωστόσο, όλο το ζήτημα είναι ότι

> ένα ελευθεριστικό σύστημα δεν θα μπορούσε να αποδέχεται καμία διοικητική επιτροπή ή ρύθμιση. Δεν θα μπορούσαν να επιβάλλονται εκ των προτέρων ρυθμίσεις. Στην αμιγώς ελεύθερη αγορά, όποιος ζημιωνόταν από ψευδείς δηλώσεις θα προσέφευγε κατά του αντιδίκου του στο δικαστήριο και θα εξασφάλιζε εκεί επανόρθωση. Αλλά κάθε ψευδής δήλωση, κάθε απάτη, θα τιμωρούνταν τότε αυστηρά από το δικαστήριο, με τον ίδιο τρόπο όπως η κλοπή.

Δεύτερον, ο Oliver θέλει να μάθει πώς μπορεί να οριστεί ο «καταναγκασμός». Εδώ ο αναγνώστης παραπέμπεται στην παραπάνω ενότητα για τις «Άλλες μορφές καταναγκασμού». Ο Oliver περιπίπτει σε σύγχυση αναμειγνύοντας αντιφατικά τους ορισμούς του καταναγκασμού ως σωματικής βίας και ως άρνησης ανταλλαγής. Όπως είδαμε, ο καταναγκασμός μπορεί ορθολογικά να οριστεί μόνο ως το ένα ή το άλλο· όχι και ως τα δύο, διότι τότε ο ορισμός είναι αυτοαντιφατικός. Επιπλέον, συγχέει τη διαπροσωπική σωματική βία με τη σπανιότητα που επιβάλλουν τα δεδομένα της φύσης, συγκαταλέγοντάς τες και τις δύο στον «καταναγκασμό». Καταλήγει στον απελπιστικά συγκεχυμένο ισχυρισμό ότι η θεωρία της ελευθερίας του συμβάλλεσθαι προϋποθέτει μια άνευ νοήματος «ισότητα καταναγκασμού» μεταξύ των συμβαλλομένων. Στην πραγματικότητα, οι ελευθεριστές υποστηρίζουν ότι στην ελεύθερη αγορά δεν υπάρχει κανένας απολύτως καταναγκασμός. Ο παραλογισμός της ισότητας καταναγκασμού επιτρέπει στον Oliver να δηλώνει ότι η πραγματική ελευθερία του συμβάλλεσθαι απαιτεί τουλάχιστον κρατικά επιβαλλόμενο «καθαρό ανταγωνισμό».

Το επιχείρημα της ελευθερίας του συμβάλλεσθαι, επομένως, συνεπάγεται laissez-faire και συνάγεται επίσης αυστηρά από την αρχή της ελευθερίας. Αντίθετα προς τον Oliver, καμία άλλη ηθική παραδοχή δεν είναι αναγκαία για να προκύψει το laissez-faire από αυτό το επιχείρημα. Το πρόβλημα του καταναγκασμού επιλύεται πλήρως όταν η «βία» αντικαταστήσει τον μάλλον παραπλανητικό όρο «καταναγκασμός». Τότε κάθε σύμβαση είναι ελεύθερη και, επομένως, έγκυρη όταν δεν έχει υπάρξει βία ή απειλή βίας από κανένα από τα δύο μέρη.

Ο Oliver διατυπώνει μερικές ακόμη επιθέσεις κατά της «νομικής ελευθερίας»· για παράδειγμα, προβάλλει το παλαιό σύνθημα ότι «η νομική ελευθερία δεν αντιστοιχεί στην “πραγματική” ελευθερία —ή στην πραγματικά διαθέσιμη ευκαιρία—», υποπίπτοντας για άλλη μια φορά στην πανάρχαια σύγχυση της ελευθερίας με τη δύναμη ή την αφθονία. Σε μία από τις πιο προκλητικές δηλώσεις του υποστηρίζει ότι «όλοι οι άνθρωποι θα μπορούσαν να απολαμβάνουν πλήρη νομική ελευθερία μόνο υπό ένα σύστημα αναρχίας» (σ. 21). Σπανίως κάποιος χαρακτηρίζει ένα σύστημα υπό το δίκαιο ως «αναρχία». Αν αυτό είναι αναρχισμός, τότε πολλοί ελευθεριστές θα αποδεχθούν τον όρο!

Γ. Η επίθεση στο εισόδημα που αποκτάται μέσω παραγωγικής συνεισφοράς

Στην ελεύθερη αγορά κάθε άνθρωπος αποκτά χρηματικό εισόδημα στον βαθμό που μπορεί να πωλεί τα αγαθά ή τις υπηρεσίες του έναντι χρήματος. Το εισόδημα καθενός θα μεταβάλλεται σύμφωνα με τις ελεύθερα επιλεγμένες αξιολογήσεις της αγοράς για την παραγωγικότητά του στην ικανοποίηση των επιθυμιών των καταναλωτών. Στη συνολική του επίθεση κατά του laissez-faire, ο καθηγητής Oliver, πέρα από την κριτική των δογμάτων της φυσικής ελευθερίας και της ελευθερίας του συμβάλλεσθαι, καταδικάζει επίσης αυτή την αρχή ή εκείνο που ονομάζει «δόγμα του κερδισμένου εισοδήματος».[255]

Ο Oliver υποστηρίζει ότι, εφόσον οι εργαζόμενοι πρέπει να χρησιμοποιούν κεφάλαιο και γη, το δικαίωμα ιδιοκτησίας δεν μπορεί να στηρίζεται σε όσα δημιουργεί η ανθρώπινη εργασία. Αλλά τόσο τα κεφαλαιουχικά αγαθά όσο και η γη ανάγονται τελικά στην εργασία —και στον χρόνο—: όλα τα κεφαλαιουχικά αγαθά κατασκευάστηκαν από τους πρωτογενείς συντελεστές, τη γη και την εργασία· και η γη έπρεπε να ανακαλυφθεί μέσω ανθρώπινης εργασίας και να ενταχθεί στην παραγωγή μέσω εργασίας. Επομένως, όχι μόνο η τρέχουσα εργασία, αλλά και η «αποθηκευμένη» εργασία —ή, μάλλον, η αποθηκευμένη εργασία και ο χρόνος— αποφέρουν χρήματα στην τρέχουσα παραγωγή, και έτσι υπάρχει εξίσου λόγος οι ιδιοκτήτες αυτών των πόρων να αποκτούν χρήματα τώρα όσο και οι σημερινοί εργαζόμενοι. Το δικαίωμα της παρελθούσας εργασίας να αποφέρει εισόδημα θεμελιώνεται στο δικαίωμα κληροδότησης, το οποίο απορρέει άμεσα από το δικαίωμα ιδιοκτησίας. Το δικαίωμα κληρονομίας στηρίζεται όχι τόσο στο δικαίωμα των μεταγενέστερων γενεών να λαμβάνουν όσο στο δικαίωμα των προηγούμενων γενεών να μεταβιβάζουν.

Έχοντας υπόψη αυτές τις γενικές παρατηρήσεις, μπορούμε να στραφούμε σε ορισμένες από τις λεπτομερείς επικρίσεις του Oliver. Πρώτον, διατυπώνει εσφαλμένα τη βασική αρχή του «κερδισμένου εισοδήματος», και αυτό αποτελεί μόνιμη πηγή σύγχυσης. Τη διατυπώνει ως εξής: «Ένας άνθρωπος αποκτά δικαίωμα στο εισόδημα που ο ίδιος δημιουργεί». Λάθος. Αποκτά δικαίωμα όχι στο «εισόδημα», αλλά στην περιουσία που ο ίδιος δημιουργεί. Η σημασία αυτής της διάκρισης θα γίνει σαφής αμέσως. Ο άνθρωπος έχει δικαίωμα στο δικό του προϊόν, στο προϊόν της ενεργητικότητάς του, το οποίο γίνεται αμέσως περιουσία του. Αντλεί το χρηματικό του εισόδημα ανταλλάσσοντας αυτή την περιουσία, αυτό το προϊόν της δικής του ή της προγονικής του ενεργητικότητας, με χρήματα. Τα αγαθά ή οι υπηρεσίες του ανταλλάσσονται ελεύθερα στην αγορά έναντι χρήματος. Το εισόδημά του, επομένως, καθορίζεται πλήρως από τη χρηματική αξιολόγηση που αποδίδει η αγορά στα αγαθά ή στις υπηρεσίες του.

Μεγάλο μέρος της μεταγενέστερης κριτικής του Oliver απορρέει από την αγνόηση του γεγονότος ότι όλοι οι συμπληρωματικοί πόροι θεμελιώνονται στην εργασία ατόμων. Αποδοκιμάζει επίσης την ιδέα ότι «αν ένας άνθρωπος κατασκευάσει κάτι, αυτό είναι δικό του» ως «πολύ απλή». Μπορεί να είναι απλή, αλλά αυτό δεν θα έπρεπε να αποτελεί υποτιμητικό χαρακτηρισμό στην επιστήμη. Αντιθέτως, η αρχή του ξυραφιού του Occam μάς λέει ότι όσο απλούστερη είναι μια αλήθεια τόσο το καλύτερο. Το κριτήριο μιας πρότασης, επομένως, είναι η αλήθεια της, και η απλότητα είναι, *ceteris paribus*, αρετή. Το ζήτημα είναι ότι, όταν ένας άνθρωπος κατασκευάζει κάτι, αυτό ανήκει είτε στον ίδιο είτε σε κάποιον άλλο. Σε ποιον, λοιπόν, πρέπει να ανήκει: στον παραγωγό ή σε κάποιον που το έκλεψε από τον παραγωγό; Ίσως αυτή να είναι απλή επιλογή, αλλά παραμένει αναγκαία.

Πώς, όμως, μπορούμε να γνωρίζουμε αν ένα πρόσωπο έχει «κατασκευάσει» κάτι ή όχι; Ο Oliver ανησυχεί πολύ γι' αυτό το ερώτημα και επικρίνει εκτενώς τη θεωρία της οριακής παραγωγικότητας. Πέρα από τις πλάνες των ενστάσεών του, η θεωρία της οριακής παραγωγικότητας δεν είναι καθόλου αναγκαία —μολονότι είναι χρήσιμη — σε αυτή την ηθική συζήτηση. Διότι το κριτήριο για τον προσδιορισμό τού ποιος έχει δημιουργήσει το προϊόν στην αγορά και ποιος, επομένως, πρέπει να αποκτήσει τα χρήματα είναι στην πραγματικότητα πολύ απλό. Το κριτήριο είναι: ποιος κατέχει το προϊόν; Ο Α δαπανά την εργασιακή του ενέργεια εργαζόμενος σε ένα εργοστάσιο· αυτή η συμβολή εργασιακής ενέργειας στην περαιτέρω παραγωγή αγοράζεται και πληρώνεται από τον ιδιοκτήτη του εργοστασίου, Β. Ο Α κατέχει την εργασιακή ενέργεια, την οποία μισθώνει ο Β. Σε αυτή την περίπτωση, το προϊόν που δημιουργεί ο Α είναι η ενέργειά του και η χρήση της πληρώνεται, ή μισθώνεται, από τον Β. Ο Β μισθώνει διάφορους συντελεστές για να εργαστούν πάνω στο κεφάλαιό

του, και το κεφάλαιο τελικά μετασχηματίζεται σε άλλο προϊόν και πωλείται στον Γ. Το προϊόν ανήκει στον Β και ο Β το ανταλλάσσει με χρήματα. Τα χρήματα που αποκτά ο Β πέρα από το ποσό που έπρεπε να πληρώσει για άλλους συντελεστές παραγωγής αντιπροσωπεύουν τη συνεισφορά του Β στο προϊόν. Το ποσό που απέφερε το κεφάλαιό του περιέρχεται στον Β, τον ιδιοκτήτη του, κ.ο.κ.

Ο Oliver θεωρεί επίσης ότι ασκεί κριτική όταν δηλώνει ότι οι άνθρωποι δεν «κατασκευάζουν αγαθά» πραγματικά, αλλά προσθέτουν αξία σε αυτά εφαρμόζοντας εργασία. Αλλά κανείς δεν το αρνείται. Ο άνθρωπος δεν δημιουργεί ύλη, όπως δεν δημιουργεί γη. Αντιθέτως, παίρνει αυτή τη φυσική ύλη και τη μετασχηματίζει μέσω μιας σειράς διαδικασιών ώστε να καταλήξει σε χρησιμότερα αγαθά. Ελπίζει να προσθέσει αξία μετασχηματίζοντας την ύλη. Αυτή η διαπίστωση ενισχύει αντί να αποδυναμώνει τη θεωρία των απολαβών, καθώς θα πρέπει να είναι σαφές ότι το πόση αξία προστίθεται κατά την παραγωγή αγαθών για ανταλλαγή μπορεί να καθοριστεί μόνο από τις αγορές των πελατών, τελικά των καταναλωτών. Ο Oliver προδίδει τη σύγχυσή του υποστηρίζοντας ότι η θεωρία των απολαβών υποθέτει πως «οι αξίες που λαμβάνουμε στην ανταλλαγή είναι ίσες σε αξία με εκείνες που δημιουργούμε στην παραγωγική διαδικασία». Ασφαλώς όχι! Δεν δημιουργούνται πραγματικές αξίες στην παραγωγική διαδικασία· αυτές οι «αξίες» αποκτούν νόημα μόνο από τις αξίες που λαμβάνουμε στην ανταλλαγή. Δεν μπορούμε να «συγκρίνουμε λαμβανόμενες και δημιουργούμενες αξίες», επειδή η δημιουργημένη περιουσία αποκτά αξία μόνο στον βαθμό που αγοράζεται μέσω ανταλλαγής. Εδώ βλέπουμε ορισμένους από τους καρπούς της θεμελιώδους σύγχυσης του Oliver μεταξύ «δημιουργίας εισοδήματος» και «δημιουργίας προϊόντος». Οι άνθρωποι δεν δημιουργούν εισόδημα· δημιουργούν ένα προϊόν, το οποίο ελπίζουν να μπορούν να ανταλλάξουν με εισόδημα επειδή είναι χρήσιμο στους καταναλωτές.

Ο Oliver επιτείνει τη σύγχυσή του εξετάζοντας στη συνέχεια το θεώρημα του laissez-faire ότι καθένας έχει δικαίωμα στη δική του κλίμακα αξιών και να ενεργεί βάσει αυτής. Αντί να διατυπώσει την αρχή με αυτούς τους όρους, εισάγει σύγχυση ονομάζοντάς την «τοποθέτηση των αξιών σε ίση βάση» για κάθε άνθρωπο. Κατά συνέπεια, μπορεί κατόπιν να επικρίνει αυτή την προσέγγιση ρωτώντας πώς οι αξίες των ανθρώπων μπορούν να βρίσκονται σε «ίση βάση» όταν η αγοραστική δύναμη του ενός είναι μεγαλύτερη από του άλλου κ.λπ. Ο αναγνώστης δεν θα δυσκολευτεί να διακρίνει εδώ τη σύγχυση μεταξύ ισότητας ελευθερίας και ισότητας αφθονίας.

Μια άλλη κριτική ένσταση του Oliver στη θεωρία του κερδισμένου εισοδήματος είναι ότι υποθέτει πως «όλες οι αξίες αποκτώνται μέσω αγοράς και πώλησης, ότι όλα τα αγαθά είναι αγαθά της αγοράς». Αυτό είναι παράλογο και κανένας υπεύθυνος οικονομολόγος δεν το υπέθεσε ποτέ. Πράγματι, κανείς δεν αρνείται ότι υπάρχουν μη εμπορεύσιμα, μη ανταλλάξιμα αγαθά —όπως η φιλία, η αγάπη και η θρησκεία— και ότι πολλοί άνθρωποι τα αξιολογούν πολύ υψηλά. Πρέπει διαρκώς να επιλέγουν πώς θα κατανέμουν τους πόρους τους μεταξύ ανταλλάξιμων και μη ανταλλάξιμων αγαθών. Αυτό δεν δημιουργεί την παραμικρή δυσχέρεια για την ελεύθερη αγορά ή για το δόγμα του «κερδισμένου εισοδήματος». Πράγματι, ένας άνθρωπος αποκτά χρήματα σε αντάλλαγμα των ανταλλάξιμων αγαθών του. Τι θα μπορούσε να είναι πιο εύλογο; Ένας άνθρωπος αποκτά το εισόδημά του πωλώντας ανταλλάξιμα αγαθά στην αγορά· έτσι, φυσικά, τα χρήματα που αποκτά καθορίζονται από τις αξιολογήσεις των αγοραστών γι' αυτά τα αγαθά. Πώς, πράγματι, θα μπορούσε ποτέ να αποκτήσει ανταλλάξιμα αγαθά σε αντάλλαγμα της επιδίωξης —ή της προσφοράς;— μη ανταλλάξιμων αγαθών; Και γιατί θα έπρεπε; Γιατί και πώς θα εξαναγκαστούν άλλοι να πληρώνουν χρήματα χωρίς κανένα αντάλλαγμα; Και πώς θα καθορίζει το κράτος ποιος παρήγαγε ποια μη ανταλλάξιμα αγαθά και ποια θα είναι η ανταμοιβή ή η ποινή; Όταν ο Oliver

δηλώνει ότι οι απολαβές της αγοράς είναι ανεπαρκείς επειδή δεν καλύπτουν και τη μη αγοραία παραγωγή, δεν εξηγεί γιατί θα έπρεπε να υπεισέρχονται καθόλου τα μη εμπορεύσιμα αγαθά. Γιατί να μην πληρώνουν τα εμπορεύσιμα αγαθά για εμπορεύσιμα αγαθά; Η δήλωση του Oliver ότι οι «μη αγοραίες απολαβές» δύσκολα κατανέμονται έτσι ώστε να «επιλύουν το μη αγοραίο μέρος του προβλήματος» έχει ελάχιστο νόημα. Τι στο καλό είναι οι «μη αγοραίες απολαβές»; Και αν δεν είναι η εσωτερική ικανοποίηση από τις εσωτερικές επιδιώξεις του ατόμου, τι στο καλό είναι; Αν ο Oliver προτείνει να αφαιρεθούν χρήματα από τον Α για να πληρωθεί ο Β, τότε προτείνει την κατάσχεση ενός εμπορεύσιμου αγαθού, και οι απολαβές είναι τότε απολύτως αγοραίες. Αν όμως δεν προτείνει αυτό, τότε οι παρατηρήσεις του είναι εντελώς άσχετες και δεν μπορεί να πει τίποτε κατά της αρχής του κερδισμένου εισοδήματος.

Επίσης, δεν πρέπει να παραβλέπεται ότι όλοι εκείνοι στην αγορά που επιθυμούν να ανταμείβουν με χρήματα μη εμπορεύσιμες συνεισφορές είναι ελεύθεροι να το κάνουν. Πράγματι, στην ελεύθερη κοινωνία τέτοιες ανταμοιβές θα πραγματοποιούνται στον μέγιστο βαθμό που επιθυμείται ελεύθερα μέσα σε αυτήν.

Είδαμε ότι η θεωρία της οριακής παραγωγικότητας δεν είναι αναγκαία για μια ηθική λύση. Η περιουσία ενός ανθρώπου είναι το προϊόν του, και αυτό θα πωλείται στην εκτιμώμενη αξία του για τους καταναλωτές στην αγορά. Η αγορά επιλύει το πρόβλημα εκτίμησης της αξίας, και καλύτερα από όσο θα μπορούσε οποιοσδήποτε καταναγκαστικός φορέας ή οικονομολόγος. Αν ο Oliver διαφωνεί με τις κρίσεις της αγοράς για την οριακή παραγωγικότητα σε όρους αξίας οποιουδήποτε συντελεστή, καλείται να γίνει επιχειρηματίας και να αποκομίσει τα κέρδη που προκύπτουν από την αποκάλυψη τέτοιων δυσαρμονιών. Τα προβλήματα του Oliver είναι ψευδοπροβλήματα. Έτσι, ρωτά: «Όταν το βαμβάκι του White ανταλλάσσεται με το σιτάρι του Brown, ποια είναι η ηθικά ορθή αναλογία ανταλλαγής;» Απλό, απαντά το δόγμα της ελεύθερης αγοράς: όποια αποφασίσουν ελεύθερα οι δύο. «Όταν ο Jones και ο Smith παράγουν μαζί ένα αγαθό, ποιο μέρος αυτού του αγαθού αποδίδεται στις πράξεις του Jones και ποιο στις πράξεις του Smith;» Η απάντηση: ό,τι έχουν αμοιβαία συμφωνήσει συμβατικά.

Ο Oliver προβάλλει αρκετούς εσφαλμένους λόγους απόρριψης της θεωρίας της οριακής παραγωγικότητας. Ένας είναι ότι ο καταλογισμός εισοδήματος δεν συνεπάγεται δημιουργία εισοδήματος, επειδή το οριακό προϊόν ενός εργαζομένου μπορεί να μεταβληθεί απλώς μέσω μεταβολής της ποσότητας ή της ποιότητας ενός συμπληρωματικού συντελεστή ή μέσω μεταβολής του αριθμού των ανταγωνιστικών εργαζομένων. Για άλλη μια φορά, η σύγχυση του Oliver απορρέει από την αναφορά σε «δημιουργία εισοδήματος» αντί για «δημιουργία προϊόντος». Ο εργαζόμενος δημιουργεί την υπηρεσία εργασίας του. Αυτή είναι η περιουσία του, την οποία μπορεί να πωλήσει σε όποια αγορά επιθυμεί ή να μην πωλήσει αν έτσι θέλει. Η αποτιμώμενη αξία αυτής της υπηρεσίας εξαρτάται από το οριακό προϊόν αξίας του, το οποίο, φυσικά, εξαρτάται εν μέρει από τον ανταγωνισμό και από τον αριθμό ή την ποιότητα των συμπληρωματικών συντελεστών. Αυτό, πράγματι, δεν ανατρέπει τη θεωρία της οριακής παραγωγικότητας, αλλά αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της. Αν η προσφορά συνεργαζόμενου κεφαλαίου αυξηθεί, η υπηρεσία εργασιακής ενέργειας του εργαζομένου γίνεται σπανιότερη σε σχέση με τους συμπληρωματικούς συντελεστές —γη και κεφάλαιο— και το οριακό προϊόν αξίας και το εισόδημά του αυξάνονται. Ομοίως, αν υπάρχουν περισσότεροι ανταγωνιστικοί εργαζόμενοι, μπορεί να υπάρχει τάση μείωσης του προεξοφλημένου οριακού προϊόντος αξίας του εργαζομένου, μολονότι αυτό μπορεί να αυξηθεί λόγω του μεγαλύτερου

εύρους της αγοράς. Το να λέγεται ότι όλα αυτά «δεν είναι δίκαια» επειδή η παραγόμενη υπηρεσία του παραμένει ίδια δεν αφορά το ζήτημα. Το ζήτημα είναι ότι για τους καταναλωτές η αξία του στην παραγωγή μεταβάλλεται σύμφωνα με αυτούς τους άλλους παράγοντες και ότι αμείβεται αναλόγως.

Ο Oliver χρησιμοποιεί επίσης το δημοφιλές αλλά εντελώς εσφαλμένο δόγμα ότι οποιοδήποτε ηθικό νόημα της θεωρίας της οριακής παραγωγικότητας πρέπει να στηρίζεται στην ύπαρξη «καθαρού ανταγωνισμού». Αλλά γιατί το «οριακό προϊόν αξίας» μιας ελεύθερα ανταγωνιστικής οικονομίας να είναι λιγότερο ηθικό από την «αξία του οριακού προϊόντος» της Χώρας του Ποτέ του καθαρού ανταγωνισμού; Ο Oliver υιοθετεί το δόγμα της Joan Robinson ότι οι επιχειρηματίες «εκμεταλλεύονται» τους συντελεστές και αποκομίζουν ειδικό κέρδος εκμετάλλευσης. Αλλά, αντιθέτως, όπως παραδέχθηκε ο καθηγητής Chamberlin, κανείς δεν αποκομίζει οποιοδήποτε όφελος «εκμετάλλευσης» στον κόσμο του ελεύθερου ανταγωνισμού.[256]

Ο Oliver διατυπώνει αρκετές ακόμη ενδιαφέρουσες επικρίσεις:

1. Υποστηρίζει ότι η οριακή παραγωγικότητα δεν μπορεί να εφαρμοστεί μέσα στις κεφαλαιουχικές εταιρείες, επειδή δεν υπάρχει αγορά για το κεφάλαιο μιας επιχείρησης μετά την αρχική ίδρυσή της. Επομένως, τα διοικητικά στελέχη μπορούν να εξουσιάζουν τους μετόχους. Ως αντίλογο, μπορούμε να ρωτήσουμε πώς τα διοικητικά στελέχη μπορούν να παραμένουν στις θέσεις τους χωρίς να εκπροσωπούν τις επιθυμίες της πλειονότητας των μετόχων. Η κεφαλαιαγορά συνεχίζεται, επειδή οι κεφαλαιακές αξίες μεταβάλλονται διαρκώς στο χρηματιστήριο. Μια απότομη πτώση της αξίας των μετοχών σημαίνει σοβαρές απώλειες για τους ιδιοκτήτες της εταιρείας. Επιπλέον, σημαίνει ότι δεν θα υπάρξει περαιτέρω κεφαλαιακή επέκταση σε αυτή την επιχείρηση και ότι το κεφάλαιό της ίσως να μη διατηρηθεί καν άθικτο.
2. Υποστηρίζει ότι η θεωρία της οριακής παραγωγικότητας δεν μπορεί να εξηγήσει την «αδιαίρετη», «σταθερή» συνεισφορά των υπηρεσιών του κράτους σε όλα τα εισοδήματα. Πρώτον, η θεωρία της οριακής παραγωγικότητας, στην ορθή μορφή της, δεν υποθέτει καθόλου —όπως πιστεύει ο Oliver— ότι οι συντελεστές είναι απείρως διαιρετοί. Κάθε «αδιαίρετη ποσότητα» μπορεί να αντιμετωπιστεί. Το πρόβλημα του κράτους, επομένως, δεν έχει πραγματικά καμία σχέση με αδιαίρετους συντελεστές. Πράγματι, όλοι οι συντελεστές είναι περισσότερο ή λιγότερο «αδιαίρετοι». Επιπλέον, ο Oliver παραδέχεται ότι οι υπηρεσίες του κράτους είναι διαιρετές. Σε μία από τις σπάνιες εκλάμψεις διορατικότητάς του, ο Oliver παραδέχεται ότι μπορούν να υπάρχουν —και υπάρχουν!— «διαφορετικοί βαθμοί αστυνομικών, στρατιωτικών και νομισματικών υπηρεσιών —για παράδειγμα, νομισματοκοπίας—». Αλλά, αν έτσι έχουν τα πράγματα, σε τι διαφέρουν οι κρατικές υπηρεσίες από οποιεσδήποτε άλλες; Η διαφορά είναι πράγματι μεγάλη, αλλά απορρέει από ένα γεγονός που έχουμε επαναλάβει πολλές φορές: ότι το κράτος είναι καταναγκαστικό μονοπώλιο στο οποίο η πληρωμή χωρίζεται από τη λήψη της υπηρεσίας. Όσο υπάρχει αυτή η συνθήκη, πράγματι δεν μπορεί να υπάρχει αγοραίο «μέτρο» της οριακής παραγωγικότητάς του. Αλλά πώς μπορεί αυτό να είναι επιχείρημα κατά της ελεύθερης αγοράς; Πράγματι, ακριβώς η ελεύθερη αγορά θα διόρθωνε αυτή την κατάσταση. Η κριτική του Oliver εδώ δεν στρέφεται κατά της ελεύθερης αγοράς, αλλά κατά της κρατικής σφαίρας μιας μικτής κρατιστικής και αγοραίας οικονομίας. Η απόδοση από τον Oliver της δημιουργίας εισοδήματος στην «οργανωμένη κοινωνία» είναι πολύ αόριστη. Αν εννοεί με αυτό την «κοινωνία», χρησιμοποιεί μια φράση χωρίς νόημα. Είναι ακριβώς η διαδικασία της αγοράς μέσω της οποίας το σύνολο των ελεύθερων ατόμων — που

συγκροτούν την «κοινωνία»— κατανέμει το εισόδημα σύμφωνα με την παραγωγικότητα. Είναι διπλή καταμέτρηση να υποθέτουμε μια πραγματική οντότητα, την «κοινωνία», έξω από το σύνολο των ατόμων, η οποία κατέχει ή δεν κατέχει το «δικό της» δικαιωματικό μερίδιο. Αν με την «οργανωμένη κοινωνία» εννοεί το κράτος, τότε οι «συνεισφορές» του κράτους ήταν υποχρεωτικές και, επομένως, δύσκολα «άξιζαν» οποιαδήποτε αμοιβή. Επιπλέον, εφόσον, όπως δείξαμε, η συνολική φορολογία είναι πολύ μεγαλύτερη από οποιαδήποτε υποτιθέμενη παραγωγική συμβολή του κράτους, οι κυβερνώντες οφείλουν χρήματα στην υπόλοιπη κοινωνία και όχι το αντίστροφο.

3. Ο Oliver διατυπώνει τον παράξενο ισχυρισμό —τον οποίο έχει επίσης επαναλάβει ο Frank Knight— ότι ένας άνθρωπος δεν αξίζει πραγματικά από ηθική άποψη να αποκομίζει τις απολαβές της δικής του μοναδικής ικανότητας. Ομολογώ ότι δεν μπορώ να βρω νόημα σε αυτή τη θέση. Τι είναι περισσότερο σύμφυτο με ένα άτομο, περισσότερο αποκλειστικά δικό του, από την κληρονομημένη ικανότητά του; Αν δεν πρόκειται να αποκομίζει την ανταμοιβή από αυτήν, σε συνδυασμό με τη δική του εκούσια προσπάθεια, από τι θα έπρεπε να αποκομίζει ανταμοιβή; Και γιατί, τότε, θα έπρεπε κάποιος άλλος να αποκομίζει ανταμοιβή από τη δική του μοναδική ικανότητα; Γιατί, εν ολίγοις, οι ικανοί πρέπει να επιβαρύνονται συστηματικά και οι μη ικανοί να επιδοτούνται συστηματικά; Η απόδοση μιας τέτοιας ικανότητας από τον Oliver σε κάποια μυστικιστική «Πρώτη Αιτία» θα έχει νόημα μόνο όταν κάποιος μπορέσει να βρει την «πρώτη αιτία» και να της καταβάλει το μερίδιο που της αξίζει. Μέχρι τότε, κάθε απόπειρα «αναδιανομής» εισοδήματος από τον Α στον Β θα έπρεπε να συνεπάγεται ότι ο Β είναι η πρώτη αιτία.

4. Ο Oliver συγχέει την ιδιωτική, εκούσια φιλανθρωπία και τις ενισχύσεις με την υποχρεωτική «φιλανθρωπία» ή τις επιχορηγήσεις. Έτσι, ορίζει εσφαλμένα το δόγμα του κερδισμένου εισοδήματος και της ελεύθερης αγοράς ως τη θέση ότι «ένα πρόσωπο πρέπει να συντηρεί τον εαυτό του και όσους δικαιωματικά εξαρτώνται από αυτό, χωρίς να ζητεί ειδικές χάρες ή να προσφεύγει σε εξωτερικούς παράγοντες για βοήθεια». Μολονότι πολλοί ατομικιστές θα αποδέχονταν αυτή τη διατύπωση, το αληθινό δόγμα της ελεύθερης αγοράς είναι ότι κανένα πρόσωπο δεν επιτρέπεται να εξαναγκάζει άλλους να του παρέχουν βοήθεια. Το αν η βοήθεια προσφέρεται εκουσίως ή αποσπάται διά της βίας κάνει όλη τη διαφορά. Ως επακόλουθο, ο Oliver συγχέει τη σημασία της «εξουσίας» και υποστηρίζει ότι οι εργοδότες έχουν εξουσία επί των εργαζομένων και, επομένως, θα έπρεπε να είναι υπεύθυνοι για την ευημερία τους. Ο Oliver έχει απόλυτο δίκιο όταν λέει ότι ο δουλοκτήτης ήταν υπεύθυνος για τη συντήρηση του δούλου του, αλλά δεν φαίνεται να αντιλαμβάνεται ότι μόνο η επανεγκαθίδρυση της δουλείας θα ταίριαζε στο πρόγραμμά του για τις εργασιακές σχέσεις. Ο χαρακτηρισμός των ανθρώπων με νοητική υστέρηση ή των ορφανών ως «προσώπων υπό κηδεμονία», όπως κάνει ο Oliver, οδηγεί στη σύγχυσή του μεταξύ «προσώπων υπό την κηδεμονία της κοινωνίας» και «προσώπων υπό την κηδεμονία του κράτους». Τα δύο είναι εντελώς διαφορετικά, επειδή οι δύο θεσμοί δεν είναι ίδιοι. Η έννοια του «προσώπου υπό την κηδεμονία της κοινωνίας» αντανακλά την ελευθεριστική αρχή ότι ιδιώτες και εκούσιες ομάδες μπορούν να προσφέρονται να φροντίζουν εκείνους που επιθυμούν τέτοια φροντίδα. «Πρόσωπα υπό την κηδεμονία του κράτους», αντιθέτως, είναι εκείνα: (α) στη φροντίδα των οποίων όλοι εξαναγκάζονται διά της βίας να συνεισφέρουν· και (β) που υπόκεινται στις κρατικές διαταγές είτε το επιθυμούν είτε όχι. Το συμπέρασμα του Oliver ότι «Κάθε φυσιολογικός ενήλικος πρέπει να έχει δίκαιη ευκαιρία να συντηρεί τον εαυτό του και, ελλείψει αυτής της ευκαιρίας, πρέπει

να συντηρείται από το κράτος» είναι ένα συνονθύλευμα λογικών πλανών. Τι είναι «δίκαιη ευκαιρία» και πώς μπορεί να οριστεί; Επιπλέον, σε αντίθεση με τον Νόμο της Ίσης Ελευθερίας του Spencer —ή τον προτεινόμενο από εμάς Νόμο της Πλήρους Ελευθερίας—, το «κάθε» δεν μπορεί εδώ να εκπληρωθεί, καθώς δεν υπάρχει πραγματική οντότητα που να ονομάζεται «κράτος». Όποιος συντηρείται από το «κράτος» πρέπει, εξ αυτού και μόνο, να συντηρείται από κάποιον άλλο στην κοινωνία. Επομένως, δεν μπορούν όλοι να συντηρούνται — ιδίως, φυσικά, αν ορίσουμε τη «δίκαιη ευκαιρία» ως απουσία επέμβασης ή καταναγκαστικής επιβάρυνσης της ικανότητας ενός προσώπου.

5. Ο Oliver αντιλαμβάνεται ότι ορισμένοι θεωρητικοί του κερδισμένου εισοδήματος συνδυάζουν τα δόγματά τους με μια θεωρία «όποιος το βρίσκει το κρατά». Αλλά δεν μπορεί να εντοπίσει καμία υποκείμενη αρχή και την αποκαλεί απλώς αποδεκτό κανόνα του επιχειρηματικού παιχνιδιού. Ωστόσο, το «όποιος το βρίσκει το κρατά» όχι μόνο στηρίζεται σε αρχή, αλλά αποτελεί εξίσου επακόλουθο των θεμελιωδών παραδοχών ενός καθεστώτος ελευθερίας όσο και η θεωρία του κερδισμένου εισοδήματος. Διότι ένας αδέσποτος πόρος πρέπει, σύμφωνα με το βασικό δόγμα των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, να περιέρχεται στην ιδιοκτησία εκείνου που, μέσω των προσπαθειών του, τον θέτει σε παραγωγική χρήση. Αυτή είναι η αρχή «όποιος το βρίσκει το κρατά» ή «πρώτος χρήστης, πρώτος ιδιοκτήτης». Είναι η μόνη θεωρία που συνάδει με την κατάργηση της κλοπής — συμπεριλαμβανομένης της κρατικής ιδιοκτησίας—, ώστε κάθε χρήσιμος πόρος να ανήκει πάντοτε σε κάποιον που δεν είναι κλέφτης.[257]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Συμπέρασμα: Οικονομική Επιστήμη και Δημόσια Πολιτική

1. Οικονομική επιστήμη: Η φύση και οι χρήσεις της

Η οικονομική επιστήμη μάς παρέχει αληθείς νόμους, του τύπου: αν Α, τότε Β, τότε Γ κ.ο.κ. Ορισμένοι από αυτούς τους νόμους ισχύουν πάντοτε, δηλαδή το Α ισχύει πάντοτε —ο νόμος της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας, η χρονική προτίμηση κ.λπ.—. Άλλοι απαιτούν να διαπιστωθεί πρώτα ότι το Α είναι αληθές, προτού μπορέσουμε να βεβαιώσουμε ότι οι συνέπειές του ισχύουν στην πράξη. Το πρόσωπο που αναγνωρίζει τους οικονομικούς νόμους στην πράξη και τους χρησιμοποιεί για να εξηγήσει σύνθετα οικονομικά γεγονότα ενεργεί, επομένως, ως οικονομικός ιστορικός και όχι ως θεωρητικός της οικονομικής επιστήμης. Είναι ιστορικός όταν αναζητεί την αιτιακή εξήγηση παρελθόντων γεγονότων· είναι προγνώστης όταν επιχειρεί να προβλέψει μελλοντικά γεγονότα. Και στις δύο περιπτώσεις χρησιμοποιεί απολύτως αληθείς νόμους, αλλά πρέπει να προσδιορίσει πότε κάθε συγκεκριμένος νόμος εφαρμόζεται σε μια δεδομένη κατάσταση.[258] Επιπλέον, οι νόμοι είναι αναγκαστικά ποιοτικοί και όχι ποσοτικοί· επομένως, όταν ο προγνώστης επιχειρεί να διατυπώσει ποσοτικές προβλέψεις, υπερβαίνει τη γνώση που παρέχει η οικονομική επιστήμη.[259]

Δεν έχει συχνά γίνει αντιληπτό ότι οι λειτουργίες του οικονομολόγου στην ελεύθερη αγορά διαφέρουν ριζικά από εκείνες του οικονομολόγου στην παρεμποδιζόμενη αγορά. Τι μπορεί να κάνει ο οικονομολόγος στην αμιγώς ελεύθερη αγορά; Μπορεί να εξηγεί τη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς —έργο ζωτικής σημασίας, ιδίως επειδή ο ακατάρτιστος άνθρωπος τείνει να θεωρεί την οικονομία της αγοράς απόλυτο χάος—, αλλά μπορεί να κάνει ελάχιστα πέρα από αυτό. Αντίθετα προς τις αξιώσεις πολλών οικονομολόγων, προσφέρει μικρή βοήθεια στον επιχειρηματία. Δεν μπορεί να προβλέπει τη μελλοντική ζήτηση των καταναλωτών και το μελλοντικό κόστος εξίσου καλά με τον επιχειρηματία· αν μπορούσε, τότε θα ήταν ο ίδιος ο επιχειρηματίας. Ο επιχειρηματίας βρίσκεται στη θέση του ακριβώς λόγω της ανώτερης προγνωστικής του ικανότητας στην αγορά. Οι αξιώσεις των οικονομετρών και άλλων «κατασκευαστών υποδειγμάτων» ότι μπορούν να προβλέπουν με ακρίβεια την πορεία της οικονομίας θα καταρρέουν πάντοτε μπροστά στο απλό αλλά συντριπτικό ερώτημα: «Αν μπορείτε να προβλέπετε τόσο καλά, γιατί δεν το κάνετε στο χρηματιστήριο, όπου η ακριβής πρόβλεψη αποφέρει τόσο πλούσιες ανταμοιβές;»[260] Είναι άσχετο να απορρίπτει κανείς ένα τέτοιο ερώτημα —όπως έχουν κάνει πολλοί— χαρακτηρίζοντάς το «αντιδιανοουμενίστικο»· διότι αυτό ακριβώς αποτελεί την αποφασιστική δοκιμασία του επίδοξου οικονομικού μάντη.

Τα τελευταία χρόνια έχουν αναπτυχθεί νέοι μαθηματικοστατιστικοί κλάδοι —όπως η «επιχειρησιακή έρευνα» και ο «γραμμικός προγραμματισμός»—, οι οποίοι διατείνονται ότι βοηθούν τον επιχειρηματία να λαμβάνει τις συγκεκριμένες αποφάσεις του. Αν αυτοί οι ισχυρισμοί είναι έγκυροι, τότε τέτοιοι κλάδοι δεν αποτελούν καθόλου οικονομική επιστήμη, αλλά ένα είδος τεχνολογίας της διοίκησης. Ευτυχώς, η επιχειρησιακή έρευνα έχει εξελιχθεί σε σαφώς χωριστό

κλάδο, με τη δική της επαγγελματική ένωση και το δικό της περιοδικό· ελπίζουμε ότι όλες οι άλλες τέτοιες κατευθύνσεις θα κάνουν το ίδιο. Ο οικονομολόγος δεν είναι ειδικός στην τεχνολογία της επιχειρηματικής διοίκησης.[261]

Ο ρόλος του οικονομολόγου σε μια ελεύθερη κοινωνία, λοιπόν, είναι αμιγώς εκπαιδευτικός. Όταν όμως το κράτος —ή οποιοσδήποτε άλλος φορέας χρησιμοποιεί βία— παρεμβαίνει στην αγορά, η «χρησιμότητα» του οικονομολόγου διευρύνεται. Ο λόγος είναι ότι κανείς δεν γνωρίζει, για παράδειγμα, ποια θα είναι η μελλοντική ζήτηση των καταναλωτών σε κάποιον κλάδο. Εδώ, στο πεδίο της ελεύθερης αγοράς, ο οικονομολόγος πρέπει να παραχωρεί τη θέση του στον επιχειρηματία που προβλέπει. Αλλά οι κρατικές ενέργειες είναι πολύ διαφορετικές, επειδή το πρόβλημα τώρα είναι ακριβώς ποιες θα είναι οι συνέπειές τους. Εν ολίγοις, ο οικονομολόγος μπορεί ίσως να εξηγήσει ποιες θα είναι οι επιπτώσεις μιας αυξημένης ζήτησης για βούτυρο· αυτό όμως έχει μικρή πρακτική χρησιμότητα, καθώς ο επιχειρηματίας ενδιαφέρεται πρωτίστως όχι για αυτή την αλυσίδα συνεπειών —την οποία γνωρίζει αρκετά καλά για τους σκοπούς του—, αλλά για το αν θα πραγματοποιηθεί ή όχι μια τέτοια αύξηση. Στην περίπτωση μιας κρατικής απόφασης, από την άλλη πλευρά, το «αν» είναι ακριβώς εκείνο που πρέπει να αποφασίσουν οι πολίτες. Εδώ, λοιπόν, ο οικονομολόγος, με τη γνώση του για τις διάφορες εναλλακτικές συνέπειες, βρίσκει το κατεξοχήν πεδίο του. Επιπλέον, οι συνέπειες μιας κρατικής πράξης, επειδή είναι έμμεσες, είναι πολύ δυσκολότερο να αναλυθούν από τις συνέπειες μιας αύξησης της καταναλωτικής ζήτησης για ένα προϊόν. Απαιτούνται μακρύτερες αλυσίδες πραξεολογικού συλλογισμού, ιδίως για τις ανάγκες εκείνων που λαμβάνουν τις αποφάσεις. Η απόφαση του καταναλωτή να αγοράσει βούτυρο και η απόφαση του επιχειρηματία να εισέλθει στον κλάδο του βουτύρου δεν απαιτούν πραξεολογικό συλλογισμό, αλλά μάλλον οξυδερκή κατανόηση των συγκεκριμένων δεδομένων. Η κρίση και η αξιολόγηση μιας κρατικής πράξης —για παράδειγμα, ενός φόρου εισοδήματος— απαιτούν, όμως, μακρές αλυσίδες πραξεολογικού συλλογισμού. Επομένως, για δύο λόγους — επειδή εδώ του παρέχονται τα αρχικά δεδομένα και επειδή οι συνέπειες πρέπει να διερευνηθούν αναλυτικά—, ο οικονομολόγος είναι πολύ περισσότερο «χρήσιμος» ως πολιτικός οικονομολόγος παρά ως σύμβουλος επιχειρήσεων ή ειδικός τεχνικών διοίκησης. Σε μια παρεμποδιζόμενη οικονομία της αγοράς, πράγματι, ο οικονομολόγος συχνά γίνεται χρήσιμος στον επιχειρηματία εκεί όπου οι αλυσίδες οικονομικού συλλογισμού αποκτούν σημασία —για παράδειγμα, στην ανάλυση των επιπτώσεων της πιστωτικής επέκτασης ή ενός φόρου εισοδήματος— και, σε πολλές περιπτώσεις, στη διάδοση αυτής της γνώσης στον ευρύτερο κόσμο.

Ο πολιτικός οικονομολόγος είναι, πράγματι, απαραίτητος σε κάθε πολίτη που διατυπώνει ηθικές κρίσεις στην πολιτική. Η οικονομική επιστήμη δεν μπορεί ποτέ από μόνη της να παρέχει ηθικές επιταγές, αλλά παρέχει νόμους για την πραγματικότητα που δεν μπορεί να αγνοήσει κανείς όταν διατυπώνει ηθικά συμπεράσματα — όπως ακριβώς κανείς δεν μπορεί να αποφασίσει ορθολογικά αν το προϊόν Χ είναι καλή ή κακή τροφή προτού εξακριβωθούν και ληφθούν υπόψη οι συνέπειές του στον ανθρώπινο οργανισμό.

2. Έμμεση ηθικολογία: Οι αποτυχίες της οικονομικής της ευημερίας

Όπως έχουμε επαναλάβει, η οικονομική επιστήμη δεν μπορεί από μόνη της να θεμελιώσει ηθικές κρίσεις και μπορεί και πρέπει να αναπτύσσεται με αξιολογικά ουδέτερο τρόπο. Αυτό ισχύει είτε υιοθετούμε τη σύγχρονη διάκριση μεταξύ γεγονότος και αξίας είτε ακολουθούμε την κλασική

φιλοσοφική παράδοση ότι μπορεί να υπάρξει «επιστήμη της ηθικής». Διότι, ακόμη και αν μπορεί να υπάρξει, η οικονομική επιστήμη δεν μπορεί από μόνη της να τη θεμελιώσει. Ωστόσο, η οικονομική επιστήμη, ιδίως η σύγχρονη εκδοχή της «ευημερίας», είναι γεμάτη έμμεση ηθικολογία — ανεξέταστες, κατά περίπτωση ηθικές δηλώσεις που εισάγονται λαθραία στο παραγωγικό σύστημα συλλογισμών, είτε σιωπηρά είτε υπό περίτεχνη συγκάλυψη. Αλλού έχουμε αναλύσει πολλές από αυτές τις απόπειρες, για παράδειγμα την «παλαιά» και τη «νέα» οικονομική της ευημερίας.[262] Οι διαπροσωπικές συγκρίσεις χρησιμότητας, η «αρχή της αποζημίωσης» και η «συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας» αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα. Είδαμε επίσης τον παραλογισμό της αναζήτησης κριτηρίων «δίκαιης» φορολογίας προτού αποδειχθεί η δικαιοσύνη της ίδιας της φορολογίας. Άλλα παραδείγματα αθέμιτης ηθικολογίας είναι το δόγμα ότι η διαφοροποίηση προϊόντων βλάπτει τους καταναλωτές αυξάνοντας τις τιμές και περιορίζοντας την παραγωγή — δόγμα που βασίζεται στις εσφαλμένες υποθέσεις ότι οι καταναλωτές δεν επιθυμούν αυτές τις διαφορές και ότι οι καμπύλες κόστους παραμένουν ίδιες—· η πλαστή «απόδειξη» ότι, με δεδομένο το συνολικό φορολογικό ποσό, ο φόρος εισοδήματος είναι «καλύτερος» για τους καταναλωτές από τους ειδικούς φόρους κατανάλωσης·[263] και η μυθική διάκριση μεταξύ «κοινωνικού κόστους» και «ιδιωτικού κόστους».

Ούτε μπορούν οι οικονομολόγοι να υιοθετούν θεμιτά τη δημοφιλή μέθοδο διατήρησης της ηθικής ουδετερότητας ενώ αποφαίνονται για ζητήματα πολιτικής, δηλαδή να λαμβάνουν όχι τις δικές τους αξίες αλλά τις αξίες της «κοινότητας», ή εκείνες που αποδίδουν στην κοινότητα, και απλώς να συμβουλεύουν τους άλλους πώς να επιτύχουν αυτούς τους σκοπούς. Μια ηθική κρίση παραμένει ηθική κρίση, ανεξάρτητα από το ποιος ή πόσοι άνθρωποι τη διατυπώνουν. Η επίκληση του γεγονότος ότι δανείστηκε τις ηθικές κρίσεις από άλλους δεν απαλλάσσει τον οικονομολόγο από την ευθύνη ότι τις διατύπωσε. Ο οικονομολόγος που ζητεί εξισωτικά μέτρα επειδή «ο λαός θέλει περισσότερη ισότητα» δεν είναι πλέον αυστηρά οικονομολόγος. Έχει εγκαταλείψει την ηθική ουδετερότητα και δεν την εγκαταλείπει ούτε στο ελάχιστο περισσότερο αν ζητεί ισότητα απλώς επειδή ο ίδιος την επιθυμεί. Οι αξιολογικές κρίσεις παραμένουν απλώς αξιολογικές κρίσεις· δεν λαμβάνουν κανέναν ιδιαίτερο καθαγιασμό λόγω του αριθμού των υποστηρικτών τους. Και η άκριτη προσχώρηση σε όλες τις επικρατούσες ηθικές κρίσεις ισοδυναμεί απλώς με απολογητική της καθεστηκυίας τάξης.[264]

Δεν προτίθεμαι καθόλου να υποτιμήσω τις αξιολογικές κρίσεις· οι άνθρωποι πράγματι τις διατυπώνουν και πρέπει πάντοτε να τις διατυπώνουν. Λέω όμως ότι η εισαγωγή αξιολογικών κρίσεων μάς μεταφέρει πέρα από τα όρια της οικονομικής επιστήμης αυτής καθαυτής και σε ένα άλλο πεδίο — το πεδίο της ορθολογικής ηθικής ή της προσωπικής ιδιοτροπίας, ανάλογα με τις φιλοσοφικές πεποιθήσεις καθενός.

Ο οικονομολόγος, φυσικά, είναι ένας τεχνικός ειδικός που εξηγεί τις συνέπειες διαφόρων πράξεων. Αλλά δεν μπορεί να συμβουλεύει έναν άνθρωπο για τον καλύτερο δρόμο επίτευξης ορισμένων σκοπών χωρίς να δεσμεύεται ο ίδιος υπέρ αυτών των σκοπών. Ένας οικονομολόγος που προσλαμβάνεται από επιχειρηματία δεσμεύεται εμμέσως στην ηθική αξιολόγηση ότι η αύξηση των κερδών αυτού του επιχειρηματία είναι καλή —μολονότι, όπως είδαμε, ο ρόλος του οικονομολόγου στις επιχειρήσεις θα ήταν αμελητέος στην ελεύθερη αγορά—. Ένας οικονομολόγος που συμβουλεύει το κράτος για τον αποτελεσματικότερο τρόπο ταχείας επιρροής στην αγορά χρήματος δεσμεύεται

έτσι υπέρ του επιθυμητού χαρακτήρα της κρατικής χειραγώγησης αυτής της αγοράς. Ο οικονομολόγος δεν μπορεί να λειτουργεί ως σύμβουλος χωρίς να αποδέχεται ως επιθυμητούς τους σκοπούς των πελατών του.

Ο ωφελιμιστής οικονομολόγος επιχειρεί να διαφύγει από αυτό το δίλημμα πολιτικής υποθέτοντας ότι οι σκοποί όλων είναι στην πραγματικότητα ίδιοι — τουλάχιστον τελικά. Αν οι σκοποί όλων είναι ίδιοι, τότε ένας οικονομολόγος, δείχνοντας ότι η Πολιτική Α δεν μπορεί να οδηγήσει στον Σκοπό Σ, δικαιολογείται να πει ότι η Α είναι «κακή» πολιτική, καθώς όλοι αξιολογούν την Α ως μέσο επίτευξης του Σ. Έτσι, αν δύο ομάδες διαφωνούν για τους ελέγχους τιμών, ο ωφελιμιστής τείνει να υποθέτει ότι οι αποδεδειγμένες συνέπειες του καθορισμού ανώτατων τιμών —ελλείψεις, διαταραχές κ.λπ.— θα καθιστούν την πολιτική κακή από τη σκοπιά των υποστηρικτών της νομοθεσίας. Ωστόσο, οι υποστηρικτές μπορεί να τάσσονται ούτως ή άλλως υπέρ των ελέγχων τιμών για άλλους λόγους — αγάπη για την εξουσία, οικοδόμηση πολιτικού μηχανισμού και του επακόλουθου συστήματος ευνοιών του, επιθυμία να βλάψουν τις μάζες κ.λπ. Είναι ασφαλώς υπερβολικά αισιόδοξο να υποθέτουμε ότι οι σκοποί όλων είναι ίδιοι και, επομένως, η ωφελιμιστική συντόμευση προς συμπεράσματα πολιτικής είναι επίσης ανεπαρκής.[265]

3. Οικονομική επιστήμη και κοινωνική ηθική

Αν ο οικονομολόγος, υπό την ιδιότητά του ως οικονομολόγου, πρέπει να είναι αξιολογικά ουδέτερος, του απομένει περιθώριο για σημαντικές διατυπώσεις επί ζητημάτων δημόσιας πολιτικής; Επιφανειακά, θα φαινόταν πως όχι, αλλά ολόκληρο το παρόν έργο υπήρξε μαρτυρία περί του αντιθέτου. Εν συντομία, ο αξιολογικά ουδέτερος οικονομολόγος μπορεί να κάνει δύο πράγματα: (1) να ασκήσει πραξεολογική κριτική σε ασυνεπή και άνευ νοήματος ηθικά προγράμματα, όπως επιχειρήσαμε να δείξουμε στο προηγούμενο κεφάλαιο· και (2) να εκθέσει αναλυτικά όλες τις μυριάδες συνέπειες διαφορετικών πολιτικών συστημάτων και διαφορετικών μεθόδων κρατικής παρέμβασης. Ως προς το πρώτο έργο, είδαμε ότι πολλές επιφανείς ηθικές επικρίσεις της αγοράς είναι ασυνεπείς ή άνευ νοήματος, ενώ οι απόπειρες απόδειξης των ίδιων σφαλμάτων στα ηθικά θεμέλια μιας ελεύθερης κοινωνίας αποδεικνύονται εσφαλμένες.

Στον δεύτερο ρόλο, ο οικονομολόγος έχει να διαδραματίσει τεράστιο μέρος. Μπορεί να αναλύει τις συνέπειες της ελεύθερης αγοράς και των διαφόρων συστημάτων καταναγκαστικής και παρεμποδιζόμενης ανταλλαγής. Ένα από τα συμπεράσματα αυτής της ανάλυσης είναι ότι η αμιγώς ελεύθερη αγορά μεγιστοποιεί την κοινωνική χρησιμότητα, επειδή κάθε συμμετέχων στην αγορά ωφελείται από την εκούσια συμμετοχή του. Στην ελεύθερη αγορά κάθε άνθρωπος κερδίζει· το κέρδος του ενός, πράγματι, είναι ακριβώς συνέπεια του ότι προκαλεί το κέρδος άλλων. Όταν μια ανταλλαγή επιβάλλεται καταναγκαστικά, από την άλλη πλευρά —όταν παρεμβαίνουν εγκληματίες ή κράτη—, μία ομάδα κερδίζει εις βάρος άλλων. Στην ελεύθερη αγορά, καθένας κερδίζει σύμφωνα με την παραγωγική του αξία στην ικανοποίηση των επιθυμιών των καταναλωτών. Υπό καθεστώς κρατιστικής διανομής, καθένας κερδίζει ανάλογα με το ποσό που μπορεί να λεηλατήσει από τους παραγωγούς. Η αγορά είναι διαπροσωπική σχέση ειρήνης και αρμονίας· ο κρατισμός είναι σχέση πολέμου και σύγκρουσης μεταξύ καστών. Όχι μόνο οι απολαβές στην ελεύθερη αγορά αντιστοιχούν στην παραγωγικότητα, αλλά η ελευθερία επιτρέπει επίσης μια διαρκώς διευρυνόμενη αγορά, με ευρύτερο καταμερισμό εργασίας, επενδύσεις για την ικανοποίηση μελλοντικών αναγκών και αυξανόμενο βιοτικό επίπεδο. Επιπλέον, η αγορά επιτρέπει τον ευφυή μηχανισμό του καπιταλιστικού

υπολογισμού, ενός υπολογισμού αναγκαίου για την αποτελεσματική και παραγωγική κατανομή των συντελεστών παραγωγής. Ο σοσιαλισμός δεν μπορεί να πραγματοποιεί οικονομικό υπολογισμό και, επομένως, πρέπει είτε να μεταβεί σε οικονομία της αγοράς είτε να επιστρέψει σε βάρβαρο βιοτικό επίπεδο, αφού εξαντλήσει μέσω λεηλασίας την προϋπάρχουσα κεφαλαιακή διάρθρωση. Και κάθε ανάμειξη κρατικής ιδιοκτησίας ή επέμβασης στην αγορά στρεβλώνει την κατανομή των πόρων και εισάγει νησίδες χάους στον οικονομικό υπολογισμό της οικονομίας. Η κρατική φορολογία και οι παραχωρήσεις μονοπωλιακών προνομίων —που λαμβάνουν πολλές λεπτές μορφές— παρεμποδίζουν όλες τις προσαρμογές της αγοράς και μειώνουν το γενικό βιοτικό επίπεδο. Ο κρατικός πληθωρισμός όχι μόνο πρέπει να βλάπτει τον μισό πληθυσμό προς όφελος του άλλου μισού, αλλά μπορεί επίσης να οδηγήσει σε βαθιά ύφεση του οικονομικού κύκλου ή σε κατάρρευση του νομίσματος.

Δεν μπορούμε να συνοψίσουμε εδώ ολόκληρη την ανάλυση αυτού του τόμου. Αρκεί να πούμε ότι, πέρα από την πραξεολογική αλήθεια πως (1) υπό καθεστώς ελευθερίας όλοι κερδίζουν, ενώ (2) υπό τον κρατισμό ορισμένοι —Χ— κερδίζουν εις βάρος άλλων —Υ—, μπορούμε να πούμε και κάτι ακόμη. Διότι, σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, ο Χ δεν αποκομίζει αποκλειστικά οφέλη. Οι έμμεσες μακροχρόνιες συνέπειες του κρατιστικού προνομίου του θα καταλήξουν σε όσα ο ίδιος θα θεωρούσε γενικά μειονεκτήματα — υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου, ανάλωση κεφαλαίου κ.λπ. Το όφελος του Χ από την εκμετάλλευση, εν ολίγοις, είναι σαφές και προφανές σε όλους. Η μελλοντική του απώλεια, όμως, μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο μέσω πραξεολογικού συλλογισμού. Μία από τις κύριες λειτουργίες του οικονομολόγου είναι να το καταστήσει σαφές σε όλους τους δυνητικούς Χ του κόσμου. Δεν θα συμφωνούσα με ορισμένους ωφελιμιστές οικονομολόγους ότι αυτό λύνει το ζήτημα και ότι, εφόσον όλοι συμφωνούμε ως προς τους έσχατους σκοπούς, ο Χ θα είναι αναγκασμένος να αλλάξει θέση και να υποστηρίξει μια ελεύθερη κοινωνία. Είναι ασφαλώς νοητό οι υψηλές χρονικές προτιμήσεις του Χ ή η αγάπη του για την εξουσία ή τη λεηλασία να τον οδηγήσουν στον δρόμο της κρατιστικής εκμετάλλευσης ακόμη και όταν γνωρίζει όλες τις συνέπειες. Εν ολίγοις, ο άνθρωπος που ετοιμάζεται να λεηλατήσει γνωρίζει ήδη τις άμεσες συνέπειες. Όταν η πραξεολογία τον πληροφορεί για τις πιο μακροχρόνιες συνέπειες, αυτή η πληροφορία μπορεί συχνά να βαρύνει στη ζυγαριά εναντίον της πράξης. Αλλά μπορεί επίσης να μην αρκεί για να γείρει τη ζυγαριά. Επιπλέον, ορισμένοι μπορεί να προτιμούν αυτές τις μακροχρόνιες συνέπειες. Έτσι, ο διευθυντής της OPA που διαπιστώνει ότι ο καθορισμός ανώτατων τιμών οδηγεί σε ελλείψεις μπορεί: (1) να πει ότι οι ελλείψεις είναι κακές και να παραιτηθεί· (2) να πει ότι οι ελλείψεις είναι κακές, αλλά να δώσει μεγαλύτερο βάρος σε άλλους παράγοντες, όπως η αγάπη για την εξουσία ή τη λεηλασία ή η υψηλή χρονική του προτίμηση· ή (3) να πιστεύει ότι οι ελλείψεις είναι καλές, είτε από μίσος προς τους άλλους είτε λόγω ασκητικής ηθικής. Και από τη σκοπιά της πραξεολογίας, οποιαδήποτε από αυτές τις θέσεις μπορεί κάλλιστα να υιοθετηθεί χωρίς αυτή να μπορεί να την απορρίψει.

4. Η αρχή της αγοράς και η ηγεμονική αρχή

Η πραξεολογική ανάλυση συγκριτικών πολιτικοοικονομικών συστημάτων μπορεί να συνοψιστεί με σαφήνεια στον ακόλουθο πίνακα:

ΜΕΡΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ:

Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ	Η ΗΓΕΜΟΝΙΚΗ ΑΡΧΗ
ατομική ελευθερία	καταναγκασμός
γενικό αμοιβαίο όφελος (μεγιστοποίηση της κοινωνικής χρησιμότητας)	εκμετάλλευση — όφελος μιας ομάδας εις βάρος μιας άλλης
αμοιβαία αρμονία	ταξική σύγκρουση: πόλεμος όλων εναντίον όλων
ειρήνη	πόλεμος
εξουσία του ανθρώπου επάνω στη φύση	εξουσία του ανθρώπου επάνω στον άνθρωπο
η πιο αποτελεσματική ικανοποίηση των καταναλωτικών αναγκών	διατάραξη της ικανοποίησης των αναγκών
οικονομικός υπολογισμός	χαοτικός υπολογισμός
κίνητρα για παραγωγή και πρόοδο στα βιοτικά επίπεδα	καταστροφή των κινήτρων: κατανάλωση κεφαλαίου και υποχώρηση των βιοτικών επιπέδων

Ο αναγνώστης αναμφίβολα θα ρωτήσει: πώς μπορούν όλα τα διάφορα συστήματα να αναχθούν σε ένα τόσο απλό διπολικό σχήμα; Δεν στρεβλώνει αυτό κατάφωρα την πλούσια πολυπλοκότητα των πολιτικών συστημάτων; Αντιθέτως, αυτή η διχοτόμηση είναι κρίσιμη. Κανείς δεν αμφισβητεί το γεγονός ότι, ιστορικά, τα πολιτικά συστήματα διέφεραν ως προς τον βαθμό — ότι ποτέ δεν αποτέλεσαν αμιγή παραδείγματα της αρχής της αγοράς ή της ηγεμονικής αρχής. Αλλά αυτά τα μείγματα μπορούν να αναλυθούν μόνο αν διασπαστούν στα συστατικά τους, στους ποικίλους συνδυασμούς των δύο αντίθετων αρχών. Στο νησί του Crusoe και του Friday υπάρχουν βασικά δύο τύποι διαπροσωπικών σχέσεων ή ανταλλαγών: ο ελεύθερος ή εκούσιος και ο καταναγκαστικός ή ηγεμονικός. Δεν υπάρχει άλλος τύπος κοινωνικής σχέσης. Κάθε φορά που πραγματοποιείται μια ελεύθερη, ειρηνική επιμέρους πράξη ανταλλαγής, τίθεται σε λειτουργία η αρχή της αγοράς· κάθε φορά που ένας άνθρωπος επιβάλλει μια ανταλλαγή μέσω απειλής βίας, τίθεται σε λειτουργία η ηγεμονική αρχή. Όλες οι αποχρώσεις της κοινωνίας είναι μείγματα αυτών των δύο πρωταρχικών στοιχείων. Όσο περισσότερο επικρατεί, επομένως, η αρχή της αγοράς σε μια κοινωνία, τόσο μεγαλύτερες θα είναι η ελευθερία και η ευημερία της. Όσο περισσότερο κυριαρχεί η ηγεμονική αρχή, τόσο μεγαλύτερη θα είναι η έκταση της δουλείας και της φτώχειας.

Υπάρχει ένας ακόμη λόγος για την καταλληλότητα αυτής της διπολικής ανάλυσης. Διότι αποτελεί ιδιομορφία της ηγεμονίας ότι κάθε καταναγκαστική παρέμβαση στις ανθρώπινες υποθέσεις δημιουργεί περαιτέρω προβλήματα που απαιτούν την επιλογή: κατάργηση της αρχικής παρέμβασης ή προσθήκη μιας άλλης. Αυτό το γνώρισμα καθιστά κάθε «μικτή οικονομία» εγγενώς ασταθή, με διαρκή τάση προς τον έναν ή τον άλλο αντίθετο πόλο — την πλήρη ελευθερία ή τον ολοκληρωτικό κρατισμό. Δεν αρκεί η απάντηση ότι ο κόσμος βρισκόταν πάντοτε ούτως ή άλλως κάπου στη μέση, οπότε γιατί να ανησυχούμε; Το ζήτημα είναι ότι καμία ενδιάμεση ζώνη δεν είναι σταθερή, εξαιτίας των προβλημάτων που η ίδια δημιουργεί —των δικών της «εσωτερικών αντιφάσεων», όπως θα έλεγε ένας μαρξιστής—. Και το αποτέλεσμα αυτών των προβλημάτων είναι να ωθούν την κοινωνία αναπόδραστα προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. Τα προβλήματα, πράγματι, αναγνωρίζονται από όλους, ανεξάρτητα από το αξιολογικό τους σύστημα ή από τα μέσα που προτείνουν για την αντιμετώπιση της κατάστασης.

Τι συμβαίνει αν εγκαθιδρυθεί ο σοσιαλισμός; Ούτε εκεί επιτυγχάνεται σταθερότητα, εξαιτίας της φτώχειας, του χάους στον οικονομικό υπολογισμό κ.λπ. που επιφέρει ο σοσιαλισμός. Ο σοσιαλισμός μπορεί να συνεχιστεί για μεγάλο διάστημα αν, όπως σε ένα πρωτόγονο σύστημα καστών, οι άνθρωποι πιστεύουν ότι το σύστημα είναι θεόθεν ορισμένο ή αν ο μερικός και ατελής σοσιαλισμός σε μία ή λίγες χώρες μπορεί να στηρίζεται στην εξωτερική αγορά για οικονομικό υπολογισμό. Σημαίνουν όλα αυτά ότι η αμιγώς ελεύθερη οικονομία είναι το μόνο σταθερό σύστημα; Πραξεολογικά, ναι· ψυχολογικά, το ζήτημα παραμένει αβέβαιο. Η ανεμπόδιστη αγορά είναι απαλλαγμένη από οικονομικά προβλήματα που δημιουργεί η ίδια· παρέχει τη μεγαλύτερη αφθονία που συνάδει με την κυριαρχία του ανθρώπου επί της φύσης σε κάθε δεδομένη χρονική στιγμή. Αλλά όσοι ποθούν εξουσία επί των συνανθρώπων τους ή επιθυμούν να λεηλατούν άλλους, καθώς και όσοι αδυνατούν να κατανοήσουν την πραξεολογική σταθερότητα της ελεύθερης αγοράς, μπορεί κάλλιστα να ωθήσουν την κοινωνία ξανά στον ηγεμονικό δρόμο.

Για να επιστρέψουμε στον σωρευτικό χαρακτήρα της παρέμβασης, μπορούμε να παραθέσουμε ως κλασικό παράδειγμα το σύγχρονο αμερικανικό αγροτικό πρόγραμμα. Το 1929, το κράτος άρχισε να στηρίζει τεχνητά τις τιμές ορισμένων αγροτικών εμπορευμάτων πάνω από την τιμή της αγοράς τους. Αυτό, φυσικά, προκάλεσε απούλητα πλεονάσματα αυτών των εμπορευμάτων, πλεονάσματα που επιδεινώθηκαν από το γεγονός ότι οι αγρότες μετέφεραν την παραγωγή τους από άλλους κλάδους προς εκείνους στους οποίους πλέον ήταν εγγυημένες υψηλές τιμές. Έτσι, ο καταναλωτής πλήρωνε με τέσσερις τρόπους: μία φορά μέσω φόρων για την επιδότηση των αγροτών, δεύτερη φορά μέσω των υψηλότερων τιμών των αγροτικών προϊόντων, τρίτη φορά μέσω των σπαταλημένων πλεονασμάτων και τέταρτη φορά μέσω της στέρησης προϊόντων που δεν παράγονταν πλέον στους μη υποστηριζόμενους κλάδους παραγωγής. Αλλά το αγροτικό πλεόνασμα ήταν πρόβλημα, αναγνωρισμένο ως τέτοιο από ανθρώπους με κάθε είδους αξιολογικά συστήματα. Τι έπρεπε να γίνει γι' αυτό; Το αγροτικό πρόγραμμα θα μπορούσε να είχε καταργηθεί, αλλά μια τέτοια πορεία δύσκολα θα ήταν συμβατή με τα κρατιστικά δόγματα που είχαν εξαρχής δημιουργήσει το πρόγραμμα στήριξης. Έτσι, το επόμενο βήμα ήταν να επιβληθούν ανώτατα όρια παραγωγής στους αγρότες που παρήγαν τα υποστηριζόμενα προϊόντα. Οι έλεγχοι έπρεπε να θεσπιστούν ως ποσοστώσεις για κάθε αγρόκτημα, βασισμένες στην παραγωγή κάποιας παρελθούσας περιόδου βάσης, πράγμα που φυσικά εγκλώβιζε την αγροτική παραγωγή σε ένα ταχέως απαρχαιούμενο καλούπι. Το σύστημα ποσοστώσεων στήριζε τους μη αποδοτικούς αγρότες και αλυσόδενε τους αποδοτικούς. Αμειβόμενοι ουσιαστικά για να μην παράγουν ορισμένα προϊόντα —και, κατά ειρωνικό τρόπο, αυτά ήταν πάντοτε εκείνα που το κράτος θεωρεί «απαραίτητα»—, οι αγρότες στράφηκαν φυσικά στην παραγωγή άλλων προϊόντων. Οι χαμηλότερες τιμές των μη υποστηριζόμενων προϊόντων προκάλεσαν και εκεί την ίδια κατακραυγή για στήριξη. Το επόμενο σχέδιο, και πάλι συνέπεια της κρατιστικής λογικής εν δράσει, ήταν να αποφευχθούν αυτές οι ενοχλητικές μετατοπίσεις παραγωγής μέσω της δημιουργίας μιας «τράπεζας γης», με την οποία το κράτος πλήρωνε τον αγρότη για να διασφαλίσει ότι η γη θα παρέμενε εντελώς αδρανής. Αυτή η πολιτική στερούσε από τους καταναλωτές ακόμη και τα υποκατάστατα αγροτικά προϊόντα. Το αποτέλεσμα της τράπεζας γης ήταν εύκολο να προβλεφθεί. Οι αγρότες ενέταξαν σε αυτήν τις φτωχότερες γαίες τους και καλλιέργησαν εντατικότερα τις υπόλοιπες, αυξάνοντας έτσι σημαντικά την παραγωγή στις καλύτερες γαίες και διατηρώντας το πρόβλημα του πλεονάσματος εξίσου έντονο με πριν. Η κύρια διαφορά ήταν ότι οι αγρότες λάμβαναν πλέον κρατικές επιταγές για να μην παράγουν τίποτε.

Η σωρευτική λογική της παρέμβασης καταδεικνύεται σε πολλούς άλλους τομείς. Για παράδειγμα, η κρατική επιδότηση της φτώχειας αυξάνει τη φτώχεια και την ανεργία και ενθαρρύνει τους δικαιούχους να αυξάνουν τον αριθμό των παιδιών τους, εντείνοντας έτσι περαιτέρω το πρόβλημα που το κράτος ξεκίνησε να θεραπεύσει. Η κρατική απαγόρευση της εξάρτησης από ναρκωτικά αυξάνει σημαντικά την τιμή των ναρκωτικών, ωθώντας τους εξαρτημένους στο έγκλημα για να εξασφαλίσουν τα χρήματα.

Δεν χρειάζεται να πολλαπλασιάσουμε τα παραδείγματα· μπορούν να βρεθούν σε όλες τις φάσεις της κρατικής παρέμβασης. Το ζήτημα είναι ότι η οικονομία της ελεύθερης αγοράς συγκροτεί ένα είδος φυσικής τάξης, έτσι ώστε κάθε παρεμβατική διατάραξη να δημιουργεί όχι μόνο αταξία, αλλά και την ανάγκη είτε κατάργησης της παρέμβασης είτε σωρευτικής αταξίας κατά την προσπάθεια αντιμετώπισής της. Εν ολίγοις, ο Proudhon έγραψε σοφά όταν αποκάλεσε την «Ελευθερία Μητέρα, όχι Θυγατέρα, της Τάξης». Η ηγεμονική παρέμβαση αντικαθιστά αυτή την τάξη με το χάος.

Τέτοιοι είναι οι νόμοι που παρουσιάζει η πραξεολογία στο ανθρώπινο γένος. Αποτελούν ένα διττό σύνολο συνεπειών: τη λειτουργία της αρχής της αγοράς και τη λειτουργία της ηγεμονικής αρχής. Η πρώτη γεννά αρμονία, ελευθερία, ευημερία και τάξη· η δεύτερη παράγει σύγκρουση, καταναγκασμό, φτώχεια και χάος. Αυτές είναι οι συνέπειες μεταξύ των οποίων πρέπει να επιλέξει η ανθρωπότητα. Ουσιαστικά, πρέπει να επιλέξει μεταξύ της «κοινωνίας της σύμβασης» και της «κοινωνίας των παγιωμένων θέσεων». Σε αυτό το σημείο, ο πραξεολόγος, ως τέτοιος, αποσύρεται από τη σκηνή· ο πολίτης —ως φορέας ηθικής κρίσης— πρέπει τώρα να επιλέξει σύμφωνα με το σύνολο αξιών ή ηθικών αρχών που θεωρεί πολύτιμο.

Βιβλιογραφία

Abbott, Lawrence. *Quality and Competition*. New York: Columbia University Press, 1955.

About, Edmond. *Handbook of Social Economy*. London: Strahan & Co., 1872.

Abramson, A.G. «Permanent Optimistic Bias—A New Problem for Forecasters». *Commercial and Financial Chronicle*, 20 Φεβρουαρίου 1958.

Alchian, Armen. «Costs and Outputs». Στο Moses Abramovitz, επιμ., *The Allocation of Economic Resources*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1959. Ανατυπώθηκε στο Alchian, *Economic Forces at Work*. Liberty Press, 1977.

Alexander, George J. *Honesty and Competition*. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 1967.

Anderson, Benjamin M., Jr. *The Value of Money*. New York: Macmillan, 1926. Ανατυπώθηκε από τη Libertarian Press, χ.χ.

Anderson, Martin. «Discussion». *American Economic Review*, Μάιος 1967.

Arant, Willard D. «Competition of the Few Among the Many». *Quarterly Journal of Economics*, Αύγουστος 1956.

Aristotle. *Ethica Nicomachea*, βιβλ. I.

Arrow, Kenneth J. «Review of Oliver's A Critique of Socioeconomic Goals». *Political Science Quarterly*, Σεπτέμβριος 1955.

Ashton, T.S. *An Economic History of England: The 18th Century*. New York: Barnes and Noble, χ.χ. Ανατυπώθηκε από τη Methuen & Co., 1959.

Ashton, T.S. «The Treatment of Capitalism by Historians». Στο F.A. Hayek, επιμ., *Capitalism and the Historians*. Chicago: University of Chicago Press, 1954. Έκδοση με μαλακό εξώφυλλο, 1963.

Baker, John R. *Science and the Planned State*. New York: Macmillan, 1945.

Baker, John R. *Science and the Sputniks*. London: Society for Freedom in Science, Δεκέμβριος 1958.

Barber, Thomas H. *Where We Are At*. New York: Charles Scribners' Sons, 1950. Ανατυπώθηκε από την Ayer Publishing, 1972.

Barnard, B.W. «The Use of Private Tokens for Money in the United States». *Quarterly Journal of Economics*, 1916–1917.

Bassie, V. Lewis. «Recent Development in Short-Term Forecasting». Στο *Studies in Income and Wealth*, τόμ. XVII. Princeton, N.J.: National Bureau of Economic Research, 1955.

Bastable, C.F. *The Theory of International Trade*, 2η έκδ. London: Macmillan, 1897 1903.

Bastiat, Frédéric. *Economic Sophisms*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1964. Ανατυπώθηκε από το Foundation for Economic Education, 1996.

Bastiat, Frédéric. *Harmonies of Political Economy*. Santa Ana, Calif.: Register Publishing Co., 1944.

Bauer, P.T. *Economic Analysis and Policy in Underdeveloped Countries*. Durham, N.C.: Duke University Press, 1957.

Bauer, P.T. «The Economic Development of Nigeria». *Journal of Political Economy*, Οκτώβριος 1955.

Bauer, P.T. «The Political Economy of Non-Development». Στο James W. Wiggins και Helmut Schoeck, επιμ., *Foreign Aid Re-examined*. Washington, D.C.: Public Affairs Press, 1958.

Bauer, P.T. «Lewis' Theory of Economic Growth». *American Economic Review*, Σεπτέμβριος 1956.

Bauer, P.T. «A Reply». *Journal of Political Economy*, Οκτώβριος 1956.

Bauer, P.T. *United States Aid and Indian Economic Development*. Washington, D.C.: American Enterprise Association, Νοέμβριος 1959.

Bauer, P.T. *West African Trade*. Cambridge: Cambridge University Press, 1954.

Bauer, P.T., και B.S. Yamey. «The Economics of Marketing Reform». *Journal of Political Economy*, Ιούνιος 1954.

Bauer, P.T., και B.S. Yamey. *The Economics of Under-Developed Countries*. London: James Nisbet and Co., 1957.

Bauer, Raymond A. «Limits of Persuasion». *Harvard Business Review*, Σεπτέμβριος–Οκτώβριος 1958.

Baxter, W.T. «The Accountant's Contribution to the Trade Cycle». *Economica*, Μάιος 1955.

Beckhart, Benjamin H. «To Finance Term Loans». *New York Times*, 31 Μαΐου 1960.

Benham, F.C. «The Growth of Manufacturing in Hong Kong». *International Affairs*, Οκτώβριος 1956.

Benham, Frederic. *Economics*. New York: Pitman Publishing, 1941. Η έκτη έκδοση ανατυπώθηκε από τη Sir Isaac Pitman & Sons, 1960.

Bernardelli, Harro F. «The End of the Marginal Utility Theory». *Economica*, Μάιος 1938.

Bernardelli, Harro F. «A Reply to Mr. Samuelson's Note». *Economica*, Φεβρουάριος 1939.

Bernardelli, Harro F. «What Has Philosophy to Contribute to the Social Sciences, and to Economics in Particular?». *Economica*, Νοέμβριος 1936.

Bicanic, Rudolf. «Economics of Socialism in a Developed Country». *Foreign Affairs*, Ιούλιος 1966.

Birks, James. *Trade Unionism in Relation to Wages*. London, 1897.

Birks, James. *Trades' Unionism: A Criticism and a Warning*. London, 1894.

Blitz, Rudolph C., και Millard F. Long. «The Economics of Usury Regulation». *Journal of Political Economy*, Δεκέμβριος 1965.

Block, Walter, και Walter Grinder. «Rothbard Tells All: Interview with Murray Rothbard», Δεκέμβριος 1972. Αρχείο Rothbard.

Blum, Walter J., και Harry Kalven, Jr. *The Uneasy Case for Progressive Taxation*. Chicago: University of Chicago Press, 1963.

Böhm-Bawerk, Eugen von. *Capital and Interest*. New York: Brentano's, 1922. Ανατυπώθηκε από τη Libertarian Press, 1959.

Böhm-Bawerk, Eugen von. *The Positive Theory of Capital*. New York: G.E. Stechert, 1930. Ανατυπώθηκε από την Books for Libraries Press, 1971.

Böhm-Bawerk, Eugen von. «The Positive Theory of Capital and Its Critics, Part III». *Quarterly Journal of Economics*, Ιανουάριος 1896.

Boétie, Etienne de la. *Anti-Dictator*. New York: Columbia University Press, 1942. Η δεύτερη έκδοση ανατυπώθηκε με τον τίτλο *The Politics of Obedience: The Discourse of Voluntary Servitude* από τη Black Rose Books, 1997.

Boulding, Kenneth E. *Economic Analysis*, 1η έκδ. New York: Harper & Bros., 1941 1966.

Bowley, Marian. *Nassau Senior and Classical Economics*. New York: Augustus M. Kelley, 1949. Ανατυπώθηκε από την Octagon Books, 1967.

Brehm, C.T., και T.R. Saving. «The Demand for General Assistance Payments». *American Economic Review*, Δεκέμβριος 1964.

Brehm, C.T., και T.R. Saving. «Reply». *American Economic Review*, Ιούνιος 1967.

Bresciani-Turroni, Costantino. *The Economics of Inflation*. London: George Allen and Unwin, 1937. Ανατυπώθηκε από τον Augustus M. Kelley, 1968.

Brough, William. *Open Mints and Free Banking*. New York: G.P. Putnam's Sons, 1894.

Bronfenbrenner, Martin. «The Incidence of Collective Bargaining». *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Μάιος 1954.

Brown, Harry Gunnison. «Competitive and Monopolistic Price-Making». *Quarterly Journal of Economics*, τόμ. XXII, 1908.

Brown, Harry Gunnison. «Foundations, Professors and 'Economic Education.'». *American Journal of Economics and Sociology*, Ιανουάριος 1958.

Brown, Harry Gunnison. «The Incidence of a General Output or a General Sales Tax». Ανατυπώθηκε στο R.A. Musgrave και C.S. Shoup, επιμ., *Readings in the Economics of Taxation*. Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1959.

Brozen, Yale. «Business Leadership and Technological Change». *American Journal of Economics and Sociology*, 1954.

Brozen, Yale. «Technological Change, Ideology and Productivity». *Political Science Quarterly*, Δεκέμβριος 1955.

Brozen, Yale. «Welfare Without the Welfare State». *Freeman*, Δεκέμβριος 1966.

Brozen, Yale, και Milton Friedman. *The Minimum Wage: Who Pays?*. Washington, D.C.: Free Society Association, 1966.

Brutzkus, Boris. *Economic Planning in Soviet Russia*. London: Routledge, 1935. Επιμέλεια: F.A. Hayek.

Buchanan, James M. *Public Principles of Public Debt*. Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1958. Ανατυπώθηκε ως δεύτερος τόμος των *Collected Works of James M. Buchanan*. Liberty Fund, 2000.

Cairnes, J.E. *The Character and Logical Method of Political Economy*, 2η έκδ. London: Macmillan, 1888. Ανατυπώθηκε από την Batoche Books, 2001.

Calhoun, John C. *A Disquisition on Government*. New York: Liberal Arts Press, 1953. Ανατυπώθηκε από τη Mercer University Press, 2000.

Cannan, Edwin. «The Application of the Theoretical Analysis of Supply and Demand to Units of Currency». Στο F.A. Lutz και L.W. Mints, επιμ., *Readings in Monetary Theory*. Philadelphia: Blakiston, 1951. Ανατυπώθηκε από τη George Allen and Unwin, 1956.

Cannan, Edwin. *Money*, 6η έκδ. London: Staples Press, 1929. Ανατυπώθηκε στο *Collected Works of Edwin Cannan*, Alan Ebenstein, επιμ. Routledge/Thoemmes Press, 1998.

Carr, Edward H. *Socialism In One Country, 1921–1926*. New York: Macmillan, 1958 1959.

Carver, T.N. *The Distribution of Wealth*. New York: Macmillan, 1904 1919.

Chamberlin, Edward H. «Product Heterogeneity and Public Policy», «Monopolistic Competition Revisited» και «Measuring the Degree of Monopoly and Competition». Στο *Towards a More General Theory of Value*. New York: Oxford University Press, 1957.

Chamberlin, Edward H. *Theory of Monopolistic Competition*, 7η έκδ. Cambridge: Harvard University Press, 1956 1962.

Chamberlin, E.H., και J.M. Clark. «Discussion». *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Μάιος 1950.

Chandler, Alfred D. *The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1977.

Chandler, Lester V. *An Introduction to Monetary Theory*. New York: Harper & Bros., 1940.

Childs, R.A. «Review of Murray N. Rothbard, Power and Market». *Libertarian Forum*, τόμ. 2, αρ. 22–23, 15 Νοεμβρίου–1 Δεκεμβρίου 1971.

Chodorov, Frank. «Don't Buy Bonds». *analysis*, τόμ. IV, αρ. 9, Ιούλιος 1948.

Chodorov, Frank. *The Economics of Society, Government, and the State*. Πολυγραφημένο χειρόγραφο. New York, 1946.

Chodorov, Frank. *From Solomon's Yoke to the Income Tax*. Hinsdale, Ill.: Henry Regnery, 1947.

Chodorov, Frank. *The Income Tax—Root of All Evil*. New York: Devin-Adair, 1954.

Chodorov, Frank. *The Myth of the Post Office*. Hinsdale, Ill.: Henry Regnery Co., 1948. Ανατυπώθηκε στο Chodorov, *One Is A Crowd*. New York: Devin-Adair, 1952.

Chodorov, Frank. *Taxation is Robbery*. Chicago: Human Events Associates, 1947. Ανατυπώθηκε στο Chodorov, *Out of Step*. New York: Devin-Adair, 1962.

Clark, J.M. «Competition and the Objectives of Government Policy». Στο Edward H. Chamberlin, επιμ., *Monopoly and Competition and Their Regulation*. London: Macmillan, 1954.

Clemence, Richard V., και Francis S. Doody. *The Schumpeterian System*. Cambridge: Addison Wesley Press, 1950. Ανατυπώθηκε από τον Augustus M. Kelley, 1963.

Coase, Ronald H. «Business Organization and the Accountant». *Accountant*, 1 Οκτωβρίου–26 Νοεμβρίου 1938.

Coase, Ronald H. «The Federal Communications Commission». *Journal of Law and Economics*, Οκτώβριος 1959.

Coase, Ronald H. «Full Costs, Cost Changes, and Prices». Στο *Business Concentration and Price Policy*. Princeton, N.J.: National Bureau of Economic Research, 1955.

Coase, Ronald H. «The Nature of the Firm». Στο George J. Stigler και Kenneth E. Boulding, επιμ., *Readings in Price Theory*. Chicago: Richard D. Irwin, 1952.

Coleman, D.C. «Labour in the English Economy of the Seventeenth Century». *Economic History Review*, Απρίλιος 1956.

Colm, Gerhard. «The Corporation and the Corporation Income Tax in the American Economy». *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Μάιος 1954.

Conant, Charles A. *The Principles of Money and Banking*. New York: Harper & Bros., 1905.

Cooley, Oscar W., και Paul Poirot. *The Freedom to Move*. Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1951. Ανατυπώθηκε στο *Freeman*, τόμ. 36, αρ. 1, Ιανουάριος 1986.

Coquelin, Charles. «Political Economy». Στο *Lalor's Cyclopedia*, τόμ. III.

Cox, J.H. «Organization of the Lumber Industry in the Pacific Northwest, 1889–1914». Διδακτορική διατριβή, University of California, 1937.

Crankshaw, Edward. «Breaking the Law in a Police State: Regimentation Can't Curb Russians' Anarchic Spirit». *New York Herald-Tribune*, 17 Αυγούστου 1960.

Culbertson, J.M. «The Term Structure of Interest Rates». *Quarterly Journal of Economics*, Νοέμβριος 1957.

Curtiss, W.M. *The Tariff Idea*. Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1953.

Dewey, Donald. *Monopoly in Economics and Law*. Chicago: Rand McNally, 1959 1966.

Dewey, Donald. «A Reappraisal of F.O.B. Pricing and Freight Absorption». *Southern Economic Journal*, Ιούλιος 1955.

Dewey, E.R., και E.F. Dakin. *Cycles: The Science of Prediction*. New York: Holt, 1949. Ανατυπώθηκε από το Foundation for the Study of Cycles, 1964.

Dewing, Arthur S. *The Financial Policy of Corporations*, 5η έκδ. New York: Ronald Press, 1953.

Director, Aaron, επιμ. *Defense, Controls, and Inflation*. Chicago: University of Chicago Press, 1952.

Donisthorpe, Wordsworth. *Law in a Free State*. London: Macmillan, 1895.

Dorau, Herbert B., και Albert G. Hinman. *Urban Land Economics*. New York: Macmillan, 1928.

Dorfman, Joseph. *The Economic Mind in American Civilization*. New York: Viking Press, 1949. Ανατυπώθηκε από τον Augustus M. Kelley, 1966.

Dorfman, Robert. «A Graphical Exposition of Böhm-Bawerk's Interest Theory». *Review of Economic Studies*, Φεβρουάριος 1959.

Dorfman, Robert. «Waiting and the Period of Production». *Quarterly Journal of Economics*, Αύγουστος 1959.

Downs, Anthony. «An Economic Theory of Political Action in a Democracy». *Journal of Political Economy*, Απρίλιος 1957.

Due, John F. *Government Finance*. Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1954 1977.

Earley, James S. «Recent Developments in Cost Accounting and the 'Marginal Analysis.'». *Journal of Political Economy*, Ιούνιος 1955.

Einaudi, Luigi. «The Theory of Imaginary Money from Charlemagne to the French Revolution». Στο F.C. Lane και J.C. Riemersma, επιμ., *Enterprise and Secular Change*. Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1953.

Ellis, Howard S. «Review of Schumpeter's Ten Great Economists». *Journal of Political Economy*, Οκτώβριος 1952.

Ellis, Howard S., και William Fellner. «External Economies and Diseconomies». Στο *Readings in Price Theory*. Chicago: Blakiston Co., 1952.

Ely, Richard T., κ.ά. *Outlines of Economics*. New York: Macmillan, 1917. Έκτη έκδοση, 1938.

Enke, Stephen. «More on the Misuse of Mathematics in Economics: A Rejoinder». *Review of Economics and Statistics*, Μάιος 1955.

Ettinger, K.E., επιμ. *Co-operatives in the Petroleum Industry*. New York: Petroleum Industry Research Foundation, 1947. Μέρος I: Ludwig von Mises, «Observations on the Co-operative Movement».

Fairchild, Fred R., Edgar S. Furniss και Norman S. Buck. *Elementary Economics*. New York: Macmillan, 1926 1948.

Fairchild, Fred R., και Thomas J. Shelly. *Understanding Our Free Economy*. New York: D. Van Nostrand, 1952 1962.

Farrer, Lord. *Studies in Currency 1898*. London: Macmillan, 1898.

Fay, Charles Norman. *Big Business and Government*. New York: Doubleday, Page, 1912.

Fay, Charles Norman. *Too Much Government, Too Much Taxation*. New York: Doubleday, Page, 1923.

Ferdinand, George. «Review of Albert G. Hart, Defense without Inflation». *Christian Economics*, τόμ. III, αρ. 19, 23 Οκτωβρίου 1951.

Fetter, Frank. «Capitalization Versus Productivity, Rejoinder». *American Economic Review*, 1914.

Fetter, Frank. «Davenport's Competitive Economics». *Journal of Political Economy*, 1914.

Fetter, Frank. *Economic Principles*. New York: Century Company, 1915 1918.

Fetter, Frank. «Interest Theories, Old and New». *American Economic Review*, Μάρτιος 1914.

Fetter, Frank. «The Passing of the Old Rent Concept». *Quarterly Journal of Economics*, Μάιος 1901.

Fetter, Frank. «Recent Discussions of the Capital Concept». *Quarterly Journal of Economics*, Νοέμβριος 1900.

Fetter, Frank. «The Roundabout Process of the Interest Theory». *Quarterly Journal of Economics*, 1902.

Fisher, Irving. *The Purchasing Power of Money*, 2η έκδ. New York: Macmillan, 1913 1926. Ανατυπώθηκε ως τόμος 4 των *The Works of Irving Fisher*, William J. Barber και James Tobin, επιμ. Pickering, 1997.

Fisher, Irving. *The Rate of Interest*. New York, 1907. Ανατυπώθηκε ως τόμος 3 των *The Works of Irving Fisher*, William J. Barber και James Tobin, επιμ. Pickering, 1997.

Fisher, Irving. *Stabilised Money*. London: George Allen and Unwin, 1935.

Fisher, Irving, και Herbert W. Fisher. *Constructive Income Taxation*. New York: Harper & Bros., 1942. Έκδοση εκτύπωσης κατ' απαίτηση, 2002.

Fishman, Leo. «Consumer Expectations and the Consumption Function». *Southern Economic Journal*, Ιανουάριος 1954.

Fleming, Harold. *Oil Prices and Competition*. American Petroleum Institute, 1953.

Fog, Bjarke. «How Are Cartel Prices Determined?». *Journal of Industrial Economics*, Νοέμβριος 1956.

Ford, P. *The Economics of Collective Bargaining*. Oxford: Basil Blackwell, 1958.

Frankel, S. Herbert. *The Economic Impact of Under-Developed Societies*. Oxford: Basil Blackwell, 1953 1959.

Friedman, Milton. *A Program for Monetary Stability*. New York: Fordham University Press, 1960 1992.

Friedman, Milton. *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press, 1963. Ανατυπώθηκε από τη University Press of Virginia, 1975.

Friedman, Milton. «Foreign Economic Aid: Means and Objectives». *Yale Review*, καλοκαίρι 1958.

Friedman, Milton. «Survey of the Empirical Evidence on Economies of Scale: Comment». Στο *Business Concentration and Price Policy*. Princeton, N.J.: National Bureau of Economic Research, 1955.

Gabor, André, και I.F. Pearce. «A New Approach to the Theory of the Firm». *Oxford Economic Papers*, Οκτώβριος 1952.

Gabor, André, και I.F. Pearce. «The Place of Money Capital in the Theory of Production». *Quarterly Journal of Economics*, Νοέμβριος 1958.

Gaffney, Mason. «Vituperation Well Answered». *Land and Liberty*, Δεκέμβριος 1952. Ανατυπώθηκε στο Spencer Heath, *Progress and Poverty Reviewed*, 2η έκδ. New York: The Freeman, 1953.

Galbraith, John Kenneth. *The Affluent Society*. Boston: Houghton Mifflin Co., 1958 1998.

Galbraith, John Kenneth. «Fable for Our Times». *Wall Street Journal*, 21 Απριλίου 1960.

Galbraith, John Kenneth. «The Sumptuary Manifesto». *Journal of Law and Economics*, Οκτώβριος 1959.

Galbraith, John Kenneth. «Use of Income That Economic Growth Makes Possible ...». Στο *Problems of United States Economic Development*. New York: Committee for Economic Development, 1958.

Gellhorn, Walter. *Individual Freedom and Governmental Restraints*. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1956. Ανατυπώθηκε από την Greenwood Publishing, 1969.

George, Henry. *Progress and Poverty*. New York: Modern Library, 1929. Ανατυπώθηκε από το Robert Schalkenbach Foundation, 1992.

George, Henry. *Protection or Free Trade*. New York: Robert Schalkenbach Foundation, 1946 1992.

Gilbert, Milton, και George Jaszi. «National Product and Income Statistics as an Aid in Economic Problems». Στο W. Fellner και B.F. Haley, επιμ., *Readings in the Theory of Income Distribution*. Philadelphia: Blakiston, 1946. Ανατυπώθηκε από τον Richard D. Irwin, 1963.

Goldman, Marshall I. «Marketing—A Lesson for Marx». *Harvard Business Review*, Ιανουάριος–Φεβρουάριος 1960.

Goldman, Marshall I. «Product Differentiation and Advertising: Some Lessons From Soviet Experience». *Harvard Business Review*, Ιανουάριος–Φεβρουάριος 1960.

Goldman, Marshall I. «Product Differentiation and Advertising: Some Lessons from Soviet Experience». *Journal of Political Economy*, Αύγουστος 1960.

Goode, Richard. «Direct versus Indirect Taxes: Welfare Implications». *Public Finance/Finance Publique*, τόμ. XI, αρ. 1, 1956.

Goodman, Paul. *Compulsory Mis-Education and the Community of Scholars*. New York: Vintage Books, 1964 1966.

Gordon, Kermit. «Concepts of Competition and Monopoly— Discussion». *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Μάιος 1955.

Grampp, William D. «Adam Smith and the Economic Man». *Journal of Political Economy*, Αύγουστος 1948.

Grant, Phil. *The Wonderful Wealth Machine*. New York: Devin-Adair, 1953.

Green, David, Jr. «A Moral to the Direct-Costing Controversy». *Journal of Business*, Ιούλιος 1960.

Greidanus, Tjardus. *The Value of Money*, 2η έκδ. London: Staples Press, 1950.

Groves, Harold M. *Financing Government*. New York: Henry Holt, 1939. Ανατυπώθηκε από την International Thomson Publishing, 1973.

Haberler, Gottfried von. *The Theory of International Trade*. London: William Hodge, 1936. Ανατυπώθηκε από τον Augustus M. Kelley, 1968.

Hagedorn, George G. *Business Size and the Public Interest*. New York: National Association of Manufacturers, 1949.

Hagedorn, George G. *Studies on Concentration*. New York: National Association of Manufacturers, 1951.

Hahn, L. Albert. *Common Sense Economics*. New York: Abelard-Schuman, 1956.

Hahn, L. Albert. *The Economics of Illusion*. New York: Squier Publishing Co., 1949. Ανατυπώθηκε από τη Fraser Publishing, 1997.

Handler, M.S. «German Unionism Supports Cartels». *New York Times*, 17 Μαρτίου 1954.

Hansbrough, H.C. *The Wreck: An Historical and a Critical Study of the Administrations of Theodore Roosevelt and William Howard Taft*. New York: Neale Publishing, 1913.

Harper, F.A. «The Greatest Economic Charity». Στο Mary Sennholz, επιμ., *On Freedom and Free Enterprise: Essays in Honor of Ludwig von Mises*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1956. Ανατυπώθηκε από το Foundation for Economic Education, 1994.

Harper, F.A. *Liberty: A Path to Its Recovery*. Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1949 1993.

Harper, F.A. «Try This on Your Friends». *Faith and Freedom*, Ιανουάριος 1955.

Harris, George. *Inequality and Progress*. Boston: Houghton Mifflin, 1898. Ανατυπώθηκε από την Ayer Publishers, χ.χ.

Harriss, C. Lowell. «Public Finance». Στο Bernard F. Haley, επιμ., *A Survey of Contemporary Economics*. Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1952 1970.

Harrod, Roy F. «Theory of Profit». Στο *Economic Essays*. New York: Harcourt, Brace & Co., 1952.

Hayek, F.A. «Carl Menger». Στο Henry W. Spiegel, επιμ., *The Development of Economic Thought*. New York: John Wiley, 1952 1964.

Hayek, F.A., επιμ. *Collectivist Economic Planning*. New York: Augustus M. Kelley, 1935 1967.

Hayek, F.A. *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press, 1960 1978.

Hayek, F.A. *The Counter-Revolution of Science*. Glencoe, Ill.: Free Press, 1952. Ανατυπώθηκε από το Liberty Fund, 1980.

Hayek, F.A. «The Facts of the Social Sciences», «The Meaning of Competition» και «Socialist Calculation III, the Competitive 'Solution'». Στο *Individualism and Economic Order*. Chicago: University of Chicago Press, 1948 1996.

Hayek, F.A. *Monetary Theory and the Trade Cycle*. London: Jonathan Cape, 1933. Ανατυπώθηκε από τον Augustus M. Kelley, 1966.

Hayek, F.A. «The Mythology of Capital». Στο W. Fellner και B.F. Haley, επιμ., *Readings in the Theory of Income Distribution*. Philadelphia: Blakiston, 1946. Ανατυπώθηκε από τον Richard D. Irwin, 1963.

Hayek, F.A. «The 'Paradox' of Saving». Στο *Profits, Interest, and Investment*. London: Routledge and Kegan Paul, 1939. Ανατυπώθηκε από τον Augustus M. Kelley, 1969.

Hayek, F.A. *Prices and Production*, 2η έκδ. London: Routledge and Kegan Paul, 1935. Ανατυπώθηκε από τον Augustus M. Kelley, 1967.

Hayek, F.A. *The Pure Theory of Capital*. Chicago: University of Chicago Press, 1941 1975.

Hayek, F.A. «Unions, Inflation, and Prices». Στο Philip D. Bradley, επιμ., *The Public Stake in Union Power*. Charlottesville: University of Virginia Press, 1959 1965.

Hayek, F.A. «Why the Worst Get on Top». Στο *The Road to Serfdom*. Chicago: University of Chicago Press, 1944 1994.

Hays, Samuel P. *Conservation and the Gospel of Efficiency*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1959. Ανατυπώθηκε από την Atheneum Publishers, 1975.

Hazlitt, Henry. «The Economics of Freedom». *National Review*, τόμ. 13, 25 Σεπτεμβρίου 1962.

Hazlitt, Henry. *The Failure of the "New Economics"*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1959. Ανατυπώθηκε από τη University Press of America, 1984.

Hazlitt, Henry. *The Great Idea*. New York: Appleton-Century-Crofts, 1951. Επανεκδόθηκε ως *Time Will Run Back*. New Rochelle, N.Y.: Arlington House, 1966.

Hazlitt, Henry. «Income Without Work». *Freeman*, Ιούλιος 1966.

Heath, Spencer. *Citadel, Market, and Altar*. Baltimore: Science of Society Foundation, 1957.

Heath, Spencer. *How Come That We Finance World Communism?*. Πολυγραφημένο χειρόγραφο. New York: Science of Society Foundation, 1953.

Heath, Spencer. *Progress and Poverty Reviewed*. New York: The Freeman, 1952.

Heath, Spencer. *Rejoinder to 'Vituperation Well Answered' by Mr. Mason Gaffney*. New York: Science of Society Foundation, 1953.

Heath, Spencer. *The Trojan Horse of "Land Reform"*. New York: χ.χ.

Heck, Victor C. «Review of Murray N. Rothbard, Man, Economy, and State». *American Economic Review*, τόμ. 53, αρ. 5, Ιούνιος 1963.

Heflebower, Richard B. «Toward a Theory of Industrial Markets and Prices». Στο R.B. Heflebower και G.W. Stocking, επιμ., *Readings on Industrial Organization and Public Policy*. Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1958.

Herbert, Auberon. «A Cabinet Minister's Vade Mecum». Στο Michael Goodwin, επιμ., *Nineteenth-Century Opinion*. London: Penguin Books, 1951.

Herbert, Auberon, και J.H. Levy. *Taxation and Anarchism*. London: Personal Rights Assn., 1912.

Hildebrand, George H. «Consumer Sovereignty in Modern Times». *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Μάιος 1951.

Hill, Lee H., και Charles R. Hook, Jr. *Management at the Bargaining Table*. New York: McGraw-Hill, 1945.

Hill, Lewis E. «Review of Murray N. Rothbard, Man, Economy, and State». *Southern Economic Journal*, τόμ. 29, αρ. 3, Ιανουάριος 1963.

Hirshleifer, Jack. «Capitalist Ethics—Tough or Soft?». *Journal of Law and Economics*, Οκτώβριος 1959.

Hobbs, A.H. *The Claims of Sociology*. Harrisburg, Pa.: Stackpole Co., 1951.

Hobbs, A.H. *Social Problems and Scientism*. Harrisburg, Pa.: Stackpole Co., 1953.

Hodges, John E. «Some Economic Implications of Cost-Plus Pricing». *Southwestern Social Science Quarterly*, Δεκέμβριος 1954.

Hoff, Trygve J.B. *Economic Calculation in the Socialist Society*. London: William Hodge, 1949. Ανατυπώθηκε από το Liberty Fund, 1981.

Hoover Commission Task Force Report: Subcommittee of the Commission on Organization of the Executive Branch of Government. *Research Activities in the Department of Defense and Defense-Related Agencies*. Washington, D.C., Απρίλιος 1955.

Hoover, Edgar M. «Some Institutional Factors in Business Decisions». *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Μάιος 1954.

Hume, David. *Essays, Literary, Moral and Political*. London, χ.χ. Ανατυπώθηκε από το Liberty Fund, 1987.

Hunter, Alex. «Product Differentiation and Welfare Economics». *Quarterly Journal of Economics*, Νοέμβριος 1955.

Hunter, Merlin H., και Harry K. Allen. *Principles of Public Finance*. New York: Harpers, 1940.

Hutchison, T.W. *A Review of Economic Doctrines, 1870–1929*. Oxford: Clarendon Press, 1953. Ανατυπώθηκε από τη Thoemmes Press, 1996.

Hutt, W.H. «The Concept of Consumers' Sovereignty». *Economic Journal*, Μάρτιος 1940.

Hutt, W.H. *Co-ordination and the Price System*. Αδημοσίευτο, αλλά διαθέσιμο από το Foundation for Economic Education, Irvington-on-Hudson, N.Y., 1955.

Hutt, W.H. «The Factory System of the Early Nineteenth Century». Στο F.A. Hayek, επιμ., *Capitalism and the Historians*. Chicago: University of Chicago Press, 1954. Έκδοση με μαλακό εξώφυλλο, 1963.

Hutt, W.H. «The Significance of Price Flexibility». Στο Henry Hazlitt, επιμ., *The Critics of Keynesian Economics*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1960. Ανατυπώθηκε από τη University Press of America, 1983.

Hutt, W.H. *Theory of Collective Bargaining*. Glencoe, Ill.: Free Press, 1954. Ανατυπώθηκε από το Cato Institute, 1980.

Ingram, T. Robert. *Schools: Government or Public?*. Houston: St. Thomas Press, χ.χ.

Ischboldin, Boris. «A Critique of Econometrics». *Review of Social Economy*, Σεπτέμβριος 1960.

Iserman, Theodore R. *Industrial Peace and the Wagner Act*. New York: McGraw-Hill, 1947.

James, F.E. Skone. «Copyright». Στο *Encyclopedia Britannica*, 14η έκδ. London, 1929.

Jevons, W. Stanley. *Money and the Mechanism of Exchange*, 16η έκδ. London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 1907. Ανατυπώθηκε από τη University Press of the Pacific, 2002.

Jevons, W. Stanley. *The Theory of Political Economy*, 3η έκδ. London: Macmillan, 1888. Ανατυπώθηκε από τον Augustus M. Kelley, 1965.

Jewkes, John. «The Economist and Economic Change». Στο *Economics and Public Policy*. Washington, D.C.: Brookings Institution, 1955.

Jewkes, John. *Ordeal by Planning*. New York: Macmillan, 1948 1949.

Jewkes, John, David Sawers και Richard Stillerman. «Atomic Energy and Enterprise Economics». *Land Economics*, Αύγουστος 1954.

Jewkes, John, David Sawers και Richard Stillerman. *The Sources of Invention*. London: Macmillan, 1958 1969.

Johannsen, Oscar B. «Advocates Unrestricted Private Control over Money and Banking». *Commercial and Financial Chronicle*, 12 Ιουνίου 1958.

Jouvenel, Bertrand de. *The Ethics of Redistribution*. Cambridge: Cambridge University Press, 1952. Ανατυπώθηκε από το Liberty Fund, 1990.

Jouvenel, Bertrand de. *On Power*. New York: Viking Press, 1949. Ανατυπώθηκε από την Greenwood Publishing, 1981.

Jouvenel, Bertrand de. «The Political Economy of Gratuity». *Virginia Quarterly Review*, φθινόπωρο 1959.

Kaplan, A.D.H. *Big Enterprise in a Competitive System*. Washington, D.C.: Brookings Institute, 1954 1964.

Kauder, Emil. «Genesis of the Marginal Utility Theory». *Economic Journal*, Σεπτέμβριος 1953.

Kauder, Emil. «Intellectual and Political Roots of the Older Austrian School». *Zeitschrift für Nationalökonomie*, τόμ. XV, αρ. 4, 1958.

Kauder, Emil. «The Retarded Acceptance of the Marginal Utility Theory». *Quarterly Journal of Economics*, Νοέμβριος 1953.

Keith, Robert J. «The Marketing Revolution». *Journal of Marketing*, Ιανουάριος 1960.

Kennedy, Jane. «Development of Postal Rates: 1845–1955». *Land Economics*, Μάιος 1957.

Kennedy, Jane. «Structure and Policy in Postal Rates». *Journal of Political Economy*, Ιούνιος 1957.

Kessel, Reuben A. «Price Discrimination in Medicine». *Journal of Law and Economics*, Οκτώβριος 1958.

Keynes, John Maynard. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. New York: Harcourt, Brace & Co., 1936. Ανατυπώθηκε από την Prometheus Books, 1997.

Keynes, John Maynard. *A Tract on Monetary Reform*. London: Macmillan, 1923. Ανατυπώθηκε από την Prometheus Books, 2000.

Keynes, John Maynard. *Treatise on Money*. New York: Harcourt, Brace, 1930. Ανατυπώθηκε από την AMS Press, 1976.

Kirby, E. Stuart. «Economic Planning and Policy in Communist China». *International Affairs*, Απρίλιος 1958.

Klausner, Manuel S. «Book Note: Man, Economy, and State». *New York Law Review*, τόμ. 38, αρ. 4, Ιούνιος 1963.

Knight, Frank H. «An Appraisal of Economic Change: Discussion». *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Μάιος 1954.

Knight, Frank H. «The Fallacies in the 'Single Tax.'». *Freeman*, 10 Αυγούστου 1953.

Knight, Frank H. «Freedom as Fact and Criterion». Στο *Freedom and Reform*. New York: Harper & Bros., 1947. Ανατυπώθηκε από το Liberty Fund, 1982.

Knight, Frank H. *Risk, Uncertainty, and Profit*, 3η έκδ. London: London School of Economics, 1940. Ανατυπώθηκε από το Beard Group, 2002.

Knight, Frank H. «Wages and Labor Union Action in the Light of Economic Analysis». Στο Philip D. Bradley, επιμ., *The Public Stake in Union Power*. Charlottesville: University of Virginia Press, 1959 1965.

Kolko, Gabriel. *Railroads and Regulations, 1877–1916*. Princeton: Princeton University Press, 1965. Ανατυπώθηκε από τη W.W. Norton, 1970.

Kolko, Gabriel. *The Triumph of Conservatism*. Glencoe, Ill.: Free Press, 1963 1985.

Kolko, Gabriel. *Wealth and Power in America*. New York: Frederick A. Praeger, 1962. Ανατυπώθηκε από την Greenwood Publishing, 1981.

Kuznets, Simon S. *National Income: A Summary of Findings*. New York: National Bureau of Economic Research, 1946.

Kuznets, Simon S. «Relations between Capital Goods and Finished Products in the Business Cycle». Στο *Economic Essays in Honor of Wesley Clair Mitchell*. New York: Columbia University Press, 1935.

Kuznets, Simon S. «Schumpeter's Business Cycles». *American Economic Review*, Ιούνιος 1940.

Lachmann, Ludwig M. *Capital and Its Structure*. London: London School of Economics, 1956. Ανατυπώθηκε από τη New York University Press, 1981.

Lachmann, Ludwig M. «Mrs. Robinson on the Accumulation of Capital». *South African Journal of Economics*, Ιούνιος 1958.

Lachmann, Ludwig M. «Some Notes on Economic Thought, 1933– 53». *South African Journal of Economics*, Μάρτιος 1954.

Lachmann, Ludwig M. «Uncertainty and Liquidity Preference». *Economica*, Αύγουστος 1937.

Laughlin, J. Laurence. *A New Exposition of Money, Credit, and Prices*. Chicago: University of Chicago Press, 1931.

Leeman, Wayne A. «The Limitations of Local Price-Cutting as a Barrier to Entry». *Journal of Political Economy*, Αύγουστος 1956.

Leeman, Wayne A. «Review of Paul Giddens' Standard Oil Company (Indiana)». *American Economic Review*, Σεπτέμβριος 1956.

Leoni, Bruno. *Freedom and the Law*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1961. Ανατυπώθηκε από το Liberty Fund, 1991.

Leontief, Wassily W. «Postulates: Keynes' General Theory and the Classicists». Στο S. Harris, επιμ., *The New Economics*. New York: Knopf, 1952. Ανατυπώθηκε από τον Augustus M. Kelley, 1973.

Letwin, William L. «The English Common Law Concerning Monopolies». *University of Chicago Law Review*, άνοιξη 1954.

Lindahl, Erik. «On Keynes' Economic System—Part I». *Economic Record*, Μάιος 1954.

Lindblom, Charles E. *Unions and Capitalism*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1949. Ανατυπώθηκε από τη Shoe String Press, 1970.

Lippmann, Walter. *The Good Society*, 3η έκδ. New York: Grosset and Dunlap, 1943.

Locke, John. «An Essay Concerning the True Original Extent and End of Civil Government, Second Treatise». Στο Ernest Barker, επιμ., *Social Contract*. London: Oxford University Press, 1948 1997.

Lopez, Robert Sabatino. «Back to Gold, 1252». *Economic History Review*, Απρίλιος 1956.

Luckett, Dudley G. «Professor Lutz and the Structure of Interest Rates». *Quarterly Journal of Economics*, Φεβρουάριος 1959.

Lutz, Friedrich A. «The Structure of Interest Rates». Στο W. Fellner και B.F. Haley, επιμ., *Readings in the Theory of Income Distribution*. Philadelphia: Blakiston, 1946. Ανατυπώθηκε από τον Richard D. Irwin, 1963.

Lyon, Hastings. *Corporations and their Financing*. Boston: D.C. Heath, 1938.

Machlup, Fritz. «The Consumption of Capital in Austria». *Review of Economic Statistics*, τόμ. II, 1935.

Machlup, Fritz. *An Economic Review of the Patent System*. Washington, D.C.: United States Government Printing Office, 1958.

Machlup, Fritz. «Monopolistic Wage Determination as a Part of the General Problem of Monopoly». Στο *Wage Determination and the Economics of Liberalism*. Washington, D.C.: Chamber of Commerce of the United States, 1947.

Machlup, Fritz. *The Political Economy of Monopoly*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1952 1967. Έκδοση εκτύπωσης κατ' απαίτηση, 2002.

Machlup, Fritz. *The Stock Market, Credit, and Capital Formation*. New York: Macmillan, 1940.

Machlup, Fritz, και Edith T. Penrose. «The Patent Controversy in the Nineteenth Century». *Journal of Economic History*, Μάιος 1950.

Mackay, Thomas. *Methods of Social Reform*. London: John Murray, 1896.

Mandell, Irving. *How to Protect and Patent Your Invention*. New York: Oceana Publishers, 1951.

Marco, Antonio de Viti de. *First Principles of Public Finance*. London: Jonathan Cape, 1936.

Margolis, Julius. «A Comment On the Pure Theory of Public Expenditures». *Review of Economics and Statistics*, Νοέμβριος 1955.

Marshall, Alfred. *Principles of Economics*, 8η έκδ. London: Macmillan, 1920. Ανατυπώθηκε από την Prometheus Books, 1997.

Martin, James J. *Men Against the State*. DeKalb, Ill.: Adrian Allen Associates, 1953. Ανατυπώθηκε από τον Ralph Myles, 1970.

McCulloch, J.R. *Principles of Political Economy*. New York: Augustus M. Kelley, 1864 1965.

McCulloch, J.R. *A Treatise on the Principle and Practical Influence of Taxation and the Funding System*. London, 1845. Ανατυπώθηκε από τη Thoemmes Press, 1999.

McCulloch, John Ramsay, και John S. McGee. «Predatory Price-Cutting: The Standard Oil (New Jersey) Case». *Journal of Law and Economics*, Οκτώβριος 1958.

McLean, John G., και Robert W. Haigh. «How Business Corporations Grow». *Harvard Business Review*, Νοέμβριος–Δεκέμβριος 1954.

Meek, Ronald L. «Adam Smith and the Classical Concept of Profit». *Scottish Journal of Political Economy*, Ιούνιος 1954.

Mendershausen, Horst. «The Terms of Soviet-Satellite Trade: A Broadened Analysis». *Review of Economics and Statistics*, Μάιος 1960.

Menger, Carl. *Principles of Economics*. Glencoe, Ill.: Free Press, 1950. Ανατυπώθηκε από τη Libertarian Press, 1994.

Milenkovitch, Deborah D. «Which Direction for Yugoslavia's Economy?». *East Europe*, Ιούλιος 1969.

Millar, Frederick. «The Evils of State Trading as Illustrated by the Post Office». Στο Thomas Mackay, επιμ., *A Plea for Liberty*. New York: D. Appleton Co., 1891. Ανατυπώθηκε από το Liberty Fund, 1982.

Miller, James C., III, επιμ. *Why the Draft?*. Baltimore: Penguin Books, 1968.

Milliman, Jerome W. «Commonality, the Price System, and Use of Water Supplies». *Southern Economic Journal*, Απρίλιος 1956.

Milliman, Jerome W. «Water Law and Private Decision-Making: A Critique». *Journal of Law and Economics*, Οκτώβριος 1959.

Mises, Ludwig von. «The Agony of the Welfare State». *Freeman*, 4 Μαΐου 1953.

Mises, Ludwig von. *Bureaucracy*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1946. Ανατυπώθηκε από τη Libertarian Press, 1994.

Mises, Ludwig von. «Comments about the Mathematical Treatment of Economic Problems». *Studium Generale*, τόμ. VI, αρ. 2, 1953· Springer Verlag. Αδημοσίευτη μετάφραση της Helena Ratzka.

Mises, Ludwig von. «Economic Calculation in the Socialist Commonwealth». Ανατυπώθηκε στο F.A. Hayek, επιμ., *Collectivist Economic Planning*. London: George Routledge & Sons, 1935. Ανατυπώθηκε από τον Augustus M. Kelley, 1967.

Mises, Ludwig von. *Human Action*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1949. Ανατυπώθηκε από το Ludwig von Mises Institute, 1998.

Mises, Ludwig von. «The Nationalization of Credit». Στο Louise Sommer, επιμ., *Essays in European Economic Thought*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1960.

Mises, Ludwig von. «A New Treatise on Economics». *New Individualist Review*, τόμ. 2, αρ. 3, φθινόπωρο 1962.

Mises, Ludwig von. «Profit and Loss». Στο *Planning for Freedom*. South Holland, Ill.: Libertarian Press, 1952 1980.

Mises, Ludwig von. *Socialism*, 2η έκδ. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1951. Ανατυπώθηκε από το Liberty Fund, 1995.

Mises, Ludwig von. *The Theory of Money and Credit*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1953 και 1957. Ανατυπώθηκε από το Liberty Fund, 1995.

Mises, Richard von. *Probability, Statistics, and Truth*, 2η έκδ. New York: Macmillan, 1957. Ανατυπώθηκε από την Dover Publications, 1981.

Mitchell, Wesley C. *Business Cycles, the Problem and Its Setting*. New York: National Bureau of Economic Research, 1927. Ανατυπώθηκε από την Ayer Publishing, 1975.

Modigliani, Franco. «Liquidity Preference and the Theory of Interest and Money». Στο Henry Hazlitt, επιμ., *The Critics of Keynesian Economics*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1960. Ανατυπώθηκε από τη University Press of America, 1983.

Molinari, Gustave de. «De la production de la sécurité». *Journal des Economistes*, 15 Φεβρουαρίου 1849.

Molinari, Gustave de. «Onzième soirée». Στο *Les soirées de la Rue Saint Lazare*. Paris, 1849.

Molinari, Gustave de. *The Society of Tomorrow*. New York: G.P. Putnam's Sons, 1904. Ανατυπώθηκε από την Taylor & Francis, 1972.

Morris, Newbold, και Dana Lee Thomas. *Let the Chips Fall*. New York: Appleton-Century-Crofts, 1955.

Morse, Sidney H. «Chips from My Studio». *Radical Review*, Μάιος 1877.

Nelson, Richard R. «The Economics of Invention: A Survey of the Literature». *Journal of Business*, Απρίλιος 1959.

Neuberger, Egon. «Waiting and the Period of Production: Comment». *Quarterly Journal of Economics*, Φεβρουάριος 1960.

Nichol, A.J. «The Influence of Marginal Buyers on Monopolistic Competition». *Quarterly Journal of Economics*, Νοέμβριος 1934.

Nicols, Alfred. «The Development of Monopolistic Competition and the Monopoly Problem». *Review of Economics and Statistics*, Μάιος 1949.

Nicols, Alfred. «The Rehabilitation of Pure Competition». *Quarterly Journal of Economics*, Νοέμβριος 1947.

Niksa, Vladimir. «The Role of Quantitative Thinking in Modern Economic Theory». *Review of Social Economy*, Σεπτέμβριος 1959.

Nock, Albert Jay. *Our Enemy, the State*. Caldwell, Idaho: Caxton Printers, 1946. Ανατυπώθηκε από τη Fox & Wilkes, 1994.

Nove, Alec. «Planners' Preferences, Priorities, and Reforms». *Economic Journal*, Ιούνιος 1966.

Nove, Alec. «The Politics of Economic Rationality». *Social Research*, καλοκαίρι 1958.

Nove, Alec. «The Problem of 'Success Indicators' in Soviet Industry». *Economica*, Φεβρουάριος 1958.

Nurkse, Ragnar. «The Schematic Representation of the Structure of Production». *Review of Economic Studies*, τόμ. II, 1935.

Nutter, G. Warren. «Competition: Direct and Devious». *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Μάιος 1954.

Nutter, G. Warren. «The Plateau Demand Curve and Utility Theory». *Journal of Political Economy*, Δεκέμβριος 1955.

Oliver, Henry M., Jr. *A Critique of Socioeconomic Goals*. Bloomington: Indiana University Press, 1954.

Oppenheimer, Franz. *The State*. New York: Vanguard Press, 1914 1928. Ανατυπώθηκε από την Transaction Publishers, 1998.

Padan, R.S. «Review of C.M. Walsh's Measurement of General Exchange Value». *Journal of Political Economy*, Σεπτέμβριος 1901.

Painlevé, Paul. «The Place of Mathematical Reasoning in Economics». Στο Louise Sommer, επιμ., *Essays in European Economic Thought*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1960.

Parsons, Talcott. *The Structure of Social Action*. Glencoe, Ill.: Free Press, 1949 1990.

Paterson, Isabel. *The God of the Machine*. New York: Putnam's, 1943. Ανατυπώθηκε από την Transaction Publishers, 1993.

Patinkin, Don. *Money, Interest, and Prices*. Evanston, Ill.: Row, Peterson & Co., 1956. Ανατυπώθηκε από τη HarperCollins, 1998.

Pearce, I.F. «A Study in Price Policy». *Economica*, Μάιος 1956.

Pearce, I.F., και Lloyd R. Amey. «Price Policy with a Branded Product». *Review of Economic Studies*, τόμ. XXIV, 1956–1957.

Peffer, E. Louise. *The Closing of the Public Domain*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1951. Ανατυπώθηκε από την Ayer Publishing, 1972.

Peltzman, Sam. «CAB: Freedom from Competition». *New Individualist Review*, άνοιξη 1963.

Pen, J. «A General Theory of Bargaining». *American Economic Review*, Μάρτιος 1952.

Penrose, Edith T. «Biological Analogies in the Theory of the Firm». *American Economic Review*, Δεκέμβριος 1952.

Penrose, Edith T. *Economics of the International Patent System*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1951.

Perry, Arthur Latham. *Political Economy*, 21η έκδ. New York: Charles Scribner's Sons, 1892. Έκδοση εκτύπωσης κατ' απαίτηση, 2002.

Peterson, John M., και Charles T. Stewart, Jr. *Employment Effects of Minimum Wage Rates*. Washington, D.C.: American Enterprise Institute, Αύγουστος 1969. Έκδοση εκτύπωσης κατ' απαίτηση, 2002.

Petro, Sylvester. *Power Unlimited*. New York: Ronald Press, 1959. Ανατυπώθηκε από την Greenwood Publishers, 1979.

Philbrook, Clarence E. «'Realism' in Policy Espousal». *American Economic Review*, Δεκέμβριος 1953.

Phillips, Charles F. *Competition? Yes, but ...*. Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1955.

Plant, Arnold. «The Economic Theory concerning Patents for Inventions». *Economica*, Φεβρουάριος 1934.

Poirier, René. «Sur Logique». Στο André Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*. Paris: Presses Universitaires de France, 1951.

Poirot, Paul L. «Property Rights and Human Rights». Στο *Essays on Liberty*. Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1954.

Polakoff, Murray E. «Some Critical Observations on the Major Keynesian Building Blocks». *Southern Economic Journal*, Οκτώβριος 1954.

Pollock, Frederick. «Contract». Στο *Encyclopedia Britannica*, 14η έκδ. London, 1929.

Pound, Roscoe. «Legal Immunities of Labor Unions». Στο *Labor Unions and Public Policy*. Washington, D.C.: American Enterprise Association, 1958.

Rairikar, R.R. «Welfare Economics and Welfare Criteria». *Indian Journal of Economics*, Ιούλιος 1953.

Ray, G.F. «Industrial Planning in Hungary». *Scottish Journal of Political Economy*, Ιούνιος 1960.

Read, Leonard E. *Government—An Ideal Concept*. Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1954.

Renshaw, F. «Utility Regulation: A Re-examination». *Journal of Business*, Οκτώβριος 1958.

Richman, Sheldon L. «Commentator on Our Times: A Quest for the Historical Rothbard». Στο Walter Block και Llewellyn H. Rockwell, Jr., επιμ., *Man, Economy, and Liberty: Essays in Honor of Murray N. Rothbard*. Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1988.

Rickenbacker, William F. *Wooden Nickels*. New Rochelle, N.Y.: Arlington House, 1966 1968.

Riemersma, Jelle C. «Economic Enterprise and Political Powers After the Reformation». *Economic Development and Cultural Change*, Ιούλιος 1955.

Robbins, Lionel. *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, 2η έκδ. London: Macmillan, 1935. Ανατυπώθηκε από τη St. Martin's Press, 1969.

Robbins, Lionel. *The Great Depression*. New York: Macmillan, 1934. Ανατυπώθηκε από την Books for Libraries, 1976.

Robbins, Lionel. «Interpersonal Comparisons of Utility». *Economic Journal*, Δεκέμβριος 1938.

Robbins, Lionel. «On a Certain Ambiguity in the Conception of Stationary Equilibrium». Στο Richard V. Clemence, επιμ., *Readings in Economic Analysis*. Cambridge: Addison Wesley Press, 1950.

Robbins, Lionel. «Remarks upon Certain Aspects of the Theory of Costs». *Economic Journal*, Μάρτιος 1934.

Robertson, D.H. «Mr. Keynes and the Rate of Interest». Στο W. Fellner και B.F. Haley, επιμ., *Readings in the Theory of Income Distribution*. Philadelphia: Blakiston, 1946. Ανατυπώθηκε από τον Richard D. Irwin, 1963.

Robertson, D.H. *Utility and All That*. London: George Allen and Unwin, 1952 1954.

Robinson, Joan. *Economics of Imperfect Competition*. London: Macmillan, 1933 1976.

Rogers, Lindsay. «'The Mind of America' to the Fourth Decimal Place». *Reporter*, 30 Ιουνίου 1955.

Rolph, Earl. «The Discounted Marginal Productivity Doctrine». Στο W. Fellner και B.F. Haley, επιμ., *Readings in Theory of Income Distribution*. Philadelphia: Blakiston, 1946. Ανατυπώθηκε από τον Richard D. Irwin, 1963.

Rommen, Heinrich. *The State in Catholic Thought, a Treatise in Political Philosophy*. London, 1950. Ανατυπώθηκε από την Greenwood Publishing, 1970.

Rostow, W.W. *The Stages of Economic Growth*. Cambridge: Cambridge University Press, 1960 1994.

Rothbard, Murray N. *America's Great Depression*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1963. Ανατυπώθηκε από το Ludwig von Mises Institute, 2000.

Rothbard, Murray N. *An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*. Τόμ. 1: *Economic Thought before Adam Smith*. Aldershot, U.K.: Edward Elgar, 1997.

Rothbard, Murray N. *An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*. Τόμ. 2: *Classical Economics*. Aldershot, U.K.: Edward Elgar, 1997.

Rothbard, Murray N. «Bertrand de Jouvenel e i diritti di proprietá». *Biblioteca della Liberta*, αρ. 2, 1966.

Rothbard, Murray N. «The Betrayal of the American Right». Αδημοσίευτο χειρόγραφο βιβλίου.

Rothbard, Murray N. «The Bogey of Administered Prices». *Freeman*, Σεπτέμβριος 1959.

Rothbard, Murray N. «Concerning Water». *Freeman*, Μάρτιος 1956.

Rothbard, Murray N. «The Edict of Diocletian». *Faith and Freedom*, τόμ. 1, αρ. 4, Μάρτιος 1950.

Rothbard, Murray N. «Egalitarianism as a Revolt Against Nature». *Modern Age*, φθινόπωρο 1973. Ανατυπώθηκε ως *Egalitarianism as a Revolt Against Nature and Other Essays* από το Ludwig von Mises Institute, 2000. Περιλαμβάνει: «The Anatomy of the State» και «War, Peace, and the State».

Rothbard, Murray N. «Government as a Promoter of Monopoly», Οκτώβριος 1959. Αρχείο Rothbard.

Rothbard, Murray N. «Government in Business». Στο *Essays on Liberty*. Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1958.

Rothbard, Murray N. «Fisher's Equations», 1953. Αρχείο Rothbard.

Rothbard, Murray N. «Frank S. Meyer: The Fusionist as Libertarian Manqué». *Modern Age*, τόμ. 25, αρ. 4, φθινόπωρο 1981.

Rothbard, Murray N. *For A New Liberty: The Libertarian Manifesto*. New York: Collier Books, 1973.

Rothbard, Murray N. «Human Rights Are Property Rights». Στο *Essays on Liberty*. Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1959.

Rothbard, Murray N. «In Defense of 'Extreme Apriorism.'». *Southern Economic Journal*, Ιανουάριος 1957. Ανατυπώθηκε στο *Austrian Economics*, τόμ. 1, Stephen Littlechild, επιμ. Brookfield, Vt.: Edward Elgar, 1990. Μεταφράστηκε στα γαλλικά ως «L'apriorisme extreme» από τον Francois Guillaumat, στο *Economistes et charlatans*. Paris: Les Belles Lettres, 1991. Ανατυπώθηκε στο *The Logic of Action One: Money, Method, and the Austrian School* από τον Edward Elgar, 1997.

Rothbard, Murray N. «Life on the Old Right». *Chronicles*, Αύγουστος 1994. Ανατυπώθηκε στο Joseph Scotchie, επιμ., *The Paleoconservatives: New Voices of the Old Right*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, 1999.

Rothbard, Murray N. *Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero*. Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1988.

Rothbard, Murray N. *Man, Economy, and State*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1962. Ανατυπώθηκε ως *Man, Economy, and State with Power and Market* από το Ludwig von Mises Institute, 2004.

Rothbard, Murray N. «The Mantle of Science». Στο Helmut Schoeck και James W. Wiggins, επιμ., *Scientism and Values*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1960. Ανατυπώθηκε στο Rothbard, *The Logic of Action One: Money, Method, and the Austrian School*, από τον Edward Elgar, 1997.

Rothbard, Murray N. «Mises' Human Action: Comment». *American Economic Review*, Μάρτιος 1951.

Rothbard, Murray N. *Monopolio y Competencia*. Buenos Aires: Centro de Estudios Sobre la Libertad, 1965. Εκδόθηκε από τον Alberto Benegas Lynch.

Rothbard, Murray N. «Monopoly and Competition», Μάρτιος 1957. Αρχείο Rothbard.

Rothbard, Murray N. «The Monopoly Problem», Αύγουστος 1959. Αρχείο Rothbard.

Rothbard, Murray N. «A Note on the Economics of Slavery», Μάιος 1960. Αρχείο Rothbard.

Rothbard, Murray N. «Not Worth a Continental». *Faith and Freedom*, τόμ. 1, αρ. 3, Φεβρουάριος 1950.

Rothbard, Murray N. «On Freedom and the Law». *New Individualist Review*, χειμώνας 1962.

Rothbard, Murray N. *Power and Market: Government and the Economy*. Menlo Park, Calif.: Institute for Humane Studies, 1970. Ανατυπώθηκε και συμπεριλήφθηκε στην παρούσα έκδοση, 2004.

Rothbard, Murray N. «Praxeology». *analysis*, Μάιος 1950.

Rothbard, Murray N. «Praxeology: Reply to Mr. Schuller». *American Economic Review*, Δεκέμβριος 1951.

Rothbard, Murray N. «The Railroads of France». *Ideas on Liberty*, Σεπτέμβριος 1955.

Rothbard, Murray N. «A Reply to Georgist Criticisms». Πολυγραφημένο χειρόγραφο. Foundation for Economic Education, 1957. Ανατυπώθηκε στο Rothbard, *The Logic of Action Two: Applications and Criticism from the Austrian School*, από τον Edward Elgar, 1997.

Rothbard, Murray N. «Review of Human Action». *Faith and Freedom*, Σεπτέμβριος 1950.

Rothbard, Murray N. *The Single Tax: Economic and Moral Implications*. Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1957. Ανατυπώθηκε στο Rothbard, *The Logic of Action Two: Applications and Criticism from the Austrian School*, από τον Edward Elgar, 1997.

Rothbard, Murray N. «Stable Money», 1953. Αρχείο Rothbard.

Rothbard, Murray N. «Textbook or Treatise?», Φεβρουάριος 1954. Αρχείο Rothbard.

Rothbard, Murray N. «Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics». Στο Mary Sennholz, επιμ., *On Freedom and Free Enterprise: Essays in Honor of Ludwig von Mises*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1956. Ανατυπώθηκε στο Rothbard, *The Logic of Action One: Method, Money, and the Austrian School*, από τον Edward Elgar, 1997.

Rothbard, Murray N. «The Uneasy Case for Degressive Taxation: A Critique of Blum and Kalven». *Quarterly Journal of Austrian Economics*, τόμ. 4, αρ. 1, καλοκαίρι 2001.

Rothbard, Murray N. «What McCulloch did for Ricardo», 1951. Αρχείο Rothbard.

Rousiers, Paul de. *Les Industries Monopolisées aux Etats-Unis*, όπως παρατίθεται στο Gustave de Molinari, *The Society of Tomorrow*. New York: G.P. Putnam's Sons, 1904.

Roy, Ralph L. *Apostles of Discord*. Boston: Beacon Press, 1953.

Rueff, Jacques. «The Fallacies of Lord Keynes' General Theory». Στο Henry Hazlitt, επιμ., *The Critics of Keynesian Economics*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1960. Ανατυπώθηκε από τη University Press of America, 1983.

Russell, Dean. *The TVA Idea*. Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1949.

Samuelson, Paul A. «Diagrammatic Exposition of a Theory of Public Expenditure». *Review of Economics and Statistics*, Νοέμβριος 1955.

Samuelson, Paul A. «The Pure Theory of Public Expenditures». *Review of Economics and Statistics*, Νοέμβριος 1954.

Schmidt, Wilson. «Social Overhead Mythology». Στο Helmut Schoeck και James W. Wiggins, επιμ., *Scientism and Values*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1960. Ανατυπώθηκε από την Arno Press, 1972.

Schuller, G.J. «Rejoinder». *American Economic Review*, Μάρτιος 1951.

Schumpeter, Joseph A. *Business Cycles*. New York: McGraw-Hill, 1939. Ανατυπώθηκε από την Porcupine Press, 1982.

Schumpeter, Joseph A. *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper & Bros., 1942. Ανατυπώθηκε από την Perennial, 1984.

Schumpeter, Joseph A. «Eugen von Böhm-Bawerk, 1851–1914». Στο *Ten Great Economists*. New York: Oxford University Press, 1951 1985.

Schumpeter, Joseph A. *History of Economic Analysis*. New York: Oxford University Press, 1954 1996.

Schumpeter, Joseph A. *The Theory of Economic Development*. Cambridge: Harvard University Press, 1936. Ανατυπώθηκε από την Transaction Publishers, 1982.

Scott, Anthony. «Conservation Policy and Capital Theory». *Canadian Journal of Economics and Political Science*, Νοέμβριος 1954.

Scott, Anthony. «The Fishery, A Sole Resource». *Journal of Political Economy*, Απρίλιος 1955.

Scott, Anthony. *Natural Resources: The Economics of Conservation*. Toronto: University of Toronto Press, 1955.

Scoville, John W., και Noel Sargent, επιμ. *Fact and Fancy in the T.N.E.C. Monographs*. New York: National Association of Manufacturers, 1942.

Sears, Marian V. «The American Businessman at the Turn of the Century». *Business History Review*, Δεκέμβριος 1956.

Seligman, E.R.A. *Progressive Taxation in Theory and Practice*, 2η έκδ. New York: Macmillan, 1908.

Seligman, E.R.A. *The Shifting and Incidence of Taxation*, 2η έκδ. New York: Macmillan, 1899. Ανατυπώθηκε από τον Augustus M. Kelley, 1969.

Silberman, Charles E. *The Myths of Automation*. New York: Harper & Row, 1967.

Simon, William M. «The Case Against the Federal Trade Commission». *University of Chicago Law Review*, 1952.

Simon, Yves. *Philosophy of Democratic Government*. Chicago: University of Chicago Press, 1951. Ανατυπώθηκε από τη University of Notre Dame Press, 1994.

Simons, Henry C. «Some Reflections on Syndicalism». Στο *Economic Policy for a Free Society*. Chicago: University of Chicago Press, 1948.

Smith, Adam. *The Wealth of Nations*. New York: Modern Library, 1937. Ανατυπώθηκε από την Bantam Books, 2003.

Smith, Bradford B. *Liberty and Taxes*. Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, χ.χ.

Smith, Bradford B. «Monopoly and Competition». *Ideas on Liberty*, τόμ. 3, Νοέμβριος 1955.

Smith, Vera C. *The Rationale of Central Banking*. London: P.S. King and Son, 1936. Ανατυπώθηκε από το Liberty Fund, 1990.

Solo, Carolyn Shaw. «Innovation in the Capitalist Process: A Critique of the Schumpeterian Theory». *Quarterly Journal of Economics*, Αύγουστος 1951.

Spadaro, Louis M. «Averages and Aggregates in Economics». Στο Mary Sennholz, επιμ., *On Freedom and Free Enterprise: Essays in Honor of Ludwig von Mises*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1956. Ανατυπώθηκε από το Foundation for Economic Education, 1994.

Spencer, Herbert. *Social Statics*. New York: D. Appleton & Co., 1890. Ανατυπώθηκε από τη Thoemmes Press, 2003.

Spooner, Lysander. *A Letter to Grover Cleveland*. Boston: B.R. Tucker, 1886.

S.R. «Spencer As His Own Critic». *Liberty*, Ιούνιος 1904.

Stigler, George J. *Production and Distribution Theories*. New York: Macmillan, 1946. Ανατυπώθηκε από την Transaction Publishers, 1994.

Stigler, George J. *The Theory of Price*. New York: Macmillan, 1946. Ανατυπώθηκε από την Prentice Hall, 1987.

Sutton, Francis X., Seymour E. Harris, Carl Kaysen και James Tobin. *The American Business Creed*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1956. Ανατυπώθηκε από τη Schocken Books, 1962.

Swanson, Ernst W. «The Economic Stagnation Thesis, Once More». *Southern Economic Journal*, Ιανουάριος 1956.

Sylvester, Isaiah W. *Bullion Certificates as Currency*. New York, 1882.

Taussig, Frank W. *Principles of Economics*, 2η έκδ. New York: Macmillan, 1911 1939.

Taylor, Everett Ridley. *Progress Report on a New Bill of Rights*. Diablo, Calif.: Everett Taylor, 1954.

Thirlby, G.F. «Economists' Cost Rules and Equilibrium Theory». *Economica*, Μάιος 1960.

Thirlby, G.F. «The Marginal Cost Controversy: A Note on Mr. Coase's Model». *Economica*, Φεβρουάριος 1947.

Tiebout, Charles M. «A Pure Theory of Local Expenditures». *Journal of Political Economy*, Οκτώβριος 1956.

Tiebout, Charles M. «The Subjective Theory of Value and Accounting 'Cost.'». *Economica*, Φεβρουάριος 1946.

Toy, Eckard Vance. «Spiritual Mobilization: The Failure of an Ultraconservative Ideal in the 1950's». *Pacific Northwest Quarterly*, τόμ. 61, Απρίλιος 1970.

Triffin, Robert. *Monopolistic Competition and General Equilibrium Theory*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1940 1962.

Tucker, Benjamin R. *Individual Liberty*. New York: Vanguard Press, 1926. Ανατυπώθηκε από τη Revisionist Press, 1972.

Tucker, Benjamin R. *Instead of a Book*, 2η έκδ. New York: B.R. Tucker, 1897. Ανατυπώθηκε από τη Haskell House Publishers, 1969.

Tullock, Gordon. *The Fisheries*. Columbia: University of South Carolina Bureau of Business and Economic Research, Φεβρουάριος 1962.

Van Sickle, John V., και Benjamin A. Rogge. *Introduction to Economics*. New York: D. Van Nostrand, 1954.

Viner, Jacob. *International Trade and Economic Development*. Glencoe, Ill.: Free Press, 1952. Ανατυπώθηκε από την Clarendon Press, 1957.

Viner, Jacob. *Studies in the Theory of International Trade*. New York: Harper & Bros., 1937. Ανατυπώθηκε από τον Augustus M. Kelley, 1965.

Vining, Rutledge. *Economics in the United States of America*. Paris: UNESCO, 1956.

Walker, Amasa. *The Science of Wealth*, 3η έκδ. Boston: Little, Brown & Co., 1867. Έκδοση εκτύπωσης κατ' απαίτηση, 2002.

Walker, Charls E. «Federal Reserve Policy and the Structure of Interest Rates on Government Securities». *Quarterly Journal of Economics*, Φεβρουάριος 1954.

Walker, David. «The Direct-Indirect Tax Problem: Fifteen Years of Controversy». *Public Finance/Finance Publique*, τόμ. X, αρ. 2, 1955.

Walker, Francis A. *Political Economy*. New York: Henry Holt & Co., 1911. Ανατυπώθηκε από την Elibron Classics, 2001.

Warburton, Clark. «Elementary Algebra and the Equation of Exchange». *American Economic Review*, Ιούνιος 1953.

Warren, George F., και Frank A. Pearson. *Prices*. New York: John Wiley & Sons, 1933.

Wayland, Francis. *The Elements of Political Economy*. Boston: Gould & Lincoln, 1854. Ανατυπώθηκε από τον Sheldon, 1886.

Weiler, E.T. *The Economic System*. New York: Macmillan, 1952 1957.

Weinstein, James. *The Corporate Ideal in the Liberal State: 1900–1918*. Boston: Beacon Press, 1968. Ανατυπώθηκε από την Greenwood Publishing, 1981.

Whitney, Simon N. «Errors in the Concept of Countervailing Power». *Journal of Business*, Οκτώβριος 1953.

Wicksell, Knut. *Lectures on Political Economy*. London: Routledge and Kegan Paul, 1934. Ανατυπώθηκε από τον Augustus M. Kelley, 1967.

Wicksteed, Philip H. *The Common Sense of Political Economy and Selected Papers*. Τόμ. 1. Lionel Robbins, επιμ. London: Routledge and Kegan Paul, 1910 1933. Ανατυπώθηκε στο *Collected Works of Philip Henry Wicksteed*, 5 τόμοι, επιμέλεια Ian Steedman. Thoemmes Press, 1999.

Wieser, Friedrich F. von. *Social Economics*. London: George Allen and Unwin, 1927. Ανατυπώθηκε από τη Routledge, 2003.

Wieser, Friedrich F. von. «The Theory of Urban Ground Rent», 1909. Στο Louise Sommer, επιμ., *Essays in European Economic Thought*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1960.

Wiles, P.J.D. «Changing Economic Thought in Poland». *Oxford Economic Papers*, Ιούνιος 1957.

Williams, Roger J. *Free and Unequal*. Austin: University of Texas Press, 1953. Ανατυπώθηκε από το Liberty Fund, 1979.

Wilson, George W. «The Relationship between Output and Employment». *Review of Economics and Statistics*, Φεβρουάριος 1960.

Wincor, Richard. *How to Secure Copyright*. New York: Oceana Publishers, 1950.

Wolowski, Léon, και Émile Levasseur. «Property». Στο *Lalor's Cyclopedia of Political Science, etc.* Chicago: M.B. Cary & Co., 1884.

Wootton, Barbara. *Social Science and Social Pathology*. London: George Allen and Unwin, 1959. Ανατυπώθηκε από την Greenwood Publishing, 1978.

Wormser, René, επιμ. *Foundations: Their Power and Influence*. New York: Devin-Adair, 1958.

Wormser, René. *The Intellectuals: A Controversial Portrait*. Glencoe, Ill.: Free Press, 1960.

Wright, David McCord. «Regulating Unions». Στο Philip D. Bradley, επιμ., *The Public Stake in Union Power*. Charlottesville: University of Virginia Press, 1959 1965.

Wright, David McCord. «True Growth Must Come Through Freedom». *Fortune*, Δεκέμβριος 1959.

Wu, Chi-Yuen. *An Outline of International Price Theories*. London: George Routledge & Sons, 1939 2003.

Yeager, Leland B. «The Methodology of George and Menger». *American Journal of Economics and Sociology*, Απρίλιος 1954.

Yeager, Leland B. «Some Questions on Growth Economics». *American Economic Review*, Μάρτιος 1954.

Yeager, Leland B., και David Tuerck. *Trade Policy and the Price System*. Scranton, Pa.: International Textbook Co., 1966 1969.

Young, Arthur N. «Saudi Arabian Currency and Finance». *Middle East Journal*, καλοκαίρι 1953.

Zarnowitz, Victor. *An Appraisal of Short-Term Economic Forecasts*. New York: Columbia University Press, 1967.

Σημειώσεις

Τόμος I

Εισαγωγή στη δεύτερη έκδοση του Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος

1 Rothbard προς H. Cornuelle, 28 Ιουνίου 1952· Αρχείο Rothbard. ↩

2 Rothbard προς Mises, 5 Μαΐου 1959· Αρχείο Rothbard. Στα αγγλικά: «Ολοκληρώθηκε». ↩

3 Richard Cantillon, *Essai sur la Nature du commerce en Général*, επιμ. και μτφρ. Henry Higgs (New York: Augustus M. Kelley, 1964). ↩

4 Carl Menger, *Principles of Economics*, μτφρ. James Dingwall και Bert E. Hoselitz (New York: New York University Press, 1981). Ο Menger είχε εργαστεί κατά διαστήματα, για περισσότερο από μία δεκαετία, ως οικονομικός δημοσιογράφος και αναλυτής αγορών σε ημερήσιες εφημερίδες. Για μια επισκόπηση της ζωής και της σκέψης του Menger, βλ. Joseph T. Salerno, «Carl Menger: The Founding of the Austrian School», στο Randall G. Holcombe, επιμ., *15 Great Austrian Economists* (Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1999), σσ. 71–100, καθώς και τις πηγές που παρατίθενται εκεί. ↩

5 Έτσι, στον Πρόλογο του βιβλίου, ο Menger (*Principles*, σ. 49) έγραφε:

> Έχω αφιερώσει ιδιαίτερη προσοχή στη διερεύνηση των αιτιωδών συνδέσεων μεταξύ των οικονομικών φαινομένων που αφορούν τα προϊόντα και τους αντίστοιχους συντελεστές παραγωγής ... με σκοπό τη θεμελίωση μιας θεωρίας των τιμών βασισμένης στην πραγματικότητα και την υπαγωγή όλων των φαινομένων των τιμών — συμπεριλαμβανομένων του τόκου, των μισθών, της γαιοπροσόδου κ.λπ.— σε μία ενιαία οπτική. ... (Η έμφαση προστέθηκε.) ↩

6 Για τους παράγοντες που βρίσκονται στη βάση της ανόδου και της παρακμής της πρώιμης Αυστριακής Σχολής, βλ. Joseph T. Salerno, «The Place of Mises's Human Action in the Development of Modern Economic Thought», *Quarterly Journal of Austrian Economics* 2, αρ. 1 (Άνοιξη 1999): 35–65. ↩

7 Πράγματι, στον Πρόλογο αυτής της πραγματείας, ο Rothbard εκφράζει τη λύπη του για την εξαφάνιση της «παλαιού τύπου πραγματείας περί οικονομικών "αρχών"» μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και για την επακόλουθη προοδευτική διάσπαση της οικονομικής επιστήμης, συμπεριλαμβανομένης της οικονομικής θεωρίας, σε στεγανούς επιμέρους κλάδους. Για τους παράγοντες που επέτειναν αυτόν τον κατακερματισμό της οικονομικής επιστήμης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, βλ. Joseph T. Salerno, «Economics: Vocation or Profession», *Ludwig von Mises Institute Daily Article* (17 Νοεμβρίου 2004), διαθέσιμο στο Ludwig von Mises Institute. ↩

8 Ludwig von Mises, *Human Action: A Treatise on Economics*, έκδοση για μελετητές (Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1998). ↩

9 Για τους λόγους που οδήγησαν σε αυτό, βλ. Salerno, «The Place of Mises's Human Action», σσ. 59–61. Τα βιβλία που διαμόρφωσαν τη μεταπολεμική οικονομική επιστήμη ήταν εντελώς διαφορετικής υφής από την πραγματεία του Mises και ασχολούνταν πρωτίστως με τις τυπικές τεχνικές, παρά με την ουσία, της οικονομικής θεωρίας. Σε αυτά περιλαμβάνονταν ιδίως τα εξής: J.R. Hicks, *Value and Capital: An Inquiry into Some Fundamental Principles of Economics Theory*, 2η έκδ. (New York: Oxford University Press, 1946)· Paul A. Samuelson, *Foundations of Economic Analysis* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1947)· και George J. Stigler, *The Theory of Price* (New York: Macmillan, 1947). ↩

10 Ο κεντρικός ρόλος του Rothbard στη σύγχρονη αναβίωση της αυστριακής οικονομικής σκέψης αναλύεται λεπτομερώς στο Joseph T. Salerno, «The Rebirth of Austrian Economics—In Light of Austrian Economics», *Quarterly Journal of Austrian Economics* 5, αρ. 4 (Χειμώνας 2002): 111–28. ↩

11 Rothbard προς H. Cornuelle, 28 Ιουνίου 1952· Αρχείο Rothbard. ↩

12 Rothbard προς H. Cornuelle, 14 Μαρτίου 1951· Αρχείο Rothbard. Η φράση «ό,τι έκανε ο McCulloch για τον Ricardo» αναφέρεται στο *Principles of Political Economy* του John Ramsay McCulloch (New York: Augustus M. Kelley, 1864 1965). ↩

13 Στο ίδιο. ↩

14 Rothbard προς R. Cornuelle, 9 Αυγούστου 1954· Αρχείο Rothbard. ↩

15 Rothbard προς H. Cornuelle, 28 Ιουνίου 1952· Αρχείο Rothbard. ↩

16 Ludwig von Mises, «Man, Economy and State: A New Treatise on Economics», στο έργο του ιδίου *Economic Freedom and Interventionism: An Anthology of Articles and Essays*, επιμ. Bettina Bien Greaves (Irvington-on-Hudson, N.Y.: The Foundation for Economic Education, 1990), σσ. 155–56. ↩

17 Στο ίδιο, σσ. 156–57. ↩

18 Η ακόλουθη δήλωση είναι ενδεικτική της στάσης του Mises ως προς αυτό: «Ποτέ δεν έζησαν την ίδια εποχή περισσότεροι από είκοσι άνθρωποι των οποίων το έργο να συνεισέφερε κάτι ουσιώδες στην οικονομική επιστήμη» (Mises, *Human Action*, σ. 869). ↩

19 Rothbard προς R. Cornuelle, υπόμνημα: «Διδακτικό εγχειρίδιο ή πραγματεία;»· Αρχείο Rothbard. ↩

20 Στην *Ανθρώπινη δράση*, ο Mises απέφυγε μια εις βάθος ανάλυση της δομής της παραγωγής που εκτείνεται στον χρόνο, ίσως επειδή τη συνέδεε με την έννοια της αναδρομικά προσδιοριζόμενης «μέσης περιόδου παραγωγής» στο έργο του Böhm-Bawerk, την οποία επέκρινε (Mises, *Human Action*, σσ. 485–86). ↩

21 Mises, *Human Action*, σ. 3. ↩

22 Ludwig von Mises, *Epistemological Problems of Economics*, 3η έκδ. (Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 2003), σ. 228. ↩

23 Στο ίδιο, σ. 175. ↩

24 Ludwig von Mises, *The Historical Setting of the Austrian School of Economics*, 2η έκδ. (Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1984), σ. 41. ↩

25 Για μια επισκόπηση και κριτική αυτής της μηδενιστικής στροφής στην οικονομική επιστήμη, βλ. David Gordon, *Hermeneutics Versus Austrian Economics* (Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1986)· Hans-Hermann Hoppe, «In Defense of Extreme Rationalism: Thoughts on Donald McCloskey's The Rhetoric of Economics», *Review of Austrian Economics* 3 (1989): 179–214· και Murray N. Rothbard, «The Hermeneutical Invasion of Philosophy and Economics», στο έργο του ιδίου *The Logic of Action Two: Applications and Criticism from the Austrian School* (Lyme, N.H.: Edward Elgar, 1997), σσ. 275–93. ↩

26 Rothbard, *Man, Economy, and State*, σ. xcii. ↩

27 Στο ίδιο, σ. 357. ↩

28 Στο ίδιο, σ. xciii. ↩

29 Philip H. Wicksteed, *The Common Sense of Political Economy and Selected Papers and Reviews on Economic Theory*, επιμ. Lionel Robbins, 2 τόμοι (New York: Augustus M. Kelley, 1967)· Frank A. Fetter, *The Principles of Economics with Applications to Practical Problems* (New York: The Century Co., 1910)· F.W. Taussig, *Principles of Economics*, 2 τόμοι (New York: The Macmillan Company, 1911). Ο Rothbard δεν θεωρούσε την *Ανθρώπινη δράση* ένα «παλαιού τύπου έργο Αρχών», επειδή «προϋποθέτει σημαντικές προηγούμενες οικονομικές γνώσεις και περιλαμβάνει εντός των ευρύχωρων ορίων της πολυάριθμες φιλοσοφικές και ιστορικές διαπιστώσεις» (Rothbard, *Man, Economy, and State*, σ. xciii). ↩

30 Rothbard, *Man, Economy, and State*, σ. xciii. ↩

31 Στο ίδιο, σ. xciii. ↩

32 Mises, *Human Action*, σ. 65. ↩

33 Στο ίδιο, σσ. 237–38. ↩

34 Στο ίδιο, σσ. 237–57. ↩

35 Μολονότι αυτή η κατασκευή είναι εξαιρετικά μη ρεαλιστική, δεν είναι μη πραγματοποιήσιμη όπως η ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία (ERE), η οποία αφαιρεί πλήρως τη μεταβολή και την αβεβαιότητα και χρησιμοποιείται για να απομονώσει αναλυτικά το εισόδημα από τόκους και την κεφαλαιουχική λειτουργία που το αποφέρει από το επιχειρηματικό κέρδος. Έτσι, ένας κόσμος στον οποίο κάθε συντελεστής είναι κατάλληλος για μία και μόνο εργασία δεν είναι αδιανόητος ούτε λογικά αντιφατικός. Αντιθέτως, η ERE είναι πράγματι μια μη πραγματοποιήσιμη και αυτοαντιφατική κατασκευή. Περιγράφει έναν κόσμο στον οποίο, για παράδειγμα, το μέλλον είναι γνωστό με απόλυτη βεβαιότητα, αλλά εξακολουθεί να υπάρχει δράση, η οποία αποσκοπεί πάντοτε στη μεταβολή του μέλλοντος· και οι δρώντες διατηρούν χρηματικά υπόλοιπα, παρά την απουσία αβεβαιότητας σχετικά με τη χρονική κατανομή των μελλοντικών εισπράξεων και δαπανών τους. Αυτό δεν σημαίνει ότι η εγγύτητα προς την πραγματικότητα καθιστά μια νοητική κατασκευή καλύτερη ή χρησιμότερη από κάποια άλλη· το μόνο κριτήριο της χρησιμότητας μιας κατασκευής είναι η βοήθεια που προσφέρει στη σκέψη για την παραγωγική συναγωγή των αιτιωδών νόμων που λειτουργούν στις πραγματικές αγορές. ↩

36 Για την εξήγηση αυτής της κατασκευής και των παραλλαγών της, καθώς και την ανάπτυξη των συνεπαγωγών της, βλ. Rothbard, *Man, Economy, and State*, σσ. 329–66. ↩

37 Αυτό το συμπέρασμα, ότι το εισόδημα από την παραγωγή εξαντλείται στους μισθούς, στις προσόδους και στις εισπράξεις τόκων, ισχύει μόνο υπό την υπόθεση ότι οι μελλοντικές συνθήκες της αγοράς είναι γνωστές με βεβαιότητα. Μόλις εγκαταλειφθεί αυτή η υπόθεση και γίνει δεκτή η δυνατότητα υπερτίμησης ή υποτίμησης των συνδυασμών ειδικών συντελεστών από τους κεφαλαιούχους επενδυτές, τα επιχειρηματικά κέρδη και οι ζημίες εισέρχονται στην εικόνα. Ωστόσο, σε έναν κόσμο αμιγώς ειδικών συντελεστών, τέτοια κέρδη και ζημίες δεν θα είχαν λειτουργία κατανομής, επειδή, εξ ορισμού, οι συντελεστές δεν μπορούν να μετακινηθούν μεταξύ παραγωγικών διαδικασιών. Ακόμη σημαντικότερο είναι ότι καθίσταται σαφές πως τέτοια εισοδήματα περιέρχονται αποκλειστικά στους κεφαλαιούχους και ότι, επομένως, στον πραγματικό κόσμο της αβεβαιότητας οι λειτουργίες του κεφαλαιούχου και του επιχειρηματία συνενώνονται στον ίδιο δρώντα. ↩

38 Mises, *Human Action*, σ. 238. ↩

39 Rothbard, *Man, Economy, and State*, σ. xcii. Μολονότι ο Marshall χρησιμοποιούσε τη μέθοδο των νοητικών κατασκευών, η αποστροφή του προς τη μακρά, βήμα προς βήμα παραγωγική συλλογιστική προσκρούει στην προειδοποίηση του Mises ότι πρόκειται για «μια μέθοδο πολύ δύσκολη στον χειρισμό, επειδή μπορεί εύκολα να οδηγήσει σε εσφαλμένους συλλογισμούς. Οδηγεί πάνω σε μια κοφτερή κόψη· και από τις δύο πλευρές χάσκει το βάραθρο του παραλόγου και της ανοησίας» (Mises, *Human Action*, σ. 238). ↩

40 Paul Samuelson, «My Life Philosophy: Policy Credos and Working Ways», στο Michael Szenberg, επιμ., *Eminent Economists: Their Life Philosophies* (New York: Cambridge University Press, 1993), σ. 241. ↩

41 Paul Samuelson, *Foundations of Economic Analysis*, 2η έκδ. (New York: Atheneum, 1976), σ. 4. ↩

42 Paul Samuelson, «International Factor Price Equalisation Once Again», στο The American Economics Association, *Readings in International Economics* (Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1968), σ. 58· και του ιδίου, «My Life Philosophy», σ. 241. ↩

43 Samuelson, «My Life Philosophy», σ. 243. ↩

44 Στο ίδιο, σ. 244. ↩

45 Milton Friedman, «The Methodology of Positive Economics», στο έργο του ιδίου *Essays in Positive Economics* (Chicago: University of Chicago Press, 1970), σσ. 1–43. Ορισμένοι μελετητές της μεθοδολογίας έχουν υποστηρίξει ότι η θετικιστική μεθοδολογία του Friedman έχει ελάχιστα κοινά με τη φιλοσοφία της επιστήμης του Popper πέρα από το λεξιλόγιο. Για παράδειγμα, βλ. Lawrence A. Boland, *The Foundations of Economic Method* (Boston: Allen & Unwin, 1982), σσ. 155–96. ↩

46 Mark Blaug, *Economic Theory in Retrospect*, 4η έκδ. (New York: Cambridge University Press, 1986), σ. 3. ↩

47 Στην πραγματικότητα, ορισμένες από τις παραπομπές της παρούσας έκδοσης αφορούν έργα που δημοσιεύθηκαν μετά το 1962, επειδή ο παρών τόμος περιλαμβάνει το *Εξουσία και Αγορά*, το οποίο γράφτηκε αρχικά ως ο τρίτος τόμος του *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος*, αλλά εκδόθηκε χωριστά οκτώ χρόνια αργότερα. Για την ιστορία πίσω από την εκδοτική απόφαση να περικοπεί το *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος* και να εκδοθεί σε δύο τόμους, καθώς και για την αντίδραση του Rothbard σε αυτήν, βλ. Stromberg, σσ. lxv–lxxi. ↩

48 André Gabor και I.F. Pearce, «A New Approach to the Theory of the Firm», *Oxford Economic Papers* 54 (Οκτώβριος 1952): 252–65· των ιδίων, «The Place of Money Capital in the Theory of Production», *Quarterly Journal of Economics* 72 (Νοέμβριος 1958): 537–57. ↩

49 Roy Harrod, «Theory of Profit», στο έργο του ιδίου *Economic Essays* (New York: Harcourt and Brace & Co., 1952), σσ. 190–95. Για μια λεπτομερή συζήτηση της έννοιας της προσόδου λήψης αποφάσεων στον Rothbard και της σημασίας της για τις θεωρίες της επιχειρηματικότητας και της επιχείρησης, βλ. Joseph T. Salerno, «The Entrepreneur: Real and Imagined», *Quarterly Journal of Austrian Economics* 11 (3). ↩

50 Lawrence Abbott, *Quality and Competition: An Essay on Economic Theory* (Westport, Conn.: Greenwood Press, 1973). ↩

51 Rothbard, *Man, Economy and State*, σ. 666, υποσημ. 28. ↩

52 Rothbard προς R. Cornuelle, υπόμνημα: «Διδακτικό εγχειρίδιο ή πραγματεία;»· Αρχείο Rothbard. ↩

53 Ασφαλώς, η έννοια της «αυθόρμητης τάξης» ήταν μόνο μία από τις πολλές συμβολές του Hayek. Οι περισσότερες από αυτές τις συμβολές εντάσσονταν σαφώς στην αιτιώδη-ρεαλιστική παράδοση του Menger και αφορούσαν θέματα της πεζής οικονομικής ανάλυσης, όπως η θεωρία του κεφαλαίου, η θεωρία των οικονομικών κύκλων, η διεθνής νομισματική θεωρία και η συγκριτική μελέτη των νομισματικών θεσμών. Για μια συλλογή των σημαντικότερων έργων του Hayek σε αυτούς τους τομείς, βλ. *Prices and Production and Other Works: F.A. Hayek on Money, the Business Cycle, and the Gold Standard*, επιμ. Joseph T. Salerno (Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 2008). Βλ. επίσης Peter G. Klein, «The Mundane Economics of the Austrian School», *Quarterly Journal of Austrian Economics* 11, αρ. 3 (Φθινόπωρο 2008), για το επιχείρημα ότι η έννοια της αυθόρμητης τάξης, ορθώς νοούμενη, έχει τις ρίζες της στην αιτιώδη-ρεαλιστική οικονομική θεωρία του Menger. ↩

Πρόλογος στην αναθεωρημένη έκδοση

54 [ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΗ: Αυτός ο «Πρόλογος στην αναθεωρημένη έκδοση» προέρχεται από την έκδοση του *Άνθρωπος, Οικονομία και Κράτος* του 1993, που εκδόθηκε από το Mises Institute.] ↩

55 Frank W. Taussig, *Principles of Economics* (New York: Macmillan, 1911), σ. vii. ↩

56 ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΗ: Επιπλέον, το *The Quarterly Journal of Austrian Economics* άρχισε να εκδίδεται το 1998. ↩

57 [ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΗ: Αυτό το δοκίμιο ανατυπώθηκε ως κεφάλαιο 7 στο Murray N. Rothbard, *The Logic of Action I: Method, Money, and the Austrian School* (Cheltenham, U.K.: Edward Elgar, 1997).] ↩

Κεφάλαιο 1. Θεμελιώδεις Αρχές της Ανθρώπινης Δράσης

58 Για περαιτέρω μελέτη αυτού του θέματος, η καλύτερη πηγή είναι το έργο-σταθμός του Ludwig von Mises, *Human Action* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1949), σσ. 1–143 και διάσπαρτα στο έργο. ↩

59 Πρβλ. στο ίδιο, σ. 11· F.A. Hayek, «The Facts of the Social Sciences», στο *Individualism and Economic Order* (Chicago: University of Chicago Press, 1948), σσ. 57–76· Hayek, *The Counter-Revolution of Science* (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1952), σσ. 25–35· και Edith T. Penrose, «Biological Analogies in the Theory of the Firm», *American Economic Review*, Δεκέμβριος 1952, σσ. 804–19, ιδίως σσ. 818–19. ↩

60 Πρβλ. Aristotle, *Ethica Nicomachea*, βιβλίο I, ιδίως κεφ. vii. ↩

61 Το παρόν κεφάλαιο συνίσταται αποκλειστικά στην ανάπτυξη των λογικών συνεπαγωγών της ύπαρξης της ανθρώπινης δράσης. Τα επόμενα κεφάλαια —τα περαιτέρω μέρη του οικοδομήματος— αναπτύσσονται με τη βοήθεια ενός πολύ μικρού αριθμού επικουρικών υποθέσεων. Πρβλ. το Παράρτημα παρακάτω και Murray N. Rothbard, «Praxeology: Reply to Mr. Schuller», *American Economic Review*, Δεκέμβριος 1951, σσ. 943–46· και «In Defense of 'Extreme Apriorism,'», *Southern Economic Journal*, Ιανουάριος 1957, σσ. 314–20. ↩

62 Δεν χρειάζεται να υπεισέλθουμε εδώ στο δύσκολο πρόβλημα της συμπεριφοράς των ζώων, από τους κατώτερους οργανισμούς έως τα ανώτερα πρωτεύοντα, η οποία θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι βρίσκεται στο μεταίχμιο μεταξύ αμιγώς αντανακλαστικής συμπεριφοράς και συμπεριφοράς που υπαγορεύεται από κίνητρα. Σε κάθε περίπτωση, οι άνθρωποι μπορούν να κατανοήσουν —σε αντιδιαστολή προς το να παρατηρούν απλώς— μια τέτοια συμπεριφορά μόνον στον βαθμό που μπορούν να αποδώσουν στα ζώα κίνητρα τα οποία είναι σε θέση να κατανοήσουν. ↩

63 Η δήλωση ότι μόνο τα άτομα δρουν δεν συνιστά άρνηση του ότι οι επιθυμίες και οι πράξεις τους επηρεάζονται από τις πράξεις άλλων ατόμων, τα οποία μπορεί να είναι επίσης μέλη διαφόρων κοινωνιών ή ομάδων. Σε καμία περίπτωση δεν υποθέτουμε, όπως έχουν ισχυριστεί ορισμένοι επικριτές της οικονομικής επιστήμης, ότι τα άτομα είναι «άτομα» απομονωμένα το ένα από το άλλο. ↩

64 Πρβλ. Hayek, *Counter-Revolution of Science*, σ. 34. Πρβλ. επίσης Mises, *Human Action*, σ. 42. ↩

65 Πρβλ. Talcott Parsons, *The Structure of Social Action* (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1949), σ. 44 κ.ε. ↩

66 Ορισμένοι συγγραφείς έχουν αβάσιμα θεωρήσει ότι η πραξεολογία και η οικονομική επιστήμη υποθέτουν πως κάθε δράση είναι ψύχραιμη, υπολογιστική και προϊόν περίσκεψης. ↩

67 Η συνήθης διάκριση μεταξύ «οικονομικών αγαθών» και «ελεύθερων αγαθών» —όπως ο αέρας— είναι εσφαλμένη. Όπως εξηγήθηκε παραπάνω, ο αέρας δεν αποτελεί μέσο, αλλά γενική συνθήκη της ανθρώπινης ευημερίας, και δεν είναι αντικείμενο δράσης. ↩

68 Ο όρος «γη» ενδέχεται να είναι παραπλανητικός σε αυτό το πλαίσιο, επειδή δεν χρησιμοποιείται με την καθημερινή σημασία της λέξης. Περιλαμβάνει φυσικούς πόρους όπως το νερό, το πετρέλαιο και τα ορυκτά. ↩

69 Δεν θα ασχοληθούμε σε αυτό το σημείο με τις περιπλοκές που συνεπάγεται η αρχική εκμάθηση οποιασδήποτε συνταγής από τον δρώντα, η οποία αποτελεί αντικείμενο ανθρώπινης δράσης. ↩

70 Πρβλ. Carl Menger, *Principles of Economics* (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1950), σσ. 51–67. ↩

71 Για κάθε δρώντα, λοιπόν, η περίοδος παραγωγής ισοδυναμεί με τον χρόνο αναμονής του —τον χρόνο που πρέπει να αναμένει ότι θα περιμένει για την επίτευξη του σκοπού του μετά την έναρξη της δράσης του. ↩

72 Η χρονική προτίμηση μπορεί να ονομαστεί προτίμηση της παρούσας ικανοποίησης έναντι της μελλοντικής ικανοποίησης ή του παρόντος αγαθού έναντι του μελλοντικού αγαθού, υπό την προϋπόθεση ότι δεν λησμονείται πως εκείνο που συγκρίνεται μεταξύ των χρονικών περιόδων είναι η ίδια ικανοποίηση —ή το ίδιο «αγαθό». Έτσι, ένας συνήθης τύπος ένστασης στον ισχυρισμό περί καθολικής χρονικής προτίμησης είναι ότι, τον χειμώνα, ένας άνθρωπος θα προτιμήσει την παράδοση πάγου το επόμενο καλοκαίρι —στο μέλλον— από την παράδοση πάγου στο παρόν. Αυτό, ωστόσο, συγχέει την έννοια του «αγαθού» με τις υλικές ιδιότητες ενός πράγματος, ενώ στην πραγματικότητα η έννοια αυτή αναφέρεται σε υποκειμενικές ικανοποιήσεις. Εφόσον ο πάγος το καλοκαίρι παρέχει διαφορετικές —και μεγαλύτερες— ικανοποιήσεις από τον πάγο τον χειμώνα, δεν πρόκειται για το ίδιο αγαθό, αλλά για διαφορετικά αγαθά. Στην περίπτωση αυτή, συγκρίνονται διαφορετικές ικανοποιήσεις, παρά το γεγονός ότι η φυσική ιδιότητα του πράγματος μπορεί να είναι η ίδια. ↩

73 Έχει επικρατήσει η συνήθεια να χαρακτηρίζονται τα καταναλωτικά αγαθά με μεγαλύτερη διάρκεια παροχής υπηρεσιών ως διαρκή αγαθά και εκείνα με μικρότερη διάρκεια ως μη διαρκή αγαθά. Προφανώς, ωστόσο, υπάρχουν αναρίθμητοι βαθμοί διάρκειας, και ένας τέτοιος διαχωρισμός δεν μπορεί παρά να είναι αντιεπιστημονικός και αυθαίρετος. ↩

74 Κατά συνέπεια, οι αριθμοί με τους οποίους κατατάσσονται οι σκοποί στις κλίμακες αξιών είναι τακτικοί και όχι απόλυτοι αριθμοί. Οι τακτικοί αριθμοί δηλώνουν μόνο σειρά κατάταξης· δεν μπορούν να υποβληθούν σε διαδικασίες μέτρησης. Έτσι, στο παραπάνω παράδειγμα, το μόνο που μπορούμε να πούμε είναι ότι στην παρακολούθηση μιας συναυλίας αποδίδεται μεγαλύτερη αξία απ' ό,τι στο παιχνίδι μπριτζ και ότι σε καθεμία από αυτές τις δραστηριότητες αποδίδεται μεγαλύτερη αξία απ' ό,τι στην παρακολούθηση του αγώνα. Δεν μπορούμε να πούμε ότι στην παρακολούθηση μιας συναυλίας αποδίδεται «διπλάσια αξία» απ' ό,τι στην παρακολούθηση του αγώνα· οι αριθμοί δύο και τέσσερα δεν μπορούν να υποβληθούν σε πράξεις πρόσθεσης, πολλαπλασιασμού κ.λπ. ↩

75 Ένα παράδειγμα ζημίας ως αποτελέσματος εσφαλμένης δράσης θα ήταν η παρακολούθηση της συναυλίας και η διαπίστωση ότι δεν ήταν καθόλου ευχάριστη. Ο δρων συνειδητοποιεί τότε ότι θα ήταν πολύ πιο ευτυχισμένος αν συνέχιζε να παρακολουθεί τον αγώνα ή αν έπαιζε μπριτζ. ↩

76 Μεγάλο μέρος αυτού του βιβλίου ασχολείται με το πρόβλημα του τρόπου με τον οποίο αυτή η διαδικασία καταλογισμού αξίας μπορεί να πραγματοποιηθεί σε μια σύγχρονη, σύνθετη οικονομία. ↩

77 Αυτή είναι η λύση ενός προβλήματος που ταλάνιζε επί πολλά χρόνια τους συγγραφείς στο πεδίο της οικονομικής επιστήμης: της πηγής της αξίας των αγαθών. ↩

78 Πρβλ. Ludwig von Mises, *The Theory of Money and Credit* (New Haven: Yale University Press, 1953), σ. 46. ↩

79 Πρβλ. επίσης T.N. Carver, *The Distribution of Wealth* (New York: Macmillan & Co., 1904), σσ. 4–12. Βλ. παρακάτω για περαιτέρω συζήτηση των επιδράσεων που ασκεί το μέγεθος του διαθέσιμου αποθέματος στην αξιολόγηση συγκεκριμένων μονάδων από τον άνθρωπο. ↩

80 Αυτό δεν θα ίσχυε μόνο αν το «αγαθό» δεν ήταν μέσο, αλλά γενική συνθήκη της ανθρώπινης ευημερίας, οπότε μία μονάδα λιγότερη στη διαθέσιμη ποσότητα δεν θα επέφερε καμία διαφορά στην ανθρώπινη δράση. Σε αυτή την περίπτωση, όμως, δεν θα αποτελούσε αγαθό που υπόκειται στην οικονομία των μέσων της ανθρώπινης δράσης. ↩

81 Για ολόκληρο το ζήτημα της οριακής χρησιμότητας, βλ. Eugen von Böhm-Bawerk, *The Positive Theory of Capital* (New York: G.E. Stechert, 1930), σσ. 138–65, ιδίως σσ. 146–55. ↩

82 Για την αλγεβρική απόδειξη, βλ. George J. Stigler, *The Theory of Price* (New York: Macmillan & Co., 1946), σσ. 44–45. ↩

83 Για περαιτέρω μελέτη αυτού του θέματος, βλ. Böhm-Bawerk, *Positive Theory of Capital*, σσ. 170–88· και Hayek, *Counter-Revolution of Science*, σσ. 32–33. ↩

84 Αυτή είναι η πρώτη πρόταση στο παρόν κεφάλαιο που δεν έχει συναχθεί παραγωγικά από το αξίωμα της δράσης. Είναι μια επικουρική υπόθεση, βασισμένη στην εμπειρική παρατήρηση της πραγματικής ανθρώπινης συμπεριφοράς. Δεν μπορεί να συναχθεί παραγωγικά από την ανθρώπινη δράση, επειδή το αντίθετό της είναι νοητό, μολονότι κατά κανόνα δεν υφίσταται. Από την άλλη πλευρά, οι παραπάνω υποθέσεις σχετικά με τις ποσοτικές σχέσεις αιτίας και αποτελέσματος εμπεριέχονταν λογικά στο αξίωμα της δράσης, αφού η γνώση ορισμένων σχέσεων αιτίας και αποτελέσματος είναι αναγκαία για οποιαδήποτε απόφαση ανάληψης δράσης. ↩

85 Πρβλ. Mises, *Human Action*, σ. 131. ↩

86 Στο ίδιο, σ. 132. ↩

87 Ο ελεύθερος χρόνος είναι το χρονικό διάστημα που δεν αφιερώνεται στην εργασία, και το παιχνίδι μπορεί να θεωρηθεί μία από τις μορφές που μπορεί να λάβει ο ελεύθερος χρόνος παρέχοντας ικανοποίηση. Για την εργασία και το παιχνίδι, πρβλ. Frank A. Fetter, *Economic Principles* (New York: The Century Co., 1915), σσ. 171–77, 191, 197–206. ↩

88 Πρβλ. L. Albert Hahn, *Common Sense Economics* (New York: Abelard-Schuman, 1956), σ. 1 κ.ε. ↩

89 Υπό αυτή την έννοια, το ραβδί θα μπορούσε να ονομαστεί «μέσο εξοικονόμησης εργασίας», μολονότι η ορολογία είναι παραπλανητική. «Εξοικονομεί εργασία» μόνο στον βαθμό που ο δρων επιλέγει να απολαύσει την αυξημένη παραγωγικότητα υπό μορφή ελεύθερου χρόνου. ↩

90 Είναι αναγκαίο να τονιστεί ότι απαιτούνται αυτοτελείς πράξεις αποταμίευσης για την αντικατάσταση αγαθών, καθώς πολλοί συγγραφείς —π.χ. οι J.B. Clark και Frank H. Knight— τείνουν να υποθέτουν ότι το κεφάλαιο, αφού παραχθεί, αναπαράγεται με κάποιον μυστηριώδη τρόπο μόνο του, χωρίς περαιτέρω ανάγκη για πράξεις αποταμίευσης. ↩

91 Πρβλ. Frederic Benham, *Economics* (New York: Pitman Publishing, 1941), σ. 162. ↩

92 Böhm-Bawerk, *Positive Theory of Capital*, σσ. 95–96. Βλ. επίσης Mises, *Human Action*, σσ. 480–90 και σσ. 476–514. ↩

93 Αυτή η αβεβαιότητα είναι υποκειμενική αίσθηση —«προαίσθημα» ή εκτίμηση— και δεν μπορεί να μετρηθεί με οποιονδήποτε τρόπο. Οι προσπάθειες πολλών δημοφιλών συγγραφέων να εφαρμόσουν τη μαθηματική «θεωρία πιθανοτήτων» στην αβεβαιότητα των μελλοντικών ιστορικών γεγονότων είναι εντελώς μάταιες. Πρβλ. Mises, *Human Action*, σσ. 105–18. ↩

94 Το ότι ένα τέτοιο φάσμα επενδυτικών αποφάσεων, το οποίο του επιτρέπει να επιτύχει μεγαλύτερη μελλοντική παραγωγή, πρέπει να είναι πάντοτε διαθέσιμο σε αυτόν αποτελεί θεμελιώδη αλήθεια που απορρέει από την υπόθεση της ανθρώπινης δράσης. Αν αυτές οι αποφάσεις δεν ήταν διαθέσιμες, αυτό θα σήμαινε ότι ο άνθρωπος δεν θα μπορούσε —ή, μάλλον, θα πίστευε ότι δεν θα μπορούσε— να δράσει για να βελτιώσει την κατάστασή του και, επομένως, δεν θα υπήρχε δυνατότητα δράσης. Εφόσον δεν μπορούμε καν να συλλάβουμε ανθρώπινη ύπαρξη χωρίς δράση, προκύπτει ότι οι «επενδυτικές ευκαιρίες» είναι πάντοτε διαθέσιμες. ↩

95 Για το φόβητρο της «αχρησιμοποίητης δυναμικότητας», βλ. Benham, *Economics*, σσ. 147–49. ↩

96 Πρβλ. Böhm-Bawerk, *Positive Theory of Capital*, σσ. 238–44. ↩

97 Η απλή αποταμίευση δεν πρέπει να συγχέεται με ένα προηγούμενο παράδειγμα, στο οποίο ο Crusoe αποταμίευε αποθέματα καταναλωτικών αγαθών για να καταναλωθούν όσο αφιέρωνε την εργασία του στην παραγωγή κεφαλαίου. ↩

98 Βλ. υποσημείωση 15 παραπάνω. ↩

99 Η περίοδος παραγωγής θα ισούται με το χρονικό διάστημα μεταξύ της πράξης αποταμίευσης και της πράξης μελλοντικής κατανάλωσης, όπως σε όλες τις άλλες περιπτώσεις επένδυσης. ↩

100 Βλ. σ. 19 παραπάνω. ↩

101 Πρβλ. G.J. Schuller, «Rejoinder», *American Economic Review*, Μάρτιος 1951, σ. 188. Για μια απάντηση, βλ. Murray N. Rothbard, «Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics», στο Mary Sennholz, επιμ., *On Freedom and Free Enterprise: Essays in Honor of Ludwig von Mises* (Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1956), σ. 227. Βλ. επίσης Boris Ischboldin, «A Critique of Econometrics», *Review of Social Economy*, Σεπτέμβριος 1960, σσ. 110–27· και Vladimir Niksa, «The Role of Quantitative Thinking in Modern Economic Theory», *Review of Social Economy*, Σεπτέμβριος 1959, σσ. 151–73. ↩

102 Πρβλ. René Poirier, «Sur Logique», στο André Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie* (Paris: Presses Universitaires de France, 1951), σσ. 574–75. ↩

Κεφάλαιο 2. Άμεση Ανταλλαγή

103 Για μια συζήτηση της μετάβασης από τη δολοφονία στη δουλεία, πρβλ. Franz Oppenheimer, *The State* (New York: Vanguard Press, 1914, ανατύπωση 1928), σσ. 55–70 και διάσπαρτα στο έργο. ↩

104 Είναι αλήθεια ότι ο άνθρωπος, όντας αυτό που είναι, δεν μπορεί να εγγυηθεί απολύτως ισόβια υπηρεσία προς άλλον στο πλαίσιο μιας εκούσιας συμφωνίας. Έτσι, ο Jackson μπορεί, στο παρόν, να συμφωνήσει να εργάζεται υπό τη διεύθυνση του Crusoe εφ' όρου ζωής, με αντάλλαγμα τροφή, ένδυση κ.λπ., αλλά δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι δεν θα αλλάξει γνώμη σε κάποια μελλοντική χρονική στιγμή και δεν θα αποφασίσει να φύγει. Υπό αυτή την έννοια, το ίδιο το πρόσωπο και η βούληση ενός ανθρώπου είναι «αναπαλλοτρίωτα», δηλαδή δεν μπορούν να παραχωρηθούν σε κάποιον άλλο για οποιαδήποτε μελλοντική περίοδο. ↩

105 Μια τέτοια διευθέτηση δεν αποτελεί εγγύηση «ασφάλειας» ως προς τις προμήθειες, αφού κανείς δεν μπορεί να εγγυηθεί σταθερή παροχή τέτοιων αγαθών. Σημαίνει απλώς ότι ο Α πιστεύει πως ο Β είναι περισσότερο ικανός από τον ίδιο να εξασφαλίζει μια ποσότητα αυτών των αγαθών. ↩

106 Πρβλ. Mises, *Human Action*, σσ. 196–99 και, για μια σύγκριση δούλων και ζώων, στο ίδιο, σσ. 624–30. ↩

107 Ασφαλώς, δεν διατυπώνεται σε αυτό το σημείο καμία κρίση σχετικά με το αν η εγκαθίδρυση μιας κοινωνίας ή μιας τέτοιας κοινωνίας αποτελεί καλή, κακή ή αδιάφορη εξέλιξη. ↩

108 Το σύστημα αυτό έχει ενίοτε ονομαστεί «καταναγκαστική συνεργασία», αλλά προτιμούμε να περιορίσουμε τον όρο «συνεργασία» στο αποτέλεσμα εκούσιων επιλογών. ↩

109 Για μια ανάλυση της ανταλλαγής, βλ. Menger, *Principles of Economics*, σσ. 175–190. Για μια ζωντανή πραγμάτευση της ανταλλαγής, βλ. Frédéric Bastiat, *Harmonies of Political Economy* (Santa Ana, Calif.: The Register Publishing Co., 1944), I, σσ. 96–130. ↩

110 Για την ακρίβεια, ο νόμος της οριακής χρησιμότητας εφαρμόζεται επίσης στην περίπτωση όπου η διαθέσιμη ποσότητα είναι μόνο μία μονάδα, και μπορούμε να πούμε ότι, στο παραπάνω παράδειγμα, θα πραγματοποιηθεί ανταλλαγή αν, για τον *A*, η οριακή χρησιμότητα του αγαθού *Y* είναι μεγαλύτερη από την οριακή χρησιμότητα του αγαθού *X*, και αντιστρόφως για τον *B*. ↩

111 Για την αξία χρήσης και την ανταλλακτική αξία, βλ. Menger, *Principles of Economics*, σσ. 226–35. ↩

112 Από αναλυτική άποψη, η λήψη ενός συντελεστή από κάποιον ως δωρεά απλώς μεταθέτει το πρόβλημα ένα στάδιο προς τα πίσω. Σε κάποιο σημείο, ο δρων πρέπει να τον είχε ιδιοποιηθεί από το πεδίο των αχρησιμοποίητων συντελεστών, όπως ο Crusoe ιδιοποιήθηκε την αχρησιμοποίητη γη στο νησί. ↩

113 Για την αυτοκυριότητα και την απόκτηση ιδιοκτησίας, πρβλ. την κλασική πραγμάτευση του John Locke, «An Essay Concerning the True Original Extent and End of Civil Government, Second Treatise», στο Ernest Barker, επιμ., *Social Contract* (London: Oxford University Press, 1948), σσ. 15–30. ↩

114 Το πρόβλημα της αυτοκυριότητας περιπλέκεται από το ζήτημα των παιδιών. Τα παιδιά δεν μπορούν να θεωρηθούν κύριοι του εαυτού τους, επειδή δεν διαθέτουν ακόμη τις δυνάμεις της λογικής που είναι αναγκαίες για να κατευθύνουν τις πράξεις τους. Το γεγονός ότι τα παιδιά βρίσκονται υπό την ηγεμονική εξουσία των γονέων τους έως ότου μεγαλώσουν αρκετά ώστε να καταστούν κύριοι του εαυτού τους δεν αντιβαίνει, επομένως, στην υπόθεσή μας περί αμιγώς ελεύθερης αγοράς. Εφόσον τα παιδιά δεν είναι ικανά για αυτοκυριότητα, η εξουσία επάνω τους θα ανήκει σε ορισμένα άτομα· σε μια ανεμπόδιστη αγορά, θα ανήκε στους παραγωγούς τους, τους γονείς. Από την άλλη πλευρά, η κυριότητα των γονέων σε αυτή τη μοναδική περίπτωση δεν είναι αποκλειστική· οι γονείς δεν μπορούν να βλάπτουν τα παιδιά κατά βούληση. Τα παιδιά, λίγο μετά τη γέννησή τους, αρχίζουν να αποκτούν τις ικανότητες των λογικά σκεπτόμενων ανθρώπινων όντων και ενσαρκώνουν τη δυνατότητα ανάπτυξής τους σε πλήρεις κυρίους του εαυτού τους. Επομένως, στην ελεύθερη αγορά, το παιδί θα προστατεύεται από βίαιες πράξεις με τον ίδιο τρόπο όπως ένας ενήλικος. Για τα παιδιά, βλ. στο ίδιο, σσ. 30–38. ↩

115 Για περισσότερα σχετικά με τις επιθετικές και τις μη επιθετικές πράξεις σε μια ελεύθερη αγορά, βλ. ενότητα 13 παρακάτω. ↩

116 Είναι δυνατόν οι Crusoe και Jackson, για την κοινή τους διασκέδαση, να έδιναν 50 μούρα ο ένας στον άλλον, μπρος-πίσω. Αυτό, ωστόσο, δεν θα αποτελούσε γνήσια ανταλλαγή, αλλά κοινή συμμετοχή σε ένα ευχάριστο καταναλωτικό αγαθό —ένα παιχνίδι ή μια παιγνιώδη δραστηριότητα. ↩

117 Κατά βάση, η κατηγορία (β) μπορεί να αναχθεί σε διαφορές των κατηγοριών (α) και (γ), οι οποίες εξηγούν την παραγωγή αυτών των αγαθών. ↩

118 Mises, *Human Action*, σ. 157 κ.ε. Για την πανταχού παρουσία της ποικιλομορφίας, πρβλ. επίσης F.A. Harper, *Liberty, A Path to Its Recovery* (Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1949), σσ. 65–77, 139–41. ↩

119 Kenneth E. Boulding, *Economic Analysis* (1η έκδ.· New York: Harper & Bros., 1941), σ. 30· βλ. επίσης στο ίδιο, σσ. 22– 32. ↩

120 Εκείνοι οι επικριτές του Adam Smith και άλλων οικονομολόγων που τους κατηγορούν ότι «υποθέτουν» πως ο Θεός ή η Φύση κατευθύνει τη διαδικασία της αγοράς με ένα «αόρατο χέρι» προς όφελος όλων των συμμετεχόντων αστοχούν εντελώς. Το γεγονός ότι η αγορά μεριμνά για την ευημερία κάθε ατόμου που συμμετέχει σε αυτήν είναι συμπέρασμα βασισμένο στην επιστημονική ανάλυση, όχι υπόθεση στην οποία βασίζεται η ανάλυση. Το «αόρατο χέρι» ήταν απλώς μια μεταφορά που χρησιμοποιήθηκε κατά τον σχολιασμό αυτής της διαδικασίας και των αποτελεσμάτων της. Πρβλ. William D. Grampp, «Adam Smith and the Economic Man», *Journal of Political Economy*, Αύγουστος 1948, σσ. 315–36, ιδίως σσ. 319–20. ↩

121 Βλ. Mises, *Human Action*, σσ. 157–58. ↩

122 Μια τέτοια εξειδίκευση σταδίων απαιτεί την υιοθέτηση της έμμεσης ανταλλαγής, η οποία εξετάζεται στα επόμενα κεφάλαια. ↩

123 Πρβλ. Mises, *Human Action*, σσ. 204–06· και Menger, *Principles of Economics*, σσ. 192–94, 305–06. ↩

124 Πρβλ. Böhm-Bawerk, *Positive Theory of Capital*, σσ. 195–222. Πρβλ. επίσης Fetter, *Economic Principles*, σσ. 42–72· και Menger, *Principles of Economics*, σσ. 191–97. ↩

125 Ασφαλώς, με δεδομένες άλλες κλίμακες αξιών, οι τελικές τιμές θα μπορούσαν να προσδιορίζονται σε ένα σημείο ή εντός ενός στενού διαστήματος. Έτσι, αν η μέγιστη τιμή αγοράς του Smith είναι 87 και η ελάχιστη τιμή πώλησης του Johnson είναι 87, η τιμή θα προσδιοριστεί μονοσήμαντα στα 87. ↩

126 Οι πωλήσεις σε δημοπρασία αποτελούν παραδείγματα αγορών μίας μονάδας ενός αγαθού με έναν πωλητή και πολλούς αγοραστές. Πρβλ. Boulding, *Economic Analysis*, σσ. 41–43. ↩

127 Είναι δυνατόν το σημείο ισορροπίας να μην προσδιορίζεται μονοσήμαντα σε μία ορισμένη τιμή. Έτσι, η διάταξη των πινάκων προσφοράς και ζήτησης θα μπορούσε να είναι η ακόλουθη:

| P | S | D |

| --- | --- | --- |

| 89 | 5 | 6 |

| 90 | 6 | 5 |

Η ανισότητα είναι η μικρότερη δυνατή, αλλά δεν υπάρχει ένα σημείο ισότητας. Στην περίπτωση αυτή, αν οι μονάδες μπορούν να διαιρεθούν περαιτέρω, τότε η τιμή θα καθοριστεί έτσι ώστε να εκκαθαρίσει την αγορά σε ένα ενδιάμεσο σημείο, ας πούμε στα 89,5 βαρέλια ψαριών ανά άλογο. Αν, ωστόσο, και τα δύο ανταλλασσόμενα αγαθά δεν μπορούν να διαιρεθούν περαιτέρω, όπως οι αγελάδες που ανταλλάσσονται με άλογα, τότε η τιμή ισορροπίας θα είναι είτε 89 είτε 90, και αυτό θα αποτελεί την πλησιέστερη προσέγγιση στην ισορροπία και όχι την ίδια την ισορροπία. ↩

128 Πρβλ. Benham, *Economics*, σσ. 60–63. ↩

129 Η προσοχή που δίνουν ορισμένοι συγγραφείς στην ελαστικότητα της προσφοράς απορρέει από μια εσφαλμένη προσέγγιση ολόκληρης της ανάλυσης της χρησιμότητας, της προσφοράς και της ζήτησης. Υποθέτουν ότι είναι δυνατόν να εξεταστεί η ανθρώπινη δράση με όρους «απειροελάχιστων» διαφορών και, επομένως, να εφαρμοστούν σε οικονομικά προβλήματα οι μαθηματικά κομψές έννοιες του διαφορικού και ολοκληρωτικού λογισμού κ.λπ. Μια τέτοια προσέγγιση, ωστόσο, είναι εσφαλμένη και παραπλανητική, αφού η ανθρώπινη δράση πρέπει να αντιμετωπίζει όλα τα ζητήματα μόνο με όρους διακριτών βημάτων. Αν, για παράδειγμα, η χρησιμότητα του *X* είναι τόσο λίγο μικρότερη από τη χρησιμότητα του *Y* ώστε να μπορεί να θεωρηθεί ίδια ή αμελητέα διαφορετική, τότε η ανθρώπινη δράση θα τα αντιμετωπίσει ως τέτοια, δηλαδή ως το ίδιο αγαθό. Επειδή είναι εννοιολογικά αδύνατον να μετρηθεί η χρησιμότητα, ακόμη και η χάραξη συνεχών καμπυλών χρησιμότητας είναι επιζήμια. Στους πίνακες προσφοράς και ζήτησης, δεν είναι επιβλαβές να χαράσσονται συνεχείς καμπύλες για λόγους σαφήνειας, αλλά οι μαθηματικές έννοιες της συνέχειας και ο διαφορικός και ολοκληρωτικός λογισμός δεν είναι εφαρμόσιμα. Ως αποτέλεσμα, η φαινομενικά ακριβής έννοια της «ελαστικότητας σε ένα σημείο» —η ποσοστιαία αύξηση της ζήτησης διαιρεμένη με μια «αμελητέα μικρή» ποσοστιαία μείωση της τιμής— είναι εντελώς ακατάλληλη. Αυτή η εσφαλμένη υποκατάσταση των πραγματικοτήτων της ανθρώπινης δράσης από τη μαθηματική κομψότητα είναι εκείνη που προσδίδει φαινομενική σημασία στην έννοια της «ελαστικότητας της προσφοράς», συγκρίσιμη με την έννοια της ελαστικότητας της ζήτησης. ↩

130 Για την ανάλυση συνολικής ζήτησης και αποθέματος, βλ. Philip H. Wicksteed, *The Common Sense of Political Economy and Selected Papers* (London: Routledge and Kegan Paul, 1933), I, σσ. 213–38· II, σσ. 493–526 και 784–88. Βλ. επίσης Boulding, *Economic Analysis*, σσ. 51–80. ↩

131 Αυτή η κατάσταση δεν είναι πιθανό να προκύψει στην περίπτωση των ισορροπιών της αγοράς που περιγράφηκαν παραπάνω. Γενικά, μια αγορά τείνει να «εκκαθαρίζεται» γρήγορα, διαμορφώνοντας την τιμή ισορροπίας της, μετά την οποία πραγματοποιείται ένας ορισμένος αριθμός ανταλλαγών, που οδηγούν προς αυτό που έχει ονομαστεί απλή κατάσταση ηρεμίας —την κατάσταση μετά την πραγματοποίηση των διαφόρων ανταλλαγών. Αυτές οι αγοραίες τιμές ισορροπίας, ωστόσο, όπως θα δούμε σε μεταγενέστερα κεφάλαια, τείνουν με τη σειρά τους να κινούνται προς ορισμένες μακροχρόνιες ισορροπίες, σύμφωνα με τον πίνακα ζήτησης και την επίδραση στο μέγεθος του παραγόμενου αποθέματος. Η καμπύλη προσφοράς που υπεισέρχεται σε αυτή την τελική κατάσταση ηρεμίας περιλαμβάνει τις τελικές αποφάσεις για την παραγωγή ενός αγαθού και διαφέρει από την καμπύλη αγοραίας προσφοράς. Κατά τις κινήσεις προς αυτή την «τελική κατάσταση», οι συνθήκες, όπως η καμπύλη ζήτησης, μεταβάλλονται πάντοτε στο μεταξύ, θέτοντας έτσι μια νέα τελική κατάσταση ως στόχο των αγοραίων τιμών. Η τελική κατάσταση δεν επιτυγχάνεται ποτέ. Βλ. Mises, *Human Action*, σ. 245 κ.ε. ↩

132 Η πρόσθεση πινάκων προσφοράς είναι μια διαδικασία που γίνεται εύκολα αντιληπτή: αν στην τιμή *X* οι πωλητές της κατηγορίας (α) προσφέρουν *T* τόνους ενός αγαθού και οι πωλητές της κατηγορίας (β) προσφέρουν T' τόνους, η συνολική αγοραία προσφορά σε αυτή την τιμή είναι $T + T'$ τόνοι. Η ίδια διαδικασία εφαρμόζεται σε κάθε υποθετική τιμή. ↩

133 Για την ακρίβεια, ασφαλώς, στους υπολογισμούς τους θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και το κόστος αποθήκευσης. ↩

134 Για τη σημασία των υπηρεσιών, βλ. Arthur Latham Perry, *Political Economy* (21η έκδ.· New York: Charles Scribner's Sons, 1892), σσ. 124–39. ↩

135 Αυτό δεν σημαίνει, ασφαλώς, ότι αρνούμαστε πως η ύπαρξη περισσότερων βιολιστών διαφορετικής ποιότητας θα επηρεάσει τις αξιολογήσεις του καταναλωτή για καθέναν από αυτούς. ↩

136 Αν έχει λάβει την ιδιοκτησία κάποιου άλλου μέσω μιας τέτοιας συμφωνίας, θα πρέπει, στην ελεύθερη αγορά, να επιστρέψει την ιδιοκτησία. Έτσι, αν ο *A* έχει συμφωνήσει να εργάζεται εφ' όρου ζωής για τον *B* σε αντάλλαγμα για 10.000 γραμμάρια χρυσού, θα πρέπει να επιστρέψει την αναλογούσα ποσότητα ιδιοκτησίας αν τερματίσει τη διευθέτηση και παύσει να εργάζεται. ↩

137 Με άλλα λόγια, δεν μπορεί να συνάψει συμβάσεις των οποίων η τήρηση μπορεί να επιβληθεί και οι οποίες δεσμεύουν τις μελλοντικές προσωπικές του πράξεις. Για την επιβολή της τήρησης των συμβάσεων σε μια ανεμπόδιστη αγορά, βλ. ενότητα 13 παρακάτω. Αυτό ισχύει επίσης για τις γαμήλιες συμβάσεις. Εφόσον η ανθρώπινη αυτοκυριότητα δεν μπορεί να απαλλοτριωθεί, ένας άνδρας ή μια γυναίκα, σε μια ελεύθερη αγορά, δεν θα μπορούσε να εξαναγκαστεί να παραμείνει σε γάμο αν δεν το επιθυμούσε πλέον. Αυτό ισχύει ανεξάρτητα από οποιαδήποτε προηγούμενη συμφωνία. Έτσι, μια γαμήλια σύμβαση, όπως και μια ατομική σύμβαση εργασίας, μπορεί, σε μια ανεμπόδιστη αγορά, να λυθεί κατά τη βούληση οποιουδήποτε από τα δύο μέρη. ↩

138 Σε μια πιστωτική συναλλαγή, δεν είναι αναγκαίο τα ανταλλασσόμενα παρόντα και μελλοντικά αγαθά να είναι το ίδιο υλικό αγαθό. Έτσι, ένας άνθρωπος μπορεί να πουλήσει σιτάρι τώρα σε αντάλλαγμα για μια ορισμένη ποσότητα καλαμποκιού σε μελλοντική ημερομηνία. Το παράδειγμα του κειμένου, ωστόσο, αναδεικνύει τη σημασία της χρονικής προτίμησης και είναι επίσης πιθανότερο να εμφανιστεί στην πράξη. ↩

139 Léon Wolowski και Émile Levasseur, «Property», *Lalor's Cyclopedia of Political Science, etc.* (Chicago: M.B. Cary & Co., 1884), III, σ. 392. ↩

140 Βλ. την παραστατική πραγμάτευση του Edmond About, *Handbook of Social Economy* (London: Strahan & Co., 1872), σσ. 19–30. Ακόμη και τα αστικά οικόπεδα ενσωματώνουν πολλή παρελθούσα εργασία. Πρβλ. Herbert B. Dorau και Albert G. Hinman, *Urban Land Economics* (New York: Macmillan & Co., 1928), σσ. 205–13. ↩

141 Αν ένας δίαυλος πρέπει να έχει εύρος ορισμένου αριθμού μηκών κύματος για να επιτρέπει καθαρή μετάδοση, τότε η κυριότητα θα περιερχόταν στον πρώτο χρήστη ως προς αυτό το εύρος. ↩

142 Ο καθηγητής Coase κατέδειξε ότι η ομοσπονδιακή κυβέρνηση οικειοποιήθηκε την κυριότητα των ραδιοκυμάτων κατά τη δεκαετία του 1920, όχι τόσο για να μετριάσει ένα προϋπάρχον «χάος» όσο για να αποτρέψει ακριβώς αυτή την απόκτηση δικαιωμάτων ιδιωτικής ιδιοκτησίας επί των ραδιοκυμάτων, τα οποία τα δικαστήρια βρίσκονταν στη διαδικασία θεμελίωσης σύμφωνα με τις αρχές του κοινού δικαίου. Ronald H. Coase, «The Federal Communications Commission», *Journal of Law and Economics*, Οκτώβριος 1959, σσ. 5, 30–32. ↩

143 Γίνεται γρήγορα φανερό ότι οι αεροδιάδρομοι για τα αεροπλάνα καθίστανται σπάνιοι και, σε μια ελεύθερη κοινωνία, θα ανήκαν στους πρώτους χρήστες —αποτρέποντας έτσι πάρα πολλές αεροπορικές συντριβές. ↩

144 Το τρεχούμενο νερό θα έπρεπε να ανήκει στον πρώτο χρήστη κατ' αναλογία προς τον ρυθμό χρήσης του από αυτόν —δηλαδή σύμφωνα με τη μέθοδο κυριότητας βάσει «ιδιοποίησης» και όχι βάσει «παρόχθιας ιδιοκτησίας». Ωστόσο, εκείνος που το ιδιοποιήθηκε θα είχε τότε απόλυτο έλεγχο επί της ιδιοκτησίας του, θα μπορούσε να μεταβιβάσει το μερίδιό του κ.λπ., κάτι που δεν μπορεί να γίνει στις περιοχές, π.χ. στις δυτικές πολιτείες, όπου επικρατεί σήμερα μια προσέγγιση της κυριότητας βάσει ιδιοποίησης. Βλ. Murray N. Rothbard, «Concerning Water», *The Freeman*, Μάρτιος 1956, σσ. 61–64. Βλ. επίσης το εξαιρετικό άρθρο του καθηγητή Jerome W. Milliman, «Water Law and Private Decision-Making: A Critique», *The Journal of Law and Economics*, Οκτώβριος 1959, σσ. 41–63· Milliman, «Commonality, the Price System, and Use of Water Supplies», *Southern Economic Journal*, Απρίλιος 1956, σσ. 426–37. ↩

145 Για τον Ingalls και τις διδασκαλίες του, βλ. James J. Martin, *Men Against the State* (DeKalb, Ill.: Adrian Allen Associates, 1953), σσ. 142–52, 220 κ.ε., 246 κ.ε. Πρβλ. επίσης Benjamin R. Tucker, *Instead of a Book* (2η έκδ.· New York: B.R. Tucker, 1897), σσ. 299–357, για τις απόψεις του ικανότερου μαθητή του Ingalls. Παρά την υποκείμενη ομοιότητα και τα πολυάριθμα οικονομικά σφάλματά τους, η ομάδα Ingalls–Tucker διατύπωσε ορισμένες ενδιαφέρουσες και αποτελεσματικές κριτικές κατά της θέσης των οπαδών του Henry George. Αυτές αποκτούν αξία υπό το φως της υπερβολικής επιείκειας με την οποία οι οικονομολόγοι συχνά αντιμετωπίζουν τις διδασκαλίες των οπαδών του Henry George. ↩

146 Αυτό ισχύει ακόμη και αν ο ηθοποιός είχε προηγουμένως συμφωνήσει σε σύμβαση ότι θα κατέβαλλε αποζημίωση. Διότι και αυτό παραμένει απλώς μια υπόσχεση· δεν έχει εμμέσως ιδιοποιηθεί την περιουσία κάποιου άλλου. Σκοπός ενός φορέα προστασίας σε μια ελεύθερη κοινωνία δεν είναι να επιβάλλει με τη βία την τήρηση υποσχέσεων, αλλά να επανορθώνει οποιεσδήποτε προσβολές του προσώπου και της ιδιοκτησίας. ↩

147 Ο Sir Frederick Pollock περιγράφει ως εξής το αρχικό αγγλικό δίκαιο των συμβάσεων:

> Τα χρηματικά χρέη, πράγματι, μπορούσαν να ανακτηθούν δικαστικά από πρώιμη εποχή. Αυτό όμως δεν συνέβαινε επειδή ο οφειλέτης είχε υποσχεθεί να αποπληρώσει το δάνειο· συνέβαινε επειδή τα χρήματα θεωρούνταν ότι εξακολουθούσαν να ανήκουν στον πιστωτή, σαν τα ίδια ακριβώς νομίσματα να βρίσκονταν απλώς υπό τη φύλαξη του οφειλέτη. Ο πιστωτής ασκούσε αγωγή για να ανακτήσει χρήματα ... με ακριβώς την ίδια μορφή που θα χρησιμοποιούσε για να ζητήσει την κατοχή γης ... και έως την εποχή του Blackstone λεγόταν ότι ο πιστωτής είχε ιδιοκτησία επί του χρέους —ιδιοκτησία την οποία του είχε παραχωρήσει ο οφειλέτης. Η παροχή πίστωσης, σύμφωνα με αυτόν τον τρόπο σκέψης, δεν αποτελεί επίκληση του δικαιώματος να απαιτηθεί αργότερα μια πράξη ... από τον οφειλέτη, αλλά απλώς αναστολή του άμεσου δικαιώματος κατοχής των ίδιων των συγκεκριμένων χρημάτων του πιστωτή, όπως ο κύριος ενός οικοπέδου αναστέλλει το δικαίωμά του να το κατέχει. ... Η βάση του δικαιώματος του ενάγοντος δεν ήταν συμφωνία ή υπόσχεση, αλλά η αδικαιολόγητη παρακράτηση των χρημάτων ή των αγαθών του ενάγοντος από τον εναγόμενο.
>
> Sir Frederick Pollock, «Contract», *Encyclopedia Britannica* (14η έκδ.· London, 1929), VI, σσ. 339–40. ↩

148 Wordsworth Donisthorpe, *Law in A Free State* (London: Macmillan & Co., 1895), σ. 135:

> Στη Ρώμη μπορούσε κανείς να ανακτήσει κλεμμένα αγαθά ή αποζημίωση για την απώλειά τους μέσω αυτού που θα ονομάζαμε πολιτική δίκη, χωρίς να επηρεάζεται στο ελάχιστο η σχέση μεταξύ του κλέφτη και της πολιτείας εξαιτίας της κλοπής. Πρώτα αποκατάσταση και κατόπιν τιμωρία ήταν ο κανόνας. ↩

149 Αυτός ο λόγος για τον οποίο δεν μπορεί να επιβληθεί η τήρηση μιας συμφωνίας καρτέλ σε μια ελεύθερη κοινωνία δεν έχει καμία σχέση με οποιαδήποτε εχθρότητα του κοινού δικαίου προς συμφωνίες που υποτίθεται ότι «περιορίζουν το εμπόριο». Ωστόσο, είναι πολύ παρόμοιος με τη δογματική θέση του αγγλικού κοινού δικαίου που διαμορφώθηκε τελικά στην υπόθεση Mogul Steamship (1892). Βλ. William L. Letwin, «The English Common Law Concerning Monopolies», *University of Chicago Law Review*, Άνοιξη 1954, σ. 382 κ.ε. ↩

150 Ο θόρυβος αποτελεί επίσης πράξη προσβολής άλλου προσώπου, μετάδοση ηχητικών κυμάτων που πλήττουν τα τύμπανα των αυτιών άλλων. Σχετικά με τις «εξωτερικές αντιοικονομίες», η μόνη καλή πραγμάτευση από οικονομολόγο είναι η εξαιρετική ανάλυση στο Mises, *Human Action*, σσ. 650–53. Για την κατανόηση της διάκρισης μεταξύ δικαστικής και διοικητικής δράσης σε μια ελεύθερη κοινωνία, καθώς και για μια βαθιά αντίληψη των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και της προστασίας τους από την κυβέρνηση, βλ. την κλασική πραγμάτευση της νοθείας στο Donisthorpe, *Law in A Free State*, σσ. 132–58. ↩

151 Ομοίως, ο εκβιασμός δεν θα ήταν παράνομος στην ελεύθερη κοινωνία. Διότι ο εκβιασμός είναι η λήψη χρημάτων σε αντάλλαγμα για την υπηρεσία της μη δημοσιοποίησης ορισμένων πληροφοριών σχετικά με το άλλο πρόσωπο. Δεν εμπεριέχεται βία ή απειλή βίας κατά του προσώπου ή της ιδιοκτησίας. ↩

152 Auberon Herbert, στο A. Herbert και J.H. Levy, *Taxation and Anarchism* (London: The Personal Rights Assn., 1912), σσ. 24, 36–39· και Herbert, «A Cabinet Minister's Vade Mecum», στο Michael Goodwin, επιμ., *Nineteenth-Century Opinion* (London: Penguin Books, 1951), σσ. 206–07. ↩

Κεφάλαιο 3. Η διάρθρωση της Έμμεσης Ανταλλαγής

153 ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΗ: Οι αριθμοί σελίδων που παρατίθενται εντός παρενθέσεων στο κείμενο αναφέρονται στην παρούσα έκδοση. Βλ., για παράδειγμα, το κεφάλαιο 1 παραπάνω, σσ. 57–58. ↩

154 Για μια παραστατική και ακριβή αντιπαραβολή της κατάστασης του ανθρώπου σε μια κοινωνία της αγοράς με εκείνη σε μια πρωτόγονη κοινωνία, βλ. About, *Handbook of Social Economy*, σσ. 5–17. ↩

155 Για περαιτέρω ανάλυση αυτής της διαδικασίας ανάδυσης κοινών μέσων ανταλλαγής, βλ. Mises, *Theory of Money and Credit*, σσ. 30–33, και *Human Action*, σσ. 402–04. Βλ. επίσης Menger, *Principles of Economics*, σσ. 257–63. Για μια ιστορική περιγραφή, βλ. J. Laurence Laughlin, *A New Exposition of Money, Credit, and Prices* (Chicago: University of Chicago Press, 1931), I, σσ. 3–15, 28–31. ↩

156 Πρβλ. Adam Smith, *The Wealth of Nations* (New York: Modern Library, 1937), σσ. 22–24· Menger, *Principles of Economics*, σσ. 263–71· και Laughlin, *A New Exposition of Money, Credit, and Prices*, σσ. 15–23, 38–43. ↩

157 Για τη σημασία του χρήματος για την πολιτισμένη κοινωνία, πρβλ. Wicksteed, *Common Sense of Political Economy*, I, σ. 140 κ.ε. ↩

158 Μεταγενέστερες ενότητες θα εξετάσουν περαιτέρω τη λήψη χρηματικού εισοδήματος κατά την παραγωγική διαδικασία. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι, εφόσον ο ιδιοκτήτης και πωλητής κεφαλαιουχικών αγαθών πρέπει να πληρώσει για τη γη, την εργασία και τα κεφαλαιουχικά αγαθά που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή τους, σε τελική ανάλυση ο ιδιοκτήτης κεφαλαίου λαμβάνει εισόδημα μόνο ως κάτοχος αγαθών επί ορισμένο χρονικό διάστημα. ↩

159 Οι ονομασίες των μονάδων μπορούν να είναι, και έχουν υπάρξει, οτιδήποτε μπορεί να φανταστεί κανείς, ανάλογα με το έθιμο, τη γλώσσα κ.λπ. Ονομασίες όπως δολάρια, φράγκα, μάρκα, σέκελ αποτελούν παραδείγματα. Το «δολάριο» προήλθε από την ευρέως χρησιμοποιούμενη ονομασία των αργυρών νομισμάτων βάρους μίας ουγγιάς που έκοβε ο Count of Schlick στη Βοημία. Ο Count, ο οποίος ζούσε στην Κοιλάδα του Joachim —ή Joachimsthal—, άρχισε να κόβει νομίσματα από ουγγιές αργύρου το 1518, και η ομοιομορφία και η καθαρότητά τους τούς εξασφάλισαν φήμη σε ολόκληρη την Ευρώπη. Έγιναν γνωστά ως Joachimsthalers, που τελικά συντομεύτηκε σε thalers. Η ονομασία «dollar» προέρχεται από το «thaler». Πρβλ. Charles A. Conant, *The Principles of Money and Banking* (New York: Harper & Bros., 1905), I, σσ. 135–40· Menger, *Principles of Economics*, σ. 283. ↩

160 Ο χρυσός, για παράδειγμα, έχει ανταλλαχθεί ως χρήμα στην ακατέργαστη μορφή σβώλων, ως χρυσόσκονη μέσα σε σάκους ή ως κοσμήματα και άλλα διακοσμητικά αντικείμενα. Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα σχήματος χρήματος ήταν το σιδερένιο χρήμα της κεντρικής Αφρικής. Ο σίδηρος ήταν ένα πολύτιμο αγαθό, που χρησιμοποιούνταν σε τσάπες. Η χρηματική μορφή του κατασκευαζόταν έτσι ώστε να μπορεί να διαιρεθεί σε δύο μέρη, τα οποία μπορούσαν εύκολα να διαμορφωθούν σε τσάπες. Βλ. Laughlin, *A New Exposition of Money, Credit, and Prices*, σ. 40. ↩

161 Αυτό ισχύει επίσης αν το εισόδημα εισπράττεται σταδιακά και η δαπάνη πραγματοποιείται σε διακριτά ποσά ή για οποιαδήποτε άλλη χρονική διάρθρωση χρηματικού εισοδήματος και δαπανών. ↩

162 Η παρούσα ενότητα περιορίζεται στην εξέταση των δαπανών για καταναλωτικά αγαθά. Μια μεταγενέστερη ενότητα θα εξετάσει τις δαπάνες των παραγωγών για παραγωγικά αγαθά. Θα δούμε, ωστόσο, ότι ακόμη και οι ανεπιθύμητες απώλειες χρηματικών υπολοίπων που υφίστανται οι παραγωγοί είναι αποκλειστικά αποτέλεσμα εκούσιας δράσης η οποία, σε μεταγενέστερη περίοδο, αποδείχθηκε εσφαλμένη. ↩

163 Έχει επίσης διατυπωθεί ο ισχυρισμός ότι ένα πρόσωπο που δαπανά το μεγαλύτερο μέρος ή το σύνολο του εισοδήματός του για τροφή και ένδυση πρέπει επίσης να έχει «δυσμενές εμπορικό ισοζύγιο», εφόσον οι χρηματικές δαπάνες του πρέπει να ανέρχονται σε κάποιο ελάχιστο ποσό. Ωστόσο, αν ο άνθρωπος έχει δαπανήσει ολόκληρο το χρηματικό υπόλοιπό του, δεν μπορεί πλέον να εξακολουθήσει να έχει «δυσμενές ισοζύγιο», ανεξάρτητα από το ποια αγαθά αγοράζει ή ποιο είναι το βιοτικό του επίπεδο. ↩

164 Οι παραγωγοί θα μπορούσαν επίσης να δανειστούν τα αποταμιευμένα χρηματικά ποσά άλλων, αλλά ολόκληρη η διαδικασία παροχής και λήψης δανείων παραλείπεται σε αυτή την ενότητα για να καταστεί σαφέστερη η ανάλυση. Τα δάνεια θα αναλυθούν σε μεταγενέστερο κεφάλαιο. ↩

165 Ήταν εν μέρει η σύγχυση μεταξύ της συνολικής δράσης του ατόμου και της δράσης του ως επιχειρηματία εκείνη που οδήγησε συγγραφείς να γενικεύσουν τη συμπεριφορά του επιχειρηματία και να συμπεράνουν ότι τα «έθνη» βρίσκονται «σε καλύτερη κατάσταση» αν «εξάγουν» περισσότερα από όσα «εισάγουν». ↩

166 Οι όροι «μη ανταλλάξιμα» και «ανταλλάξιμα» αγαθά είναι πολύ ανώτεροι από τους όρους «ιδεώδη» και «υλικά». Η δεύτερη ταξινόμηση σφάλλει από δύο απόψεις, πέρα από την αποτυχία της να αποδώσει την ουσιώδη διαφορά μεταξύ των δύο τύπων αγαθών. Πρώτον, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, πολλά ανταλλάξιμα αγαθά είναι άυλες υπηρεσίες και όχι απτά, «υλικά» πράγματα. Δεύτερον, πολλά από τα μη ανταλλάξιμα αγαθά στα οποία ορισμένα πρόσωπα αποδίδουν αξία δύσκολα θα θεωρούνταν «ιδεώδη» από άλλα, οπότε είναι αναγκαίος ένας λιγότερο αξιολογικά φορτισμένος όρος. ↩

167 Η πεποίθηση των κλασικών οικονομολόγων, ιδίως του John Stuart Mill, καθώς και των επικριτών τους, ότι η οικονομική επιστήμη πρέπει να υποθέτει έναν μυθικό «οικονομικό άνθρωπο», ο οποίος ενδιαφέρεται μόνο για την απόκτηση χρηματικού εισοδήματος, είναι επομένως εντελώς εσφαλμένη. ↩

168 Ασφαλώς, το συγκεκριμένο αποτέλεσμα διαφέρει ανάλογα με το άτομο και με τη μονάδα χρόνου που επιλέγεται για εξέταση. Με όρους εισοδήματος ανά ώρα, το σημείο στο οποίο παύει η εργασία μπορεί να επέλθει αρκετά γρήγορα· με όρους εισοδήματος ανά έτος, μπορεί να μην επέλθει ποτέ. Ανεξάρτητα από το χρηματικό εισόδημά του ανά ώρα, με άλλα λόγια, είναι πιθανό να σταματήσει να εργάζεται μετά από ορισμένο αριθμό ωρών εργασίας, ενώ είναι πιθανό να απέχει από την εργασία για έναν χρόνο μόνο αν το ετήσιο εισόδημά του είναι σημαντικό. ↩

Κεφάλαιο 4. Τιμές και Κατανάλωση

169 ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΗ: Οι αριθμοί σελίδων που παρατίθενται εντός παρενθέσεων στο κείμενο αναφέρονται στην παρούσα έκδοση. Εξαιρέσεις αποτελούν οι άμεσες ανταλλαγές που ενδέχεται να πραγματοποιούνται μεταξύ δύο αγαθών βάσει των υποθετικών αναλογιών ανταλλαγής τους στην αγορά. Αυτές οι ανταλλαγές, ωστόσο, είναι σχετικά μεμονωμένες και ασήμαντες και εξαρτώνται από τις χρηματικές τιμές των δύο αγαθών. ↩

170 Πολλοί συγγραφείς ερμηνεύουν την «αγοραστική δύναμη της νομισματικής μονάδας» ως κάποιο είδος «επιπέδου τιμών», μια μετρήσιμη οντότητα που αποτελείται από κάποιο είδος μέσου όρου «όλων των αγαθών μαζί». Οι μεγάλοι κλασικοί οικονομολόγοι δεν υιοθετούσαν αυτή την εσφαλμένη θέση:

> Όταν μιλούν για την αξία του χρήματος ή για το επίπεδο των τιμών χωρίς ρητή διευκρίνιση, εννοούν τη διάταξη των τιμών, τόσο των εμπορευμάτων όσο και των υπηρεσιών, σε όλη την ιδιαιτερότητά της και χωρίς συνειδητή υπόρρητη αναφορά σε οποιοδήποτε είδος στατιστικού μέσου όρου. (Jacob Viner, *Studies in the Theory of International Trade* [New York: Harper & Bros., 1937], σ. 314) Πρβλ. επίσης Joseph A. Schumpeter, *History of Economic Analysis* (New York: Oxford University Press, 1954), σ. 1094. ↩

171 Οι πίνακες στο κείμενο έχουν απλουστευθεί για λόγους ευκολίας και δεν είναι απολύτως ορθοί. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ο άνθρωπος είχε ήδη πληρώσει έξι grains χρυσού για μία ουγγιά βουτύρου. Όταν αποφασίζει για την αγορά μιας ακόμη λίβρας βουτύρου, η κατάταξη όλων των μονάδων χρήματος στην κλίμακα αξιών του ανεβαίνει, αφού τώρα διαθέτει μικρότερο χρηματικό απόθεμα από πριν. Οι πίνακές μας, επομένως, δεν απεικονίζουν πλήρως την άνοδο της οριακής χρησιμότητας του χρήματος καθώς αυτό δαπανάται. Ωστόσο, η διόρθωση ενισχύει, αντί να τροποποιεί, το συμπέρασμά μας ότι η μέγιστη τιμή ζήτησης μειώνεται καθώς αυξάνεται η ποσότητα, διότι βλέπουμε ότι θα μειώνεται ακόμη περισσότερο απ' όσο έχουμε απεικονίσει. ↩

172 Για τους πίνακες αγοραίας προσφοράς, πρβλ. Friedrich von Wieser, *Social Economics* (London: George Allen & Unwin, 1927), σσ. 179–84. ↩

173 Ο αναγνώστης παραπέμπεται στην ενότητα «Το απόθεμα και η συνολική ζήτηση διακράτησης» του κεφαλαίου 2, σσ. 137–42. ↩

174 Αν δεν υπάρχει πίνακας ζήτησης παρακράτησης εκ μέρους των πωλητών, τότε η συνολική ζήτηση διακράτησης ταυτίζεται με τον κανονικό πίνακα ζήτησης. ↩

175 Η απόδειξη ότι τα δύο σύνολα καμπυλών δίνουν πάντοτε την ίδια τιμή ισορροπίας έχει ως εξής:

Έστω ότι, σε οποιαδήποτε τιμή, η ζητούμενη ποσότητα είναι *D*, η προσφερόμενη ποσότητα είναι *S*, η ποσότητα του υφιστάμενου αποθέματος είναι *K*, η ποσότητα της ζήτησης παρακράτησης είναι *R* και η συνολική ζήτηση διακράτησης είναι *T*. Εξ ορισμού, ισχύουν πάντοτε τα ακόλουθα:

S = K - R

T = D + R

Στην τιμή ισορροπίας, όπου τέμνονται οι *S* και *D*, η *S* ισούται προφανώς με τη *D*. Αν όμως *S* = *D*, τότε:

T = K - R + R

ή:

T = K. ↩

176 Ασφαλώς, αυτή η τιμή ισορροπίας μπορεί να είναι ένα εύρος τιμών και όχι μία μοναδική τιμή, στις περιπτώσεις όπου υπάρχει ένα διάστημα μεταξύ των αξιολογήσεων του οριακού αγοραστή και εκείνων του οριακού πωλητή. Βλ. την ανάλυση ενός αγοραστή και ενός πωλητή στο κεφάλαιο 2 παραπάνω, σσ. 107–10. Σε τέτοιες σπάνιες περιπτώσεις, όπου γενικά πρέπει να υπάρχουν πολύ λίγοι αγοραστές και πολύ λίγοι πωλητές, υπάρχει ένα εύρος τιμών εντός του οποίου η αγορά εκκαθαρίζεται σε οποιοδήποτε σημείο, και υπάρχει περιθώριο ελιγμών για τη «διαπραγματευτική δεξιότητα». Στις εκτεταμένες αγορές της χρηματικής οικονομίας, ωστόσο, ακόμη και ένας αγοραστής και ένας πωλητής είναι πιθανό να έχουν μία καθορισμένη τιμή ή ένα πολύ στενό διάστημα μεταξύ της μέγιστης τιμής αγοράς και της ελάχιστης τιμής πώλησής τους. ↩

177 Βλ. κεφάλαιο 2 παραπάνω, σσ. 130–37. ↩

178 Αυτή η ανάλυση και εκείνη του κεφαλαίου 2 ανασκευάζουν την κατηγορία ορισμένων συγγραφέων ότι η κερδοσκοπία είναι «αυτοεπιβεβαιούμενη», ότι στρεβλώνει τις επιδράσεις των υποκείμενων παραγόντων προσφοράς και ζήτησης, τείνοντας να διαμορφώνει τιμές ψευδοϊσορροπίας στην αγορά. Η αλήθεια είναι η αντίστροφη· τα κερδοσκοπικά σφάλματα κατά την εκτίμηση των υποκείμενων παραγόντων αυτοδιορθώνονται και η πρόβλεψη τείνει να διαμορφώνει ταχύτερα την πραγματική αγοραία τιμή ισορροπίας. ↩

179 Συγκρίνετε αυτή την ανάλυση με την ανάλυση της άμεσης ανταλλαγής, κεφάλαιο 2 παραπάνω, σσ. 160–61. ↩

180 Βλ. κεφάλαιο 2 παραπάνω, σσ. 142–44. ↩

181 Θα μπορούσαμε, σε ορισμένες περιπτώσεις, να κάνουμε τέτοιες συγκρίσεις ως ιστορικοί, χρησιμοποιώντας μια κατά προσέγγιση κρίση. Δεν μπορούμε, ωστόσο, να το κάνουμε ως πραξεολόγοι ή οικονομολόγοι. ↩

182 Για περισσότερα σχετικά με αυτά τα ζητήματα, βλ. Rothbard, «Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics», σσ. 224–43. Βλ. επίσης Mises, *Theory of Money and Credit*, σσ. 38–47. ↩

183 Είναι ενδιαφέρον ότι εκείνοι που επιχειρούν να μετρήσουν το πλεόνασμα των καταναλωτών αποκλείουν ρητά την εξέταση όλων των αγαθών ή οποιουδήποτε αγαθού καταλαμβάνει «μεγάλη» θέση στον προϋπολογισμό των καταναλωτών. Μια τέτοια προσέγγιση είναι βολική, αλλά παράλογη, και συγκαλύπτει θεμελιώδεις δυσκολίες της ανάλυσης. Είναι, ωστόσο, χαρακτηριστική της παράδοσης του Marshall στην οικονομική επιστήμη. Για μια ρητή διατύπωση από έναν κορυφαίο σύγχρονο εκπρόσωπο αυτής της παράδοσης, βλ. D.H. Robertson, *Utility and All That* (London: George Allen & Unwin, 1952), σ. 16. ↩

184 Βλ. παραπάνω, κεφάλαιο 2, σ. 161. ↩

185 Για περαιτέρω συζήτηση αυτού του ζητήματος, βλ. παρακάτω το Παράρτημα Α, «Η φθίνουσα οριακή χρησιμότητα του χρήματος». ↩

186 Είναι αλήθεια ότι

> εκείνος που εξετάζει το ενδεχόμενο να αποκτήσει ή να παραχωρήσει χρήμα ενδιαφέρεται, βεβαίως, πρωτίστως για τη μελλοντική αγοραστική του δύναμη και τη μελλοντική διάρθρωση των τιμών. Δεν μπορεί, όμως, να σχηματίσει κρίση για τη μελλοντική αγοραστική δύναμη του χρήματος παρά μόνο εξετάζοντας τη διαμόρφωσή της στο άμεσο παρελθόν. (Mises, *Human Action*, σ. 407) ↩

187 Βλ. Mises, *Theory of Money and Credit*, σσ. 97–123, και *Human Action*, σσ. 405–08. Βλ. επίσης Schumpeter, *History of Economic Analysis*, σ. 1090. Το πρόβλημα αυτό παρεμπόδιζε την ανάπτυξη της οικονομικής επιστήμης έως ότου ο Mises έδωσε τη λύση. Η αδυναμία επίλυσής του έκανε πολλούς οικονομολόγους να απελπιστούν ότι θα μπορούσαν ποτέ να διαμορφώσουν μια ικανοποιητική οικονομική ανάλυση των χρηματικών τιμών. Οδηγήθηκαν έτσι στην εγκατάλειψη της θεμελιώδους ανάλυσης των χρηματικών τιμών και στον πλήρη διαχωρισμό των τιμών των αγαθών από τις χρηματικές τους συνιστώσες. Ακολουθώντας αυτή την εσφαλμένη πορεία, υπέθεσαν ότι οι επιμέρους τιμές καθορίζονται εξ ολοκλήρου όπως στον αντιπραγματισμό, χωρίς χρηματικές συνιστώσες, ενώ η προσφορά και η ζήτηση χρήματος καθόριζαν ένα φανταστικό κατασκεύασμα που ονόμαζαν «γενικό επίπεδο τιμών». Οι οικονομολόγοι άρχισαν να εξειδικεύονται χωριστά στη «θεωρία των τιμών», η οποία παρέβλεπε πλήρως το χρήμα ως προς τις πραγματικές λειτουργίες του, και σε μια «θεωρία του χρήματος», η οποία παρέβλεπε τις επιμέρους τιμές και ασχολούνταν αποκλειστικά με ένα μυθικό «επίπεδο τιμών». Οι πρώτοι ασχολούνταν αποκλειστικά με μια συγκεκριμένη τιμή και τους προσδιοριστικούς της παράγοντες· οι δεύτεροι αποκλειστικά με την «οικονομία ως σύνολο», χωρίς σύνδεση με τα επιμέρους συστατικά της — οι αντίστοιχοι κλάδοι ονομάστηκαν «μικροοικονομική» και «μακροοικονομική». Στην πραγματικότητα, τέτοιες εσφαλμένες παραδοχές οδηγούσαν αναπόφευκτα σε εσφαλμένα συμπεράσματα. Είναι ασφαλώς θεμιτό και αναγκαίο για την οικονομική επιστήμη, καθώς επεξεργάζεται μια ανάλυση της πραγματικότητας, να απομονώνει διαφορετικά τμήματά της ώστε να εστιάζει σε αυτά κατά την πορεία της ανάλυσης· δεν είναι, όμως, θεμιτό να παραποιεί την πραγματικότητα κατά τον διαχωρισμό αυτό, με αποτέλεσμα η τελική ανάλυση να μην παρουσιάζει ορθή εικόνα των επιμέρους τμημάτων και των μεταξύ τους σχέσεων. ↩

188 Καθώς ανατρέχουμε στον χρόνο και πλησιάζουμε στις αρχικές ημέρες του αντιπραγματισμού, η χρήση του χρυσού ως μέσου ανταλλαγής εξασθενεί σχετικά, μέσα στη ζήτησή του, σε σύγκριση με την άμεση χρήση του, έως ότου τελικά, την τελευταία ημέρα του αντιπραγματισμού, εκλείπει εντελώς, και μαζί της εκλείπει η χρονική συνιστώσα. ↩

189 Πρέπει να σημειωθεί ότι το κρίσιμο σημείο στο οποίο σταματά η παλινδρόμηση δεν είναι η παύση της χρήσης του χρυσού ως «χρήματος», αλλά η παύση της χρήσης του ως μέσου ανταλλαγής. Είναι σαφές ότι η έννοια ενός «γενικού» μέσου ανταλλαγής —του χρήματος— δεν έχει σημασία εδώ. Όσο ο χρυσός χρησιμοποιείται ως μέσο ανταλλαγής, οι τιμές σε χρυσό θα εξακολουθούν να έχουν χρονικές συνιστώσες. Είναι, βεβαίως, αλήθεια ότι, για ένα εμπόρευμα που χρησιμοποιείται ως μέσο ανταλλαγής περιορισμένης αποδοχής, χρειάζεται να λαμβάνεται υπόψη μόνο ένα περιορισμένο σύνολο τιμών κατά την εξέταση της χρησιμότητάς του. ↩

190 Ο καθηγητής Patinkin επικρίνει τον Mises επειδή, όπως ισχυρίζεται, θεμελιώνει το θεώρημα παλινδρόμησης στην άποψη ότι η οριακή χρησιμότητα του χρήματος αναφέρεται στην οριακή χρησιμότητα των αγαθών με τα οποία ανταλλάσσεται το χρήμα και όχι στην οριακή χρησιμότητα της διακράτησης χρήματος, και κατηγορεί τον Mises για ασυνέπεια επειδή υιοθετεί τη δεύτερη άποψη σε μέρος του έργου του *Theory of Money and Credit*. Στην πραγματικότητα, η έννοια της οριακής χρησιμότητας του χρήματος στον Mises αναφέρεται πράγματι στη χρησιμότητα της διακράτησης χρήματος, και το επιχείρημα του Mises σχετικά με το θεώρημα παλινδρόμησης είναι διαφορετικό: ότι, δηλαδή, η ίδια η οριακή χρησιμότητα της διακράτησης βασίζεται στο προγενέστερο γεγονός ότι το χρήμα μπορεί να ανταλλαχθεί με αγαθά, δηλαδή στις προγενέστερες χρηματικές τιμές των αγαθών. Ως εκ τούτου, καθίσταται αναγκαία η έξοδος από αυτή την κυκλικότητα — μέσω του θεωρήματος παλινδρόμησης. Εν ολίγοις, οι τιμές των αγαθών πρέπει να υπάρχουν προκειμένου να υπάρχει οριακή χρησιμότητα της διακράτησης χρήματος.

Στη δική του θεωρία, ο Patinkin επιχειρεί με εξαιρετικά αδύναμο τρόπο να δικαιολογήσει την κυκλικότητα, λέγοντας ότι, όταν αναλύει την αγορά —το «πείραμα» της αγοράς—, ξεκινά από τη χρησιμότητα, ενώ, όταν αναλύει τη χρησιμότητα, ξεκινά από τις τιμές —το ατομικό «πείραμα»· παραμένει, όμως, το γεγονός ότι είναι αξεδιάλυτα παγιδευμένος σε έναν φαύλο κύκλο, τον οποίο μια μεθοδολογία αιτίου και αποτελέσματος, σε αντίθεση με έναν μαθηματικού τύπου αμοιβαίο προσδιορισμό, θα αποκάλυπτε γρήγορα. Don Patinkin, *Money, Interest, and Prices* (Evanston, Ill.: Row, Peterson & Co., 1956), σσ. 71–72, 414. ↩

191 Όπως αναφέρει ο Wicksteed:

> «Οι προσπάθειες ρυθμίζονται από τις προσδοκώμενες αξίες, αλλά οι αξίες δεν καθορίζονται από τις προηγηθείσες προσπάθειες», και «Η αξία αυτού που έχετε αποκτήσει δεν επηρεάζεται από την αξία αυτού που παραχωρήσατε ή θυσιάσατε προκειμένου να το αποκτήσετε. Αντιθέτως, το μέτρο των πλεονεκτημάτων που είστε διατεθειμένοι να θυσιάσετε προκειμένου να αποκτήσετε κάτι καθορίζεται από την αξία που προσδοκάτε ότι θα έχει όταν θα το έχετε αποκτήσει». (Wicksteed, *Common Sense of Political Economy*, I, 93 και 89) ↩

192 Θα δούμε παρακάτω, στο κεφάλαιο 11, ότι το χρήμα είναι μοναδικό ως προς το ότι, αφότου καθιερωθεί στην αγορά, η αύξηση της προσφοράς του δεν προσφέρει κανένα γενικό όφελος. ↩

193 Ο «σχεδιασμός» δεν σημαίνει κατ' ανάγκην ότι ο άνθρωπος έχει σκεφτεί επί μακρόν και εντατικά μια απόφαση και την επακόλουθη δράση. Μπορεί να έχει λάβει την απόφασή του σχεδόν ακαριαία. Ωστόσο, και αυτή παραμένει σχεδιασμένη δράση. Εφόσον κάθε δράση είναι σκόπιμη και όχι αντανακλαστική, πριν από κάθε δράση πρέπει πάντοτε να έχουν προηγηθεί μια απόφαση για δράση, καθώς και αξιολογήσεις. Επομένως, υπάρχει πάντοτε σχεδιασμός. ↩

194 Η οικονομική επιστήμη «πρέπει, εν πάση περιπτώσει, να περιλαμβάνει και να συνεπάγεται τη μελέτη του τρόπου με τον οποίο τα μέλη της ... κοινωνίας θα διαχειρίζονται αυθόρμητα τους δικούς τους πόρους, καθώς και των σχέσεων που θα συνάπτουν αυθόρμητα μεταξύ τους». Wicksteed, *Common Sense of Political Economy*, I, 15–16. ↩

195 Wicksteed, *Common Sense of Political Economy*, I, 21–22. ↩

196 Εξαίρεση αποτελούν οι περιπτώσεις στις οποίες η καμπύλη ζήτησης του αγαθού είναι απολύτως κατακόρυφη· τότε δεν θα υπάρξει επίδραση στο συμπληρωματικό αγαθό. ↩

197 Παραλείπουμε στο σημείο αυτό την ανάλυση της περίπτωσης κατά την οποία η αύξηση της ζήτησης προκύπτει από μειώσεις του χρηματικού υπολοίπου ή/και μειώσεις της επένδυσης. ↩

198 Αυστηρά μιλώντας, αυτό δεν είναι ορθό, και η σημαντική επιφύλαξη θα προστεθεί παρακάτω. Εφόσον, ως αποτέλεσμα της χρονικής προτίμησης, οι παρούσες υπηρεσίες αξίζουν περισσότερο από τις ίδιες υπηρεσίες στο μέλλον, και εκείνες του εγγύς μέλλοντος περισσότερο από εκείνες του απώτερου μέλλοντος, η τιμή της Β θα είναι μικρότερη από το διπλάσιο της τιμής της Α. ↩

199 Σ.τ.Μ.: Ο αγγλικός όρος *rent* αποδίδεται «μίσθωμα» όταν δηλώνει, με την ευρεία έννοια που του δίνει ο συγγραφέας, την τιμή της μονάδας υπηρεσίας οποιουδήποτε αγαθού —γης, κεφαλαιουχικού ή καταναλωτικού αγαθού— και όχι μόνο της γης. Ο όρος «πρόσοδος» διατηρείται στις καθιερωμένες εκφράσεις της θεωρίας (π.χ. «οιονεί πρόσοδος», «οικονομική πρόσοδος», «μονοπωλιακή πρόσοδος», «πρόσοδος λήψης αποφάσεων») και στην κλασική τριάδα «μισθοί, πρόσοδοι και τόκος»· ο όρος «γαιοπρόσοδος» αποδίδει το μίσθωμα της γης (*ground rent*), ιδίως στη συζήτηση του «ενιαίου φόρου» του Henry George. ↩

200 Πρέπει να έχουμε κατά νου ότι, αυστηρά μιλώντας, δεν υπάρχει «παρούσα» τιμή καθορισμένη από την αγορά. Όταν ένας άνθρωπος εξετάζει την τιμή ενός αγαθού, εξετάζει την τιμή που συμφωνήθηκε στην τελευταία καταγεγραμμένη συναλλαγή στην αγορά. Η «παρούσα» τιμή είναι πάντοτε, στην πραγματικότητα, η ιστορικά καταγεγραμμένη τιμή του αμεσότερου παρελθόντος — ας πούμε, πριν από μισή ώρα. Εκείνο που ενδιαφέρει πάντοτε το δρων άτομο είναι ποιες θα είναι οι διάφορες τιμές σε διάφορες μελλοντικές χρονικές στιγμές. ↩

201 Για τις διαφορετικές χρήσεις του όρου «αξία», βλ. παρακάτω το Παράρτημα Β, «Περί αξίας». ↩

202 Η έννοια του χρηματικού κέρδους και της χρηματικής ζημίας, καθώς και η σχέση τους με την κεφαλαιοποίηση, θα διερευνηθούν παρακάτω. ↩

203 Πρβλ. Fetter, *Economic Principles*, σσ. 158–60. ↩

204 Για μια συζήτηση της αξίας των διαρκών αγαθών, βλ. την εξαιρετική ανάλυση στο Böhm-Bawerk, *Positive Theory of Capital*, σσ. 339–57· Fetter, *Economic Principles*, σσ. 111–21· και Wicksteed, *Common Sense of Political Economy*, I, 101–11. ↩

205 Παραλείπουμε πιθανές μεταβολές στην κατάταξη που προκύπτουν από την αυξανόμενη χρησιμότητα του χρήματος, οι οποίες απλώς θα περιέπλεκαν αδικαιολόγητα την ανάλυση. ↩

206 W. Stanley Jevons, *The Theory of Political Economy* (3η έκδ.· London: Macmillan & Co., 1888), σσ. 59–60. ↩

207 Βλ. παρακάτω το Παράρτημα Α, «Η φθίνουσα οριακή χρησιμότητα του χρήματος», και Rothbard, «Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics». ↩

208 Mises, *Human Action*, σ. 102. Ο δρ Bernardelli ορθώς αναφέρει:

Εάν κάποιος με ρωτήσει αφηρημένα εάν η αγάπη μου για την πατρίδα μου είναι μεγαλύτερη από την επιθυμία μου για ελευθερία, δυσκολεύομαι κάπως να απαντήσω· όταν όμως πρέπει πράγματι να επιλέξω μεταξύ ενός ταξιδιού στη χώρα μου και του κινδύνου να χάσω την ελευθερία μου, η σειρά των εντάσεων της επιθυμίας μου γίνεται απολύτως καθορισμένη. (Harro F. Bernardelli, «What has Philosophy to Contribute to the Social Sciences, and to Economics in Particular?», *Economica*, Νοέμβριος 1936, σ. 451)

Βλ. επίσης τη συζήτησή μας για το «πλεόνασμα του καταναλωτή» στην ενότητα 4 παραπάνω. ↩

209 Schumpeter, *History of Economic Analysis*, σ. 94, σημ., και 1064. ↩

210 Βλ. κεφάλαιο 1, σσ. 73–74. ↩

211 Πρβλ. την εξαιρετική συζήτηση για τα μεγέθη των μονάδων στο Wicksteed, *Common Sense of Political Economy*, I, 96– 101 και 84. ↩

212 Mises, *Theory of Money and Credit*, σσ. 46–47. Βλ. επίσης Harro F. Bernardelli, «The End of the Marginal Utility Theory», *Economica*, Μάιος 1938, σσ. 205–07· και Bernardelli, «A Reply to Mr. Samuelson's Note», *Economica*, Φεβρουάριος 1939, σσ. 88–89. ↩

213 Πρέπει πάντοτε να έχουμε κατά νου ότι οι όροι «συνολική» και «οριακή» δεν έχουν την ίδια σημασία ή την ίδια μεταξύ τους σχέση με εκείνη που έχουν στον διαφορικό και ολοκληρωτικό λογισμό. Η «συνολική» είναι εδώ μια άλλη μορφή της «οριακής». Η αδυναμία κατανόησης αυτού του γεγονότος ταλανίζει την οικονομική επιστήμη από την εποχή των Jevons και Walras. ↩

214 Για περαιτέρω ανάλυση του προσδιορισμού της αγοραστικής δύναμης του χρήματος, καθώς και της ζήτησης και της προσφοράς χρήματος, βλ. παρακάτω το κεφάλαιο 11, «Το χρήμα και η αγοραστική του δύναμη». ↩

215 Για την αποτίμηση και την αξιολόγηση, πρβλ. Mises, *Human Action*, σσ. 328–30. ↩

Κεφάλαιο 5. Παραγωγή: Η Διάρθρωση

216 ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΗ: Οι αριθμοί σελίδων που παρατίθενται σε παρενθέσεις μέσα στο κείμενο αναφέρονται στην παρούσα έκδοση. Μια άλλη διαφορά είναι εκείνη που έχουμε ήδη συζητήσει: ότι τα μαθηματικά, και ιδιαίτερα ο διαφορικός και ολοκληρωτικός λογισμός, στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό σε υποθέσεις απειροελάχιστων βημάτων. Τέτοιες υποθέσεις μπορεί να είναι απολύτως θεμιτές σε ένα πεδίο όπου μελετάται η συμπεριφορά ύλης που στερείται κινήτρων. Η ανθρώπινη δράση, όμως, αγνοεί τα απειροελάχιστα βήματα ακριβώς επειδή είναι απειροελάχιστα και, επομένως, δεν έχουν σημασία για τους ανθρώπους. Συνεπώς, η δράση που μελετάται στην οικονομική επιστήμη πρέπει πάντοτε να εκτυλίσσεται σε πεπερασμένα, διακριτά βήματα. Είναι, επομένως, εσφαλμένο να λέγεται ότι μια τέτοια υπόθεση μπορεί εξίσου να γίνει στη μελέτη της ανθρώπινης δράσης όπως και στη μελέτη των φυσικών σωματιδίων. Στην ανθρώπινη δράση, μπορούμε να χαρακτηρίσουμε τέτοιες υποθέσεις όχι απλώς μη ρεαλιστικές, αλλά αντιρεαλιστικές. ↩

217 Οι μαθηματικοί οικονομολόγοι, ή «οικονομέτρες», επιχειρούν επί χρόνια, χωρίς επιτυχία, να αναλύσουν την πορεία προς την ισορροπία καθώς και τις ίδιες τις συνθήκες ισορροπίας. Ο οικονομέτρης F. Zeuthen παραδέχθηκε πρόσφατα ότι τέτοιες απόπειρες δεν μπορούν να επιτύχουν. Το μόνο που μπορούν να περιγράψουν τα μαθηματικά είναι το τελικό σημείο ισορροπίας. Βλ. τις παρατηρήσεις του F. Zeuthen στη 16η ευρωπαϊκή συνάντηση της Econometric Society, στο *Econometrica*, Απρίλιος 1955, σσ. 199–200. ↩

218 Για μια εξαιρετική κριτική της χρήσης των μαθηματικών στην οικονομική επιστήμη, βλ. Mises, *Human Action*, σσ. 251, 347–54, 697–99, 706–11. Βλ. επίσης Mises, «Comments about the Mathematical Treatment of Economic Problems», *Studium Generale* VI, 2 (1953), (Springer Verlag: αδημοσίευτη μετάφραση της Helena Ratzka)· Niksa, «Role of Quantitative Thinking in Modern Economic Theory»· Ischboldin, «Critique of Econometrics»· Paul Painlevé, «The Place of Mathematical Reasoning in Economics», στο Louise Sommer, επιμ., *Essays in European Economic Thought* (Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1960), σσ. 120–32· και Wieser, *Social Economics*, σ. 51 κ.ε. Για μια συζήτηση της λογικής μεθόδου της οικονομικής επιστήμης, βλ. Mises, *Human Action*, και το παραμελημένο έργο του J.E. Cairnes, *The Character and Logical Method of Political Economy* (2η έκδ.· London: Macmillan & Co., 1888). Βλ. επίσης Marian Bowley, *Nassau Senior and Classical Economics* (New York: Augustus M. Kelley, 1949), σσ. 55–65. Εάν έχουν χρησιμοποιηθεί μαθηματικά στην παρούσα πραγματεία, αυτό έχει γίνει μόνο σύμφωνα με τις κατευθύνσεις που χάραξε ο Cairnes:

> Δεν επιθυμώ να αρνηθώ ότι μπορεί να είναι δυνατή η χρήση γεωμετρικών διαγραμμάτων ή μαθηματικών τύπων με σκοπό την παρουσίαση οικονομικών θεωρητικών θέσεων στις οποίες έχουμε καταλήξει μέσω άλλων οδών. ... Εκείνο που τολμώ να αρνηθώ είναι η θέση που έχουν προβάλλει ο καθηγητής Jevons και άλλοι: ότι η οικονομική γνώση μπορεί να διευρυνθεί με τέτοια μέσα· ότι τα μαθηματικά μπορούν να εφαρμοστούν στην ανάπτυξη της οικονομικής αλήθειας, όπως έχουν εφαρμοστεί στην ανάπτυξη της αλήθειας στη μηχανική και στη φυσική· και, εάν δεν μπορεί να αποδειχθεί είτε ότι τα ψυχικά αισθήματα επιδέχονται έκφραση σε ακριβείς ποσοτικές μορφές είτε, από την άλλη πλευρά, ότι τα οικονομικά φαινόμενα δεν εξαρτώνται από ψυχικά αισθήματα, αδυνατώ να δω πώς μπορεί να αποφευχθεί αυτό το συμπέρασμα. (Cairnes, *Character and Logical Method of Political Economy*, σσ. iv–v) ↩

219 George J. Stigler, *Production and Distribution Theories* (New York: Macmillan & Co., 1946), σ. 181. Για την επίθεση του Carl Menger κατά της έννοιας του αμοιβαίου προσδιορισμού και την κριτική του στη μαθηματική οικονομική εν γένει, βλ. T.W. Hutchison, *A Review of Economic Doctrines, 1870–1929* (Oxford: The Clarendon Press, 1953), σσ. 147–48, και το ενδιαφέρον άρθρο του Emil Kauder, «Intellectual and Political Roots of the Older Austrian School», *Zeitschrift für Nationalökonomie* XVII, 4 (1958), σ. 412 κ.ε. ↩

220 Ο Stigler προσθέτει στην παραπάνω παράγραφο μια υποσημείωση που προορίζεται ως χαριστική βολή για τον Böhm-Bawerk: «Ο Böhm-Bawerk δεν είχε εκπαιδευτεί στα μαθηματικά». Stigler, *Production and Distribution Theories*. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι τα μαθηματικά είναι μόνο υπηρέτης της λογικής και του ορθού λόγου, όχι κύριός τους. Η «εκπαίδευση» στα μαθηματικά δεν είναι περισσότερο αναγκαία για να αντιληφθεί κανείς την αχρηστία τους για τις επιστήμες της ανθρώπινης δράσης και το ανεφάρμοστό τους σε αυτές από όσο είναι, για παράδειγμα, απαραίτητη η «εκπαίδευση» στις γεωργικές τεχνικές για να γνωρίζει κανείς ότι αυτές δεν μπορούν να εφαρμοστούν πάνω σε ένα υπερωκεάνιο. Πράγματι, η μαθηματική εκπαίδευση, χωρίς επαρκή προσοχή στην επιστημολογία των επιστημών της ανθρώπινης δράσης, είναι πιθανό να αποφέρει ατυχή αποτελέσματα όταν εφαρμόζεται στις τελευταίες, όπως καταδεικνύει αυτό το παράδειγμα. Το μεγαλείο του Böhm-Bawerk ως οικονομολόγου δεν χρειάζεται υπεράσπιση σήμερα. Για έναν διεισδυτικό φόρο τιμής στον Böhm-Bawerk, βλ. Joseph A. Schumpeter, «Eugen von Böhm-Bawerk, 1851–1914», στο *Ten Great Economists* (New York: Oxford University Press, 1951), σσ. 143–90. Για μια υποτίμηση του αναστήματος του Böhm-Bawerk ως οικονομολόγου, που συνίσταται αποκλειστικά σε ατεκμηρίωτους ισχυρισμούς, βλ. τη βιβλιοκρισία του Howard S. Ellis για το βιβλίο του Schumpeter στο *Journal of Political Economy*, Οκτώβριος 1952, σ. 434. ↩

221 Η οικονομική βιβλιογραφία έχει περιέλθει σε απροσμέτρητη σύγχυση εξαιτίας συγγραφέων της θεωρίας της παραγωγής που πραγματεύονται τα προβλήματα με όρους τεχνολογίας και όχι αξιολόγησης. Για ένα εξαιρετικό άρθρο σχετικά με αυτό το πρόβλημα, πρβλ. Lionel Robbins, «Remarks upon Certain Aspects of the Theory of Costs», *Economic Journal*, Μάρτιος 1934, σσ. 1–18. ↩

222 Πρέπει να σπεύσουμε να προσθέσουμε ότι αυτό δεν συνεπάγεται υιοθέτηση της παλαιάς κλασικής πλάνης που αντιμετώπιζε καθεμία από αυτές τις ομάδες συντελεστών ως ομοιογενή. Είναι σαφές ότι είναι ετερογενείς και ότι, για τους σκοπούς της τιμολόγησης και στο πλαίσιο της ανθρώπινης δράσης, αντιμετωπίζονται ως τέτοιες. Μόνο το ίδιο αγαθό, ομοιογενές για την ανθρώπινη αξιολόγηση, αντιμετωπίζεται ως ενιαίος «συντελεστής», και όλοι οι συντελεστές αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο από τους παραγωγούς: ως προς τη συμβολή τους στο έσοδο. Οι κατηγορίες «γη, εργασία και κεφαλαιουχικά αγαθά» είναι, ωστόσο, απαραίτητες για μια βαθύτερη ανάλυση των προβλημάτων της παραγωγής, ιδίως για την ανάλυση των διαφόρων εισοδηματικών αποδόσεων και της σχέσης του χρόνου με την παραγωγή. ↩

223 Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι οι «συντελεστές παραγωγής» περιλαμβάνουν κάθε υπηρεσία που προωθεί το προϊόν προς το στάδιο της κατανάλωσης. Έτσι, υπηρεσίες όπως εκείνες που αντιστοιχούν στα «κόστη εμπορίας», η διαφήμιση κ.λπ. είναι εξίσου θεμιτό να θεωρούνται παραγωγικές υπηρεσίες όπως οποιοιδήποτε άλλοι συντελεστές. Η πλάνη της ψευδούς διάκρισης μεταξύ «κόστους παραγωγής» και «κόστους πώλησης» έχει καταδειχθεί οριστικά από τον Mises, *Human Action*, σ. 319. ↩

224 Για τη δομή της παραγωγής, βλ. Wieser, *Social Economics*, σ. 47 κ.ε. ↩

225 Στην πράξη, ένας ή περισσότεροι άνθρωποι μπορούν να είναι ιδιοκτήτες οποιουδήποτε συντελεστή. Έτσι, οι πρωτογενείς συντελεστές θα μπορούσαν επίσης να ανήκουν από κοινού σε περισσότερα πρόσωπα. Αυτό δεν θα επηρέαζε την ανάλυσή μας. Η μόνη αλλαγή θα ήταν ότι οι συνιδιοκτήτες ενός συντελεστή θα έπρεπε να κατανείμουν το εισόδημά του σύμφωνα με εκούσια σύμβαση. Ο τύπος της κατανομής, όμως, θα παρέμενε ο ίδιος. ↩

226 Στην πραγματικότητα, αυτή η περίπτωση δεν μπορεί να προκύψει, διότι η εργασία, όπως θα δούμε παρακάτω, είναι πάντοτε μη ειδικός συντελεστής. ↩

227 Υποστηρίζουμε, επομένως, ότι ο όρος «κυριαρχία των καταναλωτών» είναι εξαιρετικά ακατάλληλος και ότι η «ατομική κυριαρχία» θα ήταν καταλληλότερος όρος για την περιγραφή του συστήματος της ελεύθερης αγοράς. Για μια ανάλυση της έννοιας της «κυριαρχίας των καταναλωτών», βλ. παρακάτω το κεφάλαιο 10. ↩

228 Πρβλ. την εξαιρετική συζήτηση του κόστους από τον G.F. Thirlby, «The Subjective Theory of Value and Accounting 'Cost'», *Economica*, Φεβρουάριος 1946, σ. 33 κ.ε.· και ιδίως Thirlby, «Economists' Cost Rules and Equilibrium Theory», *Economica*, Μάιος 1960, σσ. 148–53. ↩

229 Όπως λέει ο Thirlby, «Το κόστος είναι εφήμερο. Το κόστος που συνεπάγεται μια συγκεκριμένη απόφαση χάνει τη σημασία του με τη λήψη της απόφασης, διότι η απόφαση εκτοπίζει την εναλλακτική πορεία δράσης». Thirlby, «Subjective Theory of Value», σ. 34. Και ο Jevons:

> Η εργασία, αφότου καταβληθεί, δεν ασκεί καμία επίδραση στη μελλοντική αξία οποιουδήποτε αντικειμένου· έχει παρέλθει και χαθεί για πάντα. Στο εμπόριο, τα περασμένα ανήκουν για πάντα στο παρελθόν και κάθε στιγμή ξεκινούμε από καθαρή βάση, κρίνοντας τις αξίες των πραγμάτων με γνώμονα τη μελλοντική χρησιμότητα. Η παραγωγική δραστηριότητα είναι ουσιαστικά προσανατολισμένη στο μέλλον, όχι στο παρελθόν. (Jevons, *Theory of Political Economy*, σ. 164) ↩

230 Αναμφίβολα θα υπάρχουν εξαιρέσεις, όπως περιπτώσεις κατά τις οποίες ο ιδιοκτήτης αντλεί απόλαυση από τη γη ή το κεφαλαιουχικό αγαθό επειδή παραμένει αδρανές — όπως η αισθητική απόλαυση από τη χρήση της γης ως ακαλλιέργητου δάσους. Αυτές οι εναλλακτικές δυνατότητες αποτελούν τότε επίσης κόστη, όταν λαμβάνεται απόφαση σχετικά με τη χρήση της γης. ↩

231 Είναι λυπηρό ότι αυτές οι αλήθειες, τις οποίες είχε διατυπώσει κατ' ουσίαν η «Αυστριακή Σχολή οικονομικής σκέψης» —η οποία περιλάμβανε ορισμένους Άγγλους και Αμερικανούς— πριν από σχεδόν τρία τέταρτα του αιώνα, έχουν σχεδόν εξ ολοκλήρου επισκιαστεί από τη συρμώδη εκλεκτικιστική δοξασία ότι τα «πραγματικά κόστη» και η χρησιμότητα αποτελούν κατά κάποιον τρόπο ισότιμους προσδιοριστικούς παράγοντες της τιμής, με το «κόστος» να είναι «στην πραγματικότητα» σημαντικότερο «μακροχρόνια». Πόσο συχνά έχει χρησιμοποιηθεί η απλοϊκή αναλογία του Alfred Marshall, σύμφωνα με την οποία η χρησιμότητα και το κόστος είναι «οι δύο λεπίδες ενός ψαλιδιού», ως υποκατάστατο της ανάλυσης! Ο Emil Kauder έχει προτείνει μια ενδιαφέρουσα ερμηνεία του λόγου για τον οποίο η βρετανική σκέψη απέτυχε να υιοθετήσει την αναδυόμενη προσέγγιση της υποκειμενικής αξίας κατά τους προηγούμενους αιώνες. Αποδίδει την έμφαση στην εργασία και στο πραγματικό κόστος, σε αντιδιαστολή προς την υποκειμενική χρησιμότητα και την ευτυχία, στο καλβινιστικό υπόβαθρο των Βρετανών κλασικών, χαρακτηριστικοί εκπρόσωποι των οποίων ήταν οι Smith και Locke. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει εδώ η αναφορά του στο έντονα ευαγγελικό υπόβαθρο του Marshall. Στην ανάλυσή του υπονοείται η άποψη ότι ο δεύτερος σημαντικός λόγος για τον οποίο οι κλασικοί δεν ακολούθησαν τις υποκειμενιστικές κατευθύνσεις ήταν η αναζήτησή τους για ένα αμετάβλητο μέτρο της αξίας. Η αναζήτηση αυτή ενσάρκωνε την «επιστημονιστική» επιθυμία μίμησης των μεθόδων των φυσικών επιστημών. Emil Kauder, «The Retarded Acceptance of the Marginal Utility Theory», *Quarterly Journal of Economics*, Νοέμβριος 1953, σσ. 564–75. ↩

232 Ο όρος «καθαρό επιτόκιο» αντιστοιχεί στον όρο «πρωταρχικό επιτόκιο» του Mises. Βλ. Mises, *Human Action*, σε διάφορα σημεία. ↩

233 Εδώ ο αναγνώστης παραπέμπεται σε ένα από τα μεγάλα έργα της ιστορίας της οικονομικής σκέψης, το *Capital and Interest* του Eugen von Böhm-Bawerk (New York: Brentano's, 1922), όπου σκιαγραφείται η ορθή θεωρία του τόκου· ειδικότερα, οι διάφορες εσφαλμένες θεωρίες του τόκου ανατέμνονται με εξαιρετικό τρόπο. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο συγγραφέας του παρόντος έργου υιοθετεί ολόκληρη τη θεωρία του τόκου του Böhm-Bawerk όπως παρουσιάζεται στο *Positive Theory of Capital*. ↩

234 Αυστηρά μιλώντας, αυτή η υπόθεση είναι εσφαλμένη και την κάνουμε σε αυτή την ενότητα μόνο για λόγους απλότητας. Διότι ο τόκος μπορεί να αποτελεί κόστος ευκαιρίας για έναν μεμονωμένο επενδυτή, αλλά δεν είναι χρηματικό κόστος ούτε αποτελεί κόστος ευκαιρίας για το σύνολο των κεφαλαιούχων. Για τις συνέπειες αυτού του ευρέως διαδεδομένου σφάλματος στην οικονομική βιβλιογραφία, βλ. André Gabor και I.F. Pearce, «The Place of Money Capital in the Theory of Production», *Quarterly Journal of Economics*, Νοέμβριος 1958, σσ. 537–57· και Gabor και Pearce, «A New Approach to the Theory of the Firm», *Oxford Economic Papers*, Οκτώβριος 1952, σσ. 252–65. ↩

235 Πρβλ. Menger, *Principles of Economics*, σ. 149 κ.ε. ↩

236 Οι πολύ ενδιαφέρουσες έρευνες του Emil Kauder υποδεικνύουν ότι τα ουσιώδη στοιχεία της αυστριακής θεωρίας της οριακής χρησιμότητας —η βάση της άποψης ότι η τιμή καθορίζει το κόστος και όχι αντιστρόφως ούτε αμοιβαία— είχαν ήδη διατυπωθεί από Γάλλους και Ιταλούς οικονομολόγους του δέκατου έβδομου και του δέκατου όγδοου αιώνα και ότι η αγγλική κλασική σχολή εκτροχίασε την οικονομική επιστήμη σε έναν εντελώς λανθασμένο δρόμο, από τον οποίο την απεγκλώβισαν μόνο οι Αυστριακοί. Βλ. Emil Kauder, «Genesis of the Marginal Utility Theory», *Economic Journal*, Σεπτέμβριος 1953, σσ. 638–50· και Kauder, «Retarded Acceptance of the Marginal Utility Theory». ↩

237 Alfred Marshall, *Principles of Economics* (8η έκδ.· London: Macmillan & Co., 1920), σ. 349 κ.ε. ↩

238 Αυτή η αναλογία, μολονότι δεν χρησιμοποιήθηκε σε αυτό το πλαίσιο, χρησιμοποιούνταν συχνά από τους κλασικούς οικονομολόγους για τις τιμές και το «επίπεδο τιμών», μια εξίσου εσφαλμένη εφαρμογή. ↩

239 Για αυτό το σφάλμα του Marshall, βλ. F.A. Hayek, *The Pure Theory of Capital* (Chicago: University of Chicago Press, 1941), σσ. 21, 27–28. Ο Marshall διαπράττει εδώ την περίφημη πλάνη του «εννοιολογικού ρεαλισμού», κατά την οποία οι θεωρητικές κατασκευές εκλαμβάνονται ως πραγματικά υφιστάμενες οντότητες. Για άλλα παραδείγματα, πρβλ. Leland B. Yeager, «Some Questions on Growth Economics», *American Economic Review*, Μάρτιος 1954, σ. 62. ↩

240 Marshall, *Principles of Economics*, σ. 338 κ.ε. ↩

241 Πρέπει να σπεύσουμε να επισημάνουμε ότι αυτή δεν είναι σε καμία περίπτωση η ίδια κριτική με τη νεοκεϋνσιανή αιτίαση ότι οι οικονομολόγοι πρέπει να ασχολούνται με ευρεία συνολικά μεγέθη και όχι με ατομικές περιπτώσεις. Η τελευταία προσέγγιση είναι ακόμη χειρότερη, διότι ξεκινά από «σύνολα» που δεν έχουν καμία απολύτως βάση στην πραγματικότητα. Εκείνο που υποστηρίζουμε είναι μια θεωρία που πραγματεύεται όλα τα άτομα καθώς αλληλεπιδρούν στην οικονομία. Επιπλέον, αυτή είναι η «αυστριακή» και όχι η βαλρασιανή προσέγγιση, η οποία έχει γίνει πρόσφατα δημοφιλής. Η τελευταία πραγματεύεται τις αλληλεξαρτήσεις των ατόμων —η «προσέγγιση της γενικής ισορροπίας»—, αλλά μόνο στην ERE και με μαθηματικές αφαιρέσεις εντός της ERE. ↩

242 Ελάχιστα αξιόλογα έχουν ειπωθεί για τη διαπραγμάτευση μετά τον Böhm-Bawerk. Βλ. Böhm-Bawerk, *Positive Theory of Capital*, σσ. 198–99. Αυτό μπορεί να διαπιστωθεί στο J. Pen, «A General Theory of Bargaining», *American Economic Review*, Μάρτιος 1952, σ. 24 κ.ε. Η ίδια η θεωρία του Pen έχει μικρή αξία, διότι στηρίζεται ρητά στην υπόθεση ότι η χρησιμότητα είναι μετρήσιμη. Στο ίδιο, σ. 34, σημ. ↩

243 Αντιπαραβάλετε τη συζήτηση στα περισσότερα εγχειρίδια, όπου η διαπραγμάτευση κατέχει σημαντική θέση στην εξήγηση της αγοραίας τιμολόγησης μόνο όταν συζητούνται τα εισοδήματα από εργασία. ↩

244 Βλ. Mises, *Human Action*, σ. 336. ↩

245 Κάθε ζώνη απροσδιοριστίας στην τιμολόγηση πρέπει να συνίσταται στη σύμπτωση μιας απολύτως κατακόρυφης καμπύλης προσφοράς με μια απολύτως κατακόρυφη καμπύλη αγοραίας ζήτησης για το αγαθό ή την υπηρεσία, έτσι ώστε η τιμή ισορροπίας να βρίσκεται σε μια ζώνη και όχι σε ένα σημείο. Όπως δηλώνει ο Hutt, «Εξαρτάται εξ ολοκλήρου από την τυχαία σύμπτωση ... μιας ασυνήθιστης και εξαιρετικά απίθανης καμπύλης ζήτησης με μια απολύτως άκαμπτη καμπύλη προσφοράς». W.H. Hutt, *The Theory of Collective Bargaining* (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1954), σσ. 90 και 79–109. ↩

Κεφάλαιο 6. Παραγωγή: Το Επιτόκιο και ο Προσδιορισμός του

246 ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΗ: Οι αριθμοί σελίδων που παρατίθενται σε παρενθέσεις μέσα στο κείμενο αναφέρονται στην παρούσα έκδοση. Η συζήτηση σε αυτό το κεφάλαιο αφορά το καθαρό επιτόκιο, όπως καθορίζεται από τη χρονική προτίμηση. Για τον ρόλο της συνιστώσας της αγοραστικής δύναμης στο αγοραίο επιτόκιο, πρβλ. το κεφάλαιο 11 για το χρήμα. ↩

247 Για τη θεωρία της παραγωγής και τα στάδια παραγωγής, βλ. τα σημαντικά έργα του F.A. Hayek, ιδίως *Prices and Production* (2η έκδ.· London: Routledge and Kegan Paul, 1935)· και *Profits, Interest, and Investment* (London: Routledge and Kegan Paul, 1939). ↩

248 Πρβλ. Böhm-Bawerk, *Positive Theory of Capital*, σσ. 304–05, 320. ↩

249 Στην ERE του παραδείγματός μας, το καθαρό επιτόκιο είναι το επιτόκιο, διότι, όπως θα δούμε, οι αποκλίσεις από το καθαρό επιτόκιο οφείλονται αποκλειστικά στην αβεβαιότητα. ↩

250 Στους αμέτρητους σχολιασμούς της *General Theory* του J.M. Keynes, κανείς δεν έχει προσέξει το ιδιαίτερα αποκαλυπτικό απόσπασμα στο οποίο ο Keynes επικρίνει τη συζήτηση αυτού του ζητήματος από τον Mises. Ο Keynes υποστήριξε ότι η «ιδιόμορφη» νέα θεωρία του τόκου του Mises «συνέχεε» την «οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου» —το καθαρό ποσοστό απόδοσης μιας επένδυσης— με το επιτόκιο. Το ζήτημα είναι ότι η «οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου» είναι πράγματι το επιτόκιο! Είναι μια τιμή στην αγορά διαχρονικής ανταλλαγής. Ακριβώς αυτό το «φυσικό» επιτόκιο, και όχι το επιτόκιο δανεισμού, υπήρξε επί πολλά χρόνια κεντρικό πρόβλημα της θεωρίας του τόκου. Τα ουσιώδη στοιχεία αυτής της διδασκαλίας εκτέθηκαν από τον Böhm-Bawerk στο *Capital and Interest* και, επομένως, δεν θα έπρεπε να είχαν προκαλέσει έκπληξη στον Keynes. Βλ. John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money* (New York: Harcourt, Brace & Co., 1936), σσ. 192–93. Ακριβώς αυτή η προσήλωση στα σχετικά ασήμαντα προβλήματα της αγοράς δανείων αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα ελαττώματα της κεϋνσιανής θεωρίας του τόκου. ↩

251 Όπως δήλωσε ο Böhm-Bawerk:

> Τόκος ... μπορεί να αποκομιστεί από οποιοδήποτε κεφάλαιο, ανεξάρτητα από το είδος των αγαθών από τα οποία αυτό αποτελείται: από αγαθά άγονα όσο και από αγαθά που είναι εκ φύσεως καρποφόρα· από φθαρτά όσο και από διαρκή αγαθά· από αγαθά που μπορούν να αντικατασταθούν και από αγαθά που δεν μπορούν· από χρήμα όσο και από εμπορεύματα. (Böhm-Bawerk, *Capital and Interest*, σ. 1) ↩

252 Πρβλ. Mises, *Human Action*, σσ. 521–42. ↩

253 Πρόκειται για εξαιρετικά απλουστευμένη απεικόνιση της κλίμακας αξιών. Για λόγους έκθεσης, παραλείψαμε το γεγονός ότι η δεύτερη μονάδα των 13 πρόσθετων μελλοντικών ουγγιών θα αξίζει λιγότερο από την πρώτη, η τρίτη μονάδα των 13 λιγότερο από τη δεύτερη κ.ο.κ. Έτσι, στην πραγματικότητα, ο πίνακας ζήτησης μελλοντικών αγαθών θα βρίσκεται χαμηλότερα από ό,τι απεικονίζεται εδώ. Ωστόσο, τα ουσιώδη στοιχεία της ανάλυσης δεν επηρεάζονται, διότι μπορούμε να υποθέσουμε έναν πίνακα ζήτησης οποιουδήποτε μεγέθους επιθυμούμε. Το μόνο σημαντικό συμπέρασμα είναι ότι η καμπύλη ζήτησης έχει τέτοιο σχήμα ώστε το άτομο να ζητεί περισσότερα μελλοντικά αγαθά καθώς το αγοραίο επιτόκιο αυξάνεται, και αυτό το συμπέρασμα ισχύει τόσο για την πραγματική όσο και για την απλουστευμένη εκδοχή μας. ↩

254 Ο αναγνώστης μπορεί να αφαιρέσει τις παρενθέσεις γύρω από τα ποσά μελλοντικού χρήματος στο κατώτερο άκρο της κλίμακας αξιών, διότι ο Robinson εξετάζει το ενδεχόμενο τόσο να τα προσφέρει όσο και να τα ζητήσει. ↩

255 Με τον ίδιο τρόπο, μολονότι δεν μπορούμε να συγκρίνουμε χρησιμότητες, μπορούμε —εάν τους γνωρίζουμε— να συγκρίνουμε ατομικούς πίνακες ζήτησης αγαθών. ↩

256 Δεν είναι έγκυρη η αντίρρηση ότι ορισμένοι μπορεί να προτιμούν να χρησιμοποιήσουν το χρήμα στο μέλλον αντί στο παρόν. Δεν είναι αυτό το ζήτημα εδώ, το οποίο αφορά τη διαθεσιμότητα προς χρήση. Εάν ένας άνθρωπος θέλει να «αποταμιεύσει» χρήμα για κάποια μελλοντική χρήση, μπορεί να το «αποθησαυρίσει» αντί να το δαπανήσει για ένα μελλοντικό αγαθό και έτσι να το έχει πάντοτε διαθέσιμο. Έχουμε αφαιρέσει από την ανάλυση τον αποθησαυρισμό, ο οποίος θα εξεταστεί στο κεφάλαιο για το χρήμα· ούτως ή άλλως, δεν θα είχε θέση στον ομοιόμορφα περιστρεφόμενο κόσμο της βεβαιότητας. ↩

257 Τη σημασία της χρονικής προτίμησης διέκρινε πρώτος ο Böhm-Bawerk στο *Capital and Interest*. Την αποκλειστική σημασία της χρονικής προτίμησης έχουν κατανοήσει ελάχιστοι οικονομολόγοι, ιδίως οι Frank A. Fetter και Ludwig von Mises. Βλ. Fetter, *Economic Principles*, σσ. 235–316· του ιδίου, «Interest Theories, Old and New», *American Economic Review*, Μάρτιος 1914, σσ. 68–92· και Mises, *Human Action*, σσ. 476–534. ↩

258 Το γεγονός ότι οι καταναλωτές μπορεί να καταναλώσουν φυσικά το σύνολο ή μέρος αυτών των αγαθών σε μεταγενέστερη χρονική στιγμή δεν επηρεάζει αυτό το συμπέρασμα, διότι κάθε περαιτέρω κατανάλωση πραγματοποιείται εκτός του πλέγματος των χρηματικών συναλλαγών, και αυτό το τελευταίο είναι εκείνο που αναλύουμε. ↩

259 Δεν προκύπτει καμία σημαντική περιπλοκή από τη μεγαλύτερη χρονική απόσταση των συντελεστών ανώτερης τάξης από το παρόν. Όπως υποδείξαμε παραπάνω, ένα αγαθό πιο απομακρυσμένου μέλλοντος απλώς θα προεξοφλείται από την αγορά κατά μεγαλύτερο ποσό, μολονότι με το ίδιο ετήσιο ποσοστό. Το επιτόκιο, δηλαδή ο συντελεστής προεξόφλησης των μελλοντικών αγαθών ανά μονάδα χρόνου, παραμένει ίδιος ανεξάρτητα από το πόσο μελλοντικό είναι το αγαθό. Το γεγονός αυτό επιλύει ένα πρόβλημα που αναφέρθηκε παραπάνω: την κάθετη ολοκλήρωση επιχειρήσεων σε ένα ή περισσότερα στάδια. Εάν το επιτόκιο ισορροπίας είναι 5 τοις εκατό ετησίως, τότε ένας παραγωγός ενός σταδίου θα αποκομίζει 5 τοις εκατό επί της επένδυσής του, ενώ ένας παραγωγός που προκαταβάλλει παρόντα αγαθά για τρία στάδια —για τρία έτη— θα αποκομίζει 15 τοις εκατό, δηλαδή 5 τοις εκατό ετησίως. ↩

260 Πολύ πρόσφατα εισήχθη μεγαλύτερος ρεαλισμός στην κοινωνική λογιστική με την εξέταση των «χρηματικών ροών» μεταξύ κεφαλαιούχων. ↩

261 Τα προβλήματα του αποθησαυρισμού και της αποδέσμευσης χρήματος από το χρηματικό υπόλοιπο θα εξεταστούν στο κεφάλαιο 11 για το χρήμα και έχουν τεθεί εκτός της παρούσας ανάλυσης. ↩

262 Πρβλ. Knut Wicksell, *Lectures on Political Economy* (London: Routledge and Kegan Paul, 1934), I, 189–91. ↩

263 Για περισσότερα σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ του επιτοκίου, δηλαδή των διαφορών ή περιθωρίων τιμών, και των ποσοστών που επενδύονται και καταναλώνονται, βλ. παρακάτω. ↩

264 Για το ακαθάριστο και το καθαρό προϊόν, βλ. Milton Gilbert και George Jaszi, «National Product and Income Statistics as an Aid in Economic Problems», στο W. Fellner και B.F. Haley, επιμ., *Readings in the Theory of Income Distribution* (Philadelphia: Blakiston, 1946), σσ. 44–57· και Simon Kuznets, *National Income, A Summary of Findings* (New York: National Bureau of Economic Research, 1946), σσ. 111–21, και ιδίως σ. 120. ↩

265 Εάν αποδοθεί μονιμότητα στη μυθική οντότητα της συνολικής αξίας του κεφαλαίου, αυτή γίνεται ανεξάρτητος συντελεστής παραγωγής, παράλληλα με την εργασία, και αποφέρει τόκο. ↩

266 Η πλάνη της προσέγγισης του κεφαλαίου με όρους «καθαρών» μεγεθών είναι τουλάχιστον τόσο παλαιά όσο ο Adam Smith και συνεχίζεται έως σήμερα. Βλ. Hayek, *Prices and Production*, σσ. 37–49. Το βιβλίο αυτό αποτελεί εξαιρετική συμβολή στην ανάλυση της παραγωγικής δομής, της ακαθάριστης αποταμίευσης και της κατανάλωσης, καθώς και στην εφαρμογή της ανάλυσης αυτής στον οικονομικό κύκλο, με βάση τις θεωρίες της παραγωγής και του οικονομικού κύκλου των Böhm-Bawerk και Mises αντιστοίχως. Βλ. επίσης Hayek, «The Mythology of Capital», στο W. Fellner και B.F. Haley, επιμ., *Readings in the Theory of Income Distribution* (Philadelphia: Blakiston, 1946), σσ. 355–83· του ιδίου, *Profits, Interest, and Investment*, σε διάφορα σημεία. ↩

267 Για μια κριτική των ανάλογων απόψεων του J.B. Clark, βλ. Frank A. Fetter, «Recent Discussions of the Capital Concept», *Quarterly Journal of Economics*, Νοέμβριος 1900, σσ. 1–14. Ο Fetter επικρίνει συνοπτικά την αποτυχία του Clark να εξηγήσει τον τόκο επί καταναλωτικών αγαθών, την υπόθεσή του περί μόνιμου κεφαλαιακού αποθέματος και την υπόθεσή του περί «συγχρονισμού» στην παραγωγή. ↩

268 Πρβλ. Böhm-Bawerk, *Positive Theory of Capital*, σσ. 299–322, 329–38. ↩

269 Το επιτόκιο, ωστόσο, θα έχει πολύ μεγάλη σημασία στον βαθμό που αυτός είναι ιδιοκτήτης και πωλητής ενός διαρκούς αγαθού. Η γη είναι, βεβαίως, διαρκής σχεδόν εξ ορισμού — στην πραγματικότητα, γενικά μόνιμη. Μέχρι τώρα εξετάζαμε μόνο την πώληση υπηρεσιών συντελεστών, δηλαδή τη «μίσθωση» ή την «ενοικίαση» του συντελεστή, αφήνοντας εκτός την πώληση ή την αξιολόγηση διαρκών συντελεστών, οι οποίοι ενσωματώνουν μελλοντικές υπηρεσίες. Η διαρκής γη, όπως θα δούμε, «κεφαλαιοποιείται», δηλαδή η αξία του συντελεστή ως συνόλου είναι το προεξοφλημένο άθροισμα των μελλοντικών αξιών του οριακού προϊόντος του, και εκεί το επιτόκιο θα έχει σημαντική επίδραση. Η τιμή της διαρκούς γης, ωστόσο, δεν έχει σημασία για τον πίνακα προσφοράς υπηρεσιών γης έναντι της ζητούμενης ποσότητας παρόντος χρήματος. ↩

270 Αυστηρά μιλώντας, βεβαίως, η κλίση δεν θα ήταν σταθερή, διότι η απόδοση εκφράζεται σε ίσα ποσοστά και όχι σε ίσα απόλυτα ποσά. Οι κλίσεις αντιμετωπίζονται εδώ ως σταθερές για λόγους απλότητας στην παρουσίαση της ανάλυσης. ↩

271 Αυτό το μαρξικό σφάλμα προήλθε από ένα πολύ παρόμοιο σφάλμα που εισήγαγε στην οικονομική επιστήμη ο Adam Smith. Πρβλ. Ronald L. Meek, «Adam Smith and the Classical Concept of Profit», *Scottish Journal of Political Economy*, Ιούνιος 1954, σσ. 138–53. ↩

272 Για εξαιρετικές ανατομές διαφόρων μορφών της θεωρίας της «παραγωγικότητας» του τόκου —της νεοκλασικής άποψης ότι η επένδυση αποφέρει τόκο επειδή τα κεφαλαιουχικά αγαθά είναι παραγωγικά σε όρους αξίας—, βλ. τα ακόλουθα άρθρα του Frank A. Fetter: «The Roundabout Process of the Interest Theory», *Quarterly Journal of Economics*, 1902, σσ. 163–80, όπου ανασκευάζεται η εξαιρετικά ατυχής διολίσθηση του Böhm-Bawerk σε μια θεωρία της παραγωγικότητας του τόκου· «Interest Theories Old and New», σσ. 68–92, το οποίο παρουσιάζει εκτενή ανάπτυξη της θεωρίας της χρονικής προτίμησης, σε συνδυασμό με κριτική των παραχωρήσεων του Irving Fisher προς τη διδασκαλία της παραγωγικότητας· βλ. επίσης «Capitalization Versus Productivity, Rejoinder», *American Economic Review*, 1914, σσ. 856–59, και «Davenport's Competitive Economics», *Journal of Political Economy*, 1914, σσ. 555–62. Το μόνο σφάλμα του Fetter στη θεωρία του τόκου ήταν ότι αρνήθηκε τον ισχυρισμό του Fisher πως η χρονική προτίμηση —ή, όπως την ονόμαζε ο Fisher, η «ανυπομονησία»— είναι καθολικό και αναγκαίο γεγονός της ανθρώπινης δράσης. Για μια απόδειξη αυτής της σημαντικής αλήθειας, βλ. Mises, *Human Action*, σ. 480 κ.ε. ↩

273 Για την αποτυχία του Keynes να αντιληφθεί αυτό το σημείο, βλ. σ. 371 του παρόντος κεφαλαίου, υποσημείωση 5 παραπάνω. ↩

274 Οι μετοχές, ή οι μονάδες δικαιωμάτων ιδιοκτησίας,

> έχουν το χαρακτηριστικό της αντικαταστατότητας· μία μονάδα είναι ακριβώς ίδια με μια άλλη. ... Έχουμε έναν μαθηματικό διαχωρισμό ενός ενιαίου συνόλου δικαιωμάτων. Αυτή η ιδιότητα της αντικαταστατότητας καθιστά δυνατές τις οργανωμένες αγορές ή τα χρηματιστήρια εμπορευμάτων και τίτλων. ... Με αυτές τις αντικαταστατές μονάδες ... δικαιωμάτων ιδιοκτησίας καθίσταται δυνατή η επιτάχυνση των αλλαγών ιδιοκτησίας και της σύνθεσης των ομάδων. ... Εάν αναπτυχθεί μια σειρά συναλλαγών στην αγορά, η μονάδα ιδιοκτησίας αποκτά αξία άμεσα μετατρέψιμη σε μετρητά. Ο ιδιοκτήτης της μπορεί εύκολα να ανακτήσει τη χρηματική δυνατότητα ελέγχου των χρήσεων του πλούτου. (Hastings Lyon, *Corporations and their Financing*, σ. 11)

Έτσι, τα μερίδια ιδιοκτησίας, όπως και η ιδιοκτησία ως σύνολο, έχουν καταστεί εύκολα εμπορεύσιμα. ↩

275 Η βιβλιογραφία για το λεγόμενο «συνεταιριστικό κίνημα» είναι αξιοσημείωτα χαμηλής ποιότητας. Η καλύτερη πηγή είναι το *Co-operatives in the Petroleum Industry*, επιμ. K.E. Ettinger (New York: Petroleum Industry Research Foundation, 1947), ιδίως το μέρος I, Ludwig von Mises, «Observations on the Co-operative Movement». ↩

276 Βλ. Mises, *Human Action*, σσ. 301–05, 703–05. ↩

277 Οι αναμετρήσεις των τελευταίων ετών για τη συγκέντρωση εξουσιοδοτήσεων ψήφου απλώς παρέχουν μια εντυπωσιακή απόδειξη αυτού του ελέγχου. ↩

278 Edgar M. Hoover, «Some Institutional Factors in Business Decisions», *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Μάιος 1954, σ. 203. ↩

279 Βλ., για παράδειγμα, Gerhard Colm, «The Corporation and the Corporation Income Tax in the American Economy», *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Μάιος 1954, σ. 488. ↩

280 Όπως διατύπωσε εξαιρετικά ο Frank Fetter:

> Ο συμβατικός τόκος βασίζεται στον οικονομικό τόκο δηλαδή στη διαφορά τιμών μεταξύ σταδίων που αποτελεί τον «φυσικό τόκο» και τείνει να προσαρμόζεται σε αυτόν. ... Τον οικονομικό τόκο επιδιώκουμε να εξηγήσουμε λογικά μέσω της οικονομικής φύσης των αγαθών. Ο συμβατικός τόκος είναι δευτερεύον πρόβλημα — επιχειρηματικό και νομικό— ως προς το ποιος θα καρπωθεί το εισόδημα που προκύπτει από την κατοχή των αγαθών. Συνδέεται στενά με το ζήτημα της ιδιοκτησίας. (Fetter, «Recent Discussions of the Capital Concept», σσ. 24–25) ↩

281 «Ο πιστωτής είναι πάντοτε ουσιαστικά εταίρος του οφειλέτη ή ουσιαστικά ιδιοκτήτης της ενεχυριασμένης και υποθηκευμένης περιουσίας». Mises, *Human Action*, σ. 536. Βλ. επίσης Fetter, «Recent Discussions of the Capital Concept», σ. 432. ↩

282 Παρόμοιες ψυχικές συνιστώσες μπορεί να εμφανιστούν στην αγορά καταναλωτικών δανείων — για παράδειγμα, εάν υπάρχει γενικευμένη έντονη συμπάθεια ή αντιπάθεια προς έναν ορισμένο δανειολήπτη. ↩

283 Πρβλ. λ.χ. Friedrich A. Lutz, «The Structure of Interest Rates», στο *Readings in the Theory of Income Distribution*, σσ. 499–532. ↩

284 Μετά τη συγγραφή αυτού του κειμένου, ο καθηγητής Luckett δημοσίευσε μια κριτική του Lutz, εν μέρει παρόμοια. Βλ. Dudley G. Luckett, «Professor Lutz and the Structure of Interest Rates», *Quarterly Journal of Economics*, Φεβρουάριος 1959, σσ. 131–44. Βλ. επίσης J.M. Culbertson, «The Term Structure of Interest Rates», στο ίδιο, Νοέμβριος 1957, σσ. 485–517. ↩

285 Μετά τη συγγραφή αυτού του κειμένου, ο καθηγητής Luckett δημοσίευσε μια κριτική του Lutz, εν μέρει παρόμοια. Βλ. Dudley G. Luckett, «Professor Lutz and the Structure of Interest Rates», *Quarterly Journal of Economics*, Φεβρουάριος 1959, σσ. 131–44. Βλ. επίσης J.M. Culbertson, «The Term Structure of Interest Rates», στο ίδιο, Νοέμβριος 1957, σσ. 485–517. ↩

286 Βλ. Mises, *Human Action*, σ. 541. ↩

287 Βλ. Mises, *Human Action*, σσ. 527–29. Βλ. επίσης Lionel Robbins, «On a Certain Ambiguity in the Conception of Stationary Equilibrium», στο Richard V. Clemence, επιμ., *Readings in Economic Analysis* (Cambridge: Addison-Wesley Press, 1950), I, σ. 176 κ.ε. ↩

288 Richard V. Clemence και Francis S. Doody, *The Schumpeterian System* (Cambridge: Addison Wesley Press, 1950), σσ. 28– 30. ↩

289 Όπως συνέβη με όλους τους θεωρητικούς που επιχείρησαν να αρνηθούν τη χρονική προτίμηση, οι Clemence και Doody παραμερίζουν βιαστικά τα καταναλωτικά δάνεια. Όπως επισήμανε πριν από χρόνια ο Frank A. Fetter, μόνο η χρονική προτίμηση μπορεί να εντάξει τον τόκο τόσο των καταναλωτικών όσο και των παραγωγικών δανείων σε μία ενιαία εξήγηση. Τα καταναλωτικά δάνεια είναι σαφώς άσχετα με τις εξηγήσεις του τόκου μέσω της «παραγωγικότητας» και οφείλονται προφανώς στη χρονική προτίμηση. Πρβλ. Clemence και Doody, *The Schumpeterian System*, σ. 29, σημ. ↩

Κεφάλαιο 7. Παραγωγή: Γενική Τιμολόγηση των Συντελεστών

290 Η μαθηματική τάση αντικατάστασης των εννοιών του αιτίου και του αποτελέσματος από τον αμοιβαίο προσδιορισμό έχει συμβάλει στην προθυμία προσφυγής σε κυκλικούς συλλογισμούς. Βλ. Rothbard, «Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics», σ. 236· και Kauder, «Intellectual and Political Roots of the Older Austrian School». ↩

291 Είναι σαφές ότι, όσο μεγαλύτερη είναι η χρονική περίοδος, τόσο περισσότερο θα τείνουν να μεταβάλλονται οι αναλογίες των συντελεστών. Από τεχνολογική άποψη, απαιτούνται διαφορετικά χρονικά διαστήματα για την αναδιάταξη των διαφόρων συντελεστών. ↩

292 Αυτό δικαιολογεί το συμπέρασμα του Mises, *Human Action*, σ. 336, σε σύγκριση, για παράδειγμα, με την ανάλυση στο *Production and Distribution Theories* του George J. Stigler. Ο Mises προσθέτει τη σημαντική επιφύλαξη ότι, εάν οι συντελεστές έχουν τις ίδιες σταθερές αναλογίες σε όλες τις διαδικασίες ως προς τις οποίες είναι μη ειδικοί, τότε και εδώ μόνο η διαπραγμάτευση μπορεί να καθορίσει τις τιμές τους. ↩

293 Αυστηρά μιλώντας, θα έπρεπε εδώ να εξετάζουμε προεξοφλημένες MVP, αλλά η εξέταση μόνο των MVP σε αυτό το στάδιο απλώς απλουστεύει τα πράγματα. ↩

294 Υποθέτουμε εδώ ότι ίσες ποσότητες συντελεστών παράγουν ίσες ποσότητες αποτελεσμάτων. Το περίφημο ερώτημα εάν αυτή η συνθήκη πράγματι ισχύει —που μερικές φορές διατυπώνεται με επιτηδευμένη μαθηματική γλώσσα ως το ερώτημα εάν η «συνάρτηση παραγωγής είναι γραμμική και ομογενής»— επιλύεται εύκολα εάν αντιληφθούμε ότι η πρόταση «ίσα αίτια παράγουν ίσα αποτελέσματα» είναι το κυριότερο τεχνολογικό αξίωμα της φύσης. Οποιεσδήποτε περιπτώσεις φαίνεται να διαψεύδουν αυτόν τον κανόνα το κάνουν μόνο φαινομενικά· στην πραγματικότητα, οι υποτιθέμενες εξαιρέσεις περιλαμβάνουν πάντοτε κάποια «αδιαιρετότητα», όπου ένας συντελεστής ουσιαστικά δεν μπορεί να μεταβληθεί αναλογικά με τους άλλους. ↩

295 Αυτό δεν είναι απολύτως ακριβές, αλλά το τεχνικό σφάλμα της διατύπωσης δεν επηρεάζει την αιτιακή ανάλυση του κειμένου. Στην πραγματικότητα, το επιχείρημα αυτό ενισχύεται, διότι η MVP ισούται πράγματι με το MPP επί το «οριακό έσοδο», και το οριακό έσοδο είναι πάντοτε μικρότερο ή ίσο της τιμής. Βλ. παρακάτω το Παράρτημα Α, «Οριακό φυσικό προϊόν και αξία του οριακού προϊόντος». ↩

296 Θα μπορούσε να τεθεί το ερώτημα γιατί χρησιμοποιούμε τώρα μαθηματικά μετά τις επικρίσεις μας κατά της μαθηματικής μεθόδου στην οικονομική επιστήμη. Ο λόγος είναι ότι, σε αυτό το συγκεκριμένο πρόβλημα, πραγματευόμαστε ένα αμιγώς τεχνολογικό ζήτημα. Δεν εξετάζουμε εδώ ανθρώπινες αποφάσεις, αλλά τις αναγκαίες τεχνολογικές συνθήκες του κόσμου όπως αυτές δίνονται στους ανθρώπινους συντελεστές. Σε αυτόν τον εξωτερικό κόσμο, δεδομένες ποσότητες αιτίου αποδίδουν δεδομένες ποσότητες αποτελέσματος, και αυτό το πεδίο, πολύ περιορισμένο μέσα στη συνολική πραξεολογική εικόνα, προσφέρεται ιδιαίτερα για μαθηματικές μεθόδους, όπως οι φυσικές επιστήμες γενικά. Η σχέση μεταξύ μέσου και οριακού είναι προφανώς αλγεβρική και όχι σχέση σκοπών και μέσων. Πρβλ. την αλγεβρική απόδειξη στο Stigler, *Theory of Price*, σ. 44 κ.ε. ↩

297 Ο νόμος αυτός εφαρμόζεται σε όλους τους συντελεστές, ειδικούς και μη ειδικούς. ↩

298 Βλ. την εξαιρετική συζήτηση στο Böhm-Bawerk, *Positive Theory of Capital*, σσ. 304–12. Για περαιτέρω συζήτηση της DMVP σε αντιδιαστολή προς την MVP, βλ. παρακάτω το Παράρτημα Β, «Ο καθηγητής Rolph και η θεωρία της προεξοφλημένης οριακής παραγωγικότητας». ↩

299 Βλ. Wicksell, *Lectures on Political Economy*, I, 108. ↩

300 Βλ. την εξαιρετική ανάλυση στο ίδιο, σσ. 189–91, 193–95. ↩

301 Αυτό το είχε αντιληφθεί ο Carl Menger. Βλ. F.A. Hayek, «Carl Menger», στο Henry W. Spiegel, επιμ., *The Development of Economic Thought* (New York: John Wiley, 1952), σ. 530 κ.ε. ↩

302 Böhm-Bawerk, *Positive Theory of Capital*, σ. 88. ↩

303 Mises, *Human Action*, σσ. 477, 485 κ.ε. Βλ. επίσης Menger, *Principles of Economics*, σσ. 166–67. ↩

304 Το «μη αντικαταστάσιμο» ως κριτήριο για τη γη, σε αντίθεση με τα κεφαλαιουχικά αγαθά, δεν ισοδυναμεί με το «μόνιμο». Το «μόνιμο» είναι υποκατηγορία του «μη αντικαταστάσιμου». Είναι σαφές ότι οι μόνιμες βελτιώσεις δεν χρειάζεται να αντικατασταθούν. Ωστόσο, οι εξαντλήσιμοι φυσικοί πόροι, όπως ο άνθρακας, τα μεταλλεύματα κ.λπ., δεν είναι μόνιμοι, αλλά είναι επίσης μη αντικαταστάσιμοι. Το καίριο ερώτημα είναι εάν ένας πόρος πρέπει να παραχθεί, οπότε αποφέρει μόνο ακαθάριστα μισθώματα. Εάν δεν χρειάζεται ή δεν μπορεί να παραχθεί, αποφέρει επίσης καθαρά μισθώματα. Οι πόροι που εξαντλούνται προφανώς δεν μπορούν να αντικατασταθούν και, επομένως, είναι γη και όχι κεφαλαιουχικά αγαθά. Βλ. παρακάτω την ενότητα για τους εξαντλήσιμους πόρους. ↩

305 Μπορούμε να χρησιμοποιούμε τους όρους «μόνιμο» και «μη μόνιμο» σε αυτή την ενότητα, διότι οι πόροι που εξαντλούνται προφανώς δεν μπορούν να περιληφθούν σε οποιαδήποτε ομοιόμορφα περιστρεφόμενη ισορροπία. Για περισσότερα σχετικά με τους εξαντλήσιμους πόρους, βλ. παρακάτω. Αφήνοντας εκτός τους εξαντλήσιμους πόρους, το «μόνιμο» γίνεται ταυτόσημο με το «μη αναπαραγώγιμο». ↩

306 Πρβλ. Wicksell, *Lectures on Political Economy*, I, 186 και σε διάφορα σημεία· και Hayek, *Pure Theory of Capital*, σσ. 54–58. ↩

307 Ούτε υπάρχει οποιαδήποτε σχέση μεταξύ του παρόντος ζητήματος της μονιμότητας ή μη μονιμότητας και του κοσμολογικού ζητήματος της διατήρησης της ύλης και της ενέργειας. Βλ. Mises, *Human Action*, σ. 634. ↩

308 Ο Stigler κατηγορεί τις διάφορες διακρίσεις μεταξύ γης και κεφαλαιουχικών αγαθών που βασίζονται στη μονιμότητα ή στην προέλευση, όπως εκείνες που συζητούνται εδώ, ότι είναι φυσικές και όχι οικονομικές. Αυτές οι επικρίσεις αστοχούν. Κανείς δεν αρνείται ότι η αξία αυτών των ομοιογενών συντελεστών μπορεί να μεταβληθεί σημαντικά με την πάροδο του χρόνου. Αλλά το εάν ένας δεδομένος συντελεστής είναι πρωτογενής ή βελτιωμένος, μόνιμος ή χρήζει συντήρησης, είναι φυσικό ζήτημα και μάλιστα ιδιαίτερα σημαντικό για την οικονομική ανάλυση. Ασφαλώς, και το επιχείρημα των οπαδών του Knight ότι όλη η γη είναι κεφαλαιουχικά αγαθά, διότι καμία γη δεν είναι πρωτογενής, είναι επίσης επιχείρημα που ανήκει στο φυσικό πεδίο. Stigler, *Production and Distribution Theories*, σ. 274. ↩

309 John V. Van Sickle και Benjamin A. Rogge, *Introduction to Economics* (New York: D. Van Nostrand, 1954), σ. 141. ↩

310 Αλλά, μολονότι η θέση είναι μόνιμη, ακόμη και η ίδια η γη έχει αναγκαστικά μεταβληθεί από τον άνθρωπο για να καταστεί κατάλληλη για αστική χρήση. Βλ. κεφάλαιο 2 παραπάνω. ↩

311 Αυτή η έννοια του μισθώματος βασίζεται στην πρωτότυπη συμβολή του Frank A. Fetter. Πρβλ. Fetter, *Economic Principles*, σσ. 143–70. Η αντίληψη του Fetter είχε, δυστυχώς, μικρή επίδραση στην οικονομική σκέψη. Όχι μόνο συμφωνεί με την κοινή χρήση του όρου, αλλά παρέχει και μια ενοποιητική αρχή, που επιτρέπει συνεκτική εξήγηση του προσδιορισμού των τιμών των μονάδων υπηρεσίας και των συνολικών αγαθών που τις ενσωματώνουν. Χωρίς την έννοια της μισθωτικής τιμής, είναι δύσκολο να διακρίνουμε την τιμολόγηση των μονάδων υπηρεσίας από την τιμολόγηση των συνολικών αγαθών.

Ο Fetter εφάρμοζε την έννοια του μισθώματος μόνο στις υπηρεσίες διαρκών αγαθών, αλλά είναι σαφές ότι μπορεί να επεκταθεί ώστε να καλύψει περιπτώσεις μη διαρκών αγαθών, όπου η μονάδα υπηρεσίας είναι ολόκληρο το αγαθό. ↩

312 Βλ. κεφάλαιο 4 παραπάνω. Για την κεφαλαιοποίηση, βλ. Fetter, *Economic Principles*, σσ. 262–84, 308–13· και Böhm-Bawerk, *Positive Theory of Capital*, σσ. 339–57. ↩

313 Συχνά είναι πιο βολικό να ορίζεται το μίσθωμα ως ίσο με την MVP και όχι με την DMVP. Στην περίπτωση αυτή, η κεφαλαιακή αξία του συντελεστή ως συνόλου ισούται με το προεξοφλημένο άθροισμα των μελλοντικών μισθωμάτων του. ↩

314 Το κύριο σφάλμα του Fetter στη θεωρία του κεφαλαίου ήταν η πεποίθησή του ότι η κεφαλαιοποίηση σήμαινε την εγκατάλειψη κάθε διάκρισης μεταξύ κεφαλαιουχικών αγαθών και γης. ↩

315 Πρβλ. Boulding, *Economic Analysis*, σσ. 711–12. ↩

316 Μακροχρόνια, οι αυξήσεις της κεφαλαιακής αξίας των κεφαλαιουχικών αγαθών δεν έχουν σημασία, διότι ανάγονται σε αυξήσεις μισθών και σε αυξήσεις της κεφαλαιακής αξίας της βασικής γης. ↩

317 Το πρόβλημα των κερδών από μεταβολές των κεφαλαιακών αξιών θα εξεταστεί διεξοδικότερα παρακάτω. ↩

318 Πρβλ. Fred R. Fairchild, Edgar S. Furniss και Norman S. Buck, *Elementary Economics* (New York: Macmillan & Co., 1926), II, 147. ↩

319 Hayek, *Pure Theory of Capital*, σ. 58, σημ. ↩

320 Στο ίδιο, σ. 92. ↩

321 Ασυνήθιστοι όροι, διότι η ληστεία έχει οριστεί ειδικά ως αρπαγή της ιδιοκτησίας κάποιου άλλου χωρίς τη συγκατάθεσή του και όχι ως χρήση της δικής μας ιδιοκτησίας. ↩

322 Όπως λέει ο Stigler συζητώντας την κατηγορία περί «σπατάλης» πόρων στην αγορά, «Είναι ενδιαφέρον πρόβλημα να ορίσει κανείς το "σπάταλο" με εύλογο τρόπο χωρίς να καταστήσει τη λέξη συνώνυμη του "μη επικερδούς"». Stigler, *Theory of Price*, σ. 332, σημ. Για μια συζήτηση των φυσικών πόρων και μια κριτική των δογμάτων της «διατήρησης», βλ. Anthony Scott, *Natural Resources: The Economics of Conservation* (Toronto: University of Toronto Press, 1955). ↩

323 Έχει εμφανιστεί η παράδοξη αντίληψη ότι η θεώρηση του MR, αντί της τιμής, ως πολλαπλασιαστή υπονομεύει κατά κάποιον τρόπο τη βέλτιστη ικανοποίηση των επιθυμιών των καταναλωτών στην αγορά. Δεν υπάρχει πραγματικό έρεισμα για μια τέτοια υπόθεση. ↩

324 Earl Rolph, «The Discounted Marginal Productivity Doctrine», στο W. Fellner και B.F. Haley, επιμ., *Readings in Theory of Income Distribution* (Philadelphia: Blakiston, 1946), σσ. 278–93. ↩

325 Ο Rolph αποδίδει αυτό το σφάλμα στον Knut Wicksell, αλλά μια τέτοια σύγχυση δεν μπορεί να αποδοθεί στον Wicksell, ο οποίος αναπτύσσει μια εξαιρετική συζήτηση για το κεφάλαιο, την παραγωγική δομή και τον ρόλο του χρόνου στην παραγωγή. Ο Wicksell αποδεικνύει ορθά ότι η εργασία και η γη είναι οι μόνοι τελικοί συντελεστές και ότι, επομένως, η οριακή παραγωγικότητα των κεφαλαιουχικών αγαθών είναι αναγώγιμη στην οριακή παραγωγικότητα των συντελεστών εργασίας και γης, έτσι ώστε το χρηματικό κεφάλαιο αποκομίζει τη διαφορά του τόκου, ή της προεξόφλησης.

Η συζήτηση του Wicksell για αυτά και για συναφή ζητήματα έχει θεμελιώδη σημασία. Αναγνώρισε, για παράδειγμα, ότι τα κεφαλαιουχικά αγαθά είναι πλήρως και θεμελιωδώς ισότιμα με τους συντελεστές γης και εργασίας μόνο από τη σκοπιά της μεμονωμένης επιχείρησης, όχι όμως όταν εξετάζουμε τη συνολική αγορά σε όλες τις αλληλεξαρτήσεις της. Η σύγχρονη οικονομική θεωρία, εις βάρος της, είναι ακόμη περισσότερο προσηλωμένη από τους συγγραφείς της εποχής του στη μελέτη μιας απομονωμένης επιχείρησης αντί της αλληλοσυνδεόμενης αγοράς. Wicksell, *Lectures on Political Economy*, I, 148–54, 185–95. ↩

326 Ο Rolph ολοκληρώνει με συνέπεια το άρθρο του απορρίπτοντας κάθε επίδραση της χρονικής προτίμησης στον τόκο, τον οποίο εξηγεί στο πνεύμα του Knight μέσω του «κόστους» παραγωγής νέων κεφαλαιουχικών αγαθών. ↩

Τόμος ΙΙ

Κεφάλαιο 8. Παραγωγή: Επιχειρηματικότητα και Μεταβολή

1 «Ένα πράγμα που μου λείπει ... από τη συζήτηση γενικά σε αυτό το πεδίο είναι οποιαδήποτε χρήση λέξεων που να αναγνωρίζει ότι κέρδος σημαίνει κέρδος ή ζημία και ότι, στην πραγματικότητα, είναι εξίσου πιθανό να πρόκειται για ζημία όσο και για όφελος». Frank H. Knight, «An Appraisal of Economic Change: Discussion», *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Μάιος 1954, σ. 63. Οι μεγάλες συνεισφορές του καθηγητή Knight στη θεωρία του κέρδους βρίσκονται σε έντονη αντίθεση με τα σφάλματά του στη θεωρία του κεφαλαίου και του τόκου. Βλ. το περίφημο έργο του, *Risk, Uncertainty, and Profit* (3η έκδ.· London: London School of Economics, 1940). Ίσως η καλύτερη παρουσίαση της θεωρίας του κέρδους βρίσκεται στο Ludwig von Mises, «Profit and Loss», στο *Planning for Freedom* (South Holland, Ill.: Libertarian Press, 1952), σσ. 108–51. ↩

2 Μπορούμε, βεβαίως, να διατυπώνουμε τέτοιες αξιολογικές κρίσεις μόνο στον βαθμό που πιστεύουμε ότι είναι «καλό» να διορθώνονται οι ασυμφωνίες και να εξυπηρετούνται οι καταναλωτές και «κακό» να δημιουργούνται τέτοιες ασυμφωνίες. Αυτές οι αξιολογικές κρίσεις, επομένως, δεν αποτελούν σε καμία περίπτωση πραξεολογικές αλήθειες, μολονότι οι περισσότεροι άνθρωποι πιθανότατα θα τις αποδέχονταν. Εκείνοι που προτιμούν τις ασυμφωνίες στην εξυπηρέτηση των καταναλωτών θα υιοθετήσουν τις αντίθετες αξιολογικές κρίσεις. ↩

3 Για όλα αυτά, βλ. Mises, «Profit and Loss». Για τον ρόλο της πλάνης ότι το κεφάλαιο αποφέρει αυτόματα κέρδος στη ρύθμιση των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας, βλ. Arthur S. Dewing, *The Financial Policy of Corporations* (5η έκδ.· New York: Ronald Press, 1953), I, 308–53. ↩

4 Mises, *Planning for Freedom*, σ. 114. ↩

5 Hayek, *Prices and Production*, σσ. 48–49. ↩

6 Βλ. Hayek, «The 'Paradox' of Saving», στο *Profits, Interest, and Investment*, σσ. 199–263. ↩

7 Αυτό το διάγραμμα της παραγωγικής δομής διαφέρει από τα συνήθη διαγράμματά μας· παρουσιάζει τόσο την κεφαλαιακή δομή όσο και την πληρωμή προς τους ιδιοκτήτες πρωτογενών συντελεστών ενοποιημένες στην ίδια λωρίδα, ώστε να αντιπροσωπεύεται η συνολική επένδυση σε κάθε στάδιο. Τα σκαλοπάτια στο διάγραμμα, επομένως, αντιπροσωπεύουν τα περιθώρια τόκου των κεφαλαιούχων, κατά προσέγγιση και όχι με ακρίβεια. ↩

8 Hayek, *Prices and Production*, σσ. 75–76. ↩

9 Βεβαίως, η παραγωγικότητα ενός συντελεστή εργασίας θα διαφέρει από εργασία σε εργασία. Κανείς δεν το αμφισβητεί αυτό· πράγματι, εάν δεν συνέβαινε, ο συντελεστής θα ήταν αμιγώς μη ειδικός, και είδαμε ότι αυτό είναι αδύνατον. Ο όρος «ειδικός» χρησιμοποιείται εδώ για να δηλώσει την αμιγή ειδικότητα σε μία παραγωγική διαδικασία. ↩

10 Βλ. παρακάτω για τη συζήτηση αυτού του ζητήματος. ↩

11 Ιστορικά, η αναπτυσσόμενη καπιταλιστική οικονομία συνέπεσε με διευρυνόμενη προσφορά χρήματος, έτσι ώστε σπάνια είχαμε εμπειρικό παράδειγμα της παραπάνω «καθαρής» διαδικασίας που περιγράφεται στο κείμενο. Πρέπει να θυμόμαστε ότι σε όλη την ανάλυση κάναμε τη σιωπηρή υπόθεση ότι η «χρηματική σχέση» —η ζήτηση και ιδίως η προσφορά χρήματος— παραμένει αμετάβλητη. Οι επιδράσεις των μεταβολών αυτής της σχέσης θα εξεταστούν στο κεφάλαιο 11. Η μόνη χαλάρωση αυτής της υπόθεσης εδώ είναι ότι ο αριθμός των σταδίων αυξάνεται, και αυτό τείνει να αυξήσει αντιστοίχως τη ζήτηση χρήματος. ↩

12 Η ζήτηση χρήματος αυξάνεται στον βαθμό που κάθε μονάδα χρυσού πρέπει να «αλλάξει χέρια» περισσότερες φορές στον αυξημένο αριθμό σταδίων, τείνοντας έτσι να μειώσει το «γενικό επίπεδο» των τιμών. ↩

13 Για μια άποψη περί κεφαλαιοποιημένων κερδών παρόμοια με εκείνη που παρουσιάζεται εδώ, βλ. Roy F. Harrod, *Economic Essays* (New York: Harcourt, Brace & Co., 1952), σσ. 198–205. ↩

14 Αυτό δεν είναι το ίδιο με την υπόθεση μιας ERE, διότι στην ERE δεν υπάρχουν μεταβολές προς πρόβλεψη. ↩

15 Η γενική άνοδος των χρηματικών τιμών εξηγείται από τη μειωμένη ζήτηση χρήματος ως αποτέλεσμα του μικρότερου αριθμού σταδίων στα οποία η χρηματική μονάδα πρέπει να «αλλάξει χέρια». ↩

16 Οι ορισμοί της προοδεύουσας και της οπισθοδρομούσας οικονομίας διαφέρουν από εκείνους του Mises στο *Human Action*. Εδώ ορίζονται ως αύξηση ή μείωση του κεφαλαίου στην κοινωνία, ενώ ο Mises τις ορίζει ως αύξηση ή μείωση του συνολικού κεφαλαίου ανά άτομο στην κοινωνία. Οι παρόντες ορισμοί επικεντρώνονται στην ανάλυση της αποταμίευσης και της επένδυσης, ενώ η αύξηση ή η μείωση του πληθυσμού αποτελεί πολύ διαφορετική πτυχή του θέματος. Όταν, ωστόσο, πραγματοποιούμε μια ιστορική αποτίμηση της «ευημερίας» ως προς τις συνθήκες της οικονομίας, το ζήτημα της κατά κεφαλήν παραγωγής αποκτά σημασία. ↩

17 Είναι δυνατόν οι μεταβολές της επένδυσης να είχαν προβλεφθεί στην αγορά. Στον βαθμό που μια αύξηση ή μείωση είχε προβλεφθεί, τα συνολικά κέρδη ή οι ζημίες θα προκύψουν με τη μορφή κέρδους στην κεφαλαιακή αξία πριν πραγματοποιηθεί η ίδια η μεταβολή της επένδυσης. Οι ζημίες εμφανίζονται κατά την οπισθοδρόμηση επειδή πρέπει να εγκαταλειφθούν διαδικασίες που χρησιμοποιούνταν προηγουμένως. Το γεγονός ότι τα ανώτατα στάδια, τα οποία έχουν ήδη αρχίσει, πρέπει να εγκαταλειφθούν αποτελεί ένδειξη ότι η μετατόπιση δεν είχε προβλεφθεί πλήρως από τους παραγωγούς. ↩

18 Αυτή η υπόθεση, σε συνδυασμό με έναν εντελώς αδικαιολόγητο διχοτομικό διαχωρισμό μεταξύ «κλάδων καταναλωτικών αγαθών» και «κλάδων κεφαλαιουχικών αγαθών» —ενώ στην πραγματικότητα υπάρχουν στάδια κεφαλαιουχικών αγαθών που οδηγούν στα καταναλωτικά αγαθά και όχι μια αυθαίρετη διχοτομία—, βρίσκεται στη βάση της κριτικής του Nurkse στην ανάλυση της παραγωγικής δομής. Βλ. Ragnar Nurkse, «The Schematic Representation of the Structure of Production», *Review of Economic Studies* II (1935). ↩

19 Η δημοφιλής υπόθεση σήμερα, πράγματι, είναι ότι ένα κρυφό χέρι εγγυάται κατά κάποιον τρόπο πως το κεφάλαιο θα αυξάνεται αυτόματα και διαρκώς, έτσι ώστε η παραγωγικότητα των συντελεστών θα αυξάνεται κατά «2–3 τοις εκατό ετησίως». ↩

20 Ένα παράδειγμα από τη σύγχρονη εποχή:

Η Αυστρία κατόρθωσε να εφαρμόσει πολιτικές που είναι δημοφιλείς σε ολόκληρο τον κόσμο. Η Αυστρία έχει εξαιρετικά εντυπωσιακές επιδόσεις σε πέντε τομείς: αύξησε τις δημόσιες δαπάνες, αύξησε τους μισθούς, αύξησε τις κοινωνικές παροχές, αύξησε τις τραπεζικές πιστώσεις, αύξησε την κατανάλωση. Ύστερα από όλα αυτά τα επιτεύγματα, βρισκόταν στα πρόθυρα της καταστροφής. (Fritz Machlup, «The Consumption of Capital in Austria», *Review of Economic Statistics* II 1935, σ. 19) ↩

21 Συχνά υποτίθεται ότι μόνο τα κονδύλια αποσβέσεων για τα διαρκή κεφαλαιουχικά αγαθά είναι διαθέσιμα για ανάλωση κεφαλαίου. Αυτό, όμως, παραβλέπει ένα πολύ μεγάλο μέρος του κεφαλαίου: το λεγόμενο «κυκλοφορούν κεφάλαιο», τα λιγότερο διαρκή κεφαλαιουχικά αγαθά που περνούν γρήγορα από το ένα στάδιο στο άλλο. Καθώς κάθε στάδιο λαμβάνει χρηματικά ποσά από την πώληση αυτών ή άλλων αγαθών, δεν είναι αναγκαίο ο παραγωγός να συνεχίσει να αγοράζει εκ νέου κυκλοφορούν κεφάλαιο. Και αυτά τα χρηματικά ποσά μπορούν να δαπανηθούν αμέσως για κατανάλωση. Βλ. Hayek, *Pure Theory of Capital*, σ. 47 κ.ε., για μια αντιπαραβολή της ορθής και της συρμώδους προσέγγισης του κεφαλαίου. ↩

22 Frank H. Knight, «Professor Hayek and the Theory of Investment», *Economic Journal*, Μάρτιος 1935, σ. 85, σημ. Βλ. επίσης Knight, *Risk, Uncertainty, and Profit*, σσ. xxxvii–xxxix. ↩

23 Ελάχιστοι συγγραφείς έχουν αντιληφθεί αυτό το σημείο. Βλ. Hayek, «The 'Paradox' of Saving», σ. 214 κ.ε., σ. 253 κ.ε. ↩

24 Böhm-Bawerk, *Positive Theory of Capital*, σ. 82. ↩

25 Mises, *Human Action*, σσ. 478–79. ↩

26 Βλ. Hayek, *Pure Theory of Capital*, σ. 60 κ.ε. Ομοίως, υπάρχουν πολυάριθμες μακρές διαδικασίες που δεν είναι καθόλου παραγωγικές ή που είναι λιγότερο παραγωγικές από συντομότερες διαδικασίες. Αυτές οι μακρύτερες διαδικασίες προφανώς δεν θα επιλεγούν καθόλου. Εν ολίγοις, μολονότι όλες οι νέες επενδύσεις θα γίνονται σε μακρύτερες διαδικασίες, ασφαλώς δεν συνάγεται ότι όλες οι μακρύτερες διαδικασίες είναι παραγωγικότερες και, επομένως, άξιες επένδυσης. Για τις επικρίσεις του Böhm-Bawerk σε αυτό το σημείο, βλ. Eugen von Böhm-Bawerk, *Capital and Interest*, τόμ. 3: *Further Essays on Capital and Interest* (South Holland, Ill.: Libertarian Press, 1959), σ. 2. ↩

27 Θα πρέπει να είναι σαφές ότι, όπως το διατύπωσε με σαφήνεια ο Mises:

Το πρωταρχικό [καθαρό] επιτόκιο δεν είναι μια τιμή που καθορίζεται στην αγορά από την αλληλεπίδραση της ζήτησης και της προσφοράς κεφαλαίου ή κεφαλαιουχικών αγαθών. Το ύψος του δεν εξαρτάται από την έκταση αυτής της ζήτησης και προσφοράς. Αντιθέτως, το πρωταρχικό επιτόκιο είναι εκείνο που καθορίζει τόσο τη ζήτηση όσο και την προσφορά κεφαλαίου και κεφαλαιουχικών αγαθών. Καθορίζει πόσο από το διαθέσιμο απόθεμα αγαθών θα διατεθεί στην κατανάλωση στο άμεσο μέλλον και πόσο στην πρόνοια για πιο απομακρυσμένες περιόδους του μέλλοντος. (Mises, *Human Action*, σσ. 523–24) ↩

28 Eugen von Böhm-Bawerk, «The Positive Theory of Capital and Its Critics, Part III», *Quarterly Journal of Economics*, Ιανουάριος 1896, σσ. 121–35. Βλ. επίσης του ιδίου, *Further Essays on Capital and Interest*, σ. 31 κ.ε. ↩

29 Böhm-Bawerk, «The Positive Theory of Capital and Its Critics, Part III», σ. 128 κ.ε. ↩

30 Mises, *Human Action*, σ. 492 κ.ε. ↩

31 Η ματαιότητα του «Point 4» και της «τεχνικής βοήθειας» ως μέσων προώθησης της παραγωγής στις καθυστερημένες χώρες θα πρέπει να είναι προφανής από αυτή τη συζήτηση. Όπως σχολίασε ο Böhm-Bawerk, συζητώντας τις προηγμένες τεχνικές: «Υπάρχουν πάντοτε χιλιάδες άνθρωποι που γνωρίζουν την ύπαρξη των μηχανών, που θα ήθελαν να εξασφαλίσουν το πλεονέκτημα της χρήσης τους, αλλά δεν διαθέτουν το κεφάλαιο που απαιτείται για την αγορά τους». Böhm-Bawerk, «The Positive Theory of Capital and Its Critics, Part III», σ. 127. Βλ. επίσης του ιδίου, *Further Essays on Capital and Interest*, σσ. 4–10. ↩

32 Όπως δηλώνει ο Hayek:

> Συχνά υποτίθεται ότι κάθε αύξηση της ποσότητας κεφαλαίου ανά άτομο ... πρέπει να σημαίνει ότι ορισμένα εμπορεύματα θα παράγονται πλέον μέσω μακρύτερων διαδικασιών από ό,τι προηγουμένως. Όσο, όμως, οι διαδικασίες που χρησιμοποιούνται σε διαφορετικούς κλάδους έχουν διαφορετική διάρκεια, αυτό δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση αναγκαία συνέπεια. ... Εάν εισροές μεταφερθούν από κλάδους που χρησιμοποιούν συντομότερες διαδικασίες σε κλάδους που χρησιμοποιούν μακρύτερες, δεν θα υπάρξει μεταβολή στη διάρκεια της περιόδου παραγωγής σε κανέναν κλάδο ούτε μεταβολή στις μεθόδους παραγωγής οποιουδήποτε συγκεκριμένου εμπορεύματος, αλλά απλώς αύξηση των περιόδων για τις οποίες επενδύονται συγκεκριμένες μονάδες εισροών. Η σημασία αυτών των μεταβολών στις επενδυτικές περιόδους συγκεκριμένων μονάδων εισροών θα είναι, ωστόσο, ακριβώς η ίδια με εκείνη που θα είχαν εάν ήταν συνέπεια μιας μεταβολής στη διάρκεια συγκεκριμένων παραγωγικών διαδικασιών. (Hayek, *Pure Theory of Capital*, σσ. 77–78)

Βλ. επίσης Hayek, *Prices and Production*, σ. 77, και Böhm-Bawerk, *Further Essays on Capital and Interest*, σσ. 57–71. ↩

33 Και εάν υπήρχαν λιγότερες παραχωρήσεις γης και άλλες κρατικές επιδοτήσεις προς τους σιδηροδρόμους! Βλ., σχετικά, E. Renshaw, «Utility Regulation: A Re-examination», *Journal of Business*, Οκτώβριος 1958, σσ. 339–40. ↩

34 Βλ. Mises, *Human Action*:

> Το γεγονός ότι κάθε τεχνολογική βελτίωση δεν εφαρμόζεται αμέσως σε ολόκληρο το πεδίο δεν είναι περισσότερο αξιοσημείωτο από το γεγονός ότι δεν πετά ο καθένας το παλιό του αυτοκίνητο ή τα παλιά του ρούχα μόλις εμφανιστεί στην αγορά ένα καλύτερο αυτοκίνητο ή γίνουν της μόδας νέα σχέδια. (σ. 504)

Βλ. επίσης στο ίδιο, σσ. 502–10. Συγκεκριμένα, ο παλαιός εξοπλισμός θα εξακολουθεί να χρησιμοποιείται όσο τα λειτουργικά του κόστη είναι χαμηλότερα από τα συνολικά κόστη εγκατάστασης του νέου εξοπλισμού. Εάν, επιπλέον, τα συνολικά κόστη —συμπεριλαμβανομένων των κοστών αντικατάστασης λόγω φθοράς των κεφαλαιουχικών αγαθών— είναι μεγαλύτερα για τον παλαιό εξοπλισμό, τότε η επιχείρηση θα τον εγκαταλείπει σταδιακά καθώς φθείρεται και θα επενδύει στη νέα τεχνική. Για εκτενή συζήτηση, βλ. Hayek, *Pure Theory of Capital*, σσ. 310–20. ↩

35 Οι «τεχνοκράτες» καταδικάζουν την αγορά επειδή ανταμείβει τις επενδύσεις σύμφωνα με την οριακή παραγωγικότητά τους σε αξία και όχι σύμφωνα με την οριακή φυσική παραγωγικότητά τους. Εδώ, όμως, βλέπουμε ένα εξαιρετικό παράδειγμα μιας τεχνικής που είναι παραγωγικότερη σε φυσικούς όρους αλλά λιγότερο παραγωγική σε αξία, και μάλιστα για έναν πολύ καλό λόγο: τα δεδομένα ειδικά κεφαλαιουχικά αγαθά που έχουν ήδη παραχθεί παρέχουν πλεονέκτημα στην παλαιά τεχνική, έτσι ώστε τα άμεσα καταβαλλόμενα λειτουργικά κόστη της παλαιάς τεχνικής να είναι χαμηλότερα, έως ότου φθαρεί ο εξοπλισμός, από τα συνολικά κόστη του νέου σχεδίου. Οι καταναλωτές ωφελούνται από τη συνέχιση των παλαιών τεχνικών όσο αυτές παραμένουν επικερδείς, διότι έτσι εξοικονομούνται συντελεστές για παραγωγή μεγαλύτερης αξίας αλλού. ↩

36 Όπως θα δούμε παρακάτω, οι αναλογιστικοί κίνδυνοι μπορούν να «ασφαλιστούν», αλλά όχι η επιχειρηματική αβεβαιότητα της αγοράς. ↩

37 Είναι προφανές ότι οι επικρίσεις του Mises στο *Human Action*, σ. 530, αφορούν τη θεωρία ότι η ποσότητα του κεφαλαίου καθορίζει το καθαρό επιτόκιο και όχι το παρόν επιχείρημα. ↩

38 Η αγορά δανείων θα αποκλίνει από τη «φυσική» αγορά στον βαθμό που οι όροι αποπληρωμής των δανείων κ.λπ. δημιουργούν τέτοιες διαφορές. Οι δύο θα ήταν ίδιες εάν τα δάνεια αναγνωρίζονταν σαφώς ως επιχειρηματικά, έτσι ώστε, σε περιπτώσεις όπου δεν υπήρχε δόλια εξαπάτηση, ο δανειολήπτης να μη θεωρείται εγκληματίας εάν δεν αποπλήρωνε το δάνειο. Εάν, όμως, όπως συζητήθηκε στο κεφάλαιο 2 παραπάνω, δεν υπάρχουν πτωχευτικοί νόμοι και οι δανειολήπτες που αθετούν τις υποχρεώσεις τους θεωρούνται εγκληματίες, τότε προφανώς η «ασφάλεια» όλων των δανείων θα αυξανόταν σε σχέση με τις «φυσικές» επενδύσεις και τα επιτόκια των δανείων θα μειώνονταν αναλόγως. Στην ελεύθερη κοινωνία, ωστόσο, τίποτε δεν θα εμπόδιζε δανειολήπτες και δανειστές να συμφωνήσουν κατά τη σύναψη της σύμβασης ότι οι δανειολήπτες δεν θα υπέχουν ποινική ευθύνη και ότι το δάνειο θα είναι πράγματι επιχειρηματικό. Ή θα μπορούσαν να συμφωνήσουν οποιονδήποτε τρόπο κατανομής των κερδών ή των ζημιών επιθυμούσαν. ↩

39 Knight, *Risk, Uncertainty, and Profit*, σσ. 212–55, ιδίως σ. 233. ↩

40 Mises, *Human Action*, σσ. 106–16, όπου περιλαμβάνεται επίσης συζήτηση των πλανών του «λογισμού των πιθανοτήτων» όταν εφαρμόζεται στην ανθρώπινη δράση. ↩

41 Βλ. Richard von Mises, *Probability, Statistics, and Truth* (2η έκδ.· New York: Macmillan & Co., 1957). ↩

42 Mises, *Human Action*, σ. 107. ↩

43 Στο ίδιο, σ. 110. ↩

44 Υπάρχει διάκριση μεταξύ τυχερού παιχνιδιού και στοιχηματισμού. Το τυχερό παιχνίδι αναφέρεται σε ποντάρισμα πάνω σε γεγονότα πιθανότητας κλάσης, όπως οι ρίψεις ζαριών, όπου δεν υπάρχει γνώση του μοναδικού γεγονότος. Ο στοιχηματισμός αναφέρεται σε ποντάρισμα πάνω σε ένα μοναδικό γεγονός για το οποίο και τα δύο μέρη του στοιχήματος γνωρίζουν κάτι — όπως μια ιπποδρομία ή μια προεδρική εκλογή. Και στις δύο περιπτώσεις, ωστόσο, εκείνος που ποντάρει δημιουργεί έναν νέο κίνδυνο ή μια νέα αβεβαιότητα. ↩

Κεφάλαιο 9. Παραγωγή: Τιμές των Επιμέρους Συντελεστών και Εισοδήματα από την Παραγωγή

45 Τα καθαρά μισθώματα ισούνται με τα ακαθάριστα μισθώματα που εισπράττονται μείον τα ακαθάριστα μισθώματα που καταβάλλονται στους ιδιοκτήτες συντελεστών. ↩

46 Η κεφαλαιακή αξία της θα είναι, ωστόσο, θετική εάν οι άνθρωποι αναμένουν ότι η γη θα αποφέρει μισθώματα στο εγγύς μέλλον. ↩

47 Όπως δήλωσε ο Frank Fetter στο «The Passing of the Old Rent Concept», *Quarterly Journal of Economics*, Μάιος 1901:

> Η τελευταία μονάδα προϊόντος οποιασδήποτε πεπερασμένης ποσότητας θα έπρεπε ... να καταβάλλει το αντίστοιχο μίσθωμά της. Το μόνο προϊόν που θα αποκτούνταν, σύμφωνα με την αυστηρή θεωρητική ανάλυση της περίπτωσης, χωρίς καταβολή μισθώματος θα ήταν μία απειροελάχιστη μονάδα — με απλά λόγια, απολύτως τίποτε. Καμία πεπερασμένη μονάδα προϊόντος δεν μπορεί να αποδειχθεί ότι είναι μονάδα μηδενικού μισθώματος. (σ. 489) ↩

48 Οι όροι «οριακός», «υπεροριακός» κ.λπ. χρησιμοποιούνται εδώ αρκετά διαφορετικά από ό,τι παραπάνω. Αντί να εξετάζουμε την προσφορά και τη ζήτηση ενός ομοιογενούς αγαθού ή συντελεστή, αναφερόμαστε εδώ σε μία κατηγορία συντελεστών, όπως οι γαίες, και συγκρίνουμε τις διαφορετικές ποιότητες των διαφόρων συντελεστών αυτής της κατηγορίας. Η γη που αποφέρει σχεδόν μηδενικό εισόδημα είναι «οριακή» επειδή είναι εκείνη που μόλις και μετά βίας τίθεται σε χρήση. ↩

49 Εδώ μεταβάλλουμε τον ορισμό της προοδεύουσας οικονομίας ώστε να σημαίνει αυξανόμενο κεφάλαιο ανά άτομο, προκειμένου να μπορέσουμε να αντιπαραβάλουμε τις επιδράσεις των μεταβολών στην προσφορά ενός τύπου συντελεστή με εκείνες των μεταβολών στην προσφορά ενός άλλου. ↩

50 Δεν υπάρχει, βεβαίως, λόγος να υποθέσουμε ότι το μέγιστο πραγματικό κατά κεφαλήν εισόδημα αποτελεί κατ' ανάγκην το καλύτερο ηθικό ιδεώδες· για ορισμένους, το ιδεώδες μπορεί να είναι το μέγιστο πραγματικό εισόδημα μαζί με τον μέγιστο πληθυσμό. Σε μια ελεύθερη κοινωνία, οι γονείς είναι ελεύθεροι να επιλέγουν τις δικές τους ηθικές αρχές σε αυτό το ζήτημα. ↩

51 Η οικονομική επιστήμη μπορεί να πει ελάχιστα περισσότερα για τον πληθυσμό και το μέγεθός του. Η ένταξη ενός σώματος «πληθυσμιακής θεωρίας» στην οικονομική επιστήμη αντί στη βιολογία ή στην ψυχολογία είναι το ατυχές αποτέλεσμα της ιστορικής συγκυρίας ότι οι πρώτοι οικονομολόγοι ήταν οι πρώτοι που ερεύνησαν σε βάθος τα δημογραφικά προβλήματα. ↩

52 Ο τρόπος με τον οποίο η Σχολή της Λωζάννης —των Walras και Pareto— θα διατύπωνε αυτή τη διάκριση θα ήταν να πει ότι, στην πρώτη περίπτωση, όταν κινούμαστε κατά μήκος της καμπύλης, υποθέταμε σιωπηρά ότι «η προσφορά προτιμήσεων, τεχνικών και πόρων παραμένει δεδομένη στην οικονομία». Στην παρούσα περίπτωση, εξετάζουμε μια μεταβολή ενός πόρου, για παράδειγμα μια αύξηση της προσφοράς εργασίας. Θα τροποποιούσαμε αυτή τη διατύπωση λέγοντας ότι μόνο οι προτιμήσεις και οι πόροι θεωρούνταν δεδομένα. Όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, οι τεχνικές δεν είναι άμεσοι προσδιοριστικοί παράγοντες των μεταβολών της παραγωγής. Οι τεχνικές πρέπει να τεθούν σε χρήση μέσω της αποταμίευσης και της επένδυσης. Στην πραγματικότητα, μπορούμε να εξετάζουμε μόνο τις προτιμήσεις και τους πόρους, υπό την προϋπόθεση ότι συμπεριλαμβάνουμε τις χρονικές προτιμήσεις στις «προτιμήσεις». ↩

53 Όταν ένας ιδιοκτήτης εκτελεί μια κατ' ουσίαν εργασιακή δραστηριότητα, την οποία θα μπορούσε να εκτελεί και ως μισθωτός (π.χ. ο ιδιοκτήτης-διευθυντής), και αποκομίζει απόδοση από αυτήν, η απόδοση αυτή είναι ένας τεκμαρτός μισθός. Για τους ορισμούς της «εργασίας», βλ. Spencer Heath, *Citadel, Market, and Altar* (Baltimore: Science of Society Foundation, 1957), σσ. 235–236. ↩

54 Όταν χρησιμοποιούμε εδώ τον όρο «ποιότητα», όπως και σε άλλα σημεία της καταλλακτικής ανάλυσης, δεν τον χρησιμοποιούμε με κάποια μεταφυσική έννοια ούτε από κάποια «ανώτερη» ηθική σκοπιά. Εννοούμε την ποιότητα όπως αυτή εκφράζεται από την επιλογή της αγοράς, με τη μορφή υψηλότερης MVP και επομένως υψηλότερου μισθού. ↩

55 Για ένα παράδειγμα ενδιαφέροντος έργου για τις διαπραγματεύσεις με τα συνδικάτα, που βασίζεται ακριβώς στην ψευδή διχοτομία εργασίας–διοίκησης, βλ. Lee H. Hill και Charles R. Hook, Jr., *Management at the Bargaining Table* (New York: McGraw-Hill, 1945). Για τα συνδικάτα των εργοδηγών, βλ. Theodore R. Iserman, *Industrial Peace and the Wagner Act* (New York: McGraw-Hill, 1947), σσ. 49–58. ↩

56 Αυτή η «κυριαρχία» των αξιολογήσεων των καταναλωτών ισχύει στον βαθμό που οι επιχειρηματίες και οι ιδιοκτήτες συντελεστών επιδιώκουν το μέγιστο χρηματικό εισόδημα. Στον βαθμό που παραιτούνται από υψηλότερο χρηματικό εισόδημα για να επιδιώξουν μη χρηματικούς σκοπούς —για παράδειγμα, να ατενίζουν την ακαλλιέργητη γη τους ή να απολαμβάνουν ελεύθερο χρόνο—, καθοριστικές θα είναι οι αξιολογήσεις των ίδιων των παραγωγών. Από τη γενική πραξεολογική σκοπιά, αυτοί οι παραγωγοί δρουν σε αυτόν τον βαθμό ως καταναλωτές. Επομένως, η πλήρης κυριαρχία των κλιμάκων αξιών των καταναλωτών θα ίσχυε ακόμη και εδώ. Ωστόσο, για τους σκοπούς της καταλλακτικής ανάλυσης της αγοράς, μπορεί να είναι χρήσιμο να διαχωρίζουμε τον άνθρωπο ως παραγωγό από τον άνθρωπο ως καταναλωτή, μολονότι, εξεταζόμενος στο σύνολό του, ο ίδιος άνθρωπος επιτελεί και τις δύο λειτουργίες. Σε αυτή την περίπτωση, μπορούμε να πούμε ότι, στον βαθμό που υπεισέρχονται μη χρηματικοί στόχοι, καθοριστικές δεν είναι οι αξίες των καταναλωτών αλλά οι αξίες όλων των ατόμων στην κοινωνία. Για περαιτέρω συζήτηση αυτού του ζητήματος και της «κυριαρχίας των καταναλωτών», βλ. παρακάτω το κεφάλαιο 10. ↩

57 Στην ελεύθερη κοινωνία, όπως υποδείξαμε παραπάνω, μια θέση γης δεν θα μπορούσε αρχικά να γίνει ιδιοκτησία κανενός προτού «χρησιμοποιηθεί» με κάποιον τρόπο, όπως με εκχέρσωση, καλλιέργεια κ.λπ. Δεν απαιτείται, ωστόσο, καμία μεταγενέστερη χρήση έως ότου καταστεί δυνατή η απόκτηση μισθωμάτων. ↩

58 Θα υπάρχει τέτοια οπισθοκλινούσα καμπύλη προσφοράς εάν η οριακή χρησιμότητα του χρήματος μειώνεται αρκετά γρήγορα και η οριακή απαρέσκεια από τη θυσία ελεύθερου χρόνου αυξάνεται αρκετά γρήγορα καθώς οι μονάδες εργασίας πωλούνται σε υψηλότερες χρηματικές τιμές. ↩

59 Θα παρατηρηθεί ότι αποφύγαμε να χρησιμοποιήσουμε τον πολύ δημοφιλή όρο «μοντέλο» για τις αναλύσεις αυτού του βιβλίου. Ο όρος «μοντέλο» είναι παράδειγμα μιας ατυχούς προδιάθεσης υπέρ της μεθοδολογίας της φυσικής και της μηχανικής όταν εφαρμόζεται στις επιστήμες της ανθρώπινης δράσης. Οι κατασκευές είναι νοητικές διότι τα διάφορα στοιχεία τους δεν συνυπάρχουν ποτέ στην πραγματικότητα· ωστόσο, είναι αναγκαίες για να συναχθούν, μέσω παραγωγικού συλλογισμού και υποθέσεων *ceteris paribus*, οι τάσεις και οι αιτιακές σχέσεις του πραγματικού κόσμου. Το «μοντέλο» της μηχανικής, από την άλλη πλευρά, είναι μια μηχανική κατασκευή σε μικρογραφία, της οποίας όλα τα μέρη μπορούν και πρέπει να συνυπάρχουν στην πραγματικότητα. Το μοντέλο της μηχανικής απεικονίζει μέσα του όλα τα στοιχεία και τις μεταξύ τους σχέσεις που θα συνυπάρξουν στην πραγματικότητα. Για αυτή τη διάκριση μεταξύ νοητικής κατασκευής και μοντέλου, ο συγγραφέας οφείλει ευγνωμοσύνη στον καθηγητή Ludwig von Mises. ↩

60 Για ορισμένες φιλοσοφικές συζητήσεις της ανθρώπινης ποικιλίας, βλ. Harper, *Liberty*, σσ. 61–83, 135–41· Roger J. Williams, *Free and Unequal* (Austin: University of Texas Press, 1953)· George Harris, *Inequality and Progress* (Boston: Houghton Mifflin, 1898)· Herbert Spencer, *Social Statics* (New York: D. Appleton & Co., 1890), σσ. 474–82· A.H. Hobbs, *The Claims of Sociology* (Harrisburg, Pa.: The Stackpole Co., 1951), σσ. 23–64· και Hobbs, *Social Problems and Scientism* (Harrisburg, Pa.: The Stackpole Co., 1953), σσ. 254–304. ↩

61 Πρβλ. Van Sickle και Rogge, *Introduction to Economics*, σσ. 178–81. ↩

62 Για μια εξέταση των μισθών και της γεωγραφίας, βλ. παρακάτω την ενότητα «Η οικονομική της τοποθεσίας και των χωρικών σχέσεων». ↩

63 Πρέπει σε όλη την ανάλυση να γίνεται κατανοητό ότι, όταν αναφερόμαστε σε αυξήσεις μισθών ή μισθωμάτων της βασικής γης στην αναπτυσσόμενη οικονομία, αναφερόμαστε σε πραγματικούς και όχι κατ' ανάγκην σε χρηματικούς μισθούς ή μισθώματα της βασικής γης. ↩

64 Αυτό προϋποθέτει, βεβαίως, ότι δεν υπάρχει αντισταθμιστική μείωση του κεφαλαίου αλλού. Εάν υπάρχει, τότε δεν θα υπάρξει γενική άνοδος των μισθών. ↩

65 Για μια συζήτηση αυτών των προβλημάτων, βλ. Mises, *Human Action*, σσ. 598–600. ↩

66 Τα κεφαλαιουχικά αγαθά θα παραμένουν αχρησιμοποίητα λόγω προηγούμενου επιχειρηματικού σφάλματος, δηλαδή επένδυσης σε ακατάλληλο τύπο κεφαλαιουχικών αγαθών. ↩

67 Βλ. Mises, *Human Action*, σσ. 595–98. Όπως συμπεραίνει ο Mises, «Η ανεργία στην ανεμπόδιστη αγορά είναι πάντοτε εκούσια». Συνιστάται ιδιαίτερα η κριτική του Mises στη θεωρία της «ανεργίας τριβής». ↩

68 Η οικονομική επιστήμη δεν «υποθέτει κινητικότητα της εργασίας». Απλώς αναλύει τις συνέπειες της απόφασης ενός εργαζομένου να είναι «κινητικός» ή «ακίνητος», με τη δεύτερη επιλογή να ισοδυναμεί με εκούσια επιλογή τουλάχιστον προσωρινής ανεργίας. ↩

69 Η «μη απασχόληση» που αναφέρεται εδώ είναι καταλλακτική και όχι κατ' ανάγκην πλήρης αδράνεια. Με άλλα λόγια, σημαίνει ότι ένας άνθρωπος δεν επιδιώκει να πωλήσει τις υπηρεσίες εργασίας του έναντι χρήματος και, επομένως, δεν εισέρχεται στην κοινωνική αγορά εργασίας. Μπορεί κάλλιστα να είναι πολύ «απασχολημένος» ασχολούμενος με χόμπι κ.λπ. ↩

70 Hayek, *Prices and Production*, σσ. 91–93. ↩

71 Πρβλ. Fred R. Fairchild και Thomas J. Shelly, *Understanding Our Free Economy* (New York: D. Van Nostrand, 1952), σσ. 478–81. ↩

72 Συνεπώς, όταν ο οικονομολόγος εξετάζει μόνο τη μεμονωμένη επιχείρηση, όπως συμβαίνει τα τελευταία χρόνια, εκτρέπεται εντελώς αγνοώντας το σύνολο των οικονομικών αλληλεξαρτήσεων. Η λογική ανάλυση των σχέσεων μέσων και σκοπών, όπως την πραγματοποιεί η οικονομική επιστήμη, απαιτεί να λαμβάνονται υπόψη όλες οι σχέσεις. Η αποτυχία να γίνει αυτό, είτε μέσω της εξέτασης μόνο της μεμονωμένης επιχείρησης είτε μέσω της εξέτασης εξωπραγματικών ολιστικών συνολικών μεγεθών είτε μέσω της καταφυγής στα άσχετα μαθηματικά της σχολής «γενικής ισορροπίας» της Λωζάννης, ισοδυναμεί με εγκατάλειψη της οικονομικής επιστήμης. ↩

73 Πολλοί αρχάριοι φοιτητές αποκομίζουν την εντύπωση ότι η οικονομική επιστήμη αποτελείται από ένα δύσπεπτο μείγμα «καμπυλών κόστους» που πρέπει να αποστηθίζονται μηχανικά και να σχεδιάζονται τακτοποιημένα στον πίνακα. ↩

74 E.T. Weiler, *The Economic System* (New York: Macmillan & Co., 1952), σσ. 141–61· Stigler, *Theory of Price*, σ. 126 κ.ε. ↩

75 Stigler, *Theory of Price*, σ. 126. ↩

76 Ο Robbins επισημαίνει ότι η διάρκεια μιας περιόδου παραγωγικής δραστηριότητας εξαρτάται από τις προσδοκίες των επιχειρηματιών σχετικά με τη μονιμότητα μιας μεταβολής και από τα τεχνικά εμπόδια σε μια μεταβολή. Robbins, «Remarks upon Certain Aspects of the Theory of Costs», σσ. 17–18. ↩

77 Για μια κριτική της θεωρίας των καμπυλών κόστους, βλ. τα άρθρα των Robbins, Thirlby και Gabor και Pearce που αναφέρθηκαν παραπάνω, ιδίως Gabor και Pearce, «A New Approach to the Theory of the Firm». Βλ. επίσης Milton Friedman, «Survey of the Empirical Evidence on Economies of Scale: Comment», στο *Business Concentration and Price Policy* (Princeton, N.J.: National Bureau of Economic Research, 1955), σσ. 230–38· Armen Alchian, «Costs and Outputs», στο *The Allocation of Economic Resources* (Stanford: Stanford University Press, 1959), σσ. 23–40· F.A. Hayek, «Unions, Inflation, and Prices», στο Philip D. Bradley, επιμ., *The Public Stake in Union Power* (Charlottesville: University of Virginia Press, 1959), σ. 55 κ.ε.· Hayek, *Pure Theory of Capital*, σσ. 14, 20–21· Harrod, «Theory of Imperfect Competition Revised», στο *Economic Essays*, σσ. 139–87· G. Warren Nutter, «Competition: Direct and Devious», *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Μάιος 1954, σ. 69 κ.ε.· Scott, *Natural Resources: The Economics of Conservation*, σ. 5. ↩

78 Αυτός ο νόμος απορρέει από τον φυσικό νόμο ότι κάθε ποσοτικά παρατηρήσιμη σχέση αιτίου και αποτελέσματος μπορεί να επαναληφθεί. Για παράδειγμα, εάν $x + 2y + 3z$ είναι αναγκαία και επαρκή για τον σχηματισμό $1p$, ένα άλλο σύνολο θα σχηματίσει άλλο ένα p, έτσι ώστε $2x + 4y + 6z$ θα αποδώσουν $2p$. ↩

79 Βλ. κεφάλαιο 10 για περισσότερα σχετικά με τη θεωρία του καθαρού ανταγωνισμού. ↩

80 Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι 1.000 ουγγιές χρυσού επενδεδυμένες σε συντελεστές αποδίδουν 100 μονάδες προϊόντος και ότι 1.100 ουγγιές αποδίδουν 101 μονάδες. Όλα τα σημεία στο κενό μεταξύ 1.000 και 1.100 θα αποδίδουν το πολύ 100 μονάδες. Το επιπλέον ποσό επένδυσης πάνω από τις 1.000 και κάτω από τις 1.100 ουγγιές είναι σαφώς καθαρή σπατάλη, και κανένας επιχειρηματίας δεν θα επενδύσει μέσα στο κενό. Αντιθέτως, οι επενδύσεις θα πραγματοποιούνται σε τέτοια σημεία ελάχιστου μέσου κόστους όπως τα 1.000 και 1.100. ↩

81 Stigler, *Theory of Price*, σ. 132 κ.ε. ↩

82 Δεν εξετάζουμε το γεγονός ότι ο σιδηρόδρομος θα μπορούσε, βεβαίως, να μειώσει ή να αυξήσει το μήκος της γραμμής του, εξυπηρετώντας μικρότερη ή μεγαλύτερη γεωγραφική περιοχή. Το παράδειγμα υποθέτει δεδομένη γεωγραφική περιοχή στην οποία λειτουργεί ο σιδηρόδρομος. ↩

83 Βλ. Mises, *Human Action*, σσ. 338–40. Αυτή είναι η μη ρεαλιστική συνθήκη που υποθέτουν σιωπηρά οι «καμπύλες κόστους» των εγχειριδίων. ↩

84 Στο ίδιο, σ. 340. ↩

85 Stigler, *Theory of Price*, σ. 136. ↩

86 Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να μην περιορίζουμε τις πιθανές αποδοτικότητες της παραγωγής μεγάλης κλίμακας σε στενούς τεχνολογικούς παράγοντες όπως το «μέγεθος της εγκατάστασης». Υπάρχουν επίσης αποδοτικότητες που προκύπτουν από την οργάνωση μιας επιχείρησης που κατέχει περισσότερες εγκαταστάσεις: για παράδειγμα, αξιοποίηση της διοίκησης, εξειδίκευση, αποδοτικότητα αγορών και πωλήσεων μεγάλης κλίμακας, δαπάνες έρευνας κ.λπ. Πρβλ. George G. Hagedorn, *Studies on Concentration* (New York: National Association of Manufacturers, 1951), σ. 14 κ.ε. ↩

87 Βλ. Friedman, «Survey of the Empirical Evidence on Economies of Scale: Comment», σσ. 230–38. ↩

88 Για μια καλή, σε μεγάλο βαθμό εμπειρική μελέτη του μεγέθους της επιχείρησης, βλ. George G. Hagedorn, *Business Size and the Public Interest* (New York: National Association of Manufacturers, 1949). Βλ. επίσης του ιδίου, *Studies on Concentration*, και John G. McLean και Robert W. Haigh, «How Business Corporations Grow», *Harvard Business Review*, Νοέμβριος–Δεκέμβριος 1954, σσ. 81–93. ↩

89 Τα σχέδια έχουν σημασία όχι μόνο στην ERE, αλλά και για όλες τις αποφάσεις συντήρησης ή αντικατάστασης, καθώς και προσθηκών σε κεφαλαιουχικά αγαθά όταν αυτά φθείρονται ή περιέρχονται σε κακή κατάσταση. ↩

90 Δεν συνεπάγεται κόστος μόνο εάν δεν προβλέπεται άνοδος της τιμής του αγαθού στο εγγύς μέλλον. Εάν προβλέπεται, τότε θα προκύψει το κόστος ευκαιρίας της παραίτησης από υψηλότερη τιμή. Συνεπώς, εάν δεν υπάρχει προσδοκία υψηλότερης τιμής, ο επιχειρηματίας θα πωλήσει, όσο χαμηλή και αν είναι η τιμή, αφού λάβει υπόψη τα κόστη πώλησης μείον τα κόστη συνέχισης της αποθήκευσης. ↩

91 Η συμβατική ανάλυση «καμπυλών κόστους» απεικονίζει τις καμπύλες μέσου κόστους και ζήτησης ως εφαπτόμενες στην ERE, δηλαδή ότι η τιμή ισούται με το μέσο κόστος. Αλλά, πέρα από τη μη ρεαλιστική υπόθεση ομαλών καμπυλών αντί διακριτών γωνιωδών σχημάτων, οι επιχειρηματίες θα αποκομίζουν απόδοση από τόκο, καθώς και απόδοση της ικανότητας λήψης αποφάσεων του ιδιοκτήτη, ακόμη και στην ERE. Συνεπώς, δεν μπορεί να υπάρξει τέτοια επαφή. Βλ. κεφάλαιο 10 παρακάτω για τις συνέπειες αυτής της αναθεώρησης για τη θεωρία του «μονοπωλιακού ανταγωνισμού». ↩

92 Για περαιτέρω μελέτη του κόστους, βλ. G.F. Thirlby, «The Marginal Cost Controversy: A Note on Mr. Coase's Model», *Economica*, Φεβρουάριος 1947, σσ. 48–53· το κλασικό άρθρο του F.A. Fetter, «The Passing of the Old Rent Concept», σ. 439· R.H. Coase, «Business Organization and the Accountant», *The Accountant*, 1 Οκτωβρίου–26 Νοεμβρίου 1938· και του ιδίου, «Full Costs, Cost Changes, and Prices», στο *Business Concentration and Price Policy*, σσ. 392–94· John E. Hodges, «Some Economic Implications of Cost-Plus Pricing», *Southwestern Social Science Quarterly*, Δεκέμβριος 1954, σσ. 225–34· I.F. Pearce, «A Study in Price Policy», *Economica*, Μάιος 1956, σσ. 114–27· I.F. Pearce και Lloyd R. Amey, «Price Policy with a Branded Product», *Review of Economic Studies*, τόμ. XXIV (1956–57), αρ. 1, σσ. 49–60· James S. Earley, «Recent Developments in Cost Accounting and the 'Marginal Analysis'», *Journal of Political Economy*, Ιούνιος 1955, σσ. 227–42· και David Green, Jr., «A Moral to the Direct-Costing Controversy», *Journal of Business*, Ιούλιος 1960, σσ. 218–26. ↩

93 Αυτός ο τεκμαρτός μισθός θα ισούται με την DMVP των διευθυντικών υπηρεσιών του ιδιοκτήτη, η οποία θα τείνει να ισούται με τον «θυσιαζόμενο μισθό ευκαιρίας» που θα μπορούσε να αποκομίζει ως διευθυντής αλλού. ↩

94 Σε έναν από εκείνους τους εξαιρετικά γόνιμους αλλά παραμελημένους υπαινιγμούς του, ο Böhm-Bawerk έγραψε:

> Αλλά ακόμη και όταν ο ίδιος ο επιχειρηματίας δεν συμμετέχει προσωπικά στην εκτέλεση της παραγωγής, συνεισφέρει παρ' όλα αυτά κάποια προσωπική προσπάθεια με τη μορφή διανοητικής εποπτείας —ας πούμε, στον σχεδιασμό της επιχείρησης ή, τουλάχιστον, στην πράξη βούλησης με την οποία διαθέτει τα μέσα παραγωγής του σε ένα συγκεκριμένο εγχείρημα. (Böhm-Bawerk, *Capital and Interest*, σ. 8) ↩

95 Για μια ενδιαφέρουσα συμβολή στη θεωρία του επιχειρηματικού εισοδήματος, μολονότι δεν συμπίπτει με εκείνη που παρουσιάζεται εδώ, βλ. Harrod, «Theory of Profit», στο *Economic Essays*, σσ. 190–95. Βλ. επίσης Friedman, «Survey of the Empirical Evidence on Economies of Scale: Comment». ↩

96 Εφόσον η έκταση της επιχειρηματικής ιδιοκτησίας και των αποφάσεών τους είναι σχετικά αμελητέα σε σύγκριση με τις υπηρεσίες εργασίας τους, μπορούμε εδώ να παραβλέψουμε τα μισθώματα λήψης αποφάσεών τους. ↩

97 Είναι διευθυντικός μισθός, ακόμη και εάν ο μοναδικός εργαζόμενος μπορεί να είναι ο ίδιος ο ιδιοκτήτης. Μπορεί να φαίνεται παράξενο να ταξινομείται ένας οικιακός υπηρέτης ως «αυτοαπασχολούμενος», αλλά στην πραγματικότητα δεν διαφέρει από έναν γιατρό ή έναν δικηγόρο στον βαθμό που ο τελευταίος πωλεί τις υπηρεσίες του σε καταναλωτές και όχι σε κεφαλαιούχους. ↩

98 Ένας άλλος λόγος για τον οποίο μια οικονομία συνεταιρισμών παραγωγών δεν θα μπορούσε να πραγματοποιεί υπολογισμό είναι ότι κάθε πρωτογενής συντελεστής θα ήταν αδιάρρηκτα συνδεδεμένος με έναν συγκεκριμένο κλάδο παραγωγής. Δεν μπορεί να υπάρξει υπολογισμός όταν όλοι οι συντελεστές είναι αμιγώς ειδικοί. ↩

99 Θα μπορούσαμε να σημειώσουμε ότι η κάθετη ολοκλήρωση τείνει να μειώνει τη ζήτηση χρήματος για να «αλλάζει χέρια» στα διάφορα στάδια και, κατ' αυτόν τον τρόπο, να μειώνει την αγοραστική δύναμη της χρηματικής μονάδας. Για την επίδραση της κάθετης ολοκλήρωσης στην ανάλυση της επένδυσης και της παραγωγικής δομής, βλ. Hayek, *Prices and Production*, σσ. 62–68. ↩

100 Η τεκμαρτή τιμή, ή το κόστος ευκαιρίας της πώλησης στον εαυτό του, μπορεί να είναι χαμηλότερη από την υφιστάμενη αγοραία τιμή, διότι η είσοδος της Jones Company στην αγορά μπορεί να είχε μειώσει την τιμή του αγαθού, ας πούμε στις 102 ουγγιές. Δεν θα υπήρχε, όμως, κανένας απολύτως τρόπος εκτίμησης της τεκμαρτής τιμής εάν δεν υπήρχαν εξωτερική αγορά και εξωτερική τιμή. ↩

101 Για το μέγεθος μιας επιχείρησης, βλ. το άρθρο του R.H. Coase που προκαλεί γόνιμο προβληματισμό, «The Nature of the Firm», στο George J. Stigler και Kenneth E. Boulding, επιμ., *Readings in Price Theory* (Chicago: Richard D. Irwin, 1952), σσ. 331–51. Σε ένα διαφωτιστικό απόσπασμα, ο Coase επισήμανε ότι ο κρατικός «σχεδιασμός επιβάλλεται στη βιομηχανία, ενώ οι επιχειρήσεις προκύπτουν εκουσίως επειδή αντιπροσωπεύουν αποδοτικότερη μέθοδο οργάνωσης της παραγωγής. Σε ένα ανταγωνιστικό σύστημα υπάρχει μια "άριστη" ποσότητα σχεδιασμού». Στο ίδιο, σ. 335, σημ. ↩

102 Τα κεφαλαιουχικά αγαθά τονίζονται εδώ επειδή είναι τα προϊόντα για τα οποία το πρόβλημα της δυνατότητας υπολογισμού αποκτά σημασία. Τα καταναλωτικά αγαθά καθαυτά δεν δημιουργούν πρόβλημα, διότι υπάρχουν πάντοτε πολλοί καταναλωτές που αγοράζουν αγαθά και, επομένως, τα καταναλωτικά αγαθά θα έχουν πάντοτε αγορά. ↩

103 Βλ. την κλασική παρουσίαση της θέσης στο Ludwig von Mises, «Economic Calculation in the Socialist Commonwealth», ανατυπωμένο στο F.A. Hayek, επιμ., *Collectivist Economic Planning* (London: George Routledge & Sons, 1935), σσ. 87–130. Βλ. επίσης στον τόμο του Hayek τα άλλα δοκίμια των Hayek, Pierson και Halm. Ο Mises συνέχισε το επιχείρημά του στο *Socialism* (2η έκδ.· New Haven: Yale University Press, 1951), σσ. 135–63, και ανασκευάζει πιο πρόσφατες επικρίσεις στο *Human Action*, σσ. 694–711. Πέρα από αυτά τα έργα, το καλύτερο βιβλίο για το ζήτημα του οικονομικού υπολογισμού υπό τον σοσιαλισμό είναι το Trygve J.B. Hoff, *Economic Calculation in the Socialist Society* (London: William Hodge, 1949). Βλ. επίσης F.A. Hayek, «Socialist Calculation III, the Competitive 'Solution'», στο *Individualism and the Economic Order*, σσ. 181–208, και το αξιοσημείωτο δοκίμιο του Henry Hazlitt σε μυθοπλαστική μορφή, *The Great Idea* (New York: Appleton-Century-Crofts, 1951). ↩

104 Είναι αξιοσημείωτο ότι τόσο πολλοί αντισοσιαλιστές συγγραφείς δεν έχουν ποτέ αντιληφθεί αυτό το κρίσιμο σημείο. ↩

105 Κάθε άλλο παρά είχε ανασκευαστεί: ο Mises είχε ήδη απορρίψει αυτό το επιχείρημα στο αρχικό του άρθρο. Βλ. Hayek, *Collectivist Economic Planning*, σ. 109. Επιπλέον, το άρθρο του Barone γράφτηκε το 1908, 12 χρόνια πριν από εκείνο του Mises. Μια προσεκτική ανάγνωση του αρχικού άρθρου του Mises αποκαλύπτει, πράγματι, ότι εκεί είχε απορρίψει σχεδόν όλες τις υποτιθέμενες «λύσεις» που δεκαετίες αργότερα παρουσιάστηκαν ως «νέες» απόπειρες ανασκευής του επιχειρήματός του. ↩

106 Μέρος της σύγχυσης προέρχεται από μια ατυχή θέση που υιοθέτησαν δύο οπαδοί του Mises σε αυτή την αντιπαράθεση, οι Hayek και Robbins. Υποστήριξαν ότι μια σοσιαλιστική κυβέρνηση δεν θα μπορούσε να πραγματοποιήσει υπολογισμό επειδή απλώς δεν θα μπορούσε να επιλύσει τα εκατομμύρια εξισώσεων που θα απαιτούνταν. Αυτό τους άφησε εκτεθειμένους στην προφανή απάντηση ότι τώρα, με υπολογιστές υψηλής ταχύτητας στη διάθεση της κυβέρνησης, αυτή η πρακτική ένσταση δεν έχει πλέον σημασία. Στην πραγματικότητα, το έργο του ορθολογικού υπολογισμού δεν έχει καμία σχέση με την επίλυση εξισώσεων. Κανείς δεν χρειάζεται να ανησυχεί για «εξισώσεις» στην πραγματική ζωή, εκτός από τους μαθηματικούς οικονομολόγους. Πρβλ. Lionel Robbins, *The Great Depression* (New York: Macmillan & Co., 1934), σ. 151, και Hayek, στο *Collectivist Economic Planning*, σ. 212 κ.ε. ↩

107 Βλ. Gottfried von Haberler, *The Theory of International Trade* (London: William Hodge, 1936), σσ. 3–8. ↩

108 Βλ. Mises, *Human Action*:

> Το γεγονός ότι η παραγωγή πρώτων υλών και τροφίμων δεν μπορεί να συγκεντρωθεί σε ένα κέντρο και αναγκάζει τους ανθρώπους να διασπείρονται στα διάφορα μέρη της επιφάνειας της γης επιβάλλει επίσης έναν ορισμένο βαθμό αποκέντρωσης στις μεταποιητικές βιομηχανίες. Καθιστά αναγκαία την εξέταση των προβλημάτων μεταφοράς ως ιδιαίτερου παράγοντα του κόστους παραγωγής. Τα κόστη μεταφοράς πρέπει να σταθμίζονται έναντι των οικονομιών που αναμένονται από έναν πληρέστερο βαθμό εξειδίκευσης. (σσ. 341–42) ↩

109 Βλ. Mises, *Human Action*, σσ. 622–24. ↩

110 Για τις σημαντικές συνέπειες αυτής της «μισεσιανής» ανάλυσης για τη θεωρία του «διεθνούς εμπορίου», πρβλ. όχι μόνο το *Theory of Money and Credit* του Mises, αλλά και το εξαιρετικό, αν και παραμελημένο, έργο του Chi-Yuen Wu, *An Outline of International Price Theories* (London: George Routledge & Sons, 1939), σσ. 115, 233–35 και σε διάφορα σημεία. ↩

111 Αυτό το σφάλμα βρίσκεται στη ρίζα των επιθέσεων κατά του «συστήματος τιμολόγησης με σημείο βάσης» σε ορισμένους κλάδους. Οι επικριτές υποθέτουν ότι η ενιαία τιμολόγηση ενός αγαθού σημαίνει ενιαία τιμολόγηση στα διάφορα εργοστάσια, ενώ στην πραγματικότητα συνεπάγεται ενιαίες «τιμές παράδοσης» των διαφόρων επιχειρήσεων σε οποιοδήποτε δεδομένο καταναλωτικό κέντρο. Για το ζήτημα του σημείου βάσης, βλ. επίσης την ανάλυση στο *United States Steel Corporation T.N.E.C. Papers* (New York: United States Steel Corporation, 1940), II, σσ. 102–35. ↩

112 Για λόγους απλούστευσης, παραλείψαμε τους καταναλωτές στο Rochester, στο Detroit και αλλού, αλλά ο ίδιος νόμος εφαρμόζεται και σε αυτούς. Για τους καταναλωτές στο Rochester και στο Detroit, στην ισορροπία:

$$P(C_r) \text{ στο Rochester} = P(C_d) \text{ στο Rochester},$$
$$P(C_r) \text{ στο Detroit} = P(C_d) \text{ στο Detroit},$$

και ούτω καθεξής. ↩

113 Για μια κριτική ορισμένων πτυχών αυτού του διαχωρισμού στη «νέα οικονομική της ευημερίας», βλ. B.R. Rairikar, «Welfare Economics and Welfare Criteria», *Indian Journal of Economics*, Ιούλιος 1953, σσ. 1–15. ↩

114 Τα τελευταία χρόνια εμφανίστηκαν ενδείξεις αναβίωσης της «αυστριακής» θεωρίας της παραγωγής — της παράδοσης στην οποία έχουν γραφτεί αυτά τα κεφάλαια. Εκτός από τα έργα που αναφέρθηκαν παραπάνω, βλ. Ludwig M. Lachmann, *Capital and Its Structure* (London: London School of Economics, 1956), και του ιδίου, «Mrs. Robinson on the Accumulation of Capital», *South African Journal of Economics*, Ιούνιος 1958, σσ. 87–100. Τα άρθρα του Robert Dorfman, «Waiting and the Period of Production», *Quarterly Journal of Economics*, Αύγουστος 1959, σσ. 351–72, και «A Graphical Exposition of Böhm-Bawerk's Interest Theory», *Review of Economic Studies*, Φεβρουάριος 1959, σσ. 153–58, παρουσιάζουν ενδιαφέρον κυρίως ως ψηλαφητή προσπάθεια ενός εξέχοντος μαθηματικού οικονομολόγου να επιστρέψει στην αυστριακή οδό. Για μια διεισδυτική κριτική του Dorfman, βλ. Egon Neuberger, «Waiting and the Period of Production: Comment», *Quarterly Journal of Economics*, Φεβρουάριος 1960, σσ. 150–53. ↩

Κεφάλαιο 10. Μονοπώλιο και Ανταγωνισμός

115 Αυτό εφαρμόζεται όχι μόνο σε συγκεκριμένα είδη αγαθών, αλλά και στην κατανομή μεταξύ παρόντων και μελλοντικών αγαθών, σύμφωνα με τις χρονικές προτιμήσεις των καταναλωτών. ↩

116 Βεβαίως, μπορούμε τυπικά να διασώσουμε την έννοια της «κυριαρχίας των καταναλωτών» υποστηρίζοντας ότι όλα αυτά τα ψυχικά στοιχεία και οι αξιολογήσεις συνιστούν «κατανάλωση» και ότι, επομένως, η έννοια εξακολουθεί να ισχύει. Ωστόσο, θα φαινόταν καταλληλότερο, στο καταλλακτικό πλαίσιο της αγοράς —το οποίο είναι το πεδίο που εξετάζεται εδώ—, να επιφυλάξουμε τον όρο «κατανάλωση» για την απόλαυση ανταλλάξιμων αγαθών. Φυσικά, υπό την έσχατη έννοια, καθένας είναι τελικός καταναλωτής — τόσο ανταλλάξιμων όσο και μη ανταλλάξιμων αγαθών. Ωστόσο, η αγορά πραγματεύεται μόνο ανταλλάξιμα αγαθά, εξ ορισμού, και όταν διαχωρίζουμε τον καταναλωτή από τον παραγωγό με όρους αγοράς, διακρίνουμε τη ζήτηση από την προσφορά ανταλλάξιμων αγαθών. Είναι καταλληλότερο, λοιπόν, να μη θεωρούμε ένα μη ανταλλάξιμο αγαθό ως αντικείμενο κατανάλωσης σε αυτό το συγκεκριμένο πλαίσιο. Αυτό είναι σημαντικό για τη συζήτηση του ισχυρισμού ότι οι μεμονωμένοι παραγωγοί υπόκεινται κατά κάποιον τρόπο στην κυρίαρχη εξουσία άλλων ατόμων — των «καταναλωτών». ↩

117 W.H. Hutt, «The Concept of Consumers' Sovereignty», *Economic Journal*, Μάρτιος 1940, σσ. 66–77. Ο Hutt εισήγαγε τον όρο σε άρθρο του 1934. Για μια ενδιαφέρουσα χρήση παρόμοιας έννοιας, πρβλ. Charles Coquelin, «Political Economy», στο *Lalor's Cyclopedia*, III, 222–23. ↩

118 Για να είναι συνεπής, η σήμερα δημοφιλής θεωρία θα έπρεπε να κατηγορήσει τον Crusoe και τον Friday ως κακόβουλους «διμερείς μονοπωλητές», που χρεώνουν δραστήρια ο ένας στον άλλον «μονοπωλιακές τιμές» και είναι, επομένως, ώριμοι για κρατική παρέμβαση! ↩

119 Βλ. κεφάλαιο 8, σ. 516 ανωτέρω. ↩

120 Κατά τα λόγια του καθηγητή Mises:

Το ότι η παραγωγή ενός εμπορεύματος p δεν είναι μεγαλύτερη απ' όση πράγματι είναι οφείλεται στο γεγονός ότι οι συμπληρωματικοί συντελεστές παραγωγής που απαιτούνται για μια επέκταση χρησιμοποιήθηκαν για την παραγωγή άλλων εμπορευμάτων. ... Ούτε οι παραγωγοί του p περιόρισαν εκ προθέσεως την παραγωγή του p. Το κεφάλαιο κάθε επιχειρηματία είναι περιορισμένο· το χρησιμοποιεί για εκείνα τα έργα τα οποία, όπως προσδοκά, θα αποδώσουν το υψηλότερο κέρδος, ικανοποιώντας την πλέον επιτακτική ζήτηση του κοινού. Ένας επιχειρηματίας που έχει στη διάθεσή του 100 μονάδες κεφαλαίου χρησιμοποιεί, για παράδειγμα, 50 μονάδες για την παραγωγή του p και 50 μονάδες για την παραγωγή του q. Εάν αμφότεροι οι κλάδοι είναι επικερδείς, είναι παράδοξο να τον κατηγορεί κανείς επειδή δεν χρησιμοποίησε περισσότερες, π.χ. 75 μονάδες, για την παραγωγή του p. Θα μπορούσε να αυξήσει την παραγωγή του p μόνο περικόπτοντας αντιστοίχως την παραγωγή του q. Αλλά ως προς το q το ίδιο σφάλμα θα μπορούσαν να εντοπίσουν οι μεμψίμοιροι. Εάν κατηγορεί κανείς τον επιχειρηματία επειδή δεν παρήγαγε περισσότερο p, πρέπει να τον κατηγορήσει επίσης επειδή δεν παρήγαγε περισσότερο q. Αυτό σημαίνει: κατηγορεί κανείς τον επιχειρηματία για το γεγονός ότι υπάρχει σπανιότητα των συντελεστών παραγωγής και ότι η γη δεν είναι η χώρα της Κοκάνης. (Mises, Planning for Freedom, σσ. 115–16) ↩

121 Στο ίδιο, σ. 115. ↩

122 Πολλά σφάλματα θα είχαν αποφευχθεί εάν οι οικονομολόγοι είχαν προσέξει τα λόγια του Arthur Latham Perry:

Κάθε άνθρωπος που καταβάλλει προσπάθεια για να ικανοποιήσει την επιθυμία ενός άλλου, με την προσδοκία ανταλλάγματος, είναι ... Παραγωγός. Η λατινική λέξη producere σημαίνει εκθέτω κάτι προς πώληση. ... Πρέπει να απαλλαγούμε εξαρχής από την αντίληψη ... ότι εφαρμόζεται μόνο σε μορφές ύλης, ότι σημαίνει ... μόνο τη μετατροπή κάποιου πράγματος. ... Η θεμελιώδης σημασία της ρίζας της λέξης, τόσο στη λατινική όσο και στην αγγλική, είναι προσπάθεια εν όψει πώλησης. Προϊόν είναι μια υπηρεσία έτοιμη να παρασχεθεί. Παραγωγός είναι κάθε πρόσωπο που ετοιμάζει κάτι προς πώληση και το πωλεί. (Perry, Political Economy, σσ. 165–66) ↩

123 Ο R.H. Coase, σε ένα διαφωτιστικό άρθρο, έχει επισημάνει ότι η έκταση στην οποία οι συναλλαγές λαμβάνουν χώρα εντός μιας επιχείρησης ή μεταξύ επιχειρήσεων εξαρτάται από την αντιστάθμιση των αναγκαίων κοστών χρήσης του μηχανισμού των τιμών έναντι των κοστών οργάνωσης μιας δομής παραγωγής εντός μιας επιχείρησης. Coase, «The Nature of the Firm». ↩

124 Αυτή η ψευδής διάκριση διαδόθηκε ευρέως από τον Thorstein Veblen και συνεχίστηκε στο ευτυχώς βραχύβιο κίνημα της «τεχνοκρατίας» των αρχών της δεκαετίας του 1930. Σύμφωνα με τον βιογράφο του, η διάκριση αυτή αποτελούσε τον θεμελιώδη τόνο όλων των γραπτών του Veblen. Πρβλ. Joseph Dorfman, The Economic Mind in American Civilization (New York: Viking Press, 1949), III, 438 κ.επ. ↩

125 Για την «ορθόδοξη» παραμέληση των περιορισμών του κόστους, βλ. Robbins, «Remarks upon Certain Aspects of the Theory of Costs». ↩

126 Πρβλ. Mises, Human Action, σ. 367. ↩

127 Όπως δηλώνει ο καθηγητής Benham:

> Οι επιχειρήσεις που παρήγαγαν σχετικά μεγάλο μερίδιο της παραγωγής στο παρελθόν θα απαιτήσουν το ίδιο μερίδιο στο μέλλον. Οι επιχειρήσεις που επεκτείνονται — λόγω, για παράδειγμα, μιας ασυνήθιστα αποδοτικής διοίκησης — θα απαιτήσουν μεγαλύτερο μερίδιο από εκείνο που έλαβαν στο παρελθόν. Οι επιχειρήσεις με μεγαλύτερη «δυναμικότητα» παραγωγής, όπως μετράται από το μέγεθος των ... εγκαταστάσεών τους, θα απαιτήσουν αντιστοίχως μεγαλύτερο μερίδιο. (Benham, Economics, σ. 232)

Για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα καρτέλ, βλ. επίσης Bjarke Fog, «How Are Cartel Prices Determined?», Journal of Industrial Economics, Νοέμβριος 1956, σσ. 16–23· Donald Dewey, Monopoly in Economics and Law (Chicago: Rand McNally, 1959), σσ. 14–24· και Wieser, Social Economics, σ. 225. ↩

128 Για παραδείγματα αυτής της αστάθειας στην ιστορία των καρτέλ, βλ. Fairchild, Furniss και Buck, Elementary Economics, II, 54–55· Charles Norman Fay, Too Much Government, Too Much Taxation (New York: Doubleday, Page, 1923), σ. 41, και Big Business and Government (New York: Doubleday, Page, 1912)· A.D.H. Kaplan, Big Enterprise in a Competitive System (Washington, D.C.: Brookings Institute, 1954), σσ. 11–12. ↩

129 Οι όροι αυτοί θα εξηγηθούν κατωτέρω. ↩

130 Σαφώς, ο ίδιος ο όρος «ίσος» είναι εδώ ακατάλληλος προς χρήση. Τι σημαίνει να λέει κανείς ότι η ικανότητα του δικηγόρου Jones είναι «ίση» με εκείνη του δασκάλου Smith; ↩

131 Από την Ομιλία του στο Συνέδριο της Civic Federation για τα Τραστ, που διεξήχθη στο Chicago, 13–16 Σεπτεμβρίου 1899, Chicago Conference on Trusts (Chicago, 1900), σσ. 253–54, ανατυπωμένη στο Benjamin R. Tucker, Individual Liberty (New York: Vanguard Press, 1926), σσ. 248–57. Ένας δικηγόρος στο συνέδριο είπε:

> Ο έλεγχος των τιμών μπορεί να επιτευχθεί μονίμως μόνο μέσω μιας τέτοιας υπεροχής στις μεθόδους κατασκευής που θα αψηφά επιτυχώς τον ανταγωνισμό. Οποιαδήποτε τιμή καθιερωθεί από μια σύμπραξη η οποία επιτρέπει στους ανταγωνιστές να αποκομίζουν εύλογο κέρδος θα ενθαρρύνει σύντομα τέτοιον ανταγωνισμό που θα μειώσει την τιμή. (Azel F. Hatch, Chicago Conference, σ. 70)

Βλ. επίσης το εξαίρετο άρθρο του A. Leo Weil, στο ίδιο, σσ. 77–96· και W.P. Potter, στο ίδιο, σσ. 299–305· F.B. Thurber, στο ίδιο, σσ. 124–36· Horatio W. Seymour, στο ίδιο, σσ. 188–93· J. Sterling Morton, στο ίδιο, σσ. 225–30. ↩

132 Συνεπάγεται η συζήτησή μας, όπως κατηγόρησε ο Dorfman (J. Dorfman, Economic Mind in American Civilization, III, 247), ότι «ό,τι υπάρχει, είναι ορθό»; Δεν μπορούμε να εισέλθουμε σε συζήτηση της σχέσης της οικονομικής επιστήμης με την ηθική στο σημείο αυτό, μπορούμε όμως να δηλώσουμε συνοπτικά ότι η απάντησή μας, όσον αφορά την ελεύθερη αγορά, είναι ένα υπό επιφύλαξη Ναι. Συγκεκριμένα, η δήλωσή μας θα ήταν: Δεδομένων των σκοπών στις κλίμακες αξιών των ατόμων, όπως αποκαλύπτονται από τις πραγματικές τους ενέργειες, η μέγιστη ικανοποίηση αυτών των σκοπών για κάθε πρόσωπο επιτυγχάνεται μόνο στην ελεύθερη αγορά. Το εάν τα άτομα έχουν τους «ορθούς» σκοπούς ή όχι είναι εντελώς διαφορετικό ζήτημα και δεν μπορεί να αποφασιστεί από την οικονομική επιστήμη. ↩

133 Εάν όλοι οι συντελεστές και οι πόροι ελέγχονται απολύτως από το κράτος, ελάχιστη διαφορά έχει το εάν, νομικά, το κράτος είναι ο ιδιοκτήτης αυτών των πόρων. Διότι η ιδιοκτησία συνυποδηλώνει έλεγχο, και εάν ο κατ' όνομα ιδιοκτήτης στερείται καταναγκαστικά τον έλεγχο, ο ελέγχων είναι ο πραγματικός ιδιοκτήτης του πόρου. ↩

134 Ο μόνος συγγραφέας, εξ όσων γνωρίζουμε, που προσβλέπει σε Ένα (εκούσιο) Μεγάλο Καρτέλ ως δυνητικό ιδεώδες είναι ο Heath, Citadel, Market, and Altar, σσ. 184–87. ↩

135 Πρβλ. Mises, Human Action, σ. 592. ↩

136 Η ίδια σύγχυση υφίσταται και στους νόμους περί μονοπωλίου. Παρά τις συνταγματικές προειδοποιήσεις κατά της αοριστίας, ο Sherman AntiTrust Act ποινικοποιεί τις «μονοπωλητικές» ενέργειες χωρίς ούτε μία φορά να ορίζει την έννοια. Έως σήμερα δεν έχει υπάρξει σαφής νομοθετική απόφαση ως προς το τι συνιστά παράνομη μονοπωλιστική ενέργεια. ↩

137 Δεν εξετάζουμε, βεβαίως, εδώ τις ιδιαίτερες αβεβαιότητες της γεωργίας που απορρέουν από το κλίμα κ.λπ. ↩

138 Για περαιτέρω συζήτηση, βλ. Murray N. Rothbard, «The Bogey of Administered Prices», The Freeman, Σεπτέμβριος 1959, σσ. 39–41. ↩

139 Αντιθέτως, οι καταναλωτές ελέγχουν το Macy's στον βαθμό που το κατάστημα επιθυμεί χρηματικό εισόδημα. Πρβλ. John W. Scoville και Noel Sargent (επιμ.), Fact and Fancy in the T.N.E.C. Monographs (New York: National Association of Manufacturers, 1942), σ. 312. ↩

140 Ένας λόγος που συχνά προβάλλεται για την απόδοση «ελέγχου επί της τιμής» στον Ford και όχι στον μικρό σιτοπαραγωγό είναι ότι ο Ford είναι τόσο μεγάλος ώστε οι ενέργειές του επηρεάζουν την αγοραία τιμή του προϊόντος του, ενώ ο αγρότης είναι τόσο μικρός ώστε οι ενέργειές του δεν επηρεάζουν την τιμή. Επ' αυτού, βλ. την κριτική των θεωριών του «μονοπωλιακού ανταγωνισμού» κατωτέρω. ↩

141 Οι οικονομολόγοι έχουν συχνά κατηγορήσει, για παράδειγμα, τους καταναλωτές που πληρώνουν υψηλότερη τιμή για το ίδιο αγαθό σε ένα κατάστημα με πιο ευχάριστη ατμόσφαιρα ότι ενεργούν «ανορθολογικά». Στην πραγματικότητα, ουδόλως το πράττουν, αφού οι καταναλωτές δεν αγοράζουν απλώς μια φυσική κονσέρβα φασολιών, αλλά μια κονσέρβα φασολιών που πωλείται σε ένα ορισμένο κατάστημα από ορισμένους υπαλλήλους, και οι παράγοντες αυτοί μπορεί (ή μπορεί και όχι) να έχουν σημασία για αυτούς. Οι επιχειρηματίες υποκινούνται πολύ λιγότερο από τέτοιες «μη φυσικές» εκτιμήσεις (μολονότι η φήμη και πελατεία επηρεάζει και τις δικές τους αγορές), όχι επειδή είναι «πιο ορθολογικοί» από τους καταναλωτές, αλλά επειδή δεν ενδιαφέρονται, όπως οι καταναλωτές, για τις δικές τους κλίμακες αξιών όταν αποφασίζουν τις αγορές τους. Όπως είδαμε ανωτέρω, οι επιχειρηματίες υποκινούνται εν γένει αποκλειστικά από τα προσδοκώμενα έσοδα που θα αποφέρουν τα αγαθά στην αγορά. Για μια εξαίρετη πραγμάτευση του ορισμού του «ομοιογενούς προϊόντος», βλ. G. Warren Nutter, «The Plateau Demand Curve and Utility Theory», Journal of Political Economy, Δεκέμβριος 1955, σσ. 526–28. Βλ. επίσης Alex Hunter, «Product Differentiation and Welfare Economics», Quarterly Journal of Economics, Νοέμβριος 1955, σσ. 533–52. ↩

142 Ο καθηγητής Lawrence Abbott, σε ένα από τα εξέχοντα θεωρητικά έργα των τελευταίων ετών, αποδεικνύει επίσης ότι, καθώς ο πολιτισμός και η οικονομία προοδεύουν, τα προϊόντα θα καθίστανται ολοένα και περισσότερο διαφοροποιημένα και ολοένα και λιγότερο ομοιογενή. Κατά πρώτον, μεγαλύτερη διαφοροποίηση παρατηρείται στο επίπεδο του καταναλωτή παρά στο επίπεδο του παραγωγού, και η διευρυνόμενη οικονομία αναλαμβάνει ένα αυξανόμενο ποσοστό αγαθών που άλλοτε κατασκεύαζε ο ίδιος ο καταναλωτής και, συνεπώς, προσφέρει στον καταναλωτή περισσότερα τελικά αγαθά παρά πρώτες ύλες απ' ό,τι πρωτύτερα (ψωμί αντί για αλεύρι, πουλόβερ αντί για μάλλινο νήμα κ.λπ.). Έτσι, υπάρχει μεγαλύτερη ευκαιρία για διαφοροποίηση.

Επιπλέον, στη γνώριμη κατηγορία ότι η επιχειρηματική διαφήμιση τείνει να δημιουργεί στον νου του καταναλωτή διαφοροποίηση που δεν υπάρχει «πραγματικά», ο Abbott απαντά με οξυδέρκεια ότι είναι πιθανότερο να αληθεύει το αντίστροφο και ότι ο προοδεύων πολιτισμός αυξάνει την αντίληψη και τη διακριτική ικανότητα του καταναλωτή ως προς διαφορές τις οποίες προηγουμένως αγνοούσε. Γράφει ο Abbott:

καθώς ο άνθρωπος γίνεται πιο πολιτισμένος, αναπτύσσει μεγαλύτερες αντιληπτικές ικανότητες ως προς τις ποιοτικές διαφορές. Υποκειμενική ομοιογένεια μπορεί να υφίσταται ακόμη και όταν δεν υφίσταται αντικειμενική ομοιογένεια, λόγω της αδυναμίας ή της απροθυμίας των αγοραστών να αντιληφθούν διαφορές μεταξύ σχεδόν ταυτόσημων προϊόντων και να διακρίνουν μεταξύ τους. ... Καθώς μια κοινωνία ωριμάζει και η εκπαίδευση βελτιώνεται, οι άνθρωποι μαθαίνουν να αναπτύσσουν οξύτερες διακριτικές ικανότητες. Οι ανάγκες τους γίνονται πιο λεπτομερείς. Αρχίζουν ... να αναπτύσσουν προτίμηση, ας πούμε, όχι απλώς για λευκό οίνο, αλλά για Chablis του 1948. ... Οι άνθρωποι τείνουν εν γένει να υποτιμούν τη σημασία φαινομενικά επουσιωδών διαφορών σε πεδία στα οποία δεν είναι ειδήμονες. Ένα άμουσο πρόσωπο μπορεί να μην είναι διατεθειμένο να παραδεχθεί ότι υπάρχει οποιαδήποτε διαφορά ήχου μεταξύ ενός πιάνου Steinway και ενός Chickering, καθώς αδυνατεί το ίδιο να τη διακρίνει. Ένας μη παίκτης του γκολφ είναι πιθανότερο από έναν τακτικό παίκτη να πιστεύει ότι όλες οι μάρκες μπαλών του γκολφ είναι ουσιαστικά όμοιες. (Lawrence Abbott, Quality and Competition [New York: Columbia University Press, 1955], σσ. 18–19, και κεφ. I)

Βλ. επίσης στο ίδιο, σσ. 45–46, και Edward H. Chamberlin, «Product Heterogeneity and Public Policy», στο Towards a More General Theory of Value (New York: Oxford University Press, 1957), σ. 96. ↩

143 Παραδόξως, παρά τους τόμους βιβλιογραφίας περί μονοπωλίων, πολύ λίγοι οικονομολόγοι έχουν κάνει τον κόπο να ορίσουν το μονοπώλιο, και τα προβλήματα αυτά έχουν συνεπώς παραβλεφθεί. Η κυρία Robinson, στην αρχή του διάσημου έργου της Economics of Imperfect Competition, διέκρινε τη δυσκολία και κατόπιν απέφυγε το ζήτημα σε ολόκληρο το υπόλοιπο βιβλίο. Παραδέχεται ότι, υπό προσεκτική ανάλυση, είτε το μονοπώλιο θα οριζόταν ως ο έλεγχος κάθε παραγωγού επί του δικού του προϊόντος, είτε το μονοπώλιο απλώς δεν θα μπορούσε να υπάρξει καθόλου στην ελεύθερη αγορά. Διότι ανταγωνισμός υφίσταται μεταξύ όλων των προϊόντων για το δολάριο του καταναλωτή, ενώ πολύ λίγα είδη είναι αυστηρώς ομοιογενή. Η κυρία Robinson προσπαθεί κατόπιν να αποφύγει το ζήτημα καταφεύγοντας στην «κοινή λογική» και ορίζοντας ότι μονοπώλιο υφίσταται όπου υπάρχει «έντονο χάσμα» μεταξύ του προϊόντος και άλλων υποκατάστατων που μπορεί να αγοράσει ο καταναλωτής. Αυτό, όμως, δεν αρκεί. Η οικονομική επιστήμη, κατά πρώτον, δεν μπορεί να θεμελιώσει ποσοτικούς νόμους, οπότε τίποτε δεν μπορούμε να πούμε περί μεγεθών χασμάτων. Πότε το χάσμα γίνεται «έντονο»? Δεύτερον, ακόμη και εάν τέτοιοι «νόμοι» είχαν νόημα, δεν θα υπήρχε τρόπος μέτρησης των σταυροειδών ελαστικοτήτων ζήτησης, της ελαστικότητας υποκατάστασης μεταξύ των προϊόντων κ.λπ. Αυτές οι ελαστικότητες υποκατάστασης μεταβάλλονται διαρκώς και δεν θα μπορούσαν να μετρηθούν επιτυχώς ακόμη και εάν παρέμεναν όλες σταθερές, αφού οι συνθήκες προσφοράς μεταβάλλονται πάντοτε. Δεν υπάρχει εργαστήριο όπου όλοι οι οικονομικοί παράγοντες να μπορούν να διατηρηθούν σταθεροί. Μετά το σημείο αυτό της συζήτησής της, η κυρία Robinson ουσιαστικά λησμονεί εντελώς την ετερογένεια του προϊόντος. Joan Robinson, Economics of Imperfect Competition (London: Macmillan & Co., 1933), σσ. 4–6. Πρβλ. επίσης Hunter, «Product Differentiation and Welfare Economics», σσ. 547 κ.επ. ↩

144 Παρατίθεται στο Richard T. Ely κ.ά., Outlines of Economics (3η έκδ.· New York: Macmillan & Co., 1917), σσ. 190– 91. Ο Blackstone έδωσε σχεδόν τον ίδιο ορισμό και αποκάλεσε το μονοπώλιο «άδεια ή προνόμιο παραχωρούμενο από τον βασιλέα». Βλ. επίσης A. Leo Weil, Chicago Conference, σ. 86. ↩

145 Η πλημμυρίδα μονοπωλιακών παραχωρήσεων από τη βασίλισσα Elizabeth I και τον Charles I προκάλεσε αντίσταση ακόμη και από τους υποτελείς στο Στέμμα δικαστές, και, το 1624, το Κοινοβούλιο διακήρυξε ότι «όλα τα μονοπώλια είναι εξ ολοκλήρου αντίθετα προς τους νόμους αυτού του βασιλείου και είναι και θα είναι άκυρα». Αυτό το αντιμονοπωλιακό πνεύμα ήταν βαθιά ριζωμένο στην Αμερική, και το πρωτότυπο σύνταγμα του Maryland διακήρυττε ότι τα μονοπώλια ήταν «απεχθή» και «αντίθετα προς ... τις αρχές του εμπορίου». Ely, Outlines of Economics, σσ. 191–92. Βλ. επίσης Francis A. Walker, Political Economy (New York: Henry Holt & Co., 1911), σσ. 483–84. ↩

146 Francis Wayland, The Elements of Political Economy (Boston: Gould & Lincoln, 1854), σ. 116. Πρβλ. τον μεταγενέστερο αυτόν ορισμό του Arthur Latham Perry: «Μονοπώλιο, όπως υποδηλώνει η ετυμολογία της λέξης, είναι ένας περιορισμός που επιβάλλεται από μια κυβέρνηση επί της πώλησης ορισμένων υπηρεσιών». Perry, Political Economy, σ. 190. Τα τελευταία χρόνια ο ορισμός αυτός έχει σχεδόν εκλείψει. Ένα σπάνιο σύγχρονο παράδειγμα είναι: «Μονοπώλιο υφίσταται όταν η κυβέρνηση, με την καταναγκαστική της ισχύ, περιορίζει σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο ή οργανισμό, ή σε συνδυασμό αυτών, το δικαίωμα πώλησης συγκεκριμένων αγαθών ή υπηρεσιών. ... Αποτελεί προσβολή του δικαιώματος του βιοπορισμού». Heath, Citadel, Market, and Altar, σ. 237. ↩

147 Όπως δήλωσε ο Weil: «Μονοπώλια δεν μπορούν να δημιουργηθούν με σύμπραξη ή συμφωνία. Δεν έχουμε πλέον βασιλικές επιστολές προνομίων (letters patent) που παρέχουν αποκλειστικό δικαίωμα. ... Είναι, συνεπώς, εντελώς αδικαιολόγητο να χρησιμοποιείται ο όρος μονοπώλιο για τα αποτελέσματα της βιομηχανικής συγκέντρωσης». Weil, Chicago Conference, σσ. 86 κ.ε. ↩

148 Για παράδειγμα, Edward H. Chamberlin, Theory of Monopolistic Competition (7η έκδ.· Cambridge: Harvard University Press, 1956), σσ. 57 κ.επ., 270 κ.επ. ↩

149 Θα μπορούσε να αντιταχθεί ότι οι έννοιες αυτές είναι ασαφείς και γεννούν προβλήματα. Προβλήματα ανακύπτουν πράγματι, αλλά δεν είναι ανυπέρβλητα. Έτσι, εάν ένας άνθρωπος ονομάζεται Joseph Williams, αποκλείει αυτό οποιονδήποτε άλλον από το να έχει το ίδιο όνομα, και πρέπει κάθε μελλοντικός Joseph Williams να θεωρείται εγκληματίας; Η απάντηση είναι σαφώς: Όχι, εφόσον δεν υπάρχει απόπειρα του ενός να υποδυθεί τον άλλον. Εν ολίγοις, δεν είναι τόσο το όνομα per se που ανήκει σε ένα άτομο, όσο το όνομα ως προσάρτημα του προσώπου του. ↩

150 Για σαφείς εκθέσεις της θεωρίας της μονοπωλιακής τιμής, βλ. Mises, Socialism, σσ. 385–92, και Human Action, σσ. 278, 354–84· Menger, Principles of Economics, σσ. 207–25· Fetter, Economic Principles, σσ. 73–85, 381–85· Harry Gunnison Brown, «Competitive and Monopolistic Price-Making», Quarterly Journal of Economics, XXII (1908), σσ. 626–39· και Wieser, Social Economics, σσ. 204, 211–12. Στη συγκεκριμένη αυτή περίπτωση, το «νεοκλασικός» περιλαμβάνει και το «αυστριακός». ↩

151 Mises, Human Action, σ. 278. ↩

152 Έτσι:

> Η απλή ύπαρξη μονοπωλίου δεν σημαίνει τίποτε. Ο εκδότης ενός βιβλίου με πνευματικά δικαιώματα είναι μονοπωλητής. Μπορεί όμως να μην είναι σε θέση να πωλήσει ούτε ένα αντίτυπο, όσο χαμηλή κι αν είναι η τιμή που ζητεί. Δεν είναι κάθε τιμή στην οποία ένας μονοπωλητής πωλεί ένα μονοπωλημένο εμπόρευμα μονοπωλιακή τιμή. Μονοπωλιακές τιμές είναι μόνο οι τιμές στις οποίες είναι πιο συμφέρον για τον μονοπωλητή να περιορίσει τη συνολική ποσότητα προς πώληση παρά να επεκτείνει τις πωλήσεις έως το όριο που θα επέτρεπε μια ανταγωνιστική αγορά. (Mises, Human Action, σ. 356) ↩

153 Εδώ αφαιρούμε από τις εκτιμήσεις χρηματικής δαπάνης ή «χρηματικού κόστους». Όταν ο παραγωγός εξετάζει την πώληση ήδη παραχθέντος αποθέματος, τέτοιες παρελθούσες χρηματικές δαπάνες είναι εντελώς άσχετες. Όταν εξετάζει την παρούσα και μελλοντική παραγωγή για μελλοντική πώληση, οι παρούσες εκτιμήσεις χρηματικού κόστους καθίστανται σημαντικές, και ο παραγωγός επιδιώκει τις μέγιστες καθαρές αποδόσεις. Εν πάση περιπτώσει, κάποιο σημείο Α′ θα ορισθεί, οποιαδήποτε κι αν είναι η πραγματική διαμόρφωση των χρηματικών κοστών, εκτός εάν, βεβαίως, τα μέσα χρηματικά κόστη μειώνονται αρκετά ταχέως στην περιοχή αυτή ώστε να καθίσταται τελικά το «ανταγωνιστικό σημείο» το πλέον επικερδές. Είναι περίεργο ότι ακριβώς η συνθήκη του πτωτικού μέσου κόστους είναι εκείνη που έχει προκαλέσει τη μεγαλύτερη ανησυχία στους αντιμονοπωλιακούς συγγραφείς, οι οποίοι ανησυχούν ότι μια δεδομένη επιχείρηση σε οποιονδήποτε κλάδο θα μπορούσε να μεγαλώσει σε «μονοπωλιακό» μέγεθος λόγω της συνθήκης αυτής. Και όμως, εάν είναι η «μονοπωλιακή τιμή», και όχι το μονοπώλιο, που έχει ιδιαίτερη σημασία, μια τέτοια ανησυχία είναι σαφώς αβάσιμη. Για τη γενική ασημαντότητα των εκτιμήσεων κόστους στη θεωρία του μονοπωλίου, βλ. Chamberlin, Theory of Monopolistic Competition, σσ. 193–94. ↩

154 Αφιερώνουμε χώρο στην ανάλυση της θεωρίας της μονοπωλιακής τιμής και των συνεπειών της, διότι η θεωρία, μολονότι άκυρη στην ελεύθερη αγορά, θα αποδειχθεί χρήσιμη στην ανάλυση των συνεπειών των μονοπωλιακών παραχωρήσεων από την κυβέρνηση. ↩

155 Όπως προειδοποιεί ο Mises:

> Θα ήταν σοβαρό σφάλμα να συναγάγει κανείς από την αντίθεση μεταξύ μονοπωλιακής και ανταγωνιστικής τιμής ότι η μονοπωλιακή τιμή είναι απότοκο της απουσίας ανταγωνισμού. Στην αγορά υπάρχει πάντοτε καταλλακτικός ανταγωνισμός. Ο καταλλακτικός ανταγωνισμός δεν είναι λιγότερο παράγοντας του προσδιορισμού των μονοπωλιακών τιμών απ' όσο είναι του προσδιορισμού των ανταγωνιστικών τιμών. Το σχήμα της καμπύλης
>
> ζήτησης που καθιστά δυνατή την εμφάνιση μονοπωλιακών τιμών και κατευθύνει τη συμπεριφορά των μονοπωλητών προσδιορίζεται από τον ανταγωνισμό όλων των άλλων εμπορευμάτων που ανταγωνίζονται για τα δολάρια των αγοραστών. Όσο υψηλότερα ορίζει ο μονοπωλητής την τιμή στην οποία είναι διατεθειμένος να πωλήσει, τόσο περισσότεροι δυνητικοί αγοραστές στρέφουν τα δολάριά τους προς άλλα πωλήσιμα αγαθά. Στην αγορά κάθε εμπόρευμα ανταγωνίζεται όλα τα άλλα εμπορεύματα. (Mises, Human Action, σ. 278) ↩

156 Δεν συζητούμε εδώ το γενικώς παραδεδεγμένο σημείο ότι τα μονοπωλιακά κέρδη κεφαλαιοποιούνται σε κεφαλαιακά κέρδη των μετοχών της επιχείρησης. ↩

157 Για να επιτύχει μονοπωλιακή τιμή, ο ιδιοκτήτης συντελεστή πρέπει να πληροί δύο προϋποθέσεις: (α) Πρέπει να είναι μονοπωλητής (υπό την έννοια του ορισμού 1) επί του συντελεστή· εάν δεν ήταν, το μονοπωλιακό όφελος θα μπορούσε να του αφαιρεθεί με υψηλότερες προσφορές από ανταγωνιστές που εισέρχονται στο πεδίο· και (β) η καμπύλη ζήτησης για τον συντελεστή πρέπει να είναι ανελαστική πάνω από το σημείο της ανταγωνιστικής τιμής. ↩

158 Αυτή είναι η υποκείμενη παραδοχή στο έργο της κυρίας Joan Robinson, Economics of Imperfect Competition. ↩

159 Η υποβολή προσφορών λαμβάνει χώρα μεταξύ πολυάριθμων επιχειρήσεων σε διάφορους κλάδους, όχι μόνο μεταξύ επιχειρήσεων του ίδιου κλάδου. ↩

160 Ένα διασκεδαστικό παράδειγμα της ανησυχίας αυτής είναι το ακόλουθο επιχείρημα υπέρ της υποχρεωτικής νόμιμης καρτελοποίησης από δυτικογερμανούς βιομηχάνους: «ότι ο λεγόμενος απεριόριστος ανταγωνισμός θα προκαλούσε καταστροφή, κατά την οποία οι ισχυρότερες βιομηχανίες θα κατέστρεφαν τις ασθενέστερες και θα εγκαθίσταντο ως μονοπώλια». Δημιουργήστε ένα μη αποδοτικό μονοπώλιο τώρα, για να αποφύγετε ένα αποδοτικό μονοπώλιο αργότερα! M.S. Handler, «German Unionism Supports Cartels», New York Times, 17 Μαρτίου 1954, σ. 12. Για άλλα τέτοια παραδείγματα, βλ. Charles F. Phillips, Competition? Yes, but ... (Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1955). ↩

161 Τι γίνεται με την υποτιθέμενη τεράστια «χρηματοοικονομική ισχύ» μιας μεγάλης επιχείρησης, που την καθιστά απρόσβλητη από το κόστος; Σε ένα λαμπρό άρθρο, ο καθηγητής Wayne Leeman έχει επισημάνει ότι μια μεγαλύτερη επιχείρηση θα έχει επίσης μεγαλύτερο όγκο πωλήσεων και συνεπώς θα υποστεί μεγαλύτερες ζημίες όταν πωλεί κάτω του κόστους. Έχοντας μεγαλύτερο όγκο, έχει περισσότερα να χάσει. Αυτό που έχει σημασία, συνεπώς, δεν είναι το απόλυτο μέγεθος των χρηματοοικονομικών πόρων των ανταγωνιζόμενων επιχειρήσεων, αλλά το μέγεθος των πόρων τους σε σχέση με τον όγκο των πωλήσεων και των δαπανών τους. Και αυτό μεταβάλλει δραστικά τη συμβατική εικόνα. Wayne A. Leeman, «The Limitations of Local Price-Cutting as a Barrier to Entry», Journal of Political Economy, Αύγουστος 1956, σσ. 331–32. ↩

162 Αφού διερεύνησε τις συνθήκες στον κλάδο της λιανικής πώλησης βενζίνης (έναν κλάδο ιδιαιτέρως εκτεθειμένο σε δήθεν «εξοντωτικό» ανταγωνισμό), ένας οικονομολόγος δήλωσε:

Ορισμένοι πιστεύουν ότι οι κορυφαίοι έμποροι μειώνουν ενίοτε τις τιμές για να εκτοπίσουν τον ανταγωνισμό, ώστε αργότερα να απολαύσουν μονοπώλιο. Αλλά, όπως το έθεσε ένας πετρελαϊκός επιχειρηματίας, «Αυτό είναι σαν να προσπαθείς να σαρώσεις πίσω τον ωκεανό για να βρεις ένα ξερό μέρος να καθίσεις. ...» Οι ανταγωνιστές ... ποτέ δεν τρομάζουν, και ποτέ δεν διστάζουν για πολύ, και θα εισέρχονταν αμέσως όταν οι τιμές αποκαθίσταντο, προσφέροντας ελάχιστη ευκαιρία σε έναν μεμονωμένο έμπορο να ανακτήσει τις ζημίες του. (Harold Fleming, Oil Prices and Competition [American Petroleum Institute, 1953], σ. 54) ↩

163 Leeman, «The Limitations of Local Price-Cutting», σσ. 330–31. ↩

164 Ένα κορυφαίο στέλεχος πετρελαϊκής εταιρείας είπε στον Leeman: «Έχουμε επενδύσει υπερβολικά πολλά σε εγκαταστάσεις και εξοπλισμό στην περιοχή αυτή για να θέλουμε να προσκαλέσουμε ένα πλήθος ανταγωνιστών υπό την ομπρέλα υψηλών τιμών». Στο ίδιο, σ. 331. ↩

165 Ο Leeman επισημαίνει, σε μια εντυπωσιακή ανασκευή ενός από τους μύθους της εποχής μας, ότι αυτό ακριβώς συνέβη στον John D. Rockefeller.

Σύμφωνα με μια ευρέως αποδεκτή άποψη, εξασθένισε τους μικρούς ανταγωνιστές στην πετρελαϊκή επιχείρηση με μια περίοδο έντονου ανταγωνισμού τιμών, τους εξαγόρασε αντί πινακίου φακής, και κατόπιν αύξησε τις τιμές στους καταναλωτές για να αναπληρώσει τις ζημίες του. Στην πραγματικότητα, η διαδικασία εξασθένισης δεν λειτούργησε ... διότι ο Rockefeller συνήθως κατέληγε να πληρώνει ... τόσο γενναιόδωρα, ώστε οι πωλητές, συχνά κατά παράβαση των υποσχέσεων που είχαν δώσει, προχωρούσαν στην κατασκευή άλλης μονάδας για την αξία της ως ενόχλησης, ελπίζοντας να εισπράξουν ξανά ανταμοιβή από τον ευεργέτη τους. ... Ο Rockefeller μετά από ένα διάστημα κουράστηκε να πληρώνει ... «εκβιαστικά» και ... αποφάσισε ότι ο καλύτερος τρόπος να διατηρήσει την κυρίαρχη θέση που ήθελε ήταν να κρατεί τα περιθώρια κέρδους μικρά διαρκώς. (Στο ίδιο, σ. 332)

Βλ. επίσης Marian V. Sears, «The American Businessman at the Turn of the Century», The Business History Review, Δεκέμβριος 1956, σ. 391. Επιπλέον, ο καθηγητής McGee έχει δείξει, μετά από εντατική έρευνα, ότι σε καμία περίπτωση η Standard Oil δεν επιχείρησε «ληστρική μείωση τιμών», καταρρίπτοντας έτσι τον μύθο της Standard Oil άπαξ διά παντός. John S. McGee, «Predatory Price-Cutting: The Standard Oil (New Jersey) Case», The Journal of Law and Economics, Οκτώβριος 1958, σσ. 137–69. ↩

166 Ο Leeman συμπεραίνει, εντελώς ορθά, ότι οι μεγάλες μάλλον παρά οι μικρές επιχειρήσεις κυριαρχούν σε πολλές αγορές, όχι ως αποτέλεσμα νικηφόρου εξοντωτικού ανταγωνισμού και μονοπωλιακής τιμολόγησης, αλλά αξιοποιώντας τα χαμηλά κόστη πολλών μορφών παραγωγής μεγάλης κλίμακας και κρατώντας τις τιμές χαμηλές από φόβο τόσο των δυνητικών όσο και των πραγματικών αντιπάλων. Leeman, «The Limitations of Local Price-Cutting», σσ. 333–34. ↩

167 Βρήκαμε στη βιβλιογραφία μία μόνο υπόδειξη της ανακάλυψης της ψευδαίσθησης αυτής: Scoville και Sargent, Fact and Fancy in the T.N.E.C. Monographs, σ. 302. Βλ. επίσης Bradford B. Smith, «Monopoly and Competition», Ideas on Liberty, αρ. 3, Νοέμβριος 1955, σσ. 66 κ.επ. ↩

168 Στην περίπτωση των εξαντλήσιμων φυσικών πόρων, οποιαδήποτε κατανομή χρήσης συνεπάγεται κατ' ανάγκην τη χρήση μέρους του πόρου στο παρόν (ακόμη και θεωρώντας τον πόρο ομοιογενή) και την «παρακράτηση» του υπολοίπου προς κατανομή σε μελλοντική χρήση. Αλλά δεν υπάρχει τρόπος εννοιολογικής διάκρισης μιας τέτοιας παρακράτησης από τη «μονοπωλιστική» παρακράτηση και, συνεπώς, συζήτησης περί «μονοπωλιακής τιμής». ↩

169 Βλ. την αναφορά στον Abbott, Quality and Competition, στην υποσημείωση 28 ανωτέρω. ↩

170 Για το δόγμα του «φυσικού μονοπωλίου» όπως εφαρμόζεται στον κλάδο της ηλεκτρικής ενέργειας, βλ. Dean Russell, The TVA Idea (Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1949), σσ. 79–85. Για μια εξαίρετη συζήτηση της ρύθμισης των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας, βλ. Dewing, Financial Policy of Corporations, I, 308–68. ↩

171 Βλ. Mises:

> Οι τιμές είναι φαινόμενο της αγοράς. ... Είναι η συνισταμένη μιας ορισμένης διάταξης δεδομένων της αγοράς, ενεργειών και αντιδράσεων των μελών μιας κοινωνίας της αγοράς. Είναι μάταιο να διαλογίζεται κανείς ποιες θα ήταν οι τιμές εάν ορισμένοι από τους προσδιοριστικούς τους παράγοντες ήταν διαφορετικοί. ... Δεν είναι λιγότερο μάταιο να στοχάζεται κανείς ποιες θα έπρεπε να είναι οι τιμές. Ο καθένας είναι ευχαριστημένος εάν οι τιμές των πραγμάτων που θέλει να αγοράσει πέσουν και οι τιμές των πραγμάτων που θέλει να πωλήσει ανέβουν. ... Οποιαδήποτε τιμή προσδιορίζεται σε μια αγορά είναι το αναγκαίο απότοκο της αλληλεπίδρασης των δυνάμεων που λειτουργούν, ήτοι της ζήτησης και της προσφοράς. Οποιαδήποτε κι αν είναι η κατάσταση της αγοράς που παρήγαγε την τιμή αυτή, σε σχέση με αυτήν η τιμή είναι πάντοτε επαρκής, γνήσια και πραγματική. Δεν μπορεί να είναι υψηλότερη εάν δεν εμφανιστεί κανένας αγοραστής διατεθειμένος να προσφέρει υψηλότερη τιμή, και δεν μπορεί να είναι χαμηλότερη εάν δεν εμφανιστεί κανένας πωλητής διατεθειμένος να παραδώσει σε χαμηλότερη τιμή. Μόνο η εμφάνιση τέτοιων ανθρώπων, διατεθειμένων να αγοράσουν ή να πωλήσουν, μπορεί να μεταβάλει τις τιμές. Η οικονομική επιστήμη ... δεν αναπτύσσει τύπους που θα επέτρεπαν σε οποιονδήποτε να υπολογίσει μια «ορθή» τιμή διαφορετική από εκείνη που καθιερώνεται στην αγορά μέσω της αλληλεπίδρασης αγοραστών και πωλητών. ... Αυτό αναφέρεται και στις μονοπωλιακές τιμές. ... Καμία δήθεν «διαπίστωση των γεγονότων» και καμία θεωρητικολογία εκ του γραφείου δεν μπορεί να ανακαλύψει άλλη τιμή στην οποία η ζήτηση και η προσφορά θα καθίσταντο ίσες. Η αποτυχία όλων των πειραμάτων να βρουν ικανοποιητική λύση για το μονοπώλιο περιορισμένου χώρου των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας αποδεικνύει σαφώς την αλήθεια αυτή. (Mises, Human Action, σσ. 392–94· η πλαγιογράφηση προστέθηκε) ↩

172 Ο πρώτος που επισήμανε το σφάλμα της συνήθους αναφοράς σε «μονοπωλιακούς μισθούς» των συνδικάτων ήταν ο καθηγητής Mises. Βλ. την εξαιρετική συζήτησή του στο *Human Action*, σσ. 373–74. Βλ. επίσης P. Ford, *The Economics of Collective Bargaining* (Oxford: Basil Blackwell, 1958), σσ. 35–40. Ο Ford ανασκευάζει επίσης τη θέση που πρόβαλε η πρόσφατη «Σχολή του Chicago» ότι τα συνδικάτα προσφέρουν υπηρεσία ως πωλητές εργασίας:

> Ένα συνδικάτο, όμως, δεν παράγει ούτε πωλεί το ίδιο το εμπόρευμα «εργασία» ούτε λαμβάνει πληρωμή γι' αυτό. ... Θα μπορούσε να περιγραφεί καταλληλότερα ως ... καθορίζον τους μισθούς και τους άλλους όρους υπό τους οποίους επιτρέπεται στα μεμονωμένα μέλη του να πωλούν τις υπηρεσίες τους στους μεμονωμένους εργοδότες. (Στο ίδιο, σ. 36) ↩

173 Μπορεί να επιτευχθεί περιοριστική και όχι μονοπωλιακή τιμή, διότι ο αριθμός των εργαζομένων είναι τόσο σημαντικός σε σχέση με τη δυνατή διακύμανση των ωρών εργασίας ενός μεμονωμένου εργαζομένου, ώστε η τελευταία μπορεί εδώ να αγνοηθεί. Εάν, όμως, η συνολική προσφορά εργασίας περιορίζεται εξαρχής σε λίγα πρόσωπα, τότε ένας επιβεβλημένος υψηλότερος μισθός θα μειώσει τον αριθμό των ωρών που αγοράζονται από τους εργαζομένους που παραμένουν στην εργασία, ίσως τόσο ώστε να καθιστά μια περιοριστική τιμή ασύμφορη γι' αυτούς. Σε μια τέτοια περίπτωση θα ήταν καταλληλότερο να μιλούμε για μονοπωλιακή τιμή. ↩

174 Πρβλ. Mises, *Human Action*, σ. 764. ↩

175 Βλ. Charles E. Lindblom, *Unions and Capitalism* (New Haven: Yale University Press, 1949), σσ. 78 κ.ε., 92–97, 108, 121, 131–32, 150–52, 155. Βλ. επίσης Henry C. Simons, «Some Reflections on Syndicalism», στο *Economic Policy for a Free Society* (Chicago: University of Chicago Press, 1948), σ. 131 κ.ε., σ. 139 κ.ε.· Martin Bronfenbrenner, «The Incidence of Collective Bargaining», *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Μάιος 1954, σσ. 301–02· Fritz Machlup, «Monopolistic Wage Determination as a Part of the General Problem of Monopoly», στο *Wage Determination and the Economics of Liberalism* (Washington, D.C.: Chamber of Commerce of the United States, 1947), σσ. 64–65. ↩

176 Βλ. Murray N. Rothbard, «Mises' Human Action: Comment», *American Economic Review*, Μάρτιος 1951, σσ. 183–84. ↩

177 Το ίδιο ισχύει, σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό, για τα μέτρα κρατικής παρέμβασης στην αγορά. Βλ. κεφάλαιο 12 παρακάτω. ↩

178 Βλ. James Birks, *Trade Unionism in Relation to Wages* (London, 1897), σ. 30. ↩

179 Βλ. James Birks, *Trades' Unionism: A Criticism and a Warning* (London, 1894), σ. 22. ↩

180 Μπορούμε να εξετάσουμε εδώ μόνο τις άμεσα καταλλακτικές συνέπειες του εργατικού συνδικαλισμού. Ο συνδικαλισμός έχει και άλλες συνέπειες, τις οποίες πολλοί θα θεωρούσαν ακόμη πιο αξιοθρήνητες. Εξέχουσα είναι η συγχώνευση των ικανών και των ανίκανων σε μία ομάδα. Οι κανόνες αρχαιότητας, για παράδειγμα, είναι πάντοτε προσφιλείς στα συνδικάτα. Θεσπίζουν περιοριστικά υψηλούς μισθούς για τους λιγότερο ικανούς εργαζομένους και μειώνουν επίσης την παραγωγικότητα όλων. Αλλά μειώνουν επίσης τους μισθούς των ικανότερων εργαζομένων — εκείνων που πρέπει να είναι αλυσοδεμένοι στην αποπνικτική πορεία της αρχαιότητας για τις θέσεις και τις προαγωγές τους. Η αρχαιότητα μειώνει επίσης την κινητικότητα των εργαζομένων και δημιουργεί ένα είδος βιομηχανικής δουλοπαροικίας, θεσπίζοντας κεκτημένα δικαιώματα επί των θέσεων εργασίας σύμφωνα με τη διάρκεια της απασχόλησης των εργαζομένων. Πρβλ. David McCord Wright, «Regulating Unions», στο Bradley, *Public Stake in Union Power*, σσ. 113–21. ↩

181 Οι μελετητές των εργατικών συνδικάτων έχουν σχεδόν καθολικά αγνοήσει τη συστηματική χρήση βίας από τα συνδικάτα. Για μια ευπρόσδεκτη εξαίρεση, βλ. Sylvester Petro, *Power Unlimited* (New York: Ronald Press, 1959). Πρβλ. επίσης F.A. Hayek, «Unions, Inflation, and Profits», σ. 47. ↩

182 Για τη φύση και τις συνέπειες αυτών των διαφόρων κριτηρίων προσδιορισμού των μισθών, βλ. Ford, *Economics of Collective Bargaining*, σσ. 85–110. ↩

183 Βλ. την εξαιρετική κριτική στο Hutt, *Theory of Collective Bargaining*, σε διάφορα σημεία. ↩

184 Για την επίδραση Ricardo, βλ. Mises, *Human Action*, σσ. 767–70. Βλ. επίσης τη λεπτομερή κριτική στο Ford, *Economics of Collective Bargaining*, σσ. 56–66, ο οποίος επισημαίνει επίσης το ιστορικό των συνδικάτων ως προς την παρεμπόδιση της μηχανοποίησης μέσω της επιβολής περιοριστικών κανόνων εργασίας και μέσω της ταχείας κίνησής τους για την απορρόφηση κάθε πιθανού οφέλους από τον νέο εξοπλισμό. ↩

185 Ειδικότερα, βλ. Edward H. Chamberlin, Theory of Monopolistic Competition, και της κυρίας Joan Robinson, Economics of Imperfect Competition. Για μια διαυγή συζήτηση και σύγκριση των δύο έργων, βλ. Robert Triffin, Monopolistic Competition and General Equilibrium Theory (Cambridge: Harvard University Press, 1940). Οι διαφορές μεταξύ των «μονοπωλιακών» και των «ατελών» διατυπώσεων δεν έχουν σημασία εδώ. ↩

186 Προσφάτως, ο καθηγητής Chamberlin παραχώρησε το σημείο αυτό και, σε μια σειρά αξιοσημείωτων άρθρων, κατέπληξε τους οπαδούς του αποκηρύσσοντας την έννοια του καθαρού ανταγωνισμού ως ιδεώδους ευημερίας. Ο Chamberlin δηλώνει τώρα: «Το ίδιο το ιδεώδες ευημερίας ... περιγράφεται ορθώς ως ιδεώδες μονοπωλιακού ανταγωνισμού. ... Αυτό φαίνεται να συνάγεται πολύ άμεσα από την αναγνώριση ότι τα ανθρώπινα όντα είναι άτομα, ποικίλα ως προς τα γούστα και τις επιθυμίες τους, και επιπλέον ευρέως διασκορπισμένα στον χώρο.» Chamberlin, Towards a More General Theory of Value, σσ. 93–94· βλ. επίσης στο ίδιο, σσ. 70–83· E.H. Chamberlin και J.M. Clark, «Discussion», American Economic Review, Papers and Proceedings, Μάιος 1950, σσ. 102–04· Hunter, «Product Differentiation and Welfare Economics», σσ. 533–52· Hayek, «The Meaning of Competition», στο Individualism and the Economic Order, σ. 99· και Marshall I. Goldman, «Product Differentiation and Advertising: Some Lessons from Soviet Experience», Journal of Political Economy, Αύγουστος 1960, σσ. 346–57. Βλ. επίσης την υποσημείωση 28 ανωτέρω. ↩

187 Ο ορισμός αυτός της καμπύλης ζήτησης που αντιμετωπίζει η επιχείρηση αποτέλεσε την εξέχουσα συμβολή της κυρίας Robinson, την οποία δυστυχώς η ίδια αποκήρυξε προσφάτως. Ο Triffin επέκρινε την κυρία Robinson ότι απέφευγε το πρόβλημα της «ολιγοπωλιακής απροσδιοριστίας», ενώ στην πραγματικότητα εκείνη είχε επιλύσει κομψά αυτό το ψευδοπρόβλημα. Βλ. Robinson, Economics of Imperfect Competition, σ. 21. Για άλλες πτυχές του ολιγοπωλίου, βλ. Willard D. Arant, «Competition of the Few Among the Many», Quarterly Journal of Economics, Αύγουστος 1956, σσ. 327–45. ↩

188 Για μια οξυδερκή κριτική της θεωρίας του μονοπωλιακού ανταγωνισμού, βλ. L.M. Lachmann, «Some Notes on Economic Thought, 1933–53», South African Journal of Economics, Μάρτιος 1954, σσ. 26 κ.επ., ιδίως σσ. 30–31. Ο Lachmann επισημαίνει ότι οι οικονομολόγοι αντιμετωπίζουν εν γένει τους τύπους «τέλειου» ή «μονοπωλιακού» ανταγωνισμού ως στατικές μορφές της αγοράς, ενώ ο ανταγωνισμός είναι στην πραγματικότητα δυναμική διαδικασία. ↩

189 Και η διαφοροποίηση του προϊόντος που συνδέεται με τη φθίνουσα καμπύλη ζήτησης μπορεί κάλλιστα να μειώσει τα κόστη διανομής και επισκόπησης (καθώς και να βελτιώσει τη γνώση του καταναλωτή) περισσότερο από όσο αντισταθμίζει την υποτιθέμενη αύξηση των κοστών παραγωγής. Εν ολίγοις, η ανωτέρω καμπύλη AC είναι στην πραγματικότητα καμπύλη κόστους παραγωγής μάλλον παρά συνολικού κόστους, παραβλέποντας τα κόστη διανομής. Πρβλ. Goldman, «Product Differentiation and Advertising». Περαιτέρω, μια γνήσια καμπύλη συνολικού κόστους δεν θα ήταν τότε ανεξάρτητη από την καμπύλη ζήτησης της επιχείρησης, γεγονός που ακυρώνει τη συνήθη ανάλυση της «καμπύλης κόστους». Βλ. Dewey, Monopoly in Economics and Law, σ. 87. Βλ. επίσης την ενότητα Γ κατωτέρω. ↩

190 Βλ. Chamberlin, «Measuring the Degree of Monopoly and Competition» και «Monopolistic Competition Revisited», στο Towards a More General Theory of Value, σσ. 45–83. ↩

191 Βλ. J.M. Clark, «Competition and the Objectives of Government Policy», στο E.H. Chamberlin (επιμ.), Monopoly and Competition and Their Regulation (London: Macmillan & Co., 1954), σσ. 317–27· Clark, «Toward a Concept of Workable Competition», στο Readings in the Social Control of Industry (Philadelphia: Blakiston, 1942), σσ. 452–76· Clark, «Discussion»· Abbott, Quality and Competition, passim· Joseph A. Schumpeter, Capitalism, Socialism and Democracy (New York: Harper & Bros., 1942)· Hayek, «Meaning of Competition»· Lachmann, «Some Notes on Economic Thought, 1933–53». ↩

192 Βλ. τις ανωτέρω παραπομπές του Clark· και Richard B. Heflebower, «Toward a Theory of Industrial Markets and Prices», στο R.B. Heflebower και G.W. Stocking (επιμ.), Readings on Industrial Organization and Public Policy (Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1958), σσ. 297–315. Ένα πιο αμφίβολο επιχείρημα — η επιπεδότητα της καμπύλης ζήτησης της επιχείρησης στο σχετικό εύρος — έχει τονιστεί από άλλους οικονομολόγους, ιδίως τους A.J. Nichol, «The Influence of Marginal Buyers on Monopolistic Competition», Quarterly Journal of Economics, Νοέμβριος 1934, σσ. 121–34· Alfred Nicols, «The Rehabilitation of Pure Competition», Quarterly Journal of Economics, Νοέμβριος 1947, σσ. 31–63· και Nutter, «Plateau Demand Curve and Utility Theory». ↩

193 Πρβλ. όμως Abbott, Quality and Competition, σσ. 180–81. ↩

194 Ο συγγραφέας έμαθε για πρώτη φορά αυτό το συγκεκριμένο κομμάτι ανάλυσης από τις παραδόσεις του καθηγητή Arthur F. Burns στην αίθουσα διδασκαλίας και, εξ όσων γνωρίζουμε, δεν έχει ποτέ δει το φως της δημοσιότητας. ↩

195 Harrod, Economic Essays, σ. 149. ↩

196 Αφού κατέληξε σε αυτό το συμπέρασμα, ο συγγραφέας εντόπισε ένα λαμπρό αλλά παραμελημένο άρθρο που επισημαίνει ότι ο τόκος είναι απόδοση και όχι κόστος, και δείχνει τις καταστροφικές συνέπειες του γεγονότος αυτού για τη θεωρία της καμπύλης κόστους. Το άρθρο όμως δεν εφαρμόζει ικανοποιητικά τη θεωρία στο πρόβλημα του μονοπωλιακού ανταγωνισμού. Βλ. Gabor και Pearce, «A New Approach to the Theory of the Firm», και του ιδίου, «The Place of Money Capital». Μολονότι υπάρχουν μερικές ομοιότητες, η κριτική του καθηγητή Dewey κατά του δόγματος της «πλεονάζουσας δυναμικότητας» είναι κατ' ουσίαν πολύ διαφορετική από τη δική μας και βασίζεται σε πολύ πιο «ορθόδοξες» θεωρήσεις. Dewey, Monopoly and Economics in Law, σσ. 96 κ.επ. ↩

197 Εφόσον η εσφαλμένη αλλά δημοφιλής θεωρία της «αντισταθμιστικής ισχύος», την οποία διατύπωσε ο J.K. Galbraith, καταρρέει μαζί με τη θεωρία του μονοπωλιακού ανταγωνισμού, δεν είναι αναγκαίο να τη συζητήσουμε εδώ. Για μια λεπτομερέστερη κριτική των πολυάριθμων πλανών της, βλ. Simon N. Whitney, «Errors in the Concept of Countervailing Power», Journal of Business, Οκτώβριος 1953, σσ. 238–53· George J. Stigler, «The Economist Plays with Blocs», American Economic Review, Papers and Proceedings, Μάιος 1954, σσ. 8–14· και David McCord Wright, «Discussion», στο ίδιο, σσ. 26–30. ↩

198 Chamberlin, Theory of Monopolistic Competition, σσ. 123 κ.επ. Ο Chamberlin περιλαμβάνει στα κόστη πώλησης τη διαφήμιση, τα έξοδα πωλήσεων και τις προθήκες των καταστημάτων. ↩

199 Βλ. Mises, Human Action, σ. 319. Βλ. επίσης Kermit Gordon, «Concepts of Competition and Monopoly—Discussion», American Economic Review, Papers and Proceedings, Μάιος 1955, σσ. 486–87. ↩

200 Είναι ασφαλώς εξόχως τεχνητό να αποκαλεί κανείς τις φωτεινές κορδέλες πάνω σε ένα συσκευασμένο αγαθό «κόστος παραγωγής», ενώ χαρακτηρίζει «κόστος πώλησης» τις φωτεινές κορδέλες που στολίζουν το κατάστημα που πωλεί το αγαθό. ↩

201 Πρβλ. Alfred Nicols, «The Development of Monopolistic Competition and the Monopoly Problem», Review of Economics and Statistics, Μάιος 1949, σσ. 118–23. ↩

202 Βλ. Mises:

> Ο καταναλωτής, σύμφωνα με τον ... μύθο, είναι απλώς απροστάτευτος απέναντι στη διαφήμιση «υψηλής πίεσης». Εάν αυτό αληθεύει, η επιτυχία ή η αποτυχία στις επιχειρήσεις θα εξαρτιόταν μόνο από τον τρόπο της διαφήμισης. Κανείς όμως δεν πιστεύει ότι οποιουδήποτε είδους διαφήμιση θα είχε κατορθώσει να κρατήσει τους κηροποιούς στο προσκήνιο απέναντι στον ηλεκτρικό λαμπτήρα, ή τους αμαξηλάτες απέναντι στα αυτοκίνητα. ... Αυτό όμως συνεπάγεται ότι η ποιότητα του διαφημιζόμενου εμπορεύματος συμβάλλει στην επιτυχία μιας διαφημιστικής εκστρατείας. ... Τα τεχνάσματα και οι επιτηδεύσεις της διαφήμισης είναι στη διάθεση του πωλητή του καλύτερου προϊόντος όχι λιγότερο από ό,τι του πωλητή του κατώτερου προϊόντος. Μόνο όμως ο πρώτος απολαμβάνει τα πλεονεκτήματα που απορρέουν από την καλύτερη ποιότητα του προϊόντος του. (Mises, Human Action, σσ. 317–18) ↩

203 Βλ. Wicksteed, Common Sense of Political Economy and Selected Papers, I, 253 κ.επ. ↩

204 Είναι δύσκολο να συλλάβει κανείς περίπτωση στην πραγματικότητα στην οποία θα εφαρμοζόταν ένας τέτοιος περιορισμός που επιβάλλεται στους αγοραστές (αποκαλούμενος «τέλεια διάκριση τιμών»). Η κυρία Robinson αναφέρει ως παράδειγμα τα λύτρα που απαιτεί ένας απαγωγέας, αυτό όμως βεβαίως δεν ισχύει στην ελεύθερη, ανεμπόδιστη αγορά, η οποία αποκλείει την απαγωγή. Robinson, Economics of Imperfect Competition, σ. 187 σημ. ↩

205 Βλ. Mises, Human Action, σσ. 385 κ.επ. ↩

206 Παράδειγμα αποτελεί η ιατρική, όπου η κυβέρνηση συμβάλλει στον περιορισμό της προσφοράς και έτσι στην παρεμπόδιση της μείωσης των τιμών. Βλ. το διαφωτιστικό άρθρο του Reuben A. Kessel, «Price Discrimination in Medicine», The Journal of Law and Economics, Οκτώβριος 1958, σσ. 20–53. Βλ. επίσης το κεφάλαιο 12 κατωτέρω περί παραχωρήσεων μονοπωλιακού προνομίου. ↩

207 Ο Henry George αποτελούσε αξιοσημείωτη εξαίρεση. Βλ. την εξαίρετη συζήτησή του στο Progress and Poverty (New York: Modern Library, 1929), σ. 411 σημ. ↩

208 Richard Wincor, How to Secure Copyright (New York: Oceana Publishers, 1950), σ. 37. ↩

209 Irving Mandell, How to Protect and Patent Your Invention (New York: Oceana Publishers, 1951), σ. 34. ↩

210 Αυτό φαίνεται στον τομέα των σχεδίων, τα οποία μπορούν να κατοχυρωθούν είτε με δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας είτε με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας. ↩

211 Για μια νομική υπόδειξη ως προς την ορθή διάκριση μεταξύ πνευματικής ιδιοκτησίας και μονοπωλίου, βλ. F.E. Skone James, «Copyright», στο Encyclopedia Britannica (14η έκδ.· London, 1929), VI, 415–16. Για τις απόψεις των οικονομολόγων του δεκάτου ενάτου αιώνα περί διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, βλ. Fritz Machlup και Edith T. Penrose, «The Patent Controversy in the Nineteenth Century», Journal of Economic History, Μάιος 1950, σσ. 1–29. Βλ. επίσης Fritz Machlup, An Economic Review of the Patent System (Washington, D.C.: United States Government Printing Office, 1958). ↩

212 Βεβαίως, δεν θα εμπόδιζε τίποτε τον δημιουργό ή τους κληρονόμους του από το να εγκαταλείψουν εκουσίως το δικαίωμα αυτό ιδιοκτησίας και να το ρίξουν στον «δημόσιο τομέα», εάν το επιθυμούσαν. ↩

213 Βλ. το διαφωτιστικό άρθρο των Machlup και Penrose, «Patent Controversy in the Nineteenth Century», σσ. 1–29. ↩

214 Παρατίθεται στην Edith Penrose, Economics of the International Patent System (Baltimore: Johns Hopkins Press, 1951), σ. 36· βλ. επίσης στο ίδιο, σσ. 19–41. ↩

215 Arnold Plant, «The Economic Theory concerning Patents for Inventions», Economica, Φεβρουάριος 1934, σ. 44. ↩

Κεφάλαιο 11. Το Χρήμα και η Αγοραστική του Δύναμη

216 Πρβλ. Edwin Cannan, «The Application of the Theoretical Analysis of Supply and Demand to Units of Currency», στο F.A. Lutz και L.W. Mints (επιμ.), Readings in Monetary Theory (Philadelphia: Blakiston, 1951), σσ. 3–12, και Cannan, Money (6η έκδ.· London: Staples Press, 1929), σσ. 10–19, 65–78. ↩

217 Από το σημείο αυτό και εξής, η μη χρηματική αυτή ζήτηση περιλαμβάνεται, προς χάριν ευκολίας, στη «συνολική ζήτηση χρήματος». ↩

218 Πρβλ. Irving Fisher, The Purchasing Power of Money (2η έκδ.· New York: Macmillan & Co., 1913). ↩

219 Τυπική τέτοια ταξινόμηση βρίσκεται στο Lester V. Chandler, An Introduction to Monetary Theory (New York: Harper & Bros., 1940). ↩

220 Βλ. Mises, Theory of Money and Credit, σ. 98. Ολόκληρος ο τόμος είναι απαραίτητος για την ανάλυση του χρήματος. Βλ. επίσης Mises, Human Action, κεφ. xvii και κεφ. xx. ↩

221 Βλ. κεφάλαιο 12 κατωτέρω για μια συζήτηση της έννοιας του κοινωνικού οφέλους ή της κοινωνικής χρησιμότητας. ↩

222 Το Treatise on Money του J.M. Keynes (New York: Harcourt, Brace, 1930) αποτελεί κλασικό παράδειγμα αυτού του τύπου ανάλυσης. ↩

223 Για το σύστημα συμψηφισμού, βλ. Mises, Theory of Money and Credit, σσ. 281–86. ↩

224 Εφόσον κανείς δεν μπορεί να λάβει χρηματικό εισόδημα εάν κάποιος άλλος δεν πραγματοποιήσει χρηματική δαπάνη για τις υπηρεσίες του. (Βλ. κεφάλαιο 3 ανωτέρω.) ↩

225 Αυστηρώς, η συνθήκη ceteris paribus θα τείνει να παραβιάζεται. Η αυξημένη ζήτηση χρήματος τείνει να ρίξει τις χρηματικές τιμές και επομένως θα μειώσει τα χρηματικά κόστη εξόρυξης χρυσού. Αυτό θα τονώσει την παραγωγή εξόρυξης χρυσού, ώσπου η απόδοση τόκου στην εξόρυξη να είναι και πάλι η ίδια όπως στους άλλους κλάδους. Έτσι, η αυξημένη ζήτηση χρήματος θα προκαλέσει επίσης νέο χρήμα για την κάλυψη της ζήτησης. Η μειωμένη ζήτηση χρήματος θα ανεβάσει τα χρηματικά κόστη εξόρυξης χρυσού και τουλάχιστον θα μειώσει τον ρυθμό νέας παραγωγής. Δεν θα μειώσει πράγματι το συνολικό απόθεμα χρήματος, εκτός εάν ο ρυθμός νέας παραγωγής πέσει κάτω από τον ρυθμό φθοράς. Πρβλ. Jacques Rueff, «The Fallacies of Lord Keynes' General Theory», στο Henry Hazlitt (επιμ.), The Critics of Keynesian Economics (Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1960), σσ. 238–63. ↩

226 Βλ. το εξαίρετο άρθρο του W.H. Hutt, «The Significance of Price Flexibility», στο Hazlitt, Critics of Keynesian Economics, σσ. 383–406. ↩

227 Ο όρος που χρησιμοποιείται γενικώς είναι «εθνικό» εισόδημα. Ωστόσο, σε μια οικονομία ελεύθερης αγοράς το έθνος δεν θα αποτελεί σημαντικότερο οικονομικό όριο απ' όσο το χωριό ή η περιφέρεια. Είναι επομένως πιο πρόσφορο να παραμερίσουμε τα περιφερειακά προβλήματα για άλλη ανάλυση και να επικεντρωθούμε στο συνολικό κοινωνικό εισόδημα· αυτό ισχύει ιδίως διότι οι περιφέρειες δεν συνιστούν πρόβλημα για την οικονομική θεωρία, μέχρι οι κυβερνήσεις τους να αρχίσουν να παρεμβαίνουν στην ελεύθερη αγορά. ↩

228 Βλ. σχετικά το αποκαλυπτικό άρθρο του Franco Modigliani, «Liquidity Preference and the Theory of Interest and Money», στο Hazlitt, Critics of Keynesian Economics, σσ. 156–69. Βλ. επίσης τα άρθρα του Erik Lindahl, «On Keynes' Economic System—Part I», The Economic Record, Μάιος 1954, σσ. 19–32· Νοέμβριος 1954, σσ. 159–71· και Wassily W. Leontief, «Postulates: Keynes' General Theory and the Classicists», στο S. Harris (επιμ.), The New Economics (New York: Knopf, 1952), σσ. 232–42. Για μια εμπειρική κριτική της υποτιθέμενης κεϋνσιανής αντιστοιχίας μεταξύ συνολικού προϊόντος και απασχόλησης, βλ. George W. Wilson, «The Relationship between Output and Employment», Review of Economics and Statistics, Φεβρουάριος 1960, σσ. 37–43. ↩

229 Σε αυτό κατέληγε η συζήτηση του Keynes περί «μισθιακών μονάδων». Πρβλ. Lindahl, «On Keynes' Economic System—Part I», σ. 20. ↩

230 Πρβλ. Lindahl, «On Keynes' Economic System—Part I», σσ. 25, 159 κ.επ. Τα άρθρα του Lindahl παρέχουν καλή σύνοψη καθώς και κριτική του κεϋνσιανού συστήματος. ↩

231 Επιπλέον, ο πληθωρισμός είναι, στην καλύτερη περίπτωση, αναποτελεσματικό και διαστρεβλωτικό υποκατάστατο των ελαστικών μισθών. Διότι ο πληθωρισμός επηρεάζει ολόκληρη την οικονομία και τις τιμές της, ενώ οι επιμέρους μισθοί θα πέσουν μόνο στον βαθμό που είναι αναγκαίος για να «καθαρίσει» η αγορά του συγκεκριμένου συντελεστή εργασίας. Έτσι, οι ελεύθερα ελαστικοί μισθοί θα πέσουν μόνο στα πεδία εκείνα όπου είναι αναγκαίο για την εξάλειψη της ανεργίας στις συγκεκριμένες περιοχές. Πρβλ. Henry Hazlitt, The Failure of the "New Economics" (Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1959), σσ. 278 κ.επ. ↩

232 Πρβλ. L. Albert Hahn, The Economics of Illusion (New York: Squier Publishing Co., 1949), σσ. 50 κ.επ., 166 κ.επ., και passim. ↩

233 Πρβλ. Hutt, «Significance of Price Flexibility». ↩

234 Πρβλ. την κριτική του Lindahl στο The Keynesian Revolution του Lawrence Klein, στο «On Keynes' Economic System—Part I», σ. 162. Βλ. επίσης Leontief, «Postulates: Keynes' General Theory and the Classicists». ↩

235 Modigliani, «Liquidity Preference and the Theory of Interest and Money», σσ. 139–40. ↩

236 Στο ίδιο, σ. 137. ↩

237 Βλ. την κριτική του κεϋνσιανού δόγματος από τον Tjardus Greidanus, The Value of Money (2η έκδ.· London: Staples Press, 1950), σσ. 194–215, και της θεωρίας της προτίμησης ρευστότητας από τον D.H. Robertson, «Mr. Keynes and the Rate of Interest», στο Readings in the Theory of Income Distribution, σσ. 439–41. Σε αντίθεση με τη διάσημη φράση του Keynes ότι το επιτόκιο είναι «η ανταμοιβή για την αποχώρηση από τη ρευστότητα», ο Greidanus επισημαίνει ότι η αγορά καταναλωτικών αγαθών (ή ακόμη και παραγωγικών αγαθών, υπό την έννοια του Keynes για τον «τόκο») θυσιάζει ρευστότητα και εντούτοις δεν αποκομίζει καμία «ανταμοιβή» τόκου. Greidanus, Value of Money, σ. 211. Βλ. επίσης Hazlitt, Failure of the "New Economics", σσ. 186 κ.επ. ↩

238 Mises, Human Action, σσ. 529–30. ↩

239 Ο Hutt συμπεραίνει ότι η ισορροπία

> εξασφαλίζεται όταν όλες οι υπηρεσίες και τα προϊόντα τιμολογούνται έτσι ώστε (i) να τίθενται εντός των δυνατοτήτων της τσέπης των ανθρώπων (δηλαδή να είναι αγοράσιμα από τα υφιστάμενα χρηματικά εισοδήματα) ή (ii) να τίθενται σε τέτοια σχέση προς τις προβλεπόμενες τιμές, ώστε να μην προκαλείται αναβολή δαπάνης για αυτά. Λόγου χάριν, τα προϊόντα και οι υπηρεσίες που χρησιμοποιούνται στην κατασκευή επενδυτικών αγαθών πρέπει να τιμολογούνται έτσι ώστε τα αναμενόμενα μελλοντικά χρηματικά εισοδήματα να μπορούν να αγοράσουν τις υπηρεσίες και την απόσβεση του νέου εξοπλισμού ή της αντικατάστασης. (Hutt, «Significance of Price Flexibility», σ. 394) ↩

240 «Αναβολές (αγορών) ανακύπτουν επειδή κρίνεται ότι μια περικοπή κοστών (ή άλλων τιμών) είναι μικρότερη από εκείνη που θα πρέπει τελικά να λάβει χώρα, ή επειδή ο ρυθμός πτώσης των κοστών δεν είναι αρκετά ταχύς.» Στο ίδιο, σ. 395. ↩

241 Όπως επισημαίνει ο Hutt, εάν μπορούμε να συλλάβουμε μια κατάσταση απείρως ελαστικής προτίμησης ρευστότητας (και τέτοια κατάσταση δεν έχει υπάρξει ποτέ), τότε «μπορούμε να συλλάβουμε τις τιμές να πέφτουν ταχέως, συμβαδίζοντας με τις προσδοκίες μεταβολών των τιμών, χωρίς όμως ποτέ να φθάνουν το μηδέν, με την πλήρη αξιοποίηση των πόρων να διατηρείται σε όλη τη διάρκεια». Στο ίδιο, σ. 398. ↩

242 L.M. Lachmann, «Uncertainty and Liquidity Preference», Economica, Αύγουστος 1937, σ. 301. ↩

243 Irving Fisher, The Rate of Interest (New York, 1907), κεφ. v, xiv· του ιδίου, Purchasing Power of Money, σσ. 56–59. ↩

244 Για μια έκθεση του εφικτού της ιδιωτικής κοπής νομισμάτων, βλ. Spencer, Social Statics, σσ. 438–39· Charles A. Conant, The Principles of Money and Banking (New York: Harper & Bros., 1905), I, 127–32· Lysander Spooner, A Letter to Grover Cleveland (Boston: B.R. Tucker, 1886), σ. 79· B.W. Barnard, «The Use of Private Tokens for Money in the United States», The Quarterly Journal of Economics, 1916–17, σσ. 617–26.

> Μεταξύ των πρόσφατων συγγραφέων που τάσσονται υπέρ της ιδιωτικής κοπής νομισμάτων περιλαμβάνονται: Everett Ridley Taylor, Progress Report on a New Bill of Rights (Diablo, Calif.: ο συγγραφέας, 1954)· Oscar B. Johannsen, «Advocates Unrestricted Private Control over Money and Banking», The Commercial and Financial Chronicle, 12 Ιουνίου 1958, σσ. 2622 κ.ε.· και Leonard E. Read, Government—An Ideal Concept (Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1954), σσ. 82 κ.επ. Ένας οικονομολόγος εχθρικός προς το εμπορευματικό χρήμα που ελέγχεται από την αγορά παραδέχθηκε προσφάτως το εφικτό της ιδιωτικής κοπής νομισμάτων υπό εμπορευματικό κανόνα. Milton Friedman, A Program for Monetary Stability (New York: Fordham University Press, 1960), σ. 5. ↩

245 Οι προθεσμιακές καταθέσεις είναι, νομικώς, μελλοντικές αξιώσεις, εφόσον οι τράπεζες έχουν νόμιμο δικαίωμα να καθυστερήσουν την πληρωμή 30 ημέρες. Επιπλέον, δεν κυκλοφορούν ως τελικά μέσα ανταλλαγής. Το τελευταίο γεγονός, ωστόσο, δεν είναι αποφασιστικό, εφόσον μια ασφαλής αξίωση επί χρηματικού υποκατάστατου αποτελεί η ίδια μέρος της προσφοράς χρήματος. Τα «αδρανή» χρηματικά υπόλοιπα διακρατούνται ως «προθεσμιακές καταθέσεις», όπως ακριβώς οι ράβδοι χρυσού είναι πιο «αδρανής» μορφή χρήματος από τα κέρματα. Ο αποφασιστικός παράγοντας, ίσως, είναι ότι το όριο των 30 ημερών είναι ουσιαστικά κενό γράμμα, διότι εάν μια «ταμιευτική» τράπεζα το επέβαλλε, θα ακολουθούσε μαζική ανάληψη που θα την οδηγούσε σε πτώχευση. Επιπλέον, πραγματικές πληρωμές γίνονται ενίοτε με «τραπεζικές επιταγές» επί προθεσμιακών καταθέσεων. Έτσι, οι «προθεσμιακές» καταθέσεις λειτουργούν σήμερα ως καταθέσεις όψεως και θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως μέρος της προσφοράς χρήματος. Εάν οι τράπεζες ήθελαν να ενεργούν ως γνήσιες ταμιευτικές τράπεζες, δανειζόμενες και δανείζουσες πίστη, θα μπορούσαν να εκδίδουν χρεωστικά ομόλογα για συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα, ληξιπρόθεσμα σε ορισμένες μελλοντικές ημερομηνίες. Τότε δεν θα μπορούσε να προκύψει καμία σύγχυση ούτε ενδεχόμενη «παραχάραξη». ↩

246 Τίτλοι όπως οι φορτωτικές, τα ενεχυρόγραφα και τα αποθετήρια λιμένος υπήρξαν αποθετήριες αποδείξεις συνδεδεμένες με τα συγκεκριμένα κατατεθέντα αντικείμενα, σε αντίθεση με τις χαλαρές «γενικές καταθέσεις», όπου μπορεί να επιστραφεί ομοιογενές αγαθό. Βλ. W. Stanley Jevons, Money and the Mechanism of Exchange (16η έκδ.· London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 1907), σσ. 201–11. ↩

247 Θα μπορούσαμε να ρωτήσουμε γιατί οι ιδιοκτήτες της τράπεζας δεν δρέπουν πράγματι τη λεία δανείζοντας το χρήμα στους εαυτούς τους. Η απάντηση είναι ότι κάποτε το έπρατταν αφειδώς, όπως δείχνει η ιστορία της πρώιμης αμερικανικής τραπεζικής. Νομικές ρυθμίσεις ανάγκασαν τις τράπεζες να εγκαταλείψουν την πρακτική αυτή. ↩

248 Η συζήτηση αυτή δεν σκοπεύει να υπονοήσει ότι οι τραπεζίτες, ιδίως σήμερα, επιδίδονται πάντοτε εν γνώσει τους σε δόλιες πρακτικές. Τόσο βαθιά ριζωμένες έχουν γίνει, πράγματι, οι πρακτικές αυτές, και πάντοτε με την κύρωση του νόμου καθώς και εκλεπτυσμένων αλλά εσφαλμένων οικονομικών δογμάτων, ώστε αναμφίβολα είναι σπάνιος ο τραπεζίτης που θεωρεί την τυπική επαγγελματική διαδικασία του δόλια. ↩

249 Για μια λαμπρή συζήτηση της τραπεζικής κλασματικών αποθεματικών, βλ. Amasa Walker, The Science of Wealth (3η έκδ.· Boston: Little, Brown & Co., 1867), σσ. 138–68, 184–232. ↩

250 Οι ελβετικές τράπεζες εκδίδουν με επιτυχία και επί μακρόν ομολογίες προς το κοινό με ποικίλες διάρκειες, και τράπεζες στο Βέλγιο και την Ολλανδία ακολούθησαν προσφάτως το παράδειγμά τους. Στην καθαρά ελεύθερη αγορά, τέτοιες πρακτικές θα επεκτείνονταν αναμφίβολα σημαντικά. Πρβλ. Benjamin H. Beckhart, «To Finance Term Loans», The New York Times, 31 Μαΐου 1960. ↩

251 Jevons, Money and the Mechanism of Exchange, σσ. 211–12. ↩

252 Ο Jevons δήλωσε:

Εάν οι χρηματικές υποσχέσεις ήταν πάντοτε ειδικού χαρακτήρα, δεν θα μπορούσε να υπάρξει καμία βλάβη από την παροχή πλήρους ελευθερίας στην έκδοση γραμματίων. Ο εκδότης θα καθίστατο απλώς αποθηκάριος και θα ήταν υποχρεωμένος να διατηρεί κάθε ειδική παρτίδα νομισμάτων έτοιμη προς πληρωμή κάθε αντίστοιχου γραμματίου. (Στο ίδιο, σ. 208) ↩

253 Βλ. Mises, Theory of Money and Credit, σσ. 131–45. ↩

254 Βλ. Mises, Human Action, σσ. 413–16. ↩

255 Για μια εκτίμηση του επιτεύγματος του Mises στην αποσαφήνιση του προβλήματος αυτού, βλ. Wu, An Outline of International Price Theories, σσ. 127, 232–34. ↩

256 Όπως θα δούμε κατωτέρω, ωστόσο, ο διατοπικός συμψηφισμός μπορεί να στενώσει σημαντικά τα όρια αυτά. ↩

257 Το να λέγεται ότι «οι εξαγωγές πληρώνουν τις εισαγωγές» σημαίνει απλώς ότι το εισόδημα πληρώνει τις δαπάνες. ↩

258 Για μια εξαίρετη και πρωτότυπη ανάλυση των ισοζυγίων πληρωμών κατά τις γραμμές αυτές, βλ. Mises, Human Action, σσ. 447–49. ↩

259 Πρβλ. Mises, Human Action, σσ. 459–61. ↩

260 Mises, Theory of Money and Credit, σσ. 285–86. ↩

261 Για πρόσφατα στοιχεία ότι η ενέργεια αυτή στις Ηνωμένες Πολιτείες ήταν εσκεμμένο «έγκλημα κατά του αργύρου» και όχι απλή σύμπτωση, βλ. Paul M. O'Leary, «The Scene of the Crime of 1873 Revisited», Journal of Political Economy, Αύγουστος 1960, σσ. 388–92. Ένα επιχείρημα υπέρ της ενέργειας αυτής υποστηρίζει ότι η κυβέρνηση απλοποίησε έτσι τους λογαριασμούς στην οικονομία. Ωστόσο, η αγορά θα μπορούσε εύκολα να το πράξει η ίδια, τηρώντας όλους τους λογαριασμούς σε χρυσό. ↩

262 Βλ. Mises, Theory of Money and Credit, σσ. 179 κ.επ., και Jevons, Money and the Mechanism of Exchange, σσ. 88– 96. Για υπεράσπιση τέτοιων παράλληλων κανόνων, βλ. Isaiah W. Sylvester, Bullion Certificates as Currency (New York, 1882)· και William Brough, Open Mints and Free Banking (New York: G.P. Putnam's Sons, 1894). Ο Sylvester, ο οποίος υποστήριζε επίσης νόμισμα με αποθεματικό 100 τοις εκατό σε πολύτιμο μέταλλο, ήταν αξιωματούχος του United States Assay Office.

Για ιστορικές αναφορές της επιτυχούς λειτουργίας παράλληλων κανόνων, βλ. Luigi Einaudi, «The Theory of Imaginary Money from Charlemagne to the French Revolution», στο F.C. Lane και J.C. Riemersma (επιμ.), Enterprise and Secular Change (Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1953), σσ. 229–61· Robert Sabatino Lopez, «Back to Gold, 1252», Economic History Review, Απρίλιος 1956, σ. 224· και Arthur N. Young, «Saudi Arabian Currency and Finance», The Middle East Journal, Καλοκαίρι 1953, σσ. 361–80. ↩

263 Fisher, Purchasing Power of Money, ιδίως σσ. 13 κ.επ. ↩

264 Στο ίδιο, σ. 13. ↩

265 Στο ίδιο, σ. 14. ↩

266 Χρησιμοποιούμε εδώ «δολάρια» και «σεντς» αντί για βάρη χρυσού χάριν απλότητας και διότι ο ίδιος ο Fisher χρησιμοποιεί τις εκφράσεις αυτές. ↩

267 Fisher, Purchasing Power of Money, σ. 16. ↩

268 Στο ίδιο, σ. 17. ↩

269 Ο Greidanus δικαίως ονομάζει αυτού του είδους την εξίσωση «σε όλο τον παραλογισμό της, το πρωτότυπο των εξισώσεων που καταρτίζουν οι "ισοδυναμιστές"», κατά τον σύγχρονο τρόπο των «οικονομικών του λογιστή, όχι του οικονομολόγου». Greidanus, Value of Money, σ. 196. ↩

270 Fisher, Purchasing Power of Money, σ. 16. ↩

271 Για μια λαμπρή κριτική των διαταρακτικών επιδράσεων της εξαγωγής μέσου όρου ακόμη κι όταν υπάρχει σύμμετρη μονάδα, βλ. Louis M. Spadaro, «Averages and Aggregates in Economics», στο On Freedom and Free Enterprise, σσ. 140–60. ↩

272 Βλ. Clark Warburton, «Elementary Algebra and the Equation of Exchange», American Economic Review, Ιούνιος 1953, σσ. 358–61. Βλ. επίσης Mises, Human Action, σ. 396· B.M. Anderson, Jr., The Value of Money (New York: Macmillan & Co., 1926), σσ. 154–64· και Greidanus, Value of Money, σσ. 59–62. ↩

273 Η συμβατική λογιστική πρακτική βασίζεται σε σταθερή αξία της χρηματικής μονάδας. ↩

274 Ο καθηγητής Mises έχει επισημάνει ότι ο ισχυρισμός των μαθηματικών οικονομολόγων ότι το έργο τους δυσχεραίνεται από την ύπαρξη «πολλών μεταβλητών» στην ανθρώπινη δράση υποτιμά κατάφωρα το πρόβλημα· διότι το ζήτημα είναι ότι όλοι οι προσδιοριστικοί παράγοντες είναι μεταβλητές και ότι, σε αντίθεση με τις φυσικές επιστήμες, δεν υπάρχουν σταθερές. ↩

275 Βλ. τη λαμπρή κριτική των αριθμοδεικτών από τον Mises, Theory of Money and Credit, σσ. 187–94. Βλ. επίσης R.S. Padan, «Review of C.M. Walsh's Measurement of General Exchange Value», Journal of Political Economy, Σεπτέμβριος 1901, σ. 609. ↩

276 Irving Fisher, Stabilised Money (London: George Allen & Unwin, 1935), σ. 375. ↩

277 Το γεγονός ότι η αγοραστική δύναμη της χρηματικής μονάδας δεν είναι ποσοτικά ορίσιμη δεν αναιρεί το γεγονός της ύπαρξής της, το οποίο θεμελιώνεται από προηγούμενη πραξεολογική γνώση. Διαφέρει έτσι, λόγου χάριν, από τη διχοτομία «ανταγωνιστική τιμή–μονοπωλιακή τιμή», η οποία δεν μπορεί να θεμελιωθεί ανεξαρτήτως με πραξεολογική συναγωγή για τις συνθήκες της ελεύθερης αγοράς. ↩

278 Παρατίθεται στο Wesley C. Mitchell, Business Cycles, the Problem and Its Setting (New York: National Bureau of Economic Research, 1927), σσ. 76–77. ↩

279 Βλ. V. Lewis Bassie:

> Ολόκληρη η ψυχολογική θεωρία του οικονομικού κύκλου φαίνεται να μην είναι παρά αντιστροφή της πραγματικής αιτιακής αλληλουχίας. Οι προσδοκίες μάλλον απορρέουν από τις αντικειμενικές συνθήκες παρά τις παράγουν. ... Δεν είναι το κύμα αισιοδοξίας που κάνει τους καιρούς καλούς. Οι καλοί καιροί είναι σχεδόν βέβαιο ότι φέρνουν μαζί τους κύμα αισιοδοξίας. Από την άλλη πλευρά, όταν έρχεται η πτώση, δεν έρχεται επειδή κάποιος χάνει την εμπιστοσύνη του, αλλά επειδή οι βασικές οικονομικές δυνάμεις μεταβάλλονται. (V. Lewis Bassie, «Recent Development in Short-Term Forecasting», Studies in Income and Wealth, XVII [Princeton, N.J.: National Bureau of Economic Research, 1955], 10–12) ↩

280 Joseph A. Schumpeter, The Theory of Economic Development (Cambridge: Harvard University Press, 1936), και του ιδίου, Business Cycles (New York: McGraw-Hill, 1939). ↩

281 Οι Warren και Pearson, καθώς και οι Dewey και Dakin, συλλαμβάνουν τον οικονομικό κύκλο ως συντιθέμενο από επάλληλους, ανεξάρτητους, περιοδικούς κύκλους από κάθε πεδίο παραγωγικής δραστηριότητας. Βλ. George F. Warren και Frank A. Pearson, Prices (New York: John Wiley and Sons, 1933)· E.R. Dewey και E.F. Dakin, Cycles: The Science of Prediction (New York: Holt, 1949). ↩

282 Για την τάση παραμέλησης του ρόλου του καταναλωτή στην καινοτομία, πρβλ. Ernst W. Swanson, «The Economic Stagnation Thesis, Once More», The Southern Economic Journal, Ιανουάριος 1956, σσ. 287–304. ↩

283 S.S. Kuznets, «Schumpeter's Business Cycles», American Economic Review, Ιούνιος 1940, σσ. 262–63· και Richard V. Clemence και Francis S. Doody, The Schumpeterian System (Cambridge: Addison-Wesley Press, 1950), σσ. 52 κ.επ. ↩

284 Στον βαθμό που η καινοτομία είναι τακτικοποιημένη επιχειρηματική διαδικασία έρευνας και ανάπτυξης, οι πρόσοδοι από τις καινοτομίες θα περιέρχονται στους εργαζομένους έρευνας και ανάπτυξης των επιχειρήσεων, και όχι στα επιχειρηματικά κέρδη. Πρβλ. Carolyn Shaw Solo, «Innovation in the Capitalist Process: A Critique of the Schumpeterian Theory», Quarterly Journal of Economics, Αύγουστος 1951, σσ. 417–28. ↩

285 Ορισμένοι κεϋνσιανοί εξηγούν την επένδυση με την «αρχή της επιτάχυνσης» (βλ. κατωτέρω). Η θέση της «στασιμότητας» του Hansen — ότι η επένδυση προσδιορίζεται από την αύξηση του πληθυσμού, τον ρυθμό τεχνολογικής βελτίωσης κ.λπ. — φαίνεται ευτυχώς να ανήκει στο παρελθόν. ↩

286 Βλ. Lindahl, «On Keynes' Economic System—Part I», σ. 169 σημ. Ο Lindahl δείχνει τις δυσκολίες της ανάμειξης μιας γραμμής εισοδήματος *ex post* με κατανάλωση και δαπάνη *ex ante*, όπως πράττουν οι κεϋνσιανοί. Ο Lindahl δείχνει επίσης ότι οι γραμμές δαπάνης και εισοδήματος συμπίπτουν, εάν η απόκλιση μεταξύ προσδοκώμενου και πραγματοποιηθέντος εισοδήματος επηρεάζει το εισόδημα και όχι τα αποθέματα. Εντούτοις, δεν μπορεί να επηρεάσει τα αποθέματα, διότι, αντίθετα με τον κεϋνσιανό ισχυρισμό, δεν υπάρχει κάτι όπως αποθησαυρισμός ή οποιοδήποτε άλλο απροσδόκητο γεγονός που να οδηγεί σε «ακούσια αύξηση αποθεμάτων». Μια αύξηση αποθεμάτων δεν είναι ποτέ ακούσια, εφόσον ο πωλητής έχει την εναλλακτική να πωλήσει το αγαθό στην αγοραία τιμή. Το γεγονός ότι το απόθεμά του αυξάνεται σημαίνει ότι επένδυσε εκουσίως σε μεγαλύτερο απόθεμα, ελπίζοντας σε μελλοντική άνοδο της τιμής. ↩

287 Την απογοήτευση από τη συνάρτηση κατανάλωσης συνοψίζουν δύο σημαντικά άρθρα: Murray E. Polakoff, «Some Critical Observations on the Major Keynesian Building Blocks», Southern Economic Journal, Οκτώβριος 1954, σσ. 141–51· και Leo Fishman, «Consumer Expectations and the Consumption Function», στο ίδιο, Ιανουάριος 1954, σσ. 243–51. ↩

288 Keynes, General Theory, σσ. 89–112. ↩

289 Στο ίδιο, σσ. 109–10. ↩

290 Τι υποτίθεται ότι σημαίνει «αρκετά»; Πώς μπορεί ένας θεωρητικός νόμος να βασίζεται σε «αρκετή» σταθερότητα; Σταθερότερη από άλλες συναρτήσεις; Ποια είναι τα θεμέλια της παραδοχής αυτής, ιδίως ως νόμου της ανθρώπινης δράσης; Στο ίδιο, σσ. 89–96. ↩

291 Στην πραγματικότητα, η μορφή της κεϋνσιανής συνάρτησης είναι εν γένει «γραμμική», π.χ. Κατανάλωση = 0,80 (Εισόδημα) + 20. Η μορφή που δίνεται στο κείμενο απλοποιεί την έκθεση, χωρίς ωστόσο να μεταβάλλει την ουσία της. ↩

292 Βλ. επίσης Hazlitt, Failure of the "New Economics", σσ. 135–55. ↩

293 Συνήθως παραβλέπεται ότι το πρότυπο αντικατάστασης αυτό, αναγκαίο για την αρχή της επιτάχυνσης, θα μπορούσε να ισχύει μόνο για τις επιχειρήσεις ή κλάδους που μεγάλωναν σε μέγεθος ταχέως και συνεχώς. ↩

294 Βλ. τη λαμπρή κριτική του της αρχής της επιτάχυνσης στο W.H. Hutt, Co-ordination and the Price System (αδημοσίευτο, αλλά διαθέσιμο από το Foundation for Economic Education, Irvington-on-Hudson, N.Y., 1955), σσ. 73–117. ↩

295 Η παράβλεψη των τιμών και των σχέσεων τιμών βρίσκεται στον πυρήνα πάρα πολλών οικονομικών πλανών. ↩

296 Βλ. Mises, Human Action, σσ. 581 κ.ε.· S.S. Kuznets, «Relations between Capital Goods and Finished Products in the Business Cycle», στο Economic Essays in Honor of Wesley Clair Mitchell (New York: Columbia University Press, 1935), σ. 228· και Hahn, Commonsense Economics, σσ. 139–43. ↩

297 Βλ. την εξαίρετη κριτική του Leland B. Yeager στις νεοστασιμοτικές κεϋνσιανές εκδοχές της «οικονομικής της ανάπτυξης» των Harrod και Domar, οι οποίες χρησιμοποιούν την αρχή της επιτάχυνσης. Yeager, «Some Questions on Growth Economics», σσ. 53–63. ↩

Κεφάλαιο 12. Τα Οικονομικά της Βίαιης Παρέμβασης στην Αγορά

298 Ορισμένοι οικονομολόγοι, ιδίως ο Edwin Cannan, έχουν αρνηθεί ότι η οικονομική ανάλυση μπορεί να εφαρμοστεί σε πράξεις βίαιης παρέμβασης. Αλλά, αντιθέτως, η οικονομική επιστήμη είναι η πραξεολογική ανάλυση των ανθρώπινων πράξεων, και οι βίαιες αλληλεπιδράσεις είναι μορφές δράσης που μπορούν να αναλυθούν. ↩

299 Είναι, λοιπόν, παράξενο που οι πρώτοι οικονομολόγοι, όλοι θρησκευόμενοι άνθρωποι, θαύμαζαν την κοσμοϊστορική ανακάλυψή τους για την αρμονία που διαπνέει την ελεύθερη αγορά και έτειναν να αποδίδουν αυτή την ευεργετική ιδιότητα σε ένα «κρυφό χέρι» ή σε θεϊκή αρμονία; Είναι ευκολότερο για εμάς να χλευάζουμε τον ενθουσιασμό τους παρά να συνειδητοποιούμε ότι δεν μειώνει την εγκυρότητα της ανάλυσής τους.

Οι συμβατικοί συγγραφείς κατηγορούν, για παράδειγμα, τη γαλλική «αισιόδοξη» σχολή του δέκατου ένατου αιώνα ότι επιδιδόταν σε μια αφελή θεωρία αρμονίας — μια μυστικιστική ιδέα περί θεόθεν καθορισμένης αρμονίας. Αλλά αυτή η κατηγορία αγνοεί το γεγονός ότι οι Γάλλοι αισιόδοξοι στηρίζονταν στην απολύτως ορθή διαπίστωση της «οικονομικής της ευημερίας» ότι οι εκούσιες ανταλλαγές στην ελεύθερη αγορά συντελούν αρμονικά στο όφελος όλων. Βλ., για παράδειγμα, About, *Handbook of Social Economy*, σσ. 104–112. ↩

300 Η μελέτη των άμεσων συνεπειών της παρέμβασης ή της μη παρέμβασης στη χρησιμότητα αποτελεί κατεξοχήν πεδίο της «οικονομικής της ευημερίας». Για μια κριτική και ένα περίγραμμα ανασυγκρότησης της οικονομικής της ευημερίας, βλ. Rothbard, «Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics». ↩

301 Ίσως μπορούμε να επισημάνουμε εδώ τη διάκριση του Γερμανού κοινωνιολόγου Franz Oppenheimer μεταξύ της ελεύθερης αγοράς και της δυαδικής παρέμβασης ως «οικονομικών», σε αντιδιαστολή προς τα «πολιτικά», μέσων ικανοποίησης των αναγκών:

Υπάρχουν δύο θεμελιωδώς αντίθετα μέσα με τα οποία ο άνθρωπος, έχοντας ανάγκη συντήρησης, ωθείται να αποκτήσει τα απαραίτητα μέσα για την ικανοποίηση των επιθυμιών του. Αυτά είναι η εργασία και η ληστεία, η δική του εργασία και η βίαιη ιδιοποίηση της εργασίας άλλων. ... Προτείνω ... να ονομάσουμε τη δική του εργασία και την ισοδύναμη ανταλλαγή της δικής του εργασίας με την εργασία άλλων «οικονομικά μέσα» για την ικανοποίηση των αναγκών, ενώ η χωρίς αντάλλαγμα ιδιοποίηση της εργασίας άλλων θα ονομάζεται «πολιτικά μέσα». ... Το κράτος είναι οργάνωση των πολιτικών μέσων. (Oppenheimer, *The State*, σσ. 24–27) ↩

302 Μία από τις ρίζες αυτής της πλάνης είναι η ιδέα ότι, σε μια ανταλλαγή, τα δύο ανταλλασσόμενα πράγματα είναι ή πρέπει να είναι «ίσα» σε αξία και ότι η «ανισότητα» αξίας καταδεικνύει «εκμετάλλευση». Είδαμε, αντιθέτως, ότι κάθε ανταλλαγή προϋποθέτει ανισότητα στις αξιολογήσεις κάθε εμπορεύματος μεταξύ αγοραστή και πωλητή και ότι αυτή ακριβώς η διπλή ανισότητα αξιών είναι που προκαλεί την ανταλλαγή. Παράδειγμα έμφασης σε αυτή την πλάνη αποτελεί το γνωστό έργο του Yves Simon, *Philosophy of Democratic Government* (Chicago: University of Chicago Press, 1951), κεφ. IV. ↩

303 Έχει γίνει του συρμού να υποστηρίζεται ότι ο John C. Calhoun προανήγγειλε τη θεωρία του Marx περί ταξικής εκμετάλλευσης, αλλά στην πραγματικότητα οι «τάξεις» του Calhoun ήταν κάστες: δημιουργήματα της ίδιας της κρατικής παρέμβασης. Ειδικότερα, ο Calhoun αντιλήφθηκε ότι τα έσοδα της δυαδικής παρέμβασης της φορολογίας πρέπει πάντοτε να δαπανώνται κατά τρόπο ώστε ορισμένοι άνθρωποι στην κοινωνία να καθίστανται καθαροί πληρωτές φορολογικών ποσών και άλλοι καθαροί αποδέκτες. Ο Calhoun όρισε τους δεύτερους ως «άρχουσα τάξη» και τους πρώτους ως «κυβερνωμένους». Έτσι:

> Όσο λίγοι και αν είναι συγκριτικά, οι εκπρόσωποι και οι υπάλληλοι του κράτους αποτελούν εκείνο το τμήμα της κοινωνίας που είναι ο αποκλειστικός αποδέκτης των φορολογικών εσόδων. ... Αλλά, καθώς οι αποδέκτες αποτελούν μόνο ένα τμήμα της κοινωνίας, συνάγεται ... ότι η επίδραση της δημοσιονομικής διαδικασίας πρέπει να είναι άνιση μεταξύ εκείνων που καταβάλλουν τους φόρους και εκείνων που λαμβάνουν τα έσοδά τους. Ούτε μπορεί να συμβαίνει διαφορετικά· εκτός αν όσα εισπράττονται από κάθε άτομο υπό τη μορφή φόρων τού επιστρέφονται υπό τη μορφή πληρωμών, πράγμα που θα καθιστούσε τη διαδικασία ανώφελη και παράλογη. ... Πρέπει αναγκαστικά να προκύπτει ότι ένα τμήμα της κοινωνίας καταβάλλει σε φόρους περισσότερα από όσα λαμβάνει σε πληρωμές, ενώ ένα άλλο λαμβάνει σε πληρωμές περισσότερα από όσα καταβάλλει σε φόρους. Είναι, επομένως, προφανές ... ότι οι φόροι πρέπει να αποτελούν, στην πράξη, επιδοτήσεις για εκείνο το τμήμα της κοινωνίας που λαμβάνει περισσότερα σε πληρωμές από όσα καταβάλλει σε φόρους, ενώ για το άλλο, που καταβάλλει σε φόρους περισσότερα από όσα λαμβάνει σε πληρωμές, είναι πράγματι φόροι — βάρη αντί για επιδοτήσεις. Αυτή η συνέπεια είναι αναπόφευκτη. Απορρέει από τη φύση της διαδικασίας, όσο ομοιόμορφα και αν επιβάλλονται οι φόροι. ...
>
> Το αναγκαίο αποτέλεσμα, λοιπόν, της άνισης δημοσιονομικής δράσης του κράτους είναι η διαίρεση της κοινωνίας σε δύο μεγάλες τάξεις: η μία αποτελείται από εκείνους που στην πραγματικότητα πληρώνουν τους φόρους και, φυσικά, επωμίζονται αποκλειστικά το βάρος της συντήρησης του κράτους· και η άλλη από εκείνους που λαμβάνουν τα έσοδά τους μέσω πληρωμών και οι οποίοι στην πραγματικότητα συντηρούνται από το κράτος· με άλλα λόγια, η επίδραση αυτή τους θέτει σε ανταγωνιστικές σχέσεις ως προς τη δημοσιονομική δράση του κράτους. ... Διότι όσο μεγαλύτεροι είναι οι φόροι και οι πληρωμές, τόσο μεγαλύτερο είναι το κέρδος της μιας και η απώλεια της άλλης, και αντιστρόφως. ... (John C. Calhoun, *A Disquisition on Government* [New York: Liberal Arts Press, 1953], σσ. 16–18) ↩

304 Βλ. Rothbard, «Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics». Για μια ανάλυση της κρατικής δράσης, βλ. Gustave de Molinari, *The Society of Tomorrow* (New York: G.P. Putnam's Sons, 1904), σ. 19 κ.ε., 65–96. ↩

305 Είδαμε παραπάνω ότι η πραξεολογία μπορεί να εξετάζει τις χρησιμότητες μόνο όπως αυτές συνάγονται από τις συγκεκριμένες πράξεις των ανθρώπων. Αλλού έχουμε ονομάσει αυτή την έννοια «καταδεικνυόμενη προτίμηση», έχουμε ανιχνεύσει την ιστορία της και έχουμε ασκήσει κριτική σε ανταγωνιστικές έννοιες. Rothbard, «Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics», σ. 224 κ.ε. ↩

306 Για μια κριτική της πρώτης υπόθεσης, βλ. Murray N. Rothbard, «The Mantle of Science», στο Helmut Schoeck και James W. Wiggins, επιμ., *Scientism and Values* (Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1960)· για τα τελευταία επιχειρήματα, βλ. Rothbard, «Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics», σ. 256 κ.ε. ↩

307 Οι οξυδερκείς παρατηρήσεις του Schumpeter για την πλάνη της απόδοσης εκούσιου χαρακτήρα στο κράτος αξίζουν προσοχή:

> ... αφότου τα φεουδαρχικά εισοδήματα των ηγεμόνων έπαψαν να έχουν μεγάλη σημασία, το κράτος συντηρείται από ένα εισόδημα που παραγόταν στην ιδιωτική σφαίρα για ιδιωτικούς σκοπούς και έπρεπε να εκτραπεί από αυτούς τους σκοπούς μέσω πολιτικής βίας. Η θεωρία που ερμηνεύει τους φόρους κατ' αναλογία προς τις συνδρομές μιας λέσχης ή προς την αγορά των υπηρεσιών, ας πούμε, ενός γιατρού αποδεικνύει μόνο πόσο απέχει αυτό το τμήμα των κοινωνικών επιστημών από τον επιστημονικό τρόπο σκέψης. (Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, σ. 198 και υποσημείωση στη σ. 198) ↩

308 Οφείλω βαθιά ευγνωμοσύνη στον καθηγητή Ludwig M. Lachmann, στον κ. L.D. Goldblatt και στα άλλα μέλη του σεμιναρίου οικονομικής επιστήμης του καθηγητή Lachmann για το πρόγραμμα Honours στο Πανεπιστήμιο του Witwatersrand, στη Νότια Αφρική, επειδή έθεσαν αυτά τα ερωτήματα κατά τη συζήτηση του προαναφερθέντος άρθρου μου «Reconstruction». ↩

309 Αυτές οι αντιφάσεις δεν αίρονται ούτε με την εγκατάλειψη της δημοκρατίας υπέρ της δικτατορίας. Διότι, ακόμη και αν η μάζα του κοινού δεν ψηφίζει υπό δικτατορία, πρέπει και πάλι να συναινεί στην εξουσία του δικτάτορα και των ειδικών που αυτός επιλέγει· επομένως, πρέπει και πάλι να υποτίθεται ότι διαθέτει μοναδική ικανότητα στο πολιτικό πεδίο, σε αντιδιαστολή προς τις άλλες σφαίρες της καθημερινής ζωής. ↩

310 Βλ. Rothbard, «Mises' Human Action: Comment», σσ. 383–384. Πρβλ. επίσης George H. Hildebrand, «Consumer Sovereignty in Modern Times», *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Μάιος 1951, σ. 26. ↩

311 Πρβλ. την εξαιρετική εξέταση της αντίθεσης μεταξύ καθημερινής ζωής και πολιτικής στο Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, σσ. 258–260. ↩

312 Στο ίδιο, σ. 263. ↩

313 Schuller, «Rejoinder», σ. 189. ↩

314 Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτή η διαπίστωση βρίσκεται στη βάση του περίφημου κεφαλαίου του F.A. Hayek, «Why the Worst Get on Top», στο *The Road to Serfdom* (Chicago: University of Chicago Press, 1944), κεφ. X. Βλ. επίσης την πρόσφατη σύντομη εξέταση του Jack Hirshleifer, «Capitalist Ethics—Tough or Soft?», *Journal of Law and Economics*, Οκτώβριος 1959, σ. 118. ↩

315 Πρβλ. τον ενδιαφέροντα ορισμό της «δημοκρατίας» στο Heath, *Citadel, Market, and Altar*, σ. 234. ↩

316 Φυσικά, ακόμη και ένας εντελώς μη δεσμευτικός τριγωνικός έλεγχος είναι πιθανό να αυξήσει την κρατική γραφειοκρατία που ασχολείται με το ζήτημα και, επομένως, να αυξήσει τη συνολική έκταση της δυαδικής παρέμβασης εις βάρος του φορολογουμένου. Περισσότερα, όμως, γι' αυτό παρακάτω. ↩

317 Μια «δωροδοκία» δεν είναι παρά η καταβολή της τιμής της αγοράς από έναν αγοραστή. ↩

318 Κατά ειρωνικό τρόπο, η καταστροφή από το κράτος ενός μέρους των χρημάτων των ανθρώπων πραγματοποιείται σχεδόν πάντοτε αφού το κράτος έχει διοχετεύσει νέο χρήμα και το έχει χρησιμοποιήσει για τους δικούς του σκοπούς. Η βλάβη που επιβάλλει το κράτος στο κοινό είναι διπλή:

Αφαιρεί πόρους από το κοινό διογκώνοντας την ποσότητα του χρήματος (βλ. παρακάτω).

Αφού το χρήμα έχει διαχυθεί στο κοινό, καταστρέφει μέρος της χρησιμότητάς του. ↩

319 Στις σημερινές Ηνωμένες Πολιτείες, μεγάλο μέρος του έργου του καταναγκασμού έχει αναληφθεί από το κράτος για λογαριασμό των συνδικάτων. Αυτή ήταν η ουσία του νόμου Wagner, ο οποίος ισχύει στη χώρα από το 1935. (Ο νόμος Taft-Hartley ήταν απλώς μια σχετικά ασήμαντη τροποποίηση του νόμου Wagner, ο οποίος εξακολουθεί να ισχύει.) Οι κρίσιμες διατάξεις αυτού του νόμου είναι:

Ο εξαναγκασμός όλων των εργαζομένων μιας ορισμένης παραγωγικής μονάδας —η οποία ορίζεται αυθαίρετα κατά περίπτωση από το κράτος— να εκπροσωπούνται από ένα συνδικάτο στις διαπραγματεύσεις με τον εργοδότη, αν συμφωνεί η πλειονότητα των εργαζομένων.

Η απαγόρευση στον εργοδότη να αρνηθεί την πρόσληψη μελών ή οργανωτών συνδικάτων.

Ο εξαναγκασμός του εργοδότη να διαπραγματεύεται με αυτό το συνδικάτο.

Έτσι, τα συνδικάτα έχουν περιβληθεί με κρατική εξουσία και ο ισχυρός βραχίονας του κράτους χρησιμοποιεί καταναγκασμό για να υποχρεώνει τόσο τους εργαζομένους όσο και τους εργοδότες να συναλλάσσονται με τα συνδικάτα. Για τα ειδικά καταναγκαστικά προνόμια που παραχωρούνται στα συνδικάτα, βλ. επίσης Roscoe Pound, «Legal Immunities of Labor Unions», στο *Labor Unions and Public Policy* (Washington, D.C.: American Enterprise Association, 1958), σσ. 145–173· και Frank H. Knight, «Wages and Labor Union Action in the Light of Economic Analysis», στο Bradley, *Public Stake in Union Power*, σ. 43. Βλ. επίσης Petro, *Power Unlimited*, και κεφάλαιο 10, σσ. 714–715 παραπάνω. ↩

320 Mises, *Human Action*, σ. 432, υποσημείωση, και σσ. 447, 469, 776. ↩

321 Ήταν πασίγνωστο, για παράδειγμα, ότι οι λαθρέμποροι οινοπνευματωδών, μια κάστα που δημιουργήθηκε από την Ποτοαπαγόρευση, αποτελούσαν μία από τις κύριες ομάδες που αντιτίθεντο στην κατάργηση της Ποτοαπαγόρευσης στην Αμερική. ↩

322 Η λειτουργία της διανομής με δελτίο —όπως και του σοσιαλιστικού συστήματος γενικότερα— δεν έχει ποτέ αποδοθεί πιο παραστατικά από ό,τι στο *The Great Idea* του Henry Hazlitt. ↩

323 Θα μπορούσαμε κάλλιστα να ονομάσουμε τη δεύτερη παραχώρηση ολιγοπωλίου, αλλά αυτό θα δημιουργούσε ανυπέρβλητη σύγχυση με την υφιστάμενη θεωρία του ολιγοπωλίου. Για τη δεύτερη, βλ. το κεφάλαιο 10 παραπάνω. ↩

324 Το μονοπωλιακό προνόμιο παραχωρείται από ένα κράτος, το οποίο έχει εξουσία μόνο εντός της δικής του γεωγραφικής επικράτειας. Επομένως, οι μονοπωλιακές τιμές που επιτυγχάνονται μέσα σε μια περιοχή υπόκεινται πάντοτε, στην αγορά, σε καταλυτικό ανταγωνισμό από άλλες χώρες. Αυτό ισχύει ολοένα περισσότερο καθώς προοδεύει ο πολιτισμός και μειώνεται το κόστος μεταφοράς, εκθέτοντας έτσι τα τοπικά μονοπώλια σε ολοένα μεγαλύτερες απειλές ανταγωνισμού από άλλες περιοχές. Ως εκ τούτου, κάθε εγχώριο μονοπώλιο θα τείνει να επιδιώκει τον περιορισμό του ξένου ανταγωνισμού και την παρεμπόδιση του αποτελεσματικού διαπεριφερειακού εμπορίου: δεν είναι περίεργο που ο δασμός αποκαλούνταν παλαιότερα «Η μητέρα των τραστ».

Θα μπορούσαμε να σημειώσουμε εδώ ότι σε μια πραγματικά ελεύθερη αγορά δεν θα υπήρχε ανάγκη για χωριστή «θεωρία του διεθνούς εμπορίου». Τα έθνη αποκτούν οικονομική σημασία μόνο με την κρατική παρέμβαση, είτε μέσω νομισματικής παρέμβασης είτε μέσω εμποδίων στο εμπόριο. ↩

325 Τα μονοπωλιακά προνόμια προς τις επιχειρήσεις μπορεί να εξασφαλίζουν μονοπωλιακή τιμή, ανάλογα με την ελαστικότητα της καμπύλης ζήτησης που αντιμετωπίζει η επιχείρηση. Τα προνόμια προς τους εργαζομένους, από την άλλη πλευρά, εξασφαλίζουν πάντοτε μια υψηλότερη, περιοριστική τιμή, με ποσότητα παραγωγής χαμηλότερη από εκείνη της ελεύθερης αγοράς. Ο λόγος είναι ότι μια επιχείρηση μπορεί να επεκτείνει ή να συρρικνώσει την παραγωγή της κατά βούληση· αν, λοιπόν, παραχωρηθεί σε λίγες επιχειρήσεις το προνόμιο παραγωγής σε έναν ορισμένο τομέα, αυτές μπορούν να επεκτείνουν την παραγωγή, αν οι συνθήκες είναι κατάλληλες, και να μη μειώσουν τη συνολική προσφορά. Από την άλλη πλευρά, αν εξαιρέσουμε τις ώρες εργασίας, που δεν είναι ιδιαίτερα ευέλικτες, ο περιορισμός της εισόδου σε μια αγορά εργασίας πρέπει πάντοτε να μειώνει τη συνολική προσφορά εργασίας σε αυτόν τον κλάδο και, επομένως, να εξασφαλίζει περιοριστική τιμή. Φυσικά, ένας άμεσος περιορισμός της παραγωγής, όπως οι νόμοι για τη διατήρηση των φυσικών πόρων, μειώνει πάντοτε την προσφορά και, κατ' αυτόν τον τρόπο, εξασφαλίζει περιοριστική τιμή. ↩

326 Στην ενότητα αυτή θα είναι πιο εύχρηστο να χρησιμοποιήσουμε δολάρια αντί για ουγγιές χρυσού· εξακολουθούμε, όμως, να υποθέτουμε πλήρη ισοδυναμία μεταξύ δολαρίων και ποσοτήτων χρυσού κατά βάρος. Δεν εξετάζουμε τη νομισματική παρέμβαση πριν από το τέλος αυτού του κεφαλαίου. ↩

327 Αυτό δεν σημαίνει ότι οι πόροι θα εξέλθουν απευθείας από την κοσμηματοποιία και θα εισρεύσουν στη χαρτοβιομηχανία. Είναι πιθανότερο οι πόροι να εισρέουν και να εκρέουν από κλάδους παρόμοιους μεταξύ τους ως προς τα επαγγέλματα και τη γεωγραφική θέση, και να αναπροσαρμόζονται σταδιακά, από τον έναν κλάδο στον επόμενο. ↩

328 Στον μακροχρόνιο ορίζοντα της ομοιόμορφα περιστρεφόμενης οικονομίας (ERE), φυσικά, όλες οι επιχειρήσεις σε όλους τους κλάδους αποκομίζουν ενιαία απόδοση τόκου, και το μεγαλύτερο μέρος των κερδών ή των ζημιών καταλογίζεται προς τα πίσω στους πρωτογενείς ειδικούς συντελεστές. ↩

329 Για περαιτέρω εξέταση των οικονομικών επιπτώσεων της φορολογίας, βλ. την επόμενη ενότητα. ↩

330 Μια τέταρτη μέθοδος, τα έσοδα από την πώληση κρατικών αγαθών ή υπηρεσιών, αποτελεί ιδιόμορφη μορφή φορολογίας· τουλάχιστον, για να αποκτηθούν τα αρχικά περιουσιακά στοιχεία αυτής της «επιχείρησης», απαιτείται φορολογία. ↩

331 Στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, όπου η εγχρήματη οικονομία αναδύεται ακόμη από την ανταλλακτική οικονομία, οποιοδήποτε δεδομένο ποσό φορολογίας θα έχει ακόμη δραστικότερη επίδραση: διότι θα καταστήσει τα χρηματικά εισοδήματα πολύ λιγότερο ελκυστικά και θα μετατοπίσει τις προσπάθειες των ανθρώπων από την απόκτηση χρημάτων και πάλι προς αφορολόγητες διευθετήσεις ανταλλαγής σε είδος. Η φορολογία μπορεί, επομένως, να επιβραδύνει αποφασιστικά την εξέλιξη από μια ανταλλακτική σε μια εγχρήματη οικονομία ή ακόμη και να αντιστρέψει τη διαδικασία. Βλ. C. Lowell Harriss, «Public Finance», στο Bernard F. Haley, επιμ., *A Survey of Contemporary Economics* (Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1952), σ. 264. Για μια πρακτική εφαρμογή, βλ. P.T. Bauer, «The Economic Development of Nigeria», *Journal of Political Economy*, Οκτώβριος 1955, σ. 400 κ.ε.

Αν ένα κράτος επιβάλλει φόρους σε είδος, τότε δεν μεσολαβεί κανένα χρονικό διάστημα μεταξύ της φορολόγησης και της αφαίρεσης φυσικών πόρων από τον ιδιωτικό τομέα. Και τα δύο συντελούνται με την ίδια πράξη. ↩

332 Για να επέλθει αυτή η μετατόπιση, πρέπει να μειωθούν τα πραγματικά χρηματικά διαθέσιμα του ατόμου, όχι μόνο το ονομαστικό ποσό τους σε χρηματικές μονάδες. Αν, λοιπόν, αντί αυτού του φόρου υπάρξει αποπληθωρισμός στην κοινωνία και η αξία της νομισματικής μονάδας αυξηθεί παντού κατά περίπου την ίδια αναλογία, τότε η ονομαστική μείωση του αποθέματος χρήματος κάθε ατόμου δεν θα αποτελεί πραγματική μείωση και, επομένως, τα ενεργά ποσοστά χρονικής προτίμησης θα παραμείνουν αμετάβλητα. Στην περίπτωση της φορολογίας εισοδήματος δεν θα επέλθει αποπληθωρισμός, καθώς το κράτος θα δαπανήσει τα έσοδα αντί να συρρικνώσει την προσφορά χρήματος. Ακόμη και στη σπάνια περίπτωση κατά την οποία όλο το χρήμα των φόρων εξαλείφεται από το κράτος, τα φορολογούμενα άτομα θα χάσουν περισσότερα από τους άλλους και, επομένως, θα χάσουν μέρος των πραγματικών χρηματικών διαθεσίμων τους. ↩

333 Πρβλ. Irving και Herbert W. Fisher, *Constructive Income Taxation* (New York: Harper & Bros., 1942). Το «διπλός» χρησιμοποιείται με την έννοια της επιβολής σε δύο περιπτώσεις, όχι του αριθμητικού διπλασιασμού. ↩

334 Οι οικονομολόγοι αυτοί γενικά καταλήγουν ότι πρέπει να φορολογείται όχι το εισόδημα αλλά μόνο η κατανάλωση, ως το μόνο «πραγματικό» εισόδημα. ↩

335 Η μεροληψία υπέρ των επενδύσεων, ή της «ανάπτυξης», και εις βάρος της παρούσας κατανάλωσης είναι παρόμοια με την επίθεση κατά της παρούσας κατανάλωσης από τους υποστηρικτές της διατήρησης των φυσικών πόρων. Τι το τόσο αξιέπαινο έχει η μελλοντική κατανάλωση και τι το τόσο ανάξιο η κατανάλωση στο παρόν; Ίσως αυτό που έχουμε εδώ είναι η αθέμιτη λαθραία εισαγωγή των λιγότερο ορθολογικών πτυχών της «προτεσταντικής ηθικής» στην οικονομική επιστήμη. Από τα πολλά προβλήματα που ανακύπτουν, μπορούμε να αναφέρουμε ένα εδώ: ποια μη αυθαίρετα ποσοτικά κριτήρια φειδούς μπορεί να θεσπίσει ο οικονομολόγος, όταν παραμερίζεται η απόφαση της ελεύθερης αγοράς; ↩

336 Αυτό ισχύει αν παραβλέψουμε επίσης τις σοβαρές εννοιολογικές δυσχέρειες ως προς τον ορισμό του «εισοδήματος», τον συνυπολογισμό της τεκμαρτής χρηματικής αξίας της εργασίας που εκτελείται μέσα στο νοικοκυριό, τον υπολογισμό του μέσου όρου κυμαινόμενων εισοδημάτων σε διάφορα έτη κ.λπ. ↩

337 Δεν παραδεχόμαστε εδώ ότι το «κόστος» καθορίζει τις «τιμές». Το γενικό σύνολο των τελικών τιμών καθορίζει το γενικό σύνολο των τιμών κόστους· στη συνέχεια, όμως, η βιωσιμότητα των επιχειρήσεων εξαρτάται από το αν η τιμή που είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν οι άνθρωποι για τα συγκεκριμένα προϊόντα τους αρκεί για την κάλυψη του κόστους, το οποίο καθορίζεται σε ολόκληρη την αγορά. ↩

338 Από την εποχή του Adam Smith, οι οικονομολόγοι επιχειρούν, εσφαλμένα, να χρησιμοποιήσουν την αρχή του οφέλους για να δικαιολογήσουν την αναλογική, ακόμη και την προοδευτική, φορολογία, με το επιχείρημα ότι οι άνθρωποι ωφελούνται «από την κοινωνία» αναλογικά, ή ακόμη και περισσότερο από αναλογικά, προς τα εισοδήματά τους. Είναι όμως σαφές ότι οι πλούσιοι ωφελούνται λιγότερο από υπηρεσίες όπως η αστυνομική προστασία, καθώς έχουν μεγαλύτερη οικονομική δυνατότητα από τους φτωχούς να πληρώνουν για τη δική τους προστασία. Και οι πλούσιοι δεν αποκομίζουν κανένα όφελος από τις δαπάνες πρόνοιας. Επομένως, οι πλούσιοι αποκομίζουν από το κράτος λιγότερα οφέλη, σε απόλυτους όρους, από τους φτωχούς, και η αρχή του οφέλους δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη δικαιολόγηση της αναλογικής ή της προοδευτικής φορολογίας.

Θα μπορούσε όμως να αντιταχθεί: δεν μπορούμε να πούμε ότι καθένας αποκομίζει από την «κοινωνία», αν και όχι από το κράτος, οφέλη ανάλογα προς το εισόδημά του; Πρώτον, αυτό δεν μπορεί να αποδειχθεί. Στην πραγματικότητα, το αντίθετο επιχείρημα θα ήταν ακριβέστερο: διότι, εφόσον τόσο ο Α όσο και ο Β συμμετέχουν στην κοινωνία και στα οφέλη της, οποιαδήποτε διαφορά εισοδήματος μεταξύ του Α και του Β πρέπει να οφείλεται στη δική τους ιδιαίτερη αξία και όχι στην κοινωνία. Ασφαλώς, ίσα οφέλη από την κοινωνία δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να συναχθεί ένας αναλογικός φόρος. Και, επιπλέον, ακόμη και αν το επιχείρημα ήταν αληθές, με ποια ταχυδακτυλουργία μπορούμε να πούμε ότι η «κοινωνία» ταυτίζεται με το κράτος; Αν οι Α, Β και C, παραγωγοί στην αγορά, ωφελούνται από την ύπαρξη ο ένας του άλλου ως «κοινωνίας», πώς μπορεί το G, το κράτος, να χρησιμοποιήσει αυτό το γεγονός για να θεμελιώσει την αξίωσή του επί του πλούτου τους; ↩

339 Για μια κριτική αυτού του δόγματος, βλ. E.R.A. Seligman, *The Shifting and Incidence of Taxation* (New York: Macmillan & Co., 1899), σσ. 122–136. ↩

340 Οι επιχειρηματίες είναι ιδιαίτερα επιρρεπείς σε αυτό το επιχείρημα της «μεταφοράς» — προφανώς προσπαθώντας να πείσουν τους καταναλωτές ότι αυτοί είναι που πληρώνουν στην πραγματικότητα κάθε φόρο στον συγκεκριμένο κλάδο. Ωστόσο, το επιχείρημα διαψεύδεται σαφώς από τον ίδιο τον ζήλο κάθε κλάδου να μειωθούν οι φόροι του και να αντισταθεί σε αύξησή τους. Αν οι φόροι μπορούσαν πράγματι να μετακυλίονται τόσο εύκολα και οι επιχειρηματίες ήταν απλώς άμισθοι εισπράκτορες του κράτους, δεν θα διαμαρτύρονταν ποτέ για έναν φόρο στον κλάδο τους. Ίσως αυτός να είναι ο λόγος για τον οποίο σχεδόν κανένας επιχειρηματίας δεν έχει διαμαρτυρηθεί επειδή λειτουργεί ως εισπράκτορας των παρακρατούμενων φόρων των εργαζομένων του! ↩

341 Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι οι επιχειρήσεις μπορούν να μεταφέρουν τον φόρο πωλήσεων επειδή πρόκειται για γενική αύξηση που αφορά όλες τις επιχειρήσεις. Πέρα από το γεγονός ότι κανένας σχετικός γενικός παράγοντας —προσφορά ή ζήτηση χρήματος— δεν έχει αυξηθεί, η μεμονωμένη επιχείρηση εξακολουθεί να ενδιαφέρεται μόνο για τη δική της καμπύλη ζήτησης, και οι καμπύλες αυτές δεν έχουν μετατοπιστεί. Μια αύξηση φόρου δεν έχει κάνει τίποτε που να καθιστά μια υψηλότερη τιμή πιο επικερδή από ό,τι ήταν προηγουμένως. ↩

342 Οι πόροι μπορούν τώρα να μετακινηθούν μόνο από την εργασία στην αδράνεια ή στην ανταλλαγή σε είδος. Αυτό, φυσικά, μπορεί να συμβεί και πιθανότατα θα συμβεί· εφόσον, όπως θα δούμε παρακάτω, ο φόρος πωλήσεων είναι φόρος στα εισοδήματα, η αύξηση του κόστους ευκαιρίας του ελεύθερου χρόνου μπορεί να ωθήσει ορισμένους εργαζομένους στην αδράνεια και, έτσι, να μειώσει την ποσότητα των παραγόμενων αγαθών. Στον βαθμό αυτό, οι τιμές θα αυξηθούν τελικά, αν και κάθε άλλο παρά με τον ομαλό, άμεσο, αναλογικό τρόπο της «μετακύλισης». Βλ. το πρωτοποριακό άρθρο του Harry Gunnison Brown, «The Incidence of a General Output or a General Sales Tax», ανατυπωμένο στο R.A. Musgrave και C.S. Shoup, επιμ., *Readings in the Economics of Taxation* (Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1959), σσ. 330–339. Μολονότι αυτή ήταν η πρώτη σύγχρονη επίθεση στην πλάνη ότι οι φόροι πωλήσεων μετακυλίονται προς τα εμπρός, ο Brown δυστυχώς αποδυνάμωσε τις συνέπειες αυτής της θέσης προς το τέλος του άρθρου του. ↩

343 Φυσικά, αν μετά από μια αύξηση μισθών αυξηθεί η προσφορά χρήματος και επεκταθεί η πίστωση, οι τιμές μπορούν να αυξηθούν, ώστε οι χρηματικοί μισθοί να μην υπερβαίνουν πλέον τα προεξοφλημένα οριακά προϊόντα αξίας τους. ↩

344 Ο κ. Frank Chodorov, στο έργο του *The Income Tax—Root of All Evil* (New York: Devin-Adair, 1954), δεν προσδιορίζει ποιος άλλος τύπος φόρου θα ήταν «καλύτερος», από τη σκοπιά της ελεύθερης αγοράς, από τον φόρο εισοδήματος. Από τη συζήτησή μας είναι σαφές ότι ελάχιστοι πράγματι φόροι δεν θα είναι εξίσου κακοί με τον φόρο εισοδήματος από τη σκοπιά της ελεύθερης αγοράς. Ασφαλώς, η φορολογία πωλήσεων ή η ειδική φορολογία κατανάλωσης δεν ανταποκρίνονται σε αυτή την απαίτηση.

Επιπλέον, ο κ. Chodorov ασφαλώς σφάλλει όταν χαρακτηρίζει τους φόρους εισοδήματος και κληρονομίας ως τις μόνες μορφές φορολογίας που αρνούνται το δικαίωμα ατομικής ιδιοκτησίας. Κάθε φόρος ανεξαιρέτως προσβάλλει το δικαίωμα ιδιοκτησίας, και δεν υπάρχει τίποτε σε έναν «έμμεσο φόρο» που να καθιστά την προσβολή λιγότερο σαφή. Είναι αλήθεια ότι ένας φόρος εισοδήματος υποχρεώνει τον υποκείμενο σε αυτόν να τηρεί αρχεία και να αποκαλύπτει τις προσωπικές του συναλλαγές, επιβάλλοντας έτσι πρόσθετη απώλεια χρησιμότητας. Ο φόρος πωλήσεων, όμως, επίσης επιβάλλει την τήρηση αρχείων· η διαφορά είναι και πάλι διαφορά βαθμού και όχι είδους, καθώς εδώ η άμεση υποχρέωση αφορά μόνο τους καταστηματάρχες λιανικής και όχι το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. ↩

345 Έτσι, ακόμη και ένας τόσο διακεκριμένος οικονομολόγος όσο ο F.A. Hayek έγραψε πρόσφατα:

Αυτό το σχέδιο [ο ενιαίος φόρος] για την κοινωνικοποίηση της γης είναι, ως προς τη λογική του, πιθανότατα το πιο σαγηνευτικό και εύλογο από όλα τα σοσιαλιστικά σχέδια. Αν οι πραγματολογικές υποθέσεις στις οποίες στηρίζεται ήταν ορθές, δηλαδή αν ήταν δυνατόν να διακριθεί σαφώς η αξία των «μόνιμων και άφθαρτων δυνάμεων» του εδάφους ... από ... την αξία που οφείλεται στη ... βελτίωση ... το επιχείρημα υπέρ της υιοθέτησής του θα ήταν πολύ ισχυρό. (F.A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, σσ. 352–353)

Βλ. επίσης μια κάπως παρόμοια παραδοχή του Αυστριακού οικονομολόγου von Wieser. Friedrich Freiherr von Wieser, «The Theory of Urban Ground Rent», στο Louise Sommer, επιμ., *Essays in European Economic Thought* (Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1960), σ. 78 κ.ε. ↩

346 Δεν γνωρίζω κανέναν που να έχει αναδείξει την παραγωγικότητα των γαιοκτημόνων τόσο καθαρά όσο ο κ. Spencer Heath, πρώην οπαδός του George. Βλ. Spencer Heath, *How Come That We Finance World Communism?* (πολυγραφημένο χειρόγραφο, New York: Science of Society Foundation, 1953)· του ιδίου, *Rejoinder to 'Vituperation Well Answered' by Mr. Mason Gaffney* (New York: Science of Society Foundation, 1953)· του ιδίου, *Progress and Poverty Reviewed* (New York: The Freeman, 1952). ↩

347 Ο Spencer Heath σχολιάζει τον Henry George ως εξής:

Όποτε πρόκειται για τις υπηρεσίες των γαιοκτημόνων, παραμένει ακλόνητος στη ρήση του ότι όλες οι αξίες είναι υλικές. ... Στις υπηρεσίες ανταλλαγής που παρέχουν οι γαιοκτήμονες, στην εκ μέρους τους κοινωνική διανομή εκτάσεων γης και πόρων, δεν συντελείται υλική παραγωγή· επομένως, αδυνατεί να δει ότι δικαιούνται οποιοδήποτε μερίδιο στη διανομή των υλικών πραγμάτων και ότι η πρόσοδος που λαμβάνουν ... δεν είναι παρά αμοιβή για τις μη καταναγκαστικές υπηρεσίες διανομής ή ανταλλαγής που παρέχουν. ... Αποκλείει κάθε δημιουργία αξιών από τις υπηρεσίες που παρέχονται κατά τη διανομή της γης μέσω ελεύθερης σύμβασης και ανταλλαγής, η οποία αποτελεί τη μόνη εναλλακτική λύση είτε απέναντι σε μια βίαιη και άτακτη είτε απέναντι σε μια αυθαίρετη και τυραννική διανομή της γης. (Heath, *Progress and Poverty Reviewed*, σσ. 9–10) ↩

348 Για τις επιπτώσεις του «ενιαίου φόρου» και για άλλες κριτικές, βλ. Murray N. Rothbard, *The Single Tax: Economic and Moral Implications* (Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1957)· Rothbard, «A Reply to Georgist Criticisms» (πολυγραφημένο χειρόγραφο, Foundation for Economic Education, 1957)· και Frank H. Knight, «The Fallacies in the 'Single Tax,'», *The Freeman*, 10 Αυγούστου 1953, σσ. 810–811. Μία από τις πιο διασκεδαστικές ενστάσεις είναι εκείνη του πρύτανη των οικονομολόγων που ακολουθούν τον George, του δρος Harry Gunnison Brown. Μολονότι οι οπαδοί του George στηρίζουν μεγάλο μέρος της οικονομικής τους επιχειρηματολογίας σε μια αυστηρή διάκριση μεταξύ της ιδιοκτησίας της γης και της ιδιοκτησίας των βελτιώσεων πάνω σε αυτή τη γη, ο Brown επιχειρεί να αντικρούσει τις αποδιοργανωτικές οικονομικές επιπτώσεις του ενιαίου φόρου, υποθέτοντας εμμέσως ότι η γη και οι βελτιώσεις ανήκουν ούτως ή άλλως στους ίδιους ανθρώπους! Στην πραγματικότητα, φυσικά, οι αποδιοργανωτικές επιπτώσεις παραμένουν· η καθετοποίηση από άτομα ή επιχειρήσεις δεν αναιρεί την οικονομική αρχή σε κανένα από τα ενοποιημένα στάδια παραγωγής. Βλ. Harry Gunnison Brown, «Foundations, Professors and 'Economic Education,'», *The American Journal of Economics and Sociology*, Ιανουάριος 1958, σσ. 150–152. ↩

349 Οι κρατικές δαπάνες χρηματοδοτούνται από τα κρατικά έσοδα. Στην προηγούμενη ενότητα εξετάσαμε την κύρια πηγή κρατικών εσόδων, τη φορολογία. Παρακάτω θα εξετάσουμε τον πληθωρισμό, ή τη δημιουργία χρήματος, ενώ στην παρούσα ενότητα περιλαμβάνεται η εξέταση της κρατικής «επιχειρηματικής δραστηριότητας». Για μια σύντομη εξέταση της τελευταίας κύριας πηγής κρατικών εσόδων —του δανεισμού από το κοινό—, βλ. το Παράρτημα Α παρακάτω. ↩

350 Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι, ενώ οι γραφειοκράτες ενδέχεται να μην είναι παραγωγοί, άλλοι «Paul» που λαμβάνουν κατά καιρούς επιδοτήσεις είναι κατά βάση παραγωγοί στην αγορά. Στον βαθμό, ωστόσο, που λαμβάνουν επιδοτήσεις από το κράτος, είναι μη παραγωγικοί και ζουν εις βάρος των παραγωγών μέσω καταναγκασμού. Εκείνο που έχει σημασία, εν ολίγοις, είναι ο βαθμός στον οποίο βρίσκονται σε σχέση κράτους προς τους συνανθρώπους τους. Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι, στο παρόν έργο, ο όρος «κράτος» δεν χρησιμοποιείται ποτέ με ανθρωπομορφική έννοια. «Κράτος» σημαίνει στην πραγματικότητα ανθρώπους που ενεργούν ο ένας έναντι του άλλου στο πλαίσιο μιας συστηματικά «κρατικού τύπου» σχέσης.

Οφείλω την έννοια της «σχέσης κράτους» στον κ. Ralph Raico, του Πανεπιστημίου του Σικάγου. ↩

351 Αρχικά, ο καθηγητής Simon Kuznets υποστήριζε ότι μόνο οι φόροι θα έπρεπε να μετρούν το παραγόμενο προϊόν του κράτους, μετρώντας έτσι το προϊόν βάσει των εσόδων, όπως στην περίπτωση των ιδιωτικών επιχειρήσεων. Αλλά οι φόροι, επειδή είναι υποχρεωτικοί, δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μέτρο παραγωγής. Σε αντίθεση με την τρέχουσα μέθοδο λογιστικής του εθνικού εισοδήματος, ο Kuznets θα αφαιρούσε όλα τα κρατικά ελλείμματα από την «παραγωγική συμβολή» του κράτους. ↩

352 Ακόμη και μεταξύ εκείνων που δεν αποδέχονται αυτή την ανάλυση, όσοι πιστεύουν, βάσει εμπειρικών δεδομένων, ότι η κρατική σπατάλη υπερβαίνει το 50% των δαπανών του κράτους θα πρέπει να συμφωνήσουν ότι η υπόθεσή μας είναι ακριβέστερη από την τρέχουσα εκτίμηση που αποδίδει στο κράτος παραγωγικότητα 100%. ↩

353 Αν ένα περιουσιακό στοιχείο του κράτους που συνιστά σπατάλη πωληθεί σε ιδιωτική επιχείρηση, τότε το σύνολο ή μέρος του θα μπορούσε να καταστεί κεφαλαιουχικό αγαθό. Αλλά αυτή η δυνατότητα δεν καθιστά το αγαθό κεφάλαιο όσο χρησιμοποιείται από το κράτος. Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι οι κρατικές αγορές αποτελούν γνήσιες επενδύσεις όταν χρησιμοποιούνται από μια κρατική «επιχείρηση» που χρεώνει τιμές στην αγορά. Θα δούμε, όμως, ότι εδώ δεν ασκείται πραγματικά επιχειρηματική δραστηριότητα, αλλά απλώς παίζεται το παιχνίδι της.

Βλ. παρακάτω για λεπτομερέστερη εξέταση της σπατάλης που συνεπάγονται τα περιουσιακά στοιχεία αυτού του είδους. ↩

354 Αυτό πρέπει να διακρίνεται από την κλασική έννοια της «μη παραγωγικής κατανάλωσης», η οποία περιλαμβάνει κάθε κατανάλωση πέρα από εκείνη που απαιτείται για τη διατήρηση της παραγωγικής ικανότητας του εργαζομένου. ↩

355 Όπως εύστοχα διατύπωσε ο Thomas Mackay: «Μπορούμε να έχουμε ακριβώς τόσους απόρους όσους επιλέγει η χώρα να συντηρεί». Thomas Mackay, *Methods of Social Reform* (London: John Murray, 1896), σ. 210. Η ιδιωτική φιλανθρωπία προς τους φτωχούς, από την άλλη πλευρά, δεν θα είχε το ίδιο αποτέλεσμα φαύλου κύκλου, καθώς οι φτωχοί δεν θα είχαν διαρκή αξίωση έναντι των πλουσίων, επιβαλλόμενη καταναγκαστικά. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα όταν η ιδιωτική φιλανθρωπία παρέχεται μόνο στους «άξιους βοήθειας» φτωχούς. Για την έννοια των «άξιων βοήθειας φτωχών» κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, πρβλ. Barbara Wootton, *Social Science and Social Pathology* (London: George Allen & Unwin, 1959), σσ. 51, 55 και 268 κ.ε. ↩

356 Από το ακόλουθο περιστατικό, το οποίο αφηγείται ένας θαυμαστής μιας τέτοιας εκστρατείας, ο αναγνώστης μπορεί να κρίνει ποιος ήταν ο πραγματικός φίλος του φτωχού λατερνατζή — ο πελάτης του ή το κράτος:

Κατά τη διάρκεια μιας παρόμοιας εκστρατείας για την εκκαθάριση των δρόμων από τους λατερνατζήδες —οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν απλώς αδειοδοτημένοι ζητιάνοι—, μια γυναίκα πλησίασε τον LaGuardia σε μια κοινωνική εκδήλωση και τον παρακάλεσε να μην της στερήσει τον αγαπημένο της λατερνατζή.

«Πού μένετε;» τη ρώτησε.

«Στην Park Avenue!»

Ο LaGuardia κατόρθωσε να επιβάλει το σχέδιό του για την απομάκρυνση των λατερνατζήδων και των πλανόδιων πωλητών, παρά τις ικεσίες των ενοίκων των ρετιρέ που διασκέδαζαν με τη γραφικότητα της φτωχολογιάς. (Newbold Morris και Dana Lee Thomas, *Let the Chips Fall* [New York: Appleton-Century-Crofts, 1955], σσ. 119–120) ↩

357 Βλ. Murray N. Rothbard, «Government in Business», στο *Essays on Liberty* (Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1958), τόμ. IV, σ. 186 κ.ε. Είναι, επομένως, χαρακτηριστικό της κρατικής ιδιοκτησίας και «επιχειρηματικής δραστηριότητας» ότι ο καταναλωτής γίνεται όχι ένας «βασιλιάς» του οποίου πρέπει να επιδιώκεται η εύνοια, αλλά ένας ενοχλητικός άνθρωπος που επιμένει να εξαντλεί το «κοινωνικό» προϊόν. ↩

358 Έτσι, ο κρατικός αξιωματούχος μπορεί να επιλέξει έναν δρόμο που θα αποφέρει στον ίδιο ή στους συμμάχους του περισσότερες ψήφους. ↩

359 Πρβλ. Ludwig von Mises, *Bureaucracy* (New Haven: Yale University Press, 1946), σσ. 50, 53. ↩

360 Έχουν προταθεί διάφορα εσφαλμένα κριτήρια για την επιλογή μεταξύ ιδιωτικής και κρατικής δράσης. Ένας συνήθης κανόνας είναι η στάθμιση του «οριακού κοινωνικού κόστους» και των οφελών έναντι του «οριακού ιδιωτικού κόστους» και των οφελών. Πέρα από άλλα ελαττώματα, δεν υπάρχει μια οντότητα που να ονομάζεται «κοινωνία» χωριστά από τα άτομα που τη συγκροτούν, οπότε αυτό το προτιμώμενο κριτήριο είναι απλώς άνευ νοήματος. ↩

361 Βλ. το ενδιαφέρον φυλλάδιο του Frank Chodorov, *The Myth of the Post Office* (Hinsdale, Ill.: Henry Regnery Co., 1948). Για μια παρόμοια κατάσταση στην Αγγλία, βλ. Frederick Millar, «The Evils of State Trading as Illustrated by the Post Office», στο Thomas Mackay, επιμ., *A Plea for Liberty* (New York: D. Appleton Co., 1891), σσ. 305–325. Για μια παρουσίαση των πολιτικών παραγόντων που έχουν στρεβλώσει συστηματικά τα οικονομικά κριτήρια στον καθορισμό των ταχυδρομικών τελών στις Ηνωμένες Πολιτείες, βλ. Jane Kennedy, «Development of Postal Rates: 1845–1955», *Land Economics*, Μάιος 1957, σσ. 93–112· και Kennedy, «Structure and Policy in Postal Rates», *Journal of Political Economy*, Ιούνιος 1957, σσ. 185–208. ↩

362 Μόνο τα κράτη μπορούν να ανακοινώνουν αυτάρεσκα περικοπές υπηρεσιών προκειμένου να επιτύχουν εξοικονομήσεις. Στην ιδιωτική επιχειρηματική δραστηριότητα, οι εξοικονομήσεις πρέπει να προκύπτουν ως επακόλουθα βελτιώσεων στην παροχή υπηρεσιών. Πρόσφατο παράδειγμα περικοπής κρατικής υπηρεσίας —εν μέσω βελτίωσης των ιδιωτικών υπηρεσιών στους περισσότερους άλλους τομείς— ήταν η μείωση των ταχυδρομικών διανομών στις Ηνωμένες Πολιτείες από δύο σε μία ημερησίως, συνοδευόμενη, φυσικά, από αδιάκοπα αιτήματα για υψηλότερα τέλη.

Όταν η Γαλλία κρατικοποίησε το σημαντικό δίκτυο των Δυτικών Σιδηροδρόμων το 1908, τα εμπορεύματα υφίσταντο ολοένα περισσότερες ζημιές, τα τρένα κινούνταν βραδύτερα και τα ατυχήματα αυξάνονταν με τέτοιο ρυθμό, ώστε ένας οικονομολόγος παρατήρησε καυστικά ότι το γαλλικό κράτος είχε προσθέσει τα σιδηροδρομικά ατυχήματα στον αυξανόμενο κατάλογο των μονοπωλίων του. Βλ. Murray N. Rothbard, «The Railroads of France», *Ideas on Liberty*, Σεπτέμβριος 1955, σ. 42. ↩

363 Κατά ειρωνικό τρόπο, τα υψηλότερα κόμιστρα ώθησαν πολλούς πελάτες να αγοράσουν και να οδηγούν δικά τους αυτοκίνητα, επιδεινώνοντας έτσι ακόμη περισσότερο το χρόνιο κυκλοφοριακό πρόβλημα —την έλλειψη οδικού χώρου κρατικής ιδιοκτησίας—. Άλλο ένα παράδειγμα κρατικής παρέμβασης που δημιουργεί και πολλαπλασιάζει τις δικές της δυσκολίες! Για το μετρό, βλ. Ludwig von Mises, «The Agony of the Welfare State», *The Freeman*, 4 Μαΐου 1953, σσ. 556–557. ↩

364 Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι ούτε οι μεμονωμένοι μέτοχοι εταιρειών μπορούν να το κάνουν αυτό· για παράδειγμα, ένας μέτοχος της General Motors δεν επιτρέπεται να πάρει ένα αυτοκίνητο αντί χρηματικού μερίσματος ή σε αντάλλαγμα των μετοχών του. Ωστόσο, οι μέτοχοι πράγματι κατέχουν την εταιρεία τους, και αυτό το παράδειγμα αποδεικνύει ακριβώς τη θέση μας. Διότι ο μεμονωμένος μέτοχος μπορεί να αποδεσμευτεί από την εταιρεία του· μπορεί να πωλήσει σε κάποιον άλλο τις μετοχές που αντιπροσωπεύουν το μερίδιό του στη General Motors. Ο υπήκοος ενός κράτους δεν μπορεί να αποδεσμευτεί από αυτό το κράτος· δεν μπορεί, για παράδειγμα, να πωλήσει τις «μετοχές» του στα ταχυδρομεία, διότι δεν διαθέτει τέτοιες μετοχές. Όπως έχει διατυπώσει συνοπτικά ο F.A. Harper: «Το επακόλουθο του δικαιώματος ιδιοκτησίας είναι το δικαίωμα αποξένωσης από την ιδιοκτησία. Επομένως, αν δεν μπορώ να πωλήσω κάτι, είναι προφανές ότι δεν το κατέχω πραγματικά». Harper, *Liberty: A Path to Its Recovery*, σσ. 106, 32. Βλ. επίσης Isabel Paterson, *The God of the Machine* (New York: Putnam's, 1943), σ. 179 κ.ε., και T. Robert Ingram, *Schools: Government or Public?* (Houston: St. Thomas Press, χ.χ.). ↩

365 Θα μπορούσε να επισημανθεί ότι, ακόμη και αν γίνονταν δεκτά όλα τα εσφαλμένα θεμέλια του οικοδομήματος του Henry George, το πρόγραμμα του Ενιαίου Φόρου και πάλι δεν θα συναγόταν από τις προκείμενες. Όπως κατέδειξε με λαμπρό τρόπο ο Benjamin Tucker πριν από χρόνια, το περισσότερο που θα μπορούσε ενδεχομένως να θεμελιωθεί θα ήταν το «δικαίωμα» κάθε ανθρώπου στο ελάχιστο αναλογούν μερίδιό του επί της αξίας της ίδιας της γης κάθε γεωτεμαχίου — όχι το δικαίωμα του κράτους επί ολόκληρης της αξίας. Tucker, *Individual Liberty*, σσ. 241–243. ↩

366 Όσοι αντιτείνουν ότι οι ιδιώτες είναι θνητοί, ενώ «τα κράτη είναι αθάνατα», υποπίπτουν στην πλάνη του εννοιολογικού ρεαλισμού στην πιο απροκάλυπτη μορφή της. Το «κράτος» δεν είναι μια πραγματική δρώσα οντότητα, αλλά μάλλον ένας τύπος διαπροσωπικής δράσης που υιοθετούν πραγματικά άτομα. ↩

367 Βλ. τη βιβλιογραφία για την οικονομική του σοσιαλισμού στην οποία γίνεται αναφορά στο κεφάλαιο 10 παραπάνω. Επίσης, John Jewkes, *Ordeal by Planning* (New York: Macmillan & Co., 1948). Για την εφαρμογή στη σοβιετική πρακτική, βλ. Boris Brutzkus, *Economic Planning in Soviet Russia* (London: Routledge, 1935), καθώς και πρόσφατες μελέτες όπως οι G.F. Ray, «Industrial Planning in Hungary», *Scottish Journal of Political Economy*, Ιούνιος 1960· E. Stuart Kirby, «Economic Planning and Policy in Communist China», *International Affairs*, Απρίλιος 1958· P.J.D. Wiles, «Changing Economic Thought in Poland», *Oxford Economic Papers*, Ιούνιος 1957· Alec Nove, «The Politics of Economic Rationality», *Social Research*, καλοκαίρι 1958· και, ιδίως, Nove, «The Problem of 'Success Indicators' in Soviet Industry», *Economica*, Φεβρουάριος 1958. Για τον σοσιαλιστικό σχεδιασμό σε σχέση με την ανάπτυξη και την υπανάπτυξη, βλ. παρακάτω. ↩

368 Μια κύρια διαφορά είναι ότι η επίσημη απαλλοτρίωση κομμουνιστικού τύπου καθιστά πολύ δυσκολότερη τη μετέπειτα αναίρεση της σοσιαλιστικοποίησης. ↩

369 Ο πρώτος που το επισήμανε ήταν ο Ludwig von Mises, στο *Human Action*, σσ. 698–699. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι βρίσκουμε μια εμπειρική επιβεβαίωση στον Wiles, ο οποίος πραγματεύεται τον κομμουνιστικό σχεδιασμό:

> Αυτό που συμβαίνει στην πράξη είναι ότι οι «παγκόσμιες τιμές», δηλαδή οι τιμές του καπιταλιστικού κόσμου, χρησιμοποιούνται σε όλο το εμπόριο εντός του σοβιετικού συνασπισμού.
>
> Μετατρέπονται σε ρούβλια ... και καταχωρίζονται σε διμερείς λογαριασμούς εκκαθάρισης. Στο ερώτημα «Τι θα κάνατε αν δεν υπήρχε καπιταλιστικός κόσμος;», η μόνη απάντηση ήταν: «Θα περάσουμε αυτή τη γέφυρα όταν φτάσουμε σ' αυτήν». Στην περίπτωση της ηλεκτρικής ενέργειας, η γέφυρα βρίσκεται ήδη κάτω από τα πόδια τους· η τιμολόγησή της έχει προκαλέσει μεγάλες δυσχέρειες, καθώς δεν υπάρχει παγκόσμια αγορά. (Wiles, «Changing Economic Thought in Poland», σσ. 202–203)
>
> Για τις δυσχέρειες που αντιμετωπίζει ο σοβιετικός συνασπισμός κατά τη χρήση των τιμών της παγκόσμιας αγοράς, βλ. ιδίως Horst Mendershausen, «The Terms of Soviet-Satellite Trade: A Broadened Analysis», *Review of Economics and Statistics*, Μάιος 1960, σσ. 152–163. ↩

370 Για μια ενδιαφέρουσα παρουσίαση της πρόσφατης ανάπτυξης οργανωμένων ιδιωτικών επιχειρήσεων στη Σοβιετική Ρωσία, παράνομων αλλά προστατευόμενων μέσω δωροδοκίας των τοπικών αρχών, βλ. Edward Crankshaw, «Breaking the Law in a Police State: Regimentation Can't Curb Russians' Anarchic Spirit», *New York Herald-Tribune*, 17 Αυγούστου 1960. ↩

371 Πρόσφατες έρευνες έχουν καταδείξει την πλάνη της διαδεδομένης άποψης ότι οι σύγχρονες εφευρέσεις και οι εφαρμοσμένες τεχνολογικές εξελίξεις μπορούν να πραγματοποιούνται μόνο σε εργαστήρια πολύ μεγάλης κλίμακας, ακόμη και κεντρικά σχεδιασμένα. Βλ. ιδίως το λαμπρό έργο των John Jewkes, David Sawers και Richard Stillerman, *The Sources of Invention* (London: Macmillan & Co., 1958). Βλ. επίσης John R. Baker, *Science and the Planned State* (New York: Macmillan & Co., 1945). Για μια χρήσιμη σύνοψη της πρόσφατης βιβλιογραφίας σε αυτόν τον τομέα, βλ. Richard R. Nelson, «The Economics of Invention: A Survey of the Literature», *The Journal of Business*, Απρίλιος 1959, σσ. 101–127. Η σοβιετική επιστήμη έχει, φυσικά, κατορθώσει να αντιγράψει τα τεχνικά επιτεύγματα της Δύσης· ωστόσο, για τις αναποτελεσματικότητες της σοβιετικής επιστήμης, βλ. Baker, *Science and the Planned State*, και Baker, *Science and the Sputniks* (London: Society for Freedom in Science, Δεκέμβριος 1958). Ενδιαφέρον παρουσιάζει, ως προς τις εγγενείς αναποτελεσματικότητες της κρατικής στρατιωτικής έρευνας, η έκθεση της ομάδας εργασίας της Επιτροπής Hoover: Subcommittee of the Commission on Organization of the Executive Branch of Government, *Research Activities in the Department of Defense and Defense-Related Agencies* (Washington, D.C.: Απρίλιος 1955). Για την ατομική ενέργεια και το κράτος, βλ., εκτός από τους Jewkes, Sawers και Stillerman, Alfred Bornemann, «Atomic Energy and Enterprise Economics», *Land Economics*, Αύγουστος 1954. ↩

372 Δύο από τα επιχειρήματα υπέρ της κρατικής δραστηριότητας που προτιμούν περισσότερο οι οικονομολόγοι είναι τα επιχειρήματα των «συλλογικών αγαθών» και του «εξωτερικού οφέλους». Για μια κριτική, βλ. το Παράρτημα Β παρακάτω. ↩

373 Αυτή είναι η πρώτη γραμμή επιχειρηματολογίας υπέρ της κρατικής παρέμβασης που αναλύεται στο Παράρτημα Β παρακάτω. ↩

374 Σε πολλές περιπτώσεις, αυτές οι «επενδύσεις» δεν είναι απλώς γραφειοκρατικά σφάλματα· αποφέρουν στους κρατικούς αξιωματούχους ευπρόσδεκτα οφέλη «κύρους». Κάθε κράτος «υπανάπτυκτης» χώρας φαίνεται να επιμένει να έχει το χαλυβουργείο ή το φράγμα του, για παράδειγμα, ανεξάρτητα από το αν είναι οικονομικά συμφέρον ή όχι — και, επομένως, συνήθως δεν είναι. Όπως οξυδερκώς επισημαίνει ο καθηγητής Friedman:

> Οι Φαραώ συγκέντρωσαν τεράστια ποσά κεφαλαίου για να χτίσουν τις Πυραμίδες· επρόκειτο για σχηματισμό κεφαλαίου σε μεγάλη κλίμακα· ασφαλώς δεν προήγαγε την οικονομική ανάπτυξη με τη θεμελιώδη έννοια της συμβολής σε μια αυτοσυντηρούμενη άνοδο του βιοτικού επιπέδου των αιγυπτιακών μαζών. Η σύγχρονη Αίγυπτος κατασκεύασε υπό κρατική αιγίδα ένα χαλυβουργείο· αυτό συνεπάγεται σχηματισμό κεφαλαίου· αποτελεί όμως αφαίμαξη των οικονομικών πόρων της Αιγύπτου ... καθώς το κόστος παραγωγής χάλυβα στην Αίγυπτο είναι πολύ μεγαλύτερο από το κόστος αγοράς του αλλού· είναι απλώς ένα σύγχρονο αντίστοιχο των Πυραμίδων, με τη διαφορά ότι οι δαπάνες συντήρησης είναι υψηλότερες. (Milton Friedman, «Foreign Economic Aid: Means and Objectives», *Yale Review*, καλοκαίρι 1958, σ. 505) ↩

375 Πρβλ. L.M. Lachmann, *Capital and Its Structure*. Βλ. επίσης P.T. Bauer και B.S. Yamey, *The Economics of Under-Developed Countries* (London: James Nisbet and Co., 1957), σ. 129 κ.ε. ↩

376 Για το ζήτημα της υποχρεωτικής αποταμίευσης και των κρατικών επενδύσεων, βλ. το αξιοσημείωτο άρθρο του P.T. Bauer, «The Political Economy of Non-Development», στο James W. Wiggins και Helmut Schoeck, επιμ., *Foreign Aid Re-examined* (Washington, D.C.: Public Affairs Press, 1958), σσ. 129–138. Ο Bauer γράφει:

> ... αν η ανάπτυξη έχει νόημα ως επιθυμητή διαδικασία, πρέπει να αναφέρεται σε αύξηση του επιθυμητού προϊόντος. Η κρατική συγκέντρωση και επένδυση αποταμιεύσεων δημιουργεί παραγωγή που δεν υπόκειται στη δοκιμασία της εκούσιας αγοράς στην τιμή της αγοράς. ... Η αύξηση του προϊόντος μέσω αυτής της μεθόδου αποτελεί, στην καλύτερη περίπτωση, αμφίσημο δείκτη οικονομικής βελτίωσης. ... Αν το κεφάλαιο δεν παρέχεται εκουσίως, αυτό υποδηλώνει ότι ο πληθυσμός προτιμά μια εναλλακτική χρήση των πόρων, είτε τρέχουσα κατανάλωση είτε άλλες μορφές επένδυσης. (Στο ίδιο, σσ. 133–134) ↩

377 P.T. Bauer, *Economic Analysis and Policy in Underdeveloped Countries* (Durham, N.C.: Duke University Press, 1957), σ. 113 κ.ε. Για τη σοβιετική οικονομική ανάπτυξη, οι Bauer και Yamey διατυπώνουν την εξής χρήσιμη παρατήρηση:

> Η σημασία του εθνικού εισοδήματος, της βιομηχανικής παραγωγής και του σχηματισμού κεφαλαίου είναι επίσης αμφισβητήσιμη σε μια οικονομία όταν τόσο μεγάλο μέρος του προϊόντος δεν καθοδηγείται από τις επιλογές των καταναλωτών στην αγορά· οι ερμηνευτικές δυσχέρειες είναι ιδιαίτερα προφανείς σε σχέση με τις τεράστιες κεφαλαιακές δαπάνες που αναλαμβάνει το κράτος χωρίς αναφορά στην αξιολόγηση του προϊόντος από τους καταναλωτές. (Bauer και Yamey, *Economics of Under-Developed Countries*, σ. 162)

Βλ. επίσης Friedman, «Foreign Economic Aid», σ. 510. ↩

378 Για μια κριτική διαφόρων μεταφορών που εισάγονται αθέμιτα και παραπλανητικά από τις φυσικές επιστήμες στην οικονομική, βλ. Rothbard, «The Mantle of Science». ↩

379 Η κατά τεκμήριο υπερβολική ανάπτυξη των καρκινικών κυττάρων, για παράδειγμα, γενικά παραβλέπεται. ↩

380 Το πλούσιο συγγραφικό έργο του καθηγητή Bauer αποτελεί ιδιαίτερα γόνιμη πηγή ανάλυσης των προβλημάτων των υπανάπτυκτων χωρών. Πέρα από τις παραπάνω αναφορές, βλ. ιδίως το εξαιρετικό έργο του *United States Aid and Indian Economic Development* (Washington, D.C.: American Enterprise Association, Νοέμβριος 1959)· το *West African Trade* (Cambridge: Cambridge University Press, 1954)· «Lewis' Theory of Economic Growth», *American Economic Review*, Σεπτέμβριος 1956, σσ. 632–641· «A Reply», *Journal of Political Economy*, Οκτώβριος 1956, σσ. 435–441· και P.T. Bauer και B.S. Yamey, «The Economics of Marketing Reform», *Journal of Political Economy*, Ιούνιος 1954, σσ. 210–234.

Το ακόλουθο απόσπασμα από τη μελέτη του Bauer για την Ινδία είναι διδακτικό τόσο για την ανάλυση του κεντρικού σχεδιασμού όσο και για την ανάπτυξη:

> Ως επακόλουθο της δέσμευσης ενός μεγάλου —και αυξανόμενου— τομέα της οικονομίας για το κράτος, η ιδιωτική επιχειρηματική δραστηριότητα και οι επενδύσεις, τόσο ινδικές όσο και ξένες, απαγορεύονται σε ένα ευρύ φάσμα βιομηχανικών και εμπορικών δραστηριοτήτων. Αυτοί οι περιορισμοί και φραγμοί επηρεάζουν όχι μόνο τις ιδιωτικές ινδικές επενδύσεις, αλλά και την είσοδο ξένου κεφαλαίου, επιχειρηματικότητας και δεξιοτήτων, πράγμα που αναπόφευκτα επιβραδύνει την οικονομική ανάπτυξη. Τέτοια μέτρα είναι, επομένως, παράδοξα υπό το πρίσμα της υποτιθέμενης έμφασης στην οικονομική πρόοδο. (Bauer, *United States Aid*, σ. 43)

Το κύριο ελάττωμα του Bauer είναι η τάση του να υποτιμά τον ρόλο του κεφαλαίου στην οικονομική ανάπτυξη. ↩

381 Είναι συναρπαστικό να διαπιστώνει κανείς ότι, το 1925–1926, προτού η Σοβιετική Ρωσία δεσμευτεί στον πλήρη σοσιαλισμό και στην καταναγκαστική εκβιομηχάνιση, Σοβιετικοί ηγέτες και οικονομολόγοι επιτίθεντο στον κεντρικό σχεδιασμό και στην αναγκαστική βιομηχανική ανάπτυξη και ζητούσαν να στηριχθεί οικονομικά η χώρα στους ιδιώτες αγρότες. Μετά το 1926, όμως, η σοβιετική σχεδιασμένη οικονομία σχεδίαζε σκόπιμα κατά τρόπο οικονομικά ασύμφορο την αναγκαστική ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας, προκειμένου να εγκαθιδρύσει έναν αυτάρκη σοσιαλισμό. Βλ. Edward H. Carr, *Socialism In One Country, 1921–1926* (New York: Macmillan & Co., 1958), τόμ. I, σσ. 259–260, 316, 351, 503–513. Για την ουγγρική εμπειρία, βλ. Ray, «Industrial Planning in Hungary», σ. 134 κ.ε. ↩

382 Wiggins και Schoeck, *Scientism and Values*, σ. v. Ο συλλογικός αυτός τόμος περιλαμβάνει πολλά διαφωτιστικά άρθρα για το συνολικό πρόβλημα της υπανάπτυξης. Πέρα από το άρθρο του Bauer που παρατέθηκε παραπάνω, βλ. ιδίως τις συμβολές των Rippy, Groseclose, Stokes, Schoeck, Haberler και Wiggins. Βλ. επίσης την κριτική της έννοιας της υπανάπτυξης στο Jacob Viner, *International Trade and Economic Development* (Glencoe, Ill.: Free Press, 1952), σ. 120 κ.ε. ↩

383 W.W. Rostow, *The Stages of Economic Growth* (Cambridge: Cambridge University Press, 1960). Ίσως μέρος της δημοτικότητας να οφείλεται στον όρο «απογείωση», ο οποίος ασφαλώς εναρμονίζεται με την εποχή μας, προσανατολισμένη στην αεροπορία και στο διάστημα. ↩

384 Για το σύμπλεγμα πλανών που εμπεριέχει η αναζήτηση «νόμων της ιστορίας», βλ. Ludwig von Mises, *Theory and History* (New Haven: Yale University Press, 1957)· για μια κριτική παλαιότερων «θεωριών σταδίων» της οικονομικής ιστορίας, βλ. T.S. Ashton, «The Treatment of Capitalism by Historians», στο F.A. Hayek, επιμ., *Capitalism and the Historians* (Chicago: University of Chicago Press, 1954), σσ. 57–62. Ορισμένες από τις πλάνες της έννοιας του «κοινωνικού κεφαλαίου υποδομής» αντικρούονται στο Wilson Schmidt, «Social Overhead Mythology», στο Wiggins και Schoeck, *Scientism and Values*, σσ. 111–128, μολονότι ο ίδιος ο Schmidt παραμένει προσκολλημένος σε αρκετές από αυτές. Για την υπεροχή της ιδιωτικής έναντι της κρατικής επιχειρηματικότητας και καινοτομίας, καθώς και για τη σημασία της για την ανάπτυξη, βλ. Yale Brozen, «Business Leadership and Technological Change», *American Journal of Economics and Sociology*, 1954, σσ. 13–30· και Brozen, «Technological Change, Ideology and Productivity», *Political Science Quarterly*, Δεκέμβριος 1955, σσ. 522–542.

Μια άλλη πλάνη του Rostow είναι η υιοθέτηση της γερμανικής θεωρίας του ύστερου δέκατου ένατου αιώνα ότι ένα ισχυρό συγκεντρωτικό κράτος αποτελούσε αναγκαία προϋπόθεση για την εμφάνιση του δυτικού καπιταλισμού. Για μια μερική κριτική, βλ. Jelle C. Riemersma, «Economic Enterprise and Political Powers After the Reformation», *Economic Development and Cultural Change*, Ιούλιος 1955, σσ. 297–308.

Τέλος, για μια οξυδερκή και πρωτοποριακή εξέταση πολλών πτυχών της καταναγκαστικής ανάπτυξης, βλ. S. Herbert Frankel, *The Economic Impact of Under-Developed Societies* (Oxford: Basil Blackwell, 1953). Για μια αντιπαραβαλλόμενη μελέτη περίπτωσης του δρόμου της ελεύθερης αγοράς προς την ανάπτυξη, βλ. F.C. Benham, «The Growth of Manufacturing in Hong Kong», *International Affairs*, Οκτώβριος 1956, σσ. 456–463. ↩

385 Για μια κριτική του Rostow που τονίζει τη μηχανιστική του αντίληψη της ιστορίας και μια τεχνολογική αιτιοκρατία η οποία παραμελεί τις ζωτικές ιδέες που δημιουργούν την τεχνολογία και τους πολιτικούς θεσμούς, βλ. David McCord Wright, «True Growth Must Come Through Freedom», *Fortune*, Δεκέμβριος 1959, σσ. 137–138, 209–212. ↩

386 Αυτή η στάση οδηγεί κάποιον να πιστέψει ότι ο Schumpeter είχε δίκιο όταν δήλωνε:

> ... ο καπιταλισμός δικάζεται ενώπιον δικαστών που έχουν στην τσέπη τους τη θανατική καταδίκη. Θα την εκδώσουν, όποια υπεράσπιση και αν ακούσουν· η μόνη επιτυχία που μπορεί να επιφέρει μια νικηφόρα υπεράσπιση είναι η αλλαγή του κατηγορητηρίου. (Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, σ. 144) ↩

387 John Kenneth Galbraith, *The Affluent Society* (Boston: Houghton Mifflin Co., 1958). ↩

388 «Fable for Our Times», *Wall Street Journal*, 21 Απριλίου 1960, σ. 12. Έτσι, ο Galbraith, στο ίδιο, θρηνεί για την αποτυχία του κράτους να «επενδύσει περισσότερο» σε επιστήμονες και επιστημονική έρευνα για την προώθηση της ανάπτυξής μας, ενώ ταυτόχρονα επιτίθεται στην αμερικανική αφθονία. Αποδεικνύεται, όμως, ότι ο Galbraith θέλει περισσότερη από εκείνη ακριβώς την έρευνα που δεν μπορεί να έχει καμία εμπορική εφαρμογή. ↩

389 Το κύριο ρητορικό τέχνασμα του Galbraith θα μπορούσε να ονομαστεί «ο αδιάκοπος χλευασμός», ο οποίος περιλαμβάνει:

(α) Την παρουσίαση ενός αντίθετου επιχειρήματος με τόσο σαρκαστικό τρόπο ώστε να φαίνεται προφανώς παράλογο, χωρίς να χρειάζεται αιτιολογημένη ανασκευή.

(β) Την επινόηση και επανάληψη απαξιωτικών χαρακτηρισμών κατά το ύφος του Veblen, όπως η «συμβατική σοφία».

(γ) Την περαιτέρω γελοιοποίηση των αντιπάλων μέσω ψυχολογικών προσωπικών επιθέσεων, δηλαδή της κατηγορίας ότι έχουν ψυχολογικό συμφέρον να διατηρούν τα παράλογα δόγματά τους — ένας τρόπος επίθεσης που είναι πλέον περισσότερο του συρμού από τις παλαιότερες κατηγορίες περί οικονομικής εξαγοράς.

Η «συμβατική σοφία» περιλαμβάνει σχεδόν οτιδήποτε με το οποίο διαφωνεί ο Galbraith. ↩

390 Πέρα από τη μοχθηρή διαφήμιση, οι ανάγκες δημιουργούνται επίσης τεχνητά, σύμφωνα με τον Galbraith, μέσω της μίμησης του γείτονα: «Να μη μείνουμε πίσω από τους Jones». Αλλά, πρώτον, τι το κακό έχει μια τέτοια μίμηση, πέρα από μια αστήρικτη ηθική κρίση του Galbraith; Ο Galbraith διατείνεται ότι θεμελιώνει τη θεωρία του όχι στην προσωπική του ηθική κρίση, αλλά στην υποτιθέμενη δημιουργία αναγκών από την ίδια την παραγωγή. Ωστόσο, η απλή μίμηση δεν θα ήταν λειτουργία των παραγωγών, αλλά των ίδιων των καταναλωτών — εκτός αν και η μίμηση εμπνεόταν από τη διαφήμιση. Αλλά τότε το επιχείρημα ανάγεται στην κριτική της διαφήμισης που εξετάζεται στο κείμενο. Και, δεύτερον, από πού απέκτησε τις ανάγκες του ο αρχικός Jones; Ανεξάρτητα από το πόσοι άνθρωποι έχουν ανάγκες αποκλειστικά από μίμηση άλλων, κάποιο άτομο ή κάποια άτομα πρέπει αρχικά να είχαν αυτές τις ανάγκες ως γνήσιες, απολύτως δικές τους ανάγκες. Διαφορετικά, το επιχείρημα είναι ανεπανόρθωτα κυκλικό. Μόλις αυτό γίνει δεκτό, είναι αδύνατον για την οικονομική επιστήμη να αποφασίσει σε ποιον βαθμό κάθε ανάγκη διαποτίζεται από μίμηση. ↩

391 Για περισσότερα σχετικά με την αιτιοκρατία και τις επιστήμες της ανθρώπινης δράσης, βλ. Rothbard, «Mantle of Science», και Mises, *Theory and History*. ↩

392 Ο καθηγητής Abbott, στο σημαντικό βιβλίο του για τον ανταγωνισμό, την ποιότητα των προϊόντων και το επιχειρηματικό σύστημα, το διατύπωσε ως εξής:

Οι παραγωγοί θα βρίσκουν γενικά ευκολότερο και λιγότερο δαπανηρό να εξασφαλίζουν πωλήσεις προσαρμόζοντας το προϊόν όσο το δυνατόν περισσότερο στις υπάρχουσες προτιμήσεις και κατευθύνοντας τη διαφήμιση προς εκείνους των οποίων τις ανάγκες είναι ήδη κατάλληλο να ικανοποιήσει, παρά επιχειρώντας να αλλάξουν τους ανθρώπους ώστε να ταιριάζουν στο προϊόν. (Abbott, *Quality and Competition*, σ. 74) ↩

393 Πρόσφατα κείμενα ειδικών του μάρκετινγκ για την «επανάσταση του μάρκετινγκ» που συντελείται σήμερα τονίζουν ακριβώς αυτόν τον αυξανόμενο ανταγωνισμό για την εύνοια και την πελατεία του καταναλωτή και την προσπάθεια προσέλκυσής τους. Βλ., λοιπόν, Robert J. Keith, «The Marketing Revolution», *Journal of Marketing*, Ιανουάριος 1960, σσ. 35–38· Goldman, «Product Differentiation and Advertising: Some Lessons From Soviet Experience»· και Goldman, «Marketing—a Lesson for Marx», *Harvard Business Review*, Ιανουάριος–Φεβρουάριος 1960, σσ. 79–86. ↩

394 Σχετικά με τις υποτιθέμενες δυνάμεις της επιχειρηματικής διαφήμισης, αξίζει να επισημανθούν οι ακόλουθες αιχμηρές παρατηρήσεις του Ludwig von Mises:

Είναι διαδεδομένη πλάνη ότι η επιδέξια διαφήμιση μπορεί να πείσει τους καταναλωτές να αγοράσουν οτιδήποτε θέλει ο διαφημιζόμενος να αγοράσουν. ... Ωστόσο, κανείς δεν πιστεύει ότι οποιοδήποτε είδος διαφήμισης θα κατόρθωνε να διατηρήσει τους κηροποιούς απέναντι στον ηλεκτρικό λαμπτήρα, τους αμαξάδες απέναντι στα αυτοκίνητα, την πένα από φτερό χήνας απέναντι στη χαλύβδινη πένα και αργότερα απέναντι στην πένα μελάνης. (Mises, *Human Action*, σ. 317)

Για μια κριτική της έννοιας των «κρυφών υποβολέων», βλ. Raymond A. Bauer, «Limits of Persuasion», *Harvard Business Review*, Σεπτέμβριος–Οκτώβριος 1958, σσ. 105–110. ↩

395 Galbraith, *Affluent Society*, σ. 345. Προτείνοντας αυτή τη μεγάλης κλίμακας δημιουργία μιας τάξης διανοουμένων, ο Galbraith ουσιαστικά αγνοεί τον τεχνητό χαρακτήρα της εκπαίδευσης ανθρώπων πέρα από τα ενδιαφέροντα, τις ικανότητές τους ή τις διαθέσιμες ευκαιρίες απασχόλησης. ↩

396 Επειδή αυτό θα μας απομάκρυνε πράγματι πολύ από το θέμα μας, μπορούμε να αναφέρουμε εδώ μόνο μία παραπομπή: στην επιτυχημένη ανάπτυξη του οδικού δικτύου και του δικτύου διωρύγων της Αγγλίας του δέκατου όγδοου αιώνα από ιδιωτικές εταιρείες οδοποιίας, διωρύγων και βελτίωσης της ναυσιπλοΐας. Βλ. T.S. Ashton, *An Economic History of England: The 18th Century* (New York: Barnes and Noble, χ.χ.), σσ. 72–81. Για την πλάνη των «συλλογικών αγαθών», που μπορούν να παρέχονται μόνο από το κράτος, βλ. το Παράρτημα Β παρακάτω. ↩

397 Μέσα στο πλέγμα των υπόλοιπων πλανών και σφαλμάτων του Galbraith, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ένα: τον παράξενο υπαινιγμό του ότι ο καθηγητής von Mises είναι επιχειρηματίας. Διότι πρώτα ο Galbraith μιλά για την πανάρχαια εχθρότητα μεταξύ επιχειρηματιών και διανοουμένων, στηρίζει αυτή τη δήλωση παραθέτοντας επικριτικές κρίσεις του Mises για πολλούς διανοουμένους και κατόπιν παραδέχεται ότι «οι περισσότεροι επιχειρηματίες» θα θεωρούσαν τον Mises «μάλλον ακραίο». Αλλά, εφόσον ο Mises ασφαλώς δεν είναι επιχειρηματίας, είναι παράξενο να βλέπουμε τις δηλώσεις του να χρησιμοποιούνται ως τεκμήρια εχθρότητας μεταξύ επιχειρηματιών και διανοουμένων. Galbraith, *Affluent Society*, σσ. 184–185. Το ιδιότυπο αυτό σφάλμα συμμερίζονται οι συνάδελφοι του Galbraith στο Harvard, των οποίων το έργο επικαλείται ευνοϊκά και οι οποίοι επιμένουν να παραθέτουν ανθρώπους που δεν είναι επιχειρηματίες, όπως ο Henry Hazlitt και ο δρ F.A. Harper, ως εκπροσώπους του «κλασικού επιχειρηματικού δόγματος». Βλ. Francis X. Sutton, Seymour E. Harris, Carl Kaysen και James Tobin, *The American Business Creed* (Cambridge: Harvard University Press, 1956).

Το *The Affluent Society* είναι έργο που προσφέρεται ιδιαίτερα για σάτιρα, και αυτή έχει δοθεί ευφυώς στο «The Sumptuary Manifesto», *The Journal of Law and Economics*, Οκτώβριος 1959, σσ. 120–123. ↩

398 Βλ. σ. 944 κ.ε. αυτού του κεφαλαίου. ↩

399 Μια σύντομη, και επομένως απροκάλυπτη, εκδοχή της θέσης του Galbraith βρίσκεται στο John Kenneth Galbraith, «Use of Income That Economic Growth Makes Possible ...», στο *Problems of United States Economic Development* (New York: Committee for Economic Development, Ιανουάριος 1958), σσ. 201–206. Στην ίδια συλλογή δοκιμίων υπάρχει μια από ορισμένες απόψεις πιο ακραία διατύπωση της ίδιας θέσης από τον καθηγητή Moses Abramovitz, ο οποίος προχωρεί ακόμη περισσότερο, καταγγέλλοντας τον ελεύθερο χρόνο ως απειλή που μπορεί να μας στερήσει εκείνο το «ελάχιστο μέτρο σκόπιμης, πειθαρχημένης δραστηριότητας που ... δίνει γεύση στη ζωή μας». Moses Abramovitz, «Economic Goals and Social Welfare in the Next Generation», στο ίδιο, σ. 195. Ίσως είναι σκόπιμο να επισημανθεί η έντονη ομοιότητα μεταξύ της καταναγκαστικής στέρησης ελεύθερου χρόνου και της δουλείας, καθώς και να παρατηρηθεί ότι η μόνη κοινωνία που μπορεί πραγματικά να «επενδύει στους ανθρώπους» είναι μια κοινωνία όπου η δουλεία αφθονεί. Πράγματι, γι' αυτόν τον λόγο ο Galbraith γράφει σχεδόν νοσταλγικά για ένα σύστημα δουλείας. *Affluent Society*, σσ. 274–275.

Πέρα από τους Galbraith και Abramovitz, άλλες «γκαλμπρεϊθιανές» συμβολές στον συλλογικό τόμο της CED είναι εκείνες του καθηγητή David Riesman και ιδίως του Sir Roy Harrod, ο οποίος οργίζεται με τους «κράχτες», τη βρετανική εκδοχή των διαφημιστών. Όπως ο Galbraith, έτσι και ο Harrod θα εγκαινίαζε ένα μαζικό κρατικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα για να «διδάξει» στους ανθρώπους πώς να χρησιμοποιούν τον ελεύθερο χρόνο τους με τον αρμόζοντα εκλεπτυσμένο και αισθητικά καλλιεργημένο τρόπο. Αυτό αντιδιαστέλλεται προς τον Abramovitz, ο οποίος θα αντικαθιστούσε τον αυξανόμενο ελεύθερο χρόνο με μια τονωτική πειθαρχία της εργασίας. Αλλά και πάλι, υποψιάζεται κανείς ότι το μεγαλύτερο μέρος των ανθρώπων θα έβρισκε μια καταναγκαστικά επιβαλλόμενη αισθητική του Harrod εξίσου πειθαρχική. Galbraith, *Problems of United States Economic Development*, τόμ. I, σσ. 207–213, 223–234. ↩

400 Hayek, *Constitution of Liberty*, σ. 42 κ.ε. Όπως το διατυπώνει ο Hayek:

Μεγάλο μέρος των δαπανών των πλουσίων, μολονότι δεν αποβλέπει σε αυτόν τον σκοπό, χρησιμεύει έτσι για την κάλυψη του κόστους πειραματισμού με νέα πράγματα, τα οποία, ως αποτέλεσμα, μπορούν αργότερα να γίνουν διαθέσιμα στους φτωχούς.

Το σημαντικό σημείο δεν είναι απλώς ότι μαθαίνουμε σταδιακά να παράγουμε φθηνά και σε μεγάλη κλίμακα όσα ήδη γνωρίζουμε να παράγουμε ακριβά και σε μικρές ποσότητες, αλλά ότι μόνο από μια προχωρημένη θέση γίνεται ορατό το επόμενο φάσμα επιθυμιών και δυνατοτήτων, ώστε η επιλογή νέων στόχων και η προσπάθεια επίτευξής τους να αρχίζουν πολύ πριν μπορέσει η πλειονότητα να τους επιδιώξει. (Στο ίδιο, σσ. 43–44)

Βλ. επίσης την παρόμοια επισήμανση του Mises τριάντα χρόνια νωρίτερα. Ludwig von Mises, «The Nationalization of Credit», στο Sommer, *Essays in European Economic Thought*, σσ. 111–112. Και βλ. Bertrand de Jouvenel, *The Ethics of Redistribution* (Cambridge: Cambridge University Press, 1952), σσ. 38–39. ↩

401 De Jouvenel, *Ethics of Redistribution*, ιδίως σ. 67 κ.ε. Αν όλες οι νοικοκυρές σταματούσαν ξαφνικά να κάνουν τις δικές τους οικιακές εργασίες και, αντ' αυτού, προσλαμβάνονταν έναντι αμοιβής από τους διπλανούς γείτονές τους, η υποτιθέμενη αύξηση του εθνικού προϊόντος, όπως μετριέται στατιστικά, θα ήταν πολύ μεγάλη, παρότι η πραγματική αύξηση θα ήταν μηδενική. Για περισσότερα σχετικά με αυτό το σημείο, βλ. de Jouvenel, «The Political Economy of Gratuity», *The Virginia Quarterly Review*, φθινόπωρο 1959, σ. 515 κ.ε. ↩

402 Μολονότι έχει προφανείς επιπτώσεις σε τρίτους, αυτός ο τύπος παρέμβασης είναι ουσιαστικά δυαδικός, επειδή ο εκδότης, ή παρεμβαίνων, κερδίζει εις βάρος των μεμονωμένων κατόχων γνήσιου χρήματος. Οι «γραμμές δύναμης» εκτείνονται ακτινωτά από τους παρεμβαίνοντες προς καθέναν από εκείνους που υφίστανται απώλειες. ↩

403 Ο πληθωρισμός, στο παρόν έργο, ορίζεται ρητά ώστε να αποκλείει τις αυξήσεις του αποθέματος μεταλλικού χρήματος. Μολονότι αυτές οι αυξήσεις έχουν παρόμοιες επιπτώσεις, όπως η άνοδος των τιμών των αγαθών, διαφέρουν επίσης ριζικά ως προς άλλες επιπτώσεις: (α) οι απλές αυξήσεις του μεταλλικού χρήματος δεν αποτελούν παρέμβαση στην ελεύθερη αγορά, η οποία επιβαρύνει μία ομάδα και επιδοτεί άλλη· και (β) δεν οδηγούν στις διαδικασίες του οικονομικού κύκλου. ↩

404 Πρβλ. Mises, *Theory of Money and Credit*, σσ. 140–142. ↩

405 Ο διακηρυγμένος στόχος του πληθωριστικού προγράμματος του Keynes ήταν η «ευθανασία του εισοδηματία». Αντιλαμβανόταν ο Keynes ότι υποστήριζε την όχι και τόσο ευσπλαχνική εξόντωση ορισμένων από τις πιο ανίκανες προς εργασία ομάδες ολόκληρου του πληθυσμού — ομάδων των οποίων η οριακή παραγωγικότητα σε όρους αξίας συνίστατο σχεδόν αποκλειστικά στις αποταμιεύσεις τους; Keynes, *General Theory*, σ. 376. ↩

406 Για μια ενδιαφέρουσα εξέταση ορισμένων πτυχών του λογιστικού σφάλματος, βλ. W.T. Baxter, «The Accountant's Contribution to the Trade Cycle», *Economica*, Μάιος 1955, σσ. 99–112. Βλ. επίσης Mises, *Theory of Money and Credit*, σσ. 202–204· και *Human Action*, σσ. 546–547. ↩

407 Στον βαθμό που το νέο χρήμα δανείζεται σε καταναλωτές και όχι σε επιχειρήσεις, οι κυκλικές επιπτώσεις που εξετάζονται σε αυτή την ενότητα δεν εμφανίζονται. ↩

408 Βλ. Mises, *Human Action*, σ. 557. ↩

409 Εφόσον ο Knut Wicksell είναι ένας από τους θεμελιωτές αυτής της προσέγγισης του οικονομικού κύκλου, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η δική μας χρήση του όρου «φυσικό επιτόκιο» διαφέρει από τη δική του. Το «φυσικό επιτόκιο» του Wicksell ήταν συγγενές προς το δικό μας «επιτόκιο της ελεύθερης αγοράς»· το δικό μας «φυσικό επιτόκιο» είναι το ποσοστό απόδοσης που αποκομίζουν οι επιχειρήσεις στην υφιστάμενη αγορά χωρίς να συνυπολογίζεται ο τόκος των δανείων. Αντιστοιχεί σε εκείνο που έχει ονομαστεί παραπλανητικά «κανονικό ποσοστό κέρδους», αλλά είναι στην πραγματικότητα το βασικό επιτόκιο. Βλ. το κεφάλαιο 6 παραπάνω. ↩

410 Αν ορισμένοι αναγνώστες μπουν στον πειρασμό να ρωτήσουν γιατί η πιστωτική συρρίκνωση δεν θα οδηγήσει στον αντίθετο τύπο εσφαλμένης επένδυσης από εκείνον της άνθησης —υπερεπένδυση σε κεφαλαιουχικά αγαθά κατώτερης τάξης και υποεπένδυση σε αγαθά ανώτερης τάξης—, η απάντηση είναι ότι δεν υπάρχει αυθαίρετη δυνατότητα επιλογής μεταξύ επένδυσης σε αγαθά ανώτερης ή κατώτερης τάξης. Η αυξημένη επένδυση πρέπει να πραγματοποιείται στα αγαθά ανώτερης τάξης — στην επιμήκυνση της παραγωγικής διάρθρωσης. Ένα μειωμένο ποσό επένδυσης απλώς περιορίζει την επένδυση ανώτερης τάξης. Έτσι, δεν θα υπάρχει πλεόνασμα επένδυσης στις κατώτερες τάξεις, αλλά απλώς βραχύτερη διάρθρωση από εκείνη που θα υπήρχε διαφορετικά. Η συρρίκνωση, σε αντίθεση με την επέκταση, δεν δημιουργεί θετικές εσφαλμένες επενδύσεις. ↩

411 Αν η οικονομία βρίσκεται υπό τον κανόνα του χρυσού ή του αργύρου, πολλοί υπέρμαχοι της ελεύθερης αγοράς θα υποστηρίξουν την πιστωτική συρρίκνωση για τους ακόλουθους πρόσθετους λόγους: (α) για να διαφυλαχθεί η αρχή της εκπλήρωσης των συμβατικών υποχρεώσεων και (β) για να τιμωρηθούν οι τράπεζες για την επέκτασή τους και να εξαναγκαστούν να επιστρέψουν προς μια πολιτική μεταλλικών αποθεματικών 100%. ↩

412 Ο Mises παρουσίασε για πρώτη φορά την «αυστριακή θεωρία» σε μια αξιοσημείωτη ενότητα του *Theory of Money and Credit*, σσ. 346–366. Για μια πιο ανεπτυγμένη παρουσίαση, βλ. το *Human Action*, σσ. 547–583. Για τις σημαντικές συμβολές του F.A. Hayek, βλ. ιδίως το *Prices and Production*, καθώς και το *Monetary Theory and the Trade Cycle* (London: Jonathan Cape, 1933) και το *Profits, Interest, and Investment*. Άλλα έργα στην παράδοση του Mises περιλαμβάνουν το Robbins, *The Great Depression*, και το Fritz Machlup, *The Stock Market, Credit, and Capital Formation* (New York: Macmillan & Co., 1940). ↩

413 Βλ. Mises, *Human Action*, σσ. 577–578· και Hayek, *Prices and Production*, σσ. 96–99. ↩

414 Ίσως ένας λόγος για τη συνεχιζόμενη εμπιστοσύνη στο τραπεζικό σύστημα είναι ότι οι άνθρωποι γενικά πιστεύουν πως η απάτη διώκεται από το κράτος και ότι, επομένως, κάθε πρακτική που δεν διώκεται πρέπει να είναι υγιής. Πράγματι, τα κράτη, όπως θα δούμε παρακάτω, καταβάλλουν πάντοτε ιδιαίτερες προσπάθειες για να στηρίζουν το τραπεζικό σύστημα. ↩

415 Όλα αυτά, φυσικά, προϋποθέτουν ότι δεν υπάρχει άλλη κρατική παρέμβαση στην τραπεζική πέρα από την άδεια λειτουργίας με κλασματικά αποθεματικά. Από την εισαγωγή της «ασφάλισης» καταθέσεων κατά το New Deal, για παράδειγμα, ο περιορισμός των μαζικών αναλήψεων έχει ουσιαστικά εξαλειφθεί από αυτή την πράξη παραχώρησης ειδικού προνομίου. ↩

416 Στο ενοποιημένο ισοζύγιο πληρωμών των πελατών, το χρηματικό εισόδημα από πωλήσεις σε μη πελάτες — εξαγωγές — θα μειωθεί, ενώ οι χρηματικές δαπάνες για αγαθά και υπηρεσίες μη πελατών —εισαγωγές— θα αυξηθούν. Τα πλεονάζοντα χρηματικά υπόλοιπα των πελατών μεταφέρονται στους μη πελάτες. ↩

417 Οι παλαιότεροι οικονομολόγοι διέκριναν επίσης μια «εσωτερική εκροή» από την «εξωτερική εκροή», αλλά στην πρώτη περιλάμβαναν μόνο την εκροή από τους χρήστες τραπεζών προς εκείνους που επιμένουν στο βασικό χρήμα. ↩

418 Βλ. *Human Action*, σσ. 434–435. ↩

419 Για διάφορες απόψεις σχετικά με την ελεύθερη και την κεντρική τραπεζική, βλ. Vera C. Smith, *The Rationale of Central Banking* (London: P.S. King and Son, 1936). ↩

420 Mises, *Human Action*, σ. 444. ↩

421 Amasa Walker, *Science of Wealth*, σσ. 230–231. ↩

422 Υπάρχει και ένας τέταρτος τρόπος με τον οποίο μια κεντρική τράπεζα μπορεί να αυξήσει τα τραπεζικά αποθεματικά: σε χώρες όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, όπου οι τράπεζες πρέπει να διατηρούν μια νομοθετικά καθορισμένη ελάχιστη αναλογία αποθεματικών προς καταθέσεις, η κεντρική τράπεζα μπορεί απλώς να μειώσει την απαιτούμενη αναλογία. ↩

423 Στις ξένες κεντρικές τράπεζες και στα ξένα κράτη εξακολουθεί να επιτρέπεται η εξαργύρωση σε χρυσές ράβδους, αλλά αυτό δύσκολα αποτελεί παρηγοριά είτε για τους ξένους πολίτες είτε για τους Αμερικανούς. Το αποτέλεσμα είναι ότι ο χρυσός εξακολουθεί να αποτελεί τελικό στοιχείο «εξισορρόπησης» μεταξύ εθνικών κυβερνήσεων και, επομένως, ένα είδος μέσου ανταλλαγής για τα κράτη και τις κεντρικές τράπεζες στις διεθνείς συναλλαγές. ↩

424 Η μετάβαση από τον χρυσό στο χρήμα αναγκαστικής κυκλοφορίας θα διευκολυνθεί σημαντικά αν το κράτος έχει προηγουμένως εγκαταλείψει τις ουγγιές, τα γραμμάρια, τα grains και τις άλλες μονάδες βάρους στην ονομασία των νομισματικών μονάδων του και τις έχει αντικαταστήσει με ιδιαίτερες ονομασίες, όπως δολάριο, μάρκο, φράγκο κ.λπ. Θα είναι τότε πολύ ευκολότερο να εξαλειφθεί η σύνδεση των νομισματικών μονάδων με το βάρος στη συνείδηση του κοινού και να διδαχθεί το κοινό να αποδίδει αξία στις ίδιες τις ονομασίες. Επιπλέον, αν κάθε εθνική κυβέρνηση προωθεί τη δική της ιδιαίτερη ονομασία, θα είναι πολύ ευκολότερο για κάθε κράτος να ελέγχει απολύτως τη δική του έκδοση χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας. ↩

425 Πρβλ. την ανάλυση του John Maynard Keynes στο *A Tract on Monetary Reform* (London: Macmillan & Co., 1923), κεφ. II, ενότητα 1. ↩

426 Για τον ανεξέλεγκτο πληθωρισμό, βλ. Mises, *Theory of Money and Credit*, σσ. 227–231. ↩

427 Το Costantino Bresciani-Turroni, *The Economics of Inflation* (London: George Allen & Unwin, 1937), αποτελεί λαμπρό και οριστικό έργο αναφοράς για τον γερμανικό πληθωρισμό. ↩

428 Ο πληθωρισμός ορίζεται εδώ ως κάθε αύξηση της προσφοράς χρήματος μεγαλύτερη από την αύξηση του μεταλλικού χρήματος, όχι ως μεγάλη μεταβολή αυτής της προσφοράς. Όπως ορίζονται εδώ, επομένως, οι όροι «πληθωρισμός» και «αποπληθωρισμός» αποτελούν πραξεολογικές κατηγορίες. Βλ. Mises, *Human Action*, σσ. 419–420. Βλ. όμως επίσης τις παρατηρήσεις του Mises στο Aaron Director, επιμ., *Defense, Controls, and Inflation* (Chicago: University of Chicago Press, 1952), σ. 3, υποσημείωση. ↩

429 Βλ. George Ferdinand, «Review of Albert G. Hart, Defense without Inflation», *Christian Economics*, τόμ. III, αρ. 19, 23 Οκτωβρίου 1951. ↩

430 Βλ. Mises, στο Director, *Defense, Controls, and Inflation*, σ. 334. ↩

431 Βλ. την ενότητα 8ΣΤ ανωτέρω. ↩

432 Μια πρόσφατη ένσταση αυτού του είδους εμφανίζεται στο James M. Buchanan, *Public Principles of Public Debt* (Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1958), ιδίως σσ. 104–105. ↩

433 Είναι, ωστόσο, εσφαλμένο να λέγεται ότι τα δάνεια προς το κράτος είναι «χωρίς κίνδυνο» και ότι, επομένως, η απόδοση τόκου των κρατικών ομολόγων μπορεί να θεωρείται το καθαρό επιτόκιο. Τα κράτη μπορούν πάντοτε να αποκηρύξουν τις υποχρεώσεις τους αν το επιθυμούν, ή μπορεί να ανατραπούν και οι διάδοχοί τους να αρνηθούν να τιμήσουν τους χρεωστικούς τίτλους. ↩

434 Επομένως, παρά την κριτική του Buchanan, οι κλασικοί οικονομολόγοι όπως ο Mill είχαν δίκιο: το δημόσιο χρέος αποτελεί διπλό βάρος για την ελεύθερη αγορά· στο παρόν, επειδή πόροι αποσύρονται από την ιδιωτική χρήση και διοχετεύονται σε μη παραγωγική κρατική χρήση· και στο μέλλον, όταν οι ιδιώτες πολίτες φορολογούνται για να αποπληρωθεί το χρέος. Πράγματι, για να έχει δίκιο ο Buchanan και να μην αποτελεί βάρος το δημόσιο χρέος, θα έπρεπε να πληρούνται δύο ακραίες προϋποθέσεις: (1) ο ομολογιούχος θα έπρεπε να σκίσει το ομόλογό του, ώστε το δάνειο να αποτελεί γνήσια εκούσια συνεισφορά προς το κράτος· και (2) το κράτος θα έπρεπε να είναι ένας απολύτως εκούσιος θεσμός, συντηρούμενος αποκλειστικά από εκούσιες πληρωμές, όχι μόνο για το συγκεκριμένο χρέος αλλά για όλες τις συναλλαγές του με την υπόλοιπη κοινωνία. Πρβλ. Buchanan, *Public Principles of Public Debt*. ↩

435 Με τον ίδιο τρόπο, θα έπρεπε να υποστηρίξουμε ότι οι Εβραίοι που δολοφονήθηκαν από τους ναζί κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στην πραγματικότητα αυτοκτόνησαν: «Το έκαναν οι ίδιοι στους εαυτούς τους». ↩

436 Για τη σπάνια εξαίρεση ενός ελευθεριστή που αναγνωρίζει το πλεονέκτημα της αποκήρυξης από τη σκοπιά της ελεύθερης αγοράς, βλ. Frank Chodorov, «Don't Buy Bonds», *analysis*, τόμ. IV, αρ. 9, Ιούλιος 1948, σσ. 1–2. ↩

437 Ένα παλαιό και καθιερωμένο παράδειγμα, που χρησιμοποιείται διαρκώς σε συγγράμματα δημόσιων οικονομικών — πεδίο ιδιαίτερα επιρρεπές σε συγκαλυμμένες ηθικές κρίσεις—, είναι οι «κανόνες δικαιοσύνης» στη φορολογία που διατύπωσε ο Adam Smith. Για μια κριτική αυτών των υποτίθεται «αυτονόητων» κανόνων, βλ. Rothbard, «Mantle of Science». ↩

438 Η ανάλυση της οικονομικής φύσης και των συνεπειών της κρατικής ιδιοκτησίας στο παρόν βιβλίο είναι αξιολογικά ουδέτερη και δεν περιλαμβάνει ηθικές κρίσεις. Είναι σφάλμα, για παράδειγμα, να πιστεύει κανείς ότι όποιος γνωρίζει τους οικονομικούς νόμους που καταδεικνύουν τις μεγάλες αναποτελεσματικότητες της κρατικής ιδιοκτησίας θα έπρεπε αναγκαστικά να επιλέγει την ιδιωτική αντί της κρατικής ιδιοκτησίας, μολονότι, φυσικά, μπορεί κάλλιστα να το πράττει. Εκείνοι που αποδίδουν υψηλή ηθική αξία, για παράδειγμα, στην κοινωνική σύγκρουση ή στη φτώχεια ή στην αναποτελεσματικότητα, ή εκείνοι που επιθυμούν έντονα να ασκούν γραφειοκρατική εξουσία επί άλλων —ή να βλέπουν ανθρώπους να υπόκεινται σε γραφειοκρατική εξουσία—, μπορεί κάλλιστα να επιλέγουν την κρατική ιδιοκτησία με ακόμη μεγαλύτερο ενθουσιασμό. Οι έσχατες ηθικές αρχές και επιλογές βρίσκονται εκτός του πεδίου αυτού του βιβλίου. Αυτό, φυσικά, δεν σημαίνει ότι ο συγγραφέας υποτιμά τη σημασία τους. Αντιθέτως, πιστεύει ότι η ηθική αποτελεί ορθολογικό γνωστικό κλάδο. ↩

439 Πρβλ., λοιπόν, Molinari, *Society of Tomorrow*, σσ. 47–95. ↩

440 Στο ίδιο, σ. 63. Για την πλάνη των συλλογικών αγαθών, βλ. S.R., «Spencer As His Own Critic», *Liberty*, Ιούνιος 1904, και Merlin H. Hunter και Harry K. Allen, *Principles of Public Finance* (New York: Harpers, 1940), σ. 22. Ο Molinari δεν πίστευε πάντοτε στην ύπαρξη «συλλογικών αγαθών», όπως φαίνεται από το αξιοσημείωτο «De la production de la sécurité», *Journal des Economistes*, 15 Φεβρουαρίου 1849, και το Molinari, «Onzième soirée», στο *Les soirées de la Rue Saint Lazare* (Paris, 1849). ↩

441 Antonio De Viti De Marco, *First Principles of Public Finance* (London: Jonathan Cape, 1936), σσ. 37–41. Παρόμοιο με την πρώτη κατηγορία του De Viti είναι το κριτήριο που επιχείρησε να διατυπώσει ο Baumol για τα «από κοινού» χρηματοδοτούμενα αγαθά· για μια κριτική του, βλ. Rothbard, «Toward A Reconstruction of Utility and Welfare Economics», σσ. 255–260. ↩

442 Paul A. Samuelson, «The Pure Theory of Public Expenditures», *Review of Economics and Statistics*, Νοέμβριος 1954, σσ. 387–389. ↩

443 Stephen Enke, «More on the Misuse of Mathematics in Economics: A Rejoinder», *Review of Economics and Statistics*, Μάιος 1955, σσ. 131–133· Julius Margolis, «A Comment On the Pure Theory of Public Expenditures», *Review of Economics and Statistics*, Νοέμβριος 1955, σσ. 347–349. Στην απάντησή του στους επικριτές, ο Samuelson, αφού σπεύδει να αρνηθεί κάθε ενδεχόμενο υπαινιγμό ότι επιθυμούσε να περιορίσει τη σφαίρα του κράτους μόνο στα συλλογικά αγαθά, υποστηρίζει ότι η κατηγορία του είναι στην πραγματικότητα μια «πολική» έννοια. Τα αγαθά στον πραγματικό κόσμο υποτίθεται ότι είναι απλώς μείγματα των «πολικών άκρων» των δημόσιων και ιδιωτικών αγαθών. Αλλά αυτές οι έννοιες, ακόμη και με τους ίδιους τους όρους του Samuelson, σαφώς δεν είναι πολικές· εξαντλούν τις δυνατές περιπτώσεις. Είτε η κατανάλωση ενός αγαθού από τον Α μειώνει τη δυνατή κατανάλωση του Β είτε όχι: αυτές οι δύο εναλλακτικές αποκλείονται αμοιβαία και εξαντλούν τις δυνατότητες. Ουσιαστικά, ο Samuelson έχει εγκαταλείψει την κατηγορία του τόσο ως θεωρητικό όσο και ως πρακτικό εργαλείο. Paul A. Samuelson, «Diagrammatic Exposition of a Theory of Public Expenditure», *Review of Economics and Statistics*, Νοέμβριος 1955, σσ. 350–356. ↩

444 Charles M. Tiebout, «A Pure Theory of Local Expenditures», *Journal of Political Economy*, Οκτώβριος 1956, σσ. 416– 424. Σε ένα σημείο, ο Tiebout φαίνεται να παραδέχεται ότι η θεωρία του θα ήταν έγκυρη μόνο αν κάθε άνθρωπος μπορούσε κατά κάποιον τρόπο να είναι «η δική του δημοτική αρχή». Στο ίδιο, σ. 421.

Στο πλαίσιο μιας οξυδερκούς κριτικής της ιδέας του ανταγωνισμού μεταξύ κρατικών αρχών, η *Colorado Springs Gazette-Telegraph* έγραψε τα ακόλουθα:

Αν ο φορολογούμενος ήταν ελεύθερος να ενεργεί ως πελάτης, αγοράζοντας μόνο εκείνες τις υπηρεσίες που θεωρούσε χρήσιμες για τον ίδιο και των οποίων η τιμή βρισκόταν εντός των δυνατοτήτων του, τότε αυτός ο ανταγωνισμός μεταξύ κρατικών αρχών θα ήταν θαυμάσιο πράγμα. Αλλά, επειδή ο φορολογούμενος δεν είναι πελάτης αλλά απλώς κυβερνώμενος, δεν είναι ελεύθερος να επιλέγει. Απλώς εξαναγκάζεται να πληρώνει. ... Με το κράτος δεν υπάρχει σχέση παραγωγού και πελάτη. Υπάρχει μόνο η σχέση που πάντοτε υφίσταται μεταξύ εκείνων που κυβερνούν και εκείνων που κυβερνώνται. Οι κυβερνώμενοι δεν είναι ποτέ ελεύθεροι να αρνηθούν τις υπηρεσίες ή τα προϊόντα του κυβερνήτη. ... Αντί να προσπαθούν να δουν ποια αρχή θα μπορούσε να εξυπηρετεί καλύτερα τους κυβερνωμένους, κάθε αρχή άρχισε να ανταγωνίζεται όλες τις άλλες με βάση τις φορολογικές εισπράξεις της. ... Το θύμα αυτού του ανταγωνισμού είναι πάντοτε ο φορολογούμενος. ... Τώρα ο φορολογούμενος δέχεται την επίθεση της ομοσπονδιακής κυβέρνησης, της πολιτειακής κυβέρνησης, της σχολικής επιτροπής, της κομητείας και του δήμου. Καθεμία από αυτές τις αρχές ανταγωνίζεται για το τελευταίο δολάριο που διαθέτει. (*Colorado Springs Gazette-Telegraph*, 16 Ιουλίου 1958) ↩

445 Το πρόβλημα του «εξωτερικού κόστους», που συνήθως αντιμετωπίζεται ως συμμετρικό προς τα εξωτερικά οφέλη, δεν συνδέεται πραγματικά με αυτά: αποτελεί συνέπεια της αποτυχίας πλήρους επιβολής των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Αν οι πράξεις του Α βλάπτουν την περιουσία του Β και το κράτος αρνείται να σταματήσει την πράξη και να επιβάλει αποζημίωση, τα δικαιώματα ιδιοκτησίας και, επομένως, η ελεύθερη αγορά δεν προστατεύονται και δεν διατηρούνται πλήρως. Ως εκ τούτου, τα εξωτερικά κόστη —για παράδειγμα, ζημίες από καπνό— αποτελούν αποτυχίες διατήρησης μιας πλήρως ελεύθερης αγοράς και όχι ελαττώματα αυτής της αγοράς. Βλ. Mises, *Human Action*, σσ. 650–653· και de Jouvenel, «Political Economy of Gratuity», σσ. 522–526. ↩

446 Για κάποιον ανεξήγητο λόγο, τα οφέλη που προκαλούν ανησυχία είναι μόνο τα έμμεσα, όπου ο Β ωφελείται ακούσια από την πράξη του Α. Τα άμεσα δώρα, ή η φιλανθρωπία, όπου ο Α απλώς δωρίζει χρήματα στον Β, δεν δέχονται επίθεση υπό την κατηγορία του εξωτερικού οφέλους. ↩

447 «Αν οι γείτονές μου προσλάβουν ιδιωτικούς φύλακες, με ωφελούν έμμεσα και παρεμπιπτόντως. Αν οι γείτονές μου χτίσουν ωραία σπίτια ή καλλιεργήσουν κήπους, συμβάλλουν έμμεσα στην απόλαυση του ελεύθερου χρόνου μου. Δικαιούνται να με φορολογούν για αυτά τα οφέλη επειδή δεν μπορώ να τα "αποποιηθώ";» (S.R., «Spencer As His Own Critic»). ↩

448 Υπάρχει δικαιοσύνη, όπως και ωμή ευθύτητα, στην κριτική του Benjamin Tucker:

«Τι προσδίδει αξία στη γη;» ρωτά ο αιδεσιμότατος Hugh O. Pentecost [οπαδός του George]. Και απαντά: «Η παρουσία πληθυσμού — η κοινότητα. Επομένως, η πρόσοδος, ή η αξία της γης, ανήκει ηθικά στην κοινότητα». Τι προσδίδει αξία στο κήρυγμα του κ. Pentecost; Η παρουσία πληθυσμού — η κοινότητα. Επομένως, ο μισθός του κ. Pentecost, ή η αξία του κηρύγματός του, ανήκει ηθικά στην κοινότητα. (Tucker, *Instead of a Book*, σ. 357) ↩

449 Όπως δηλώνει ο Mises:

... τα μέσα που χρειάζεται ένα κράτος για να λειτουργεί μια εγκατάσταση με ζημία ή για να επιδοτεί ένα μη επικερδές σχέδιο πρέπει να αποσπώνται είτε από τη δαπανητική και επενδυτική δύναμη των φορολογουμένων είτε από την αγορά δανείων. ... Όσα περισσότερα δαπανά το κράτος, τόσα λιγότερα δαπανά το κοινό. Τα δημόσια έργα ... πληρώνονται με χρήματα που αφαιρούνται από τους πολίτες. Αν το κράτος δεν είχε παρέμβει, οι πολίτες θα τα χρησιμοποιούσαν για την υλοποίηση σχεδίων που υπόσχονταν κέρδος και των οποίων η υλοποίηση παραμελείται αποκλειστικά εξαιτίας της κρατικής παρέμβασης. Ωστόσο, αυτό το μη πραγματοποιημένο σχέδιο θα ήταν επικερδές, δηλαδή θα χρησιμοποιούσε τα σπάνια μέσα παραγωγής σύμφωνα με τις πιο επιτακτικές ανάγκες των καταναλωτών. Από τη σκοπιά των καταναλωτών, η χρησιμοποίηση αυτών των μέσων παραγωγής για την υλοποίηση ενός μη

επικερδούς σχεδίου είναι σπάταλη. Τους στερεί ικανοποιήσεις τις οποίες προτιμούν από εκείνες που μπορεί να τους προσφέρει το υποστηριζόμενο από το κράτος σχέδιο. (Mises, *Human Action*, σ. 655)

Οι Ellis και Fellner, στην εξέτασή τους για τις εξωτερικές οικονομίες, αγνοούν το θεμελιώδες γεγονός ότι η επιδότηση αυτών των οικονομιών πρέπει να γίνεται εις βάρος κεφαλαίων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για μεγαλύτερες ικανοποιήσεις αλλού. Οι Ellis και Fellner δεν αντιλαμβάνονται ότι η ανασκευή τους της θέσης του Pigou, σύμφωνα με την οποία οι κλάδοι αυξανόμενου κόστους είναι υπερβολικά ανεπτυγμένοι, καταστρέφει κάθε δυνατή βάση για επιδότηση των κλάδων φθίνοντος κόστους. Howard S. Ellis και William Fellner, «External Economies and Diseconomies», στο *Readings in Price Theory* (Chicago: Blakiston Co., 1952), σσ. 242–263. ↩

Εξουσία και Αγορά

Κεφάλαιο 1. Η Προστασία στην Ελεύθερη αγορά

1 Murray N. Rothbard, *Man, Economy, and State* (Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1962· εκδόσεις του Mises Institute, 2004 και 2009). ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΗ: Οι αριθμοί σελίδων στις υποσημειώσεις που παραπέμπουν στο *Man, Economy, and State* αναφέρονται στην παρούσα έκδοση. ↩

2 Βλ. Bruno Leoni, *Freedom and the Law* (Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1961). Βλ. επίσης Murray N. Rothbard, «On Freedom and the Law», *New Individualist Review*, χειμώνας 1962, σσ. 37–40. ↩

3 Ας υποθέσουμε ότι ο Smith, πεπεισμένος για την ενοχή του Jones, «παίρνει τον νόμο στα χέρια του» αντί να ακολουθήσει τη δικαστική διαδικασία. Τι συμβαίνει τότε; Αυτό καθαυτό θα ήταν θεμιτό και δεν θα τιμωρούνταν ως έγκλημα, καθώς κανένα δικαστήριο ή φορέας δεν μπορεί να έχει, σε μια ελεύθερη κοινωνία, δικαίωμα χρήσης βίας για άμυνα πέρα από το ίδιο ακριβώς δικαίωμα που διαθέτει κάθε άτομο. Ωστόσο, ο Smith θα έπρεπε τότε να αντιμετωπίσει τη συνέπεια μιας ενδεχόμενης ανταγωγής και δίκης από τον Jones, και ο ίδιος θα έπρεπε να υποστεί τιμωρία ως εγκληματίας αν ο Jones κρινόταν αθώος. ↩

4 Ο Νομικός Κώδικας της αμιγώς ελεύθερης κοινωνίας θα κατοχύρωνε απλώς το ελευθεριστικό αξίωμα: απαγόρευση κάθε βίας κατά του προσώπου ή της περιουσίας άλλου —εκτός αν ασκείται για την υπεράσπιση του προσώπου ή της περιουσίας κάποιου—, με την ιδιοκτησία να ορίζεται ως αυτοκυριότητα συν ιδιοκτησία των πόρων που κάποιος έχει βρει, μετασχηματίσει ή αγοράσει ή λάβει μετά από τέτοιο μετασχηματισμό. Έργο του Κώδικα θα ήταν να εξειδικεύει τις συνέπειες αυτού του αξιώματος· για παράδειγμα, θα ενσωματώνονταν τα ελευθεριστικά μέρη του εμπορικού εθιμικού δικαίου ή του κοινού δικαίου, ενώ οι κρατιστικές προσθήκες θα απορρίπτονταν. Ο Κώδικας θα εφαρμοζόταν κατόπιν σε συγκεκριμένες υποθέσεις από τους δικαστές της ελεύθερης αγοράς, οι οποίοι θα δεσμεύονταν όλοι να τον ακολουθούν. ↩

5 *Man, Economy, and State*, σσ. 1029–1036. ↩

6 Merlin H. Hunter και Harry K. Allen, *Principles of Public Finance* (New York: Harper & Bros., 1940), σ. 22. ↩

7 Auberon Herbert και J.H. Levy, *Taxation and Anarchism* (London: The Personal Rights Association, 1912), σσ. 2–3. ↩

Κεφάλαιο 2. Θεμελιώδεις αρχές της παρέμβασης

8 Ένα πρόσωπο μπορεί να λαμβάνει δώρα, αλλά αυτό αποτελεί μονομερή πράξη του δωρητή, η οποία δεν περιλαμβάνει πράξη του ίδιου του αποδέκτη. ↩

9 Βλ. Franz Oppenheimer, *The State* (New York: Vanguard Press, 1914):

> Υπάρχουν δύο θεμελιωδώς αντίθετα μέσα με τα οποία ο άνθρωπος, έχοντας ανάγκη συντήρησης, ωθείται να αποκτήσει τα απαραίτητα μέσα για την ικανοποίηση των επιθυμιών του. Αυτά είναι η εργασία και η ληστεία, η δική του εργασία και η βίαιη ιδιοποίηση της εργασίας άλλων. ... Προτείνω ... να ονομάσουμε τη δική του εργασία και την ισοδύναμη ανταλλαγή της δικής του εργασίας με την εργασία άλλων «οικονομικά μέσα» για την ικανοποίηση των αναγκών, ενώ η χωρίς αντάλλαγμα ιδιοποίηση της εργασίας άλλων θα ονομάζεται «πολιτικά μέσα». ... Το κράτος είναι οργάνωση των πολιτικών μέσων. (σσ. 24–27)

Βλ. επίσης Albert Jay Nock, *Our Enemy, the State* (Caldwell, Idaho: Caxton Printers, 1946), σσ. 59–62· Frank Chodorov, *The Economics of Society, Government, and the State* (πολυγραφημένο χειρόγραφο, New York, 1946), σ. 64 κ.ε. Για το κράτος ως φορέα μόνιμης κατάκτησης, βλ. στο ίδιο, σσ. 13–16, 111–117, 136–140. ↩

10 Αυτό πρέπει να συναχθεί από τα γραπτά τους και δεν βρίσκεται σε αυτά διατυπωμένο ρητά. Από όσο γνωρίζουμε, κανείς δεν έχει ταξινομήσει ή αναλύσει συστηματικά τους τύπους παρέμβασης. ↩

11 Μια στενή αντίληψη της «ελευθερίας» είναι χαρακτηριστική της σημερινής εποχής. Στο πολιτικό λεξιλόγιο της σύγχρονης Αμερικής, οι «αριστεροί» συχνά υποστηρίζουν την ελευθερία με την έννοια της αντίθεσης προς την αυτιστική παρέμβαση, αλλά αντιμετωπίζουν ευνοϊκά την τριγωνική παρέμβαση. Οι «δεξιοί», από την άλλη πλευρά, αντιτίθενται σφοδρά στην τριγωνική παρέμβαση, αλλά τείνουν να ευνοούν την αυτιστική παρέμβαση ή να παραμένουν αδιάφοροι απέναντί της. Και οι δύο ομάδες έχουν αμφίθυμη στάση απέναντι στη δυαδική παρέμβαση. ↩

12 Ο όρος «κάστες» θα ήταν εδώ καλύτερος από τον όρο «τάξεις». Τάξεις είναι οποιεσδήποτε συλλογές μονάδων με μια ορισμένη κοινή ιδιότητα. Δεν υπάρχει λόγος να συγκρούονται. Η τάξη των ανθρώπων που ονομάζονται Jones συγκρούεται αναγκαστικά με την τάξη των ανθρώπων που ονομάζονται Smith; Από την άλλη πλευρά, οι κάστες είναι ομάδες που δημιουργούνται από το κράτος, καθεμία με το δικό της σύνολο προνομίων και καθηκόντων που έχουν εγκαθιδρυθεί διά της βίας. Οι κάστες συγκρούονται αναγκαστικά, επειδή ορισμένες θεσπίζονται για να κυβερνούν τις άλλες. ↩

13 John C. Calhoun, *A Disquisition on Government* (New York: Liberal Arts Press, 1953), σσ. 16–18. Ο Calhoun, ωστόσο, δεν κατανοούσε την αρμονία των συμφερόντων στην ελεύθερη αγορά. ↩

14 Όπως έγραψε εύστοχα ο καθηγητής Lindsay Rogers για την κοινή γνώμη:

Προτού η Μεγάλη Βρετανία υιοθετήσει την υποχρεωτική στρατολόγηση το 1939, μόνο το 39% των ψηφοφόρων τασσόταν υπέρ της· μία εβδομάδα αφότου το νομοσχέδιο περί στρατολόγησης έγινε νόμος, μια δημοσκόπηση έδειξε ότι το 58% το ενέκρινε. Πολλές δημοσκοπήσεις στις Ηνωμένες Πολιτείες έχουν δείξει παρόμοια διόγκωση της υποστήριξης προς μια πολιτική αμέσως μόλις αυτή μετατραπεί σε νόμο ή σε προεδρικό διάταγμα. (Lindsay Rogers, «'The Mind of America' to the Fourth Decimal Place», *The Reporter*, 30 Ιουνίου 1955, σ. 44) ↩

15 Αυτός ο καταναγκασμός θα υπήρχε ακόμη και στις πιο άμεσες δημοκρατίες. Επιτείνεται διπλά στις αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες, όπου οι άνθρωποι δεν έχουν ποτέ την ευκαιρία να ψηφίσουν επί ζητημάτων, αλλά μόνο για τους ανθρώπους που τους κυβερνούν. Μπορούν μόνο να απορρίψουν πρόσωπα —και αυτό σε πολύ μεγάλα χρονικά διαστήματα— και, αν οι υποψήφιοι έχουν τις ίδιες απόψεις επί των ζητημάτων, το κοινό δεν μπορεί να επιφέρει κανενός είδους θεμελιώδη αλλαγή. ↩

16 Συχνά υποστηρίζεται ότι, υπό τις «σύγχρονες» συνθήκες καταστροφικών όπλων κ.λπ., μια μειονότητα μπορεί να τυραννά μόνιμα μια πλειονότητα. Αλλά αυτό αγνοεί το γεγονός ότι τα όπλα αυτά μπορούν να βρίσκονται στα χέρια της πλειονότητας ή ότι τα όργανα της μειονότητας μπορούν να στασιάσουν. Ο απόλυτος παραλογισμός, για παράδειγμα, της τρέχουσας πεποίθησης ότι λίγα εκατομμύρια θα μπορούσαν πραγματικά να τυραννούν μερικές εκατοντάδες εκατομμύρια ανθρώπους που αντιστέκονται ενεργά δεν γίνεται συχνά αντιληπτός. Όπως δήλωσε με βαθύτητα ο David Hume:

Τίποτε δεν φαίνεται πιο εκπληκτικό ... από την ευκολία με την οποία οι πολλοί κυβερνώνται από τους λίγους και από την άνευ όρων υποταγή με την οποία οι άνθρωποι παραμερίζουν τα δικά τους αισθήματα και πάθη υπέρ εκείνων των κυβερνητών τους. Όταν διερευνήσουμε με ποια μέσα επιτελείται αυτό το θαύμα, θα διαπιστώσουμε ότι, επειδή η Ισχύς βρίσκεται πάντοτε με το μέρος των κυβερνωμένων, οι κυβερνώντες δεν έχουν τίποτε άλλο να τους στηρίζει παρά τη γνώμη. Στη γνώμη, επομένως, θεμελιώνεται η κυβέρνηση· και αυτή η αρχή εκτείνεται ακόμη και στις πιο δεσποτικές και στρατιωτικές κυβερνήσεις. (David Hume, *Essays, Literary, Moral and Political* [London, χ.χ.], σ. 23)

Βλ. επίσης Etienne de La Boétie, *Anti-Dictator* (New York: Columbia University Press, 1942), σσ. 8–9. Για μια ανάλυση των τύπων γνώμης που καλλιεργεί το κράτος προκειμένου να εξασφαλίσει την υποστήριξη του κοινού, βλ. Bertrand de Jouvenel, *On Power* (New York: Viking Press, 1949). ↩

17 Αυτή η ανάλυση της πλειοψηφικής υποστήριξης εφαρμόζεται σε κάθε παρέμβαση σχετικά μεγάλης διάρκειας, η οποία ασκείται απροκάλυπτα και φανερά, είτε οι ομάδες ονομάζονται «κράτη» είτε όχι. ↩

18 Βλ. Calhoun, *Disquisition on Government*, σσ. 14, 18–19, 23–33. ↩

19 Αλλού έχουμε ονομάσει αυτή την έννοια «καταδεικνυόμενη προτίμηση», έχουμε ανιχνεύσει την ιστορία της και έχουμε ασκήσει κριτική σε ανταγωνιστικές έννοιες. Βλ. Murray N. Rothbard, «Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics», στο Mary Sennholz, επιμ., *On Freedom and Free Enterprise* (Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1956), σ. 224 κ.ε. ↩

20 Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy* (New York: Harper & Bros., 1942), σσ. 258–260. Βλ. επίσης Anthony Downs, «An Economic Theory of Political Action in a Democracy», *Journal of Political Economy*, Απρίλιος 1957, σσ. 135–150. ↩

21 Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, σ. 263. ↩

22 Για περαιτέρω εξέταση αυτών των σημείων, βλ. *Man, Economy, and State*, σσ. 886–891. ↩

Κεφάλαιο 3. Τριγωνική Παρέμβαση

23 Η δωροδοκία καθίσταται αναγκαία επειδή το κράτος θέτει την ανταλλαγή εκτός νόμου· η δωροδοκία είναι η πώληση, από τον κρατικό αξιωματούχο, της άδειας να πραγματοποιηθούν οι ανταλλαγές. ↩

24 Κατά ειρωνικό τρόπο, η καταστροφή από το κράτος ενός μέρους των χρημάτων των ανθρώπων πραγματοποιείται σχεδόν πάντοτε αφού το κράτος έχει διοχετεύσει νέο χρήμα και το έχει χρησιμοποιήσει για τους δικούς του σκοπούς. Η βλάβη που επιβάλλει το κράτος στο κοινό είναι, επομένως, διπλή: (1) αφαιρεί πόρους από το κοινό διογκώνοντας την ποσότητα του χρήματος· και (2), αφού το χρήμα έχει διαχυθεί στο κοινό, καταστρέφει μέρος της χρησιμότητάς του. ↩

25 Ludwig von Mises, *Human Action* (New Haven: Yale University Press, 1949), σ. 432, υποσημείωση, και σσ. 447, 469, 776. ↩

26 Ίσως ένας από τους λόγους ήταν ότι τα κρατικά μονοπώλια κοπής νομισμάτων, αντί να εξυπηρετούν τους πελάτες με τα νομίσματα που επιθυμούσαν, καθόριζαν αυθαίρετα λίγες ονομαστικές αξίες τις οποίες θα έκοβαν και θα έθεταν σε κυκλοφορία. Ένα νόμισμα ελαφρώς μικρότερου βάρους αντιμετωπιζόταν τότε ως παρείσακτο. ↩

27 Ένα σύγχρονο παράδειγμα της αδυναμίας διατήρησης υποτιμημένων νομισμάτων στην κυκλοφορία είναι η εξαφάνιση των αργυρών δολαρίων, των νομισμάτων του μισού δολαρίου και άλλων νομισμάτων που κυκλοφορούσαν στις Ηνωμένες Πολιτείες κατά τη δεκαετία του 1960. William F. Rickenbacker, *Wooden Nickels* (New Rochelle, N.Y.: Arlington House, 1966). ↩

28 Για τους νόμους περί νόμιμου μέσου πληρωμής, βλ. Lord Farrer, *Studies in Currency 1898* (London: Macmillan & Co., 1898), σ. 43, και Mises, *Human Action*, σ. 432, υποσημείωση, και σσ. 444, 447. ↩

29 Τα τελευταία χρόνια αναπτύχθηκε ο μύθος ότι οι νόμοι κατά της τοκογλυφίας κατά τον Μεσαίωνα ήταν δικαιολογημένοι επειδή αφορούσαν τον καταναλωτή που είχε ανάγκη να δανειστεί και όχι την παραγωγική επιχείρηση.

Αντιθέτως, ακριβώς ο επισφαλής καταναλωτής-δανειολήπτης —εκείνος που «χρειάζεται» περισσότερο το δάνειο— βλάπτεται περισσότερο από τους νόμους κατά της τοκογλυφίας, επειδή αυτός είναι που στερείται την πίστωση. Για τους νόμους κατά της τοκογλυφίας, βλ. Rudolph C. Blitz και Millard F. Long, «The Economics of Usury Regulation», *Journal of Political Economy*, Δεκέμβριος 1965, σσ. 608–19. ↩

30 Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι ο κύριος όγκος του «οργανωμένου εγκλήματος» δεν συνίσταται σε προσβολές προσώπων και περιουσίας —κατά το φυσικό δίκαιο, τα *mala per se*—, αλλά σε απόπειρες παράκαμψης κρατικών απαγορεύσεων προκειμένου να ικανοποιηθούν αποτελεσματικότερα οι επιθυμίες τόσο των καταναλωτών όσο και των παραγωγών —τα *mala prohibita*—. Οι επιχειρηματίες του δεύτερου είδους αποτελούν τους γενικά περιφρονούμενους «μαυραγορίτες» και «εκμεταλλευτές παράνομων κυκλωμάτων». ↩

31 Η λειτουργία της διανομής με δελτίο —όπως και του σοσιαλιστικού συστήματος γενικότερα— δεν έχει ποτέ αποδοθεί πιο παραστατικά από ό,τι στο μυθιστόρημα του Henry Hazlitt, *The Great Idea* (New York: Appleton-Century-Crofts, 1951), το οποίο επανεκδόθηκε ως *Time Will Run Back* (New Rochelle, N.Y.: Arlington House, 1967). ↩

32 Για τους νόμους περί ανώτατου ωραρίου, βλ. W.H. Hutt, «The Factory System of the Early Nineteenth Century», στο F.A. Hayek, επιμ., *Capitalism and the Historians* (Chicago: University of Chicago Press, 1954), σσ. 160–188. ↩

33 Βλ. *Man, Economy, and State*, κεφάλαιο 10, για την αναίρεση των θεωριών του μονοπωλίου στην ελεύθερη αγορά. ↩

34 Για μια ενδιαφέρουσα, αν και ελλιπή, πραγμάτευση πολλών από αυτά τα μέτρα (πεδίο που οι οικονομολόγοι έχουν σε μεγάλο βαθμό παραμελήσει), βλ. Fritz Machlup, *The Political Economy of Monopoly* (Baltimore: Johns Hopkins Press, 1952), σσ. 249–329. ↩

35 Οι επιδοτήσεις, φυσικά, επιβαρύνουν τους ανταγωνιστές που δεν λαμβάνουν την επιδότηση, και επομένως έχουν σαφή μονοπωλιακή επίδραση. Είναι όμως προτιμότερο να εξεταστούν ως μέρος της δημοσιονομικής, δυαδικής παρέμβασης του κράτους. ↩

36 Στο ίδιο. Για τις άδειες, βλ. επίσης Thomas H. Barber, *Where We Are At* (New York: Charles Scribners' Sons, 1950), σσ. 89–93· George J. Stigler, *The Theory of Price* (New York: Macmillan & Co., 1946), σ. 212· και Walter Gellhorn, *Individual Freedom and Governmental Restraints* (Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1956), σσ. 105–151, 194– 210. ↩

37 Ένα κραυγαλέο παράδειγμα του ρόλου μιας Επιτροπής στον αποκλεισμό αποδοτικών ανταγωνιστών από έναν κλάδο είναι η απόφαση του Civil Aeronautics Board να κλείσει την Trans-American Airlines, παρά το άψογο ιστορικό ασφάλειάς της. Η Trans-American είχε πρωτοπορήσει στις μειώσεις των αεροπορικών ναύλων. Για το CAB, βλ. Sam Peltzman, «CAB: Freedom from Competition», *New Individualist Review*, άνοιξη 1963, σσ. 16–23. ↩

38 Δεν είναι καθόλου παράξενο ότι ακούμε διαρκώς παράπονα για «έλλειψη» γιατρών και εκπαιδευτικών, αλλά σπανίως ακούμε παράπονα για ελλείψεις σε επαγγέλματα που δεν υπόκεινται σε αδειοδότηση. Για την αδειοδότηση στην ιατρική, βλ. Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press, 1963), σσ. 149–160· Reuben A. Kessel, «Price Discrimination in Medicine», *Journal of Law and Economics*, Οκτώβριος 1958, σσ. 20–53. ↩

39 Για μια εξαιρετική ανάλυση της λειτουργίας των υποχρεωτικών προτύπων ποιότητας σε συγκεκριμένη περίπτωση, βλ. P.T. Bauer, *West African Trade* (Cambridge: Cambridge University Press, 1954), σσ. 365–375. ↩

40 Για μελέτες περιπτώσεων των επιπτώσεων τέτοιων προτύπων «ποιότητας», βλ. George J. Alexander, *Honesty and Competition* (Syracuse: Syracuse University Press, 1967). ↩

41 Για τη νοθεία και την απάτη, βλ. την οριστική πραγμάτευση του Wordsworth Donisthorpe, *Law in a Free State* (London: Macmillan & Co., 1895), σσ. 132–158. ↩

42 Ορισμένοι άνθρωποι που γενικά υποστηρίζουν την ελεύθερη αγορά τάσσονται υπέρ της SEC και παρόμοιων ρυθμίσεων με το επιχείρημα ότι «ανυψώνουν το ηθικό επίπεδο του ανταγωνισμού». Ασφαλώς περιορίζουν τον ανταγωνισμό, αλλά δεν μπορεί να λεχθεί ότι «ανυψώνουν το ηθικό επίπεδο» πριν οριστεί επιτυχώς η ηθική. Πώς μπορεί να οριστεί η ηθική στην παραγωγή παρά ως αποτελεσματική εξυπηρέτηση του καταναλωτή; Και πώς μπορεί κάποιος να είναι «ηθικός» αν εμποδίζεται διά της βίας να ενεργήσει διαφορετικά; ↩

43 Ο οικοδομικός κλάδος είναι έτσι διαρθρωμένος ώστε πολλοί εργαζόμενοι είναι οιονεί ανεξάρτητοι επιχειρηματίες. Οι κανονισμοί ασφάλειας, επομένως, εντείνουν την περιοριστική πρακτική των οικοδομικών συνδικάτων. ↩

44 Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε εδώ ότι στην αμιγώς ελεύθερη αγορά ακόμη και το κριτήριο του «σαφούς και παρόντος κινδύνου» θα ήταν υπερβολικά χαλαρός και υποκειμενικός ορισμός μιας τιμωρητέας πράξης. ↩

45 Βλ. Stigler, *Theory of Price*, σ. 211. ↩

46 Βλ. Henry George, *Protection or Free Trade* (New York: Robert Schalkenbach Foundation, 1946), σσ. 37–44. Για το ελεύθερο εμπόριο και την προστασία, βλ. Leland B. Yeager και David Tuerck, *Trade Policy and The Price System* (Scranton, Pa.: International Textbook Co., 1966). ↩

47 Η επίπτωση ενός δασμού είναι σαφώς μεγαλύτερη όσο μικρότερη είναι η γεωγραφική περιοχή των συναλλασσομένων που καλύπτει. Ένας δασμός που θα «προστάτευε» ολόκληρο τον κόσμο θα ήταν άνευ νοήματος, τουλάχιστον μέχρι να ενταχθούν άλλοι πλανήτες στην εμπορική μας αγορά. ↩

48 Οι υπέρμαχοι των δασμών δεν θα θελήσουν να ωθήσουν το επιχείρημα μέχρι αυτού του σημείου, καθώς όλα τα μέρη προφανώς χάνουν τόσο δραστικά. Με έναν ηπιότερο δασμό, από την άλλη πλευρά, οι προστατευόμενοι από αυτόν «ολιγοπωλητές» μπορεί να κερδίζουν περισσότερα —βραχυχρόνια— από την εκμετάλλευση των εγχώριων καταναλωτών από όσα χάνουν επειδή είναι και οι ίδιοι καταναλωτές. ↩

49 Το παράδειγμά μας με τους δύο ανθρώπους είναι παρόμοιο με εκείνο που χρησιμοποίησε ο Frédéric Bastiat στην οξυδερκή κριτική του προστατευτισμού. Βλ. Bastiat, *Economic Sophisms* (Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1964), σσ. 242–250, 202–209. Βλ. επίσης το «Chinese Tale» και την περίφημη «Candlemakers' Petition», στο ίδιο, σσ. 182–186, 56–60. Βλ. επίσης την κριτική του δασμού στο George, *Protection or Free Trade*, σσ. 51–54· και Arthur Latham Perry, *Political Economy* (New York: Charles Scribners' Sons, 1892), σ. 509 κ.ε. ↩

50 George, *Protection or Free Trade*, σσ. 45–46. Επίσης για το ελεύθερο εμπόριο και την προστασία, βλ. C.F. Bastable, *The Theory of International Trade*, 2η έκδ. (London: Macmillan & Co., 1897), σσ. 128–156· και Perry, *Political Economy*, σσ. 461– 533. ↩

51 F.W. Taussig, *Principles of Economics*, 2η έκδ. (New York: Macmillan & Co., 1916), σ. 527. ↩

52 Mises, *Human Action*, σ. 506. ↩

53 Βλ. επίσης W.M. Curtiss, *The Tariff Idea* (Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1953), σσ. 50–52. ↩

54 Πολλά κράτη έχουν επιβάλει στους υπηκόους τους περιορισμούς στην αποδημία. Αυτοί δεν είναι μονοπωλιακοί· πιθανότατα υποκινούνται από την επιθυμία να διατηρούνται εντός της δικαιοδοσίας ενός κράτους άνθρωποι που μπορούν να φορολογηθούν και να στρατολογηθούν. ↩

55 Είναι διδακτικό να μελετήσει κανείς τα επιχειρήματα εκείνων των «διεθνιστών» μελών του Κογκρέσου που υποστηρίζουν αλλαγές στους αμερικανικούς μεταναστευτικούς φραγμούς. Οι προτεινόμενες αλλαγές δεν υποδηλώνουν ούτε κατά διάνοια την κατάργηση αυτών των φραγμών. ↩

56 Οι υπέρμαχοι της «ελεύθερης αγοράς» που υποστηρίζουν επίσης τους μεταναστευτικούς φραγμούς σπανίως έχουν αντιμετωπίσει τις συνέπειες της θέσης τους. Βλ. το Παράρτημα Β, για τον «Καταναγκασμό και τον ζωτικό χώρο». ↩

57 Oscar W. Cooley και Paul Poirot, *The Freedom to Move* (Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1951), σσ. 11–12. ↩

58 Για μια λαμπρή εξέταση των εργοστασιακών νόμων κατά της παιδικής εργασίας στη Βρετανία των αρχών του δέκατου ένατου αιώνα, βλ. Hutt, «The Factory System». Για τα πλεονεκτήματα της παιδικής εργασίας, βλ. επίσης D.C. Coleman, «Labour in the English Economy of the Seventeenth Century», *The Economic History Review*, Απρίλιος 1956, σ. 286. ↩

59 Μια είδηση καταδεικνύει τη σύνδεση μεταξύ των νόμων περί παιδικής εργασίας και των περιοριστικών μισθών για τους ενηλίκους — ιδίως για τα συνδικάτα:

> Με τη συνεργασία περίπου 26.000 παντοπωλών, καθώς και εργατικών συνδικάτων, χιλιάδες έφηβα αγόρια θα έχουν την ευκαιρία να κερδίσουν χαρτζιλίκι για το καλοκαίρι, αποκάλυψε χθες ο υποδιοικητής της αστυνομίας James B. Nolan, πρόεδρος της Police Athletic League. ... Το πρόγραμμα καταρτίστηκε από την PAL, με τη συνδρομή της *Grocer Graphic*, μιας κλαδικής εφημερίδας. Ο Raymond Bill, εκδότης της κλαδικής εφημερίδας, εξήγησε ότι χιλιάδες παντοπωλεία μπορούν να απασχολήσουν ένα και, σε ορισμένες περιπτώσεις, δύο ή τρία αγόρια σε ευκαιριακές εργασίες *που δεν θίγουν θέσεις εργασίας συνδικαλισμένων εργαζομένων*. (*New York Daily News*, 19 Ιουλίου 1955· τα πλάγια δικά μου)
>
> Βλ. επίσης Paul Goodman, *Compulsory Mis-Education and the Community of Scholars* (New York: Vintage Books, 1964), σ. 54. ↩

60 Βλ. επίσης James C. Miller III, επιμ., *Why the Draft?* (Baltimore: Penguin Books, 1968). ↩

61 Για τους νόμους περί κατώτατου μισθού, βλ. Yale Brozen και Milton Friedman, *The Minimum Wage: Who Pays?* (Washington, D.C.: The Free Society Association, 1966). Βλ. επίσης John M. Peterson και Charles T. Stewart, Jr., *Employment Effects of Minimum Wage Rates* (Washington, D.C.: American Enterprise Institute, Αύγουστος 1969). ↩

62 Η παρακράτηση φόρου αποτελεί παράδειγμα «πολεμικού» μέτρου που τώρα φαίνεται να έχει γίνει ακατάλυτο μέρος του φορολογικού μας συστήματος· υποχρεώνει τις επιχειρήσεις να λειτουργούν ως άμισθοι φοροεισπράκτορες του κράτους. Είναι, επομένως, ένας τύπος δυαδικής παρέμβασης που επιβαρύνει ιδιαίτερα τις μικρές επιχειρήσεις, οι οποίες επωμίζονται περισσότερο από αναλογικά τις απαιτήσεις γενικών εξόδων της λειτουργίας τους. ↩

63 Για περαιτέρω ανάπτυξη, βλ. *Man, Economy, and State*, κεφάλαιο 10. ↩

64 Βλ. John W. Scoville και Noel Sargent, *Fact and Fancy in the T.N.E.C. Monographs* (New York: National Association of Manufacturers, 1942), σσ. 298–321, 671–674. ↩

65 F.A. Hayek, *Individualism and Economic Order* (Chicago: University of Chicago Press, 1948), κεφ. V. ↩

66 Οι δημοτικές διατάξεις κατά της «αλητείας» ή της «άσκοπης παραμονής σε δημόσιο χώρο» αποτελούν ασφαλώς μια αρχή προς αυτή την κατεύθυνση και χρησιμοποιούνται για την επιβολή καταναγκαστικής εργασίας στα φτωχότερα στρώματα του πληθυσμού. ↩

67 Isabel Paterson, *The God of the Machine* (New York: G.P. Putnam's Sons, 1943), σσ. 172, 175. Βλ. επίσης Scoville και Sargent, *Fact and Fancy in the T.N.E.C. Monographs*, σσ. 243–244. ↩

68 Paterson, *God of the Machine*, σσ. 176–177. ↩

69 Paul de Rousiers, *Les Industries Monopolisées aux Etats-Unis*, όπως παρατίθεται στο Gustave de Molinari, *The Society of Tomorrow* (New York: G.P. Putnam's Sons, 1904), σ. 194. ↩

70 Βλ. United States Steel Corporation, *T.N.E.C. Papers* (New York: U.S. Steel Corp., 1940), τόμ. II, σσ. 102–135. ↩

71 Βλ. William M. Simon, «The Case Against the Federal Trade Commission», *University of Chicago Law Review*, 1952, σσ. 320–322. Για τα σημεία αναφοράς τιμολόγησης, βλ. επίσης Scoville και Sargent, *Fact and Fancy in the T.N.E.C. Monographs*, σσ. 776–782· Wayne A. Leeman, «Review of Paul Giddens' Standard Oil Company (Indiana)», *American Economic Review*, Σεπτέμβριος 1956, σ. 733· και Donald Dewey, «A Reappraisal of F.O.B. Pricing and Freight Absorption», *Southern Economic Journal*, Ιούλιος 1955, σσ. 48–54. ↩

72 Μέχρι πρόσφατα, οι οικονομολόγοι είχαν παραμελήσει σχεδόν εντελώς τους νόμους διατήρησης, αφήνοντας το πεδίο στους ρομαντικούς «υποστηρικτές της διατήρησης». Βλ., όμως, τη λαμπρή ανάλυση του Anthony Scott, «Conservation Policy and Capital Theory», *Canadian Journal of Economics and Political Science*, Νοέμβριος 1954, σσ. 504– 513, και του ιδίου, *Natural Resources: The Economics of Conservation* (Toronto: University of Toronto Press, 1955)· βλ. επίσης Mises, *Human Action*, σσ. 652–653. ↩

73 Ο Scott επισημαίνει ότι αυτή η στάση στηρίζεται στην περιφρονητική και αστήρικτη άποψη ότι οι μελλοντικές γενιές δεν θα είναι εξίσου ικανές να φροντίσουν τον εαυτό τους όσο η παρούσα γενιά. Βλ. Scott, *Natural Resources*, σ. 94. ↩

74 Όπως εύστοχα ρωτά ο Scott: γιατί να συμφωνήσουμε «να διατηρήσουμε τους πόρους όπως θα ήταν αν δεν υπήρχαν οι ανθρώπινοι χρήστες τους»; Scott, «Conservation Policy», σ. 513. Και περαιτέρω: «Το μεγαλύτερο μέρος της προόδου μας πήρε τη μορφή μετατροπής φυσικών πόρων σε περισσότερο επιθυμητές μορφές πλούτου. Αν ο άνθρωπος εκτιμούσε τους φυσικούς πόρους περισσότερο από το δικό του προϊόν, αναμφίβολα θα είχε παραμείνει άγριος, ασκώντας “συντηρητισμό”». Scott, *Natural Resources*, σ. 11. Αν η λογική των δασμών είναι η καταστροφή της αγοράς, τότε η λογική των νόμων διατήρησης είναι η καταστροφή κάθε ανθρώπινης παραγωγής και κατανάλωσης. ↩

75 Αυστηρά μιλώντας, οι επενδυτές θα επιχειρούν να μεγιστοποιούν τους «εσωτερικούς βαθμούς απόδοσής» τους, αλλά η μεγιστοποίηση της παρούσας αξίας είναι αρκετά κοντινή προσέγγιση για τους σκοπούς μας. Για τη διαφορά μεταξύ των δύο στόχων στην «αυστριακή» έναντι της «νεοκλασικής» σκέψης, βλ. André Gabor και I.F. Pearce, «A New Approach to the Theory of the Firm», *Oxford Economic Papers*, Οκτώβριος 1952, σσ. 252–265. ↩

76 Σε ορισμένες περιπτώσεις, όμως, οι χαμηλότερες χρονικές προτιμήσεις και η μεγαλύτερη επενδυτική δραστηριότητα θα εξαντλούν τους φυσικούς πόρους με ταχύτερο ρυθμό, αν υπάρχει ιδιαίτερα μεγάλη ζήτηση για τη χρήση τους στη νέα δραστηριότητα. Αυτό είναι πιθανό να ισχύει για πόρους όπως ο άνθρακας και το πετρέλαιο. Βλ. Scott, *Natural Resources*, σσ. 95–97. ↩

77 Οι επιχειρηματίες με ανεπαρκή προνοητικότητα εκτοπίζονται γρήγορα από τις θέσεις τους μέσω ζημιών. Είναι ειρωνικό ότι η «δυστυχία των Okies» κατά τη δεκαετία του 1930, που προβλήθηκε ευρύτατα ως επιχείρημα υπέρ των νόμων διατήρησης και ως αποτέλεσμα του «σκληρού καπιταλισμού», προέκυψε στην πραγματικότητα από το γεγονός ότι κακοί επιχειρηματίες —οι Okies— καλλιεργούσαν γη χωρίς αξία και υποοριακή. Η καταναγκαστική επένδυση «διατήρησης» σε αυτή την υποοριακή γη ή η κρατική επιδότηση των «Okies» θα επιδείνωνε μια δυσαρμονία που η αγορά εξάλειψε γρήγορα.

Επιπλέον, μεγάλο μέρος της διάβρωσης των αμερικανικών εδαφών προέκυψε από την αποτυχία διαφύλαξης πλήρων δικαιωμάτων ιδιωτικής ιδιοκτησίας στη γη. Οι μισθωτές αγρότες, που μετακινούνταν κάθε λίγα χρόνια, συχνά απομυζούσαν το κεφάλαιο της περιουσίας του εκμισθωτή, σπαταλώντας τον πόρο, ελλείψει προσήκουσας επιβολής της συμβατικής υποχρέωσης να επιστρέψουν τη γη στον ιδιοκτήτη της άθικτη. Βλ. Scott, *National Resources*, σσ. 118, 168. ↩

78 Χαρακτηριστικός επικριτής υπέρ της διατήρησης ήταν ο J.D. Brown, ο οποίος το 1832 ανησυχούσε για την κατανάλωση ξυλείας: «Από πού θα προμηθευτούμε ξυλεία ύστερα από πενήντα χρόνια για τη διατήρηση του ναυτικού μας;» Παρατίθεται στο Scott, *National Resources*, σ. 37. Ο Scott σημειώνει επίσης ότι οι επικριτές δεν φαίνονταν ποτέ να αντιλαμβάνονται ότι η ξυλεία ενός έθνους μπορεί να αγοραστεί από το εξωτερικό. Scott, «Conservation Policy». ↩

79 Αυτό το σύστημα σκιαγραφήθηκε αμυδρά από τον νόμο Homestead του 1862. Ωστόσο, ο νόμος αυτός επέβαλε ένα αυθαίρετο και άσκοπο ανώτατο όριο στο μέγεθος του αγροκτήματος που μπορούσε να οριοθετήσει ο πρώτος χρήστης. Αυτός ο περιορισμός είχε ως αποτέλεσμα να καθιστά τον νόμο ανενεργό δυτικότερα, όπου η ελάχιστη έκταση που απαιτούνταν για τη βόσκηση βοοειδών ή προβάτων ήταν πολύ μεγαλύτερη από εκείνη που επέτρεπε το παρωχημένο νόμιμο ανώτατο όριο. Επιπλέον, το ανώτατο όριο και η απαίτηση να χρησιμοποιείται η γη για γεωργία οδήγησαν στην ίδια ακριβώς «καταστροφή» των δασών που θρηνούν σήμερα οι υποστηρικτές της διατήρησης, διότι παρεμπόδιζαν την ιδιωτική ιδιοκτησία μεγάλων δασικών εκτάσεων. ↩

80 Βλ. E. Louise Peffer, *The Closing of the Public Domain* (Stanford: Stanford University Press, 1951), σσ. 25–27. Για τα πλεονεκτήματα της ιδιωτικής ιδιοκτησίας βοσκοτόπων, βλ. το υπόμνημα της American Cattle Growers Association, Μάρτιος 1902, στο ίδιο, σσ. 78–79. Βλ. επίσης Samuel P. Hays, *Conservation and the Gospel of Efficiency* (Cambridge: Harvard University Press, 1959), σσ. 50–51. Η αποτυχία του κράτους να επεκτείνει την αρχή της αρχικής ιδιοποίησης μέσω χρήσης στις μεγαλύτερες εκτάσεις είχε και άλλη σημαντική κοινωνική επίπτωση: οδήγησε σε συνεχείς διαμάχες μεταξύ των χρηστών —των βοοτρόφων και των άλλων εποίκων που έρχονταν αργότερα και απαιτούσαν το «δίκαιο μερίδιό» τους από τη δωρεάν γη—. ↩

81 Για μια διαφωτιστική εξέταση των δικαιωμάτων ιδιωτικής ιδιοκτησίας στους αλιευτικούς πόρους, βλ. Gordon Tullock, *The Fisheries* (Columbia: University of South Carolina Bureau of Business and Economic Research, Φεβρουάριος 1962). Βλ. επίσης Anthony Scott, «The Fishery, A Sole Resource», *Journal of Political Economy*, Απρίλιος 1955, και του ιδίου, *Natural Resources*, σσ. 117–129. ↩

82 Η υψηλή ζήτηση για το προϊόν αυξάνει την αξία του πόρου και, κατ' αυτόν τον τρόπο, ενθαρρύνει τη διατήρησή του, την επένδυση σε αυτόν και την αναζήτησή του. Πηγές προσφοράς υψηλού κόστους θα αξιοποιούνται πλέον, αυξάνοντας έτσι περαιτέρω την πραγματικά διαθέσιμη προσφορά του προϊόντος στην αγορά. Βλ. Scott, *Natural Resources*, σ. 14. ↩

83 Βλ. στο ίδιο, σσ. 21–22. ↩

84 Υπάρχει και άλλη ομοιότητα μεταξύ δασμών και νόμων διατήρησης: και οι δύο αποβλέπουν στην εθνική αυτάρκεια και επιχειρούν να ενισχύσουν εθνικούς ή τοπικούς κλάδους μέσω καταναγκαστικής παρέμβασης στην ελεύθερη αγορά. ↩

85 Για μια ανάλυση της κρατικής ιδιοκτησίας γης και της κρατικής ιδιοκτησίας γενικότερα, βλ. παρακάτω. ↩

86 Στην ελεύθερη αγορά, η καμπύλη ζήτησης κάθε επιχείρησης σε ισορροπία πρέπει να είναι ελαστική πάνω από την τιμή ισορροπίας· διαφορετικά, η επιχείρηση θα μείωνε την παραγωγή. Αυτό, φυσικά, δεν σημαίνει ότι η καμπύλη ζήτησης ολόκληρου του κλάδου πρέπει να είναι ελαστική. Όταν αναφερόμαστε σε ενδεχόμενη μονοπωλιακή τιμή, η καμπύλη ζήτησης που λαμβάνει υπόψη κάθε μονοπωλιακή επιχείρηση είναι η δική της. ↩

87 Ένα άλλο παράδειγμα κρατικής δημιουργίας μονοπωλιακού οφέλους στη γη έχει παρατεθεί από τον οικονομολόγο Mason Gaffney, οπαδό του George: «Οι δημοτικές αρχές σε ολόκληρη τη χώρα κρατούν σκόπιμα τις "νεκρές γαίες" εκτός αγοράς, με διακηρυγμένο σκοπό την "προστασία" των τιμών των άλλων γαιών». Ο Gaffney παραθέτει τον επικεφαλής της American Society of Planning Officials να συνιστά το κενό ένα τρίτο της αστικής γης να «αφαιρεθεί περισσότερο ή λιγότερο μόνιμα από την ιδιωτική ιδιοκτησία», ώστε να διατηρηθούν υψηλές οι αξίες της γης για τους ιδιοκτήτες των υπόλοιπων δύο τρίτων. Ο Gaffney καταλήγει: «Ακολουθώντας αυτή τη συμβουλή, πολλές πολιτειακές και τοπικές κυβερνήσεις αποφεύγουν να επαναφέρουν σε χρήση γαίες που περιήλθαν σε αυτές λόγω φορολογικών οφειλών». Mason Gaffney, «Vituperation Well Answered», *Land and Liberty*, Δεκέμβριος 1952, σ. 126· ανατυπωμένο στο Spencer Heath, *Progress and Poverty Reviewed*, 2η έκδ. (New York: The Freeman, 1953). ↩

88 Peffer, *Closing of the Public Domain*, σ. 54. Ο γερουσιαστής H.C. Hansbrough επισήμανε επίσης ότι οι σιδηροδρομικές εταιρείες κατέβαλλαν 45.000 USD ετησίως σε ένα κορυφαίο περιοδικό υπέρ της διατήρησης, το *The Talisman*, και χρηματοδοτούσαν την ομάδα πίεσης υπέρ της διατήρησης στην Ουάσιγκτον. H.C. Hansbrough, *The Wreck: An Historical and Critical Study of the Administrations of Theodore Roosevelt and William Howard Taft* (1913), σ. 52. ↩

89 J.H. Cox, «Organization of the Lumber Industry in the Pacific Northwest, 1889–1914» (διδακτορική διατριβή, University of California, 1937), σσ. 174–177· παρατίθεται στο Peffer, *Closing of the Public Domain*, σ. 57. Βλ. επίσης Hays, *Conservation and the Gospel of Efficiency*. ↩

90 Για τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας και τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, βλ. *Man, Economy, and State*, σσ. 745–754. ↩

91 Το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας θεσπίστηκε στην Αγγλία από τον βασιλιά Charles I ως απροκάλυπτο μέσο παράκαμψης της κοινοβουλευτικής απαγόρευσης παραχώρησης μονοπωλίων του 1624. ↩

92 Arnold Plant, «The Economic Theory concerning Patents for Inventions», *Economica*, Φεβρουάριος 1934, σ. 44. ↩

93 Για τους εγγενείς παραλογισμούς της ίδιας της έννοιας της «επιχείρησης κοινής ωφέλειας» και την αδυναμία ορισμού της, καθώς και για μια εξαιρετική κριτική της κρατικής ρύθμισης των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας, βλ. Arthur S. Dewing, *The Financial Policy of Corporations*, 5η έκδ. (New York: Ronald Press, 1953), τόμ. I, σσ. 309–310, και το υπόλοιπο του κεφαλαίου. ↩

94 Αναπόφευκτα, κάποιος θα επικαλεστεί τη δυσχερή θέση της σιδηροδρομικής εταιρείας ή της εταιρείας αυτοκινητοδρόμων που πρέπει να πληρώσει «εκβιαστικές τιμές» στον άνθρωπο που «απλώς» κατέχει την περιουσία κατά μήκος της διαδρομής. Ωστόσο, οι ίδιοι αυτοί άνθρωποι δεν διαμαρτύρονται —και ορθώς— για το γεγονός ότι οι αξίες των ακινήτων έχουν αυξηθεί τεράστια στα κέντρα των πόλεων, ωφελώντας έτσι κάποιον που «απλώς» τυχαίνει να τα κατέχει. Το γεγονός είναι ότι κάθε περιουσία είναι διαθέσιμη σε όποιον τη βρίσκει ή την αγοράζει· αν ο ιδιοκτήτης σε αυτές τις περιπτώσεις επιβαρύνεται λόγω της κερδοσκοπικής του πρόβλεψης, τότε όλοι οι επιχειρηματίες πρέπει να επιβαρύνονται για τις ορθές προβλέψεις τους σχετικά με μελλοντικά γεγονότα. Επιπλέον, η οικονομική πρόοδος καταλογίζει οφέλη στους πρωτογενείς συντελεστές — στη γη και στην εργασία. Η τεχνητή μείωση της τιμής της γης οδηγεί στην υπερβολική χρήση της, και το κράτος επιβάλλει τότε στην πραγματικότητα ανώτατη τιμή στην εν λόγω γη. ↩

95 Με τη διαφορά ότι η θέση υπέρ της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης στηρίζεται σε ακόμη πιο σαθρό έδαφος, καθώς οι οπαδοί του George τουλάχιστον εξαιρούν ή προσπαθούν να εξαιρέσουν από την κοινωνική αξίωση τις βελτιώσεις που έχει πραγματοποιήσει ο ιδιοκτήτης. ↩

96 Βλ. παρακάτω για τον μύθο της δημόσιας ιδιοκτησίας. Όπως επισήμανε ο Benjamin R. Tucker πριν από χρόνια, η θέση των οπαδών του George περί «ίσων δικαιωμάτων» —ή η αναγκαστική απαλλοτρίωση— οδηγεί λογικά όχι σε έναν Ενιαίο Φόρο, αλλά στο δικαίωμα κάθε ατόμου να ιδιοποιείται το θεωρητικό μερίδιό του από την αξία της γης όλων των άλλων. Η ιδιοποίηση αυτής της αξίας από το κράτος καθίσταται τότε καθαρή ληστεία των άλλων ατομικών αξιώσεων και όχι μόνο της αξίωσης του γαιοκτήμονα. Βλ. Benjamin R. Tucker, *Individual Liberty* (New York: Vanguard Press, 1926), σσ. 241–242. ↩

97 Το ίδιο ισχύει και για την επίσημη άδεια: η πληρωμή μιας άδειας από μια επιχείρηση είναι το μόνο μέσο για να υπάρξει. Μια αδειοδοτημένη επιχείρηση δεν μπορεί να χαρακτηριστεί εκούσιος συμμέτοχος στο μονοπωλιακό προνόμιο, εκτός αν είχε συμβάλει στην άσκηση πιέσεων για τη θέσπιση ή τη διατήρηση του νόμου αδειοδότησης, όπως πολύ συχνά συμβαίνει. ↩

98 Οι ιστορικοί, ωστόσο, θα παραπλανηθούν οικτρά αν αγνοήσουν το μονοπωλιακό κίνητρο για την υιοθέτηση τέτοιων μέτρων από το κράτος. Οι ιστορικοί που τάσσονται υπέρ της ελεύθερης αγοράς συχνά παραμελούν αυτό το πρόβλημα και, έτσι, εκτίθενται πλήρως στις κατηγορίες των αντιπάλων ότι είναι «απολογητές του μονοπωλιακού κεφαλαίου». Στην πραγματικότητα, φυσικά, οι υπέρμαχοι της ελεύθερης αγοράς είναι «υπέρ των επιχειρήσεων», όπως είναι υπέρ κάθε εκούσιας σχέσης, μόνο όταν η δραστηριότητά τους ασκείται στην ελεύθερη αγορά. Αντιτίθενται στις κρατικές παραχωρήσεις μονοπωλιακών προνομίων σε επιχειρήσεις ή άλλους, διότι στον βαθμό αυτόν η επιχείρηση δεν είναι πλέον ελεύθερη, αλλά εταίρος του καταναγκαστικού κράτους. Για την ευθύνη των επιχειρήσεων σε παρεμβάσεις που γενικά θεωρούνται «αντιεπιχειρηματικές», βλ. Gabriel Kolko, *The Triumph of Conservatism* (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1963), και του ιδίου, *Railroads and Regulations, 1877–1916* (Princeton: Princeton University Press, 1965). Βλ. επίσης James Weinstein, *The Corporate Ideal in the Liberal State: 1900–1918* (Boston: Beacon Press, 1968). ↩

99 Walter Lippmann, *The Good Society*, 3η έκδ. (New York: Grosset and Dunlap, 1943), σ. 277 κ.ε. ↩

100 Είναι αλήθεια ότι η περιορισμένη ευθύνη για αδικοπραξίες αποτελεί αθέμιτη παραχώρηση ειδικού προνομίου, αλλά αυτή δεν καταλαμβάνει μεγάλο μέρος των συνολικών υποχρεώσεων οποιασδήποτε εταιρείας. ↩

101 Βλ. Herbert Spencer, *Social Statics* (New York: D. Appleton, 1890), σσ. 438–439. Για ιστορικά παραδείγματα επιτυχημένης ιδιωτικής κοπής νομισμάτων, βλ. B.W. Barnard, «The Use of Private Tokens for Money in the United States», *Quarterly Journal of Economics*, 1916–1917, σσ. 617–626· Charles A. Conant, *The Principles of Money and Banking* (New York: Harper & Bros., 1905), τόμ. I, σσ. 127–132· και Lysander Spooner, *A Letter to Grover Cleveland* (Boston: Benjamin R. Tucker, 1886), σ. 79. ↩

Κεφάλαιο 4. Δυαδική Παρέμβαση: Φορολογία

102 Βλ. *Man, Economy, and State*, σσ. 989–1023. ↩

103 Ο εντυπωσιακός τίτλος του φυλλαδίου του κ. Chodorov είναι, επομένως, πραξεολογικά ακριβής: βλ. Frank Chodorov, *Taxation is Robbery* (Chicago: Human Events Associates, 1947), ανατυπωμένο στο Chodorov, *Out of Step* (New York: Devin-Adair, 1962), σσ. 216–239. Όπως λέει ο Chodorov:

> Μια ιστορική μελέτη της φορολογίας οδηγεί αναπόφευκτα στη λεία, στον φόρο υποτέλειας, στα λύτρα — στον οικονομικό σκοπό της κατάκτησης. Οι βαρόνοι που έστηναν σταθμούς διοδίων κατά μήκος του Ρήνου ήταν φοροεισπράκτορες. Το ίδιο και οι συμμορίες που «προστάτευαν», έναντι εξαναγκαστικά καταβαλλόμενου τέλους, τα καραβάνια που πήγαιναν στην αγορά. Οι Δανοί, που τακτικά αυτοπροσκαλούνταν στην Αγγλία και παρέμεναν ως ανεπιθύμητοι φιλοξενούμενοι μέχρι να πληρωθούν για να φύγουν, το ονόμαζαν Dannegeld· επί μακρόν αυτό παρέμεινε η βάση των αγγλικών φόρων περιουσίας. Οι κατακτητές Ρωμαίοι εισήγαγαν την ιδέα ότι όσα εισέπρατταν από τους υποτελείς λαούς ήταν απλώς δίκαιη πληρωμή για τη διατήρηση του νόμου και της τάξης. Για μεγάλο διάστημα, οι Νορμανδοί κατακτητές εισέπρατταν από τους Άγγλους φόρο υποτέλειας όπως και όσο μπορούσαν· όταν όμως, μέσω φυσικών διαδικασιών, η συγχώνευση των δύο λαών δημιούργησε ένα έθνος, οι εισπράξεις κανονικοποιήθηκαν μέσω του εθίμου και του νόμου και ονομάστηκαν φόροι. (Στο ίδιο, σ. 218) ↩

104 Αν ένας γραφειοκράτης λαμβάνει μισθό 5.000 USD τον χρόνο και πληρώνει 1.000 USD σε «φόρους» στο κράτος, είναι απολύτως προφανές ότι απλώς λαμβάνει μισθό 4.000 USD και δεν πληρώνει κανέναν απολύτως φόρο. Οι επικεφαλής του κράτους έχουν απλώς επιλέξει έναν περίπλοκο και παραπλανητικό λογιστικό μηχανισμό για να φαίνεται ότι πληρώνει φόρους με τον ίδιο τρόπο όπως οποιοσδήποτε άλλος αποκτά το ίδιο εισόδημα. Η ρύθμιση του ΟΗΕ, σύμφωνα με την οποία όλοι οι υπάλληλοί του απαλλάσσονται από κάθε φορολογία εισοδήματος, είναι πολύ πιο ειλικρινής. ↩

105 Η μετατόπιση δεν θα γίνει αναγκαστικά, ούτε καν πιθανότατα, απευθείας από τον κλάδο του μπακαλιάρου στον κλάδο των εξοπλισμών. Αντιθέτως, οι συντελεστές θα μετακινηθούν από τον κλάδο του μπακαλιάρου προς άλλους, συναφείς κλάδους και προς τον κλάδο των εξοπλισμών από τους δικούς του συναφείς κλάδους. ↩

106 Η επίδραση διάχυσης του πληθωρισμού διαφέρει από εκείνη της φορολογίας με δύο τρόπους: (α) δεν είναι συμβατή με μακροχρόνια ισορροπία και (β) το νέο χρήμα ωφελεί πάντοτε το πρώτο μισό των αποδεκτών χρήματος και επιβαρύνει το τελευταίο μισό. Η διάχυση της φορολογίας έχει αρχικά την ίδια επίδραση, αλλά η μετακύλιση μεταβάλλει την επίπτωση στον τελικό απολογισμό. ↩

107 Από την άλλη πλευρά, εφόσον οι αξιωματούχοι συνήθως δεν καταναλώνουν άμεσα τα προϊόντα, συχνά πιστεύουν ότι ενεργούν για λογαριασμό των καταναλωτών. Ως εκ τούτου, οι επιλογές τους είναι επιρρεπείς σε τεράστιο βαθμό σφάλματος. Ο Alec Nove επισήμανε ότι, αν αυτές οι επιλογές ήταν απλώς οι καταναλωτικές προτιμήσεις των ίδιων των κρατικών σχεδιαστών, δεν θα συνειδητοποιούσαν, όπως συμβαίνει τώρα, ότι μπορούν και πράγματι διαπράττουν σοβαρά σφάλματα. Έτσι, οι επιλογές των κρατικών αξιωματούχων δεν διαθέτουν ούτε καν την αρετή ότι ικανοποιούν τις δικές τους καταναλωτικές προτιμήσεις. Alec Nove, «Planners' Preferences, Priorities, and Reforms», *Economic Journal*, Ιούνιος 1966, σσ. 267–277. ↩

108 Δύο άλλοι τύποι εσόδων συνάδουν με την ουδετερότητα και με μια αμιγώς ελεύθερη αγορά: τα πρόστιμα σε εγκληματίες και η πώληση προϊόντων της εργασίας των κρατουμένων. Και οι δύο είναι μέθοδοι με τις οποίες οι εγκληματίες αναγκάζονται να πληρώνουν το κόστος της ίδιας τους της σύλληψης. ↩

109 Βλ. παραπάνω και Rothbard, «Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics», σσ. 250–251. ↩

110 Θα μπορούσε να προβληθεί η ένσταση ότι, ενώ οι γραφειοκράτες είναι αποκλειστικά εκμεταλλευτές και όχι παραγωγοί, άλλες επιδοτούμενες ομάδες μπορεί επίσης να είναι παραγωγοί. Η εκμετάλλευση που ασκούν εκτείνεται, όμως, στον βαθμό στον οποίο είναι καθαροί καταναλωτές φορολογικών εσόδων και όχι φορολογούμενοι. Οι άλλες παραγωγικές τους δραστηριότητες δεν αφορούν το ζήτημα. ↩

111 Συνήθως, φυσικά, αυτό δεν είναι δυνατόν, και το αποτέλεσμα θα ισοδυναμεί με έναν ειδικό φόρο κατανάλωσης σε ορισμένους κλάδους πωλήσεων, αλλά όχι σε άλλους. ↩

112 Ενώ ένας επιλεκτικός ειδικός φόρος κατανάλωσης θα προκαλέσει τελικά μείωση της προσφοράς και, επομένως, άνοδο της τιμής του προϊόντος, δεν υπάρχει τρόπος με τον οποίο οι πόροι μπορούν να διαφύγουν από έναν γενικό φόρο παρά μόνο στρεφόμενοι στην αδράνεια. Εφόσον, όπως θα δούμε, ο φόρος πωλήσεων είναι φόρος στα εισοδήματα, η αύξηση του κόστους ευκαιρίας του ελεύθερου χρόνου μπορεί να ωθήσει ορισμένους εργαζομένους στην αδράνεια και, έτσι, να μειώσει την ποσότητα των παραγόμενων αγαθών. Μόνο σε αυτόν τον περιορισμένο βαθμό οι τιμές θα αυξηθούν. Βλ. το πρωτοποριακό άρθρο του Harry Gunnison Brown, «The Incidence of a General Sales Tax», ανατυπωμένο στο R.A. Musgrave και C.S. Shoup, επιμ., *Readings in the Economics of Taxation* (Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1959), σσ. 330–339. Αυτή ήταν η πρώτη σύγχρονη επίθεση στην πλάνη ότι οι φόροι πωλήσεων μετακυλίονται προς τα εμπρός, αλλά ο Brown δυστυχώς αποδυνάμωσε τις συνέπειες αυτής της θέσης προς το τέλος του άρθρου του. ↩

113 Φυσικά, αν αυξηθεί η προσφορά χρήματος και επεκταθεί η πίστωση, οι τιμές μπορούν να αυξηθούν ώστε οι χρηματικοί μισθοί να μην υπερβαίνουν πλέον τα προεξοφλημένα οριακά προϊόντα αξίας τους. ↩

114 Αν το κράτος δεν δαπανά όλα τα έσοδά του, τότε στην επίδραση της φορολογίας προστίθεται αποπληθωρισμός. Βλ. παρακάτω. ↩

115 Για παράδειγμα, βλ. E.R.A. Seligman, *The Shifting and Incidence of Taxation*, 2η έκδ. (New York: Macmillan & Co., 1899), σσ. 122–133. ↩

116 Ο κ. Frank Chodorov, στο *The Income Tax—Root of All Evil* (New York: Devin-Adair, 1954), δεν προσδιορίζει ποιος άλλος τύπος φόρου θα ήταν «καλύτερος» από τον φόρο εισοδήματος από τη σκοπιά της ελεύθερης αγοράς. Από τη συζήτησή μας θα καταστεί σαφές ότι ελάχιστοι πράγματι φόροι δεν θα είναι εξίσου κακοί με τον φόρο εισοδήματος από τη σκοπιά ενός υπέρμαχου της ελεύθερης αγοράς. Ασφαλώς, η φορολογία πωλήσεων ή η ειδική φορολογία κατανάλωσης δεν ανταποκρίνονται σε αυτή την απαίτηση.

Επιπλέον, ο Chodorov ασφαλώς σφάλλει όταν χαρακτηρίζει τους φόρους εισοδήματος και κληρονομίας ως τις μόνες αρνήσεις του δικαιώματος ατομικής ιδιοκτησίας. Κάθε φόρος ανεξαιρέτως προσβάλλει τα δικαιώματα ιδιοκτησίας και δεν υπάρχει τίποτε σε έναν «έμμεσο φόρο» που να καθιστά αυτή την προσβολή λιγότερο σαφή. Είναι αλήθεια ότι ένας φόρος εισοδήματος υποχρεώνει τον υποκείμενο σε αυτόν να τηρεί αρχεία και να αποκαλύπτει τις προσωπικές του συναλλαγές, επιβάλλοντας έτσι πρόσθετη απώλεια χρησιμότητας. Ο φόρος πωλήσεων, όμως, επίσης επιβάλλει την τήρηση αρχείων· η διαφορά είναι και πάλι διαφορά βαθμού και όχι είδους, διότι εδώ η άμεση υποχρέωση αφορά μόνο τους καταστηματάρχες λιανικής και όχι το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. ↩

117 Ίσως ο λόγος για την αδικαιολόγητη δημοτικότητα της έννοιας της ελαστικότητας είναι ότι οι οικονομολόγοι χρειάζεται να τη χρησιμοποιούν στη μάταιη αναζήτησή τους για ποσοτικούς νόμους και μετρήσεις στην οικονομική επιστήμη. ↩

118 Ακόμη και ο επίσημος φόρος δύσκολα είναι ομοιόμορφος, καθώς διανθίζεται με πρόσθετες επιβαρύνσεις και απαλλαγές. Βλ. παρακάτω για περαιτέρω εξέταση της ομοιομορφίας της φορολογίας. ↩

119 Βλ. C. Lowell Harriss, «Public Finance», στο Bernard F. Haley, επιμ., *A Survey of Contemporary Economics* (Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1952), τόμ. II, σ. 264. Για ένα πρακτικό παράδειγμα, βλ. P.T. Bauer, «The Economic Development of Nigeria», *Journal of Political Economy*, Οκτώβριος 1955, σ. 400 κ.ε. ↩

120 Αυτές οι δαπάνες υπαγορεύονται από το κράτος και όχι από την ελεύθερη δράση των ατόμων. Επομένως, μπορεί να ικανοποιούν τη χρησιμότητα —ή αναμένεται να ικανοποιούν τη χρησιμότητα— μόνο των κρατικών αξιωματούχων, και δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι ικανοποιείται η χρησιμότητα οποιουδήποτε άλλου.

Οι κεϋνσιανοί, αντιθέτως, ταξινομούν κάθε κρατική δαπάνη χρησιμοποίησης πόρων ως «επένδυση», με το επιχείρημα ότι αυτές, όπως οι επενδυτικές δαπάνες, είναι «ανεξάρτητες» και δεν συνδέονται παθητικά με το εισόδημα μέσω μιας ψυχολογικής «συνάρτησης». ↩

121 Βλ., λοιπόν, Irving και Herbert W. Fisher, *Constructive Income Taxation* (New York: Harper & Bros., 1942). Το «διπλός» χρησιμοποιείται με την έννοια δύο περιπτώσεων επιβολής και όχι του αριθμητικού διπλασιασμού. ↩

122 Μολονότι η κριτική του καθηγητή Due σε αυτή τη γενική θέση έχει πολλά θετικά στοιχεία, σφάλλει όταν πιστεύει ότι οι άνθρωποι μπορεί να κατέχουν κεφάλαιο ως αυτοσκοπό. Αν οι άνθρωποι, λόγω της αβεβαιότητας του μέλλοντος, επιθυμούν να διακρατούν πλούτο για την υπηρεσία που προσφέρει στη μείωση του κινδύνου, θα τον διακρατούν στην περισσότερο εμπορεύσιμη μορφή του — σε χρηματικά υπόλοιπα. Το κεφάλαιο είναι πολύ λιγότερο εμπορεύσιμο και είναι επιθυμητό μόνο επειδή καρποφορεί σε καταναλωτικά αγαθά και σε έσοδα από την πώληση αυτών των αγαθών. John F. Due, *Government Finance* (Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1954), σσ. 123–125, 368 κ.ε. ↩

123 Αυτοί οι οικονομολόγοι συνήθως προχωρούν στην υποστήριξη της φορολόγησης μόνο της κατανάλωσης ως του μόνου «πραγματικού» εισοδήματος. Για περαιτέρω εξέταση ενός τέτοιου φόρου κατανάλωσης, βλ. παρακάτω. ↩

124 Έτσι, ένα από τα συνήθη συντηρητικά επιχειρήματα κατά της προοδευτικής φορολογίας εισοδήματος —βλ. παρακάτω— είναι ότι οι αποταμιεύσεις θα φορολογούνταν σε μεγαλύτερη αναλογία από την κατανάλωση· πολλοί από αυτούς τους συγγραφείς αφήνουν στον αναγνώστη να συναγάγει ότι, αν η παρούσα κατανάλωση φορολογούνταν βαρύτερα, όλα θα ήταν εντάξει. Αλλά τι το τόσο αξιέπαινο έχει η μελλοντική σε αντιδιαστολή προς την παρούσα κατανάλωση, και ποια αρχή υιοθετούν αυτοί οι οικονομολόγοι που τους επιτρέπει να μεταβάλλουν διά της βίας τις εκούσιες αναλογίες χρονικής προτίμησης μεταξύ παρόντος και μέλλοντος; ↩

125 Ορισμένοι συγγραφείς έχουν επισημάνει ότι η επιβάρυνση μειώνει τη μελλοντική κατανάλωση σε σχέση με εκείνη που θα υπήρχε διαφορετικά, περιορίζοντας την προσφορά αγαθών και αυξάνοντας τις τιμές για τους καταναλωτές. Αυτό, όμως, δύσκολα μπορεί να ονομαστεί «μετακύλιση»· αποτελεί μάλλον εκδήλωση της τελικής επίδρασης του φόρου, ο οποίος μειώνει το βιοτικό επίπεδο των καταναλωτών κάτω από το επίπεδο της ελεύθερης αγοράς. ↩

126 Δεν πρέπει να συναχθεί ότι ο συγγραφέας είναι υπέρμαχος της ομοιόμορφης φορολογίας. Η ομοιομορφία, πράγματι, θα επικριθεί έντονα παρακάτω ως ιδεώδες αδύνατον να επιτευχθεί. Ένας ηθικός στόχος που είναι απολύτως αδύνατον να επιτευχθεί αποτελεί παράλογο στόχο· στον βαθμό αυτόν, μπορούμε να ασκήσουμε όχι ηθική προτροπή, αλλά πραξεολογική κριτική της δυνατότητας πραγματοποίησης ορισμένων ηθικών στόχων. Ωστόσο, είναι αναλυτικά προσφορότερο να εξετάσουμε διάφορους τύπους φορολογίας εισοδήματος σε σχέση με την ομοιόμορφη μεταχείριση κάθε εισοδήματος. ↩

127 Για λόγους ευκολίας, υποθέτουμε ότι αυτό το εισόδημα είναι καθαρό κέρδος και ότι το εισόδημα από τόκους έχει ήδη διατεθεί. Μόνο το καθαρό κέρδος αυξάνει την κεφαλαιακή αξία, διότι στην ομοιόμορφα περιστρεφόμενη οικονομία δεν θα υπάρχει καθαρή αποταμίευση και το εισόδημα από τόκους θα καλύπτει απλώς τη διατήρηση άθικτης της διάρθρωσης του κεφαλαιακού εισοδήματος. ↩

128 Για μια εξέταση της φορολόγησης του συσσωρευμένου κεφαλαίου, βλ. παρακάτω. ↩

129 Βλ. Due, *Government Finance*, σ. 146. ↩

130 Ένα άλλο πρόβλημα κατά την επιβολή φόρου στα σωρευμένα κεφαλαιακά κέρδη είναι ότι το εισόδημα δεν πραγματοποιείται άμεσα σε χρήμα. Η ομοιόμορφη φορολόγηση του εισοδήματος σε είδος, όπως και του ψυχικού εισοδήματος, αντιμετωπίζει ανυπέρβλητα προβλήματα, όπως θα δούμε παρακάτω. Όπως, όμως, μπορούν να υπάρχουν φόροι στα τεκμαρτά χρηματικά ισοδύναμα του εισοδήματος σε είδος, έτσι μπορούν επίσης να υπάρχουν φόροι στα σωρευμένα κεφαλαιακά κέρδη. ↩

131 Harold M. Groves, *Financing Government* (New York: Henry Holt, 1939), σ. 181. ↩

132 Το μη τακτικό εισόδημα θέτει το ίδιο πρόβλημα με το μη τακτικό πραγματοποιημένο κεφαλαιακό κέρδος. Η δυσχέρεια μπορεί να αντιμετωπιστεί και στις δύο περιπτώσεις με την προτεινόμενη λύση του υπολογισμού του μέσου εισοδήματος σε αρκετά έτη και της ετήσιας καταβολής φόρων επί του μέσου όρου. ↩

133 Fisher και Fisher, *Constructive Income Taxation*, σε διάφορα σημεία. ↩

134 Ούτε ο αποθησαυρισμός λαμβάνει κάποια ιδιαίτερη ενθάρρυνση, καθώς πρέπει τελικά να καταλήξει σε κατανάλωση. Είναι αλήθεια ότι η ίδια η διακράτηση χρηματικών υπολοίπων αποφέρει όφελος, αλλά η βάση αυτών των διαθεσίμων είναι πάντοτε η προοπτική μελλοντικής κατανάλωσης. ↩

135 Με τον ίδιο τρόπο, η γοητεία του φόρου πωλήσεων έγκειται στο γεγονός ότι δεν μπορεί να είναι προοδευτικός, μειώνοντας έτσι το βάρος της φορολογίας εισοδήματος στις ανώτερες εισοδηματικές ομάδες. ↩

136 Βλ. Groves, *Financing Government*, σ. 64. ↩

137 Η τελική κεφαλαιακή αξία δεν είναι 8.000 USD, καθώς ο φόρος περιουσίας επιβάλλεται με συντελεστή 1% επί της τελικής αξίας. Ο φόρος δεν παραμένει στο 1% της αρχικής κεφαλαιακής αξίας των 10.000 USD. Η κεφαλαιακή αξία θα μειωθεί στα 8.333 USD. Η καταβολή φόρου περιουσίας θα είναι 83 USD, η καθαρή ετήσια απόδοση θα είναι 417 USD και το ετήσιο ποσοστό απόδοσης επί του κεφαλαίου των 8.333 USD θα είναι 5%.

Ο αλγεβρικός τύπος για να προκύψει αυτό το αποτέλεσμα είναι ο ακόλουθος: αν C είναι η κεφαλαιακή αξία που πρέπει να προσδιοριστεί, i το επιτόκιο και R η ετήσια πρόσοδος του ακινήτου, τότε, όταν δεν υπάρχει φόρος:

$$iC = R$$

Όταν επιβάλλεται φόρος περιουσίας, η καθαρή απόδοση είναι η πρόσοδος μείον την ετήσια φορολογική υποχρέωση, T, δηλαδή:

$$iC = R - T$$

Σε αυτόν τον φόρο περιουσίας υποθέτουμε σταθερό συντελεστή επί της αξίας της περιουσίας, οπότε:

$$iC = R - tC,$$

όπου το t ισούται με τον φορολογικό συντελεστή επί της αξίας της περιουσίας.

Αναδιατάσσοντας:

$$C = \frac{R}{i + t}.$$

Η νέα κεφαλαιακή αξία ισούται με την ετήσια πρόσοδο διαιρεμένη με το άθροισμα του επιτοκίου και του φορολογικού συντελεστή. Κατά συνέπεια, η κεφαλαιακή αξία ωθείται χαμηλότερα από το αρχικό της ύψος όσο υψηλότερα είναι: (α) το επιτόκιο και (β) ο φορολογικός συντελεστής. ↩

138 Για την κεφαλαιοποίηση του φόρου, βλ. Seligman, *Shifting and Incidence of Taxation*, σσ. 181–185, 261–264. Βλ. επίσης Due, *Government Financing*, σσ. 382–386. ↩

139 Αυτή η στρέβλωση της γεωγραφικής κατανομής θα προέκυπτε και από όλες τις άλλες μορφές φόρων. Έτσι, ένας υψηλότερος συντελεστής φόρου εισοδήματος στην περιοχή Α από ό,τι στην περιοχή Β θα παρακινούσε τους εργαζομένους να μετακινηθούν από την Α στη Β, ώστε να εξισωθούν οι καθαροί μισθοί μετά τους φόρους. Η γεωγραφική κατανομή της παραγωγής στρεβλώνεται σε σύγκριση με την ελεύθερη αγορά. ↩

140 Για τον βαθμό στον οποίο οι χαμηλότερες εισοδηματικές τάξεις πληρώνουν πράγματι φόρους στη σημερινή Αμερική, βλ. Gabriel Kolko, *Wealth and Power in America* (New York: Frederick A. Praeger, 1962), κεφ. 2. ↩

141 Πρβλ. Bertrand de Jouvenel, *The Ethics of Redistribution* (Cambridge: Cambridge University Press, 1952). ↩

142 Βλ. Murray N. Rothbard, *The Single Tax: Economic and Moral Implications* (Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1957)· επίσης, του ιδίου, *A Reply to Georgist Criticisms* (πολυγραφημένο χειρόγραφο, Foundation for Economic Education, 1957). ↩

143 Ο George ουσιαστικά το παραδέχθηκε:

> Η κατάργηση της φορολογίας που, με τη δράση και τις αντιδράσεις της, παρεμποδίζει σήμερα κάθε τροχό της ανταλλαγής και πιέζει κάθε μορφή παραγωγικής δραστηριότητας θα έμοιαζε με την αφαίρεση ενός τεράστιου βάρους από ένα ισχυρό ελατήριο. Διαποτισμένη με νέα ενέργεια, η παραγωγή θα αποκτούσε νέα ζωή και το εμπόριο θα δεχόταν μια ώθηση που θα γινόταν αισθητή μέχρι τις πιο απομακρυσμένες αρτηρίες του. Η σημερινή μέθοδος φορολογίας ... ενεργεί πάνω στην ενεργητικότητα, στην εργατικότητα, στη δεξιότητα και στη φειδώ σαν πρόστιμο επί αυτών των ιδιοτήτων. Αν εγώ εργάστηκα σκληρότερα και έχτισα ένα καλό σπίτι, ενώ εσύ αρκέστηκες να ζεις σε μια καλύβα, ο φοροεισπράκτορας έρχεται τώρα κάθε χρόνο να με κάνει να πληρώσω ποινή για την ενεργητικότητα και την εργατικότητά μου, φορολογώντας με περισσότερο από εσένα. Αν εγώ αποταμίευσα ενώ εσύ σπαταλούσες, εγώ τιμωρούμαι οικονομικά, ενώ εσύ απαλλάσσεσαι. ... Λέμε ότι θέλουμε κεφάλαιο, αλλά αν κάποιος το συσσωρεύσει ή το φέρει ανάμεσά μας, τον χρεώνουμε γι' αυτό σαν να του παραχωρούσαμε προνόμιο. ... Η κατάργηση αυτών των φόρων θα σήμαινε την άρση του τεράστιου βάρους της φορολογίας από την παραγωγική δραστηριότητα. ... Αντί να
>
> λέει στον παραγωγό, όπως κάνει τώρα, «Όσο περισσότερο προσθέτεις στον γενικό πλούτο, τόσο περισσότερο θα φορολογείσαι!», το κράτος θα έλεγε στον παραγωγό: «Να είσαι όσο εργατικός, όσο οικονόμος, όσο επιχειρηματικός επιλέγεις· θα έχεις ολόκληρη την ανταμοιβή σου ... δεν θα φορολογείσαι επειδή προσθέτεις στον συνολικό πλούτο». (Henry George, *Progress and Poverty* [New York: Modern Library, 1929], σσ. 434–435) ↩

144 Ο ίδιος ο George δύσκολα μπορεί να κατηγορηθεί για την ανεπαρκή εξέταση του χρόνου, διότι μπορούσε να στηριχθεί μόνο στις κλασικές οικονομικές θεωρίες, οι οποίες είχαν το ίδιο ελάττωμα. Πράγματι, σε σύγκριση με την κλασική σχολή, ο George σημείωσε πρόοδο σε πολλούς τομείς της οικονομικής θεωρίας. Η Αυστριακή Σχολή, με τη θεμελιώδη ανάλυσή της για τον χρόνο, μόλις άρχιζε να διαμορφώνεται όταν ο George συνέλαβε τη θεωρία του. Είναι λιγότερο δικαιολογημένοι οι σύγχρονοι οπαδοί του, οι οποίοι έχουν αγνοήσει σε μεγάλο βαθμό όλες τις προόδους της οικονομικής επιστήμης από το 1880 και μετά. Για τις συμβολές του George, βλ. Leland B. Yeager, «The Methodology of George and Menger», *American Journal of Economics and Sociology*, Απρίλιος 1954, σσ. 233–239. ↩

145 Phil Grant, *The Wonderful Wealth Machine* (New York: Devin-Adair, 1953), σσ. 105–107. ↩

146 Για μια κριτική της ιδιότυπης θεωρίας του George περί τόκου, βλ. Eugen von Böhm-Bawerk, *Capital and Interest* (New York: Brentano's, 1922), σσ. 413–420, ιδίως σ. 418 για την κεφαλαιοποίηση της αδρανούς γης. ↩

147 Βλ. Frank Knight:

> Οι άνθρωποι πράγματι κατέχουν γη «κερδοσκοπικά», προσδοκώντας αύξηση της αξίας της. Αυτό αποτελεί κοινωνική υπηρεσία, που τείνει να θέτει την ιδιοκτησία στα χέρια εκείνων που γνωρίζουν καλύτερα πώς να χειριστούν τη γη ώστε να αυξηθεί η αξία της. ... Προφανώς δεν χρειάζεται να την κρατούν αδρανή για να αποκομίσουν την αύξηση και δεν το κάνουν αν υπάρχει σαφής δυνατότητα αποδοτικής χρήσης. ... Αν γη που έχει αξία χρήσης δεν χρησιμοποιείται από έναν ιδιοκτήτη, αυτό οφείλεται στην αβεβαιότητα ως προς τον τρόπο με τον οποίο θα έπρεπε να χρησιμοποιηθεί και στην αναμονή μέχρι να αποσαφηνιστεί ή να εξελιχθεί η κατάσταση. Ο ιδιοκτήτης φυσικά δεν επιθυμεί να πραγματοποιήσει μεγάλη επένδυση για την προσαρμογή ενός τεμαχίου σε χρήση που δεν υπόσχεται απόσβεση προτού κάποια νέα κατάσταση ενδέχεται να απαιτήσει διαφορετικό σχέδιο. (Frank H. Knight, «The Fallacies in the 'Single Tax,'», *The Freeman*, 10 Αυγούστου 1953, σσ. 810–811) ↩

148 «Η ίδια η γη δεν εξυπηρετεί τους πολιτισμένους ανθρώπους περισσότερο από όσο η ίδια η τροφή. Και τα δύο τούς παρέχονται». Spencer Heath, *How Come That We Finance World Communism?* (πολυγραφημένο χειρόγραφο, New York: Science of Society Foundation, 1953), σ. 3. Βλ. επίσης Heath, *Rejoinder to "Vituperation Well Answered" by Mason Gaffney* (New York: Science of Society Foundation, 1953). ↩

149 Βλ. Spencer Heath, *Progress and Poverty Reviewed* (New York: The Freeman, 1952), σσ. 7–10. Σχολιάζοντας τον George, ο Heath δηλώνει:

> Αλλά όποτε πρόκειται για τις υπηρεσίες των γαιοκτημόνων, παραμένει ακλόνητος στη ρήση του ότι όλες οι αξίες είναι υλικές. ... Στις υπηρεσίες ανταλλαγής που παρέχουν οι γαιοκτήμονες, στην εκ μέρους τους κοινωνική διανομή τοποθεσιών και πόρων, δεν συντελείται υλική παραγωγή· επομένως, αδυνατεί να δει ότι δικαιούνται οποιοδήποτε μερίδιο στη διανομή για τις μη καταναγκαστικές υπηρεσίες διανομής ή ανταλλαγής που παρέχουν. ... Αποκλείει κάθε δημιουργία αξιών από τις υπηρεσίες που παρέχονται κατά τη διανομή της γης μέσω ελεύθερης σύμβασης και ανταλλαγής, η οποία αποτελεί τη μόνη εναλλακτική λύση είτε απέναντι σε μια βίαιη και άτακτη είτε απέναντι σε μια αυθαίρετη και τυραννική διανομή της γης. (Στο ίδιο, σσ. 9–10) ↩

150 George, *Progress and Poverty*, σ. 404. ↩

151 Βλ. Knight:

> Για να εισπράξει τέτοια πρόσοδο, το κράτος θα έπρεπε στην πράξη να εξαναγκάζει τον ιδιοκτήτη να χρησιμοποιεί πράγματι τη γη με τον καλύτερο τρόπο και, επομένως, να προδιαγράφει τη χρήση της με κάποια λεπτομέρεια. Έτσι, βλέπουμε ήδη ότι το πλεονέκτημα της φορολόγησης έναντι της κοινωνικοποίησης της διαχείρισης έχει πρακτικά εξαφανιστεί. (Knight, «The Fallacies in the 'Single Tax,'», σ. 809) ↩

152 Βλ. Heath:

> Πρέπει να υποθέσουμε ότι η γη ... κατανέμεται μόνη της; ... Μπορεί να κατανέμεται, και συχνά κατανέμεται, από τη διοίκηση ενός στρατοπέδου κρατουμένων ή από τους λαϊκά εκλεγμένους ενοίκους ενός δημαρχείου. ... Εναλλακτικά, σε κάθε ελεύθερη κοινωνία οι τοποθεσίες και οι πόροι της πρέπει να κατανέμονται, και κυρίως κατανέμονται, μέσω της διαδικασίας της ελεύθερης σύμβασης, στην οποία ... ο κάτοχος του τίτλου είναι το μόνο δυνατό πρώτο συμβαλλόμενο μέρος. Από αυτόν απορρέει η κοινωνική υπηρεσία της διανομής. Η πρόσοδος είναι η αυτόματη αμοιβή του, της οποίας το ύψος καθορίζεται και περιορίζεται από την ελεύθερη αγορά. (Heath, *How Come That We Finance World Communism?*, σ. 5)

> Βλ. επίσης Heath, *The Trojan Horse of "Land Reform"* (New York: χ.χ.), σσ. 10–12, και Heath, *Citadel, Market and Altar* (Baltimore: Science of Society Foundation, 1957). ↩

153 Ο Frank Knight λέει για το όνειρο των οπαδών του George περί ανεπιφύλακτου δικαιώματος κάθε ανθρώπου πρόσβασης στο έδαφος ότι: (1) «καθένας πράγματι διαθέτει αυτό το δικαίωμα, υπό ανταγωνιστικές συνθήκες, δηλαδή εφόσον πληρώσει γι' αυτό ό,τι αξίζει»· και ότι (2) η μόνη βιώσιμη εναλλακτική θα ήταν να «λάβει άδεια από κάποιο πολιτικό όργανο του κράτους». Διότι κάθε απόπειρα να δοθεί σε κάθε άνθρωπο ανεπιφύλακτο δικαίωμα πρόσβασης στο έδαφος θα εγκαθίδρυε αναρχία, τον πόλεμο όλων εναντίον όλων, και ασφαλώς δεν προσεγγίζεται μέσω δήμευσης και διανομής της «προσόδου» ή της χρησιμοποίησής της για «κοινωνικούς σκοπούς». (Knight, «Fallacies in the 'Single Tax,'», σ. 810) ↩

154 Frank Chodorov, *The Economics of Society, Government, and the State* (πολυγραφημένο χειρόγραφο, New York: Analysis Associates, 1946). ↩

155 Η αμερικανική νομοθεσία περί αρχικής ιδιοποίησης γης μέσω εγκατάστασης και χρήσης, ενώ επιχειρούσε να θεμελιώσει την αρχή «πρώτος χρήστης, πρώτος ιδιοκτήτης», έσφαλλε θεωρώντας ότι ένας ορισμένος τύπος γεωργίας αποτελούσε τη μόνη θεμιτή χρήση της γης. Στην πραγματικότητα, κάθε παραγωγική δραστηριότητα, συμπεριλαμβανομένης της βόσκησης ή της τοποθέτησης σιδηροδρομικών γραμμών, συνιστά χρήση. ↩

156 Knight, «Fallacies in the 'Single Tax,'», σσ. 809–810. ↩

157 Oppenheimer, *The State*, σσ. 83–84. Για τη διάσπαση των φεουδαρχικών επικρατειών σε χωριστά υποκράτη, βλ. στο ίδιο, σσ. 191–202. ↩

158 Πρέπει να επαναληφθεί εδώ ότι οι άμεσοι χρήστες δεν θα ήταν οι μόνοι στους οποίους θα επιτρεπόταν ποτέ να κατέχουν γη στην ελεύθερη αγορά. Η μόνη προϋπόθεση είναι η χρήση να αποτελεί την αρχή μέσω της οποίας η αρχικά αδέσποτη, αχρησιμοποίητη γη περιέρχεται για πρώτη φορά σε ιδιοκτησία. Μόλις η κυριότητα περιέλθει σε έναν χρήστη, αυτός μπορεί να πωλήσει τη γη σε κερδοσκόπο, να την αφήσει ξανά αδρανή κ.λπ., χωρίς να στρεβλώνει τις κατανομές της αγοράς. Το πρόβλημα είναι η αρχική θεμελίωση έγκυρων τίτλων ιδιοκτησίας. Αφού θεμελιωθούν έγκυροι τίτλοι, ο ιδιοκτήτης μπορεί, φυσικά, να κάνει ό,τι επιθυμεί με την περιουσία του. ↩

159 Ας σημειωθεί η υπόθεση ότι ο Smith και οι κληρονόμοι του έχουν εκλείψει ή δεν μπορούν να εντοπιστούν. Αν μπορούν να εντοπιστούν, τότε η περιουσία δικαιωματικά επιστρέφει σε αυτούς σε ένα σύστημα ελεύθερης αγοράς. ↩

160 Ludwig von Mises, *Socialism* (New Haven: Yale University Press, 1951), σ. 375. ↩

161 Adam Smith, *The Wealth of Nations* (New York: Modern Library, 1937), σσ. 777–779. Βλ. επίσης Hunter και Allen, *Principles of Public Finance*, σσ. 137–140. ↩

162 Αυτή η συζήτηση εφαρμόζεται στην υιοθέτηση από τον καθηγητή Hayek του «κράτους δικαίου» ως βασικού πολιτικού κριτηρίου. F.A. Hayek, *The Constitution of Liberty* (Chicago: University of Chicago Press, 1960). ↩

163 Mises, στο Aaron Director, επιμ., *Defense, Controls and Inflation* (Chicago: University of Chicago Press, 1952), σσ. 115– 116. ↩

164 Το να λέμε ότι ένας ηθικός στόχος είναι εννοιολογικά αδύνατος είναι εντελώς διαφορετικό από το να λέμε ότι η επίτευξή του είναι «μη ρεαλιστική» επειδή λίγοι άνθρωποι τον υποστηρίζουν. Το δεύτερο δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση επιχείρημα κατά μιας ηθικής αρχής.

Εννοιολογική αδυναμία σημαίνει ότι ο στόχος δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί ακόμη και αν όλοι τον επιδίωκαν. Για το πρόβλημα του «ρεαλισμού» στους ηθικούς στόχους, βλ. το λαμπρό άρθρο του Clarence E. Philbrook, «'Realism' in Policy Espousal», *American Economic Review*, Δεκέμβριος 1953, σσ. 846–859. ↩

165 Βλ. Walter J. Blum και Harry Kalven, Jr., *The Uneasy Case for Progressive Taxation* (Chicago: University of Chicago Press, 1963), σσ. 64–68. ↩

166 Due, *Government Finance*, σ. 121 κ.ε. ↩

167 Ο Smith έλεγε:

Οι υπήκοοι κάθε κράτους οφείλουν να συνεισφέρουν στη συντήρηση της κυβέρνησης, όσο το δυνατόν περισσότερο, ανάλογα με τις αντίστοιχες ικανότητές τους· δηλαδή ανάλογα με το εισόδημα που απολαμβάνει καθένας υπό την προστασία του κράτους. Η δαπάνη της κυβέρνησης για τα άτομα ενός μεγάλου έθνους είναι όπως η δαπάνη διαχείρισης για τους συγκυρίους ενός μεγάλου κτήματος, οι οποίοι οφείλουν όλοι να συνεισφέρουν ανάλογα με τα αντίστοιχα συμφέροντά τους στο κτήμα. (*Wealth of Nations*, σ. 777) ↩

168 J.R. McCulloch, *A Treatise on the Principle and Practical Influence of Taxation and the Funding System* (London, 1845), σ. 142. ↩

169 E.R.A. Seligman, *Progressive Taxation in Theory and Practice*, 2η έκδ. (New York: Macmillan & Co., 1908), σσ. 291–292. ↩

170 Για μια εξαιρετική κριτική της θεωρίας του Seligman, βλ. Blum και Kalven, *Uneasy Case for Progressive Taxation*, σσ. 64–66. ↩

171 Βλ. στο ίδιο, σσ. 67–68. ↩

172 Due, *Government Finance*, σ. 122. ↩

173 Groves, *Financing Government*, σ. 36. ↩

174 Hunter και Allen, *Principles of Public Finance*, σσ. 190–191. ↩

175 Βλ. Chodorov, *Out of Step*, σ. 237. Βλ. επίσης Chodorov, *From Solomon's Yoke to the Income Tax* (Hinsdale, Ill.: Henry Regnery, 1947), σ. 11. ↩

176 Η αποδοχή αυτής της κριτικής χρονολογείται από τα γραπτά του Robbins στα μέσα της δεκαετίας του 1930. Βλ. Lionel Robbins, «Interpersonal Comparisons of Utility», *Economic Journal*, Δεκέμβριος 1938, σσ. 635–641· και Robbins, *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, 2η έκδ. (London: Macmillan & Co., 1935), σσ. 138–141. Ο Robbins ήταν εκείνη την εποχή σαφώς οικονομολόγος της σχολής του Mises. ↩

177 Για μια κριτική της θεωρίας της θυσίας, βλ. Blum και Kalven, *Uneasy Case for Progressive Taxation*, σσ. 39–63. ↩

178 Για μια απόπειρα θεμελίωσης της αναλογικής φορολογίας βάσει της ίσης θυσίας, βλ. Bradford B. Smith, *Liberty and Taxes* (Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, χ.χ.), σσ. 10–12. ↩

179 Αν ωθηθεί στο λογικό της συμπέρασμα, κατά το οποίο το κράτος καλείται να εγκαθιδρύσει τη «μέγιστη κοινωνική ικανοποίηση» —την αντίστροφη όψη της ελάχιστης κοινωνικής θυσίας—, η αρχή προτείνει απόλυτο καταναγκαστικό εξισωτισμό: όλοι όσοι βρίσκονται πάνω από ένα ορισμένο επίπεδο φορολογούνται για να επιδοτηθούν όλοι οι υπόλοιποι ώστε να φθάσουν σε αυτό. Η συνέπεια, όπως είδαμε, θα ήταν η επιστροφή στις συνθήκες της βαρβαρότητας. ↩

180 Η αρχή της φοροδοτικής ικανότητας είναι ασαφής σε αυτό το σημείο. Ορισμένοι υπέρμαχοί της στηρίζουν εμμέσως το επιχείρημά τους στη θυσία· άλλοι, στην ανάγκη πληρωμής για «μη ανιχνεύσιμα» οφέλη. ↩

181 Αυτό δεν συνιστά παραδοχή ότι το «κόστος» καθορίζει τις «τιμές». Το γενικό σύνολο των τελικών τιμών καθορίζει το γενικό σύνολο των τιμών κόστους· κατόπιν, όμως, η βιωσιμότητα των επιχειρήσεων εξαρτάται από το αν η τιμή που είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν οι άνθρωποι για τα προϊόντα τους αρκεί για την κάλυψη του κόστους τους, το οποίο καθορίζεται σε ολόκληρη την αγορά. Σε κατάσταση ισορροπίας, το κόστος και οι τιμές θα είναι παντού ίσα. Εφόσον ένας φόρος επιβάλλεται σε γενικά χρηματικά διαθέσιμα και, επομένως, δεν μπορεί να ισοδυναμεί με την τιμολόγηση της αγοράς, ο μόνος τρόπος προσέγγισης της τιμολόγησης της αγοράς είναι ο καθορισμός του φόρου σύμφωνα με το κόστος, καθώς το κόστος αντανακλά τουλάχιστον την αγοραία τιμολόγηση των μη ειδικών συντελεστών. ↩

182 Οι Blum και Kalven αναφέρουν την αρχή του κόστους, αλλά την απορρίπτουν επιπόλαια ως πρακτικά ταυτόσημη με την αρχή του οφέλους:

> Μερικές φορές η θεωρία διατυπώνεται με όρους του κόστους των κρατικών υπηρεσιών που παρέχονται σε κάθε πολίτη αντί με όρους των οφελών που λαμβάνει από αυτές τις υπηρεσίες. Αυτή η εκλέπτυνση μπορεί να αποφεύγει την ανάγκη μέτρησης υποκειμενικών οφελών, αλλά ελάχιστα άλλα προσφέρει στη θεωρία. (*Uneasy Case for Progressive Taxation*, σ. 36, υποσημείωση)

Ωστόσο, η κύρια κριτική τους στην αρχή του οφέλους είναι ακριβώς ότι απαιτεί την αδύνατη μέτρηση του υποκειμενικού οφέλους. Η αρχή του κόστους, μαζί με την αρχή του οφέλους, καταργεί όλες τις κρατικές δαπάνες εκτός εκείνων ενός καθεστώτος laissez-faire, καθώς κάθε αποδέκτης θα όφειλε να καταβάλλει ολόκληρο το κόστος της υπηρεσίας. Όσον αφορά, όμως, την υπηρεσία προστασίας του laissez-faire, η αρχή του κόστους υπερέχει σαφώς της αρχής του οφέλους. ↩

183 Το άρθρο του δρος Warren δημοσιεύτηκε στο *Boston University Year Book* του 1876. Η διοίκηση του Συμβουλίου του Πανεπιστημίου ενέκρινε το δοκίμιο με τα εξής λόγια:

> Αντί της περαιτέρω επέκτασης της φορολογίας που υποστηρίζουν πολλοί, το δοκίμιο προτείνει μια πολύ πιο επιβλητική μεταρρύθμιση: τη γενική κατάργηση όλων των υποχρεωτικών φόρων. Ελπίζουμε ότι η σχετική πρωτοτυπία της πρότασης δεν θα αποτρέψει τους πρακτικούς ανθρώπους από μια προσεκτική μελέτη του κειμένου. (Βλ. *Boston University Year Book*, III 1876, σσ. 17–38)

Και τα δύο παραθέματα βρίσκονται στο Sidney H. Morse, «Chips from My Studio», *The Radical Review*, Μάιος 1877, σσ. 190–192. Βλ. επίσης Adam Smith, *Wealth of Nations*, σσ. 801–803· Francis A. Walker, *Political Economy* (New York: Henry Holt, 1911), σσ. 475–476. Ο Smith, σε έναν από τους πιο συνετούς κανόνες του, δήλωνε:

> Σε μια μικρή δημοκρατία, όπου ο λαός έχει απόλυτη εμπιστοσύνη στους άρχοντές του, είναι πεπεισμένος για την αναγκαιότητα του φόρου προς συντήρηση του κράτους και πιστεύει ότι θα χρησιμοποιηθεί πιστά γι' αυτόν τον σκοπό, μπορεί μερικές φορές να αναμένεται μια τέτοια ευσυνείδητη και εκούσια πληρωμή. (Smith, *Wealth of Nations*, σ. 802) ↩

184 Ο σημερινός *poll tax* άρχισε απλώς ως κατά κεφαλήν φόρος, αλλά στην πράξη επιβάλλεται μόνο ως προϋπόθεση της ψηφοφορίας. Έχει, επομένως, μετατραπεί σε φόρο ψηφοφορίας. ↩

185 Βλ. παρακάτω για τα τέλη που χρεώνονται για κρατικές υπηρεσίες. ↩

186 Η ψηφοφορία, όπως και η φορολογία, είναι άλλη μία δραστηριότητα που γενικά διατυπώνεται με όρους «καθήκοντος» και όχι οφέλους. Η επίκληση του «καθήκοντος» είναι εξίσου πραξεολογικά αβάσιμη με την επίκληση της θυσίας και γενικά ισοδυναμεί με αυτήν. Διότι και οι δύο προτροπές παραδέχονται σιωπηρά ότι το δρων άτομο θα αποκομίσει ελάχιστο ή κανένα όφελος από την πράξη του. Επιπλέον, η επίκληση καθήκοντος ή θυσίας υποδηλώνει ότι κάποιος άλλος θα λάβει τη θυσία ή την πληρωμή της «υποχρέωσης» — και συχνά αυτός ο κάποιος είναι ο ίδιος που απευθύνει την προτροπή. ↩

187 Υποθέτουμε ότι το κράτος θα περιορίζει τη χρήση βίας στην άμυνα, δηλαδή ότι θα ακολουθεί αυστηρή πολιτική laissez-faire. Θεωρητικά, είναι δυνατόν ένα κράτος να αντλεί όλα τα έσοδά του από εκούσιες συνεισφορές και, παρ' όλα αυτά, να ακολουθεί έντονα καταναγκαστική, παρεμβατική πολιτική σε άλλους τομείς της αγοράς. Η πιθανότητα, όμως, είναι τόσο απομακρυσμένη στην πράξη ώστε μπορούμε να την παραβλέψουμε εδώ. Είναι εξαιρετικά απίθανο ένα κράτος καταναγκαστικό με άλλους τρόπους να μην προχωρούσε αμέσως σε ενέργειες για να εξασφαλίσει τα έσοδά του μέσω καταναγκασμού. Τα δικά του έσοδα είναι πάντοτε το πρωταρχικό μέλημα του κράτους. Ας σημειωθούν οι πολύ βαριές ποινές για φοροδιαφυγή εισοδήματος και παραχάραξη κρατικού χαρτονομίσματος. ↩

188 Spencer, *Social Statics*· Herbert και Levy, *Taxation and Anarchism*· και Molinari, *Society of Tomorrow*. Άλλες φορές, όμως, ο Molinari υιοθέτησε τη θέση της αμιγώς ελεύθερης αγοράς. Βλ., λοιπόν, εκείνο που μπορεί να είναι το πρώτο ανεπτυγμένο περίγραμμα του αμιγώς ελευθεριστικού συστήματος, στο Gustave de Molinari, «De la production de la sécurité», *Journal des Economistes*, Φεβρουάριος 1849, σσ. 277–290, και Molinari, «Onzième soirée», στο *Les soirées de la rue Saint Lazare* (Paris, 1849). ↩

189 Αυτές οι εταιρείες δεν θα χρειάζονταν, φυσικά, καμία ιδρυτική άδεια από κράτος, αλλά θα «αυτοσυστήνονταν» σύμφωνα με τους τρόπους με τους οποίους οι ιδιοκτήτες τους αποφάσιζαν να συνενώσουν τα κεφάλαιά τους. Θα μπορούσαν να γνωστοποιούν εκ των προτέρων την περιορισμένη ευθύνη τους, οπότε όλοι οι πιστωτές τους θα είχαν προειδοποιηθεί επαρκώς.

Υπάρχει ισχυρός *a priori* λόγος να πιστεύουμε ότι οι κεφαλαιουχικές εταιρείες θα υπερέχουν των συνεταιρισμών σε οποιαδήποτε δεδομένη κατάσταση. Διότι, αν κάθε ιδιοκτήτης λαμβάνει μόνο μία ψήφο ανεξάρτητα από το πόσα χρήματα έχει επενδύσει σε ένα εγχείρημα —και οι απολαβές κατανέμονται με τον ίδιο τρόπο—, δεν υπάρχει κίνητρο να επενδύσει περισσότερα από τον διπλανό του· πράγματι, όλα τα κίνητρα στρέφονται προς την αντίθετη κατεύθυνση. Αυτή η παρεμπόδιση της επένδυσης λειτουργεί ισχυρά εις βάρος της συνεταιριστικής μορφής. ↩

Κεφάλαιο 5. Δυαδική Παρέμβαση: Κρατικές Δαπάνες

190 Το ζήτημα της κρατικής δυαδικής παρέμβασης υπό τη μορφή πιστωτικής επέκτασης εξετάζεται στο *Man, Economy, and State*, σσ. 989–1024. ↩

191 Harriss, «The Public Finance», στο Haley, επιμ., *Survey of Contemporary Economics*, II, 262. ↩

192 Thomas Mackay, *Methods of Social Reform* (London: John Murray, 1896), σ. 210. Πρόσφατα, οι οικονομολόγοι άρχισαν να αναγνωρίζουν ότι η κρατική αρωγή ενθαρρύνει τον ελεύθερο χρόνο, αποθαρρύνει την εργασία και επιδοτεί τη φτώχεια. Βλ. Yale Brozen, «Welfare Without the Welfare State», *The Freeman*, Δεκέμβριος 1966, σσ. 40–42· C.T. Brehm και T.R. Saving, «The Demand for General Assistance Payments», *American Economic Review*, Δεκέμβριος 1964, σσ. 1002–1018· των ιδίων, «Reply», *American Economic Review*, Ιούνιος 1967, σσ. 585–588· και Henry Hazlitt, «Income Without Work», *The Freeman*, Ιούλιος 1966, σσ. 20–36. ↩

193 Από το ακόλουθο περιστατικό, το οποίο αφηγείται με θαυμασμό ένας υποστηρικτής μιας τέτοιας εκστρατείας, ο αναγνώστης μπορεί να κρίνει ποιος ήταν ο πραγματικός φίλος του φτωχού λατερνατζή — ο πελάτης του ή το κράτος:

... κατά τη διάρκεια μιας παρόμοιας εκστρατείας για την εκκαθάριση των δρόμων από τους λατερνατζήδες — οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν απλώς αδειοδοτημένοι ζητιάνοι—, μια γυναίκα πλησίασε τον LaGuardia σε μια κοινωνική εκδήλωση και τον παρακάλεσε να μην της στερήσει τον αγαπημένο της λατερνατζή.

«Πού μένετε;» τη ρώτησε.

«Στην Park Avenue!»

Ο LaGuardia κατόρθωσε να επιβάλει το σχέδιό του για την απομάκρυνση των λατερνατζήδων και των πλανόδιων πωλητών, παρά τις ικεσίες των ενοίκων των ρετιρέ που διασκέδαζαν με τη γραφικότητα της φτωχολογιάς. (Newbold Morris και Dana Lee Thomas, *Let the Chips Fall* [New York: Appleton-Century-Crofts, 1955], σσ. 119–120) ↩

194 Βλ. Murray N. Rothbard, «Government in Business», στο *Essays on Liberty* (Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1958), τόμ. IV, σ. 186 κ.ε. ↩

195 Πρβλ. Ludwig von Mises, *Bureaucracy* (New Haven: Yale University Press, 1946), σσ. 50, 53. ↩

196 Βλ. το ενδιαφέρον φυλλάδιο του Frank Chodorov, *The Myth of the Post Office*, ανατυπωμένο στο Chodorov, *One Is A Crowd* (New York: Devin Adair, 1952), σσ. 132–152. Για την παρόμοια κατάσταση στην Αγγλία, βλ. Frederick Millar, «The Evils of State Trading as Illustrated by the Post Office», στο Thomas Mackay, επιμ., *A Plea for Liberty* (New York: D. Appleton, 1891), σσ. 305–325. ↩

197 Μόνο τα κράτη μπορούν να ανακοινώνουν αυτάρεσκα περικοπές υπηρεσιών για να επιτύχουν εξοικονομήσεις. Στην ιδιωτική επιχειρηματική δραστηριότητα, οι εξοικονομήσεις πρέπει να προκύπτουν ως επακόλουθο βελτιώσεων στην παροχή υπηρεσιών. Πρόσφατο παράδειγμα κρατικών περικοπών είναι η μείωση των ταχυδρομικών διανομών στις Ηνωμένες Πολιτείες —συνοδευόμενη, φυσικά, από αίτημα για υψηλότερα τέλη—. Όταν η Γαλλία κρατικοποίησε το σημαντικό δίκτυο των Δυτικών Σιδηροδρόμων το 1908, τα εμπορεύματα υφίσταντο ολοένα περισσότερες ζημιές, τα τρένα κινούνταν βραδύτερα και τα ατυχήματα αυξάνονταν σε τέτοιον βαθμό ώστε ένας οικονομολόγος παρατήρησε καυστικά ότι το γαλλικό κράτος είχε προσθέσει τα σιδηροδρομικά ατυχήματα στον αυξανόμενο κατάλογο των μονοπωλίων του. Βλ. Murray N. Rothbard, «The Railroads of France», *Ideas on Liberty*, Σεπτέμβριος 1955, σ. 42. ↩

198 Ο Hayek μάς έδειξε ότι σε ένα κολεκτιβιστικό καθεστώς «οι χειρότεροι ανεβαίνουν στην κορυφή». Αυτό, όμως, ισχύει για κάθε κρατικά διοικούμενη επιχείρηση. Για τους σκοπούς μας, μπορούμε να αφαιρέσουμε την ηθική αξιολόγηση και να πούμε ότι, για κάθε έργο, εκείνοι που ανέρχονται στην κορυφή θα είναι όσοι διαθέτουν τη μεγαλύτερη ικανότητα στο συγκεκριμένο έργο — ένας πραξεολογικός νόμος. Η διαφορά είναι ότι η αγορά προάγει και ανταμείβει τις δεξιότητες της παραγωγής και της εκούσιας συνεργασίας· η κρατική επιχείρηση προάγει τις δεξιότητες του μαζικού καταναγκασμού και της γραφειοκρατικής υποταγής. Βλ. F.A. Hayek, *The Road to Serfdom* (Chicago: University of Chicago Press, 1944), σσ. 134–152. ↩

199 Στην αγορά, οι εργαζόμενοι αμείβονται σύμφωνα με το προεξοφλημένο οριακό προϊόν αξίας τους. Αλλά σε μια κρατική επιχείρηση, η οποία μπορεί να χρεώνει οποιαδήποτε τιμή επιθυμεί, δεν υπάρχει διακριτό προϊόν αξίας, και οι εργαζόμενοι προσλαμβάνονται και αμείβονται σύμφωνα με την προσωπική γοητεία ή την πολιτική ελκυστικότητα που έχουν για τους προϊσταμένους τους. Βλ. Mises, *Bureaucracy*, σ. 53. ↩

200 Κατά ειρωνικό τρόπο, τα υψηλότερα κόμιστρα ώθησαν πολλούς πελάτες να αγοράζουν και να οδηγούν δικά τους αυτοκίνητα, επιδεινώνοντας έτσι το χρόνιο κυκλοφοριακό πρόβλημα —τη σπανιότητα οδικού χώρου κρατικής ιδιοκτησίας—. Άλλο ένα παράδειγμα κρατικής παρέμβασης που δημιουργεί και πολλαπλασιάζει τις δικές της δυσκολίες! Για το μετρό, βλ. Ludwig von Mises, «Agony of the Welfare State», *The Freeman*, 4 Μαΐου 1953, σσ. 556– 557. ↩

201 Οι κυβερνήσεις, παρά τις διαμάχες πριν από τη λήψη μιας απόφασης, γενικά καταλήγουν να μιλούν με μία φωνή. Αυτό ισχύει για την εκτελεστική και τη δικαστική εξουσία, οι οποίες είναι οργανωμένες σαν στρατιωτική δύναμη, με εντολές από πάνω προς τα κάτω· και για τη νομοθετική εξουσία, όπου η πλειονότητα μπορεί να επιβάλλει τη βούλησή της. ↩

202 Εκείνοι οι υπερασπιστές της ελεύθερης αγοράς που επιτίθενται στη σοσιαλιστική διδασκαλία των κρατικών σχολείων πολεμούν ανεμόμυλους. Το ίδιο το γεγονός ότι ένα κρατικό σχολείο υπάρχει και, επομένως, θεωρείται καλό διδάσκει στους μικρούς μαθητές του τις αρετές της κρατικής ιδιοκτησίας, ανεξάρτητα από το τι διδάσκεται επισήμως στα εγχειρίδια. Και αν η κρατική ιδιοκτησία είναι προτιμότερη στη σχολική εκπαίδευση, γιατί όχι σε άλλα μέσα διαπαιδαγώγησης, όπως οι εφημερίδες, ή σε άλλους σημαντικούς τομείς της κοινωνίας; ↩

203 Για μια οξεία κριτική των νόμων περί υποχρεωτικής φοίτησης, βλ. Goodman, *Compulsory Mis-Education and the Community of Scholars*. ↩

204 Διάφορα άλλα κριτήρια που προτείνονται για την επιλογή μεταξύ ιδιωτικής και κρατικής δράσης είναι εσφαλμένα. Έτσι, ένας συνήθης κανόνας ορίζει ότι το κράτος πρέπει να σταθμίζει το «οριακό κοινωνικό κόστος» έναντι του «οριακού κοινωνικού οφέλους» κατά τη λήψη μιας απόφασης. Αλλά, πέρα από πολλά άλλα ελαττώματα, δεν υπάρχει «κοινωνία» χωριστή από τα άτομα που τη συγκροτούν, οπότε αυτό το κριτήριο είναι άνευ νοήματος. Πρβλ. Martin Anderson, «Discussion», *American Economic Review*, Μάιος 1967, σσ. 105–107. ↩

205 Αυτό διαφέρει πλήρως από την τεχνητή προσομοίωση αγορών που υποστηρίζουν ορισμένοι συγγραφείς ως μέθοδο για να καταστεί δυνατός ο οικονομικός υπολογισμός υπό τον σοσιαλισμό. Η «μαύρη αγορά» είναι πραγματική αγορά, αν και πολύ περιορισμένης έκτασης. ↩

206 Για τη γιουγκοσλαβική εμπειρία, βλ. Rudolf Bicanic, «Economics of Socialism in a Developed Country», *Foreign Affairs*, Ιούλιος 1966, σσ. 632–650. Βλ. επίσης Deborah D. Milenkovitch, «Which Direction for Yugoslavia's Economy?», *East Europe*, Ιούλιος 1969, σσ. 13–19. Οι Γιουγκοσλάβοι οικονομολόγοι σκέφτονται ακόμη και την ανάπτυξη χρηματιστηρίου και αναφέρονται σε αυτή τη λανθάνουσα εξέλιξη ως «σοσιαλιστικό λαϊκό καπιταλισμό»! Βλ. το *Research Report* του Radio Free Europe της 25ης Νοεμβρίου 1966. Για την αδυναμία οικονομικού υπολογισμού υπό τον σοσιαλισμό, βλ. Mises, *Human Action*· F.A. Hayek, επιμ., *Collectivist Economic Planning* (New York: Augustus M. Kelley, 1967)· και Trygve Hoff, *Economic Calculation in the Socialist Society* (London: William Hodge & Co., 1949). ↩

207 F.A. Harper, *Liberty, a Path to Its Recovery* (Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1949), σσ. 106, 132. Βλ. επίσης Paterson, *God of the Machine*, σ. 179 κ.ε. Η Paterson προσφέρει μια γόνιμη συζήτηση της «δισδιάστατης θεώρησης» —της παραμέλησης των πραγματικών συνθηκών— στη θεωρία της συλλογικής ιδιοκτησίας. ↩

208 Όσοι αντιτείνουν ότι οι ιδιώτες είναι θνητοί αλλά «τα κράτη είναι αθάνατα» υποπίπτουν στην πλάνη του «εννοιολογικού ρεαλισμού» στην πιο απροκάλυπτη μορφή της. Το «κράτος» δεν είναι πραγματική δρώσα οντότητα, αλλά πραγματική κατηγορία δράσης που υιοθετούν πραγματικά άτομα. Είναι ονομασία ενός τύπου δράσης, της συστηματοποίησης ενός τύπου διαπροσωπικής σχέσης, και δεν είναι το ίδιο δρων ον. ↩

209 Η ιδέα ότι η δημοκρατία πρέπει να εξαναγκάζει την πλειονότητα να επιτρέπει στη μειονότητα την ελευθερία να γίνει πλειονότητα αποτελεί απόπειρα των σοσιαλδημοκρατών θεωρητικών να επιτρέπουν εκείνα τα αποτελέσματα της δημοκρατίας που τους αρέσουν —οικονομικός παρεμβατισμός, σοσιαλισμός—, αποφεύγοντας όσα δεν τους αρέσουν —παρέμβαση στα «ανθρώπινα δικαιώματα», στην ελευθερία του λόγου κ.λπ.—. Το κάνουν προσπαθώντας να αναγάγουν τις αξιολογικές τους κρίσεις σε υποτιθέμενο «επιστημονικό» ορισμό της δημοκρατίας. Πέρα από την αυτοαντίφαση, αυτός ο περιορισμός δεν είναι ο ίδιος τόσο αυστηρός όσο πιστεύουν. Θα επέτρεπε σε μια δημοκρατία, για παράδειγμα, να σφαγιάσει τους μαύρους ή τους κοκκινομάλληδες, επειδή δεν υπάρχει πιθανότητα τέτοιες μειονοτικές ομάδες να γίνουν πλειονότητες. Για περισσότερα σχετικά με τα «ανθρώπινα» δικαιώματα και τα δικαιώματα ιδιοκτησίας, βλ. παρακάτω. ↩

210 Για τον Spencer Heath, αυτή είναι η μόνη γνήσια μορφή δημοκρατίας:

> Όταν τα πρόσωπα συνενώνουν συμβατικά τους χωριστούς τίτλους ιδιοκτησίας τους, αποκτώντας εξ αδιαιρέτου μερίδια στο σύνολο, εκλέγουν υπηρέτες —στελέχη— και ασκούν κατά τα άλλα την εξουσία τους επί της περιουσίας τους μέσω διαδικασίας ψηφοφορίας, ως εταίροι, μέτοχοι ή άλλοι δικαιούχοι. Αυτό είναι αυθεντικά δημοκρατικό, καθώς όλα τα μέλη ασκούν εξουσία ανάλογα με τις αντίστοιχες συνεισφορές τους. Δεν ασκείται καταναγκασμός σε κανέναν και όλα τα πρόσωπα είναι εξίσου ελεύθερα να αποσύρουν τη συμμετοχή και την περιουσία τους όσο ήταν να τη συνεισφέρουν. (Heath, *Citadel, Market, and Altar*, σ. 234) ↩

211 Ακόμη και αν, πράγμα εξαιρετικά απίθανο —ιδίως ενόψει του γεγονότος ότι οι κυβερνώντες υπό τον σοσιαλισμό είναι οι πιο επιδέξιοι στη χρήση βίας—, οι σοσιαλιστές ηγέτες ήταν άγιοι άνθρωποι που επιθυμούσαν να δώσουν στην πολιτική αντιπολίτευση κάθε ευκαιρία, και ακόμη και αν η αντιπολίτευση ήταν ασυνήθιστα ηρωική και διακινδύνευε την εξόντωσή της εμφανιζόμενη ανοιχτά, πώς θα αποφάσιζαν οι κυβερνώντες τις κατανομές τους; Θα παρείχαν χρήματα και πόρους σε όλα τα αντιπολιτευόμενα κόμματα; Ή μόνο σε φιλοσοσιαλιστική αντιπολίτευση; Πόσα θα διέθεταν σε κάθε κόμμα της αντιπολίτευσης; ↩

212 Βλ. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, σε διάφορα σημεία. ↩

213 Ο «σύγχρονος δημοκράτης» θα μπορούσε να αντιτείνει ότι η κομματική ένταξη του υποψηφίου επιτρέπει στον ψηφοφόρο να γνωρίζει, αν όχι την προσωπική του ικανότητα, τουλάχιστον την πολιτική του ιδεολογία. Αλλά ο «σύγχρονος δημοκράτης» είναι ακριβώς ο θεωρητικός που χαιρετίζει το σημερινό «δικομματικό» σύστημα, στο οποίο τα προγράμματα των δύο κομμάτων είναι σχεδόν αδιαχώριστα, ως την αποτελεσματικότερη και σταθερότερη μορφή δημοκρατικής διακυβέρνησης. ↩

214 Αυτές οι παρατηρήσεις χρησιμεύουν επίσης για την ανασκευή του ισχυρισμού του «συντηρητικού» ότι μια αντιπροσωπευτική δημοκρατία θα αποφύγει τις εγγενείς αντιφάσεις της άμεσης δημοκρατίας — μιας θέσης που η ίδια αντιφάσκει προς τη διακηρυγμένη αντίθεση των υποστηρικτών της στην εκτελεστική εξουσία έναντι της νομοθετικής. ↩

215 Έτσι, ο Etienne de La Boétie:

> Προφανώς δεν χρειάζεται μάχη για να καταβληθεί αυτός ο ένας τύραννος, διότι ηττάται αυτόματα αν η χώρα αρνηθεί να συναινέσει στη δική της υποδούλωση: δεν χρειάζεται να του αφαιρεθεί τίποτε, αλλά απλώς να μην του δοθεί τίποτε· δεν χρειάζεται η χώρα να προσπαθήσει να κάνει κάτι για τον εαυτό της, αρκεί να μην κάνει τίποτε εναντίον του. Είναι, επομένως, οι ίδιοι οι κάτοικοι που επιτρέπουν ή, μάλλον, προκαλούν τη δική τους υποταγή, καθώς, αν έπαυαν να υποτάσσονται, θα μπορούσαν να θέσουν τέλος στη δουλεία τους. (La Boétie, *Anti-Dictator*, σσ. 8–9) ↩

216 Μολονότι στην πράξη οι ψήφοι αγροτικών ή άλλων περιοχών έχουν συχνά μεγαλύτερο βάρος, αυτό το δημοκρατικό ιδεώδες προσεγγίζεται κατά προσέγγιση ή τουλάχιστον αποτελεί τη γενική επιδίωξη στις δημοκρατικές χώρες. ↩

217 Ορισμένοι ελευθεριστές θεωρούν το σύνταγμα χρήσιμο μέσο περιορισμού ή αποτροπής των κρατικών προσβολών της ατομικής ελευθερίας. Μια σημαντική δυσχέρεια αυτής της ιδέας επισημάνθηκε με μεγάλη σαφήνεια από τον John C. Calhoun: όσο αυστηροί και αν είναι οι περιορισμοί που επιβάλλει στο κράτος ένα γραπτό σύνταγμα, τα όρια αυτά αναπόφευκτα θα αποδυναμώνονται και θα διευρύνονται διαρκώς, αν η τελική εξουσία ερμηνείας τους τοποθετείται στα χέρια ενός οργάνου του ίδιου του κράτους —για παράδειγμα, του Ανώτατου Δικαστηρίου—. Βλ. Calhoun, *Disquisition on Government*, σσ. 25–27. ↩

218 Για μια κριτική των επιχειρημάτων υπέρ της κρατικής δραστηριότητας —των «συλλογικών αγαθών» και των «επιδράσεων γειτνίασης» ή «εξωτερικών οφελών»—, βλ. *Man, Economy, and State*, σσ. 1029–1041. ↩

219 Οι αγορές από επιχειρήσεις πρέπει να αφαιρούνται σε ακαθάριστη και όχι σε καθαρή βάση, χωρίς να συμψηφίζονται με τις κρατικές πωλήσεις προς το κοινό, διότι οι κρατικές πωλήσεις απλώς ισοδυναμούν με φορολογικά έσοδα ως προς την απορρόφηση χρημάτων από τον ιδιωτικό τομέα. ↩

220 Due, *Government Finance*, σσ. 76–77. Για μια εφαρμογή της παραπάνω μεθόδου διόρθωσης των στατιστικών του εθνικού προϊόντος, βλ. Murray N. Rothbard, *America's Great Depression* (Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1963), σσ. 296–304. ↩

Κεφάλαιο 6. Ηθικές Αντιλήψεις Κατά της Αγοράς: Μια Πραξεολογική Κριτική

221 Εν ολίγοις, λέμε ότι τα μέσα πρέπει να δικαιολογούνται από τον σκοπό. Τι άλλο εκτός από έναν σκοπό μπορεί να δικαιολογήσει ένα μέσο; Η συνήθης αντίληψη ότι το δόγμα «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα» είναι ένα ανήθικο τέχνασμα των κομμουνιστών είναι απελπιστικά συγκεχυμένη. Όταν, για παράδειγμα, οι άνθρωποι αντιτίθενται στον φόνο ως μέσο επίτευξης στόχων, αντιτίθενται σε αυτόν όχι επειδή δεν πιστεύουν ότι τα μέσα δικαιολογούνται από τους σκοπούς, αλλά επειδή έχουν αντικρουόμενους σκοπούς — για παράδειγμα, τον σκοπό να μη διαπράττεται φόνος. Μπορεί να θεωρούν αυτή τη θέση αυτοσκοπό ή μέσο για άλλους σκοπούς, όπως η προάσπιση του δικαιώματος κάθε ανθρώπου στη ζωή. ↩

222 Για περαιτέρω συζήτηση, βλ. *Man, Economy, and State*, κεφάλαιο 10. ↩

223 Οι παρεμβατιστές προϋποθέτουν την πολιτική —αλλά καμία άλλη— ικανότητα των ανθρώπων ακόμη και όταν υποστηρίζουν τη δικτατορία αντί της δημοκρατίας. Διότι, αν οι άνθρωποι δεν ψηφίζουν υπό δικτατορία, πρέπει και πάλι να αποδέχονται την εξουσία του δικτάτορα και των ειδικών του. Επομένως, οι παρεμβατιστές δεν μπορούν να διαφύγουν από αυτή την αντίφαση ακόμη και αν εγκαταλείψουν τη δημοκρατία. ↩

224 Ο Ludwig von Mises έχει επισημάνει επανειλημμένα αυτή την αντίφαση. Βλ., λοιπόν, το *Planning for Freedom* (South Holland, Ill.: Libertarian Press, 1952), σσ. 42–43. Ωστόσο, η υπόλοιπη κριτική του Mises σε αυτό το επιχείρημα κατά της αγοράς —στο ίδιο, σσ. 40–44— διαφέρει αρκετά από εκείνη που παρουσιάζεται εδώ. ↩

225 Mises, *Human Action*, σσ. 728–729. Η ίδια ολοκληρωτική δικτατορία επί της επιλογής του καταναλωτή συνεπάγεται επίσης από το επιχείρημα περί γνώσης του συμφέροντος που εξετάστηκε παραπάνω. Όπως εύστοχα λέει ο Thomas Barber:

> Είναι παράνομο για όσους επιβαίνουν σε σκάφη αναψυχής να μη διαθέτουν ένα σωσίβιο για κάθε επιβαίνοντα. Πολλοί νέοι άνδρες απασχολούνται από το δημόσιο για να περιφέρονται και να αναζητούν παραβάτες αυτού του νόμου. Ευχάριστο για τους νέους άνδρες, φυσικά. Αλλά είναι πράγματι περισσότερο δουλειά του κράτους το ότι ένας άνθρωπος πηγαίνει με κανό χωρίς σωσίβιο από το ότι βγαίνει στη βροχή χωρίς τα αδιάβροχα καλύμματα των παπουτσιών του; ... Ο νόμος είναι ενοχλητικός για το ενδιαφερόμενο άτομο, δαπανηρός για τους φορολογουμένους και μετατρέπει πολλούς δυνητικούς παραγωγούς σε οικονομικά παράσιτα. Ίσως οι κατασκευαστές σωσιβίων να μεθόδευσαν την ψήφισή του. (Barber, *Where We Are At*, σ. 89) ↩

226 Είναι αλήθεια ότι στο παρόν έργο δεν προτείνουμε σκοπούς και ότι, με αυτή την έννοια, η πραξεολογία είναι «ωφελιμιστική». Αλλά η διαφορά είναι ότι ο ωφελιμισμός θα επέκτεινε αυτή την επιταγή αξιολογικής ουδετερότητας από την προσήκουσα θέση της στην οικονομική επιστήμη και στην πραξεολογία ώστε να περιλάβει κάθε ορθολογικό λόγο. ↩

227 Ο Mises συχνά δηλώνει ότι τα παρεμβατικά μέτρα στην αγορά, για παράδειγμα οι έλεγχοι τιμών, θα έχουν συνέπειες που ακόμη και οι κρατικοί αξιωματούχοι οι οποίοι εφαρμόζουν τα σχέδια θα θεωρούσαν κακές. Αλλά το πρόβλημα είναι ότι δεν γνωρίζουμε ποιοι είναι οι σκοποί των κρατικών αξιωματούχων — εκτός από το ότι αποδεδειγμένα τους αρέσουν η εξουσία που έχουν αποκτήσει και ο πλούτος που έχουν αποσπάσει από το κοινό. Ασφαλώς, αυτοί οι παράγοντες μπορεί συχνά να είναι πρωτεύοντες στη σκέψη τους και, επομένως, δεν μπορούμε να πούμε ότι οι κρατικοί αξιωματούχοι θα παραδέχονταν πάντοτε, αφού μάθαιναν όλες τις συνέπειες, ότι οι πράξεις τους ήταν εσφαλμένες. ↩

228 F.A. Harper, «Try This on Your Friends», *Faith and Freedom*, Ιανουάριος 1955, σ. 19. ↩

229 Για περαιτέρω εξέταση αυτών των αξιωμάτων, βλ. Rothbard, «In Defense of Extreme Apriorism», *Southern Economic Journal*, Ιανουάριος 1957, σσ. 314–320. ↩

230 Blum και Kalven, *Uneasy Case for Progressive Taxation*, σ. 501 κ.ε. ↩

231 Spencer, *Social Statics*, σ. 121. ↩

232 Αυτός ο στόχος έχει μερικές φορές διατυπωθεί ως «ισότητα ενώπιον του νόμου» ή «ισότητα δικαιωμάτων». Ωστόσο, και οι δύο διατυπώσεις είναι αμφίσημες και παραπλανητικές. Η πρώτη θα μπορούσε να εκληφθεί ως ισότητα στη δουλεία όπως και στην ελευθερία και, πράγματι, έχει περιοριστεί τόσο πολύ τα τελευταία χρόνια ώστε να έχει δευτερεύουσα σημασία. Η δεύτερη θα μπορούσε να ερμηνευθεί ότι σημαίνει οποιοδήποτε είδος «δικαιώματος», συμπεριλαμβανομένου του «δικαιώματος σε ίσο εισόδημα». ↩

233 «... η αρχική διαβεβαίωση περιλαμβάνει ό,τι ακολουθεί, καθώς, αν οποιοσδήποτε προσέβαλλε την ελευθερία κάποιου άλλου, δεν θα ήταν όλοι εξίσου ελεύθεροι». Clara Dixon Davidson, στο *Liberty*, 3 Σεπτεμβρίου 1892, όπως παρατίθεται στο Benjamin R. Tucker, *Instead of a Book* (New York: Benjamin R. Tucker, 1893), σ. 137. Η διατύπωση της Davidson έχει παραμεληθεί πλήρως. ↩

234 Η παρούσα ενότητα προορίζεται περισσότερο ως λογική κριτική της θεωρίας των παγιωμένων κοινωνικών θέσεων παρά ως λεπτομερής περιγραφή της κοινωνίας του Μεσαίωνα. Για μια κριτική πρόσφατης έκφρασης του μύθου του Ευτυχισμένου Αγρότη, βλ. Charles E. Silberman, *The Myths of Automation* (New York: Harper & Row, 1967), σσ. 98–107. ↩

235 Βλ. τα αναγνώσματα που παρατίθενται στην υποσημείωση 3 του προηγούμενου κεφαλαίου. ↩

236 Η αφοσίωση του κράτους στη φιλανθρωπία μπορεί να κριθεί από την καθολική καταστολή της επαιτείας. Ένα άμεσο δώρο σε έναν ζητιάνο βοηθά άμεσα τον αποδέκτη και δεν αφήνει καμία ευκαιρία σε μεγάλες γραφειοκρατικές οργανώσεις να συντηρούνται αποκλειστικά από τη συναλλαγή. Η παρεμπόδιση της άμεσης βοήθειας, επομένως, λειτουργεί ως παραχώρηση μονοπωλιακού προνομίου στις «επίσημες» φιλανθρωπικές οργανώσεις. Η Isabel Paterson επισημαίνει ότι το αμερικανικό κράτος επέβαλε στους μετανάστες απαίτηση ελάχιστων χρηματικών διαθεσίμων ως υποτιθέμενο τρόπο βοήθειας προς τους φτωχότερους μετανάστες! Η πραγματική επίπτωση, φυσικά, ήταν ο αποκλεισμός των φτωχότερων μεταναστών, που δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στην απαίτηση, από τις αμερικανικές ακτές και τις οικονομικές ευκαιρίες. ↩

237 Για διάφορες πτυχές του προβλήματος της φιλανθρωπίας και της φτώχειας, βλ. Paterson, «The Humanitarian with the Guillotine», στο *God of the Machine*, σσ. 233–250· Spencer, *Social Statics*, σσ. 317–329· Mises, *Human Action*, σσ. 831– 836· F.A. Harper, «The Greatest Economic Charity», στο Sennholz, επιμ., *On Freedom and Free Enterprise*, σ. 94 κ.ε.· και Leonard E. Read, «Unearned Riches», στο ίδιο, σσ. 188–195. ↩

238 Ο W.H. Hutt πράγματι προχωρεί τόσο μακριά στο άρθρο του «The Concept of Consumers' Sovereignty», *Economic Journal*, Μάρτιος 1940, σσ. 66–77. ↩

239 Είναι επίσης παράξενο ότι οι επικριτές γενικά συγκεντρώνουν τα πυρά τους στα κέρδη —στο «κίνητρο του κέρδους»— και όχι σε άλλα εισοδήματα της αγοράς, όπως οι μισθοί. Είναι δύσκολο να βρει κανείς οποιοδήποτε νόημα σε ηθικές διακρίσεις μεταξύ αυτών των εισοδημάτων. ↩

240 Πριν από μερικά χρόνια μας υποσχέθηκαν μια «ανασκευή» της ελευθεριστικής θέσης — η οποία δεν εμφανίστηκε ποτέ. Θα έφερε τον τίτλο «Επιστροφή στη ζούγκλα». Βλ. Ralph L. Roy, *Apostles of Discord* (Boston: Beacon Press, 1953), σ. 407. ↩

241 Για τα πλαστά προβλήματα της «διαπραγματευτικής ισχύος», βλ. Scoville και Sargent, *Fact and Fancy in the T.N.E.C. Monographs*, σσ. 312–313· και W.H. Hutt, *Theory of Collective Bargaining* (Glencoe, Ill.: Free Press, 1954), Μέρος I. ↩

242 Nock, *Our Enemy the State*. ↩

243 Εδώ αναφερόμαστε στα αμιγή τυχερά παίγνια, όπως η ρουλέτα, χωρίς ανάμεικτα στοιχεία δεξιότητας όπως στο στοίχημα των ιπποδρομιών. ↩

244 Είναι παράξενο ότι τόσοι οικονομολόγοι, συμπεριλαμβανομένου του Alfred Marshall, έχουν «αποδείξει» τον «ανορθολογισμό» των τυχερών παιγνίων —για παράδειγμα, μέσω της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας του χρήματος—, υποθέτοντας πρώτα, προφανώς εσφαλμένα, ότι στους συμμετέχοντες δεν αρέσει να παίζουν! ↩

245 Heinrich Rommen, *The State in Catholic Thought, a Treatise in Political Philosophy* (London, 1950). ↩

246 Βλ., λοιπόν, Leoni, *Freedom and the Law*. ↩

247 Rommen, *State in Catholic Thought*, σ. 225. ↩

248 Βλ. Murray N. Rothbard, «Human Rights Are Property Rights», στο *Essays on Liberty* (Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1959), τόμ. VI, σσ. 315–319. Βλ. επίσης Rothbard, «Bertrand de Jouvenel e i diritti di proprietá», *Biblioteca della Liberta* (1966, αρ. 2), σσ. 41–45. ↩

249 Paul L. Poirot, «Property Rights and Human Rights», στο *Essays on Liberty* (Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1954), τόμ. II, σσ. 79–89. ↩

250 Henry M. Oliver, Jr., *A Critique of Socioeconomic Goals* (Bloomington: Indiana University Press, 1954). ↩

251 Kenneth J. Arrow, «Review of Oliver's A Critique of Socioeconomic Goals», *Political Science Quarterly*, Σεπτέμβριος 1955, σ. 442. Ο Arrow έχει δίκιο, όμως, όταν λέει: «Μόνο όταν οι κοινωνικοοικονομικοί στόχοι έχουν καταστεί σαφείς μπορούμε να μιλήσουμε με σύνεση για τις καλύτερες πολιτικές επίτευξής τους». Μια τέτοια αποσαφήνιση επιχειρήθηκε στο παρόν κεφάλαιο. ↩

252 Oliver, *Critique of Socioeconomic Goals*, σσ. 1–12. ↩

253 Oliver, *Critique of Socioeconomic Goals*, σσ. 12–19. ↩

254 Ως ένσταση σε αυτή τη διατύπωση, ο Oliver δηλώνει ότι «το αγγλοαμερικανικό δίκαιο παραδοσιακά ακύρωνε ορισμένους τύπους συμβάσεων λόγω της πεποίθησης ότι αντιβαίνουν στο δημόσιο συμφέρον». Στο ίδιο, σ. 13. Ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο οι ελευθεριστές προτείνουν να αλλάξει το παραδοσιακό αγγλοαμερικανικό δίκαιο ώστε να συμμορφώνεται με τις αρχές τους. Επιπλέον, το «δημόσιο συμφέρον» είναι όρος χωρίς νόημα — παράδειγμα της πλάνης του εννοιολογικού ρεαλισμού— και, επομένως, απορρίπτεται από τους ελευθεριστές. ↩

255 Oliver, *Critique of Socioeconomic Goals*, σσ. 26–57. ↩

256 Edward H. Chamberlin, *The Theory of Monopolistic Competition*, 7η έκδ. (Cambridge: Harvard University Press, 1956), σ. 182 κ.ε. Ο «καθαρός» ανταγωνισμός είναι ένα μη ρεαλιστικό —και ανεπιθύμητο— υπόδειγμα που θαυμάζουν πολλοί οικονομολόγοι, στο οποίο όλες οι επιχειρήσεις είναι τόσο μικρές ώστε καμία δεν επηρεάζει την αγορά της. Βλ. *Man, Economy, and State*, κεφάλαιο 10. ↩

257 Ο Oliver συχνά επικαλείται προς υποστήριξή του το δοκίμιο του Frank H. Knight, «Freedom as Fact and Criterion», στο *Freedom and Reform* (New York: Harper & Bros., 1947), σσ. 2–3. Δεν χρειάζεται να επεκταθούμε περαιτέρω στο δοκίμιο του Knight, παρά μόνο να σημειώσουμε την επίθεσή του στον Spencer επειδή υιοθετεί τόσο τον «ψυχολογικό ηδονισμό» όσο και τον «ηθικό ηδονισμό». Χωρίς να αναλύσουμε λεπτομερώς τον Spencer, μπορούμε, μέσω ορθής ερμηνείας, να καταστήσουμε απολύτως νοηματοδοτημένο τον συνδυασμό των δύο θέσεων. Πρώτον, είναι αναγκαίο να αντικαταστήσουμε τον «ηδονισμό» —την επιδίωξη της «ηδονής»— με τον ευδαιμονισμό — την επιδίωξη της ευτυχίας. Δεύτερον, ο «ψυχολογικός ευδαιμονισμός», η άποψη ότι «κάθε άτομο καθολικά και αναγκαστικά επιδιώκει τη δική του μέγιστη ευτυχία», συνάγεται από το πραξεολογικό αξίωμα της ανθρώπινης δράσης. Από το γεγονός της σκοπιμότητας προκύπτει αυτή η αλήθεια, αλλά μόνο όταν η «ευτυχία» ερμηνεύεται με τυπική, κατηγοριακή και *ex ante* έννοια, δηλαδή η «ευτυχία» εδώ σημαίνει οτιδήποτε επιλέγει το άτομο να κατατάξει υψηλότερα στην κλίμακα αξιών του.

Ο ηθικός ευδαιμονισμός —ότι το άτομο πρέπει να επιδιώκει τη μέγιστη ευτυχία του— μπορεί επίσης να υποστηρίζεται από τον ίδιο θεωρητικό, όταν η ευτυχία ερμηνεύεται εδώ με ουσιαστική και *ex post* έννοια, δηλαδή ότι κάθε άτομο πρέπει να ακολουθεί εκείνη την πορεία που θα το καταστήσει, ως συνέπεια, ευτυχέστερο. Για παράδειγμα, ένας άνθρωπος μπορεί να είναι αλκοολικός. Ο ευδαιμονιστής μπορεί να διατυπώσει τις εξής δύο κρίσεις: (1) ο Α ακολουθεί την πορεία που προτιμά περισσότερο —«ψυχολογικός ευδαιμονισμός»—· και (2) ο Α βλάπτει την ευτυχία του, κρίση βασισμένη σε «κανόνες ευτυχίας» που συνάγονται από τη μελέτη της ανθρώπινης φύσης, και επομένως πρέπει να μειώσει την κατανάλωση αλκοόλ έως το σημείο στο οποίο η ευτυχία του δεν θα πλήττεται πλέον —«ηθικός ευδαιμονισμός»—. Οι δύο θέσεις είναι απολύτως συμβατές. ↩

Κεφάλαιο 7. Συμπέρασμα: Οικονομική Επιστήμη και Δημόσια Πολιτική

258 Murray N. Rothbard, «Praxeology: Reply to Mr. Schuller», *American Economic Review*, Δεκέμβριος 1951, σσ. 943–946. ↩

259 Για τις παγίδες της οικονομικής πρόγνωσης, βλ. John Jewkes, «The Economist and Economic Change», στο *Economics and Public Policy* (Washington, D.C.: The Brookings Institution, 1955), σσ. 81–99· P.T. Bauer, *Economic Analysis and Policy in Underdeveloped Countries* (Durham, N.C.: Duke University Press, 1957), σσ. 28–32· και A.G. Abramson, «Permanent Optimistic Bias—A New Problem for Forecasters», *Commercial and Financial Chronicle*, 20 Φεβρουαρίου 1958, σ. 12. ↩

260 Ο καθηγητής Mises έχει δείξει την πλάνη του πολύ δημοφιλούς όρου «κατασκευή υποδειγμάτων», ο οποίος, μαζί με τόσες άλλες επιστημονικές πλάνες, έχει μεταφερθεί παραπλανητικά κατ' αναλογία από τις φυσικές επιστήμες —στην προκειμένη περίπτωση, από τη μηχανική—. Το μηχανικό υπόδειγμα παρέχει τις ακριβείς ποσοτικές διαστάσεις του πραγματικού κόσμου σε αναλογική μικρογραφία. Κανένα οικονομικό «υπόδειγμα» δεν μπορεί να κάνει κάτι τέτοιο. Για μια ζοφερή εικόνα των επιδόσεων της οικονομικής πρόγνωσης, βλ. Victor Zarnowitz, *An Appraisal of Short-Term Economic Forecasts* (New York: Columbia University Press, 1967). ↩

261 Αφότου έγραψε τα παραπάνω, ο συγγραφέας συνάντησε μια παρόμοια επισήμανση στο Rutledge Vining, *Economics in the United States of America* (Paris: UNESCO, 1956), σ. 31 κ.ε. ↩

262 Rothbard, «Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics», σ. 243 κ.ε. ↩

263 Βλ. Richard Goode, «Direct versus Indirect Taxes: Welfare Implications», *Public Finance/Finance Publique*, τόμ. XI, αρ. 1, 1956, σσ. 95–98· David Walker, «The Direct-Indirect Tax Problem: Fifteen Years of Controversy», *Public Finance/ Finance Publique*, τόμ. X, αρ. 2, 1955, σσ. 153–176. ↩

264 Για μια κριτική του «ρεαλισμού» ως βάσης απολογητικής της καθεστηκυίας τάξης από κοινωνικούς επιστήμονες, βλ. Clarence E. Philbrook, «'Realism' in Policy Espousal», *American Economic Review*, Δεκέμβριος 1953, σσ. 846–859. ↩

265 Είναι πιθανότατα αλήθεια, φυσικά, ότι η γενική γνώση αυτών των συνεπειών του ελέγχου τιμών θα περιόριζε σημαντικά την κοινωνική υποστήριξη του μέτρου. Αλλά αυτή είναι πολιτικοψυχολογική και όχι πραξεολογική δήλωση. ↩